

LIETUVOS VALSČIAI

Žiobiškis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI

1009–2009

ŽIOBIŠKIO PARAPIJOS 200 METŲ JUBILIEJUI

1803–2003

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS

ATKŪRIMO DEŠIMTMEČIUI

1990–2000

Žiobiškis

Versmė
Vilnius
2000

UDK 947.45
Ži-62

*Lietuvos
tūkstantmečio
programos
leidinys*

Redaktoriai:

VENANTAS MAČIEKUS (sudarytojas),
STANISLOVAS BUCHAVECKAS,
ŽIVILĖ DRISKIUVIENĖ,
PETRAS JONUŠAS,
POVILAS KRIKŠČIŪNAS,
RITA MAČIEKIENĖ,
VACYS MILIUS,
KAZYS MISIUS,
MARYTĖ SLUŠINSKAITĖ

Korektorė

RASA KAŠĖTIENĖ

Dailininkas

ALVYDAS LADYGA

Eklibrisai

IRENOS BAJORŪNAITĖS

Maketavo

VIOLETA BARKAUSKAITĖ,
INA BUDRYTĖ

Rėmėjai:

Lietuvos paštas,

Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija
prie Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos,

„Vermės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas

Knyga išleista

Rokiškio rajono savivaldybės užsakymu

Viršelyje

Žiobiškio Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia.
Klaudijaus Driskiaus nuotr. 1999 m.

Knygą elektroniniu formatu išleido „Vermės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2015-01-08

ISBN 9986-9236-3-8 (popierinė kn.)
ISBN 978-609-8148-12-1 (elektroninė kn.)

© Leidykla „Vermės“, 2000

Turinys

13 Pratarinė

GAMTA

15 *Rimvydas Kunskas*. Žiobiškio slėniuotosios ekosistemos sandara ir kilmė

PRAEITIS

27 *Gintautas Zabiela*. Žvilgsnis į Žiobiškio apylinkių senovę

33 *Liudvikas Kšivickis (Ludwik Krzywicki)*. Aukštaitijos piliakalniai: piliakalnis ant Astikų kalno netoli Rokiškio

73 *Gytis Gruzdas*. Žiobiškio apylinkių mitologinės vietos

81 *Bronius Deksnys*. Iš Žiobiškio krašto praeities: pasakoja seni dokumentai

139 *Kun. Povilas Paškevičius*. Žiobiškio parapijos istorija iki 1940 m.

149 *Kazys Misius*. 1803–1993 m. Žiobiškyje dirbę kunigai

164 *Bronė Kirstukaitė*. Žiobiškio bažnyčios choras

168 *Antanas Deksnys*. Žiobiškio bažnyčios dūdų orkestras

169 *Stanislovas Buchaveckas*. Žiobiškis 1940–1944 m.

180 *Stanislovas Buchaveckas*. Žvilgsnis į 1942 m. gegužės 27 d. gyventojų surašymo duomenis

196 *Stanislovas Buchaveckas*. Mokyklos ir mokytojai 1939–1944 metais

200 *Agnietė Daukantienė-Deksnytė*. Vaidlonų mokykloje

202 *Genovaitė Žukauskienė*. Technikos panaudojimo pradžia ir pradininkai Žiobiškio apylinkėse

206 *Venantas Mačiekus*. Genocidas ir pasipriešinimas

249 Atsiminimai apie sovietinių kareivių siautėjimus ir Lietuvos partizanus

256 *Elena Žebrienė-Bulovaitė*. Vienos tragiško likimo šeimos pėdsakais

261 Žiobiškio parapijos tremtiniai

- 267 *Tremtinių ir politinių kalinių atsiminimai. Užrašė Ramunė Žukauskienė ir Kazys Misius*
- 291 *Kazys Misius. Iš Žiobiškio pašto praeities*
- 299 *Danutė Kastanauskaitė. Žiupsnelis bibliotekos istorijos (1949–1999)*
- 315 *Liucija Kirstukienė, Valdas Nauburaitis. Žiobiškio mokykla pokario metais*
- 324 *Bronius Deksnys. Mitragalio kaimo istorijos bruožai*
- 376 *Bronius Deksnys. „Vaidlonai“: rašinys Amerikos lietuvių spaudoje ir jo apmąstymas dokumentų šviesoje*
- 385 *Petras Jakštas. Senieji Stramiliai*
- 394 *Alvydas Karalius. Lingėnų kaimo gyventojai nuo seniausių laikų*
- 422 *Stefanija Bliūdžiūtė. Apie Lingėnų kaimą ir artimuosius*
- 442 *Danas Kairys. Ažusieniai – gimtasis kaimas*
- 449 *Danas Kairys. Graužius, Patilčius, Raišius, Gužus prisiminus*
- 455 *Bronius Deksnys. Vienos Deksnių giminės šaknys ir šakos*
- 481 *Zenonas Žumbakys. Nelengva Mitragalio Žumbakių dalia*
- 495 *Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė. Kirtimų duona*
- 519 *Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė. Tradicijos gyvuoja*
- 521 *Vytautas Ikamas. Liepavos Rapas*
- 524 *Elvyra Užkurėlytė. Užkurėliai na Žiobiškia arba žiabiškėnai Užkurėliai*
- 535 *Egidijus Aleliūnas. Mano senelis Juozas Šakalys*
- 540 *Genovaitė Ovsukienė-Žukauskaitė, Antanas Žukauskas. Apie gimtąjį Močiekų kaimą ir tėvą Petrą Žukauską*
- 542 *Venantas Mačiekus. Apie Mačiekų giminę*
- 563 *Vytautas Ikamas. Apie mokytoją Povilą Mačiekų*
- 565 *Irena Bajorūnaitė. Pagados kaime prie Skardžio upelio*
- 568 *Nijolė Bodendorfienė-Kirstukaitė. Žiobiškio Kirstukai*
- 574 *Danutė Švarcienė-Mincytė. Ilgametis žiobiškėnų gydytojas*
- 578 *Agnietė Daukantienė-Deksnytė. Saulėtos praeities takais*
- 583 *Elena Žindžiuvienė-Deksnytė. Baltasis bokštas*
- 588 *Eleonora Bulovaitė. Žiupsnelis prisiminimų*
- 589 *Pranas Jasinevičius. Vaidloniečių Jasinevičių susitikimai*
- 596 *Kazys Misius. Žymesni žiobiškėnai*
- 605 *Vladas Braziūnas. Venantas Mačiekus ir ramuva: atsparos metai*

619 Žiobiškio apylinkių istorijos šaltiniai. *Parengė Kazys Misius*

ETNINĖ KULTŪRA

- 729 *Algirdas Černiauskas*. Žemdirbystės papročiai
- 732 *Zenonas Žumbakys*. Žiobiškio medžiotojai
- 736 *Algis Deksnys*. Puodžius Pranas Deksnys
- 743 *Erika Nenartavičiūtė*. Naminis audimas
XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje
- 746 *Genė Deksnytė*. Audėja Rožė Stalionienė
- 747 *Elovyra Straševičienė*. Apie statybas
- 753 *Juozas Navickas*. Natkuškio vienkiemis
nuo seniausių laikų iki sunaikinimo
- 781 *Zenonas Žumbakys*. Žiobiškio špitolė
- 785 *Vingaudas Baltrušaitis*. Apie gyvenamųjų patalpų apšvietimą
- 792 *Janina Samulionytė*. Stalo indai ir įrankiai
- 806 *Gražina Žumbakienė*. Gėlių darželiai
- 817 *Viktoras Dagys*. Miežių salyklo alus
- 821 *Venantas Mačiekus*. Papročių teisė
- 841 *Živilė Driskiuvienė, Danutė Visockienė*. Šeima, jos papročiai
- 856 *Živilė Driskiuvienė*. Varduvės
- 859 *Jurgita Palikevičiūtė*. Laidotuvių papročiai
- 864 *Arūnas Vaicekauskas*. Žiemos laikotarpio kalendoriniai papročiai
- 876 *Jurga Černiauskaitė*. Kalendoriniai papročiai
nuo Velykų iki Advento
- 878 *Klaudijus Driskius*. Joninių papročiai
- 885 *Algis Milaknis*. Mitragalio kaimo vaikų ir paauglių žaidimai
- 887 *Anelė Vosyliūtė*. Žmonių rūpesčiai ir viltys
(Iš gyvenimo istorijų)
- 907 *Gražina Dagyte*. Liaudies meteorologija

KALBA

- 913 Žiobiškio apylinkių vietovardžiai. *Rinko Egidijus Zaikauskas*
- 915 *Kazys Misius*. Lietuviški užrašai
Žiobiškio kapinėse ir šventoriuje iki 1904 m.
- 917 Pasakoja Petras Bajoriūnas.
Užrašė ir tekstą parengė Artūras Judžentis

TAUTOSAKA

- 925 Žiobiškio apylinkių tautosaka Lietuvių tautosakos
rankraštyne. *Parengė Povilas Krikščiūnas ir Aušra Žičkienė*
- 927 Dainuojamoji tautosaka
- 961 Instrumentinė muzika
- 973 Pasakojamoji tautosaka
- 997 Smulkioji tautosaka
-
- 1001 Iš žiobiškėnų kūrybos
- 1013 Literatūra apie Žiobiškį ir jo apylinkes.
Surinko Stasė Bušmienė, Liucija Kirstukienė
- 1015 Apie autorius
- 1018 *Lidija Kavaliauskienė. Žiobiškio parapijos žemėlapis*
- 1020 Buvusių Lietuvos valsčių žemėlapis
- 1022 Serija „Lietuvos valsčiai“

Contents

- 13 Foreword

NATURE

- 15 *Rimvydas Kunkas*. The structure and origin of Žiobiškis valley ecosystem

THE PAST

- 27 *Gintautas Zabiela*. A glimpse of the antiquity of Žiobiškis environs
- 33 *Liudvikas Kšivickis (Ludwik Krzywicki)*. The castle-hills (mounds) of *Aukštaitija* (the Highlands of Lithuania, the Eastern part of Lithuania): the mound on the hill of Astikai near Rokiškis
- 73 *Gytis Gruzdas*. The mythological places of Žiobiškis environs
- 81 *Bronius Deksnys*. From the past of Žiobiškis land: ancient documents retell
- 139 *Priest Povilas Paškevičius*. The history of Žiobiškis parish till 1940
- 149 *Kazys Misius*. The priests who worked in Žiobiškis in 1803–1993
- 164 *Bronė Kirstukaitė*. The choir of Žiobiškis church
- 168 *Antanas Deksnys*. The brass band of Žiobiškis church
- 169 *Stanislovas Buchaveckas*. Žiobiškis in 1940–1944
- 180 *Stanislovas Buchaveckas*. A glance at the data of May 27, 1942, census
- 196 *Stanislovas Buchaveckas*. Schools and teachers in 1939–1944
- 200 *Agnietė Daukantienė-Deksnytė*. At the school of Vaidlonai
- 202 *Genovaitė Žukauskienė*. The beginning of technology application and its initiators in Žiobiškis environs
- 206 *Venantas Mačiekus*. Genocide and resistance
- 249 Some reminiscences of Soviet soldiers atrocities and Lithuanian partisans

- 256 *Elena Žebrienė-Bulovaitė*. On the traces
of one tragic fate family
- 261 The deportees of Žiobiškis parish
- 267 The reminiscences of exiles and political prisoners.
Put down by Ramunė Žukauskienė and Kazys Misius
- 291 *Kazys Misius*. From the past of Žiobiškis post-office
- 299 *Danutė Kastanauskaitė*. A bit of the library history (1949–1999)
- 315 *Liucija Kirstukienė, Valdas Nauburaitis*. The school of Žiobiškis
in postwar years
- 324 *Bronius Deksnys*. Some features of Mitragalis village history
- 376 *Bronius Deksnys*. “Vaidlonai”: a composition
in the American Lithuanian press
and its consideration in the light of documents
- 385 *Petras Jakštas*. Old Stramiliai
- 394 *Alvydas Karalius*. The inhabitants of Lingėnai village
since the oldest times
- 422 *Stefanija Bliūdžiūtė*. On Lingėnai village and its close people
- 442 *Danas Kairys*. Ažusieniai – a native village
- 449 *Danas Kairys*. The remembrances
of Graužiai, Patilčiai, Raišiai, Gužai
- 455 *Bronius Deksnys*. The roots and branches
of one Deksniai family
- 481 *Zenonas Žumbakys*. Not an easy fate of Mitragalis Žumbakiai
- 495 *Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė*. Wood-cutting area bread
- 519 *Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė*. Traditions survive
- 521 *Vytautas Ikamas*. Rapas from Liepava
- 524 *Elvyra Užkurėlytė*. The people of Užkurėliai na Žiobiškia
or žiabiškėnai Užkurėliai
- 535 *Egidijus Aleliūnas*. My grandfather Juozas Šakalys
- 540 *Genovaitė Ovsikienė-Žukauskaitė, Antanas Žukauskas*.
On our native Močiekai village and father Petras Žukauskas
- 542 *Venantas Mačiekus*. On the genealogy of Mačiekai
- 563 *Vytautas Ikamas*. On teacher Povilas Mačiekus
- 565 *Irena Bajorūnaitė*. In the village of Pagada,
at the Skardis little river
- 568 *Nijolė Bodendorfiene-Kirstukaitė*. The Kirstukai of Žiobiškis
- 574 *Danutė Švarcienė-Mincytė*. A long duration Žiobiškis doctor
- 578 *Agnietė Daukantienė-Deksnytė*. Along the paths of sunny past

- 583 *Elena Žindžiuvienė-Deksnytė*. The white tower
- 588 *Eleonora Bulovaitė*. A bit of recollections
- 589 *Pranas Jasinevičius*. The meetings of Jasinevičiai from Vaidlonai village
- 596 *Kazys Misius*. The distinguished Žiobiškis people
- 605 *Vladas Braziūnas*. Venantas Mačiekus and *ramuva* (a society of regional studies): years of resistance
- 619 The sources of Žiobiškis history. *Prepared by Kazys Misius*

ETHNICAL CULTURE

- 729 *Algirdas Černiauskas*. Agriculture traditions
- 732 *Zenonas Žumbakys*. The hunters of Žiobiškis
- 736 *Algis Deksnys*. Potter Pranas Deksnys
- 743 *Erika Nenartavičiūtė*. Home weaving in the third-fourth decades of the 20th century
- 746 *Genė Deksnytė*. Woman-weaver Rožė Stalionienė
- 747 *Elvyra Straševičienė*. On building of dwelling houses
- 753 *Juozas Navickas*. The farm-stead of Natkuškis since the oldest times till its destruction
- 781 *Zenonas Žumbakys*. Žiobiškis' *špitolė* (a lodging house for beggars at a church)
- 785 *Vingaudas Baltrušaitis*. On the lighting of living quarters
- 792 *Janina Samulionytė*. Plates, dishes and table utensils (knives, forks, spoons, etc.)
- 806 *Gražina Žumbakienė*. Flower-gardens
- 817 *Viktoras Dagys*. Barley malt beer
- 821 *Venantas Mačiekus*. Customary law
- 841 *Živilė Driskiuvienė, Danutė Visockienė*. Family, its customs
- 856 *Živilė Driskiuvienė*. The days of people's names
- 859 *Jurga Palikevičiūtė*. Funeral customs
- 864 *Arūnas Vaicekauskas*. Winter season calendar customs
- 876 *Jurga Černiauskaitė*. The calendar customs since the Easter till the Advent
- 878 *Klaudijus Driskius*. *Joninės'* (John Day's) customs
- 885 *Algis Milaknis*. The games of Mitragalis village children and teenagers

- 887 *Anelė Vosyliūtė*. The people's worries and hopes
(From the histories of life)
- 907 *Gražina Dagtė*. People's meteorology

LANGUAGE

- 913 The names of Žiobiškis environs' places.
Collected by Egidijus Zaikauskas
- 915 *Kazys Misius*. The Lithuanian inscriptions
in cemeteries and the churchyard till 1904
- 917 Retold by Petras Bajoriūnas.
Put down and the text prepared by Arūnas Judžentis

FOLK-LORE

- 925 The folk-lore of Žiobiškis environs
in the Lithuanian folk-lore manuscripts.
Prepared by Povilas Krikščiūnas and Aušra Žičkienė
- 927 Singing folk-lore
- 961 Instrumental music
- 973 Narrative folk-lore
- 997 Minor folk-lore
-
- 1001 From the Žiobiškis people folk creation
- 1013 Literature on Žiobiškis and its environs.
Collected by Stasė Bušmienė, Liucija Kirstukienė
- 1015 On the authors
- 1018 *Lidija Kavaliauskienė*. The map of Žiobiškis parish
- 1020 A map of Lithuanian former minor administrative units
(*valsčiai*)
- 1022 Series "Lietuvos valsčiai"

Pratarmė

Kaip paukščiai iš šiltųjų kraštų pavasarį grįžta į savo lizdus, taip ir mes, žmonės, jaunystėje išskleidę sparnus tolimam skrydžiui, pamatę pasaulio ir įgiję patirties, pagal išgales daugiau ar mažiau nuveikę savo kraštui, senatvėje mintimis ir prisiminimais grįžtame į ten, iš kur išėję. Ši knyga – tai žiobiškėnų inteligentų sugrįžimas į gimtinę.

Mintis parengti knygą apie Žiobiškį kilo prieš 4 metus per Žiobiškio dabartinės mokyklos 60-ties metų jubiliejų. Knygos parengimo idėją entuziastingai palaikė mitragalietčiai Bronius Deksnys ir Zenonas Žumbakys, Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė iš Davainišio k., Irena Bajorūnaitė iš Pagados k., Danutė Kastanauskaitė iš Žiobiškio ir kt. 1997 m. liepos mėn. 21–30 d. būrys kraštotyrininkų, vadovaujamų Venanto Mačiekiaus, Žiobiškio parapijos kaimuose rinko medžiagą būsimajai knygai. Kraštotyros ekspedicijos metu buvo padaryta vertingų etnografinės ir kalbos medžiagos aprašų, užrašyta atsiminimų, tautosakos. Dauguma kraštotyrininkų užrašytų Žiobiškio krašto istorijos ir tradicinės kultūros faktų pateko į šią knygą.

Be žiobiškėnų, knygai apie Žiobiškį straipsnių parašė žinomi Lietuvos mokslininkai ir kraštotyrininkai: geografai, valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatas Rimvydas Kuskas, archeologas Gintautas Zabiela, istorikai Stanislovas Buchaveckas, Kazys Misius ir kt. Iš viso knygoje spausdinama per 70 straipsnių, kuriuos rašė daugiau negu 60 autorių.

G. Zabelos iniciatyva specialiai šiai knygai iš lenkų kalbos išversta mokslo visuomenei sunkiai prieinama lenkų archeologo L. Kšivickio Moškėnų piliakalnio tyrinėjimų medžiaga. Šiuo straipsniu knygos sudarytojai kiek peržengė Žiobiškio parapijos ribas. Už dabartinės parapijos ribų yra ir Lingėnų kaimas, kuriam paskirti du straipsniai.

Kruopščiai dirbdamas archyvuose B. Deksnys surado net 71 metais senesnę už žinotą pirmąjį Žiobiškio paminėjimą – 1677 m. O Kurkliečių ir Vikonių kaimai senuosiuose dokumentuose minimi jau 1596 m.

„Žiobiškis“ nuo kitų panašaus pobūdžio kraštotyros monografijų skiriasi K. Misiiaus parengtu dideliu dokumen-

tų ir kitų šaltinių apie Žiobiškį ir jo apylinkes pluoštu ir didesniu dėmesiu giminių istorijoms, kurių dauguma buvo parašytos pasirėmus senomis metrikų knygomis.

Dėl medžiagos gausumo skirtingai nuo kitų „Lietuvos valsčių“ serijos knygų kraštotyros monografija „Žiobiškis“ skirta ne visam valsčiui, o jo daliai – vienai iš trijų buvusio Rokiškio valsčiaus parapijų. Ši serijos rengėjų apsisprendimą iš dalies lėmė ir tai, kad aplink didelių valsčių centrus, kurie dažnai sutapdavo su apskričių centrais, buvusių kaimų žmonės save daugiau siedavo su šimtametes tradicijas turinčiomis parapijomis, o ne su valsčiais.

Kraštotyros monografijoje beveik neatsispindi kolūkių laikotarpis, kurio objektyviam įvertinimui reikalingas didesnis laiko atstumas.

Nemaža dalis monografijos straipsnių parašyta laikantis mokslinių straipsnių reikalavimų (su šaltinių nuorodomis ir kt.).

Knygos redaktoriai, siekdami, kad ir nemokantys lietuviškai suprastų apie ką rašoma knygoje, „Žiobiškio“ turinį, išverstą Algio Starkaus, pateikia ir anglų kalba.

Nuoširdžiai dėkojame monografiją užsakiusiai Rokiškio savivaldybei ir buvusiam merui, Žiobiškio patriotui Vytautui Masiuliui, Lietuvos paštui ir kitiems rėmėjams.

Venantas Mačiekus

Slėniuotosios Žiobiškio ekosistemos sandara ir kilmė

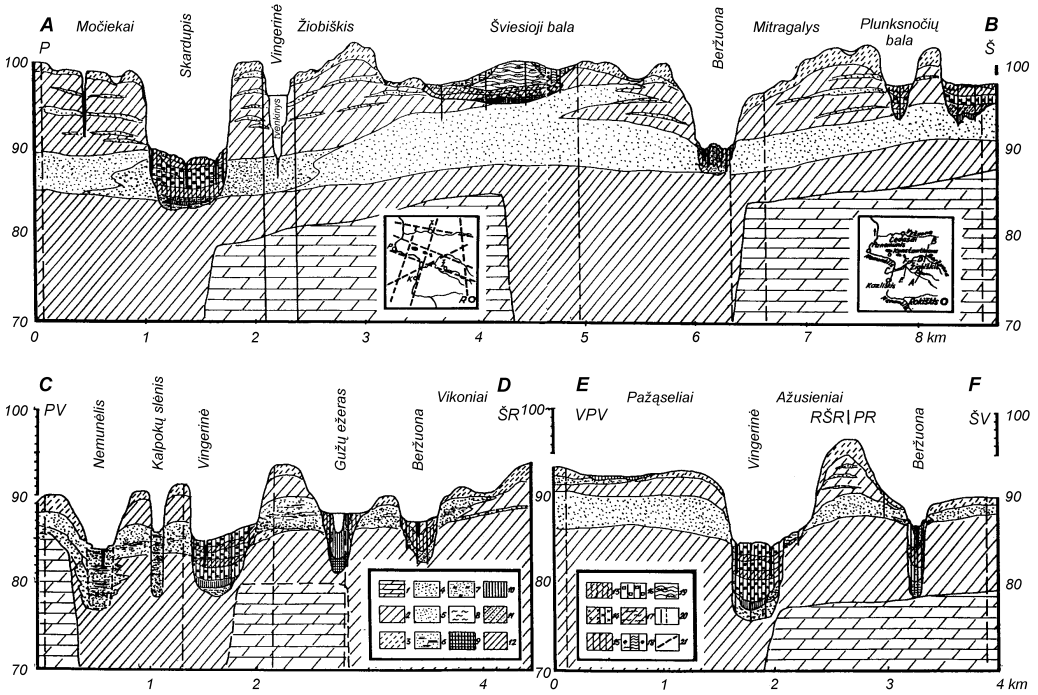
Rimvydas Kuskas
Lietuvos geografijos institutas

Rokiškio plynaukštė ir į vakarus nuo jos tęsianti Nemunėlio aukštupio lyguma, nepaisant išorinio jų panašumo, yra sudėtingos ekosistemos ir kraštovės (gamtiniai ir sociokultūriniai kompleksai). Geografai ir geologai skirtingai atkuria kraštovaizdžio raidą, ypač ledynmečio padarinius. Skirtingai aiškinama ir šiose apylinkėse stabtelėjusio atsitraukiančio ledyno pakraščio vieta ir klimatinių pokyčių dydis. Dauguma geologų per Žiobiškio apylinkę veda Vidurio Lietuvos stadijos ledyno pakraščio (Mitragalio–Žiobiškio–Moškėnų ruožas) liniją; kiek vėliau ji buvo apskalauta tirpstančio ledo vandenų bei apklotą jų nešamu smėliu. Taip rytinė apylinkės dalis ligi pat Bajorų ir Rokiškio tapo gana sudėtingos sandaros ir paviršiaus vietovių deriniu, kuriame vyrauja smėlėta lėkštakalvė plynaukštė, vadinama fluvio-glacialu arba zandru. Kita, vakarinė dalis, užklota vidutinių priemolių ir priesmėlių, vėliau plačiai supelkėjusi, laikoma limnoglacialu arba ledynmarių vieta (Basalykas, 1977). Į pietvakarius nuo Žiobiškio plytinti moreninė lyguma yra suklotą ledyno pagrindo. Jeigu Žiobiškio apylinkės lėkščiakalves nagrinėsime nuodugniau, suabejosime, ar čia buvo sustojęs ledyno pakraštys. Daug logiškiau jo ieškoti Rokiškio plynaukštėje, kaip žymi geologų geomorfologinis žemėlapis (Vaitiekūnas, 1981).

Autorius, patyrinėjęs Žiobiškio, Čedasų, Obėlių ir Kamajū apylinkių senslėnius, upių slėnius, pelkes ir ežerus, priėjo išvada, kad Žiobiškio apylinkės reljefas, taip raiškūs senslėniai, yra sukurti ne vienos ledyno stadijos, o paveldėti iš ankstyvesniųjų Rytų Lietuvos, Pietų Lietuvos, Vidurio Lietuvos stadijų. Didžioji slėninės erdvės dalis buvo išplauta progresuojančio, o ne atsitraukiančio ledyno pakraščių upių. Panašiu laiku galėjo egzistuoti didžiosios Polocko ledynmarės, suklosčiusios net daugiau kaip 30 m storio juostuoto molio klodą (Kuskas, 1998).

Kvartero arba ledynmečių nuogulų dangos sandarą iš dalies parodo trys sluoksnių pjūviai per Žiobiškio apy-

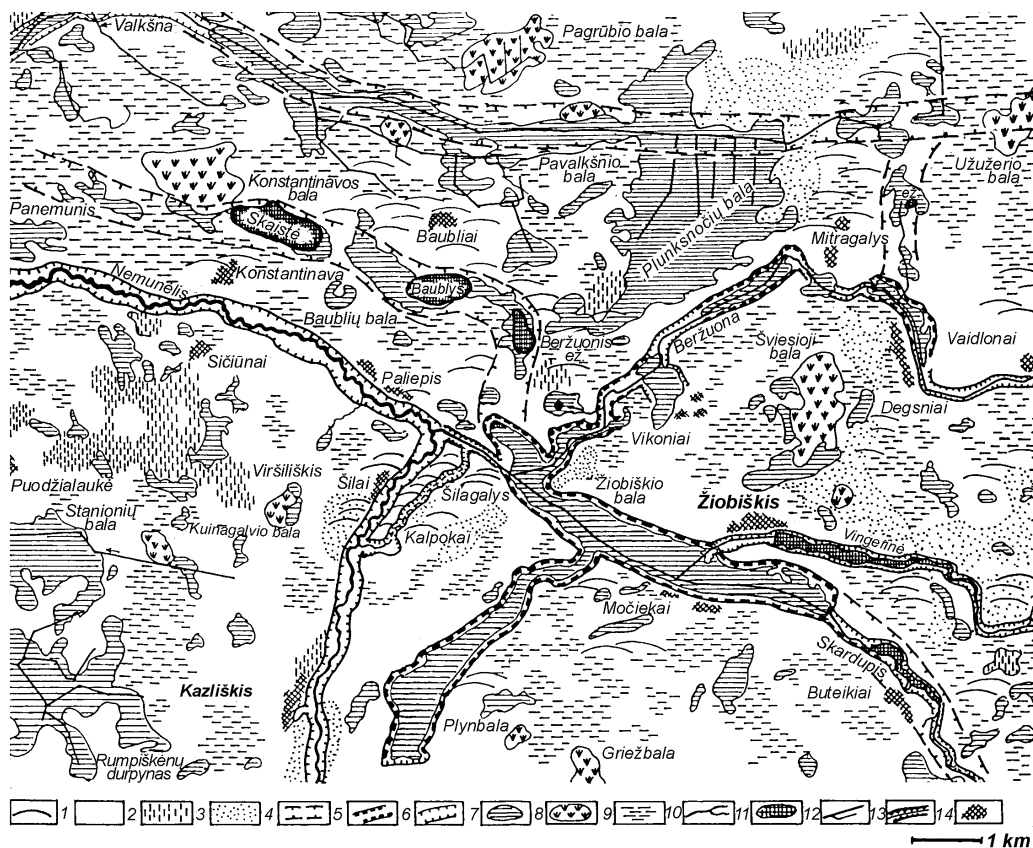

linkę (1 pav.). Ši danga čia gana plona; išliko daugiausia paskutiniojo apledėjimo – Nemuno arba Viurmo, Valdajaus – paliktas priemolis, žvyro, smėlio, molio, priemolio stadijų sluoksniai. Žiobiškio apylinkės lygumoje (Panemūnio ir Žiobiškio kraštovėje) priemolio ir žvyringo smėlio sluoksniai būna 10–15 m storio, o šiaurės kryptimi dar suplonėja (Čedasuosė – 8 m, Naujāsodėje – 7 m). Labai negiliai stūkso viršutiniojo devono dolomitai.

Platuminis AB pjūvis atidengia Žiobiškio senslėnį, kur dabar teka Skaŗdupis, daug mažesni poledynmetini Vingėnės slėnį, šilų apsuptą aukštapelkę – Šviesiąją bala, Beržuonos senslėnį ir Plunksnočių žemapelkę. Į 8 km ruožą pakliūva du tektoninių pakilumų-blokų ruožai, kurių šiauriniuose paribiuose 15–20 m įsirežę senslėniai. Mums trūksta medžiagos apie tų senslėnių dugną, tačiau būtų natūralu po molio ir žvyringo smėlio sluoksniais atrasti senesniojo

1 pav. Geologinis Žiobiškio apylinkės slėnių pagrindas

Sluoksnių žymėjimas: 1 – viršutinio devono dolomitai, 2 – moreninis priemolis, 3 – priemolis, 4 – įvairiagrūdė smėlis su žvyro prosluoksniais, 5 – vidutinis ir smulkus smėlis, 6 – smulkus smėlis su molio bei aleurito prosluoksniais, 7 – aliuvinis smėlis su durpingais prosluoksniais, 8 – sekležerių molis su smėliu, 9 – molingas detritinis sapropelis, 10 – detritinis sapropelis, prosluoksniais durpingas, 11 – smėlinga viksvinė durpė, 12 – viksvinė durpė, 13 – viksvinė nendrinė durpė, 14 – asiuklinė bei daugiažolinė plyninė ir plynraistinė durpė, 15 – medienos viksvinė durpė, 16 – juodalksninė ir juodalksninė beržinė durpės, 17 – viksvinė kimininė tarpinė durpė, 18 – pušinė švylinė aukštapelkės durpė, 19 – mediuminė (aukštapelkės kiminų) durpė. Gręžiniai: 20 – geologiniai ir pelkėtyros, sutampantys su pjūviu; šalutiniai. 21 – geomorfologiškai ir geostuktūriškai menamos tektoninių lūžių vietos

palaidoto slėnio durpių sluoksnius. Šių vietovių senslėniai sutampa su ledyno įgilintais plačiais morenos loviais, einančiais iš vakarų į rytus arba iš vakarų ir šiaurės vakarų į rytus ir pietryčius. Tokią giluminę struktūrą kryptį patvirtina ir kiti pjūviai – CD ir EF.

CD pjūvyje per Nemunėlio aukštuptio šiaurės–pietų krypties slėnį ir jį palydintį siaurą Kalpōkų slėnį, Vingerinės ir Skařdupio senslėnį, per Gužų senėžerį ir Beržuōnos senslėnį matyti truputį siauresnis ledyno praardytas irėžis, talpinantis visus tris senslėnius.

Senslėniai kartu su papelkėjusios lygumos lobais ir didokais pelkynais yra būdingiausias Žiobiškio vietovaizdžio elementas (2 pav.). CD ir EF pjūviai parodo trejopų senslėnių sandarą: 1 – plačių senslėnių su poledynmečio upėmis (Ne-

2 pav. Svarbiausieji geomorfologiniai Žiobiškio apylinkės ir kraštovės elementai Sutartiniai ženklai. Litogeneziniai: 1 – lėkštos ir ledynmarių apskalautos moreninės kalvos, 2 – moreninės lygumos, 3 – žvyringos kalvos su vėliau susidariusiais velėniniais karbonatiniais dirvožemiais, 4 – smėlingi plotai, menamos trumpalaikių prieledyninių tėkmių ir jų deltu nuogulos, 5 – ankstesnių ledynmečio stadijų senslėniai, palaidoti po moreninėmis ir ledynmarių nuosėdomis, 6 – ligi šiol išlikusios nepalaidotos senslėnių dalys, 7 – senslėniai, poledynmetyje atsinaujinę į upių slėnius, 8 – žemapelkės senslėniuose ir dubuose, 9 – aukštapelkės, 10 – pelkėjančios žemumos su jauriniais pelkiniais dirvožemiais. Hidrografija: 11 – dabartinės upės ir upeliai, 12 – ežerai, 13 – pagrindiniai melioracijos kanalai, 14 – upės ir jos slėnio prakasa į Nemunėlio slėnį, 15 – svarbiausios kaimavietės

*Užtvėntas Skardupis
ties Buteikių k.
R. Kunsko nuotr.*

munėlis), 2 – siaurų senslėnių su poledynmečio upeliais (Kalpokų slėnis su Senąja Vingerine), 3 – plačių, pavaldėtų iš tarpstadijinio ledynmečio laikotarpio senslėnių gabalų su labai storu, daugiausia raistinių durpių klotu (6–9 m). Žiobiškis, Griáužiai, Ažūsieniai, Močiėkai stūksa prie plataus senslėnio užraus-tais galais. Mūsų minėtų senslėnių pelkėjimas buvo dėsningas šio krašto reiškinyms, tačiau Žiobiškio balos durpėdaros sąlygos buvo ypatingos. Storasis durpių klotas susidarė būtent tame lygyje, kur slėnio pakraščiuose išteka požeminiai vandenys iš 5–10 m storio tarpmoreninio smėlio ir žvyro sluoksnio.

Žiobiškio plačiaslėnėje pelkėje per visą poledynmetį klostėsi raistinis klotas su nedideliais šlapymėčių pokyčiais: juodalksnių ir beržų medienos ir viksvų durpių sluoksniai išretėjusiam raiste, žolinių ir žolinių žaliasamanių durpių sluoksniai paupio vešnyuose. Kartais durpėdara vyko greitai: per metus nuguldavo net 2–3 mm durpių. Gana akivaizdūs durpių sluoksniai su mažyčiais 2–4 mm storio moliuskų kiaukutais. Tai geras požeminio vandens poveikio įrodymas. Ligi šių dienų išliko šarmingas durpių klotas. Po melioracijos tokios slėninės pelkės daugelyje vietų labai tiktų miškeliams su vynuoginių sraigčių veisyklomis – malakofermomis (graikų k. *malakos* – minkštas). Storiausias klotas šioje pelkėje išliko ties Ažusieniais. Kitur dėl persausinimo pakalnėse jis suslūgo ir suplonėjo nuo 6–9 m iki 4–7 m (Kunskas, 1985).

Šiaurės vakariniame Žiobiškio plačiaslėnės pelkės kampe ties Šilagaliu yra gana klampi šaltininė ekosistema, vadinama Dievo Kalnu, išlaikiusi bene didžiausią pelkės natūralumą, nepaisant kanalo ir kirtaviečių. Tai nedidelių slėnio pašlaitės šaltinių serija, nuo kur į pietryčius srūdavo nedidelis šaltinupis, dabar jau kanaluotas. Net nelietingu metu grioviu per sekundę prateka keli litrai požeminio vandens. Dievo Kalnas, beje, pradėtas lankyti moksleivių ekskursijų, yra neblogo ledyno užversto pelkinio senslėnio galo gyvybingumo „laboratorija“. Smėlio ir priesmėlio storumė, užvertusi priešpaskutinės ledyno stadijos paliktą senslėnį, dabar didelę dalį vandens atiduoda Vingerinės ir Beržuonos žė-

*Šaltininės pelkės
(Dievo arba Šventojo
kalno) pakraštys.
R. Kunsko nuotr.*

*Beržuonio
(Kurkliėčių) ežeras.
R. Kunsko nuotr.*

mupiui per Dievo Kalno šaltinius. Šilagalių ir Dievo Kalno šaltiniais pelkynas su savo verdėnėmis nepasižymi storu durpių klotu (1–3,5 m; augalų likučiai greičiau mineralizuojasi), tačiau čia matyti didoka raistinių žolynų įvairovė, verta botanikų floristų dėmesio, čia dažna mažųjų ekosistemų kaita. Kartu su šiuo mozaikiškumu šaltiniuotame raiste dera labai išlakūs juodalksniai, alksniai, eglės, net ažuolai. Pragrėžus durpių klotą matyti 3 kompleksai: apatinis įvairiažolinis su žaliosiomis samanomis, vidurinis – medienos įvairiažolinis bei viksinis, viršutinis – juodalksninis bei beržinis. Durpių klotas tarsi dangtis palaipsniui pridengė šaltinius, tad pelkė tapo ne tokia šlapia ir klampi, apaugo raistu (Kunskas, 1988, 1992, 1998).

Kitokie yra ežeriniai klotai ir juos lydintys paežerinių pelkių sluoksniai. Tarp Kurkliėčių ir Panemūnio yra nutįsusi virtinė ežerų, t. y. vidutiniškai apipelkėję Beržuonio (Kurkliėčių), Baūblio ir Skáistės ežerai (2 pav.). Jų vieta ir tšos

kryptis tarsi pratęsia Skardupio ir Vingerinės nutrauktą senslėnį. Atrodo, kad ledynas smėliu, žvyru, lengvu priemoliu senslėnį užgriozdino ties Paliėpiu ir Kurkliėčiais. Kiek ankstesnės fazės ledyno pakraščio postovis ties Buteikiais užgriozdino pietinį senslėnio galą. Senslėnio dalys – plačioji Žiobiškio bala, Beržuonio, Baublio ir Skaistės ežerai išliko dėl to, kad buvo užpildyti ledo. Atsikūrė jie tik biolingio klimato pašiltėjime prieš 13000 metų (Kunskas, 1992).

Ežerų virtinė primena segmentuotą glacigeninę (ledynmečio upės) riną, tačiau dėl sandaros ji laikytina senslėnio likučiu. Tokio tipo kvazirinos (tariamų rinos) yra ne vienas pratisas Šiaurės ir Vidurio Lietuvos ežeras, tik tai ten dažniausiai atsikūręs vienas ilgesnis senslėnio gabalas (Lėnas, Juostinas, Jūrgežeris, Nótigalė ir kiti).

Paežerinį klotą charakterizuoja Beržuonos ežero klotas. Paežerė pradėjo pelkėti jau drėgnu ir šiltu atlantiniu laikotarpiu, apytikriai prieš 6000 metų. Ant dumblėto smėlėto ežerų atabrado (dabar – 2–2,5 m povandeninė terasa) tada klostėsi įvairiažolinių bei viksvinių žaliasamaninių durpių sluoksnynas. Vėlesniu permainingos drėgmės subborealo laikotarpiu paežerėse nusistovėjo alksniniai plynraisčiai ir raistai (medienos žaliasamaninės ir medienos viksvinės durpės; 0,4–1,0 m prosluoksnis). Vėlyvuojų poledynmečiu, subatlantiniu paskutinių dviejų tūkstantmečių laikotarpiu, daugiausia vešėjo viksvynai ir viksviniai nendrynai bei viksviniai žaliasamanynai. Raistų būta tik pakraščiuose.

Visai kitokios formos ir klotu pelkės susidarė ten, kur pelkėjo smėlėta lyguma tvinstant požeminiam vandeniui, kuris neretu atveju buvo ir tarpmoreninis, spūdinis. Vienos tokios aukštapelkės – Šviesiosios balos hidrogeologinė padėtis ir struktūra matyti ir AB pjūvyje (1 pav.). Mažas ežerėlis ir šalia jo

Šviesiosios balos plynraistis. R. Kunsko nuotr.

Šviesiosios balos pakraštys. R. Kunsko nuotr.

viksvinė plynė greitai neteko požeminio vandens poveikio, todėl joje išsikūrė tarpinio tipo kiminai. Ilgainiui pakilesnė pelkės dalis apaugo švyliniu kiminynu, o pakraščiuose – kimininiu pušynu. Dėl raisto retumo ir dėl kimininės plynės iškilios aukštapelkės viduryje ši aukštapelkė tūkstantmečius atitiko savo vardą – Šviesioji. Aplinkiniams kaimams ji buvo ir amžinas spanguolynas.

Miškėtoji ir dabar smarkiai apsausinta Plunksnočių bala irgi atsirado seklių ežerėlių vietoje. Ji perėjo plynės, raisto ir vėl plynės etapus. Tik paskutiniojo šimtmečio miško sausinimas leido užsitraukti raistui, sumažėjo plunksnočių lizdaviečių.

Panašiai klostėsi ir kitos žemapelkės.

Kalpokų slėnio, kitų siaurų slėnių pelkės yra daug labiau priklausomos nuo pratekančio upelio, jo paliekamų sąnašų. Tūkstantmečius papelkėjęs ir smėliu užneštas Kalpokų slėnis nutekindavo Vingerinės bei Beržuonos vandenį, kol užsitęsusių potvynių ir pelkėjimo nebeiškentęs Kazliškėlio dvarininkas praeitame amžiuje vakarų kryptimi iškasė gilų siaurą senslėnio perkasą ties Šilagaliu iki Nemunėlio slėnio. Stori perkaso šlaito ir pylimo ažuolai, liepos ir beržai bei upinės augalų bendrijos vande-

*Šaltiniai pietiniame Šviesiosios balos pakraštyje.
R. Kunsko nuotr.*

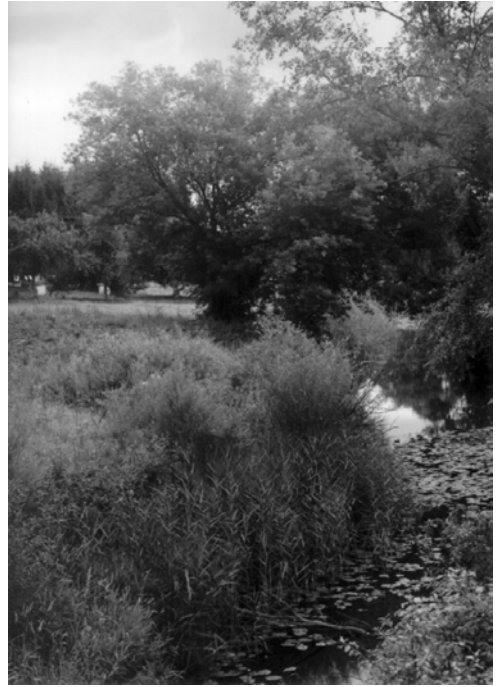

*Vienkiemis prie Vingerinės upės kanalo.
R. Kunsko nuotr.*

nyje liudija senoką perkaso natūralizavimąsi. Vandentakos ištiesinimas leido apsausinti ir Žiobiškio balą, klampus raištus, ypač pakraščio pievas ir ganyklas. Tik tai šio amžiaus septintajame dešimtmetyje slėniai buvo nusausinti 3–4 m gylio kanalais. Vėliau, 1975 m., buvo pastatytas Vingerinės tvenkinys Žiobiškyje (17 ha) ir laikinas Kalpokų slėnio tvenkinys (jau sugriautas). Melioracija iš esmės pakeitė dirvožemius, nutraukdama glėžėjimo ir pelkėdaros procesus.

Didelę Žiobiškio apylinkės pelkių įvairovę ir skaičių šiek tiek pailiustruoja 1 lentelė su 20 svarbiausių pelkių. Mažosios pelkės irgi įdomios savo klodu, raidos peripetijomis. Pelkaitės dėl savo glaudaus ryšio su aplinkinėmis ekosistemomis vertingos ir kaip maži vietiniai metraščiai, parodantys atskirų apyubių ir vietovių dirvožemio režimo kaitą klimato kaitos fone. Deja, jos labai apsausintos, o kartais ir visai nusausintos. Jų klodas tolydžio mineralizuojasi ir plonėja. Buvusias neproduktyvias kultūrinės pievas būtina natūralizuoti, pakelti jų durpių klodo vandens lygį ir atstatyti pelkinių augalų bendrijas ir pelkėdarą (Kunskas, 1985).

Pelkėdaros klausimas šiose pelkių turtingose vietovėse yra irgi svarbus dėl ekosistemos specifikos. Paprastai pelkėdara siejama su kritulių pertekliumi ir blogu nuotėkiu. Žiobiškio kraštovėje – pelkinių slėnių ir paslėnių žemdirbių kaimų makrosistemoje – vandens nutekėjimo sąlygos pakankamai geros. Upių tankumas, nors ir ne didžiausias Lietuvoje – apie 1 km/km² (pelkėdara stabdo eroziją ir upelių plėtotę), vertas palyginimo su vidutiniu paviršiaus nuotėkio moduliu – 7 l/sek/km². Tuo tarpu oficialiuose leidiniuose požeminio nuotėkio modulis nurodomas 1 l/sek/km², vidutinis išgara-

*Vingerinės žemupio vaga ir salpa.
R. Kunsko nuotr.*

*Kalpokų senslėnis ir buvusio tvenkinio vieta.
R. Kunsko nuotr.*

*Nusausinta ganykla
plačiame Skardupio
senslėnyje.*

R. Kunsko nuotr.

*Užtvėnka Vingerinė
ties Žiobiškiu.*

R. Kunsko nuotr.

vusio vandens kiekis per metus 540 mm. Metinis vidutinis kritulių kiekis šiame krašte yra 600 mm. Taigi nuotėkiui beliktų 60 mm (Lietuvos TSR atlasas, 1981). Bendriausias apskaičiuotas požeminis nuotėkis šiam kraštui nelabai tinka. Antmoreniniai ir tarpmoreniniai požeminiai vandenys upėms ir pelkėms atiduoda daug daugiau. Lietingais ar net vidutinio lietingumo metais gali nutekėti 4–5 l/sek/km², ypač po visuotinio pelkių nusausinimo, kai garavimas nuo pelkių paviršiaus (dabar sausokų kultūrinių pievų) yra sumažėjęs perpus ir dar daugiau. Persausinti durpių klodai šlapymečiais tampa vandens akumulatoriais. Toks inertiškas vandens rezervavimas sausintų pelkių nuotėkio svyravimą sumažina gerokai daugiau negu natūralių žemapelkių.

Pagrindinė šios kraštovės vandens arterija yra Nemunėlis. Upė jau ties Kazliškiu, Palėpiu ir Panemuniu labai vingiuoja plačiu (250–300 m) giloku (12–15 m) senslėniu, kuris jau pusiau užneštas dumblietu smėliu (1 pav., CD). Per nešmenis ir gausingus žolynus besiveržianti vaga yra 2–4 m pločio ir 0,3–0,7 m gylio. Apstu vandenžolių (meldų, vikšrių, bėžių, papliaušų, plūdžių, lūgnių) ir didelė jų rūšių

Plačioji Nemunėlio salpa. R. Kunsko nuotr.

įvairovė. Dėl to Nemunėlis ir laikomas viena švaresniųjų Lietuvos upių. Kartu su ežerų pakrančių ir atabrūdų plačiaisiais žolynais čia turime puikiausių gamtinės vandens savignos nuo laukų trąšų ir fermų taršalų pavyzdžių. Ir žuvų rūšių įvairovė didelė, ir plačiažnypliai vėžiai išlikę.

Dešinysis Nemunėlio intakas ties Šilagaliu – Vingerinė su Beržuona po kanalizavimo prieš šimtmetį įgavo 1,8 m/km nuolydį ir apie 1 m³/sek vidutinį metinį debitą. Toks debitas parodo požeminę upelių vandens kilmę.

3 pav. Ūkinės Žiobiškio apylinkės naudmenos, dvarai ir kaimai XX a. pradžioje (1912 m. vokiško žemėlapis fragmentas)

1 km

Žiobiškio kraštovės paslėnių ir papelkių dirvožemiai daugiausia sukurti jaurėjimo proceso ir vidutiniškai nujaurėję. Tačiau žvyringų smėlių ir priemėlių lopiniai tarp Kurkliėčių ir Ráišių, Prūsėlių, Sičiūnų ir Puodžiūlaukės yra išlikusio velėninio karbonatinio dirvožemio barai (2 pav.). Jo šarmingieji elementai kalcis ir magnis, biogeniškieji – kalis ir fosforas neišplauti į gilesnius sluoksnius, todėl dirvos išlaiko gerą struktūrą ir yra derlingiausios krašte (Baginskas, 1965). Nemaži plotai tokių velėninių karbonatinių dirvožemių laukų paskutinių tūkstantmetį buvo apimti glėjėjimo ir užmirkę. Visoki užmirkimą staigiai nutraukė melioracinis sausinimas: pernelyg gilūs kanalai sukėlė ir pragaistingą durpių klodų nykimą, nes būta teritoriškai per didelių, mezoekosistemų struktūros nepaisančių projektų (Kunskas, 1985).

Mažai rūgštūs bei karbonatingi dirvožemiai leido panemunėlio, paberžuonio ir pavingerinės laukuose išauginti gerą vasarinių miežių derlių, plėsti ilgapluošių linų pasėlius. Linininkystės ir galvijininkystės tradicija išliko ligi šių dienų.

XIX amžiaus pabaigos ir XX pradžios kaimų, dvarų (*gut*) ir laukų vietos matyti topografinio žemėlapiu (1:100 000) fragmente (3 pav.), o kaimų ir žemės naudmenų pakitimą per 60 metų parodo naudmenų žemėlapiu (1:50 000) fragmentas (4 pav.; Bagdonas, 1972).

Iki šių dienų yra išlikę keli stambesni miškai: Ažūžerių, Apūniškio, Kurkliėčių, Plunksnūčių ir Vingerinės. Vyrauja žaliasamaniniai pušynai, kuriuose beveik kas penktas medis eglė, kas kitas penktas – beržas. Slėsumų baltalksnynai, juodalksnynai, drebulynai sudaro bent dešimtąją dalį miškų ploto (Končius, 1970). Šiuose miškuose gyvena ar ganosi gana nemažai šernų, briedžių, stirnų, lapių, barsukų, lūšių, voverių. Nemunėlyje nuo seno žuvauja keliolika ūdrų šeimų.

4 pav. Ūkinės Žiobiškio ir dalies Panemunio apylinkės naudmenos, gyvenvietės ir pagrindinės ūkių ribos aštuntajame dešimtmetyje

1 lentelė
Didesniųjų pelkių charakteristika

Pelkės pavadinimas	Atstumas ir kelio kryptis nuo Žiobiškio	Bendras pelkės plotas ha	Didžiausias klotas storis m	Vidutinis klotas storis m	Pelkės tipas	Ežerinio klotas storis m	Pelkės natūralumo ar ūkinio panaudojimo laipsnis ir būdas
Ažusieniai (Žiobiškio)	0,5 km, PV	104	5,5	2,26	Ž (žemapelkė) – 100%	3,8	Vid. persausinta kult. pieva ir ganykla
Baublių	4 km, ŠV	52	3,5	1,42	Ž – 100%	6,5	Mažai kult., pakraščio pieva
Beržuonos	3,5 km, Š	23	3,1	1,90	Ž – 100%	5,5	Did. kult. I., pieva
Degsnės lankos	3,5 km, ŠR	41	3,5	1,31	Ž – 100%	3,8	Vid. kult. pieva, persausinta
Degsnių I	4 km, ŠR	5	4,1	2,2	Ž – 100%	2,2	Vid. kult. pieva
Kalpokų	5 km, V	17	3,1	1,62	Ž – 100%	3,1	Maž. kult. I., buv. tvenk.
Konstantinavos	12 km, ŠV	97	6,0	2,18	A (aukštapelkė) – 100%	0,75	Apsausinta, buv. durpynas
Kuinagalvio	12 km, V	18	2,5	1,48	A – 57%, T (tarpinio tipo pelkė) – 43%	1,5	Nat. raistas
Mitragalio	5 km, Š	2	2,8	2,3	A – 100%	0,4	Vid. natūral. plynraistis
Močiekų (Vingerinės)	0,7 km, P	95	6,0	3,16	Ž – 100%	1,5	Vid. kult. pieva
Pagrubio	7,5 km, ŠV	65	4,5	1,82	A – 100%	0,7	Vid. natūral. raistas
Pavalkšnys	6 km, ŠV	65	3,0	1,37	Ž – 100%	0,7	Mažai kult. pieva
Plunksnočių	4 km, Š	554	4,1	1,90	Ž – 95%, T – 5%	0,4	Vid. natūral. raistas, vakarin. dal. mažai kult. pieva
Pušynpelkė	5 km, Š	4	1,4	1,2	A – 100%	0,3	Vid. natūral. raistas
Rumpiškenų	9,5 km, V	174	3,5	1,96	Ž – 100%	2,0	Ryt. dal. apleistas durpynas, vakarin. dal. vid. kult. pieva, centr. dal. raistas
Šviesioji bala	1,5 km, Š	109	4,6	1,30	A – 100%	0,6	Did. natūral. plynraistis ir raistas
Užužerio	6,5 km, ŠR	64	1,9	0,97	A – 52%, T – 48%	1,5	Vid. natūral. raistas
Vikonių	2 km, ŠV	14	1,7	1,01	Ž – 100%	0,4	Bloga kult. pieva
Vingerinės II	1,5 km, ŠR	24	1,2	1,06	A – 100%	–	Apsausintas raistas
Viršiliškis	6 km, V	25	2,0	1,13	A – 73%, T – 27%	1,8	Vid. natūral. raistas

Literatūra

1. Bağdonas J. *Žemėtvarka senajame kaime // Žemės ūkis. 1972, Nr. 1.*
2. Bağinskas B. *Velėniniai karbonatiniai dirvožemiai // Lietuvos TSR dirvožemiai – V., 1965.*
3. Basalykas A. *Lietuvos TSR kraštovaizdis – V., 1977.*
4. Končius A. *Lietuvos miškų istorijos periodizacijos klausimai // Girios. 1970, Nr. 2–3.*
5. Kunksas R. *Apie Asvejos paežerio girias ir jų praeitį // Dubingiai – V., 1971.*
6. Kunksas R. *Durpėdaros ir mineralizacijos procesai Lietuvos pelkėse ir jų klotų būseną // Geografijos metraštis. 1985. T. 22–23.*
7. Kunksas R. *Daubų pelkių paleohidrologinės tipizacijos principai // Geografijos metraštis. 1988. T. 24.*
8. Kunksas R. *Augalijos ilgalaikės sukcesijos Lietuvos organogeninių klotų stratigrafijos pagrindu // Autoreferatas – V., 1992.*
9. Kunksas R. *Pelkių kompleksinio įvertinimo kriterijai // Geografijos metraštis. 1998. T. 30.*
10. Kunksas R. *Obelių vietovaizdžio raidos bruožai // Obeliai. Kriaunos – V., 1998.*
11. *Lietuvos TSR atlasas – M., 1981.*
12. Vaitiekūnas P. *Kvartero nuogulos // Lietuvos TSR atlasas – M., 1981.*

PRAEITIS

Žvilgsnis į Žiobiškio apylinkės senovę

Gintautas Zabiela
Lietuvos istorijos institutas

Į šiaurės vakarus nuo Rokiškio, greta miško, prisiglaudęs Žiobiškis nėra garsi savo istorija vietovė. Rašytiniai šaltiniai dvarą šalia dabartinio miestelio mini nuo 1677 m. Pirmosios gyvenvietės apylinkėje paminėtos dar XVI a. pabaigoje. Archeologai bei kiti praeities tyrinėtojai čionai niekada nesmeigė kastuvo, nevaikščiojo vandens telkinių pakrantėmis, ieškodami senovės liekanų. Muziejus pasiekdavo tik atsitiktiniai radiniai, išarti vienur kitur dirbant žemę. Nemaža jų dalis išvis užsimetė, taip ir nepamatyti mokslininkų. Toliau pabandysime pateikti skurdžias žinias apie Žiobiškio apylinkių senovę pagal labai schematizuotą planą – epochas.

Pačios apylinkės labai konkrečios: iš vakarų aptariama regioną riboja Nemunėlio aukštupys, iš šiaurės – Plunksnūčių miškas, iš rytų – Apūniškio miškas, iš pietų – Laukupės upelis ir Ilgalaukių miškas. Iš viso susidaro apie 70 km² plotas. Gausūs miškai rodo, kad didžioji Žiobiškio apylinkių dalis ilguos amžius buvo apaugusi mišku ir žmonių menkai gyvenama.

Akmens amžiaus (X–III tūkstantmečiai pr. Kr.) radinių iš Žiobiškio apylinkių nėra. Gal tuomet jos išvis buvo negyvenamos, o gal senosios gyvenvietės tebėra nerastos. Dėmesį traukia į pietus nuo Žiobiškio esanti dabar melioruota ir dirbama pieva paversta pelkė, per kurią teka Vingerinės upelis. Ši vieta akmens amžiaus epochoje galėjo būti seklaus žuvingas ežerėlis, prie kokių labai mėgdavo gyventi žmonės. Kol kas tai tik spėjimas, o akmens amžiaus specialistams – perspektyvi paieškų vieta. Kad prie Vingerinės galima ieškoti senovės žmonių gyvenimo pėdsakų, liudija ir čia aptinkami akmeniniai kirvukai.

Po akmens amžiaus Lietuvoje sekė bronzos (dažnai iš papratimo vadinamas žalvario) amžius (1800–500 m. pr. Kr.). Bronziniai šios epochos radiniai reti visoje Lietuvoje, tad jų iš Žiobiškio apylinkių irgi neturime. Užtat čia kažkur gyvenusius žmones mena šiam laikotarpiui priklausantys akmeniniai kirvukai, kuriuos tradiciškai daug kas skiria akmens amžiui. Žiobiškio apylinkėse tokių kirvukų labai negausu: rasta 9 vienetai vos 6 vietose. Baubliuosė rastas 7,9 cm ilgio

Archeologas Gintautas Zabiela (kairėje) ir Venantas Mačiekus Vingerinės upės slėnio pievoje. Už nugaros matyti Rūčkalknis. Klaudijaus Driskiaus nuotr. 1999 m.

ir 4,4 cm pločio ašmenimis keturkampio pjūvio įtveriamasis kirvis¹. Kalpōkuose rastas užapvalinta pentimi 8 cm ilgio ir 5,5 cm pločio ašmenimis kirvukas². Pāžaseluose – 14,5 cm ilgio ir 6,6 cm pločio ašmenimis kirvis keturkampe (?) pentimi³. 1998 m. Šilagalio kaime, Vingerinės upelio dešiniajame krante, netoli buvusio Šilagalio dvaro, Rolandas Žikoris rado akmeninį apvalia pentimi su skylė kotui kirvelį⁴. Kirvelio ilgis 9 cm, storis 5 cm, ašmenų ilgis 5 cm. Akmeninių kirvelių buvo rasta ir Vilkū kaime. Čia Lietuvos kariuomenės savanorio Buikos žemėje, kasant duobę bulvėms, rasti keli kirveliai, vieną iš kurių Venantui Mačiekui apie 1958 m. pas radėją teko matyti. Jis buvo su skylė kotui. Radimo vieta yra melioruotos pelkės, per kurią teka Vingerinės upelis, pietinis aukštesnysis smėlėtas krantas. Gal čia būta senos gyvenvietės liekanų? Galiausiai iš paties Žiobiškio žinomi 4 akmeniniai kirviai. Du iš jų siaurėjančia pentimi, 9,5 ir 9,6 cm ilgio, 4,3 ir 5,3 cm pločio ašmenimis, kiti du keturkampe pentimi, 7,2 ir 7,3 cm ilgio, 3,2 ir 4,3 cm pločio ašmenimis⁵. Šie kirviai tikriausiai yra surinkti iš platesnių apylinkių į Žiobiškio mokyklą ir iš ten jau patekę į muziejus.

Akmeninių kirvukų skyrimą laikams po akmens amžiaus įtikinamai liudija Moškėnų piliakalnio (apie jį plačiau toliau šiame straipsnyje) radiniai. Tyrinėjimų metu jame surasti 6 akmeninių kirvių fragmentai, tarp jų 3 nudužę per skylę kotui⁶. Įvairiu laiku piliakalnyje atsiktinai buvo rasti 3 kirviai keturkampe pentimi, 7,5–12,9 cm ilgio ir 4,4–5,3 cm pločio ašmenimis. Be jų, 11,2 cm ilgio ir 5,2 cm pločio ašmenimis⁷, nebaigta gręžti

¹Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 1. – V. 1974. P. 111. Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM), inventorinis numeris 45 (toliau inventoriniai numeriai nurodyti tik skaičiais ir raidėmis).

²RKM 162.

³Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 1. – V. 1974. P. 166. RKM 53.

⁴Duomenis pateikė archeologas Gytis Grižas. Kirvelis bus perduotas Lietuvos nacionaliniam muziejui Vilniuje (toliau – LNM).

⁵Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 1. – V. 1974. P. 200. RKM 50–51, LNM EM 1027.

⁶Krzywicki L. Grodziska gorno-litewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami / Pamiętnik fizyograficzny. T. XXIV. – Warszawa. 1917. P. 18.

⁷Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 1. – V. 1974. P. 154. RKM 57–58, 193–194.

skylė kirvis, padarytas iš sudužusio kirvio, ir apdaužytas ašmenimis, užapvalinta pentimi ir briaunomis, 11,5 cm ilgio ir 4,5 cm pločio ašmenimis kirvis (1 pav.), pagamintas iš tamsiai pilko akmens⁸.

Geležies amžius (500 m. pr. Kr. – 1200 m. po Kr.) yra paskutinis klasikinis proistorės laikotarpis. Žmonių gyvenimo liekanos iš jo Žiobiškio apylinkėse bene gausiausios, nors taip pat skurdžios. Tai senųjų laidojimo vietų liekanos: pilkapiai bei kapinynai. Kalpōkų pilkapiai buvo kažkur kaimo laukuose. Dabar vietiniai gyventojai nebegali nurodyti jų vietos, matyt, sampilai sunaikinti dar XIX a. Iš čia į Rokiškio kraštotyros muziejų pateko III–IV a. papuošalų – antkaklių: viena – kūginiais galais, kita – storėjančiais galais ir ornamentuota vytu ornamentu, trečia – tordiruotais kūginiais galais⁹. Iš Žiobiškio XX a. pradžioje Lietuvių mokslo draugija gavo geležinį pentinį siauraašmenį kirvį (2:2 pav.) su apvalia skylė kotui¹⁰. Kirvio ilgis 19 cm, ašmenų plotis 6 cm, penties aukštis 5,8 cm, penties skylė apvali. Kokių nors pilkapynų ar radinių iš jų, apie ką liudytų šis kirvis, šiandien Žiobiškio apylinkėse nežinome, – tad tarsi atrodytų, kad jis į Žiobiškį galėjo patekti iš kur nors kitur ir tik iš čia buvo perduotas draugijai.

Tačiau į šiaurę nuo miestelio esantys smėlėti miškai neleidžia atmesti minties ano laiko pilkapių liekanų ieškoti ir betarpiškai šalia Žiobiškio. Indriūnuose kapinynas yra Baublių (Duñblio) ežero šiauriniame krante¹¹. Čia XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje, statant trobas bei dirbant lauką, rasta žmonių kaulų bei įvairių radinių: „sulankstytų vielų, žiedų“¹², iš kurių į muziejus pateko XI–XIII a. ornamentuota apyrankė gyvuliniais galais ir pasaginė segė – taip pat gyvuliniais galais¹³. Apyrankė 6,5x6 cm dydžio, 1 cm pločio ir 2 mm storio lankeliu, ornamentuotu dviem eilutėmis įmuštų trikampių, smaigaliais nukreiptų į kraštus (3 pav.). Kiekvieno trikampėlio viduje įmušta po taškutį. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą šiame kapinyne rasta 12 geležinių grandžių, išsiųstų į Sankt Peterburgą. Šio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje čia buvo randama „metalinių daiktų“¹⁴. Šiandien kapinynu laikoma vos aukštesnė vieta šalia sodybos (4 pav.). Niekas nepamena, kad kas nors būtų buvę čia rasta. Čia ar kur nors kitur bus buvę reti II tūkstantmečio pradžios sėliški palaidojimai, gali pasakyti tik archeologiniai tyrinėjimai. Baubliuose trečiajame šio amžiaus dešimtmetyje rastas geležinis pentinis siauraašmenis kirvis su trapecijos formos skylė kotui¹⁵. Sprendžiant pagal išlikusį kirvio piešinį, jo ilgis buvo apie 17,5 cm, ašmenų plotis apie 5 cm (2:1 pav.). Pagal formą kirvis

1 pav. Akmeninis kirvis

2 pav. Siauraašmeniai geležiniai kirviai

3 pav. Apyrankė

⁸LNM EM 2026.

⁹Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 3. – V. 1977. P. 50. RKM 165–167.

¹⁰LNM AR 79:1.

¹¹Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 3. – V. 1977. P. 45.
¹²1949 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos dienoraštis // Lietuvos istorijos instituto rankraštynas. F. 1. Nr. 3. P. 81.

¹³LNM AR 205, RKM 224.

¹⁴Valstybės archeologijos komisijos medžiaga // Kultūros paveldo centro archyvas. F. 1. A. 1. Nr. 40. P. 213.

¹⁵Valstybės archeologijos komisijos medžiaga // Kultūros paveldo centro archyvas. F. 1. A. 1. Nr. 40. P. 184, 185 (piešinys).

4 pav. Kapinyno vieta
Baublių k. K. Driskiaus
nuotr. 1999 m.

galėtų būti I tūkstantmečio pabaigos arba net vėlesnis. Kadangi Baubliai yra visai šalia Indriūnų, labai galimas dalykas, kad šis kirvis bus rastas Indriūnų kapinyne.

Atskirai reikia aptarti Moškėnų (Laūkupėnų) piliakalnį. Tai vienas garsiausių Rokiškio ir gretimų rajonų archeologijos paminklų ir neabejotinai svarbiausia ikiistorinio žmogaus gyvenamoji vieta artimiausiose Žiobiškiui apylinkėse. Piliakalnis yra Laukupės kairiajame krante esančioje atskiroje, tipiško šioms apylinkėms dominuojančioje 20–30 m aukščio kalvoje. Aikštelė beveik keturkampė, 50x38 m dydžio. Ją žemiau 3–3,5 m juosia 210 m ilgio ir 1,8 m aukščio pylimas, kurio išorinis 3,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į griovį, už kurio kyla antras, 2–2,5 m aukščio iš vidaus ir 4 m iš išorės, pylimas. Šio pylimo ilgis 275 m. Aplink piliakalnį yra papėdės gyvenvietė, kurioje rasta brūkšniuotos bei grublėtos keramikos, šlako, gyvulių kaulų.

1909 ir 1911 m. piliakalnį plačiai tyrinėjo lenkų etnologas bei sociologas Liudvikas Kšivickis (1859–1941). Jis ištyrė apie 930 m² – beveik visą piliakalnio aikštelę. Šių tyrinėjimų rezultatus gana greitai, prabėgus vos 7 metams, jis plačiai paskelbė¹⁶. Šiandien šis straipsnis yra tapęs bibliografinė retenybe, tad jo vertimas į lietuvių kalbą publikuojamas šioje knygoje. Tai vienintelė autentiška medžiaga apie gausius ir įvairius Moškėnų piliakalnio radinius, kurių iki mūsų dienų išliko tik dalis (kaulinių, akmeninių bei metalinių dirbinių). Jie į Lietuvą, į Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejų pateko 1939 m., kai po 1938 m. Lenkijos ultimatumo tarp abiejų šalių užmezgus diplomatinis santykius, prasidėjo oficialūs tarpusavio kontaktai. L. Kšivickis tuomet ir padovanojo šiuos bei kitų jo tyrinėtų piliakalnių radinius Lietuvai. Vėliau buvo ketinama atvežti ir šiuose piliakalniuose iškastą keramiką, tyrinėjimų grafinę medžiagą, tačiau 1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijai užpuolus Lenkiją, šių planų nebuvo lemta įgyvendinti. Atrodo, kad ne-

¹⁶Krzywicki L. Grodziska górnio-litewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami / Pamiętnik fizyograficzny. T. XXIV. – Warszawa. 1917. P. 1–36.

maža dalis grafinės medžiagos (planai, dienoraščiai) žuvo jau pirmosiomis karo dienomis, artilerijos sviediniui pataikius į L. Kšivickio namus, kai ir jis pats buvo sužeistas. Yra spėjimų, kad po tyrinėtojo mirties be didesnės globos likusi medžiaga žuvo 1944 m. Varšuvos sukilimo metu, vokiečiams griaunant miestą. Kad ir kaip ten būtų, šiandien apie ištirtą beveik 10 arų Moškėnų piliakalnio plotą galime kalbėti tik pagal šią 1917 m. L. Kšivickio publikaciją. Ji rodo, kad Moškėnų piliakalnyje žmonės apsigyveno gana anksti, maždaug I tūkstantmečio pr. Kr. pirmoje pusėje. Šią datą pateikia kai kurie kauliniai dirbiniai, pvz., smeigtukai paplatinta viršūne ir ašele su skylute galvutėje¹⁷, kurie randami laikotarpyje tarp 1100 ir 850 m. pr. Kr.¹⁸ Nepertraukiamą piliakalnio apgyvendinimą I tūkstantmetyje pr. Kr. – I tūkstantmečio po Kr. pirmoje pusėje datuoja daugybė dirbinių iš kaulo, akmens, geležies ir žalvario, kuriuos galime skirti kone kiekvienam šio ilgo laiko intervalo amžiui.

Etniniu aspektu piliakalnio gyventojus galime įvardinti kaip sėlius, šiuose kraštuose žinomus iki pat XIII a. Pagal piliakalnio įtvirtinimų mastą (jie tebėra netyrinėti) ir aikštelės dydį (apie 1400 m²) galime manyti, kad čia I tūkstantmečio viduryje buvo vienas svarbesnių sėlių centrų. Gyvenimas Moškėnų piliakalnyje nutrūko staiga, atrodo, po gretimų genčių užpuolimo kažkada apie VII a. Vienas vėlyviausių dirbinių yra žalvarinis smeigtukas kiaurakryžine galvute¹⁹. Tokie smeigtukai aptinkami VI–VII a. žemaičių ir ypač žiemgalių moterų kapuose²⁰. Anksčiau šio straipsnio autoriaus buvo iškelta hipotezė dėl galimo Moškėnų piliakalnio apgyvendinimo ir II tūkstantmečio pradžioje²¹, kurios be naujų archeologinių tyrinėjimų įrodyti neįmanoma.

Po L. Kšivickio tyrinėjimų archeologinė medžiaga iš piliakalnio beveik nepasipildė. 1972 m. piliakalnyje rastas molinis svorelis su ryškia 4,4 cm skersmens briauna, 1,9 cm aukščio ir 8 mm skersmens skylute (5 pav.) – greičiausiai savitos formos verpstukas²². Laukupėnų kaime, netoli Moškėnų piliakalnio, aptiktas 10,8 cm ilgio, 6,2 cm pločio ašmenimis kirvis keturkampe pentimi²³. Įlgalaukių kaime, kasant griovį, rastas kirvelis užapvalinta 11 cm ilgio pentimi ir 5,5 cm pločio ašmenimis²⁴. Prie piliakalnio, Viktoro Tvirkučio žemėje, apie 1960 m. rastas akmeninis kirvis²⁵. Visus šiuos kirvelius, sprendžiant pagal jų radimo vietą, bus pametę Moškėnų piliakalnyje gyvenę žmonės.

Paskutinė epocha, kuriai nušviesti pasitelkiami archeologiniai radiniai, yra viduramžiai. Lietuvoje jie tradiciškai apima XIII–XVII a., nors, matyt, paskutinę jų datą reikėtų nukelti į XV–XVI a. san-

5 pav. Savitos formos verpstukas, rastas Moškėnų piliakalnyje

¹⁷Krzywicki L. *Grodziska górnolitewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami / Pamiętnik fizyograficzny. T. XXIV. – Warszawa. 1917. Tab. V:1, 24.*

¹⁸Grigalavičienė E. *I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (3. Papuošalai) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1976. T. 3(56). P. 70.*

¹⁹Krzywicki L. *Grodziska górnolitewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszkami / Pamiętnik fizyograficzny. Warszawa. 1917. T. XXIV. Tab. XIII:3.*

²⁰Vaškevičiūtė I. *Jauneikių (Joniškio r.) V–XI a. kapinynas (4. Krūtinės papuošalai) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1987. T. 2(99). P. 32.*

²¹Zabiela G. *Piliakalnių likimas Lietuvos valstybės sudarymo išvakarėse // Lituania. 1991. T. 4(8). P. 30.*

²²LNM AR 535:1.

²³Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 1. – V. 1974. P. 146. Vytauto Didžiojo karo muziejus Kaune (toliau – VDKM) 1125.

²⁴RKM 203.

²⁵Utenos kraštotyros muziejus (toliau – UKM) A351.

dūrą, o vėlesnius laikus jau laikyti naujųjų amžių palikimu. Šiam laikotarpiui būdingos naujos archeologinių paminklų rūšys: dvarvietės, kaimavietės, lobiai, nors išlieka ir tradicinės – senkapiai. Po XVII a. – tai jau kaimo kapinės, kurios aptinkamos prie kiekvieno senesnio kaimo ir kurios įdomios tik antropologiniu aspektu. Žiobiškio apylinkėse viduramžių laikotarpiui atstovauja tik du lobiai, paslėpti greičiausiai jau XVII a. karų su švedais metu. Indriūnuose 1898 m. J. Dzikavičius rado auksinių monetų lobį, apie kurį daugiau žinių irgi nėra²⁶. Mitragalyje 1962 m. darže išartas didelis juodas puodas su monetomis, kurios (iš viso 4794 vienetai) pateko į Rokiškio kraštotyros muziejų. Lobį veikiai aprašė S. Juodelis²⁷. Dalis monetų vėliau dingo muziejuje, nes E. Ivanauskas, pakartotinai skelbdamas lobį, jų suskaičiavo tik 4335 vienetus²⁸. Tarp dingusių monetų S. Juodelis mini trigrašį, Zigmanto Vazos dukatą, 1561 m. Žygimanto Augusto pusgrašį, 7 rusiškas sidabrinės ovalias kapeikėles, „keliolika įvairių tuometinės Vokietijos valstybėlių monetų“, pora Vengrijos monetų²⁹. Didžiąją lobiai dalį sudaro Rygos Zigmanto III Vazos 1594–1621 m. šilingai – net 2881 moneta. Nemažai buvo ir Rygos Gustavo II Adolfo 1621–1626 m. šilingų – 733 vienetai bei lietuviškų Zigmanto III Vazos 1614–1626 m. šilingų – 584 vienetai, 1609–1621 m. dvidenarių – 99 vienetai. Po vieną buvo retesnių monetų: karališkosios Prūsijos 1592 m. Zigmanto III Vazos šilingas, 1607 m. Kuršo Fridricho Ketlerio šilingas, Lenkijos Zigmanto III Vazos 1624 m. grašis, Pamario–Darlovo 1618 m. Boguslavo XIV grašis³⁰. Vėliausia lobiai moneta yra 1626 m., tad, matyt, jis buvo užkastas apie 1626 m., kuomet į šiaurės Lietuvą įsiveržę švedai užėmė Biržų pilį ir buvo įsitvirtinę Čedasuose³¹.

Žiobiškio apylinkėse, kaip ir kitur, pasitaiko dar viena mažiausiai aiški ir tiksliau nedatuojuama senojo kultūros paveldo objektų grupė – senosios šventvietės. Straipsnyje jos neminimos, kadangi šioje knygoje joms paskirtas atskiras Gyčio Gruzdo straipsnis. Šventviečių mes dar neišmokome tirti bei datuoti, tačiau tai yra vienas iš svarbiausių žmogaus gyvenimo pėdsakų greta senųjų gyvenviečių bei kapinynų.

Žiobiškio apylinkės yra skurdžios savo senuoju palikimu, tačiau tas skurdumas nėra tikras. Tai daugiau žmonių ūkinės veiklos (ardomos senovės vietos) bei abejingumo (išmetamos atsitiktinai aptiktos senienos) rezultatas. Tokią padėtį gali pakeisti tik visi neabejingi mūsų senosios istorijos palikimui: mokslininkai, kraštotyrininkai, senienu rinkėjai, kiekvienas prisilietęs prie žemės ir joje aptikęs ką nors nepaprasta. Kas žino, galbūt ir Žiobiškio apylinkėse ateityje laukia dideli atradimai.

²⁶Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1380–1865 metais*. – V. 1995. P. 331.

²⁷Juodelis S. *Mitragalio lobis // Kraštotyra*. 1963. P. 108–109.

²⁸Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1380–1865 metais*. – V. 1995. P. 89.

²⁹Juodelis S. *Mitragalio lobis // Kraštotyra*. 1963. P. 108–109.

³⁰Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1380–1865 metais*. – V. 1995. P. 89–90.

³¹Dundulis B. *Švedų feodalų įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a.* – V. 1977. P. 27.

Aukštaitijos piliakalniai

Liudvikas Kšivickis (Ludwik Krzywicki)

Piliakalnis ant Astikų kalno netoli Rokiškio*

8 varstai nuo Rokiškio (Kauno gubernija, Zarasų apskritis), keli šimtai žingsnių į kairę nuo vieškelio, vedančio iš Rokiškio į Panemunėlį ir toliau į Kuršą, stūkso Astikų kalnas. Kalvotame Aukštaitijos ežeryno vidurinio ir pietinio Zarasų regiono paviršiuje ši kalva yra paskutinė pavienė atšaka. Kalną supa lyguma, besidriekianti iki Kuršo. Jo pavadinimo žmonės nežino: Moškėnų kaimo gyventojai jį vadina *Moškėnų kalnu*, bet dėl to karštai protestuoja kito – Laukupėnų kaimo, į kurį įeina didesnė kalno dalis, gyventojai, primygtinai reikalaujanti vadinti jį Laukupėnų kalnu. *Astikų kalnu* vadina tik turtingi dvarininkai. Šis vardas kilo nuo turtingos *Astikų* giminės, kurios genealoginės šaknys siekia kunigaikštį *Narimantą*. *Astikai*, įtartinais santykiais susiję su Maskvos karalyste (vienas iš jų, *Grigalius*, 1580 m. Vilniuje buvo nuteistas mirti), XVI amžiaus pabaigoje išnyksta iš visuomeninio gyvenimo, palikdami savo giminės pavadinimą kalnui, ant kurio ketino pastatydinti pilį arba gynybinį punktą.

Man pavyko rasti daiktų tikrai iš priešistorinių laikų, o kokių nors pėdsakų iš vėlesnių epochų neaptikta. Todėl ir šis pavadinimas, kaip ir dažnai vartojamas *Švedų kalno* vardas lietuviškiems piliakalniams pavadinti, matyt, yra kūryba kažkokio erudito, kuris *Astikų* giminės pavardę prisegė kalnui dėl to, kad ši tą žinojo apie šios giminės egzistavimą. I paveiksle Nr. 1 kalnas pavaizduotas iš rytų pusės. Nuo vieškelio jį skiria Laukupės upelis. Prie rytų papėdės yra kapinės, užimančios dalį šlaito. Gana išpūdingo dydžio kalnas driekiasi maždaug iš pietų į šiaurę. Aukštesnė pietinė jo dalis, atskirta nuo pagrindinės grioviais ir pylimais, sudaro piliakalnį, kuris yra mano paieškų objektas. Savo archeologiniame Kauno gubernijos žemėlapyje ši piliakalnį žymi *F. V. Pokrovskis*. Tarp kitko, jis nurodo, kad ten surasdavo pabūklų sviedinių, bet nepažymi kokių (gal tai buvo akmeniniai sviediniai, dažnai randami ir Žemaitijos piliakalniuose). Liaudies padavimai pasakoja, kad šią kalvą supylė švedai, žemes sunėšę savo kepurėmis. Tokie padavimai pasakojami beveik apie visus piliakalnius. Be to, remiantis 1888 metų Peterburgo archeologinės komisijos duomenimis, teigiama, kad šventosios Trejybės dieną jaunimas renkasi čia linksmintis.

Asmeniškai aš girdėjau ne tik apie žaidimus, bet ir apie muges, kurios vykdavo čia, ant Astikų kalno. Laukupėnų valstiečiai man pasakojo apie suėjimus, bet daugiau išigilinus paaiškėjo, kad jie kalbėjo apie paprasčiausias apylinkių dvarininkų ruošiamas gegužines. Apie pasilinksminimus, kurie per šv. Trejybę sutrauktų apylinkės žmones, o tuo labiau apie kermošius, jie nieko nebuvo girdėję.**

Su Astikų piliakalniu pirmą kartą susipažinau 1909 m. rugpjūčio mėnesio

*Versta iš „Ludwik Krzywicki. Grodziska górno-litewskie. Grodzisko na Górze Ościkowej pod Rakiszczkami. (Odbitka z tomu XXIV Pamiętnika fizyograficznego). Warszawa. Drukarnia i Litografia p. f. „Jan Cotty“ Kapucyńska 7. 1917“. Vertėją konsultavo dr. Gintautas Zabiela.

**Autorius, matyt, apsirikio klausdamas, nes rusiškai Trojca yra Sekminės, o lenkiškai Ś. Trójca – šv. Trejybė. Per Sekminės jaunimo pasilinksminimai ant kalno vykdavo. (Red. pastaba).

pabaigoje maloningai pono *Mykolo Riomerio* padedamas. Mano tada padarytas nedidelis, 6 m ilgio ir 2 m pločio perkasas (žemėlapyje griovys $\alpha\alpha$), įrodė kultūrinio sluoksnio su daugybe visokiausių daiktų egzistavimą: radau vieną iš kaulo pagamintą įrankį, kaukolių ir t. t.* Bet sistemingus tyrimus pradėjau tik 1911 m.; užtrukau visą antrąją rugpjūčio pusę, su manimi nuolatos dirbo 6 kasėjai, be jų, dar po 1–2 dienas dirbė laikini darbininkai ir vaikai, kurie persijodavo pirštais žemes.

I.

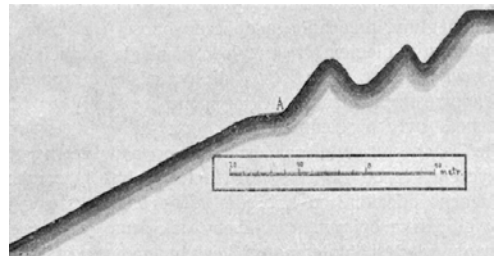
Astikų kalno piliakalnis yra beveik ovalo formos. Ilgiausias jis yra iš pietų – pietryčių (pridėjajame plane strėlė, rodanti pasaulio šalis, nukreipta ne į geografinę šiaurę, bet rodo magnetinio šiaurės poliaus padėtį) į šiaurę – šiaurės vakarus ir tęsiasi 50–52 m, o plačiausia vieta – 33–35 m. Išmatavimų netikslumas – apie 2 m; tai susiję su tuo, kad piliakalnio kraštai yra truputį nuolaidūs ir tiksliai jų apibrėžti neįmanoma.

Visa piliakalnio teritorija – 1400 kvadratinių metrų. Apskritai piliakalnis išimtinai gerai išsilaikęs.

Iš visų pusių piliakalnį supa 2 eilės pylimų ir griovių, kurie vietomis labai smarkiai nuniokoti. Išorinio pylimo ilgis viršuje apie 360–370 žingsnių.

Pirmajame brėžinyje parodytas vertikalus šių pylimų ir griovių pjūvis iš pietvakarių, t. y. ilgiausios, piliakalnio pusės. Nuo A taško, kur baigiasi išorinio pylimo papėdė, kalva 35° kampu nusileidžia į žemumą maždaug 60–70 žingsnių ilgio šlaitu. Pirmojo paveikslo Nr. 2 (fotografija) parodo geriausiai išsilaikiusios pylimų ir griovių vietos vaizdą (pylimai ir kitur gerai išsilaikę, bet jie apaugę mišku, todėl neįmanoma nufotografuoti).

Astikų piliakalnis yra tokios pat struktūros kaip ir anksčiau mano ištirtas piliakalnis netoli Petrašiūnų kaimo: centrinės piliakalnio dalies kultūrinis sluoksnis yra ploniausias. Nukasę šį sluoksnį nuo viso piliakalnio paviršiaus, pamatytume tokį vaizdą: piliakalnio centre apie 1 brėžinys 30–32 m ilgio ir 18–20 m pločio ovalinės formos pakilimas, apsuptas aplink einančiu įdubimu – t. y. lyg plačiu, bet negiliu grioviu, kurio plotis tarpais siekia 6 m, o gylis, lyginant su centrinio pakilimo lygiu, būtų vidutiniškai apie 1 m. Griovio gale išorinis piliakalnio kraštas paaukštintas, ir sudaro lyg siaurą žiedinį pylimą, kuris supa tą įdubimą. Piliakalnio struktūra, paaiškėjusi iš grėžinių, padėjo numatyti darbų kryptį. Piliakalnį atidengėme nuo kultūrinio iki nejudinto sluoksnio tik toje vietoje, kiek tęsėsi įdubimas. Kultūrinis sluoksnis čia

*Seinuose leidžiamas „Šaltinis“ 1909 m. Nr. 36 apie tą bandomąjį kasinėjimą išspausdino nedidelę, bet pilną netikslumų žinutę antrašte „Možkienu kalnas“: „atvažiavo inžinieriai su Kavoliškio savininku p. Komarovsk'iu ir kasinėjo kalną. Rado kaulų, geležinių daiktų. Manoma, kad čia senovėje buvo lietuvių gynybos vieta arba mūšis su kryžiuočiais ar kitais Lietuvos priešais“.

buvo skirtingo gylio: nuo 50 cm iki 1,20 m (o ties kapčiumi, kur pilant piliakalnį tikriausiai buvo žemesnė vieta, siekė net apie 2 metrus); giliausias buvo išilgai centrinės įdubimo linijos. Tačiau kultūrinis centrinio pakilimo ir šiaurinio iškyšulio sluoksnis siekė vos 25–30 cm ir dėl savo negilumo buvo neturtingas visais atžvilgiais, be akmeninių grindinių, todėl paliktas neliestas, tik padaryta daug gręžinių ir įstrižai kalvos iškasta pora griovių. Šlaito visiškai nekasėme, kad piliakalnis pasiliktų tokios pat formos kaip senovėje; o tame išoriniame maždaug pusės metro pločio pakraštelyje, kuris turėjo sulaikyti, kad iškastos žemės lietus nenuplukdytų į griovius, padaryta tik pora pjūvių. Iš viso visiškai atidengta 860 m² piliakalnio ploto. Vienintelė svarbi neištirta dalis po pasienio *kapčiumi* (plane pažymėta raide K), per kurią eina riba, dalinanti piliakalnį pusiau: viena dalis priklauso Laukupėnų kaimui, kita – Moškėnų. Kultūrinis sluoksnis po kapčiumi siekė apie 1,5 m ir net daugiau.

Antrajame paveiksle pateiktame piliakalnio plane detalai parodoma, kurios piliakalnio dalys ištirtos visiškai (šviesios plano vietos), o kuriose pasitenkinta tik gręžiniais (tamsesnės vietos). Skaitmenimis pažymėtas įvairių piliakalnio vietų kultūrinio sluoksnio storis metrais.

Piliakalnio perkasos, be kitų dalykų, atidengė ir akmeninius grindinius.

Neatidengtų vietų gręžiniai parodė, kad akmeninių grindinių nebuvo visame centriniam pakilime, išskyrus grindinį A pakilimo pakraštyje. Grindinių buvo tik įdubime. Vakarų pusėje grindinių buvo nedaug, jie neišplėtoti arba apgadinti. Reikia pažymėti, kad jie suiro ir dėl to, kad sistemingus piliakalnio tyrinėjimus pradėjau nuo griovio, iškasto prieš dvejus metus: dar neipratę kasėjai gal nesuprato šitų nedidelių akmenų telkinių, kurie trukdė jiems kasti žemę, svarbos. Bet nereikia pervertinti šios neigiamos aplinkybės. Žinodamas tai, aš neatsitraukdavau nuo darbininkų. Nors ne visada galėjau būti kartu, bet grindinius vis dėlto būčiau pastebėjęs, jei jų būtų buvę tiek daug ir taip gerai sumūrytų kaip rytinėje ir pietinėje pusėse. O ir darbininkai patys būtų susiorientavę, jei akmenys būtų sudarę tvirtą ir vientisą statinį kaip kitose įdubimo dalyse. Todėl reikia pripažinti, kad vakarinėje piliakalnio pusėje jau iš pradžių grindinių buvo nedaug. Tuo tarpu greta griovio, ir kasant jį, ir vėliau tiriant, surasta daugybė didelių duženų, kurios leidžia manyti, kad čia galėjo būti geležies lydymo iš rūdos vieta: išlydyta rūda sudarė sluoksnį virš natūralaus molio sluoksnio, išdegino molį iki raudonumo ir susiliejo su jo viršutiniu sluoksniu į vientisą masę, kuri laikui bėgant susiskaldė į atskirus gabalus. Tokių likučių, kurie iš vienos pusės atrodo kaip plyta, o iš kitos pusės kaip šlakas, ypač daug rasta plote, plane pažymėtame $\alpha\alpha$. Šiaurinėje piliakalnio pusėje grindiniai buvo aptinkami palyginti dažniau, bet mažai išplėtoti ir smarkiai apardyti, gulėjo prie pat viršutinio sluoksnio, giliausiai – 40–50 cm gylyje, be to, ir pats įdubimas čia buvo negilus, plotis siekė vos 3 metrus, smarkiai nutolęs nuo pakraščio ir apskritai seklesnis ir žemesnis nei kitose aprašytose piliakalnio vietose. Grindiniai, kaip ir įdubimai, didžiausi buvo rytinėje ir pietinėje piliakalnio pusėse. Pakalbėkime apie juos detaliau. Nevienodas to įdubimo plotis bei gylis kaip ir nevienodas grindinių kiekis kalba apie tai, kad piliakalnyje grindiniai buvo

išdėstyti netolygiai: rytinėje ir pietinėje dalyse jų buvo daugiau, o vakarinėje dalyje lydyta rūda buvo ta kliūtis, kuri sutrukdė grindinių tiesimą (o gal išlikę tėra būstų ir židinių grindiniai); galų gale šiaurinė pusė, už kalvos centro, kurio viršūnė atkirsta piliakalniui, šiuo požiūriu tikrai nuskriausta. III pav. Nr. 1 parodyti grindiniai palei rytinį šlaitą (nuotrauka daryta iš taško F).

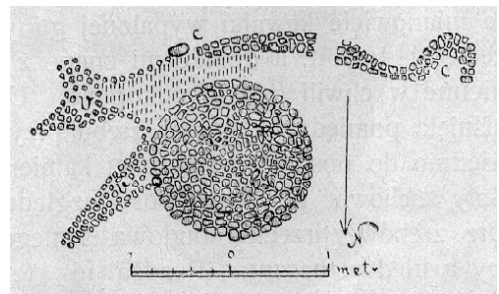
Visus grindinius reikia skirti į 2 kategorijas: viena kategorija – tai grindiniai, plane pažymėti raidėmis β , γ , δ , ϵ , ζ ir esantys prie piliakalnio krašto.

Visi jie rasti labai negiliai, vos 30 cm gylyje, tai yra daug aukščiau negu kitos kategorijos grindiniai, apie kuriuos kalbėsime vėliau. Šita detalė ryškiai išsiskiria ties grindiniu γ : šalia jo buvo vienas iš geriausiai išsilaikiusių viso piliakalnio grindinių: būtent rato formos grindinys B su labai ryškiomis atšakomis. Grindinys γ buvo 35 cm aukščiau nei grindinys B, kurio atšaka gulėjo po grindiniu γ , kas liudija, kad grindinys γ atsirado jau pastačius arba užpylus grindinį B, arba bent jau grindinio B atšaką. Jeigu tie grindiniai, kurie guli beveik krašte, yra iš tų laikų, kai piliakalnis buvo apgyvendintas, tai jie buvo ant ankstesnio išorinio žiedinio pakilimo, turėjusio ypatingesnę paskirtį nei kiti (vienas iš darbininkų atkreipė dėmesį, kad jie pastatyti tam, kad ant jų galima būtų stovėti neniokojant šlaito ir stovint apžvelgti apylinkes; tai aš sakau ne dėl to, kad pritariu jo nuomonei, o norėdamas įrodyti, kad netgi darbininkai pastebėjo kitokią šių kraštinių grindinių nei grindinio pačiame įdubime paskirtį). Gali būti, kad šitie grindiniai atsirado po to, kai piliakalnis prarado savo ankstesnį vaidmenį; tačiau negalima atmesti ir minties, kad ta daugybė akmenų yra iškasta iš apleistų ir nuniokotų tikrųjų grindinių.

Kalbant apie antrosios kategorijos grindinius iškyla klausimas, kiek dabartinė jų struktūra atitinka senovinę išvaizdą, kada piliakalnis buvo naudojamas.

Iš šitų grindinių bent jau apie vieną – apskritimo formos grindinį B galime tikrai pasakyti, kad jis atsilaikė nesunaikintas. 2-ajame brėžinyje pateiktas horizontalus šio grindinio pjūvis, o III pav. Nr. 2 išorinis jo (atkasto) vaizdas (fotografija daryta nuo atodangos krašto, iš taško, esančio į pietus nuo grindinio). Jo pagrindas yra taisyklingo apskritimo formos, 1,6 metro skersmens, išgrįstas taip tankiai ir glaudžiai, kad darbininkai su kastuvais vargiai galėjo iškasti iš to statinio akmenis. Šitas grindinys sudarytas iš 3 sluoksnių akmenų, sudėtų vienas ant kito, į apskritimo centrą truputį iškilęs, ir atrodo panašus į labai suspaustą kūgį. Pietų pusėje beveik paraleliai su apskritimo kraštine tęsiasi siaura 1,5 m ilgio akmenų juosta *cc*, 2 brėžinys

kuri truputį nutrūksta ir vėl tęsiasi toliau dar 1,5 metro, o baigiasi pusrutuliu taip, kad visa figūra pasidaro panaši į klaustuką. Iš kitos apskritojo grindinio pusės – papildomas grindinys su gilia įduba *vv*, o tarp jo ir siaurosios juostos *cc* pradžios – truputį žemiau nei visas įrenginys išgrįsta teritorija – ji 2-ajame brėžinyje užštrichuota brūkšneliais. Ap-

valiojo grindinio tankumas ir sandarumas bei taisyklinga forma liudija, kad įrenginys nėra žymiai pasikeitęs nuo tų laikų, kai piliakalnį paliko jo senieji gyventojai, bet visiškai nesuprantama, kokiems tikslams šitas grindinys tarnavo.

Gerai išsilaikęs ir įmantrios formos šiaurės rytiniame piliakalnio kampe esantis grindinys C. Jis buvo tvirtai išgrįstas, todėl jį ardant reikėjo įdėti daug triūso.

Ties kitais grindiniais smulčiau nesustojame, tik IV paveiksle pateikiame jų fotografijas (abi fotografijos darytos nuo vidurinio piliakalnio pakilimo), kurios parodo grindinius, plane pažymėtus D ir E raidėmis. Tuo labiau nedarysime prielaidų, kam tarnavo atkastieji grindiniai, nes mes nesame visiškai tikri, ar dabartinės jų formos, mūsų nurodytos plane, tikrai atitinka senovines. Išimtį sudaro tiktai apvalusis grindinys B. Pažymime tiktai, kad dviejose Astikų kalno piliakalnio vietose kartojasi tas pats statinys, tai yra, atskiros eilės, einančios puslankiu arba ketvirtadaliu lanko, – kaip ir Petrašiūnų piliakalnyje, kuri mes anksčiau tyrinėjome. Bet Petrašiūnų grindiniai yra paprastesni, todėl lengviau galėjome atspėti, kokiam tikslui jie tarnavo. Astikų kalno objektus sunkiau iššifruoti. Galime pasakyti tik tiek, kad tie grindiniai likę iš senų laikų, kol piliakalnis nebuvo apleistas, ir kad vienas iš šitų grindinių (tasai apskritimo formos) išsilaikė labai nedaug tesunaikintas, bet negalime pasakyti, kokia buvo jų paskirtis. Turime dar tokių prielaidų, kad kai kurie iš jų buvo padengti moliu. Tiesą sakant, nė ant vieno iš jų mes nesuradome molinės dangos, bet apie jos egzistavimą liudija netiesioginiai įrodymai, o būtent – labai charakteringo pavidalo išdegtos molio gabalai, panašaus į trikampį pjūvio, man gerai žinomi iš Bubių piliakalnio, kur jie dengė atkastus grindinio akmenis. Išdegtas molis yra tokios formos dėl to, kad išpraustas tarp grindinio akmenų, pagal šalia gulinčių akmenų figūras susiformuoja atitinkamais trikampaiais.

Nors mes tiksliai nežinome, kokiems tikslams buvo šitie grindiniai, bet pats piliakalnio statinys mums atrodo aiškus ir nedviprasmiškas. Vyrauja tie patys dėsniai kaip ir Petrašiūnų piliakalnyje, apie 22 varstus nutolusiame nuo Astikų kalno. Vidurinė piliakalnio dalis yra iškilusi iš ją supančio įdubimo: tas iškilęs centras buvo gal darbo, o gal poilsio, suėjimų ar pramogų vieta. Grindiniai (nesvarbu, ar jie buvo židiniai, ar būstų pagrindai, ar dar kokiems tikslams tarnavo) išsidėstę poros metrų pločio įduboje, kuri supa centrą iš visų pusių. Aplink įdubą iš išorės tęsiasi neaukštas žiedinis, palyginti siauras ir panašus į žemą pylimą pakilimas. Šiandien, tiksliau, pradedant Astikų kalno tyrinėjimo darbus, piliakalnio paviršius buvo lygus kaip stalas. Taip yra dėl to, kad lietūs plukdė iš viršutinės kalvos dalies kultūrinį sluoksnį ir pamažu užpylė juo įdubas. Taip grindiniai pamažu buvo padengti žeme ir dėl to išsilaikė iki mūsų laikų.

II.

Astikų kalno piliakalnis pasirodė esąs labai turtingas visokių seniau var-
totų daiktų.

Pradėkime nuo daiktų, padarytų iš akmens.

Titnagas šitose vietovėse yra retas mineralas. Pažymėtina, kad iš iškastų daiktų tik meškos iltį ir kelis titnago gabaliukus kaimiečiai norėdavo pasiimti sau: meškos dantims būdavo priskiriamos gydamosios savybės (pakabindavo sergančiam vaikui ant kaklo), o titnagas buvo reikalingas išskelti ugniai. Radęs proga, klausinėjau žmonių, ar aptinkamas apylinkėje neapdirbtas titnagas, ir visada gaudavau atsakymą, kad čia laukuose jo neranda. Tuo tarpu Astikų kalne radau keletą gabalėlių, tarp jų šešias titnaginių peilių nuolaužas (X pav.; 9-as, 10-as, 11-as piešiniai).

Daug gauseni buvo akmeninių kirvių naudojimo įrodymai.

Surasta 13 išgrąžų, likusių išgrėžus akmeninio kirvuko skylę, iš jų viena iš kalkakmenio (Vienos išgrąžos piešinys X pav. Nr. 8). Jos padeda mums išsiaiškinti, kokiais būdais kietame akmenyje buvo grėžiamos skylės. Tikriausiai buvo grėžiama apvaliu kaulu, o į grėžiamą vietą beriamas drėgnas smėlis: sukdamasis kaulas akmenyje daro apvalų griovelį, ir palieka viduje atsiradusią išgrąžą. Išgrąža būdavo ritinio formos, įvairaus ilgio ir storio, atitinkamai pagal kirvio ir kaulo skersmenį. Trumpiausia išgrąža yra 25 mm, ilgiausia – 60 mm, bet daugiausia yra sulaužytų per pusę. Vertikalios angos skersmuo per visą ilgį svyruoja nuo 8 iki 15 mm. Tos pačios išgrąžos skersmuo palaipsniui mažėja nuo vieno iki kito galo.

Tą kitimą rodo tokie skaičiai:

		visos išgrąžos ilgis		angos skersmuo gale	
				storajame	plonajame
Išgrąža	Nr. 1	45 mm	12 mm	7 mm	
Išgrąža	Nr. 2	60 mm	15 mm	9 mm	
Išgrąža	Nr. 3	41 mm	11 mm	8 mm	

Tie skaičiai leidžia manyti, kad tuščiavidurio kaulo, kuriuo grėžiamos skylės, skersmuo siaurėja, o išgrąža, liekanti grėžiamame kirvuke, apsitrina* taip, kad jeigu mes kirstume ją plokštuma, einančia išilgai per centrinę jos ilgio ašį, tai negautume 2 tiesių linijų kaip išgrąžos šonuose, o jos būtų šiek tiek nukrypusios nuo tiesės ir truputį užlenktos. Akmenį grėždavo jau po to, kai būdavo nugludinti akmens šonai ir jau turbūt suteikta galutinė forma. Tai rodo nušlifuoti išgrąžos galai. Grėžimas būdavo jau paskutinis darbo etapas. Dažniausiai išgrąža kaule sulūždavo: iš 13 išgrąžų 3 yra su nulaužtais abiem galais – susidariusi ritinio formos vidurinė dalis; 9-ių plonesnysis galas nupoliruotas, o storesnysis – nulaužtas; 1 yra su nulaužtu plonesniu galu ir nupoliruotu storesniu ju. Ši-

*Vienos išgrąžos skersmuo didžiausias ne viršūnėje, bet truputį toliau nuo jos. Yra galbūt tik vienas to fakto paaiškinimas: akmuo grėžtas iš abiejų pusių, kol grėžiniai susitiko.

tas vienas yra labiausiai vertas dėmesio dar ir dėl tos priežasties, kad storesniojo galo užbaigimas parodo, kaip elgdavosi tų laikų meistras, kada kaulas, kuriuo grėžė skylę, artėjo prie kitos kirvuko pusės, ir grėžimas eidavo prie pabaigos: kada likdavo išgrėžti 1–2 mm, išgraža išmušdavo stipriu smūgiu per kaulą iš slenkančio gražto pusės, išgraža lūždavo; viršūnėlėje ir matome ryškias tokio *nulaužimo* žymes. Viena išgraža, kurios ilgis 40 mm, yra padaryta iš tokios minkštos klinties, kad trinant ant pirštų lieka žymės¹. Su tokiais kirvukais mes buvom susidūrę ir Petrašiūnuose: nematydami jokios praktinės naudos, mes manome, kad tai vaikų, kurie mėgdžioja suaugusius, rankų darbas. Tokia gausybė išdrožų Astikų kalne leidžia manyti, kad kirvius gamindavo pačiame piliakalnyje. Be išdrožų, kasinėjant rastos 6 kirvukų nuolaužos, iš jų 3 sulūžę išilgai skylės kotui įtvirtinti. Viena turi išskirtinę reikšmę, nes ji įrodo, kaip labai buvo vertinama gera akmens medžiaga ir darbas: kirvukas lūžęs statmenai ilgiui toje vietoje, kur buvo skylė kotui, o paskui dar kartą išilgai per visą ilgį. Susidaręs natūralus pleištą, kurio visi šonai, išskyrus trūkusiąją pusę, nušlifuoti. Pradėtas poliruoti ir nelygusis šonas. Labai stropiai šlifluotas kraštas, kad iš sulaužyto kirvuko pasidarytų kaltas arba kitas mažas kirvukas su kotu. Gal tokios kilmės, nors nesame visiškai tuo tikri, yra ir piliakalnyje surastas akmeninis kaltas. Jo ilgis – 8 cm, plotis – 4 cm, o storiausia vidurinė dalis – 1,5 cm, ir nuo čia siaurėja iki kraštų: ta pusė, kuri buvo naudojama kaip atitinkamas instrumentas, labai stropiai apdirbta, o įtaisytoji į rankeną pusė aptašyta bet kaip.

Iš kitų akmeninių dirbinių mes išskiriame sunkų ir didelį elipsės formos akmenį (išmatavimai: 178, 132, 118 mm), sveriantį apie 10,3 svaro. Per pusiaują aplink visą akmenį tęsiasi nedidelis 25 mm pločio ir 4–5 mm gylio griovelis. Viename akmens gale yra smūgių žymių. F. G. Hodgė (Handbook of American Indians, I. 523) pateikia visiškai tokio pat įrankio, tarnavusio, be kita ko, trupinti didelių gyvūnų kaulams, piešinių: akmuo pritvirtintas prie koto apjuostais iš abiejų pusių per griovelį diržais; tada toks kūjis yra tvirtiau įtvirtas.

Radinių gausumo požiūriu daugumą sudaro akmenys, naudoti trynimui, poliravimui ir pan.

Juos galime suskirstyti į kelias skirtingas kategorijas:

1) Dideli nulyginti akmenys, ant kurių ką nors trindavo, bet abejotina, kad grūdus. Girnos, randamos lietuvių piliakalniuose, visada yra padarytos iš stambiagrūdžio akmens, o akmenys, rasti Astikų piliakalnyje, yra smulkiagrūdžio akmens.

Tokių akmenų rastos tik nuolaužos.

Didžiausioji yra nuo plokščio 7 cm storio akmens. Iš buvusio akmens liko tik kampo nuolauža, sverianti apie 5½ svaro; tos nuolaužos kraštinės, sudarančios statų kampa, yra 13 ir 14 cm ilgio. Iš likusios dalies galima padaryti išvadą, kad visas akmuo buvo iš kieto smulkiagrūdžio rudai raudonos spalvos smiltainio, abi didžiosios plokštumos nušlifotos, o šonai palikti natūralūs. Jo išmatavimai buvo ne mažiau kaip 2–3 kartus didesni už likusią nuolaužą.

¹Tarp kitų surastas nedidelis klintinis akmenukas, kuris dėl savo mažumo negalėjo būti niekur praktiškai panaudojamas, bet jame bandyta išgrėžti skylę: arba bandyta, kaip veikia „grąžtas“, arba vaikas pamėgdžiojo suaugusiuosius.

Kita nuolauža, sverianti 1 svarą 13 lotų**, yra tokio pat apdirbto kieto, rudai raudonos spalvos smiltainio. Jos šonai yra 7½ ir 11 cm ilgio. Akmuo buvo suskaldytas, liko turbūt tik vidurinė dalis, be senųjų šoninių dalių žymių, be to, šita centrinė dalis yra trūkusi skersai storio, dėl to negalima daryti išvadų apie jo dydį ar storį.

Be to, rastos dar 5 tokių pat didelių nugludintų akmenų nuolaužos iš tokio pat kieto akmens, bet jos tokios mažytės ir taip suskaldytos, kad nieko negalima pasakyti apie visą daiktą. Galimas dalykas, kad jos yra atskilusios nuo didesnių galąstuvų. Dar sunkiau ką nors pasakyti apie kitas 3 nuolaužas. Čia reikia paminėti dar vieną – kampuotą, didesnio kieto smiltainio nuolaužą, tokios pat rudai raudonos spalvos, beveik stačiais 6 ir 7 cm ilgio kraštais; likusios abi didžiosios plokštumos, kurių viena nugludinta, kita – natūrali; šoniniai paviršiai išlikę seni be jokių apdirbimo žymių. Bet akmens storis – vos tik 2 cm – liudija, kad jis buvo naudojamas kitiems tikslams nei didesni ir storesni akmenys, apie kuriuos buvo kalbama. Jeigu ne dideli išmatavimai, tai galima būtų manyti, kad ta nuolauža yra dalis galąstuvo.

2) Galąstuvai

a) Pirmiausia reikia pažymėti tuos galąstuvus, kuriais galando plokščius įrankius.

Surasti 4 tokie didesni galąstuvai.

Vienas iš jų ilgas ir siauras (didžiausias plotis apie 4 cm, ilgis beveik visų vienodas – 7 cm, storis 2 cm, svoris 7 lotai), padarytas iš balto minkšto smiltainio. Vienas iš paviršių lygus, be to, vienas šonas nutrintas; nugludintasis paviršius nėra plokščias, bet įlinkęs.

Galąstuvus iš mergelinio smiltainio, – turbūt didesnio daikto nuolauža. Jos svoris 6 lotai; matmenys tokie: storis apie 2 cm, ilgis 8 cm, galo plotis atitinkamai pagal matavimo vietą nuo 2 iki 4 cm.

Gabalėlis ilgo plokščio smiltainio, kurio ilgieji šonai yra paraleliniai, abu galai įstrižai ilgio nulaužti, akmens storis 2 cm, plotis 6–7 cm, ilgis dabar 6 cm, svoris 20 lotų. Lygiagretieji šonai yra apdirbti, vienos iš didžiųjų plokštumų atsikišusios vietos yra labiau nutrintos, o kita plokštuma likusi natūrali. Visa tai rodo, kad šis galąstuvus buvo neseniai pradėtas naudoti.

Gabalėlis plokščio kieto rudai raudonos spalvos smiltainio, 2 cm storio, vienas paviršius ir dalinai šonai lengvai nugludinti, be žymių, kad vėliau būtų buvę naudojami (išmatavimų apibrėžti neįmanoma).

Be to, surasti dar 3 mažesni galąstuvai: vienas – 5 cm ilgio, 3½ pločio ir 7 mm storio; antras – 5 cm ilgio, 1½–3 cm pločio, 10 mm storio; trečias – 4 cm pločio (ilgio neįmanoma nustatyti) ir apie 10 mm storio. Pirmasis yra iš raudono, o kiti du iš balto smiltainio, šonai apdirbti, bet patys galąstuvai dar nenaudoti.

b) Galąstuvai, kuriais buvo gludinami ar aštrinami siauri įrankiai, pvz., ylos, strėlės ir t. t., – tą parodo grioveliai tokių akmenų paviršiuje.

Vienas iš tokių galąstuvų yra padarytas iš nepaprastai minkšto raudonos, o tiksliau – plytinės spalvos smiltainio: _____
akmuo rankoje trupinėja vos prisilietus. **1 lotas = 12,8 g (1/32 svaro dalis).

Trikampio formos galastuvus, su dviem vienodo ilgio šonais: trikampio pagrindas suapvalintomis viršūnėmis yra apie 6–7 cm, aukštis – 8 cm, storis – 3 cm, svoris – 14 lotų. Trikampio aukštine, dalinančia trikampį pusiau, eina gilus siauras griovelis, kuriame buvo galandami įrankiai, tikriausiai kauliniai.

Netaisyklingos nupjautos piramidės formos galastuvus, kurio skersinis pjūvis yra netaisyklingas keturšonis. Tai yra didesnio daikto iš nelabai kieto raudonos spalvos smiltainio nuolauža. Jos aukštis 6 cm, storis 5½ cm, plotis 3–5 cm ir svoris 17 lotų. 3 ilgieji šonai yra smarkiai nutrinti, centre daugybė įbrėžimų nuo įrankių galandinimo. Tokių pat žymių yra ir kraštuose.

Didesnio daikto iš stambiagrūdžio tamsiai rudos spalvos smiltainio gabalėlis; 3–3½ cm storio, 6–8 cm pločio, 9 cm ilgio ir 30 lotų svorio. Didesnieji paviršiai yra lygūs nuo trynimo, truputį įlinkę, ypač vienas; kai kurie šonai taip pat nušlifuoti, gausu įbrėžimų.

Nedidelis gabalėlis balto minkšto smiltainio, 5 lotų svorio, vien tik tai su įbrėžimais nuo įrankių galandinimo: vienoje pusėje vienas gilus įbrėžimas, kitoje – išilgai viso galastuvo tęsiasi toks pat įbrėžimas, kurį smailiu kampu kerta 3 kiti lygiagretūs įbrėžimai.

Verta prisiminti ir gabalą skalūno stropiai apdirbtais šonais, bet dar nenaudotą. Galbūt tai didesnio daikto nuolauža.

3) Akmenys, kuriais kas nors gludinta arba trinta.

a) Duonos kepalo formos akmenys.

Pailginto arba taisyklingo kepalo formos didelių akmenų, naudojamų grūdams trinti, tiriamame piliakalnyje neradome. Yra tokios formos akmenų, bet arba mažesnių išmatavimų, arba (tokių yra daugiau) netaisyklingų formų. Vienas iš tokių akmenų iki pusės nupjautas, netaisyklingos, nors kepalo, formos, sveria apie 4 svarus (keturis svarus be trijų lotų); apatinis paviršius yra nugludintas, o kraštai nuo naudojimo suapvalėję. Kitas akmuo, sveriantis 2 svarus 20 lotų, yra smulkiagrūdis, storiausia vieta – 5 cm, apatinė nugludinto paviršiaus dalis 7 ir 12 cm dydžio; trynimo žymių yra ir viršutinėje pusėje, yra net ir griovelių, atsiradusių trinant aštrius daiktus į akmenį. Dar vienas plokščias, kepalo formos minkšto smulkiai grūdėto smiltainio akmuo, sveriantis 1 svarą 12 lotų (didžiausias storis 5 cm, apatinio paviršiaus išmatavimai: 7½ ir 14 cm). Kepalo formos akmens nuolauža, smulkiai grūdėta, apie 19 lotų svorio; abu galai nulaužti; storiausia vieta – 4½ cm, plotis – 6 cm; apatinis paviršius nugludintas, kraštai nuo naudojimo suapvalėję. Rastas ir natūralus akmuo, netaisyklingo puskepalio formos, plokščioji pusė idealiai nugludinta.

b) Rieduliai.

Piliakalnio gyventojai dažnai naudojo natūraliais apvalių formų akmenimis. Kai kada tai buvo tokie rieduliai, kokių kai kur randame Aukštaitijos ežerų laukuose; dažniausiai tai ne itin taisyklingai suapvalinti, bet panašūs į riedulius akmenys. Tie akmenys dažniausiai smulkiagrūdės struktūros. Juos dažniausiai naudojo kaip rankoj laikomus plaktukus: net žymės nuo smūgių ant daugelio jų išlikusios; bet dažniausiai – akmenims lyginti ir poliruoti, dėl ko kai kurie tų akmenų pasidarė netaisyklingo arba neaiškaus šešiasienio formos. Daž-

nai pasitaikydavo, kad būdavo trinama abiem priešingomis akmenis pusėmis, ir todėl atsirasdavo dvi lygiagretės plokštumos. Tokie įrankiai labai populiarūs Aukštaitijos piliakalniuose: jų svoris svyruoja nuo 1 iki 2 svarų. Ši lentelė parodo tikslesnes šios rūšies akmenų, rastų Astikų kalne, dydžio ir išmatavimų detales:

Rinkinio Eil. Nr.	Išmatavimai	Svoris	Nutrynimo laipsnis
Nr. 6 Riedulys	8; 10; 10½ cm	2 sv. 30 lotų (toliau – lt.)	apatinis paviršius nutrintas, gludinimo žymės tose vietose, ties kuriomis buvo laikomas rankoje
Nr. 1 Netaisyklingos suapvalintos formos	7; 9; 10 cm	2 sv. 2 lt.	apatinis paviršius nugludintas, viršutiniame matyti smūgių žymės
Nr. 4 Netaisyklingas šešiasienis	7 ir 9 cm	2 sv. 2lt.	kaip Nr. 6
Nr. 11 Netaisyklingas riedulys	tarp 7 ir 8½ cm	1 sv. 29 lt.	trynimo žymės, bet nėra ryškių plokštumų; gal tarnavo kaip plaktukas
Nr. 23 Netaisyklingas riedulys	tarp 7 ir 7½ cm	1 sv. 23 lt.	atsiradusios nutrintos plokštumos paviršius šiurkštus – galbūt nuo smūgių
Nr. 25 Netaisyklingas šešiasienis	tarp 7½ ir 8 cm	1 sv. 20 lt.	2 ryškiai nutrintos plokštumos
Nr. 3 Rutulys suplotais ašigaliais	tarp 7 ir 8 cm	1 sv. 20 lt.	2 ryškiai nutrintos lygiagrečios plokštumos
Nr. 5 Labai neryškus šešiasienis	tarp 7 ir 8 cm	1 sv. 18 lt.	apatinis paviršius plokščias, nutrintas, viršutiniame – smūgių žymės
Nr. 2 Rutulys su ryškėjančiomis šešiasienio žymėmis	tarp 7 ir 8 cm	1 sv. 15 lt.	visame paviršiuje daug trynimo pėdsakų
Nr. 24 Netaisyklingas riedulys	tarp 7 ir 7½ cm	1 sv. 15 lt.	atsiradusi viena nutrinta plokštuma
Nr. 10 Pusiau rutulys, pusiau šešiasienis	tarp 7 ir 8 cm	1 sv. 14 lt.	3 nutrintos plokštumos, susijungiančios bendru kampu
Nr. 36 Riedulys nutrintais ašigaliais	tarp 5 ir 7 cm	1 sv. 10 lt.	2 lygiagrečios nutrintos plokštumos
Nr. 8 Rutulinis riedulys	skersmuo 7 cm	1 sv. 6 lt.	be nutrintų plokštumų
Nr. 7 Riedulys	tarp 6 ir 8 cm	1sv. 5 lt.	viena ryški nutrinta plokštuma, trynimo žymių yra ir kitose vietose
Nr. 9 Riedulys nutrintais abiem ašigaliais	5; 8; 8 cm	1 sv. 2 lt.	2 paralelės nutrintos plokštumos
Nr. 12 Plokščias akmuo, ties pjūviu beveik keturkampis	4½; 7; 8 cm	1 sv. 1 lt.	apatinė plokštuma nutrinta, viršutiniame paviršiuje įdubimai, lyg pirštams, bet gal ir natūralūs

c) Mažesnių išmatavimų akmenys.

Be dviejų anksčiau minėtų kategorijų akmenų, kurie buvo naudojami įrankiams gludinti ir aštrinti, Astikų kalno piliakalnyje iškasta ir mažesnių akmenų, kurie tarnavo tiems patiems tikslams. Jie yra arba plokšti, arba elipsiški; kai kurių nutrintos didesnės plokštumos, kitų – mažesnės, susieinančios kampu.

Numeris	Formos	Išmatavimai	Svoris	Ištrynimo laipsnis
Nr. 16	Plokščias trikampis akmuo	3½, 6, 8 cm	26 lotai	Viena nutrinta plokštuma
Nr. 17	Elipsoidas (smulkiagrūdis kietas smiltainis)	4, 5, 7½ cm	23 lotai	2 paralelinės nutrintos plokštumos
Nr. 22	Elipsoidas (stambiagrūdis korėtas smiltainis)	3½, 4½, 6 cm	12 lotų	8 mažos 1–2 cm pločio plokštumos

(tęsinys)

Numeris	Formos	Išmatavimai	Svoris	Ištrynimo laipsnis
Nr. 21	Elipsoidas (mergelinis smiltainis)	4, 4½, 7 cm	11 lotų	3 nedidelės plokštumos, užimančios vieną iš pakraščių ir sueinančios į kampą ilgosios ašies gale
Nr. 19	Suplotas elipsoidas	2½, 4, 6½ cm	9 lotai	2 paralelės nutrintos plokštumos

Pereidami prie daiktų, pagamintų iš molio, visiškai praleidžiame labai gausų keramikos skyrių. Pažymime tik tai, kad nors Astikų kalnas yra tiktai keliolika varstų nuo Petrašiūnų piliakalnio, bet indų šukėse aptinkame visiškai kitokius ornamentus. Apskritai tokių papuošimų neaptinkame niekur: nei Aukštaitijoje, nei Žemaitijoje. Išskyrus puodžių dirbinius, kitų molinių daiktų yra labai mažai.

Tai yra:

Trupučių suplotas rutulys, gerai išdegtas, gelsvos spalvos (XIII pav. 23 pieš.), su 26 mm ilgio kiauryme per visą rutulį nuo vieno ašigalio iki kito.

Verpstukas su skylė (XIII pav. 24 pieš.), apie 20 mm storio, palyginti prastai išdegtas. Geriau apdirbta ta pusė, kurioje yra pagražinimas iš 7 apvalių įdubimų; o kitoje pusėje aplink skylę eina molio iškilimas, atsiradęs duriant skylę šviežiame dirbinyje. Šoninės sienelės sujungia du ryškiai apskritus pagrindus, tos jungiamosios dalies skersmuo 45 mm.

Tokios pat struktūros verpstukas (XIII pav. 25 pieš.), bet be puošybos, labai negrabiai apdirbtas ir prastai išdegtas; dalis šono nulaužta, matyti daugybė grūsto akmens priemaišų. Verpstuko skersmuo iki 50 mm, storis, taigi ir skylės ilgis, apie 25 mm.

Dar vienas verpstukas, pavaizduotas XIII pav. 26 pieš., skiriasi nuo anksčiau minėtų tuo, kad yra gerai išdegtas ir, nors be ornamentų, bet kruopščiau apdirbtu paviršiumi: molis pagal šoninių sienelių kraštą išlenktas taisyklingu iškilium žiedu, juosiančiu visus plokščius paviršius. Didžiausias skersmuo 48 mm, verpstuko storis ir kartu skylės ilgis – 22 mm.

Be tų 3 verpstukų iš degto molio, rastas neužbaigtas apie 37 mm skersmens ir 17 mm storio verpstukas iš minkšto tamsaus smiltainio. Trinant suformuotas apskritimas, net pradėta jame gręžti skylė, bet darbas mestas pačioje pradžioje.

Verpstuko-karoliuko nuolauža (XIII pav. Nr. 27), maždaug 35–38 mm skersmens, ornamentika – keletas įdubimų plokščiojoje pusėje ir šoninėje išlikusio gabalėlio sienelėje. Verpstukas yra padarytas iš molingo be jokių grūsto akmens priemaišų dumblo.

Molinis pakabukas (X pav. Nr. 6), savo forma primenąs varpelį, gerai išdegtas, 28 mm aukščio, pagrindo skersmuo – 18 mm.

Cilindriškas karoliukas, gerai išdegtas, 8 mm ilgio, 7–8 mm skersmens (XIII pav. Nr. 28).

Rasta daug daiktų, kurių pritaikymas man nežinomas. Manau, kad tai liejimo formos. Tai dažniausiai vamzdeliai iš beveik koryto iki raudonumo išdegtos molio (X pav. Nr. 4 ir 5), prisilietus dažantys ranką. Vamzdelio skersinis

pjūvis – gana taisyklingas kvadratas; apjuosta neišdegto molio sluoksniu skylė dažniausiai eina per vamzdelio vidurį, bet pasitaiko ir kitokių padėčių. Šitų vamzdelių skersmuo (storis) svyruoja nuo 14 iki 21 mm. Visi jie ne tiesių linijų, jų šerdis yra lyg skritulio nuopjova (o tiksliau – kreivė), lyg juose būtų liejamos apyrankės ir kiti panašių formų daiktai; išoriniame iškilajame paviršiuje išryškėja griovelis, lyg viena sienelė būtų prilipdyta prie kitų trijų, o sandūros vietoje likęs įdubimas. Vamzdelių ilgis svyruoja nuo 25 iki 50 mm, bet šie išmatavimai neturi didesnės reikšmės, nes vamzdeliai yra tiktai nuolaužos didesnio daikto, kuris, kaip galima spręsti iš mano turimų gabalėlių, baigėsi piltuvėlio formos praplatėjimu. Be vamzdelių, rasta dar keletas mažesnių tokios rūšies įrankių nuolaužų – tokių vamzdelių sienelių gabalėlių.

IV.**

Tarp piliakalnio iškasenų daugiausia yra dirbinių iš kaulo. Galime išskirti tokias šitų dirbinių kategorijas:

1. *Smeigtukai ir adatos (?)*

Tie dirbiniai parodyti V pav. Nr. 1–25, 35, 37. Šios rūšies dirbinių surasta:

vientisų eksponatų	9
įvairiai papuoštų viršutinių dalių	17
vidurinių dalių	9
galų	10
abejotinos kilmės galų	2

Sveiki įrankiai ir viršutinės dalys yra pavaizduotos lentelėje, o galas pavaizduotas tik vienas (Nr. 25). Visiškai išsilaikiusių įrankių išmatavimai tokie:

Nr. V pav.	Ilgis	Storiausia rankenos vieta, atitink. plačiausia galvutės vieta	Pastabos
Nr. 1.	140 mm	9 mm	Truputį išlenktas smeigtukas, šone auselė su skylute
Nr. 2.	135 mm	22 mm	Smeigtukas, vienas galas išplatėjęs į plokščią, plačią galvutę. Apskritai visas smeigtukas truputį plokščias. Skylutė gręžta iš abiejų pusių, todėl jos sienelės siaurėja į centrą. Skersai ilgąją smeigtuko dalį esantys 2 grioveliai, susieiną kampu, – pjovimo padarinys
Nr. 3.	118 mm	5, atitink. 6 mm	Apvalus labai kruopščiai nušlifuotas kieto kaulo smeigtukas šešiakampe galvele, nedidelių griovelių atskirta nuo strypo; tokia galvutės struktūra pereina į artimiausią smeigtuko dalį
Nr. 4.	±112 mm	9 mm	Plokščia netaisyklinga galvutė; visas įrankis truputį plokščias, prasteno kaulo. Skylutė daryta iš vienos pusės, visa vienodo skersmens
Nr. 5.	114 mm	?	Rankena viršuje išplatėja į galvutę; skylė joje daryta kaip Nr. 2.; pati galvutė sugadinta

**Originalė po II dalies iš karto eina IV dalis. (Vert. past.)

(tęsinys)

Nr. V pav.	Ilgis	Storiausia rankenos vieta, atitink. plačiausia galvutės vieta	Pastabos
Nr. 6.	117 mm, o tiksliau ± 125 mm	± 12 mm	Šoninė galvutė su skylė, truputį sugadinta. Piešinys leidžia pamatyti, kaip buvo gręžiama skylė: ji siaurėja į gilumą, ir tas pats kartojasi kitoje pusėje (Plg. Nr. 2.)
Nr. 7.	88 mm	?	Pusė ausytės nulaužta. Nulaužtasis kraštas nušlifluotas ir įrankiu naudotasi toliau. Skylė tokia pat kaip Nr. 2, 5, 6
Nr. 8.	82 mm	8 mm	Viena skylutė galvutėje išorinė, o už jos kita mažesnė – vidinė. Abi labai kruopščiai padarytos
Nr. 14.	97 mm	6–8 mm	Dalis galvutės sugadinta; dangtelis, o po juo viena ar 2 paralelės linijos, einančios aplink smeigtuką

Kai kurių smeigtukų galvutės su skylutėmis. Dėl to galėtume juos vadinti siuvimo adatomis. Bet abejotina, ar tiems tikslams jie tarnavo. Tokiai prielaidai pirmiausia prieštarauja galvučių su skylė dydis (tai siejasi su įrankiais, pavaizduotais Nr. 2, 11, 15), taip pat naudojimasis įrankiu, kurio galvutė nulūžusi skersai per skylę (Nr. 7), ir galų gale kartais taip kruopščiai apdirbtos galvutės ir įrankiai, kaip yra apdirbami tik papuošalai, o ne kasdieninio naudojimo įrankiai (Nr. 7 ir 8). Skylutė iš dalies buvo kaip papuošalas ir kartu buvo skirta pakabinti daiktui. Tai įrodo ir Nr. 10 (tiesą sakant, šitas įrankis, galimas daiktas, nebuvo naudojamas kaip smeigtukas: jo forma ir panaudoto kaulo struktūra reikalauja skirti jį prie įrankių, kurie buvo naudojami traukti kaulų čiulpams). Galvutės skylutė visada buvo gręžiama siaurėjančiu įrankiu, be to, buvo gręžiama iš abiejų pusių, kol atsiradę įdubimai susidurdavo, sudarydami skylę. Amatininkas kai kada savo darbo rezultata skyrė papuošalui ir stengėsi angai suteikti tokią formą, lyg viena, mažoji, skylutė būtų padaryta kitoje, išorinėje, didesnėje skylėje (Nr. 8). Tikrai retai skylė yra vienodo skersmens per visą savo ilgį (Nr. 4, 15). Tokius galus su angomis galvutėje turi 13 smeigtukų, be to, yra pora smeigtukų su kiaura šonine ausyte (Nr. 1, 6, 24).

Kai kada galvutė yra atskirta nuo smeigtuko strypo ranteliu, einančiu aplink visą smeigtuką: tokie įrankiai yra Nr. 3 ir 17.

Kai kur viršutinėje dalyje yra nuo 1 iki 3 rantelių. Tokie įrankiai yra Nr. 13, 18, 22, 23. Ranteliai buvo ne tik papuošimas, bet, galimas daiktas, turėjo ir praktinę reikšmę. Kai kurie iš šitų smeigtukų dar turi viršuje galvutę (Nr. 13, 18, 22, 24). Vieno iš jų tokia galvutė yra vienintelis papuošimas – Nr. 14.

Prie šitų smeigtukų mes priskyrimė ir įrankius Nr. 35 ir 37. Nors Nr. 37 atrodo lyg būtų smeigtuko galvutė, bet nesame tikri, ar tai nėra kokios kitos paskirties įrankio nuolauža. Nr. 35 yra truputį apdirbtas kaulo gabalas su keletu įbrėžimų aštriu ir plonu įrankiu. Ir vėl klausimas, ar gamintojas iš tiesų norėjo iš šito kaulo padaryti smeigtuką; bet tikriausiai taip ir buvo.

2. Kaulų čiulpams išimti tinkamų įrankių tipas

Įrankiai, pavaizduoti V pav. Nr. 26–33 ir 36, turi bendrą bruožą, – visi yra pagaminti iš blauzdikaulio: didesni (kaip Nr. 36) – iš šerno blauzdikaulio (*fibula*), mažesni (kaip Nr. 33) – iš vilko* blauzdikaulio. Šitų įrankių gamyba verta didesnio dėmesio, nes atskleidžia vieną iš senosios technikos paslapčių. Pagrindinė šitų įrankių medžiaga, kaip pažymėjome, yra blauzdikaulis, t. y. užpakalinės kojos kaulas: jis pavaizduotas 3 brėžinyje – a. Pašalinus iš jo platėjančią apatinę dalį, įrankis tampa toks, kaip parodyta brėžinyje – b. To įrankio galvutė yra laisvai priaugusi, ją, stipriau spustelėjus ranka, lengvai galima atskirti nuo likusios dalies. Brėžinyje – c parodyta tokia galvutė ir įrankis, kuriuos aš pagaminau; tokiu būdu atsirado įrankiai, pavaizduoti V pav. Nr. 26–33. Kaip tik tokios kilmės yra ir įrankis, parodytas V pav. Nr. 10, apie kurį užsiminėme, aprašydami ankstesnę įrankių kategoriją. Petrašiūnų piliakalnyje tokio tipo įrankį radau vamzdiniame kaule, ir iš to padarėme išvadą, kad jie tarnavo čiulpams išimti, nes nepaprastai tiko savo forma. Bet pritaikyti šią išvadą visiems įrankiams, pavaizduotiems V pav. ir pažymėtiems atitinkamais numeriais, neleidžia kai kurių įrankių trumpumas, nes visiškai trumpi tam netinka. Surasta 10 vienetų sveikų šio tipo įrankių ir 10 neabejotinai tokių pat įrankių gabalų, dar pora gabalų, apie kuriuos negalima griežtai pasakyti, ar tai įrankių, ar neapdirbto kaulo gabalai. Visi tie įrankiai daugiau ar mažiau suploti. Didžiausias iš jų Nr. 36 – 150 mm ilgio, o trumpiausias Nr. 26 – 62 mm.

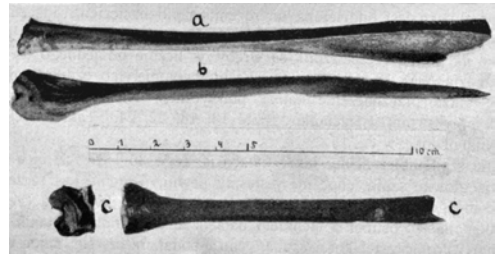
3. Ylos, durtuvoai, skaptai ir kiti panašūs įrankiai

Įrankių, kuriuos galima būtų priskirti šiai kategorijai, yra labai gausu ir juos galima suskirstyti į keletą skirtingų grupių.

Pirmą vietą užima grupė, kuri išsiskiria iš kitų medžiaga, iš kurios tie įrankiai yra padaryti, ir gamybos technika. Jie yra padirbti iš kojos, o tiksliau – iš pėdos kaulo (*metatarsus*²). Šis kaulas turi galvutę, kuri sukinėjasi sąnaryje ir susideda iš 2 simetriškų dalių, atskirtų nedidelio įdubimo, o tiksliau kalbant, yra porinė, kaip parodyta VI pav. 7 pieš. Porinę galvutę kai kada palikdavo, o galąsdavo tiktai kitą kaulo galą (VI pav. 7 pieš.), arba galvutę per pusę perpjaudavo ir palikdavo tiktai vieną dalį. VI pav. 3 pieš. parodyta, kaip gamintojas padalindavo kaulą, ir tik paskui aštrindavo apatinį kaulo galą. Tokiu būdu pagaminti įrankiai pavaizduoti VI pav. Nr. 1, 2, 4–6, 9, 14–17.

Kai kurių jų yra pavaizduota perpjautoji išorinė, natūralioji pusė, kitų – perpjautoji vidinė pusė. Gali būti, kad šiai kategorijai priklauso taip pat įrankiai iš VI pav. Nr. 10 ir 11 bei IX pav. Nr. 6, bet jis yra nulaužta galvute, ir sunku ką nors įrodyti.

Piliakalnyje surasta šitokie įrankiai:

3 brėžinys. Įrankiai iš blauzdikaulio

*Kaulus apibūdino p. J. Domaniewski, už tai jam čia dėkoju. Pam. fizyogr. – T. XXVI. – Archeologia.

²Išimtį sudaro II pav. Nr. 8 įrankis – jo medžiaga seno šuns ar lapės mentikaulis (*humerus*).

didieji radiniai (veikiau durklai negu ylos)	2
sveikos ylos	10
ylos su nulaužta galvute	5
vien tik smaigaliai	12

(iš smaigalių trys buvę patekę į ugnį ir kaulas visiškai sudegęs)³.

Reikia atkreipti dėmesį į 2 didelius įrankius, darytus iš gerai išsilaikiusio raudonai rudos spalvos elnio pėdos kaulo (*metatarsus*), tokio tvirto, kad ir dabar galėtų tarnauti, – galbūt tai durklai. Vienas iš tų įrankių buvo surastas tiesiog piliakalnyje; pamatęs iškastą daiktą vienas iš dalyvavusių valstiečių pareiškė, kad namuose turi tokį pat įrankį, kadaise rastą piliakalnyje, bet radus pradurta, ir kitą dieną jį atnešė (būtina pažymėti, kad tarp tiriamos kategorijos ylių viena taip pat su skylė, VI pav. Nr. 8, tik viršutinė jos dalis sugadinta). Šitie 2 dideli įrankiai yra 140 ir 145 mm ilgio, didžiausias galvutės pjūvio plotis 25–28 mm. Kitų sveikųjų įrankių ilgis svyruoja tarp 50 (VI pav. 17 pieš.) ir 100 mm (ten pat, 4 pieš.). Jiems gaminti išskirtinai buvo naudojami tik stirnų kaulai. Be to, yra 3 didesnės ylos, bet su nulaužtom galvutėmis ir todėl tiksliai išmatuoti neįmanoma (VI pav. Nr. 10 ir 11; X pav. Nr. 6).

Antrąją grupę sudaro įrankiai, pavaizduoti VII pav. Nr. 1–12, 23, 28–33 ir 38 – iš viso 21 įrankis. Tai yra, tiesą sakant, įvairiu lygiu apdirbtos kaulų skeveldros, nelabai storos, bet palyginti stiprios – iš vienos, išorinės, pusės jų paviršius lygus, iš kitos – vidinės pusės – korytas (paveiksle tik Nr. 23 ir 38 yra parodyta lygioji pusė, kitų – vidinė, korytoji). Ar medžiagos ir apdirbimas skyrėsi ar buvo toks pat, palyginti su ankstesne kategorija, bei kuo skyrėsi naudojimas, negalime nieko pasakyti. Tai yra, kaip pažymėjome, kaulų skeveldros, iš kurių tik Nr. 23 ir 38 prasideda maždaug nuo sąnario, o kitos yra iš vidurinės kaulo dalies ir ryškiai plokščios. Visos jos nelabai kaip apdirbtos. Kai kurių net viršutinė dalis, kurią darbininkas laikė rankoje, nenulyginta ir kraštuose likusios aštrios skeveldros, atsiradusios laužant arba skaldant kaulą; tik Nr. 4–9, 23 ir 38 ši vieta irgi nulyginta. Daugumos apdirbtas tiktai smaigalys, o pagrindinė kaulo dalis likusi natūrali. Jų ilgis labai įvairus: ilgiausias yra Nr. 1 (tai, tiesą sakant, vos aptašyto kaulo skeveldra, bet dar nenuaštrinta) ir Nr. 2, siekį 148 mm, o mažiausias yra 65–68 mm (yra dar truputį mažesnių – Nr. 28 ir 29, bet jie, man atrodo, yra nulūžę didesnių daiktų galai).

Išvaizdos požiūriu minėtai grupei giminiška kitų 6 įrankių grupė, t. y. VII pav. Nr. 19–22, 35–36; visas skirtumas tas, kad jie daryti iš nekoryto kaulo: Nr. 19 (78 mm ilgio) ir Nr. 35 (68 mm) yra kaulo nuolaužos, tik pačiame gale nusmailintos. Apskritai visų šitų šešių įrankių plokštumos vaidina svarbiausią utilitarinį vaidmenį, o tų dviejų ypač ryškiai; aiškiai matyti, jog jais buvo ne tik duriama, bet naudotasi ir jų plokštuma.

Nagrinęjant pastaruosius įrankius galima padaryti išvadą, kad tų laikų gamintojas, kai prireikdavo, imdavo paprasto kaulo skeveldrą, ją pagaląsdavo ir naudodavo, o estetinė išvaizda nelabai rūpindavosi. Taip pat, pasmailinę vieną galą, naudojosi ir sulūžusių įran-

³Apie išorinę išvaizdą panašius įrankius, VI pav. Nr. 12 ir 13, kalbėsime vėliau.

kių dalimis. Kiti panašūs į ylas ar skaptus įrankiai dar ryškiau įrodo, kad piliakalnio gyventojas, ieškodamas medžiagos įrankiams, neapsiribojo vienos rūšies kaulais, o naudojosi bet kokiais, kurių forma tiko jo darbui. Tarp kitko, apdirbimo laipsnis labai nevienodas: šalia labai nerūpestingai padirbtų yra ir labai kruopščiai apdirbtų. Mes manome, kad tuos įrankius, kuriuos norėjo naudoti nuolat – kruopščiau apdirbdavo. Pavyzdžiui, trys įrankiai, daryti iš blauzdikaulio (*fibula*) (VI pav. Nr. 29, 30, 31; jų ilgiai atitinkamai: 115, per 98, 87 mm), apdirbti taip, kad dviejų storesnioji, bet siauresnioji pusė panaudota kaip ašmenys, o plonesnioji ir platesnioji – kaip rankenėlė; tai parodo šiokias tokias pastangas padaryti geriau; taip pat VI pav. įrankis Nr. 24 (86 mm ilgio) neturi jokių priekaištų – jis, ko gero, tarnavo pertempti siūlui per odą ir tikrai vienintelis trūkumas, kad jis neturi ausytės, neleidžia mums priskirti jo prie adatų. O VI pav. įrankis Nr. 35 (apie 70 mm ilgio) yra kojos kaulo nuolaužos gabalėlis, tik galas nusmailintas; tokia pat nuolauža yra VII pav. įrankis Nr. 16 (80 mm). Jau pabrėžėme, kad noriai naudotasi tais kaulais, kurie savo natūraliom formom dalinai atitiko paskirtį ir reikalavo mažiau darbo gaminant įrankį. Taigi, imta tuščiavidurė šerno iltis (VI pav. Nr. 37); ir tik du pačiame gale įpjauti grioveliai įrodo, kad čia buvo įrankis; arba pirmas stirnos ir elnio penktojo piršto sąnarys kaip įrankis – VI pav. Nr. 32 (83 mm ilgio) ir Nr. 36 (80 mm ilgio); kiškio alkūnkaulio – VI pav. Nr. 34 (82 mm ilgio), ar to paties žvėries blauzdikaulis (*tibia*) – VI pav. Nr. 13 (75 mm) ir Nr. 12 (apie 80 mm); šonkauliai – VI pav. Nr. 25 (meškos? apie 105 mm ilgio). Ir VI pav. įrankis Nr. 24 (apie 120 mm ilgio) savo išvaizda kelia daugybę minčių, nes nesugebėjome atspėti, iš kokio kaulo yra padarytas. Vertas dėmesio VII pav. įrankis Nr. 37 (65 mm): visas jo paviršius rodo (tai patvirtina ir piešinys), kad kaulas buvo tašytas aštriu įrankiu, bet tuo įrankiu galėjo būti tik geležinis peilis. Aukštesnės kultūros įrankis tarnavo ankstesnei žemesnio technikos lygio įrankių gamybai!

Verta dar atkreipti dėmesį į pirmąją ir antrąją grupes, kurias išskyrėme, nes nesame tikri, ar galima juos skirti tai pačiai kategorijai, kaip ylos ir skaptai.

Viena iš tų grupių yra nusmailinti labai plokšti įrankiai, o jeigu kaulas savo gamtinėmis savybėmis neatitiko tų reikalavimų, tai nuo briaunos buvo pašalinama minkštoji dalis ir daromas plokščias. Tai yra įrankiai VII pav. Nr. 16 (112 mm) ir Nr. 14 (83 mm), kurie savo tvirtumu tinka ir kaip ylos, bet Nr. 13 (96 mm) ir Nr. 18 (69 mm) yra tokie ploni ir tokie prasiplėtę, kad visiškai netinka tokiai paskirčiai – savo ruožtu smaigalys ir ta plokštuma, be abejonės, yra aiškiai sąmoningas techninis sumanymas. Tačiau panašūs įrankiai – VII pav. Nr. 26 (50 mm) bei Nr. 27 (55 mm) – galėjo tarnauti ir dūrimui, ir drožimui; labiausiai tam tiktų Nr. 18 (69 mm).

Kitą grupę sudaro tie įrankiai, kuriuos reikia išskirti dėl jų smulkių išmatavimų. Jie yra kauliniai titnaginių mikrolitų ekvivalentai. Galimas daiktas, tai – skaptai. Čia galima priskirti įrankius: VI pav. Nr. 27 (apie 50 mm), Nr. 22 (50 mm), Nr. 25 (48 mm), stiprius, nors plonus įrankius Nr. 26 (34 mm) bei VII pav. Nr. 17 (42 mm, smaigalys truputį nulaužtas), taip pat anksčiau minėtus Nr. 26 ir Nr. 27.

Dar sunkiau kalbėti apie keturis įrankius iš VI pav.: Nr. 18 (likęs tik įrankio galas), Nr. 19 (76 mm), Nr. 20 (76 mm, bet galelis nulaužtas), Nr. 21 (91 mm). Kiekvienas yra visas labai kruopščiai apdirbtas, gamintojas sąmoningai suteikė jiems tokią formą, kad pjūvis būtų keturkampis, artimas kvadratui. Artėjant prie smaigalio dvi priešingos įrankio sienelės siaurėja ir pačiame gale susijungusios sudaro poros milimetrų tiesią kaip kaltukų briauną. Bet ar tų įrankių, panašių į mūsų drožėjų kaltukus, pritaikymas iš tikrųjų buvo toks? Iš viso tarp peržiūrėtos gana skirtingos paskirties įrankių kategorijos rasta:

ylų, padarytų iš pėdos kaulo (<i>metatarsus</i>)	{ sveikų sugadintų smaigalių nuolaužų	12
		5
		12
įvairios padermės durtukų ir skaptų		44
plokščių aštriu galu įrankių		6
lygiaverčių skulptorių kaltukams		4
smulkių įrankių, atitinkančių mikrolitus		5

Be to, keletas abejotinų ir smulkios nuolaužos ar tos padermės įrankiai, padaryti iš kitų įrankių nuolaužų.

4. *Didesni duriamieji įrankiai*

Įrankiai, aptariami šiame skyriuje, kaip ir anos kategorijos įrankiai, anaipol nėra vienaarūšiai. Kraštinės jų briaunos smarkiai skiriasi, ir dėl tos išvaizdos galima daryti išvadą, kad jie tarnavo skirtingiems tikslams. Tarp jų yra pereinamojo tipo įrankių, apie kuriuos negalima tiksliai pasakyti, kad jie tiko tam ar kitam tikslui: pavyzdžiui, negalime tiksliai nustatyti, kur baigiasi įrankiai, naudoti kaip durtuvai, o kur prasideda kiti, panašūs į ylas, įrankiai. Pasakyti, kuris ką atitinka, yra labai sunku, net neįmanoma, nes nors patys durtuvai ir ylos yra didelių išmatavimų, vis dėlto labai smarkiai skiriasi. Dėl to tie klausimai ir įrankių įvairovė čia ir nagrinėjama.

Pagal apdirbimo techniką išsiskiria durklai.

Įrankiai, kuriuos vadiname durklais, išliko daugiausia kaip nuolaužos, ir kai kada labai sunku griežtai tvirtinti, kad jie nėra kitos paskirties įrankių nuolaužos, pavyzdžiui, didelių ylių. Durklų nuolaužos, be abejonės, yra smaigaliai, pavaizduoti VIII pav. Nr. 2 (140 mm), ir dabar tebesantys stiprūs ir kieti. Daugiausia dėmesio vertas puikus durklas, labai gerai visas išsilaikęs, pavaizduotas VIII pav. Nr. 1. Šitas įrankis yra tų laikų technikos šedevras. Jis padarytas iš labai stipraus kažkokio stambaus gyvūno kaulo: didžiausias storis siekia 10 mm, o ilgis 250 mm. Kruopščiai nugaludintas, kietas, gerai nusmailintas; stipraus vyro rankose šitas kaulas ir šiandien būtų pavojingas ginklas.

Toliau būtų įrankiai, kurie kaip durklai, yra per maži, o kaip ylos – per stori: VIII pav. Nr. 6 (135 mm, smaigalys truputį nulūžęs) ir Nr. 15 (145 mm), taip pat IX pav. Nr. 1 (apie 150 mm, smaigalio galas nulaužtas) ir gal Nr. 3 (apie 145 mm, apatinis galas nulaužtas); gal tokio pat įrankio likutis parodytas toje pačioje lentelėje Nr. 5. Piešiniuose – VIII pav. Nr. 8 ir 10 bei IX pav. Nr. 4, ko gero, pavaizduoti tokių pat įrankių gabalai, jeigu kai kurie iš jų nėra durklų nuolaužos (VIII pav. Nr. 10 nuolauža verta dėmesio dėl ryškių tašymo ir glu-

dinimo žymių). Tačiau kiti buvo ylos arba tarnavo panašioms tikslams: VIII pav. Nr. 3 (apie 120 mm, smaigalys nulaužtas, kaulas atrodo lyg apgraužtas kažkokio žvėries, greičiausiai šuns); Nr. 4 (102 mm), Nr. 5 (95 mm).

Kitą grupę sudaro įrankiai, pagaminti taip pat iš šėvikaulių taip, kad toje dalyje, kuri laikoma rankoje, liktų truputis sąnario įdubimo, kuriame sukinėjasi kito kaulo galvutė. Tai yra įrankiai: IX pav. Nr. 9 (118 mm), Nr. 10 (105 mm), Nr. 11 (105 mm), Nr. 7 (135 mm), Nr. 8 (88 mm). Mes juos išdėstėme pagal didėjančią smaigalio plokštumą, nes ne tik gremėzdiškas jų smaigalys, bet ir labai ryškus suplokštėjimas; plokščias smaigalys iš karto nuo kraštų plėtėja, – dėl to šitų įrankių jokių būdu negalima laikyti yломis. Abu šitie ypatumai, t. y. suplokštėjimas ir kartu smailumas, atrodo, turėjo labai aiškia paskirtį – galbūt šiais įrankiais nulupdavo gyvulio odą, galbūt pjaustydavo mėsą. Jie buvo panašūs į peilį, tik tas skirtumas, kad galinis smaigalys tarnavo ir kitiems darbams⁴.

Prie tokių įrankių, be abejonės, priklauso visiškai plokščias įrankis, pavaizduotas IX pav. Nr. 2 (beveik 140 mm ilgio).

Įskaičiuokim čia ir IX pav. įrankį Nr. 12. Tai prastai tašyta šėvikaulio skeveldra su nedideliu smaigaliu gale – tokį galą gali turėti įrankis, kurio visa svarba ir yra tas nedidelis, bet stiprus galas. Gal ir klystame, bet negalime atsispirti išpūdžiui, kad jis buvo naudojamas kaip grąžtas.

Čia dar verta paminėti neužbaigtą tašyti įrankį (VIII pav. Nr. 7), iš kurio turbūt norėta padaryti didesnę ylą: jo išvaizda parodo, kad aptašytasis jo paviršius paskui buvo nugludintas akmeniniu galastuvu.

Šios kategorijos įrankių iš viso surasta:

sveikų durklų	1
durklų nuolaužų	1
didelių ylių ar panašių įrankių	6
neaiškios kilmės nuolaužų	10
grėžimo įrankių	1
plokščių ir duriamųjų įrankių (peilių?)	6
ylų, padarytų iš kitų įrankių nuolaužų	6

5. Kaltai

Rasta 14 taip apdirbtų kaulų, kad jie savo forma atitinka mūsų kaltus; 10 iš jų taip gerai išsilaike, kad galima apskaičiuoti visus pagrindinius ašmenų išmatavimus. Pora iš jų buvę ugnyje. Kai kuriuos iš tų įrankių mes matome IX pav. Nr. 13–18. Pats plačiausias kaltas yra 32 mm pločio toje vietoje, kur smaigalys baigiasi ir pereina į kaulą (minėtoje lentelėje Nr. 15), o pats siauriausias – 11 mm (ten pat Nr. 18). Smaigalio storis toje vietoje, kur prasideda tikrasis kaulas, svyruoja nuo 5 iki 11 mm, taip pat skirtingas yra ir kampas tarp dviejų smaigalio paviršių. Kaulo apdirbimo laipsnis taip pat yra nevienodas: daugumos tik pats smaigalys yra žmogaus rankų darbas, o poros įrankių visas kaulas kruopščiai apdirbtas, t. y. visos sienelės nutašytos ir nugludintos.

Kartu su kaltais dar priminsime X pav. įrankį Nr. 3. Tai labai stipraus

⁴IX pav. Nr. 7 įrankyje išryškėja dar viena ypatybė: smaigalys per visą ilgį yra apribotas 2–3 mm pločio vertikaliais paviršiais. Tai suartina jį su įrankiais, kuriuos nagrinėjome 9-ajame poskyryje.

blauzdikaulio nuolauža. Kaltų briauna būna labai aštri ir lygiagreti viso įrankio plokštumai, o nagrinėjamosios nuolaužos yra statmena į ją ir tęsiasi 5–6 mm ruožu; dėl to tai arba pleištas arba panašaus tipo įrankis.

6. Įmoviniai antgaliai, pritvirtinti prie koto

Šio tipo įrankių rasta:

sveikų	6
sugadintų	9

VIII pav. Nr. 11 pavaizduotas vienas iš truputį apgadintų šios rūšies smaigalių bei visai sveiki: Nr. 12, 13, 14, 16, 17, 18. Kaulo dalis, kuri tarnavo kaip įmova, yra kruopščiai nupjauta stačiu kampu pagrindinei ašiai, o pjūvis paskui nugludintas ir apskritai visas įrankis labai kruopščiai padarytas.

Išmatavimai siekia:

Nr. VIII pav.	Viso ginklo ilgis	Didžiausias įmovos skersmuo	Smaigalio ilgis
Nr. 12	108 mm	15 mm	55 mm
Nr. 13	nulaužtas galas	17 mm	?
Nr. 14	138 mm	?	45 mm (?)
Nr. 16	117 mm	9 mm	60 mm
Nr. 17	122 mm	7 mm	60 mm
Nr. 18	123 mm	7 mm	58 mm

Atrodo, kad blauzdikaulis buvo pagrindinė medžiaga tiems įrankiams gaminti. Visų įmovų pjūvis trikampis, todėl pateiktas to truputį suapvalinto trikampio, einančio kiaurai įmovos sienelės, viršūnės skersmuo.

7. Įkalti arba pririšti prie koto antgaliai

Rasti 7 tokie įrankiai, bet tarp jų yra tokių dirbinių, apie kuriuos negalima tvirtai pasakyti, kam jie buvo naudojami.

Antgaliai yra labai skirtingų dydžių. Apytikriai juos galima suskirstyti į porą kategorijų. Jungia juos ta aplinkybė, kad jie nebuvo užmaunami ant koto kaip 6 kategorijos įrankiai, kurie, galimas daiktas, buvo strėlių smaigaliai; šiuos arba įkaldavo į medį, arba pririšdavo prie koto. Beveik kiekvienas smaigalys yra kitokios formos, dėl to kiekvienam skiriame keletą žodžių lentelėje:

Nr. VIII pav.	Ilgis	Didžiausias plotis	Didžiausias storis	Pastabos
Nr. 24	38 mm	9 mm	2–3 mm	nedidelis plokščias antgalis
Nr. 19	80 mm	17 mm	2–3 mm	plokščias antgalis
Nr. 20	daugiau negu 75 mm	6–7 mm	apie 5 mm	nulaužtas įtvaras, rombinis pjūvis
Nr. 21	daugiau negu 95 mm	20 mm	apie 5 mm	didelių išmatavimų sugadintas antgalis
Nr. 22	daugiau negu 65 mm	7 mm	2–3 mm	apatinė dalis nulaužta, antgalis plokščias
Nr. 23	?	?	?	likusi tik pati antgalio viršūnė, galo pjūvis rombo formos
Nr. 9	?	?	?	likusi tik nuolauža, gal ir kito įrankio

8. *Papuošalai*

Daiktų, kurie tarnavo kaip papuošalai ir buvo padaryti iš kaulo, rasta labai nedaug – tik 2. Tai yra:

Pakabukas – XIII** pav. Nr. 29. Ilgis 40 mm, pagrindo skersmuo – 9 mm. Darbas labai nekokybiškas: ant ritinio prie pagrindo ornamentas iš 3 lygiagrečių linijų, einančių aplink ritinį, bei lenktų linijų, kurios kryžiuojasi tarp savęs ir su tomis lygiagretėmis, bet lygiagretės linijos toli gražu ne lygiagretės, ir apskritai ornamentas labai nekruopštus. Skylė, per kurią buvo kabinamas pakabukas, daryta taip pat, kaip smeigtukų: kaulas išgręžtas iš abiejų pusių. Pagrindė padarytos 4–5 mm gylio piešinyje nematomos įdubos.

Papuošalas (tiesą sakant, man nežinomos paskirties daiktas) yra parodytas XIII** pav. Nr. 30. Aukštis apie 40 mm, pagrindo skersmuo 18 mm, viršutinio plokščio paviršiaus – 7 ar 8 mm. Labai kruopštus darbas.

9. *Neaiškios paskirties įrankiai*

Čia priklauso dviejų įrankių, parodytų X pav. Nr. 1 ir Nr. 2, fragmentai. Tai yra plokšti, labai kruopščiai apdirbti įrankiai, skirtingo pločio, bet smailiais galais. Iš likusių gabalų neaiškus nei tikrasis įrankių plotis (didžiausias šių gabalų plotis 20 ir 30 mm), nei ilgis. Storis siekia 7 mm. Smaigalys yra tiesus, statmenas įrankio plokštumai. Net vieno iš šių įrankių 5 mm storio šoninė briauna, einanti nuo tos linijos, gaubia įrankį iš abiejų šonų (Nr. 2), o tuo tarpu kito įrankio ši briauna yra vos kokių 30 mm iš abiejų smaigalio pusių. Ta aplinkybė, kad nežinome šių įrankių ilgio (bet kiekvienas buvo didesnis nei 80 mm), neleidžia mums atspėti, kam jie buvo naudojami. Verta paminėti, kad vienas iš anksčiau aprašytų plokščių įrankių (IX pav. Nr. 7) turi tokį pat galą: tiesus smaigalys, statmenas galo plokštumai, o nuo tos linijos eina tokia pati plati briauna, statmena tai pačiai plokštumai ir sudaranti smaigalio šonus. Galima daryti prielaidą, kad šie įrankiai plokščiu galu ir mūsų nagrinėjamos nuolaužos tarnavo, jeigu ne tiems patiems, tai giminingiems tikslams.

Rastas neužbaigtas apdirbti kaulas, iš kurio, ko gero, norėta padaryti tokį pat įrankį, kaip tie, iš kurių yra tos nagrinėjamos nuolaužos. Vienoje pusėje jau padaryta reikalinga plokštuma, bet kitoje pusėje likę nepašalinti sustorėjimai. Šonai jau aptašyti. To kaulo ilgis 90 mm, plotis 20 mm, bet pats kaulas yra perlaužtas, ir todėl negalime pasakyti, koks buvo šio įrankio ilgis.

10. *Neužbaigti įrankiai*

Be anksčiau minėtų kategorijų, dar apščiai rasta įrankių nuolaužų, kurių paskirtį sunku nustatyti, nes nuolaužos labai apgadintos, be to, daug kaulinės medžiagos skirtingų apdirbimo fazių. Čia randame vos prastai aptašytų kaulų gabalų, skirtų tokiems įrankiams, kaip VII pav. Nr. 1 (iš jų vienas 130 mm, o kiti 135 mm ilgio). Yra visiškai neaptašytų kaulų skeveldrų, likusių skaldant blaudikaulius, bet jau nugludintu aštriu ir plonu galu; yra kaulų, kurie pradėti perpjauti (X pav. Nr. 20). Yra kruopščiai aptašytų ir nušlifuotų kaulinių lazdelių, kurių pjūvis beveik taisyklingo kvadrato formos – X pav. Nr. 16 (ilgis 130 mm, kiti išmatavimai 6 ir 7 mm; kaulas kiek aptrešęs ir apgadintas) ir Nr. 12 (ilgis

**Originale klaidingai nurodyta XI lentelė (Vert. past.).

157 mm, kiti išmatavimai 6 ir 15 mm); kitos lazdelės 76–100 mm ilgio, 11–15 mm pločio, 6–7 mm storio. Yra nuapvalintų lazdelių, X pav. Nr. 13 ir 14 (160 mm ir 165 mm ilgio ir daugiausia 11–12 mm pločio); yra storesnių lazdelių, X pav. Nr. 15 (didžiausias storis prie pagrindo 18 mm; kaulas smarkiai apgadintas). Yra dantų gabalėlių su žmogaus darbo žymėmis.

Iš viso rasta:

įvairių įrankių gabalų	19
kaulų, kurie laikinai buvo naudoti gamybos tikslams	2
aptašytų nuolaužų	4
aiškiai pradėtų, bet nebaigtų apdirbti kaulų	1
apdirbtų lazdelių (ir gabalų)	9
nugludintų dantų gabalų	3

Šitos aptašytos skeveldros ir nušlifuotos lazdelės, laukiančios tik, kad gamintojas suteiktų joms galutinę formą, vertos atidesnio dėmesio, nes parodo apdirbimo technikos būdus, kuriais anuomet darydavo kaulinius įrankius. Negalime atsispirti išpūdžiui, kad kaulas buvo tašomas geležiniu peiliu. Kitas dalykas, ar taip būdavo visada. Gali būti, kad naudotasi ir kitais ankstesniais būdais, būdingais tam laikotarpiui, kada geležis dar nebuvo žinoma. Bet vis tiek atskirais atvejais elgtasi būtent taip, t. y. naudotasi geležiniu peiliu. Aptašytas kaulo paviršius buvo poliruojamas – trinamas galastuvu. Negalima atmesti, kad kartais lazdelės buvo gaminamos vien tik tokiu būdu.

Kruopščiai nupoliruotos lazdelės parodo, kad tuomet gamintojas gamino tartum pusfabrikačius (kaip šiandien kalvis perka geležies liejinius) ir laikė ilgesnį laiką, o reikalui esant suteikdavo tokią ir kitokią galutinę formą. Patikimos smulkmenos leidžia manyti, kad tos apvaliosios lazdelės buvo skirtos arba segtukams, arba pagražintoms ylops.

Rasta šiek tiek daiktų, pagamintų iš rago.

Iš rago yra verpstukas, XIII** pav. Nr. 32. Jo skersmuo (siekiantis 69, santykinai 65 mm) rodo, kad jis pagamintas iš galingo rago (verpstuko storis ties kiauryme per vidurį – 10 mm). Taip pat iš rago yra stipriai apgadintas daiktas, XIII** pav. Nr. 31, su piešinyje nematoma, bet nepereinančia skersai visą daiktą skylute iš vieno šono. Iki mūsų laikų išsilaikė daug įrankių kotų, bet visi apgadinti. Vienas jų galas yra pagražintas nedidele galvute, suformuota iš išsikišusio kaulo kraštelio (XI pav. Nr. 18 ir 19), taip pat aplink ritinį einančiais plačiais grioveliais (Nr. 19), arba pora lygiagrečių siauresnių griovelii; ar įrežtais paviršiuje ratukais su tašku viduryje (Nr. 20). Yra 4 arba net 5 tokie kotai, nes priskaičiuoti galbūt reiktų ir apdirbtą rago gabalėlį su šoniniu iškyšuliu (XI pav. Nr. 21). Iš šitų kotų tik XI pav. Nr. 19 yra viso ilgio, nepaisant pažeidimų, – 85 mm tiesia linija: truputį apgadinta apatinė dalis buvo laikoma rankoje, o piešinyje aprėžtoje ir matomoje galvutėje yra skylė pritvirtinti ylai; kitų kotų galvutės buvo laikomos rankoje, o skylutės buvo kitoje – neišpuoštoje pusėje. Be to, rasti dar 7 prastai aptašytų ragų gabalai (iš jų du smailiakampiai, padaryti iš rago smaigalių, ir 5 iš ritinių, atkirstų iš vidurinės rago dalies), kad bet kaip tiktų kotams. Šie gabalai yra 29–82 mm

ilgio; vienas iš jų yra su skylė ylai ir, matyt, tarnavo kaip kotas; kitas yra kiaurai pradurtas (ta skylė, atrodo, yra natūrali kiaurymė). Visi šitie gabalai yra padalinti vertikaliai pagrindinei ašiai – vienas perkirstas, o 5 – perpjauti, vieno gale pjūvio paviršius rūpestingai nušlifuotas, ir tolesnių išvadų daryti negalima. Galimas dalykas, kad pjauta titnagu (vieno rago gabalo pjūvyje matyti net 7 pjovimo žymės); paskui, perpjovus išorinį sluoksnį, gabalėlis nuo rago nulaužtas. Pjovimo vietos parodo, kad pjovimo įrankis buvo labai primityvus, ne metalinis. Tačiau nukirsta, kaip rodo vienas gabalas, aštriu įrankiu, – galbūt dideliu geležiniu peiliu ar kirviu. Be to, rastas dar gabalėlis rago: 180 mm ilgio ir 26–30 mm pločio, aptašytas iš šonų, su grioveliumi, einančiu nuolaužos viduriu per visą ilgį (X** pav. Nr. 21), – tai nežinomos paskirties pusfabrikatis.

Iš rago rasta:

įvairios paskirties daiktų (papuošalų)	2
apgadintų kotų	5
kaulo gabalų kotams	7
ragų gabalų su pjovimo ir tašymo žymėmis	7
aptašyta rago skeveldra	1

V.

Piliakalnyje ant Astikų kalno vyrauja gaminiai iš kaulų. Bet taip pat rastas nemažas skaičius dirbinių iš metalo. Kasdienio naudojimo daiktai padaryti iš geležies, o papuošalai – iš bronzos.

1. Geležiniai dirbiniai

Dirbiniai iš metalo skiriasi tuo, kad ne visada galime įrodyti jų kilmę, tuo labiau, kad jie dažniausiai apgadinti ir surūdiję. Kiekviename piliakalnyje, kiek kasinėju, visada surasdavome daug dabartinių laikų kilmės daiktų, kai kada gana giliai ir tarp tų, kuriuos neabejotinai datuojame tais laikais, kada piliakalnyje virė senasis gyvenimas. Bet šitie įrankiai ir nuolaužos, kurie čia pakliuvo vėlesniu laikotarpiu, nesudaro per daug didelių sunkumų nustatant jų charakterį ir įrodant, kad tai intarpai.

Kitas dalykas – pažiūra į geležinius daiktus. Jų forma, skaičius ir daug kitų aplinkybių leidžia daryti išvadą apie jų kilmę, bet kai kada negalima apie juos nieko pasakyti, nes yra vien rūdžių gabalas. Reikia turėti omenyje dar vieną aplinkybę: darbininkai, gaudami atlyginimą už surastus daiktus, tuojau pat pradeda kišti falsifikatus. Nustatyti falsifikuotus kaulus labai lengva. Bet jei pakištas rūdžių suėstos vinies gabalėlis, tai tokią nuolaužėlę iš išvaizdos gali palaikyti senovės liekana. Dėl to į geležinių daiktų sąrašą neįtrauktos visos tokios nuolaužėlės, nebent aš pats savo rankomis jas suradau. Reikia pažymėti, kad piliakalnio gyventojai naudojami ne tik tais geležiniais įrankiais, kuriuos gaudavo mainų keliu, bet yra visiška tikimybė, kad Astikų kalne lydydavo geležį iš balų rūdos ir savarankiškai darydavo kai kuriuos geležinius įrankius.

**Originale klaidingai nurodyta XI pav. (Vert. past.).

Piliakalnyje rasti tokie geležiniai daiktai:

a) Peiliai

Rasta 14, sveikų arba apgadintų, geležinių peilių. Tarp jų yra įprastos formos ir pjautuvo pavidalo peilių, iš kurių didieji, bent jau didžiausieji, galėjo būti naudojami kaip pjautuvai. Tie įrankiai pavaizduoti XII pav.: visi peiliai, tiesūs ir lenkti, ašmenimis atkreipti į tą pačią, t. y. į kairę, pusę.

Šioje lentelėje pateikiami peilių išmatavimai ir detalus aprašymas:

Tiesūs peiliai

Numeris XII** pav.	Ilgis	Didžiausias plotis	Pastabos
Nr. 1	260 mm (180 mm + 80 mm)*	20 mm	Visiškai sveikas peilis, nugarėlė apie 6 mm storio
Nr. 2	173 mm (120 mm + 53 mm)*	15 mm	Visiškai išsilaikęs peilis, kriaunų galas padarytas kaip kaltas; viršutinė kriaunų dalis su medienos likučiais
Nr. 3	133 mm (94 mm + 39 mm)*	15 mm	Nesugadintas peilis
Nr. 4	98 mm (64 mm + 34 mm)*	17 mm	Sveikas peilis, kriaunos aštriai užbaigtos, padengtos medžio likučiais
Nr. 13	102 mm (?)	21 mm	Įtvara nulaužta, smaigalys taip pat apgadintas; apdirbtas taip, kad galėjo būti naudojamas gręžti skylėms
Nr. 12	71 mm (?)	14–15 mm	Plonas peiliukas, smaigalio viršūnėlė nulaužta

*Pirmasis skaitmuo rodo ašmenų, antrasis – kriaunų ilgį.

**Originale klaidingai nurodyta VII pav. (Vert. past.).

Pjautuvo pavidalo peiliai

Nr. 9	120 mm (tiesia linija)	14 mm	Smarkiai išlenktas, nesugadintas
Nr. 10	Ašmenys – 120 mm, kriaunos – 50 mm	19 mm	Nesugadintas, puikiai išsilaikęs, padengtas rausvos spalvos rūdimis. Nugarėlė apie 3 mm storio
Nr. 11	Ašmenys – 160 mm, kriaunos – 50 mm	25 mm	Nesugadintas, nugarėlė 4 mm storio
Nr. 5	Ašmenys – 90 mm (?)	18 mm	Abu galai nulaužti, kriaunos su medienos likučiais
Nr. 8	Ašmenys – daugiau negu 80 mm, kriaunos – 45 mm	apie 20 mm	Viršutinis ašmenų galas nulaužtas

Likusieji 3 pjautuvo pavidalo peiliai yra taip sugadinti, kad jų išmatavimų negalima nustatyti.

b) Iečių ir strėlių antgaliai

Gerai išsilaikęs, nors truputį apgadintu galu, įmovinis ieties antgalis (XI pav. Nr. 10). Antgalio ilgis, galimas daiktas, siekė 175 mm; didžiausias plotis – 28 mm; didžiausias įmovos skersmuo – apie 30 mm, o jos gylis – 69 mm. Įmova su 2

priešpriešinėmis angomis vienoje linijoje, kad geriau būtų pritvirtinti smaigali prie koto: viny s pralenda pro abi skylutes ir užlenkiamos.

Plokščia plunksna, ties viduriu pastorinta, turi 2 nuleistas užbarzdas, iš kurių likusi 1, matoma piešinyje – (XII pav. Nr. 16). Kita užbarzda, kaip ir įtvara, kurią įkaldavo į medį, yra nulūžusi. Plunksnos aukštis nuo viršūnės iki pagrindo vidurio, kur prasideda nulaužtoji įtvara, apie 53 mm. Numanomas didžiausias plotis prie pagrindo apie 31–32 mm.

Nulaužtas nuo didesnio dirbinio plokščias smaigalys (XII pav. Nr. 15) galėjo būti strėlės arba ieties antgalis, bet tikriausiai tai buvo durklas arba dvišpusis peilis. Nuolaužos ilgis 81 mm.

c) Strėlių antgaliai ir ylos

Tarpusavyje jie smarkiai skiriasi ilgiu. Didesnieji galėjo būti iečių antgaliai, vidutiniai – strėlių, o mažesnieji – ylos. Kaip matome piešiniuose, jie visi yra panašios struktūros.

XI** pav. Nr. 9 žymimas didelis smaigalys yra 208 mm ilgio, aiškiai ilgiausias, bet vienas galas apgadintas. Didžiausias statmeno į ilgąją ašį pjūvio skersmuo – 6–7 mm.

Antgaliai (XI pav. Nr. 7 ir 8) atrodo vienodo ilgio, bet vieno kotas yra apgadintas. Antgalis Nr. 8 yra 137 mm ilgio; apatinės dalies, užkalamos ant koto, pjūvis, statmenas į ilgąją ašį, sudaro beveik kvadratą.

Kiti antgaliai yra apgadinti, bet, žiūrint į jų skersmenį, galima daryti išvadą, kad jie buvo mažesni nei anksčiau minėtieji (XI pav. Nr. 5, 6, 14).

d) Žvejybos kabliukai

Rasti 2 visiškai sveiki ir galbūt nuolauža trečio (XI pav. Nr. 11, 12, 13). Iš jų tik tas trečiasis apgadintasis gamintas kaip kabliukas: suplotas viršutinis jo galas pradurtas, o apatinis buvęs išlenktas nuo pačios pradžios. Kiti 2 išsilaike sveiki kabliukai anksčiau turėjo kitą paskirtį, o būtent: storesnis, kurio pjūvis ketursienis (Nr. 12), yra atitinkamai išlenkta vinis su taip pat užlenkta ausele; o plonasis, apvalusis, yra geležinė adata, pritaikyta kitiems reikalams.

e) Smeigtukai ir adatos

Rasti 6 vienetai; iš jų 5 smeigtukai (XIII pav. Nr. 6, 8, 9, 10, 11) ir viena adata (Nr. 7). Šitie įrankiai yra tokie, kad galėjo būti naudojami ir kaip ylos. Visų galvutės išlenktos įkaitinus vielą ugnyje; o Nr. 7, 8 ir 11 galėjo būti prilituoti prie vielos, bet to negalima labai tvirtai teigti, kadangi jie smarkiai surūdiję; kitų užlenktoji dalis yra tiesiog laisvai užlenkta viela. Trijų smeigtukų galvučių (Nr. 6, 9 ir 10) viena ausytė padaryta didesnė, o paskui geležis užsukta dar kartą, išlenkta į viršų ir padaryta mažesnė auselė. Adatos ilgis siekia 113 mm; smeigtukų ilgis svyruoja nuo 82 iki 112 mm ir, tiesą sakant, net daugiau, nes ilgiausio smeigtuko galas nulaužtas. Plačiausios ausytės skersmuo yra apie 18 mm.

Rasta dar keletas geležinių daiktų, iš kurių formų nieko negalima pasakyti, kokios epochos jie yra. Galimas dalykas, kad kai kurie iš jų, ar net visi, yra senųjų piliakalnio gyventojų palikimas, bet negalima neigti, kad jie atsirado ir vėliau.

**Originale klaidingai nurodyta XII pav. (Vert. past.).

Tai yra:

2 tokio tipo įrankiai, kaip XI pav. Nr. 2: vienas tiesus, kitas truputį išlenktas darbo, bet nežinau kokio, metu. Apatinė dalis (piešinyje) yra ritinio formos, truputį siaurėjanti į galą, kurio skersmuo apie 11 mm; viršutinė – iš pradžių daug storesnė nei ritinio ir atskirta nuo jo vertikalia sienele, statmena ilgiui, po to truputį plokštėja ir kartu plėtėja, kol baigiasi kaip kalto ašmenimis, kurių plotis 29 mm. Įrankio ilgis 170 mm.

Drožimo kaltas, užsibaigiantis šaukštelio formos ašmenimis, 190 mm ilgio (XI pav. Nr. 1). Kitas galas, skirtas užkalti ant koto, yra aštriai nupjautas. Pjūvio skersmuo yra taisyklingo keturkampio formos.

Sunkus kaltas, XI pav. Nr. 3, 130 mm ilgio, plačiausioje vietoje 12–13 mm. Dirbant įkaldavo jį į medžiagą plaktuku ar akmeniu. Galvutė suplota nuo smūgių.

Dirbiniai, savo forma primenantys vyrius, ant kurių kabinamos durys (XI pav. Nr. 15), daugiau kaip 130 mm ilgio (galas nulaužtas). Pavaizduotojo piešinyje storis apie 5 mm, o plotis daug didesnis, nes plačiausioje vietoje apie 15 mm. Jis padarytas geležinį strypą sulenkus ir užlenktą galą ugnyje privirinus prie pagrindo.

Dildė (XI pav. Nr. 23), apie 95 mm ilgio, beveik 5 mm pločio.

Geležinis skrituliukas su skylute viduryje, XI pav. Nr. 17, 37–38 mm skersmens ir 8 mm storio.

Žiedas, o tiksliau elipsinė apyrankė (XI pav. Nr. 16), 33, santykinai 38 mm skersmens ir apie 4 mm storio.

Ir dar 2 gabalai geležies. Iš jų vienas ketursienis strypas (XI pav. Nr. 4), vidurinė kažkokio įrankio dalis, – gal kaltuko kaip Nr. 1, prie kurio kaip tik ir tinka.

2. Bronziniai dirbiniai

a) Smeigtukai

Pirmą vietą tarp gaminių iš bronzos užima smeigtukai: rasta labai didelio smeigtuko galvutė ir 4 sveiki įprastų išmatavimų smeigtukai.

Galvutė yra nuo didelio geležinio smeigtuko, kurio viršutinė dalis, įtvirtinta į bronzos apkaustus, piešinyje nematoma, o jos buvimą parodo rūdys, išeinančios išilgai vidurio linijos už bronzos ribos. Galvutė yra plokščia, perpjautos kriaušės formos, apie 105 mm ilgio, didžiausias plotis – 65 mm (XIII pav. 1 pieš.). Jos paviršius gausiai papuoštas įvairiais raštais. Centras yra išpjautas, bet per jį eina jungiamieji bronziniai tilteliai (juostelės): iš centrinio taško, iškilusio porą milimetrų virš plokštumos, eina centrinis tiltelis, kertantis visą išpjovą, o nuo jo dar po dvi atšakas į kiekvieną šoną. Viršutinė centrinio tiltelio dalis ir kiekviena šoninė atšaka pereina išpjovą, jungiasi su bronzine galvutės plokštele ir lyg užbaigia ornamentą trimis smeigtuko paviršiuje vėduokliška išsišakojančiomis linijomis. Smeigtuko paviršiuje paraleliai su išoriniu kraštu eina 2 truputį iškilios linijos, o smeigtuko pakraščiu vidurio link už išorinės ir tarp abiejų linijų eina eilutės simetriškai išdėstytų iškilų taškų: viena pora eilučių yra viršutinėje centrinės linijos dalyje, 2 poros – iš abiejų centrinės linijos šonų

apačioje ir 2 poros – pačioje plačiausioje dalyje. Apatinė, prailgintoji smeigtuko dalis, ornamentuota paralelinėmis linijomis.

Kitų smeigtukų mes taip smulkiai neaprašinėsime, nes paveikslėliuose jų struktūra matyti pakankamai aiškiai. Pasitenkinsime tik apibendrintu aprašymu. Štai jie:

Paprastai, tikslingai gamintojo išlenktas 95 mm ilgio smeigtukas, kruopščiai papuošta galvute su skylute (XIII pav. Nr. 2).

Gražus smeigtukas, kurio viršutinė dalis su laisvai prikabintu žiedeliu yra kryžiaus formos. Ilgis 158 mm (XIII pav. Nr. 3).

125 mm ilgio smeigtukas sudėtinga galvute su kabančiu žiedeliu (XIII pav. Nr. 4). 2 kartus sulenktos galvutės viršutinė dalis yra suapvalintos „V“ raidės formos, o toje vietoje, kur suartėja smeigtuko kotas ir sulenktos į galvutę vielos galas, jie yra sukabinti, o tiksliau, – laisvai judamai surišti 3 kartus apvyniota viela.

Smeigtuko gale galvutės ratukas, į kurį įsiterpia keturkampė figūra; šios figūros kampai ratuko lankais sujungti taip, kad iškiliaja puse yra nukreipti į centrą (XIII pav. Nr. 5). Virš šito ratuko „kuodelis“ su skylute, kurio ašis yra galvutės plokštumoje; šis „kuodelis“ papuoštas irėžtomis paralelėmis linijomis, kaip ir smeigtuko dalis po galvute.

Puošni segė, kurios telikęs tik liemuo (XIII pav. Nr. 22). Iš liemens viršaus (žr. piešinį) išimta adata, buvusi įdėta į griovelį, kurio galas matyti piešinyje liemens pagrinde. Mažiausias liemens plotis ties susiaurėjimu per vidurį – 6 mm, didžiausias – 16 mm, ilgis tiesia linija – apie 40 mm.

b) Grandinėlės ir kiti papuošalai

Rasti 4 grandinėlių gabaliukai (XIII pav. Nr. 12 ir 13; 13-ame piešinyje parodyta ir atskira grandelė), galbūt iš tos pačios grandinėlės, iš viso 40 cm ilgio. Grandelės, kaip rodo 13 piešinys, yra didesnės viename gale ir mažėja kitame.

Viela, susukta spirale, kurios vijos visiškai susiglaudę (XIII pav. Nr. 15 ir 14; antroji yra truputį ištempta), o viduje susidaro vamzdelis; iš viso 7 gabaliukai, bendras visų ilgis – 32 cm.

Iš skardos susukti vamzdeliai (IX pav. Nr. 20). Rasti 9 tokie vamzdeliai, bet skirtingo ilgio, nuo 20 iki 40 mm, ir skirtingo pločio (6–8 mm).

2½ karto lyg į žiedelį susukta viela (XIII pav. Nr. 21).

Storos vielos neužbaigtas ratukas, viename gale pasibaigiantis plokščia, apvalia galvute su skylė (IX pav. Nr. 17). Šio daikto skersmuo 42–45 mm, o galvutės – 7 mm.

Turbūt diržo sagtis, 33 mm ilgio, 16 mm pločio (XIII pav. Nr. 18).

Skardos gabalėlis su iškaltais apvaliais iškilimais (XIII pav. Nr. 19).

Trikampis pakabukas, užbaigtas galvute su skylė. Pagrindo plotis 33 mm, aukštis 21 mm (XIII pav. Nr. 16).

Dar rastas apvalios vielos gabalėlis ir 2 keturšonio pjūvio vielos gabalėliai, taip pat simetriškai išpjauta skardelė, sulenкта beveik stačiu kampu, siaurėjanti į galus, o trumpesnis galas susuktas į siaurą vamzdelį. Tai – kažkokio papuošalo dalis.

Probėgomis reikia pažymėti, kad taip pat rasta 1737 m. rusiška moneta su užrašu „denga“ – tas faktas liudija, kad kai kurie daiktai iš metalo yra vėlesnių laikų. Be to, rastas gabaliukas apanglėjusios puošnios medinės rankenos, pavaizduotos X lent. 7 pieš., bet dėl jos kilmės iš senųjų piliakalnio laikų labai abejojame.

VI.

Savo darbe mes visai nenagrinėjame keraminių dirbinių, kuriuos palikome specialiai monografijai. Čia surašėme tik tuos daiktus, kurie pagaminti iš akmens, kaulo ir metalo, ir tik kai kuriuos dirbinius iš molio.

Tokių daiktų, sveikų ar truputį apgadintų, visiškai užbaigtų arba nebaigtų gaminti, iš viso surasta – 472, o būtent:

daiktų iš akmens (kartu su išgrąžomis)	69
daiktų iš titnago	6
daiktų iš molio	7
daiktų iš kaulo	387
daiktų iš rago	24
daiktų iš bronzos	35
daiktų iš geležies	44

Matom, kad dirbiniai iš kaulo užima žymią vietą tarp daiktų, rastų Astikų kalno piliakalnyje, nors titnagas jau baigia savo epochą, o metalas tik pradeda savo valdžios periodą. Bet ta aplinkybė, t. y. dirbinių iš tos ar kitos medžiagos skaičius neturi lemiamos reikšmės. Čia reikia žiūrėti, iš kokios medžiagos kokie įrankiai daryti, o jeigu tokios pat paskirties daiktai padaryti iš skirtingų medžiagų, tai reikia žiūrėti, kurių daugiausiai.

Toliau pateikiame lentelę, kur parodome įrankių skaičių pagal medžiagą, iš kurios jie yra padaryti. Bet prieš tai pora paaiškinimo žodžių. Pirmiausia, mes praleidžiame kai kuriuos įrankius iš akmens (tokius, kaip girmos, galąstuvai ir pan.), nes sunku įsivaizduoti, kad juos galima būtų padaryti iš kokios kitos medžiagos, nei iš akmens. Antra, ne visada esame tikri dėl daiktų paskirties, todėl į plačias grupes jungiame ir tuos įrankius, kurie aiškiai išsiskiria aukštesniu technikos išsivystymo lygiu. Taigi, iš visų įrankių, santykinai kiekvienos kategorijos daiktų teko:

Daiktai	Iš titnago	Iš akmens	Iš molio	Iš kaulo	Iš bronzos	Iš geležies
Kirviai (ir išgrąžos)	–	19	–	–	–	–
Peiliai ir dildės	6	–	–	6 (?)	–	15
Adatos ir smeigtukai	–	–	–	47	6	6
Kaltai ir pleištai	–	1	–	14	–	3 (?)
Kabliukai	–	–	–	–	–	3
Durklai	–	–	–	4 (?)	–	1 (?)
Ylos ir skaptai	–	–	–	122	–	7
Iečių antgaliai	–	–	–	15	–	3–4
Strėlių antgaliai	–	–	–	7	–	painiojasi su yломis
Papuošalai	–	–	7 (?)	4, be rankenų iš rago	25	–

Kitaip sakant, akmuo ir kaulas, kaip medžiaga įrankių gamybai, užleidžia vietą geležiai, visų pirma, gaminant peilius, ir bronzai – kai kalbame apie papuošimus. Taip pat metalas aiškiai skverbiasi į smeigtukų ir antgalių gamybą. Kartojasi tas pats, ką pastebėjome Petrašiūnų piliakalnyje, kuris yra šiek tiek senesnis nei Astikų kalno piliakalnis: ir ten iš geležinių daiktų daugiausia buvo peilių. Vadinasi, metalas į įvairias technikos sritis įsiskverbė ne tuo pačiu laiku – tiesą sakant, kalbama ne tiek apie vienalaikiškumą, kiek apie tolygiškumą – naujos medžiagos į įvairias gyvenimo sritis veržiasi netolygiai: mainai (atitinkamai dalinė geležies gamyba vietoje) teikia pirmiausia tam tikros paskirties įrankių ir daiktų iš metalo, tuo metu, kai kiti, gaminami vietoj, lieka ištikimi senoms medžiagoms. Paklausą ypač turi geležiniai peiliai, kuriuos buvo sunku pakeisti kitais dirbiniais: kaulinė yla blogesnė už geležinę, bet vis tiek kai kur dar galima ja pasinaudoti, o geležinis peilis visais aspektais pranašesnis už senąją titnaginį. Kaip žinome, juo naudojosi gamindami įrankius iš kaulo: užuot suteikę kaului reikiamas formas trindami jį galastuvu, – droždavo peiliu, o paskui senuoju būdu išlygindavo likusius nelygumus. Tačiau stebina, kad visiškai nėra geležinių kirvių, kito gaminio, stropiai ieškomo šiandieninių primityvių žmonių, susidūrusių su europiečiais. Be geležinio peilio, piliakalnio gyventojus viliojo ir bronzos dirbiniai, kurie piliakalnyje atsirado mainų keliais, buvo svetimi; geležies dirbiniai iš dalies irgi atsirado tokiu būdu, bet iš dalies juos tikriausiai gamino ir vietoje, – taip leidžia manyti daugybė kalne rastų šlako gabalų.

Įtariame net, kad pačiame piliakalnyje buvo liejamas metalas iš vietinės balų rūdos.

Astikų kalno piliakalnis taip pat, kaip ir netolimas Petrašiūnų⁵ piliakalnis bei jau toliau šiaurinėje Švenčionių apskrities dalyje esantis Vorėnų⁶ piliakalnis, priklauso tam laikotarpiui, kai kaulas ir titnagas pradėjo užleisti vietą metalui. Petrašiūnų piliakalnis yra šiek tiek senesnis: tai liudija didesnis Petrašiūnuose rastų akmeninių kirvukų ir dirbinių iš kaulo procentas, gausūs papuošalai iš molio, santykinai mažas gaminių iš metalo skaičius (iš viso rasta 19 geležinių bei keletas bronzinių daiktų ir palyginti daug daugiau daiktų iš kaulo negu Astikų kalne, be to, šitie daiktai iš kaulo yra įvairesnės paskirties, ir keraminių dirbinių ornamentika liudija aukštesnę kultūros lygį negu Petrašiūnuose).

Bet norėdami daryti kokias nors išvadas iš anksčiau pateiktos lentelės, neturime pamiršti, kad tai, kaip ten pagal paskirtį ir panaudotą gaminti medžiagą sudėlioti daiktai, dar neleidžia spręsti apie įrankių iš geležies panaudojimo dažnumą.

Reikia turėti galvoje, kad geležis žemėje apskritai blogai išsilaiko ir daug rūdžių suėstų įrankių galėjo tiesiog suirti. Nors turiu pridurti: neradau Astikų kalne jokių rūdžių sancaupų, su kuriomis susidūriau Vorėnuose. Be to, lentelė, apie kurią kalbame, tyliai perša prielaidą, kad joje paminėti įrankiai yra viena-laikiai. Bet toks teigimas būtų nepagrįstas, kadangi Astikų kalno piliakalnyje reikia atskirti ankstesnę epochą nuo vėlesnės. Tiesa, šitos skirtingos epochos nepaliko savo pėdsakų akmeniniais grin-

⁵Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie 1910.

⁶Pamiętnik fizyograficzny, tom XXII.

diniais, kylančiais vienas ant kito, kaip tai buvo Petrašiūnuose, ir todėl epochų atskyrimas dar nėra tiesioginis įrodymas. Netiesioginiai įrodymai yra tai, kaip išsidėstę daiktai iš kaulo ir metalo. Štai nė karto tame piliakalnyje nerasta daiktų iš metalo po akmeniniais grindiniais, apie kuriuos kalbėjome atitinkamoje mūsų darbo vietoje. O dirbinių iš kaulo tokiose vietose, t. y. gulinčių po grindiniais, pasitaikydavo dažnai. Tai liudytų, kad grindiniai (bent kai kurie) atsirado laikotarpyje, kai piliakalnis seniai jau buvo žmonių gyvenimo vieta. Ypač tuo požiūriu verta prisiminti grindinį D: po juo rasta dirbinių iš kaulo; tarp jų durklas – anuometinės technikos šedevras, virš grindinio – vienas iš geležinių peilių. Aišku, išvados, padarytos iš vieno fakto, nėra labai įtikinamos. Vis dėlto prielaida, kad geležis piliakalnyje atsirado vėlesnėje jo egzistavimo epochoje, yra šiek tiek panaši į tiesą.

Dar pora žodžių apie tai, kuriuo metu Astikų piliakalnis atsiradęs. Šią problemą bus galima išspręsti, atitinkamai ištyrus visus Aukštaitijos piliakalnius. Apsiribosiu vien tik pažymėdamas, kad tyrinėtasis piliakalnis, kaip ir kiti Aukštaitijos piliakalniai, yra ne tiek tolimų amžių palikimas, kiek visos Aukštaitijos kultūrinio vėlavimo, palyginti su Žemaitija, reiškinys. Astikų kalno piliakalnis, mano įsitikinimu, priklauso palyginti gana vėlyviems laikams, gal ne ankstesniems kaip VIII a. po Kristaus, o gal net vėlesniems – XI–XII a.

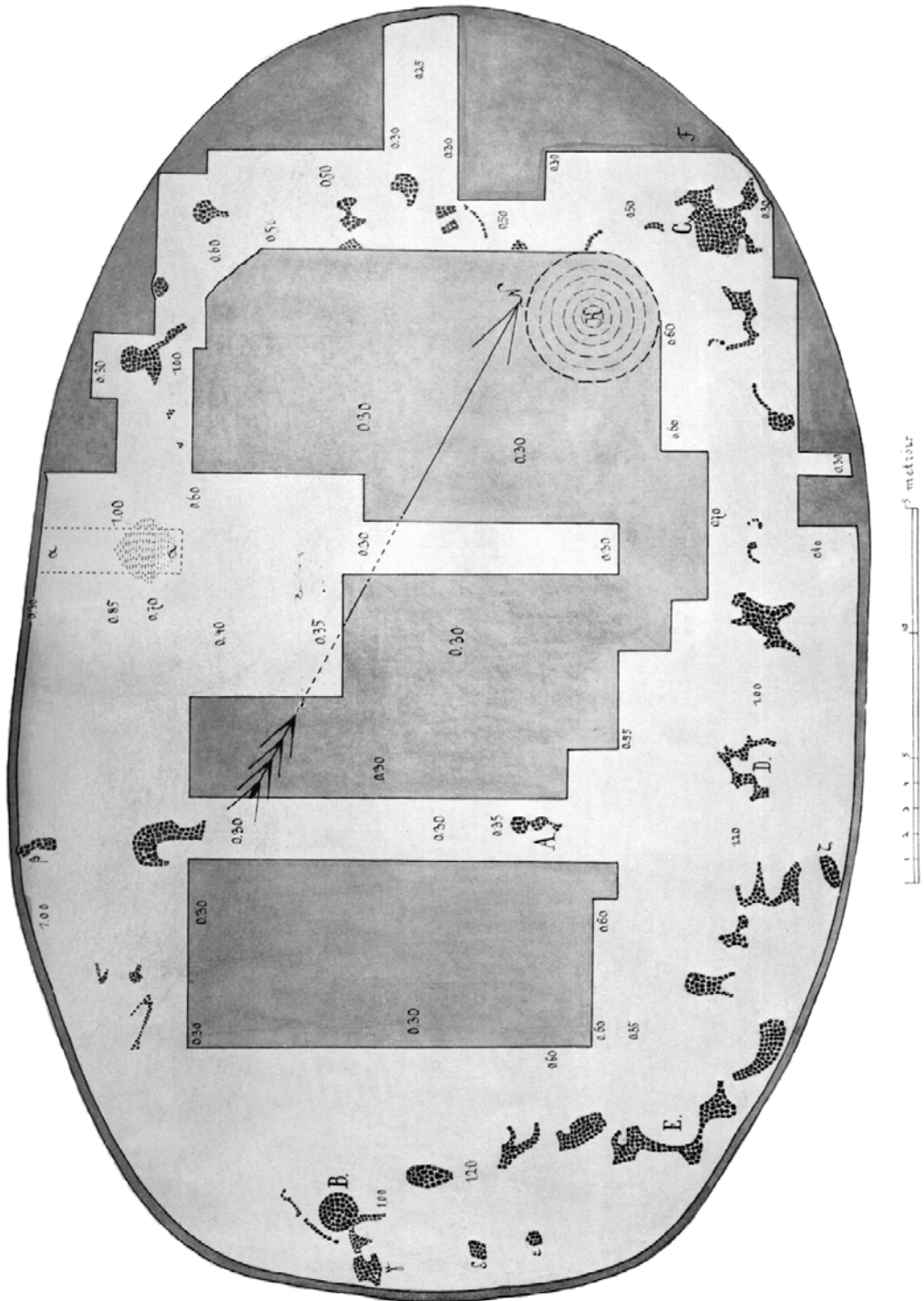

I paveikslas.

1. Astikų kalno vaizdas iš rytų pusės

2. Astikų kalno pylimų vaizdas

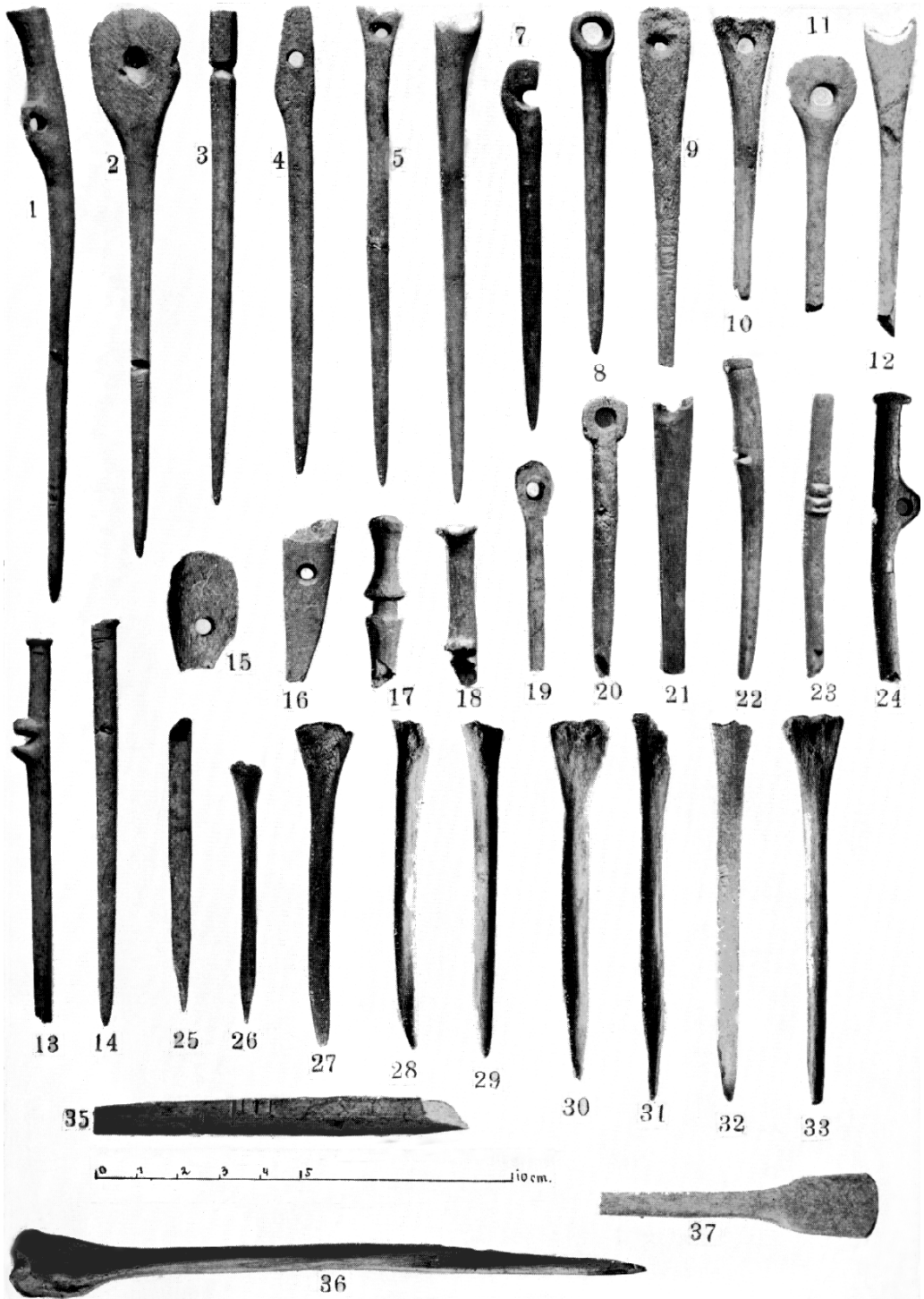

II paveikslas.
Piliakalnio ant Astikų
kalno ir atkastų
grindinių planas

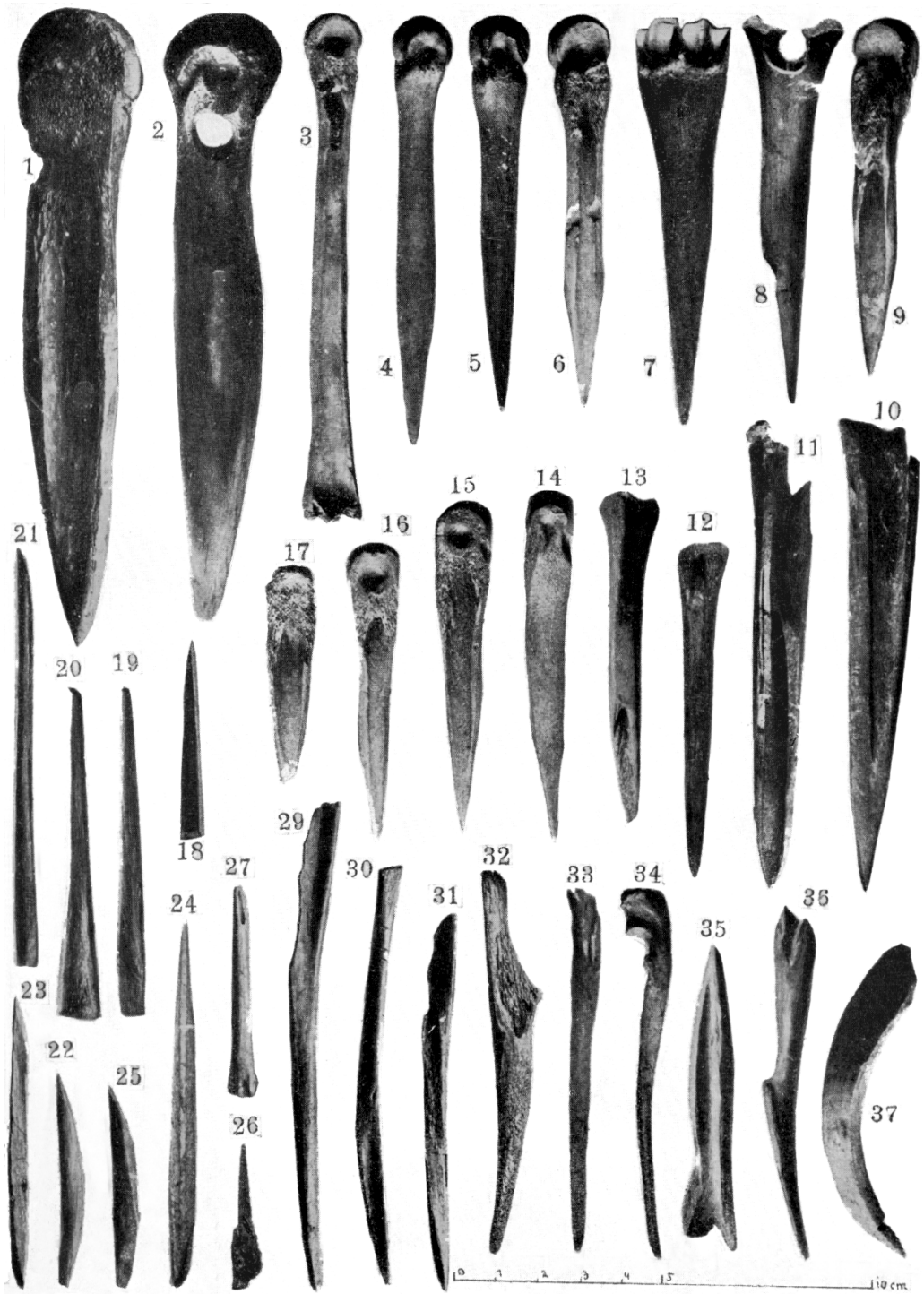

III paveikslas.
 1. Akmeninių grindinių, atkastų palei rytinį Astikų kalno šlaitą, vaizdas
 2. Apvalusis Astikų kalno akmenų grindinys

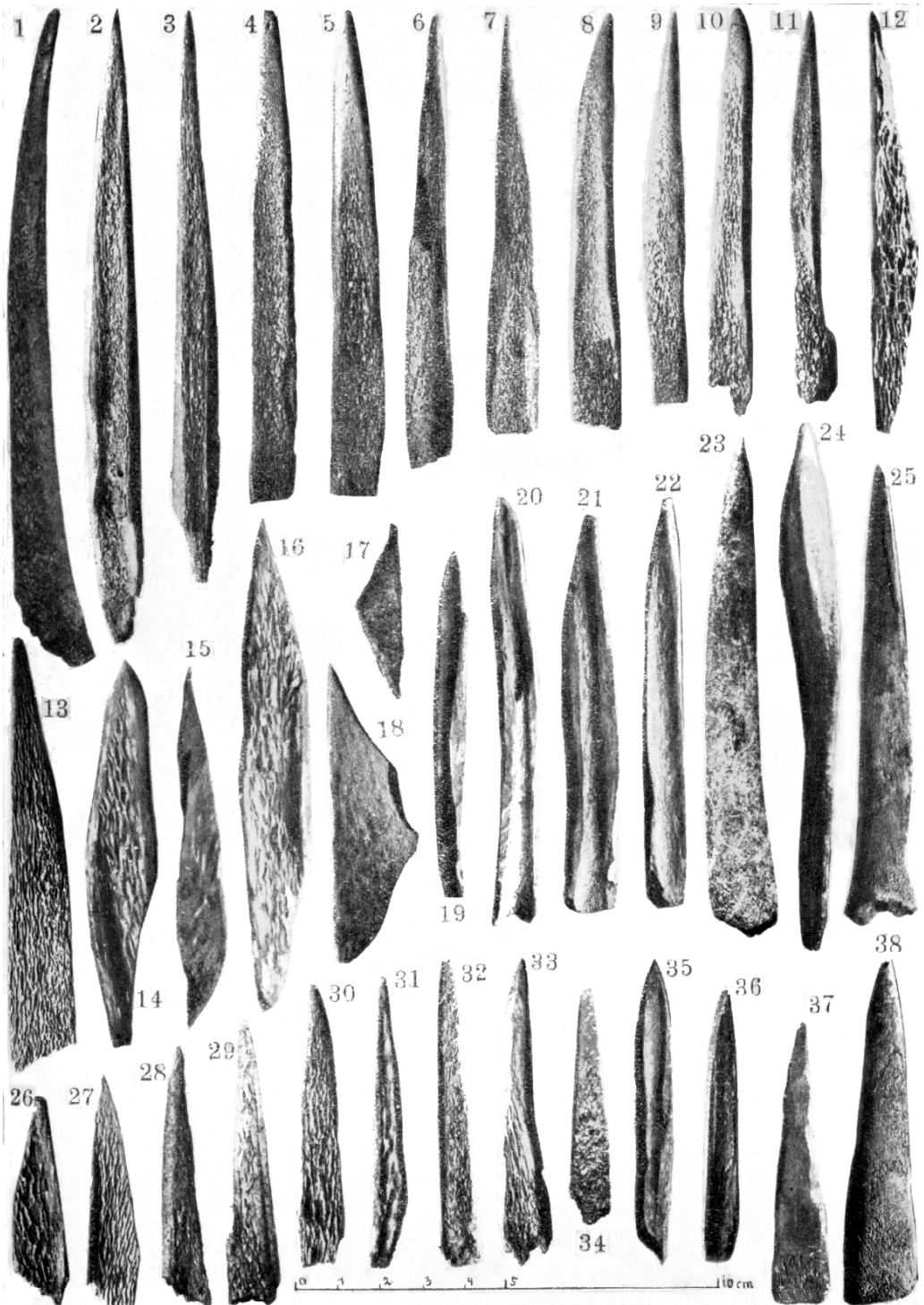
IV paveikslas.
 1. Akmeninio grindinio Astikų kalne vaizdas (II lentelės plane grindinys β)

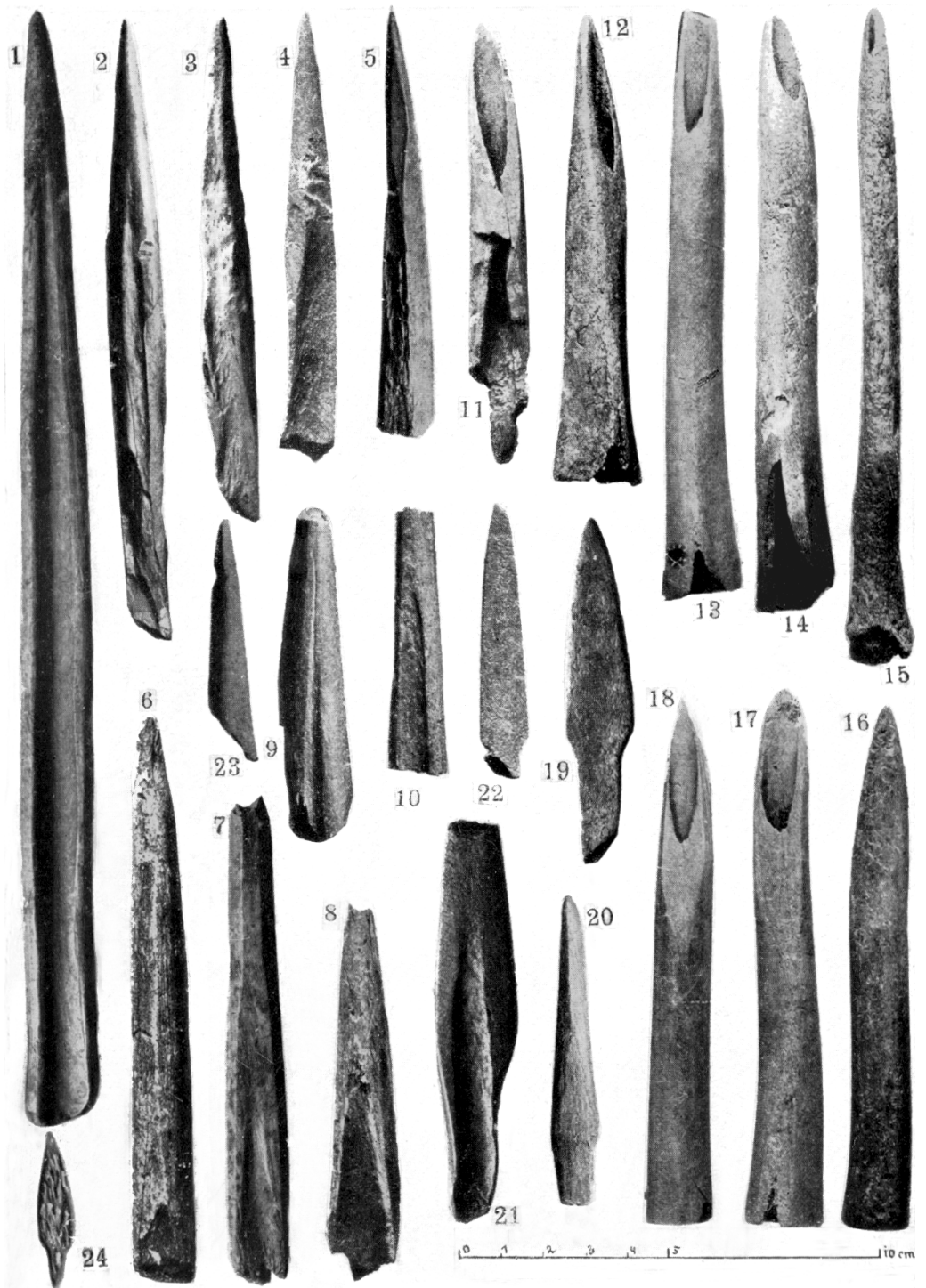
V paveikslas

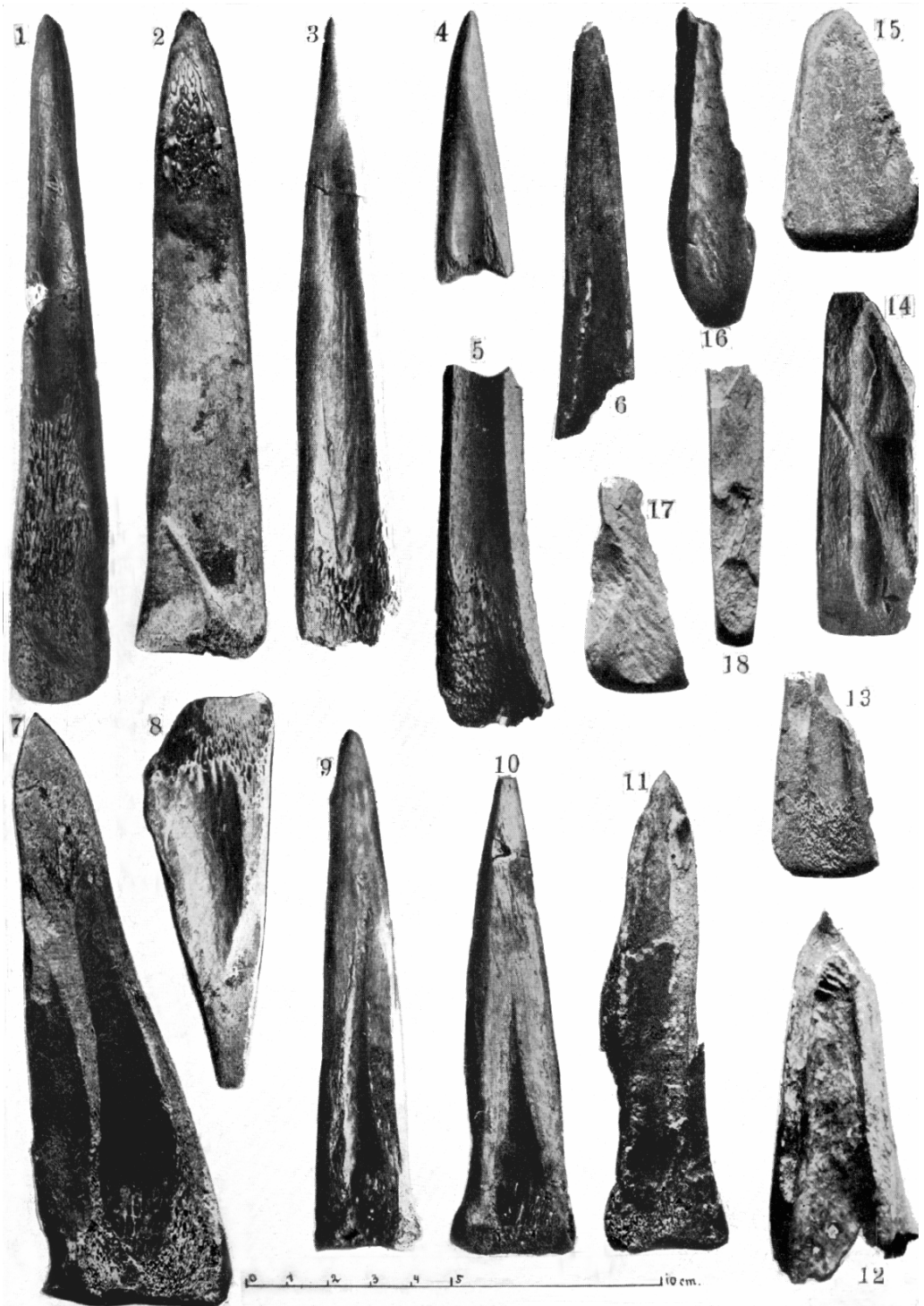
VI paveikslas

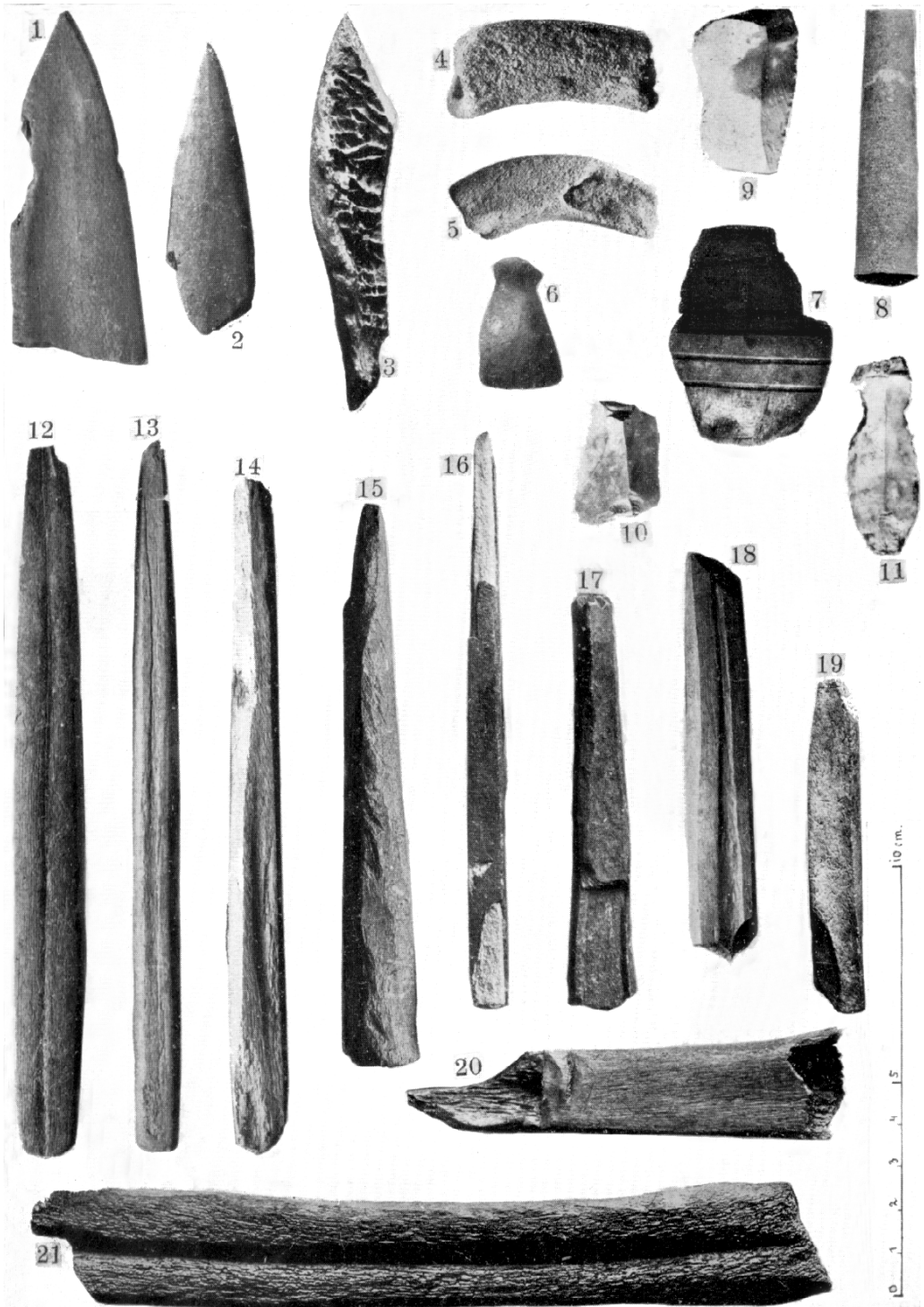
VII paveikslas

VIII paveikls

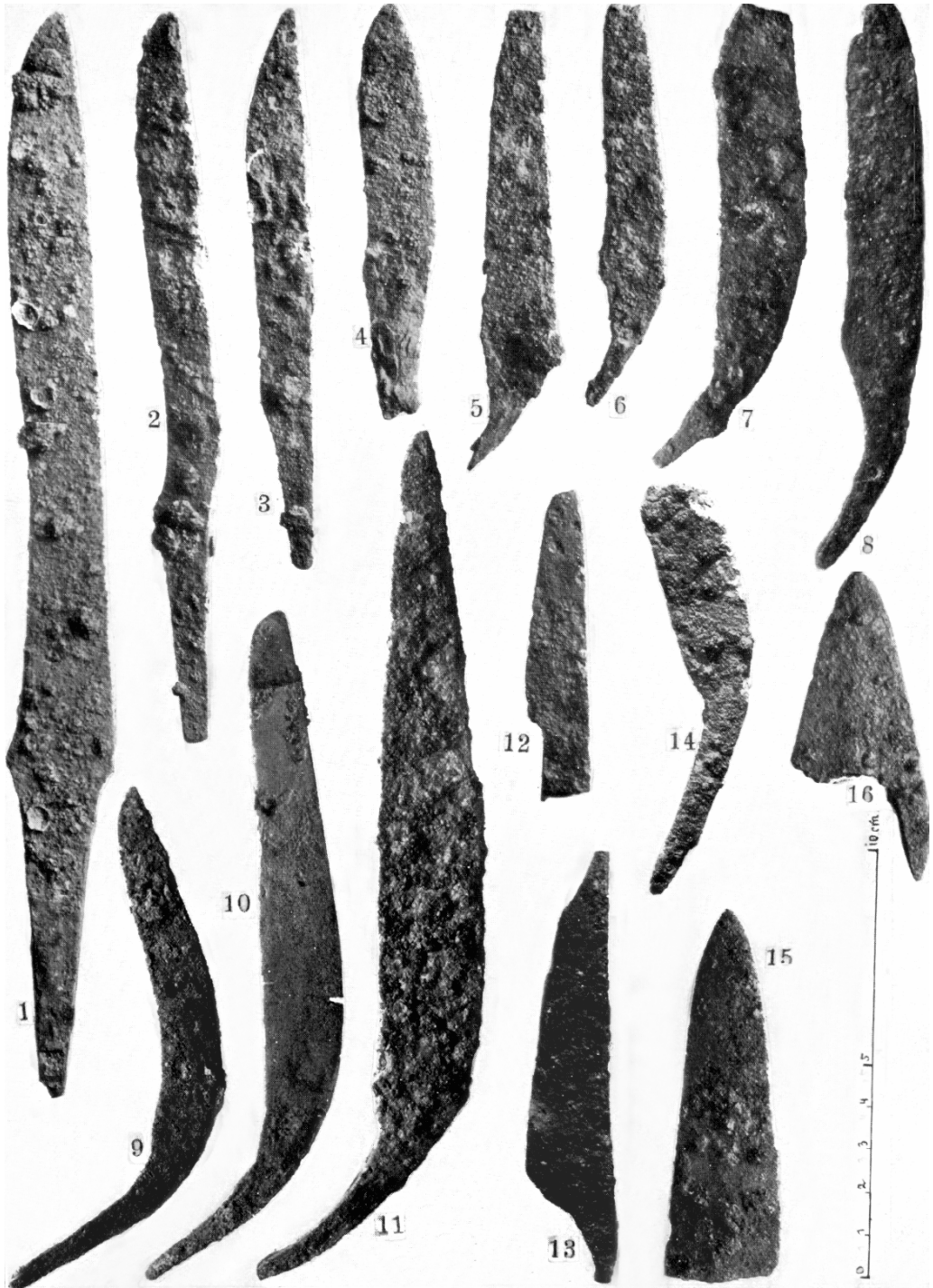
IX paveikslas

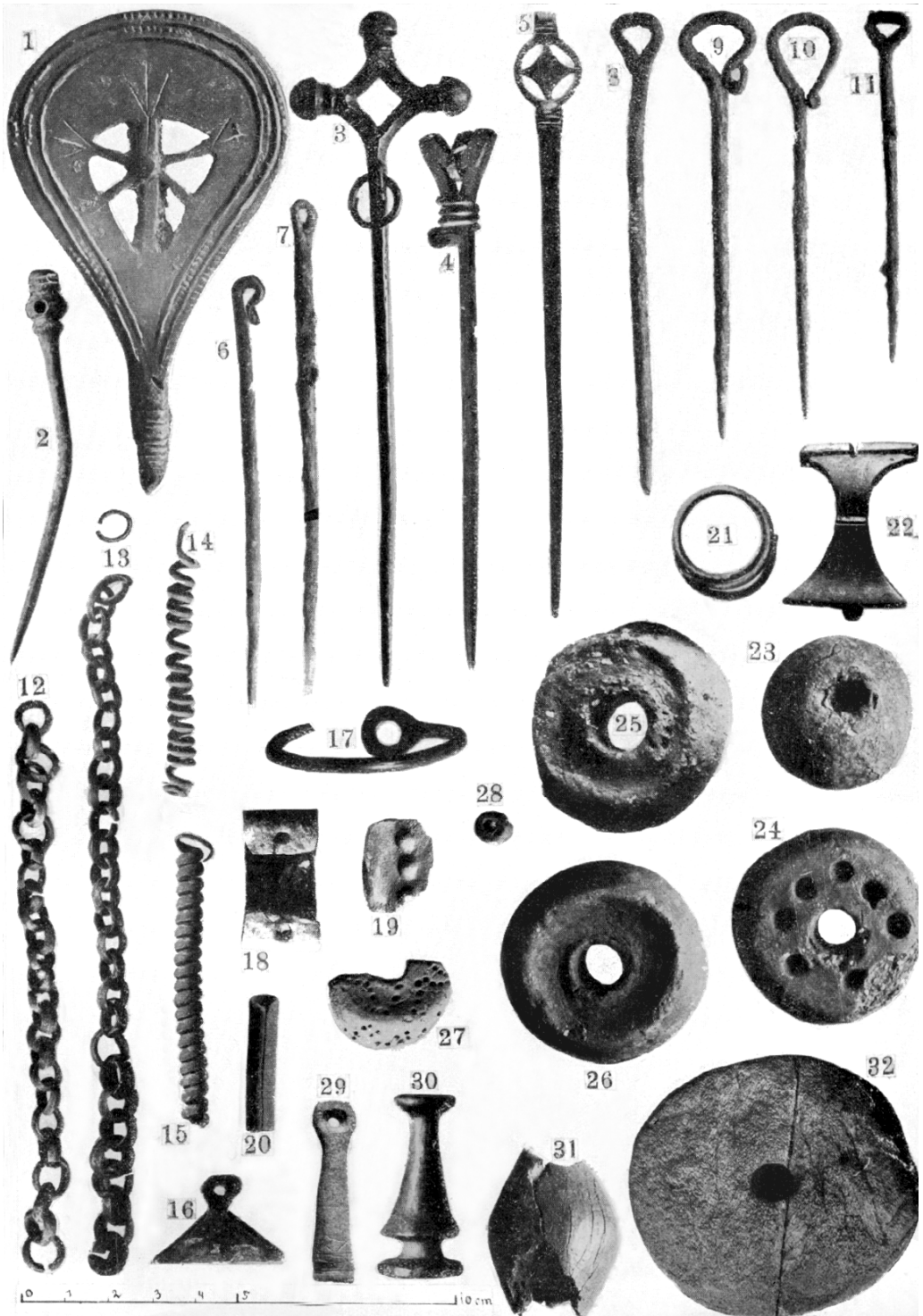
X paveikslas

XI paveikslas

XII paveikslas

XIII paveikslas

Žiobiškio apylinkių mitologinės vietos

Gytis Gruzdas

Senosios ikirikščioniškojo tikėjimo apeigų ir kulto šventvietės yra susijusios su senąja pasaulėjauta ir atspindi jos mitinius įvaizdžius. Apie Žiobiškio apylinkių šventvietes – kalnus, pievas, šaltinius, ežerus – yra labai maža duomenų, todėl ir nesulaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio. Tikintis šiek tiek užpildyti esamą spragą pateikiama 1997 m. vykusios ekspedicijos metu sukaupta medžiaga: aprašomos senosios šio krašto šventvietės, skelbiami apie jas žinomi pasakojimai, padavimai ar jų nuotrupos. Autorius nesiėmė atsakomybės įvertinti tai kritiškai – viena atmesti, kita palikti; straipsnio tikslas buvo pateikti kuo platesnį šio krašto mitinės tradicijos vaizdą.

Senosios Žiobiškio apylinkių šventvietės nesiskiria nuo Rytų Lietuvai būdingo „vandeninio“ šventviečių charakterio, nes daugiau kaip trečdalis fiksuotų mitologinių ir sakralinių objektų yra susiję su vandeniu. Visi jie yra šalia Vingerinės upės ir jos intako Beržuonos. Suprantama, aprašytos ne visos kadaise gyvavusios senosios šventvietės, nes daug jų seniai buvo sunaikinta ar pamiršta. Straipsnyje minima viena kita vietovė, apie kurią žinoma mitinių „vaidenimosi“ atvejų, bei vietos su krikščioniškomis apraiškomis, kurios papildo tradicinius mitinius senųjų šventviečių vaizdinius.

1. *Žiobiškio* kaime, apie 500 m į pietus nuo miestelio, prie Vingerinės upės yra vadinamasis *Rūčkálnio*, kitaip – *Koplyčálnio*, kalnas.

„*Rūčkálny* turbūt buvo koplytėlė. Kol parapija susitvėrė, pamaldas laikydavo ir buvo kavojama aplinkui žmonių. Seniai, nes jau kaip Žiobišky kūrėsi parapija, praėjo 400 metų. Ažusieny – geresnė [koplytėlė], ten buvo susitvėrimas parapijos.

Ant *Rūčkálnio* degindavo [per Jonines], čia būdavo mada – ant karties stebulė, deguto pripilta (...)“.

Pasakojo Petras Bajoriūnas, g. 1907 m., gyv. Žiobiškyje. Užrašė autorius.

„(...) *Koplyčálniu* vadindavom einant ant pabalius. Tėvai *Rūčkálniu* vadindavo“.

Pasakojo Aloyzas Serapinas, g. 1934 m., gyv. Žiobiškyje. Užrašė autorius.

„(...) Viename kalno šone guli žmonėms sunkiai prieinama bala. Kalnas beveik visas ariamas, tik pats viršus nejudinamas. Serapino vardu pavadintas dėl to, kad yra Serapino rėžyje. Pasakojama, kad tame kalne labai seniai nugrimzdusi bažnyčia. Vienoje iš didžiųjų švenčių, nežinia tiktai kurioje, mišių metu tame kalne esą girdėti skambinant varpeliu. Kalbama, kad kalnas esąs supiltas, bet tatai labai abejotina, nes į piliakalnį nepanašus. Apie iškasenas nesigirdi. Kaimie-

1 pav. Žiobiškio apylinkių senųjų šventviečių žemėlapis (M 1:50000):

- 1 – Žiobiškio kalnas; 2 – Močiukų kalnelis;
- 3 – Vilkių pieva; 4 – Patilčių šaltinis;
- 5 – Ažūsienių kalnas; 6 – Šilagalio kalnas;
- 7 – Šilagalio pieva; 8 – Šilagalio kalnas ir šaltinis;
- 9 – Šeškiniškio ežeras; 10 – Mitragalio kalnas;
- 11 – Mitragalio pieva; 12 – Vingerinės miškas ir kalnas;
- 13 – Vaidlonų ežerėlis; 14 – Vaidlonų bala

čiai pasakoja, kad tamsiomis naktimis išeinanti ugnelė ir vaikščiojanti šalia gulinčia bala“¹.

Sugretinus mano ir J. Elisono tekstus, matyti, kad kalbama apie tą patį objektą.

2. Netoli Ruželių sodybos, *Močiėkų k.*, prie Kardupelio upės kalnelyje „užkasti pinigai“.

„Už tvarto yra kalnelis. Sako, pinigai yra užkasti šitam kalnely. Sakydavo ant juoko“.

Pasakojo Genė Ruželytė, g. 1923 m., gyv. Močiėkų k. Užrašė autorius.

3. *Vilkų* kaimo pradžioje, prie Vingerinės upės, netoli buvusio šv. Jono Krikštytojo stogastulpio, pievoje „dega pinigai“.

„(...) Buvo mada prie upių [statyt] krikštytojas Jonas. Dvi statulėlės: viena – Jonas semia vandenį, kita – kryžius, Kristaus ženklas. Prie Masiulio vienkiemio buvo mūsų apylinkėj (...).

Sakydavo, kad pinigai dega. Gagiškis Juozas sakė, kad jo tėvas važiavęs su Baltušiu, kaimynu, nuo Kazlišio pusės nakties metu. Na, ir čionai, kur šv. Jonas buvo, apie šitą vietą buvo visokių karkliukų. Šitas vienas karkliukas dega. Kas ten ir priėjęs prie to karklo. Karklas neapdegęs, gražus. Ir jie nutarė, kad čia yra pakastų pinigų. Kalbėdavo, auksiniai pakavoti, tai jie rūdija ir dega gal fosforas. Tai jie parvažiavo namo, pasiėmė kastuvą ir atvažiavo atgal. Atvažiavo prie to karklo, sustojo, jie jau kas. Nuo Masiulio pusės labai tokios pasirodė pašvaistės, labai šviesios. Jie žiūrėt – ir tos pašvaistės tokios baisios, kad neįmanoma nei žiūrėt, nei būt. Jie kaip išsigando, sėdo į ratus ir atleka namo. Išgąsdino juos. Nu tai gerai, tai kitą kartą susitarė su bernu kitam pavakary vis tiek važiuot su kastuvais. Šitas Gagiškis: kad iškast, važiuot pažiūrėt, ar yra kas, ar nēr. Kaip tik jie nuvažiavo, ir vėl tokios baisybės nuo Masiulio pusės – ir tiesiog į juos. Tai vat jie, paėmė toks baisumas, kad nebegalėjo tokiu būdu būt, vėl sėda, ėmė ir išvažiavo. Na, tai gal jie tokį šposą šposija, kaip ten buvo, ir daugiau nebevažiavo. Sako, perkūnas nematę tų pinigų.

Na tai, karklas galėjo būti tolėliau nuo šv. Jono statulėlės, o šv. Jonas buvo kalno pusėj (...).“

Pasakojo Petras Bajoriūnas, g. 1907 m., gyv. Žiobiškyje. Užrašė autorius.

4. *Patilčių* kaime, apie 300 m nuo Vingerinės upės, Galinio žemėj buvo šaltinis, kur mesdavo pinigus. 1994 metais šaltinis buvo užartas.

Melioruota Vingerinės upės vaga ties tiltu netoli Močiėkų k. Kryžius pastatytas partizano Jono Bulovo žuvimo vietoje. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

¹J. Elisonas. *Archeologinių ir šiaip įdomių, tiek Panevėžio apskrities, tiek kitų artimų apylinkių vietų sąrašas, kurį yra surinkę Panevėžio valstybinės gimnazijos mokiniai // Švietimo darbas – K., 1925, Nr. 4–5.*

„(...) Mano tėvo žemėj versmė, mūsų tėviškėj. Na, ir teisingai – viena kartą radau pinigą ir atidaviau Rokiškio muziejun. Išnešė iš vidaus, aukota, būta, kieno, na, žinai, senybėj. Gedimino dar stulpai, žalvarinė. Tėvai mano pasakojo, kad, būk tai, kas tai eidavo, mesdavo ton versmėn pinigūs, būk tai aukodami. Kam ten – dievam ar kam – nežinau“.

Pasakojo Vladas Galinis, g. 1925 m., gyv. Žiobiškyje, atsikėlęs iš Patilčių k. Užrašė autorius.

„Versmė ta – kai žolės, tai nenujausi, nepaganysi. Ten pievos seniau būdavo. Jau trys metai tą šaltinį užlygino“.

Pasakojo Nastė Kairienė, g. 1915 m., gyv. Ažusienių k., gimusi Raišių k. Užrašė autorius.

Kairio kalnas.

K. Driskiaus nuotr.

1997 m.

5. *Ažusienių* kaime, 800 m į pietų vakarus nuo Žiobiškio–Konstantinavos kelio yra vadinamasis *Kairio kalnas*.

„(...) Kitoj pusėj Vingerinės upelės, ant Kairio kalno, sako, stovėjus bažnyčia, matydavo ugnį degant“.

Pasakojo Petras Davolis, g. 1932 m., gyv. Pāžąselių k., kilęs iš Virsnio vienkiemio. Užrašė autorius.

„Kairio sodyboj nakty, sako, degdavo ugnys, lyg auksiniai pinigai. Sako, turėdavo jis pinigų“.

Pasakojo Vanda Žikorienė, g. 1929 m., gyv. Šilagalio k., kilusi iš Patilčių k. Užrašė autorius.

„(...) Auksas dega, tam kalne aukso yr. Na, tu supranti, – senybinė legenda“.

Pasakojo Vladas Galinis, g. 1925 m., gyv. Žiobiškyje, kilęs iš Patilčių k. Užrašė autorius.

„(...) Apie tą kalną yra legenda, kad seniau čia bažnyčia buvo, degdavo auksas šitam kalne. Kad, sako, kaimynas Kairys išsikasė iš šito kalno auksą, kad jis ten turi prisikroves“.

Pasakojo Nastė Kairienė, g. 1915 m., gyv. Ažusienių k., kilusi iš Raišių k. Užrašė autorius.

6. Netoli Matuko vienkiemio *Šilagalio* kaime, 50 m nuo Pažąselių–Šilagalio kelio, dešinėj pusėj yra vadinamasis *Óžnugario* kalnas.

„(...) Už Matuko vienkiemio yra toks kalnas, tai jį vadindavo *Ožnugariu*. Kur, sako, karvės? *Ožnugary*. Na, pavadinimas to kalno, tos vietovės: mažas kalnelis, truputį toks iš balos pakilęs, buvo *arias*“.

Pasakojo Stasys Žikorius, g. 1912 m., gyv. Šilagalio k. Užrašė autorius.

„(...) Šilagalio Ožnugariu vadindavo tą kalną“.

Pasakojo Petras Davolis, g. 1932 m., gyv. Pąžaselių k., atvykęs iš Virsnio vienkiemio. Užrašė autorius.

„Matukų kaimynų kalnelis, vadindavo Óžiakalnis. Vaikus gąsdindavo: neikit, raganos kokios ten...“

Pasakojo Vladas Galinis, g. 1925 m., gyv. Žiobiškyje, kilęs iš Patilčių k. Užrašė autorius.

7. Šilagalio kaime, abiejuose Beržuonos pusėse, Juozo Matuko pievoj netoli Vingerinės santakos „rūkas vedžiodavo“.

„Senelis sakė, kad Juozo Matuko pievoj rūkas vedžiodavo, vaidenas, sakydavo: eini eini ir vėl ton pačion vieton ateini (...)“.

Pasakojo Vanda Žikorienė, g. 1929 m., gyv. Šilagalio k., kilusi iš Patilčių k. Užrašė autorius.

8. Šakalio žemėj, Šilagalio k., apie 300 m nuo Žiobiškio–Konstantināvos kelio, kairėje pusėje yra vadinamasis Šventasai kalnas.

„Šventasai kalnas vadindavo. Tai aš nežinau, tai senybės žmonių padavimai. Už upe-lio, dabar apaugęs vien krūmais. Nuo Šakalio prieina. Visur, kur nori, galima, toks priėjimas – vien pelkės. Vaikus gąsdindavo tėvai, kad neikit – šventosios dvasios užpuls – kaip tenai. Arba – naktį vaikščioja raganos. Mes ten bijodavom (...)“.

Pasakojo Vladas Galinis, g. 1925 m., gyv. Žiobiškyje, kilęs iš Patilčių k. Užrašė autorius.

Óžnugario kalnas (iš rytų pusės).

K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

Óžnugario kalnas (iš vakarų pusės).

K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

Matuko pieva.

K. Driskiaus nuotr.

1997 m.

„(...) Šventasai kalnas Šakalio žemėj ir ant kalno bala tai kokia (...)“.

Pasakojo Petras Davolis, g. 1932 m., gyv. Pažselių k., kilęs iš Virsnio vienkiemio. Užrašė autorius.

„(...) Kuo aukštytyn, tuo gilyn – tuo ver-smė eina gilyn. Kalbėdavo legendą, kad kareiv-
viai jojo, norėjo ant kalną užeit, a čia pakrašty
bala, o tolyn – gilyn. Versmė teka, kelias ir
keliasi, o paskui žliaugia po visą kalną“.

Pasakojo Stasys Žikorius, g. 1912 m., gyv. Šilagalio k. Užrašė autorius.

9. Šeškiniškio kaime, apie 600 m į rytus nuo Degsnių–Čedasų kelio, yra Beržuonio ežeras.

„O buvo seniai, kada ponai kariavo. Vyko karas. Važiavo ponas karietoje, dviem arkliams pakinkytoje. Vežėsi kasą ir kasininką. Priešai apsupo iš visų pusių. Iš girios slenka priešas, iš visų pusių apsupimas. Ponas mato, kad nėra kur dėtis, o čia Beržuonio ežeras pamiškėje. Į ežerą daug keliukų, nes į ežerą ne tik Mitragalys, bet ir apylinkių gyventojai veždavo linus mirkyti. Ponas vežikui pasakė: važiuok tiesiai į ežerą. Taip ponas su kasa, kasininku, vežiku, pora arklių ir karieta dingo vandenyje. Priešingu atveju ponui grėsė kartuvės“.

Pasakojo Bronius Deksnys.

10. Apie 300 m į rytus nuo Mitragalio k. kapinių yra kalnas, vadinamas Mašnākalniu.

*Šveñtasai kalnas.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

*Mašnākalnis.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

*Melioruota Beržuonos
upė Mitragalio k.
ties Rokiškio–Čedasų
vieškeliu.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

„(...) Iš girios per šitą Mašnakalnį skrisdavo aitvarai. Jie pranyko tiksliai, kada grafas Pšezdzeckis iškirto miškus (...)“.

Pasakojo Albinas Motuzas, gimęs ir gyvenęs Mitragalyje.

„(...) Tarp kapinių ir ežero (Šeškiniškio k.) yra tokia kalvelė – Mašnakalnis. Matulevičius atseit matęs, kad aitvarai skraido raudonais pilvais. Petras grįžo iš Dilbos, lošęs kortom, ir ėję per Mašnakalnį, tai tik rytą atsiradę namuos. Nors gėrė nuosaikiai (...)“.

Pasakojo Algis Milaknis, kilęs iš Mitragalio. Užrašė autorius.

11. *Mitragalio* kaime, kur Beržuona daro lankstą, netoli *Pakriaušių* šaltinio yra Daubos pieva, kurioje „vedžioja“.

„Antanina Deksnienė pasakojo, kad Daubos pievoj „vedžiodavo“. Skuba, eina iš karvės ant Kirstukus, apsisuka – ir vėl ton pačion vieton. Tai kai gaidžiai pradėjo giedot, tai tada pradėjo orientuotis“.

Pasakojo Liuda Izdūnienė, g. 1949 m. Mitragalio k., kilusi iš Orlišio vienkiemio. Užrašė B. Deksnys ir autorius.

„Šėrė kiaules Zenono namuos, kur Kalno galai, jos dviese su kaimyne Kazimiera Bliudžiuviene. Kadangi ten buvo paršavedės, jom reikėjo budėt. Ta kaimynė budėjo iš vakaro, iki 23 val. Jinai išėjo jos pakeisti, bet nuėjo tik trijom valandom. Tai kiek nueina, tai vis nueina iki Kirstuko. Tai ji suko kelis ratus, kelio nuotolis – vienas kilometras“.

Pasakojo Eleonora Deksnytė, g. 1934 m., gyv. Mitragalyje. Užrašė B. Deksnys ir autorius.

12. *Mitragalio* kaime, prie tilto per Beržuoną, dešiniajame upės krante, į rytus nuo Rokiškio–Čedasų vieškelio, buvo dar vienas šal-

Óžnugariai.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.

tinis. Kitoje vieškelio pusėje stovėjo stogastulpis su Jonu Nepomuku. Šaltinis pažymėtas Rusijos generalinio štabo 1865 m. žemėlapyje.

Pasakojo Bronius Deksnys.

13. Óžnugariai yra Vingerinės miške, kuri Mitragalio gyventojai vadindavo Šilu, apie 200 m į vakarus nuo kelio Rokiškis–Čedasai. Ilgas kalnas, kurio vienas galas siekia kirtavietę netoli Šviesiosios balos, o kitas išeina į Mitragalio laukus.

„Už Óžnugarių, netoli Šilelio, kur tai dega pinigai. Matė: iš žemių liepsnelytė dega (...)“.

Pasakojo Elžbieta Žumbakienė, g. 1908 m., gyv. Dėgsnių gyvenvietėje, kilusi iš Mitragalio k. Užrašė B. Deksnys ir autorius.

„Kazys Deksnys prie Šilelių arė, ir trenkė perkūnas. Arklys su tėvu parkrito, o nuo žaibo užsidegė daržinė ir sudegė“.

Pasakojo Vlada Griškėnienė, g. 1923 m., gyv. Juodupėje, kilusi iš Mitragalio. Užrašė B. Deksnys ir autorius.

„Lionginas Izdūnis pasakojo, kad kai mažas piemeniu buvo, uličioj gandydavo, čia, kur šilaliai buvo. Kažkada iš vakaro – [mato] ugnis dega. Jeigu bėga, ugnis paskui eina, kai sustoja, ta ugnis sustoja. Tada sakydavo: kai ugnis dega, yra kas palaidota, dujos blizgančios“.

Pasakojo Edvardas Izdūnis, g. 1942 m., gyv. Mitragalyje. Užrašė B. Deksnys ir autorius.

14. Vaidlonų kaime, tarp kapinaičių ir Beržuonos užtvankos, dešinėje kelio Vaidlonai–Miliūnai pusėje, yra vadinamoji *Ežerėlio bala*. Trikampė loma, apaugusi krūmais ir medžiais.

„(...) Seni žmonės pasakojo, kad toje baloje su visa karieta paskendo kažkoks ponas, vežęs pinigus (...)“.

Pasakojo Gintautas Stainys, g. 1953 m. Užrašė B. Deksnys.

„(...) Vieta, kuri vadinosi Ežero bala, važiavo ponas. Ir toj baloj ponas paskendęs su pinigais ir visa karieta“.

Pasakojo Albina Deksnienė, g. 1912 m., gyv. Vaidlonų k. Užrašė B. Deksnys.

15. *Ilgabradė* yra *Vaidlonų* kaimo lauke, važiuojant senuoju Vaidlonų–Didsodės keliu, netoli Tartališkio kaimo. Šiuo metu ši bala numelioruota.

„Tėvas pasakojo, o jam senelis, kad per *Ilgabradę* važiavo moteriška nakties metu; vežėsi medų, dervos, vaško. Iš tamsos išlindo... Vaidenasi ir sustabdė arklį. Arklys prunkščia, nes nebeišveža vežimo. Ir ji paliko tą arklį ir atbėgo į kaimą. Kaime susirinko vyrai ir, nors bijodami, ėjo žiūrėt, kame ten reikalas. Atrado įsispraudusį pagalį ir medaus neberado. Tas „Vaidenasi“ ir paėmė medų. Kaimas sakydavo: ir daugiau ten vaidenasi“.

Pasakojo Antanas Milaknis, g. 1936 m., gyv. Vaidlonų k. Užrašė autorius.

Iš Žiobiškio krašto praeities: pasakoja seni dokumentai

Bronius Deksnys

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas

Senas klevas, mėlynas upokšnis

ir kliedesys margų gėlių.

Tėvyne, tu per širdį man nušvokšti

Mažu sidabro upeliu.

Iš tavo pasakų, legendų, padavimų

Aš tau pilis ir kuorus pastačiau.

Toks lengvas lengvas ošesys beržyne

Tave, Tėvyne, ten mačiau...

Danas Kairys

Į Žiobiškio praeitį galima žiūrėti dvejopai. Buvo Žiobiškio kaimas, panašus į daugelį kitų apylinkės kaimų. Bet greta jo susiformavo ir Žiobiškio miestelis, per parapiją, mokyklą, seniūniją ir apylinkę, pagaliau – kolūki, integravęs platų kraštą. Kaimo žmonės naują žmogų mėgo klausti: iš kokio tamsta krašto? O šis atsakydavo: iš Kamajų, Lukštų ar Žiobiškio krašto. „Kraštas“ šiuo atveju atitikdavo parapiją. Tad turime pagrindo kalbėti apie Žiobiškio kraštą, kurio dydį apytikriai galima būtų apibrėžti Vingerinės ir Beržuonos upių baseinų plotu.

Kraštas Vingerinės ir Beržuonos pakrantėse

Žiobiškio krašto istorija prasidėjo žemėje, kur kitados gyveno sėliai – išnykusi baltų gentis. XIII–XIV šimtmečiais dideli žemės plotai tarp pietinio Dauugvos kranto ir Šventosios aukštupio atsidūrė neaiškioje padėtyje. Mindaugo užrašyta kalavijuočiams Sėla atsidūrė už Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribų. Tačiau kalavijuočiai, pavergę Padauguvio sėlius, veikiausiai nepajėgė išplėsti savo valdžios į visą Sėlos teritoriją. Kalavijuočių karo keliai į Lietuvą aplenkė šį kraštą: retai gyvenama Sėla su didelėmis pelkėmis, skersai kelius tekančiomis upėmis kariuomenei buvo sunkiai pereinama vietovė. Pelkėtas kraštas vis labiau užaugo miškais, kurių visuma gavo dykros vardą. Net siena tarp Lietuvos ir Livonijos vargu ar buvo čia nustatyta.

Vytauto 1422 metais su kryžiuočiais sudarytoje Melno taikos sutartyje, kur smulkiai aprašytos valstybių ribos Sūduvoje, ties Klaipėda ir dalinai net šiaurėje, aptariant sienas Sėlos krašte, vartojama bendro pobūdžio frazė: siena eis tomis ribomis, kurios nuo seno saugojamos tarp tų žemių¹. Apie tai, kad Sėlos dykra buvo sunkiai pereinama vietovė, kalba ir 1473 metų dokumentas. Tais metais Trakų vaivada Radvila Astikaitis bei Žemaičių seniūnas Jonas Kešgailaitis susitiko su atitinkamais aukšto rango Livonijos pareigūnais prie Kurčumo ežero (dabar Kurcumas – geležinkelio stotis tarp Turmanto ir Daugpilio). Buvo liepos mėnuo, kai upės būna labiausiai nusekusios, o pelkės – pradžiūvusios. Abiejų šalių atstovai turėjo nustatyti sieną tarp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Livonijos būtent Sėlos krašto ruože. Supylę susitikimo vietoje sieną žymintį ežiaženklį (kapčių) ir padarę pažymas ant medžių, derybininkai darbą nutraukė: vietovė buvo nepereinama. Pareigūnai susitarė, kad abi pusės parinks po tris patikimus vedlius, kurie susitiks per Tris karalius ir žiemą, kai pelkės ir upės užšalusios, nužymės sieną derybininkų nurodytomis kryptimis².

Tai, kad apie du šimtus metų Sėlos dykra buvo platus pasienio ruožas tarp dviejų kariaujančių šalių, nereiškia, kad čia nebuvo gyventojų. Veikiausia čia buvo likę senbuvų – sėlių palikuonių. Tai jie išsaugojo sėliškus vietovardžius. Gyventa čia ir lietuvių, kurie į šį kraštą ėmė keltis dar iki kalavijuočių užkariavimų. Galimas dalykas, kad čia atsikėlė net prūsų ar vakarinių lietuvių. Apie tai liudytų Prūsėlių ar Tilžės vietovardžiai.

XV amžiaus pabaigoje, kai išnyko karų tarp Lietuvos ir Livonijos grėsmė, kai buvo nustatinėjamos tikslesnės sienos, prasidėjo intensyvi Sėlos dykros kolonizacija. Ji vyko keliais būdais. Didysis kunigaikštis čia steigė savo dvarus (1499 metais jau žinomi jo Rokiškio ir Čedasų dvarai, XVI amžiuje įkuriamas Obelių dvaras). Valdovai dalino Sėlą ir savo pareigūnams. 1499 metais Aleksandras Jogailaitis padovanojo Grigaliui Astikui didžiulius miškų plotus tarp Vyžuonės ir Susėjės upių (Susėja tada ėjo Lietuvos siena su Livonija).

Verta atidžiau pažvelgti į negausius istorinius dokumentus, paieškoti juose konkretesnių žinių apie Rokiškio kraštą iki 1499 metų, kai Lietuvos valdovo Aleksandro duotoje Grigaliui Astikui privi-

¹Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 1. – V., 1955. P. 95.

²Skarbiec diplomatów. T. II. – Wilno, 1862. S. 214.

legijoje pirmą kartą paminėti Rokiškio ir Čedasų dvarai³. Joje sakoma, kad prie atiduodamos Astikui dykros tarp Susėjos ir Vyžuonos upių gyveno Rokiškio ir Čedasų dvarų žmonės, kurie *mokėjo* šiems dvarams mokesčius ir duokles. Nuo kada šie dvarai čia buvo, nuo kada vietos gyventojai vykdė jiems skirtas prievoles, dokumentas neatsako.

Bet jame esama ir konkretesnių užuominų. Šioje dykroje be karaliaus Kazimiero, Aleksandro tėvo, žinios ir leidimo dvarą įkūrė Kurklių bajoras Hanusas Gailiminaitis. Karalius Kazimieras mirė 1492 metais. Vadinas, Hanuso dvaras (*dvorec Ganušovskij*) įkurtas iki 1492 metų. Iš privilegijos teksto sužinome ir kitą dalyką: Hanusas savo dvare apgyvendino valdovo, t. y. vietinius, žmones, bet jis atsigabeno čia ir savo žmonių. Tai konkrečiai žinia, kad XV amžiaus pabaigoje gyventojai iš Šventosios pakrančių jau buvo pradėję keltis į Livonijos pasienį.

Yra ir kitas dokumentas, kuris leidžia žvilgtelti į dar senesnę krašto praeitį. XVI amžiaus pradžioje prie Vyžuonos upės, į vakarus nuo Čedasų, buvo Anykščių klebonijai priklausęs dvaras. Apie 1442 metus įsteigta Anykščių parapija aprėpė Anykščių ir Pienionių apylinkes. Tuo tarpu Anykščių ir Pienionių valsčių teritorija ilgais ruožais per Rokiškio kraštą ėjo iki Livonijos sienos. Tad netenka stebėtis, kad Anykščių klebonijai buvo paskirta žemė šiaurinėje Pienionių valsčiaus dalyje. Šio dvaro žemės minimos ir 1609 metų Panemunio valsčiaus inventoriuje.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje saugomas akademiko K. Jablonskio padarytas 1522 metų dokumento nuorašas⁴. Tai Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo raštas, kuriuo nustatoma riba tarp Anykščių klebono Vaitiekaus dvaro ir Čedasų dvaro, kurią tada valdė Grigaliaus Astiko sūnus Grigas. Su Anykščių klebonu prie Vyžuonos atvažiavo valdovo pasiūstas Vilniaus kaštelionas Mikalojus Gindvilaitis. Jam klebonas sušaukė liudininkus – vietinius bajorus. Šie paliudijo, kad *nuo senų laikų, kai Anykščių laikytojas buvo Micka (Mikalojus) Astikaitis, o Pienionių – Radvila Astikaitis, šiose sodybose (prie Vyžuonos) gyveno žmonės, kurie tarnavo Anykščių klebonijai*. Liudytojai vedė valdovo pareigūną *labai senomis ribomis*, kurios skyrė bažnyčios ir valdovo žemes. 1522 metų gruodžio 14 d. Žygimantas Senasis išdavė kunigui Vaitiekui raštą, įtvirtinantį šias ribas.

Žinome, kad Astikų giminės pradininkas Kristinas Astikas (jis irgi valdė Anykščius) mirė apie 1442–1444 metus. Jis paliko keturis sūnus: Stanislovą (jo sūnus Grigalius gavo žemės prie Livonijos sienos), Mikalojų, Radvilą ir Baltramiejų. Radvila Astikaitis – Radvilų giminės pradininkas – mirė 1477 metais. Nuo 1466 metų jis buvo Trakų vaivada, nuo 1475 metų – Vilniaus kaštelionas. Vadinas, Pienionių valsčių jis valdė iki 1466 metų, t. y. XV amžiaus viduryje. Tai leidžia hipotetiškai teigti, kad dar beveik prieš pusę šimto metų iki pasirodant 1499 metų Aleksandro privilegijai prie Vyžuonos upės jau buvo Anykščių klebono dvaras.

1495 metais didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras atidavė žemę *Kurkliuose* prie *Audros* upės neturtingiems Kauno apylinkių bajorams Taudiginavičiams⁵. Valdovo rašte minima ir šios žemės praeitis. Anksčiau ją buvo paėmęs

³*Akty Litovskoj metriki. Sobranij F. I. Leontovičem. T. 1. Vypusk 2. – Varšava, 1897. P. 36–38.*

⁴*MAB RS F. 256–2780.*

⁵*Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. 1. – V., 1955. P. 135.*

ponas Daugintas, bet ji ištuštėjusi dar prie pono Radvilos (žodelis „dar“ rodytu, kad minimas jau miręs Radvila Astikaitis, o ne dar gyvas jo sūnus Mikalojus), bet dabar joje apsigyveno dvylika žmonių. Tokiam procesui – gauti žemę, jai ištuštėti ir vėl apgyvendinti – reikia laiko, kurio pradžia galėjo būti XV amžiaus vidurys, kai minėtas teritorijas administravo Radvila Astikaitis.

Paieškokime vietovės, kur Taudiginavičiai gavo žemės. *Audros* upė prasideda netoli Rokiškio. Pratekėjusi Rokiškėlių ežerą, ji daro vingį ir įteka į Sartų ežerą. Už keleto kilometrų į pietryčius nuo Rokiškėlių ežero yra *Kurkliciu* kaimas (labai tikėtina, kad tai tie patys *Kurkliai*, kurie minimi Aleksandro rašte). Jo pavadinimas liudija, kad kaimą įkūrė persikėlėliai iš Kurklių, galbūt susiję su rašte minimu Daugintu. Tai irgi rodo, kad Šventosios pakrančių gyventojų kėlimasis į Rokiškio kraštą prasidėjo puse šimtmečio anksčiau, nei dokumentuose buvo paminėtas Rokiškis.

1525 metais Žygimantas Senasis atidavė miškus Nemunėlio aukštupyje Aleknai Krivičiui, kur pastarasis įsteigė Panemunėlio dvarą. Steponas Batoras padovanojo Jurgiui Karengai Kazliškį.

Dabartinis Rokiškio rajonas buvo Giedraičių, Anykščių ir Pienionių bajorų vykdomos kolonizacijos žemė. Įsigydami žemių dvarams steigti, jie, matyt, atsikeldavo valstiečių iš savo senųjų dvarų. Sunkėjant baudžiavai, į Sėlos dykrą bėgo ir patys baudžiauninkai, tikėdamiesi čia pasislėpti nuo baudžiamosios. Apie šį kelią byloja vietovardžiai ir pavardės. Vaidlionių kaimas, žinomas prie Troškūnų, atsiranda ir Rokiškio krašte prie Beržuonos. Vikių vardu pavadinti kaimai taip pat rodo jų gyventojų kelią iš Šventosios vidupio pro Svėdasus prie Beržuonos.

Šiuo gyventojų judėjimo iš pietų į šiaurę, jų apsigyvenimo Nemunėlio baseine metu pasirodo ankstyvosios žinios apie įvykius dabartiniame Žiobiškio krašte. Nežinome XVI amžiaus dokumentų, kurie minėtų Žiobiškio vardą. Tačiau atskiri šių apylinkių vietovardžiai jau pradami minėti. To laiko dokumentai – tai teismų bylos, kuriose fiksuojami dvarų savininkų sandėriai: skolinamos stambios pinigų sumos, užstatomi arba išnuomojami už skolą dvarai ar atskiri kaimai, gražinamos skolos ir užstatytos žemės, o jose gyvenantys baudžiauninkai atsiimami arba perduodami naujiems savininkams skolų negražinimo atvejais. Tokius sandėrius sudarinėjo ir stambiausi krašto žemvaldžiai Krošinskiai, Astikai, Karengos, ir smulkesni, tarp jų Tiškos, Siesickiai, Kupsciai.

Yra teismo pareigūno surašytas aktas (1613 m.), kad Hana Krošinskienė ir jos sūnus Povilas Karenga dalį Kazliškio žemių buvo įkeitę Samuilui Skopui už 940 kapų lietuviškų grašių, o kitą dalį Krištopui Tiškai už 470 kapų lietuviškų grašių. Dabar ši skola gražinama ir užstatytoji žemė grįžta seniesiems savininkams⁶. Tais pačiais metais Jurgis Kupscis pasirašo pareiškimą, kad jis gavo jam priteistas 262 kapas grašių ir gražina Ščasnui Tiškai Rokiškio dvarą (veikiausiai kurią nors jo dalį)⁷. 1617 metais Jurgis Kupscis gauna iš Zofijos Straševskienės žemę Kraštuose⁸. Galimas dalykas, kad

⁶Opis dokumentov Vilenskogo centralnogo archiva drevnich aktovykh knig. Vypusk IX. Akty Vilkomirskogo grodskogo suda za 1609–1621 g. g. – Vilna, 1912. S. 105.

⁷Ten pat. P. 90.

⁸Ten pat. P. 303.

tai tie patys Kraštai prie Vyžuonos ir Juodupės upių santakos, kur Kupsciai valdė dvarelį ir XIX amžiuje.

XVI amžiaus pabaigos dokumente randame ne tik dvarininkų, bet ir valstiečių pavardes, vakarinės dabartinio Žiobiškio krašto dalies kaimų vardus. Ukmergės pilies teismo knygoje yra 1596 metų dokumentas. Tai Rokiškio ir Kazliškio dvarų savininkės Hanos Krošinskienės derybų ir susitarimo su Paliepio dvarą valdžiusiu Jonu Astiku protokolas⁹. Jonas Astikas – tai Grigaliaus Astiko, kurį Aleksandras Jogailaitis apdovanojo miškais tarp Vyžuonos ir Susėjės, giminaitis, Vilniaus žemės teismo teisėjas. Derybas ir susitarimą smulkiai užprotokolavo Ukmergės pilies teismo pareigūnai. Iš protokolo galima suprasti, kad pirmajam Hanos Krošinskienės vyrui Karengai mirus, jo valdytas dvaras ar jo dalis su Paliepiu perėjo Jonui Astikui, kuris, valdydamas Paliepi, čia vykdė Valakų reformą (tai galbūt pirmoji žinia apie Žygimanto Augusto laikais pradėtos žemės reformos vyksmą šiame krašte).

Teismo pareigūnai ir Krošinskienės bei Astiko įgalioti asmenys važinėja po kaimelius, vadinamus tarnybomis, ir klausinėja, kiek kas valdo žemės. Be kitų tarnybų, jie apsilanko Baubliuose, kur su gausia šeimyna gyvena Jonas Baublys (Bobl). Jis valdo 5 valakus miško bei pelkių. Kitą dieną šie pareigūnai, jau kartu su Hana Krošinskiene ir Jonu Astiku, susitinka prie Beržuonos upės Vikonių tarnyboje, kur gyvena Vikaniai ir Ramanauskai. Krošinskienė ir Astikas susitaria dėl šios tarnybos pasidalinimo, o Astiko matininkas išmatuoja Vikanių žemę režiais nuo Rokiškio dvaro žemių ribos rytuose iki Kurkliečių kaimo žemių vakaruose¹⁰.

Taigi XVI amžiaus pabaigoje žinome bent tris vakarinės Žiobiškio krašto dalies kaimus: Baublius, Vikonius ir Kurkliečius, taip pat keletą šių kaimų gyventojų pavardžių: Baubliai, Ramanauskai, Vikaniai. 1996 metais šių kaimų gyventojai galėjo švęsti kaimų paminėjimo 400-ąsias metines.

1609 metų dokumente – Panemuno dvaro inventoriuje – randame dviejų bajorų, gyvenusių prie Vingerinės upės, pavardes ir apytikriai nusakytą jų valdų vietą. Tai Stanislovas Stepankovičius, valdęs 12 valakų žemės. Vie-

Vikonių k. kapeliai – vieni seniausių Žiobiškio parapijoje. K. Driskiaus nuotr. 1999 m.

⁹ *Akty izdavajemyje Vilenskoju komissijaju dlja razbora drevnich aktov. Tom XXXII. Akty Vilkomirskogo grodskogo suda. – Vilna, 1907. S. 341–346.*

¹⁰ *Skelbdami šį dokumentą, nurašinėtojai padarė klaidą: neaiškiai užrašytus Kurkliečius (z Kurklieciami) pavadino Daruliečiais (z Darulieciami). Sutikslinimas su archyvine byla (Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), SA 13878. L. 304a) padėjo atstatyti Kurkliečių vietovardį ir suteikė aiškumo dokumento prasmei.*

na šios valdos briauna siekė Vingerinės upę, kita ribojosi su Fiodoro Romanovskio žeme, esančia taip pat prie Vingerinės upės, trečioji rėmėsi į Paliepio dirvas, ketvirtoji – į šio kaimo gyventojų batsiuivio Stanislovo žemę¹¹. Žiūrint šios dienos akimis, tai galėjo būti teritorija maždaug su centru Zumbrickavietėje. Beje, apie Stepankovičių žemę buvo užsiminta ir Krošinskienės derybų su Astiku protokole.

Kitas bajoras – Fiodoras Romanovskis turi 4 valakus žemės. Jis vienu žemės kraštu prieina prie Paliepio dvaro Kalpōkų kaimo ribos, kitu – prie Paliepio dirvų, trečiu siekiasi su Stepankovičiaus žeme prie Vingerinės, ketvirtu – su Kazliškio dvaro Vilkėlių (galbūt Vilkū?) kaimo žeme¹². Atrodytų, kad tai žemės plotas netoli Nemunėlio ir Vingerinės upių santakos. Galbūt Fiodoras Romanovskis paliko savo vardą ir vėliau žinomam Fedoriškių dvareliui.

Jono Karengos 1618 metais sudarytame Kazliškėlio dvaro inventoriuje¹³ vėl minima keletas vietovių, dabar priklausančių Žiobiškio kraštui. Minimoms Kurkliėčių bei Vilkų girios ir lankos, Paliepio dvarui priklausantis kaimas Raišiškiai (veikiausiai tai vienas ankstyviausių Ráišių kaimo paminėjimų). Užrašyti ir Kurkliečiai pavadinimo kaimo gyventojai: Žemaitelis, Narutis. Šios pavardės kelis šimtmečius bus Kurkliečių kaimo valstiečių sąrašuose. Prie Beržuonos vėl minimi Vikaniai. Netoli jų gyvena kelios Stumbriūnų šeimos. Vėlesniuose dokumentuose Stumbriūnai vadinami bajorais, o jų gyvenamoji vieta – Stumbriaiš. Už jų ties Beržuona eina Kazliškėlio dvaro riba, už kurios – Rokiškio dvarui priklausantis kaimas Radišiai (pagal viską – dabartinio Mitragalio teritorijoje).

Žiobiškis ir jo kaimynai

Vietų vardai dažnai būna susiję su jų istorija. Neretai savo vardus kaimams ar miestams palieka juose gyvenę ar juos įkūrę žmonės. Žiobiškio vardo paieškos nėra lengvos. Lietuvos vietovardžių tyrinėtoja Marytė Razmukaitė, aptardama Kupiškio krašto kaimų vardus, sustojo ir ties keletu Rokiškio krašto vietovardžių. Ji rašė, kad vietovardis *Žiobiškis* kilęs iš pavardės *Žioba*¹⁴.

Šiaurės rytų Lietuvoje būta dviejų Žiobiškių. XIX amžiaus žemėlapiuose vieną Žiobiškį randame prie *Vingerinės* upės, kitą – prie *Apaščios* upės, tarp Pandėlio ir Papilio. Dabar vietovė prie Apaščios vadinasi *Žiobos*. Šio kaimo kilmė nuo Žiobų pavardės abejonių nekelia, juo labiau, kad šia pavarde žmonių gyvena Papilio apylinkėse.

Tai ką gi daryti su Žiobiškiu prie Vingerinės? Nei Žiobiškyje, nei jo apylinkėse Žiobos negyvena. Neužfiksuota ši pavardė ir XIX amžiaus Žiobiškio parapijos metrikų knygoje. XVIII amžiuje Žiobiškis priklausė Rokiškio parapijai. Tačiau išlikusioje XVIII amžiaus vidurio Rokiškio parapijos metrikų knygoje Žiobų pavardės taip pat nėra.

XVIII amžiaus Pandėlio parapijos metrikų knygoje yra pavardė *Žaba*. Len-

¹¹Lietuvos inventoriai XVII a. Sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas. – V., 1962. P. 43.

¹²Ten pat.

¹³LVIA, SA 14205. L. 340–345.

¹⁴Kupiškio kraštas. – V., 1997. P. 341.

kiškai ji reiškia *varlę*. Tarp metrikuose minimų Žabų yra ir bajorų, ir valstiečių. Gali būti, kad kupiškėnų tarmė šiuos Žabas pavertė Žiobomis. Tad mums, ieškant Žiobiškio prie Vingerinės upės vardo ištakų, tenka ieškoti jo apylinkėse *Žabų* pavardės, o jos ieškant, leistis į didesnes istorijos gelmes.

1529 metais, atnaujinant sieną tarp Lietuvos ir Livonijos, sienų aprašymą padarė kilmingasis (bajoras) Simonas Žaba, Kernavės vėliavininkas, ir Alekna Krivičius¹⁵. Pastarasis – didžiojo kunigaikščio raštininkas, mūsų dienų kalba – valdovo kanceliarijos viršininkas. Jau 1525 metais iš Žygimanto Senojo jis gavo žemę prie Nemunėlio, kur įkūrė Panemunėlio dvarą. Alekno Krivičiaus žmona buvo Hana Žabaitė^{15a}. Tad Simonas Žaba galėjo būti artimas Krivičiaus giminaitis, galbūt net svainis. Valdovo kanceliarijos viršininkas galėjo jį specialiai įtraukti į valstybės sienų aprašymo darbą, už kurį galima buvo tikėtis apdovanojimo. Kad Simonas Žaba būtų gavęs žemės Rokiškio krašte, žinių neturime. Tačiau tai labai tikėtinas dalykas, nes valdovas dosniai dalino savo pareigūnams dar ne visiškai apgyventas Šiaurės rytų Lietuvos žemes.

Ir pagaliau – radinys! Mūsų amžiaus pradžioje buvo leidžiami tęstiniai LDK senųjų aktų dokumentų aprašai. Tai XVI amžiaus pabaigos – XVII amžiaus pradžios Lietuvos teismų dokumentų aprašymas. Čia trumpai išdėstomas to laiko dokumentų turinys. Du tomai – šeštasis ir devintasis – skelbia Ukmergės pilies teismo, kuriam buvo pavaldus ir Rokiškio kraštas, dokumentų turinį.

Šios publikacijos IX tome randame *Žabos* pavardę bei Žabai priklausiusių *Vengerinės* dvarą prie *Vingerinės* upės (dokumento publikacijoje yra netikslumas: im. Večerino na r. Večerino; matyt, raidžių rinkėjas rusišką „r“ perskaitė kaip „r“, ir Vengerinės pavadinimas buvo iškreiptas). Publikacijoje labai trumpai išdėstytas 1611 metų kovo mėn. 11 d. Ukmergės pilies teismo pareigūno (vaznio) pranešimo turinys: *pagal pardavimo raštą Mikalojus Žaba perdavė Sčastnui Tiškai Vengerinės dvarą prie Vingerinės upės*¹⁶. Vadinasi, iki 1611 metų kovo 11 dienos *Mikalojus Žaba* buvo Vengerinės dvaro, kuriam priklausė ir Žiobiškio kaimas, savininkas. Tai pagal šią pavardę buvo pavadintas stambiausias Vengerinės dvarui priklausęs kaimas. Kur *Žabos* išsikėlė iš Vengerinės, žinių neturime. XVIII ir XIX amžiuje *Žabų* pavardę užtinkame vietovėse, esančiose tarp Pandėlio, Papilio ir Kupiškio. Prie Apaščios upės netoli Papilio buvo antras Žiobiškis (*Žabiški*), galbūt bajorkaimis, kur 1775 metais tarp kitų bajorų gyveno ir dvi *Žabų* šeimos. Dabar ši vietovė vadinasi *Žiobos*. Dar viena bajorų *Žabų* šeima tuo metu gyveno Raščiūnuose. Ar kurie nors iš jų buvo Vengerinės dvaro *Žabų* palikuonys, nustatyti sunku. Tačiau aišku, kad 1611 metais Vengerinės dvaro valstiečiai jau ėjo lažą Ukmergės paseniūniui Sčastnui Tiškai. Tiškų giminė valdė Vengerinę, taigi ir *Žiobiški*, iki XVIII amžiaus pabaigos.

Taigi paaiškėjo, kad *Žiobiškio* vardas kilo iš vietinio dvarininko pavardės. Ilgą laiką dokumentuose kaimas, vėliau ir miestelis, buvo vadinami *Žabiški*. Patys gyventojai, galbūt kupiškėnų tar-

¹⁵*Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae. – Vilnae, 1758. P. 225.*

^{15a}*Aftanazy R. Dziejcie rezydencji na dawnich kresach Rzeczypospolity. T. IV. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993. S. 298.*

¹⁶*Opis dokumentov Vilenskogo centralnogo archiva drevnich aktovykh knig. Vypusk IX. – Vilna, 1912. S. 56.*

mės paveikti, savo kaimą vadino *Žiobiškiu*. Šis vardas XX amžiuje tapo oficialiu miestelio vardu.

1677 metais į Ukmergės teismo bylų knygą užrašomas Paliepio dvaro inventorių, kuriame aprašomos ir šio dvaro ribos. Į rytų pusę jos eina pro minėtuosius Raišių ir Kurkliečių kaimus, bajorų Stumbriūnų žemes ir Vikanių mišką. Toliau dokumente rašoma, kad prie šio miško pakraščio Paliepio dvaro žemė „atsiremia į Jo Malonybės Pono Tiškos Žiobiškio kaimelio miškus ir dirvas net iki Vingerinės ir Beržuonos upių santakos“¹⁷. Žinutė nedidelė, tačiau iš jos aišku, kad Žiobiškio kaimas jau yra, kad jis priklauso Vengerinės dvarui, kurį po 1677 metų Tiškos valdė dar daugiau kaip šimtą metų.

Žiobiškis pavadintas kaimeliu. Tai tartum skatintų manyti, kad minimas mažas kaimas. Tačiau tai gal tik rašymo stiliaus ypatybė. Net XIX šimtmečio pradžios metrikų knygoje visi kaimai – ir dideli, ir mažesni – dar vadinami kaimeliais. Galima manyti, kad Žiobiškio kaimas Vengerinės pakrantėje vakariniame Vengerinės miško pakraštyje stovėjo gerokai anksčiau negu kad buvo paminėtas, bent jau nuo Valakų reformos laikų. Veikiausiai, jis turėjo 10 valakų žemės, kaip ir XIX šimtmetyje (kartu su Gráužių užusieniu). Gali būti, kad Vengerinės dvaras tada valdė ne tik Žiobiškį, bet ir Kérvelkius, Gagiškius, galbūt dar vieną kitą vietovę.

1677 metų Paliepio dvaro ribų aprašyme yra dar viena įdomi vieta. Minima didelė – trisdešimt vieno valako – gyvenvietė tarp Nemunėlio ir Beržuonos (neaišku, ar Beržuonos upės, ar Beržuonos ežero, kuris dabar dažniau vadinamas Kurkliečių ežeru). Minimas ir Skáistės ežeras su prie jo esančiu malūnu. Gali būti, kad tai ir yra Paliepio kaimas. Tačiau įdomiausia informacija – gyventojų pavardės.

Daug čia *Janulionių*, kurių vėliau nebeprisitaiko. Esama *Mikianių* ar *Mikėnų*, kurių taip pat vėliau neliko. Bet yra *Lauciūnai*, kurie XIX amžiaus Žiobiškio parapijos metrikuose rašomi kaip Ráišių kaimo gyventojai. Yra *Guzai*, yra *Staseliai* ir *Stasiulioniai*, kurių pavardės vėliau galbūt persiformavo į *Stasių* pavardes. Yra *Kuzeliai*, kurie vėliau galbūt tapo pietvakarinėje Žiobiškio parapijos dalyje gyvenusiais *Kuzaviniais*. Kalpokų kaime randame *Gėgžnus*, *Čiučelius*, *Šulius*. Vakai tokiomis pavardėmis lankė Žiobiškio mokyklą ir XX amžiuje. Gyveno Kalpokuose ir *Gališkaniai* ar *Gališkoniai*, kurių pavardės vėliau gal trumpėjo ir virto *Galinais*.

Kai kitą kartą – 1699 metais susiduriame su Žiobiškio vietovardžiu, sužinome ir vieną šio kaimo gyventojų pavardę. Tai *Vikaniai*. Panemunio parapijos santuokų metrikuose užrašyta santuoka: 1699 metų lapkričio mėn. kunigas Gabrielis Petkevičius palaimino Jurgio Vikanio iš Raišiogalos (galbūt Ráišių?) santuoką su Elžbieta Kaziokaičia iš Zýbolių. Santuokos liudininkai buvo Jonas ir Kazimieras Vikaniai iš Žiobiškio kaimo. Veikiausiai, šie Žiobiškio Vikaniai yra palikuonys tų pačių Vikanių, kuriuos daugiau kaip prieš šimtą metų aptikome prie Beržuonos upės. Vikanių XVII–XVIII amžiuose vis gausėja. Jų randame ne tik Vikoniuose ir Žiobiškyje, bet ir Paliepyje, Raišiuose, Mitragalyje.

¹⁷LVIA, SA. B. 18. L. 428a.

Išaina į istorijos erdvę ir pietvakarinė Žiobiškio krašto dalis. Tai Kazliškio ir Kazliškelio dvarų valdos. 1779 metais Ukmergės teismas tikrino ribas tarp Kazliškio ir Kazliškelio dvarų. Pirmasis tada priklausė Kirmėliškio ir Paistrės seniūnui Jonui Tiškevičiui, antrasis – oberleitenantui Rapolui Klopmanui. Riba vedama nuo Rokiškio dvarui priklausiusio miško ties Buteikiais pro Moškėnų ir Vilkų miškus, mišką prie Maceikūnų, kitaip – Latviškių, užusienio, pro Pailgių užusienį. Teritorijoje, per kurią vedama riba, minima daug upelių vardų: *Vingerinė, Skardonė, Knapiškių* ir *Notkiškių* upeliai, *Žalčupis, Pajuodbalė*. Minima tarmiškai užrašyta „Kuniga Piewa“, nors neaišku, koks kunigas galėjo turėti tą pievą, nebent žiobiškėnų legendose minimas kunigas, gyvenęs prie Patilčių koplyčios. Vedant ribą tarp dvarų, išvardinami prie jos gyvenę valstiečiai. Kazliškio žmonėmis vadinami *Jonas Maceikūnas, Jonas Rapelis, Petras Šarkela, Adomas Margis, Stanislovas Skieba, Jonas Bubelis*. Kazliškelio žmonėmis – *Kazys Kropienis, Juozapas Šimėnas, Adomas Davidavičius, Mykolas Ramanauskas*¹⁸.

Paminėję Maceikūnų užusienį, vadintą dar ir Latvėliais, turėtume atsigręžti į kiek senesnę praeitį. Panemunio bažnyčios metrikų knygoje užrašyta, kad 1699 metais Gasparas Maceikūnas iš Vikonių buvo Jono Vikanio iš Vikonių ir Ievos Baltrūčios iš Siciūnų santuokos liudininkas¹⁹. Galima manyti, kad po didžiojo 1710 metų maro Vikonių Maceikūnai buvo perkelti į ištuštėjusį Latvelių užusienį, buvusį už poros–trejeto kilometrų į pietus nuo senosios Gasparo Maceikūno gyvenamosios vietos. Pagal naują gyventojų pavardę ir užusienis vietoje Latvelių buvo imtas vadinti *Maceikūnais*. Senujų Latvelių užusienio gyventojų gal ir išliko pietvakarinėje Žiobiškio parapijos dalyje, kur randame Latvėnų pavardę. Iš Žiobiškio parapijos metrikų sužinome, kad 1816 metais mirė 62 metų amžiaus Jokūbas Maceikūnas. Matyt, jis dar taip vadinamas iš tradicijos, o kaimas tame pat įrašė vadinamas jau naujoviškai – *Maciekais*²⁰.

XVIII amžiaus metrikų knygoje (Panemunio, Pandėlio, Onušio, Čedasų ir Obelių parapijų) kartais aptinkame ir Žiobiškio krašto gyventojų pavardžių. Onušio bažnyčios XVII amžiaus pabaigos metrikų knygoje yra daug Degsniū, Lingėnų, Mitragalio kaimų gyventojų pavardžių. Bet apie tai parašiau kitoje vietoje. Pandėlio bažnyčioje 1700 metais tuokėsi Jonas Buivanas (ar Buivėnas) iš Vengerinės su Elžbieta Pilipavičiūčia iš Krakionių (ar Kralionių?). Iš Rokiškio bažnyčios inventorių žinome, kad Buivanas turėjo palivarką Vingerinės aukštupy, kurį padovanojo Rokiškio klebonui. Vadinasi, vietovė, kur buvo tas palivarkas, galėjo vadintis Buivoniškiu ar Buivėniškiu.

1701 m. Pandėlyje tuokiasi Stanislovas Kalūnas iš Uvainių su Elžbieta Lipaičia iš Degėnių, 1708 metais – Petras Maineiva iš Mainėivų su Darata Pakliukaičia iš Degenių, 1748 metais – Kazimieras Narutis iš Kurkliečių su Agota Daukšaičia iš Martyniškių, 1757 metais – Jonas Drukas iš Stašių su Stumbryčia taip pat iš Stašių, 1759 metais Stanislovas Gužas iš Ráišių su Elžbieta Ginotiene iš Rūmpiškių.

Yra ir paties Žiobiškio gyventojų. 1729 metais Pandėlyje tuokėsi Petras *Kazanovas* su Margarita Lelgalaičia (abu iš Žiobiškio). Tai buvo laikas, kai po maro

¹⁸L VIA, SA. B. 13933. L. 965.

¹⁹L VIA. F. 669. Ap. 1. B. 10. L. 187.

²⁰L VIA. F. 669. Ap. 1. B. 344. L. 91a.

Continuat. Mensis. Novembris. 1699

Eodem die qui Supra Ego Sr. Gabriel Pietkiewicz Benedici Matrimonio Georgium Wihonis de Rajsingata et Elisabeth: Kasiostajia de Zibale.

Testes. Joannes Wihaynis, et Casimirus Wihaynis de Fabiszki.

Eodem die Jolem Benedici Matrimonio Joannem Warulunas de Kospaki et Catharinam Higaycia item de Kospaki. Testes. Joannes Malulonis, et Nicolaus Kirsza de Kospaki. . .

28. Sr. Cyriacus Lorkowicz Benedici Matrimonio Adamum Wihonis de Kivelli et Barbaram Kacycia de Logury, Testes. Casimirus Wihaynis de Lihanie, et Georgius Kacyrelis de Logury. . .

Mensis December VacansIncipit Annus. 1700.Mensis Januarius.

17. Ego Sr. Pietkiewicz Benedici Matrimonium praemissis tribus Baranis inter Joannem Szylis, et Annam Salixkicia de Kospaki, Testes. Simon Phippnis, et Christophorus Sulixkionis de Kospaki.

24. Ego Sr. Stanislaus Szylis Benedici Matr. S. D. Andream Dormia de Disti: Oamiana: et Virg. Margaretam Slepšionna de Disti: Vilheri: Testes. S. D. Hiclaus Jagietto de Disti: Vilheri: et S. D. Sigismundus Slepš. D. Vi.

31. Sr. Gabriel Pietkiewicz Benedici Matrimonio Christophorum Wih. ata de Milime, et Dontheam Ladeyliciis de Papuzany, Testes. Saulus de Sunayzdzie, et Stanislaus Ladeytcis de Papuzany. . .

Eodem die Jolem Benedici Matrimonio Paulum Kirsza de Kospaki, et Saphiam Labeykicia de Papuzany, Testes. Joannes Kirsza de Kospaki, et Stanislaus Labeytcis de Papuzany. . .

Eodem die Jolem Benedici Matrimonio S. D. Jaesbum Walters et Catharinam Tominiska Vid. Testes S. D. Carolus Slepš. et S. D. Adalbertus Slepš. Omnes de Districtu Vilherinens: c. Mensis..

Panemunio bažnyčios
1699–1700 m.
metrikų, kuriuose
minimi Žiobiškis,
Ziboliai, Kalpokai
(pabraukta – B. D.),
faksimilė. LVIA. F.
669. Ap. 1. B. 10.
L. 190

N. 12.

Feb² 28. D. Bapt. J. f. Catharinae Leg. Cant. Pat. Petri et Elisabetha Witkenlow de Nemislaw
 29. D. Bapt. J. f. Apollinis Leg. Cant. Pat. Christophori et Sophiae Kazimirus de Namunow
 30. D. Bapt. J. f. Almonis Leg. Cant. Pat. Mathiae et Elisabetha Walewiczow de Buzynow
 31. D. Bapt. J. f. Apollinis Leg. Cant. Pat. Jemini et Sophiae Mlewisow de Villa Polipie
 1. D. Bapt. J. f. Catharinae Leg. Cant. Pat. Josephi et Elisabetha Kiepslow de Villa Zabudze
 2. D. Bapt. J. f. Mathias Leg. Cant. Pat. Casimier et Ewa de Kasimirus de Villa Zabudze
 3. D. Bapt. J. f. Christini Leg. Cant. Pat. Martinii et Anastasiae Kallabur de Villa Lenkute
 4. D. Bapt. J. f. Hieronymi Leg. Cant. Pat. Andree et Barbarae Szymbalski de Villa Lenkute
 5. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Georgii et Annae Walszowianow de Walszowian
 6. D. Bapt. J. f. Paulini Leg. Cant. Pat. Petri et Annae Cant. J. f. Paulini de Czajkowie
 7. D. Bapt. J. f. Marianne Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Ewa Winiolow de Walszowian
 8. D. Bapt. J. f. Regine Leg. Cant. Pat. Petri et Annae Miazowianow de Villa Lenkute
 9. D. Bapt. J. f. Joannis Leg. Cant. Pat. Adami et Christiana Janowow de Villa Mlewisow
 10. D. Bapt. J. f. Ewam Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Stawowianow de Stawowian
 11. D. Bapt. J. f. Christini Leg. Cant. Pat. Petri et Annae Wawrzynowianow de Szablow
 12. D. Bapt. J. f. Jacobus Leg. Cant. Pat. Nicolai et Christiana Puzanowianow de Anninow
 13. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Casimier et Eugenia Janowianow de Jemowian
 14. D. Bapt. J. f. Annas Leg. Cant. Pat. Joannis et Catharinae Kiepslow de Czajkowie
 15. D. Bapt. J. f. Marianne Leg. Cant. Pat. Ernesti, Bernardi et Justina in loco Czajkowie
 16. D. Bapt. J. f. Annas Leg. Cant. Pat. Casimier et Ewa Walszowianow de Villa Wawrzynowian
 17. D. Bapt. J. f. Petrus Leg. Cant. Pat. Joannis et Annae Walszowianow de Walszowian
 18. D. Bapt. J. f. Petrus Leg. Cant. Pat. Joannis et Marianne Walszowianow de Walszowian
 19. D. Bapt. J. f. Petrus Leg. Cant. Pat. Mathiae et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 20. D. Bapt. J. f. Jacobus Leg. Cant. Pat. Georgii et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 21. D. Bapt. J. f. Laurentius Leg. Cant. Pat. Thomae et Ewa Walszowianow de Walszowian
 22. D. Bapt. J. f. Casimier Leg. Cant. Pat. Jacobi et Barbara Walszowianow de Walszowian
 23. D. Bapt. J. f. Barbara Leg. Cant. Pat. Georgii et Marianne Janowianow de Villa Wawrzynowian
 24. D. Bapt. J. f. Josephus Leg. Cant. Pat. Casimier et Sophia Walszowianow de Walszowian
 25. D. Bapt. J. f. Casimier Leg. Cant. Pat. Petri et Christiana Walszowianow de Walszowian

Pandelio bažnyčios
 1710–1711 m.
 gimimo metrikų,
 kuriuose atsispindi
 maro epidemija,
 faksimilė: po 1710 m.
 rugpjūčio mėn.
 krikštytų vaikų įrašų
 stambiu šriftu
 lotyniškai įrašyta
 Pestis magna
 (Didysis maras) ir
 1710 m. rugsėjo,
 spalio, lapkričio ir
 1711 m. sausio mėn.
 nėra jokių įrašų.
 LVIA. F. 669. Ap. 1.
 B. 7. L. 54

Pestis Magna etc.
Septem ber 28.
October 28.
Novem ber 28.
Decem ber 28.

A. b. 21. D. Bapt. J. f. Thomae Leg. Cant. Pat. Jacobi et Petrus de Szablow de Nemislaw

A. N. O. Domini 1711.

Meas Januarius
 Meas Februarius
 Feb² 28. D. Bapt. J. f. Annas Leg. Cant. Pat. Casimier et Ewa Walszowianow de Walszowian
 29. D. Bapt. J. f. Annas Leg. Cant. Pat. Mathiae et Catharinae Walszowianow de Walszowian
 30. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Mathiae et Annae Walszowianow de Walszowian
 31. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 1. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 2. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 3. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 4. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 5. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 6. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 7. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 8. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 9. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 10. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 11. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 12. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 13. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 14. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 15. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 16. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 17. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 18. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 19. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 20. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 21. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 22. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 23. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 24. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 25. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 26. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 27. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian
 28. D. Bapt. J. f. Stanislawi Leg. Cant. Pat. Stanislawi et Elisabetha Walszowianow de Walszowian

dvarininkai stengėsi pritraukti naujų gyventojų, tarp jų ir iš rusiškų vietovių. Matyt, ir čia užfiksuotas toks atvejis. 1701 metais Onušio bažnyčios metrikuose randame paminėtą Elžbietą *Baltušienę* iš Žiobiškio, 1761 metais – Kotryną *Kirstukienę* iš Žiobiškio. Su *Kirstukais* susiduriame ir Obelių metrikų knygoje. 1754 metais Obelių bažnyčioje tuokėsi Motiejus Šnioka iš Ažūsienio²¹ su Ona Baleriūnaičia iš Kreščionių. Jų santuokos liudininkas buvo Steponas Kirstukas iš Žiobiškio. 1763 metais Obeliuose tuokėsi Mykolas Araminas iš Pakriaunės su Ieva Bučiūnaičia iš Bučiūnų. Tarp santuokos liudininkų – Laurynas Kirstukas iš Kervelkių.

Tačiau daugiausia informacijos apie Žiobiškio ir jo artimiausių apylinkių gyventojus suteikia Rokiškio bažnyčioje saugoma Rokiškio parapijos 1744–1772 metų krikšto metrikų knyga. Su ja, Rokiškio dekanui kunigui Juozui Januliui leidus, mane supažindino šios bažnyčios kunigas kanauninkas Petras Žiukelis. Iki 1803 metų Žiobiškis priklausė Rokiškio parapijai. Todėl minėtoje metrikų knygoje ir randame daugelio žiobiškėnų, gyvenusių XVIII amžiaus viduryje, vardus ir pavardes.

Daug Žiobiškio gyventojų tuo metu turėjo *Kirstukų* pavardę. Galimas dalykas, kad Kirstukai – tai seniausi šios vietovės gyventojai, kurie Vingerinės pakrantėse kirto Sėlos girią ir įkūrė Žiobiškio kaimą. Metrikų knygoje minimos keturios Kirstukų šeimos: Steponas ir Elena, Jurgis ir Agota, Motiejus ir Elena, Motiejus ir Kotryna. Be to, kaip krikštavėliai ir krikštamotės užrašyti Simonas Kirstukas, Agota Kirstukaičia, Kristina Kirstukienė.

XVIII amžiuje Kirstukai gyveno taip pat ir Kervelkiuose. Be Stepono ir Onos Kirstukų, metrikų knygoje kaip krikštamotės minimos Darata ir Elžbieta Kirstukienės, kas liudija, kad Kervelkiuose būta ir daugiau Kirstukų šeimų.

Antroji pagal žmonių gausumą Žiobiškyje buvo *Dzikalių* giminė. Metrikų knygoje minimi Jurgis ir Sofija, Kazimieras ir Kotryna, Jurgis ir Ona Dzikaliai bei Darata Dzikalaičia.

Minimos dvi *Vinclavų* šeimos: Mykolas ir Elžbieta bei Jonas ir Ona.

XVIII amžiuje Žiobiškyje gyveno ir Jonas ir Ona *Kvietkos*, Kazimieras ir Elžbieta *Stumbriūnai*, Juozapas ir Elena *Stankevičiai*, Jonas ir Ona *Skirai*, Andrius ir Ona *Narkūnai* (kitame užrašė – Narkūnėliai), Juozapas ir Sofija *Lesvinčiai*, Stanislovas ir Ona *Šinkūnai*. Tarp krikštavėlių ir krikštamočių metrikų knygoje užrašyti Stepono *Baltušio*, Marijonos *Maciekienės* (Maceykova), Teodoros *Sušinskaičios*, Elžbietos *Vikanienės* vardai ir pavardės.

Kastanauskai XVIII amžiaus viduryje Žiobiškyje dar negyveno. Metrikų knyga 1747 metais mini Joną ir Teresę Kastanauskus iš Kimburiškių, o 1754 – Joną ir Daratą Kastanauskus iš Kimburių. Tai turbūt viena ir ta pati gyvenvietė. Kastanauskų vaikų krikštavėliai ir krikštamotės – Žiobiškio ir Vengerinės gyventojai.

Grįžkime prie Vengerinės dvaro. Apie jį archyvų žinios kuklios. Praeitą šimtmečio archyvaras Jonas Sprogis, sudaręs turtingą archyvinių dokumentų katalogą, nurodo tik vieną vietą, kur senuosiuose aktuose minimas Vengerinės dvaras. Tai 1784 metų Ukmergės pilies teismo sprendimas, kuriuo nustatoma glo-

²¹XIX amžiaus Žiobiškio parapijos metrikų knygoje minimi keli Ažusieniai. Vienas jų – prie Žiobiškio, kitas prie Beržuonos upės į pietus nuo Vaidlonų, kur gyveno Šniokos.

ba mirusio Vengerinės dvaro savininko Juozapo Tiškos sūnui Juozapui²². Iš dokumento matyti, kad Tiškos artimai bendravo su Pomernackais, kuriems priklausė Stepóniai.

Kartais bajorų iš Vengerinės randame ir metrikų knygoje. 1750 metais šlėktų iš Novikų bajorkaimio vestuvėse Onuškyje dalyvavo Elžbieta Tiškienė (Tyszkowa) iš Vengerinės dvaro. 1746 metais čia gimė bajorų Francino ir Sofijos Tiškų sūnus Adomas Teodoras. Metrikų knygoje esama įrašų, kad Vengerinės dvarininkės buvo ne tik bajorų, bet ir baudžiauninkų vaikų krikšto motinos. 1760 metais Elžbieta Tiškienė buvo Vaidlonų dvare gyvenusių bajorų Jono ir Onos Valentinavičiūtės – Želazovskių sūnaus Justino krikštamotė. Metais anksčiau su valstiečiu Kazimieru Juška iš Vaidlonų ji vežė krikštyti žiobiškėnų Motiejaus ir Kotrynos Kirstukų dukterį Ievą. Ji taip pat buvo Stepono ir Onos Kirstukų iš Kervelkių dukters Kotrynos krikštamotė (krikšto tėvas – Juozapas Gasiūnas iš Uvainių). 1760 metais Elena Tiškaitė iš Vengerinės buvo žiobiškėnų Andriaus ir Onos Narkūnų sūnaus Petro krikšto motina (krikštatėvis – Steponas Baltušis iš Žiobiškio). Tai rodo, kad Vengerinės dvarininkų ir jiems priklausiusių valstiečių XVIII šimtmetyje neskyrė neperžengiama siena. Tiškos valdo Vengerinės dvarą iki pat XVIII amžiaus pabaigos. Matyt, tuo metu vyriškoji Vengerinės Tiškų atšaka užsibaigė.

Iš 1803 metais sudaryto Žiobiškio bažnyčios inventoriaus sužinome, kad bažnyčios fundatoriai yra Juozapas ir Anelė Tiškaitė – Siesickiai. 1824 metų inventoriuje bažnyčios koliatoriumi vadinamas naujas Vengerinės dvaro savininkas – Rusijos kariuomenės atsargos poručikas Kajetonas Kupscis. Kajetonas Kupscis mirė 1830 m. Žiobiškio parapijos metrikų knygoje užrašyta, kad jis mirė Kajetonavo palivarke, būdamas 49 metų amžiaus. Kunigas Levaškevičius palaidojo jį parapijos kapinėse. 1858 metais per paskutinę baudžiauninkų reviziją Vengerinės palivarko savininkui Adomui Kupsciui priklausiusiame Žiobiškio kaime, Gráužių, Kervelkių ir Baltūšių užsieniuose surašyti 227 baudžiauninkai, iš jų 110 vyrų, 117 moterų²³. 1873 m. Vengerinėje mirė 58 metų Marija Marcinkevičiūtė-Kupscienė (nuo vėžio). Liko našlys Adomas Kupscis, sūnūs Adomas, Anupras, Nikodemus, Steponas, dukterys Barbora, Juzefa ir Marija. Kun. P. Viksva palaidojo kūną Žiobiškio kapinėse. 1911 metais mirė Adomas Kupscis, 65 metų, bajoras. Kun. Zapkus palaidojo jį Žiobiškio kapinėse.

Žiobiškio miestelis – parapijos centras

1803 metų raštu Vilniaus vyskupas Jonas Nepomukas Kosakovskis įsteigė Žiobiškio parapiją, priskirdamas jai kelias dešimtis vietovių iš Rokiškio, Pandėlio, Čedasų ir Panemunio parapijų²⁴. Žiobiškis ir jame pastatyta bažnyčia tapo parapijos centru.

1803 metų dokumente – Žiobiškio bažnyčios pirmajame inventoriuje – Žiobiškis pavadintas miesteliu²⁵. Tiesa, 1795

²²LVA, SA 13937. L. 10–10a.

²³LVA, F. 1262. Ap. 1. B. 51. L. 67–80.

²⁴Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*. T. 4. Chicago, 1984. P. 504.

²⁵LVA, F. 669. Ap. 2. B. 325. L. 502.

metais Lietuvos išdo rūmų sudarytame ir 1807 metais perrašytame Lietuvos miestų ir miestelių sąrašė Žiobiškio nėra²⁶. Yra Rokiškis, Panemunis, Čedasai, Onuškis, o Žiobiškis nepaminėtas, nors jis jau nuo senesnių laikų turėjo turgaus teisę. Istorikas Elmantas Meilus paskelbė pluoštą dokumentų, kuriais Lietuvos miestams ir miesteliams buvo suteiktos turgų ir prekymečių privilegijos. Jis nurodo Lietuvos metrikoje (LM 176. P. 200–201) surastą 1748 metų lapkričio 12 d. dokumentą, kuriame sakoma, kad Ukmergės paviete esančiam ir Tiškai priklausančiam Žiobiškiui, kaip vietai, tinkamai prekybai, suteikiama turgaus privilegija (ketvirtadieniais), taip pat prekymečio teisė kovo 19, gegužės 1, gegužės 10 – birželio 12, rugpjūčio 24 dienomis²⁷.

Parapijos įsteigimas ir bažnyčios bei klebonijos pastatymas suteikė Žiobiškiui naują statusą. Juk ne į Vaıldlonus, Kurkliėčius ar Pągojus, o į Žiobiškį kiekvieną sekmadienį iš plačios apylinkės, iš daugybės kaimų rinkosi žmonės į pamaldas. Kasmet į Marijos Škaplierinės, šv. Baltramiejaus ir šv. Mykolo Arkangelo atlaidus ėjo ne tik parapijiečiai, bet ir gausūs svečiai iš kitų parapijų. Čia kasmet krikštateiviai vežė krikštyti kelias dešimtis, o kartais ir apie šimtą naujagimių, čia važiavo kelios dešimtys išsipuošusių vestuvininukų vilkstinių. Plečiantis parapijos kapinėms vis dažniau, giedodami „Viešpaties angelą“, lydėjo mirusiuosius artimų ir tolimų kaimų žmonės. Kur nuolat susirenka daug žmonių, ten atsiranda krautuvėlių, kuriasi amatininkai. Bažnytkaimis iš tikrųjų ima darytis miesteliu. Gal ir ne iš karto, bet su laiku įsisteigia mokykla, kitos įstaigos.

Plačiau ties Žiobiškio steigimo istorija, joje dirbusiais klebonais nesustoju. Šie klausimai išsamiai nušviesti šio leidinio straipsnyje „Žiobiškio parapijos istorija iki 1940 metų“, kurią parašė ilgametis Žiobiškio parapijos klebonas kunigas Povilas Paškevičius.

Žiobiškio krašto žmonės 1803 metų parapijos metrikų knygoje

1803 metais kunigas Martynas Lapinskis pradėjo rašyti pirmąją Žiobiškio parapijos metrikų knygą²⁸. Tai ne gyventojų surašymo dokumentas, o jų krikšto, santuokų ir palaidojimų registracija. Tad kiekvienais metais negali būti užfiksuotas kiekvienas gyventojas. Ir visgi metrikų knyga duoda žinių apie daugelį krašto žmonių. Jeigu krikšto metrikų skyriuje užrašyti 56 pakrikštyti kūdikiai, tai prie jų vardų yra ir jų tėvų bei krikštateivių vardai ir pavardės. Vadinasi, 56 reikia dauginti iš penkių, o tai – 280 žmonių. Santuokų metrikuose – taip pat ne vien jaunieji, bet ir jų santuokos liudininkai. Vadinasi, 15 užfiksuotų santuokų sumini 60 žmonių. Be to, dar 35 mirusieji. Taigi per 1803 metus mes galime sudaryti 375 žiobiškėnų sąrašą. 1803 metais metrikų knygos buvo rašomos lenkiškai. Lotyniškasis šių knygų rašymo laikotarpis baigėsi

²⁶LVIA. F. 378, 1807. B. 253. L. 11–11a.

²⁷Meilus E. Lietuvos miestų ir miestelių steigimo ir turgų bei prekymečių privilegijos (XVII a. II pusė – XVIII a.). – Lietuvos miestų istorijos šaltiniai. – V., 1988. P. 86–87.

²⁸LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 344.

XVIII amžiaus pabaigoje. Nuo XIX amžiaus vidurio Žiobiškio parapijos metrikai buvo rašomi rusiškai. Tad dabar juos pristatant tenka daryti vertimą. XIX šimtmečio pradžios metrikai buvo ypatingi dar ir tuo, kad prie naujagimio ir jo tėvų vardo ir pavardės nurodomas ir jų ponas – dvaro, kuriam priklausė baudžiauninkai, savininkas. Prie pono pavardės pridedamos raidės JMP – žodžių „Jo Malonybė Ponas“ santrumpa. Dvaro savininko užrašymas informatyvus dėl to, kad šių laikų žmonės dažnai ir nebežino, kokiems dvarams baudžiamos laikais priklausė jų gimtieji kaimai. Ties kai kurių valstiečių pavardėmis ponas neužrašytas. Gali būti, kad tai buvo laisvieji valstiečiai. Taigi, sąrašas didelis. Ne Žiobiškio krašto žmonėms jis galbūt ir nelabai įdomus. Bet daugelis žiobiškėnų šiame sąrašė gali rasti savo protėvius. Galbūt šio sąrašo išspausdinimas būtų ir nedidelis paminklas mūsų krašto žmonėms, gyvenusiems, gimusiems ir mirusiems beveik prieš du šimtus metų.

Metrikų pradžioje nurodomas kaimas, kuriame gimė krikštijamasis kūdikis, toliau – gimimo mėnuo, gimimo ir krikšto dienos, kūdikio vardas, tėvų vardai ir pavardė (motinos – ir mergautinė pavardė), dvaro savininko pavardė, krikšto tėvų vardai ir pavardės.

Krikšto metrikų puslapiai

Vaidlonų k. Vasario 2/3 d. Marijona – Motiejaus Krišiuo ir Agotos Deksnycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Kazimieras Krišiuonas ir Elžbieta Deksnienė.

Baltušių k. Vasario 15/20 d. Agota – Kristupo Kastanausko ir Barboros Baranauskaičios, JMP Siesickio valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Motiejus Baltušis ir Elena Kostanovska (iš įrašo neaišku, ar Kastanauskaitė, ar Kastanauskienė).

Pačilčių k. Vasario 15/15 d. Kazimieras – Jono Galinuko ir Elžbietos Vikanyčios, JMP Kosciolkovskio valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Jonas Petroluikas (?) ir Konstancija Purtulyčia.

Pagojų k. Kovo 1/2 d. Kazimieras – Jono Butkevičiaus ir Elžbietos Zmitraičios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Laurynas Dugnas ir Elžbieta Tėvelyčia.

Mitragalio k. Kovo 1/2 d. Barbora – Motiejaus Bliudžiaus ir Teresės Trukšnyčios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Rapolas Trukšnys ir Ona Motuzienė.

Mitragalio k. Kovo 9/9 d. Agota – Jono Mikšio ir Magdalenos Deksnycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Motiejus Deksnys ir Ona Milaknienė.

Uvažnių k. Kovo 11/11 d. Pranciška – Jurgio Kuzavinio ir Ievos Vedilaičios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Stanislovas Latvėnas ir Rozalija Rožienė (galbūt taip buvo rašoma Ruželienės pavardė).

Uvažnių k. Kovo 12/13 d. Juozapas – Kotrynos Kisielyčios, JMP Tiškevičiaus valstietės, nesantuokinis sūnus. Krikšto tėvai – Juozapas Kisielius ir Darata Kisielienė.

Kirmėliškio vk. Kovo 14/15 d. Teresė – Juozapo Talžūno ir Agotos Vaičiulyčios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Kazimieras Grybauskas ir Ona Talžūnienė.

Uvažinių k. Kovo 21/21 d. Ona – Kazimiero Margio ir (vardas neįskaitomas) Rožyčios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Mykolas Gasiūnas ir Kotryna Ablėnienė.

Vilėmiškio užus. Kovo 30/balandžio 1 d. Adomas Kazimieras Tomas – Tomo Šadurskio (kituose dokumentuose – Šedžio) ir Teresės Deksnycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – kunigas Martynas Lapinskis, Žiobiškio klebonas, ir Ona Deksnienė.

Mitragalio k. Balandžio 1/2 d. Teresė – Juozapo Bliūdžiaus ir Kotrynos Deksnycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Tomas Šadurskis ir Elžbieta Deksnienė.

Degsnių k. Balandžio 6/9 d. Justinas – Mykolo Deksnio ir Teresės Dūdaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Lukas Deksnys ir Ona Šunpetrienė.

Vaidlonų k. Balandžio 13/14 d. Jurgis – Kazimiero Juškos ir Magdalenos Rubinaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Baltramiejus Deksnys ir Teresė Deksnienė.

Guzių užus. Balandžio 14/15 d. Ona – Baltramiejaus Gužo ir Elžbietos Čeponyčios, JMP Koscialkovskio valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Stanislovas Statkus ir Teresė Čeponyčia.

Raišių k. Balandžio 15/16 d. Jurgis – Juozapo Kiršos ir Teresės Juknaičios, JMP Koscialkovskio valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Motiejus Jukna ir Kotryna Purtulyčia.

Degėnių k. Gegužės 2/3 d. Jonas – Jono Kisieliaus ir Elžbietos Juknaičios sūnus (dvarininkas nenurodytas). Krikšto tėvai – Petras Kisielius ir Rozalija Ružienė.

Mitragalio k. Gegužės 2/3 d. Jurgis – Andriaus Stankevičiaus ir Kotrynos (?), JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Vincentas Raišis ir Darata Deksnienė.

Žiobiškio miest. Gegužės 7/8 d. Kotryna – Onos Polenuvičiuvnos, laisvosios, nesantuokinė duktė. Krikšto tėvai – Mykolas Paškauskas ir Marijona Jankovska.

Degsnių k. Gegužės 22/26 d. Teresė – Jurgio Deksnio ir Ievos Krišiūnaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Kazimieras Krišiūnas ir Ona Deksnienė.

Raišių k. Gegužės 30/birželio 1 d. Ona – Mykolo Kiršos ir Onos Kiaugaičios, JMP Koscialkovskio valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – JMP Motiejus Klungevičius ir Apolonija Vikanienė.

Steponių k. Birželio 3/3 d. Agnieška – Jono Ramanausko ir Ievos Deksnycios, valstiečių (nenurodyta kieno) duktė. Krikšto tėvai – Jurgis Gasiūnas ir Ieva Bakanaičia.

Aukštasių vk. Birželio 4/6 d. Liudvika Teodora – Jokūbo Gasiūno ir Ievos Baranauskaičios, JMP Siesickio valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – JMP Jonas Durasevičius ir JMP Angelė Siesickienė.

Vaidlonų k. Birželio 16/18 d. Antanas – Tadeušo Deksnio ir Elžbietos Mieliūnaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Tomas Šadurskis ir Elžbieta Milaknienė.

Kalpokų k. Birželio 28/liepos 1 d. Petras – Jono Gėgžno ir Agotos Kiaugaičios, JMP Koscialkovskio valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Adomas Gėgžnas ir Kristina Kiršienė.

Mitragalio k. Liepos 5/5 d. Pranciškus – Mykolo Deksnio ir Onos Raišyčios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Motiejus Deksnys ir Elžbieta Krišiūnienė.

Mitragalio k. Liepos 10/11 d. Ona – Adomo Deksnio ir Margaritos Kastanauskaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Kazimieras Kastanauskas ir Elžbieta Raišienė, Tyzenhauzo valstiečiai.

Žykato (?) vk. Liepos 6/12 d. Jonas – Jono Kuprickio ir Viktorijos Olševskos, valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Mykolas Paškauskas ir Ona Žemaitienė.

Vaidlonų k. Liepos 12/12 d. Kristina – Antano Žemaičio ir Onos Deksnycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Mykolas Deksnys ir Elžbieta Deksnienė.

Šimberiškių slabada. Liepos 14/15 d. Julijona – Martyno Marcinkevičiaus ir Kotrynos Juknyčios, valstiečių duktė. Krikšto tėvai – Aleksandras Obligonskis ir Teresė Juknienė.

Žiobiškio miest. Liepos 18/19 d. Ona – Lauryno Bastro ir Ievos Kirstukaičios, JMP Siesickio valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Sebastianas Kastanauskas ir Kotryna Baltušyčia.

Pagojų k. Liepos 29/rugpjūčio 2 d. Ignotas – Jurgio Talžūno ir Daratos Brinklaičios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Motiejus Brinklys ir Darata Gasiūnienė.

Pაžaselių k. Rugpjūčio 2/3 d. Laurynas – Jurgio Juknos ir Ievos Vožteraičios, JMP Kosciolkovskio valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Motiejus Gužas ir Elžbieta Lauciūnienė.

Lazariškių vk. Rugpjūčio 15/15 d. Jonas – Jono Kuzavinio ir Teresės Gasiūnaičios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Adomas Kuzavinis ir Ona Gasiūnaičia.

Uvainių k. Rugpjūčio 14/15 d. Uršulė – Jurgio Blaškio ir Kotrynos Baliūnaičios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Simonas Puluikis ir Kotryna Narbutienė.

Uvainių k. Rugpjūčio 18/22 d. Elžbieta – Mykolo Gasiūno ir Kotrynos Dugnaičios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Antanas Dugnas ir Darata Margienė.

Mitragalio k. Rugpjūčio 16/22 d. Tomas – Mykolo Bliūdžiaus ir Daratos Kirstukaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Andrius Deksnys ir Teresė Bliūdžiuvienė.

Stepónių k. Rugpjūčio 14/23 d. Baltramiejus – Kazimiero Baltušio ir Onos Paulaičios, valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Kazimieras Bakanėlis ir Agota Kirstukaičia.

Izdūniškio k. Rugsėjo 15/20 d. Marijona – Lauryno Leščinsko ir Teresės Baltušyčios, valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Dominykas Leščinskas ir Marijona Baltušyčia.

Mitragalio k. Rugsėjo 21/23 d. Stanislovas – Rapolo Trukšnio ir Teresės Deksnycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Motiejus Deksnys ir Agota Trukšnienė.

Degėnių k. Rugsėjo 30/spalio 4 d. Rapolas – Antano Selickio ir Onos Janunaičios (Janunowna), šlėktų, sūnus. Krikšto tėvai – Stanislovas Janunas ir Rachele Cinkienė.

Mitragalio k. Spalio 14/14 d. Agota – Stanislovo Maželio ir Barbaros Milaknaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Vincentas Raišis ir Elžbieta Milaknienė.

Kurkliėčių k. Spalio 23/25 d. Jonas – Motiejaus Naručio ir Agotos Zikaraičios, JMP Minsterio valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Juozapas Žemaitis ir Kristina Masiulyčia.

Degėnių k. Lapkričio 5/7 d. Uršulė – Kazimiero Kisieliaus ir Marijonos Karolyčios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Jonas Kisielius ir Darata Skrebienė.

Mitragalio k. Lapkričio 8/9 d. Adomas – Jokūbo Žydenio ir Ievos Latyšaičios (Lotyszuwna), JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Adomas Petrėnas ir Agota Deksnienė.

Pაžaselių k. Lapkričio 8/10 d. Jonas – Andriaus Dievenio ir Kotrynos Kiasučios (galbūt Kiršaičios?), JMP Koscialkovskio valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Jonas Kirša ir Kristina Kiršaičia.

Stramilių k. Lapkričio 15/15 d. Agota – Lauryno Jakščio ir Elžbietos Vaikutyčios, valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Andrius Jakštys ir Liudvika Vaikutienė.

Mitragalio k. Lapkričio 27/29 d. Ona – Juozapo Motuzo ir Agotos Deksnycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Mykolas Raišis ir Ona Stašienė.

Lingėnų k. Lapkričio 30/gruodžio 3 d. Domicelė – Jono Karaliaus ir Marijonos Sakaičios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Rapolas Sakas ir Ona Gasiūnaičia.

Mitragalio k. Gruodžio 1/3 d. Ambroziejus – Stepono Augulio ir Liudvikos Bliūdžiūčios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Ignatas Šedys ir Kristina Bliūdžiūčia.

Vaidlonų k. Gruodžio 3/5 d. Justinas – Antano Stalionio ir Onos Žemaitycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Kazimieras Deksnys ir Ona Deksnienė.

Vengerinės dvaras. Gruodžio 5/7 d. Julijona Marijona – Petro Žukausko ir Agotos Kastanauskaičios, JMP Siesickio valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – JMP Jonas Durasevičius ir Teresė Romanovska.

Vikanių k. Gruodžio 13/14 d. Ona Elžbieta – Jono Vikanio ir Elžbietos Kavolyčios, valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – JMP Ignatas Kosciolkovskis ir JMP Johana Mučynska.

Degėnių k. Gruodžio 16/17 d. Elžbieta – Jono Kramlio ir Daratos Skrebaičios, JMP Tiškevičiaus valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Jonas Skreba ir Kristina Šarkienė.

Vaidlonų k. Gruodžio 24/26 d. Silvestras – Petro Deksnio ir Onos Stalionycios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, sūnus. Krikšto tėvai – Kazimieras Staigis ir Ieva Deksnienė.

Lingėnų k. Gruodžio 25/27 d. Ona – Motiejaus Vilko ir Teresės Bliūdžiūčios, JMP Tyzenhauzo valstiečių, duktė. Krikšto tėvai – Jonas Vilkas ir Ieva Karaliūnienė.

Santuokų metrikų puslapis

Užrašymo struktūra, palyginti su krikšto metrikais, kiek pasikeitusi. Pradžioje nurodomas kaimas, kur gyvena jaunas, ir šio kaimo priklausomybė vienam ar kitam dvarui. Toliau – santuokos mėnuo ir diena (atkreipkime dėmesį, kad Žiobiškio bažnyčioje santuokos prasidėjo tik 1803 metų rudenį, nors krikštai vyko beveik nuo metų pradžios).

Steponių k., priklausantis Steponių dvarui. Spalio 4 d. Antanas Andriejauskas ir Kristina Juknaičia, valstiečiai. Liudininkai – Mateušas Verslavėnas ir Mateušas Verslavėnas.

Lingėnų k., priklausantis Rokiškio dvarui. Spalio 4 d. Andrius Butėnas ir Ona Šarkalaičia, valstiečiai. Liudininkai – Mykolas Karalius ir Jonas Vilkas.

Steponių k., priklausantis Steponių dvarui. Spalio 4 d. Kazimieras Bakanėlis ir Agota Kirstukaičia, valstiečiai. Liudininkai – Stanislovas Kirstukas ir Jonas Ramanauskas.

Palėpio k., priklausantis Palėpio dvarui. Spalio 11 d. Mykolas Šilys ir Rozalija Smelyčia. Liudininkai – Jokūbas Kliauga ir Simonas Kukarėnas.

Gráužėnų vk., priklausantis Vengerinei. Spalio 25 d. Jonas Narbutas ir Agnieška Gasiūnaičia, valstiečiai. Liudininkai – Kazimieras Stalionis ir Jonas Kvietka.

Degėnių k., priklausantis Kazliškiui. Spalio 25 d. Petras Kisielius ir Ieva Stakyčia, valstiečiai. Liudininkai – Antanas Rogiela (?) ir Mykolas Rožiela.

Daliėčių k., priklausantis Čedasų dvarui. Lapkričio 8 d. Motiejus Ūselis ir Teklė Kliaugaičia, valstiečiai. Liudininkai – Jonas Ūselis ir Simonas Kirša.

Vikonių k., priklausantis Paliepio dvarui. Lapkričio 8 d. Jonas Patelionis ir Ieva Staigyčia, valstiečiai. Liudininkai – Jokūbas Stalaukas ir Antanas Uškurėnas.

Eīnikių k., priklausantis Čedasų dvarui. Lapkričio 22 d. Mykolas Simanauskas ir Teresė Vabalyčia, valstiečiai. Liudininkai Ignotas Mikolajūnas ir Lukas Deksnys.

Martyniškių k., priklausantis Kazliškio dvarui. Lapkričio 21 d. Ignotas Jataučius (?) su Agnieška Gasiūnaičia, valstiečiai. Liudininkai – Jonas Stumbrys (Stąbris) ir Jonas Gasiūnas.

Žiobiškio miest., priklausantis Vengerinės dvarui. Lapkričio 22 d. Jokūbas Kirstukas ir Kotryna Baltušyčia, valstiečiai. Liudininkai – Antanas Kirstukas ir Motiejus Baltušis.

Ráišių k., priklausantis Paliepio dvarui. Lapkričio 22 d. Kazimieras Vikanis ir Kristina Masiulyčia. Liudininkai – Simonas Kirša ir Antanas Masiulis.

Stramilių k., priklausantis Laukupėnų dvarui. Lapkričio 22 d. Pranciškus Pugžlys ir Teresė Jakštaičia. Liudininkai – Mykolas Pugžlys ir Vincentas Stašys.

Kervelkių k., priklausantis Vengerinės dvarui. Lapkričio 22 d. Mateušas Vildzius (galbūt Vilkas?) ir Kotryna Izbrantaičia. Liudininkai – Jonas Vilkas ir Jurgis Raišis.

Uvainių k., priklausantis Kazliškio dvarui. Lapkričio 22 d. Simonas Radunskas (pavardė užrašyta su taisymais) ir Darata Ablėnėnė, našlė. Liudininkai – Motiejus Misiūnas ir Jurgis Karaliūnas.

Laidojimo metrikų lapai

Elžbieta Sadovičiuvna, laisvoji valstietė, 3 mėn. amžiaus, mirė Vaidlonų k. vasario 3 d., palaidota Vaidlonų kap. vasario 21 d. (?)

Jonas Lauciūnas, Paliepio dvaro valstietis, 2 metų amžiaus, mirė Ráišių k. sausio 14 d., palaidotas Raišių kap. sausio 18 d.

Teodoras Vaiciekauskas, laisvasis valstietis, 50 metų amžiaus, mirė vasario 23 d. Žiobiškyje, palaidotas vasario 28 d. Žiobiškio kap.

Ona Kairienė, Paliepio dvaro valstietė, 76 metų amžiaus, mirė vasario 24 d. Ažūsieny, palaidota vasario 26 d.

Jurgis Jankauskas, vargonininko sūnus, 6 mėn. amžiaus, mirė vasario 27 d. Žiobiškyje, palaidotas vasario 28 d. Žiobiškio kap.

Tomas Vikanis, Paliepio dvaro valstietis, 3 metų, mirė vasario 14 d. Vikoniuose, vasario 15 d. palaidotas Ráišių kap.

Kristina Vikanyčia, Paliepio dvaro valstietė, 10 metų amžiaus, mirė kovo mėn. Vikoniuose, palaidota kovo 11 d. Raišių kap.

Teresė Gasparaičia, laisvoji valstietė, 5 mėnesių amžiaus, mirė kovo 18 d. Baltūšiuose, kovo 19 d. palaidota Baltūšių kap.

Povilas Palekevičius, šlėkta, 70 metų amžiaus, mirė kovo 18 d. Baltūšiuose, palaidotas kovo 20 d. Žiobiškio kap.

Ona Nagelytė, laisvoji valstietė, 10 mėn. amžiaus, mirė kovo 21 d. Uvainiuose, palaidota kovo 22 d. Uvainių kap.

Ona Šniokaitė, Rokiškio dvaro valstietė, 2 m. amžiaus, mirė kovo 25 d. Ažūsieny, palaidota kovo 26 d. Ažūsienio kap.

Marijona Ablėnaičia, Kazliškio dvaro valstietė, 13 metų amžiaus, mirė balandžio 12 d. Uvainiuose, palaidota balandžio 13 d. Uvainių kap.

Jonas Kisielius, Kazliškio dvaro valstietis, 3 savaičių amžiaus, mirė gegužės 2 d. Degėniuose, palaidotas gegužės 3 d. Degenių kap.

Justinas Staškevičius, šlėkta, 8 mėn. amžiaus, mirė gegužės 24 d. Stepėniuose, palaidotas gegužės 24 d. Steponių kap.

Uršulė Bogumilienė, bajorė, 83 metų amžiaus, mirė birželio 1 d. Steponiuose, palaidota birželio 2 d. Steponių kap.

Jonas Kirša, Palėpio dvaro valstietis, 8 savaičių amžiaus, mirė birželio 5 d. Rėišiuose, palaidotas birželio 6 d. Rėišių kap.

Agnieška Ramanauskaitė, Stepėnių dvaro valstietė, 6 d. amžiaus, mirė birželio 8 d. Steponiuose, palaidota birželio 9 d. Steponių kap.

Regina Gasiūnienė, Kazliškio dvaro valstietė, 52 metų amžiaus, mirė liepos 10 d. Pailgiuose, palaidota liepos 11 d. Žiobiškio kap.

Fridrikas Baranauskas, laisvasis valstietis, 10 savaičių amžiaus, mirė liepos 14 d. Mitragaly, liepos 14 d. palaidotas Mitragalio kap.

Agota Kirstukienė, Vengerinės dvaro valstietė, 35 metų amžiaus, mirė rugpjūčio 6 d. Kervelkiosė, palaidota rugpjūčio 7 d. Žiobiškio kap.

Kotryna Zdanevičiūčia, Palėpio dvaro valstietė, 4 metų amžiaus, mirė rugpjūčio 11 d. Rėišiuose, palaidota rugpjūčio 12 d. Rėišių kap.

Baltramiejus Raišis, Rokiškio dvaro valstietis, 2 metų amžiaus, mirė rugpjūčio 20 d. Mitragalio k., palaidotas rugpjūčio 21 d. Mitragalio kap.

Steponas Deksnys, Rokiškio dvaro valstietis, 9 metų amžiaus, mirė rugpjūčio 26 d. Mitragalio k., rugpjūčio 27 d. palaidotas Mitragalio kap.

Dzidorius Bliūdžius, Rokiškio dvaro valstietis, 9 metų amžiaus, mirė rugsėjo 24 d. Mitragalio k., palaidotas rugsėjo 25 d. Mitragalio kap.

Jonas Daunoravičius, bajoras, 75 metų amžiaus, mirė spalio 3 d. Uvainiuose, palaidotas spalio 5 d. Žiobiškio kap.

Vincentas Malinauskas, valstietis, 10 mėn. amžiaus, mirė spalio mėn. 18 d. Mitragalio k., spalio 19 d. palaidotas Mitragalio kap.

Jurgis Bliūdžius, Rokiškio dvaro valstietis, 3 metų amžiaus, mirė spalio 22 d. Mitragalio k., palaidotas spalio 23 d. Mitragalio kap.

Antanas Brinklys, Kazliškio dvaro valstietis, 2 metų amžiaus, mirė lapkričio 7 d. Pajojuosė, palaidotas lapkričio 7 d. Pajojų kap.

Uršulė Kisielyčia, Kazliškio dvaro valstietė, 3 dienų, mirė lapkričio 8 d. Degėniuose, palaidota lapkričio 8 d. Degenių kap.

Teresė Talžūnaitė, Kazliškio dvaro valstietė, 7 mėn. amžiaus, mirė lapkričio 8 d. Kirmėlišky, palaidota lapkričio 9 d. Pajojų kap.

Teresė Godlevska, bajorė, 5 metų amžiaus, mirė lapkričio 18 d. Uvainiuose, palaidota lapkričio 19 d. Žiobiškio kap.

Dominykas Vaitovičius, laisvasis valstietis, 2 metų amžiaus, mirė lapkričio 19 d. Vengerinėje, palaidotas lapkričio 20 d. Žiobiškio kap.

Jonas Kastanauskas, Vengerinės dvaro valstietis, 10 mėn. amžiaus, mirė Žiobiškyje lapkričio 29 d., palaidotas lapkričio 30 d. Žiobiškio kap.

Juozapas Maželis, Rokiškio dvaro valstietis, 11 metų amžiaus, mirė gruodžio 9 d. Mitragalio kaime, palaidotas gruodžio 10 d. Mitragalio kap.

Jonas Ablėnas, Kazliškio dvaro valstietis, 68 metų amžiaus, mirė gruodžio 22 d. Uvainiuose, palaidotas gruodžio 23 d. Uvainių kap.

Valstiečiai, bajorai, kunigai

Kaip matome iš metrikų knygų, dauguma Žiobiškio parapijos žmonių XIX šimtmečio pirmojoje pusėje buvo valstiečiai-baudžiauninkai. Buvo šiek tiek laisvųjų valstiečių. Buvo bajorų, nors jie sudarė nedidelį parapijos gyventojų sluoksnį.

Valstietis valstiečiui taip pat nelygus. Buvo valstiečių, kurie valdė valakinius ūkius, nors už žemę turėjo mokėti dvarininkams mokesčius, eiti į lažą, vežti į Rygą, Vilnių ar kitus didesnius miestus dvaro produkciją. Vis dėlto, daugelis šių valstiečių gyveno pakankamai tvirtai, palyginti su laisvaisiais valstiečiais, kurie savo žemės dažniausiai neturėjo, arba su bežemiais bajorais. Buvo valstiečių, kurie sodybų neturėjo, o parsisamdydavo dirbti dvaruose arba – dar dažniau – pas valstiečius, irgi baudžiauninkus, tačiau valdžiusius ūkį. Taigi, kaimuose XIX amžiaus pradžioje buvo gausus samdinių sluoksnis. Tai buvo vargingoji kaimo gyventojų dalis. Samdiniui kartais pavykdavo tapti sodybos šeimininku. Tai galėjo atsitikti, jei vedė šeimininko dukterį (jeigu šeimininkas neturėjo sūnų) arba mirusio šeimininko našlę. Tačiau tai reti atvejai. Dar vargingesni buvo valstiečių ūkių įnamiai – kampininkai. Dažnai tai buvo nusenę sodybos šeimininko giminaičiai arba nusenę samdiniai. Dalis jų kuo nors padėdavo šeimininkui ar šeimininkei sodyboje, dalis mokėjo kokį nors amatą. Buvo ir tokių, kurie eidavo per kiemus ir kitus kaimus elgetaudami.

Laisvųjų valstiečių padėtis buvo neapibrėžta. Paprastai žemės jie neturėjo, tad nuomodavosi ją iš dvarininkų ar net baudžiauninkų. Kai kas iš jų kažkoku būdu įsitvirtino, įsigiję žemės. Taip XIX amžiaus pirmojoje pusėje Dėgšnių kaime pasirodė laisvieji Mikalkevičiai, kurie tapo nuolatiniais šio kaimo gyventojais. Tuo tarpu laisvieji Marcinauskai kilnojosi iš vienos vietos į kitą, nerasdami kur įsitvirtinti.

Žiobiškio parapijos metrikų knygose aptinkame ir bajorų. Tarp jų dvarų savininkai sudaro nedidelę dalį. Didžiąją dalį Šiaurės rytų Lietuvoje gyvenusių bajorų sudarė bežemiai bajorai. Archyve yra 1816 metais Ukmergės apskrityje surašytų bajorų knygos²⁹. Dauguma čia surašytų bajorų neturi dvarų, valstybinės ar karinės tarnybos. Jie nuomojasi žemę iš dvarininkų ar parsisamdo dvaruose ekonomų ar kitoms pareigoms; dažnai kilnojasi iš vienos vietos į kitą. Tik nedidelė dalis 1816 metais surašytų bajorų pateikė bajorystę patvirtinančius dokumentus.

Daugelis kunigų buvo kilę iš bajorų. Jei kuris ir nebuvo bajoriškos kilmės, tai vis vien susilenkindavo pavardę ir skelbdavosi esąs bajoras. Kartu su klebonu į parapijas neretai atsikeldavo gyventi ir jo bajoriški giminaičiai. Kai Žiobiškio klebonu buvo kunigas Dominykas Levaškevičius, kartu su juo Žiobiškyje gyventa ir jo giminaičių. Jų vardus ir pavardes randame ir metrikų knygose. 1834 metais bajoras Liudvikas Levaškevičius metrikų knygose užrašytas kaip Dėgšnių kaime gyvenusių bajorų Ignoto ir Julijonos Čaplinskių sūnaus Ignoto krikšto tėvas. Tais pačiais metais bajoras Jonas Levaškevičius buvo Vikonių kaimo valstiečių Baltazaro ir Onos (Daunytės) Jodelių sūnaus Tadeušo krikšto tėvas. 1837 metais bajo-

²⁹LVIA. F. 515. Ap. 15. B. 451.

ras iš Žiobiškio, jau minėtasis Jonas Levaškevičius, 24 metų amžiaus, tuokiasi su Kotryna Eismontaite, o po kurio laiko krikštijamas Žiobiškyje gimęs jų sūnus Donatas Ignotas.

Bajorų gyventa Baltūšių kaime, kuris kartais metrikų knygoose vadinamas bajorkaimiu (okolica). Tačiau dažniausiai bajorus randame gyvenančius kaimuose, kuriuose jie žemės tikrai neturėjo. 1832 metais bajorai Juozapas ir Petronėlė (Zajančkauskaitė) Žukauskai gyvena Stumbriuosė, Benediktas ir Teresė (Novickaitė) Varkupavičiai – Kurkliėčiuose, Dominykas ir Ona (Hofenaitė) Gasnievskiai – Vengerinėje, Mateušas ir Marijona (Novickaitė) Bagdzevičiai – Ráišiuose, Jonas ir Justina (Kavaliauskaitė) Jucevičiai bei Jonas ir Petronėlė (Staševskaitė) Bartoševičiai – Mitragalyjė. Išsamesnis Žiobiškio krašte gyvenusių bajorų sąrašas būtų ilgas.

Caro valdžia stengėsi siaurinti bajorų galimybes daryti poveikį krašto gyvenimui. Dėl to buvo stengiamasi mažinti ir bajorų skaičių, visų pirma, sąskaita tų, kurie nevaldė žemės. Buvo atsisakyta pripažinti bajorais tuos asmenis, kurie neturėjo bajorystės dokumentų, kurių priklausomybė bajorų luomui kitados buvo pripažinta remiantis liudininkų parodymais. Šiuos žmones oficialiuose dokumentuose buvo imta vadinti vienkieminkais (jednodworcy). Galimas dalykas, kad dalį bajorų imta rašyti laisvaisiais valstiečiais ar miestiečiais.

Šis procesas prasidėjo dar baudžiatvies laikais. 1837 metais Žiobiškyje tuokėsi Vytelinės užusienyje gyvenęs Jokūbas Skukauskas su Zofija Jankevičiūte. Ir jaunieji, ir jų tėvai metrikų knygoje užrašyti bajorais. Tačiau po metų, krikštijant Skukauskų sūnų, jie jau vadinami vienkieminkais. Anksčiau bajoru vadintas Zigmantas Žinka, 1841 metais jau užrašytas vienkieminku, o 1871 metų įrašė – valstiečiu. XIX amžiaus pradžioje vadinti bajorais Gronskiai šimtmečio pabaigoje vadinami Novoaleksandrovsko (Zarasų) miestiečiais.

Nors baudžiatvies laikais valstietis ir bajoras buvo skirtingo rango žmonės, bet neperžengiamos ribos tarp jų nebuvo. Dalis prakutusių baudžiauninkų, ypač činšininkų, ūkiškai gyveno gal net geriau už bežemius bajorus. Tuo tarpu bajorai, nuomavęsi žemę tai vienoje, tai kitoje vietoje, dažnai kraustėsi iš kaimo į kaimą, patys arė ir sėjo, gyveno panašiais rūpesčiais kaip ir valstiečiai.

Iš įrašų metrikų knygoose matome, kad žmonės, vadinę save bajorais, vaikų krikštatėvais stengėsi kviesti taip pat bajorus. Tačiau vis dažnėjo atveju, kai bajoro sūnaus krikšto tėvas – iš toliau pakviestas bajoras, o krikšto motina – čia pat gyvenanti valstietė – baudžiauninkė. Turtingesnių valstiečių krikštatėvais būdavo ne tik bajorai, bet ir kunigai. Galbūt tai buvo tam tikras „ėjimo į liaudį“ momentas.

1803 metais Vilemiškio užusienyje vyksta iškilmingos krikštynos. Šios sodybos šeimininkų Tomo ir Teresės Šedžių (užrašytų knygoje Šadurskiais, galbūt – ieškant kelio į bajorystę) sūnaus Adomo Kazimiero Tomo (vėlgi bajoriška kelių vardų tradicija) krikštatėvis – ką tik pradėjęs dirbti Žiobiškyje klebonas Martynas Lapinskis. Sodybos šeimininkas mirė jaunas. Jo našlė išteka už Juozapo Smalskio. 1813 metais Juozapo ir Teresės Smalskių dukters Agotos krikštatėvis, kaip užrašyta metrikuose, – „Jo Prakilnybė ponas Juozapas Geištautas“. 1817 metais

gimusio Smalskių sūnaus Kajetono krikštatėvis – Vengerinės dvaro savininkas Kajetonas Kupscis. Šią tradiciją Vilemiškyje tęsė ir kunigas Petras Vaitkevičius. 1845 metais jis buvo Jurgio ir Onos (Butėnaitės) Šedžių sūnaus Mykolo krikšto tėvas.

Dvasininkai ir bajorai dalyvauja valstiečių vaikų krikštynose ir kituose kaimuose. Stašių užusienyje gyvenusių valstiečių Jono ir Pranciškos (Kuzavinytės) Gasiūnų dukters Dominykos krikštateviu 1829 metais buvo kunigas Dominykas Girkontas. Tų pačių Gasiūnų sūnaus Baltazaro, gimusio 1845 metais, krikšto tėvai buvo bajoras Feliksas Siesickis ir Apolonija, bajoro Adomo Sergevičiaus žmona.

Esama atvejų, kai bajorai ir kunigai buvo ir bajoraičių, ir baudžiauninkų nesantuokinių kūdikių krikštateviai. Galimas dalykas, kad kilmingųjų ir dvasininkų iniciatyva (sunku patikėti, kad vargana baudžiauninkė-samdinė pati būtų galėjusi kreiptis į nepalyginamai aukštesnės padėties žmones būti jos kūdikio krikštateviu) būti nesantuokinių vaikų krikšto tėvais buvo tam tikras būdas pabrėžti kiekvieno žmogaus vertę ir orumą, ypač jeigu prisiminsime paplitusią netolerantišką požiūrį į netekėjusias motinas ir nesantuokinius vaikus.

Įdomu ir tai, kad kartais ir dvarininkai kviesdavosi valstiečius savo vaikų krikštateviais. Štai 1852 metais bajorų Adomo ir Marijonos (Markevičiūtės) Kupscių, gyvenusių Kraštų dvare, sūnaus Nikodemo Jono krikšto tėvai buvo valstietis Jonas Kvietka ir Agota Stalionienė – našlė. Galbūt tokie bajorų ir valstiečių suartėjimo reiškiniai rodė, kad baudžiava jau eina į pabaigą.

Sunki rekrūto dalia

Lietuvos baudžiauninkų sūnums XIX amžiuje greta kitų vargų teko ir sunki rekrūto dalia: ilgametė tarnyba Rusijos kariuomenėje, toli nuo gimtųjų namų ir artimųjų, svetimoje tautinėje ir religinėje aplinkoje, nuolatinuose pavojuose. Šiaurės rytų Lietuvos dainose išliko prievarta imamo į rekrūtus bernelio skausmas:

*Ir sutikau pulkų vyrų
Su sukriom virvelam.*

*Ir suriša mana kojas
Ir baltas runkelas.*

*Ir išvežė mani jaunų
Svetimon šalalan.*

*Dvidešimt penki meteliai –
Ne viena denela.*

*Reiks gi jau ti ir numirti
Svetimoj šalalaj³⁰.*

³⁰ Aukštaičių melodijos. – V., 1990. P. 509–510.

Tiesioginių dokumentų apie rekrūtų gaudymą Žiobiškio apylinkėse rasti nepavyko. Tačiau baudžiauninkų revizijų sąrašuose ir metrikų knygose yra žinių apie rekrūtus ir jų žmonas, o XIX amžiaus antrosios pusės metrikuose – apie atitarnavusius atsargos kareivius. Aišku, tai padriki duomenys, bet ir jie atskleidžia vieną kitą rekrūtų dalios puslapį.

1834 metų Rokiškio grafystės ir 1858 metų Kazliškio, Kazliškėlio, Vengerinės ir kitų dvarų baudžiauninkų sąrašuose yra įrašų: „*rekrūtas ... metais*“. Pirmasis rekrūtas, rastas dokumentuose – Jonas Rudanis iš Lingėnų kaimo, paimtas į kariuomenę 1820 metais. Kazimieras Šnioka iš Vaidlonų užusienio rekrutuotas 1823 metais. Mitragališkis Juozapas Bliūdžius atiduotas į kareivius 1831 metais. 1829 metais metrikų knygoje minima rekrūto žmona Kotryna Deksnienė iš Vaidlonų kaimo. 1833 metais Degėniuose mirė Agota Gasiūnaitė-Eismontienė – rekrūto žmona.

Nemaža valstiečių paimta į rekrūtus 1851–1856 metais. Tai buvo Rusijos karų su Turkija, Kaukazo užkariavimo, Krymo karo metai. 1850 metais į rekrūtus paimtas Kazliškio dvariškio Bagdzevičiaus sūnus Ignotas. Galbūt tai buvo dvaro bausmė už tai, kad prieš penketą metų jo brolis pabėgo iš dvaro, galbūt irgi nuo rekrūtų prievolės. Pagojuosė į Rusijos kariuomenę rekrutuotas Juozapas Misiūnas (1853 m.), Antanas Raupukas (1854 m.), Martyniškiuose – Juozapas Šležas (1855 m.), Paplįmbalos užusieny – Aleksandras Ruželė (1854 m.), Pranas Latvėnas (1854 m.), Maciekų užusieny – Petras Danilavičius (1852 m.), Stašių užusieny – Jurgis Ruželė (1855 m.). Iš Kurkliėčių kaimo į svetimą kariuomenę buvo išgabenti Justinas Tamašauskas (1854 m.), Ignotas Stumbrys (1855 m.), iš Nātkiškių užusienio – Juozapas Masiulis (1854 m.). Iš Žiobiškio baudžiauninkų 1854 m. paimtas Tomas Kirstukas, o 1855 m. – jo bendrapavardis iš Kervelkių kaimo – Kajetonas Kirstukas. Iš viso turbūt nebuvo vietovių, kur caro administracija ir dvarininkai negaudė rekrūtų. Rokiškio krašto muziejaus archyve yra dokumentas, kuriuo baudžiauninkams nustatomas specialus mokestis. Jo lėšos eina rekrūtų gaudynėms apmokėti ir sugautiems rekrūtams aprengti.

Metrikų knygose yra įrašų apie atitarnavusius kareivius, jų santuoką ar mirtį. Jie jau nebevedinami, kaip įprasta, valstiečiais, o atitarnavusiais ar atsargos kareiviais. 1845 m. mirė Žiobiškyje gyvenęs Rusijos kariuomenės atsargos kareivis – Žitomiro jėgerių pulko trimitininkas Andrius Spitelis (ar Spilelis). 1848 m. palaidotas atsargos kareivis Antanas Kropienis, miręs Šilinkos (galbūt Šilagaly) užusieny (palaidotas Palėpio kapinėse). 1850 m. 67 metų amžiaus atsargos kareivis Kazimieras Žemaitis, gyvenęs Vilemiškio užusienyje, tuokiasi su 44 metų Pranciška Bliūdžiute iš Lingėnų kaimo. 1857 metais 48 metų amžiaus atitarnavęs atsargos kareivis Antanas Žalėvskis tuokiasi su 28 metų amžiaus Pranciška Misiūnaite. Abu gyvena Stašių užusienyje.

Pasibaigus baudžiavai, dokumentuose minimų kareivių daugėja, galbūt ir dėl to, kad trumpėja tarnybos laikas, o tai reiškia, kad daugiau žmonių paimama į kariuomenę. 1871 metais metrikų knygoje užfiksuotas kareivio Juozapo ir Uršulės (Lužaitės) Juodelių dukters, gimusios Stašių kaime, krikštas. Atsargos kareivis Juozapas, Baltazaro sūnus, Juodelis po dukters krikšto pragyveno dar 18 metų ir mirė nuo džiovos Stašių užusieny 1889 metais, turėdamas 70 metų amžiaus. Tai

buvo laikas, kai Žiobiškio parapijoje vis dažniau buvo laidojami kareiviai, tarnavę Rusijos kariuomenėje Krymo karo ar Rusijos–Turkijos karo metais. Vieni buvo atitarnavę nustatytą laiką, kiti pasiligoję ar sužeisti ir paleisti į tėviškę anksčiau.

1886 metais Vaidlonuose mirė 32 metų kareivis Juozapas, Mateušo sūnus, Deksnys. Tais pačiais metais Stramiliuose mirė 60-metis kareivis Jonas, Mykolo sūnus, Baublys, Kalpōkuose – 44 metų amžiaus Stanislovas, Antano sūnus, Jankūnas. Tai toli gražu ne visas rekrūtų iš Žiobiškio apylinkės sąrašas. Jų, matyt, būta daugiau. 1860 metais Rusijos kariuomenėje tarnavo apie 25 tūkstančius vyrų iš Kauno gubernijos. Tai maždaug tiek pat, kiek ir Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje prieš Antrąjį pasaulinį karą. Dar daugiau vyrų buvo mobilizuota į Rusijos kariuomenę 1914 metais. Daug jų padėjo galvas Pirmajame pasauliniame kare.

Į kapus kelelis pilkas...

Metrikų knygose mirtys pradėtos užrašinėti vėliausiai. XVIII šimtmečio knygose mirčių ir laidojimo įrašai pasirodė tik paskutiniame amžiaus trečdalyje. Galimas dalykas, kad tai atsitiko dėl to, jog kiekvienas kaimas turėjo savo kapines, kur laidojama buvo be kunigo. Tad klebonas laiku negaudavo informacijos apie parapijiečių mirtį, o galbūt jos nė nereikalavdavo.

Ir vis dėlto XVIII amžiaus pabaigoje prasideda metrikų įrašai apie mirusiuosius: užrašomas vardas, pavardė, amžius ir kokiose kapinėse palaidotas. Kartais užrašoma mirties priežastis. Vėliau mirties metrikų įrašai darėsi labiau informatyvūs. XIX amžiaus antrojoje pusėje prie suaugusių žmonių mirties įrašo prisidėjo nuoroda, ką velionis paliko: našlę, našlį (užrašoma ir mergautinė pavardė), sūnus ir dukteris. Pažymima, kur velionis palaidotas (kaimo ar parapijos kapinėse), kas jį laidojo (kunigas ar šeima). Tuo būdu mirčių metrikai darosi pakankamai informatyvūs.

XIX amžiaus pirmoji pusė – palyginti ramus laikas, kai kaimai jau buvo atsigavę po 1710 metų maro pasekmių, kai buvo atsikūręs iki maro buvęs gyventojų skaičius, kai buvo kiek pagerėjęs gyvenimo lygis, žmonės, kiek tai įmanoma baudžiauninkams, tapę turtingesni. Bet žmonių amžiaus vidurkis buvo mažas. Nors šeimose vaikai gimdavo maždaug kas antri metai, tačiau netoli 50 procentų gimusiųjų mirdavo kūdikystėje. Apie naujagimių mirties priežastį dažnai buvo užrašoma: „*mirė nuo įgimto silpnumo*“. Tačiau ir suaugusiųjų amžius nebuvo ilgas.

Šių eilučių autorius padarė Mitragalio kaimo 1825 metų sąrašo demografinę analizę. Kaime, kur dešimtyje sodybų gyveno 115 žmonių, asmenys iki 30 metų amžiaus sudarė keturis penktadalius gyventojų. Vadinasi, į kitą gyvenimo atkarpą – tarp 30 ir 60 metų – pakliūdavo tik vienas penktadalis kaimo žmonių. Šešiasdešimtmečių ir vyresnių buvo tik trys žmonės³¹.

Einant laikui, žmonių amžius darėsi ilgesnis. Naujagimių mirtingumas per visą XIX šimtmetį buvo didelis. Bet metrikų knygose matome vis daugiau žmonių, kurie mirė turėdami 70 ar 80 metų

³¹Deksnys B. Vieno kaimo saulėtekiai ir sutemos // *Socialinės grupės: raiška ir ypatumai*. – V., 1998. P. 80–89.

amžiaus. Dažniau rašoma, kad žmogus „*mirė nuo senatvės ar sukriošimo*“. Imamos užrašinėti ir ligos. Tarp jų dažna *karštinė (ot goriački)*. Galimas dalykas, kad daugeliu atvejų taip vadinta dėmėtoji šiltinė. Kaip daugelio žmonių mirties priežastis nurodoma liga, žmonių vadinta *gumbu* (lenkiškai rašoma – *od wereda*). Šis žodis, matyt, apėmė įvairius pūlinius, votis, vėžį, galbūt ir apendikso uždegimą, kurio tais laikais žmonės konkrečiau nepažinojo. Dar viena liga, kuri nurodoma kaip daugelio žmonių – jaunų ir senų mirties priežastis – *džiova (od suchot)*. Pasirodo, tai buvo ne tik skurdžiai gyvenusių XIX amžiaus pabaigos inteligentų, bet ir kaimo žmonių, daugelio mūsų valstietiškujų protėvių, mirties priežastis.

XIX amžiaus pradžioje beveik kiekvienas kaimas turi savo kapinaites. Bet Žiobiškiui tapus parapijos centru, čia įkurtos ir parapijos kapinės. Metrikuose Žiobiškio kapinės imtos vadinti parapijos kapinėmis nuo XIX šimtmečio pradžios. Nuo tada mirusius žiobiškėnus jau laidojo kunigas. Tik retais atvejais randame įrašą, kad mirusį žiobiškėną palaidojo šeima. Gali būti, kad taip atsitikdavo kunigui kur nors išvykus. Kartais parapijos kapinėse laidojamas vienas kitas velionis ir iš tolimesnių kaimų. Gali būti, kad tai buvo parapijai kuo nors nusipelnę ar šiaip autoritetingi valstiečiai.

Be parapijos kapinių, visą laiką veikė ir kaimų kapinaitės. Metrikų knygose jos kartais vadinamos partikuliarinėmis-dalinėmis. Kapinaitės buvo daugelyje kaimų. Jas turėjo Lingėnai, Vaīdlonai. Į Mītragalio kapinaites mirusiuosius vežė laidoti ir Vīlemiškio, Laūkagalio bei Plunksnōčių užusienių gyventojai. Turėjo kapines Stepōnių kaimas, Kervelkiaī, nedidelis Degsnių kaimas. Jos buvo ir vakariniuose Žiobiškio parapijos kaimuose. Nors ir mažytis buvo Stašių užusienis, bet ir jis turėjo savas kapinaites. Jos buvo Kurkliēčių, Vīkonių, Rāišių kaimuose, Patīlčiuose, Kalpōkuose, Pagojuosē, Degēniuose, Uvaīniuose. Net XIX ir XX amžių sandūroje, kai dauguma parapijiečių laidojo mirusiuosius Žiobiškyje, vakarinės Nemunėlio pakrantės kaimų žmonės ir toliau laidojo savo artimuosius vietos kapinaitėse. Pietiniai parapijos kaimai irgi turėjo kapinaičių. Gaģiškių užusienio žmonės mirusiuosius laidojo Butēkių, Kalpōkiškio užusienio gyventojai – Baltūšių kapinėse. Vengerinės dvarininkai Kupsciai buvo laidojami tai Žiobiškio parapijos kapinėse, tai Brýzgių kapinaitėse, kur laidotuvėse dalyvaudavo taip pat Žiobiškio klebonas. Savo kaimų kapinaitėse valstiečiai laidojo mirusiuosius patys, be kunigo. Metrikų knygose dažniausiai rašoma, kad kūdikį palaidojo tėvai, o suaugusį – giminės (kartais rašoma – parapijiečiai). Tiesa, 1849 metais klebonas Petras Vaitkevičius bandė pats laidoti mirusiuosius ir kaimų kapinaitėse. Apie tai 1849 metų metrikų knygoje yra daug įrašų. Bet, matyt, šiam darbui neužteko jėgų ar laiko. Po metų tokie įrašai išnyksta. Bet tada jau ima ryškėti nauja tendencija: ima daugėti Žiobiškyje laidojamų žmonių iš įvairių kaimų.

Žiobiškio krašto kaimus dažnai siaubė epidemijos. Jos varė į kapus ir vaikus, ir suaugusiuosius, neretai ir vienus, ir kitus kartu. Gausų mirtingumą XIX amžiaus pradžioje metrikų knygos rodo 1804, 1809, 1815 metais. Mirties priežastys to meto metrikuose dar neužrašytos, bet pagal mirčių – ir vaikų, ir suaugusiųjų – gausą galima manyti, kad tai buvo epidemijų metai. Vėliau, kai buvo pradėtos užrašinėti mirties priežastys, galima susidaryti aiškesnį ligų ir epidemijų vaizdą.

1901 metais Žiobiškio parapijoje mirė 104 žmonės. Kaip užrašyta metrikuose, senesnieji mirė nuo senatvės, kiti nuo džiovos ar gumbo, kūdikiai dažniausiai „nuo kosulio“. Panašūs įrašai ir 1902 metų metrikuose. Tada mirė 82 parapijiečiai: senesnieji – nuo senatvės ar iškrišimo, dvylikmečiai–aštuoniolikmečiai – nuo džiovos, vaikai – nuo kokliušo ar skarlatinos. Per 1904 metų rugpjūčio–gruodžio mėnesius mirė 16 vaikų.

1912 metais per Žiobiškio parapiją perėjo dėmėtosios šiltinės epidemija, nusinešusi daug vaikų ir suaugusiųjų gyvybių. Per ją mirė ir Žiobiškio klebonas – 44 metų amžiaus kunigas Vincentas Zapkus. Tų pačių metų vidury vaikų šienavo difterito ir skarlatinos epidemijos.

Sunki dizenterijos epidemija įsisiautėjo 1915 metų vasarą. Tai buvo I pasaulinio karo laikas. Iš vakarų prie Žiobiškio krašto artėjo fronto linija. Kaimai buvo pilni kareivių-pėstininkų ir raitelių. Dėl jų gausos dar labiau pablogėjo kaimų sanitarinė būklė, kuri ir ramiais laikais nebuvo gera. Dizenterijos padarinius apsunkino nauja skarlatinos ir difterijos epidemija. Praktiškai Žiobiškio apylinkėje nebuvo kaimo, iš kurio tą karo vasarą epidemijos nebūtų pareikalavusios aukų. Kai kur net labai gausiai. Šios nelaimės nebuvo išimtinis Žiobiškio krašto bruožas. Viso dekanato mirčių metrikų knyga, palyginti su ankstesniais metais, pastorėjo beveik dvigubai.

Trumpa Antano Strazdo viešnagė

XVIII ir XIX amžių sandūroje Šiaurės rytų Lietuvoje sužibo nauja poezijos žvaigždė – Antanas Strazdas, oficialiai vadintas Drozdovskiū, o žmonių – tiesiog Strazdeliu. Jo sukurtas dainas žmonės priėmė kaip savas. Jos virto liaudies dainomis. Strazdelio vardu plito ir tokios dainos, kurių jis gal ir nekūrė. Nežinia kieno sukurtos, išreiškdamos baudžiauninkų lūkesčius, jos taip pat buvo dainuojamos kaip Strazdelio. Dar mano atminty buvo dainuojama daina apie vargšą baudžiauninką Dominyką:

*Ateina urėdas,
O paskui tijūnas.
Dominyko nabagėlio
Dreba visas kūnas.*

Kadangi netoliese gyveno valstietis, vardu Dominykas, kurio mėgstamas keiksmazodis buvo „perkūnas“, tai paskutinisis dvielis buvo keičiamas:

*Dominyko kūnas
Dreba kaip perkūnas.*

Antanas Strazdas buvo ne tik ryškus kūrėjas, bet ir labai prieštaringa asmenybė. Būdamas kunigu, jis prastai sutardavo su savo profesijos broliais, tuo

labiau su dvarininkais. Gyvenime jis buvo kažkuo panašus į šiuolaikinius hipius. Atrodo, kad, kaip kunigas, pažeisdavo celibatą. Buvo aštraliežuvis ir nelabai prognozuojamų poelgių žmogus. Tad bažnytinės vyresnybės ir dalies konfratūrų nebuvo mėgiamas, blaškėsi iš parapijos į parapiją, kartais visai užleisdavo kunigo pareigas.

Ir vis dėlto negalima šių Strazdui priskiriamų bruožų vertinti vienaprasmiškai. Jo biografijos tyrinėtojas Vincas Maciūnas rašė, kad neigiamais bruožais Strazdas neišsiskyrė iš kitų. Analizuodamas 1828 metų Obelių dekanato vizitacijų dokumentą, V. Maciūnas atkreipė dėmesį į tai, kad „dekanas nemažiau blogybių (neleistinų santykių su moterimis, girtuokliavimo, godumo, net muštynių) priskyrė daugeliui kitų kunigų, o kai kuriuos dar blogiau kaip Strazdą apibūdino“. Kartu literatūros istorikas atskleidžia bruožus, kuriais Strazdas teigiamai išsiskyrė iš jį supusios aplinkos. Jis pabrėžia didesnę Strazdo mokytumą, „kurį aiškiai rodo ne tik jo literatūriniai polinkiai, bet ir išlikę raštai Vilniaus vyskupijos vyresnybei – stilingi, sąmojingi, pridėti taiklių Šv. Rašto citatų“³².

Stumdomą iš vietos į vietą, niekur pastoviau neištvirtinantį kunigą Antaną Strazdą Vilniaus vyskupijos vadovybė nusprendžia aprūpinti parapija. 1820 metų pradžioje Obelių dekanas Jonas Valentinavičius gauna vyskupijos nurodymą pavesti Strazdui Žiobiškio bažnyčios administravimą. Tai buvo galbūt vienintelis šansas Strazdo gyvenime tapti klebonu.

1820 metų gegužės 6 d. dekanas parašė raportą į Vilnių, kad dėl užtrukusios kunigo Antano Strazdo ligos (Strazdas beveik visą žiemą sirgo gelta) jis laiku negalėjo įvykdyti gauto nurodymo perduoti jam Žiobiškio bažnyčios administravimą. Dėl to, pasitraukus iš šių pareigų kunigui Bankovskiui, jis turėdavęs siųsti už trijų mylių savo vikarą, kad susirinkusiems Žiobiškio parapijiečiams būtų laikomos pamaldos. Dekanas 1820 metų balandžio 22 dieną nuvežė Strazdą į Žiobiškį, kad šis perimtų parapijos reikalus. Tačiau, kaip rašoma dekanato raporte, kunigas Antanas Strazdas, pabuvęs keletą dienų Žiobiškyje, sugrįžo į Kamajus ir paaiškino, kad neradęs ten sau jokių patogumų ir nei kuo žemę dirbti ir sėti. Todėl jis atsisakęs perimti parapijos administravimą. Dekanas savo ruožtu perėmė bažnyčios raktus ir pranešė apie tai vyskupijai³³.

Antano Strazdo kūrybos tyrinėtojas V. Vanagas mano, kad klebono pareigos, garantuojančios geresnę materialinę ir visuomeninę padėtį, galėjo sugundyti Strazdą. Tačiau jis, matyt, nebepanoręs apsikrauti pareigomis, kurios jam nedavė dvasinio pasitenkinimo. Tyrinėtojo požiūriu, Žiobiškio parapija buvo tokia vieta, į kurią pretendentų nebuvo. Remdamasis archyvine medžiaga, jis rašo, kad 106 rublius pinigais, kuriuos sudarė procentai nuo įdėto į Vengrinės dvarą kapitalo, iš dvaro savininko Kajetono Kupscio buvę nelengva atgauti, be to, ir parapija pajamų beveik nedavė. V. Vanagas mano, kad Strazdas, matyt, žinojo apie priežastis, dėl kurių iš šios parapijos pasitraukė kunigas Bankovskis, o šis skundėsi koliautoriaus Kupscio daromais nesibaigiančiais nemalonumais³⁴. Ką reiškia konfliktai su dvarininkais, Strazdas gerai žinojo iš gyvenimo patyrimo.

Poetas grįžo į Kamajus, kur išgyveno aštuonerius metus, kol 1828 me-

³²Maciūnas V. *Pluoštas dokumentų apie Antaną Strazdą // Aidai*. 1963. Nr. 8. P. 217.

³³Vanagas V. *Antanas Strazdas*. – V., 1968. P. 318.

³⁴Ten pat. P. 88.

tais, apkaltintas nusikaltimais dvasininkų luomo etikai, buvo nugabentas atgailauti į Pažaislio vienuolyną.

Taigi trumpas buvo poeto ir kunigo Antano Strazdo susitikimas su žiobiškėnais. Galimas dalykas, kad ne taip jau daug žmonių spėjo su juo pabendrauti, tuo labiau, kad Strazdą tuo metu domino vienas konkretus klausimas: pasilikti jam Žiobiškyje, ar ne. Ir tai, kad jis pasirinko neigiamą atsakymą į šį klausimą, matyt, nėra pačių žiobiškėnų kaltė. Kitose šalyse žymaus kūrėjo pabuvojimas kurioje nors vietovėje tampa jos pasididžiavimu. Žiobiškėnai šį poeto apsilankymą buvo pamiršę. Puoselėjant krašto kultūros tradicijas, verta atkurti žmonių atmintyje ir Antano Strazdo, ir Motiejaus Valančiaus, ir Antano Mackevičiaus, ir kitų įžymių žmonių pabuvojimą, daryti jį sudėtine krašto kultūrinės sąmonės dalimi.

Paskutinioji Vengerinės dvaro baudžiauninkų karta

1858 metais vyko paskutinė baudžiauninkų revizija. Rytinėje Žiobiškio krašto dalyje, kur kaimai priklausė Rokiškio grafystės dvarams, yra tik 1834 metų revizijos sąrašai. Tuo tarpu Vengerinės dvaro, kuriam priklausė ir Žiobiškio kaimas, baudžiauninkai surašyti 1858 metais. Toks surašymas įvyko ir Kazliškio, Kazliškėlio, Konstantināvos dvarams priklausiusiuose kaimuose.

Adomui Kupsciui priklausiusio Vengerinės dvaro valstiečių sąrašas sudarytas 1858 metų gegužės mėn.³⁵ Jis yra informatyvus: užrašyta visų valstiečių – ir suaugusiųjų, ir vaikų, ir vyrų, ir moterų – vardai ar pavardės, amžius. Pagal rusišką tradiciją užrašyti ir dalies gyventojų, bent jau sodybų šeimininkų, tėvavardžiai. Tai suteikia taip pat svarbios informacijos, ypač norint sudaryti giminės medžius. Sodybų šeimininkų tėvavardžiai didesnės reikšmės neturi, nes neužrašytos šių moterų mergautinės pavardės.

Sąrašas pradedamas dvariškiais. Tai, atrodo, valstiečiai, dirbantys įvairius darbus pačioje dvaro sodyboje. Štai 1858 metų Vengerinės dvariškiai:

Ignotas (Jokūbo s.) Kastanauskas 34 m., jo žmona Marija 28 m., jų sūnūs: Konstantinas (7 m.), Ignotas (4 m.).

Ignotas (Jurgio s.) Gasiūnas 37 m.

Dominykas (Jono s.) Kastanauskas 38 m., jo žmona Uršulė 39 m., jų samdinė Elžbieta 25 m.

Benediktas (Mykolo s.) Gagiškis (užrašyta – Gaigiškis) 22 m.

Pranciškus (Motiejaus s.) Tuskas 51 m.

Petras (Antano s.) Kirstukas (1850 m. buvo 21 m., mirė 1854 m.).

Juozapas (Dovydo s.) Kastanauskas 20 m.

Ignotas (Kristupo s.) Kastanauskas 39 m. ir jo sūnus Kazimieras (prie šių trijų Kastanauskų yra prierašas, kad po dalybų su (dvarininko?) broliu jie perkelti į Novoaleksandrovsko apskrities Skočiūnų dvarą). Ignoto žmona Elžbieta ir dukterys Ona bei Pranciška taip pat perkeltos į minėtąjį dvarą.

Ignotas (Jokūbo s.) Kirstukas 25 m., jo žmona Elžbieta, taip pat Ieva Kastanovskaja (iš užrašymo sunku spręsti, ar tai Kastanauskaitė, ar Kastanauskienė), 49 m.

³⁵LVA. F. 1262. Ap. 1. B. 51. L. 67–80.

1858 m. Vengerinės dvaro revizijos sąrašo pirmųjų lapų faksimilė. LVIA. F. 1262. Ap. 1. B. 51. L. 68–69

РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА					
1858 года Мая 19 дня Подпиской Губернии Новоселицкой губернии Присяж. Фельдшеря Стегорина Мельничукъ Анна Куртисъ					
Семья.		Мужескій полъ	По послѣдней ревизии состо- ло и послѣ- дой прибаво.	Цѣзъ того числа бы- ло.	Нашѣ на лицо.
№ 0 ревиз- ии.	№ 10 ревиз- ии.		Лѣта.	Когда имсн- но.	Лѣта.
		Дворовики			
		Присяж. Фельдшеря Стегорина			
		Мельничукъ Анна Куртисъ	24.		34.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	4.		4.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	4.		5.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	29.		37.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	31.		38.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	14.		22.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	42.		51.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	31.		31.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	21.		21.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	29.		29.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	4.		4.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	19.		25.
		Присяж. Фельдшеря Стегорина	58.		58.
		Мельничукъ Анна Куртисъ	24.		32.
		Мельничукъ Анна Куртисъ			7.
Итого мужескаго пола на лицо			11.		

Žiobiškio kaime valstiečiai surašyti pagal sodybas. Atrodo, kad sodybos numeruotos einant per kaimą iš rytų į vakarus. Atkreipkime dėmesį, kad daugelyje sodybų gyvena po kelias šeimas, taip pat ir nė vienai šeimai nepriklausą žmonės, dažniausia samdiniai arba kamininkai.

I sodyba. Jurgis (Andriaus s.) Avižienis (1850 metais buvo 58 metų amžiaus, mirė 1855 metais). Jo sūnus Adomas 32 m., Adomo žmona Elžbieta 25 m., Adomo sūnus Pranciškus 7 m., duktė Viktorija 6 m., antrasis sūnus Juozapas 0,5 m., duktė Pranciška 2 m. Mirusiojo Jurgio Avižienio antrasis sūnus Juozapas, 1850 m. turėjęs 20 m., 1854 m. atiduotas į rekrūtus.

Šioje sodyboje gyveno Justinas (Jokūbo s.) Kirstukas, 19 m.

РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА				
1850 года июля 17. дня Новелитской Губернии Ново-Викторского уезда. Железнодорожная волость. Александровская с/п. волость. Казанского уезда.				
Семья.		Женский полъ.	Во временной отлучкѣ.	Письма на лицо.
№ 9 реви-зии.	№ 10 реви-зии.		Съ котораго армянск.	дѣт.
		Добровольскіе		
		Родовладѣль: Александръ Александровичъ		
		Имярек: жена: Мария Александровна		28.
		Домашнихъ детей: Урсула Александровна		39.
		ея. Сестры: Елена Александровна		25.
		Начальница: Елена Александровна (Сестра)	Мо	"
		ея. дѣти: Анна	"	"
		Франциска	ея	"
		Начальникъ: Елена Александровна		25
		ея. Александръ Александровичъ		49
		Добровольскіе. Макашицы		
		Имярек: жена: Елена Александровна		25.
		ея. дѣти: Александръ		6
Итого женскаго пола на ямѣ				

(tesinys)

Taip pat Stanislovas (Motiejaus s.) Kirstukas 46 m., jo žmona Ieva 34 m., sūnūs: Dominykas 16 m. ir Jonas 5 m.; dukterys: Elžbieta 15 m., Marija 13 m., Ona 10 m., Uršulė 3 m.

Čia gyvena ir Gasiūnų šeima: Mykolas (Jokūbo s.) Gasiūnas 41 m., jo žmona Teresė 38 m., sūnūs: Jurgis 7 m., Kazimieras 5 m., Ignotas 0,5 m.; dukterys: Marija 18 m., Ona 11 m., Agota 3 m.

Gyveno šioje sodyboje ir Kastanauskai: Anupras (Kazimiero s.) Kastanauskas 39 m., jo žmona Ona 38 m., sūnus Antanas 12 m., duktė Pranciška 14 m., Anupro brolis Juozapas 25 m.

Čia gyvena ir Anupro tėvo Kazimiero brolis Jokūbas. 1850 m. jis buvo 67 m. amžiaus, mirė 1852 m.

Čia užrašyta ir dar viena Kastanauskų šeima: Adomas (Vincento s.) Kastanauskas 30 m., jo žmona Aneta (o gal Anelė?) 30 m., sūnūs: Ignotas 4 m., Juozapas 0,5 m.

(tęsinys)

РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА						
18 года		для				
Семья.		Мужеский пол.		По последней ревизии состо- яло и после оной пришло.	Изъ того числа вы- было.	Иных на- лицо.
№ 9 ревизии	№ 10 ревизии			Лѣта.	Когда имен- но.	Лѣта.
		24. Косовичи		20	1855	12
		Евдokia 27, сошея Косовичъ		20	1855	10.
		Иванъ Александръ Косовичъ		28		16.
		Степанъ Александръ Косовичъ		8		5
		его сошея Степанъ		23	1855	41.
		Михаилъ Александръ Косовичъ		39		7.
		его сошея Степанъ		39		5.
		Климентъ Александръ		39		5.
		Иванъ Александръ		39		39.
		его сошея Степанъ		4.		12.
		Александръ Иванъ Косовичъ		27		25.
		Михаилъ Александръ Косовичъ		27	1855	39.
		его сошея Степанъ		27		6.
		Антонъ Александръ Косовичъ		27		4.
		его сошея Степанъ		27		12.
2	2	Александръ Степанъ Косовичъ		24.		39.
		его сошея Степанъ		24.		6.
		Александръ Степанъ		24.		4.
		Антонъ Степанъ		24.		12.
		Александръ Степанъ Косовичъ		28.	1855	
Итого мужескаго пола на лицо 20						

Neaišku, ar paskutiniai saraše Rožė Kostanovska 25 m. buvo sodybos šeimininko ar kurios nors kitos čia gyvenančios šeimos samdinė.

II sodybos šeimininkas – Augustas (Jurgio s.) Kirstukas 32 m. Jo žmona Kotryna 28 m., sūnūs Juozapas 6 m., Antanas 0,5 m., duktė Elžbieta 9 m. Samdinė Ona Kastanovska 35 m., jos nesantuokinė duktė Viktorija 0,5 m.

Augusto brolis Kajetonas, 1850 m. buvęs 28 m. amžiaus, mirė 1855 m.

Augusto motina Barbora 60 m. amžiaus.

Šioje sodyboje taip pat gyveno 12 m. samdinyš – pusbernis Pranciškus Baltušis.

III sodyba priklausė Dovydui (Jokūbo s.) Kastanauskui. 1850 m. jis turėjo 59 metus, mirė 1855 m. Jo sūnus Silvestras (1850 m. turėjo

25 metus amžiaus) mirė taip pat 1855 m. Dovydo sūnus Augustas 23 m., matyti, liko sodybos šeimininku. Jo žmona Ona buvo 25 m., duktė Juzefa – 1 m. Čia gyveno ir trečiasis Dovydo sūnus Dovydas (15 m.) ir duktė Pranciška (18 m.).

IV sodybą valdė Juozapas (Baltramiejaus s.) Serapinas 50 m. Jo žmona Karolina 36 m., sūnus Petras 9 m., dukterys: Ona 18 m., Teresė 13 m., Uršulė 11 m., Nastazija 7 m. Gyveno čia ir sodybos šeimininko broliai. Pirmasis brolis Kazimieras 43 m., jo žmona Brigita 36 m., sūnūs: Adomas 16 m., Juozapas 5 m.; duktė Kotryna 12 m.

Antrasis šeimininko brolis Adomas 36 m., jo žmona Anelė 25 m., sūnūs: Pranciškas 6 m., Juozapas 2 m.; duktė Anelė 3 m.

Trečiasis Juozapo Serapino brolis Jurgis 33 m., jo žmona Antanina 30 m., jų duktė Elžbieta 0,5 m.

V sodybą valdė Antanas (Mykolo s.) Kastanauskas 30 m. Jo žmona Darata buvo 26 m.

Čia gyvenęs Juozapas (Jono s.) Kvetka mirė 1857 m. (1850 m. jis buvo 40 m. amžiaus). Liko jo sūnus Juozapas 29 m., kurio žmona Elžbieta buvo 28 m., jų dukterys: Anelė 5 m., Viktorija 3 m., Uršulė 2 m.

Šioje sodyboje gyveno Steponas (Pranciškaus s.) Kirstukas 39 m., jo žmona Stefanija 38 m., dukterys: Petronėlė 6 m. ir Teresė 4 m.

Šiame ūkyje buvo samdinė Grasilda Kastanauskaitė 21 m.

VI sodybą priklausė Baltramiejui (Jono s.) Kastanauskui 43 m., ir jo žmonai Konstancijai 38 m.

Čia gyveno Baltramiejaus brolis Petras. 1850 m. jis buvo 23 m., 1853 m. atiduotas į rekrūtus.

Antrasis Baltramiejaus brolis Benediktas 35 m., jo žmona Uršulė 25 m., sūnūs: Ignotas 9 m. ir Antanas 0,5 m.; dukterys: Pranciška 5 m. ir Juzefa 3 m.

Šioje sodyboje buvo 20 m. amžiaus samdinė Leonora Gagiškytė. Be to, čia gyveno Uršulė Gagiškienė 50 m. ir jos duktė Domicelė 10 m.

VII sodybą priklausė Sebastijonui (Pranciškaus s.) Kirstukui 39 m. ir jo žmonai Barborai 20 m. Kirstuko sūnūs: Kazimieras 15 m., Pranciškus 12 m., Baltramiejus 7 m.; dukterys: Uršulė 10 m. ir Nastazija 3 m.

Samdinė Teresė buvo 20 m. amžiaus.

Čia gyveno Antanas (Motiejaus s.) Kirstukas 55 m., jo sūnus Jurgis 24 m., Jurgio žmona Kotryna 24 m. ir jų duktė Uršulė 2 m.

Buvo čia ketverių metų, veikiausiai našlaitis, Petras (Stepono s.) Kirstukas.

Sodyboje gyveno Juozapas (Kristupo s.) Kastanauskas 20 m., taip pat 28 m. Pranciškaus (Juozapo s.) Baltušio šeima: žmona Elžbieta 25 m., jų sūnus Juozapas 7 m., duktė Aneta 1 m.

Šiame ūkyje tarnavo Teklė Kastanauskaitė 30 m., jos nesantuokinė duktė Leonora 13 m. ir Pranciška Kirstukaitė 14 m.

VIII sodybos ankstesnis šeimininkas Steponas (Mykolo s.) Kirstukas, 1850 m. turėjęs 55 metus, mirė 1855 m. Surašymo metu čia gyveno Juozapas (Motiejaus s.) Kirstukas 38 m., jo žmona Uršulė 38 m., sūnus Antanas 3 m. ir duktė Barbora 2 m.

IX sodybos šeimininkas Nikodemus (Ignoto s.) Kastanauskas 36 m., jo žmona Petronėlė 28 m., dukterys: Viktorija 10 m., Elžbieta 5 m. ir Nastazija 3 m.

Šeimininko brolis Kazimieras 34 m., jo žmona Anelė 25 m. ir duktė Leonora 0,5 m.

Šiame ūkyje buvo samdinė Agota Baltušytė 30 m.

Veikiausiai irgi samdinys Pranas (Ignoto s.) Gasiūnas turėjo 30 m. 1854 m. miręs Mykolas (Mykolo s.) Gagiškis (vėl rašoma Gagiškis) 1850 m. turėjo 47 metus.

Gyveno čia ir 12-metis Antanas (Pranciškaus s.) Baltušis, veikiausiai samdomas piemenukas.

Grąžių užsienių buvo sodyba, kitados priklausiusi Motiejui (Mykolo s.) Kirstukui, kuris 1850 m. turėjo 59 metus, o mirė 1852 m.

Jo sūnus Feliksas 39 m., žmona Domicelė 30 m., sūnūs: Juozapas 9 m., Kazimieras 6 m., Antanas 4 m. ir Jurgis 2 m.

Felikso pirmasis brolis Kazimieras 33 m., jo žmona Kotryna 33 m., sūnūs: Kazimieras 6 m. ir Petras 4 m.

Antrasis Felikso brolis Zigmantas 30 m., jo žmona Domicelė 25 m., dukterys: Pranciška 5 m. ir Aneta 3 m.

Trečiasis brolis Tomas, 1850 m. turėjęs 15 metų, paimtas į rekrūtus 1854 m.

Šiame ūkyje gyveno ir šeiminkų giminaitė Elžbieta Kostanovskaja 30 m.

Vengerinės dvarui priklausiusiame **Kervelkių** užsienyje buvo trys Kirstukų sodybos. **I sodybos** šeiminkas Benediktas (Motiejaus s.) Kirstukas 50 m., jo žmona Teresė 54 m.

21 m. Benedikto sūnus Jokūbas turėjo žmoną Anelę 20 m.

Jaunesni Benedikto sūnūs: Konstantinas 13 m., Jonas 11 m., Justinas 10 m.; duktė Ona 19 m.

Šioje sodyboje gyveno ir Benedikto brolis Gasparas 37 m., jo žmona Kotryna 33 m., sūnūs: Juozapas 10 m., Benediktas 4 m., Konstantinas 2 m.; dukterys: Ieva 8 m. bei dvynės Juozapota ir Uršulė 6 m.

Šioje sodyboje gyveno Vinclavų šeima: Juozapas (Jono s.) Vinc-lavas 42 m., žmona Magdalena 35 m., sūnus Jurgis 3 m., duktė Vik-torija 5 m.

Kajetonas (Antano s.) Kirstukas, 1850 m. turėjęs 23 m., 1855 m. paimtas į rekrūtus. Kajetono žmona Rozalija 34 m., sūnus Jurgis 3 m., duktė Uršulė 4 m.

II sodyba priklausė 65 m. Kazimierui (Adomo s.) Kirstukui.

Čia gyveno Dominykas (Motiejaus s.) Kirstukas 38 m., jo žmona Juozapota 32 m., jų sūnūs: Dominykas 11 m., Kazimieras 9 m., Antanas 3 m.; duktė Uršulė 2 m.

Šiame ūkyje tarnavo Kristina Kastanauskaitė 20 m., taip pat gyveno Tadeušas (Jokūbo s.) Gasiūnas 57 m. ir Pranciškus (Jurgio s.) Gasiūnas 20 m.

III sodybą valdė Adomas (Jokūbo s.) Kirstukas 43 m. su žmona Agota 38 m., sūnūs: Kazimieras 18 m., Juozapas 11 m.; dukterys Agota 16 m., Pranciška 14 m.

Adomo Kirstuko sodyboje buvo samdinė 38 m. Darata Baltušytė.

1852 m. čia mirė Juozapas (Jurgio s.) Gasiūnas, 1850 m. turėjęs 45 m.

Motiejus (Jokūbo s.) Kirstukas, 1850 m. turėjęs 25 m., 1855 m. paimtas į rekrūtus.

Šioje sodyboje gyveno Justinas (Mykolo s.) Gagiškis (užrašyta Gaigiškis) 39 m., jo žmona Antonija 38 m., Justino brolis Pranciškus 27 m., jo žmona Juzefa ir antrasis Justino brolis Juozapas 26 m.

Čia užrašyta ir 20 m. samdinė Grasilda Kirstukaitė, taip pat 30 m. Karolina Kastanovskaja.

Adomui Kupsciui priklausė ir **Baltūšių** užsienis su dviem baudžiauninkų sodybom (Metrikų knygoje minimi Baltūšiuose gyvenę bajorai. Galimas dalykas, kad jų čia gyventa ir 1858 metais, tačiau surašinėjami buvo tik valstiečiai, tad bajorai į sąrašus nepateko).

I Baltušių užusienio valstiečių **sodyba** priklausė Benediktui (Mottejus s.) Baltušiu 54 m. ir jo žmonai Benediktai 49 m. Jų sūnūs: Justinas 26 m., Stanislovas 20 m.; duktė Domicelė 21 m.

1856 m. šioje sodyboje mirė Konstantinas (Jurgio s.) Kirstukas, 1850 m. turėjęs 30 m. Surašymo metu gyveno jo našlė Domicelė 30 m., sūnūs: Dominykas 9 m., Jonas 6 m. ir duktė Nastazija 4 m.

Tarnavo šiame ūkyje 30 m. Teresė Kastanauskaitė, turėjusi 4 m. nesantuokinį sūnų Dominyką.

Taigi penkiolikoje buvusių Vengerinės dvaro vienkiemių surašyta 110 vyrų ir 117 moterų. Sąrašą savo parašu patvirtino dvarininkas Adomas Kupscis ir komisijos pirmininkas (už jį pasirašė apskrities teisėjas Mončinskis).

Pridėti du papildomi sąrašai.

Pirmajame surašyti baudžiauninkai, perkelti iš Kupscio Kraštų dvaro į jo Vengerinės dvarą:

Mateušas (Antano s.) Filinovskis 67 m., jo sūnus Mykolas 37 m., Mykolo žmona Barbora 31 m. ir jų sūnus 6 m.

Taip pat Feliksas (Adomo s.) Filinovskis 19 m., Adomo sesuo Rozalija 30 m., Felikso seserys Margarita 23 m. ir Kotryna 19 m.

Iš viso – 4 vyrai ir 4 moterys.

Per papildomą reviziją surašyti laisvieji žmonės: Grasilda (Mykolo d.) Sabinska 48 m., jos nesantuokiniai sūnūs: Anicetas 23 m., Dyzma 17 m.; taip pat dukterys: Pulcherija 19 m., Prudencija 14 m. Iš viso: vyrų – 2, moterų – 3.

Antanas Mackevičius veda sukilėlių koloną

Svarbiausias 1863 metų sukilimo įvykis Žiobiškio krašte – tai Antano Mackevičiaus vedamo sukilėlių dalinio žygis per Žiobiškį. Tų metų pavasarį, kai Zigmantas Sierakauskas tapo Lietuvos sukilėlių kariniu viršininku ir Kauno vada, Andriónišio miškuose prie Anykščių jis subūrė gausias sukilėlių jėgas – apie 2500 žmonių. Pagal jo planą – išplėsti sukilimą visoje Lietuvoje ir Kurše – sukilėlių daliniai trimis kolonomis patraukė į šiaurę – į Biržų apylinkes.

Tai buvo ne tik karinis, bet ir agitacinis žygis: skleisti sukilimo idėjas, papildyti sukilėlių gretas naujais kovotojais. Sierakausko kolona žygiavo per Salàs, Skāpiškį, Pāndēlį, Panemūnį ir Pāpilį. Kairiuoju sparnu per Kūpiškį ir Vabalnišką ėjo Boleslovo Kolyškos vadovaujami sukilėliai. Dešiniojo sparno sukilėlių kolona, vadovaujama Antano Mackevičiaus, iš Salū pasuko į Kāmajus, iš kur per Rokiškį, Žiobiškį turėjo atvykti į Biržų apylinkes ir susijungti su pagrindinėmis sukilėlių jėgomis. Deja, Mackevičiaus kolona į susitikimo vietą pavėlavo, o Sierakausko ir Kolyškos daliniai 1863 metų gegužės 6 d. ties Gudiškais keturias valandas trukusiame mūšyje su generolo Ivano Ganeckio daliniais patyrė pralaimėjimą. Antano Mackevičiaus dalinys ir sukilėlių štabo vir-

šininko Ignoto Leskauskio vadovaujami kitų kolonų likučiai irgi pralaimėjo susidūrimą su rusų kariuomene. Iš mūšio vietos Leskauskis ir Mackevičius patraukė į Panevėžio pusę, o iš mūšio vietų per Rokiškio kraštą į Dusetų apylinkes grįžo Kazimiero Lukošiuo vadovaujamas valstiečių būrys.

Bet tai buvo vėliau. Tuo tarpu sukilėlių žygis iš Anykščių apylinkių į šiaurę buvo panašus į triumfo žygį. Štai kaip apie jį pasakojo sukilimo amžininkai: „Artėjant prie kokio nors kaimo ar miestelio, pirmiausia buvo siunčiami raiteliai pranešti apie dalinio artėjimą. Bažnyčioje sugausdavo varpai, klebonas išeidavo apsirengęs iškilmių rūbais, o paskui jį žmonių minios su procesija ir vėliavomis. (...) Vidury moterų verksmo ir palaiminimų, buvo žygiuojama į bažnyčią, kur sukilėliai buvo sveikinami iškilmingu „Te Deum“. (...) Salose kaimo vaikai apsupo Sierakauską ir po jo kojomis bėrė jam laukines gėles ir ajerą, kurį pas mus vadina totoriuku. Skapiškyje visas kaimas išėjo į kelią ir suklypusi minia giedojo seną bažnytinę giesmę „Dievas mūsų Gelbėtojas ir Stiprybė“. Visur prie jo verždavosi daugybė savanorių, kuriuos didžiumoje jis siūsdavo namo, nes neturėjo kuo apginkluoti, nors pakeliui supirkdavo dalgius ir liepė juos perkalti į karinį ginklą (durklą)³⁶.

Apie Antano Mackevičiaus vedamos kolonos žygį per Rokiškį ir Žiobiškį užsiliko nedaug liudijimų. Vienas iš jų – rokiškėno J. Klykūno apie 1935 metus užrašytas jo senelio Juozo Rėkučio pasakojimas. Pasak jo, sukilėlių kolonos vadas kunigas Antanas Mackevičius Rokiškio bažnyčioje pasakęs labai graudų pamokslą, kviesdamas vietos gyventojus stoti į sukilėlių gretas. Rėkutis vardina rokiškėnus, kurie įsijungė į sukilėlių būrį. Prie būrio prisidėjęs ir rokiškėnas Marcinkus, kuris ėmęs rinkti žinias apie sukilėlius, bet šnipinėjimas buvęs išaiškintas, o Marcinkus pakartas Baltūšių miškelyje³⁷.

Kiek kitu variantu apie tai pasakojo Novoaleksandrovsko apskrities policijos 4-jo stano (nuovados) pristavo A. Šmidto raportas apskrities kariniam viršininkui. Pažodžiui raportą išversti sunku, nes jo autorius – nelabai raštingas žmogus, sakiniai kerėpliški. Be to, raportas perkrautas ideologinių štamų. Sukilėliai jam – maištininkai, gauja, Mackevičius – gaujos vadeiva. Tad tenka jį kuo tiksliau atpasakoti.

Pristavas rašo, kad apie 1700 sukilėlių balandžio 21 d. (datos pagal rusišką kalendorių) vakare 9 valandą atvykę į Kamajus, areštavo penkiašimtininką Jacinevičių, sunaikino pas jį rastus dokumentus. Balandžio 22 dienos vakare apie 60 sukilėlių, vadinamų lenkiškais kazokais, ginkluotų dvivamzdžiais šautuvais, revolveriais ir raitelių kardais, atvyko į Rokiškį. Viena jų grupė privertusi kleboną sutikti sukilėlius skambančiais bažnyčios varpais. Kiti įsiveržė į nuovadą, ir, grąsindami ginklu, privertė pristavą atiduoti visus nuovados dokumentus ir ginklus.

Mackevičiaus adjutantą pareikalavo, kad pristavas, apsilikęs paradine uniforma, atvyktų pas sukilėlių vadą. Minia apsupusi pristavą ir nuvedusi jį į bažnyčią. Antanas Mackevičius ragino žmones neklausyti rusų vyriausybės, o tiems, kas ateis į sukilėlių gretas, žadėjo nemokamai skirti žemės. Pasak prista-

³⁶Jurgėla K. *Lietuvos sukilimas 1862–1864 metais*. – Boston, 1970. P. 331.

³⁷*Lietuvos MA biblioteka. Rankraščių skyrius. F. 91–10.*

vo, žmonės bažnyčioje nereagavę į Mackevičiaus raginimus ir pažadus. Pastatęs visose keturiose miesto pusėse sargybas, Mackevičius su sukilėliais išvyko iš miesto Žiobiškio keliu.

Didelių abejonių kelia pristavo teiginys, kad Rokiškio klebonas tik privers-tas iškilmingai sutiko sukilėlius. Tada būtų nesuprantamos caro valdžios represijos: Rokiškio klebonas Viktoras Rusteika buvo įkalintas Dinaburgo tvirtovėje, o vėliau išsiųstas į Gardiną, iš kur 1871 m. grįžo į Raseinių vienuolyną³⁸.

Pristavo žinios apie įvykius Žiobiškyje pakankamai skurdžios. Iš raporto susidaro išpūdis, kad jam buvo įsakyta pasilikti Rokiškyje, todėl apie vėlesnius įvykius pristavas galėjo gauti žinių tikrai iš kitų žmonių. Pristavas rašo, kad Rokiškyje prie sukilėlių buvo prisidėjęs Novoaleksandrovsko miestietis Tadas Musnickas, kuris tarp jų vaikščiojo ginkluotas, bet balandžio 23 d. sukilėlių vado įsakymu buvo pakartas valdiškame miške. Tai turbūt tas pats rokiškėnas, kurį Rėkutis pavadino Marcinkumi. Reikia manyti, kad pristavo žinios tikslesnės, nes jis rašė eidamas karštais įvykių pėdsakais. Tai, kad Musnickas vadinamas Novoaleksandrovsko miestiečiu, nieko nekeičia: Novoaleksandrovsko miestiečiais buvo vadinami visi šio luomo žmonės, gyvenę bet kurioje apskrities vietoje.

Raporte rašoma, kad sukilėlių vadas Žiobiškyje įsakė sunaikinti iškabas prie nuovados būstinės, kaimo mokyklos ir valdinių turtų įstaigos. Čia jis įsakęs sukapti skrynją, iš kurios paėmęs 150 sidabro rublių valdiškų pinigų³⁹.

Raporte nėra žodžio nepasakyta, kaip Žiobiškyje buvo sutikti sukilėliai. Reikia manyti, kad sukilėlių kolonos vadas kunigas Antanas Mackevičius bažnyčioje pasakė pamokslą, kurį girdėjo daugelis tų žmonių, kurių vardus ir pavardes skaitėme paskutiniųjų baudžiauninkų sąrašė. Kad valstiečiai buvo renkami sutikti sukilėlių į parapijų centrus, archyve yra dokumentas, susijęs su Panemunio parapija. 1865 metais Novoaleksandrovsko apskrities karinis viršininkas gavo aukštesnės karinės vadovybės pranešimą, kad šios apskrities Naujāsodės kaimo 42 metų amžiaus valstietis Pranciškus Griškėnas prieš sukilėlių atvykimą į Panemunį sušaukė savo kaimo valstiečius į vietinę parapiją klausytis sukilėlių manifesto. Už tai jis turi būti keturis mėnesius laikomas kalėjime, po to išsiųstas į ankstesnę gyvenamąją vietą ir pavedamas kaimo bendruomenės atsakomybei⁴⁰.

Žiobiškio klebonas Pranciškus Viksva

XIX amžiaus antroje pusėje daug metų Žiobiškio klebonu buvo kunigas Pranciškus Viksva (1832–1907). Kaip matome iš gyvenimo datų, – jis nugyveno netrumpą amžių, buvo daugelio įvykių ir pasikeitimų žmonių gyvenime liudinin-kas, pagal išgales pats dalyvavo rengiant žmonių dvasią šiems pasikeitimams.

Manoma, kad Pranciškus Viksva gimė Papilio parapijoje, 1847–1850 mokėsi Panevėžio apskrities mokykloje, 1853–1857

metais – Varnių kunigų seminarijoje. Čia susidraugavo su Antanu Baranausku ir Klemensu Kairiu. Kaip matyti iš P. Viks-

³⁸Valančius M. *Pastabos sau pačiam*. – Klaipėda, 1929. P. 68.

³⁹*Vosstanije v Litoie i Belorussiji. 1863–1864 g.* – Moskva, 1965. S. 189–190.

⁴⁰LVI A. F. 665. Ap. 1. B. 230. L. 16 (mikrofilmas).

vos laišku, ši klierikų trijulė seminarijoje buvo vadinama triumviratu. Baigęs seminariją, Viksva gavo paskyrimą į Truskavos parapiją, esančią kelyje tarp Panevėžio ir Kėdainių, vėliau dirbo Pumpėnuose, Klovainiuose, Šėtoje, Kėdainiuose. 1866 metais skiriamas Žiobiškio parapijos klebonu. Vėliau iki mirties dirbo Pandėlyje. Pranciškus Viksva platino lietuvišką spaudą, šelpė knygnešius, bendradarbiavo „Tėvynės sarge“, „Nedėldienio skaitymuose“ ir kituose leidiniuose⁴¹.

Pradėjęs dirbti Truskavoje, sunkiai išgyveno išsiskyrimą su bičiuliais. Jis rašė laiškus A. Baranauskui ir K. Kairiui. Du jo laišakai paskelbti mokslinėje spaudoje. Jie atskleidžia būsimojo Žiobiškio klebono būdo bruožus, jo norus puoselėti lietuvių kalbą ir raštiją. Svarbu ir tai, kad kunigas Viksva, nutraukdamas lenkišką susirašinėjimo tradiciją, pradėjo rašyti laiškus lietuviškai. Pirmasis laiškas parašytas dar lenkiškai 1857 metų rudenį. Antanas Baranauskas dar mokosi seminarijoje, Klemensas Kairys išvyko gilinti žinių į Peterburgo dvasinę akademiją, o Pranciškus Viksva pradėjo darbą Truskavoje. Laiškas dvelkia gražiais prisiminimais apie draugystę seminarijoje ir liūdesiu dėl draugų išsiskyrimo. Štai laiško Antanui Baranauskui vertimas į lietuvių kalbą:

Truskava, rugsėjo 24 d.

Brangus žemietis ir bičiuli!

Gerai prisimenu Tavo žodžius, pasakytus mums atsisveikinant, kad nuo manęs priklausys susirašinėjimo pradžia; tad laikydamasis duotojo žodžio, brūkštelėsiu keletą frazių. – Ach, matau lyg tikrovėje koridorių, kur durys ir langai išsidėstę abiejose jo pusėse; matau daug juo vaikščiojančio jaunimo; tik kažkoks neramus žvilgsnis kažko ieško; tai to, ko jau seniai ten nebėra – triumvirato, kuris šluodamas skvermais koridorių, pripildydavo mūsų aidą: tai lietuviai!.. Bet ką aš pasakiau! Net įžeisdamas Tave, Broli, nes vietoj triumvirato sukurtumėt net decemviratą, tačiau, kad ir kaip būtų, žinau tik tai, kad trys širdys, kitados susijungusios į vieną, tapo išblaškytos: viena į rytus, kita į vakarus, o trečioji į pačią šiaurę. Prisipažįstu, kad beprotiškai apsidžiaugiau, kad mūsų mylimas Klemensas pasiekė to, ko jo didžiadvasiškumas buvo vertas. Tau, Antanėli, prisipažįstu, kad Aukščiausiasis padeda visokiomis aplinkybėmis, kaip ir manęs nepaleidžia iš savo galingiausios globos. Jeigu norėtum sužinoti smulkiau apie mano gyvenimą, tai galėtum papasakoti šio laiško padavėjas Antanas Mackevičius. Rašyk man, parodydamas, kad mylinčios širdys nežino išsiskyrimo. Tavo žemietis ir ištikimas bičiulis

Kun. Pranciškus

*P. S. Prašyčiau pranešti apie ypatingas aplinkybes, padėjusias Klemensui išvykti į Peterburgą, apkabink nuo manęs Borovskį ir kitus savo kolegas. Adresas Panevėžys–Pavermenys–Truskava.*⁴²

⁴¹Lietuvos TSR bibliografija. T. 2. 1862–1904. Kn. 2. R–Ž. – V., 1988. P. 291.

⁴²Maciūnas V. Pr. Viksvos laišakai Antanui Baranauskui // Mūsų senovė. T. 2. Nr. 1 (6). – Kaunas, 1937. P. 146–147.

Atkreipkime dėmesį ir į tai, kad Pranciškaus Viksvos laišką Antanui Baranauskui perduoda Antanas Mackevičius. Yra didelė tikimybė, kad tai tas pats Antanas Mackevičius, kuris po šešerių metų ves per Žiobiškį sukilėlių koloną. Jis, baigęs tą pačią seminariją, dirbo netoli Truskavos buvusioje Paberžės filijoje. Ir pats P. Viksva, kaip prisidėjęs prie sukilėlių, 1863 metais buvo suimtas ir du mėnesius kalėjo Vilniaus kalėjime⁴³.

Antrasis laiškas parašytas lietuviškai jau iš Pumpėnų 1858 metų pradžioje. Tų pačių metų gegužės mėn. K. Kairys parašė A. Baranauskui, kad irgi gavo iš P. Viksvos lietuviškai rašytą laišką. Tai buvo visai naujas dalykas: reikėjo ne tiktai įveikti nusistovėjusį įprotį susirašinėti lenkiškai, kur kalbos ir rašymo taisyklės turėjo senas tradicijas, bet ir kurti lietuviškas laiškų rašymo tradicijas, laiškų kalbą, tobulinti rašybos taisykles. Štai pirmasis Pranciškaus Viksvos žingsnis į susirašinėjamą lietuviškai:

Pumpenaj Sausia 5 d. 1858 m.

Melas Broli Letuwi!

Budamas paklusnus žodžiams Tamstites „pracujmy ogólnemi siłami, bo to jednego siłę przewyższa“ ne tiktaj skubinos ing tu melu ir brungiu szirdzej mana draugisti, bet dar del di(de)snes naudas musu ir musu draugistes užmojau nuog szio łajka ne kitu koku kalbu su Tawimi ir drauginikajs Tawa, jei turi jas, kalłbasiti [=kalbatisi?], kajpo tiktaj tu, kuriu kalbeja musu Tiewaj ir praboczej, musu Utenesaj – Mindowsaj ir Witoldaj.

Tejsibi sakunt nemaža jau perwartojau łapelu užraszitu tonaj leżuwiiu ir aszejna, wienok ligszioł su wisum ne wejzdejau ant paredkawones onej warduwiiu, onej žodžiu, bet atsidawis suwisum kalbredej lanku, kajpo aklas sawa prawadniku, sekiau ju, bajgdamas galines wardu ir žodziu kajpo man mates suprastinau. Prietam atmink ir ant tataj mana Draugite, juog kutik dirbau musu kalbaj, tai wisa prigul ant atsitikimus musu tiewines arba ant jos istoriju, nes ne łabaj jauczios sawi galingu žabalineti ape leżuwi ir jonay paredkus. Paszauktas wienok Tawa balsu stoju ajlon Draugistes, prižadedas kiek galesiu procawoti idant tiktaj Wisagalis palajmintu musu gieru noru. Prisipažistu tejpogi Tamstitej, tiktaj nekam nesakik ape taj, juog budamas do Moksliniczoj arba Semminarijoj isgzuldziau lankiszku knigiałi „Czytania Swięteczne“ letuwiszkej kietindamas junaj pawesti Juo Milestaj Klebonu Wabalninku K. M. Raczkauscku ant paminkla Jonaj apweizdeima musu, bet pawinastis kamendoriaw ir kitas prižastis, o ku notabiausej kalenda, nedałajdzia taj paskubinti ant czista perrasziti. Kajpogi bajgdamas sawu pasakioimu, praszau Tawi Broli Antanaj, kada raszisi pas musu Broli Klemensu paswejkink Jnaj nuog manes ir pasakik juog nigdes neużmirsztu ape Jnaj ir prižadau kajp tik luosesnis paliksiu nurasziti ir pas Jnaj. O Tuzejna palik swejkas ir linksmus neużmirszdamas ape mani pumpaneti. Ko taj praszau Tawa brolis letuwis.

K. Pranciszkas.⁴⁴

⁴³Baranauskas A. Raštai. T. 1. – V., 1970. P. 473.

⁴⁴Mūsų senovė. T. 2. Nr. 1(6). – Kaunas, 1937. P. 147–148.

Antanas Baranauskas labai gerbė Pranciškų Viksvą. Į albumėlį 1856 metais užrašė lenkišką sveikinimą. Štai kelios į lietuvių kalbą proza išverstos jo eilutės: „*Branęus mano sielai lietuvai! Sveikinu Tave: tegu tavo vardą nuolatos minės ateinančios kartos, tegu jis garsėja tikėjimu, dorybe ir šlove, patvaresne už auksą, tauresne už brangakmenius. Tai mano linkėjimai*“⁴⁵.

Kunigas Pranciškus Viksva užsiėmė ir švietėjišku darbu: parengė ir išleido lietuvišką knygą kaimo žmonėms „*Šventadienis darbas*“⁴⁶. Tai buvo populiarios lenkiškos knygos vertimas, pritaikytas Lietuvos kaimo žmogui, papildytas lietuviškomis gyvenimo realijomis. To laiko švietėjai dažniausiai ėjo šiuo keliu. Trūkstant jėgų parašyti originalius švietėjiškus darbus, buvo verčiama iš kitų kalbų, papildant ir pritaikant Lietuvos skaitytojams. Ta knyga susilaukė pasisekimo, nes buvo išleista ir antrą kartą. Svarbu ir tai, kad ji suspėta išleisti iki spaudos lotyniškais raidėmis uždraudimo, kas suteikė ir draudimo laikais bent sąlyginą legalumą.

„*Šventadienis darbas*“ turi ir antrą pavadinimą: „*Skaitymai šventose dienose*“, kuris ir paaiškina knygos paskirtį. Tai skaitymai tiems žmonėms, kurie neturėjo galimybės sekmadienį nueiti į bažnyčią, klausyti Šv. Rašto skaitymo ir pamokslų. P. Viksva skiria knygą kolektyviniam naudojimui: vienas skaito, kiti klausosi „*ar tai seddami ant preždos prie žiburio žiema, ar paunksnė medžiū wasaru (...)*“ (9 p.). Pagrindinis skaitymų tikslas – religinis švietimas. Jis neatskiriamas nuo dorovinio auklėjimo ir nuo praktinių patarimų, kaip tvarkyti gyvenimą.

Skaitymuose pabrėžiama, kad Viešpaties meilė turi ne tik žodžiais, bet ir gerais darbais pasirodyti. Tad autorius ir perkrato blogus papročius, kurių sodžiuose pasitaiko, kurie skatina nedorybes, gausina nelaimių. Tačiau keliamas uždavinys ne tik parodyti blogį, bet ir duoti gerų patarimų, kaip nuo jo išsivaduoti.

Knygelėje pasakojama, kaip reikia gerbti tėvus, kaip gerai sutarti su kaimynais. Skaitytojai raginami visomis išgalėmis vengti karčemos: „*Kajpgi dėlto izrganingas butu dajktas investiti sandari arba draugisti susitureima nuog arielkos musu žiamej, kaip lajmingi tuomet užstotu lajkaj (...)*“ (170 p.). Sodžiuose pasklistų ramybė ir sandora, grįžtų darbštumas, prasidėtų nauji darbai, naujas gyvenimas. Skaitytojams duodama labai praktiškų patarimų, pavyzdžiui, kaip taupyti, kad neliktum be nieko nederliaus metais: „*Turi pinigų, nupirk wietoj arielkos karwiti arba awiti, tegul auga ir wajsias pasoguj tawa dukterej, o nesugrieszysi, kad ir kumeliti padowanosi*“ (183 p.).

Iš knygoje dėstomų minčių galima susidaryti vaizdą, kokius pamokslus sakė žiobiškėnams kunigas Pranciškus Viksva per dvi dešimtis klebonavimo metų. Reikia manyti, kad kunigas turėjo ir atliekamų knygų egzempliorių, kuriuos davė ir liepė skaityti parapijiečiams ir leisti jas iš rankų į rankas. Yra pagrindo manyti, kad seminarijos laikų lietuviškos nuostatos buvo įgyvendinamos ir Žiobiškyje sunkiais lietuviškos spaudos draudimo laikais.

⁴⁵Baranauskas A. Raštai. T. 1. – V., 1970. P. 303.

⁴⁶Šventadienis darbas, arba Skajtimaj Szwentosi Dienosi dėl Brolu Letuwii, išguldita izz linkiszka letuwiszkej par. K. P. W. – Wilniuje: Kasztu ir Spaustuwiej Juzapa Zawadzkie, 1862.

Knygnešė ir daraktorė Ona Zagurskaitė

Akademikas Vytautas Merkys enciklopediniame leidinyje apie Lietuvos knygnešius tarp Rokiškio krašto knygnešių mini žiobiškėnę Oną Zagurskaitę⁴⁷. Žinios, kurias pavyko surasti lietuviškosios knygnešystės tyrinėtoji apie šią merginą, gana šykščios.

Zagurskaitė (Zagurskaja) Ona, Pilypo d., gyvenanti Žiobiškyje, pasivadinsi bajore, 1869 metais buvo rusų policijos sulaikyta su 115 lietuviškų ir lenkiškų knygų. 1883 metais policija valstiečio Kastanausko namuose Žiobiškyje rado slaptą mokyklą, kurioje Ona Zagurskaitė 11 vaikų mokė lietuviško ir lenkiško rašto⁴⁸.

Remdamasis akademiko nuorodomis, šių eilučių autorius pabandė iš naujo pažvelgti į archyvinius dokumentus, susijusius su Onos Zagurskaitės byla. Deja, nieko esmingai naujo surasti nepavyko. Bylose daug biurokratinio policijos ir gubernatūros valdininkų susirašinėjimo, bet maža konkrečių faktų.

Viename pranešime, datuotame 1869 metais, rašoma, kad praėjusių metų birželio mėnesį Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrityje sulaikyta miestietė Ona Zagurskaitė, kurios paso galiojimo laikas buvo pasibaigęs. Ją kratant surasta 115 uždraustų knygelių žemaičių kalba. Zagurskaitės byla buvo perduota teisminiam tardymui į Novoaleksandrovsko apskrities 3-ją policijos nuovadą. Tardoma Zagurskaitė pasakiusi, kad surastas knygas ji pirkusi Kaune iš nepažįstamo žmogaus ir ketinusi jas platinti Novoaleksandrovsko apskrityje⁴⁹.

1883 metų Vilniaus mokyklų apygardos globėjo kanceliarijos byloje yra slaptų mokyklų, susektų nuo 1882 iki 1883 metų Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose, sąrašas. Jame minima ir keletas mokyklų, susektų Novoaleksandrovsko apskrityje: Dusetose, Stališonyse ir Žiobiškyje. Rašoma, kad Žiobiškio miestelyje valstiečio Kastanausko troboje bajorė Ona Zagurskaitė mokė 11 vaikų lenkų ir lietuvių kalba⁵⁰.

Iš bylos aiškėja, kad nelegalios mokyklos išaiškinamos pagal valdiškų mokyklų mokytojų pranešimus. Valdinės mokyklos, kaip žinome, buvo rusiškos, mokytojai jose – rusai. Matyt, valdžios įstaigos reikalavo iš jų ieškoti nelegalių mokyklų ir pranešinėti apie jas. Byloje yra tokių pranešinėtojų sąrašas. Jie raginami rašyti raportus ne švietimo žinybai, kuriai tiesiogiai pavaldūs, o policijai.

Kauno liaudies mokyklų direkcijos direktorius Aleksandras Andriušenka rašte Vilniaus mokyklų apygardos globėjui bando analizuoti nelegalių mokyklų atsiradimo priežastis. Jis neakcentuoja pačios svarbiausios – lietuviškos spaudos ir lietuviškų mokyklų uždraudimo. Direktorius rašo, kad dalyje slaptų mokyklų katalikų vaikai mokomi maldų pagal žemaitišką, t. y. lietuvišką, katekizmą, kad, įgiję religinių žinių, jie prieš Velykas pas kleboną išlaikytų egzaminą ir gautų teisę priėti Pirmosios išpažinties ir Komunijos. Rašto autorius mano, kad tokių mokyklų yra daug ir kad valstiečiai saugo jų mokytojus, o valdinės mokyklos, kurios kėsina į slaptąsias, tampa

⁴⁷Merkys V. *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias. 1864–1904. – V., 1994.*

⁴⁸Ten pat. P. 432.

⁴⁹LVIA. F. 378 PS 1869. B. 239. L. 93.

⁵⁰LVIA. F. 567. Ap. 9. B. 2223. L. 57a.

visuomenės priešų, pažeidžiančių jos interesus, lendančiu į jų religinį ir dorovinį gyvenimą⁵¹. Gali būti, kad Ona Zagurskaitė buvo suorganizavusi tokią mokyklą.

Ir vis dėlto, pavyko rasti šiek tiek papildomų žinių apie Oną Zagurskaitę ir jos artimuosius. Šios žinios slypėjo Žiobiškio bažnyčios metrikų knygoje. Joje yra 1889 metų įrašas, kad tų metų kovo 15 d. nuo senatvės mirė 90 metų amžiaus Novoaleksandrovsko valdybos miestietis Petras, Jono sūnus, Zagurskis. Jis paliko dukterį Oną. Kunigas Daunoravičius palaidojo velionį Žiobiškio kapinėse⁵². Galimas dalykas, kad policijos valdininkas, užrašydamas Oną Zagurskaitę kaip Pilypo dukterį, bus tiesiog susipainiojęs. Po dvejų metų panašiu įrašu paminėta ir Ona Zagurskaitė. Metrikų knygoje rašoma, kad 1891 m. gegužės 21 d. Žiobiškio miestelyje nuo auglio mirė Novoaleksandrovsko miesto valdybos miestietė Ona Zagurskaitė, netekėjusi, 43 metų amžiaus, Žiobiškio bažnyčios parapijietė. Kunigas Daunoravičius gegužės 24 d. palaidojo ją Žiobiškio parapijos kapinėse⁵³.

Laikas ištrynė iš žiobiškėnų atminties žinias, kurioje kapinių vietoje palaidota jų knygnešė ir mokytoja. Tačiau iš metrikų įrašų galime bent šį tą pasakyti apie ją pačią. Gimė ji apie 1848 metus, su knygomis policijos buvo sulaukyta turėdama dvidešimt ar dvidešimt vienerius metus. Būdama 35 metų amžiaus Ona Zagurskaitė buvo sugauta bemokanti Žiobiškio vaikus caro valdžios draudžiamoje mokykloje. Policijos sugauta ji buvo du kartus. Tarp sugavimų – 15 metų tarpas. Sunku būtų manyti, kad per tuos penkiolika metų ji neskleidė apylinkėse lietuviškos spaudos, nemokė vaikų. Juk ne kiekvieną kartą įkliūvama policijai, tuo labiau, kaip tvirtina valdžios pareigūnas, valstiečiai slėpė ir saugojo slaptų mokyklų mokytojus nuo policijos. Visa tai vyko tuo metu, kai Žiobiškio klebonas buvo Pranciškus Viksva. Nėra abejonių, kad jis žinojo apie slaptą savo parapijietės darbą lietuviškos knygos ir rašto platinimo baruose. Tikėtina, kad jis rėmė knygnešę ir daraktorę. Tad gali būti, kad tamsiausiais spaudos draudimo laikais Ona Zagurskaitė paskleidė Žiobiškio apylinkėse nemaža lietuviškų knygų, išmokė dešimtis vaikų skaityti ir rašyti lietuviškai.

Gali būti, kad Zagurskaitė turėjo galimybių švietėjiškam darbui ne tik Žiobiškio miestelyje. Zagurskių, Novoaleksandrovsko miestiečių, veikiausiai artimų Žiobiškio Zagurskių giminaičių, gyventa ir Mitragalyje. 1893 metų Žiobiškio metrikų knygoje yra užrašas, kad tų metų rudenį Mitragalio kaime mirė Veronika – Novoaleksandrovsko miestiečių Liudviko ir Barboros (Lingytės) Zagurskių duktė. Parapijiečiai ją palaidojo kaimo kapinėse. Liudvikas Zagurskis buvo iš kažkur atsikėlęs, o jo žmona, matyt, vietinė, nes Lingės tada gyveno ir Mitragaly, ir kituose aplinkiniuose kaimuose. Mitragaly gyveno ir Liudviko tėvas Sebastijonas Zagurskis, kuris mirė 1895 metais, turėdamas 85-rius metus. Žiobiškio vikaras kunigas Tomas palaidojo ją parapijos kapinėse. Galima manyti, kad abu senieji Zagurskiai – Petras ir Sebastijonas buvo broliai ar bent pusbroliai.

Gali būti, kad sulaukyta mokytoja Ona Zagurskaitė bajore pasivadino neatsitiktinai. Matyt, ji buvo duktė tokių bajorų, kurie neturėjo bajorystės dokumentų, dėl ko buvo pervesti į miestiečių luomą, bet nepamiršo ankstesnės priklaus-

⁵¹Ten pat. L. 70–70a.

⁵²L VIA. F. 669. Ap. 6. B. 79. L. 40.

⁵³L VIA. F. 669. Ap. 6. B. 85. L. 46.

somybės bajorų luomui. Apie tai netiesiogiai liudytų ir tas faktas, kad Sebastijonas Zagurskis buvo vedęs Marijoną Saksonaitę, o Saksonai buvo rašomi bajorais.

Negalima atmesti minties, kad Žiobiškyje ir Mitragalyje gyvenę Zagurskiai galėjo būti poeto Valerijono Ažukalnio-Zagurskio giminaičiai. Poetas, gimęs apie 1816 metus, mirė 1874 metais Kaune. Didžiąją dalį gyvenimo praleido tarnaudamas dvaruose raštininku ar ūkvedžiu. Kūrė ir vertė į lietuvių kalbą eilėraščius, tyrinėjo lietuvių kalbą, rašė gramatiką. Gyveno Pandėlyje, Onuškyje, Skapiškyje, galbūt ir Panemunėlyje. Jo sesuo ar pusseserė buvo dvarininko Kosciolkovskio žmona. Valerijono Ažukalnio-Zagurskio eilėraštis „Rytas vasaros“ tapo liaudies daina, dainuota ir Rokiškio krašte:

Gražus rytas, nematytas!

Skamba vieversėlis.

Ir gegužė miške ūžia,

Brūkuoja karvelis⁵⁴.

Man prisimena vaikystėje girdėtas toks šios dainos variantas:

Gražus rytas, nematytas,

Karveliai burkuoja.

Teliai bliauna, žolę rauna,

Piemenys raliuoja.

1893 metų Žiobiškio miestelio planas

XIX amžiaus pabaigoje Kauno gubernijoje buvo sudaromi daugelio miestelių planai. 1893 metais sudarytas ir Žiobiškio miestelio planas⁵⁵. Tarp pirmojo Žiobiškio, kaip miestelio, paminėjimo 1803 metais ir šio plano sudarymo praėjo 90 metų. Plano mastelis: vienas anglų colis – 25 sieksniai. Jį pagal 1892 m. sausio 24 d. Novoaleksandrovsko apskrities 3-jo baro taikos tarpininko pavedimą sudarė šios apskrities matininkas (parašas neįskaitomas). Planą savo parašais patvirtino: Žiobiškio miestelio savininkas A. Kupscis, Romos Katalikų bažnyčios Žiobiškio parapijos klebonas kunigas Jonas Daunoravičius, Žiobiškio valstiečių įgaliotinis Jonas Petkūnas, sąžiningi liudytojai beraščiai Aleksandras Gaidgiškis (taip užrašyta) ir Pranas Baltušis, taip pat už juos pasirašęs Kazimieras Kirstukas, taikos tarpininkas (parašas neįskaitomas). Protokolas buvo sudarytas 1893 m. gegužės 25 d. 1894 m. vasario 9 d. Jį patvirtino e. gubernatoriaus pareigas vicegubernatorius (parašas neįskaitomas).

Planas gana smulkus. Kai viename plano colyje telpa 25 žemės sieksniai (mūsų laikų matais: 2,5 centimetrų – maždaug 50 m), yra galimybė sužymėti visus pastatus, net ir kiekvieną kaimo sodybų statinį. Skirtingais ženklais pažymėti gyvenamieji namai, klėtys, tvartai, klojimai,

⁵⁴Ažukalnis V. *Raštai lietuviški.* – V., 1968. P. 197.

⁵⁵LVIA. F. 526. Ap. 7. B. 7212.

ПЛАНЪ

Ковенской губернии, Новоалександровскаго уезда,
Чадооской волости,
поселка

Жабицки.

Составлена въ 1893 году.

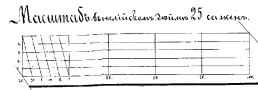
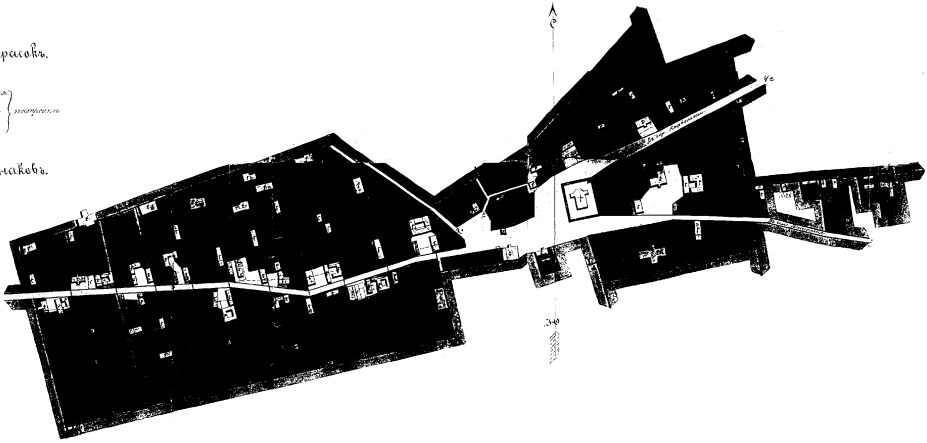
Утверждено въ Петербургѣ 1894 года.
И. В. Сидоровъ,
Инж. Издѣлывающій

Условіи красокъ.

■	Кирки
▬	Возвѣщаніе
▬	Железныя дороги
▬	Водопроводы
▬	Воды

Условіи знаковъ.

1. Железныя дороги
2. Возвѣщаніе
3. Кирки
4. Водопроводы
5. Воды
6. Железныя дороги
7. Возвѣщаніе
8. Кирки
9. Водопроводы
10. Воды

partys, kampininkų nameliai. Skirtingomis spalvomis – mediniai, mūriniai ir sudegę pastatai. Prieš daugiau kaip šimtą metų sudarytas planas leidžia išsivaizduoti, kaip tada atrodė žiobiškėnų sodybos. Plane surašytos kaimo ir miestelio sodybų savininkų pavardės, pačios sodybos pažymėtos numeriais.

Žiobiškio miestelio planas, sudarytas 1893 m. LVIA. F. 526. Ap. 7. B. 2712

Pažvelgę į planą matome, kad XIX šimtmečio pabaigos Žiobiškį sudarė dvi dalys: Žiobiškio kaimas, kuriame dešimt sodybų yra valstiečių nuosavybė, ir Žiobiškio miestelis, kurio žemė priklauso Vengerinės dvaro savininkui Kupsciui. Jo žemėje pastatyta bažnyčia, klebonija su ūkiniais pastatais, pačiam Kupsciui ir Žiobiškio miestiečiams priklausantys namai.

Pradėję žvelgti į Žiobiškį iš vakarų pusės, kaip tai daro plano sudarytojas (jis sodybas pradeda numeruoti nuo vakarinio kaimo pakraščio), pamatysime, kad dešimt kaimo sodybų užstatytos nevienodai tankiai, tačiau pakankamai gausiai. Prie kelio, dalijančio sodybų plotus į šiaurinę ir pietinę puses, stovi gyvenamieji namai, klėtys, diendaržiai. Toliau nuo namų – klojimai. Pietinėje kaimo sodybų dalyje arčiau upės matyti pirčių. Be gyvenamojo namo prie kelio, dar po vieną, o kartais ir daugiau gryčių stovi sodybos pakrašty. Kai kurios gryčios pažymėtos kampininko grytelės ženkleliu. Tai rodo, kad XIX amžiaus pabaigoje, kaip ir 1858 metais, sodybose gyveno po keletą šeimų.

Kelias, dalijantis kaimą į dvi puses, išeina į miestelio aikštę, kurios rytinėje dalyje stovi bažnyčia. Plane parodytas ir bažnyčią supantis šventoriaus aptvaras.

Извоение владѣльцевъ.

(tesinys)

1. Никодими Костановскаго.
2. Якуба Куртукаса.
3. Петра Куртукаса.
4. Иакинтия Костановскаго
5. Осипа Квяткиса.
6. Петра Серафимаса
7. Антона Костановскаго
8. Абузета Куртукаса.
9. Ивана Куртукаса.
10. Осипа Автениса.
11. Строемъ Константина Витениса на земли помѣщичи-
ка Курца.
12. ———— Ирия Макашиса на земли помѣщичка Курца
13. Пимтиркса Курца.
14. Строемъ Ивана Богдановскаго на земли помѣщичка Курца
15. Пимтиркса Курца.
16. Строемъ Вити Витениса на земли помѣщичка Курца.
17. ———— Якуба Гуриса на земли помѣщичка Курца.
18. ———— Осипа Вансона на земли помѣщичка Курца.
19. Пимтиркса Курца.
20. Релиско Костановскаго Костела № 90² по ст. Д. Н. Коф
ца на земли помѣщичка Курца.
21. Строемъ Ивана Петукаса на земли помѣщичка Костановскаго
22. Пимтиркса Курца.
23. Строемъ Антоси Аниса на земли Ант. Костановскаго
24. Ивана Кипоткиса.
25. Осипа Автениса.
26. Осипа Костановскаго.
27. Строемъ Осипа Скуковскаго на земли Петра Куртукаса
28. ———— Валентина Гуриса на земли Иакинтия
Костановскаго.
- а. ———— Ирия Куртукаса на земли Петра Куртукаса.
- б. ———— Давидъ Костановскаго на земли Ирия Куртукаса
- в. ———— Антонима Серафимаса на земли Абузета Костановскаго
- г. ———— Никодими Костановскаго.
- д. Силосий започиний на земли Ивана Куртукаса
- е. Строемъ Константина Витениса на земли Никодими
Костановскаго
- ж. Пимтиркса Курца.

Iš šiaurės ir pietų pusės aikštės briaunas sudaro miestiečių sodybos ir dvarininkui priklausantys namai.

Aikštė – netaisyklingos formos. Iš šiaurės pusės į ją beveik iki vidurio išibrauna trejetas sodybėlių, darydamos aikštės formą dar labiau netaisyklingą. Iš aikštės pro šiaurinę ir pietinę šventoriaus puses į rytus eina dvi gatvės: šiaurinė – į Kérvelkius (tai dabartinis kelias, vedantis į Degsnių kaimo kryžkelę), pietinė – į Vengerinę. Rytinėje miestelio dalyje susidaro didelis netaisyklingos trapecijos (žvelgiant iš rytų pusės) žemės plotas, kuriame stovi bažnyčiai priklausantys gyvenamieji namai ir ūkiniai pastatai. Be šių, klebonijai priklausančių pastatų dar esama ir šiaurinėje, ir pietinėje plano pusėje.

Pažvelgę į planą plačiu žvilgsniu, pabandykime pažiūrėti į jame nubraižytas ir sunumeruotas sodybas bei jų šeiminkų sąrašus. Žiobiškio kaimo sodybos plane numeruojamos pradedant nuo vakarinio kaimo galo (skirtingai nuo 1858 metų, kai valstiečių sąrašai buvo sudaromi einant nuo rytinių sodybų į vakarines). Čia rasime ir šeiminką, įtrauktą į 1858 metų sąrašą, ir šeiminkus, kurie 1858 metais buvo dar vaikai:

1. Nikodemas Kastanauskas
2. Jokūbas Kirstukas
3. Petras Kirstukas
4. Ignotas Kastanauskas
5. Juozapas Kvietka
6. Petras Serafinas
7. Antanas Kastanauskas
8. Augustas Kirstukas
9. Jonas Kirstukas
10. Juozapas Avižienis

Žiobiškio miestiečių pastatai stovi dvarininko Kupscio žemėje (tais atvejais, kai namai stovi kieno nors kito žemėje, žemės savininko pavardę rašau skliaustuose*). Kaip jau minėta, iš šiaurės pusės į miestelio aikštę išsišauna trys sodybėlės: Jurgio Mažuolio (Nr. 12), paties Kupscio (Nr. 13) ir Jono Baranausko (Nr. 15). Šiauriniame aikštės kampe vakariniame pakraštyje stovi Konstantino Spietinio namai (Nr. 11), į rytus nuo jų – Kupscio pastatas (Nr. 15), po jo – Juozapo Spietinio kiemas (Nr. 16).

Čia baigiasi aikštė ir prasideda Kérvelkių kelias. Jo šiaurinėje pusėje – Jokūbo Raupio gryčia (Nr. 17). Už jos – parapijos pastatas (Nr. 20). Veikiausiai tai ir dabar stovinti špitolė. Toliau stovi Juozapo Saksono sodybėlė (Nr. 18) ir Kupscio pastatas (Nr. 19).

Kaip jau minėta, trapecijos formos plote tarp abiejų kelių stovi klebonija ir jos ūkiniai pastatai (Nr. 20). Už šio sklypo šiaurinėje kelio į Vengerinę pusėje – keletas nedidelių žemės sklypelių su trobesiais (tai vieta, kuri prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo vadinama Pāšile). Pir-

*Gali būti, kad kai kurie namai pastatyti Žiobiškio valstiečių rėžių galuose, įsiremiančiuose į miestelio ribą.

mieji (Antano Kastanausko žemėje) stovi Anastazijaus Masio trobesiai (Nr. 23), po jų – Jono Kirstuko namelis (Nr. 24), Juozapo Avižienio gryčia (Nr. 25), Juozapo Kastanausko sodybėlė (Nr. 26), Juozapo Skukausko (Petro Kirstuko žemėje) pastatyti trobesiai (Nr. 27) ir Baltramiejaus Gagiškio sodybėlė (Nr. 28), pastatyta Ignoto Kastanausko žemėje.

Pietiniame miestelio aikštės pakraštyje, prie kaimo ribos, stovi dvarininko Kupscio pastatas (Nr. 22). Veikiausiai čia ir buvo įsikūrusi Žiobiškio mokykla. Nuo čia į rytų pusę – Jono Petkūno kiemas (Nr. 21), įrengtas Antano Kastanausko žemėje. Tarp šio kiemo ir parapijos pastatų stovi kaimo grūdų sandėlis – magazinas, plane pažymėtas „d“ raide (Jono Kirstuko žemėje). Pietinis kelio į Vengerinę pakraštys Žiobiškio miestelio ribose baigiasi parapijos pastatais (Nr. 20).

Žiobiškio mokykla

„Lietuvių enciklopedijoje“ rašoma, kad vyskupo Motiejaus Valančiaus laikais 1853 metais Žiobiškyje buvo parapijos mokykla, kurią lankė 8 mokiniai⁵⁶. Nors mokinių nedaug, bet visgi Žiobiškis jau turėjo švietimo židinėlių.

Iš archyvinių dokumentų žinome, kad iki 1863 m. sukilimo mokyklų būta ir kitose Žiobiškio parapijos vietose. Rokiškio dvaro dokumentai užfiksavo 1858 metais mokyklas Vaĩdlonuose ir Lingėnuose. Tais metais buvo surašyti Rokiškio dvaro kaimuose buvusių mokyklų mokytojai ir mokiniai. Matyt, šios mokyklos buvo išlaikomos ar bent remiamos, dvaro lėšomis.

Tais metais Lingėnų kaimo mokykloje mokytojas Antanas Motuzas lietuviškai mokė 10 vaikų: iš Lingėnų kaimo – Adomą (Justino s.) Karalių (10 metų), Oną (Justino d.) Karaliūtę (7 metų), Dominyką (Benedikto s.) Karalių (9 metų), Konstantiną (Mykolo s.) Karalių (7 metų), Grasildą (Mykolo d.) Karaliūtę (9 metų), Pranciškų (Rapolo s.) Bliūdžių (7 m.), Ceciliją (Rapolo d.) Bliūdžiūtę (15 metų), Grasildą (Rapolo d.) Bliūdžiūtę (9 metų). Iš Raišių kaimo pas Antaną Motuzą mokėsi Juozapas (Stanislovo s.) Dzerelis (9 metų), Ieva (Stanislovo d.) Dzerelytė (11 metų).

Vaidlonų kaime Juozapas Didiška lietuviškai ir lenkiškai mokė 11 vaikų: iš Vaĩdlonų kaimo – Benediktą (tėvo vardas neįskaitomas) Lukštaraupį (15 metų), Konstantiną (tėvo vardas neįskaitomas) Lukštaraupį (15 metų), Juozapą (Ignoto s.) Deksnį (7 metų), Andrių (Antano s.) Jasinevičių (14 metų), Juozapą (Fedoto s.) Krisiūną (7 metų), Juozapą (Benedikto s.) Šedį (13 metų), Oną (Aleksandro d.) Speičytę (9 metų); iš Aukštasių užusienio – Antaną (Petro s.) Smalskį (10 metų), Konstantiną (Jono s.) Jasinevičių ir iš neįskaitomai užrašytos vietovės – Kazimierą (Juozapo s.) Butėną⁵⁷.

Rokiškio dvaras surašė ir kitas, ne Žiobiškio parapijos teritorijoje buvusias, mokyklas. Atrodo, kad Tyzenhauzai rėmė mokyklas net ir lietuviškos spaudos draudimo metais. Apie tokią paramą nelegaliai mokyklai Tyzenhauzo Postavų dvare rašė gubernijos valdžios pareigū-

⁵⁶Lietuvių enciklopedija. T. XXXV. – S. Boston, 1966. P. 356.

⁵⁷Rokiškio krašto muziejus. B. 4008. L. 147.

nas, aptardamas sunkumus, su kuriais gubernijos administracija susiduria persekiodama nelegalias mokyklas.

Nėra dokumentų, kad, be Onos Zagurskaitės mokyklos, kurią Žiobiškyje užfiksavo policija, parapijoje būta ir daugiau slaptų mokyklų. Tačiau iš kurgi būtų išmokę rašto daugelis žmonių, kurių raštingumą užfiksavo ir 1923 metų gyventojų surašymas?

Veikiausiai, panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, žiobiškėnai ėmė rūpintis, kad miestelyje būtų įsteigta mokykla. Kauno gubernijos administracijos leidžiamas statistikos rinkinys Zarasų apskrities valdinių liaudies mokyklų sąrašė nuo 1911 m. pradėjo minėti ir Žiobiškio mokyklą⁵⁸. Joje dirbo mokytojas Augustinas Jakučionis (Avgustin Mateušovič Jakucianis). Iki tol jis buvo Paneunėlio mokyklos mokytojo padėjėjas. 1915 metų gubernatūros leidinyje greta mokytojo minimas ir kunigas J. Gogelis, mokęs vaikus tikybos. Galimas dalykas, kad, per Žiobiškio apylinkes einant karo frontui, mokyklos darbas nutrūko, bet 1916 metais vokiečių karinė administracija mokyklą atkūrė.

Toks vaizdas susidaro iš mokytojo Petro Čiučelio užpildytos anketos. Jis gimė 1894 metais Rאישיų kaime, 1914 metais Vilniuje baigė lietuvių dviklasę mokyklą, vėliau mokėsi privačiai, o 1916 metais vokiečių valdžia, išgزامinavusi jį iš lietuvių ir vokiečių kalbų bei aritmetikos, paskyrė mokytojauti į Žiobiškį, iš kur 1917 metų rudenį buvęs perkeltas į Panemūnį⁵⁹.

Atrodo, kad po Petro Čiučelio Žiobiškio mokykloje dirbo Stepas Piskarskas, gimęs 1901 metais Žiobiškyje, 1919–1920 metais lankęs liaudies mokyklos mokytojams ruošti kursus prie Rokiškio gimnazijos. Iš Žiobiškio jis buvo perkeltas į Trūmpiškių mokyklą⁶⁰.

1920 metais Žiobiškyje mokytojavo Petras Švaplėnas, baigęs tris gimnazijos klases ir mokytojų kursus. Tuo metu mokyklos I ir II skyriuose mokėsi 60 vaikų: 32 berniukai ir 28 mergaitės. Suaugusiųjų kursus lankė 16 žmonių. Mokyklą tikrinęs inspektorius akte užrašė, kad mokyklai reikia kapitalinio remonto⁶¹.

1921–1922 mokslo metais Žiobiškyje mokytojavo Vladas Kuzavinis. Mokykloje mokėsi 78 vaikai. Pirmokai mokėsi iš elementoriaus „Sakalėlis“, antrokai skaitė „Žiupsnelį“. Ir vieni, ir kiti dirbo su Mašiotu aritmetikos uždavinynu bei Damijonaičio gramatika. Inspektorius pažymėjo, kad mokytojas dirba silpnokai, darbo vaisių nedaug tematyti. Kartu jie užrašė į aktą, kad mokinių skaičius vienam mokytojui per didelis, kad kitais metais Žiobiškyje reikėtų turėti dviejų komplektų mokyklą, kad darbo sąlygos mokykloje prastos, patalpa tamsi ir drėgna⁶².

1923–1924 ir 1924–1925 mokslo metais čia dirbo mokytojas Antanas Rudokas, baigęs Rokiškyje metinius mokytojų kursus. Mokyklų inspektorius pažymėjo gerus mokytojo norus, bet kartu ir žinių trūkumą, kliudžiusį mokytojui tinkamai atlikti jam pavestą darbą⁶³.

1925 metų rudenį Žiobiškio pradžios mokykloje jaunesniosios mokytojos teisėmis pradėjo dirbti Lidija Račytė

⁵⁸*Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1912 god. – Kovna, 1911. S. 96.*

⁵⁹*LVCA. F. 391. Ap. 3. B. 1241. L. 482–487.*

⁶⁰*Ten pat. L. 424–426.*

⁶¹*Ten pat. B. 1358.*

⁶²*Ten pat. B. 1376.*

⁶³*Ten pat. B. 1415. L. 88a.*

(vėliau – Kastanauskienė). Mokytojavo ji jau antrus metus, bet čia – pirmuosius. Mokyklą tikrinęs inspektorius gerai įvertino mokytojos darbą: ir pamokas, ir darbelius, ir mokytojos per vasarą surinktą vabzdžių, augalų ir istorinių eksponatų kolekciją⁶⁴. 1926–1927 metais mokykloje veikė I–III

Žiobiškio pradžios mokyklos mokiniai ant Žiobiškio bažnyčios laiptų. 1918 m.

klasės, kur mokėsi 65 vaikai. Mokyklos tikrinimo dokumente inspektorius gerai atsiliepia apie mokytojos Račytės darbą, gerą mokinių elgesį, tiesa, atkreipia dėmesį į per didelį mokytojos griežtumą. Tačiau mokyklos darbo sąlygos nepagerėję: patalpa tamsi ir tvankoka, baldai netinkami, mokykla neturi aikštelės. Tačiau, kaip rašo mokyklos tikrintojas, mokytoja Račytė Lidija labai stropiai mokykloje dirba ir jos darbo vaisiai žymūs yra⁶⁵. Ir vėlesniais metais mokytojos darbas vertinamas teigiamai. Ji jau baigusi Kauno moterų mokytojų seminarijoje 2 kursas, moka lietuvių, latvių, vokiečių ir rusų kalbas.

1932 metų mokyklos tikrinimo akte rašoma, kad mokykla dirba dviem komplektais: vienas – Žiobiškyje, kitas – Pažaseliuose. Per abu komplektus mokosi 130 vaikų: Žiobiškyje – 80, Pažaseliuose – 50. Akte šis tas užrašyta apie pačią mokyklą: ji įsteigta 1911 metais, o jos pastatas statytas 1800 metais. Nors mokyklos patalpų būklė nepatenkinama, tačiau darbas abiejuose komplektuose vyksta gerai⁶⁶.

Žiobiškio pradinė mokykla, kaip ir kitos Lietuvos mokyklos, susidurdavo su nelengva mokinių piemenavimo problema. Galimas dalykas, kad ilgą laiką nei mokytojai, nei švietimo įstaigų vadovybė nekreipė į tai didesnio dėmesio. Antrajame Nepriklausomybės dešimtmetyje iš mokytojų pradėta griežtai reika-

⁶⁴Ten pat. B. 1432. L. 3–3a.

⁶⁵Ten pat. B. 1444. L. 206.

⁶⁶Ten pat. B. 1226. L. 49–50a.

*Žiobiškio pradžios vienkompaktinė mokykla
 Žiobiškio valsčiuje Žiobiškio apskr. Lietuvos laisvės
 kovų mokykla*

Žiobiškio pradžios mokyklos lankymo apyskaitos faksimilė. 1924 m. LVCA. F. 391. Ap. 3. B. 1415. L. 88–88a

*Mokykla atidaryta 1924 m. spalio mėn. 4 d.
 Mokykla įsteigta 1917 m.*

*Perant ir vardas mokyklos mokytojų, mokslo centras, nuo kurio
 taiko mokytojų apskaitai imant ir šioje mokykloje.*

*Pradokas Antanas, baigęs Romėnų mėsūnų
 mokytojų kursą; mokytojų apskaitai imant
 ir šioje mokykloje antumo metus.*

Mokinių skaičius atitinkamose dienos

<i>1924 m. spalio</i>		<i>S. L. A. S. O. J. O.</i>							
	<i>Skyciai</i>					<i>Skyciai</i>			
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>		<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
<i>Berniukai</i>	23				<i>Berniukai</i>	18	-	-	-
<i>Mergaitės</i>	12				<i>Mergaitės</i>	9	-	-	-
<i>Iš viso</i>	34				<i>Iš viso</i>	27	-	-	-

Mokyklos laikas

<i>Mokymo metais pradžioje</i>	<i>Šiuo pradžioje mokėsi mokymų dienų gaus būrys</i>				<i>Šuono pradžioje ir pabaigoje</i>			
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Pradžioje</i>	<i>Baigiant</i>	<i>Šuono pradžioje</i>	<i>Šuono pabaigoje</i>
<i>1924 m. rugpjūčio 10 d.</i>					90	1 val.	50 m.	A.

lauti, kad mokyklos laiku pradėtų mokslo metus. Tačiau jos padaryti to negali. Vaikai dar gano gyvulius: vieni – savo tėvų ūkiuose, kiti – parsisamdę kitiems šeimininkams, kartais net į Latviją.

1934–1935 metų mokyklos tikrinimo akte pažymima, kad Žiobiškio pradžios mokykloje mokslo metų pradžia vėluoja. Vaikai, esant gražiam orui, dar gano gyvulius. Pagal Pažaselių komplekto mokytojo Jono Švelnio pasiaiškinimą, lapkričio 29 d. į mokyklą dar nebuvo atėję 16 mokinių⁶⁷.

1937 metų gruodžio 11 d. inspektorius P. Jokštys į tikrinimo aktą užrašo, kad Žiobiškio pradžios mokykla jau dirba naujose patalpose. Mokykla jau turi tris komplektus Žiobiškyje ir vieną Pažaseliuose. Patalpos – geros, klasių dydis – dvi po 48 m², viena – 66 m². Mokykla turi 5 ha žemės. Tikrinimo metu mo-

⁶⁷Ten pat. B. 1645. L. 86.

Mokyklos-auklejimo stovis

Naujos mokyklos radau anting iš estis paunų.
 Mokytojas, parasių luitjė raiđz „a“ liepė mokiniams
 jį raiđti. Tiesius tois po porz estucis mokytojas
 pakėpė mokiniams suresti raiđz „a“ savo eluce
 toisose ir paranyiť; kę jį parasi. Nogaes mu
 mokinių teigiamų atsanyų; kę raiđa „a“ parasi
 mokytojas parasi luitjė raiđi; „artojas aia“ ir
 liepė mokiniams atsanyiť, iš kelis šodis iš raiđz
 iš kelis dalis ir raiđis tie šodis ir š L? Mokiniai ir iš
 raiđo neatsadi. Kuris tris šodis turiji iš jį paunų
 neapstatu, tirtai baigę paunų mokytojas parasi,
 kad mokių supasinditi mokiniams ir gamd „a“
 Senonių raiđz ir po to paunų šodis.
 Rėtivils iš estis mokytojas šodis architektos paunų,
 kuris atloso šymiai geriau. Spasėjoti detyms
 ir imtyms lig 15 vaikais geriai išmokyti.
 Bendra mokyklos tvana palaimama gerai. Mokyklos
 raiđis, dienyvas ir smygynai tvanoje.
 Bendrai imant mokytojas Prudonas Antanas turi
 gerus norus mokykloje šikti, vienu netusidama net
 miniminio ^{mokytoji} šerkalingų šimį, pavirtojam darba tikamai
 atlikti negali.

Inspėtorius J. K.

(tesinys)

*Žiobiškėnai –
Vytauto Didžiojo
mirties 500-osioms
metinėms paminėti
komiteto nariai
prie Žiobiškio pradžios
mokyklos, kuri buvo
įsikūrusi karčemoje
(dabar toje vietoje stovi
daugiabučiai).
Pirmojoje eilėje
viduryje sėdi mokytoja
Lidija Kastanauskienė-
Račytė. 1931 11 01.
P. Deksnio nuotr.*

kyklos II–V skyriuose mokėsi 127 mokiniai (tikrinimo dieną mokykloje buvo 121 mokiny).

Mokyklos vedėjas – Edvardas Pugžlys, 33 metų amžiaus, turi 12 metų mokytojo darbo stažą, baigęs dvejų metų mokytojų kursų, tobulinęs kūno kultūros ir pedagoginiuose kursuose. Vedėjas dirba su naujai suformuoto V skyriaus mokiniais. Mokytoja Lidija Kastanauskienė – 35 metų amžiaus, pedagoginis stažas – 13 metų. Ji dirba su II ir IV skyriaus mokiniais. Su trečiokais dirba Kazimieras Speičys – 45 metų amžiaus mokytojas. Jis baigė du mokytojų seminarijos kursus, mokytojauja jau 15 metų. Pažaselių komplekte dirba mokytoja Katrė Kirdulytė, 24 metų amžiaus, baigusi visą mokytojų seminariją, turinti trejų metų mokytojos darbo stažą.

Mokyklų inspektorius teigiamai įvertino mokymo darbą, mokinių auklėjimą, švarą ir tvarką mokykloje⁶⁸.

Dabar galėtume pereiti prie prisiminimų apie Žiobiškio pradžios mokyklą. Mokiausi Žiobiškyje trejus metus: nuo 1939 metų rudens iki 1942 metų pavasario. III skyriuje mane mokė mokytoja Lidija Kastanauskienė, IV – mokytojas Kazimieras Kalpokas, V – mokytojas Kazimieras Speičys.

1939 metais dėl mokinių trūkumo buvo uždaryta Mitragalio pradžios mokykla. Jos mokytojas Povilas Mačiekus buvo perkeltas į Martiniškėnų pradžios mokyklą. Mitragališkiams artimiausia mokykla buvo Žiobiškyje, jau dirbusi naujose mokyklos patalpose. Sužinojome, kad, einant į Žiobiškio mokyklą, knygoms reikia turėti portfeli. Medinės skrynelės, su kuriomis anksčiau vaikščiojome į mokyklą, čia nebetiko. Be to, ir kelio per mišką buvo daugiau kaip trys kilometrai.

Po ramios Mitragalio mokyklos Žiobiškio mokykla man pasirodė labai triukšminga, ypač per pertraukas. Mokytoja Kastanauskienė buvo iš tikrųjų griežtoka, reikli, pratinusi vaikus ne tik mokytis, bet ir savarankiškai dirbti. Man, trečiokui, pasirodė sunki jos namų už-

duotis: ant didelio vyniojamo popieriaus

⁶⁸Ten pat. B. 1718. L. 360–361a.

lakšto nubraižyti klasės planą su langais, durimis, suolais, mokytojos staliuku. Bet mokytoja sugebėjo išspausti, kad visi mokiniai užduotį įvykdytų.

Neprisimenu inspektorių aktuose minimų mokytojos surinktų kolekcijų. Bet puikiai prisimenu jos istorijos pamokas, tiesa, ne mums, o ketvirtokams. Kai ji mokė ketvirtokus istorijos, trečiokai turėjo savarankiškai spręsti aritmetikos uždavinius. Bet aš klausydavausi istorijos pamokos. Nuo to laiko mano atmin-tyje įstrigo mokytojos pasakojimai apie Egipto piramides, apie Atėnus ir Sparta, apie spartiatus ir helotus, apie frankų užkariavimus, jų valdovus Pipiną Trum-pajį ir Karolį Didįjį.

Atėjo 1940 metų rudenio. Vasarą per Lietuvą jau buvo nužlegę raudono-sios armijos tankai, nešę „Stalino saulę“, o Liudas Gira paskelbęs: „Lietuvos senos nebėr, Lietuva – LTSR“. Naujų mokslo metų pradžioje Žiobiškio pradžios mokykloje mes, ketvirtokai, sužinome, kad turėsime naują mokytoją – Kazimierą Kalpoką. Pirmoji pamoka – skaitymas. Mokytojas, tarsi garsiai mąstydamas, kalba, nepasakysi, su savimi ar su mumis:

– Na, ką gi mums šiandien, kai viskas griūva ir kinta, paskaičius?..

Ir ryžtingai nusprendžia:

– Paskaitykime Vinco Kudirkos „Gaisrą“.

Atsiverčia vadovėlį ir ima skaityti. Dabar aš žinau, kad „Gaisras“ – tai epizodas iš lenkų rašytojos Marijos Rodzevičiuvnos apysakos „Rausvos dulkės“, kurią Kudirka vertė į lietuvių kalbą ir spausdino „Varpe“. Šiame epizode pasa-kojama, kaip kaimo žmonės karštą rugiapjūtės dieną pamatė juodą audros debesį. Mokytojas skaitė: „Iš užgario pasirodė lyg kokia baisi galva audros debesies. Audra jau kaip paukštis lėkė skubindama, matyt buvo ne tik galva, bet visas kūnas lyg siaubūno, kuris gavęs galingus sparnus, sudriskusius lyg šikšnosparnio, ap-siaubė jais dangų iš vieno galo iki kitam“⁶⁹. Mokytojas skaitė, matyti, norėdamas, kad mes, jo mokiniai, audros metaforą priimtume kaip pasakojimą apie 1940 metus. Galbūt šis skaitymas buvo tęsinys epizodo, kai 1940 metų vasaros pabai-goje į Kauno sporto halę sušaukti visi Lietuvos mokytojai, baigiantis suvažiavimui, atsistojo ir užtraukė Lietuvos himną – Vinco Kudirkos „Tautinę giesmę“, privers-dami atsistoti ir prezidiume sėdėjusius A. Sniečką, J. Paleckį, M. Gedvilą.

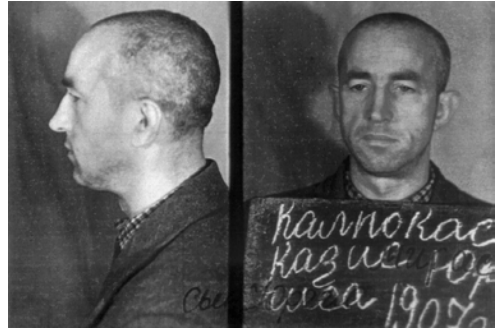
Mokytojas skaito toliau, skaito apie tai, kad žaibas iš debesies uždega vidury kaimo stovėjusį pastatą, o liepsnos ant jo stogo jau kelia grėsmę visam kaimui. Bet žmonės pasimetę blaškosi, nežinodami, ką daryti. Tačiau atsirado žmogus, kuris šoko ant stogo ir puolė gesinti ugnį, šaukdamas į pagalbą ir kitus. Ant paties kraigo, apsuptas liepsnų, jis triūsė kaip nelabasis. Marškiniai ir plaukai buvo ap-svilę, burna užkepus, bet „jau dabar kas tik gyvas, iki mažam vaikui, gelbėjo kiek įmanydami. Aimanavimas persimetė į šūkavimus pergalejimo ir palengvėjimo“⁷⁰.

Kai dabar pagalvoji, mokytojas, remdamasis vadovėlio skaitiniu, dėstė mums politinio veikimo programą Lietuvą ištikusią negandų tikrovėje, nors vargu ar tada kas nors iš mūsų, dešimtmečių–vienuolikmečių, pajėgė suprasti šios me-taforos politinę prasmę. Viena aišku, kad tą mokslo metų pradžios dieną mokyto-jas tarsi prabilo apie savo pasirinktą ke-

⁶⁹Kudirka V. *Raštai*. T. 1. – V., 1989. P. 310.

⁷⁰Ten pat. P. 312.

lią. Kazimieras Kalpokas buvo 1941 metų birželio sukilimo dalyvis. 1944 metais jis vadovavo Čedasų apylinkėse sutelktam partizanų būriui. Po keleto partizaninės veiklos metų Kalpokas pakliuvo į okupantų rankas ir buvo nukankintas⁷¹.

Žiobiškio, kaip ir bet kurio kito krašto praeitis, norint giliau ją atskleisti, reikalauja gilesnių istorinių tyrinėjimų. Šių eilučių autoriui, ieškojusiam dokumentinės medžiagos apie šio krašto istoriją, pavyko atskleisti tik pavienius jos fragmentus. Mano supratimu, kelias į turiningesnę Žiobiškio krašto praeities atskleidimą galėtų eiti per jį sudarančių kaimų ar net atskirų giminių, šeimų istorijos tyrinėjimą.

Mokytojas, partizanų vadas Kazimieras Kalpokas priešų rankose. 1951 m.

Lietuvos archyvuose slypi nemaža dokumentų apie šio krašto dvarus XVI–XIX šimtmečiais. Archyvinės metrikų knygos slepia daug medžiagos apie daugelį mūsų protėvių kartų. Pastaraisiais metais archyvų skaityklose labai pagausėjo žmonių, ieškančių senuose dokumentuose žinių apie savo valstietiškus ar bajoriškus protėvius. Mačiau ne vieną žmogų, kurie, šitaip ieškodami, sudarė išsamius savo giminės medžius. Aš su tam tikru pavydu galvoju apie Kazliškio ar Paliepio apylinkių gyventojus, iš jų kilusius inteligentus. Archyvuose daug dokumentų, užfiksavusių, pradedant XVI amžiaus pabaiga, jų gimtųjų vietų upių, ežerų, kaimų vardus, čia gyvenusių žmonių – valstiečių ir bajorų – vardus ir pavardes. Atsiverti tokį dokumentą ir randi viso kaimo, tarkime, Rūmpiškėnų, Šakalių ar Kurkliėčių gyventojų vardus ir pavardes, jų baudžiavinių prievolių sąrašą, turimų gyvulių – arklių ir jaučių – skaičių. Ir tai – XVII ar XVIII šimtmečiai! Aš susiformulavau sau tokią sentenciją: archyvuose užkerėtos mūsų protėvių sielos.

Ne visi XVII a. pab. – XVIII a. metrikai mus pasiekė kaip pirminis dokumentas. Šio laikotarpio Obelių, Panemunio, Pandėlio parapijų metrikų knygos – tai tvarkingai, viena ranka, trumpinant įrašų formuluotes, perrašyti į vieną knygą nuorašai iš originalų. Atrodo, kad tai buvo padaryta XVIII amžiaus pabaigoje, galimas dalykas, – bažnytinės vyresnybės nurodymu.

Nežinau, kas perrašinėjo Panemunio ir Obelių parapijų metrikų knygas. Bet Pandėlio metrikų perrašinėtojas žinią apie save paliko. Užbaigęs perrašinėti santuokų metrikus, jis parašė: „*Has metricas copulatur fidelites extractur manu propria subscripsi, Datur Ponedelis Anno 1799 mę gbris 30 Die. X. Antoni Hoppen, Pleban Poniedzielski*“⁷². Tai reiškia, kad Pandėlio klebonas kunigas Antanas Hopenas beveik prieš du šimtus metų – 1799 metų gruodžio 30 dieną – užbaigė šių metrikų perrašymą. Jeigu toks žmogus daugiau nieko nebūtų padaręs savojo krašto kultūrai, tai didelis parapijos kelių kartu

⁷¹Lietuvių enciklopedija. T. XXXV. – S. Boston, 1966. P. 356.

⁷²LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 7. L. 31a.

žmonių, gyvenusių per visą XVIII šimtmetį, vardų ir pavardžių, jų kaimų pavadinimų surinkimas į vieną knygą, šių neįkainojamų žinių perdavimas ateities kartoms – didelis kultūrinis žygdarbis.

Tačiau daug medžiagos yra ir vietoje. Man rodosi, kad labai svarbu užfiksuoti legendas, kurias žinojo mūsų tėvai ir seneliai, kurias dabar jie negrižtamai nusineša į kapus. Dažnai legendos, kad ir kaip neįtikėtina jos skambėtų, atspindi realius įvykius.

Pasiremsiu vienu pavyzdžiu. Dabar Žiobiškyje gyvenanti mitragališkė Janina Kuzmickienė papasakojo epizodą iš savo motinos vaikystės. Ji, Ona Dzikavičiūtė-Izdūnienė, gimusi 1892 metais, augo Indriūnų kaime. Būdama šešerių ar septynerių metų amžiaus vieną pavasario dieną pabaly netoli namų ganė žasiukus. Staiga pamatė degančią ugnelę. Iš išgąščio numetė rykštelę ir parbėgo namo. Žmonės sakė, kad ten turėjo degti užkeiktas auksas, kurio ieškoti esą galima tiktai naktį. Pagal numestą rykštelę pavyko surasti vietą, kur žibėjo mergaitė išgąsdinusi ugnelė. Dzikavičiai ėmė kasinėti ir suradę lobį. Tačiau gandas apie radinį pasiekęs valdžios pareigūnų ausis, ir šie konfiskavę radinį.

Tada aš prisiminiau dokumentą, kurį buvau nusikopijavęs Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne. XIX amžiaus pabaigoje Imperatoriškoji Maskvos archeologų draugija išsiuntinėjo anketą visų valsčių valdyboms, prašydama kuo išsamiau atsakyti į klausimus apie valsčiaus teritorijoje esančius archeologijos paminklus ir archeologinius radinius. Labai išsamiai šią anketą užpildė Čedasų valsčiaus viršaitis A. Rudokas ir raštininkas, kurio parašas neįskaitomas. Atsakyme apie surastus lobius yra tokia vieta: 1898 metų rugpjūčio mėnesį pasklido gandas, kad Indriūnų kaimo valstietis Juozapas Dzikavičius (...) rado auksinių monetų lobį, bet, nežiūrint į tai, kad į vietą buvo nuvykęs Novoaleksandrovsko apskrities 5-sios nuovados pristavas ponas Popovas, Dzikavičius atsisakė ką nors paaiškinti šiuo klausimu⁷³. Po šimto metų niekas nebeišaiškins, kaip ten iš tikrųjų buvo: ar loby suradėjas jį pasiliko sau, ar pristavas atėmė iš valstiečio lobį, pasiglemžė ir neatidavė jo valdžiai. Tačiau aišku, kad Onos Dzikavičiūtės prisimintas vaikystės epizodas turi realų pagrindą.

Vertėtų užrašinėti žmonių atsiminimus apie neseniai praėjusį laiką, liūdnumus ir linksmus kolūkiečių gyvenimo nuotykius, anekdotus. Kol kas daugeliui žmonių tokie atsiminimai neatrodo verti dėmesio. Tačiau pagalvokime, kokia vertybė būtų rankraštis, kuriame koks nors šviesus žmogus būtų surašęs žmonių pasakojimus apie kasdienį gyvenimą baudžiavai baigiantis ir pobaudžiaviniu laikotarpiu, to laiko sakmes, anekdotus, dainas! Po kelių dešimtmečių ir mūsų laikų žmonių atsiminimai bus didelė vertybė.

⁷³Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius. F. 35–170. L. 11.

Žiobiškio parapijos istorija iki 1940 m.*

Kun. Povilas Paškevičius

Už 11 kilometrų į šiaurės vakarus nuo Rokiškio iš senų laikų prie pušyno buvo įsikūręs Žiobiškio kaimas (iki 1835 m. Ukmergės apskritis, Vilniaus gubernija). Iš kur kilo pavadinimas „Žiobiškis“, – nežinia. Slavų kalbomis rašytuose dokumentuose vadinamas „Žiobiški“. Turbūt tas pavadinimas kilęs iš žodžio „žabai“, kadangi kaimas buvo prie pat miško, o miške ir pamiškėse buvo daug žabų. 1876 m. kalendoriuje apie Žiobiškį yra priežodis: „Zobiszkiej ira zobu (virbu) miestelej ir duonas“.

Už 1,5 kilometro į rytus nuo Žiobiškio prie Vingerinės upelio buvo Vengerinės dvaras. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje jo savininkas buvo Ukmergės apskrities išdininkas Juozapas Daumantas Sesickis. Dvaro žemė ir miškai tęsėsi iki pat Žiobiškio.

Iki 1803 metų Žiobiškyje nebuvo nei bažnyčios, nei koplyčios. Tuo metu Žiobiškis ir Vengerinės dvaras priklausė Vilniaus vyskupijos Ukmergės dekanato Rokiškio parapijai. Žiobiškėnams ir apylinkės gyventojams į artimiausią parapijos bažnyčią buvo apie 10–11 kilometrų, o į kitas bažnyčias – dar toliau.

Nėra senų rašytų dokumentų, iš kurių galima būtų sužinoti, ar buvo dar anksčiau kur nors netoli Žiobiškio koplyčia. Pasak senų žmonių pasakojimų, dabartiniame Ažūsienių kaime, kuris seniau turbūt vadinosi Patilčių k., buvusi koplyčia ir prie jos gyvenęs kunigas, kuris koplyčioje laikydavęs pamaldas, o Didįjį šeštadienį šventindavęs versmės vandenį. Pasakojama, kad toji Koplyčia stovėjusi netoli Mykolo Kairio namų, ant kalnelio. Kalbama, kad ten, giliame sluoksnyje, esą aukso. Apie 1921 m. toji versmė netoli Kairio namų tebebuvusi. Vėliau tą koplyčią iš Patilčių (Ažūsienių) k. perkėlė už Patilčių, kur dabar Smėlinka. Apie 1802 metus tą koplyčią Vengerinės dvaro savininkas J. D. Sesickis iš Smėlinkos perkėlęs į Žiobiškį, pridėjęs naujos medžiagos, padidinęs, ir 1803 metų pradžioje baigęs statyti Žiobiškyje pirmąją medinę bažnyčią.

Šiais senų žmonių pasakojimais galima tikėti todėl, kad Ažūsienių kaime seniau buvusiose kapinėse ir dabar tebėra pamatai, nors kapinių dabar tenai nebėra. Ir Smėlinkoje kapinės seniau buvusios, bet dabar jos paverstos dirbama žeme. Taip pat senuose Žiobiškio bažnyčios inventoriaus sąrašuose pažymėta, kad šoninis Žiobiškio bažnyčios altorius Evangelijos pusėje nenaujas, o šoninis Epistolės pusės altorius – senas, sakykla irgi sena. Iš to galima spręsti, kad jie buvę atgabenti iš kitur.

Pirmoji Žiobiškio bažnyčia. Vengerinės dvaro savininkas Ukmergės apskrities išdininkas Juozapas Daumantas Sesickis ir jo žmona Anelė Tiškaitė, vadovaudamiesi pamaldumu ir dosnumu, 1803 metų pradžioje savo lėšomis pastatė pirmąją medinę bažnyčią ir apščiui ją aprūpino liturginiais indais ir drabužiais. Taip pat pastatė beneficijos tro-

*Straipsnis atspausdintas iš Rokiškio krašto muziejuje laikomo rankraščio (F. 1. B. 60). Kalba redaguota.

besius. 1803 metų pradžioje Čedasų klebonas Benediktas Laurimavičius naująją bažnyčią pašventino ir pavedė ją šv. Mykolo Arkangelo garbei.

Bažnyčia buvo pastatyta ant akmeninių pamatų. Sienu ilgis – 9,5 sieksnio, plotis – per 6 sieksnius. Bažnyčios fasadas paremtas 4 mediniais pilioriais, apačioje atsiremiančiais į akmeninius pamatus. Prie didžiųjų bažnyčios durų buvo įrengti trijų pakopų mediniai laiptai. Bažnyčios išorė apmušta lentomis. Ant bažnyčios du kryžiai: vienas mažas geležinis virš presbiterijos, kitas – didelis medinis, apdengtas skarda, virš fasado. Vėlesniuose inventoriuose rašoma, kad bažnyčios bokštas gotiškas.

Prie bažnyčios didelis šventorius. Iš pradžių jis buvo aptvertas statinių (*štankietų*) tvora, vėliau – mūrine. Šventoriuje stovėjo didelis medinis Nukryžiuotojo Viešpaties Jėzaus kryžius. 1863 metais šventoriuje įrengta 14 Kryžiaus kelio (*stacijų*) koplytėlių. Šventoriuje buvo ir aukšta medinė varpinė ant mūrinių stulpų. Skambinti lipdavo mediniais laiptais. Varpinėje buvo patalpa mirusiems padėti. Kabojo trys skardūs varpai: vienas – 230 svarų, antras – 111 svarų ir trečias – 75 svarų. Varpai minimi nuo 1819 metų. 1897 metais, klebonaujant kun. Daunaravičiui, nulietas labai skardus 23 pūdų svorio varpas, kuris kainavo 435 rub. 75 kap. Pirmojo pasaulinio karo metu varpai išvežti į Rusiją ir nebegražinti. Po karo buvo gautas perskilęs varpas, kurio garsas labai skyrėsi nuo ano varpo.

Bažnyčios viduje prie didžiųjų durų buvo prieangis, o virš jo paremtas 2 pilioriais nedidelis choras (*viškos*) su vargonais.

Didelių bažnyčios langų buvo 6: kairėje pusėje – 2, dešinėje – 3, virš choro – 1; visi vienodi – 4 stiklų (*šibų*).

Altoriai trys. Didysis altorius lentinis, tapytas, 2 kondignacijų (tarpsnių). Žemutinėje kondignacijoje – Švč. Marijos Škaplierinės su kūdikėliu Jėzumi paveikslas sidabriniais aptaisais. Aukštai kitas paveikslas – šv. Mykolas Arkangelas nupieštas lentoje. Altoriaus mensa (apatinė dalis) staliaus darbo, dažyta, su 2 mediniais laipteliais. Ant mensos gero staliaus darbo, baltai dažytas tabernakulis paauskuotomis briaunomis (*gzimsais*). Į šonus nuo tabernakulio taip pat baltai dažytos paauskuotomis briaunomis atbrailos, ant kurių pastatytos žvakidės su žvakėmis. Altorius papuoštas veidrodžiais. Iš abiejų altoriaus šonų – durys, kad Didįjį altorių galima būtų apeiti aplink.

Šoninis altorius Evangelijos pusėje nenaujas, dažytas įvairiomis spalvomis, 2 kondignacijų, su 6 statulėlėmis žemutinėje kondignacijoje ir su 6 – viršutinėje. Altoriuje dvi kolonos. Mensa dažyta, vienu laipteliu. Pirmojoje altoriaus kondignacijoje buvo šv. Baltramiejaus paveikslas, antroje buvo šv. Jono Nepomuko, vėliau – šv. Pranciškaus paveikslas. Kitas šoninis altorius Epistolės pusėje senas, 2 kondignacijų, įvairiai dažytas, su 2 kolonomis, vienu laipteliu. Pirmojoje altoriaus kondignacijoje buvo šv. Juozapo, antroje – Švč. Aušros Vartų Marijos paveikslas. Abudu šoniniai altoriai įrengti bažnyčios „užlaužimuose“. Vėliau altorių paveikslai buvo nupiešti drobėje. Prie Didžiojo altoriaus, kur yra bažnyčios „užlaužimas“, įrengta baliustrada (*kroteliai*) – Dievo stalas.

Bažnyčios navos abiejose pusėse – po 3 suolus, presbiterijoje – vienas suolas po sakykla, kitoje pusėje – suolas koliautoriui. Sakykla sena, dažyta, įėjimas me-

diniais laiptais iš zakristijos. Zakristija pristatyta prie bažnyčios šono, durys – į šventorių. Zakristijoje – vienas langas, komoda – su trim stalčiais (*šuplėdomis*) liturginiams rūbams ir indams sudėti. Vėlesniais laikais bažnyčios vidus buvo išmuštas dangiškos spalvos drobe, o lubos išdekoruotos šventais paveikslais.

Parapijos steigimas. Kilnūs Vengerinės dvaro savininkas J. D. Sesickis pastatęs didesnei Dievo garbei ir didesnam tikinčiųjų patogumui netoli bažnyčią, kurią jiems lengviau pasiekti bei kunigams lengviau aptarnauti parapijiečius, rengėsi pasiūlyti Jo Ekscelencijai Vilniaus vyskupui suteikti Žiobiškio bažnyčiai parapijos teises ir privilegijas. Todėl fundatorius, vadovaudamasis pamaldumu ir dosnumu, 1803 m. sausio mėnesio 17 d. dovanojimo aktu užrašė Žiobiškio bažnyčiai fundušą, klebonui bei kitiems bažnyčios tarnams išlaikyti. Tais pačiais metais sausio 19 dieną Lietuvos Aukštasis Teismas Vilniuje fundušo užrašą patvirtino. Sausio 21 dieną Vilniaus vyskupas Jonas Nepomukas Korvinas-Kasakauskas donacijos aktą priėmė, patvirtino, pripažino, kad Žiobiškyje reikalinga steigti parapiją, ir įsakė pradėti paruošiamuosius parapijos steigimo darbus. Vilniaus Vyskupijos Konsistorija donacijos aktą patvirtino 1803 metais sausio mėnesio 23 d.

Fundatorius J. D. Sesickis pagal donacijos aktą aprūpino naujai įsteigtą Žiobiškio parapijos bažnyčią:

1) 1803 m. savo lėšomis pastatė medinę Žiobiškio bažnyčią ir ją aprūpino liturginiais rūbais, indais ir kitais daiktais;

2) paskyrė 800 zlotų iš Zofijos Višinskienės palikimo ir dalį iš Vengerinės dvaro pinigų, iš viso 12000 zlotų. 6% šių pinigų, t. y. 720 zlotų kursuojančių sidabro monetų, iš Vengerinės dvaro kasmet išmokėti Žiobiškio Romos katalikų lotynų apeigų klebonui dviem terminais, būtent: 360 zlotų šv. Jurgio dieną (balandžio mėn. 23 d.) ir 360 zlotų – šv. Mykolo Arkangelo dieną (rugsėjo 29 d.) vargonininkui ir zakristijonui išlaikyti. Fundatorius ir pats išsipareigojo mokėti ir įpareigojo savo įpėdinius;

3) klebonijos sodybai ir daržams iš Vengerinės dvaro paskyrė 3 margus žemės Žiobiškyje;

4) kleboniją ir kitus trobesius fundatorius savo lėšomis jau buvo pastatęs;

5) vieną valaką žemės – klebono ūkio reikalams;

6) kurui – kitą valaką iš Vengerinės miško (su ten esančiomis pievomis);

7) duoti iš Vengerinės miško medžiagos bažnyčios remontui;

8) kolatorius iškėlė sąlygą, kad klebonas nelaikytų miestelyje jokių smuklių nei kitų profanuojamųjų įstaigų;

9) kolatorius pasilieka sau ir savo įpėdiniams teisę pasirinkti Žiobiškio bažnyčios kleboną, t. y. siūlyti kandidatą Vyskupui (*Jus collationis, seu Patronatus*).

Fundatorius nustatė tokias bažnyčios klebono pareigas:

1. Žiobiškio klebonas kas savaitę visados turi laikyti vienerias šv. Mišias už fundatorių J. D. Sesickį ir jo žmoną Anelę Tiškaitę, o po jų mirties – už jų, jų tėvų ir visos šeimos sielas;
2. visą laiką kas mėnesį laikyti po vienerias Mišias už Zofijos Višinskienės, jos vyro ir šeimos sielas;
3. klebonas turi reziduoti prie Žiobiškio bažnyčios ir teikti dvasinius patarnavimus;
4. vyskupas privalo prižiūrėti, kad pareigos būtų vykdomos;
5. jei fundušas dėl kokių nors priežasčių būtų panaikintas, viskas pagal inventoriaus sąrašą turi grįžti į fundatoriaus arba jo įpėdinių namus.

Jo Ekscelencija Vilniaus vyskupas, gavęs iš fundatoriaus Juozapo Daumanto Sesickio patvirtintą fundušo užrašą ir atsižvelgęs į pamaldaus fundatoriaus svarbius naujos parapijos steigimo motyvus, – būtent, kad keturių parapijų netoli Žiobiškio gyvenantiems žmonėms toli savos bažnyčios, o dar prasti keliai pavasarį ir rudenį apsunkina susisiekimą su savomis bažnyčiomis, ypač neturtingiems žmonėms, – nutarė steigti Žiobiškyje parapiją. Atlikti paruošiamuosius parapijos steigimo darbus vyskupas delegavo kun. Tomą Šturgulevskį ir Kavarsko kuratorių, kun. (Simoną) Kulešą, kad vietoje apžiūrėtų fundušą, naujai pastatytą bažnyčią, pasitartų su apylinkės klebonais dėl naujos parapijos ribų ir praneštų Vyskupui. Jo Ekscelencija Vilniaus vyskupas, gavęs duomenis iš deleguotų kunigų, 1803 m. sausio mėnesio 30 dieną raštu įsteigė Žiobiškio parapiją, suteikė Žiobiškio bažnyčiai parapijos teises bei privilegijas ir iš senesnių gretimų parapijų priskyrė naujai įsteigtajai Žiobiškio parapijos bažnyčiai šias vietas:

- 1) iš Čedasų bažnyčios: Stumbriai, Stašiai, Mitragalys, Kurkličiai ir Vaško palivarkas;
- 2) iš Pandėlio bažnyčios: Šemberkiškis, Paplūmbalė, Lazariškis, Bintiškis, Kirmėliškis, Šlapiai, Šilagalys, Nótigalė, Pagojai, Degėniai, Uvañniai be Beržūonių (pastarieji paliko prie Pandėlio parapijos);
- 3) iš Panemunio bažnyčios, kurią valdė vienuoliai (Canonici regulares B. M. V. de Poenitentia*): Gráužiai, Vikoniai, Ráišiai, Patilčiai, Gužai, Kiaugà, Kropielis, Vilkaĩ, Gasiūnas, Paĩlgiai, Žėkaĩ, Pāžaseliai (Pažūseliai), Kalpōkai, Fiodoriškis;
- 4) iš Rokiškio bažnyčios: Vengerinė, Žiobiškis, Azeliškis, Kervelkiaĩ, Baltūšiai, Pagiriaĩ, Aukštasijà, Močiėkai, Buteĩkiaĩ, Kalpōkiškis I, Kalpōkiškis II, Lĩngiškis, Izdũniškis, Degsniaĩ, Vĩlemiškis, Vaĩdlonai, Lĩngėnai, Stramiłliai, Šniókos, Stepóniai.

*Reguliniai Švč. Mergelės Marijos atgailos kanauninkai (lot.).

Žiobiškio parapijos kaimai Kauno ir Kuršo gubernijų žemėlapyje. 1865 m. LVIA. F. 391. Ap. 3. B. 1466. L. 49

Ukmergės dekanas kun. kan. Juozapas Meleška, vykdydamas J. E. Vilniaus vyskupo įsakymą, atvyko į Žiobiškį ir 1803 m. vasario 8 dieną Žiobiškio bažnyčioje pamaldų metu perskaitė Vilniaus vyskupo dekretą, kuriuo įsteigta Žiobiškio parapija ir nurodytos parapijos vietovės.

1863 metais Žiobiškio bažnyčios šventoriuje pastatyta 14 Kryžiaus kelio (*stacijų*) koplytėlių. Jų fundatoriai buvo: 1) Jurgis Šadurskis ir Antanas Jasinevičius; 2) Pranas Mažukna ir Juozapas Stalionis; 3) Kazimieras Kalvelis; 4) Jonas Masiulis; 5) Antanas Masiulis ir Steponas Žemaitis; 6) Antanas Žemaitis ir Mykolas Žikorius; 7) Kazimieras ir Stanislovas Taliunevičiai ir Benediktas Baltušis; 8) Stanislovas Kirstukas su broliais; 9) Benediktas Baltušis; 10) Antanas Milaknis; 11) Petras Vaičiulis; 12) Adomas Staigis; 13) Ona Lesinska ir 14) klebonas Pranciškus Levickis. Stacijų koplytėlės buvo mūrinės su stikliniais langais, o stacijų paveikslai po stiklu išdažyti drobėje ir įstiklinti. Statant mūrinę bažnyčią, stacijų koplytėlės sugriautos, o plytos sumūrytos į bažnyčią.

Antroji Žiobiškio bažnyčia. Senoji medinė Žiobiškio bažnyčia buvo nedidelė. Laikui bėgant parapijiečių padaugėjo, be to, jie gausiai rinkdavosi šventadieniais į pamaldas. Dažnai pasitaikydavo, kad senojoje bažnyčioje maldininkai nebetilpdavo. Tos bažnyčios klebonas kun. Pranciškus Viksva ėmė siūlyti, kad reikia statyti didesnę bažnyčią. O klebonas J. Daunaravičius išrūpino iš valdžios leidimą naujai bažnyčiai statyti. Naujos bažnyčios planą Maskvoje padarė inžinieriai Pranas Kontrimas ir Adolfas Ožinskis. 1899 metais pradėta rinkliava bažnyčios statybai.

1902 metais, atvykus Žiobiškin labai energingam ir sumaniam klebonui kun. Vincentui Zapkui, prasidėjo bažnyčios statyba. Anksčiau surinktas aukas – 1200 rublių – komiteto narys Antanas Buteikis įteikė klebonui Zapkui. Kun. Zapkui atrodė, kad pirmutinį bažnyčios planą sunku bus įgyvendinti, kadangi bažnyčia turėjo būti su daugeliu bokštelių. Klebonas padavė bažnyčios planą Liepojos inžinieriui Strandmannui pataisyti taip, kad būtų mažiau išlaidų. Patsai klebonas Zapkus važinėjo į aplinkines bažnyčias, net ir į tolimas, ir rinkdavo aukas Žiobiškio bažnyčiai. Bažnyčios komiteto nariai, kaip antai: Antanas Buteikis iš Buteikių, Konstantinas Deksnys iš Mitragalio, Stasys Masiulis iš Nātkušio, Petras Užkurėlis iš Aukštasių, Antanas Stašys iš Vikių, Jonas Kirstukas iš Žiobiškio, Jonas Deksnys iš Vaıldonų ir kiti – irgi rinko aukas bažnyčiai. Už aukas aukotojui duodavo spausdintą būsimosios bažnyčios atviruką. Aukos buvo renkamos ir Amerikoje.

Bažnyčią statė rangovas Miltavičius iš Kraslavos. Statyba tęsėsi nuo 1902 m. iki 1911 metų. 1902 m. padėti pamatai, paskui kelerius metus nieko nestatyta – duota pamatams susigulėti. 1905 m. pradėtos statyti sienos. Daug pasidarbavo parapijiečiai, vadovaujami savo klebono V. Zapkaus: iš savo apylinkių vežė akmenis, o plytas – iš Aknystos, Pilkalnio, Susėjos plytinių, traukė medžiagas aukštin, aukojo pinigų nuo žemės ir asmeniškai. Statyba pasunkėjo, kai bestatant Žiobiškio bažnyčią prasidėjo pirmosios Kazlišio bažnyčios, prie kurios turėjo prisijungti didelė dalis Žiobiškio parapijiečių, statyba.

Devynerių metų statybos vaisius – didelė, graži mūrinė Žiobiškio bažnyčia, pastatyta iš skaldytų lauko akmenų ir degtų plytų, neogotikinio stiliaus, lotyniško

kryžiaus plano, su aukštu 54 metrų bokštu (iki kryžiaus viršūnės 58,90 m) ir 4 mažais bokšteliais. Bažnyčios ilgis – 46 m, plotis – 14 m, „kryžiafonėse“ plotis – 26 m; nuo grindų iki aukščiausios skliauto vietos – 19,5 m, lauko pusėje nuo pamato iki šelmens – 25 m. Ant bažnyčios – 9 geležiniai kryžiai, ant fasado – 1 betoninis kryžius. Vienas kryžius padarytas kalvio Juozo Motūzo iš Mitragalio k. Bažnyčios išorė sumūryta iš skaldytų akmenų ir plytų mišinio, netinkuota, tik vidus ištinkuotas ir išbaltintas. Bažnyčios stogas buvo dengtas molinėmis čerpėmis. 1934 metais čerpių stogas pakeistas cinkuota skarda, kadangi pro čerpių stogą bažnyčios vidun lydavo lietus.

Pastačius mūrinę, senoji medinė bažnyčia buvo nugriauta ir iš jos pastaitytos klebonijos klėtys ir daržinės.

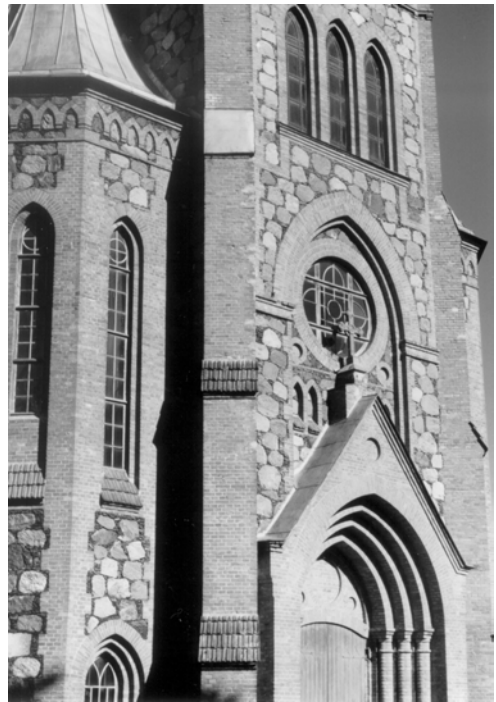
Naująją mūrinę Žiobiškio bažnyčią 1911 m. per Švč. Marijos Škaplierinės atleidus pašventino Obelių dekanas kun. Mykolas Daleckis. 1922 metais birželio mėnesio 15 dieną J. E. Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius kanoniškos vizitacijos metu bažnyčią konsekrovavo šv. Mykolo Arkangelo titulu, įdėdamas į Didįjį altorių šv. Konstantino ir šv. Adaukto kankinio relikvijas.

Bažnyčia įrengta klebono Jurgio Gogelio pastangomis. 1913 m. pastatyti šoniniai altoriai. Naujasis šv. Juozapo altorius Evangelijos pusėje – pušies medžio, bet nudažytas ažuolo spalva, paauskuotas, gotiško stiliaus. Altoriuje – šv. Juozapo su Kūdikiu Jėzumi, šone – šv. Jono Krikštytojo ir šv. Vincento Pauliečio statulos. Altorius, kainavęs 700 rublių, pastatytas Antano Masio iš Steponių lėšomis, o rūpinosi Jonas Masys iš Steponių.

Šv. Baltramiejaus altorius Epistolės pusėje taip pat padarytas iš pušies ir nudažytas ažuolo spalva, taip pat paauk-

Naujoji Žiobiškio bažnyčia. R. Kunsko nuotr. 1999 m.

Žiobiškio bažnyčios pagrindinio fasado fragmentas. R. Kunsko nuotr. 1999 m.

suotas, gotiško stiliaus. Altoriaus centre: šv. Baltramiejaus statula, o iš šonų – šv. Pranciškaus Asyžiečio ir šv. Ignaco Lojolos statulos. Altorius pastatytas parapijiečių aukomis. Abu šoninius altorius padarė Zelenkevičius iš Kauno.

Didysis altorius 1931 metų pavasarį nupirktas iš Šiaulių Zabarskio firmos nebaigtas, o baigė statyti Antanas Krivickas. Altorius irgi pušies, nudažytas ažuolo spalva, auksuotas, gotiško stiliaus. Jo centre – Švč. Marijos Škaplierinės statula, pastatyta Tretininkų aukomis 1910 m.; iš šonų – naujos šv. Apaštalų Petro ir Povilo statulos, o aukštai – šv. Mykolo Arkangelo statula. Didysis altorius pastatytas už a. a. Anastazijos Masytės paaukottus 1300 litų, gausias parapijiečių asmenines aukas ir mokesčius nuo žemės. Iš viso altorius kainavo 8000 litų. Didysis altorius pašventintas 1931 metais per Sekminių atlaidus. Tuo metu buvo pirmą kartą įvesti 40 valandų atlidai ir pirmos trijų dienų misijos, kurioms vadovavo jėzuitas tėvas (Jonas) Bružikas.

Vėliau Žiobiškio parapija sumažėjo, nes greta Žiobiškio parapijos naujai įsisteigusioms Kazliškio ir Juodupės parapijoms priskirta dalis Žiobiškio parapijiečių ir vietovių.

Žemaičių Vyskupijos Kurija 1921 m. kovo mėn. 12 d. raštu Nr. 750 priskyre naujai steigiamai Kazliškio parapijai iš Žiobiškio parapijos šias vietas: Uvainių sodžių, Degėnių, Pajojų sodžius, Veselāvos vienk., Šlapių vienk., Kirmėliškių vienk., Lazariškių sodžių, Paplūmbalės sodžius I ir II, Vilkāgirie vienkiemius, Jurėno ir Vilčinsko sodybas – iš viso 581 žmogų, 55 valakus žemės.

Vėliau, 1937 m. rugpjūčio mėn. 12 d., raštu Nr. 4641 Panevėžio Vyskupijos Kurija naujai steigiamai Juodupės parapijai iš Žiobiškio parapijos priskyre: Lingėnų kaimo 97 asmenis, Tartališkio kaimo 28 asmenis – iš viso 125 asmenis.

*Žiobiškio kapinės.
R. Kunsko nuotr.
1999 m.*

Žiobiškio parapija ir jos dvasios vadai. Nuo Žiobiškio parapijos įsikūrimo dvasinius patarnavimus parapijiečiams teikė tos bažnyčios klebonai bei jų pavaduotojai vikarai:

1) Pirmasis Žiobiškio klebonas kun. Martynas Lapinskis valdė Žiobiškio parapiją nuo bažnyčios pastatymo 1803 m. iki 1819 m. liepos mėn. 1819 m. Žiobiškio parapiją kelis mėnesius administravo kun. Benediktas Bankovskis.

2) Klebonas kun. Domininkas Levaškevičius – 1820 m. liepos mėn. – 1843 m. kovo mėn. Mirė Žiobiškyje ir palaidotas šventoriuje.

3) Klebonas kun. Karolis Pankevičius – 1843 m. kovo mėn. – 1843 m. liepos mėn.

4) Klebonas kun. Petras Vaitkevičius – 1843 m. liepos mėn. – 1853 m. kovo mėn.

5) Klebonas kun. Vincentas Žilevičius – 1853–1859 m. Mirė Žiobiškyje 1866 m. gruodžio 18 d., palaidotas Žiobiškio šventoriuje. Dėkingi parapijiečiai pastatė šventoriuje kuklų paminklą – asmeninį kryžių jam ir kun. Dominikui Levaškevičiui. Kleboną V. Žilevičių 1859 m. balandžio ir birželio mėn. pavadavo administratorius P. Gienutavičius.

6) Klebonas kun. Pranciškus Levickis – 1859–1866 m. gruodžio 18 d.

7) Klebonas kun. Pranciškus Viksva – 1866 m. gruodžio mėn. – 1887 m. balandžio mėn.

8) Klebonas kun. Jonas Daunoravičius – 1887–1902 m. gegužės mėn. Jam klebonaujant buvo vikarai:

kun. Tuomas 1896–1897 m.;

kun. Mažeika – 1897–1900 liepos mėn.;

kun. Butkevičius – 1900 m. rugpjūčio mėn. – 1901 m. rugpjūčio mėn.;

kun. Vaičius – 1901–1902 m.

9) Klebonas kun. Vincentas Zapkus – 1902–1912 m. Jis pastatė didelę mūrinę bažnyčią. Mirė Žiobiškyje 1912 m. vasario 13 d. Palaidotas šventoriuje. Jo lėšomis ant kapo pastatytas gražus paminklas – švediško granito plokštė. Jam klebonaujant, vikaru buvo kun. Juozapaitis. Išvykęs iš Žiobiškio, jis tapo tėvu pranciškonu.

10) Klebonas kun. Jurgis Gogelis – 1912–1930 m. liepos mėn. Jis tęsė bažnyčios tvarkymo darbus: įrengti du šoniniai altoriai, sakykla, bažnyčios suolai, mūru aptvertas šventorius ir parapijos kapinės. Sergantį kleboną kun. J. Gogelį pavadavo kunigai: Jasinskas, pranciškonas tėvas Rokas, o nuo 1930 m. vasario 10 d. – vikaras adjutorius (klebonas-

pavaduotojas) kun. P. Paškevičius. Klebonas J. Gogelis mirė 1930 m. liepos mėn. 27 d. Palaidotas šventoriuje. Jo lėšomis ant kapo pastatytas paminklas-plokštė.

11) Klebonas kun. Povilas Paškevičius – nuo 1930 m. rugpjūčio 1 d. 1931 m. pastatytas Didysis altorius. 1934 m. bažnyčios čerpių stogas perdengtas cinkuota skarda. 1937 m. pastatyta nauja klebonija, kainavusi apie 8000 litų. 1939 m. iš senosios klebonijos medžiagos, pridėjus naujos, pastatytos parapijos salės sienos, vėliau uždengtas stogas.

Vyskupų vizitacijos. Vyskupų vizitacijos yra buvusios septynios: po vieną Jo Ekscelencijos Valančiaus, Beresnevičiaus, Paliulionio, Karevičiaus ir trys Panevėžio vyskupo K. Paltaroko.

Pirmą sykį Žiobiškio bažnyčią aplankęs J. E. vyskupas Motiejus Kazimieras Valančius 1851 m. sutvirtino 748 žmones. Paragino steigti paparinę mokyklą ir pasidžiaugė, kad bažnyčia išlaikoma gražiai. Tuo metu klebonu buvo kun. Petras Vaitkevičius.

Antroji Vyskupo vizitacija buvo Žiobiškyje kunigaujant kun. klebonui Viksvai. Vizitavo J. E. Žemaičių Vyskupo sufraganas Vikaras Kapituliaris Aleksandras Kazimieras Beresnevičius 1877 m. liepos mėn. 13–14 d. Sutvirtino 702 asmenis. Bažnyčią rado tvarkingą; lubos išdekoruotos, dalis klebonijos neseniai pastatyta.

Trečioji Vyskupo vizitacija įvyko klebonaujant kun. Jonui Daunaravičiui 1888 m. birželio 2–3 d. Vizitavo J. E. vyskupas Mečislovas Paliulionis. Vyskupas dalyvavo mišiose. Sutvirtino 270 asmenų.

Ketvirtoji Vyskupo vizitacija buvo 1922 m., klebonaujant kun. Jurgiui Gogeliui. J. E. vyskupas Pranciškus Karevičius birželio 15 dieną konsekrovo Žiobiškio bažnyčią ir sutvirtino 836 žmones.

Penktoji Vyskupo vizitacija buvo 1928 m. rugpjūčio 25 ir 26 d., klebonaujant kun. Jurgiui Gogeliui. Vizitavo parapiją J. E. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas. Jis iškilmingai buvo sutiktas rugpjūčio 26 d., atlaikė votyvą, pasakė pamokslą, sutvirtino 133 asmenis. Bažnyčią rado aprūpintą šv. indais ir liturginiais rūbais.

Šeštoji Vyskupo vizitacija buvo Šventaisiais 1933 m. birželio 3, 4 ir 5 d., klebonaujant kun. Povilui Paškevičiui. Vizitavęs J. E. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas iškilmingai buvo sutiktas ties daugeliu papuoštų vartų. Su procesija įėjęs į bažnyčią, pasakė pamokslą. Birželio 4 d. atlaikė votyvą, pasakė pamokslą, o birželio 5 d. laikė Pontifikalinę sumą. Sutvirtino 274 asmenis. Didžios žmonių minios išleistas, raitelių ir dviratininkų lydimas, Jo Ekscelencija išvyko iš Žiobiškio, laimindamas gausią tikinčiųjų minią.

Septintoji Vyskupo vizitacija – 1938 m. rugpjūčio 12, 13 ir 14 d. J. E. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas iškilmingai sutiktas prie daugelio vartų, su iškilminga procesija įėjęs į bažnyčią, pasakė pamokslą. Kitą dieną sutvirtino 234 asmenis, atlaikė votyvą, pasakė pamokslą. Rugpjūčio 14 d. sutvirtino likusius, atlaikė Pontifikalines mišias. Rado, kad bažnyčia laikoma švariai, zakristija aprū-

pinta liturginiais indais ir rūbais, bažnyčiai uždėtas naujas skardos stogas ir pastatyta nauja klebonija. Gausios minios išleistas, dviratininkų bei raitelių lydimas, pro Dėgsnių, Stepónių kaimus J. E. nuvyko Rokiškin.

Žiobiškio parapijiečiai. Žiobiškio parapijiečiai visi lietuviai. Parapijoje gyvena vienas rusas stačiatikis ir dar 6 rusų sentikių šeimos. Be to, yra dvi lietuvių liuteronų šeimos, bet tik vyrai liuteronai, susituokę su katalikėmis žmonomis bažnyčioje. Jų vaikai auklėjami katalikiškai. Yra apie 2150 parapijiečių, o šeimų – 477. Parapijiečiai dosnūs bažnyčiai. Pastatę gražią mūrinę bažnyčią, ją aprūpino liturginiais rūbais ir šv. indais. Įvairioms statyboms, kaip antai, naujos klebonijos, parapijos salės, reikėjo aukų ir parapijiečių darbo. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo gautas perskilęs varpas. 1940 m. pavasarį a. a. Juozapo Žėko ir seserų iš Gužų kaimo aukomis tas varpas perlietas. Tais pačiais metais rugpjūčio mėnesį Rokiškio dekanas kun. Jurgis Žitkevičius pakrikštijo varpą šv. Juozapo vardu.

Ekonominiu atžvilgiu parapijiečiai daugiausia ūkininkai, žemė įvairi. Yra mažažemių, bežemių ir stambių ūkių (dvaras vienas – Vengerinė, jis išdalintas mažažemiams ir bežemiams). Kaimai pasidaliję į vienkiemius. Yra 3 ežerai, – visi jie toliau nuo Žiobiškio: Mitragalio, Gužų ir Kurkliėčių kaimuose. Elgetaujančių nėra; visi pragyvena savo darbu, o sunkiai gyvenančius paremia gerieji parapijiečiai.

Pradžios mokyklų trys: Žiobiškio – 3 komplektų, o Vaidlonų ir Mitragalio – po 1 komplektą. Jaunuoliai raštingi, o vyresnio amžiaus žmonių yra beraščių, bet nedaug. Dabar gimnazijoje mokosi 60 jaunuolių, Universiteto studentų – 3, Kunigų seminarijoje – 2. Iš Žiobiškio parapijos yra kilę trys kunigai: kun. Adolfas Stašys, kun. Juozapas Gasiūnas, kun. Lionginas Keršulis. Inteligentai, kilę iš Žiobiškio parapijos, daugiausia geri katalikai.

Pasitaiko ir ydų. Kai kurios šeimos paprastais sekmadieniais be svarbios priežasties apleidžia šv. Mišias, o atsilanko į bažnyčią tik per didžiąsias šventes. Girtuoklystė irgi paplitus.

Galima tikėtis, kad žiobiškėnai, pastatę gražią bažnyčią ir ją remontuodami, nepamirš ateityje savo sieloje statyti Dievo bažnyčią, o pastebėję savo sieloje plyšius, stengsis daryti dvasinį sielos remontą, sėdamiesi jėgų iš bažnyčios teikiamų gausių Dievo malonių.

1803–1993 m. Žiobiškyje dirbę kunigai

Kazys Misius

Šiame kukliame rašinyje pateikiami visų Žiobiškio parapijos klebonų ir čia gyvenusių vikarų biografiniai duomenys.

Dar XVIII a. pabaigoje vyskupijos pradėjo leisti kunigams skirtus kalendorius, kurie dažniausiai vadinosi „Directorium horarum canonicarum et misarum“... XIX a. pradžioje į tuos kalendorius buvo dedami ir abėcėliniai kunigų sąrašai, kuriuose būdavo nurodyta jų tarnybos vieta ir einamosios pareigos.

Tiesa, jei kunigas parapijoje išbūdavo tik kelis mėnesius, ta dvasininko tarnybos vieta kalendoriuose dažnai likdavo nepažymėta. Vėlesniuose kalendoriuose randame daugiau informacijos: nurodomas kunigų amžius, kada išventintas į kunigus, kiek metų eina tas pareigas.

Kaip žinia, iki 1850 m. Žiobiškio parapija priklausė Vilniaus vyskupijai, 1850–1926 m. – Žemaičių vyskupijai, o nuo 1926 m. – Panevėžio vyskupijai.

Vėliau kunigų kalendoriai tobulėjo. Nuo XIX a. vidurio kunigai nurodomi ne tik abėcėline tvarka, bet ir prie kiekvienos bažnyčios. Atsiranda kitokios informacijos: XIX a. antroje pusėje pažymimos ir bažnyčių steigimo bei perstatymo datos, fundatoriai, tačiau šios informacijos tikslumas gana menkas.

1926 m. įsteigus Lietuvos bažnytinę provinciją, visoms vyskupijoms buvo leidžiamas vienas kalendorius: „Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae Lituaniae“. Po 1940 m. šie kalendoriai nebegalėjo būti leidžiami. Nuo 1982 m. eina „Katalikų kalendorius žinynas“.

Minėtieji kalendoriai yra orientacinis šaltinis XIX–XX a. kunigų biografijoms. Siekiant neperkrauti rašinio bibliografinėmis išnašomis, šie kalendoriai tarp šaltinių atskirai nebuvo nurodomi.

Kunigų biografijoms apščiai yra įvairių kitokių dokumentų: tai bažnyčių vizitacijų aktai, formuliariniai kunigų sąrašai, asmens bylos ir kiti dokumentai.

Biografijas pateikiame chronologine tvarka, – pagal tai, kada kunigas darbavosi Žiobiškyje. Biografijų apimtys nėra vienodos. Pavyzdžiui, kun. Pranciškus Viksva yra XIX a. lietuvių raštijos darbuotojas, religinės literatūros rengėjas, todėl apie jį rašoma plačiau. Be to, prie straipsnio pridedama lituanistikai reikšmingos 1864 m. kunigų korespondencijos pavyzdžių.

Kun. Martynas Lapinskis. Tai pirmasis Žiobiškio klebonas. Gimė apie 1770 m. Apie 1800 m. išventintas kunigu. 1803 m. vasarą paskirtas ir pradėjo eiti Žiobiškio klebono pareigas. 1819 m. kovo mėn. paskirtas Kavarsko klebonu. 1829 m. pareigų nėjo: dėl polinkio į degtinę metams buvo uždarytas į Pažaislio vienuolyną, kur tuo metu kalėjo ir poetas kun. Antanas Strazdas. Nuo 1830 m. buvo Kavarsko parapijos Ferdinantavos koplyčios kapelionas. Nuo 1832 m. kalendoriuose nurodomas Kavarsko mansionieriumi (faktiškai tai tos pačios pareigos, – mansionieriais buvo vadinami filijų ar vienuolynų bažnyčių klebonai). Kun. M. Lapinskis mokėjo lietuviškai ir latviškai¹. Mirė 1837 m. balandžio 15(27) d.

Kun. Benediktas Bankovskis. Nuo 1819 m. kovo mėn. iki 1820 m. pradžios buvo Žiobiškio parapijos administratorius. Jis gimė apie 1785 m. 1812 m. išventintas kunigu. Dirbo vikaru Utenoje, o 1816–1819 m. – Rōkiškyje. 1820 m. iš Žiobiškio iškeltas vėl vikaru į Ūteną. 1823–1828 m. buvo Kamajū parapijos administratorius, nuo 1826 m. – altaris. Nuo 1829 m. iki mirties – Molėtų klebonas. Mirė 1861 m. rugpjūčio 4(16) d.

Molėtuose.

Kun. Domininkas Levaškevičius. Žiobiškio klebonu paskirtas 1820 m. va-

¹1804 m. žinios apie Žiobiškio bažnyčių // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA). F. 694. Ap. 1. B. 3611. L. 118.

sarą ir išbuvo čia iki mirties. Gimė apie 1786 m., kilęs iš Vilniaus gubernijos bajorų. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas 1816 m. Nepavyko sužinoti, kur ir kokias pareigas ėjo iki atvykimo į Žiobiškį. Ilgametis Žiobiškio klebonas mirė 1843 m. kovo mėn. Palaidotas Žiobiškio bažnyčios šventoriuje.

Kun. Karolis Pankevičius. 1842 m. paskirtas vikaru į Žiobiškį, matyt, padėti sergančiam klebonui, kuriam mirus, 1843 m. kovo–liepos mėn. administravo Žiobiškio parapiją. K. Pankevičius gimė apie 1810 m. 1840 m., išventintas kunigu, paskirtas vikaru į Laūkesą, paskui, kaip minėta, į Žiobiškį. Iš Žiobiškio paskirtas Panemunio vikaru, apie 1846 m. perkeltas toms pačioms pareigoms į Pabiržę, kur mirė 1847 m. birželio 15(27) d.

Kun. Petras Vaitkevičius. Žiobiškyje klebonavo nuo 1843 m. liepos mėn. iki 1853 m. kovo mėn. Gimė apie 1807 m. Tokia gimimo data būtų iš Vilniaus vyskupijos kunigų kalendorių. Analogiškuose Žemaičių vysk. kalendoriuose nurodomas gimęs apie 1800 m. Kuri šių datų teisingesnė, išsiaiškinti nepavyko. Kunigu išventintas 1831 m. Iki 1834 m. – vikaras Vėdžiuose. Toliau keturios jo tarnybos vietos keitėsi beveik kasmet: vikaras Zarasuose, Dubingiuose, Vilniuje (1838 m.), Šešuoliuose (1840 m.). 1841–1842 m. buvo Pándelio vikaras, iš kur paskirtas į Žiobiškį. Išbuvęs čia apie 10 metų, iškeliamas Sálako klebonu. 1862 m. senosios bažnyčios vietoje pradėjo statyti naują Salako bažnyčią. Tada bažnyčių statybai vietoj anksčiau buvusių nereikėjo valdžios leidimo. Be to, vykdydamas vysk. M. Valančiaus įpareigojimą, 1860–1862 m. pastatydino naują Kazitiškio bažnyčią. Nuo 1745 m. Kazitiškyje buvusi unitų bažnyčia ir vienuolynas 1834 m. buvo uždaryti, tačiau kun. P. Vaitkevičius dėl to nenukentėjo. 1870 m. paskirtas Užpalių klebonu, kur mirė 1873 m.

Kun. Vincentas Žilevičius. 1853–1859 m. buvo Žiobiškio klebonu. Gimė apie 1815 m. Baigęs Važnių kunigų seminariją, 1840 m. išventintas kunigu. Paskirtas Sedos vikaru. 1843–1850 m. – Skuodo vikaras. 1851 m. paskirtas Budrių filialistu, iš kur atvyko į Žiobiškį. Prie jo 1853–1856 m. Žiobiškyje buvo kunigas Leonas Cichockis, vadinamas mansionieriumi. Kun. V. Žilevičius mirė 1860 m. kovo 24(balandžio 5) d. Palaidotas Žiobiškio bažnyčios šventoriuje.

Kun. Pranciškus Levickis. 1859 m. paskirtas administruoti Žiobiškio parapiją tikriausiai pablogėjęs klebono V. Žilevičiaus sveikatai. Žiobiškyje išbuvo iki 1866 m. P. Levickis gimė apie 1832 m. Išventintas kunigu, 1856 m. paskirtas vikaru į Pándelį, o 1858 m. – į Skáistkalnę. Kitais metais jis jau Žiobiškyje. Čia jį užklupo sukilimas. 1863 m. kovo 23(balandžio 5) d. į Žiobiškį atvyko kun. Antano Mackevičiaus vadovaujami sukilėliai. Galima manyti, kad kun. P. Levickis katorgos išvengė tik todėl, jog neatsirado caro valdžios pakaliku pranešimo apie sukilėlių buvimą Žiobiškyje. 1864 m. liepos mėn. už vysk. M. Valančiaus sutikimą per aplinkinių parapijų vizitaciją kun. P. Levickis suimtas ir įkalintas Daugpilio tvirtovėje. Kadangi nuvykti pasitikti vyskupo turėjo karinės valdžios leidimą, kun. P. Levickis iš arešto paleistas. 1866 m. pabaigoje sukeistas su kun. Pranciškumi Viksva, t. y. iškeltas filialistu į Kėdáinių šv. Juozapo (buvusią karmelitų) bažnyčią. Ten mirė 1875 m. vasario 28(kovo 12) d.

Kun. P. Levickis 1864 m. nevengė vyskupui rašyti lietuviškai, o tuo metu pranešimų lietuvių kalba retai tepasitai-kydavo.

Priedas: du kun. P. Levickio raštai vyskupui^{2, 3}. Panašių pranešimų gali bū-ti ir daugiau, nes peržiūrėta tik maža to laikotarpio bylų dalis.

Szwiesiauisis Wiskupi Tiewy muna!

Prasziniedamas kartkartiem bijoti pra-dedu kad neužrustinczio, wienok numanida-mas tu jeigu wisu atsitikimu lig sziolej, rejka-linga žinia buwa, užtad pradrinsis sziu kartu norint tiek pratarcziu.

Rokiszkia parakwijonams, dienoj wisu Szwintu ir zadusznos, wiresniby ne prizwali-je, kopiczioj nobaženstwa turieti, užtad kuni-ga ju ant sawi paprasziau, kur parbuwa dwi tas dienas.

Dabar jau nu asztuntos dienos mieni-sia Łapkriczia, dalejda atprowinieti Miszes kop-liczioj esonczioj ant kapu.

Kuniga Džekona Rusteikas dar nesutau-kiem. Kunigas Mockiewiczzy, prisz Kaledas ža-da i Suwejniskia pagriszti.

Tami tajki diel atprowijima Misziu ne-dielos dienom ir ant szwincziu i Suwejniskia nuwažio, kunigas Kosminskis, kamendorius Hanuszyszkiu, su dalejdimu klabona sawa. Buwau ir asz dwi dienas diel szluba dawima. Parakwjonis Suwejniskia netur niejokios biedos, bet kunigas wisados pribun ant ju rej-kaławima.

Riedomos idant butu gieraj norint sira-tistiej giwenam.

Klebona Hanuszyszkiu i prasziau nu-wažiawis, kad kamendoriu prisiustu, tejp ir da-ra ir ant wisu Szwintu buwa.

Jomilistas Wiskupa, rasztas lejstas pri kunigu sekretnej – tabier neparskajtitas ale ne-gieraj kunigas Rowejka anu užtajka, macziau ant stala pamesta atpleszta, kur wisi gal skaj-titi, gal jau daugis maskolu ir parskajti.

11. Tiesiogis 1864

482

Trasziawis Wiskupi Tiewy muna!

Prasziniedamas kartkartiem bijoti pradedu kad neužrustinczio, wienok numanidamas tu jeigu wisu atsitikimu lig sziolej, rejka-linga žinia buwa, užtad pradrinsis sziu kartu norint tiek pratarcziu.

13. dienej

Rekiszkia parakwijonams, dienoj wisu Szwintu ir zadusznos, wiresniby ne prizwali-je, kopiczioj nobaženstwa turieti, užtad kuni-ga ju ant sawi paprasziau, kur parbuwa dwi tas dienas.

Dabar jau nu asztuntos dienos mieni-sia Łapkriczia, dalejda atprowinieti Miszes kop-liczioj esonczioj ant kapu. Kuniga Džekona Rusteikas dar nesutau-kiem. Kunigas Mockiewiczzy, prisz Kaledas ža-da i Suwejniskia pagriszti.

Tami tajki diel atprowijima Misziu ne-dielos dienom ir ant szwincziu i Suwejniskia nuwažio, kunigas Kosminskis, kamendorius Hanuszyszkiu, su dalej-dimu klabona sawa. Buwau ir asz dwi dienas diel szluba dawima. Parakwjonis Suwejniskia netur niejokios biedos, bet kunigas wisados pri-bun ant ju rejkaławima.

Riedomos idant butu gieraj norint sira-tistiej giwenam. Klabona Hanuszyszkiu i prasziau nuwažiawis, kad kamendoriu prisi-ustu, tejp ir dora ir ant wisu szwintu buwa.

Domilistas Wiskupa, rasztas lejstas pri kunigu sekretnej – tabier neparskajtitas ale negieraj kunigas Rowejka anu užtajka, macziau ant stala pamesta atpleszta, kur wisi gal skaj-titi, gal jau daugis maskolu ir parskajti.

Rekiszkia parakwjonams, dienoj wisu Szwintu ir zadusznos, wiresniby ne prizwali-je, kopiczioj nobaženstwa turieti, užtad kuni-ga ju ant sawi paprasziau, kur parbuwa dwi tas dienas.

*Antony 1864
Lapkriczio
chionis
13. dienej
(L. Levickis)*

Kunigas P. Levickis

Kunigo Pranciškaus Levickio 1864 11 15 lietuviškai rašyto rašto vyskupui Motiejui Valančiui faksimilė. LVIA. F. 1671. Ap. 4. B. 107. L. 482

²LVIA. F. 1671. Ap. 4. B. 107. L. 482.
³LVIA. F. 1671. Ap. 4. B. 98. L. 70.

Rekolekcijes kunigaj namie atprowinie. Asz pėkies dienas atsiediejes spawieny atbuwau.

Kiti wisi kunigaj ant wietas tab giwen. Ałga kunigu, du Džekona iszwažiavima, tabier isz skarbu neatimta ir nepadalita. Klabonas Abelu sirginie bet kamendorius swejkas.

Aprobatas ir dyspensus isz Rokiszkia atsius.

Bažniczes Rogielu ir Oknistos, žada uždariti, rasztas wiresnibys, pri Asesoriaus guł apej tad.

Kunigas F. Lewicki

Metusy 1864.

Łapkryczio

Mienisia

15 dienoj

Žiobiškia

Szwiesiauisis Wiskupi Tiewy muna!

Pildidamas walę Jomilistas Wiskupa ir žinodamas sawa pawinastę klebona, o budamas łabaj suspaustu nu wiresnibys wajaunos, kuri akį atwertą tur ant muni darba ir žinksnia, nes esu už kaltininka paskajtita – diel radima kiala iszganima ir pastiprinima wajkielu wieroj Szwętoj o łabiaušej twirtas gala stoties wisa parmanont sawa wiera, padariau toki pariedka sawa parakwijoj, noriedamas rasztas ir pawinaszcziu Krikszczioniszku iszmokiti:

Kieturiolika iszrinkau parakwijoj Marczelgu – kurie pawini kožnas wienas turieti sawa daloj pawestoj jo užwejzdieimuj, mokitaju arba guwernoriu ir jam atadoti wisus wajkus, kad par žiemu mokitu. Potam nu pradžios gawienis pabajgis kaledoti – priimsiu pas sawi klebonijon ir patsaj su wargomistru mokisiu.

Par tun gal užsidengsiu nu wiresnibys o pažitka ton pati ir gal gieresni apturies, nes kožnas gales wajkas namie pawalgies atbiekti pasimokiti ir biednas pieminelis syrata grejcziau pribus, nes Marczelgom ir gaspadorem tokie dawiau paroda su prisakimu, kietu.

Patis tiewaj gieraj parmana dielko tejp darau ir ant ko noriu priगतawiti nes sunprotau kas łauk atejnanza dienos ir kas gala sutikti auguncziusius. Kad nej szalna nej gyjdra nepakunstu tun nauji rasodna ir jauna.

Norint Jomilista raszy apej tad wienok wiresniby gražo sztropu.

Tejp apmislijau ir tejp padariau, kad wilkas butu sotus ir awis czieła.

Kaip Jomilistaj atsejna tegul tejp ir stojes. Łauksiu žodžia ir storiosius iszpilditi – tegul bus wale ir rieda Szwiesiausy Jomilistas.

Katrie klebonaj ira neitaramis ir nepriwejzamis gal padaris senowiszkej – asz to negaliu diel persekioima, norint smerczy ir turmos nebijau ir ant wisa pagatawas.

14 deš lap. 1865 m.

70

Šviesiausias Dievų Tėvų mums!

Kunigo Pranciškaus
Levickio 1864 11 16
lietuviškai rašyto
rašto vyskupui
Motiejui Valančiui
faksimilė. LVIA.
F. 1671. Ap. 4. B. 98.
L. 70

Štoidamas vats šviesiausias Dievų Tėvų mums
šviesiausias vats šviesiausias Dievų Tėvų mums,
o būdamas Tobaj suspaustu nuvirstoni-
bys vajuonot, kuri viki atvertoj tur
laikis mums darbas ir šviesiausias, nes esant
katolikiu parskaitėliu diet rodinam katal
irgavimui ir patiprinimui vajuonot mū-
roj šviesiausias vats šviesiausias Dievų Tėvų mums.
Ties mūs parmanont esant viera, pa-
dariau toki pariedka esant parakvi-
joj, noriedanys raktai ir pakvinasruvi
H. Hererionierku išmokitė.

Kieturivikiu išvorkau parakvi-
roj, kurio pavini košnas vinas su-
rikt esant daloj parvestoj jo vėroj-
dieimui, mokitojė arba gūmervorui ir
jam atadoti visus vajuonot, kad paratė-
mū mokitė. Potam mū pradėtos gū-
vienis pavajojis kataliki, prisiindiu
pas savi kloberijon ir gūtoj su mar-
gionistru mokitė.

Par šiu vats vėrdengiu mū virstonibj,
o paritka šton pati vats virstonibj ap-
turios, nes košnas vats vajuonot namie
pavalyje atbiktė parimokitė ir šviesiausias
piciuokitė syrakas grejorieu pribud, nes
kaverejorim ir gūspadonem, kliev da-
vian parodav atprikimim, kliev.

(tęsinys)

Dalis tievoj gteraj jaunmama de
tejp darau ir diki kad noriu persigalam
nes susprokau kas taukt ablynoma
cionosi ir kas galas sukikti augem
eriuus. Kad mejratau nej dyjoro
nepakunsta kus nauji rodoviamy
nos.

Norintis Jomilistas raury apsej kad
wiresniby graub otkropu.

Tejp apyustipau ir tejp padariau
kad wirthas butu solis ir antio cietos

Kajp Jomilistaj aksijna Augulky
ir i tojes taukieu tiodia ir istoricieu
torpi tidi. tegut bus wate ir rieda
Lauksiauy Jomilistas.

Kadriu klebonaj nos meikaramis ir
nepriovejami gal padovis seno
wirthaj- arz ko negalu diet perast
imas, norintis smekery ir kumier ried
jau ir wuk wida pagatamas.

Wiresniby musa wirt dabar es
cijoje ir didiej rusti ir kieta pri
wisu riedu- žodziu sakunt kajp iszlyži tur
suspaudusi.

Lauksiu tiodia jej bus Joma
liškas torkas.

Kunigas F. Lewicki. —

Metusy 1864.
Lapkriczia
Mienisia 16 dienoj
Žiobiszka

Wiresniby musu wiel dabar esaczioje ira didzej rusti ir kieta pri
wisu riedu – žodziu sakunt kajp iszlyži tur suspaudusi.

Lauksiu žodžia jej bus Jomilistas loskas.

Kunigas F. Lewicki

Metusy 1864.
Lapkriczia
Mienisia 16 dienoj
Žiobiszka

Šie pranešimai liudija, jog vysk. M. Valančius pasitikėjo jaunesnės kartos kunigu P. Levickiu, o šis stengėsi neapvilti jo lūkesčių: 1864–1865 metais Žiobiškio parapijoje organizavo faktiškai visuotinį slaptą vaikų mokymą. Tikėtina, kad dėl karinės valdžios persekiojimo buvo iškeltas į Kėdainius.

Kun. Pranciškus Viksva. Į Žiobiškį klebonauti atvyko 1866 m. pabaigoje ir čia išbuvo apie 20 metų. Kun. P. Viksva yra XIX a. religinės lietuvių literatūros rengėjas, todėl lietuvių bibliografijos darbuose pateikiama jo biografija. Apie

kun. P. Viksvą šiame leidinyje rašo ir B. Deksnys. Nors ir platesnis, šis rašinys irgi nėra išsamus. Kun. P. Viksvos gyvenimas ir darbai mažai tyrinėti. Vaclovo Biržiškos paskelbti duomenys apie P. Viksvą tebekartojami iki šiol⁴.

P. Viksva gimė apie 1832 m. Tikslī gimimo vieta literatūroje nenurodoma, tik spėjama. Savo ranka rašytuose formuliarių sąrašuose, kurių yra gana daug, kun. P. Viksva irgi niekur nenurodo, kur gimęs, tačiau visada pabrėžia kilęs „iš valstiečių, lietuvių nacijos“⁵.

Kai 1863 m. vasarą Kėdainių filialistas kun. P. Viksva karinės valdžios buvo suimtas, surašyti ir jo anketiniai duomenys. Ten yra tokios žinios: kun. P. Viksva – 31 m. amžiaus; tėvai mirę; trys broliai gyvena Panevėžio aps. Akmenės užėžyje (užusienyje)⁶. Taigi spėjimas, kad P. Viksva gimė Pāpilio apylinkėse, nepasitvirtina. Carinės Rusijos valdymo metais Pāpilio valsčius priklausė ne Panevėžio, bet Zarasų apskrīčiai.

Iš 1903 m. išspausdinto Kauno gubernijos abėcėlinio apgyventų vietų sąrašo galima įsitikinti, jog Panevėžio apskrityje du Akmenės užėžiai ir du palivarkai buvo Čypėnų valsčiuje, o Krekenavės valsčiuje nurodytas Akmenės viensėdis. Daugiau gyvenviečių šiuo pavadinimu Panevėžio aps. nebuvo.

Kun. P. Viksva yra tolimas Venanto Mačiekaus giminė iš motinos pusės. Jo žiniomis, kun. P. Viksva turėtų būti kilęs iš Čypėnų vls. Akmenės užėžio. Visas abejones išsklaidytų P. Viksvos krikšto metrikų įrašas, tačiau tokioms paieškoms trūksta laiko.

Pats kun. P. Viksva nurodo 1846–1850 m. mokėsis Panevėžio dvarininkų mokykloje, o 1853–1857 m. – Važnių kunigų seminarijoje. Seminarijoje jis susidraugavo su savo kurso klieriku Klemensu Kairiu ir žemesnio kurso anykštėnu Antanu Baranausku. Baigęs kunigų seminariją, su jais susirašinėjo. V. Maciūnas yra paskelbęs du P. Viksvos rašytus laiškus (vieną lenkiškai, kitą lietuviškai) Antanui Baranauskui⁷. Dar anksčiau V. Biržiška paskelbė eiliuotą lietuvišką laišką kun. P. Viksvai⁸. Žinoma, jog kun. P. Viksva rašė lietuviškus laiškus ir K. Kairiui.

Iš valstiečių kilęs P. Viksva buvo susipratęs lietuvis. 1858 01 05 laiške A. Baranauskui jis mini išvertęs „lenkišku knygiali „Czytania swiateczne“, kuri buvo išspausdinta Vilniuje 1862 m. Ji vadinosi: „Antonevičius K. Šventdienis darbas, arba skajtimaj šventosi dienosi del brolu lietuviu, išguldita iš linkiška lietuviškai par K. P. W. ... Vilniuje 1862 m.“ Pradžioje dėl šių kriptonimų buvo painiojama vertėjo autorystė. Kun. J. Totoraitis ši vertimą buvo priskyres Varšuvoje gyvenusiam kun. Valinčiui, o V. Biržiška – kun. Peliksui Vereikai. Šio vertimo antrasis leidimas pasirodė 1907 m. Ten kun. P. Viksva nurodė tą darbą išvertęs ir išleidęs prieš keliasdešimt metų. 1929 m. „Lietuvių bibliografijos papildymuose“ V. Biržiška ši apsirikimą atitaisė.

1857 m. išventintas kunigu, P. Viksva paskirtas vikaru į Truskāvą ir dar tais pačiais metais perkeltas į Pūmpė-

⁴Biržiška V. Aleksandrynas. III. – Čikaga, 1968. P. 378–379.

⁵Kun. P. Viksvos formuliarių sąrašas // LVIA. F. 696. Ap. 2. B. 985. L. 136.

⁶1863. VIII. 20 kun. P. Viksvos anketiniai duomenys jo byloje // LVIA. F. 378. BS. 1863 m. B. 782. L. 2.

⁷Maciūnas V. Pr. Viksvos laiškai A. Baranauskui // Mūsų senovė. T. II. Nr. 1(6). – K., 1937. P. 145–148.

⁸Biržiška V. 1858 ir 1859 m. Klemenso Kairio eilės // Tauta ir žodis. VII. – K. 1931. P. 322–325.

nus, o 1858 m. – į Klóvainius. 1859–1861 m. jis vikaravo Šėtoje; „Aleksandryne“ nurodyta *Šatėse*. Matyt, apsirikta, nes lenkiškai abi šios vietovės buvo užrašomos vienodai – *Szaty*.

1862 m. pabaigoje kun. P. Viksva paskirtas medinės Kėdainių šv. Juozapo (buvusios karmelitų) bažnyčios filialistu, kur jį užklupo 1863 metų įvykiai.

1863 m. liepos 12 (24) d. atėję kariškiai kun. P. Viksvą nuvarė pas Kėdainių karinį viršininką, kur jis buvo areštuotas ir kitos dienos rytą išsiųstas į Kauną, o birželio 16(28) d. išgabentas į Vilnių. Čia citadelėje be tardymo išlaikytas daugiau negu tris mėnesius. 1863 m. rugpjūčio 2 d. Vilniaus politinių bylų tardymo komisija Vilniaus generalgubernatoriaus ypatingajai kanceliarijai rašė:

„Patikrinus neapklaustus asmenis, pasirodė, kad Vilniaus citadelėje nuo birželio 12 d. laikomas areštuotas Kėdainių bažnyčios filialistas kun. Pranas Viksva.

Tardymo komisija neturi jokių duomenų dėl minėtam kunigui krentančių kaltinimų, todėl siunčiame paimtus kun. Viksvos parodymus ir prašom pranešti apie kaltinimus kun. Viksvai ir ar reikia jį tirti šiai komisijai“⁹.

Kun. P. Viksva teigė nežinąs, už ką yra suimtas. Neturėdama kaltinimų, Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarija atsiklausė Kauno gubernijos raštinės, už ką suimtas kun. P. Viksva. Minėta kanceliarija savo 1863 m. rugsėjo 25 d. atsakyme irgi negalėjo nurodyti kun. P. Viksvos arešto priežasčių. Todėl dar po poros dienų žodiniu Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu jis buvo paleistas.

1864 m. kun. P. Viksva norėjo remontuoti medinę Kėdainių bažnyčią. Deja, pasirodė ne taip paprasta gauti leidimą. Valdžia, be kitko, ėmė kabinėtis, kam reikalingos Kėdainiuose dvi bažnyčios.

Kaip minėta, 1866 m. pabaigoje jis paskirtas Žiobiškio klebonu. Čia didesnių konfliktų su karine bei civiline valdžia neturėjo. Išsirūpinęs iš bažnyčios remontui skiriamų lėšų pinigų, kun. P. Viksva 1885–1886 m. atnaujino Žiobiškio bažnyčios altorius.

1887 m. jis paskirtas Pándėlio klebonu ir išbuvo juo iki mirties. Šia proga norisi priminti, jog kun. P. Viksva Pūšalote negyveno, kaip teigiama net „Lietuvos TSR bibliografijoje“ (T. 2. Kn. 2. P. 294).

Bostone išleistoje enciklopedijoje teigiama, kad kun. P. Viksva platino draudžiamą lietuvių spaudą, rėmė „Tėvynės sargo“ laikraštį ir rašė jam žinutes, bendradarbiavo „Nedėldienio skaityme“. Jeigu ir buvo minėtoje periodikoje spausdinta kun. P. Viksvos rašinių, tačiau jie bibliografijai lieka nežinomi, – gal buvo nepasirašyti.

Kun. P. Viksva mirė 1908 m. sausio 10 d. (n. st.) Pandėlyje. Ten šventoriuje ir palaidotas. Panaikinus lietuvių spaudos draudimą, senesnės kartos lietuvių kalbos mylėtojas kun. P. Viksva liko pamirštas. Atrodo, kad jam mirus niekas net nekrologo neparašė. Jo ran-

⁹Kun. P. Viksvos byla // LVIA. F. 378. BS. 1863 m. B. 872. L. 1.

kraštinis palikimas ir asmeninės knygos saugomos Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Siautėjantys nusikaltėliai 1988 m. liepos 25 d. nuniokojo ir nugriovė kun. P. Viksvos antkapinį paminklą Pandėlyje¹⁰. Paminklą parapijiečiai ir savivaldybė atstatė.

Priedas: Kun. P. Viksvos raštas vysk. M. Valančiui¹¹

*Juo Szwesiausiaj Milestaj Motėju Wołonczewsku
Wiskupu Žemajcziu
Kuniga Kiedajniecizio*

Aprejszkimas

Nuslinkus sziek tiek sumiszioms, griebiaus tojaus ape suvarzimu ir abdingimu nuors rejkalingsniu wietu bažniczios sawa, ir kada jau pritajsiau tam derunczia medzia ir dajlidzius buwau pasumdis, pradėja szniekieti, juog užginta jau budawoimas musu bažnicziu, kajpogi isztikra, gazetaj Wilniaus pats iszskaijcziau; juog par Wirsziniku musu szales ira užginta netiktaj budawoimas, ba Juo dałajdima, bažnicziu nauju, bet ir tajsimas pałajkiu. Ne žinodamas dabar ku turiu wejgti małdauju Juo Szwesiausia Milestu paszelpima, klauzdamas: ar turiu małdauti wiresnibi dałajdima tajsimo bažniczios ar apsilipdis szejp ne tejp łaukti kas isz to wiso isztiks.

Ku iszrejszkis paleku wisamat Juo Szwesiausia Milestas paktusnu wajku.

Kun. Pranciszkus Wikswa

*1864 metu
Menesia Lepas
4 dienaj
Kiedajnios*

Rezoliucija rusų kalba:

Prašyti gubernijos viršininką leidimo pataisyti Kėdainių bažnyčią

Vysk. Volončevskis

Kun. Jonas Daunoravičius. Žiobiškio klebonu jis buvo 1887–1902 m. Gimė apie 1841 m. Šiaulių aps., Baisogalos parapijoje. Kilęs iš bajorų. 1854 m. įstojo į Šeduvės dviklasę mokyklą, vėliau mokėsi Panevėžio dvarininkų mokykloje, o 1856–1860 m. – Šiaulių gimnazijoje. 1861–1865 m. mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1865 m. sausio 16(28) d. ir paskirtas Rozalimo vikaru, 1866 m. – Gelėžių filialistu. 1870–1874 m. buvo Mėžiškių, 1874–1880 m. Daūgailių filialistu. 1880 m. balandžio 13(25) d. paskirtas Aknystės filialistu¹². Iš Aknystės 1887 m. pavasarį atkeltas klebono pareigoms į Žiobiškį. Kun. J. Daunoravičius

¹⁰Balašaitis B. *Barbarai Pandėlyje // Literatūra ir menas.* 1988. Nr. 36.

¹¹LVIA. F. 669. Ap. 3. B. 884. L. 14.

¹²LVIA. F. 696. Ap. 2. B. 71. L. 58. (Formuliarių sąrašas).

Apocumė Harakovskaja
 nu 2 90 glomniu na nor
 Kev pncenu no nu
 Dat 1864
 Jap suvencinij Mitstaj Moleju Wo-
 konovcisku Kskuju Zemajru

Kuniga Kiedajnicis.

Apvejsakimas.

Neslindus siedi tiek sumisicoms, gria-
 bimus lojavus apre samuarcimui ir abdingis-
 mu nuas ryzhalingicimui vicku bairni-
 cis sava, ir kada jau perikajciau lam de-
 numeria mearia ir daj lidrius buruan pa-
 scendis, pmdocja smickiedi, jung uaginta jau
 budauvimas musu bairnicis, kajpaji isa-
 tikma, garskaj Vilsiaus, prats iszkajciau;
 juoj jau Wozzinicku nuos srates ima vuzin-
 ta ucikidaj budauvimas, ka jau datajdima,
 bairnicis nauju, bek is kajsimas patajkint.
 Ne nuadamas dabar bu busiu vejgki mat-
 dauju jau suvencinicia Mitstai pasrelycimu,
 klouadamas ar busiu matidams nuvencinidi
 datajdima bairnicu buvenciu ar aprelypdis
 neju ne bijo tautki kas isa ko uiso isa tks.
 Ku irvejskis pratesu uisamat jau suve-
 siancia ellitakus pratsimui Wajdu

16.
64.

1864

1864 metais
 Moresia Lojavas
 4 senuj
 praujuos

Kun. Pranciškus Viskova

Kunigo Pranciškaus Viskvos 1864 07 04
 lietuviškai rašyto rašto vyskupui M. Valančiui
 faksimilė. LVIA. F. 669. Ap. 3. B. 884. L. 14

užsakė dabartinės mūrinės bažnyčios projektą, kuris buvo parengtas 1899 m. 1900 m. gavo kapitulos leidimą šios didelės ir brangios mūrinės bažnyčios statybai. Matyt, 60-mečiam kunigui tokios didingos bažnyčios statyba buvo per sunki našta, o parapija buvo maža ir nelabai turtinga. Todėl tikėtina, kad kun. J. Daunoravičius pasiprašė jį iškelti iš Žiobiškio. 1902 m. pradžioje jis paskirtas altaristu į Kūrtuvėnus, o nuo 1906 m. buvo Krakių parapijos Pajieslio koplyčios kapelionu. Ten ir mirė 1915 ar 1916 m.

Prie klebono kun. J. Daunoravičiaus Žiobiškyje buvo net keturi vikarai:

kun. Eduardas Tuomas Žiobiškyje dirbo 1895–1897 m. Gimė apie 1862 m. Kunigu išventintas 1891 m. ir paskirtas vikaru į Vainūtą, iš kur 1895 m. atkeltas į Žiobiškį. Vėliau buvo vikaru šiose vietose: 1897–1899 m. – Lioliuose, 1900 m. – Kvetkuosė, 1901 m. – Vyžuonosė, 1901–1902 m. – Skirsnemunėje. 1906–1917 m. kun. J. Tuomas buvo Girdžiū filialistas. 1918 m. paskirtas Lėckavės klebonu, kur mirė 1926 m. rugpjūčio 21 d.;

kun. Augustinas Mažeika vikaro pareigas Žiobiškyje ėjo 1897–1900 m. Jis gimė 1860 m. Kunigu išventintas 1885 m. ir paskirtas vikaru į Papilę. Po poros metų toms pat pareigoms perkeltas į Dusetas, o iš čia po metų į Gruzdžiūs. 1893 m. paskirtas vikaru į Kražiūs, kur jam teko patirti garsiąsias Krąžių skerdynes, – jis buvo gavęs dekano įsakymą iš uždarnos benediktinių bažnyčios išnešti Švč. Sakramentą. Tai įvykdęs, buvo smerkiamas bažnyčios gynėju ir ne tik jų. Gal todėl per savo gyvenimą nepakilo aukščiau filialisto. 1897 m. atkeltas į Žiobiškį. 1900–1903 m. – vikaras Gaūrėje, 1904–1917 m. – Tūbinių filialistas. 1918–1924 m. – altaristas Tvėruose, o nuo 1926 m. – Gargžduosė, kur mirė 1933 m. vasario 24 d.;

kun. Jonas Butkevičius Žiobiškyje buvo apie metus, t. y. 1900–1901 m. Gimė apie 1879 m. Kunigu išventintas 1899 m. ir paskirtas vikaru į Gaūrę, o iš ten atkeltas į Žiobiškį. 1901–1904 m. – vikaras Akmėnėje ir 1905–1907 m. – Joniškėlyje. 1908 m. paskirtas Pliusų (Vidžių parapija) filialistu, kur išbuvo iki 1913 m. Vėliau – Nemunėlio Radviliškio filialistas. Mirė po 1919 m.;

kun. Juozas Vaičius Žiobiškyje vikaru buvo kelis mėnesius 1901–1902 m. Gimė apie 1874 m. Kunigu išventintas 1898 m. ir paskirtas vikaru į Akmėnę, paskui – į Žiobiškį. 1902–1903 m. – Troškūnų vikaras. 1905 m. buvo Gargždų altaristas. Tolesnio jo likimo nepavyko sužinoti. Nuo 1906 m. Žemaičių vyskupijos kunigų sąrašuose jo nebėra.

Kun. Vincentas Zapkus. Į Žiobiškį buvo paskirtas 1902 m. statyti naujos mūrinės bažnyčios ir tai įvykdė. Gimė apie 1868 m. Kauno aps., Krakių parapijoje. 1882–1888 m. mokėsi Šiaulių gimnazijoje, o 1888–1892 m. – Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1892 m. lapkričio 28 (gruodžio 10) d. ir paskirtas vikaru į Babtūs, o 1896 m. pradžioje – į Kauno šv. Kryžiaus bažnyčią. Tais metais už savavališką išvykimą iš Kauno Vilniaus generalgubernatoriaus nubaustas 50 rub. administracine bauda. 1898 m. rudenį paskirtas Aknystės filialistu, 1902 m. ko-vo mėn. – jau Žiobiškio klebonas¹³. Sta-

¹³Kun. V. Zapkaus formuliarių sąrašai // LVIA. F. 696. Ap. 2. B. 680. L. 21–26.

*Kunigo Vincento
Zapkaus kapas
Žiobiškio bažnyčios
šventoriuje. 1996 m.*

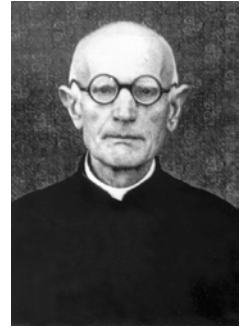
tant mūrinę bažnyčią, jam teko parodyti daug energijos ir sumanumo. 1905 m. gavus leidimą statyti bažnyčią Kazliškyje (formaliai – koplyčia), aukojančiųjų Žiobiškio bažnyčios statybai liko beveik trečdaliu mažiau. Tiktai nuo 1906 m., sumaniai organizavus aukų šios šventovės statybai rinkimą visoje Žemaičių vyskupijoje, statyba sėkmingai baigta ir 1911 m. liepos 18 d. (s. st.) pašventinta nauja mūrinė bažnyčia. Tikėtina, kad bažnyčios statybos rūpesčiai nualino klebono sveikatą, susilpnino jo organizmo atsparumą. Kun. V. Zapkus mirė 1912 m. vasario 13(26) d., atrodo, užsikrėtęs šiltine. Palaidotas Žiobiškio bažnyčios šventoriuje.

Klebonaujant kun. V. Zapkui, 1904–1912 m. vikaru Žiobiškyje buvo **kun. Vincas Juozapaitis**. Jis gimė apie 1880 m. Kunigu iššventintas 1903 m. ir paskirtas vikaru į Raudondvarį, o 1905 m. – į Žiobiškį. 1912 m. kun. V. Juozapaitis išvyko į Krėtingą, kur 1914 m. kovo 28(balandžio 9) d. užsivilko pranciškonų vienuolio drabužius. Mirė 1918 m. gegužės 25 d. Kretingoje. Kun. V. Juozapaitis bendradarbiavo „Viltyje“ (1907 m. Nr. 20 – rašinėlis „Įsirašymas pilnon blaivybėn“), „Vienybėje“ (1908 m. Nr. 21. P. 232. – koresp. „Panemūnis“).

Kun. Jurgis Gogelis. 1912 m. kovo 17(30) d. skirtas Žiobiškio klebonu ir šias pareigas ėjo iki mirties. Gimė 1873 m. balandžio 23(gegužės 5) d. Debeikiuose. 1887–1890 m. mokėsi Palangės progimnazijoje. 1892 m. Liepójos gimnazijoje eksternu išlaikė 4 gimnazijos klasių baigimo egzaminus ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu iššventintas 1897 m. birželio 17(29) d. Pirmoji tarnybos vieta – vikaras Taurāgnuose. 1902–1906 m. buvo Viešintū, 1906–1909 m. – Anykščių vikaru, 1910–1911 m. – Ūpninkų filialistas. Po kun. V. Zapkaus mirties paskirtas Žiobiškio klebonu ir toliau rūpinosi naujai pastatytos bažnyčios įrengimu bei puošimu. Klebono rūpesčiu 1913 m. įrengti du šoniniai altoriai. Žiobiškyje jam teko pergyventi ir Pirmojo pasaulinio karo audras – į Rusiją buvo išvežti visi trys Žiobiškio bažnyčios varpai. Kun. J. Gogelis mirė 1930 m. liepos 17 d. Palaidotas Žiobiškio bažnyčios šventoriuje¹⁴.

¹⁴Kun. J. Gogelio asmens byla // LVIA. F. 1650. Ap. 1. B. 382. L. 13–15.

Kun. Povilas Paškevičius. Žiobiškio klebonu buvo 1930–1948 m. Gimė 1892 m. liepos 28 (rugsėjo 9) d. Griñkiškio parapijoje, Kairėnų kaime. Mokėsi Grinkiškio pradžios mokykloje, o 1909 m. baigė Šiaulių gimnazijos 4 klases. 1912–1918 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1918 m. gegužės 1 d. ir paskirtas Pabáisko vikaru. 1922 m. perkeltas toms pačioms pareigoms į Panevėžį. Čia jis daug dirbo su jaunimu. Panevėžyje kun. P. Paškevičius buvo aktyvus ir nenuilstantis katalikiško jaunimo švenčių bei kongresų organizatorius. Jis buvo Panevėžio rajono „Pavasario“ sąjungos vadas¹⁵.

Kunigas Povilas Paškevičius. 1955 m.

Atrodo, kad dėl įtempto visuomeninio darbo pablogėjo kun. P. Paškevičiaus sveikata. 1930 m. sausio 31 d. paskirtas sergančio Žiobiškio klebono padėjėju. Rūpinosi tolesniu bažnyčios puošimu. 1931 m. įrengė Didįjį altorių, 1937 m. pastatydino naują kleboniją, 1930–1940 m. – parapijos salę. 1940 m. rengiamam leidiniui apie Panevėžio vyskupiją kun. P. Paškevičius parašė straipsnį apie Žiobiškio bažnyčią ir parapiją, – paskelbta leid. „Panevėžio vyskupija“ (V. 1988). Kun. P. Paškevičiui Žiobiškyje teko pakelti sunkius pirmojo bolševikmečio, karo, vokiečių valdymo ir pirmuosius pokario stalinistinio teroro metus.

Rokiškio aps. KGB skyrius turėjo šnipų pranešimų apie kun. P. Paškevičiaus antisovietines pažiūras, jo ryšius su partizanais. Agentai pranešinėjo, kad Žiobiškio klebonas klauso partizanų išpažinčių. Matyt, nujausdamas galimą areštą, 1948 m. vasarą kun. P. Paškevičius pasiprašė iš Žiobiškio iškeliamas. 1948–1949 m. buvo Dabūžių, 1949–1954 m. – Vyžuonų klebonu. 1954 m. perkeltas vadovauti Viešintų parapijai. Vėliau ten liko altaristu. Mirė 1981 m. gegužės 25 d. Viešintosė, palaidotas šios bažnyčios šventoriuje.

Kun. P. Paškevičius buvo talentingas organizatorius, švelnus ir nuoširdaus būdo, propagavo blaivybę. Paliko įdomius savo gyvenimo atsiminimus¹⁶.

Klebonaujant kun. P. Paškevičiui, Žiobiškyje vikarais buvo trys kunigai. Po 1939 m. rugsėjo 1 d. į Žiobiškį atvyko dėl kilusio karo pabėgęs iš Lenkijos **kun. Pilcickis**. Apie jo likimą nepavyko nieko sužinoti.

Apie 1942–1944 m. Žiobiškyje vikaru darbavosi **kun. Kazimieras Juršėnas**. Apie jį pateikiamos skirtingos žinios, o specialiai jo biografija netyrinėta. 1939-ųjų metų Kunigų kalendoriuje nurodyta, kad K. Juršėnas gimė 1886 m. Daūgailių parapijoje, kunigu išventintas 1909 m. Bostone leistoje enciklopedijoje teigiama, kad Kazimieras Juršėnas gimė 1889 m. spalio 7 d. Kunigu išventintas Peterburge 1912 m. Autentiškų dokumentų jo biografijai nepasisėkė aptikti. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo katalikų kunigu Mogiliovo srityje. Apie 1926 m. bolševikų suimtas, kalintas Solovkuose, Sibiro lageriuose. 1933 m. Lietuvai su Sovietų Sąjunga pasikeitus kalinais, kun. K. Juršėnas atvyko į Lietuvą. Nuo 1938 m. buvo vikaru Antálieptėje, o vokiečių valdymo

¹⁵Kun. Juška. Pasitraukė kun. Paškevičius // Pavasaris. 1930. Nr. 4. P. 122.

¹⁶Anketinės žinios apie kun. P. Paškevičių // LCVa. F. R-181. Ap. 6. B. 32. L. 196–200; Katalikų kalendorius žinynas. 1983. P. 202.

metais – Žiobiškyje. Kunigas pasakodavo apie bolševikinį „rojų“ Sovietų Sąjungoje, katalikų ir kitų tikinčiųjų persekiojimus. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, vėliau persikėlė į Čikagą, kur buvo šv. Kotrynos bažnyčios vikaru. Iėjo į Emigracijos lietuvių ateitininkų federacijos tarybą. Mirė 1974 m. Čikagoje.

Apie 1945–1946 m. pradžią Žiobiškyje vikaru buvo **kun. Jonas Kazėnas**. Jis gimė 1906 m. vasario 19 (kovo 4) d. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu iššventintas 1932 m. Gyveno Anykščiuosė, Kaune. 1934–1940 m. buvo Karmėlavos mergaičių žemės ūkio mokyklos kapelionas, o 1941–1944 m. ėjo tokias pat pareigas Strėviniūkų senelių prieglaudoje. Iš Žiobiškio 1946 m. iškeltas į Užpalius, vėliau – į Šimónis. 1950 m. paskirtas altariu į Krekenavą. Jo mirties datos nepavyko sužinoti.

Kun. Antanas Jononis. 1948 m. vasarą paskiriamas Žiobiškio klebono kun. Paškevičiaus įpėdiniu ir išbuvo čia apie 15 metų. Gimė 1894 m. spalio 6(18) d. Panevėžio vls., Veļžio kaime. Kunigu iššventintas 1918 m. Buvo vikaru Raudėnuose, Šiluvoje, Dotnuvojė. Ilgą laiką, pavyzdžiui, 1927–1939 metais, tarp Lietuvoje turinčių katalikų dvasininko pareigas A. Jononio nėra. Rokiškio aps. MGB žiniomis, A. Jononis baigė kultūrtechnikos mokyklą ar kursus ir dirbo žemės matininku. Jaunystėje rašė eilėraščius. 1940 m., atlikęs atgailą, vėl gavo kunigo pareigas. 1940–1944 m. buvo vikaru Rozalimė, Ramýgaloje, Salakė. 1945–1948 m. kunigavo Pūšalote, Vyžuonosė, Leliūnuose, Dusetosė, Antálieptėje.

Tik pradėjus klebonauti Žiobiškyje, kun. Jononiui teko paklusti ultimatyviam valdžios reikalavimui registruoti religinę bendruomenę. Tai reiškė, jog bažnyčia nacionalizuojama, tačiau valdžios „išnuomojama“ tikintiesiems, o klebonija, prieglauda, parapijos salė, bažnyčios žemė tapo valstybės turtu. Kun. A. Jononis Žiobiškyje irgi buvo šnipinėjamas. Mirė 1963 m. birželio 26 d. Palaidotas Žiobiškio kapinėse¹⁷.

Kun. Vytautas Balašauskas klebonavo Žiobiškyje trisdešimt metų. Gimė 1930 m. lapkričio 3 d. darbininkų šeimoje. Baigęs Pásvalio vidurinę mokyklą

Kunigo Antano Jononio kapas Žiobiškio kapinėse. 1996 m.

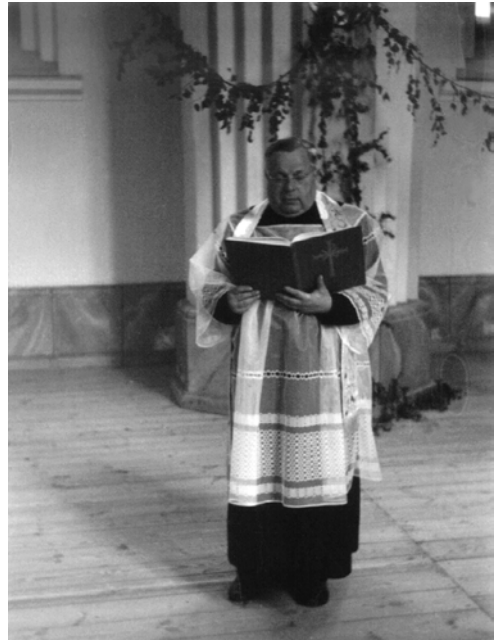

Kunigas Vytautas Balašauskas jaunystėje

¹⁷Kun. A. Jononio anketinės žinios // LCVA. F. R-181. Ap. 6. B. 14. L. 2; Pažyma apie kun. A. Jononį // Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA). F. K-1. Ap. 15. B. 2699. L. 103–104.

lą, 1951–1956 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1956 m. gruodžio 18 d. Buvo vikaru Naujāmiestyje, Alantojė, Linkuvojė. Čia už darbą su jaunimu ir katechizaciją apie 1959 m. nuteistas dvejimėms metams fizinių darbų kolūkyje. Bausmę atliko Užnemunės kolūkiuose. Atlikęs bausmę, paskirtas vikaru į Sālaką. 1963 m. paskirtas Žiobiškio klebonu. Rūpinosi bažnyčios tvarkymu ir puošimu: jo rūpesčiu išdažytas Žiobiškio šventovės vidus. Kun. V. Balašauskas pasižymėjo gera iškalba, sėkmingai bendravo su jaunimu, sugebėjo jį patraukti. Mirė 1993 m. birželio 15 d. Palaidotas Žiobiškio bažnyčios šventoriuje.

Po kun. V. Balašausko mirties Žiobiškio parapija jau šešerius metus neturi savo klebono¹⁸.

Kunigas V. Balašauskas bažnyčioje

Žiobiškio bažnyčios choras

Bronė Kirstukaitė

Į Žiobiškio bažnyčios chorą įstojau apie 1937 metus, kai jam vadovavo žiobiškietis vargonininkas Matas Gagiškis.

Choristai tada buvo:

Juozas Baronas ir Degsniū,
 Viktoras Gabrilavičius iš Degsniū,
 Klemensas Kirstukas iš Kervelkiū,
 Lionginas (?) Lapelis iš Degsniū,
 Juozas (?) Mikalkevičius iš Degsniū,
 Petras Vikanis iš Stumbriū,
 Vladas Vikanis iš Stumbriū,
 Jonas Žemaitis iš Kurkliėčių,
 Albina Baronaitė iš Degsniū,
 Karusė Lapelytė iš Degsniū,
 Paulina Meilutė iš Stramiliškiū,
 (?) Mikalkevičiūtė iš Degsniū,
 (?) Karpavičiūtė iš Šilagalio,
 Anelė Kastanauskaitė iš Žiobiškio,
 Zosė Kastanauskaitė iš Žiobiškio,

¹⁸*Katalikų kalendorius žinynas. 1994. P. 41; Kun. Jurgaitis J. Aukos keliu. – V., 1992. P. 377.*

Bronė Kirstukaitė iš Žiobiškio,
Elžbieta Kirstukienė iš Žiobiškio,
Konstancija Kirstukaitė iš Žiobiškio,
Marytė Kirstukaitė iš Kervelių,
Stefanija Kirstukaitė iš Gráužių.

Repetuodavome pas vargonininką Gagiškį sekmadieniais po pamaldų, kai kada ir šiokią dieną, kartais po gegužinių pamaldų (*mojavos*). Vargonininkas gyveno *špitolėje*, turėjo fisharmoniją. Buvo apdovanotas stiprių, gražiu balsu.

Giedodavome dvejus mišias lotyniškai, „Te Deum laudamus“, „Magnificat“, kalėdines ir velykines giesmes. Ypač gražios buvo kalėdinės giesmės. Kartais giedodavome per gegužines pamaldas ir per pavasarininkų šventes bei susirinkimus.

Pavasarininkai buvo labai veiklūs: patys savo iniciatyva, be jokio režisieriaus, pastatėme dramą, kurios pavadinimo gerai neprisimenu, rodos, „Užkeikti pinigai“, o gal „Pinigėliai“; važiuojome į Kauną, į pavasarininkų kongresą.

Veikė ir Moterų draugija, kuri taip pat ruošdavo vaidinimus. Pastatė tais laikais populiarią „Genovaitę“.

Žiobiškio bažnyčios choro dalis (iš kairės):

*1-oje eilėje Ulpranas Guoba (Žiobiškis, Pašilė),
Marija Kirstukaitė-Skardienė (Dubelijos vnk.),
Albina Baronaitė-Kirstukienė (Degsnių k.),
Klemensas Kirstukas (Dubelijos vnk.);*

*2-oje eilėje klūpi Elžbieta Kirstukaitė (Žiobiškis),
stovi Elžbieta Kastanauskaitė (Žiobiškis),
sėdi Stepunė Kirstukaitė-Kažemėkienė (Graužių k.),
Petronėlė Lapašinskaitė-Pavarotnikienė
(Griežbalos k.), Anelė Gagiškienė (Žiobiškis),
vargonininkas Matas Gagiškis (Žiobiškis),
Liuda Piskarskaitė-Kirstukienė-Jodelienė (Raišių k.),
Kostas Lapašinskas (Griežbalos k.),*

*Konstancija Kirstukaitė-Kastanauskienė (Žiobiškis);
3-oje eilėje Antanas Mikalkevičius (Kalpokų k.),
Juozas Stašys (Vikonų k.), Petras Bajoriūnas
(Pagados k.), Juozas Baronas (Degsnių k.).*

*1934 m. rudenio. Nuotraukoje pavaizduotas žmones
atpažino P. Bajoriūnas*

Žiobiškio pavasarininkai (iš kairės): 1-oje eilėje neatpažintos; 2-oje eilėje Jonas Leščinskas (Vaidlonų k.), Adelė Stašytė (Vikonijų k.), Juozas Baronas (Degsnių k.), Adelė Lapelytė (Degsnių k.), neatpažintas; 3-oje eilėje Juozas Mikalkevičius (Degsnių k.), neatpažintas, neatpažintas, Klemensas Kirstukas (Dubelijos onk.). 1935 m. Ch. Šneiderio nuotr.

Aktyviai veikė ir vaikų organizacija – angelaičiai. Taip pat ruošdavo vaidinimus, pvz.: apie kankinį berniuką šv. Terzijų (iš pirmųjų krikščionybės amžių).

Mes, angelaičiai, turėjome net savo uniformą: žydros spalvos berniukų palaidines ir kelnaites, tokios pat žydros mergaičių suknelės ir geltoni kaklaraiščiai. Uniformos buvo puošiamos taip pat geltonais apvadais. Po pamaldų susirinkdavome, žaisdavome, dainuodavome, ratelius sukdavome... Kaip buvo puiku!

Vyko gyvas, įdomus, prasmingas parapijos gyvenimas. Jam vadovavo parapijos klebonas Povilas Paškevičius.

Po Pirmosios komunijos prie senosios klebonijos. Antroje eilėje viduryje sėdi Žiobiškio klebonas Povilas Paškevičius. 1931 m. Iš Broniaus Deksnio albumo

*Pirmoji komunija.
Centre Žiobiškio
klebonas P. Paškevičius.
1938 m. Iš Vlado Stašio
albumo*

*Pavasarininkų
suažiavimas
Žiobiškyje.
Su kariška uniforma
sėdi publicistas ir
kraštotyryninkas
Petras Jakštas. 1938 m.
Iš V. Stašio albumo*

*Pavasarininkų
suažiavimo Žiobiškyje
dalyviai su priėmusiais
Pirmąją komuniją.
1938 m. Iš V. Stašio
albumo*

Žiobiškio bažnyčios dūdų orkestras

Antanas Deksnys

Orkestras įkurtas apie 1930 metus. Dūdos, 14 naujų geltono metalo instrumentų, buvo nupirktos ir pagabentos iš Panevėžio klebono Povilo Paškevičiaus rūpesčiu.

Iš Panevėžio buvo pakviestas ir kapelmeisteris, bet mėgėjas išgerti. Atlikęs keletą repeticijų, išvažiuodavo, po kurio laiko vėl apsilankydavo. Jis buvo tik varinių instrumentų specialistas. Klarinetu groti nemokėjo.

Kažkas už Juodupės Ginotuose surado carinės armijos klarinetistą Lapašinską. Klarinetai buvo du. Jais ir grojome dviese: Juozas Kiauga iš Patilčių ir aš – Antanas Deksnys iš Vaidlonų. Lapašinskas davė mums pradžia, o paskui mes savarankiškai tirlinom. Repeticijos vykdavo klebonijoje. Tekdavo važiuoti į repeticijas ir pas mokytoją prie Juodupės. Mokėmės iš gaidų.

Štai visi orkestrantai:

klarnetai – Juozas Šakalys iš Šilagalio k. ir Juozas Juodelis iš Juodelių k.;

altai – Lapelis (?) iš Degsnių k. ir ?;

tenorai – Juozas Linartas iš Žiobiškio (paskui keitėsi) ir Pranas Kvetkus iš Žiobiškio;

bosai – Juozas (?) Tumonis iš Šilagalio ir Jonas Linartas iš Žiobiškio;

būgnai – didysis – Būčius iš Pažaselių, mažasis – ?;

klarnetai – Antanas Deksnys iš Vaidlonų ir Juozas Kiauga iš Patilčių;

baritonas – Antanas Linartas, lyg ir vadovas, kilęs iš kažkur nuo Degsnių kaimo; repeticijų metu atsiveždavo pasiklausyti savo sūnų, kartu ir mane pavėžėdavo.

Tenoras Juozas Linartas, Antano Linarto pusbrolis, suremontavo Rokiškio bažnyčios bokštą ir pritaisė elektros lempučių iliuminaciją. Už drąsą Rokiškio grafo buvo apdovanotas motociklu.

1935 metais išėjau į kariuomenę. Mano klarnetą perėmė mano brolis Juozas Deksnys ir pūtė jį, kol aš grįžau. Paskui į kariuomenę išėjo ir Juozas. Aš klarnetą pūčiau iki 1938 metų. Tada išvykau dirbti į Alytų, o brolis grįžo į kariuomenę liktiniu.

*Žiobiškio bažnyčios
dūdų orkestro
klarnetininkai broliai
Juozas ir Antanas
Deksniai atgautame
Vilniuje prie Aušros
vartų. 1940 m.*

Pagaliau atėjo lemiamieji 1940 metai, kurie viską apvertė aukštyn kojomis.

Mūsų orkestras grojo šiuos kūrinus: „Kyrie eleison“, „Gloria in excelsis“, „Credo“, „Agnus Dei“, „Benedictus“, „Sanctus“ ir kt. Grojome ir lietuviškas Kalėdų bei Velykų giesmes: „Sveikas, Jėzau, gimusis“, „Linksmą dieną“ ir kt. Grodavome per mirusiųjų metines, per atlydus. Teko groti ir per mūsų senelės laidojimus. Važiavome į išvykas, grodavome sukaktyse, gegužinėse. Į Panevėžyje vykusį Europos pavasarininkų kongresą važiuavome traukiniu.

Grojome ir Kamajuose kunigo ir poeto Strazdelio minėjime per paminklo pašventinimą, kur ugingą kalbą pasakė Liudas Gira.

Teko groti netoli Rokiškio, žurnalisto Juozo Keliučio tėviškėje, spalvingose jo brolio vestuvėse.

Uždėję pinigais tekdavo mums patiems.

Žiobiškis 1940–1944 m.

Stanislovas Buchaveckas

Lietuvos istorijos institutas

Rokiškio kraštas XX a. pradžioje buvo tarp pirmaujančių Lietuvoje žemdirbių ir žemės ūkio produkcijos perdirbėjų, kas rodė didesnę to krašto darbo našumą ir lėmė visuomenės brandą. Į Rokiškio apskritį XX amžiuje patekę miesteliai ir kaimai jau XIX a. pabaigoje ūkine ir kultūrine veikla lenkė ne vieną Lietuvos regioną ar apskritį. Tai, be abejo, turėjo įtakos kultūriniam sąjūdžiui

*Žiobiškio bažnyčios
dūdų orkestras ir choras
su vestuvininkais prie
senosios klebonijos.
Antroje eilėje centre
sėdi klebonas
P. Paškevičius,
šalia jo – vargonininkas
Matas Gaigškis.
Apie 1931 m.*

lietuviškos spaudos ir mokyklos draudimo laikais, nepaisant didelio atstumo iki Mažojoje Lietuvoje buvusių spaustuvių, kur buvo spausdinamos lietuviškos knygos ir laikraščiai. Rokiškio krašte veikė daug slaptų daraktorinių mokyklų, o vietos lietuviai ne tik skaitė knygnešių atgabenamus leidinius, bet ir raštiškais prašymais reikalavo caro valdžios nutraukti kultūrinę lietuvių diskriminaciją.

Žiobiškis ir Žiobiškio parapija kaip tik buvo greta svarbių lietuvių nacionalinio kultūrinio pasipriešinimo ir atgimimo centrų. Visai greta buvo Rokiškio miestas. Pietuose – Žiobiškio parapijai gretima Panemunėlio parapija su miestelio ir dvarų lietuvių kalbos pusėn stojusiais kultūrininkais, kuriuos dar labiau uždegė Panemunėlio šviesuolis, visuomenininkas kunigas Jonas Katelė. Vakaruose judriais keliais sujungti su Žiobiškiu buvo dar du XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių kultūrinio sąjūdžio centrai – Pandėlys ir Panemunis¹. Tad neatsitiktinai slaptos lietuviškos mokyklos veikė ir Žiobiškio parapijoje².

Kita vertus, 1918–1919 m. įvykiams ir tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje užkonservuotų bolševizmo idėjų gajumui Rokiškio krašte iš dalies sąlygas sudarė represinės ir kolonizacinės carizmo politikos pasekmės. Po 1863 m. sukilimo ištremtų lietuvių vietoje kaimuose buvo kurdinami kolonistai rusai³. Bolševizmo idėjoms, kurių pagrindu XX a. buvo nusiaubta Rusija, o Lietuva okupuota ir pusę amžiaus negalėjo normaliai vystytis, pritarė ir dalis sentikių, kurių protėviai įsikūrė Rokiškio žemėje dar Žečpospolitos laikais. Sentikių Rokiškio krašte gyventa tankiau negu daugelyje kitų Lietuvos vietovių. Tačiau svarbiausia parama pragaištingai bolševizmo įtakai visgi buvo dėl įvairių motyvų šios primityvios ir agresyvios ideologijos įtakon patekę lietuviai. 1918 m. pabaigoje P. Kirstukas ir Žiobiškyje įkūrė bolševikinę kuopelę⁴.

Jeigu ne klastingas Lietuvos užgrobimas 1940 m. ir dar iki formalaus Lietuvos aneksavimo (1940 m. rugpjūčio mėn.) prasidėjusi sovietizacija, visuomenės veikėjų represavimas ir įkalinimas bei šiurkštus buvusios valstybės sanklodos griovimas su primityvių gyvenimo normų diegimu, tai Žiobiškio miestelyje ir parapijos kaimuose nebūtų buvę galimybių tokiai ideologinei ir žmonių tarpusavio priešpriešai, kuri susidarė 1940–1941 m. Mat per du nepriklausomybės dešimtmečius Žiobiškis iš bažnytkaimio virto nedideliu jaukiu miesteliu. Jame atsirado naujų bei patogesnių pastatų įstaigoms ir žmonėms gyventi. Valskybė didelį dėmesį skyrė švietimo įstaigų plėtotei, todėl ir Žiobiškyje 1936 m. buvo pastatytas naujas pradžios mokyklos pastatas, kuriame, be klasių, buvo ir mokytojų butai, ir patalpa įvairiems moksleivių ir visuomenės renginiams, sutraukiantiems didesnę dalyvių ir klausytojų būrį. Naujais trobesiais gražinosi kaimai ir vienkiemiai. Didėjo pasiturinčių ūkininkų sluoksnis. Ūkininkai ne tik stengėsi, kad jų vaikai siektų mokslo, bet ir patys vis aktyviau dalyvavo Rokiškio valsčiaus bei įvairiose parapijos gyvenimo srityse.

Parapijos gyventojams katalikams ir kitų tikybų žmonėms dėl sielovadinio darbo specifikos, užsitarnauto autorite-

¹Kviklys B. *Mūsų Lietuva*. T. 4. – V., 1991. P. 146.

²Merkys V. *Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje*. – V., 1982. P. 162; *Tarybų Lietuvos enciklopedija (toliau – TLE)*. T. 4. – V., 1988. P. 680.

³*Lietuvių enciklopedija (toliau – LE)*. – Boston, 1963. P. 161–163.

⁴*Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija (toliau – MLTE)*. T. 3. – V., 1971. P. 992.

to ir veiklumo didelę įtaką turėjo nuo 1930 m. Žiobiškyje klebono pareigas ėjęs kunigas Povilas Paškevičius. Jis skatino visuomenės organizacijų veiklą, ypač rūpinosi katalikiškomis moksleivių ir suaugusių žmonių pavasarininkų organizacijomis, į talką vasaros atostogų metu kviesdavosi studentus. Veiklūs buvo Žiobiškio ir aplinkinių kaimų šauliai, jaunalietai, jaunųjų ūkininkų organizacijos nariai⁵.

Paskutiniaisiais keleriais Lietuvos nepriklausomybės metais pilietinę ir tautinę savimonę ugdė mokytojas Kazys Kalpokas. Jis buvo Žiobiškio pradžios mokyklos vedėjas ir savo autoritetu bei pedagogo įtaiga suformavo daugelio savo mokyklos auklėtinių ir jų tėvų požiūrį į įvykius, kurie netrukus užgriuvo Lietuvą kaip Antrojo pasaulinio karo pasekmė. Savo pilietinę poziciją šis iš Rokiškio krašto kilęs žmogus pademonstravo ir antrosios sovietinės okupacijos metu, vadovaudamas lietuvių partizanų būriams ir jų kovai toje pačioje Rokiškio žemėje⁶.

1940 m. Žiobiškio parapijos teritorijoje gyveno apie 2300 gyventojų. Daugiausia tai buvo lietuviai katalikai. Kiek anksčiau, 1935 metais, buvo užregistruoti 28 žydai, 22 sentikiai ir vienas stačiatikis⁷. 1940 metais tie skaičiai turėjo būti kiek didesni. Be to, dar buvo įvairių tautybių žmonių, kurie nepriklausė religinėms bendruomenėms.

Žiobiškis yra išsikūręs miškingoje šiaip jau nemiškingo Rokiškio krašto vietovėje. Graži gamta su ežerais, upeliais, jų slėniais bei spygliuočių ir mišriais miškais (ypač Vingerinės ir Paliepio) viliojo poilsiautojus. Nepriklausomybės laikotarpio pabaigoje į Žiobiškį atvažiuodavo vis daugiau žmonių iš Rokiškio, Pandėlio ir kitų miestų bei miestelių ir praleisdavo savo atostogas gyvenvietėje prie Vingerinės upelio. Tad Žiobiškis tapo ir vietinės reikšmės kurortu. Didžiąją dalį poilsiautojų sudarė žydų tautybės žmonės. Kurortinio sezono metu Žiobiškyje išsiplėsdavo prekyba. Tuomet, be dviejų parduotuvių, veikdavo keletas prekybos paviljonų, kuriuos žiobiškėnai vadindavo *būdomis*, atsirasdavo laikinų užkandinių, nes Povilo Gasiūno namuose veikianti užkandinė-kavinė, vietos gyventojų vadinama *Gasiūno restoranu*, jau nebegalėdavo priimti didesnio žmonių skaičiaus. Plėtė veiklą ir Žiobiškio kooperatyvas, kurio paslaugomis vis labiau naudojosi ir Žiobiškio bei aplinkinių kaimų ūkininkai, amatininkai, prekyviai ir kiti gyventojai. Žiobiškio ūkinė-prekybinė reikšmė didėjo senųjų kelių vietoje atsiradus visais metų laikais patogiams pravažiuojamiems vieškeliams, kuriais buvo nesunku gabenti žemės ūkio gaminius į netolimą apskrities centrą Rokiškį ir į greta miesto esančią geležinkelio stotį prie Daugpilio–Panevėžio–Šiaulių geležinkelio linijos, Panemunėlį bei kitas artimesnes ar tolimesnes vietas⁸.

Žiobiškio bažnytkaimio laukė graži besiplėtojančios gyvenvietės ateitis, žadėjusi pasiturtintį gyvenimą visos parapijos gyventojams, tarp kurių dar buvo ir vargingai gyvenančių šeimų. Dalis pastarųjų ir kai kurie savo ambicijų nega-

⁵LE. T. 35. P. 356.

⁶Ten pat; LE. T. 36. P. 285; Žiobiškio pradžios mokyklos 1939 m. lapkričio 9 d. lankymo apyskaita // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 391. Ap. 3. B. 1747. L. 161.

⁷LE. T. 35. P. 356.

⁸Ten pat; Augusto Jasinevičiaus (g. 1925) atsiminimai (užrašė S. Buchaveckas 1997 m. ekspedicijos Žiobiškyje metu).

lėję patenkinti paskiri žmonės iš turtingesnių visuomenės sluoksnių sudarė socialinę atramą, kurią 1940 m. birželio 15 d. Lietuvą okupavę Rusijos bolševikai naudojo savo planams įgyvendinti. Tiesa, nemažai ir tų žiobiškių, kurie džiaugėsi „Smetonos laikų“ pabaiga ir tikėjosi iš sovietinės valdžios sau palankių greitų permainų, jau 1940 m. suprato, į kokią „rojų“ veda bolševikai bei sovietiniai vietos aktyvistai, ir nekolaboravo su okupantais. Tačiau 1918–1919 metų laikotarpiu daugiau kaip pusę metų trukęs sovietinis valdymas, tarpukario prokomunistinė pagrindinė veikla „kalvio Ignoto krašte“ bei 1940 m. vilionės materialinę naudą teikiančiomis privilegijomis ir atsiradusios galimybės „būti valdžia“ lėmė tai, kad kai kurie Žiobiškio parapijos gyventojai įsijungė į 1940–1941 m. sovietmečio ideologines, organizacines ir valdžios struktūras. Sovietinė istoriografija pabrėžia, kad 1940 m. Žiobiškyje „veikė gausi komjaunimo organizacija“⁹. Per ją buvo sovietizuojama Žiobiškio mokykla, iš kurios naujieji valdininkai pašalino valstybinius ir tautinius Lietuvos simbolius. Neliko tikybos pamokų. Stengtasi izoliuoti autoritetingus 1919–1940 metų žmones. Pradėta trukdyti net smulkiam verslui ir privačiai prekybai. Ūkininkai, siekiant juos sužlugdyti ir paruošti prievartinei kolektyvizacijai sovietinės Rusijos stalininiu pavyzdžiu, buvo apdedami didelėmis pyliavomis ir mokesčiais.

Kaip ir visoje Lietuvoje, Žiobiškio ir gretimų kaimų žmonės ypač sukrėtė 1941 vasaros įvykiai, labai greitai keitę vienas kitą, tai blokšdami neviltin, tai vėl atnešdami vilties ir paženklinanti ne tik krauju ir asmeninių sąskaitų suvedinėjimu, bet ir krikščioniško atlaidumo ir paramos istorijomis...

Ir tuos žmones, kurie iki tol į bolševikų atneštąją tvarką žiūrėjo gana lojaliai, pirmiausia pribloškė masiniai 1941 m. birželio tremimai, nukreipti prieš Lietuvos inteligentiją, pramonės ir prekybos verslininkus, buvusių visuomeninių organizacijų skyrių ir kuopelių vadovus bei aktyvius kaimiečius. Sovietinių aktyvistų į tremiamųjų sąrašus įtraukti žmonės buvo tremiami šeimomis, su vaikais ir seneliais¹⁰. Tarp ištremtųjų iš Žiobiškio parapijos buvo net kelios Milaknių šeimos.

Veiklus visuomenininkas ir ūkininkas Juozas Milaknis iš Mitragalio kaimo (į šiaurę nuo Žiobiškio, kitapus Vingerinės miško) buvo ištremtas kartu su žmona Veronika, 75 metų motina Ona ir trimis dukromis (jauniausiajai iš jų Danutei tebuvo ketveri metai). Šiai šeimai pavyko tik tiek, kad vyras nebuvo atskirtas nuo šeimos ir patalpintas į konclagerį, – kaip atsitiko didžiai daliai 1941 metų tremtinių. Milaknių šeima po pirmųjų alinančių atšiauraus Altajaus klimato mėnesių, kurių neatlaikiusi mirė senoji Milaknienė, 1942 metais Lenos upe buvo nuplukdyta į Jakutijos šiaurę. Čia, beveik negyvenamoje tundroje, prie pat traškiškos Lenos deltos esančioje Kiusiuo gyvenvietėje 1950 m. žuvo J. Milaknis. Po dvejų metų Jakutijos tremtyje žuvo ir vyriausioji duktė Aldona. 1957 metais į Lietuvą tegrįžo sveikatą praradusi V. Milaknienė su dviem 1941 m. ištremtomis dukromis ir 1951 m. Jakutijos šiaurėje gimusia Marija¹¹.

Iš Vaidlonų kaimo buvo ištremta Veronikos ir Prano Milaknių šeima. Ūkininko žmona mirė 1942 m. Jakutijos šiau-

⁹TLE. T. 4. P. 680.

¹⁰Buchaveckas S. Lietuvos tremtinių Golgota // Tremties ir kalinimo vietos. – V., 1995. P. 9.

¹¹Lietuvos gyventojų genocidas. T. 1. (1939–1941). – V., 1992. P. 431.

rėje. Nusilpusi iš bado neatsispyrė Laptevų jūros lediniam alsavimui, o vyras atlaikė stalininio „bolševikų rojaus“ išbandymus¹².

Tremtį prie Laptevų jūros lietuvių gyvybes pasiglemžusiame Bykovo pusiasalyje ir lediniame Stolbų kalėjime pavyko ištvirti ir Žiobiškio parapijos Vilkų kaimo ūkininkui Jonui Sadauskui. Tačiau leidimo grįžti į Lietuvą sulaukė tik jis su žmona Natalija ir dukra Aldona, o mažamečiam sūnui Algirdui ir septyniasdešimtmeči motinai Uršulei nebuvo lemta atlaikyti patyčias, kančias, šaltį, nepriteklis ir badą...¹³

Be lietuvių, į tremtį buvo išgabenta taip pat daug Lietuvos žydų, lenkų ir kitų tautybių žmonių. Iš Maineivų kaimo, kuriame gyveno rusų tautybės ūkininkai, buvo ištremtas malūno savininkas rusas¹⁴.

Po 1941 m. birželio 14–15 d. trėmimų buvo planuojamas kitas masinis Lietuvos gyventojų trėmimas. Tačiau jį sutrukdė Antrąjį pasaulinį karą sukėlusių valstybių ir slaptojo 1939 metų Molotovo–Ribentropo pakto sąmokslininkų ir buvusių sąjungininkų tarpusavio karas, kai 1941 m. birželio 22 d. nacių Vokietija klastingai užpuolė bolševikų Rusiją (Sovietų Sąjungą). Būtina priminti, jog klastingai užpulti Vokietiją ruošėsi ir bolševikai, vadovaujami Stalino. Lietuvoje taip pat buvo tam rengiamasi. Ir iš Žiobiškio apylinkių 1941 m. vasaros pradžioje ūkininkai su pastotėmis buvo išvaryti statyti Pajuostės aerodromo, kuris turėjo tapti svarbia aviacijos baze, pradėjus karo veiksmus su Vokietija. Tačiau Hitleris pergudravo Staliną, ir pirmas smogė buvusiam sąjungininkui. Kilus panikai tarp aerodromo statybos viršininkų ir sargybinių, Pajuostėje dirbę žiobiškėnai pabėgo ir jau birželio 23 dienos rytą buvo namuose¹⁵.

Vokiečių vermachto motorizuotos armijos smogiamieji tankų daliniai veržėsi Šiaulių, Daugpilio link ir žaibiškai pasiekė Vilnių. Į lietuvių sukilėlių išlaisvintą Vilnių vokiečių kariuomenė įvažiavo birželio 24 d. rytą, o kitos dienos popietę pasiekė Maladečną (dabar – Molodečno Baltarusijoje) lietuvių etninėse žemėse¹⁶. Vermachto puolimui kiek užstrigus prie Kauno (jame irgi tvarką palaikė sukilėliai) dėl susprogdintų tiltų per Nemuną, vokiečių veržimasis Panevėžio kryptimi kelioms dienoms buvo užsikirtęs. Tik birželio 27 d. naktį tankų divizijos pasistūmėjo iki linijos Raguva–Panevėžys–Smilgiai. Geriau sekėsi veržtis per Rytų Lietuvą į Daugpilį, kuris buvo labai svarbus strateginiu atžvilgiu, tęsiant greitą puolimą. Pavykus užimti tiltą per Dauguvą, kurio nesugebėjo išsprogdinti raudonarmiečiai, Daugpilis buvo užimtas birželio 26 d.¹⁷

Raudonosios armijos karių grupelės ir nespėję pasitraukti iš Rokiškio krašto sovietiniai aktyvistai buvo beveik apsupti ir bemaž neturėjo galimybių pasitraukti per likusį plyšį upėmis išvagotame Neretos–Biržų–Bauskės rajone, nes jos kelius blokavo lietuvių sukilėliai. Sovietiniai aktyvistai ir dalis komjaunuolių, dėl nutrauktų ryšių neturėdami informacijos apie karo veiksmų eigą, tikėjosi, jog „nenugalimoji“ raudonoji armija greitai įsivers į Rytprūsius, ir net ėmėsi slopinti lietuvių sukilėlius, ruošti „liaudies teismus“ ir vykdyti egzekucijas. Rokiškio apskrityje, ku-

¹²Ten pat.

¹³Ten pat. P. 571.

¹⁴A. Jasinevičiaus atsiminimai.

¹⁵Broniaus Balsevičiaus (g. 1923) atsiminimai.

¹⁶Škirpa K. Sukilimas (Lietuvos suverenumui atstatyti). – Vašingtonas, 1973. P. 293.

¹⁷Ten pat. P. 291.

rios pietinėje dalyje dėl ginkluoto pasipriešinimo NKVD buvo priversta sustabdyti numatytą tremtinių gaudynes, vyko daugiau susirėmimų negu daugelyje kitų apskričių. Tam įtakos turėjo ir tai, jog Rokiškio sovietinis karo komendantas spėjo paskelbti uolį savo šalininkų mobilizaciją, o birželio 25 d. paskelbė mirties nuosprendžius dvidešimt trims rokiškėnams. Pasmerktuosius sėkmingo antpuolio metu išvadavo lietuvių sukilėliai (sukilėlių būriai stichiškai ėmė organizuotis po to, kai birželio 23 d. išgirdo per radiją Lietuvos Aktyvistų fronto ir formuojamos Lietuvos Laikinosios vyriausybės atstovų kreipimąsi sukilti)¹⁸. Prie Juodupės, deja, sovietiniams aktyvistams pavyko nužudyti grupę suimtų lietuvių¹⁹.

Žiobiškėnai žinias apie karą, kurio pirmaisiais ženklais tapo vokiečių lėktuvai, gaudė klausydamiesi radijo aparatų, kuriuos turėjo kai kurie ūkininkai. Jie savo kaimynams pranešė ir apie grojamą Lietuvos himną per Kauno radiją birželio 23 d.²⁰

Dažniausiai karo bijomasi kaip nelaimės. Tačiau šįkart didžioji dalis žiobiškėnų karo laukė su viltimi, jog Vokietija grąžins Lietuvai bent ribotą nepriklausomybę. Tas viltis didino ir sėkmingi lietuvių sukilėlių veiksmai, padėję vermachtui greičiau žygiuoti per Lietuvą... Deja, naciai ir Hitleris po kai kurių dvejonų ir tarpžinybinių pasiginčijimų nusprendė žiūrėti į Lietuvą kaip į karo grobį. Lietuvoje prasidėjo nauja okupacija, grėsusi ateityje krašto germanizacija ir vokiška kolonizacija.

Pogrindinės antisovietinių rezistentų grupelės ėmė steigtis Žiobiškio parapijoje dar iki Vokietijos–SSSR karo. Trėmimų metu kai kurie jau pradėjo slapsytis miškuose ar slėptuvėse netoli namų ir ginkluotis. Tad prasidėjus karui, šiek tiek ginklų turėjo ir besitelkiantys sukilėliai, ir sovietiniai aktyvistai. Tik pastarųjų skaičius ir ryžtas kasdien tirpo. O žinių per radiją iš sukilimo centro Kaune įkvėpti jauni vyrai ūkininkai papildė pirminius sukilėlių branduolius Žiobiškio apylinkių kaimuose. Grupės sukilėlių, kuriuos tuo metu vadino partizanais arba baltaraiščiais (dėl skiriamojo ženklo – ant rankovės užmauto balto raiščio, ant kurio pagal lietuvių aktyvistų fronto instrukcijas turėjo būti raidės, reiškiančios žodžius „Tautinė darbo apsauga“), spontaniškai susidarė visuose didesniuose kaimuose. Vėliau jos jungėsi į didesnius būrius, ginklavosi iš raudonarmiečių atimtais ar pamestais ginklais ir buvo pasiryžusios kovoti už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

Žiobiškio parapijos teritorijoje, atrodo, didesnių susidūrimų tarp priešišku ginkluotų grupių ar sukilėlių ir raudonarmiečių neįvyko. Panikos apimti ir praradę ryšius su savo vadovybe raudonosios armijos dalinių likučiai tik bandė pasitraukti į Latviją arba slapstėsi miškuose. Užklupti sukilėlių, raudonarmiečiai dažniausiai be pasipriešinimo pasiduodavo menkai ginkluotiems lietuviams ūkininkams. Žiobiškėnai nuginklavo ir paėmė į nelaisvę raudonarmiečius keliose vietose. Pavyzdžiui, Močiekų kaimo sukilėlis Pranas Rapas suėmė rusų tautybės gyventojų sodyboje besislapsstantį karininką. Du raudonarmiečius, kurie slapstėsi Steponių miške, surado Steponių

¹⁸LE. T. 29. P. 174.

¹⁹MLTE. T. 3. P. 463; *Janinos Kirstukienės-Šedytės (g. 1931) atsiminimai*; *A. Jasinevičiaus atsiminimai*; *Petro Šedžio (g. 1922) atsiminimai*.

²⁰B. Balsevičiaus atsiminimai.

kaimo sukilėlių grupė, kurioje buvo Vladas Šakalys, Steponas Meškauskas²¹. Belaisviai buvo perduodami vokiečiams, kurie kai kuriose Lietuvos vietovėse elgėsi kaip užkariautojai okupantai. Buvo atvejų, kai nužmogėjusių vokiečių karininkų įsakymu už raudonarmiečių ar sovietinių aktyvistų iš pasalų nužudytus vokiečių kareivius „išvaduotojai“ žudė kaip įkaitus čia pat sugautus vietinius gyventojus, daugiausia vyrus. Be to, vokiečių kareiviai, nesiorientuodami situacijoje ir pedantiškai vykdydami instrukcijas dėl ginkluotų žmonių, ritantis frontui į rytus, Lietuvoje yra sušaudę ne vieną dešimtį lietuvių sukilėlių (partizanų). Tokių beprasmiškų 1941 m. birželio mirčių savo žemėje žiobiškėnai neprisimena. Jų gal ir nebuvo. Atrodo, jog parapijos teritorijoje ir vietos sovietiniams aktyvistams nepavyko pralieti kraujo. Tiesa, 1940–1941 sovietinės okupacijos metais „revoliucinius pertvarkymus“ aktyviai vykdžiusių žiobiškėnų grupė bandė „atkurti tvarką“ tarp savo sujudusių žemiečių. Vietos sovietiniai aktyvistai, atrodo, net buvo gavę iš Rokiškio įsakymą nušauti kunigą P. Paškevičių (Lietuvoje ne vienoje vietoje pirmomis karo dienomis kunigai tapo bolševikų keršto aukomis). Tačiau kun. P. Paškevičius, kaip pasakojo žmonės, savo parapijiečių buvo išpėtas ir spėjo laiku pasislėpti pas patikimus žmones kaime²². Žiobiškyje dar nepasirodžius vokiečių kariuomenei, Dėgšnių ūkininko Juozo Barono vadovaujami sukilėliai nuginklavo kelis arkliais važiuosius sovietinius aktyvistus²³. Pradėta suiminti ir kitus sovietmečio pareigūnus. Tačiau didesnė jų, jau besislapstančių, dalis, buvo suimti į Rokiškio apskritį atvykus vokiečių kariuomenei, kurios pirmasis dalinys Žiobiškyje pasirodė penktadienį, birželio 27 d.

Visgi žudynių Žiobiškio parapijoje 1941 m. vasarą nepavyko išvengti. Sukilėliai (partizanai) čia, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos vietovių, suiminėjo ką tik pasibaigusio sovietinio režimo pareigūnus. Pabrėžtina, kad į laikinas dabokles rūsiuose patekdavo tiek lietuviai, tiek žydai, tiek kitų tautybių žmonės, kurie kolaboravo su sovietiniu režimu ir vykdė represijas. Be abejo, buvo daug atvejų, kai dėl asmeninių sąskaitų suvedinėjimo ar apgaulingų skundų buvo suimami žmonės be rimtesnio pagrindo. Dalis buvo nužudyta (nepaisant jų tautybės). Tėka tik apgailestauti, jog neretai tai virsdavo susidorojimu, t. y. žmonės buvo žudomi be teismo. Kunigai, inteligentija ir įtakingi žmonės daugelyje Lietuvos vietovių bandė sustabdyti sąskaitų suvedinėjimą, kilusį dėl žmonių supriešinimo 1940–1941 m. Daug kur tai pavyko, tačiau ten, kur po sovietinių represijų, įkalinimų ir trėmimų nebeliko autoritetingų ir žudynes sustabdyti galinčių žmonių, buvo kalinta ir nužudyta nemažai žmonių, nenusikaltusių žmoniškumui arba dėl savo silpnadvasiškumo 1940–1941 m. tikrai nenusipelnusių mirties bausmės²⁴.

Suimti buvo ir Žiobiškio bei aplinkinių kaimų sovietiniai aktyvistai, komjaunuoliai ir 1940–1941 m. aukštesnes pareigas užėmę žmonės. Dėl tolimesnio jų likimo sukilėliai ginčijosi. Dabar, praėjus nuo tų įvykių beveik šešiasdešimčiai metų, kartais pasigirsta kaltinimų kunigui P. Paškevičiui, kad šis neužstojė suimtųjų ir neapsaugojo nuo mirties ir bausmių. Tačiau „Lietuvių enciklope-

²¹ Aldonos Šakalienės-Kudukytės (g. 1934) atsiminimai; P. Šedžio atsiminimai.

²² Venanto Mačiekiaus (g. 1937) girdėti tėvų ir kaimynų pasakojimai.

²³ J. Kirstukienės atsiminimai.

²⁴ Buchaveckas S. *Dėl Lietuvos žydų eksterminacijos nacių okupacijos pradžioje (1941) // Atgimimas. 1995. Bal. 5.*

dijoje“ rašoma, jog šis klebonas „ypatingu rūpesčiu globojo visas katalikiškas organizacijas, pasižymėdamas geraširdiškumu ir asketiškumu. Antrosios bolševikinės okupacijos pradžioje, partizanų veikimo metu, jo pavardė buvo viešai minima kaip nusikaltusio lietuvių partizanų rėmimu“²⁵. Įvairiose Lietuvos vietovėse katalikų bažnyčios dvasininkams, susipykus su radikaliausiais sukilėliais (partizanais), pavyko atkalbėti nuo sovietinių aktyvistų žudymo. Neabejotina, jog ir kunigas P. Paškevičius stengėsi tai padaryti. Tačiau ar jo galioje buvo paveikti žmonės, kuriems antisovietinio sukilimo banga leido lemti ilgesniam ar trumpesniam laikui bolševikų voratinklin patekusių žiobiškėnų likimus? Juk Žiobiškyje, P. Gasiūno name, išikūrusioje sukilėlių, kurie kelias savaites turėjo faktinę valdžią, būstinėje net buvo renkami parašai dėl reikalavimo griežtai nubausti kai kuriuos sovietinius aktyvistus (tai ne vienam suimtajam reiškė mirtį). Nepasirašiusiems kartais net buvo grasinama, jog ir jie bus uždaryti į suimtųjų rūsi²⁶.

Šis parašų rinkimas turėjo suteikti neteisminiam nuosprendžiui įsivaizduojamą teisėtumą. Dar reikia pridurti, jog dalies suimtųjų gyvybės klausimas buvo sprendžiamas už parapijos ribų ir kai kurie buvo nužudyti prie Rokiškio esančiame Vyžuonų miške²⁷. Tarp 1941 m. sušaudytų žiobiškėnų buvo komjaunuolis Juozas Kirstukas, Jonas Avižienis (jis buvo paleistas iš areštinės, bet po parašų rinkimo suimtas antrą kartą), iš Vengerinės kilęs ir 1940 m. į komjaunimą įstojęs aštuoniolikmetis Vladas Gužas. Prie Kupiškio buvo sušaudytas Jonas Vasiljevas iš Juozapāvos kaimelio. Tarp pasmerktųjų pateko taip pat iš kitur į Žiobiškį 1940 m. atsikėlęs kooperatyvo vedėjas Alfonsas Kiauga. Tačiau dalis suimtųjų žiobiškėnų po kalinimo Žiobiškyje ar kitose vietose buvo paleisti, tarp jų 1940–1941 m. vietos sovietinis pareigūnas Lionginas Čiučelis ir sovietinių rinkimų komisijos narys Pranas Užkurėlis²⁸.

Rasiniais motyvais 1941 m. nacių vykdytų žudynių aukomis tapo didžioji Lietuvos žydų dalis. Be to, Lietuvą okupavę naciai ją padarė vėlesnių žydų masinių žudynių (eksterminacijos; holokausto) poligonu. Žiobiškio parapijos teritorija buvo panaudota Rokiškio apskrities žydų ir sovietinių aktyvistų žudynėms. Prie Steponių kaimo ošiančiame Steponių miške 1941 m. liepos 27 – rugpjūčio 14 d. tarp 981 nužudytųjų egzekucijų aukas skaičiavęs statistikas nurodė 493 žydų tautybės žmones. Nurodyta ir kitų aukų tautybė. Steponių miške dar buvo sušaudyti 432 rusai ir 56 lietuviai. Ataskaitoje (suvestinėse žiniose), kurią apie nacių iki 1941 m. Lietuvoje vykdytas žudynes saugumo policijos ir SD operatyvinio būrio vadas Jegeris pateikė Berlynui, prie nužudytųjų Steponių miške parašyta: „Visi aktyvūs komunistai“²⁹. Dabar prie kelio, bėgančio iš Rokiškio pro Steponius į Degsnius, 1941 m. masinių žudynių vietoje yra paminklas su tipišku sovietmečio užrašu: „Čia palaidoti vokiečių fašistinių okupantų ir buržuazinių nacionalistų 1941 VI (klaidingas mėnesio įrašas – turi būti liepos mėn. – S. B.) 27 – VIII 14 nužudyti tarybiniai piliečiai – 981 žmogus“. Iki šio

²⁵LE. T. 22. P. 135.

²⁶P. Šedžio atsiminimai ir kt.

²⁷Masinės žudynės Lietuvoje (1941–1944). Dokumentų rinkinys. 2 dalis. – V., 1973. P. 402.

²⁸P. Šedžio atsiminimai.

²⁹Masinės žudynės Lietuvoje. 1 dalis. – V., 1965. P. 133.

paminklo nuo plento, kur yra rodyklė į masinių žudynių vietą, vingiuotu keliuku yra apie 300 metrų.

Prie masinių žydu žudynių, vykdydami sargybos funkcijas izoliacijos vietose (minigetuose), konvojuodami pasmerktuosius į egzekucijų vietą ir saugodami ją, yra prisidėję ir kai kurie žiobiškėnai. Kiek iš jų šaudė beginklius? Į šį klausimą dabar, kai tuos įvykius nuo mūsų dienų skiria net dviejų kitų kartų gyvenimo metai, atsakyti būtų sunku net po išsamesnio istorikui būtinos faktografijos rinkimo, kuris neatstoja teisėsaugininkų tyrimo. Dalis tiesiogiai žudynėse dalyvavusių žmonių buvo nuteisti (kai kurie mirties bausme) sovietinių teismų, kurie dažnai turėjo parodomąjį pobūdį. Tik neaišku, ar bausmes lemdavo dalyvavimo žudynėse kaltė, ar aktyvi antisovietinė veikla 1941 m. birželio sukilime bei pokario metais.

Naciai, neleidę atkurti Lietuvos valstybingumo, neturėjo pakankamai darbuotojų įsteigtoje okupacinio Civilinio valdymo (Civilfervaltungo) administracijoje ir represinėse struktūrose. Todėl didžiausią dėmesį galėjo skirti Lietuvos ūkio ir kitų Lietuvos išteklių panaudojimui Vokietijos karo mašinos poreikiams. Tačiau reikėjo pasitelkti ir vietos gyventojus. Po 1940–1941 m. represijų ir įvykių 1941 m. vasarą stigo policininkų (Šaulių organizacijos naciai neleido atkurti). Todėl okupantai, siekdami didesnio visuomenės paklusnumo, steigė vadinamuosius pagalbinės policijos būrius. Į juos įstojo ir dalis antisovietinio sukilimo dalyvių. Archyve pavyko aptikti 1941 m. rugpjūčio pabaigos Rokiškio apskrities pagalbinės policijos Degsnių būrio narių sąrašą³⁰. Tuomet būrio veikloje dalyvavo dvidešimt Žiobiškio parapijos vyrų:

1. Jonas Baronas
2. Bronius Andriuškevičius
3. Juozas Braželis
4. Adolfas Deksnys
5. Viktoras Gabrilavičius
6. Juozas Jagminas
7. Juozas Jasinevičius
8. Povilas Jasinevičius
9. Juozas Kirstukas
10. Klemensas Kirstukas
11. Izidorius Meškauskas
12. Jonas Mikalkevičius
13. Jonas Milaknis
14. Juozas Milaknis
15. Juozas Staigis
16. Vladas Šakalys
17. Antanas Trukšnys
18. Vladas Vikonis
19. Jonas Vilimas
20. Povilas Žėkas.

³⁰1941 m. rugpjūčio 20 d. sąrašas // LCVA. F. R-1513. Ap. 1. B. 1. L. 7.

Tačiau po kelių mėnesių pagalbinės policijos gretos smarkiai išretėjo. Naciams nepavyko sukurti Vokietijos pavyzdžiu sau parankios represinės struktūros, nes Lietuvos visuomenė ne tik nusivylė vokiečių atneštąja „Naujosios Europos“ tvarka, bet ir vis labiau reiškėsi įvairaus pobūdžio antinacine rezistencija.

Lietuvoje nacių okupacijos metais galima išskirti tautinę ir prosovietinę antinacinę rezistenciją. Pirmoji buvo neginkluota ir plačiausiai įvairiomis aktyvomis bei pasyviomis formomis pasireiškė kultūrinėje sferoje (stipriau kontroliuoti naciai neturėjo jėgų). Tokiu būdu daugelis žmonių, dažnai net to nejausdami, įsijungė į kultūrinio-dvasinio pasipriešinimo sąjūdį nacių primetamai ideologijai ir tvarkai, vokietinimui ir kitiems reiškiniams bei priemonėms. Žiobiškio parapijoje tai reiškėsi per mokyklą ir jos renginius moksleiviams bei plačiajai visuomenei. Svarbiu pasipriešinimo veiksmu tapo 1944 m. pradžioje sparčiai plintantis blaivybės sąjūdis, kuriame svarbų vaidmenį vaidino minėtasis klebonas P. Paškevičius ir kiti parapijos šviesuoliai. Lietuvos nepriklausomybės atgaivinimo idėjos plito ir per tautinės rezistencijos antinacinę pagrindinę spaudą, kuri patekdavo į Žiobiškį ir aplinkinius kaimus per apskrities ir valsčiaus savivaldos pareigūnus bei gimnazistus, studentus, mokytojus.

Žiobiškėnai, kaip ir visa Lietuva, pasipriešino 1943 m. pradžioje nacių sumanytam lietuvių SS legionui. Mobilizacija į jį Lietuvoje buvo sužlugdyta, ir lietuviai tapo viena iš trijų tautų (kaip graikai ir lenkai), kurios iki Antrojo pasaulinio karo turėjo valstybingumą ir nesuformavo SS dalinių. Naciai kerštaudami griebėsi represijų prieš lietuvių inteligentiją, bandė papildyti daug nuostolių patyrusią savo kariuomenę jaunuolių gaudynių metu. 1943 metais jauniems vyrams vėl teko slapstytis. Tik šįkart nuo vokiečių. Darbingo amžiaus jaunesniems žmonėms teko slėptis ir per gaudynes į darbus Vokietijoje. Pasipriešinimas nacių priemonėms reiškėsi ir kitais būdais. Nesugebėdavo naciai išreikalauti iš žiobiškėnų ir uždėtų žemės ūkio prievolių (mėsos, grūdų ir kt.). Tiesa, jos nebuvo tokios žlugdančios kaip prieš tai sovietmečiu. Ūkininkų interesus nuo vokiečių pareigūnų gindavo ir juos „suminkštindavo“ specialiomis vaisėmis ar dovanomis valsčiaus viršaitis ir seniūnai. 1941–1944 m. seniūnais buvo Juozas Ruželė, Povilas Žėkas, Petras Andriškevičius, o Petras Mačiekus atsisakė³¹.

Vietoves prie Beržuonos ir Vingerinės upelių palietė visi įvykiai, kuriuos patyrė Lietuvos gyventojai. Į Vokietiją darbams buvo išvežtas Stasys Macijauskas. Nuo mobilizacijos pasislėpusio Viktoro Šiupinio tėvus vokiečių žandarai net buvo suėmę, o paskui pasidavusį jaunuolį pasiuntė į Pravieniškių konclagerį. Keli jaunuoliai buvo išvežti į jau minėtą Pajuostę prie Panevėžio. Tačiau iš čia, išgirdę, jog juos veš į frontą, pabėgo į namus. Antrą kartą į vokiečių rankas patekė Petras Balsevičius ir Petras Šakalys buvo įjungti į savisaugos dalinį. Vėliau po apmokymo Kaune bei Prienuose, saugojo geležinkelius Lietuvoje. Paskui atsidūrė Latvijoje, o 1944 m. vasario mėn. artilerijos dalinyje Magdeburge (Vokietija) patyrė, kaip Vakarų valstybės aviacijos antpuolių metu naikina miestus ir žudo civilius gyventojus. Paskui pasidavė prancūzų kariuomenei, bet iš jų okupacinės zonos daug lietuvių ir latvių

³¹Broniaus Ruželės (g. 1922) atsiminimai; A. Jasinevičiaus atsiminimai; B. Balsevičiaus atsiminimai.

buvo perduota raudonarmiečiams. Tačiau P. Balsevičiui likimas buvo gana palankus. Po tardymų rusiškai nesusikalbantis jaunuolis jau 1945 m. gegužės 10 d. buvo raudonosios armijos, labai praretėjusios per kruvinus puolimus kare su Vokietija, kareivis ir ruošėsi karui su Japonija, bet nespėjęs nuvykti į Tolimuosius Rytus, Antrasis pasaulinis karas baigėsi³². Rokiškio apskrityje didelio atgarsio susilaukė generolo P. Plechavičiaus kreipimasis į lietuvius stoti į jo vadovaujamą Lietuvos vietinę rinktinę. Jos sudarymui pritarė ir tautinio rezistencijos pagrindžio vadovai, tikėjęsi, jog tai bus atkuriamos Lietuvos kariuomenės branduolys. Su patriotinėmis nuostatomis į „plechavičiukus“ nuėjo beveik visi vyresnieji Rokiškio gimnazijos moksleiviai. Rokiškėnų daliniuose buvo ir nemažai žiobiškėnų, kuriems teko patirti nacių, nepasitikėjusių Vietine rinktine (bijojo, jog lietuviai atgręš ginklus prieš vokiečius), klastą likviduojant šią formuotę ir siunčiant lietuvius į lenkų Armijos krajovos pasalas Rytų Lietuvoje. Viltinę, bet trumpą ir tragišką „plechavičiukų“ dalį patyrė Alfonsas Macijauskas, Pranas Rapas, Adolfas Žikorius, Vladas Bliūdžius ir kiti jaunuoliai³³.

Su Žiobiškio apylinkių kaimais susijusi ir sovietinių partizanų veikla. Jos bazė ir atrama buvo tarp miškų, netoli Žiobiškio parapijos, esantis Miliūnų kaimas, kuriame gyveno rusų tautybės gyventojai. Sovietinių partizanų branduolį sudarė 1942–1943 m. iš Maskvos atsiųstų sovietinių parašutininkų grupės³⁴. Ilgą laiką Miliūnų miške, kuris jungiasi su Apūniškio miško masyvu, įsikūrę raudonieji partizanai didesnės įtakos gyventojams nedarė. Nepasižymėjo jie ir didesniu skaičiumi diversijų. Turbūt (be kitų priežasčių) nebuvo norima užtraukti vokiečių egzekucijų gyventojams, kurie turėjo ryšių su sovietiniais partizanis. Šie, beje, ilgokai pagyvendavo ir Miliūnų gyventojų sodybose, ir pas savo šalininkus kituose kaimuose. Be to, nemažai jaunų Miliūnų vyrų gyveno pusiau partizaninį gyvenimą.

Sovietinių partizanų gretas papildė ir keli Žiobiškio parapijos kaimų vyrai. Tarp jų – Juozapavos kaimo rusų tautybės gyventojas, taip pat Petrauskas iš Vengerinės kaimo³⁵. Didėjant miške besislapstančių vyrų skaičiui, reikėjo vis daugiau maisto produktų, drabužių ir kitų pragyvenimo reikmenų. Šalininkai kaimuose ir sovietų lėktuvai jau nebesugebėdavo pakankamai aprūpinti. Tad daugėjo ir Žiobiškio parapijos gyventojų prievartinių rekvizicijų dėl „Stalino pergalės“ ir „duoklės“ rinkimo atvejų. Buvo užpuolami 1941 m. antisovietinio sukilimo metu pasižymėję vyrai. Miliūnų „raudonieji“ (taip aplinkinių kaimų žmonės vadino minimus sovietinius partizanus) Dėgsnių kaime nušovė energingąjį Juozą Baroną. Iš Bulovų norėjo išvesti arklius, bet Bulovai apsigynė mesdami granatą³⁶. 1943 m. spalio 13 d. vokiečių kareivių baudžiamasis būrys sudegino ne tik Miliūnų kaimą, bet lietuviškus Rokiškio apskrities kaimus Šlapeikius ir Lauciūnus, o dalį gyventojų išvežė į Vokietiją. Nemažai išvengusių tokios dalios šių kaimų vyrų papildė sovietinių partizanų gretas... Padažnėjo diversijų prieš vokiečių karines komunikacijas ir Žiobiškio apylinkių sodybų „lankymų“ norint apsirūpinti maistu ir kt.

³²B. Balsevičiaus atsiminimai.

³³Alfonso Macijausko (g. 1918) atsiminimai; P. Šedžio atsiminimai.

³⁴MLTE. T. 3. P. 887.

³⁵P. Šedžio atsiminimai.

³⁶Stefanijos Brinklienės (g. 1921) atsiminimai.

³⁷Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare. – V., 1982. P. 205, 406; „Ateitis“ (dienraštis). 1943. Spal. 15; Kviklys B. Mūsų Lietuva. T. 2. – V., 1991. P. 146–147.

Nacių okupacijos pabaiga vėl buvo susijusi su karo veiksmais. 1944 m. birželio mėn. vokiečių vermachtas neatlaikė raudonosios armijos puolimo Gudijoje ir dėl vokiečių karinės vadovybės klaidų (paliktas fronte didelis plyšys be kariuomenės) turėjo greitai pasitraukti iš didesnės Lietuvos dalies. Rokiškio apskrityje, prigludusioje prie labiau gintos Latvijos, 1944 m. liepos pabaigoje – rugpjūčio mėn. vyko kiek karštesnės kovos. Tačiau, traukdamiesi per Žiobiškio parapijos teritoriją, vokiečių kareiviai tik tiek pasipriešino, kad raudonoji armija neliptų besitraukiantiems ant kulnų. Taip Šilagalio kaime sustoję vokiečių artileristai laikinai sustabdė puolantį priešininką. Tačiau per šį apšaudymą buvo sudeginta nemažai Patilčių kaimo trobesių. Nukentėjo ir Vaidlonų kaimas. Čia stovėję vokiečių kareiviai buvo apšaudyti iš pabūklų bei lėktuvo. Sviedinys pataikė į Jasinevičių namą. Sudegė ir Deksnų sodyba. Vaidlonų miškelyje raudonarmiečiai sušaudė į nelaisvę paimtą vokiečių kareivį³⁸.

Dar iki šių įvykių iš gimtųjų Žiobiškio apylinkių, o paskui – ir iš Lietuvos, pasitraukė kai kurie 1941–1944 m. antisovietine veikla pasižymėję žiobiškėnai. Savo krašte likusiųjų laukė sunkūs išbandymai antroje sovietinėje okupacijoje. Nors sugrižę okupantai su vietiniais talkininkais per 1944 m. šv. Kalėdas nesudegino kaimų, kaip buvo ne vienoje Lietuvos vietovėje, bet per tas šventes ir Žiobiškio parapijoje buvo įvykdytos egzekucijos prieš kelių sodybų gyventojus (keturių Kirstukų tragedijos)³⁹. Skausmingai dauguma senyvo amžiaus žiobiškėnų prisimena ir Žiobiškio stribų (žmonių dar vadintų „skrebais“, o sovietinės istoriografijos – „liaudies gynėjais“) būrio neilgą istoriją. Ji, pasak P. Šedžio, tetruko vos vienerius metus su trupučiu ir nutrūko dėl būryje prasidėjusių „bezobrazijų“ (paskui būrio likučiai buvo „prirašyti“ prie Rokiškio). P. Šedys išėjęs į stribus, nes jautęs nuoskaudą dėl neteisingo Buteikių kaimo žemės skirstymo per 1936–1938 m. vykdytą žemės reformą. O dėl 1941 m. nušauto tėvo skriaudą jautė ir NKVD darbuotoju tapęs bei kerštavęs Jonas Avižienis⁴⁰.

1944 m. prasidėjo ne tik pasiaukojimu Tėvynei bei draugams, bet ir išdavystėmis paženklinta antisovietinė rezistencija, kurioje dalyvavo ar ją rėmė ir žuvo nemažai Žiobiškio krašto žmonių.

Žvilgsnis į 1942 m. gegužės 27 d. gyventojų surašymo duomenis

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos generalinėje srityje (taip Lietuvą 1941 m. buvo pavadinę ją okupavę Vokietijos naciai, prijungę prie šio okupuoto administracinio darinio dar kai kurias lietuvių etnines žemes, kurios antrosios sovietinės okupacijos metu vėl buvo prijungtos prie Gudijos (Balta-rusijos), kas ir lėmė tolesnį tenykščių lietuvių nutautinimą). 1942 m. pavasarį vokiečių civilfervaltungas (civilinė admi-

³⁸A. Jasinevičiaus atsiminimai ir kt.

³⁹V. Mačiekaus straipsnis šioje knygoje.

⁴⁰P. Šedžio atsiminimai ir kt.

nistracija) vykdė visuotinį gyventojų surašymą, kurio instrukcijoje buvo rašoma, kad jo tikslas – „surinkti žinias apie Lietuvos generalinės srities gyventojų skaičių, sudėtį ir pasiskirstymą gyvenamomis vietomis“. Bendruosiuose nurodymuose taip pat pabrėžiama, kad „surašymas yra visuomeninės ir valstybinės svarbos darbas. Jis atliekamas tam reikalui skirtų surašinėtojų“¹.

Pabrėžtina, kad šis gyventojų surašymas turėjo tarnauti planuojamai Lietuvos gyventojų eksploatacijai. Surašymo duomenys turėjo padėti planuoti į Vokietiją darbams išvežamų gyventojų skaičių, ir tai buvo daroma su vokišku pedantiškumu ir stengiantis, kad nebūtų didesnio nuostolio vietos pramonei, žemės ūkiui, amatams. Mat Lietuvos ūkis turėjo būti maksimaliai panaudojamas iš pradžių Vokietijos karo mašinai, o laimėjus karą – ir vokiečių tautos „gyvybiniam interesams“. Buvo surašomi butai miestuose bei sodybos kaimo vietovėse. Šie duomenys taip pat būtų turėję pasitarnauti būsimai vokiečių kolonizacijai, jeigu nebūtų subyrėjusi Vokietijos karo mašina... Į Kauną ir į kai kuriuos vakarinės Lietuvos dalies miestus bei į nemažą skaičių lietuvių ūkių vakarinėse apskrityse vokiečiai jau buvo įkeldinami, o lietuviai buvo „glaudinami“ miestuose, dalis jų būtų atimta ir atiduota kolonistams vokiečiams, o iš kaimų ūkių lietuvius pradėta perkelti į Rytų Lietuvą... ir kiršinami su vietos gyventojais, kurių gimtoji kalba buvo lenkų arba vadinamoji vietinė kalba (gudiškai lietuviška slavų kalbų tarmė).

Iki Rokiškio apskrities ir Žiobiškio apylinkių su vokiškąja kolonizacija susijusi nacių „naujoji Europos tvarka“ tuo metu dar nebuvo atšliaužusi. Tačiau 1942 m. gegužės 27 d. gyventojų surašymas – vis vien įdomus ir svarbus istorijos paminklas. Į jį įdomu pažvelgti beveik po šešių dešimtmečių nuo surašymo.

Pirmiausia žvilgtelėkime į Žiobiškio miestelio gyventojus, kurie pateko į istorinį 1942 m. dokumentą. Čia žmones surašinėjo Emilija Petrauskienė. O korteles iš juodraščių jau Vilniuje, t. y. daugiau kaip po metų, perrašė Albina Bartusevičiūtė². Parengiamajame butų-ūkių sąrašė³ matyti Žiobiškyje gyvenusios šeimos ir butai (ūkiai). Eilės tvarka žiobiškėnų šeimos čia surašytos taip:

1. Kirstukas Jonas (g. 1918 m.). Gyveno su žmona Ona (g. 1922 m.), su kuria buvo susituokęs 1942 m. vasario mėn., ir motina Ona⁴.
2. Įrašytas Petras Gužas išbrauktas su prierašu „išsikėlęs“.
3. Sarapinas Alfonsas (tekste – „Alpa“) (g. 1896 m.) su žmona Marija (g. 1908 m.), dukterimi Stase ir samdine Fele Aleinikovaite.
4. Sarapinas Julius (g. 1899 m.) su žmona Kaste, sūnumi ir žmonos motina Kairiene Liucija.
5. Avižienis Jonas (g. 1902 m.) su žmona Salomėja ir sūnumi Pranu.
6. Avižienis Julius (g. 1908 m.) su žmona Stepa ir dukra Danute.
7. Skukauskas Bernardas (g. 1889 m.) su žmona Elžbieta, dviem sūnumis (Juozu ir Jonu) ir motina Marija.
8. Poškonis Juozas (g. 1892 m.) gyveno tame pačiame ūkyje su Skukauskais, senbarnis.
9. Gagiškis Matas (g. 1895 m.) su žmona Anele, dviem sūnumis (Petru ir Juozu) ir motina Uršule.
10. Kastanauskas Petras (g. 1911 m.) su žmona Monika ir mažamečiais vaikais (dukterimi Danute ir sūnumi Rimantu). Tame pačia-

¹1942 m. gegužės 27 d. Lietuvos generalinės srities visuotinio gyventojų surašymo instrukcija surašinėtojams // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. R-743. Ap. 2. B. 5067. L. 2.

²Žiobiškio gyvenvietės gyventojų surašymo duomenys // LCVA. F. R-743. Ap. 2. B. 5067.

³Ten pat. L. 1.

⁴Ten pat. L. 6.

- me ūkyje gyveno našlys Andrius Žeižys (g. 1876 m.), kuri išlaikė sūnus, kooperatyvo vedėjas.
11. Avižienienė Stefanija (g. 1908 m.) su sūnumi Jonu (g. 1929 m.) ir dukra Janina (g. 1930 m.). Toje pačioje sodyboje (ar tik surašinėjimo lape) dar įrašyta Vlado Juodelio (g. 1909 m.) šeima su žmona Akvile ir dukra Nina.
 12. Skukauskas Julius (g. 1903 m.) su žmona Kaste, mažamete dukra Jule ir motina Julija. Toje pačioje sodyboje dar gyveno netekėjusi Teresė Balaišytė (g. 1875 m.), pragyvenanti iš pašalpu.
 13. Linartas Jonas (g. 1903 m.) su žmona Monika (kilusi iš Juodupės valsčiaus) ir trimis vaikais (vyriausias Bronius – devynerių metų, o dukrai Germai nebuvo ir mėnesio) bei savo abiem tėvais: Ona (g. 1871 m.), kilusia iš Obelių valsčiaus, ir Juozu (g. 1866 m.), atsikėlusiu 1879 m. iš Latvijos.
 14. Kastanauskas Juozas (g. 1895 m., sūnus Igno) su žmona Emilija (g. 1896 m.) ir dukra Palmira.
 15. Kastanauskas Romas (g. 1897 m.) su žmona Juze, dviem mažamečiais vaikais (sūnumi Jonu ir dukra Birute) bei Žiobiškio pradžios mokyklą lankančiu giminaičiu Gajumi Gimbučiu (g. 1932 m.), atvykusi iš Svėdasų valsčiaus. Toje pačioje sodyboje dar gyveno siuvėjas Milaknis Antanas (g. 1903 m.), kilęs iš Mitragalio kaimo, su žmona Elze, besiverčiančia daržininkyste.
 16. Mačiekus Povilas (g. 1904 m.) su žmona Emilija (g. 1908 m.), sūnumis Vidmantu (g. 1939 m.) ir Broniumi (g. 1941 m.) bei giminaite Brone Šedyte (g. 1926 m.). Pastarąją išlaikė dėdė, o šeimą – mokytojas P. Mačiekus.
Toje pačioje sodyboje dar gyveno jaunuolis Antanas Diržys (g. 1924 m.), kuris buvo kilęs iš Juodupės valsčiaus.
 17. Paškauskas Petras (g. 1922 m.), dar nevedęs, gyveno su motina Anele (g. 1890 m.), seserimis Brone (g. 1925 m.) ir Vale (g. 1927 m.). Šeimininkas vertėsi batsiuvio amatu.
 18. Kairys Jonas (g. 1894 m.) su žmona Albina (g. 1906 m.), kilusia iš Juodupės valsčiaus. Vaikų neturėjo. Kaip ir daugelis bažnytkaimio gyventojų vertėsi žemdirbyste.
 19. Kunigas Paškevičius Povilas (g. 1892 m.). Kilęs iš Grinkiškio (Kėdainių aps.). Kartu gyveno vikaras Kazimieras Juršėnas (g. 1896 m.) iš Daugėliškio valsčiaus (Švenčionių aps.), kunigo sesuo Ona Kažukauskienė (g. 1895 m.), našlė, išauginusi net devynis vaikus. Dar dvi gyventojos darbininkės: Petronėlė Šakalytė ir Rožė Kulikauskaitė.
 20. Gasiūnas Povilas (g. 1889 m.) su žmona Karuse, o jų vienintelis vaikas jau gyveno atskirai.
 21. Kastanauskaitė Elžbieta (g. 1900 m.). Netekėjusi, 1903 m. iš Rygos atsikėlusio moteris, kuri vertėsi siuvėjos amatu. Toje pačioje sodyboje gyveno darbininkė, talkinanti žemės ūkio darbuose, Ona Tumonytė (g. 1912 m.) ir taip pat netekėjusi Pranė Sakalauskaitė (g. 1894 m.), pragyvenanti iš pašalpu.
 22. Kastanauskas Juozas (g. 1895 m.) su žmona Ona (g. 1897 m.), atvykusia iš Rygos 1904 m., ir vienuolikmete dukra Nina.
 23. Kastanauskas Mykolas (g. 1894 m.) su žmona Stefanija (g. 1908 m.), atvyko iš Rygos 1914 m.), motina Ona (g. 1866 m. Panemunio valsčiuje), mažamečiais dukra ir sūnumi bei samdiniu Antanu Šukiu (g. 1930 m.), kuris taip pat lankė pradžios mokyklą.
 24. Kastanauskas Petras (g. 1888 m.) su žmona Uršule (g. 1899 m.), kilusia iš Panemunio valsčiaus, motina (g. 1865 m.) ir keturiais vaikais (gimę 1933–1939 m.).
 25. Kastanauskas Jonas (g. 1902 m.) su žmona Zofija (g. 1913 m.), kilusia iš Juodupės valsčiaus, ir su dviem mažametėmis dukromis.

26. Kirstukas Matas (g. 1902 m.) su žmona Stefanija (g. 1905 m.), kilusia iš Skapiškio valsčiaus, su dviem nevedusiais broliais: Juliumi (g. 1912 m.) ir Jonu (g. 1914 m.), ir dviem mažamečiais savo vaikais berniukais.
27. Baltušytė Kostė (g. 1878 m. Pandėlio valsčiuje). Žemės ūkio darbininkė. Netekėjusi.
28. Kirstukaitė Kostė (g. 1890 m.). Gyveno iš žemdirbystės. Irgi buvo netekėjusi.
29. Karalienė Anelė (g. 1876 m.). Taip pat neturėjo vaikų, buvo našlė. Savo pragyvenimo šaltinio iš darbo jau neturėjo ir buvo šelpiama apskrities savivaldybės. Kartu su ja, atrodo, gyveno senutė Ona Dilbaitė (g. 1866 m.).
Pastaba: Visos keturios moterys mokėjo skaityti, o Kirstukaitė – ir rašyti.
30. Jakulytė Angelė (g. 1902 m.). Dar viena vieniša ir netekėjusi moteris, gyvenusi iš Rokiškio valsčiaus ir apskrities pašalpių. Mokėjusi rašyti ir skaityti.
31. Gužas Ignas (g. 1894 m.) su žmona Marija (g. 1901 m.), kilusia iš Panemunėlio valsčiaus, su dukra Felicija (g. 1928 m.; baigusi pradž. mokyklą ir talkinanti tėvui žemdirbystėje) ir kita dukra Stase (g. 1932 m.; lanko mokyklą).
32. Kirstukas Petras (g. 1911 m.). Žemdirbys. Nevedęs. Gyveno kartu su seserimi Stefanija (g. 1915 m.), kuri taip pat buvo netekėjusi, ir jaunesniu nevedusiu broliu Juozu (g. 1917 m.), kuris vertėsi siuvėjo amatu. Visi trys buvo baigę ar lanke pradžios mokyklą. Toje pačioje sodyboje dar užrašyta Kirstuko Viktoro (g. 1913 m.) šeima, kurioje dar buvo žmona Ona (g. 1921 m. Močiekų kaime) su dvejų metų dukra.
33. Spietinis Jonas (g. 1884 m.). Jį su žmona Elžbieta (g. 1893 m.) ir jauniausiu sūnumi Alfonsu (g. 1928 m.) išlaikė vyresnis sūnus.
34. Kirstukas Kazys (g. 1889 m.). Žemdirbio šeimą sudarė žmona Nastė (g. 1902 m. Močiekų kaime), dešimtmetis sūnus Jonas, lankantis pradžios mokyklą, ir šešiametė dukra Bronytė.
35. Kirstukas Petras (g. 1894 m. Žiobiškyje). Vertėsi žemdirbyste. Šeimoje dar buvo žmona Uršulė (g. 1902 m. Mitragalio kaime) ir pradžios mokyklą baigęs sūnus Vladas (g. 1929 m.). Susituokė 1926 m.
36. Kirstukas Povilas (g. 1912 m. Rygoje). Žmona Janina (g. 1908 m. Minsko gubern.). Abu – lietuviai. Vyras iš Rygos į Žiobiškį atvyko 1915 m., o žmona – 1911 m. Susituokė 1935 m. Dukra Ona gimė 1937 m.
37. Dobužinskienė Teklė (g. 1887 m. Žiobiškyje). Našlė. Pagimdžiusi septynis vaikus, iš kurių užaugo penki. Beraštė. Kartu gyveno du sūnūs: Levonas (Leonas – ?) (g. 1924 m.) ir Julius (g. 1927 m.). Pirmasis lankęs pradžios mokyklą, antrasis – ją ir baigęs.
38. Kastanauskas Jonas (g. 1889 m. Žiobiškyje). Žemdirbys. Šeimoje žmona Kastė (g. 1909 m.), irgi žiobiškietė, ir ketverių metų sūnus Juozas. Kartu gyveno ir netekėjusi sesuo Kastė (g. 1891 m.), žmonos bendravardė.
39. Kirstukas Pranas (g. 1878 m. Žiobiškyje). Žemdirbio šeimoje tebuvo žmona Angelė (g. 1891 m.). Sūnus (ar dukra) buvo miręs. Atrodo, toje pačioje sodyboje dar gyveno kartu surašyta Stepo (g. 1915 m. Obelių valsčiuje) ir iš Žiobiškio kilusios Bronės (g. 1923 m.) Mikulėnų šeima, neturėjusi vaikų.
40. Kirstukas Petras (g. 1911 m. Kupiškio valsčiuje). Žemdirbys. 1936 m. vedęs Bronę (g. 1912 m. Rokiškio valsčiuje). Vaikų neturėjo. Kartu užrašytos dar keturios moterys, greičiausiai gyvenusios toje pačio-

- je sodyboje (?). Tai mokytoja Emilija Petrauskienė (g. 1902 m.). Mokytoja – ir 1942 m. gyventojų surašinėtoja. Ji buvo našlė, kilusi iš Skapiškio. Turėjo dvi dukras: Ligitą (g. 1928 m.) ir Reginą (g. 1933 m.). Kaip atskira šeima, užrašyta mokytojos sesuo netekėjusi Petronėlė Šilinaitė (g. 1895 m.), kurią išlaikė Skapiškio valsčiuje gyvenantis brolis.
41. Velmuskas Kazys (g. 1884 m. Saločių valsčiuje, Biržų aps.). Žemdirbys. Šeimoje – žmona Elžbieta (g. 1888 m. Žiobiškyje), sūnus Petras (g. 1912 m. Rygoje, iš kur šeima į Lietuvą išvyko 1914 m.) ir dvi dukros: septyniolikmetė Genė ir trylikametė Stefanija.
 42. Kirstukas Juozas (g. 1903 m. Žiobiškyje). Irgi žemdirbys. Šeimoje dar žmona Uršulė (g. 1908 m.), kilusi iš Kavališkio dvaro, ir dvi mažametės dukros: Stasė ir Danutė.
 43. Kirstukas Kazys (g. 1903 m. Žiobiškyje). Žemdirbys. Žmona Akvilė (g. 1902 m. Pandėlio valsčiuje). Turėjo trimetį sūnų Aloyzą ir dvi metę dukrą Moniką. Kartu gyveno motina Veronika (g. 1867 m. Žėkuose).
 44. Kvetka Juozas (g. 1872 m. Žiobiškyje). Žemdirbio šeimoje dar buvo iš Panemunio valsčiaus kilusi žmona Kazimiera (g. 1874 m.) ir duktė Vanda (g. 1921 m.).
Tame pačiame lape įrašyta Bronė Linartienė (g. 1909 m. Žiobiškyje), kurią išlaiko Rokiškio mieste gyvenantis ir dirbantis vyras elektromechanikas.
Trečioji įrašyta šeima – Elenos Užpolevičienės (g. 1917 m. Žiobiškyje), kurią su mažamečiais sūnumi ir dukra išlaikė Panevėžyje dirbantis vyras technikas.
 45. Kvetka Petras (g. 1903 m. Žiobiškyje). Vertėsi žemės ūkiu. Buvo vedęs (1932 m.) žiobiškietę Petronėlę (g. 1910 m.). Turėjo septynerių metų sūnų Vidą ir Rimantą.
 46. Kirstukas Antanas (g. 1892 m. Žiobiškyje). Žemdirbys, turėjęs samdyti darbininką (surašymo metu tai buvo penkiolikmetis Ignas Laužadis). Šeimą sudarė žmona Adelė (g. 1902 m. Rokiškio valsčiuje), devynmetė duktė Genė ir šešiametis sūnus Vytautas.
 47. Jagminas Juozas (g. 1915 m. Žiobiškyje). Žemdirbys. Baigęs pradžios mokyklą. Gyveno kartu su senele (užrašyta – „bobute“) Elžbieta (g. 1874 m. Ukmergės aps. Gelvonų valsčiuje), kurios visi trys vaikai buvo jau mirę.
 48. Kirstukas Antanas (g. 1885 m.). Žemdirbys. 1935 m. vedė. Žmona Emilija (g. 1900 m. Juodupės valsčiuje). Turėjo dukterį Liudgardą ir penkiametį sūnų Bonifacą.
Kartu gyveno netekėjusi giminaitė Teklė Jasiūnaitė (g. 1897 m. Juodupės valsčiuje).
 49. Kirstukas Kostas (g. 1891 m.). Žemdirbys, turėjęs to meto vieną iš gausesnių šeimų Žiobiškyje. 1920 m. buvo vedęs žmoną Anelę (g. 1897 m.). Kartu gyvenančiam vyriausiam sūnui Kostui buvo dvidešimt vieneri metai. Kiti vaikai jaunesni: duktė Julija gimusi 1931 m., Ona – 1935 m., Germa – 1936 m. Iš aštuonių pagimdytų vaikų gyveno šeši. Vadinasi, dar du vaikai gyveno atskirai nuo šeimos.
 50. Kulikauskas Petras (g. 1899 m. Zarasų valsčiuje). 1924 m. vedė Rokiškio valsčiaus gyventoją Oną (g. 1901 m.). Iš keturių vaikų kartu gyveno trys: Birutė (g. 1927 m. Obelių valsčiuje), Alfonsas (1937 m. irgi Obelių vals.) ir Benjaminas (g. 1940 m. jau Rokiškio valsčiuje). Duktė Birutė dirbo špitalninke Žiobiškio bažnyčioje. Kartu dar įrašyta Liongino (g. 1916 m.) ir Genės (g. 1920 m.) Laužadžių jauna šeima, kuri dirbo žemės ūkyje. Susituokė tik 1942 m. ir vaikų neturėjo⁵.

⁵Ten pat. L. 96–97.

Pieštuku (abejojant – S. B.) parengiamojo butų-ūkių sąrašo gyventojų skaičiaus skiltyje užrašytas Žiobiškio gyventojų skaičius – 197 žmonės⁶. Straipsnio autoriui skaičiuojant gyventojus pagal įrašytas pavardes, susidaro 212 žmonių, gyvenusių parapijos centrinėje gyvenvietėje 1942 m. pavasarį. Apskritai nacių ekonominiams sumetimais (darbo jėgos) vykdyto gyventojų surašymo duomenys nėra visiškai tikslūs dėl įvairių priežasčių. Statistinį tikslumą menkina tai, kad vieni surašinėtojai į vietovės gyventojų skaičių įtraukė ūkiuose gyvenančius samdomus darbininkus, kiti – ne. Vieni įrašė į ūkio ar buto gyventojų skaičių didesnėse gyvenvietėse esančiose aukštesniosiose mokyklose besimokančius šeimos narius, kiti – praleido. Šeimos galva dažniausiai vadinamas vyras, ir tik nedaugelis surašinėtojų užrašė žmonos mergautinę pavardę. Neatsispindi ir ūkininko turimas žemės plotas. Tik išimtiniais atvejais užrašomas šeimnininko tėvo vardas (tik žmonių, turinčių ne tik tokią pačią pavardę, bet ir toki pat vardą). Tad apskrities, valsčiaus, parapijos ar vietovės demografinių pokyčių gilesnei analizei 1942 m. gyventojų surašymo duomenų neimti neįmanoma. Be vienoje ar kitoje vietovėje gyvenančių žmonių pavardžių bei gyventojų skaičiaus (jis taip pat liko su klaustuku perrašius surašymo korteles 1943 m. rugpjūčio mėnesį) fiksavimo, šis istorijos šaltinis bene daugiausia duomenų teikia tiriantiems to meto žmonių raštingumą.

Žiobiškio miestelio gyventojų raštingumas aiškiai pakilo per du tarpukario dešimtmečius. Tai rodo ir toliau pateikta 1942 m. gyventojų surašymo duomenų nesudėtinga analizė. Tarp žmonių, gimusių iki 1910 metų, buvo 16 beraščių (jie nemokėjo ir skaityti). Namų sąlygomis ar daraktorinėse nelegaliose mokyklose rašyti ar bent skaityti buvo išmokę 36 žmonės. Pradžios mokyklą buvo lanke, bet nebaigę 28 Žiobiškio gyventojai. Pradžios mokyklą buvo baigę 9 žmonės (dalis jų buvo baigę ir aukštesniąją mokyklą). Tarp žmonių, kurie gimė 1911–1930 metų laikotarpiu, t. y. brendo jau nepriklausomoje Lietuvoje, beraščių jau nebuvo. Namų sąlygomis rašyti buvo išmokę du šios kartos Žiobiškio gyventojai. Dar 22 miestelio jauni gyventojai buvo lanke pradžios mokyklą, bet jos nebaigė, o baigusią pradžios mokyklą – 20 jaunuolių. Dar 14 paauglių, turėjusių vienuolika ir daugiau metų, tebelankė pradžios mokyklą⁷.

Be abejo, galimybė vaikams siekti pradžios mokyklos baigimo priklausė ne tik nuo tėvų valios, bet ir nuo Lietuvos Respublikos švietimo politikos ir apskrities bei valsčiaus valstybinių institucijų aktyvumo, taip pat nuo visuomenės opinijos vienoje ar kitoje vietovėje. Ši opinija Žiobiškyje ir jo apylinkėse buvo palanki jaunuomenės mokslinimui. Vis daugiau jaunuolių po pradžios mokyklos dar siekdavo mokslo vidurinėse ir kitose aukštesniosiose mokyklose.

Susipažinę su 1942 m. Žiobiškio miestelio gyventojais, žvilgtelėkime į kai kurias kitas parapijos gyvenvietes. Su Mitragalio kaimo istorija bei gyventojais skaitytojas susipažins skaitydamas šioje knygoje publikuojamą Broniaus Deksnio straipsnį⁸. Įvairių duomenų apie kitų vietovių žiobiškėnus yra ir kitose šio leidinio publikacijose.

⁶Parengiamasis butų-ūkių sąrašas (Žiobiškis) // Ten pat. L. 1.

⁷Žiobiškio gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 4–97.

⁸Žr. šioje knygoje B. Deksnio straipsnį „Mitragalio kaimo istorijos bruožai“.

Į Rokiškio apskrities 10-ąją surašymo apylinkę pateko ir keli Žiobiškio parapijos kaimai ir kaimeliai. Pvz., – Kvietiniškis⁹. Jame 1942 m. gyveno trys nedidelės šeimos. Vieną iš jų sudarė senbernis Zigmantas Gudas (g. 1913 m. Skapiškio miestelyje) ir jo motina Kastancija, užrašyta Kastės vardu (g. 1880 m. Panemunyje), bei septyniolikmetė darbininkė samdinė Monika Vaičiškaitė (irgi kilusi iš Skapiškio valsčiaus). Samdinė ir, atrodo, našlaitė Birutė Rakauskaitė (g. 1930 m.), bet lankanti ir mokyklą, buvo ir kitoje Kvietiniškio Gudu šeimoje, kuri buvo didesnė. Šeiminkas Bronislavas (g. 1904 m. Skapiškio miestelyje) su žmona Emilija (g. 1916 m. Rokiškio valsčiuje) turėjo du mažamečius vaikus, nes buvo susituokę tik 1939 m.

Trečiosios kaimelio šeimos galva buvo irgi nevedęs Juozas Šeškus (g. 1915 m. Rokiškio valsčiuje). Buvo lankęs mokyklą. Su juo gyvenanti motina Marijona (g. 1887 m.) buvo beraštė (išaugino septynis vaikus iš aštuonių pagimdytu). Kartu dar gyveno sūnus Kazys (g. 1922 m.), kuris buvo baigęs pradžios mokyklą. Ūkyje darbo jėgos stigo. Todėl dar buvo samdomas darbininkas. Surašymo metu tai buvo Juozas Petrauskas (g. 1930 m.), kuris jau buvo lankęs mokyklą.

Juozo Vilčinsko (g. 1875 m.) šeima – ketvirtoji Kvietiniškyje. Ūkininkas nebuvo lankęs mokyklos, bet skaityti mokėjo, buvo kilęs iš Panemunėlio valsčiaus. O žmona Julija (g. 1885 m. Rokiškio valsčiuje) buvo tokio paties (namų ar daraktorinio) išsilavinimo (mergautinė pavardė – Žėkaitė). Užaugino aštuonis vaikus (iš devynių gimusių). Trys vaikai gyveno su tėvais. Du iš jų buvo baigę pradžios mokyklą, trečiasis – lankęs¹⁰.

Greta buvo žymiai didesnis Paplūmbalės kaimas. Jame surašinėtojas mokytojas Antanas Diržys rado penkiolika šeimų¹¹. Penkios iš jų turėjo Latvėnų pavardę. Didžiausia buvo Liudo Latvėno (g. 1887 m.) šeima, kurioje, be vienmetės žmonos Paulinos (kilusi iš Panemunio valsčiaus), dar buvo trys sūnūs ir dvi dukterys. Tėvas buvo beraštis, motina – lankiusi pradžios mokyklą. Iš penkių vaikų keturi turėjo pradinį išsilavinimą. Tik vyresnioji dukra Vanda (g. 1914 m.) mokyklą lankė, bet nebaigė. Dar vienas vaikas (turbūt vyriausias) gyveno ne su tėvais ir į šeimos surašymo lapą neįtrauktas.

Domicėlės (g. 1885 m. Pandėlio valsčiuje) ir Stepo (g. 1875 m.) Latvėnų šeima jau buvo užauginusi tris vaikus (iš aštuonių). Moteris rašto neišmoko, o vyras skaityti ir rašyti išmoko namuose. Su jais toje pačioje sodyboje, atrodo, gyveno Jonas Latvėnas (g. 1908 m.) su žmona Valerija (g. 1914 m. Rokiškio apskrityje – Laužadytė), susituokę tik 1941 m. Vaikų dar neturėjo. Abu rašto išmokę namuose¹².

Kitoje Paplūmbalės sodyboje gyveno 7 žmonės. Kazys Latvėnas (g. 1882 m.) su žmona Konstancija (Kaste) (g. 1884 m. – Laužadytė) vaikų neturėjo (vienintelis vaikas buvo miręs). Kartu gyveno ūkininko motina Ona (g. 1865 m. Panemunėlio valsčiuje) ir du darbininkai (dvidešimtmetis Leonardas Žėkas iš kaimyninio Žėkų kaimo ir devynmetis našlaitis Juozas Birka, kuriuo dar rūpinosi Rokiškio

⁹Kvietiniškio gyventojų surašymo duomenys // LCVA. F. R-743. Ap. 2. B. 5065. L. 47.

¹⁰Ten pat. L. 53.

¹¹Paplūmbalės gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 4.

¹²Ten pat. L. 7.

prieglauđa). Dar du užrašyti gyventojai – Elžbieta Kučinskaitė (g. 1897 m.), netekėjusi, bet turėjusi penkiolikmetį sūnų Joną Kučinską. Jis buvo baigęs kelis pradžios mokyklos skyrius, o dabar su motina dirbo žemės ūkio darbus.

1931 m. susituokusi Efraimos (g. 1909 m. Panemunio valsčiuje – Kiaugaitė) ir Felikso (g. 1895 m.) Latvėnų šeima teturėjo mokyklą lankančią dešimtmetę dukrą Severiją.

Paskutinioji Latvėnų šeima – Antano (g. 1910 m.) ir jo vienmetės žmonos Kastės (mergautinė pavardė – Sakalauskaitė). Kartu gyveno ūkininko motina Pranciška (g. 1868 m. Panemunio valsčiuje – Ikamaitė) ir du mažamečiai sūnūs¹³.

Kitų Paplimbalės ūkininkų vardai ir pavardės: Balys Šerepka, Elžbieta Marmakienė (našlė), Povilas Bimba, Povilas Žėkas, Petras Ubaravičius, Jonas Bislys, Vaclovas Talžūnas, Petras Narbutas, Bronius Skuodis. Pas Ubaravičius gyveno šeimą su jų dukra sukūręs žentas Jonas Vošteris. Su Skuodžiais, kurie buvo pusininkai, kartu gyveno vaikus išauginusi Petro ir Karolinos (abu gimę 1887 m.) Povilonių šeima. Jie irgi buvo pusininkai ūkyje. Toje pačioje sodyboje buvo ir siuvimo amatu užsiiminėjanti netekėjusi Zosė Latvėnaitė (g. 1900 m.)¹⁴. Visoje Paplimbalėje būta 85 gyventojų.

Kiek šiauriau už pievų plotų buvo Baranautiškio kaimas, beveik susiliejęs su Kalpokų kaimu. Baranautiškyje priskaičiuoti 48 žmonės. Gyveno Kazio Lego, Onos Grišonienės, Igno Varno, Prano Purtulio (pastaroji šeima buvo didžiausia: kartu su tėvais gyveno šeši iš aštuonių užaugusių vaikų), Apolonijos Šukienės, Kosto Klišio, Petro Varno, Antano Laužadžio ir Antano Mačiekiaus šeimos¹⁵. Pastaroji buvo kilusi iš Rokiškio valsčiaus. Šeimos galva buvo dviem metais jaunesnis už žmoną Adeliją (g. 1897 m.), kurios mergautinė pavardė buvo Dilytė. Augino visus pasaulį išvydusius vaikus. Vyriausios tarp jų buvo dukterys Severija (g. 1922 m.) ir Elena (g. 1924 m.). Jos ir sūnus Antanas (g. 1926 m.) buvo baigę pradžios mokyklą. Jaunėliai sūnūs Albinas ir Vytautas tebelankė mokyklą. Tėvai namuose buvo išmokę tik skaityti.

Minėtų Laužadžių (žmona Anelija Latvėnaitė) šeimoje dar tebegyveno penki vaikai, o trys jau vedė atskirą šeimos ūkį ir greičiausiai patys buvo sukūrę šeimas. Abu tėvai buvo beraščiai, o vaikai arba baigę pradžios mokyklą, arba buvo lankę kelis skyrius nepriklausomos Lietuvos metais.

Žiobiškio pusėn (nuo Baranautiško) buvo išsibarstę keli kaimeliai ir vienkiamiai. Avietynės vardu vadintoje vietovėje gyveno Liudo Piskarsko (g. 1889 m. Rokiškio valsčiaus Pažaselių kaime) šeima. Jo žmona Veronika (g. 1904 m.) – buvusi Milaknytė. Susituokė 1931 m. Augino mokyklą lankančią sūnų Liudą ir dvi mažametes dukras¹⁶.

Pavardę ne vienai šeimai davęs Žėkų kaimas buvo keturių šeimų namai ir gimtinė. Visi ūkininkai buvo Žėkai. Našlio Juozo Žėko (g. 1870 m.) šeimoje tebuvo dar caro valdymo metais gimę sūnus ir

¹³Ten pat. L. 13.

¹⁴Ten pat. L. 33.

¹⁵Baranautiško gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 73.

¹⁶Avietinės vienkiamio gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 76.

dukra, kuriems jau buvo per trisdešimt metų. Žemei apdirbti ir kitiems ūkio darbams turėjo samdyti darbininkus. 1942 m. pavasarį jų buvo trys.

Povilo Žėko (g. 1891 m.) šeimoje buvo žmona Nastė (g. 1892 m. – Latvėnaitė), duktė Bronė ir du sūnūs (Bronius ir Alfonsas). Dar du vaikai gyveno ne su tėvais. Kito ūkininko – Kosto Žėko (g. 1902 m.) šeimoje, be dviejų mažamečių vaikų, dar gyveno netekėjusi sesuo Apolonija Žėkaitė (g. 1916 m. Petrograde, į Lietuvą grįžusi iš Vokietijos 1919 m.).

Vladas Žėkas (g. 1916 m.), vedęs 1940 m. Bronę Vaičionytę, dar vaikų neturėjo, tik rūpinosi kartu gyvenančia motina Kaste (g. 1878 m.)¹⁷.

Tik trys šeimos ūkininkavo gretimame Pailgių kaimelyje. Devyni žmonės gyveno Bulovų ūkyje, kurio šeimininkas buvo Juozas Bulovas (g. 1877 m.). Už jį dešimčia metų jaunesnė žmona Anelija (Lobeikytė) pagimdė aštuonis vaikus, iš kurių užaugo penki. Jie gyveno su tėvais. Tai sūnūs Augustas (g. 1913 m.), Lionginas (g. 1921 m.), Adolfas (g. 1923 m.), Vytautas (g. 1925 m.). Vienas iš vaikų jau gyveno atskirai. O sodyboje dar glaudėsi dvi giminaitės paauglės iš Naujikų kaimo (Panemunio valsčius). Kaimelyje taip pat ūkininkavo našlė Monika Ruželienė (g. 1906 m.) su dviem sūnumis ir dukterimi. Trečiame ūkyje darbavosi Prano (tėvas) ir Romo (sūnus) Spietinių šeima. Sūnus 1941 m. buvo vedęs Adelę Krovaitę ir neseniai susilaukęs sūnaus Romo. Kartu dar gyveno brolis Adolfas (g. 1924 m.). Pailgiuose senatvės dienas leido ir Marijona Gasiūnienė (g. 1865 m.), – skaityti lietuviškos spaudos ir mokyklos draudimo laikais išmokusią moterį išlaikė Juodupės valsčiuje ūkininkaujantis sūnus¹⁸.

Didesniame Vilkų kaime būta Prano Buikos, Juozo Zmitrio, Juozo Kišūno, Petro Ikamo, Petro Žalkausko, Grasės Ruželienės, Kastės Matulienės, Vlado Spietinio ir Prano Semėno ūkių¹⁹.

Prie Ilgalaukio miško prigludusiame Vilkāgiriio kaimelyje gyveno 22 žmonės penkiuose ūkiuose. Dviejuose ūkininkavo Krovos pavardę turintys šeiminkai, kituose – Kazys Žėkas, Juozas Pekeliūnas ir Jonas Obelėnas²⁰.

Toliau susipažinkime su keliomis gyvenvietėmis į rytus nuo Žiobiškio. Arčiausiai – Juozapāvos kaimelis, kuris katalikų parapijos teritorijoje išsiskyrė gyventojais sentikiais. Tarp Juozapavos rusų tautybės gyventojų keturios šeimos turėjo Vasiljevų pavardę. Grigorijus Vasiljevas (g. 1895 m.) su žmona Pitalina (g. 1907 m.) turėjo tris mažametes dukras. Timofiejus Vasiljevas (g. 1890 m.) su žmona Marfa (g. 1890 m.) turėjo penkis vaikus (gimė septyni), iš kurių trys gyveno kartu su tėvais. Vasilijus Vasiljevas (g. 1861 m.) su 13 metų jaunesne žmona Nastia turėjo tris vaikus (gimė devyni). O jauniausiojo Anikiejaus Vasiljevo (g. 1917 m.) šeimoje buvo trys vaikai. Penktoji kaimo šeima – Maman-tijus (Mamaušas) (g. 1885 m.) ir Melanija (g. 1904 m.) Aleinikovai, turėję keturis vaikus. Iš tėvų tik Anikiejus Vasiljevas mokėjo šiek tiek skaityti; kiti buvo beraščiai, nors beveik visi vaikai tarpukario Lietuvoje buvo lanke mokyklą²¹.

¹⁷Žėkų kaimo gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 100.

¹⁸Pailgių gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 108.

¹⁹Vilkų kaimo gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 112.

²⁰Vilkāgiriio gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 131.

²¹Juozapavos gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. B. 5074. L. 2–10.

Du ūkininkai gyveno Kumburių kaimelyje²². Adomo (g. 1886 m.) ir Kastės (g. 1894 m.) Grigonių šeimoje gyveno du vaikai iš trijų (gimė septyni) ir šeimninko uošvė Ulijona Kirstukienė (g. 1857 m.). Moterys buvo beraštės, vyras – lankęs valdinę mokyklą carizmo metais, o vaikai buvo baigę pradžios mokyklą. Kazio (g. 1881 m.) ir Amilijos (Baltušytės, g. 1890 m.) Tervydžių šeimoje abu tėvai buvo beraščiai. Su tėvais gyvenantys sunkiais 1917–1919 m. gimę du vaikai buvo baigę kelis pradžios mokyklos skyrius. Trečias vaikas jau gyveno savarankiškai.

Rokiškio pusėn nutolusiame Steponių kaime surašinėtojas rado 55 gyventojus. Čia taip pat šeimos buvo nedidelės, dalis vaikų jau buvo palikę gimtąsias sodybas. Trys turėjo Baltušių pavardę. Senbernio Kazio Baltušio (g. 1893 m.) ūkyje gyveno motina Morta (g. 1875 m. Panemunėlio valsčiuje), dvi netekėjusios seserys, gimusios XIX a. pabaigoje, ir beveik penkiasdešimt metų turintis darbininkas (piemuo), irgi nevedęs. Sodyboje dar glaudėsi sesers vaikai (brolis ir sesuo Žemaičiai). Giminaičiai lankė mokyklą, o tėvai buvo Panevėžio geležinkelio stoties tarnautojai.

Prano (g. 1892 m.) ir Onos (vyro vienmetė, buvusi Kirstukaitė) Baltušių šeimoje buvo du vaikai. Trečiąją Baltušių šeimą sudarė senbernis Izidorius (g. 1878 m.) ir dvi jo netekėjusios už brolių dar vyresnės seserys (Teresė ir Ieva). Iš vyresniųjų Baltušių tik Kazio sesuo Morta mokėjo kiek skaityti²³.

Iš kitų Steponių kaimo ūkininkų mokyklą buvo lankę Izidorius Meškauskas (g. 1908 m.), Petras Šakalys (g. 1923 m.), Pranas Masys (g. 1897 m.) su žmona Akvile (g. 1912 m.), Pranas Šnioka (g. 1885 m.) su žmona Emilija (g. 1885 m.) ir Petras Masys (g. 1895 m.) su žmona Anele (g. 1902 m.).

Steponiuose buvo ir vienišų žmonių. Tai kitiems ūkininkams talkinusi netekėjusi darbininkė Albina Juknaitė (g. 1922 m.). Savo troboje gyveno netekėjusi Marijona Raišytė (g. 1895 m.). Su savo jaunesne giminaite gyveno taip pat netekėjusi Petrė Raišytė (g. 1870 m.). Našlė Marijona Ragelienė (g. 1883 m.) ūkį tvarkė padedama darbininkės ir senyvo tarno.

Ūkininkas Kazys Kudukis (g. 1891 m.) su vienmete žmona Karuse mokslo siekti neturėjo galimybių ir liko beraščiai, bet savo vaikus leido bent į kelis pradžios mokyklos skyrius²⁴. Tik savarankiškai skaityti buvo išmokęs Kazys Ragelis (g. 1878 m.), kurio žmona Adelė (g. 1899 m.) liko beraštė (kaip ir kartu gyvenanti netekėjusi Ragelio sesuo). Vaikai lankė pradžios mokyklą. Duktė Genė (g. 1927 m.) surašymo metu mokėsi Rokiškio gimnazijoje²⁵.

Išskirtinas ir Kervelkių kaimas, kuriame gyveno 40 žmonių. Jie sudarė devynias šeimas. Visos jos, išskyrus Jono Artimavičiaus ūkį, turėjo Kirstukų pavardę²⁶. Šiuos kaimus surašinėjo Bronius Balsevičius.

Povilas Mačiekus surašinėjo gyvenviečių, esančių į pietryčius nuo Žiobiškio, žmones. Čia buvo ir brolių Bulovų gyvenamas Kalpokiškio vienkiemis²⁷. Pokario rezistentų tėvai turėjo gausias šeimas. Pranas Bulovas (g. 1888) su žmona

²²Kumburių gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 137.

²³Steponių gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 21, 35, 37.

²⁴*Ten pat.* L. 13.

²⁵*Ten pat.* L. 30.

²⁶Kervelkių gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 42–56.

²⁷Kalpokiškio vienkiemio gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* B. 5064. L. 106–108.

Brone (g. 1898 m. Pandėlio valsčiuje) buvo užauginę ar augino (jauniausias sūnus Stasys gimęs 1939 m.) šešis vaikus; penki gyveno su tėvais (Jonas, Antanas, Elena, Adolfas ir Stasys). Sūnus Jonas buvo lankęs vidurinę mokyklą. Ūkio darbus padėjo atlikti aštuoniolikmetė darbininkė Klara Berezinaitė, kilusi iš rusų sentikių.

Petras Bulovas (g. 1891 m. taip pat Panemunėlio valsčiuje) su žmona Stefanija (g. 1897 m.) turėjo šešis vaikus. Ūkyje gyveno penki: Janina, Stasė, Alfonsas, Elvyra, Petras. Pirmieji du neseniai buvo baigę pradžios mokyklą, o kiti ją tebelankė.

Davainišchio vienkiemyje gyveno Kazio (g. 1895 m.), Povilo (g. 1898 m.) ir Juozo (1891 m.) Tūnaičių šeimos²⁸. Gretimame Buteikiškio vienkiemyje buvo įsikūrusi Vlado Žalkausko (g. 1891 m.) septynių žmonių šeima²⁹.

O Gagiškių kaime 1942 m. būta tik dviejų pavardžių. Trijose sodybose ūkininkavo Baltušiai. Tačiau gausiausios buvo kaimo vardą turėjusios abi Gagiškių šeimos, kuriose buvo po septynis asmenis. Beveik vienmečiai Juozas ir Petras Gagiškiai (gimę atitinkamai 1898 ir 1897 m.) turėjo po penkis vaikus. Tik Juozui Gagiškiui žmona Emilija (g. 1903 m.) buvo pagimdžiusi ir augino tik vieną sūnų ir keturias dukras, o Petro žmona Elena (g. 1902 m.) – keturis sūnus ir vieną dukrą. Abu vyrai su savo būsimų vaikų motinomis tuokėsi tais pačiais 1926 metais³⁰.

Buteikių kaimelyje gyveno Antanas Daunys, Juozas Deksnys, Petras Šedys, Petras Sakalauskas, Petras Kalnietis, Adolfas Buteikis ir Antanas Sakalauskas. Pastarasis vertėsi keliaujančio statybininko amatu, žmona dirbo žemės ūkio darbus, o vaikai gyveno kitur. Adolfo Buteikio ūkyje dirbo 1941 m. Lietuvoje atsidūręs rusas Fiodoras Tatarenko (g. 1905 m., beraštis). Du samdomus darbininkus turėjo Petras Kalnietis. Rusų tautybės darbininką (greičiausiai kaip belaisvį raudonarmietį, bet jau raštingą) savo ūkyje buvo įdarbinęs ir Petras Sakalauskas³¹.

Kitus į pietus nuo Žiobiškio kaimus apvaikščiojo ir gyventojus surašinėjo Jonas Liolys. Jis aplankė ir Padvarės vienkiemiu tuomet vadintą kaimą. Čia ūkininkavo šeimos galva užrašyta Paulina Maršantienė, turėjusi kartu gyvenantį vyrą ir du vaikus, lankančius pradžios mokyklą. Kitame ūkyje darbavosi tik 1941 m. su Emile susituokęs Juozas Kirstukas. Su juo kartu gyveno motina Ona (g. 1891 m.). Vaikų neturėjo ir ūkininkas Juozas Spundzevičius su žmona Elžbieta, taip pat Adomo ir Paulinos Gasiūnų šeima. Kaime dar gyveno Povilo Kastanausko, Jono Kastanausko ir Jono Gokmano (Gohmano) šeimos³². Padvarėje buvo septyni ūkininkai ir 23 gyventojai.

Daugiau žmonių (keturiasdešimt penki) gyveno Mačiekų kaime. Čia išsiskyrė gausi Stepo Ruželės šeima, kurią sudarė net dvylika asmenų. Šešiasdešimtmetis šeimnininkas su žmona Uršule (g. 1892 m.) augino septynis sūnus ir tris dukteris. Vyriausiasis buvo Juo-

²⁸*Davainišchio gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 96–100.*

²⁹*Buteikiškio gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 93.*

³⁰*Gagiškių gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 82–84.*

³¹*Buteikių gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 67–79.*

³²*Padvarės gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. B. 5066. L. 21–33.*

zas (g. 1913 m.), o jauniausiasis – Pranas (g. 1935 m.). Tėvai mokėjo tik skaityti, o vaikai buvo leidžiami ir į aukštesnius mokslus. Jau minėtas sūnus Juozas buvo kelių kaimų seniūnas ir už šį darbą gaudavo tam tikrą atlyginimą. Sūnus Bronius (g. 1922 m.) mokėsi vidurinėje mokykloje³³.

Mačiekų kaime buvo ir keturi ūkiai, kurių savininkai buvo Mačiekai. Matas Mačiekus (g. 1873 m.) su žmona Elžbieta vaikų neturėjo. Juozo Mačiekaus (g. 1905 m.) ir jo žmonos Anelės (g. 1906 m.) šeimoje buvo du mažamečiai vaikai ir kartu gyvenanti motina Barbora (g. 1877 m.).

Pranas Mačiekus (g. 1899 m.) su žmona Gene (g. 1914 m. Skapiškio valsčiuje) augino tris mažamečius sūnus. Kartu gyveno dėdė Jonas Mačiekus (g. 1862 m.) ir samdoma jauna darbininkė.

Petro Mačiekaus (g. 1905 m.) ir jo žmonos Joanos (g. 1913 m. Pandėlio valsčiuje) šeimoje augo sūnus Venantas-Petras Mačiekus (g. 1937 m.) ir duktė Livija-Joana (g. 1942 m.). Ūkyje taip pat darbavosi penkiasdešimt metų jau sulaukęs darbininkas Antanas Kačinskas (kilęs iš Kamajų valsčiaus). Kaip atskira šeima užrašyta senutė našlė Veronika Mačiekienė (g. 1876 m.) su netekėjusia dukterimi Anele (g. 1901 m.)³⁴.

Kitos Mačiekų kaimo šeimos: Alfonso Rapo (g. 1914 m.), Antano Raišio (g. 1876 m.) ir Petro Žukausko (g. 1908 m.).

Prie pat Žiobiškio, truputį į vakarus, prie kaimo kelio pabirusiose Ažusienių sodybose būta 27 gyventojų. Jie vadinosi dviem pavardėm: Gėgžnais ir Kairiais. Didžiausia buvo Mykolo Kairio (g. 1879 m.) šeima. Ūkininkas buvo vedęs taip pat iš Rokiškio valsčiaus kilusią Eleną (g. 1895 m.). Šeimoje buvo septyni vaikai, iš kurių penki dar gyveno su tėvais. Jauniausias Jonas buvo gimęs 1931 m. ir dar lankė pradžios mokyklą, kiti – arba baigę ją, arba baigę kelis skyrius.

Buvo dar dvi Kairių šeimos. Našlė Marijona Kairienė (g. 1887 m.) gyveno su sūnumi Petru (g. 1926 m.). Trijų asmenų Kazio (g. 1908 m.) ir Nastės (g. 1915 m.) Kairių šeima turėjo trimetį sūnų Danį.

Septynis vaikus (iš dvylikos gimusių) išauginusioje Kazio (g. 1879 m.) ir Onos (g. 1885 m.) Kairių šeimoje kartu tebegyveno dar keturi vaikai.

Kaime gyveno ir vienas seniausių Rokiškio apskrities žmonių – 1840 m. gimęs Benediktas Gėgžnas. Surašymo duomenimis, jis su žmona Antanina (g. 1870 m.) dar ir ūkininkavo, nes neužrašyta, kad juos išlaikė kuris nors iš vaikų. O jų šie senoliai užaugino net šešis iš aštuonių gimusių. Adolfas Gėgžnas (g. 1912 m.) su savo žmona Zose (g. 1915 m.) vaikų dar neturėjo. Nevedęs buvo ir už pastarąjį gerokai vyresnis Kazys Gėgžnas (g. 1899 m.), kuris ūkininkavo su samdoma darbininke Vale Piskarskaite (g. 1920 m.)³⁵.

Nacių okupacijos metais nemažas, bet į sodybas su nedideliu gyventojų skaičiumi išsisklaidęs Vengerinės kaimas oficialiai buvo vadinamas vienkiemiu; išimtį sudarė tik gausi Romo Šapranausko (g. 1895 m. Panemunio valsčiuje) šeima. Šiam ūkininkui žmona Emilija (g. 1900 m. irgi Panemunio valsčiuje) buvo pagimdžiusi net dešimt vaikų. Aštuoni iš jų

³³Mačiekų (Močiekų) kaimo gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 36–48.

³⁴Ten pat. L. 38–48.

³⁵Ažusienių gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 53–60.

gyveno. Ir visi su tėvais. Vyriausiasis sūnus Bronius (g. 1921 m.) buvo baigęs vidurinę mokyklą ir dirbo tėvų ūkyje. Vidurinę mokyklą dar lankė sūnus Petras (g. 1925 m.). Trys paaugliai lankė pradžios mokyklą ir talkino tėvams ūkio darbuose. Dar trys vaikai (tarp jų tik viena duktė!) buvo maži. Tad darbo jėgos ūkyje, kuris turėjo būti nemažas, stigo. 1942 m. čia buvo dar du samdyti darbininkai. Tai keturiolikmetė Jadzė ir penkiolikmetė Julė Kazlauskaitės (iš Rokiškio aps. Kamajų valsčiaus).

Vengerinėje penki asmenys buvo Stasio Macijausko (g. 1884 m. Obelių valsčiuje) šeimoje, po keturis – Kazio Kastanausko (g. 1896 m.), Jono Kairio (g. 1867 m. Panemunio valsčiuje), Juozo Jurėno (g. 1904 m. Panevėžio aps. Šimonių valsčiuje) šeimose. Trijų asmenų šeimą sudarė našlė Ona Bareišienė (g. 1909 m.) su dviem dar mažomis dukromis. Nors vertėsi iš santaupų, moteris padėjo gyventi ir atskirai užrašytai vyro motinai Onai Bareišienei (g. 1852 m.). O Ieva Kastanauskienė (g. 1865 m.) gyveno su savo vienintelės dukros Onos (g. 1900 m.) ir žento Petro (g. 1897 m.) šeima, kurioje vaikų nebuvo. Jauna ir dar bevaikė buvo Kazio ir Stefos Turčinskų šeima. O Juozo ir Julijonos Matukų šeimoje abu sutuoktiniai (nuo 1920 m.) buvo peržengę penkiasdešimties metų ribą, bet vaikų taip pat neturėjo. Tuo tarpu našlė Grasė Matukienė (g. 1883 m.), išleidusi į savarankišką gyvenimą tris savo vaikus, gyveno kartu su savo netekėjusia dukra Apolonija (g. 1916 m.). Jau be suaugusių vaikų gyveno Juozo ir Karolinos Černiauskų šeima. Su sūnumi Petru gyveno ir ūkininkavo našlė Kastė Deksnienė (g. 1881 m.). Žemės ūkio darbus dar dirbo šešis vaikus į gyvenimą išleidusi Ona Turčinskienė (g. 1880 m.). Savo ūkelyje darbuosė ir neištekėjusi bei viena gyvenusi Marijona Stalaukaitė (g. 1892 m.). Kaime dar gyveno dvi senyvos moterys našlės. Tai latvių tautybės Lucija Račienė (g. 1887 m.), kuri vertėsi žemės ūkiu, ir Uršulė Kastanauskienė (g. 1860 m.). Jos abi, atrodo, buvo artimos minėto Kazio Kastanausko šeimos giminaitės, nes pastarojo žmona Lydija buvo atvykusi iš Latvijos su L. Račiene 1920 m.³⁶ Vengerinėje, kurioje gyveno 56 žmonės, nebuvo užrašyta samdomų darbininkų.

Mokytoja L. Kastanauskienė surašė žiobiškėnus surašymo apylinkėje, kurioje buvo nemaži Degsnių ir Vaıldlonų kaimai. Prie jų glaudėsi ir Seideliškio kaimelis, kuriame rasta tik trylika gyventojų. Iš jų pusė (septyni) buvo Juozo (g. 1984 m.) ir Marijonos (Ermalytės, g. 1897 m. Šiaulių aps. Joniškio valsčiuje) Šiupinių šeimoje. Tik vieną vaiką (dukterį Juliją) teturėjo dar palyginti jauna Kazio ir Albinos (buv. Staigytė) Deksnių šeima. Netekėjusi Emilija Stalionytė (g. 1895 m.) ūkininkavo pasisamdžiusi vienišą darbininką Alfonsą (Alpą) Aleksiejų. Samdinio („pusinio“) padedama žemę dirbo ir našlė Kastė Stalionienė (Guzevičiūtė, g. 1888 m. Panemunio valsčiuje)³⁷.

Vilemiškio kaimelio šeimos buvo gausesnės. Vieną iš jų galima pavadinti patriarchaline. Joje surašymo skiltyje „šeimos galva, santykis su ja“ ūkio šeiminku užrašytas Juozas Meilus (g. 1904 m.). Jo žmona buvo Ona Gužaitė (g. 1912 m.). Sutuoktiniai turėjo du mažamečius vaikus. Kartu gyveno J. Meilaus uošviai Juo-

³⁶Vengerinės gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 83–109.

³⁷Seideliškio gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* B. 5076. L. 1–7.

zas (g. 1862 m.) ir Viktorija (g. 1890 m.) Gužai ir netekėjusi žmonos sesuo – Kastė Gužaitė (g. 1920 m.). Visi, išskyrus savarankiškai rašto išmokusį J. Gužą, buvo lanke bendrojo lavinimo mokyklą, o V. Gužienė dar buvo baigusi ir ūkio mokyklą. Ūkyje piemens darbus atlikti padėjo samdomas rusų tautybės ir stačiatikių tikėjimo Fiodoras Jevsejevas (g. 1926 m.).

Aštuoni asmenys buvo ir Prano (g. 1886 m.) ir Anelijos (Milaknytės, g. 1899 m.) Šedžių šeimoje. Kitos dvi Vilemiškio šeimos – taip pat Šedžiai (Alfonso ir Jurgio šeimos)³⁸.

Ramoniškio vienkiemyje gyveno našlė Marijona Šarkauskienė (g. 1885 m. Pandėlio valsčiuje) su savo vaikais, kurių vyriausiam Povilui buvo dvidešimt vieneri³⁹.

Degsnių kaime surašinėtojai priskaičiavo 77 žmones. Net šešios šeimos turėjo Mikalkevičių pavardę. Dviejų Mikalkevičių sodybų šeiminkai buvo Jonai, tarp kurių buvo vienos kartos amžiaus skirtumas. Tai 1871 m. Rokiškio valsčiuje gimęs ir žmoną Elzė Gagiškytę turėjęs septyniasdešimtmetis Jonas Mikalkevičius, su kuriuo kartu dar gyveno du jaunesni vaikai. Kitas Jonas Mikalkevičius dar neturėjo keturiasdešimties metų, o jo žmona Anelė, irgi Mikalkevičiūtė, buvo gimusi 1908 m. Rygoje, iš kur į Lietuvą atvyko 1919 m. Su šia šeima, kurioje buvo trys vaikai, dar gyveno žento išlaikomi uošviai Mikalkevičiai.

Kitose Degsnių kaimo sodybose gyveno Antano Mikalkevičiaus, Kazio Lapelio, Jono Lapelio, Antano Miškinio, Jono Šedžio, Viktoro Gabrilavičiaus, Mykolo Žėko, Juozo Mikalkevičiaus, Kosto Mikalkevičiaus, Albino Barono, Mykolo Deksnio ir Jono Deksnio šeimos. Vieniša gyveno ir ūkininkavo latvių tautybės ir liuteronų tikėjimo Ieva Strikienė-Vimbalaitė (g. 1872 m. Rokiškio valsčiuje), teturėjusi vieną vaiką (iš dviejų gimusių), kuris gyveno kitur. Ši moteris buvo beraštė. Kiti kaimo gyventojai, gimę ir augę carinės Rusijos okupacijos metais, išskyrus Juzę Mikalkevičienę-Kastanauskaitę (g. 1895 m.), Grasę Mikolavičienę-Jukužytę ? (g. 1862 m.) ir Oną Lapelienę-Diržytę (g. 1870 m.), buvo išmokę skaityti ir rašyti namų sąlygomis arba slaptose daraktorinėse lietuviškose mokyklose⁴⁰.

Vaidlonų kaime į surašymo lapus eilės tvarka pateko Prano Spaičio, našlės Petronėlės (Petronalijos) Kairienės, Povilo Matulio, našlės Grasės Šniokienės, Prano Milaknio, Vlodo Milaknio, Juozo Milaknio (kartu gyveno vyriausiasis sūnus su žmona ir sūnumi), Alekso Smalskio, Juozo Jasinevičiaus, Jono Jasinevičiaus, našlės Emilijos Vilperties-Jasinevičiūtės, Ksavero Jasinevičiaus, Juozo Deksnio, Kazio Deksnio, Juozo (vyresniojo) Jasinevičiaus, Jono Vabalio, Klemento Deksnio, Antano Deksnio, Kazio Jasinevičiaus, Antano Meliūno, Stasio Spaičio, Antano Milaknio, Prano Buko, Prano Staigio, Jurgio Trukšnio, našlės Salomėjos Deksnienės, Antano Jasinevičiaus, Antano Šedžio, Prano Mikalkevičiaus šeimos.

Be aukščiau suminėtų, Vaidlonoose buvo ir nestandartinių šeimų. Antanas Trukšnys (g. 1909 m.) buvo nevedęs ir ūkininkavo su dviem metais vyresniu broliu bei samdyta darbininke Marijona

³⁸Vilemiškio gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 47–54.

³⁹Ramoniškio gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 45.

⁴⁰Degsnių gyventojų surašymo duomenys // Ten pat.

Bimbiene (g. 1897 m. Pandėlio valsčiuje). Taip pat nevedęs Ramutis Jasinevičius (g. 1907 m.) ūkyje tvarkėsi kartu su savo seserimi Kastancija ir išlaikė senutę motiną Veroniką (g. 1866 m.). Netekėjusi Kazimiera (Kaziūnė) Jasinevičiūtė (g. 1909 m.) turėjo mažamečius sūnų ir dukterį. Vienas ir nevedęs gyveno siuvėjas Juozas Šedys (g. 1892 m.), kuris amatu vertėsi eidamas per žmones. Vieniša gyveno našlė Elžbieta Jasinevičienė-Ainorytė (g. 1882 m.), kuri buvo susituokusi prieš 45 metus ir išleidusi į gyvenimą šešis vaikus.

Įdomi buvo minėto Kazio Deksnio (g. 1900 m.) šeima. Joje gyveno senas ūkininko tėvas, našliu tapęs Kazys Deksnys (g. 1867 m.), o du mažamečius vaikus padėjo prižiūrėti auklė našlė Ona Kreizienė. O Klementui (g. 1872 m.) ir Zofijai (Jasinevičiūtei, g. 1882 m.) Deksniams, kurių vaikai jau buvo palikę tėvų namus, ūkio darbus padėjo atlikti samdomas darbininkas Bernardas Žilinskas (kilęs iš Zarasų apskrities) ir į vokiečių nelaisvę patekęs raudonarmietis ukrainietis⁴¹.

1942 m. Vaidlonų kaime gyveno 165 žmonės.

Nedidelės gyvenvietės buvo išsikūrusios tarp Vingerinės, Plunksnūčių ir Palėpio miškų. Žvilgtelėkime į kelias iš jų. Vikonių kaime didžiausios buvo trys Stašių šeimos. Vladas Stašys (g. 1888 m.) ūkyje darbavosi su žmona ir vaikais. Kostui Stašiui (g. 1894 m.) su žmona Emilija (g. 1904 m. Juodupės valsčiuje) žemės ūkio darbus atlikti padėjo jaunesnis nevedęs brolis Juozas (g. 1897 m.), nes vyresnieji vaikai dar buvo pradžios mokyklos moksleiviai. Vaikų dar neturėjusių Jono ir Aldonos Stašių sodyboje gyveno senutė Jono motina ir net keturi samdomi darbininkai.

Keturiose Vikonių kaimo sodybose gyveno Dilbos. Pas Kazį Dilbą (g. 1894 m.), be žmonos ir vaikų, gyveno uošvė Jugasė Lukoševičienė (g. 1867 m.). Ignas Dilba, tapęs našliu, vedė antrą kartą ir augino du vaikus. O našliu jau likusio Jono Dilbos (76 metų amž.) ūkyje padėjo nevedęs sūnus Juozas (g. 1912 m.) ir vienerių metų dukrą auginanti šeiminko duktė Joana (g. 1914 m.), kurios vyras gyveno kitur. Ketvirtoje sodyboje gyveno našlė Viktė Dilbienė (g. 1889 m.) su aštuoniolikmečiu sūnumi.

Vikonyse ūkininkavo ir Jurgio Dilbos (g. 1898 m.) šeima, kurioje dar buvo žmona Elena, duktė Regina, tėvas Kazys (88 metų amž.) ir uošvė Uršulė Užkurėlienė (72 metų amž.)⁴².

Gretimame Raišių kaime buvo trys šeimos, turėjusios Vikanių (Vikonių) pavardę. Vienoje sodyboje ūkininkavo 1907 m. Rygoje gimęs Juozas Vikanis, kuris su žmona Ona (kilusia iš Obelių valsčiaus) turėjo tris mažametes dukras ir dvejų metų sūnų. Ūkio darbuose padėjo dvejais metais jaunesnis brolis. Kartu dar gyveno 68 metų amžiaus tėvas Antanas. Kitoje Vikonių sodyboje gyveno dviejų kartų žmonės. Su šeiminku Jonu (65 metų amž.) ir jo žmona Ulijona (60 metų amž.) darbais dalinosi jų sūnaus Petro (g. 1918 m.) šeima (susituokė 1940 m.), kurioje dar buvo žmona Akvilina (g. 1915 m.) ir vienerių metų duktė.

Kitų Raišių sodybų šeiminkai: Ignas Šiūlys, Jonas Šiūlys, Stepas Piskars-

⁴¹Vaidlonų gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. L. 56–125.

⁴²Vikonių gyventojų surašymo duomenys // Ten pat. B. 5068. L. 1–17.

kas, Kazys Piskarskas, Lionginas Čiučelis, Pranas Gėgžnas (Benedikto s.), Jonas Gėgžnas, Juozas Gėgžnas, Pranas Gėgžnas (Juozo s.), Pranas Gužas, Mykolas Galinis⁴³.

Vikanių gyventa ir Stumbrių kaimelyje. Čia, Petro Vikanio (g. 1896 m.) šeimoje gyveno šeimnininko žmona Uršulė ir tėvas Jonas (84 metų amž.) bei mažametis sūnus. Ūkyje dirbo dar du samdomi darbininkai. Savo ūkiui apdirbti stigo darbo jėgos ir Pranui Vikaniui (g. 1899 m.), kurio vaikai dar buvo maži. Tad jam talkino ne tik nevedęs brolis Vladas (g. 1906 m.), bet ir samdomas jaunuolis Vladas Gėgžnas (g. 1926 m.) ir už jį ketveriais metais vyresnė rusų tautybės Alfisa.

Kitos dvi Stumbrių kaime buvo Adomo Braželio ir Igno Keršulio šeimos⁴⁴.

Jau minėtų pavardžių galima atrasti ir kituose kaimuose. Štai Šilagalio kaime gyveno Jono Vikanio, našlės Elžbietos Deksnienės šeimos. Šiame kaime daugiau nei kituose kaimuose ūkio darbams buvo samdomi darbininkai. Jų turėjo ir Juozas Šakalys, ir Elžbieta Deksnienė, ir Stasys Žikorius, Kazys Žikorius, Jonas Karpavičius, Antanas Karpavičius. O Jono Smailio ūkyje (šeimininkas buvo kilęs iš Marijampolės aps. Veiverių valsčiaus, o jo žmona Bronė – iš Kalvarijos valsčiaus) dirbo ne tik du samdiniai, kilę iš Obelių valsčiaus, bet taip pat du 1941 m. liepos mėn. Lietuvoje atsidūrę rusai⁴⁵.

Mūšio tarp besitraukiančių vokiečių ir raudonarmiečių metu nukentėjusiame Patilčių kaime gyveno dvi didelės Kiaugų šeimos ir treji Galiniai, taip pat savo ūkio neturėjusi Antano Kačinsko šeima. Iš viso Patilčiuose būta 31 gyventojų⁴⁶.

Trisdešimt septynis žmonės surašinėtojai suskaičiavo Pažaselių kaime. Čia gyveno trys Gužų ir dvi Zolubų šeimos. Kitų sodybų šeimnininkai: Jonas Liagas, Juozas Bučius, Juozas Šiulis, Jonas Pekeliūnas...⁴⁷

Šiame apžvalginiam darbe parodyti vyresnieji Žiobiškio ir kai kurių 1942 metais aprašytų kaimų ir vienkiemų žmonių, dauguma jau išėję Amžinybėn. Tačiau jų pavardės, vardai, gimimo datos ir kiti duomenys atspindi įdomius to meto Žiobiškio parapijos žmonių socialinės padėties elementus ir kitus dalykus, leidžiančius iš dalies susipažinti su vyravusiais papročiais, ekonominiais veiksniais, švietimo pažanga ir kitais poslinkiais. Pagaliau gal dabartiniai žiobiškėnai prisimins juos ir nepaminėtus tų tragiškų ir drauge viltingų 1942 metų žmonių ir jų likimus, kurie išipynė į Žiobiškio ir jo apylinkių, Rokiškio apskrities ir visos Lietuvos istoriją.

⁴³Raišių gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 18–46.

⁴⁴Stumbrių gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 70–78.

⁴⁵Šilagalio gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 78–91.

⁴⁶Patilčių gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 114–122.

⁴⁷Pažaselių gyventojų surašymo duomenys // *Ten pat.* L. 47–64.

Mokyklos ir mokytojai 1939–1944 metais

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

Žiobiškio parapijos kultūrinė veikla didele dalimi buvo susijusi su mokyklų veikla, užklasniais renginiais, kurie įtakojo ne tik moksleivių tėvus, bet ir platesnius visuomenės sluoksnius. Tarpukariu nepriklausomoje Lietuvoje (1919–1940) buvo plečiamas mokyklų tinklas. Tad neatsitiktinai ir Rokiškio apskrities, ir Rokiškio valsčiaus savivaldos pareigūnai bei autoritetingi veiklūs žiobiškėnai, pasinaudodami Lietuvos Respublikos dėmesiu švietimui, rūpinosi mokyklomis, jų plėtra ir mokytojais Žiobiškyje bei jo apylinkėse. Didesnės galimybės tam atsirado nepriklausomybės laikotarpio pabaigoje, kai Lietuva sustiprėjo ekonomiškai ir galėjo pradėti plačią mokyklų statybos bei mokytojų ruošimo programą. 1936 metais nauja pradžios mokykla buvo pastatyta ir augančioje Žiobiškio gyvenvietėje. Mokytojo darbas pagal to meto perkamąją galią buvo gerai apmokamas. Be to, mokytojas, šalia katalikų bažnyčios kunigo ir viršaičio, buvo vienas įtakingiausių miestelio, seniūnijos ar valsčiaus žmonių.

Šiame straipsnyje, remiantis daugiausia archyviniais šaltiniais, bus supažindinta su kai kuriais Žiobiškio parapijoje veikusių mokyklų istorijos faktais ir mokytojais.

Pirmiausia žvilgtelėkime į 1939/1940 mokslo metus, kurie buvo paskutiniai nepriklausomoje Lietuvoje, kai žmonės jau jautė pavojingą ir grėsmingą Europoje plykstelėjusio Antrojo pasaulinio karo alsavimą.

Tuometinė Žiobiškio pradžios mokykla turėjo tris komplektus (t. y. tris klases ir tris mokytojus) miestelyje ir vieną komplektą-filialą Pაžaseliuose¹. Dar viena savarankiška vienakomplektė pradžios mokykla veikė Mitragalio kaime². Pastarąją mokyklą lankė šiaurinėje Žiobiškio parapijos dalyje kaimuose ir vienkaimiuose gyvenančių ūkininkų vaikai.

1939 m. lapkričio 9 d. Žiobiškio pradžios mokyklos lankymo apyskaita³ rodo, kokia buvo miestelio mokykla prieš šešiasdešimt metų. Tais mokslo metais mokyklos vedėju buvo Eduardas Pugžlys. Jis buvo baigęs 2 metų mokytojų kursų Skapiškyje ir turėjo 14 metų pedagoginio darbo stažą. Vyriausias amžiumi buvo mokytojas Speičys (47 metų), baigęs du mokytojų seminarijos kursus ir mokytojaves jau 16 metų. Gyvenimo patirties buvo sukaupusios ir mokytojos moterys, turėjusios po 37 metus. Lidija Kastanauskienė buvo labiau patyrusi, nes mokytojavo jau 14 metų (buvo baigusi du mergaičių mokytojų seminarijos kursus). Trejų metų mokytojos stažą turėjusi Emilija Petrauskienė (baigusi dvimečius mokytojų kursus Skapiškyje) II, III ir IV skyrių vaikus mokė Pažaselių kaimo komplekte. Jame mokėsi 28 moksleiviai (skyriuose atitinkamai – 6, 6 ir 16). Tad šiai mokytojai teko dirbti vienu metu su trijų skyrių moksleiviais. O klasė buvo išnuomotame 30 kv. metrų kaimo trobos kambaryje.

Žymiai geresnės mokytojų darbo ir moksleivių mokymosi sąlygos buvo

¹1939/1940 mokslo metų Rokiškio aps. pradžios mokyklų sąrašas // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 391. Ap. 3. B. 2732. L. 73.

²Ten pat. L. 71.

³Ten pat. B. 1747. L. 161.

pačiame Žiobiškyje. Mokytojai dirbo su II–VI skyriais, kurie buvo padalinti į tris klases. Antrojo skyriaus moksleiviai, nevienodu laiku pradėję lankyti mokyklą ir pirmajame skyriuje mokėsi pagal pavasario–rudens semestrų sistemą, buvo padalinti į dvi grupes (mokantis pagal minėtą sistemą, mokslas pirmajame skyriuje dažnai trukdavo dvejus metus). Dalį antrojo skyriaus moksleivių ir trečiąjį skyrių mokė L. Kastanauskienė. Likusius antrojo skyriaus vaikus ir šeštąjį skyrių – K. Speičys. Vedėjui E. Pugžliui teko perteikti mokslo žinias ketvirtajam ir penktajam skyriui. Pastaruosiuose atitinkamai mokėsi 11 ir 17 vaikų. Šeštąjį skyrių lankė 14 moksleivių, o antrąjį ir trečiąjį – atitinkamai 26 ir 40. Visoje mokykloje tuo metu mokėsi 108 vaikai. Dar 27 pirmojo skyriaus moksleiviai (įskaitant Pažaselių filialą) mokyklą lankė rugsėjo–spalio mėnesiais ir turėjo toliau tęsti mokslą pavasarį.

Žiobiškio mokykloje vaikai mokėsi erdviose klasėse. Dvi iš jų buvo 48 kv. metrų ploto, trečioji – 35 kv. metrų patalpa.

Karas jau buvo paveikęs ir mokyklas. Tai galima spręsti iš to, kad 1939 m. spalio 1 d. mokytojas ir vedėjas E. Pugžlys moksleivių tėvams ir visuomenei mokykloje skaitė paskaitą apie priešlėktuvinę apsaugą. Visuomenė net mokyklos padedama ruošėsi galimam agresoriaus antpuoliui prieš Lietuvą...

Žiobiškio mokykla turėjo jai priskirtą 5-ių su trupučiu hektarų žemės sklypą, kuri buvo galima panaudoti tiek mokymo, tiek mokytojų poreikiams. Mokyklos pastate buvo trys butai mokytojams.

1939 metais Žiobiškio mokyklą baigė 33 berniukai ir 14 mergaičių. Ši statistika priskaičiuoja ir Pažaselių filialo ketvirtąjį skyrių baigusius, ir Žiobiškyje besimokiusius, bet nenorėjusius ar dėl kokių nors priežasčių negalėjusius mokytis aukštesniuose skyriuose⁴. 1939/1940 mokslo metų pabaigoje su mokykla atsiveikino mažiau baigusių norimą skyrių vaikų – 20 berniukų ir 14 mergaičių.

1940 m. sovietinė okupacija, primityvus bolševikų ideologijos presas mokytojams ir mokyklas lankiusiems vaikams bei jų tėvams, „nepatikimų“ mokytojų perkėlimai į atkampias kaimų mokyklas ar net šalinimas iš pareigų ir kitos sovietizacijos priemonės bei rusiškosios dešimtmetės („desiatiletkos“) mokyklos modelio forsuoto brukimo į Lietuvos švietimo sistemą pradžia negalėjo nesujaukti Lietuvos mokyklų darbo. Tą pajuto ir Žiobiškio bei prie jo besiglaudžiančių kaimų žmonės ir jų mokyklinio amžiaus vaikai. Buvo pradėta naikinti aukštesnius pradžios mokyklos skyrius. Kita vertus, kai kurie tėvai nenorėjo leisti vaikų į mokyklą, iš kurios buvo pašalintos tikybos pamokos, o vietoje religinio ir tautinio pobūdžio paveikslų bei Vyčio atsirado Lenino ir Stalino portretai, su kurių nešiojimu po gatves ir buvo įvykdyta Lietuvos okupacija ir aneksija.

Turint daugiau duomenų, būtų įdomu paanalizuoti smulkesnę 1941 metais Žiobiškio pradžios mokyklą baigusių 63 moksleivių (34 berniukai ir 29 mergaitės) statistiką⁵. Dalis iš jų galėjo baigti mokyklą anksčiau dėl vykdytos švietimo reformos (gimnazijas 1941 metais taip pat baigė ir atestatus gavo dviejų aukš-

⁴1942 m. sausio 30 d. Žiobiškio pradžios mokyklos lankymo apyskaita // LCVA. F. R-629. Ap. 1. B. 24. L. 147.

⁵Ten pat.

tesniųjų klasių moksleiviai). Be to, 1941 m. Žiobiškio apylinkėse susiaurėjo mokyklų (įskaitant filialinius komplektus) tinklas. Nebeliko mokyklos Mitragalyje, kur ji veikė 1939/1940 mokslo metais.

1939 m. lapkričio 10 d. Mitragalio pradžios mokyklos lankymo apyskaita⁶ rodo, jog ši mokykla veikė išnuomotose patalpose seniai statytoje troboje. Jų plotas (turbūt vieno kambario) – 48,4 kv. metro. Tačiau savivaldybė mokyklai buvo parūpinusi nuosavybės teise 0,975 ha žemės sklypą. Tai buvo viena komplekte mokykla, kurioje dirbo vienas mokytojas Antanas Pečiūra, ėjęs ir mokyklos vedėjo pareigas. Penkiasdešimtmetis pedagogas mokyklose jau buvo išdirbęs 16 metų. Mitragalyje 1939 metų rudenį A. Pečiūra mokė 40 vaikų. Lapkričio mėnesį aštuoni pirmojo skyriaus vaikai, lanke mokyklą rudens semestro rugsėjo–spalio mėnesiais, jau nebėjo į mokyklą (iki 1940 m. pavasario), bet, esant galimybei, galėjo pasimokyti namuose savarankiškai ir persokti vieną ar kelis skyrius pagal žinių lygį. O likusieji 32 mokyklos sąraše esantys moksleiviai II, III ir IV skyriuose buvo pasiskirstę taip: 13, 10 ir 9 vaikai.

Tie vaikai, kaip ir Žiobiškyje besimokantys ar ką tik mokyklą baigę, toliau brendo okupacijų ir karo sąlygomis. Jie patyrė daug karą lydintį nepriteklių. Stigo ne tik vadovėlių, bet ir sąsiuvinų ar net paprasčiausio popieriaus lapų, o sutrumpėjus dienos, pamokas reikėjo ruošti pasišviečiant savomis lempomis: išskobtas burokas pripiltas lajau ir įstatyta dagtis (*knatas*)... Stigo ir šiltesnių rūbų bei šaltam metų laikui tinkamos avalynės visiems po trobą bėgiojantiems gausios ūkininko šeimos vaikams. Tad žiemą moksleiviai iš vargingesnių šeimų praleisdavo nemažai pamokų⁷. Tačiau mokyklos veikė nacių okupacijos metais, atnešusiais į Žiobiškio parapiją žudynes ir tam tikros dalies visuomenės moralinį nuosmukį. Mokytojai, negalėdami iš tuometinio atlyginimo pragyventi, buvo remiami moksleivių tėvų. Mokykla buvo ginama nuo nacių germanizacijos užmačių ir atliko svarbų vaidmenį antinacinės kultūrinės rezistencijos baruose, buvo viena iš gynimosi nuo nacionalsocialistinės ideologijos linijų. Lietuvos generalinės srities Švietimo vadyba (vadovaujama nacių Štuthofio konclageryje įkaltinto ir ten mirusio generalinio tarėjo Prano Germanto-Meškausko), apskričių inteligentija, katalikų bažnyčios kunigai, Lietuvos ir savo vaikų ateitimi besirūpinantys ūkininkai padėjo daug pastangų, kad net Lietuvai pragaištingos nacių okupacijos ir karo sąlygomis mokyklos veiktų, o vaikai galėtų ruošti nepriklausomam šalies gyvenimui. Tokiomis nuostatomis gyveno ir Žiobiškio parapijiečiai, turėję kokią nors ryšį su mokyklomis. Jų 1941–1944 m. parapijos teritorijoje veikė dvi: Žiobiškyje ir Vaidlonoose.

Apie tuometinę Žiobiškio pradžios mokyklą žinių suteikia 1942 m. sausio 30 d. mokyklos lankymo apyskaita⁸. Iš jos matome, kad iš 1939/1940 mokslo metais dirbusių keturių mokytojų (įskaitant Pažąselių filialą) beliko tik viena Emilija Petrauskienė. Vedėjas buvo Povilas Mačiekus. Šis trisdešimt aštuonerių metų vyras 1942 m. pradžioje mokyklose jau buvo išdirbęs beveik 17 metų (mokytojavo nuo 1925 m. rudens). Pažymėta, kad

⁶Ten pat. F. 391. Ap. 1. B. 2732. L. 71.

⁷Janinos Šedytės-Kirstukienės (g. 1931) ir kitų asmenų atsiminimai (užrašyti S. Buchavecko 1997 m. ekspedicijos metu).

⁸LCVA. F. R-629. Ap. 1. B. 24. L. 147.

jis moka vokiečių ir rusų kalbas, yra baigęs jau minėtus dvejų metų mokytojų kursus Skapiškyje. Trečiasis mokyklos pedagogas buvo septyniolikmetis jaunuolis Antanas Diržys. Jis 1941 m. buvo baigęs devynias Rokiškio gimnazijos klases (pagal sovietinį 1940/1941 m. skirstymą).

1942 m. žiemą pirmojo skyriaus moksleiviai po rudens semestro mokyklos jau nelankė, laukė pavasario. O per 1941/1942 mokslo metų rudens ir pavasario semestrą besimokančių moksleivių buvo kaip niekada daug – net 71 berniukas ir 56 mergaitės. Tad tą šaltą žiemą, pasibaigusią vermachto pralaimėjimu prie Maskvos, minėti trys mokytojai dirbo su penkiais skyriais. Antrajame–šeštajame skyriuose atitinkamai mokėsi 26, 28, 26, 18 ir 6 moksleiviai. Iš viso – 104 (60 berniukų ir 44 mergaitės). O su „rudeninukais“ Žiobiškio pradžios mokykla turėjo net 231 moksleivį. Iš jų – 221 buvo lietuvių tautybės, o 10 – kilę iš rusakalbių šeimų.

Mokyklos vedėjas P. Mačiekus mokė vyriausius vaikus – penktąjį ir šeštąjį skyrius. Mokyklos „senbuvė“ E. Petrauskienė mokė ir auklėjo antrąjį skyrių ir dalį trečiojo skyriaus moksleivių. Šie abu mokytojai priklausė pirmojo laipsnio mokytojų kategorijai. Laikiniai einantis jaunesniojo mokytojo pareigas A. Diržys mokyklą lankiusio apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus K. Veličkos apibūdintas taip: „Dirba pirmus metus, tačiau darbui yra atsidėjęs ir jį dirba visu rimtumu“. A. Diržys buvo ketvirtojo skyriaus ir dalies trečiojo skyriaus moksleivių mokytojas.

Pirmaisiais 1941/1942 mokslo metų mėnesiais Žiobiškio moksleiviams mokytojai surengė dvi pažintines ekskursijas-išvykas po miestelio apylinkes. Rugšėjo 28 d. P. Mačiekus moksleivių tėvams ir visuomenei skaitė paskaitą tema „Šių dienų mokyklų būklė“. Mokykloje buvo renkami etnografinę ir istorinę vertę turintys daiktai, rašoma mokyklos kronika (nuo 1936 metų), veikė moksleivių tėvų komitetas. 1941–1942 m. vadovėlių, ypač aukštesnėms klasėms, dar beveik pakako. 1943 m. rudenį vedėju buvo P. Mačiekus, o mokytojomis – dvi moterys: Paulina Vasiliauskaitė ir Akvilė Valeckaitė.

Archyve mažiau duomenų pavyko aptikti apie Vaidlonuose 1941–1944 m. veikusią pradžios mokyklą. Ji naudojosi anksčiau Mitragalio mokyklai priskirtu 0,97 ha ploto žemės sklypu. Vietoje Mitragalio mokyklos tame pačiame mokykliniame rajone veikusi Vaidlonų mokykla taip pat neturėjo savo patalpų. Moksleiviai mokėsi iš ūkininko išnuomotame kambaryje kaimo troboje⁹, – pasak Vaidlonų gyventojų, – Jurgio Trukšnio sodyboje. Mokytojui valdiško buto nebuvo. Tad mokytojas Kišūnas nuomojosi kambarį Jasinevičių sodyboje¹⁰. Šis mokytojas, atrodo, dirbo Vaidlonų pradžios mokykloje neilgai. O archyviniai šaltiniai rodo, jog nacių okupacijos metais Vaidlonų mokyklos vedėja buvo taip pat minėta Lidija Kastanauskienė, kuri anksčiau mokytojavo Žiobiškio mokykloje. L. Kastanauskienei buvo pripažinta antrojo laipsnio vyresniojo mokytojo kategorija¹¹.

Vaidlonų mokykloje 1941 m. rudenį mokėsi pirmųjų keturių skyrių moksleiviai, o 1943 m. rudens duomenimis – jau penkių skyrių. 1941/1942 mokslo metais mokykla buvo vienakomplektė. Gal-

⁹1941/1942 m. Rokiškio aps. pradžios mokyklų sąrašas // Ten pat. B. 1034. L. 59.

¹⁰Augusto Jasinevičiaus (g. 1925) atsiminimai.

¹¹L. Kastanauskienės anketa (1944 m. pradžia) pedagoginiam stažui nustatyti // LCVA. R-629. Ap. 2. B. 161. L. 76.

būt žmonių atsimenamas mokytojas Kišūnas (buvęs su nedidele kuprele) buvo mokyklos antrasis mokytojas, kai mokykla laikinai galėjo tapti dvikomplekte, arba minimi pedagogai mokykloje dirbo skirtingais mokslo metais ar mėnesiais. 1943 m. rudenį Vaidlonų (Mitragalio) mokykloje dirbo tik L. Kastanauskienė.

1941–1944 metai buvo paskutinis laisvesnės pedagoginės minties ir veiklos laikotarpis Žiobiškio parapijos mokyklose. Jose po 1940–1941 m. pertraukos kunigai vėl galėjo mokyti žiobiškėnų vaikus krikščioniškos moralės pagrindų per tikybos pamokas. O mokytojai, kaip ir visoje Lietuvoje, auklėjo moksleivius patriotizmo dvasia, prateddami ikikarinio auklėjimo tradicijas. Tai didele dalimi lėmė jaunų rezistentų ryžtą Europos mastu unikaloje antisovietinėje ginkluotoje kovoje ir turėjo įtakos vėlesniam pasyviam lietuvių tautos priešinimuisi, tautinės savimonės ir nepriklausomybės idėjų išlaikymui bei Atgimimo Sąjūdžiui XX amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigoje.

Vaidlonų mokykloje

Agnietė Daukantienė-Deksnytė

Kaipgi gali užmiršti pirmąją mokyklą ir pirmuosius mokytojus! Mūsų mokykla buvo ūkininko Stanislovo Speičio troboje, viename jos gale. Visi keturi skyriai draugėje. Pasiautėti vietos mažoka. Bet mūsų klumpėtos kojos bildėdavo kaip reikiant. Kartą, nepakeldamas mūsų triukšmo, į klasę atšliukino baltais apatiniais, su lazda rankose senas šeimininko tėvas. Jis mus barė ir grasino su lazda. Savo gale jis gulėdavo aukštai ant šiltos krosnies, kur būdavo nedidelis aprūkęs langelis į mūsų klasę. Dažnai jis net ir pamokų metu pasirodydavo langelyje lyg šmėkla, bardamasis ir grasindamas mums, išdykėliams.

Kartą, atėję į mokyklą, sužinojome, kad pamokų net tris dienas nebus – mirė mūsų gąsdintojas. Aš labai nuliūdaus. Ne mirusiojo gailėjau. Aš tą dieną atėjau į mokyklą su nauja terba (krepšiu knygom), pasiūta iš raudonai pilkos flanelės. Taip aš norėjau visiems pasirodyti, o štai – eik namo! Apmaudu.

Kitą kartą tėtis įtaisė man naujas klumpes. Tai irgi jau ne taip paprastas įvykis. Atėjau į mokyklą. O buvo tarp mūsų paprotys: naują apavą apmindžioti, kad ilgiau laikytų. Stoviu pašalėje prieš saulės atokaitą ir žiūriu į savo klumpes, o prie manęs visi lenda ir mina man ant kojų. Išpurvino, ir kam tu pasiskūsi.

Prisimenu gražius mokyklinius sąsiuvinius, kurių viršelyje būdavo koks nors patriotinis vaizdelis ir aukštai kampe užrašyti žodžiai: *Ei pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim!*

Mano pirmoji mokytoja buvo Vilija Stalionytė, vėliau ištekėjusi už Gudo, kuris gimnazijoje, kaip pamenu, žaisdavo tinklinį, skaitydamas knygą, ir visada taikliai atmušdavo sviedinį. Pokario metais jis, kiek žinau, žuvo kaip rezistentas, o mokytoja buvo ištremta į Šiaurę.

Kitas mūsų mokytojas Kišūnas (rodos, Petras). Jis buvo su kuprele. Prie jo ir baigiau Vaidlonų mokyklą. Baigiamųjų egzaminų laikyti pėsti keliavome į Žiobiškį. Laikėme prie komisijos. Kaip buvo baisu! Bet aš iki šiol atsimenu mokytojo, kuris mane egzaminavo, švelnumą. Stovi jis prie manęs, o aš drebėdama rašau lentoje. Rodos (jeigu aš neklystu), tai buvo mokytojas Mačiekus. Kad ir keista, keturis skyrius baigdami, rašėme rašinėlių!

Mokytojui Kišūnui esu dėkinga už pirmąją mūsų ekskursiją. Į Rokiškį atvažiavo Kauno valstybinis teatras ir atvežė spektaklį – Sofijos Čiurlionienės „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“. Mokytojas sutupdė mus į arklio traukiamą vežimą iš iškeliavome 10 km iki Rokiškio. Tai buvo mano pirmoji kelionė į miestą. Kolei atvažiavome, suspėjome tik į paskutinį veiksma. Įėjome į salę. Langai užtemdyti, visos vietos užimtos, mes stovime prie durų ir nieko gera nematome. Ačiū vienam gimnazistui, kuris atsistojo ir mane pastatė ant savo kėdės. Jo poelgis man įstrigo visam gyvenimui. Tai buvo Lionginas Keršulis, taip pat žiobiškietis, iš Stašių km., vėliau tapęs kunigu, dabar jau miręs. Jo dėka aš pamačiau, kas dedasi scenoje: mėlyni kalnai, tamsus urvas, broliai užkabina seseriai ant kaklo didelius gintaro karolius, neša ją ant rankų... Tai iki šios dienos man – vaikystėje matytas stebuklas.

Mokytojas Kišūnas suorganizavo kartą ekskursiją net į Kauną. Man dalyvauti neteko, bet sesuo parvežė nema-

Vaidlonų mokyklos mokiniai. Viduryje sėdi (iš kairės): mokytojas P. Kišūnas, Žiobiškio klebonas Povilas Paškevičius ir Mitragalio mokyklos mokytojas Povilas Mačiekus. 1934 m.

*Agnietė Deksnytė –
Vilniaus universiteto
studentė. 1942 m.
pavasaris*

tytų saldainių (juos vedė į saldainių fabriką). Popierėliai nuo saldainių mums buvo didelis turtas. Juos saugodavome, sudėdavome į dėžutę, o ganydami, karvėm sugulus, išdėliodavome ant dirvono – kaip būdavo gražu! O jeigu kur rasdavome spalvoto stiklo šukę, galėdavome į pasaulį pažvelgti kitomis spalvomis. O, nekalti ir kuklūs vaikystės džiaugsmi!

Kaip gražus vaikystės paveikslas iškyla atmintyje mokykliniai vaidinimai. Vaidindavome klojime. Buvo vėsoka, o mes, mergaitės, aprenktos baltomis popierinėmis suknelėmis. Drebame, bet esame labai laimingos. Mūsų plaukai surangyti, veidai išdažyti, kaktoje auksinė žvaigždė... Veido ilgai neprausiau, plaukų nešukavau – bijojau suardyti savo grožį. Užsigulus ant šulinio rentinio, grožėjau savo atspindžiu.

Kartą pavasarį, atėję pas mokytoją, išgirdome liūdną žinią – mirė Vaižgantas. Ant radijo aparato matėme Vaižganto nuotrauką – įsiminė jo balta galva. Mokytojas kažką apie jį pasakojo.

Pradinėje mokykloje, kaip ir visą gyvenimą, man labai nesisekė matematika – neturėjau jokių gabumų. Ir ašarų išlieta, ir baimės prikentėta. O už rašinius visada buvau girama.

Mokytojui Kišūnui esu dėkinga – jis patarė tėvui leisti mane į gimnaziją. Tik aš ir dabar nesuprantu, kodėl jis mane rekomendavo. Aš mokiausi tik vidutiniškai. Turbūt toks likimas man buvo skirtas. Ir tėvelis netikėjo, kad iš manęs kas nors išeis. Bet, būdamas šviesaus proto, leido. Kartą, grįžęs iš Rokiškio, pranešė, kad esu priimtųjų sąrašuose. Ar aš džiaugiausi, ar ne, – neatsimenu. Tik pamenu, kad mano sesuo mane tikino, kad aš, mokslus išėjusi, būsiu ponija. Manęs ponios ateitis nė kiek nedžiugino, o atvirkščiai – gąsdino.

Tėvelio valia: teko važiuoti į gimnaziją, į nežinomą ir bauginančią šalį.

Technikos panaudojimo pradžia ir pradininkai Žiobiškio apylinkėse

Genovaitė Žukauskienė

Nors Žiobiškio apylinkės kalvotos ir miškingos, pagrindinis verslas čia nuo senovės buvo žemės ūkis. Todėl jau nuo atmenamų laikų žmonės kūrė ir tobulino darbo įrankius, taip palengvindami savo kasdienį darbą. XIX a. pabaigoje atsirado įvairių pramonės gaminamų ūkio mašinų, kurių išgydavo stipresni ūkininkai. Vienas iš pirmųjų, išsigijęs naujos žemės ūkio technikos, Žiobiškio parapijoje buvo Kazys Ruželė.

Jis su savo ir brolio šeimomis į Pailgių kaimą atsikėlė 1870 metais, čia nusipirkę žemės. Pasistatė namus, dar papildomai nuomojo žemės ir vertėsi linininkyste. 1885 m. išgijo linų mynimo mašiną (veleną suko arklys), kartu iširengė linų džiovinimo patalpą. Linininkystė davė geras pajamas, iš kurių buvo nupirkti ūkiai sūnums: Pranciškui – Vilkų k., Petruį – Voverynės k. (Panemunėlio parapijoje) [11].

Linų mynimo mašiną tarpukario metais turėjo ir Kazys Gėgžnas iš Ažūsienių k. [15].

Didelis ir varginantis darbas buvo javų kūlimas. Tad įsigyti kuliamąją mašiną buvo kiekvieno ūkininko svajonė. O ją įgyvendinti nebuvo lengva – kuliamosios kainuodavo iki 10 tūkst. litų, bet kas įstengė ją nusipirkti, iškuldavo javus ir aplinkiniams ūkininkams, – tad palaipsniui įdėtos lėšos atsiperkdavo. Apie 1921 m. kuliamąją mašiną buvo įsigijęs Ignas Šiulys iš Ráišių k. ir ja dirbo iki ištrėmimo į Sibirą [15]. Ši mašina atnešė ir didelę nelaimę – nuo variklio iššokusios kibirkštys užsidegė ir sudegė I. Šiulio namai [14]. Antanāvos vienk. ūkininkas Povilas Meškelė buvo išvykęs į Urugvajų užsidirbti pinigų. Grįžęs nusipirko kuliamąją mašiną su „Ruston“ varikliu [6]. 1938 m. Šilagalio kaimo ūkininkas Stasys Žikorius pirko švedišką kuliamąją mašiną ir anglišką vidaus degimo variklį „Blakston“. Pirko išsimokėtinai [15]. Juozas Šiulys iš Žiobiškio turėjo kuliamąją su „Blakston“ varikliu, ja kuldavo ir aplinkiniuose kaimuose [2]. Už kūlimą dažniausiai buvo mokama pagal darbo laiką – viena valanda kūlimo kainavo 2–3 litus [14]. Dalį javų ūkininkai pasilikdavo ir išsikuldavo spragilais, kad turėtų šiaudų stogams dengti ar remontuoti.

Žiobiškio parapijoje buvo nagingų ūkininkų, kurie patys pasigamino kuliamąsias mašinas. Mykolas Zaborskis iš Kubiliškio vienk. pasidarė kuliamąją mašiną, nusipirko vidaus degimo variklį, kitas kuliamosios dalis pats sumontavo. Jo mašina veikė dar ir sukūrus kolūkį [15].

Natkuškio vienk. Jono Masiulio ūkis buvo pavyzdinis. Jis turėjo įsigijęs arklinę kertamąją, pjaunamąją, grėbiamąją, kuliamąją mašinas, fuchtelį.

Kitas sunkus rankinis darbas buvo malimas. Daugelis namuose turėjo rankomis sukamas gernas ir kasdienai, pašarui prasimaldavo rupių miltų. Bet geresnių, pikliuotų, važiuodavo maltis į malūną. 1920 m. Juozas Šakalys iš Šilagalio kaimo, kartu su Jukna, pirko garo variklį ir įrengė malūną, kuriuo pelningai malė dvejus metus. 1922 m. Juozas Šakalys malūne įtaisė naują vidaus degimo variklį [15]. 1920 m. Smėlinkos kaime varikliu sukamą malūną buvo įsitaisęs Butėnas. Jį išvežus į Vokietiją, Butėno giminės malūną pardavė Kaziui Gėgžnui ir Kaziui Kliaugai [15]. Petras Žukauskas iš Močiekų k. grūdams susimalti buvo pasidaręs vėjo malūnelį [13]. Maldavo ir Mainėivos kaime, kur stovėjo vandens malūnas [13]. Veždavo grūdus malti ir į tolimesnius malūnus: Kazliški, Panemunėli, Rōkiški [14].

Buities darbams palengvinti taip pat buvo naudojama įvairi technika. Mykolas Zaborskis iš Kubiliškio vienk. turėjo milų vėlimo mašiną. Namuose austus audinius veldavo, spausdavo. Dirbo iki kolūkio sukūrimo [6]. Žėkas iš Žėkų k. turėjo mašiną vilnoms karšti. Sukaršti vieną maišą vilnų kainuodavo 1 litą [6].

Vilkų kaime gyveno gabus meistras Juozas Kišūnas. Jis buvo pasidaręs mašinėlę virvėms sukti, o svarbiausia – užsiimdavo akmenų skaldymu. Išgrėždavo akmenyje skylę, įdėdavo sprogmenų ir uždegdavo dagtį. Užtaisas sprogdamas akmenį suskaldydavo [2]. Kartą Kišūnas jau viską pasiruošė sprogdinti, uždegė dagtį. Ir pasitaisyk tu man, tuo metu pro šalį ėjo elgeta ir sumanė ant to akmens pailsėti! Prisėdo, o Kišūnas šaukia jam, kad greičiau bėgtų nuo ak-

mens, nes jis tuo sprogs. Pasirodo, elgeta buvo kurčias, nieko nesuprato. Sprogęs akmuo žmogelį net į orą išmetė, bet, laimei, jis nenukentėjo, tik labai išsigando ir, susirinkęs daiktus, nuskubėjo savo keliais [13].

Mažai rastum trobų, kuriose nebūtų buvę audimo staklių. O siuvėjų buvo ne kiekvienam kaime. Vilkų kaime gyveno geras siuvėjas Bronius Žalkauskas, kuris nuolatos turėdavo mokinį-padėjėją (*učnį*) [2]. Žiobiškyje siuvimo mašinas buvo įsigiję ir siūdavo Juozas Kirstukas, Elžbieta Kastanauskaitė, Bronė Kvetkaitė [8]. Mitragalio kaimo siuvėjas (*kriaučius*) buvo Antanas Milaknis, Vaidlonų kaime – Šedys [5]. Geras prieškario siuvėjas buvo Alekna iš Močiekų kaimo [13].

Nagingas meistras ir muzikantas, pats pasigaminęs muzikos instrumentus – smuiką, klavesiną, buvo Petras Bajoriūnas iš Pagādos k. Jis mokėjo ir suremontuoti įvairius muzikos instrumentus [13].

Dviratis Žiobiškio krašte atsirado apie 1928 m. Vytautas Tunaitis pasakojo, kad dviračiu iš Ráišių kaimo atvažiuodavo Šiuliai. Pats Tunaitis dviratį nusipirko prieš karą. Pirko padėvėtą, už 45 litus. Kad nusipirktum naują, reikėdavo tarnauti visus metus (dviračiai kainuodavo 200–400 litų) [14]. Apie 1938 m. dviratį buvo nusipirkęs Alfonsas Rapas iš Močiekų k., mamai pardavus 2 karves [8]. Vilkų k. dviratį turėjo Žalkauskai. Antanas Ikamas 1940 m. nusipirko padėvėtą dviratį už 80 litų [2]. Apie 1930 m. Degsnių kaime dviratį „Latvel“ turėjo nusipirkęs Juozas Mikalkevičius [5].

Žiobiškio apylinkių žmonės ne tik gerai dirbo, bet mėgo ir pasilinksminėti, pašokti ar muzikos pasiklausyti. Nepagailėdavo ir nemažų pinigų, kad nusipirktų gramofoną ar patefoną, kuris tarpukariu kainuodavo apie 400 litų. Liepāvos vienk. gramofoną turėjo įsigijęs Jonas Rapas, pas kurį, kaip pasakojo Ona Kirstukienė, kaimynų vaikai dažnai atbėgdavę pasiklausyti plokštelių muzikos [8]. Antanāvos kaime patefoną turėjo įsigijęs Povilas Meškelė. Jis buvo didelis muzikos mėgėjas. Nātkušio vienkiemyje gramofoną turėjo Jonas Masiulis [6, 14]. Vingerinės kaime apie 1938 m. patefoną įsigijo Grigorijus Vasiljevas. Uždėdavęs plokštelę, atidarydavęs langus – ir visi kaimynai klausydavęsi muzikos [1].

Radio imtuvai kaimuose buvo gana didelė naujovė. 1927 m. žiobiškėnai jau turėjo kelis detektorinius radijo imtuvus ir buvo susibūrę į radijo mėgėjų būrelį („Radio mėgėjas“. 1927. Nr. 3.). 1930 m. Jonas Šedys iš Degsnių kaimo turėjo baterinį radijo imtuvą. Klausytis buvo galima per dvi ausines [5]. Žiobiškio ūkininkas Pranas Vikanis 1938 m. buvo nusipirkęs lempinį radijo imtuvą „Philips“ [14]. Liepāvos vienk. radiją turėjo Jonas Rapas [6]. Nātkušio vienk. Jonas Masiulis turėjo radijo imtuvą „Telefunken“ [2, 14]. Povilas Meškelė iš Antanavos k. klausėsi detektorinio radijo imtuvo [14]. Pieninės direktorius Juozas Zmitrys turėjo gerą radijo imtuvą „Philips“ [2]. Vengerinės kaimo dvarininkas V. Preobraženskis gyveno gana kukliai. Turėjo paprastą detektorinį radijo aparatą, kurio pasiklausyti leisdavo kaimo vaikams. Vaikus jis labai mylėjęs ir pavaišindavęs juos saldainiais. Turėjęs jis du šunis, kurių vardai buvo: vieno – Bim, kito – Bam. Kaip prisimena Natalija Jurėnienė, kai jis vedžiodavęsis tuos šunis, vis bamsėdavęs: Bim-Bam, Bim-Bam.

Pokariu, apie 1957 m., Žiobiškis buvo radiofiktuotas, visur įvestas laidinis radijas, kad žmonės būtų auklėjami tik „tarybinės ideologijos dvasia“. Bet tie, kas turėjo radijo imtuvus, vakarais, prisikišę prie radijo aparatų, stengėsi išgirsti „Amerikos balso“ transliuojamas laidas, kad sužinotų, kas iš tiesų dedasi Lietuvoje ir pasaulyje, nors visoje Lietuvoje buvo įrengtos specialios trukdymo stotys, savo siunčiamais signalais užgožiančios nepageidaujamas laidas. Kol neturėjo savo imtuvo, tą užjūrio žinių pasiklausyti Petras Žukauskas iš Močiėkų k. eidavo pas Ikamus į Vilkų k. [13]. Pokariu gabus radijo mėgėjas-konstruktorius buvo Algis Mačiekus iš Močiėkų k. Dar besimokydamas Vilniuje, grįžęs namo montuodavo radijo imtuvus, vėliau ir televizorius, juos taisydavo ir tobulindavo [7, 13].

Telefonas šiame krašte iki karo buvo tik Žiobiškyje, pašto agentūroje, įsikūrusioje Povilo Gasiūno name.

Elektra Žiobiškyje pokario pradžioje buvo gaminama vietoje dyzelinio variklio sukamu elektros generatoriumi. Tada elektrą tiekėdavo ribotai – tik vakarais. Apylinkė elektrifikuojama buvo 1963 m. [13]. Na, o kol elektra nebuvo tiekiama, vėjo elektrinę buvo pasidaręs Liudas Piskarskas iš Avietynės vnk. [14], apie 1960 m. – Vytautas Ruželė iš Močiėkų k. [9].

Televizorius Žiobiškio krašto žmonės pradėjo pirktis, kai buvo įvesta elektra – po 1963 m. [5, 13].

Pasakojai:

1. Natalija Jurėnienė-Aleinikovaitė, g. 1932 m., gyv. Vengerinės k.
2. Antanas Ikamas, g. 1925 m., gyv. Vilkų k.
3. Genovaitė Mačiekienė-Kirstukaitė, g. 1914 m., gyv. Močiėkų k.
4. Emilija Jurėnienė, g. 1905 m., gyv. Vengerinės k.
5. Juozas Lapelis, g. 1919 m., gyv. Degsnių k.
6. Alfonsas Macijauskas, g. 1918 m., gyv. Stirniškio k.
7. Janina Kardašienė-Mačiekutė, g. 1945 m. Močiėkų k.
8. Ona Rapaitė-Kirstukienė, g. 1912 m. Močiėkų k.
9. Adolfas Ruželė, g. 1928 m., gyv. Močiėkų k.
10. Pranas Ruželė, g. 1934 m. Močiėkų k.
11. Vladas Ruželė, g. 1931 m., gyv. Pailgių k.
12. Genovaitė Ovsiuikienė-Žukauskaitė, g. 1937 m. Močiėkų k.
13. Antanas Žukauskas, g. 1946 m. Močiėkų k.
14. Vytautas Tunaitis, g. 1921 m., gyv. Žiobiškyje
15. Stasys Žikorius, g. 1912 m., gyv. Šilagalio k.

Genocidas ir pasipriešinimas

Venantas Mačiekus*

*Mes mokėsime numirt, jei Tėvynė aukos reikalauja.
Nesuriš mūsų' gretų nieks vergovės pikta grandine.
Neišmokom sulinkt prieš ateivių įstatymą naują:
Savo brolių parduot – dar visi neišmokome, ne!*

*Kraštą ginsime šį, kaip senovėje protėviai gynė,
Balsą žemės gimos išnešiojė giliausiai širdy.
Nors laukai ir keliai pavergtųjų dejone nutvine.
Kur klausysies – aplink svetimųjų žingsnius tegirdi.*

*O juk bus dar diena, kai pro vėliavų plazdantį mišką
Baltas vytis pakils ir padangėj aukštoj suspindės!
Mūsų kraujas giedos pro gimtinės velėną ištryškęs,
Ir ant kapo nykaus šviesios taurės lelijų žydės.*

*Pardundės traukiniai, išsivežę jaunatvišką dalią,
Visi monai išdils, tarsi įjautuvos dyla delčios.
Grįžę mūsų tėvai, mūsų sesės iš Komi, Uralo,
Atsiklaupę čionai, verkdami gintą žemę bučiuos.*

*Mes mokėsime numirt ne už svetimą mintį ar žodį,
Ne už tuos, kurie skriaus, dengdami viską melo tamsa,
Tik už rytą, kuris laisvės saulę didingą parodys –
Mes mokėsime numirt giedriu veidu ir tvirta dvasia.*

Diana Glemžaitė¹

Slaptieji protokolai prie 1939 m. rugpjūčio 23 d. Molotovo–Ribentropo sutarties pasmerkė Lietuvą ekonominiam atsilikimui, o daugelį jos sūnų ir dukrų – ilgiems kalėjimų ir tremties metams.

Atrodo, kad pirmoji bolševikų represijų auka Žiobiškio parapijoje buvo Stepionių k. ūkininkas Petras Ragelis, 1940–1941 m. žiemą suimtas už kariško šautuvo laikymą ir dingęs gulaguose be pėdsakų². Pamokanti šio suėmimo istorija: norėdama „paauklėti“ vyrą, P. Ragelio žmona apskundė jį Rokiškio milicijai ir kratos metu parodė klijimo sienojuje slaptavietę su ten paslėptu šautuvu. Nepratusi prie bolševikinių represijų, Ragelienė nesitikėjo tokių pasekmių, manė, kad, konfiskavus šautuvą, vyras bus pabartas ir atsipirks bauda³.

1941 m. birželio 14–15 d. į Altajaus kraštą buvo ištremtos 3 šeimos⁴: tarpukario metų Degsnių seniūno Juozo Milaknio 6 asmenų šeima iš Mitragalio k. (pats J. Milaknis ir 2 šeimos nariai tremtyje mirė), Pranas Milaknis su žmona iš Vaiflonų k. (žmona mirė tremtyje) ir Lietuvos savanorio Sadausko sūnaus Jono 5 asmenų šeima iš Vilkų k. (tremtyje mirė J. Sadausko motina).

Prasidėjus Vokietijos–SSSR karui, sovietiniai aktyvistai 1941 m. birželio 24 d. Juodupės daboklėje nužudė 13 vyrų (12 sadistiškai nukankino ir vieną bandantį pabėgti nušovė). Tarp jų buvo ir du žiobiškėnų žentai: žiobiškietės Julės Kirstu-

*Autorius dėkoja Kaziui Misiui, parūpinusiam Lietuvos ypatingojo archyvo dokumentų kopiją.

¹Glemžaitė D. *Mes mokėsime numirt*. – V., 1994. P. 132.

²Lietuvos gyventojų genocidas. T. 1. – V., 1999. P. 682.

³Vlado KIRSTUKO, g. 1922 m., gyv. Steponių k., atsiminimai // Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – VUIB RS). F. 169.

⁴Lietuvos gyventojų genocidas. T. 1. – V., 1999. P. 566–567, 720.

kaitės vyras Vladas Kalpokas (g. 1906) ir Šarkiūnaitės iš Obelšio vnk. vyras Balys Vasiliauskas (g. 1910). Abu buvo verslininkai ir turėjo parduotuves Juodupėje⁵. Bolševikų aukos palaidotas Juodupės kapinėse.

Lieka neįminta Jakiškių k. žemėje (netoli Rokiškio) žvyringų kalvų šlaituose iškastų duobių paskirtis. Pirmosiomis Vokietijos–SSSR karo dienomis jas kasė suvaryti Rokiškio valsčiaus vyrai. (Rokiškio valsčiui priklausė beveik visi Žiobiškio parapijos kaimai.) Kasėjai buvo verčiami žemes iš duobės mesti šlaitu aukštyn. Darbams vadovavęs Rokiškio valsčiaus partorgas, buvęs advokatas žydas Trivkinas kasėjams aiškines, kad tai prieštankinės duobės. Vyrams toks paaiškinimas atrodė juokingas, nes minėtos kalvos nuo Rokiškio–Biržų vieškelio, kuriuo galėjo važiuoti vokiečių tankai, buvo maždaug už kilometrą. Trečios dienos rytą, nesulaukę darbų vadovo, kasėjai pasiuntė dviračiu vieną iš savo tarpo į Rokiškį pasiaiškinti padėties. Grįžęs žvalgas pranešė, kad Rokiškyje suirutė, bolševikų valdžia bėganti. Nieko nelaukę vyrai išsivaikščiojo⁶. Jakiškių k. gyventojai prisimena, kad, vyrams išsiskirsčius, atvažiavęs su kulkosvaidžiais ginkluotų sovietinių kareivių būriu ir neradęs duobių kasėjų partorgas Trivkinas labai nervinosi ir grasindamas Jakiškių k. gyventojams klausinėjo: „Kas jiems leido

Bolševikų žudynių aukų kapai Juodupės kapinėse.

Vytenio Kalpoko nuotrauka iš Irenos Bernotienės–Kalpokaitės albumo

Balio Vasiliausko ekslibrisas. Dailininkė Irena Bajorūnaitė

⁵Lietuvos gyventojų genocidas. T. 1. – V., 1999. P. 389, 888; Irenos Bernotienės–Kalpokaitės, gyv. Kulautuwoje (Kauno raj.) atsiminimai. Užrašė autorius.

⁶Petro Mačiekiaus (1905–1983) ir Alfonso Rapo (1914–1982), gimusių ir gyvenusių Močiėkų k., atsiminimai. Užrašė autorius.

išsiskirstyti?“ Tie atsakė, kad, nesulaukę vadovo, vyrai išsivaikščioję patys⁷. Po karo į Rokiškį Trivkinas negrįžo. Galimas dalykas, kad karo metu žuvo.

Pasak vienos versijos⁸, vyrai beprasmiškam darbui buvę surinkti siekiant sutrukdyti antibolševikinių sukilėlių būrių organizavimąsi.

Pirmaisiais vokiečių okupacijos metais buvo sušaudyti kairiųjų pažiūrų stalius Jonas Avižienis iš Žiobiškio k., komjaunuoliai Juozas Kirstukas iš Žiobiškio k., Vladas Gužas iš Vengerinės k. ir nevietinis kooperatyvo vedėjas Jonas Kliauga. Kupiškyje sušaudytas Jonas Vasiljevas iš Juozapāvos II k.⁹

Be to, buvo sušaudyti 8 sentikiai rusai: Tichonas Grigorjevas, Davidas Kiseliovas, Feofanas Kotovas, Ivanas ir Makaras Mišanovai, Pavelas Timofejevas, Fiodoras ir Radionas Vasiljevai iš už Žiobiškio parapijos ribų buvusio Danilaukos k.¹⁰ Šių vyrų žūtis priežasčių galėjo būti keletas. Viena, Danilaukos k. gyventojai tarp vyresniųjų žiobiškėnų neturėjo labai gero vardo dėl plėšikavimų paskutiniaisiais Pirmojo pasaulinio karo metais. (Baltušių miške rudens ir žiemos metu užstodavę susivėlinusius grįžti iš Rokiškio turgaus ūkininkus ir iš jų atimdavę pinigus ar pirkinius¹¹.)

Antra, kaip ir dauguma Rokiškio apskrities rusų kaimų, Danilaukos kaimas sovietų atėjimą sutiko kaip savos, rusiškos valdžios, kuri ne taip jau seniai, tik prieš 25 metus (1915 m.), buvo pasitraukusi, sugrįžimą ir daugiau ar mažiau ją rėmė. Be to, atgarsį rado ir bolševikų propaguojamos idėjos: mat beveik visi Danilaukos k. gyventojai buvo mažažemiai ir duoną pelnė dirbdami samdiniais pas ūkininkus ar versdamiesi amatais. Kelių šios knygos straipsnių autorius Bronius Deksnys prisimena Spalio perversmo ar Gegužės 1-osios (B. Deksnys gerai nebeprisimena) minėjamą Žiobiškio pradžios mokykloje: „Mokiausi 4-ajame skyriuje. Pamokų tą dieną nebuvo, bet visi mokiniai turėjo dalyvauti mitinge. Į Žiobiškio mokyklą su raudona vėliava ir dviejų vyrų nešamu transparentu atėjo Danilaukos k. rusų būrelis. Susirinko ir kairesnių pažiūrų suaugusių žiobiškėnų. Buvo pasakyta įžanginė kalba, mokiniai padeklamavo mokytojų parinktų eilėraščių. Man teko deklamuoti S. Nėries eilėrašį apie Paryžiaus komuną „Anemonos“. Suaugę saviveiklininkai parodė scenos vaizdelį apie Pilvelį ir Nugarėlę iš baudžiatvės laikų“¹².

Ir trečia, keli Danilaukos k. vyrai pirmosiomis Sovietų Sąjungos–Vokietijos karo dienomis sulaukė paprašiusį vandens atsigerti nevietinį (nuo Kvetkū) iš Rokiškio kalėjimo pabėgusį kalinį, mušdami ir kankindami varė jį į Rokiškį, bet Rokiškio nepasiekė. Egzekucijai vadovavo Feofanas Kotovas¹³. Sumaitotas to vyro lavonas buvo rastas Uljanāvos dvarelis rugių lauke netoli buvusios Spundzevičių sodybos (Bulvėniškio k.). Netoli tos vietos, pakelėje, nukankintojo giminės buvo pastatę tamsiai rudai dažytą tradicinį medinį kryžių su žuvusiojo nuotrauka. Kairėje Rokiškio–Biržų vieš-

⁷Jakiškių k. senelių atsiminimai. Užrašė autorius.

⁸Petro Šedžio, g. 1922 m. ir gyv. Buteikių k., atsiminimai. Užrašė K. Misius. // VUB RS. F. 169.

⁹P. Šedžio atsiminimai. Užrašė K. Misius ...

¹⁰MGB (Valstybės saugumo ministerija, rusiškai – Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti) Rokiškio apskr. skyriaus viršininko papulkininkio Syčiovo 1950 06 07 pažyma apie 1941 m. sukilimo Žiobiškio būrį // LYA. Baudžiamoji byla. 17168/3. (Priedas stebėjimo byloje.)

¹¹Prano Mačiekaus (1899–1976), gimusio ir gyvenusio Močiekų k., atsiminimai. Užrašė autorius.

¹²Broniaus Deksnio, g. 1931 m. Mitragalio k., atsiminimai.

¹³Juozo Spundzevičiaus, g. 1917 m., gyvenusio Zybolių k., atsiminimai. Užrašė autorius.

kelio pusėje tas kryžius išstovėjo iki didžiojo pakelės kryžių naikinimo vajaus 1960 (ar 1962) metais.

Pasakojama, kad su žmona iš Rokiškio grįžtantis Danilaukos k. gyventojas Maksimovas, pamatęs priešais vieškeliu kaimynų atvaromą ir kankinamą vyrą, nenorėdamas pats dalyvauti tokioje akcijoje, šalikelėje pasislėpęs po žmonos sijonu ir pralaukęs, kol kaimynai praeis pro šalį¹⁴.

Okupacinės sovietų valdžios rėmimas bei minėta egzekucija, matyti, buvo pagrindinės priežastys, dėl kurių 8 Danilaukos k. vyrai buvo suimti ir vėliau sušaudyti. Atrodo, kad suimtieji nebuvo rimtai tardomi ir nebuvo nustatinėjamas jų kaltės laipsnis, nes vienas iš sušaudytųjų – Dovydas Kiseliovas anksčiau aprašytoje egzekucijoje nedalyvavo¹⁵.

Masinės žydų žudynės Žiobiškio parapijos beveik nepalietė, nes paskutiniaisiais tarpukario metais Žiobiškyje žydų negyveno. Į Žiobiškį su šeimomis jie atvažiuodavo tik vasaroti, o Žiobiškio šile buvo rengiamos žydų vaikų stovyklos. Yra netiesioginių duomenų apie tris žiobiškėnus, kurie galėjo dalyvauti žydų egzekucijoje Stepónių miške. Visi trys po kelerių metų žuvo: du dar vokiečių okupacijos, vienas – pokario metais.

1943 m. antroje pusėje žiobiškėnų turtui, taip pat aktyvesniųjų 1941 m. antisovietinio sukilimo dalyvių gyvybei ėmė grėsti pavojus iš Miliūnų miške įsikūrusio sovietinių partizanų junginio, kuris propagandos sumetimais buvo pavadintas lietuvių rašytojos Žemaitės vardu. 1944 m. junginyje buvo apie 350 partizanų¹⁶. Sovietiniai partizanai pradėjo rekvizuoti turtingesnių ūkininkų gyvulius, grūdus, miltus, mėsą ir kitus maisto produktus, drabužius. Tai tęsėsi maždaug metus, iki vokiečių išstūmimo 1944 m. vasarą. Su sovietinių partizanų plėšikavimais susijusi ir Kalpokiškio vnk. ūkininko Pranciškaus Bulovo šeimos tragedija.

Prasidėjus turto grobstymams, sekmadieniais po pamaldų Žiobiškyje susitikę ūkininkai pasiguosdavo nelauktais naktiniais „svečiais“. Girdėdamas tokius nusiskundimus P. Bulovas pasakęs: „Tai esat bobos, o ne vyrai, kad leidžiatės plėšiami. Aš su sūnumis tai nesiduosiu“¹⁷. 1944 m. ankstyvą pavasarį P. Bulovas patvirtino viešai išsakytą pasiryži-

*Kalpokiškio vienkiemio gyvenamasis namas.
K. Driskiaus nuotr. 1997 m.*

*Kalpokiškio vienkiemio savininkai Bronislava ir
Pranciškus Bulovai. 1930 m.*

¹⁴Elvyros Užkurėlytės, g. 1933 m. Zybolių k., atsiminimai. Užrašė autorius.

¹⁵E. Užkurėlytės atsiminimai. ...

¹⁶Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 4. – V., 1988. P. 648.

¹⁷Petro Mačiekaus atsiminimai. Užrašė autorius.

mą. Susitikimui su sovietiniais partizanais Kalpokiškio vnk. savininkas ruošėsi iš anksto: Rokiškyje dirbęs sūnus Juozas parūpino ginklų. Kada naktį neprrašyti „svečiai“ ėmė laužtis pro užrakintas priebučio duris, šešiolikmetis P. Bulovo sūnus Antanas į besiveržiančius nuo aukšto metė granatą ir, matyt, kelis „raudo-nuosius“ (taip žmonės vadino sovietinius partizanus) sužeidė, nes rytą sniege prie gyvenamojo namo ir už tvarto buvo matyti daug kraujo pėdsakų. Į namą pasipylė kulku spiečius, bet, laimei, nė vieno namiškio nesužeidė. Bulovai atsišaudė¹⁸. Tą naktį sovietiniai partizanai pasitraukė, bet Bulovų sodybos nepamiršo. Vos nusiritus frontui, 1944 m. rugpjūčio 19 d. buvo suimtas Pranciškus Bulovas. Vadovaujami miliūniško Isajaus Balaboskino, dalyvavusio Bulovų sodybos užpuolime, buvę sovietiniai partizanai išgrobstė Bulovų turtą, intensyviai ieškojo jaunųjų Bulovų. Vyresnieji sūnūs Juozas (g. 1922), Jonas (g. 1926)

Juozas Baronas (pirmoje eilėje pirmasis iš kairės) Lietuvos kariuomenėje. Iš S. Bušmienės albumo

ir Antanas (g. 1928) – išėjo į partizanus. Pranciškus Bulovas Rokiškyje buvo žiauriai kankinamas ir po pusmečio, 1945 m. vasarį, nuo kankinimų mirė¹⁹.

1943 m.²⁰ ar 1944 m. pavasarį²¹ sovietiniai partizanai nušovė 1941-ųjų m. Žiobiškio sukilėlių vadą, Degsnių k. ūkininką Juozą Baroną. Pirmąsyk J. Baroną užklupo naktį miegantį klėtėlėje, bet J. Baronas apsigynė atsišaudydamas. Iš pykčio dėl nepavykusios operacijos užpuolikai padegė Baroną daržinę ir pasitraukė. Po kiek laiko, persirengę vietinės rinktinės uniforma, jie sulaukė J. Baroną pas draugę gretimame Vilemiškio k., parvedė į namus, matyt, tam, kad paimtų ginklą (neva J. Baronas namuose turėjęs kulkosvaidį), ir malkinėje nušovė²². Matyt, Degsnių ar gretimuose kaimuose sovietiniai partizanai turėjo gerų informatorių. J. Baroną parapijiečiai laidojo labai iškilmingai. Minia žiobiškėnų laidotuvių procesiją sutiko už mokyklos, Žiobiškio šile, prie Degsnių vieškelio. Procesijos priešakyje ant arklių, per pečius persijuosę puošniais ornamentuotais namų darbo rankšluosčiais, jojo per dešimt (gal šešiolika?) velionio bendražygių – 1941 m. sukilėlių. Paskui vežama karstą ėjo artimieji, giminės, gausus Degsnių ir gretimų kaimų gyventojų būrys.

¹⁸Elenos Žebrienės-Bulovaitės, g. 1932 m. Kalpokiškio vnk., atsiminimai (skelbiami knygoje).

¹⁹Elenos Žebrienės-Bulovaitės atsiminimai. ...

²⁰MGB Rokiškio r. skyriaus viršininko papulkininkio Syčiovo ir vyr. įgaliotinio Bespalovo 1950 09 10 pažyma apie 1941 m. Degsnių k. sukilėlių būrį // LIA. Baudžiamoji byla. P. 18694. L. 488–1, 2.

²¹Stasės Bušmienės-Kirstukaitės, g. 1944 m. Degsnių k., ir Julijos Staigienės-Kirstukaitės, g. 1942 m. Degsnių k., atsiminimai // VUIB RS. F. 169.

²²Ten pat.

Per gedulingas pamaldas buvo prisirinkusi pilna Žiobiško bažnyčia. Apie 3 km per mišką nuo Dėgsnių k. iki Žiobiško velionį lydėjusieji pasakojo matę už medžių besislapančius ir laidotuvių procesiją stebinčius „raudonuosius“. Laidotuvių procesijos dalyviai buvo išsigandę, tarėsi per mišką į Dėgsnius grįžti kartu dideliu būriu, kad „raudonieji“ nedrįstų užpulti.

Nors nemaža dalis šaukiamojo amžiaus žiobiškėnų vyrų nėjo į sovietinę kariuomenę, slapstėsi, 1944 m. ruduo praėjo, palyginti, ramiai, išskyrus vieną akciją rugsėjo mėn., kurios metu per kaimus ėję kariškiai tikrino sutiktų vyrų dokumentus ir nesiregistravusius varė į Žiobiškį. Mokyklos aikštėje suimtiesiems laikyti buvo įrengta didelė žeminė. Suimtieji buvo apklausinėjami, patikslinama jų tapatybė ir amžius, vyresnieji paleidžiami namo, o šaukiamojo amžiaus (18–35 metų) vyrai paimami kariuomenėn. Suimtųjų apklausoje dalyvavo vietinis sovietinis aktyvistas iš Širmiškio vnk. Pranas Dambrauskas²³.

Visus pribloškė 1944 m. Kūčių naktį trijų nužudytų ir vieno sužeisto (gyvas išliko tik atsitiktinai) Žiobiško k. Kirstukų tragedija. Liudininkų pasakojimai²⁴ atkuria apytikrį tos baisios nakties vaizdą. Daugiausia rusiškai tarpusavyje bendraujančių, bet ir lietuviškai suprantančių ir kalbančių vyrų būrys, prisistatęs kaip milicija, vėlyvą Kūčių vakarą įsiveržė į brolių Petro ir Viktoro Kirstukų gryčią Žiobiškyje. Elgėsi brutaliai: jau gulėjusiam ir iš lovos besikeliančiam Viktorui smogė per galvą, kieme sutiktam iš kaimo grįžtančiam Petruui sužalojo nosį. Ieškojo trečiojo brolio Juozo, vadovavusio 1941 m. birželio mėn. sukilėlių Žiobiško būriui ir pasitraukusio kartu su vokiečiais. Petro likimas jau buvo nulėmtas iš anksto: kada jį įvedė kambarin, pasodino ant suolo ir paėmė dokumentus, vienas iš žudikų pasakė: „Šausim kambary“, kitas paprieštaravo: „Ne, šausim lauke“. Viktoro žmonos Onos Kirstukienės manymu, jos vyro Viktoro gal būtų ir neišsivare, jeigu jis nebūtų negražiai pavadinęs vieno prie jos pradėjusio kibiti išibrovėlio. Užgirdęs tą frazę, žudikų vadas pasakęs: „Už tai eisi kartu su kitais“. Išvestus laukan brolius Petrą (g. 1911) ir Viktorą (g. 1913) Kirstukus pririšo prie vežimo ienų, šieno grįžtėmis išžabojo, kad negalėtų kalbėtis ar šauktis pagalbos. Prie ratų pririštas jau stovėjo kitos sodybos savininkas Kazys Kirstukas (g. 1890). Žudikai Žiobiškio miestelyje gana atsitiktinai suėmė iš Sarapino vienkiemio grįžtantį, pakapėję gyvenusį dar vieną Kirstuką – Joną (g. 1914). (Prieš tai ieškojo namuose, bet nerado.) Taip pat ieškojo brolių Juozo ir Jono Skukauskų. Pastarieji išsigelbėjo sušokę į po virtuvės grindimis buvusį rūšį, ant kurio durelių motina Elžbieta Skukauskienė užstatė krepšius su bulvėmis ir grindyse buvusias dureles sėkmingai užmaskavo. Brolių Skukauskų buvo ieškoma labai nuodugniai – visi namai tiesiog verste išversti.

Apie tolimesnį suimtųjų likimą papasakojo likęs gyvas Viktoras Kirstukas. Parišta ranka, lydimas medžiokliniu šau-

Juozo Barono
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė

²³Prano Mačiekiaus atsiminimai. ...

²⁴Onos Kirstukienės-Rapaitės, g. 1921 m. Močiukų k., gyv. Žiobiškyje, atsiminimai (skelbiami knygoje); Rožės Kirstukienės-Kulikauskaitės, gyv. Žiobiškyje, atsiminimai. Užrašė autorius.

tuvu ginkluoto žmonos brolio Prano Rapo (vėliau politinio kalinio), Kalėdų pirmąją dieną po pietų atėjo į Petro Mačiekiaus namus pabūti ir žaizdos perrišti (grįžti į namus ar eiti į žmonos tėviškę gretimame vienkiemyje bijojo). Buvo peršautas per petį, vėliau, žaizdai sugijus, blogai valdė vieną ranką.

Pateikiu į pirmoko mokinuko atmintį įsirežusį Viktoro Kirstuko pasakojimą: „Maniau, kad Rokiškin varys. Arklių paragina botagu, bet daugiau šeria per pečius mums, pririštiems prie ienų. Už Žiobiškio nepasuko Rokiškio vieškeliu dešininę link Vengerinės k., o patraukė tiesiog keliuku, vedančiu į „starovierų“ Juozapavos kaimelį. Pavažiavę tuo keliuku gal 200 m, ar daugiau, sustojo. Mane atrišo pirmą ir liepė eiti pakalnėn link Vingerinės upelio. Nuokalnė lygi, mėnesiena, šviesu. Tik lyg kažkas trenkė per petį, pargriuvau, kurį laiką buvau apslobęs. Atsigavau, kai čebatus nuo kojų traukė, bet neišsidaviau, kad gyvas. Vienas čebatas sunkiai nusiavė. Betraudamas žudikas net kojos nagą nuplėšė. Gulėjau kaip negyvas, tik žaizdą pirštais užspaudžiau. Prie vežimo girdėjau kažkokį triukšmą, lyg brolio balsą. Gal, pamatęs, kas darosi, bandė pasipriešinti, nes buvo labai stiprus. Rado jo lavoną peiliais subadytą: kailiniai skylėti, durta į sprandą. Girdėjau šūvius. Kažkas iš ruskių dar bėgo link manęs pažiūrėti, bet kitas sušuko: „Gotov“.

Kada viskas aprimo, pakėliau galvą, apsidairiau. Ruskiai nuvažiavę. Tuomet atsikėliau, perbridau Vingerinės upelį ir patraukiau link Sarapinų. Tenai negavęs tinkamo apavo, per Žiobiškio pievas vienomis vilnonėmis kojineis apsiavęs pasiekiau Alfonso namus“. (Alfonso Rapas, Viktoro Kirstuko žmonos Onos Rapaitės brolis, gyveno Močiekų k. vienkiemyje.)

Šių eilučių autoriui visam gyvenimui įstrigo į atmintį V. Kirstuką lydėjusio P. Rapo žodžiai: „Reikia burtis, ginkluotis, naktimis vyrams į vieną vietą suėjus budėt, nes kitaip – maskoliai po vieną mus išgnaibys“.

V. Kirstukui pasiekus Rapų sodybą, A. Rapo patėvis, senukas Antanas Raišis naktį tuoj pat nuėjo Žiobiškin pranešti Viktoro žmonai Onai. Ta atbėgo pas vyrą, o Petro ir Viktoro sesuo Stefanija nuskubėjo pažiūrėti į žudymo vietą. Rado visus tris Kirstukus negyvus, jau atšalusius. Naktį giminės bijojo važiuoti palaikų pasiimti, laukė iki praauš²⁵. Anksti rytą į Piemenėlių mišias važiavę Steponių k. žmonės, pamatę gulinčius nužudytus vyrus, išsigando ir grįžo namo²⁶. Nužudytuosius leido palaidoti Žiobiškio kapinėse. Yra žinoma²⁷, kad žudikai, pravažiavę pro Juozapavos II ir Kervelkių kaimus, apsistojo eigulio Bružo sodyboje prie Dėgsnių–Rokiškio vieškelio ir ten girtuokliavo užkašdami iš savo aukų namų prisigrobtomis dėšromis ir lašiniais. Eigulys dalį žudikų, tikriausiai, pažinojo. Gaila, kad dar prieš Atgimimą mirusio eigulio Bružo niekas neišklausinėjo ir jis paslaptį nusinešė į kapus.

Dabar, praėjus daugiau negu 55 metams nuo tų siaubingų įvykių, tenka ieškoti atsakymo į tris klausimus: a) už ką buvo nužudyti Kirstukai, b) kas juos nužudė ir c) kas iš vietinių, Žiobiškio k. gyventojų ar iš toliau atkakusių, bet gerai pažinusių Žiobiškį, naktį vedžiojo žudikus po sodybas. Tai, kad buvo pasmerkti nužudyti du 1941 m. Žiobiškio sukilėlių būrio vado Juozo Kirstuko broliai (iš jų

²⁵Onos Kirstukienės-Rapaitės atsiminimai.

²⁶Vlado Kirstuko atsiminimai.

²⁷Onos Kirstukienės-Rapaitės atsiminimai.

*Nužudytųjų
Kirstukų kapai
Žiobiškio kapinėse.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

tik Viktoras buvo sukilėlių gretose²⁸), kad buvo nužudytas sukilimo dalyvis Jonas Kirstukas²⁹ ir intensyviai ieškota brolių Skukauskų, iš kurių vienas – Juozas irgi buvo sukilėlis³⁰, rodytų, kad tai buvo susidorojimas su 1941 m. birželio mėnesio sukilėliais. Daugiausia žudikai (jų buvo 8³¹ ar kiek daugiau) tarpusavyje kalbėjosi rusiškai, nors mokėjo ir lietuviškai. Vadinas, tai buvo vietiniai Lietuvos gyventojai rusai, tarp jų galėjo būti ir lietuvių (toliau pateikti faktai patvirtina, kad tarp žudikų mažiausiai vienas buvo vietinis lietuvis). Šioje vietoje reikia prisiminti anksčiau minėtus 8 Danilaukos k. vyrus, kuriuos 1941 m. liepos mėn. areštavo Žiobiškio sukilėliai (be būrio vado Juozo Kirstuko, tarp areštuotojų buvo jo brolis Viktoras, žiobiškėnai Steponas Mikulėnas ir Leonas Dabužinskas, Povilas Žėkas ir kt.³²) ir kurie buvo sušaudyti. Vėliau, teisiant Žiobiškio sukilėlius, beveik visose jų bylose liudijo sušaudytųjų Danilaukos k. gyventojų našlės³³. Susidorojimą su Kirstukais, matyt, galima traktuoti, kaip buvusių sovietinių partizanų keršto aktą, kurį įvykdė 1943 m. sudeginto rusiško Miliūnų k. gyventojai, giminiavęsi su Danilaukos ir kitų mažesnių rusiškų kaimų sentikiais. Tarp žudikų neva buvęs atpažintas ir vienas Danilaukos k. gyventojas³⁴. Sovietinių partizanų kaltę patvirtina tokie faktai: a) Kirstukus suėmė ir nužudė organizuotas būrys, kuris prisistatė atstovaujantis milicijai; b) tokia organizuota vietinė prosovietinė jėga 1944 m. pabaigoje Rokiškyje buvo milicijos pagrindą sudarę Miliūnų raudonieji partizanai; c) vienintelis gyvas likęs Viktoras Kirstukas atpažino savo žudiką, matė jį Rokiškyje vaikstantį apsiavusį nutrauktaisiais auliniais batais; d) kad Kirstukus nužudė buvę sovietiniai partizanai, teigia ir buvęs „liaudies gynėjas“ Petras Šedys³⁵.

²⁸1941 m. sukilimo dalyvio Viktoro Kirstuko baudžiamosios bylos apžvalga // LIA. Baudžiamoji byla 17168/3.

²⁹1950 05 30 MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko pavaduotojo Serebriakovo pažyma apie dviejų 1941 m. sukilimo Žiobiškio būrio dalyvių likimą // LIA. Baudžiamoji byla 17168/3.

³⁰MGB Rokiškio aps. skyriaus tardytojo vyr. leitenanto Kocetkovo 1950 06 07 nutartis išskirti iš 1941 m. sukilimo dalyvio Stasio Žikoriaus baudžiamosios bylos tardymo medžiagą apie kitus sukilimo dalyvius // LIA. Baudžiamoji byla 17168/3.

³¹Kostas Jasinevičius. Kad niekadęs nepamirštume // Draugas. Chicago. 1996. Rugsj. 8.

³²1941 m. sukilimo dalyvio Viktoro Kirstuko baudžiamosios bylos apžvalga // LIA. Baudžiamoji byla 17168/3.

³³Ten pat.

³⁴Onos Kirstukienės-Rapaitės atsiminimai. ...

³⁵P. Šedžio atsiminimai. ...

Po Viktoro Kirstuko mirties 1990 m. apie tragiškus 1944 m. pabaigos įvykius šių eilučių autoriui teko išsiskirti su V. Kirstuko našle Ona. Pasak jos, vyras žinojęs, kas į jį šovęs. Tas pats žmogus jos vyrą, 1948 m. rudenį suimta ir du mėnesius Rokiškyje tardoma, labai terorizavęs: kai pasiprašydavęs į tualetą, tai einantį ten ir grįžtantį vis talžydavęs šautuvo buože. Net ir savo žmonai V. Kirstukas žudiko pavardės nepasakęs, bet iš jo pasakojimų žmona supratusi, kad tai buvęs lietuvis iš gretimo Vengerinės k., vokietmečiu partizanavęs Miliūnų miške, o pokariu dirbęs Rokiškio kalėjime.

Aišku, kad dviejų Kirstukų, Jono ir Viktoro, tragedijos priežastis – jų dalyvavimas 1941 m. birželio mėn. sukilime ir sovietinių aktyvistų bei sovietų valdžiai prijautusiųjų areštuose. Neaiški lieka Viktoro brolio Petro ir vyriausio amžiumi Kazio Kirstuko žūties priežastis. 1941 m. sukilime nedalyvavęs Petras Kirstukas galėjo būti supainiotas su kitu Petru Kirstuku, pravardžiuojamu Krautuvės Kirstuku (nes jo name ilgus metus buvo parduotuvė), vėliau teistu 1941 m. sukilimo dalyviu; arba jis buvo paimtas vietoje su frontu pasitraukusio brolio Juozo, vadovavusio 1941 m. sukilėlių veiksams³⁶.

Ketvirtoji auka – Kazys Kirstukas buvo tylus, į jokias politikas nesikišantis ūkininkas. Po tragedijos šių eilučių autorius yra girdėjęs kalbant (taip kalbama ir dabar, atgavus Nepriklausomybę), kad K. Kirstuko žūties priežastis – kelios jo sode gausiai derėjusios antaninės obelys, į kurių derlių savivališkai kėsindavosi miestelio paaugliai. Vienas iš obuolių paauglystėje išvytasis buvęs žudikų vedlys ir tokiu būdu atkeršijęs savo nuosavybę gynusiam ūkininkui. Kalbėdami apie vedlio asmenį, žiobiškėnai turi dvi versijas. Pasak vienos, tai jaunuolis iš rusiško Juozapavos II kaimo. Po 1956 m., kada buvo pasmerktas Stalino kultas ir pradėti iš kalėjimų paleidinėti politiniai kaliniai, įtariamasis pasikorė. Pasakojama³⁷, kad įkaušęs, braukdamas sau per kaklą skiausčia plaštaka, sugėrovams prieš mirtį kalbėjęs, kad jam dėl žiobiškėnų dabar būsią „gatava“. Šią versiją sustiprina tarp žiobiškėnų paplitęs įtarimas, kad Kirstukų žudynėse galėjo dalyvauti įtariamojo jaunuolio sesers vyras, nuo Aleksandravėlės kilęs sentikis. Senatvėje, dar sovietmečiu, jis buvo atsikėlęs į žmonos tėviškę, bet dėl smerkiančių žiobiškėnų užuominų negalėjo gyventi ir išsikėlė³⁸.

Kita versija: Kūčių naktį žudikus po Žiobiškį vedžiojo neturtingoje šeimoje Žiobiškio k. užaugęs jaunuolis³⁹.

Kirstukų žudynės pribloškė ne tik Žiobiškio parapiją. Gąsdinanti žinia paplito kur kas plačiau. Žmonės kalbėjo⁴⁰, kad neva tai sovietiniams aktyvistams buvo duota viena diena kerštui, ir guodė save, kad daugiau žudynių nebebūsią. Deja, po dviejų savaičių žudynės pasikartojo keliskart didesniu mastu: 1945 m. sausio 6–12 dienomis Žiobiškio apylinkes nuniokojo NKVD (Vidaus reikalų liaudies komisariato, rusiškai – Narodnij komisariat vnutrennich diel) kariuomenės baudžiamoji operacija, žmonių vadinama ekspedicija, apėmusi daugiausia

³⁶MGB Rokiškio aps. skyriaus tardytojo vyr. leitenanto Kočetkovo 1950 06 07 nutartis išskirti iš 1941 m. sukilimo dalyvio Stasio Žikoriaus baudžiamosios bylos medžiagą apie kitus sukilimo dalyvius // LIA. Baudžiamoji byla 17168/3.

³⁷Autoriaus girdėti ir užrašyti žmonių pasakojimai.

³⁸Kazio Mačiekiaus (1941–1987), gim. ir gyv. Močiekų k., atsiminimai. Užrašė autorius.

³⁹Autoriui pateikti Onos Kirstukienės samprotavimai.

⁴⁰Autoriaus girdėti ir užrašyti žmonių pasakojimai.

šiaurinius ir miškingiausius Rokiškio apskrities valsčius: Panemunio, Júodupės, Obėlių, Rōkiškio, Pāndėlio ir Skāpiškio. Operacija buvo nukreipta prieš nuo kariuomenės besislapstančius vyrus bei besiorganizuojančius partizanų būrius. Operacijoje dalyvavo NKVD vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos 137-asis (666 kariai) ir 261-asis (510 karių) šaulių pulkai ir Lietuvos pasienio apygardos NKVD kariuomenės 95-asis Lenino ordino pasienio būrys (pulkas)⁴¹. Nemaža dalis kareivių buvo uzbekai bei kitų Azijos tautų atstovai. Dauguma karininkų buvo rusai⁴². Sovietiniai kareiviai ir jiems talkinę besiformuojantys *skrebu* (taip žiobiškėnai vadino „liaudies gynėjus“) būriai eidami iš kaimo į kaimą ieškojo šaukiamojo amžiaus vyrų, tikrino dokumentus. Bandančius pasislėpti ar bėgančius šaudė arba badė durtuvais vietoje. Kareiviai buvo ginkluoti šautuvais ir automatais, turėjo kulkosvaidžių⁴³. Be pėstininkų, buvo raitelių būrių⁴⁴.

Didžiausia tragedija šios karinės operacijos metu įvyko Pāžasėlių k. ūkininko Juozo Gužo sodyboje. Sausio 9 d. vakare joje buvo apsistojęs 14 partizanų būrys⁴⁵. Traukdamiesi nuo Panemunio valsčiaus kaimuose siaučiančios kariuomenės, jie, matyt, tikėjosi ramiai pralaukti kito valsčiaus sodyboje. Nors buvo menkai apsiginklavę (turėjo keletą šautuvų, pistoletų), dėl nepatirties ar per didelio pasitikėjimo savo jėgomis elgėsi nedovanotinai aplaidžiai: vakare vaišinosi, o eidami miegoti daržinėje ant šieno, atrodo, net neišstatė jokių sargybų. Atsekusi pėdsakais, ankstyvą rytą sodybą apsupo kariuomenė. Tarp kareivių maišėsi ir *skrebu*. Rytą pirmasis apsuptį pastebėjo sodybos šeimnininkas J. Gužas: eidamas iš gryčios šerti gyvulių rado užremtas išorės duris. Pasižvalgęs pro langus, pamatė kareivius. Daržinėje miegoję partizanai, pajutę pavojų, bandė bėgti, bet labai nesėkmingai: iš 14 vyrų gyvi liko tik du, kiti žuvo. Daliai buvo pavykę iš apsupties žiedo prasiveržti, bet juos pakirto prie Žėkų pelkės (Paplimbalės) ant kalniuko pastatyto kulkosvaidžio ugnis. Iš žuvusiųjų prisimenami: Adolfas Jakštas, Povilas Kiauga ir Bronius Vaškevičius (g. 1925) – visi iš netolimo Palėpio k., Balys Spira iš Naujāsodės k., Silvestras Šapranauškas iš Stepōnių k., Juozas Jakštas iš Latvėlių k. ir kt. J. Jakšto lavonas buvo surastas tik vasarą pelkės krūmuose. (1945 m. sausio mėn. baudžiamosios operacijos metu nužudytų partizanų ir civilių palaikų sovietiniai kareiviai bei skrebai dar neniekino ir leisdavo artimiesiems palaidoti kapinėse.) Tie du gyvi likę laimės kūdikiai – tai Boleslovas Gužas (jo brolis Vytautas Gužas nuo 1947 m. gegužės mėn. vadovavo Žemaitijos partizanų Kęstučio apygardos operatyviniam skyriui⁴⁶) ir Vytautas Samulėnas (g. 1912), vėliau žuvęs Kalpokų k. ir palaidotas to kaimo kapinaitėse.

Kareiviai sudegino visą J. Gužo sodybą: klojimą, tvartą su gyvuliais (liko tik laukan išbėgusi karvė), gyvenamąjį namą su baldais, drabužiais, patalyne, namų apyvokos daiktais. Gužų šeima (šeimoms galva su žmona, trys suaugusios

⁴¹Pocius M. *Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas ir jo slopinimas Rokiškio apskrityje 1944–1953 m.* // Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės. – V.: Diemedis, 1999. P. 288.

⁴²Algio Deksnio, g. 1938 m. Kaune, atsiminimai. Užrašė autorius.

⁴³Eugenijos Strumskienės-Žėkaitės, g. 1930 m. Kvietiniškio k., atsiminimai; Adolfo Bulovo, g. 1923 m. Pailgių k., atsiminimai (skelbiami knygoje).

⁴⁴Pijaus Jasiūno, g. 1906 m. Moškėnų k., atsiminimai; tokį būrį, sausio 11 d. prajojantį pro Močiekų k., matė ir autorius.

⁴⁵Eugenijos Strumskienės-Žėkaitės atsiminimai.

⁴⁶Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ullevičius B. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* – Kaunas, 1996. P. 486.

*Purtulių giminės kapas
Žiobiškio kapinėse.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

dukterys ir 90 metų J. Gužo motina) liko kaip stovinti. Surištomis rankomis sodybos šeiminką J. Gužą skrebai išvežė į Rokiškį. Bijodama, kad pakely tėvo nenušautų, vyriausia duktė rogėmis vežamą tėvą pabėgomis lydėjo 15 km iki Rokiškio ir matė, kaip tėvas buvo mušamas ir gąsdinamas (statomas prie pakelės medžio ir į jį šaudoma virš galvos)⁴⁷.

Tą patį rytą du jauni vyrai – Antanas Mačiekus (g. 1924) ir Vytautas Purtulis (g. 1923) – žuvo gretimame Baranaūtiškio kaime. Abu jaunuoliai slapstėsi nuo kariuomenės A. Mačiekiaus sodyboje klojime po šiaudais išsirengtoje slėptuvėje. Kada J. Gužo sodyboje pasigirdo šūviai, abu vaikinai jau buvo toje savo slėptuvėje. Keli iš J. Gužo sodybos prasiveržę partizanai, bėgdami pro atokiau stovėjusį A. Mačiekiaus klojimą, kiek atsiplešė nuo juos persekiojančių kareivių. Kareiviams, matyt, pasirodė, kad partizanai bus pasislėpę klojime. Todėl klojimą apsupo, padegė ir pasitraukė nuo jo tik stogui įkritus. Artimieji apdegusius jaunuolių palaikus rado ant laito. Nelaimingieji, pajutę dūmus ir oro stygių, dar sugebėjo iššliaužti iš slėptuvės, bet išsiveržti iš ugnies nebeturėjo jėgų⁴⁸.

Tą pačią dieną po pietų netoli Natkuškio vienkiemio, miške prie Natkuškio–Davainišio vieškeliuko, kareiviai nušovė Lionginą Bulovą (g. 1921) iš Pailgių k., kuris su broliu Vytautu taip pat slapstėsi nuo kariuomenės. Jie turėjo išsirengę slėptuvę savo sodyboje, bet, pamatę gaisrus Pāžaselių ir Baranaūtiškio kaimuose ir bijodamiesi, kad nesudegintų ir jų namų, pasislėpė miške. Antroje dienos pusėje, manydami, kad kariuomenė jau pasitraukusi, susiruošė grįžti namo. Per sniegą išbridę į minėtą vieškeliuką, netikėtai susidūrė su kareivių būriu. Kareiviams sušukus „Stoj!“, Lionginas Bulovas pasileido bėgti atgal į miško gilumą, o Vytautas pasilenkė už eglių. Kareivių paleistos kulkos kliudė Lionginui galvą ir rankas. Vytautui pavyko pabėgti nesužeistam, nes gilyn į mišką kareiviai jo nesivijo. Pagal plėšikaujančios sovietinės kariuomenės tradicijas žudikai mirusiam (ar gal dar ir gyvam) Lionginui nuavė aulinius batus, nuo rankos nusegė laikrodį. Lion-

⁴⁷Genės Vedeikienės–Gužaitės, g. 1925 m. *Pažaselių k., atsiminimai. Užrašė autorius.*

⁴⁸Ksaverijos Lapelienės–Mačiekutės, g. 1922 m. *Baranaūtiškio k., atsiminimai. Užrašė autorius.*

gino palaikus artimieji išdrįso pasiimti tik kitą dieną⁴⁹. L. Bulovas palaidotas Žiobiškio kapinėse.

Tos pačios sausio 10 d. pavakary Stramilių k. atsiradęs sovietinių kareivių būrys apsupo Jono Pūgžlio sodyboje kūlusius žmones, suguldė juos ant žemės, iškratė ir ištardė. Nieko nepešė, kareiviai patraukė tolyn link Stramiliškio kaimo⁵⁰. Du šio kaimo ūkininko Albino Katelės sūnūs – Jonas ir Juozas – slapstėsi nuo kariuomenės. Vienas jų – Jonas tuo metu tvarte liubė gyvulius. Pamatęs arkliais atvažiuojančius kareivius, Kateliukas pasileido bėgte į mišką ir, sėkmingai išvengęs kareivių kulų, pasislėpė jame. Vaikinui pabėgti padėjo miške buvę ginkluoti draugai, šūviais sustabdydami besivejančius kareivius. Bijodamiesi nuostolių, kareiviai į mišką nelindo, o grįžo į Albino Katelės ir gretimo Antano Tučiaus sodybą (Tučių žentas Jonas Kastanauskas, kilęs iš Vengerinės k., irgi slapstėsi) ir savo įtūžį išliejo sumušdami namuose buvusias moteris. Po to, išvarę iš tvartų gyvulius, sudegino abi sodybas su visu turtu⁵¹.

Šio straipsnio autoriui, tuo metu pirmojo skyriaus mokinukui, visam gyvenimui į atmintį įsirėžė maždaug už 3 km nuo tėvų namų buvusių Stramiliškio k. sodybų gaisro pašvaistė. Buvo jau senokai sutemę, mėnesiena, prisnigta gana daug sniego, spaudė šaltukas. Už miško, į pietryčius nuo mūsų, iškilusią pašvaistę, berods, pirmoji pastebėjo mama, kuri turėjo pagrindo nerimauti, nes tėve-

Juozo Katelės išleistuvės į Lietuvos kariuomenę.

Iš kairės į dešinę: pirmoje eilėje – Emilija Tučytė ir Paulina Meilutė; antroje eilėje – Juozas Kupštas, Albinas Katelė (tėvas), Juozas Katelė, Albina Katelytė, Jonas Katelė ir Jonas Meilus; trečioje eilėje – Petras Pavarotnikas, Adelė Stašytė ir Antanas Juškevičius.

Iš kraštotyryninko Vlado Stašio archyvo

⁴⁹ Adolfo Bulovo, g. 1923 m. *Pailgių k., atsiminimai (skelbiami knygoje).*

⁵⁰ Kazimiero Matulėno, g. 1901 m., *gyv. Stramilių k., atsiminimai. Užrašė Vladas Stašys (skelbiami knygoje).*

⁵¹ Albinos Katelytės, g. Stramiliškio k., *atsiminimai; Kazimiero Matulėno atsiminimai.*

lis buvo nesiregistravęs ir slėpėsi tvarte po arklių ėdžiomis įsirengtame bunkeriuke. Išėję laukan, girdėjome iš toli ataidintį gyvulių baubimą ir žmonių šūksnius. Visus mūsų namus apėmė baimė. Mamos suklupdyti mes, vaikai, su ašaromis akyse meldėmės ir prašėme Dievo malonės, kad nelaimė aplenktų mus. Matyt, mūsų maldos buvo išklausytos: vėlyvą kitos dienos rytą (tądien tėvai manęs neleido į mokyklą) nuo Liepāvos vienkiemio Močiekų k. link vedančiu keliu iš miško išjojęs kareivių būrys ties kryžkele, iš kurios šakojosi keliukas į mūsų sodybą, sustojo, pasisukiojo lyg ką svarstydamas, ir, palikęs mūsų sodybą ramybėje, nuėjo Vilkū–Žiobiškio link.

*Lietuvos partizanas
Jonas Kastanauskas.
Iš V. Stašio archyvo*

Stramiliškio k. tragedija tą vakarą dar nesibaigė. A. Tučiaus namams sudegus, žentas Jonas Kastanauskas prisiglaudė Moškėnų k. ūkininko Jono Jasiūno sodyboje. J. Jasiūno žentas Vytautas Jakštas iš Stramilių k. šioje sodyboje, bulvių kaupe, į kurią buvo galima patekti pro užmaskuotą angą iš ratinės (*vazaunios*), buvo įsirengęs bunkerį⁵². J. Kastanauskui ir V. Jakštui būnant bunkeryje ar ratinėje, sausio 11 d. rytą sodybą užgriuvo sovietiniai kareiviai. Vieno šaltinio teigimu⁵³, J. Jasiūnas pats, ar gal nelauktų „svečių“ palieptas, karininkus pavaišinęs degtine. Šie gerdami reikalavę išduoti partizanus.

Prasidėjus kratai, partizanai bandė pro kareivius prasiveržti: J. Kastanauskas metė į ratinės tarpduryje stovinčius du kareivius granatą ir vieną ar abu sužeidė, bet, užsikirtus automatui (J. Kastanausko žmonos Emilijos teigimu, automatas ne to kalibro šoviniais buvęs užtaisytas⁵⁴), sodyboje prie krūmelių buvo sunkiai sužeistas ir pribaigtas durtuvais. Apsiavusiam tik vilnonėmis kojineis V. Jakštui grioviu pavyko nubėgti apie 2 km iki Moškėnų kalno, bet čia, netoli Romo Soko namų, nenorėdamas patekti į beprisivejančių raitų kareivių rankas, pats susisprogdino granata. Taip žuvo Petro Jakšto, Lietuvos kariuomenės kapitono, publicisto, žymaus kraštotyrininko, jaunesnysis brolis Vytautas.

Prasidėjus žudynėms, sodybos šeimininkas Jonas Jasiūnas (g. 1890) šaukdamasis pagalbos bėgo iš savo sodybos į vakarų pusę, bet netoli tenubėgusį pasivijo kareivis ir šautuvo durtuvo dūriais nužudė⁵⁵.

Susisprogdinusiojo Vytauto Jakšto sūnus, irgi Vytautas (1935–1994), savamokslis, bet profesionalaus lygio talentingas grafikas, autoriui yra pasakojęs⁵⁶, kad, nutilus šūviams, jiedu su motina Konstancija Jakštie-
nė-Jasiūnaite buvę gryčioje. Iėjęs karininkas įsakęs jiems sėdėti ir kojos iš trobos nekelti. Pro langus matę, kaip kareiviai išvarė iš tvarto gyvulius, o tvartą ir kitus pastatus padegė. Besėdint gryčioje pasidarę karšta, kažkas virš lubų pradėję traškėti ir ūžti. Motina supratusi, kad dega ir gryčia. Abu šokę nešti laukan iš ugnies apimtos trobos patalynę, drabužius, indus. Tuo tarpu kareiviai gelbėjamą turtą kieme ėmė naikinti: šautuvų buožėmis daužė lėkštes, durtuvais badę pagalves paleisdami

⁵²Emilijos Kastanauskienės-Tučūtės, g. 1921 m. Stramiliškio k., atsiminimai. Užrašė V. Stašys.

⁵³K. Matulėno atsiminimai. ...

⁵⁴E. Kastanauskienės-Tučūtės atsiminimai. ...

⁵⁵Bronislavos Pekšienės, g. 1906 m., gyv. Stramilių k., ir jos vyro Pekšio atsiminimai. Užrašė V. Stašys.

⁵⁶Vytauto Jakšto atsiminimai. Užrašė autorius.

iš jų pūkus ir vis kartoję: „Banditskaja siemjá“ („Banditų šeima“). Vienas kareivis buvęs sužeistas, visas kruvinas.

Vytautas su motina prisiglaudę pas kaimyną. Sokienė, netoli kurios sodybos V. Jakštas žuvo, pranešusi motinai apie vyro žūtį⁵⁷.

Kaimynai Kazys Čepelis, Ignas Jakuntavičius ir žuvusiojo Jono Jasiūno sūnėnas Pijus Jasiūnas padirbdino du karstus⁵⁸. Trečią dieną po partizanų žūties Romas Sokas su dviem karštais užvažiavo pas Pekšius, į roges įsisodino K. Jakštienę ir B. Pekšienę ir nuvyko į V. Jakšto žūties vietą. Sprogusios granatos lavonas buvo taip sudarkytas, kad nebuvo galima žmogaus atpažinti. Palaikus suvyniojo į paklodę ir įkėlė į karstą. Tada pasuko prie sudegintos J. Jasiūno sodybos. Duktė K. Jakštienė atvertė kniūbsčia gulėjusius tėvo palaikus: pasimatė didelę durtinę žaizdą. Tais pačiais drabužiais J. Jasiūno lavoną įkėlė į antrąjį karstą. Su dviejų žuvusiųjų palaikais R. Sokas ir abi moterys pasuko į kaimo kapinaites Moškėnų piliakalnio šlaitė. Pakeliui vis daugėjo palydinčiųjų, nors kunigas laidotuvisė nedalyvavo⁵⁹. Žuvusieji buvo palaidoti vienoje duobėje. Laidotuvisė, B. Pekšienės teigimu, dalyvavo 10–15 žmonių⁶⁰, o P. Jasiūno nuomone, – apie 40⁶¹.

J. Kastanauską (g. 1917), kilusį iš Vengerinės k., giminės palaidojo Žiobiškio kapinėse.

Rytinės Žiobiškio parapijos dalies kaimuose sovietiniai baudėjai nužudė 4 nuo kariuomenės besislapstančius vyrus ir vieną 16 metų jaunuolį. Trys vyrai žuvo Vaidlonų k.: Joną Milaknį (g. 1911) kareiviai nušovė bėgantį iš bunkerio, kitus du – irgi vaidloniškį Povilą Jasinevičių (g. 1916) ir Viktorą Kirstuką (g. 1920?) iš Kervelkių k. – suėmė ginkluotus. Pastarieji turėjo šautuvą, buvo išsikasę bunkerį miškelyje prie Vaidlonų k. ir bandė atsišaudyti. Kareiviai suimtuosius atsivarė į Vaidlonų k. ir vienoje sodyboje sovietiniai karininkai juos tardė, sodybos savininko klausinėjo, ar pažįstas suimtuosius. Šis, bijodamas, kad nesudegintų jo sodybos, nes sūnus irgi slapstėsi nuo kariuomenės, išsigynė kaimynų nepažįstas. Patardę sovietiniai karininkai nusprendė P. Jasinevičių ir V. Kirstuką sušaudyti⁶². Visi trys žuvusieji buvo palaidoti Žiobiškio kapinėse.

Miške prie Tartališkio k. sovietinių kareivių sunkiai sužeistas į galvą sausio 6 d. mirė Bronislovas Deksnys

*Emilija Kastanauskienė-
Tučytė su sūnumi
Gediminiu.
Apie 1948–1949 m.
Iš V. Stašio archyvo*

⁵⁷Pijaus Jasiūno, g. 1906 m. ir gyv. Moškėnų k., atsiminimai. Užrašė V. Stašys (skelbiami knygoje).

⁵⁸Pijaus Jasiūno...

⁵⁹B. Pekšienės atsiminimai. ...

⁶⁰B. Pekšienės atsiminimai. ...

⁶¹P. Jasiūno atsiminimai. ...

⁶²Albinos Deksnienės-Staigytės, g. 1912 m. Vaidlonų k., atsiminimai. Užrašė autorius.

(g. 1910), Tartališkio k. gyventojas⁶³. Žudikai leisgyvei aukai nuo kojų nutraukė aulinius batus ir pasišalino. B. Deksnys dar šaukėsi pagalbos, jo šauksmą girdėjo pamiškės gyventojai, bet eiti į mišką gelbėti kaimyno suaugusieji neišdrįso. Dvylikametis sūnus Bronius rado tėvą jau mirusį ir su draugu Edvardu Kirstuku rogutėmis parvežė namo⁶⁴.

Tame pačiame kaime buvo žiauriai nužudytas ir 16 metų, bet tvirto sudėjimo ir todėl atrodantis vyresnis, jaunuolis Kalašauskas: kareiviai azijiečiai, radę jį namuose, pasivarė už klojimo toliau nuo tėvų akių ir subadė durtuvais. Paveikta tragiškos sūnaus žūties po kiek laiko mirė motina. Likę gyvi tėvas ir sesuo vėliau buvo ištremti į Sibirą⁶⁵.

1945 m. sausio 6–11 d. Žiobiškio parapijos kaimuose siautėję sovietiniai baudžiamieji būriai nužudė 11 vietinių ir 12 iš gretimų Panemunio ir Pandėlio valsčių atėjusių vyrų. Beveik visi nužudytieji, išskyrus senuką J. Jasiūną ir šešiolikmetį jaunuolį Kalašauską, slapstėsi nuo karinės prievolės Raudonojoje Armijoje, kai kurie turėjo ginklą. Dalis žuvusiųjų jau priklausė partizanų būriams, pvz., Pranciškus Deksnys – Juodupės valsčiuje veikusiam Alfonso Lūžos-Tėvo vadovaujamam Lietuvos Laisvės Armijos būriui⁶⁶. Pažaselių k. žuvę Panemunio ir Pandėlio valsčių partizanai jau buvo susijungę į būrį. Stramiliškių k. J. Katelę besivejančius kareivius iš miško apšaudė žiobiškėnai partizanai Bulovai, Juozas Katelė⁶⁷ ir kiti.

Apie žiobiškėnų partizanų veiklą 1945 m. beveik neturime duomenų, nes sovietinės represinės struktūros – NKVD Rokiškio skyriaus – agentūrinis darbas dar nebuvo išplėtotas ir todėl Lietuvos ypatingajame archyve terastas tik vienas kitas 1945 m. dokumentas, kuriame minimi žiobiškėnai partizanai. Vienas tokių dokumentų – NKVD Obelių skyriaus aktas apie 5 partizanų žuvimą Šilynės k. (netoli Lukštų) ūkininko Juozo Vaičiulio sodyboje 1945 m. liepos 6 d.⁶⁸ Be sodybos šeimininko, žuvo partizanų būrio vadas Leonas Čelkys iš Skemų k., žiobiškietis Feliksas Deksnys (g. 1915) iš Vaiđlonų k., Vladas Varnas iš Ūdrupio k. ir Stepas Vaičiulis iš to paties Šilynės k. Iš akto išeitų, kad partizanai buvo tik L. Čelkys ir F. Deksnys, nes tik juodu dokumente pavadinti banditais. Be to, paimtų ginklų sąrašė tik du automatai PPŠ, vokiškas pistoletas ir 3 automato šovininės. Vadinasi, dalis žuvusiųjų buvo neginkluoti. Iš akto matyti, kad J. Vaičiulio sodyba buvo apsupta remiantis NKVD Obelių skyriaus operatyviniais duomenimis. Partizanai, užklupti daržinėje rytą pusę aštuonių, atsišaudė, bet jų padėtį apsunkino tai, kad buvo padegta daržinė. Mūšis tęsėsi tik pusvalandį. Daugiau apie būrio žuvimo aplinkybes dokumente nieko nepasakytą. „Lietuvos gyventojų genocido“ 2-ajame tome apie F. Deksnį rašoma: „susisprogdino, apsuptas NKVD kareivių ir stribų“⁶⁹. F. Deksnys buvo felčeris, palaikė ryšius tarp partizanų būrių, teikė sužeistiems partizanams medicininę pagalbą⁷⁰. Giminės F. Deksnį pa-

⁶³Lietuvos gyventojų genocidas. T. 2. 1944–1947. A–J. – V., 1998.

⁶⁴Janinos Garnelienės-Deksnytės, g. 1942 m. Tartališkio k., atsiminimai; Algio Deksnio atsiminimai.

⁶⁵A. Deksnio atsiminimai. ...

⁶⁶Pocius M. Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas ir jo slopinimas Rokiškio apskrityje 1944–1953 m. // Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės. – V.: Diemėdis, 1999. P. 280.

⁶⁷K. Matulėno atsiminimai. ...

⁶⁸Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA). F. K-1. Ap. 47. B. 1055. L. 3.

⁶⁹Lietuvos gyventojų genocidas. T. 2. A–J. 1944–1947. – V., 1998. P. 383.

⁷⁰Agnietės Daukantienės-Deksnytės, g. 1922 m. Vaidlonų k., atsiminimai.

*Partizano
Felikso Deksnio
kapas Vaidlonų k.
kapinaitėse.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

laidojo miške esančiose Vaidlonų k. kapinaitėse. Kapas ir antkapinis paminklas yra išlikę, tik nuo paminklo, manoma, skrebu, nukapotas užrašas.

1945 m. gegužės 25 d. NKVD Rokiškio apskrities skyriaus viršininko, valstybės saugumo majoro Nikitino ir vyr. operatyvinio įgaliotinio, valstybės saugumo vyr. leitenanto Prokofjevo sudarytame Rokiškio apskrityje veikiančių partizanų grupių sąraše nurodyta 360 partizanų ir pateiktas jų pasiskirstymas valsčiais⁷¹. Pasak sovietinio saugumo turėtos informacijos, Rokiškio valsčiuje buvo 30 partizanų, kurie bazavosi Miegónių, Stepónių ir Žiobiškio miškuose. Kaip atsarginis prieglobstis nurodytas Ragėlių miškas. Be to, išvardinti prie tų miškų esantys kaimai ir vienkiemiai: Miegónys, Miliūnai, Stepóniai, Vaidlónai, Lingiškis, Žiobiškis, Juodėliai, Prūsėliai, Beičiai, Ragėliai ir Dárgiai, – ir nurodyta, kad partizanų būriui vadovavo „smetoninės armijos“ leitenantas Gudas. Rokiškio valsčiaus partizanų agentūrinė byla pavadinta „Plechavičiai“.

Gretimuose Pándėlio ir Panemūnio valsčiuose buvo net 100 partizanų, kurie telkėsi Pandėlio girioje, Viršilų ir Suvainiškio miškuose. Kaip atsarginis miškų masyvas nurodyta Biržų giria. Partizanams vadovavo buvęs mokytojas, „smetoninės armijos“ atsargos leitenantas Petras Vaidakavičius.

Su bolševikine okupacija ir sovietizacija nenorėjo taikstyti ir Lietuvos jaunimo žiedas – gimnazistai. 1945 m. liepos–rugsėjo mėn. buvo išaiškinta Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje veikusi antisovietinė pagrindinė organizacija, platinusi šapirografu dauginamas antisovietines proklamacijas. Organizacijai priklausė ir 3 žiobiškėnai: Vladas Skukauskas (g. 1928) iš Žiobiškio k., Bronius Ruželė (g. 1926)

*Broniaus Ruželės
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

⁷¹NKVD Rokiškio aps. skyriaus viršininko, valstybės saugumo majoro Nikitino ir vyr. operatyvinio įgaliotinio, vyr. leitenanto Prokofjevo sudarytas „Rokiškio apskrityje veikiančių bandų – nacionalsocialistinių grupių (1945 05 25 duomenimis) sąrašas“ // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1409. L. 215–216.

iš Močiekų k. ir Eugenijus Žėkas (g. 1928) iš Kvietiniškio k. Pastarasis dirbo grūdų paruošų agentu. 1946 01 25 Karo tribunolas Panevėžyje teisė 15 šios organizacijos narių, iš kurių 13 nuteisė kalėti (beveik visi buvo nuteisti 10 metų lagerio ir 5 metus tremties) ir du išteisino. Be išvardintų žiobiškėnų, dar buvo nuteisti: Vytautas Grižas (g. 1928), Albertas Žilys (g. 1926), Rimantas Baleišis (g. 1928), Bronius Vladas Bražionis (g. 1926), Juozas Diržys (g. 1928), Albinas Galvanauskas (g. 1927), Juozas Kabitavičius (g. 1928), Jonas Kirlyys (g. 1886), Vytautas Kligys (g. 1928), Ona Krustienė (g. 1920)⁷².

Atskleidęs antisovietinę pagrindinę organizaciją Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje, NKVD Rokiškio skyrius sustiprino moksleivių sekimą. Saugumo agento, slapyvarde Basanavičius, pranešime NKVD Rokiškio skyriui 1945 m. rudenį pateikiama informacija, kad Rokiškio berniukų gimnazijoje yra nacionalistiškai nusiteikusi moksleivių grupė, kuri gailisi suimtų mokslo draugų (V. Grižo ir kt.), sistemingai veda antitarybinę agitaciją, stengdamasi diskredituoti partijos ir vyriausybės narius. Agentas išvardina 5 tos grupės narius, pirmuoju paminėdamas gimnazijos 7-tos klasės mokinį, žiobiškėną Joną Gagiškį, Mato s., g. 1928 m.⁷³ Sovietinės Lietuvos NKVD komisarui rašytame rašte Rokiškyje dirbę pavaldiniai rašo, kad imamas priemonių užverbuoti agentą iš pačios antitarybinės grupės ir, be Basanavičiaus, nurodo dar tris moksleivius šnipinėjusius agentus (jų slapyvardžius): *Šukį, Galkiną* ir *Milaknį*⁷⁴.

1946 m. sovietinis saugumas sunaikino Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje veikusią kapeliono Jono Buliausko vadovaujamą Vieningo Lietuvos Sąjūdžio organizacijos grupę, kurią sudarė apie 50 narių. Tarp suimtų ir nuteistų buvo žiobiškietė Valerija Paškauskaitė. Ši grupė platino antisovietinę literatūrą, rinko partizanams pinigų, medikamentus ir popierių⁷⁵.

1945 m. buvo partizaninio judėjimo Rokiškio apskrityje kristalizavimosi metai. 1945 m. antroje pusėje dalis nuo karinės tarnybos pavieniui ir partizanų būriuose besislapstančių vyrų legalizavosi, nes, pasibaigus karui su Vokietija ir Japonija, išnyko tiesioginė grėsmė žūti fronte. Kai kurie partizanų būrių vadai patys skatino legalizuotis tik nuo karinės prievolės besislapstančius, jokiame akcijoje nedalyvavusius jaunuolius, kad būtų išvengta bereikalingo kraujo praliejimo ir išsaugoti ateičiai potencialūs kovotojai už Lietuvos nepriklausomybę⁷⁶.

Antra vertus, stiprėjo represijos prieš partizanus: Rokiškyje stovėjo vidaus kariuomenės batalionas, valsčiuose buvo organizuojami ginkluoti būriai, kuriuos sovietinė valdžia oficialiai vadino liaudies gynėjais, o žmonės paniekiamai – *skrebais*. Toks būrys 1945 m. pradžioje susikūrė ir Žiobiškyje. Šio būrio branduolį sudarė daugiausia vietiniai: buvęs sovietinis partizanas Jonas Kairys iš Vaidlonų k., dėl sužeidimo iš Raudonosios Armijos demobilizuotas Stasys Ma-

⁷²LYA. F. K-1. Ap. 58. B. P-15728; Vytautas Grižas. *Trylikos gimnazistų byla* // Rokiškio J. Tumo-Vaižganto mokyklai – 75. – Rokiškis, 1993. P. 115–116.

⁷³1945 10 13 NKVD Rokiškio apskrities skyriaus viršininko papulkininkio Vasiljevo ir NKGB* Rokiškio aps. skyriaus viršininko kapitono Gonoboblevo pranešimas LSSR NKVD komisarui Bartašiumi // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1410. L. 143 (*Valstybės saugumo liaudies komisariatas – Narodnij komisarijat gosudarstvennoj bezopasnosti).

⁷⁴Ten pat.

⁷⁵Pocius M. *Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas ir ...* // Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės. – V.: Diemedis, 1999. P. 287–288.

⁷⁶Vlado Šimėno, g. 1922 m. *Kurkliciuų k., atsiminimai. Užrašė autorius.*

cijauskas (iš Vengerinės k.), Julius Baranauskas ir Viktoras Ramanauskas iš Šilagalio k., Antanas Vilys su sūnumi Vytautu ir broliu Broniumi iš Girelės k., Julius Juodelis⁷⁷ ir kt.

Pajutęs, kad už savo veiksmus vargu ar reikės atsakyti, Žiobiškio skrebu būrys pradėjo savavaliauti: nužudė Virsnio vienkiemio savininką Kostą Davolį (g. 1899), apiplėšė Girelės k. ūkininką Antaną Deksnį, plėšikavo ir kituose kaimuose. Tragedija Virsnio vienkiemyje įvyko 1945 m. lapkričio 15 d. vakare. Girti skrebai įsiveržė į K. Davolio namus, išsivedė šeiminką iš gryčios ir, pastatę prie klojimo, gąsdindami pradėjo šaudyti aplink. Skrebo J. Baranausko iš automato paleista serija buvo lemtinga. Buvęs „gynėjas“ P. Šedys mano, kad J. Baranauskas nušauti K. Davolio nenorėjęs, bet, būdamas girtas, „paėmęs per žemai“, t. y. per žemai nusitaikęs⁷⁸. K. Davolio dukters Julijos Kirstukienės-Davolytės nuomone, skrebai jos tėvą gąsdinę reikalaudami atiduoti auksą, kuri neva palikęs pas juos gyvenęs ir karo metais miręs motinos dėdė – amerikonas⁷⁹. Pasak kitos versijos, tarp K. Davolio ir vieno iš skrebu dar tarpukario metais buvęs konfliktas dėl radijo aparato⁸⁰.

K. Davolio žudikui J. Baranauskui tas vakaras baigėsi tragiškai: paleidęs lemtingą seriją, mesdamasis automata ant peties, antrąją seriją susivarė sau į šlaunį, nes, būdamas girtas, pamiršo pastatyti automato saugiklį. Koją chirurgai amputavo. Žmonės tai priėmė kaip Dievo bausmę žudikui, o moterys paslapčiomis dar ir kikenė, kad koja buvusi nurėžta iki pat „vyriškumo“.

Skrebu Vilių kaimynas Girelės k. ūkininkas Antanas Deksnys buvo gavęs parašutinio šilko, iš kurio turėjo pasisiuventus porą tuo metu madingų išeiginių marškinių. A. Deksnio sūnaus Alfredo nuomone, būtent tie marškiniai ir privilioję skrebus. Vieną vakarą į jų namus įsiveržęs skrebu būrys ėmė „daryti kratą“. „Kratė“ tol, kol surado minėtus marškinius ir dar nepanaudoto šilko gabalą. Be šio radinio, dar išsinešė namuose austo čerkaso ir milo ritinius, neseniai pjautos kiaulės lašinius bei mėsą ir 100 pardavimui surinktų vištų kiaušinių. „Kratiai“ vadovavęs iš tolimesnio Vaidlonų k. kilęs J. Kairys elgėsi žiauriai: ant gryčios aukšto kopėčiomis su lempa varomą šeiminką A. Deksnį gąsdino, kad jeigu lempa užgesianti, tai iš karto susilauksiąs kulkos. Kaimynai Viliai į gryčią nėjo, bet, mažiausiai vienas iš jų, buvo pastebėtas lauke. Po „kratos“ Vilių namuose dvi ar daugiau dienų buvo puotaujama⁸¹.

1945 m. pabaigoje Žiobiškio „liaudies gynėjų“ būrys buvo išformuotas: dalis „gynėjų“ pervesta į Rokiškio valsčiaus ir apskrities būrius, kiti, kaip pvz., Šilagalio k. gyventojas V. Ramanauskas, iš skrebu visai pasitraukė. Atrodo, kad būrio išformavimui, be kitų priežasčių, įtakos turėjo ir K. Davolio žūtis, nes kada J. Baranauskas pateikė prašymą dėl „liaudies gynėjo“ pensijos, jam buvo atsakyta⁸². Nors pats J. Baranauskas ir su juo buvę skrebai už K. Davolio nužudymą baudžiamojon atsakomybėn patraukti nebuvo.

⁷⁷P. Šedžio atsiminimai. Užrašė autorius.

⁷⁸P. Šedžio atsiminimai. Užrašė autorius.

⁷⁹Julijos Kirstukienės-Davolytės, g. 1938 m. Virsnio vnk., atsiminimai. Užrašė autorius.

⁸⁰Petro Davolio, g. 1933 m. Virsnio vnk., atsiminimai. Užrašė Vytautas Ikamas.

⁸¹Alfredo Deksnio, g. 1934 m. Girelės k., atsiminimai. Užrašė autorius.

⁸²P. Šedžio atsiminimai. Užrašė autorius.

1945 m. liepos 17 (ar 20) d. žuvo partizanas Juozas Katelė. Mišką krėtusi sovietinė kariuomenė užtiko partizanus besimaudančius Vingerinės upelyje ties Balsevičių sodyba Kumburių k. Juozas Katelė metėsi bėgti į vieną pusę, jo draugai – į kitą. J. Katelei susidūrimas su kareiviais buvo lemtingas.

Atrodo, kad tais pačiais metais, bandydamas pasislėpti rugiuose, netoli savo sodybos Kumburių k. žuvo Jonas Tervydis (g. 1922).

Partizanams ir besislapstantiems nuo karinės tarnybos legalizuojantis, sovietinis saugumas labai suaktyvino agentų verbavimą. Vienas tokių 1945 m. spalio mėn. užverbuotų agentų buvo Alfonsas Lūža iš Vladislāvos vnk.⁸³, įsikūrusio miškuose tarp Šeškiniškio ir Prūselių kaimų. Buvęs partizanų būrio vadas (slapyvardis Tėvas) tapo sovietinio saugumo agentu *Gandru*⁸⁴ (daugiausia rusų rašomuose saugumo dokumentuose dažnai slapyvardis iškraipomas: *Gondras*, *Gondaras*). Vėliau slapyvardis buvo pakeistas į *Maskva*⁸⁵. Saugumo agentas, vėliau ir smogikas A. Lūža, kuriam ryšius su Rokiškio saugumiečiais padėjo palaikyti brolis Bronius Lūža (slapyvardis *Šaulys*)⁸⁶, prisidėjo prie daugelio Žiobiškio, Čedasų, Juodupės ir Panemunio parapijų partizanų žūties. Pateikiame trumpą jo charakteristiką iš MGB (Valstybės saugumo ministerija – rusiškai Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti) Rokiškio apskrities skyriaus 1948 m. sudarytos pažymos apie agentus:

Lietuvos partizanas

Juozas Katelė.

Iš V. Stašio archyvo

„Per bendradarbiavimo su MGB organais laikotarpį Gandras nukreipė į operatyvinę smūgį dvi banditų grupes; to rezultatas – nukauta 13 banditų, tarp jų – du banditų vadai. Savo darbui Gandras sumaniai panaudoja veikiančių bandų dalyvius ir jų ryšius, turi didelį autoritetą banditų giminaičiams ir buožėms. Dabartiniu metu pagal parengtą planą Gandras perkeltas į nelegalią padėtį ir kartu su savo broliu įtrauktas į Žukovo bandos vidų. Darbe konspiratyvus, energingas, dvišaldystės elementų ir išdavysčių neužfiksuota. Kaip paskatinimas, 1947 ir 1948 metais Gandrui išduotas piniginis atlyginimas – 2500 rublių.“⁸⁷*

Iš pradžių, 1946 m. pirmoje pusėje, Vilniaus saugumiečiams buvo kilę įtarimų dėl A. Lūžos patikimumo, nes nepasitvirtino keli jo pranešimai apie būsimus partizanų veiksmus ir partizanai į sovietinės kariuomenės ir skrebu rengtas pasalas nepateko (matyt, partizanai ne labai A. Lūža pasitikėjo). Todėl Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pava-

⁸³MGB Rokiškio aps. skyriaus 1948 m. pažyma apie agentus // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1422. L. 108.

⁸⁴Ten pat.

⁸⁵MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita už 1949 m. liepos mėn. veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1421. L. 153.

⁸⁶MGB Rokiškio aps. skyriaus 1949 m. lapkričio mėn. veiklos ataskaita // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 246.

*Sovietiniai okupantai lietuvių partizanus raštuose ir šnekamojoje kalboje vadino banditais, o partizanų būrius – bandomis.

⁸⁷MGB Rokiškio aps. skyriaus pažyma apie agentus // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1422. L. 108.

duotojas generolas-majoras Kapralovas MVD Rokiškio aps. skyriaus viršininkui papulkininkui Vasiljevui 1946 07 02 adresuotame laiške reikalauja kruopščiai patikrinti A. Lūžą ir „po to spręsti jo tolesnio panaudojimo arba, kaip dvideidžio agento, arešto klausimą“⁸⁸. Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) esančiuose dokumentuose detalai aprašyta, kaip A. Lūža buvo tikrinamas. Tų pačių metų liepos 29 d. jam buvo duota užduotis per 5 dienas organizuoti Povilo Kumpicko arba Antano Blėkos būrių partizanų apsvaiginimą – pagirdyti juos degtine su įmaišytu migdomuoju vaistu – veronaliu. Tam tikslui gavo 4 l tokios degtinės. A. Lūža jau po dviejų dienų susitiko su keturiais P. Kumpicko būrio partizanis ir įkalbėjo juos rugpjūčio 1 d. naktį praleisti miškelyje greta savo tėviškės. Į sutartą vietą, apsuptą kariuomenės ir apstatytą kareivių pasalomis, rugpjūčio 1 d. pirmą valandą nakties atėjo penki partizanai, kuriems vadovavo iš gretimo Šeškinišio k. kilęs Petras Deksnys, žmonių pravardžiuojamas *Čajumi* (iki A. Lūžai legalizuojantis, P. Deksnys partizanavo A. Lūžos vadovaujama būryje). LYA dokumente rašoma, kad „dėl kai kurių agentūrinių sumetimų ir sunkumų rugpjūčio 1 d. banda nebuvo likviduota“⁸⁹.

Pakartotiniam užduoties vykdymui A. Lūža gavo 5 l su veronaliu sumaišytos degtinės⁹⁰. Rugpjūčio 6 d. pas A. Lūžos kaimyną, irgi Lūžą, atėję partizanai buvo apsupti, bet, kaip rašoma MVD Rokiškio aps. skyriaus ataskaitoje, „išeinant banditams iš namo, kovotojai į pastaruosius paleido ugnį, tačiau dėl raudonarmiečių netaiklumo ir pasimetimo banditams pavyko pabėgti“⁹¹. Toje pačioje ataskaitoje pažymėta, kad „vėlesnės agento pastangos nustatyti, kur yra banda, ir įvykdyti trečią vilionę kol kas rezultatų nedavė“⁹². Po šio patikrinimo MVD vadovybei Vilniuje, atrodo, nebeliko abejonių dėl A. Lūžos, kaip agento, patikimumo.

1946 m. rugpjūčio mėn. buvo sunkiai sužeistas partizanas Vytautas (Vitolas) Deksnys iš Mitragalio k., kuris po kelių mėnesių mirė, nors ir buvo rūpestingai slaugomas namuose ir Stepónių k. pas Masį. Artimieji ir kaimynai V. Deksnį slapta palaidojo Mitragalio k. kapinaitėse. Laidotuvėse dalyvavo ir A. Lūža. Po kurio laiko atvykę skrebai suvarė mitragaliečius į kapinaites, atkasė V. Deksnio palaikus ir, įsitikinę žuvusiojo tapatybe, paliko jį ramybėje. Mitragaliečiai, kurie neturėjo jokio pagrindo įtarti A. Lūžą, niekaip negalėjo suprasti, iš kur skrebai sužinojo apie slaptas laidotuves⁹³. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, V. Deksnio sesuo Vlada Griškėnienė-Deksnytė brolio palaikus perlaidojo Jūodupės kapinėse.

Po brolio laidotuvių Vlada Deksnytė buvo suimta, tardoma ir 1946 12 20 Karo tribunolo nuteista 5 metams kalėjimo už ryšius su brolio partizanų grupe, už sužeisto brolio aplankymą partizanų stovykloje, jo slaugymą ir slaptų laidotuvių organizavimą⁹⁴.

MVD Rokiškio apskrities skyriaus 1946 m. rudens ataskaitose dažnai pasi-

⁸⁸Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo generolo-majoro Kapralovo laiškas Lietuvos SSR MVD Rokiškio aps. skyriaus viršininkui papulkininkui Vasiljevui // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1415. L. 40.

⁸⁹MVD Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1946 m. rugpjūčio mėn. veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1415. L. 106.

⁹⁰Ten pat.

⁹¹Ten pat.

⁹²Ten pat.

⁹³B. Deksnio atsiminimai.

⁹⁴Pažyma apie archyvinę tardymo bylą Nr. 29404/3 // LYA. F. K-1. Ap. 47. B. 1409. L. 135.

1946 m. sovietinių Rokiškio saugumiečių sudaryta veikiančių partizanų grupių schema // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1413.

taiko Petro Deksnio pavardė ir minimas jo vadovaujamas 8 partizanų būrys. P.vz., tų metų lapkričio 13 d. vakare P. Deksnio vadovaujami partizanai iš Papartytinės k. gyvenančio Rokiškio aps. valstybinio banko darbuotojo Meilaus konfiskavo kiaulę ir, pasikinkę Meilaus arklį, ją išsivežė į Steponių mišką. MVD Rokiškio valsčiaus viršininko vyresniojo leitenanto Bepalovo vadovaujama operatyvinė kariuomenės grupė, naršydama Steponių mišką, surado du bunkerius su išdrotos kiaulės mėsa, bet partizanų neužtiko⁹⁵.

Siekiantiems sunaikinti P. Deksnio vadovaujamus partizanus, sovietiniams saugumiečiams pavyko į būrį įterpti vidaus agentą, slapyvarde Šarūnas. Šiuo naujoku partizanai, matyt, visiškai pasitikėjo, nes davė jam ginklą. Be to, kažkodėl jam buvo patikėtas ir ryšio per slaptavietę palaikymas su čedasiškių partizanų A. Blėkos būriu. Apie P. Deksnio būrį MVD Rokiškio skyriui taip pat pranešinėjo neseniai užverbuotas Juodupės valsčiaus gyventojas, buvęs 1941 m. birželio mėn. sukilėlis ir policininkas, o pokariu – partizanas, kuriam MVD suteikė Žaibo slapyvardį. MVD Rokiškio aps. skyriaus vertinimu, Rokiškio ir Juodupės valsčiuose

⁹⁵MVD Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Bogomolovo ir jo pavaduotojo valstybės saugumui Kvitko aiškinamasis raštas Lietuvos SSR vidaus reikalų ministrui generolui majorui Bartašiūnui apie operatyvinę padėtį ir agentūrinį-operatyvinį darbą kovojant su banditizmu ir antisovietiniu pogrindžiu Rokiškio apskrityje 1946 m. lapkričio mėn. // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1415. L. 134.

veikusi P. Deksnio partizanų grupė (jai buvo užvesta agentūrinė byla „Žudikai“ – rus. „Ubijcy“) pastaruoju metu aktyvumu nepasižymėjo⁹⁶. Tam, matyt, turėjo įtakos ir P. Deksnio noras legalizuotis svetima pavarde. Iš agento A. Lūžos pranešimų MVD Rokiškio skyriui matyti, kad 1946 m. lapkričio 27 d. P. Deksnys kreipėsi į tuomet legaliai gyvenusį A. Lūžą ir prašė parūpinti dokumentus Stonkaus pavarde, bet palikti tikrus vardą ir tėvavardį, nes noris išvykti į Šiaulius ir ten įsidarbinti. A. Lūža pažadėjo gauti reikiamus dokumentus iki gruodžio 1-os ar 2-os dienos ir dar pasisiūlė P. Deksnį palydėti iki Rokiškio geležinkelio stoties⁹⁷.

Pasitikėjimas kaimynu ir buvusiu partizanų vadu A. Lūža P. Deksniumi kaimo gyvybę. Prie MVD Rokiškio aps. skyriaus aiškinamojo rašto LSSR vidaus reikalų komisarui Bartašiūnui pridėtoje pažymoje nurodyta, kad P. Deksnį gruodžio 3 d. nužudė MVD Juodupės valsčiaus skyriaus būrys⁹⁸. Galėjo būti ir kitaip: P. Deksnį nužudyti galėjo ir pats A. Lūža (*Gandras*), nes tai padaryti buvo sutikęs. Minėtame aiškinamajame rašte rašoma: „*Bandos vadui Deksniumi fiziškai sunaikinti paruoštas agentas smogikas Gandras. Pastarasis yra legalizuotas banditas, anksčiau pats buvo bandos, į kurią įėjo Deksnys, vadas. Gandras fiziškai stiprus ir sutiko sunaikinti Deksnį*“⁹⁹.

Legalizavimu besirūpinantį ir visiškai pašnekovu, kaip buvusiu partizanų, pasitikintį P. Deksnį A. Lūža smulkiai išklausinėjo apie P. Deksniumi žinomus partizanus, jų buvimo vietas. Ką tik cituotame aiškinamajame rašte pažymima, kad P. Deksnys Gandrui (A. Lūžai) papasakojo apie 1946 m. lapkričio mėn. Čedasuose žuvusio A. Blėkos būrio ir kitų partizanų susiskirstymą į grupes, jų būsimo žiemojimo vietas. Iš P. Deksnio išgautos informacijos Gandras išvardina šiuos partizanus¹⁰⁰:

1 grupė: Petras Andriuškevičius [iš Izdūniškio k.]*, grupės vadovas; Vladas Vikonis [iš Stumbrių k.] ir Petras Riūka [iš Dąrgių k.]. Partizanai bunkerio neturi, gyvena Izdūniškio ir Stepionių k. daržinėse.

2 grupė: [Jonas] Bulovas, grupės vadovas iš Kalpėkiškio vnk.; [Alfonas] Gasiūnas [– Gončis] iš Juodupės vls. Mažučių k.; [Petras] Lapašinskas iš Kalnėliškių k.; [Kostas] Dubauskas [– Vilkas]; [Juozas] Navickas. Partizanai slapstosi Stepionių miške.

3 grupė: [Viktoras] Tinkūnas, grupės vadovas. Grupę sudaro 6 A. Blėkos būrio partizanai. Grupė įsikūrusi Suvainiškio miške.

4 grupė: Liauška, grupės vadovas. Grupę sudaro 4 partizanai, kurie turi bunkerius Grubū ir Pągrūbio miškuose.

5 grupė: Stepas Juodelis, grupės vadovas; Alfonsas Kalpokas ir Zolba iš Deksnio būrio; Antanas [pavardė nežinoma]. Partizanai įsikūrę Danilaukos miške.

6 grupė: Antanas Varnas, grupės vadovas [iš Ūdrupio k.]; [Juozas ir Antanas] Bulovai [iš Kalpėkiškio vnk.]; [Stepas] Mikulėnas [iš Žiobiškio]. Partizanai įsikūrę Danilaukos k. apylinkėse.

MVD Rokiškio skyrius galėjo tik džiaugtis savo agento A. Lūžos pateikta informacija. Vargu ar suimtas ir tardomas P. Deksnys būtų tiek išdavęs, kiek savo noru išsipasakojo partizanų „draugui“ ir „bendražygiui“.

⁹⁶Ten pat. L. 135–136.

⁹⁷Ten pat. L. 136.

⁹⁸Ten pat. L. 137.

⁹⁹Ten pat. L. 136.

¹⁰⁰Ten pat. L. 136–137.

*Laužtiniuose skliaustuose autorius pateikia papildomos informacijos, kurios dokumente nėra.

Po metų nuo anksčiau aprašytos Viřsnio vnk. šeimininko K. Davolio žūties šią nuošalią sodybą 1946 12 12 vėl aplankė nelaimė. Kareivių būrys, atrodo, atsitiktinai užėjo į sodybą, kurioje jau tris dienas laikėsi 3 partizanai: Stepas Mikulėnas, Lapašinskas ir Juozas Varnas – Genys iš Ūdrupio k. Kieme sutikęs Marijoną Davolienę (g. 1901), kareivių būrio vadas paklausė, ar sodyboje nėra pašalinių. M. Davolienė atsakė, kad nesą. Einanti pro duris į gryčią leitenantą partizanai peršovė. S. Mikulėnui ir Lapašinskiui pavyko pabėgti (prarado tik rankinį kulkosvaidį), o J. Varnas žuvo¹⁰¹. Įsiutę kareiviai sudegino gyvenamąjį namą, o M. Davolienę suėmė, palikdami vienišus 14 metų sūnų Petrą ir 7 metų dukterį Julę. Karo tribunolas Panevėžyje M. Davolienę 1947 02 06 nuteisė 8 metams kalėjimo¹⁰².

1946 m. gruodžio 1 d. Rokiškio apskrityje veikė 5 MVD Rokiškio aps. skyriui žinomos partizanų grupės, kuriose buvo 67 partizanai, be to, per lapkričio mėn. papildomai išaiškinta dar viena 7 asmenų Mikulėno partizanų grupė. 15 partizanų slapstėsi pavieniui. Iš viso apskrityje buvo 89 partizanai ir 41 asmuo, priklausęs pagrindinėms organizacijoms, t. y. su sovietų valdžia aktyviai kovojo 130 žmonių¹⁰³. 1946 m. gruodžio 1 d. visą centralizuotoje įskaitoje esantį Rokiškio apskrities „agentūrinį-informacinį aparatą“ sudarė 4 vidaus agentai, 11 „maršrutinių“ agentų“ ir 185 informatoriai¹⁰⁴, t. y. 200 sovietiniam saugumui slaptai dirbančių žmonių, kurie veikė prieš 89 partizanus ir 41 patriotinių organizacijų narį. Be to, per lapkričio mėn. registracijai į Vilnių pasiūstos 38 informatorių ir vieno agento kandidatūros¹⁰⁵.

Tarp 74 MVD Rokiškio aps. skyriaus įskaitoje buvusių organizuotų partizanų žiobiškėnų buvo 11, t. y. 14,9% visų Rokiškio aps. partizanų. Kadangi tuo metu Rokiškio apskrityje buvo 10 valsčių, o Žiobiškio parapija tesudarė vieno iš jų – Rokiškio valsčiaus – tik apie pusę teritorijos, tai išeitų, kad žiobiškėnų partizanų buvo apie 3 kartus daugiau negu vidutiniškai visoje Rokiškio apskrityje. Pilietiškai aktyvūs žiobiškėnai buvo ir 1941 m. birželio mėn.: jie suformavo net du sukilėlių būrius (Žiobiškio ir Dėgsnių). Matyt, tokiam pilietiniam aktyvumui įtakos turėjo iškilioms asmenybės Žiobiškio klebono Povilo Paškevičiaus pastoracinė ir visuomeninė veikla. Pokario metais P. Paškevičius palaikė ryšius su iš Žiobiškio parapijos kilusiais partizanais (broliais Bulovais ir kitais), klausė jų išpažinčių. 1948 m. pradžioje kunigą P. Paškevičių sekė net du agentai, kurių slapyvardžiai *Domovas* (jis lankydavosi Rokiškio klebonijoje ir girdėdavo ten suvažiavusių kunigų atvirus pokalbius) ir *Jakštas* (pastarasis su motina gyveno Zybolių k., pirmaisiais pokario metais slapstėsi; kunigas P. Paškevičius yra vieną ar daugiau kartų lankęsis pas agento motiną, norėdamas išklausti besislapstančių Zybolių k. vyrų išpažinčių, nors Zyboliai Žiobiškio parapijai nepriklausė)¹⁰⁶. Galimas dalykas, kad ku-

¹⁰¹J. Kirstuko, g. 1932 m. Kervelių k., atsiminimai.

¹⁰²Lietuvos gyventojų genocidas. T. 1. 1944–1947. A–J. – V., 1998. P. 380.

¹⁰³MVD Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Bogomolovo ir jo pavaduotojo valstybės saugumui majoro Kvitko aiškinamasis raštas LSSR vidaus reikalų ministrui generolui Bartašiūnui ... // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1415. L. 134–135.

¹⁰⁴Ten pat. L. 135.

¹⁰⁵Ten pat. L. 135.

¹⁰⁶MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Župikovo ataskaita apie agentūrinę-operatyvinę veiklą tarp dvasininkų per 1948 m. sausio mėnesį // LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 2669. L. 75–76; MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Župikovo ataskaita apie agentūrinę-operatyvinę veiklą tarp dvasininkų per 1948 m. vasario mėnesį // Ten pat. L. 77–78.

nigo P. Paškevičiaus iškėlimas iš Žiobiškio 1948 m. vasarą išgelbėjo jį nuo baudžiamosios bylos ir kalėjimo.

1946 m. gruodžio mėn. 1 d. partizanavo šie žiobiškėnai: broliai Jonas, Juozas ir Antanas Bulovai iš Kalpokiškio vnk., Jonas Katelė iš Stramiliškio k., Petras Andriuškevičius iš Izdūniškio k., Kazys Kirstukas iš Žiobiškio k., Julius Šiulys iš Ráišių k., Vilhelmas Milaknis iš Mitragalio k., Petras Deksnys iš Šeškinišio k. (gruodžio 3 d. žuvo), Vladas Vikonis iš Stumbrių k. ir žiobiškėno Prano Kirstuko žentas Steponas Mikulėnas. Prie aštuonių žiobiškėnų partizanų žūtis, kaip matysime vėliau, vienaip ar kitaip yra prisidėjęs sovietinio saugumo agentas ir smogikas Alfonsas Lūža.

1944 m. rugpjūtį buvusiams Miliūnų sovietiniams partizanams areštavus ūkininką Pranciškų Bulovą iš Kalpokiškio vnk., trys vyresnieji jo sūnūs pradėjo slapstyti: iš pradžių turėjo išsikasę bunkerį savo sodyboje, daržinėje¹⁰⁷, vėliau, namuose darantis nesaugu, laikėsi aplinkiniuose kaimuose ir vienkiemiuose, daugiausia miškingoje pietinėje ir rytinėje Žiobiškio parapijos dalyje. Straipsnio autorius prisimena Bulovėlių (taip juos vadino žmonės), Kateliukų (vienas jų – Juozas – žuvo 1945 m. liepos mėn.), Kazio Kirstuko (1944 m. Kūčių naktį nužudyto Petro ir sužeisto Viktoro Kirstuko jaunesniojo brolio) apsilankymus tėvų sodyboje 1945–1946 m. žiemą. Partizanai buvo ginkluoti: turėjo šautuvų ir automatinių ginklų. Atėję gryčioje apšildavo, mama juos pavalgydindavo, įdėdavo duonos ir ko nors mėsiško. Įsiminė du partizanų pasakojimai: apie vilkus ir apie dingusią duoną.

Naktį beeidami mišku susitikę vilkų rują. Vilkai sutūpę pusračiu ir nesitraukia iš kelio. Šauti partizanai nenori, kad neišsiduotų kur esą. O vilkai į gąsdinimus nekreipia dėmesio – tupi. Tik žiebtuvėliais pradėjus į akis vilkams spiginti, ruja davė kelią.

O su duona buvo tokia istorija. Su mamos į maišelį įdėtu kepalu duo-

Būsimieji partizanai (iš kairės) Juozas, Jonas ir Antanas Bulovai. Apie 1931 m. Iš E. Žebrienės-Bulovaitės albumo

Partizanai Jonas Bulovas (kairėje) ir Antanas Žeižys. Tarp jų stovi (iš kairės) Akvilė Valickaitė ir Paulė Styrienė-Vasiliauskaitė. Apie 1945 m. Iš E. Žebrienės-Bulovaitės albumo

¹⁰⁷Elenos Žebrienės-Bulovaitės atsiminimai. Užrašė autorius.

nos partizanai užsuko į už puskilometro esančią Rapų sodybą. Lauke ant palangėje stovėjusio suoliuko pasidėję maišelį su duona, visi suėjo į gryčią. Kai po kurio laiko susiruošė eiti toliau, maišelio su duona neberado. Partizanams kilo įtarimas, kad juos seka kareiviai ar skrebai, ir jie greitai pasišalino iš sodybos. Ryte Rapai rado maišelį su duona šunų už gryčios į griovį nuvilktą. Po kiek laiko teta Akvilė Rapienė (tėvelio sesuo) pagyrė mūsų rūgštį: skani buvusi duona.

Tą žiemą Vladas Vikonis iš Stumbrių k. ir nuo Obėlių kilęs, bet žiobiškietę žmoną turėjęs Žaržojus mūsų klojime buvo apsistoję net keletui savaitių. Apsiginklavę buvo tik pistoletais. Vakarais ateidavo į gryčią pasišildyti ir šilto viralo užsėbėti. Sakydavo, kad labiausiai pasiilgstą skystimo. Mama klausdavo, ar nesusąlą naktį. Partizanai sakydavo, kad įsirausia į šiaudus ir būna šilta kaip po duknomis. Prašyti kokių nors antklodžių apsikloti partizanai vengė, kad, kareiviams ar skrebams užklupus, nebūtų įrodymų apie partizanų rėmimą. Dėl tos pačios priežasties ir klojimas nebuvo rakinamas. Nors partizanus remti tėvai laikė elementaria žmogiška pareiga, bet labai bijojo, kad sodyboje partizanai nebūtų užklupti, ypač dėl keturių mažamečių vaikų. Mamai nuo įtampos net nuolatiniai galvos skausmai buvo prasidėję.

Partizanus kiek išgalėdami rėmė absoliuti dauguma žiobiškėnų. Antai, Birutė Mališauskienė-Vikonytė, su tėvais gyvenusi Ráišių k., prisimena, kaip ją, mokinukę, susiruošusią neva tai grybauti, tėvai siūsdavo su maisto pintine į Kurkliečių mišką. Ten prie melioracijos griovio augusiame tankiame eglynėlyje ji vardu pašaukdavus partizanaujantį kaimyną Julijų Šiulį ir jam ar jo draugams atiduodavus maistą¹⁰⁸.

Partizanų rėmėja ir ryšininkė Eugenija Strumskienė-Žėkaitė ir Kvietiniškio k. autoriui yra pasakojusi¹⁰⁹ apie vaišes per 1946 m. Velykas pas gretimame Vilkāgirio k. gyvenusius Ablėnus (Obelėnus). Šios sodybos šeimininkės užkviesta, rado prie stalo besivaišinantį Panemūnio parapijos partizanų būrį: Danielių Šapranaušką su žmona, jo brolių Bronių, Boleslovą Gužą, Samulėnus.

Tokių pavyzdžių galėtumėme pateikti begalę. Kiekvienas ūkininkas jautė pareigą pavalgydinti ir maistu ar drabužiais sušelpiti pažįstamus partizanus. Suprantama, su nepažįstamais partizanais, bijantis provokacijų, ypač vėlesniais metais, buvo elgiamasi atsargiau. Žiobiškio parapijoje gal būtų atsiradusios 20–25 šeimos, kurios nebūtų rėmusios partizanų ar būtų buvusios jiems pavojingos. Tai viena kita komunistuojanti šeima, Juozapāvos II k. sentikiai, taip pat skrebų šeimos (dalis tų šeimų neturėjo vietinių šaknų, tarpukario metais buvo atsikėlusios iš kitur).

Anksčiau minėta Eugenija Strumskienė-Žėkaitė savo atsiminimuose¹¹⁰ pasakoja apie atsidavusius partizanų ryšininkus ir pagalbininkus: anksti nuo peršalimų teikiant pagalbą partizanams mirusį Kazį Žėką iš Paplūmbalės k. ir kaimynę Akvilę Kvederavičienę-Vilčinskaitę iš Kvietiniškio k., apie visokias konspiracines gudrybes, sutartus perspėjamuo-

¹⁰⁸ *Birutės Mališauskienės-Vikonytės, gyv. Zumbrickāvoietės vnk., atsiminimai. Užrašė autorius.*

¹⁰⁹ *Iš Eugenijos Strumskienės-Žėkaitės pasakojimų autoriui.*

¹¹⁰ *Eugenijos Strumskienės-Žėkaitės atsiminimai (skelbiami knygoje).*

sius ženklus, kuriuos Eugenija ir jos artimieji naudojo savo sodyboje, kad apsaugotų partizanus nuo kareivių ar skrebu pasalos. E. Strumskienė-Žėkaitė savo atsiminimuose rašo, kad „buvo ir tokių, kurie labai įtartinais domėdavosi; tai partizanai pagrasindavo, kad reikia mažiau žinoti ir matyti“¹¹¹. Šioje vietoje dėl objektyvumo būtina pridurti, kad ir bausdavo. Pateiksiu tris iš vaikystės man žinomus atvejus.

Močiėkų k. ūkininkas Petras Žukauskas, kilęs iš Čedasų parapijos Daliėčių k., buvo iki kaulų smegenų lietuvis patriotas, bet nemokėjo savo patriotizmo slėpti: viešai džiaugėsi lietuviais partizanais, pasakojo, kad gerai ginkluotus Bulovėlius sutikęs savo miškelyje ir pan. Suprantama, tokia informacija per saugumo agentus (pvz., po agentą buvo gretimuose Širmiškio ir Vilkų kaimuose) galėjo pasiekti Rokiškį. Partizanai už tokias kalbas P. Žukauską „pauklėjo“. Apie „auklėjimą“ su nuoskauda P. Žukauskas yra pasakojęs straipsnio autoriui: jam partizanai grasinę, gąsdinę, kad sušaudysią kaip išdaviką, jis atsiklaupęs ant kelių prašęs dovanoti; partizanai jį prisaikdinę daugiau apie kur nors sutiktus partizanus niekam nepasakoti. Už bausmę partizanai išsivežę mėsą, kumpius, lašinius, drabužius, susirinę net motinos senovines pasogines skaras, už kurias ir po daugelio metų P. Žukauskas negalėjo atleisti partizanams.

Gana paplitusi fizinė partizanų bausmė buvo užpakalio tarkavimas bulvine tarka ir kraujuojančios žaizdos pabarstymas druska. Tokia bausmė neluošino, bet baudžiamąjį žemino ir kėlė didelį fizinį skausmą. Taip už per didelį smalsumą (be jokių blogų kėslų) buvo nubaustas Avietynės vnk. šeimininkas. Tokia bausmė buvo patekusi net į mokinių folklorą: Žiobiškio pradinės mokyklos mokinukai apie vieną nemėgstamą mokytoją buvo sudėję ketureilį, kurio dvi paskutinės eilutės skambėjo taip: „Atvažiava trys miškiniai, nutarkava jai š...į“.

Trečiasis atvejis galėjo baigtis tragiškai. Istorija tokia: iš Laukeliškio vnk. ūkininko Mato Tininio partizanai savavališkai paėmė maisto produktų, dar kažką. M. Tininis pasiskundė Rokiškio milicijai, matyt, išvardindamas ir apsilankiusius pažįstamus partizanus. Tai sužinoję partizanai pagrasino M. Tininiui nedovanosią.

M. Tininis nuo partizanų ėmė slapstyti: naktimis namuose nenakvojo, glaudėsi pas kaimynus. Šie priglausdavo ir M. Tininį, ir partizanus bijodamiesi tik vieno: kad partizanai neužeitų M. Tininio. Antanavos vnk. šeimininkė Emilija Meškelytė autoriui yra pasakojusi tokį epizodą¹¹²: rudenio, jau sutemus, pas juos užėję partizanai vakarieniavo. Emilija pamatė gryčios pašale atskubantį nakvynės prašytis M. Tininį. Emilija suskubo išeiti laukan ir perspėti kaimyną, kad neitų į vidų. Tas, pasiprašęs nakvynės ant šieno, pasislėpė daržinėje. Pasistiprinę partizanai susiruošė nakvoti į tą pačią daržinę, kurioje tūnojo M. Tininis, bet, laimei, neradę kopėčių (pasislėpėlis jas buvo užsitraukęs ant šieno prėslo), išėjo kitur.

Su sovietinio saugumo bei skrebu informatoriais ar net įtariamais tuo užsiimant partizanai elgėsi griežtai. Žiobiškio parapijos kaimuose dėl tokių ar panašių motyvų buvo nužudyti 5 žmonės ir vienas dingo be žinios. Atrodo, kad partizanų požiūriu daugiausia motyvuotas buvo Vengerinės k. gyventojų

¹¹¹Ten pat.

¹¹²Emilijos Meškelytės, gyvenusios Antanavos vnk., atsiminimai. Užrašė autorius.

Stasio Macijausko (g. 1923) nužudymas 1946 m. rudenį. Šis vyriškis buvo mobilizuotas į sovietinę kariuomenę, kautynėse prie Kuršo sunkokai sužeistas. Demobilizavęsis ir grįžęs į tėviškę, įstojo į skrebu būrį, bet po kurio laiko dėl atsinaujusių žaizdų iš būrio pasitraukė ir apsigyveno pas tėvus¹¹³. Partizanai įtarė (ar turėjo duomenų), kad S. Macijauskas šnipinėja partizanus. Be kitų partizanų, egzekucijoje dalyvavo S. Mikulėnas ir Lapašinskas¹¹⁴. Iš amžininkų pasakojimų atkuriamos tokios S. Macijausko nužudymo aplinkybės: S. Macijauskas nuo partizanų pasislėpė pakrosnyje, partizanų klausiamas apie sūnų tėvas tvirtino, kad sūnaus nesą namuose; netikėdami tėvu partizanai pradėjo tėvą mušti. Pagailėjęs mušamo tėvo, S. Macijauskas išlindo iš pakrosnio ir buvo nušautas, kartu už melavimą buvo nužudytas ir tėvas – irgi Stasys Macijauskas (g. 1884 m., kilęs iš Obelių vls.)¹¹⁵. Pasak kitos versijos¹¹⁶, tėvas, būdamas fiziškai labai stiprus, su kirviu šokęs ginti sūnaus ir buvęs nušautas. Po šio įvykio viešoji kaimo nuomonė vyresniojo Macijausko nužudymą vertino neigiamai. Partizanų būrio vadas nuosprendžio vykdytojams turėjęs priekaištų: „Nereikėjo to senio liesti“¹¹⁷.

Kitas partizanų nužudytas žiobiškėnas buvo Dėgsnių k. gyventojas Jonas Mikalkevičius, Mikalkevičių augintinis, gimęs ir vaikystę praleidęs Baranaūtiškio k. ūkininkų Purtulių šeimoje. 1941 m. J. Mikalkevičius tarnavo kariuomenėje ir, prasidėjus karui, kartu su sovietine kariuomene pasitraukė į Rusiją. Fronte praleido visą karą: gynė Leningradą, kovėsi kitose vietose, buvo kelis kartus sužeistas. 1946 m. kovo mėn. buvo demobilizuotas. Trys partizanai iš P. Deksnio būrio mirties bausmę įvykdė naktį iš lapkričio 13 d. į 14 d. J. Mikalkevičius buvo Komunistų partijos narys, turėjo sovietinėje milicijoje neregistruotą pistoletą¹¹⁸. Partizanų įvykdytos mirties bausmės motyvai nėra aiškūs. Galimas dalykas, partizanai įtarė, kad J. Mikalkevičius yra gavęs užduotį juos šnipinėti, nors tai patvirtinančios kokios nors informacijos LYA rasti nepavyko. O gal tai buvo tik bausmė už penkerių metų tarnybą sovietų kariuomenėje?

Visą Žiobiškio parapiją sukrėtė 1941 m. birželio mėn. sukilėlio Klemento Kirstuko iš Kervalkių k. nužudymas 1946 metų kovo mėn. Grįžus bolševikams į Lietuvą, K. Kirstukas kokius metus partizanavo, o vėliau, pasinaudojęs amnestija, grįžo į legalų gyvenimą. K. Kirstukas buvo vedęs dar karo metais sovietinių partizanų nužudyto Juozo Barono seserį Albina, augino dvi mažametes dukteris. Du nepažįstami žudikai (lauke liko visas jų būrys) į Kirstukų gryčią įsiveržė vėlyvą vakarą, kada Kirstukai jau buvo sugulę miegoti. Jie norėjo K. Kirstuką išsivesti laukan, bet jis jiems nepakluso, liko gulėti lovoje, pasakęs: „Ką ruošiatės daryti, darykite čia“. Rankose jis laikė jauniausią pusantrų metų dukterį Stasė. Žudikai ėmę malkomis daužyti jam kojas jas visiškai suknežino, o paskui iš pistoleto šovė į šoną. Prieš mirdamas K. Kirstukas spėjo dukterį perduoti žmonai ir atsisveikinti¹¹⁹. Šeima buvo ir apiplėšta.

¹¹³P. Šedžio atsiminimai. ...

¹¹⁴Ten pat.

¹¹⁵Ten pat.

¹¹⁶Pagal Vytauto Ikamo surinktas žinias.

¹¹⁷Anelės Paškauskienės, g. 1890 m., gyvenusios Močiekų k., atsiminimai. Užrašė autorius.

¹¹⁸MVD Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Bogomolovo ir jo pavaduotojo valstybės saugumui aiškinamasis raštas ... // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1415. L. 132.

¹¹⁹Akvilės Rapienės-Mačiekutės, g. 1916 m. Močiekų k., atsiminimai. Užrašė autorius. Jai apie K. Kirstuko mirties aplinkybes papasakojo velionio žmona Albina Kirstukienė, su kuria dažnai susitikdavo giedodamos Žiobiškio bažnyčios chore.

Jau paaugusioms dukterims A. Kirstukienė yra pasakojusi, kad Rokiškio turguje buvo sutikusi jų tėvelio išeiğiniu kostiumu vilkintį vyrą¹²⁰.

Po K. Kirstuko mirties apie jo žudikus ir nužudymo priežastis buvo įvairių nuomonių. Dauguma manė, kad K. Kirstuką dėl kažkokių priežasčių nužudė partizanai. Buvo kalbama, kad partizanai galėjo keršyti K. Kirstukui už tai, kad legalizavęsis jis, kaip buvęs Lietuvos kariuomenės puskarininkis, komisariato nurodymu mokė rikiuotės ir apmokymus Rokiškin pašauktus jaunos vyrus. Būtiną pažymėti, kad, amžininkų liudijimu, K. Kirstukas buvo rinktinis vyras: gražiai nuaugęs, garsėjo fizine jėga, turėjo stiprų ir gražų balsą. Pasakojama¹²¹, kad per apmokymų apžiūrą jis gera pašauktinių vyrų rikiuote nustebinęs net sovietinius karininkus: tie ėmę klausinėti, koks čia vadas sugebėjo taip gerai išmankštinti pašauktinius. Jiems buvę paaiškinta, kad tai buvęs Lietuvos kariuomenės puskarininkis, bet esanti bėda, kad kartu ir buvęs „banditas“ ir reikią žiūrėti, kad pašauktinių ir mišką nenuvestų. Tikroji K. Kirstuko žūtis priežastis buvo partizanų – K. Kirstuko bendražygių baimė, kad legalizavęsis K. Kirstukas jų neišduotų¹²². Po K. Kirstuko legalizavimosi kareiviai ir skrebai lengvai surado Valskio ūkyje po pirtimi įrengtą bunkerį, kuriame slapstėsi ūkį nuomavusių Mikalkėnų sūnus Albertas. Įtarimas krito ant K. Kirstuko. Partizanų būrys, kuriam vadovavo Jonas Bulovas, priėmė sprendimą buvusį bendražygį nubausti mirties bausme. Nuosprendį įvykdė nuo Juodupės kilę Alfonsas Gasiūnas ir Juozas Navickas¹²³.

1947 m. vasarą buvo nužudyta Vaidlonų k., vienkiemyje prie miško, gyvenusi Kairienė, o gyvenamasis namas su lavonu sudegintas. Jos sūnus Jonas Kairys (g. 1924) buvo skrebas, bet dėl ligos iš skrebu pasitraukė ir grįžo namo. Po kiek laiko, dar prieš sodybos sunaikinimą, jis dingo be pėdsakų. Manoma, kad jį už žiaurų elgesį su žmonėmis sunaikino partizanai. Pasak P. Šedžio versijos¹²⁴, Kairienę nužudė ir sodybą sudegino S. Mikulėnas ir Lapašinskas, kurie, atrodo, ne visada pakludavo partizanų vadovybei ir savavaliaudavo. Maždaug tuo laiku šie partizanai dingo. Partizanų ryšininkui Jonui Kirstukui¹²⁵ iš Kervelkių k. partizanas Petras Riūka (slapyvardis *Škirpa*) yra sakęs, kad už savavaliavimą ir plėšikavimus S. Mikulėną ir Lapašinską „sutvarkė savi“. Yra kita nuomonė¹²⁶, kad prie jų žūtis yra prisidėję partizanai Vladas Vikonis iš Stumbrių k. ir nuo Latvijos pasienio kilęs Grigalavičius. Tais pačiais metais (1947 09 27) legalizavęsis V. Vikonis už kažkokių nuopelnus sovietiniam saugumui atsidūrė Vilniuje ir dirbo saugumo operatyvinio dalinio virėju, vėliau tą dalinį išformavus, – valgyklos vedėju¹²⁷. 1951 m. į Sibirą ištremta jo brolio Petro Vikonio šeima po dvejų metų iš tremties buvo paleista¹²⁸. Manoma, kad ne be V. Vikonio pagalbos.

Kaip minėjome, pirmaisiais pokario metais partizanus rėmė beveik visi Žiobiškio parapijos gyventojai. Praėjus daugiau negu 50 metų, jau nebeįmano-

¹²⁰S. Bušmienės-Kirstukaitės atsiminimai. Užrašė autorius.

¹²¹Petro Žukausko, gyvenusio ir 1988 m. Močiėkų k., atsiminimai. Užrašė autorius.

¹²²Alfonso Kirstuko, g. 1929 m. Kervelkių k., gyv. Rokiškyje, atsiminimai. Užrašė autorius.

¹²³Ten pat.

¹²⁴P. Šedžio atsiminimai. Užrašė K. Misius. ...

¹²⁵J. Kirstuko atsiminimai. Užrašė autorius.

¹²⁶P. Šedžio atsiminimai. Užrašė K. Misius. ...; Šimėnas A. Kovoje dėl Lietuvos laisvės. – Kaunas, 1998. P. 251.

¹²⁷P. Šedžio atsiminimai. Užrašė autorius.

¹²⁸Žr. skelbiamą straipsnį „Žiobiškio parapijos tremtiniai“.

ma sužinoti visų partizanų slapstymosi vietų, surasti buvusius bunkerius. Žinoma¹²⁹, kad 1945–1946 m. žiemą broliai Bulovai, Jonas Katelė ir Antanas (?) Žeizys praleido Vilkų k. Grasildos Ruželienės sodyboje. Bunkeris buvo įrengtas dideliame buvusiam dvaro klojime, kuriame tilpo tvartas, daržinė, malkinė ir ratinė. Vieta buvo gera tuo, kad buvo patogų užmaskuoti ir nuo pašalinių akių nuslėpti kontaktus su bunkeryje išikūrusiais vyrais. Juk ūkininkui į tvartą per dieną nori nenori reikia eiti kelis kartus arklių, karvių pašerti, pagirdyti, kiaušėms ėdalo nunešti, vištų palesinti ir pan. Einant neva tai su ūkiniu reikalu, nesunku buvo ir karšto valgio partizanams nunešti, ir perspėti apie netoliese pasirodžiusius skrebus ar kareivius.

Kitą, 1946–1947 m., žiemą bunkeryje žiemojo tik vienas Jonas Bulovas. Pavasarį, per Sekmines, G. Ruželienės sodybą užgriuvo kareivių ir skrebugūrys. Beieškodami bunkerio išibrovėliai iškasiojo visą klojimą, bet tik laimingo atsitiktinumo dėka bunkerio nesurado¹³⁰.

Laikinių bunkerių, kur galėtų trumpam prisiglausti, partizanai turėjo įvairiose vietose. Pvz., toks bunkeris buvo miške netoli partizanų ryšininkės Eugenijos Strumskienės-Žekaitės tėvų sodybos¹³¹, Plunksnūčių miške netoli Mitragalio k., anksčiau minėto P. Žukausko miškelyje Močiėkų k. žemėje, pačiame Močiėkų k., besikeliant į vienkiemius paliktoje tuščioje Alfonso Rapo gryčioje, kurioje prisiglaudusi viename kambarėlyje gyveno bežemė našlė Adelė Paškauskienė su paralyžiuota dukra Brone (kita duktė Valė buvo nuteista kunigo J. Buliausko byloje). Pastarajame bunkeryje dažnai prisiglaudavo Jonas Bulovas, Jonas Katelė, žiobiškėnas Kazys Kirstukas¹³². Nors A. Paškauskienė artimai bendravo su šio straipsnio autoriaus motina, gana dažnai ateidavo pas ją pasiskolinti duonos, bet, atrodo, tėvai apie bunkerį nežinojo nieko. Tokia patikima buvo konspiracija. Tik iš A. Paškauskienės pasakojimų apie neseniai buvusius partizaninės kovos epizodus galima buvo suprasti, kad pas A. Paškauskienę partizanai dažnai lankosi. Per savo agentūrą sovietinis saugumas buvo kažką suuostęs apie bunkerį, jo ieškojo, bet, kaip ir G. Ruželienės sodyboje, nieko nerado. Maždaug tuo laiku MGB Rokiškio aps. skyrius invalidę Bronę Paškauskaitę buvo suėmęs, apie 2 savaites tardė, bet, nieko neišpešęs, paleido. B. Paškauskaitę tardė Rokiškio vls. skrebugūrio vadas kapitonas Ivanas Kornijenko, SSSR–Suomijos ir SSSR–Vokietijos karų dalyvis, 4 kartus sužeistas mūšiuose. Dėl sužeidimų I. Kornijenko vaikščiojo šlubčiodamas, pasiramstydamas lazdele. Iš kitų skrebugūrių vadų išsiskyrė palyginti humanišku elgesiu, pvz., tardydamas B. Paškauskaitę, jos nemušė, tik grasino¹³³.

1947 m. rugpjūtį Bulovai (neaišku, visi trys ar tik Jonas), J. Katelė, K. Kirstukas bandė įsirengti bunkerį prie Močiėkų k. miško prisišliejusiame nedideliame valdiškame miške (aplinkinių kaimų vadinamame *Pono* mišku). Mišką kertančio Nātkušio upelio dešiniajame krante, netoli buvusios eiguvos vietos (*Lesvinčiaus kalnelio*), jau buvo išsikasę bunkerio duobę, šių eilučių autoriaus tėvo Petro Mačiekaus prašė lentų bunkeriu įrengti. Bet dėl aukšto gruntinio vandens lygio su-

¹²⁹Monikos Kapitavičienės-Ruželytės, g. 1936 m. Vilkų k., atsiminimai (skelbiami knygoje).

¹³⁰M. Kapitavičienės-Ruželytės atsiminimai. ...

¹³¹E. Strumskienės-Žekaitės atsiminimai. ...

¹³²Prano Ruželės, g. 1935 m. Močiėkų k., atsiminimai.

¹³³Autoriaus atsiminimai.

*Partizanai
broliai Bulovai –
Juozas (kairėje
priklaupęs), Jonas
(iš dešinės1-asis)
ir Antanas
(2-asis iš dešinės)
su giminėmis.
Apie 1945 m.
Iš E. Žebrienės-
Bulovaitės albumo*

*Žiobiškėnų ir biržiečių
partizanų susitikimas
Apūniškio miške.
1948 m.
Iš E. Žebrienės-
Bulovaitės albumo*

manymo turėjo atsisakyti¹³⁴. Partizanų Bulovų sesers Elenos Žebrienės teigimu¹³⁵, 1947 m. rudenį jos brolis Jonas partizanavo Kamajū apylinkėse, o kiti du broliai – Juozas ir Antanas – trikampyje tarp Alizāvos, Kuprėliškio ir Pāndėlio, kur suėjo trijų tuometinių apskričių ribos. Tokia vieta buvo patogi tuo, kad, įvykdžius kokią nors operaciją, buvo galima greitai pereiti į kitos apskrities teritoriją ir pasislėpti, nes represiniai apskričių valdžios organai paprastai operatyviai reaguodavo tik pagal administracinį padalijimą.

Nepaisant to, kad minėtasis bunkeris nebuvo įrengtas, MGB Rokiškio apskr. skyrių per agentus pasiekė informacija apie neva jau egzistuojantį bunkerį. Padažnėjo skrebu ir nedidelių vidaus kariuomenės būrių apsilankymų greta Močiekų ir aplinkinių kaimų esančiuose miškeliuose. Ne kartą netoli gimtosios sodybos, javų lauke, tarp dviejų į *Pono* mišką vedančių takų straipsnio autorius yra aptikęs pasalų vietas: išgulėtus javus su greta

¹³⁴Autoriaus atsiminimai.

¹³⁵E. Žebrienės-Bulovaitės atsiminimai. ...

numesta viena kita machorkos suktinės į rusišką laikraštį nuorūka. Iš gretimo Buteikių k. kilęs „liaudies gynėjas“ Petras Šedys kartą su skrebu būriu atėjęs į mūsų sodybą, pasivedęs už tvarto tėvelį, bandė geruoju išklausinėti apie bunkerį. Tėvelis viską paneigė ir jam tai buvo lengva padaryti, nes nebuvo nei bunkerio, nei tuo metu kitur iškeliavusių partizanų.

Šioje vietoje reikėtų keletą žodžių pasakyti apie beveik 9 metus¹³⁶ (nuo 1945 m. sausio mėn. iki 1953 m. spalio mėn. (su nedidele pertrauka 1947 m.) liaudies gynėju išbuvusį Buteikių k. ūkininką Petrą Šedį. Šedžiai yra sena Žiobiškio parapijos giminė. P. Šedžio senelis Adomas buvo laisvas žmogus, ne baudžiauninkas, raštingas, mokėjo rusiškai ir lenkiškai, draugavo su dvarininkais, ypač Paliepio dvaro: kartu medžiodavo, lošdavo kortomis. Kada 1861 m. buvo paskelbtas Rusijos caro manifestas apie baudžiovos panaikinimą, tarpusavyje susitarę aplinkiniai dvarininkai bandė manifestą nuo baudžiauninkų nusiėmti. Adomas Šedys manifesto turinį perpasakojo kaimo žmonėms. Dvarininkai A. Šedžiui už tai atkeršijo: Paliepio dvaro savininkas Kosciakovskis, pakvietęs A. Šedį į dvarą neva kortomis palošti, su tarnais jį žiauriai sumušė. Po to sumušimo A. Šedys ilgai sirgo¹³⁷.

Buteikių k. valdęs 50 dešimtinių žemės, A. Šedys augino du sūnus: Praną ir Antaną. Praną leido į mokslus studijuoti medicinos. Jam išlaikyti ir apmokėti už mokslą pardavė dalį žemės. Likusią žemę paveldėjo kitas sūnus Antanas, kuris anksti mirė palikdamas 1922 m. gimusį paauglį sūnų Petrą. Petro motina mirė jam dar kūdikiui esant. Petrą užaugino teta – tėvo sesuo. Jaunystėje Petras buvo uolus katalikas. Buteikių k. skirstantis vienkiemiais, P. Šedys buvo 14–15 metų. P. Šedžio teigimu¹³⁸, kaimynai nebuvo sąžiningi: skirstant kaimo žemę sklypais, turtingiausio kaimo ūkininko pamylėtas matininkas padidino į P. Šedžio sklypą patekusių 5,5 ha blogos žemės rūšį. Bandymas ieškoti teisybės rezultatų nedavė: skundo tikrintoją tas pats kaimynas pirma pavaišino restorane, o tik po to atvežė į kaimą. Todėl P. Šedys, kaip jis pats sakosi, širdyje nešiojęs užslėptą pyktį turčiams.

Stoti į „liaudies gynėjų“ būrį jam pataręs dėdė (motinos brolis) Pranas Užkurėlis iš Aukštasių vnk. Sakęs: „Būsi vietoje, nereikės kariuomenės kažkur Rusijon važiuoti“. Kaip ir dauguma svetimiems (nesvarbu, kuriai pusei) nuėjusių tarnauti lietuvių, P. Šedys buvo uolus ir patikimas viršininukų užduočių vykdytojas. „Liaudies gynėjų“ būrio vadai – rusų karininkai taip jį apibūdindavę: „Ni pjiot, ni kurit, ni k babam liezit“ (Nei geria, nei rūko, nei prie bobų lenda“). MGB Rokiškio aps. skyriaus darbuotojai juo pasitikėjo: jam buvo pavedę sekti „liaudies gynėjų“ būrio narių, savo bendražygių, nuotaikas, elgesį ir pranešinėti¹³⁹. Nors „liaudies gynėjų“ būryje išbuvo beveik 9 metus, bet liko nepartinis. Jaunystėje buvo uolus katalikas, bažnyčią dar kurį laiką lankė ir būdamas „gynėju“. P. Šedys veikė atvirai, visi apie jį žinojo. Todėl tie, kuriems jis buvo pavojingas ar galėjo būti pavojingas, galėjo jo pasisaugoti. Dorovės požiūriu P. Šedžio elgesys nepalyginamas su klastingo sovietinio saugumo agento-

¹³⁶1967 m. vasario 6 d. KGB Rokiškio r. skyriaus ir kompartijos komiteto pažyma apie buvusį liaudies gynėjų būrio kovotoją Petrą Šedį // LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 4464. L. 356.

¹³⁷P. Šedžio atsiminimai. Užrašė autorius

¹³⁸P. Šedžio atsiminimai. Užrašė K. Misius. ...

¹³⁹P. Šedžio atsiminimai. Užrašė K. Misius. ...

smogiko Alfonso Lūžos veikla, kuris, apsimetęs partizanų ir įgijęs jų pasitikėjimą, naikino partizanus įvairiais įmanomais būdais: žudė pats, teikė informaciją apie partizanų slėptuves bei partizanų rėmėjus sovietiniam saugumui, kad partizanams sunaikinti būtų pasitelkta kariuomenė ir skrebai.

Beveik po trejų tarnybos metų P. Šedys 1947 10 29 iš „gynėjų“ savo noru buvo pasitraukęs. Maždaug po dviejų savaičių (1947 11 15), ardamas lauką, pavakary pastebėjo iš miško išėjusius ir link jo besiantinančius tris ginkluotus vyrus, apsirengusius sovietinės kariuomenės uniforma, bet be skiriamųjų ženklų. Įtaręs, kad ruošiamasi su juo susidoroti, viską palikęs, metėsi bėgti link Žiobiškio. Po šio įvykio P. Šedys grįžo į „liaudies gynėjų“ būrį¹⁴⁰.

Tą patį pavakarį tie patys partizanai bandė susidoroti ir su Širmiškio vnk. gyventojais Vladu Diržiu bei sovietiniu aktyvistu Pranu Dambrausku. V. Diržys, kilęs iš Didėjos k. nuo Ragelių, buvo vedęs Bronę Pavarotnikaitę (g. 1922) ir gyveno jos namuose Širmiškio vnk. Kaimynams jo elgesys atrodė kiek keistokas: dažnai vaikščiodavo pas kaimynus, kalbėdavo apie partizanus, landžiodavo po aptiktus atsarginius partizanų bunkerius. V. Diržio žmonos pusseserės Vladislavos Rapienės nuomone¹⁴¹, V. Diržys iš viso buvęs keistokas žmogus, o partizanais domėdavęsis tik iš smalsumo. Buvo ir kita nuomonė¹⁴²: V. Diržys yra sovietinio saugumo agentas ir saugumui šnipinėja partizanus bei jų rėmėjus. Partizanai, pagrįstai ar nepagrįstai, už akių V. Diržį pasmerkė myriop. Basmės vykdytojai jį, ką tik grįžusį iš Rokiškio, ir žmoną užtiko gryčioje. V. Diržys, matyt, supratęs, kas jo laukia, metėsi pro prie krosnies valgį ruošusią žmoną prie užpakalinėje namo dalyje buvusių atsarginių durelių, pro jas išsoko laukan ir, prisidengęs už gryčios tekėjusio upelio slėniu, dingo miškelyje. Įkandin V. Diržio iš automato paleista šuvių serija pataikė į Bronę Diržienę ir ją mirtinai sužeidė¹⁴³.

V. Diržio kaimynas Pranas Dambrauskas buvo kairiųjų pažiūrų, teigiamai vertino bolševikų okupaciją 1940 m., priklausė Komunistų partijai. Pamatęs ateinančius partizanus, sugebėjo taip pasislėpti ant gryčios, kad visus namus išvertę partizanai jo nesurado.

B. Diržienė buvo paskutinė partizanų auka Žiobiškio parapijoje.

Grįžkime prie Žiobiškio partizanų ir pasekime jų tolimesnius likimus, kurie glaudžiai susipynę su agento-smogiko A. Lūžos veikla.

1946 m. žuvus partizanų būrio vadui A. Blėkai ir daliai jo vadovaujamų partizanų (būryje buvo apie 30 vyrų), Panemunio ir Pandėlio valsčiuose veikęs būrys suskilo į 4 grupes po 3–8 partizanus¹⁴⁴. Vienoje 7 partizanų grupėje buvo Vilhelmas Milaknis, g. 1919 m. Mitragalio k., po vedybų persikėlęs gyventi pas žmoną Genę į Čėdasus. Partizanų grupei vadovavo Liudas Mikšys, g. 1926 m. Čėdasuose, partizanauti pradėjęs 1944 m., kada buvo likviduota jo vadovaujama pagrindinė antisovietinė organizacija Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje.

¹⁴⁰P. Šedžio atsiminimai. Užrašė K. Misius. ...

¹⁴¹Vladislavos Rapienės, g. 1926 m., gyv. Buteikių k., atsiminimai. Užrašė autorius.

¹⁴²Autoriaus atsiminimai.

¹⁴³V. Rapienės atsiminimai. ...

¹⁴⁴Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo generolo majoro Kapralovo 1947 m. kovo 24 d. specialusis pranešimas SSSR valstybės saugumo ministerijos antrosios vyriausiosios valdybos viršininkui generolui majorui Pitobranovui „Apie Mikšio banditų grupės likvidavimą Lietuvos SSR Rokiškio apskrityje // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1417. L. 172–173.

L. Mikšio grupės partizanai buvo iširengę bunkerį prie pat Latvijos sienos esančiame Zablāčiaus dvare, naujakurio Kosto Zaborsko (g. 1893) sodyboje po gyvenamuoju namu¹⁴⁵. Lietuvos SSR valstybės saugumo specialiaame pranešime Maskvai rašoma, kad „banditų slapstymosi vietai nustatyti buvo pasiūstas agentas *Gondaras* (praeityje bandos dalyvis), kuriam pavyko užmegzti ryšį su Mikšio bandgrupės dalyviais, o paskui [nustatyti] ir jų slapstymosi vietą Rokiškio apskrityje, Panemunio valsčiuje, Zablāčiaus dvare, naujakurio Zaborsko name, kur buvo įrengtas specialus bunkeris“¹⁴⁶. 1947 m. vasario 25 d. K. Zaborsko sodybą apsupo kareiviai ir skrebai. Nuplėšus gryčios grindis, buvo surastas bunkeris. Partizanai gyvi nepasidavė. Kautynių metu buvo nukautas sovietinio kariuomenės būrio vadas jaun. leitenantas N. Žukovas. Besiverždami iš bunkerio žuvo 4 partizanai: grupės vadas Liudas Mikšys, jo pavaduotojas Vladas Zemlickas, g. 1921 m. Naujāsodės k. (Panemunio vls.), eiliniai partizanai Vilhelmas Milaknis ir Petras Liauška, g. 1918 m. Pāvyžuonių k. (Panemunio vls.). Partizanai buvo gerai ginkluoti: turėjo 2 rankinius kulkosvaidžius, 4 automatus, 8 kitokius šaunamuosius ginklus ir daug šaudmenų. Buvo suimti ir apkaltinti talkininkavimu partizanams sodybos savininkas K. Zaborskas, jo žmona Emilija (g. 1902) ir partizano V. Milaknio žmona Genė (g. 1923)¹⁴⁷.

Nors slaptuoju saugumo agentu A. Lūža partizanai ir vietiniai gyventojai pasitikėjo (B. Deksnio teigimu¹⁴⁸, Mitragalio ir kitų aplinkinių kaimų gyventojai laikę, kad sovietiniam saugumui dirbąs Alfonso brolis Bronius Lūža, o Alfonsas Lūža esąs savas) užmegzti ryšį su L. Mikšio grupe ir iššnipinėti bunkerio vietą A. Lūžai galėjo pagelbėti ir ta aplinkybė, kad partizanas V. Milaknis buvo A. Lūžos žmonos Saverijos Lūžienės-Milaknytės tikras brolis.

Žuvus L. Mikšio partizanų grupei, A. Lūža nukreipiamas šnipinėti Danio Karaliūno – *Paparčio* būrio, kuriame buvo 12 ginkluotų vyrų. Iš MGB Rokiškio aps. skyriaus užvestos agentūrinės bylos „Teroristai“ matyti, kad vertingiausias informacijos apie šį būrį pateikia A. Lūža¹⁴⁹, kuris veikia be jokių moralinių skrupulų, tarytum partizanai ar jiems padedantys jo paties artimi giminaičiai būtų didžiausi asmeniniai priešai. Pateikiame ištrauką iš MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaitos apie veiklą 1947 m. rugsėjo mėn.:

„Siekiant aprūpinti agentūrinės bylos „Teroristai“ objektus vidine agentūra, rugsėjo mėnesį buvo parengta ir įgyvendinta tokia agentūrinė kombinacija.

Iš agento Gondaro pranešimų tapo žinoma, kad jo artimiausias giminaitis Petras Lūža sistemingai susitikinėja su banditais, keletą kartų buvo bunkeryje Latvijos teritorijoje, kuriame 1947 m. slėpėsi banditai Karaliūnas, Alfonsas Kalpokas ir kiti. Agento Gondaro duomenis patvirtina agentų Šukio ir Šarūno pranešimai.*

Būtina pažymėti, kad kartu agentas Gondaras pranešė, jog [Petras] Lūža jokiomis aplinkybėmis apie nusikalstamus ryšius su ban-

¹⁴⁵Ten pat.

¹⁴⁶Ten pat.

¹⁴⁷Ten pat.

¹⁴⁸B. Deksnio atsiminimai.

¹⁴⁹MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Župikovo ataskaita LSSR MGB apie veiklą 1947 m. rugpjūčio mėn. // LYY. F. K-1. Ap. 3. B. 1420. L. 79.

*pusbrolis.

ditais nepapasakos, o greičiau pats įsilies į bandą. Tai būtų mums naudinga, nes šiuo atveju galėsime į bandą įlieti agentą Gondarą.

Agentas Gondaras yra patikrintas mūsų darbe ir gali bandą nukreipti į operatyvinį smūgį. Dėl to [Petras] Lūža buvo pašauktas į MGB ir tardytas dėl ryšių su banditais [...]. Pats Lūža – praeityje stambus buožė. Iš tikrųjų Lūža kokius nors ryšius su banditais neigia, o grįžęs iš MGB agentui Gondarui pareiškė:

„Aš buvau MGB apskrities skyriuje, kur mane labai kaltino už ryšius su banditais. Dabar nežinau ką daryti, teks eiti pas partizanus, nes jų išduoti negaliu. Jeigu man grąžins atimtus dokumentus, tai išeisiu į Latviją pas Meglainį ir būsiu ten, kol pas jį neateis partizanai. Atėjus partizanams, išeisiu su jais ir būsiu jų būryje“.

Kombinacija vyksta sėkmingai: [Petras] Lūža perėjo į nelegalią padėtį¹⁵⁰.

Pagal MGB Rokiškio aps. skyriaus planą Petro Lūžos išėjimas į partizanus turėjo palengvinti Alfonsui Lūžai pereiti į nelegalią padėtį, kad, būdamas partizanų būryje, A. Lūža tą būrį sunaikintų („nukreiptų į operatyvinį smūgį“)¹⁵¹.

Stiprindama represijas prieš antisovietinį pagrindį 1947 m. rugsėjo 29 d. SSSR Ministrų Taryba priėmė nutarimą dėl partizanų ir jų rėmėjų šeimų ištrėmimo į tolimuosius SSSR rajonus. Šis nutarimas tų pačių metų gruodžio 12 d., pritarus LKP(b) CK*, buvo pradėtas vykdyti Lietuvoje¹⁵². Šiam trėmimui vietiniai sovietinio saugumo organai, matyti, ruošėsi iš anksto, nes jau 1947 m. sausio 1 d. Lietuvos SSR MGB Rokiškio skyrius buvo sudaręs „Rokiškio apskrities banditų ir nelegalų bei jų giminaičių sąrašą“, į kurią pateko 23 žiobiškėnų pavardė¹⁵³. 1947 m. gruodžio mėn. į Tomsko srities Tomsko rajoną buvo ištrėmta partizano Petro Andriuškevičiaus šeima (seni tėvai ir žmona su dviem mažamečiais vaikais) iš Izdūniškio k., Ksavero Jasinevičiaus 5 žmonių šeima (72 metų šeimos galva ir 4 dukterys; pats K. Jasinevičius ir viena iš dukterų – Zosė mirė Sibire) bei Klemenso Deksnio trys suaugę vaikai (19 m. sūnus Jonas, dukterys Agnietė (24 m.) ir Elena (18 m.) iš Vaidlonų k. ir partizano Juliaus Šiulio 1889 m. gimę tėvai ir 18 m. brolis Adolfas iš Raišių k.¹⁵⁴

1947 m. gruodžio 1 d. Rokiškio apskrityje veikė 6 partizanų būriai, MGB ataskaitose vadinami partizanų vadų slapyvardžiais ar pavardėmis: 1) *Dobilo* (priklausė Algimanto apygardai, būryje 25 partizanai, veikė Rokiškio, Kamajų, Obelių ir Jūžintų valsčiuose); 2) *Amerikono* (priklausė Algimanto apygardai, būryje 12 partizanų, veikė Obelių valsčiuje, pereidavo į Zarasų ir Ilūkstės (Latvijoje) apskritis); 3) *Karaliūno (Karoliaus)* (priklausė Algimanto apygardai, būryje 13 partizanų, veikė Panemunio ir Juodupės valsčiuose); 4) *Skiauterio* (būryje 6

¹⁵⁰MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Župikovo ataskaita LSSR MGB apie veiklą 1947 m. rugsėjo mėn. // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1420. L. 128–129.

¹⁵¹MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko majoro Župikovo ataskaita LSSR MGB apie veiklą 1947 m. spalio mėn. // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1420. L. 177–179.

*Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) Centro komitetas. *Lietuvos gyventojų genocidas. T. 2. 1944–1947. A–J.* – V., 1998. P. 9.

¹⁵³LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1418.

¹⁵⁴Žiobiškio parapijos tremtinių sąrašas (skelbiamas knygoje).

partizanai, veikė Panemunio vls. pietvakarinėje ir Pandėlio vls. šiaurinėje dalyje); 5) *Iksa* (žuvus būrio vadui Broniui Baltušui – *Kiriuškai*, būriui vadovauti ėmėsi Juozas Bulovas – *Iksas*; 6) partizanų būrys veikė Pandėlio valsčiuje); 6) *Ramanausko* (būryje buvo iki 15 partizanų, būrys veikė Ilūkstės apskrityje (Latvijoje) bei Imbrado vls. (Zarasų aps.) ir pereidavo į Obelių valsčių)¹⁵⁵. MGB Rokiškio skyriaus ataskaitoje rašoma, kad iš viso Rokiškio apskrityje yra 116 partizanų¹⁵⁶. Anksčiau rašėme, kad 1946 m. gruodžio 1 d., t. y. prieš metus, MGB Rokiškio aps. skyriaus apskaitos duomenimis, buvo 89 partizanai (74 veikė būriuose ir 15 slapstėsi pavieniui). Išeitų, kad per metus Rokiškio aps. partizanų skaičius ne tik kad nesumažėjo, bet netgi 27 žmonėmis išaugo. Galimas dalykas, kad partizanų gretos vienu kitu kovotoju pasipildė (prisiminkime anksčiau minėtą P. Lūžą). Betgi buvo netekčių: dalis partizanų žuvo, šiek tiek legalizavosi. Pvz., per vienerius metus (1946 12 01 – 1947 12 01) trys žiobiškėnai partizanai (P. Deksnys, V. Milaknis ir S. Mikulėnas) žuvo ir vienas (V. Vikonis) legalizavosi, t. y. žiobiškėnų partizanų sumažėjo nuo 11 iki 7.

Anksčiau išvardintuose būriuose 1947 12 01 buvo 77 partizanai iš 116 buvusiųjų MGB Rokiškio aps. skyriaus apskaitoje. Vadinas, net 39 partizanai priklausė MGB nežinomiems būriams arba slapstėsi individualiai. Prieš metus MGB žinojo tik 15 tokių partizanų. Matyti, pagrindinį partizanų „prieauglį“ 1947 m. sudarė pavieniui besislapančių partizanų išaiškinimas. Tai rodytų besiplečiantį ir gerėjantį MGB agentūros tinklo darbą. Antra vertus, išlikę partizanų būriai ir pavieniai partizanai įgijo konspiracinės patirties ir tai sumažino partizanų nuostolius.

MGB Rokiškio skyrius buvo užvedęs agentūrines bylas, turėjusias koduotus rusiškus pavadinimus. Pvz., Karaliūno būrio agentūrinės bylos kodas – „*Teroristai*“ („*Teroristy*“), Juozo Bulovo – *Iksa* – „*Pavojingieji*“ („*Opasnyje*“), Skiauterio – „*Likučiai*“ („*Ostatki*“) ir pan.¹⁵⁷ J. Bulovo būrio agentūrinė byla buvo užvesta tik 1947 m. spalio mėn., nes anksčiau, iki B. Baltušio žuvimo buvo vedama viso B. Baltušio būrio agentūrinė byla „*Tartiufai*“ („*Tartiufy*“). Kadangi šiame būryje buvo daug biržiečių, byla „*Tartiufai*“ buvo perduota MGB Biržų aps. skyriui¹⁵⁸.

Galima manyti, kad agentūrinių bylų pavadinimai buvo parenkami ne atsitiktinai, o atsižvelgiant į partizanų būrio veiklos pobūdį. Pvz., D. Karaliūno partizanų būrys buvo įvykdęs mirties bausmių sovietiniams aktyvistams (agentūrinės bylos kodas „*Teroristai*“). B. Baltušio būrys veikė trijų apskričių (Rokiškio, Biržų ir Panevėžio) sandūroje ir išradingai manevravo: įvykdęs kokią nors diversiją vienoje apskrityje, greitai pereidavo į kitą ir pasislėpdavo. Atvykę kariuomenės ir skrebų būriai dažniausiai veikdavo tik „savoje“ teritorijoje ir partizanų nesurasdavo. Galbūt dėl to B. Baltušio būriui užvesta byla turėjo kodą „*Tartiufai*“.

Apie naujai susiformavusį Juozo Bulovo būrį MGB turėjo nedaug informacijos, žinojo, kad pats J. Bulovas – *Iksas* yra labai atsargus. Neaiškus priešas visada yra pavojingesnis (matyt, dėl to „*Pavojingieji*“).

¹⁵⁵MGB Rokiškio apskrities skyriaus viršininko majoro Župikovo ataskaita LSSR MGB apie veiklą 1947 m. lapkričio mėn. // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1420. L. 215–216.

¹⁵⁶Ten pat. L. 215.

¹⁵⁷Ten pat. L. 215–216.

¹⁵⁸Ten pat. L. 216.

Po didelių netekčių Skiauterio būryje buvo likę tik likučiai (agentūrinės bylos pavadinimas irgi „Likučiai“).

1947 m. gruodžio 17 d. prie Vingerinės upelio ties Močiekų ir Vilkų kaimų žemių riba žuvo vienas energingiausių Žiobiškio partizanų, būrio vadas Jonas Bulovas – *Vėjas*¹⁵⁹. Iki „Šarūno“ rinktinės štabo sunaikinimo 1947 m. balandžio mėn. Žiobiškio parapijos teritorijoje veikiantys jo vadovaujami partizanai priklausė pirmajai „Šarūno“ rinktinei¹⁶⁰. Ryšius su brolio Juozo Bulovo – *Ikso* partizanų būriu palaikė laiškais per ryšininkes pandėlietę Žiaugriene ir Stefaniją Brinkliene iš Liepavos vnk.¹⁶¹

MGB Rokiškio aps. skyrius apie Jono Bulovo partizanų būrį, veikiantį Vaidlonų, Izdūniškio ir Steponių kaimų teritorijoje ir besislapstantį Žiobiškio–Steponių miške 1947 m. gruodį sužinojo iš savo agentų, slapyvardžiais *Sidorovas* ir *Jakštas* (kaip rašėme anksčiau, agentas *Jakštas* šnipinėjo ir Žiobiškio kunigą P. Paškevičių). Į J. Bulovo – *Vėjo* veikimo teritoriją buvo pasiūsta 12 asmenų karinė-čekistinė grupė, kuriai vadovavo MGB Rokiškio vls. skyriaus operatyvinis įgaliotinis jaun. leitenantas Zotovas¹⁶².

Gruodžio 17 d. vakare kareivių būrys, neaišku, atsitiktinai ar turėdamas kokios nors informacijos, nakčiai apsistojo Steponių k. ūkininko Kazio Masio sodyboje. Vėlų vakarą pas K. Masį ėję trys partizanai – Jonas Bulovas, Jonas Katelė ir Kazys Kirstukas – susidūrė su lauke stovėjusiu sargybinium. Nenorėdami sukelti triukšmo, partizanai bandė tyliai pasišalinti, bet sargybinis pradėjo šaudyti ir sužeidė J. Bulovą į koją. Partizanai metėsi bėgti per užsnigtus arimus link Vaidlonų k., paskui pasuko į Dėgsnių k. pusę ir per Dėgsnių k. kryžkelę išėjo į Žiobiškio vieškelį. Kareivių apšaudomi partizanai atsišaudė. Kareiviai, bijodami pamesti partizano krauju pažymėtus pėdsakus, pirma savęs varė Steponių k. ūkininką Joną Baltušį su degančiu žibintu (liktarnia), be to, kelią sau pasišvietė signalinėmis raketomis. J. Baltušis yra pasakojęs, kad partizanų kulkos švilpte švilpusios ir, matyti, tik per stebuklą jo nekliudžiusios. J. Bulovo sužeista koja smarkiai kraujavo (aulinis batas buvo pilnas kraujo), netekęs daug kraujo, partizanas ėmė silpti. Pasiekus Žiobiškį, t. y. nubėgus nuo sužeidimo vietos apie 5–6 km, J. Bulovas norėjo pasilikti kapinėse ir nusišauti. Draugai Žiobiškio kapinėse jo nepaliko, padėjo bėgti toliau palaikydami už parankių. Partizanams buvo pavykę atitrūkti nuo persekiotojų, bet ties Žiobiškio–Vilkų vieškelio tiltu per Vingerinę kareiviai, nušvietę padangę raketomis, partizanus vėl pastebėjo. Suintensyvėjęs apšaudymui, silpstantis partizanas J. Bulovas liepė kovos draugams bėgti vieniems, pats juos automato ugnimi kiek pridengė, o paskui nusišovė¹⁶³. Priešai jo lavoną rado Vingerinės upėje, už šimto ar daugiau metrų pasroviui nuo tilto.

Suradę partizano lavoną, kareiviai paėmė jo ginklus (automatą, pistoletą,

¹⁵⁹MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita LSSR MGB apie veiklą 1947 m. gruodžio mėn. // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1420. L. 274.

¹⁶⁰Ten pat.

¹⁶¹MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko pavaduotojo Se-rebriakovo specialusis pranešimas Lietuvos SSR Valstybės saugumo ministrui generolui majorui drg. Jefimovui „Apie banditų grupės vadeivos Jono Bulovo, Prano s., slapyvardžiu *Vėjas*, nukovimo aplinkybes“ // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1419. L. 16–17.

¹⁶²Ten pat. L. 16.

¹⁶³Alfonso Kirstuko, g. 1929 m. Kervelių k., gyv. Rokiškyje, atsiminimai. Jam apie J. Bulovo žuvimo aplinkybes papasakojo kartu su J. Bulovu bėgę partizanai.

dvi granatas, tris šovinines su 150 šovinių), taip pat pluoštą atsišaukimų į Lietuvos žmones: „Per vieną savaitę“, „Broliai, seserys – Lietuvos kovotojai“, „Lietuvos valstiečiams“, „Atsargiai su pagrindžio spauda“. MGB Rokiškio aps. skyrius specialiaame pranešime savo vadovybei Vilniuje pas J. Bulovą surastus atsišaukimus vertino kaip antisovietinius, raginančius gyventojus organizuoti visokeriopą paramą partizanams, kviečiančius į ginkluotą kovą su sovietų valdžia¹⁶⁴. Pas J. Bulovą taip pat buvo rastas bloknotas su užrašais, kuriuos iššifravę sovietiniai saugumiečiai tikėjosi sužinoti apie partizanų ryšininkus ir juos panaudoti J. Bulovo kovos draugams sunaikinti¹⁶⁵.

Juozas ir Jonas Bulovai, kaip daugiausia išsilavinę žiobiškėnai partizanai, yra prisidėję prie partizanų leidinių rengimo. Mokytojas Povilas Mačiekus autoriui yra pasakojęs, kad Bulovai jam užsakydavo parašyti antisovietinio pobūdžio atsišaukimų iš anksto aptarta tematika, straipsnelių pagrindinei spaudai¹⁶⁶. Broliai Bulovai ne tik spauda, bet ir gyvu žodžiu agitavo jaunimą būti pasiruošusį kovoti už nepriklausomą Lietuvą tuo atveju, jeigu kultų karas tarp Sovietų Sąjungos ir Vakarų pasaulio. Tai liudija Broniaus Grigonio iš Kumburių vnk. apklausos protokolas, surašytas Pavolgio karinės apygardos kontržvalgybos skyriaus tardytojų¹⁶⁷. B. Grigonis už gerą karinę tarnybą 1948 m. spalio mėn. buvo išleistas 2 savaitėms atostogų. Pakeliui iš Rokiškio į namus B. Grigonis susitiko iš veido matytą vyriškį, kuris sveikindamasis prisistatė esąs Jonas Bulovas (tuo metu Jonas Bulovas jau buvo žuvęs; tai galėjo būti Juozas Bulovas). Išklausinėjęs B. Grigonio apie tarnybos sąlygas ir supažindinęs su padėtimi Lietuvoje, J. Bulovas pasakė, kad, kilus karui, lietuviai privalo dezertyuoti iš sovietinės kariuomenės ir kartu su Lietuvos partizanais kovoti už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą. J. Bulovas patarė B. Grigoniui apie tai pasikalbėti su tame pačiame kariniame dalinyje tarnaujančiais lietuviais. Tai bandęs daryti B. Grigonis saugumo agento lietuvio buvo išduotas, tardytas ir nuteistas.

Toliau stiprindama represijas prieš antisovietinį pagrindį ir priešiška sovietinei valdžiai nusiteikusius gyventojų sluoksnius, SSSR vyriausybė suplanavo ir įvykdė kelis masinius Lietuvos gyventojų trėmimus, kurių metu iš Žiobiškio parapijos buvo ištremta: 1948 m. gegužės mėn. – 15 šeimų, 1949 m. kovo mėn. – 9 šeimos, 1951 m. – 7 šeimos.

MGB Rokiškio apskrities skyrius, siekdamas geriau panaudoti agentą *Gandrą* (1948 m. MGB dokumentuose jis jau vadinamas *Maskva*), atlieka įvairias operatyvines kombinacijas, kurių tikslas padėti *Maskvai* (A. Lūžai) įsilieti į Vyžuonos partizanų būrį. 1948 m. kovo 13 d. žuvus šio būrio vadui Daniui Karaliūnui-*Paparčiui*¹⁶⁸ (D. Karaliūnas žuvo išduotas vidaus agento *Greito*; patį *Greitą* per apsirikimą nušovė mišką naršę kareiviai¹⁶⁹), būriui vadovauti ėmėsi jo pavaduotojas Povilas Sukauskas – *Žukovas*. Susitarus su *Maskva*, MGB Rokiškio

¹⁶⁴MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko Serebriakovo specialusis pranešimas... L. 16–17.

¹⁶⁵Ten pat.

¹⁶⁶Povilo Mačiekiaus, g. 1903 m. Močiekų k., atsiminimai. Užrašė autorius.

¹⁶⁷Kaltinamojo Broniaus Grigonio, Adomo s., apklausos protokolas // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 216–220.

¹⁶⁸Šimėnas A. Kovoje dėl Lietuvos laisvės. – Kaunas, 1988. P. 227.

¹⁶⁹MGB Rokiškio aps. skyriaus pažyma apie kovos su nacionalistiniu pagrindžiu ir ginkluotais banditais rezultatus (1948 09 01 – 1948 11 15) // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1421. L. 219.

aps. skyriaus operatyviniai darbuotojai neva tai apšaudydavo *Maskvą* ir su juo einančius partizanus, prie A. Lūžos (*Maskvos*) sodybos išdėstydamo tariamas pasalas, kurias pastebėdavo kaimynai¹⁷⁰ ir pan.

1948 08 03 Ažubalio miške prie Onušio susitikęs su partizanais Viktoru Tinkūnu, Stasiu Juknevičiumi ir Antanu Šeškausku ir jų apklausinėtas, A. Lūža įvykdė MGB užduotį: priėmė priesaiką ir tapo partizanu¹⁷¹. Per susitikimą V. Tinkūnas prisipažino, kad partizanai A. Lūžą (iš tikrųjų saugumo agentą *Maskvą*) įtarę šnipinėjant ir 2 mėnesius tikrinę¹⁷². Profesionaliai suplanavę A. Lūžos infiltravimo operaciją, MGB Rokiškio aps. skyriaus darbuotojai per metus ir kelis mėnesius sugebėjo ją įgyvendinti. Išauklėtiems tradicinės lietuvių dorovės dvasia partizanams, matyt, buvo sunku suvokti, kad jie gali turėti reikalą ne su koku nors nelabai patikimu tėvynainiu, o su agentu-smogiku, pasiruošusiu ciniškai visais galimais būdais naikinti partizanus. A. Lūžos priesaiką priėmę partizanai budrumo stoką apmokėjo savo krauju.

Į Vyžuonos būrį infiltruotas agentas *Maskva* MGB Rokiškio aps. skyriui pateikė daug informacijos apie partizanų būrių susitikimus, partizanų ginkluotę, partizanų ryšininkus ir rėmėjus. Siūlėsi pats išžudyti visą Vyžuonos partizanų būrį: „*Būtina nurodyti, kad agentas Maskva savo paskutiniame pranešime siūlėsi, kad jis pats asmeniškai gali sunaikinti iki 11 banditų, jeigu jis bus aprūpintas patikimu kulkosvaidžiu. Šį pažadą agentas ketina įvykdyti banditams susirinkus į pasitarimą, tačiau ne visai aišku, kaip tai agento bus įvykdyta, kadangi maža tikimybė, jog agentas susidoros su tokiu skaičiumi banditų. Todėl per asmeninį susitikimą su agentu Maskva tas reikalas bus patikslintas ir išspręstas...*“¹⁷³. MGB Rokiškio aps. skyriaus darbuotojai neleido A. Lūžai rizikuoti (matyt, saugodami tokį sau vertingą agentą), o pasirinko patikimesnį laipsniško partizanų naikinimo kelią. Kartu MGB planavo *Maskvą* iškelti į vadovaujamas pareigas Vyžuonos būryje, o per būrį užmegzti ryšį su Karžygio Margio rinktine¹⁷⁴, kuri Rokiškio apskrityje susikūrė 1948 m. vasarą¹⁷⁵. MGB užmačioms trukdžiusius, autoritetą būriui turinčius partizanus buvo stengiamasi sunaikinti. 1948 11 12 penkiolika MGB būrio kareivių, kuriems vadovavo Rokiškio aps. skyriaus viršininko pavaduotojas Serebriakovas, blokavo Baublių k. ūkininko Jono Lūžos vienkiamį, kuriame buvo Vyžuonos būrio vadovas Alfonsas Kalpokas ir jo sargybinis Stasys Juknevičius. Per susišaudymą abu partizanai žuvo¹⁷⁶. Jų buvimo vietą buvo iššnipinėjęs agentas *Maskva*. Savo pranešime MGB *Maskva* skundžiasi partizanu Antanu Šeškausku, kuris jam įkyrėjęs, ir ciniškai klausia savo šeimininkų, ar jį „pasiųsti pas „Abraomą“, ar dar tegu pagyvena“¹⁷⁷. Tame pačiame pranešime, baimindamasis dėl savo kailio, *Maskva* prašo iki kito pranešimo nesiųsti kareivių į Juodupės valsčiaus Slabadės, Pągrūbio, Lingėnų ir Tartališkio kaimus. MGB, matyt,

¹⁷⁰MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1948 m. liepos mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1421. L. 108–109.

¹⁷¹MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1948 m. rugpjūčio mėn. veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1421. L. 177–180.

¹⁷²Ten pat.

¹⁷³MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1948 m. spalio mėn. veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1419. L. 212.

¹⁷⁴MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1948 m. lapkričio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1424. L. 230.

¹⁷⁵Vaičiūnas G. Lietuvos partizanų Kunigaikščio (Karžygio-V. M.) Margio rinktinė (1948–1950 m.) // Mokslinės konferencijos „Laisvės kovų ir kančių istorija“ medžiaga. – Utena, 2000. P. 31.

¹⁷⁶MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1948 m. lapkričio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1424. L. 229–230.

¹⁷⁷Ten pat.

rūpinasi savo agento sveikata, nes *Maskva* dėkoja MGB už perduotas jam vatines kelnes¹⁷⁸.

Tęsdamas savo išdavikišką veiklą *Maskva* iššnipinėjo juo patikėjusio ir į partizanus priėmusio partizanų grupės vado Viktoro Tinkūno bunkerį, kurį jis buvo įsirengęs pas Slabados kaimo gyventoją Kazį Lukštaraupį. 1949 01 11 karinė čekistų grupė apsupto Lukštaraupio sodybą, kurioje surado bunkerį ir per susišaudymą nukovė V. Tinkūną (g. 1918). Iš nukautojo buvo paimti ginklai: automatas, 3 šovininės, pistoletas ir 89 šoviniai. Vienkiemio savininkas K. Lukštaraupis ir dvi jo dukterys – Bronė (g. 1926) ir Danutė (g. 1929) – buvo suimti.

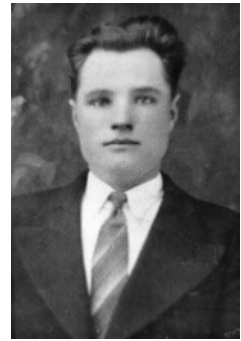
Agentas *Maskva* iššnipinėjo ir pranešė MGB savo pusbrolio Petro Lūžos ir žiobiškėno Juliaus Šiulio slapstymosi vietą Latvijoje, Antrųjų Upelnikų vienkiemyje netoli Lietuvos sienos. Petrą Lūžą čekistams pavyko suimti, o J. Šiulio jie neužtiko¹⁷⁹. Trys vienkiemio gyventojai (latvis Donatas Miglanas (g. 1907), lietuvės Elzbieta Januš (g. 1899) bei jos duktė Ona Griškėnaitė (g. 1930) ir partizanų ryšininkė Elena Gaidytė iš Onušio bažnytkaimio buvo suimti¹⁸⁰.

Su *Maskvos* pagalba likvidavusi visą Vyžuonos būrį, MGB savo agentą nukreipė Gedimino kuopos Kęstučio būriui likviduoti. *Maskvai* per partizaną Julijų Šiulį pavyko „įsitaisyti“ į Kęstučio būrį. J. Šiulį, kuris būriui turėjo autoritetą ir trukdė *Maskvai* iškilti, pagal MGB užduotį pats *Maskva* iš pasalų nušovė¹⁸¹. Tai atsitiko 1949 m. gegužės 16 d.¹⁸² Siekiant užmaskuoti *Maskvą*, MGB pasiūsta kariuomenė inscenizavo susišaudymą, kurio metu J. Šiulio lavonas buvo įmestas į Baublių ežerą. Pavartytiems su pastotėmis vietiniams ūkininkams susidarė vaizdas, kad J. Šiulys buvo sunkiai sužeistas ar nušautas ežere¹⁸³.

Pagal agentūrinį MGB planą 1949 m. rugpjūčio mėnesį buvo numatyta iškelti agentą *Maskvą* tiesiog į Gedimino kuopos vadovybę ir sunaikinti tos kuopos narius¹⁸⁴. Vykdydamas šią užduotį, *Maskva* 1949 08 12 pranešė tikslią partizanų palapinės, kurioje buvo penki partizanai, vietą Steponių miške, o pats su Kęstučio būrio vadu Petru Andriuškevičiumi-Šiaučiumi iš tos vietos pasitraukė. Karinės čekistų operacijos metu buvo užtikti trys partizanai, iš kurių dviem pavyko atsisaukiant pabėgti, o Gedimino kuopos žvalgybos ir informacijos viršininkas Petras Riūka, Petro s., slapyvardė *Škirpa*, buvo žiobiškėno skrebo Juliaus Avižienio automato serija nukautas. Žuvusiojo partizano ginklai: šautuvas, pistoletas, 2 granatos, 60 šovinių, žiūronai. Taip pat buvo rasta žvalgybos

Petras Andriuškevičius
Lietuvos kariuomenėje.
Apie 1936 m.

Jonas Katelė. 1939 m.
Iš V. Stašio albumo

¹⁷⁸Ten pat.

¹⁷⁹MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. sausio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1422. L. 124.

¹⁸⁰Ten pat.

¹⁸¹MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. lapkričio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 245.

¹⁸²Šimėnas A. *Kovoje dėl Lietuvos laisvės.* – Kaunas, 1998. P. 246.

¹⁸³Alfonso Šimėno, g. Kurkliečių k., atsiminimai. Užrašė autorius.

¹⁸⁴MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. rugpjūčio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 109.

pobūdžio duomenų rinkimo instrukcija¹⁸⁵. Šį kartą MGB operacija pavyko tik iš dalies.

Maskva iššnipinėjo Kęstučio būrio partizanų ryšininko Juozo Dilbos iš Vikonių k. slapstymosi vietą. J. Dilbą ir jo draugę, būsimą žmoną, Genovaitę Gėgžnaitę skrebai areštavo¹⁸⁶.

LSSR Valstybės saugumo ministeriui generolui majorui Kapralovui jo pavaldiniai iš Rokiškio džiaugėsi, kad „per ataskaitinį laikotarpį agentas *Maskva* žymiai priartėjo prie [Gedimino] kuopos vadovybės, ir tai matyti iš to, kad jis visą laiką yra kartu su Kęstučio būrio vadu Andriuškevičiumi, slapyvarde Šiaučius, kuris [...] yra Iksa kuopos vado pavaduotojas“¹⁸⁷. P. Andriuškevičius, kuris, galimas dalykas, *Maskvą* pažinojo anksčiau (jų tėviškės viena nuo kitos nu-

tulusios maždaug per penkis kilometrus), visiškai pasitikėjo *Maskva*, pasakojo apie jam žinomus Rokiškio apskrities partizanus ir jų ryšininkus. Naudodamasi šia informacija, MGB organizavo pasalą Gedimino kuopai, kuriai vadovavo Juozas Bulovas-Iksas. Partizanai išvengė susidūrimo tik dėl to, kad pas *Maskvos* nurodytą ryšininkę jie tuo metu nesilankė¹⁸⁸. Per P. Andriuškevičių *Maskvai* pavyko asmeniškai susitikti su itin atsargiu J. Bulovu. Būdamas geras psichologas, *Maskva* J. Bulovui padarė gerą išpūdį. Išsiaiškinęs, kad Gedimino kuopa neturi slėpimosi vietos žiemos laikotarpiui, *Maskva*, vykdydamas MGB užduotį, pasiūlė įrengti bunkerį Plunksnočių miške, motyvuodamas tuo, kad tai esanti saugi vieta. J. Bulovas įpareigojo *Maskvą* ir savo pavaduotoją P. Andriuškevičių-Šiaučių apžiūrėti mišką ir parinkti vietą bunkeriu. Parinktoje vietoje buvo įrengtas 4x3 dydžio ir 1,6 metrų aukščio pagrindinis bunkeris ir kitas bunkeris maisto produktams laikyti. Gedimino kuopos partizanai iš anksto apsirūpino maisto atsargomis, kad, nevaikščiodami į kaimus, galėtų pragyventi visą žiemą¹⁸⁹.

Spalio 22 d. Gedimino kuopos vadas Juozas Bulovas-Iksas, *Dūmas*, *Vaidila* (g. 1922), jo pavaduotojas ir Kęstučio būrio vadas Petras Andriuškevičius-Šiaučius (g. 1916), Antanas Bulovas-Budrys (g. 1926), Kazys Kirstukas-Mukas (g. 1923), Jonas Katelė-Pūkas (g. 1925) ir J. Bulovo žmona poetė Diana Glemžaitė (g. 1925) jau buvo išsikūrę bunkeryje¹⁹⁰. Alizavos partizanai Albinas Šidlauskas ir Linas Pivoravičius J. Bulovą dėl Lūžos, nors ir

*Kazys Kirstukas
Kaune. Apie 1939 m.
Iš Eugenijos
Strumskienės-Žekaitės
albumo*

¹⁸⁵Ten pat. L. 109–110.

¹⁸⁶Ten pat. L. 110.

¹⁸⁷Ten pat. L. 110.

¹⁸⁸Ten pat. L. 111.

¹⁸⁹MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. lapkričio mėnesio veiklą // LYA. F. K–1. Ap. 3. B. 1423. L. 246.

¹⁹⁰MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. spalio mėnesio veiklą // LYA. F. K–1. Ap. 3. B. 1423. L. 174.

neturėdami kokios nors kompromituojančios informacijos, buvo išpėję. Kaip ir Vyžuonos partizanų būrio vadai, J. Bulovas, nors kiek ir suabejojęs, nepadarė reikiamų išvadų: išpėjusiems pasakė, kad A. Lūžą prižiūrėsia, neleisiam jam vienam vaikščioti¹⁹¹. Nepaisant tariamos partizanų priežiūros, *Maskva*, spalio 31 d. susitikęs su MGB Rokiškio aps. darbuotojais, primygtinai siūlė kuo greičiau likviduoti Gedimino kuopos partizanus. Pats pasiūlė ir partizanų sunaikinimo būdą – susprogdinti bunkerį mina¹⁹². Negavusi minos, MGB *Maskvai* įteikė dvi sumontuotas RGD-42 granatas, iš kurių viena buvo su 200 g tolo sprogmeniu, o antroji – su 100 g, ir paaiškino naudojimosi jomis taisykles¹⁹³. Su savo šeiminkais *Maskva* suderino klausimą dėl Petro Andriuškevičiaus-Šiaučiaus išsaugojimo tuo atveju, jeigu *Maskvai* pavyktų Šiaučių kaip nors naktį, kada buvo ruošiamasi sprogdinti bunkerį, išvesti iš bunkerio. MGB Šiaučius buvo reikalingas gyvas dėl to, kad žinojo ryšių kelius su Karžygio Margio rinktine, o per tuos ryšius *Maskva* būtų galėjęs patekti į Margio rinktinės štabą¹⁹⁴. *Maskva* susitarė su MGB, kad apie bunkerio susprogdinimą iš karto praneš per savo brolių Bronių Lūžą-Šaulį, kuris bunkerio išsprogdinimo metu bus netoli bunkerio su šaudyti parengtu automatu tam atvejui, jeigu sprogmennis nesunaikintų partizanų¹⁹⁵.

1949 m. lapkričio 14 d. 4 val. *Maskva* sprogmennis sunaikino paskutiniuosius Žiobiškio partizanus, sudariusius Algimanto apygardos Karžygio Margio rinktinės Gedimino kuopą. Kartu su jais žuvo ir poetė Diana Glemžaitė. Siekdama užmaskuoti tiek daug pasitarnavusių agentą *Maskvą*, MGB inscenizavo karinę operaciją: skubiai atvykusios dvi karinės-operatyvinės grupės net tris valandas šaudė ir tik po to atkasė bunkerį su sužalotais partizanų palaikais. MGB klastotė pavyko: kol netapo prieinami sovietinio saugumo dokumentai, buvo manoma, kad kažkieno išduoti partizanai, nenorėdami pasiduoti gyvi, susisprogdino patys. Priešas paėmė

Būsimieji partizanai Kazys Kirstukas (kairėje) ir Jonas Kastanauskas (dešinėje) Žiobiškio šile. Viduryje Petras Vilmunskas, būsimasis politinis kalinys. Iš E. Strumskienės-Žėkaitės albumo

Poetė Diana Glemžaitė (1925–1949). Iš E. Žebrienės-Bulovaitės albumo

¹⁹¹ Ambrazas V., Jankauskas V. Iš užmaršties išnyrantis veidas // Glemžaitė D. Mes mokėsim numirt. – V., 1994. P. 16.

¹⁹² MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. spalio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 175.

¹⁹³ MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. lapkričio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 246.

¹⁹⁴ MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. spalio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 175.

¹⁹⁵ MGB Rokiškio aps. skyriaus ataskaita apie 1949 m. lapkričio mėnesio veiklą // LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 246.

*Gedimino kuopos
partizanų bunkerio
duobė Plunksnočių
miške. 1997 m.
K. Driskiaus nuotr.*

užmuštų partizanų ginklus: 3 SVT šautuvus, 2 vokiškus šautuvus, automatą, 5 pistoletus, žiūronus, 1000 patronų. Taip pat buvo rasta rašomoji mašinėlė ir partizanų dokumentų¹⁹⁶. Partizanų palaikai buvo nuvežti į Juodupę ir pamesti išniekinimui. Jų palaidojimo vieta kol kas nežinoma.

Po žiobiškėnų partizanų sunaikinimo A. Lūžos rokiškėnai daugiau nematė. MGB užduotis *Maskva* vykdė kitur. Manoma, kad agentas-smogikas *Maskva* dalyvavo sunaikinant obeliečio P. Vaičėno-*Pavasario* būrį 1951 04 11 Strazdų k. (Utenos r., Taurėgnų sen.), kitus partizanų būrius Rytų Lietuvoje¹⁹⁷.

Vėliau *Maskva* buvo permestas į Žemaitiją, kur 1952 m. balandžio 19–20 d. Kelmės rajone Vaišlaukio kaime žemaičių partizanų buvo demaskuotas ir sušaudytas. Nuosprendį įvykdė partizanas Petras Bielskis-*Aras*¹⁹⁸.

Kartu su *Maskva* dingo ir jo žmona Saverija Lūžienė-Milaknytė. Pasakojama, kad buvęs kaimynas Saveriją susitikęs traukinyje netoli Radviliškio ir į ją kreipęsis vardu, bet Saverija suvaidinusi, kad besikreipiantis apsirikęs, ir greitai iš vagono dingusi. Kažkas neva tai matęs ją Latvijoje¹⁹⁹.

Žuvus paskutiniams Žiobiškio partizanas, genocidas Žiobiškio para-

*Stasio Bulovo
pastatytas medinis
kryželis su memorialine
lenta brolių bunkerio
vietoje. 1997 m.
K. Driskiaus nuotr.*

¹⁹⁶Ten pat. L. 246.

¹⁹⁷Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. *Lietuvos partizanai 1944–1943 m.* – Kaunas, 1996. P. 306–308.

¹⁹⁸Pocius M. *MVD–MGB specialiosios grupės Lietuvoje (1945–1959) // Genocidas ir rezistencija. 1997. Nr. 1. P. 22.*

¹⁹⁹B. *Deksnio atsiminimai.*

pijoje nesibaigė. Dar buvo tremiami į Sibirą žmonės, lageriuose vargo ilgiems metams (dauguma 25) nuteisti 1941 m. birželio mėnesio Žiobiškio sukilėliai: Petras ir Viktoras Kirstukai iš Žiobiškio, Antanas Gasiūnas iš Stašių k., Pranas Rapas iš Močiekų k., Alfonsas ir Julis Sarapinai iš Žiobiškio, Juozas Šeškus iš Kvietiniškio k., Petras Vilmunskas iš Žiobiškio, Bronius Žalkauskas iš Vilkų k., Albinas ir Povilas Žėkai iš Žėkų k., Stasys Žikorius iš Šilagalio k.²⁰⁰. Toks pat likimas ištiko ir Degsnių k. sukilėlius. Ilgiems metams buvo įkalinti Bronius Andriuškevičius iš Izdūniškio k., Viktoras Gabrilavičius iš Degsnių k., Povilas Jasinevičius iš Vaidlonų k., Juozas Kirstukas iš Kervelių k., Izidorius Meškauskas iš Steponių k., Jonas Mikalkevičius iš Degsnių k., Jonas Milaknis iš Vaidlonų k., Vladas Šakalys iš Steponių k. ir kt.²⁰¹. Chruščiovinio atlydžio metais jų bylos buvo peržiūrėtos ir jie, kaip ir tremtiniai, galėjo grįžti į Tėvynę. Lietuvoje buvę politiniai kaliniai nebuvo palikti ramybėje: jie buvo sovietinio saugumo sekami, varžomos jų teisės. Tik Atgimimas užbaigė 50 metų užsitęsusi lietuvių tautos genocidą.

Žuvusiųjų partizanų artimieji prie Vyties kryžiaus. Stasys ir Adolfas Bulovai savo rankomis padarytą metalinį kryžių 1994 m. pastatė ant bunkerio duobės krašto. Iš E. Žebrienės-Bulovaitės albumo

²⁰⁰MGB Rokiškio aps. skyriaus viršininko pažymos. 1950 m.

²⁰¹Ten pat.

Atsiminimai apie sovietinių kareivių siautėjimus ir Lietuvos partizanus

Menu, kaip 1945 m. sausio 9 dieną kūrėm jāvus mašina pas Joną Pūgžlį Stramilių kaime. Užvažiavo nemaža grupė sovietinių kareivių. Mus, visus talkininkus, suguldė, iškratė, išklausinėjo. Tada kareiviai arkliais lauko keliuku patraukė tiesiai į mišką. Tuo metu Kateliukai, Juozas ir Jonas, šerė gyvulius. Pamatę kareivius, bėgo į Moškėnų mišką. Kareiviai į juos šaudė, o partizanai atsišaudė iš miško. Kareiviai apmušė Katelės moteris ir Tučiaus šeimą, padegė abiejų sodybų trobesius ir išvažiavo į Kavoliškį. Aprimus ekspedicijai apie 10 val. nakties pas Joną Jasiūną prisistatė Kateliukai, Bulovėliai, Vytautas Jakštas ir Jonas Kastanauskas. Paskui partizanai užėjo pas Joną Pekšį. Ten tuo metu buvęs eigulys Pekeliūnas Kateliukus ir Bulovėlius išvežė Kazliščio link, o Jakštas ir Kastanauskas liko pas Jasiūną. Po kurio laiko, jau miegant, sovietiniai kareiviai apsupo mūsų sodybą ir suėjo į vidų. Mane pastatė prie veidrodžio ir reikalavo atiduoti šautuvą. Aš atsakiau, kad neturiu ir šautuvo nepadirbsiu. Kalbėjo lietuviškai ir rusiškai. Kai mane išvarė į kiemą, pamačiau kaimynę Kastutę Jakštienę (g. 1911). Abu mus nuvarė į Kavoliškį. Kastutę paliko kieme, o mane įvarė į vidų, į grafo palocių. Mane smarkiai mušė, net pradėjau rėkti. Sudaužė mane įvarė į sklepa. O Kastutę Jakštienė, išgirdusi kankinimą, išdavė partizanus.

Kitos dienos rytą sovietiniai karininkai kartu su Kastutės tėvu Jonu Jasiūnu gėrė ir reikalavo išduoti partizanus. Bet jis neišdavė.

Kaip man žinoma, prie partizanų bunkerio stovėjo 2 sargybiniai. Jonas Jasiūnas tuo metu įėjo į daržinę, kur buvo bunkeris. Išėjęs iš daržinės susitiko dukrą Kastutę. Kaip tik tuo metu iš daržinės bėgo Jakštas ir Kastanauskas; Jasiūnas suriko „Jėzus Marija“, ir jį per daržą bėgantį nušovė, o Kastanauską nušovė prie Pekšio miško. Jakštas bėgo iki Pečiūros lauko, o kareiviai vijosi. Matydamas, kad neišbėgs, susisprogdino.

Kazimieras Matulėnas, g. 1901 m., gyv. Stramilių k. Užrašė Vladas Stašys.

Menu, kaip 1945 m. sausio 10 dieną sovietų kareivių ekspedicija sudegino mūsų kaimyno Jono Jasiūno sodybą, nužudė šeimnininką Joną ir pas jį buvusius partizanus – žentą Vytautą Jakštą ir Stramiliškių kaimo Joną Kastanauską.

Po kokių trijų dienų atvažiavo kaimynas Romas Sokas ir atvežė du karstus. Pirmiausia paėmė iš žuvimo vietos Vytautą Jakštą, suvyniojo į paklodę ir įdėjo į karstą. Žiūrint į sprogimo sudarkytą lavoną, nebuvo galima atpažinti žmogaus. Po to vežikas Sokas privažiavo prie Jono Jasiūno lavono. Jis gulėjo kniūbsčias. Kai duktė atvertė, buvo matyti didelė durta žaizda. Tais pačiais drabužiais įkėlė į karstą ir tuo pačiu arkliu nulydėjom į Moškėnų kapinaites (prie piliakalnio)

ir palaidojom. Prisimenu, kad laidotuvių procesijoje dalyvavo kaimynai, 10–15 žmonių. Jonas Jasiūnas ir Vytautas Jakštas buvo palaidoti vienoje duobėje.

Bronė Pekšienė, g. 1906 m., gyv. Stramilių k. Užrašė Vladas Stašys.

Menu, kaip 1945 m. sausio mėnesį kariuomenės ekspedicija, sudeginusi Antano Tučiaus ir Albino Katelės sodybas, kitos dienos rytą apsupo mano dėdės Jono Jasiūno sodybą. Žinojau, kad šioje sodyboje vazaunioje (ratinėje – V. S.) iškastame bunkeryje slėpėsi dėdės žentas Vytautas Jakštas ir Stramiliškių Antano Tučiaus žentas Jonas Kastanauskas.

Dėdė Jonas Jasiūnas, eidamas per kiemą, dukrai Kastutei (Vytauto Jakšto žmonai) pasakė: „Blogai, esame apsupti“. Tuo metu Vytautas ir Jonas sėdėjo vazaunioje ant grėdų. Išgirdę pavojų Jakštas ir Kastanauskas bėgo iš vazaunios ir granata sužeidė tarpduryje stovintį kareivių sargybinių. Bėgantį Vytautą Jakštą ekspedicijos kareiviai vijosi raiti. Jis, matydamas, kad iš kareivių neišbėgs, Romo Soko lankelėje, pabėgęs apie 200 metrų, susisprogdino, o Jonas Kastanauskas, neiššovus automatui, apie 10–15 m atstumu nuo vazaunios buvo nušautas. Grįžus kareiviams, dėdė Jonas Jasiūnas (g. 1890) bėgo į vakarų pusę šaukdamas „Gelbėkite!“, o tuo momentu kareiviai jį nužudė netoli sodybos dirvoje.

Žuvusiems karstus darėme Kazys Čepelis, Ignas Jakuntavičius ir aš. Laidotuvės įvyko trečią dieną, be kunigo pašventinimo, dalyvaujant giminėms ir kaimynams – apie 40 žmonių. Palaidoti Moškėnų kapinėse.

Pijus Jasiūnas, g. 1906 m., gyv. Moškėnų k. Užrašė Vladas Stašys.

Prisimindamas sovietų okupacijos metus, kada vyko partizaninis išsilaisvinimo judėjimas, galiu papasakoti apie tuo metu vykusius įvykius, kuomet, nenorėdami tarnauti okupantams, jauni žmonės organizavosi į pasipriešinimo būrius ir kovojo prieš žiaurų priešą. Kiti slapstėsi pavieniui namuose. Tarp tokių buvo mano broliai Lionginas ir Vytautas. Vienas iš jų – Lionginas žuvo nuo priešų kulku.

Tą dieną aš nebuvo namuose: siuvau pas Kazimierą Tunaitį už 2 kilometrų nuo mūsų. Rytą buvo tamsi apsiniaukusi diena. Išėjus į lauką, girdėjosi šūviai ir matėsi gaisrų dūmai Baranautiškio kaime, kurį degino rusų kariškiai. Po pietų, į vakaro pusę, iš miško nuo Žiobiškio pusės pasirodė pulkas ginkluotų kareivių ir įžengė į kaimą. Keletas ginkluotų įėjo pas Tunaitį, reikalavo dokumentų. Vienas didelis kariškis, su kabančiu ant peties automatu, nešėsi ant rankos užsikabinęs batus, ant rankos turėjo laikrodį. Aš gerai išžiūrėjau, kad tas laikrodis labai panašus į tą, kokį turėjo mano brolis Lionginas: su gelsvu apvadu pagal visą apskritimą, bet pagalvojau, kad panašų gali

daug kas turėti. Kaip vėliau išaiškėjo, iš tikrųjų tai buvo brolio laikrodis ir batai, numauti nuo brolio kojų. Tas kariškis šeiminkui sakė: „Nušovėme tavo sūnų“. Kiti ginkluotieji siautė po Kazio ir Juozo Tunaičių kiemus.

Tuo laiku tuo pačiu keliuku nuo Žiobiškio ėjo vaikai iš mokyklos. Praėjo pro kariškius, kurie juos matė, bet nieko nesakė. O kai vaikai paėjo toliau, į pamiškę, netoli Povilo Tunaičio, kurio trobesiai buvo pamiškėje (ir vaikai buvo Tunaičių: vienas – Kazio, kiti Povilo – Antanas ir Pranas), kariškiai staiga sugulė ant žemės ir pradėjo šaudyti į vaikus, o tie ėmė bėgti. Tada kariškiai pasikėlė nuo žemės ir ėmė vyti vaikus. Pasivijo namuose. Sakė, kad gavo barti nuo motinos, o kareiviai barė, kam jie bėgo ir nesustojo.

Kitą rytą, kai parėjau į namus, Vytautas jau buvo grįžęs namuose, o Lionginas nesugrįžo. Tada ir aš supratau, kad jis bus nušautas. Motina su Vytautu nuėjo į mišką ir surado Lionginą gulintį prie medžių nebegyvą.

Kaip tada supratome iš Vytauto pasakojimų, kai jie išėjo iš namų, turėjo kur pasislėpti, bet kai pamatė gaisrus Baranautiškyje, tai abu nutarė eiti į mišką, nes gali sudeginti namus taip kaip Baranautišky, kur sudegė du besislapstantys. Vaikščioję po mišką. Po pietų, į vakaro pusę, nutarė eiti namo. Priėjo netoli keliuko ir pamatė ateinančius kariškius, kurie ėmė šaukti stot. Vytautas buvo už kelių žingsnių, pasilenkė už medelių, ir kulkos praskriejo per viršų. Jis pasikėlęs ėmė bėgti ir jo nebesivijo, o Lionginui kelios kulkos pataikė į galvą ir rankas. Vytautas įbėgo į tankynę ir įsilipo į medį, o naktį parėjo namo. Tada namuose susiruošė parvežti Lionginą. Ir parvežė su arkliu. Jam nuo kojų buvo nutraukti batai, o nuo rankos – laikrodis. Kitą dieną Lionginą palaidojo Žiobiškio kapuose.

Adolfas Bulovas, g. 1922 m. Pailgių k.

Kaip prisimenu, 1939 m. mano tėvelis, klausydamasis ausinio radijo, sakė, kad dabar į Lietuvą ateina rusai komunistai, tai prasidės visos blogybės: bus bedievybė, o su ja ir visos nelaimės.

1941 m. birželio mėn. baigiau Kazliškio pradžios mokyklą. Mano auklėtoja buvo Kastancija Vaidokavičienė. Kadangi baigiau gerais pažymiais, tai jinai mane pasveikino ir pabučiavo. Tai buvo birželio 12 d., penktadienį, o sekmadienį tėvelis su mama parėję iš bažnyčios man pasakė, kad vyksta žmonių vežimai ir mano auklėtoją su dviem sūnumis išvežė, o vyras Petras Vaidokavičius, Kazliškio mokyklos direktorius, pasislėpė. Vėliau, 1947–1948 m., teko sutikti partizanaujantį.

1945 metų sausio 10 d. ankstų rytą atbėgo mūsų giminaitis Kazys Žekas iš Paplįmbalės k. ir pranešė, kad eina ekspedicija, labai daug kareivių ir sribų, šaudo jaunos vyrus, kurie nestojo į armiją. Sakė, kad Pąžaselių kaime pas Juozą Gužą susišaudė kareiviai ir partizanai. Kareiviai ir sribai padegė visus Gužo trobesius – sudegė klojimas, tvartas su visais gyvuliais, gyvenamasis namas su viskuo.

Žmonės liko tik kuo išbėgdami iš degančio namo buvo apsirengę. Ten partizanus užklupo netikėtai, ir nors jie atsišaudė, bet 12 partizanų žuvo. Gyviems pasisėkė išbėgti tik dviem. Tai buvo Balys Gužas ir Samulėnas. Visi ten žuvę partizanai buvo nuo Panemunio krašto. Tuo laiku dar nedraudė, leido saviems palaidoti, tik vieno partizano, Juozo Jakšto iš Latvėlių kaimo, niekur nerado. Bet vasarą, gal birželio mėn., Juozas Šerepka, ganydamas karves, pastebėjo, kad pelkyne kažką labai puola juodvarniai. Nuėjo pažiūrėti ir pamatė, kad tai žmogaus lavonas. Tik saviškiai galėjo atpažinti iš kojinių, kurios dar buvo nesupuvusios.

Tą pačią sausio 10 dieną, gal apie 11–12 val., mes pamatėme nuo Pekeliūno keliu atbėgančius du vyrus. Jie buvo apsirengę vokiška uniforma, bet tik su švarkais. Atbėgę iki mūsų, įbėgo į kiemą. O mes buvome labai nusigandę – net nėjome žiūrėti, kur jie, nes ir mano du broliai, Lionginas ir Vytautas, buvo įlindę į slėptuvę. Gal už pusvalandžio vėl nuo Pekeliūno pasirodė rusai kareiviai: važiavo pora arklių, sustojo prie mūsų namų, gal 6 suėjo į vidų, visur pažiūrėjo, patukseno. Mes buvome tėvelis, mama ir aš. Tai tėvelis sako, kad mes sūnų neturime, tik dukra. Ir jie išvažiavo. O tie du vokiškai apsirengę (tai buvo Balys Gužas ir Samulėnas) per mūsų kiemą nubėgo prie pirties. Kadangi pirtis buvo miške, tai jie nuo mūsų šulinio bėgo tiesiog į mišką, žengdami vienas į kito pėdas. Už mūsų pirties buvo didelių eglė, tai jie, kur po eglėmis nebuvo sniego, įlipo į eglės aukštai ir taip ten išbuvo iki vakaro. Tiesa, sausio 10 d. ten, netoli Gužo Juozo namų, Baranautiško k. sudegino Antano Mačiekiaus klotimą, nes kareiviai pamatė, kad ten įbėgo du vyrai. Tai buvo Mačiekiaus ir Purtulio sūnūs, kurie irgi nebuvo stoję į armiją, ir klotime sudegė.

O tą sausio 10 dieną, vakare, buvo dar baisiau: kai tik pradėjo tamsiau darytis, taip ir pradėjo pro mūsų lauką vyrai būriais eiti į Gražbalės mišką. Vakare, gal apie 7–8 val., už miško nušvito gaisro atšvaitai, girdėjosi, kaip šauda, pleška degdamos trobos ir degančių gyvulių bliovimas. Ten degė Katelės ir Tučiaus trobesiai Stramiliškių kaime.

Vasario mėn. pradžioje mano brolis Vytautas išėjo į armiją, o Lionginas, padedamas urėdo Bakano, buvo priimtas miško darbininku, bet, negerų žmonių apskūstas (žinoma kieno), buvo suimtas ir išsiųstas į frontą. O jauniausias brolis Eugenijus (Rokišky dirbo paruošų kontoroje) buvo areštuotas 1945 m. rugsėjo 23 d. Sudarė 13 žmonių grupę ir nuteisė 10 metų kalėjimo „už antitarybinę veiklą“. Kalėjo Vorkutos ir Norilsko lageriuose. Dalyvavo kalinių sukilime, ir buvo paleistas tik atsėdėjęs 10 metų. Mirė 1990 m. Vilniuje, palaidotas Saltėniškių kapinėse.

Kai siųsdavom siuntinius, tai tėvelis darydavo iš beržo tošies dėžutes su dvigubu dugnu: tai koki laišką ar rūbų įdėdavo, o vieną kartą laikrodį įdėjo tarp dviejų dugnų, tai taip ką nors ir gaudavo.

Apie 1946 m. pradėjom susitikinėti su partizanais, tarp kurių buvo Bulovai, Juozas ir Antanas, Jonas Katelė, Kazys Kirstukas, Petras

Andriuškevičius (Indriškevičius), Albinas Šidlauskas, Linas Pivorevičius. Naujų metų naktį pas mus užėjo labai daug partizanų. Visi jie buvo pandėliečiai, o vienas – mūsų giminaitis Vytautas Petrulis. Jie kambaryje buvo gal apie valandą: sutikom Naujuosius metus, pagiedojo Lietuvos himną. Visi buvo ginkluoti, pilni didelio ryžto ir drąsos.

Vėliau, 1946 m. pavasarį, pradėjo užėti vis daugiau partizanų įvairiais reikalais: tai pirtyje nusiprausti, tai gauti kokių žinių. Padėdavom palaikyti ryšį su minėtu Žėkų Kaziu, kuris buvo stiprus, stropus ir sąžiningas ryšininkas.

1946 m. netoli mūsų nuo skrebų kulų žuvo Balys Gužas: atbėgo pas mus jo draugė Valytė ir prašė sužinoti, gal nušautą paliko. Lionginas tuojau nuvažiavo pažiūrėti, bet sutiko jau išvežant į Rokiškį. Netoli mūsų namų, miške, buvo laikina partizanų slėptuvė: kai ateidavo į mūsų kraštą, kad turėtų kur nakvoti. Turėdavom daug įvairių susitarimo ženklų, kaip pranešti apie esantį pavojų. Taip, ačiū Dievui, išvengėm visų nelaimių. Buvome susitarę: jeigu yra pavojus ir negalima užėti, tai, būdavo, iš tos pusės miško, iš kurios visada ateidavo, užtraukiam vieno seklyčios ir vieno gryčios lango užlaidėles. O prie klojimo augo beržai, ten būdavo sukrautos malkos ir šiaip visokių pagalių. Tai prie sutarto beržo pastatydavom kelis lentgalius arba kartis – tai pavojaus ženklai; ir dar kai kuriais atvejais Lionginas ar tėvelis kalvėje ką nors kaldavo sutartais dūžių skaičiais. Mūsų kaime tai geriausia visais – ir gerais, ir pavojaus – atvejais sutardavome su Juozo Meilaus ir Juozo Vilčinsko šeimomis: vieni kitais pasitikėjom. Bet buvo ir tokių, kurie labai įtartinais domėdavosi. Tai partizanai pagrasindavo, kad reikia mažiau žinoti ir matyti. Kartais tekdavo pirtį kurenti, tai tuo dažniausiai užsiimdavo brolis Lionginas ir tėvelis. O mes su mama skalbdavom baltinius ir kepdavom bulvinius blynus. 1949 m. rudenį, kada aš mokydama Rokiškyje, numezgiau pirštinių, viršų išsiuvinėjau lietuviškos trispalvės ornamentais, apmezgiau nemaža baltų nosinių ir kampukuose išsiuvinėjau LLA tarp rūtų šakelių (Lietuvos Laisvės Armija). Ir dar, atsimenu, išsiuvinėjau mėlyname šilke didelėmis raidėmis „Lietuvos Laisvės Armija“, viename gale – Gedimino Kryžių, kitame gale – Gedimino stulpus, o apačioje ažuolo lapus.

1948 m. gegužės mėn. 21 d. vakare pas mūsų kaimyną Juozą Meilų (ten visuomet kasmet būdavo mūsų kaimo gegužinės pamaldos) po gegužinių pamaldų pasveikinom Aldoną Meilutę. Buvo muzikantas, truputį pašokom. Tuo metu atėjo mūsų pažįstamas Kazys Žėkas ir pakvietė mane eiti namo. Einant ir sako, kad ryt bus žmonių vežimas, galite būti ir jūs vežami. Kai namie papasakojau, tai tėvai sako: „Jeigu veš, tai tegu mus senus veža, o jūs jauni likite Lietuvoje“, – ir liepė eiti pas kaimyną nakvoti (pas Meilų). Mums su broliu einant, iš rugių išėjo 5 partizanai (Bulovai, Kirstukas, Katelė, Indriškevičius), ir jie sakė, kad bus žmonių vežimas. Tą naktį pernakvojusi parėjau į namus. Gegužės 22-ą brolis Vytautas sakė, kad važiuos toliau, o aš pasiėmiau

sąsiuvinį (nes buvom paskirti dešimtininkais) surašyt, kiek kieno pasėta ir pasodinta. Man nuėjus gal į trečią vienkiemį, pas Piskarską, pro šalią pravažiavo sunkvežimis. Pažinau, kad buvo vežama Šilagalio kaimo mokytoja Žikorienė. Išbėgus iš kambario, galvoju, pažiūrėsiu, kur važiuoja. Pravažiavo pro keletą vienkiemių, ir pamačiau, kad įsuko į mūsų namus. Labai nusigandau ir labai gaila senųjų tėvų, galvoju, ką jie darys, ir pradėjau verkdamas bėgti namo. Bėgant pro Meilaus namus, išbėgo Meilus su žmona, liepė būti pas juos, išlaikys kaip savo dukrą, bet aš sakiau, kad gaila tėvų, ir parbėgau namo. O namuose radau ir brolių, kuris nespėjo išvažiuoti, viską krovėsi į maišus ir jau pradėję krauti į mašiną. Išvežimui vadovavo rusas leitenantas Zotovas, kuris tėveliui liepė duoti visų pasus, pradėjo rašyti aktą. Kadangi brolis Vytautas buvo tarnavęs armijoje ir buvęs fronte, tai buvo apdovanotas karo pabaigos medaliu. Kai jis padavė visus savo dokumentus, tai Zotovas sako: „Duok, parodyk savo medalį“. O seklyčioje ant komodos buvo tokia dėžutė. Tai toje dėžutėje ir buvo visokios smulkmenos: mamos žiedas, auksinis laikrodis ir kiti dalykai. Bet kai toks sujudimas, tai nežinom kur. Brolis prisiminė, kad viską nuo komodos ir iš komodos stalčiaus sudėjo į vieną maišą. Iškratėm tą maišą – nieko neradom. O kur stovėjo komoda, buvo atviras langas ir jau gerokai paaugę jurginai. Tai brolis dėžutę pastebėjo ten – jinai buvo tuščia, tik likęs vienas medalis. Kai padavė tam leitenantui, tai jis tą aktą perbraukė, liepė pasitikrinti, ar ko nors kas nepaėmė, padavė tėveliui ranką ir liepė laimingai gyventi. Paskui tėvelis ir brolis pasakojo: kai atvažiavo sunkvežimis į kiemą, tai pirmiausia iš mašinos išsoko skrebas Julius Avizienis ir tėveliui sako: „Tau, Žėkai, nepatinka tarybų valdžia, tai dabar važiuosi, kur baltos meškos gyvena“.

Nors medalis mus ir išgelbėjo, bet vis tiek visą laiką buvome skrebu akirytyje: dažnai užeidavo, darydavo įvairias pastabas ir krattas namuose. Vieną šeštadienio rytą tėvelis nuėjo į pirtį ir rado, kad per naktį būta stribų, nes prirūkyta ir primėtyta rusiškų popirosų.

1949 m. spalio mėn., panašiai gal 10–12 d., paskutinis kartas, kada aš buvau sutikęs partizanus Bulovus, Kirstuką, Katele, Andriuškevičių (Indriškevičių). Buvo tokie linksmi, juokavo, sakė: „Kai mes žūsime, ant mūsų kapo prašome pasėti rūtų ir šiaip gėlių – jei žinosite, kur mūsų kaulai“. O mano kaimynė Akvilia Vilčinskaitė-Kvedaravičienė šiuos anksčiau minėtus partizanus sutiko 1949 m. lapkričio 12 d., kada jie ruošėsi eiti žiemoti į bunkerį. Juozas Bulovas buvo labai sergantis angina, turėjo aukštą temperatūrą. Tai Akvilia sakė: „Pridėjom visokių vaistažolių... Atsisveikino ir sakė, kad grįš tik pavasarį“.

O aš tuo laiku mokiausi Rokiškyje. Ir antradienį prie valsčiaus pastato susitikau Kazį Žėką, mūsų bendrininką, kuris man pasakė, kad jau mūsų partizanai išduoti ir žuvo. Tai buvo paskutiniai Žiobiškio krašto partizanai.

Dabar, Atgimimo laikais, kai jau suradome tą bunkerį, kur žuvo šie partizanai, tai toks Bliūdžius, senukas iš Degsnių k., sako: „Aš jus supažindinsiu su tuo žmogumi, kuris juos išvežė į Juodupę“.

Dirvonų k. gyvenantis Petras Širvinskas pasakojo, kad jis 1949 m. pavasarį buvo grįžęs iš armijos, buvo siuvėjas ir darbavosi namuose. Tą lapkričio 14 d. rytą girdėjo, kad miške buvo šaudoma. O apie 14 val. atėjo kareiviai ir liepė tiems žmonėms kinkyti arklius ir važiuoti į mišką. Tai buvo Kavaliauskas, Antonovas ir Petras Širvinskas iš Dirvonų k. Kai atvažiavom į mišką, sakė, buvo tiesiog baisu; ir pasakodamas verkė. Sakė: guli 5 vyrų ir vienos moteriškės lavonai, veidai sudraskyti, pasruvę kraujais. Aš, sako, žiūriu ir ašaros byra. Kaip šoko vienas kareivis, sako: gal pažįsti, kad verki. O aš jiems atsakiau, kad čia yra žmonės. Širvinskas ir Antonovas vežė žuvusiųsius, o Kavaliauskas – ką rado bunkeryje maisto atsargų. Nuvežė į Juodupę už skrebu būstinės, prie daržinės ar sandėliuko iškrovė. O kiek vežėčiose buvo pribėgę kraujo! Ir, sako, kai grįžom tuo keliu per mišką, tai toje vietoje, kur nuo bunkerio išvažiavom į kelią, tik šviežiai su kastuvu atkasta griovio kraštas ir taip ramiai tyliai dega žvakė.

Eugenija Strumskienė-Žėkaitė, g. 1929 m. Kvietiniškio k.

Mūsų mama Grasilda Ruželienė, gim. 1895 m., gyveno Vilkų k., Žiobiškio parapijoje. Vyras anksti mirė, tai gyveno našlė su šešiais mažais vaikais. Vyriausiam sūnui tebuvo 15 metų. Turėjo 20 ha žemės, kurią dirbo pati, padedama senelio.

Pokario laikotarpiu, 1945 m. rudenį, partizanų Bulovų motina Bulovienė iš Kalpokiškio k. paprašė našlę Ruželienę, kad paslėptų ir palaikytų jos tris sūnus partizanus: Antaną, Juozą ir Joną Bulovus. Ruželienė sutiko juos priimti, nors patys skurdžiai gyveno. Reikia suprasti, kokią riziką prisiėmė našlė, sutikdama klijimo bunkeryje laikyti ir maitinti šiuos vyrus. Bulovai atsivedė dar du savo draugus – Antaną Žeižį ir Joną Katelę. Šie penki partizanai nuo rudens iki pavasario išbuvo pas Grasildą Ruželienę, kuri jiems ruošė maistą, skalbė, aptarnavo. Kiekvienas šuns amtelėjimas dieną ir naktį kėlė siaubą. Pavasarį, sušilus orui, jie išėjo į miškus. Kitą žiemą glaudėsi tik vienas Jonas Bulovas. Sėkmingai peržiemojęs, pavasarį jis išėjo į mišką. Jam išėjus, kažkam, matyt, paskundus, ankstyvą Sekminių rytą, vos prašvitus, gal apie 100 kareivių apsupo Ruželių sodybą ir ėmė naršyti visus pakampus, trobą, sodą, tvartą. Klijime kasė duobes ir ieškojo bunkerio.

Tuo laiku Grasilda Ruželienė suklupo prie Marijos paveikslu ir karštai meldėsi Švč. Marijos pagalbos, kad nelaimė aplenktų jų namus. Ir įvyko stebuklas: visur išnaršę ir nieko neradę, išsinešdino iš namų. Taip „liaudies gynėjams“ nepasisėkė surasti bunkerio ir partizanų.

Kareiviams išėjus, sūnus nuėjo pažiūrėti į klijimą ir nustebo – visas klijimas buvo išvarpytas duobių, o bunkerio vieta liko nepaliesta! Tik pastūmus iš iškastos duobės žemę, įgriuvo duobė bunkerio vietoje.

Motina dėkojo Motinėlei Marijai, kad stebuklingu būdu išgelbėjo ją ir jos vaikus nuo kalėjimo ir tremties. Nors iki naujo derliaus šeima neturėjo ko valgyti – mito avižiniu kisieliu ir vikine duona, vis dėlto liko namuose.

Monika Kapitavičienė-Ruželytė, g. 1936 m. Vilkų k.

Močiukų kaime gyveno Alfonsas Rapas. Jam išsikėlus gyventi vieniemin, Močiukų kaime liko didelė tuščia troba. Našlė Adelė Paškauskienė su invalide dukra Bronyte (gera mezgėja) pasiprašė, kad ją priimtų gyventi į tą tuščią trobą. Ši našlė bendravo su partizanais Jonu Katele, Kaziu Kirstuku, Jonu Bulovu. Jie į tuos namus užeidavo, sužinodavo, kas aplink girdėti, pailsėdavo. Vėliau troboj po krosnim išsikasė bunkerį ir čia dažnai glausdavosi.

Vieną dieną grįžtu iš mokyklos ir matau – apsupti visi namai (mat gyvenome vieni nuo kitų per 30 metrų). Kareiviai visur badė su durtuvais, ieškojo bunkerio. Partizanai tuo metu sėdėjo viduje. Jiems ant galvų byrėjo žemės, bet tą kartą likimas jiems padėjo: išsisuko nuo mirties, kareiviai jų nesurado.

Pranas Ruželė, g. 1935 m. Močiukų k.

Vienos tragiško likimo šeimos pėdsakais

Elena Žebrienė-Bulovaitė

Noriu papasakoti Rokiškio apskrities, Žiobiškio parapijos, Kalpokiškio vienkiemio ūkininko Pranciškaus Bulovo „išdraskyto lizdo paukščių“ istoriją.

Pranciškaus Bulovo, g. 1888 m. Laūkupėnų k., o šio šimtmečio pradžioje įsikūrusio Kalpokiškio vnk., ir Bronislavos Daugelavičiūtės, g. 1898 m. Baždžių k. Pándelio parapijoje, šeima buvo nemaža: Juozas (1922), Lionginas (1924) – mirė mažas, Jonas (1926), Antanas (1928), Elena (1932), Adolfas (1935) ir Stasys (1938). Iki Antrojo pasaulinio karo tėvai su 5 sūnumis ir dukra gyveno laimingai. Vyriausiasis Juozas jau dirbo Lietūkio Rokiškio skyriuje. Jau gimnazijoje jis aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje, vėliau – Šaulių organizacijoje, vokiečių okupacijos pabaigoje – Plechavičiaus rinktinėje. Jonas, baigęs kelias Rokiškio gimnazijos klases, 17-kos metų ryžosi ūkininkauti tėviškėje. Antanas baigė 6 skyrius Žiobiškyje. Elena mokėsi Rokiškio gimnazijoje, mažieji – Adolfas ir Stasys – Zýbolių pradinėje mokykloje. Tėvelis mokėjo ūkininkauti 50 ha ūkyje – samdydavo tik berną, merginą ir piemenį.

1941 m. vežimai aplenkė Kalpokiškį. Iš Panemunio išvežė Mamytės seserį Šiliūnienę su puse šeimos. Mūsų ūkį išbūožino, atkėlė 3 sklypininkus, – ir to užteko.

1944 m. pavasarį, besiantinant prie Lietuvos raudonajam marui, įsidrąsinę raudonieji banditai užpuolė Kalpokiškį. Daužė priebučio (gonkų) duris, vėliau ėmė išibėgėdami laužti jas. Tuo metu namuose buvo tėvai, Jonas, Antanas ir mažieji broliukai. Banditai ėmė šaudyti. Motina su mažaisiais palindo po viduriniame kambaryje-virtuvėje tarp krosnių buvusiais laiptais, o 16-metis Antanas metė į besilaužiančius rankinę granatą (Juožas buvo parūpinęs ginklų, nes jau ne vienerius namus buvo užpuolę miliūniečiai), o Jonas nuo aukšto atsisaukė. Tėtė patarinėjo, kaip gintis. Sprogus granatai (sako, daug kraujo ryte matėsi sniege), banditai atsitraukė, sėdė į paruoštus grobiui vežimus. Kaip nenušovė nė vieno iš mūsų – Dievas težino, nes namo sienos dar po keliolikos metų buvo tankiai išvarpytos kulku. Tačiau vos užėjus raudonajai armijai ir visiems trims broliams išėjus partizanauti, kasdien pradėjo lankytis Rokiškio aktyvistai, vadovaujami Balaboskino (jis aną pavasarį dalyvavo užpuolime), ir šaudyti kiaules, vežti turtą ir ieškoti „raudonajai armijai“ pasipriešinusių vaikų. Išvežė keliolika vežimų konfiskuoto turto, rugpjūčio 19 suėmė ir Tėvelį – Pranciškų Bulovą. Jį labai kankino, daužė už vaikus (Mamytė gaudavo kruvinus marškinius) ir po 7 mėnesių – vasario ar kovo mėn. – Rokiškio kalėjimo kameroje, turėdamas 56 metus, mirė. Kameros draugai vėliau pasakojo, kad jis buvo labai sumuštas, sudaužytas, marintas badu keletą dienų, o paskutinį vakarą atnešę valgyti. Jis užvalgęs ir naktį miręs. Tėvelis buvo pirmas Rokiškio kalėjime numarintas kalinys. Apie vyro mirtį nunešusiai maistą žmonai niekas nieko nesakė – dar du kartus priėmė siuntinius. Tik vėliau per pašalinius – gydytoją B. Styrą, Mamytės giminės kaimyną, – sužinojo, kad vyro nebėra. Apie jo mirtį nėra įrašo ir archyvuose, nes nuteistas po mirties.

1969 10 10 pažymoje Nr. 2734/3 su grifu „Slaptai“ rašoma, kad Bulovas Pranas, Prano areštuotas NKVD 1944 m. rugpjūtyje „už ginkluotą tarybinių partizanų užpuolimą“ (savo namuose!). Aprašyta, kad „grupė tarybinių partizanų atėjo prie Bulovų namų durų, pasibeldė į jas, pasisakė, kad esą raudonieji partizanai, ir paprašė išnešti ką nors pavalgyti. Vietoj atsakymo kažkas iš namo gyventojų per langelį išmetė rankinę granatą ir pasipylė iš namo aukšto šūviai į raudonuosius partizanus, dėl ko buvo sužeisti 7 raudonieji partizanai“ (versta mano – E. Ž.). Vėliau toje pačioje pažymoje rašoma, kad sužeisti 5 partizanai. Tos pažymos pabaigoje parašyta, kad 1945 01 25 Bulovas nuteistas Karo tribunolo 10 metų pagal 58–1a str. Teisdavo gi ne Rokiškyje, o jo niekur nebuvo išvežė ir po pusės metų nukankino kameroje. Toliau rašoma, kad „žinių apie paleidimą nėra“. Pažymą sudarė Rokiškio raj. operatyvinis įgaliotinis vyresn. leitenantas Krapavičius.

*Tragiškai žuvusių
Bulovų (tėvo ir trijų
sūnų) ekslibrisas.
Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

1990 10 08 Nr. 8-4483/90 Aukščiausiojo Teismo pažymėjime rašoma, kad Pranciškus Bulovas „buvo neteisėtai represuotas nuo 1944 08 19. Miręs 1947 m. Taigi apie jo mirtį net Aukščiausiasis Teismas neturi žinių.

Nuo 1944 m. iki 1947 m. rudens Mamytė su mažaisiais vaikais gyveno savo namuose Kalpokiškyje. Aš jau penktus metus mokiausi Rokiškio gimnazijoje ir gyvenau pas krikšto mamą Nakienę Velniakalnyje. 1947 m. rugsėjo mėnesį mane iš penktos klasės iškvietė į Saugumą. Uždarė į kamerą, permirkusią (matyt, neseniai iš jos iškelto kalinio) krauju. Pilna utėlių. Sienos išrašinės visokiais užrašais. Viena prisimenu ir dabar: „Palikite viltį, kurie čia įeinatė“. Daug datų su parašais, išskutinetais sienoje. Naktimis tardė, grasino kalėjimu, gąsdino, kad nesvarbu, kad nepilnametė, tokių 15-mečių pilna pas mus. Kameroje buvau viena. Antrą dieną į ją įstūmė moterį, kuri labai dejavo, kad ją labai mušė, tardydami plaukus rove už partizanus. Klausė, už ką aš sėdinti. Aš, kaip ir tardytojams, atsakiau, kad už brolius, kad mane klausia, kur jie, kur jų bunkeriai, o aš nieko nežinau – sutinku juos, kai einu per mišką, netikėtai. Nors ir nepatyrusi, supratau, kad tai provokatorė. Kitą kartą man parodė mano įrašą užrašų knygutėje ir tyčiojosi: kaip nežinai, jei net eilėraščius jiems rašai. Suvedė akistaton su sesele Lakštute (pavardės aš ir nežinojau, bet, matyt, jos ta atminimų knygutė ir buvo), kuri buvo padėjusi pabėgti iš ligoninės partizanui, ir aš ją buvau sutikusi pas brolius. Ji buvo iškankinta, raiša. Aš tada nežinojau, kad ji, nepakėlus kankinimų, šoko iš antro kalėjimo aukšto ir susilaužė koją. Jinai man pasakė: „Sakyk viską, ką žinai. Jie viską žino. Matai, ką jie su manimi padarė“. Aš gi ir toliau neigiau, kad žinau Brolių buvimo vietą, o susitinku (įrodymus jie turėjo) pripuolamai. Prisimenu mane tardžiusį Kiauleikį kariškio uniforma. Jis mokėjo lietuviškai. Kitų, ne lietuvių, pavardžių nebepprisimenu, nors protokolus liepdavo pasirašyti. Labai smarkiai manęs nemušė, nes buvo sugalvoję (kaip vėliau paaiškėjo) demonišką planą. Aš tyčia sakiau, kad nesuprantu rusiškai, tai bent ilgiau galėdavau apgalvoti suktus klausimus, kol vertėjas išversdavo.

Kuomet nieko iš manęs neišgavo, ėmė grasyti, kad atveš Motiną. Tada jau aš visai išsigandau. O ji, pasirodo, jau buvo atvežta, palikusi mažuosius – 9 ir 12 metų vaikus! Suvedė mus akistaton. Liepė man sakyti, kad sakytų teisybę apie sūnus – partizanus (jie vadino banditais), bet aš labai susigraudinau ir nieko negalėjau pasakyti. Ryte, pašaukę pas tardytoją, kažkokį vyresnį, o gal NKVD viršininką, pasakė: „Tave paleidžiame ieškoti brolių. Motina lieka įkaitu. Duodame tau laišką (perskaitė jį ir užantspaudavo), kad įteiktumei broliams. Kai jie ateis registruotis, Motiną paleisime, o jiems bus viskas dovanota — užteks tik atėjimo.“ Aš sakiau, kad nežinau, kur juos rasti. Jie pasakė: „Rasi, kai norėsi, nes motina laukia. Ji bus kalėjime, kol sūnūs jos pasigailės.“ Po trijų parų arešto mane paleido. Likau vyriausia Kalpokiškyje, nes Tėvelis jau tretį metį kaip nukankintas, o Mamytė įkalino dabar. Grįžau pas broliukus. Tuoju per kaimynus Kupštus susitikau su vyresniaisiais broliais. Parodžiau laišką, pasakiau, kas jame rašyta. Jie neatplėšė, nes man buvo duota dviejų savaitių terminas Brolių suradimui, o jeigu atvažiuos patikrinti anksčiau, turėsiu nesimatymo alibi. Tarėmės, ką daryti. Brolis Juozas griežtai pasakė: „Mes nestosim (nesiregistruosim), nes tai būtų išdavystė,

o Motinai nebus geriau, jei mus jos akyse nukankins. Jei žūsime, tai už Tėvynę, o gyvi nepasiduosime.“ Sugalvojome mūsų, mažųjų, pabėgimo planą. Grįžau į Rokiškį, Velniakalnį, kuriame gyvenau besimokydama, ir mano krikšto mamos vyras Pranas Nakas sutiko mus išvežti alizaviečius, kur klebonavo jo brolis, amžinos atminties kunigas Matas Nakas. O mūsų broliai – Juozas su Antanuku – ten partizanavo. Tik Jonas tuo metu partizanavo kamajiečius. Ten turėjo gimnazijos laikų simpatiją Kálvių kaime – Bronytę Tumonytę. Aš būdavau jų ryšininkė, kai jie visi slapstėsi žiobiškėnuos – nešiodavau laiškus į gimnaziją, o Irena Sidabraitė, jos kaimynė, perduodavo jai. Alizavà buvo patogi besislapstantiems, nes yra prie trijų rajonų – Rokiškio, Biržų ir Kupiškio – ribos.

Taigi dėdė Pranas Nakas sutartą dieną su patamsiu atvažiavo Pandėlio vieškeliu prie Stramilių, susodino visus tris vaikus į vežimą ir, apdengęs gūnia, išvežė į nežinią... Nei tėviškės, nei tėvų, nei giminių... Broliukus, Adolfą ir Stasį, palikome skirtingose vietose pas giminių gimines – pažįstamus, o mane nuvežė pas kleboną M. Naką, nes reikėjo slėptis nuo NKVD. Su Jo patarimais išvažiavau į Kupiškį, o iš ten – į Žemaitiją, Viekšnius, kuriuose mokytojavu mūsų pusseserė Ona Šiliūnaitė-Steponavičienė, 1941 neišvežta iš Šilingiškio, nors prašėsi, bet jos kareiviai neėmė – ne ta pavardė, nes ji jau buvo ištekėjusi ir turėjo dukrytę. Pusseserės vyras buvo jau atkalėjęs ir gyveno Gyvolių k. Mane ir apgyvendino pas vyro gimines. Ten gyvenau pusę metų, kol pusseserei atėjo laikas gimdyti trečią dukterį. Man pasakė, kad važiuočiau kur nors kitur, nes nebegalės laikyti. Bet kur važiuoti?! Grįžau traukiniu į Subačių, kažkodėl, atsimenu, pėsčia nuėjau į Kupiškį. Matyt, saugumo sumetimais. Man buvo pasakyta, kad kun. Nakas jau atkeltas į Kupiškio altariją. Jis turėjo ryšius su Alizava, maniau, eisiu, jo padėdama, pas brolius į mišką, nes kito kelio neturėjau. O išgelbėjo laiminga aplinkybė: kun. M. Nakas paklausė, ar nenorėčiau pasilikti išėjusios tarnaitės vietoj prie gyvulių – arklio, karvės ir ožkos – padėti jo senyvai seseriai. Pažadėjo gal pasiseks sukombinuoti kokius dokumentus, kad galėčiau toliau mokytis. Kitais mokslo metais tą ir padarė: iš Bulovaitės virtau Šiliūnaite, dar pridėjom (ir aš dalyvavau metrikus perdirbinėjant!) prie Elenos Stanislavą, gimimo metus ir vietą pakeitėm į naujus. Tapau dusetiške, niekad nebuvusia Dusetose, baigusia keturias klases Žasliuose (net negirdėti!). Su fiktyviais dokumentais įstojau į Kupiškio vakarinę darbo jaunimo mokyklą, kurioje ir baigiau aštuonias klases. Vėliau, 1950 m., gerajam Globėjui kun. Nakui persikėlus klebonauti į Velýkius, netoli Panevėžio, persikėliau gyventi ir mokytis į Panevėžį, Mergaičių gimnaziją, kurią ir baigiau 1953 m., dar Mamytei negrįžus iš kalėjimo, nes jai pridėjo dvejų metų tremtį. Taigi ir mokslus, ir santuoką, ir tolesnį gyvenimą pragyvenau svetima pavarde. Tik po 45 metų, atėjęs Atgimimui, susiradau tikruosius dokumentus.

Noriu parašyti apie savo Mamytę – antrą mūsų šeimos kalinę, kuri savo gyvenimą paaukojo vaikams, vyrui ir Tėvynei. Ją, kaip minėjau, suėmė 1947 m. rugsėjį, nustumę nuo jos kėlių 9 metų mažiausią sūnelį Stasį ir 12-metį Adolfą. Kalėjime pakeitė 15-metę dukrą. Miške – trys vyriausieji sūnūs. Ši 49 metų moteris praėjo kalėjimus Lietuvoje ir Komi respublikoje, nieko nežinodama apie paliktų Dievo valiai vaikų likimą. Kalėjime, pasakojų vėliau grįžusios bendraby-

*Žiobiškio bažnyčios
šventoriuje
atidengiamas kryžius
partizanams Bulovams
atminti.*

*Aleksandro Svilo
nuotr. 1999 08 21*

*Prie atidengto paminklo
6 partizanams
Plunksnočių miške
kalba Rokiškio krašto
muziejaus direktoriaus
pavadootojas*

*Algis Kazulėnas.
1999 08 21*

lės, jai buvo bausis nervų sukrėtimas: girdėjo verkiančius mažuosius, lyg tai vaidenosi kankinami, velkami koridoriumi sūnūs-partizanai. Ji daužiusi galvą į sieną ir šaukusi tardytojams, kad pribaigtų ją, kaip jos vaikus kad nukankinę. Mums pranešė, kad Bulovienė išprotėjo. Tačiau ją vis tiek nuteisė 5 metams sunkiųjų darbų kalėjimo ir 2 metams tremties. Kalėjo Vorkutoj, Uchtoj ir Syktyvkare. Grįžo labai pasenusi, neberado nė vieno vaiko partizano: Jonas-Gaubica-Vėjas žuvo 1947 12 17 prie Žiobiškio, o Juozas-Dūmas-Iksas ir Antanas-Budrys kartu su Juozo žmona poete Diana Glenžaitė ir dar 3 žiobiškėnais žuvo 1949 11 14 Plunksnočių miške. Po kalėjimo Mamytė išgyveno dar 30 metų, o paskutinius penkerius metus visai akla pas mane Panevėžyje. Čia gyveno ir tebegyvena ir abu mažieji broliukai. Iš visų šeimos žuvusių už Lietuvą teturime tik vieną kapą. O penkių – Tėvelio ir 3 brolių bei brolienės – kaulelių nerandame. Padedami gerų žmonių suradome ir pažymėjome tik žuvimo vietas (broliai savo rankomis padarė kryžių). 1996 m. Rokiškio savivaldybės mero pavedimu padarė koplytstulpį-rodyklę Plunksnočių miške ir prieti prie žuvimo vietos – medinį tiltelį per didelį griovį. Vėliau savivaldybė partizanų žuvimo vietoje įrengė memorialinę lentą. 1999 08 21 šeimos

iniciatyva Žiobiškio šventoriuje buvo pastatytas kryžius, o Plunksnočių miške netoli žūties vietos – paminklinė lenta.

Dar vienas mūsų giminės kalinys – dėdės Petro sūnus, taip pat iš Kalpokiškio, Danielius Bulovas, g. 1926 m. Jį mokytojaujanti Rageliuose suėmė už ryšius su partizanais ir pogrindžio spaudą. Matyt, labai kankino, marino badu, nes tąkart (1946 m.) suimtos tėvelio sesers dukros Vincė ir Valerija Mikalkėnaitės pasakojo, kad joms plaunant kalėjimo koridorių, dieną prieš žuvimą, Danielių vedę tardyti, tai jis pripuolęs prie paplavų kibiro bandė gerti, bet sargybinis nustūmęs. Kitą dieną, pasakojo jos, išgirdom šūvius kalėjimo kieme. Tuoj pasklido po kameras žinia, kad bėgantis(!) nušautas Danielius Bulovas.

Taip pat kalėjo ir buvo išvežtos į Rusijos kalėjimus Tėvelio sesers Vincentos dukros Vincenta ir Valerija Mikalkėnaitės iš Didėjos k., Ragelių parapijos.

Tokia trumpa Bulovų giminės kalinių istorija.

Žiobiškio parapijos tremtiniai

Eil. Nr.	Tremtinio vardas, pavardė ir tėvo vardas	Gimimo metai	Kokiais metais išstremtas	Iš kokio kaimo išstremtas	Kur išstremtas	Kokiais metais paleistas iš tremties (mirė tremtyje)
1.	Ona Andriuškevičienė, Juozo	1919	1947	Izdūniškio	Tomsko sritis, Tomsko r.	1957
2.	Stasė Andriuškevičiūtė, Petro	1942	1947	Izdūniškio	Tomsko sritis, Tomsko r.	1957
3.	Vladas Andriuškevičius, Petro	1944	1947	Izdūniškio	Tomsko sritis, Tomsko r.	1957
4.	Feliksas Andriuškevičius, Igno	1877	1947	Izdūniškio	Tomsko sritis, Tomsko r.	1956
5.	Paulina Andriuškevičienė, Antano	1888	1947	Izdūniškio	Tomsko sritis, Tomsko r.	Mirė
6.	Adomas Braželis, Kosto	1863	1948	Stumbrių	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	Mirė
7.	Marijona Braželienė, Jono	1870	1948	Stumbrių	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1960
8.	Aldona Braželytė, Adomo	1928	1948	Stumbrių	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1960
9.	Rožė Styrienė, Adomo	1944	1948	Stumbrių	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1959
10.	Henrikas Styra, Petro	1947	1948	Stumbrių	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1959
11.	Petras Bulovas, Prano	1891	1948	Kalpokiškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1957
12.	Stefanija Bulovienė, Juozo	1893	1948	Kalpokiškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1957
13.	Janina Bulovaitė, Petro	1929	1948	Kalpokiškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1957
14.	Stasė Bulovaitė, Petro	1932	1948	Kalpokiškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1957
15.	Alfonsas Bulovas, Petro	1933	1948	Kalpokiškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1957
16.	Elvyra Bulovaitė, Petro	1934	1948	Kalpokiškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1957

*Tremtinio
Antano Sakalausko
pastatytas paminklas
tėvų žemėje prie
Buteikių k. kapinaičių.
Antkapyje užrašas:
„Tegu šie sunaikinti
protėvių kapai, /
nualinti, tapę
nederlingais laukai, /
iškirsti miškai,
nugriautos sodybos /
pasmerkia kiekvieną,
bandantį pateisinti /
senojo pasaulio griovėjų
piktadarybes / 1997 m.“
R. Kunsko nuotr.*

(tęsinys)

Eil. Nr.	Tremtinio vardas, pavardė ir tėvo vardas	Gimimo metai	Kokiais metais ištremtas	Iš kokio kaimo ištremtas	Kur ištremtas	Kokiais metais paleistas iš tremties (mirė tremtyje)
17.	Petras Bulovas, Petro	1936	1948	Kalpokiškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1957
18.	Adolfas Buteikis, Antano	1892	1948	Buteikių	Irkutsko sr., Zimos r., Perevozo k.	1959
19.	Antanina Buteikienė	1900	1948	Buteikių	Irkutsko sr., Zimos r., Perevozo k.	1959
20.	Bronė Buteikytė, Adolfo	1935	1948	Buteikių	Irkutsko sr., Zimos r., Perevozo k.	1959
21.	Stanislova Buteikytė, Adolfo	1940	1948	Buteikių	Irkutsko sr., Zimos r., Perevozo k.	1959
22.	Jonas Deksnys, Klemenso	1928	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	1959
23.	Agnietė Deksnytė, Klemenso	1923	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	1959
24.	Elena Deksnytė, Klemenso	1929	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	1959
25.	Kazys Deksnys, Kosto	1888	1948	Mitragalio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1956
26.	Anelė Deksnienė, Antano	1887	1948	Mitragalio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1956
27.	Anelė Deksnytė, Kazio	1925	1948	Mitragalio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1956
28.	Feliksas Deksnys, Justino	1896	1949	Tartališkių	Irkutsko sr., Alarsko r.	1960
29.	Ona Deksnienė, Prano	1896	1949	Tartališkių	Irkutsko sr., Alarsko r.	1960
30.	Stefanija Deksnytė, Felikso	1930	1949	Tartališkių	Irkutsko sr., Alarsko r.	1960
31.	Kazys Gėgžnas		1949	Ažusienių		
32.	Genė Gėgžnienė		1949	Ažusienių		
33.	Danas Gėgžnas, Kazio		1949	Ažusienių		

(tęsinys)

Eil. Nr.	Tremtinio vardas, pavardė ir tėvo vardas	Gimimo metai	Kokiais metais išstremtas	Iš kokio kaimo išstremtas	Kur išstremtas	Kokiais metais paleistas iš tremties (mirė tremtyje)
34.	Pranas Gužas, Juozo	1877	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
35.	Konstancija Gužienė, Petro	1887	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
36.	Jonas Gužas, Prano	1904	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
37.	Konstancija Gužienė, Prano	1907	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
38.	Bronė Gužaitė, Jono	1939	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
39.	Aldona Gužaitė, Jono	1944	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
40.	Vytautas Gužas, Jono	1947	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
41.	Ksaveras Jasinevičius, Prano	1875	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	Mirė
42.	Emilija Jasinevičiūtė, Ksavero	1916	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	1958
43.	Adelė Jasinevičiūtė, Ksavero	1918	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	1957
44.	Zosė Jasinevičiūtė, Ksavero	1921	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	Mirė
45.	Genovaitė Jasinevičiūtė, Ksavero	1925	1947	Vaidlonų	Tomsko sritis, Tomsko r.	1958
46.	Romualdas Jasinevičius, Aniceto	1901	1948	Vaidlonų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
47.	Konstancija Jasinevičiūtė, Aniceto	1908	1948	Vaidlonų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
48.	Veronika Jasinevičienė, Kosto	1860	1948	Vaidlonų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
49.	Nijolė Jasinevičiūtė	1940	1948	Vaidlonų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
50.	Kostė Jasinevičiūtė, Jono	1881	1949	Vaidlonų	Irkutsko sritis, Tyrecko r.	1957
51.	Augustas Jasinevičius, Kazio	1927	1949	Vaidlonų	Irkutsko sritis, Tyrecko r.	1957
52.	Aldona Jasinevičiūtė, Kazio	1931	1949	Vaidlonų	Irkutsko sritis, Tyrecko r.	1957
53.	Augustas Jasinevičius, Juozo	1904	1951	Kurkliečių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
54.	Albina Jasinevičienė, Antano	1912	1951	Kurkliečių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
55.	Gražina Jasinevičiūtė, Augusto	1935	1951	Kurkliečių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
56.	Rimantas Jasinevičius, Augusto	1941	1951	Kurkliečių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
57.	Povilas Jasinevičius, Juozo	1908	1951	Kurkliečių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
58.	Kostas Kalvelis, Kazimiero	1880	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	Mirė
59.	Petronėlė Kalvelienė, Jurgio	1887	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	Mirė
60.	Juozas Kalvelis, Kosto	1915	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
61.	Kostas Kalvelis, Kosto	1917	1948	Gužų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958

(tęsinys)

Eil. Nr.	Tremtinio vardas, pavardė ir tėvo vardas	Gimimo metai	Kokiais metais ištremtas	Iš kokio kaimo ištremtas	Kur ištremtas	Kokiais metais paleistas iš tremties (mirė tremtyje)
62.	Jonas Karpavičius, Jono	1902	1948	Šilagalio	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
63.	Elena Karpavičienė, Jono	1911	1948	Šilagalio	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
64.	Juozas Kirstukas, Juozo	1891	1951	Kervalkių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
65.	Aleksandra Kirstukienė, Jurgio	1891	1951	Kervalkių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
66.	Bronius Kirstukas, Juozo	1926	1952	Kervalkių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
67.	Anicetas Kliauga	1887	1952	Patilčių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
68.	Marijona Kliaugienė	1890	1952	Patilčių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
69.	Emilija Kliaugaitė, Aniceto	1914	1952	Patilčių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
70.	Genė Kliaugaitė, Aniceto	1920	1952	Patilčių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
71.	Jonas Kliauga, Aniceto	1925	1952	Patilčių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
72.	Vanda Kliaugaitė, Aniceto	1929	1952	Patilčių	Tomsko sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
73.	Kostas Klišys	1910	1948	Baranautiškio	Buriatija, Milčiras	1958
74.	Adelė Klišienė	1914	1948	Baranautiškio	Buriatija, Milčiras	1958
75.	Robertas Klišys, Kosto	1940	1948	Baranautiškio	Buriatija, Milčiras	1958
76.	Vytautas Klišys, Kosto	1942	1948	Baranautiškio	Buriatija, Milčiras	1958
77.	Liudas Latvėnas, Jono	1879	1951	Paplimbalės	Tomsko sritis, Vokzalinsko r.	1958
78.	Paulina Latvėnienė, Stasio	1892	1951	Paplimbalės	Tomsko sritis, Vokzalinsko r.	1958
79.	Antanas Latvėnas, Liudo	1926	1951	Paplimbalės	Tomsko sritis, Vokzalinsko r.	1958
80.	Bronislavas Latvėnas, Liudo	1934	1951	Paplimbalės	Tomsko sritis, Vokzalinsko r.	1958
81.	Jonas Masiulis, Stanislovo	1899	1948	Natkuškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
82.	Akvilija Masiulienė, Juozapo	1907	1948	Natkuškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
83.	Aldona Masiulytė, Jono	1934	1948	Natkuškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
84.	Bernadeta Masiulytė, Jono	1939	1948	Natkuškio	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
85.	Pranas Masys, Juozo	1894	1948	Steponių	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
86.	Akvilė Masienė, Alekso	1900	1948	Steponių	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
87.	Valentinas Masys, Prano	1934	1948	Steponių	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
88.	Alfonsas Masys, Prano	1938	1948	Steponių	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
89.	Adolfas Masys, Prano	1942	1948	Steponių	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
90.	Elena Masytė, Prano	1943	1948	Steponių	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
91.	Juozas Mikalkėnas, Igno	1889	1949	Pulcinavos	Irkutsko sritis, Zalarinsko r.	Mirė

(tęsinys)

Eil. Nr.	Tremtinio vardas, pavardė ir tėvo vardas	Gimimo metai	Kokiais metais ištremtas	Iš kokio kaimo ištremtas	Kur ištremtas	Kokiais metais paleistas iš tremties (mirė tremtyje)
92.	Ieva Mikalkėnienė, Mataušo	1889	1949	Pulcinavos	Irkutsko sritis, Zalarinsko r.	Mirė
93.	Rozalija Mikalkėnaitė, Juozo	1917	1949	Pulcinavos	Irkutsko sritis, Zalarinsko r.	1960
94.	Bronė Mikulėnienė, Prano	1923	1947	Žiobiškio	Tomsko sritis, Tomsko r.	1959
95.	Juozas Milaknis, Antano	1900	1941	Mitragalio	Altajaus kraštas, Kamenis prie Obės	Mirė
96.	Veronika Milaknienė, Juozo	1896	1941	Mitragalio	Altajaus kraštas, Kamenis prie Obės	1956
97.	Aldona Milaknytė, Juozo	1927	1941	Mitragalio	Altajaus kraštas, Kamenis prie Obės	Mirė
98.	Regina Milaknytė, Juozo	1929	1941	Mitragalio	Altajaus kraštas, Kamenis prie Obės	1955
99.	Danutė Milaknytė, Juozo	1937	1941	Mitragalio	Altajaus kraštas, Kamenis prie Obės	1955
100.	Ona Milaknienė, Petro	1871	1941	Mitragalio	Altajaus kraštas, Kamenis prie Obės	Mirė
101.	Pranas Milaknis, Juozo	1900	1941	Vaidlonų	Altajaus kraštas	1958
102.	Veronika Milaknienė, Kazimiero	1918	1941	Vaidlonų	Altajaus kraštas	Mirė
103.	Ona Motuzienė, Juozo	1917	1949	Tartališkių	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1960
104.	Povilas Purtulis, Juozo	1895	1948	Kalpokų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
105.	Zosė Purtulienė, Petro	1908	1948	Kalpokų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
106.	Adolfas Purtulis, Povilo	1933	1948	Kalpokų	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1957
107.	Steponas Ruželė, Kazio	1881	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	Mirė
108.	Uršulė Ruželienė, Juozo	1887	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
109.	Genė Ruželytė, Stepono	1927	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
110.	Adolfas Ruželė, Stepono	1928	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
111.	Petras Ruželė, Stepono	1930	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
112.	Danutė Ruželytė, Stepono	1932	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
113.	Vytautas Ruželė, Stepono	1934	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
114.	Pranas Ruželė, Stepono	1935	1948	Močiekų	Krasnojarsko kraštas, Jeniseisko r.	1958
115.	Jonas Sadauskas, Adomo	1909	1941	Vilkų	Altajaus kraštas	1958
116.	Natalija Sadauskienė, Felikso	1909	1941	Vilkų	Altajaus kraštas	1958
117.	Aldona Sadauskaitė, Jono	1931	1941	Vilkų	Altajaus kraštas	1958
118.	Algirdas Sadauskas, Jono	1936	1941	Vilkų	Altajaus kraštas	
119.	Uršulė Sadauskienė, Juozo	1871	1941	Vilkų	Altajaus kraštas	Mirė
120.	Petras Sakalauskas	1889	1949	Buteikių	Irkutsko sritis, Zimos r.	1958
121.	Petronelė Sakalauskienė	1892	1949	Buteikių	Irkutsko sritis, Zimos r.	1958
122.	Juozas Sakalauskas, Petro	1928	1949	Buteikių	Irkutsko sritis, Zimos r.	1957

(tęsinys)

Eil. Nr.	Tremtinio vardas, pavardė ir tėvo vardas	Gimimo metai	Kokiais metais ištremtas	Iš kokio kaimo ištremtas	Kur ištremtas	Kokiais metais paleistas iš tremties (mirė tremtyje)
123.	Antanas Sakalauskas, Petro	1933	1949	Buteikių	Irkutsko sritis, Zimos r.	1958
124.	Jonas Stašys		1949	Vikonių	Irkutsko sritis, Zimos r.	
125.	Aldona Stašienė		1949	Vikonių	Irkutsko sritis, Zimos r.	
126.	Irena Stašytė, Jono		1949	Vikonių	Irkutsko sritis, Zimos r.	
127.	Edmundas Stašys, Jono		1949	Vikonių	Irkutsko sritis, Zimos r.	
128.	Jonas Šedys, Jono	1923	1951	Degsnių	Tomsco sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
129.	Anelė Šedytė, Jono	1930	1951	Degsnių	Tomsco sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
130.	Janė Šedytė, Jono	1932	1951	Degsnių	Tomsco sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
131.	Elžbieta Šimėnienė, Igno	1878	1950	Kurkliečių	Chabarovsko kraštas, Lozovsko r.	1958
132.	Vladas Šimėnas, Ambrazo	1926	1950	Kurkliečių	Chabarovsko kraštas, Lozovsko r.	1958
133.	Palmira Šimėnaitė, Ambrazo	1928	1950	Kurkliečių	Chabarovsko kraštas, Lozovsko r.	1957
134.	Pranas Šiulys, Juozo	1918	1948	Girinkos (Vilniaus m.)	Krasnojarsko kraštas, Partizansko r.	1959
135.	Emilija Šiulienė, Kazimiero	1920	1948	Girinkos (Vilniaus m.)	Krasnojarsko kraštas, Partizansko r.	1959
136.	Aušra Šiulytė, Prano	1947	1948	Girinkos (Vilniaus m.)	Krasnojarsko kraštas, Partizansko r.	1959
137.	Ignas Šiulys, Juozo	1902	1949	Raišių	Irkutsko sritis, Bochansko r.	1958
138.	Elena Šiulienė, Jono	1906	1949	Raišių	Irkutsko sritis, Bochansko r.	1958
139.	Algimantas Šiulys, Igno	1931	1949	Raišių	Irkutsko sritis, Bochansko r.	1958
140.	Jurius Šiulys, Igno	1939	1949	Raišių	Irkutsko sritis, Bochansko r.	1958
141.	Bernadeta Šiulytė, Igno	1948	1949	Raišių	Irkutsko sritis, Bochansko r.	1958
142.	Jonas Šiulys, Juozo	1889	1947	Raišių	Tomsco sritis	1960
143.	Konstancija Šiulienė, Mykolo	1889	1947	Raišių	Tomsco sritis	1960
144.	Adolfas Šiulys, Jono	1929	1947	Raišių	Tomsco sritis	1960
145.	Juozas Vaitkevičius, Petro	1894	1951	Zumbrickavietės	Tomsco sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
146.	Emilija Vaitkevičienė, Kazio	1903	1951	Zumbrickavietės	Tomsco sritis, Verchne-Ketsko r.	1958
147.	Dislovas Vaitkevičius, Juozo	1930	1952	Zumbrickavietės	Tomsco sritis, Verchne-Ketsko r.	
148.	Petras Vikonis, Jono	1896	1951	Stumbrių	Tomsco sritis	1953
149.	Uršulė Vikonienė, Jono	1911	1951	Stumbrių	Tomsco sritis	1953
150.	Adolfas Vikonis, Petro	1941	1951	Stumbrių	Tomsco sritis	1953
151.	Elvyra Dangutė Vikonytė, Petro	1944	1951	Stumbrių	Tomsco sritis	1953
152.	Mykolas Zaborskas		1949	Kubiliškio		
153.	Adelė Zaborskienė		1949	Kubiliškio		
154.	Rozalija Žikorienė, Juozo	1892	1948	Šilagalio	Krasnojarsko kraštas, Kazačinsko r.	1958
155.	Jurgis Žumbakys, Kazio	1898	1951	Stumbrių	Tomsco sritis, Kataševo r.	1958
156.	Elena Žumbakienė, Juozo	1917	1951	Stumbrių	Tomsco sritis, Kataševo r.	1958

Tremtinių ir politinių kalinių atsiminimai

„Vos ne geriausiu žmogum iš lagerio išleido“

1997-aisiais Šilagalio kaime pavyko pašnekinti 85 m. ūkininką – Stasį Žikorių. 1950 m. jis, sovietinės valdžios „išbuožintas“ ir mela-gingai apkaltintas už ryšius su vokiečiais (kaip buvęs baltaraištis), kalėjo Rokiškyje, vėliau penkerius metus praleido Archangelsko lage-ryje. Tremties neganda palietė kitus jo artimuosius: seserų – Emilijos Vaitkevičienės (1883–1984) ir Felicijos Grižienės (1898–?) šeimas, bro-lio Kazio žmoną Rožę Žikorienę (1903–?). Taip anuos laikus prisiminė pats S. Žikorius:

– Mama mane paliko, kai buvau pusantrų metų, o tėvas Kazys mirė 1928 m. Šeimoje buvau pats jauniausias.

Aš gimęs 1912 m., o pagal pasą – 1908 m. Susitariau su vals-čiaus raštininku, kad išimtų iš knygos dokumentus. Simuliuavau, sto-ju komisijon, sakiau, kad 1908 m. gimęs, taip ir nustatė. Aš – spa-kaikas – ir neteko rusų kariuomenėj tarnaut. Taip manęs niekas ir nelietė.

Buvau 6 skyrius baigęs, ūkininkavau. Turėjau 28 ha iš savo tėvelio. Kuliamąją mašiną turėjau, – ji kainavo 8 tūkstančius litų – brangiausias daiktas, grėbiamąją, pjaunamąją, auginau 4 karves, 2 ar-klus.

Brolis Kazys, vyresnis 7 m., taip pat buvo ūkininkas, Šilagaly turėjo apie 22 ha žemės. Iš Anykščių rajono kilusi jo žmona Rožė buvo mokytoja. Atsikėlė mokytojauti į Paliepį ir taip susipažino su Kaziu.

Visokių kalbų, kad veš, buvo. Kaimynai Karpavičiai 1948 m. jau turėjo susikrovę turtą, bet bėgti negalvojo. Aš pasislėpiau pas savo buvusį tarną, prie Kazliškėlio šiluose. Gal porą dienų prabuvau.

Tada brolienę ir išvežė (1948 m. – R. Ž.). Brolis tuo momentu pasitraukė, ant rytojaus ją paėmė, Panemunėlin nuvežė. Vagonai va-žiavo, o ji keturias dienas palaikė ir paleido nuo gelžkelio. Liepė tik namo negrįžti. Tai jis pas draugus, pas pažįstamus žmones gyveno. Buvo geras išgėrėjas, tai taip ir praleido tuos metus. Brolienė buvo išvežta Irkutsko sritin. Ten dirbo miško pramonėj – tepdavo pabėgius. Kaimynai jai nusiųsdavo siuntinių. 1955 m. ji sugrįžo Anykščiuos. Ten jai kas butą vieno kambario sukombinavo. Kai kada atvažiuo-davo pas brolių pasikalbėti. Nesiklijavo jų gyvenimas. Brolis kaip ir latras buvo atlikęs, pijokavo, 1980 m. ligoninėn nuvežė, kur ir mirė. Brolienė grįžusi nebedirbo. Mirė (neprisimenu kada) ir palaidota Anykščiuose.

Mane pasislėpusį anąkart nesučiupo. Bet pasakė: „Tavo tarnai-tę išveža už tavo kalnę“. Ėjau atgal – tegu mane veža. Kaimynai

pasakė, kad paleido tarnaitę. Basčiausi. Nusikrausčiau Rygon – turėjau pažįstamą, ieškojau darbo. Jis mokytojavo Klaipėdos krašte. Užrodė direktorių, savo pažįstamą. Taip Vilkyčių malūne įsidarbinau mašinistu. Ten išbuvau pusantrų metų – iki 1950 m. sausio. Tada į Vilkyčius atvažiavo tie patys „draugai“ – skrebai. Suėmė, atvežė į Rokiškio kalėjimą. Sudarė bylą. O Panevėžy teisė. Kad baltasai partizanas buvau. Liudininkai buvo atvežti. Patvirtino, kad aš baltaraištis prie vokiečių buvau. Nuteisė 25 m. kalėjimo lageryje.

Tie liudininkai sandomi žmonės buvo – Žiobiškio komunistai. Kartu vakarodavom, draugaudavom. Vienas jų – Šedys, už nugaros paėmęs vedė mane per Rokiškį, Avižienis, ruskelis ir grynas rusas uniformuotas. Prie Smetonos buvo leidžiama organizacija – laisvamaniai. O jie – tie patys komunistai. Toks buvo ir prieš mane liudijęs Užkurėlis, ūkininkas iš Žiobiškio parapijos. Netikintis, komunistas buvo ir švogerys Juozas Vaitkevičius (jį ištrėmė vėliau). Jį karo metu vokiečiai areštavo. Rokiškio kalėjimui jam vežiau maistą. O ten mano pažįstami uždėjo baltą raištį, todėl galėjau nunešti tiesiai kameron. O ten sėdėjo irgi nuteistieji. Jie ir paliudijo, kad matė mane su šautuvu ir baltu raiščiu. Viskas fabrikuota buvo. Neturėjo kaip prie manęs prisikabinti.

Sesuo Emilija atnešdavo man į kalėjimą maisto, nuvažiavo į Klaipėdą mano turto. Kalėjime buvo mokytų žmonių, – rašiau prašymą. Nieko nepadėjo. Balandį nuvežė mane į Vilnių persiuntimo punktą. Iš ten – nugrūdo Archangelskan, Pleseckos rajoną, lagerin Nr. 1.

Važiavom visi draugiškai – iš visų pakraščių surinkti. Daugiausia – jauni vyrai. Neprisimenu pavardžių. Mums jos nereikalingos buvo. Tik lageriui: eini pro vartus – šaukia pavardėm, grįžti – pavardėm suleidžia. Lietuvių buvo apie 80, pilną vagoną nuvežė. Estų, latvių, rusų buvo – jokio skirtumo neturėjo. Duodavo tam tikrą davinį (*pajoką*), kiek valdiškai priklausė – 800 g duonos, bet ją suspaudi ir per kartą suvalgai. Sriubos įpildavo. Žmogus sėdėjo kaip ant dviejų kuolų. Atėjo gydytojas, pačiupinėjo šikną – nėra. Ir viskas. Nusilpusius išveždavo į OITY – pasitaisymui. O aš valgydavau siuntinius ir išlaikiau. Sesuo, tarnaitė mano atsiųsdavo – pas ją daug turto buvo mano...

Viršuj vienas guli, kitas apačioj. Sako: „Kalėdos!“ Aš iš siuntinio – plotkas, tarnaitė pridėdavo lašinių. Nieko daugiau nereikia. Atskirai valgydavom. Lietuviai nusigręžę valgydavo lašinius. Kožnas norėjo sočiai užvalgyti, riebalu vis trūkdavo.

Žydas buvo brigadininkas. Iš siuntinių jam sūrio, tai ko kito duodavau. Tai man jis – lengvesnį darbą, prie statybų. Didesnė apsauga buvo man. Remontuodavom, vedėm gelžkelį. Kiti mišką kirto, – nes mišką traukėm gelžkelį. Žydui duodavau kyšį – nereikėdavo žiemą dirbti. Daugiau lagery sėdėdavau.

Po Stalino mirties pradėjo geryn eiti. Pinigus pradėjo mokėti. Orkestre dalyvavau. Vienas iš Panevėžio kelias triūbas atsivežė, tai kelis metus grojau triūba „bosas s“. Mus apmokino ir važiuodavom kitan

lagerin su palyda. Ir dainuodavom. Ir kainuodavo toks dalykas – apsauga, vežiojimas...

Lagery nedažnai mirdavo. Iš mūsų, politinių kalinių, – negirdėjau, kad numirtų. Jie parinkdavo miško pramonei stipresnius žmones iš Vilniaus. Į pabaltijiečius žmones atsižvelgė lageryje, skaitėsi, – kultūringesni. Iš proto spręsdavo apie lietuvius. Vos ne geriausiu žmogum iš lagerio išleido.

Užsirašiau, kad grįžtu Klaipėdon, gavau už gelžkelį 129 rub. 45 kap.

Apsistojau sugrižęs pas tarnaitę. Pradėjau darbo ieškoti. Suradau Konstantinavos lentpjūvėje – staliumi. Iš seno pažįstamas direktorius MTS (mašinų traktorių stotis) buvo. Ilgai buvau nepriregistruotas. Ieškojau turto. Atsiuntė karinis tribunolas, kad buvau nuteistas be turto konfiskacijos, bet nieko negražino. O turta – jau kas ką išvežė, – paėmė mane jau pliką iš Vilkyčių malūno. Turta valdžia paėmė, gal kolūkiui pervedė. Name ėleido žmogų gyventi; kai grįžau, išsikėlė. O aš – atsipirkau, kas buvo likę: tvartelis, klėtis, gryčia.

1959 m. apsisvedžiau Vandą Kiaugaitę. Kompensacijos gavau 2000 rub. – už praleistus metus. Ant knygelės pasidėjau – ir gavau gal 20 Lt.

Visos mano seserys iš tremties sugrižę, ir jau visos mirę.

Sesuo Emilija Vaitkevičienė-Žikoriūtė (g. 1883) ištremta iš Šilagalio kaimo. Išsilavinimas pradinis, ūkininkė. 1951 10 02 – 1956 m. – Tomsko sr., Krasnojarsko krašte dirbo lauko darbus. Šeimą sudarė 4 asmenys, 3 – buvo represuoti. Vyras – Juozas. Sugrižusi sesuo dirbo kolūkyje lauko darbus. Mirė 1984 m. Palaidota Žiobiškyje.

Sesuo Felicija Grižienė-Žikoriūtė (g. 1898) išvežta iš Rokiškio. Buvo savamokslė, namų šeimininkė. 1948–1956 Krasnojarsko krašte dirbo miško pramonėje. Jos šeimą sudarė 3 asmenys, visi buvo ištremti. Neteko 8 ha žemės. Vyras buvo policijos nuovados viršininkas. Sesuo mirė, palaidota Žiobiškyje. (S. Žikoriaus sesers Vincentos Dilbienės sūnaus Rimanto Dilbos žodžiais, šią šeimą išvežė dėl sūnaus, kuris buvo gimnazistas (baigė 7 klases), mokėsi Rokiškyje, leido nelegalų laikraštį. Vyras (Grižas) buvo savanoris, už tai gavęs 8 ha žemės.)

*Politinio kalinio Stasio Žikoriaus (Šilagalio k.) pasakojimas.
Užrašė Ramunė Žukauskienė.*

„Pasakyk, kad atsisakai nuo tėvų...“

Konstruktoriaus Rimanto Dilbos (g. 1940) tiltai iki šiolei tarnauja Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Rygos miestelėnams, tačiau, subyrėjus Sovietų Sąjungai, nebeliko ir Rimanto darbovietės Latvijoje. Sugrižęs į Lietuvą, Rokiškio rajono Paliepio kaime 1997 m. R. Dilba rentė naują namą ir rengėsi ūkininkauti. Iš čia 1949 m. jo tėvus – paliepiškį Antaną Dilbą (1889–1974) ir iš Žiobiškio apylinkės kilusią Vincentą Dil-

bienę-Žikoriūtę (g. 1902) bei du jų sūnus sovietiniai „žemės lygintojai“, išvežę į atšiaurią Irkutsko sritį, pasmerkė dešimties metų tremčiai.

1997 m. vasarą apie šią nelengvą gyvenimo mokyklą R. Dilba pasakojo viešėdamas savo motinos giminėje, dėdės Stasio Žikoriaus sodyboje Šilagalio kaime:

– Iš Paliepio kaimo kilęs tėvelis buvo amatininkas, pečius mūrydavo, staliaus darbą mokėjo. Paliepy buvo naują namą pasistatęs. 18 ha žemės turėjo, buvo klojimas, šienapjovė, kertamoji, akėčios, plūgas, laikė 5 karves, arklių, kiaulių turėjo. Kaimynai – Juozas ir Jonas Rušėnai – tarnavo tai valdžiai – kalėjimo prižiūrėtojai buvo. Žinojo, kad buvo ir buožės. Jie sakė, kad tuos veš. Viena naktį laukėm – neišvežė. Kitą vidurnaktį atėjo kareiviai ir sribai. Sakė per pusvalandį pasiruošti. Kad išvežtu, pasirašė Bulavas iš Janikūnų ir Lūža iš Indriūnų kaimo. Pakėlė mama mane: „Mus veža“. Buvom pasiruošę: instrumentus tėvukas pasiėmė. Davė išsivežti šiltų rūbų ir miltų, o grūdų – nedavė. Ant kiemo užrakino rusas namus ir atidavė raktus Rušėnui. Sakė: „Tu saugok“. Namas buvo nebaigtas, Rušėnas ant mūsų žemės namus pasistatė. Jis buvo žmogus. Dabar jam apie 70 metų.

Su arkliais mus išvežė Panemunin. Sukomplektavo daugiau žmonių – iš Šarkiūnų, iš Paliepio. Iš mūsų kaimo kartu vežė Jakštienę Oną su motina. (Anksčiau buvo išvežti Jakštas Algis, Daugėla Juozas.) Vakare pakrovė mus į mašinas – atvažiavo kariuomenės. Išvežė į Panemunėlio geležinkelio stotį. Tada vagonuos sukrovė daugiau šeimų.

14 dienų vežė. Į žemėlapių vyrai žiūrėjo: pravažiuotom Krasnojarską, išlaipino stotyje Zalary. Arkliais apie 40 kilometrų vežė į Nukuto rajoną, Šaratų kaiman, kolūkį „Pobeda“. Ten rusų ir buriatų „nacionalnyj okrug“ buvo. Ten seni namai kaip lūšnos laukė, – kolūkio brigadai buvo palikti. Gyvenom dvi šeimos – su Liolio šeima. Su vaikais mažais geresnius namus gavo. Į juos įleido du Gerves brolius, Kiselį iš Vilkolių kaimo. Iš vieno vagono visi tan pačian kolūkin patekom: Jakštienė Ona, Šapranauskas iš Šarkiūnų (jis senukas buvo, ten mirė), Katelė nuo Pandėlio, Smalstienė, Bajoras nuo Aukštadvario.

Dvejus metus sunku gyventi buvo. Apavimo davė vilokus. Kitas kaimas – rusai nuo 1940 m. atvežti. Vien lietuvių brigada buvo. „Četviortaja brigada“ – 25 šeimos. 400 ha paskyrė dirbti. Paskyrė brigadininku buriatą. Jis iš armijos atėjęs buvo, su šautuvu darban varydavo. Vėliau pamatė, kad atvežti darbininkai – žmonės gramatnesni.

Kas mėnesį komendantūron reikėjo eiti pasirašyti.

Pirmus metus buvo bendras katilas. Smalstytė virėja buvo. Geležinis pečiukas: išvolioja tešlą apvalią, pripjausto makaronų, – lauki vaikas. Antrus – kai būdavo tarybinės šventės, – duodavo mėsos, bet tai išskaičiuodavo iš atlyginimo. Vėliau jau grūdų už darbadienį gaudavom. Darbadienį užsidirbi ir gausi rudenį 30 g nuo darbadienio. Pirmus metus nieko nedavė, antrus – irgi nieko. Kito kišenės didelės – nueina grūdas. Mama dirbo prie kombaino, parsinešdavo grūdų, – išsigijom

vištų, paršelių. Su Gervės Vidmantu vagodavom bulves. Normą jeigu išpildydavai – du darbadieniai. Kas didesni – vasarą šieną veždavo. Ant grėbiamų, jodavo ant arklių. Ravėt daržus reikėjo, akėti. Tėtis tremty dirbo kalviu.

Pirmus metus norėjau mokyklon – nebuvo kuo apsirengti. Ant-rus metus pradėjau eiti, Lietuvoj buvau I klasę baigęs. Gervės Juliaus tėvelis nuvežė mus į mokyklą. Neišmokom SSRS himno, mus paliko po pamokų. Baisiai raudojau, bet taip ir neišmokau. Tie rusų mokytojai sakydavo, kad gerai rusiškai kalbu. Mokiausi nuo rusų. Mokytoja buvo buriatė, bloga. Bet davė iš Maskvos kitą. Ji sakė, kad mumi labiau myli nei vietos ruskius.

Per kaimą eidavau – bijodavau šunų – vis puldavo. Kožną dieną eidavau 3 km. Vėliau – kitan kaiman – 7 km. Ten baigiau 7 vidurines klases. Šalta nešalta, – 30–40 laipsnių šalčio – eini. Buvo 52 laipsniai šalčio. Nušalau nosį. Visą žiemą išvaikštinėjau didžiausiais batais – apsisuki batus popierium – ir eini. O vailokų neturėjau.

Brolis Virgilijus (g. 1936) Lietuvoje buvo baigęs 4 klases. Tremty gavo vidurinę išsilavinimą. Baigė vairuotojų kursų ir dirbo vairuotoju.

Vieną žiemą vežėm sienojus – statėm namus. Davė sklypą namui 5x6 ir daugiau nieko. Gyvuliams – išsikasėm žemines. Laikydavom karvę vieną, ir duodavo prieaugliaus. Mes pirmi ir Jakštienė karvę įsigijom. Vaikams mažiems (Gervės, Kiseliaus) pieną duodavom, mums – kas liko. Teliuką pririštą prie stalo laikydavom. Kiaulę papjovėm – skūrą reikėjo atiduoti. Tik, kai Stalinas mirė, nuėmė mokesčius. Prie Stalino neleisdavo išeiti iš kaimo niekur. Brigadai pirtį pastatėm. Mama kūrendavo. Pirmą eidavo vyrai, paskui – moterys. Po Stalino mirties į mūsų kolūkį atvažiavo iš lagerių Kiškis iš Panemunėlio, Smalstys iš Aukštadvario. Labai klausydavom radijo iš užsienio. Kiti lauke dežuruodavo. Tai buvo kolūkio radijas – davė kolūkio pirmininkas. Kunigo nebuvo. Šliūbą duodavo mano tėvas. Vagone jis buvo vyresnysis išrinktas. Vaikų – tik Kiselio gimė dujei. Mirė senelis Šapranauskas. Vaikai jo palaikus vėliau atsivežė. Naujikių Daugele mirė, – irgi atvežė. Vienas Kiškis mirė – liko. Baisūs senukai išvežti buvo. Neliko nė vieno Kiškio.

Mojus būdavo; sueidavo moterys pagiedoti. Visas šventes švėsdavom: ir Kalėdas, ir Velykas. Moterys eidavo į darbą lietuviškas dainas dainuodamos. Klausdavo vietiniai, ko dainuoja, – negi linksma yra, kad dainuoja. Per šventes visas kaimas dainuodavo Lietuvos himną, o jie nesuprasdavo, bet tarp lietuvių pranešė, kad tai himnas. Pradėjo apskūsti, kad degtinę daro.

Užsieny buvo tėvuko brolis Dilba Adolfas, Amerikoje. Paskutiniaisiais metais siuntė mums siuntinius.

Mus paleido 1956 m., sugrižom 1958 m. gegužės 2 d. Prieš važiuodami, karvę vedėm su tėvuku į stotį Zalary. Pakely ją nupirko. Ukrainiečių savanoris buvo atvažiavęs, – sutarėm, kad parduosim jam namą už 1000 rublių. Jis atsiųs pinigų. Neatsiuntė.

Ką turėjom apsirengti, atsivežem su savimi. Atsivežem ir grūdų konteinerį. Atvažiuom į Panevėžį, pas tetą, mamos seserį Feliciją Grižienę. Ji jau grįžus buvo iš Krasnojarsko. Ten tris dienas pagyvenom. Sugrįžom į Paliepi. Mūsų name buvo kolūkio raštinė, biblioteka. Metus miegojom pas gimines, kaimynus. Paskui jau kolūkin įstojo teta – duoda jiems laisvą kambarį. Pradėjo tėvai dirbti.

Name, – dviejuose kambariuose, kur buvo vaistinė, ten ir agronomė gyveno, o mus – kitam gale. Gulėjom ant grindų. Tėvai prašė, kaip atsigauti tuos kambarius. Tai to Rušėno sūnus buhalteris buvo, išišnekėjom. Rušėnas sakė – neparduok Šapranauskui, kur buvusi raštinė. Tas bijojo parduoti. Tada kambarius paėmė Pandėlio žemės ūkio mokykla. Tėvukai pasiliko kaip buvo. Bet duodavo tėvukams ravėti daržus. Mes su broliu atvažiuodavom, išravėdavom.

Tėvas Žiobiškio kolūkio pirmininkui kyšį davė. Pasiskolino pinigų, ir už 1000 rublių atidavė tą namą. Prisiregistruot galėjai, jei įstoji kolūkin. Norėjau išvažiuoti ekskavatorininku mokytis. Neleido, – neturėjau paso. Agronomė sakė: „Pasakyk, kad atsisakai nuo tėvų, neturi giminių, dingo visi dokumentai“. Pasų skyrius buvo Pandėlyje (ten dabar ligoninė). Įėjau kabinetan: „Atsisakau tėvų...“ Išdavė laikiną pasų.

Įstojau mokytis 7 klasėn Kazlišky, vėliau – Pandėlio žemės ūkio mokyklon. Paėmė mane armijon. Po jos įstojau Kartevo mechanikos technikuman. 3,5 metų mokiausi. Išgijau techniko mechaniko specialybę. Tada pagal paskirtį paskyrė Rygon. Ten išgyvenau 13 metų. Dirbau tiltų statybos treste, tiltų konstrukcijų specialistas buvau.

Tėvas dirbo staliumi Paliepio kolūkyje „Ateitis“. Mirė 1974 m. Palaidotas Paliepio kaime. Mama dar irgi dirbo kolūkyje lauko darbininke. Mirė 1980 m. Palaidota Paliepyje. Brolis tame kolūkyje dirbo vairuotoju. Dabar gyvena Panevėžyje.

Tėvų namą pardaviau Kairiui.

Latvijoje prieš tai Jekabpilyje gyvenau, turėjau žmoną. Netekau darbo, negavau pilietybės. Teko sugrįžti į Lietuvą. Brolis atidavė tėvų žemę. Gyvenu pas kaimyną, greta mūsų buvusi sodyba – žmonių nėra, o čia statau iš naujo visą, – liks sūnui.

Jekabpilyje tiltus statėm. Mūsų tiltai – Kaune, Vilniuje, Šiauliuose, Rygoje. Modelius metalinius tiltų statybos konstrukcijoms dirbau, kai buvom pavaldūs SSRS. Kai rusai išėjo, nebegaudavau užsakymų. Matydavau televizorių, – Landsbergis sakė: „Sugrįžkit, lietuviai“. Sugrįžau. Gavau kompensacijos. Brolis tvarkė dokumentus. Sumos nežinau.

Kai mokiausi ir armijoje apie tremtį nešnekėdavau, nes liktu mei kitoks žmogus. Mane išprovokuodavo, kad gerai mokėdavau rusiškai, klausdavo, iš kur... Nebuvau nei komunistas, nei kompartietis, – ne gaudavau medalių. O partijai, sakiau, – „nedastojen...“

Tremtinio Rimanto Dilbos (Paliepio k.) pasakojimas. Užrašė R. Žukauskienė.

„Tie patys „draugai“ valdžioj yra“

Žiobiškio gyventoja Ona Kirstukienė-Rapaitė (g. 1921 m. Močiukų kaime) pasakojo savo vyrą Viktorą Kirstuką (g. 1908 m. Žiobiškyje) laidojusi tris kartus. Pirmąsyk – 1944 m., kai kelis Žiobiškio vyrus Kūčių naktį sribai išsivedė sušaudyti. Antrą kartą – 1948 m., kai V. Kirstukas, iškalėjęs Rokiškio, Panevėžio ir Vilniaus kamerose, buvo išvežtas, anot trėmėjų, pas „baltąsias meškas“ – į Vorkutą... Viktoras Kirstukas, sulaukęs 82 m., mirė 1990 m. spalio 28 d. ir buvo palaidotas Lietuvoje, Žiobiškio kapinėse.

– Mes gyvenom su vyro broliais po galą. Septyniolikos metų jau ženota buvau. 1940 m. gimė duktė Regina. Viktoro brolis Juozas buvo miške. Vėliau pabėgo Amerikon. Jis dar gyvas, Čikagoj. Užpernai buvo atvažiavęs.

Vyras tarnavo už Kupiškio Lietuvos kariuomenėj. Buvo paprastas kareivis, pėstininkas. Jis nebuvo į miškus išėjęs, nė kojos. Tuokėmės. Todėl nėjo į mišką. Skrebai (Šedys) ateidavo: „Ar jau žinot, kur brolis, ar ne?..“

1944 m. Kūčių naktį paėmė iš lovos keturis Žiobiškio vyrus. Pas mus pradėjo laužtis skrebai, sesuo įleido. Skrebu pulkas įėjo, vyrui per galvą trenkė. Aš nualpau, vyrą išsivedė – aš nemačiau. Mane sesuo budino: „Duok Viktoro pasą!..“ Nepažinau sesers Stepunės. Nuėjau anon pusėn namo pas seserį. Tik bebūnant atvaro vyro brolių Petrą ir pasodina šalia. Vienas sakė: „Šaunam kambary“, kitas: „Ne, šausim lauke“. Petru subraškėjo nosis praskelta. Mane uždarė daržinėje. Aš priverčiau šieno, griuvau ant tekinio, pradėjau rėkti. „Ja, – sakė, – susižeidė“. Atidarė. Aš įbėgau gryčion. „Aik arklį atrakinti!“ Išėjau atrakinti. Viską susirinko – čyst, – nieko neliko. Vyras sakė: „Nepasiduosiu, bėgsiu!“ Arklį nebepadaviau. Mane brolis jo paklausęs, ar užteks valgyt. Nieko neindėjau, – viską jie išsinešė. Bliūdas sviesto buvo.

Įžabojo Petrą ir Joną Kirstukus, o vienas kaimynas – Kirstukas Kazys – buvo pririštas prie ratų. Jis ir Jonas – ne giminė (Žiobišky prieš karą buvo vieni Kirstukai). Išgirdo jį dainuojantį, – pagavo, pririšė. Varė, pavarė netoli – pusė kilometro. Atavežė Viktorą savu arkliau ir šovė.

Viktorą vieną kartą šovė. Jam vienos kulipkos užteko! Per priekį išėjo, tik ranką užkliudė. Nuavė kojas – batus nutraukė. Kai jį pradėjo tąsyti – atgavo sąmonę. Perplaukė per upę ir nuėjo mano tėviškėn Močiukuos. Užėjo pas Serapinus, prašė apsiauti. Kai skrebai batus jam nuavė, nagą nuplėšė. Negavo batų. Parinko medinius – su jais negalėjo paeit.

Močiukuos senelis, mama, brolis, brolienė gyveno. Ten nuėjo. Tai tuoj koją perrišė. Senelis atėjo pas mus, sakė: „Bėkite greičiau – gyvas liko!“ Aš – pas vyrą, o sesuo Stepunė bėgo pažiūrėt, kur sušaudyti. Nei vienas negyvas. Ant dirvos paliko. Kur dabartinė pirtis, ten sušaudė. Parsivežė namo giminės. Petras labai subadytas buvo,

sprandas įpjautas. Kailiniai subadyti. Sesuo ėjo leidimo prašyti, kad duotų pakavoti.

Viktoras nenorėjo gyvent. Tėviškėj mano pabuvo.

1945 m., po poros mėnesių, ėjo krautuvėn. Važiavo tuo metu skrebai į Panemunį ir pamatė, kad peršautas – ranką pasirišęs. Jį – į mašinas ir išsivežė Rokiškin. Po poros mėnesių, prieš pat Velykas, paleido. Šonkauliai sulaužyti – neglostė tenai. Kai rusas buvo, skrebu neapsigynėm – kiekvieną dieną ateidavo. Vyras miške nebuvo nė kojos įjėš. Petro nebebuvo – reikia gyventi, kur jis vaikštinės: vaikas, žmona, kolūkis susitvėrė. Reikia gyventi.

1948 m. su seniūnu Gužu ėjo skrebai. Mes bulbes kasėm. Atėjo pas Viktorą: „Eisim, paskalbėsime“. Atsivedė virtuvėn, pasą žiūri. Atjojo kaimynas Velmunkis Petras. Ir jį areštavo ir išsivežė su arkliu. Sakė: „Tik važiuojam, nieko neimkit“. Apie valgymą nebuvo ir kalbos. Areštavo rusai ir skrebai. Vienas jų – Vily. Jo vaikai tėra, o jis numiręs. Buvo, Viliokas eina, šautuvas žemę siekia...

Rokiškin išvežė. Laiškų neduodavo parašyti. Nešdavau valgyti (kitaip nebūtų atvykęs iš Sibiro). Vėliau išvežė Panevėžin. Ten – nešdavau. Tada – Vilniun. Davė pasimatymą. Per pasimatymą stovėjo skrebas – negi duos kalbėti. Nepasakysiu, kiek mėnesių kalėjo, 25 metams buvo nuteistas. Paliko mane su vaiku ir pačios paskutinę karvę paėmė. Pirmininkas negavo žmogaus, kad iš manęs paskutinę karvę paimtų. Tai rado komunistą, davė pūdą žirnių, ir tas paėmė karvę. Dar paėmė dvi kiaules. Sesuo prisirašė pastatus, todėl nenugriovė. Kai Viktoras kalėjime buvo, ateina skrebai: „Kinkyk arklių, vežk pas Davolį!“ Jis gyveno prie Žėkų kaimo, aukso turėjo. Jį sušaudė. Netoli nuvažiavau: guli jo lavonas kraujuos. Tie sakė: „Va – banditas – peršovė mūsų žmogų ir pats nusišovė“. Davolio žmona Sibire išvežta buvo. Susėdo vėl skrebai: „Vežk Rokiškin. Sustok – mes tave nušausma ir išmesma prie šulinio...“. Sakau: „Aš jūsų nebijau“. – „Ne. Mes tik pajuokavom“. Nuvežiau Rokiškin, ir paleido.

Viktoras iš Vorkutos atrašė laišką. Ne taip greitai. Ilgai nežinojau, kur jis. Vėliau siųsdavau kas mėnesį siuntinį. O nebuvo iš ko siųst. Pradėjau spekuliuoti, – vaikas mokytis turėjo. Rygon važinėjav, Leningradan. Į Leningradą vilnas veždavau. Vyras tremty bulbes skusdavo ir sargybon garažų eidavo. Prieš pat paleidimą kljavo batams padus.

Visokios tautos žmonių buvo: ir kunigų, ir ubagų, juodžiukų žmonių buvo. Anglių kasyklon ten dirbo, kas turėjo sveikatos. Vyras pasakojo, kad vieni kaliniai uliojo, reikėjo saugotis, kad neužmuštų. Būdavo ką užpustydavo, eidavo virvėmis tiestom. Uralo kalnai ten – daugiau nieko. Siunčiau siuntinius visus metus. Buvau susidraugavus su milicininku. Išskyrė mus, – išvežė jį kitur.

Prieš grįžtant Viktorui, padaviau prašymą, – už ką sėdo, klausiau... Jam kelionėn davė pinigų. Gal kiek mokėjo?

Kai sugrįžo, šaukė Vilniun saugumas, klausė: „Pasakykit, kas peršovė?“ Bijojau pasakyti. Nesakėm. Yra jie, kaip nebus gyvi, ir gau-

na didesnes pensijas. Pastatyk ten lovį kraujo, tai jis prigertų, – kiek žmonių yra nužudęs ir išvežęs. Ir gyvena, ir žmonėms į akis gali pasižiūrėti.

Vyrui po tremties su sveikata tas pats buvo. Da kolūkin ne-
priėmė. Šedys sakė: „Da tu tik svečiuos atvykai, da važiuosi pas
baltąsias meškas“. Sakydavo ant mūs – „banditų šeima“, kitaip ne-
vadindavo.

1957 m. sūnus gimė Vygintas, – vyras rusiško kraujo atavežė –
Rusijos prigėręs kvapo.

Vėliau vyras dirbo statybininku (tuo ir jaunas dirbo), tašydavo,
mokino kitus vyrus. O dovanų valdžia neduodavo, kad kalinys buvo.
O garbės raštų – buvo davusi.

O. Kirstukienė išsaugojo tokį dokumentą:

Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis teismas

PAŽYMĖJIMAS

1990 m. 10.24

Nr. 8-4656/50

Vilnius

Pažymiu, kad Kirstukas Viktoras, Antano, gimęs 1908 m., gyvenęs
Žiobiškio kaime, Rokiškio r., buvo neteisėtai represuotas ir išbuvo
laisvės atėmimo vietose Vorkuta, Komijos resp. Jaroslavlįo srt. nuo
1948 m. rugsėjo 23 d. – 1956 m. rugpjūčio 7 d.

Pagal 1990 m. gegužės 2 d. Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl
asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniam režimui teisių at-
statymo“ jis yra nekaltas Lietuvos Respublikoje ir yra atstatomos jo
teisės.

Pažyma yra pagrindas įskaityti joje nurodytą laiką į visų rūšių dar-
bo stažą, taip pat mokėti Kirstukui Viktorui, Antano ar jo įpėdiniams
kompensaciją ir grąžinti turtą Lietuvos Respublikos įstatymų nusta-
tyta tvarka.

E. teismo pirmininko pareigas V. Greičius

1997 06 03

Duos tik dabar kompensaciją, kaip našlei duos. Davė 1800 litų,
kad jis buvo kalėjime, pervedė taupomon. O kiek turto išvežė? Parašė,
kad paršukai paimti, o buvo pusbekoniai... Buvo susirinkimai trem-
tinių, klausiau, kodėl dėl Šedžio nieko nedarot ir dar pensiją didesnę
duodat? Pasakysiu nuo širdies: tie patys „draugai“ valdžioj yra.

Vyras mirė 1990 m., palaidotas Žiobiškyje. Pastatytas kaip rei-
kiant paminklas.

*Politinio kalinio Viktoro Kirstuko našlės Onos Kirstukienės (iš Žiobiškio) pasakojimas.
Užrašė R. Žukauskienė.*

„Ne stebuklą ten mes padirbdavom...“

Močiekų kaime tremtinių dalią patirti teko tik vienai, bet bene gausiausiai – Ruželių šeimai. Dar 1946 m. buvo areštuotas ir vėliau į Archangelsko lagerį išvežtas vyriausias šios šeimos sūnus Bronius (gimė 1922 m., mirė 1964 m., palaidotas Žiobiškyje). Turėję aštuonetą vaikų – iš Močiekų kaimo kilusi Uršulė (Mačiekutė) (1887–1973) ir iš Pailgių kaimo – Stepas (1881–1956) Ruželės kartu su dviem dukrom – Genute (g. 1923) bei Danute (g. 1930) ir keturiais sūnumis – Adolfu (g. 1926), Petru (g. 1927), Vytautu (1932–1996) bei Pranu (g. 1934) buvo represuoti 1948 m. gegužės 22 d. – išvežti į Krasnojarsko kraštą. Dar du broliai – Kazys ir Stepas lemtingų aplinkybių dėka tremties išvengė. Taip nelemties šeimos istorijoje tarpsnį 1997 m. prisiminė pas savuosius į Močiekų kaimą talkinti per šienapjūtę atvykęs Pranas Ruželė:

– Bronius buvo gimnaziją baigęs, aštuonias klases. 1946 m. stojo dirbti bankan. Leido laikraštį prieš valdžią. Pas vieną jų – Daną Bulovą – rado šriftą. Jis išdavė draugus. Pats šoko per areštines langą ir buvo nušautas. Broniui davė 20 metų lagerio. Buvo Archangelske, Taišete. Po Stalino mirties atvažiavo į Sibirą, Krasnojarskan, pas mus. Kartu grįžom. Gyveno Rumšiškėse, vėliau dirbo elektriku kolūkyje, gyveno pas brolių Panevėžyje.

Mus išbuožino ir apkaltino ryšiais su partizanais. Ateidavo žiemą ir vasarą, kai ganydavom, miškiniai, nešdavosi valgyti į savo bunkerį miškelyje. Buvo tarp jų Jonas Bulovas, Kazys Kirstukas, Jonas Katelė...

Tėvelis, kilęs iš Pailgių kaimo, prie rusų kariuomenės buvo. Kariavo su japonais, papuolė nelaisvėn. Grįžo iš Bulgarijos 1918 m. Buvo savamokslis.

Tėvai ūkininkavo. 37 ha žemės su mišku turėjo. 5 karves, 2 telyčias, 2 arklus, kumelį, 5 avelas, 3 kiaules, pulką paukščių prieš tremtį laikė. Praradom pakinktus, plūgus, vežimus, akėčias. Valdžiai mums nebuvo iš ko prievolių duoti. Mus įskundė Vikonio Ladzius. Jis buvo prie vokiečių policininkas. Kaziukas ir Adolfas buvo gimnazistai, gyveno Rokiškyje pas rusų saugumietį. Tai jis sakė, kad veš kurį iš jūsų būrio. Mašinų buvo daug privažiavę, žmonės juto, kad bus vežimas. Buvom susitarę, kad pakabinsim gale namo rankšluostį, jei veš. Brolis Stepas namie nenakvojo, vėliau pamatė rankšluostį. Kazys išėjo iš buto. Jie abu ir liko Lietuvoje. Gyveno pas žmones, sunkiai vertėsi, vėliau apsivedė.

Mūsų namą 1948 m. gegužės 22 d. rytą šešiom apsupė. Buvo mūsų skrebų (tarp jų ir Šedys) ir rusų. Jų leitenantas sakė: „Jūs gabe-

Adolfas (kairėje) ir Petras Ruželės Jeniseiske. 1955 m.

nami Sibiran“. Po įsakymu buvo Šedžio, Kastanausko, Gužo ir kitų parašai. Leido visa imti. Kiek galėjom, kviečių ėmėm, avele pasipjovėm. Arklius mūsų pačių pakinkė ir išvežė Rokiškįn.

Vagonan gal šešias šeimas prigrūdo: Natkuškio Masiulį Joną su šeima – 4 žmonės, Stumbrių Braželiene, Deksnienę iš Mitragalio... Kely savo viską valgėm, dar duodavo balandos, arbatos.

Nuvežė Krasnojarsko kraštan, į barakus sugrūdo, laivu „Josif Stalin“ plukdė Jenisejaus upe apie 1400 kilometrų. Atsidūrėm Jeniseisko rajone, 8 km nuo Jeniseisko miestelio gyvenom Zerensko lespromchoze (miško pramonės ūkyje – R. Ž.). Radom barakus pastatytus. Prastos sąlygos buvo. 4–5 šeimos kartu gyvenom.

Tėvelis ir mama ten jau nedirbo. Viena sesuo dirbo štabeliuotoja. Gal 15 km paplukdė ją upe Zerenka (kaip mūsų Šventoji), vėliau atkėlė į Zalindejevo kaimą pabėgių krauti. Adolfas buvo baigęs 5 gimnazijos klases ir tremty mokėsi, baigė normuotoju, dirbo miško pramonėje. Petras ten baržas statė medines, vėliau staliumi mokykloje apmokino ir juo dirbo. Gale Jeniseiske gyveno, langus darydavo. Aš šaltkalviu dirbau, pabėgius pjoviau. Vytautui ranką nutraukė griuvęs pabėgis, vėliau tremty jis sargavo. Iš karto labai liūdnam buvo: gal 50 červoncų tik avanso duodavo. Prastai mokėjo, bet ne stebuklą mes ten ir padirbdavom. Kai kalbą pradėjom suprasti, ėmėm aiškintis dėl algų, daugiau mokėt pradėjo.

Žmonių visokių šalių būdavo – gal 20 nacijų: vokiečių, rusų, lenkų, vengrų, ukrainiečių, baltarusių. Buvo karo belaisvių, – iš lagerių grįždavo ir įdarbindavo kartu.

Šieną kaip pjaudavom – neturėjom tinkliukų nuo uodų – šilkinę kojine užsitempdavom. Eidavo moterys uogauti – būdavo braškių, spanguolių. Eidavo ir grybaut. Vėliau 7 avis gavom laikyt, karvę turėjom. Jau galėjom gyvent. Žuvies pagaudavom – niekas nekontroliuodavo. Tėtis lydekų upelyje pagaudavo. Jenisejū – tik smulkias žuvelytes. Nors kas mokėdavo, pagaudavo sterliatkų – lašišinę žuvis, riebi, gera. Gaudavom iš tėtės giminių Lietuvoj siuntinių.

Stogastulpis Ruželių sodyboje, Močiekų k., pastatytas apie 1905 m. Dieodirbys Gasiūnas nuo Kazliškio. K. Driskiaus nuotr. 1998 m.

Nukryžiuotasis. Stogastulpio Ruželių sodyboje fragmentas. K. Driskiaus nuotr. 1998 m.

Iš pradžių sekmadieniais neduodavo švenčių, vėliau truputį aprimo. Susieidavo lietuvių per 50 šeimų būrin. Smuiku vienas grodavo, tai aš – mandalina. Rusai turėdavo armoškas. Daugiau lietuviai šokdavo. Iš karto kunigo nebuvo, vėliau atvažiavo. Gal iš Lietuvos? Laidotuvėms iš Jeniseisko pasamdydavo orkestrą. Tėtis ten 1956 m. mirė. 1991 m. atsivežėm Žiobiškin ir perlaidojom.

Sesuo Danutė Sibire apsišvedė su lietuviu Algiju Danėnu nuo Kauno. Tremty gimė ir jų berniukas Albertas. Jie grįžo į Lietuvą gal 1961 m. Sesuo gavo darbo vienoje Kačerginės valgykloje – valytoja. Pasiliko ir gyvena dabar Kačerginėje. Mus paleido 1958 m. kovo pabaigoje. Metus dar nevažiavom. Kai susiruošėm, išleistuvės buvo, kaimas suėjo. Komendantas davė pažymą, kad galėtume prisiregistruoti. Grįžom 1959 m.

Mūsų namuose iš pradžių toks Braželis iš Stumbrių gyveno. Jo šeima išvežė, o jį čia atkėlė. Vėliau jis grįžo į savus namus. Tada Jasikevičius Juozas čia apsigyveno. Gyveno – kaip ir saugojo namus. Mums neleido įsikurti. Vėliau vienam galan tik leido. Toks buvo pirmininkas – Lapeika. Užklosčiau, tai davė atsipirkti. Neskubėjom, – negalėjom pasų išsiimti. Vėliau atsipirkom gryčią, davė klojimą, tvartelį pasistatyt. Už klėtį ir pirtelę atidavė pinigais kompensaciją 5000 rublių. Pasidalinom – nelabai ką pajautėm per daug. Visus 37 ha susigrąžinom ir išsidalinom.

Genutė ir Adolfas grįžę dirbo Žiobiškio kolūky. Dabar – pensininkai. Abu tebegyvena Močiekų kaime. Petras grįžęs Panevėžy pas tetą apsigyveno. Kombinate dirbo staliumi visą gyvenimą. Dabar jau pensininkas. Vytautas Žiobiškyje vidurinę pabaigė. Dirbo fermoje melžimo mechaniku. Miręs. Aš dirbau kolūkyje bendrus darbus. Vėliau 17 m. buvau brigadininkas. Kai vedžiau, Rokiškin išvažiavau gyventi. Gaunu po 110 litų – tremtinio priemoką, iš viso 330 litų. Dirbu psichoneurologinėje ligoninėje šaltkalviu elektriku.

Tremtinio Prano Ruželės (Močiekų k.) pasakojimas. Užrašė R. Žukauskienė.

„Dėdė mirė – medis nulūžo“

Buvusią tremtinių Elenos ir Jono Karpavičių sodybą Šilagalio kaime dabar mena tik apgriuvę sienojai, tankiai sužėlę alyvų krūmai ir seni iškeroję vaismedžiai. Tačiau dėdė tebeatmena greta gyvenantis jo brolienas ir krikšto sūnus Vytautas Karpavičius (g. 1939):

– Jonas Karpavičius, Jono, 1901 m. gimęs Šilagalio kaime, turėjo vidurinę išsilavinimą, buvo stambus ūkininkas. Jam priklausė 47 ha

*Stogastulpio
Ruželių sodyboje
fragmentas.
K. Driskiaus nuotr.
1998 m.*

žemės, geri namai, klojimas, tvartas, virtuvė, turėjo keletą arklių ir karvių. Iki 1940 m. jis buvo Žiobiškio apylinkės seniūnas.

Žmona Elena Šiulytė – 1912 m. gimimo – kilusi iš Žiobiškio apylinkės Raišių kaimo. Turėjo pradinį išsilavinimą. Jos brolis miškinis taip pat buvo išvežtas.

1948 m. atėjo skrebai ir rusų patikėtiniai vežti. Avižienis buvo skrebu vadas. Vienas rusas (gal Zotovas) vyriausias buvo, kiti – klapčiukai. Buvo atsivedę Kažemėką iš Graužių – skrebu patikėtinį – kaip liudininką, kuris atliko saugoti (vis viena visą turtą išvežė). Davė jiems maisto kelionėn įsidėti. Mes su broliu buvom pakavoje raktus nuo sandėlio. Dėdė buvo ten duonos džiuvesių pridžiovinęs. Atbėgo mūsų rakto prašyti. Mes gelbėjom.

Nuvežė į Krasnojarsko kraštą, Peskunovskos kaimą. Iš pradžių barakuose ant maišų miegodavo. Vienas nuo kito vogdavo. Vienas eina darban, kitas – saugodavo grūdus ar džiuvesius. Vėliau dėdė pasistatė savo pirtelytę. Abu pasakojo, kad labai sunku miške buvo dirbti – alinantis darbas. Po Stalino nebe taip jau spaudė. Mūsų šeima siųsdavo jiems siuntinius. Dėdės buvo padovanota „Konstantinka“. Pas meistrą suremontavę, Sibiran nusiuntėm. Labai džiaugės dėdė. Ten jį gerai priimdavo. Jis grodavo, rusai šokdavo. Aš tik laiškais susirašinėdavau.

Jų namas buvo apgyvendintas. Kai 1961 m. dėdė grįžo, apylinkė nenorėjo įsileisti. Liepė įsidarbinti, tik tada suteikė butą. Ir malukų nedavė, kol neįsidarbino. Pas mus gyvendavo. Dėdė eidavo prie statybų pagalbinio darbininku. Dėdės žmona Elena sakydavo, kad vis silpna jai būdavo. Grįžusi ji rišdavo rugius, mezgė. Abu vaikų neturėjo. (Jos sesers duktė Sibire nukankinta buvo: išprievartauta, – po žabais rado.) Elena mirė 1964 m. Palaidota Žiobiškyje.

Tais metais dėdė apsivedė Emiliją Kliaugytę. Jam tik ta leido ženytis – su Elena jos draugės buvo, kaimynės, gal Sibire kartu buvo. Gal tik metus su ja gyveno. Dėdė buvo jau silpnos sveikatos, ligos pristojusios. Dėdė mirė – medis iš šaknų šiame kieme nulūžo. O šiaip sveikas vis stovėjo. Mirė 1967 m. Palaidotas Žiobiškyje.

Vytauto Karpavičiaus pasakojimas apie dėdės – tremtinio Jono Karpavičiaus likimą. Užrašė R. Žukauskienė.

„Vaikas būdama apsidžiaugiau: traukiniu važiuosim!“

„Mano atmintis durna“, – sakė buvusi tremtinė 86 metų Uršulė Šedienė-Karpavičiūtė (prieš tremtį – Vikonienė) ir šeimos nedalia prisiminti patikėjo jos namuose Žiobiškyje kaskart vasarojančiai dukrai Elvyrai Dangutei Aleksejevai. U. Šedienė gimė 1911 m. ir užaugo Žiobiškio parapijos Šilagalio kaime, o nutekėjo į Stumbrius. Ją su vyru Petru Vikoniu (g. 1896) bei dviem vaikais – 1941 m. gimusiu Adolfu ir trejais metais jaunesne Elvyra Dangute – 1951 m. ištrėmė į Tomsko

srities Kuzurovkos kaimą. Taip apie tą niūrų vaikystės laikotarpį pasakojo jauniausia šios šeimos narė:

– Mano senelis buvo kalvis. Spaudęs savo tris sūnus prie darbo. Sutaupęs pinigų, nupirko Stumbriuose 83 ha dvaro žemės, kurią vėliau išdalino sūnams. Buvo likę ir dvaro pastatai. Nors namas buvo labai senas, kai nugriovė, – medžiai buvo kaip iš miško – tokie sveiki. Po namu buvo didelis rūsys. Ta senelio sodyba buvo labai graži – ten visos Rumšiškės (kaip muziejus), – sodas, tiltas... Kai tvėrės kolūkis, paėmė gyvulius, padargus, šeima neteko pjaunamosios, grėbiamosios, karvių, 5 arklių, 4 kiaulių.

Po tremties į namus neleido – užimti buvo. Buvo sveiki ūkiniai pastatai, tik tvartas sugriuvęs. Tėvelis niekad neverkdavo. Tik sugrįžęs į Lietuvą, kai atėjo prie savo namų, stovėjo nusisukęs. Pasižiūri brolis – tėvelis verkia. Vaikui buvo didelis įvykis – tėvelis verkia... Vėliau melioracija nugriovė sodybą. Net dabar mūsų spinta Žiobiškio kontoroj stovi. Tėvelio darytos kėdės – Rumšiškėse. Nežinia, kaip ten atsirado.

Stumbrių kaime gyveno komunistas Gavėnas. Debilavotas žmogus, šautuvą laikydavo. Niekas nedirbo, gėrė, obelis pjovė, skerdė gyvulius, vaikų daug turėjo. Dar prieš mus išvežant įkėlė jį pas mus – namai dideli kaip pilis. Ką sakė, tą ir darėm. (Gavėnas turbūt baigė savo dienas kalėjime.) Kai atėjo vežti, buvo spalio 2-osios naktis. Švietė į langus prožektoriais. Buvo sribų – lietuvių kalba nuosprendį skaitė, atseit, – liaudies priešai. („Visokių žmonių yra pasauly, lietuvis tai irgi geras“, – įsiterpė U. Šedienė.) Buvo ir rusų kareivių. Vienas verkė prie pečiaus atsistojęs, – gailėjo. Aš kaip vaikas galvojau, kad su šautuvais sušaudys; paskaitė nutarimą, – apsidžiaugiau: traukiniu važiuosim! Liepė per dvi tris valandas – staigiai – susiruošti. Nedavė pjauti gyvulių. Pasiėmėm miltų. Susidėjom šventųjų paveikslus. Juos ir atgal parsivežėm, tik Jėzus dingo, liko Marija. Mamos austų daiktų išsivežėm, – juos vėliau Rusijoj į maistą iškeitėm. Geresnius daiktus tėvelio brolis Pranas paėmė, vėliau grąžino.

Iš Stumbrių į Rokiškį mus vienus vežė. Prie stoties ešelonas stovėjo. Pamačiau – gyvulinis, – išsigandau, žmonės jau sukrauti buvo. Čia pareigūnas pasakė, kad išvežtas ne tas brolis Vikonis. Parvežė atgal. Staiga vėl atvažiavo, sumetė atgal ir vėl išvežė. Tėvelio brolis Pranas išbėgo į Latviją, ir jo nesugavo. Jis sugrįžo į namus po Stalino mirties. Mamos brolis ir sesuo buvo taip pat išvežti.

Traukiniu beveik mėnesį važiavom. Ilgai stovėdavo. Valgyti parnešti išleisdavo kelias moteris. Kareivis su šautuvu lydėdavo. Karštos sriubos atnešdavo. Mama sakė – daugiau neis, nes žmonės žiūrėjo – gal nusikaltėlius veža. Vagone viena moteris gimdė. Paklodę užtiesė, – neleido vaikams žiūrėti.

Naktį atvežė, iš vagonų iškėlė. Aukšti upės Obės šlaitai buvo. Baržos laukė. Daiktai išsimėtė. Nešė ir nešė tėvai. Man medinė dėžė ant nugaros pririšta buvo. Mes saugojom daiktus, o tėvai vis nešė į baržas. Suukė baržas. Išsigandom su broliu, kad tėvai išplaukia. Prie

*Elvyra Dangutė
Aleksejeva-Vikonytė
su motina Uršule.
Ramunės Žukauskienės
nuotr. 1997 m.*

baržos susitikom taip pat išvežtą tėvelio seserį Anelę Masienę (mirusi jau). Plukdė po atviru dangumi. Sustojo, Kuzurovkoj mus iškėlė, o tėvelio seserį nuplukdė į Irkutską.

Barakai ilgi buvo. Didelis stalias medinis sukaltas. Žmonės miegojo ant daiktų. Visas barakas – vienas kambarys.

Pavasariį labai mirė seneliai ir vaikai. Labai bijojom mirti su broliu. Gal dėl vandens viduriuodavo žmonės ir mirdavo. Geriamo nebuvo, o upėje vanduo net putodavo. Nereikėjo drabužiams skalbti muilo. Kunigo nebuvo. O mirusiems berželio kryžių pastatė.

Trobelėse, išsimėtę po vieną kaip atsiskyrėliai gyveno rusų tremtiniai; labai nuoširdūs buvo, pamaitindavo. Vargom, nebuvo iš ko pieno pirkti. Atnešdavo – vaikai verkdamo: „Duok pieno!“ Visą laiką norėdavau valgyti: „Duokit stipresnio, mama!“ Gaut svogūnų – jau šventė būdavo. Gaudavom iš giminių siuntinių. Mama labai skaniai duoną kepdavo. Rusės prašydavo, kad iškeptų. Kopūstų joms ėjo daryti raugintų. Moterys giedodavo. Komendantas sakydavo: „Kak krasivo litovci pojūt“.

Tremty vyrai atskirti buvo, išvežti dirbti. Atvažiuodavo tik savaitgalį pas šeimą. Tėvukas ir mama tremty dirbo miško darbus. Brolis prieš išvežant buvo trijų klasių. Ten – vienerius metus mokėsi. Aš Tomske taip pat mokyklą lankiau. 1953 m. gavom paleidimą. Už 100 kilometrų miškais dokumentų pasiimti reikėjo eiti. Kai tėvai nuėjo, nerado komendanto, tų popierių išėjo antrą kartą. Mus prižiūrėjo kaimynai, aš verkdavau, kai niekas nematydavo. Girdėdavau kalbant – ledai tirpsta, ko jie negrižta? Naktimis su broliu poterius kalbėjom, verkėm.

Kai gavom dokumentus, mudvi su mama dar metams pasilikom. Žinojom, kad nebus kur gyventi grįžus. O brolis su tėvu parvažiavo Lietuvon. Gyveno metus pas vienus, kitus gimines Kurklicėių

kaime, Baranautišky. Po metų, 1954 birželį, pas žmones Degsnių kaime apsisostojom. Ten žmonės padėdavo, atjautė, per šventes pyragų atnešdavo. Gal trejus metus ten gyvenom, o vėliau grįžom į savus namus. Dar vėliau pirkom šitą namuką Žiobiškyje.

Tėvukas grįžęs dirbo staliumi kolūkyje. Jo prasta širdies būklė buvo. Mirė 1963 m. Palaidotas Žiobiškyje. Brolis Adolfas mokėsi ir baigė Žiobiškio ir Rokiškio mokyklas, vėliau – Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultetą. Vilniuje dirbo Melioracijos institute. Mirė 1987 m. Palaidotas Vilniuje. Mama Degsniuose dirbo kolūkyje lauko darbus. Dabar – pensininkė. Aš grįžusi baigiau Kauno muzikos mokyklą. Mokiau vidurinėje vaikus muzikos, vėliau – Kauno vaikų namuose, dabar gyvenu Vilniuje, dirbu muzikos mokytoja 154-ajame lopšelyje-darželyje.

Kompensacijos gavom 3000 rublių – visi. Prapuolė mums visos santaupos.

Tremtinės Eivyros Dangutės Aleksejevov-Vikonytės pasakojimas apie savo šeimos tremtį (Stumbrių k.). Užrašė R. Žukauskienė.

„Tremty – tiek gėlių...“

Iš Baranautiškio kaimo 1949 m. kovo 27 d. buvo išvežta viena – Klišių – šeima. Irkutsko srities Tujos kolūkyje atsidūrė šeimos galva Kostas Klišys, gimęs 1910 m. Rokiškio apskr., Lukštų parapijos Armonių kaime (mirė 1993 m., palaidotas Žiobiškyje), iš Baranautiškio kilusi jo žmona Adelė Klišienė-Savickaitė (g. 1914) bei du jų sūnūs – tuomet 8 m. Robertas ir 5 m. Vytautas. Tremty Klišiai susilaukė dar dviejų atžalų – 1951 m. Kazimiero, 1953 m. – Arvydo.

1997 m. su „pagranduku“ Arvydu Baranautiškyje tebegyvenusi Adelė Klišienė taip prisiminė praeitį ir dešimties metų tremtį:

– Pas mamą ir tėvuką ašei viena buvau. Tik mano tėvukas Savickas anksti numirė, ir mama užsiėmė Skvarnavičių užkuri. Gal tik porą mėnesių ėjau per kaimus, mokinausi, vėliau reikėjo prie brolių pabūt. Dabar maldaknygę paskaitau, o laikraštį – sunkiai. Ištekėjau 22 metų. Vyras atėjo užkuriom. Žemės turėjom 14 ha su balom, buvom kuliamažą nusipirkę. Apibuožino mus. Konfiskavo viską – turto už 17000 rublių. Atėmė arklius, karvę, ratus, lovas išsivežė, stalus. Turtą paėmė rudenį, o mumi išvežė pavasarį – kovo 27-ąją. Da nebuvo kolchozo.

Pagrabas par mumi buvo. Legienė prašė ant pietų laidotuvių. Tik parvažiuom iš bažnyčios – žiūrim, – skrebai atvažiuoja Vaitkevičiaus kumelį pasikinkę. Skrebai – lietuviai. Dar gyvas – Šedys – „glavnas“ buvo, patėvį daužė per nugarą. Buvo Avižienis Julius, ruskelis iš Rokiškio, bet jis – žmogiškas, geras. Ruskiai sakė: „Gal dar nemislįjot, kad veš?“ Patarė: „Ką turit, tą ir imkitės“. Liepė kaldras, rūbus geresnius pasiimt. Kiaulės da nepjautos buvo. Cukraus nė kilogramo neturėjom. Žadėjo ruskelis, kad Rokišky sustosim, – atneš.

Laužadis Juozas mus su arkliais vežė Rokiškin (jam liepė). Vyras mano paskavodavo už vežimo, o tie dūksta, – kur tas yra. Rokišky išlaipino prie stoties. Aplinkui stovėjo skrebai. Buvom per visą dieną ir naktį, ugnis skrebai kūrendavo. Antrą dieną atavažiavo traukinys. Prastas, kur kiaules veža. Vyro dėžutėj buvo obliukai sudėti. Tą dėžutę išpylė, liepė viską susdėt maišan, o dėžutę pasiėmė. Kartu važiavo Talžūnas iš Rokiškio, matininkas Kirlys nuo Kamaju, Masiulienė, kita Masiulienė, Latvėnas ir Kairys (apie stotį Rokiškio gyveno).

Valgyti Lietuvoje nieko nedavė. Tik Rosijoje košės atnešdavo. Ant savo reikalo antroj dienoj išleisdavo. Sustodavo pamiškėj – visi išėję žiūri, kad nepabėgtumėm. Ir viduj darydavom: užgaubia marškų – ką darysi... O Masiulienė tą viedrą su šūdais ir šlapimu – atidarė langelį kad pylė! Tyčia ant vagono: „Lai pasižiūri, kaip važiuojam!“ Kolchoze ji papuolė draugėn. Visokių šposų pridirdavo. Sėdėdavo kaip „predsedatelius“. „Pilvą sopa, – negaliu dirbti, – sakė, – Par mum gėrėm pieną kaip vandenį, o čia ir to nėra“. Vežė dvi savaites. Nuvažiavom Velykų rytą.

Kolchoze mes pirmieji buvom. Įleido mus grytelėn. Jas iš rudenio paruošė. Sakė: „Iš Vakarų žmonių kultūringų, mokytų atveš“, – tie pasiruošę buvo. Be mūsų, gryčiutėj gyveno toks Jokša, lietuvis... Vėliau vyras pas gryčią tvartą sumūrijo.

Aš visą vasarą rišdavau vasarojų, rugius, šieną veždavau. Vyras ten kalvėj dirbo. O sūnūs da maži buvo. Kolūky mokėjo darbdienius. Gaudavom du maišelius antros rūšies rugių, 50 kg bulvių, 6 galvas kopūstų. Pinigų nedavė.

Rosijoje buvau labai netikus – galva sukdavos. Saulytė ten – cielu kilometru aukščiau. Miške tremty tiek gėlių, kiek par mum daržely nėra. Ir uogų buvo – braškės – pilnos pievos. Aš nebuvau uogauti, o vaikai buvo pasirinkt. Žemė ten kaip par mum suodys... Pirštines megzdavau, nešdavau parduoti. Estės ir lietuvės labai dirbdavo, siuvinėdavo, megzdavo, o rusės – per upelį vasarą šokinėdavo, tą pačią suknelę, pupaiką per visą vasarą nešiodavo. Kolchoze išbuvom 9 mėnesius. Po to nuvežė mum Irkutskan. Davė gyvent, kur cechas statybų anksčiau buvo. Jį pertvarkė – 11 kambarių padirbo. Vyras ėjo dirbt prie mūrijimo. Ašei plytas nešiodavau, duobes kasdavau. Žiemą – samanas džiovindavau, arbatą pietums išvirdavau darbininkėms.

Ne per daug pinigų turėdavom. Vyras gal 300 rublių, o aš pirmiau 200 uždirbdavau. Duonytės – tai sočiai, o mėsos – tai ne labai. Retkarčiais dešros nusipirkdavom. Vis geriau nei kolchoze: nei ko pasėsi, nei susmalsi. Atsiųsdavo mama, kaimynai siuntinių. Kirs-tukas papjovė kiaulę, taukų su spirgučiais popieriun – pridarė visą siuntinį.

Mokyklon mūsiškiai ėjo. Penketus gaudavo. Lietuviai ir geriau mokinos. Mokytojai taip sakydavo. Rusai juos mušdavo. Primušiau ir aš vieną. Nuėjau su berniuku didžiuoju krautuvėn. Liko 1 rublis nusipirkti. Vienas vaikas kažko prašė. Klausiau savo: „Ko?“ – „Rublį

norėjo atimti“. Kai daviau su pagaliu per tą vietą tam vaikėzui. Ukrainai (Irkutske statybose buvo ukrainų, vokiečių) berniokam sakydavo: „Jūsų močia tai kaip policininkas“.

Buvo mieste vienas kunigas. Jis kunigaudavo viešai: atlaiko mišias už lietuvius, vėliau – už vokiečius. Sakydavo, kad vokiečiai daug pamaldesni nei lietuviai. Kitas kunigas mišias atlaikydavo, bet nesirodė valdžiai.

Į Lietuvą valdžia nedavė pinigų grįžt. Patys užsidirbom. Ėjo tėvas su sūnum dirbti prie statybų. Atvažiavę du motociklus nusipirko. Namo traukiniu važiavom neilgai. Sugrįžom į Baranautiškį – čia mama su patėviu da gyvena. Valdžia nenorėjo priregistruot. Sakė: „Kad norit čia gyvenkit, o pavardę priregistruokit Pažaselių kaime“. Neleido karvės laikyti, slėpėm pakrūmėm. 11 metų da dirbau kolchoze. Ir vyras buvo išėjęs dirbti, o po to pieną vežiojo. Mūsų sveikata buvo tai baika.

Robertas sugrįžęs durpes pakasė ir paėmė jį armijon. Vėliau dirbo Rokiškyje tekintoju, dabar – telefonistu. Vytautas Sibire baigė 7 klases. Lietuvoje – vairuotojų kursas. Dirbo vairuotoju, dabar mašinų dirbtuvėje Rokiškyje. Kazys mokėsi Žiobiškyje, Rokiškyje baigė vidurinę. Kaliningrade tarnavo. Norėjo būti komsorgu, bet, – kad tremtinys, – neleido. Dirbo kolūkyje, dabar ūkį turi, prie griovių dirba. Arvydas pradėjo eiti Žiobiškį į mokyklą, lietuviškai nemokėjo. Dirbo kolūkyje. Ant agronomo mokslų neleido, kad tremtinys. Vadino „Pereselencas“. Dabar ūkininkauja.

Davė kompensacijos už karvę, arklį, ažu ratus, o už mašiną – ne. Gal apie 1000 rublių. Kad už mašiną (kuliamaą – R. Ž.) būt mokėję – tai daugiau būt. Buvo užrašyta visokių navatnybių, o šiaip paėmė visokių medžiagų: buvo ir medžių išvežta, lentgalių. Ašaras gavau. Dabar aš gaunu už vyrą mirusį našlės pinigus – 90 litų, 110 savo pensijos, už tremtį, – lyg 300 išeina suvis. Galime gyventi!

A. Klišienė išsaugojo dokumentus:

Rokiškio raj. Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto

SPRENDIMAS

1989 08 22

Nr. 174

Dėl atlyginimo už konfiskuotą turtą

Už namų apyvokos daiktus ir rūbus išmokėti 675 rub. iš valstybinio biudžeto.

Išmokėti Klišiui Kostui, Kosto, gyvenančiam Kazliškio apyl. Baranautiškio kaime.

VK pirmininko pirmasis pavaduotojas J. Nemickas

VK sekretorė I. Mikulienė

Rokiškio raj. Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto

SPRENDIMAS

1989 02 20

Nr. 34

Dėl atlyginimo už konfiskuotą turtą

Už konfiskuotą gyvenamąjį namą rekomenduoti Kazlišio kolūkiui apmokėti 2730 rub., o už 4 lovas, stalą, vienas roges, vežimą, vienas geležines akėčias, statinę žibalui, staliaus varstotą, karvę ir avių 1344 rub. apmokėti iš rajono biudžeto.

VK pirmininkas V. Kačinskas

VK sekretorė J. Mikulienė

Tremtinės Adelės Klišenės (Baranautiško k.) pasakojimas. Užrašė R. Žukauskienė.

„Dirbom sunkiai ir daug...“

Dešimties metų tremties išmėginimai teko Žiobiškio apylinkės Buteikių kaimo Buteikių šeimai. Lietuvoje „išbuožinta“ keturių asmenų šeima Irkutsko srities Ziminsko rajono Perevozo kaime atsidūrė 1948 m. pavasarį, o sugrižo tokiu pačiu metu... tik 1959-aisiais. Šeimos galva ūkininkas Adolfas Buteikis (g. 1892) dar ir po tremties Lietuvoje plūšėjo kolūkyje, o jo žmona Antanina Buteikienė (g. 1900) jau negalėjo pasigirti sveikata... Apie dešimtmetį svetur 1997 m. pasakoją Žiobiškyje gyvenanti jų dukra Bronė Buteikytė (g. 1935):

– Buteikiuose tada gyveno tik viena Buteikių šeima... Tėvukas turėjo 40 ha žemės. Išbuožinus, be jos, neteko tvarto, klėties, daržinės, klojimo, dviejų arklių, 4 karvių, kiaulių... Jei teisybė, – tėvai žinojo, kad veš, bet nesiruošė. Kai pasibeldė, mama sakė: „Vaikai, kelkitės – veš Sibirą!“ Mes, vaikai, nežinojom... Atėjo rusų. Ilgai sėdėjo. Paskaitė rusas, kad perkeliama. Geras ruskelis. Jaunas buvo, mamai vištas sugaudė. Neturėjom gyvulių papjautų. Kiek buvo rūbų, susidėjom maišan. Buvom apvogti prieš vežimą: per langą įlindo – nežinia kas. Išvežė kaip stovim.

Kartu su mumis iš Buteikių vežė ir Sakalausko Petro šeimą keturių asmenų. Tremty jie dirbo miške. Visi sugrižo. 1948 m. buvo išvežti Bulavo Petro septyni žmonės į Krasnojarsko miškus. Grižo taip pat visi. Panevėžy gyvena. Su arkliais mus į Rokiškį vežė. Ten – tiesiai į gyvulinius vagonus. Viename važiavo Seivai, Jasinevičiai, Vaičiulis iš Rokiškio, Sokai, Valaikių vaikai.

Nemirė vagone, nei gimė. Vienos laukė, gimdė vietoj parvažiavę. Išleisdavo valgyti atnešti: košės, sriubos, vandens karšto. Vežė ar ne tris savaites.

Atvežė vieton iš karto. Sakalauskų sūnų ir kurie mokslus baigę tuoj išvežė, nepaliko kolūky. Spėjom, kad toliau, kur apsauga stipresnė. Buvo namai. Didieji – tušti. Kiti – vietinių rusų buvo. Name –

*Bronės Buteikytės
(dešinėje) namuose
svečiuojasi
likimo draugė
Liucija Zaveckienė,
į Sibirą ištremta
iš Margėnų k.
R. Žukauskienės
nuotr. 1997 m.*

tapčianai padaryti, lova, stalas – daugiau nieko. Vienam kambary 10 metų gyvenom aštuoni žmonės: mes ir keturi Seibučiai.

Lietuvių buvo nedaug – apie 15 šeimų – rokiškėnai ir anykštėnai sykiu. Iš anykštėnų – Jankauskai, Pakštienė, Janukėnai.

Dirbom kolūky lauko darbus, fermoje. Vasarą visi laukuos išeinam. Namuose lieka tik senukai. Už upės nuplukdydavo, miegodavom pašiūrėje. Dirbom sunkiai ir daug. Visi paprasti žmonės. Duonos vienos nedavė, tik – kai skirdavo darbdienius. Pirkom nuvažiavę duoną. Po Naujų metų mokėjo pinigus. Niekas nebadavo. Kas išgalėjo, karves greit nusipirko. Vėliau karvę turėjom, ožką. 30 arų žemės davė. Tėvelis miške su draugu arklį užmušė. Turėjo užmokėti. Su rusu medį leido. Tas nukrito ant arklio, kuriuo žmogus važiavo. Nedaug ką pajautėm po Stalino mirties. Lygiai gaudavom algas su rusais.

Vietoje buvo pradinė mokykla, o vidurinė – toliau. Mažai jaunimo lietuvių buvo. Pasilinksminimas visas, kada į vieną sueini. Iš sykio buvo gegužinės pamaldos. Nepamenu, kas vesdavo. Po to ir tą nebeliko...

Atėjo raštas, kad paleisti – viskas. Nebuvo sunkumų bilietai nusipirkti.

Mūsų namas Lietuvoje jau skaitės kolūkio. Reikėjo išsipirkti. Užleido mažą kambariuką. Gyvenom su kitom šeimom. Vėliau tos išsikraustė. Namą atsipirkom. Gyvenimas nepavydėtinas buvo. Bijoju pasisakyti, kad – tremtinė. Paniekintas žmogus skaitės. Atvažiavom su rusišku pasu. Sveikata – tai jau baika. Gerai jaučiausi. Darbo kolūkyje iš pirmos dienos buvo. Dirbau kolūkyje laukuose, valgykloje – padėjėja. Dabar – pensininkė.

Tėvelis mirė 1971 m., mama – 1974 m. Abu palaidoti Žiobiškyje.

Dėl kompensacijos nežinau. Sesuo Stanislova tvarkė visus dokumentus.

*Tremtinės Bronės Buteikytės (Buteikių k.) pasakojimas apie savo šeimos tremtį.
Užrašė R. Žukauskienė.*

„Mama išvežė, kad draugavo su tėčiu...“

Jeigu kraštotyrininkai į Žiobiškį būtų atklydę vos metais anksčiau, apie ypatingą savo likimą – dėl mylimo žmogaus pereitą kalėjimų ir tremties pragarą iš Raišių kaimo kilusi Genovaitė Dilbienė-Gėgžnaitė dar būtų papasakojusi pati... 1997 m. liepą jos duktė Reda Petrauskienė-Dilbaitė (g. 1957) kaip tik rengėsi mamos mirties metinėms.

Abu Redos tėvai buvo ištremti į priešingas pasaulio puses – G. Gėgžnaitė (g. 1919) į Kazachstaną, o jos būsimas vyras Juozas Dilba (g. 1912) – į Vorkutą. Bet po aštuonerių metų išsiskyrimo grįžtant į Lietuvą, jų keliai susijė Maskvoje... Nors fragmentiškai, štai ką apie tėvams tekusius išmėginimus pasakojo duktė Reda:

– Tėvukas gimė Vikonių kaime. Buvo baigęs keturis skyrius, ūkininkavo. Jo sodyba buvo viena gražiausių, labai gražus sodas, žolytė kaip po šienapjovės. Tėvukas buvo Antrojo pasaulinio karo dalyvis. Kai grįžo, gavo medžių. Kai valdžia užpyko, išvežė medžius. Prieš tėvuko tremtį dar buvo gyvas jo 80 m. senelis. Taip ir liko senelis visai be nieko.

Už Baltusių kaimo gyveno ūkininkų Bulovų šeima. Turėjo daug žemės. Augino tris sūnus, buvo šviesuoliai. Tėvukas draugavo su jais, drauge bažnyčios chore giedojo (tėvukas gražų balsą turėjo). Bulovai su miškiniais ryšį palaikė. Vėliau du sūnūs buvo išduoti ir bunkeryje susprogdinti.

Tėvukas tada su mama tik draugavo. 1949 m. rugsėjo 28 d. rado tėvą pas mamą Raišiuose atėjusį ir išsivedė. Atėjo mamos krikšto motinos posūnis Šedys. Tėvukas šiene slėpėsi. Pradėjo badyti. Laimė, kad užsikirto šautuvas, – būtų nušovę. Šedys labai žiaurus. Kai suėmė, visą naktį iškėlę rankas turėjo laikyti. Kiti sakė, kad mama šokti su juo nėjusi, tai Šedys taip keršijęs...

*Juozas Dilba
(antras iš dešinės)
su likimo draugais
Vorkutoje. 1956 m.*

Tėvukas buvo apkaltintas antitarybine propaganda. Du tris mėnesius įkalintas Rokiškio rūsiuose, vėliau išvežtas į Vilniaus Lukiškių kalėjimą. 1950 m. išvežtas į Vorkutą. Kasė šachtoje anglis, gavo džiovą, buvo išsekęs iš bado. Sveikatai pašlijus, buvo nukreiptas miško darbams. Gaudavo siuntinių iš giminių Kaune, susirašinėjo su mama.

Mama buvo šviesios atminties, daug skaitė (buvo baigusi 4 skyrius), prieš tremtį dirbo siuvėja. Ją išvežė, kad draugavo su tėčiu. Du mėnesius ji buvo įkalinta Rokiškyje. Nuo rugsėjo mėnesio iki lapkričio kalėjo Panevėžio moterų kalėjime. Ten teisė, apkaltino antitarybine propaganda.

Mama pasakojo, kad kalėjime su tokia moterimi Morzės abėcėlė per sieną persibelsdavo. Sugebėjo taip apie save nupasakoti, kad mama, susitikusi su ta moterimi, buvo jos atpažinta, nors iki tol nesimatė... Po Panevėžio mama buvo išvežta į Lukiškių kalėjimą, iš ten – į Intos moterų lagerį. Atvažiavo, buvo barakai. Dirbo statybose, klojo pamatus – statė miestą, kasė kanalus. Vasarą šienaudavo tundroje, tempdavo medžius. Duonos gaudavo normą – 200 g. Atrodo, kad per metus tik vieną siuntinį galėdavo gauti, iš to lagerio laiškų negalėjo lengvai išsiųsti. Kalines saugodavo eiliniai kareiviai. Jei pasitaikydavo geri, sutikdavo, laiškus greitai išsiųsdavo. Kareiviai, išvedę dirbti, teritoriją pažymėdavo kuoliukais ir viela. Tik koją už zonos – nušauti galėjo.

Vieną naktį mama sapnavo ukrainietę, kuriai kareivis užriša ant rankos juodą kaspina. Po darbo ta moteris iš tiesų netyčia peržengė teritoriją, ir ją rusų kareivis, pasižymėjęs piktumu, nušovė.

Mama Intoje buvo susirgusi. Pargriuvo iš išsekimo, nebepaėjo. Ji neateidavo į valgyklą, o maisto neduodavo išnešti. Tai jai moterys bliūdėlių bušlatais (šimtasiūlėmis) užtraukdavo ir nunešdavo. Pagautos galėjo patekti į karcerį. Bet lietuviai buvo labai vieningi.

Per Vėlinių šventę lietuviai sustreikavo. Nėjo į darbą. Manė, kad už tai sušaudys. Prisijungė ir ukrainiečiai. Bet juos nuginė į darbą, o lietuvius – atgal į barakus. „Lietuviai, – sakė, – gerai dirba, o jūs – vos ne kas savaitę švenčiat“. „Mirtininkus“ ir ligonius į lengvesnį lagerį nukreipdavo (gal kokia medikė), o vėliau – vėl atgal. 1955 m. mama ištrėmė į Kazachstaną. Ten jai teko lauko darbai – arbūzus skindavo plantacijose.

Po tremties ir mama, ir tėvukas grįžo 1956 m. kovą į Lietuvą. Bet abu susitiko Maskvoje, Beloruskaja stotyje: vienas iš Kazachstano, kitas – iš Vorkutos. Lietuvoje iš karto apsidėdė. Mane mama būdama 41-erių gimdė, brolių – 43-ejų.

Kol mama buvo svetur, jos mama sirgo, nesikėlė. Jai pagerėjo, kai pradėjo gauti pirmuosius laiškus. Name Vikoniuose, kai tėvuką ištrėmė, įsteigė kolūkio kontorą. Po to juos visai išgriovė po melioracijos. 1984 m. Žiobiškyje mes nusipirkom buvusį felčerės namą. Mamos ir tėvuko iš pradžių nepriėmė dirbti į kolūkį, neduodavo šieno.

Mama sirgo diabetu, skundėsi sąnarių ligomis. Tėvukas visą laiką nuo džiovos gydėsi, važinėjo pas seserį į Kauną.

Mama vis bijojo to Šedžio (jis tebegyvena Buteikiuose), kad neateitų, nenušautų. Iš teisėtvarkos buvo atėję. Mama nusprendė: jokių bylų nekels – tegu Dievas teisia. Tik bijojo viena pasilikusi. Jokio keršto neįautusi. Tas stribas mažai kur ir maišėsi, tik jo daug straipsnių buvo Rokiškio laikraštyje „Spalio vėliava“. Buvo jo neetatinis korespondentas. Tėvukas dirbo kolūkyje lauko darbininku. Mirė suejęs 70 m. (1983 m.), palaidotas Žiobiškyje. Mama mirė 1996 m. nuo kepenų cirozės, nors negėrė...

Mus su broliu dar vaikus banditais pravarđžiuodavo. Buvome išskirtiniai, pažymėti buvome visur. Aš stojau į VU Istorijos fakultetą kandidate. Neįstojau. Priėmė į apylinkės vykdomąjį komitetą technine sekretore. Atvažiuodavo iš saugumo, pirmininkė liepdavo man išeiti...Vėliau VU baigiau darbo ekonomiką.

Tėvukas sakė: „Kai numirsiu, tik raundonų gėlių ant kapo neneškit...“

Redos Petrauskienės-Dilbaitės pasakojimas apie savo tėvų – politinių kalinių Genovaitės Gėgžnaitės ir Juozo Dilbos likimus. Užrašė R. Žukauskienė.

Genovaitė Gėgžnaitė (vėliau Dilbienė) tremtyje Kazachstane (antroje eilėje antra iš dešinės). 1956 m.

Trėmė 1951 m. spalio 2 d. Naktį atėjo 7 ginkluoti vyrai, kalbėjo rusiškai. Baudėjams išvirta valgyti ir jie pamaitinti. Pavalgę „svečiai“ pranešė, kad ruošūsi kelionei. Tuo metu tėvas gulėjo ligos patale. Šeima prašė palikti sergantį tėvą. Stribai ir aktyvistai buvo atvažiavę automobiliu. Jie išvažiavo pas viršininkus gauti instrukcijų: imti į tremtį ligonius ar ne. Grįžę pranešė, kad senius galima palikti. Į automobilį susodino pateikėją, jos brolių Joną, 18 metų, seserį Anelę, apie 24 metų. Į tremtį mažai ką tepasiėmė. Sunkvežimis atburzgė į Rokiškio geležinkelio stotį. Nors tėvus paliko, tačiau sodybą konfiskavo ir į ją atkėlė kolūkio kontorą.

Rokiškyje suformavo sąstatą ir rytą traukinys pajudėjo. Traukiniui ėmus važiuoti, verkė visas vagonas. Ketvirtą tremties dieną apstojų utėlės. Traukiniu nuvežė į Tomską. Iš ten laivu „Bogdanas Chmelnickis“ plukdė iki Kolpašovo. Čia tremtinius suvarė į baržą, prikrautą įvairių krovinių, daiktų. Vietos buvo tik stovėti. Barža plaukė Ketės upe. Pasitaikydavo, kad užplaukdavo ant sekumų. Stovintiems žmonėms tai buvo papildomos kančios. Kelionę barža žmonės trumpino daina. Paskui barža pasuko į Ketės intaką Nibegą ir plaukė iki Rybinsko. Ten išlaipino. Rybinske buvo nemažai gyventojų, daugiausia rusų, ukrainiečių. Vienus tremtinius įkurdino klube, o Šedžius (tris asmenis) apgyvendino pas senutę rusę su sūnumi. Senutė buvo gera ir žmogiška. Iki tol Rybinske lietuvių nebuvo. Rybinske nuvarė į pirtį, davė dusto.

Nuo Kalėdų išvarė kirsti miško. Ten buvo laikini barakai. Janina Šedytė genėjo šakas. Pradžioje mosikavo kirviu, paskui elektros pjūklui. Dar vėliau atsirado benzopjūklai „Družbos“. Kadangi būdavo sniego, o medį reikėdavo pjauti palei žemę, moterims reikėdavo po metrą ir daugiau nukasti sniego.

Brolį paskyrė prie miško išvežimo darbų. Rąstus į roges kraudavo rankomis. Sukabindavo po 10 rogių ir traukdavo traktoriumi. Jonas Šedys įsigijo mašinisto specialybę ir dirbo traktorininku.

Iškirtus aplink mišką, laikinus barakus keldavo į kitą vietą, paskui į trečią ir t. t. Pradžiai maisto turėjo atsivežę. Miško kirtavietėse veidavo parduotuvė, kur pirkdavo kruopų ir kitų maisto produktų. Pradžioje uždirbdavo visai mažai.

Bandė sodintis ir bulvių. Ten bulves sodinti buvo galima tik birželio mėn. pabaigoje, o rugpjūčio mėn. jau prasidėdavo šalnų. Todėl bulvės užaugdavo mažos. Vėliau bulvių pirkdavo iš kolūkiečių.

Po Stalino mirties baisius barakus, kur viename kambaryje gyvendavo apie 60 žmonių, pakeitė patogesniais. Gyventi tapo lengviau.

Žiemos būdavo labai šaltos. Pirmaisiais metais nedavė veltinių. Todėl nušalo kojas, labiausiai palei kelius, dirbdami miške sušlapdavo.

Stalino mirties dieną vyrai pasigėrė ir ėmė dainuoti, o rusės verkė. Paskui šaukė į apklausą pas prižiūrėtoją, tačiau represijų nebuvo. Nebelikus vado Stalino Kalėdas ir Velykas švėsdavo bendrai visas baras. Kartą Naujuosius metus šventė pasidarę naminio alaus. Atėjo net senis Šaltis su palyda. Šalčiu buvo baro viršininko pavaduotojas. Po Stalino mirties, kai būdavo daugiau nei 50° šalčio, dirbti nevarydavo.

Pateikėja Janina Šedytė turėjo ir nelaimę: kartą, genint rąstus elektriniu pjūklui, šis nusprūdo, nupjovė galą bato ir didįjį kojos pirštą.

Sesuo Anelė irgi genėjo šakas. Kartą, apie 1956 m., ji apsinuodijo, jautėsi visai blogai. Nutarta vežti į ligoninę, kuri buvo Belyj Jar gyvenvietėje už 70 kilometrų. Arčiau jokios gydymo įstaigos nebuvo. Vežė patys, kaip išmanė, tiksliau, ligonę gabeno sesuo Janina ir vienas ukrainietis. Vežė arkliu, pakinkytu į dviratį vežimą. Pasakotoja per proskyną ėjo pėsčiomis. Vienoje vietoje vežimas su ligone ir ukrainiečiu įklimpo į raistą ir vos vos išsikapanojo. Sušlapo pinigai ir visi dokumentai. Privažiavus Nibego upę, ukrainietis seseris išodino į valtį, o pats grįžo atgal. Perplaukus upę, Anelė paeiti nebegalėjo, o sesuo Janina jos nepajėgė panešti. Matyt, apie ligonę buvo pranešta, nes kitapus upės laukė vežimas. Žmogus padėjo iš valtės išnešti seserį ir ikelti ją į vežimą. Taip laimingai pasiekė ligoninę, kur seserį paguldė. Janina Šedytė grįžo viena pėsčiomis. Sesuo po dviejų savaitių sėkmingai pasveiko ir grįžo.

Jų bare, kertant mišką, griūdamas medis užmušė Antaną (?) Valuntą. Antano Lūžos iš Panemunio valsčiaus Lūžiškių kaimo tremtyje mirė du maži vaikai. Kartą vasarą tremtinys Jurgis Galvanauskas išėjo medžioti kurtinių ir pasiklydo. Radęs arklių taką, po keturių

dienų sugrįžo. Taigoje, kur pasakotoja dirbo, vilkų nebūdavo, bet pasitaikydavo meškų.

Iš tremties siūsdavo pinigų mamai. Mama nusipirko karvę ir galėjo prasimaitinti.

Į kelis malonės prašymus paleisti jokių atsakymų negaudavo. Vieną 1958 m. dieną pašaukė prižiūrėtojas ir pranešė, kad nebereikia registruotis, ką anksčiau reikėjo daryti kas mėnesį, tai reiškė, kad galima grįžti į Lietuvą.

Gavę iš tremties pažymas, visi trys Šedžiai 1958 m. vasarą grįžo į savo namus, gavo pasus, prisiregistravo. Janina Šedytė grįžusi dirbo laiškiniu, o sesuo Anelė kolūkyje melžė karves. Grįžęs brolis Jonas Šedys irgi dirbo kolūkyje, paskui išsikėlė į Panevėžį, įsidarbino šiluminiuose tinkluose. J. Šedys mirė vėžiu 1984 m.

Janina Šedytė ištekėjo grįžusi, turi 3 vaikus. Laiškiniu išdirbo daugiau negu 30 metų. Sesuo Anelė ilgus metus dirbo kolūkyje. Dabar gyvena Rumšiškėse. Jos parašyti atsiminimai apie tremtį buvo išspausdinti Kaišiadorių rajono laikraštyje.

Nuo Atgimimo kas dveji metai vyksta jų baro tremtinių susitikimai.

Pasakoja Degsnių k. gyv. Janina Kirstukienė-Šedytė, g. 1932 m. Užrašė Kazys Misius.

Iš Žiobiškio pašto praeities

Kazys Misius

Mažojoje lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje straipsnelyje apie Žiobiškį teigiama, kad 1859 m. šioje gyvenvietėje buvo pašto stotis. Patikėjus ir netikrinant, tai pakartota ir Tarybų Lietuvos enciklopedijoje. Pasidomėjus XIX a. viduryje per Lietuvą ėjusiais pašto traktais, galima įsitikinti, jog pro Žiobiškį tuo metu nebuvo pašto kelio. Aišku, negalėjo būti ir pašto stoties.

Taigi teiginys apie 1859 m. Žiobiškyje buvusią pašto stotį yra klaida arba nesusipratimas, supainiojus pašto stotį su užvažiuojamaisiais namais.

Panaikinus baudžiąvą, paštu ėmė naudotis ir iki 1861 m. neturėję pilietinių teisių valstiečiai. Nusistovėjo korespondencijų bei laiškų pristatymo adresatams sistema: korespondenciją iš pašto įstaigų paimdavo į valsčių valdybas, o kaimų bendruomenių seniūnai ją įteikdavo gavėjams. Carinės Rusijos valdymo metais (1861 m.) įvedus valsčius, Žiobiškis priskirtas Čedasų valsčiui. Artimiausias pašto telegrafo skyrius buvo Rokiškyje. Valsčiaus centre Čedasuose pašto ilgai nebuvo. Tikrai 1911 m. balandžio mėn. valsčiaus valdyboje pradėta priiminėti visų rūšių pašto korespondenciją¹.

Atsikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, Žiobiškis priskiriamas Rokiškio valsčiui. Rokiškyje veikė apskrities pašto įstaiga, tačiau laiškai į kaimus nebuvo nešiojami, ir tai Žiobiškio parapijos gyventojams sudarė nepatogumų.

¹*Viltis. 1911. Nr. 48. P. 3.*

Po Pirmojo pasaulinio karo pirmiausia buvo atkuriamos iki 1914 m. ar vokiečių valdymo metais veikusios pašto įstaigos. Atkūrus jas, imta rūpintis pašto tinklų plėtimu. Iš kilo reikalas atidaryti pašto įstaigą ir Žiobiškyje.

Pašto agentūros. Pagal veiklos apimtį ir metinę piniginę apyvartą paštai buvo suskirstyti į I–VII eilės įstaigas. Buvo rūpinamasi, kad jos dirbtų nenuostolingai, o plečiant tinklą, dalyje gyvenviečių net žemiausios (VII eilės) pašto įstaigos būtų buvusios nuostolingos.

1921 m. kovo mėn. 10 d. Paštų, telegrafų ir telefonų valdyba patvirtino pašto agentūrų taisykles. Pašto taisyklės 1923 m. buvo išspausdintos atskiru leidiniu, kurio priede yra ir „Pašto agentūrų steigimo ir veikimo taisyklės“.

Ten, kur paštas žmonėms reikalingas, tačiau dėl mažo gyventojų skaičiaus nesitikima didesnės negu 5 tūkst. litų apyvartos, būdavo steigiamos pašto agentūros. Jas steigdavo Pašto telegrafo ir telefono valdyba, tačiau dažniausiai tai inicijuodavo valsčių savivaldybės. Priimdamos nutarimus dėl pašto agentūros steigimo, savivaldybės turėjo išsipareigoti jas išlaikyti. Tam reikėjo surasti patalpas, kurias dažniausiai nuomodavo iš privačių asmenų, aprūpindavo kuru ir užtikrindavo, kad bent kartą per savaitę korespondencija būtų nuvežama į artimiausią paštą: savivaldybės sudarydavo sutartis su privačiais asmenimis paštui vežioti.

Griežtų reikalavimų agentūrų patalpoms nebuvo. Geriausiu atveju pašto agentūra turėjo atskirą kambariuką, tačiau dažniausiai jos būdavo kartu su kitomis įstaigomis, pavyzdžiui, parduotuvėse.

Pačios agentūros buvo skirstomos į tris rūšis. Atidaromos būdavo žemiausios – trečios rūšies. Vėliau, atsižvelgiant į apyvartą, agentūros galėjo būti pakeliamos į antrą ar pirmą rūšį. Nuo rūšies priklausė agentūros vedėjo atlyginimas. Pavyzdžiui, 1923 m. pašto taisyklėse trečios rūšies agentūros vedėjo atlyginimas nurodytas 15, antros – 25, o pirmos – 40 litų per mėnesį. Vėliau tarifai keitėsi. Trečios rūšies pašto agentūra privalėjo dirbti ne mažiau kaip dvi, antros – tris, o pirmos – keturias valandas per darbo dieną.

Pašto agentūrose buvo priimama ir išduodama paprasta bei registruota korespondencija. Čia galima buvo atsiimti prenumeruotą spaudą. Apie įvertintus laiškus, pinigų perlaidas, siuntinius agentūros gaudavo tik pranešimus, jog galima atsiimti juos artimiausiam pašte. Agentūros taip pat nepriimdavo tokių siuntų.

Pašto agentūros iš artimiausios pašto įstaigos gaudavo viską, kas buvo reikalinga jos veiklai, avansu gaudavo pašto bei žyminių ženklų. Agentūros vedėjas kiekvienu atveju privalėjo registruoti parduodamą ženklų rūšį ir kiekį atskirame sąsiuvinyje. Pinigai už parduotus ženklus būdavo gražinami juos išdavusiai pašto įstaigai, kuri tvarkė išduodamų ženklų bei gaunamų pinigų apskaitą.

Agentūros vedėjas atskirose knygoose turėjo registruoti gaunamus ir siunčiamus registruotus laiškus. Visą priimtą – tiek paprastą, tiek registruotą – korespondenciją antspauduotuose maišuose siųsdavo artimiausiai pašto įstaigai, kuriai ji buvo priskirta.

Telegrafo ryšį turinčios agentūros priimdavo ir siųsdavo telegramas, išskyrus tarptautines. Vėlesniais metais beveik visos agentūros turėjo ir telefoną viešiesiems pokalbiams. Asmenims išduodami kvitai už siunčiamas telegramas bei pokalbius telefonu buvo antspauduojami kalendoriniu agentūros žymekliu. Gautus už minėtus patarnavimus pinigus agentūros vedėjas kiekvieną mėnesį privalėdavo perduoti pašto įstaigai².

Žiobiškio pašto agentūra. 1928 02 24 Rokiškio pašto viršininkas Mykolas Rotomskis, vadovaudamasis Pašto valdybos nurodymu, pasirašė tipinės formos tarnybos sutartį su Matu Gagiškiu, išipareigojusiui dirbti Žiobiškio pašto agentūros vedėju. M. Gagiškis gyveno Žiobiškyje, buvo 32 metų amžiaus.

Sutartyje numatyta, jog Žiobiškio pašto agentūra turi pradėti veikti nuo 1928 03 01 ir su Rokiškio paštu keistis korespondencija pirmadieniais ir penktadieniais.

Agentūrų vedėjai būdavo ne valstybės, o tik pagalbiniai tarnautojai. Todėl jie neturėjo ir socialinių garantijų. Pavyzdžiui, sutartyje nurodoma, kad vietoj agentūros steigiant pašto įstaigą, agentūrą panaikinant ar perkeltant kitur, jos vedėjas iš užimamų pareigų atleidžiamas ir neturi teisės reikalauti tarnybos pašto valdybos įstaigose ar prašyti kokios nors piniginės kompensacijos. Todėl pašto agentūrų vedėjams nebuvo kokių nors profesinių ar išsilavinimo reikalavimų, – užtekdavo ir pradinės mokyklos baigimo, tiktai reikėjo gerai išmanyti pašto agentūrų veiklos taisykles. Didelių reikalavimų agentūrų vedėjams ir negalėjo būti. Kaip rodo sutartys, visų Žiobiškio pašto agentūros vedėjų mėnesinis atlyginimas – 25 litai³.

Pirmasis Žiobiškio pašto agentūros vedėjas, išdirbęs truputį daugiau negu metus, nuo 1929 04 16 iš užimamų pareigų atleidžiamas⁴. Įsakyme M. Gagiškio atleidimo priežastis nenurodyta. Atrodo, kad jis atleistas Rokiškio pašto iniciatyva. Įdomu, kad to meto spaudoje paskelbiama žinia, jog 1929 m. kovo mėn. uždaryta prieš metus įsteigta Žiobiškio pašto agentūra⁵. Žiobiškio pašto agentūros byloje jokių duomenų apie jos uždarymą nėra. Priešingai, minėtame įsakyme nurodyta, kad nuo M. Gagiškio atleidimo dienos Žiobiškio pašto agentūros vedėju skiriamas Kazys Kirstukas.

Neišdirbęs nė dvejų metų, K. Kirstukas Žiobiškio pašto agentūros vedėjo pareigų atsisakė. Nuo 1931 01 01 šioms pareigoms paskiriamas Petras Skukauskas, gimęs 1906 m. Žiobiškyje. Jis buvo baigęs ne tik pradžios mokyklą, bet ir pirmąją gimnazijos klasę. Atlikęs karinę tarnybą, dirbo Žiobiškio vartotojų bendrovės parduotuvės vedėju⁶. Tikriausiai į šią vartotojų bendrovės parduotuvę buvo perkelta ir pašto agentūra. P. Skukauskas nekilnojamojo turto neturėjo.

Žiobiškio pašto agentūros vedėju P. Skukauskas išdirbo daugiau negu puspenktų metų ir nuo 1935 09 01 užimamų pareigų atsisakė.

Dirbti Žiobiškio pašto agentūros vedėju pasiūlė Povilas Gasiūnas, gimęs

²Pašto taisyklės. K. 1923. P. 26–28.

³1928.II.24 Rokiškio pašto viršininko sutartis su M. Gagiškiu // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 1016. Ap. 3. B. 855. L. 1–2.

⁴1929.IV. Pašto valdybos įsakymas // Ten pat. L. 6.

⁵Lietuvos aidas. 1929. Nr. 68.

⁶1930.XII.22 Rokiškio pašto viršininko sutartis su P. Skukausku // LCVA. F. 1016. Ap. 3. B. 855. L. 7–10.

Pasižadėjimas.

Aš žemiau pasirašęs Povilas Gasiūnas šiuo prisižadau Lietuvos Valstybės Konstituciją saugoti, įstatymus ir Vykdomosios Valdžios įsakymus pildyti ir savo pareigas sąžiningai ir teisingai eiti.

Parašas: Povilas Gasiūnas

Pasižadėjimas

laikyti paslaptį pašto, telegrafo korespondencijai ir telefono pasikalbėjimams.

Aš žemiau pasirašęs Povilas Gasiūnas šiuo prisižadau laikyti visiškai paslaptį visų telegramų turinį, taip pat niekam neteikti žinių, kam, kur ir kada buvo telegrama siųsta, kuomet telegrama buvo priimta, perduota ir įteikta adresatui, o taipogi niekam neteikti žinių apie telefono pasikalbėjimus ir apie pašto korespondenciją. Tam ir duodu šį parašą.

Už šio nepildymą esu atsakingas prieš įstatymus.

Parašas: Povilas Gasiūnas

Povilas Gasiūnas

parašą liudiju:

Rokiškis

p. t. įstaigos Viršininkas

1935 m. Augusto 26 d.

1890 m. Žiobiškyje. Jis turėjo namus ir savo parduotuvę. Rokiškio valsčiaus savivaldybė pašto agentūrai nuomojo du P. Gasiūno namo kambarius⁷.

1931 m. paskelbiamos naujos pašto taisyklės. Palyginus jas su 1923 metų taisyklėmis, galima įsitikinti, jog esminių pašto agentūrų reglamentacijos skirtumų nėra. Tiktai padidinamas agentūrų darbo laikas. Per dieną pašto agentūros privalėjo dirbti: trečios rūšies agentūra – ne mažiau negu 4 valandas: nuo 8 iki 11 val. ir nuo 17 iki 18 val.; antros rūšies – ne mažiau 5 valandų: nuo 8 iki 12 val. ir nuo 17 iki 18 val., o pirmos rūšies – ne mažiau šešių valandų: nuo 8 iki 13 val. ir nuo 17 iki 18 val.⁸ Be to, naujose taisyklėse yra pastaba, kad „agentūrose gali būti įvestos ir kitos pašto operacijos“.

Tarp kitų operacijų, pašto agentūroms buvo siūloma priiminėti ir pinigines pašto perlaidas iki 100 litų. Apie tai rašyta ir ryšininukų spaudoje⁹. Priimant perlaidas, būtina užtikrinti pinigų apsaugą. Reikėjo seifu, patikimo pašto vežiojimo. Trūkstant dokumentų, lieka neišsiaiškinti, ar Žiobiškio pašto agentūroje buvo

Kandidato į Žiobiškio pašto agentūros vedėjas Povilo Gasiūno

pasižadėjimo saugoti tarnybinę paslaptį faksimilė

(LCVA. F. 1016.

Ap. 3. B. 855. L. 13)

⁷Ten pat. L. 11–14.

⁸Pašto taisyklės. K. 1931. P. 249–253.

⁹R. Pašto perlaidų priėmimas pašto agentūrose // Paštininkų žodis. 1928. Nr. 12. P. 16–17.

S U S I S I E K I M O M I N I S T E R I J A
P A Š T O V A L D Y B A

Žiobiškio pašt. PAŠTO TARNAUTOJO
Ištaigos pavadinimas
Gasiūnas *Povilas*
pavardė vardas

Iškilmingas pasižadėjimas

IŠKILMINGAI PASIŽADU, KAD, NESIGAILĖDAMAS SAVO JĖGŲ, GINSIU LIETUVIŲ TAUTOS IR VALSTYBĖS GARBĘ, DIRBSIU JŲ GEROVEI, PASLAUGIAI PATARDAMAS IR PADĖDAMAS ŽMONĖMS, SAŽININGAI VYKDYSIU LIETUVOS KONSTITUCIJĄ, ĮSTATYMUS IR ĮSAKYMUS, PAVYZDINGAI ELGDAMASIS ŠVENTAI LAIKYSIU PATIKĖTAS MAN PASLAPTIS, NETEIKSIU LIETUVOS PRIEŠAMS JOKIŲ ŽINIŲ IR VISA, KĄ APIE JUOS SUŽINOSIU, TUOJAU PRANEŠIU SAVO VYRESNYBEI.

TEESIE, KAIP PASIŽADU.

P. Gasiūnas
Parašė
19 *39* m. *XI* mėn. *1* d.

priimamos pašto perlaidos. Kita vertus, už tokius mažus pašto agentūrų vedėjų atlyginimus nebuvo galima daug ko iš jų reikalauti.

Iš skelbiamų pašto įstaigų sąrašų, taip pat iš Lietuvos telefono abonentų sąrašų galima sužinoti, jog iš pradžių Žiobiškio pašto agentūroje nebuvo nei telefono, nei telegrafo. Tiktai po 1931 m. į šią agentūrą įvedamas telefonas. Atrodo, kad telegrafo ryšio Žiobiškyje nebuvo iki 1944 m.

Kadangi Rokiškio pašto archyvas neišlikęs, nėra konkrečių žinių apie Žiobiškio pašto agentūros veiklą, metinę pinigų apyvartą, gaunamą periodinę spaudą ir kt. Nuo 1937 01 01 Žiobiškio pašto agentūra iš trečios rūšies perkeliama į antrą. Tai liudija, jog agentūra dirbo sėkmingai¹⁰.

1940 m. Lietuvai netekus valstybingumo, įvedamos SSSR pašto taisyklės, kurios jau 1940 m. išverčiamos į lietuvių kalbą ir išleidžiamos atskira knyga. SSSR pašto taisyklėse pašto agentūros

Žiobiškio pašto agentūros vedėjo Povilo Gasiūno iškilmingo pasižadėjimo faksimilė (LCVA. F. 1016. Ap. 3. B. 855. L. 18)

¹⁰1936.XII.21 Pašto valdybos įsakymas // LCVA. F. 1016. Ap. 3. B. 855. L. 16.

nenumatytos. Lietuvoje buvusios pašto agentūros savo pobūdžiu prilygo SSRS taisyklėmis numatytoms kaimų pašto įstaigoms. Per pirmąjį bolševikmetį Žiobiškio kaimo pašto vedėju liko P. Gasiūnas. Patalpos paštui ir toliau buvo nuomojamos iš vedėjo.

Vokiečių valdymo 1941–1944 m. žemiausia Lietuvos pašto įstaiga vėl vadinama pašto agentūra. Tuo metu Žiobiškio pašto agentūros vedėju irgi dirbo P. Gasiūnas.

Žiobiškio ryšių skyrius pokario metais. Apie pokario metų pašta atsiminimų iš buvusių darbuotojų užrašė Venantas Mačiekus. Konkretesnių žinių buvo kreiptasi į einančią Žiobiškio pašto viršininkės pareigas Daivą Balčiūniene. Ji ne tik pateikė duomenų apie dabartinį pašta, bet ir parūpino dokumentų išrašų. Rokiškio pašto archyve Nijolė Vedeikienė surado visus įsakymus apie Žiobiškio ryšių skyriaus vedėjų paskyrimus bei atleidimus ir padarė jų išrašus. Už šią talką Daivai Balčiūnienei ir Nijolei Vedeikienei nuoširdžiai dėkojame.

Vokiečiams pralaimint kovas rytų fronte, 1944 m. Rokiškio apskritį užėmė raudonarmiečiai. Buvo įvesta sovietinė valdymo sistema. Buvusi Žiobiškio pašto agentūra liko tuose pat Gasiūno namuose, tiktai pradėta vadinti paštu, o vėliau – ryšių skyriumi. Matyt, stalinistai apie P. Gasiūną kompromituojančių duomenų neturėjo, nes leido dirbti ir sovietiniame Žiobiškio pašte. Neturint visų reikiamų dokumentuotų žinių, teiginiai apie Žiobiškio pašta lieka su galimomis datų paklaidomis.

Jau pirmaisiais pokario metais buvusi Žiobiškio pašto agentūra pradėjo veikti kaip normalus paštas: pradėjo priiminėti siuntinius, įvertintus laiškus, pašto perlaidas. Iki 1956 m. iš Žiobiškio pašto keliavo palyginti gana daug siuntinių tremtiniams į Sibirą. Iš pradžių paštas iš Žiobiškio į Rokiškį ir atgal buvo vežiojamas arkliais. Kol pro Žiobiškį nevažinėjo autobusai, apie 15 metų pašta į Rokiškį vežiojo Marijona Gužienė.

Įvedus telegrafo, į Žiobiškį ateidavo visų rūšių telegramos. Vietos žmonės irgi siūsdavo palyginti nemažai telegramų. Pokario metais Žiobiškio pašte telefonų komutatorius nebuvo įrengtas. Su norimais abonentais jungdavo per Rokiškio pašta.

Vykstant spaudos platinimo vajams, žiobiškiečiams brukdavo prenumeruoti laikraščius bei žurnalus. Žiobiškio paštui, kaip ir kitiems, buvo nustatomi spaudos platinimo planai. P. Gasiūnui teko iškęsti ypač sunkius nacių ir sta-

Ilgametis Žiobiškio paštininkas Povilas Gasiūnas prie pašto – savo nuosavo namo. 1965 m.

linistų valdymo metus, kai vyravo prievarta ir smurtas, kada joks žmogus, ir ypač tarnautojas, nebuvo garantuotas, jog vienaip ar kitaip nenukentės, nebus suimtas ar ištremtas.

Sulaukęs 67 metus amžiaus ir paštininku išdirbęs daugiau negu 20 metų, nuo 1957 10 12 P. Gasiūnas išėjo į pensiją. Jo vieton paskirta laiškinių iš Panemunėlio Irena Pilipavičiūtė. Nežinia kodėl, neišdirbusi nė dviejų mėnesių, ji šių pareigų atsisakė. Nuo 1957 12 07 vadovauti Žiobiškio ryšių skyriui paskirtas Gintautas Giriūnas. Jis tas pareigas ėjo iki 1959 08 27.

Po Stalino mirties gyvenimas pradėjo darytis pakenčiamesnis, po truputį ėmė gerėti žmonių materialinė padėtis. Plėtėsi ir Žiobiškio pašto veikla: priimti dirbti trys laiškinių, ir darbo jiems visiems pakako. Gavėjui į namus reikėdavo nunešti telegramas, registruotus ir įvertintus laiškus. Telegramų siuntimas buvo palyginti nebrangus. Todėl į Žiobiškį atsiųsdavo jų gana daug. Buvo pranešama ne tik apie įvairius įvykius, nelaimes, bet gaunama ir įvairių sveikinimų. N. Chruščiovo valdymo metais kaimo žmonėms pradėtos mokėti pensijos. Laiškinių pensijas nešdavo į namus.

Ypač stori laiškinių krepšiai būdavo nuo periodinės spaudos. 1966–1973 m. laiškinių dirbusi Stefanija Brinklienė prisimena, kad „Valstiečių laikraščio“ išėjimo dieną visa reikalinga prenumeratoriams išnešioti spauda į krepšį netilpdavo. Todėl ją iš Žiobiškio pašto imdavo per du kartus.

Tiesa, paprastų laiškų ir prenumeruojamos spaudos į kiekvieną kaimo sodybą nešioti nereikėjo. Kaimuose prie kelių, parinktose vietose, buvo įrengtos artimiausių gyventojų laiškų dėžutės.

Nuo 1959 08 27 Žiobiškio ryšių skyriaus vedėja dirbo Kazimiera Dručkutė-Siniauskienė, kilusi iš Obelių valsčiaus, Vaičėnų kaimo. Išdirbusi daugiau negu dvejus metus, tą pareigų atsisakė. Jos prašymas patenkintas nuo 1962 09 12. Ją laikinai pakeitė Panemunėlio geležinkelio stoties pašto viršininko pavaduotoja Vanda Bulovaitė.

Nuo 1962 11 02 Žiobiškio ryšių skyriaus viršininke paskiriama Janina Ona Steponaitytė (vėliau – Rapienė), gimusi 1934 m. Jūžintų valsčiuje, Poškonių kaime. Baigusi Poškonių pradinę mokyklą, mokėsi Jūžintų progimnazijoje. 1953 m. baigė Kamajū vidurinę mokyklą. Dvejus metus dirbo kolūkio buhalterė, vėliau Norvaišų, Jūžintų ir Žiobiškio ryšių skyriuose. Žiobiškio ryšių skyriui ji vadovavo beveik dvylika metų. Per jos motinystės atostogas nuo 1966 01 20 ją tris mėnesius pavadavo Ona Kirstukaitė, o kitus 8 mėnesius – Janina Kirstukienė.

Apie 1960 m. Rokiškio rajone vietiniais maršrutais pradėjo reguliariai važinėti autobusai. Ėmė kursuoti autobusai ir pro Žiobiškį, todėl ir paštas pradėtas vežioti autobusais. Iš Rokiškio vežantis pašta autobusas į Žiobiškį atvykdavo apie 10 val. Ryšių skyriaus darbuotojai iš atvykusio autobuso paimdavo maišą su paštu siunta ir įduodavo Rokiškio paštui skirtą siuntą.

Stefanija Brinklienė-Rapaitė iš Liepavos vienkiemio – garsi Žiobiškio apylinkių kulinarė, nepamainoma vestuvių pokylių šeimininkė, 19 metų (1973–1992) vadovavusi Žiobiškio kolūkio valgyklai. 8 metus dirbo Žiobiškio kolūkio laiškinių

*Ilgametė laiškininkė
ir Žiobiškio ryšių
skyriaus vedėja,
tremtinė Janina
Kirstukienė-Šedytė
su vyru
Jonu Kirstuku*

Žiemą, kai daugiau prisnigdavo, autobusai atvažiuodavo tik iki Vengerinės kaimo. Todėl ryšių skyriaus darbuotojai apie du kilometrus veždavosi siuntas arkliais arba tempdavo rogutėmis. Būdavo atvejų, kai dėl užpustytų kelių autobusai nevažinėdavo. Tada apsiukeisti siuntomis vykdavo į Rokiškį arkliais¹¹.

Po 1960 metų Rokiškio rajone, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo automatizuotas telefono ryšys, įrengtos automatinės telefonų stotys. Išplitus telefono ryšiams, nuo 1980 m. ėmė mažėti gaunamų bei siunčiamų telegramų.

Apie 1979 m. Žiobiškio ryšių skyrius iš nuomojamų patalpų buvo perkeltas į administracinį kolūkio pastatą, kur tebėra iki šiol.

Nuo 1974 10 25 J. O. Rapienė iš Žiobiškio ryšių skyriaus viršininės pareigų buvo atleista. Laikiniai jos vieton paskirta Nijolė Piskarskaitė (vėliau – Gasiūnienė),ėjusi tas pareigas iki 1975 03 07.

Ją pakeitė laiškininkė Janina Šedytė-Kirstukienė, gimusi 1932 m. Dėgsnių kaime, buvusi tremtinė: 1951 m. kartu su seserimi ir broliu buvo ištremta į Sibirą, Tomsko sritį. 1958 m. grįžusi į tėviškę pradėjo dirbti kolūkyje, o apie 1960 m. perėjo į Žiobiškio ryšių skyrių laiškininke. Išbuvusi Žiobiškio ryšių skyriaus viršininke daugiau negu 10 metų, 1986 06 06 J. Kirstukienė išėjo į pensiją.

Minimas pareigas perėmė Janina Kristina Puluikienė, kuri, neišdirbusi nė trijų mėnesių, sunkiai susirgo. Nuo 1986 09 01 ją pavadavo Gražina Gasiūnienė, kuri nuo 1986 11 01 tapo ryšių skyriaus viršininke. G. Gasiūnienei išėjus ilgalaikių motinystės atostogų, nuo 1987 08 25 ją pakeitė Janina Kirstukienė, kaip minėta anksčiau, Žiobiškio paštui vadovavusi 1975–1986 m. G. Gasiūnienė pačios prašymu nuo 1989 11 12 iš einamų pareigų buvo atleista. Žiobiškio ryšių skyriaus vedėja liko J. Kirstukienė. Ji 1991 02 22 šias pareigas perdavė Raimundai Lapelytei (vėliau – Mačiekienė), kuri faktiškai tebėra šios įstaigos vadovė, bet šiuo metu, R. Mačiekieniui išėjus motinystės atostogų, toms pareigoms nuo

¹¹1999 m. Venanto Mačiekaus užrašyti atsiminimai.

1996 05 07 pervesta Panemunio pašto laiškinkė Daiva Slapšytė-Balčiūnienė, dirbanti iki šiol¹².

Atsikūrus Lietuvos valstybei ir panaikinus kolūkius, Žiobiškio ryšių skyriaus patalpos perėjo Rokiškio rajoninio pašto žinion.

Žiobiškyje ryšių įstaiga nuo pašto agentūros įsteigimo gyvuoja jau daugiau negu 70 metų. Nors per tą laikotarpį įvyko didelių pokyčių technikos srityje ir žmonių buityje, išplito laidinių ir mobiliųjų telefonų tinklas, automobiliai tapo daugelio šeimų būtina reikme, vis dėlto šiandien ir ateityje paštas Žiobiškyje dar reikalingas. Deja, dėl nelengvos kaimo žmonių ekonominės būklės ir kitų priežasčių šiuo metu jis dirba nuostolingai. Dabar jame yra trys darbuotojos: viršininkė ir dvi laiškinkės. Viršininkė dirba tik puse etato, laiškinkėms skirta 0,625 ir 0,75 etato. Pašto apyvarta nedidelė. Pavyzdžiui, per 1999 m. pirmą ketvirtį pajamų gauta 5703 Lt, o išlaidų būta 9019 Lt. Panašūs rodikliai buvo ir prieš metus. Dabar į paštą užsuka mažiau žmonių negu prieš dešimtmetį ir anksčiau. Į Žiobiškio ryšių skyrių vidutiniškai per mėnesį ateina 5–6 pinigų perlaidos, kurių siunčiama suma beveik nebūna didesnė negu 300 Lt, o iš čia vidutiniškai per mėnesį pasiunčiamos 4–5 perlaidos. Išplitus telefonų ryšiams, mažai besinaudojama telegrafu. Dabar Žiobiškyje per mėnesį gaunama ir pasiunčiama vidutiniškai po vieną telegramą. Gaunamiems per metus pašto siuntiniams suskaičiuoti pakanka vienos rankos pirštų. Tiksliau, per paskutinius metus vidutiniškai gaunama po tris siuntinius per metus, o pasiunčiama dar mažiau. Ne ką daugiau gaunama ir siunčiama mažų paketų, banderolių.

Spaudos prenumerata irgi žymiai sumažėjusi. Daugiausia užsisakoma rajono spaudos. 1999 m. birželio mėnesį į Žiobiškio paštą ateidavo 113 egzempliorių „Gimtojo Rokiškio“, 47 egz. „Rokiškio pragiedrulių“ ir po kelis egzempliorius respublikinių laikraščių bei žurnalų. Tiesa, pasibaigus darbymečiui, žiemos mėnesiais žiobiškiečiai spaudos prenumeruoja truputį daugiau.

Bene labiausiai laiškanėsių laukia pensininkai. Pensijų ir pašalpų išnešiojimas – tai didžiausias laiškinkų darbas. Vidutiniškai kas mėnesį gyventojams reikia įteikti apie 65 tūkst. litų pensijų bei pašalpų¹³.

Žiupsnelis bibliotekos istorijos (1949–1999)

*Danutė Kastanauskaitė
Vilniaus universitetas*

Kas tęsė knygų platinimo tradiciją

Įprotis kaupti, laikyti ir teikti žmonėms knygas eina gal nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų. Be abejonės, knygų turėjo Vengerinės ir kiti aplinkiniai dvarai, bažnyčia, 1853 me-

¹²1958–1996 m. Rokiškio pašto viršininko įsakymai apie Žiobiškio ryšių skyriaus darbuotojų paskyrimus bei atleidimus // Rokiškio pašto archyvas. (Dokumentus surado ir nurašė Nijolė Vedeikienė).

¹³Žiobiškio ryšių skyriaus vedėjos Daivos Balčiūnienės pateikti duomenys.

*Žiobiškio parapijos
mergaitės su knygomis
(iš kairės): Ona Rapaitė
(dabar Kirstukienė) –
su angelaičių uniforma,
Bronė Gagiškytė –
spartakiados dalyvio
apranga ir
Monika Spietinytė
(dabar Baltušienė).
Leonardo Guobos
nuotr. 1932 m.
Iš M. Baltušienės-
Spietinytės albumo*

tais įkurtoji mokykla. XIX a. 2-ojoje pusėje būta ir knygnešių. Istorikas Vytautas Merkys veikale „Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias, 1864–1904“ rašo, kad 1883 metais Žiobiškyje gyvenusi bajorė Ona Zagurskaitė (Ana Zagurskaja) buvo sulaikyta su 115 lietuviškų ir lenkiškų knygų. 1883 metais policija vals tiečio Kastanausko namuose susekė ir slaptą mokyklą, kur ta pati O. Zagurskaitė 11 vaikų mokė rašto¹. Panašios mokyklos Rusijos imperijos laikotarpiu buvo laikomos „pačiu priešiškesniu valstybės elementu“, nepaisant valdininkų raportų, kad kai kuriose iš jų buvo mokoma ir rusiško rašto. Konfiskuotųjų knygų sąrašai liudija, kad per kaimus plito lenkiška, rusiška ir lietuviška literatūra, tarp jų katalikų bažnyčios atsišaukimai, skatinantys tėvus, kad „kiekvienas vaikas turėtų knygą – lotyniškais raidėmis spausdintą“², plito lietuviškų maldų tekstai, mokomosios lietuviškos abėcėlės (lotyniškais rašmenimis) atspaudai.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir Nepriklausomos Lietuvos metais (1918–1939) Žiobiškio miestelyje jau veikė parapijos knygynas, valstiečiai prenumeruodavo spaudą. Religinė ir pasaulietinio turinio literatūra (vadovėliai, grožinė ir populiarinė mokslinė literatūra) plito per legaliai veikiančią mokyklą ir įvairias nevalstybines organizacijas.

Iki Antrojo pasaulinio karo Žiobiškyje veikė kelios katalikinės organizacijos: vaikų – angelaičių (jų vadė buvo žiobiškietė Monika Spietinytė-Baltušienė, dabar gyvenanti Vilniuje), jaunimo – pavasarininkų, 1923 metų balandį moksleivio A. Stašio įkurta „Pavasario“ kuopa³, Lietuvos katalikių moterų ir kelios kitos. Jų rėmėjas buvo kunigas Povilas Paškevičius. Knyga buvo laikoma švietimosi, dvasinės kultūros tobulėjimo priemone. „Pavasaris“ turėjo įsisteigęs savo knygynėlį. Literatūriniai kūriniai buvo populiarinami per tų organizacijų susirinkimus, paskaitas (referatus), vaidinimus ir vakarėlius, kurie vykdavo klebonui priklausiusiuose svirnuose, klojime, Žiobiškio mokykloje, vėliau – susirinkimų salėje. Buvo pastatyti tokie dramos

¹Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 378, PS. B. 7. L. 50; Ten pat. F. 567. Ap. 9. B. 2223. L. 57.

²LVIA. F. 378, PS. B. 7. L. 8.

³Žiobiškis / Vikonių Alfonsas // Pavasaris. 1923. Nr. 16. P. 27.

veikalai: „Šventoji Elžbieta“, J. Marcinkaus-Tauronio „Taurioji Genovaitė“, komedija „Mirta Činčibiraitė“, S. Kymanaitės-Čiurlionienės pjesė-pasaka „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“, Keturakio komedija „Amerika pirtyje“; vaidinimai: „Betliejaus stainelė“, „Prievaizdo (užveizdos) piršlybos“, „Naujokų ėmimo komisija“, gyvasis paveikslas „Tikėjimas-Viltis-Meilė“ (simboliai: Kryžius-Inkaras-Širdis) ir kt.

*Žiobiškio vaidintojai
po spektaklio.*

Iš V. Mačiekaus albumo

Vaidintojai susirinkdavo iš paties Žiobiškio miestelio ir kaimo (*ulyčios*): Salomėja Avižienienė, Matas Gagiškis, Albina Kairienė, Zosė Kastanauskaitė-Vilkienė, Bronė Kirstukaitė-Mikulėnienė, Juozas Kirstukas, Elena Kvetkaitė-Užpalevičienė, Monika Spietinytė-Baltušienė, Jonas Stalauškas, Bronė Šiulytė-Kirstukienė ir kt. Vaidindavo ir kunigo šeimininkė. Nemažai jaunimo ateidavo iš aplinkinių kaimų bei vienkienių: iš Baltūšių (Kudukis), Dėgsnių (Juozas Baronas), Juodėlių (Juodelis), Kervelkių (Klemensas Kirstukas), Kurkliėčių (Jonas Žemaitis), Stramilių (Katelė), Stumbrių (Vladas Vikonis), Žėkų (Albina Žėkaitė) ir kt. Renginiai baigdavosi vaišėmis be alkoholio, – tik pačių daryta gira, kepiniais (iš M. Spietinytės-Baltušienės pasakojimo).

Mokyklos bibliotekėlę tvarkė mokytoja Lidija Račytė-Kastanauskienė, kuri dalindavo knygas vaikams atsižvelgdama į jų amžių – pirmai ir aukštesnėms (II–IV) klasėms. Skaitydavo daugiausia lietuviškus leidinius. Buvo populiarinama literatūra apie Vilnių. Vilniaus krašto atgavimo Lietuvai viltis būdavo įpinama į klasės rytmetinę maldą prieš šventąjį paveikslą (M. Spietinytė-Baltušienė).

Dar ir po Antrojo pasaulinio karo – 1944–1948 metais – mokykla turėjo iki 1940 metų išleistas lietuviškos ir verstinės literatūros veikalų (iš buvusių mokinių pasakojimo). Vėliau juos pakeitė sovietmečio leidiniai. Besiplečiančiai mokomajai bibliotekėlei buvo atlaisvinta raštinės patalpa. Knygas dalindavo ir

priimdavo iš vaikų pertraukų metu mokytoja Lidija Kastanauskienė, vėliau – septynmetės mokyklos vedėjas Povilas Mačiekus.

1949 metais Žiobiškio miestelyje buvo įsteigta viešoji (valstybinė) biblioteka, kuri pratęsė darbo su knyga tradicijas. Čia, kaip ir didesniuose kaimuose (Mitragalio ir kt.), jau veikė klubas-skaitykla, vienkiemiuose buvo kuriami knygų išdavimo taškai. Stambinant kolūkius, skaityklos ir mažiausios bibliotekėlės buvo naikinamos, jungiamos arba atitekdavo gretimoms apylinkėms. Nuo 1976 metų pati Žiobiškio biblioteka tapo Rokiškio centrinės (dabar savivaldybės viešosios) bibliotekos filialu, o 1992 metais susijungė su Žiobiškio pagrindinės mokyklos biblioteka. Dalį vadinamojo masinio darbo funkcijų perėmė 1958 metais įsteigtieji ir iki dabar veikiantys kultūros namai. Taip susidarė visas kompleksas kultūros švietimo įstaigų, kurių ryšius su kaimo bendruomene reikėtų sistemškai analizuoti. Tuo tarpu čia imamas mažas žiupsnelis iš Žiobiškio bibliotekos 50-ties metų istorijos. Siekiama apčiuopti, kas priklausė nuo etatinio bibliotekininko, kaip klostėsi knygų platinimo tradicija viename iš Aukštaitijos kaimų.

Šaltiniai apie biblioteką

Pirmas gyvas šaltinis buvo „žinios iš pirmų lūpų“ – pokalbiai su ilgą laiką Žiobiškyje dirbusia bibliotekos vedėja Janina Kuzmickiene ir ją pakeitusia Liucija Kirstukiene, su buvusiomis kultūros namų darbuotojomis – Nijole Spietiniene, Leonija Jočiene, Gita Jočiene (dabar dirba), su daugelio kultūrinių renginių dalyve Liudgarda Kirstukaitė-Spietiniene, kitais iš čia kilusiais ar dirbusiais žmonėmis. Peržiūrėtas „Žiobiškio bibliotekos metraštis“⁴, „Žiobiškio kaimo bibliotekos istorija“⁵ ir kiti autentiški rankraščiniai dokumentai. Rokiškio savivaldybės viešosios bibliotekos direktorė Zita Jodeikienė pateikė faktografinių duomenų apie Žiobiškyje ir aplinkiniuose kaimuose dirbusius Rokiškio kultūros mokyklos absolventus bei iš čia kilusius ir bibliotekininkystės studijas baigusius žmones. Naudotasi Z. Jodeikienės sudarytais albumais⁶. Rokiškio bibliotekos kraštotyrinėje kartotekoje rasta keliolika straipsnelių apie Žiobiškio biblioteką „Spalio vėlavos“ (dab. pavad.: „Gimtasias Rokiškis“) laikraštyje, keli – „Valstiečių“, „Tiesos“ ir kituose laikraščiuose. Publikacijų autoriai: S. Daugėla, V. Gasiūnas, V. Griškis, D. Kumpauskaitė, J. Legas, J. Mažeikis, A. Minkevičienė, J. Salys, J. Talutis, S. Varneckas, A. Zibolis ir kt. Iš spausdintinių šaltinių minėtinas taip pat Petro Blaževičiaus leidinys apie knygos vietą

Rokiškio savivaldybės viešosios bibliotekos direktorė Zita Jodeikienė

⁴Rokiškio centrinės bibliotekos Žiobiškio filialo metraštis / Parengė Janina Kuzmickienė. Žiobiškis. 1969–1970, 1984, 1986 (1985 m.); Žiobiškio bibliotekos metraštis / Parengė Liucija Kirstukienė. – Žiobiškis. 1992–1997. Rankr.

⁵Rokiškio rajono Žiobiškio kaimo bibliotekos istorija / Sudarė Janina Kuzmickienė. – Žiobiškis, 1968. 11 p.: nuotr. Rankr.

⁶Mūsų darbo veteranai / Sudarė Rokiškio centrinės bibliotekos direktorė Zita Jodeikienė. Rokiškis, 1980–[1990]; Rokiškio rajono bibliotekininkai ir jų mintys / Sudarė Z. Jodeikienė. Rokiškis, 1977–1981; Šventės ir tradicijos / Sudarė Z. Jodeikienė. – Rokiškis, 1969. Rankr.

šio krašto gyvenime (iki 1940 m.)⁷. Kelias publikacijas ir archyvinis dokumentas apie knygos plitimo istoriją Šiaurės rytų Lietuvoje nurodė Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos mokslinių tyrimų skyriaus darbuotojai. (Visiems suteikusiems žinių – labai ačiū.) Rašant turėta galvoje ir savo tėvų žiobiškiėčių skaitymo patirtis. Be to, yra tekę, nors ir neilgai, dirbti analogiškoje Ragelių kaimo bibliotekoje.

Patalpos

Iš pradžių Žiobiškio biblioteka įsikūrė gražiausioje miestelio vietoje, pačiame centre, viename buvusios klebonijos kambarių. Tame pačiame pastate veikė klubas-skaitykla. Čia buvo skaitomos paskaitos, rodomi kilnojamieji kino filmai. Atskirais laiko tarpais klebonijos name glaudėsi ir kolūkio raštinė, ir medicinos punktas. Viršutiniame aukšte buvo vienas kitas gyvenamasis kambarys, kur apsistodavo matininkai, vėliau – valsčiaus pareigūnai. Žiemą vasarą aplink namą judru, ir takas pramintas. Būdavo, pakyli plačiais laiptais į stiklinę verandą, tada tiesiai, pasuki koridoriuku į kairę, o po dešinei – jau ir bibliotekos durys. Rankena sulig galva. „Kai įeisi – pasisveikink“, – primindavo mama, o tėvui labiau rūpėjo, kad parneštum gerą knygą, nes turėjo įprotį garsiai skaityti visai šeimai. Nedideliame bibliotekos kambaryje netoli durų stalas, nukrautas „tik ką gautomis“ knygomis. Prie sienos – stelažas dar apytuštėmis lentynomis. Vėliau atsirado specifinis bibliotekos baldas – barjeras, skyręs lankytojus nuo knygų fondo, kataloginių dėžučių blokai. Vėliau, padarius laisvą priėjimą prie fondų, tos pertvaros atsisakyta, o korteliniai katalogai tebestovi, pildomi.

Keitėsi kolūkiui priklausiusių pastatų funkcijos, didėjo knygų fondas, ir bibliotekai teko kelis kartus (1961, 1977, 1994 m.) keltis iš vieno pastato į kitą: iš klebonijos į mokyklą, iš mokyklos į gyvenamąjį namelį vieną, paskui kitą. Dabartiniu metu ji įsikūrusi vaikų darželio pastate Žiobiškio šile; ten, kur dar pokario metais vykdavo kaimo žmonių šventės, gegužinės. Tai vienas didelis šviesus kambarys knygoms ir kamarėlė senų laikraščių komplektams. Biblioteka, kaip ir anksčiau, yra jaukioje, gerai matomoje vietoje, pakeliui į bažnyčią, kapines, mokyklą, parduotuvę, paštą, bendrovės administracijos pastatą, medicinos punktą. Bet vidinės patalpos nepritaikytos aptarnauti skaitytojus vietoje: būna žiemų, kai temperatūra nukrinta iki 2° šilumos, nėra telefono.

Knygų fondas. Katalogai

Naujai (1949 m.) įsteigta biblioteka teturėjo kelis šimtus knygų, o metų pabaigoje – jau 1 129 egz. Buvo papildoma Žiobiškio apylinkės lėšomis nu-

⁷Blaževičius P. *Knyga ir jos vieta Rokiškio krašto kultūriname gyvenime // Kai kurie Rokiškio krašto kultūros istorijos bruožai.* – Rokiškis, 1994. P. 15–21. (Leidinio „Prie Nemunėlio“ priedas.)

pirktomis knygomis iš Rokiškio knygyno. (Nuo 1964 metų pradėta gauti knygų siuntas centralizuotai iš Respublikinio bibliotekų kolekatoriaus.) Vidutiniškai biblioteka gaudavo po 600 egz. per metus. 1958 metais, t. y. po dešimtmečio, biblioteka turėjo 5 839, o dar po keturiasdešimties metų (1998 m.) – apie 10 tūkst. egz. knygų ir periodinių leidinių. Dalelė fondo kasmet būdavo nurašoma (1998 m. gauti 139 egz., maždaug tiek ir nurašyta). Susiklostė tokia bibliotekos darbų eiga: gautų knygų inventorinimas, apskaita (kiek gauta, nurašyta ir kiek iš viso) ir katalogavimas. Inventoriaus knygoje užrašomi trumpi duomenys apie knygą (autorius, antraštė, išleidimo metai, kaina, egzempliorių skaičius, daugiatomio leidinio tomo numeris). Inventoriaus knyga yra svarbiausias dokumentas bibliotekos perdavimo-priėmimo bei finansinio tikrinimo atvejais.

Kitas – sudėtingesnis – uždavinys buvo knygų fondo skirstymas pagal mokslo šakas (viduje abėcėliškai) ir indeksavimas. Kuo labiau fondas augo, tuo detalesnė darėsi sistema. Pirmaisiais metais tebuvo du skyreliai: grožinės ir visuomeninės politinės literatūros. 1953–1956 metais jau buvo išskirta dešimt skyrių – pagal L. Tropovskio (L. N. Tropovskij) klasifikacijos lenteles, verstas iš rusų kalbos ir pritaikytas nedidelėms masinėms Lietuvos SSR bibliotekoms⁸. 1961 metais fondas tapo laisvai prieinamas skaitytojams, naujai apipavidalintas. Daugiau laiko teko skirti fondų išdėstymo tvarkai palaikyti. 1962–1964 metais grožinė literatūra buvo suskirstyta pagal kalbas, o mokslinės literatūros indeksai patikslinti pagal spausdintą „Kaimo bibliotekos katalogą“⁹. Dar vėliau naudotos patobulintos – Z. Ambarcumiano (Z. N. Ambarcumian) redaguotos ir iš rusų kalbos išverstos lentelės¹⁰. Sudaryti tokie pagrindiniai skyriai: 0. Bendras (čia buvo informaciniai leidiniai, žurnalai), 1. Filosofija, 2. Ateizmas, 3K. Marksizmas-leninizmas, 3. Visuomeninė politinė literatūra, 4. Kalbotyra, 5. Gamtos mokslai ir matematika, 6I. Medicina, 6. Technika, 7. Menas, 8. Literatūros mokslas, 9. Istorija, 9I. Geografija. Grožinei literatūrai – raidiniai indeksai: L, U, T ir kt. lietuvių, užsienio literatūros, kitų SSRS tautų.

1978 metais buvo išleistas Lietuvos SSR Kultūros ministerijos įsakymas dėl sovietinės bibliotekinės bibliografinės klasifikacijos (BBK) įdiegimo masinėse ir vaikų bibliotekose, o vėliau ir atitinkami metodiniai leidiniai¹¹. Tai buvo itin politizuota, ideologiniu principu parengta sistema, į pirmąją vietą iškeliant marksizmą-leninizmą (1-as skyrius). Toliau turėjo eiti gamtos mokslai (2), technika (3) ir t. t. Būtų reikėję perklasifikuoti visą fondą, bet Žiobiškio biblioteka prie šios sistemos nebeperėjo.

Lietuvos atgimimo metais išleidus lietuvių kalba tarptautines dešimtainės klasifikacijos lenteles (UDK)¹², bibliotekos fondas laipsniškai pertvarkytas pagal šią sistemą. Suformuoti tokie pagrini-

⁸Tropovskij L. N. *Dešimtainė klasifikacija: Lietuvos TSR bibliotekoms pritaikytos lentelės* / L. Tropovskis. – Kaunas, 1947. 280 p.

⁹Kaimo bibliotekos katalogas / Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. 2-asis leid. – Kaunas, 1961. 434 p.

¹⁰Bibliotekinės klasifikacijos lentelės masinėms bibliotekoms // LTSR Kultūros ministerija. LTSR Knygų rūmai. – Vilnius, 1963. 195 p.; Bibliotekinė-bibliografinė klasifikacija: lentelės masinėms bibliotekoms. – Vilnius, 1984. 440 p.

¹¹Lietuvos TSR masinių bibliotekų fondų ir katalogų pertvarkymas pagal BBK lenteles / Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. – Vilnius, 1985. 76 p.; Bibliotekinė bibliografinė klasifikacija: lentelės masinėms bibliotekoms / Lietuvos TSR Kultūros ministerija. Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. – Vilnius, 1986. 437 p.

¹²Universalioji dešimtainė klasifikacija: sutrumpintos lentelės / Spaudos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. Lietuvos knygų rūmai. – Vilnius, 1991. 476 p.

diniai skyriai: 0. Bendras (literatūra apie mokslą, kultūrą, dokumentus, bibliotekininkystę, bibliografiją, informacijos vadybą), 1. Filosofija. Psichologija, 2. Religija. Teologija, 3. Visuomenės mokslai, 4. (Laisvas skyrius), 5. Matematika. Gamtos mokslai, 6. Taikomieji mokslai. Medicina. Technika, 7. Menas. Fotografija. Žaidimai. Sportas, 8. Kalbotyra. Filologija. Grožinė literatūra. Literatūros mokslas, 9. Geografija. Biografijos. Istorija (taip pat Lietuvos istorijos skyrelis su atnaujinta periodizacija).

Žiobiškio bibliotekoje, kaip ir daugelyje Lietuvos bibliotekų, buvo daromi korteliniai katalogai iš standartinio dydžio (12,5x7,5 cm) kortelių. Pirmasis – 1952 metais pradėtas abėcėlinis vaikų (grožinės literatūros) katalogas, o 1953 metais – sisteminis visuomeninės politinės literatūros katalogas. 1955 metais sudarytas visų turimų knygų abėcėlinis katalogas. Katalogavimas užbaigtas 1956 metais ir toliau buvo aprašomos tik naujai gaunamos knygos. Kataloginiai aprašai, palyginti su inventorius knygos įrašais, buvo išsamesni. Kortelėse nurodoma autoriaus pavardė ir vardas, antraštė ir su ja susiję duomenys, leidimo kartojimo duomenys, išleidimo vieta, leidykla, metai, puslapių apimtis, tomų skaičius (daugiatomio leidinio), serijos pavadinimas, kai kurie kiti duomenys. 1956 metais pradėta organizuoti bendroji laikraščių ir žurnalų straipsnių kartoteka bei teminė kartoteka „Mūsų kraštas spaudoje“. Katalogai ir kartotekos buvo sudaromi pagal Lietuvos SSR Valstybinės respublikinės bibliotekos metodinius nurodymus¹³ Knygų rūmų leidžiamose anotacinėse kortelėse (spausdinamose spaustuose ir platinamose per ryšių skyrius). Vėliau knygų aprašus daugino ir siuntinėjo savo filialams Rokiškio biblioteka. Bet didelė dalis kortelių dar tebėra rankraštinės, rašytos aiškiu bibliotekiniu raštu, imituojančiu spausdintinį šriftą.

Pagal savo užmojus bibliotekos katalogas turėjo atlikti tokias funkcijas: surinkti į vieną vietą to paties autoriaus veikalus, išryškinti vienodą pavadinimą turinčias knygas, susieti jas tarpusavyje, sudaryti kuo geresnes sąlygas literatūros paieškai. Tiesa, skaitytojai mažai naudojosi katalogais ir kartotekomis. Bet tai buvo geriausias būdas bibliotekininkui tobulėti. Sudarius katalogus, tapdavo aišku, kokius autorius ir kokio turinio knygas turi biblioteka, kaip jie pasiskirsto pagal išleidimo metus, kalbą, rūšis (žanrą) ir t. t. Kataloguose galima buvo patikslinti pageidaujamų leidinių bibliografinius duomenis ir šifra, pasiūlyti skaitytojui naujausią literatūrą.

Knygų fondo ir katalogų sistema, jos sudarymas buvo vienas iš Žiobiškio bibliotekos pasiekimų, išskyręs ją iš nevalstybinių (ikikarinio laikotarpio) bibliotekėlių ir lygiagrečiai veikusios mokyklos bibliotekos. Kai 1992 metais biblioteka perėmė mokyklos knygas (per 1,5 tūkst. egz.), jos dar buvo nekataloguotos. Dabar jos yra aprašomos, indeksuojamos pagal UDK ir jungiamos į abėcėlinį bei sisteminį katalogus.

¹³Spaudinių aprašas ir abėcėlinio katalogo sudarymas nedidelėse bibliotekose / Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. – Vilnius, 1972. 47 p.

Skaitytojų aptarnavimas

Pirmieji klubo-skaityklos (1947–1948 m. išgytų knygų ir laikraščių) skaitytojai buvo jaunimas: Palma Kastanauskaitė, Birutė Kulikauskaitė, Albertas Gėgžnas. Iš vyresnių žmonių lankydavosi Petras Kulikauskas, Stašys. 1949 metais įkūrus biblioteką, skaitytojų ratas sparčiai plėtėsi: lankėsi mokytojai ir kiti tarnautojai, mokiniai, kolūkiečiai. Buvo skatinama aprūpinti knyga vienkiemiuose gyvenančius žmones. 1954 metais įsteigtos dvi kilnojamosios bibliotekėlės (Žiobiškio fermos poilsio kambaryje ir Vilkų kaime). Siekta, kad iš kiekvienos šeimos skaitytų po vieną suaugusįjį. 1957 metais sudarytas Žiobiškio bibliotekos aptarnaujamo mikrorajono žemėlapis, išsiaiškintas bendras šeimų skaičius. 1959–1964 metų laikotarpiu pasiekta, kad skaitytų „visi galintys skaityti“ suaugę šeimos nariai. Per 10 metų (1958–1967 m.) bendras skaitytojų skaičius išaugo visu šimtu (iki 405 žmonių). Literatūros išdavimo duomenys buvo gana stabilūs – po 5,5 tūkst. ir daugiau leidinių per metus.

Sovietmečiu parengtieji statistiniai duomenys dabar gali atrodyti padidinti, netikri. Tačiau nuoširdžiai buvo siekiama priartinti knygą prie šeimų. „Bibliotekininko darbas kuklus ir darbo vaisius sunku parodyti, – rašė savo metu vedėja Janina Kuzmickienė, – sunku paliudyti, kad tuose skaičiuose buvo tiesos. (...) Ne kartą teko praminti takus lankantis pas skaitytojus, teko nunešti knygą į namus. Nepaprastai džiugu, kai skaitytojas padėkoja už knygą ir paprašo kitos (...), kai bibliotekos duris praveria nauji skaitytojai¹⁴. (...) Virš 30 metų mano rankose buvo knyga ir aš ją dalinau žmonėms, ir tai buvo mano didžiausias turtas ir gyvenimo prasmė“¹⁵.

Nuo 1990 metų Žiobiškio bibliotekoje nuolatos skaito per 200 žmonių. Per metus išduodama po 7,5 tūkst. knygų, o tai reiškia, kad kiekvienas skaitytojas perskaito vidutiniškai po 33 knygas per metus, apsilankydamas bibliotekoje vieną ir daugiau kartų per mėnesį. Kasdien biblioteka aptarnauja po 14–15 skaitytojų. Nors lankytojų, trumpam užėinančių periodinės spaudos ar informacijos apie knygas, yra daugiau.

Žiobiškio bibliotekos darbo ypatybė yra ta, kad čia niekada nebuvo nutrauktas ryšys su pačia vyriausiaja žmonių karta. Ką tik sulaukę pensinio amžiaus ir vyresni skaitytojai sudaro gana didelį skaičių. Tai: Bronė Buteikytė, Juzefa Butkienė (vyriausia skaitytoja, g. 1921 m.), Aldona Deksnienė, Kostė Deksnienė (skaitė iki 1998 m.), Vladas Galinis (m. 1998), Irena Gineikienė, Marijona Gužienė (g. 1903 m., skaitė iki 1984 m.), Antanas Ikamas ir Genovaitė Ikamaitė (brolis ir sesuo), Juozas Stasiulionis (specialių poreikių skaitytojas – klauso garso įrašus). Tai pačiai apylinkei priklausiusioje Dėgšnių bibliotekoje (1987 m. uždaryta) daug skaitė Zita Andriūnienė, Viktoras ir Kostė Bliūdžiai, Albina Deksnienė (g. 1912), Salomėja Petrušonienė (g. 1915) ir kt. Birutė Šakalienė iš Dėgšnių (g. 1932) 1997 metais perskaitė 76, o 1998 metais – 80 knygų. Tai daugiausia skaitanti vyresniosios kartos moteris.

¹⁴ „Bibliotekinių darbų dirbu ...“ / J. Kuzmickienė. – *Žiobiškis*, 1970. Rankr.; Kuzmickienė J. *Vis turtingesni metai: apie knygos plitimą žiobiškietėjų tarpe // Spalio vėliava (Rokiškio raj.)*. 1970. Birž. 9.

¹⁵ Padėka [Rokiškio centrinės bibliotekos darbuotojams] / J. Kuzmickienė. – *Rokiškis*, [1989]. Rankr.

*Ilgametė
Žiobiškio bibliotekos
vedėja (1954–1989)
Janina Kuzmickienė-
Izdūnytė*

Iš vidutinio amžiaus (per 40 m.) skaitytojų minėtini: Zenonas Gasiliūnas, Irena Kavoliūnaitė, Prakelių šeima, Ričardas Puzinas, Antanas Užkurėlis, Jonas Zaleckas, Genovaitė Skruodienė (iš Dėgsnių k.) ir kt. Daug šios grupės žmonių skaito vien periodiką.

Daug jaunų (iki 40 m.) skaitytojų: Regina Lasienė, Rimantas Leika, Ramina Leikienė, Dalia Liachovičienė, Rimantas Navickas, Svetlana Navickienė, Ramutė Putrienė, Vera Ščerbakova, Tamara Žemaitienė. Iki pakeitė gyvenamą vietą (1994 m.) daug skaitė Valdas Serapinas ir Danguolė Serapinaitė (brolis ir sesuo). Visų mėgstamiausi yra lietuvių grožinės literatūros kūriniai, užsienio autorių meilės romanai, verstinė nuotykių literatūra. Didėja populiarios mokslinės literatūros poreikis, pageidaujami leidiniai apie sveiką mitybą, vaistus, gėlių auginimą, sodininkystę ir kt. Dažniau prireikia enciklopedijų, įvairių žinytų.

Mokiniai sudaro apie trečią dalį skaitytojų. Iki 1992 metų jie dar gaudavo programinę literatūrą iš mokyklos bibliotekos, turėjusios apie 4 tūkst. egzempliorių knygų. Kurį laiką vaikus aptarnaudavo pradinė klasių mokytoja Vlada Kirstukienė, vėliau – lietuvių kalbos mokytoja Genovaitė Prakelienė, po jos apie 2 metus bibliotekininke ir mokytoja dirbo Salvinija Kalpokaitė. Vaikų visada laukė ir miestelio bibliotekininkė. „Labai nedrąsiai pirmą kartą ateina į biblioteką mokinukas, ką tik pažinęs raides ir pramokęs skaityti, kad čia bibliotekoje rastų antruosius mokytojus ir auklėtojus – knygutes, kad iš jų mokytųsi pažinti gyvenimą, pamilti darbą, Tėvynę, išmoktų gerbti ir mylėti savo tėvus ir mokytojus, kad knygos padėtų gilinti mokslo žinias, padėtų išaugti doru žmogumi“¹⁶. „Mokiniai – tai lyg dar viena klasė su savo mokymo ir auklėjimo rūpesčiais“, – apibūdino dabartinė bibliotekos vedėja L. Kirstukienė¹⁷. Tiesiai iš mokyklos, „iš pamokos“ plūstelėję vaikai aptarnaujami kuo operatyviau ir dalykiškiau. Jiems padedama išsirinkti reikalingo autoriaus knygą, susirasti eilėraščių ar veikalų ištraukas pagal mokymosi temas.

1997–1998 metais iš vaikų ir jaunimo (iki 20 m.) daugiausiai skaitė seserys Ingrida ir Indrė Bakanaitės, Žana

¹⁶ „Bibliotekinių darbų dirbu ...“ / J. Kuzmickienė ... 1970. Rankr.

¹⁷ Žiobiškio bibliotekos metraštis, 1993 / Sudarė L. Kirstukienė. – Žiobiškis, 1994. Rankr.

Bortnikova, seserys Kristina, Sandra ir Violeta Čepokaitės, Audrius Deržinauskas, Živilė ir Sandra Kairytės, Sandra Leikaitė, Jurgita Maluiškaitė, Rita Skruodytė, Ilona Spietinytė, Indrė Užukukytė. Jauniausieji (1990–1992 m. gim.) skaitytojai buvo: Žiedūnė Ardavičiūtė, Ingrida Bakanaitė, Vaidas Bareišis, Dovilė Dilbaitė, Indrė Gasiūnaitė, Kęstutis Grikinis, Tomas Lasys, Elena Maluiškaitė, Audronė Meliūnaitė, Marius Meliūnas, Justas Mickys, Eimantas Navickas, Gediminas Pliuškis, Agnė Rimdeikaitė, Gediminas Stelionis (labai geri skaitymo įgūdžiai), Dovilė Stočkutė, Agnė Ščerbakova (labai geri skaitymo įgūdžiai), Žydrūnė Šedytė, Jolanta Žvirblytė (labai geri skaitymo įgūdžiai) – visi iš Žiobiškio kaimo; Vladas Meliūnas, Martynas Žemaitis (labai geri skaitymo įgūdžiai) – iš Dėgsnių kaimo; Martynas Skeiryš – iš Mitragalio kaimo; Sandra Kubiliūnaitė – iš Vengerinės kaimo ir kt.

Daug knygų perskaitę ir dažnai biblioteką lankantys žmonės gerbiami, minimi bibliotekos metraščiuose, istorijoje. Bibliotekos albume yra jų nuotraukos, jų kūrybos ištraukėlių („Skundžias medžiui / voverytė, kad nušalo / uodegytė...“ (mokinė Užukukytė). Aktyvi skaitytoja, bibliotekos tarybos narė ir gera bibliotekininkės patarėja yra mokytoja Vlada Kirstukienė ir kiti mokytojai.

Nuo pat Lietuvos atgimimo pradžios Žiobiškio biblioteka siekia „atkurti kuo betarpiškesnius, šiltesnius ryšius su kaimo gyventojais“¹⁸. Skaitytojų aptarnavimo proceso dalimi tampa būtent bendravimas – „kalbėjimasis arba tiesiog skaitytojų išklausymas įvairiais visuomenės gyvenimo ir asmeniniais reikalais“. Daroma viskas, kad žmogus išeitų iš bibliotekos ne tik su knyga, bet ir „su šviesesnėmis mintimis, susipažinęs su dienos naujienomis, valstybės ir pasaulio gyvenimo aktualijomis“¹⁹. Lankytojus traukia periodinė spauda, jos komentarai.

Bibliotekos kultūriniai renginiai. Visuomeninė veikla

Pirmoji sovietinė kultūros įstaiga klubas-skaitykla Žiobiškyje buvo įsteigta 1947 metais, kai žmonės dar tebedirbo nuosavoje žemėje. Tiesioginė skaityklų funkcija Lietuvos SSR turėjo būti naujos literatūros propaganda, periodinės spaudos teikimas lankytojams, paskaitų, meno saviveiklos organizavimas. Nors praktiškai didžiausią dėmesį šios įstaigos skirdavo agitaciniam politiniam darbui ir pokalbiams su valstiečiais kolektyvizacijos klausimais²⁰. Pirmasis skaityklos vedėjas Leonas Piskarskas kaip tik ėmėsi aiškinti valstiečiams „kolūkinės žemdirbystės esmę“ ir „kolūkių pranašumus“²¹. Skaitykloje įvyko ir Žiobiškio („Socializmo kelio“) kolūkio steigiamasis susirinkimas²². Skaityklos darbuotojai dažnai keitėsi, o vietos gyventojai neskubėjo burtis linksmintis tokiu jiems sudėtingu laikotarpiu. Taigi didžiausias kultūrinio ir visuomeninio darbo krūvis, saviveiklininkų telkimas atiteko kartu su kolūkiu įsikūrusiai bibliotekai.

¹⁸ Žiobiškio bibliotekos metraštis, 1992 / Sudarė L. Kirstukienė. – Žiobiškis, 1993. Rankr.

¹⁹ Žiobiškio bibliotekos metraštis, 1993 ... 1994. Rankr.

²⁰ Girdžius V. Kultūros švietimo įstaigos politinių ir ūkinių uždavinių vykdymo darbe // Tiesa. 1949. Liep. 30. P. 2.

²¹ Kasiulis P. Kaimo žiburys // Švyturys. 1949. Nr. 20. P. 4.

²² Legas J. Į naują gyvenimą // Tiesa. 1949. Rugsj. 25. P. 3.

Žiobiškio šokių ratelis. Vadovė – Zonė Sebastinavičienė-Kirstukaitė (antros eilės viduryje). 1953 m.

1953 metais buvo suburtas mišrus šokių ratelis (vadovė buvo Žiobiškio bibliotekininkė Z. Sebastinavičienė), 1954 metais – šokių ir dramos rateliai, moterų choras (vadovė J. Kuzmickienė). Saviveiklai nebuvo jokios salės. Šokių repeticijos vykdavo šile, atviroje gamtoje. Meninius pasirodymus rengdavo mokykloje. Patys saviveiklininkai sukaldavo iš lentų scenos pakylą, siūdavo iš namuose austų lovatiesių užuolaidas. Bibliotekininkė organizuodavo saviveiklininkų išvykas ir į kitus kolūkius, ruošdavosi ir dalyvaudavo su jais rajono dainų ir šokių šventėse, dramos ratelių apžiūrose. Kad neatitrūktų nuo tiesioginio darbo, saviveiklos pasirodymus jungdavo su skaitytojų konferencijomis, literatūriniais ir teminiais vakarais. Pirmoji skaitytojų konferencija įvyko 1954 metais, o 1959 metais buvo organizuota

Žiobiškio jaunimas (iš kairės): pirmoje eilėje – Liudgarda Kirstukaitė, Birutė Kastanauskaitė, Jonas Kastanauskas, Ramusis Kastanauskas (Birutės ir Jono tėvas), neatpažinta; antroje eilėje – Vytautas Pagirys, Juozas Kastanauskas, Genė Deksnytė, Felicija Gužaitė, Algis Deksnys, Bonifacas Kirstukas. Apie 1955 m.

pirmoji ataskaitinė konferencija apie bibliotekos darbą. 1960 metais inscenuotas A. Vienuolio „Paskenduolės“ personažo Veronikos literatūrinis teismas, organizuota daugybė kitų renginių. Bibliotekininkė būdavo atsakinga ir už jaunimo gegužines, kurios vykdavo šile ir klojimuose, – platino bilietus.

Žiobiškiečiai, nepaisydami slegiančių darbų kolūkyje ir savo sodybiniuose sklypeliuose, mėgo susijėjimus, rinkosi į vakarones. Jaunimas augo linksmas, iniciatyvus, buvo gabių šokėjų, muzikantų, vaidintojų, dainininkų. (Juozas Gagiškis, vėliau ir Genė Deksnytė tapo Valstybinio dainų ir šokių ansamblio „Lietuva“ artistais.) 1957 metais susitelkę vietos saviveiklininkai išsivalė dar prieš Antrąjį pasaulinį karą statytą neįstiklintą ir nešildomą salę, kuri buvo virtusi kolūkio sandėliu. 1958 m. čia jau veikė apylinkės kultūros namai, perėmę iš bibliotekos vadovavimą rateliams, renginių visuomenei organizavimą. Pirmoji kultūros namų darbuotoja buvo iš Rokiškio rajono kilusi Stasė Varnaitė-Pagirienė, o ilgiausiai dirbo – Nijolė Zablackaitė-Spietininė (1963–1974 m.) ir Leonija Bajorūnaitė-Jočienė (dab. vargonininkė, vadovauja bažnyčios chorui), dar vėliau pradėjo dirbti jos marti Gita Lūžaitė-Jočienė. Trumpai klube-skaitykloje ar kultūros namuose dar yra dirbę (išvardinta abėcėliškai): Povilas Bajorūnas, Jonas Bražiūnas, Stasė Kirstukaitė-Bušmienė, Rimantas Kastanauskas (žmona Vilė Kastanauskienė buvo aktyvi pagalbininkė),

Žiobiškio šokių ratelis Rokiškio rajono festivalyje.

Iš kairės: pirmoje eilėje – Danutė Kirstukaitė,

Bonifacas Kirstukas, Monika Trukšnytė,

Rimantas Gasiūnas, Marytė Grimalauskaitė,

Ričardas Merkys; antroje eilėje –

Janina Kuzmickienė (vadovė), Bronius Spietinis,

Eugenija Grebnickaitė, Aloyzas Kirstukas,

Liudgarda Kirstukaitė; Valentinas Kirstukas,

Onutė Kirstukaitė; trečioje eilėje –

Genė Kairytė, Venantas Mačiekus,

Vlada Belevičiūtė, Petras Dilba,

Stasė Varnaitė (choreografė). 1957 m.

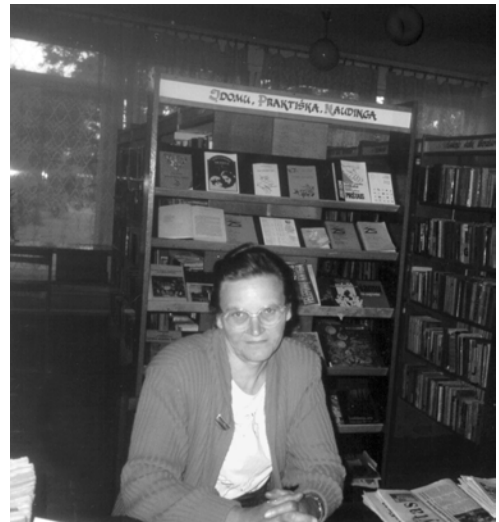
Aldona Milaknytė, Vilė Naciūtė-Sarulienė, Vytautas Pagirys, Leonas Piskarskas, Danutė Sapkaitė ir kt. Kultūros namuose veikė akordeonistų, suaugusiųjų ir vaikų dramos rateliai, vokaliniai ansambliai, būrėsi skaitovai, fotomėgėjai²³.

Nors kultūriniais renginiais pradėjo rūpintis etatiniai darbuotojai, visuomeninių pareigų ir papildomo darbo buvo labai daug. Bibliotekininkė J. Kuzmickienė turėdavo išsijungti į kolūkio darbus: dalyvaudavo sėjos ir derliaus nuėmimo, valstybinių paskolų pristatymo kampanijose, surašinėdavo kolūkiečių gyvulius, pasėlius²⁴; daugelį metų buvo renkama apylinkės deputate.

Dabartinė bibliotekininkė L. Kirstukienė taip pat dalyvauja kaimo bendruomenės gyvenime – mokyklos, kultūros namų, bendrovės organizuojamuose renginiuose: yra rašiusi scenarijus pavasario, „Pirmosios vagos“ šventėms, sėjos pabaigtuvėms, šeimų vakaronei, ruošia pranešimus valstybinių švenčių minėjimams. Švenčių progomis rengia knygų parodas, jas pristato visuomenei (minint Vasario 16-ąją, Pirmosios lietuviškos knygos 450-ąsias metines, Salomėjos Nėries 90-ąsias gimimo metines, Vinco Kudirkos 140-ąsias gimimo metines, „Varpo“ 100 ir 110-uosius jubiliejus). Su suaugusiais skaitytojais kalbama apie perskaitytas knygas, straipsnius. 1990–1998 metais aptarti leidiniai: E. Malūko „Šiukšlyno žmonės“, D. Urnevičiūtės „Revanšas“, A. Zurbos „Svajūnė“, V. Žilinskaitės „Prašė neverkti“, S. Cveigo (Zweig'o) „Marija Stiuart“ ir kt. Pagrindinės pokalbių ir diskusijų temos: buitinis gyvenimas, sveikata, grožis (žmogaus ir aplinkos), gyvenimo prasmė, dvasiniai turtai, papročiai, tradicijos. Su vaikais aptarta E. Šimkūnaitės knygelė „Girios medeliai, žali žaliuonėliai“, R. Frejermano (R. Freierman) „Lau-

Žiobiškio saviveiklininkės ir kultūros namų darbuotojos (iš kairės): Liudgarda Spietinienė, kultūros namų vedėja Gita Jočienė, Nijolė Spietinienė ir Leonija Jočienė. Autorės nuotr. 1997 m.

Žiobiškio bibliotekos vedėja (nuo 1989 m.) Liucija Kirstukienė. Autorės nuotr. 1998 m.

²³Žemdirbių kultūra // Spalio vėliava (Rokiškio r.). 1978. Saus. 5. P. 1.

²⁴„...Svajojau tapti mokytoja (...)“ / J. Kuzmickienė. 1980 09 19 // Mūsų darbo veteranai. – Rokiškis, 1980–1990. Rankr.

kinis šuo Dingo“, A. Lindgren kūriniai (rašytojos 90-ojo jubiliejaus proga), A. Milno (Milne) „Mikės Pūkuotuko trobelė“, E. Naito (Knight) „Lesė grįžta“ ir kt. Vaikai, be to, mokomi naudotis biblioteka. Jiems pasakojama apie knygas, knygnešius, rašytojus ir poetus. Kalbama įvairiomis mokymo-auklėjimo temomis, skaitomi savos kūrybos eilėraščiai. 1990–1998 metais organizuoti atvirukų, piešinių, šventinių sveikinimų konkursai, skirti Kalėdoms ir Velykoms, Naujiesiems metams, Mamai, Tėčiui, Mokytojui ir kitoms progoms.

Bibliotekininkai

Pirmoji Žiobiškio bibliotekos vedėja Valė Pitrenaitė, paskirta Rokiškio kultūros skyriaus vedėjo įsakymu Nr. 7 nuo 1949 metų sausio 3 dienos, buvo nevietinė, dirbo neilgai. Po jos 1950 metais taip pat trumpai dirbo žiobiškietis Juozas Gagiškis (vėliau gyveno ir dirbo Vilniuje) ir Jonas Kairys (gyveno Vilniuje, miręs). 1951–1954 metais bibliotekoje dirbo Zonė Kirstukaitė-Sebastinavičienė (kilusi iš Žiobiškio, gyvena Kaune, dab. pavardė Gasiūnienė). Ilgiausiai – per 30 metų (1954–1987) Žiobiškio bibliotekoje dirbo Janina Izdūnytė-Kuzmickienė (iš Miūragalio k.).

„Rytai, pažliugusiu keliuku pro Kirtimo vienkiemius matydavome nuskušančią jaunutę bibliotekininkę į Žiobiškio miestelį, o vakare grįžtančios jau dažnai nebežiūrėdavom, nors kelias atgal suko per dar šlapesnę tamsų Juodėlių mišką. Bet tai buvo laimingas žmogus, prie kurio tarsi nelipo purvas, blogis ir knygų dulkės. Greitai persikėlė gyventi į miestelį, sukūrė šeimą. Sugebėjo ir bibliotekoje išsaugoti tvarką, švarą, namų jaukumą. Ar tam galėjo turėti didesnės reikšmės sovietmečiu kelti reikalavimai: „propaguoti literatūrą, skiepyti žmonėms patriotizmą, proletarinį internacionalizmą, sąmoningą požiūrį į darbą, visuomenės turta, aukštą idėjiškumą, ištikimybę komunizmui ir t. t.“²⁵. Greičiau lėmė pačios bibliotekininkės vidinė kultūra, meilė knygai, įgimtas polinkis į humaniškumą, apie ką liudija raštiški ir žodiniai J. Kuzmickienės pasisakymai. Nuo pat vaikystės labai mėgusi knygą, norėjusi būti mokytoja. Skaitydama svajojusi „rasti didelius lobius, tapti turtin-

Buvęs Žiobiškio bibliotekos vedėjas Juozas Gagiškis. 1950 m.

²⁵Rokiškio centrinės bibliotekos Žiobiškio filialo metraštis, 1985 / Sudarė J. Kuzmickienė. – Žiobiškis, 1986. Rankr.

Janina Kuzmickienė

savo sodyboje.

Autorės nuotr. 1997 m.

ga ir tuos turtus dalinti kitiems...“. „Mano svajonė išsipildė, – vėliau tvirtino, – suradau brangiausią ir neįkainojamą lobį – knygas (...)“. „Knyga nemėgsta būti vieniša, – vėl rašė kita proga, – ji turi jausti žmogaus alsavimą, jo dėmesį, rankų prisilietimą“²⁶. Taip su meile tvarkoma biblioteka negalėjo nepatraukti skaitytojų. Netgi sudėtingiausiomis darbo sąlygomis J. Kuzmickienė sugebėdavo išžiūrėti gėrio, pažangos krislelius. „Jau nebereikia žibalinės lempos, nebėra nedažytų lentynų, – konstatavo darbo ataskaitoje, – vis daugiau išsilavinusių skaitytojų ateina į biblioteką“. Kartu pati nenutrūkstamai lavinosi. 1977 metais baigė Rokiškio kultūros mokyklą ir įsigijo bibliotekininkės diplomą. Šią savo profesiją laikė „gera ir garbinga“²⁷. Gabiai specialistei padėjo augti kvalifikuotas ir geranoriškas Rokiškio bibliotekos darbuotojų kolektyvas, kūrybiškai dirbanti direktorė Zita Jodeikienė (Vilniaus universiteto absolventė). Tam tikras atpildas už pasišventimo reikalaujantį darbą buvo įvairių lygių apdovanojimai (Knygos bičiulio ir kitais ženkleliais, Garbės raštais, žodinėmis padėkomis, premija).

Dabartinė bibliotekos vedėja Liucija Smalstytė-Kirstukienė (iš Kamajų) 1979–1988 metais dirbo Dėgsnių bibliotekoje. Ją uždarius, 1988 metais pervesta į Žiobiškio biblioteką. Čia miestelyje ir apsigyveno su šeima. Yra studijavusi kalbas Vilniaus pedagoginiame institute (dab. universitetas), kurį laiką dirbo mokytoja Svobiškio aštuonmetėje ir Kamajų Antano Strazdo vidurinėje mokyklose, garsėjo kaip „darbšti ir aistringa knygų mylėtoja, perskaičiusi beveik visas [Dėgsnių bibliotekos] knygas“²⁸. Jai labai patinka gyvas bendravimas su skaitytojais, ypač jaunesniaisiais („vaikai – visa atgaiva, matai ir džiaugiesi, kaip jie tiesiog auga tarp knygų“); bibliotekos darbą sieja su Lietuvos atgimimo metais nusakytomis kryptimis: kaimo dvasinės kultūros puoselėjimas, orientacija į žmo-

²⁶ „...Svajojau tapti mokytoja (...)“ 1980: Kodėl pasirinkau bibliotekininko specialybę / J. Kuzmickienė. – Žiobiškis, 1980. Rankr.

²⁷ „Bibliotekinį darbą dirbu ...“ / J. Kuzmickienė ... 1970.

²⁸ Gasiūnas V. Darbšti bibliotekininkė // Spalio vėliava (Rokiškio raj.). – 1985. Saus. 1.

gu, jo interesų pažinimas²⁹, su šio krašto šeimų tradicija nuo pat mažens ugdyti kuo geresnius vaikų skaitymo įgūdžius³⁰.

Su Žiobiškio kraštu susiję daugiau bibliotekose dirbusių ar bibliotekinių išsilavinimą įgijusių žmonių. Tai seserys Kirstukaitės iš Kervelkių – Julija Staigienė ir Stasė Bušmienė. Abi jos ir Julijos dukra Saulė Staigytė (dab. Čužienė) baigė Vilniaus universiteto bibliotekininkystės specialybės studijas. Julija Staigienė dirbo Dėgsnių kaimo, vėliau Rokiškio centrinėje (dab. savivaldybės viešojoje) bibliotekoje vaikų literatūros skyriaus vedėja, o dukra Saulė Čužienė dirba Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos vyriausybinių organizacijų aptarnavimo skyriuje. Stasė Bušmienė dirba tos pačios bibliotekos (Bibliotekininkystės centro) mokslinių tyrimų skyriuje. Dėgsnių kaime, be minėtų J. Staigienės ir L. Kirstukienės, dirbo Margarita Jasinevičienė (mokėsi Vilniaus kultūros mokykloje) ir Audronė Pilipavičiūtė. Iš Žiobiškio miestelio yra kilusi Germa Linartaitė-Aviltienė (baigė VU bibliotekininkystės studijas, dirbo Anykščių savivaldybės viešojoje bibliotekoje). Regina Sakalauskaitė (iš Zỹbolių) dirbo Panevėžio G. Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje. Janina Kavaliauskaitė (iš Stepionių) baigė Rokiškio kultūros mokyklą, dirbo Rokiškio rajoninėje bibliotekoje. Vytautas Šavelis (iš Steponių) kurį laiką dirbo Stramlių bibliotekoje, Žiobiškio mokykloje. Žiobiškio mokyklą yra lankiusi ir netoli miestelio gyveno su tėvais Elena Jasiukevičiūtė-Jakubonienė (baigė vienerių metų kursus prie Šiaulių viešosios bibliotekos, dirbo Rokiškio rajono Sėlynės bibliotekoje). Žiobiškio mokyklos bibliotekoje dirbusi diplomuota bibliotekininkė Salvinija Kalpokaitė, baigusi Vilniaus universitetą, dabar dirba Rokiškio savivaldybės viešojoje bibliotekoje.

Darbo su knyga formas jau kuris laikas sąlygoja Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos ir Respublikinio metodikos centro nutarimai bei rekomendacijos, bet jo turinį lemia vietoje gyvenantys ir nuolatos ši tradicinį šviečiamąjį darbą dirbantys žmonės. Knygų platavimo papročiai, idėjos persiduoda per šeimą, giminę, iš vyriausiosios kartos į – jauniausiąją, iš kaimo į miestelius, į mies-

*Liucija Kirstukienė
prie bibliotekos.
Autorės nuotr.
1997 m.*

*Žiobiškio bibliotekos
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

²⁹ Žiobiškio bibliotekos metraštis, 1993 ... 1994. Rankr.

³⁰ Iš Žiobiškio bibliotekos darbo / L. Kirstukienė. – Žiobiškis, 1999. Rankr.

tus. Čia susilieja su kitų kraštų patirtimi, atsinaujina, grįžta per bibliotekininko švietimąsi, mokymą, vėl reiškiasi per sąsają su skaitančiąja visuomene. Visa tai apibūdina bibliotekininką kaip inteligentą, leidžia išskirti biblioteką iš kitų kaimo įstaigų tarpo.

Žiobiškio mokykla pokario metais

*Liucija Kirstukienė
Valdas Nauburaitis*

1949 m. Žiobiškio pradinė mokykla reorganizuota į septynmetę. Tada joje mokėsi 130–140 mokinių. Dirbo aštuoni mokytojai. Iki 1963 m. direktoriais dirbo Lidija Kastanauskienė, Povilas Mačiekus, Genė Saulienė (1951 m.), Vytautas Mickys (1952 m.), Bronė Kantauskaitė (1953–1956 m.), Valentinas Girgždys (1956–1963 m.). 1960 m. mokykla tapo *aštuonmete*. Nuo 1963 iki 1985 m. mokyklos direktoriais dirbo Alfredas Lapienis. Mokykla veikė dviejuose pastatuose. Buvusioje kolūkio raštinėje (dar anksčiau ten buvusi klebonija) buvo įsteigtas mokinių bendrabutis ir viena klasė, vėliau čia įsikūrė visos pradinės klasės, valgykla, sporto salė, dirbtuvės. Žiobiškio 8-metė mokykla turėjo du mokomuosius pradinių klasių komplektus Stepionių ir Vaiđlonų kaimuose. Čia dirbo mokytojos Adelė Šedienė ir Valė Baltušienė; Mitragalio kaime veikė pradinė mokykla, vėliau perkelta į Dėgsniūs ir tapusi Dėgsnių pradine mokykla. Šie komplektai Steponių ir Vaidlonų kaimuose buvo panaikinti 1976 m., o Dėgsnių pradinė mokykla uždaryta 1987 m.

Daug metų Žiobiškyje mokytojavo Lidija Kastanauskienė, Povilas Mačiekus, Valė Baltušienė, Ona Kirstukienė

*1948 m. laidos
ketvirtokai. Viduryje
sėdi ilgametė Žiobiškio
mokyklos mokytoja
Lidija Kastanauskienė*

*Žiobiškėnai – Rokiškio
1-osios vidurinės
mokyklos devintokai
karinio parengimo
pamokoje: 1-oje eilėje
antras iš dešinės –
Algis Deksnys,
2-oje eilėje (iš dešinės)
pirmas – Venantas
Mačiekus, antras –
Stasys Milaknis.
1952 m. rudenį*

*1956 m. laidos
septintokai
su mokytojais.
Antros eilės viduryje
sėdi mokyklos direktorė
Bronė Kantauskaitė
(su akiniais), pirmas
iš dešinės stovi buvęs
mokyklos direktorius
Povilas Mačiekus*

(40 m.), Vlada Kirstukienė (visus 37 savo pedagoginio darbo metus 1956–1993 dirbo Žiobiškio mokykloje ir mokė pradinukus), Emilija Lapienienė (17 m.). Jau 25 metai mokykloje dirba mokytojos Danutė Vizbarienė ir Tatjana Daunienė; po 24 metus šioje mokykloje yra išdirbę mokytojai Kazimieras Giriūnas ir Vanda Giriūnienė; 18 metų – Genovaitė Prakelienė, 14 – Rita Narbutienė. Mokytojas Alfredas Lapienis ne tik ilgai dirbo mokytoju (28 m.), bet ir 25 metus vadovavo Žiobiškio mokyklai. „Tai buvo plačios erudicijos žmogus, mokėjęs nuosekliai, įtaigiai perteikti istorines bei politines žinias. Su juo visuomet įdomu buvo pasikalbėti įvairiais visuomeniniais ir socialiniais buitinais klausimais. Tai tvirtos moralės ir įsitikinimų, principingas žmogus“ (Iš mokyklos metraščio ir mokytojų atsiminimų apie velionį). 1986 m., pablogėjęs sveikatai, A. Lapienis atsisakė direktoriaus darbo ir pasiliko dirbti istorijos ir visuomenės mokslų mokytoju, tačiau dirbo jau neilgai. 1989 m. gruodį staiga sustojo plakusi jo širdis.

Kaip byloja mokyklos metraščiai, septinto–aštunto dešimtmečių mokyklos darbo uždaviniai buvo „ugdyti mokinių darbštumą, savarankiškumą, panaudojant įvairias mokinių auklėjimo formas ir metodus, palaikant ryšį su mokinių tėvais ir visuomene“ (Iš mokyklos metraščio). Viena darbinio auklėjimo formų buvo mokinių talkos kolūkyje, mokyklos aplinkos, miestelio bei istorinės atminties vietų tvarkymas. Kolūkio laukuose mokiniai rinkdavo akmenis, keldavo ir statydavo linus, kasdavo bulves. Dirbdavo po 3 val. per dieną, kolūkis kartais duodavo pietus (Iš mokyklos metraščio). Mokykloje buvo rengiami koncertai, literatūriniai montažai, buvo susiklosčiusi tradicija švęsti tokias mokyklinės šventes, kaip Naujųjų metų eglutė, Paskutinis skambutis, Derliaus šventė, Mokytojų diena. Įdomiausi ir daugiausiai išpūdžių paliekantys visada buvo Naujųjų metų karnavalai. Kiekviena klasė ruošdavo savo programą. Po pasirodymo būdavo skelbiamos užimtos vietos, kolūkis skirdavo pinigų prizams ir saldainiams.

*Ilgamečių mokytojų
Vandos ir Kazimiero
Giriūnų išleistuvės*

Įspūdingai vykdavo ir Paskutinio skambučio šventės. Jos pasižymėjo nuoširdumu ir švelniu liūdesiu. Visi: ir mokytojai, ir mokiniai, ir išleidžiamosios klasės mokinių tėvai – tą dieną pasijusdavo tokie artimi, o mokykla – lyg antrieji namai.

Trimestrų pabaigoje vykdavo tėvų susirinkimai. Dažnai mokiniai tai progai paruošdavo programą. Šiuose susirinkimuose, taip pat ir anksčiau minėtuose renginiuose, šventėse dalyvaudavo kolūkio atstovai: pirm. Bronius Dručiuonas, pavaduotoja kultūros reikalams Regina Kirstukienė. Mokiniai išsiųsdavo kvietimus buvusiems mokyklos mokytojams – pensininkams, felčerei, bibliotekininkei.

Mokykloje veikė ir išvykdavo koncertuoti kitur kūrybingos ir entuziastiškos mokytojos V. Giriūnienės vadovaujamas mergaičių ansamblis. Mokytojai dalyvaudavo kaimo kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje (moterų ansamblyje, kultūros namų saviveiklininkų programose).

Mokykla visada buvo rinkimų vieta, dažnai ir susitikimų su įžymiais žmonėmis vieta (tai išliko iki šių dienų). Kolūkis padėdavo suremontuoti mokyklą, skirdavo lėšų ekskursijoms.

Nuo 1986 m. mokykla vadinosi *nepilna vidurine* (iki 1988 m.). Mokyklos direktore buvo paskirta Jolita Geidaniienė. Mokyklos uždaviniuose atsirado žodžiai „skatinti mokinių aktyvumą, savarankiškumą, mokyti mokytis, formuoti dorą, sąžiningą, mąstantį žmogų, atsisakyti šabloniško žinių pateikimo būdų,

Žiobiškio kolūkio kombainininkų palydos į laukus. Pirmasis ir trečiasis iš kairės – ilgamečiai kolūkio mechanizatoriai broliai Bronius ir Juozas Spietiniai. Šampanu kombainininkus vaišina kolūkio pirmininko pavaduotoja Regina Kirstukienė

Paskutinio skambučio šventėje (iš kairės): Rita Narbutienė, mokyklos direktorė Jolita Geidaniene, Žiobiškio kolūkio pirmininkas Bronius Dručiūnas ir buvęs mokyklos direktorius Alfredas Lapienis. 1987 m.

Paskutinio skambučio šventėje (iš kairės): mokyklos direktorės pavaduotoja Danutė Vizbarienė, Žiobiškio kolūkio pirmininkas Bronius Dručiūnas, Žiobiškio klebonas Vytautas Balašauskas ir mokyklos direktorė Jolita Geidaniene. 1990 m.

bendravimą su mokiniais grįšti nuoširdumu, natūralumu“ *Paskutinio skambučio*
(Iš mokyklos metraščio). Pamažu atsisakoma uniformos. *šventė. 1994 m.*
Ji dėvima tik per šventes, kai kuriuos renginius, egzaminus.

Mokykloje vyksta papildomo ugdymo užsiėmimai: lengvosios atletikos, muzikos, jaunųjų meistrų, dainuojamosios tautosakos, mokiniai gali gilinti žinias rašinių rašymo, matematikos, gimtosios kalbos fakultatyvuose (Iš mokyklos archyvų, stendų medžiagos), suaktyvėja ir pasikeičia užklasinė veikla. Įsigali naujo stiliaus užklasinės veiklos formos, improvizacija, kūrybiniai, žaidybiniai, konkursiniai renginių elementai. Mokykloje organizuojamos vakaronės, popietės, mokinių pagamintų valgių bei rankdarbių, puokščių, lipdinių, drožinių, mezginių, nėrinių parodos, viktorinos, konkursai („Na, mergaitės!“, „Na, berniukai!“, „Mis Mokykla“), susitikimai su gretimų mokyklų, su Latvijos Jekabpilio miesto mokiniais. Pradėta švęsti Kalėdas, Velykas, Užgavėnes. Vyksta persirengėlių eitynės, margučių ridenimo konkursai, žaidimai. Labai dvasingai pradėta švęsti Motinos dieną. Mamos kviečiamos į mokyklą, rengiamas joms skirtas koncertas, mokiniai paruošia dovanėles mamoms. Naujai švenčiama Mokytojų diena. Iš ryto mokiniai pasveikina mokytojus, paskui vyresniųjų klasių mokiniai veda pamokas mažesniems ir mokytojams. Valstybinių švenčių – Vasario 16-osios, Kovo 11-osios, Sausio 13-osios – paminėjimams rengiamos spaudinių parodos, montažai, literatūriniai skaitymai. Tęsiama draugystė su rajono devynmečių mokyklų mokiniais, organizuojami susitikimai.

Nuo 1989 m. mokykla vadinama *devynmete*. O nuo 1994 m. – *pagrindine*. 1992–1993 metais mokykloje atliktas remontas: perdengtas stogas, suremontuoti mokyklos koridoriai. Mokykloje tapo šviesiau ir jaukiau. Mokytojos R. Narbutienės dėka naujai apipavidalintas mokyklos interjeras. Mokyklos sienas papuošė mokytojos ir jos mokinių paveikslai bei pano. Mokytojų G. Prakelienės ir

T. Daunienės žodžiams pritaikius muziką iš lietuviško filmo „Giminės“, mokyklinių švenčių metu skamba Žiobiškio mokyklos himnas:

*Mokytoja
Vanda Giriūnienė
su mergaičių
ansambliu. 1990 m.*

*Kur ošia pušynas, kur kvepia sakai,
Sena mokykla mūsų laukia.
Čia šypsos vaikystė, čia mūsų namai,
Svajonės čia gimsta ir auga.*

*Čia pirmąją raidę išmokom pažinti,
Skaityti, skaičiuot ir dainuoti
Ir ašarą braukėm, ir juokas skardus
Aidėjo plačiai per palaukę.*

*Težydi alyvos, tešypsos veidai,
Mokyklos varpelis skardena:
Jis kviečia į būrį visus susieit,
Vaikystės takus nuolat mena.*

1993 m. mokyklai buvo perduotos buvusio vaikų darželio patalpos. Į jas iš buvusio klebonijos pastato perkeltos dvi pradinės klasės, sporto salė, dirbtuvės, biblioteka, įrengta valgykla. (Nuo 1960–1961 m. valgykla veikė prie bendrabučio, nuo 1973 m. mokiniai valgė kolūkio valgykloje; kolūkiui išsiskirčius į bendroves, – 1992 m. valgykla buvo likviduota. Mokiniai gaudavo arbatos ir bandelių įsteigtame prie mokyklos bufete. 1997 m. vėl atidaryta valgykla prie mokyklos.)

Nuo 1997 m. mokyklai vadovauja direktorius istorikas *Princesių konkursas.*
Valdas Nauburaitis. *1995 m.*

Nuo 1993 m. mokykloje vertinama 10 balų sistema.

Nuo 1985 m. mokykloje dirbama 5 dienas per savaitę.

Nuo 1986 m. mokykloje centrinis šildymas.

1996 m. Žiobiškio pagrindinę mokyklą baigė 35-oji laida.

Daugiausiai mokinių baigiamojoje laidoje yra buvę 1982 m. – 16 mokinių.

Mažiausiai mokinių Žiobiškio mokyklą baigė 1995 m. – 2 mokiniai.

Žiobiškio mokykloje yra mokęsi Rokiškio rajone ir visoje Lietuvoje žinomų žmonių, tai:

Irena Bajorūnaitė – *dailininkė ir poetė, Dailininkų sąjungos narė;*

Algis Deksnys – *fizikas, mokslų daktaras, ilgametis Puslaidininkų instituto darbuotojas;*

Bronius Deksnys – *Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto mokslinis bendradarbis, daugelio straipsnių filosofine tematika autorius;*

Genė Deksnytė – *ilgametė „Lietuvos“ ansamblio dainininkė;*

Jonas Gagiškis – *aukščiausiosios kategorijos chirurgas onkologas, profesinių straipsnių autorius;*

Juozas Gagiškis – *ilgametis „Lietuvos“ ansamblio šokėjas;*

Vytautas Ikamas – *treneris, turistas, kelių leidinių turistine tematika autorius;*

Danas Kairys – *lituanistas, poetas, eilėraščių rinkinio „Žvaigždė sulos ąsotyje“ autorius;*

Danutė Kastanauskaitė-Kulbienė – *socialinių mokslų daktarė,*

Vilniaus universiteto Bibliotekininkystės katedros docentė;

Laima Kastanauskaitė – *habilituota socialinių mokslų daktarė;*

Stasė Kirstukaitė-Bušmienė – *Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos*

Bibliotekininkystės centro mokslinių tyrimų skyriaus bibliotekininkė, kelių leidinių autorė;

*Mokyklos jubiliejus.
1996 m.*

Venantas Mačiekus – ekonomistas, Vilniaus universiteto dėstytojas, ilgametis Vilniaus universiteto kraštotyriminkų ramuvos vadovas, Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatas, surengęs 25 kraštotyros ekspedicijas, 5 kraštotyros monografijų sudarytojas ir bendraautorius;

Stefanija Tunaitytė-Aleksiejienė – lituanistė, mokytoja, visuomenininkė, kultūrinės-istorinės atminties puoselėtoja;

Povilas Tunaitis – inžinierius, ilgametis Alytaus medvilnės kombinato vyriausiasis inžinierius;

Zenonas Žumbakys – Kauno aukštesniosios maisto pramonės mokyklos dėstytojas, kraštotyriminkas, buvęs Liaudies buities muziejaus direktorius.

Žiobiškio pagrindinės mokyklos ekslibrisas.

Dailininkė

I. Bajorūnaitė

Šioje mokykloje yra dirbę poetai Alfonsas Keliuotis (poezijos rinkinių „Nerūpestingas berniokas“ ir „Klajūnė liepsnelė“ autorius), Vytautas Šavelis (poezijos rinkinio „Čiobrelių kiemas“ autorius).

1996 m. Žiobiškio pagrindinė mokykla šventė 60-ties metų darbo dabartiniame mokyklos pastate jubiliejų. Į šią šventę buvo atvykę 22 buvę mokyklos mokytojai ir 139 buvę mokiniai. Vyriausias – 1938 m. baigęs Žiobiškio pradinės mokyklos 4 skyrius – Stasys Petrauskas, g. 1920 m., dabar gyvenantis Rokiškyje. Šventė vyko per Šv. Baltramiejaus atlaidus. Iš šio krašto (Ažusienių k.) kilęs poetas Danas Kairys parašė šiai šventei skirtą dainą, skambėjo Irenos Bajorūnaitės, Stefanijos Tunaitytės-Aleksiejienės eilės, koncertavo buvusios šios mokyklos mokinės Elvyros Krasauskienės vadovaujamas ansamblis „Rokiškio muzikantai“ iš Rokiškio, klasėse vyko atskirų laidų susitikimai, veikė mokyklos istoriją atspindinti nuotraukų paroda.

Nuo 1999–2000 m. m. Žiobiškio pagrindinėje mokykloje steigama dešimta klasė, o 2000 09 01 mokykla bus akredituota kaip Žiobiškio dešimtmetė mokykla.

Mokinių ir mokytojų skaičius 1960–1998 m.

Mokslo metai	Mokinių skaičius	Mokytojų skaičius
1961–1962	169	13
1965–1966	127	10
1970–1971	94	9
1978–1979	85	9
1984–1985	71	11
1987–1988	59	13
1990–1991	51	12
1993–1994	67	15
1994–1995	66	15
1996–1997	80	13
1997–1998	84	15

Mitragalio kaimo istorijos bruožai

Bronius Deksnys

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas

Tarp Vingerinės ir Plunksnōčių miškų, pačiame Beržuonos vidupyje, įsikūręs Mitragalio kaimas. Tai ne pats didžiausias, – tai tik vidutinis šiose apylinkėse buvęs kaimas. Vokiečių kariniuose žemėlapiuose po Pirmojo pasaulinio karo pažymėta, kad Mitragalyjė yra 21 kiemas. Tuo tarpu Vaidlonuose būta 27, Žiobiškyje – 35 kiemų¹. Kaimą kirto svarbus Rokiškio–Čedasų vieškelis. Nuo Čedasų jis suko į Nėretas, o iš ten – į Rygą. Šis vieškelis jungė Vilnių ir Rygą.

Stovėdamas prie tokio kelio, kaimas, ypač rūsčiais istorijos metais, turėjo jaustis esąs visų vėtrų pagairėje. Šiaurės pusėje, ties kaimo kluonais ir padaržėmis, juodavo Plunksnōčių miškas, žmonių vadintas Šilu. Jis kiek pridengdavo Mitragalio gryčias nuo šiaurės vėjų, tačiau negalėjo apsaugoti nuo istorijos vėjų, kurie šimtus metų nešė kareivių siautėjimą, badą, epidemijas. Kai peržvelgi kaimo gyvenimo vingius, tai matai, kad Mitragaliui teko nedaug ramių ir sočių metų.

Užmirštoji sėlių žemė

Mitragalys nėra vieniša sala Šiaurės rytų Lietuvoje. Jo atsiradimas, plėtra ir žmonių gyvenimai susiję su kitais šio krašto kaimais, dvarais, miesteliais ir miestais. Jie kūrėsi žemėje, kur daug šimtmečių gyveno baltų gentis sėliai. Sėlos žemė plytėjo nuo Šventosios aukštupio ir Nemunėlio baseino iki pat Dauguvos. Ir šiandien mes negalime tiksliai pasakyti, kas esame: sulietuvėjusių sėlių ar persikėlusių į šią žemę Šventosios žemupio ir vidupio lietuvių palikuonys. Veikiausiai mūsų gyslose susimaišė ir senųjų krašto gyventojų, ir atsikėlusiuju kraujas. Tad žvelgiant į vieno kaimo istoriją, reikia matyti ją viso krašto istorijos fone.

Iš visų baltų genčių turbūt sėliams teko mažiausiai praeities tyrinėtojų – metraštininkų ir istorikų – dėmesio. Nemažai žinome apie prūsus, žemaičius, lietuvius, latgalius. Apie juos daugiau parašyta ir kronikose, ir šių laikų istorikų darbuose. Tuo tarpu apie sėlius – tik nuotrupos.

Gal taip atsitiko ir todėl, kad ši gentis nebuvo gausi ir stipri karine prasme, kad ji ėmė nykti jau XIII amžiuje, tirpdama latgalių ir lietuvių gentyse. Veikiausiai jau tada lietuviai kėlėsi į sėlių gyvenamas teritorijas. Istorija taip patvarkė, kad sėlių kraštas nuo XIII amžiaus antrosios pusės gal du šimtmečius iškrito iš jos akiračio. Taip galėjo atsitikti dėl to, kad du šimtmečius kraštas buvo dykra ir niekieno žemė (nors tai tik hipotezė).

Kalavijuočių ordinui įsitvirtinus Padauguvyje, Lietuva ėmėsi pastangų atremti jai kylančią grėsmę iš šiaurės. Ji turėjo gynybos pilių ruožą, ėjusį Šventosios ir Nevėžio aukštupiais (Lińkmenys, Užpāliai, Šeimyniškėliai, Upytė). Šiauriausioji baseino dalis ir Nemunėlio baseinas tapo viena iš pasienio zonų, skiriančių kariaujančias šalis. Tai galėjo būti platus ruožas nuo Šventosios aukštupio iki

¹Karte des Westlichen Russlands. R. 17. – Okniste, 1921.

Padauguvio. Nuo seno miškingas ir retai gyvenamas kraštas dar labiau apaugo miškais, kurie ėmė driektis kaip viena didžiulė dykra. Kariaujančias šalis skiriamą plotą priimta vadinti lauku. Šiuo atveju toks pavadinimas netiktų. Laukui vietos neliko, žemę padengė miškas, dažnai išraižytas klampių pelkių.

Tai nereiškia, kad dykroje neliko gyventojų. Veikiausiai tarp miškų ir raistų, paupiuose ir paežerėse slėpėsi dar iki galo nesulietuvėjusių ir nesulatvėjusių sėlių sodybos. Jeigu jų čia nebūtų buvę, tai kas gi galėjo atnešti į XV amžiaus pabaigą sėliškus vietovių pavadinimus? Rygiečiai skundėsi Gediminui, kad juos puldinėja „latruncules“ – plėšikėliai². Tokie „latruncules“ galėjo būti ir negausūs dykros sėliai, nedidelėmis pajėgomis puldinėję Rygos apylinkes.

Kalavijuočių metraštininkai užfiksavo riterių žygius į Lietuvą. Bet kalavijuočiai traukdavo arba iš Daugpilio per Liūkmenis į Tauragnūs ir toliau į pietus, arba iš Rygos į Upytę ir toliau Nevėžio pakrantėmis žemyn. Iš metraštininkų akiračio iškrinta daugiau kaip šimto kilometrų ilgio ir maždaug tiek pat pločio žemės plotas, – ir ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje. Nėretos, paminėtos 1298 metais, vėliau išnyksta iš dokumentų ir vėl atsiranda juose tik XVI šimtmečio viduryje³.

Netiesiogiai apie tai byloja ir Gedimino sutartis su kalavijuočiais, Rygos vyskupu ir Rygos miestiečiais dėl prekybos. Gedimino nurodytas saugus prekybos kelias per Lietuvą prasideda Vilniuje, eina per Nemenčinę, Giedraičius ir užsibaigia ties Bálninkais. Savo ruožtu kalavijuočiai saugaus kelio pradžią nurodo ties Dauguva, kur į ją įteka Aivekstė⁴. Tai kas gi dedasi tuose plotuose, kurie driekiasi nuo Bálninkų iki Aivekstės žiočių? Atrodo, kad į šį klausimą istorikai dar nėra radę atsakymo.

Po Pabaisko mūšio ėmė silpti Livonijos ordino jėgos. Lietuva XV amžiaus viduryje pajuto, kad grėsmė nuo Dauguvos mažėja. Tada prasidėjo Lietuvos sienų stūmimas į šiaurę. Tai, kad Rokiškio rajono ir pietinėje, ir šiaurinėje dalyse yra keletas vietovių, turinčių Kraštų vardą (dažniausia tai būta dvarviečių), liudytu, kad siena iš pietų į šiaurę buvo kilojama keletą kartų: žodis „kraštai“ reiškė pasienį. 1499 metais, kai Aleksandro Jogailaičio dokumente pirmą kartą paminėtas Rokiškio dvaras, Lietuvos siena su Livonija jau ėjo Susėjės upe.

Matyt, XV amžiaus antroji pusė ir buvo tas laikas, kai prasidėjo intensyvi Sėlos dykros kolonizacija. Lietuvos istorikai dar nenušvietė šio proceso, nors mūsų amžiaus pirmojoje pusėje Jonas Totoraitis, analizuodamas Užnemunės dykros kolonizaciją, davė pavyzdį, kaip tai galima daryti. Daugiau šiuo klausimu yra padirbėję lenkai. Poznanės istorikas Zbyslavas Wojtkowiakas, remdamasis gausia dokumentine medžiaga, straipsniuose „Giedraičių pavietas“, „Kurklių pavietas“, o vėliau studijoje „Užnerio Lietuva“ analizavo didžiojo kunigaikščio valdžios stiprėjimą Šiaurės rytų Lietuvoje, bajorų dvarų steigimą ir valstiečių įkurdinimą šiuose plotuose. Jis iškėlė teiginį apie aktyvų Giedraičių ir Kurklių pavietų bajorų ir valstiečių veržimąsi į Livonijos pasienį⁵.

²Gedimino laišakai. – V., 1966. P. 61.

³Latvijas PSR Mažā Enciklopēdija, II. – Rīga, 1968. P. 627.

⁴Gedimino laišakai... P. 187.

⁵Wojtkowiak Z. Powiat Kurkiewski // Acta Baltico-Slavica, X. 1976. S. 38–46; Powiat Gedrojce // Zapiski historyczne. T. XLIII. 1978. Z. 2. S. 10–24.

1499 metais jau yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Rokiškio ir Čedasų dvarai. Dykroje už Vyžuonės Kurklių bajoras Hanusas savavališkai, be valdovų leidimo, įkuria savo dvarą (Ganušovskij dvorec – Hanušiški – Onuškis). Jis apgyvendina čia iš kaimyninių kunigaikščio dvarų prisiviliotus ir iš Kurklių atsigabentus savo paties valstiečius⁶. Tai leistų manyti, kad šiame krašte vyko senųjų vietos gyventojų maišymasis su atsikėlėliais kolonistais.

Kolonistų kėlimasis iš Šventosios žemupio galėjo vykti dviem būdais. Dvarininkai, valdovų apdovanoti dykros plotais, galėjo perkelti dalį savo valstiečių iš senųjų dvarų. Bet čion bėgo valstiečiai ir patys, ieškodami dykroje išsigelbėjimo nuo vis didėjančio baudžiamos jungo. Yra 1538 metų Žygimanto Senojo raštas, kuriame sakoma, kad Trakų vaitados, administruodami valdovo Kurklių dvarą, taip engė valstiečius, kad didelė jų dalis išsibėgiojo⁷. Kurgi bėgo Kurklių valstiečiai? Pats patikimiausias kelias vedė į Sėlos miškus, juolab, kad beveik prieš pusę šimto metų šį kelią jau buvo pramynęs kurkliškis bajoras Hanusas su savo valstiečiais. Tad nereikėtų stebėtis, kad Rokiškio apylinkėse atsirado penki Kurkliėčių ar Kurklaičių kaimai. Į Sėlos kraštą kėlė savo pavaldinius Giedraičiai, kurie siekė išsitvirtinti jo rytinėje dalyje. Radvilos užgyveno vakarinį Sėlos pakraštį. Baudžiava pasivijo ir tuos valstiečius, kurie bėgo iš savo senųjų kaimų į šiaurę.

XV amžiaus pabaiga – XVI amžiaus pradžia – tai laikas, kai Šventosios baseino šiaurė ir Nemunėlio baseino žemės jau padalintos tarp dvarų: ir kunigaikščio, ir privačių savininkų. Be Rokiškio ir Čedasų, čia yra Giedraičių administruojamas didžiojo kunigaikščio Obelių dvaras, Kamajū, Panemunėlio, Panemunio, Kazliškio ir Kazliškėlio dvarai. XVI ir XVII amžių sandūroje sudaryti dvarų inventoriai jau mini daug kaimų, kurie išliko iki XX amžiaus antrosios pusės ir ėmė nykti tik žemės ūkio kolektyvizacijos, melioracijos ir didelių gyvenviečių statymo metais. Tai Vikoniai, Kurkliėčiai, Manėivos, Vyžuonà, Sniėgiai, Ragėliai, Vyžečiai, Zyboliai ir daug kitų.

XVI amžius buvo laikas, kai Žygimanto Augusto pradėta Valakų reforma smarkiai padidino kunigaikščio ir pri-

Alfonso Šimėno iniciatyva 1990 m. pastatytas paminklas Kurkliėčių kaimui. Užrašas ant paminklo: „Būk prisiminime ainių ainiams brangus, mūsų kaime“. K. Driskiaus nuotr. 1999 m.

⁶Akty Litovskoj metriki. T. 1, vyp. 2. 1499–1507. Sobrany F. I. Leontovičem. – Varšava, 1897. S. 36–38.

⁷Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (toliau – LIŠ). T. 1. – V., 1955. P. 120–121.

vačių dvarų savininkų pajamas, bet sunkiau prispaudė valstiečius, pririšdama juos prie vienos vietos, prie vieno šeimnininko. Ekonomiškai tai buvo žingsnis į priekį. Bet baudžiatvosa pasunkėjo. Per Lietuvą keliavę kitataučiai ir patys Lietuvos valdovai dažnai mini sunkią baudžiauninkų dalį, vis labiau didinamą lažo našta ir alkaną gyvenimą.

Didžioji XV šimtmečio dalis ir XVI šimtmetis etninėms Lietuvos žemėms buvo ramybės laikas. Karai vyko valstybės pakraščiuose, nuo jų kentėjo rytinio ir pietinio valstybės pasienių gyventojai. Etninės Lietuvos jie nepasiekė. Padėtis pasikeitė iš esmės, kai XVI amžiaus antroje pusėje prie Lietuvos ir Lenkijos valstybės buvo prijungta nusilpusi Livonija. Į jos turtingus uostus ir įdirbtas žemes veržėsi ir Maskvos valstybė, ir Švedija. Livonijos karas, kurį vos ne trisdešimt metų šioje žemėje kariavo maskvėnai, visai priartino grėsmę prie Šiaurės rytų Lietuvos, o XVI amžiaus karai su švedais perkėlė ją ir į Lietuvos žemę. 1625 metais švedai jau užima Čėdasus⁸.

Šiaurės rytų Lietuva ypač nukentėjo 1655–1658 metais per Maskvos karą su Švedija. Čia ėjo skiriamoji rusų ir švedų kariuomenių linija. Švedai nusiaubė Rokiškį, Obelių, Užpalių, o maskvėnai ilgai laikėsi Čėdasuose. Kaip dažnai būna, kaimų ir dvarų apiplėšimą lydėjo badas ir ligos. Skaičiuojama, kad po šio švedų ir rusų antplūdžio ir jų lydėjusių bado ir maro Aukštaitijoje gyventojų sumažėjo trečdaliu.

Po vos pusšimčio metų prasidėjo Šiaurės karas. 1700–1712 ir net vėlesniais metais per Lietuvą ėjo ir švedų Karolio XII, ir rusų Petro I armijos, palikdamos po savęs nuniokotus kaimus ir dvarus, išblaškytus žmones. Naujas badas ir maras taip išnaikino kraštą, kad ankstesnis gyventojų skaičius atsistatė tik į šimtmečio pabaigą. Tuo metu šių apylinkių dvarų inventoriuose atsiranda gyventojų rusiškais vardais ir pavardėmis. Atsikėlėliais iš rytų dvarininkai stengiasi atkurti karų ir maro sunaikintą darbo jėgą. Rusiškos pavardės XVIII šimtetyje pasirodo Kazliškėlio dvaro inventoriuose, o XIX amžiaus pradžioje jų randame ir Rokiškio dvarui priklausančiuose Vaidlonų ir Degsnių kaimuose⁹.

Kaimas istorijos ūkuose

Šiuo nelengvu istoriniu tarpsniu kūrėsi bei augo ir Mitragalio kaimas. Tiesa, jo pradžia – labiau nei gretimų Kurkliėčių, Mainėivų ar Vyžuonės – slypi istorijos ūkuose. Mitragalio kaimynai pateko į dvarų dokumentus XVI amžiaus pabaigoje – XVII amžiaus pradžioje. O paties Mitragalio dokumentuose nėra, ir veikiausiai ne dėl to, kad šio kaimo tada nebūta, o todėl, kad nepavyksta rasti šio laikotarpio Rokiškio dvaro inventoriaus, kuriame būtų suminėti jam priklausę kaimai ir valstiečiai. Kad Mitragalio žemė tikrai tuo metu priklausė šiam dvarui, abejonių nėra: 1634 metais tarp dvarui priklausančių ežerų paminėtas Šaškinis¹⁰. Tai tas pats eže-

⁸Tyla A. *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*. – V., 1986. P. 179–182.

⁹*Lietuvos Valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). SA. B. 110. L. 740–743; Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM) – 4035. L. 31–32.*

¹⁰*Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – VUIB RS). F. 5. B. 28–2334. L. 234.*

Vaizdas iš vakarinio Mitragalio kaimo galo (ūlyčgalio) į laukus ir Beržuonos lankas. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

ras, kurią mano vaikystėje mitragališkiai vadino tiesiog Ežeru. 1882 metų kaimo plane ir Mitragalio skirstymosi į vienkiemius dokumentuose šis ežeras vadinamas Beržuoniu, o 1825 metų Rokiškio dvaro inventoriuje jis pažymėtas kaip Šaškinis.

Ieškant kaimo istorijos ištakų, reikia atsiminti, kad Mitragalys stovi prie Rokiškio–Čedasų vieškelio, kuriuo jau XV šimtmečio antroje pusėje turėjo vykti intensyvus judėjimas tarp dviejų didžiojo kunigaikščio dvarų. Vargu ar galėjo būti taip, kad žemė pavieškelėje būtų nedirbama, o lankos prie Beržuonos – nešienaujamos. Seną Mitragalio istoriją liudija ir išlikusios legendos bei istoriniai paminklai.

Vienoje iš legendų, kurią užrašė mitragališkis Albinas Motuzas, pasakojama, kad labai senais laikais Mitragalys dažnai kentėjęs nuo gaisrų. Senas elgeta, ejęs per kaimą, paaiškines, jog šie gaisrai kylą dėl to, kad kaimas pastatytas „T“ raidės pavidalu: ir pavieškelėje, ir prie kertančio vieškelį kelio. Esą reikia pastatyti kaimą viena linija, ir gaisrai liausis. Žmonės paklausę ir perkėlę sodybas iš pavieškelės prie vieškelį kertančio kaimo kelio. Gaisrai liovėsi. Albinas Motuzas rašė, kad jis pats, dirbdamas pavieškelėje, yra aptikęs žemėse gaisraviečių liekanų, todėl manęs, kad šis pasakojimas nesąs iš piršto laužtas.

Kita legenda mini švedų karo laikus. Kai visi gyventojai slėpėsi nuo švedų miške, senukas Izdūnis atsargiai parėjęs į savo gryčią, užsikūręs krosnį ir atsigulęs ant jos pasišildyti. Tuo tarpu kiemas sudundėjęs nuo arklių kanopų, ir į gryčią įjė trys švedų kareiviai. Jie pastatę kardus į kampa prie durų, o patys, atsistoję priešais besikūrenančią krosnį, nusivilkę rūbus ir ėmę utėliautis. Senukui parūpę į atėjūnus atidžiau pasižiūrėti. Jis žvilgterėjęs per krosnies viršų ir pamatęs, kad visi trys kareiviai su krūtimis. Tada senukas tyliai nulipęs nuo krosnies, stvėręs iš kampo kardą ir nukirtęs visas tris švedes. Po to sukirto arkliams, kad greičiau

Kryžius Mitragalio k. kryžkelėje. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

Senosios Mitragalio k. kapinaitės Plunksnočių miške. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

Vėlesnių Mitragalio k. kapinaičių bendras vaizdas. K. Driskiaus nuotr. 1996 m.

dingtų iš kiemo ir kaimo, o lavonus nuvilkęs išdagan. Žiauri legenda. Tačiau ji ne vienintelė Šiaurės Lietuvoje. Kaip pastebi istorikas Bronius Dundulis, tokios legendos yra lietuvių sukilimo prieš švedus 1657 metais atspindys¹¹. Ir minėtoji legenda, nors ir pripinta fantazijos, atspindi kaimo gyventojų negandus švedų antplūdžio metais.

Ne vienas mitragališkis žino kaimo kapinaites. Prie kaimo yra naujesnės, bet ir tos jau senos, iš ten stovėjusių tvirto medžio kryžių bestovės tik vienas, ir tas pats jau smarkiai pasviręs. Žmonės pasakoja, kad dar senesnės kapinaitės buvusios Plunksnočių miške prie vieškelio, per kilometrą nuo kaimo kryžkelės. Pasakojama, kad ten laidojamus numirėlius ėmusios iškasinėti meškos. Tekę įkurti kitas kapinaites kaimo pakraštyje. Vilnietis Algis Milaknis parodė ir senųjų kapinių kalnelį, kurį jam prieš kelias dešimtis metų rodė tėvas Petras Milaknis (jį vienkiemis buvo pamiškėje, netoli nuo

¹¹Dundulis B. *Švedų feodalų įsiveržimas į Lietuvą XVII–XVIII a.* – V., 1977. P. 70–71.

senųjų kapinaičių kalnelio). Apie tai pasakojo ir kiti mitragaliečiai, tik vadino šią vietą Švėdkapiu. Esą čia palaidoti švedai su didelėmis brangenybėmis. Žmones, pabandžiusius kasinėti kapus ir ieškoti brangenybių, apnikdavę tokie baisūs sapnai, kad jie turėdavę liautis kasinėję ir toje vietoje pastatyti kryžių. Yra žmonių, mačiusių to kryžiaus liekanas ir akmenų vainiką apie kryžiaus vietą. Jei pasakojimas apie senąsias kapinaites mitragališkių istorinėje atmintyje yra tikras, tai jose galėjo būti laidojama ne vėliau, kaip XVIII amžiaus pradžioje, kai dar galėjo būti meškų ir vyko paskutinieji karai su švedais.

Yra dar labiau apčiuopiamas kaimo senumą liudijantis dalykas – Rokiškio krašto muziejuje saugomas Mitragalio lobis¹², kurį sudaro per keturis tūkstančius varinių pasidabruotų Žygimanto Vazos ir Karolio X Gustavo laikų Rygoje kaldintų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Švedijos karalystės monetų. Daugumos jų kaldinimo laikas – 1618–1626 metai, kai vyko karas dėl Livonijos, kai švedų kariuomenė 1625 metais buvo užėmusi Čedasų dvarą. O nuo čia iki Mitragalio – tik aštuoni kilometrai. Šį lobį 1962 metais per bulviakasį senojo kaimo sodybvietėje atrado mitragališkis Kazys Černius.

Rokiškio muziejininkas S. Juodelis, aprašydamas šį radinį, išskėlė mintį, kad tai pinigai, kuriais atsiskaitydavo kareiviai-algininkai¹³. Tai galėjo būti apie 1625–1626 metus, kai per šias vietas traukdavo ir Lietuvos, ir Švedijos kareiviai. Lobis surastas darže maždaug per du šimtus metrų nuo tos vietos, kur XIX šimtmečio pradžioje stovėjo karčiama. Nuo kada ji stovėjo, dokumentai tyli, tačiau galima daryti prielaidą, kad karčiama čia galėjo būti ir dviem šimtais metų anksčiau. Smuklininkas, jeigu jis buvo nuovokus, surinkęs iš kareivių pinigus, turėjo juos kuo greičiau slėpti, kad kitas praeinantis dalinys jų neatimtų.

Taigi vėl kyla klausimas: kurgi slypi Mitragalio kaimo istorijos pradžia? Neradus apie tai bylojančių Rokiškio dvaro inventorių, tenka griebtis kaimyninių dvarų dokumentų: galbūt juose bus paminėtas su dvaru besiribojantis kaimas? Juk jeigu Mitragalio kaimo žemės vakaruose ribojasi su Stašių ir Stumbrių žemėmis, priklaususiomis Kazliškėlio dvarui, tai gal šio dvaro dokumentuose pavyktų rasti paminėtą rytų kaimyną?

Tokių dokumentų esama. Į vieną XVIII šimtmečio Ukmergės žemės teismo knygą, saugomą Lietuvos Valstybės istorijos archyve, yra perrašytas XVII šimtmečio pradžios dokumentas. Tai Kazliškėlio dvaro savininko Jono Karengos 1618 metų valdų aprašymas. Jame išvardintos žemės ir vandenys, priklausę dvarui, taip pat minima, iki kokių valdų jos nusidriekia. Rytuose prie Beržuonos upės už Vikonių ir Stumbriūnų sodybų (vėlesnis Stumbrių palivarkas!) nurodomas Rokiškio dvarui priklausantis Radišių kaimas¹⁴. Štai kokia ieškojimų pasekmė: vietoj Mitragalio randame Radišių kaimą.

Taip atsiranda nelengva mįslė. Bet yra ir raktas jai įminti. Prisimenant Kurkliečių kaimus Rokiškio krašte, tenka ieškoti, kurgi yra vietovardžių, susijusių su Radišių vardu. Tokių vietovardžių esama. Netoli Ukmergės esama Radiškio kaimo ir vienkiemio, o Utenos rajone būta Radišavos dvaro. Tad kaip

¹²Juodelis S. *Mitragalio lobis* // *Kraštotyra*. V., 1963. P. 108–109.

¹³Ten pat. P. 109.

¹⁴LVIa. SA 14205. L. 343a.

Magna Syni: Legoz maron maty matul name Jona
 Lego Došunda Syni je dero dery Caska jedna matulica.
 Scoti Woytkun Jona Jago Sistrud- cfnrow pu
 kupa do fajn gnyg durgis Caska jedna ctorna Caska
 sud woytkun Jona Jago kutyra, cfnrow try
 kusper Jona alkibosay Caska jedna diera wtky
 wsi: Kisiedyub. Wlok try, ktorych zedawch Caska
 row jakowis mwie zedawch dostal a puda: i przy
 puzary karklawshicy sa puzeyu. 3. Jazowa Bort
 zoni miazem miedziwie upis granicze gnyda
 nemi Skapskiemi. Dawdolami zidie Syni Kuz-
 joni do Rachi wtky uka Sguntami dieki
 stamtej Drogi kuty iwi. nawi Kupiza g. Stotami
 sud puda nych Orone grunty g. dieruzos dohota
 wyszko Sdga do jeziora berzony, a Kupiza Orona
 kuskletelika od wothpny blatom cypul puzary
 coie zidie dniefku. 3o Kowuizny Jankowskiej
 g. nazykowsy strazioni, try Boczowizny do kosa
 wyszko ledie. Do Starnic c. Wok skiez d. Ruz-
 row Sdga blatom Strazioni c. Ruzkiego c. d. puzym
 puz. nicyy Elukiz mazyzys idie bregioni. 3. blatego
 miazna. Do garyz Ledima także bregioni do mo
 nazyk pak zmierzaj zhami miazna. Do Ruzaju. idie
 gubowiz pak Starniej zunkamiami granica idie
 stary mardo grunty Przemianshiego d. d. m. f. k.
 g. kuzajers awkoto awpada do jeziora Borycmyjska
 ba. 3. d. s. z. k. na ktory ledie. a puda: Ma. l. k.
 wa. 3. d. m. n. n. u. a. d. o. i. s. a. g. n. o. u. try. Ruzi. J. a. k.
 d. u. g. i. s. B. o. m. a. t. C. b. u. m. b. r. i. e. n. J. o. n. a. J. e. g. o. C. b. r. i. e. n. e. S. p. o. w.
 d. e. w. e. R. i. s. t. J. a. n. t. u. d. z. b. a. o. d. k. i. e. d. e. k. e. l. e. k. i. e. R. u. z. a. j. a. g. n. o. w. i. a. i. d. i. e. b. i.
 c. z. y. n. a. i. e. o. d. z. e. k. o. w. d. i. z. e. k. R. u. z. a. j. a. g. n. o. w. i. a. i. d. i. e. b. i.
 3. o. m. p. r. z. u. s. o. n. e. n. e. k. o. g. o. d. o. b. u. g. r. a. n. i. c. e. z. e. u. b. u.
 m. a. m. i. i. d. i. e. b. r. e. g. i. o. n. p. u. t. a. d. o. d. n. i. z. i. e. y. d. e. t. y. p. i. s. t. y. m.
 a. R. u. z. a. j. u. n. a. z. y. w. a. j. g. p. o. a. u. b. i. f. i. k. i. j. i. g. t. o. s. s. R. u. z. a. j. e. n.
 d. o. k. a. t. i. j. e. d. e. a. w. p. a. d. a. p. u. t. y. m. g. r. a. n. i. c. a. e. z. e. d. o. t. o. m. k. e. z.
 k. i. s. h. m. k. u. d. z. a. m. i. d. o. k. r. e. k. i. B. e. r. z. o. n. y. a. i. w. a. j. C. h. e. z.
 b. i. e. w. l. o. k. t. r. y. L. e. m. i. a. n. i. s. m. a. t. y. p. e. z. e. z. y. m. u. i. e. z.
 J. o. n. a. J. e. g. o. S. o. f. i. a. C. f. n. o. w. t. r. y. A. b. e. d. a. n. d. a. s. R. e. s. t. i. m. a. k. h. y. d. a. j.
 P. o. d. m. m. g. r. a. n. t. u. (W. l. o. k. d. e. w. a. n. a. s. u. e. z. a. g. r. u. d. i. k. i. d. e. n.
 m. a. t. u. l. B. i. t. u. n. k. i. e. t. a. J. o. n. a. J. e. g. o. d. i. e. a. C. f. n. o. w. t. r. y. m. i. e. k.
 T. a. j. C. a. s. i. s. t. a. u. d. t. e. n. t. e. n. g. r. u. n. t. u. z. a. c. z. p. r. a. w. i. e. z. d. e. k. i.
 a. g. r. a. t. d. i. e. m. i. a. n. a. m. i. R. u. z. a. j. u. b. r. a. d. t. r. o. i. e. k. k. o. d. i.

1618 m. Jono Karengos
 Kazliškelio dvaro ribų
 aprašymo faksimilė
 (LVIA. SA 14205.
 L. 343a)

Anykščių krašto Kurklių dvaro valstiečiai bėgo į Sėlos dykrą, taip tais pačiais keliais galėjo patraukti ir baudžiauninkai iš Ukmergės bei Utenos apylinkių. Kad taip buvo, galėtų paliudyti ir Radišių kaimas į pietus nuo Rokiškio, prie Audrės upės (Jūžintų seniūn.). Matyti, dalis radišiečių, traukdami į Sėlos dykrą, apsistojo ir įsikūrė prie Audros, o kiti patraukė prie Beržuonos. Kaip rodo Kazliškėlio dvaro dokumentai, šiuose kraštuose dauguma gyvenviečių dar buvo mažos. Dažniausiai tai tarnybos* iš dviejų trijų kiemų.

Galimas dalykas, ir Radišių kaimo būta nedidelio. Jis galbūt neapėmė visų dabartinio Mitragalio laukų, o buvo įsikūręs kur nors prie Pakriaūšių ar Kálnų galų. Kitose dabartinio Mitragalio žemėse galėjo būti tarnybų kitais vardais. Galbūt čia buvo vėluojama su Valakų reforma. 1596 metais, išvedant ribą tarp Hanos Krošinskienės ir Jono Astiko valdų ties Beržuonos upe, Astiko matininkas matavo margus ir rėžius Vikonių ir Ramanovskių tarnyboms¹⁵. Ribų tikslintojai klausinėjo ir kitų tarnybų žmones, kiek kas valdo žemės. Jei Valakų reforma jau būtų buvusi įgyvendinta, pagrindo tokiems klausimams nebūtų buvę. Tad ir dabartinio Mitragalio laukų tarnybos dar galėjo būti nesukeltos į vieną kaimą.

Lieka neatsakyti klausimai: kada laukuose tarp Plunksnōčių ir Vingerinės miškų žmonės sukelti į kaimą, kaip vadinosi kaimas Valakų reformos metu, kodėl kaimas, visiškai skirtingai nuo Radišių, gavo Mitragalio vardą? Vargu ar gali būti vienas atsakymas į šiuos klausimus. Greičiau galėtų būti keli atsakymo variantai, ir sunku pasakyti, kuris jų arčiau tiesos.

Kad vieną kaimo vardą pakeitė kitas, stebėtis nereikėtų. Yra nemaža atvejų, kai tuo pat metu dvarai ar kaimai turėjo po du vardus (galbūt Radišiai ir Mitragalys taip pat susiję su tokia dvivardyste), ir kaimų pavadinimai dažnai kito. Vardų kaitą matome ir XVII, ir XX amžiuose. 1618 metų Kazliškėlio dvaro dokumentuose greta išsilaikiusių iki šiol vietovardžių randame nemažai tokių, kurie iki mūsų laikų neišliko. Veikiausiai tai buvo nedidelės tarnybos, kurios buvo sukeltos į didesnius kaimus, jau turėjusius pavadinimą. Kiti vietovardžiai dar tik formavosi. 1618 metais minimi turtingi valstiečiai ar smulkūs bajorai Stumbriūnai bus davę pagrindą palivarkui, kuris Kazliškėlio inventoriuose XVIII šimtmečio viduryje vadinosi Stumbriais.

Ir Mitragalio kaimynystėje matome, kaip keitėsi kaimo, XIX amžiaus pradžioje vadinto Zaježieže (Užuožerė), vardas. Veikiausiai mitragališkiai bus davę jam Laukagalio (Mitragalio laukų galo) vardą. Šiuo vardu mūsų kaimynai įėjo ir į carinės administracijos dokumentus, ir į Žiobiškio bažnyčios metrikų knygas. Bet štai 1915 metais vokiečiai, užėmę mūsų apylinkes, pareiškia, kad tai joks Laukagalys, o Šeškinis. Galbūt jų atneštas vardas buvo susijęs su Šaškinio ežeru, kuris net du kartus bus prisidėjęs prie Šeškinio kaimo vardo formavimo. Tad ir Radišių vardo išnykimo bei Mitragalio vardo atsiradimo procesas gal nedaug skyrėsi nuo tų permainų, kurios kelis šimtus metų vyko kaimų vardokaitoj.

O iš kur Mitragalio vardas? Ką jis reiškia? Kodėl kaimas gavo šį, o ne aną

*Feodalinės Lietuvos valstiečių prievolės ir mokestinis vienetas, išnykęs XVI a. II-je pusėje per Valakų reformą.

¹⁵ Akty, izdavajemyje Vilenskoju komissijeu dlja razbora drevnich aktov. T. XXXII. Akty Vilkomirskogo grodskogo suda. – Vilna, 1907. S. 345.

vardą? Dar mūsų tėvai manė, kad Mitragalio kaimo vardas gali būti latviškos kilmės. Juk latviškai būdvardis „mitrs“ reiškia drėgną, šlapią. „Gals“ latviškai reiškia tą patį, ką ir lietuviškas „galas“ – ko nors pabaigą. Tačiau šis žodis turi ir kitų reikšmių: kraštą, apylinkę, kalno ar net medžio viršūnę. Vadovaudamiesi Mitragalio kaimovardžio latviškos kilmės variantu, turėtume manyti, kad Mitragalys reiškia arba drėgną kraštą, arba drėgnų plotų pakraštį, arba kalvą (kalvos viršūnę), apsuptą drėgnų žemių.

Toks ieškojimo kelias turi prasmę. Juk kaimas įsikūręs tarp dviejų didelių pelkių: pietuose, Vingerinės miške, telkšo gal kokių 300 hektarų Šviesioji bala, o šiaurės vakaruose, Plunksnėčių miške, – 700 hektarų Didžioji bala. Mažesnių pelkynų būta daugelyje kaimo laukų. Pakankamai pelkėtos ir Beržuonos lankos. Mitragalio laukų pakrastyje būta net šiošios tokios aukštumėlės, kuri paradoksiškai buvo vadinama Kalnabaliu. Tad senųjų mitragališkių juokavimas, kad Mitragalys lietuviškai turėtų vadintis Drėgnabaliu, turi rimtų motyvų.

Bet įmanoma ir kita kaimo vardo kilmės versija. Galbūt kaimas pavadintas pagal kokio nors čia gyvenusio žmogaus vardą; juk pagal žmonių vardus ar pavardes pavadinta nemažai kaimų ir mūsų apylinkėse. Tačiau kokia tokio žmogaus vardo kilmė? Lietuviškai „mitrus“ reiškia „greitas“, „vikrus“, „apsukrus“. Ši prasmė nurodyta ir lietuviškų pavardžių žodyne. Bet verta atkreipti dėmesį į tai, ką nurodo tas pats šaltinis: pavardės Mitras, Mitrikas paplitusios Lietuvoje netoli Latvijos sienos¹⁶. Taip apėję ratą mes vėl grįžtame atgal. Todėl kyla ir netikėta mintis: o galbūt žodis „mitrs“ ar „mitras“ atėjo iš išnykusios sėlių kalbos, iš sėliškos kilmės lietuvių žodyno? Juk kalbininkai sako, kad sėlių kalba turėjo įtakos Šiaurės rytų aukštaičių tarmei susidaryti¹⁷. Ar galėjo išlikti sėliškai kalbančių žmonių mūsų krašte bent iki XVI šimtmečio? Kazimieras Būga manė, kad sėlių kalba išnyko anksčiau, tačiau galėjo išlikti sėlių salelės sunkiai prieinamose vietose, tarp ežerų¹⁸. Pastarųjų, tiesa, mes turime nedaug, bet didelės pelkės dykroje galėjo saugoti sėlių likučius mūsų krašte neblogiau, kaip ežerai kur nors Zarasų apylinkėse.

Besirausdamas knygoje, radau papildomų argumentų savo spėjimams apie Mitragalio vietovardžio kilmę, kuriuos jau išdėčiau rašinyje. Į pagalbą atėjo atsitiktinumas. Peržvelgdamas Latvijos istorijos ir kultūros paminklų sąrašą, radau du piliakalnius, vadinamus Apšukalns (vienas – netoli Daugpilio, kitas – Uždauguvyje). Pavadinimo reikšmė dvejopa, priklausanti nuo „a“ garso ilgumo: drebulių (epušių) kalnas arba barsukų (opšrų) kalnas. Bet juk visai netoli Mitragalio yra Apšukalnis! Tai kalnas, tiksliau pasakius, kalvagūbris, gal pusės kilometro ilgio, jungiantis šiaurinę Šeškiniškio ir pietinę vienkiemio, taip pat anksčiau vadinto Apšukalniu, palaukę. Taigi, susiduriame su žodžiu, kurio šaknis „aps-“. Kazimieras Būga rašė, kad Apsas – tai sėliškas vietovardis¹⁹. Dabar ši sėliškumą galėtume gretinti ir su mūsų Apšukalniu.

Prisiminkime, kad už kilometro į šiaurę nuo Apšukalnio – Prūsėlių kaimas, kurio laukuose P. Tarasenos su-

¹⁶Lietuvių pavardžių žodynas. T. 2. – V., 1989. P. 259–260.

¹⁷Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. T. 1. – V., 1984. P. 362.

¹⁸Būga K. Rinktiniai raštai. T. 3. – V., 1961. P. 579.

¹⁹Ten pat. P. 626.

darytas Lietuvos archeologijos žemėlapis rodo esant pilkapius. O laidojimas pilkapiuose – tai sėliškas laidojimo būdas²⁰. Kai šiuos faktus sugretiname su legenda, kad dar už keleto kilometrų į šiaurę, Ūnuškyje, – ant kalvos, kur stovėjo pirmoji bažnyčia, buvusi lietuvių (veikiausiai – sėlių, kurių vardą legendos perteikėjai galėjo pamiršti) šventavietė²¹, galima daryti prielaidą, kad šiose vietose galėjo būti didesnė sėlių susitelkimo salelė, palikusi atminimą apie save ir vietovardžiais.

Šie samprotavimai turi hipotetinį pobūdį. Taip galėjo būti. Bet kaip buvo iš tikrųjų, atsakymo neturime, konkrečiai nežinome, kaip gyveno Mitragalio žmonės iki XVII amžiaus pabaigos, nors aišku, kad kaimo neaplenkė praeinantys kariniai daliniai, kad ir svetimieji, ir savieji plėšė kaimą, atiminėjo gyvulius, grūdus, pašarą. Aišku ir tai, kad kaimo negalėjo aplenkėti XVII–XVIII amžių badmečiai ir epidemijos. Veikiausiai seniausios kaimo kapinaitės Plunksnočių miške kartu yra ir maro aukų kapai. Galbūt legenda apie tai, kad kapinių kasinėtojus persekioją baisūs sapnai, kartu buvo ir savotiškas tabu mirusiųjų nuo maro kaulams apsaugoti.

Mitragalys seniausiose metrikų knygose

Kur gali būti dokumentų, bylojančių apie senąją kaimo praeitį? Ieškojau jų Vilniaus universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekų rankraštynuose. Ten pavyko rasti daug ką įdomaus. Galbūt reikšmingiausias dalykas, ką aš ten skaičiau, – tai dvi didelės knygos su Krošinskių ir Tyzenhauzų dvarų dokumentų nuorašais, išrašais, perpasakojimais. Šios knygos, matyti, surašytos XIX amžiuje Rokiškio dvare, kai čia dar buvo laikoma daugybė senų dokumentų. Pirmasis nuorašų tomas yra Vilniaus universiteto, antrasis – Mokslų akademijos bibliotekoje²². Čia surašytos Rokiškio krašto dvarų savininkų Krošinskių ir Tyzenhauzų genealogijos, jų valdytų dvarų istorijos, daug teismų bylų, susijusių su Krošinskių bei Tyzenhauzų valdomis. Yra net 1634 metų Rokiškio dvaro inventoriaus nuorašas, tiksliau sakant, jo fragmentai. Raštininkai aprašė dvaro pastatus, jo savininkų brangenybes, taisykles, reglamentuojančias dvaro pareigūnų ir baudžiauninkų darbą ir gyvenimą. Tačiau jie neperrašė Rokiškio dvarui priklausiusių kaimų ir baudžiauninkų sąrašo, baudžiovos prievolių dydžio. Tad pražuvo galimybė turėti platesnį Rokiškio krašto XVII amžiaus pradžios vaizdą, žinoti, kokie kaimai čia buvo, kokie žmonės čia gyveno.

Nublanko ir mano viltis rasti šiuose dokumentuose Mitragalio kaimą. Tiesa, nedidelė užuomina yra. Inventoriuje suminėti Rokiškio dvarui priklausę vandenys – upės, ežerai. Tarp jų ir *Šaškinis*. Tai tas pats ežeras, kuris aprašytas ir 1825 metų Rokiškio grafystės dvarų inventoriuje, kur aiškiai pasakyta, kad jis yra Mitragalio kaimo pelkėse. Veikiausiai tai lenkiškai rašiusių raštininkų iškreiptai užrašytas pavadinimas. Jis turė-

²⁰Tautavičius A. *Sėliai // Mokslas ir gyvenimas*. 1972. Nr. 1. P. 14–15.

²¹Kviklys B. *Mūsų Lietuva*. T. 2. – V., 1991. P. 198.

²²VUB RS. F. 5. B. 28–2334; Lietuvos Mokslų akademijos centrinės bibliotekos rankraščių skyrius. F. 256. B. 1080.

jo būti *Šeškiniis* (ežerų tokiu vardu Lietuvoje yra keletas). Juk ir kaimas, įsikūręs jo šiaurės vakarų pusėje, vadinasi ne *Šaškiniškis*, o *Šeškiniškis*. Tiesa, žmonės šį vietovardį buvo pamiršę. Tačiau senuose žemėlapiuose jis kartais pasitaiko. Vis dėlto 1634 metų inventoriaus nuorašas, nors ir nepaminėjęs Mitragalio kaimo, liudija, kad jo teritorija priklausė Rokiškio dvarui. Tiesa, čia nėra atsakymo į klausimą, ar ji buvo apgyventa, – juk dvarui priklausęs ežeras galėjo telkšoti ir tarp miškų.

Rokiškio dvarų dokumentai pateikia nemaža žinių apie XVI–XVIII amžių, Rokiškio krašto ūkinę raidą, istorinius įvykius. Sužinome, kad nedidelių dvarelių netoli Mitragalio buvo jau XVI amžiuje. Tai ūkiai, įsikūrę Vyžuonės aukštupio pietinėje dalyje prie Vyžuonos ir Ignotiškio ežerų. Minimi ir to laiko vietovardžiai: Vyžūnos, Lūkštai, Sniėgiai.

Sužinome, kaip maskvenų kariuomenė, 1656 metais užėmusi Čėdasus, atiminėjo grūdus iš dvarų, pasiekdama net Kupiškio apylinkes. Iš kito dokumento sužinome, kaip Krošinskių ir Pliaterių turtiniai kivirčiai sukėlė 1657 m. švedų antpuolį, per kurį buvo nusiaubtas Rokiškis. Kitame dokumente pasakojama, kaip Rokiškio dvaro savininkai Krošinskiai 1662 metais suorganizavo Rokiškio miestelėnus užpulti Kamajų miestelį. Šis tekstas daro suprantamesnę ir mitragališkio Albino Motuzo užrašytą legendą „Kaip mes puolėme Gáršvinės dvarą“, atspindinčią žmonių atmintyje užsifiksavusius panašius įvykius. Viena teismo dokumente pasakojama, kaip vietinis dvarininkas, sprenddamas turtinius ginčus su Rokiškio dvaro savininku, 1707 metais atvedė į Skemūs ir Vyžeičiūs švedų kareivius, kurie degino kaimiečių sodybas, kankino ir žudė žmones.

Šie dokumentai nieko konkrečiau nepasako apie Mitragalį, jo net nepaminė. Tačiau iš jų galima susidaryti vaizdą apie istorines aplinkybes, kuriomis gyveno Šiaurės rytų Lietuvos žmonės, tarp jų – ir mitragališkiai.

Neradęs atsakymo į klausimą, kuris visą laiką man nedavė ramybės, nusprendžiau dar kartą eiti į Lietuvos valstybės istorijos archyvą, kur saugomos senos metrikų knygos. Norėjau išsiaiškinti, ar yra senų, siekiančių XVII amžių, Rokiškio krašto bažnyčių metrikų. Juk gali būti, kad mitragališkiai vedė nuotakas iš kitos parapijos, kad buvo kitur gyvenančių savo giminaičių vaikų krikšto tėvai. Užtektų nors vieno užrašo iš gretimos parapijos XVII amžiaus metrikų knygoje (jeigu jų esama), kad čia tuokėsi su vietos gyventoją Mitragalio kaimo gyventojas, – ir būtų dokumentu patvirtinta, kad XVII amžiuje Mitragalio kaimas jau buvo.

Archyve paaiškėjo, kad esama senų Ūnuškio, Panemunio, Pándėlio ir Obėlių parapijų metrikų, siekiančių XVII amžiaus pabaigą, o archyvo turimi Rokiškio parapijos metrikai prasideda tik 1797 metais. Tad užsisakiau Ūnuškio ir Panemunio parapijų metrikus.

Iš tikrųjų, paėmęs į rankas Ūnuškio parapijos krikšto metrikų knygą ir pažvelgęs į pirmuosius puslapius, tuoj pat pamačiau užrašus: Mitrogale, Mitrigale, Mitrogayle. Eureka! Suradau! Mitragalys 1680 metais! Pasirodo, tuo metu Mitragalio kaimas priklausė Ūnuškio parapijai. Kai Juliaus ir Albino Motuzų užrašytose legendose ir romane apie Mitragalį skaičiau, kad mitragališkiai vaikš-

6. Die 12 Marty

In p̄fata est Eva Simonis Lie
 ayta Ephra Rysayie de Lago
 Bayrayud. Patrimus. Pasimorus
 Martimoris. de Lago Iudic Ma
 rina. Ephra Rysayie de Lago
 Ruvie

Eodem die In p̄fata est Zo
 phia. Josephi. Sophani Iza
 oniz et Annus Vilkie. de Lago
 unyeni, Patrimus Georgius
 Tomjanas de Lago Mitale, Ma
 rina. Sophia. Iozoni de Lago
 Mitagske:

8. Annus 1692 et Aprilis
 filius Tomus Galubani zviskior
 Eva ytion, macie Teridi: z b
 zow, Evpha Mikichie yti

Episa Davud Kasper Kayra
 yskrimbio Zofia Laakse
 Ikonistai yermame
 Ikonistai con Katarin
 Kura twosova ymlon

Onušio bažnyčios
 metrikų lapo, kuriame
 pirmąsyk paminėtas
 Mitragalio k., faksimilė
 (LVIA. Ap. 1. B. 12.
 L. 116a)

to pas Onuškie kleboną, maniau, kad Motuzai klysta. Juk iš dokumentų buvo žinoma, kad XVIII amžiaus pabaigoje Mitragalys priklausė Čedasų parapijai, o nuo 1803 metų – Žiobiškio parapijai. Pasirodo, gyvoji žmonių atmintis kartais siekia gilesnius istorinius klodus negu dokumentai.

Išsiaiškinau labai svarbų dalyką: į rytus nuo XVI–XVII amžių dokumentuose minimų Paliepio, Vikonių, Kurkliėčių, Indriūnų kaimų XVII amžiuje yra panašus Rokiškio ir Onuškie dvarams priklausančių kaimų tinklas, pasiekęs ir mūsų laikus. Tarp šių kaimų – Mitragalys, Vaidlonai, Lingėnai, Didsodė, Sodėliai ir daug kitų. Pažvelgus į šių kaimų sistemą, kyla mintis, kad jie egzistavo ne tik XVII amžiaus antroje pusėje, kai jų pavadinimai ir žmonių pavardės buvo užrašyti į Onuškie bažnyčios metrikų knygą, bet buvo nuo Valakų reformos laikų, – bent šimtu metų anksčiau. Apie tai byloja ir kaimų gyventojų gausa, nors XVII amžiaus viduryje kraštas patyrė didelius karo nuostolius, badą ir marą. Panemunio ir Pandėlio metrikuose kelis kartus paminėti Mitragalio bei Vaidlonų gyventojai. Jeigu ir nebūtų pavykę rasti Onuškie bažnyčios metrikų knygos, tai Panemunio ir Pandėlio metrikai būtų paliudiję seną Mitragalio kaimo istoriją.

Tačiau grįžkime prie Onuškie parapijos metrikų. Tai ilga siaura knyga, kurios formatą galima būtų palyginti su išilgai pusiau perlenktu rašomojo popieriaus lakštu, storos odos viršeliais. Pirmasis knygos lankas, matyti, buvo išplyšęs ir vėliau išsiutas į knygos pabaigą. Tad pirmieji metrikai prasideda 116 puslapiu pagal jų vėlesnį sunumeravimą. Tikriausiai tai buvo pirmieji šios bažnyčios metrikai, nes labai iškilmingai pradėjo juos šios bažnyčios vikaras (comendarius) Christoforas Sekstas Jankevičius (prisiminkime, kad bažnyčia Onuškyje buvo nuo 1674 metų). Taigi, jau antrajame metrikų puslapyje (pagal archyvo numeravimą – l. 116a) kunigas Jankevičius 1680 m. kovo 12 d. užrašė ir Mitragalio vardą:

„7. Eodem die Baptizata est Zophia Josephi (užbraukta – B. D.) Stephani Jazonis et Annae Vilckicia de Pago Lingenie. Patrinus Georgius Jankunas de Pago Mitrale (gal Mitragale? – B. D.), Matrina Zophia Jazonie de Pago Mitragole“²³.

Tai reiškia:

„Tą pačią dieną pakrikštyta Zofija – Juozapo (užbraukta – B. D.) Stepono Jozonio ir Onos Vilkaičios iš Lingėnų kaimo (duktė – B. D.). Krikšto tėvas Jurgis Jankūnas iš Mitralio (gal Mitragalio? – B. D.) kaimo, krikšto motina Zofija Jozonienė iš Mitragalio kaimo“.

Kaip matome, XVII amžiaus pabaigos ir XVIII amžiaus metrikų knygos buvo rašomos lotyniškai. Taip buvo rašomi ir vardai (*Casimirus, Georgius, Agatha, Elisabeth*). Pavardės ir vietovardžiai rašyti lietuviškai, dažniausiai taip, kaip patys žmonės šiuos žodžius tarė. O jie turėjo ne tik pavardes, bet ir pravardes, kurios kartais taip pat patekdavo į metrikus. Be to, ir pavardės dar tik formavosi. Todėl vienoje vietoje rašoma, pavyzdžiui, *Mikšys*, kitoje – *Mikšelis*; vienur *Ragelis*, kitur – *Ragėlnas*. Matuko duktė užrašoma *Matukyčia (Matukyca)*, Deksnio – *Deksnyčia (Dexnicia)*. Kartais pavardės buvo trumpinamos. Jozonio duktė užrašyta *Jozyčia*, Jodelio – *Jodyčia*. Taip atsitikdavo ir su ištekejusių moterų pavardėmis. Dažnai jos

²³L VIA. F. 1299. Ap. 1. B. 12. L. 116a.

užrašytos taip, kaip žmonės tarė – *Jaksztienia, Baltusienia*. Prasadėjo bandymai lenkinti moterų pavardes: Žindulyčia užrašyta *Zindulowna*, Naujikiėnė – *Nowikowa*.

Per tą laiką, kai buvo rašomi Onušio bažnyčios 1680–1741 metų metrikai, raštininkų būta visokių. Vienų braižas įskaitomas lengvai, kitų – labai sunkiai. Pasitaiko ir beveik neįskaitomų arba išblukusių puslapių. Todėl pagal metrikus atkurti nors apytikrį to laiko Mitragalio kaimo gyventojų sąrašą – nelengvas uždavinys. Tačiau pabandykime.

Kaip jau minėta, pirmoji iš Mitragalio gyventojų užfiksuota *Jozonių* pavardė. Sofija Jozonienė minima 1680, 1694, 1696 m., 1687 metais minima Ona Jozyčia, 1703 m. krikštijamas Jozonių vaikas.

Gausiausi Mitragalio kaimo gyventojai buvo *Žinduliai*. 1689 metais krikštijama Zofija – Tomo Žindulio ir Elžbietos Vikanaičios duktė, 1690 metais Elžbieta – Jono Žindulio ir Onos Murmulaičios duktė, 1696 metais Kazimieras – Petro Žindulio ir Palubionyčios sūnus, 1701 metais Elžbieta – Kazimiero ir Jadvygos Žindulių duktė. Taigi, per vos dvidešimt metų metrikuose suminėtos keturios Žindulių šeimos. Be to, metrikuose minimi Žinduliai – vaikų iš kitų mitragališkių šeimų krikšto tėvai: Motiejus Žindulis ir Zofija Žindulienė, Ona Žindulyčia, Steponas Žindulis.

Seni Mitragalio gyventojai – *Trukšniai*. Mitragalio lobis, kuris galėjo būti užkastas 1626 metais, buvo rastas toje vietoje, kur XIX amžiaus pradžioje stovėjo Trukšnių sodyba. Veikiausiai ji buvo ten pat ir XVII amžiuje. Su Trukšniais metrikų knygoje susitinkame 1687 metais. Tada Motiejus Trukšnys iš Mitragalio ir Jadvyga Gužaičia iš Paliepio tapo vaiko, kurio vardas ir tėvų pavardės metrikų knygoje neįskaitomi, krikšto tėvais. 1689 metais krikštijamas Jono ir Agnietės Trukšnių sūnus Jurgis.

Mitragaly gyveno kelios *Pranckūnų* šeimos. 1686 metais krikštijama Zofija, Jono Pranckūno duktė, 1701 – Ona, Adomo ir Kotrynos Pranckūnų duktė. 1705 metais Panemunio bažnyčioje Jonas Pranckūnas (nežinia, ar tas pats, tapęs našliu, ar kitas) tuokiasi su Ona Suveinyčia iš Vilkų kaimo.

Dažna krikšto motina Mitragaly buvo Margarita *Šešelgienė*. 1695 metais ji tapo Agnietės Šešelgyčios, 1697 metais – Margaritos Naujokaičios, 1701 metais – Onos Pranckūnaičios ir Elžbietos Žindulyčios krikšto motina. 1706 metais krikštijama Ona, Kazimiero ir Kotrynos Šešelgių duktė.

Iš metrikų žinome ir apie kitas sutuoktinių poras. Mitragaly gyveno Jonas ir Margarita *Matuliai*, kurių sūnus Jonas gimė 1697 metais. Galimas dalykas, kad darant šį įrašą, įvyko painiava, nes kitose metrikų vietose Matulių nėra, o minimos bent dvi *Matukaičios*. Gali būti, kad Matuliai ir Matukai – tai ta pati, tik skirtingai užrašyta giminė.

Gyveno Mitragalyje Stanislovas ir Kotryna *Naujikai*, Jurgis Naujikas. Veikiausiai 1696 metais minima Ona Novikova yra Naujikiėnė, raštininkų sulenkinata pavarde.

1691–1703 metais Mitragalyje minimi *Balsiai*: Jurgis Balsys su žmona Kotryna Sargūnaičia, kuriems gimė dukterys Elžbieta ir Darata, taip pat *Janonio* vaiko krikstatėvis Steponas Balsys.

Mikšiai taip pat priklauso prie senųjų Mitragalio gyventojų. Juos kaime randame ir XVIII amžiaus pabaigoje, ir XIX amžiaus pradžioje. 1690–1708 metais metrikuose minimi bent trys Mikšiai: Andrius, Juozapas ir Steponas, taip pat Juozapas Mikšelis.

Metrikuose užrašyti mitragališkiai Jurgis ir Angelė (Kišūnaičia) *Andriūnai*, Juozapas ir Ona *Janoniai*, taip pat Steponas Janonis (gal ir 1689 metais paminėta Zofija Janawicziowa yra Janonienė), Kazimieras ir Ona (Baniūčia) *Gasiennai* (taip kitose metrikų knygoose kartais užrašomi *Gasiūnai*), Krištopas ir Darata (Deksnyčia) *Blizai*. 1695 m. metrikų knygoje paminėtas mitragališkis Andrius *Ragelėnas*, 1702 m. Panemunio metrikų knygoje minima Magdalena Regicia (Ragelyčia ?), iš Mitragalio atitekėjusi į Vilkų kaimą už Jurgio *Kitelos*. Santuokos liudininkas buvo Petras Ragelis iš Mitragalio²⁴.

Metrikų knygoje užfiksuotos pavardės pavienių mitragališkių (krikšto tėvų ir motinų), apie kurių šeimas daugiau žinių nėra. Tai Andrius *Augustinas*, Ona *Čerškienė* (Cirszkowa), Kazimieras *Deksnyis*, Elžbieta *Išavonienė* (Iszawonis), Jonas *Kulys*, Sofija *Milinskienė* (Milinska), Jurgis *Narbutas*, Jurgis *Puodžius*, Jonas *Vangikėlis*, Jurgis *Venskūnas*.

Mitragališkiai palaiko glaudžius giminystės ryšius su artimų ir tolimų kaimų žmonėmis. Neretai jie kviečia vaikų krikšto tėvais būti žmones iš kitų kaimų: Zofiją Rapienę (Rapowa) iš Bajorų, Jadvygą Gužaičią iš Paliepio, Zofiją Vikanienę iš Vikonių, Eleną Šalimonaičią (Salimonowna) iš Vyžūnos, Joną Deksnį iš Degsnių, Oną Maželieneį iš Maželių.

1680–1710 metai Mitragaliui nebuvo ramūs. Kaimas galėjo būti jau atsigavęs po 1655–1657 metų nelaimių. Tada šias apylinkes siaubė maskvėnų ir švedų kariuomenės bei karą lydėjęs badas ir maras. Bet XVIII šimtmečio pradžioje kraštą užgulė naujos nelaimės. Vėl prasidėjo karas, vėl plėšikavo svetimos kariuomenės. Maskvos caro Petro I ir švedų karaliaus Karolio XII kareiviai pamainomis, o kartais ir drauge, niokojo kraštą, atiminėjo grūdus, gyvulius. Tiesioginių žinių apie tai iš Mitragalio kaimo neturime. Tačiau žinoma, kad 1704 metais Petro I, kuris traukė iš Daugpilio į Biržus, kareiviai Rageliuose apiplėšė vietinius valstiečius, išprievartavo moteris, o keletą vyrų, kurie gynė savo šeimas, pakorė medžiuose²⁵. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne laikomoje Tyzenhauzų dvarų dokumentų nuorašų knygoje aprašytas 1707 metų konfliktas tarp Stepono Tyzenhauzo ir majoro Lizandro: pastarasis atvedė švedus į Tyzenhauzo Skrebiškių dvarą (į pietus nuo Rokiškio), kur plėšikavo ir pats Lizandras, ir jo atvesti švedų kareiviai²⁶. Onušio, Panemunio, Obelių, Pandėlio metrikų knygos liudija apie didžiulius demografinius pokyčius XVIII amžiaus pradžioje, apie smarkų ir ilgalaikį krikštų ir santuokų sumažėjimą, apie marą.

XVIII amžiaus pradžioje kilęs Šiaurės karas ir jį lydėjusios kitos nelaimės smarkiai sumažino gimstamumą. 1702–1705 metais Onušio bažnyčioje kasmet buvo krikštijama 100–112 kūdikių, 1706 – 72, 1707 – 37, 1708 – 61 vaikas. Po to krikštų ėmė dar labiau mažėti. 1709 metais pakrikštyta 12 vaikų, 1710 – tiek

²⁴LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 10. L. 195.

²⁵Kviklys B. *Mūsų Lietuva*. T. 2. – V., 1991. P. 148.

²⁶VUB RS. F. 5. B. 28–2334. L. 256a.

pat, 1711 ir 1712 metais – nė vieno, 1713 metais – 9 vaikai. 1714–1721 metais Onušio bažnyčioje krikštijamų vaikų metinis skaičius neviršijo dešimties. Tik pradėdant 1722 metais krikštų ėmė po truputį daugėti. Tai vis karo, bado ir maro pasekmės. Atrodo, kad tuo metu Onušio bažnyčioje dar nebuvo rašomi santuokų metrikai arba jų nėra išlikusių. Panemunio, Obelių ir Pandėlio metrikai rodo ir labai smarkų santuokų sumažėjimą. Tai – taip pat karo, bado ir maro padariniai.

Pandėlio bažnyčios metrikuose užfiksuotas tikslus maro laikas – 1710 metų antroji pusė. Po 1710 metų rugpjūčio 31 d. užrašyto krikšto eina įrašas: „*Pestis magna. September. October. November. December*“. Tai reiškia: „Didelis maras. Rugšėjis. Spalis. Lapkritis. Gruodis“²⁷. Tos pačios knygos santuokų metrikų skyriuje užrašyta, kad nuo 1710 metų rugpjūčio 24 dienos iki spalio 5 dienos didelis maras vis stiprėjo. 1700 metais Pandėlio bažnyčioje buvo sutuoktos 58 poros, o 1711 metais – tik 8, 1712 – 18, 1713 – 24, 1714 – 16 porų. 1715 metų lape nėra nė vienos santuokos. Vietoj to užrašyta: „*Anno 1715 vacat*“, kas reiškia, kad 1715 metai tušti (santuokų prasme).

Šie dokumentai rodo, kad po 1710 metų maro Rokiškio krašte gyventojų labai sumažėjo. Onušio bažnyčios metrikuose pirmąją mitragališkio pavardę randame tik praėjus 12 metų po maro. Tai labai neaiškus ir sunkiai įskaitomas 1722 metų įrašas. Minimas *Georgi Truksznis de Mitrigale*. Tai turbūt krikštijamo vaiko, kurio vardas neįskaitomas, tėvas Jurgis Trukšnys iš Mitragalio. Aiškiai užrašyti kūdikio krikšto tėvai: Jurgis Maželis ir Elžbieta Kairyčia iš Mainėivų. Dar kartą šioje knygoje mitragališkių randame 1725 metais: tą metų vasario 18 dieną Onušio klebonas Motiejus Janavičius pakrikštijo Kazimierą – Jono *Trukšnio* ir jo teisėtos žmonos (vardas ir pavardė neįskaitomi) sūnų; krikstatėviai buvo Baltramiejus Trukšnys ir Kotryna Mikšienė, – visi iš Mitragalio.

Daugiau Onuškėje krikštijamų mitragališkių šioje knygoje nebėra užrašyta. Galimas dalykas, kad tuo metu Mitragalio kaimas buvo perduotas Rokiškio parapijai. Tai liudija ir įrašai Onušio bažnyčios 1748–1771 metų santuokų metrikų knygoje. Kai mitragališkiai rinkdavosi nuotakas iš Onušio parapijos, prie jaunikių pavardžių ir kaimo pavadinimo būdavo prierašas: *Rokiškio parapijos*.

Pagal tai, kaip maža įrašų apie Mitragalio kaimo vaikų krikštijimą metrikų knygoje po didžiojo maro, galima susidaryti įspūdį, kad didelė Mitragalio kaimo gyventojų dalis per 1710 metų marą bus išmirusi. Vėlesniuose dokumentuose neberandame didžiosios dalies pavardžių tų valstiečių, kurie gyveno Mitragaly iki didžiojo maro. Nebėra *Jozonių, Jankūnų, Žindulių, Šešelgių, Ragelių* ir daugelio kitų senųjų mitragališkių pavardžių. Galimas dalykas, kad, pasibaigus marui, buvo užleistos ir Mitragalio kaimo kapinaitės Plunksnōčių miške prie vieškelio. Mitragališkiai čia palaidojo maro aukas ir įkūrė naujas kapinaites prie kaimo. Legendos apie meškas, iškasinėjančias numirėlius, apie palaidotus švedus su brangenybėmis, apie pavojus, gresiančius tiems, kas ieškodami lobių išdrįs drumsti mirusiųjų ramybę, galbūt atsirado kiek vėliau. Nors ką gali pasakyti: gal šiose legendose atsispindi ir tai, kad nepalaidotas maro aukas draskė miško žvėrys,

²⁷L VIA. F. 669. Ap. 1. B. 7. L. 54.

kad maras neaplenkė ir čia buvusių švedų, kuriems likimas lėmė kapus miške prie Mitragalio.

Maras išretino daugelį kaimų. Tačiau dvarininkai nenorėjo palikti žemės dirvonuoti. Jiems buvo reikalingi valstiečiai: ir kaip mokesčių mokėtojai, ir kaip lažininkai. Dvaruose ir kaimuose vyko valstiečių kilojimas iš kaimų, kuriuose gyventojų buvo likę daugiau, į tuos, kur atsirado daug tuščių sodybų. Taip atsirado naujų gyventojų ir Mitragalyje.

Apie gyventojų pagausėjimą Mitragalyje byloja ir Rokiškio bažnyčioje saugomi 1744–1772 metų krikšto metrikai. Juose minimos giminių, gyvenusių šiame krašte iki 1710 metų maro, ir naujų gyventojų, atsikėlusių į maro ištuštintas sodybas, pavardės.

Pirmajai mitragališkių grupei priskirtini *Trukšniai, Mikšiai, Deksniai, Gasiūnai*. Su šiomis pavardėmis susidūrėme Onušio parapijos XVII amžiaus pabaigos – XVIII amžiaus pradžios metrikų knygoje. XVIII amžiaus viduryje Mitragalyje gyveno Kazimiero ir Ievos bei Adomo ir Elenos Trukšnių šeimos. Be to, kaip krikštamatė minima Zofija Trukšnyčia. Tuo metu Mitragalio kaime randame Adomo ir Onos bei Jokūbo ir Elžbietos Mikšių šeimas. Čia gyveno Jonas ir Zofija Gasiūnai, Jonas ir Ieva Deksniai, Tomas Deksnys. 1760 metų įrašė randame Jurgio ir Daratos Deksnių šeimą, kurios palikuonys ir dabar gyvena Mitragalyje, Šeškiniškyje, Degsniuose.

Po maro Mitragalyje įsikūrė gausios *Bliūdžių* ir *Šedžių* šeimos. Metrikų knygoje minimi Jurgis ir Kotryna, Motiejus ir Zofija, Kazimieras ir Marijona Bliūdžiai. Be to, pradedant 1759 metais, bent tris kartus kaip krikštatevis paminėtas Jonas Bliūdžius, galimas dalykas, dar nevedęs.

Daug vaikų gimė Jokūbo ir Marijonos bei Jurgio ir Daratos Šedžių šeimoje. Kaip krikštateviai užrašyti Juozapas bei Adomas Šedžiai. Tuo pat metu Šedžių gyventa ir Vilemiškyje. Ši vietovė metrikų knygoje minima 1756 metais. Tuo metu buvo krikštijamas Jeronimo ir Daratos Radvilų (Radziwiła) iš Vilemiškio sūnus Adomas. Jo krikšto motina buvo Marijona Šedienė iš Vilemiškio.

Nuo 1747 metų Rokiškio parapijos metrikų knygoje minimi mitragališkiai Juozapas ir Elena *Motuzai*, nuo 1754 metų – Mykolas ir Kotryna *Motuzai*. Kotryna *Motuzaičia* kaip krikštamatė užrašyta dar anksčiau – 1745 metais.

XVIII amžiaus viduryje Mitragaly gyveno Motiejus ir Ona *Stukeliai*, taip pat Zofija Stukelienė, Steponas ir Elžbieta *Maželiai*, Mikalojus ir Elena *Stalioniai*, Jakimas ir Zofija bei Mikalojus ir Kristina *Lebedovskiai*, Jurgis ir Kotryna *Raišiai*. Be to, metrikų knygoje minimos tuo metu galbūt ir neilgai Mitragalyje gyvenusių žmonių pavardės: Jonas ir Zofija *Maulai*, Simonas ir Kotryna *Krankliai*, Juozapas ir Elena *Mačiai*, Jonas ir Eufrozinija *Incertai*.

Taigi Mitragalio gyventojų ima gausėti. Tarp jų randame pavardes žmonių, kurių palikuonys pasiekė mūsų laikus. Aukštadvario administratoriams neprireikė ištuštėjusiose Mitragalio sodybose apgyvendinti persikėlėlių rusų, kaip tai atsitiko su Vaidlonų ir Degsnių kaimais, kur net 1825 metais randame po kelias sodybas, kuriose gyvena rusai (prie Degsnių kaime gyvenančių rusų pavardžių parašyta, kad jie čia pagal sutartį gyvens iki 1832 metų).

1788 metais buvo atstatyta Čedasų bažnyčia. Galimas dalykas, kad ji neveikė nuo XVII amžiaus pabaigos, nes tuo metu Onušio bažnyčios metrikų knygoje užrašyta nemaža Čedasų gyventojų vaikų krikštų. 1788 metais Mitragalio kaimas atitenka Čedasų parapijai, kurios klebonas Pranciškus Saurimavičius pirmuosius mitragališkius į metrikų knygą įrašė 1789 metų pradžioje. Jis beveik penkiolika metų krikštijo, tuokė, o kartais ir laidojo Mitragalio gyventojus.

Keletas žodžių apie kunigą Saurimavičių. Jis gimė Obelių parapijoje apie 1745 metus. Dvasinių mokslų sėmėsi Vilniuje, kunigu išventintas 1770 metais, Čedasuose gyveno prie bažnyčios, už bažnytines paslaugas mokesčių nereikalaudavo, palikdamas šį klausimą pačių parapijiečių nuožiūrai. Bažnyčios vizitacijos metu 1796 metais Čedasų klebonijai priklausė 4 valakai ir 13 margų žemės, iš kurios buvo prikuliama 20 pūrų grūdų. Fundacijos suma – 1000 muštinių – buvo įdėta į Čedasų dvarą. Karčiamos ir malūnų klebonija neturėjo. Vizitatorius pažymėjo, kad pavasarį smarkiai ištvinstanti Vyžuonės upė parapijiečiams ateiti į bažnyčią kliūčių nesudaro, nes tiltai geri, ir vanduo jų nenuneša²⁸. Tad ir mitragališkiams susisiekimas su Čedasų bažnyčia buvo neblogas.

„Omnes de villa Mitrogalce“ (Visi iš Mitragalio)

Lietuvos Valstybės istorijos archyve saugomi Čedasų bažnyčios metrikai, kuriuos klebonas Pranciškus Saurimavičius rašė 1788–1803 metais. Be abejo, metrikai buvo rašomi ir vėliau, bet nuo 1803 metų Mitragalio kaimas iš Čedasų parapijos buvo perduotas Žiobiškio parapijai. Tad su Mitragaliu susiję dokumentai šioje knygoje iš esmės ir baigiasi 1803 metais (pasitaikė ir išimčių, nes santuoka paprastai vykdavo nuotakos parapijoje, o Mitragalio vyrai parsivedė iš šio krašto ne vieną nuotaką).

1789 metų sausio 31 dieną krikšto metrikų knygoje kunigas Pranciškus Saurimavičius užrašė: „*Idem baptizavi nñe Agatham, nato 1 26 Par Christophor Izbrisztas et Eva Con. leg. Levar Anna Matuzanie et Nikolas Bliudzius, omnes de villa Mitrogalce*“²⁹. Tai reiškia, kad jis pakrikštijo Agotą, gimusią sausio 26 dieną, Kristoforo Izbrišto ir jo teisėtos žmonos Ievos dukterį. Krikšto tėvai – Ona Motuzienė ir Mikalojus Bliūdžius, visi iš Mitragalio kaimo. Izbrištų pavardė greitai išnyksta iš dokumentų, susijusių su Mitragaliu, o Motuzų ir Bliūdžių palikuonys gyvena ir XX amžiaus pabaigoje.

Analizuojant 14 metų laikotarpį apimančius Čedasų bažnyčios krikšto, sutuoktivių ir mirčių metrikus, išryškėja, kad Mitragalys XVIII šimtmečio pabaigoje – jau nemažas kaimas. Jame gyvena bent šešios Bliūdžių, dvi Milaknių, trys Deksnių, dvi Šedžių poros, bent po vieną Byčių, Latvelių, Lebedovskių, Malinovskių, Maželių, Meškelių, Mikšių, Raišių, Rudzienių, Zapolskių, Žydenių (ar Žydonių) porą. Be to, gyvena žmonių, kuriuos dėl dokumentų stygiaus sunku priskirti kuriai nors šeimai. Jeigu čia suminėtoms 26 poros turėjo po 4–5 vaikus (o tais laikais šitokio dydžio šei-

²⁸VUB RS. F. 57. B. 53. Nr. 1226. L. 28.

²⁹LVA. F. 669. Ap. 1. B. 58. L. 2.

Antikv. Mitragalys. O Wienski bō od Dworu Polśima - Tramiary no Włoch a grontkimi Kaszianowicki
Luminu Kaszianowicki nad Przewisim Dworym pitelemeni y lasami Polśimani - na Polśimi a Ten
Tam. nusi. Dwanow y lasami estas nort - no Lubow x Wiciami Pielisicami Sumbami y
Kasami - na Sicutu x lasami estas nemi y Trimitami Kaszianowic Lacinowia).

Wimety mstawis tena amē syra: Jan'k tena amē / matiek Dwura Mirula Mitragalima Wychowama Amō Pol-
tynowama Polśim Pielisic Odmanis y Kłotica Lasowa, Swidrowa Cerna cy Barbara wiodna /
Lasowy Miuży Włozis tena tena Cerna Agata Wychowama Oron Odawis Jęz. Polś. Mitragalis tena Barbara Cerna
Agata Pustoch Jęz. Włozis Kłotica Kłotyczna Dwanowa, Leśbowna Angulowa y Ignawna Aludziem
Jęz. Ignawi Ostrzymy / Jęz. wa wicim Wygowymy 1780 Kłotyczna / Matiek Dwur. Jęz. Polś. Barbara
Sebestyan Jęz. tena tena Jęz. Anem Cerna Włozica Oron Jęz. Polś. Jęz. Polś. Agata Barbara
Włozim Kłotyczna Mazy tena Włozyczna Jęz. Włozim Cerna Agata Wynia Dwanowa Polśim Swidrowa Matiek Aludziem: Lu-
dwowa Pielisic Amō Dwor. Jęz. Cerna Włozica Pielisic Jęz. tena Dwura Kłotyczna Wygowama Polśim
Agata Włozimowa. Włozimowa Dworowa y Mazyowa Dworowa Jęz. cy Jęz. Cerna Dwanowa

Symon Porywy tena Dwan Jęz. Franciszka Oron Jęz. Polś. Dwanowa Dwanowa Agata Jęz. Pielisic
Matiek Kaszianow tena amē Jęz. Polś. Cerna Włozimowa y Dwura Włozimowa Włozimowa
Oron Dwor. tena Matragalica Cerna Włozimowa Amō Włozimowa Jęz. Polś. Włozimowa Jęz. Cerna Amō Oron Jęz. Włozim
Włozimowa Jęz. Polś. tena Matragalica Jęz. Polś. Włozimowa Jęz. Polś. Włozimowa Jęz. Polś. Włozimowa y
Dwura Włozimowa

Kłotyczna Włozimowa tena amē Oron Jęz. Polś. Agata Włozimowa Matiek Włozimowa Włozimowa Włozimowa
Kłotyczna Dwura Włozimowa y Włozimowa Włozimowa Włozimowa Jęz. Cerna Włozimowa
Włozimowa Matiek tena Włozimowa Jęz. Polś. Cerna Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa
Dwanowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa
Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa
Włozimowa na Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa Włozimowa

ma neatrodė didelė), tai XVIII a. pabaigoje Mitragalys turėjo daugiau kaip šimtą žmonių. Neturime šio laikotarpio kaimo ūkių sąrašo, tačiau aišku, kad dalis čia minimų porų yra ūkių šeiminkai, dalis – jų broliai, seserys ar suaugę vaikai, dalis – samdiniai ar kampininkai.

1825 m. Mitragalio k. gyventojų sąrašas (Rokiškio krašto muziejus RKM – 4035. L. 33–34)

Vadinasi, Mitragalys tarp 1789 ir 1803 metų – tvirtas kaimas, veikiausiai su dešimčia valakinių sodybų, o jo gyventojai – su gausiais giminytės ir bičiulystės ryšiais ne tik Mitragalyje, bet ir aplinkiniuose kaimuose. Apie tai byloja ir mitragališkės nuotakos, išeinančios į kitus kaimus, ir krikšto tėvai ar santuokų liudininkai iš artimesnių ar tolimesnių kaimų. Tai rodytų seniai susiklosčiusius ryšius tarp žmonių ir šeimų ne tik Mitragalyje, bet ir kituose kaimuose. Savo ruožtu, tai gali būti papildomas argumentas, liudijantis ne tik Mitragalio, bet ir aplink jį esančių kaimų senumą.

Laikas išsaugojo nemaža dokumentų, bylojančių apie Mitragalio kaimą ir jo žmones 1810–1860 metais. Visų pirma, tai Rokiškio dvaro 1825 metų inventoriai³⁰, taip pat jo Aukštādvario palivarko, kuriam priklausė ir Mitragalio kaimas, 1810–1861 metų ūkinės apskaitos dokumentų rinkiniai³¹, 1834 metų valstiečių revizijos kaimo gyventojų sąrašai³².

Tai turtinga medžiaga. Iš jos matyti, kokie ūkiai buvo Mitragalio kaime, kaip keitėsi šių ūkių šeiminkai, kokie buvo prievoliniai ir komerciniai santykiai tarp kaimo ir dvaro. 1825 metų inventoriuje yra kiekvieno Rokiškio dvarui priklausiusio kaimo, tarp jų ir Mitragalio, gyventojų sąrašas: kiekvieno čia

³⁰RKM – 4035.
³¹RKM – 3999 ir 4008.
³²LVIA. F. 515. Ap. 25. B. 347. L. 170–176.

gyvenusio žmogaus vardas ir pavardė, amžius, jo šeimyninė ir socialinė padėtis (sodybos šeimininkas ir šeimininkė, jų vaikai, broliai, seserys, žentai, samdiniai, kampininkai). Šiame sąrašė nurodytos visos baudžiatvos prievolės (činšas, pagalvės mokestis, lažas, kelionės į Rygą, duoklė dvarui maisto produktais ir gaminiiais), valdomos žemės plotas, laikomų gyvulių skaičius.

Taigi Aukštadvario palivarko dokumentai rodo, kad 1810 metais Mitragalio kaime buvo 10 valakinių ūkių (veikiausiai šis skaičius nekito nuo pat Valakų reformos, nebent kuriuo nors metu galėjo būti tuščių ūkių). Verta atkreipti dėmesį į tai, kad visą laiką, iki pat kaimo skirstymosi į vienkiemius 1931 metais, kaimo ūkiai ir sodybos buvo surašomi iš eilės, pradedant nuo rytinio kaimo galo ir nuosekliai einant į vakarinį.

1810 metais rytiniame kaimo gale pirmoji buvo Vincento Milaknio sodyba. Antroji, ant kalnelio, buvo padalinta dviem šeimininkams: Motiejui ir Jokūbui Bliūdžiams; – vietoj viso valako jie valdė po pusvalakį žemės. Leidimas dalinti valaką į pusvalakius buvo retas atvejis Aukštadvario palivarke, kadangi buvo laikomasi principo, kad valakinis ūkis geriau sugeba sumokėti mokesčius, atlikti lažo prievolės. Trečioji – taip pat ant kalnelio stovėjusi Šedžių sodyba. 1810 metais ūkio šeimininkė buvo Motiejaus Šedžio našlė. Ketvirtoji ir penktoji sodybos pamažu leidosi žemyn vakariniu kalnelio šlaitu. Jų šeimininkai buvo Kazimieras Staigis ir Simonas Raišis. Lygumoje prie vieškelio stovėjo šeštoji – Adomo Deksnio sodyba. Septintoji ir aštuntoji sodybos, buvusios kitapus kryžkelės, priklausė Nikodemui Šedžiui ir Rapolui Trukšniui. Už jų, vakariniame kaimo gale, buvo devintoji ir dešimtoji – Juozapo Motuzo ir Mykolo Deksnio – sodybos. Už jų stovėjo dvarui priklausiusi Mitragalio karčiama. Nustatyti, kas joje šeimininkavo 1810 metais, duomenų neužtenka. O iš 1825 metų dokumentų matyti, kad ją už 240 zlotų per metus nuomojo Mauša Hiršovičius.

Ėjo laikas, vieni sodybų šeimininkai seno ir mirė, jų vietą užimdavo broliai ar sūnūs, kartais ir našlės, žentai. Nuo 1810 metų iki baudžiatvos panaikinimo sodybų šeimininkai keitėsi 2–3 kartus.

1825 metų Rokiškio dvaro inventorius pateikia daug duomenų to laiko kaimo žmonių socialiniam portretui. Tais metais Mitragalys turėjo 115 gyventojų, vadinasi, vidutiniškai viename kieme – 11–12 žmonių³³. Didelę jų dalį sudarė vaikai. Šeimos tada buvo gausios. Jose, be sodybos šeimininko šeimos, gyveno nevedę, o kartais jau ir su šeimomis šeimininko broliai ar seserys. Beveik kiekvienas ūkis turėjo samdinių: berną, mergą ar piemenį. Daugumoje sodybų gyveno kampininkai. Dažnai tai buvo ligoti ar nusenę šeimininko giminaičiai, kartais net buvusių šeimininkų našlės su vaikais. Tarp jų būta ir nusenusių samdinių arba šiaip žmonių, nebeturinčių savarankiško uždario. Kampininkai – kaimo žmonių solidarumo, savitarpio pagalbos apraiška.

Žemės plotas ir laikomų gyvulių skaičius rodo, kad kaimas buvo pasiturintis. Žemės visi turėjo vienodai – po 30 margų. Kadangi ji buvo išskirstyta laukais ir rėžiais, tai geros, vidutinės ir prastos žemės irgi turėjo vienodai. Gyvulių kaime laikyta nemažai: būta 43 jaučių, 35 arklių, 39 karvių, 18 telyčių,

³³RKM – 4035. L. 33–34.

76 avių, 35 kiaulių. Padalinus šiuos skaičius iš dešimties, iš sodybų skaičiaus, lengvai atsiskleis visų rūšių gyvulių vidurkis vienam ūkiui. Kartu reikia atsižvelgti į tai, kad gyvulių produktyvumas buvo toli gražu ne toks, kaip dabar. Menko gyvulių šėrimo tradicija pasiekė net XX amžių. Senieji mitragališkiai pasakodavo, kad prieš Pirmąjį pasaulinį karą, nors karvių laikė nemažai, bet Velykoms žmonės neturėdavo sviesto ar varškės ir eidavo pirkti iš netoliese gyvenusių ir intensyviau ūkininkavusių latvių.

Prieštaravimai tarp kaimo ir dvaro – savaime suprantamas dalykas. Tačiau ir pačiuose ūkiuose, šeimose būta skausmingų problemų, didelės nelygybės. Šeimininko ir samdinių nelygybė – lyg ir suprantamas dalykas. Beje, ji kaime buvo švelnesnė nei dvare: skirtingai nuo dvaro, kaimo samdiniai miegojo su šeimininkais toje pačioje gryčioje, valgė prie vieno stalo, galų gale ir laukuose dažnai dirbo kartu. Bet buvo nelygybė tarp šeimininko ir jo brolių. Kadangi dvaras neleido smulkinti ūkio, tai jį iš tėvų paveldėdavo vienas iš sūnų, paprastai vyriausiasis. Antrasis brolis buvo tarsi atsarginis ūkiui paveldėti tuo atveju, jei vyresnysis brolis numirtų (tokių dalykų Mitragalio istorijoje irgi būta). Kitiems, dar jaunesniems broliams, jeigu jie neišeidavo kitur, pavyzdžiui, amatininkauti ar kumečiauti į dvarą, tekdavo „dėdžių“ funkcija, ryškiai atskleista Vaižganto „Dėdėse ir dėdienėse“.

Kaimo ūkininkai samdėsi bernus ir mergas, tarp kurių neretai būta „trečiųjų brolių“ iš savojo ir kitų kaimų, taip pat kampsininkų vaikų, bežemių. Bet mitragališkiai ir patys ėjo tarnauti į kitus kaimus, kitus dvarus. Apie tai liudija ir dvaro sudarytas sąrašas, kuriame surašytos kaimo žmonių, dirbusių ne Rokiškio, o Panemunio ar kuriame nors kitame dvare, pavardės. Mat iš šių žmonių (nuo 16 iki 60 metų amžiaus) Rokiškio dvaras ėmė po du rublius metinio mokesčio. Jaunesni nei 16 metų amžiaus, tarnavę kaip piemenys ar pusberniai, nuo šio mokesčio buvo atleidžiami. Tarp dirbančių kitur mitragališkių būta ir įvairių amatininkų: siuvėjų, batsiuvių, kalvių, stalių, dailidžių. Buvo net vienas mokytojas. 1858 metais buvo surašinėjamos Aukštādvario palivarko kaimuose veikusios mokyklos. Lingėnų kaimo mokykloje 5 berniukus ir 5 mergaites lietuviškai mokė mitragališkis Antanas Motuzas³⁴.

Iš dvaro inventoriaus žinome, kokias baudžiamos prievoles vykdė Mitragalio valakiniai kiemai. Buvo du prievolių variantai. Jų pasirinkimas galbūt priklausė nuo valstiečio susitarimo su dvaru. Pagal vieną – činšinį variantą – už valaką buvo mokama 14–15 zlotų činšo ir 7–8 pundeliai linų. Bet lažo prievolės šiuo atveju buvo mažesnės. Pagal lažinį variantą činšas buvo 5,20 zlotų ir du pundeliai linų, bet žymiai dažniau ir daugiau dienų teko dirbti dvaro laukuose. Kiekvienas dūmas per dvaro kasą mokėjo valstybės išdui ir valsčiui po 9 zlotus pagalvės mokesčių. Neatsižvelgiant, ar kiemas buvo činšinis, ar lažinis, kiekvienas valakas turėjo du kartus per metus vežti dvaro produkciją į Rygą, taip pat kasmet mokėti duoklę dvarui natūra: 4 svarus apynių, 4 antis, 4 vištas ir 20 kiaušinių³⁵. Be to, reikėjo taisyti kelius, vežti į dvarą rąstus ir malkas.

³⁴RKM – 4008. L. 150.

³⁵RKM – 4035. L. 33–34.

Iš XIX amžiaus dvaro dokumentų sunku spręsti, kokie buvo dvaro pareigūnų ir valstiečių santykiai žmogiškąja prasme. Čia nėra užuominų apie baudžiauninkų plakimą, jaunų baudžiauninkų „nuvainikavimą“. Yra užuominų apie rekrūtus, bet maža žinių apie rekrūtus iš Mitragalio. Vienas atitarnavęs kareivis Jokūbas Trukšnys, kurio jaunystė praėjo dar baudžiovos laikais, paminėtas žymiai vėlesniame dokumente.

Duomenų apie to laiko mitragališkių gyvenimo sąlygas, gyvenimo būdą, tradicijas dvaro dokumentuose maža. Iš dvaro tvarkytos bendruomeninių magazinų (dvaro globojamų sandėlių, iš kurių valstiečiai galėjo pasiskolinti grūdų ar bulvių) apskaitos matome, kad būta nederliaus metų, kai valstiečiai skolinosi daug grūdų duonai ir sėjai. Bet būta metų (jų gal net daugiau), kai magazinams žmonės skolų neturėjo. Iš dokumentų galime sužinoti apie komercinius ryšius tarp kaimo ir dvaro. Valstiečiai pardavinėjo dvarui šiaudų kūlius, kuriems pagaminti reikėjo daug kruopštaus rankų darbo. Tarp dvaro dokumentų yra atsiskaitymo už parduotus kūlius žiniaraštis: 1858 metais Vyžuonos vaitas karčiame mokytojas mokėjo mitragališkiams už parduotus kūlius po du rublius³⁶.

Valstiečiai pirkdavo iš dvaro statybinę medieną, plytas, kalkes. Pirkdamas kalkes iš Vyžuonos kalkinės, pirkėjas turėjo surinkti laukuose ir atgabenti į kalkinę vežimą kalkakmenių. Statybinių medžiagų pirkimas liudytų, kad prieš pasibaigiant baudžiovai kaime buvo remontuojami seni ar statomi nauji pastatai su mūrytais pamatais, kad dūminius židinius keitė mūrinės krosnys.

Kaimas stovėjo ne plikame lauke. Nors ir nėra žinių, kokius vaismedžius baudžiovos laikais augino mitragališkiai, bet apie kitus medžius šis tas žinoma. 1860 metais dvaras panoro suskaičiuoti, kiek storų uosių ir klevų auga dvaro miškuose ir kaimuose. Daug uosių ir klevų rasta tik viename Aukštadvario palivarko miške. Atrodo, kad tai Užuožerės miškas, mūsų iki šiol vadinamas Girià. Į jį ir po šimto metų Mitragalio žmonės eidavo parsinešti liepaičių sodyboms apsodinti. O uosių ir klevų Mitragalyje ir aplinkiniuose kaimuose būta apščiai: kiekviename kieme po 3–4 storus uosius ir maždaug po tiek pat klevų. Tad galime kalbėti apie baudžiovos laikų pabaigos Mitragalį kaip apie medžiuose paskendusį kaimą.

Nors dvaro dokumentai surašyti sausa skaičių kalba (baudžiovos prievolių atlikimas, grūdų skolos magazinams, prekybiniai kaimo ir dvaro santykiai), į juos pateko keletas dokumentų, užfiksavusių konkrečius įvykius, daugiau graudžių nei linksmų istorijų, atskleidžiančių žmogiškąją baudžiovos kaimo gyvenimo pusę.

Vaito pranešime dvarui rašoma, kad 1860 metų Advento naktį buvo pavogti du Baltramiejaus Izdūnio arkliai. Didsodės kaimo gyventojai papasakojo, kad įvykio išvakarėse jie matė du įtartinus vyrus,ėjusius į Mitragalio pusę. Arklių savininkas nusekė vagis arklių pėdsakais. Tai būta ryžtingo ir atkaklaus žmogaus. Jis nuėjo net iki Daugpilio. Bet čia jo arklių pėdsakai susimaišė su kitais, ir šeimnininkas nieko nepesęs turėjo grįžti į namus³⁷.

Kaimas turėjo konfliktų su dvaro urėdija dėl miško vagysčių. Veikiausiai kaimo žmonės laikėsi nuostatos, kad miš-

³⁶RKM – 4008. L. 549.

³⁷RKM – 4008. L. 764.

kas nuo senovės priklausė visiems, tad ir parsiveždavo kokį rąstą ar malkų vežimą. Dvaro eiguliams buvo duotas griežtas nurodymas gaudyti miško vagis. Urėdija už kiekvieną medį ar malkų vežimą skirdavo sugautajam piniginę baudą. Reikia pripažinti, kad tarp sugautųjų su vogta mediena mitragališkių būdavo nedaug. Būdavo atvejų, kai kaimo žmonės imdavo ginti gaudomąjį dvaro nuosavybės teisės pažeidėją. Vienas toks atsitikimas aprašytas urėdo raporte dvaro administracijai. 1858 metų žiemą mitragališkis eigulys Jurgis Deksnys vijosi valstietį, vežusį rąstą iš jo saugomo miško. Į talką eigulys buvo pasikvietęs kaimynus Jokūbą Motuzą ir Pranciškų Trukšnį. Kelyje iš Plunksnūčių miško į Čėdasus jie pasivijo rąsto vežėją ir norėjo jį sulaikyti. Bet susirinko vietiniai žmonės, kaip sakoma raporte, grafo Komaro pavaldiniai, kurie ne tik kad neleido persekioti valstiečio, bet ir sulaikė persekiotojus, o vieną jų, „Jokūbą Motuzą, pasigavo ir mušė kiek jiems patiko“³⁸.

Tais pačiais metais įvyko konfliktas tarp minėto eigulio Jurgio Deksnio ir jo kaimyno Petro Vaičiulio. Eigulys skundėsi, kad kaimynas, jodamas arklius į lanką, numinąs jo daržus, o išgirdęs dėl to priekaištus, primušęs eigulį kitiems kaimo gyventojams matant. Vaičiulis buvo pašauktas į vaitijos patalpose Vyžuonoje susirinkusį valstiečių teismą, tačiau pareiškęs, kad „jūs man – ne teisėjai“, trenkęs durimis ir išėjęs iš teismo posėdžio. Po dviejų savičių jis buvo atvesdintas į teismą. Teismo dokumente pabrėžiama, kad teisėjai yra objektyvūs ir neturi ketinimų būti šališki, bet, visapusiškai apsvarstę konfliktą, priėjo išvadą, kad Petras Vaičiulis skriaudė savo senyvą kaimyną, ir priteisė įkirsti skriaudikui dvidešimt rykščių. Be to, perspėjo Vaičiulį, kad jeigu ir ateityje jis „neteisingai gyvens“, kaimas atims iš jo ūkininko teises³⁹.

Konkrečių duomenų, kaip Mitragalio kaimą palietė 1831 ir 1863 metų sukilimai, neturime. Tačiau pavyko rasti labai įdomų dokumentą – po 1831 metų sukilimo Daugpilio tvirtovėje posėdžiavusios tardymo komisijos posėdžių protokolus. Kaip žinia, Rokiškio krašto sukilėlių organizatorius ir vadas buvo Tyzenhauzų Rokiškio dvarų valdytojas Juozapas Gorodeckis. Jo vadovaujami sukilėliai dalyvavo susirėmimuose su caro kariuomene prie Dusetų, puolė Zarasus. Sukilimui silpstant, į Rokiškio apylinkes atvyko pulkininko Ivanovo vadovaujamos pėstininkų divizijos brigadų daliniai, kurie suiminėjo visus, kas buvo įtartas dalyvavęs sukilime: bajorus, kunigus, baudžiauninkus. Buvo suimti Rokiškio dvaro palivarkų ekonomai, tarp jų ir Aukštadvario palivarko ekonomas bajoras Jonas Grinevičius, kuriam priklausė ir Mitragalio kaimo administravimas. Tardomieji aiškinosi, kad jie dalyvavę sukilime priversti, jų tiesioginiam viršininkui Juozapui Gorodeckiui įsakius. Esą dvaro administratorius juos perspėjęs, kad nevykdantiems įsakymo bus taikoma mirties bausmė.

Pagal šį įsakymą kiekviename baudžiauninko valake reikėjo nukalti po ietį (*pikę*) ir pasiūsti į sukilimą ja ginkluotą žmogų. Kadangi Mitragalyje buvo 10 valakinių kiemų, vadinasi, į sukilimą turėjo būti pasiūsta 10 vyrų su pikėmis. Grinevičiaus surinkti, apsiginklavę pikėmis baudžiauninkai buvo nuvesti į Rokiškį, kur dalis jų buvo apginkluota dar

³⁸RKM – 4008. L. 339.

³⁹RKM – 4008. L. 553–554.

ir medžiokliniais šautuvais. Po priesaikos bažnyčioje rokiškėnai išvyko į Dusetas, kur susijungė su grafo Pliaterio žmonėmis ir patraukė į Zarasus. Čia įvyko sukilėlių kautynės su rusų kariuomene. Jeigu tikėtume Grinevičiaus parodymais, tai jis po mūšio pabėgęs namo⁴⁰, veikiausiai palikdamas likimo valiai atvestuosius į sukilimą valstiečius, tarp jų ir mitragališkius. Apie mitragališkių dalyvavimo sukilime pasekmes žinių nėra, tačiau galima manyti, kad valdžia prieš juos didelių represijų nesiėmė. Taip leidžia spręsti ir Daugpilio tvirtovėje tardytų rokiškėnų likimas. Tardymo komisija pabrėžė, kad jie nusipelno griežtos bausmės, tačiau, atsižvelgdama į tai, kad sukilime jie dalyvavę priversti, priėmė iš suimtųjų ištikimybės carui priesaiką ir paleido namo.

Mano tėvas Juozas Deksnys pasakojo, kad jo motina Agota Izdūnytė (gimusi apie 1855 metus), dar būdama nedidelė, mačiusi 1863 metų sukilėlius, kuriuos žmonės vadina *polščiai*. Sunku pasakyti, kur ir kuriuos sukilėlių dalinius ji galėjo matyti. 1863 metų pavasarį Zigmanto Sierakausko ir Antano Mackevičiaus vadovaujami sukilėlių daliniai iš Andriónišio miškų prie Anykščių traukė per Rokiškio kraštą į Biržų girią. Kunigo Antano Mackevičiaus vedama sukilėlių kolona iš Salų per Kāmajus atvyko į Rokiškį, o iš ten per Žiobiškį ėjo į Onuškę. Visur, kur ėjo sukilėliai, jie buvo sutinkami su bažnyčių varpų skambėjimu ir iškilminga procesija. Galimas dalykas, kad apie tai buvo pranešama visai paprastai, ir mano senelė galėjo matyti Antano Mackevičiaus koloną Žiobiškyje. Gali būti ir taip, kad po nesėkmingų mūšių Biržų girioje į savo gimtąsias vietas traukė Dusetų valstiečio Kazimiero Lukošiuono vadovaujamas sukilėlių būrys (patogiausias kelias ėjo pro Mitragalį). Šiuo keliu Lukošiuono būrys galėjo traukti ir tą pačią metų rudenį, kai pro Onuškę kėlėsi iš Dusetų į Kuršą.

Mitragalys kratosi baudžios liekanų

Baudžios panaikinimą Mitragalio žmonės sutiko nevienodai. Seni žmonės pasakojo, kad vieni (gal jaunesni) džiaugėsi, jog atėjo galas baudžios naštai, kiti (senesnieji) aimanavo: „Dieve, Dieve, kaipgi mes dabar gyvensime be pono?“ Gali būti, kad tai ne tik skirtingų kartų požiūris į gyvenimą. Žmonių laukė didelis ir bauginantis lūžis, nešęs ne tik sąlyginę laisvę, bet ir naują pavojų. Apie tai kunigas Antanas Mackevičius prieš pat mirtį rašė tardymo komisijai: „*Vargšė liaudis tik pakeitė poną – netgi blogiau, nes ponas (kad ir koks būtų piktas) prireikus duodavo duonos, o dabar nors mirk – negausi*“⁴¹.

Užsibaigus dvaro valdžiai, niekas nebedraudė skaldyti ūkių. Tad „tretieji broliai“ labiau pajuto savo orumą, vertę ir svorį, ėmė reikalauti ir jiems priklausančios žemės dalies. Iš baudžios Mitragalio kaimas išėjo su devyniais valakiniais ir dviem pusvalakiniais ūkiais. Atkritus dvaro draudimams dalintis žemę, ėmė irti ir baudžios įtvirtinta patriarchalinė šeima. Broliai dalijosi tėvų palikimą. Šios dalybos dažniausiai vyko pagal šalių susitarimą. Kai susitarti nepavykdavo, tekdavo kreiptis į teisumą.

⁴⁰LVI A. F. 437. Ap. 1. B. 210. L. 26–29.

⁴¹LIŠ. T. 2. V., 1965. P. 86.

Pamažu valakiniai ūkiai suskilo į pusvalakinius, dalis pusvalakių – į ketvirčius valako, o šie – į dar smulkesnes dalis. 1926 metais, kai Mitragalio ūkininkai intensyviai rengėsi skirstytis į vienkiemius, kaime buvo 14 pusvalakio dydžio, 9 ketvirčio valako dydžio ūkiai, o 7 ūkiai turėjo nuo 2 iki 6 hektarų žemės⁴². Brolių lygybė, ypač gausiose šeimose, atsisuko kitu galu – mažažemyste.

Kaip skaudi buvo mažažemystės ir bežemystės problema pobaudžiaviniame kaime, rodo Rokiškio apylinkių valstiečių konfliktas su valdžios institucijomis. Pasklidus gandui, kad Rusijoje nemokamai duodama žemės, o valdžia dar apmoka ir persikėlimą į naujas gyvenvietes, 1868 metais prie Rokiškio valsčiaus būstinės susirinko iš aplinkinių valsčių apie 500 valstiečių, kurie – neįtikėtinas dalykas! – patys veržėsi į tremtį, reikalaudami, kad valdžia perkeltų juos į Rusiją ir skirtų ten žemės⁴³.

Viena iš galimybių pasididinti kaimo žemės plotus buvo servitutinės žemės. Tai buvo dvaro miškai ir pievos, kur nuo neatmenamų laikų Mitragalio valstiečiams buvo leidžiama ganyti ir šienauti. Panaikinus baudžiąvą ir atribojant kaimo žemes nuo dvaro žemių, iškilo ginčas tarp kaimo ir dvaro dėl šių plotų. O jų būta nemažų: matininkų apskaičiavimais, padarytais jau XX amžiuje tvarkant kaimo skirstymo į vienkiemius projektą, šie plotai sudarė apie 80–100 hektarų. Greta keturių šimtų kaimui neginčijamai priklausiusių hektarų, tai buvo didelis plotas. 1882 metais matininko Julijano Grinbergo sudarytas kaimo žemių ir ginčijamų plotų planas rodo, kad šie plotai supo didžiąją dalį kaimo žemių. Ūkininkai stengėsi ganyti karves ir arklius servitutiniuose plotuose, tuo tarpu Rokiškio dvaro administracija reikalavo iš savo miškų eigulių, kad jie neleistų kaimiečiams ganyti gyvulių dvaro miškuose.

Mitragaliečiai prisimena, kad tartis dėl šių žemių į kaimą buvo atvažiavęs pats Rokiškio dvaro savininkas grafas Pšezdzeckis. Atrodo, jis siūlė neblogą susitarimo variantą. Tačiau kaimo vyrai šį dvaro savininko žingsnį palaikė jo silpnybe: aha, jeigu grafas pats atvažiuoja derėtis, vadinasi, jo reikalai prasti; tad nėra ko leisti su juo į derybas, o reikia griebti jautį už ragų. Prasidėjo teismai dėl servitutinių žemių. Vienose teismo instancijose laimėdavo grafas, kitose – kaimas. Paskutinis teismo sprendimas buvo mitragališkių naudai. Tai buvo prieš pat Pirmąją pasaulinį karą. Grafas Pšezdzeckis (jis pats buvo teisininkas, Peterburgo universiteto auklėtinis) apskundė šį sprendimą Rusijos imperijos Senatui. Tačiau tuo metu kilo karas, po to – revoliucija, ir Mitragalio kaimo bendruomenės ginčas su Rokiškio dvaru liko neišspręstas.

Nepaisant visų pobaudžiavinio kaimo sunkumų, ūkinis gyvenimas stiprėjo. Tai rodo ir kaimo statybos. Kai 1950 metais buvo pradėtos valstiečių kiemų ūkinės knygos, jose buvo klausimas, kada statyti trobesiai. Keturiolika mitragališkių nurodė, kad jų gryčios pastatytos 1860–1900 metais. Galimas dalykas, kad dalį šių statybų bus paskatinęs ir gaisras, kuris, anot senųjų pasakojimų, įvyko kaime XIX šimtmečio pabaigoje. Tai atsitikę sekmadienį, kai dauguma žmonių buvo išėję į bažnyčią. Namie likę paugliai panorę paįsdykauti. Yra du pa-

⁴²Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 1250. Ap. 3. B. 5991. L. 54–55.

⁴³Jučas M., Mulevičius L., Tyla A. *Lietuvos valstiečių judėjimas 1861–1914 metais*. – V., 1975. P. 148.

sakojimų variantai: vienas, kad vaikigaliai sukėlę gaisrą šaudydami savos gamybos šautuvu, kitas, – kad padaužos pririšę katinui prie uodegos kažkokį daiktą ir padegę jį, o katinas su degančia uodega nėręs į palėpėje sukrautus linus. Dar iš Žiobiškio mitragališkiai pamatę kylantį dūmų stulpą, bet kol jie suskubę namo, gaisras pačiame kaimo centre jau buvo apnaikinęs kelis kiemus.

Pamažu kilo ir žmonių raštingumas. Tai galima pastebėti iš mokesčių mokėjimo dokumentų. Valdžia įvedė kiekvienam kiemui knygelę visų rūšių kiemo šeimininko mokamiems mokesčiams žymėti. Išliko Benedikto Motuzo-Petro Vaičiulio ūkio mokesčių knygelė (1865–1900 metai). Pradžioje sumokėtų rublių, grivenų ir kapeikų skaičius buvo žymimas ir beraščiui suprantamais rutuliukais, kryžiukais ir lazdelėmis, o vietoj mokesčių priėmėjo parašo buvo dedamas vaito antspaudėlis. Vėliau įmokėtus pinigus jau imta rašyti skaitmenimis ir žodžiais. Pasirodė ir mokesčių rinkėjų arba jų padėjėjų (jei rinkėjas vis dėlto buvo beraštis) parašai. Į XIX amžiaus pabaigą kaime pats raštingiausias buvo Konstantinas Deksnys. Nors tuo metu kaime gyveno net trys Konstantinai Deksniai, bet atrodo, kad šis, raštingasis, buvo anksčiau minėto eigulio Jurgio Deksnio giminaitis, žmonių vadintas Kasčiuku. Jis buvo vedęs čedasiškę Uršulę Dovydenaitę. Taip susisiekė Mitragalio Deksnių ir Trumpišio Dovydenų giminės. Iš pastarosios kilęs ir rašytojas Jonas Dovydenas, palikęs kūrinių apie Rokiškio kraštą.

XIX amžiaus kaimas nebuvo uždara sistema. Mitragalyje pasirodydavo vis naujų žmonių, kurie šių dienų kalba būtų vadinami migrantais. Metrikų knygoje randame pavardes žmonių, kurie nepriklausė Mitragalio ūkininkų dinastijoms. Veikiausiai didesnioji jų dalis buvo samdiniai ar žemės nuomininkai. Bet gyventa Mitragalio kaime ir bajorų. 1853 metais, dar iki baudžiavos panaikinimo, Žiobiškio bažnyčios mirties metrikų knygoje randame įrašą, kad Mitragalyje mirė ir giminaičių palaidotas kaimo kapinėse 28 metų amžiaus bajoras Kazimieras Snarskis, palikęs našle bajorę Karoliną Krauklytę⁴⁴. O 1868 metų krikšto metrikuose užrašyta, kad pakrikštytas Mitragalio kaime gimęs Antanas – bajorų Aureliano ir Elžbietos (Kvietkaitės) Gronskių sūnus⁴⁵.

Ir Mitragalio žmonės nesėdėjo vietoje. Nuolat mažėjant ūkiams ir siaurėjant rėžiams, jie ieškojo pragyvenimo šaltinių įvairiose vietose. Ir mano senelis Jonas Deksnys daugiau kaip 20 praeito šimtmečio pabaigos metų kumečiavo Ūnuškio, Čedasų, Aknystos dvaruose. Riukų k. prie Aknystos gimė ir mano tėvas, ir dauguma tetų bei dėdžių. Ir mirė jis, kaip užrašyta Onušio parapijos metrikuose, 1903 metais Kurliandijoje nuo plaučių uždegimo, turėdamas 52 metus. Tik po jo mirties našlė su būriu vaikų grįžo į Mitragalį, nors vėliau ne visi čia pasiliko. Vyriausias sūnus Jonas įsigijo žemės Latvijoje. Jaunesnysis sūnus Petras išvažiavo į Peterburgą, kur dingo be žinios per revoliuciją. Duktė Marijona buvo išplaukusi į Ameriką. Mano tėvas Juozas 1914 metais irgi buvo nusipirkęs „šipkartę“ keliauti garlaiviu iš Liepojos į Bostoną, bet prasidėjęs karas sutrukdė kelionę. Daugelis mitragališkių ieškojo uždarbio Latvijoje. Siuvėjas Kazys Deksnys dirbo siuvykloje Rygoje. Pa-

⁴⁴LVA. F. 669. Ap. 1. B. 1188a. L. 598a.

⁴⁵Ten pat. Ap. 6. B. 10. L. 189.

1887 m. rugpjūtį Motuzo 18 geresnių
 mūšė 1° nuostatai be us 33 pūp
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud us pūp
 nuš
 1887 m. rugpjūtį Okupė 24 geresnių
 2° nuostatai be us 30 pūp 24 kon
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud
 Kuzasasud
 1889 m. rugpjūtį 24 Okupė
 us pūp 39 pūp 5. 42 kon
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud
 Kuzasasud
 1890 m. rugpjūtį 18. 24 Okupė 24 geresnių
 2° nuostatai be us 30 pūp 24 kon
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud
 Kuzasasud

1890 m. rugpjūtį 18. 24 Okupė 24 geresnių
 2° nuostatai be us 30 pūp 24 kon
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud
 Kuzasasud
 1891 m. rugpjūtį 18. 24 Okupė 24 geresnių
 2° nuostatai be us 30 pūp 24 kon
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud
 Kuzasasud
 1892 m. rugpjūtį 18. 24 Okupė 24 geresnių
 2° nuostatai be us 30 pūp 24 kon
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud
 Kuzasasud
 1893 m. rugpjūtį 18. 24 Okupė 24 geresnių
 2° nuostatai be us 30 pūp 24 kon
 C. Darynėd. P. M. Muzasasud
 Kuzasasud

sakojama, kad, grįžęs į kaimą, jis mėgdavęs pasipuikuoti auksinukais. Jau būdamas senyvo amžiaus, išgirdęs kreipinį „kriaučiau“, murmėdavęs: „Kriaučius... Koks kriaučius?.. Herr Schneidermeister!“

Benedikto Motuzo–
 Petro Vaičiūlio
 1865–1900 metų
 mokesčių knygelės
 lapų faksimilė

Tačiau didžiausioji dalis Mitragalio paauglių ir vyrų išėjo „universitetus“ ganydami ar bernaudami Latvijos vienkiamuose ir muižėse (dvaruose). Nors parsisamdydavo į įvairius ūkius, bet daugiausia minėdavo vieną šeimninę – Vermeliene. Ją mitragališkiai prisiminė ir 1940 metais, kai atėjo žinia, kad Vermelienė iš Latvijos repatriavo į Vokietiją. Tarnyba Latvijoje buvo nesvetima visos Rokiškio krašto šiaurinės pusės valstiečiams. Per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį šio krašto pradžios mokyklos negalėdavo laiku pradėti mokslo metų. Mokyklų vedėjai pasiaiškinimuose rašydavo, kad dalis mokinių piemenauja Latvijoje ir negali atvykti į mokyklą, kol nepasibaigė su šeimnininku sutartas laikas⁴⁶.

XX amžiaus pradžioje dvarininkai ėmėsi prekybos miško medžiaga. Jie parduodavo miško pirkliais teisę išsikirsti didžiulius miškų plotus. Tai buvo daroma ir anksčiau. Antanas Baranauskas XIX a. vid. apraudojo Anykščių šilelio išskirtimą. Po baudžios panaikinimo, stokodami pinigų (o gal ir nujausdami artėjančių socialinių permainų vėjus), dvarininkai ėmė pardavinėti miškus dar intensyviau.

Rokiškio dvaras pardavė medienos pirkliui abiejų miškų palei Mitragalį – ir Plunksnočių, ir Vingerinės – medžius. Nors tai ir labai sunku įsivaizduoti, bet senieji mitragališkiai pasakodavo, kad kaimo laukus supo plyni iškirsto miško kelmynai. Kertant Plunksnočių mišką visiškai kaimo padaržėse, dalis me-

⁴⁶LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 1415. L. 48–49, 53.

džių virto ir į kaimo žemę. Nors nuostoliai, kuriuos virsdami medžiai padarė kaimui, tikriausiai buvo menki, bet Mitragalio vyrai kreipėsi į miško pirklių ir reikalavo atlyginti nuostolius. Pirklys išdidžiai atsisakė. Tuomet kaimo bendruomenė kreipėsi į teismą ir laimėjo bylą. Vargu ar tai buvo didelis laimėjimas išieškotos kompensacijos prasme, tačiau moraline prasme jo reikšmė neabejotina: stiprėjo kaimo žmonių susitelkimas, jų pasitikėjimas savo jėgomis, nyko baudžiamosios laikais išugdyto nuolankumo galingsiems ir turtingiesiems dvasia.

Revoliucijos ir karo audros Mitragalio padangėje

Rokiškio krašto valstiečiai niekada nepasižymėjo paklusnumu caro valdžiai. Konfliktai tarp jų ir valdžios pareigūnų išsižiebdavo visą laiką. Valstiečių nepaklusnumui palaužti buvo telkiama policija ir kariuomenė. Tačiau 1905–1906 metais žmonių nepaklusnumas carui ir jo pareigūnams tapo visuotinis. Valstiečiai rinkosi į valsčių susirinkimus, šalino valdžios paskirtas valsčių valdybas (Rokiškyje, Čedasuose, Pandėlyje, Panemunėlyje), rusiškai mokiusius mokytojus keitė lietuviais (Rokiškyje, Obėliuose, Pandėlyje, Panemunėlyje, Ūnuškyje)⁴⁷. Policija buvo paralyžuota, nes valstiečiai nebeduodavo pastočių. Iš žandarų pranešimų matyti, kad dėl to policija nebegalėjo kontroliuoti daugelio (tarp jų ir Pándelio bei Čedasų) valsčių⁴⁸.

Dokumentų apie mitragališkių dalyvavimą šiuose įvykiuose neturime. Tačiau kaimo atmintyje užsiliko pasakojimų, leidžiančių manyti, kad ir Mitragalio gyventojai dalyvavo ten, – kitaip būtų neįmanomas pasakojimų konkretumas ir vaizdumas. Pavyzdžiui, pasakojimas, kad per pamaldas Čedasų bažnyčioje, kai buvo rengiamasi pradėti maldą už carą (šios maldos Rusijos imperijoje buvo privalomos visų tikėjimų bažnyčioms), „cicilikai“ užtraukė savąją maldos parodiją: „Carą su visais jo ministrais, uriadnikais ir stražnykais peklon nuvesti teikis...“ Žmonės prisimindavo, kaip kaimas, pasklidus gandams apie juodašimčius, ruošėsi gintis nuo jų; kaip ėjo dragūnų baudžiamoji ekspedicija.

Vienas ryškiausių gyventojų pasipriešinimo caro valdžiai būdų buvo atsisakymas mokėti mokesčius. Jie buvo blogai mokami visoje Kauno gubernijoje, bet Zarasų apskrities valstiečiai išsiskyrė ypatingu nepaklusnumu. 1906 metų rudenį čia buvo surinkta tik 2 procentai mokesčių. Einantis Kauno gubernatoriaus pareigas Veriovkinas prašė generalgubernatoriaus leidimo pasiųsti Panevėžyje stovinčio Novorosijsko pulko 7-ąjį dragūnų eskadroną valstiečių pasipriešinimo palaužti⁴⁹.

Dragūnų pagalbos šaukėsi ir kitos valdžios grandys. Jų sąmyšis dar labiau sustiprėjo, kai gandų apie juodašimčius paveikti žmonės ėmė ginkluotis. Ir Mitragaly pasklido kalbos, kad prie Obelių nuvirtęs juodašimčių traukinys, iš kurio vien juodos barzdos pasipylė. Kaimo ūkininkai ėmė ieškoti tvirtų ramsčių du-

⁴⁷Tyla A. 1905 metų revoliucija Lietuvoos kaimė. – V., 1968. P. 228, 235.

⁴⁸Ten pat. P. 107.

⁴⁹LVI A. F. 378. 1906 m. ap. bendra byla Nr. 266. L. 24.

rims, neštis nakčiai į gryčias šakes ir kirvius, kad pasirodžius užpuolikams turėtų kuo gintis. Kauno gubernijos žandarų valdyba 1905 metų gruodžio mėnesį pranešė gubernatūrai, kad Rokiškyje visi lietuviai ginkluojasi revolveriais, šautuvais, kad visi kalasi durtuvus ir pikes, o lapkričio pabaigoje į Dusetas buvo susirinkę apie 300 ginkluotų valstiečių, pasiruošusių gintis nuo juodašimčių⁵⁰.

Dragūnai buvo iškviesti. Atrodo, jų būta ir Mitragalyje. Apsistojusi kaime kariuomenė žmonėms buvo didelė bėda: neskaiciuojant prievartos, kurią prieš kaimo žmones, ypač moteris, vykdė baudžiamųjų ekspedicijų kareiviai, reikėjo dar juos pačius maitinti ir arklius šerti. Dragūnai suiminėjo valstiečių pasipriešinimo organizatorius, patrankų šūviais griovė namus, apie kuriuos turėjo žinių, kad čia buvo daromos pikės ar kiti ginklai. 1905 metų gruodžio 20 dieną baudžiamąjo būrio viršininkas – Novorosijsko 7-ojo dragūnų pulko vadas papulkininkis Ivanovas pasiuntė telegramą iš Troškūnų į gubernatūrą: „*Sutramdžiau valsčius: Rokiškio, Kupiškio, Obelių, Dusetų, Jūžintų, Panemunio, Šimonių, Andrioniškio, Troškūnų. Šiandien artilerijos pabūklais sugrioviau pastatą, kuriame buvo daromi šaltieji ginklai. (...) Rytoj vykstu į Anykščius*“⁵¹. Atrodo, kad šis baudėjų žygis nebuvo vienintelis Zarasų apskrityje.

Nors priešinimasis caro valdžiai ir buvo užgniaužtas, bet davė vaisių. Vienas apčiuopiamiausių – 1904 metais atgauta lietuvių spauda, rusifikacijos sumažėjimas mokyklose. Mitragalio žmonės, kurie lygindavo mokymąsi Rokiškio pradžios mokykloje iki 1905 metų ir po jų, kalbėjo, kad po revoliucijos mokyti palengvėjo, atsirado ir lietuvių kalbos pamokų. Kaime pasirodė nebedraudžiamos lietuviškos spaudos: be maldaknygių, giesmynų, kuriuos žmonės saugojo ir spaudos draudimo metais, ėmė rodytis lietuviškų laikraščių, kuriuos iš Amerikos siuntė ten išvykę mitragališkiai.

Tačiau greitai virš Mitragalio, kaip ir virš visos Europos, ėmė kaupis Pirmojo pasaulinio karo debesys. Karas atnešė daug nelaimių kaimui ir jo žmonėms. Pirmasis karo audros šuoras buvo mobilizacija į Rusijos kariuomenę. Neturime visų mobilizuotųjų mitragališkių sąrašo, bet dalis jų žinoma. Buvo pašauktas į karą ir žuvo jame Ignotas Deksnys – vienas iš gausaus Konstantino Deksnio sūnų būrio. Jurgis Deksnys, Jurgio sūnus, tarnavo dalinyje Ukrainoje. Kitas Jurgis Deksnys, Jono sūnus, buvo mobilizuotas į raitelių dalinį, veikusį Užkaukazės fronte, kur vyko caro armijos kovos su Turkijos kariuomene. Grįžo jis iš karo 1918 metais, po Bresto taikos, bet vokiečiams dar tebebūnant Mitragalyje. Vokiečiai buvo jį sulaikę, bet netrukus paleido. Parsinešė Jurgis Deksnys iš fronto Georgijaus kryžių – aukščiausią eilinio Rusijos armijos kareivio apdovanojimą. Jis pasakodavo, kaip kariavo Rojaus lygumose, kur labai taikliai šaudydavę kurdai, kur vandens būdavę tik tiek, kiek sugebėdavę prisigręžti sau ir arkliui iš marškinių, pavalkiotų po rasotą šiurkščią dykumos žolę saulei tekant. Jonas Motuzas kariavo Rusijos–Austrijos ir Vengrijos fronte, pateko į austrų nelaisvę, kur dirbo pas ūkininką. Beje, jis pasakodavo, kad šeimininkas leisdavęs pasirinkti, ką gerti po pietų – puodelį pieno ar vyno. Mobilizuotas į karą Juozapas Žumbakys išsitarnavo iki kariūninko. Karui besibaigiant buvo sugrį-

⁵⁰ *Revoliucija 1905–1907 g. g. v Litvie. Dokumenty i materialy. – Vilnius, 1961. S. 375.*

⁵¹ *Ten pat. P. 383–384.*

žęs į namus, bet ir vėl išvyko į Rusiją, tapo Raudonosios armijos karininku. Baigė Leningrado finansų institutą. Vykdamas Stalino represijas 1937 metais buvo sušaudytas. Pranas Žeižys tarnavo vežėjų dalinyje prie Rygos, tačiau per karo ir revoliucijos audras buvo nublokštas net į Vladivostoką. Pakeliui ne kartą jam buvo iškilusi sušaudymo grėsmė, nes Žeižys ir raginamas atsisakydavo prisidėti prie kurios nors pilietinio karo dalyvių pusės. Iš Vladivostoko grįžo 1920 metais (kaip jis sakydavo, – lenkų laivu). Pranas Žeižys rašė šios kelionės užrašus. Laivas plaukė pro Singapūrą, Ceiloną, per Raudonąją ir Viduržemio jūras. Gdynėje ar Gdanske iš jo išlipo lenkai, o likusius keleivius laivas atplukdė į Rygą, kur juos pasitiko prezidentas Ulmanis su ministrais. Po kelių dienų Žeižys išlipo iš traukinio Rokiškio stotyje.

Daug vargų iškentėjo kaimo žmonės, kai per Rokiškio kraštą ėjo rusų–vokiečių fronto linija. Buvo 1915 metų vasara. Kaime nuolat stovėjo kariniai daliniai. Nors rusų kareiviams buvo draudžiama ką nors imti iš gyventojų nemokamai, bet mokestis buvo simbolinis: už papjautą aviną numesdavo nepilną rublį, kurio vertė karo metu buvo smarkiai kritusi.

1915 metų vasarą ne tik Mitragalį, bet ir visą Rokiškio kraštą nusiaubė epidemijos. Vaikai mirė nuo skarlatinos ir difterito; vaikai ir suaugusieji – nuo dizenterijos. Tuo metu kaimo higieninės sąlygos nebuvo geros, o einant frontui, stovint kariuomenei, jos dar pablogėjo. Ir medicinos pagalbos nebuvo iš kur prisiskauti. Obelių dekanato, kuriam tuo metu priklausė ir Žiobiškio parapija, mirusiųjų metrikų nuorašų knyga beveik dvigubai storesnė nei ankstesnių metų⁵².

Vieną ankstyvo rudens dieną rusų kariuomenės atsitraukimą dengė kazokai nušoliavo į Lingėnų pusę. Netrukus nuo Stašių pusės pasirodė raiti vokiečių žvalgai, o paskui juos per kaimą patraukė didžiulė vokiečių raitelių kolona.

Vokiečių karo istorikas M. Pozekas aprašė šį žygį knygoje „Vokiečių kavalerija Lietuvoje ir Kurše 1915 metais“. (Šią knygą, kaip mokymo priemonę, Raudonosios armijos generalinis štabas išvertė į rusų kalbą.) Istorikas rašo, kad rugpjūčio 7 d., pasibaigus vokiečių–rusų kautynėms ties Kupiškiu, vokiečiai užėmė fronto liniją prie Šventosios, Jaros ir Nemunėlio upių. Rugsėjo 12 d. Morgeno korpusas abiem geležinkelio pusėm pradėjo žygį į Rokiškį, bet sutiko stiprų rusų pasipriešinimą. Tada 2-oji kavalerijos divizija (Richtenhofo grupė) per sunkiai pereinamą vietovę, užpelkėjusiais miškų keliais iš Paliepio per Mitragalį pasiekė Ičiūnus. Spausdama priešinininko raitelius, 78-osios rezervinės divizijos viena kolona užėmė Sodelius, o pagrindinės jėgos – po gatvės kautynių – Aknystą⁵³. Pridėtas žemėlapis su rugsėjo 12 d. padėties schema: prie Rokiškio skersai geležinkelio stovi 1 rezervinis korpusas, prie Mitragalio (remiasi į Ičiūnus ir Sodelius) – 2-asis kavalerijos korpusas, prie Aknystos – 78-oji rezervinė divizija⁵⁴.

Užėmę Mitragalį, dauguma raitelių patraukė toliau, o pasilikę išstatė sargybas ir ėmė praustis. Žmonės lygino vokiečius su rusais. Išpūdis buvo vokiečių naudai: ponai, ponai!

Tačiau netrukus kaimas pajuto ir kietą vokiečių okupacinės valdžios ranką. Buvo nustatytos didelės maisto pro-

⁵²LVIA. F. 669. Ap. 6. B. 157.

⁵³Pozek M. *Germanskaja konnica v Litvie i Kurliandiji v 1915 godu. Moskva–Leningrad, 1930, s. 153.*

⁵⁴Ten pat. P. 162–163.

duktų ir pašarų duoklės. Jos būdavo griežtai išreikalaujamos. Šeimai buvo leista turėti tik vieną karvę. Jauni vyrai buvo mobilizuojami darbams. Antra vertus, vokiečių valdžia ėmė rūpintis mokyklų tinklo plėtimu. Vokiečių okupacijos metais buvo atkurta Žiobiškio pradžios mokykla, kurioje mokėsi ir Mitragalio kaimo vaikai.

Nors okupacinė valdžia smarkiai spaudė kaimą, bet su kareiviais Mitragalio žmonės sutardavo neblogai. Mitragalys buvo vokiečių karinės gurguolės, vežusios krovinius iš Rokiškio geležinkelio stoties į pafrontę prie Neretū, sustojimo bazė. Gurguolininkai, veždami krovinius, savęs nenuskriausdavo. Jie turėdavo ir kasdienio maisto, ir skanėstų: šokolado, kavos. Kaimo žmonės gal pirmą kartą gyvenime paragavo kavos ir stebėjosi, kaip vokiečiai gali gerti tokį kartų gėralą, ir dar be cukraus. Buvo net dainelė apie gurguolininkų turtingumą: „...Mermeladų, šokoladų / Ir burlečiam gerų padų...“ Tarp gurguolininkų būta ir lietuvininkų. Vienas jų – pavarde Najukas – dalindavosi su kaimo žmonėmis saviškių atsiunčiamu „Tilžės keleiviu“.

1918 metais vokiečių valdžia ėmė silpti. Nors Rokiškyje dar marširavo jų kolonos, bet čia pat, miesto turgaus aikštėje, jau mitingavo bolševikai. Tų metų įvykius šiame krašte aprašė rokiškietis Juozas Švaistas atsiminimų knygoje⁵⁵. Ir mitragališkiams pasakodavo, kad mitingo dalyviai imdavo grasinti pro šalį žygiuojančiai vokiečių kolonai. Vokiečiai pagal karininko komandą nuo peties šautuvus perimdavo į rankas. Mitingo pirmininkas turėdavo raminti savo iškarščiavusius šalininkus: „Draugai, nelieskite vokiečių. Jie tokie, kaip ir mes darbininkai ir valstiečiai, tik aprenkti karine uniforma“.

Raudonosios armijos dalinių įsiveržimas į mūsų kraštą nepaliko mitragališkiams ryškesnių atsiminimų. O apie Lietuvos savanorių žygį per kaimą buvo daug pasakojama: pasirodė jie vieną pavasario dieną, be uniformų, apsirengę kaip kas turėjo. Dainuodami juokingas daineles, prašė šeiminių košės. Mitragalio kaimo moterys, iki tol dažnai turėjusios maitinti svetimus kareivius, pirmą kartą maitino savus.

Atrodo, kad tą 1919 metų gegužės pabaigos ar birželio pradžios dieną per Mitragalį ėjo vadinamieji Pasvalio partizanai. Dar 1918 metais Pasvalio, Pušaloto, Joniškėlio ir kitų šio krašto vietovių gyventojai ėmė kurti savigynos būrius, kurie atrėmė raudonarmiečių veržimąsi į Pasvalio kraštą. Jaunai Lietuvos kariuomenei pradėjus puolimą Panevėžio–Daugpilio geležinkelio ruožu, į jos gretas buvo įjungta ir dalis Pasvalio krašto savigynos būrių. Joniškėlio partizanų batalionui buvo duotas įsakymas puolančios Panevėžio rinktinės kairiajame sparne skverbtis į priešų užnugarį. Šis dalinys gegužės 29 dieną užėmė Pandėlį, o gegužės 30 dieną – Rokiškį. Karininko J. Variakojo vorai buvo įsakyta žygiuoti šia kryptimi: Pandėlys, Kazliškis, Lūkštai, Sūbatė, Alukštė. Birželio pradžioje dalinys užėmė ir Suvainiškį, Čėdasus, Sūbatę ir Aknystą⁵⁶. Kaip rašo Nepriklausomybės kovų istorikas, partizanai dėvėjo nuosavus drabužius su tautiškais trijų spalvų ženklais ant kairės rankovės ir kepurės, o pirmąsias uniformas

⁵⁵Švaistas J. *Dangus debesyse. Autoriaus išgyvenimai 1918–1919 metais*. – London, 1967.

⁵⁶Ališauskas K. *Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918–1920. T. 1. – Čikaga, 1972. P. 255.*

jie gavo tik gegužės mėnesio pabaigoje⁵⁷. Veikiausiai šis dalinys ir žygiavo per Mitragalį į Lūkštų pusę. Vienas kovų dalyvis užrašė to meto pasvaliečių dainą, kuri vėliau buvo dainuojama ir Mitragalyje: „O kai sugriš pavasarėlis, / Gegužė girioj užkukuos, / Atmink, paklausk, kur bernužėlis, / Ar dar jis gyvas, ar kapuos“⁵⁸.

Kaimas skirstosi į vienkiemius

Vaidlonai, Degsniai ir kiti kaimai į vienkiemius skirstėsi prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Mitragaliečiai šio darbo ėmėsi praūžus karo audroms, jau Nepriklausomoje Lietuvoje. 1922 metais daugiau kaip pusė Mitragalio ūkininkų pasirašė prašymą valdžios institucijoms išskirstyti kaimą į vienkiemius. Klausimo sprendimas užtruko. Kaimo bendruomenė rašė vis naujus prašymus, aiškin-dama, kad užsitęsęs šiam darbui kaimas patiria nuostolių: dalis ūkininkų neberemontuoja trobesių, nebetrešia laukų. Tačiau dokumentų rengimas, sklypų išplanavimas, o kartu ir kėlimosi pradžia užtruko iki 1931 metų. Sunkiausia kliūtis buvo įstrigęs sprendimas dėl servitutinių žemių priklausomybės. Neišspręstas Rusijos Senate, šis klausimas nelengva našta vėl užgulė mitragališkių pečius. Pagal Lietuvos žemės reformos įstatymą dauguma Rokiškio dvaro miškų perėjo valstybės žinion. Tad sprendžiant servitutų klausimą, mitragališkiams dabar teko turėti reikalus jau ne su grafu Pšezdzeckiu, o su lietuviškosios miškų žinybos pareigūnais, kurie atkakliai gynė savo žinybos interesus. Mitragališkiai atkakliai įrodinėjo, kad jų tėvai, seneliai ir proseneliai ganė ir šienavo šiuose plotuose ir dvarui už tai nemokėjo, kad Rusijos teismai priskyre servitutus kaimui ir tik prasidėjęs karas sutrukdė galutinai šį klausimą išspręsti. 1928 metų rudenį matininkas V. Šluota apklausė liudininkus: buvusius dvaro eigulius ir gretimų kaimų ūkininkus. Vieni eiguliai sakė, kad dvaras Mitragalio ūkininkams ganyti nedraudavo ir mokesčio už ganyimą neimdavo, kiti – kad buvo draudžiama ganyti ir už šio draudimo nepaisymą buvo rašomi protokolai. Gretimų kaimų ūkininkai liudijo, kad ilgą laiką dvaras nedraudavo ganyti servitutuose, o vėliau ėmė drausti. Matininkas, išklauses liudininkus, priėjo išvada, kad jų parodymai prieštaringi, todėl padaryti išvados negalima⁵⁹. 1929 metų pavasarį Mitragalio kaimo ginčas su urėdija dėl servitutinių žemių buvo svarstomas Kaune, Vyriausiojoje žemės tvarkymo komisijoje. Komisija atmetė mitragališkių prašymą priskirti kaimui 80–100 hektarų ginčijamų plotų. Į savo sprendimą komisija užrašė, kad jis gali būti apskūstas Vyriausiajam tribunolui kasacijos tvarka⁶⁰. Ar Mitragalio kaimo bendruomenė pasinaudojo šia teise, dokumentų neaptikta. Išspręsdus servitutų reikalus, nors ir ne kaimo naudai, matininkai aiškinosi, ar nėra ginčų dėl žemės ribų su gretimų kaimų ūkininkais. Buvo sukviesti Stašių, Vilemiškio ir Šeškinėškio ūkininkai. Paaiškėjo, kad kaimynai pretenzijų dėl kaimo žemių ribų neturi.

⁵⁷Ten pat. P. 180.

⁵⁸Joniškėlio apskrities partizanų atsiminimai. – Čikaga, 1983. P. 245.

⁵⁹LCVA. F. 1250. Ap. 3. B. 5991. L. 57–58.

⁶⁰Ten pat. L. 94–98.

B. A. 230 30
 Rokiškio apskritys Žemės Taryboje 17

Mitragalio k. ūkininkų
 prašymo išskirstyti
 kaimą vienkiemiais
 faksimilė (LCVA.

F. 1250. Ap. 3.

B. 5991. L. 17)

Gauk
 4 XI 1929
 11/24

Nėra pil. gys. Mithaga-
 lis, spėdžius Rokiškio
 vaikiū. ir apskritys.

Prasymas.

Šiuo turime garbės prašyti Žemės Tary-
 bą, suliginti mūsų žemę ir išnauduo-
 ti mus žemės ūkiu ir svarblydi žemę
 sulig mūsų namu, nes mes nosėnėis
 pasidalinti vėgėnėis suligaisi.
 Prieš apyie puse žemėnėis savo paraišis.
 Nulankiai prasime pona Taryboje
 kad būtų galima kaip graičian išna-
 duoti and cileinanėis vasaras
 balandis m. 1929 metais. Kūl elov
 žemė nera elvama.
 Nulankiai prasime p. Žemės Taryboje
 neabmesti mūsų prasymu.

Prasytėjai: Juras Deksnis.

Pronas Fekis.

Rokiškis 6-XI-22 m.

Pranui, Klementui, Petru, Kaziui.

Karys, Sedzys.

Už nemias, P. Rancumai

Jonas Pėdas

sairare Jonas Mikasnis

12. Deksnis

Jonas Mikasnis

Antanas Pludis

J. Deksnis

Pranas Deksnis

Pranui, Klementui, Petru, Kaziui.

Už: Pranas Deksnis

Pagal Žemės reformos įstatymą valstybė perėmė savo žinion daug vien-
 kiemių, priklausiusių Rokiškio dvaro savininkui Jonui Pšezdzeckiui, tarp jų ir
 du vienkiemius, kurie buvo prie Mitragalio žemės ribų. Šešių hektarų dvaro
 žemės plotas, vadintas Zaježeže, buvo prie Tartališkio laukų palei kelią iš Mit-
 ragalio į Lingėnus. 1929 metų rudenį ši žemė buvo išdalinta mažažemiams
 Deksniams: Jonui, Pranui, Klementui, Petru, Kaziui, kuriems teko ploteliai nuo
 1,26 iki 2 hektarų⁶¹. Kitas vienkiemis tarp Mitragalio laukų ir Vingerinės miško,
 dokumentuose vadintas Medinos (kar-
 tais Šidlavos-Medinos) vienkiemiu, taip

⁶¹LCVA. F. 1250. Ap. 3. B. 5986. L. 12–14.

pat buvo padalintas mažžemiams. Jau minėtiems Deksniams paskirta po 2–5 hektarus, kitiems Deksniams – Juozui, Romui ir Jurgiui – 4 hektarai, Jonui Baltušui – 3,3 hektaro, bežemei Libai Zvidrienei – 8 hektarai. Tarp kaimo ir urėdijos vyko pasikeitimai žemės sklypais. Mitragalys perleido urėdijai vienuolika sklypų Užuožerės miške, o gavo iš jos Beržuonio ežerą ir sklypą prie jo, taip pat Pābali, Molŷnę, Kalnābalę⁶².

Dvaro žemių dalinimas mitragališkiams šiek tiek sušvelnino mažžemystės bėdas. Kita išeitis iš jų skirstantis kaimui į vienkiemius, buvo imti prastesnė žemė, bet didesnius plotus. Suprantama, tokių ūkininkų laukė sunkus darbas: sausinti pelkėtus plotus, rauti kelmus, suarti kelmynus ir dirvonus. Tie ūkininkai, kurie norėjo pasilikti senojo kaimo sodybose, daržavietėse, arba gauti sklypus nuo seno ariamuose laukuose, žemės gavo mažiau nei turėjo bendruose rėžiais suskaldytuose laukuose. Tarp ūkininkų vyko ilgos ir nelengvos derybos, kas, kokiose vietose ir kuriuos sklypus ims.

Susitarus dėl sklypų, Žemės tvarkymo departamento matininkas-tvarkytojas Eduardas Brakauskas 1930 metų gegužės 1 dieną surašė sklypų pasiskirstymo protokolą, kurį pasirašė kiekvienas gaunamo sklypo savininkas. Dėgsnių seniūnijos seniūnas A. Raišis šį susitarimą paliudijo savo parašu ir antspaudu⁶³. Mitragalio laukuose išsikūrė 37 ūkiai (jų skaičius nebuvo pastovus, nes kai kurie ūkiai vėliau jungėsi, o kiti skaldėsi). Ūkių dydis buvo nuo 6–7 iki 29 hektarų žemės. Tad stambių ūkių Mitragalyje nebūta: po 1944 metų nė vienas ūkis nebuvo paskelbtas buožiniu.

1929 metų ūkininkai susitarė dėl išsikėlimo į vienkiemius sąlygų. Buvo nutarta, kad trobesiai bus nukelti per dvejus metus. Vėluojantis nukelti, tektų mokėti sklypo šeimininkui pagal susitarimą. Nepavykus susitarti, trobesiai liktų sklypo šeimininkui be atlyginimo. Išsikeliantieji turi teisę taip pat dvejus metus naudotis senaisiais daržais, bet už tai naujam daržo savininkui pagal jo pasirinkimą reikia skirti tokį pat žemės plotą gautajame sklype. Dveji metai buvo skirti seniesiems rėžių savininkams išsikirsti iš jų medžius, išsivežti akmenis, tvoras⁶⁴.

1931 metai buvo didžiojo kėlimosi į vienkiemius metai. Ekonomiškai tai buvo neparankus laikas – pats 1929–1934 metų pasaulinės ekonominės krizės įkarštis. Žemės ūkio produkcijos paklausa krito, grūdų, gyvulių pardavimo kainos buvo žemos. Ūkininkams labai trūko pinigų. Tokiomis sąlygomis žmonės pirmiausia rūpinosi perkelti ar naujai pasistatyti ūkinius pastatus: tvartus, daržines, klojimus. Perkeltose ar naujose gryčiose dažnai apsiribojo tik vieno galo įrengimu. Kai kas pasistatė gryčią ir tvartą po vienu stogu.

Ekonominės krizės metais žmonės susidūrė su dideliais sunkumais perduoti savo pagamintą produkciją. Žlugus kontraktui su Vokietija dėl žąsų pardavimo, valdžia išdalino auginantiems žąsis ūkininkams talonus, o valstybės tarnautojams buvo nustatyta, kokios kategorijos valdininkas už kiek talonų turi iš ūkininkų nusipirkti žąsų. Buvo ir taip, kad pareigūnai pirkė tik talonus, o ne

⁶²LCVA. F. 1250. Ap. 3. B. 5991. L. 133.

⁶³Ten pat. L. 168–171.

⁶⁴LCVA. F. 1250. Ap. 3. B. 5991. L. 136–136a.

žąsis. Daug vargo ūkininkai su kiaulėmis. Jų supirkimo punktai buvo Rokiškio, Obelių ir Panemunėlio geležinkelio stotyse. Supirkėjams buvo nustatoma supirkimo norma: žymiai mažiau nei atgabendavo kiaulių ūkininkai. Išstovėjęs ilgą eilę ir nepardavęs kiaulės Rokiškyje, ūkininkas kitą dieną vėl varo kiaulę į narvą, kelia į vežimą ir gabena į kitą geležinkelio stotį. Dažnai ten istorija kartojasi. Ūkininkas klausia priėmėjo, kodėl jo kiaulę atsisakoma priimti. Šis gi, nuolat susidurdamas su tais pačiais klausimais, turi keletą atsakymo variantų ir atsako, pavyzdžiui, kad dėl to, jog jo kiaulės uodega užriesta ne į tą pusę.

Bet krizės laikai praėjo. Darbštūs Mitragalio žmonės ėmė tvirtai įaugti į naujas žemės valdas. Kadangi rėžių savininkai, skirstydami į vienkiemius, miškeliuose išsikirto medžius, kurie labai pravertė statyboms, tai liko daugybė kelmų. Vienur šios kelmynės, raudonuodamos tirštais bruknynais, vėl apžėlė mišku, kitur ūkininkai rovė kelmus, arė kelmynus, darėsi dirvas. Kaimo laukuose buvo daug pelkėtų plotų. Žmonės kasė griovius, kai kur ir su valstybės parama, nuleidinėjo vandenį, darėsi pievas ir ganyklas. Nemaža ūkininkų savo naujasias sodybas apsisodino liepomis ar eglėmis. Likusieji senojo kaimo vietoje vienkiemiai, kaip anksčiau visas kaimas, puošėsi ąžuolų, uosių, klevų guotais.

1937–1939 metais valstybės lėšomis buvo tiesinama ir gilinama Beržuonos vaga. Jos lankos buvo kultūrinamos, jose mažėjo viksvų ir ajerynų, daugiau ėmė želti smilgų, motiejukų, dobilų. Didėjo karvių pieningumas. Prie vieškelių buvo pastatytas kooperatinis pieno priėmimo ir separavimo punktas. Tai buvo vieta, kur kas rytą kaimo žmonės, atnešę piena, išgirdavo ir naujienas. Taigi pieninė buvo lyg savotiškas mitragališkių klubas.

Parėję iš pieninės, žmonės parnešdavo ir nelinksmų naujienų: 1938 metais – žinią apie Lenkijos ultimatumą, 1939-iais – apie Klaipėdos netekimą. Artėjo 1939 metų rudenio – Antrojo pasaulinio karo pradžia. Vyko jaunų vyrų mobilizacija. Tiesa, ji greit buvo atšaukta, vyrai sugrįžo namo, tik vienas kitas buvo paliktas papildyti Vilniaus įgulai. Pats Vilniaus sugrįžimas, susietas su Raudonosios armijos įgulų įvedimu į Lietuvą, žmonių buvo sutiktas prieštaringai. O įtampa augo. Karo veiksmai apsunkino Lietuvos aprūpinimą naftos produktais. Dėl to Mitragalio ūkininkams pradėjo iškilti sunkumų kuliant 1939 metų derliū. O 1939–1940 metų žiemos būta šaltos. Giedriomis naktimis švytėjo šiaurės pašvaistės. Iššalo daug obelių ir kriaušių, kurias žmonės buvo neseniai pasisodinę savo vienkiemiu sodybose.

Laikraščiai rašė apie tai, kaip vokiečių lėktuvai mėto bombas ant Anglijos miestų, o britų karinė aviacija tuo pačiu atsako Vokietijai. Skendo laivai Atlanto vandenyno platybėse. Čia pat prie Baltijos žiemos frontuose suomių kariai atkakliai gynė savo nepriklausomybę. Okupacijos grėsmė artėjo ir prie Lietuvos. 1940 metų birželio vidury Mitragalį pasiekė žinia, kad Raudonoji armija peržengė Lietuvos sieną. Po dienos kitos vieškeliu į Čedasų pusę prajėjo pirmieji raudonarmiečiai. Prasidėjo pusę šimtmečio trukęs okupacijų laikotarpis.

Mitragališkių dvasios kultūros klodai

Kaimo žmonių dvasios kultūra glaudžiausiai siejasi su jų medžiagine kultūra. Nuo seniausių laikų gamtos kaitos ir žemės darbų ciklus lydėjo su jais susijusios tradicijos, dainos, šventės. Meninė kaimo žmonių kūryba taip pat susijusi su kasdiene buitimi. Gryčių durų, langinių, stogų puošimas ornamentais, spintų išpiešimas pasaulio medžiu, ant jo tupinčiais paukščiais, kuparų išmarginimas saulutėmis ir žvaigždėmis, rankšluosčių ir antklodžių raštų margumynas buvo ne menas pats sau, o buities grožio dalis.

Didžiuliai liaudies kultūros klodai, kintant gyvenimo būdai, negrižtamai nuėjo į praeitį. Kai javų kūlimą spragilais pakeitė arklinių ir dyzeliu varomų kuliamųjų darbas, išnyko ilgų žiemos naktų kūlimo ritmai, užsimiršo jaujos pasakos. Kaimui išsiskirsčius į vienkiemius, kur įsitvirtino galvijų ir arklių rėšimas, išnyko šimtmečiais puoselėtos ganiavos tradicijos, piemenų žaidimai, naktigonių dainos ir pasakos. Pramoniniai audiniai išstūmė raštuotus naminius audklus.

Dabar jau sunku nustatyti, kokias dainas dainavo mūsų protėviai, kokias pasakas sekė mūsų pramotės. Gal tvirčiau laikėsi su žmonių buitimi susiję krikštytųjų, vestuvių, laidotuvių tradicijos, bet ir jos kito, modernėjo, nebedaug ką išsaugodamos iš senųjų klodų. Dabar mes apie mūsų senolių tradicijas galime daugiau sužinoti ne iš vyresniųjų žmonių pasakojimų, o iš knygų – Motiejaus Valančiaus „Palangos Juzės“, Mikalojaus Katkaus „Balanos gadynės“, Balio Buračo knygų. Šie žmonės užrašė senojo kaimo tradicijas tada, kai jos dar buvo gyvos, kai sudarė Lietuvos žemdirbių būties ir buities dalį.

Sunku tiksliau nustatyti, kada Rokiškio krašto kaimuose išnyko senasis lietuvių tikėjimas ir įsitvirtino krikščionybė. Veikiausiai čia griežtos ribos ir nėra. Žinoma, kad pirmoji šiame krašte Rokiškio bažnyčia buvo pastatyta apie 1500 metus. 1516 metais pastatyta Čedasų bažnyčia, 1591 metais pirmąkart minimas Pándėlio kunigas, 1620 metais Panemunyje įsikuria atgailos (reguliariųjų) kanau-ninkų vienuolynas⁶⁵. Didėjantis bažnyčių skaičius sudarė realias galimybes krikščionių tikėjimui plisti kaimuose.

Vienas krikščionių tikėjimo įsitvirtinimo kaimuose rodiklių – valstiečių vardai. Jie nurodomi dvarų inventoriuose ir kituose dokumentuose. Anot vieno iš jų, 1596 metais Mitragalio laukų kaimynystėje – Vikių kaime gyveno Jonas Vikanis, kuris turėjo sūnus Petrą ir Martyną. Petro žmona – Elena, sūnūs – Stasys, Jurgis ir Jonas, o dukterys – Gendrutė ir Nastazija⁶⁶. Vikonių valstiečių vardų krikščioniškumas jokių abejonių nekelia. Tačiau trylika metų anksčiau – 1583 metais sudarytame Panemunio* dvaro inventoriuje atsispindi problemiškesnė padėtis. Vyrų vardai – Jonas, Motiejus, Vaitiekus, Steponas – ir čia krikščioniški, o moterų su neabejotinai krikščioniškais vardais – maždaug du trečdaliai. Likusio trečdaliao vardai (kai kurie iš jų kartoja-

⁶⁵Blaževičius P. Rokiškio krašto bažnyčios. – Atkula, 1995.

⁶⁶Akty, izdavajemyje Vilenskoju komissijeju dlja razbora drevnich aktov. T. XXXII. Akty Vilkomirskogo grodskogo suda. – Vilna, 1907. S. 344.

*Iš tikrųjų – Panemunėlio. Tuo metu ir Panemunis, ir Panemunėlis buvo vadinami vienodai: Panemuń. Bet dvaro savininko pavardė ir keleto kaimų pavadinimai rodo, kad tai Panemunėlio dvaro inventoriūs.

si) – keistoki (rašau lenkiškai, taip, kaip jie užrašyti dokumente): Gawę, Kacza, Baksza, Jate, Masa, Czerna, Data, Piene, Kachna⁶⁷. Sunku paaiškinti šiuos vardus. Gal dalis jų yra pravardės, o kiti – galbūt ikirikriščioniškosios tradicijos vardai.

Apie ikirikriščioniškasias tradicijas liudija ir kitas dokumentas – 1634 metų Rokiškio dvaro inventoriaus išrašai. Tai dokumentas, kurio reikalavimai skirti ir Mitragalio kaimo valstiečiams. Jame yra ir dvaro nurodymai dėl švenčių. Iš žemininkų (tai smulkūs bajorai arba turtingi valstiečiai, lydintys bajorą į karą, vežiojantys paštą ar einantys kitas svarbias tarnybas) reikalaujama, kad iš jų namų kas sekmadienį ateitų į bažnyčią po 1–2 žmones, kad mažiausiai kartą per metus eitų išpažinties ir kad gautą iš kunigo kortelę apie išpažintį pristatytų į dvarą. Tuo tarpu baudžiauninkams tokio reikalavimo nėra. Jiems draudžiama laikytis pagoniškų papročių, tarp kurių nurodyti laužų kūrenimas per šv. Joną, šokinėjimas per juos, žaidimai per Kalėdas ir Užgavėnes. Taip pat draudžiama bendrauti su burtininkais, užkalbėtojais, kerėtojais⁶⁸. Atrodytų, kad bažnyčia dar nepajėgia sutalpinti visų apylinkės žmonių, tad valstiečiams tokie reikalavimai kaip žemininkams nekeliami. Tiesa, tame pat dokumente draudžiama baudžiauninkams gyventi be santuokos. Išeitų, kad bažnyčia jau tuokia baudžiauninkus, tik, matyt, dar ne visus.

Susidaro vaizdas, kad XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje krikščionių tikėjimas jau įeina į valstiečių gyvenimą, bet dar ne visuotinai. Tuo tarpu XVIII amžiaus pabaigos mitragališkiai – jau pavyzdingi Čedasų bažnyčios parapijiečiai. Parapijos metrikų knyga rodo, kad jie neatidėliodami, antrą ar trečią dieną po kūdikio gimimo, veža jį į Čedusus krikštyti. Būti vaiko krikšto tėvu ar motina – kaimiečių prestižo reikalas. Jais kviečiami autoritetingiausi kaimo žmonės, dažniausiai – sodybų šeimininkai.

Neužsiliko žinių apie kaimo šventes, tačiau nedidelių jų atšvaitų dar yra. Iš vaikystės atmenu, kaip iškilmingai kaimo žmonės pasitiko vieškeliu važiuosį vyskupą. Prisimenu gražią pavasario pabaigos ar vasaros pradžios dieną. Žmonės susirinko į kaimo kapinaites. Dangus buvo žydras, ryškiai švietė saulė, žaliavo dar nedideli berželiai, leido ūglius pušelės, kurios dabar jau išaugusios į dideles pušis. Neatsimenu visų maldų, tačiau gerai menu, kad pabaigoje Pagirės Petras užvedė ir visi žmonės užgiedojo „Pone Karaliau, Dieve Abraomo“ – giesmę, meldžiančią lietaus ir globos derliui.

Nedaug užsiliko pasakojimų apie senojo kaimo žmonių laisvalaikio tradicijas. Žinoma, kad „Bliūdžiaus bobutė“ (tai veikiausiai Kazimiero Bliūdžiaus žmona – Kazimiero ir Jono Bliūdžių motina) sekdamo kaimo vaikams pasakas. Petras Deksnys, vadintas Traknyku arba Pagirės Petru, buvo ne tik žinomas giedotojas, bet ir dainininkas. Teiraujantis, kodėl jis buvo vadinamas Traknyku, žmonės sakė, kad galbūt dėl to, kad turėjo mėgstamą dainą „Traki bitinėlis“. Jau vienkiemiu laikais kaimo kanklininkė buvo Bronė Motuzaitė. Žmonės prisimindavo, kaip paaugliai kaimo kelyje (*ulyčioje*) rengdavo ripės mušimo varžybas, kaip žiemos dienas ir vakarus praskaidrindavo vaikščiojantys persirengėliai.

⁶⁷Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 256–2847.

⁶⁸VUB RS. F. 5. B. 28–2334. L. 238a.

Juozo Milaknio gyvenamasis namas, kuriame buvo įsikūrusi Mitragalio pradžios mokykla. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

Juozo Milaknio klėtis su staktoje iškirstais statybos metais: 1825. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

Kaip legenda sklido žmonių atsiminimai apie vaidinimus klojimuose. Buvo pasakojama, kad juos režisavo kaimo mokytojai. Bet Mitragalio pradžios mokyklos dokumentuose šie vaidinimai neminimi (ten užfiksuoti tik vaikų šventiniai pasirodymai). Nebežinoma, kas iš mokytojų telkė žmones vaidinti. Užsiliko tik viena nuotrauka su artistais – Mitragalio jaunimu, vaidinusių spektaklyje „Kunigaikštis Ringaudas“. Jis galėjo būti pastatytas apie 1935 metus. Tada mokytojas buvo Povilas Mačiekus. Bet spektaklių būta ir anksčiau. Žmonės prisimindavo, kaip vaidino „Tadą Blindą“, „Genovaitę“, „Ameriką pirtyje“. Vaidindavo ne tik mokantys skaityti, bet ir neraštingi žmonės, sugebėdavę išmokti vaidmenis. Sklido legendos apie Romualdą Bliūdžių, vaidinusių žydą komedijoje „Amerika pirtyje“. Jam buvo prilipusi ir Žydo pravardė. Buvo pasakojama, kaip, vaidinant „Genovaitę“, reikėjo sudaryti didelės kariuomenės vaizdą. Nedidelis vyrų būrelis ėjo ratu pro dvejas duris scenos kampe, sukurdami išpūdį, kad eina ir eina nenutrūkstamos kariuomenės gretos. Ėjo dainuodami, galbūt Lietuvos savanorių

dainą: „Tegu giria šlama ūžia, / O mes eisim į karužę. / Sustiprinsim šiandien dvasią, / O ryt kraują liesim drąsiai“.

Mitragališkiai šimtmečio pradžioje ėjo mokytis į Rokiškio liaudies mokyklą, kuri buvo Pandėlio gatvėje. Netoli buvo ir bendrabutis mokiniams, taip pat butas, kuriame gyveno „užtėlius“. Pirmojo pasaulio karo metais jau kita mitragališkių karta mokėsi Žiobiškio pradžios mokykloje. 1919 metų rudenį pradžios mokykla buvo įsteigta Mitragalyje. Ji įsikūrė rytiniame kaimo gale – Milaknio gryčioje. Tai buvo erdviausias kaimo pastatas, statytas XIX amžiaus pabaigoje. Visos gryčios stovėjo galu į kaimo kelią, o mokykla – šonu, be to, dar turėjo erdvų priebutį (*gonkas*).

Mitragalio mokyklą lankė ir kitų kaimų vaikai. Jie traukdavo į Mitragalį iš Vilemiškio, Šeškinišio, Stašiū ir net iš Prūsėlių ar Plunksnōčių. Tad mokinių buvo nemaža. Prisiminkime, kad tada šeimos buvo gausios. Pagal mokyklos tikrinimo dokumentą 1919/1920 mokslo metais čia mokėsi 49 mokiniai: I klasėje – 28, II klasėje – 6, III klasėje – 15⁶⁹. Antrojų ir trečiųjų, kaip matome, mažiau nei pirmųjų. Matyti, iki mokyklos įsteigimo mažiau vaikų ėjo į Žiobiškio ar kurią nors kitą mokyklą, o pradėjus veikti mokyklai savame kaime, į pirmąją klasę vaikų susirinko daug daugiau nei perėjo iš kitų mokyklų.

Pirmasis Mitragalio pradžios mokyklos mokytojas – Jonas Černys. Jis čia dirbo 1919/1920 mokslo metais. Tada jis buvo dvidešimt penkerių metų amžiaus. Nuo 1917 metų mokytojavo dar vokiečių okupacinės valdžios įsteigtoje Užpalių pradžios mokykloje. Lankė mokytojų kursų, taip pat žemės ūkio kursų. Iš Mitragalio buvo perkeltas į Panemūnio pradžios mokyklą⁷⁰. 1920/1921 mokslo metais Mitragalio ir gretimų kaimų vaikus mokė Ona Kirstukaitė. Jai ką tik buvo sukakę septyniolika metų. Keturias gimnazijos klases buvo baigusi Rygoje, privačioje (vokiškoje) mergaičių gimnazijoje. Kadangi mokykloje tuo metu mokėsi ir trylikamečiai, ir keturiolikmečiai vaikai, tai ūgiu jie buvo nedaug mažesni už mokytoją. Iš Mitragalio mokytoja išėjo dirbti į Didsodės pradinę mokyklą⁷¹. Kitais mokslo metais Mitragalio mokykloje mokytojas buvo Antanas Byras. Jis buvo baigęs Žiobiškio pradinę mokyklą, dar dvejus metus mokėsi privačiai. Vėliau baigė pedagoginius kursus. 1930 metais išvyko į Kanadą, kur parašė eilėraščių, apsakymų, dramų⁷². Dvejus mokslo metus (1923/1924 ir 1924/1925) Mitragalyje mokytojavo Julė Jovaišaitė, tada dar neturėjusi ir dvidešimties metų. Ji buvo baigusi Rokiškio gimnazijos keturias klases, dvi vasaras lankė mokytojų kursų⁷³. Gal tai pirmoji iš mokytojų, kurią senieji Mitragalio gyventojai dar gerai prisimindavo.

Nuo 1925 metų rudens mokykloje pradėjo dirbti Olga Kuzničienė, kuri mokytojavo ilgiau už kitus iki jos dirbusius mokytojus. Mitragališkiai jos pavardę dažnai minėdavo. Gali būti, kad ji ir buvo klojimo teatrų organizatorė. Darbo apimtis mokykloje išaugo. 1931 metais mokykloje buvo jau per šimtą vaikų. Su tokiu būriu nėra paprasta dirbti. Mokslo metų pradžioje mokiniai neskubėdavo rinktis į mokyklą. Jie privalėjo ganyti gyvulius savo ūkiuose, o kai kas – gal

⁶⁹LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 1358. L. 153–154a.

⁷⁰Ten pat. B. 1282. L. 14.

⁷¹Ten pat. B. 1241. L. 178–182a.

⁷²Ten pat. L. 493–495; Vanagas V. *Lietuvos rašytojų sąvadas*. – V., 1987. P. 202.

⁷³LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 1282. L. 31.

ANKIETA

1. Mokytojo pavardė ir vardas	Černys Jonas.
2. Amžius.	30 metų
3. Pilietybė.	Lietuvos
4. Tikyba.	R. Katalikų
5. Tautybė.	Lietuvius
6. Seimynos sudėtis (vedęs, nevedęs, našlys; tekėjusi, netekėjusi, našlė; pažymėti žmonos arba vyro ir vaikų vardus ir nurodyti, kuris ir kiek turi metų; be to, ištekėjusios mokytojos turi pažymėti, kur jų vyrai tarnauja).	Nevedęs.
7. Kada, kur ir kurį mokso cenzą yra įgijęs.	Nuo 1921 m. S. M. Pr. M. Departamentu - so duotos jaunesniojo mokytojo teises
8. Ar turi atatinkamus mokslo cenzo dokumentus.	Turiu Soviet. M. Pr. M. - Departamentu is 1923 m. sausio m. 21 d. Nr. 962.
9. Kada ir kieno paskirtas pradėjo eiti mokytojo pareigas ir kuriose mokyklose ėjo tas pareigas, pažymint metus ir mėnesių dienas.	1917 m. Dnieprieus okupac. valdžios paskirtas Uspalij pr. m. Utenos apskr. mokytoju ir 1919 m. 1 Rusijoje. Nuo 1 Rusijoje 1919 m. ir 1 Rusijoje 1920 m. mokytojauan Mitragalio m. - lyj pascirtas Rusiškio apskr. Soviet. K. - jos Nuo 1 Rusijoje 1920 m. iri siul mokytojau- ju Panemunio pr. m. - lyj pascirtas to pacios komitijos
10. Kada ir kuriam laikui buvo pasitraukęs iš mokytojo pareigų ėjimo (tiksliai nurodyti metus, mėnesių dienas ir pasitraukimo priežastis).	Nebebuau

Pirmojo Mitragalio pradžios mokyklos
mokytojo Jono Černio anketa
(LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 1282. L. 14)

<p>11. Kuriais metais yra laikę vasaros mokytojų kursus ir iš kurių mokslo dalykų yra gavę iš Švietimo Ministerijos pažymėjimus jaunesniojo mokytojo teisėms įgyti.</p>	<p>1920 m. ir 1921 m. Vasaros mokytojų kursus 1923 m. Kemis ūkio kursus</p>
<p>12. Prie kurių mokytojų seminarijų, keliais atvejais, kada yra laikę ir iš kurių mokslo dalykų yra išlaikę egzaminus jaunesniojo mokytojo teisėms įgyti.</p>	
<p>13. Ar turi nejudomąjį turtą, ir jeigu turi, tai koks, būtent, tas turtas ir kur jisai yra.</p>	<p>Neturiu.</p>

Panemunio prad. mokyklos *Bobiškeio* apskr.

Mokytojas (parašas) *J. Černys*

Vieta, metai ir mėnesio diena.

1925 m. gegužės m. 3 d.
Panemunis

(tesinys)

ir Latvijoje. Nors ir nelengva buvo, mokytoja dirbo rūpestingai. 1931 metų mokyklos tikrinimo akte apskrities pradžios mokyklų inspektorius užrašė, kad mokslas einamas pagal programos reikalavimus, švara ir tvarka mokykloje palaikoma tinkamai. Mokyklos tėvų komitetas remontavo suolus, padarė naują rašomąją lentą. Per žiemos atostogas mokykloje surengtas vakarėlis su deklamavimu ir vaidinimu „Ant bedugnės krašto“. Inspektorius daro išvadą, kad mokytoja darbą atlieka tinkamai, mokymo vaisiai patenkinami⁷⁴.

1931/1932 mokslo metais į Mitragalio mokyklą atvyko mokytojas Povilas Mačiekus, savo krašto žmogus, tada buvęs 28-rių metų amžiaus, baigęs 2-jų metų mokytojų kursų, iki to mokyklose dirbęs jau 7-rius metus. Povilas Mačiekus dirbo iki pat mokyklos uždarymo 1939 metais. Jis buvo ir mano pirmasis mokytojas. Jau pirmaisiais jo darbo mokykloje metais vizitavęs mokyklą inspektorius į tikrinimo dokumentą užrašė teigiamą atsiliepimą apie pamokas ir tvarką mokykloje. Mokytojas skaitė paskaitas mokinių tėvams, organizavo mokinių vaidinimus. Jau per pirmąsias jo darbo Mitragalyje žiemos atostogas mokiniai suvaidino spektakliuką „Paparčio žiedas“⁷⁵. Mokytojas vadovavo Mitragalio jaunųjų ūkininkų rateliui. Vadovavo ir Sąjungos Vilniui vaduoti skyriui, nes kai Lietuvos vyriausybė priėmė Lenkijos ultimatumą ir šios draugijos veikla buvo sustabdyta, – mokytojas išdalino mums, mokiniams, Vilniaus pasus (kaip jis sakė, – atminimui).

Mitragalio pradžios mokyklos mokiniai su mokytoju Povilu Mačiekumi. Apie 1934 m.

⁷⁴Ten pat. B. 1489. L. 69–69a, 71–72a.

⁷⁵Ten pat. B. 1526. L. 255–256a.

Rokiškio apskr. — rajono pradžios mokyklų inspektorius
 Mitragalio pradžios mokyklos, Rokiškio valsč.

Lankymo apyskaita

Mokykla aplankyta 1932 m. vasario mėn. 17 d. Prieš tai buvo aplankyta
 1931 m. kovo mėn. 3 d. Mokykla įsteigta 1919 m. | Rokiškio
 pašto stotį 13 klm., | Rokiškio geležinkelio, autobuso ir garlaivio stotį 16 klm.,

1. M o k y t o j a i

Eilės Nr.	Pavardė ir vardas	Einamosios pareigos	Amžius	Kiek metų dirba mokykloje	Stimybė padėis	Mokslo cenzas, kurių kalbų moka, kurio būdu papildomos pedagoginės žinios
1	Mačiekus Povilas	vedėjas	28m.	7m.	Neve- dys	Baigęs 2-įs metus mokyto- jų kursų. Lankęs vas. pedagoginių darbuo- jų ir lietuvių kalbos kursus Viekšniuose.
2	Kišinas Petras	Moky- tojas	27m.	2m.	Neve- dys	Baigęs gimnazijos ir išlaikęs egzaminus mokytojų teisėmis 1927 m. Sr. Ministerijos Egzaminų Komisio- nijoje.

2 M o k i n i a i A

Šiais mokslo metais įrašyta												Mokyklos aplankymo dieną buvo													
7-8 metų		9-13 metų		Iš viso		Skyriais						Skyriais				Nerasta mokykloj									
						I		II		III		IV		I		II		III		IV		Skaičius		Dėl kurių priežasčių	
B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M		
10	8	35	40	55	48	9	12	21	10	15	17	10	9	7	11	19	9	15	17	10	9	4	2	21 ligos	

M o k i n i a i B

Gimtosios kalbos atžvilgiu įrašyta							Vidutiniškai mokyklą lanko				Pastaraisiais 3 met. mokyklą baigė												
Lietuvių		Lenkų		Žydų		Vokiečių		Latvių		Rusų		Kitų		Pavasario-rudens metu		Žiemos metu		1929m.		1930m.		1931m.	
B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M	B	M
50	43	-	-	-	-	-	-	7	7	4	4	-	-	22	15	52	46	-	-	4	2	2	4

1932 m. Mitragalio pradžios mokyklos patikrinimo dokumento dalis (LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 1226. L. 255-256)

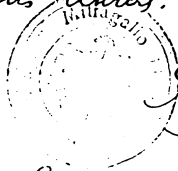
12. Inspektoriaus nuomonė apie mokslo eigą, mokinių auklėjimą, mokytojo pedagoginius gabumus ir darbą.

Mokslas einamas pagal programos uostatus. Mok. Mačiekas komplekte I skyriaus mokinių reikia suteikti žinių apie vasario 16 dieną, kad jie būtų atitiki tos dienos reikšmė, bet mokiniai turi žinoti kada, kam ir kas paskelbė Lietuvos Nepriklausomybę. To pat mokinių reikia suteikti žinių apie metinius skaičius ir išmėtomų namų, kiemo ir pan. I skyriaus mokiniai turi ryškiai skaityti. Mokytojo Klisūno komplekte reikia rūpintis, kad susisavinias būtų svariau la kormi. Mokykloje švara ir tvarka palaikoma tik kamai, tik reikia rūpintis, kad vis mokiniai būtų susisėnkau, arba susiėnkę plaukus. Mokytojai pareigas eina tik kamai.

(Pas) R. Butkus

Rokiškio apskr. pradž. mok. Inspektorius.

Nuoraidas tikras.

J. Mačiekas

Mokyklos vedėjas.

Mokyklos reikšmė kaimo kultūriniam gyvenimui didžiulė. Per dvidešimtį jos darbo metų gyventojų raštingumas žymiai šoktelėjo aukšty. Per 1942 metų gyventojų surašymą paaiškėjo, kad 21 procentas mitragališkių buvo baigę pradžios mokyklą, 25 procentai – lankę ją, 9 procentai – nors mokyklos ir nelankė, bet mokėjo skaityti ir rašyti, 7 procentai – tik skaityti. 17 procentų – tai daugiausia senyvo amžiaus žmonės – buvo beraščiai⁷⁶.

Dar pirmojoje mūsų amžiaus pusėje Mitragalio kaimas jau buvo davęs Lietuvai keletą aukštos kvalifikacijos specialistų. Antanas Milaknis, gimęs 1906 metais, 1929 metais baigęs Rokiškio gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo uni-

⁷⁶LCVA. F. R-743. Ap. 2. B. 5077.

versitete, vėliau Lietuvos žemės ūkio akademijoje, o užbaigė veterinarijos studijas Austrijoje ir apsigynė daktarą. Tai pirmasis ir vienintelis iš Mitragalio kilęs mokslų daktaras. Jis dirbo referentu Žemės ūkio ministerijoje. Karo metais dėstė Lietuvos veterinarijos akademijoje, vadovavo Parazitologijos ir taikomosios zoologijos institutui. Artėjant frontui, 1944 metais pasitraukė į Austriją, dirbo ten veterinarijos gydytoju, vėliau mokytojavo Vokietijoje lietuviškojoje Vinco Krėvės gimnazijoje, o 1947 metais persikėlė į Jungtines Amerikos Valstijas, kur irgi užsiėmė veterinaro praktika⁷⁷.

Kitas Milaknis, Balys, gimęs 1915 metais, baigęs Rokiškio gimnaziją (jam tikriausiai teko mokytis ir Mitragalio pradžios mokykloje, kuri buvo jo gimtojoje gryčioje), studijavo Pedagoginiame institute, dirbo mokyklose. Karo pradžioje buvo įstojęs į Vilniaus dailės akademiją. Dailės mokslus užbaigė Vakaruose, kur įgijo skulptoriaus diplomą. Bostoniškeje „Lietuvių enciklopedijoje“ išspausdinta jo skulptūros, vaizduojančios Kristaus galvą, nuotrauka⁷⁸.

Būta Mitragalyje šviesių žmonių ir be aukštojo išsilavinimo. Anksti miręs Jurgis Deksnys buvo didelis knygų ir gamtos mylėtojas. Jis buvo vienkiemio sodybos apsodinimo eglių siena iniciatorius. Buvo susidomėjęs šilkmedžiais ir šilkaverpiais. Šilkmedžiais apsodino keliuką į sodybą. Buvo išsirašęs ir šilkaverpių, kuriuos, jam mirus, teko išsiųsti atgal.

Broliai Julius ir Albinas Motuzai labai domėjosi kaimo praeitimi. Albinas užrašinėjo kaimo legendas, veikiausiai iš tėvo Jono Motuzo pasakojimų. Albinas Motuzas rašė romaną apie Mitragalio žmones. Norėjo apimti šimto metų epochą, pradedant baudžiovos panaikinimu. Liko apie 100 puslapių jo rankraščių, kuriuose piešiami Mitragalio gamtos vaiz-

*Mitragaliečiai
po vaidinimo
„Kuniškaištis
Rimgaudas“.
Apie 1935 m.*

⁷⁷Lietuvių enciklopedija. T. 18. – Boston, 1959. P. 452.

⁷⁸Ten pat. P. 453.

dai, aprašoma mitragališkių kelionė su linais į Rygą ir jų nuotykių Rygoje. Julius Motuzas paliko sodrių vaizdelių iš kasdienio gyvenimo karo ir pokario metais.

Prieš Antrojo pasaulinio karo pradžią beveik kiekvienas Mitragalio kaimas prenumeravo laikraštį, daugiausia „Ūkininko patarėją“ su priedais „Šeimininkė“ ir „Jaunasis ūkininkas“. Šauliai prenumeravo „Trimitą“, atitarnavę kariuomenėje vyrai – „Karių“. Atrodo, kad į Mitragalį ateidavo net „Naujoji Romuva“, galbūt mokytojui ar mokyklai.

Mitragalio žmonės turėdavo ir knygų. Visų pirma jomis aprūpindavo mokyklos bibliotekėlė. Dar 1932 metais čia būta 180 egzempliorių knygų. Būta tokių knygų, kaip „Jonas pas čigonus“ ar „Daktaras Aiskauda“, kurias norėdamas gauti, turėjai palaukti savo eilės. Bet žmonės turėjo ir nuosavų knygų, ir ne tik apie žemės ūkį, kurias prenumeratoriai gaudavo kaip nemokamą „Ūkininko patarėjo“ priedą. Būta pas žmones ir grožinės literatūros, ir mokslo populiarinimo knygų. Prisimenu karo metais leistą literatūros ir meno žurnalą „Kūryba“, per rankasėjusį Maironio Raštų tomą su jo „Trumpa visuotinės literatūros istorija“, jau nekalbant apie tada naujai išleistus Vaižganto „Pragiedrulius“.

Užbaigiu pasakojimą apie Mitragalio kaimą ir jo žmones prie 1940 metų ribos. Tai buvo laikas, kai prasidėjo kitas kaimo gyvenimo istorijos etapas, atnešęs žmonėms ir šilto, ir šalto. Bet šiuos laikus dar prisimena daugelis mitragališkių, ir jie veikiausiai geriau už mane papasakotų apie gyvenimą per penkiasdešimt okupacijų ir „sodybų tuštėjimo“ metų.

*Mitragalio k.
muzikantas
Lionginas Izdūnis
(1905–1982)*

*Mitragalio k. moterys
sodina kolūkio daržą.
Apie 1956 m.
Iš Stasio Izdūnio
albumo*

1 priedas

Aleksandro Jogailaičio privilegija
Grigaliui Astikaičiui

1499 m. rugsėjo 21 d.

*Privilegija*⁷⁹ ponui Grigaliui Astikaičiui kirsti dykrai prie Susėjos upės palei vokiečių sieną, gauti dirvų ir žmonių prie tos dykros visiems laikams. Pats Aleksandras iš Dievo malonės didysis Lietuvos kunigaikštis.

Tebūnie Dievo vardu. Pranešame visų žinia šiuo raštu, kas jį pamatys arba skaitomą išgirs, kam reikės tai žinoti arba girdėti. Kadangi esame apžvelgę ištikimą ir niekad neuždelsiamą mūsų ištikimo tarno pono Grigaliaus Stankaičio Astikaičio, mūsų rūmų maršalkos ir Merkinės bei Anykščių vietininko, tarnavimą mums, duodame ir apdovanojame jį mūsų dykra, kuri yra prie vokiečių sienos Susėjos paupyje, prie Vaišvilto sienos, kurią Vaišviltas nustatė Susėjos upe tarp mūsų tėvonijos – Didžiosios Kunigaikštystės ir Liflantų žemės valdant mūsų pirmtakams. Ir ta giria esame nubrėžę sieną su mūsų Rokiškio ir Penionių žemėmis, kur Olsintos upė, kuri prasideda nuo Olsintos ežero, įteka į Susėjos upę, ir Prūdupio upę, kur yra Prūdupė, o nuo Prūdupės į Serbintos upę, o Serbintos upeliu iki įtekėjimo į Juodupės upę, o iš Juodupės upės į Vyžuonos upę, o iš Vyžuonos Gintenio upeliu į Čedasų ežerą, o iš Čedasos – Minevėlės upeliu, o iš Minevėlės į Balčios upę, o iš Balčios upės pro mūsų lauką slėniu į Neretos pelkę, o iš Neretos pelkės Neretos upe į mažą Neretėlės upelį, o mažąją Neretėlę į Skardupio upelį, o iš Skardupio upelio tuojau į Susėjos upelį ir Vaišvilto sieną, taip pat prie tos girios ir aukščiau nurodytos sienos gyvena mūsų Anykščių pavieto Rokiškio dvaro žmonės ir Penionių pavieto Čedasų dvaro žmonės, kurie tarnavo mūsų Rokiškio ir Čedasų dvarams ir mokėjo duoklę pinigais, medumi ir dėkla; taip pat, kad prie tos girios, be mūsų tėvo, J. M. Karaliaus leidimo, įdirbo mūsų mišką Kurklių bajoras Hanusas Gailiminaitis su savo sūnumis ir Anykščių bajoras Rimka su savo broliu Mackumi Jonaičiu ir sau dvarus ten įkūrė. Ir mes tą Hanuso dvarą su mūsų žmonėmis, kuriuos jis su savimi apgyvendino, atidavėme ponui Grigaliui; o kurie buvo jo nuosavi žmonės, mes liepėme jam anuos iškeldinti. Taip pat anas Hanusas už tos sienos Rokiškio paviete išarė mūsų girią ir mūsų bei savo žmones įkurdino už Vyžuonos upės. Ir mes tą išartą žemę su mūsų žmonėmis jam atidavėme, o Hanuso žmones, kurie tose žemėse gyveno, liepėme jam iš ten iškeldinti; riba su mūsų žmonėmis ir eina tais Hanuso arimais ir Vyžuonos upe, ir Vilgupio upeliu, o nuo Ilgupio upelio eina į Briedžių duobes, o iš Briedžių duobių į pelkę, o iš pelkės į tą ribą, kurią mūsų žmogus Neliubas buvo nubrėžęs su Hanusu, o ta riba ejo vėl į Vyžuonos upę.

⁷⁹ Akty Litovskoj metriki. T. 1, vyp. 2. 1499–1507 g. g. Sobrany F. I. Leontovičem. – Varšava, 1897. S. 36–38.

Taip pat, kad tas Rimka su savo broliu Mackumi išdirbo mūsų mišką toje dykroje, o ponas Grigalius už šias jų pastangas jiems pinigais sumokėjo, o jie mums patiems pripažino, kad iš jo už tą žemės išarimą pinigų paėmė. Taip pat, rodydami mūsų malonę, duodame, dovanojame ir esame atidavę, ir patvirtiname tai šiuo raštu amžiams ir nekeičiamai jam, jo žmonai, jų vaikams ir po to būsiantiems jų palikuonims, tą mūsų girią, kuri yra prie tos sienos nurodyta, su tais mūsų žmonėmis, kurie prie tos girios gyvena, ir su tais dvarais, ir su žmonėmis, ir su bajorų išartomis, ir su jų ariamomis žemėmis, ir su bitynais, ir su medžioklės plotais, žvėrių ir paukščių medžioklėmis, su bebrų gaudymu, su vandenimis, su ežerais, vadinamais Olsinta ir Nekoasiu, ir Dumbliau, ir Minevėle, Niestrepa, ir Balčiu, ir su kitais ežerais, kurie yra prie tos sienos, su upėmis ir su upeliais, ir su šaltiniais, ir su jų srovėmis, su tvėnkiniiais ir tvėnkinieliais, su malūnais, malimo mokesčiais, su žuvininkais ir žuvynais, ir su pelkėmis, ir su pievomis, ir su krūmynais, ir su ganyklomis, ir su lankomis, ir su pinigine bei medaus duokle, ir su dėkla, ir su visais mokesčiais, ir su muitais, ir pajamomis, ir naudmenimis, – nieko iš mokesčių ir pajamų sau nei savo palikuonims nepasilikdami. Taip pat dėl ypatingos mūsų malonės duodame ir dovanojame, ir leidžiame, kad jis miestą toje dykroje su atvykstančiais žmonėmis sau įkurtų ir pilį pasistatytų, kur tik jam norės, ir prekyvietes ir turgus toje vietoje turėti su visomis pajamomis iš prekyviečių ir turgų, ir su visais jų mokesčiais, ir ten turėti sandėlius pirkliams, ir karčiamas, ir karčiamų mokesčius; o kurie svečiai, užsienio pirkliai atvažiuos su savo prekėmis iki tos vietos, iš tų jis gali imti sau muitą po du grašius už vežimą; o taip pat kuris svetimšalis atvažiuos į tą jo miestą, turi prisistatyti arba jam pačiam, arba jo vietininkui. Taip pat jis gali ir kitus žmones toje girioje apgyvendinti; plėsti, dauginti ir padidinti pagal aukščiau nurodytas ribas, ir parduoti, ir atiduoti, ir padovanoti, ir sumainyti, ir bažnyčiai aukoti ir jai užrašyti, ir savo naudai ir gyvenimui panaudoti, kaip pats ras esant reikalinga. (...)

Januška, raštininkas

Iš kanceliarinės gūdų k. vertė B. Deksnys

2 priedas

Ištrauka iš 1618 m. Jono Karengos Kazliškėlio dvaro ribų aprašymo⁸⁰

(...) O pavaldiniai prie Kurkliečių girios, pradedant Beržuonio ežeru ir Meldynupiu, ribojasi su Paliepio pavaldiniais. (Riba) per pelkes eina tuo upeliu iki Valkšnos upės, kuri su dirvomis kerta šio kaimo kelią. Prie girios ir pelkių šių pavaldinių dirvos ir pievos eina aplink iki Beržuonio ežero, o

⁸⁰LVIA. SA. B. 14205. L. 343a.

pati Kurkliečių giria nuo Valkšnos upės pusiau pasisuka ir eina keleliu iki Jankovskių ir Norgėlių Beroviznos (?) ir tos Beroviznos pakrante toliau eina iki Rokiškio dvaro Radišių kaimo ribos. Eina per pelkę sauso miško pakraščiu, po to prieš Plunksnočių upelį eina sausos vietos pakraščiu iki išdegusio lydymo, taip pat pakraščiu iki Moneikiškių, nuo Moneikiškių upelio eina iki Gutoniškių upelio, iš ten su Vikaniais riba eina senąja vieta iki Panemunio dvaro Pierniškių dirvų ir upeliu iki jam įtekant į Beržuonio ežerą. Kiesiškių tarnyboje gyveno šie pavaldiniai: našlė Motiejienė Stumbriūnienė, trys jos sūnūs: Petras, Jonelis, Jurgis; Bernotas Stumbriūnas, jo žmona Ona, du sūnūs: Petras ir Jonas. Ši tarnyba prasideda nuo Kurkietėlių girios, nuo Gutoniškių upelio, riba eina pro Beržuonos upę iki ažuolo, ribojasi su Vikoniais, eina pakrante už kito ažuolo, po to iki upelio, vadinamo Aukštųjųugla, ateina iki kelio, po to ribojasi su Rokiškio dvaro Radišiais iki Beržuonos upės. Toje tarnyboje trys valakai: žemininkas Matas Ščensnutičius, jo žmona Zofija, trys sūnūs: Aleksandras, Petras ir Mikalojus; daržininkas Matulis Štunkelė, jo žmona Liucė, sūnūs trys: Mikalojus, Boleslovas, Jonas. (...)

Iš lenkų k. vertė B. Deksnys

3 priedas

Mitragalio kaimo sodybos ir jų šeimininkai 1810–1861 metais*

Sodybos	1810 m.	1819 m.	1825 m.	1834 m.	1857 m.	1861 m.
I	Vincentas Milaknis	Vincentas Milaknis	Vincentas Milaknis	Jonas Milaknis	Jonas Milaknis	Antanas Milaknis
II	½ Motiejus Bliūdžius ½ Jokūbas Bliūdžius	eig. Motiejus Bliūdžius	eig. Motiejus Bliūdžius	Petras Milaknis	Petras Milaknis	Petras Milaknis
III	Motiejienė Šedienė, našlė	Sebastijonas Šedys	Sebastijonas Šedys	Justinas Šedys	Justinas Šedys	Justinas Šedys
IV	Kazimieras Staigis	Kazimieras Staigis	Kazimieras Staigis	Mateušas Bliūdžius	Tadeušas Deksnys	Motiejienė Bliūdžiuvienė, kitaip Deksnienė
V	Mykolas Raišis	Simonas Raišis	Simonas Raišis	Simonas Raišis	½ Pranciškus Raišis ½ Baltramiejus Izdūnis	½ Pranciškus Raišis ½ Baltramiejus Izdūnis
VI	Adomas Deksnys	Adomas Deksnys	Adomas Deksnys	Juozapas Žumbakys	Juozapas Žumbakys	Juozapienė Žumbakienė
VII	Nikodemus Šedys	Vincentas Šedys	Vincentas Šedys	Vincentas Šedys	Vincentas Šedys	Adomas Šedys
VIII	Rapolas Trukšnys	Rapolas Trukšnys	Stanislovas Trukšnys	Stanislovas Trukšnys	eig. Jurgis Deksnys	eig. Jurgis Deksnys
IX	Juozapas Motuzas	Benediktas Motuzas	Benediktas Motuzas	Benediktas Motuzas	Benediktas Motuzas	Benediktas Motuzas
X	Mykolas Deksnys	Kazimieras Deksnys	Kazimieras Deksnys	Kazimieras Deksnys	Jokūbas Deksnys	Jokūbas Deksnys

*Lentelė sudaryta pagal archyvų dokumentus: Rokiškio krašto muziejus – 3999. L. 26–27, 367; Rokiškio krašto muziejus – 4035. L. 33–34; Lietuvos Valstybės istorijos archyvas. F. 515. Ap. 25. B. 347. L. 170–174; Rokiškio krašto muziejus – 4008. L. 16–17, 785.

4 priedas

1825 m. Mitragalio kaimo gyventojų sąrašas
(pagal sodybas)*

Mitragalio kaimas yra 6,5 varsto nuo dvaro. Rytuose ribojasi su Vilemiškio užusienio žeme, pievomis prie Beržuonos upės ir dvaro mišku. Pietuose – su Degsnių kaimo žeme ir dvaro mišku. Vakaruose – su Kazliškėlio dvaro Stumbrių ir Stašių kaimais. Šiaurėje – su dvaro mišku ir Užuožerės užusienio žeme.

I. Vincentas Milaknis (50), žmona Ona (48), sūnūs: Jonas (25), žmona Ona (30); Mateušas (24); samdinė Uršulė Milaknytė (16), augintinė Ona Valeikaitė (12), piemuo Povilas Adamonis (17) ir kamininkė Jonienė Šedienė bei jos duktė Barbora invalidė.

II. Eigulys Motiejus Bliūdžius (47), žmona Teresė (40), duktė Agota (16), augintinis Antanas Bliūdžius (28); žentas Petras Milaknis (22), žmona Barbora (20), duktė Agota (0,5), piemuo Juozapas Bliūdžius (11), kamininkės: Kotryna Deksnienė (30), Liudvika Augulienė ir Ignotienė Bliūdžiuvienė, jos sūnūs: Baltramiejus (8) (tarnauja Vingerinės dvare prie Kupscio), Mateušas (6), Justinas (0,5), duktė Petronėlė (4).

III. Sebastijonas Šedys (27), žmona Teresė (20), sūnus Antanas, duktė Uršulė (3), broliai: Justinas (18), Juozapas (15) ir seserys Agota (17), Barbora (16).

IV. Grytelninkas Kazimieras Staigis (40), žmona Kristina (36), sūnus Kajetonas (1), dukterys: Agota (11), Regina (10), Dominulė (8), Petronėlė (7); svainis Mateušas Bliūdžius, žmona Liudvika (20), bernas Andrius Deksnys (50), žmona Teresė (40), duktė Uršulė (3), piemuo Jokūbas Izdūnis (10), samdinė Klara Šimkūnaitė (20), kamininkės: Sofija Milaknienė (40), Mykoliene Izdūnienė (40) ir Motiejienė Deksnienė (34), jos sūnus Ignotas (1), duktė Dominulė (3).

V. Simonas Raišis (30), žmona Darata (28), sūnus Pranciškus (6), brolis Juozapas (13), seserys: Dominulė (16), Darata (11), senas tėvas, bernas Mateušas Gasiūnas (30), žmona Ona (25), sūnus Antanas (0,5), duktė Barbora invalidė (6) ir samdinė Barbora Vabalaitė (20).

VI. Adomas Deksnys (50), žmona Margarita (60), dukterys: Pranciška (17), Ona (16), Magdalena (10); žentas Juozapas Žumbakys (30), žmona Teresė (20), duktė Ona (4), žento brolis Steponas (15).

VII. Vincentas Šedys (26), žmona Marijona (25), sūnūs: Petras (6), Adomas (5), Justinas (2); dukterys: Elžbieta (8), Agota (3); bernas Jurgis Žeižys (19) ir samdinė Kristina Bliūdžiūtė (17).

VIII. Stanislovas Trukšnys (20), žmona Ona (16), brolis Jokūbas (15), seserys: Ago-

*Gyventojų sąrašas iš Rokiškio dvaro 1825 metų inventoriaus (Rokiškio krašto muziejus – 4035. L. 33–34). Skaičius skliaustuose po vardo ir pavardės nurodo amžių. Dvaro raštininkas metus veikiausiai užrašė iš žodžių, todėl jie ne visada tikslūs ir ne visada sutampa su metrikų įrašais.

ta (16), Ona (8), Uršulė (5); motina Teresė (49), bernas Tomas Šimkūnas (26), samdinė Teresė Gasiūnaitė (20) ir kampininkė Tamošienė Šimkūnienė (33), jos duktė Dominulė (2).

IX. Benediktas Motuzas (27), žmona Elžbieta (26), sūnus Motiejus (3), dukterys: Uršulė (5), Kotryna (1); broliai: Antanas (22), Kazimieras (17); bernas Jonas Baliūnas (22), samdinės: Elžbieta Šniokaitė (30), Uršulė Baliūnaitė (16) ir piemenė Agota Izdūnytė (8).

X. Kazimieras Deksnys (30), žmona Petronėlė (28), sūnūs: Jokūbas (4), Jonas (1); brolienė Mykolienė našlė (30), jos sūnus Pranciškus, duktė Anelė (16), Agota (10), Dominulė (5), bernas Ignotas Bliūdžius (40) ir kampininkas Simonas Bliūdžius (60).

Karčiama: Mauša Hiršovičius.

Iš lenkų k. vertė B. Deksnys

5 priedas

Mitragalio lobis*

92. MITRAGALYS, Rokiškio ap., Rokiškio raj. 1626/1962

1962 m. Černius, ardamas arkliu savo daržą, plūgu užkabino nežinomą daiktą. Pasikapstęs žemėje iškasė didelį juodą puodą su monetomis. Jas čia pat išvertė ir paliko. M. Černienė su mokiniais surinko ir atidavė RKM.

KARALIŠKOJI PRŪSIJA:

Žygimanto III Vazos šilingas, 1592

KURŠAS–ŽEMGALA:

Frydricho Ketlerio, šilingas, 1607

LENKIJA:

denarai, 1621 (2), 1622 (3), 1623 (3) – iš viso 8

šilingai, 1613 (2), 1614, 1616, 1623 – iš viso 5

grašis, 1624

pusantrokai, 1619, 1620 (7), 1621, 1622, 1623 (2), 1624, 1625 – iš viso 14

LIETUVA:

Žygimanto IV Vazos dvidenariai, 1609, 1611, 1612, 1620 (74), 1621 (12), 1620–1621 (10) – iš viso 99

šilingai, 1614 (7), 1615 (16), 1616 (28), 1617 (42), 1618 (36), 1619 (41),

1617–1619 (2), 1622 (11), 1623 (234), 1624 (111) – vienas tik su aversu, b. d. (7),

1625 (24), 1626 (4), 1623–1626 (21) – iš viso 584

grašis, 1627

PAMARYS–DARLOVAS:

Boguslavo XIV grašis, 1618

PRŪSIJA:

Georgo Vilhelmo šilingas, 1625

pusantrokai, 1622, 1625

RYGA:

Stepono Batoro šilingas, 1582

Žygimanto III Vazos šilingai, 1594 (2), 1595 (3), 1596 (4), 1597 (6), 1598 (5), 1599 (5), 1600 (9), 1601 (5),

*Jo aprašymas E. Ivanausko knygoje „Lietuvos pinigų lobiai“. – V., 1995. P. 89.

1602 (6), 1603 (10), 1604 (3), 1605 (10), 1606 (6), 1607 (8), 1609 (10), 160? (14), 1610 (8), 1611 (3), 1612 (13), 1613 (12), 1614 (9), 1610–1914 (19), 1615 (28), 1616 (77), 1617 (103), 1618 (182), 1619 (225), 1615–1619 (122), 1620 (800), 1621 (1147), 1620–1621 (27) – iš viso 2881

Gustavo II Adolfo šilingai, 1621 (149), 1622 (65), 1624 (101), 1625 (324), 1626 (11), d. n. (83) – iš viso 733
pusantroakai, 1622 (2)

Žodinės žinios: 1992, Černius.

Rašytinės žinios: RKM. GEK. 5126.

„Vakarinės naujienos“, 1962 12 14, Nr. 294.

„Vaidlonai“: rašinys Amerikos lietuvių spaudoje ir jo apmąstymas dokumentų šviesoje

Bronius Deksnys

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas

Klyvlende leidžiamas Amerikos lietuvių laikraštis „Dirva“ 1933 metų liepos mėn. 7 d. išspausdino rašinį „Vaidlonai“. Štai jis:

Vaidlonai

Lietuvos miestų ir miestelių aprašymai

Vaidlonų garsenybės – vaidenai.

Dešimts kilometrų nuo Rokiškio (apskritis miestas šiaurės Lietuvoje), tarp ošiančių pušynų, eglėnų ir beržynų yra Vaidlonų kaimo vietovė-sėdybos. Kaimas jau prieš didįjį karą išskirstytas vienkiemiais.

Jau pats sodžiaus pavadinimas ką tai primena iš senovės laikų. „Vaidlonai“ gal seniau buvo tiesiog „Vaidolai“ ar panašiai, bet laikui bėgant rodos susidarė Vaidlonai. Gal todėl toksai kaimo pavadinimas yra, kad kaimas stovi tarp vietų garsių senovės padavimais apie visokių „vaidolus“, „vaidenus“, – sako vaidindavęsi.

Minėtame kaime dabar gyvena apie 200 gyventojų. Yra kultūros įstaiga – mokykla. Kaimas turi 18 valakų žemės (po 30 ha valakas).

Į pietus nuo Vaidlonų teka graži Beržuonos vardo upelė. Nuo šaltų vėjų iš rytų pusės kaimą dengia gražus Vaidlonų miškas. Ten tarp šimtamečių pušų ir šlaitų vingiuojasi kelelis į Lukštų bažnytkaimį. Miškas iš senovės auga ant aukštų kalvų, skardžių, ant kurių dar sutinki nedrąsių barsukų, kvailių stirnų, retkarčiais plėšrų vilką.

Ten yra visų žinoma baisi – gal taip ir „nebaisi“, bet garsi senovės padavimais – pelkė, apie kurią šnekama visokių baisių padavimų, kuriuos senieji pasakoja. Pelkė iš visų pusių apaugus pušimis ir kitais medžiais. Į vidurį pelkės eiti beveik nėra galima – smunkti žemyn. Ten, anot žmonių, yra baisių „bedugnių“ versmių. Seneliai pasakoja,

kad toje vietoje, kur dabar ši pelkė randasi, turėjęs būti ežeras. Pasakoją, kad baisus debesys septynias dienas ir septynias naktis stovėjęs viršuje, ir griauštinis griaudęs, bet kadangi įspėta ežero vardas, taip ir nepasidaręs ežeras.

Netoli tos pat pelkės, kalno pašlaitėje, prie kelelio yra dvi senos šimtametės pušys (kurias, man nuvykus su vaikais ekskursijon, vaikai rodė); tarp tų yra „bedugnė“ versmė. Žmonės pasakoją, kad kitados tuo keleliu, kuris ir dabar yra, važiuovęs ketverta arklių, karietoje, koks tai ponas. Jis vežęs dvi skrynias aukso. Staiga atsivėrus žemė ir tas ponas su visa karieta, aukso ir arkliais taip ir dingęs žemės gelmėje. Taip ir atsiradus šioj vietoj nuo to laiko ta versmė.

Toliau kalno pašlaitėje, netoli tos versmės, matą „degant“ pini-gus, girdį arklius žvengiant, ką tai rėkiant – pagalbos šaukiant. Taip pasakoją prietaringi senesnieji žmonės.

Pasakoją, kad vyrai pasiėmę geležinius jiešmus, nuėję į to kalno (ten pat miške) viršūnę, pradėję jiešmais badyti. Staiga vienas bebadydamas dunktelėjęs į ką tai, tartum į geležinę skrynią-dėžę, bet nesuspėjęs jiešmo ištraukti pamatęs nuo tos didžiosios pušies (kur yra versmė) atjojant tris apsišarvavusius karius, ir nespėjęs savo draugui nei žodžio ištarti, kaip tie visu smarkumu prijoję prie jų ir vienas iš tų riterių taip dūręs jam, kad ir žarnos išėjusios. Bet po valandėlės atsistojęs, apsidairęs: kaip buvęs sveikas, taip ir esąs sveikas, tik pajutęs, kad gulįs toli nuo kalno.

Tą didžiąją balą, apie kurią daug visokių padavimų yra, žmonės dabar vadina Ežerėlio bala.

Kitame Vaidlonų kaimo gale yra kitas gražus miškas-pušynėlis. Čia susieina Juodupės, Žiobiškio ir Rokiškio keliai.

Į pietus nuo kaimo, už Beržuonos upelės, yra gražus, garsus padavimais ir „vaidalais“ kalnelis vadinamas „Kapeliais“. Senieji pasakoją buk čia esąs švedų žuvusių karių kapai (iš tų laikų, kada Švedai buvo užėmę Lietuvą). Ten žmonės matą pinigus „degant“, ugnį „vaikstant“.

Šiaip dabar Vaidlonų kaimo gyventojai jau susipratę – ypač jau nieji. Jie nebetiki prietarams, meta, kaip sakoma, „senovės dievus“.

Vaidlonų Jonas.

Rašinys nebuvo atsitiktinis dalykas „Dirvos“ puslapiuose. Laikraštis, siekęs priminti Amerikos lietuviams jų gimtąjį kraštą, nuolat spausdino pasakojimus apie Lietuvos miestus, miestelius, kaimus. Jame nemaža vietos skirta ir Rokiškio kraštui: išspausdinti straipsniai apie Panemunį, Čedasus, lyriški Kleofo Jurgelionio atsiminimai apie vaikystės dienas, praleistas pas senelį Moškėnų kaime. Ir štai – straipsnis „Vaidlonai“ apie vieną didžiausių Žiobiškio krašto kaimų.

Straipsnio autorius, kaip matyti iš konteksto, yra šio kaimo pradžios mokyklos mokytojas. Jis mini ekskursiją su vaikais, t. y. mokiniais, prie Ežerėlio balos, kur pagal legendą paskendo ponas, vežęs auksą keturiais arkliais kinkyta ka-

rieta. 1932–1935 metais *Vaidlonų* mokykloje dirbo Petras Kišūnas. Jis buvo baigęs Rokiškio gimnaziją ir metus studijavo teisės mokslus.

Man, augusiam *Mitragaly*, kur *Beržuonos slėnis* negilus, o šlaitai dažniausiai nuolaidūs, kalvos neaukštos, *Vaidlonų* kaimas darė didelį įspūdį. Pats kaimas, daugiau kaip dvidešimčia metų anksčiau už *Mitragalį* atsisakė rėžių sistemos, bet, išsidalijęs žemę sklypais, daugumą sodybų paliko senoje vietoje. Kaimas stovėjo ir tebestovi žalias, pasipuošęs senomis liepomis, ažuolais ir uosiais, išsaugojęs daug senoviškų gryčių ir ypač klėčių, stovinčių abipus kelio, einančio nuo *Rokiškio–Čedasų vieškelio Dėgsnių* kaimo kryžkelės į *Rokiškio–Juodupės vieškelio Vyžuonos kryžkelę*.

Rytiniame kaimo laukų pakraštyje lieknos pušys tarsi šokinėja ant aukštų kalvų ir jų stačių šlaitų. *Beržuonos slėnis* gilus, siauras, su daug statesniais negu ties *Mitragaliu* šlaitais. Kalvota pietinė jų pusė puošiasi pušų ir beržų gojeliais. Šiaurėje – į *Lingėnų* kaimo pusę driekiasi lyguma. Bet ir joje stūkso kalva, ant kurios auga keli seni medžiai, dar menantys čia buvusį *Aukštąsijos vienkiemį*. *Beržuonos* vaga dar siaura, daug menkesnė, negu ties *Stumbriais* ar *Patilčiais*. Bet vaidloniškiei pasakoja, kad pavasarį potvynio vandenys nunešdavę medinį tiltą net į *Dėgsnių* kaimo lankas.

Galbūt senojo kaimo išsaugojimas padėjo vaidloniškiams išlaikyti daugiau senųjų tradicijų. Aš atkakliai klausinėjau senuosius *Mitragalio* žmones, kaip jie švėsdavo Jonines. Tačiau, išskyrus Jonų vainikavimą, jie nieko apie šią šventę nebeprisiminė. Tuo tarpu senieji vaidloniškiei pasakoja, kad jie (bent jau iki Antrojo pasaulinio karo) rinkdavęsi švęsti Joninių ant kalno, kur kūrendavo ugnį, dainuodavo, šokdavo. Tas kalnas, dabar tirštai apaugęs pušimis, stūkso priešais kaimą pietiniame *Beržuonos* šlaite. Vakariniu kaimo pakraščiu gilia vaga iš *Sedeliškio* ir *Izdūniškio* laukų ir pamiškių atiteka dabar jau bevardis upelis. Tikriausiai anksčiau jis vardą turėjo. Vaidloniškiei išsaugojo kitų dviejų upelių, įtekančių į *Beržuoną* iš šiaurės pusės rytiniu kaimo pakraščiu, vardus: *Kiaūlupis* ir *Gilupis*. Kalnas, ant kurio *Vaidlonų* gyventojai švėsdavo Jonines – *Senkapis*, dar vadinamas ir *Švedų kapis*. Gal už kilometro į rytus, šiauriniame *Beržuonos* krante, miško pradžioje, tarp stačių kalvų, tįso nuo upės medžių ir krūmų ruožu atskirta ir legendomis apipinta Ežerėlio bala. Vaidloniškiei ir dabar pasakoja jos legendą, tačiau joje jau nebėra *Vaidlonų* Jono minėtų pasakojimų apie bandymus kasinėti šią vietą ir jų grėsmingas pasekmes.

Vaidlonų Jonas bando įminti kaimo pavadinimo mįslę. Jis sieja kaimo vardą su žodžiu „vaidolai“, kas, jo nuomone, turėtų reikšti vaiduoklius. Norėdamas tvirčiau pagrįsti šią mintį, jis prisimena senų žmonių pasakojimus apie neįtikėtinus atsitikimus, nors straipsnį užbaigia skeptiška užuomina apie šiuos dalykus.

Žiūrint šiandienos akimis, kai istorinių žinių apie *Rokiškio* kraštą pagausėjo, reikėtų sakyti, kad *Vaidlonų*, kaip ir daugelio kitų šio krašto kaimų, mįslės rakto vertėtų ieškoti ne *Nemunėlio* baseine, o gerokai piečiau – Šventosios ir jos intakų pakrantėse. Tai iš ten XV amžiaus pabaigoje – XVI amžiaus pradžioje Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės sienoms pasistūmėjus toliau į šiaurę, į *Sėlos* dykrą kėlėsi *Giedraičių*, *Anykščių*, *Pienionių* valsčių bajorai ir valstiečiai.

Apie žmonių judėjimą iš Šventosios baseino į Nemunėlio baseiną byloja ir vietovardžių migracija. Galimas dalykas, kad dalis vietovardžių iš Nemuno baseino į Dauguvos baseiną galėjo būti perkelti I tūkstantmečio vidury, kai slavų veržimasis į Dniepro baseiną pastūmėjo į šiaurę Pripetės ir Nemuno aukštupy gyvenusius lietuvius, o šie stumtelėjo į tą pačią pusę šiauriau už juos gyvenusius žiemgalius ir sėlius. Dėl tos priežasties Uždauguvy galėjo atsirasti Nemuno intako Gaujės vardas, Neries vardas pasikartoto bent dviejų Neretų vardais, Viešintà – Viesyte. Gali būti, kad slinkdami į šiaurę sėliai atsinešė būdingus dabartinei šiaurės Lietuvai ir pietinei Latvijai Skáistės (Skáistinės, Skáistkalnio), Lūkštų (Ilūkštōs), gal net Zýbolių (Zýboliai – ir Obelių, ir Rokiškio apylinkėse) vietovardžius.

Daug vietovardžių iš Ukmergės ar Anykščių apylinkių atsirado Rokiškio krašte per Sėlos dykros kolonizavimą. Kai kurie jų peršoko Lietuvos ribas ir atsidūrė latviškoje Sėlos dalyje. Keliami ar bėgdami į Šiaurės Lietuvą Kurklių valstiečiai atsinešė į Rokiškio apylinkes Kurkliėčių, Skiemonių – Skemų (iki Pirmojo pasaulinio karo ir Skemai buvo vadinami Skiemonimis – *Skiemiane*) vietovardžius. Prie Anykščių yra kaimas Vikónys, prie Svėdasų – taip pat. Rokiškio krašte Vikonai – vienas iš anksčiausiai dokumentuose minimų kaimų (1596 metais). Girsteitiškis Molėtų krašte atsišaukė Girsteikiškiais prie Pandėlio. Anykščių Rubikiai ir Butėnai gavo savo bendravardžius Rokiškio rajono Lūkštų apylinkėse. Brezgiai prie Balninkų atsiliepė Bryzgiais prie Onušio ir Brezgiais Latvijoje, Gėrkonys prie Debeikių atsikartoto Gėrkoniais prie Pandėlio ir Giarkianais prie Dauguvos. Kartojasi ir Trumpiškių (prie Alantos), Miliūnų (prie Utenos), Gikónių (prie Leliūnų), Bareišių (prie Kuktiškių) vietovardžiai Rokiškio krašte.

Bet grįžkime prie Vaidlonų vietovardžio. Panašų vietovardį randame per du kilometrus į vakarus nuo Troškūnų. Tai vietovė tarp Anykščių ir Panevėžio, kur ką tik pasibaigia Šventosios ir prasideda Nevėžio baseinas. Troškūnų Vaidlonys stovi Nevėžio intako Juostės aukštupyje.

Troškūniečiai irgi bandė ieškoti šio vietovardžio kilmės. Poetas Kazys Inčiūra siejo jį su senuoju lietuvių tikėjimu ir vaidilutėmis. Baladėje „Troškūnų vienuolis“ jis rašė:

*Čia valdė stabmeldžiai kadaise.
Dievams jų papročiais iš seno
javai, galvijai degė, vaisiai,
šventoji Gabija ruseno.
Mergaitės Vaidlonių skaistutės
Ten buvo pirmos vaidilutės (...)¹.*

Ir šiuolaikiniai troškūniečiai remia savo kraštiečio požiūrį, tiesa, su tam tikra abejojimu, išreikšta žodeliu „gal“: „Gal ir teisingas rašytojas K. Inčiūra savo baladėje Vaidlonių kaimo pavadinimą siejė su žodžiu vaidila, vaidilutė?“².

Tačiau vietovardžių tapatumu nesibaigia Beržuonos Vaidlonų ir Juostos

¹Židinys, 1932. Nr. 5–6. P. 402.

²Troškūnai. Spaudai parengė A. Zdanavičienė. – Troškūnai–Kaunas, 1996. P. 8.

pakrančių Vaidlonių kaimų paralelės. Anykštėnė Elena Karosaitė-Gimbutienė pasakoja Juostos pakrančių legendą, labai primenančią Ežerėlio balos padavimą: „*Surviluose, netoli Troškūnų, dvaro gyventojai matę prieš porą generacijų gyvenusį dvarininką besivaidenantį. Kiekvieną kartą, kai tik atsirasdavo naujas dvaro savininkas ar valdytojas, taip pat gimus berniukui paveldėtojui, jis pasirodydavo. Iš vieškelio, tiesiog per Juostos upelį į pelkėtas pievas atlėkdavo ketvertu arklių pakinkyta karieta. Vežėjas pliauškindavo botagu, ponas apsidairydavo prie trobesių, ilgam užtrukdavo ties arklidėmis ir grįždavo atgal*“³. Taigi kartojasi ir ponas su karieta, kinkyta keturiais arkliais, ir upė, ir bala. Tik apie auksą troškūniečių legenda tyli. Legendos perteikėja girdėjo ją iš Troškūnų apylinkėse gyvenusių dvarų nuomininkų bajorų Vaišvilų. Įdomiausia tai, kad 1775 metais Vaidlonuose prie Beržuonos taip pat gyveno bajoras Vaišvila⁴. Tad mes turime du legendos variantus: bajoriškąjį ir valstietiškąjį. Bajoriškajame variante ketvertu arklių važiuojantis dvarininkas – rūpestingas protėvis, susirūpinęs kitados savo valdytu dvaru ir būsimaisiais jo šeimininkais. Baudžiauninkų variante ponas – žmonių skriaudikas: juk jo auksas – tai baudžiauninkų mokesčių pinigai. Tad jam ir vieta Ežerėlio balos akivare.

Sklaidydamas XIX amžiaus pradžios Troškūnų parapijos metrikų knygas, bandžiau išsiaiškinti Vaidlonių kaimo žmonių pavardes. Tarp jų būta daug Valeikų ir Masių⁵. Bet ir greta Rokiškio krašto Vaidlonų – Lingėnuose 1825 metais buvo Antano Valeikos sodyba⁶, o Masiai 1834 metais gyveno Bajoruose, taigi visai netoli nuo Vaidlonų⁷.

Tačiau paralelės dar nesibaigia. Prie vieškelio iš Troškūnų į Traūpį, pačiame Nevėžio aukštupy, buvo Dėgsnių kaimelis⁸. O į šiaurę nuo Troškūnų prie Lėvens intako Vašuokės upės Vašuokėnų dvarui priklausė nedidelis Mitrų kaimas. XIX amžiaus pabaigoje jam priklausė 43 dešimtinės žemės⁹.

Taigi, Troškūnų apylinkėse, prie Nevėžio, Juostos ir Vašuokos aukštupių, ir Rokiškio apylinkėse prie Beržuonos susidaro beveik tapačiais pavadinimais kaimų sambūriai: Dėgsniai – Vaidlonys – Mitros ir Dėgsniai – Vaidlonai – Mitragalys. Sutapimų tiek daug, kad vargu ar juos galima būtų vadinti atsitiktinumu.

Jeigu priimtume Troškūnų apylinkių gyventojų kėlimosi į Rokiškio kraštą hipotezę, iškiltų klausimas: ką daryti su Mitragalio kaimo kilmės iš sėliško žodžio hipoteze? Ar viena hipotezė neužbraukia kitos? Tokia galimybė yra. Vašuokėnų Mitros taip pat buvo Sėlos žemėje, nors ir pačiame jos pakraštyje. K. Būga, cituodamas Mindaugo laikų dokumentus, kur Vašuoka vadinama *Wasseuke* ir *Wasseweke*, daro išvadą: „*sėlių ir lietuvių žemių skiriamoji siena Mindaugo laikais prasideda nuo Dauguvės ties Naujiniu (senuoju Dinaburku) ir eina toliau vieškeliu (...) iki Lúodžio (ežero) upei; nuo čia žemynlinkui ta pačia upe, tiksliai kitu vardu vadinama, būtent – Dusetą; toliau Dusetos upe žemyn net iki Sartų (vard. Sartai) ežerui; iš čia aplink Sartus iki Šventosios ištakai; Šventąja iki Latuvos upei, o ja iki Vašuokai, toliau į Viešintės ir Lėvenės upę. Lėveniū riba eju si pavandeniui net iki Mūšai (Lielupei)*“¹⁰.

³Karosaitė-Gimbutienė E. Atostogos Šlavėnuose. – *Anykščiai. Krašto ir kultūros istorijos puslapiai*. Nr. 10, 1996. P. 39.

⁴LVIA, SA 18584. L. 154a.

⁵LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 551. L. 1a–8.

⁶RKM–4035. L. 33.

⁷LVIA. F. 515. Ap. 25. B. 347. L. 79a–86.

⁸Troškūnai. *Spaudai parengė A. Zdanavičienė*. – *Troškūnai–Kaunas*, 1996. P. 13.

⁹LVIA. F. 526. Ap. 6. B. 52.

¹⁰Būga K. *Rinktiniai raštai*, T. 3. – V., 1961. P. 273–274.

Aišku, XV–XVI amžių sandūroje Vašuokos pakrantės Mitrų sėliai jau buvo sulietuvėję. Tačiau vietovardžiai turi tą ypatybę, kad jie ilgai išlaiko senąją formą, nors jos pakitę gyventojai nebepajėgia suprasti ir paaiškinti, bet visgi vartoja iš tradicijos. Persikėlę prie Beržuonos jau sulietuvėję Mitrų sėliai dar galėjo sutikti ir nesulietuvėjusių sėlių, kuriems ateivių atsineštas kaimo pavadinimas dar turėjo prasmę. Beje, dar vienas Mitrų kaimas, galbūt viensėdis, 1865 metų žemėlapyje parodytas pusiaukelėje tarp Panemunio ir Papilio, pagal kitus žemėlapius, baloto miško pakrašty.

Grižkime vėl prie Vaidlonų. Šis kaimas, matyt, priklausė Rokiškio parapijai, kurios XVIII amžiaus metrikų Lietuvos valstybės istorijos archyvas neturi. To laikotarpio kitų parapijų metrikų knygose Vaidlonų gyventojų pavardžių reta. Pirmasis, kokį pavyko surasti, Vaidlonų kaimo paminėjimas užfiksuotas Onušio parapijos metrikų knygoje 1692 metais. Ten minima Kotryna Šedienė iš Vaidlonų: *Catherina Sedziowa de Wadelancy*¹¹. Tai ne tik pirmasis žinomas Vaidlonų kaimo, bet ir Žiobiškio krašte paplitusios Šedžių pavardės užrašymas.

1700 metais Panemunio bažnyčioje tuokiasi Jonas Turčynas iš Vaidlonų su Ona Labeikyčia iš Ráišių kaimo. Jų santuokos liudininkai buvo Mikalojus Turčynas iš Vaidlonų ir Christoforas Labeikis iš Raišių¹². 1750 metais Juozapas Staigis ir Kotryna Staigienė iš Rokiškio parapijos Vaidlonų kaimo užrašyti Onušio parapijos metrikų knygoje kaip aknystiškių Petro Mikėno ir Elenos Aleknaičios santuokos liudininkai¹³.

1775 metų dūmų surašyme minimi dveji Vaidlonai: kaimas ir dvaras. Kaimas, kaip sudėtinė Aukštadvario palivarko dalis, minimas tarp kitų kaimų – Lingėnų, Dėgsnių, Mitragalio, – priklausė Rokiškio dvarui. Vaidlonų kaime buvo keturi valstiečių kiemai ir vienas bajoro Vaišvilos kiemas. Rokiškio dvaro savininkė tuo metu buvo Barbora Tyzenhauzienė, iki tol (*ad presens*) Kosakovska. Dvaras buvo užstatytas Inflaintų (Latgalos) vaivada Zybergui¹⁴.

Kiti Vaidlonai – Tyzenhauzų valda – užstatyta Bartoševičiui. Matyti, tai nedidelis dvarelis (trys valstiečių kiemai), kuriam priklausė ir Miegonys (du valstiečių kiemai). Vaidlonų dvaras minimas ir Rokiškio parapijos 1744–1772 metų krikšto metrikų knygoje: 1760 metais krikštijamas bajorų Jono ir Onos Valentinavičiūtės – Železovskių iš Vaidlonų dvaro (*de bonis Weydelance*) sūnus. Tyzenhauzams tuo metu priklausė ir Naujādvaris su Tumasonių, Gėdiškių, Rubikių, Kairėlių ir Vabėlių kaimais, Vyžuonės dvaras su Sniėgių, Grundelių ir Lesonių kaimais, Vyžeičių ir Skemų dvarai. Dalis minėtų dvarų taip pat buvo užstatyta.

Galimas dalykas, kad 1710 metų maras labai smarkiai nusiaubė Vaidlonus, ir net 1775 metais kaimas dar nebuvo kaip reikiant atsigavęs. Tai rodo ir dūmų sąrašai. Iš jų matyti, kad Mitragalio kaime buvo 13, Didsodėje – 11 ir net nedideliame Dėgsnių kaime 4 dūmai. Matyt, šie kaimai po maro buvo tvirčiau atsistoję ant kojų negu Vaidlonai.

Nors 1775 metų dūmų surašymo dokumentai rodo, kad Vaidlonuose dar nedaug valstiečių sodybų, tačiau, kaip

¹¹L VIA. F. 1299. Ap. 1. B. 12. L. 14.

¹²L VIA. F. 669. Ap. 1. B. 10. L. 190a.

¹³L VIA. F. 1299. Ap. 1. B. 13. L. 5a.

¹⁴L VIA, SA 18584. L. 149 ir 154a.

liudija Rokiškio parapijos 1744–1772 metų krikšto metrikų knyga, gyventojų čia buvo nemaža. Vaidlonuose gyveno Jonas ir Ona Briedžiai, Antanas ir Marijona Bukai, Andrius ir Elžbieta Buteikiai, Kazimieras ir Elena Deksniai, Mykolas ir Elžbieta Deksniai, Jurgis ir Zofija Gaidžiai, Kazimieras ir Regina Juškos, Jurgis ir Elžbieta Petraškos, Mykolas ir Zofija Petrėnai (pastarieji yra gyvenę ir Degsniuose), Jonas ir Elžbieta Podskočinai, Kazimieras ir Kotryna Staigiai, Jokūbas ir Anelė Vilkai. Iš įrašų metrikų knygoje neįmanoma nustatyti, kurie iš čia minimų vaidloniškių buvo sodybų šeimininkai, kurie samdiniai ar grytelninkai.

XVIII amžiaus viduryje Vaidlonuose gyventa ir bajorų. Metrikų knygoje minimi Jonas ir Zofija Sielickiai, Stanislovas Sielickis, Jonas ir Ona Želazovskiai, Marcijonas Suchodolskis.

Sunkiau nustatyti Vaidlonų užusienio gyventojus. Tuo metu užusienius turėjo ne tik Vaidlonai, bet ir kiti kaimai. Tuo tarpu metrikų įrašuose kaimas dažnai nenurodomas, o prie pavardžių rašoma: iš Užusienio (*de Zascianka*). Bet minimos gyventojų bei jų vaikų krikštavėvių pavardės ir kaimai dažnai leidžia nustatyti, koks tai užusienis (pavyzdžiui, jei Užusienio gyventojų vaiko krikštavėviai yra iš Vaidlonų ir Steponių kaimų, tai veikiausiai tai Vaidlonų užusienis).

1754 metais krikštijamas Petro ir Marijonos Šniokų (*de Zascianka*) sūnus. Jo krikšto tėvai – Mykolas Deksnys iš Degsnių ir Elena Deksnienė iš Vaidlonų, taigi artimi Vaidlonų užusienio kaimynai. Šniokos, atrodo, buvo seni Vaidlonų užusienio gyventojai, nes XIX amžiuje šis užusienis kartais buvo vadinamas ir Šniokiške. Mikalojus Šnioka (*de Zascianka*) paminėtas 1689 metais Onušio parapijos metrikų knygoje. Iš XVIII amžiaus vidurio Rokiškio parapijos metrikų įrašų galima spręsti, kad šiame užusienyje gyveno bent trys Šniokų šeimos.

Gyventa čia ir Izdūnių. 1755 metais buvo krikštijamas Laurynas – Motiejaus ir Kotrynos Izdūnių (*de Zascianka*) sūnus. Jo krikšto motina buvo Kotryna Šniokienė (*de Zascianka*). Rokiškio parapijos metrikų knyga rodo, kad Izdūnių giminės gimtasis lizdas buvo Izdūniškis, XVIII amžiuje vadintas ir Izdūniais. Metrikų knygoje minima Izdūnių šeima iš Izdūnių kaimo. Tačiau dėl mums jau nebežinomų priežasčių Izdūniai nepasiliko savo protėvynėje, o per Vaidlonų užusienį ir Vaidlonus kėlėsi į Didsodę bei Mitragalį.

XVIII–XIX amžių sandūroje surašytos metrikų knygų rodo, kad Vaidlonuose gyventojų gausėja. 1825 metų Rokiškio grafystės dvarų inventorių duomenimis, Vaidlonų kaime buvo 9 sodybos, Vaidlonų užusienyje – 1 sodyba. Be to, Vaidlonuose buvo dvaro karčiama, kurią nuomojosi Šmuila Hiršovičius. Trijose iš devynių sodybų šeimininkavo rusai, kurie turėjo sudarę nuomos sutartis iki 1826 ir 1828 metų. Nuomininkų buvimas rodo, kad kaime dar nebuvo pakankamai savų valstiečių, kurie užpildytų visas sodybas. Štai to meto Vaidlonų kaimo sodybų šeimininkų sąrašas:

1. Kazimieras Šnioka
2. Mateušas Daunys
3. Juozapas Deksnys

4. Kazimieras Krisiūnas ir jo pusininkas Adomas Žemaitis
5. Antanas Staigis
6. Dešimtininkas Mykolas Deksnys
7. Grigorijus Radziuvanovas (*pagal sutartį iki 1826 metų*)
8. Timofiejus Semionovas (*pagal sutartį iki 1828 metų*)
9. Jakimas Trofimovas (*pagal sutartį iki 1828 metų*).

Vaidlonų užsienyje buvo eigulio Jono Stalionio sodyba.

Vaidlonuose gyveno 32 vyrai ir 35 moterys, iš viso 67 žmonės (be nuomininkų šeimų narių, kurie dvaro sąraše neskaičiuojami). Vaidlonų užsienyje gyveno 5 vyrai ir 8 moterys, iš viso 13 žmonių. Norėdami palyginti, galime paminėti, kad tuo pat metu Sodeliuose gyveno 171, Didsodėje – 151, Mitragaly – 115 žmonių¹⁵.

Praėjus devyneriems metams, Vaidlonų kaimo ūkių sąraše matyti nemaža pasikeitimų. Tai rodo 1834 metų baudžiauninkų revizijos dokumentas. Sodybų kaime padaugėjo iki vienuolikos (galimas dalykas, kad 1825 metais kas nors iš nuomininkų turėjo du valakus, kurie sąraše nurodyti kaip viena sodyba). Taigi, nuomininkų nebėra. Pagal rusišką tradiciją sąraše rašoma ne tik sodybos šeiminko vardas ir pavardė, bet ir tėvavardis (istoriniam tyrimui – tai tik į naudą: lengviau nustatyti kartų seką). Taigi, 1834 metais Vaidlonų kaime buvo 11 sodybų šeiminkų:

1. Kazimieras (Mykolo s.) Šnioka
2. Tomas (Luko s.) Deksnys
3. Kazimieras (Juozapo s.) Milaknis
4. Benediktas (Tomo s.) Šedys
5. Antanas (Jokūbo s.) Staigis
6. Stanislovas Deksnys (*tėvas Mykolas mirė 1827 m.*)
7. Jokūbas (Adomo s.) Šimkūnas
8. Juozapas (Jono s.) Speičys
9. Florijonas (Stanislovo s.) Jasinevičius
10. Antanas (Juozapo s.) Jasinevičius
11. Motiejus (Povilo s.) Lučkovskis

Vaidlonų užsienio sodybos šeiminkas – tas pats Jonas (Mykolo s.) Stalionis¹⁶.

Čia surašyti tik sodybų šeiminkai. Iš tikrųjų abu sąrašai daug turtingesni. Juose surašyti visi kaimo gyventojai: šeiminkai, jų šeimų nariai, sodybose gyvenantys giminaičiai, samdiniai, kampininkai. 1858 metais Vaidlonuose veikė mokykla, kurioje Juozapas Didiška (veikiausiai neturtingas bajoras) lenkiškai ir lietuviškai mokė 11 vaikų.

Panaikinus baudžiavą, Vaidlonų, kaip ir kitų kaimų gyventojai, nuolat gin-

¹⁵RKM-4035. L. 33.

¹⁶LVIA. F. 515. Ap. 25. B. 347. L. 162a-169a.

Vaidloniškiei prie ką tik pastatyto Vaidlonų k. pavasarininkų kuopelės kryžiaus. 1936 04 26.

*Užrašas ant kryžiaus:
„Šventaisiais 1934–
1935 m. Vaidlonų
pavasario k-lė ir
visuomenė“*

*Tartališkio k.
muzikantai.*

*Armonika groja
Petras Černiauskas.
Apie 1930 m.*

čijosi su Rokiškio dvaro savininkais Pšezdzeckiais dėl servitutinių žemių plotų. XIX amžiaus pabaigoje matininkas Julijonas Grinbergas išmatavo kaimo žemę. Pasirodė, kad Vaidlonų kaimo valstiečiams priklausė 362 dešimtinės žemės, iš jų 16 dešimtinių sodybos žemės, 207 dešimtinės dirvų, 119 dešimtinių šienaujama pievų, 12 dešimtinių ganyklų. Sprendžiant klausimą dėl ginčijamų plotų, 1906 metais Vaidlonų kaimo valstiečiams buvo pripažinti tik du nedideli sklypai, didžioji dalis servitutų žemių buvo priskirta Rokiškio dvarui¹⁷.

1908 metais įvyko Vaidlonų kaimo valstiečių sueiga, kurios dalyviai prašė valdžios institucijų išskirstyti kaimą į vienkiemius. Per šį skirstymą dauguma vaidloniškių paliko sodybas senojo kaimo vietoje. Tiesa, kaimo skirstymo į vienkiemius byloje yra 1908 metais parašyti Jono ir Adomo Šedžių bei Antano Deksnio prašymai leisti jiems išsikelti į vienkiemių sklypus. Šį norą gubernatorius patenkino. Klementas Deksnys prašė paskirti tvarto ir šulinio vienkiemyje statybai 300 rublių pašalpos. Zarasų apskrities žemės tvarkytojo komisija paskyrė jam 150 rublių¹⁸.

¹⁷L VIA. F. 526. Ap. 6. B. 2441.

¹⁸LCVA. F. 1250. Ap. 3. B. 6226.

Vaidloniškiečiai, išsaugoję senąjį kaimą per skirstymąsi į vienkiemius, saugojo jį nuo išdraskymo ir kolūkių laikais. Prisimenu kolūkiečių pasakojimą iš šio laikotarpio. Tai buvo kolektyvizacijos pradžioje, kai „Tarybų Lietuvos“ kolūkis dar nebuvo prijungtas prie Žiobiškio kolūkio. Susirinkime buvo svarstomas klausimas dėl vietos parinkimo gyvenvietės statybai. Valdžia siūlė statyti gyvenvietę Degsnių kaime. Šio kaimo žmonėms pasiūlymas patiko: nereikės niekur keltis. Mitragališkiai, nors be entuziazmo, palaikė pasiūlymą: bent nereikės išsikelti iš savo kaimo laukų. Vaidloniškiečiai prieštaravo. Jie siūlė gyvenvietės centru daryti savąjį kaimą. Kadangi susirinkimui pirmininkavęs pareigūnas nebepajėgė išsiaiškinti, kiek žmonių pasisako už vieną, kiek – už kitą pasiūlymą, jis pasiūlė vaizdinį klausimo sprendimą:

– Kas už tai, kad gyvenvietė būtų statoma Degsniuose, pasilieka patalpoj, kas už tai, kad Vaidlonuose – išeina į kiemą.

Tada trūko vaidloniškių kantrybė:

– Tai ką? Mes išvaromi! Jeigu taip, visai išeiname iš susirinkimo.

Ir išėjo. Kaip parodė ateitis, jie gerai saugojo savo kaimą. Kai prasidėjo masinis kėlimasis į gyvenvietę, čia atsikėlė tik vienas kitas Vaidlonų žmogus. Nors ir silpstantis gyventojų skaičiumi ir amžiumi, tačiau stovintis gražios gamtos prieglobsty, išsaugojęs senoviškas sodybas, skęstantis senų medžių guotuose, Vaidlonų kaimas ir dabar yra apylinkių puošmena.

Senieji Stramiliai*

Petras Jakštas

Didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras 1499 m. dalį buvusių sėlių žemių – didžiulius miškų plotus tarp Vyžuonės ir Susėjos upių – su visais gyventojais padovanojo didikui – rūmų maršalkai C. Astikui ir leido čia kurti miestą bei statyti pilį. XVII a. pradžioje įkurtas Onuškiečio miestelis. Bet ilgainiui jį nukonkuravo Rokiškis. Astikai savo valdas išlaikė apie 200 metų. Onuškiečio dvaro savininkams priklausė ir Laukupėnų palivarkas, kuriame Stramilių gyventojai atlikdavo baudžiavą.

Pasak padavimo, čia kadaise gyvenęs eigulys pavarde Strumila ar Straumila (latviškai „straumē“ – vandens čiurkšlė). Jo vardu kaimą ir pavadinę. Stramiliai įsikūrę prie Laukupės upelio, ribojasi su Moškėnų kaimu. Stramilių žmonės išardę plytgalį, koklių šukių, žalvarinių

Stogastulpis Degsnių k.:

a) bendras vaizdas;

b) fragmentas.

K. Driskiaus nuotr.

1997 m.

**Perspausdinta iš „Gimtinės“, Nr. 2(10), 1990 02 20 ir papildyta iš autoriaus rankraščio.*

*Jakštų gyvenamasis
namas Stramilių k.
Osvaldo Mačiekaus
nuotr. 2000 m.*

kamanų, papuošalų, monetų. Aptikti mažo pastato pamatai, suręsti iš niekuo nesujungtų riedulinių akmenų. Tai rodo, kad šioje vietovėje kadaise buvo gyventa. 1894 m. čia rastas net lobis. Tą lobį naujai suartoje galulaukėje radęs samdytas Pugžlio piemenukas Jonas Grabnickas. Tai buvęs molinis puodas su 30 sidabrinių XVII a. I pusės monetų (svėrusių apie 3 svarus), tikriausiai naudotų Lietuvoje, Rusijoje ir Lenkijoje. Dėl šio lobia Stramilių kaimo vietovardis buvo patekęs net į mokslinę literatūrą (1895 m., 1899 m.). Kai piemenukas radinį parnešęs, šeimininkė tuojau jam įdavusi žašį, kad kuo skubiausiai ją gyvą užkastų toje vietoje, nes pinigai gali būti užburti ir atnešti nelaimę, – tik ką nors gyvą užkasus toje vietoje, burtai nebeveikia. Radinys (nežinia, ar visas) pateko Rokiškio valsčiaus žinion, nes kaimynai nesutarę, kuriam jis priklauso: ar tam, kieno žemėje rastas, ar tam, kieno piemu rado.

Prie šiaurinės kaimo ribos buvo 4 pelkės: Balà, Liėknas, Mindrŷnė (Nendrynė) ir Lapienės pelkės pakraštys. Jas jungė vasarą išdžiūstantis, o pavasarį plačiai išsiliejantis upokšnis, Ravù vadinamas. Iš Mindrynės pelkės ištekantis Salupŷs buvo vakarinė kaimo žemių riba, Laukupė – pietinė. Prie šios ribos buvo Danilaukos pelkė, Jeršos bala vadinama, nes ji priklausė rusui Jeršovui. Iš šios pelkės ištekantis griovys Stramilius skyrė nuo Rāgupio.

Pavasario potvynių metu Stramiliai atrodydavę lyg sala. Su žemynu ją jungdavo tik Rokiškio–Pandėlio vieškelis dviem tiltais. Upeliai buvę žuvingi ir vėžingi. Bet pamažu pelkės virto derlingomis pievomis. Ravai ir kiti grioviai bei upeliai išdžiūvo, o pati Laukupė irgi visai sumenko.

Kaimas turėjo 120 dešimtinių (dešimtinė – 1,092 ha) žemės. Kadangi Stramilių žemė buvo nederlinga, daug pelkių ir krūmų, valaku čia buvo laikoma 30 dešimtinių. Taigi Stramilių kaimą sudarė 4 valakai.

Kaimas priklausė Onušio dvaro Laukupėnų palivarkui. Į Stramilius buvo atkeldintos 4 šeimos: Jakštų ir Kulikauskų iš Panemūnio dvaro Naujāsodės kaimo, Užkurėlių – iš Vikonių kaimo (Žiobiškio parapijos) ir Stašių šeima.

Jakštų ir Užkurėlių valakai išsilaikė iki paskutiniojo karo. Kulikauską dvaro savininkas dėl kažkokių priežasčių nušalino ir jo valaką atidavė savo virėjui Pugžliui. Stašio valaką padalijo pusiau – atsirado du pusvalakiai Stašiai.

Be valakininkų, buvo ir keletas bežemių, *grytelninkais* arba *pribuišiais* vadinamų. Jie buvo įsikūrę valakininkų žemėje. Turėjo 0,25–1 dešimtinės žemės, gryčiutę ir po tuo pačiu stogu tvartuką su daržinėle. Laikydavę karvutę ar ožką, nusišerdavę paršiuką. Už pašarą turėdavę atidirbti valakininkui. Jei ką daugiau dirbdavę, gaudavę užmokestį pinigais arba natūra.

Jakštų valake buvo 2 grytelninkai: Mikulėnas ir Baliūnas, Pugžlio valake – Kulikauskas (buvęs valakininkas), galulaukėje prie Salupio, Jakšto, Pugžlio ir Stašio rėžių, – Mironas (buvęs eigulys). Mindrynės pabalyje (jau nebe Stramilių žemėje) įsikūrė Dilba, vadinamas Mikalojaus kariiviu, nes 25 metus buvo ištarnavęs caro kariuomenėje. Valdžia jam nupirko dešimtinę žemės ir davė pašalpą gryčiutei statydinti. Dilba buvęs labai darbštus, taupus ir blaivus. Jo sūnus – dar darbštesnis. Jis prisipirko žemės iš Moškėnų miško kirtimų ir tapo „buože“, – kaip ir visi Stramilių valakininkai.

Stramilių kaimas kūrėsi pagal Žygimanto Augusto 1557 m. valdų įstatymą. Visas dirbamos žemės plotas buvo padalintas į 3 laukus: žieminiams rugiams, vasarajui ir juodajam pūdymui. Kiekvienas laukas suskirstytas rėžiais (*šniūrais*) atitinkamai kiekvienam valakininkui. Taip pat suskirstytos ir pievos. Žieminių lauke sėdavo tik rugius, o vasarajaus lauke tilpdavo viskas: avižos, miežiai, žirniai, linai, bulvės. Daržovės, pupas, kanapes virvėms ir aliejui sėdavo darže prie namų. Čia pasisodindavo ir truputį ankstyvųjų bulvių. Derlius būdavo menkas. Žemė buvo dirbama mediniais arklais su geležiniais noragais ir medinėmis akėčiomis; javai kuliami kultuvais.

Stramiliai kūrėsi dar baudžiavos laikais. Baudžiava buvo labai sunki: 4 dienas per savaitę iš kiekvieno valakininko kiemo po 2 darbininkus turėjo dirbti Laukupėnų palivarke. Dar būdavo įvairių skubių darbų talkos (*gvoltai*): linų rovimo, bulvių kasimo, sėmenų ir linų vežimo į Rygą savais arkliais bei kt. Be to, reikėjo mokėti mokesčius ir duoti duoklę natūra. Nusizengėlius dvaro vaitas plakdavo rykštėmis. Jaunus vyrus versdavo (ir gaudydavo) į caro kariuomenę, kurioje reikėdavo tarnauti 25 metus.

Memorialinė lenta broliams Petriui ir Vytautui Jakštams ant gyvenamojo namo sienos. Dailininkas Leonas Juozonis. O. Mačiekas nuotr.

1861 m. baudžiava buvo panaikinta. Žmonių gyvenimas palengvėjo, bet vargai nesibaigė. Reikėjo mokėti išperkamoji mokesį po 42 aukso rublius per metus už valaką žemės ir 25–30 rb savivaldybės mokesčių. Juos surinkti buvo nelengva.

Stramiliuose dirbamos žemės buvo mažai – tik abipus Rokiškio–Pandėlio kelio. Tad ir trobesius statėsi prie kelio. Valakininkai turėjo šiuos trobesius: dviejų galų gryčią su priemene ir kamara (*maltuve*, nes ten stovėjo garnos ir maldavo grūdus), dviejų dalių klėtį (grūdams, drabužiams laikyti ir vasarą miegoti) su ratine (*vazaunia*) po vienu stogu (žemės ūkio padargams ir vežimams laikyti); tvartą, kurio viename gale laikydavo galvijus, kitame (*stonioje*) – arklius, o viduryje – *diendaržyje* – kiaules, avis ir paukščius; klojimą su jauja ir pelude; daržinę su pašiūre (*paviečiu*). Jakšto ir Užkurėlio kiemai turėjo pirtis, kuriose maudydavosi ir kaimynai. Visi pastatai buvo rąstų, dengti šiaudais.

Ypač didelę reikšmę Stramiliams turėjo Stolypino žemės ūkio reforma. Kauno gubernijoje buvo įsteigta Žemės tvarkymo komisija, į kurią įėjo ir artimas Stramilių kaimynas Juozas Tūbelis (vėliau Nepriklausomos Lietuvos ministras pirmininkas). Dėl to Stramiliai vieni iš pirmųjų, jau 1910 m., susiskirstė į vienkiemius.

Valakininkai liko gyventi vietoje, o pusvalakiai persikėlė į vienkiemius, grytelninkai pamažu beveik išnyko: Mikulėnas mirė, Baliūno sūnus išsikėlė į Šileikius, Kulikauskui pripažinta grytelės ir daržiuko nuosavybė, Mironas prisipirko žemės iš Moškėnų miško kirtimų ir tapo ūkininku. Kiekvieno gyventojų žemė buvo viename sklype prie sodybos.

Po Rusijos–Japonijos karo (1904–1905) ūkinis gyvenimas pradėjo smarkiai gerėti: atsirado plūgų, akėčių, spyruoklinių akėčių (*drapakų*), arklinių kuliųjų mašinų. Atsirado daugiau trąšų. Geriau įdirbant žemę, didėjo ir derlingumas. Pakilo javų, o ypač linų ir sėmenų kainos.

Susiskirstę į vienkiemius, kiekvienas dirbo, gerino savo žemę kaip išmanė. Nuo trilaukės žemės dirbimo sistemos perėjo prie daugialaukės. Pandėlio ir Kazliškio dvarininkai turėjo švicų veislės galvijų, švelniavilnių avių. Stramilių gyventojai su jais poravo savuosius, gerino veislę. O vėliau patys išigijo veislinių gyvulių, kultūrinės javų sėklos.

Seniau gyvulius ganydavo visi bendrai. Valakininkų piemenys kasdien, o pusvalakių – kas antrą dieną. Trys piemenys ganydavo galvijus ir avis, o vienas – kiaules. Pavasarį ganydavo pūdyje, vėliau – pažėlusiam pievų atole ir rugienose, o rudenį – nupjautuose vasarojaus plotuose. Apie 1908–1919 m. pradėjo sėti ir žieminius kviečius, dobilus su motiejukais. Sausino pelkes. Pamažu plėtėsi naudingos žemės plotai. Gyvendami vienkiemiuose, visi atsisakė bendrų ganyklų. Kiaulių iš viso nebeganė; galvijus ir kitus gyvulius iš pradžių dar ganė, o vėliau ėmė rišti. Kai kurie samdydavo piemenis. Vidutiniškai Stramilių gyventojai laikė po 10–12 galvijų, 4–6 veislines avis, 4–5 kiaules ir 2 arklius.

Liaudies švietėjo
kunigo Jono Katelės
(1831–1908)
ekslibriskas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė

Beliko tik viena bendra viso kaimo vieta – kapinaitės. Jos buvo prie Jakštų sodybos, kiekvienas valakininkas čia turėjo savo kampą. Seniau visi aptverdavo po vieną kapinaičių kraštą: Pugžlių ir Jakštų buvo lentų tvoros, Užkurelių – eglinių statinių, o Stašių – karčių. Vartai buvo statinių (*štakiety*). Kiekviena šeima savo kampe turėjo po kryžių. Grytelininkai buvo laidojami to valakininko žemėje, kurio žemėje jie buvo įsikūrę. Stramiliškių gyventojai, įsikūrę toliau už kaimo, neturėjo kapinaičių, savo mirusiuosius laidodavo Stramilių kapinaitėse, susitarę su kuriuo valakininku. Šiose kapinaitėse buvo palaidotas ir vienas čigonukas, miręs čigonams važiuojant iš Rokiškio. Stramilių gyventojai sutikę leisti palaidoti, jei čigonai pristatys krikšto dokumentus. Vargšas čigonas raitas lėkęs kone iki Zarasų ir atgabenęs pažymėjimą.

Pirmojo pasaulinio karo metu tvoros ir kryžiai buvo sunaikinti. Po karo visi gyventojai bendromis jėgomis kapinaites aptvėrė vielų tvora, o Jakštai pastatė ir ažuolinį kryžių. Po šio karo jau beveik visi suaugusieji imti laidoti Žiobiškio parapijos kapinėse, o kūdikiai dar ir Stramiliuose. Kapinaites prižiūrėdavo daugiausia Jakštai. Po Antrojo pasaulinio karo viskas buvo sunaikinta – nebeliko nei ką, nei kam prižiūrėti. Kiekvienas galvojo, kaip pačiam išsilaikyti...

Stramiliuose būta ir seno kapinyno. Remontuojant Rokiškio–Pandėlio kelią, smėlis imtas iš Jakštų lauko. Didesniai kaip 1 ha plote buvo iškasama daugybė žmonių kaulų. Ir 1937–1938 metais sodinant sodą, vis dar buvo randama

Kryžius Stramilių k. kapinaitėse. Iš Vlado Stašio archyvo

Lietuvos savanoriai 1919 m. Trečias iš kairės stovi Stramilių k. ūkininkaitis Kazys Stašys (1899–1973). Iš V. Stašio archyvo

*Stramiliškio k.
muzikantas
Antanas Juškevičius
su bandonija.
Iš V. Stašio archyvo*

*Stašių klojimas,
kuriame vasaros metu
buvo rodomi
vaidinimai. Žiemą
„klojimo teatras“
persikeldavo į Kupštų
(Stramiliškio k.)
gryčią. Iš V. Stašio
archyvo*

kaulų. Gal tai švedų laiko kapinynas, nes ir apie Moškėnų piliakalnį žmonės pasakodavo, kad jis „švedų kareivių kiveriais supiltas“.

Neilgai teko džiaugtis gerėjančiu gyvenimu. 1915 m. rugsėjo 15 d. jau pasirodė okupantai vokiečiai. Jie ne tik arodus ištuštino, bet ir tvartus – paliko tik po vieną karvutę, ir iš jos dar reikėjo atiduoti sviesto duoklę. Gyventojai buvo apdėti įvairiomis prievolėmis ir mokesčiais. Už kiekvieną vištą reikėjo duoti kiaušinių, net už šunį mokėti mokesčius. Paėmė ir geresnius arklius. Todėl rudenį žmonės mažai tešėjo žiemkenčių, o pavasarį – vasarojaus. Gyventojai visai stengėsi pergudrauti vokiečius. Šie dažnai darydavo kratas, ir ką radę nieko nepalikdavo. Patys žmonės nenukentėjo. Tik vienas Kazys Stašys buvo paimtas tiesti Panevėžio–Biržų siaurojo geležinkelio. Neištvėręs katorgiško darbo, jis pabėgo ir laimingai išsislapstė.

Nors Lietuvos Nepriklausomybė paskelbta 1918 m. vasario 16 d., bet paskutiniai vokiečiai pro Stramilius pražygiavo tik lapkričio mėnesį. 1919 m. Trijų karalių išvakarėse čia jau pasirodė suvargusi Raudonoji armija, kuri išsilaikė iki

birželio mėnesio. Pokario laikotarpiu Stramilių gyventojai greitai atsigavo, prasi-gyveno. Tai jau buvo ketvirtoji–penktoji stramiliškėnų karta.

Stramilių gyventojai buvo ramaus būdo, blaivūs, darbštūs, nepriklausė jokioms partijoms. Tik vieną kartą, berods, 1906 m. prieš Užgavėnes buvo sujudę. Vyrai grįžę iš Rokiškio turgaus labai susijaudinę, nes sužinoję, kad artinasi juodašimčiai, kurie viską grobia, žudą, degina. Vyrai pasikinkė arklius, sukrovė vaikus ir visą mantą į vežimus, nuvežė į Stramiliškį, kurie buvo tolokai nuo vieškelio, už krūmų. Stramiliuose likęs tik vienintelis Benediktas Stašys. Vyrai susirinkę pas Tučių ir nutarę gintis. Pasidarę ietis (*dzydas*), surinkę kultuvus, šakes, net dalgius ir išžygiavę ginti namų. Tačiau nei naktį, nei Užgavėnių dieną juodašimčiai nepasirodė. Nurimę Stramilių vyrai parsivežė savo šeimas su visų turtu namo.

Vaidintojai po spektaklio (iš kairės): pirmoje eilėje sėdi – Paulina Meilutė (Stramiliškio k.), Janina Dambrauskaitė (Širmiškio vnk.), Antanas Juškevičius (Stramiliškio k.), Petras Pavarotnikas (Žinkiškio vnk.), Jonas Meilus – sovietmečių politinis kalinys (Stramiliškio k.); antroje eilėje – Antanas Žalkauskas (Buteikiškio vnk.), Marytė Kupštaitė-Černiauskienė (Stramiliškio k.); trečioje eilėje – Leonardas Meilus, Juozas Kupštas, Juozas Katelė – vaidintojų būrelio pirmininkas, 1946 m. žuvo Lietuvos partizanas ir Pranas Juškevičius (visi iš Stramiliškio k.); priekyje guli sufleris Kostas Juškevičius (Stramiliškio k.). Ant nuotraukos Juozo Katelės ranka užrašyta: „J. M. Kaziui Stašiumi. Stramiliškio apylinkės artistų grupė reiškia nuoširdžiausią dėkingumą Tamstai už malonų savo darbu prisidėjimą mūsų vakarėlyje. Jam prisiminti dovanoja šį paveiksluką ir linki ilgiausių, gražiausių ir džiaugsmingiausių metų. Pirm. J. Katelė. 1939 m. vasario 12 d. Stramiliškis“. P. Samulėno nuotr. Iš V. Stašio archyvo

Po sunkių darbų ir visokių negandų žmonės mokėdavo atsikvėpti. Vestuvėse ir laidotuvėse dalyvaudavo visas kaimas. Visi buvo katalikai. Dorai švėsdavo sekmadienius bei kitas šventes – nuramindavo sielą ir kūną. Bažnyčių ir pamaldų didingumas nukreipdavo jų mintis nuo kasdieni- nių rūpesčių, ir jie tikriausiai daug geriau pailsėdavo negu šiandien mes kine ar prie televizoriaus. Lankydavo ne tik savo Žiobiškio bažnyčią, bet ir aplinkines: Rokiškio, Pane- munėlio, o vėliau ir Kazliškio. Per atlaidus susitikdavo su giminėmis, bičiuliais, kviesdavosi juos į svečius, vaišindavo- si. O jaunimas atlaiduose mėgdavo „ir kitus pamatyti, ir save parodyti“. Švenčių proga kaimuose būdavo rengiami vakarėliai, šokiai. Per Sekmines visas jaunimas rinkdavosi prie Moškėnų piliakalnio. Ten dainuodavo, šokdavo, žais- davo.

Gražiai švėsdavo Jonines. Pavaka- re prieš Šventą Joną (birželio 23 d.) pul- kais, dainuodamas jaunimas iš visų ap- linkinių kaimų rinkdavosi prie piliakalnio. Iki vidurnakčio čia dainuodavo, žaisda- vo, uždegdavo ant aukštų karčių iškel- tas degutu išteptas stebules, kurios toli apšviesdavo visą apylinkę. Stebulių šviesa ir dainos sujungdavo apylinkes: dažnai tą pačią dainą po posmelį iš eilės trauk- davo tai vieno, tai kito kaimo dainininkai, kartais dainuodavo po dainą – kas ką nugalės.

Gegužės mėnesį pavakariais visi rinkdavosi pas Užkurėlį, o vėliau – pas Jakštus į gegužines pamaldas. Iškilmin- gai paminėdavo Kryžiaus dienas. Visi susirinkdavo prie Jakštų namų kryžiaus ir giedodami su degančiomis žvakėmis eidavo į kapinaites. Ten meldavosi už mirusius savo artimuosius.

Beveik visi Stramilių gyventojai bu- vo raštingi. Tik Kulikauskų Aneliutė su- silaukė senatvės nemokėdama skaityti, bet ir ji į bažnyčią nešdavosi maldakny- gę, nors kartais ir atžagarią „skaityda- vo“. Kai kurie stramiliečiai buvo mokė- si rusų mokykloje, bet visi mokėjo ir lietuviškai skaityti.

*Politinio kalinio,
muzikanto
Jono Meilaus
iš Stramiliškio k.
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

Atidengiama memorialinė lenta gyvenusiems Stramilių ir Stramiliškio kaimuose . Šių kaimų istoriją pasakoja kraštotyrininkas, atminimo įamžinimo iniciatorius Vladas Stašys. Veidu į memorialinę lentą stovi Žiobiškio klebonas V. Balašauskas. Antrajame plane: už V. Stašio nugaros – Valė Mironaitė, dešiniau klebono – Antanas Juškevičius. 1991 m. Iš V. Stašio archyvo

*Dviejų kaimų
atmininę įamžinanti
memorialinė lenta.
O. Mačiekauš nuotr.
2000 m.*

Ryškiausia savišvietą skatinanti šviesa sklido iš Panemunėlio, nes ten 1872 m. atsikėlė kunigas Katelė. Blaivybės skeleidėjas, uolus vyskupo Valančiaus sekėjas kunigas Katelė suorganizavo tokį mokymo tinklą, kad net caro žandarai nesusekė. Kalėdodamas ragindavo jaunimą mokytis lietuviškai skaityti ir rašyti, padovanodavo lietuviškų knygelių, laikraščių, popieriaus, rašalo. Išmokydavo arba parinkdavo jau mokančius rašyti, kad pamokytų kitus. Retkarčiais pats atvažiuodavo, o kalėdodamas Moškėnuose visuomet užsukdavo ir į Stramilius (nors Stramiliai buvo Žiobiškio parapijos). Patikrindavo, kas išmokta, ir toliau pamokydavo, palikdavo popieriaus. Stramiliuose „mokymui vadovavo“ Jakštaitė, vėliau tapusi Šukiene (jos rašysena buvo ypatingai graži), ir Juozapas Stašys. Pastarasis turėjo nemažą bibliotekėlę, kurios likučių dar yra pas vienintelį Stramilių gyventoją Vladą Stašį. Visi Stramilių gyventojai turėjo maldaknyges. Vaikams pirkdavo katekizmus ir elementorius, o sau – kalendorius ir kitas knygeles; vėliau – prenumeruodavo laikraščius.

Spaudos draudimo laikotarpiu stramiliečiai knygų gaudavo ne tik iš kunigo Katelės ir jo vikarų, bet ir iš knygnešių. Panemunėly gyveno žinomi knygnešiai Jonas Rastauskas ir Šukys. Bet Stramilius dažniausiai aprūpindavo Cibėlių kaimo gyventojas grytelninkas Baublys, vadinamas Ropiku: vaikščioti jis negalėjęs, tik ropojęs. Bet į liepą, kur įkeltame avilyje slėpdavęs knygas, pats be niekieno pagalbos įkopdavęs. Kartais jis važiuodavęs su arkliuku net į Žemaitiją lyg elgetaudamas, bet visuomet parsiveždavęs ir knygų. Žandarai dažnai tikrindavę jo vežimą, bet nieko nerasdavę, nes jo vežime buvęs gerai užslaptintas dvigubas dugnas. Kai kurie tokie „elgetos“ veždavosi ir paršiuką ar šunį, kuriuos iššerdavę „sukalėdota“ duona, ir taip nukreipdavo žandarų dėmesį.

Administraciniu požiūriu Stramiliai buvo „ir mėtomi, ir vėtomi“. Caro laikais Stramiliai iš pradžių priklausė Vilniaus gubernijai, o nuo 1842 m. – Kauno. Sudarius apskritis, priskirti Zarasų apskriviai, kuriuos tuo metu vadino

Novoaleksandrovsku, o lietuviai tiesiog – Aleksandrava. Apskritis suskirsčius į valsčius, Stramiliai pateko į Panemunėlio valsčių. Vokiečiai Pirmojo pasaulinio karo metais centru padarė Rokiškį. Stramiliai pateko į naujai sudarytą Rokiškio apskrities Kazliškelio valsčių. Vėliau, Nepriklausomoj Lietuvoj, Kazliškelio valsčius buvo panaikintas. Stramiliai tapo Rokiškio apskrities ir Rokiškio valsčiaus kaimu.

Sovietmečiu beveik nebeliko nei Stramilių kaimo, nei jo gyventojų.

Lingėnų kaimo gyventojai nuo seniausių laikų

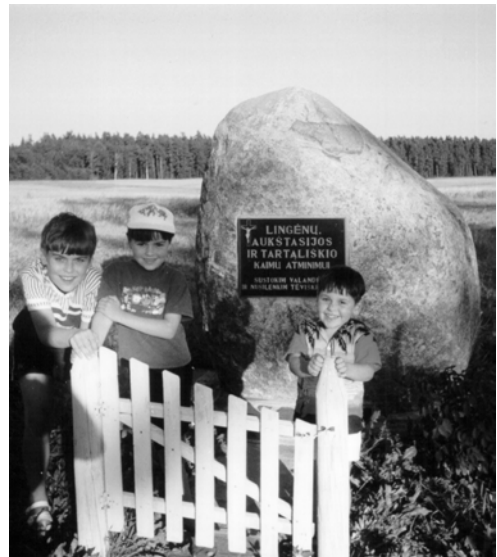
Alvydas Karalius

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas

1997 m. liepos 6 dieną plyname lauke, ten, kur žvyrkelį tarp Vaidlonų ir Didsodės kaimų kerta keliukas, nuo Apūniškio vedantis į Tartališkį ir toliau per Plunksnōčių mišką į Prūseliūs, stoviniavo margas būrys žmonių. Įdegę kaimiečiai, pabalę miestiečiai, prazilę senukai ir nerimstantys anūkai. Jie būriavosi prie didelio akmens, atridento iš gretimų laukų. Akmenį šventino Jūdupės kunigas. Ant jo buvo pritvirtinta lenta su užrašu „Lingėnų, Aukštastijos ir Tartališkio kaimų atminimui“. Atidengti atminimo akmens susirinko visų penkių Lingėnų valakininkų palikuonys – Bliūdžiu, Gerinių, abiejų Karalių kelmų ir Gasiūnų palikuonys bei keli Aukštastijos ir Tartališkio kaimų atstovai. Seniausias iš jų – Pranas Lingė, gimęs netoli Lingėnų, Aukštastijos kaime, ir vedęs lingėniškę Severiją Karaliūtę. Eilėmis susirinkusiuosius sveikino aštuntą dešimtį įpusėjusi Lingėnų siela – Stefanija Bliūdžiūtė. Šalia su gėlėmis stovėjo trejetą metų vyresnė Emilija Karaliūtė-Kriškanienė. Tuo metu dar buvo gyva ir lingėniškė Anelė Bliūdžiūtė-Karalienė. Sulaukusi 97 metų, bet išlaikiusi puikią atmintį, ji meldėsi už amžiną atilsį artimuosius lingėniškius savo kambarėlyje Juodupėje.

Kalbėjusieji dėkojo Pranui Kirstukui, suorganizavusiam tokį kaimų atminimo įamžinimą, ir pasakojo apie linksmuosius lingėniškius bei jų vakarinius kaimynus tartališkėnus, kurie ir vargus bendrai vargo, ir dainas bendrai dainavo, kol ... atvažiavo melioratoriai su galinga technika. Taip prieš dvidešimt metų

*Kartų kaita. Čia, kur
sustojo Deividas,
Žyгимantas ir Šarūnas
Karaliai, prieš 150 metų
ne kartą mąstė jų
proproproseneliai –
žinomi Lingėnų
ūkininkai Mykolas,
Benediktas ir Justinas
Karaliai*

neliko nė vienos nei Lingėnų, nei Tartališkio sodybos. Daug senųjų kaimo žmonių tada, netekę namų, paliko ir šį pasaulį. Dauguma jų, matyt, būtų norėję amžino poilsio atsigulti netoliese, kaimo kapinaitėse, pamiškėje link Apūniškio. Kapinaitėse, kuriose guli proseneliai nuo neatmenamų laikų. Šio straipsnio autorius susirinkusiesiems priminė, kad jau prieš du šimtus metų, atminimo akmens vietoje, Lingėnuose, buvo penki valakiniai ūkiai. Aukštasioje buvo vienkiamis, o Tartališkio vietoje dar augo miškas.

Priešistorė

Ten, kur buvo pastatytas atminimo akmuo, turbūt stovėjo ir pirmoji Lingėnų gryčia, nes ten jau nuo seno buvo kelių sankryža. Senovėje per Vaidlonus, Lingėnus ir Didsodę ėjo kelias, jungęs Rokiškio ir Ūnuškio dvarus. Jį kirto keliukas, jungęs senus kaimus – Sodeliūs su Mitragaliumi ir Prūsėliais. Matyt, šių kelių sankryžoje buvo iškiristas miškas, ir laukymėje apsigyveno Lingė. Ir, matyt, nuo šios pavardės kilo Lingėnų kaimo vardas.

Nors iš tiesų nežinia. Gal Lingėnų vardas sietinas su upelio, linguojančios pelkės vardu? Žinoma, kad protėviai, dar būdami medžiotojai, gerai žinojo daugybę upelių vardų, nes upeliai skirdavo medžioklių plotus. Ar galėjo Lingėnų vardas kilti iš vandenvardžio? Vargu, nes Lingėnų laukai driekiasi Vengerinės ir Vyžuonės baseinų takoskyroje, todėl upeliai labai menki. Iš Apūniškio miško balų išvingiuojantis upelis, kertantis Lingėnų laukus ir už Vaidlonų įtekantis į Vengerinę, senolių buvo vadinamas Kumponu. Gal Lingio ar Lingėno vardą turėjo kitas upelis, renkantis vandenį iš Lingėnų ir Tartališkio laukų, pro Didsodę įsiliejantis į Vėžuoną? Nežinia. Na, o liūliuojančios ir linguojančios pelkės prasideda Plunksnočių miške, jau už Lingėnų laukų. Taigi, labiausiai tikėtina, kad Lingėnų vardas yra kilęs nuo toje vietoje gyvenusio žmogaus, pavarde Lingėnas arba Lingė. Pasak kalbininkų, Lingės pravarde gaudavo aukštas, laibas žmogus, kuris eidamas linguodavo. Vyžuonos krašte Lingės pavardė žinoma nuo seno.

Kada pirmą kartą paminėtas Lingėnų kaimas raštuose? Šio straipsnelio autoriui seniausią paminėjimą pavyko rasti Ūnuškio parapijos krikštų registracijos knygoje. Joje rašoma, kad 1680 m. kovo 12 d. krikštyta Sofija Jozonytė, Stepono Jozonio ir Onos Vilkaitės (Vilkyčios) dukra, iš Lingėnų kaimo. Sofijos krikšto tėvai iš gretimo Mitragalio kaimo – Jurgis Jankūnas ir Sofija Jozonienė. 1689 m. toje pat Ūnuškio bažnyčioje iš Lingėnų buvo krikštijamas Baltramiejus Gumbis, Jono ir Elžbietos Gumbių sūnus. 1695 m. pakrikštyta tą pačių tėvų dukra Sofija. Įdomus įrašas padarytas 1694 m. spalio 7 dieną. Tą dieną iš Lingėnų buvo krikštijamas Kristoforas Lingėnas – Baltramiejaus ir Ievos Grabauskaitės sūnus. Krikšto motina – Sofija Vilkienė iš Lingėnų. Čia tenka dėti didelį klausuką: ar iš tiesų anksčiau gyveno žmogus, pavarde Lingėnas, kurio palikuonių neliko, ar čia vienas iš Vyžuonos krašte paplitusių Lingių protėvių, t. y. pavardė per laiką sutrumpėjo?

Kiek pavyko perskaityti jau sunkiai išskaitomoje knygoje, nuo 1680 iki 1694 metų iš Lingėnų pakrikštyti 9 vaikai. Šių vaikučių susilaukė 8 šeimos. Be minėtų trijų, užrašyti tokie tėvai: Mykolas ir Magdalena Purliai (ar Pusliai), Petras ir Agnietė Vilkeliai, Jonas ir Kotryna Navickai, Jonas ir Ieva Vilkeliai, Mykolas ir Elžbieta Gumbiai. Iš pavardžių gausos atrodo, kad Lingėnų kaime jau tada buvo 3–5 valakai. Taigi Lingėnų kaime (*ūlyčioje*) buvo ne mažiau kaip trys sodybos su dūminėmis trobomis. Panašu, kad švedmetis ir didysis maras smarkiai paveikė Lingėnus, nes pagal 1775 metų dūmų surašymo duomenis Lingėnuose užfiksuoti tik trys dūmai. Žinoma, kad XIX a. pradžioje jau buvo suformuoti penki valakai. Jie buvo nedalinti iki pat 1841 metų.

Kokie pirmųjų žinomų Lingėnų gyventojų ir jų palikuonių likimai? Žinoma nedaug. Vėlesniuose raštuose Jozonių pavardės Lingėnuose nebėra. Jų palikuonių aptinkama Mitragalyjė, bet vėliau ir ten išnyksta. Po Antrojo pasaulinio karo kelios Jozonių šeimos gyveno apie Pándėlį ir Skāpiškį. Gumbiai ne tik Lingėnuose, bet ir šiame krašte, atrodo, išmiršta per didįjį marą (1709–1711), nes vėlesnių įrašų su tokia pavarde nerasta. Po Antrojo pasaulinio karo Gumbių gyveno Vievio rajone. Matyt, panašus ir Purlių (ar Puslių) likimas. Šiame krašte jų jau nemini XVIII amžiaus dokumentai; XX amžiuje Purliai gyveno Molėtų ir Ukmergės rajonuose. Vėlesniais metais Lingėnuose jau negyveno ir Navickai, bet jų pavardė nuolat išliko ir Žiobiškio, ir Onušio parapijose. Kaip žinia, Navickai paplitę visoje Lietuvoje – per 800 šeimų.

Lingėnų kaimo „krikstatėvio“ Lingėno, o vėliau Lingės giminė išliko Žiobiškio parapijoje, bet labiau paplito Onušio parapijoje: pradžioje Didsodėje, vėliau – Rāišiuose. Minėtasis Juozapas Lingė, vedęs Severiją Karaliūtę, galbūt buvo Kristoforo Lingėno 7 eilės proanūkis.

Vėlesniais metais nebeminimi ir Lingėnuose gyvenę Vilkeliai. Beveik neabejotina, kad Vilkelių giminė nedingo, tiesiog XVII a. tuos pačius asmenis vadindavo ir Vilkais, ir Vilkeliais. Tikėtina, kad, krikštijant vaikus, dar jaunus tėvus Vilkus kūmai vadino mažybiškai, o klebonas taip ir užrašė – Vilkeliai. Tokį spėjimą patvirtina tai, kad toje knygoje užrašyti kūmai – vien Vilgai ir Vilkienės, o ne Vilkeliai. 1756 m. Onušio bažnyčioje sutuokti Motiejus Vilkas ir Kotryna Deksnytė. Jų santuoką liudijo lingėniškis Mykolas Vilkas. Vilgai Lingėnuose neišnyko iki pat XIX a. vidurio. XIX a. pradžioje Lingėnuose gyveno dvi Vilkų šeimos. Jonas Vilkas tvarkė valaką iki 1813 metų, bet su Agota Aleknaite nepaliko vaikų. Valaką perėmė Motiejus Vilkas, kuris buvo vedęs Teresę Bliūdžiūtę iš Mitragalio. Plačią giminę Lingėnuose paliko jų sūnus Antanas.

Lingėnai XIX amžiaus pradžioje

Reikšmingi lingėniškiams tapo 1803 metai. Jų kaimas iš Onušio parapijos pateko į Žiobiškio. Pasikeitė kelias į bažnyčią, ir greitai daug daugiau sutuoktinių lingėniškiai rado pakelės kaimuose – Vaidlonuose, Mitragalyjė, Degsniuosė ir pačiame Žiobiškyje.

Lingėnuose tuo metu buvo 5 Aukštadvario dvaro baudžiaviniai ūkiai: Bliūdžiaus, dviejų Karalių, Vilko ir Gernio. Prieš Napoleono karą 1810 m. Aukštadvario dvaro apskaitos knygoje rašoma, kad Lingėnuose ūkininkavo: Juozapas Bliūdžius, Mykolas Karalius, Jonas Karalius, Motiejus Gernys ir Jonas Vilkas.

Žinoma, kad tuo metu neseniai iš Mitragalio perkelti Juozapas Bliūdžius su žmona Kotryna Deksnyte augino pirmuosius tris vaikus – Teresę, Pranutę ir Rapolą. Penkiasdešimtmečio Mykolo Karaliaus ir antrosios jo žmonos Uršulės Sprindžiukaitės šeimoje augo trys Karaliokai, būsimieji ūkininkai: Juozapas, Justinas ir Benediktas. Iš Rokiškio dvaro inventoriaus knygų matyti, kad po Napoleono karo 1814 metais mirusio Mykolo Karaliaus ūkį perėmė sūnus Juozapas Karalius, vedęs našlę Teresę Deksnytę-Šutpetrienę. Trečias valakininkas Jonas Karalius mirė, palikdamas našlę Marijoną ir vaikus – Kotryną, Domicelę ir 3 metų Mykolą, būsimąjį Antano Bliūdžiaus uošvį. Našlę netrukus išleido už Antano Valeikos. Ketvirtas Lingėnų valakininkas Motiejus Gernys su žmona Marijona Strikaite augino penkis vaikus. Vyriausiasis Jonas vėliau paliko plačią Lingėnų Gernių giminę. Mirus penktam Lingėnų valakininkui Jonui Vilkui, ūkį perėmė, atrodo, brolis – Motiejus Vilkas. Jis buvo vedęs Teresę Bliūdžiūtę, atrodo, Juozapo Bliūdžiaus seserį.

1824 metų visuotinio ūkių surašymo duomenimis, Lingėnuose buvo užrašyti tie patys penki ūkiai. Kaime gyveno 57 gyventojai – 28 vyrai ir 29 moterys. Vienoje troboje paprastai tilpdavo 3–5 suaugusieji ir 5–9 vaikai. Lingėniškiai laikė 14 arklių, 12 jaučių, 20 karvių, 7 telyčias, 30 avių, 6 ožkas ir 12 kiaulių. Lingėnuose gyveno labai panašiai kaip ir gretimuose kaimuose. Tik Mitragalio kaime jaučių augino vos ne dvigubai daugiau.

50 metų amžiaus miškininko Juozapo Bliūdžiaus ir Kotrynos Deksnytės (užrašyta Konstancija) šeimoje auga 9 vaikai: 17 m. Teresė, 16 m. Pranciška, 13 m. Rapolas, 9 m. Petronėlė, 8 m. Sebastijonas, 6 m. Benediktas, 5 m. Kazimieras, 4 m. Jurgis ir vienerių – Dominykas, būsimasis Antano Bliūdžiaus tėvas. Pas juos dirba 15 m. pusbernis Ambraziejus Augulis. Šeima laiko 1 arklį, 3 jaučius, 3 karves, telyčią, 8 avis, kiaulę.

36 m. amžiaus Juozapo Karaliaus troboje gyvena trylika žmonių. Žmona Teresė – 30 m.; vaikai: 8 m. Agota, 5 m. Barbora, 3 m. Antanas. Kartu gyvena Juozapo broliai: 26 m. Benediktas ir 20 m. Justinas Karaliai. Merga dirba Ona Lingienė, darbininkėmis – 30 m. Kazimiera Petrėnaitė(?), 60 m. Marijona Butkevičienė, jos dukra Liudvika su paauglėmis dukromis – Magdalena ir Agota. Jie turi 3 arklius, 4 jaučius, 2 karves, telyčią, 2 avis, 2 kiaules.

1810 m. mirusio Jono Karaliaus valake ūkininkauja trisdešimtmetis Antanas Valeika, apvedintas su 10 metų vyresne Jono našle Marijona. Jų šeimoje auga Kaziukas Valeikiokas. Kartu gyvena Jono Karaliaus vaikai – 15 m. Mykolas, 16 m. Domicelė, ir vyriausioji 23 m. dukra Kristina, jau ištekėjusi už Juozapo Šimkūno ir sulaukusi sūnaus Mato. Ūkyje 2 arkliai, 2 jaučiai, 2 karvės, 5 avys, 2 ožkos, 2 kiaulės.

Gernių troboje, be 48 metų Motiejaus Gernio ir jo žmonos Marijonos, gyvena sūnus Jonas, vedęs 20 m. Marijoną Izdūnytę, ir dukros: 15 m. Darata, 14 m. Ona, 10 m. Justina, 7 m. Elžbieta, 4 m. Marijona. Pas juos dirba bernas –

40-metis Adomas Kavolis ir merga – 60-metė Karalienė, Mykolo žmona. Gernių ūkyje yra 3 arkliai, 10 karvių, 5 telyčios, 10 avių, 2 ožkos, 3 kiaulės.

55 metų Motiejaus Vilko ir jo žmonos 50-metės Teresės Bliūdžiūtės troboje penki jų vaikai: 15 m. Barbora, 10 m. Silvestras, 7 m. Jokūbas, 3 m. Juozapas ir vyriausias 25 m. sūnus Antanas. Pastarasis vedęs Agotą Grundaitę ir augina metinuką sūnų Benediktą. Pas juos dirba 25 m. Jonas Gernys (panašu, kad tai Motiejaus Gernio brolis) ir jo žmona Darata su penkiamečiu sūnumi Juozapu. Jų ūkyje – 3 arkliai, 3 jaučiai, 3 karvės, 5 avys, 2 ožkos, 4 kiaulės.

Lingėnų ūkių raida XIX amžiaus viduryje

Jau po kelerių metų daugelis Lingėnų ūkininkų pasikeičia. Žinoma, kad 1826–1827-aisiais buvo labai karštos vasaros, o 1828 metais lijo veik visą vasarą ir rudenį. Rašoma, kad „šienas virto mėšlu, vasarojus pajuodo, rugius rudenį sėjo į balas“. Bado iškankintus Lingėnų žmones tais metais ėmė kirsti mirtis.

1826 m. miršta Juozapas Bliūdžius ir jo žmona Kotryna. Vyresnioji jų dukra Teresė išleidžiama už Stanislovo Deksnio. Deksnys tvarko ūkį iki 1832 metų, kol veda vyriausiasis Bliūdžių sūnus Rapolas. Netrukus į Rokiškį už Šedžio išleidžiama jo sesuo Domicelė. Rokiškyje mokosi ir sukūrę šeimas lieka gyventi broliai Sebastijonas ir Benediktas. Sebastijonas Bliūdžius išsimoko daktaru. Trečiasis brolis Kazimieras, mirus jo jaunai žmonai Stelionytei iš Didsodės, veda lingėniškę Barbora Karaliūtę, Juozapo dukrą, bet kampą šeimai randa greitimame kaime – Mitragalyje. Rapolui, vedusiam Apoloniją Milaknytę, Bliūdžių valaką tvarkyti padeda jaunėlis Dominykas. Jis dažniausiai eina lažą. Kai Apolonija Bliūdžiuviene, pagimdžiusi Anastaziją, Uršulę ir Ignotą, pasimirė, Rapolas Bliūdžius į žmonas paėmė Elžbietą Krišūnaitę ir su ja susilaukė dar 6 vaikų. Tarp jų ir Prano, palikusio daug palikuonių Lingėnuose.

Kai 1826 m. mirusio Juozapo Karaliaus sūnų Antaną paėmė į rekrūtus, ūkį perėmė Juozapo brolis Benediktas, kuris vedė našlę Teresę Jakimavičiūtę-Bliūdžiuviene ir netrukus susilaukė sūnaus paveldėtojo – Kazimiero. Vėliau jų šeimoje atsirado Ieva ir Domicelė, sugiminiavusios Karalius su Gerniais. 1837 m. Benedikto brolis Justinas vedė Petronėlę Bliūdžiūtę iš Mitragalio ir tapo ūkio pusininku. Tuo metu valako dalijimas per pusę buvo retas dalykas. Matyt, Justinas Karalius kažkuo patiko dvarui.

Antano Valeikos tvarkomas ūkis grįžo subrendusiam paveldėtojui Mykolui Karaliui, kuris, mirus pirmajai žmonai (Žindulytei iš Didsodės), vedė našlę Uršulę Strumskytę-Kastėnienę. Karalių šeimoje išaugę Ona, Juozapas ir Jeronimas ūkininkavo Lingėnuose, susiejo savo likimą su Bliūdžiais ir paliko Lingėnams gausių palikuonių.

Motiejaus Gernio ūkį perėmė sūnus Jonas Gernys. Vedęs Marijoną Izdūnytę, susilaukė dešimties vaikų. Vyresnysis jų sūnus Stanislovas vedė našlę Domicelę Pupienienę ir ilgus metus arė Ráišių kaimo valaką, ant kurio žemės dabar stovi Juodupės gyvenvietė. Jaunesnieji Gernių vaikai – Juozapas, Jokūbas ir Viktorija – vėliau susigiminiavo su Lingėnų Karaliais.

1828 m. Motiejaus Vilko ūkį perėmė sūnus Antanas Vilkas, o 1850 m. – jo ir Agotos Grundaitės sūnus Benediktas. Vėliau Vilkų pavardė iš Lingėnų dingo. 1858 m. jų ūkyje ėmė tvarkytis Jokūbas Gasiūnas, kurio motina buvo Agota Vilkaitė (ar Vilkienė).

Nuo XIX amžiaus pradžios jau galima parašyti nuoseklią Lingėnų ūkių ir ūkininkų istoriją. Pagal ūkių raidą yra lengviau atsekti ir atskirų giminių raidą. Todėl toliau pateikiu lentelę apie Lingėnų ūkių ir ūkininkų kaitą nuo 1810 metų.

Lingėnų ūkių ir ūkininkų kaita nuo XIX a. pradžios*

I ūkis	II ūkis	III ūkis	IV ūkis	V ūkis
Motiejus Gernys iki 1828?	Jonas Vilkas iki 1813	Jonas Karalius iki 1810	Juozapas Bliūdžius iki 1826	Mykolas Karalius iki 1813
	Motiejus Vilkas iki 1827	Antanas Valeika 1810–1829	Stanislovas Deksnys 1826–1832	Juozapas Karalius 1813–1826
Jonas Gernys 1828?–1858?	Antanas Vilkas 1827–1848	Mykolas Karalius 1829–1867	Rapolas Bliūdžius 1832–1878	Benediktas Karalius 1826–1842
Jonas Gernys 1/2 a.**1858–1870	Benediktas Vilkas 1848–1854?	Juozas Karalius 1/2 a. 1856–1866	Ignotas Bliūdžius 1/3 a. 1876–1893	Justinas Karalius 1/2 b. 1842–1868
		Jeronimas Karalius 1/2 b. 1866–1884	Pranas Bliūdžius 1/3 b. 1878–1895	Benediktas Karalius 1/2 a. 1842–1849
	Jokūbas Gasiūnas 1854?–1877	Motiejus Adamonis 1/2 a. 1867–1878	Dominykas Bliūdžius 1/3 c. 1876–1882	Kazimieras Karalius 1/2 a. 1849–1881
Jokūbas Gernys 1/2 a. 1870–1902	Teresė Gasiūnienė 1877–1896	Ignotas Karalius 1/2 a. 1878–1893	Kristina Bliūdžienė 1/3 a. 1893–1902	Ignotas Karalius 1/8 a. 1881–1921
Juozas Gernys 1/2 b. 1858–1890?		Marcelė Karalienė 1/2 b. 1884–1902	Anastazija Bliūdžienė 1/3 b. 1895–1912	Pranciškus Karalius 1/8 a. 1894–1926
Petras Gernys 1/8 a. 1902–1947	Kajetonas Gasiūnas 1896–1934	Uršulė Karalienė 1/2 a. 1893–1908	Antanas Bliūdžius 1/3 c. 1882–1911	Adomas Karalius 1/2 b. 1868–1899
Kajetonas Gernys 1/8 a. 1902–1946		Kazys Karalius 1/2 b. 1902–1929	Ignotas Bliūdžius 1/3 a. 1902–1945	Jonas Karalius 1/8 a. 1904–1925
Jokūbas Gernys 1/8 a. 1902–1920		Petras Karalius 1/6 a. 1908–1947	Kazys Bliūdžius 1/3 b. 1912–1947	Stanislovas Karalius 1/8 a. 1905–1921
Jonas Gernys 1/8 a. 1920–1947		Jonas Karalius 1/6 a. 1908–1923		Kastulis Karalius 1/4 b. 1899–1947
Jonas Gernys 1/8 a. 1920–1947	Pranas Gasiūnas 1934–1947	Juozas Karalius 1/6 a. 1909–1947		Ignotas Karalius 1/4 b. 1899–1944
Ignas Stalaukas 1/4 b. 1890–1914?				
Jonas Gabrėnas 1/4 b. 1890–1912				

Nuo XIX a. pradžios galima rekonstruoti ir Lingėnų kaimo sodybų raidą. Per šimtą metų vietoje 5 Lingėnų trobų išaugo 20 sodybų.

XIX a. viduryje lingėniškiai šventė kelerias kaimynų vestuves. Apie 1853 metus Rapolo brolis Dominykas Bliūdžius į žmonas paėmė Oną Karaliūtę, Mykolo ir

*Lentelės duomenys nėra tikslūs, dalis yra iš pasakojimų.
**Skaičius prieš metus nurodo, kokią dalį valako tvarkė ūkininkas.

Uršulės Strumskytės dukrą. Onos brolis Juozapas išsirinko lingėniškę Viktoriją Gernytę, Jono ir Marijonos Izdūnytės dukrą. Viktorijos broliai Jokūbas ir Juozapas Gerniai į žmonas pasirinko dvi Benedikto Karaliaus dukras: Ievą ir Domicelę.

Tyzenhauzui panaikinus baudžiavą, 1858 m. Lingėnų kaime penkiuose valakuose buvo šeši ūkiai: Rapolo Bliūdžiaus, Mykolo Karaliaus, Benedikto ir Justino Karalių (po pusę valako), Jono Gernio ir Jokūbo Gasiūno. Kas dedasi Lingėnuose, praėjus 20 metų po baudžiovos panaikinimo?

Lingėnai XIX amžiaus pabaigoje (1878 metai)

1878 metais Rapolo Bliūdžiaus namuose gedulas – ką tik nuo dusulio pasimirė pats Rapolas. Su našle Elžbieta lieka gyventi netekėjusios dukros: Gra-silda, Cecilija, Agota ir sūnus Pranas. Lingėnuose gyvena ir vyresnioji Rapolo dukra Anastazija, ištekėjusi už Petro Mikalkevičiaus. Jie pasistatė namelį toliau nuo ūlyčios, Apūniškio miško link Bliūdžių rėžyje, ir augina sūnus Joną, Motiejų, Ignotą. Atrodo, Rapolo testamentu Bliūdžių valakas padalinamas į tris dalis. Pirmojo trečdaliao savininku tampa Ignotas. Jis veda lingėniškę Oną Karaliūtę, Justino ir Petronėlės Bliūdžiūtės dukrą, ir netrukus susilaukia Marijonos, Ignoto ir Antano. Antrasis valako trečdaliao paveldėtojas Rapolo sūnus Pranas po kelerių metų veda Anastaziją Lapelytę. Iš šešeto jų vaikų užauga tik Anelė ir Kazys. Trečiasis Bliūdžių valako trečdalis maitina jauniausiojo Rapolo brolio Dominyko Bliūdžiaus bei Onos Karaliūtės šeimą. Jų šeimoje du Bliūdžiokai – Antanas ir penkeriais metais jaunesnis Kazimieras. Antanas netrukus gretimame Sodelių kaime susiranda porą – Uršulę Pupienytę, o Kazimierui tenka išeiti į kariuomenę.

Ignoto Bliūdžiaus uošvis Justinas Karalius savo pusę valako (V ūkis) dirba kartu su sūnumi Adomu. Adomas su žmona Veronika Pranskūnaite augina gausią šeimą. Pulką vaikų augina ir vyresnioji Adomo ir Onos Bliūdžiuvienės sesuo Magdalena, ištekėjusi už Antano Guzo į Raišius.

Justino Karaliaus brolis, valako pusininkas Benediktas mirė 1869 m. Šią valako dalį dirba jo pusamžis sūnus Kazimieras Karalius, vedęs Oną Šedytę, Vincento dukrą iš Mitragalio. Keli jų vaikai mirė, bet pakankamai ir užaugo – Adomas, Ignotas, Pranciškus, Barbora, Jonas, Stanislovas jau dirba Lingėnų žemę. Kaip minėta, Kazimiero seserys Ieva bei Domicelė ištekėjo už brolių Gernių.

Nedidelį namelį kaimo (*ūlyčios*) pradžioj link Mitragalio pasistatė iš Rusijos kariuomenės grįžęs rekrūtas Antanas Karalius (Justino ir Benedikto brolio Juozapo sūnus). Antanas su žmona Viktorija Povilonyte augina Taduką ir Onutę.

Buvęs Jono Karaliaus valakas (III ūkis) padalijamas į dvi dalis. Prieš 12 metų mirusio Juozapo sūnus Ignotas veda Uršulę Bulovaitę ir atgauna teisę į tėvo dalį, kurią dirbo našlę Viktoriją vedęs Motiejus Adamonis.

Antroji valako dalis lieka jaunesniajam Juozapo broliui Jeronimui. Jo ir Marcelės Stankevičiūtės iš Jutkių šeimoje auga Kaziukas, Viktorija, Onutė, Ane-

liutė. Juozapo ir Jeronimo seserys Benigna ir Grasilda ištekėjo už Ramanausko į Radutę ir už Meilaus į Šėmetas.

1877 m. mirusio Jono Gernio ūkį (I ūkis) pasidaliję į dvi dalis tvarko jo sūnūs Juozapas ir Jokūbas. Juozapo Gernio ir Ievos Karaliūtės šeimoje auga penkios dukros. Dar penki jų vaikai pasimirė mažiukai. Jokūbas Gernys ir Domicelė Karaliūtė taip pat augina gausią šeimą – penkis sūnus: Petra, Kajetoną, Jokūbą, Juozą, Joną ir dvi dukras: Marijoną ir Juozapotą. Lingėnuose kuri laiką gyveno ir dar du Juozapo ir Jokūbo Gernių broliai – Kazimieras Gernys, vedęs Oną Deksnytę, ir Ignotas Gernys, mirus pirmai žmonai Onai Gasiūnaitei, vedęs Grasildą Izdūnytę iš Didsodės. Apie jų palikuonis žinių nėra.

Vienintelį neskaidytą Lingėnų valaką tvarko Jokūbas Gasiūnas su antrąja žmona Terese Kirstukaite. Garsiajam Lingėnų ūkininkui Jokūbo sūnui Kajetonui dar nėra ir dešimties.

Taigi, 1878 metais Lingėnuose jau 10 ūkių: Gasiūnų valakas, du Gernių pusvalakiai, du Jono Karaliaus palikuonių pusvalakiai ir Bliūdžių bei Mykolo Karaliaus palikuonių valako trečdaliai.

Be to, Lingėnuose gyvena bežemis Mykolas Adamonis, vedęs našlę Viktoriją Gernytę-Karaliene (buvusią Juozapo žmoną). Jų šeimoje auga 4 vaikai: Teresė (būsimoji Tenešienė), Antanas, Juozapas ir Petras Adamoniukai. Mykolas prie pat kelių sankryžos pasistato vienintelį Lingėnuose dviejų aukštų namą.

Dar po 20 metų. Lingėnai 1898 m.

XIX a. pabaigoje Rusijos imperijos vakaruose didelis prekybos ir pramonės bumas. Sparčiai auga Ryga, kiti miestai, tuo tarpu Lietuvos kaime pakankamai ramu. Lingėnuose palei kelią stovi dūminės pirkios, už jų – tvartai, daržinės ir svirnai. Darbininkų vis daugėja, Lingėnuose ūkiai toliau smulkėja. Nedalytas tik Gasiūnų valakas.

Nekokia XIX a. pabaiga Rapolo Bliūdžiaus vaikams. Nė vienas iš jų nesulaukė dvidešimtojo amžiaus. Visus Rapolo palikuonis vargino silpni plaučiai ir dusulys. Vyresnysis sūnus Ignotas Bliūdžius jau miręs prieš septynerius metus, o pirmoji jo žmona Ona Karaliūtė palaidota dar anksčiau. Jų vaikams našlaičiams – Marijonai, Ignui, Antanui – atitinkamai – 21, 19 ir 16 metų. Paveldėtą trečdalį valako jie dirba prižiūrimi pamotės Kristinos Vikanytės.

Antrasis trečdalis valako paveldėtojas Rapolo sūnus Pranciškus pasimirė prieš penketą metų. Jo žmona našlė, Anastazija Lapelytė-Bliūdžiuvienė, augina dvylikametę Anelę ir šešiametį Kazį. Kiti keturi jų vaikai mirė mažiukai. Lingėnuose gyvena dviejų Rapolo dukterų palikuonys. Vyresnioji, Anastazija Mikalkevičienė, paliko jaunuolius – Joną ir Motiejų Mikalkevičius. Vidurinioji, Cecilija, ištekėjusi už Antano Grabausko, paliko sūnų Joną. Žinoma, kad jaunesnioji Rapolo dukra Grasilda, sulaukusi 35 m., nutekėjo į Ginotus už našlio Juozapo Muralio.

XX-ojo amžiaus nesulaukė ir Rapolo brolis Dominykas Bliūdžius. Dominykas mirė 1891-aisiais, peržengęs 70 metų ribą. Dar po metų į Žiobiškio ka-

pinaites palydėjo ir jo žmoną Oną Karaliūtę-Bliūdžiuviene. Jų sūnus Antanas rado gerą partiją Sodeliuose – Uršulę Pupienytę – ir paveldėjo trečiąją dalį Bliūdžių valako. Antano troboje auga penkiolikmetis sūnus Jonas, dvejis metais jaunesnė Anastazija, šešerių Petriukas ir vos vienerių metų Juozukas. Kartu gyvena iš Rusijos kariuomenės grįžęs Antano brolis Kazimieras.

Mykolo Karaliaus valakas padalytas į penkias dalis.

Justino Karaliaus valako pusėje dirba jo palikuonis Adomas su jau subrendusiais sūnumis. Palaidojęs pirmąją žmoną Veroniką, Adomas 1883 m. susituokė su Kristina Gegžnyte. Jų pagrandukui Benediktui – 13 metų. Adomo ir jo pirmosios žmonos dukra Veronika gyvena netoliese, ištekėjusi už Juozapo Minkevičiaus į Lingiškių vienkiemį. Sūnūs Kastulis, Ignotas, Petras jau renkasi žmonas, bet dar nevedę. Jaunesniajai seseriai Juozapotai jau sukako 18 metų.

Kita valako pusė priklauso 70 metų Kazimieriui Karaliui ir jo palikuonims. Jis dar gyvybingas – prieš 12 m. antrą kartą vedęs jauną našlę Oną Kiburiene. Kazimiero sūnūs Ignotas ir Pranciškus jau turi savo šeimas ir paveldėję po vieną aštuntadalį valako (maždaug po 3 ha). Ignotas vedė Ceciliją Izdūnytę ir augina Ignočioka, Vladislova, Emilija, Angelę. Antrasis sūnus Pranciškus vedė Cecilijos seserį Viktoriją ir susilaukė pirmųjų palikuonių – Monikos ir Pranciškioko. Kiti du Kazimiero sūnūs Jonas ir Stanislovas jau ant senbernystės slenksčio, – vis dar ieško tinkamų žmonių ir dirba tėvui priklausanti ketvirtį valako. Liūdnas vienintelės Kazimiero dukters Barboros likimas: ištekėjusi už Šedžio į Aleknas ir pagimdžiusi pirmąją dukrą, ji mirė.

Pačią mažiausią Karalių valako dalį (apie pusę ha) paveldėjo Tadeušas Karalius, velionio kareivio Antano Karaliaus sūnus. Tadeušas neseniai vedė Salomėją Bulovaitę iš Ginotų. Jo sesuo Ona taip pat ką tik ištekėjo už lingėniškio Antano Žeižio, Ignoto sūnaus.

Jono Karaliaus valakas padalytas į dvi dalis.

Vieną pusę valako dirba vienintelis amžiną atilsį Jeronimo ir Marcelės Stankevičiūtės sūnus Kazys. Kazys dar vis renkasi porą, nors jam jau per 30 metų. Jam ką tik teko kelti vestuves savo seseriai Viktorijai, kuri ištekėjo už Jono Būnio į Gyliūs. Kita sesuo Ona, už lingėniškio Klemenso Valeikos ištekėjusi jau prieš 8 metus, augina tris vaikus.

Jau penkeri metai gyvųjų tarpe nebėra kito valako pusininko – Kazio pusbrolio Ignoto Karaliaus. Tris jo sūnus pusbernius Petrą, Joną ir Juozapą augina našlė Uršulė Bulovaitė. Jai teko palaidoti dar tris sūnus, kurie nesulaukė nė trejų metų amžiaus.

Gernių valakas padalytas į tris dalis. Dar gyvi septyniasdešimtmečiai Juozapas Gernys ir Ieva Karaliūtė. Vyriausia jų dukra Uršulė, ištekėjusi už Ignoto Stalauško, augina sūnų Joną ir tris dukras. Ignotas ne tik dirba šeštąją valako dalį, bet ir moko rašto Lingėnų vaikus. Vidurinioji dukra Ona, nutekėjusi į Didsodę už Guzo ir sulaukusi dviejų dukrų – Anastazijos ir Anelės, – tapo našle. Ja labai domisi lingėniškis senbernis Jonas Mikalkevičius, Anastazijos Bliūdžiu-tės sūnus. Trečioji Ievos dukra Anelė, ištekėjusi į Didsodę už našlio Kazimiero Mieliūno ir pagimdžiusi Juozapelį, irgi tapo našle. Jaunesnioji Juozapo ir Ievos

dukra Kotryna Gernytė ką tik ištekėjo už Jono Gabrėno ir paveldėjo šeštąją valako dalį.

Dar gyvi ir senieji Jokūbas Gernys ir Domicelė Karaliūtė, ūkininkaujantys kitame Gernių valako trečdalyje. Vyresnioji jų dukra Marijona, nutekėjusi į Lingiškius už Prano Minkevičiaus, jau turi tris dukras. Vyresnieji sūnūs – Petras ir Kajetonas Gerniai – turi per 20 metų. Jaunesniajam Jonui dar tik 13 m., Jokūbas ir Juozapas kiek vyresni. Į 19-metę dukrą Juozapotą vis dažniau žvalgosi jau trisdešimt sulaukęs lingėniškis Kazys Karalius, Jeronimo sūnus.

Gasiūnų valakas ir toliau nedalintas. Jame ūkininkauja Jokūbo Gasiūno sūnus Kajetonas, prieš dvejus metus vedęs Marijoną Kažemėkaitę ir jau turintis pirmą dukrą – Emiliutę. Kajetono brolis Juozapas nevedęs ir neves, nes tėvų prisakyta nedalyti valako. Jų sesuo Marijona ištekėjo už Motiejaus Lingės į Aukštasią. Dar gyva ir senoji Jokūbo žmona Teresė Gasiūnienė-Kirstukaitė.

Be ūkininkų, Lingėnuose gyvena keli bežemiai. Varganai gyvena Jonas Ramanauskas, atsikėlęs su šeima iš Čedasų dvaro. Jo ir Teresės Jakuntavičiūtės vaikai Juozas ir Petras jau pusberniai, Onutei – 9 metai, o Pranukui – tik dveji.

Kitų bežemių – Adamonių šeimoje gedulas: ką tik mirė motina Viktorija Gernytė-Karalienė-Adamonienė. Kaip žinia, ji ne tik Teresės, Antano, Juozapo, Petro, Konstantino Adamonių, bet ir velionio Ignoto Karaliaus motina. Teresė Adamonytė jau pasidabojęs Kazys Tenešis iš Latvijos, o jaunieji Adamoniai dar neplanuoja kurti šeimų.

Netoli Adamonių namo, link Didsodės trobelę pasistatė staliaus Ignoto Žeižio ir Agotos Stelionytės šeima. (Jų sūnus Antanas, kaip minėta, vedė lingėniškio Tadeušo Karaliaus seserį Oną.)

Dar po 15 metų. Lingėnai 1913 m.

1913 m. dar nebuvo juntama karo dvasia, bet veržliai pūtė kapitalizmo vėjai. Vieni valstiečiai turtėjo, kiti grimzdo į skurdą. Pasimokę jaunuoliai bėgo į miestus, į Ameriką. Lingėniškiai irgi traukė uždarbiauti į Rokiškį, Rygą ar net į Petrogradą. Galima buvo pasisamdyti ir pas Oskarą Trėjų naujai įkurtose Stōniškio ar Pajuodupės manufaktūrose.

1913 m. Lingėnuose Bliūdžių valakas padalytas į tris dalis. Antano Bliūdžiaus ir Uršulės Pupienytės šeimoje nelabai linksma. Prieš porą metų Žiobiškio kapinėse palaidojo 57-erių nesulaukusį šeimos galvą Antaną. Vyresnieji sūnūs Jonas ir Petras uždarbiauja Rygoje ir Petrograde. Trečiąją dalį valako žemės tenka dirbti Antano broliui Kaziui ir 16 metų sūnui Juozui. Aneliutė jau pusmergė – jai 13 metų, Adeliutei dar tik septyneri. Vyresnioji duktė Anastazija ištekėjo už lingėniškio Stanislovo Karaliaus ir jau apkrauta vaikais: Jonui – 8, Anicetui – 6, Monikai – 4, Kastutei – 2, Juliui – 1 metai. Jie dirba ūkyje Didsodėje. Gyvena pusbadžiu, nes Stanislovas taupo pinigus žemei pirkti.

Kaip sekasi Rapolo Bliūdžiaus palikuonims? Amžiną atilsį vyresniojo sūnaus Ignoto žemę aria jo sūnus Ignotas. Padėti jam nelabai kas gali. Jaunesnis

brolis Antanas iš prigimties nelabai sveikas. Sesuo Marijona labai įsimylėjusi Adamonių Kostuką, bet tas išvažiavo į Ameriką ir vedė kitą. Didelė meilė ir prarastos Marijonos viltys virto pamišimu.

Kito Rapolo sūnaus, amžiną atilsį Pranciškaus, trečiąją valako dalį dirba sūnus Kazys. Dar gyva jo motina Anastazija. Vyresnioji dukra Anelė, Kazio sesuo, prieš 5 metus ištekėjo už Petro Karaliaus, Ignoto ir Uršulės sūnaus ir Lingėnuose augina trejų metų Steputę.

Rapolo dukros Anastazijos vaikai Jonas ir Motiejus Mikalkevičiai savo mažoje trobelėje jau ne vieni. Jonas, persiritęs per 30 metų, vedė tokio pat amžiaus našlę lingėniškę Oną Gernytę-Guzienę. Kartu su Ona Mikalkevičių namelyje apsigyveno jos dukros Anastazija bei Anelija Guzaitės. Anelę pasidabojo ir vedė Jono brolis Motiejus Mikalkevičius. Prieš šešerius metus jiems gimė dukra Antanina.

Mykolo Karaliaus valakas padalytas į septynias dalis. *Juozas Karalius.*
1913 m. Adomo Karaliaus pusės valako žemę dirba net trys *Apie 1913 m.*
vedę jo sūnūs Karaliai – Kastulis, Ignotas, Petras. Jų viena

sesuo Veronika Minkevičienė augina vaikus Lingiškių vienkiemyje, kita – Juozapota – ištekėjo už Juozapo Radecko į Aknystės parapiją. Kastulio ir Onos Ragelytės šeimoje auga 9 metų Marijona, 7 metų Steputė, dvejų metų Eleonora ir ką tik gimęs Alfonsiukas. Kitas Adomo sūnus Ignotas su žmona Julijona Matulyte turi Romualdą ir Vitoldą ir dukrą Antaniną. Dar tris vaikus jie palaidojo nesulaukusius nė metų. Trečiasis Adomo sūnus Petras su Ieva Griškaite augina Petriuką, Viktorą, Anicetą.

Amžiną atilsį Kazimiero Karaliaus pusės valako žemę dirba trijų jo ir Onos Šedytės sūnų – Ignoto, Pranciškaus, Jono šeimos. Jauniausias sūnus Stanislovas, kaip jau minėta, su žmona Anastazija ir šeima uždarbiauja Didsodėje.

Vyriausiojo Kazimiero sūnaus Ignoto Karaliaus ir Cecilijos Izdūnytės vaikai – Ignočiokas, Vladislovas – jau subrendę vyrai. Jų seserims: Emilijai – 22, Angelijai – 15 metų. Pagrandukui broliui Juozukui dar tik 8-eri. Vladislovas vasarą jau atšoko vestuves su Veronika Trukšnyte, bet jį, kaip ir brolių Ignočioką, netrukus paims į kariuomenę.

Antrasis Kazimiero Karaliaus sūnus Pranciškus jau vedęs antrąją žmoną – Julijoną Piskarskaitę ir su ja susilaukęs Jonuko ir Steputės. Pirmoji Pranciškaus žmona Viktorija Izdūnytė (Cecilijos sesuo), pagimdžiusi 6 vaikus ir 5 palai-

dojusi, pasimirė prieš šešerius metus. Jos palikuoniui Pranciškiokui – 15 metų.

Dar nelaimingesnis trečias Kazimiero sūnus Jonas. Jis ką tik palaidojo žmoną Karoliną Bražonytę. Prieš tai vienas paskui kitą mirė trys jų sūneliai, nuo ko Karolinai protas pasimaišė.

Antano Karaliaus palikuonis Tadeušas Karalius su žmona Salomėja Bulovaite ir šešiais vaikais persikėlė gyventi į Lūkštų dvarą. Tadeušo sesuo Ona, ištekėjusi už lingėniškio Antano Žeižio, jau pagimdė devintą Žeižiuką. Žinoma, kad po metų Žeižiukai liks našlaičiai, nes Oną miške prispaus krentantis nukirstas medis.

Jono Karaliaus valakas 1913 m. padalytas tik į dvi dalis.

Pusę valako dirba Jeronimo sūnus Kazys Karalius ir jo žmona Juozapota Gernytė. Jie susilaukė penkto vaiko, kurį pakrikštijo Povilu. Vyriausiam sūnui Kazimierui jau 9, Romualdai – 4, o dukrai Severiutei tik pora metų. Jų motina Juozapota – lingėniškių Jokūbo Gernio ir Domicelės Karaliūtės dukra. Kazio seserys ištekėjusios ir išsisklaidžiusios po apylinkes. Vyresnioji Kazio sesuo Viktorija augina du Būniukus Gyliuose. Antroji sesuo Ona lingėniškiui Klemensui Valeikai jau pagimdė 7 vaikus, dirba ir gyvena Kraštų, Zamostės dvaruose Onušio parapijoje. Trečioji sesuo Anelė su Mykolu Balčiūnu augina 5 vaikus Lūkštų dvare. Ketvirtoji, jauniausioji, sesuo Uršulė prieš trejetą metų ištekėjo už sesers vyro brolio Antano Būnio ir su dešimtmete nesantuokine dukra Anastazija išvažiavo į Gylius.

Prieš penketą metų Lingėnų kaimas atšoko dar vienas lingėniškių vestuvės: Ignoto Karaliaus sūnus Petras susituokė su Anele Bliūdžiūte, Pranciškaus ir Anastazijos Lapelytės dukra. Netrukus jaunavedžiai išvažiavo į Rygą, kur jiems gimė pirmoji dukra Steputė. Petro brolis Jonas, kuriam grėsė kariuomenė, pabėgo į Ameriką. Tarnauti kariuomenėje teko trečiajam broliui Juozui. Likusią pusę valako žemės, kol Juozas buvo kariuomenėje, o Jonas Amerikoje, dirbo brolis Petras, grįžęs su šeima iš Rygos.

Gernių valakas padalytas į šešias dalis. 1913 m. jau nėra senųjų Juozapo ir jo žmonos Ievos Karaliūtės. Ką tik mirė ir vyriausia dukra Uršulė Gernytė, su Ignotu Stalausku išauginusi sūnų Joną ir tris dukras – Pauliną, Uršulę ir Kazimierą. Jonas paveldėjo šeštąją valako dalį, bet viską metęs, ruošiasi važiuoti į Ameriką.

Kaip minėta, antroji Ievos dukra Ona Mikalkevičienė išleido savo dukrą už vyro brolio Motiejaus ir augina šešiametę anūkę Antosikę. Trečioji Ievos dukra Anelė Milaknienė našlauja Didsodėje. Jos sūnus Juozapas jau žvalgosi į paneles. Jauniausioji Ievos dukra Karolina su Jonu Gabrėnu Lingėnuose ant šeštadalio valako augina tris sūnus – Viktorą, Konstantiną, Juozapą ir dvi dukras – Adele ir Konstanciją. Vyriausiajam Viktorui jau 14 metų, jauniausiajam Juozapėliui tik treji.

Jokūbo Gernio ir Domicelės Karaliūtės trečiąją valako dalį pasidalijo keturi sūnūs – Petras, Kajetonas, Jokūbas ir Jonas. Visi jie gyvena Lingėnuose. Jonas

Karolina Gabrėnienė-Gernytė. 1916 m.

*Jonas Ramanauskas
su žmona Terese
Ramanauskiene-
Jakuntavičiūte.
Apie 1912 m.*

ir Petras dar nevedę. Kajetonas parsivedė Uršulę Lapelytę iš Bryzgių, o Jokūbas susituokė su Konstancija Baltušyte iš Mitragalio. Jokūbo šeimoje auga trys sūnūs: Jonas, Petras ir Kastukas, o Kajetono – trys dukros: Ona, Antanina ir Emiliūtė. Pastarajai dar tik metukai.

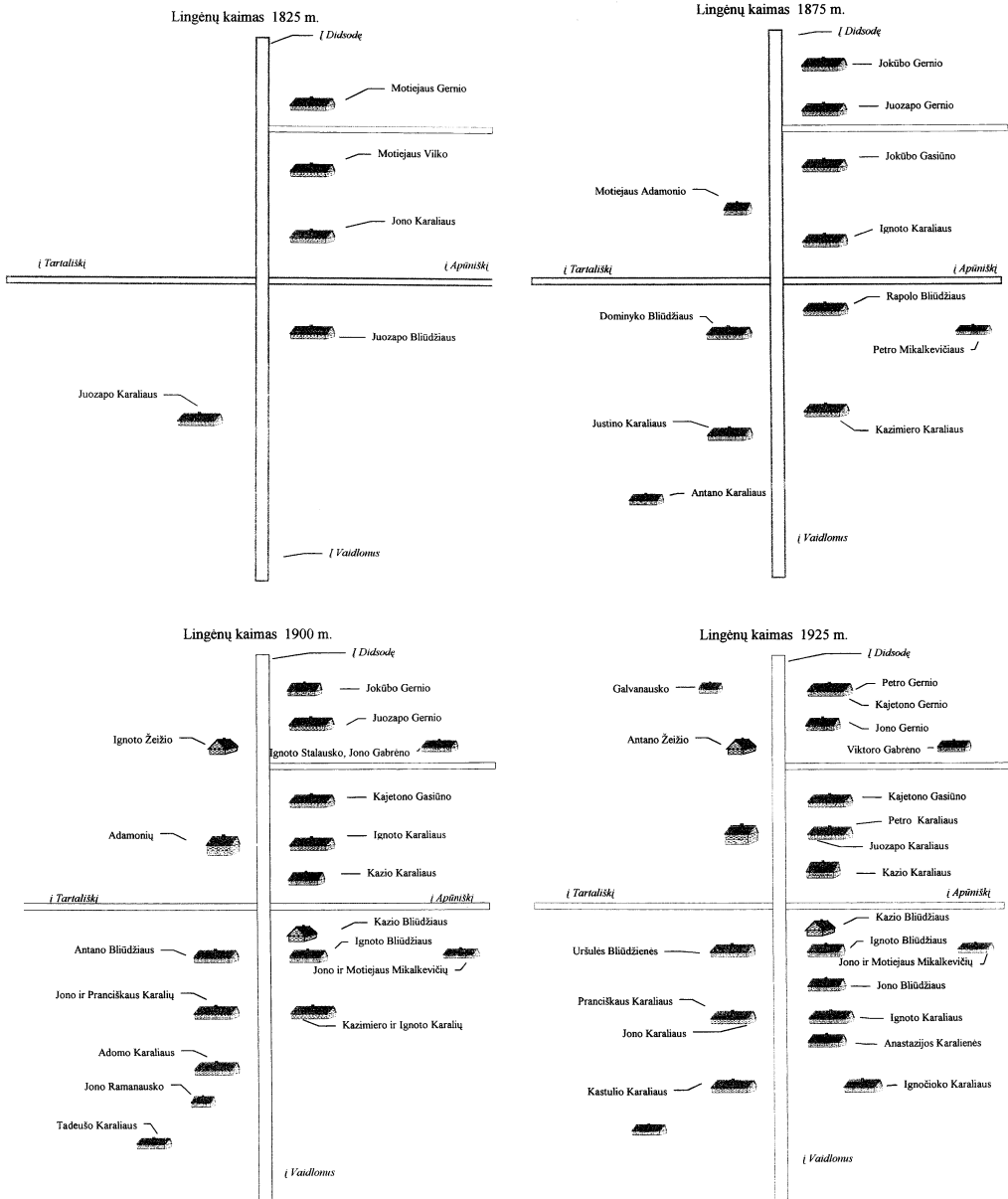
Kaip minėta, viena Jokūbo Gernio ir Domicelės Karaliūtės dukra, Juozapota, ištekėjo už lingėniškio Kazio Karaliaus, o antroji – Marijona – su Pranu Minkevičiumi Lingiškių vienkiemyje susilaukė per 10 vaikų. Jos jauniausiajai dukrai Steputei dar tik dveji metukai, o vyriausiajai, Emilijai, jau 20.

Gasiūnų valakas ir toliau nedalytas. Didįjį Gasiūnų valaką dirba Jokūbo sūnus Kajetonas Gasiūnas. Jo ir Marijonos Kažemėkaitės šeimoje beveik pamečiui gimė 8 vaikučiai: Emilija, Pranas, dvynukės Veronika ir Marijona, Steputė, Monika, Antanas, Jonas. (Kiek vėliau dar „atbėgs“ Severiūtė ir Antanina.)

Lingėniškių bežemių Jono Ramausko ir Teresės Jakuntavičiūtės vaikai irgi pradeda sklaidytis. Vyresnysis sūnus Juozas ir dukra Ona dirba Rygoje, Petras vis dažniau žvalgosi į Emiliją Garškaitę iš Sodelių. Septyniolikmetis, dar visai smulkutis Pranukas išvažiavo pas brolių į Rygą uždarbiauti. Pranuką ūgiu vejasi jaunėliai – Emilija ir Kazimieras.

*Pranas ir Emilija
Ramanauskai Rygoje
prieš Pirmąjį
pasaulinį karą*

Kiti Lingėnų bežemiai Adamoniai garsėja kaip geri muzikantai. Jie turi armoniką, klarnetą ir smuiką. Adamonių Konstantinas, ašarose palikęs Marijoną Bliūdžiūtę, išvažiavo į Ameriką, iš kur atėjo žinia, kad vedė. Kiti trys broliai – Antanas, Juozapas ir Petras persirė per tris dešimtis, bet vesti neskuba. Petras apskritai keistokas – mėgsta puošti moteriškais rūbais. Retkarčiais su vaikais į Lingėnus iš Aknystos atvažiuoja Teresė Adamonytė-Tenešienė.

Dar po 15 metų. Lingėnai 1927-aisiais

1927 metai Lingėnams reikšmingi. Sausio 15 d. priimtas sprendimas kaimą išskirstyti vienkiemiais. Žemės savininkais su paveldėjimo teise pripažintas 21 asmuo. Išdalyta 150 dešimtinių arba beveik 164 hektarai žemės. Lingėnų mažžemiams numatyta pridėti 35 hektarus Tartališkio žemių. Už tokį nutarimą balsavo 19 lingėniškių. Prieš balsavo Uršulė Bliūdžiuvienė – ji buvo prieš *ūlyčios* dalijimą. Buvo bendruomenės žmogus, jautė, kad gyvendami atskirai žmonės darysis svetimesni.

1927 m. Bliūdžių valakas padalytas į keturias dalis. Dideli velionio Antano Bliūdžiaus namai labai ištuštėję. Kartu su motina Uršule Bliūdžiuviene gyvena tik jauniausioji dukra Adeliutė. Tačiau Lingėnų *ūlyčioje* gyvena iš Rygos grįžęs sūnus Jonas ir dar dvi ištekėjusios Uršulės dukros Anelė ir Anastazija. Uršulės vyriausias sūnus Jonas Bliūdžius priešais tėvų namus pasistatė

*Juozas Bliūdžius,
Antano s. 1922 m.*

savo trobą. Motina jam atrėžė trečdalį turėto trečdaliu valako. Iš tų 3,5 ha žemės Jonas prasimaitina su žmona žemaite Aniuta ir devynmečiu sūnumi Kaziuku. Vyresnįjį sūnų Joną Bliūdžių, mamos vadina mą Niuka (nuo Joniuko), jau paėmė į kariuomenę. Kiti Uršulės sūnūs gyvena toli. Dažniau motiną aplanko jaunesnysis sūnus Juozas. Jis turi gerą tarnybą Saldutiškyje, prieš porą metų vedė Petronėlę iš Marijampolės ir jau buvo atvežęs parodyti savo dukrą Julytę. Vidurinysis sūnus Petras kažkur apie Joniškį montuoja mašinas naujai statomuose fabrikuose. Žemė dar motinos rankose. Jai apdirbti paprastai samdo brolius Joną ir Motiejų Mikalkevičius.

Vyriausia Antano ir Uršulės Bliūdžių dukra Stanisloviene Anastazija Karalienė jau šešeri metai našlė. Mirus vyriausiam sūnui Jonui, Anastazijai dar liko aštuoni vaikai. Vyresnysis sūnus Anicetas jau šaukiamas į Lietuvos kariuomenę. Penkis hektarus žemės, paveldėtus iš Kazimiero Karaliaus, dirba penkiolikmetis Julius, aštuoniolikmetė Monika ir devynmetė Angelė. Kiti vaikai: Kastutė, Petriukas, Antosė – tarnauja pas gaspadorius. Jauniausioji Emilija gyvena pas tetulę Anelę Kirstukaitę, Jono Karaliaus našlę. Anastazijos sesuo Anelė ištekėjo irgi už lingėniškio, irgi už Karaliaus. Su Juozapu, Ignoto sūnumi, ji augina dvejų metų dukrą Aldutę.

Rapolo Bliūdžiaus žemė Lingėnuose padalinta į du ūkius. 10 ha ūkį tvarko 45-metis Ignotas Bliūdžius, prieš penketą metų vedęs lingėniškę Salomėją Gab-

*Iš kairės:
Kazys Ramanauskas,
Petras Bliūdžius ir
Jonas Karalius.
Apie 1924 m.*

rėnaitę. Jų troboje du vaikučiai: ketverių metų Steputė ir trejų Viktoras. Kartu gyvena ligonė Ignoto sesuo Marijona, nelabai stiprus brolis Antanas ir jau devintą dešimtį einanti jų pamotė Kristina Vikanytė.

Kitus 10 ha aria Rapolo anūkas, amžiną atilsį Pranciškaus sūnus Kazys, prieš aštuonetą metų vedęs lingėniškę Emiliją Gasiūnaitę, Kajetono dukrą. Jų šeimoje ką tik gimė trečiasis vaikas Kaziukas. Dar auga septynmetė Steputė ir ketverių metų Pranukas. Juos prižiūri jau aštuntą dešimtį einanti Kazimiero motina Pranciškienė Anastazija Lapelytė-Bliūdžiuvienė. Kazio sesuo Anelė, ištekėjusi už Petro Karaliaus, taip pat gyvena Lingėnuose. Jų šeimoje auga 17-metė Stefanija, trylikametė Levutė ir vienuolikmetis Jonukas.

Rapolo dukros Anastazijos sūnus Jonas Mikalkevičius, palaidojęs žmoną Oną, parsivedė Julijoną Barauskaitę su dviem jau paaugusiais vaikais – Baliuku ir Marijona. Kitame trobos gale gyvena jaunesniojo Jono brolio Motiejaus Mikalkevičiaus ir Adelės Guzaitės šeima. Jų gražuolė dukra Antanina dar neturi dvidešimties. Mikalkevičiai padeda dirbti Uršulės Bliūdžiuvienės žemę.

Mykolo Karaliaus valakas padalintas į penkias dalis. 1927 m. neliko Kazimiero Karaliaus vaikų. Jo žemę dirba anūakai. Kaip jau minėta, jauniausias jo sūnus Stanislovas prieš šešetą metų našle paliko Anastaziją su devyniais vaikais. Vyresnysis Stanislovo brolis Ignotas pasimirė dar tik prieš metus, sulaukęs 67 metų. Per karą jam ėjo liūdnos žinios, kad vyresnieji sūnūs Ignotas ir Vladislovas jau negrįš į Lingėnus, nes padėjo galvas karo laukuose. Troboje šeiminkauja dvi neištekėjusios seserys dainininkės – Emilija ir Angelija, o 5 hektarų žemę dirba jauniausias brolis Juozas. Jų troboje dažniausiai susirenka kaimo vakaruškininkai.

Neseniai pasimirė ir antrasis Stanislovo brolis Pranciškus Karalius. Jo antroji žmona Julijona su jau suaugusiais Jonu, Stefanija ir paaugliu Kaziuku planuoja išvykti į Ameriką. Tokias pat mintis puoselėja ir 21-uosius einantis Pranciškaus pirmosios santuokos sūnus Pranciškiokas.

Trečiasis Stanislovo brolis Jonas pasimirė tais pat metais kaip ir kiti du broliai. Jo žmona našlė Anelė Kirstukaitė išvažiavo gimtinėn prie Žiobiškio, kartu pasiėmusi jauniausią Anastazijos Karalienės dukrą Emiliutę.

Iš Adomo Karaliaus palikuonių Lingėnuose gyvena jo sūnų Kastulio ir Ignoto šeimos. Jos dirba po 7,5 hektaro žemės. Kastulio ir Ignoto laukai išsiplėtė po tragiško jų brolio Petro šeimos likimo. Petras, jo žmona Ieva ir keturi jų vaikai išmirė nuo šiltinės. Kaip minėta, Adomo dukros jau išaugino savo vaikus: Veronika Minkevičienė – Lingiškių vienkiemyje, Juozapota Radeckienė – Aknystos parapijoje.

Kastulio Karaliaus ir Onos Rage-lytės šeimoje jau subrendusios panos – Marijona bei Stefanija ir pagrandukas paauglys Alfonsas. Kitas brolis Ignotas Karalius su žmona Julijona Matulyte ką tik palaidojo septyniolikmetį sūnų Vitoldą, kurį pakirto džiova. Vyresnysis sūnus Romualdas, sulaukęs 24 metų, dairosi žmonos. Ignotas pramintas Vištiniu, nes ne tik augina vištas, bet ir su „košiku kiaušinių po ūlyčią vaikšto ir visiems siūlo“.

Iš Antano Karaliaus palikuonių Lingėnuose bėra tik dvi jo dukters Onos dukros – Emilija bei Anelė Žeižytės ir dvidešimtmetis sūnus Jonas. Jis gyvena tėvo Antano šeimoje, bet labai nesutaria su pamote.

Kitoje Lingėnų Karalių giminėje per 15 metų irgi įvyko gana daug pakitimų. Buvęs Jono Karaliaus valakas padalintas į tris dalis. Gausi Jeronimo sūnaus Kazio ir Juozapotos Gernytės šeima. Prieš šešerius metus jie susilaukė pagrandukės Eleonoros. Vyriausiajam sūnui Kazimierui jau 23 metai, ir jis pavydžiai daboja jaunėlę Antano ir Uršulės Bliūdžių dukrą Adelę. Romualdui suėjo 18, Severiutei – 16, Povilui – 14 metų. Kazys Karalius ir toliau tvarko pusės valako žemę.

Kazio seserys išsisklaidė po pasaulį. Vyresnioji Viktorija ir jauniausioji Uršulė ištekėjusios už brolių Būnių į Gyliaus. Trečioji sesuo Anelė Balčiūnienė pasimirė, gimdydama septintą vaiką Pailgiuose. Nežinomas ketvirtosios sesers Onos Valeikienės likimas.

Kazio pusbrolio Ignoto Karaliaus sūnus Petras Karaliaus, kaip jau minėjome, su Anele Bliūdžiūte augina dvi dukras ir sūnų. Jo brolis Juozas, grįžęs iš kariuomenės, vedė Anelę, Antano ir Uršulės Bliūdžių dukrą, ir augina dvimetę Aldutę. Abu broliai tėvo paliktą 15 hektarų žemę pasidalinę per pusę, nes trečiasis brolis Jonas gyvena Amerikoje. Ten jis vedė Petronėlę Petruilytę, susilaukė dukros Eleonoros ir planuoja grįžti į gimtinę.

Iš kairės: pirmoje eilėje – Adelė Bliūdžiūtė, Monika ir Stefa Karaliūtės; antroje eilėje – Kazimieras Karalius, Kostas Minkevičius ir Anicetas Karalius.

Gernių valakas padalintas į šešias dalis. Iš keturių Ievos Karaliūtės-Gernienės dukrų Lingėnuose liko tik viena. Amžiną atilsį Uršulės dukra Kazimiera Stalauškaitė, šeštadalio valako paveldėtoja, ruošiasi išvažiuoti į Ameriką, kaip jau padarė jos brolis Jonas. Jos seserys Paulina ir Uršulė Stalauškaitės ištekėjusios gyvena Aknystoje. Paulina sukūrusi šeimą su Skudra, o Uršulė su Abaronu.

Antroji Ievos Gernienės dukra, amžiną atilsį Ona Guzienė-Mikalkevičienė, paliko dvi dukras. Anastazija Guzaitė grįžo per karą iš Rygos, kur buvo kaliošų gaminimo specialistė. Ji netekėjusi ir gyvena tai pas vieną, tai pas kitą kaimyną. Jos sesuo Anelė Guzaitė-Mikalkevičienė, kaip minėta, Lingėnuose rūpinasi į paneles išaugusia dukra Antanina. Aplink Antaniną sukasi Kazimieras Ramanauskas, likęs Lingėnuose vienintelis iš Ramanauskų, nes tėvai mirė, o kiti išsisklaidė po pasaulį.

Jaunesnioji Juozapo ir Ievos Gernių dukra Karolina Gabrėnienė jau našlė, bet dar energinga. Vyriausioji jos dukra Salomėja ištekėjo už Ignoto Bliūdžiaus, sūnus Jonas išsimokė daktaru ir gavo vietą Joniškyje. Kitas sūnus Viktoras dirba tą patį šeštadalį valako paveldėtos žemės, o į žmonas nusižiūrėjęs Konstantino Karaliaus Steputę. Trečias brolis Kostas Gabrėnas dirba Stoniškio fabrike. Didelėje troboje motinai šeiminkauti padeda jauniausioji dvidešimtmetė Konstancija. Deja, vos 25-ių sulaukusią dukrą Adelę Gabrėnaitę teko palaidoti.

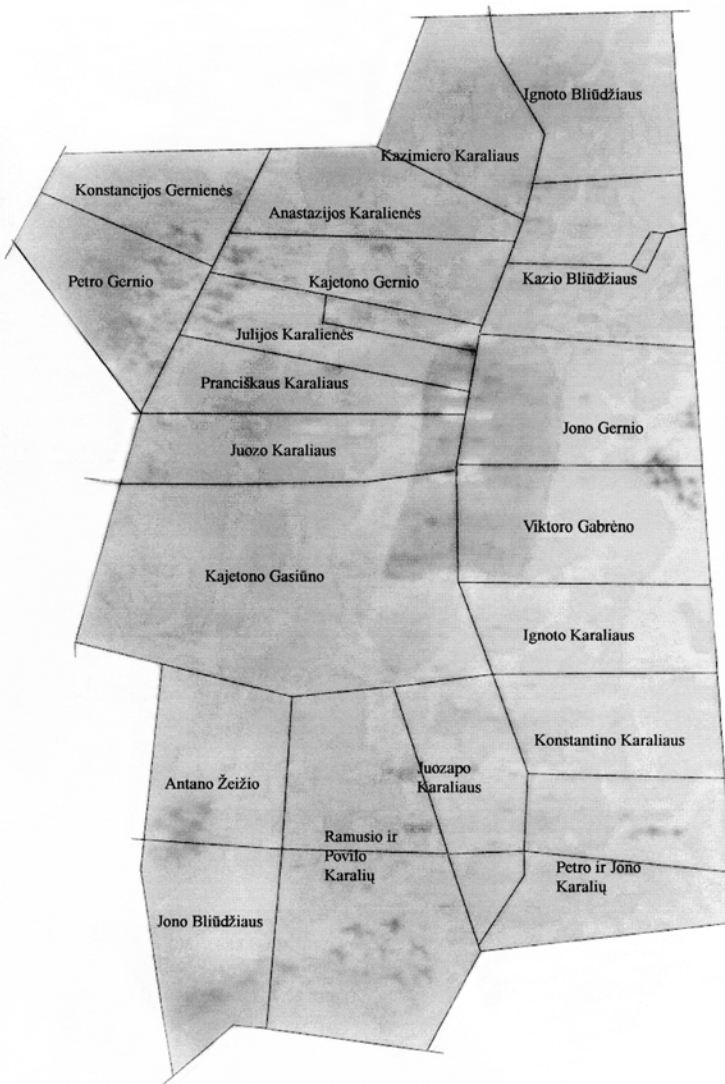
Keturi Jokūbo ir Domicelės Gernių sūnūs – Petras, Kajetonas, Jokūbas ir Jonas – gyvena Lingėnuose. Kiekvienam beliko tik po 2,5 ha žemės. Petras Gernys, vedęs Oną Šeškauskaitę, augina šešiametę Eleonorą. Kajetono Gernio ir Uršulės Lapelytės iš Bryzgių šeimoje auga trys dukros. Onai sukako 19, Antaninai 18, Emilijai 15 metų. Trečias brolis Jokūbas Gernys su Konstancija Baltušyte iš Mitragalio išaugino du sūnus. Jaunesnysis 18 metų Kostas padeda dirbti ūkyje. Vyresnysis sūnus Jonas jau vedęs, dirba ir gyvena Zirnajuosė. Ketvirtas Domicelės sūnus Jonas Gernys prieš septynetą metų vedė Kazimierą Šimėnaitę ir neseniai susilaukė trečiosios dukros Bronės. Pirmoji dukra mirė nesulaukusi metų, o antrajai dukrai Monikai – treji.

Kaip minėta, Jokūbo ir Domicelės Gernių dukra Juozapota, ištekėjusi už Kazio Karaliaus, Lingėnuose išaugino penketą vaikų, o vyresnioji jos sesuo Marijona Minkevičienė Lingiškių vienkiemyje – šešetą.

*Iš kairės:
Kostas Gernys,
Balys Baranauskas
ir Kostas Gabrėnas.
1927 m.*

Lingėnų kaimo 1928 metų žemės reformos brėžinys

Pusę Gasiūnų valako šešiasdešimtmetis Kajetonas Gasiūnas jau užrašė sūnui Pranui. Pranui 28 metai, bet jis dar nevedęs. Su moteriškais darbais dar sugeba tvarkytis Kajetono žmona Marijona Kažemėkaitė, nors jai teko palaidoti jau keletą sūnų ir dukterų. Motinai padeda dar paauglės dukros Severiutė ir Antanina. Vyresnioji dukra Emilija Gasiūnaitė jau prieš aštuonetą metų ištekojo už Kazio Bliūdžiaus ir Lingėnuose augina dukrą ir du sūnus. Antroji dukra Stefanija ką tik susituokė su Valskiu. Trečiąją dukterį Moniką Gasiūnai išleido už Ruželės, o sūnų Joną net už jūrų marių. Po kiek laiko ateis žinia iš Brazilijos apie tragišką Jono Gasiūno mirtį.

1927-aisiais metais Lingėnuose neliko bežemių Adamonių ir Ramanauškų palikuonių. Dviaukščiame Adamonių name gyvena Lapašinskai.

1928 metais buvo patvirtintas Lingėnų kaimo žemės reformos planas.

Lingėnų šeimos per Antrąją pasaulinį karą. 1942-ieji metai

Po 1928 metų Lingėnai labai pasikeitė. Dauguma trobų iškelta į laukus. Kaime (*ūlyčioje*) liko tik Viktoro Gabrėno ir Jono Gernio trobos. Galulaukėse išaugo nauji trobesiai, vietoj pievų atsirado arimai, dirvos. Viensėdžiuose ne visiems sekėsi vienodai, bet iki Antrojo pasaulinio karo dauguma prakuto, ėmė vaikus leisti į pradžinius mokslus. Jaunimas važiuodavo uždarbiauti į miestus.

Nuo siaubingo pykčio, keršto ir žiaurumo protrūkio krašte karo pradžioje Lingėnai nenukentėjo. Bet šiurpas krėtė ir dėl nukankintų, papjautų, nušautų kaimynų. Netrukus naują tvarką įvedė vokiečiai. Ėmė girdėtis žydų šaudymai už Vyžuonės, Stepėnių miške. Po pusantrų metų vokiečiai, norėdami tiksliai žinoti, kiek ir kokių žmonių yra jų užimtame krašte, 1942 m. organizavo visuotinį Lietuvos gyventojų surašymą. 22 Lingėnų sodybose užrašyti 104 gyventojai: vaikų ir jaunimo iki 20 metų – 41 žmogus, nuo 21 iki 50 metų – 40 asmenų, 50-ies metų ir senesnių – 23 žmonės.

Iš amžiną atilsį Antano ir Uršulės Bliūdžienės šeimynos Lingėnuose gyvena sūnus Jonas ir visos trys dukros: Anastazija, Anelė, Adelė. Jonas Bliūdžius, jau persiritęs šeštą dešimtį, savo troboje Lingėnuose gyvena kartu su žmona Aniuta ir jaunesniuoju sūnumi Kaziuku. Jų rūpestis – kaip išsukti Kaziuką iš vokiečių tarnybų ir apdirbti beveik 10 ha. Vyresnysis Kaziuko brolis Jonas, vedęs žemaitę Oną, gyvena Kretingoje ir augina dukrą Reginą.

Vyriausios Bliūdžių dukros Stanisloviėnės Anastazijos vienkiemis Didsodės link. Jos vaikai išsisklaidė po apylinkes. 8 ha ūkį „iš pusės“ dirba ką tik susituokę Jonas ir Adelė Izdūniai. Neseniai grįžo sūnus Anicetas, buvęs pasienietis, su jaunamarte Eleonora Karaliūte, Petro ir Anelės Bliūdžiūtės dukra. Vyresnioji dukra Monika su lingėniškiu Pranu Ramanausku pasistatė namelį Ráišiuose ir augina vienturtį Algį. Antroji dukra Konstancija, ištekėjusi už Šinkūno ir sulaukusi dukros Skaidrytės, liko gyventi Latvijoje. Trečioji dukra Antanina Mikutienė augina trimetę Ramutę ir metinuką Vaidotą. Ketvirtoji dukra Angelė neseniai ištekėjo už Antano Kažemėko iš Kiėmiškių. Jauniausioji dukra Emilija Kriškaniėnė su vyru Emiliu jo tėvų namuose Kalneliuose augina dvi mažyles – Liliją ir Margaritą. Sūnus Julius, vedęs Moniką Kraujelytę, Švenčionėlių apskrityje taip pat augina dvimetę dukrą Nijolę. Jaunesnįjį sūnų Petrą vokiečiai šaukia į kariuomenę. Jis slapstosi.

Vidurinioji Antano ir Uršulės Bliūdžių dukra Anelė, ištekėjusi už lingėniškio Juozo Karaliaus, įsikūrė kitame Lingėnų gale, vadinamoj Paplotėj, Aukštasių link. Jų 10 ha ūkį padeda apdirbti septyniolikmetė Aldutė, vienuolikmetė Genė ir devynmetis Algirdas.

Jauniausioji Antano ir Uršulės dukra Adelė jau dvylika metų susituokusi su lingėniškiu Kazimieru Karaliumi, Kazio ir Juozapotos Gernytės sūnumi. Paveldėję 5 ha žemės iš Karalių ir 3,5 ha iš Bliūdžių, jie savo troboje augina dvi dukras. Vyresniajai Bronei sukako dešimt, jaunesniajai Reginai – šešeri metukai.

Lingėnuose yra dvi Rapolo Bliūdžiaus palikuonių šeimos – Ignoto ir Kazio. Ignoto Bliūdžiaus troboje, be jo žmonos Salomėjos Gabrėnaitės, gyvena dar keturi žmonės: dar dvidešimties neturintys jų vaikai Stefanija ir Viktoras bei 56 metų Ignoto brolis Antanas ir jau septintą dešimtį ant lovos pradėjusi sesuo Marijona.

Kazio Bliūdžiaus ir jo žmonos Emilijos Gasiūnaitės troboje kartu gyvena du jų sūnūs paaugliai – Pranas ir Kaziukas. Vyresniąją dukrą Stefaniją Bliūdžiai išleido už Antano Mažuknos į Obelių kraštą, į Vyžeičius.

Kazio sesuo Anelė Bliūdžiūtė belikusi savo troboje su vyru Petru Karaliumi ir sūnumi Jonu, kuris, atrodo, Juodupėje gavo girininko tarnybą. Dukros ištekęjo ir išėjo iš namų. Tiesa, netoli. Vyresnioji Stefanija, susituokusi su Jonu Kirstuku, Tartališkyje augina Moniką, Janiną ir Pranuką. Jaunesnioji Eleonora ką tik ištekęjo už Aniceto Karaliaus ir apsigyveno pas anytą Stanisloviene Anastaziją Karalienę.

Lingėnuose dar yra ir Kazimiero Karaliaus giminaičių. Jo vyresniojo sūnaus Ignoto troboje glaudžiasi 7 Karaliai. Gaspadoriauja jaunėlis Ignoto sūnus Juozas, vedęs Anelę Šarkauskaitę. Jų šeimoje auga trys beveik pametinukės dukros – Janina, Stepūtė, Vandutė. Pastarajai dar tik ketveri. Mergaitės yra kam pažiūrėti, nes dar neblogai jaučiasi taip ir neištekęjusios vyresniosios Juozapo seserys Emilija ir Angelė.

Tragiškas Juozapo pusbrolio Prano Karaliaus likimas. Užsidirbęs dolerių, Pranciškiokas grįžo į Lingėnus ir vedė lingėniškę Emiliją Gernytę, Kajetono

Lingėniškių Eleonoros Karaliūtės ir Aniceto Karaliaus vestuvės. Priekyje Monika ir Julius Karaliai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Petras ir Anelė Karaliai (jaunosios tėvai), jaunieji, jaunojo motina Anastazija, Emilija ir Emilis Kriškanai. Antroje eilėje (iš dešinės): Petras Karalius, Stefa Bliūdžiūtė, Kazio d., 4 neatpažinti, Kazys ir Antanina Ramanauskai. 1938 m., sausis

dukra. Jų šeimoje atsirado sūnus Bronius ir dukrytė Julija. Deja, tėvą mirtinai suspardė eržilas. Jau po tėvo mirties Emilija pagimdė Levutę. Gyventojų surašymo metu, be našlės Emilijos, našlaičių Broniaus, Julijos bei Levutės augo ir trejų metų nesantuokinis broliukas Jonukas. Kitame trobos gale gyveno 4 asmenų Kvedarų šeima, dirbusi pusininkais.

1942 metais Adomo Karaliaus sūnūs Kastulis ir Ignotas yra vieni iš seniausių Lingėnų gyventojų. Kastuliui sukako 70, o Ignotui 67 metai. Konstantino ir jo žmonos Onos Ragelytės troboje jau keliolika metų ant patalo guli ketvirtą dešimtį pradėjęs jų sūnus invalidas Alfonsas. Kitoje trobos pusėje – žemės paveldėtoja dukra Marijona, išleista už Antano Marciūno. Marciūnai augina šešerių metų sūnų Joną. Kita Kastulio dukra Stefanija ištekėjo už lingėniškio Viktoro Gabrėno, Jono ir Karolinos Gernytės sūnaus. Stefa neseniai pagimdė ketvirtą vaiką, kurį pakrikštijo Broniumi. Jos Janinai – septyneri, Vandutei – treji metai; Poviliuką teko palaidoti kūdikį.

Kitas Adomo Karaliaus sūnus Ignotas gyvena su žmona Ulijona Matulyte. Kitame trobos gale įsikūrusi Ignoto sūnaus Romualdo šeima. Prieš dešimtį metų iš Kiemiškių parsivesta žmona Romui pagimdė Danutę ir Levutę.

Antano Karaliaus giminę 1942 metais Lingėnuose tęsia jo anūkas Jonas Žeižys, tragiškai žuvusios Onos Žeižienės sūnus. Jis vedęs trečios eilės pusseserę Antaniną Gernytę, Kajetono ir Uršulės Lapelytės dukrą. Žeižių jauniausiajai dukrai Genei penkeri, Birutei – šešeri, o pirmagimiui Pranukui eina vienuolikti. Lingėnuose savo troboje gyvena ir Jono tėvas Antanas Žeižys su antrąja žmona Uršule Galickaite. Jų vyresnysis sūnus Petras jau našlys. Mirus žmonai Onai

*Antaninos ir Jono
Žeižių šeima.*

*Antaninai ant kelių
sėdi duktė Genutė,
Jonui – Birutė. Tarp jų
stovi sūnus Pranukas.
Dešinėje – tarnaitė
Genė Lingienė.
1937 m.*

Deksnytei, jam liko sūnus Silvestras. Karo metu Žeižių troboje dar gyvena 24 metų Antanas ir jauniausioji dukra – trylikametė Aldutė.

1942 metais Lingėnuose tebėra trys Jeronimo Karaliaus anūkų šeimos: Kazimiero, Romualdo, Povilo. Jų tėvai Kazimieras Karalius ir Juozapota Gernytė jau dešimtmetis guli Žiobiškio kapinėse. Pirmoji dukra Severiutė, mirus tėvams, ištekėjo už Juozapo Lingės iš Aukštasijos vienkio. Jų šeimoje auga Janina, Aloyzas, Valentinas Lingiukai. Vyriausias sūnus Kazimieras, kaip minėta, sukūręs šeimą su Adele Bliūdžiūte, augina dvi dukras. Jaunesnioji dukra Eleonora dar netekėjusi.

Antrasis sūnus Romualdas prieš dešimtmetį vedė Adeliją Vaičiulytę iš Gyliū. Jų sūnui Jonui treji metukai, o netrukus gims ir Rimantėlis. Kitame trobos gale su šeima išsikūrė jaunesnysis brolis Povilas Karalius. Jis parsivedė Kazimierą Čerškutę iš Rokiškio, kuri pagimdė du sūnus. Deja, pirmasis mirė kūdikis, o antrajam – Gediminui – eina tretis.

Antanina ir Kazimieras Ramanauskai (stovi), jų vaikai (iš kairės): Eleonora, Monika ir Jonas. Sėdi Antaninos tėvai Anelė ir Motiejus Mikalkevičiai. 1936 m.

Kaip minėta, Ignoto Karaliaus sūnūs Juozas ir Petras turi šeimas su dviem lingėniškėm Anelėmis Bliūdžiūtėmis.

Trečiasis jų brolis Jonas, grįžęs iš Amerikos, Rokiškyje pasistatė didelį namą, bet netrukus mirė. Žmona Petronėlė su dukra Eleonora grįžo į Ameriką.

Karo metu Lingėnuose dar gyveno daug Gernių. Mažiau liko Juozapo Gernio ir Ievos Karaliūtės palikuonių. Vyresniosios dukros, amžiną atilsį Uršulės Stalauskienės, jaunesnioji dukra Kazė kažkur Amerikoje, jos seserų, Paulinos Skudrienės ir Uršulės Abaronienės, šeimos Aknystoje. Amžiną atilsį Onos Gernytės Mikalkevičienės dukra Anelė, palaidojusi vyrą Motiejų Mikalkevičių, gyvena Stoniškyje pas dukrą Antaniną. Pastaroji, ištekėjusi už Kazimiero Ramanausko, augina Joną, Moniką ir Eleonorą.

Dar gyva jaunesnioji Uršulės ir Onos sesuo Karolina Gernytė-Gabrėnienė. Jai jau 77 metai. Karolina gyvena pas sūnų Viktorą Gabrėną. Jis į žmonas paėmęs lingėniškio Konstantino Karaliaus Steputę. Šeimoje septynmetė Janina ir trimetė Vandutė (Elenutė). Stefanija Gabrėnienė jau laukiasi pagranduko Broniaus. Namuose jie turi samdinę 16-kametę Minedorą Mišeninaite. Vyriausioji Karolinos dukra Salomėja su Ignotu Bliūdžiumi taip pat gyvena Lingėnuose. Sūnus Jonas dirba daktaru Joniškyje ir jau išaugino keturis vaikus. Dukra Konstancija netekėjo už Jono Šinkūno į Daliečius.

Iš keturių Jokūbo Gernio ir Domicelės Karaliūtės vaikų – Petro, Kajetono, Jokūbo ir Jono – miręs tik Jokūbas. Vyriausiajam iš Gernių Petruui jau greit

septyniasdešimt. Prieš šešetą metų jis palaidojo savo žmoną Oną Šeškauskaitę. Ji paliko dukrą Eleonorą Gernytę, kuriai jau sukako dvidešimt vieneri. Kartu gyvena ir senoji Šeškauskienė, Petro uošvė. Ji yra seniausia Lingėnų kaime – jau sulaukė 82 metų.

Petro brolis Kajetonas su žmona Uršule, išleidę už vyrų visas tris dukras, gyvena vienu du. Vyresnioji dukra Ona ištekėjusi už Antano Simanavičiaus, žemaičio iš Darbėnų. Vaikų jie nesusilaukė. Simanavičius susidėjo su vokiečiais. Antroji dukra Antosė ir trečioji Emilija, kaip minėta, ištekėjusios už lingėniškių. Antanina su Jonu Žeižiu augina sūnų ir dvi dukras. Emilija, Prano Karaliaus našlė, turi keturis vaikus.

Jauniausiojo Petro ir Kajetono brolio Jono Gernio ir jo žmonos Kazimieros Šimėnaitės šeimoje tebekruta visi. Vyresniajai dukrai Monikai jau aštuoniolika, jaunesniajai Bronei – penkiolika, o pagrandukui Albinui – trylika.

Ketvirtojo brolio amžiną atilsį Jokūbo našlė Konstancija Baltušytė gyvena pas jaunėlį sūnų Konstantiną, kuris yra Juodupės mokyklos mokytojas, vedęs Severiją Riūkaitę ir augina vienintelį sūnų keturmetį Jonuką. Vyresnysis Kosto brolis Jonas su žmona Julija gyvena Aleksandravėlėje ir augina dukrą bei sūnų.

Jau aštuoneri metai, kai mirė Lingėnų valakininkas Kajetonas Gasiūnas, tačiau dar gyva jo žmona septyniasdešimtmetė Marijona. Visą ūkį Kajetonas Gasiūnas užrašė sūnui Pranui. Pranas vedęs dešimt metų jaunesnę Albiną Buteikytę. Jų šeimoje du sūnūs – Bronius ir Jonas bei dukra Elenutė. Broniui septyneri, o Elenutei vos treji. Prano namuose kartu su motina gyvena ir jaunesnioji sesuo 25-metė Antanina. Ūkį tvarkyti padeda trys samdiniai – Petras Sakalauskas, Aleksandras Polesniakas ir Aldonė Mišeninaitė. Vyresnioji Kajetono ir Marijonos dukra Emilija Gasiūnaitė gyvena Lingėnuose su Kazimieru Bliūdžiumi, jaunesnioji dukra Stefanija, susituokusi su Kundeliu, Obeliuose augina du sūnus.

Lingėnų kaimo pabaiga. 1978 m.

Lingėniškiams, kaip ir visiems krašto žmonėms, teko patirti Antrojo pasaulinio karo frontą ir kruviną pokario sumaištį. Degė namai, krito kulų pakirsti ir nukankinti gyventojai. Pokaris atnešė badą ir kolūkių vaju. Iš kažkur atkeliavę pirmininkai ėmė tvarkyti lingėniškių gyvenimą. Pradžioje buvo įsteigtas kolūkis, jungęs Lingėnų ir Tartališkio kaimus. Stefanijos Bliūdžiūtės pasakojimais, pirmaisiais kolūkio metais žmonės buvo labai bendruomeniški. Visus darbus dirbo kaip sau, kalbėjo: „Jei dirbsim, tai ir turėsime“... Žmonės dirbo nuo aušros iki sutemos ir gyveno pusbadžiu. Kas galėjo, bėgo į miestus ir miestelius. Einant metams žmonės prisitaikė prie esamos tvarkos – „išmoko gyventi“. Tiesa, ne visi. Kiti ir toliau kuo nuoširdžiausiai dirbo už kapeikas, nes kitaip negalėjo.

Vėliau buvo sukurtas kolūkis „Tikruoju keliu“, sujungęs Lingėnų, Tartališkio, Didsodės, Būtėniškio žemes ir žmones. Kolūkiečiams ėmė mokėti atlyginimus. Kai kurie prakuto, išleido į mokslus vaikus, pirkė baldus, motociklus, padėdavo įsikurti mieste gyvenantiems vaikams. Sodybos ėmė tuštėti. Didžioji

dalį jaunimo, sukūrę šeimas, ėmė statyti namus Juodupėje, kur fabriko darbuotojams namams statyti dalino 6–12 arų sklypelius.

Septintojo dešimtmečio pradžioje Lingėnai buvo paskelbti neperspektyvia gyvenvieta. Pasklido kalbos, kad laukai bus melioruojami, o sodybos nugriautos. Apie 1966 m. atvažiavo matininkai ir paruošė gretimo Tartališkio kaimo melioravimo planą. Melioravimo riba ėjo per buvusias Ignoto ir Salomėjos Bliūdžių bei Kazimiero ir Adelės Karalių žemes. Apie 1973 m. paruoštas planas jau siekė visų lingėniškių sodybas. Lingėnuose buvo belikę 10 sodybų ir apie 30 gyventojų. Dauguma jau pagyvenusio amžiaus. Dalis melioraciją pasitiko kaip paskutinį stumtelėjimą pasirinkti patogesnę gyvenimą – lengvai pasiekė už sodybas skirtą kompensaciją ir išvažiavo gyventi pas vaikus, kitiems tai buvo gyvenimo pamatų išardymas.

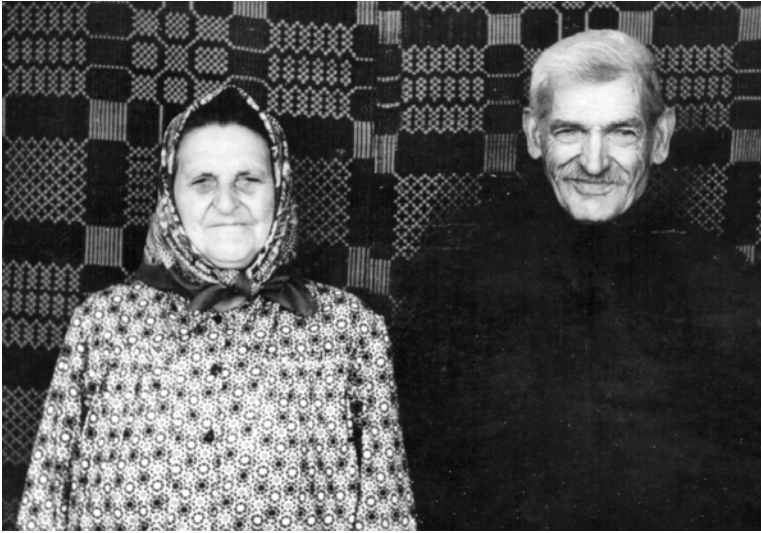
Du senieji lingėniškiai baigė savo gyvenimą kartu su kaimo gyvenimu. 1978 metais kartu su kaimu mirė paskutinis jo gyventojas Viktoras Gabrėnas, Jono ir Karolinos Gernytės sūnus. Tais pačiais metais „*staliniecai*“ išlygino sodybų likučius.

Kaip pokariu Lingėnuose klojosi kitiems lingėniškiams?

Antano ir Uršulės Bliūdžienės vyresnioji dukra Anastazija Lingėnų sodybos, o kartu ir savo sūnaus Aniceto, neteko per baudžiamąją 1945 m. ekspediciją. Ji sulaukė 92 metų augindama anūkus pas sūnų Petrą Juodupėje. Lingėnuose 1957-aisiais mirė jos brolis Jonas Bliūdžius. Savo žmoną Aniutą jis jau buvo palaidojęs anksčiau. Jono sūnus, girininkas Kaziukas, išsikėlė su šeima į Pašilius. Lingėnuose paaugo Kaziuko ir Valerijos Šeškutės vaikai Aliukas ir Irena. Vidurinioji Antano ir Uršulės Bliūdžių dukra Anelė, savo Juzelę Karalių palaidojusi 1957 metais, gyveno Juodupėje pas dukras Aldoną ir Gėnę. Jos sūnus Algirdas su šeima įsikūrė Kaune. Lingėnuose iki 1977 metų gyveno tik jauniausioji Antano ir Uršulės dukra Adelė su lingėniškiu Kazimieru Karaliumi. Kazimieras po melioracijos be savos žemės, sodybos, laukų, miško ištvėrė tik kelis mėnesius.

Iš kitos Lingėnų Bliūdžių šakos Lingėnuose iki jų galo gyveno Ignoto ir Kazio Bliūdžių palikuonys. Eugenija, Jūratė bei Raimondas Bliūdžiukai augo Ignoto sūnaus Viktoro Bliūdžiaus ir Kastės Garškaitės šeimoje. Iki 1975 m. kartu gyveno ir netekėjusi Viktoro sesuo Stefanija. Tėvas Ignotas pasimirė iškart po karo, kiek vėliau mirė jo sesuo Marijona ir brolis Antanas. Motiną Salomėją Gabrėnaitę-Bliūdžienę palaidojo 1969 m., sulaukusią 70 metų. Viktoras ir Kastė Bliūdžiai nusipirko namus Degsnių kaime. Stefanija apsigyveno Rokiškyje, nors širdį paliko Lingėnuose.

Lingėnuose 83 metų sulaukė Kazys Bliūdžius, paskutinius 18 metų pragyvenęs su antrąja žmona Emilija Gernyte-Karaliene. Kazio sūnus Pranas Bliūdžius, vedęs Eleną Deksnytę, pasistatė trobą Juodupėje. Lingėnuose iki pat 1977-ųjų liko

*Jonas Bliūdžius
su seserimi
Anastazija Karaliene.
Apie 1954 m.*

jaunesnysis sūnus Kazimieras Bliūdžius. Jis su jauna žmona Konstancija Šukyte statėsi namus Didsodėje ir auginō sūnus Ričardą ir Benjamina.

Kazio Bliūdžiaus sesuo Anelė ir jos vyras Petras Karalius pasimirė, nesulaukę šešiasdešimties. Jų sūnų Joną dar pokaryje nužudė miškiniai. Vyresnioji dukra Stefanija su Jonu Kirstuku Tartališkyje išaugino tris dukras ir sūnų.

Lingėnuose ilgai buvo ir Kazimiero Karaliaus palikuonių. Jo vaikai Juozas Karalius (Mikšiukas), Ignoto sūnus, išauginęs ir išleidęs už vyrų tris dukras, mirė 1974 m. Juozapo sesės Emilija ir Angelė mirė po karo. Buvusiuose Jono Bliūdžiaus namuose Lingėnuose iki 1977 m. kartu su vyru Stasiu ir sūnumi Gediminu gyveno vyresnioji Juozapo dukra Janina Gradeckienė. Juozapo dukra Stefanija, ištekėjusi už Būčiaus, gyvena Juodupėje. Trečioji dukra Vandutė nutekėjo už Čepulio ir apsigyveno Rokiškyje. Tartališkyje ir Didsodėje gyvena Juozapo pusbrolio Prano Karaliaus vaikai. Bronius Karalius vedęs Genovaitę Kudukytę išaugino sūnų ir dvi dukras. Broniaus sesuo Julija, ištekėjusi už Vinco Deksnio, Didsodėje išaugino dvi dukras ir sūnų.

*Lingėniškiai,
palaidoję Juzelę –
Juozapą Karalių.
1957 m.*

Ilgiausiai, iki 1978 m., Lingėnuose gyveno Adomo anūkė, Kastulio Karaliaus dukra Stefanija su Viktoru Gabrėnu. Gabrėnas buvo paskutinis, iškeliavęs į aną pasaulį iš Lingėnų žemės. Iki 1976 m. Lingėnuose gyveno ir kitas Adomo anūkas, Ignoto sūnus Romualdas Karalius su žmona Emilija Žeižyte. Jie buvo likę vienu du.

Kaip minėta, iki 1977 m. Lingėnuose išsilaikė Jeronimo Karaliaus anūkas, Kazio sūnus Kazimieras su žmona Adele Bliūdžiūte. Ilgai Lingėnuose gyveno ir Kazimiero broliai Povilas ir Ramusis. Povilas Karalius su žmona Kazimiera Čerškute ir sūnumi Gediminu apie 1974 m. nusipirko namus prie Rokiškio Velnialnyje. Panašiai tuo pačiu laiku brolis Romas su žmona Adelija iš Žilinsko nusipirko namus Didsodėje.

Jau apie šešiasdešimtuosius Lingėnuose nebeliko vyrų Gernio pavarde. Gernių palikuonių, aišku, liko. Iki 1974-ųjų Lingėnuose gyveno Jono Gernio ir Kazimieros Šimėnaitės dukra Monika, ištekėjusi už Edmundo Marciūno. Lingėnuose išaugo Marciūnų vaikai: Valdutė, Alvydas ir Raimundas. Kiek anksčiau iš Lingėnų išsikėlė Monikos sesuo Bronė Gernytė, ištekėjusi už Broniaus Ruželės. Jono Gernio namus jau anksčiau pardavė Pupieniui nuo Lukštų. Pupienis mirė Lingėnuose. Iki pat 1977-ųjų Lingėnuose gyveno Petro Gernio dukra Eleonora, ištekėjusi už Savicko. Gavusi kompensaciją už sodybą, Eleonora Savickienė nusipirko butą Rokiškyje. Kaip minėta, su Kaziu Bliūdžiumi Lingėnuose gyveno ir jauniausioji Kajetono Gernio dukra Emilija. Vyresniosios Kajetono dukros Ona ir Antosė su motina Uršule gyveno Juodupėje.

Lingėnų didžiažemiai Gasiūnai buvo išvežti į Sibirą. Jų sodybos ūkio pastatuose buvo įrengtos fermos, o troboje gyvendavo įvairūs žmonės.

Lingėnų giminių pynės

Lingėnų kaimo bendruomenės gyvenimas buvo labai panašus į kitų Lietuvos kaimų gyvenimą, bet vienas bruožas galėtų būti laikomas išskirtiniu. Lingėnai išsiskyrė draugiškumu, tarpusavio simpatija; to įrodymas – gausios tarpusavio santuokos. Susigiminiavimas buvo visuotinis, nes nuo XIX amžiaus vidurio per šimtą metų susituokė net 25 lingėniškių poros:

1. Apie 1840 m. *Kazimieras Bliūdžius*, Juozapo ir Kotrynos Deksnytės sūnus, vedė *Barborą Karaliūtę*, Juozapo ir Teresės Deksnytės dukrą
2. Apie 1853 m. *Dominykas Bliūdžius*, Juozapo ir Kotrynos Deksnytės sūnus (1822–1891), vedė *Oną Karaliūtę*, Mykolo ir Uršulės Strumskytės dukrą (1832–1892)
3. Apie 1856 m. *Juozapas Karalius*, Mykolo ir Uršulės Strumskytės sūnus (1834–1866), vedė *Viktoriją Gernytę*, Jono ir Monikos Izdūnytės dukrą (1839–1897)
4. Apie 1858 m. *Ieva Karaliūtė*, Benedikto ir Teresės Jakimavičiūtės-Bliūdžiuvienės dukra (1834–1912), ištekėjo už *Juozapo Gernio*, Jono ir Marijonos Izdūnytės sūnaus (1832–1902)
5. Apie 1864 m. *Anastazija Bliūdžiūtė*, Rapolo ir Apolonijos Milaknytės dukra (1832–1891), ištekėjo už *Petro Mikalkevičiaus*, Juozapo ir Barboros sūnaus (1835–1881)

6. 1870 m. *Ignotas Gernys*, Jono Gernio ir Marijonos Izdūnytės sūnus (1843–1880), vedė *Oną Gasiūnaitę*, Jokūbo ir Juzefos Čeičytės dukrą
7. 1870 m. *Domicėlė Karaliūtė*, Benedikto Karaliaus ir Teresės Jakimavičiūtės Bliūdžiuvienės dukra (1846–19...), ištekėjo už *Jokūbo Gernio*, Jono ir Marijonos Izdūnytės sūnaus (1836–19...?)
8. 1876 m. *Ignotas Bliūdžius*, Rapolo ir Apolonijos Milaknytės sūnus (1839–1893), vedė *Oną Karaliūtę*, Justino ir Petronėlės Bliūdžiūtės dukrą (1845–1886)
9. 1890 m. *Ona Karaliūtė*, Jeronimo ir Marcelės Stankevičiūtės dukra (1871–19...?), ištekėjo už *Klemenso Valeikos*, Pranciškaus ir Angelės Mažeikaitės sūnaus (1865–?)
10. 1898 m. *Ona Karaliūtė*, Antano ir Viktorijos Povilonytės dukra (1877–1915), ištekėjo už *Antano Žeižio*, Igno ir Agotos Stelionytės sūnaus (1878–?)
11. 1899 m. *Jonas Mikalkevičius*, Petro ir Anastazijos Bliūdžiūtės sūnus (1868–1947), vedė našlę *Oną Guzienę-Gernytę*, Juozo ir Ievos Karaliūtės dukrą (1861–1919)
12. 1903 06 16 *Juozapota Gernytė*, Jokūbo ir Domicėlės Karaliūtės (1879–1931) dukra, susituokė su *Kazimieru Karaliumi*, Jeronimo ir Marcelės Stankevičiūtės sūnumi (1867–1929)
13. 1905 06 06 *Anastazija Bliūdžiūtė*, Antano ir Uršulės Pupienytės dukra (1885–1978), ištekėjo už *Stanislovo Karaliaus*, Kazimiero ir Onos Šedytės sūnaus (1870–1921)
14. 1906 02 06 *Motiejus Mikalkevičius*, Petro ir Anastazijos Bliūdžiūtės sūnus (1873–1938), vedė 20 metų *Adele (Angeliją) Guzaitę*, Pranciškaus ir Onos Gernytės (1886–1976) dukrą
15. 1908 06 03 *Anelė Bliūdžiūtė*, Pranciškaus ir Anastazijos Lapelytės dukra (1885–1958), ištekėjo už *Petro Karaliaus*, Igno ir Uršulės Bulovaitės sūnaus (1884–1960)
16. 1919 m. *Kazimieras Bliūdžius*, Pranciškaus ir Anastazijos Lapelytės sūnus (1892–1975), vedė *Emiliją Gasiūnaitę*, Kajetono ir Marijonos Kažemėkaitės dukrą (1897–1956)
17. 1922 02 19 *Ignotas Bliūdžius*, Igno ir Onos Karaliūtės sūnus (1882–1945), vedė *Salomėją Gabrėnaitę*, Jono ir Karolinos Gernytės dukrą (1892–1969)
18. 1923 m. *Anelė Bliūdžiūtė*, Antano ir Uršulės Pupienytės dukra (1900–1997) ištekėjo už *Juozapo Karaliaus*, Igno ir Uršulės Bulovaitės sūnaus (1889–1957)
19. 1928 02 05 *Antanina Mikalkevičiūtė*, Motiejaus ir Adelės Guzaitės dukra (1907–1997), ištekėjo už *Kazimiero Ramanausko*, Jono ir Teresės Jakuntavičiūtės sūnaus (1902–1962)
20. 1930 m. *Adelė Bliūdžiūtė*, Antano ir Uršulės Pupienytės dukra (1906–1990), Žiobiškyje susituokė su *Kazimieru Karaliumi*, Kazimiero ir Juozapotos Gernytės sūnumi (1904–1978)
21. 1930 03 02 *Antanina Gernytė*, Kajetono ir Uršulės Lapelytės dukra (1909–1991), ištekėjo už *Jono Žeižio*, Antano ir Onos Karaliūtės sūnaus (1906–1941)
22. 1932 m. *Monika Karaliūtė*, Stanislovo ir Anastazijos Bliūdžiūtės dukra (1909–1984), ištekėjo už *Pranciškaus Ramanausko*, Jono ir Teresės Jakuntavičiūtės sūnaus (1896–1984)
23. 1932 02 24 *Pranas Karalius*, Pranciškaus ir Viktorijos Izdūnytės sūnus (1898–1937), vedė *Emiliją Gernytę*, Kajetono ir Uršulės Lapelytės dukrą (g. 1912)
24. 1938 m. *Eleonora Karaliūtė*, Petro ir Anelės Bliūdžiūtės dukra (1914–1984), susituokė su *Anicetu Karaliumi*, Stanislovo ir Anastazijos Bliūdžiūtės sūnumi (1906–1945)
25. 1957 m. *našlys Kazimieras Bliūdžius*, Pranciškaus ir Anastazijos Lapelytės sūnus (1892–1975), vedė našlę *Emiliją Gernytę-Karaliene*, Kajetono ir Uršulės Lapelytės dukrą (g. 1912)

Pabaigai

Žinoma Lingėnų kaimo mirimo data – 1978 m. Nežinomi kaimo gimimo metai, bet Valstybės archeologijos komisijos medžiagoje rašoma, kad Lingėnų senkapyje buvo randama „kardų, akmens kirvių, karolėlių“. Kultūros paveldo centro tyrinėtojai, vadovaujami P. Tebelškio, 1994 metais bandė surasti tą minėtą senkapį, bet jo nerado. Nepaisant to, labai tikėtina, kad gyventojai kaimo vietoje galėjo įsikurti tais laikais, kai nusileido nuo piliakalnių dirbti žemės. Šiems žemdirbiams, kartą po kartos ugdytusiems darbštumą, gerumą, ir norisi nusilenkti šiuo kukliu darbu.

Didžioji dalis duomenų buvo surinkta iš Lietuvos istorijos archyve saugomų Žiobiškio, Onuško, Rokiškio parapijų krikšto, jungtusių ir mirčių registracijos knygų. Nuo XX a. pradžios giminių istorija atstatyta iš pasakojimų. Minėti šaltiniai neišsamūs, todėl galimi netikslumai ir klaidos.

Apie Lingėnų kaimą ir artimuosius

Stefanija Bliūdžiūtė

Apie kaimą (*ūlyčią*)

Gerai pamenu, kad visa Lingėnų kaimo žemė buvo išdalinta įvairaus ploto rėžiais (*šniūreliais*) pagal bendrą turimą žemės plotą per tris vietas pagal trilaukę žemdirbystės sistemą. Tai *parugė, pavasarė, pūdymai*. Toks dalijimas sudarė daug nepatogumų. Tiek mėšlą, tiek derlių vežti, tiek prie kitų darbų eiti tekdavo didelius atstumus. Galvijus ganydavo bendrai pūdymų plotuose, po šienapjūtės – nušienautose lankose, o nupjovus rugius ir vasarojų – ražienose; kartais dar ir miške nusamdydavo plotą ganyklai.

Lingėnų kaimavietė buvo apaugusi liepomis, uosiais, klevais, ažuolais. Kaimo trobos buvo sustatytos abipus kelio Rokiškis–Onuškis. Pagrindinio kelio Vaidlonų link dalis vadinosi Baltuoju keliu. Abiejuose kaimo galuose buvo mediniai vartai, nakčia užkeliami ir užrakinami. Kartais ir dieną jie likdavo uždaryti. Kaimo vaikai, pamatę ką atvažiuojant, bėgdavo atidaryti – už tai gaudavo cukraus gabalėlį ar obuolį. Trobos buvo suretos iš tašytų ir apvalių, kertinėse sunertų sienojų, kartais apkaltos lentomis. Stogai – šiaudiniai. Kiek pamenu, visos jos jau buvo su dūmtraukiais, bet viduje tebebuvo aukštiniai – angos lubose dūmams išleisti.

Dauguma trobų buvo dvigalės: gyvenamasis galas ir seklyčia. Gryčią nuo seklyčios skirdavo didesnė ar mažesnė priemenė ir viralinė. Priemenės dažniausiai buvo be grindų, plūktine molio asla. Gryčiose jau buvo medinės grindys, tik vienur kitur užsilikusi plūktinė asla. Priemenėje stovėjo didelis auseklis (*ušėtkas*) – indas iš lentelių, aprėmintas geležiniais lankais, prie jo ilgu kotu pilstytuvas (*palivočius*) – irgi iš lentelių kaip ušėtkas, tik apie 3 litrų talpos. Į ušėtką

prinešdavo nakčiai vandens, kad nereiktų žiemą ledinio semti, be to, silpniesiems šeimos nariams būtų be vargo prieinamas. Beveik visi turėjo medinių kibirų mediniais ar geležiniais lankais. Vietoj rankenos per jų ašas būdavo perverta stora viela, karklo ar apynių vytelė, o dažnai ir lininis pantis.

Gyvenamasis trobos galas buvo vientisas, be pertvarų. Jame iš molio plūкта duonkepė krosnis (*pečius*) ir vienvietė viryklė (*plyta su vienais rinkiais*). Šalia krosnies – indų lentynos. Plytos pečiukai, mūrijami iš plytų prie duonkepės, kartu sudarė ir *prieždą*. Duonkepės prieždos kampe buvo židinyš, į kurį iš pečiaus ištraukdavo žarijas, ir jos tarp pelenų visą dieną žėruodavo, tad pypkininkams būdavo kur užsirūkyti. Po duonkepiu pečiumi buvo *papečys*, kur žiemą laikydavo vištas. Kampe prie pečiaus stovėjo puodšakės, žarstekliai (*kačergos*), pakabintas *kakarlis* – kablys puodams pečiuje verdant pamaišyti. Šaukštai, samčiai buvo mediniai; dubenys (*bliūdai*), puodeliai – moliniai. Porcelianinės (*ceplinės*) – lėkštės, puodeliai, stiklinės naudojamos tik prie svečių. Šakutes kasdien atstojo pirštai.

Kampe didelis medinis stolas, nedažytas, šveičiamas žvyru ir šluota ar tik skuduru pašluostomas (priklausė nuo šeimnininkės). Išilgai stalo sustatyti ilgi (iki 3 metrų), stori (15-20 cm) mediniai suolai, tvirtomis įleistomis kojomis. Aplink stalą dar ir 1–2 trumpesni suolai (*zaslanai*) – apvaliomis, į įgręžtą lentą įstatytais kojomis.

Langai nedideli, dažniausiai iš 6 kvadratėlių (*šibų*), nedažyti, šveičiami prieš šventes. Žiemai įstatydavo antrinius langus arba uždengdavo iš lauko pusės skuduriniais užtiesalais (*dekiais*). Lubos dar turėjo suodžių žymių iš dūminių pirklių laikų. Prieš didžiąsias šventes pečių balindavo šlynu, lubas margindavo irgi šlynu: iš buroko išpjaustydavo rožes, kitas figūras ir išpausdavo. Trobą apšviesdavo virš stalo pakabinta lempa, dažniausiai 8 numerio. Valakininkai Gasiūnai kalėdojant kunigui su svita uždegdavo didesnę. Prie pečiaus pasišviesdavo maža, be stiklo žibaline lempute (*gazeliu*) arba balana, viralinėje – balana, tvarte žibintu (*liktarna*). Duonkepį pečių kūreno kas rytą – išvirdavo sau maistą ir kiaulėmėdą. Nuo pusryčių likusį maistą įkišdavo į pečių, – kad liktų karštas ir pietums. Pečiai buvo dideli – ant viršaus maišuose džiaudavo grūdus. Žiemos vakarais ant pečiaus gulėdavo, o prietemoj (*pilkąją valandą*) susibėgę kaimynės užlipę šildydavosi, aptardavo naujienas, sekdavo vaikams pasakas, megzdavo, net verpdavo. Prie pečių iš lentų pritaisydavo gultus žiemai – *pečnykus*.

Kamaroje-viralinėje ar priemenėje stovėdavo gimos, kuriomis maldavo grūdus ir duonai, ir gyvuliams. Turėjo ir piestas – taurės pavidalo, išskobtas iš kieto medžio – 1 m aukščio ir 0,5 m gylio, 70–80 cm skersmens. Jose grūdavo sėmenų aliejų, miežines kruopas – *gruce*. Kamaroj stovėdavo dar daug kitų namų apyvokos daiktų: kubilas kopūstams raugti, kubiliukai burokams, agurkams, bruknėms, grybams slėgti, pyraginis puskubilis (*rėčka*), medinis į kibirą panašus indas taukams laikyti (*poska*), rėčka rūbams skalbti, rėckelė burnai prausti, muštukė sviestui, geldos ir geldelės mėsai sūdyti, drabužiams skalbti, reikmenys alui – girinė, statinė (*bačka*), indas pienui (*lagūnas*). Viskas iš medžio lentelių, sutvirtintų mediniais ar metaliniais lankais. „Poskos“ ir kubiliukai buvo su dangčiais. Turtingesni turėjo priemenę ar kamaroj spintelę (*šepelę*) filinginėmis vienpusė-

mis durimis, papuoštą karnizeliais. Čia laikė kiaušinius, taukus, uogienes, piena, sviestą, grietinę, sūrį. Ant gryčios aukšto, pakraigėj (*paželmenėj*), kabindavo rūkytus lašinius, kumpius, skilandžius, dešras.

Seklyčia buvo panaši į gyvenamąjį galą: kampe stalas, suolai, kai kur – kėdės, kanapa, *kuparas*, pas turtingesnius – dar ir komoda. Stovėjo ir 1–2 dailaus darbo, meniškais ornamentais papuoštos, dažytos, poliruotos dviejų durų drabužių spintos. Vienoje jų pusėje kabėjo rūbai, kitoje – gulėjo rietimai. Dažnai spintomis atitverdavo kambarėlių, kur stovėjo medinės paprastos ar meniškai apipavidalintos lovos prikimštais šiaudų čiužiniais (*šienikais*) ir apklotos baltomis paklodėmis, papuoštomis rankų darbo mezzginiais arba įaudimais. Palubėje – pritvirtinta gembė: daili kartis, ant kurios permesdavo antklodes (*kaldas*), pagalves, išdirbtus avikailius. Ant lovų tiesė raštuotas lovatieses, ant jų krovė pūkines ar plunksnų pagalves aštuoniannyčio lino užvalkalais su galuose išsiūtais mezzginiais. Gryčioj lovų čiužiniai buvo trinityniai pakuliniai, prikimšti šiaudų, kuriuos keisdavo prieš didžiąsias šventes. Paklodės irgi buvo pakulinės, o ant jų tiesdavo skudurinius užtiesalus (*dekjus*). Jaunamartės ar šiaip mandresnės šeimininkės lovas aptaisydavo puošniau.

Seklyčioj ant sienų kabėdavo šeimos, giminės fotografijos, daug spalvotų šventųjų paveikslų (ypač dažni buvo šv. Jurgio atvaizdai). Gyvenamajam gale garbingiausioje vietoje ant medinės lentynėlės, uždengtos servetėle, stovėdavo didesnis ar mažesnis kryželis.

Abiejų trobos galų sienos buvo arba pliki nušveičiami sienojai, arba iškljuotos laikraščiais, o kartais ir tinkuotos. Užuolaidų nebuvo. Ant grindų prie durų pamesdavo kokio skudurinio dekie gabalą. Prieš šventes išplautas grindis apkratydavo šiaudais – kad iki švenčių per ruošą neprisišnerkštų. Vėliau jau tiesdavo ir skudurinius takus.

Tvartus aptverdavo iš sienojų statytu diendaržiu, kuriame vasarą vakarais laikydavo palaidus jaunos galvijus. Daržinę statydavo prie tvarto. Joje sukraudavo šieną. Klojimai buvo toli nuo tvartų. Juose paprastai kraudavo javus du trys šeimininkai. Klojimai buvo dideli: čia laikė rugius, vasarojų. Viską reikėjo iškulti iki Kalėdų. Pakurdavo jaujios krosnį, ant ardu išdėliodavo pėdus, džiovindavo iki reikiamo sausumo, tuomet suklodavo klojime ant laito ir kuldavo kultuvais. Nukultus šiaudus krovė į šalines, grūdus sukasdavo į krūvą ir vėtydami atskirdavo nuo pelų, tada veždavo į klėtį. Reikėjo skubėti, nes kitą dieną jau kita šeimyna turėjo kulti savo derlių. Žmonės talkindavo vieni kitiems. Pulke kuliant kaip šokyje svarbu ritmas – jei nesugebėsi pritarti, tik kliudysi kitiems. „Sutarti“ kuliant keturiese ar šešiese galima tik turint gerą klausą ar net nuojautą. Atsiradus arklinėms kuliamosioms, buvo atsisakyta varginančio nespartaus kūlimo spragilais. Atsirado arpai, pakeitę vėtyklę, – nereikėjo ir ja kaip sauja mosuoti. Darbai spartėjo ir lengvėjo.

Didžioji dalis Lingėnų kaimo šeimų turėjo klėtis. Jose buvo iš storų lentų tvirtai suręsti aruodai, sandarios grindys, aukštai pakelti ant akmenų sienų kampai (net ožką galima praveisti apačia). Klėtyse stovėjo ir lovos, kuriose vasarą miegojo šeimyna (daug nuotykių klėtelėse būdavo!). Prieklėčius paprastai puošdavo meniškais karnizais, stulpeliais; duris – įvairiais raižiniais, ornamentais.

Svarbi vieta teko ir pirtims. Jos stovėjo atokiau nuo ūkio trobesių; dažniausiai be dūmtraukių, viduryje – akmenų krosnis, kubilas, suolai, plautai (*palai*) kaitintis, vanotis. Pirtimi naudodavosi kelios šeimos. Kurdavo jas maždaug kas antrą savaitę. Šalia pirčių buvo šulneliai arba kūdros (*sodželkos*). Į pirtis nešdavo ir rūbus – naikinti, deginti utėles, blusas ir pan.

Retas kiemas neturėjo savo šulinio. Jie būdavo mūryti akmenimis, viršuje – medinis rentynas. Lingėnų šulinių vanduo buvo skanus.

Beveik prie kiekvienos kaimo gryčios buvo didesnis ar mažesnis gėlių darželis. Štai prie mūsų trobos buvo 2–3 arų darželis. Jame augo stambiažiedės pilnavidurės baltos ir švelniai rausvos erškėtrožės, klomboje puikavosi įvairiaspalviai karkleliai, dobiliukai, *gaštautai*, *sinevadai*, *naktinyčios*, levažandžiai, šalavijai, nasturtos, astros (*prusantai*), jurginai, lelijos, našlaitės. Keliu į Rokiškį iš Brýzgių, Naujāsodės, Ūnuškio važiuodami ar eidami žmonės ne vienas stabtelėdavo pasigrožėti ar paprašyti sodinukų. Sodo kampe pavasarį sužydėdavo ievos. Nebuvo pas mus diemedžio, jazminų ir alyvų, bet jie augo pas kaimynus. Prie namų abipus kelio augo klevai, uosiai, didelis storas ažuolas, apie sodželką ir šulinį – svyruokliai žilvičiai. Daug liepų buvo Gernių sklype. Už pirties žaliavo beržų gojelis, ten augo baravykai. Gryčiose ir seklyčiose ant langų irgi paprastai būdavo gėlių – roželių, pelargonijų, amarilių, kaktusų, *kantaplėlių*, chrizantemų, fikusų, oleandrų.

Lingėnų ūkininkai laikė arklius, karves, avis, kiaules ir vištas. Mūsų šeima nuolat turėjo 2–3 melžiamas karves, bent porą prieaugio. Mamos pasoginė karvė Dvyllė buvo labai kaprizinga – melžti leisdavosi tik mamai. Arklys Bėris buvo vienmetis su manimi (tarnavo 15 metų). Ir avių buvo 2–3, ėriukus rudenį pjau-davo mėšai, kailiams, iš vilnų audė milą, čerkasą (medvilnės ar lino apmatai, vilnos ataudai). Kiaulių mėšai augino po porą, o kartais ir paršavedę įsitaisydavo. Iš paukščių laikėme tik vištas – 10–15, bet kiaušinius valgė tik per Velykas, arba vaikai ir ligoniai, o kitus parduodavo.

Lingėnų kaimo bendruomenė savitai organizavo savo ūkinę veiklą. Pasibai-gus gavėniai, griežto režimo metui, gaspadoriai, ūkininkai, ir mažžemiai bei bežemiai (*pribuišiai*) ruošdavosi naujiems darbams. Smailino arklius ir plūgus, varžė akėčių virbus, buvo lopomos senos, pinamos naujos sėtuvės, taisomi ratų tekiniai, gardys (*drungos*). Tik nutirpus sniegui ir pradžiūvus žemei, visi, kas gyvas, – į laukus. Taip prasidėdavo naujas darbmetis iki vėl iškris sniegas. Lingėnų dirvo-žemis ne iš derlingiausių – kaimavietės pakelė derlinga, kitur antrarūšė–trečiarūšė žemė; yra kalvelių, balų. Prieš Velykas šaukiamas susirinkimas – „skodas“ pas Gasiūną – apsvarstoma visų darbų eiga, gyvulių ganymas, kelių tvarkymas, kiti bendri darbai. Samdomas kerdžius (*ustovas*), nutariama, kiek dienų kiekvienas kiemas privalės ganyti per savaitę, mėnesį ir pan. Pretendentų į kerdžius būdavo keli, derėdavosi dėl sąlygų, algos. Kiek pamenu, kerdžiais dirbo lingėniškiai Jonas ir Ulijona Mikalkevičiai. Aptardavo, kur ganyt karves, kur – avis, kur – kiaules. Kerdžius turėjo valią skirstyti piemenis (karvės, avys, kiaulės buvo ganomos at-skirai). Sunkiausia buvo ganyti miško kirtimuose, balose – karvės-vedlės su savo pulku slapstosi, gudrauja, tenka ieškoti. Maži piemenėliai bijo paklysti, sutikti vilką. Sunku ir kiaules ganyti – aptvaro nėra, žolė menka, didelio pulko gyvulių

ne tiek nuėdama, kiek numindoma, ypač lietingu oru. Dažnai karves papildomai šerdavo žole, prirauta miške. Kiaulėms iš miško parnešdavo *babaunyky*, jos mėgavosi šiais traškiais ir sultingais grybais. Arklius ganydavo visiškai atskirai – dieną jie dirbo ar buvo laikomi pririšti *ant kluonelio*, pašerti žole. Darbymečiu arkliams kabindavo abraką-maišelį (*terba*) su avižomis, kad stabtelėjęs galėtų užėsti. Nakčiai kartais jodavo į valdiškus miškus. Čia reikėjo saugotis eigulio. Pamenu, Lingėnų vyrai, sučiupti naktigonėję valdiškam Apūniškio miške, turėjo stoti į teismą, rinktis – piniginę baudą ar daboklę. Rinkosi kelių savaičių daboklę, nes pinigų nebuvo. Iš esmės žmogus toks pat ir tuomet, ir dabar. Jei bendras darbas, bendri reikalai, – kyla nesutarimų, net virstančių ilgalaikiais. Turtingesni paprastai siekia pergudrauti neturtingesnius, šie ginasi, – vyksta trintis.

Bulius laikė tik gaspadoriai, kurie turėjo jėgų susitvarkyti. Vėrė į nosis grandį, dėjo lentą ant ragų, laikė pririštą. Bulių laikė Gasiūnai. Jis nešė naudą – už karvių kergimą uždirbdavo *pradienių ar padienių*. Tiesa, ne tik jėga, bet ir gudrumu, vikrumu, gerumu galima „tartis“ su gyvuliu. Štai Ulijonos Marytė sugebėjo įsisiautėjusį iš Aukštasijos atlėkusį Smalskio bulių nuraminti tiesiog kasydama ir glostydama ragus iki tiek, kad pastarasis ėmė laižyti jai rankas. Tą atsitikimą žmonės ilgai prisiminė ir pasakojo kaip „stebuklą“.

Kai pavasariį pirmą kartą gindavo gyvulius, juos smilkydavo švėstomis žolelėmis. Piemeniui išvirdavo kiaušinių, pavymui perliedavo šaltu vandeniu. Taikydavo ir kitus burtus bei užkeikimus. Kai nupirktą gyvulį pirmą kartą vedavo į tvartą, šeimininkas per slenkstį patiesdavo diržą – kad „eitų į ranką“, kad „bloga akis nenužiūrėtų“. Žmonės augino gyvulius ne tik dėl naudos; juos mylėjo, kartais, rodėsi, labiau nei savo vaikus. Bendraudami jautė malonumą, palaimą. Sunku įsivaizduoti namų kiemą be šuns, be katės. Sakydavo, kad žmogus, nemylįs šuns ar katės, juos skriaudžias, yra blogas, nepatikimas. Pamenu, senelė sakė: „Katė – Dievo pirštinė“.

Gyvulininkystė priešvienkieminiame kaime nebuvo pelninga, gyvulius ir galvijus laikė savo reikmėms. Karves žiemą šėrė tik šiaudais, net ruginių miltų nedavė, tik retkarčiais apšutintų pelų, burokų. Taigi ir pieno jos nedaug davė. Į jokias pienines nevežė, į bidonėlius nepylė. Grietinę nugraibydamo nuo molinėse puodynėse surūgusio pieno. Sumušdavo sviesto, nusunkdavo varškės, suslėgdavo sūrio. Šias gėrybes valgė tik per šventes, laikė svečiui, vežė į turgų.

Kaimas mėgo šventes ir mokėjo jas švęsti. Prieš sekmadienius nušluodavo kiemus ir kelią (*ūlyčią*). Tai buvo vaikų ir senelių darbas. Pamenu, kaip mes, penkerių metų vaikai, dirbome: aš su broliuku šluodavau kelią nuo mūsų ūlytėlės iki Jono Bliūdžiaus, toliau – Kaziukas. Buvo „ginčytinas ruožas“ – „didieji vartai“ prie keliuko, sukančio į Igno ir Antano Bliūdžių bendrą klojimą. Ginčydavomės, nenusileisdavom, taip ir likdavo nenušluotas gabalas, už ką bardavo. Kartą po tokio ginčo supykusi mečiau obuolį į Jono Bliūdžiaus trobos langą, pažiros stiklai. Gavau pylos nuo senelės ir Kaziuko mamos.

Bent kartą per mėnesį šveisdavo, plaudavo ir trobos vidų, langus, grindis; kur jų nebuvo – barstė aslą smėliu. Prieš didžiąsias šventes išnešdavo vėdinti drabužius, patalus. Iš visų kampų išvalydavo dulkes, voratinklius. Pakeisdavo

čiužinių (*šienikų*) šiaudus. Visur viską kiek įmanoma atnaujindavo. Kalėdoms, Velykoms, Sekminėms būtinai kepdavo pyragų, virdavo šaltienos, mėsos, darydavo alų. Šias šventes proseniai švėsdavo mažiausia po tris dienas, kartais užkabindavo ir ketvirtą. Per šventes kiekvienoj gryčioj ar seklyčioj ant stalo stovėdavo didelis gražiai išmargintas plačiašonis ašotis alaus. Žmonės vaikščiojo pas kaimynus be jokio kvietimo. Užėję pasėdėdavo, išgerdavo alaus, pasišnekučiuodavo ir traukdavo toliau kitų kaimynų lankyti. Pirmą švenčių dieną „keminėjančių“ būdavo mažiau, bet jau antrą trečią traukdavo per kaimą maži ir dideli, jauni ir seni. Per Velykas dažydavo daug kiaušinių. Vaikai eidavo pakiemiais kiaušiniuoti, paskui ridendavo, mušdavo, mainydavosi tarpusavyje. Pramoga su kiaušiniais prasidėdavo ankstų Velykų rytą. Išėję iš bažnyčios paaugliai ir jaunimas jau pradėdavo juos daužti. Aukštuose medžiuose kabindavo sūpynes. Vaikai siausdavo, o kiti bendraudavo, senoliai jaunas dienas prisimindavo. Velykų linksmybes atkartodavo ir per Atvelykį.

Balandžio 25-ąją, per Šv. Morkų, kaimo žmonės ėjo į Lingėnų kapinaites. Puošė, tvarkė kapelius, meldėsi už mirusiuosius. Prieš Šeštinį, per Kryžiaus (*kryžiavas*) dienas, irgi vyko panašios ceremonijos: ėjo į kapines, puošė kryžius jose ir kaime. Didelis medinis kryžius stovėjo ir ties mūsų ūlytėle. Mums, vaikams, tai buvo „bažnyčia“, kur švepluodami meldavomės.

Visą gegužės mėnesį kaimas rinkdavosi į gegužines pamaldas (*mojų*). Kiek pamenu, jos būdavo Adomonių gryčioj, kur buvo puošiamas ir atnaujinamas altorėlis. Skaitė maldas, giedojo litaniją, giesmę „Sveika, Marija“. Geriausi ir pagrindiniai kaimo giesmininkai: Ignas Bliūdžius, Pranas Gasiūnas, Kazimieras Karalius, Emilija Bliūdžienė. Po šių pamaldų namo dar neskubėdavo: moterys kalbėdavosi apie sėklas, viščiukų ar žasiukų auginimą, vyrai – apie ganiavą, sėją, dar visi su jaunimu ir uždainuodavo: „Saulelė raudona“, „Aik, Onute, gryčion“, „Už jūrų marių“ ir kt. Prieš Sekmines 9 dienas meldavosi šv. Dvasiai, giedojo „Ateik, Dvasia Švenčiausia“. Trobas sutvarkydavo, apkaišydavo berželių šakomis. Piemenėliai vaikščiodavo pakiemiais, rinkdami, kas ką duodavo: kiaušinius, sviestą, sūrį, miltus, lašinius.

Sekminių dieną karves pargindavo su vainikais ant ragų. Taip atsidėkodavo šeiminkėms už tai, ką susirinko. Prašydavo kokią moterį padėti jiems suruošti puotą ir linksmindavosi: valgė kiaušinienę, dainavo, šoko, mušė „kiverį“ ir pan. Per Sekmines lingėniškiai pėsti ir važiuoti traukdavo į Žiobiškio bažnyčią. Pėstieji apavą nešdavosi (moterys rankose už raištelių, vyrai – aulinus surištus persimetę per petį). Žiobiškio šile prie griovelio (ir dabar dar žymu) susėsdavo, apsiaudavo ir – į bažnyčią. Vyrai dar užsukdavo špitolėn (kartais ir prasėdėdavo, prakortuodavo net pamaldas), moterys aplankydavo kapus. Namo grįždavo vėl pulku. Pavydavo važiuoti, silpnesnius paveždavo. Po bažnyčios priguldavo pailsėti, vėliau – vėl pasklisdavo po kaimą, į svečius vieni pas kitus eidavo. Dažnai rinkdavosi į didelį Kazio Bliūdžiaus kiemą. Šeiminkas imdavo armoniką, visi pašokdavo, eidavo ratelius, dainuodavo. Saulei leidžiantis, eidavo namo: moterys – pasitikti galvijų, vyrai – sužiūrėti arklių. Merginos eidavo namo laukti bernelių, o pastarieji susitarę patraukdavo

į šokius ir į kitus kaimus. Panašiai pavasario ir vasaros metu būdavo ir eiliniai sekmadieniai.

Vasarą daug iškilų vardadienių: prasidėdavo Antaninėmis, baigdavosi Oninėmis. Vainikus pindavo, kaldavo prie durų, – ir vaišindavo Antanai, Jonai, Petrai ir Povilai, Emilijos, Elžbietos, Veronikos, Onos. Sekminėmis prasidėdavo parapinių atlaidų metas: Šv. Antano Kazliškyje. Šv. Jono, Šv. Petro ir Povilo Čedasuose, Šv. Jėzaus Širdies Rokiškyje, Šv. Apvaizdos Čedasuose, Škaplierinė Žiobiškyje ir Obeliuose, Šv. Onos ir Šv. Trejybės Panemunyje, Žolinė Onuškyje ir Rokiškyje, Šv. Baltramiejaus Žiobiškyje, Žolinėlė Onuškyje, Šv. Mataušo Rokiškyje, Šv. Mykolo Žiobiškyje. Per atlaidus dulkėdavo keliai nuo vežimų, pakelės mirgėdavo nuo pėsčiųjų.

Po rudens darbų visi nekantriai laukdavo Kalėdų švenčių. Nuo Kalėdų iki Trijų karalių neužsidarydavo gryčių durys. Nuo sutemų iki gilios nakties (o kartais ir dienos metu) vaikščiojo persirengėliai „čigonai“. Ir vaikai, ir jaunimas, ir pagyvenę. Sueidavo pulkais į trobą įdomiausiais aprėdais, apeigomis. Ne šiaip šėliojo, o kryptingai. Kai kurie turėjo nuolatinius vaidmenis, kuriuos nuolat tobulino. Mano senelė Karolina Gabrėnienė – „gervė“: išverstais kailiniais, du mediniai šaukštai, kakarlis vietoj snapo, ir „kalena“, dainuodama atitinkamas dainas. Kazys Karalius – „giltinė“: balti marškiniai, kyšančios rankos ir kojos nudažytos raudonai, įsispyręs į nagines, balta marška ir dalgis ant pečių – ir lekia per ūlyčią, kartais ir trobon užsuka. O paskui jį – pulkas vaikų. Kalėdinis laikotarpis – linksmybių metas visiems ir vadinamieji „šventvakariai“ – kai niekas nepuola prie darbų, visi atsipalaidavę, svečiuojasi, pasakoja nutikimus, seka pasakas. Vaikai siautėjo ant ledo; pasidarydavo ir slides, ir pačiūžas medines su gelžgaliu.

Po šio atokvėpio nuo darbų ir kasdieninių rūpesčių sekė įtempti ir sunkūs darbai. Vyrai kirto medžius, ruošė kuro atsargas, vyko „pelnion“ net į Latviją. Per kokį mėnesį prikirsdavo sienojų ir malkų ir sau, ir valdžiai (gavę leidimą), vežė namo ir į Rokiškio geležinkelio stotį. Moterys verpė, audė. Visi ūkininkai ir mažžemiai prie pajamų iš ūkio prisidurdavo iš visokių verslų – *pelnių*. Iš kai kurių šeimų ėjo dirbti į Oskaro Trėjaus Juodupės ar Sodelių fabrikus. Nuo 16 metų fabrike dirbo Bliūdžiaus Jono Joniukas (Niuka), Jonas ir Kostas Gerniai, Kastuliukas Gabrėnas, Ramanauskų Kazys, Mikalkevičiaus Antosė, Marytė ir Stefa Karaliūtės, Stefa ir Levutė Karaliūtės, Jonas Žeižys ir Anelė Žeižytė, Ramusis Karalius, Adelija Karaliūtė, Stanisloviėnės Monika Karaliūtė.

*Lingėnai – kaimelis tarp miškų,
Brangiausias žemės lopinėlis,
Jis mano širdžiai taip brangus.
Gyveno žmonės ten nuo seno,
Skambėjo kaimas nuo dainų.
Ir buvo visko po truputį –
Džiaugsmo, ašarų, vargų...
Taip juk būna visur, visada.
Brangi miela, Gimtoji žeme,*

*Toks mažas žemės lopinėlis,
Nusidriekęs tarp ošiančių miškų,
Tavęs mes nepamiršim,
Kol plaks krūtinei mūsų širdys.*

Apie vienkiemį Lingėnus

Lingėnai ruošėsi į vienkiemius, tam rengėsi: kaupė statybines medžiagas, pinigų, rašė prašymą į Žemės ūkio departamentą. Ir 1928-aisiais per Verbų sekmadienį Viktoras Gabrėnas tėčiui pranešė linksmą naujieną – greit reiks iš Rokiškio parsivežti matininkus. Po mėnesio kito atvežė matininką Eduardą Brauską su žmona ir 5-mete dukrele Maniuse. Apgyvendino pas Gasiūną apkūrenamoj seklyčioj, pasamdė mano mamą šeimininke maistui gaminti. Ji labai patiko matininkienei – ir rusiškai kalbėjo, ir šeimininkė buvo gera. Maniusė noriai žaidė su mumis, besivoliojančiais po žemę, besikarstančiais po medžius, purvinomis kojomis ir panagėmis. Matininkas buvo simpatingas, mokėjo bendrauti, lingėniškiai jį ilgai geruoju minėjo. Jam kasdien turėjo talkinti keli žmonės. Matininkas už sumanumą ypač gyrė Steputę, Petro Karaliaus dukrą. Rudenį Lingėnų žemę matuoti baigė. Jonas Gernys liko vietoje, mes išsikėlėm į galaulaukę, į nualintą žemę, bet jos buvo 3 ha daugiau.

1929-ieji – naujų statybų metai. Nuo ankstyvo pavasario iki vėlaus rudens, nuo aušros iki išnaktų pokšėjo kirviai, dūzgė pjūklai, sprogo akmenys. Lentpjūvių nebuvo, net sienojus teko pjauti specialiu pjūklu dviese. Apstu buvo ateivių meistrų, siūlančių savo paslaugas, daugiausia rusų. Mums trobą statė senelės (tėtės pamotės) sūnėnas Petras Liuga, tik vėliau seklyčią įrengė Jonas Stelionis. Apie Velykas pasirodė speciali mašina, skirta pertraukti troboms. Pastatą pakeldavo domkratu ir išodindavo ant pabėgių, nustumdavo iki jų galo, ir taip viską kartojant, pamažu namai nukeliavo į savo naujas vietas.

Pirmosios vienkiemiuose apsigyveno Kazio Bliūdžiaus, Igno Bliūdžiaus, Kajetono Gasiūno, Viktoro Gabrėno, Kosto Karaliaus šeimos. Tai buvo dar 1929-aisiais. Praėjo visas penkmetis, kol visi lingėniškiai įsikūrė vienkiemiuose. Plėšė dirvonus, kasė griovius, sodino sodus. Didėjo žemių derlingumas. Gyvulių jau neganė, o rišo – karvės buvo sotesnės, ir ganyklų reikėjo mažiau.

Lingėniškiai susidomėjo gyvulininkyste, pienininkyste. Apie 1935 m. Lingėnuose atsirado pieno priėmimo punktas. Pirmoji pienininkė buvo Kazio Bliūdžiaus Stefa. Apėmė azartas, – kas daugiau pristatys pieno; net lazda perlenkdavo – pradėjo sau gero pieno nebepalikti. Grietinę išveždavo į Rokiškio pieninę, ten sviesto galėdavo nusipirkti pigiau. O koks skanus buvo sviestas! Ūkininkai pradėjo auginti galvijus parduoti. Prisimenu, Onušio žydai Bajaomka, Leibukas atvažiuodavo į namus ir išvarydavo mūsų gerai nupenėtas telyčaites. Mamytė kasmet parduoti išaugindavo po 5–6 bekonus. Kad bekoniena „eitų į pirmą rūšį“ tekdavo bekonus ir „ant dietos laikyti“, nes priėmimo punktas Rokiškyje dirbdavo tik penktadienį. Į Rokiškį tėvelis išvažiuodavo ketvirtadienį po

pietų ir per naktį laukdavo eilėje. Reikėjo ir „ponu bekonu“ rūpintis – prieš vežant jį su šepėčiu muilu nušveisdavo, jo skrynią išklodavo dekišiais. 1938–1939 metais ūkininkai dažniau ėmė grįžti nepardavę nei bekonų, nei grūdų. Tačiau prasidėjusi krizė lingėniškiams nebuvo labai baisi, nes beveik iš kiekvienos šeimos kas nors dirbo Juodupės fabrike. Daugiausiai nuo krizės nukentėjo ūkininkas Gasiūnas. Iš ūkio reikėjo mokėti mergai, bernui, piemeniui, o per darbymetį padienių darbininkų gauti buvo labai sunku.

1939 m. rudenį kaip perkūnas trenkė – mobilizacija! Kaimo moterys verkė. Bet išvažiavo tik keli lingėniškiai – Kostas Gernys, Povilas ir Ramusis Karaliai. Pirmadienį fabrike mašinos stovėjo, prie vartų trispalvė tarp berželių plevėsavo. Rokiškis buvo pilnas internuotų lenkų, Juodupės Šaulių salėj vyko džiaugsmingas mitingas: šiandien Vilnius jau Lietuvos! Juodupės klebonas Būbas kalbėjo: „Broliai Kristuje nuskriaudė Lietuvą, o bedieviška Rusija pasielgė džentelmeniškai gražindama ją Lietuvai“.

Apie 1940 m. įvykius

1940 m. birželis. Nuo Juodupės sklido neįprasti ausiai vis stiprėjantys garsai. Kazkas pasakė: „Važiuoja motorizuoti Raudonosios armijos daliniai“. Bet tie metai Lingėnams didelių permainų neatnešė. Kas dirbo žemę, taip ir dirbo, kas ėjo į fabriką, taip pat neįtūtė didelių pakitimų. Dauguma spėjo išleisti litus tuštėjančiose parduotuvėse. Tik Gasiūnas „laisvu noru“ iš 38 ha atmatavo 8 ha Stanisloviėnės pusininkui J. Navickui. Nauja valdžia labiau pasijautė per Kalėdas, kai „fabrikantai“ jau negalėjo švėsti. Netrukus iš fabriko atleido Stefą Gabriėnė – už tai, kad samdo tarnaites, Gernio Moniką – už tai, kad turtinga... Žmonės elgėsi įvairiai. Didžioji dalis buvo nepatenkinta permainom. Vieni laukė, kiti demonstravo drąsą, tretė drebėjo, nervinosi, dar kiti veikė...

Vėl birželis. Antosė Žeizienė, eidama iš Juodupės, pasakė, kad veža žmones. Kaip veža, kas veža? Nuėjom į fabriką. Ten – panika, daug mašinų stovi. Vieni jau vežami, kiti veža, tretė slapstosi. Rytojaus dieną Juodupėj – Šv. Antano atlaidai. Bažnyčia apytuštė: klebonas Būbas slapstosi, žmonės vieni kitus apsikabinę rauda. Iš Lingėnų nieko neišvežė, tik buvusius mūsų mokytojus L. Deksiėnė, Joną ir Adelę Mūralius. Kitą savaitę visi buvo tylūs. Obligacijas pasirašė tokios sumos, kokia reikalinga. Sekmadienį, birželio 22 d., ėjom į Juodupę mokytis „gretutinių specialybių“: ties Ražinskų namais sutikti pasakė, kad prasidėjo karas...

Apie Lingėnų kaimo pabaigą

Melioracija morališkai sukrėtė labiau nei kolektyvizacija. Melioracija tiesiogine prasme sutrumpino mūsų kaimo žmonių gyvenimus, pagreitino ligas, mirtis. Išsikėlė iš kaimo beveik visi sunegalavo, ir per kelerius metus išmirė, sumenko, sunyko. Kaime jie buvo šeimėninkai, turėjo trobas, gyvulių, paukščių, savo nuo-

žiūra galėjo pasisodinti ir auginti. Pas vaikus mieste, palikti be jokio stimulo ir intereso, jie pajuto klaidią beprasmybę. Tai buvo siaubas, esybės sukrėtimas. Aš pati, persikėlusį į Rokiškį, daug metų prabusdavau šlapiu nuo ašarų veidu: vis sapnuodavau tėviškę, Lingėnus. Pasiilgdavau šuns lojimo, gandro kalenimo, gegutės kukavimo, lakštingalų trelių. Jausdavau perskeltą gyvenimą pusiau – nuo... iki... Mieste metų laikai nedaug skiriasi. Nedaug daro įtakos žmogui.

*Kaip dažnai, oi, dažnai
Lanko kraupūs benamio sapnai...
Pabundi ir suvoki,
Kad tėvučių namai išdraskyti.
Aplinkui dar styro pernykštė žolė,
Snieguolės dar žydi.*

Lingėnų aplinkos – miškų, kelių, kalnelių, balų – nepamiršau ir gal iki mirties gyvensiu tenai svajone, jausiu pavasarius, vasaras, rudenius, žiemas.

Apie lingėniškius

Lingėniškiai buvo žmonės kaip ir daugelis, bet turėjo ir savo skiriamųjų bruožų. Jau nuo seno garsėjo jumoru. Lingėnų laukai skambėjo nuo dainų ir juoko dėl išdaigų. Draugiški buvo, kai dirbo savo režius. Vienkiemių laikais neužsidarė savo sklypuose: nuolat susitikinėdavo, pramynė takus pas kaimynus. Kūlimo talkas buvo galima prilyginti baliui. Tad ir kolūkių laikais žmonės mielai bendravo ir kartu dirbo. Ir kolūkių laikais buvo daug balsingų vyrų. Viktoras ir Pranas Bliūdžiai, broliai Pilipavičiai, broliai Kreizai, Stasys Gredeckas, Bronius Deksnys – tai pokario vyrai dainininkai. Kiekvienuose šokiuose, muzikantams darant pertrauką, skambėdavo jų sutartinės. Ilgai po karo teko badmiriauti, bet visą laiką žmonės gyveno linksmi. Senyvo amžiaus moterys ateidavo į kolūkių dirbti savanoriškai – nenorėdavo namuose likti vienos, norėjo dirbti drauge. Nudirbus darbus, šeštadieniai ir sekmadieniai buvo suėjimų laikas net seniems žmonėms. Senų žmonių ansamblis buvo laukiamas Juodupėje, Rokiškyje ir už rajono ribų. Seniausiai ansamblietei K. Čičinskienei buvo 75 m., o jauniausiam K. Deksniiui – 55 m. Ne kartą jie sakė, kad dainuojant ir šokant jų gyvenimas pailgėjo. Žmonės išdainavo, išgiedojo savo sielvartą, kančias, vargus – nesikorė, nesižudė...

Apie mamytę Salomėją Gabrėnaitę-Bliūdžiuviene

Mano mamytė Salomėja buvo užaugusi daugiavaikėje raštingo siuvėjo Jono Gabrėno šeimoje. Senelis Jonas poteries pradėdavo kalbėti lietuviškai, o baigėdavo lenkiškai. Senelio tėvas buvo kilęs iš bajorų, bet, netekęs paveldėjimo

teisių, atkeliavo į Degsnius, buvo ne tik geras siuvėjas, bet ir dailidė. Du sūnus išmokė siuvėjais, o vieną – dailide. 99 metų vedė antrą kartą, bet po metų pasimirė. Parėję po pakasynų iš Žiobiškio kapinių, namiškiai rado mirusią ir jo senelę žmoną. Jo sūnus Jonas Gabrėnas Lingėnuose surado Karoliną Gernytę, Ievos Karaliūtės ir Juozapo Gernio dukrą. Gabrėnų šeimoje buvo gimę net 15 vaikų. Užaugo Viktoras, Jonas, Konstancija, Konstantinas, Salomėja, Adelė.

Salomėja gimė 1892 m. gruodžio 10 dieną (senuoju stiliumi) Lingėnuose.

Būdama vyriausia, Salomėja nuo mažų dienų tarnavo. Pirmene, pusmerge, merga pas svetimus ištarnavo iki 27-erių metų. Jau būdama merga, tarnavo pas kunigą J. Budrį, matininką Raupį. Raupiai norėjo ją įdukrinti, o Raupienė išmokė rašyti. Skaityti buvo išmokęs dėdė Ignas Stalauškas, gyvenęs tuose pat Gernių namuose. Ilgiausiai, apie 10 metų, Salomėja tarnavo pas žydą vaistininką Manasevičių. Pradžioje jis gyveno Rokiškyje, vėliau – Daugpilyje, paskui išvažiavo į Maskvą. Kartu keliavo ir Salomėja. Ji auklėjo visus penkis Manasevičių vaikus. Ją laikė namiške, net į teatrą nusivesdavo. Kai vaikai užaugo, tarnavo pas ponus Gusevus. Revoliuciją ir visas suirutes praleido Maskvoje – ten išbuvo iki 1920 metų. Ryšį palaikė tik su broliu Jonu, kuris po kariuomenės Maskvoje mokėsi medicinos.

Maskvoje ji dalyvavo pabėgėlių komiteto renginiuose, eidavo į Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčią, kur buvo daug lietuvių kunigų. Maskvoje jai pasipiršo jaunikis, bet jos vienintelis noras buvo sugrįžti į Lietuvą, į Lingėnus, pas artimuosius. Kol gavo leidimą išvykti, daug reikėjo kanceliarijų ir komisijų pereiti. Pagaliau traukinys atvežė į Eglainę, prie tuometinės Lietuvos sienos. Mėnesį ar du karo pabėgėliai gyveno nežinioj – įleis ar ne. Grįžo mamytė į Lingėnus 1920 m. rugpjūty. Parsivežė krūvą sunkiai uždirbtų, sutaupytų caro banknotų. Jus – didelius, gražius, medžiagiškus, mes nunešėm mokytojai perduoti muziejui. Mamytės išgyvenimų ir nuotykių klausytis susirinkdavo kaimynai. Ir baisiausias įvykius mama pasakojo lyriškai nusiteikusi.

Nelengvas jai buvo gyvenimas ištekėjus, tapus ūkio šeimininke. Žemės ūkis – jai neįprasta sritis. Kantriai įsijautė į naują padėtį. Buvo linksmo būdo, gera šeimininkė. Kaime ją kviesdavo visų krikštynų, vestuvių ir kitų pobūvių vaišių ruošti. Su kunigais, kitais „svetimais žmonėmis“ mokėjo kalbėti, nesivaržė, laikėsi laisvai, bet nesimaivė, nesistengė savęs demonstruoti (visos moterys viena už kitos slapstydavosi – iš kur ta jų nedrąsa?). Jos prižiūrimi gyvuliai gerai augo. Per metus nupenėdavo 5–6 bekonus. Mezgė, verpė, audė, pynė iš meldų krepšius, mane mokė daryti šukuosenas. Turėjo miestietiško stiliaus drabužių.

*Salomėja Bliūdžiuvienė-
Gabrėnaitė prie pačios
išaugintų jurginų.
1947 m.*

Dažnai kaimo merginos ateidavo skolintis kailio apykaklės su šuniuko galvyte, žiedelio su mėlyna akute.

Mėgo auginti gėles ir gryčioje, ir lauke. Gryčioje joms buvo skiriama geriausia vieta. Priešvienkieminiame kaime prie mūsų trobos buvo mamytės, senelės ir tetos darželiai gėlynai. Mamytė ypač mėgo įvairių spalvų ir žiedų struktūros jurginus. Palei ūlyčią buvo apie 5 arų baltų ir rausvų erškėtrožių plotas. Nors visos kaimo moterys mėgo ir augino gėles, bet dažnai ateidavo pas mus prašyti puokštę prisiskinti ar sodinti. Mama mėgo miške uogauti ir grybauti, mokėjo konservuoti ir visokias uogienes virti.

1932 m. ją ištiko liga, kamavusi iki mirties. Prasidėjo alpimo priepuoliai – krisdavo netekusi sąmonės. Visi daktarai kartojo – širdis ir nervinis šokas. Po karo, kai sudegino namus ir mirė tėvelis, sutvirtėjo, dirbo ir sunkius darbus. Eidavo dirbti į kolūki, – sakydavo, kad namuose jai nuobodu. Mirė 1969 m. rugpjūčio 23 d. (tą pačią dieną 1947 m. mirė ir jos mama Kotryna). Penktadienį dar vaikščiojo. Gryčioj ant visų stalų, stalelių paliko suskynusi keturias puokštes. Šeštadienį mirė.

Apie tėvelį Ignotą Bliūdžių

Tėvelis darė indus (*sūdus*): statė kubilus, statines (*bačkas*), darė auseklius (*ušėtkus*), *ušėtkiokus*, medinius, panašius į kibirus, indus taukams, medui, sviestui laikyti (*poskas*), muštukes, kibirus, puskubilius (*rėčkas*). Prisiirkdavo atitinkamo medžio, supjaustydavo reikiama dydžiais, nutašydavo. Tie indai buvo apvalūs, todėl detales reikėjo labai tiksliai paruošti. Tam turėjo kirvį, kirvelį, įvairių pjūklų (*pielų*), pjūklelių (*pielučiu*) (pvz., „vagilkas“), skriestuvą (*cirkelį*), drožtuvą dviem rankenom (*striūgą*), drožtuvų žievei skusti (*lenkenų*), gražtų... O koks ilgas pats darymo procesas! Jo „sūdai“ turėjo paklausą. Nuvežus į Rokiškį, dažnai urmu supirkdavo. Daug „sūdų“ užsakydavo namuose, net iš Onušio, Kraštų dvarų.

Rodos, 1928–1929 metų žiemą, veždamas sienojus per kažkokį ežerą, įlūžo. Gelbėdamas Gasiūno arklius ir vežimą, tėvelis sušlapo, sušalo ir susirgo plaučių uždegimu. Gulėjo Rokiškio ligoninėj, bet gerai neišgydė. Taip visą likusį gyvenimą jis jau buvo silpnos sveikatos, kasmet žiemą sirgdavo. 1928 metai buvo labai šlapi ir nederlingi. Reikėjo visko – samdyti meistrus namui statyti, reikėjo daug ką pirkti. O mes maži. Bet tėvai džiaugėsi, kad sulaukė vienkiemį, neberekės lakstyti po rėžius. Viskas: javai, gyvuliai – bus prie namų. Tėvelis (Ignotas Bliūdžius) siela ir širdimi buvo gamtos vaikas ir valstietis. Jo darbo diena buvo ilga, ilga. Nelaimės ir bėdos palaužė sveikatą, bet niekam niekada jis nesiskundė. Dirbdavo iki nugriuvimo, net sirgdamas negalėdavo nugulėti. Ne iš gobšumo, bet kad šeimoje valgytojų buvo daug. Kaime buvo posakis: „Jei Ignotas bulves jau nukasė, tai laikas ir mums pradėti“. Kad ir klipatos, bet bendrom jėgom lengvindavom viens kitam darbus. Senelė, jau devintą dešimtį įpusėjusi, pasirėmusi lazda, ravėdavo, sėklas rinkdavo, vaistažolių pririnkdavo,

bulves perrinkinėdavo. Dėdė, pusiau aklas, nesudėtingus darbus atlikdavo. Mes, vaikai, šieną grėbdavom, bulves kasdavom, visus darbus dirbdavom.

Tėvelis buvo labai tvarkingas. Visada švariai apsirengęs, niekada nesėdo prie stalo nesiprausęs ir nesusišukavęs. Visi prie stalo turėjo punktualiai rinktis ir turėjo savo vietas. Nors stalas dažnai būdavo liesas, valgymo ritualas liko nepamirštas. Tik mums, vaikams (iki kokių 6 m.), stalčiuje palikdavo duonos riekę, atriektą nuo kepalo. Kartą, esant viešniai Karalienei Jonienei, mes paprašėm valgyti. Senelė padavė riekę. Jonienė keliskart kartojo: „Ale tai vaikai, ir nieko neprašo užtept“. Senelė atsakė: „Ne, mūsų vaikai neprašo užtept“. Visi namiškiai klausė tėvelio ir jį gerbė. Ir su visais kaimynais sugyveno geru. O sako, jaunystėj buvęs uliauninkas, dainininkas ir išgerti mėgėjas. Su Karaliaus Petru ir kitais kaimo vyrais per naktis pravaikštinėdavo ir pradainuodavo. Vedęs gėrimo atsisakė – neteko nė karto man girto tėvelio matyti. Nemėgo vaikščioti pakiemiais, kortuoti. Nelaimės, vargai neišdžiovino jo širdies. Vakarais rasdavo laiko vaikus paglamonėti, pasaką pasekti, knygą ar laikraštį paskaityti. Iš pat mažens sekmadieniais vesdavo mus į mišką, į laukus. Būdavo, – pats atsigula ant samanų ir svajoja, o mes žaidžiam aplink. Kartais apsimeta miegančiu, tai mes išsigandę jo akis trinam, seilėm vilgom, kol jam pabosta ir atsimerkia. Tada vėl ramu. Paūgėjusius vesdavosi toliau, riešutauti. Gamtoje tėvelis atrodydavo iškilmingai, žengdavo palengva, oriai kaip šeimninkas, viską aplinkui žvilgsniu glamonėdamas, įsiklausydamas į garsus. Kantriai ir su jūmoru atsakinėdavo į begalinius mūsų klausimus.

Jis labai mėgo knygas ir laikraščius. Skaityti išmoko nelankęs mokyklos. Dažnai skaitydavo garsiai. Laikraštį prenumeruodavo, knygų parsinešdavo iš parapijos klebono bibliotekos, iš mokyklų. Iš seno suplyšusio elementoriaus „Žiupsnelis“ išmokė mane skaityti, o iš knygelės „Dirva“ – pirmus eilėraščius. O kaip gražiai, su kokia intonacija skaitydavo „Anykščių šilėlį“, – klausantis kaip gyvos stodavo prieš akis šilėlio grožybės ir sielvartas dėl jo likimo. O kiek jis mokėjo dainų – ir linksmų, ir liūdnuų kaip tuometinis gyvenimas! Turėjo gražų, švelnų tenorą, buvo giedotojas (*kantorius*). Visada laidotuvėse giedodavo. Mėgdavo dainas parodijuoti. Dažnai dainuodavo rekrūtų dainą „Kodėl, broluži, neašaroji“.

Apie senelę Kristiną Bliūdžiuviene-Vikanytę

Kiek siekia mano atmintis, prisimenu ją seną, vaikščiojančią pasiremiant lazda. Vasarą ji karaliavo po daržus, žiemą prie ratelio. Ji buvo aukšto ūgio, stamboka, švelnaus veido su truputį pakumpusia nosimi. Akys valingos ir griežtos. Visa jos figūra dvelkė tvirtybe, savarankiškumu, išmintimi, valingumu, ko negalima nepastebėti. Senelės paveikslas man asocijuojasi su senovės grafienų paveikslais. Su jos nuomone skaitėsi visi. Viso kaimo žmonėms ji buvo „Dėdina Ignotienė“.

Ji buvo kilusi iš pasiturinčių ūkininkų šeimos iš Patilčių kaimo, turėjo seserų ir brolių, kurie ją kartais išsiveždavo. Labai laukdavau jos sugrįžtant. Nelepino

ji mūsų, bet mylėjo. Pasakodavo apie savo kaimą, baudžiavą, apie žydus, pas kuriuos tarnavo, apie savo motiną, kuri išgyveno daugiau nei šimtą metų. Jau būdama per šimtą metų, pėsčia iš Patilčių ateidavo į Lingėnus (apie 16 km). Atėjusi mėgdavo nusiprausti, įlisdavo į didįjį duonkepį pečių „išsišutinti“. Išlipdavo pažvalėjusi, pasisvečiavusi vėl traukdavo namo į Patilčius. Daug senelė visokių istorijų pripasakodavo. Klausytojų visada buvo gausu – mūsų gryčia buvo kaimo centre. Ji buvo kaimo Žiniuonė. Kam kokia bėda – klausdavo ją patarimo. Ji turėjo žolelių, patarimų nuo ligų ir bėdų. Pamenu, kartą pavasarį senelė, pasiėmusi savo storą nugludintą lazda, mūsų, vaikų, lydima, išsiruošė į Jutkių kaimą pas sūnėną. Pulkas moterų apstojė ją: ką kada sėti, sodinti. Ji, lazda pasispraudusi į pažastį, lenkdama pirštus, aiškino moterims, kurią dieną, kuriuo paros metu, kokiam vėjui pučiant, ką tinka sėti ar sodinti. Prisimenu, kad kažkokią daržovę reikią sodinti Šv. Stanislovo dieną. Mirė ji, sulaukusi 96 metų, 1932 ar 1933 metų gruodžio 1 dieną. Palaidota Žiobiškio parapijos kapinėse.

Apie tetą Marijoną Bliūdžiūtę

Marijona jaunystėje buvo pirmoji kaimo dainininkė ir šokėja. Turėjo įgimtą inteligentiškumą, eleganciją, gražų balsą ir auksines rankas: kraičių skrynią ploniausių drobelių buvo priaudusi, staltiesių prinėrusi, siuvinių prisiuvinęjusi. Pati dainas eiliavo:

*Ak, jūs susiedai, mieli susiedėliai,
A kur Jūsų namai, kur Jūsų gimimai, brangūs apsirėdymai?
Miškuose gimimai, laukuose augimai,
Lingėnų žaliuos medžiuos, beržuos, qžuoluose.*

Arba apie našlaitėlius:

*Mažna pažinti sesutytes, kurias turi matynytes:
Katros turi matynytes – sušukuotos galvitytės,
Agi manai našlaitėlai susivėlus čiuprynėla.
Katras turi matynytes – po tris rublius skarytytes,
Agi mana našlaitėla po tris grivinas skarytį
turi runkaj ašarotų.*

Marijoną „daboj“ daug jaunikių, bet jai labiausiai patiko lingėniškis Konstantinas Adamonis. Abu svajones kūrė. Pasakodavo, kad Marijona jau tais laikais Adamonio marškinių apykakles krakmolindavo. Tačiau Konstantinas išvažiavo į Ameriką. Marijona laukė, laukė, ir Konstantinas grįžo – bet su kita. Nuo to laiko Marijona susirgo. Liko gyventi pas brolių Ignotą, bet jau nerealiame pasaulyje. Nuo 1928 metų ji nebesikėlė iš lovos, jautė nuolatinį nuovargį ir silpnumą. Taip sulaukė septyniasdešimties. Mirė 1947 rudenį. Šnekėjo normaliai – nepasakys, kad

pamišusio proto. Buvo rami, tik žmonių šalinos. Iš jos nukrypimų nuo normos prisimenu tik kelis atvejus. Vieną kartą Jonas Gasiūnas mums pasakė, kad Mariutė užu kelio pjauna miežius. Atsikėlęs tėvelis atėmė iš jos dalgį, ir tuo viskas baigėsi. Kitą kartą teta, per naktį sėdėdama prie lango, jausmingai, pakartodama refrenus dainavo. Senelė paėmusi iš savo lovos mane nunešė į seklyčią pas mamą. Mus, vaikus, labai mylėjo. Kartais prisiimdavo mūsų kaltes sau. Išgirdusi mamą mus barant, ateidavo prašyti, kad geriau ją baustų.

Kai 1928 m. tėvelis sunkiai susirgo ir atgulė į ligoninę, teta labai verkė, nuėjo į kamara, atsigulė ir nebesikėlė. Kai mus, vaikus, siūsdavo jos pakviesti, sakydavo: „Tuoj ateisiu, tik labai pavargus, pailsėsiu ir ateisiu“. Ir taip išgulėjo beveik dvidešimt metų, iki mirties, iki 1947-ųjų. Kai jau gyvenom vienkiemyje, teta gulėjo kamaroj šalia pečiaus. Kamara buvo nemaža, su normalaus didumo langu. Prie pečiaus žiemą būdavo karšta. Jos patalas buvo plikos lentos ir pagalvė. Čiužinį, paklodes atmesdavo, gal todėl, šitiek metų gulėdama, neturėjo pragulų, jokių blusų ar utėlių. Nenorėjo naujų marškinių, paklodžių, verkdavo, kad man „neliks kraičiui“.

Jos spintoje kabėjo puikūs, ne miliniai rūbai. Juodo švioto (plono vilnonio audinio) paltas, puspaltis, mėlynos plonos nesiglamžančios medžiagos *spadnyčia* – ilgas rauktas, gražiai krintantis, labai liemenuotas, į apačią smarkiai platėjantis sijonas, tokios pat medžiagos klostuotais pečiais palaidinukė-švarkelis. Kitas ansamblis iš tokios pat medžiagos samanų žalumo. Buvo platus odinis diržas – liemens būta rankomis apimamo.

Ji sielojosi dėl savo ligos, jautėsi pažymėta „gėdos ženklu“, kalta be kaltės. Kai namiškiai liuobdavosi, mes su broliu pas ją kamaroj sėdėdavom prietemoj. Ji mums pasakodavo apie gimines, kaimynus, Lingėnus ir gretimus kaimus, kartu padainuodavom. Dažnai atsidusus man sakydavo: „Sunku tau bus gyvent dėl manęs“. Tik vėliau supratau ir pajutau tų žodžių prasmę. Ji viską jautė, vertino ir jaudinosi. Buvo mąstanti beprotė. Rodos, ji tetroško absoliučios ramybės, nemėgo pakitimų. O ją tevežiojo pas šundaktarius, burtininkus – gal tada ir nebuvo kur? Daug skaičiau apie beprotystę, bet neišsiaiškinau. Man atrodo, ji sirgo šizofrenija.

Apie dėdę Antaną Bliūdžių

Dėdė Antanas, mano krikšto tėvas, buvo vidutinio ūgio, tamsiai kaštoniniais plaukais, su ūsais. Buvo šlubas, su nesveikomis akimis. Nuolat vartojo vaistus, bet jie ne ką padėjo. Neplona knyga „Mūsų dirva“ buvo dėdės nuosavybė. Kai mes, vaikai, tėvams kur nors išvykus, likdavom nusiminę, dėdė iš seklyčios atnešdavo „Mūsų dirvą“ ir išvyniodavo ją iš popieriaus. Tai buvo mūsų pažintis su pasauliu. Skaityti mokėjo, paskaitydavo laikraščius, bet dažniausiai skaitydavo savo maldaknygę. Dar ankstyvoj jaunystėj, vežant sienojus, kritęs rąstas sulaužė Antanui koją. Koją sugijo, bet liko trumpesnė. Lingėniškiai sakydavo, kad nelaimę pats prisišaukė, nes mėgdavo iš luošos Ignoto Karaliaus Emiliutės pasišaipyti: „Emi-

liūtė klibinkšt, Emiliūtė talbakšt“. Ir teko jam likusį gyvenimą klibinkščiuoti. Šlubas, trachomos išgraužtomis akimis, beveik aklas Antanas ūkyje labai stengėsi.

Stoiškai pergyveno dėdė abu karus, okupacijas ir pokario negandas. Darbingas buvo iki mirties. Paskutinį rudenį kasant bulves, ne tik kasė, bet, ir supylęs 2–3 krepšius į maišą, pats jį užsikeldavo ir nešdavo į namus. Rudenį laukėm kalėdoti atvažiuojančio kunigo. Tą rytą nusktau dėdei barzdą, nes pats neprima tydamas jau negalėjo, padėjau nusiprausti. O jis vis kartojo: „Kad tik sulaukčiau kunigėlio“. Netikėjau jo žodžiais, – atrodė visai sveikas. Išėjau į kolūkį šerti kiaulių, o vakare sužinojau, kad dėdė jau be sąmonės, nebekalba. Kunigui išukus į keiliuką mūsų namų link, Kaziūnienė (Bliūdžienė Emilija) pasakė: „Antaniuk, jau atvažiuoja kunigėlis“, o jis paklausė: „Ar toli?“ – ir tai buvo paskutiniai Antano žodžiai. Kunigas jau nebeišklaušė išpažinties, o suteikė paskutinio patepimo sakramentą. Apie 10 valandą vakaro, smarkiai atsidusęs, mirė. Tai buvo 1950 lapkričio mėnesio 20 d.

Salomėja Bliūdžiuvienė su svainiu Antanu Bliūdžiumi. 1947 m.

Apie brolių Viktorą Bliūdžių

Mes su broliu – velykiniai pamatinukai: aš gimusi 1923 m., brolis – 1924 m. Pagal Zodiako ženklus tikri avinai – iki smulkmenų. Dar gyvendami ūlyčioj, vaikščiodavom abu susikabinę rankomis. Jis būdavo ramesnis, klausydavo manęs. Aš buvau chuliganiukė, jį valdžiau. Jis išdaigom nepasižymėjo. Jei nepasiduodavo dresiruojamas, tai aš jį įkalbėdavau, kad ir Vilimo Valiūnė taip daro su Robertuku ir kitais broliais, ir vaikas paklusdavo. Apkarpydavau, iškandžiodama jo plaukus, kartą vos nepasmaugiau. Apjuosusi aplink kaklą timpą, kuri turėjo vaizduoti kaklaraištį-varlytę, ją užrišau. Vaikas bėga, varto akis, o aš nepajėgiu atrišti. Atbėgo senelė ir išlaisvino. Aš gavau pylos. Ir panašiai būdavo dažnai.

1931 m., jau gyvenant vienkiemyje, pradėjom su broliu lankyti mokyklą, kurią tada atidarė Didsodėje. Pirmą rudenį, mokytojai uždavus suskaičiuoti iki 20 ir atgal iki 1, brolis atsisakė eiti į mokyklą ir per žiemą buvo namuose. Vėliau pradinėje mokykloje jam sekėsi skaityti, pasakoti, sunkiau – matematika, o su rašyba buvo prastai. Kadangi tėvelis buvo silpnos sveikatos, broliui teko visi žemės ūkio darbai. Nuo vaikystės iki senatvės labai mylėjo arklius (arkliai – visų Bliūdžių silpnybė).

Nuo 16 metų kaip darbininkas draugavo su vyresniais už save jaunuoliais. Tie vedžiodavo į „vakaruškas“, „pas panas“. Karo metu broliui dažnai teko slapsytis. Visgi 1944 m. su keliais juodupiečiais Viktoras buvo išvežtas Vermachto tarnybon į Pajuostį, prie Panevėžio. Ten išbuvo dvi savaites. Vokiečiams pradėjus Vermachto dalinius vežti į frontą, patys karininkai lietuviai išvaikė lietuvišką dalinį. Grįžo brolis su likimo draugais pėsčiomis po keturių naktų keliavimo. Kai pradariau duris įleisti – persigandau: atrodė kaip seni paralitikai. Teko slapsytis iki naujos okupacijos. Atėjus rusams, netrukus gavo šaukimą į sovietinę armiją. Kaip ir kiti – nepakluso, slapstėsi. Nuo 1945 sausio 5 d. krašto miškus „šukavo“ kariuomenės daliniai. Naikino miške slėptuves, tikrino ir degino įtartinas sodybas, šaudė bėgančius ir

šiai įtartinus. Nušovė J. Beikerį, J. Žindulį, A. Garšką, tris Izdūniokus, savo kieme A. Karalių. Nežinojome, kur dingo Viktoras. Pasirodo, išgelbėjo dėdienė Emilija Bliūdženė. Ji spėjo savo sūnų Praną ir Viktorą įkišti į duonkepį pečių ir žabais užstatyti. Po to kaimynai Petras Karalius ir Gabrėnienė atkakliai įkalbinėjo brolių legalizuotis ir eiti į armiją. Jie susitarė su seniūnu J. Černiausku, kad parašytų pažymą, kad brolis nebuvo miške. Tai 1945 m. vasarį Viktoras išvažiavo į sovietinę armiją. Tarnavo Kline, Brianske, Nikopoly. Po karo statė Dnieprogesą. Grįžo po ketverių metų, 1949 kovą.

1949 m. balandžio 10 d. sukūrus kolūkį „Lingėnai“, brolis su visais lingėniškiais parašė pareiškimą. Dirbo kolūkyje iki 1958 m., kol susibarė su kolūkiu „Tikruoju keliu“ pirmininku („Lingėnų“ kolūkis buvo sujungtas su „Spindulio“, o vėliau reorganizuotas į kolūkį „Tikruoju keliu“). Vėliau dirbo Onušio plytinėje, fabriko „Nemunas“ pagalbiniame ūkyje, melioracijoje, miškų ūkyje. Melioracijai išdraskius sodybą, nusipirko namą Degsnių kaime. Vėl ėmė dirbti kolūkyje (pradžioje vadinosi „Tarybų Lietuvos“, vėliau – „Žiobiškio“). Labai mylėjo arklius – jo prižiūrimų arklių plaukas žvilgėdavo, būdavo išsukuoti, nuglostyti. Ten dirbdamas sulaukė pensijos, bet toliau darbavosi, kol parvertė insultas. Teko mesti darbą, bet labai sunku buvo atsisakyti arklio. Atėjusios aplankyti brigadininkės išprašė, kad duotų jam auginti našlaitį kumeliuką, kurį globojo dirbdamas. Brigadininkė sutiko ir atvedė tą gyvulėlį. Po mėnesio „vėjo pučiamas“ brolis jau svyravo į lauką, pas kumeliuką. Užaugino gražų eržilą Sakalą. Nepriklausomoj Lietuvoj, išdalinant kolūkio turta, Sakalas atiteko devyniems šeiminkams. Ne visi naujieji Sakalo šeiminkai mylėjo arklius. Sakalas pradėjo

*Kastė ir Viktoras
Bliūdžiai su dukrelėmis
Eugenija ir Jūrate.
Apie 1958 m.*

sirgti, o nuo tų ligų brolio kraujospūdis imdavo kilti. Net apsidžiaugiau, kai Sakalą pardavė mėšai, nes mačiau, kaip dėl jo kenčia brolis. Dabar brolis turi nuosavą kumelaitę ir ja rūpinasi. Labai greitai pavargsta. Jaudinasi dėl aplink ir aukščiau daromų šunybių.

Viktoras buvo linksmas, mėgo dainuoti ir mokėjo daug dainų. Neigiamos įtakos charakteriui turėjo okupacijos. Pamenu, iš Juodupės, pastovėjęs eilėse kortelių, prekių, brolis grįždavo įpykęs. Nuo pat vaikystės buvo labai darbštus, kantrus, stiprios sveikatos ir fizinės jėgos. Pati girdėjau, kaip pirmininkas sakė, kad Viktoras dirbęs už keturis. Darbe buvo sąžiningas, neapkentė padlaižių ir gudrautojų. Prisimenu, kai brolis dirbo brigadininku, viena kolūkietė jį „pavaišino“, o paskui kolūkio javuose pririšo avį. Viktoras surašė aktą, ir valdyba ją nubaudė. Ši tėškė Viktorui: „Tu, kiaule, pas mane gėrei...“ Jis jai atsakė: „Taigi už tai, kad mane kiaule padarei“. Vėliau kolūkiečiai liovėsi vaišinę, įsitikino, kad dar blogiau.

Apie savo gyvenimą

„Nuo lopšio lydi mane pikta likimo pašaipta ir lydės iki grabo lentos. Viso mano gyvenimo devizas – išverti, likti žmogumi.“

Kiek išplėšia atmintis, dar penkerių neturėdama, jau buvau kaimo vaikų lyderė. Prasimanydavau įvairiausių žaidimų, išdaigų, kelionių. Aplink mane būrėsi ir manęs klausydavo net paaugliai. 1930 m. įkūrė Didsodėj mokyklą. Seniūnas priprašė tėvus, kad leistų į mokyklą mus su broliu. O aš jau mokėjau skaityti ir daug eilėraščių atmintinai. Mėgdavau žaisti mokyklą. Susodindavau vaikus į improvizuotus suolus ant dirvos, ir spėsdavom uždavinius, rašydavom diktantus. Gerai prisimenu, kaip verkiau, kraudama savo „mantą“ į dėžę, keliantis į vienkiemius, – gaila buvo vaikų, su kuriais kasdien išdaigavom.

Keturis skyrius baigiau vienais penketais. Mokymasis man buvo kaip žaidimas – nereikėjo nei kalti, nei kartoti. Kartą išgirdusi įsimindavau visam laikui – net iki šiol. Baigus keturis skyrius, atėjo mokytoja prašyti leisti mane toliau mokytis. Bet ką galėjo tėvai daryti, jei gimnazija Rokiškyje, reikia mokėti ir už mokslą, ir už butą. Invalidų šeimai tai būtų buvusi prabanga. Šeimai reikėjo mano rankų.

Labai mėgau vaidinti. Išmokau kelias pjeses, o Anderseno „Sniego karalienę“, surinkusi kaimo vaikus, pastačiau savo kaime. Tą vasarą Lingėnų žmonės sugalvojo pašventinti kaimo kapelius. Pas didžiažemį Gasiūną surengė susitikimą, vakarušką ir pakvietė mane su savo aktoriais. Vėl repetavom, siuvom rūbus iš krepinio popieriaus, dailinom. Dalyvavo Bliūdžių Kaziukas, Pranas, Karalių Angelė, Stefa. Atėjo lauktoji diena. Į kapų šventinimą susirinko žmonių net iš kitų kaimų. Atvažiavo keli kunigai, klierikų. Klierikas Gasiūnas, sužinojęs, kad vaidinam, ėmė ieškoti režisieriaus ir labai nustebo, kai šeimnininkas pristatė mane – vos aštuonerių, ir dar iš mažesniųjų. Tada jis pasimetė, bet paskui paprašė tos knygelės, iš kurios mokėmės. O aš neturiu – visa 5 veikslių pjesė mano galvoje. Tada jis taktiškai pasiūlė atidėti spektaklį kitam kartui, girdi, šiandien per daug

svečių. Mes baisiai nuliūdom. Tada jis sako: „Gerai, vaikai, vaidinkit, jei pavyks, sakysim – spektaklis, jei nepavyks – repeticija“. O kai suvaidinom, tai visi glėbėsčiavo ir saldinais apipylė. Visi ėmė kviesti vaidinti pas save. Klebonas užsakė paruošti spektaklį Žiobiškyje ir paruošti pasirodymą antrą Kalėdų dieną. Taip prasidėjo mano „aktorstė“. Vaidindavom Žiobiškio salėje „svirnelyje“. Tėvelis 9 kilometrus veždavo į pasirodymus ir spektaklius, apsimuturiavusią kailiniais ir dekais.

Mano gyvenimo pumpuras nudžiūvo neišsiskleidęs. Jaunystės neturėjau. Niekas manęs neužjautė, nepagailėjo, tik krovė, krovė ant menkų pečių. Kai širdis plūdo krauju, aš šypojausi, neieškojau užuojautos, nedejavau, todėl daugelio buvau laikoma išlepinta gyvenimo. Darbų darbelių mano rankos nudirbo – nuo subtiliausių – siuvinėjimo, nėrimo, piešimo, iki vyriškų – mėšlo vežimo, rugių pjovimo, šieno vežimo. Bedirbant širdis dažniausiai nuklysdavo į meno pasaulį. Jei ne tragiška šeimos padėtis ir sudėtis, matyt, būčiau pabėgusi į meno pasaulį. Viliojo pats kūrybos procesas. Kiekvieną laisvesnę valandėlę skaičiau. Skaičiau, ką gaudavau. Įdomiausia apie muziką, teatrą, mediciną, agronomiją, zootechniką, geografiją, biologiją. Man pasaulis per mažas, o turiu trypčioti, kiek sijono padalkos aprėpia. Prastai maitinausi, bet stengiausiai pamatyti, išgirsti. Bet kokį darbą dirbdama atidaviau visą save. Nepatraukliausias darbas, dirbant nuoširdžiai, stengiantis, tampa įdomus.

Šaltą 1945 sausio 5-ąją ugnis nušlavė namus: tvartą, daržinę, klėtį, klojimą, pilnus javų, šieno, padargų. Sudegė kiaulės ir vištos, jų nepavyko lauk išvaryti. Liko gryčiai, pilna ligonių. Šalta, aplink gaisrai, ir laukas nuklotas lavonais. Tą naktį degė dar penkios sodybos. Skrebai ir kareiviai savo lavonus susirinko, o kiti liko gulėti. Mama, nunešusi šieno, apdėjo galvas, „kad varnos akių nekapotų“.

Atėjo pavasaris. Reikia dirbti žemę. Yra tik kumelė, kumeliukas nugaišo. Nėra ratų, plūgo, jokių padargų. Nėra sėklos. Pažįstami, kaimynai, giminės – kas po sykelių, kas visą centnerį dovanuoja. Padargus ir trūkstamos sėklos teko skolintis iš kaimynų. Pradėjome iš molio drėbti tvartą. Kaimynai viską davė, kaimo jaunimas pradėjo darbus. Suplūkę sienas, bet atėjo žiema, o stogo nebeįstengėm uždengti. Kitą vasarą liepos 16-ąją (apie 16 val.) lijo nemažo obuoliuko dydžio ledais. Ledai išdaužė langų stiklus, sienose paliko žymes, o javus ir

Iš kairės

Monika Gernytė ir

Stefanija Bliūdžiūtė.

1940 m.

bulves visai išmušė. Komisija nustatė, kad 75 proc. derliaus sunaikinta, bet rudenį reikėjo išvežti visas pyliavas. Niekas neatsižvelgė. Kai mamytė viršaičiui nunešė raštą apie šeimos sudėtį, tas pasakęs: „Kiek sumokėjai už tokį raštą?“ Patikėti sunku, o mums teko gyventi. Dabar aš pati stebiuosi, kaip aš, menkutė, apdirbau 13 ha, išveždavau prievoles, išigijau padargus, nenugaišinau gyvulių ir net priauginau kumelaitę. O reikėjo gi visko išmokti: arti, pjauti šieną, vasarojū, javus, dalgį pustyti, plakti, sienojus pjauti, kelius taisyti... Ambicija neleido atsilikti. Su jaunimu spėdavau ir į atlaidus, ir į šokius. Tiesa, ir fizinė, ir moralinė parama man buvo jaunimas. Pusę šieno nupjaudavau pati, pusę – kaimo jaunimas.

Po tokio katorgiško darbo namuose, kolūkyje dirbti man buvo lengviau. Mes likom su broliu, turėjom daug darbdienių, tad duonos beveik užteko, bet prievolės – grūdai, bulvės, mėsa, kiaušiniai, pienas, vilna, kiaulių oda... Pagalvoju: dirbdama 13 ha viena, išlaikiau tris ligonius, o kolūkio laikais vos save išsimaitinti galėjau. Kartu su žmonėmis kentėjo ir gyvuliai. Mano kumelaitė Žibutė kolūkyje niekam nerūpėdavo. Jau gruodui esant, palikta lauke, vakarais atbėgdavo po langais ir žvengdavo. Rodos, plyš širdis iš gailėsčio ir nevilties, kad mano augintas gyvulėlis niekam nereikalingas. Išnešdavau duonos, nors ir pačiai trūko.

Dvylika metų išdirbau už gramus ir kapeikas. 1961 m. pradėjau dirbti kultūros namuose Būtėniškyje. Buvo vaikų dramos būrelis, ansambliukas, šokių ratelis; jaunimo: du dramos būreliai, ansamblis, šokių ratelis, o dar buties, dar-

*Stefanija Bliūdžiūtė.
1956 m.*

*Lingėnų senimo ansamblis festivalyje Onuškyje.
Pirmoje eilėje (iš kairės): Stefanija Bliūdžiūtė,
Severija Lingienė, Adelė ir Anelė Karalienės, Stefa
Gabrienė, Emilė Deksnienė, Marytė Mariūnienė.
Antroje eilėje (iš kairės): Povilas, Kazimieras,
Juozas ir Romas Karaliai, Viktoras Gabrėnas,
Kazys Deksnys, Juozas Lingė (su armonika)*

bų būreliai, stiprus senimo ansamblis. Rajone ir už rajono ribų pasirodydavom. Po šešiolika valandų per parą dirbdavau. Prieš dainų šventes reikėjo ir dekoracijas paišyti, ir rūbus tvarkyti. Nusprendžiau pereiti į lengvesnį darbą – į biblioteką, bet uždarė kultūros namus, ir vėl viskas gulė ant mano pečių. Labai populiarius ir garsus buvo Lingėnų senimo ansamblis. 1964 m. pradėjau mokytis Vilniaus kultūros technikume. 1969 m. gavau bibliotekininkės diplomą. 1975 m. prasidėjo bibliotekų centralizacija. Nors „Tikruoju keliu“ partsekretorė ir pirmininkas nenorėjo išleisti, bet vis vien išvažiavau į Rokiškį. Taip centrinėje bibliotekoje išdirbau 10 metų.

Ačiū Dievui, jau senatvė. Aš dabar (jau kelinti metai) einu ir atsisveikinu su pievom, su vietom. Bet norėčiau, kad būtų paskutinė teismo diena. Kad kiekvieno žmogaus tikroji vertė pasirodytų. Širdis trokšta teisybės.

Ažusieniai – gimtasis kaimas

Danas Kairys

*Iš vaikystės dienų, iš tolių miglotų
Tu lyg saulės zuikelis širdy man žaidei.
Ir todėl man vaidenasi pievos rasotos,
Paupiai, nusagstyti šaltėkšnių žiedais...*

*Aš jaučiu tavo vėją, liūliuojantį vėją,
Kurs aukštyn pakylės vyturėlio sparnus.
Negaliu apskyt, ką man beržas kuždėjo
Ties seklyčia balta, ties gimtuuju svirnu.*

*Iš kurio Žemės rutulio taško beečiau,
Vienas kelias tavęsp, o laukime šilų!
Iš už tūkstančio mylių girdėsiu pušaičių
Žalią giesmę ir vėją ant sakuotų spyglių.*

*Atminimai verpetais širdy sukuriuoja,
Ten dieną skalauja naktis,
Ten balta skarele man motulė pamojo,
Toj skarelėj baltoj – mano kelio lemtis.*

Mano gimtasis Ažusių kaimas įsikūręs ant gana stačių kalvų grandinės. Žemiau plyti kelių kilometrų ilgio ir apie kilometrą pločio žemuma. Ta žemuma – tai, ko gero, kadaise čia tyvulijavusio ežero slėnis. Rytinė jo dalis buvo vadinama Smardonū, vakarinė – Virsniū.

Kalbėsiu būtuojų laiku, nes tai, kas buvo prieš 50 metų, išnyko, buvo sunaikinta melioracijos. Štai iš gretimų Gráužių, Ráišių, Patilčių kaimų liko tik 3 sodybos. O ir Ažusių kaimė teliko tik mūsų sodyba iš buvusių šešių: trijų Gėgžnų – Prano, Kazio ir Adolfo – ir trijų Kairių – Kazio, Juozo, Mykolo.

Mintimis grįžtu į tuos laikus, kai kaimų dar niekas negriovė, nevertė keltis į Žiobiškio gyvenvietę, kai Vingeri-

Poeto Dano Kairio
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė

nės upė, dar nemelioruota (nepaversta grioviu), buvo vingrus upokšnis su daugybe sietuvėlių, rėvų, gylių, brastų. Upėje prie dugno akmenukų pavasarį prisisiurbdavo nėgės, *graužavirpom* vadinamos, veisėsi lydekos, ešeriai, kuojos, vėgėlės, raudės, menkės, *baltakiais* vadinamos, vijūnai. O vėžių – daugybė!

Kaip neprisiminsi tų vaikystės vakarų ir naktų, kai smagiai traškėdavo laužas, į juodą šiltą vandenį panirdavo samtukai su jauku – nuluptomis varlėmis. Gal penkias, gal dešimt minučių tekdavo palaukti, o tada traukdavo samtukus, kuriuose knibždėte knibždėjo vėžiai: mažesni ir vos ne vyžos didumo. Paryčiais vėžius maišais nešdavo namo. Po kaimus važinėjo pirkliai iš Latvijos ir juos supirkinėjo. Dabar vėžių likę labai nedaug.

Pirmąkart savo vaizdą Vingerinė išlaikė tik atkarpoje nuo susiliejiimo su Beržuona ligi pat įtekėjimo į Nemunėlį netoli Palėpio. Ypač išpūdinga atkarpa nuo Šilagalio tilto ligi kadaise buvusio vandens malūno prie Baranausko sodybos. Upė čia srauni, prasigraūžusi gilią vagą, krantai aukšti, statūs, apaugę pušynais, išdabinti lazdynų kerais. Pavasarinio polaidžio vandenys užia, šniokščia kaip veržli kalnų upė. Šičia upė nusinešė dvi aukas: Baranaūtiškio Juozą Purtulį ir Šilagalio Baranauską.

Neužmirštamasis gegužės – *mojaus* mėnuo. Vakaraus svaiginančiai kvėpėdavo berželiais iškaišyta kamara, žvakelės apšviesdavo gražų Marijos veidą. Sudeidavo visas kaimas pasimelsti, pagarbinti giesmėmis Švč. M. Marijos. Nepralenkiama giesmininkė buvo mano motina Anastazija Kairienė. Dar ir dabar, būdama 82 metų, užstalėj uždainuoja.

Naktį prie namo tyliai ateidavo pulkelis besišnabždančių klajūnų. Nakties tylą sudrumsdavo plaktukų dūžiai – prie durų staktų prikaldavo vardinių vainiką. Ir tylomis pasišalindavo, žinodami, kad Onutė, Petras ir Antanas visus vieną gražią dieną pasikvies ir pavaišins.

Turėjo žmonės ir pravardes: Kazys Gėgžnas – *Perkūnelis*, kitas Gėgžnas – *Karalius*, vieną Piskarską vadino *Peklos Kazium*, kitą – tiesiog *Steponiuku*, mamos tėvą Joną Gėgžną vadino *Urbonu*, mano tėvą – *Kalnaverčiu*.

Kazys – mano tėvas – buvo pravardžiuojamas Kalnaverčiu dėl savo fizinės jėgos (ligi smakro pakeldavo kuliamąją). Jis buvo kalvis ir mašinistas – taip vadino todėl, kad turėjo nusipirkęs „Blokston“ motorą ir pats pasidaręs kuliamąją. Ir dardėjo arklių traukiamas motoras ir kuliamoji iš sodybos į sodybą. Ligi vėlumos iš toli atsklisdavo kiek graudokas kuliamosios užimas.

Dėde Mykolu vadinome Mykolą Kairį, kuris buvo artimiausias mūsų kaimynas. Ažusieniuose jis buvo stipriausias ūkininkas, turėjo 16 ha žemės. Jo ilgas namas prie pat kaimo keliuko iš tolo švietė skardiniu stogu. Turėjo didžiausią kaimo kluoną, kur stūksojo didelis klojimas ir truputį atokiau – daržinė. Daržinę supo uosiai, šalimais tyvuliavo kūdra. Prie klojimo ošė beržų, šermukšnių ir ažuolų gojus. Prie namo augo dvi didžiulės dūlinės kriaušės. Kriaušių mums, vaikigaliams, vogti nereikėjo, – pats šeimnininkas jomis dažnai pavaišindavo. Mano atminty visa šeima buvo be galo darbštūs, taupūs ir mielaširdingi žmonės.

Taip jau atsitiko, kad Mykolas vis laukė gimstant sūnaus, o likimas vis krėtė išdaigas: gimė Ona, Emilija, Elena, Marytė ir Zosė, o sūnaus nėra. Galiau-

siai gimė šeštasis vaikas – sūnus, kuriam davė Jono vardą. Labai mylėjo Mykolas savo vienturtį. Paaugęs padėjo tėvams žemės darbuose. Auksines rankas turėjo: ant aukščiausios kaimo kalvos, vadinamos Mykólos kalnu, pastatė vėjinį malūną, kuris mums atrodė didžiausias technikos stebuklas. Jo ilgi apdengti drobe sparnai, atrodė, kapote kapoja vakarų dangų (vėjai dažniausiai pūsdavo iš vakarų). Apmaldavo visus kaimynus. Už mus vyresnis Jonukas susikviesdavo visus pažaisti karą. Turėjo pasidaręs pistoletą, kuris su didžiausiu trenksmu sviesdavo iš vamzdžio šratų spiečių ir parako dūmų debesį. Niekas net nesapnavo, kad šešiolikmečiam Jonukui nebedaug dienų Dievas skyrė šioj žemėj. Mirė jis, vos tris dienas pasirgęs, kai įkaitusį pirtyje lauke perpūtė vėjas, ir jis gavo smegenų uždegimą.

Mergos ir arė, ir sėjo, nes dėdė Mykolas ilgai apsilpo, o metų jau turėjo nemažai. Mykoliene vis matydavom daržuose nuo ryto ligi vakaro. Nedidukė, vikri moterėlė tapo viso ūkio valdove. Mykolas kelis kartus per savaitę ateidavo pas mus. Eidavo iš lėto, pasiramsčiuodamas lazdele, pastovėdavo keliuko vidury kažką sau po nosimi murmeldamas, sukdamas pirštais ilgiausius visame kaime ūsus. Atėjęs vis pasakodavo apie caro kariuomenę, kur jam teko jaunystėj tarnauti, apie rusų-japonų karą. Gyrė carinius pinigus, vis sakydamas, kad geri odiniai auliniai batai kainavo tik 5 rublius. Tiesiog prašyte prašydavo naktimis pasižvalgyti, ar nepamatysim, kaip ant kalno dega auksas, – esą nerimsta po čia kadaise stovėjusia bažnyčia paslėptas lobis. Tereikia tik gerai įsidėmėti, iš kur trykšta gelsvos ugnelės. Tenai pakasiojus galima rasti aukso. Įtikino tėvą ir motiną. Vieną naktį jie su kastuvais, išvydę kažką žybčiojant, išėjo ant kalno. Grįžę sakėsi kasę molžemyje keletą duobių, tačiau nieko neradę. Išaušus rytui ir mes, vaikai, bandėme pagilinti duobeles: keletą kartų kastuvai atsitrenkė į kažką kietą. Džiūgavom per anksti – išlupdavome tik pilkus, saulės nemačiusius akmenis.

Metams bėgant, Mykolo dukterys ištekėjo (gražios buvo mergos), o pats Mykolas, per 80 metų sulaukęs, atgulė Žiobiškio pašilės smėlyje. Dar ilgai, žentams padedant, savo pasodybinį sklypą prižiūrėjo Mykoliene, kuri geru dešimtmečiu pergyveno Mykolą. Bukam melioratoriui „užkliuvo“ pakelėje, prie klojimo auganti galinga šimtametė liepa, kuri tarsi simbolizavimo Mykolo Kairio ir jo prosenelių amžiną ryšį su šia metų metais prakaitu laistyta žeme. Ilgai ir narsiai grūmėsi liepa su traktoriumi. Vienas nepriveikė, atburzgė kitas pagalbon. Nulaužė liepą-milžinę, paskui suko galvą, ką su ja daryti. Išrausė didelę duobę papievėje ir ten ją palaidojo, sunaikino Ažusienių kaimo puošmeną.

Gal dėl to, kad Kazys Gėgžnas dažnai nusikeikdavo „perkūnėlis“, jam ir prilipo tokia pravardė. Su broliu Adolfu pasidalijo tėvo žemę. Abu broliai gyveno gretimai vienas kito. Abu ir į žmonas paėmė seseris Sesickaites iš Panemunėlio krašto: Genę ir Zosę. Atrodo, Kazys valdė 12 ha žemės, o Adolfas perpus mažiau. Kaziui priklausė ir vienintelė išlikusi apylinkėje jauja su milžiniška krosnimi ir tratančiais arklių sukamo gražulo mediniais krumpliaraičiais. Naktimis vaikai bijodavo praeiti pro tą ilgą juodą pastatą, stovintį dešinėje keliuko pusėje, atokiau sodybų, nes būdavo įsitikinę, kad jaujoje renkasi velniai

ir laumės raganos keliančios puotas, plėšikai auksą dalinasi. Tiek legendų, padavimų, pasakų buvo prisiklausę iš suaugusiųjų lūpų.

Prasidėjus kolektyvizacijai, Kazys griežtai atsisakė stoti į „Socializmo keliu“ pavadintą kolūki, tuo sukeldamas vietinių komunistėlių pyktį. Prieš tai, savo nelaimei, buvo nusipirkęs iš komunistuojančių Būtėnų šeimos garo varikliu varomą malūną ant Smėlynės kalno. To užteko, kad būtų išbuožintas ir vienintelis iš visų Ažusienių su šeima išvežtas į Sibirą.

Atsimenu, sunkvežimiui su sribais ir enkavedistais atvažiavus į jų kiemą, Gėgžnienė Genė atlėkė verkdama prašyti iš mamos duonos, nes jų tik tešla neseniai buvo užraugta. Mama įdėjo kelis kepalus.

Grižęs iš Sibiro, Kazys viešai keiksnojo komunistų tvarką. Vis sakydavo, kad bolševikai, pasistatę Lenino kaukolę, šoka ir dainuoja. Bent 10 metų neišvedė elektros, nes ji, anot Kazio, – komunistiška. Į kolūki nestojo, o įsidarbino miškų ūkio darbininku. Mirė sulaukęs gilios senatvės; tais pačiais metais, berods, mirė ir jo žmona Genutė, bent 20 metų už Kazį jaunesnė.

Karaliumi kaime vadino Gėgžną Kazį, 12 ha žemės savininką. Kaip ir visuose Ažusieniuose, pusė žemės – kalno lyguma, pusė – stati pakalnė. Skambiajį pravardę gavo žmogus, matyt, kad nesupainiotų su kaimynu – irgi Gėgžnu Kaziu. Prakaulaus veido, liesas, gyslotas jis tikrai nebuvo karališkos išvaizdos. Viena akis buvo išversta į kitą pusę, pats kalbėjo, kad tai nervinė liga – vaikystėj kažko smarkiai išsigando, nuo to išgąščio ir apvirto akis baltuma į priekį. Jo žmona buvo tikra priešingybė – stipri, drūta moteriškė. Kaziu ji pagimdė 12 vaikų, tačiau išgyveno tik 8, – kiti maži mirė. Pamenu tik Valę, Akvilę, Moniką, Balį, Vytautą.

Mirus žmonai, Kazimieras dažnai ateidavo pas mus nusiskusti barzdos. Barzdasukučio amato teko imtis man. Kazimieras išmokė mane pjauti šieną. Stovėdavo šalia ir šaukdavo: „Nekelk viršūnės!“ Visada buvo geros nuotaikos, optimistas. Jau būdamas studentas supratau, kieno dainą jis dainuodavo atvirtęs į pradalgį. Tai buvo A. Strazdo daina apie pasvydusią aušros žvaigždę, apie pavasarėlį, šokančius gėrelius, kukuojančią gegelę. Ir dabar neatsistebiu: kaip plačiai pasklidęs A. Strazdo posmų grožis paprastų kaimo žmonių širdyse!

Kazio brolis Adolfas išvengė Sibiro, nes stojo į kolūki, buvo paskirtas brigadininku.

Abi Gėgžnų sodybas dažnai atakuodavo žaibai: žalodavo pušis, pritrenkdavo gyvulius, o kartą sudegino senąjį Adolfo tėvo Benedikto statytą klotimą. Vėliau Adolfas pasistatė naują erdvų klotimą, kurį prieš ketverius metus sudegino mažametis šią sodybą pirkusios šeimos vaikas.

Adolfas ir jo žmona Zosė mirė vėžiu.

Priešais Ažusienių kaimą, kitoj žemumos pusėj, stovėjo Buikos, Matulio, Kišūno, Davolio sodybos. Pro jas vingiuoja kelias į Žėkūs ir Šilagalį.

Kairiajame žemumos krante nusidriekę plačia juosta Močiėkų, Vilků ir Žėkų kaimai. Už Močiėkų ir Vilků kaimų tamsia siena stūkso Vilků miškai. Prisimenu, kaip vaikystėj baugino šis nežinomas, slėpingas miškas. Labiausiai bijojome vilků, tiek pasakų, pasakojimų apie juos prisiklausę. Pasakojimo žmonės,

kaip Žiobiškio Linartą vilkai vijęsi iš miško beveik ligi pat namų. Baltas kaip drobė senyvas žmogus kritęs iš nuovargio prie namų. Vilkai apuostę kritusį ir nubindzinę atgal. Žmogus ilgai negalėjęs atsigauti, o vėliau skundęsis vis prastėjančia sveikata ir netrukus miręs.

Reta sodyba išvengdavo vilkų antpuolių. Beveik kasmet kam nors išpjau-davo avis, apkandžiodavo arklius, kumeliukus. Medžiotojų beveik nebuvo. Taik-lia akimi garsėjo Pāžaselių Bučius ir Šilagalio Juozas Šakalys, kurie dažnai nu-dobdavo vieną kitą pilkį. Vėliau, atsiradus daugiau medžiotojų, mus, mokinius, kviesdavo pabūti varovais. Nuo mūsų spieginimo, trunkymo kuokomis į medžius, aidėdavo Žiobiškio ir Plunksnūčių miškai. Šūkaudavome ligi užkimimo, ne tiek iš pareigos, kiek drąsindami vienas kitą. Kas bus, jei iš eglyno išlįs vilkas? Šiurpas perbėgdavo nugara. Pamenu – drąsiausias buvo toks peraugėlis moki-nys Pranas Avižienis. Niūrioj eglyno prietemoj lazda užplumpino tris vilkiukus. Paskui ilgai nešiojo tvarstį ant rankos – vienas vilkiukas spėjo grybštelti dan-tukais.

Įstrigo vaiko atmintin ir karo šūvių papliūpos. 1944 metų vasarą birželio mėnesį, apie pietus, iš vakarų pusės pasigirdo vaitojantis ūžimas: netrukus visas dangus buvo juodas nuo lėktuvų. Suaugusieji kalbėjo, kad skrenda rusų bom-bonešiai. Skaisčiai švietė saulė, pridengęs ranka akis, negalėjau atsistebėti nepa-prastu reginiu. Pirmą kartą gyvenime mačiau tokią daugybę lėktuvų. Nuo jų gausmo, atrodė, virpčioja žemė. Bet šit įstrižai rusų lėktuvų kelio atskrido trys vokiečių naikintuvai. Iš jų ėmė blyksėti ugnelės. Baisiu balsu suriaumojo vienas, kitas, po to trečias rusų lėktuvas. Staiga išgirdau švilpiančias kulkas: klevų lapai, susisukdami į tūteles, ėmė kristi žemėn. Ir dar didesnis siaubas apėmė, kai pamačiau, kaip degantis lėktuvas ėmė kristi, artėdamas prie mūsų sodo. Kaip pabaidytas kiškis puoliau bėgti nuo kaskart artėjančios pabaisos. Įsikniaubiau į dulkėtą žolę, virpėdamas iš neišpasakytos baimės. Žviegiantis metalas plėšė ausis, atrodė, kad tiesiai ant manęs griūva šis baisus degantis kalnas. Lėktuvas nukrito už kilometro nuo mūsų namų. Pasigirdo duslus trenksmas, ir netoli Patilčių kaimo Čiučelio sodybos į dangų šovė dūmų ir liepsnos stulpas. Visą dieną sproginėjo lėktuve buvę šoviniai. Kitą dieną tėvas atsivežė prisikrovęs pilną vežimą lėktuvo nuolaužų – gal kalvystėj prisireiks, pravers. Variklio kiautą su aštuoniais cilindrais ir ašimi, kuri suko propelerį, ir dabar dar saugau kaip tų tolimų dienų liudininką. Nuo to laiko, vos pamatęs danguje lėktuvą, pulda-vau į žolę ar į rugius slėptis – taip buvau to išgąščio paveiktas. Iš vieno lėktuvo iššoko du parašutininkai. Vieną vėjas nunešė Meldynių miškelio link, arčiau Žiobiškio. Tas lakūnas užsimušė, nes vokiečiai padegė jo parašutą padegamo-siomis kulkomis. Antrasis nusileido už Vingerinės upės, Buikos pievoje. Graužių kaimo gyventojas, toks Jonas Kažemėkas, puolė bėgti į pievą, ketindamas pa-siimti parašutą – juk šitiek brangaus šilko! Deja, jo norų nesuprato rusų lakūnas: pastebėjęs bėgantį žmogų, ėmė pleškinti iš pistoleto. Šliaužte paršliaužė Jonas pražilęs iš baimės. Lakūnas pasislėpė Buikos bulvių rūsyje. Motociklais greit atlėkė vokiečiai. Lakūnas bandė atsišaudyti, bet į rūsį nuskriejo granata, ir rusas buvo išvilktas iš rūšio, pasodintas motociklo lopšelyje. Vokiečiai užvežė jį į

Graužių kaimą pas Kazį Kirstuką. Liepė duoti sužeistajam pieno išgerti, sutvars-
tė sužeistą petį. Vėliau Kastė Kirstukienė pasakojo, kad tai buvęs dar jaunas
vaikinukas, rodęs šeimos nuotrauką ir aiškinęs, kad širyt jis pakilo iš Leningrado
aerodromo. Vokiečiai jį kažkur išsivežė.

Atmintis išsaugojo ir kitą kurtinančio sprogimo aidą. Tai atsitiko traukiantis
vokiečiams. Tris dienas ir naktis užė vieškelis, vedantis iš Rokiškio į Pandėlį. Jam
nurimus, mama mane vedėsi pas senelį Joną Gėgžną, gyvenantį Raišių kaime, kitoj
Beržuonos upės pusėj. Artinantis prie Patilčių kaimo, kurtinantis trenksmas pakėlė
mus į orą ir sviedė ant žemės, užėmė kvapą. Pramerkęs akis, pamačiau danguje
lyg karvelius besivartančius degančius rąstus, lentų nuolaužas. Spūdinom namo
apkurte, o mama paaiškino, kad vokiečiai susprogdino tiltą per Beržuoną. Kitą
dieną Patilčių kaime ėmė sproginėti sviediniai, suliepsnojo Aniceto Kiaugos ir
Galinių namai, tvartai. Liko sveika tik viena Kiaugos klėtis ir nuošaliau stovintis
klojimas. Dažnai sapnuodavau tą klaukų ugnies ir dūmų siautėjimą.

Dar pamenu, kaip tėvas nutempė su arkliais kuliamažą į krūmus, apkaišė
ją medžių šakomis, – atseit, užmaskavo. Jeigu degs namai, tai nors kuliamoji
išliks. Po kelių dienų šakų lapai vasaros karštyje nuvyto, suglebo. Keistą daiktą
pamatę, vokiečiai atvilko pabūklą, rodė į kuliamažą ir šaukė: „Panzer!“ Atseit,
rusų tankas. Kiek kainavo tėvui nervų, kol atkalbėjo vokiečius nesusaudyti bran-
giausio jo turto. Pats nuėjo, nusvaidė šakas. Vokiečiai juokėsi, bet kuliamažą
paliko ramybėje.

Vokiečiams pasitraukus, pasirodė rusų kareivių voros. Kareiviai buvo pik-
ti, atiminėjo duoną, arklius. Tėvo brolis Juozas savo arklį nuvedė į karklyną ir
paslėpė. Vieną rytą parsivedė vienaakį žilo plauko kuiną. Rusų kareiviai „su-
simylėjo“ – paliko šį klipatą vietoj stipraus, gerai atganyto arklio. Vargo Juozas
su tuo „kazoku“. Užsispiria – tai nė iš vietos, nors užmušk. Žmogus karštas,
nervingas, ne vieną botagą ar pagalį sulaužė į jo šonus.

Bolševikinė okupacija išretino ir taip nedidelius kaimelius. Į Sibirą ištrėmė
Gužo, Šiulio, Kiaugos šeimas. Iš Ažusienių kaimo ištrėmė, kaip minėta, tik
vieną Kazio Gėgžno šeimą.

1947 metais vieną miglotą rytą išėjau į kiemą. Buvau gal antros klasės
mokinukas. Staiga skardžiai supoškėjo šūviai. Pasigirdo zvimbimas. Tai zvimbė
pro mane lėkdamos kulkos. Sprukau į gryčią. Šūviai vis dažnėjo. Kartkartėmis
jie susiliedavo į vientisą poškėjimą. Po kurio laiko žemę sudrebino sprogimai.
Šūviai ir sprogimai aidėjo Davolio sodyboj. Virš sodybos iškilo juodas dūmų
debesis, netrukus liepsna apėmė didžiulį Davolio namą. Šūviai nutilo tik gerokai
įdienojus. Kaime pasirodė enkavedistai: ieškojo vežimų, arklių ir patalynės. At-
rodo, ir iš mūsų paėmė paklodžių ir pagalvių. Vėliau suaugusieji pasakojo, kad
anksti rytą pas Davolius apsistojo dvylika partizanų. Pasirinko vienkiemį prie
miškelio; o iš kitos sodybos pusės tyvuliavo Virsnio karklų, ievų, berželių jūra.
Gal todėl manė čia būsiant saugiausia. Bet, eidami jie paliko pėdsakus. Įkandin
slinko visas būrys enkavedistų ir stribų. Pėdsakai išnyko prie žvyruoto kelio.
Kiek padvejoję patraukė į artimiausią Davolio sodybą. Davolienę jie sutiko kie-
me, sviesto dubenėliu nešinę.

– Ar yra banditų? – paklausė leitenantas.

– Nėra! Nėra! – garsiai paneigė Davolienė.

Partizanai čiupo ginklus ir pasirošė kovai. Atsitraukti tyliai nepastebėtiems jau nebebuvo galima. Kažkodėl patikėjęs moters žodžiais, leitenantas, nieko neįtardamas, pirmas žengė pro duris. Automato papliūpa kirto jam į petį, ir jis sukniubo. Ant slenksčio voliojosi dar keli paskui jį žengę kareiviai. Į namo langus pasipylė enkavedistų kulkos. Partizanai suprato, kad ilgai neišsilaikys. O kareiviai granatomis ir padegamosiomis kulkomis padegė namo stogą. Partizanai nutarė veržtis pro galinius kambaros langus. Čia pat ošė tankus beržynas. Visai netoli lojo rusų kulkosvaidis. Svaitydami granatas, šaudydami akipločiu, partizanai spruko pro langus ir atsišaudydami nulėkė beržynan. Nubėgo per beržyną į Virsnį. Dviem kulkosvaidžiais dar pusvalandį atmušinėjo puolančius enkavedistus ir pasitraukė. Vienas partizanas išbėgo į Buikos pievą, sėdo ant besiganančio eržilo ir nušoliavo Vilkų miško pusėn. Tik vėliau enkavedistai krūmuose rado kraujo prisigėrusį šaliką.

Į vežimus kareiviai krovė sužeistus ir nukautus savuosius. Davolienė išvežė į lagerius. Metais anksčiau buvo nužudytas jos vyras. Girti sribai atsibastė į sodybą ir išėjusį ant slenksčio Davolį skrebas V. Baranauskas nušovė šūviu į kaktą iš pistoleto. Keikėsis, minėjęs kažkokį radijo aparatą. Kaime vėliau žmonės kalbėjo, kad žmogus, padaręs blogą darbą, susilaukia Dievo bausmės – mat skrebas Baranauskas, užtaisytą automatą negrabiai bandydamas užsimesti ant peties, suvarė kulkų seriją sau į kojas. Liko gyvas, bet kojų neteko.

Įbauginti trėmimų, valdžios savivalės, visi kaimynai parašė pareiškimus stoti į kolūkį. Per kelias dienas ažušeniečiai pasijuto esą paskutiniai vargšai: be žemės, be arklių, be padargų, be daržinių ir klojimų. Girti malūnininkai vieną naktį iki pamatų supleškino ir Patilčių malūną.

Prasidėjo ilgas ir sunkus valstiečių gyvenimo laikotarpis: skurdas, pažeminimas, darbas beveik baudžiavinėmis sąlygomis. Norėdami išgyventi, žmonės buvo priversti vagiliauti: naktimis karučiais tempdavo kolchozinius burokus, kasdavo bulves. Tijųū ir prievaizdų pareigas puikiai atliko brigadininkai ir partsekretoriai. Už darbą tik kartą per metus maišelių kitą dirsių gaudavo. Kaimai tapo vagių, kombinatorių ir girtuoklių lizdais.

Ta mūsų tėvų, dėdžių, tetų karta, kuriai teko išgyventi juodąją kolektyvizacijos naktį, jau beveik visa iškeliavo į Dausas, savo gyvenimo pabaigoje nesulaukę nei ramybės, nei šviesesnės dienos. Laikas dildo jų bruožus, eigastį ir žodžius. Bet retomis nuskaidrėjimo akimirkomis jie išnyra iš laiko miglos, švytėdami visu savo sielos grožiu.

Ažušieniuose prie Lieknelio gyveno vienas Patilčių padegėlių – Jonas Galinis. Garsus buvo daktaras. Kaip šiandien prisimenu jo didelę medinę skryniją, pilną įvairių formų buteliukų. Eidavo pas jį žmonės ir iš kitų parapijų: tam reikėjo vaistų nuo rožės, anam nuo gyvatės įkandimo, kitam

Liaudies medicinos žinovo Jono Galinio ekslibrisas. Dailininkė I. Bajorūnaitė

nuo gumbo. Ir piktžaidėms turėjo visokių „mosčių“, tepaliukų. Tai jis mums, vaikams, vis pasakodavo apie Robinzoną Kruzą, tolimas ir nepažįstamas šalis, nors iš Patilčių kaimo kojos niekur nebuvo iškėlęs.

O kaip gera būdavo lankyti Kazio Gėgžno jaujoje! Ragindavome ratu einančius arklius, sukančius milžinišką veleną su tratančiais mediniais krumpliaraičiais. Nuo jaujos krosnies tvoksdavo maloni šiluma. Dienų dienas tęsdavosi linamynė.

Gimtieji Ažusieniai – vaikystės ir jaunystės rojus, į kurį jau niekada nebesugrįšime.

Grauzius, Patilčius, Raišius, Gužus prisiminus...

Danas Kairys

Po Graužių liepomis

Iš Žiobiškio miestelio keliukas pro Gráužius vedė į Ažusienius, ir toliau slėnio pievomis per Matuko brastą į Šiluose paskendusį Šilagalį – ir dar toliau pro Pāžaselius, Baranaūtiškį Kazliškio link. Tuo keliuku keliaudamas pirmiausia pasiekdavai Gráužių kaimą (pavadinimas tikriausiai kilęs nuo žodžio *graužynas* – taip buvo vadinamos žvyrdubės). Čia kadaise buvo Kazio Kirstuko, Alberto Kirstuko, Liudviko Kirstuko, Jono Kažemėko, Juozo Remeikos sodybos, sudarydamos vadinamąją *ūlytėlę*: klėtys, tvartai, klojimai, gyvenamieji trobesiai ir viena vienintelė pirtis. Įdomu, kad kaime nebuvo šulinio, o vandenį graužiečiai sėmėsi iš upeliuko šlaite kunkuliuojančios versmelės. Senieji išmirė, jaunieji išsikėlė į Žiobiškį, išsibarstė po Lietuvą. Neliko jokio pastato, kaimą mena tik pakelės eglė ir trys galingos liepos; sunyko ir stūkso lyg žagaras didysis beržas, kuriame buvo vienintelis šio krašto gandrulizdis.

Pats Graužių kaimas buvo išsidėstęs ant dviejų kalnelių, o viduriu tekėjo bevardis upeliūkštis, kuris kaitrų metu išdžiūdavo. Ant pietinio kalnelio, po liepomis, stūksojo ilgas, medinis, seniai statytas namas, kuriame draugiškai glaudėsi trys šeimos: Kazio Kirstuko, dar vadinamo Kazeliu, Liudviko Kirstuko ir Juozo Remeikos. Prie upelio spraudėsi klojimas, tvartai, klėtis. Kieme pakalnytėn risdavosi vaikai: Petras ir Romas Remeikos, Petras, Edmundas, Algis Kirstukai, Vita Kirstukaitė. Dar atbėgdavo gretimai gyvenančio Jono Kažemėko vaikai: Jūra, Rimantas, Julija ir Birutė. Iš kitos upelio pusės, kur gyveno Albertas Kirstukas, atlėkdavo Audronė ir Janina. Žodžiu, linksmas vaikų knibždėlynas.

Vakarais Kazio Kirstuko galan, kur buvo erdviausia namo dalis, sueidavo vyrai papypkiuoti ir pakortuoti. Ligi gilių išnaktų negesdavo žiburys.

Kazio Kirstuko sūnus Algiukas gimė, galima sakyti, bekojis. Tiesa, buvo tokios nedidelės, kreivos kojytės, kurios amžinai išopėdavo ir niekaip nepajėgė išlaikyti kūno svorio. Algiukas, remdamasis rankomis, straksėdavo lyg varlytė.

Jau išaugęs į vyrus, leisdavosi į ilgesnes keliones: nustraksėdavo ligi upės, kur už gero kilometro vaikai vėžiadavo. Labai mėgo skaityti, buvo guvaus proto. Jį palaidojo prieš 10 metų.

Vėliau, po karo, kaimas išsiplėtė. Naujus namus pasistatė Liuda Kirstukienė, Juozas Remeika; už puskilometro, netoli Meldynių miško, „nukeliavo“ Albertas Kirstukas. Iš buvusių Graužių kaimo vyrų šiandien nėra nė vieno gyvo.

Pakelėje, kur buvo ūlytėlės pradžia, auga ir žaliuoja vieniša eglė. Trobų nė ženklo. Dingo ir versmelė, – nukeliavo kažkur po žeme, kaip ir šio kaimelio vyrai ir moterys. Žiobiškyje gyvena Alberto žmona – Verutė, Liudviko – Liuda. Aukštakalniuose – Kazio žmona Kastė.

Šalia kaimo buvusį didžiulį gilų žvyryną (graužyną) užpylė, užlygino, aparė ir apsejo. Tik milijonai akmenukų dirvoje liudija čia buvusią žvyrduobę.

Patilčių kaimo dramos

Į vakarus nuo kalvos, dvišakumos link (taip vadinosi vieta, kur į Vingerinės upę įteka Beržuona), tryško didelė versmė. Šalto kaip ledas vandens perteklius, prasigraužęs vagą, garmėjo į Vingerinės upę, kuri tekėjo kairiuoju žemumos šonu, o vietomis žemumą dalijo į dvi lygias dalis. Prie versmės stovėjo Vlado Galinio pirtis. Per karą, traukiantis vokiečiams, artilerijos sviedinių padegtas suliepsnojo Patilčių kaimas – sudegė Kiaugų ir Galinių sodybos. Vladas Galinis su motina, seserimi ir broliu apsigyveno toje paversmės pirtyje. Versmė

Ažusienių, Raišių ir Patilčių kaimų šventė.

Sėdi (iš dešinės): Danutė Pankevičienė,

Regina Gažiškienė, muzikantas Edvardas

Kačinskas, Vytautas Gėgžnas, Vytautas Kairys,

Danas Kairys (ranka pasirėmęs veidą). 1985 m.

Ažusienių, Raišių ir Patilčių kaimų šventė. Sėdi (iš kairės): Adolfas Kliauga, Birutė Kliaugienė, Vladas Galinis, Bronius Gėgžnas, Petras Vikonis. 1985 m.

gavo *Vladuko versmės* vardą. Vėliau Vladas pasistatė namą, tvartą ir klojimą (jie tebestovi ir dabar). Klojimą vėtra sugriovė, Vladukas pernai mirė, o versmę melioratoriai dar brežneviniais laikais užliejo cementu, užpylė žemėmis. Kažkur po cemento luobu dar plaka nematoma šalta jos širdis. Žiobiškyje panaši yra *Dabužinsko versmė*, dar nesukaustyta, dar gyva. Mažos versmelės trykšta Žiobiškyje prie tilto per Vingerinę, o ir pačią upę maitina Kervelkių ir Vengerinės kaimo versmės.

Patilčių kaime, netoli Beržuonos upės, stūksojo plačiai išsidriekusi Aniceto Kliaugos sodyba: didelis namas, tvartai, klojimas, klėtis. 1944 metų liepos mėnesį visa tai virto pelenais. Vokiečiams traukiantis, Patilčių kaimą nušlavė artilerijos ugnis.

Apsigyveno Kliaugos gaisro išvengusioje klėtyje. Tiesa, į tą klėtį irgi pataikė sviedinys, tačiau nesprogo, tik sienoje pramušė skylę. (Prieš 6 metus ta klėtis, kurioje gyveno Petro Petronio šeima, sudegė. Dingo paskutinis buvusių Patilčių kaimo pastatas.) Gausi buvo Aniceto (kaime jį vadino Anusiu) šeima: keturi sūnūs: Juozapas, Kazys, Jonas ir Adolfas ir trys dukterys: Emilija, Genė ir Vanda. Turėjo daug žemės ir miško.

Kazys senajame klojime slėpė trofėjinį lengvąjį automobilį. Užėję raudonarmiečiai jį greitai pasisavino – tol mušė Kazi, kol šis parodė, kur paslėpti automobilio raktai. Dar valdant vokiečiams, Juozapas įstojo į generolo P. Plechavičiaus rinktinę. Kilus suirutei, parbėgo namo, parsinešdamas šautuvą. Vieną pokario dieną visi Ažusienių kaimo gyventojai išvydo nelinksmą vaizdą: raudonarmiečiai enkavedistai varėsi suimtą Juozapą per kaimo laukus į Vingerinės paupį. Ten, ant kalnelio, prie didelio beržo, Juozapas ilgai kasė duobę, kažką iš jos mėtė. Pasirodo, po tuo beržu jis buvo užkasęs šautuvą. Juozapą išsivežė į Rokiškį, daužė tol, kol žmogui pašlijo nervai. Kelis mėnesius pakankinę – paleido. Prie tos duobės mes, vaikai, radome sutrūnijusių diržų gabalų, šovinyno skutų.

Seniai jau nuėjo į Dausas senieji Kliaugos, įkandin nuėjo ir vaikai, tik viena Vanda gyvena Šilagalyje.

Degutininkas iš Raišių

Pro Kiaugų sodybą vieškelis bėgdavo stačia pakalne tilto link. Toje pakalnėje, kažkur po žeme, slėpėsi versmė, kuri net karščiausią vasarą suvilgydavo vieškelį. Perėjęs tiltą, vieškelis vėl lipo į kalną, vadinamą Smėlinka. Kairėje ūždavo Būtėno malūnas, dešinėje, ant kalno, ošdavo pušynas. Ten būta senųjų Patilčių ir Raišių kapinių. Pušynėlyje rasdavome vieną kitą nuvirtusį kryžių, o kai melioratoriai nusiaubė šį pušyną, iš po traktoriaus plūgų išriedėjo ne viena kaukolė, vagoje suboluodavo kaulai.

Viename pušynėlio pakraštyje mano motinos tėvas Jonas Gėgžnas turėjo išsikasęs degutinę. Pavasarį prilupdavo spygliuočių medžių kelmų daugybę, bent mėnesį juos skaldydavo, kapodavo, kol susidarydavo didžiulė kelmų atskalų krūva. Tai buvo sunkus ir alinantis darbas. Gilioje, akmenimis grįstoje šachtoje tuos sakingus kelmų gabalėlius degindavo, o duobės dugne į katilą sutekėdavo juodas degutas. Degutą senelis supilstydavo į statinaites ir veždavo į turgų parduoti. Pardavinėdavo didokais mediniais ąsočiais – gorčiais. Deguto pirkėjų netrūko. Pamėgink važiuoti, ašių nepatėpęs, – kaipmat ašys pradės rūkti ir svilti.

Be mano mamos – Nastės, – dar augo du sūnūs: Petras ir Pranas. Petras nusikėlė gyventi į Onuški, tapo užkuriu. Prieš 4 metus mirė tą pačią savaitę su žmona Verute. Pranas mirė Vorkutoje, anglių kasyklose. Į lagerį pateko, kai buvo sugautas besislapstantis nuo mobilizacijos.

Mamos motinai visai šalia esančiame raiste į koją įkando gyvatė: koja nudžiūvo, o paliegusi senelė anksti mirė.

Traukdamiesi vokiečiai senelio name buvo įsirengę štabo sandėlį. Artėjant bolševikams, jie visą mantą nešė į kiemą ir degino. Dėdė Pranas sugebėjo nušvilpti iš jų panosės keliolika karininkiškų mundurų. Vėliau iš vieno tokio munduro mama man pasiuvo švarkelį, kai pradėjau lankyti Žiobiškio mokyklos pirmąją klasę.

Vieną gražią milinę su sidabriniais antpečiais pasisavino Kalpoko armijos partizanai (su Kalpoko dukra teko mokytis vienoje klasėje), vieną žiemos naktį žygiuojantys pulti Panemunio. Pamenu, kaip čia pat, gryčioje, mundurą užšvilko jaunas augalotas partizanas, nepaprastai apsidžiaugęs tokiu radiniu.

Mirė senelis Jonas Gėgžnas, kuris kaime turėjo Urbono pravardę, 1966 metais, – tais pačiais metais, kaip ir jo vienintelis žentas, t. y. mano tėvas, – Kazimieras.

Gužų kaimo žmonių likimai

Gužai – mažiausias kaimas apylinkėje – jį sudarė tik dvi sodybos: Prano Gužo ir Žėko (vardo nepamenu). Tas kaimelis – prie pat Purvynų miško, už gero puskilometro nuo Smėlinkos. Abi sodybos tirštai apaugusios medžiais, pro jas vienas keliukas vedė į Vėkonių kaimą, kitas lindo į mišką Kurkliėčių pusėn.

Žėkas turėjo valaką žemės, samdė du bernus ir dvi mergas. Šeimoje dar buvo trys senmergės seserys, kurias lygiai su bernais ir mergomis spaudė prie darbo. Pats gaspadorius buvo silpnos sveikatos, sunkiai valdė kojas, todėl rugiapjūtės ar šienapjūtės, orės darbus prižiūrėdavo iš bričkelės. Vadeliotu buvo pasisamdęs Steponą Piskarską, kuris jau tada buvo pagarsėjęs kaimo pasakorius. Niekas tų pasakų nėra užrašęs, tačiau, mano manymu, tas pasakas jis kurdavo eksromptu, kiekvieną kartą padailindamas. Kuo daugiau alaus ašotėlių ištuštindavo, tuo pasakos ilgesnės, keistesnės ir įdomesnės būdavo.

Žėkas pasimirė dar prieš ateinant 1940 metais bolševikams. Dabar galingų tos sodybos pastatų nelikę nė ženklo. Tik seni medžiai ošia, pražysta sulaukėjusi obelis.

Už šimto metrų – Prano Gužo sodyba. Iš buvusio didelio namo liko tik pusė, kur dabar gyvena Genė Kairytė – linksmos, poetiškos sielos moteris.

Senieji Gužai vaikų neturėjo, todėl pasiėmė augintinius: brolio sūnų Ramusį ir sesers sūnų Joną Šiulį kartu su jo žmona Kaste (Deksnyte). Visą didelį ūkį valdė Jonas Šiulys. Ramusiui vis būdavo žadama didelė dalis: pusė žemės ir gyvulių, pinigų ir kitų gėrybių. Kartu su bernais ir mergomis triūsė jis nuo ryto ligi vakaro, širdyje neatsidžiaugdamas būsima laime. Bet pažadai liko pažadais – suseno Ramusis, susimetė į kuprą, apie vedybas jau nebesvajėjo.

Bolševikai senuosius Gužus ir Šiulius išvežė į Sibirą, o Ramusis, paliegęs ir susikrimtęs, tyliai nubraukęs ašarą, grįžo į seną tėvo pirkelę Bernotiškyje prie Panemunio. Ten ir pasimirė, visų apleistas. Sibire mirė ir abu senieji Gužai. Viena Jono Šiulio dukterų išėjo į taigą uogauti ir dingo. Rado ją atsitiktinai po kelių mėnesių – nužudytą ir apkrautą eglių šakom.

Kaimo tragedijos

Už dviejų šimtų metrų nuo Gužų kaimo, pačiame Purvynų miško pakraštyje, tyvuliuoja vadinamasis Gužų ežeriukas. Aplink liūliuoja liūnas, vanduo juosvas nuo daugybės dumblo ir durpių dugne. Ilgis ir plotis toks pat – 200 metrų. Veisiasi ešeriai, lydekos, karosai, kuojos. Žuvingas, jeigu žiema negili – žuvys neištrokšta. Ežeriukas nuošalus, miško paslėptas nuo žmonių akių. O vis dėlto viena nečionykštė mergina jį žinojo: paliko atsisveikinimo laišką ir nunėrė į gelmes.

Purvynų miško pavieškelėj augo šakota eglė, ant kurios kavalieraitis Putriūnas, nepakėlęs nelaimingos meilės skausmo, ėmė ir pasikabino. Žmonės rado jį sustingusį, rado jo dviratį, rado ant šakelės pervertą jo mylimosios nuotrauką. Pasikorė, grįždamas iš atlaidų kermošiaus. Kitoj vieškelio pusėj mes, vaikai, atrasdavome idubusį žydės su vaiku kapą. Žydę sušaudė karo pradžioje žydšaudžiai. Nepažįstami tipai skolinosi kastuvą iš Šakalio sodybos duobei užkasti.

Prie Būtėno malūno, pavieškelėj, augo vešlūs alyvų krūmai. Vieną 1946 metų vasaros dieną į juos šaukdamas ir vaitodamas įropojo Raišių kaimo gyventojas Albertas Gėgžnas, abiem rankom spausdamas krauju pasrūvusį pilvą.

Ginčo metu šilagališkis Dzedulionis dūrė peiliu, kurį visada nešiodavosi už bato aulo, Albertui į pilvą, o jo sėbras ruselis Vaska trenkė svarsčiu per galvą. Albertas mirė vežamas į ligoninę, o Dzedulionis su Vaska iškeliavo į kalėjimą.

Šaunus buvo vaikas Albertas. Po karo dirbo grioviakasiu. Linksmas ir puikus dainininkas. Vienintelis iš gretimų kaimų buvo iškeliavęs, kaip jis pats sakydavo, – į Saksoniją žvyro sijoti. Aišku – ne savo noru. Gražiai grodavo lūpine armonikėle, o mus išmokė dainuoti sulietuvintą vokiečių dainą „Toli už jūrų saulė leidos“ (pusei amžiaus praėjus, ją vėl dainuoja, tiesa, ne tokia žavinga melodija, dainininkas A. Lemanas).

Guzų kaimo pašonėje gyveno Juozas Vikonis – dirbo kolūkyje veterinarijos felčerio Kosto padėjėju, puikiai nudirdavo gyvulių kailius. Kažkodėl kaime jį praminė Makaru Čiudra, nors su žinomu M. Gorkio apsakymo veikėju joki panašumo neturėjo. Taip jau atsitiko, kad girtas iškrito iš vežimo, susipainiojo vadelėse ir prigėrė valkelėje, kurioje vanduo tesiektų tik mažo vaiko kulniukus. O vyras buvo pusamžis, sveikas ir stiprus.

Prie Patilčių tilto vieną rytą žmonės rado nuskendusį Graužių kaimo gyventoją Joną Kažemėką. Beržuonos upelis būna sūkuringas ir gilus tik potvynių metu, o tąsyk vanduo buvo vos apsėmęs į kamuoliuką susirangiusį žmogų. Ant stataus kranto riogsojo apvirtęs vežimas. Girtas vadeliotojas, matyt, iškrito iš vežimo ir nuriedėjo šlaitu į vandenį.

O štai už kilometro, Stumbrių kaimo link, per lieptą ėjo Petras Vikonis (turėjo pravardę Bepirštis) su žmona. Petras ėjo pirmas. Perėjęs lieptą, atsigrėžė: žmonos nėra. Upė, išnešusi ledus, užė ir šniokštė, liejosi per krantus. Rado jo žmoną tik vasarą, nuneštą srovės net iki Paliepio.

Netoli Žiobiškio, ten, kur baigiasi Raišių kaimas, stovėjo pavieškelėj ilgas medinis namas, dar buvo tvartai, klojimas, klėtis. Čia šeiminkavo du broliai Čiučeliai: Lionginas ir Pranas. Lionginas sūnų Albertą leido mokyti į Rokiškio gimnaziją. Jaunuolis buvo gabus, labai norėjo mokyti. Šalyje, kaip ir visoje Europoje, siautėjo krizė: atpigo mėsa, pienas. Gyvenimui pablogėjus, vieną dieną Lionginas pasitarė su sūnumi: ką daryti? kur gauti pinigų užmokesčiui už mokslą? Ir šiaip svarstė, ir anaip, nieko doro nesugalvojo – reikės mokslus mesti. Albertui tai buvo skaudus smūgis. Vaikščiojo paniuręs, susimąstęs, nekalbus. Vieną vasaros sekmadienio vakarą klėtyje nuaidėjo šūvis. Albertas nusišovė medžiokliniu šautuvu, palikęs atsisveikinimo raštelį.

Kaimo tragedijos!.. Jas mena medžiai, akmenys, vanduo, jas kužda Žiobiškio kapines apstojusios šilo pušys. Toks gyvenimas, tokia žmogaus dalia!

Vienos Deksnių giminės šaknys ir šakos

Bronius Deksnys

Mūsų laikais atgimsta žmonių susidomėjimas savo šaknimis, tėvų ir protėvių istorija. Gyvenimo tempų spartėjimas, gyventojų migracija ir laikas smarkiai ištrynė ją iš atminties. Neseniai budrūs tam tikrų institucijų pareigūnai nustojo aiškintis tavo ir tavo tėvų giminystės ryšius, kai į anketas tekdavo rašyti žinias apie tėvų ir senelių gyvenimą vos ne iki 1917 metų. Keliai į mokslą ir darbus buvo atviresni vaikų namų auklėtiniams, nieko nežinantiems apie savo tėvus, negu žmogui, turinčiam gausią giminę su turtinga jos istorija.

O juk buvo laikai, kai žinoti savo protėvių istoriją buvo nerašyta žmogaus prievolė. Indėnų jaunuolis negalėjo tapti kariu, neatlikęs tam tikrų fizinio pajėgumo ir dvasinio tvirtumo išbandymų. Tarp kitų privalomų dalykų buvo ir reikalavimas gražiai papasakoti savo genties istoriją.

Nesvetimas šis dalykas buvo ir lietuviams. Akademikas Juozas Jurginis papasakojo įdomų epizodą šia tema. Per XVII amžiaus antrosios pusės karus, badą ir marą daug baudžiauninkų išsibėgiojo iš savo ponų. Dvarų pareigūnams, ieškantiems išsibėgiusių valstiečių, teko atkurti jų genealogijas bent iki penkių kartų, kad galima būtų nustatyti, kas yra palikuonys baudžiauninkų, surašytų į Valakų reformos laikais sudarytus inventorius. Ir jiems tai pavyko, nes tais laikais valstiečiai žinojo apie savo protėvius daug daugiau, negu mūsų laikų apsišvietę žmonės¹.

Dabar daug lietuvių vėl ieško žinių apie savo senolius ir gimtinę. Vis daugiau išeina knygų su kaimų, miestelių, valsčių ir parapijų istorijomis. Lietuvos Valstybės istorijos archyvo skaitykloje daug žmonių – jaunų ir žilagalvių – rūpestingai studijuoja senas metrikų knygas, ieškodami savo protėvių vardų. Tie duomenys, kuriuos pavyksta surasti, atveria platesnes erdves gimtojo krašto, visos Lietuvos istorijai geriau pažinti.

Rinkdamas medžiagą savo gimtojo kaimo istorijai, susipažinau su daugybe dokumentų, apie kurių egzistavimą anksčiau nieko nežinojau. Pasirodo, galima rasti daug duomenų apie paprastus kaimo žmones, kuriuos jų palikuonys jau seniai užmiršo. Studijuodamas metrikų knygas, baudžiauninkų mokestinius sąrašus, dvarų ūkines knygas, susidariau savo gimtojo Mitragalio kaimo gyventojų sąrašus nuo 1680 metų. Tiesa, tie sąrašai turi daug spragų, nes daugelio dokumentų, kurie anksčiau tikrai buvo, dabar jau nebeįmanoma surasti. Žmonės, gyvenę prieš šimtą, du ar tris šimtus metų tampa man pažįstami ir artimi. Tiesa, nematau jų veidų: apie juos galiu spręsti nebent pagal palikuonių išvaizdą. Bet žinau daugelio senųjų mitragališkių džiaugsmus ir nelaimes, tartum regiu jų santuokų palaidas, vaikų gimimą, kelią į kaimo kapinaites. Tartum matau, kaip mano kaimo žmonės pro Lingėnus ir Apūniškį, dar saulei nepatekėjus, vedasi jaučius arti Aukštādvario palivarkų dirvų, kaip ruošia roges dvaro grūdams ir linams vežti į Rygą.

¹Jurginis J. Lietuvos valstiečių istorija. – V., 1978. P. 121.

Skaitydamas senus dokumentus, suradau daug įrašų apie savo tėvų, senelių, prosenelių krikštą, santuokas, laidotuves. Mano akyse ėmė skleistis Mitragalio Deksnų giminės medis. Tolesnis darbas su dokumentais leido sužinoti, kad nors baudžiatvė laikais valstietis buvo pririštas prie skirtingo žemės sklypo, manoji Deksnų giminė pasklido plačioje apylinkėje, išitvirtino keliuose kaimuose. Jos šakos tapo tokios savarankiškos, kad mūsų laikų Deksniai jau gerokai primiršo senuosius giminystės ryšius.

Tačiau prieš pradėdant pasakojimą apie konkrečią Deksnų giminę, reikėtų sustoti prie klausimo apie Deksnų atsiradimą Šiaurės rytų Lietuvoje, jų pavardės etimologiją, vietas, kuriose Deksniai apsigyveno.

Sėlos Deksnų mįslė

Lietuvių pavardės formavosi įvairiai. Dažniausias jų atsiradimo būdas – tėvo vardo virtimas palikuonių pavarde. Daug pavardžių atėjo per pravardes, prilipusias žmonėms dėl tam tikrų savybių. Pavardėmis dažnai tapdavo amatų pavadinimai. Kur kas rečiau žmonių pavardės atsirado iš žmonių įsikūrimo tam tikroje vietoje būdo. Šiam atvejui priklauso Deksnų pavardė.

Tais laikais, kai didelę Lietuvos dalį užėmė girios, žmogui, norinčiam iš jų atkovoti žemės plotą dirvai ir sodybai, teko kirsti ir deginti mišką. Dažnai šį darbą atlikdavo žaibas ar koks nors kitas atsitiktinis gaisras. Išdegusios vietos, kuriose pelenais patreštoje žemėje imta sėti javus, pjauti šieną ar ganyti gyvulius, buvo vadinama *degsnėmis*. Ilgainiui dalis bendrinių daiktavardžių „degsnė“ virto tikriniais: *Degsnių miškas*, *Degsnės kaimas*, *Degsnės kanalas*. Patriarchalinėje kaimo bendruomenėje moteriškos giminės daiktavardis buvo linkęs pereiti į vyriškąją giminę, tuo labiau, kad šis vardas imtas taikyti ir žmonėms: *Dėgsnis*, *Degsnys*, *Degšnys*.

Dėl lietuvių kalbos priebalsių asimiliacijos dėsnių žmonės „g“ tarė kaip „k“: Dėksnė, Deksnys, Deksniai. Dvarų raštininkai, dar tebeveikiami lotyniškos tradicijos, neretai šį „ks“ pakeisdavo lietuviškos rašybos tradicijos nepriimtu ženklu „x“: Dexnė, Dexnis. Tie „ks“ Nepriklausomos Lietuvos laikais išitvirtino ir pavardžių, ir vietovardžių rašyboje. Jie buvo naudojami kaimų sąrašuose, Kaune leistoje „Lietuviškoje enciklopedijoje“, bostoniškoje „Lietuvių enciklopedijoje“. Tik pokario metais kalbininkai, normindami vietovardžių rašybą, perkeitė Deksnius į Degsnius. Tiesa, pavardžių rašyba liko tokia, kaip ir anksčiau.

Vietovardžių ir pavardžių santykis kartais sukuria nelengvą mįslę. Taip atsitiko ir su vietovardžiais Degsniai bei pavardėmis Deksniai. Vietovardis Degsnė ar Degsniai paplitęs visoje Lietuvoje ir net už jos ribų. Tuo tarpu Deksnų pavardė pasitaiko ribotame Lietuvos žemės lopinėlyje. Tai atskleidė akademinio „Lietuvių pavardžių žodyno“ autoriai, ištyrę lietuviškų šeimų įvairiomis pavardėmis paplitimą Lietuvoje prieš Antrąjį pasaulinį karą. Iš 130 tuo metu Lietuvoje užfiksuotų Deksnų šeimų Rokiškio apylinkėse gyveno 86, Obelių – 13, Pane-

munio – 3, Panemunėlio ir Pandėlio apylinkėse – po vieną Deksnių šeimą². Tai sudarė keturis penktadalius tuo metu Lietuvoje gyvenusių Deksnių šeimų.

Maža to, jei manysime, kad Rokiškio kraštas yra pagrindinis plotas, kuriame buvo išikūrę Deksniai, tai tenka patikslinti, kad ir čia jie buvo nevienodai pasklidę. Dauguma Deksnių telkėsi Rokiškio krašto šiaurinėje dalyje Beržuonės ir Vyžuonės upių baseine. Atkreipus dėmesį į šio krašto dvarų išsidėstymą baudžiavos laikais, galima būtų sakyti, kad dauguma Deksnių gyveno Rokiškio grafystės Aukštadvario ir Vėdrinės palivarkams priklausiusiuose kaimuose. Ta kaimų grandinė, vakaruose prasidedanti Dėgsniais ir Mitragaičiu, ėjo į rytus per Vaıldlonus ir Didsodę, Iciūnus ir Apūniškį iki Tumasonių, Lūkštų, Gėdiškių. Būta ir nedidelių nukrypimų į pietų pusę: Deksnių gyventa Rokiškyje ir jo pašonėje: Bajorų ir Jakiškių kaimuose, Ulytėlėje tarp Rokiškio ir Kamajū.

Vienodų pavardžių ir vietovardžių santykių analizė rodo, kad dažnai kaimo vardas ir jame gyvenusių žmonių pavardės, bent jau tuo metu, kai jos formavosi, sutampa. XVI–XVII amžiuose Vikoniuose gyvena Vikaniai, Baubliuosė – Baubliai, Ragėliuose – Rageliai. Tačiau laikui bėgant šis santykis keičiasi. Vienos giminės išmiršta, kitos – išsikelia ar iškeliamos kur nors kitur. Gal dėl to nereikia stebėtis, kad daugelyje Dėgsnių ar Dėgsnių kaimų nebeliko gyventojų Deksnių pavarde.

Reikėtų manyti, kad Deksnių pavardės susidarymas nėra vienalaikis ir tikrai vienai kuriai nors vietai būdingas dalykas. Tai liudija Deksnių šeimų (nors ir negausus) buvimas Kauno ir Šiaulių apylinkėse. Dar įdomiau, kad su Deksniais susijusi pavardė Deksnaičiai (*Deksneit*) buvo susiformavusi visai kitomis sąlygomis: vokiečių valdomame Klaipėdos krašte³. Visoje Lietuvoje žmonės plėtė dirbamos žemės plotus kirsdami ir degindami mišką. Tačiau kodėl šiaurinėse Rokiškio krašto apylinkėse atsirado žymiai daugiau Deksnių negu kitur?

Spėčiau, kad Deksnių gausumas Beržuonos ir Vyžuonos upių baseinuose susijęs su Sėlos dykros kolonizavimu. Procesas, vykęs XV amžiaus antroje pusėje – XVI amžiuje, sutapo su Lietuvos valstiečių pavardžių formavimosi laikotarpiu. Dvarų inventoriuose ir kituose ūkiniuose dokumentuose valstiečiai buvo surašinėjami ne tik vardais (jų daug buvo vienodų), bet ir pridėdant tėvavardį, amato pavadinimą ar kokią nors pravardę. Tokiam užrašui tiko ir išikūrimo šioje vietoje būdas: miško deginimas, sodybos degime pasistatymas. Kadangi atsikėlėlių, išikūrusių Sėlos dykros degimuose, buvo gausu, daliai jų ir teko Deksnių pravardė, vėliau virtusi pavarde.

Galimas ir kitas šios pavardės susidarymo variantas. Ją galėjo gauti valstiečiai, atsikėlę prie Beržuonos ir Vyžuonos iš piečiau – Anykščių, Giedraičių, Pienionių valsčiuose buvusių Dėgsnių kaimų. Panašiai mūsų krašte atsirado ir kitos pavardės: Sesickai – atsikėlėliai (ir bajorai, ir valstiečiai) iš Siesikų, Širvinskai – iš Širvintų, Gielvanauskai (vėliau transformavęsi į Galvanauskus) – iš Gelvonų.

Nesant senų dokumentų, sunku nustatyti, kada Rokiškio krašte pirmą kartą buvo užrašyta Deksnių pavardė. Viename seniausių dokumentų – 1567 metų Obelių dvaro inventoriuje užrašytas dvylikos valakų dydžio Dėgsnės kaimas (Sėlo Dexnie), tačiau tarp jo sodybų

²Lietuvių pavardžių žodynas. A–K. – V., 1985. P. 481.

³Ten pat.

šeimininkų Deksnų nebuvo⁴. Kaip rodo XVIII amžiaus Obelių parapijos metrikai, vėliau Degsnėse gyventa keletą Deksnų.

Seniausias dokumentas, kuriame pavyko rasti Deksnų pavardę – Onušio parapijos bažnyčios metrikų knyga, pradėta rašyti 1680 metais. Joje randame tų pačių metų gegužės mėnesį padarytą įrašą, iš kurio, nors ir yra daug išblukusių vietų, galima aiškiai suprasti, kad čia užfiksuotas Deksnio iš Degsnų kaimo krikštas: „Eodem die Baptizatus est Stephanus (...) Deksnis (...) de Pago Deksnie Patrinus Georgius Deksnis cum Zofia Deksnienie de Pago Deksnie“⁵. Tai reiškia, kad tą pačią dieną (pagal ankstesnį įrašą – gegužės 11 d.) pakrikštytas Steponas, Deksnio (tėvo vardas neišskaitomas, motinos – taip pat) sūnus iš Degsnų kaimo. Jo krikšto tėvai – Jurgis Deksnys ir Zofija Deksnienė iš Degsnų kaimo. Taigi, 1680 metais pietiniame Onušio parapijos pakraštyje jau buvo Degsnų kaimas, kuriame gyveno mažiausiai dvi Deksnų šeimos (vėlesni įrašai rodo, kad jų būta daugiau). Galima manyti, kad tai buvo vienas iš pirmųjų Sėlos Deksnų lizdų, iš kurio Deksniai sklido į kitus kaimus.

XVII amžiaus dokumentai nerodo, kad Onušio parapijos pietinėje dalyje Deksnų šeimų būtų buvę gausiai. Mitragalyje 1696 metais randame Daratą Dekсныčia-Blizienę. Galėjo būti, kad ji atitekėjo į Mitragalį iš Degsnų kaimo. 1700 metais Onušio parapijos metrikuose minimas Mitragalio kaimo gyventojas Kazimieras Deksnys. Atrodo, kad ir šiame kaime Deksnų gausėja. Jie neišnyko ir per didįjį 1710 metų marą. Iš 1750 metų įrašo Onušio parapijos santuokos metrikų knygoje sužinome, kad tuo metu Onušio bažnyčioje tuokėsi Jurgis Deksnys iš Degsnų kaimo. Jo santuokos liudininkas buvo Mykolas Deksnys iš Mitragalio kaimo ir Kotryna Deksnienė iš Rokiškio miesto⁶. Rokiškio parapijos 1744–1772 metų krikšto metrikų knygoje minimi Degsnų kaimo gyventojai Juozapas ir Ona Deksniai, Motiejus ir Marijona Deksniai, Jurgis ir Elžbieta Deksniai, Motiejus ir Zofija Deksniai. Kaip krikštatėviai paminėti Kazimieras Deksnys, Jonas Deksnys, Mykolas Deksnys, krikštamotė Zofija Dekсныčia. Kaip matome, XVIII šimtmečio vidury šiame kaime Deksniai sudaro daugumą gyventojų. Be jų, metrikų knygoje minima ir keletas kitomis pavardėmis šio kaimo žmonių: Jurgis ir Ieva Jakubėnai, Mykolas ir Zofija Petrėnai, taip pat Motiejus Petrėnas ir Jurgis Petrėnelis.

XIX amžiaus pradžios metrikų knygoose randame įrašų apie mirusius senyvus Deksnius ir Deksnienes iš Vaidlonų ir Didsodės kaimų. Vadinasi, XVIII amžiuje (bent jau antrojoje jo pusėje) šiuose kaimuose Deksniai jau gyveno.

Laikui bėgant, Deksnų gausėja ir kitose vietovėse. Iš 1834 metų valstiečių sąrašų matyti, kad Deksniai gyvena pačiame Rokiškio dvare, Jakiškiuose, Šedžiuose, Bajoruose, Miegonyse, Iciūnuose, Šikšniuose, Gėdiškiuose, Stašeliškiuose. Jų būta ir Aknystos apylinkėse – savotiškoje Rokiškio dvaro plėšinių žemėje, kur keldavosi gyventi valstiečiai, dėl kokių nors priežasčių nepritapę savo gimtuosiuose kaimuose. Į šiaurę nuo Aknystos buvo net gyvenvietė, turėjusi Kalnādeksnės vardą.

⁴Akty, izdavajemyje Vilenskoju kommissijeu dlia razbora drevnich aktov. T. 15. – Vilna, 1898. S. 106.

⁵LVI A. F. 1299. Ap. 1. B. 12. L. 117a.

⁶LVI A. F. 1299. Ap. 1. B. 13. L. 3a.

Jurgis Deksnys – kelių kaimų Deksnių protėvis

Kaip matėme, seni dokumentai mini keletą Deksnių ir Mitragalio kaimų Deksnių vardus. Tačiau dėl didelių spragų dokumentuose neįmanoma nustatyti, ar jie buvo mano protėviai; o, jeigu buvo, tai kurie. Neabejotinai tikrą savo protėvio vardą suradau Čedasų parapijos metrikų knygoje, pradėtoje rašyti 1788 metais, kai buvo iš naujo pastatyta Čedasų bažnyčia ir vėl įkurta Čedasų parapija. 1788–1803 metais jai priklausė ir Mitragalio kaimas.

1794 metų liepos 4 dieną Čedasų klebonas Pranciškus Saurimavičius užrašė į metrikų knygą: „Mortuus ē Georgius Deksnis in Statu Matr: annae 60 de Mitrogalie munitus [...] Sacramentis sepultus ē in Ecclesia Czadosensi“⁷. Iššifravus sutrumpintus žodžius ir sudėjęs skyrybos ženklus, šį įrašą lietuviškai galima išreikšti taip: 1794 metų liepos 4 dieną mirė Jurgis Deksnys, vedęs, 60-ties metų, aprūpintas sakramentais, palaidotas Čedasų bažnyčioje.

Tačiau užrašas tiesiogiai nesako, kad Jurgis Deksnys – tai mano protėvis. Apie jo protėvystę galima spręsti tik gretinant mirties įrašą su kitais dokumentais. Aukštadvario palivarko ūkinėse knygoje, kurių seniausios siekia XIX amžiaus pradžią, užrašyta, kad Mitragalio kaimo vakarinę sodybą 1810–1815 metais valdė Mykolas Deksnys, 1815–1844 metais – Kazimieras Deksnys. Iš kitų dokumentų žinojau, kad Kazimieras Deksnys – tikrai mano protėvis, bet maniau, kad Mykolas – tai Kazimiero tėvas. Tačiau 1834 metų baudžiauninkų sąrašė radau įrašą, kad galinės Mitragalio sodybos šeimininkas yra Kazimieras Ježevičius Deksnys. Dvaro raštininkai rusiškėmis raidėmis užrašė sulenkintą tėvavardį Ježevič, kas reiškia – Jurgio sūnus. Vadinasi, Kazimieras – ne Mykolo sūnus, o jo jaunesnysis brolis, ir jie abu – Jurgio Deksnio sūnūs. Smulkiau šios šeimos narių ryšius nustačiau, suradęs Kazimiero Deksnio antrosios santuokos įrašą. Tada, 1831 metais, į santuokos metrikus jau buvo užrašomi ir sutuoktinių tėvų vardai. Pasirodė, kad Kazimieras yra Jurgio Deksnio ir Daratos Jacinevičiūtės (Jasinevičiai tada buvo rašomi su „c“ raide) sūnus. Taip pavyko nustatyti ir Jurgio Deksnio žmonos pavardę. Tolesnis tyrimų kelias – Daratos Jasinevičiūtės-Deksniėnės paieškos. Ji du kartus minima kaip krikštamotė: 1792 metais – Juozapo ir Onos Šedžių sūnaus Zacharijaus, 1803 metais – Andriaus ir Kotrynos Stankevičių sūnaus Jurgio. Žiobiškio parapijos metrikų knygoje yra įrašas, kad 1816 metais Mitragalio kaime mirė Darata Deksniėnė, 65 metų amžiaus. Tai ir buvo Jurgio Deksnio žmona ir Kazimiero Deksnio motina.

Greta Mykolo ir Kazimiero Deksnių, dvaro dokumentuose ir metrikų knygoje dažnai minimas Motiejus Deksnys. Ūkinėse dvaro knygoje, pradėtose rašyti 1810 metais, Motiejus Deksnys į sodybų šeimininkų sąrašą rašomas po Mykolo, nors rašyti, atrodo, nebebūtų kur, nes Mykolo sodyba – paskutinioji vakariniame kaimo gale. Metrikų knygoje Mykolas, Motiejus ir Kazimieras Deksniai irgi dažnai matomi kartu: tai dalyvauja kaip liudininkai vieni kitų santuokose, tai užrašyti kaip vienas kito vaikų krikštatėviai. Tad yra pagrindo manyti, kad

⁷LVA. F. 669. Ap. 1. B. 58. L. 29.

Motiejus yra Mykolo ir Kazimiero brolis, kad jie visi trys – Jurgio Deksnio sūnūs.

Tuo vadovaujantis, galima toliau tyrinėti Jurgio Deksnio gyvenimo istoriją. Metrikų knygoje užrašyta, kad Jurgis Deksnys mirė 1794 metais, būdamas 60 metų amžiaus. Nesunku apskaičiuoti, kad jis gimė 1734 metais. Tai buvo laikas, kai Šiaurės rytų Lietuvos valstiečiai pradėjo atsigauti po 1710 metais kraštą nusiaubusio maro, kai vėl ėmė daugėti gyventojų, gausėti santuokų ir krikštų. Iš Jurgio sūnų mirčių metrikų įrašų galime nustatyti jų gimimo metus. Mykolas Deksnys mirė 1815 metais, būdamas 56 metų amžiaus. Vadinasi, jis gimė 1759 metais. Panašiai nustatome, kad Motiejus gimė 1768, o Kazimieras – 1774 metais. Jurgio našlė Darata, mirusi 1815 metais, tuo metu turėjo 65 metus amžiaus. Taigi, ji gimė 1750 metais. Gretindami Daratos Deksnienės gimimo metus su Mykolo, Motiejaus ir Kazimiero gimimo metais, prieiname prie išvados, kad Darata buvo antroji Jurgio žmona, nes ji tik devyneriais metais vyresnė už vyriausiąją Jurgio sūnų Mykolą.

Tačiau pažintis su Rokiškio bažnyčios 1744–1772 meto krikšto metrikų knyga leido patikslinti šį samprotavimą. Paaiškėjo, kad Jurgis ir Darata Deksniai Mitragalyje pirmą kartą paminėti 1760 metais. Tada ir buvo krikštijamas jų pirmasis sūnus Mykolas. Vadinasi, Mykolo gimimo datą nustatyti man pavyko beveik tiksliai. Tuo tarpu Daratos Deksnienės amžius kitoks, negu atrodė. Jeigu 1760 metais ji pagimdė pirmąjį sūnų, tai jau tada ji galėjo būti ne jaunesnė kaip 19–20 metų, vadinasi, gimusi apie 1740, o ne 1750 metus. Matyt, jos mirties metrikuose užrašytas amžius dešimčia metų pajaunintas. 1760 metų metrikų įrašas tvirtai paneigė ankstesnį samprotavimą, kad Darata Jasinevičiūtė buvo antroji Jurgio Deksnio žmona. Dabar aišku, kad ji – pirmoji ir vienintelė Jurgio Deksnio žmona, pergyvenusi savo vyrą daugiau kaip dvidešimčia metų.

Sunkią mįslę užduoda metrikų knygos įrašas, kad Jurgis Deksnys palaidotas Čedasų bažnyčioje. Baudžiauninkas, palaidotas bažnyčioje! Tokią pat formulotę – „sepultus est in Ecclesia Czadosensi“ – kunigas Saurimavičius užrašė 1791 metais, mirus keturiasdešimtmečiam mitragališkiui Juozapui Šedžiui. Visi kiti šios parapijos žmonės laidojami arba savo kaimų kapinaitėse, arba Čedasų bažnyčios kapinėse („sepultus est in Cemeterio Eccl: Czadosensis“). Kyla mintis: galbūt Čedasų klebonas knygoje padarė klaidą? Vargu! Įrašai labai tvarkingi, formuluočių linksniai puikiai suderinti. Tad pagrindo abejonei dėl užrašo teisingumo nematyti. Belieka bandyti ieškoti priežasties.

Pirmoji Čedasų bažnyčia žinoma nuo XVI amžiaus pradžios. 1522 metais didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis pasiuntė į Čedasus Vilniaus vietininką Mikalojų Mickevičių Gindvilaitį. Jam buvo duota užduotis nustatyti ribas tarp Anykščių klebono Vaitiekaus ir Grigaliaus Astiko sūnaus Grigaliaus dvarų. Pats Grigalius neatvyko, bet valdovo pasiuntinį pasitiko jo dvaro valdytojas Kalėda ir Čedasų klebonas⁸. Bet vėliau Čedasų parapija sunyko. 1680–1742 metų Onušio parapijos metrikų knyga liudija, kad

⁸Lietuvos MA centrinės bibliotekos rankraščių skyrius. F. 256–2780.

Čedasuose gimę vaikai buvo krikštijami Onuškyje. XVIII amžiaus Panemunio parapijos metrikų knygoje užrašyti Čedasų apylinkių vakarinėje dalyje gimusių vaikų krikštai.

Čedasų bažnyčia iš naujo pastatyta XVIII amžiaus pabaigoje. Statybos fundatorė – tuometinė Čedasų dvaro savininkė Žemaičių kaštelionienė Marija Rachelė Gorskienė. Pagal tradiciją ji daugiausia nusipelnė būti palaidota šioje bažnyčioje. Tačiau pagal artimųjų, o gal ir jos pačios norą Gorskienė buvo palaidota Troškūnų bažnyčioje. Tad gali būti, kad Čedasų klebonas Pranciškus Saurimavičius panorą pagerbti bažnyčios statytojus – baudžiauninkus. Gali būti, kad Juozapas Šedys ir Jurgis Deksnys buvo ne tik pavyzdingi parapijiečiai, bet ir aktyvūs bažnyčios statytojai. Galbūt jie vadovavo statybininkams, rentusiems bažnyčios sienas, dengusiems stogą. Galbūt patys buvo auksinių rankų meistrai ir darė altorius. Dokumentai apie tai nieko nesako. Tačiau neįtikėtinas baudžiauninkų palaidojimo bažnyčioje faktas juose užfiksuotas.

Mykolas Deksnys ir jo palikuonių kelias į Didsodę

XIX amžiaus pradžioje, kai pagausėja dokumentų, iš kurių galima sudaryti išsamesnį Mitragalio gyventojų sąrašą, pasirodo, kad kaime gyvena daug Deksnių ir Deksnyčių. Viena valakinė Deksnių sodyba, kaip minėta, stovi vakariniame kaimo gale. Kita – kaimo kryžkelės rytinėje pusėje. Jos šeimininkas – Adomas Deksnys. Vyrų palikuonių jis neturėjo. Tad sodyba atiteko užkuriui Juozapui Žumbakiui, gausios Mitragalio kaimo Žumbakių giminės pradininkui. Adomo Deksnio giminystei su kitais Mitragalio Deksniais nustatyti dokumentų neužtenka. 1839 metais į Staigių–Bliūdžių valaką iš Vaidlonų užkuriu atėjo Tadeušas Deksnys. Vedęs našlę Liudviką Bliūdžiuvienę, jis pradėjo dar vieną Mitragalio Deksnių giminę.

Dokumentai rodo, kad XIX amžiaus pradžioje Mitragaly gyventa Deksnių, kurie neturėjo sodybų. Jie gyveno pas įvairių sodybų šeimininkus kaip samdiniai ar kampininkai. Sunku nustatyti, iš kur jie kilę: iš Mitragalio ar kitų kaimų Deksnių. Gali būti, kad jie susiję su Mitragalio Deksniais giminystės ryšiais. Kiti galėjo būti Vaidlonų ar Didsodės kaimų Deksnių „treieji broliai“, susiradę samdinio darbą ar kampininko pastogę Mitragaly. Tais laikais, kai vardų pasirinkimas buvo negausus, kartais sutapdavo šeimininko ir jo samdinio vardai ir pavardės: pas Jokūbą Deksnį bernavo Jokūbas Deksnys, pas Motiejų Deksnį – Motiejus Deksnys.

Mitragalyje buvo gausu marčių – Deksnyčių. Iš to laiko dokumentų sunku nustatyti, kurios iš jų mitragališkės, kurios – atitekėjusios iš kitų kaimų. XIX amžiaus pradžioje buvo net dvi Onos Deksnytės-Šedienės: Jono ir Motiejaus Šedžių žmonos. Teresė Deksnytė-Šedienė buvo Nikodemo Šedžio žmona; Teresė Deksnytė-Bliūdžiuvienė – Juozapo Bliūdžiaus žmona; Teresė Deksnytė-Trukšnienė – Rapolo Trukšnio žmona; Agota Deksnytė-Motuzienė – Juozapo Motuzo

žmona; Magdalena Deksnytė-Mikšienė – Jono Mikšio žmona; Teresė Deksnytė buvo ištekejusi už Vilemiškio sodybos šeimininko Tomo Šedžio, o jam mirus – už Juozapo Smalskio. Agota Deksnytė ištekejė į Lingėnų kaimą už Stanislovo Vilko. Iš šeimų bendravimo atrodo, kad ir Teresė, ir Agota buvo artimos Mykolo, Motiejaus ir Kazimiero Deksnių giminaitės.

Bet grįžkime prie vakarinės Mitragalio sodybos Deksnių. Dokumentuose pirmąjį pastebime Mykolą Deksnį. 1789 metų lapkričio 15 dieną Čedasų bažnyčioje jis tuokėsi su Zofija Narbutaite iš Jokūbiškio – nedidelio viensėdžio rytiniame Čedasų ežero krante. Dokumentai rodo, kad Narbutai gyveno Papiškiuose. Gali būti, kad Zofija Narbutaitė buvo arba Jokūbiškių Kalpokų giminaitė, arba samdinė. 1791 metais Mykolui ir Zofijai gimsta sūnus Silvestras, 1793 – Rapolas, 1795 – Steponas Kazimieras, bet visi jie miršta maži. Zofija Deksnienė kelis kartus užrašyta metrikuose kaip krikšto motina, bet jos mirties metrikų rasti nepavyko. Tačiau yra Mykolo Deksnio antrosios santuokos įrašas. 1799 metais spalio 2 dieną jis susituokė su Ona Raišyte. Santuokos liudininkas buvo jo brolis Motiejus. 1803 metais Mykolui ir Onai Deksniams gimė sūnus Pranciškus – vienintelis iš sūnų vyriškąja linija pratęsęs Mykolo Deksnio giminę. Jo krikšto tėvas taip pat buvo Motiejus Deksnys.

1810 metais Mykolas Deksnys Aukštadvario palivarko valstiečių sodybų šeimininkų sąrašė užrašytas kaip galinės Mitragalio sodybos šeimininkas. 1813 metais jis skolinosi iš kaimo bendruomenės sandėlio 4 pūrus rugių vestuvėms. Tai buvo veikiausiai jaunesniojo Mykolo brolio Kazimiero vestuvės. 1815 metais sodybų šeimininkų sąrašė vietoje Mykolo jau užrašytas Kazimieras. Žiobiškio parapijos metrikų knyga atskleidžia tikslią Mykolo Deksnio mirties datą. Jis mirė 1815 metų vasario 15 dieną ir tą pačią dieną palaidotas Mitragalio kapinaitėse. Matyti, tuo metu siautėjo kažkokia epidemija, vien Mitragalio kaime per tris mėnesius nusinešusi septynių suaugusių žmonių gyvybes. Po kelių savaičių mirtis dar kartą aplankė Mykolo Deksnio gryčią. Kovo 6 dieną čia mirė Jurgio Deksnio našlė, Mykolo motina Darata Deksnienė.

Iš vėlesnių dokumentų^{8a} žinome, kad sodybos šeimininkui mirus, Aukštadvario palivarko pareigūnai ir Vyžūnos vaitas sudarydavo komisiją, kuri priimdavo sprendimą dėl našlaičių globos ir teikdavo dvarui pasiūlymus dėl naujo sodybos šeimininko. Kaip šie klausimai buvo sprendžiami 1815 metais, dokumentų nėra. Tačiau žinome, kad tais metais sodybos šeimininku tapo Kazimieras Deksnys. Mykolo našlė Ona su vaikais liko gyventi toje pačioje sodyboje. Jie čia gyvena ir 1825, ir 1834 metais.

Tačiau Mykolo duktė Barbora 1834 metais jau gyvena Didsodėje. Tais metais ji išteka už didsodiškio Juozapo Stalionio. Kitais metais, dar gyvendamas Mitragaly, trisdešimt dvejų metų Mykolo sūnus Pranciškus veda aštuoniolikmetę Viktoriją Žemaitytę. Jos tėvai gyveno kaimynystėje – Benedikto Motuzo sodyboje ir buvo Motuzo samdiniai ar grytelninkai. Pranciškaus ir Viktorijos pirmagimis Benediktas atėjo į pasaulį 1838 metais dar Mitragalio kaime. Bet kiti vaikai – Mateušas ir Uršulė – gimė jau

Didsodėje. 1846–1850 metų Aukštadvario ^{8a}RKM – 3407. L. 337–337a.

palivarko ūkinėje knygoje tarp Didsodės kaimo sodybų šeiminių yra ir Pranciškus Deksnys⁹. Tad tolesnė jo palikuonių istorija susijusi su šiuo kaimu.

Mitragaly gimęs Benediktas Deksnys, jau tapęs Didsodės gyventoju, 1872 metais tuokiasi su Grasilda Izdūnyte iš to paties kaimo¹⁰. 1874 metais Didsodėje gimė jų duktė Anastazija, 1876 – sūnus Juozapas, 1878 – sūnus Jonas. 1906 m. Onušio parapijos metrikų knygoje randame įrašą, kad Benedikto ir Grasildos Izdūnytės – Deksnių sūnus Jonas (kaimas nenurodytas) susituokė su Eugenija Muralyte iš Naujasodės kaimo. Kaip toliau klostėsi iš Mitragalio kilusių Deksnių istorija Didsodėje, reikėtų ieškoti gyvojoje šio kaimo žmonių atmintyje.

Dvikamienis Kazimiero Deksnio giminės medis

Jauniausiąjį Jurgio Deksnio sūnų Kazimierą pirmą kartą pastebime 1802 metais. Tada jis tapo brolio Motiejaus dukters Onos krikštatėviu. Vėliau kaip krikštatėvis jis dažnai užrašomas į Žiobiškio ir Onušio parapijų metrikų knygas. 1813 metais Kazimieras Deksnys susituokia su Petronėle Mikėnaite. Tai tikriausiai jo vestuvėms brolis Mykolas skolinosi keturis pūrus rugių. Kazimiero santuokos įrašo rasti nepavyko. Aišku, kad jis tuokėsi ne Žiobiškyje, nes Mikėnai gyveno Aknystės palivarko teritorijoje: vieni prie Susėjės upės, kiti – tarp Aknystos ir Júodupės. Galimas dalykas, kad Petronėlė buvo kilusi iš Pasusėjės Mikėnų. 1817 metais Kazimieras Deksnys buvo Riūkų kaime prie Susėjės gimusios Uršulės Trukšnytės – Stanislovo Trukšnio ir Agotos Mikėnaitės (veikiausiai Petronėlės sesers) dukters krikšto tėvas.

1814 metais atėjo į pasaulį Kazimiero pirmagimė Uršulė, 1817 metais gimė Pranciškus, 1819 – Jokūbas, 1821 – dvyniai Mykolas ir Ona, 1823 – Jonas, 1826 – Liudvikas, 1829 – Benediktas. Dauguma vaikų mirė maži. Kai 1829 metais nuo džiovos mirė Petronėlė Deksnienė, liko trys našlaičiai: Jokūbas, Liudvikas ir ką tik gimęs Benediktas, kuris mirė nepraėjus mėnesiui po motinos mirties. Vėliau mirė ir paauglys Liudvikas. Iš Kazimiero Deksnio pirmosios santuokos vaikų užaugo vienintelis sūnus Jokūbas.

Atrodo, kad Kazimieras Deksnys turėjo autoritetą kaime ir parapijoje. 1824 metais jis buvo išrinktas vaitijos teismo, tęsusio valstiečių bendruomenių kuopos teismo tradicijas, nariu. Jo sūnaus Liudviko krikštatėvis buvo Žiobiškio parapijos klebonas Dominykas Levaškevičius.

1831 metų pradžioje našlys Kazimieras Deksnys susituokia su kaimyne dvidešimtmete Ona Trukšnyte. Tai šios santuokos įrašas duoda konkrečios informacijos apie Kazimiero tėvus: Jurgį Deksnį ir Daratą Jasinevičiūtę. Po antrosios santuokos Kazimiero vaikų ėmė vėl gausėti. 1832 metais gimė duktė Barbora, 1834 – sūnus Juozapas, 1836 – Konstantinas, 1838 – Domicelė, 1841 – Uršulė. Kazimieras Deksnys mirė 1844 metų vasarą. Pagal įrašą metrikų knygoje jam tuo metu buvo apie 70 metų.

⁹RKM – 3408. L. 620.

¹⁰LVA. F. 1299. Ap. 1. B. 4. L. 91.

Atrodo, kad keletą paskutiniųjų metų Kazimieras turėjo ūkinių sunkumų. 1842–1844 metais palivarko ūkinėje knygoje rašoma, kad Kazimieras Deksnys skolingas dvarui 24 rublius. Tai nemaža skola. Galimas dalykas, kad ji susijusi su sodybos plėtimu. XX amžiaus pradžioje galinėje Mitragalio sodyboje buvo trys gryčios su atitinkamais ūkinių pastatų kompleksais. Šiaurinėje kelio pusėje stovėjusioje gryčioje gyveno Jokūbo sūnūs Jurgis ir Ksaveras, pietinėje pusėje – Kazimiero sūnaus iš antrosios santuokos Konstantino palikuonys. Matyti, šią gryčią Kazimieras pasistatė po antrosios santuokos, kur ir apsigyveno su antrąja žmona ir jos pagimdytais vaikais. Veikiausiai šioje gryčioje praėjo ir paskutinės Kazimiero gyvenimo dienos. Šiaurinėje „ulyčios“ pusėje prie ribos su Motuzu sodyba buvo gyvenamas namas, vadintas grytele. Gal jis nebuvo mažesnis už kitus, bet senesnis. Galbūt tai buvo ta Deksnių gryčia, kurioje kitados gyveno Deksnių giminės pirmtakas Jurgis su žmona Darata. Galimas dalykas, kad čia, prieš išsikeldamas į Didsodę, gyveno ir Mykolo sūnus Pranciškus.

Kazimierui mirus, 1844 metais jis išbraukiamas iš Mitragalio sodybų šeiminkų sąrašo. Užrašomas vyriausiasis jo sūnus Jokūbas Deksnys. Jam jau dvidešimt penkeri metai, tačiau dar nevedęs. Tik 1849 metų rudenį jis su vestuvinkų palyda važiuoja į Rokiškio bažnyčią, kur sutuokiamas su dvidešimtmete Grasilda Milaknyte iš Jočelių užsienio. Jočeliai – viensėdis už keleto kilometrų į pietvakarius nuo Rokiškio. Anksčiau Jočeliai priklausė Rokiškio klebonijai, o per 1834 metų valstiečių surašymą – Rokiškio dvarui. Tuo metu viensėdyje gyveno 43 metų Juozapas Milaknis su trisdešimtmete žmona Terese Jasinevičiūte. Grasilda Milaknytė tuomet augo savo brolių ir seserų būry. 1850 metais Grasilda Deksnienė pagimdė sūnų Joną, 1852 – Jurgį, 1856 – Ksaverą.

Panaikinus baudžiavą, atkrito ir dvaro draudimai smulkinti ūkius. Žemės dalinimosi poreikis iškilo ir Kazimiero Deksnio palikuonims, tuo labiau, kad jie buvo skirtingų motinų sūnūs. Tiesa, vyresnysis Kazimiero sūnus iš antrosios santuokos Juozapas 1862 metais vedė Uršulę Masytę iš Iciūnų kaimo, matyti, nueidamas ten užkuriu, nes vėliau Mitragalio dokumentuose jo nebematyti. Jokūbas dalinasi valaką su Konstantinu – jaunesniu juo Juozapo broliu. Jokūbui atitenka du trečdaliai valako, Konstantinui – trečdalis. Dalybos galėjo įvykti 1868 metais, kai mirė Kazimiero našlė Ona, o Konstantinas vedė Viktoriją Kastanauskaitę.

Ėjo laikas. Augo Jokūbo sūnūs. 1876 metais šeimoje įvyko sunkus konfliktas. Jokūbo vyriausiojo sūnaus Jono ir kaimynės Agotos Izdūnytės sūnų Joną Žiobiškio klebonas Pranciškus Viksva pakrikštijo keturiais mėnesiais anksčiau, negu sutuokė pačius tėvus. Pagal šeimos legendą Grasilda Deksnienė labai nenorėjo, kad Agota Izdūnytė taptų jos marčia. Ji grasino išvaryti sūnų iš namų, jeigu jis nepaklus motinai. Jonas parodė atkaklų būdą: nepakludamas motinai, jis pasirinko santuoką su Agota ir tremtį iš gimtųjų namų.

Kur tais laikais galėjo eiti bežemis ir benamis? Tiesiausias kelias vedė į dvarų kumetynus. Juo ir pasuko Jonas Deksnys su šeima. Aknystės, Ūnuškio, Čedasų, Ilzenbergo dvarų laukai buvo jo darbo vieta, kur užsidirbdavo kuklią kumečio ordinariją, kambarį kumetyne vis gausėjančiai šeimai, daržą bulvėms

pasisodinti ir pašarą karvei. Amžininkai rašė, kad Kuršo ir su juo besiribojančiuose Lietuvos pasienio dvaruose kumečių uždarbis buvo kiek didesnis, negu kitur Lietuvoje. Bet tai vis vien buvo tik skurdus atlygis. O Jono šeima vis gausėjo. Per dvidešimt septynerius santuokos metus Agota Izdūnytė-Deksnienė pagimdė trylika vaikų, iš kurių užaugo aštuoni. Daugumą vaikų krikštijo Aknystos, Onušio ir Čedasų kunigai, daugumą mirusiųjų priglaudė šių parapijų kapinės.

1889 metais mirė septyniasdešimtmetis Jokūbas Deksnys. Didesniąją dalį amžiaus jis gyveno baudžiovos laikais, bet matė ir baudžiovos panaikinimą, – beveik tris dešimtmečius nugyveno jau be baudžiauninko naštos. Nebejauna buvo ir Jokūbo našlė Grasilda. Jurgis ir Ksaveras vis dar buvo nevedę. Matyt, motina ragino sūnus parsivesti į namus marčią ir naują šeimninę.

Pasak Deksnių kaimynų Motuzų legendos, Jurgis ir Ksaveras susėdo tartis, kuriam reikia vesti. Broliai sutarė, kad nuotakos turi ieškoti Jurgis. Jis apsiliko naują švarką, nuėjo į kaimyno Motuzo gryčią ir paklausė Jokūbo Motuzo dukters: „Uršulyte, ar tekėsi už manęs?“ Toji atsakė, kad sutinka. Čia sujudo Uršulės brolis: kaipgi taip: net pasogos reikalai neaptarti!? Jurgis atsakęs, kad jam pasoga nesvarbu, jam reikalinga Uršulytė. 1899 metų sausio mėnesį Žiobiškio bažnyčioje kunigas Mažeika sutuokė keturiasdešimtmetį Jurgį Deksnį ir dvidešimt dvejų metų Uršulę Motuzaitę. 1901 metais gimė jų duktė Emilija. Jurgio brolis Ksaveras taip ir liko nevedęs. Senieji mitragališkiai dar prisimena, kad rengdavęsis jis baltais drobiniais drabužiais, senatvėje buvęs su barzda. Mirė Ksaveras jau kaimui išsiskirsčius į vienkiemius.

Deksnių sodyba buvo laikoma turtinga. Po Pirmojo pasaulinio karo iš Vikonių į ją atėjo užkuryš Juozas Dilba. Jaunystėje jis buvo išvykęs į Ameriką. Dėvėdavo odinį švarką. Tad dėl aprangos, o gal dėl stipraus ūkio į jį, vienintelį iš mitragališkių, kreipiantis buvo pridedamas žodelis „ponas“: ponas Dilba. Dilbos turėjo vienturtę dukterį Akvilę. Ji netikėtai mirė Antrojo pasaulinio karo metais. Mirus motinai Emilijai, užsibaigė ši Deksnių giminės šaka.

Jonas Deksnys mirė 1903 metais. Onušio parapijos metrikų knygoje užrašyta, kad tų metų kovo mėnesio 21 dieną Kurše mirė Jonas, Jokūbo sūnus, Deksnys, 52 metų amžiaus. Palaidojo jį kunigas Jurgaitis Onušio parapijos kapinėse. Po metų Mitragalyje mirė ir jo motina – aštuoniasdešimtmetė Grasilda Milaknytė-Deksnienė. Jono našlė Agota su būriu vaikų grįžta į Mitragalį. Ji atsiima iš vyro brolių žemės dalį – 6 dešimtines ir apsigyvena seniausioje Deksnių troboje, vadinamoje grytele. Vyresnieji vaikai, jau suaugę, dirba sava-rankiškai. Tas darbas – taip pat Latvijos ar Lietuvos pasienio dvaruose. Bet sūnų Juoza, taip pat paragavusį piemens dalios pas Latvijos ūkininkus, leidžia į mokyklą. Tris žiemas 1903–1905 metais jis lankė Rokiškio pradžios mokyklą ir gyveno jos bendrabutyje.

1905 metų pradžioje mirė Agotos Deksnienės kaimynė – aštuoniasdešimtmetė Ona Vaičiulienė, palikdama našliu tokio pat amžiaus savo vyrą Petrą. Po metų jau aštuoniasdešimt vienerių metų našlys Petras Vaičiulis susituokia su kaimyne – penkiasdešimtmete našle Agota Deksniene. Sunku pasakyti, kas paskatino abi puses santuokai: seno našlio nenoras likti senatvėje be globos, dar

pojaunės našlės noras prijungti prie turimų šešių dešimtinių žemės dar pusvalakį ir užtikrinti vaikams sotesnę ateitį ar kokie nors kiti motyvai.

Atrodo, kad sunkus gyvenimas kumetynuose buvo užgrūdinęs Agotą, suformavęs jai konservatyvų mąstymą ir griežtą gyvenimo būdą. Apie tai iš senų žmonių teko išgirsti keletą pasakojimų. Kai sūnus Jurgis, sugrįžęs iš Pirmojo pasaulinio karo, blogai atsiliepdavo apie carą, vadindamas jį Nikolka ar Nikolaška, motina rūsčiai sudraudavo: kaipgi tu gali taip kalbėti apie ciesorių-imperatorių! Ji subarė sūnų ir už išlaidumą, kai marčios pavaišinta saldainiais sužinojo, kad juos jaunai žmonai perka Jurgis.

Jono Deksnio palikuonys išsikūrė ne vien Mitragalyje. Vyriausiasis sūnus Jonas išigijo žemės Latvijoje. Kartais dėdė su žmona atvažiuodavo į Mitragalį: aukštas, lieknas, žilagalvis ir žilais ūsais. Per 1942 metų Jonines tėvas nusivežė mane pas dėdę į Latviją. Buvo gražios dienos. Pravažiavome Onuški, Ilgajį ir Apvalųjį ežerus, ties Apšerdės malūnu pervažiavome tiltą per Sūšęją, o netrukus pasiekėme ir dėdės sodybą. Kieme augo didžiulis ažuolas, ant kurio šakos paristose sūpuoklėse sūpavosi mano pusseserių dukros. Iš trijų pusių sodybą supo miškas. Tik vakaruose driekėsi laukai. Dėdė Jonas pasakojo, kad valsčiaus valdyba, suteikdama kiekvienai sodybai vardą, sukviėtė ūkininkus jų aptarti. Dėdės vieniemiui buvo pasiūlytas vardas: *Akmenu Deksnis*. Bet jis pasakė, kad laukuose nėra nė vieno akmens. Tad buvo nuspręsta duoti kitą vardą: *Mežu Deksnis*, t. y. Miškų Deksnys. Vakare išėjome į vietą, kur latviai šventė Jonines. Tokios šventės mano vaikystėje mitragališkiai jau nebeturėjo. Tamsi naktis, ryški laužų liepsna, ažuolų vainikai ant Jonų galvų ar per pečius, gėlių puokštės, dainos ir visur skambantis priedainis: Lygo, lygo...

Pirmasis pasaulinis karas sudrumstė Deksnių gyvenimą. Mano tėvas Juozas buvo išsipirkęs dokumentus kelionei į Ameriką ir 1914 metų rudens pradžioje turėjo važiuoti į Liepoją, iš kur garlaiviu turėjo perplaukti Atlantą. Pradėjęs karas nutraukė garlaivių plaukiojimą. Tėvo brolis Jurgis, mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, pateko į raitelių dalinį, kovojusį Užkaukazės fronte su turkais. Grįžo iš karo jau po Bresto taikos. Brolis Petras, ieškojęs darbo ir duonos Petrograde, dingo be žinios per revoliucijos audras. Jauniausias brolis Romualdas vokiečių okupacinės valdžios buvo paimtas į darbus prie geležinkelio.

Skirstantis į vienkiemius, Juozas ir Jurgis Deksniai pasirinko žemę vietoje, kuri buvo vadinama *Margėlėmis*. Tai buvo miškelis, pietiniai Beržuonos lankų šlaitai priešais senojo kaimo vakarinį galą ir pievos prie Beržuonos – Lankelė (Lunkela). Ariamos žemės buvo tik šlaituose. Didesnioji žemės dalis – *Gutmonynės* pelkė, krūmynai ir per skirstymąsi į vienkiemius gerokai iškirstas miškelis. Užtat žemės teko gerokai daugiau, negu priklausė kaimo rėžiuose. Juozo ir Jurgio sesuo Marijona Černienė su vaikais pasirinko žemę senojoje kaimo vietoje, užtat jos teko mažiau, negu buvo rėžiuose. Tai jos darže, 1962 metais kasant bulves, buvo surastas Mitragalio lobis – per keturis tūkstančius XVII amžiaus pradžios varinių pasidabruotų monetų.

Romualdas išėjo į Šeškiniškį, anksčiau vadintą Laukagaliu, užkuriomis. 1937 metais, skirstant kaimą į vienkiemius, jis paėmė smėlyną šiauriausioje Šeš-

kiniško laukų dalyje, kur susieina Plunksnōčių ir Užuožerės miškai, kur palaukėje prasideda Apšūkalnio kalvagūbris. Naujos sodybos statybos pradžia atmin-ti Romualdas su sūnumi Alfonsu palaukėje pasodino ažuoliuką, kuris dabar – jau didelis ažuolas, vis labiau supamas į lauką besiveržiančios miško augme-nijos. Romualdas Deksnys pokario metų sunkumus ir bėdas pergyveno pamiškės sodyboje. Mirė pakirstas plaučių vėžio. Sūnus Alfonsas ilgai dirbo Juodupės audinių fabrike, vėliau persikėlė į Vilnių. Sodybos vietoje tebestovi klojimo lie-kanos, prie kurių rudenėjant skaisčiai raudonuoja uogomis didelis šermukšnis.

Jurgis Deksnys nebeilgai gyveno vienišio sodyboje. 1935 metais jį pa-kirto apendikso uždegimas. Miškelyje prie namų jis pasodino iš senojo kaimo atsineštą uosiuką. Jis žaliuoja ir dabar, siaura viršūne pralenkęs jį supančias pušis.

Permainingas gyvenimas teko Jurgio sūnui Jurgiui. Kelis kartus imtas į vokiečių kariuomenę ir vis pabėgęs iš jos, toje pačioje kariuomenėje 1943 metais buvo areštuotas ir išvežtas į geležies kasyklas prie Prancūzijos sienos. Artėjant frontui, 1944 metais pabėgo iš kasyklų ir pateko pas prancūzų partizanus. Atėjęs amerikiečiams, įstojo į Prancūzijos svetimšalių legioną. Pasak Jurgio pasakojimo, legionierių dalinys buvo pasiūstas paimti La Rošelės tvirtovės, kurioje vokiečių įgula nenorėjo sudėti ginklų net po Vokietijos kapituliacijos. Kai tvirtovė buvo paimta, legionierių kuopoje, kurioje tarnavo ir Jurgis, buvo likę mažiau kaip trečdalis kareivių (ši Jurgio pasakojimą išklausiu gal tris kartus su didelėmis pertraukomis. Detalės sutapo, todėl nemanau, kad pasakojimas buvo fantazijos vaisius). Pasibaigus karui, su legionu sudaryti naują sutartį Jurgis nepanoro. Jis, kaip „perkeltas asmuo“, bastėsi po pokario metų Vakarų Europą. Tai padirbė-davo šachtose, tai gyvendavo iš amerikiečių okupacinės valdžios pašalpų. 1948 metais, perėjęs visokias filtravimo stovyklas, grįžo į tėviškę. Dirbo kaimo parduotuvėje. Vėliau, pardavęs kolūkio gyvenvietėje pasistatytą sodybą, persi-kėlė į Kauną, kur Šančiuose nusipirko pusę namelio ir iki pensijos dirbo Radijo gamyklos presavimo ceche.

Jaunesnioji Jurgio sesuo Ona Kirstukienė, baigusi Rokiškio mergaičių gim-naziją ir neakivaizdiniu būdu pedagoginę mokyklą, ilgai mokytojavo Mitragalyje ir Dėgsniuose. Per daugiau kaip trisdešimtį metų Onos Kirstukienės klasėje mokėsi dauguma pokario Mitragalio ir gretimų kaimų pradinukų.

Juozas Deksnys pasistatė vienišio sodybą vakariniame Margelių pa-kraštyje, kur priešais senąją kaimo sodybą pietinis Beržuonos lankų šlaitas perėjo į kalvotą ir pelkėtą lygumą. Namus statė nedidelėje kalvelėje tarp maždaug penkių hektarų dydžio miškelio pakraščio pušų ir beržų. Tai gal vienintelė Mitragalio sodyba, išikomponavusi į natūralų pamiškės peizažą: gryčia tarp aukštų pušų, klojimas – apsuptas storaliemenių beržų, per sodybos vidurį, tarp gryčios ir klojimo, iš Gutmonynės pelkių į Beržuonos lankas tekantis ir retai kada išdžiūstantis griovys. Keliantis iš kaimo sodybvietės, 16 hektarų vienišio sklype buvo tik 4 hektarai dirbamos žemės. Po dešimties metų jų padaugėjo dvigubai. Iškasus griovius, pelkėta Gutmonynė, kur perėdavo pempės ir buvo galima suptis ant kylančių iš liūno samanų kupstų, virto lygia ganykla. Dar

vaikas būdamas matydavau, kaip vyrai rauna kelmus, atkasa ir nukerta jų šaknis, o po to dalbomis verčia ant šono. Su dabartine technika tokius darbus galima padaryti lengviau ir greičiau. Tada, prieš du trečdalius šimtmečio, tai buvo sunkus darbas. Juozo Deksnio triūsą gražiai papildė nuostabaus rūpestingumo ir gerumo žmona Antanina Šedytė. Su jais bendrais rūpesčiais visą laiką dalinosi duktė Eleonora. Ji ir dabar gyvena į gyvenvietę perkelta sodyboje. Šių eilučių autorius, jos vyresnysis brolis, tėvo sumanymu dar 1944 metų rudenį paragintas tęsti mokslą, baigė Vilniaus universiteto Istorijos–filologijos fakultetą ir didžiąją savo gyvenimo dalį praleido Filosofijos ir sociologijos institute.

Bet grįžkime prie vėlyvosios Kazimiero Deksnio giminės atšakos. Jo sūnus Konstantinas, vedęs Viktoriją Kastanauskaitę, susilaukė didelio būrio sūnų ir dukterų. Kai 1896 metais jis, šešiasdešimtmetis, užbaigė gyvenimo dienas, be našlės Viktorijos, liko septyni sūnūs: Juozapas, Petras, Jonas, Klementas, Pranas, Ignotas, Kazimieras ir duktė Angelė. Tad skaičiuojant kiekvienam, turėtos žemės neužteko ir po dvi dešimtinės. Senieji mitragališkiai prisimindavo, kad jau vedę broliai gryčią persitvėrė marškomis, ir kiekviena šeima gyveno tarsi kambaryje su sienomis iš dviejų marškų. Kaip ir daugelis stokojančių žemės mitragališkių, Konstantino sūnūs išbandė savo jėgas įvairiausiuose darbuose.

Lengviausia rasti darbo buvo pas Latvijos ūkininkus. Petras kurį laiką buvo išvažiavęs dirbti į Ameriką. Jonas su šeima dirbo Rygoje ar Rusijoje: jo sūnus Jonas per 1942 metų gyventojų surašymą nurodė, kad jis 1920 metais grįžo iš SSRS. Jau ir vienkiemių laikais Jonui Deksnui jaunesniajam nelabai sekėsi ūkininkauti nedideliame ir menkai derlingame žemės sklype Pagirėje. Prasidėjus plėšinių žemių vajui, jis su šeima išvažiavo į Čeliabinsko srities plėšinius. Vėliau išigijo namelį Čeliabinsko pakrašty, kur ir mirė. Vienas jo sūnus, baigęs jūreivystės mokyklą, mirė Lietuvoje, kitas apsigyveno Čeliabinske, trečiasis – Taškente.

Dramatiškai susiklostė minėtojo Petro šeimos likimas. Jis, giedotojas ir dainininkas, vadintas Giedorėliu ir Traknyku, per skirstymąsi į vienkiemius išikūrė Pagirėje. Žemės buvo nedaug, tad sūnūs Romualdas ir Viktoras darbo ieškojo kitur. Viktoras 1940 metais dirbo Juodupėje. 1941 metais, prasidėjus karui, vietos bolševikai aktyvistai, prieš pabėgdami į Rusiją, žiauriai nukankino trylika Juodupės ir jos apylinkių gyventojų. Dalyvavimu žudynėse buvo įtartas ir Viktoras Deksnys. Jis buvo nušautas kažkur miške tarp Juodupės ir Mitragalio. Štai kaip Atgimimo laikais, remdamasi senbuvų pasakojimais, vieną iš šio įvykio epizodų aprašė Rokiškio rajono laikraščio žurnaliste: „Kai šarvojo jau atkastus vyrus, juos liepė nešti ir tokiam Deksnui, kuris buvo pririštas virve už kojos, kad nepabėgtų. Jis dirbo parduotuvėje pas Kalpoką, matyt, irgi kankino savo šeiminką. R. Kastėnienė prisimena tik, kaip jis rėkė iš siaubo, kai jam liepė nešti Kalpoko palaikus. Paskui Deksnys buvo sušaudytas“¹¹. Kaip rodo į pasakojimą įterptas žodelis „matyt“, Viktoras buvo tik įtariamas. Abejonių dėl kaltės kyla ir dėl to, kad tikrai žinomi žudynių dalyviai pabėgo į Rusiją, o jis –

¹¹Margilevičienė V. *Tebūnie tiesa ir ramybė*. – *Gimtas Rokiškis*, 1991 m. birželio 21 d.

sūnaus palaikus ir palaidojo Žiobiškio kapinėse. Pasakojama, kad tėvas sėdėjęs vežetyse ant karsto ir giedodamas vežes palaikus į Žiobiškį.

Vyresnysis Petro sūnus Romualdas dirbo eiguliu Lukštų apylinkėse. Už ryšius su partizanais 1945 metų pradžioje jis buvo suimtas ir nuteistas dešimčiai metų lagerio. Kalėjo Vorkutos gulaguose, o 1954 metais buvo išsiųstas į tremtį Krasnojarsko krašte, kur 1948 metais buvo išstremta ir žmona su vaikais. 1959 metais Romualdas su šeima sugrižo į Lietuvą¹².

Romualdą suėmus, jo žmona su vaikais iš eiguvos persikėlė į Mitragalį. Vaikučiai mokėsi Mitragalio pradžios mokykloje. Mokytojas Jonas Žumbakys 1946 ar 1947 metų žiemą surengė naujametinę eglutę. Dainavo nedidelis mokinių choras. Dirigavo ant statinaitės užkeltas gražus baltaplaukis berniukas. Tai buvo gulaguose įkalinto Romualdo Deksnio sūnus Benjaminas. Per didįjį 1948 metų trėmimą jo žmona su vaikais atsidūrė prie Jenisiejaus, kur patyrė sunkią miškakirčių dalį. Tik per Chruščiovo „atlydį“ Romualdo šeima nutarė pasiųsti sūnų Rimantą į Lietuvą apsidairyti. Paskui jį sugrižo ir visa šeima. Baltaplaukis Benjaminas mirė jaunas. Rimantas gyvena Rokiškyje, dabar jau pensininkas.

Luošas Konstantino sūnus Pranas per skirstymąsi į vienkiemius gavo prastos žemės lopinėlių pietinėje Mitragalio palaukėje. Čia pasistatė vienintelę trobą: per priemenę, kuri kartu buvo ir tvartelis, vedė durys į gryčią. Pats šeimininkas nebuvo stiprus, arklys irgi menkas, tad žemę dirbti sekėsi sunkiai. Mirė Pranas dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Gausus būrys vaikų pasklido po kaimus tarnauti. Po karo vieną naktį sudegė ir grytelė. Dauguma Prano vaikų po karo rado darbo ir būstus Rokiškyje.

Konstantino sūnus Klemensas per skirstymąsi į vienkiemius paėmė sklypą Pagirėje, pietiniame ežero pakraštyje. Ne visada jis ir gyveno namuose, nes dažnai išnuomodavo žemę. Klemenso sūnus Adolfas sumokėjo savo žmonos Albinos brolio Romualdo Bliūdžiaus skolas, kai ūkis buvo paleistas į varžytines, ir tapo šio ūkio šeimininku. Šaulys ir 1941 metų birželio sukilimo dalyvis, jis 1944 metais buvo areštuotas, nuteistas penkiolikai metų lagerio ir penkeriems metams tremties¹³. Jo sūnus Albertas, kolūkio laikais dirbęs traktorininku, dabar atgavo tėvo žemę ir ūkininkauja Mitragalio kaime.

Jauniausias Konstantino Deksnio sūnus Kazys vedė kaimynų našlę Anelę Motuzienę. Skirstantis į vienkiemius, jis gavo du sklypus: žmonos žemę, kuri liko senojo kaimo vakariniame gale, ir savąją pietiniame Mitragalio laukų pakraštyje su iškyšuliu į Vengerinės mišką prie Óžnugarių kalno. Senajame kaime buvusioje Motuzų sodyboje šeima pasiliko gyventi, o prie Óžnugarių pasistatė tik daržinė. Sodyboje augo ir Juozapo Motuzo palikuonys, ir Kazio Deksnio vaikai: sūnus Vytautas, dukterys Vlada ir Anelė.

1944 metais Vytautas išėjo į partizanus. 1946 metais sužeistas. Nors artimųjų buvo slapstomas ir gydomas, mirė nuo žaizdų. Tėvas, sesuo, keletas kitų mitragališkių naktį slapčia jį palaidojo Mitragalio kapinaitėse. Kaip pasakojo laidotuvių dalyvė Janina Deksnytė-Kasperavičienė, laidotuvėse dalyvavo ir partizanas Petras Deksnys, ir partizanu dė-

¹²Lietuvos gyventojų genocidas. T. 2. – V., 1998. P. 384.

¹³Ten pat. P. 383.

jęsis netolimo kaimo gyventojas Alfonsas Lūža, KGB dokumentuose vadintas agentu „Maskva“¹⁴. Tad aišku, kodėl skrebai netrukus atkasė kapą ir suvarė mitragališkius atpažinti palaikų. Atgimimui prasidėjus, partizano Vytauto Deksnio palaikai buvo perlaidoti kapinėse.

Pirmosiose brolio laidotuvėse negalėjo dalyvauti Vlada Deksnytė. Ji 1946 metų rudenį buvo suimta ir nuteista penkeriems metams lagerio ir trims – tremties. Kalėjo Sverdlovsko srities ir Komijos lageriuose, tremtį atliko Zyriankoje prie Jenisiejaus, kur buvo ištremiti tėvai ir sesuo Anelė. Į Lietuvą sugrįžo 1959 metais¹⁵.

Motiejus Deksnys keliasi į Laukagalį

Pirmą kartą Motiejų Deksnį surandame Čedasų parapijos metrikų knygoje. 1795 metais jis minimas čia net du kartus: vasario 15 dieną užrašytas kaip Mykolo Deksnio sūnaus Stepono Kazimiero krikštatėvis; gruodžio 12 dieną krikštijamas Motiejaus ir Agotos Deksnių iš Mitragalio kaimo sūnus Juozapas. Jo krikštatėviai – Tomas Šedys iš Vilemiškio ir Agota Vilkienė iš Lingėnų. Tomas – Agotos Deksnienės brolis. Ji pati daugely vietų užrašyta kaip Agota Šedytė. Atrodo, kad Agota Vilkienė buvo Mykolo, Motiejaus ir Kazimiero Deksnių sesuo. Ji su vyru Stanislovu Vilku ne kartą buvo Mitragalio Deksnių vaikų krikštatėviais. 1795 metais gimęs Juozapas veikiausiai buvo Motiejaus ir Agotos pirmagimis. Vyresnių už Juozapą jų vaikų dokumentuose rasti neteko. Tai patvirtina ir tas faktas, kad po Motiejaus mirties jo valdytos sodybos šeiminku tapo Juozapas.

Kur ir kada Motiejus Deksnys susituokė su Agota Šedyte, rasti nepavyko. Bet Čedasų ir Žiobiškio parapijų metrikų knygoje iki 1808 metų jie užrašomi kaip Mitragalio kaimo gyventojai. 1799 metais Mitragalyje jiems gimė sūnus Stanislovas, 1801 – Jokūbas, 1802 – Ona, kurios krikšto tėvu tapo Kazimieras Deksnys, 1804 – Tomas, kurio krikštatėviai vėl buvo Tomas Šedys ir Agota Vilkienė, 1806 – Jurgis. 1808 metais Agota Deksnienė pagimdė sūnų Vincentą. Skirtingai nuo ankstyvesnių užrašymų, jo gimimo vieta – Laukagalys (Laukagoła)¹⁶. Tai pirmasis Laukagalio užsienio paminėjimas dokumentuose. 1809 metais Laukagaly gimė Motiejaus ir Agotos sūnus Baltramiejus, 1811 metais – duktė Barbora. 1813 metais, praėjus pusmečiui po tėvo mirties, Laukagaly gimė ir Onušio bažnyčioje buvo pakrikštyta jauniausia Motiejaus duktė Domicelė.

1810 metais Motiejų Deksnį surandame Aukštadvario ūkinėse knygoje. Jis užrašytas greta Mykolo Deksnio, tiksliau pasakius, tarp Mykolo Deksnio ir dvaro karčiamos, stovėjusios labiausiai į vakarus nutolusiame Mitragalio kaimo gale. Šis įrašas iškelia Motiejaus Deksnio mįslę. Viena, iš Žiobiškio parapijos metrikų žinome, kad pradedant 1808 metais Motiejaus vaikai gimsta Laukagaly. Tuo tarpu Aukštadvario raštininkai jį te-

¹⁴Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais. – Kaunas, 1996. P. 71, 442–443.

¹⁵Lietuvos gyventojų genocidas. T. 2. – V., 1998. P. 384.

¹⁶LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 344. L. 13.

bežymi kaip gyvenantį Mitragalyje. Antra, Mykolas Deksnys už valakinį ūkį moka dvarui keliolika zlotų činšo, tuo tarpu Motiejus – 120 zlotų. Motiejui mirus, tokį pat činšą mokėjo jo našlė Agota, dar vėliau – sūnus Juozapas. Panašią pinigų sumą mokėdavo bajorai ar laisvieji valstiečiai, nuomoję iš dvaro jam priklausiusius vienkiemius. Ką galėjo nuomoti Motiejus? 1808 metų įrašas siūlo mintį: Motiejus nuomojosi Laukagalį. Iškyla klausimas: nuo kada Laukagalys atsirado kaip sodyba? Dvaro dokumentuose jis vadinamas Užuožere (Zajerzieże), o 1865 metų Rusijos kariniame žemėlapyje – Šeškiniškiu. XVIII amžiaus pabaigoje Čedasų klebonas Laukagalio dar nemini, nors mini Vilemiškio ir Trakų užusienius. Žiobiškio klebonas, pradėjęs rašyti metrikų knygą 1803 metais, iki 1808 metų Laukagalio irgi nemini. Tai duoda pagrindą manyti, kad Motiejus Deksnys, XVIII ir XIX amžių sandūroje gyvenęs Mitragalyje, iškerta nemažą dvaro miško plotą ir pasistato sodybą už šiaurinių Mitragalio laukų ribos. Laukagalys – tai mitragališkių duotas vardas, reiškiantis Mitragalio laukų pabaigą. Kartu yra pagrindo manyti, kad Motiejus Deksnys buvo vienas iš tų energingų paskutiniojo baudžiavos šimtmečio valstiečių, kurie plėtė dirbamos žemės plotus, intensyviai naudodami samdomąją darbo jėgą ir nuomojamas dvaro žemes. Galimas dalykas, kad jis buvo išsipirkęs laisvę nuo baudžiavos. Bent jau jo sūnus Juozapas vieną kartą pateko į Aukštadvario valstiečių sąrašą, kuriame figūruoja laisvieji valstiečiai. Atrodo, kad Motiejus nepasitenkino Laukagalio žeme. Kai XIX amžiaus pabaigoje buvo sudaromi išėjusių iš baudžiavos valstiečių žemių geodeziniai aprašymai, paaiškėjo, kad Laukagalio valstiečiai, kuriems neabejotinai priklausė 39 dešimtinės žemės, dar reiškia pretenzijas į 8 sklypus, sudariusius 57 dešimtines. Šie sklypai buvo Rokiškio dvaro miškuose, tarp Rokiškio dvaro miškų ir Onušio dvaro žemių (galbūt kur nors prie Prūsėlių) ir net tarp Lingėnų ir Vaıldlonų laukų¹⁷. Gali būti, kad šiuos žemės plotus laukagališkiai dirbo dar nuo Motiejaus Deksnio laikų, nuomodamiesi juos iš dvaro, bet ilgainiui ėmė laikyti savais. Kad Motiejus nesitenkino vien tik Laukagalio žeme, rodo jo mirties metrikų įrašas. Mirė Motiejus 1813 metų kovo 12 dieną, vietovėje, kuri įrašė lenkiškai pavadinta Demblinė ar Demblinu (*w Dąblinie*). Galbūt tai iškreiptas lietuviškas vietovardis Dumblynė. O gal Ažuolynas, nes lenkiškas daiktavardis *dąb* reiškia ažuolą. Tačiau dabar Laukagalio apylinkėse toks vietovardis nežinomas. Tai, matyt, būta vienkiemio, nes metrikų įrašai mini ir daugiau čia mirusių žmonių, tarp jų ir vaiką. Tas vienkiemis turėjo būti netoli Mitragalio, nes Motiejus tą pačią mirties dieną buvo palaidotas Mitragalio kapinaitėse. Gali būti, kad ši Dumblynė ar Ažuolynas galėjo būti netoli Apšūkaltinio: mat ir su juo susijęs Laukagalio Deksnų gyvenimas. Vyriausiojo Motiejaus sūnaus Juozapo santuokos įrašė sakoma, kad jis 1822 metais susituokė su Terese Kirstukaite; abu gyveno Apšūkaltinyje. 1825 metų Rokiškio grafystės dvarų inventoriuje užrašytas ir Užuožerės užusienis. Jo šeiminkai – Juozapas Deksnys ir jo žmona Teresė. Jų sūnus Mateušas dar tik pusės metų. Čia užrašyta ir Juozapo motina, prie kurios prierašas: sena. Agota Deksnienė mirė 1830 metais, turėdama 65 metus amžiaus. 1825 metais, be Juozapo, Užuožerėje gyveno jo broliai Jurgis ir Baltramiejus.

Gyventa čia ir samdinių.

¹⁷LVIA. F. 526. Ap. 6. B. 2657.

Juozapas Deksnys mirė 1841 metais. Liko jo našlė Teresė ir vaikai: aštuoniolikmetis Mateušas, penkiolikmetis Kazimieras, dešimties metų Jonas, ketverių – Petras, dvylikametė Grasilda, aštuonerių metų Barbora, šešerių – Elžbieta ir vienerių – Ona. Dvaro pareigūnai sudarė komisiją, kuri turėjo nustatyti, koks yra Juozapo palikimas, kokią globą reikia skirti jo dar pilnametystės nesulaukusiems vaikams. Komisijoje dirbo Aukštadvario ir Vėderynės vaitai, Aukštadvario globos pareigūnas Antanas Jasinevičius, Juozapo pusbrolis iš Vilemiškio Jurgis Šedys, Mitragalio valstiečiai Mateušas Milaknis ir Justinas Šedys. Buvo pakviesti ir Juozapo broliai Tomas su Jurgiu. Komisija nustatė, kad atskaičiavus nedideles skolas dvarui už nesumokėtus einamųjų metų mokesčius ir neįvykdytas keliones į Rygą, Juozapas Deksnys paliko gyvulių, grūdų, linų, žemės ūkio bei namų apyvokos padargų ir pinigų iš viso už 720 rublių. Tai didelis turtingo valstiečio palikimas. Tačiau verta atkreipti dėmesį, kad ir turtingas valstietis tada gyveno kukliai. Tarp turimų grūdų rasta 30 pūrų rugių bėralo (ne grūdų, o būtent bėralo), – tai yra, neišvalyto rugių ir jų varpų mišinio, kuris taip ir buvo malamas. Iš bėralo kep-davo bėralinę labai trupančią duoną¹⁸. Kadangi mirdamas Juozapas prašė, kad sodybos šeimininku būtų paskirtas vyriausias sūnus Mateušas, komisija parėmė šį prašymą. Ji įpareigojo Juozapo brolius Jurgį ir Tomą rūpintis brolio vaikais iki jų pilnametystės. Kad dėdės nesumanytų skriausti našlaičių, globos pareigūnai Antanui Jasinevičiui buvo pavesta stebėti, kaip klostosi jų gyvenimas¹⁹.

Nėra galimybės nustatyti, kaip susiklostė visų Juozapo vaikų likimas. Daugiausia žinoma apie vyriausiąjį sūnų Mateušą. Nors nepavyko gauti 1842 metų metrikų knygos, bet atrodo, kad tais metais jis vedė Agotą Milaknytę – Petro Milaknio ir Onos Bliūdžiūtės dukterį, gimusią 1823 metais. 1843 metais krikštijamas Mateušo Deksnio ir Agotos Milaknytės pirmagimis sūnus Konstantinas. Senieji XX amžiaus laukagališkiai jį dar prisimindavo ir vadindavo Kastuliu. Mateušas Deksnys tvarkė Laukagalio ūkio reikalus ir baudžiavai pasibaigus. Mirė jis 1900 metais. Kaip rašoma mirties metrikų įrašė, Mateušas paliko našlę Agotą Milaknytę, sūnus: Konstantiną, Juozapą, Jurgį, Praną, Antaną, Petrą, Kazimierą ir Mateušą; dukteris Prancišką, Oną ir Agotą.

XX amžius – tai laikas, kai nebuvo patenkintos laukagališkių pretenzijos į žemės plotus, kuriais baudžiavos laikais naudojosi jų protėviai. Tiesa, kai kurias miško pievas jie dar šienaudavo. Kai Laukagalys, jau vadintas Šeškiniškiu, 1937 metais skirstėsi į vienkiemius, kaimas turėjo 48 hektarus žemės. Ne visi Laukagaly gimę Deksniai turėjo nuosavos žemės.

Įvairiai susiklostė Šeškiniškio Deksnių likimas. Vieni dar caro laikais bandė siekti mokslo, kiti ieškojo darbo, kur pasitaikė: Juodupės audinių fabrike, Latvijoje. Pagrindinis Šeškiniškio ūkininkas buvo jauniausias Mateušo sūnus Mateušas. Kai buvo skirstomasi į vienkiemius, jo sūnui Vladislovui, dėl nedidelio ūgio vadintam Ladziuku, ir jo seserims Adelei ir Birutei atiteko bene stambiausias Šeškiniškio žemės sklypas – beveik 11 hektarų.

Kazimieras Deksnys Petrograde buvo įsigijęs medicinos felčerio specialybę. Žmonių jis buvo vadinamas daktaru, o

¹⁸Dundulienė P. *Duona lietuvių buityje ir papročiuose.* – V., 1989. P. 18.

¹⁹RKM – 3407. L. 337–337a.

jo žmona – daktariene. 1903 metais Žiobiškio parapijos metrikų knygoje atsirado įrašas, kad tų metų kovo 11 dieną Užuožerėje mirė Kazimieras (Mateušo sūnus) Deksnys, 40 metų, nuo šiltinės, palaidotas Žiobiškio parapijos kapinėse. Paliko našlę Emiliją Romaškaitę ir dukteris Kazimierą ir Valeriją. Trumpas metrikų užrašas nemini, ar Kazimieras Deksnys susirgo šiltine atsitiktinai, ar užsikrėtė ja vykdydamas savo profesinę mediko pareigą.

Jurgio Deksnio sūnus Alfonsas buvo mokėsis gimnazijoje. Pašauktas į Pirmąjį pasaulinį karą, jis tapo karininku. Dalyvavo ir baltagvardiečių daliniuose – Denikino ar Kolčako armijoje. Kai grėsė pavojus būti raudonųjų sušaudytam, jį paslėpė Ukrainos dvarininko duktė Marija. Ji tapo Alfonso žmona. Su kitais baltagvardiečiais Alfonsas su žmona pasitraukė iš Rusijos. Kaip užrašyta 1942 metų gyventojų surašymo lape, Alfonsas ir Marija Deksniai į Lietuvą atvyko 1925 metais iš Serbijos. Alfonsas dirbo Kauno miesto savivaldybės buhalterijoje. Savo nedidelį žemės sklypą ir sodybą Šeškiniškyje užleisdavo bežemiam gimnainičiui Kaziui, sau pasilikdamas vieną kambarį atostogoms. Alfonso žmoną Mariją kaimynai vadindavo Ponia. Sveikinantis buvo priimta bučiuoti jai ranką. Alfonsą ji vadindavo Alečka. Marija Deksnienė mėgo bites. Kai užėjo sunkūs Antrojo pasaulinio karo ir pokario metai, medaus pardavinėjimas tapo šiokiu tokiu pragyvenimo šaltiniu. Kai Mitragalio ir Šeškiniškio ūkininkai buvo suvaryti į kolūki, Alfonsas Deksnys paskirtas jo buhalteriu. Jis buvo kaip reta pareigingas ir gerai išmanė buhalteriją. Tuo metu jau nepagydomai sirgo vėžiu, nuo kurio ir mirė.

Nelengvai gyveno jau minėto Mateušo pirmagimio Konstantino sūnus Kazys. Savo žemės neturėjo, nuomodavosi ją Mitragalyje ar Tartališkyje, kartais dirbdavo pusbrolio Alfonso žemę. Jo sūnus Jonas Rokiškyje Respublikos gatvėje turėjo krautuvėlę. 1944 metais artėjant frontui sugebėjo pasitraukti į Švediją. Prieš penkiolika ar dvidešimt metų kaip turistas buvo atvažiavęs į Vilnių. Tačiau nuvykti į tėviškę tuomet valdžia jam neleido. Jono brolis Petras gyveno su tėvais. Buvo vadinamas Čajumi. Mat vakaruškose, kilus konfliktinei situacijai, žadėdavo savo varžovams „duoti čajaus“. 1944 metais jis išėjo į partizanus. Turėjo savitą balsą: kalbėdavo tartum pro nosį. Kai naktį belsdavo į langą, kviesdamas šeimnininką atsiliepti, žmonės iš balso atpažindavo, kad beldžia Petras Deksnys, o ne skrebai. Žuvo jis 1946 metų pabaigoje²⁰.

Dabar Šeškiniškio laukuose plyti dirvonas, pradedantis užsisėti medžiais ir apželti krūmais. Senojo kaimo vietoje, kur kitados stovėjo Vladislavo Deksnio sodyba, auga du klevai, o Alfonso Deksnio sodybos vietą žymi didelė vešli liepa. Tiktai ant Mitragalio laukų ribos, priešais baigiantį užakti ežerą, pušimis pasi-puošusiame kalnelyje, stovi sodyba. Ją pastatė Mateušo sūnaus Antano sūnus Petras. Jis vedė mitragališkę Elžbietą Žumbakytę ir jos žemės sklypą sujungė su savo sklypu. Kolūkio laikais čia gyveno jo sūnus Rimantas, dirbęs sunkvežimio vairuotoju. Rimanto sūnus Arūnas atsiėmė senelių valdytą žemę ir kartu su motina ūkininkauja joje. Dabar jiedu vieninteliai Šeškiniškio gyventojai.

²⁰Lietuvos gyventojų genocidas. T. 2. – V., 1998. P. 383.

Deksniai pietinėje Vyžuonos pakrantėje

1824 metų rudenį Motiejaus Deksnio sūnus Stanislovas, vedęs ką tik mirusio Trākų užusienio šeimininko Pranciškaus Butėno dukterį Barbora, tapo naujuoju šio vienkiemio šeimininku. Kaip rodo pavadinimas, Trakai – tai galbūt nelabai seniai iškirstas miško plotas, paverstas dirbama žeme. Tai ūkis pietinėje Vyžuonos pakrantėje, tarp Didsodės ir Prūselių. Jis priklausė Aukštadvario palivarkui.

1775 metų dūmų sąrašas šio vienkiemio Aukštadvario palivarke dar nemini. Tačiau XVIII amžiaus pabaigos Čedasų parapijos metrikuose Trākų gyventojai jau minimi. XVIII ir XIX šimtmečių sandūroje Trākų užusienyje gyveno Stalioniai, kiek vėliau – Butėnai. Rokiškio dvaro ir rusiškosios administracijos dokumentuose ši vietovė per visą XIX amžių vadinama Trakais. Onušio parapijos metrikų knygoje esama kelių jos vardo variantų: Trakai, Patrakė, Trakeliškiai. XX amžiaus pradžioje Trākų užusienis imtas vadinti Butėniškiu. Gal šis vardas atsirado čia gyvenusiems Butėnams atminti, gal ir dėl to, kad į šiaurę, kitoje Vyžuonos pusėje, Onušio dvaro žemėje buvo kiti Trakeliškiai. Pagal 1883 metais sudarytą Trākų užusienio geodezinį aprašymą, šios gyvenvietės valstiečiams priklausė 79 dešimtinės žemės. Dar dėl 19 dešimtinių priklausomybės vyko ginčas su Rokiškio dvarininkais²¹.

Žurnalistė Aurelija Deksnytė-Akstininė, parašiusi knygą apie vyskupą Antaną Deksnį, taip pat aprašo jo tėviškės Butėniškyje gamtovaizdį: „*Nepamirštama tėviškės gamta! Rodos, niekuo ypatingu nepasižymėjo šios Rokiškio apylinkės, o kokios mielos... Į Juodupės pusę žingsniuojančios kalvelės, Onušio link – pievos, užbrėžtos balta beržų linija, pro Brýzgių kalną grakščiai nuvingiuoja Vyžuona, pušelėmis apaugęs Smėlių kalnas ir tolyn šaukiantys miškų horizontai...*“²².

1834 metų valstiečių sąrašė Trākų užusienio sodybos šeimininkais nurodyti Stanislovas Deksnys ir jo žmona Barbora. Čia gyveno ir jų dukterys Ona bei Ieva ir vienerių metų sūnus Pranciškus. Trakuose gyvena ir Stanislovo brolis Tomas su žmona Elžbieta Kopustinskaite, mirusiojo Pranciškaus Butėno našlė su našlaičiais, taip pat keletas Deksnių, kurių giminystės su Stanislovu nustatyti neįmanoma²³. Gali būti, kad tai iš kaimyninio Didsodės kaimo kilę Deksniai – Stanislovo samdiniai ar grytelninkai: dideliam ūkiui reikia daug darbo rankų.

1839 metais Trakuose gyvena ir jauniausias Stanislovo brolis Baltramiejus su žmona Elžbieta Nakaite. Čia jiems gimsta sūnus Petras. Matyt, Motiejaus Deksnio sūnų energingumas neišsitenka vienoje gyvenvietėje, nes 1841 metais Baltramiejaus duktė Barbora jau gimsta kitoje vietoje – Gargažinėje. Dar po dvejų metų Baltramiejus Deksnys tampa sodybos šeimininku Dėgsnių kaime.

Stanislovo Deksnio ir Barbaros Butėnaitės sūnus Pranciškus gimė Trakuose (metrikuose užrašyta – Patrakės užusieny) 1832 metų gruodžio 9 dieną. Ketveriais metais anksčiau gimęs jų sūnus Kazimieras mirė mažas. Tad kito sūnaus gimimas buvo atšvęstas iškilmingai. Krikštijant Pranciškų, dalyvavo ne tik

²¹LVA. F. 526. Ap. 6. B. 2622.

²²Akstininė A. *Caritas nunquam excidit.* – V., 1991. P. 6.

²³LVA. F. 515. Ap. 25. B. 347. L. 176a–177.

krikštatėviai, bet ir jų asistentai. Taip kartais buvo daroma per dvarininkų vaikų krikštynas. Krikštatėviai buvo Stanislovo sesers Barboros vyras Jonas Gasiūnas ir jau minėto Antano Jasinevičiaus žmona Anelė, o asistentai – Antanas Jasinevičius ir Barbora Gasiūnienė²⁴. Sustoju ties šiuo klausimu plačiau dėl to, kad į literatūrą apie Butėniškio Deksnius įsivėlė netikslumas. Matyt, remdamasis šeimos legenda, vyskupas Antanas Deksnys papasakojo žurnalistei Aurelijai Akstinienei, kad jo senelis Pranciškus Deksnys yra kilęs iš Žiobiškio parapijos Degsnių kaimo. Šis teiginys pakartotas ir vyskupo Jono Borutos nekrologe apie vyskupą Joną Deksnį²⁵. Jeigu Butėniškio Deksnių šeimos legendoje apie jų protėvių kilmę iš Degsnių kaimo ir yra tikrovės atspindžių, tai jie gali būti susiję su gerokai ankstyvesniais istorijos klodais: XVII ar XVIII amžiumi. Matyt, Pranciškus ir augo tėvų sodyboje Trakuose, o į Degsnius pas dėdę Baltramiejų užsukdavo nebent pasisvečiuoti.

1857 metais Pranciškus Deksnys susituokė su Joana Lapelyte. Išliko retas dokumentas – Onušio parapijos 1828–1862 metų priešsantuokinės apklausos knyga. Jaunieji atsakinėja į kunigo klausimus, savo atsakymų teisingumą patvirtina parašais, beveik visur kryžiuokais. Jų atsakymus savo parašais (taip pat kryžiuokais) patvirtina liudininkai. Pranciškus Deksnys pasakė, kad jis yra Stanislovo ir Barboros Butėnaitės – Deksnių sūnus, gimęs Trakų užusieny, 25 metų, gyvena Trakų užusieny. Joana Lapelytė sakė, kad ji – Kazimiero ir Onos Seibutytės – Lapelių duktė, gimusi Kriaunų parapijos Lašų kaime, 20 metų, gyvena Didsodės kaime. Liudininkai Juozapas Lapelis ir Baltramiejus Liuga patvirtino jaunųjų žodžius.

1857 metų gale Joana Deksnienė pagimdė sūnų Juozapą, 1862 – Stanislovą, 1865 – Kazimierą, 1867 – Antaną, 1869 – dukterį Anastaziją. Trūksta dokumentų, kurie leistų nustatyti, kada mirė Joana Lapelytė-Deksnienė. Tačiau 1877 metais Pranciškus Deksnys jau yra vedęs Teklę Adulytę. Tais metais jiems gimė sūnus Feliksas, 1879 metais – duktė Anelė, 1880 metais – Karolina. Naujieji Pranciškaus Deksnio uošviai Aduliai, atrodo, yra latviai. Vienur jie vadinami valstiečiais, kitur – miestiečiais, dar kitur – rusifikuotu vokišku miestiečio vardu – *birgeriais*. Matyt, jie buvo dvaro viensėdžių nuomininkai. Adulių vaikų krikštatėviai buvo Komarai, Kupsciai ir kiti dvarininkai. Aduliai buvo Pranciškaus Deksnio vaikų krikštatėviai.

Apie Pranciškaus Deksnio pirmagimį sūnų – kunigą Juozapą Deksnį žinoma nedaug. Jo jaunesnysis brolis Antanas, pasimokęs privačiai, įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Ją baigęs ir 1892 metais išventintas į kunigus, buvo vikaru Vilniaus katedroje, klebonu Semeliškėse ir Pivašiūnuose, kur įvedė lietuviškas pamaldas. Kadangi pakrikštijo katalikais pravoslavų šeimą ir pateko į valdžios nemalonę, todėl gavo pasitraukti iš Lietuvos. 1909 metais apsigyveno JAV, steigė lietuviškas parapijas, organizavo bažnyčių statybą. 1934 metais sugrįžo į Lietuvą, klebonavo Želvoje ir Pivašiūnuose. 1940 metais prasidėjus Lietuvos okupacijai, vėl išvyko į JAV, kur mirė 1949 metais²⁶.

²⁴L VIA. F. 1299. Ap. 1. B. 1. L. 27a.

²⁵Dienovidis. 1999. Nr. 20.

²⁶Lietuvių enciklopedija, T. 4. – S. Boston, 1954. P. 418.

Ūkyje šeimininkavo Stanislovas Deksnys. Jis vedė pandėlietę Venceslavą Kiliūtę – kunigo Pranciškaus Viksvos sesers dukterį. 1904 metais jiems gimė sūnus Jonas. Baigęs Rokiškio gimnaziją, Prahos aukštesniąją technikos mokyklą, igijęs geodezininko specialybę, Jonas dirbo Vytauto Didžiojo universitete, Kėdainių aukštesniojoje kultūrtechnikos mokykloje, Kauno miesto matavimo tarnyboje, skelbė straipsnius Lietuvos ir Čekoslovakijos spaudoje. Po karo dirbo Kauno politechnikos institute. Jonas Deksnys buvo aerofotogeodezijos pradininkas Lietuvoje. Jis surinko ir parengė hidronimus Lietuvos hidrografiniam žemėlapiui²⁷.

1906 metų gegužės 9 dieną Stanislovo ir Venceslavos Deksnių šeimoje gimė dvyniai: Stanislovas ir Antanas. Stanislovas mirė jaunas. Antanas, baigęs Rokiškio gimnaziją, pasuko savo dėdžių Juozapo ir Antano pramintu kunigystės keliu. Jis įstojo į Kauno kunigų seminariją, kurioje baigė ir Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakultetą. Kunigu iššventintas 1931 metais.

Stanislovas Deksnys buvo darbštus ūkininkas, sumanus verslininkas: „*tiesaus ir tvirto charakterio, valingas, šeimoje švelnus, bet reiklus ir teisingas. Visiems buvo neginčijamu autoritetu. Labai sumaniai tvarkė ūkį. Nebijojo naujovių – prieš Pirmąją pasaulinį karą įsigijo šienapjovę, grėbiamąją, nusipirko miško, geros veislės gyvuliu. Labai darbštus, neleisdavo ir vaikams tinginiauti. „Tik nedykaduoniaukit!“ – sakydavo berniukams*“²⁸.

Butėniškio Deksniai, be žemės darbo, užsiėmė ir miško verslu. Jų šeimos legenda byloja, kad dar seniai Deksniai kirto miškus ir plukdė rąstus Vyžuona, Nemunėliu ir Lielupe į Rygą. Galimas dalykas, kad tai buvo daroma jau Motiejaus sūnaus Stanislovo laikais. Veikiausiai šį verslą tęsė ir Pranciškus Deksnys. Gal ir dėl to Trakų užusieny visą laiką buvo gausu žmonių: ir Deksnio giminaičių, ir samdinių. Pasibaigus baudžiavai, dvarininkai ėmė dar labiau parduoti miškus. Netoli Trakų atsirado Tartališkio kaimas, kurio dar nebuvo baudžiavos laikų kaimų sąrašuose. Jis išaugo dvaro miškų kirtimuose. XIX amžiaus antroje pusėje, nutiesus pro Rokiškį geležinkelį, atsirado galimybė vežti miško medžiagą per Rokiškio geležinkelio stotį. Senieji mitragališkiai prisimindavo, kad jie, samdomi Butėniškio Deksnių, veždavo rąstus į Rokiškio stotį.

Joną ir Antaną išleidęs į mokslus, Stanislovas Deksnys ūkininkavo su sūnumi Kaziu. Rokiškyje Vytauto gatvėje, netoli Laukupės vagos, jie statėsi dviaukštį mūrinių namą. Po Antrojo pasaulinio karo jame buvo įsikūrusi rusų mokykla. 1940 metais prasidėjo Lietuvos okupacija, smogusi skaudų smūgį ir Deksnių šeimai: 1941 metų birželį ji gyvuliniu vagonu ištremiama į Sibirą. Aštuoniasdešimt vienerių metų Stanislovas Deksnys nepakėlė tremties: 1943 metų balandžio 9 dieną jis mirė Krasnojarsko krašte²⁹. Jo sūnus Kazys, išvargęs Rešiotų lagerį ir tremtį Altajaus krašte, 1960 metais grįžo į Lietuvą, kur mirė 1986 metais. 1978 metais mirė iš tremties sugrįžusi jo žmona Liucija Kasperavičiūtė-Deksniene³⁰.

Iššventintas į kunigus, Antanas Deksnys dirbo Panevėžyje ir Biržuose. Prieš Antrąją pasaulinį karą išvyko į Šveicariją gilinti studijų Fribūro universitete. Kai apgynė doktoratą, kelias į Lietuvą jau buvo užsidaręs: čia viešpatavo okupantai. Amerikoje gyvenęs kunigas Antanas

²⁷Lietuviškoji enciklopedija, T. 6 – Kaunas, 1937. P. 342; Lietuvių enciklopedija, T. 36. – S. Boston, 1969. P. 181.

²⁸Akstiniene A. Caritas nunquam excidit. – V., 1991.

²⁹Lietuvos gyventojų genocidas, T. 1. – V., 1992. P. 137.

³⁰Ten pat.

Deksny pasikvietė bendravardį sūnėną pas save. Čia jaunas kunigas Deksnys dirbo pastoracinį darbą lietuvių parapijoje, dėdės pavyzdžiu ėmėsi bažnyčios statybos. Popiežius Paulius VI nominavo Antaną Deksnį tituliniu Leveliumo vyskupu ir pavedė jam rūpintis Vakarų Europos lietuvių dvasiniais reikalais. Savo herbui vyskupas pasirinko Šv. Pauliaus žodžius „Caritas nunquam excidit“ („Meilė niekuomet nesibaigia“). Šiais žodžiais pavadinta ir A. Akstinienės knyga apie vyskupą Deksnį. Vyskupas Antanas Deksnys lankėsi įvairių šalių lietuvių bendruomenėse, nuolat domėjosi Lietuva, jos tremtinių bei politinių kalinių dalia. 1989, 1991 ir 1998 metais lankėsi Lietuvoje, pabuvojo gimtinėje. Mirė vyskupas Antanas Deksnys 1999 gegužės 5 dieną Bad Wörishofeno mieste Vokietijoje³¹, sulaukęs 93 metų amžiaus. Tai buvo gal pats ilgaamžiškiausias Deksnys iš Jurgio Deksnio palikuonių.

Motiejaus Deksnio sūnūs grįžta į gimtąjį kaimą

Kaip prisimename, Motiejaus ir Agotos Šedytės – Deksnų sūnus Tomas gimė Mitragalyje 1804 m., Jurgis – 1806 metais. 1825 metais jie gyvena tėvų sodyboje Laukagalyje. Atrodo, kad Jurgis čia gyveno visą laiką, o Tomas persikėlė pas brolių Stanislovą į Trakus.

1838 metais Mitragalio kaime į sunkią padėtį pateko Jokūbo Trukšnio valdomas valakinis ūkis. Trukšnys buvo skolingas dvarui, karčiamoms ir kaimynams 42 rublius. Tuo tarpu tvarte gyvulių ir klėtyje grūdų tikrintojai rado nedaug. Padėtį, atrodo, bandė gelbėti Jokūbo brolis Stanislovas³². Bet 1840 metais Aukštadvario ūkinėje knygoje užrašoma, kad Stanislovas Trukšnys išvarytas iš ūkio, o jo sodyba atiduodama Jurgiui Deksnui. Netrukus Stanislovą Trukšnį randame samdinių sąrašė: iš pradžių jis tarnauja Mitragalyje pas Motiejų Bliūdžių, vėliau Užuožerėje pas Mateušą Deksnį.

Apygyvendintas anksčiau Trukšniams priklausiusioje Mitragalio sodyboje, Jurgis Deksnys paskiriamas ir eiguliu. Dokumentai rodo, kad jis kruopščiai vykdė šias pareigas: sulaukė ne vieną valstietį, savavališkai kirtusių medžius dvaro miške. Nors Jurgis Deksnys buvo du kartus vedęs, palikuonių jis neturėjo. Negausūs jo vaikai išmirė maži. Gal ir dėl to į brolio valdomą ūkį atsikėlė Tomas Deksnys su žmona Elžbieta Kapustinskaite. Matyt, Jurgiui mirus, visas ūkis perėjo jau senstančio Tomo žinion. Elžbieta Kapustinskaitė-Deksnienė mirė 1873 metais, turėdama 69 metus. Kaip užrašyta mirties metrikuose, velionę palaidoti Mitragalio kapinaitėse atvyko Žiobiškio klebonas Pranciškus Viksva. Tomas Deksnys po žmonos mirties gyveno dar 9 metus. Jis mirė priešpaskutinę 1882 metų dieną, o palaidotas Žiobišky jau kitų metų sausio 2 dieną. Tomo sūnūs Konstantinas ir Jurgis pasidalijo tėvo ūkį ir sodybą.

Konstantino sodyba buvo pietinėje „ūlyčios“ pusėje – šlaite, kuris leidosi į Beržuonos lanką. 1874 metais trisde-

³¹Boruta J. *In memoriam: Vyskupas Antanas Deksnys. – Dienovidis. 1999. Nr. 20.*

³²RKM – 3407. L. 118.

šimtmetis Konstantinas Deksnys vedė aštuoniolikmetę Uršulę Dovydenaitę iš Trūmpiškių kaimo. Ji kilusi iš tų pačių Dovydenų, kaip ir rašytojas Liudas Dovydenas. Savo kūriniuose jis minėjo ir Mitragalį ir kitus šio krašto kaimus. Neilgai truko Konstantino ir Uršulės santuoka: 32 metų Uršulė Dovydenaitė-Deksnienė mirė gimdydama.

Tomo sūnus Konstantinas buvo vienas pirmųjų raštingų mitragališkių. Panaikinus baudžiavą, caro administracija įvedė kiekvienai sodybai mokesčių knygeles. Jose XIX amžiaus pabaigoje dažnai matomas Konstantino Deksnio parašas. Jis arba pats buvo mokesčių rinkėjas, arba pasirašydavo už neraštingus jų rinkėjus. Atrodo, kad nelengvai susiklostė jo senatvė. Giminaite Elžbieta Kirstukaitė-Žumbakienė, gimusi 1908 metais, prisiminė Konstantiną Deksnį kaip malonų senuką. Tačiau, marčios neapskalbiamas, jis pats kūrendavo jaujoje ugnį ir šildydavosi vandenį rūbams mazgoti. Vieną kartą, taip bekūrendamas jaują, užduso.

Konstantino sūnus Pranas, kaip prisimena seni mitragališkiai, mėgo plačiai gyventi, todėl prisidarė nemažai skolų. Jo pusvalakis buvo parduotas iš varžytinių. Nupirko jį mitragališkis Kazimieras Žumbakys. Pranas Deksnys išsikėlė gyventi į žmonos pasoginę žemę Šilagalyje. Jo sesuo Elžbieta Deksnytė-Guzikauskienė kreipėsi į teismą, prašydama, kad jai priklausiusi ūkio dalis nebūtų paleista į varžytines. Atrodo, kad Rokiškio taikos teisėjas nepatenkino prašymo. Bet Panevėžio apygardos teismas 1928 metais panaikino Rokiškio taikos teisėjo sprendimą ir pripažino Elžbietai Guzikauskienei nuosavybės teisę į 1/7 dalį nuo 1927 metais aprašyto turto (aprašyta buvo 19,37 ha žemės ir trobesiai) ir nutarė šią dalį nuo varžytinių paliuosuoti³³. Skirstantis kaimui į vienkiemius, Elžbieta už šią žemės dalį paėmė miško pietvakariniame Mitragalio pakraštyje prie ribos su Juodėlių mišku. Mitragališkiai ilgai šį miško plotą vadino Guzikausko mišku.

Tomo sūnus Jurgis Deksnys 1880 metais vedė vaidloniškę Uršulę Trukšnytę. Jaunasis tada buvo 31 metų, nuotaka – 21-ių metų amžiaus. Ši santuoka truko dar trumpiau, negu brolio. Jurgis Deksnys mirė 1886 metų pavasarį, kaip užrašyta metrikų knygoje, nuo uždegimo. Jurgio ir Uršulės Deksnių palikuonys buvo sūnus Jurgis ir duktė Uršulė. Apie tolesnį Jurgio likimą dokumentai tyli. Veikiausiai jis anksti mirė. 1883 metais gimusi Uršulė Deksnytė 1904 metais ištekėjo už žiobiškėno Juozapo Kirstuko, kuris atėjo užkuriomis į jos namus. Nuo tada prasidėjo naujos mitragališkių giminės – Kirstukų istorija. Praeitais metais kelis kartus kalbėjausi su Juozapo ir Uršulės Kirstukų dukterimi Elžbieta Žumbakiene. Tą vasarą jai sukako devynios dešimtys metų. Bet Elžbieta turėjo gerą atmintį. „Genovaitės“ spektaklio, statyto senojo Mitragalio kaimo „klojimų teatruose“, turinį ji papasakojo taip smulkiai, tartum pasakotų apie prieš dieną matytą telefilmo serialą. Daug pasakojo apie tėvų namus.

Jos senelio Jurgio Deksnio sodyba stovėjo šiaurinėje kaimo kelio pusėje priešais Konstantino Deksnio, kuri vadino Kasčiuku, sodybą. Gryčia buvo galu į kelią. Prie jos žydėjo gėlių darželis. Kitoje kelio pusėje stovėjo didelis medinis kryžius. Priešais gryčią buvo trys klė-

tys: gyventi, grūdams ir mažiausioji – ³³LCVA. F. 1250. Ap. 3. B. 5991. L. 122.

podėliui. Kiemo galą užtvėrė tvartas. Dar toliau į miško pusę buvo iš sienojų surestas klojimas su jauja. Elžbietai dar teko ten kultti spragilais. Pačioje pamiškėje buvo didelė pirtis, į kurią ateidavo ir daug kaimynų.

Gryčioje buvo didelė priemenė, kurioje stovėjo *kukura* – didelis kaminas, kuriame rūkydavo mėsa, darydavo alų. Tokį kaminą mačiau neseniai Vilemiškyje, – Vlodo Šedžio gryčioje. Tai maždaug dviejų metrų pločio ir tokio pat ilgio mūrinė patalpa, į viršų siaurėjanti ir virš stogo išeinanti kaminu. Bent jau apatinė jos dalis sumūryta iš didelių akmenų, panašiai kaip Rokiškio dvaro ūkiniai pastatai. Už kamino buvo bulvinė ir girninė. Gryčios kampe stovėjo didelė krosnis, kitame kampe – didelis stalas, apstatytas mediniais suolais. Dešinėje priemenės pusėje durys vedė į kamara, kaip mitragališkiai vadino seklyčią.

Elžbieta prisiminė savo senelę – Jurgio Deksnio našlę Uršulę Trukšnytę. Ji mokėjusi daug pasakų ir sekdavusi jas vaikams. Prašiau prisiminti nors vieną senelės pasaką. Prisiminė: *gyveno senelis ir bobutė, turėjo berniuką ir mergaitę. Senukas išėjo grybauti. O berniukas, nors ir klusnus, panoro eiti į mišką. Bobutė draudė: neik, vilkas pagaus. O berniukas: tralia-lia, aš vilko nebijau! O vilko gulėta po egle. Pasižiūrėjo – nedidelis vaikas: aš tau parodysiu nebijoti! Puolė ir sudraskė berniuką. Nesulaukę vaiko, senukai griebsi ieškoti. Surado tik batukus ir kojytes.* „Mums nuo tos pasakos pasidarė baisu eiti į mišką“, – prisiminė Elžbieta Žumbakienė.

Prisiminė ji ir motiną Uršulę Deksnytę-Kirstukienę. Ji buvusi žolininkė. Pas ją klėtyje būdavę visokių surinktų ir išdžiovintų vaistažolių. Jomis gydė sergančius kaimo žmones. Naktį, būdavo, kaimynės duktė beldžiasi: „Tatulyt, padėk, mamai bloga!“ Keliasi, ieško žolelių, gydo. Skaityti motina išmoko iš maldaknygės. Gali būti, kad ją mokė dėdė Konstantinas. Uršulė kalbėdavusi, jog gaila, kad ji nemoka rašyti: jei mokėtų, būtų parašiusi nuostabiausių knygų. O gali būti, kad taip būtų ir buvę, kad Uršulė Kirstukienė būtų tapusi Deksnių giminės ir Mitragalio kaimo istorijos pradininke. Prisimenu ir aš Uršulę Kirstukienę: ori, rami, geraširdė. Senatvėje – pilnoka, bet kilnių veido bruožų. Mane, paauglį, traukė jos turimi žurnalai: „Misijos“, „Lurdas“, „Žvaigždė“. Juose greta vaikui neįkandamų teologinių straipsnių buvo misionierių gyvenimo egzotiškoje Afrikoje ar Indijoje aprašymų, karikatūrų su juokingais pono Dumelioto nuotykiiais.

Deksniai grįžta į ankstyvąją tėviškę

Jauniausiasis Motiejaus Deksnio sūnus Baltramiejus, gimęs jau Laukagalyje, augo su broliais tėvo namuose. Bet suaugęs ir vedęs atsidūrė brolio Stanislovo sodyboje – Trakų užusienyje. 1841 metais jis gyveno Gargažinėje: galbūt nuomojosi iš dvaro kokią nors sodybą. 1843 metais atsidūrė Dėgsniuose. Aukštadvario ūkinėje knygoje tais metais iš Dėgsnių kaimo sodybų šeimininkų sąrašo išbrauktas Zigmantas Adomonis, o užrašytas Baltramiejus Deksnys³⁴. Pasak 1844 metų sąrašo, Dėgsniuose gyveno Kristupas Strikas, jo žentas Andrius Kavaliauskas, Leonas Buikis, Tomas Lapelis, bajoras Konstantinas Gaičevskis ir Baltramiejus Deksnys.

³⁴RKM – 3407. L. 380a.

Per pirmuosius tris XIX amžiaus dešimtmečius Degsnių kaime nebeliko senųjų, galbūt pirmutinių, jo gyventojų – Deksnių. Vieni išmirė, kiti išsikėlė ar buvo dvaro iškeldinti į kitus kaimus. Mitragalio Deksnių protėviai irgi galėjo būti kilę iš Degsnių kaimo – pirminio Deksnių lizdo. 1825–1832 metais Rokiškio dvaras buvo išnuomavęs Degsnių kaimą laisviesiems valstiečiams-rusams. Vėliau čia atsikėlė bežemiai bajorai ir latviai.

Sunku pasakyti, atsitiktinai ar sąmoningai dvaro pareigūnai nusprendė apgyvendinti Baltramiejų Deksnį Degsnių kaime, istorinėje Deksnių tėviškėje. Galimas dalykas, kad Deksnių istorinė atmintis nebuvo užgesusi, ir jie prašė apgyvendinti Beržuonos ir bevardžio upelio santakoje prie seno ažuolo energingo ir sumanaus žemdirbio Motiejaus Deksnio sūnų su šeima. Iš šio kaimo kilusi mitragališkė Elena Deksnytė-Bliūdžiuvienė prisimena savo tėvo pasakojimą apie tai, kad jo senelį dvaro prievaizdai atvežę į Degsnius ir palikę: gyvensi čia! Jo kaimynai buvo Lapeliai, galbūt iš tų pačių Lapelių, kurie iš Lašų buvo atsikėlę į Didsodę ir susigiminiavo su Trakų Pranciškumi Deksniu. Toliau gyveno Strikai. Senąją Strikienę, jos griūvančią gryčią ir seną obelį ir aš prisimenu iš vaikystės metų. Kiek vėliau į Degsnius atsikėlė laisvasis valstietis Mikalkevičius, įsikūręs šiauriniame kaimo gale.

Baltramiejus Deksnys mirė 1869 metais, palikdamas našlę Oną Nakaitę, sūnus Juozapą ir Antaną, dukteris Teklę, Barborą, Viktoriją, Grasildą ir Karoliną³⁵. Jis palaidotas kapinaitėse prie savo sodybos ant bevardžio upelio skardžio. Jo našlė Ona pergyveno vyrą daugiau kaip trisdešimčia metų. Ji mirė 1900 metais.

Trisdešimt aštuonerių metų Baltramiejaus sūnus Antanas susituokė su devyniolikmete Elžbieta Kvietkaite. Gyveno Degsnių kaime ir Juozapas Deksnys su žmona Uršule Jakštaite. 1885 metais jiems gimė sūnus Jonas. Antano ir Elžbietos Kvietkaitės – Deksnių sūnus Mykolas gimė 1896, Jonas – 1898 metais. Mykolas ir Jonas – tai jau XX amžiaus Degsnių kaimo ūkininkai.

Dabar Degsnių kaime, toje vietoje, kur senasis Rokiškio–Čedasų vieškelis kerta į Beržuoną įtekantį upeliuką, gyvena Mykolo sūnus Juozas Deksnys. Jis pasistatė namus kiek žemiau protėvių sodybos, prie pat upelio. Iš tolo dažnai jo kieme matyti raudonuojantis kombainas. Juozas pjauna ir kulia javus savo senolių dirbtoje žemėje, talkininkauja ir gyvenvietės trihektarininkams.

Aną vasarą lankiausi pas Juozą Deksnį. Kitados mes mokėmės Žiobiškio pradžios mokykloje. Jis aprodė savo sodybą, senųjų kapinaičių vietą upelio šlaite. Apžiūrėjome pakelėje senosios Deksnių gryčios gale augantį seną ažuolą. Tai bene seniausias ir storiausias medis visame kaime. Jam apglėbti reikėtų keleto rankomis susiėmusių vyrų.

Degsnių ir Butėniškio Deksniai prisimindavo giminystę. Kai vyskupas Antanas Deksnys lankėsi tėviškėje, jis sukviėtė ir būrį giminių. Susitikime dalyvavo ir mitragališkė Elena Deksnytė-Bliūdžiuvienė, Degsnių kaimo gyventojų Jono Deksnio duktė. Vyskupas klausė jos, ar Degsnių kaime tebėra senas kryžius ir ažuolas. Jis prisiminė, kaip būdamas gimnazistas, iš Rokiškio pro Degsnius eidavo į namus Butėniškyje. Sustojusį Degsniuose gimini-
naičiai vaišindavo pienu ir medumi.

³⁵LVIA. F. 669. Ap. 6. B. 15. L. 43.

Kolūkių laikais Degsnių kaimas tapo nemaža gyvenvieta. Aplinkiniai kaimai nyko, o Degsniai plėtėsi. Nusidriekė dvi gatvės: viena į Mitragalio kaimą, kita – į Žiobiškio pusę. Gyvenvietėje pasistatė namus žmonės iš įvairių kaimų.

Gimtinėje labai sumažėjo Deksnių giminės žmonių. Jie pasklido po Juodupe, Rokiškį, Vilnių, Kauną. Ne vieno jų kaulai ilsisi svetimose šalyse. Vieni išvyko ten patys laimės ieškoti, kiti – buvo išstremti arba mobilizuoti į karus. Gal pusė Deksnių giminės atžalų – Deksnytės – ištekėjo į kitas šeimas, kitas gimines, kitus kaimus, ir per keletą kartų giminystės ryšiai išdilo iš atminties. Užsimiršo ir giminystės ryšiai su tais Deksniais, kurie pagal seną lietuvių paprotį užkūrė židinių svetimuose namuose – išėjo į užkurius.

Galbūt gausiausi Jurgio Deksnio palikuonys buvo XX amžiaus pradžioje. Ilgainiui jų ėmė mažėti. Į trečiąjį tūkstantmetį Deksnių giminė eina sumažėjusi skaičiumi, išsisklaidžiusi po visą Lietuvą. Galbūt šis rašinys, pereinant į trečiąjį tūkstantmetį, padės Jurgio Deksnio palikuonims prisiminti daugiau kaip du šimtus metų apimančią giminės istoriją, paskatins juos pačius kurti šeimos kronikas.

Nelengva Mitragalio Žumbakių dalia

Zenonas Žumbakys

Skiriu giminės atminimui

Akmenų tvora juosia Žiobiškio kapines. Už akmeninių, data paženklintų vartų parimę dunkso paminklai. Santūriai šykštūs antkapių užrašai. Jie byloja apie čia palaidotus. Prabėgusius, nugrimzdusius užmarštin. Vienu žemės keliai ilgi, sklidini įvykių, o kitų – tragiškai trumpi.

Praeivi, jeigu tavo žvilgsnį patrauks Žiobiškio kapinių centre esantis Žumbakių giminės kapas, – prieik. Šviesi Švč. Mergelės Marijos statula. Nuleistos ir praskleistos jos rankos apglėbia ir saugo amžinu miegu čia miegančius. Akmenyje iškalti įrašai: *Žumbakys Kazys 1864–1946 / Petras 1907–1983 / Vandutė 1934–1935 / Grasilda Žumbakienė †1937 01 12 64 m. ir jos sūnus Vladas †1919 m. 27 m. IIsėkitės Viešpatyje.*

Kokiais gyvenimo keliais išblaškė audringasis XX amžius gausios šeimos atžalas? Tarsi atšiaurus rudens vėjas išbarstė, išnešiojo juos it medžio lapus po pasaulį. Vienu netgi kapų nesužinosi, kitų per Atlantą nepasieksi.

Jei turėsi kantrybės perskaityti šį straipsnį, sužinosi apie dvylikos brolių likimus, jų būdo bruožus, šiek tiek genealogijos. Čia pateikti duomenys rinkti iš bažnytinių metrikų, Rokiškio kraštotyros muziejaus, Lietuvos archyvų ir apklausų.

O gal?.. Nereikia trikdyti kapuose besiilsinčių, rausiantis jų gyvenimuose? Nemirtingumą jiems garantuos ne knygoje surašytos biografijos, ne akmenyje iškaltos raidės. Šie žmonės nemirtingi vaikais ir vaikaičiais, dabar gyvenančiais žemėje. Joks plieno kirvis šitų atžalų neiškapos...

1825 metų Rokiškio dvaro inventorių knygoje įrašyta, kad Mitragalio kaime gyvena Juozapas Žumbakys, 30 metų amžiaus, ir jo brolis Steponas – penkiolikmetis.

1834 m. valstiečių sąrašuose rusų kalba užrašyta, kad Juozapas Žumbakys, Janovičius jau augina penkis vaikus: Oną – 7 metų, Jokūbą – 5 m., Justiną – 3 m., Agotą – 2 m., Uršulę – vienerių.

1858 m. kovo 13 d. Mitragalio k. mirė 2 metų Ignotas, Jokūbo ir Barbaros Milaknytės – Žumbakių sūnus. Palaidotas Mitragalio k.¹

Žumbakių giminės tęsėju lemta buvo tapti Kazimierui. Jo brolis Juozapas (g. 1862) vedė 40-ties metų amžiaus ir po dešimties – mirė. Juozapas turėjo dukrą Elžbietą Žumbakytę-Deksnienę, g. 1905 m., ir sūnų Petrą, g. 1907 m. Petrą sušaudė rusai 1945 metais. (Viktoro, g. 1903 m., ir Petro, g. 1904 m., likimai nežinomi.)

Kazimieras Žumbakys (1864–1946) gavo iš tėvo ūkio dalį – pusę valako žemės. 1891 m. birželio 23 d. susituokė su Grasilda Gėgžnaite iš Kalpokų kaimo. Grasilda – turtingų ūkininkų Mykolo Gėgžno ir Barbaros Dilbaitės dukra. Ji nematė viena akimi, vištos iškirsta vaikystėje. Dėl tokio trūkumo (*kvalčiaus*) tėvai žadėjo jai solidžią pasogą. Kazimiero tėvų ūkis, ko gero, nebuvo blizgantis nei turtingas. Laukdamas jaunosios pusės pražvalgų, Kazimieras griebėsi suktybės. Tuščius aruodus uždengė lentomis, ant jų pripylė grūdų. Atrodė, jog aruodai pilni, o tai – turtingumo ženklas. Po vestuvių apgavystė išlindo kaip yla iš maišo. Supykęs M. Gėgžnas sumažino pasogą. Tačiau Kazimiero būta nepėsčio. Užrakino apsilankiusio uošvio vežimą kartu su arkliu ir negražino tol, kol neatgavo žadėto.

Kazimieras buvo tarnavęs carinėje kariuomenėje. Artėjant Pirmojo pasaulinio karo frontui, norėjo pasitraukti į Rusijos gilumą, bet nesusėjo.

Visa šeima buvo pamaldi ir darbšti, gyveno darniai. Grasilda buvo ramaus, taikaus būdo. Kazimieras priešingai – ūmus, pokštininkas ir dainininkas, giedotojas ir Žiobiškio bažnyčios tvarkdarys (*maršalka*). Užtraukdavęs šelmiškai dainele: „Ėjo merga rugių rištų, / pasikišus rudų vištų...“

Visi Kazimiero vaikai buvo berniukai. Jie prižiūrėjo gyvulius, mokėjo ūkio darbus, patys skalbė, virė. Vyresnieji broliai globodavo mažesnius. Visi buvo balsingi: namuose dainuodavo, giedodavo. Užaugo devyni (trys mirė).

Žumbakių gryčia stovėjo Mitragalio kaimo gatvėje (*ulyčioje*) prie kelių sankryžos. Priešingoje sankryžos pusėje – 1900 metų jubiliejinis kryžius, savo vietoje tebestovintis ir šiandien.

1931 metais Žumbakiai kėlėsi į vienkiemį. Iš varžytinių nusipirko žemės. Tai buvo vienas didžiausių ūkių Mitragalyje – beveik 30 ha. Tačiau darbo rankų šeimoje vis tiek buvo per daug. Keli sūnūs dirbo išnuomotą žemę netoli Ragėlių. Ji vadinosi Javulynė. Ilgai šeimoje tartasi ir svarstyta, kaip išsaugoti nesusmulkintą ūkį. Sūnams, išleistiems į mokslus, nuspręsta dalies neskirti, o kitiems priklausančias dalis išmokėti pinigais. Ūkį paveldės tas sūnus, kuris sugebės išmokėti dalis broliams.

Kokiais būdo bruožais pasižymėjo Kazimiero ir Grasildos vaikai ir kaip susiklostė jų gyvenimas?

Vladas – pirmasis sūnus, g. 1892 metais, augo paslaugus motinai, rūpestingas vėliau gimusiems broliams. Juos visus globojo. Dirbo tėvų ūkyje. Išmoko staliaus amato. Buvo kaimo inteligentas, bendravo net su Rokiškio grafais. Pri-

¹LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1280 (1858 m. metrikai). L. 535.

Prie Vlado Žumbakio karsto. Iš dešinės: velionio tėvai – Kazimieras ir Grasilda Žumbakiai, broliai – Jurgis (ar Kazys?) ir Jonas Žumbakiai. 1919 m.

pirko šeimai brangių stalo indų. Mergino Diržytę, bet susižiedavo su Kesilyte. Tai tuo metu buvo blogas poelgis. Kaimą aplankęs burtininkas Vladui metęs kortą, kurios nerodžiusios jokios ateities. Iš tikrųjų, kai 1919 metais prasi-dėjo besikuriančios Lietuvos kariuomenės mūšiai su bolševikais, bermontininkais ir lenkais, Lietuvoje buvo pilna pabėgėlių. Vienas paprašęs nakvynės pas Žumbakius. Paguldytas klėtyje, naktį ėmęs karščiuoti, kliedėti. Rytą Vladas išvežęs jį ligoninėn į Rokiškį. Sugrįžęs namo pats susirgo ir pakirstas šiltinės netrukus mirė. Motina dar nuėjusi į Rokiškio ligoninę Vlado lankyti, o suradusi jau mirusį. Grįždama raudojusi, nulaiščiusi ašaromis visą ilgą kelią. Ilgai gedėjusi savo pirmagimio.

Kaimas kalbėjęs: jei kortos nerodo žmogaus ateities, jo gyvenimas būsiąs trumpas.

Antrasis sūnus Juozas gimė 1894 metų kovo 17-tą dieną. Pakrikštijo jį Angelė Žumbakytė ir Juozapas Gėgžnas. Kai Juozui sukako šešeri metai, jam patikėjo globoti jaunesnį brolių Joną. Pašauktas į caro armiją Pirmojo pasaulinio karo metu, baigė Poltavos karo mokyklą. Po karo buvo atvykęs Lietuvon. Pas tėvus viešėjo neilgai. Brolio Jono išlydėtas, naktį vėl iškeliavo Rusijon. Dalyvavo pilietiniame kare Raudonosios armijos dali-

Juozas Žumbakys Raudonosios armijos kariškio uniforma

Прокуратура
Российской Федерации
**ПРОКУРАТУРА
БРЯНСКОЙ ОБЛАСТИ**

241000, г. Брянск, бульвар Гагарина, 25

15.11.94 № 13-69с8-п-468-94

На № _____ от _____

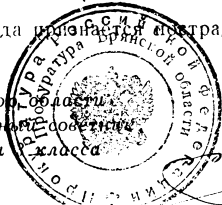
**Справка о признании пострадавшим
от политических репрессий**

Гр. Екимцева Оксана Николаевна
 Год и место рождения 1934г. пос. Старо-Демьяковское района
Брянской области
 Согласно свидетельства о рождении 11-МД № 414458, выданное
(документ, подтверждающий родство, №, дата, кем выдан)
22.11.85, Старарекимское поселение, в свидетельстве о браке
11-МД № 187400, выданном 22.10.69г. Зордоре ЗИЩ З.Брянска

являющийся дочерью (сыном, дочерью, супругом)
 гр-на(ки) Жузибакиса Юозиса Казимировича, 1894 года рожд.
(ф, и., о., год рождения)
 репрессированного(ой) 16 ноября 1937г. по обвинению в шпионаже НКВД
(дата, каким судом, за что, мера наказания)
и прокурора СССР за шпионаже в пользу польской и
литовской разведок и расстрелу. По обвинению
исполнено 2 декабря 1937г.
 реабилитированного(ой) 20 января 1969г. Военным трибуналом
(когда, кем)
Ворожнецкого военного округа

на основании ч. 3 ст 21 Закона РСФСР «О реабилитации жертв политических репрессий»
 от 18 октября 1991 года признан(а) пострадавшим от политических репрессий.

Прокурор
государственной
прокуратуры
Брянской области
А.И. Зуев

[Handwritten signature]

A. I. Zuev

Juozo Žumbakio reabilitacijos pažymėjimas

niuose. Po karo baigė Leningrado finansų ekonomikos institutą. Susituokė su rusų tautybės mokytoja Marija. Jų šeimoje gimė penki vaikai: keturios dukros ir sūnus, kuriam davė Vlado vardą. Juozas pasižymėjo darbštumu. Būdamas spirito parduotuvės vedėju Briansko srities Star-Detkovskio gyvenvietėje, dar augino kiaules, laikė karvę, vištų. Visur suspėdavo. Kartu gyveno dvi žmonos seserys. Joms abiem parūpino kraitį. 1937 m. rugpjūčio 25 dieną netikėtai prie namų privažiavo mašina. Du kariškiai ir du civiliai apsirengę kratė namus. Paėmė iš Lietuvos gautus laiškus, pasą, medžiotojo bilietą ir šautuvą. Juozą išsivedė ir daugiau jo niekas gyvo neberegėjo. Areštavo daug kitų vyrų. Gyvas grįžo vienas. Jis pasakojo, kad Juozą žiauriai kankino, ilgai tardė. Syki praradęs savitvardą Juozas nusiavęs batą ir sviedęs jį į tardytoją. Ilgai žmona ir vaikai ieškojo tėvo. Viskas buvo veltui. Spėliojo, jog Juozą areštavo už bandymą patekti Lietuvon. 1937 m. žiemą Juozas gavo žinią apie motinos mirtį. Nelegaliai bandė kirsti Rusijos sieną. Tik 1991 metais atskleista dalis tiesos. Išaiškėjo, kad Juozą NKVD apkaltino šnipinėjimu Lietuvos naudai. 1937 m. lapkričio 16 dieną nuteistas, o gruodžio 2 d. buvo sušaudytas. Nežinia, kur palaidotas. Šiuo metu Rusijoje gyvena trys Juozo dukros. Juozas reabilituotas, kaip politinių represijų auka.

Trečiasis sūnus Kazys gimė 1896 metais. Paūgėjusiam, šešiamečiam Kaziui patikėta globoti brolių Petrą. Be šio darbo, teko patirti visų ūkio darbų sunkumus. Buvo mobilizuotas į carinės Rusijos armiją. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Pateko į vokiečių nelaisvę. Iš nelaisvės pavyko sugrįžti gyvam. Į Mitragali parėjo tiek suvargęs ir išbadėjęs, jog namiškiai nepažino. Tik šuo Britonas prišoko ir puolė laižyti barzdotą Kazio veidą. „Bene vienas iš mano sūnelių būsi?“ – paklaususi motina.

Pradėjo Kazys dirbti išnuomotą žemę Javulinėje. Netoliese, Dárgių kaime, gyveno Adelė Pavilonytė. Susipažino. Susituokė 1924 metais. Vykstant Lietuvoje žemės reformai, tikėjosi gauti žemės. Deja, teko nusivilti. Sumanė vykti į Argentina. Kelionę teko atidėti, nes gimė dukra Steputė.

Gavęs savo dalį, Rokiškyje atidarė parduotuvę. Jaunai šeimai buvo sunku atsispirti kietai žydų konkurencijai. Išsikėlė į Zarasus. Ten irgi vertėsi prekyba. Kazys priklausė Šaulių sąjungai. 1940 metais parduotuvę nacionalizavo. Iš Zarasų teko grįžti į Rokiškį. Baiminosi galimų represijų. Užėjus vokiečiams, dirbo

*Juozas Žumbakys
su žmona Marija ir
dukrelė Julija.
Apie 1930 m.*

ūkinėje parduotuvėje. Fronto bangai atsiritant nuo Rusijos, Kazys su šeima traukė į vakarus. Pasiekęs Tauragę, pusmetį praleido pas brolių Mykolą vienkiemyje. Broliai dvejojo: bėgti ar nebėgti iš Lietuvos? Nusprendė abu likti. Pasitraukė tik brolis Povilas. Frontui praėjus, vyko į Rokiškį, kur rado namus kitų užimtus. Saugumo agentai jau ieškoję Kazio. Kurį laiką slapstėsi kaime. Užmezgė ryšius su miško broliais partizanais. Kazys slapta nuvyko į Kauną, kur žmonos giminių padedamas prisiregistravo ir įsidarbino. Mirusios nuo meningito Steputės vietoje augo du sūneliai – Balys ir Albertas. Deja, ramybės nebuvo. 1950 metais Kazį parbloškė insultas. Keturiolika metų truko insulto sukelta negalia. 1964 metais Kazys mirė. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

Kazys Žumbakys

Kalbama, jog nelengva dalia laukia sūnaus, jeigu jis turi tėvo vardą. Smulkaus sudėjimo Kaziui teko sunki dalia. Taisyklė, atrodo, pasitvirtino.

Jurgis – ketvirtasis sūnus, gimęs 1898 m. balandžio 8 d., buvo Jono Gasiūno ir Julijonos Gėgžnaitės krikštasūnis. Augo globojamas vyriausiojo brolio Vlodo, o sulaukęs šešerių metų, pats jau turėjo „savo“ brolių – Povilą. Jurgio pareiga – šitą brolių sergėti, globoti ir auklėti. Matyt, auklėtojas buvo ne iš kelmo spirtas, nes jo globotinis išsilavino labiausiai iš visų brolių. Jurgis buvo išvaizdus, gražus vyras, miklus kaimo muzikantas, pasižymėjęs karštu ir ūmiu charakteriu. Tarnavo Kauno policijoje. Susituokė su devyniolika metų jaunesne Elena Užkurėlyte iš Vikonų kaimo. Gavęs savo dalį iš tėvų, ėmėsi savarankiškai ūkininkauti Vikonuose: per varžytines nusipirko papildomai žemės, pasistatė naujus namus, turėjo kuliamažą mašiną. Augino dukrą Reginą. Jurgiui, pagal 1932 metais pas notarą

*Jurgis Žumbakys
(dešinėje)*

surašytą dokumentą, buvo privalu globoti tėvą. Šiame dokumente rašoma, kad už dovanotą žemę Jurgis su Mykolu privalo teikti tėvams tokią ordinariją: atskiras kambarys su kuru ir šviesa, apranga, valgis prie bendro stalo, o mirus – palaidojimas su krikščioniškomis pamaldomis. Taigi, Jurgiui teko karšinti tėvą Kazimierą. Motina jau buvo mirusi. Kartą senas tėvas, bekūrendamas pirtį, ją supleškino. Karštuolis Jurgis supykęs apkūlė tėvą, o dukrai liepė išvežti jį pas brolių Joną į Mitragalį. Čia 1946 m. birželio 29 dieną senasis Kazimieras mirė. Po trijų savaitių, 1946 m. liepos 20 d., mirė vienturtė duktė Regina. Kaimas kalbėjo, jog tai Dievo rykštė, nes duktė iš namų išvežė savo senelį.

Iš pavydo kaimynas Ignas Dilba įskundė Jurgį saugumui, ir 1948 metais Jurgis su Elena buvo ištremti į Sibirą. Jų naują namą išardė ir perstatė Kavoliškyje, o kiti trobesiai atiteko kolūkiui ir pamažu sunyko.

Jurgio tremties vieta – Tomsko sritis, Kolpaševas. Tremtyje dirbo taigoje miško kirtėju. Jurgis buvo pastabus ir pamaldus. Giminėms rašydavo ilgus, pamokančius laiškus. Iš tremties į gimtinę negrižo. Apsigyveno Tauragėje. Padėjo materialiai brolio Mykolo šeimai. Abu broliai į Tauragę grįžo tuo pačiu laiku (1962 m.). Nuo patirtų gyvenimo kirčių ir skriaudų Jurgio širdis senatvėje buvo atlaidi ir dosni. Po dvidešimties metų (1982 m.) mirė. Palaidotas Tauragės kapinėse.

Jonas gimė 1900 m. balandžio 9 d. Krikštatėviai – Juozapas Milaknis ir Viktorija Motuzaitė. Jonas buvo mamos numylėtinis: jam leisdavo net grietinėlės pagerti, kai ji virš pieno nusistovi. Matyt, dėl to stiprus ir augalotas užaugo brolio Juozo globojamas. Tėvai leido Joną į mokslius carinės Rusijos mokykloje; vėliau baigė Lietuvos mokytojų kursus Skapiškyje, J. Naujalio vargonininkų mokyklą Kaune ir Kėdainių aukštesniąją kultūrtechnikų mokyklą. Tarnavo Geležinio vilko dragūnų pulke, dalyvavo kautynėse prieš lenkus. Po kariuomenės sausino pelkėtas žemes, vargonininkavo, mokytojavo.

1935 m. kovo 28 d. Upytės bažnyčioje susituokė su Marija Koskauskaite iš Sabonių kaimo. Marija buvo vyriausia turtingo ūkininko dukra. Tuokėsi slapta, nes Marijos tėvas buvo prieš santuoką. Vėliau po pusmečio atlyžo ir skyrė dukrai solidų kraitį: arklį, padargų, gyvulių ir 10 000 litų. Jonas iš tų pinigų išmokėjo dalis broliams ir ėmėsi globoti gimtinės ūkį. Perstatė gyvenamąjį namą, pasodino sodą. Drauge su broliu Povilu planavo statydinti vilą Palangoje. Mitragalyje jau buvo suruošta mediena, o Palangoje išpirktas žemės sklypas dabartinės „Žuvėdros“ sanatorijos vietoje. Okupacija ir karas sujaukė visus sumanymus. Po karo mokytojavo Mitragalio pradžios mokykloje, rėmė Lietuvos partizanus. Agento „Maskva“ išduotas, gavo dešimt metų kalėjimo. Saugumo agentas „Maskva“ – tai Alfonsas Lūža. Joną areštavo 1949 m. lapkričio 18 dieną ir 1950 m. balandžio 8 d. nuteisė kalėti Kazachijos steplage Džezkazgane (Karagandos sr.) iki 1955 m. rugpjūčio 19 d. Grįžęs gimtinėn, niekur negalėjo įsidarbinti. Ėmė remontuoti prakiurusius gimtinės stogus. Pjaudamas lenteles (*gontus*) neteko keturių kairės rankos

Geležinio Vilko dragūnų pulko vyresnysis puskarininkis Jonas Žumbakys (sėdi dešinėje) su draugais: jaunesniuoju puskarininkiu Karosu (sėdi kairėje) ir eiliniaus – Juzulėnu (stovi kairėje) ir Bačeliu Vilkaviškyje. 1923 m.

pirštų. Vargonininkavo Ragėlių, Labanoro bažnyčiose. Meistriškai grojo pirštų likučiais ir kojomis. Dirbo brigadininku melioracijos objektuose. Nuo 1971 m. iki mirties 1978 m. vargonininkavo Rumšiškėse. Mirė liepos 11 d., palaidotas Rumšiškių kapinėse.

Muzikalus ir poetiškas Jonas daugeiui atrodė keistokas. Ūkininkaudamas apsėdavo tik laukų pakraščius. Susirgus arkliui, pasikinkė karvę ir akėjo lauką. Nepaklusnius dvynukus pamurdė šulinyje. Buvo jumoristas ir iškalbingas oratorius. Ragėlių bažnyčioje pasakė pamokslą, nukreiptą prieš davatkas. Sugebėjo taikliai pamėgdžioti. Mėgo piešti ir važinėti gerų markių motociklais: „BMW“, „Harley Davidson“. Motinai mirus, ant jos kapo Žiobiškyje pastatė paminklą – Marijos statulą, išlietą Kaune ir traukiniu atgabentą iki Rokiškio, o iki Žiobiškio – arkliais. Paminkle iškaltas prierašas: „Atmintis sūnaus Jono“ sukėlė kai kurių brolių nepasitenkinimą.

Jono šeimoje užaugo keturi vaikai. Du iš jų – dvynukai.

Petras gimė 1902 m. gegužės 26 d. Nuo mažumės pasižymėjo karingumu, todėl tėvams kartais tekdavo pririšti jį prie stalo kojos, kad neskriaustų kitų brolių. Baigęs pradžios mokyklą, dirbo tėvų ūkyje ir nuomojamą žemę Javulyneje. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Buvo išvaizdus ir drąsus pramuštgalvis. Susilažinęs užlipo ant Šiaulių odos fabriko kamino viršūnės. Ten „pastatė žagrę“ (atsistojo ant galvos). Lažybas laimėjo ir turėjo gauti naujus odinius batus. Buvo azartiškas kortuotojas. 1930 m. išplaukė Brazilijon. Įsidarbino San Paulo alaus fabrike. Po trejų metų sugrįžo gimtinėn, nes Brazilijoje prasidėjo ekonominė krizė ir užgriuvo nedarbas; be to, vargino neišsprastas karštis, drėgmė, nuolatinis galvos

Jonas Žumbakys su žmona Marija. 1934 m.

Jono Žumbakio žmona Marija su vaikais: Aldona, Zenonu (sėdi), dvynukais Juozu ir Vladu. Apie 1955 m.

*Petras Žumbakys
(sėdi pirmas iš dešinės)
Lietuvos kariuomenėje.
Apie 1926 m.*

skausmas ir tėvynės ilgesys. Lietuvoje 1933 m. spalio 3 d. vedė Elžbietą Kirstukaitę. Iš tėvų ūkio gavęs 10 ha žemės (savo ir brolio Mykolo dalis) ūkininkavo, pasistatęs namus pamiškėje. Po karo 1947 metais dirbo eiguliu. Ne sykį slėpė nuo stribų gaudynių partizanus, rėmė juos ir maitino. Agento „Maskva“ išduotas, 1949 m. gruodžio 10 d. areštuotas. Tardant buvo mušamas ir kankinamas. Nuteistas dešimčiai metų. Kalėjo Vorkutoje (Komi sritis). Dirbo šachtų siurblinėse. Į Mitragalį sugrižo 1955 m. rugpjūčio 12 d. Darbavosi „Tarybų Lietuvos“ kolūkyje. Buvo draugiškas, kompaniją mėgstantis žmogus. Iki senatvės nesiskyrė su lazduote, parsivežta iš Brazilijos. Išaugino dvi dukras. Mirė 1983 m. gruodžio 18 d. Palaidotas Žiobiškio kapinėse greta tėvų. Po mirties reabilituotas, nors grįžusį iš Vorkutos gimtinė sutiko nesvetingai. Petras – vienintelis Kazimiero sūnus, baigęs gyvenimą tėviškėje.

Povilas gimė 1904 m. spalio 30 dieną. Buvo krikštijamas Čedasų bažnyčioje. Krikstatėviai – Konstantinas Raupys ir Uršulė Žumbakienė, Kazimiero brolio žmona. Povilo gyvenimas klostėsi kitaip negu brolių. Tėvai nusprendė septintąjį

*Petras Žumbakys
Vorkutoje.
Apie 1955 m.*

sūnų leisti į mokslus. Todėl jis mokėsi Rokiškio gimnazijoje, baigė agronomijos mokslus Dotnuvoje. 1930–1933 metais dirbo Tauragės apskrities agronomu. Čia susituokė su Sofija Misevičiūte, Murdelių dvaro savininko dukra. Jaunoji šeima nuo 1931 metų gruodžio 28 dienos tampa pilnateisiais dvaro šeimininkais. To meto kainomis dvaro žemė (83,57 ha) ir trobesiai buvo įvertinti 48 000 litų. Murdelių dvaro žemė ribojosi su Mažąja Lietuva. Povilas į dvarą pasikviečia jaunėlį brolių Mykolą ir patiki jam ūkvedžio pareigas.

1934–1938 m. Povilas buvo Kretingos žemės ūkio mokyklos vedėjas, 1939 m. – Klaipėdos ūkininkų draugijos reikalų vedėjas, 1940–1944 – Lietūkio Panevėžio skyriaus direktorius. Šeimoje gimė trys vaikai. Povilas nupirko du žemės sklypus: Kačerginėje ties Kaunu ir Palangoje, kur kartu su broliu Jonu planavo statyti vilą. Tėviškėje ūkininkaujantiems Jurgiui ir Petruui nupirko kuliamają mašiną.

1940 m. Lietuvą užgriuvo bolševikinė okupacija. Povilas atsidūrė NKVD likviduojamų panevėžiečių sąrašuose, tačiau per stebuklą ar ramų būdą išvengė Sibiro. 1944 metų liepos mėn. Povilas su šeima paliko Tauragę. Pasiėmė tik vasarinius drabužius ir truputį maisto, suskubo į vieną paskutinių traukinių, į gyvulinį vagoną, kuris vežė per nuolatinius geležinkelio stočių bombardavimus tolyn, kol sustojo Rytų Vokietijoje. Trūko maisto. Vargais negalais po poros mėnesių išvyko toliau. Vos spėjo pravažiuoti Drezdeną, jis buvo visiškai bombų sugriautas. Pavojingoje, sunkioje kelionėje sirgo vaikai, nusilpo žmona. Prancūzų zonoje šeimą priglaudė pažįstamas lietuvis. Povilas sugebėjo persikelti į amerikiečių zoną. Čia, Kempteno lietuvių stovykloje, praleido keletą metų. Trys šeimos vargingai gyveno viename nešildomame kambaryje. Grėsė nuolatinis pavojus, nes NKVD agentai reikalavo grąžinti pabėgėlius į Sovietų Sąjungą. Ukrainiečiai, rusai, gudai jėga būdavo išvežami, ir niekas jų gyvų po to jau nebergėjo. Pusbrolis Jonas Gasiūnas padėjo Povilo šeimai pasiekti Ameriką. Jie apsistojo juodųjų rajone Filadelfijoje. Ten baltųjų beveik nesimatė. Po kelių mėnesių persikraustė į ramesnį rajoną, vėliau – į Čikagą, kur gyveno drėgname pusrūsyje kartu su žiurkėmis. Povilas dirbo įvairius darbus. Naktimis valydavo įstaigų kabinetus. Vėliau, išlaikęs kvalifikacinius egzaminus, tapo nekilnojamojo turto pardavėju. Daugelį metų dirbo du darbus. Dienomis buvo mokslo žmogus, o naktimis – kabinetų valytojas. Povilo šeima iš sutaupytų pinigų šelpė gimes Sibire ir Lietuvoje.

Povilas Žumbakys (dešinėje) su broliu Mykolu ant Rambyno kalno per Jonines. Viduryje stovi Povilo žmona Sofija. 1932 m.

*Povilas Žumbakys
su žmona Sofija JAV.*

*Povilas Žumbakys
savo bute Čikagoje*

Povilas netgi kritiškiausiais gyvenimo tarpsniais buvo drąsus ir optimistas. Niekada neprarasdavo vilties. Tautiečiai jį mėgo už ramų būdą. Bendradarbiavo spaudoje. Sunkiai susirgusią nepagydoma vėžio liga žmoną Sofiją slaugė it angelas sargas. Sėdėdavo prie jos lovos per dienas ir naktis. Dažnai savo dukroms ir sūnui Povilas pasakodavo apie vargingą vaikystę, tėvų ūkelį, šiltinės pakirstą brolių. Prisimindavo Naujuosius metus Lietuvoje, sutiktus kartu su Kipru Petrausku. Mėgdavo dainuoti. Mokėjo daug lietuviškų dainų. Naujalio ir Maironio „Lietuva brangi“ Povilą sujaudindavo iki širdies gelmių. Akys žiūrėdavo tolyn, tėviškės link, pilnos meilės ir brangių atsiminimų ašarų.

Nugyvenęs ilgą gyvenimą paskutinis iš visų brolių mirė 1997 m. Lemonte. Mirė taip ir nebepamatęs savo numylėtos Tėvynės, brolių ir jų vaikų.

Mykolas gimė 1906 m. spalio 13 d. Jį krikštijo Feliksas Stakėnas su Juozapota Gėgžniene. Mažąjį Mykoliuką globojo vyresnis brolis Jonas. Iki kariuomenės Mykolas dirbo tėvų ūkyje. Po kariuomenės, kurioje buvo ryšininkas-

*Mykolas Žumbakys
(dešinėje) – Lietuvos
kariuomenės radiistas.
Apie 1927 m.*

radiistas, tarnavo Kauno policijoje. Vėliau, brolio Povilo pakviestas, dirbo Murdelių dvaro ūkvedžiu ir pieno punkto vedėju (Tauragės r.). Susipažino ir susituokė su Brone Albrechtaite iš Jocių kaimo. Gyveno dvare, medžiojo. Lietuvą okupavus rusams, iš dvaro buvo iškeldintas ir apsigyveno Jocių kaime pas uošvius. Iš čia 1948 m. gegužės 22 dieną Mykolo šeimą su trimis mažais vaikais ir senutėliu uošviu ištremė į Sibirą. Irkutsko srities Centrinio Chazano gyvenvietėje Mykolas atkakliai grūmėsi už šeimos išlikimą. Dirbo sunkiai miško kirtėju. Kasdien parnešdavo vaikams iš miško sušalusios duonos gabalėlius ir pasakodavo vis kitas istorijas: kur, koks zuikis tą „pyragėlių“ įdavęs geriems vaikams.

Darbštus, nerūkantis, nevartojantis svaigalų Mykolas buvo pavyzdys vietiniams ir buvo išrinktas Chazano mokyklos komiteto nariu. Atšiaurus klimatas, sunkus darbas palaužė sveikatą ir pavertė invalidu. 1962 m. grįžo į Tauragę, bet

*Mykolo Žumbakio
šeima aria daržą Sibire*

negalėjo prisiregistruoti. Šeima gyveno trijose skirtingose vietose. Susirinkdavo draugėn tik valgyti. Iš brolio Jurgio pasiskolinęs pinigų, išsinuomojo nebaigtą statyti namą. Įrengęs dalį namo, apsigyveno su šeima ir kurį laiką dirbo Tauragės konservų fabrike kūriku. Išaugino keturis vaikus. Mirė 1973 m. vasario 11 d. Palaidotas Tauragės kapinėse.

Viktoras – paskutinis sūnus – gimė 1913 m. rugpjūčio 19 d. Visa šeima tikėjosi ir su viltimi laukė dukters. Ką darysi, kalbėję broliai, Viktorui gimus, gerai bus vietoje sesutės ir dar vienas brolis, kurį visi mylėjo ir lepino. Išaugo linksmas, vikrus. Lietuvos kariuomenės husaras. Tarnavo Kaune. Visą gyvenimą mėgo žirgus. Į tėvų ūkį nepretendavo, atsiėmė savo dalį pinigais. Dirbo Klaipėdos „Maiste“, kur susipažino ir susituokė su Adele Pečkyte, kilusia iš Marijampolės. Vestuvės įvyko 1946 m. liepos 20 d. Klaipėdoje. Adelė buvo „Maisto“ kasininkė, o Viktoras – viršininkas. Šeimoje gimė dvi dukros. Gyveno Papilėje, Kupiškyje, Kėdainiuose, kur dirbo mėsos perdirbimo sistemoje. Mėgo futbolą ir taurelę. Kiek išgalėjo pagelbėdavo į vargą ir nedalia patekusių brolių šeimoms. Važiuojantį rogemis 1967 m. sausio 4 d. prie Kėdainių mirtinai sužeidė Miškų ūkio ministerijos automobilis „Volga“. Palaidotas Kėdainių kapinėse.

Prie savo jaunėlio, numylėto Viktoro karsto stovėjo keturi vyresnieji broliai. Iš fotografijos žvelgia jų rūstūs, Vorkutos, Sibiro taigos ir Karagandos stepių paženklinti veidai. Penktasis gyvas brolis Povilas gedėjo toli, neįveikiamos uždangos atskirtas.

Apie kitus tris Kazimiero ir Grasildos vaikus žinių mažai. Antanas gimė 1908 m. ir netrukus mirė. Anicetas gimė 1911 m. ir mirė po aštuonerių me-

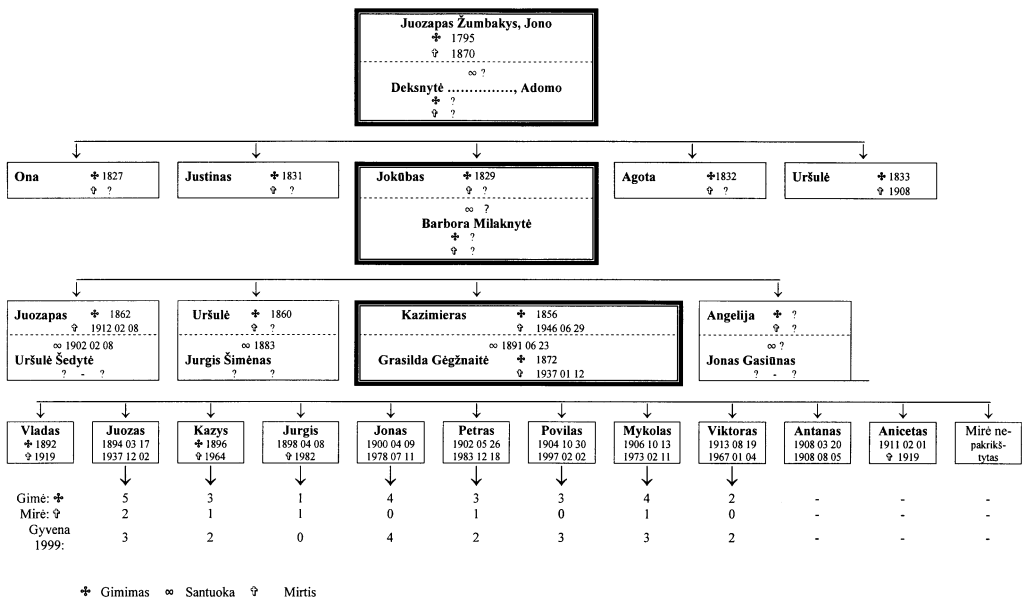

Lietuvos kariuomenės husaras Viktoras Žumbakys. Kaunas. 1936 m.

Viktoras Žumbakys su žmona Adele. 1959 m.

MITRAGALIO ŽUMBAKIŲ GENEALOGIJA

tų. Nežinoma, kada gimė ir kada mirė dvyliktasis sūnus. Kyla abejonų, ar jis buvo, nes mirė net nesuspėjęs pakrikštyti.

Gimdymų, darbų ir vaikų netekčių išvarginta Grasildos Žumbakienės širdis nustojo plakti 1937 m. sausio dvyliktą dieną. Didelis speigas ir šaltis buvo sukaustęs kapinių žemę. Geraširdė, ramioji, vienaakė motina atgulė greta savo vyriausiojo sūnaus Vlado. Niekas nežinojo, kad tuo metu jos antrasis, ypatinga jėga garsėjęs sūnus Juozas bando iš Sovietų Sąjungos atkelti į laidotuves. Bandytas nelegaliai kirsti sieną Juozui kainavo gyvybę. Jį sušaudė apkaltinę šnipinėjimu. Susitiko ar ne jų sielos bekrastėje mirties karalijoje?

Po devynerių metų (1946 m. birželio 29 d.) mirė Kazimieras. Buvo giedros ir šiltos birželio dienos. Per šermenis vieniemyje sribai suruošė pasalą. NKVD vadai vylėsi, kad apsilankys partizanai. Žumbakių vienkiemį juosė Plunksnūčių miškas. Jame bazavosi Juozo Bulovo, „Ikso“, grupė. Partizanai gaudavo iš Žumbakių maisto ir informacijos. Vienkiemyje gerai užslėptas veikė baterinis radijas „Philips“, iš kurio sužinodavo pasaulio naujienas. Jonas buvo davęs partizanams rašomąją mašinėlę „Continental“, vėliau tapusia svarbiu įkalčiu kaltinimo byloje. Kas ir kaip išpėjo partizanus apie grėsmingą pasalą, – lieka paslaptis.

Po Kazimiero mirusi Regina Žumbakytė palaidota atskirame Žiobiškio kapinių kape. Ilsėkitės Viešpatyje...

Visi aprašytieji Grasildos ir Kazimiero vaikai jau yra Anapus. Kada jie pasitiks tenai atvykusį manę, Jono sūnų? Gal sulauksiu priekaištų... Už kai kuriuos nutylėtus, ar man nežinomus ir dėl to nepaminėtus, svarbius jų gyvenimo fak-

Zenono Žumbakio ekslibrisas. Dailininkė I. Bajorūnaitė

tus. Galbūt už netikslumus, kurių neišvengiau. Žinias rinkau po kruopelę iš giminių, bendraamžių.

Esu be galo dėkingas Broniui Deksnui, mitragaliečiui, pateikusiam vertingos archyvinės medžiagos.

Turiu vilties, jog vieną saulėtą vasaros dieną susirinks Žiobiškyje prie Marijos statula paženklinto kapo gausios ir man mielos Žumbakių giminės vaikai, vaikaičiai. Jei lemtis lems, būsiu vienas iš jų. Su gilia širdperša rašęs apie savo Dėdžių ir Tėvo skausmingus likimus. Rašęs, bet nesuradęs atsako: kodėl jiems teko tokia nelengva dalia?

Kirtimų duona

Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė

*Ir eina su mumis,
Kas niekam jau nežinoma.
Ir seka paskui mus,
Ko jau seniai nėra...
Mes kartais praeitį
Atgal susigražiname,
Atsiremiam į ją tenai,
Kur ji gera.*

J. Marcinkevičius

Tunaičių giminės kelias – Lietuvos kaimo istorijos dalelė. Tai kantrių, atkaklių, dorų žemdirbių kelias, vedęs per audringus šimtmečius.

Pažvelkime į protėvių, senelių, tėvų įmintas pėdas gimtinės žemėje.

Pietvakariniam Žiobiškio parapijos pakrašty tarpukario Lietuvos metais kiekvieno vienkiemio vietovardį skelbė lentelės, pritvirtintos ties sodybomis prie medinių stulpų šalikelėse: Kvietiniškis, Vilkāgiris, Stirniškis, Avietynė, Obeliškis, Kubiliškis, Laukeliškis, Liepavà, Antanavà, o tarp jų ir trijų Tunaičių – Juozapo, Kazimiero ir Povilo – gimtinė Davainiškis (dabar dokumentuose Stirniškis, mums nepriimtinas, Kazliškio apylinkės – dabar seniūnijos – savavališkai pakeistas, neatsižvelgiant į gyventojų raštiškus prašymus). Išvestas trečiarūšis vieškelis nuo Kirmėliščio iki Zýbolių kaimo buvo tiesiausias kelias į Rokiškį. Juo iš plačiausių Kazliškio vietovių ūkininkai dardėjo vežimais, kulniavo pėstute į apskrities centrą.

Kokios Tunaičių giminės ištakos?

XIX a. antroje pusėje Panemunėlio krašte, Šetėkšnių kaimo stambaus ūkininko Juozapo Tunaičio šeimoje, augo keturi sūnūs. Apie 1880 metus tėvas Silvestrui ir Dominykui atidavė ūkį, ir jie pasiliko gimtinėje, o Juozapui ir Konstantinui (mūsų seneliui) nupirko po valaką kirtimų iš dvaro ponų, apie 3,5 km nuo Žiobiškio. Atėjo broliai į kelmyną, nusprendę čia įsikurti. Konstantinas, pakankamai užsigrūdinęs, išsvermingas, penkerius metus tarnavęs carinėj armijoj

Konstantinas Tunaitis

Kaukaze, Tbilisyje, įgijęs karinį laipsnį; brolis Juozapas – nagingas kalvis. Abu ryžosi įgyvendinti sunkiai pasiekiamą – kirtimus paversti dirbama žeme. Per dienas broliai vieni, kartais su talkininkais triūsė, o vakare eidavo nakvoti į Gudų sodybą už kokių 2 km.

Darbas reikalavo nepaprasto atkaklumo, ištvermės, fizinių jėgų: atkasa žemę, apkerta šaknis, tada po kelmu kiša dalbą, ant iškilusio galo užriša virvę, padeda padėlį – atramą ir įsikibę iš visų jėgų lenkia dalbą žemyn, kol kelmas pajuda iš vietos. Vėl kerta, vėl tempia visu kūno svoriu. Ir taip be atvangos... Vargas mokė ieškoti išeities, kurti savo „racionalizacijas“. Pradėjo arkliais traukti kelmus atkirtę šaknis iš vienos pusės, bandė deginti ugnimi po atkirstomis šaknimis. Žodžiu, darbavosi kaip išmanė ir leido aplinkybės. Žemę pureno su kirstuvais (*kirkomis*), draskė medinėmis akėčiomis (!). Mažuose ploteliuose gerai derėjo avižos. Iš Šetėkšnių atvežė nugriautą pirkia ir klojimą. Pajamų gaudavo už malkas, vežamas parduoti į miestą. Pagaliau broliai virš bendros trobos kelia pabaigtuvių vainiką. Paskui, sumanius kurti šeimas, iškyla būtinybė atsiskirti. Pamažu statoma ir antra sodyba. Senelis raitas pasiekdavo gimtuosius Šetekšnius, Panemunėlių, kur senu papratimu apsilankydavo pas „Dievo ir žmonių mylimą švietėją“ kun. Joną Katelę. Pakelyje buvo didelis Martiniškėnų kaimas, iš kurio merginos eidavo pėsčios tiesiu taikymu laukų keliukais pro kirtimus į Sekminių, Škaplierinės ar Šv. Baltramiejaus atlaidus Žiobiškio parapijos bažnyčioje. Kartą viena jų – Ona Zizaitė – niekaip negalėjo atsistebėti, kas tuose kelmynuose rengiasi sukti gūžtą, kaip čia galės gyventi?! Matyt, tie žodžiai buvo lemtinę minutę ištarti! Atsitiko taip, kad jos pažintis su kirtimų šeimnininku baigėsi vestuvėmis. Į piršlybas senelis nujojo raitas. Į naują trobą, pastatytą 1888 metais, parvedė marčią su kraičiu ir pasoga. Tais pat metais gimė pirmoji dukra Anastazija (būsimoji Baltušienė, vėliau gyvenusi Kalpōkų k.). Po jos pasaulį išvydo Veronika, Jonas, Paulina (g. 1893), Kazimieras (mano tėtis, g. 1885 m.), Juozapas (vyskupo tėvas, g. 1887 m.), Povilas (1898), Adelė – iš viso 11 vaikų, iš kurių išaugo 7 (Adelė mirė paauglė). Kol Konstantinas buvo nevedęs, mieste pardavęs malkas, kartais užsukdavo į karčiamą „sušilti“, „šniaukšdavo“ (uostydavo) tabaką. Vedęs atsisakė blogų polinkių, kun. Katelės ir vyskupo Motiejaus Valančiaus šviečiamųjų idėjų paskatintas. Dukra Paulina idealizavo savo tėvelį: darbštus, mylintis vaikus. Ką tik žmona nusprendavusi, jis pritardavęs. Nupirkęs dukroms skaras, kokių apylinkėje nė viena neturėjo.

Bėgo laikas, augo vaikai – užvadėliai, kurie, anot poeto, „*per mišparus išgiedoti, per linamynį išdainuoti, po rugių gubom išgulėti, kamaroj po marška rasti*“, atsi-nešė su savim, ką šiaudastogėje pirkioje jausmas tėvų buvo įdiegęs – didelio, prasingo gyvenimo ilgesį. Niekas nepiktžodžiavo, dieną pradėdavo ir baigdavo malda, šventė sekmadienius ir įsakytas šventes. Kiekvienas žinojo ne tik savo vietą prie stalo, bet ir kasdieninius su metais vis sunkėjančius darbus: nuo bandos – prie girnų, dalgio, kūlimo spragilais, ilgōs linų darbų pāsakos... Tėvas pats dirbo ir augančius prie darbo lenkė: „Na, vaikai, jau švinta, skubėkim kelmų rautų“, – žadino iš gilaus miego kamaroj gulinčius bernaičius, kurie kirto

likusius miškelių ir atskirus medžius, rovė kelmus, taip atkariaudami vis naujus dirbamos žemės plotus. Platėjo javų laukeliai.

Dienos – turtingos darbo ir atokvėpio minučių. Šiauriniame žemės pakrašty ošė Kazliškėlio dvaro pono Oskaro Rutkausko miškas, garsėjęs riešutais. Tėtis Kazimieras minėdavo piemenavimo metus, kai jo balselis kaip skudutis skardėdavęs miške renkant riešutus, kuriuos krimsdavęs dantimis, nors kišenėje – spaus-tuvėliai. O dantis turėjo tikrai tvirtus, – pirmąjį danties skausmą patyrė, įkopęs į šeštą dešimtį. O balsą, kaip pats svarstė, praradęs, matyt, paauglystės metais, jo netausojęs, pervarginęs ar persišaldęs (mutacijos laikotarpiu). Mokėjo daug dainų, kurias vėliau ilgesingai niūniuodavo patyręs tėvynės netektį. Ypač širdies stygas suvirpindavo „Leiskit į Tėvynę“, „Užaugau Lietuvoj“, „Giedu giesmelę“, „Sudie, kvietkeli tu brangiausias“, nemaža Maironio tekstais. Dainuodavo Paulina, Povilas, o ypač skambiu balsu išsiskyrė Juozapas. Riešutauti plaukdavo žmonės iš Žiobiškio ir kitų plačių apylinkių. Vingerinės upelės krantuose gausiai derėjo juodieji serbentai, kirtimuose sirpo avietės, o palaukės turtingos grybų, ypač baravykų, raudonikių, paliepių „torielkų“, kurios ir vėliau dygdavo po sodybų medžiais; net mūsų augime sodelyje pasirodydavo „grybų pulkaunykas“, kartą sveikas, kietas, svėręs 1,2 kg – iš karto puodas grybų visai šeimynai. Greta buvo Šetekšnių ūkininkams priklausiusios pievos. Vaikai laukdavo šienapjūtės, nes žinojo, kad dėdės atsiveš žirnių miltų, ir motulė visiems iškeps skanių blynų. Į svečius užsukdavo svainis su pačia, kuri atsiveždavo šviežio kepaišio ir sviesto. Pasistatydavo ant stalo virdulį, vaišindavosi, nepritrūkdami šnekos iki išnaktų, gerdami arbatą, ne degtinę.

Atsikvėpus – vėl į darbą. Didžiulį tvartą krėsti iš molio pradėjo jau Paulina ir Povilas. Armatūra – egliačiai, šiaudai ir molis – vietoje. Eilę išminkyto molio krečia ant sienos, tada prausiasi, persirengia ir skuba į Žiobiškį „ant našparo“. Šiokiadieniais tik merginos, o švenčių dienomis – kartu su broliais. Iki vidurvasario tvartas sudrėbtas. Iki šiol sienoje tebėra vėliau statytos arklių tvarto (*stonios*) sienoje išpausti pabaigtuvių metai – 1911-ieji.

XX a. I dešimtmetyje pradėta Žiobiškio bažnyčios statyba. Kiekvienas kietas turėjo pristatyti po vežimą kalkakmenių. Vaikai kruopščiai rinko baltus akmenis, ir tėvai juos vežė už kapų, kur lauko krosnyse, kūrenamose malkomis, juos degino Marcinauskas. Išdegtas kalkes laikė kelerius metus žemėse. Kuo ilgiau išlaikytos, tuo geresnės. Akmenis rinko ir vežė iš Pulcinavos (Valskių), Mitragalio, Stramiliškio laukų. Juos skaldė paraku vietiniai žmonės, tarp jų ir mūsų Petro Kriovos senelis. Tėvai, mūsų dienomis matydami ištrupėjusius cementinius laiptus, antkapius, pasididžiudami nurodydavo bažnyčią, kur kalkės – pranašesnė už cementą rišamoji medžiaga („ir šiandien nagu neišbrėšit“). Šioje statyboje buvo suluošintas nukritęs nuo pastolių mano klasės draugės tėvas – žiobiškietis Antanas Kirstukas. Bažnyčios šventinimo iškilmės – didžiausia naujojo amžiaus šventė. Suplaukė minios žmonių. Iš Panemūnio atvyko ir Čižiūnas su būsimąja Davaišiškio marčia Konstancija (mano mama), kurios vos neuždusino susispaudusi minia. Tą dieną išigyto gražaus rožančiaus poterėlius ji varstė visą gyvenimą, o kai jos nebėr – aš perėmiau.

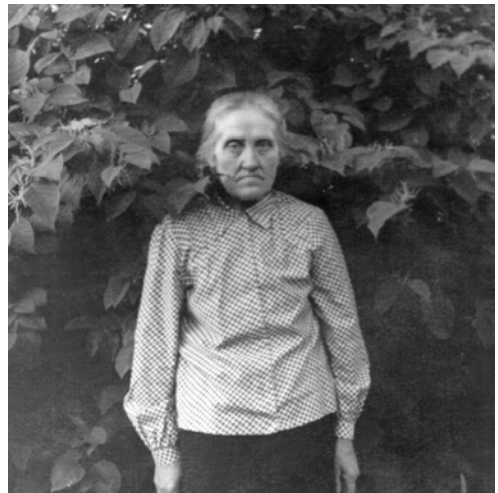
...Prieš Pirmąjį pasaulinį karą jau švietė abiejų brolių sodybos, pakelės užsodintos medžiais, veisiami sodeliai, ties Konstantino kiemo vartais iškilo granito kryžius, aptvertas tvorele, apsodintas *rūtom, tigrinėm lelijom, čebatėliais* ir *ignoteliais*.

Įsikūrimo rūpesčiai praeity, deja, antrosios sodybos šeimininko dienos jau buvo suskaičiuotos... Paulina dar pusmergiotė buvusi, kai kartą atbėgusi Juozapo merga (tarnaitė) pranešė, kad dėdei bloga. Visi, metę pietus, nubėgo, o jis, ištiktas infarkto, amžiams užmerkė akis. Tai įvyko XIX a. paskutiniame dešimtmetyje. Buvo vedęs Viktoriją Gindvilytę iš Viliū k. Panemunėlio parap. Liko vienturtis kokių 9 metų Juozapėlis. Tai pirma tokia skaudi netektis. Išlydint iš namų, po visą apylinkę sklido už širdies griebianti rauda. Išėjo mano tėvo krikšto tėvas iš žemiškųjų namų, savo rankomis sukurtų, į amžinuosius. Vargo, prakaitavo, o uždirbo ... tik šešių lentų trobą po šaltąja velėna. Žiobiškio kapinėse supiltas pirmas šetekšniečio kapas. Liko nebaigti darbai, neįgyvendinti sumanymai. Kalvės žaizdre užgeso žarijos, trūnijo gonkams paruošta mediena. Dirvonuojanti žemė laukė nesulaukė tvirtų artojo rankų. Rugiai jau vilnijo, o dalgis rūdijo... Kirtimų duona darėsi vis rupesnė. Velionio žmona Viktorija, Paulinos krikšto mama, miela ir ramaus būdo moteris, pakėlusi sielvartą, nepasimetė. Nors daug vargo, niekada nedejavo. Ūkiui reikėjo gaspadoriaus. Ji užsiėmė užkuri, vargdienį iš kaimynystės – Steponą Gagiškį, vadinamą Puodželiu. Dabar kartais prisiėjo šauktis svainio pagalbos: „Kastuliuk, ratavok!“ Kai sūnus paaugo ir ėmė tvarkytis, užkurus paliko šiuos namus.

... Grįžkime į Konstantino kiemą. Pas vyriausiąją dukrą Anastaziją lankosi piršliai. O ji, be galo rimta, susikaupusi ir dievobaiminga, į juos nekreipia dėmesio ir, užsismaukusi ant akių skarutę, išėina diendaržin linų brauktų.

Ir taip ne kartą. Tik kai iš Kalpokų kaimo atvyko Liudvikas Baltušis, sėdo už stalo ir sutarė. Taip devyniolikmetė ištekejė už trisdešimtmečio vyro. Vestuvės vyko pagal senovinius papročius apie savaitę. Vaisės kuklios: sviestas, varškė, pyragas, arbata iš virdulio (*samavoro*) ir stalo papuošalas – svočios karvojus. Anastazija pasauliui padovanojo 10 vaikų, išaugo 8. Vyras mirė gana anksti, jauniausią Juliuką, mano tėvų krikšto sūnų, būsimą kunigą, Vilniaus Kalvarijų dekaną, palikęs vos 1,5 metų... Prasadėjo sunkūs našlystės metai. Gyvenime užuovėjos neliko. Reikėjo sveikos nuovokos, stiprios dvasios, nepavargstančių rankų, dėmesio ir šilumos kiekvienam. Daug vargo patyrė vyresnieji – Albina, Antanas, o ir kiti paūgėję išėjo tarnauti pas sve-

Anastazija Baltušienė-
Tunaitytė. Kalpokų k.
1953 m.

timus. Sunkus darbas juos grūdino, per jį pažino pasaulį ir save, mokėsi atskirti gerį nuo blogio, kaupė dvasinę patirtį, kurią teikė ryšiai su žeme ir žmonėmis.

Kastutė daug metų tarnavo pas turtingą ūkininką Puodžių (jam mirus – pas Linartą) Kazliškyje. Kai, baigusi sutartą laiką, išėjo, šeiminkė pasigedo jos, tokios pareigingos, sąžiningos. Samdė kitas. „Be Kastutės blogai“, – dejavo ji, o vyras su prašytu pagalbon Paulinos vyru išvažiavo jos susigražinti. „Premijos“ padovanojo karvę, o kai kels vestuves, iš gausios bandos leis išsirinkti ir arklį. Deja, kai tokia valanda atėjo...

Vyriausioji Albina globojo mažesniuosius, vėliau, ištekėjusi už kazliškietčio Stepono Ruželės, Uvainių k. darbavosi ūkyje, paskui, jau našlė, seseriai Kastutei atidavė ūkį, į kurį atėjo užkuryš Lionginas Meškelė. O Albinutė visus lankė, teikdama paramą, ir baigė gyvenimą, dosniai dalindama visiems širdies šilumą, gerumo spindulius.

Antanas dirbo savo ūkyje ir rado uždarbių kitur. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Laimei, tarnybą baigė prieš prasidedant karui. Pokario negandų laikais apsigyveno Vilniuje. Dirbo techniniu darbuotoju Operos ir baleto teatre, zakristijonu Šv. Rapolo bažnyčioje. Žmona – Birutė Deksnytė iš Šeškinišio k. – medicinos sesuo, sūnus Antanas – gydytojas, dirba Sveikatos ministerijoje. Tėvai palaidoti Žiobišky.

Uršulės darbą gerai vertino ūkio šeiminkas Antanas Karpavičius iš Šilagalio k. ir jai pasipiršo. Šeimoje išaugo 4 vaikai. Abiejų sūnų gausios šeimos: Vytauto – 7 vaikai, Petro – 5; dukros išaugino po vieną atžalą.

Adelė, tarnaudama Obelių dvare, susipažino su būsimoju vyru – Antanu Stasilioniu, kuris paskui dirbo Skāpišky eiguliu, vėliau šeima su 5 vaikais įsikūrė Panevėžy. Tėvai sunkiai pakėlė jauniausio sūnaus muziko netektį, kai jis pasaulom buvo nužudytas, vėlai vakare grįžtantis iš repeticijos.

Emilija kruopščiai darbavosi pas girininką Rokiškyje, kur užsukęs eigulys Antanas Dilba ilgai sėdėdavo virtuvėje, stebėdamas apsikrią merginą. Vėl piršlybos ir jungtuvės. Dabar jų sūnus su žmona – prancūzų k. mokytoja – gyvena Kavolišky, dukra – Rokiškio poliklinikos medicinos sesuo.

*... Platus Kalpokų kiemas,
visi nuoširdūs, mieli –
prie Nevėžio ir Uvainiuos,
senam Vilniuj išsisklaidę, –*

dainuodavom kupletus I giminės sąskrydyje Šetėkšniuose. Deja, tada visi laukę susitikimo, ypač vyresnioji Albina, dabar jau išėję į amžinybę, tik ūkininkas Jonas su savo Julija gyvuoja tėviškėje, vaikus įkurdinę miestuose.

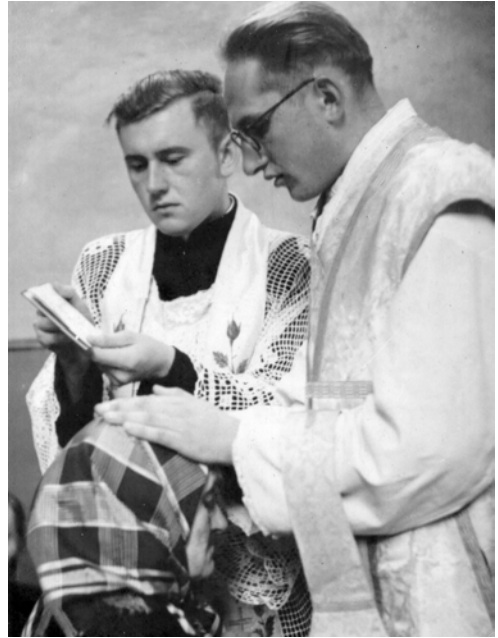
*... Taip laukėm pasirodant
vežimo nuo Kalpokų.
Darda Jonas ir Jonienė,
Ferma jau po vakarieniės, –*

su muzika tada sutikom juos, vėliausiai atvykusius, bet jau ne arkliu, o lengvąja, sūnaus vairuojama. Kaime abu dariniai dirbo daug ir sunkiai, bet mokėjo gražiai paminėti svarbias gyvenimo datus, sukviesdavo visą giminę.

Jauniausias Julius, baigęs Rokiškio gimnazijos 5 klases, švytėdamas parlėkė į Kalpokus, pabučiavo motinai ranką ir išsakė nedrąsiai svajonę – stoti į Kunigų seminariją. Motina viena nespėdė, siuntė pas vyriausią brolių, vienu arkliu ariantį lauką. Šis tik nusišypsojo: „Atsirado, matai, kunigėlis“. Julius su nuoskaudos ašara ir Motutės lauknešėliu – tekinas 17 km į Rokiškį. Vėliau įvyko visos šeimos pokalbis. Vyresnieji žinojo, kad Seminariją išlaiko patys auklėtiniai, kiekvienas jautė savo galimybes. Julius buvo geras, linksmas, nuoširdus, mielas jaunėlis, tad visi pagal išgales pasiryžo remti jį, dvasinius mokslus eisiantį.

Laimingiausia diena tetos Anastazijos gyvenime buvo sūnaus kunigystės šventimai, kai jis, uždėjęs rankas ant motinos galvos, teikė palaiminimą.

Laukė nelengvas pastoracinis darbas. Kur tik jis darbavosi – visur remontavo, statė, restauravo. Visada palaikė glaudžius giminystės ryšius. Tai buvo giminės siela, dainorėlis, optimistas. Švenčionėliuose jo rūpesčiu pastatyta klebonija. Čia giminų rate gražiai paminėjo savo Motinos 10-ąsias mirties metines, vėliau savo amžiaus 50-metį ir kunigystės 25-metį. Su kurso draugais koncelebravo šv. Mišias. Rytojaus dieną – pamaldos ir vysk. J. Steponavičiaus iki šiol neužmirštas pamokslas, plačios giminės ir parapijiečių priėmimas, kuriame jubilias gražiai bendravo su visais ir kiekvienu atskirai. Palapinė išpuošta puikiai suderintų raštų ir spalvų lietuviškais audiniais, pasitinka šūkis „Ad multos anos“, kun. A. Jononio paveikslas, kuriame apšviestų pušų fone – Žiobiškio bažnyčia, – ta pati, į kurią mažą Juliuką Motulė vedavosi. Nuėję tolimą kelią, pakildavo į kalnelį ir, kai horizonte išnirdavo bokštas, abu žegnodavosi ir susikaupdavo maldai. Paskui čia, būdamas klierikas, dažnai lankydavosi, katekizudavo vaikus, o vėliau bažnyčiai padovanavo Betliejų. Tėvams pastatė gražų antkapinį paminklą-kryžių Žiobiškio kapinėse. Laidojo visą giminę, o pats atgulė amžino poilsio šalia Vilniaus Kalvarijų bažnyčios. Ilgaamžė jo krikšto mama negalėjo patikėti, kad tas, kurį ji laikė ant rankų mažytį, nebeišlydės jos į amžinybę. Teatlygina Viešpats tam, kuris Dievui, Bažnyčiai ir žmonėms atidavė visą save, sutirpo kaip žvakė ant altoriaus nuo darbo kaitros.

*Juliaus Baltušio
iššventinimas į kunigus
Kauno Šv. Trejybės
bažnyčioje.
Primiciantas teikia
palaiminimą motinai.
1951 09 23–24*

Tokia Anastazijos Tunaitytės-Baltušienės gausios ir gražios šeimos istorija.

Antroji kirtimų dukra – Veronika, gražiausia iš visų sesių, ištekėjo už Kazimiero Kirstuko į Kervelkių k. Neilgai jai čia buvo lemta gyventi ir dirbuotis. Sulaukusi sūnelio, pasiligojo ir mirė, o paskui – ir vaikutis. Gaila, kad seserys neišsaugojo jos kapo, tik vietą nujaučiame. Likęs našlys atvažiavo pirštis žmonos seseriai Paulinai. Pabučiavo tėvui ranką ir prašė leisti už jo dukrą, o šis pataręs klausti ją pačią. Atsakymas buvo neigiamas.

*Kunigo Juliaus Baltušio
25 metų kunigystės
jubiliejus. Švenčionėliai.
1976 09 23*

Užkuriom į Jūžintų parapijos Giriūnų kaimą išėjo Jonas. Tėvai nedaug ką galėjo jam skirti dalios, nes dar nebuvo prasigyvenę. Nors kelias arkliu tolimas, artimieji bent kartą per metus aplankydavo jį, parsiveždami pilnas vežėčias skanių obuolių, nes kirtimuose dar nederėjo. Giminaičiams darė gerą išpūdį sodyba, paskendusi sode, žemė prieš saulę. Puikiai viskas augtų, derėtų, bet neišnaudojamos visos palankios galimybės, trūksta darbo jėgos. Ir mūsų atminime dėdė Jonas, išaušus pavasariui, kaip tie paukščiai iš šiltųjų kraštų, apsilankydavo gimtinėje. Nesijautė laimingas. Mirė sunkiais pokario metais. Palaidotas Jūžintuose. Vienturčio sūnaus Juozo šeimoje – dvi dukros: Genė – medicinos sesuo, Marytė – prekybininkė. Abi gyvena miestuose, o Juozas ir jo žmona Stasė, kilusi iš to paties kaimo, tebegyvena tolimam užkampy, dirbuojasi iš paskutiniųjų, neatsisakydami ūkio.

... Pirmasis pasaulinis karas atnešė daug negandų. Vieninteliui iš keturių brolių Kazimierui teko išeiti į karą. Paskelbus mobilizaciją, paėmė metais jaunesnį, nesulaukusį šaukiamojo amžiaus. Žemdirbius, taikius darbininkus apmo-

kė, prisaiškino, įdavė į rankas ginklą, išmokė kasdieninę giesmę „Bože, caria chrani!“ Apmokymai vyko Vakarų Baltarusijoje. Būsimasis karys svarstė, kodėl turi ginti svetimųjų interesus, kautis už caro vėliavas. Priesaiką priėmė Zarasų bažnyčioje. Lūpos kartojo žodžius, o jis širdy ir mintyse pažadėjo Dievui nekelti ginklo prieš nekaltą žmogų, – tai ne jo tėvynės Lietuvos interesai. Karo sumaištyje nublokštas į toliausius kraštus, pateko į nelaisvę. Dvejus metus dirbo Vokietijoje, Frankfurto prie Maino apylinkėse. Ūkiuose beveik nebuvo vyrų – pašaukti į frontą. Du belaisviai pateko pas seną paliegusį ūkininką. Ūkinis pastatas dviaukštis: apačioj tvartas, viršuj – daržinė. Vežimas kinkomas 4 arkliais, šienas ir kiti pašarai, javai šakėmis keliami į antrą aukštą. O jie, nualinti sunkių sąlygų, menko maisto, o ir to ne iki soties, turi našiai dirbti! Liūdniausia, kad nėra jokių ryšių su Lietuva. Paskui išvežė į Prancūziją ardyti fabrikų. Paskutiniai metai praėjo Belgijoje, kur sąlygos buvo jau pakenčiamos. Išižiebė vilties kibirkštėlė, kai išgirdo, jog Belgijoje lankėsi atstovai iš Lietuvos nukentėjusiems nuo karo šelpti komiteto. Pagaliau pasiūstas į Lietuvą laiškas pasiekė adresatą. Kokia jaudinanti akimirka, kai jo rankose buvo brolio Juozapo žinios iš gimtinės, tik jos, deja, nuliūdino: amžinybėn iškeliavo Motutė, tiek sielvarstavusi, nesulaukdama gramatėlės iš sūnaus. Nesant vaistų, neišgelbėjo ir paauglės Adeliutės. Ir Veronika jau apleidusi žemės kelius... Viena kita įdomesnė žinutė: gretimos sodybos pusbrolis Juozapas vedė Zavaraskaičių Aniutę iš Stirniškio k.

...

Atėjo diena, kai caro kareivis po penkerių metų vėl sveikino gimtinės dangų, pakelių beržynus, parlekiančius paukščius ir visa, kas tik sapnuose tiek metų regėta tarp žemės ir dangaus. Neužmirštamasis susitikimo džiaugsmas! Atminimui kiemo vidury pasodino žilvitį.

Broliams Juozapui ir Povilui teko lengvesnis kelias – jie tarnavo jau Lietuvos kariuomenėje: Povilas dalyvavo kovose su bermontininkais ir lenkais. Grįžo, kai baigėsi kovos ties Giedraičiais: atvykus Tautų Sąjungos atstovams, karas buvo sustabdytas. Juozapas tarnavo Ežerėnuose (Zarasuose), vėliau Ukmergėj ryšininku. Grįžęs pasodino uosį. Medžiai ir šiandien auga, lapoja, o mes apie juos šokdami rankomis plojame.

Juozapas Tunaitis

Lietuvos kariuomenėje

... Kaip klostėsi gyvenimas netekus šeimos galvos šetekšniečio Juozapo sodyboj?

Vienturtis sūnus Juozapas auginu tris sūnus: Vytautą, Joną ir Albiną (būta vėl Juozuko, tik jis mirė, nebepratęsęs Juozapų dinastijos). Žmona Ona mylėjo vaikus ir gėles, buvo nepralenkiamą grybautoją ir uogautoją. Gėlės žydėjo troboj ant palangių ir pašalėse, keliose klombosė. Didžiažiedžiai jurginai išaugdavo iki stogo, o darželiai gėlių įvairovė nedaug atsiliko nuo A. Vienažindžio apdainuotojo („Kaip gi gražus gražus...“). Sūnūs nesitenkino pradžios mokslu, lankė V, VI skyrius. Vytautas išijungė į jaunuų ūkininkų veiklą. Jonas – dailus, kuklus, taktiškas jaunuolis, gražiai piešė. Klasės sieną puošė jo nupieštas J. Basanavičiaus portretas. Mokėsi Kaune žemėtvarkininku. Po išleistuvių išsimaudys Nemune ir – į tėviškę! Deja, jį, jauną ir perspektyvų, pasiglemžė klastingasis Nemunas. Skaudžiausia, kad nepavyko surasti jo kūno. Motina ir mirties patalė vis minėjo jo vardą.

Tėvas tvarkė ūkį, bet melioracijos darbai pareikalavo daug lėšų, nebe pagal išgales. Rasdavo laiko domėtis visuomeniniu politiniu šalies gyvenimu, nemažai skaitė. Kartais į šias apylinkes atklysdavo ir kairioji spauda iš Panemunėlio. Apie to krašto kairuoliškas nuotakas svarsto Vilniaus vyskupas Juozas Tunaitis, prisimindamas savo tėvo pasakojimus. „... kun. J. Katelė buvo aktyvus spaudos platintojas, mokė žmones skaityti ir rašyti, tik ... žmonės, išmokę skaityti, dažniausiai skaitė socialistinio turinio knygas. Štai kaip keistai išėjo: per kunigą Panemunėlio parapija pastebimai sukairėjo, pasidarė nebepamaldi. Lazda, kaip sakoma, turi du galus...“ (laikr. „Vilniaus tribūna“, Nr. 1. 1993. Rugs. 24. P. 3). Šios idėjos nerado plataus atgarsio mūsų krašte. Vaikai ir jaunimas skaitė knygas iš Žiobiškio parapijos knygynėlio. Nemaža knygų turėjo ir Vytautas. Jis ilgiausiai gyveno Davainiškyje. Dirbo kolūkyje sąskaitininku. Vedė Stasę Jakimavičiūtę, kuri energingai ėmėsi darbų. Augo žvalus, gražus ir protingas sūnelis Gediminas. Kai antram berniukui Vidmantukui ėjo tik antri metukai, apmetė audeklą, ėmėsi namų statybos Žiobiškyje. Belaukiant dukrytės Laimutės, 6 metų Gediminas susirgo, liga progresavo, ir gydytojai pasirodė bejėgiai... Pakėlusį šią skaudžią netektį, Stasė Žiobiškyje garsėjo gražiais audiniais, dekoravo butus, pati gamino gipsinius ornamentus sienoms ir luboms puošti. Abu išaugę vaikai – pedagogai; sukūrę šeimas išskrido iš namų. Jaunesnysis Vytauto brolis Albinas, išgijęs buhalterio specialybę, vedė žemaitę Eleną ir gyveno tėviškėj, Žiobišky, vėliau Tytuvėnuose. Du jo anūakai, palikti vieni namie, žuvo gaisre. Sūnus Algis gražiai išikūręs Tytuvėnuose.

... Tęsiame Konstantino kiemo istorijas. Grįžus iš karo Kazimierui, toliau tėviškėj gyveno tėvas, trys nevedę broliai ir sesuo Paulina, kuri šį laikotarpį prisiminė kaip mielą gyvenimo tarpinį: broliai jai visada padėdavę namų ruošos darbuose, o pats lanksčiausias – Juozapas; jam gerai sekėsi įvairūs meistrystės darbai. Plušo visi, ūkio padargus ir kitus reikmenis gaminosi patys. Karo metais

Paulina Kliaugienė-Tunaitytė švenčia 90-metį. Jubiliatė tarp sūnėnų kunigų – Juliaus Baltušio ir Juozo Tunaičio. Panevėžys. 1984 m.

siautusios ligos, ypač šiltinė, kritę gyvuliai nualino ūkį. Visi ėmėsi jį stiprinti. 1923 m. nusipirko čia pat buvusios žemės 1 ha, kuri priklausė A. Ruželei iš Gėrkonių kaimo. Sumokėjo 825 Litus.

Atėjo laikas Paulinai „pereiti į moterystės stoną“. Svainis L. Baltušis, nusprendęs būti piršliu, atvažiavo su Povilu Kliuga iš Kazliškio parap. Latvėlių k., gyre jaunikį: vieniui vienas ant pusvalakio (15 ha), sesuo išteka, lieka seni tėvai. Nuotaka sutiko. Sulaukė keturių, išaugo trys skardžiabalsės dukros. Jauniausiąją Adą leido į Rokiškio gimnaziją. Anksti mirė tėvas. Vidurinioji Genė liko kaime su mama, vėliau, susikūrusi šeimą, gyveno šiaurėje, o grįžę Genė ir Juozas Gužai išikūrė Panevėžy. Ilgai sėkmingai dirbo miesto gėlyne. Vyriausioji Bronė, laiku neturėjusi sąlygų mokytis, vien savo darbštumo ir ryžto dėka (sunkiomis sąlygomis dirbdama Rokiškyje) vakarais mokėsi ir tapo pedagoge. Aktyvi saviveiklos organizatorė, rašanti į spaudą, nepakartojama vestuvių svočia ir mano krikšto močia Bronė Kiselienė, apdovanota medaliu „Už šaunų darbą“. Atgimimo metais – tikybos mokytoja Panevėžy. Rašo atsiminimus iš turiningai praleistų metų, kūrybiškai organizuoja giminės sąskrydžius. Jos motina Paulina, palikusi vijokliuose skendinčią pamiškės sodybą, senatvės dienas leido dukros šeimoje prie Panevėžio Katedros, uoliai ją lankė. Vaikaičiams pasakojo apie piemenaitės daliaį kirtimuose. Anksti išmokusi megzti, pinti, siūti, verpti, austi. Viena jos kraičio skrynčia stovi garaže. Gaila, kad ne muziejuje! Mokėjo apie 200 dainų. Ne vieną mirusį nugalėdavo skambus jos balsas. Apie savo plačią giminę ji didžiuodamasi kalbėjo: „Jei visi gyventų taip, kaip Tunaičiai, nereikėtų nei teismų, nei policijų, nei kalėjimų“. Savųjų ir giminių rate atšventė 95-ąjį gimtadienį. Džiaugėsi ant kaklo uždėtu medalionu, atvežtu iš Vatikano. ... Kai saulė kryo į rugpjūčio pabaigą, sveikatai susilpnėjus, paprašė pakviesti visus vaikaičius ir provaikaičius: „Visus auginau, maldelių mokiau, būkit prie mano karsto“, – tai buvo paskutinis močiutės Paulinos priesakas. Kazliškio kapinėse po šimtamečių pušų šakomis supiltas smėlio kauburėlis bylos apie dar vienos kirtimų dukros nueitą kelią.

... Išėjus Paulinai, broliai jautė, kad atėjo metas ieškoti gyvenime savų kelių. Visi pasitarę nusprendė Juozapą išleisti užkuriom, o Kazimieras ir Povilas dalinsis žemę pusiau. Ir vėl prieš akis naujos sodybos kūrimo planai. Tik pusytkitės nagus, broleliai!

Iš karo grįžęs Kazimieras piršliavo neilgai. Aleksandras Juškevičius iš Stramliškio jį nusivežė į savo svainio didžiažemio Juozapo Čižiūno kiemą Panemunio parapijoje, Šarkiūnų k., prie tada dar sraunaus Nemunėlio, kur jaunystės dienas leido 4 seserys ir 3 broliai. Vyriausioji Konstancija su ilga stora kasa, apsiskaičiusi, aktyvi „Pavasario“ kuopos valdybos narė, Nikodemo Martinonio (vėliau kompozitoriaus) choristė, dramos spektaklių dalyvė. Dar anksčiau Tunaičiai ir Čižiūnaitės buvo susitikę vienose vestuvėse. Atnaujinta pažintis, paskelbti užsakai. Būsimoji nuotaka nevažiavo į pražvalgas apžiūrėti namų ir ūkio. Atvyko tėvas – kalvis, malūnėlio konstruktorius, aktyviai dirbęs sudėgusios Panemunio bažnyčios statybose, padaręs laikiniems maldos namams tabernakulį, o Konstancija su seseria Adele iškasė pamatus dešiniajam altoriui. Jungtuvės įvyko šioje laikinoje patalpoje šventoriuje 1925 m. žvarbų vasarį. Tėtis vyresniosios sesers Anastazijos vestuves, dar „piemenėlis būdamas, stebėjęs nuo krosnies „pro koptūrą“. Dabar ji į iškilmes atsivežė 8 metų sūnelį Antaną (būsimą Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčios zakristijoną), kuris, nuo speigo apvilktas tėvo kailiniais, iš ilgų rankovių niekaip negalėjo iškišti pirštelių taip lauktiems svočios saldainiams paimti. Mamos pusbrolis vargonininkas Kostas Smolskis padovanojo albumą nuotraukoms su gražiu įrašu: „Pasakyk, sesute, graži lietuvaite, /ar mylėjai rūtą, mėtą ir našlaitę, /ir žodelių vainikėlių, ir svajonių kaspinėlių. /Lemta bus sapnuoti, kurti ir svajoti...“ Į draugės Karolinos Gužaitės, vėliau gyvenusios Kaune, dar 1922 m. dovanotą poezijos knygutę, skirtą atminimų įrašams, jaunosios tėvas užrašė linkėjimus poeto A. Vienažindžio žodžiais: „Linksminkitės linksminkitės, kolai jauni esat, pranyks jums visas gražumas, kai jau pasenėstat, kada savo žilų galvų ant pečių nulinkstat, pasirėmę unt lazdelas grabui vietų rinkstat“. O motinos Barboros vardu: „Žydėjai kaip kvietkelis po

Kazimieras ir
Konstancija Tunaičiai
savo sode. 1954 m.

sparnu motinėlas, tau terūpėjo tik vainikėlis ir daržely rūtelas. O dabar tau daug vargų, jau laimei neblaimėti, daug vargelių, daug kryželių, – raikia kantriai kintėti“. Toliau sekė įrašai dailia rašysena jos brolio ir sesers (vėliau mano krikšto tėvų – Povilo, 1940 m. suimto ir dingusio be žinios, ir Eleonoros, patekusios už Uralo). Rašė draugės. O padėką už darbštumą ir energingą veiklą Panemunio „Pavasario“ kuopos valdyba.

Jaunojo seklyčią papuošė raino vinkšnos medžio komoda, kraičių skrynias, su šešioliknyčiais ir dailiais nėriniais, per kanvą siuvinėtomis monogramomis, paveikslas aukso spalvos rėmais su ažuolo lapais, veidrodinis gaubto formos „aukso obuolys“, kuris juokingai iškreipdavo veidus... Sodely apsigyveno bitės. Pasoga labai pravertė ūkiui ir brolių dalybų išlaidoms. Pasibaigus vestuvių šurmuliui, visi pasinėrė į darbų sukuri. Marti su uošviu ir svainiais išgyveno kartu dar kelerius metus.

Juozapas, būsimojo vyskupo tėvas, savos dalios genamas, ruošiasi palikti gimtinę. Buvo pažįstamas su Marijona Jurgelionyte, kuri su tėvais ir broliais gyveno darnioje šeimoje Panemunėlio parap. Tindžiūlių kaime. Jos brolis sava-noris netoli Salū, Davaišiškio kaime, prie žydrojo Dviragio ežero gavo 12 ha žemės, kurią dokumentuose užrašė motinos Teresės vardu. Vedęs Marijoną, šiame sklype įsikūrė dėdė Juozapas. Iš tėviškėj likusių brolių Kazimiero ir Povilo 1927 04 02 gavo jam paskirtą dalį: „4000 litų, arklį, pakinkytą lineikon, vežėčias, akėčias, karvę, avių su dviem ėriukais, bekoną, du pūdus sėmenų, pūdą miežių, 3 pūdus avižų“. Po šiuo abipusiu raštišku susitarimu pasirašė visi trys broliai ir liudininkas kaimynas Jonas Rapas.

Atsivėrė naujo gyvenimo perspektyvos. Vėl statė trobas. Jaunystėj buvęs linksmas, nepralenkiamas pasakorius, neieškojęs kišenėj žodžio. Tarp kitų prisimenama linksma istorija, susijusi su Juozapo persikėlimu iš Žiobiškio Davaišiškio į Salū Davaišiškį. Valdininkas paklausęs, iš kur išsiregistruoja ir kur turi prisiregistruoti, girdi tą patį atsakymą: „Davainiškis“. Palaikęs klientą nesuprastingu, įtariai kelia smilių prie smilkinio: „Žmogau, išsipagiriok, tada ateik registruotis!“ O dėdė Juozapas nelieka skolingas: „Tai Jūs pirma išsiblaivykit“. Vėl aiškinasi, kol pasirodo, kad dėdė teisus. Dainininkas, giedotojas, dabar Salū bažnyčioje šventadieniais giedoja suplikacijas, nuolatos pavaduodamas kunigą. Žmona Marytė pasižymėjo dvasingumu, pamaldumu. Laukiant pirmojo įpėdinio, būta dvasios pakylėjimo, širdies atvertos gėriui, – visa tai imponavo aplinkiniams. Pirmagimį pakrikštijo tėvo vardu. Sulaukė antrojo sūnaus Petro ir dukrelės Anelės. Atvykusi į vyro gimtinę, įrašė savo brolienės (mano mamos) jau minėtoje knygutėje: „*Neieškok čia laimės, drauguže, / nes jos čia nerasi. / Suteiks tik laimę Viešpats Dievas / anapus grabo amžinai*“. Tai buvo 1927 06 07. Dar vienos viešnagės metu, baigus pietus, persižegnojo, padėkojo ir mišlingai ištare: „Pavalgiau paskutinius pietus...“ Iš tiesų, jos nuojauta pasitvirtino: per 1934 metų Kalėdas ją pakvietė Viešpats...

... Juozukas, tik šešerių metų būdamas, jau gražiai skaitė, išmokė Petriuką ir Aneliutę poterių. Vėliau tėvas jį, tokį gabų, sunkiomis sąlygomis leido į Rokišio gimnaziją... Petras mokėsi Salū žemės ūkio mokykloje, sesė Anelė darba-

vosi namie: vėliau gražiai mezgė, verpė, audė, išmoko rinktinių raštų technikos. Vėlesnių santuokų sūnūs Antanas ir Albinas, įgiję agronomų specialybes, gyvena kaime. Visi sukūrę šeimas, ne vienas ir vaikaičių sulaukęs.

Šis kirtimų sūnus Juozapas nuėjo pilną išbandymų gyvenimo kelią. Kaip pats yra pasakęs: „Ėjau ir ėjau paskui karstus brangių žmonių, pirma manęs apleidusių šią ašarų pakalnę“. Kai saulė vis labiau krypo vakarop, susirgęs gydėsi Vilniuje, kur sūnaus – Šv. Mikalojaus bažnyčios vikaro-adjutoriaus – globojamas mirė 1972 05 05 nesulaukęs dienos, kai sūnus konsekruojamas vyskupu. (Kitą dieną Vilniuje gimė Virginijus Tunaitis, mano brolio Antano sūnus. Kartu kaita!)

Iškiliausiam šios šeimos vyrui – vyskupui Juozui Tunaičiui noriu poeto žodžiais nuoširdžiai tarti: „*Tam, kas turi Dievo kibirkštį ir ryžtą, – tebūnie visados pasiekiama tai, ko trokštama ir kur einama*“.

...Vėl persikelkime į kirtimų žemes. Prasidėjo trečiosios sodybos Davainišky statyba. Nugriovė didelę kletį ir pamiškėje iš jos pastatė gyvenamąjį namą, vėl krėtė naują molinį tvartą. Ūkis dar nesutvirtėjęs po karo, po dalybų, vargina nepritekliai. Mama minėdavo: „Ateina vyrų pulkas dainuodami iš statybos, o tu, martele, suk galvą, kaip juos pamaitinti“. O čia dar naujos šeimos reikalai. Sulaukė pirmagimės dukrelės Adeliutės ir dėl bobutės-priėmėjos kaltės, nesant medicinos pagalbos, abi ištiko kraujo užkrėtimas. Ką turėjo jausti Motinos širdis, už sienos išgirdus bobutės klausimą: „Ar jinai seniai spovedy (išpažinties – S. T.) buvo?“ Mama, visada atspari ligoms, atlaikė, o dukrelės netektį mena įrašas atminimų albumėly: „Sunkioje jos ligoje ir vargingame mūsų gyvenime belieka šaukti su šv. Jobu: „Tegul bus pagarbintas Viešpats Dievas varguose!..“ Tais sunkiais dalybų, statybų metais pasaulį išvydo Elena, vėliau Albertas, kuriam nepalankios sąlygos atsiliepė sveikatai. Gydytojai ne daug ką galėjo pagelbėti. Atrodė, darosi sprangi ašakota kirtimų duona. Tad užgniauzus širdy kartėlį ir pasipusčius nagus – tik pirmyn! „Kentėsiu lig galo, / ligi grabo lentai, / Nebegrišiu tenai, / iš kur buvau imta“.

Senelis Konstantinas ypač gerbė knygas. Įsigytas dar žymiai anksčiau nešė į Žiobiškį pas knygrišį, gyvenusį Pašilėj. Šis vargingas žmogus meistriškai aprengrėdavo knygą, o vienoje kaligrafiška rašysena padarė įrašą. (Ją tebesaugom.) Vėliau mamai dvi maldaknyges taip pat dailiai įrišo Kirstukas, Kazio (Sviestelio) tėvas.

Senelis stebėjo jaunųjų darbus, domėjosi įvykiais, dar 1927 m. parašė testamentą, jo rūpesčiu kapinėse pastatytas kryžius. Daliai rūpesčių nuslinkus į šalį ir lengviau atsikvėpus, į šeimą atėjo Antanas, paskui ir pagrandukas – Stefanija (tai aš). Būk sveikas, pasauli, tai mes – nauja kirtimų karta, atėję, pasak A. Sent Egziuperi, atsiimti savojo amžinybės trupinio.

Baigiant naujos sodybos statybą, išvaizdus Povilas pradėjo piršliauti. Po kelių išvykų pasiekė Pándėlio vls. Lydžiūnų kaime išaugusią Emiliją Bakanaitę. Tėvai skyrė pasogos 2000 litų. Jaunamartė peržengė namų slenkstį, pasiryžusi būti vyro bendražyge, savo triūsu pelnyti duoną, kurti pasiturintį gy-

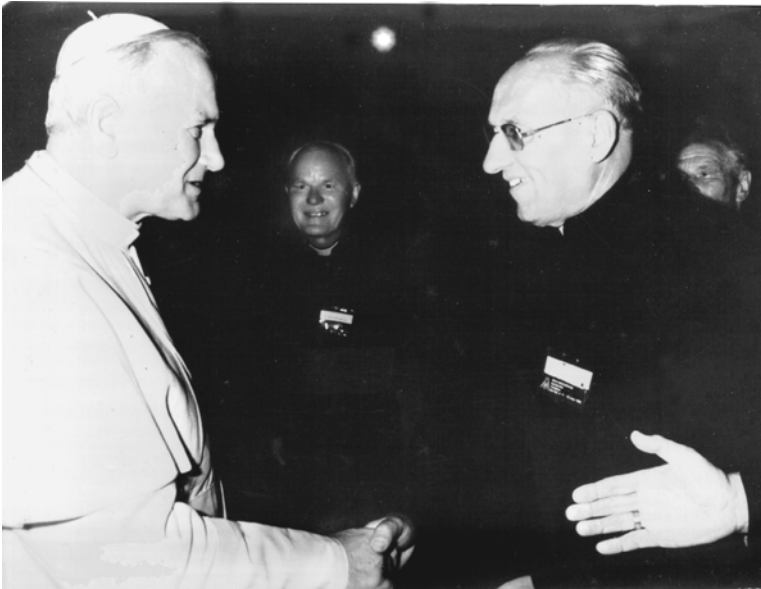
*Konstancija ir
Kazimieras Tunaičiai
su šeima (iš kairės):
Antanu, Albertu,
Stefanija ir Elena.
Povilo Meškelės nuotr.
1944 05 30*

venimą. Pradžioj abi šeimos gyveno kartu. Tik rudenį, kasant bulves, Povilas pareiškė norą apsigyventi naujuose namuose, kartu globoti ir senelį. Po įkurtuvių – Poviliuko krikštynos. Ėmė negaluoti senelis. Jį lankė dukros Anastazija ir Paulina. 1931 birželio 13 d. naujakurių sodyboje buvo laidotuvės. Atgulė šetekšnietis Konstantinas Žiobiškyje prie žmonos Onos ir 4 vaikų, greta brolio Juozapo. Dabar šalia jau abu broliai, padėję pamatus kelių kartų gyvenimui. Amžina ramybė jų palaikams!

Karta keičia kartą. Tą dieną Kazimiero šeimos lopšy kryžtavo tik ketvirtą mėnesį pradėjęs Antanas. Po metų Povilų šeimoje – Pranciškaus krikštynos. Žymiai vėliau gimęs Broniukas neišgyveno. Abu sūnūs tylūs, kuklūs, gerai mokėsi, gilindamiesi į mokslo paslaptis. Visi gražiai tvarkėsi sodyboje, kurią Pranas apsodino liepaitėmis. Pranas karinę tarnybą atliko Machačkaloje ir Kubanėje, o Povilas, baigęs Kauno politechnikos institutą, dirbo Kretingos „Laisvės“ vilninių audinių fabrike, paskui su dzūke žmona išvyko į Alytų, kur Medvilnės kombinate (dabar Medvilnės bendrovėje) eina vyr. inžinieriaus ir gamybos direktoriaus pareigas. Jo darbas vertinamas, spaudoje skaitome apie parodas užsienyje, jo kuriamų medžiagų techno-

*Prie nesibaigiančių
kolūkio darbų
(iš kairės):
Povilas Tunaitis,
Matas Tininis iš
Laukeliškio vnk. ir
Kazimieras Tunaitis*

*Vilniaus Kalvarijų
parapijos klebonas
Julius Baltušis
audiencijoje pas
popiežių Joną Paulių II*

logijas. Aplankė daug pasaulio šalių. Sūnus Petras ir dukra Rūta išgijo taikosmosios dailės specialybes. Puikių atsiliepimų išgirdome iš alytiškių, dalyvavusių tėvo laidotuvėse.

Į jų motinos Emilijos laidotuves atvykę kunigai J. Tunaitis ir J. Baltušis maldomis ir prasmingu palinkėjimu – „Priimk, Viešpatie, jos sielą. Te jai per amžius danguje bus miela“, – palydėjo į amžinybę. Gedulinga eisena plaukė jos išvaikščiotaus laukais, o dvasininkai kely atgiedojo egzekvijas. O į tėvo Povilo mirties metines dekanas Julius Baltušis atvyko, tik grįžęs iš Afrikos, Kenijoje vykusio Eucharistinio kongreso. Grįždamas sustojo Romoje; Vatikane audiencijoj į Popiežiaus Jono Pauliaus II klausimą: „Ar daug turi Vilniuj lenkų? – atsakęs: „Jūsų Šventenybe, ne tik lenkų, bet ir lietuvių!“ Parvežė savo seserims ir krikšto mamai iš Popiežiaus rankų gautus rožančius su Jo palaiminimu, o mums, pusseserėms, – medalions su Lurdo Marijos vaizdu. Pranas į Šetekšnių dėdienės Genės Tunaitienės laidotuves iš Davainišio pėsčias anksti rytą atėjo į Panemunėlį (anksčiau vienintelis apylinkėje važinėjęs „Volga“!).

Pranas pasistatė namą Rokiškyje, o Atgimimo metais – tėviškėj naujus erdvius talpius ūkinius pastatus. Tai vienas pirmųjų rajono ūkininkų, kūręs planus ateičiai, bet, matydamas Lietuvos kaimą žlugdančią Vyriausybės politiką, baigia prarasti viltį. Dabar jo ūkyje sumaniai dirba sūnus Ričardas perpratęs visas technikos paslaptis. Vyresnysis Gediminas, devyniolikmetis sukūręs šeimą, gyvena savarankiškai nuomotoj sodyboj, augindamas duoną ir vaikučius – Algirdą, Tautvydą ir Rugilę. Atvyksta patalkininkauti į tėviškę.

Gausioje jo šeimoje 5 vaikai ir trys vaikaičiai. Miestietė žmona Stasė – medicinos sesuo, pasiaukojamai dirba, globodama silpnesnius, likimo nuskriaustus ar į bėdą patekusius. Abu itin pamaldūs. Stasė į darbą skuba pėsčia iki autobuso ar dviračiu, o aukštaūgė dukra Kristina į savo mokslo įstaigą – kolegiją bei sūnus Juozukas į mokyklą kartais nušuočiuoja raiti! Narsus jaunimas! (Mat

Stasės (pirmoji iš kairės) ir Prano (pirmasis iš dešinės) Tunaičių jauniausios dukters Ritos krikštytos. Krikštatėvis – Vidmantas Tunaitis, Vytauto s. 1987 06 06

3–4 km kelią į Moškėnus iki stotelės, ne kartą visų kiemų lėšomis ir darbu sutvarkytą, nuolat niokoja miškų savininkai.) Galbūt Tunaičių vaikai reikalo verčiami rado tokią išeitį. O gal padaršino močiutės Kaupelienės meilė arkliais?! Jauniausioji dukra Rita ir Juozas lanko muzikos mokyklą.

Toks įvairiaspalvis jauniausio kirtimų sūnaus Povilo šeimos kelias.

Kada buvo kertamas dvaro pono Oskaro Rutkausko miškas, senojoje sodyboje apsigyveno rangovai ir darbininkai. Konstancija ir Kazimieras kėlėsi su pirmaisiais gaidžiais, gulė su tamsa. Mama, buvusi tėvo padėjėja kalvėje ir malūnėlyje, pati nuobliavo lentas klėties grindims. Prie tvarto pristatyta daržinė, prie klėties – padarginė, vietoj molinės pirties – medinė. Tėčiui Vokietijoje praleisti metai nenuėjo veltui. Įgyta žemės ūkio darbų patirtis, pažangesni metodai pravertė savo ūkyje. Melioravo žemę, įvedė sėjomainą, nusipirko arklinę pjaujamąją, grėblį. Augo vaikai. Tėvai nusprendė išigyti daugiau žemės, nes po dalybų liko tik 14,5 ha. 1939 m. iš Bulovo Pailgių kaime nusipirko 9,5 ha atskirai buvusios žemės, vadinamos Klišyne, tarp Jono Rapo, Jono ir Kazio Pavarotnikų ir V. Žalkausko. Sumokėjo apie 4000 litų. Žemė buvo už gerų 2 km, pelkėta, užleista. Vaikai balose šokinėjo nuo kupsto ant kupsto. Vėl nauji „plėšiniai“. Kirto karklus. Tėtis dviem arkliais arė, mamos rankose – vadelės. Pamažu kimsynai virto kultūrinėmis ganyklomis, dirvoje noko javai. Į klojimą braškėjo korai su naujuoju derliumi. Buvo auginami bekonai, linai. Išsaugoti dokumentai liudija, kad melioracijos išlaidoms gražinti mokesčiai už 14,5 ha – 357 Lt, o už naująją žemę – 233 Lt. Abu broliai – Kazimieras ir Povilas – nerūkė, nevartojo svaigalų. Tokie pat ir 4 jų abiejų sūnūs.

Dar žymiai anksčiau mūsų abiejų kiemų tėvai dalyvavo mokyklos ir klebonijos statybose. Vežė rąstus ir džiaugėsi, kokį puikų būstą įrengs savo vaikams. Kaip nusivylė, kai mokyklai atvežtus skambančius rąstus tuoj pat pavertė pjuvenom ir supylė tarp sienų lentų! Aišku, jos – sausos, nusėdo, ir pastatas

buvo šaltas. Man, dirbusiai ir gyvensiai šioje mokykloje, teko skaudžiai patirti šios vakarietiškos technologijos rezultatus, kenčiant nuo šalčio ir pelių.

Senoji troba laukė remonto. Meistrai apkalė lentom, nudažė, idėjo didesnius langus, plūktinę priemenę išklojo plytelėmis. Reikėjo priebučio (*gonku*). Tėtis, norėjęs nusipirkti išeiginį kostiumą, svarstė: „Jį išsigijęs, pasipuošiu vienas, o stikline veranda džiaugsis visi“. Pasirinko antrąjį variantą. Tėtis labai norėjo dalyvauti Eucharistiniame kongrese Kaune, bet, nenorėdamas ūkio naštos užkrauti mamai, atsisakė. Tėvai skaitė „Mūsų laikraštį“, „Saleziečių žinias“, „Moterį“, vaikams užsakė „Žvaigždutę“. Domėjosi visuotine istorija, su broliu Povilu ir kaimynais diskutuodavo politinėmis temomis, matė besitvenkiančius pasaulio audrų debesis. Rodos, griuvo nugriuvo buities rūpesčiai, gyvenimas įėjo į normalias vėžes, sveikata nešlubavo, buvo galima ramiau pagyventi. O nuojauta sakė, kad artėja negandos. Dar neužmirštas ano karo siaubas, pasaulio galiūnai jau diktavo savo valią. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas išmušė iš vėžių. Brandžiausiais gyvenimo metais teko patirti dviejų okupacijų ir rūstaus pokario tikrovę, išgyventi tai, ką patyrė visa Lietuva: „*Duoklės bailsios – kur paimti? / Dar turi visus maitinti: / Naktį – savą, dieną – skrebą, / Šuo suloja – kinkos dreba*“. Kirtimų duona apkarto ne vienam ir ne kartą. Gerai, kad neteko pamatyti baltųjų meškų, o vėliau – melioracija nenuniokojo tėviškės. Į kurpiamą kolūkį atiduoti gyvuliai, padargai, mašinos. Ypač gaila myriop pasmerktų arklių. Ilgesys prarasto ir miglota ateitis temdė akis. Tėtis tebesekė politinį gyvenimą (dabar jau per radiją), nusivylęs Amerikos vykdoma politika, prarasdamas geresnių laikų viltį, linkėdamas mums jų laukti ir šalintis tarybinių struktūrų. Brolis Antanas atliko karinę tarnybą prie Maskvos, šaltą žiemą iškentęs palapinėje, paskui – Saratove. Sugrįžęs dirbo statybininku, remontavo gimtines namus. Albertas perdaug sąžiningai dirbo kolūkyje, prarasdamas nemažai jėgų. Sesuo Elena nuo ankstyvo ryto kolūkyje, vėliau tarybiniame ūkyje plušo, siekdama net Kazliškėlio laukus: kūrė, grėbė, laukus trėšė, griežčius sėjo, rinko akmenis, ravėjo, – ir visur laiku suspėjo. Mūsų rūpesčiai visi buvo jai nesvetimi. O grįžus iš laukų, ėmėsi darbų namie. Jai sekės visa, ką pajudino – mezginį, siuvinį ar audeklą dyviną... Vėliau gavo darbą Rokiškio ryšių mazge. Kasdien, pasiekusi stotelę už 4 km, važinėjo autobusu. Darbas ūkiuo-

Lietuviška Antano daina prie Volgos. Saratovas. 1954 m.

Antano Tunaičio ekslibrisas. Dailininkė I. Bajorūnaitė

tyje. Ypač gaila myriop pasmerktų arklių. Ilgesys prarasto ir miglota ateitis temdė akis. Tėtis tebesekė politinį gyvenimą (dabar jau per radiją), nusivylęs Amerikos vykdoma politika, prarasdamas geresnių laikų viltį, linkėdamas mums jų laukti ir šalintis tarybinių struktūrų. Brolis Antanas atliko karinę tarnybą prie Maskvos, šaltą žiemą iškentęs palapinėje, paskui – Saratove. Sugrįžęs dirbo statybininku, remontavo gimtines namus. Albertas perdaug sąžiningai dirbo kolūkyje, prarasdamas nemažai jėgų. Sesuo Elena nuo ankstyvo ryto kolūkyje, vėliau tarybiniame ūkyje plušo, siekdama net Kazliškėlio laukus: kūrė, grėbė, laukus trėšė, griežčius sėjo, rinko akmenis, ravėjo, – ir visur laiku suspėjo. Mūsų rūpesčiai visi buvo jai nesvetimi. O grįžus iš laukų, ėmėsi darbų namie. Jai sekės visa, ką pajudino – mezginį, siuvinį ar audeklą dyviną... Vėliau gavo darbą Rokiškio ryšių mazge. Kasdien, pasiekusi stotelę už 4 km, važinėjo autobusu. Darbas ūkiuo-

Antano (pirmasis iš kairės) ir Onutės (pirmoji iš dešinės) jauniausios dukters Vitos krikštynos Davainiškyje. Ant Antano rankų dukra Regina (dabar Vilniaus universiteto vokiečių kalbos dėstytoja), ant Onutės rankų – sūnus Virginijus (dabar biologijos doktorantas). 1974 m.

se su chemikalais antisanitarinėmis sąlygomis padarė savo. Į darbo stažą neiškai-tyta nemažai ūkiuose išdirbtų sunkiausių metų (tai dokumentai sudegė, tai dingo).

Dirbant plušant šitaip uoliai, bėgo skriejo metai šuoliais, ne dainomis ir juoku garsinantis, o giliai širdy slepiant jausmus, iš kurių vėliau išaugo didysis laisvės troškimas, išsiliejęs džiaugsmingam Atgimimo šurmuly.

Tais slogiais metais ėmė šlubuoti tėčio sveikata. Grįžo iš ligoninės. Sprugo medžiai, o jis dūsta, prašo atverti langus, kad pagautų gūsi gaivaus oro. Nepadeda. Atėjo lemtingoji 1963-ųjų gegužės 5 d. – pirmos laidotuvės mūsų šeimoj (su anksčiau išėjusiais prasilenkėm – nebuvom gimė). Mokykloje ėjau mokymo dalies vedėjos pareigas. Sujudo rajono valdžia: laidotuvės su bažnyčia ir dar taip iškilmingos – pamaldas vedė pusbroliai kunigai. Apylinkės taryboje įvyko išvažiuojamoji rajono Vykdomojo komiteto sesija, kur pylos gavo apylinkės pirmininkas Vytautas Tunaitis, jog apylinkė iš viso nepasiruošusi civilinėms laidotuvėms, net neštuvų neturi. Mane kvietė į partijos komitetą, nors nebuvau nei komjaunuolė, nei partietė. Paprašiau popieriaus lapo atsistatydinimo pareiškimui. Raičiausi kaip tas slie-

Tradicinėje gegužinėje ant Moškėnų piliakalnio per Sekmines (iš kairės): pirmoje eilėje – Akvilė Rapaitė ir Stefa Tunaitytė; antroje eilėje – Elena Tunaitytė, Alfonsa Rapaitė ir Stefa Tvirkutytė. 1951 05 13

kas tarp šaligatvio plytelių... O mama, po skausmo našta suklypusi, kaip visada, patyrus nuoskaudą, paguodė, uždėjo balzamo: „Tegul bus Dievui ant garbės!“ Rūsti, nepermaldujama praradimo akimirka... Sudie! Sudie! Regėki laimėten, Anapus...

„Yra pasaulyje esybė, kuriai mes visada skolingi. Tai – Motina“ (N. Ostrovskis) Mūsų motinėlė – Konstancija Čižiūnaitė-Tunaitienė (1896–1995) – iš visų žmonių, gyvenusių Davainiškyje, pasiekė amžiaus rekordą, po vedybų išgyvenusi 70 metų; iš jų 8-erius pas dukrą Rokiškyje, retkarčiais trumpam dar sugriždama į kaimą pati, o mintimis – kasdien. Sustosiu plačiau ties jos gyvenimu, padrasinta vyskupo J. Tunaičio žodžių, pasakytų 1998 m. liepos 8 d. mūsų tėviškėje giminės susitikime. Jis atkreipė dėmesį, kad kalbose, prisiminimuose paprastai minimi vyriškosios giminės atstovai, o moterys, jų vardai, pavardės, praeities siekiai ir darbai lyg ir ištirpsta, išilieję į kartų srovę. Atsiliepdama į šį pastebėjimą, noriu pateikti keletą minčių, epizodų apie Mamos indėlį kuriant materialines ir dvasines vertybes šeimoje.

Didžiai troškusi mokytis, bet mokykliniam suole sėdėjusi tik kelias dienas, dailiai rašė, daug skaitė. Tėvelis postringavo: „Kom margitai mokslas? Sūnūs tagul aina, nors loiškų iš koro parašis! Tu – vyriausia, kas mon padās?“ Ir vedasi į kalvę, prie girnų, varstoto, net prie plūgo. Kartą šarmotą sausio rytą tėvo paliepta važiuoja į Panemunį Ladusiui, vyriausiam iš 3 sūnų, riestainių (*barankų*), kad užaugtų tvirtas gaspadorius. O apranga menka (apie kelnes mergaitei net pagalvoti nepadoru). Kai dėdė išvyko į Ameriką, paauglė prašė ir ją leisti, net pati parašė laišką; o šis kaligrafiška rašysena atsakė: „Kaipgi laista tokių jaunų vienu par jūras marias be apiekos (globos – S. T.)“. Vėliau jos sesuo Adelė apgailėstavo: „Ir ko gi nelaida? Šitoks darbštumas – būt kolnus nugriovus!“ Kaizerinės okupacijos metais vokiečiai išsivarė ne vieną jų gyvulį. Kartą landžioja vokitis po tvartą, ar dar ko neaptiks. Žiūri – nuo lubų teka. „Es regnet?“ („Lyja?“) – „Ja, ja, es regnet“, – pašoka tvirtinti mama, supratusi, kad užkelta karvė gamtinį reikalą atlieka. Per šį „lietu“ karvė buvo išgelbėta. Iš krautuvės parneštą prekę išvyniojusi norėtų skaityti, bet nelietuviškai parašyta. O gaila! Iki senatvės išlaikė atminty išmokus vokiškus žodžius ir posakius, kuriuos patikrindavo dukraitė Regina, vėliau Vilniaus universiteto germanistė. Labai neigia-

*Konstancija Tunaitienė
švenčia 90-metį.*

*Prie jubiliejaus proga
papuoštų trobos durų
Davainiškyje.*

1989 05 18

mai atsiliepdavo apie sausus gavėnios pasninkus, kurių turėjo laikytis ir vaikai. Suprantama, ir jų sveikata buvo nualinta. Į vyro namus parsivežė jos vienmečio „Tėvynės sargo“ komplektą, kurį retkarčiais pavartydavo. Kažkuriam senam laikraščių komplekte užtikau jos žinutes „Iš Panemunio padangių“. Kitam numery nustebino išspausdintas jos klausimas – kur galima įsigyti laikrodininko specialybę? Ūkyje labai pravertė brolių padovanotos knygos apie žmonių, gyvulių ligas. Gydė ir pati. Iš sieros tepalo ir *grišpalo* (labai smulkiai sutrinto mėlynojo akmenėlio) pagamintais vaistais ne vieną išgydė nuo egzemos (pamenu kelių moterų padėką). Medų vaistams dalino veltui. Dar vienoje užrašų knygelėje – keli lapai tarptautinių žodžių ir jų reikšmės aiškinimas iš žodyno, net žodžio „insinuacija“ reikšmė. Toliau eina pastabos apie išaustus audeklus, sunaudotų verpalų kiekį ir pan. Atvažiuoja kartą motina Barbora ir suranda dukrą prie varstoto, bebaigiančią pagaminti trintuvę bulvėms tarkuoti. Net vyrai pagyrė. Nusipirko siuvamą mašiną ir mums viską pasiūdavo. Paskui ši jos pomėgį perėmė dukra Elena. Į miestą nuveždavo šviežių produktų. Kartą vieną žydę rado kepančią bandeles. Pasiūlė ir mamai, o ji nevalgo. Teiraujasi, kodėl? „Ui, bandelės skanios“. – „Geriau jau vaikams parvešiu“. Žydė išklausė, kiek jų, ir dar kelias pridėjo.

... Nuvažiavusi į bažnyčią, arklį pririšo prie klebonijos klojimo. Žemė pilna prikritusių obuolių. Aš varvinu seilę, o mama: „Ne, vaikelai, negalima, čia ne mūsų“. Susirgusi difteritu pirmą kartą, guliu ligoninėj, kęsdama skausmą ir namų ilgesį. Palatos tarpdury pamatau mamą ryškia rožine megzta skara. Atrodo, palatos saulė nušvito!

*Jubiliatė K. Tunaitienė
(sėdi viduryje su
gėlėmis ant kelių) tarp
artimųjų. 1989 05 18*

Globodama mažesnius ir triūs-dama ūkyje, vyriausiąją Elenytę išnešdavo į darželį ir įtaisydavo tarp kvepiančių rūtų, mėtų, žydinčių lelijų ir pinavijų. Mergaitė, paguldžiusi savo skudurines lėlytes, imdavo grožėtis žiedais, ne kartą ir užsnūsdavo. O kai jai pabudo tyrinėtojos instinktas, klausinėdavo, kas iš kur atsirado. Reikėjo aiškinti, iš kur Rokiškis „atasijodo“, o kai į nesibaigiančius klausimus atsakyta, jog Dievas sutvėrė, vėl buvo neaišku, iš kur Dievas „atasijodo“.

Užaugusiai Elenai po įtemptos darbo dienos kolūkiuose tikra atgaiva nuovargiui nuvyti – gėlės, ypač jos pamėgti jurginai. Jų tiek daug: kiemo – darželio pakraštys iki tėvo žilvičio, paskui lysvė iki klėties, visas pietinis jos galas skendi žieduos. Mane, atvažiavusią su vyru, pasitinka mama. Grožimės rudenišku peizažu. Mamos žvilgsnis nukrypsta

į dukros puoselėjamus jurginus: „Kokia Apvaizdos ranka Elena Tunaitytė tiek spalvų derinių ir atspalvių surado?! Kokia žavi žemės šypsena“, – postringauja ji Šatrijos Raganos žodžiais, žentas bando skaičiuoti, kiek skirtingų rūšių ir spalvų kelmų. Rūšių suranda per 50, o iš viso kelmelių apie 70. Tikrai, šioje sodyboje gėlininkė gyvena, – nusprendžiame visi.

Mama pasakodavo apie kamajiškį Jurgį Smalstį – Smolskį, rašytoją, visuomenės veikėją, gyvenusį Belgijoje, sušaudytą Pakriaunų. Klausėsi jo kovingų kalbų mitinguose Panemūny. Pirmoje savo darbovietėje Bagdōniškyje, prof. M. Riomerio dvare, aš stačiau jo komediją „Nutrūko“. Parvažiavusi į tėviškę, pasakoju apie tai mamai, o ji susidomėjusi klauso ir iš atminties žeria Birmantienės žodžius: „Kas turtingas, tai tas, tarytum, ir gražus, ir išmintingas. Biednas gi, nors ir išmintingiausias būk, niekas tavęs nežino, niekas nemato. Et, ką ir besakyti!“ Tai, pasirodo, klojimų artistės rolė! Papasakoju apie tai kasmet į Kamajus iš Belgijos atvykstančiai Jurgitai Smalstytei, parodžiau mano surengto spektaklio nuotrauką; ji padėkojo ir, apkabinusi mane, paprašė abi nufotografuoti.

1993 m. vykdama į Žiobiškio kun. V. Balašausko laidotuves, užsukau Rokiškį pas mamą. Ji sėdi lovoje ir, apgailėstaudama tokią staigią netektį, prisimena jaunystę girdėtą eiliuotą istoriją: „Dievuli brangiausias, / Kas Kamajuos tiko!.. / Ragelių kunigas / Nutrenktas paliko. / Išvažiavo linksmas / Salose ulioti, / Po kelių dienelių / Atveža kavoti...“ Tai ilgas epinis pasakojimas, kaip pasibaidė ant tilto arkliai, kaip žuvusį atvežė į bažnyčią, brostvos ir karūnos išėjo pasitikti tėvelio savo, ant morų padėjo, kvietkeliais papuošė, kaip kunigai giedojo, o žmonės raudėjo, matydami, jog „dyka kozelnyčia, / dyka spaviednyčia, / kaipgi dyka liko / ta maža bažnyčia...“

Stebimės su seseria, kaip mama taip puikiai atsimena. „Tėvelio užrašų knygutėj buvo viskas pažymėta“, – teigia ji. Net primena posmą, kuriame tėvelis buvo padaręs klaidą! Kadangi juokėmės, tos klaidos taip ir nebeapasakė... Panašius jausmus patyrėme ir laidotuvėse Žiobiškyje.

Dar ruošdamasi apsigyventi pas dukrą Rokiškyje, stengėsi užbaigti darbus kaime. Sūnaus Alberto padedama lydė vašką. Žiobiškio bažnyčiai nuliejo 200 žvakių. Albertas ir dabar patarnauja klebonui, dirbdamas neetatiniu zakristijonu. Mėgstamiausias mamos darbas – verpimas. Ypatingo dailumo lininiais siūlais buvo išausta gausybė audinių – aštuonnyčių, rinktinių... Valandas prie ratelio pajvairindavo gyvenimiškų nutikimų istorijomis, giesmėmis, psalmėmis, kurių po kelias dešimtis posmų išsaugojo atminty.

Rokiškyje rasdavau ją kaip obelėlę balta, sėdinčią prieš saulę. Žvilgsnį į nesvetingą gatvę kaustė langas tarsi grotos. Stigo laukų. Vis prašydavo pagroti akordeonu. Dainuodavom, giedodavom. Jos mintys kaip kino juostos vis plaukė į gimtąją Panemunį, kur vaikai būdami tvarkydavo dvaro parką, grafienei laukiant svečių, regėdavo šventinius renginius, žiburių girliandas parke ir ant vandens, kur Nemunėlio lankose šieno kūgiai, ištiestos balinti drobės, seklyčioje lininės staldengtės, iškočioti abrusai...

*Panemunio bažnytelė
Ant kalnelio pastatyta,
Mūsų triūsų išdabinta,
Aukštais medžiais apsojinta.
Kunigo kieme šulnelis,
Čystas tyras vandenėlis
Vasaros laike žmoneliams
Dėl atgaivinimo širdelės.
Stoviu prie šventoriaus vartų,
Noriu pamatyti dar kartų.
Kai pažiūriu – akim seka
Kaip žirgelis ant abrakų...*

*Vyskupas Juozas Tunaitis Rokiškio
Šv. Mato bažnyčioje šv. Mišiomis pradeda
J. Tumo-Vaižganto mokyklos 75-erių metų
jubiliejų. 1993 09 24*

*Vyskupo Juozo
Tunaičio ekslibrisas.
Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

Sužinojusi, jog melioracijos vajas Šarkiūnuose nuniokojo tėviškę su žydinčiu sodu, giliai atsiduso:

*Užaugš takai numylėti,
Kur pas motulęėjau,
Nustos ir gėlės žydėti, –
Kaip jas kruopščiai sodinau...*

Vėliau, negalios prislėgta, laukdavo mūsų, grįžtančių iš Sąjūdžio renginių, turėjusių magišką trauką. Pagauta mūsų džiaugsmingos nuotaikos, klausėsi naujienų, ir jos veidas švytėjo giedra. O kaip dar norėjo gyventi, savo akimis viską pamatyti! „Artėja mano saulė prie laidos“, – ištarė kartą su grauduliu. Abi padainuodavom „Vai, ko nusižvengei, bėrasai žirgeli“. Viena vakarą pagiedojom jos mėgtą „Labą naktį, Jėzau“. Kartą savo apmąstymus užbaigė tarusi: „Koks menkas pasaulis prieš Amžinybę“... Liepos 21-osios popietę maldingai užmigo Viešpatyje.

„Motinos nebėr. Gerumo saulė nusileido“... Menu jos pasakojimą, kaip tarpukario ministras, panemunietis kunigas Vl. Mironas savo sesers vestuvėse kalbėjo: „Nesididžiuk, sesute, dideliu kraičiu ir pasoga. Praminsi takus, nudildysi padus, pakol dastosi šituos namus“. Argi jai pačiai ne taip buvo?! Rankom ir širdim išmatavusi grumstuotas ežias, paliko kirtimų žemėje įmintas pėdas, patyrusi visko – kas sielą sušildė, kas spėjo sužeist. Laidotuvių pamaldas vedė vyskupas Juozas Tunaitis, Tverečiaus klebonas kunigas Steponas Tunaitis. Atsisveikinimo žodyje alytiškis inžinierius Povilas Tunaitis apžvelgė į šimtuosius amžiaus metus įkopusios dėdienės Konstancijos nueitą garbingą kelią viso šimtmečio įvykių fone.

Už gerą širdį ir kantrybę duok, Dieve, Jai amžiną ramybę!

Tokie mūsų tėvų kartos, kirtimų žmonių, likimai. Juos visus maitino skalsi kasdienė duona, savo rankomis išauginta, teikusi jėgų ir stiprybės. Mūsų senoliai žabojo žirgus, pančiojo arklius, kinė juos plūgan ir vežiman, o patys laikėsi Dekalogo (10 Dievo įsakymų), kuris, kaip dabar kai kam atrodo, pančioja, pakerpa sparnus, lenkia prie žemės. Anos kartos žmonės – tikri kasdienybės didvyriai, garbingai atlikę savo pareigas, jau kapinėse. „*Nebeplėšys plunksnų, nebepins ten vyžų, / Išveža visus jau vieškeliu pro kryžių*“ (K. Inčiūra).

„Gitaros stygos kai užgroja, aš savo dainą uždainuoju...“ Stefa Tunaitytė Rokiškyje. 1950 m., gegužė

*Stefa Tunaitytė –
Žiobiškio aštuonmetės
mokyklos moksleivių
choro vadovė. 1962 m.*

*Žiobiškio
aštuonmetės mokyklos
instrumentalistai.
Vadovė – mokytoja
S. Tunaitytė (pirmoji
iš dešinės). 1962 m.*

Metai keičia metus, karta – kartą, laikmetis – savo dvasią, o amžinosios vertybės išlieka. Išaugusi vis kita karta – mįslė. O juk visi mes – atkaklios ir darbščios tautos vaikai, turį savo garbingą istoriją, tradicijas, kurių nedera pamiršti. Skaitome didžiųjų tautos vyrų veikalus ir didžiuojamės, kad senovės lietuviai pilis imdavę visos trys kartos greta viena kitos: jaunesnioji – drąsa, vidurinioji – jėga, vyresnioji – patyrimu. Tegu tai būna gairė visų kartų veiksmams.

Šiandien, rodos, užkopusi ant kalvos ir atsigręžusi atgal, bandžiau nupūsti laiko dulkes nuo senų nuotraukų ir pažvelgti į mielus praeities žmonių veidus. O, kokia šviesa iš ten sklinda, kiek ten spalvų įvairovės! Tegu ateities kartų (vaikų ir vaikaičių) darbai, jų gyvenimo prasmės suvokimas ugdo valingas, taurias asmenybes. O šis mano darbelis tepaliudys norą išreikšti pačius šilčiausius jausmus gimtinei ir jos žmonėms.

*Stefos Tunaitytės
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

*Smagu į tėviškę sugrįžti
Takais, kur veda į namus,
Kurie dar mena mūs jaunystę,
Vilčių, svajų ir netekčių metus.*

*Davainiški, protėvių ryžtu
Kelmynuos gimęs kaime,
Mes vėl ir vėl čia grįžtam
Pajust širdy palaimą.*

*Krykščiau, laksčiau po pievas,
Čia būdama mažytė,
Tėvų padovanota pavarde
Gražiausia – TUNAITYTĖ.*

*Taip norisi išeit į platų lauką
Klausytis bičių dūzgesio ramaus
Ir neužmiršt, kiek šita žemė
Sugėrė prakaito sūraus.*

*Iš karklų atkovotos,
Su meile įdirbtos
Klišynės balų plotuos
Javai kaip mūras stos!*

*Čia mūsų dienos šviesios,
Jauki gimtinės šiluma...
Per greit, oi greit meteliai skrieja –
Džiaukis ar raudok, o jų – ir nebėra.*

*Už rūpestį, meilę Jums nuoširdų AČIŪ
Vėluodami tariam giliai iš širdies!
Tiesus, doras Jūsų nueitas kelias
Klaidų mums išvengt lai padės!*

Tradicijos gyvuoja

Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė

Pirmasis Tunaičių giminės sąskrydis įvyko 1984 m. birželio mėn. 16 d. Šetėkšniuose, kur dalyvavo per 100 giminaičių.

Į antrąjį 1990-aisiais Žiobiškyje gausiausiai atvyko jaunoji karta.

Trečiajam susitikimui Davaiškyje 1998 m. liepos mėn. 8 d. neatsitiktinai pasirinkta šv. Domininko diena, o pagerbiant prosenelę Domininką iš Šetėkšnių k. sukurta proginė giminės daina „Po tėvo žilvičiu“.

*Pirmajame Tunaičių
giminės susitikime
Šetekšniuose.
Garbiosios senolės
(iš kairės): Paulina
Kliaugienė-Tunaitytė,
Konstancija Tunaitienė-
Čičiūnaitė ir Genovaitė
Tunaitienė-Krasauskaitė
(iš Šetekšnių).
1984 06 16*

*Trijų kartų Tunaitytės
(iš dešinės): Paulina,
Elena, Regina*

„Neužmirštama mūsų giminė, kur plevena senolių dvasia“, – pasitinka šūkis prie 110-uosius metus švenčiančių Tunaičių trobos gonkų.

Gėlėmis, vainikais, lino audiniais, sakraline ir tautine atributika išpuošta jau Amžinybėn išėjusių Konstancijos ir Kazimiero Tunaičių sodyba, dabar jų sūnaus Alberto prižiūrima, sulaukė gausaus būrio svečių.

Šventė prasidėjo Žiobiškio bažnyčioje iškilmingomis pamaldomis, kurias vedė J. E. Vilniaus vyskupas Juozas Tunaitis, Tverečiaus ir Didžiasalio klebonas kun. Steponas Tunaitis, klierikas Bernardas. Kapinėse prisiminimų nuotrupos ir maldos už dviejų sodybų įkūrėjus – brolius Konstantiną ir Juozapą, jų šeimas. Tai jie, atkeliavę iš Panemunėlio parapijos Šetėkšnių k., nusipirko miškų kirtimus ir atkakliu darbu čia įsikūrė. Keturi Konstantino sūnūs nuo tamsos rovė kelmus, dirbo žemę, augino duoną. Vėliau išėjo savosios dalios genami. Sodyboje pagerbėme senolių statytą kryžių. Prie vaišėmis linkstančių skobnių seklyčioje susėdo netoli 100 Tunaičių, Zizų (tai močiutės Onos ainiai) ir prie jų prisijungusių atstovai pabendrauti, pasidžiaugti. Susipažinome su giminės genealoginio medžio šakų šakelėmis. Išryškėjo giminės nueitas kelias amžių san-

dūroje, atlikti darbai, puoselėtos viltys, praradimai, palikę randus delnuos ir širdy. Tikslinami giminystės ryšiai, mezgamos naujos pažintys. Kalbos vadeles ima vis kitos giminės atšakos atstovai. Kun. Steponas ir klierikas Bernardas išdalina vyskupo atvežtas knygas.

Susitikimas pažėrė ir netikėtumų. Ne visiems buvo žinoma pasirinktos Domininko dienos svarba. Jauniausia Davainišio išeivių atžala – Domas iš Šepetos Kupišio r. – Vidmanto Tunaičio sūnus (Žiobiškio Vytauto anūkas). Giminėje vėl skambės šis senovinis vardas, o į kitą naujame amžiuje susitikimą jis atvyks, įkopęs į penktuosius metus. Iš rankų į rankas eina visų susitikimų palydovas – albumas keliauninkas, kuris turtėja vis naujais įrašais, pastabomis, padėkomis, apmąstymais. Vysk. J. Tunaitis savo dėdienės Konstancijos poezijos atminimų albumėly randa savo Motinos Marijos Jurgelionytės 1927 m. padarytą įrašą. Jis užrašo: „Labai nuostabu, kad šioje knygutėje yra pasirašiusi mano Mama, ir galiu pasirašyti jos sūnus. – Kaip nuostabus Dievo pasaulis. Kažin, ar Mama tada svajojo apie mane ir kaip svajojo?“ Tikrai unikalų! Tik ši knygutė ir saugo Jo Motinos rašto pavyzdį.

Įsitikinome, kad tik iš gilių ir sveikų šaknų išauga žalios šakos ir gražūs žiedai. Geras tas lizdas, iš kurio paukščiai išskrenda stipriais sparnais.

... Juokas, muzika ir dainos dar ilgai skambėjo šioje sodyboje. Atsiveikindami jautėme, kad šio susitikimo nuotaika palietė kiekvieno mūsų atokiausius širdies kampelius.

Iškilnių pabaigoje į kitą susitikimą pakvietė Šetekšnių Joana ir Antanas Tunaičiai į savo sodybą-muziejų.

Liepavos Rapas

Vytautas Ikamas

1953 metų kovo 6-tą dieną sovietinė imperija laidojo visų laikų „genialiausia“... iausią... Josifą Staliną. Tačiau „Socializmo keliu“ kolūkis tada pavarė (taip anuomet būdavo sakoma) močiekiškį Alfonsą Rapą ir Vilkų kaimo vyrus Petrą Ikamą bei Praną Buiką iš geležinkelio stoties atvežti trašas. Jas sukrovę į roges, kolūkiečiai užėjo į bufetą, kur nusipirko ne tik silkės ir duonos... Čia norisi šiek tiek paaiškinti – visi trys vyrai stikliuko nemėgo, bet reikėjo pažymėti... Pažymėti tai, kad jau nebėra kraugerio! Bufete prie gretimo staliuko pietavo taip pat keli vyrai, kurie buvo nusiminę ir aimanavo, kad labai gaila, jog vadas mirė...

Per Alfonso Rapo skruostus riedėjo ašaros! Gal tiksliau ašarėlės, tokios vyriškos... Abu bendrakeleiviai net žado neteko. Į Rapą sužiuro ir ana kompanija, bet jis „sielvarravo“ ir toliau. Kuomet žiobiškietė išėjo iš bufeto, nekantraudami paklausė:

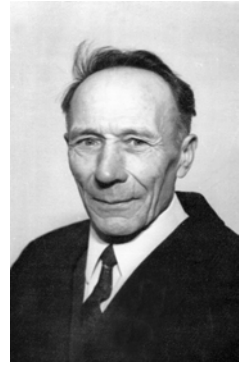
– Alfonsai, kodėl verkei?

*Vytauto Ikamo
ekslibrisas. Dailininkė
Irena Bajorūnaitė*

– Nes gaila draugo Stalino! – atšovė jis.

Daugiau klausimų nebuvo, bet sugrižusių iš stoties kaimynų šeimose tuomet visi kvatojo iš širdies... O kuomet sovietinė valdžia metams bėgant sušvelnėjo, apie Alfonso Rapo „sielvartą“ kalbėjo dažnas. Ko gero, visus labiausiai stebino, koku būdu tuomet Rapas išspaudė ašaras? Greičiausiai... tai buvo džiaugsmo ašaros. Apskritai jis turėjo jumoro jausmą ir, kaip sakoma, gerą liežuvį. O kad jis buvo toks, o ne kitoks, tai, matyt, lėmė giminės genai. Liepavoje gyveno jo dėdė – Jonas Rapas, dalyvavęs rusų–japonų kare. Buvo guvus, gabus ir išvaizdus kareivis. Išmoko gerai kalbėti rusiškai. Tai gal ir dėl šių savybių jį generolas Kuropatkinas, vadovavęs apsuptai rusų grupei Port Artūre, paėmė savo pasiuntiniu (*dienščiku*). Generolo šeima bernelį nuo Žiobiškio tikrino, nes valydamas patalpas jis vis rasdavo numestą auksinį pinigą. Bet visuomet jį nunešdavo generolo žmonai. Generolas buvęs neblogas žmogus, taip pat ir generolienė. Jonas girdėdavo, kaip vakarais šeimoje šnekėdavo apie apsupties sunkumus, galimybes priešintis.

Alfonsas Rapas
(1914–1982)
iš Močiėkų k.

Kuropatkinas buvo nuolatos įtakojamas dviejų grupuočių. Vieni karininkai ragino kovoti, o kiti skubino pasiduoti. Kaip pasakodavo Rapas, rusų armijos kapituliaciją paspartinusi generolo pati, vieną vakarą itin aršiai užsipuolusi vyrą:

– Kas ateis padėti? Žinai, kokia pas mus tvarka! Žmonės žūsta!

Nors padėtis dar nebuvo beviltiška ir buvo maisto atsargų, tačiau rusai kapituliavo. Rapas, kuris žodžio kišenėje nesinešiojo, žiobiškiesiems pasakodavo, kad gal ir jis, ko gero, būtų galėjęs pakreipti rusų–japonų karo eigą – per generolienę... Vakarais Jonas padėdavo plauti jai kojas dubenyje. Bet kipšas nesnaudė – ir vieną kartą, kai rusai jau buvo apsupti, jaunasis lietuvis čiuptelėjo Kuropatkiną pačiai kiek aukščiau... Bet pasigirdo:

– Vania, ai, ai, ai! Ką darai?

Apie įvykius tuo laiku Jonas pasakodavo daug ir įdomiai. Apie guvų, geros orientacijos generolą Kondratenką, apie nelaisvės metus Mandžiūrijoje... Jonas ir čia neprapuolė – pramoko mandžiūriškai, bendravo su gyventojais. Galėjo laisvai vaikščioti po stovyklą. Stebėjosi mergaičių kankinimu kilmingų mandžiūrų šeimose. Tuomet ten buvo madingos mažos nuotakų kojos, todėl dar visai mergaičiukės avėdavo itin ankštus batelius. Kojos deformuodavosi – pėdos išaugdavo mažos, bet kokių kančių sąskaita!

Tik po trejų metų Jonas su kitais japonų paleistais iš nelaisvės rusų kariais išvyko tėviškėn. Aplink – per Ramųjį vandenyną, Afriką ir Europą. Grįžo sveikas ir energingas. 1914 metais vėl į karą – Pirmąjį pasaulinį. Armijoje nebuvo taip blogai, nes tarnavo felčeriui, ir tai padėjo išlikti. Girdėjo kalbant Leniną. Buvę įdomu klausytis.

Baigė Rapas savo klajones po pasaulį bene 1921 metais, kuomet sugrižo gimtinėn. Ir respublikos laikais Liepavos Rapas skyrėsi nuo kaimynų, buvo įdomus žmogus. Stengėsi būti dėmesio centre, kaip sakoma, buvo liežuvingas.

Savo ūkį (daugiau negu 40 ha) tvarkė sumaniai, bet nepersidirbdamas. Bylinėjosi su Veselavos kaimo žmonėmis dėl pievų, bet Rapo apsukrumas ir čia jam padėjo. Šeimą (3 dukteris ir sūnų) laikė tvirtai. Prenumeravo laikraščius, mėgo politiką. Ilgais rudens ar žiemos vakarais pas jį ateidavo Tunaičiai – lošdavo kortomis, kalbėdavo apie įvykius pasaulyje bei žymiausius politikus. Kartais patekdavo ir į kurioziškas situacijas. Kažkokiam susibūrimo kairiesiems renkant aukas MOPR'ui (Mieždunarodnaja organizacija pomošči rabočim – Tarptautinė pagalbos darbininkams organizacija), pastebėjęs, kad neturi smulkesnių pinigų. Paaukojo 50 litų, kuo visi labai stebėjosi. Kalbama, kad tai padaręs, ko gero, „dėl onoro“...

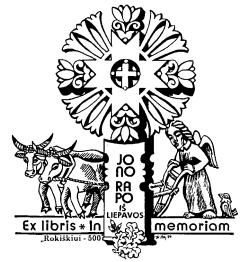
Nors Liepavos Rapai sovietmečiu buvo „šimtaprocentiniai buožės“, bet į Sibirą nebuvo išvežti. Matyt, padėjo didžiulis Jono miklumas. Žmonės kalbėjo, kad svarbiausia buvo geri santykiai su mažažemiu kaimynu Pranu Dambrausku. „Prie Smetonos“ jam leisdavęs miške pasirinkti sausulių, pasirinkti kelmų. O P. Dambrauskas buvo žymus sovietų aktyvistas, komunistas... Tad, kai 1949 metais atvyko Rapo vežti į Sibirą, – išvežė kaimyną Zaborską... Tais laikais, jei nubuožinta šeima nepakliūdavo į Sibirą, dažnai šeimos galva būdavo teisiamas už laiku neįvykdytas pyliavas. Bet kai tik atvykdavo Rapo suimti, jis gulėdavo „silpnas silpnutėlis“ patale... Manoma, kad P. Dambrauskas perspėdavo...

Kada Jonas Rapas 1905 m. buvo pakliuęs į japonų nelaisvę, artimieji, nieko apie jo likimą nežinodami, jam atminti Baltušių kaimo kapeliuose pastatė kryžių. Jonui atrodė, kad jis gyvensias tol, kol tas kryžius stovėsias. Keleri metai prieš mirtį klausinėdavo kaimynų, ar tebestovi kryžius. Žinodami senolio įsitikinimą, visi atsakydavo, kad kryžius tebestovis, nors iš tikrųjų pavirtusį kryžių tik alyvų krūmai tepalaikė...

Mirė Jonas Rapas 1972 metais, sulaukęs 90 metų. Ir žmonės, ir jis pats manė sulauksias 100... Gyveno ilgai, nes buvo stiprios sveikatos, tvirtas vyras. Stiprus buvęs ir Jono Rapo tėvas, taip pat gyvenęs apie 90 metų.

Jonas Rapas senatvėje

Jono Rapo ekslibrisas.

Dailininkė

I. Bajorūnaitė

Užkurėliai na Žiobiškia arba žiabiškėnai Užkurėliai

Elvyra Užkurėlytė

Galimybė pasidalinti prisiminimais apie savo tėvelį ir plačią jo giminę pasirodė iš tiesų maloni. Pamaniau, kad tai bus proga prisiminti Žiobiškio apylinkių gyventojus, jų vyresniąsias kartas, nes kilusi iš šių vietų Užkurėlių giminė, kaip tiems laikams būdinga, buvo iš tiesų plati.

Iš tėvelio esu girdėjusi, kad senesnės jo giminės kartos lyg turėję Mielūnų pavardę, o Užkurėlio pavardė atsiradusi (matyt, suteikiant ir valstiečiams pavardes) nuo užkurio, t. y. vyriškio, kuris vesdamas atėjo gyventi į nuotakos namus – užkuriomis. Nors ir glaustai papasakodama apie tėvelį bei jo gentainius beveik 150 metų atkarpoje, manau, padėsiu atkurti giminės vaizdą, jų gyvenimo pasikeitimus, pažiūrų spektrą, labai būdingą daugelio Lietuvos gyventojų daliai. Daugelio permainų įvairiai blaškomos buvo šeimos, artimi ir tolimi giminės...

Mano tėvelis Julius Užkurėlis (1881 02 12 – 1971 09 29) ir mama Emilija Stašytė (1902 08 14 – 1976 03 21) buvo kilę nuo Žiobiškio, su savo tėvais gyveno Vikonų kaime. Jų pasakojimuose Žiobiškio, jo apylinkių ir kaimų gyventojai buvo prisimenami su ypatinga šiluma ir pagarba, – žiobiškėnai jiems atrodė geriausi ir šauniausi žmonės... Nors realiame gyvenime gal būta visko... Su ypatinga meile kalbėdavo apie Žiobiškio šilą, didelį gražų pušyną, kuris man taip pat visuomet patiko. Jame apsilankydavau iš pradžių su tėveliais, o vėliau su mokslo draugais per tradicinius Šv. Baltramiejaus atlaidus rugpjūčio mėn. pabaigoje. Po pamaldų žmonės, išėję į mažo bažnytkaimio gatvę, patraukdavo pro kapus, į šilą... Iki šiol matau saulės nutviekstus šviesius didelių pušų kamienus, takelius su sausa žole ir margaspalvę atlaidininkų minią...

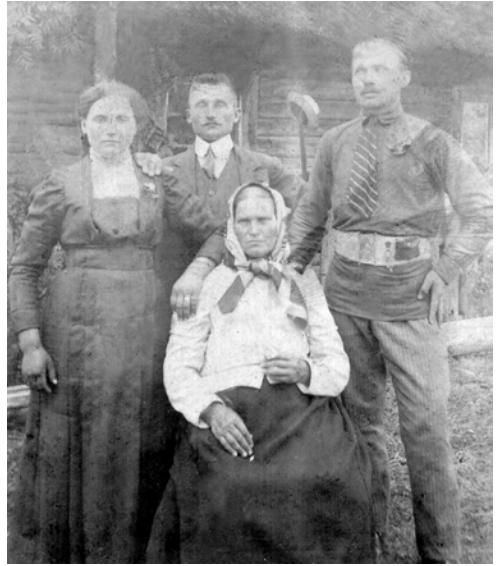
Tėvelis gimė Vengerinės dvare, netoli Žiobiškio. Iš pasakojimų žinau, kad ten kurį laiką buvo įsikūrusi jauna šeima. Senelis Petras Užkurėlis, nors ir buvo pasiturintis ūkininkaitis, bet tarnavo pas Vengerinės poną raštininku ar pasiuntiniu. Raštingas žmogus kaime tada dar buvo retenybė. Tėvelis pasakodavo, kad seneliui dažnai tekdavę keliauti į Kėdainius pas tenykščius ponus su raštais ar lydėti vežimus su kokiais nors žemės ūkio, miško gaminiais. Labiausiai baisu būdavę plėšikų, o neretai apimdavusi baimė ir dėl vaiduoklių. Mat tuometiniame kaime buvo manoma, kad vaiduoklių yra iš tikrųjų. Tačiau senelis, matyt, buvo gana šviesus žmogus ir savo pasakojimais vaikams teigė mintį, jog vaiduokliai tėra tamsių žmonių prasimanymas. Kartą buvęs toks nutikimas. Ilgos kelionės į Kėdainius metu, važiuojant nakčia per mišką, kažkas už nugaros vis per apykaklę grybšt ir grybšt. Jis sėdįs, žinoma, ramiai, bet su didele baime laukdamas, ką gi tas vaiduoklis darys toliau, bet nesulaukia nieko nauja. Tada, sako, ėmiau ir staigiai atsisukau. Ogi žiūriu – nulūžusi medžio šaka, užsikabinusi ant rato, ritmingai braukia man per apykaklę... Va, – sako, – matot, vaikai, vaiduoklių (*vaidelių*) nėra – ir nėra ko bijoti.

Tačiau jauna šeima patyrė skaudžią nelaimę: mirė mano tėvelio mama, palikdama jį dvejų metų ir kiek vyresnius brolių Petrą ir seserį Kastę. Tėvelio mamos mergautinė pavardė buvo Stuo-kaitė. Ilgai našlauti su mažais vaikais ir prie ūkio, ir prie tarnybos senelis Petras negalėjo. Antroji senelio žmona buvo Ona Šmagorytė nuo Pándėlio.

Išaugo keturi abiejų žmonių sūnūs: Petras, Julius, Jonas ir Pranas ir keturios dukterys: Kastė (Dilbienė), Viktė (Motū-zienė), Marijona (Ragelienė), Uršulė, kuri mirė jauna, nesukūrusi šeimos. Ankstokai mirė Petras ir Kastė, o visi kiti nu-gyveno ilgą amžių.

Senelis Petras Užkurėlis mirė 1906 metais, kai mano tėvelis, atlikęs karinę tarnybą carinės Rusijos kariuomenėje, liko valdininkauti Maskvoje. Senelis suprato rašto svarbą ir stengėsi vaikus į pasaulį išleisti raštingus... Mano tėvelis kelias žiemas gyveno ir mokėsi Panemunėlyje (Rokiškio aps.) pas žinomą Lietuvos kaimo švietėją, kunigą Joną Katele (1831–1908). Ten pramoko skaityti ir rašyti lietuviškai ir rusiškai. Grįžęs „iš mokslų“, dirbo visus ūkio darbus kartu su samdomais darbininkais. Panemu-nėlyje įgytos būtinos žinios labai pravertė kariuomenėje ir gyvenime.

Tėvelio namuose buvo švenčiamos visos religinės šventės, laikomasi griežtų pasninko reikalavimų. Ypač sunkus būdavęs gavėnios metas, ir visi labai laukdavę Velykų švenčių. Tėvelis prisiminė, kaip prieš vienas Velykas pamotė išruošė jį su Gagiškioku (Gagiškiu) į bažnyčią iš vakaro. Įdėjo pyrago ir sūrio ir prisakė, kad skanėstus galėsią suvalgyti tik po Velykinių mišių, rytdieną. Sako, mes einame į Žiobiškį, o tas ryšulėlis su tokiais gardėsiais taip kvepia ir taip rūpi... Abu labai norėtų nors po kąsnelį atsikąsti, bet mėnulis taip aiškiai šviečia ir iš dangaus viskas gerai matosi. Tada Gagiškiokas (buvęs vyresnis) ir sakąs, žinai, palendam po dideliu krūmu ir suvalgom, o Dievas, iš taip toli žiūrėdamas, pamanyš, kad čia šunys. Bet mano tėvelis atkalbėjęs nuo tokios nuodėmės, ir gardėsius suvalgę tik po Velykinių mišių. Būdavę ir kitų nutikimų. Žinia, kad Velykų rytą iš bažnyčios buvo vežama šventa ugnis, rusenanti medžio kempinėje, ir butelis šventinto vandens. Velykų išvakarėse vienos religingos šeimos kieme paryčiui pasirodę trys baltai apsirengę „šventieji“ ir, pasilenkę ties šuliniu, jį kažkaip ypatingai pašventinę. Šeimynykščiai, pamatę tokį reginį, stebėjosi, bijodami sudrumsti ypatingą Aukščiausiojo valią... Kai išaušo, pasisėmę vandens, paragavo ir nustėro... vanduo buvo saldus. Ši žinia greitai apskriejo visą kaimą. Ir beveik iš kiekvienos gryčios kaimynai skubėjo su kibirais pasisemti „ypatingo švento vandens“. Išaiškėjo, kad trys bičiuliai nusipirkę kelis

Ona Užkurėlienė-Šmagorytė (sėdi), Julius (dešinėje) ir Jonas Užkurėliai. Apie 1914 m.

pakelius sacharino ir apsigaubę baltomis paklodėmis „pašventinę“ šulinio vandenį. Pasipiktinimo būta, bet, matyt, anoji šeima kažkuo buvusi gal nemaloni, gal pernelyg fanatiškai religinga, kad bernai už savo išdaigas tebuvę pabarti, o atsitikimas daugelį metų buvo perpasakojamas.

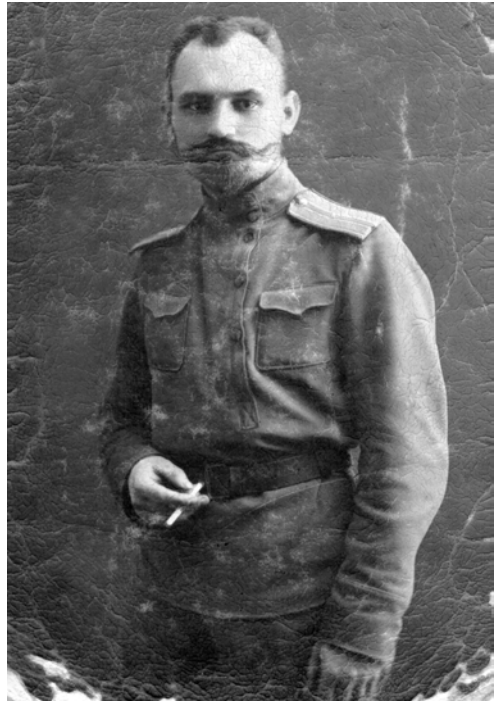
Pašauktas į Rusijos kariuomenę, tėvelis patyrė daug pažeminimų ir neteisingų persekiojimų, bet rašto mokėjimas jį gelbėjo, be to, galėjo papildyti savo žinias ir raštvedžiaudamas dalinyje. Matyt, tai ir lėmė, kad jis, jau būdamas gerai raštingas, ryžosi pasilikti Rusijoje, užsidirbti pinigų ir po to jau įsikurti jam paliktame ūkyje.

Senelis Petras Užkurėlis mirdamas taip paskirstė ūkį: vyriausiems Petru ir Juliu skyrė po 15 ha geros žemės Vikočių kaime, o Jonui ir Pranui – po daugiau nei 30 ha blogesnės žemės Aukštasių kaime, netoli Vengerinės ir Baltūšių kaimų. Dukroms buvo sukaupiti neblogi kraičiai. Visos ištekėjo už vidutinių, bet darbščių ūkininkaičių ir pragyveno gana pasiturinčiai.

Tėvelis liko Maskvoje ir pradėjo tarnauti (apie tai kalbėdavo su pasididžiavimu) Vserosijskij zemskij sojuz (tai vietos savivaldos-zemstvų, atsiradusių XIX a. II p., centras) inspektoriumi-kontrolieriumi. Mums pasakodavo apie dažną lankymąsi Saratove, Tverėje, Peterburge, Tuapsėje ir kt. Maskvoje iš lenkų šeimos nuomojo kambarį netoli Tverskojės bulvaro, Jamščikovskij skersgatvyje. Išmoko gerai lenkiškai. Padirbėdavo ir papildomai. Sakė, kad dirbo kino teatre „Forum“, matė visus pirmuosius filmus. Mums pasakodavo apie Maksą Linderį, Čarlį Čaplina, jų filmų siužetus ir komiškus triukus. Iki kinematografo Rokiškyje mums buvo dar didelis laiko tarpas.

*Julius Užkurėlis su dukterėčia Janina Dilbaite.
Apie 1913–1914 m.*

*J. Užkurėliui dedikuota Adomo Lasto nuotrauka.
Antroje nuotraukos pusėje užrašas: „Tautiečiui
Juliu – Adomas Lastas (diena neįskaitoma) II, 1915“*

Atrodo, kad nuolatos bendravo su lietuviais, gyvenusiais Maskvoje, lankydavosi įvairiuose renginiuose. Gerai pažinojo rašytoją Antaną Vienuolį-Žukauską (yra palikęs pluoštelį atsiminimų apie jį kažkokiai Mokslų akademijos darbuotojai), iki gyvenimo pabaigos palaikė ryšius su poetu Adomu Lastu. Buvo sutikęs ir būsimą Lietuvos prezidentą Kazį Grinių. Sakė pažinojęs poetą Kazį Binkį, kuriam paskolinęs Ničės raštus ir jų neatgavęs; sakė, poetui vis trūkdavę pinigų.

Ilgametė draugystė siejo su kauniečiu Vincu Marčiukaičiu, Lietuvos tarnautoju, kuris vėliau su dukra Danute (buvo našlys) neretai leisdavo vasaros atostogas pas mus, Zýboliuose. Dabar jau galiu ir stebėtis, ir džiaugtis savo tėveliu, kuris iš XIX a. pabaigos neraštingo Lietuvos kaimo, atvykęs į didmiestį, suprato, kad būtina pamatyti ir sužinoti daugiau negu pirmosios kino komedijos. Tėvelis pasakojo, kad lankydavosi Didžiajame teatre ir girdėjo Šaliapiną (jo atvirukas Mefistofelio kostiumu ilgai buvo šeimos albume), Sobinovą, matė šokančią primą baleriną Geltcer... Daug populiarių arijų iš „Rigoletto“, „Traviatos“ mokėjo atmintinai. Jas dainuodavo mums, akompanuodamas gitara, kuri per ilgą gyvenimą buvo savotiška laisvalaikio paguoda. Ypač jausmingai jam skambėdavo Žermono arija, jau lietuvišku tekstu, ir man dažnai liūdna melodija ir žodžiai ištraukdavo ašaras. „Gaudeamus“ mes mokėjome iki mokyklos... Tais vakarais, vakarodami prie žibalinės lempos, mes mėgdavome skaityti knygas. Mėgiamiausios tėvelio knygos buvo Tolstojaus, Dostojevskio veikalai, tarptautinių žodžių žodynas ir... Biblija. Brolis skaitydavo „Vinetu“, „Aivenhą“, o aš – savo pasakėles. Mama ragindavo taupyti žibalą ir sutrumpinti tokius mums mielus vakarojimus, ypač žiemą, kai aplink nuo šalčio pokši tvoros, o už tūkstančių kilometrų griaudžia baisus karas...

*Julius Užkurėlis
(sėdi pirmas iš dešinės)
ir Pranas Užkurėlis
(stovi) su žmona
Marcele svečiuojasi
pas Marčiukaičius
Kaune. 1935 m.*

Bet iki šių vakarų tėveliui teko nueiti ilgą ir sunkų kelią. Dirbo sunkiai, taupė pinigus, dėjo į banką. Jo paliktą žemę dirbo sesers Kastės Dilbienės šeima. Bet Pirmasis pasaulinis karas atskyrė jį nuo Lietuvos. Po to – revoliucija Petrograde. Tėvelis matė sukilimą Maskvoje, bet pats nedalyvavo jokiuose įvykiuose. Tęsė tarnybą jau labai pasikeitusiomis sąlygomis... Suvokdamas save kaip demokratiškus pažiūrų žmogų, nepaisydamas visos suirutės ir netvarkos, kuri ištiko Rusiją, jis priėmė širdimi tuos demokratiškus lozungus, kuriuose atsispindėjo lygybės, žemės persikirstymo, susirinkimų, spaudos laisvės pažadai. Tačiau realybė darėsi vis grėsmingesnė. Badas, ligos, beprasmis broliškasis karas, matyt, jį slėgė. Nacionalizavus bankus ir jo, tarnautojo, santaupos nuplaukė į valstybės kišenę. Aukso rubliai buvo atimti. Paliko kaip stovi. Bet iš to sunkaus laiko geru žodžiu minėjo mums savo draugus, kurie, iškeitę paskutinius geresnius drabužius ar apavą į maistą, gelbėjo jam ligoje. Pasakojo, kad dėl širdies jam teko konsultuotis pas garsų gydytoją Pletniova, kuris vėliau Gorkio buvo apkaltintas jo sūnaus nužudymu ir sušaudytas ketvirtajame dešimtmetyje. Nepaisydamas visų nepriteklių, sugriauto ramaus gyvenimo, tėvelis liko taurių demokratiškus nuostatų šalininkas, tikintis, kad jos gyvenime pasitvirtins.

Į Lietuvą labai paliegęs tėvelis grįžo 1923 metais. Čia atgavo jėgas ir ėmė galvoti apie savo ūkį, šeimą. Kaip pasiturintis ūkininkas, jis dalyvavo 1924 ar 1925 m. įkuriant Žiobiškio tautininkų kuopelę. Apie tai liudijo nuotrauka albume. Bet, deja, jos nebėra, nes ji, ko gero, buvo vienas iš svarbiausių dokumentų išlaisvinant gestapo areštuotą tėvelį 1941 m. liepos mėn. pradžioje; jį paleido, o nuotrauka ir pasiliko tų metų archyvuose. Nedaug tetrūko, kad masinių žudynių metu eilinis skundas būtų atėmęs jam gyvybę. Manau, kad trumpas buvimas šioje partijoje buvo lyg ir jo paieškos rasti savo vietą naujai besikuriančioje Lietuvoje. Bet asmeniniai reikalai, rūpesčiai, o gal tradiciškai kairiosios pažiūros atitolino jį nuo šios partijos. Jis liko skriaudžiamų, vargšų pusėje, vis tikėdamas demokratinio progreso galia.

Vedęs daug jaunesnę žmoną, tėvelis ėmėsi tvarkyti apleistą ūkį. Bet štai vėl nelaimė – miršta pirmagimis sūnus Levukas (Leonas). Tuo metu plaučių uždegimas mažiems kūdikiams dažniausiai būdavo mirtinas. Po Levuko gimė mano vyresnis brolis Leopoldas (1930 01 08), o po kelerių metų – ir aš.

Iš tėvilių pasakojimų apie to meto žiobiškėnus yra ištrigę visokių momentų. Vienu metu jaunimas buvo įnikęs į naminę iš cukraus, kuri labai kenkė regėjimui. Šviesuomenė kaime ieškojo būdų, kaip atitraukti nuo gėrimo. Ir, kaip sakydavo, „kai tvėrėsi Lietuva“, jie pradėjo jaunimą burti į vakarėlius, rengti pamokančius vaidinimus, visi mokėsi naujų tautinių dainų, kurių gražiausi tekstai buvo Maironio, o puikią melodiją poezijai kūrė Naujalis. Mama turėjo gražų balsą ir beveik visus darbus, ypač namuose, dirbdavo su dainomis: ir gaudžiomis liaudies, ir naujomis tautiškomis. Ypač mėgo „Prie Raseinių, ant Dubysos...“

Mano tėvai, perėmę smarkiai nualintą žemę, pradėjo nelengvą kūrimosi metą. Nebuvo jokių trobesių, ūkio padargų, galvijų... Pirmas kelias – į banką paskolos... O 1929–1930 metų pasaulinė krizė priartino prie varžytynių ribos. Nelaukdami varžytynių, tėvai pardavė ūkį mamos dėdienei Stašienei ir kelis

metus nuomojo žemę. Ypatingai mieli man prisiminimai likę iš Jakiškių kaimo, kur gyvenome nuomodami Mato Daunio žemę. Iš to laiko atmenu Kalėdų šventes, kai suvažiavo dėdės ir dėdienės, ir jų vaikai su mano broliu tėvams paruošė vaidinimą pagal pasaką apie Sigutę. Pamenu ir Velykų šventes, kai batukuose rasdavome spalvotų saldainių, kiaušinių – nuo „Velykų bobutės“. 1938 m. tėvai nusipirko nedidelį ūkėlį Zýbolių kaime, netoli Rokiškio. Šiame krašte praėjo vaikystė, karas ir pokario metai...

Nors mažas ūkis negalėjo būti labai našus, bet tėveliai naujoviškai augindavo bulves, pasiekdami rekordinį taisy laikais derlių iš hektaro (atrodo, gerokai per 200 centnerių). Primelždavo labai geros rūšies ir daug pieno – 30, kartais ir daugiau, litrų per dieną duodavo karvės... Bet gerą arklį su vežimu ir pakinktais 1941 m. vasarą išsivarė vokiečiai, o kitą gana gerą, sunkiai karo metu įgytą, arklį 1944 m. vasarą išsivarė rusų kareiviai... Nuolatos trūkdavo pašaro gyvuliams, medienos, malkų. Tėvelio broliai leisdavo ir pasišienauti, ir pasirinkti sausuolių savo miškuose. Į šias keliones tėvelis imdavo ir mane, nes darbas ne ypač sunkus (sunkiau žolę traukti iš balos), o labai įdomūs pokalbiai su tėveliu buvo mano pirmieji „universitetai“. Gyvenęs įdomų didmiesčio gyvenimą ir patekęs į aplinką, kurioje tebetvyrojo prietarai, tamsumas, pasakodamas man apie anų dienų gyvenimą, manau, skaidrino prisiminimais ir savąjį, dabartinį. Man buvo įdomu įsivaizduoti didelius miestus, bulvarus, kino teatrus, įdomius žmones – visa tai, ką buvo sutikęs tėvelis. Gal tai buvo viena iš paskatų šviestis, skaityti knygas, domėtis ir praeitimi, ir dabartimi. Visais laikais mūsų namuose buvo prenumeruojamas laikraštis. Iki karo – „Ūkininko patarėjas“, karo metu – „Ateitis“.

Augdamas religingoje šeimoje ir neretai pastebėdamas tikinčiųjų nenuoširdumą, religinių prisakymų nesilaikymą, tėvelis tolo nuo tikėjimo. Galbūt paveikė ir antireliginės nuotaikos iš Rusijos. Be to, skaitė knygas apie inkviziciją, ir vaikystėje aš jau žinojau, kas per Baltramiejaus naktis buvo... Jau grįžęs į Lietuvą jis nebesivaržė vadinti save laisvamaniu. Ateistas jis nebuvo, bet laisvamanis, gerbiantis kitų religinius jausmus, jis tikrai buvo. Tačiau mūsų namuose tradicinėje kertėje (kaip ir kitur) kabėjo šventųjų paveiksliukai, stovėjo kryželis; nei mamai, nei mums nedraudė lankytis bažnyčioje, namuose buvo švenčiamos visos religinės šventės. Dar daugiau. Gana artimai bendravo su Žiobiškio parapijos klebonais – ankstesniais metais su Jurgiu Gogeliu, o vėliau, jau mano atmintyje, su Povilu Paškevičium, kuris buvo ir mano tikybos mokytojas Zybolių pradinėje mokykloje. Tačiau nei broliui, nei man neleido lankyti vietinių daktarų rengiamų mokymų prieš pirmąją išpažintį ir komuniją. Sakė, jog tai tamsios moterėlės, o jūs – raštingi ir patys galite išmokti. Taip ir buvo. Brolis 1940 m., pats pasirošęs, Žiobiškio bažnyčioje priėjo išpažinties ir komunijos, o aš – vėliau. Prisimenu, kad labai atidžiai mokiausi Katekizmo tiesų. Išmokus viską, kartu su mama nuvažiavome į Žiobiškio kleboniją. Kunigas P. Paškevičius maloniai priėmė mus, pakvietė į verandą, kur prie kakavos laisvai šnekučiuodamasis patikrino mano žinias. Suprato, kad esu pasiruošusi, ir numatytą dieną leido priėti išpažinties ir priimti Pirmąją komuniją. Taip, nors priklausydami

Rokiškio parapijai, vis dėlto svarbiausius priartėjimo prie bažnyčios žingsnius padarėme tėvų mylimame Žiobiškyje. Matyt, tėveliui ir Žiobiškio kunigas atrodė esąs šviesus žmogus, nes jis bendravo ir su laisvamaniu. Nors ir laisvamaniškų pažiūrų, tėvelis ir mama per visas artimųjų ir kaimynų laidotuves giedodavo iš senovinių giesmynų (*kantičků*)...

Pokario metais, jau būdamas senyvo amžiaus, labai sudėtingu metu, atrodo, 1949–1953 m. buvo paskirtas apylinkės tarybos pirmininku. Tuo laiku mūsų namuose slapstėsi iš kaimyninio kaimo Bronius Sakalauskas, kurio brolis 1955 m. ir nupirko mūsų sodybą. Kaimynai gerais žodžiais minėjo mano tėvelius. Matyt, jie ir verti to. Per tėvelio pirmininkavimo laiką nė viena šeima nebuvo išvežta į Sibirą, nė viena šeima nebuvo sušaudyta naktį... Išmintingumą ir dorumą tėvelis sugebėjo išsaugoti ir tuo sunkiu metu.

1955 m. žuvus broliui Leopoldui (jis buvo pirmasis pokario Lietuvos karinis lakūnas), tėvai persikėlė pas mane į Vilnių. Čia išgyvenome visi kartu iki pat jų mirties. Jau gyvendamas Vilniuje, tėvelis mėgo bendrauti su vyresnio amžiaus žmonėmis. Jie paprastai rinkdavosi Lukiškių aikštėje. Čia susipažino ir bendravo su prof. Merkeliu Račkausku, kitais savo amžiaus žmonėmis. Į miestą eidavo visada tvarkingai apsirengęs: su kaklaraiščiu, su skrybėle, su lazdele. Per visą savo gyvenimą su tėvais niekada nemačiau tėvelio išgėrusio, rūkančio. Mūsų namuose nebuvo keikiamasi, nebuvo vartojami jokie negražūs žodžiai. Tokioms paprastoms kultūringo gyvenimo nuostatoms, matyt, buvo svarbi pradžia, aplinka, kurioje augo ir brendo tėvai. Galima būti kultūringam ir neturint diplomų... To mokė ir mus, savo vaikus. Mes visada žinojome, jog sutikus lauke ar kelyje žmogų, būtina su juo pirmiems pasisveikinti... Tėvelio giminių namuose taip pat nebuvo piktžodžiaujama, nebuvo storžieviškai kalbama. Tai turbūt daugeliui Lietuvos vietovių būdingas bruožas, atėjęs iš senesnių laikų. Pagarba grožiui ir gėriui atsispindėjo dainose, pasakose, liaudies meno dirbiniuose, išradingai tvarkomame namų ūkyje. Tai turbūt ir leido Lietuvai išlikti lietuviška. Jau dėstydamą Lietuvos kultūros istoriją, visada akcentuodavau studentams, jog tikrąjį lietuviškumą mums išlaikė ir perdavė kaimas ir jo žmonės. Jie kūrė ir perdavė iš kartos į kartą dainas, pasakojimus, pasakas, apeigas, drabužių spalvas ir stilių, papuošalų savitumą, trobesių ir kitų statinių puošybos elementus. Kai-me visada skambėjo lietuviška daina, buvo laikomasi lietuviškų papročių, nes miestai ir miestiečiai buvo labiau linę į naujoves ir užmiršdavo tėvų kalbą, papročius bei tradicijas.

Tėvelio giminėje vyravo gana stambūs arba vidutiniai ūkininkai, mylėję savo žemę, mokėję ją tausoti ir savo gyvenimą gražinti. Du tėvelio broliai, Jonas ir Pranas, visą Pirmąją pasaulinį karą praleido caro kariuomenėje. Dėdė Pranas tarnavo Gruzijoje, prie Turkijos sienos, o dėdė Jonas – vakaruose, kur ir pateko į sunkią vokiečių nelaisvę. Būdamas arti Prancūzijos ir bendraudamas su prancūzais belaisviais, išmoko prancūzų kalbą, pramoko ir vokiečių kalbos. Grįžę iš karų, abu ėmė tvarkyti savo ūkius Aukštasiyoje. Rovė kelmus, plėtė dirbamą žemę, stengėsi ūkininkauti naujoviškai. Pasistatė trobesius, įsigijo gyvulių, tuo laiku naujos žemės ūkio technikos. Daug dirbo patys, samdydavo nuolatinių ir

sezoninių darbininkų. Jau mano jaunystės laikais, kai dėdė Jonas ir teta Marijona lankėsi Vilniuje, dėdė papasakojo, kad jis buvęs pakviestas į Lietuvos karinę delegaciją, kuri, kariuomenei kuriantis, buvo pasiūsta į Paryžių tartis dėl paramos. Pakvietė kaip buvusį kariūną, mokantį prancūzų kalbą. Sakė, kad prancūzai davė jiems gana prastą amuniciją, gerokai nudėvėtas lovas, bet, sako, ėmėme viską, nes Lietuvos kariuomenei visko tada trūko. Kai aš pasakiau, kad neseniai buvau Prancūzijoje, jis paklausė manęs, ar aš buvau prašmatniame restorane „Le Ville“, kur jie iškilmingai vakarieniavę. Man buvo malonu sužinoti, kad darbštus žmogus, išgyvenęs jau du karus ir sunkų pokario metą, nepalūžo, turėjo pakankamai gyvenimo džiaugsmo ir noro pasidalinti savo patirtais jaunystės išpūdžiais.

Jau Nepriklausomoje Lietuvoje abu dėdės vedė, susilaukė ir išaugino po du vaikus. Dėdė Jonas turėjo sūnų Danielių, kuris nuo Aukštasių miškų patraukė į jūrą. Ilgai dirbo Lietuvos žvejybos laivyno kapitonu. Gyvena Klaipėdoje. Duktė Aldona Gasiūnienė šeimininkauja ir ūkininkauja dabar Radūtėje ir tvarko atgautą mišką... Dėdė Pranas vedė jaunutę Marcelę, nuo kurios sumanumo ir grožio sutvisko namai gražiai siuvinėtais ir megztais dirbiniais, išmaningai paruoštais valgiais svečiams. Galbūt išpūdingiausias prieškario Kalėdas esu praleidusi Aukštasiuose, dėdės Prano namuose. Prisimenu didžiulę gražiai papuoštą eglę, daug giminių. Ten prie tos eglės, matyt, pirmą kartą viešai pasakiau eilėraštį: „Tupi katinas ant tvoros, jo akelės mirga, graži būtų ši dainelė, bet nelabai ilga“.

Dėdės Pranas ir Jonas taip pat save laikė laisvamaniais. Domėjosi demokratinėmis idėjomis, mėgo diskutuoti, ginti progresyvias mintis, prenumeravo laikraščius, klausėsi radijo. Apylinkėje buvo žinomi kaip pažangių pažiūrų žmonės. Dėdės Prano sūnus Balys tapo karininku ir apsigyveno Saratove. Ten pat gyvena ir dirba jo sūnūs – kariškis Vadimas ir fizikas Algis, jau su savo šeimomis. Duktė Julija mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Gyvenimo kelią jaunystėje susiejo su Alfonsu Kaireliu, kuris vėliau užėmė aukštus postus. Jie išaugino tris vaikus: sūnus Algis – ekonominės kibernetikos specialistas, dukra Rūta Raglelienė – gerai žinoma chirurgė-kosmetologė ir Jūratė Jovaišienė – tarnautoja. Augaus būsūs vaikaičių. Dėdę Praną kelias pokaryje atvedė į Rokiškį. Nemaža metų dirbo Vartotojų kooperatyvo pirmininku, o vėliau – pensininkui prieinamus darbus.

Teta Marijona, ištekėjusi už Petro Ragelio, įsikūrė Stepónių kaime. Nors mokslo neteko ragauti, bet pati pramoko rusiškai, žydiškai, vokiškai. Vokiečių okupacijos metais pradėjus įtarinėti dukrą Stefą, pasipuošusi ir prisidėjusi krepšį kaimo gėrybių, teta išvyko į Rokiškį pas „patį komendantą“. Matyt, tai buvo gestapo vadovas. Ją vis dėlto priėmė. Įėjusi iš karto prakalbo vokiškai, viską išdėstė, padėjo atvežtas gėrybes. Vokietis labai nustebo kaimietės sumanumu ir pažadėjo, kad dukters niekas nepalies. Pažadą ištesėjo. Deja, tetos vyras Ragelis, balsingas orus ūkininkas, 1940 m. nenorėjo paklusti naujos valdžios nurodymams ir paslėpė medžioklinį šautuvą. O medžiotojas buvo žinomas visoje apylinkėje! Kažkas jį įskundė. 1941 m. birželio mėnesį buvo nuteistas keleriems metams ir

išgabentas į Rusijos gilumą. Niekas nežino, kada, kaip ir kur jis atsisveikino su gyvenimu. Ragelių giminę jau tęsia Daurių pavardė: duktė Danutė – medikė, jos sūnus Gintaras – matematikas.

Grįždama prie savo šeimos likimo, noriu pasakyti keletą žodžių apie savo brolių. Leopoldas buvo labai gabus berniukas. Peršokęs III ir VI gimnazijos klases, jis per šešerius metus baigė gimnaziją sidabro medaliu. Mokėsi, vėliau mokytojavo. Bet atėjus karinės tarnybos laikui, kaip komjaunuolis karinio komisarato iniciatyva buvo pasiūstas į Borisoglebsko karo lakūnų mokyklą. Tai pirmasis karo lakūnas iš Lietuvos pokario metais. Mokymasis aviacijoje sutapo su naujos technikos įsisavinimu – reaktyvine aviacija. Tragiškas metas. Daug jo bendramokslių žuvo mokymosi metais. Atostogų metu nuolat būdavo liūdnas, ypač vartydamas savo albumą ir rodydamas jau žuvusių draugų nuotraukas. 1954 m. baigęs karo mokyklą, buvo pasiūstas dirbti į Baku. 1955 m. rugpjūčio 11 d. iš treniruotės virš Kaspijos jūros negrižo. Pakrančių gyventojai liudijo apie didelį sprogimą jūroje... Taip tragiškai baigėsi galbūt paties gambiausio šeimos nario kelias, tesulaukus vos 25 metų...

Leopoldas Užkurėlis (dešinėje) su pussesere Julija Kaireliene-Užkurėlyte ir pusbroliu Baliu Užkurėliu (Prano Užkurėlio vaikais). 1955 m., vasaris

Pati esu istorikė, visą laiką domėjausi kultūros istorijos klausimais. Mano pavardė dėl esminių pasikeitimų šeimoje vėl liko Užkurėlytė. Sūnus Gintaras yra baigęs menotyra Dailės institute. Rašė gerus straipsnius, ypač tapybos klausimais, vadovavo Parodų rūmams (dabar Šiuolaikinio meno centras). Tačiau permainų metais ir su politika nesusijusiam jaunam žmogui teko palikti mėgiamą darbą, ieškoti bet kokio. Rinko grybus vokiečių prekeiviams, rūpinosi naujų įstaigų interjeru, dabar dirba privačioje firmoje. Duktė Auksė Gervienė – gydytoja stomatologė, vienintelė iš šeimos, išpildžiusi močiutės Emilijos svajonę. Abu vaikai turi po dukrą. Vyriausioji anūkė Agnė – VPU studentė, mažoji Miglūtė ritasi į trečius metukus. Visi mūsų vaikai pažįsta Žiobiškį ir Rokiškį. Ir maži, ir suaugę svečiuodavosi senelių numylėtuose kraštuose, lankė Žiobiškio kapines, kuriose geras trečdalis kapų priklauso artimiems ir tolimiems giminaičiams.

Laidojant artimą giminaitę, 1978 m. buvau Žiobiškyje. Prie bažnyčios, sulaukusi laidotuvių procesijos, savo pusseserei ir sakau, gal aš neisiu į bažnyčią, seniai jau nebelankau, esu kitokių pažiūrų... Tada mano pusseserė Adelė Šimėnienė nuo Čedasų ir sako: „Ir nemislyk neit! Čia tavo tėvai vinčiavojosi, čia tavo broliukus ir tave krikštijo, o tu dabar kaip nekrikštas stovėsi už durų. Eik ir būk su visais. Jeigu nebemoki melstis, tai pasiklausyk, kaip kiti meldžiasi...“

Ginčytis nebebuvo prasmės. Pabuvau su visais bažnyčioje ir pasidžiaugiau klebono pamokslu, be kitko, labai nuoširdžiai raginusiu visas religines šventes pažymėti be alkoholio.

Užkurėlių giminė turėjo ir platesnių atšakų. Rokiškio apskrityje, netoli žinomo Moškėnų piliakalnio, buvo Stramilių kaimas. Ten gyveno mano tėvelių ir dėdžių pusbrolis Pranas Užkurėlis. Jį namuose dažniausiai vadindavo Stramiličiu. Stramilietis iš kitų Užkurėlių išsiskyrė aukštu ūgiu, stambokais veido bruožais, buvo gražiai sudėtas, kalbėjo garsiai ir visuomet jautėsi esąs pranašesnis už kitus. Atrodo, kad šis kaimas irgi priklausė Žiobiškio parapijai, arba dėdė dėl savo giminų dažnai lankydavosi Žiobiškyje, atlaiduose ir kviesdavosi gimines į savo sodybą. Iš tiesų, jis turėjo kuo didžiuotis, nes nuo ankstyvos jaunystės pasižymėjo guvumu, netradiciniais poelgiais. Būdamas vienintelis turtingo ūkininko sūnus, anksti jaunystėje metė ūkį ir, kaip sakydavo, „išdūmė Amerikon“. Ir tėvai, ir aplinkiniai stebėjosi, ko gi jam ten reikia. Juk į Ameriką paprastai važiuodavo jaunuoliai iš vargingų šeimų. Jaunasis Pranas nepasimetė Amerikoje, matė ir šilto, ir šalto, dirbo įvairius darbus ir daug ko išmoko, ypač drąsos naujovėms. Jo nuotraukos iš Amerikos liudija apie pasitikintį savimi, praturtėjusį jaunuolį: šypsena, puikus kostiumas, stambi auksinė laikrodžio grandinė, lakuoti batai... Grįžęs iš Amerikos vedė Angelę Daugėlytę, susilaukė dukters Mirandos (būsima žinomo Kaune statybininko Petro Girčio žmona) ir ėmė naujoviškai tvarkyti nemažą per 40 ha ūkį. Be tradicinių ūkinių kultūrų, kurios įdirbtoje žemėje duodavo gerą derlių, savo kieme pastatė pieninę ir ėmė gaminti olandiškus sūrius. Su pasididžiavimu svečiams, laikydamasis visų sanitarijos taisyklių, rodydavo šias patalpas ir gausybę raudongalvių sūrių... Trobesiai erdvūs, gyvenamasis namas, daržinės, tvartai ir klėtis pilni gėrybių. Ir šventės būdavo švenčiamos prabangiai. Rinkdavosi apylygiai jam giminės ir artimiausi kaimynai. Vieną prabangų balių dar ir aš prisimenu. Tai buvo vasarą, prieš pat visas permainas. Stalai lūžo nuo skanėstų, buvo geriamas alus, bet, kaip ir įprasta giminėje, girtų žmonių nebuvo. Skambėjo dainos, kurių vieną iki šiol prisimenu. Manau, kad tai buvo išlikusi nuo baudžiavos laikų. Taigi gražios ponios ir ponai dainavo:

*Ponai į bažnyčią važiuote važiuoja,
O mes, vargdienėliai, pėsti nukulniuojam,
Ponai geria alų, dar ir buteliuką,
O mes, vargdienėliai, giros trupučiuką...*

Klausiausi ir galvojau, kodėl jie dainuoja tokią dainą, juk patys yra ponai: gražiai gyvena, į atlaidus lineikomis su dzinguliais važiuoja. Matyt, socialinio teisingumo sėkla, pasėta tėvelio, kalėsi pirmaisiais apmąstymo daigais. Taigi suprantama, kad Stramilietis, t. y. dėdė Pranas iš Stramilių, labai nelaukė antrą kartą ateinančių rusų, bet iš savo namų nepasitraukė. Jis diskutuodavo su tėveliu, labai tikėdamas, kad „amerikonai neduos skriausti Lietuvos“. Ypač jis atgijo, kai JAV atstovauti Jungtinėse tautose buvo paskirtas Stasenas. Dėdė t-

veliui aiškino, kad tai turbūt lietuviškos kilmės žmogus ir padės spręsti Lietuvos išvadavimo klausimą. Nepersuko laikrodžių, stengėsi gyventi tuo, ankstyvesniu, gyvenimu. Ir baigdamas pokalbį sakydavo: „Tu, Juliau, dar pamatysi, aš atvažiuosiu į Stramilius su savo automobiliu“. Bet, keičiantis situacijai, jis su žmona slaptai išvažiavo iš Stramilių į Kauną, prisiglaudė pas dukrą ir dirbo prieinamus darbus... Grįžo jau į Žiobiškio kapines, lydimas artimųjų ir giminių...

Savo pusseserių Julijos ir Mirandos išaugtomis uniformomis ir gimnazistiška kepuraitė ilgai dar dabinausi. Rašau „dabinausi“, nes man iki šiol nėra gražesnės uniformos už tą rudą, su plisuotu sijonu, „žiuržetine“ juoda prijuoste, balta apykakle ir baltais rankogaliais, mūsų pačių papuoštais mezginiais. Jaudinausi, kai mano dukra lengvai keitė uniformą į džinsus (beje, ji savo uniformą padovanojo S. Nėries mokyklos muziejui), liūdėjau, kai visai buvo atsisakyta uniformų... Manau, kad sentimentai tam drabužiui, kuris man atrodė ypatingas, turi savo priežastis. Žinojau iš vaikystės, kad gimnazijoje mokysis tik mano brolis, man buvo skirta marčios dalia, nors labai norėjau mokytis... Todėl, kai pokario vidurinės mokyklos tapo prieinamos visiems, aš ištojau į pirmąją gimnazijos klasę. Pirmą dieną iš gimnazijos (o tai buvo 1944 m. spalio mėn. 1 d.) šokte paršokau iki namų, nors jie buvo už 6 km nuo Rokiškio. Toks buvo didelis džiaugsmas. O pasipuošusi uniforma jaučiausi tikra panelė...

Keletas momentų, likusių atmintyje iš plačios Užkurėlių giminės istorijos, liudija ir atspindi bendras tendencijas: buvo turtingų ir ne taip turtingų, buvo religingų ir laisvamanių, buvo dešiniųjų ir kairiųjų pažiūrų žmonių. Bet visi jie buvo Lietuvoje, gyveno, dirbo, augino vaikus ir, nors ir būdami skirtingų pažiūrų, labai mylėjo savo gimtinę ir Lietuvą.

Tik pusbrolis Juozas Dilba neišvengė Sibiro lagerių. Iš ten tokio paties likimo ir žmoną parsivežė į Vikonius...

O mamos giminės likimas irgi sudėtingas. Dauguma jos giminių nepriėmė naujos santvarkos, kiti liko tyliais, neutraliais žmonėmis. Mamos dėdienė Stašienė, turtinga Vikonių kaimo ūkininkė (ji nupirko mano tėvėlių ūkį), augino tris sūnus. Vieną iš jų nuo vaikystės paskyrė (*apieravojo*) bažnyčiai. Aukštas, šviesiaplaukis, mėlynakis Adolfas turėjo eiti į kunigus – ir išėjo į seminariją... Atostogų metu lankydamasis namuose, labai draugavo su savo pussesere, mano mama. Mama pasakojo, kad šis kelias jam buvo sunkus, bet mamos paskyrimo nesulaužė. Jau vokiečių okupacijos metais ir aš su juo susipažinau, – mat jis kunigavo moksleivių bažnytėlėje Rokiškyje, Vytauto gatvėje. Gyveno name už bažnytėlės, ten mes su mama po pamaldų ir apsilankydavome. Jis pasitraukė į vakarus, gyveno Čikagoje ir labai aktyviai dalyvavo visose akcijose už Lietuvą. Tai liudija to meto Amerikos lietuvių spauda. Du jo broliai su šeimomis buvo ištremti į Sibirą, grįžo labai palieję...

Nuo senų laikų du mamos broliai ir sesuo bei pusbroliai ir pusseserės (Piskarskai) gyveno Amerikoje. Iki karo buvo normalus ryšys – laiškai, siuntiniai su vaistais, ypač tepalu nuo reumato („Valskio mostis“), o po karo dėl suprantamų priežasčių palaikyti ryšio mes negalėjome. Tarpininkais buvo Vikonyse gyvenantys mamos broliai Juozas ir Konstantinas Stašiai. Per juos gaudavome

linkėjimų ir žinių apie giminių gyvenimą už Atlanto. Būdama Suomijoje, pasiunčiau tetai Marijai Valskienei laišką į Ameriką ir nuotrauką su sūneliu. Per gimines ji labai dėkojo ir prašė aplankyti ją Amerikoje... Deja, Ameriką pasiekiau tik 1991 m., o jos jau nebebuvo toje žemėje... Kaip didžiausią paslaptį mano mama tik aštuntojo dešimtmečio pradžioje yra pasakiusi, kad buvęs Lietuvos ministras pirmininkas Juozas Tūbelis yra jos pusbrolis iš Stašių pusės. Ir tai, kad 1938 m. su tėveliu, lankydami Kaune parodą, jie buvo pas jį apsilonkę... Tai primenu ne dėl to, kad norėčiau „priartėti“ prie garsaus giminaičio, o tik dėl to, kad noriu paliudyti, kaip likimas lėmė sudėtingą įvairiaspalvį Lietuvos žmonių gyvenimą...

Mūsų giminė nebuvo uždaras socialinis darinys. Jie gyveno tarp kaimynų, bendravimas su kuriais buvo labai svarbus jų gyvenime. Tėveliai gerais žodžiais minėdavo giminaičius Šedžius, Žumbakius, Piskarskus, kaimynus Gagiškius, Kastanauskus, Kirstukus, Čiučelius, turtingą, bet labai humanišką ūkininką Joną Rapą, labai šviesų tų apylinkių žmogų mokytoją Povilą Mačiekų...

Neseniai lankydamasi Žiobiškyje, kapinėse atkreipiau dėmesį į senelių iš mamos pusės paminklą. Jame įrašyta, jog Ona Stašienė gimė 1857 m... Lygiai po šimto metų – 1957 m. gimė mano sūnus, jos proanūkis. O kiti seneliai buvo dar vyresni. Taip beveik 150 metų giminės istorija lyg ir baigėsi. Neliko vyriškos linijos palikuonių Lietuvoje, bet iš mūsų „kelmo“ formuojasi nauji giminių dariniai... Kaip radome, taip ir paliekame...

Keli puslapiai apie tipišką plačią kaimo giminę tegul papilds Lietuvos žmonių ir įvykių istoriją, nes ir neeiliniai įvykiai niekada nevyksta tuščioje erdvėje. Jie vyksta tarp žmonių ir daugelį jų paliečia. Todėl labai malonu, kad savo tėvynės ir gimtų vietų mylėtojai-kraštotyrininkai kaupia ir skelbia medžiagą apie tai.

Geros kloties linkiu ir žiobiškėnams, ir jų atminimą gerbiantiems kraštotyrininkams.

Mano senelis Juozas Šakalys

Egidijus Aleliūnas

Mano senelės tėvai Styrai gyveno pasiturinčiai. Sūnus, senelės Elžbietos brolis, liko Šiekštiniūkuose, o Elžbieta ištekėjo už Petro Šakalio ir išėjo gyventi į Kirdónis Pándelio parapijoje. Kirdonyse gyveno ir Petro Šakalio brolis. Kaip jaunesnis brolis, Petras susitaupe pinigų ir nusipirko 80 ha žemės Šilagalio kaimė. Čia pasistatė trobesius, kur visa šeima gyveno iki 1929 m., kai jau suaugusios dukterys persikėlė į Belinkiškio vienkiemį. Šiuo metu ir ši vietovė vadinama Šilagalio kaimu.

Šilagalyje gimė visi Petro Šakalio vaikai.

Elžbieta Šakalytė-Deksnienė – vyriausioji. Veronika Šakalytė-Kliaugienė iš mažų dienų buvo mezgėja: maža būdama, pasislėpusi megzdavo servetėles (jos rankdarbių dar yra); be šito, ji dar ir šeiminkaudavo. Salomėja Šakalytė-Ka-

*Šilagalio k. merginos
(iš kairės):
Salomėja Šakalytė,
Matukaitė, Žikoriūtė,
Petronėlė Šakalytė.
Apie 1925 m.*

bitavičienė buvo labai rami, gera; dirbdavo įvairius dirbinius iš šiaudų. Petronėlė Šakalytė gimė dvynukė su broliu Petru, bet pastarasis greit mirė. Petronėlė šeimininkauti pradėjo nuo 14 metų ir beveik visą gyvenimą šeimininkavo baliuose ir pas kunigus. Sovietiniais metais dažnai šeimininkaudavo vestuvėse, laidotuvėse.

Pats jauniausias šeimoje Juozas, gimęs 1899 m., už Petronėlę buvo jaunesnis 5 metais. Juozas augo vienas tarp 4 seserų. Seserys jį labai mylėjo ir nuo mažumės vadino Juziuku. Kaip mažiausias ir mylimiausias šeimoje, Juozas buvo lepinamas. Jam jau mažam buvo pramušta galva meistrauti, kalti, groti. Pasišlėpęs ant gryčios, – vis ką nors meistraudavo, o kartu su juo sesuo Veronika, pasičiupusi siūlą, megzdavo. Jie tarpusavyje labai sutarė.

Per Pirmąją pasaulinį karą tėvai kaip išmanydami nuo vokiečių kareivių slėpė merginas. Jei į kaimą užeidavo vokiečių kareiviai, tai visuose namuose atsirasdavo ligonių, „sergančių užkrečiamomis ligomis“, o vokiečiai tuomet ir sprukdavo iš to kaimo. Pas Petrą Šakalį buvo apsigyvenęs vokietis, kuris tvarkėsi toje apylinkėje. Šis vokietis buvo geras žmogus, jis kaimiečiams padėdavo, patardavo, kaip elgtis su vokiečiais. Kai užsukdavo jo viršininkai, dirbtinai pasikeisdavo ir labai bardavosi, rėkdavo ant kaimiečių, bet tik šie išvažiuodavo, vėl pasidarydavo geras. Dar yra išlikusi jo nuotrauka. Jis draugavo su paaugliais. Juozas Šakalys su juo artimai bendravo. Jis Juozą mokė vokiškai kalbėti ir dirbti, kaip dirba Vokietijoje.

Tėvas Petras Šakalys pasiligojo ir 1916 m. mirė. Elžbieta Šakalienė, Juozo motina, mirė 1919 m.

Juozas, dar būdamas labai jauno amžiaus, kartu su seserimi Petronėle pradėjo giedoti Žiobiškio bažnyčios chore. Abu buvo pavasarininkai ir dalyvavo Kaune dainų šventėje. Juozas nuo jaunumės grojo armonikėle, o vėliau išmoko ir klarnetu, ir bandonija.

Šilagalio kaime gyveno keturi ūkininkai: Matukas, Karpavičius, Žikorius ir Šakalys. Kiekviename kieme buvo po kelis vaikus, kurie užaugę ruošdavo

*Šilagalio k. jaunimas.
Viduryje su armonika
Juozas Šakalys.
Apie 1928 m.*

vakaruškas. Visi kaimynai buvo neblogi muzikantai. Į šokius susirinkdavo daug jaunimo. Gaspadorių vaikai šokdavo kartu su samdiniais ir kitais paprastais neturtingaisiais, kurie labai noriai ateidavo į pasilinksminimus. Paliepio jaunimas buvo pagarsėjęs muštynėmis, bet Šilagalyje muštynių nekeldavo, nes žinojo: jei susimuš, daugiau jų nepriims į šokius. Didžiausi mušeikos buvo Labeikis ir Šiulys. Dilba iš Paliepio vedė Žikorytę, o Kiauga – Veroniką Šakalytę, Juozo seserį.

Juozo ir klebono iniciatyva buvo įkurtas Žiobiškio bažnyčios orkestras. Juozo iniciatyva buvo nupirkti muzikos instrumentai, varinės dūdos, kuriomis grojo orkestrantai, tarp jų ir pats Juozas (tie muzikos instrumentai dabar yra Rokiškio krašto muziejaus nuosavybė ir šiuo metu restauruojami Vilniuje). Yra išlikusių Žiobiškio orkestro nuotraukų, kuriose dar atpažįstami orkestrantai. Kartu su Juozu grojo ir kiti kaimynai: Karpavičiai, Žikoriai. Juozas Šakalys grodavo ir vestuvėse. Jo paskaičiavimais, atgrojęs per 400 vestuvių. Grojęs dabartiniuose Kupiškio, Pasvalio, Biržų rajonuose, o kartu su juo tie patys kaimynai Karpavičiai, Žikoriai.

Visą gyvenimą Juozo galva buvusi pramušta muzika: vienu metu net pardavęs karvę ir pirkęs akordeoną. Jei būdavo liūdna ar kas nors nepasisekdavo, imdavo akordeoną ir grodavo. Grojo klarnetu, armonika, bandonija, o vėliau tik akordeonu, nes susižeidė dešinės rankos pirštą – liko per vieną narelį trumpesnis, todėl negalėjo groti kitais instrumentais, nes negalėjo pasiekti klavišų.

Pas Šakalius dirbo samdinys Pranas Mikšys, vyresnis už Juozą, todėl, sako, Juozą mokęs lauko darbų. Abu buvo labai susidraugavę: parėję iš darbų namo, kartu ir valgydavę. Vėliau samdinys Pranas Mikšys buvo išleistas į Ameriką.

Kaimams skirstantis į vienkiemius, Juozas Šakalys paėmė tą žemės plotą, kuriame buvo bala. Nusipirko durpių formavimo mašiną, lokomobilį, bet tas verslas nebuvo pelningas. Atsirado skolų, išvaržė Juozo Šakalio žemės dalį, kurią nusipirko iš varžytynių jo sesuo Elžbieta ir apsigyveno su šeima. Buvo net ir toks atvejis, kad iš Juozo Šakalio išvaržė armoniką.

Vienu metu Juozui Šakaliui buvo leista laikyti nestiprių (iki 3%) alkoholinių gėrimų parduotuvę Kaune, Ožeškienės g. 11. Patentas galiojo nuo 1928 m. spalio 23 d. iki 1929 m. sausio 1 d.

Po 1930 m. buvo išvažiuavęs į Kauką, kur gyveno netolimas giminaitis, kadrinis karininkas Juozas Jurevičius. Juozas dirbo kontrolieriumi kino teatre, bet, kiek jis ten dirbo, – neaišku. Pasakodavęs, kad anksčiau kino filmai buvo begarsiai, tik vaizdai. Tai, pro šalį eidamas, Kipras Petrauskas, užsukdavęs į kino teatrą ir, už scenos vykstant begarsiam filmui, dainuodavęs. Juozas buvęs pažįstamas su šlagerių dainininku A. Šabaniausku, o Rokiškyje prieškario metais – su agronomu Šeduikiu ir kitais Rokiškio valdininkais, labai mielai draugavęs su Kazliškėlio, Paliepio ir Panemūnio dvarininkais. Paliepio dvaro ponaitis dalyvavo net Juozo sesers Salomėjos Kabitavičienės vestuvėse (yra dar nuotrauka). Apskritai, visą gyvenimą buvo „kompanistas“, mėgo bendrauti su žmonėmis.

Dar gerokai prieš savo vestuves Juozas Šakalys 1929 m. nusipirko fotoaparata ir pradėjo fotografuoti, daryti nuotraukas. Dažnai važiuodavo fotografuoti net į tolimą kraštą. Dar yra išlikusių senų negatyvų ir nuotraukų. Kai sovietiniais metais apie 1955 m. pradėjo išduoti pasus, tai Panemūnio, Pándėlio, Žiobiškio apylinkių žmonės eidavo pas Juozą Šakalį nusifotografuoti pasams. Kartais per dieną būdavo labai daug žmonių. Į aplinkinius kaimus kviesdavo Juozą fotografuoti laidotuves, krikštynas ar daryti šiaip šeimyninių nuo-

Salomėjos Šakalytės-Kabitavičienės vestuvės.

Pirmoje eilėje ant žemės sėdi (iš kairės): neatpažintas, Bronius Brinklys, Paliepio dvaro ponaitis, Juozas Šakalys, Jonas Karpavičius.

Antroje eilėje sėdi (iš dešinės): 3-as kunigas Jurgis Gogelis, Deksnys, jaunosios sesuo Elžbieta, jaunieji. Viršutinėje eilėje su pamergėmis stovi pajauniai (iš kairės): Matas Gagiškis, Kazys Žikorius, A. Karpavičius, A. Jurevičius, J. Vaitkevičius

traukų. Juozas Šakalys buvo gavęs leidimą laikyti šaunamąjį ginklą, jau turėjo motociklo vairuotojo pažymėjimą. Ir apskritai, domėjosi technika, vis krapštydavosi prie techninių mechanizmų, tačiau ūkiškų darbų nemėgo. Karo metu turėjo iš Žikoriaus pasiskolinęs malūnėlį ir maldavo grūdus. Girtos stovėdavo ratinėje (*vazaunėje*), o motoras lauke. Motorą paleidžia, ir girtos dirba. Vėliau S. Žikorius malūną išsivežė. Sovietmečiu namuose žiemą maldavo grūdus kolūkiečiams. Daug malant, nudildavo girtas, tai jis namuose pagal specialų receptą kiekvienais metais liedavo girtas. Buvo išsigijęs kuliamają mašiną ir „Blakston“ motorą. Kuliamoji ir motoras priklausė mašinų-traktorių stočiai (MTS). Juozas Šakalys turėjo vieną padėjėją, kuris padėdavo remontuoti techniką.

Prasidėjus javapjūtei dažnai išvažiuodavo su savo kuliamają ir grįždavo javapjūtei pasibaigus. Kuliamają ir motorą perveždavo iš vienos vietos į kitą arkliais. Vėlesniais laikais motorą pakeitė ratinis traktorius. Rudenį iš kūlimo į namus važiuodavo su motociklu, o pasnigus – su arkliais. Kai kūrė su traktoriumi, tai namo parvažiuodavo pats su traktoriumi arba kas nors parveždavo.

Turėjo anglimis kūrenamą kalvę, ir, reikalui esant, dažnai dirbdavo su kalviu. Pasidarydavo įvairių atsarginių detalių, nes suvirinimo aparatų iš pradžių nebuvo. Labai mėgo techniką: kokią mašiną paimdavo, tokia ir važiuodavo. Atvažiuodavo daug motociklininkų, prašydavo patarti, kaip suremontuoti arba kokios nors detalės, nes visada turėjo daug atsarginių dalių, nusipirktų ar senų iš išardytų agregatų. 1957 m. pradėjo remontuoti pirmąsias sudaužytas automašinas, t. y. „Moskvič 407“ ar dar ankstesnius, neprisimenama. Suremontuodavo variklį, išlygindavo sulankstytą kėbulą. Kur reikėdavo, lygindavo kalvėje, nors jau tada truputį ir suvirindavo.

1959 m. Konstantināvos MTS buvo reorganizuota į Pándelio profesinę mokyklą. Šios mokyklos direktoriumi buvo A. Udrys, su kuriuo Juozas Šakalys draugavo. Išėjus A. Udriui į pensiją, jų draugystė nenutrūko iki pat mirties. Iš Konstantināvos visokiausias automašinas veždavo pas Juozą Šakalį. Labai mėgo važinėti į Rygą su kaimynėmis, draugėmis. Būtų ir dar dažniau važiuojęs, jei kas būtų vežęs. Tačiau jis turėjo vieną bėdą – sirgo cukriniu diabetu. Todėl dažnai važiuodavo į Rokiškį, pas gydytoją Salagubaitę. Ją laikė kaip ir savo drauge. Grįždavo patenkintas, sakydamas, kad organizme mažiau cukraus. Nors kakle atsivėręs pūlinys buvo išoperuotas, buvo galvojama apie odos persodinimą. Kolūkyje jis nedirbo, labai mėgo medžioti ir labai mylėjo savo dukterį (t. y. mano motiną).

Bronė Šakalienė ir Juozas Šakalys su dukterimi Liucija

Apie gimtąjį Močiekų kaimą ir tėvą Petrą Žukauską

*Genovaitė Ovsiuikienė-Žukauskienė
Antanas Žukauskas**

Močiekų kaimo trobos išsimėčiusios tarsi ant didelio ežero kranto, o priešais, kitame šlaite – Žiobiškis su iš toli matomu bažnyčios bokštu. Tikriausiai kadaise čia ir tyvuliavo ežeras, nes prieš numelioruojant abu kaimus skiriančią daubą, čia buvo klampus raistas, kuriame noko spanguolės, augo skurdžios pušelės, vargani berželiai ir kiti pelkėtoms vietoms būdingi augalai. Ypač klampiai, su atsiveriančiais akivariais, buvo dešinioji daubos dalis (žiūrint į Žiobiškio pusę), vietinių žmonių Smardonu vadinama. Pavasarį daubą dažnai apsemdavo, ir ji tapdavo nepereinama, o jeigu pasitaikydavo šlapias ruduo, tai žiemą čia būdavo ištisinis ledas – į mokyklą vaikai čiuoždavo savo pasigamintomis medinėmis pačiūžomis su iš dalgio galo padarytom pavėžom. Šiltais vasaros vakarais, kai iš pievų pakildavo tirštas rūkas, prieš akis tarsi mirażas atsiverdavo didžiulis garuojantis plotas, labai panašus į ežerą, sujungiantį abu šlaitus. Ši gamtos sukurtą grožį papildydavo aplink žaliuojantys miškai ir išlikusios senos kaimo trobos su dar žydinčiais gėlių darželiais.

Čia ir miško gyventojai: stirnos, briedžiai, lapės, vilkai, kiškiai ir šernai – jausdavosi kaip šeimininkai. Vasarą nuo vilkų dažnai nukentėdavo besiganančios avelės, lapės vis nugriebdavo kokią vištelę ar kitą naminį paukštį. O nuo dažnai bulvių laukus aplankančių šernų kaimo gyventojai gynėsi įvairiausiais būdais: lauko pakraščiuose pastatytomis baidyklėmis, į metalinį kibirą įstatytais prisuktais žadintuvais, bulvių lauke pakabintu, per naktį grojančiu radijo imtuvu, balta virvele apjuosdavo bulvių lauką (beje, pastarasis būdas pasirodė efektyviausias).

Močiekų kaimo gale, pietrytinėje pusėje, baigiasi ištisinė kalva, nusileidžianti į šaltiniuotą Skardžio upelį. Upelio šlaitai apaugę alksniais, kurių šakomis stiebiasi apyniai, pavasarį svaiginančiai kvėpiančiomis ievomis, lazdynais. Tarp jų gali rasti pakalnučių ir žemuogių salelių, o drėgnesnėse vietose šnara ajerai, pavasarį žydi purienos ir auga daug kitų įvairiausių augalų. Kitoje upelio pusėje, šalia Pagādos kaimo, auga seni drevėti medžiai, o juose mėgsta apsigyventi pelėdos, kurios vakarais, žiūrėk, ir tupi ant šulinio svirties ar trobos stogo.

Pagādos kaime, atokiame ir tykiame rojaus kampelyje gyveno Juozapas Bajorūnas, tikras gėlių karalius. Kokių gėlių jis augino! Bet labiausiai išiminė jo jurginai – įvairių formų, dydžių, spalvų. O jo alyvos paplito ne tik Rokiškio, bet ir Šiaulių krašte. Dabar nė ženklo neliko iš Bajorūnų sodybos. Vykstant priverstinei melioracijai, buvo iškastos duobės, į jas traktoriais sustumti trobesiai ir užpilti žemėmis.

Toks pat likimas laukė ir Petro Žukausko trobesių. Nors jo sodyba ant kalvos ir sausinti ten tikrai nieko nereikėjo, bet melioracijos tikslas buvo ne tik dirvožemio gerinimas, bet ir vienkiemių sunaikinimas. Petras Žukauskas nesuti-

**Atsiminimus užrašė Genovaitė Žukauskienė.*

ko niekur keltis, sakydamas, kad „tik mirusį iš čia išnešit“. Žinodami jo prieššką valdžiai būdą, paliko jį ramybėje. O priešškumas tarybinei valdžiai išaugo pokario metais, kai jis, turintis patirtį Nepriklausomos Lietuvos laikų husaras, pokaryje buvo pakviestas į Rokiškio karinį komisariatą mokyti naujokų. Prasiđėjus rugiapjūtei, atvyko vieno iš naujokų tėvas ūkininkas, kuris paprašė P. Žukauską išleisti jo sūnų padėti dirbti. Kadangi Žukauskas be vadovybės leidimo to padaryti negalėjo, kreipėsi į rusų karininkų vadą. Šis sutiko, paprašęs už tai atvežti naminės degtinės (*samagono*) ir lašinių. Taip per mėnesį darbams buvo išleista 20 naujokų. Apie tai sužinojo aukštesnė vadovybė, o vietiniai karininkai kaltę sumetė Petru Žukauskui. Neleidę net pranešti namiškiams, jį suėmė ir išvežė į Panevėžio kalėjimą. Ten jis išbuvo pusę metų, kol buvo įrodyta, kad savavališkai, be valdžios sutikimo jis negalėjo išleisti kareivių. Močiekų kaime buvo likusi žmona su mažais vaikais. Nepaisant to, iš Žukauskų ūkio buvo išvežti visi žemės dirbimo padargai ir gyvuliai. Dar, kaip ir visiems, buvo uždėtos pyliavos, ir nuo turėtos žemės kiekio reikėjo pristatyti atitinkamą kiekį grūdų, bulvių, mėsos. Nutolo visi jo planai iširengti pavyzdingą ūkį, užtvenkti upelį ir padaryti dirbtinį ežerą. Galutinai tie planai žlugo, sukūrus kolūkį. Petrą Žukauską paskyrė brigadininku. Buvo labai šlapias ruduo, anksti užšalo, didelė dalis derliaus liko laukuose. Visus metus dirbę, uđdarbį – pusmaišį grūdų – kolūkiečiai galėjo parsinešti ant kupros.

Visi vargai ir negandos tampa lengvesni, kai jauti šalia gyvenančių žmonių gerumą ir paramą. Ypač tai supranti, kai atsitinka nelaimė. 1955 m. gegužės mėn. sudegė Petro Žukausko gyvenamoji troba. Visa šeima liko kaip stovi. Venantas Mačiekus su savo draugu Algiu Deksnium su arkliu apvažiavo aplinkinių kaimų žmones. Padėjo visi, kas kiek ir kaip galėjo. Rudenį troba buvo pastatyta. Bet pokario metais atėjūnų padarytos skriaudos paliko randus P. Žukausko širdyje. Jaunystėje buvęs ramus ir tylus žmogus, galėjęs ištisas valandas stebėti ir dirbti prie bitelių, dabar, pasitaikius progai, keikdavo valdžią, vadinamas ją vagimis ir melagiais. Jis visada skaitydavo laikraščius, klausydavosi radijo, vėliau ir televizijos laidų ir matydavo, kiek daug melo tuose pranešimuose. Apskaičiavo, kad kiaulės turi atsivesti per 20 paršelių, nes kasmet didėja prieauglio procentai ir pan. Kolūkio pirmininkas kartais sudraudavo jį, prašy-

*Elena ir Petras
Žukauskai vestuvių
dieną. 1936 m.*

damas mažiau plepėti, bet vėliau, supratęs, kad šio žmogaus nepakeis, paliko jį ramybėje.

Mirė Petras Žukauskas 1988 m. vasarį – neatlaikė širdis, nes tik prieš savaitę į Žiobiškio kapines amžinam poilsiui palydėjo savo žmoną Elena, su kuria vargais ir džiaugsmiais dalijosi 52 metus. Praėjus dar keliems mėnesiams, Lietuvoje prasidėjo Atgimimo sąjūdis. Pirmą mintis, kuri atėjo nubraukus džiaugsmo ašarą 1990 m. kovo 11 d., kai buvo paskelbta, kad Lietuva vėl tampa Nepriklausoma valstybe, buvo – kaip tuo būtų džiaugęsis tėvas Petras Žukauskas. Deja, nesulaukė, kaip ir daugelis puikių ir darbščių šio krašto žmonių.

Apie Mačiekų giminę

Venantas Mačiekus

Mačiekų (Močiekų) pavardė Lietuvoje nėra plačiai paplitusi. „Lietuvių pavardžių žodynas“ nurodo 11 Mačiekų pavardžių uteniškių tarmės plote (9 – buvusiam Rokiškio valsčiuje ir 2 – Panemunėlio)¹ ir 7 Močiekų pavardes kupiškėnų tarmės plote (buvusiam Pandėlio valsčiuje)². Iki Antrojo pasaulinio karo beveik visi šią pavardę turėję žmonės gyveno Žiobiškio ir gretimose Kazliškio parapijose. Iki baudžiavos panaikinimo buvo žinomos dvi Mačiekų (Močiekų) šakos: Močiėkų (tarmiškai Mačiekų) kaimo, iki XX a. vadinto užusieniu, įsikūrusio už 2 km piečiau Žiobiškio, ir Pagojų kaimo, maždaug už kilometro į pietus nuo Kazliškio. Abu šie kaimai baudžiavos laikais priklausė Kazliškio dvarui, o nuo 1803 m. – ir naujai įkurtai Žiobiškio parapijai. Po Pirmojo pasaulinio karo Pagojai buvo priskirti nuo Žiobiškio atsiskyrusiai Kazliškio parapijai. Iki Pirmojo pasaulinio karo abu kaimai, kaip buvusios Kazliškio dvaro valdos, buvo Pandėlio valsčiaus. Lietuvai tapus nepriklausomai, valsčių ribos buvo peržiūrėtos teritoriniu principu, ir Močiekų k., kaip ir beveik visa Žiobiškio parapija, kurios šiaurinės dalies kaimai iki Pirmojo pasaulinio karo priklausė Čedasų valsčiui, buvo priskirti Rokiškio valsčiui.

Pirmąjį Pagojų k. Mačiekų paminėjimą pavyko užtikti 1858 m. vasario mėnesį sudarytame revizijos sąrašė, kuriame nurodomas Pagojų k. gyventojas Adomas Mačiekas, Stanislovo s., miręs 1852 m., jo brolis Jurijus (Jurgis?) (44 metų amžiaus) ir Adomo dukterys³.

Močiekų kaimo Mačiekai, tada dar turėję Maceikūnų pavardę, pirmąsyk minimi gerokai anksčiau: 1779 m., Ukmergės teismui tikrinant ribas tarp Kazliškio ir Kazliškėlio dvarų, dokumente minimas Maceikūnų užusienis ir Kazliškio dvaro žmonės Jonas Maceikūnas, Jonas Rapelis ir kt.⁴ Žiobiškio parapijos metrikų knygoje 1816 m. padarytas įrašas informuoja apie 62 m. amžiaus Jokūbo Maceikūno (originalo kalba Jakub Maceykun), gyvenusio Maciekų užusienyje (jau nebe Maceikūnų), mirtį⁵. Jokūbo Maceikūno sūnus Antanas, 1819 m. Jokūbo vardu pa-

¹Lietuvių pavardžių žodynas. L–Ž. – V.: Mokslas, 1989. P. 128.

²Ten pat. P. 264.

³Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 1262. Ap. 1. B. 53. L. 334a–335.

⁴LVIA SA. B. 13933. L. 965.

krikštyto sūnaus tėvas, metrikų knygoje jau įrašytas kaip Antanas Maciekas⁶. Po 5 metų, 1824 m. krikštijant kitą sūnų Mykolą, jau rašoma dabartinė pavardės forma Antanas *Mačiekus*⁷, bet dar nurodomas Macieku užsienis. Žiobiškio parapijos metrikų knygoose užsienio pavadinime ir pavardėje č raidė galutinai išstumia *c* tik XIX a. pabaigos įrašuose⁸, nors žmonių atmintyje ankstesnė pavardės forma *Maciekus* išliko iki XX a. vidurio (apie 1960 m. šių eilučių autorių senesnieji Žiobiškio parapijos gyventojai dar vadindavo Maciekiuku).

Iš viso pirmas Maceikūnų pavardės paminėjimas užtiktas dar iki Didžiojo maro (1709–1711) Panemunio parapijos metrikų knygoje: 1699 m. Gasparas Maceikūnas iš Vikonių k. buvo santuokos liudininkas⁹. Iš to išeitų, kad žmonės, turėję Maceikūnų–Macieku ir tebeturintys Mačieku pavardę, Žiobiškio apylinkėse gyvena daugiau negu 300 metų. Todėl juos galime laikyti šio krašto senbuviais.

1816 m. miręs ir Žiobiškio kapinėse palaidotas Jokūbas Maceikūnas turėjo 62 metus, vadinasi, jis gimė apie 1754 m. 1779 m. Maceikūnų užsienyje valdęs ūkį Jonas Maceikūnas galėjo būti jo tėvas. Jokūbo Maceikūno sūnus Antanas Maciekas (Maciekus, Mačiekus) mirė 70 metų 1854 m.¹⁰, t. y. buvo gimęs apie 1784 m. Buvo vedęs Elžbietą Gasiūnaitę (1792–1872)¹¹, su kuria sugyveno 5 sūnus ir 3 dukteris. Antanas ir Elžbieta palaidoti Žiobiškio kapinėse.

Pirmagimis Antano ir Elžbietos sūnus Jokūbas, mano prosenelis, gimė 1819 m. Jį krikštijo kunigas M. Lapinskis, krikšto tėvai – Steponas Gasiūnas ir Ieva Juknienė (Juknaitė?)¹².

1824 m. gimusio antrojo sūnaus Mykolo krikšto tėvai buvo Steponas Narbutas ir Darata Kirstukienė, Motiejaus Kirstuko žmona¹³. Apie Mykolo likimą nieko nežinoma, jis neminimas ir tarp išvardintų gyvų Antano Mačiekaus vaikų 1854 m. metrikų knygos įrašė apie paties Antano mirtį¹⁴. Galimas dalykas, kad jis mirė vaikystėje, nes po šešerių metų, 1830 m., gimusiam Steponui krikštyti buvo pakviesti tie patys krikšto tėvai¹⁵. Steponas ir jo vyriausias brolis Jokūbas liko gyventi Mačieku k. ir davė pradžią dviem Mačieku šakoms. Todėl judviejų likimus aptarsime vėliau.

Ketvirtasis Antano ir Elžbietos sūnus Jonas, g. 1831 m., 1857 m. vedė 20 metų Oną Juknaitę iš Uvainių k.¹⁶ Jų santuokos liudininkai buvo Stanislovas bei Dominikas Kirstukai ir Laurynas Talžūnas (Talžūnai gyveno Paplūmbalės k.). Išsikėlęs gyventi į tam pačiam Kazliškio dvarui priklausiusį Uvainių k. Jonas Mačiekus davė pradžią Uvainių Mačiekams. Mano senelis Feliksas pas Jono sūnų, savo pusbrolių, žinomą Uvainių k. kalvį, šio šimtmečio pradžioje mokėsi kalvystės amato.

Penktasis sūnus Kazimieras (g. 1837) 1863 m. vedė 40 m. našlę Uršulę Juknienę-Strumskytę ir įsikūrė žmonos ūkyje Panemunėlio parapijoje, Smilgių užsienyje¹⁷. Taip atsirado Mačieku pavardė Panemunėlio valsčiuje.

Kaip anksčiau minėjome, Antanas ir Elžbieta Mačiekai turėjo 3 dukteris:

⁶LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 473. L. 25.

⁷LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 539. L. 116a.

⁸LVIA. F. 669. Ap. 6. B. 57. L. 42a; *Ten pat.* B. 85. L. 43a.

⁹LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 10. L. 187.

¹⁰LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1199. L. 451.

¹¹LVIA. F. 669. Ap. 6. B. 24. L. 27a.

¹²LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 473. L. 25.

¹³LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 539. L. 116a.

¹⁴LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1199. L. 451.

¹⁵LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 655.

¹⁶LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1250. L. 364.

¹⁷LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1408. L. 152.

Darata, Oną ir Teresę (g. 1835). Tokia eile jos išvardintos 1854 m. metrikų knygos įrašė apie tėvo Antano mirtį¹⁸. Buvo priimta metrikų knygoje pirma išvardinti pagal amžių, pradedant nuo vyriausių ir baigiant jauniausiais, sūnus, o po jų dukteris. Antano Mačiekaus žmona Elžbieta savo vyrą pragyveno 18 metų ir, sulaukusi 80 metų, mirė 1872 m. pabaigoje¹⁹. Palaidota prie vyro Žiobiškio kapinėse. Metrikų knygos įrašė apie jos mirtį išvardijami 3 dar gyvi sūnūs (Steponas, Jonas ir Kazimieras) ir dukterys: Darata ir Teresė. Ona neminama, vadinasi, ji jau buvo mirusi. Iki 1859 m. Teresė dar buvo netekėjusi. Ji krikštijo vyriausiojo brolio Jokūbo sūnus²⁰. Daugiau apie Teresę nieko nežinoma, o Daratos likimas iš viso neaiškus.

Mūsų prosenelis Jokūbas 1852 m. vedė 23 metų Prancišką Kirstukaitę iš Žiobiškio miestelio²¹. Jos tėvai – Kazimieras ir Teresė (Lapelytė) Kirstukai. Pirmaisiais liudininkais metrikų knygoje nurodytas Jokūbo brolis Steponas ir Dominykas Kirstukas²². Jis, kaip vyriausias sūnus, perėmė iš savo tėvo valdomą valaką žemės su visomis lažo prievolėmis Kazliškio dvarui. Vienuolika metų jaunesnis jo brolis Steponas, irgi namuose sukūręs šeimą (vedė Šupenytę), dvarui neleidžiant smulkinti baudžiauninkų ūkių, tegavo po reži (maždaug po dešimtine) visuose trijuose kaimo laukuose ir pievos gabaliuką²³. Steponas susilaukė 3 sūnų ir 3 dukterų. Jo vaikai ir vaikaičiai duoną pelnė tarnaudami pas ūkininkus ar išvažiavę į svetimus kraštus. Pats Steponas, sulaukęs 53 metų, 1883 m. gruodžio 12 d. (naujuoju stiliumi gruodžio 24 d.) mirė²⁴ tragiškomis aplinkybėmis. Pasakojama²⁵, kad Kalėdų antrą dieną, norėdamas pavaišinti sūnų su alga parvežusį ūkininką, užlipo ant aukšto dešrų. Lipant žemyn atpakaliomis į kopėčias, kopėčios slydo ir Steponas pakaušiu trenkėsi į sieną (ar grindis) ir užsimušė. Jo vyriausias sūnus Antanas vedė Barkauskaitę ir susilaukė sūnų Prano ir Stanislovo bei dukters Veronikos. Antanas buvo išmokęs puodžiaus amato. Prie namų, darže, turėjo susimūrijęs degimo krosnį. Versdamasis puodininkyste susitaupė kiek pinigų ir išvažiavo į Ameriką. Kol jis ten uždarbiavo, mirė jo žmona. Grįžęs iš Amerikos, vedė antrąsyk – šį kartą Barborą Piskarskaitę (g. 1877) iš Raišių k., su kuria susilaukė sūnaus Juozo (g. 1905) ir dukters Onos. Su antrąja žmona dėl per mažos žmonos pasogos ar dar dėl kažko nelabai sutarė, pasibardavo. Po vieno ginčo žmona išėjo pasimelsti bažnyčion Žiobiškin ir grįžusi vyro neberado. Vaikų klausia: „Kur tėvas?“. Tie paaiškino, kad „tėtė susikrovė cimidoną (lagaminą – V. M.) ir Amerikon išvažiavo“. Toks Antano elgesys padarė išpūdį visam kaimui, apie šį įvykį senesnieji prisiminė ir po 70 metų. Apie 1910 m. Antanas dar buvo parvažiavęs į Lietuvą, bet ir vėl greitai grįžo į „naująją tėvynę“. Šį kartą – visam laikui. Prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą atsiantė laivakortes (šipkartes) ir išsikvietė pas save abu iš pirmos santuokos gimusius sūnus – Praną ir Stanislovą. Vyresnysis sūnus Pranas jau buvo matęs pasaulio: metus ar daugiau dirbo Rygoje

¹⁸LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1199. L. 451.

¹⁹LVIA. F. 669. Ap. 6. B. 24. L. 27a.

²⁰LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1235. L. 45; *Ten pat.* B. 1301. L. 97.

²¹LVIA. F. 669. Ap. 1. B. 1164. L. 315.

²²*Ten pat.*

²³*Pasakojo Uršulė Ruželienė (1892–1973), gimusi ir gyvenusi Močiekų k. Užrašė autorius.*

²⁴LVIA. F. 669. Ap. 6. B. 57. L. 42a.

²⁵*Šis ir tolimesni pasakojimai apie Mačiekų giminę paremti Petro Mačiekaus (1905–1983) atsiminimais. Užrašė autorius.*

žaislų fabrike. Stanislovas buvo išsimokęs siuvėjo amato. Močiekų kaime likusi tikroji sesuo Veronika tarpukario metais susirašinėjo su broliais. Pasakojama, kad mokėdavusi gražius lyriškus laiškus broliams parašyti: „Aš atskirta kaip medžio šakelė čia džiūstu“ ir pan. Tie atsiųsdavo jai iš Amerikos pinigų. Vėliau ji ištekėjo už Gagiškio ir įsikūrė Panemunio valsčiuje pirktoje žemėje. Vyras jau po Antrojo pasaulinio karo važiuodamas brasta per Nemunėlį nuskendo. Vienas ar du jų sūnūs pokario metais apsigyveno Rygoje.

Antroji Antano žmona, likusi Lietuvoje su dviem vaikais, vargo ant vienos dešimtinės (1,09 ha) žemės. Paaugęs sūnus Juozas kurį laiką tarnavo pas Žiobiškio kleboną Jurgį Gogelį: vežėjavo, šėrė arklius, dirbo klebonijos ūkyje. Vėsdamas Anelę Kastanauskaitę (g. 1906) iš Žiobiškio k. pasogos gavo sodybinį Kastanauskų rėžį (Kastanauskai iš Žiobiškio buvo išsikėlę į vienkiemius) ir gabalą geros pievos Žiobiškio lankoje. Pradėjo ūkininkauti savo ir iš dėdės Stanislovo perimtoje žemėje. Susilaukė dviejų vaikų: Aloyzo ir Bronės. Aloyzas dirbo kolūkyje ir miškų ūkyje, dabar jau pensininkas. Bronė, kolūkio melžėja, Salų žemės ūkio technikume įgijo zootechnikės specialybę. Ištekėjo už Antano Deksnio iš Girelės k., užaugino dvi dukteris ir sūnų. Septyniolikmetę Aloyzo dukterį Sandrą 1995 m. mirtinai sunkvežimiu prie tetos Bronės sodybos Žiobiškyje suvažinėjo kaimynas.

Kitas Stepono sūnus – Stanislovas (g. 1871) buvo išvažiavęs į Rygą uždarbiauti. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą grįžo į Močiekų k., bandė ūkininkauti. Su žmona Kvetkaite iš Žiobiškio k. susilaukė dukters Emilijos (g. 1904) ir sūnaus Juozo (g. 1906). Mirus žmonai, išėjo užkuriomis į Šiliūškių k. Panemunėlio parapijoje, ten ir mirė. Abu jo vaikus 1926 ar 1927 m. Amerikon savo ir skolintais pinigais (pinigų skolino ir mano senelis Feliksas) išleido kurį laiką JAV gyvenęs, o tuo metu pečkuriu Patilčių malūne dirbęs Butkevičius. Emilijai ten pavykė neblogai įsikurti, o Juozui nelabai sekėsi...

Trečias Stepono sūnus Mataušas (g. 1873) iš visų brolių buvo aukščiausias ir stipriausias. Sulaukęs pilnametystės, išvažiavo į Rygą ir dirbo uoste kroviku. Ten susipažino su Elžbieta, atvažiavusia į Rygą nuo Panevėžio, ir su ja sukūrė šeimą. Vaikų neturėjo. Žmona dirbo gumos fabrike. Vėliau abu persikėlė į Sankt-Peterburgą, kur Mataušas irgi krovė laivus. Pasakojama, kad mėgo išgerti. Tai žmona, nenorėdama, kad su darbo draugais kur nors girtuokliautų, turėdavo paruošusi vyrui stiklinaitę stipresnio gėrimo, kurią, grįžęs iš darbo, vyras galėdavo išgerti. Prasidėjus streikams, Mataušas nepalaikė agitatorių, nes manė, kad uždarbis yra geras ir nėra reikalo streikuoti. Vieno streiko metu bemaž dviese visą laivą iškrovė. Kaip streiklaužį, kiti krovikai bandė Mataušą pamokyti, bet Mataušas apsigynė: nuošalioje vietoje 5 ar 6 vyrų užpultas, savo užpuolikus kaip maišus į šalis išsvaidęs.

Po Spalio perversmo Mataušas su žmona grįžo į Močiekų k. ir šiaip taip vertėsi savo dešimtinėje: laikė karvę ir sumuštą sviestą pardavinėjo Rokiškio turguje, miniatiūriniame šiltnamyje, uždengtame langais su stiklais, pardavimui augino pomidorų daigus, vasarą parsisamdydavo griovių kasti („zimagoriavo“). Gyvendamas tėviškėje neatsisakė įpročio išgerinėti. Nunešęs 11 km į Rokiškio turgų

sviesto ar kiaušinių parduoti, nuo kiekvieno pardavimo skirdavo pusę lito pragėrimui. Rokiškio užkandinėje turėjo pažįstamą pardavėją, kuri jam įpildavo stiklainaitę pipirinės (degtinės su pipirais) už tą pusę lito. Pasivaišinęs paprastai traukdavo tiesiai namo. Taip įpratę elgtis tik po to, kai už viešosios tvarkos pažeidimus kelis kartus pasėdėjo Rokiškio daboklėje. Policijai liko skolingas 25 Lt, kurių policija taip ir neišsireikalavo, nes Mataušas sugebėjo išsislapstyti: namuose būdamas buvo budrus, pamatęs atvažiuojančius policininkus, pasislėpdavo kur nors kaime, eidamas griovių kasti žmonai nesakydavo, pas ką dirbs, ir pan. Mirė Mataušas 1942 ar 1943 metais, sulaukęs beveik 70 metų. Per rugiapjūtę išsiruošė su brolio Antano sūnumi Juozu savų rugių kirsti. Bekirsdamas pasijuto blogai. Dar sugebėjo pats pailsėdamas apie kilometrą namo pareiti. Mirė greitai: tą pačią ar kitą dieną. Žmona Elžbieta, visų vadinama Mataušiene, savo vyrą pragyveno apie 20 metų. Buvo labai iškalbi, energinga, drąsi. Gerai mokėdama rusiškai, pokario metais padėdavo kaimo žmonėms susikalbėti su po kaimus besibastančios sovietinės kariuomenės būrių karininkais ir taip apsaugodavo kaimynus nuo nereikalingos įtampos.

Grįžkime prie dar baudžiatvarkos laikais Mačiekų ūkį perėmusio Jokūbo. Praėjus dvejiems metams su trupučiu po vedybų, jaunieji Jokūbas ir Pranciška 1855 m. vasario 5 d.(17 d.) susilaukė pirmagimio sūnaus Antano, kurį po 4 dienų pakrikštijo Stanislovas Meškas ir Jokūbo sesuo Teresė Maciekaitė²⁶. Po dvejų metų gimė sūnus Juozapas, dar po dvejų, 1859 m. kovo 20 d.(balandžio 1 d.) – sūnus Dominykas, kurį po 5 dienų Žiobiškio bažnyčioje pakrikštijo kunigas P. Levickis. Krikšto tėvais buvo pakviesti Dominykas Kirstukas ir naujagimio teta Teresė Maciekaitė²⁷. Ketvirtas sūnus Jonas gimė 1868 m. Dvyliktais metais susilaukė dukters Uršulės, kuri gimė 1864 m. rugpjūčio 30 d.(rugsėjo 11 d.). Krikšto tėvai – Dominykas Karalius ir Juzefa Kirstukienė, Dominyko Kirstuko žmona²⁸.

Paskutinis Jokūbo ir Pranciškos vaikas, mano senelis Feliksas, gimė 1869 m. rugpjūčio 4 d.(16 d.). Jo krikšto tėvai buvo Jonas Mačiekas ir Uršulė Strumskytė²⁹. Praėjus truputį daugiau negu pustrėčio mėnesio nuo sūnaus gimimo, 1869 m. spalio 24 d.(lapkričio 5 d.)³⁰ netikėtai mirė tik 50 metų sulaukęs Jokūbas: jį po nakties rado jaujoje negyvą³¹.

Neaišku, dėl kokių priežasčių (galbūt dėl to, kad mirė be šv. sakramentų, kaip nurodyta metrikų knygos įrašė) buvo palaidotas Pagojų k. kapinėse³². Galimas dalykas, iš ten buvo kilusi jo motina E. Gasiūnaitė.

Pragyvenusi vyrą 22 metais, 1891 m. sausio 25 d.(vasario 6 d.) mirė mano prosenelė Pranciška Kirstukaitė-Mačiekienė, palikusi gyvus sūnus Juozapą, Dominyką, Joną bei Feliksą ir dukterį Uršulę. Palaidota buvo Žiobiškio kapinėse. Metrikų knygos įrašė vyriausias sūnus Antanas neminimas, vadinasi, jis jau buvo miręs. Pasakodamas apie Mačiekų giminę, apie jį neužsiminė ir mano tėvas Petras Mačiekus³⁴.

Tragiškai mirus Jokūbui Mačiekui, sulaukęs pilnametystės, ūkį perėmė vyriausias iš gyvų sūnų – Juozapas. Jau-

²⁶L VIA. F. 669. Ap. 1. B. 1235. L. 45.

²⁷L VIA. F. 669. Ap. 1. B. 1301. L. 97.

²⁸L VIA. F. 669. Ap. 1. B. 1434. L. 232.

²⁹L VIA. F. 669. Ap. 6. B. 13. L. 48.

³⁰L VIA. F. 669. Ap. 6. B. 15. L. 42a.

³¹Uršulės Ruželienės atsiminimai...

³²L VIA. F. 669. Ap. 6. B. 15. L. 42a.

³³L VIA. F. 669. Ap. 6. B. 85. L. 43a.

³⁴Čia ir toliau remiamasi P. Mačiekiaus atsiminimais.

niausias Juozapo brolis Feliksas, mano senelis, buvo paimtas į caro kariuomenę. Tarnavo inžineriniuose daliniuose, Užkaukazėje tiesė geležinkelį. Demokratiškų pažiūrų karininkas išmokė senelį rusiškai skaityti ir rašyti, aritmetikos veiksmų. Senelis išmoko dirbti su geodeziniais prietaisais, jam buvo suteiktas vyresniojo puskarininkio laipsnis. Labai galimas dalykas, kad jis buvo pirmas raštingas žmogus Močiekų kaimo Mačiekų giminėje. Po 5 tarnybos kariuomenėje metų grįžo į Močiekus gerokai prakutęs. Kadangi buvo nedidelio ūgio, be to, paskutinis vaikas šeimoje, pagrandukas, tai ūkyje tvarkęsis Juozapas ir kiti namiškiai manė, kad Feliksas nereikalaus savo dalies, gyvens kartu. Juozapas buvo įpratęs, kad ūkio darbus dirba jaunesnieji broliai, o jis daugiau tik nurodinėja. Daug laiko Juozapas praleisdavo važinėdamas tai į turgų, tai kalvėn, tai vėl kažkokiais reikalais. Todėl gerai prižiūrėjo arklius (pats šėrė negailėdamas avižų), kad tie būtų smarkūs važiuoti. Bevažinėdamas nevengdavo ir vieną kitą butelioką išgerti. Broliams dalijantis ūkį paaikiškėjo, kad ūkis gerokai praskolintas. Juozapas neprisiėmė vienas sau skolos, aiškino, kad tai ne jo, o ūkio skola, ir padalijo skolą po lygiai visiems keturiems broliams.

Apie 1898 m. iš kariuomenės grįžusį Feliksą, kaip raštingą žmogų, Šakalių dvaro savininko Osvaldo Rutkausko mišką pardavinėjantis žydas pasamdė šeštadieniais, kada šabas, prižiūrėti ir apskaičiuoti medieną vežančias pastotes. Ten bedirbdamas senelis nemokamai iš atliekų (eglių viršūnių ir pan.) susirinko dalį medienos (kitą iš žydo nusipirko) gryčiai pasistatyti ir pareiškė savo norą atsisukti nuo brolio Juozapo. To paties pageidavo ir vyresnis brolis Dominykas. Kadangi Močiekų k. buvo iš dvaro pirkes kirtimų, tai kaimo valaką (iš viso kaime buvo du valakai) sudarė apie 50 ha. Feliksas su Dominyku gavo po ketvirtadalį valako, t. y. po 12,5 ha. Trečiasis brolis Jonas su savo dalimi liko gyventi prie Juozapo.

Senelis iš molio susikrėtė tvartą, pervežė ir persistatė kaip dalį iš brolio gautą daržinę.

Dominykas į žmonas buvo paėmęs Saulytę iš Baranautišio k., su kuria susilaukė sūnų Antano bei Juozo ir dukterų – Emilijos ir Konstancijos. Pats mirė jaunas. Sūnų Juozą dar prieš Pirmąją pasaulinį karą papjovė epidemija (gal šiltinė?). Kitas sūnus Antanas, tėvo žemę atidavęs seseriai Konstancijai kaip pasogą, su žmona Adelija Dilyte įsikūrė savo motinos tėvų ūkyje Baranautišio k. Čia gyvendami susilaukė dviejų dukterų Saverijos ir Elenos ir sūnų – Antano, Vytauto ir Albino. Saverija ištekėjo už Kazio Lapelio į Degsnių k., o Elena – už Antano Gėgžno į gretimą Kalpokų k. Sūnaus Antano likimas tragiškas: 1945 m. sausio mėn. per baudžiamąją sovietinės kariuomenės ekspediciją gyvas sudegė tėvų klojime. Jauniausias sūnus Albinas miręs, o Vytautas su šeima gyvena prie Pandėlio.

Viena Antano sesuo Emilija ištekėjo už Pekeliūno į Pāžaselių k., antrąją – Konstanciją vedė po Pirmojo pasaulinio karo iš Amerikos grįžęs Tadas Matulis, kilęs iš Paliepio, iš batsiuvio šeimos. Kurį laiką Matuliai gyveno pasoginiame žmonos ūkyje Močiekų k., bet paveiktas pirmagimio sūnaus mirties, T. Matulis ūkį pardavė Aleknai, o pats pirko žemės iš netoliese buvusio Rutkauskams priklausiusio Vilkų palivarko. Matuliai susilaukė sūnaus Jono ir dukters Geno-

vaitės. T. Matulis mirė palyginti jaunas, 61 metų, palikęs nepilnamečius vaikus. Suaugęs sūnus Jonas vedė Obelėnaitę iš Vilkāgiriū k. ir įsikūrė Obeliuose, o Genovaitė liko tėviškėje.

Kitas senelio Felikso brolis Jonas, pasilikęs gyventi tėvų ūkyje prie vyresniojo brolio Juozapo, šeimos nesukūrė ir gyvenimą užbaigė brolio Juozapo sūnaus Prano šeimoje. Pagrindinis jo darbas žiemą buvo gyvulius liuobti, o vasarą – padėti lauko darbuose. Be maisto ir namų darbo drabužių, pagal tų laikų paprotį Jonas dar gaudavo *bandą* (tarmiškai *bundą*), kurią sudarė pajamos iš linų, užaugusių vienu ar pusanatro pūdo (pūdas = 16 kg) sėmenų apsėtame žemės plote. Laisvalaikiu Jonas, brolių ir kaimynų vadintas Joniuku, o sulaukęs vyresnio amžiaus – dėde, iš specialiai tam paruoštų šiaudų pindavo dangčius duonkubiliams, iš medžio tašydavo klumpėms padus. Savo gaminius pardavinėdavo ir šiek tiek užsidirbdavo. Naujajai mūrinei Žiobiškio bažnyčiai savo lėšomis nupirko vieno lango vitražinį stiklą, kuriame įamžinti jo vardas ir pavardė. Jonas pragyveno savo brolius ir mirė 1944 ar 1945 metais.

Tėvų ūkį perėmęs vyresnysis senelio brolis Juozapas į žmonas paėmė Strumskaitę iš Panemunėlio parapijos Šetėkšniū k., su kuria susilaukė sūnų – Kazimiero, Juozo, Prano ir Ramusio ir dukterų – Onos, Uršulės, Petrutės ir Nastės. Mirė su žmona beveik kartu, sulaukęs 83 metų.

Vyriausias sūnus Kazimieras išsimokė vargonininku ir dar iki Pirmojo pasaulinio karo vargonininkavo. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui buvo mobilizuotas į kariuomenę ir, kaip raštingas, paskirtas į štabą. Po karo, Kazliškyje bolševikams sukūrus savo valdžią, revoliucinio komiteto pirmininkas žiobiškėnas iš Graužiū k. Petras Kirstukas, dėl vešlios ševeliūros pravardžiuotas Kudliumi, Kazimierą pakvietė sekretoriauti. Lietuvos kariuomenei išstūmus bolševikus iš Rokiškio apylinkių, P. Kirstukas pabėgo į Latviją, o Kazimieras, užtartas kunigų, baudžiamas nebuvo ir pradėjo dirbti besikuriančioje Rokiškio apskrities žemės tvarkymo įstaigoje. Vėliau persikėlė gyventi ir dirbti į Panevėžį, ten pasistatė namuką ir su žmona, Gasiūnaite iš Pajojų k., pragyveno iki mirties. Užaugino dukterį Tamarą, kuri pirmoji iš Močiekų k. Mačiekų giminės įgijo aukštąjį mokslą – tapo diplomuota teisininke. Sūnus Anzelmas, baigęs Kauno politechnikos institutą, dirbo statybų inžinieriumi. Abu sukūrė šeimas ir užaugino bei išmokslino savo vaikus. Kazimieras mirė po 1960 m.

Antrasis pagal amžių Juozapo vaikas buvo duktė Ona, kuri dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą su pažįstamais išvažiavo į Ameriką. Tenai greitai ištekėjo, nes buvo graži ir žviri mergina. Lietuvon nebebuvo atvažiavusi, tik laiškais susirašinėjo. Tarpukario metais artimiesiems atsiųsdavo dolerių, sovietmečiu – brolio Prano šeimai drabužių. Mirė apie 1970 m.

Pirmajame pasauliniame kare dalyvavo ir kitas Juozapo sūnus, jaunesnis Kazimiero brolis Juozas. Į kariuomenę jį mobilizavo 18 metų. Juozas pasižymėjo karštu būdu, per karštakošiškumą ir žuvo. Jo fronto draugas po Juozo mirties namiškiams atsiuntė laišką, kuriame aprašė žūties aplinkybes. Per Kūčias Rusijos kareiviams smarkokai susišaudžius su priešu (gal atrėmė jo puolimą), Juozas buvo sužeistas į galvą. Laišką namiškiams atsiuntęs draugas subintavo Juozui

galvą ir liepė gulėti apkase, nebešaudyti. Prasidėjus naujam susišaudymui, Juozas, pasakęs, kad turįs atkeršyti už sužeidimą, pakilo, pradėjo šaudyti ir buvo nukautas.

Du Juozapo vaikai mirė jauni. Dvidešimtmetę Petrutę kažkas labai išgąsdino, nuo išgąščio ją pusiau paralyžiavo ir po kiek laiko jos nebeliko. Tai atsitiko 1922 m. Sūnus Ramusis buvo viename-tis su mūsų tėveliu Petru. Abu buvo gimę 1905 m., abu kartu žaisdavo. Turėdamas 7 ar 8 metus, Ramusis susirgo kakline (taip tada vadino difteritą). Tais laikais tai buvo mirtina liga. Mano senelis tėvelį išgelbėjo griežtai uždraudęs vaikščioti pas pradėjusį sirgti Ramusį.

Juozapo duktė Uršulė (g. 1887) išteikėjo už kaimyno Stepono Ruželės, su kuriuo susilaukė 6 sūnų ir 3 dukterų. Jų šeima, vienintelė iš Močiekų k., buvo ištremta į Sibirą. Sibire palaidojusi vyrą, 1959 m. Uršulė su šeima grįžo į Lietuvą ir susigražino savo namus.

Kita Juozapo duktė Nastė nutekėjo į Žiobiškį. Su vyru Kaziu Kirstuku susilaukė sūnaus Jono ir dukters Bronės. Buvę sovietiniai partizanai jos vyrą kartu su kitais dviem Kirstukais nužudė 1944 m. Kūčių vakarą. Nastė Kirstukienė mirė 1997 m., gerokai įkopusi į dešimtą dešimtį.

Iš Juozapo Mačiekaus ūkį perėmė sūnus Pranas. Žmoną, Genę Kirstukaitę, Pranas parsivedė net iš Skapiškio parapijos, iš Eičionių k. Su ja susilaukė 4 sūnų: Benjaminą, Algimantą, Kazio ir Stepo ir dukters Janinos. Iš jų gyvi tebėra Benjaminas ir Janina. Pirmasis iš gyvenimo išėjo tik 30 metų sulaukęs Algimantas (1941–1971). Tai buvo labai gabus technikai jaunuolis: remontavo ir montavo radijo aparatus, vėliau perprato ir televizorius. Mokėsi Vilniaus politechnikume, rodos, dėl materialinių sąlygų jo nebaigė. Iki mirties dirbo Vilniaus radijo komponentų gamykloje. Buvo gana apsiskaitęs. Simboliška, kad paskutinį kartą su Algimantu buvau susitikęs Vilniaus centriniame knygyne, kur jis ieškojo neseniai pasirodžiusios knygos apie S. Darių ir S. Girėną. Mirė Algimantas staiga: parvažiavęs į tėviškę su kitais išėjo uogauti, miške pasijutęs blogai pats dar sugebėjo pareiti iki namų. Greitosios pagalbos mašina išvežtas į Rokiškį prarado sąmonę ir jos nebeatgavo. Nuo vaikystės Algimantas viena koja buvo raišas ir šiaip kiek išbalęs, bet guvus ir aktyviai dalyvaudavo mūsų vaikiškuose žaidimuose.

Po šešerių metų, sulaukęs tik 26 metų (1950–1976), nelabai aiškiomis, traagiškomis aplinkybėmis namuose Močiekų k. mirė jauniausias sūnus Steponas. Baigęs Žiobiškio aštuonmetę mokyklą, jis mokėsi Vilniaus elektromechanikos

Genės ir Prano Mačiekų šeima: tarp tėvų stovi Steponas, greta tėvo sėdi Janina; stovi (iš kairės) Benjaminas ir Kazys. Apie 1957 m.

*Veronika ir Feliksas
Mačiekai. Apie 1930 m.*

technikume. Po kariuomenės Steponas dirbo Vilniaus elektros skaitiklių gamykloje. Abu broliai palaidoti Žiobiškio kapinėse.

Po sūnaus Stepono mirties greitai, tais pačiais metais, pasimirė ir 77 metų sulaukęs Pranas Mačiekus (1899–1976). Jis nepasižymėjo labai stipria sveikata, po karo buvo kelis kartus operuotas, todėl kolūkyje nebedirbo. Kaip ir visi vyresniosios kartos Mačiekai, iš mažens buvo pramokęs staliaus amato, pats pasigamindavo langus, duris, roges, vežėčias ir kt. Jaunystėje pasižymėjo tuo, kad neapsikentęs kariško muštro, pabėgo iš Lietuvos kariuomenės ir pėsčias iš Kauno parėjo namo. Pasislapstęs gal dvi savaites, pasidavė policijai ir, atlikęs skirtą bausmę, atitarnavo kariuomenėje.

Sulaukęs tik 46 metų, irgi nelabai aiškiais aplinkybėmis mirė trečiasis Prano sūnus Kazys (1941–1987), kolūkio statybininkų brigadininkas, pats sau susirentęs dviaukštį namą Žiobiškyje. Liko 3 sūnūs, visi įgiję mechanizatoriaus specialybę. Vyriausias sūnus Raimundas su žmona Raimonda ūkininkauja senelio Prano žemėje. Jie yra Močiekų k. Mačiekų giminės tęsėjai.

Vyriausias Prano sūnus Benjaminas gyvena su motina Mačiekų k., o duktė Janina Mačiekutė-Kardašienė įsikūrė Šiauliuose, dirbo prekyboje. Janina užaugino dukterį ir sūnų.

Senelis Feliksas vedė Veroniką Misiūnaitę (g. 1876) iš Martiniškėnų k., su kuria susilaukė sūnų Povilo (g. 1903) ir Petro (g. 1905) ir penkių dukterų: Marijonos (g. 1900), Anelės (g. 1901), Emilijos (g. 1911), Veronikos (g. 1914) ir Akvilės (g. 1916). Senelės Veronikos brolis Augustas Misiūnas, matyt, kunigo J. Katelės suorganizuotoje slaptoje daraktorinėje mokykloje buvo išmokęs lietuviškai skaityti ir rašyti (Martiniškėnų k. priklausė Panemunėlio parapijai). Turėjo sukaupęs nemažą spaudos draudimo ir vėlesniais laikais išspausdintų lietuviškų knygų bibliotekėlę. Buvo vedęs, bet šeimos neturėjo. Mirė dar, palyginti, jaunas apie 1930 m. Mirtį pagreitino to paties valako dalį valdęs kaimynas, kuris su papirkto melagingų liudininkų pagalba atėmė beveik visą Augusto žemę, tepa-

likęs tik 4 ha. Nežinau, koku būdu visa ar dalis Augusto bibliotekėlės atsidūrė pas senelį Feliksą. Gal dėl to, kad Augustas buvo mano tėvelio krikštatėvis. Vaikystėje skaičiau J. Kraševskio „Vitolio raudą“, varčiau įrištus „Šaltinio“ komplektus, o S. Znavyko slapyvardžiu 1891 m. išleistą Maironio Lietuvos istoriją „Apsakymai apie Lietuvos praeigą“ tebeturiu savo bibliotekoje.

Seneliui buvo nelengva iš 12,5 ha (ariamos žemės buvo gerokai mažiau) išmaitinti didelę šeimą. Iš mažens pramokęs staliaus amato papildomų pajamų gaudavo gamindamas ir pardavinėdamas važius ir vežėčias. Pas pusbrolių Uvainių k. pasimokęs kalvystės, savo medinius gaminius senelis pats ir apkaustydavo. Iš senelio kalvio amato išmoko ir mano tėvelis Petras, kuris iš viso buvo labai gabus amatams. Be staliaus ir kalvio amatų, nusižiūrėjęs, kaip dirba kaimynas batsiuovys Alekna, savarankiškai išmoko ir batsiuovystės. Pokario metais žiemą, laisvu nuo ūkio darbų laiku, dirbdavo kalvėje, o ilgais vakarais prie lempos siūdavo kaimynams tais laikais madingus aulinius batus. Tėvelio šūkis buvo: „Galima viską padaryti, tik reikia daryti“.

Senelis Feliksas turėjo tikslą kaip nors padidinti valdomą žemę. Labai sielojosi, kad negalėjo įpirkti savo pusseserės Matulienės pasoginio sklypo, nes ta žemė buvo brangiai pardavinėjama – po 1000 Lt už vieną ha. Teta Veronika yra pasakojusi, kad tomis dienomis, kai tas sklypas buvo pardavinėjamas, senelis iš širdgėlos net miegoti naktimis negalėdavęs: vaikščiodavęs ir vaikščiodavęs.

Po kiek laiko atsirado kita gera proga: Šakalių dvaro savininkas O. Rutkauskas, kuriam reikėjo pinigų gydymuisi nuo plaučių tuberkuliozės, norėjo greitai parduoti šalia Močiekų k. buvusius kirtimus. Kaimas tarėsi pirkti, bet ne visi turėjo pakankamai pinigų. Vienas kaimo autoritetų Steponas Ruželė besidomintiems kitų kaimų ūkininkams aiškino, kad tuos kirtimus kaimas pirktų, bet kad Peleksiukas (t. y. mano senelis) neturįs pinigų. Tuo tarpu senelis, surinkęs šiek tiek savų litų, o kitą, didesniąją, dalį pasiskolinęs iš pusseserės vyro T. Matulio, sutarė su O. Rutkausku ir vienas nupirko 16 ha su trupučiu tų kirtimų, už vieną ha sumokėjęs po 400 Lt. Kaimas patyrė šoką. Teta Veronika prisimena, kad vyresniajam broliui Juozapui, nuo kurio senelis atsiskyrė, sužinojus apie Felikso sėkmę, net kirvis iš rankų iškritęs. Senelis savo svajonę įgyvendino: jo valdoma žemė nuo 12,5 ha padidėjo beveik iki 30 ha. Pirktuose kirtimuose augo malkoms tinkamų beržų, juodalksnių, kuriuos pardavinėjant buvo sukaupta dalis skolai gražinti reikalingų pinigų. Išplėštoje dirvoje labai derėjo linai, pagrindinis to meto pajamų šaltinis.

Pirktieji kirtimai užgulė mano tėvelio Petro Mačiekaus pečius: jis apie 10 ha tų kirtimų išplėšė savo rankomis. Paskutiniai kirtimų hektarai ariama žeme buvo paversti apie 1972 m. totalinės melioracijos metu. Kaimynė Rapienė tėvelio triūsą yra taip apibūdinusi: „Petriukas visą savo grožį po kelmu pakišo“.

Tuoj po paskutiniojo karo, dar prieš kolūkius, būdamas pirmojo–antrojo skyriaus mokinukas, mačiau, kaip nelengvai be šiuolaikinės technikos atsiranda

*Felikso Mačiekaus
eklibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

ariama žemė. Pirma ir didžiausia kliūtis – kelmai ir nuo jų tolyn besidriekiančios šaknys. Egliniams, dar nesupuvusiems, kelmams rauti tėvelio draugas kalvis ir šiaip visų galų meistras Juozas Kišūnas, gyvenimą tragiškai baigęs sovietiniame lageryje (buvo nušautas bandantis pabėgti), buvo sumeistravęs srieginį rautuvą – ant trijų ar keturių kojų įtaisytą didžiulį sraigą su veržle. Prie to sraigto pritvirtintas didelis kablys prakišamas po kelmo šaknimi ir, sukant sraigą į jį įkišta kartele, kelmas iš lengvo plėšiamas iš žemės. Apipuvusiuose kelmuose pasitaikydavo gyvačių. Jas pastebėjęs tėvelis stengdavosi iš karto, suspaudęs dviem kirviais, ištraukti iš kelmo kiaurymių ir užmušti, kad, be raunant kelmą, neiškastų. Būdavo įdomu stebėti, kaip tėvelis aria tą kirtimą, kaip dviejų arklių traukiamas didžiulis tam tikslui skirtas plūgas su aštriu peiliu verčia samanomis, bruknienojais, įvairiomis žolėmis apaugusią ve-

*Emilija ir Povilas
Mačiekai*

lėną. Prie plūgo būdavo pritvirtintas kirvis, kurio prirėkdavo norago užkliudytoms nedidelėms šaknims nukirsti.

Antrąjį sūnų Povilą senelis leido mokytis. Išlaikęs eksternu egzaminus, palankęs vasaros mokytojų kursus, tapo diplomuotu mokytoju. Dėdė Povilas pirmasis iš Močiekų k. Mačiekų giminės pasiekė vidurinės mokyklos lygio išsimokslinimą. Vedęs Emiliją Milaknytę iš Mitragalio k. susilaukė sūnų – Vidmanto ir Broniaus. Abu baigė aukštuosius mokslus: Vidmantas tapo diplomuotu inžinieriumi-automobilininku, o Bronius – fiziku. Vidmanto duktė Jurga seka tėvo pėdomis: mokosi magistrantūroje.

Pradėjęs mokytojauti 1925 m., Povilas Mačiekus 1941 m. grįžo į Žiobiškio pradžios mokyklą ir iki 1951 m. jai vadovavo (nuo 1949 m. rudens mokykla tapo septynmete), o vėliau iki pensijos 1964 m. dėstė rusų k. Dar tebesant gyvam seneliui Feliksui (senelis mirė 1939 01 02), dėdės Povilo iniciatyva buvo nutarta ūkį padalyti pusiau. Mūsų šeima 1943 m. išsikėlė į dar prieš karą pradėtą statyti vienkiamį, o dėdė apsigyveno likusiuose tuščiuose senelio namuose. Sunkiais pokario metais dėdė mokytojaudamas ūkininkavo ir po truputį lipdė savo vienkiamį, į kurį iš senelio namų Močiekų kaime persikėlė gyventi tik 1959 metais. Svetimų gyvenamas dėdės vienkiamis tebestovi ir šiandien, o mūsų šeimai buvo sunaikintas 1973 m. per visuotinę melioracijos vąją.

Dėdė Povilas buvo ramaus būdo, labai inteligentiškas žmogus. Mėgo švelnų humorą, pasišaipydavo pabrėždamas kokių nors situacijų komiškumą. Iš mažens buvo pramokęs staliaus amato, kas pravertė vėliau įrengiant savąjį vien-

kiemį. Mokėjo ir knygas įrašti. Turėjo smuiką, kuriuo poilsio valandėlėmis pasmuikuodavo. Smuikuoti buvo pramokę ir abu jo sūnūs.

Iš Felikso vaikų Povilas mirė pirmasis, sulaukęs 75 metų amžiaus: važiuojantį dviračiu iš pieninės Žiobiškio miestelyje ištiko insultas. Tai atsitiko 1978 m. liepos mėnesį. Žmona Emilija vyrą pragyveno keleriais metais. Abu palaidoti Žiobiškio kapinėse viename kape su seneliais. Prie kapo pastatytas tradicinis akmeninis Zarasų krašto meistrų kryžius su užrašu „Mačiekų šeima“.

Kitų metų (1979 m.) vasarį mirė visą amžių mūsų šeimoje pragyvenusį tetulė Anelė, tėvelio sesuo. Mes, vaikai, mylėjome ją, buvome labai susigyvenę. Kaip ir dauguma Mačiekų ji buvo taktikus būdo, bet su charakteriu ir lengvai bet kam nenusileisdavo. Nors iš mažens buvo kiek

invalidė (buvo pažeistas stuburas), pagal išgales dirbo visus lauko ir namų darbus, ir rūpinosi mumis kaip savais vaikais. Palaidojome ją Žiobiškyje į tą patį kapą prie senelių ir brolio Povilo.

Netrukus mirė ir vyriausia Felikso duktė Marijona Pakštienė, kuri buvo nutekėjusi į Obelių parapiją, į Bučelių k. Du jos sūnūs – Julius ir Petras ir duktė Janina su atžalomis gyvena Rokiškyje, o duktė Bronė Paišienė įsikūrusi netoli Rokiškio esančiuose Laibgaliuose.

*Seserys Emilija
Šimėnienė (kairėje)
ir Akvilė Rapienė.
1991 m.*

*Povilo sūnūs (iš kairės):
Vidmantas ir Bronius*

niame institute, įgijo dvigubą, vokiečių k. ir logopedininkės, specialybę. Gyvena Vilniuje, dirba mokykloje. Užaugino sūnus Raimundą ir Dainių. Vyresnysis sūnus Raimundas pats jau augina gausią šeimą. Emilijos sūnus Rimantas su žmona apsigyveno Rokiškio r., Juodupėje, yra žinomi tautodailininkai-audėjai. Rimantas savo 50-mečio proga buvo surengęs didžiulį pusbrolių ir pusseserių balių. Kitas sūnus – Vilhelmas su šeima įsikūręs Širvintų rajone.

Jauniausioji, mano krikšto mama Akvilė, dvejų ar trejų metų mane išgrabiusi iš upelio duburio ir išgelbėjusi nuo mirties, ištekėjo už Močiekų k. ūkininko Alfonso Rapo.

Mano tėvelis Petras Mačiekus vedė Joaną Kuzavinytę iš Kazliškio parapijos, Veselāvos kaimo. 1936 m. vasario 23 d. įvykusios vestuvės buvo dvigubos: su mano tėveliais kartu tuokėsi mamos brolis Romualdas Kuzavinis, į žmonas paėmęs tėvelio seserį Veroniką Mačiekutę. Tais laikais taip buvo daroma siekiant išvengti pasogų mokėjimo.

Apie mamos Kuzavinių giminę reikia keletą žodžių tarti ne tik dėl giminystės, bet ir dėl poeto A. Baranausko seminarijos draugo kunigo Pranciškaus Viksvos, 1866–1887 m. kunigavusio Žiobiškyje, o po to iki mirties 1908 m. – Pandėlyje. Mano senelė iš motinos pusės Ona Baniulytė-Kuzavinienė (1877–1959) buvo P. Viksvos tikros sesers duktė. Vaikystėje apie Viksvą girdėdavau pagarbiai kalbant tiek senesnius žiobiškėnus, tiek ir mūsų šeimoje. Iš to susidariau vaizdą, kad tai būta neeilinio kunigo. Ir tik 1988 m. pavartęs ką tik išleistą „Lietuvos TSR bibliografijos“ II tomo 2-ąją knygą labai nustebęs sužinojau, kad nuo mažens šeimoje minimas kunigas Viksva yra iš garsiojo Varnių seminaristų trejeto (A. Baranauskas, K. Kairys, P. Viksva), prisiekusio neišžadėti gimtosios lietuvių kalbos. Mano senelė, P. Viksvos dukterėčia, kuri būtų galėjusi pateikti įvairių P. Viksvos biografijos smulkmenų, buvo jau beveik prieš 30 metų mirusi. Šokau klausinėti savo mamos ir užrašinėti. Toliau pateikiu keletą smulkmenų apie kunigą P. Viksvą ir jo giminę.

*Lietuvos kareivis
Petras Mačiekus.
1926 m.*

*Joana ir Petras Mačiekai antrą vestuvių dieną.
1936 m.*

Pranciškus Viksva gimė 1832 m. Salāmiesčio parapijoje, Akmėnių k. P. Viksvos sesuo, mano mamos senelė (gaila, kad mama vardo nebeprisiminė), nutekėjo į Vabalninko parapiją, į Remeikių kaimą, kuriame jos vyras Baniulis turėjo ne visai mažą ūkį. Baniuliai susilaukė kelių vaikų: Petro, Konstantino, Ramusio, Onos (mano senelės), Antaninos. Vyriausiąjį sūnų Petrą leido į mokslus. Petras, baigęs universitetą, tapo gydytoju. Yra užuominų, kad Petro mokslą apmokėjo dėdė kunigas. Du vyriausi Petro sūnūs žuvo Pirmajame pasauliniame kare. Lietuvai tapus nepriklausomai, P. Baniulis vertėsi gydytojo praktika Biržuose.

Antras močiutės brolis Ramusis po kūlimo (gal sušilęs persišaldė) mirė dar iki P. Viksvai iš Žiobiškio persikeliant į Pandėlių, t. y. prieš 1887 m.

Trečias močiutės brolis Konstantinas, ūkininkavęs tėvų ūkyje, buvo pašauktas į Pirmąjį pasaulinį karą. Namuose liko mažametės dukros Adelė (g. 1910) ir Vincenta (g. 1912). Karo metais mirus jų motinai, mažametes seseris globojo jų močiutė. Grįžęs iš karo Konstantinas dairėsi dukterims pamotės, bet netikėtai, spėjama, kad nuo kraujo užkrėtimo, mirė. Jo sesuo mano močiutė Ona, yra pasakojusi, kad jos brolis buvęs susitaręs važiuoti piršlybu; atėjęs piršlys, brolis pradėjęs autis aulinius batus, bet neapsiavęs, piršliui pasakęs, kad labai skaudas kojos pirštas ir todėl piršliauti tą dieną nebevažiuosias. Po to greitai ir miręs. Suaugusi vyresnioji Konstantino duktė Adelė užsiėmė užkuri mokytoją Matulį, o jaunesnioji ištekėjo už Vosylius į Bakšėnų k. Viena Vosylių dukterų – Klementina – žinoma kalbininkė, ilgametė Lietuvos kalbos instituto darbuotoja.

P. Viksvos sesuo, mano prosenelė iš motinos pusės, buvusi labai pamaldi, dievobaiminga. Šiokiadieniais eidavusi iš Remeikių apie 6 km į Vabalninko bažnyčią šv. Mišių išklausti, pasimelsti. Kiekvieną kartą prieš eidama vyro atsiklausdavusi ir jam ranką pabučiuodavusi už tai, kad tas išleidžia. Pamaldumu pasižymėjo ir močiutė Ona. Po Antrojo pasaulinio karo ji kartais pas mus po kelis mėnesius pasisvečiuodavo padėdama mano mamai mažesnius brolius ir seseris auginti. Kol dar lankiau pradžios mokyklą ir gyvenau namuose, vakarais, ypač advento ir gavėnios metu, su močiute imdavome litanijas kalbėti. Ji turėjo seną, dar spaudos draudimo laikų, maldyną (kantičką), kuriame buvo gal 10 litanijų. Dideliam močiutės džiaugsmui aš iš eilės imdavau jas garsiai skaityti, o ji atsakinėti. Man labai patiko turtinga litanijų kalba, nepaprastai gražūs epitetai, kreipiniai, kuriais buvo kreipiamasi į Švč. Panelę Mariją, šventuosius. Skaitydamas jausdavausi lyg nuo žemės pakylėtas.

Mamos ir močiutės prisiminimai apie P. Viksvą susiję su jo paskutiniuoju gyvenimo tarpsniu, kada jis nuo 1887 m. klebonavo Pandėlyje. Dar nuo baudžiavos laikų Pandėlio klebonijai priklausė netoli miestelio buvęs Juōkiškio palivarkas. Senieji žiobiškėnai iš tėvų ir senelių pasakojimų prisimena P. Viksvą kaip darbštų, nevengusį sunkaus fizinio darbo kunigą: „Kai buvo kunigas Viksva, tai jis pats kelmus lupdavo, ardavo dirvonus. Labai gaspadarnas buvo“³⁵. Perkeltas į Pandėlių, P. Viksva, matyt, rimtai užsiėmė ūkininkauti klebonijos palivarke ir apie 1895 m. pasikvietė iš Re-

³⁵P. Mačiekas *atsiminimai*.

mavę savo ūkį iš pusės derliaus, su dukterimis Ona ir Antanina apsigyveno palivarke. Baniulis ėmėsi ūkvedžio pareigų, dukterys dirbo lauko darbus, melžė karves, mušė sviestą. Sviesto primušdavusios daug: jį sūdydamos minkydavusios geldose kaip pyragą, prikraudavusios didelius glazūruotus puodus (paliwonus) ir siųsdavusios klebonijon.

Kada palivarkan atvažiuodavęs pats P. Viksva, močiutė Ona, kaip vyresnioji duktė, jį sutikdavusi: žiemą kailinius (šiubą) nuvilkdavusi, kaliošus nuau-davusi. Matyt, dėl to močiutė jam daugiau už kitą dukterėčią Antaniną patik-davusi.

Nors P. Viksva buvo lietuviškos orientacijos, bet, matyt, taikėsi prie lenkiškos dvasininkų aplinkos, ypač senatvėje. Apie tai liudija toks faktas: P. Viksvos nurodymu močiutė su seserimi buvo nuvežtos ir keletą savaičių apgyven-dintos pas namuose lenkiškai kalbančias „panytes“, matyt, bajoraites, kad išmoktų lenkiškų poterių ir pramoktų lenkų kalbos. Savo poelgį P. Viksva taip paaiš-kinęs: „Per atlaidus suvažiuoja kunigų, per balių klebonijoje reikia jiems patar-nauti ir bus negražu, jeigu kunigo giminaitės negalės lenkiškai susikalbėti“. Močiutė niekada nesigyrė lenkų kalbos mokėjimu, bet šnekamosios kalbos buvo pramokusi, nes Kazliškyje po pamaldų susitikusi Kazliškėlio dvarininkaitę Bar-borą Rutkauskaitę su ja nuolat lenkiškai pasišnekėdavo. Močiutė mokėjo skaityti ir šiek tiek rašyti, bet nėra pasakojusi, kur to išmoko.

Kelintais metais begyvenant klebonijos palivarke, močiutei ėmė pirštis 28 metų jaunikis Viktoras Kuzavinis iš Veselavos kaimo. Močiutės motina kreipėsi į brolių P. Viksvą patarimo, nes Veselavos k. tada priklausė Žiobiškio parapijai, kurioje P. Viksva buvo 21 metus klebonavęs. P. Viksva gerai atsiliepė apie Kuzavinių šeimą, pataręs močiutei tekėti ir pats davęs tais laikais didelę 400 caro rublių pasogą. Pasirodo, P. Viksva kalėdodamas (kalendravodamas) po tolimes-nius Žiobiškio parapijos kaimus, Veselavos k. pas Kuzavinius apsinakvodavęs. Mano prosenelė Kuzavinienė mokėdavusi kunigą P. Viksvą priimti: pavaišinda-vusi pačios virtų krupniku, paguldydavusi erdvioje kamaroje po pūkiniais pa-talais. Kadangi tų laikų kamara būdavo be krosnių, tai, kad kunigui nebūtų šalta, nakčiai pastatydavusi puodą su karštomis žarijomis.

Patardamas močiutei tekėti, P. Viksva bus kiek apsirikęs, nes Veselavoje jaunamartė rado nelengvą gyvenimą³⁶. Nors senelis Viktoras Kuzavinis (g. 1873) iki Pirmojo pasaulinio karo valdė 2 valakus, vaizdingose Nemunėlio pakrantėse buvusi žemė nebuvo derlinga, vyravo smėlingi ir žvirgždėti dirvožemiai. To-kioje žemėje nenoriai augo linai, pagrindinis tų laikų pajamų šaltinis. Ūkis ne-turėjo gerų pievų (greta buvusias užliejamas Nemunėlio lankas už 4000 Lt iš Brinklio nusipirko tik tarpukario metais). Mamos liudijimu, jos tėvas V. Kuza-avinis nebuvo nei labai ūkiškas, nei labai darbštus, bet labai ambicingas, karštas ir nenuolaidus ginčiuose. Pvz., samdomas bernas aria lauką, o mano senelis, užuot dirbęs kitą darbą, stovi po puše-le, rūko pypkę ir vertina berno darbą: pagiria, jeigu vagos lygios, tiesios, ar pa-peikia, jeigu kas nors negerai. Nuvažia-

³⁶Tolimesni pasakojimai apie Kuzavinių giminę daugiausia remiasi Joanos Kuzavinytės-Mačiekienės (1913–1998) atsiminimais.

vęs į turgus ir susitikęs su giminėmis, ypač su Aduliais iš Kalniėčių k. nuo Suvainišio, senelis mėgdavo išgerti. Galbūt giminės senelių kiek ir išprovokavo: valdai 2 valakus, turtingas, statyk. Seneliui išdidumas neleisdavo kitaip pasielgti – statydavo iš paskutiniųjų, kartais ir skolon. Vienas Pandėlio žydas iš tokio senelio elgesio pabandė sau naudos pasidaryti: įkaušusiam pakišo vekselį ir senelis pasirašė, kad žydui skolingas kelis šimtus rublių. Ūkiui iškilo grėsmė. Senelė Ona nubėgo pas savo dėdę

P. Viksvą pagalbos. P. Viksva pasikvietė tą žydą, išklausinėjo, kiek iš tikrųjų V. Kuzavinis galėjo pragerti, paprašė atnešti vekselį ir pats tikrąją skolą (o ne vekselin įrašytą, dešimteriopai didesnę) apmokėjo. Žydas nuolankiai įvykdė visus P. Viksvos pageidavimus, nes P. Viksva kasmet per Kalėdas Pandėlio žydų bendruomenei dovanodavo po 50 ar daugiau caro rublių neturtingiausiems žydams paremti ir dėl to žydų buvo gerbiamas. Senelį apgauti bandęs žydas po pašnekesio su P. Viksva seneliui priekaištavęs: „Visa, visa būtų gerai, būčiau tau viską dovanojęs, ale kam tu Viksvai pasakei“.

*Viktoras ir Ona
Kuzaviniai (sėdi),
stovi duktė Joana
ir sūnus Romualdas.
Apie 1934 m.*

Iš dėdės kunigo palivarko atitekėjusiai senelei gyvenimas Veselavoje buvo labai ir labai nelengvas. Juo labiau, kad nebuvo kam ir pasiguosti. Jaunesnioji sesuo Antanina, Baniuliams grįžus į savo ūkį, ištekėjo už našlio Stančiko į Bikonių k. Antašāvos parapijoje (daugiau negu 40 km nuo Veselāvos) ir buvo sunkiai pasiekama. Ten susilaukė gausios šeimos. Kada močiutė susitikdavo su savo motina ir norėdavo pasiguosti sunkiu gyvenimu, toji nenorėdavusi išklaudyti skundų ir sakydavusi: „Sakyk tik, kas gera, o kas bloga – nutylėk“.

Susipažinęs per bendras Kuzavinių ir Butėniškio Deksnų gimines Stanislovas Deksnys vedė jaunesniąją netikrą (kitos motinos) P. Viksvos seserį. Deksnų sūnus Antanas Deksnys, tarsi pratęsdamas Viksvų giminės tradiciją, baigė seminariją, buvo išventintas į kunigus, vėliau – vyskupas.

Onos ir Viktoro Kuzavinių pirmagimio sūnaus Adolfo (g. 1903) krikštaitėvis buvo pats kunigas Viksva. Vėliau gimė Romualdas (g. 1908), pakrikštytas šiuo vardu mirusiajam močiutės broliui atminti, Juozas (g. 1909), Joana (g. 1913), Valė (g. 1915). Dar buvo gimusios dvi dukterys, kurios jau paauglės mirė nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje siautusiu epidemiju.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą iš Amerikos, ten išgyvenęs beveik 10 metų, grįžo jaunesnysis senelio brolis Pranciškus (g. 1877). Broliai pasidalijo žemę perpus. Jų motina, senoji Kuzavinienė, nuėjo gyventi pas Pranciškų. Savo išlaidymui kiekviename lauke ji pasiskyrė po rėžį, kuriuos testamentu po mirties paliko abiem sūnums pusiau pasidalyti. Senutė mirė 1915 m. nuo plaučių už-

degimo. Po jos mirties dėl tų testamentu paliktų rėžių tarp sūnų prasidėjo nesantaika. Viktoras rėmėsi testamentu ir reikalavo savo dalies, Pranciškus nesutiko atiduoti. Buvo nueita iki brolių muštynių ir teismų. Ambicingų brolių nepajėgė sutaikyti net taikdario vaidmens ėmėsis Kazliškio klebonas. Santykiai tarp brolių normalizavosi, Veselavos kaimui išsiskirsčius vienkiemiais. Senelis Viktoras mirė 1943 m., o jo brolis Pranciškus, sulaukęs 87 metų, – 1964 m.

Savo pirmąją Adolfą Kuzaviniai leido į mokslus. 1923 m. baigęs Rokiškio gimnaziją ir iš nekaip besiverčiančio tėvo gavęs 50 Lt, Adolfas išvažiavo į Kauną mokytis. Kauno universitete pradėjo studijuoti vokiečių kalbą, o duoną užsidirbo tarnaudamas Žemės ūkio rūmuose. Vedė Emiliją Zaukaitę, susilaukė sūnaus Sidaugo ir dukters Editos. Paskutiniaisiais metais prieš Sovietų Sąjungos invaziją su žmona mokytojavo Joniškio gimnazijoje. Iš ten su šeima 1941 m.

buvo ištremtas į Altajaus kraštą. 1947–1948 m. visa šeima iš Sibiro pabėgusi ir grįžusi į Lietuvą, paskui per lagerius (išskyrus Editą) gražinta į tremtį. Dėdė Adolfas su žmona grįžo į Lietuvą tik 1964 m., išėjęs į pensiją. Iki pensijos dėdė Altajaus krašto mokyklose dirbo vokiečių kalbos mokytoju. Mano pusbrolis Sidaugas ten vedė, kalnuotosios Altajaus dalies miškuose dirbo įvairius darbus, medžiojo, baigė Irkutsko žvėrininkystės institutą. Į Lietuvą su šeima grįžo tik 1972 m. Pusseserė Edita Kuzavinytė-Meškuotienė, Vilniaus universitete baigusi fiziką, dirbo Vilniaus elektrografijos institute, su motina Emilija Kuzaviniene kūrė vieną pirmųjų Lietuvoje „Sadaujos“ etnografinį ansamblį.

Dirbdamas mokytoju dėdė Adolfas negailėjo pinigų knygoms. Ištremus į Sibirą, jo turtinga biblioteka liko Joniškyje pas šeimininkus, pas kuriuos nuomojo butą. Po karo mamos sesuo Valė nuvažiavo į Joniškį ir, sudėjusi knygas į dėžes, biblioteką traukinio bagažu persiuntė į Rokiškį. Į Veselavą parvežta dėdės biblioteka buvo apdairiai padalyta į dvi dalis: pusė liko Veselavoje, o antroji dalis, vertingesnė, nes į ją pakliuvo vokiška enciklopedija, „Lietuviškosios enciklopedijos“ 8 tomai, daug pasaulinės ir lietuvių literatūros klasikos atvežta į mūsų namus. Tėvelis enciklopedijas ir kitas vertingesnes knygas dėžėse paslėpė ant tvarto lubų, kur, nors ir gavusios drėgmės, knygos išliko. Veselavoje likusią bibliotekos dalį surado Panemunio skrebai ir išvežė į Panemunį. Jiems vadovavęs kazachas tuomet iš Sibiro grįžusiam ir Lietuvoje buvusiam dėdei, nuvažiavusiam į Panemunį gelbėti savo bibliotekos, pasakė, kad bibliotekoje radęs tik vieną tikrai gerą knygą – rusišką J. Stalino „VKP(b) istorijos trumpąjį kursą“ (dėdė knygą buvo įdėjęs kaip perkūnsargį), o ar kitos knygos esančios geros, jis nežinąs, todėl geriau sudeginsiąs. Dėdė dar bandė įtikinti, kad, užuot sudeginus, knygas reikėtų atiduoti mokyklos bibliotekai, bet tolimųjų stepių sūnus sprendimo nepakeitė. Visam laikui grįžęs į Lietuvą dėdė už bibliotekos dalies išsaugojimą man padovanojo „Lietuviškąją enciklopediją“, kuri puošia mūsų šeimos biblioteką.

*Kauno universiteto
studentas*

*Adolfas Kuzavinis.
Apie 1925 m.*

Mūsų namuose daugiau negu 15 metų buvusi dėdės biblioteka (tiksliau – jos dalis) mudviejų su artimiausiu draugu Algiu Deksniu buvo vos ne visa perskaityta ir daug davė jauniems ir smalsiems protams.

Antrasis Kuzavinių sūnus Romualdas vedęs mano tėvelio seserį Veroniką, paveldėjo ūkį ir iki ankstyvos mirties Kalvarijos ligoninėje tik užėjus vokiečiams, ūkininkavo. Našlaičiu likęs jų sūnus Rimgaudas, mano dvigubas pusbrolis (iš tėvelio ir iš mamos pusės), su motina gyveno Veselavoje (kartu gyveno ir močiutė Ona su teta Vale), mokėsi. Baigęs Rokiškio pirmąją vidurinę mokyklą, tarnavo kariuomenėje, baigė karo mokyklą, po to – Aprūpinimo ir užnugario akademiją Sankt Peterburge, dirbo Maskvoje, išsitaravo iki papulkininkio laipsnio. Lietuvai atgavus nepriklausomybę grįžo į Lietuvą ir dirbo Lietuvos kariuomenės štabe, jam buvo patvirtintas Lietuvos kariuomenės pulkininko leitenanto laipsnis. Tai aukščiausias karinis laipsnis, kokį yra pasiekęs kas nors iš Močiekų k. Mačiekų giminės. Ilgai gyvendamas Rusijoje nesurusėjo, sukūrė lietuvišką šeimą (vedė Stasę Juknaitę nuo Kazliškio). Baigusi Vilniaus universitetą, jų duktė ištekėjo už Taikos korpuso veiklos Baltijos šalyse koordinatoriaus amerikiečio ir šiuo metu su šeima (susilaukė sūnaus ir dukters) gyvena JAV.

Trečiajam Kuzavinių sūnui Juozui teko sunkiausių išmėginimų našta. Jaunystėje pramokęs vargonininkauti, dirbo vargonininku Alizavoje (Kupiškio r.), vėliau pradėjo dirbti pašte. Vokiečių okupacijos metais dirbdamas pašte Kazlų Rūdoje ir vargonininkaudamas, buvo vienas iniciatorių Šaulių sąjungos skyriui Kazlų Rūdojė atkurti (faktiškai tai buvo užmaskuotas Lietuvos laisvės

Veronika Kuzaviniene-Mačiekute su sūnumi Rimgaudu. 1953 m.

Du pusbroliai – broliai (iš kairės) Venantas ir Rimgaudas. Apie 1954 m.

armijos padalinys). Frontą praleido tėviškėje. 1944 m. rugsėjo mėn. 30 d. Vesselavoje jį areštavo net iš Marijampolės atvykę trys SMERŠ'o (karinės kontržvalgybos) karininkai. Marijampolėje jau buvo tardomi kiti susirinkimo Šaulių sąjungai Kazlų Rūdoje atkurti organizatoriai. Be kitų kaltinimų, dėdei Juozui buvo pateikta ir fantastišku: jis buvo kankinamas ir verčiamas prisipažinti, kad esąs anglų lakūnas – šnipas, nes vienoje iš nuotraukų dėdės apranga sovietiniams kontržvalgybininkams pasirodė esanti panaši į anglų lakūnų. Nuteistas 10 metų kalėjimo ir keleriems metams tremties, dėdė Juozas patyrė visą sovietinių lagerių siaubą ir tik laimingų sutapimų dėka išliko gyvas. Išgyventi padėjo ir mamos bei tetos siuntiniai. Kalėti baigė Vorkutoje.

Dėdės Juozo pakliuvimas kontržvalgybininkams konspiracijos požiūriu yra labai pamokantis: atkurto Šaulių sąjungos Kazlų Rūdos skyriaus (Lietuvos laisvės armijos) narių sąrašai buvo patikėti vienam iš aktyvistų. Tas į popierių suvyniotus sąrašus paslėpė daržinėje po šieną. Tuose namuose apsistoję kontržvalgybininkai nešė šieną į kambarius pasikloti, aptiko sąrašus ir stvėrė šeimininką, kuris kankinamas išpasakojo ką žinojo. Dėdę Juozą vėliau už kitus suėmė dėl to, kad ilgai negalėjo sužinoti jo tėviškės adreso.

Grįžęs iš lagerio, Juozas vedė ir susilaukė trijų sūnų – Raimundo, Artūro ir Modesto, kurie visi įgijo aukštąjį išsimokslinimą: baigė Vilniaus universiteto Gamtos fakultetą. Abu broliai Adolfas ir Juozas Kuzaviniai mirė tais pačiais 1986 metais gruodžio mėnesį per dvi savaites.

Jauniausioji Onos ir Viktoro Kuzavinių atžala Valė po karo ištekėjo už 18 metų vyresnio Mato Pipiro, tarpukario metais dirbusio Panevėžio apygardos teisme sekretoriumi, ir susilaukė dviejų sūnų – Arvydo ir Edmundo. 1973 m. Kazliškio kapinėse palaidojusi savo vyrą, 1978 m. lapkričio mėn. pati tragiškai žuvo: viesulo nulaužtos pušies Kazliškio šilelyje kamienas krisdamas pataikė į dviračiu važiauvusios tetos galvą.

Joana Kuzavinytė (mano mama), į Mačiekų kaimą atitekėjo nelengvu Mačiekų ūkiui metu: buvo plėšiami nupirkti kirtimai, kaimas skirstėsi vienkiemiais, prasidėjo vienkiemio statyba, reikėjo maitinti meistrus ir pan. Pasipylė vaikai: Venantas (g. 1937), Elvyra (1938 m.; mirė maža nusišutinusį verdančiu vande-

Juozas Kuzavinis.

Dėl šios aprangos

sovietinių

kontržvalgybininkų

buvo palaikytas

anglų lakūnu

niu), Livija (1942 m.), Regina (1943 m.), Albertas (1944 m.), Osvaldas (1955 m.). Su tėvelio broliu Povilu pasidalijus žemę pusiau, sumažėjo ūkio darbų. Vienkiemyje iškilo didžiulis, erdvus klojimas, mūrinis tvartas su prijungta mūrine daržine, gyvenamasis namas, buvo pervežta kalvė. Per pokario suirutę klėtis ir pirtis nebebuvo pastatytos, nors miško medžiaga buvo sukirsta ir suvežta. Šalia visų ūkio darbų mama dar suskubdavo ne tik savuosius apsiūti, bet ir kaimynėms dar ką nors pasiūdavo. Siuvėjos amato buvo išmokusi Panemunėlyje. Tėvai dar Veselavoje nupirko jai kojinę „ Singer“ firmos mašiną, kuri dar ir dabar, beveik po 70 metų, veikia. Siuvimas kitiems duodavo papildomų pajamų. Prasadėjus priverstinei kolektyvizacijai, susitarę keturių kaimų ūkininkai (Močiėkų, Pailgių, Vilkų ir Žėkų) sukūrė nedidelį Salomėjos Nėries vardo kolūkį ir, bijodamiesi iš svetur atsiųsto pirmininko, įtikino tėvelį, kad tas imtųsi kolūkiui vadovauti. Po dvejų metų sustambinus kolūkį tėvelį, kaip kalvį, paskyrė kolūkio kalvių brigadininku. Teko rūpintis metalu, arklinių mašinų atsarginėmis dalimis, apskaityti šešių, įvairiuose kaimuose gyvenančių kalvių darbą. Turėjo geležinę sveikatą: beiškodamas kažkokių detalių, kartą, jau turėdamas 50 metų, dviračiu net iki Panevėžio nuvažiavo ir tą pačią parą sugrižo (ten ir atgal apie 160 km). Kolūkis buvo silpnas ir iki 1960 m. už darbą menkai temokėjo. Nepaisant nepriteklių (kartais ir duonos pristigdavome) tėvai mane ir jaunesnius vaikus leido į Rokiški, į vidurinę mokyklą mokytis. 1957 m. pradžioje, paskatintas atostogų iš Vorkutos atvykusio mamos brolio Juozo, tėvelis kartu su juo išvyko į Vorkutą ir 3 metus dirbo anglių šachtoje štrekų ramstytoju. Jo darbas buvo vertinamas. Tais laikais geras šachtininko uždarbis sudarė sąlygas mums, vaikams, ryžtis siekti aukštojo mokslo: du broliai ir sesuo Livija tapome ekonomistais, antroji sesuo Regina – fizike. Jauniausias brolis Osvaldas pasirinko jūrininko profesiją: baigęs Klaipėdos jūreivystės mokyklą vedė žvejybos laivus į Atlanto ir Ramųjį vandenyną. Šiuo metu visi penki Petro Mačiekaus vaikai gyvena Vilniuje.

Globalinė melioracija sunaikino tėvų ilgai ir sunkiai kurtą vienkiemį, privertė tėvus 1973 m. rudenį išvažiuoti

Feliksas ir Veronika Mačiekai (sėdi) su vaikais Venantu. Stovi (iš kairės): Akvilė Mačikutė, Petras ir Joana Mačiekai. 1938 m.

Livijos ekslibrisas.

Dailininkė

I. Bajorūnaitė

Reginos ekslibrisas.

Dailininkė

I. Bajorūnaitė

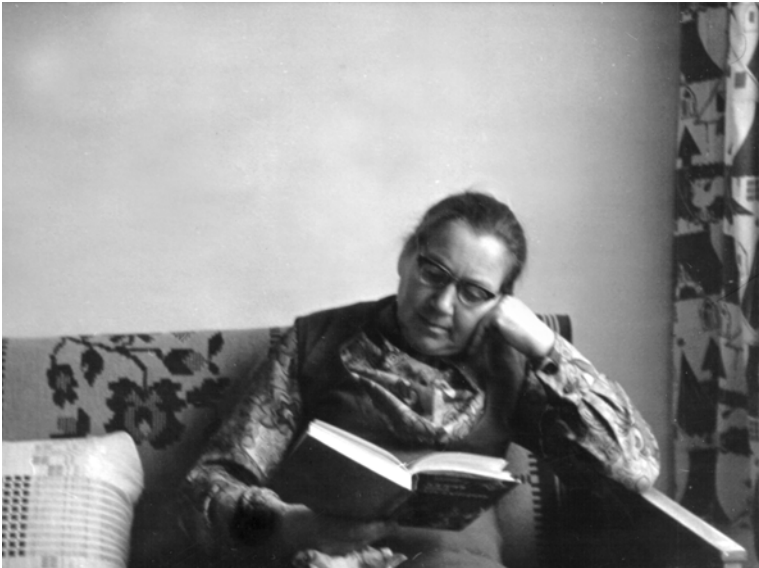
Osvaldo ekslibrisas.

Dailininkė

I. Bajorūnaitė

*Petro ir Joanos
Mačiekų šeima
Vilniuje: sėdi Joana ir
Petras, tarp jų – Livija,
stovi (iš kairės):
Venantas, Regina,
Osvaldas, Albertas.
1978 m.*

*Joana Mačiekienė
laisvalaikiu.
Apie 1990 m.*

pas vaikus į Vilnių. Tėvelis mieste pragyveno dar 10 metų, prisidurdamas prie pensijos įvairiais staliaus igūdžių reikalaujančiais uždarbiais. Mirė 1983 m. eidamas 78-uosius metus. Mama augino vaikaičius, apsiūdavo saviškius, kokį rublį už siuvimą užsidirbdavo ir iš šalies. Labai mėgo skaityti. Mirė labai netikėtai 1998 m. vasarą neseniai atšventusi 85 metų jubiliejų. Tėveliai atgulė Karveliškų kapinėse.

Vilniuje išaugo jaunoji Mačiekų karta.

Apie mokytoją Povilą Mačiekų

Vytautas Ikamas

1978 metų rūškaną liepos mėnesio popietę Žiobiškio kaimo gatvėmis nusitęsė ilga laidotuvių procesija – laidojo mokytoją Povilą Mačiekų, tikrą kaimo Mokytoją.

Laidotuvėse dalyvavo daug žmonių – buvo senų ir jaunų, žiobiškėnų bei atostogaujančių tėviškėnų ir netgi jų atžalų – tai ir įrodymas, jog mokytoją Povilą Mačiekų žiobiškiečiai tikrai gerbė ir vertino, o daugybė žmonių per laidotuves – tai tarytum derama atmintis jo darbams...

Povilas Mačiekus gimė 1903 metais Močiekų kaime, darbščioje ūkininkų šeimoje. Jaunystėje pusbrolio Kazimiero pamokytas svajoto tapti vargonininku, tačiau dėl nestipraus balso šio sumanymo reikėjo atsisakyti. Tėvams nusamdžius mokytoją, eksternu baigė Rokiškio gimnaziją (o tam reikėjo gabumų!), po to 2 metus mokėsi Panevėžio

*Mokytojas Povilas
Mačiekus jaunystėje*

mokytojų seminarijoje. Paskyrimą gavo į tolokai nuo tėviškės esančią Žemaitijos pakraščio Pikelių mokyklą. Giminėms pasakojo, kad čia, Lietuvos pakraštyje, iš Lietuvai patekusių latviškų kaimų ateidavo į mokyklą lietuviškai beveik nemokančių vaikų. Juos mokyti mokytojui būdavo nelengva, bet latviškai gana greitai pramokdavę lietuvių kalbos. Bet mokytojas vis tiek norėjo būti savo gimtinėje, todėl apsidžiaugė, kai 1931 metais pavyko atsikelti į Mitragalio pradinę mokyklą, kurioje dirbo iki 1939 m.

Čia surado ir gyvenimo draugę. Ja tapo šeimininkės Milaknienės dukra. 1939 metais susilaukė pirmagimio Vidmanto. Bolševikams okupavus Lietuvą, mokytojavo Martiniškėnuose, o vokiečių okupacijos metais pagaliau išsipildė svajonė – grįžo į Žiobiškį. Visiems laikams. Tapo pradžios mokyklos vedėju. Bet kaip ir raudonieji okupantai, taip ir vokiečiai su pedagogais nesiskaitė, tad algos buvo minimalios. Nors gyveno mokyklos bute, šeima išgyventi nebepajėgė, juolab, kad 1941 metais gimė antrasis sūnus Bronius. Mokytojas persikėlė į tėvo namus Močiekuose ir, pasidalijęs žemę su broliu Petru (buvo 30 ha), pradėjo ūkininkauti. Taip ir vedėjavo, ir ūkininkavo drauge (žemę vėliau paėmė susikūręs Salomėjos Nėries kolūkis). Mokyklos vedėju buvo iki 1951 metų.

Tai buvo ramus, santūrus pedagogas. Sauso kūno sudėjimo, atviro lietuviško veido. Mano mokymosi metu avėjo aulinius batus, į kuriuos sukišdavo

vadinamąsias „galife“ kelnes. Į mokyklą važinėdavo dviračiu. Mokytojo santūrumas, iš žemdirbių giminės paveldėtas darbštumas ir atkaklumas jam padėjo tais baisiais, sunkiais metais. Vedėjavimas ir kartu darbas ūkyje auginant bei auklėjant mažamečius vaikus vargu ar būtų buvę bet kam įveikiama našta. Be abejo, sovietiniai pareigūnai tykojo. Sekė kiekvieną pedagogo žingsnį ir įvykius mokykloje... O ir partizanų, kaip ir visur, tuomet nestigo. Ar buvo ryšių su jais? Broliavaikis Venantas Mačiekus sako, jog mokytojas padėdavęs partizanams spaudos reikalais...

Vienas įvykis 1945 metų pavasariop tikrai buvo neeilinis ir, kaip tuomet nuogaštavome, buvo ganėtinai pavojingas mokykloje, labiausiai jos vedėjui.

... Vedėjas į pamoką ketvirtoje klasėje kažkodėl vėlavo, o kai atsivėrė durys, išgengė drauge su kokių 18 metų simpatiška mergina. Ją pristatė kaip Rokiškio komjaunimo komiteto (gal apskrities, gal valsčiaus) atstovę. Viešnia sugebėjo kalbėti tikrai sklandžiai ir gražiai – apie Lenina, laimę ir džiugius vaikus, apie tai, kas yra pionieriai, kurie, gražiai susibūrę, gražius darbus nuveikia... Išgirdę žodžius apie pionierius, mes su geriausiu bičiuliu (be abejo, ir suolo draugu) Jonu Matuliu, kaipmat kumštelėjome vienas kitą. Tyliai šnabždėjome viens kitam, jog atvykėlė kalba gražiai, bet mūsų neapgaus! Nes tuomet „mieloji tarybinė valdžia“ jau buvo mus „įtikinusi savo gerais darbais“! Ne tik suaugusiuosius, bet ir mūsų, kaimo vaikų, mažas širdeles, sielas ir protus buvo įbauginę kraupūs, okupantiški sovietinės valdžios veiksmai! Juk visus, visą apylinkę sukrėtė baisus vaizdas prie rytinio Žiobiškio pakraščio Šv. Kalėdų rytą, kuomet vykstantieji į bažnyčią atrado sumaitotus trijų Kirstukų lavonus. Buvo tai valdžios „darbas“! Tikra sausio 13-oji! Tuomet siautėjant vadinamajai „ekspedicijai“, visi suprato, jog kareiviai yra siaubingi okupantai ir kad jiems „kiekvienas bėgantis lietuvis – blogas lietuvis...“ Tą dieną kareiviai šaudė į ketvirtoką Praną Tunaitį, kuomet berniukas pabėgęs susigūžė griovyje. Nušovė tylų bernelį Pailgių Lionginą Bulovą, nes jis pamiškėje prie Masiulio sodybos, pamatęs kareivius, su broliu Vytautu pradėjo bėgti! Vėlgi Baranautiškyje kareiviai, pamatę du jaunuolius, įbėgusius į daržinę, gyvus sudegino namiškių akivaizdoje! Suradę brolius Buikas namuose, kareiviai juos mušė, kankino ir pririštus kaip gyvulius prie ienos nusivarė net iki Rokiškio!

Sodybos degė dieną, degė vakare, pietuose ir šiaurėje. Sėdėdami namuose kalbėjome: „Viskas kaip Nerono laikais!“

Tačiau grįžkime prie viešnios vizito mokyklos „abiturientų“ klasėje. Kaip ir laukėme, ji pasakė:

– Vaikai, kas norite tapti pionieriais, pakelkite rankas.

Mes vėl su Jonu kumščiuojamės pasuolėje, nes jau nuspėjame, koks bus rezultatas. Tyla... Nė vieno vaiko ranka nepakilo į viršų. Tačiau pasibaigus pamokoms sužinojome, kad žemesnėse klasėse pionieriais įsirašė trys mokiniai. Kitą dieną, kuomet, kaip įprasta, per ilgąją pertrauką susirinkome į salę padūkti, visi puolė ieškoti pionierių. Buvo nurodyta į tokį liesutį su akiniais Kirstukiuką. Vaikai ant jo puolė kaip širšės:

– Kvailys! Išdavikas! Neišmanėlis!..

Išiuotęs Tautvydas smogė berniukui, pašėlusiai klykė Elvyra, net ir tylenė Ina priekaištavo. Trenkė ir bičiulis Jonas. Nutvėręs Joną už peties ir kvailindamas nutempiau į klasę. Bet ir jis jau atsitokėjo: abu išsigandome, ar nekeršys „tėviška Stalino ranka“ už tai Jono namiškiams ir mokyklos vedėjui?! Griždami namo su Jonu tarėmės, kaip apie tai pranešti jo namiškiams. Nors ir maži, bet jau suvokėme, jog nutylėti negalima. Išklėjus teisybę, dalyvaujant svečiui – tai yra man, nors Jono kailis liko sveikas...

Ne tik mes su Jonu, bet visi vaikai svarstėme ir nuogaustavome, kad kas neatsitiktų mokyklos vedėjui. O gal jis nesužinojo, nes pionieriaus „auklėjimo“ metu mokytojų nebuvo. Viskas praėjo ramiai, tačiau po daugelio metų pavyko sužinoti, kad Jono elgesį tuomet mokytojo šeimoje svarstė ir smerkė... Tokie buvo sunkūs laikai, o juk iš esmės mano bičiulis Jonas elgėsi nuoširdžiai ir patriotiškai! Tik pagal aną metą neatsargiai...

Bet baikime pasakojimą apie mokytoją. Nuo 1951 metų iki išėjimo į pensiją 1964 metais jis dirbo rusų kalbos mokytoju. Sūnus išmokino universitete.

Jo mirtis buvo netikėta: važiuodamas dviračiu nuo visiems žiobiškėnams žinomo mažo kalniuko prie senosios parduotuvės, staiga griuvo galva žemyn. Smūgis į asfaltą buvo lemtingas. Juolab, kad mokytojo jau ir metai buvo nebe tie. Nebebuvo ir smėlėto kelio, kuriuo mokytojas važinėdavo į mokyklą ir kuris gal nebūtų buvęs toks skaudus smūgio metu...

Bet realybė kitokia. O gal ir prasminga, jog mokytojo gyvenimo baigtis sutapo su judėjimu, o ne ilgu pasiligojimu lovoje... Nes tikras kaimo mokytojas visada veikia, juda... Jis galbūt panašus į šviesulį, kuris išsiskiria iš kitų, apšviečia kitus, nors tas švytėjimas – atidavimas savęs kitiems nuolatos ir atkakliai alina bei atima jėgas...

*Povilo Mačiekiaus
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

Pagados kaime prie Skardžio upelio

Irena Bajorūnaitė

*Prisiminimais grįžta gimti kloniai,
Seniai užžėlę daubos tvenkinių,
Geltonas nuo purienų Skardžio slėnis,
Tos skaidrios versmės ir lizdai gandry.*

*Išbraidžius daug kelių, takų rasotų,
Sugrįžtu virpančia širdim tylia.
Gimtinės žeme, ar mane priimsi,
Smiltim užklosi pilka, namine?*

(Iš kn. „Laiko kraštė“)

Mano tėviškė – prie vaizdingo Skardžio upelio dviejų sodybų Pagados kaimas. Vienoje (senelio) sodyboje gyveno vyresnieji tėvelio broliai Kazimieras ir Juozapas, kitoje – mes.

Mano senelis **Adomas Bajorūnas** (1874–1934) gimė ir augo Rokiškio apskrityje, Žiobiškio apylinkėje, Steponių kaime. Kai buvo 6 metų, mirė tėvas Juozas, bet motina sūnų leido mokytis. Mokėsi rusų kalba, todėl gerai kalbėjo rusiškai. Gimnazijos nebaigė, nes 17 metų liko našlaitis. Greit vedė ir augino 5 vaikus: Kazimierą, Juozapą, Anastaziją, Oną, Petrą. 1910 metais persikėlė į Pagados vienkiemį ir pasistatė sodybą.

Adomas turėjo draugų iš Juozapavos, su kuriais dalyvavo judėjime už Lietuvos atsiskyrimą nuo carinės Rusijos. Ypač aktyvūs buvo 1905 metų sukilimo metu: dalijo proklamacijas, sakė kalbas Rokiškyje ir Žiobiškyje. Caro stražnikai darė kratas, bet jo nesugavo. Jis dažnai išvažiuodavo dirbti į miestus. Rygoje dirbo fabrike vokiečių brigadoj – išmoko latviškai ir vokiškai, Petrograde lenkų brigadoj – kalbėjo lenkiškai. Dirbo Maskvoje, Kijeve – kalbėjo ukrainietišškai, baltarusiškai. Pusę metų gyveno šiaurėje, kur visą laiką buvo naktis. Kelionėse susipažino su Tūbeliu ir Smetona. Diskutavo su jais apie Lietuvos nepriklausomybę. Kartą, žandarams apsupus sodybą, ramiai sėdėjo upelio pakraujuose savo suomiškoje pirtyje – *zemliankoj*.

Vėliau pasidarė sėslus. Gavęs kvietimą į patariamąjį Seimą, atsisakė, nes jau sirgo astma.

Namuose Adomas turėjo nemažą biblioteką, kurioje buvo ne tik romanų, bet ir universiteto vadovėlių, filosofijos ir net ezoterinės literatūros. Domėjosi spauda, politika.

Adomas, Rapas, Šarkiūnas ir Zaborskas buvo veik neįskiriami. Tuo metu aplink buvo daug jaunimo ir Adomas dažnai leisdavo jiems seklyčioje vakaroti, nors šeima jį prisimena buvus griežto būdo.

Juozapas Bajorūnas (1899–1977) – antrasis Adomo ir Juozapotos sūnus. Dirbo tėvo ūkyje. Kai grįžo iš kariuomenės, seserys ištekėdamos paliko jo rūpesčiui darželį, kuriam žydėjo lelijos ir rūtos, rezetos, narcizai, čebatėliai, rožės, šalavijai, raktažolės ir nasturtos. Darželyje prabėgdavo visas Juozo laisvalaikis – triūsė negailėdamas laiko. Ypač mėgo našlaites ir didžiąsias begonijas, kurias augino įstiklintose duobėse – inspektuose saulės atokaitoje. Bet jo pasididžiavimas ir gyvenimo meilė buvo jurginai: korėti, lapiniai, spurginiai, smulkūs ir didžiažiedžiai, žemaūgiai ir aukšti, virš pastogės. Jų buvo pačių įvairiausių spalvų ir atspalvių: nuo baltutėlių, pastelinių gelsvų, rausvų, violetinių iki ryškiaspalvių ir gražuolio „Negro“.

Vedė 45 metų, augino tris vaikus (Rimantą, Zitą, Praną), dirbo kolūkyje, bet širdį atiduodavo jurginams. Sodybą puošė įvairiaspalvė jų jūra. Čia jų augo šimtai. Buvo išvedęs ir savo veislių. Mokėjo išauginti gumbus iš šakutės ar lapo. Ne iš knygų išmoko, bet pats viską dirbdamas sužinojo. Pirko, keitėsi su gėlininkais, važiuodavo į gėlių parodas,

Juozapo Bajorūno ekslibrisas. Dailininkė I. Bajorūnaitė

Zitos Zinkevičienės Bajorūnaitės ekslibrisas. Dailininkė I. Bajorūnaitė

botanikos sodus, Rygos ir Kauno, ar pas didelį gėlių mėgėją kunigą Gasiūną. Dėdės jurginai visada buvo išpuošti Žiobiškio bažnyčios altoriai, o vėliau ir Derliaus šventės Rokiškyje. Turbūt nebuvo apylinkėje šeimininkės, kuri neatbėgtų pavasarį pas dėdę Juozą jurgino šaknies. Nuostabiausia buvo stebėti dirbantį, kaip kiekvieną pririša, kad nepalūžtų, kaip glosto jų kepurėtas galvas. Iš veido ir judesių sklisdavo ramybė, džiaugsmas ir begalinė meilė.

Petras Bajorūnas – jauniausias Adomo ir Juozapotos sūnus, mano tėvelis, gimė 1905 m. Steponių kaime. Baigė Žiobiškio mokyklos 5 klases. Moka susikalbėti rusų ir vokiečių kalbomis.

1910 m. šeima persikėlė į Pagados vienkiemį prie Skardžio upelio. Tai buvo vienas gražiausių kampelių Žiobiškio apylinkėse (dabar žalioji zona). Vandeningas upelis vingiavo gilia ledynų išgraužta griova, sraunus, gilus ir žuvingas. Slėnis buvo šaltiniuotas, mušė didžiulė versmė. Pakrantėse augo šermukšniai, lazdynai, ievos ir putiniai. Gėlių įvairovė begalinė. Jų žydėjimo laikas buvo ilgas, nes pietinių griovos kraštų įdubose ledai išlikdavo ilgai, todėl ir uogos ar riešutai prinokdavo mėnesiu vėliau.

Kas žino, kas paskatino 5 metų vaiką pasidaryti pirmą smuiką. Tai buvo išskobta lenta, ant jos ištemptos vielos, bet suderintos grojimui. Mokėjęs smuikuoti kaimynas Rapas įvertino: „Čia ne žaislas, Adomai, bet smuikas“. Po kurio laiko tėvas nupirko fabrikinį smuikelį. Petras apie 2 metus bandė išgauti garsus, klausėsi, žiūrėjo, kaip groja muzikantai. Pagaliau rado gamą. Tada, ką girdėjo, galėjo pagroti ir 8 metų jau grojo mokyklos vakarėliuose. Būdamas 11 metų susiremontavo atsiklijavusį smuikelį. Apžiūrėjęs, kaip ir iš kokio medžio padarytas, pradėjo daryti naują. Darbas parodė, kaip reikia pasidaryti formas, lenktuvus ir kitas priemones. Iš baldų meistro Zaborsko sužinojo laiko receptus. Iki 20 metų padarė daugiau kaip 80 smuikų. Vėliau darė mažiau. Yra padaręs 8 gitaras, fisharmoniją, 2 pianinus, 3 kankles, 3 skaptuotas mandolinas. Darė nedidelius būgnus ir vieną labai didelį su lėkštėmis ir kojiniu mušikliu. Iš viso yra padaręs apie 150.

Nuo 17 metų giedojo chore.

1931 m. vedė. Išaugino 3 vaikus: Povilą, Ireną (dailininkę) ir Leoniją (vargonininkę).

1933 m. pusę metų mokėsi pas Žiobiškio vargonininką Matą Gagiškį.

1939 m., paveldėjęs 7 ha žemės, pasistatė trobesius, pasidarė baldus, visus žemės ūkio padargus, vėjo malūną, kuliamažą, motorinį pjūklą (*zeimerį*), pasisodino 70 obelų sodą ir pradėjo ūkininkauti. Po karo dirbo kolūkyje.

*Petro Bajorūno
ekslibrisas.
Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

*Leonijos Jočienės-
Bajorūnaitės
ekslibrisas.
Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

Nuo 1947-ųjų 20 metų – Žiobiškio vargonininkas. Po to 30 metų vargonininkavo Kazliškyje.

Tėtis visada prenumeravo spaudą, skaitė istoriją, Senąjį ir Naująjį Testamentą bei kelionių aprašymus. Jis domisi geografija, astronomija, turėjo pasidaręs kelis radijo aparatus: detektorinį, ausinį, lempinį (su gramofono garsiakalbiu). Visus vargus lydėjo muzika – naktimis ir laisvalaikiu. Grojo vienas ir kapelose, akordeonu šokiuose ir Naujųjų metų sutiktuvėse kitų ir savo kūrybos polkas, valsus. Vėliau grojo ir dainavo Žiobiškio kultūros namuose ir dainų šventėse. Suderino ir remontavo Žiobiškio ir Kazliškio bažnyčių vargonus.

Dar ir dabar, sulaukęs 95 metų, jis kasdien groja smuiku, gitara, pianinu ar akordeonu, nes muzika jam lyg kvėpavimas padeda gyventi.

Apie save. Gimiau 1937 m. Petro ir Emilijos šeimoje. Baigusi Žiobiškio septynmetę mokyklą dirbau kolūkyje. 1955–1960 metais baigiau Telšių taikomosios dailės technikumą dailiojo metalo apdirbimo skyrių. 1960–1966 metais studijavau Valstybiniame Vilniaus dailės institute grafikos fakultete. Baigusi daug dirbau kurdamą suvenyrus ir reklamą.

Raižau estampus, mėgstu pastelę, akvarelę, piešini, darau ekslibrisus ir rašau eiles (eil. rink. „Meilė ir Rokiškis“, eilių knyga „Laiko kraitė“).

Parodose dalyvauju nuo 1965 metų.

Nuo 1966 metų Dailininkų sąjungos narė.

Išauginau tris vaikus: Jonę, Vilmantą ir Rūtą. Jonė – Duisburgo simfoninio orkestro altistė-koncertmeisterė, pasaulinio konkurso Ženevoje laureatė; Vilmantas – pirmasis Saarlendo krašto simfoninio orkestro obojus; Rūta – Kelno aukštojoje mokykloje studijuoja dizainą.

Irenos Bajorūnaitės ir jos vaikų ekslibrisai

Žiobiškio Kirstukai

Nijolė Bodendorfiene-Kirstukaitė

Kirstukų Žiobiškyje daug. Viena Kirstukų giminės atšaka – mūsų šeima. Istorinės Lietuvos permamos, suirutės, vargai ir džiaugsmas atsispindi ir mūsų giminės likimuose. Štai ką man pavyko sužinoti apie juos.

Mūsų prosenelių valstiečių Petro Kirstuko ir Agotos Šimėnaitės šeimoje augo 6 sūnūs: Jonas, Juozapas, Pranciškus, Antanas, Baltramiejus ir Viktoras – ir 2 dukterys: Konstancija ir Viktorija.

Senelio brolis Juozapas Kirstukas su žmona Uršule Deksnyte augino 6 vaikus: Oną, Elžbietą, Veroniką, Emiliją, Juozą ir Joną.

Kitas senelio brolis – Pranciškus Kirstukas (g. 1880) – buvo vedęs Elžbietą Šeškauskaitę. Jiems 1923 m. gimė duktė Bronislava (vėliau – Mikulėnienė). Žmonai Elžbietai anksti mirus, Pranciškus vedė Angeliją Kastanauskaitę. Pokario metais Pranciškus Kirstukas tapo politiniu kaliniu ir mirė Sibire. Jo duktė Bronislava Mikulėnienė taip pat buvo ištremta, nes jos vyras Stepas Mikulėnas partizanavo ir 1947 m. žuvo.

Antanas Kirstukas vedė Emiliją Jasiūnaite ir turėjo du vaikus: Liudgardą ir Bonifacą.

Viktorija Kirstukaitė ištekėjo už Felikso Griškėno. Jų vaikai: Juozas, Janina, Jonas, Antanas ir Danutė.

Viktoras Kirstukas (1893–1954) buvo geležinkelininkas. Žmona – Pranciška Vilčiauskaitė (1898–1991). Jiedu turėjo 4 dukras: Reginą, Genę, Stasę ir Zitą.

Konstancija ir JAV gyvenęs Baltramiejus šeimų nesukūrė.

Vyriausias brolis, mano senelis, Jonas Kirstukas vedė Grasildą Ščiukaitę. Iki Pirmojo pasaulinio karo senelis gyveno Rygoje ir dirbo tramvajų parke mechaniku. Senelė Grasilda Ščiukaitė buvo kilusi iš nusigyvenusių bajorų giminės. Jos tėvas nuomodavo dvarus. Senelė Grasilda buvo išaugusi dvare, daug skaitė, mokėjo lenkiškai ir savo vaikus buvo išmokiusi lenkiškai kalbėti.

Iš Rygos senelis su šeima grįžo į Rokiškį per Pirmąjį pasaulinį karą. Rokiškyje buvo atidaręs alaus barą, kuriame padėjo dirbti visi keturi vaikai: Ona, Julė, Jonas ir Petras (mano tėvelis).

*Jono Kirstuko
laidotuvis. Iš kairės:
Stočkus, Vladas
Kalpokas (1941 m.
bolševikų nužudytas
Juodupėje) su sūnumi
Valdu ant rankų, Julė
Kirstukaitė-Kalpokiene,
Ona Kirtukaitė-
Stočkienė su dukra
Nijole, Bronė Šiulytė-
Kirstukienė, Dangis
Stočkus ir Petras
Kirstukas. 1938 m.*

*Julė Kirtukaitė-
Kalpokienė. 1929 m.*

Tėvelio sesuo Ona Kirstukaitė-Stočkienė (1904–1980) mokėsi Rygoje, vėliau baigė Panevėžio mokytojų seminariją. Mokytojavo Panemunėlyje. Turėjo sūnų ir dukrą. Sūnus Dangis Stočkus baigė Kauno politechnikos institutą ir dirbo tame pačiame institute, apgynė disertaciją, vėliau tapo docentu. Dabar pensininkas. Duktė Nijolė Stočkutė-Stonkaitienė, baigusi Vilniaus universitete geografijos specialybę, mokytojavo Kaune, dirbo mokyklos direktore. Dabar pensininkė. Visi gyvena Kaune.

Kita tėvelio sesuo – Julė Kirstukaitė-Kalpokienė (1906–1989). Jos vyras Vladas Kalpokas (1905–1941) buvo verslininkas, Juodupėje turėjo didelę savo parduotuvę, gražius namus. Kartu su 13 vyrų sovietinių okupantų pakaliku 1941 m. birželį nužudytas Juodupėje. Tada Julė buvo siuvėja. Ji sugebėjo viena be vyro vaikus išauklėti ir išmokslinti.

Sūnus Osvaldas Kalpokas (1936–1996) buvo fotografas, o jo žmona Vitalija Kalpokienė-Vilytė – prekybos ekonomistė. Jų sūnus Vytenis dabar verslininkas. Šeima gyvena Kaune. Duktė Irena Kalpokaitė-Bernotienė (g. 1939) – medicinos felčerė, ištekėjusi už Vitolio-Alberto Bernoto, gyvena Kulautuvoje. Turi du sūnus: Arijus – radioelektronikos inžinierius, Ovidijus – sociologijos specialybės studentas.

*Bronė ir Sofija Šiulytės
Kaune prieš Antrąjį
pasaulinį karą*

*Bronės Šiulytės
ir Petro Kirstuko
vestuvės. 1936 01 19*

*Petrui Kirstukui
grįžus iš lagerių
(iš kairės):
Bronė Kirstukienė,
Petras Kirstukas,
Julė Kalpokienė,
Irena Kalpokaitė.
Priekyje Rita ir
Nijolė Kirstukaitės.
1956 m.*

Tėvelio brolis Jonas Kirstukas (1910–1963), būdamas tik 17 metų, 1927 m. išvyko į Urugvajų, gyveno ir mirė Montevidėje.

Ir jauniausias brolis – mano tėvelis Petras Kirstukas (1911–1982) buvo vedęs Bronę Šiulaitę (1912–1978). Beveik visas jų gyvenimas praėjo Žiobiškyje. Iš pasakojimų ir prisiminimų žinau, kad tėvelis turėjo matematiko protą, darbščias rankas ir konstruktoriaus sugebėjimus. Tarpukario metais pats pasistatė namą, kurio viename gale įrengė parduotuvę, savo rankomis įvedė name paties sukonstruoto vėjo malūno gaminamą elektrą, įrengė savo gamybos vandentiekį ir kanalizaciją. Remdamasis gimnazijoje įgytomis žiniomis susimontavo savo konstrukcijos radiją. Todėl vyrai rinkdavosi pas tėvelį pasiklausti ir aptarti naujienų.

Nuo 1949 m. kalėjo Džezkazgano lageryje 7 metus, nes buvo 1941 m. sukilėlis, per sukilimą iškėlęs Lietuvos vėliavą. Grįžo 1956 m. Iš pradžių dirbo kolūkyje mechaniku, vėliau – malūnininku. Su kolūkio pirmininku nupirko gene-

ratorių ir elektrifikavo visą Žiobiškio miestelį. Nors elektra tiekdamo iki 11 val. vakaro, bet gretimos vietovės iš viso dar nebuvo elektrifikuotos. Be to, vėliau dar įrengė malūną Žiobiškyje ir lentpjūvę.

Šeimoje buvome dvi dukterys. Aš baigiau Vilniaus universiteto medicinos fakultete gydomąją mediciną, dirbu gydytoja Vilniuje. Sesuo Rita (1949–1991) baigė Kauno politechnikos institutą. Dirbo inžiniere.

Mamos giminė – Šiuliai. Prosenelis Kazimieras Šiulys gyveno Raišių kaime ir dirbo urėdu Paliepio dvare. Seneliai – Juozas Šiulys (1855–1925) ir Konstancija Šiulienė-Dilbaitė (1878–1928) buvo ūkininkai, dirbo 20 ha žemės. Jų vaikai: Ignas, Ema, Juozas, Sofija, Bronė ir Pranas.

Vyriausias iš jų Ignas Šiulys (g. 1902) vedė Eleną Mytaitę. Dėdė Ignas buvo ūkininkas, turėjo nuosavą kuliąją mašiną, kuldavo kitiems. Augino 4 vaikus. 1949 m. su vaikais išstremtas į Irkutsko sritį. Grįžo į Lietuvą 1959 m. Gyvena Kaune, Palemone.

Vyriausia sesuo Ema Šiulytė (1905–1992) ištekėjo už mokytojo, poeto Antano Byro, kuris 1930 m. emigravo į Kanadą. 1932 m. pas vyrą išvyko ir Ema Byrienė. Kanadoje tapo verslininkais. Vaikų neturėjo. Abu jau mirę. Palaidoti Kanadoje, Londono mieste.

Kitas mamos brolis Juozas Šiulys (g. 1907) vedė Konstanciją Gužaitę. Gyveno žmonos tėviškėje Baranautiškyje. Taip pat buvo ūkininkas, neblogas mechanikas. Jis irgi turėjo nuosavą kuliąją. 1949 m. nuteistas už tai, kad rinko ir teikė įvairias žinias partizanams. Kalėjo Intos lageryje. Grįžo 1956 m. Dabar gyvena Josvainiuose. Turi sūnų Vidmantą (g. 1945).

Konstancija Šiulienė-Dilbaitė. Apie 1920 m.

Elena ir Ignas Šiuliai

Kita mamos sesuo Sofija Šiulaitė (g. 1910) 1933 m. taip pat emigravo į Kanadą. Ten ir ištekėjo už Povilo Pajuodžio. Pajuodžiai, kaip ir Byros, buvo verslininkai – turėjo privačią automobilių stovėjimo aikštelę. Visą laiką gyveno Londono mieste. Vaikų neturėjo.

Trečioji sesuo – mano mama Bronė Šiulytė (1912–1978).

Jauniausias mamos brolis Pranas Šiulys (g. 1918) 1946 m. vedė Emiliją Vikonytę. 1948 m. su mažamete dukra Aušra buvo ištremti į Krasnojarsko kraštą. Ten gimė antroji dukra Dalia (dabar gyvena Kaune). 1954 m. šeima grįžo į Rokiškį. Dėdė Pranas ėmė dirbti mechaniku. Dabar gyvena Kauno r., Neveronyse. Dukra Aušra – namų šeimininkė.

Nors mūsų giminė dabar išsibarsčiusi po visą Lietuvą, susikaupimo valandą visuomet prisimename, kad mūsų šaknys Žiobiškyje.

*Emilija ir Pranas
Šiuliai*

*Poetas, dramaturgas
Antanas Byras
Kanadoje*

*Emma Byrienė-Šiulytė
Toronte (Kanadoje).
1932 m.*

Ilgametis žiobiškėnų gydytojas

Danutė Švarcienė-Mincytė

Tikriausiai žiobiškėnai dar nepamiršo ir ilgus metus Žiobiškyje dirbusio ambulatorijos vedėjo, mano tėtės – Pranciškaus Mincės, kuris labai mėgo mediko darbą ir atliko jį, man atrodo, tikrai labai sąžiningai, negailėdamas savo silpnų jėgų.

Tėtė gimė 1914 m. gruodžio mėn. Anykščių r. Traupio parapijoje, Pageldonių kaime, visiškai netoli Nevėžio upės. Jo mama Morta Pociūnaitė buvo kilusi iš Užulėnio kaimo, kur gimė ir užaugo Lietuvos prezidentas Antanas Smetona. Todėl tėtė daug žinojo ir mums pasakojo apie pirmąjį Lietuvos prezidentą. Teko iš tėtės lūpų girdėti, kad A. Smetona lankė Raguvos mokyklą, į kurią pėsčiomis kiekvieną dieną eidavo 5 km, o jo tėvai tam labai priešėsi, teigdami, kad užtenka mokėti tik skaityti ir rašyti (nors prezidento biografijose kalbama visiškai priešingai); vieną kartą jam tėvai netgi sudraskė visas knygas, sąsiuvinius, sakydami: „ir taip sunkiai gyvename, o tu dar pinigų išleidi mokslui ir neturi laiko dirbti darbų“. Po to Antanas pakelėje ant kalno paruošdavo pamokas, paslėpdavo knygas ir tuščiomis rankomis grįždavo namo. Rytą eidamas į mokyklą jas pasiimdavo.

Tėvelio tėvas Juozapas Mincė buvo silpnos sveikatos, anksti mirė nuo kraujo užkrėtimo, palikdamas našlę su 5 vaikais ir tik 6 ha žemės. Žinoma, vidurio Lietuvoje žemė neblogo, bet vargo buvo daug. Vaikystėje tėtė susirgo kaulų džiova. Profesorius Kuzma Kaune kaip neturtingam padarė operaciją veltui, bet tėtė visam gyvenimui liko luošas. Profesorius Kuzma visiems neturtinigiems operacijas darė veltui. Gal profesoriaus Kuzmos meilė žmonėms ir uždegė tėveliui didelę meilę medicinai. Labai tankiai tėtė mus auklėjo remdamasis profesoriaus Kuzmos autoritetu, nuolat primindamas, kad profesorių 1942 m. vokiečiai sušaudė.

Tėtė baigė suaugusiųjų gimnaziją Kaune ir įstojo į Kauno medicinos mokyklą, kurią baigęs įgijo medicinos felčerio specialybę su teise gydyti žmones (tuomet taip buvo galima; o dabar provincijų felčeriai užsiima daugiausia profilaktika). Pirmoji ir vienintelė tėvelio darbovietė buvo Žiobiškis, kurio ambulatorijoje pradėjo dirbti 1948 m. Tą ambulatoriją pats ir įkūrė tarpukario Lietuvos tikinčiųjų lėšomis pastatytoje klebonijoje. Tuomet tai buvo bene pats gražiausias miestelio pastatas. Toje pačioje buvusioje klebonijoje buvo įsikūrusi kolūkio valdyba, biblioteka. Beveik visą dieną tėtė praleisdavo ambulatorijoje, o naktimis ligoniai belsdavosi į mūsų buto duris. Dažnai būdavo vežamas pas ligonius arkliu, kartais net už dešimties kilometrų. Tuomet apie darbo valandas niekas ir supratimo neturėjo.

Ėjo pokario metai. Pamenu, kaip po vadinamųjų „susišaudymų“ tėtė gydavo partizanus. Naktį, degant žibalinei lempai, mama žirklemis nukarpydavo drabužius, tvarstydavo žaizdas, o tėtė net operacijas darė. Kartais buvo vežamas ir į mišką, kur gydė ir operavo partizanus.

*Aniceta ir Pranciškus
Mincės*

*Sūnus Rimantas ir
dukra Danutė*

Nuo mūsų, vaikų, tėvai nieko neslėpė, nes žinojo, kad mes su broliu mokame laikyti liežuvį. Jau man mokantis aukštojoje mokykloje (apie 1961 m.) tėtė prašė nupirkti stiprius žiūronus. Vėliau mama man paaiškino, kad tai buvo partizanų nuo Pandėlio užsakymas. Žinoma, miškuose jie jau nebegyveno. Su partizanis tėvai ilgai palaikė ryšį. Mama tam priešindavosi sakydama: „tu vienas nieko nepakeisi, tokie jau laikai, kaip visi prisitaiko, taip ir tau reikia prisitaikyti“... Galiu drąsiai pasakyti, kad jis ir mirė neprisitaikęs prie sovietinės valdžios.

Ilgą laiką ambulatorijoje tėtė dirbo vienas. Padėdama tėtei mama atliko ir seselės, ir sanitarės pareigas veltui. O kai greta felčerio buvo skirtas sanitarės etatas, mamai neleido dirbti sanitare, nes tokie buvo įstatymai. Tuomet sanitare ėmė dirbti Liudgarda Spietinienė, kuri dirbo visą laiką, kol tėtė buvo felčeris.

Gal kokių 20 ar net daugiau metų tėtė turėjo teisę gydyti žmones. Vėliau, kai felčerių-akušerių punktams buvo leista dirbti tik profilaktinį darbą, tėtė vis vien gydė žmones, nes jie į jį kreipėsi. Tai žinojo ir rajono vyriausiasis gydytojas Lapeika, kuris tankiai net konsultuodavosi su tėvu gydymo klausimais.

Pagrindinis felčerio darbas buvo tikrinti, kaip laikomasi švaros, higienos reikalavimų kolūkyje, mokyklose, valgyklose; gyvulių fermose tikrindavo melžimo švarą, pamelžtą pieną, mokyklose – mokinių švarą, tualetus, kiemus, žaidimų aikštes ir t. t.

Kartu dirbo ir akušerė. Kiek pamenu, jų yra buvę dvi. Abi buvo baigusios Utenos medicinos mokyklą. Jų darbas irgi buvo stebėti ir šviesti gimdyves, prižiūrėti motinas ir naujagimius – t. y. patronuoti.

Pamenu, tėtė tankiai lankydavosi Žiobiškio septynmetėje mokykloje: tikrindavo švarą, skaitydavo paskaitas apie plintančias ligas ir kaip nuo jų apsaugoti, skiepijo vaikus. Buvo paplitusi tuberkuliozė, todėl daugiausia nuo jos ir skiepydavo. Skiepydavo ir nuo raupų, nors raupais jau niekas nebesirgdavo. Mirtingumas dėl susirgimų buvo smarkiai sumažėjęs: mat gelbėjo antibiotikai, kurie po karo buvo pradėti plačiai taikyti. Žiobiškio felčerių-akušerių punktas veltui gaudavo nemažai vaistų, kurie ir buvo skirti mokyklai, fermų darbuotojoms... Vėliau tokios siuntos buvo nutrauktos, ir visi turėjo pirktis vaistus patys.

Tėtės santykiai su mokykla buvo geri. Gana dažnai skaitydavo paskaitas, bet dažniausiai savais žodžiais aiškino mokiniams apie kūno, drabužių švarą, ligas, mokydavo suteikti greitąją pagalbą: išsikvietęs mokinį rodydavo, kaip reikia gairinti ligonį, daryti dirbtiną kvėpavimą, išvalyti (pvz., skenduolio) burnos ertmę.

Tėtė kartu būdavo ir vaistininkas. Manėčiau, kad ir partizanams gydyti jis „pasiskolindavo“ vaistų iš vaistinės. Kai mama darydavo vaistinėje „reviziją“ (ji tam gabesnė buvo), visuomet kalbėdavo, kad yra didelių trūkumų, kuriems padengti neužteks vienos algos. Mamai, nors ji turėjo medicinos seselės specialybę, tuometiniai įstatymai kartu su vyru dirbti neleido. Mama (ją dažniausiai vadino vardu – Aniceta) pasakojo, kad prieš karą į Žiobiškio pušynus atvykdavo poilsiauti daug žydų, kurie tarp pušų pasikabindavo „gamakus“, o išvykdami palikdavo gausybę šiukšlių. Žiobiškiesiems, kurie mėgo švarą ir buvo gana darbštūs, tai nepatikdavo, bet, kadangi poilsiautojai duodavo naudos – nuomodavo kambarius, pirkdavo maisto produktus, – tylėjo.

Mama, kuri buvo kilusi iš vidurio Lietuvos, tankiai mėgdavo palyginti šiuos abu kraštus. Ji sakydavo, kad nemačiusi Lietuvoje tiek daug pirčių, kiek jų yra čia. Mat okupacijos metais dar daugelis žiobiškėnų šeimų turėjo ir savo pirtį. O turtingesni aplinkinių kaimų gyventojai pirtį turėjo kiekvienas. Apie 1965-uosius metus, užtvenkus Vingerinės upelį, iškasus dirbtinį vandens telkinį, buvo pastatyta ir pirtis – viena visiems, su visais šiuolaikiniais pirčių priedais: pokylių sale, baru, poilsio kambariais ir t. t. Asmeninės pirtys pradėjo nykti, kartu beveik išnyko ir Vingerinės upelis...

Pastačius Rokiškyje psichoneurologinę ligoninę, mama pradėjo ten dirbti. Iki tėtės mirties važinėdavo į darbą 11 km.

*Poilsio valandėlė
besitoarkant sodyboje
(iš kairės):
dukra Danutė,
Pranciškus Mincė
su vaikaite Lina ir
Aniceta Mincienė*

Tėtė dirbo gydytoju Žiobiškyje iki 1984 m., t. y. iki mirties, iš viso 36 metus. Jis buvo tvirto būdo, gilių įsitikinimų ir nepalaužiamo charakterio. Dėl to nuo rajono komunistinės valdžios tekdavo kentėti visai šeimai. Net kelis kartus norėjo jį iškelti į kitą vietą už tai, kad lanko bažnyčią, neskaito ateistinių paskaitų ir neleidžia vaikams stoti į pionierius. Po tokių išpuolių žmonės imdavo rinkti parašus (pririnkdavo jų šimtais), veždavo rajono valdžiai – ir taip jis likdavo neiškeltas. Nepaisydamas materialinių sunkumų ir nuolatinių grasinimų, jis savo pažiūrų neatsisakė. Rajoniniame laikraštyje „Po Spalio vėliava“ buvo išspausdinta karikatūra, kurioje pavaizduotas tėtė, einantis į bažnyčią ir po pažastimi laikantis aplankalą su užrašu „Ateistinė paskaita“. Tuomet jis, pasiėmęs laikraštį, nuvyko į Rokiškį pas laikraščio vyr. redaktorių ir reikalavo, kad būtų atitaisyta klaida, t. y. kad būtų atspausdinta kita karikatūra, – tokia pati, bet be „Ateistinės paskaitos“, nes: „į bažnyčią ašėjau ir eisiu, o ateistinių paskaitų neskaičiau ir neskaitysiu“. Tėtė nuoširdžiai užjausdavo ir kitų tautybių žeminamus ar skriaudžiamus žmones. Jis tankiai su ašaromis akyse pasakodavo apie savo draugą Abrašką, kurį bandė gelbėti nuo sušaudymo ir slėpė Kaune pas pažįstamus, ir kuris vis vien buvo nacių sušaudytas. Tėtė mėgo sakyti: „komunistai ir naciai – vienodi brudai“. Jis mėgo ir pasišaipyti. Kokiam nors „aktyvistui“, kuris bandydavo įrodyti „savo tiesą“, jis išdrįsdavo pasakyti: „Ateis laikas, ir pats darysi atgailą“. Kada mama mane auklėdavo ir aukštaitiškai sakydavo: „Danute, nesusidėk su blogais žmonėmis“, tėvelis visuomet pridurdavo: „ir su partija“.

Labai norėjo sulaukti laisvos Lietuvos. Ir tikėjo, kad sulauks, bet...

Palaidotas Tėvelis savo tėviškėje, greta tėvų, Anykščių rajone, Traupio parapijos kapinėse, ant Nevėžio kranto. Nepripažino jokių paminklų, išskyrus kryžių. Akmeninis kryžius ir stovi prie jo kabo...

*Pranciškaus Mincės
ekslibrisas. Dailininkė
I. Bajorūnaitė*

Saulėtos praeities takais

Agnietė Daukantienė-Deksnytė

*Kiek atminimų-atsitikimų,
Gyvo kitados,
Vienas už kito brėško ir švito
Anapus ribos!*

Maironis

Teisingai sako prancūzų rašytojas A. de Sent-Egziuperi, kad mes visi ateiname iš vaikystės. Ne tik ateiname, bet labai dažnai į vaikystę grįžtame. Grįžtame savo svajonėmis, prisiminimais. Nelaimingas žmogus, kuris savo vaikystę prisimena kaip skausmą, kuris vaikystėje patyrė daug kančių. Turiu Dievui dėkoti, kad mes turėjome gerus namus, gerus tėvus, laimingą vaikystę ir jaunystę.

Pasuk iš Rokiškio į šiaurę pro Velniakalnį, per Stepionių mišką, dar per vieną mišką ir nuo kalvos jau pamatysi ilgą Vaidlonų kaimą. Atrodo, kad kaimas išsikūręs ant kalno, nes žemai žaliuoja lanka, per kurią vingiuoja Beržuonės upelė. Pasvajuju, kad labai labai senais laikais šis upelis buvo labai didelė upė, nes iš abiejų pusių lankas supa aukštumos. Tai plati didžiulės priešistorinės upės vaga. Dabar mūsų siaurutė Beržuona pakely sutinka Vingerinę, ir abi kaip seserys susiliejusios įteka į Nemunėlį, o šis, jau gerokai praplatėjęs ir įgavęs jėgų, atiduoda savo vandenį Liėlupei ties Bauskė latvių žemėje.

Savotiška mūsų kaimo išmybė yra Paberžuonis. Čia Beržuonos upelė užtvenkta, ir jos sulaukyti vandenys sudaro gražų ežerą, kuris tyvuliuoja giliai tarp aukštų krantų, apaugusių gražiais miškais. Viešpatauja ramybė ir gūduma. Šitą rimtį sudrumsčia vasarą čia užklystantys vasarotojai. Vieta vasarvietei labai tinkama: smėlynas, gražios aukštos pušys, mėlyni vandenai... Čia mūsų giminės pagal išgalėjusį paprotį susirenka kiekvieną vasarą, paskutinį liepos šeštadienį.

Čia būdama aš labiausiai nuklystu į savo vaikystę. Prieš 70 metų Paberžuonis ne taip atrodė. Kur dabar snūduriuoja ramus melsvas ežero vanduo, vešėjo žalios lankos, per kurias vinguriavo Beržuona, vietomis karklais ar alksniais apsikaišiusi. Mūsų tėtis šitas lankas išnuomodavo šienauti. Dėl šios priežasties ir man teko vaikystėje labai stipriai pajusti Paberžuonį, nors iki mūsų namų – geras kelio galas: reikia pasiekti ilgą Vaidlonų kaimą, jį pereiti, kol patenki į mišką. Kelias veda Miliūnų kaimo link pro senas kapinaites. Klaikiais pokario metais šios kapinaitės priglaudė kaimo šviesuolio, rezistento Felikso Deksnio palaikus. Jo kapą žymi antkapis. Atvykę į Paberžuonį, aplankome ir padedame gėlių. Čia stovi ir senas, aptrupėjęs kaimo bendruomenės kryžius, prie kurio seniau žmonės rinkdavosi per gegužines pamaldas (*mojavas*), per Kryžiaus (*kryžiaunas*) dienas, per Vėlines.

Aplankę kapinaites, dešinėje pusėje nusileidžiame žemyn į patį Paberžuonį. Mano vaikystės laikais čia buvo gana gūdu, ir man yra tekę patirti daug baimės.

Rudeniop, kai lankose jau ir atolas nušienautas, savo gyvulius atgindavome į Paberžuonį. Kurį laiką teko man juos ganyti. Kadangi namai toli, tai

išbūdavau viena su gyvuliais nuo ryto iki vakaro. Baisu būdavo. Iš baimės, atsimenu, vieną dieną ištisai nenulipau nuo arklio. Kurgi nebijosi! Aplink iš vienos ir kitos pusės tamsus miškas. Kiekvieną ištartą žodį aidas atkartoja kelis kartus. Rodos, tenai aukštai, kur senos skarotos eglės, gyvena kažkokia būtybė, seka mano žingsnius ir šaiposi iš manęs. Net jeigu sumekena avis, tai dešimtys che-che-che sugrižta į slėnį ir dingsta kitame skardyje. O va tenai, kitoje pusėje, pasakojama, pasikorė elgetėlė Mariutė. Gyvenusi vargšėlė pas savo seserį gobšuolę, kuri ją išvarydavusi elgetauti, o jos surankiotą duoną sušerdavusi kiaušlėms. Mariutė, nepakeldama sunkios dalios, liūdnei baigė savo vargus. Gailėjau Mariutės, bet ir bijojau į tą pusę net paėjėti.

Čia pat tūnojo paslaptingas liūnas, vadinamas Ežerėlio Bala, kuriame, kaip kalbėjo žmonės, prasmegęs ponas su karieta. Svarstydavau, kaip ir iš kur jis čia papuolė net su karieta. Šitas liūnas man nebūtų kliuvęs: aš į jį nėjau ir gyvulių ten neleidau. Bet va – nelaimė. Pamiškės viensėdyje gyveno tokia Kairienė. Nekokios kalbos sklido apie šią sodybą. Turėjo ji du sūnus paauglius, kurie savo išore nebuvo išvaizdūs, o mokykloje, kiek atsimenu, mokytojas juos dažnai klupdydavo ant žirnių. Taigi šiedu Kairiukai, pajutę mane su gyvuliais jau Paberžuonyje, atbėgdavo ir mane visaip gąsdindavo. Pagauna mano veršelį, nutempia jį į tą raistą, kur žemė minkšta, prisigėrusi drėgmės, linguoja po kojų, o vandens čiurkšlės švirkščia aukštyn. Čia gali prasmegti, kaip tas ponas su karieta. Tave uždengs minkštas samanų patalas, ir niekas nesuras, kur tu dingai. Taigi šiedu nedorėliai gąsdina mane, tempia į akivarą, o veršeliui dzyruoja peiliu per kaklą. Aš iš baimės nė rėkti negaliu. O jeigu ir rėksi, tai ta baidyklė, va aname kalne, tik pasityčios iš mano kančių, dešimtis kartų mane pamėgdžiodama ir atmušdama aidą. Kenčiu, verkiu ir Dievulio prašau, kad gelbėtų mane. Pagaliau eglėlyne kažkas suūksi, subruzda, sutreška... Mano kankintojai meta viską ir pasileidžia į mišką. Aš su veršeliu išsiropščiu iš liūno ir grįžtu prie bandos. Bet ir čia nėra saugu. Avių būryje yra baltas, didelis, ilga plačia uodega, riestais dvilinkais ragais avinas. Kažkodėl jis manęs nepripažįsta bandos šeimininke ir tik laukia, kaip man suduoti smūgį. Taigi belieka saugiausia vieta ant Sarčio nugaros: nei avino, nei vilko, nei atlėpausių berniūkščių nebijau.

Saulė užlenda už miško, ištįsta tamsūs šešėliai. Gūdu, baisu... Bet štai nuo kapinaičių per pušyną pasigirsta namiškių balsai – laikas ginti namo! Gyvuliai išsipūtusiais šonais, vos užsikaria ant aukšto skardžio, pasiekia kelią, ir visi traukiame namų link. Diena, nors su vargais ir kentėjimais, baigėsi laimingai. O kas rytoj? Rytą nubudusi, kada tėvai eina namų apyvoką, o lauke dar negreit diena, prislenku prie lango ir, nosį prispaudusi prie stiklo, žiūriu: tamsus trobos šešėlis, o toliau – lyg ir žalsvai balta! Nejaugi išsipildė mano svajonė – gal prisnigo?! Gal nebereiks keliauti į Paberžuonį! Kur tau! Tai tik ryškios mėnėsienos apgaulė. Bet žemė jau sugruodėjusi! Kada gi padangių snaigės užklos mano rūpesčius ir vargus?

Pasikeitė laikai. Kai dabar susirenkame Paberžuonyje, vaizdas visai nebe tas. Kur vešėjo avietynai, dabar tarp aukštų, lieknų pušų švaru, gryna, erdvu, tik spygliai dengia smėlėtą žemę. Nebemina šitos žemės mūsų basos kojos, nebeliko mūsų pėdų. Dabar čia dažnai pamatysi tarp pušų linksmas raudonas, mėlynas, geltonas mašinas, išgirsi širdį draskančią muziką... Retkarčiais švysteli jaunavedžių pora, o jaunoji savo žėrinčiu baltumu – lyg atklydusi ateivė iš kosmoso. Čia lankosi nebe mūsų senovinių Vaidlonų žmoneliai, atsitraukę valandėlę nuo sunkių darbų ir atbėgę pasirinkti vaistams mėlynių ir aviečių. Čia dabar lankosi žmonės, kitaip apsirengę, kitaip kalbantys, kitaip mąstantys, dažnai labai orūs ir pasipūtę, išdidūs... Ir aš, pritaikiusi minutę, atsiskiriu nuo šito būrio, pasislepiu už pušaičių ir nubraukiu ašarą... Šio amžiaus gudrybės nevertos mano rytmečio dienų, nudažytų vaivorykštės spalvomis, nupraustų skaidriais lietaus lašais, spindinčių sidabru rasotoje žalioje lankoje, kurią mynė mano basos kojos...

Gyvenome vienkiemyje, prie miškelio, kuris mus saugojo nuo šaltų vėjų. Kiek atsimenu iš pasakojimų, ši vieta kažkada priklausiusi grafo eiguliui. Kaip ji atsidūrė mūsų tėvų nuosavybėje, aš nežinau. Galiu pasakyti tik tiek, kad mūsų troba nebuvo panaši į kitas kaimo gryčias, nebuvo dviem galais. Turėjome virtuvę ir du kambarius, kuriuos vadino *kamarėlėmis*. Buvo dar *priesienis*, *gonkos*, *maisto kamara*. Stogas buvo šiaudinis, gražiai apsamojęs. Kadangi vieta slėsnis, kiemą vyresnieji broliai išgrindė akmenimis, todėl purvo minti neteko. Prie trobos stovėjo didelė krūva akmenų, surankiotų iš laukų. Augo sena verba, pavasariį apsipilanti geltonais kačiukais, kuriuose dūzgė gausybė bičių. Daug triūso pareikalavęs sodas buvo mūsų vienkiemio pažiba.

Įstrigo atmintin vienas Velykų rytas. Visi iškeliavo Žiobiškin, į Prisikėlimą. Vienas iš šeimos turi pasiaukoti – likti namuose, apeiti visą ūkio ruošą ir laukti grįžtančių iš bažnyčios.

Pradėjo aušti rytas. Žemė lyg gyva alsavo, varydama iš savęs snaudulį, lengva, plona rūko skraistė supo namus, sodą, miškelį. Iš praviro tvarto sklido pavasarinis gyvulių nerimas... Aš visur lakstyte laksčiau, skubėjau kuo greičiau apsiruošti. Taip buvo gera ir lengva. Juk Velykų rytas! Vakar tėvelis, šlakstydamas švėstu vandeniu, apėjo visą sodybą: tvartus, sodą, bites... Visą sodybą smilkė pašventintos ugnies dūmais. Mūsų namai dabar palaiminti, šventi. Palaimintas Prisikėlimo rytas. Jau pamažu nyksta rūkas, saulė pasaulį užlieja aukso šviesa. Sustoju kiemo vidury ir girdžiu: per garuojančius laukus, per Žiobiškio šilo pušų viršūnes atplaukia orkestro garsai. Žinau: tai Prisikėlimo procesija aplink bažnyčią. Lyg girdžiu: „Linksma diena mums prašvito: kėlės Kristus, mirtis krito. Aleliuja! Aleliuja! Aleliuja!“ Per mano nugarą nueina virpuliai. Ašaros suvilgo akis. Džiaugsmo ir palaimos ašaros. Stoviu, klausausi... Atvilnija stori būgno garsai. Visas pasaulis triumfuoja mirtį nugalėjęs. Apie gyvybės pergalę prieš mirtį mūsų geltoniu apsipylusioje verboje dūzgia bitelės, šakose švilpauja varnėnas, tvarte tą patį mekena ėriukai, ryto giesmę užtraukia gaidys... Visi šaukia apie pergalę prieš mirtį, visi šlovina gyvenimą. Ir aš nesitveriu

džiaugsmu. Nežinau, kur pulti, ką veikti... Lekiu į miškelį, čia pat už sodu. O, koks čia mėlynumas! Mėlyni žibuoklių kereliai lyg gyvos akelės nuklojo visą žemę. Papurę lazdynų žirginiai, svaigus topolių kvapas, po kojom pajuodę pernykščiai lapai... Ir žibuoklės, žibuoklės... Viskas gieda, viskas bunda, keliasi... Dievo, gamtos ir žmogaus prisikėlimas! Garmėkit į pragarą visos nešvariosios dvasios! Šį rytą nebėra jums čia vietos! Pranykite visi, kas esate juodi ir pikti! Tešviečia Velykų saulė! Vėl atplaukia dulšūs būgno smūgiai... Prisiskinu žibuoklių, glaudžiu jas prie veido. Koks geras sutvėrėjas, išpuošęs žemę žibuoklių žiedais! Lekiu į trobą, dengiu stalą, dedu seną medinę lėkštę su svogūnais dažytais kiaušiniiais, apkaishau juos žibutėmis. Kaip gražu! Tuoju visi čia susėsime... Netrukus jau pasigirsta namiškių balsai. Jau grįžta iš bažnyčios! Tėtis pasveikina su šventomis Velykomis.

Velykų pusryčiai. Visų veidai švyti, jokių rūpesčių, jokio vargų pėdsako. Dūžta kiaušiniai, garuoja velykiniai valgiai. Šį rytą pas mus svečias – parvyko iš kariuomenės vyresnysis brolis Antanas: kariški drabužiai švarūs, gražūs... Kokia puiki kepurė! O jau kardas, kardas! Visi norime paliesti jį savo rankomis. Neužmirštami dalykai...

Po pusryčių suaugusieji nori poilsio, sugula pamiegoti. O mes, vaikai, – kur čia gulsi! Bėgau ant kalnelio, kur aukštų pušų prieglobstyje įtaisytos sūpuoklės. Po pietų susirenka visas Vaidlonų jaunimas. Na ir prasideda linksmybės: kiaušinių mušimas, žaidimai, supimasis. Mano brolis Juozas įsisupa taip aukštai, kad jeigu jis neišsilaikytų, tai nuskrietų taip toli, kad nė kaulų nesurinktumei. Tiesiog baugu žiūrėti. O kiek jis parneša išloštų sumuštų kiaušinių – pilną kepurę kiužių! Tai mes, mažesnieji, puotaujame iki soties.

Užgriuvus nelaimėms, kurias atnešė bolševikų invazija, gaila buvo namų, gaila ir sodu... Nebėra mūsų namų, nebėra sodybos. Raudonosios vėtros viską nusiaubė, išdraskė, sunaikino. Vos begalima atitikti vietą, kur stovėjo troba, kur klojimas, kur šulinys... Tik senoji pušis, augusi prie gryčios kampo ir saugojusi mūsų miegą, tebestovi: sena sena, stora ir apkerpėjusi. Paglostau jos surambėjusią žievę, dėkodama už ištvermę ir kantrybę. Visa kita pavirto džiunglėmis, pro kurias sunku beprasibrauti. Kur žiedais aplipęs jazminas? Kur baltoji alyva? Kur topoliai, skleidę svaiginantį kvapą? Kur ažuolai, sergėję mūsų kiemo vartus? Kur tvartas, kuris globė mūsų gyvulėlius ir kuriame visada buvo šilta ir sotu? Kur mūsų didysis klojimas, – toks erdvus, keturiomis plačiomis durimis? O kurgi pirtis, kurioje mes patirdavome tiek džiaugsmo ir malonumo? Atsimenu krosnį su įkaitintais iki raudonumo akmenimis, didelę medinę statinę su karštu vandeniu. Ilgai čia pliuškendavomės, o kartais paskėsdavome pasakojimuose, užtrukdamos iki vėlumos. Iš pirties parbėgdavome basnirčia išsipyrusios į klumpes, pusiau vienmarškinės, šalčiui parodydamos nosį...

Mūsų tėtis buvo vaikams gana griežtas ir reiklus. Gavęs nedidelę dalį iš tėviškės, daugiau žemės prisipirko, nors vėliau ir gailėjosi – žemė reikalavo daug vargo ir kruvino prakaito. Todėl ir mums nebuvo kada dykinėti. Visus

darbus turėjome atlikti labai gerai: švariai ravėti, kruopščiai grėbti, stipriai pėdus surišti, sukrauti aukštus vežimus, sausakimšai prikimšti šieno ar dobilų daržinės palėpes...

Mūsų tėtis buvo labai religingas. Vakarais visa šeima, nors ir labai pavarę, suklaupdavome melstis. Tėtis vesdavo poterius. Sekmadieniais eidavo bažnyčion giedoti rožančiaus. Labai norėjo, kad ir mes giedotume arba dainuotume. Mėgo namuose niūniuoti Maironio „Užtrauksim naują giesmę, broliai“. Buvo didelis savo krašto mylėtojas. Puošė savo sodybą medžiais, daug jų sodino. Buvo planuota įkurti sodybas vyresniems sūnums.

Kai 1944 metais traukiantis vokiečių armijai į Vakarus, buvo pasiūlyta ir mums kartu su giminėmis keliauti tolyn nuo raudonųjų barbarų, tėtis, atsimenu, tuo kartu sode atsiklaupęs pureno tarp jaunų vaiskrūmių žemę. Jis į tą pasiūlymą net neatsitiesęs ramiai atsakė: „Aš ilsėsiuos savo žemėje“. Ir jo žodžiai po metų išsipildė: „išvadotojai“ jį be laiko nuvarė į kapus. Ir ilsisi jis dabar savojoj žemėj – Žiobiškio kapinėse, puriame, gelsvame smėlyje.

Mūsų mamytė – pasiaukojimo, paklusnumo ir nepailstamo darbštumo paveikslas. Aš neprisimenu jos besiilsinčios. Štai ji anksti rytą prie besikūrenančios krosnies su ilga šake bestumdanti įkaitusius puodus, štai beminkanti duoną, besisukanti tarp gyvulių, suspėjanti ir į laukus... Ir dabar aš su gėda ir nuostaba galvoju: iš kur imta tiek jėgų ir kantrybės?! Kas metai lopšyje klykia vis kitas naujagimis... Darbai ir darbai, rūpesčiai ir vargai. Bet viskam ateina pabaiga. Niekada nevažiavusi traukiniu, niekada neplaukusi garlaiviu, kaip pasmerkta buožė mamytė dardėjo į Rytus gyvuliniam

Zofija ir Klemensas Deksniai su šeima. 1932 m.

Mūsų mamytė. 1958 m.

vagone, duso be oro seno garlaivio triume, plaukė plačia Kamos upe tolyn „už Uralo, žemės galo“... Nebeteko jai rūpintis namais ir gyvuliais, nebereikėjo sukti galvos, ką valgysi ir gersi. Visus rūpesčius pasiėmė „išvaduotojai“. „Ačiū“ jiems!!! Bet Dievas mamytę saugojo ir mylėjo. Iškentusi ligas ir sielvartą, ji grįžo, grįžo vos gyva, bet grįžo. Išgyvenusi dar 20 metų, ji taip pat atsigulė Žiobiškio kapinėse, šalia savųjų, kuriuos taip mylėjo ir kuriems aukojosi.

Už beribį tėvų pasiaukojimą, už jų neišsenkančią meilę ir kantrybę mes, visi vaikai, likome amžinai jiems skolingi, nespėję tuo pačiu jiems atsilyginti. Nuėjusi į kapines, atsiklaupiu ir pabučiuoju žemę – amžino tėvų poilsio vietą. Ilsėkitės ramybėje!

Metai slenka ir slenka, laikas nesulaikomas, žmogui nepavaldu. Visi, – norim ar nenorim, – artėjam prie kelionės galo. Gera atsigręžti atgal ir prisiminti šviesiąsias savo dienas.

Baltasis bokštas

Elena Žindžiuvienė-Deksnytė

*Nenašūs šaltžemiai ir pustomi smėlynai,
Molienos kietos, kaip pati buitis,
Mane pagimdėt, ilgesio kartaus mokinot
Ir sielvartu nudažėte mintis...*

J. Aistis

Mano tėviškė – tikras rojaus kampelis. Didelį sodą iš šiaurės, vakarų ir rytų juosia miškelio juosta. Sodas – tėčio silpnybė. Tarpueilių žemė išpurenta, išakėta, eilėmis keroja obelys ir kriaušės, tarp jų serbentai, agrastai, didžiulės avietės. Žydi baltieji dobiliukai, dūzgia bitės. O pavasarį – obelys apsigobia baltais ir rausvais žiedais, miškas pasidengia mėlynu žibučių kilimu. Atrodo, kad pats mėlynas dangus nusileido ant žemės... Prie sodo glaudžiasi mūsų gryčia ir akmenimis grįstas kiemas. Ir visur – sodinti medžiai, rodantys kelią į kaimą.

Tėtis – tikras kaimo šviesuolis. Vakaraus atsisėda už stalo, apsikabina ant stalo stovinčią žibalinę lempą, už jos laikydamas rankose laikraštį, ir skaito.

Zofija Deksnienė su dukterimis. 1960 m.

*Elena Žindžiuvienė-
Deksnytė ir Agnietė
Daukantienė-Deksnytė
sunaikintoje tėviškėje.
1963 m.*

Dažniausiai garsiai. Skaito laikraščius pasitiesęs ant stalo atlasą ir susirasdamas minimas vietas. Ne tik pats skaitydavo laikraščius ir žurnalus, bet juos platinavo ir kaime. Pats užsakydavo laikraščius kaimynams, o dažniausiai – savo mėgstamiausią žurnalą „Lurdas“ ir savaitraštį „Mūsų laikraštis“. Sekmadieniais, grįždamas iš bažnyčios, parnešdavo spaudą iš Žiobiškio pašto pats, o man su broliu tekdavo išnešioti po kaimą skaitytojams. Vasarą per Kryžiaus dienas tėtis surinkdavo kaimo žmones ir giedodami aplankydavo visus pakelės kryžius. Žiemos sekmadienių vakarais pas tėtį apsilankydavo vienas kitas ūkininkas iš kaimo. Mamytė pastatydavo ant stalo ašotį su gira, pagaminta iš cukrinių runkelių. Tėtis niekada nieko nevaišindavo degtine. Kaimynai politikuodami dažnai minėdavo slenkančią iš Rytų komunos grėsmę. Mano vaikišku supratimu, tos kalbos būdavo panašios į pasaką. Stengdavausi išivaizduoti, kaip viso kaimo žmonės gyvens vienoje troboje ir valgys košę iš vieno didžiulio katilo. Tik dar galvą sukдавau, ar valgys su vienu šaukštu, ar turės kiekvienas po šaukštą.

Mano atsiminimai apie vaikystę siejasi tik su gyvulių ganymu. Kai pradėjau suvokti nurodymus, saugodavau geltonpūkius viščiukus ir žasiukus nuo galvažudžių varnų, kurios be paliovos kranksėdavo miškelyje. Kiek paūgėjusi pradėjau ganyti kiaules. Tai pats bjauriausias mano gyvenimas. Tie padarai, mano manymu, visai netikę ganyti: knaisioja ramiai ražienas, rinkdamos likusias varpas, tik žiūrėk, viena sužvigs, pasišokės ir pasileidžia bėgti namų link, o paskui ją – ir visas būrys uždamas nušuoliuoja. Nė nebandyk sulaikyti! Laimė, tėtis niekada neišvarydavo kiaulių ir piemenės atgal į lauką. Pas mus sakydavo: kiaulių neganęs – ponu nebūsi. Tačiau aš, deja, nors ir ganiau kiaules, – ponia niekada nebuvau.

Visai kitas gyvenimas atėjo, kai pradėjau ganyti karves. Kiek čia išradimų, atradimų ir kūrybos! Karvės tai ne kiaulės – jos ganosi ramiai, ir tu gali veikti, ką tik sugalvoji. Aš puikiai pažinojau kiekvienos karvės charakterį bei įpročius

ir mokėjau prie jų prisitaikyti. O norint jas visai nuraminti, tereikia bėgti apie bandą ratu ir dainuoti: guli, guli, guli... Ir karvės sustoja, pradeda atrajoti ir viena po kitos gulasi. O tada belieka tik susiieškoti gabalą molio, gerai jį išmin-kyti, kad prie rankų nebeliptų, ir lipdyti lėlytes.

Kaip teisingi dainos žodžiai: „Kas gal' apsaityti, kaip gera ganyti!“ Jau vėliau, skaitydama J. Baltušio „Parduotas vasaras“, nusijuokdavau, kokias kančias ten kentėdavo piemenėliai. Juk mano visa vaikystė praėjo laukuose prie karvių. Buvau šeimoje jauniausia, tai piemenės duoną valgiau ilgiausiai. Rytai anksti keldavausi, atsilauždavau nuo duonos kepalo žiauberę (kokia ji būdavo skani!), jeigu lydavo lietus, apsigaubdavau storu bulviniu maišu. Lygiai taip, kaip Baltušio piemenėliai. Nuo šalčio, o kartais tiesiog iš malonumo, kojas pasišildydavau karvės mėšle. Tačiau niekada, nei tada, nei vėliau jau suaugusiai, neatrodė, kad tai yra socialinė nelygybė. Viskas buvo labai paprasta: dirba visa šeima nuo ryto iki vakaro, o man, kaip jauniausiai, tenka lengviausias darbas – ganyti.

Taip ganydama ir užaugau tėviškės laukuose kartu su pamiškės eglaitėm, virš kurių, tolumoje už šilo, kilo aukštas, į dangų besistiebian- tis Žiobiškio bažnyčios bokštas – baltasis bokštas. Šito bokšto vaizdas mane lydi visą gyvenimą. Ir dabar, kada tik suklumpu maldai, prieš akis iškyla tas šviesus bokštas, į kurį atsisukusi, ganydama laukuose, atsiklaupdavau rytinės maldos.

Paskui jau nebežaisdavau su lėlėmis. Iš namų pasiimdavau senų žurnalų, kurių kamaroje pilna skrynia, ir skaitydavau per dieną. Iš „Lurdo“ išsikirpau Švč. Mergelės Marijos paveikslą ir pakabinau karklų krūme. Kad lietus nesumerktų, iš molio nulipdžiau pastogę. Ir koks džiaugsmas būdavo rinkti laukų gėles ir puošti Marijos altorėlių! Šis Marijos paveikslas mane lydėjo į Sibiro tremtį. Ir po daugelio metų, grįždama į Lietuvą, vėl jį parsivežiau. Ir dabar šis pageltęs žurnalo lapas su Dievo Motinos atvaizdu man primena brangiausią mano vaikystę.

Iš mūsų sodybos į Žiobiškį – 5 km kelio. Ruošdamiesi Pirmajai komunijai, kasdien eidavom su broliu pėsti į Žiobiškį mokyti katekizmo. Mokydavo mus pagyvenusi moteris, gyvenanti prie bažnyčios. Tada net nežinojau, kokia jos pavardė, visi ją vadino tik Kastutės vardu. Kastutė Kirstukaitė buvo griežta ir reikli mokytoja. Visus vaikus susodindavo šventoriuje ant žolės, pati atsisėdavo ant suoloelio, kad visus matytų, pasiimdavo į ranką ilgą žilvičio vytinę, – tokio ilgio, kad pasiektų visus vaikus. Tik nepagalvokite, kad ji mus su ta vytine mušdavo. Anaiptol! Ji tik nesiklausantį ar žiopsantį vaiką bakstelėdavo vytine ir toliau aiškino pamoką. Būdavo pavyzdinga tyla ir drausmė. Visą būrį puikiausiai valdė, nekeldama balso, be ypatingų bausmių, vien paslaptingu griežtumu. Teko skaityti, kad Napoleonas, paklaustas, kokia diena jo gyvenime buvusi laimingiausia, atsakęs: „Pirmosios komunijos diena“. Sunku beatsekti šių žodžių autentiškumą...

Aš iš tos dienos štai ką prisimenu. Kažkodėl mano atmintyje išliko ne rūtų, o mirtų vainikėlis. Tik žinau, kad jis buvo labai labai žalias. Mes visi būryje

klūpojome prie didžiojo altoriaus. Ant manęs krito skaistus saulės spindulys. Mes visi spindėjome baltumu.

Atsitiko tą dieną ir nelaimė. Vienas berniukas neiškentęs ar užsimiršęs prieš komuniją atsigėrė vandens. Kadangi tais laikais buvo griežtai reikalaujama komuniją priimti nieko nevalgius, tai buvo nemalonus įvykis. Mūsų katechetė Kastutė pasakė: „Tai velnias prie jo pristojė ir pakišo jam vandens!“ Vargšas vaikelis buvo nuo mūsų būrio atskirtas, o mes su baimė kiekvienas širdyje džiaugėmės, kad mūsų neištiko tokia baisi nelaimė – nepristojė velnias.

Su broliu, baigę pradinės mokyklos keturis skyrius Vaidlonuose, penktą ir šeštą skyrių lankėme Žiobiškio mokykloje. Išėjus iš mūsų kaimo mokyklos, nedideliame gyvenamame name, Žiobiškio mokykla atrodė

Elena Deksnytė.

tikri rūmai, kurie taip gražiai švietė tarp šilo pušų. Žiemą,

1944 m.

kai užpustydavo kelius, tėtis mums pakinkydavo arklį į roges, pridėdavo šieno, ir mudu su broliu, surinkę ir kitus kaimo vaikus, kas rytą važiuodavom į mokyklą. Arklį pririšdavom šile prie pušų, pašerdavom šieną. Po pamokų vėl visas būrys, suvirtę į roges, čiuoždavom namo. Rudenį, kai prasidėdavo mokslo metai, o ganymas dar būdavo nesibaigęs, karves ganydavom su broliu pasikeisdami.

Tėtis visą savo gyvenimą dirbo neištiesdamas nugaros ir vaikus to mokė. Taupė centą prie cento, žemės nusipirko, savo prakaitu ją laistė, derlių augino, medžius sodino, bet nežinojo, kad už tai bus apkaltintas, buože pavadintas. Tada ir aš dar nežinojau, kad po daugelio metų, kai tėtis jau seniai bus išėjęs į amžinybę, aš turėsiu savo šeimą, ir mano dukrai, panorusiai mokytis po universiteto baigimo aspirantūroje, aukšti valdininkai pasakys: „Tau mokytis draudžiama – tavo tėvai buvo buožės!“. Turbūt dar po kiek metų ir mano anūkams būtų tą patį pasakę: „Jūsų protėviai buvo buožės!“. O kaip tada troškau, kad pasaulis tartų tiesos žodį. Nors protu netikėjau, kad taip kada nors atsitiks: tiesos žodį tarė ne pasaulis, o mes patys!

Išblaškė mūsų didelę šeimą raudonasis slibinas į visas šalis. Tėtis buvo pirmoji auka. Ginkluotų kareivių gauja siautėjo po visą sodybą. Viską krovė į vežimus. Pasipjovė kiaulę, susikrovę laužą po šiaudiniu stogu svilino ją. Sode išdraskė bičių avilius. Kaip didžiulės ašaros juodavo ant balto sniego sušalusios bitelės – tėtės šventenybė. Vakar tėtis atgulė. Rytą mamytė atvežė jį, silpnai

bepaeinantį, pas mus į Rokiškį, kur mes tada turėjome kambarį. Paguldėme į ligoninę, bet gydytojai negalėjo nustatyti jokios ligos. Rytojaus dieną, grįždama iš gimnazijos, užėjau į ligoninę tėtės aplankyti. Pravėrusi duris ir nusmelkta kažkokios nuojautos, mintyse šūktelėjau: „Dieve, koks jis sulysęs ir išbalęs!“. Priėjau, paliečiau jo ranką: „Tėte, tėte!“. Jo ramus žvilgsnis, išmeigtas kažkur į toli, nesujudėjo, nemirktelėjo. Jis buvo miręs! Aš nespėjau... Atbėgo seselė, pasižiūrėjo ir užspaudė tėtei akis. Užspaudė tylų, ramų žvilgsnį, kuris jau nebe matys jo brangios tėvynės ir mylimos sodybos draskomų žaizdų. Tyliai, ramiai užgeso širdis, nepakėlusį skausmo, matydama, kaip draskomas ir niokojamas jo viso gyvenimo triūsas. Niekas nebegrasins jam atstatytu šautuvu, neguldys į duobę ir nebeğsdins šūviais, nebesiūlys Sibiro... Lyg švininėm kojom išėjau iš palatos. O dabar kelionė į namus su sunkia, nepakeliama našta – mirties žinia. Ir kaip ją parnešti ir kaip perduoti mamytei? Gerai, kad kelias ilgas – 10 km. Rami miško tyluma gaivina ir pakelia dvasią. Iki valios turėjau laiko išsiverkti ir jau nurimusi sutikti mamytę. Bet sakyti mamytei nereikėjo – mane pamačiusi, ji pati pirmoji šūktelėjo: „Mirė?!“

Viskas vyko tamsų ir niūrų 1945 metų lapkritį. Arkliai traukė vežime juodą karstą, apstatytą eglaitėmis, paties tėčio rankomis sodintomis. Ėjom paskui karstą pėsti keliu per Žiobiškio šilą, kur praminti vaikystės takeliai, kur išpaustos mūsų basų kojų pėdos... O virš šilo, kaip kelrodis švyturys, kyla į dangų baltas bažnyčios bokštas. Din-dan, din-dan... skamba bokšto varpai, lydėdami tėtės sielą į amžinąją ramybę. Po neilgo laiko pagalvosiu: kaip gerai, kad tėtis nebemato, kas dabar vyksta jo sodyboje, kaip čia siautėja raudonoji šmėkla, savo kaulėtomis rankomis sėdama baimę, siaubą, chaosą, mirtį...

1946 metų pavasaris. Teismo salė. Iki kraujo kandžioju lūpas, kad nepravirkčiau balsu. Teisia mūsų mamytę! Atvarė ją per akmeninį miesto grindinį iš milicijos užtvaro du ginkluoti stribai. Reikėjo tik užfiksuoti tokį reginį: vidury vos paeinanti, sielvarto ir nemigo naktų iškankinta moterėlė, o iš šalių – du žaliūkai, atkišę šautuvus. Dar, ko gero, pabėgs! Reikia saugoti! Ji tik apsimeta ligone. Žinom mes buožes! Tai pavojingas Sovietų Sąjungos priešas. Neatidavė valstybei grūdų ir pieno prievolės! Mamytė maža, sunykusi, vos laikosi sėdėdama nusikaltėlių suole. Po neapykantos ir šmeižto šūkių nusikaltėlei suteikiamas paskutinis žodis. „Dovanokit...“ – sukūkčioja mamytė ir susmunka ant suolo. Tas tylus mamytės „dovanokit“ man visą gyvenimą degina širdį. Šitame žodyje sutelpa visas jos gyvenimas: dovanokit, kad aš našlaitė, dvylikos metų netekusi motinos, išauginau savo jaunesnius brolius ir sesutes; dovanokit, kad ištekėjusi su vyru nuo aušros iki sutemos dirbau, o naktimis budėjau prie vaikų lopšio; dovanokit, kad jų gimė trylika, o užauginau tik septynis, kad šešis reikėjo palaidoti mažyčius, siaučiant epidemijai; dovanokit, kad aš nieko gyvenime nedariau dėl savęs, o tik dėl vaikų; dovanokit, kad dabar viską atėmėt, netekau gyvenimo pagrindo... Dovanojo... Dvejus metus „už Uralo, žemės galo, ne po savo šali“. Ir vėl du ginkluoti žaliūkai išvarė svirdinėjančią mamytę iš salės.

Varė ne šaligatviu, bet per grindinį, kur guldydavo nušautus partizanus, kur teberudavo jų sukrešėjusio kraujo dėmės. Aš sekiau paskui, o širdį stingdė ledas. Sekiau, kol mamytę stumtelėjo į kiemą už didžiulių medinių vartų. Vartai užsidarė, ir liko tuštuma, ledinė tuštuma. Pamačiau mamytę... tik po dvylikos metų.

Ir stojome visi atlikti „neįvykdytą“ mamytės „prievołą“: mamytė į vieną lagerį, brolis į kitą, sesuo į trečią, aš su seseria ir broliu į Sibiro tremtį. Pylėm ir pylėm jiems duoklę ir vis klausėm: ar dar negana jums, mūsų bude liai?!

Ir vėl kelionė per Žiobiškio šilą. Kelionė paskui mamytės karstą. Dabar jau sėdžiu automašinoje, viso gyvenimo vaizdai vienas po kito bėga prieš akis. Ir vėl tolumoj iškyla virš šilo baltasis bokštas. Ir vėl aidi din-dan, din-dan! Mamytė sugrįžta iš ilgos tremties, sugrįžta iš sunkaus ir nedėkingo gyvenimo į savo mielą tėviškę, į ramias ir tylias savo parapijos kapines. Lengvos, geltonos smiltelės neslėgs, Mamyte, tavo krūtinės. Švelnus smėlis ant karsto byra tyliai, lengvai, šnarėdamas kaip upelio srovė. Žalios pušys gobia kapines ir ošia ramybės giesmę. O baltasis bokštas vis kyla ir kyla į žydrą dangaus mėlynę ir rodo kelią į Amžinąją tėvynę, kur nebėra smurto ir vergijos, nerimo ir neteisybės. Din-dan, din-dan! – plaukia varpų aidas...

*Elena Žindžiuvienė-
Deksnytė su motina.
1959 m.*

Žiupsnelis prisiminimų

Eleonora Bulovaitė

Žiobiškis – gražus parapijos kampelis. Tikinčiam miela bažnyčia, į kurią po savaitės darbų miela ateiti pasimelsti. Malda atgaivina širdį, jausmus, kviečia į gėrį, grožį. Čia uolus ir energingas klebonas Povilas Paškevičius gražiai bendravo su jaunimu, vaikučiais ir laimino visus tikinčiuosius. Palaima lydėjo žmones per gyvenimą ir vargai bei kančios buvo lengvi su Kristumi.

Prisimenu, buvo Velykos, bet dar šaltos, važiuome su rogėmis. Procesijoje bėrėm gėles tik trise. Po pamaldų klebonas pakvietė į kleboniją, skaniai pavaišino.

Vasarą buvo teikiamas sutvirtinimo sakramentas. Teikė J. E. vyskupas K. Paltarokas. Jį atvykusį pasitiko klebonas P. Paškevičius, daug tikinčiųjų, jau-

nimas, nemažas būrys bėrėjų. Po visų apeigų palydėjom vyskupą į kleboniją. Pati mažiausia gėlių bėrėja Elenutė Bulovaitė padeklamavo eilėraštką: „Glauzia kiskis zalią lapą, net ūseliai jam suslapo...“ Dar neištarė kaip reikia, bet drąsiai pasakė kiek reikėjo. J. E. vyskupui patiko, padovanojo Elenutei mažytį gražų rožantėlį. Paskui pavaišino visas bėrėjas tortu. Buvo smagu ir linksma. O J. E. vyskupas šeimininkų paprašė rūgštaus pieno ir bulvių. O mums, vaikams, įdomu: J. E. vyskupas valgys bulves su pienu! Na, vaikam ir buvo juoko.

Eidavome išpažinties, tai vis eini ir tą patį, pasikartojančias nuodėmes vis sakai ir sakai. Vieną sykį Dievulis davė mintį: klūpant eilėje prieš išpažintį tapo gėda ir labai nuoširdžiai apgailėjau, tvirtai pasiryžau nebekartoti tos nuodėmės. Dievo malonę gavus, daugiau nebeteko sakyti. Kaip, prisimenu, gera buvo širdyje. O išpažintis – svarbiausias sielos vaistas. Dieve, kaip gera, kai yra kunigu! Gyvenimas būtų liūdnas ir nemielas tikinčiajam be jų.

Trumpą laikotarpį dirbo atvykęs poilsiauti kun. K. Juršėnas. Jis labai pamilo jaunimą. Sekminės – trijų dienų atlydai. Jo iniciatyva jaunimas adoruodavo nustatytomis valandomis visas tris dienas. Tai gražu, ir sielai dvasinių jėgų suteikdavo, širdis džiūgavo.

*O Kristau, prie Tavo kojų
Kaip gera, klūpoti smagu.
Jauti širdyje, žemėj rojų,
Atgaitą po savaitės darbų.*

Dabar Žiobiškio parapija neturi nuolatinio kunigo – aptarnauja Kazliškio klebonas Povilas Juozėnas.

Vaidloniečių Jasinevičių susitikimai

Pranas Jasinevičius

Daugelis Vaidlonų kaimo sodybų ištuštėjusios. Tarp jų – ir Jasinevičių sodybos. Nors Jasinevičiūtės ir Jasinevičiai dėl įvairių sudėtingų priežasčių pasklido ne tik po visą Lietuvą, bet ir po platųjį pasaulį, tačiau savo gimtinės nepamiršo. O kaipgi gali pamiršti šį nuostabiai jaukų sėlių krašto kampelį, kuriame daugybė vaikystės prisiminimų, padavimų, legendų ir pasakų, kur Beržuonėlė pavasariais būna platesnė už Nemuną, o Vaidlonų miškas gal prašmatnesnis ir už Baranausko Anykščių šilėlių. Nuostabūs šio kampelio žmonės, žinoma, ir Jasinevičiai. Jie paprasti, bet nuoširdūs, darbštūs, taupūs, išmintingi ir net su jumoro jausmu. Ačiū Dievui, kad neturime nei alkoholikų, nei narkomanų.

Mūsų proseneliai, o dabar jau ir proproseneliai buvo Jonas Jasinevičius ir jo žmona Agota. Jie gyveno Vaidlonų kaime 1799–1881 m. Pergyveno aibes XVIII a. negandų, tarp jų ir 1831 bei 1863 m. sukilimus prieš Rusijos okupaciją. Manoma, kad jie buvo laisvi valstiečiai, gal net bajorai, nors tai neįrodyta. Jonas su Agota palaidoti Žiobiškio parapijos kapinėse. Yra išlikęs jiems pasta-

*Paminklas ant
proprosenelių kapo.
Viliaus Jasinevičiaus
nuotr.*

tytas paminklas – metalinis kryžius su granito pjeđestalu. Tame paminkle labai aiškus užrašas: *Poilsis amžinas / JONA JACYNIEWICZA / su žmonu AGOTU / 1881 m. numirusio.*

Jono Jasinevičiaus ir Agotos ainiai Juozas ir Kostas (Kostulis) Jasinevičiai. Juozo šakos ainių buvo ir išliko ne- daug. Kostas Jasinevičius, Jono s., su žmona Petronėle Vrubliauskaite (kilusia iš Ėnikių) nuo Čedasų gyveno Vaidlonų kaime 1838–1918 m. ir buvo ūkininkai. Jie taip pat palaidoti Žiobiškyje.

Kosto ir Petronėlės ainių buvo ap- ūčiai: Zosė (1886–1959), Petras (1888–1957), Elena (1891–1963), Jonas (1896–1948), Vla- das (1899–1975) ir Emilija (1907–1968).

Zosė Jasinevičiūtė buvo ištekėjusi už Klemenso Deksnio, taigi *jos palikuonys yra Deksniai:*

Antanas (g. 1917) – *ekonomistas, gyv. Kaune;*

Juozas (1919–1972) – *policijos karininkas, palaidotas Žiobiškio kapinėse;*

Zosė (1920–1999) – *tarnautoja, palaidota Panevėžyje;*

Agnė (g. 1922) – *mokytoja, gyv. Vilkiyoje;*

Zita (g. 1924) – *medicinos sesuo, gyv. Kaune;*

Jonas (1927–1964) – *ūkininkas, palaidotas Žiobiškio kapinėse;*

Elena (g. 1929) – *namų šeimninė, gyv. Garliavoje.*

*Vaidloniečiai
Vladas Jasinevičius,
Kosto s. (sėdi) ir
Stanislovas Spaičys.
1919 09 15*

*Petro ir Onos Piskarskaitės palikuonys –
Jasinevičiai:*

Edvardas (g. 1920) – inžinierius, gyv. Panevėžyje;
Pranas (g. 1922) – mokytojas, gyv. Vilniuje;
Janina (g. 1924) – siuvėja, gyv. Juodupėje;
Algis (g. 1929) – vairuotojas, gyv. Panevėžyje;
Balys (g. 1933) – inžinierius, gyv. Jonavoje;
Palmira (g. 1935) – inžinierė, gyv. Alytuje.

Elenos Jasinevičiūtės palikuonys – Kukorėnai:

Kazimieras (g. 1920) – finansistas, gyv. Kaune;
Antanas (g. 1922) – mechanikas, gyv. Rietave;
Alfonsas (g. 1925) – kultūrtechnikas, gyv. Kaune.

Jono Jasinevičiaus palikuonys:

Drąsutis (g. 1929) – ūkininkas, gyv. Dėgsniuose;
Birutė (g. 1932) – tarnautoja, gyv. Rokiškyje;
Stasė (g. 1935) – žemėtvarkininkė, gyv. Vilniuje.

Vlodo Jasinevičiaus palikuonys:

Vilius (g. 1933) – fotomenininkas, gyv. Vilniuje;
Danutė (g. 1934) – namų šeimininkė,
gyv. Garliavoje.

Emilijos Jasinevičiūtės palikuonys – Marmokai:

Julius (g. 1938) – inžinierius, gyv. Vilniuje;
Rimantas (g. 1939) – inžinierius, gyv. Rėkuvioje;
Liucija (g. 1941) – ekonomistė, gyv. Rimgauduose.

Taip jau likimas lėmė, kad Kosto (Kostulio) vaikų: Zosės, Petro, Elenos, Jono, Vlodo ir Emilijos – jau nebėra. Tačiau dar gyvi gausūs jų palikuonys, nors ir ne visi. Mat šiems teko patirti Antrojo pasaulinio karo, pokario metų ir okupacijų mėsmažę. Šie ir atvažiuoja į mūsų giminės susitikimus jau su savo šeimomis, vaikais, vaikaičiais ir provaikaičiais. Viename iš tų susitikimų dalyvių buvo daugiau kaip šimtas. Kartais dalyvauja ne tik giminės, bet ir tolimi giminaičiai, ir net garbūs svečiai.

Antai, Zosės vaikaitė, Elenos duk-
tė Birutė Žindžiūtė Vilniaus universitete

*Pirmojo husarų pulko 2-ojo eskadrono eilinis
Vladas Jasinevičius. Kaunas. 1920 m.*

Jonas Jasinevičius iš Vaidlonų k. 1928 m.

susipažino su besistažuojančiu italų profesoriumi kalbininku Gvidu Mikeliniu (Michelini). Birutė ir Gvidas susituokę gyvena Italijoje, Milano mieste. Pati Birutė yra lituanistė ir vertėja į italų kalbą. Birutė su savo vyru Gvidu dalyvavo mūsų pobūvyje 1996 m. liepos mėn. 28 dieną. Žinoma, mes tokį svečių pasistengėme kuo nuoširdžiau priimti. Gvidas Mikelinis moka lietuviškai, mėgsta bendrauti, jam patinka Lietuvos gamta ir žmonės. Žadėjo dar kartą apsilankyti.

Į mūsų pobūvius kartkarčiais atvažiuoja firmos „Geruda“ generalinis direktorius Vidmantas Senvaitis, nes jo žmona yra Jūratė Jasinevičiūtė, Prano d. Ši jauna chemikė dabar yra Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno restauracinio centro vadovė. Jūratė mielai ir labai įdomiai pasakoja savo išpūdžius ir nuotykius iš Toronto, Stokholmo, Berlyno, Zalcburgo, Varšuvos ir kitų miestų bei valstybių, kuriose ji lankėsi, pakviesta pasidalinti patirtimi su meno kūrinių restauratoriais. Paskutiniu laiku Jūratė kviečiama į Prahą ir Tokiją.

Kiekvienais metais į susitikimą atvyksta Algis Jasinevičius iš Panevėžio. Su juo žmona Rita ir dukra Aušra su dviem anūkėm moksleivėm. Kiekviena kart matome ir Drąsutį Jasinevičių iš Dėgšnių su savo žmona Birute, sūnumis ir anūkais.

Uoli pobūvių dalyvė Stasė Dervinskienė su vyru Edmundu. Kartu su jais būna dukra ekonomistė Violeta ir teisė studijuojantis sūnus.

Retkarčiais dalyvių skaičių papildo ir „Vilniaus Televizijos“ technikos direktorius inž. Vidas Ivanauskas. Mat jo žmona – Audronė Jasinevičiūtė, Prano d., Vilniaus muzikos akademijos auklėtinė – muzikologė. Maža to, ji – buvusi profesoriaus V. Landsbergio studentė, dainuoja bei groja fortepijonu. Kartu su jais ir dukrelė septintokė Eglutė ir Audronės mama, Eglės močiutė, Regina Jasinevičienė-Piščikaitė – keramikė, dailininko Igno Piščiko vaikaitė.

Retai kada eilinį pobūvį praleidžia Palmira Jasinevičiūtė-Mičiulienė, bet kai jau atvažiuoja – tai su visa šeima. O štai 1999 m. liepos mėn. 31 d. pobūvyje Palmiros duktė Audronė Birgiolienė jau nedalyvavo. Visi nustebę: kodėl? Kas atsitiko? O atsitiko tai, kad provizorė Audronė Birgiolienė ir jos vyras gydytojas Algis Birgiolas paliko Lietuvą ir su „žalioja kortele“ žada ilgam įsitvirtinti Čikagoje. „Še tau boba devintinis“, – sako vaidlonietės.

Į Jasinevičių susitikimą kviečiamas ir akademikas fizikas Algis Piskarskas. Šis vis prižada, prižada, bet vis atidėlioja. Daug darbų, dažnos komandiruotės, mokslinės problemos, užtai ir laiko stoka. Ar tai devintas vanduo nuo kieseliaus? Anaipatol: Algio Piskarsko tėvas Stepas Piskarskas yra Onos Piskarskaitės brolis. O Ona Piskarskaitė 1918 m. ištekėjusi už Petro Jasinevičiaus. Stepas ir Ona tuo laikotarpiu gyveno Žiobiškyje.

Tik retkarčiais į susitikimus atvyksta Edvardas Jasinevičius iš Panevėžio, tačiau dažna dalyvė jo duktė Dalia Jasinevičiūtė-Stonkienė su savo sūnumis Kęstučiu ir Sigitu. Atvažiuoja ir Edvardo sūnus Donatas, dailininkas, gyvenantis ir kuriantis Panevėžyje.

Jubiliejinių susitikimų metu pasirodo ir Marmokų bei Kukorėnų šeimos.

Dažnai reikia įamžinti istorinius įvykius, kai švenčiamos vardinės, gimtadieniai, kai reikia nufotografuoti seniai matytus giminaičius arba pirmą kart

Vlado Jasinevičiaus
karo invalido
asmens liudijimas.
V. Jasinevičiaus nuotr.

pasirodžiusius, naujas jaunavedžių poras ir t. t. Visais šiais atvejais sunku būtų išsiversti be fotografo. Nors fotoaparatai turi dažnas dalyvis, bet geras fotografijas sugeba padaryti ne visi. Iš šios keblios situacijos mus visada gelbsti žinomas fotomenininkas Vilius Jasinevičius. Šis darbštus žmogus nuosavoje laboratorijoje padaro labai geras fotografijas. Maža to, susitikimų metu Vilius eksponuoja savo fotografijos darbus parodėles, kurios susilaukia didžiulio dalyvių dėmesio.

Šia proga reikia paminėti ir Viliaus tėvą Vladą Jasinevičių. Mat jis 1918–1920 m., tarnaudamas savanoriu Lietuvos

Karo teatro penkmečio
proga. Paskutinėje eilėje
2-as iš dešinės Vladas
Jasinevičius, 4-as –
Jonas Jasinevičius.
Kaunas. Karių
bendruomenės
fotografija. 1925 m.

kariuomenėje, dalyvavo kovose su lenkais ties Širvintomis ir Giedraičiais. Buvo paimtas į nelaisvę, lenkai žiauriai jį kanokino, bet bendražygių buvo išlaisvintas. Vladas buvo sužalotas, neteko vienos akies, buvo karo invalidas. Tarpukario Lietuvos valdžia Vladiui Jasinevičiui, kaip ir daugeliui Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanorių, skyrė gerą žemės sklypą Jaulynėje, greta Miliūnų kaimo. 1926–1927 m. Vladas mokėsi Salų žemės ūkio mokykloje. Vėliau jis įsikūrė savo sklype ir tapo pavyzdingu ūkininku.

Mūsų susitikimų sumanytojos ir organizatorės yra Janina Jasinevičiūtė-Kirstukienė, Petro d., ir Birutė Jasinevičiūtė-Maželienė, Jono d.

Janina – siuvėja, jau pensininkė, dabar gyvena Juodupėje. Jos sūnus Benjaminas Kirstukas – KKI auklėtinis, sporto meistras, dabar Šiaulių m. vyriausiasis sporto organizatorius. Janinos vaikai – Vaida studijuoja vokiečių k. Vilniaus pedagoginiame universitete.

Birutė – tarnautoja, dabar jau irgi pensininkė, rokiškietė. Birutės vyras Algis Maželis – miškininkas, dukra Ramunė – ekonomistė, jau prieš trejus metus išskridusi į Čikagą negrįžta. Matyt, jai ten sekasi. Tarp moterų pasklido šnekos, kad Ramunė ištekėjo už amerikono milijonieriaus, bet tai tik gandai.

Janina ir Birutė, 1978 m. norėdamos suorganizuoti pirmąjį mūsų giminės susitikimą, turėjo gerokai paagituoti. Maža to, turėjo parinkti vietą ir laiką, išsiuntinėti kvietimus. Po ilgesnių diskusijų buvo nutarta, kad pirmasis susitikimas turi įvykti 1978 m. birželio mėn. 17 d., šeštadienį, Vaidlonuose, Paberžuonyje, dešiniajame Beržuonos tvenkinio krante. Ten yra paplūdimys, pušynas bei vietos automobiliams pasistatyti. Vėliau, po dviejų ar trijų susitikimų, laikas bendru sutarimu buvo pakoreguotas ir perkeltas į liepos mėn. paskutinį šeštadienį. Tai šilčiausias metų laikas o ir „uodų sezonas“ tuo metu jau esti pasibaigęs. Visi tą tradicinę susitikimų datą žino, ir kvietimų siuntinėti nebereikia, nebent ypatingiems svečiams.

Trumpai apie susitikimų eigą. Griežtai nusistovėjusio scenarijaus nėra. Dalyviai pradeda rinktis iš pat ryto, vieni anksčiau, kiti vėliau, bet popiečiais jau galima spręsti, kiek jų bus iš viso. Paprastai anksčiau atvažiavusieji pasitinka vėliau atvažiuojančius. Kuriama stovykla, statomos palapinės. Kiti jau paplūdimyje. Smėlis, šiltas vanduo ir pušyno oras atgaivina susirinkusius po kelionės. Po mišką pasklinda grybautojai ir uogautojai. Čia jiems tikras rojus. Miške avie-

Lietuvos karo invalidų sąjungos valdyba.

Sėdi dešinėje

Jonas Jasinevičius,

stovi viduryje

Vladas Jasinevičius.

1926 04 20

tės, mėlynės, kai kam ir baravykas nusišypso, bet daugiausia čia randama ūmėdžių, šilbaravykių ir voveraičių. Dar prieš saulėlydį tam skirtoje vietoje, aptvertoje akmenimis, kuriamas laužas. Prie laužo vakarieniauja. Visiems susirinkus, skelbiamas susitikimo atidarymas. Tada prisimenami ir pagerbiami išėjusieji (tylos minutė). Dalinamasi naujienomis ir išpūdžiais. Sveikinami jubilatai, varduvinkai, atvykusieji pirmąkart. Sveikinami ir jaunavedžiai, jeigu tokių per metus atsirado, mamos, susilaukusios naujagimių. Jubilaa-

Jasinevičių giminės susitikime.

*V. Jasinevičiaus
nuotr. 1998 07 25*

*„Tikrieji“ Jasinevičiai
Jasinevičių giminės
susitikime.*

*V. Jasinevičiaus
nuotr. 1998 07 25*

tams nupinami ažuolo vainikai, apvainikuoti jie net pakilnojami, neapsieinama ir be šampano. Kiek vėliau prasideda šokiai, dainos ir žaidimai. „Tu žilvyti tūta, tūta, žilvytėli tūta“ – tai tradicinis šokis apie laužą. Aktualų anekdotą sugeba suskelti dažnas dalyvis. Dainuoti moka visi, bet Balio Jasinevičiaus žmona Birutė su dukra Zita – tai jau pačios geriausios dainininkės. Dainos ir juokas skamba iki vidurnakčio. Jaunimas prie laužo pasilieka dar ilgiau.

Išaušus vasariškam sekmadienio rytui, kai saulė jau pakyla, – pusryčiai, kava. Po pusryčių – susitikimai su kaimynais ir kapinių lankymas. Kapinių lankytojai važiuoja į Žiobiškį, į parapijos kapines. Pertvarkomi ir gėlėmis papuošiami senolių kapai, uždegamos žvakės. Kartais tokiomis progomis pakviečiamas kunigas, laikomos šv. Mišios už išėjusius ir gyvuosius, kad būtų visi sveiki, kad augtų padorus mūsų giminės jaunimas ir vaikai.

Iš kapinių dauguma dar grįžta į Paberžuonį, kur dar ilsisi iki pavakarių. Keičiamasi fotografijomis, užsirašomi adresai ir telefonų numeriai, ir po truputį visi išsiskirsto, linkėdami vieni kitiems po metų vėl susitikti.

Užgesinamas laužas, sutvarkoma stovyklavietė. Iki pasimatymo, Brangieji!.. Iki kitų metų vasaros, iki paskutinio liepos šeštadienio!..

Žymesni žiobiškėnai

Kazys Misius

Žiobiškėčių, baigusių aukštuosius mokslus tarpukario bei pokario metais, sąrašas būtų gana ilgas. Todėl atrenkant žymesnius asmenis jų einamos pareigos ir išsilavinimas nėra pakankami kriterijai. Pirmiausia prie žymesniųjų priskirti mokslui, menui, kultūrai nusipelnę žmonės, rašę ar rašantys spaudoje.

Norint atrinkti žymesnius asmenis, reikia gerai pažinti tą kraštą ir jo žmones. Gal žiobiškėnai neužsigaus, kad būdamas žemaitis, leidinio rengėjų paprašytas ėmiausi šio darbo. Nors man padėjo Venantas Mačiekus ir kiti, gerai suprantu, kad skelbiamos biografijos toli gražu neapima visų žymesnių žiobiškėnų. Be to, visada gali kilti abejonių dėl biografijų atrankos kriterijų.

Informacija apie žmones rinkta iš enciklopedinių informacinių leidinių arba klausta tiesiogiai. Ne visos biografijos išsamios, pasitaiko ir „baltų dėmių“.

Biografijų apimtys nėra proporcingos asmenybių nuopelnams, tai priklauso nuo surinktų žinių kiekio.

Kilę iš Žiobiškio parapijos

BAJORŪNAITĖ Irena (g. 1937 10 14 Pagādos k., Rokiškio vls.), dailininkė, poetė. 1955 baigė Žiobiškio septynmetę m-klą. 1955–1960 mokėsi Telšių taikomosios dailės technikume, 1960–1966 studijavo Vilniaus dailės i-te. Nuo 1966 dalyvauja dailės parodose. Yra parengusi savo eilėraščių rinkinį. Plačiau žr. atskirą rašinį apie šią giminę.

BALTUŠIS Julius (1927 01 26 Kalpėkų k., Žiobiškio parap. – 1992 09 04 Vilniuje), kunigas, katalikų bažnyčios veikėjas. Mokėsi Pāžaselių ir Žiobiškio pradinėse m-klose. Baigęs Rokiškio gimnazijos 5 klases, 1939 įstojo į Kauno kunigų seminariją. Dėl stalinistų suvaržymų buvo priverstas seminariją palikti, tačiau vėliau vėl galėjo sugrįžti. Kunigu išventintas 1951 09 23. Paskirtas vikaru į Valkininkūs. 1953–1955 Kazitiškio administratorius, nuo 1955 11 Vilniaus Šv. Teresės bažn. vikaras. 1958 06 07 skiriamas Vilniaus arkivyskupijos kancleriu. 1961 02 27 – 1966 02 11 Tverėčiaus parapijos administratorius, iki 1968 02 Smėlvų klebonas, 1968–1981 Švenčionėlių klebonas. Nuo 1973 01 Švenčionių dekanas. 1981 06 25 skiriamas Vilniaus Kalvarijų bažnyčios klebonu, kur išbuvo iki mirties. Atnaujino Vilniaus Kalvarijų bažnyčią, rūpinosi susprogdintų Kalvarijų koplyčių atstatymu. Mirė nuo širdies infarkto. Palaidotas Vilniaus Kalvarijų bažnyčios šventoriuje.

BYRAS Antanas (1902 05 31 Palieknėje, Rokiškio vls. – 1988 02 15 Londono mieste, Kanadoje), poetas, dramaturgas. 1920 baigė Salų mokytojų kursus. Būdamas kairiųjų pažiūrų, savo eilėraščius spausdino „Kibirkštyje“ ir kt. 1926 iš mokytojų atleistas. 1930 emigravo į Kanadą. Bendradarbiavo JAV ir Kanados lietuvių kairiųjų pakraipos laikraščiuose: „Laisvėje“, „Vilnyje“, „Darbininkų žodyje“, „Liaudies balse“ ir kt. Parašė eilėraščių, apsakymų, dramų. 1932 išspausdinta jo 4 v. pjesė „Inkvizicija krikščionių demokratų valdomoje Lietuvoje“, 1961 – poezijos rink. „Minčių trupiniai“ (slap. Palanta).

BULOVAS Juozas (1922 Kalpėkiškio k., Rokiškio vls. – 1949 11 14 Plunksnėčių miške, Rokiškio vls.), pokario kovų partizanas, kuopos vadas, slapyvardžiai: Iksas, Dūmas, Vaidila. 1944 Rokiškio apskr. NKVD areštiniėje nukankinus jo tėvą Praną, kartu su broliais Jonu ir Antanu išėjo partizanauti. Būrys, kuriame buvo Juozas Bulovas, kurį laiką veikė Alizėvos apyl. 1948 paskiriamas Gedimino kuopos vadu. Žuvo 1949 m. lapkričio 14 d. 4 val. nakties antrąkart prasibrovusiam į partizanus agentui Alfonsui Lūžai susprogdinus bunkerį. Visų šešių tada žuvusių partizanų kūnai išniekinti Jūodupėje. 1999 08 21 žuvimo vietoje atidengtas paminklas. Brolis, skyriaus vadas Jonas, žuvo 1947 12 17 netoli Žiobiškio.

BUŠMIENĖ-KIRSTUKAITĖ Stasė (g. 1945 03 25 Kervelkių k., Rokiškio vls.), bibliotekininkė, bibliografė. 1952 pradėjo mokytis Mitragalio prad. m-kloje, 1953–1960 mokėsi Žiobiškio aštuonm. m-kloje, 1960–1964 – Rokiškio vid. m-kloje. 1964–1969 Vilniaus u-te studijavo bibliotekininkystę ir bibliografiją. Nuo 1969 dirba Lietuvos valstybinėje respublikinėje bibliotekoje bibliografe: 1974–1977 Metodinio skyr. vyr. bibliotekininkė, 1977–1986 Mokslinių tyrimų skyriaus sociologinių tyrimų sektoriaus vedėja, 1986–1994 Skaitytojų aptarnavimo sk. vyr. bibliotekininkė. Nuo 1994 Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Lietuvos bibliotekininkystės centro vyr. bibliotekininkė. Pa-

rengė daugiau negu 40 mokslinių metodinių darbų. Sudarė E. Volterio bibliografiją (išleista 1973). Kiti atskirai išleisti darbai: „Estetinis auklėjimas masinėse bibliotekose“ (1977), „Rajono žemės ūkio specialistų skaitymas bei jų poreikių tenkinimas valstybinėse masinėse ir kitų žinybų bibliotekose“ (1980), „Žemės ūkio specialistas – knyga – informacija“ (1986). Kartu su V. Cicėniene parengė leidinį „Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos skaitytojai“.

DEKSNYS Bronius (g. 1931 02 01 Mitragalyje, Rokiškio vls.), filosofas. Mokėsi Mitragalio, o 1939–1942 Žiobiškio prad. m-kloje, 1944–1950 Rokiškio (vid. m-kloje). 1951–1955 Vilniaus u-te studijavo filologiją. 1955–1958 mokytojavo Šilutėje, vėliau – tarnautojas įvairiose įstaigose. Nuo 1970 dirbo Lietuvos istorijos i-to Filosofijos teisės ir sociologijos skyriuje (nuo 1974 savarankiškas i-tas), kur tebedirba iki šiol. Filosofijos temomis paskelbė apie 20 mokslinių straipsnių. Domisi gimtojo krašto, kaimo istorija, kraštotyra.

GAGIŠKIS Jonas (g. 1926 04 02 Žiobiškyje), chirurgas, onkologas. 1934–1940 mokėsi Žiobiškio prad. m-kloje, 1940–1946 J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje, 1946–1952 studijavo Kauno u-te (nuo 1950 Kauno medicinos i-tas). 1952–1955 dirbo Šiaulių miesto ligoninėje, 1955–1957 – Kauno medicinos i-te klinikiu ordinatoriumi, 1957–1959 – Kauno onkologijos dispanseryje. Nuo 1959 Vilniaus onkologijos i-to chirurgas. Yra paskelbęs 15 mokslinių darbų apie ultragarso panaudojimą medicinoje ir kitais klausimais. Leid. „Rokiškio J. Tumo-Vaižganto mokyklai – 75“ išspausdintas jo rašinys apie muzikos mokytoją Kazimierą Jovaišą.

GAGIŠKIS Juozas (g. 1931 11 19 Žiobiškyje), meno darbuotojas, šokėjas. 1938–1942 mokėsi Žiobiškio prad. m-kloje. Nuo 1942 6 metus mokėsi Rokiškio gimnazijoje, 1951 pradėjo dirbti šokėju Valstybiniame dainų ir šokių ansamblyje „Lietuva“, kartu lankė prie šio ansamblio veikusią studiją. Nuo 1959 mokėsi Vilniaus kultūros m-kloje. Su ansambliu dalyvavo gastrolėse Paryžiuje, Londone, Pietų Amerikoje. 1962 dėl kojos traumos iš ansamblio turėjo pasitraukti. 1962–1979 vadovavo Geležinkelinių kultūros rūmų šokių ansamblui „Neris“. Šis ansamblis su programa beveik kasmet lankydavosi Rokiškio raj. Kartu 15 metų vadovavo Gražtų g-klos pagyvenusių žmonių šokių kolektyvui. Nuo 1993 dirba Vilniaus m-klose šokių mokytoju.

GASIŪNAS Juozapas (1901 06 13(26) Stašių k., Žiobiškio parap. – 1989 09 18 Laūko Sodojė, Telšių r.), kunigas. Mokėsi Žiobiškio prad. m-kloje, tarnavo kariuomenėje, dirbo tėvų ūkyje. Savarankiškai pasiruošęs, eksternu išlaikė 4 gimnazijos klasių baigimo egzaminus ir 1929 įstojo į Telšių kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1936 05 30. Paskirtas vikaru į Pikelius, kitais metais į Tverus. Dar buvo vikaru Krāžiuose, klebonas Vaŕniuose, Tvėruose, Akmėnėje. 1965 paskirtas

Laūko Sodės klebonu, kur išbuvo iki mirties. Vokiečių metais išgelbėjo kelias žydų šeimas.

IKAMAS Vytautas (g. 1933 05 20 Vilkū k., Rokiškio vls.), sporto, turizmo propaguotojas, spaudos bendradarbis, dainininkas. Jo tėvas Petras Ikamas buvo Lietuvos Nepriklausomybės kovų savanoris ir Vilkū k. gavo žemės. 1942–1945 mokėsi Žiobiškio prad. m-kloje, 1945–1953 – Rokiškio gimnazijoje (vid. m-kloje). Dirbo sporto pedagogu įvairiose vietose. 1956–1970 estrados ansamblių dalyvis, solistas. Nuo 1965 gyvena Vilniuje. Nuo 1960 kandidatas į šaškių sporto meistrus. Spaudoje paskelbė apie 200 rašinių gamtos, turizmo, pokario kovų, kraštotyros ir kt. temomis. 1977 išleista jo parengta knyga „Aukštaitijos nacionalinio parko maršrutai“. Yra parengęs leidinius apie Dzūkijos nacionalinį parką, Labanoro giria, pokario partizanus ir kt.

JAKŠTAS Petras (1899 10 24 Stramilių k., Rokiškio vls. – 1988 11 14 Šilutėje), karininkas, spaudos bendradarbis, kraštotyrininkas. 1912–1914 mokėsi Rokiškio m-kloje, 1914–1918 baigė Peterburgo gimnazijos 6 klases. Grįžęs į Lietuvą 1920–1923 mokėsi Karo mokykloje, dirbo 7-ajame pėst. pulke. Iki 1927 gyveno Klaipėdoje, suaugusiųjų kursuose baigė gimnaziją. Nuo 1927 gyveno Kaune, buvo Karių kapų tvarkymo komisijos narys, XXVII knygos mėgėjų draugijos narys. Studijavo Vytauto Didžiojo u-te. Bendradarbiavo „Karyje“, „Karde“, „Ryte“ ir kt. 1941 paleistas į atsargą. 1945–1955 gyveno svetima Antano Putriūno pavarde, dirbo paprastu darbininku. Vėliau – Šilutės autokelių v-bos ūkvedys, tiekėjas, gamybos meistras. P. Jakštas turėjo didelę asmeninę biblioteką. Rašė kraštotyrinius darbus. 1984 išėjo į pensiją. Bendradarbiavo spaudoje. 1992 išleista jo monografija „Rusnė“, 1994 – „Senoji Šilutė“. Nuo 1981 sudarė apie 10 kraštotyros darbų rinkinių. Liko nebaigtos jo monografijos apie Tilžę, Stramilius.

KAIRYS Danas (g. 1938 12 06 Ažūsienių k., Žiobiškio parap.), lituanistas, poetas. Baigęs Žiobiškio septynmetę m-klą, įstojo į Kazliškio vid. m-klą, kurią baigė 1958. 1958–1964 studijavo Vilniaus u-te, Istorijos filologijos fak. 1964–1972 mokytojavo Panemunėlyje, 1972–1980 – Daugailiuose (Utenos r.). Nuo 1980 vėl grįžo į Panemunėlį, kur tebedirba iki šiol. 1997 išleistas jo eilėraščių rinkinys „Žvaigždė sulos ašotyje“.

KASTANAUSKAITĖ-KULBIENĖ Danutė (g. 1940 04 29 Žiobiškyje), pedagogė, bibliografė. 1946–1953 mokėsi Žiobiškio septynmetėje m-kloje, vėliau Rokiškio vid. m-kloje. 1964 baigė Vilniaus u-tą, bibliotekininkystės ir bibliografijos spec. 1970–1973 Leningrado kultūros i-to aspirantė. Nuo 1973 Vilniaus u-to dėstytoja, dirbo Bibliotekininkystės ir Informacinių sistemų katedrose. Nuo 1991 docentė. 1984 apgynė pedagogikos mokslų kand. disertaciją. Paskelbė apie 40 mokslinių darbų. Atskirai išleisti: „Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštiniai ir spausdinti katalogai“ (1990), „Bibliografinis aprašas“ (1995),

„Literatūros sąrašai ir nuorodos“ (1995), „Bibliografinis mokslo darbo apipavidalinimas“ (1998) ir kiti.

KASTANAUSKAITĖ Laima (g. 1937 01 14 Žiobiškyje), sociologė. 1944–1948 mokėsi Žiobiškio prad. m-kloje, 1948–1954 – Rokiškio vid. m-kloje. 1955–1960 studijavo Vilniaus u-te, Istorijos filologijos fak. 1968–1971 Leningrado kultūros i-to aspirantė (neakivaizdininkė). 1971 apgynė socialinių mokslų kandidatės disertaciją. 1989 SSSR MA Sociologijos i-to doktorantė. 1990 habil. daktarė. 1960–1963 Vievio rajoninės b-kos vedėja. 1963–1972 Lietuvos respublikinės b-kos Metodinio skyr. vyr. redaktorė. 1972–1982 Lietuvos MA Istorijos i-to Filosofijos, teisės ir sociologijos skyr. (nuo 1974 savarankiško i-to) darbuotoja (jaun. moksl. bendr., o nuo 1974 – vyr. moksl. bendradarbė). 1983–1991 Lietuvos mokytojų tobulinimosi i-to vyr. dėstytoja. Nuo 1991 dirba Lietuvos mokytojų kvalifikacijos kėlimo i-te vyr. moksl. bendr. (nuo 1992 Edukacinių problemų katedros socialinių ir kultūrinių tyrinėjimų lab. vedėja). Parengė 37 mokslinius darbus. Buvusi Baltijos šalių sociologų asociacijos narė, 17 tarptautinių bei respublikinių sociologų konferencijų dalyvė. Šiuo metu sociologiniu aspektu tyrinėja Lietuvos kultūrą.

MAČIEKUS Venantas (g. 1937 05 13 Močiėkų k., Rokiškio vls.), kraštotyros darbo organizatorius, etninės kultūros tyrinėtojas. 1944–1948 mokėsi Žiobiškio prad. m-kloje, 1948–1955 Rokiškio I vid. m-kloje (dabar J. Tumo-Vaižganto gimnaz.). 1955–1958 dirbo kolūkyje eiliniu kolūkiečiu, apskaitininku, laukininkystės brigadininku. 1958 12 11 – 1959 07 05 Žiobiškio apyl. pirmininkas. 1959–1964 Vilniaus u-te studijavo ekonomiką. Jau nuo 1962 dirbo Matematinųjų metodų ir skaičiavimo technikos taikymo laboratorijoje prie Liaudies ūkio tarybos. 1966–1968 dirbo „Sigmos“ susivienijimo projektavimo konstravimo biure. Nuo 1968 iki šiol dirba Vilniaus u-te, Ekonomikos fak.

Nuo 1970 Lietuvos kraštotyros d-jos narys. Tais pat metais tikrino Rokiškio r. archeologijos paminklų būklę, užrašė padavimų. 1970 rudenį įsteigė Vilniaus u-to Ekonomikos fakultete kraštotyros būrelį, kuris 1971 įsijungė į Vilniaus u-to kraštotyrininkų Ramuvą. Nuo 1972 rudens 25 metus vadovavo šiam klubui. Surengė ir vadovavo 25 Ramuvos klubo kraštotyros ekspedicijoms, dalyvavo kitose ekspedicijose. Nuo 1979 tyrinėja paprotinę teisę. Šia tema ir kitais kraštotyros klausimais spaudoje paskelbė kelias dešimtis straipsnių. 7 kraštotyrininkų leidinių, lokalinių monografijų sudarytojas ir jų leidimo organizatorius.

1975 išrinktas į Kraštotyros d-jos Vilniaus m. skyr. tarybą. Nuo 1990 šios d-jos Centro tarybos ir valdybos narys. Už reikšmingus nuopelnus lietuvių etninei kultūrai 1997 metų Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas.

MEILUS Jonas Osvaldas (g. 1941 09 20 Šedžiū k., Rokiškio vls.), fizikas. 1950–1954 mokėsi Stepónių prad. m-kloje, 1954–1960 – Rokiškio vid. m-kloje. 1965 baigė Vilniaus u-to Fizikos fak. 1969–1972 Maskvos

energetikos i-to aspirantas. 1972–1974 Kauno politechnikos i-to (KPI) Ultragarso laboratorijos vyr. moksl. darbuotojas. 1974–1978 KPI Radioelektronikos fak., Fizikos katedros vyr. dėstytojas. Nuo 1978 KPI (Kauno technikos u-to Fizikos katedros docentas, nuo 1997 profesorius. 1996 apgynė hab. dr. disertaciją tema: „Magnetroniniai dažnio daugintuvai“.

SPIETINIS Vladas (g. 1942 m.) – karo mokslų daktaras, pulkininkas. 1955 baigė Žiobiškio septynmetę m-klą, 1959 – Rokiškio 1-ąją vidurinę m-klą, 1962 m. Tbilisio karinę artilerijos vadų mokyklą. Tarnavo kariniuose daliniuose Sovietske (Tilžėje), Sachaline. 1969–1973 mokėsi ir baigė Leningrado artilerijos ir raketinių dalinių akademiją. Buvo paskirtas artilerijos pulko vado pavaduotoju Rytų Vokietijoje. Vėliau pakeltas į vadus. 1978–1981 mokėsi adjunktūroje Leningrade. Apgynęs karo mokslų kandidato (dabar daktaro) disertaciją, 1981–1991 dirbo Leningrado aukštosios artilerijos vadų mokyklos viršininko pavaduotoju mokymo ir mokslo reikalams. 1985 suteiktas docento vardas. 1991 išėjo į atsargą. Gyvena Kaune.

STAŠYS Adolfas (1905 10 23(11 05) Žiobiškio parap. – apie 1995(?) Floridoje, JAV), kunigas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Žiobiškio prad. m-kloje ir Rokiškio gimnazijoje. Ištojo į Kauno kunigų seminariją, studijavo Kauno u-to Teologijos filosofijos fak. Kunigu išventintas 1928 11 11. Buvo Zarasų, Pasvalio, Panevėžio ir Rokiškio gimnazijos kapelionu. 1944 pasitraukė į Vakarus. Vokietijoje dirbo lietuvių gimnazijos kapelionu. 1947 persikėlė į JAV. Gyveno Čikagoje, buvo Šv. Kryžiaus lietuvių parap. vikaras. Vienas lietuvių tremtinių d-jos steigėjų Čikagoje. Dalyvavo Amerikos lietuvių tarybos (ALT) veikloje, kitose organizacijose. Vėliau gyveno Floridoje.

STAŠYS Rimantas (g. 1944 m. Vikonių k.) – karininkas, papulkininkis. 1957 m. baigė Žiobiškio septynmetę mokyklą, 1961 m. – Rokiškio 1-ąją vidurinę mokyklą. Mokėsi Vilniaus aukštesniojoje radioelektronikos mokykloje, kurią baigęs tarnavo Archangelsko srityje, Azerbaidžane, Gruzijoje, Armėnijoje, Vokietijoje. Baigė Charkovo radioelektronikos akademiją (1985 m.). 1992 m. išėjo į atsargą. Gyvena Ukrainoje.

ŽUMBAKYS Zenonas (g. 1942 03 13 Mitragalyjė, Rokiškio vls.), muziejininkas. 1948–1952 mokėsi Mitragalio prad. m-kloje. 1952–1955 Žiobiškio septynm. m-kloje, 8-tą klasę baigė Kazliškyje. 1956–1960 mokėsi Panevėžio hidromelioracijos technikume. 2 metus dirbo Biržuose melioracijos darbų vykdytoju. 1962–1967 studijavo Kauno politechnikos i-te. Baigęs ten 17 metų dirbo dėstytoju, vėliau 11 metų dirbo Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse, 1988–1991 šio muziejaus direktorius. Nuo 1991 Kauno aukštesniosios pramonės m-klos dėstytojas. Domisi medžioklės istorija. Spaudoje yra paskelbęs apie 40 publicistinių, kraštotyrynių straipsnių.

Gyvenę Žiobiškio parapijoje

DEKSNYS Algis (g. 1938 06 23 Kaune), fizikas. Nuo 1947 gyveno Žiobiškyje, 1948 baigė prad. m-klą. 1948–1955 mokėsi Rokiškio gimnazijoje (vid. m-kloje). Metus dirbo Žiobiškio parduotuvėje. 1956–1961 studijavo Vilniaus pedagoginiame i-te. 1961–1967 dirbo Lietuvos MA Fizikos ir matematikos i-te. Nuo 1967 ilgametis Pუსlaidininkų fizikos i-to darbuotojas, kur tebedirba iki šiol. 1970 apgynė fizikos matematikos kandidato disertaciją. Darbo kryptis – pუსlaidininkų ir superlaidžių sluoksnių tyrimai. Paskelbė daugiau negu 30 mokslinių straipsnių, yra 4 išradimų autorius.

DEKSNYTĖ-PETRAUSKIENĖ Genė (g. 1941 02 28 Tartališkio vnk., Juodupės vls.), dainininkė, meno saviveiklos entuziastė. 1954 baigė Žiobiškio septynmetę m-klą. 1967–1977 dainavo Valstybiniame dainų ir šokių ansamblyje „Lietuva“. Vėliau persikėlė į Rokiškį. Ilgametė ansamblio „Rokiškio muzikantai“ dalyvė.

GLEMŽAITĖ Diana (1926 10 29 Degūčiuose, Zarasų aps. – 1949 11 14 Plunksnōčių miške, Rokiškio vls.), poetė, partizanė. Tėvas Mykolas Glemža, kilęs iš Kupiškio vls., dirbo miškininku. Tėvams kilnojantis, teko mokytis Šiaulių ir Pandėlio prad. m-klose, Rokiškio, o 1942–1944 Kupiškio gimnazijoje. Dar gimnazijoje pradėjo rašyti eilėraščius. 1944 įstojo į Kauno u-tą. Tais metais suimamas jos tėvas. 1947 pavasarį iš u-to pasitraukė ir išvyko į Kupiškio apylinkes, užmezgė ryšius su partizanais. Alizavoje susituokė su Juozu Bulovu. Nuo 1948 rudens laikėsi kartu su kovojančiais partizanais. Žuvo kartu su vyru ir dar 4 kovotojais klastingam išdavikui išsprogdinus bunkerį. Žuvusiųjų kūnai užkasti Juodupėje, neberandamoje vietoje. Išlikę jos eilėraščiai 1994 išleisti rinkiniu „Mes mokėsime numirti“.

IKAMAS Petras (1895 Grybōnių k., Panemūnio vls. – 1975 01 26 Žiobiškyje), Lietuvos Nepriklausomybės kovų dalyvis-savanoris. 1915 pašauktas į rusų kariuomenę; grįžęs į Lietuvą, stojo jos armijon savanoriu. Tarnavo 2-ajame pėst. pulke. 1919 06–07 dalyvavo kovose su bolševikais Zarasų–Daugpilio ruože, o 1919 07–12 – bermontininkų fronto Radviliškio–Mažeikių ruože. Vėliau, kaip savanoris, iš Vilkų dvaro gavo žemės. Buvo Žiobiškio šaulių būrio narys.

KALPOKAS Kazys (1907 04 01(14) Jokūbiškio vnk., Čedasų vls. – 1952 09 12 Maskvos Butyrkų kalėjime), mokytojas, vienas partizanų vadų. 1917 įstojo į Čedasų prad. m-klą. 1922–1928 mokėsi Rokiškio gimnazijoje. 1929 įstojo į Kauno kunigų seminariją, bet 1930 iš jos pasitraukė ir įstojo į Kauno karo mokyklą. Netrukus susirgo ir toliau kariškiu mokytis nebegalėjo. Buvo Šaulių sąjungos narys. 1932 pradėjo mokytojauti Žaidėlių (Kupiškio vls.) prad. m-kloje. 1933–1938 Vėžionių (Kupiškio vls.), 1938–1940 Antašavos prad. m-klų mokytojas. 1940–1941

(bolševikmečiu) mokytojavo Žiobiškyje. 1941 buvo suimtas jo brolis Pranas, o kitas brolis Vladas tais metais žuvo. Užėjus vokiečiams, po kelių dienų išvyko į Čedasus, kur įstojo į sukilėlių būrį, o po savaitės tapo jo vadu. 1941–1944 mokytojavo Čedasuose. Kovai su raudonųjų partizanų teroru 1944 pavasarį Čedasuose suorganizavo savisaugos būrį ir jam vadovavo. Vėl užėjus raudonarmiečiams 1944 vadovavo didelei partizanų grupei, veikusiai Čedasų, Panemunio apylinkėse. Vėliau K. Kalpokas persikėlė į Kuprėliščio, Alizavos apylinkes. 1945 daug partizanų legalizavosi, o beveik visas jo vadovaujamas būrys žuvo. Tų metų pabaigoje iš partizanų pasitraukė, įsitaisė dokumentus svetima Boliaus Rabašausko pavarde ir gyveno Geidžiūnuose, Biržų vls., nuo 1948 ten dirbo kolūkyje. Per agentus susektas ir 1950 03 28 suimtas. Vežant į Vilnių traukiniu, 1950 04 07 naktį, užsnūdus sargybiniams, surakintomis rankomis ties Žasliais iššoko iš traukinio ir pabėgo. Kita svetima pavarde gyveno Rygoje. Ten irgi susektas, tačiau per kitas duris pavyko iš tikrinamo buto pasitraukti. Vykdam agentūrinę kombinaciją, 1951 12 07 atvykęs į Vilnių K. Kalpokas suimtas. 1952 06 09 Pabaltijo karo apygardos Karo tribunolo nuteistas mirties bausme – sušaudyti. Nuosprendis įvykdytas Maskvos Butyrkų kalėjime.

KELIUOTIS Alfonsas (1911 09 14 Jėniškio k., Rokiškio vls. – 1994 12 29 Rokiškyje), poetas. Mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Kauno u-te studijavo lituanistiką. 1933–1940 dirbo „Naujosios Romuvos“ korektoriumi ir redakcijos sekretoriumi. Rašė eilėraščius. 1939 išleido poezijos rink. „Nerūpestingas berniokas“. Bendradarbiavo „Naujojoje Romuvoje“, „Kūryboje“ ir kt. 1944–1974 dirbo mokytoju Rokiškyje. Ugdė jaunuosius literatus, dalyvavo m-klos kultūrinėje veikloje, skaitydavo savo kūrybą, vaidindavo mokytojų spektakliuose. Išėjęs į pensiją 1975–1980 dar mokytojavo Žiobiškyje. 1991 išleista jo lyrikos knygelė „Klajūnė liepsnelė“. Palaidotas senosiose Rokiškio kapinėse.

KERŠULIS Lionginas (1914 01 11(24) Alizavos parap. – 1995 11 03 Rokiškyje), kunigas. Mokėsi Mitragalio ir Žiobiškio prad. m-klose. 1934 baigė Rokiškio gimnaz. ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. Be to, studijavo Vytauto Didžiojo u-te, Teologijos filosofijos fak. Kunigu išventintas 1939 06 03. Vikaras Vyžuonosė, Salakė. 1945–1957 Geidžiūnų, Baltriškės, Antalieptės administratorius. 1958–1978 Spirakiū, 1978–1988 Ūnuškio klebonas. Vėliau Kamajū, o po kelių mėnesių Pándelio altaris. Palaidotas 1995 11 07 Žiobiškio parap. kapinėse šalia savo tėvų.

LEVICKIS Pranciškus (apie 1832 – 1875 02 28(03 12) Kėdainiuose), kunigas, slapto mokymo Žiobiškio parapijoje organizatorius. Kunigu išventintas 1856. Vikaras Pandėlyjė, Skáistkalnėje. 1859–1866 Žiobiškio klebonas. Uždraudus parapines m-klas, 1864 Žiobiškio parapijoje organizavo daraktorių. Nevengė pranešimų vyskupui rašyti lietuviškai, kas tuo metu buvo retenybė. Plačiau žr. str. apie Žiobiškyje dirbusius kunigus.

PAŠKEVIČIUS Povilas (1892 07 28(08 10) Kairėnų k., Griėnikiškio parap. – 1981 05 25 Viešintosė), kunigas, visuomenininkas, jaunimo organizatorius. Kunigu išventintas 1918 01 01. Buvo vikaru Pabáiske, Panevėžyje, kur 1922–1930 vadovavo Panevėžio rajono pavasarininkams. 1930–1948 Žiobiškio klebonas. Parašė straipsnį apie Žiobiškio bažnyčią ir parapiją. Yra palikęs savo gyvenimo atsiminimus. Plačiau žr. str. apie Žiobiškyje dirbusius kunigus.

ŠAVELIS Vytautas (1928 02 18 Stepėniuose, Panemunio vls. – 1996 02 01 Rokiškyje), poetas. Studijavo Vilniaus pedagoginiame i-te. Mokytojavo Ragėliuose, Papilyjė, Salakė, Pandėlyjė, Dysnojė, Samėniuose, Suvainiškyje, Žiobiškyje. Neakivaizdiniu būdu apie 1975 baigė Vilniaus pedagoginį i-tą. Vėliau dirbo bibliotekininku Moškėnuose. Periodikoje paskelbė poezijos, kraštotyros rašinių, parašė prozos kūrinų. 1993 išleistas jo eilėraščių rinkinys „Čiobrelių kiemas“. Palaidotas Panemūnyje.

VIKSVA Pranciškus (apie 1832 Akmėnės k., Čypėnų vls. – 1908 01 10 Pandėlyjė), kunigas, religinės literatūros rengėjas. 1846–1850 mokėsi Panevėžio bajorų m-kloje, 1853–1857 – Varnių kunigų seminarijoje. Vikaras Truskavojė, Klėvainiuose, Šėtoje, 1862–1866 filialistas Kėdėiniuose. 1866–1887 Žiobiškio, vėliau Pandėlio klebonas. 1862 išspausdinta jo iš lenkų kalbos versta knyga „Šventadienio darbas“ (2 leid. 1907). Plačiau žr. str. apie Žiobiškyje dirbusius kunigus.

ZAGURSKAITĖ Ona (apie 1848 – 1891 05 21(06 02) Žiobiškyje), daraktorė, draudžiamos lietuvių spaudos knygnešė. 1869 06 policijos sulaikyta Ukmergės apskrityje su 115 lietuviškų ir lenkiškų knygų. Tardoma teigė leidinius išgijusi Kaune iš nepažįstamo asmens. Perduota teismo tardytojui. 1883 Žiobiškyje Kastanausko namuose policija užklupo slaptą mokyklą, kurioje O. Zagurskaitė lietuviškai ir lenkiškai mokė 11 vaikų. Palaidota Žiobiškio kapinėse.

ZAPKUS Vincentas (apie 1868 Krėkių parap. – 1912 02 13(26) Žiobiškyje), kunigas, mūrinės Žiobiškio bažnyčios statytojas. 1882–1888 mokėsi Šiaulių gimnazijoje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu išventintas 1892. Buvo vikaru Bėbtuose, Kaune. 1902–1912 Žiobiškio klebonas. Jam energingai ir sumaniai vadovaujant, pastatyta dabartinė mūrinė Žiobiškio bažnyčia. Plačiau žr. str. apie Žiobiškyje dirbusius kunigus.

Venantas Mačiekus ir ramuva: atsparos metai

Vladas Braziūnas

„Galima sakyti, kad Kudirka ir „Varpas“ yra sinonimai. Kalbant apie „Varpą“ būtinai reikia kalbėti ir apie V. Kudirką, o apie Kudirką negalima kalbėti neminint „Varpo“, – rašyta¹ minint Vinco Kudirkos 140-metį. Panašiai mūsų sąmonėj į viena susieina Adomas Mickevičius ir Vilniaus universiteto filomatai. Keista, bet apie juos dažnas žino kur kas daugiau nei apie po pusantro šimto metų tame pat universitete išsižiebusį (pirmas oficialus renginys – M. Mažvydo atminimo vakaras 1970-ųjų kovo 4-ąją) ryškų, savaimingą ir savitą jau lietuviybės žiburį – ramuvą. Ir apie žmones, dešimtmečius joje veikusius, jai vadovavusius. Sugebėjusius, įstengusius ne tik išlaikyti šį, objektyviai imant, vieną galingiausių Lietuvoje antisovietinių sambūrių, bet ir apsaugoti jo narius nuo bent jau atviro, brutalaus susidorojimo (nors: „Jautėme atitinkamų organų švelnią globą. Ir iš studentų buvo specialiai komandiruotų“²), „sėkmingai laviruoti ir dirbti Lietuvai naudingą kultūros darbą“³.

Skaudžiausiai Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvą palietė pirmojo faktinio jos vadovo Jono Trinkūno pašalinimas 1972-ųjų rudenį iš aspirantūros ir apskritai iš universiteto, saugumo sukurpta byla, teismas, kai žmogus, anot anuometinės „Tiesos“, buvo atsidūręs „ant įstatymo ribos“. Tada vadovavimą ramuvai iš J. Trinkūno (per čia rašančio rankas) perėmė Venantas Mačiekus, jau kiek anksčiau išiliejęs į ją su savo 1970 m. rudenį suburtu Ekonomikos mokslų fakulteto kraštotyrininkų būreliu. Daugiau ramuvos vadovai nebesikeitė.

Tad rašyti apie pastarą V. Mačiekaus amžiaus ketvirtį būtų tas pat, kas rašyti apie Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvą: ne vien kad ramuva per tuos metus, kai jis ėmėsi jai vadovauti, mūsų sąmonėj pasidarė tiesiog nuo jo, Vadų Vado, neatskiriama, be jo atrodytų net nevisavertė, bet ir todėl, kad į patį Venantą ramuva, kraštotyra taip įsismelkė, jog pasidarė, ko gero, svarbiausia jo gyvenimo dalis, jo gyvenimo laimė ir, kas žino, gal nelaimė. Venantas mat nemoka blaškytis, skaidytis. Vienąkart idėjos persmelktas, įsitikinęs jos prasmingumu, taip tos idėjos vedamas, šimtus iš paskos vedamas, ir eina.

Pora detalių. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoj dirbau universiteto rektoriaus Jono Kubiliaus padėjėju. Demokratiškasis (nors kartu, regis, ir toks griežtas) rektorius kartais leisdavo sau ką ir atvirai žmoniškai prasantarti. Viena iš-tarmė buvo tokia:

– Yra universitete du tikrai gerbtini žmonės – Aldonas Pupkis ir Venantas Mačiekus.

Abu knisliai, krapštukai ir kruopštukai, abu svaigstantys tyliu, užsispy-

¹Vaišnys J. „Varpas“, Kudirka ir žmonės aplink juos // *Suvalkija*. – 1998. Nr. 6. P. 8.

²Mačiekus V. „Neminėkit kraštotyros vardo!“ / *Kalbėjosi B. Balikienė* // *Respublika*. 1991 05 10. P. 9.

³Mačiekus V. *Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvai dvidešimt penkeri* // *Mūsų kraštas*. 1995. Nr. 1. P. 148.

rusiu savo darbu. Rektorius puikiai žinojo: to darbo nei jis, nei kas kitas jokiais oficialios pagarbos žymenim niekada neįvertins. Ypač Venanto Mačiekaus, vadovaujančio organizacijai, kurią galingasis prorektorius Bronius Sudavičius (jo kabinete – saugumo lizdas) tiesiai šviesiai ir vadina tikru vardu – nacionalistais. Užtat iš čia, iš to nuvokimo, kad žmogus ne dėl kokios karjeros ar įvertinimo, net ne dėl paprasčiausio atlygio, net kenkdamas savo profesinei karjerai iki užsimiršimo triūsia pasišventęs, – iš čia ir ta tikroji, neišsakoma pagarba, kartais parodoma vien kokiu vėlgi tylios, bet reikšmingos paramos tai pačiai nacionalistų ramuvai ženklui. Ir dėl pačios ramuvos, ir daugiausia dėl jo, dėl vadovo.

Venantas toks darbštuolis, dėl verto reikalo užmirštantis viską pasauly, buvo ir išliko. Vis gilindamasis į savo išimylėtąją papročių teisę, kartais užsuka paskaityti kokios praėjusių amžių knygos ir Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriun. O išikūręs jis prašmatniausioj P. Smuglevičiaus salėj – ten visi užsienių karaliai, prezidentai bei premjerai didžiųjų mūsų valdžių per kiekvieną vizitą vis užvedami. Zuja prieš tai ir per tai mūsų ir kokio karaliaus apsaugos vyrukai, kartais skaitytojus išprašo lauk, kartais ir ne – pažiopsokit. Tuokart, kai Lietuvoj viešėjo ir čion užsuko karališkoji švedų pora, skaitytojams maloningai buvo leista likti. Tikriau, skaitytojui, Venantui Mačiekui. Ir ką jūs manot? Tos karališkosios didenybės Venanto nėra nesudomino. Nežinau, ar, įnikęs kokian puslapin bei savo mintin, aplinkinio bruzdulio išvis nepajuto, ar pastebėjo ir širdy kiek irztelėjo: vaikšto čia visokie, dirbti trukdo!.. – bet nuo senos knygos ir savo išrašų nė akių nepakėlė.

O juk nėra, nebuvo niekad Venantas koks sausuolis. Eiklus, tą eiklumą puoselėjantis. Ne tik per ekspedicijas, kai niekur nedingsi: keliesi ir eini reikiama kaiman kelis ar keliolika kilometrų, tautosakininkai dar ir andainykščius sunkiausius magnetofonus tempdami... Taigi ne tik per ekspedicijas, ne tik per daugelio metų pažintinius šventadienių žygius po Vilniaus apylinkes... Kai aštuntam dešimtmety kraustėsi į naują butą dabartinėn Rinktinės gatvėn, taigi pėsčias lagaminėliu (ar lagaminais) visą savo šeimyninę biblioteką, tikrai nemažą, taip iš Vokiečių (irgi dabartinis pavadinimas) gatvės vienas ir susitampė: ir sveika, ir, svarbiausia, nė vienos knygos nieks nei įbrėš netyčia, nei įlenks ar dar ką.

Niekad nepamiršiu vienos Upninkų ekspedicijos dienos (maniškė Alma taip pat – neseniai buvom vedė). Iš ankstyvo ryto, aišku, Venanto vadovaujamas žygis iš Keižonių, kur buvom apsistoję, ir atgal: visada būtina apžiūrėt ne tik tą vieną ar keletą *savų* kaimų, kur pats per ekspediciją dirbai, bet ir vertas kuo plačiausios apylinkės vietas. Taigi taip ir žiūrėjom – patekom paknopstom, panneriais pašvenčiais, net užkąst nēr kada, kad neatsiliktum; perpiet grįžę sumetėm šitaip nukulniuotus kilometrus – drąsiai bus kokie penkiasdešimt ar net šešiasdešimt, o tada jau didysis ruošimasis ekspedicijos uždarymui su rimta ataskaita vietos žmonėms, su muzikom ir dainom, ir šokiais, su... ką ten vakarojimais, – su naktinėjimais ir rytinėjimais!.. O Venantas dar ir viską sužiūrėt turi (na, vieną kitą daiktą jo lūpom gal vėliau papasakosiu):

*Mūsų Venantas,
mūsų vadovas,
skrieja per aukštus
kaip palydovas, –*

*niekas nemato,
nesusigaudo –
kada jis miega
ir ką jis gaudo?!*

Šitoji kancona iš dar ankstesnės ekspedicijos, iš Joniškėlio 1974-aisiais. Tada per ekspedicijos baigtuves tas rūpestingasis ir tvarkingasis vadovas po dvaro menę... dviračiu ratus suko, ir dar *uzbonas* rankoj. Nors ir per tą, ir, kiek žinau, per visas Venanto ekspedicijas net alaus lašas būdavo šiukštu (išimtis tik baigtuvės); bet, atrodo, dėl to tai vargo mažiausiai turėta. Viskam – laikas ir saikas. Be saiko ramuvoj gal tik – dainos, šokiai ir panašios jaunatviškos linksmybės, begalinė jų išmonė.

Ramuvą Venantas perėmė Jono ir Julės Trinkūnų, Veronikos Janulevičiūtės (taigi dabar Povilionienės) ir kitų, pagaliau Žiūrų sodžiaus moterų ir vyrų jau smarkiai įdaintą ir išokdintą. Daugiausia 94-ojoj Filologijos fakulteto auditorijoje mokytis, ką vasarų ar šventadienių ekspedicijose užrašę, rinkdavomės bent dukart per savaitę. Dideliais balsais dainuodavom dabar plačiai aidinčias, jau vėl tokias įprastas, o tada tik senolių atminty užčiauptas, jokių radijų neišleidžiamas autentiškas liaudies dainas. „Sektantiškas“, kaip, tarpais vis mus paskusdamas kam reikia, vadino jas tuomet dar docentas Robertas Žiugžda.

Prisimena (1991 11 01) pats V. Mačiekus: „Maždaug po metų, jau 1974-aisiais, pasikvietė tada buvęs Vilniaus universiteto partinės organizacijos sekretorius Povilas Bernatavičius. Ir maždaug pradėjo nuo to, kad esą mes susirenkam ir dainuojam. Sakau: „O tai kas čia bloga? Gal geriau negu gertumėm“ – „Ne, – sako, – kad dainuojat, ne taip jau bloga, bet jūs labai vienpusiškai dainuojat“. Apsimetęs naivuoliu, klausiu: „Kaip tai suprast?“⁴

Na, čia Venantas gal nesupyks, kad juokom dar paminėsiu ir asmeniniam pokalby jo paminėtą tokių dvikovų ginklą – tą tariamą savo naivumą. Mat, sako, ir veidas mano toks (davė Dievas), kad tereikia tik miną nutaisyti. Jie (saugumiečiai ir panašūs) ten tik kalba, aiškina, o aš, tą išraiškingą miną nutaisęs, tik pritariamai linkčioju ar atsakinėju kokiom bendrybėm. Mato, kad su šitoku bergždžia burną aušint...

Bet partijos sekretorius tada pasukęs kalbą, kad derėtų dainuot ne vien tik lietuvių liaudies dainas, Venantas džiugiai prisiminęs, jog mokam ar galim išmokti ir kitų, tad ir dabar su latviais nepraleidžiu progos padainuoti tada ramuvoj prigijusią jų *Upe nes(a) ozoliņu*; kartais dar kompanija prisimenam gudišką čiastušką: *Usia brihada napilasia – samahomka udalasia!..*

„Dėl mūsų pasidainavimų, – vėl pasakoja V. Mačiekus, – yra buvę ir links-

⁴Braziūnas V. *Ir įkaltis teisiems, ir nuosprendis teisėjams*//Tautosakos darbai. T. 1(8). – V.: Academia, 1992. P. 126.

mesnių dalykų. Prisimenu, tuometinis prorektorius Bronius Sudavičius, pas kurį kartą užėjau kažkokiais reikalais, sako: „Jūs ten susirinkę dainuojat kažkokias liūdnas dainas. Va atėjo vienas docentas čia, pasakoja, kad tie kraštotyriminkai susirinkę dainas dainuoja, net dainuodami pradeda verkt, jokio jaunatviško optimizmo. Kaipgi šitaip galima tarybiniam jaunimui!..“ Sakau: „Kad studentai bedainuodami pradėtų verkt, tai nesu matęs ir girdėjęs. Va kai jūs stipendiją nubraukiat, tai gal kuris ir apsiašaroja“. Tai gerbiamas prorektorius nusijuokė: „Na, – sako, – žiūrėkit. Žiūrėkit. Bet čia vis eina ir skundžia“.

Tas faktas įdomus kitu požiūriu. Vadinasi, kažkas skundžia... Paminėjo docentą. Iš Istorijos fakulteto. <...> tas docentas <...> buvo labai nustebintas, kad nedainuojam tarybinių, sakė: kaip čia šitaip gali būti?“⁵

Taigi tas negeras, ne tarybines, dainas užrašinėjom, plėšėm jas ekspedicijose, tuose savaitiniuose suėjimuose, vakaronėse daug kur Lietuvoj, pagaliau tolimuose traukiniuose ir Vilniaus troleibusuose. Užrašinėjom ne tik dainas bei kitokią tautosaką, – rinkome visa, kas budintų tirti pasirinktų apylinkių gamtą ir istoriją, kalbą ir etnografiją. Deja, iš pradžių būta dar pernelyg daug jaunatviško entuziazmo ir per mažai tikro suvokimo, kokį svarbų darbą esam užsimoję ir pradėję, tad pirmaisiais metais ta pradžia neretai ir būdavo pabaiga: daug pirmosiose ekspedicijose ar trumpesnėse kraštotyros iškylose surinktos medžiagos liko nesutvarkyta, mokslo institucijų saugykloms neperduota („Apie surinktą tautosaką ir kitą medžiagą pirmosiose trijose kompleksinėse VUKR ekspedicijose šių eilučių autorius duomenų neturi“, – teko vėliau konstatuoti V.Mačiekui⁶). Tą jaunatvišką daugiausia studentų polėkį turėjo paremti specialios žinios, ypač medžiagos rinkimo ir tvarkymo metodika, patirtis, pagaliau tvirtas suvokimas, kad darbas ko nors rimta vertas – tik iki galo padarytas.

Jau ir anksčiau vieną iš tų dviejų savaitinių pasidainavimų buvo imta aukoti įvairioms tautosakos, etnografijos paskaitoms. Venantas šitą tvarką įtvirtino. Jam ėmus vadovauti kompleksinėms ramuvos ekspedicijoms, visiems tapo aišku, kad tos dvi ekspedicijos savaitės – tik pati romantiškiausia, tegul ir nelengva, darbo pradžia. Didžiausias darbas laukia sugrįžus: visa ko, kas surinkta, sutvarkymas taip, kad būtų galima perduoti mokslo įstaigoms. Na, koks šitų darbų skirtumas, gali pailustruoti kad ir tautosakininko patirtis: viena – prisišnekinti žmogų ir, tarkim, ilgėliausią jo pasaką įrašyti magnetofono juoston, kita – tą pasaką, išlaikant visus jos tarmės, dažnai ne itin gerai pažįstamos, ypatumus, pagarsiu (ne pažodžiui ir net ne paskiemeniui) išrašyti ant popieriaus. Dešimtis ir šimtus tų pasakų, dainų ir kitokios tautosakos. Dailiai parašyti. Laikantis visų reikalavimų, parengti rinkinius, perduotinus Lietuvių tautosakos rankraštynan.

Ramuvai buvo reikalingi ne vien smagūs, linksmi, bet ir – darbštūs, kruopštūs, pareiginti žmonės. Ramuva šitokias jų savybes puoselėjo ir ugdė. Kaip? Ogi ne kaip nors ypatingai specialiai. Daugiausia – paties ramuvos vadovo ir jo parinktų, prisišnekintų atskirų ekspedicijų darbo grupių vadovų, dažnai žymių tos

⁵Ten pat. P. 126–127.

⁶Mačiekus V. *Vilniaus universiteto kraštotyriminkų ramuvai dvidešimt penkeri...* P. 149.

*Ramuvos ekspedicija
Joniškėlyje. 1974 m.*

ar kitos srities specialistų (nebūtinai Vilniaus universiteto) pavyzdžiu. Kiekvienam tiesiog jau buvo aišku, jog Vadų Vadas nepadaryto darbo nepamirš ir nepavargs, nepaliaus raginti, kol visa nebus atlikta ligi galo. Nepamokslaus. Bet juo toliau, juo labiau tau darysis gėda.

Ekspedicijas vis stengsis burti daugiausia iš tų, patikimų, kaskart įgyjančių vis didesnę praktinę patirtį. Itin brangins juos. 1995 metais išspausdintame apibendrinamajame (jau cituotame) straipsnyje apie ketvirtį ramuvos amžiaus

*Po Tauragnų
ekspedicijos. Viduryje
stovi ramuvos vadovas
V. Mačiekus, į dešinę
nuo jo poetas Rimantas
Kasparas ir kalbininkas
Kazimieras Eigminas
(abu mirę). 1977 m.*

V. Mačiekus buhalterišškai smulkmeniškai suskaičiuoja, kas ramuvos (ir kieno ramuvoje) per tuos metus nuveikta: 27 kompleksinės (iš jų 25 vasarą ir 2 žiemą) ir viena teminė ekspedicija, iš jų 23 (kompleksinės) vadovautos paties Venanto. Ekspedicijų mastas išpūdingas: jos – visoj Lietuvoj, „dvidešimt dviejuose Lietuvos rajonuose. Penkiuose rajonuose (Ignalinos, Lazdijų, Rokiškio, Tauragės, Vilkaviškio) ramuviškiai surengė po dvi kompleksines ekspedicijas. <...> Didžiausiose ekspedicijose – Žagarėje 1975 m. (Joniškio r.) dirbo 153, Upninkuose 1978 m. (Jonavos r.) – 141, Obelių–Kriaunų 1980 m. (Rokiškio r.) – 138 ramuviškiai“⁷. Iš viso ekspedicijose dalyvauta 2730 kraštotyrininkų. „Kadangi dalis ramuviškių dirbo ne vienoje ekspedicijoje, tai ekspedicijoje dirbusių ramuviškių kaip fizinių asmenų skaičius yra 1397 žmonės (51,2 proc. bendro dalyvių skaičiaus)“, – konstatuoja V. Mačiekus⁸. Ne vien stebėtina atmintis (ne kartą, ir kaip reta pagrįstai, vadintas „vaikščiojančia enciklopedija“), bet ir nuoširdus dėmesingumas kiekvienam, su kuo tenka bendrauti, leidžia Venantui ir po daugelio metų savo kraštotyrininkus ne tik vardais pavardėm vardyti, bet ir anuometinio bei tolesnio jų gyvenimo aplinkybes, vingius nupasakoti. Ypač jei tie gyvenimai, – o taip dažniausiai ir būna, – lieka kaip nors susiję su kraštotyra ar jau profesionaliai su tais dalykais, kuriais kraštotyros metais žmogaus domėtasi. Bene su kiekvienu ir iš tų veik pusanthro tūkstančio ekspedicijų dalyvių „fizinių asmenų“, ir iš dar keliskart daugiau ramuvoje vienaip ar kitaip veikusių išisnekėta, šnekėtasi ar bent šnektelta, nepraleista progos su kitais apie juos pasišnekėti. Bene kiekvieno širdy, visai nebūtinai tat kaip nors pasakant ar išreiškiant, V. Mačiekus pripažintas, pripažįstamas kaip ne-

*Obelių ekspedicijos
vėliava jau nuleista.
1980 m.*

⁷Ten pat. P. 148.

⁸Ten pat.

paneigiamas autoritetas, kaip sektinas pavyzdys. Nenuvylęs. Tyliai įteigęs, koks prasmingas yra tylus pozityvus darbas. Net nepalankiausiai, sunkiausiai laikais.

„Aš įsijungiau į kraštotyrinę veiklą, – sako ir pats Venantas, – ne pačiu geriausiu metu. Jau buvo pradėję spausti, riboti“⁹. Ką gi, minėjom. Bet įsi(!)jungė pats, sąmoningai, dar ir su visu savo suburtu būreliu, o ne buvo kaip nors aplinkybių ar kokių draugų įjungtas... Atrodytų, anaipol ne filologas, ne humanitaras. Bent – ne praktikuojantis, ne iš to duoną valgantis humanitaras. Turėjo juk būti kokių nors svarbių pirminių paskatų. Turėjo būt kokia nors svarbi, nuolat žadinti, dvasią būdrauti verčianti patirtis...

„Beje, – prisipažįsta Venantas, – ne iškart pripratau prie žodžio ekspedicija. Man vis asocijavosi su gaisrais, lavonais. 1945 metų vasario mėnesį gimtajame Rokiškio rajone buvo surengta baudžiamoji ekspedicija. Žmonės vadino trumpai – ekspedicija. Mūsų parapijoje nužudė 23 vyrus, sudegino 3 vienkiemius. Mano draugo dėdė iš Tartalės kaimo ėjo su kirviu iš miško, kur kirto šakas. Sutiko du raitelius iš tos „ekspedicijos“. „Gde pasport?“ Perpjovė jam gerklę. Visą vakarą rėkė parvirtęs ant kelio. Žmonės bijojo prie jo priėti. Net ir mes, vaikai, žinojome: pamatęs kareivį, nebėk, tik nebėk, nes nušaus. Kariai buvo kirgizai ar uzbekai. Jiems vadovavo rusai.

Augau Močiekų kaime. Tėvas buvo ūkininkas. Jis mokėjo įvairių amatų, todėl namuose lankydavosi daug žmonių. Aš mėgau klausytis, žiūrėti. Mūsų sodyba numelioruota. Liko tik klojimas, kuriame po karo ne vienas vyras slapstėsi nuo kariuomenės ar su kitokia baimė“¹⁰.

Vis dėlto žmonės, kad ir kaip baiminami, žinojo – gyvas žemėn neišsi. Žemę dirbti – reikia. Ir Venantui savo gimtuos laukuos yra tekę dirbti brigadininku. (O mums ne vienam yra tekę klausytis to darbo, apskritai to savo krašto prisiminimų; tik kad atmintis – ne Mačiekiaus...) Ir ta nuostata, kad bet kokiomis sąlygomis reikia purenti savo krašto kultūros žemę, dirbti jai kiek tik įmanoma, – ta tvirta V. Mačiekiaus nuostata – iš tos pačios jo prigimtos bei prisiimtos (ir tiriamos) tradicinės kaimo etikos: „Džiaugiuosi, kad valstietiška prigimtis suteikė jėgų ir kantrybės iki galo iškęsti šį absurdo spektaklį“¹¹. Oriai iškęsti, kol absurdo spektakliui atėjo galas.

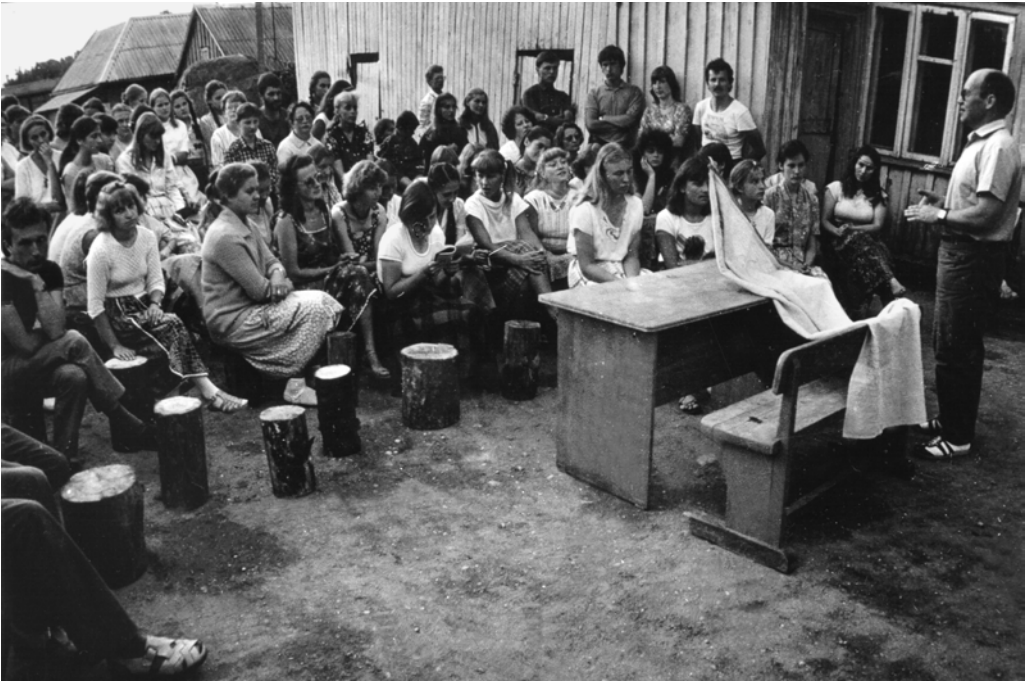
Profesorius Zigmas Zinkevičius per kuklaus pavadinimo knygoje „Rytų Lietuva praeityje ir dabar“ rašo: „Sąjūdis formavosi iš daugybės srovių srovelių, kurių ištakas sudarė tragiška Lietuvos pokario istorija, o veiklos kryptį nulėmė inteligentijos sveikosios jėgos. Prieš Sąjūdžio užgimimą juk buvo disidentai, pogrindžio spauda, tyli mokslo, meno ir kultūros darbuotojų veikla, išsaugojusi tautos sampratą ir išugdžiusi kovotojus dėl lietuviybės“¹². Šiandien tyli veikla, deja, darosi vis nepopuliareesnė, tad, žinoma, efektinga čia būtų paklausti, kaip kad 1990-aisiais yra klausęs, sakysim, Tomas Venclova: „Bet ar privalomoji duoklė neteršė gerų intencijų, nenuodijo sąmonių <...>? Ar verta ginti minimalius tau-

⁹Mačiekus V. „Neminėkit kraštotyros vardo!“ ...

¹⁰Ten pat.

¹¹Mačiekus V. Kraštotyros odisėja // *Literatūra ir menas*. – 1993 09 04. P. 11.

¹²Zinkevičius Z. *Rytų Lietuva praeityje ir dabar*. – V.: *Mokslo ir enciklopedijų leidykla*, 1993. P. 272.

tinės gyvybės požymius einant šiuo slidžių slidžiausiu ke-
liu?“ – klausė retoriškai; ir pats atsakė: „Gal ir taip. Bet aš
gerai suprantu tuos, kurie sakė „ne“¹³.

Suprantu ir gerbiu, kaip, matyt, ir Venantas Mačiekus,
tvirtai sakičius „ne“. Ypač tuos, kurie sakė ne iš saugaus
atstumo, o saugumui visą laiką šnopusiant pakaušį. Kurie
sakė ne retoriškai ir ne teoriškai. Sakė gyvenimu.

Bet nė kiek ne blogiau suprantu, ne mažiau gerbiu ir,
sakysim, Vincą Kudirką, kai „diplomatiniiais sumetimais jis vaišindavo apskrities
viršininką Kusakovą ir policijos viršininką Svatlovskį, tačiau jo pagrindinis rū-
pestis buvo pripildyti jiems stiklelius, o vėliau pargabenti namo“¹⁴. Suprantu ir
gerbiu kontrabandininkus knygnešius, maustydavusius ir papirkinėdavusius vi-
sokiausio rango kruglodurovus. Taip pat ir Venantą Mačiekų, sakantį: „Kai kas
dabar samprotauja, kad reikėjo su saugumu nebendrauti, reikėjo griežtai atsisa-
kyti, nešnekėti ir panašiai. Bet, jeigu ką nors tais laikais norėjai padaryti, o ne tiktai
užimti pasyvią rezistencinę poziciją, – nors, sakyčiau, ir čia buvo slapta rezis-
tencija, – reikėjo bendrauti, reikėjo diplomatijos, visko“¹⁵. Ar polemiškai griežtai
apibrėžiantį savo apsisprendimą: „Maniau ir manau, jog didesnis patriotas yra
ne tas, kuris už tautinę veiklą greitai
pakliūva į kartuves ar kalėjimą, o tas,
kuris sunkiomis sąlygomis sugeba kuo
ilgiau dirbti tautos labui“¹⁶.

Kad ir ką sakytum prieš, V. Ma-
čiekaus žodžius remia faktai: „Pateiksiu
skaičių, – rašo jis, – paremtų ramuvos

*Ylakių (Skuodo r.)
ekspedicijos dalyvių
pasitarime. Kalba
ramuvos vadovas
V. Mačiekus.
Aloyzo Petrašiūno
nuotr. 1986 m.*

¹³Venclova T. *Nepriklausomybė* // Venclova T. *Vilties for-
mos: Eseistika ir publicistika*. – V.: Lietuvos rašytojų są-
jungos leidykla, 1992. P. 248.

¹⁴Dumčius A. V. *Kudirka – gydytojas humanistas* // *Su-
valkija*. – 1998. Nr. 6. P. 7.

¹⁵Braziūnas V. *Ir įkaltis teisiesiems, ir nuosprendis teisėjams...*
P. 135.

¹⁶Mačiekus V. *Kraštotyros odiseja...*

archyve saugomais surinktos medžiagos perdavimo mokslo įstaigoms aktais. Per dvidešimt vienerius metus (neturiu duomenų apie pirmąsias ekspedicijas, joms nevadovavau) užrašėme 44,5 tūkstančio tautosakos vienetų (tai yra netoli 4 procentų visų kada nors sukauptų lietuvių tautosakos rankraštyno fondų), surinkom 40 tūkstančių žodžių su sakiniais, 42 tūkstančius vietovardžių ir kito vardyno vienetų (viršija 2 procentus atitinkamų fondų), apie 13 tūkstančių mašinraščio puslapių etnografinių aprašų, per 3,5 tūkstančio daiktų muziejams, apie 2 tūkstančius atsiminimų ir pan.“ Ir pagrįsta, pasididžiuoti verta išvada: „Vargu ar atsirastų kita visuomeniniais pamatais po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje veikusi žmonių grupė, kuri savo veiklą galėtų apibūdinti panašiais skaičiais“¹⁷. Beje, yra ir kur kas daugiau nei skaičiai: laiku sukaupta ir mokslo institucijoms perduota tiesiog neįsivaizduojama daugybė medžiagos, kuri šiandienos tyrėjams antraip jau būtų nebeprieinama.

Beje, visur, kur tik rašo ar kalba, Venantas pabrėžia sutelktas artimiausių savo pagalbininkų, talkininkų, o ir visų ramuviškių pastangas. Bet kiekvienai sutelkčiai pirmiausia reikalingas žmogus, apie kurį telkiamasi, kuris telkia. Toks žmogus visą jau daugiau kaip ketvirtį ramuvos amžiaus buvo ir tebėra Venantas Mačiekus. Pirmiausia apie jį telkėsi įvairiausios pirma išvardytos kraštotyros medžiagos rinkėjai. Iki pat 1995-ųjų dėl jo begalinio kryptingo darbštumo vis vykdavo kompleksinės ekspedicijos. Tiesa, apie kokias didesnes jų pagrindu parengtas knygas tekdavo tik pasvajoti. Liko paskiri straipsniai vis nuožmiau susintoje „Kraštotyroj“ ir kruvinos pastangos ekspedicijų medžiaga, straipsnius skelbti savose rotaprintinėse knygelėse, prisidengus atkariais pavadinimais ir klai-

Žiobiškio ekspedicijos dalyviai.

Klaudijaus Driskiaus nuotr. 1997 m.

¹⁷Ten pat.

dinančiom paantraštėm, kaip antai: „Šutų šnektos tekstai“. Mokymo priemonė lituanistams (1977), „Luokės šnektos tekstai“. Mokymo priemonė lituanistams (1978), „Socializmo laimėjimai Lietuvoje. Sariai ir Luokė“. Mokymo metodinė priemonė istorikams ir sociologams (1979), „Ekonominė ir istorinė-etnografinė Joniškėlio apylinkės charakteristika“. Mokymo priemonė istorikams, ekonomistams, sociologams, filologams (1980), „Joniškėlio apylinkių šnektos tekstai“. Metodinės rekomendacijos filologams (1982)... Dievuliau tu mano! Studentai ir pus-studenčiai rašėm „priemones“ ir „rekomendacijas“...

1996-aisiais „Vakarinės naujienos“ išleido V. Mačiekaus sudarytą 430 puslapių ramuvos monografiją „Sintautai. Žvirgždaičiai“. Apskritai 1996 m. Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvai liks ženklūs dviem itin svarbiais dalykais. Pirmąsyk nuo 1970-ųjų nesurengta kompleksinė ekspedicija. Pirmąsyk išleista derama vienos ekspedicijos ataskaita.

Nepriklausomos Lietuvos jaunimui tylus (nemokamas!) darbas, praradęs pasipriešinimo režimui atspalvį bei gan didelę riziką, kad bus pakirstas jei ne tavo gyvenimas, tai bent karjera, – šitoks darbas, deja, tapo nebepatrauklus. Gal didieji, jokia nauda neparemti ir nepaaiškinami, kantraus atsidavimo reikalaujantys darbai ir nudirbami – tik negandų ir pasipriešinimo metais? Kas glostė ir skatino Daukantą, brolius Juškas, Vileišius, Basanavičių?.. Tiesa, didelio kraštotyros pakilimo būta ir anos, prieškario nepriklausomybės metais. Bet esminis skirtumas: valdžios žmonių tada, matyt, bus būta kur kas šviesesnių ir tolia-regiškesnių – suvokusių, kad atsikuriančio krašto pamatas pirmiausia yra jo kultūra. Ir gelminė, substratinė jos dalis – etninė kultūra. Atsiradusi ne su šia diena. Valdžios žmonių tada, matyt, bus būta atsakingesnių, užtat visuomenę kultūros darbui labai smarkiai skatinusių. Svarbiausia, ne vien žodžiais. Sakykim, Jurgis Dovydaitis, tada dar gimnazistukas, brolio Prano patartas, ėmėsi užrašinėti tautosaką, jos pluoštų įteikė profesoriui V. Krėvei ir gavo... 300 litų. „Tai buvo labai didelė parama gimnazistui“, – iki dabar tą profesionalaus tautosakos rinkėjo darbo pradžią prisimena J. Dovydaitis¹⁸. Kur jau ne! – turint galvoj anuometinio lito perkamąją galią. Visai tad natūralu, jog kaimo žmonės, mūsų lankyti ekspedicijose, būdavo šventai įsitikinę, kad mūsų darbas, toks didžiai – jie kaip niekas kitas gerai matė – nelengvas, yra ir gerai mokamas: tuose žmonėse dar buvo gyvas normalus supratimas, kas yra darbas ir kas yra atlyginimas. Iš nepatyrimo pradžioj esam mėginę dar kiek aiškint, kad moka ne mums, o mokam mes – už maistą, nakvynę, lyg būtumėm kokie dykaduoniai išskylautojai. Paskiau liovėmės išvis bepriestaravę ir ką aiškinę: vis viena retas tepatikės, o daugelio dorų žmonių akyse dar liksim išsisukinėtojai ir melagiai. Deja, nėra tekę girdėti, kad dabartinės valdžios žmonių supratimas būtų pasidaręs bent kiek panašus į prieškario, bent kiek lenktų sovietinės. Tiesa, viena išlyga: priekaištai šiai valdžiai visai nebetinka, kai kalbama apie atlyginimą už jos pačios dažnai tik menamą darbą (ministras pasiskiria didesnę nei dvidešimtūkstantinį honorarą už įstatymų ir kitų aktų projektų rengimą... suprask, laisvalaikiu).

¹⁸ „Supratome, kad jis buvo valstybės žmogus“, - sakė Vasario 16-osios akto signataro Prano Dovydaičio brolis Jurgis // Lietuvos aidas. – 1998 02 17. P. 2.

Na, tegul bus man atleistas šitas publicistinis nuokrypis. Tiesiog labai gaila ekspedicijų: laikas bėga kaip įdurtas, ir lieka neišnaudotos paskutinės galimybės užfiksuoti tai, kas Lietuvoje dar ne visiškai niveliuota. „Mažėjant tradicinės kultūros žinovų, kompleksinės ekspedicijos bus prasmingos dar kokius 7–10 metų“, – sakė 1993-aisiais V.Mačiekus¹⁹. Dabar beliko – metai, keleri?..

Užtat juo atkaklesnės ir, ačiūdie, vaisingesnės darosi Venanto Mačiekaus pastangos išleisti knygas apie daugumą buvusių ekspedicijų vietų. Smarkiai išsukio „Versmės“ leidykla. Na, vėl teisybė: daugiausia Venanto ir leidyklos direktoriaus Petro Jonušo buvo išukta... Išėjo didelės monografijos „Žagarė“ ir „Obeliai. Kriaunos“. 1999-aisiais „Plateliai“ – jau su Lietuvos tūkstantmečio (1009–2009) ženklu, kaip serijos „Lietuvos valsčiai“ knyga. Kaip ir šioji, kuriai dabar rašau. Bet visai nesu įsitikinęs, kad dabar eilė kaip tik jai: leidyklos planai tokie dideli ir taip sparčiai verčiami kūnu, kad kas keli mėnesiai gali laukti vis naujos knygos.

Taigi, įsteigus „Versmės“ leidyklą, dirbama jau itin kryptingai ir našiai. Pavienių monografinių knygų leidyba natūraliai susiklostė į „Lietuvos valsčių“ seriją. Norėtusi itin pabrėžti – natūraliai. Daugumui šios serijos knygų vertingos pirminės medžiagos per Venanto rengtas ir vadovautas Vilniaus universiteto kraštotyryninkų ramuvos ekspedicijas jau dabar sukaupta pakankamai, suburtas daugmaž nuolatinis autorių kolektyvas – žymių Lietuvos istorikų, etnologų, archeologų, folkloristų, kalbininkų, sociologų, gamtininkų ir kitų specialistų. Žinoma, jeigu tos knygos, kurioms lemta apibendrinti tų ekspedicijų medžiagą, būtų pasirodžiusios laiku, vis po kiekvienos ekspedicijos, Venantui, tų knygų sudarytojui, serijos redakcinės komisijos pirmininkui, būtų buvę kur kas lengviau. Dabar tenka raišioti senus galus, iš naujo tartis su autoriais, daugybe autorių, šiems dažnai surinktą medžiagą tenka gaivinti, naujinti. Viskam reikia laiko ir, svarbiausia, geležinės nepailstamos kantrybės, tylaus, iš pašalės nematomo ir sunkiai pasveriamo organizacinio darbo.

Su kieno triūsu jis lygintinas? Su liudiškietiško (Anykščių rajonas) Petro Biržio, kadaise taip pat užsimojusio aprašyti Lietuvos apskritis, tiesa, dėl nepalankių aplinkybių tesėjusio ne iki galo, aprašiusio tik Alytaus, Biržų, Kėdainių bei Marijampolės apskritis, o vis dėlto laikytino lokalinių kraštotyryninkų monografijų pradininku? Su egzodo „Lietuvių enciklopedijos“ leidėju? Su Norberto Vėliaus ir jo bendražygių, ryžtingai išnaudojusių *otpelio* galimybes jau čia, sovietinėj Lietuvoj, ir pradėjusių kokybiškai naują tokių monografijų (jau tamtyč rengtų kompleksinių ekspedicijų pagrindu) leidimo tarpsnį? Viena aišku: Venanto Mačiekaus, jo vadovaujamos ramuvos nudirbtų, dirbamų darbų vertė tolydžio didės, skleisis, darysis vis akivaizdesnė, o pats Venantas bus pelnytai įrikiuotas į tų didžiųjų žmonių gretą. Ypač juo turės didžiuotis jį išauginęs, jo gyvenimo nuostatas įdiegęs ir išugdęs gimtasis jo Rokiškio kraštas.

Čia tenka pridurti kaip ir priesaką šios knygos redaktoriams. Žinau, kad Venantas iš didžio ir tikro savo kuklumo smarkiai priešinosi, kad būtų čia kas nors rašoma apie jį. Šiaip taip nusileido. Dabar gali priešintis (juk be jo žinios joks tekstas į serijos knygas nepatenka),

na, kad ir pirmesnei ar panašioms mano ¹⁹Mačiekus V. *Kraštotyros odiseja*.

pastraipoms. Mieli redaktoriai, dabar jau jūs būkit nenuolaidūs: patys puikiausiai žinot, kad mano žodžiai – toli gražu ne kokios pagyros, o tik atsargus konstatavimas, po teisybei, net pernelyg atsargus. Net per menkas, kad būtų objektyvus.

Beje, jau galima, ačiūdie, ir pasidžiaugti, kad dalis tų mano žodžių kuo gražiausiai pildosi: tyli kraštotyros darbų vertė, unikali vertė, bent iš dalies imama suvokti ir valstybės lygmeniu. Lokalinės monografijos apie, tarkim, Zervynas, Ignalinos kraštą, Dieveniškės, Merkinę, Dubingius, Kernavę, Upytę, Gervėčius ir kitas etnografinės Lietuvos vietas jau vertinama kaip neatsiejama mūsų kultūros dalis, etninės kultūros paveldo kompleksinio tyrimo klasika. Šios monografijos radosi iš anuometinės Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos rengtų kompleksinių kraštotyros ekspedicijų. Šių ekspedicijų organizatoriai ir monografijų rengėjai Č. Kudaba, R. Kunksas, V. Milius, A. Vidugiris, N. Vėlius, A. Tyla apdovanoti Jono Basanavičiaus premija, skiriama už etninės kultūros puoselėjimą.

1998-aisiais už nuopelnus lietuvių etninei kultūrai J. Basanavičiaus premija paskirta ir pirmajam faktiniam Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos vadovui Jonui Trinkūnui bei tolesniam nebepakeičiamam jos vadovui Venantui Mačiekui. Taigi vienų ir kitų triūsas jau įrašytas į vieną – garbingiausią – ir oficialaus pripažinimo gretą. Skirtumas tik toks, kad, regis, Venanto darbų – dar tik pusiaukelė, jo eiklosios kojos – toli dar ves.

*Ramuviečiai traukia
dainą (iš kairės):
Dalia Masionytė,
Regimantas Pranaitis
ir Inija Rutkūnaitė.
1972 m.*

*„Vietinės raganos“
ant Šatrijos kalno
gąsdina Luokės
ekspedicijos dalyvius.
1973 m.*

*Ramuviečiai prie
surinktų eksponatų.
Tauragnų ekspedicija.
A. Petrašiūno nuotr.
1977 m.*

*Panemunėlio
ekspedicijos atidarymas.
Kalba ekspedicijos
vadovas V. Mačiekus.
Aloyzo Petrašiūno
nuotr. 1979 m.*

*Ramuvietis
Bonifacas Stundžia
užrašinėja Keižonų
(Jonavos r.) šnektos
ypatybes. 1978 m.*

*Kriūkų (Šakių r.)
ekspedicijoje. Iš kairės:
ekspedicijos vadovas
V. Mačiekus,
hab. dr. Vacys Milius,
dr. Anelė Vosyliūtė,
Rita Mačiekienė.
A. Petrašiūno nuotr.
1995 m.*

Žiobiškio apylinkių istorijos šaltiniai

Parengė Kazys Misius

Iki 1861 m., be Vengerinės, Žiobiškio parapijai dar priklausė dalis Rokiškio, Kazliškio, Kazliškelio ir Paliepio dvarų kaimų. Vengerinės dvaras, kuriam priklausė Žiobiškis, buvo gana mažas ir gal todėl istoriniuose dokumentuose retai teaptinkamas. Ilgamečiai Vengerinės savininkai Tiškos irgi nebuvo garsi ar įtakinga bajorų giminė. Matyt, neišliko svarbiausias Žiobiškio istorijos šaltinis – Vengerinės dvaro archyvas. Jis galėjo sudegti per Pirmąjį pasaulinį karą. Todėl nepavyko aptikti nė vieno šios valdos inventoriaus. Kaip žinia, inventoriuose būdavo surašomos kiekvienos gyvenvietės valstiečių pavardės, jų prievolės. Neradus Vengerinės valdų dokumentų, atsisakyta ir kitų dvarų, kurių kai kurie kaimai priklausė Žiobiškio parapijai, inventorių.

Skelbiamuose tekstuose praleidimai įrašyti laužtiniuose skliaustuose. Dėl vietos stokos ir lokalinio šaltinių pobūdžio nededami dokumentai kitomis kalbomis, o pateikiami tik jų vertimai. Žemesnių institucijų dokumentuose pasitaiško klaidų bei netikslumų. Lietuviškų tekstų kalba netaisyta.

Skelbiama tik nedidelė su Žiobiškio apylinkėmis susijusių istorijos šaltinių dalis. Pokario ir dabartinių laikų dokumentuose gana daug „baltų dėmių“.

Šaltinių santrumpos

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius

Iš 1567 10 16 LDK kariuomenės surašymo

...

Ponas Jurgis Astikas, Mstislavo vaivada, Breslaujos seniūnas, iš savo dvarų ... Apaščios, Agluonos, Kazliškio, Fedoriškių, Onušio, Suvieko, ... Rokiškio ... iš viso statė raitelių – 141...

Rašyta senąja gudų kalba

Litovskaja metrika. Otdel I. Čast 3 knigi publičnych diel.

Perepisi vojska litovskogo. // Russkaja istoričeskaja biblioteka.

T. 33. Peterburg. K. 444.

Ištrauka iš 1596 metų dokumento, kuriame paaiškinama Vikonių kaimo (tada – tarnybos) kilmė

*Vaznio pareiškimas apie Paliepio dvaro
valdymo teisių patvirtinimą*

Dievo sūnaus gimimo tūkstantis penki šimtai devyniasdešimt šeštais metais liepos mėnesio pirmą dieną.

... Prie mūsų, vaznių, ir prie aukščiau paminėtos pusės, sukeisdami jo malonybei ponui Jonui Astikui už tai atidavė savo Kazliškio žmonių Jonelio, Matulio ir Stasio Romanaičių tarnybą, pravardžiuojamą Vikoniais, ir ši žmonių tarnyba su visais matininko išmatuotais jų sklypais iš jos malonybės kunigaikštienės Petrės Krošinskienės pusės dabar liko priskirti jo malonybei ponui Jonui Astikui. ...

Rašyta Paliepyje, anksčiau nurodytų metų mėnesį ir dieną. Tame kvite įspausti keturi antspaudai, o parašai lenkiškai ir rusiškai. ...

Versta iš senosios gudų kalbos

*Akty, izdavajemyje Vilenskoju komissijeju dlia razbora drevnich aktov.
T. XXXII. V. 1907. S. 346–347.*

1667 metų Ukmergės aps. dūmų (sodybų) tarifų fragmentas

... Iš Kristupo Ropo Rokiškio dvaro – 314 dūmų. Iš Vengerinės dvaro – 5 dūmai.

Originalas lenkų kalba

LVIA. F. SA–3720. L. 26.

1748 11 12 Žiobiškio prekybinė privilegija

Šiuo raštu, mūsų privilegija, visiems kartu ir kiekvienam, kam apie tai privalu žinoti, atskirai skelbiame, kad mes, norėdami mūsų Lenkijos karalystėje ir Lie[tuvos] d[idžiojoje] kunigaikštystėje didinti turgus ir prekybą, tuo siekti ir patirti didesnės gerovės ir todėl sėkmingam viešųjų reikalų sutvarkymui, prie mūsų esantiems ponams tarėjams bei pareigūnams pranešus apie tinkamą turgams vietą kilmingo Ukmergės taurininko Pranciškaus Tiškos paveldimoje valdoje, vadinamoje Žiobiškiu, esančioje Ukmergės apskrityje, leidžiame ir šiuo raštu, mūsų privilegija, patvirtiname minėtam kilmingam Pranciškui Tiškai toje pat Žiobiškio valdoje rengti turgus, o kad jie tinkamiausiai būtų įvesti ir išlaikyti, paskiriama kiekvieną savaitę viena diena ketvirtadieniais, o prekymečius šv. Juozapo dieną, šv. Pilypo Jokūbo dieną, trečią Žolinių dieną, šv. Baltramiejaus dieną. O tuo laisvas ir įgaliotas kilmingas Pranciškus Tiška,

Ukmergės taurininkas, nedarydamas žalos kitiems prekybiniais miestams bei miesteliams, įvestų minėtoje savo valdoje turgus ketvirtadieniais ir prekymečius auk[ščiau] nurodytomis dienomis, siektų sau naudos. Kuo didesniai patikimumui šią mūsų ranka pasirašytą privilegiją liepėme patvirtinti Lie[tuvos] d[idžiosios] k[unigaikštystės] antspaudu. Duota Varšuvoje Viešpaties MDCCXLVIII metais lapkričio mėnesio XII dieną, mūsų valdymo XVI metais.

Augustas Karalius

Vertimas iš lenkų kalbos

Lietuvos Metrika. LM – 176. L. 200–201. LVIA mikrofilmas.

1775 metų Žiobiškio apylinkių žemėvalda

Išlikęs 1775 m. Ukmergės apskrities dūmų surašymas yra reikšmingas gyvenviečių istorijoms, žemėvaldos tyrinėjimams. Faktiškai tai inventorių suvestinės, kuriose nurodyti dvarams priklausę kaimai, užėžiai (užusieniai) ir kiekvienos gyvenvietės dūmų (sodybų) skaičius. Tiesa, šiuose dūmų tarifuose nėra daržininkų sodybų. Dūmai surašyti parapijomis. Iš minėto Pandėlio ir Rokiškio parapijų dūmų sąrašo išrinkti dvarai, kurie visi arba tik jų dalis nuo 1803 m. įėjo į Žiobiškio parapiją. Skliaustuose vietovės nurodytos originalo rašyba.

Žemvaldžių dūmai	Pandėlio parapija	Metinis mokestis auksiniais
Dvarų ir ūkininkų, mokačių po 10 auksinų	Šlėktų, mokačių po 6,5 auksinų	
1	<i>Paliepis (Polepie)</i> , Kosciakovskio dvaras	
19	1 <i>Paliepis (Polepie)</i> , kaimas	
12	2 <i>Raišiai (Raysze)</i> , kaimas	
16	<i>Kalpokai (Kolpaki)</i> , kaimas	80*
10	1 <i>Latveliai (Łatwele)</i> kaimas	5
6	1 <i>Maželiai (Mazulżnce)</i> kaimas	
15	<i>Sičiūnai (Siciuny)</i> kaimas	
1	<i>Fedoriškiai (Fiedoryszki)</i> , palivarkas	
1	<i>Kazliškėlis (Kozliszki)</i> , ponios Klopmanienės dvaras	
8	<i>Šakaliai (Szakale)</i> , kaimas	
15	<i>Rumpiškėnai (Rumpiszki)</i> kaimas	34
8	1 <i>Kurkliečiai (Kurklecie)</i> kaimas	1
1	<i>Stumbriai (Stumbury)</i> , užėžis	
1	<i>Vilkai (Wilkie)</i> , palivarkas	
1	<i>Kazliškis (Kozliszki Wielkie)</i> , Tiškevičienės dvaras	
12	<i>Pigaičiai (Pigaycie)</i> , kaimas	
16	<i>Degeniai (Dogenie)</i> , kaimas	85
16	<i>Uvainiai (Uwoynie)</i> kaimas	850

*Valdos dūmai pagal mokesčių rūšis.

(tęsinys)

Žemvaldžių dūmai	Pandėlio parapija	Metinis mokestis auksiniais
Dvarų ir ūkininkų, mokančių po 10 auksinų	Šlėktų, mokančių po 6,5 auksinų	
17	Martiniškėnai (Marciniszki), kaimas	
5	Gerkonys (Gierkance), kaimas	
2	Vilkeliai (Wilkiele), kaimas	
16	Mažeikiškis (Mazeykiszki), Močiekai (Macieykuny), Šlapeliai (Szlapele), Bintiškiai (Bintyszki), Lazariškis (Lazaryszki), Šileikiai (Szyleykiszki), Daujotiškis (Dowiatyszki), Gineišiai (Giniszki), užėžiai	

LVIA. SA-18584. L. 153.

Rokiškio parapija

		Barboros Tiškevičienės, dabar – Kosakovskienės, Rokiškio dvaro Aukštadvario palivarkas		
1		<i>Aukštadvaris (Wysoki Dwor)</i> , palivarkas		
13	1	Sodeliai (Sadele), kaimas		
3		Lingėnai (Lingiance), kaimas		
4	1	Vaidlonai (Waydelance), kaimas	65	663*
4		Degsniai (Dexnie), kaimas	2	
13		Mitragalys (Mitrygale), kaimas		
11		Didsodė (Didczsady), kaimas		
4		Raišiai (Raysze), kaimas		
2		Šimonėliai (Szymanele), kaimas		
1		<i>Vengerinė (Wengieryna)</i> , Tiškos dvaras		
9		Žiobiškis (Zabiszki), kaimas	14	140
2		Kervelkiai (Kierwele), kaimas		
1		Graužiai (Grauzyszki), užėžis		
1		Čipyriai (Czypiry), užėžis		
	1	Varniškėse (w Warniszkach)		
	1	Petriškiuose (w Petryszkach)		
1		Ažuoliškis? (Azeliszki), dvaras		
2		Pašliai (Paszle), kaimas	12	
2		Kalpokiškis (Kolpaki), kaimas	1	126
7		Steponiai (Stepance), kaimas		
	1	Jurgiškiuose (w Jurgiszkach)		
4		<i>Buteikiai (Buteykie)</i> , Tyzenhauzų dvaras ir kaimas		50
1		<i>Baltušiai (Baltuszyszki)</i> , Tyzenhauzų dvaras		
3		Dargiai (Dargie), kaimas	3	36
	1	Serapiniškėse (w Serafiniszkach)	1	
	2	Serapiniškėse (w Serafiniszkach)		13

Originalas lenkų kalba

LVIA. SA-18584. 1. 154.

*Originalo viso Rokiškio dvaro mokestis.

Iš 1808 05 06 Žiobiškio klebono pranešimo
Vilniaus universiteto kanceliarijai

<...>

Katalikų religijos gyventojai:

Vyrų: šlėktų – 15, valstiečių – 810; moterų: šlėktų – 12, valstiečių – 764.

Jokios parapinės mokyklos nėra. Šioje parapijoje nėra jokios kitos tikybos nei jų maldos namų.

Pagal atsiųstą schemą tokią pranešimą iš Žiobiškio parapijos pasirašau savo ranka.

*Žiobiškio klebonas
kun. Lapinskis*

*Duota Žiobiškyje
1808 metų gegužės 6 diena*

Versta iš lenkų kalbos

VUB RS. F. 2. KC-561. L. 213.

1820 05 18 Vengerinės dvaro savininko, Žiobiškio
bažnyčios koliautoriaus K. Kupsčio prašymas Žiobiškio
klebonu paskirti kun. Domininką Levaškevičių

*Vilniaus Romos katalikų kurijos valdymo skyriui
Rusijos k[ariuomenės] poručiko Kajetono Kupsčio*

PRAŠYMAS

Kadangi J[o] m[alonybė] kunigas Strazdas (Drozdowski)* man aiškiai pareiškė, kad nenori būti Žiobiškio bažnyčios administratoriumi, o parapijiečiams, kaip žinia iš dekanų rašto, be kunigo kyla daug sunkumų. Taigi dėl šios svarbios priežasties prašau švenčiausiąją kuriją paskirti J[o] m[alonybė] kunigą Levaškevičių administratoriaus pareigoms arba bent kamendoriumi, kol vėliau nuolankiausiai išklausysime dekanų įsaką arba kol pati kurija mums kunigą paskirs. Dabar, kol bažnyčia laukia, o parapijiečiams nepatogu, gal kurija paskubintų rezoliuciją dėl šio prašymo. O jei trūksta pasauliečių kunigų, galima paskirti iš vienuolių, tuo labiau galima paskirti J[o] m[alonybė] kunigą Levaškevičių, kaip esantį pakankamo amžiaus, nes yra 33 metų, be to, turėjęs paskyrimą, atleistas iš klebonų ir likęs be vietos.

*Rusijos kariuomenės poručikas Kajetonas Kupstis
1820 m. gegužės mėn. 18 d.
Vilniuje*

Versta iš lenkų kalbos

LVIA. F. 604. Ap. 1. B. 1560. L. 146.

**Originale*

1820 metų Žiobiškio bažnyčios vizitacija

Vilniaus vyskupijos ir gubernijos, Ukmergės apskrities Obelių dekanato Žiobiškio parapiinės bažnyčios visos fundacijos vizitacija, surašyta 1820 metų liepos mėnesio 31 dieną, vadovaujantis Vilniaus Romos katalikų kurijos valdymo skyriaus įsaku Nr. 3205.

I. *Bažnyčios aprašymas.* Parapinė Žiobiškio bažnyčia, 1803 metais funduota Ukmergės aps[krities] pakamarių maloningųjų ponų Juozapo ir Anelės Tiškaitės Siesickių, priklauso k[unigams] pasauliečiams. Privačiai pašventinta Jo malonybės Čedasų klebono kunigo Pranciškaus Siaurimavičiaus Šv. Arkangelo Mykolo titulu. Statyta iš tašytų medžių, ant naujų mūro pamatų, naujai dengta malksnomis. Į ją įeinama per neseniai iš trijų tašytų rąstų sienų pristatytą priebažnytį. Iš abiejų šonų dvigubos durys, kabančios ant geležinių vyrių ir užkabinamos iš vidaus dviem kabliais. Stogas dengtas malksnomis. Durys į bažnyčią dvigubos, apmuštos, įtaisytos ant geležinių vyrių, darinėjamos rankenomis. Bažnyčia yra 9,5 sieksnių ilgio ir 6 sieksnių pločio. Virš bažnyčios durų nedidelis, laikomas dviejų kolonų, choras, į kurį veda paprasti stalių darbo laiptai. Kairėje bažnyčios pusėje yra du didesni langai, o dešinėje – trys, virš choro – vienas; visi su viengubais rėmais.

Altoriai yra trys. Pirmasis, Didysis, tapytas ant lentų, dviejų tarpnių. Žemutiniame tarpsnyje nedidelis, visas sidabro apkaustais Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Aukščiau kitas – šv. arkangelo Mykolo paveikslas, tapytas taip pat ant lentos. Didžiojo altoriaus Dievo stalas (*mensa*) yra stalių darbo, suleistas išdrožomis ir nudažytas, pastatytas ant dvigubų lentų pagrindo su dviem pakopom. Ant Dievo stalo cimboriumas, gero stalių darbo, baltai dažytas, blizgančiais paaukuotais ornamentais, o jo viduryje aplink sukinėjamas, truputį paaukuotas ratas monstrancijai ir taurėms pastatyti. Abipus cimboriumo stalių darbo, baltai dažytais pakraščiais, paaukuotos žvakidės.

Kitas altorius ne naujas, dailidės darbo, dviejų tarpnių, su dviem dailidės darbo kolonomis, išdrožomis suleistu stalių darbo dažytu Dievo stalu (*mensa*), pastatytu ant paaukštinimo. Altoriuje įtaisytas šv. apaštalo Baltramiejaus paveikslas, virš jo – šv. Jono Nepomuko paveikslas.

Trečias altorius taip pat dailidės darbo, įvairiai dažytas, dviejų tarpnių, su dviem kolonomis. Šiame altoriuje šv. Juozapo – Švč. Mergelės sužadėtinio paveikslas. Išdrožomis suleistas padažytas stalių darbo Dievo stalas stovi ant paaukštinimo.

Abu šoniniai altoriai įrengti bažnyčios navose, toliau nuo Didžiojo altoriaus. Priešais juos abiejose pusėse, prie šoninių kolonų, laikančių bažnyčios vidurį, stovi po keturis paprasto stalių darbo suolus. Priešais Didįjį altorių, tarp navų kampų, metaliniais virbais pritvirtintos

prie grindų paprasto stalių darbo grotelės su dvigubais varteliais ant metalinių vyrių. Už grotelių, prie zakristijos, po sakykla vienas suolas, o priešais zakristiją kitas – koliatorių suolas; abu stalių darbo. Klausykla paprasto stalių darbo, su drelėmis ant geležinių vyrių, uždaroma kabliu ir sklėsčiu. Sakykla sena, stalių darbo, dažyta, į ją įeinama lentiniais laiptais iš zakristijos.

Zakristija pristatyta kairiajame bažnyčios šone. Durys į ją viengubos, iš vidaus apmuštos, ant geležinių vyrių ir kablių, su vidiniu prancūzišku užraktu bei raktu, užstumiamu už kabo klingiu ir geležine rankena. Įėjimas iš zakristijos į bažnyčią be durų. Vienas stačiakampio stiklo langas. Zakristijoje stovi trijų dalių (kiekviena su užraktu) spinta daiktams laikyti ir didokas stalių darbo stalas su stalčiumi. Ir zakristijos, ir bažnyčios grindys lentų.

Vienas kryžius virš presbiterijos nedidelis, geležinis, kitas, bažnyčios priekyje, virš frontono, didelis medinis, apkaltas metaline skarda.

Aplink bažnyčią kapinės. Joms reikia naujo aptvaro. Kapinėse nepakalta ir nedengta varpinė iš keturių senų neaukštų stulpų, su trimis varpais: vienas sveriantis 230 svarų, kitas – 111 svarų, trečias – 15 svarų.

Tokia, turinti fundaciją, Žiobiškio bažnyčia nutolusi nuo apskrities miesto Ukmergės 14 mylių, o nuo aplinkinių miestelių ir gretimų parapinių bažnyčių: 1) nuo medinės Rokiškio bažnyčios – 1 mylia; 2) nuo medinės Panemunėlio bažnyčios – pusantros mylios; 3) nuo mūrinės Pandėlio bažnyčios – 2 mylias; 4) nuo medinės Panemunio bažnyčios – 2 mylias; 5) nuo medinės Čedasų parapinės bažnyčios – pusantros mylios. Yra prie nelaivybinės Vengerinės upės. Jokių altarijų, filijų ir koplyčių nėra, joms nėra ir fundacijų. Žiobiškio klebonijos ir bažnyčios koliaorius yra Rusijos kariuomenės atsargos poručikas Jo m[alonybė] ponas Kajetonas Kupstis.

II. *Dvasinių įpareigojimų aprašymas.* Fundacinių giedotinių šv. Mišių per metus – šešiasdešimt keturios (64). Parapinių šv. Mišių – penkiasdešimt dvi (52).

<...>

Praleidžiami III–VII skyriai. Tai bažnytinių rakandų surašymas, bažnyčios sidabro surašymas, nekilnojamosios fundacijos aprašymas (klebonija ir jos ūkiniai pastatai), fundacinių sklypų aprašymas.

VIII. *Parapijos aktų aprašymas.* Yra vienas 1803 metų liepos mėnesio 5 dienos (baigiasi 1819 metais) perdavimo Jo malonybei buvusiam Žiobiškio klebonui kunigui Martynui Lapinskiui inventorius. Kitas 1819 metų kovo 27 dienos (užsitęsęs iki 1820 metų) bažnyčios perdavimo kunigui Benediktui Bankovskiui, buvusiam Žiobiškio administratoriui, inventorius. Iš viso yra keturios metrikų knygos: krikšto, santuokų, mirimo ir procesų – nuo 1803 metų.

IX. *Dvasininkai*. Klebonijoje tik vienas administratorius; filijų, altarijų, koplyčių bei bažnyčios tarnų nėra.

Vardas, pavardė	Kokios kilmės ir kokios tautybės?	Kokio amžiaus?	Kada įstojo į dvasininkų luomą, kur, kada vykdė dvasines pareigas ir gavo paaukštinimą?	Ar neturėjo kokių įpareigojimų ir ar nebuvo nedvasiškijos apdovanotas ir kada?	Ar neturėjo nuobaudų ar bausmių? Jeigu buvo baustas, tai kada ir kaip baigėsi byla?	Kiek gauna pinigų ar įvairių pajamų, iš kokių vietų ir kokių nutarimų?	Ar tinkamas einamoms pareigoms?
Kun. Domininkas Levaškevičius	Šléktų kilmės iš Vilniaus gubernijos	34 metų amžiaus	Į dvasininko luomą įstojo 1816 metais Vilniuje. Vilniaus vyskupijos kunigų seminarijoje	Jokių įpareigojimų neturėjo	Nuobaudų ir bausmių neturėjo	Metinių pajamų iš fundacinės sumos procentų gauna 108 sidabro rublius	Tinkamas

X. *Bibliotekos aprašymas*. Bibliotekos ir jokių knygų nėra.

XI. *Altarijų aprašymas*. Nėra.

XII. *Filijų aprašymas*. Nėra.

XIII. *Koplyčių aprašymas*. Nėra.

XIV. *Statistinis parapijos aprašymas*. Visa parapija išilgai tęsiasi dvi mylias, skersai – pusantros mylios. Ribojasi su Rokiškio, Panemunėlio, Pandėlio, Panemunio ir Čedasų parapijomis. Jokių viešų pašto kelių nėra. Visoje parapijoje tik vienas Jo malonybės pono Rusijos kariuomenės atsargos poručiko Kajetono Kupsčio Vengerinės dvaras ir du palivarkai: vienas Vilku – Jo malonybės pono Rusijos kariuomenės atsargos poručiko Kajetono Kupsčio; kitas Fedoriškių – Jo malonybės pono Ukmergės apskrities žemių ribų teismo prezidento Petkevičiaus. Be Žiobiškio miestelio, parapija iš viso turi 23 kaimus ir 21 užėžį, tai yra:

Žiobiškis	miestelis su klebonija	14	dūmų	124	asmenys
Vengerinė	dvaras	1	dūmas	8	asmenys
Vilkai	palivarkas	1	dūmas	2	asmenys
Fedoriškiai	palivarkas	1	dūmas	2	asmenys
Aukštakalnis	kaimas	2	dūmai	17	asmenų
Baltušiai	kaimas	2	dūmai	33	asmenys
Buteikiai	kaimas	3	dūmai	27	asmenys
Degeniai	kaimas	17	dūmų	118	asmenų
Gagiškiai	kaimas	2	dūmai	18	asmenų
Gužai	kaimas	2	dūmai	17	asmenų
Kalpokai	kaimas	10	dūmų	72	asmenys
Kervelkiai	kaimas	3	dūmai	29	asmenys
Kurkliečiai	kaimas	12	dūmų	87	asmenys
Lingėnai	kaimas	6	dūmai	47	asmenys
Mitragalys	kaimas	14	dūmų	89	asmenys
Močiekai	kaimas	2	dūmai	35	asmenys
Pagada	kaimas	12	dūmų	102	asmenys
Patilčiai	kaimas	5	dūmai	44	asmenys
Pažaseliai	kaimas	3	dūmai	23	asmenys
Raišiai	kaimas	7	dūmai	46	asmenys
Steponiai	kaimas	10	dūmų	44	asmenys
Stramiliai	kaimas	4	dūmai	43	asmenys
Stumbriai	kaimas	2	dūmai	38	asmenys
Uvainiai	kaimas	18	dūmų	142	asmenys

(tėsinys)

Vaidlonai	kaimas	6	dūmai	81	asmuo
Vikoniai	kaimas	5	dūmai	49	asmenys
Žekai	kaimas	2	dūmai	18	asmenų
Aukštasis	užežis	1	dūmas	4	asmenys
Beržuoniai	užežis	1	dūmas	7	asmenys
Dumblynė	užežis	1	dūmas	13	asmenų
Grauziai	užežis	1	dūmas	8	asmenys
Kalpokiškis 1	užežis	1	dūmas	24	asmenys
Kalpokiškis 2	užežis	1	dūmas	4	asmenys
Lazariškis	užežis	1	dūmas	8	asmenys
Lingiškis	užežis	1	dūmas	11	asmenų
Natkuškis	užežis	1	dūmas	12	asmenų
Pailgiai	užežis	1	dūmas	14	asmenų
Paplimbalė	užežis	1	dūmas	10	asmenų
Paplimbalė	užežis	1	dūmas	14	asmenų
Paplimbalė	užežis	1	dūmas	10	asmenų
Slankiškiečiai	užežis	1	dūmas	5	asmenys
Stašiai	užežis	1	dūmas	14	asmenų
Šlapiai	užežis	1	dūmas	8	asmenys
Šniukiškis	užežis	1	dūmas	7	asmenys
Vaškai	užežis	1	dūmas	12	asmenų
Veselava	užežis	1	dūmas	14	asmenų
Vikoniai	užežis	1	dūmas	8	asmenys
Vilemiškis	užežis	1	dūmas	26	asmenys
	Iš viso	187	dūmai	1588	asmenys

Statistinių žinių, kiek per 1820 metus Obelių dekanato Žiobiškio parapijoje buvo abiejų lyčių gimusių, susituokusių ir t. t., lentelė, sudaryta 1821 metų sausio 1-ą dieną.

Parapija	Gimė		Susituokė porų	Einančių Švč. sakramentų		Neinančių Švč. sakramentų		Mirė		Paskiepytų nuo raupų		Iš viso gyventojų	
	vyriškos	moteriškos		vyriškos	moteriškos	vyriškos	moteriškos	vyriškos	moteriškos	vyriškos	moteriškos	vyriškos	moteriškos
Žiobiškis	33	40	17	500	574	262	252	18	19	–	–	762	826

XV. *Fundacinių dokumentų aprašymas.* Autentiška fundacija, surašyta 1803 metais, su nuorašu – du vienetai. Žemės ribų aprašymas – vienas; visos žemės žemėlapis – vienas.

XVI. *Parapinės mokyklos aprašymas.* Nėra jokios parapinės mokyklos ir jos fundacijos.

XVII. *Prieglaudos (špitolės) ir brolijos aprašymas.* Nėra jokios prieglaudos ir jokio pavargėlio, tiksliai samdomi bažnyčios tarnai.

Pastabos: ...

Obelių dekanas, Smolensko kanauninkas kun. Valentinavičius (Parašas)

Versta iš lenkų kalbos

1846 metų statistinės žinios apie Vengerinės dvarą ir apie jo valstiečių prievoles

1846 metų balandžio mėnesio 26 dieną Kauno gubernijos dvarininkų dvarų inventoriaus sudarymo ir tikrinimo komitetas peržiūrėjo Zarasų apskrities dvarininkų vado 1846 metų balandžio 19 pateiktą Vengerinės dvaro inventorių Nr. 538, kuriame nurodyta, kad šis dvaras priklauso atleisto iš tarnybos poručiko Adomo Kupsčio tėvonijai ir yra Zarasų apskrityje, 140 varstų atstumu nuo gubernijos centro Kauno, nuo apskrities centro Zarasų – 63, nuo Daugpilio tvirtovės – 84, nuo Rygos uosto – 126, nuo prekybinių miestelių Jekabpilio – 63 ir nuo Bauskės – 70 varstų.

Šiam dvarui priklauso Žiobiškio ir Kervelių kaimai, nutolę nuo vienos sėdijos $1\frac{1}{4}$ varsto, bei Graužių, Gagiškių, Kervelių, Baltušių ir Čipyrių užėžiai. Kai kurie iš jų yra valdomi nuomininkų ar pašalinių žmonių.

Inventoriuje nurodyta, kad iš viso šio dvaro plotas – 1166 dešimtinių žemės.

Paskutinio 8-ojo surašymo duomenimis, šiame dvare vyriškos lyties valstiečių yra 95, moteriškos – 100 gyventojų, o inventoriuje tuo pačiu metu nurodyta 92 vyriškos lyties asmenys, moteriškos – 115, iš jų galinčių dirbti vyrų – 59, moterų – 74 asmenys. Valkinių* baudžiamųjų valstiečių kiemų – 18. Dvaro žmonių vyriškos lyties – 6, moteriškos – 6 asmenys.

Valstiečių turtas toks: arklių – 49, jaučių – 58, karvių – 63, smulkių gyvulių – 39, avių – 89, kiaulių – 58, ožkų – 9, bičių avilių – 0.

Žemių paskirstymas. Dvarininkui priklauso $5\frac{1}{3}$ dešimtinės sodybinės, 90 dešimtinių ariamos, $96\frac{1}{3}$ dešimtinės šienaujama plotu, 400 dešimtinių miškų ir 67 dešimtinės ganyklų.

16-ai valstiečių kiemų paskirta po 1 dešimtinę sodybinę, po 9 ariamos, po 10 dešimtinių šienaujamos; iš viso po 20 dešimtinių žemės; o dviem kiemams – po $\frac{2}{3}$ sodybinės, po 16 ariamos, po 16 šienaujamos – iš viso po $33\frac{1}{3}$ dešimtinės žemės; 18-ai kiemų: sodybinės – 17 ir viena trečioji dešimtinės, ariamos – 117 dešimtinių, šienaujamos – 172 dešimtinės. Taigi visiems valstiečiams – $455\frac{1}{3}$ dešimtinių žemės.

Pasak inventoriaus, valstiečių dirvožemiai iš dalies molio-juodžemio, iš dalies – smėlio, vidutinio derlingumo, lengvi apdirbti.

Komiteto duomenimis, dirvos pilko priemolio su žvyru, vidutinio derlingumo.

Žieminių javų pasėlis į dešimtinę inventoriuje neparodytas, o 1845 metų balandžio 30 komiteto nutarimu, atsižvelgus į dirvos savybes, nustatytas nuo 8 iki 10 četverikų**.

Vidutinis rugių derlius inventoriuje nurodytas iki 5-to grūdo, komiteto duomenimis – $4\frac{1}{2}$ grūdo.

Inventoriuje parodyta ir pievų kokybė: didesnė dalis yra lankos, o mažesnė – pelkėtos; iš dešimtinės prišienaujama po 55 pūdus*** šieno. Komitetas apie tai duomenų neturi.

*Kiemas, privalantis atlikti prievoles doarui.

**biralų saikas = 22,239 litro

***pūdas = 16,38 kg

Inventoriuje nurodyta specialiai paskirtų 60 dešimtinių ganyklų valstiečių gyvuliams ganyti.

Pastatyti bei prižiūrėti namus ir ūkinius pastatus – valstiečių prievolė. Valstiečių namams taisyti ir visoms ūkinėms reikmėms miško duodama iš savininkų miško sklypų.

Pagal poreikius valstiečiai gauna kuro iš savininkų miško.

Kitos valstiečiams teikiamos paslaugos yra paskola, gaunama iš ekonomijos, darbinių gyvulių arba javų nuoma.

Pagrindinės valstiečių prievolės. Iš kiemo, einančio lažą ir turinčio nuo 20 iki 33 $1/3$ dešimtinių paskirtos žemės sklypą, per savaitę vyrai atidirba 3 [dienas], moterys – 4 ir darbingi asmenys 6 dienas per metus pašaukimų skubiems darbams atlikti (*gvoltų*).

Iš kiemo, einančio lažą ir turinčio 33 $1/3$ dešimtinės paskirtos žemės sklypą, [moka] pinigines duoklės arba činšo po 10 sidabro rublių.

Papildomos prievolės. Statybos darbams atlikti iš kiekvieno kiemo po 6 šarvarkų dienas per metus.

Vežėjavimo arba pastočių prievolė: iš kiekvieno kiemo po vieną kelionę į Rygos uostą; išvežti ekonomijos produktus į artimiausius prekybinius miestelius – nuvažiuoti 35 varstai prilyginami vienai ančdelinės baudžiatvos dienai.

Darbų prievolė vasarą: kiekvienam kiemui dirbti daržuose po 15 dienų be ančdelinės baudžiatvos.

Verpalų prievolė: iš pono žaliavos kiekvienas kiemas turi suverpti tris svarus linų, 5 svarus pakulų ir 15 svarų vilnų.

Duoklės: iš kiekvieno kiemo – po vieną žąsį, keturis viščiukus, po 25 kiaušinius, po dvi su puse kapos grybų.

Naktinę sargybą valstiečiai eina paeiliui iš 18-os kiemų nuo sutemų iki kitos dienos aušros.

Inventoriuje nurodytas darbininkų amžius: nuo 15 iki 55 metų.

Darbo dienos įkainavimo inventoriuje nėra, o 1845 metų balandžio 30 d. komiteto nutarimu nustatyta: su arkliu po 18 sidabrinių kapeikų, pėsčiojo po – 12.

Tai peržiūrėjus, gubernijos komitete nustatyta: Vengerinės Adomo Kupsčio tėvonijos dvaro su jo priklausiniais inventoriais, pagal įstatymą nustatantis valstiečių ir savininko santykius, išnagrinėtas, ar šios valstiečių prievolės proporcingos toms pajamoms, kurios tenka savininkui už iš jo paskirtą žemę ir už kitą jo teikiamą naudą. Vadovaujantis 1845 metų balandžio 30 d. komiteto nuostatais ir išvadomis, leisti:

a) kad kiekvienas valstiečių kiemas, aprūpintas žemės sklypu nuo dvidešimt iki trisdešimt trijų ir vienos trečiosios dešimtinių, atliekantis lažą, turi per savaitę atidirbti savininkui: atvykęs su arkliu – tris, o pėsčiomis – keturias dienas; pašaukimų arba skubių darbų (*gvoltų*) – per metus darbingi asmenys po 6 dienas, atvykę pėsčiomis. Be šios prievolės, iš sklypų, turinčių trisdešimt tris ir vieną trečiąją dešimtinės, mokėti savininkui po dvidešimt sidabro rublių per metus;

b) kad to dvaro valstiečiai, tiek atliekantys lažą, tiek mokantys piniginę duoklę, turi vykdyti ir kitas inventoriuje nurodytas papildomas

prievoles taip, jog, be lažo, pastočių prievolę arba vežėjavimą valstiečiai turi atlikti, vadovaudamiesi pridedamu komiteto sudarytų taisyklių 17 punktu;

c) kad be komiteto leistų pagrindinių ir papildomų prievolių, piniginių mokesčių, daiktinės rinkliavos ir duoklės, valstiečiai negali būti apdėti jokiais kitomis rinkliavomis;

d) kad valstiečiai pagal inventoriaus paskirtį turi teisę naudotis vietomis ganyklose, mišku – tiek statybai, tiek priežiūriniam remontui bei kurui savininko paskirtu kiekiu nurodytoje vietoje;

e) kad dvaro valstiečiai ir ateityje turi teisę naudotis visa iki šio laiko savininko jiems suteikta nauda bei globa dėl jų gerbūvio;

f) kad be valstiečių sutikimo savininkas negali didinti inventoriuose nurodytų valstiečių žemės sklypų ir juos apdėti papildomomis prievolėmis;

g) kad valstiečiai, vykdydami savo prievoles, turi vadovautis komiteto sudarytomis išsamiomis taisyklėmis ir prie inventoriaus pridėtais norminiais ūkio darbų nuostatais.

Nurodyta: inventorių su prie jo pridėtais norminiais nuostatais bei taisyklėmis apie valstiečių prievolių vykdymo tvarką susiūti, patvirtinti komiteto antspaudu ir jais vadovautis.

(Vicegubernatoriaus, apskrities dvarininkų vado, gubernijos prokuroro, karinio gubernatoriaus valdininko, apskrities teisėjo, dvarininkų atstovo parašai)

Versta iš rusų kalbos

LVA. F. 378. BS. 1846 m. B. 2146. D. 1. L. 439–446.

1847 metų statistinės žinios apie Kazliškio dvarą ir jo valstiečių prievoles

1847 metų vasario mėnesio 21 dieną Kauno gubernijos dvarininkų dvarų inventorių sudarymo ir tikrinimo komitetas peržiūrėjo Zarasų apskrities dvarininkų vado pateiktą Kazliškio dvaro inventorių, kuriame nurodyta: šis dvaras priklauso dvarininkų Chilevskių tėvonijai ir yra Zarasų apskrityje, 140 varstų atstumu nuo gubernijos centro Kauno, 63 – nuo apskrities miesto Zarasų, 130 – nuo Rygos uosto, nuo prekybinių miestų: Daugpilio – 84, Jekabpilio – 69 ir nuo Bauskės – 70 varstų.

Šiam dvarui priklauso Augustinavos, Lazariškio, Pailgių palivarkai su Pagados, Degenių, Uvainių, Martiniškėnų, Gerkonių kaimais bei Veselavos, Šlapių, Paplimbalės, Močiekų, Skrebu, Stašių, Laitiškio, Geniškio, Daujotiškio, Stalgalių, Vanagynės, Ryboku, Smilgių užėžiais.

Inventoriuje nurodyta, kad iš viso yra beveik 5400 dešimtinių žemės. Paskutinio 8-tojo surašymo duomenimis, šiame dvare yra 435 vyriškos lyties valstiečiai ir 424 asmenys moteriškos, o inventoriuje

tuo metu nurodyta 411 vyriškos lyties ir 407 moteriškos, iš to skaičiaus darbingų vyrų – 281, moterų – 280 asmenų. Valkinių kiemų, gyvenamų lažinių valstiečių – 84, činšinių – 2. Dvaro žmonių vyriškos lyties – 14, moteriškos – 13 asmenų.

Valstiečių turtas toks: arklių – 203, jaučių – 249, karvių – 307, smulkių gyvulių – 277, avių ir ožkų – 531, kiaulių – 369, bičių avilių – 0. Paskirtos žemės – 3520 dešimtinių.

Paskirta valstiečiams: kiekvienam iš 70-ies valkinių kiemų skirta 1 dešimtinė sodybinės, 12 – ariamos, 7 – šienaujama pievų; – iš viso po 20 dešimtinių; ir kiekvienam iš 14-os valkinių bei dviem duokliniams kiemams skirta: sodybinės – 2 dešimtinės, ariamos – 18 ir šienaujama pievų – 10; – iš viso po 30 dešimtinių; o visiems: sodybinės – 102, ariamos – 1128, šienaujama pievų – 650 dešimtinių. Iš viso valstiečiams skirta 1880 dešimtinių žemės.

Inventoriuje nurodyta, kad valstiečių žemių dirvožemis yra molio-juodžemio, pilko žvyro ir smėlio molio.

Komiteto duomenimis, žemių dirva yra gera.

Pasak inventoriaus, žieminių javų į dešimtinę sėjama 10 četverikų, o 1845 metų birželio 30 d. komiteto nutarimu nustatyta, atsižvelgiant į dirvos savybes, nuo 8 iki 10 četverikų.

Inventoriuje nurodytas vidutinis rugių derlius – 7-as grūdas; komiteto žiniomis – iki 7-to grūdo.

Inventoriuje nurodyta pievų kokybė: didesnė dalis – užliejamos lankos. Iš dešimtinės prišienaujama po 65 pūdus šieno. Komiteto duomenimis, pievos geros: iš dešimtinės galima prišienauti po 70 pūdų šieno.

Valstiečių gyvulių ganyklos apskritai geros ir yra pakankamai: be porinių lankų bei pievų, kurios nušienautos buvo naudojamos ganykloms, buvo ganoma ir ekonomo nurodytose vietose krūmuose.

Medžiagos valstiečių namų bei ūkinų pastatų statybai ir taisymui: pastatų statybai reikalinga mediena valstiečiams skiriama iš dvaro miško sklypų pagal poreikius.

Kurui valstiečiams leidžiama naudoti virbus, bet tik savo poreikiams.

Kiti valstiečiams teikiami patogumai yra paskola, esant reikalui gaunama iš ekonomijos, ir savininkų globa.

Pagrindinės inventoriuje nurodytos valstiečių prievolės. Iš lažinio kiemo, turinčio nuo 20 iki 30 dešimtinių žemės sklypą, reikalaujama atidirbti per savaitę su arkliu 2 dienas, pėsčiomis – 1. Pašaukimų skubiems darbams (gvožtų) per metus – iš kiemo po 15 dienų pėsčiomis. Kiekvienas valkinis kiemas privalo visiškai apdirbti ekonomijos lauke po 3 dešimtines ariamos žemės ir po 2 dešimtines šienaujama pievų ir surinkti tiek iš laukų, tiek iš pievų užaugusią produkciją ir suvežti į kluoną. Pagal ūkinį apskaičiavimą nurodyta per metus iš kiemo atidirbti po 60 dienų su arkliu ir po 60 – pėsčiomis. Taip pat, kad būtų atvežta 1 ½ sieksnio lauko akmenų, 5 pūrai kalkių, 1 ½ sieksnio kelmų, 2 sieksniai malkų ir 4 rąstai – po 10 dienų su arkliu ir po 10 pėsčiomis iš kiekvieno kiemo. Be to, antroje metų pusėje, tai yra nuo

spalio iki balandžio mėnesio, po tris pakuras* javų kulti arba po tris dienas pėsčiomis per savaitę.

(Atskirai nurodytos vieno Laitiško užėžio kiemo, turinčio 30 paskirtos žemės dešimtinių, prievolės, kurios tos pačios, tik be javų kūlimo prievolės žiemą.)

Piniginė duoklinio Stašių užėžio kiemo, turinčio trisdešimt paskirtos žemės dešimtinių, prievolė – duoklės arba činšo po 110 sidabro rub[lių] per metus.

Daiktinė rinkliava: iš Laitiško užėžio duoklinio kiemo, turinčio trisdešimt paskirtos žemės dešimtinių – po 30 pundelių šukuotų linų ir po vieną pūrą linų sėmenų per metus.

Iš lažinio kiemo, turinčio dvidešimties dešimtinių žemės sklypą: per metus po 7 pundelius šukuotų linų; iš septynių kiemų, turinčių 30 paskirtos žemės dešimtinių, – po 20 pundelių; o iš dviejų Skrebo užėžių kiemų, turinčių tokį pat paskirtą sklypą, – po 19 pundelių; ir iš paskutinių 4-ių kiemų, taip pat turinčių 30 paskirtų dešimtinių, – po 15 pundelių linų; iš visų valkinių kiemų – po vieną pūrą sėmenų.

Papildomos prievolės. Statybos darbams, šarvarkoms, išskyrus vieną Stašių užėžyje esantį kiemą, iš kiekvieno duoklinio ir valkinio kiemo per metus po 10 dienų su arkliu ir po 10 – pėsčiomis.

Vežėjavimo arba pastočių prievolė: iš kiekvieno Laitiško užėžio valkinio ir vieno duoklinio kiemo reikalaujama per metus po dvi pastotes į Rygos uostą. Ekonomijos produktams išvežti į artimiausias prekybines vietas kelyje sugaištas laikas įskaitomas į nustatytų darbo dienų prievolę.

Įvairius palivarkų aptarnavimus valstiečiai turi atlikti paeiliui kiemais – tuo metu tas kiemas atleidžiamas nuo savaitės darbų prievolės. Baltinių plauti ir avių kirpti iš kiekvieno Laitiško užėžio valkinio ir vieno duoklinio kiemo reikalaujama po keturias dienas per metus.

Vasaros metu darbų daržuose prievolės turi vykdyti visi valstiniai valstiečiai ir vienas duoklinis Laitiško užėžio kiemas. Reikalaujama be arklio atidirbti po dešimt dienų per metus.

Verpimas: kiekvienas valkinis ir vienas duoklinis Laitiškių užėžio kiemas privalo suverpti po du svarus šukuotų dvaro linų ir po dvidešimt svarų pakulų. Pakulas ir suausti.

Per metus iš kiekvieno valkinio kiemo, turinčio 20 paskirtų dešimtinių žemės sklypą, duoti duoklės: po vieną žąsį, dvi vištas, dvidešimt kiaušinių; o iš valkinių, turinčių 30 paskirtų dešimtinių, ir vieno duoklinio Laitiško užėžio kiemo: po dvi žąsis, keturias vištas, keturiasdešimt kiaušinių. Be to, iš visų tų kiemų po vieną gorčių uogų ir riešutų ir po vieną kapą grybų.

Paeiliui be priežiūros valstiečiai privalo eiti naktinę sargybą.

Inventoriuje nurodyta, kad darbingas vyrų amžius nuo 17 iki 55 metų, o moterų – nuo 15 iki 50 metų.

*Javų kiekis, telpantis išdžiovinti jaujoje.

Darbo diena su arkliu inventoriuje įvertinta 15 sidabro kapeikų, pėsčiojo – 10; o 1845 metų balandžio 30 d. komiteto nutarimu nustatyta: su arkliu 18 sidabro kapeikų, pėsčiomis – 12.

...

(Visas šias prievoles gubernijos komitetas patvirtino. Kadangi jos kartojasi, patvirtinimo aktas praleidžiamas).

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 378. BS. 1846 m. B. 2146. D. 3. L. 2464–2468.

1847 metų žinios apie Kazliškėlio dvarą ir jo valstiečių prievoles

1847 metų sausio mėnesio 21 dieną Kauno gubernijos dvarininkų dvarų inventorių sudarymo ir tikrinimo komitetas peržiūrėjo 1846 metų lapkričio 30 d. Zarasų apskrities dvarininkų vado pateiktą Kazliškėlio arba Zubriškių dvaro inventorių Nr. 1199, kuriame nurodyta, kad šis dvaras priklauso dvarininko Jono Rutkausko, Ksavero sūnaus, tėvoni-jai. Dvaras yra Zarasų apskrityje, 162 varstų atstumu nuo gubernijos miesto Kauno, 70 varstų atstumu nuo apskrities miesto Zarasų, 126 – nuo Rygos uosto; nuo miestelių: nuo Rokiškio – 18, nuo Pandėlio – 10, nuo Onušio – 10 varstų.

Šiam (Kazliškėlio) dvarui priklauso Vilkų palivarkas, Kurkliečių, Rumpiškėnų, Šakalių kaimai, Kurkliečių, Stumbrių, Natkuškių, Jakubiškių užėžiai ir apleistas kiemas. Kaimai tarpusavyje ir nuo dvaro yra nuo 3 iki 4 varstų atstumu.

Inventoriuje nurodyta, kad visas šio dvaro plotas yra 2885 dešimtinės. Paskutinio 8-tojo surašymo duomenimis, šiame dvare yra 120 vyriškos lyties valstiečių ir 122 asmenys moteriškos; o inventoriuje nurodyta vyriškos lyties – 116, moteriškos – 114, iš jų darbingų vyrų – 72, moterų – 67 asmenys. Lažinių valstiečių kiemų – 23. Dvaro žmonių vyriškos lyties – 10, moteriškos – 8 asmenys. Be to, atiduodama nuomon 12 laisvai samdomų kiemų.

Valstiečių turtas toks: arklių – 65, jaučių – 92, karvių – 101, smulkių gyvulių – 121, avių – 174, kiaulių – 89; iš jų 13 arklių ir 7 jaučiai yra ekonomijos.

Dvarininko miško yra 989 dešimtinės.

Paskirta valstiečiams: 1) kiekvienam iš septynių kiemų: po 1 deš[imtinę] 180 siek[snių] sodybinės žemės, po 11 dešimtinių 1600 siek[snių] ariamos ir po 17 deš[imtinių] ir 400 siek[snių] šienaujamų pievų; iš viso po 29 deš[imtines] ir 2180 sieksnių; 2) vienam Kurkliečių užėžio kiemui: sodybinės – 2, ariamos – 14 ir šienaujamų pievų – 20; iš viso 36 dešimtinės; 3) kiekvienam iš dviejų kiemų: sodybinės – viena deš[imtinė] 800 siek[snių], ariamos – 13 deš[imtinių] 800 siek[snių] ir šienaujamų pievų – 22 deš[imtines] bei 1600 siek[snių]; iš viso – 30 deš[imtinių] ir 800 siek[snių]; 4) vienam kiemui: sodybinės – 2 deš[imtinės] 800 siek[snių],

ariamoms – 14 deš[imtinųjų] 1600 siek[snių] ir šienaujama pievų – 20 deš[imtinųjų]; iš viso – 37 dešimtinės; 5) 1-am Jakubiškių užėžio kiemui: sodybinės – 1 deš[imtinė] 800 siek[snių], ariamos – 13 deš[imtinųjų] 1600 siek[snių] ir šienaujama pievų – 21 deš[imtinė]; iš viso – 36 dešimtinės; 6) 1-am kiemui: sodybinės 1 deš[imtinė] 1300 siek[snių], ariamos – 22 deš[imtinės] 1100 siek[snių] ir šienaujama pievų – 20 deš[imtinųjų]; iš viso – 44 dešimtinės; 7) kiekvienam iš 8 kiemų: sodybinės – 1 deš[imtinė] 430 siek[snių] ir šienaujama pievų – 7 deš[imtinės] bei 150 siek[snių]; ir 8) kiekvienam iš dviejų kiemų: sodybinės – 1 deš[imtinė] 343 siek[sniai], ariamos – 9 deš[imtinės] 1237 siek[sniai] ir šienaujama pievų – 13 deš[imtinųjų]; iš viso 25 deš[imtinės] 1600 siek[snių]; o visiems valstiečiams paskirtos sodybinės žemės yra 29 deš[imtinės] ir 286 siek[sniai], ariamos – 279 deš[imtinės] ir 1214 siek[snių] ir šienaujama pievų – 333 dešimtinės ir 68 sieksniai; iš viso 642 dešimtinės ir 168 sieksniai.

Inventoriuje nurodyta, kad apskritai valstiečių žemė derlinga; tas pats ir komiteto duomenimis.

Pasak inventoriaus, žieminių javų į dešimtinę sėjama nuo 9 iki 10 četverikų, o 1845 metų birželio 30 d. komiteto priimtas nutarimas, atsižvelgiant į dirvos savybes, sėti nuo 8 iki 10 četverikų.

Inventoriuje nurodytas vidutinis rugių derlius – 7-tas grūdas, komiteto duomenimis, – taip pat.

Inventoriuje nurodyta, kad pievų kokybė gera, lankos, vidutinė šieno išeiga iš vienos dešimtinės būna 70 ir daugiau pūdų; tas pat ir komiteto duomenimis.

Valstiečių gyvuliams ganyti skirta 100 dešimtinųjų ir 263 siek[sniai] ganyklų.

Valstiečių namų bei ūkinių pastatų statybai ir taisymui statybines medžiagas skiria ekonomija.

Kuras. Medieną kurui skiria ekonomija.

Kita valstiečiams teikiama pagalba yra tai, kad ligos atveju ekonomija duoda reikalingus medikamentus, o kartais ir gydytoją.

Inventoriuje nurodytos pagrindinės valstiečių prievolės. Iš lažinio kiemo, turinčio 29 2180/2400 – 31 800/2400 – 37 – 44 – 18 1790/2400 ir 25 1600/2400 dešimtinųjų skirtos žemės sklypus, atvykti dirbti 4 dienas per savaitę su arkliu ir 4 dienas per savaitę pėsčiomis; į pašaukimus darbingam asmeniui – 6 dienos per metus.

Piniginės prievolės. Iš lažinio kiemo, turinčio paskirtos 29 2180/2400 – 36 (Kurkliečiuose), 18 1790/2400 ir 25 1600/2400 dešimtinųjų žemės sklypus, mokà – penkiolika rublių, 39 800/2400 – po dvidešimt aštuonis rublius, nuo 37 ir 36 dešimtinųjų Jakubiškiuose – po dvidešimt rublių, o nuo 44 dešimtinųjų – po 40 rublių.

Iš lažinio kiemo, turinčio nuo 18 iki 44 dešimtinųjų skirtos žemės sklypą, reikia duoti 10 linų sruogų (*tolku*), be to, dar iš sklypo, turinčio 39 1/3 dešimtinės, – po šešis, o iš visų kitų sklypų po 3 četverikus linų sėmenų.

Papildomos prievolės. Statybos darbų, šarvarkų – kiekvienas sklypas po 12 dienų.

Iš kiekvieno kiemo reikalaujama vežėjavimo arba pastočių prievolės į Rygą vieną kartą per metus.

Įvairiems palivarko aptarnavimo darbams kiekvienas kiemas privalo duoti vieną vyrą dviem savaitėms per metus.

Verpimas: kiekvienas kiemas privalo suverpti 5 savininko linų srugas (*tolkas*).

Kiekvienas kiemas turi duoti dvi žąsis, penkiolika kiaušinių ir po 60 vienetų grybų duoklės.

Naktinę sargybą valstiečiai privalo eiti paeiliui.

Darbingas amžius inventoriuje nenurodytas. Darbininko diena neįvertinta.

<...>

(Visas šias prievoles gubernijos komitetas patvirtino. Kadangi kartojasi, patvirtinimo aktas praleidžiamas.)

Versta iš rusų kalbos

LVA. F. 378. BS. 1846 m. B. 2146. D. 2. L. 1929–1933.

Turgų ir prekymečių Žiobiškyje 1852 metais leidimas, tačiau iš tikrųjų nei turgų, nei prekymečių Žiobiškyje nebūdavo.

1852 06 13 Kauno gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui

Apie turgų ir prekymečių įvedimą Žiobiškio dvare

*Ponui Vilniaus kariniam gubernatoriui
Gardino, Minsko ir Kauno generalgubernatoriui*

Zarasų apskrities dvarininkas Adomas Kupstis prašyme, pateiktame Kauno gubernijos valdybai, pateikdamas privilegiją, išduotą 1748 metų lapkričio 12 d. buvusio Lenkijos karaliaus Augusto III dvarininkui Tiškai dėl teisės jo dvare Žiobiškyje įvesti savaitinius turgus ketvirtadieniais ir prekymečius šv. Jurgio, šv. Pilypo ir šv. Jokūbo dienomis, Šventos Dvasios atėjimo (Sekminių – K. M.) šventės 3-ią dieną ir šv. Baltramiejaus dieną, prašė potvarkio įvesti jo dvare aukščiau nurodytomis dienomis tokius turgus ir prekymečius. Gubernijos valdyba vasario 23 d., Nr. 2479 įsakė Zarasų zemskiniam ispravnikui, įsitikinus vietoje, ar kaimyniniuose miesteliuose nėra kokių nors įstatyminių kliūčių, patenkinti dvarininko Kupsčio prašymą dėl leidimo įvesti jo dvare Žiobiškyje savaitinius turgus bei prekymečius, apie išsiaiškintą padėtį pranešti gubernijos valdybai.

Tai vykdydamas, Zarasų zemskinis ispravnikas praėjusio kovo 12 d. raportu Nr. 586 pranešė, kad dvarininkui Kupsčiui įvesti Žiobiškio miestelyje savaitinius turgus ketvirtadieniais, taip pat prekymečius

šv. Jurgio, šv. Pilypo–Jokūbo dienomis, Šventos Dvasios atėjimo šventės dieną ir šv. Baltramiejaus dieną jokių kliūčių nėra, nes kaimyniniuose miesteliuose Rokiškyje ir Pandėlyje nurodytomis dienomis prekymečių nėra, o turgūs pirmajame būna sekmadieniais, o antrajame – antradieniais.

Vadovaudamasi tokiu zemskinio ispravniko liudijimu, gubernijos valdyba praėjusios gegužės 27 d. potvarkiu nutarė leisti dvarininkui Kupsčiui įvesti Žiobiškio dvare aukščiau paminėtomis dienomis turgus ir prekymečius.

Apie ką turiu garbės išdėstyti Jūsų Prakilnybei ir pranešti, kad kartu mano apie tai pranešta ir p[onui] Vidaus reikalų ministru.

Generolas (parašai)
Vicegubernatorius

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 378. BS. 1852 m. B. 271. L. 1–3.

Žinios apie Žiobiškio parapiinę mokyklą

Žiobiškio parapiinė mokykla pradėjo veikti tiksliai po 1850 metų vyskupo M. Valančiaus reikalavimu.

1853 metų Žiobiškio parapiinės mokyklos mokinių sąrašas

(Skliausteliuose originalo rašyba.)

Mokinių, esančių prie Žiobiškio parapiinės bažnyčios, sąrašas

Nikodemas Vaitkevičius (Woytkiewicz)
Jonas Kuzavinis (Kuzawienis)
Aleksandras Snarskis (Snarski)
Domininkas Kirstukas (Kirstuk)
Karolina Vaitkevičiūtė (Woytkiewiczowna)
Ona Talunevičiūtė (Taluniewiczowna)
Veronika Vaitkevičiūtė (Woytkiewiczowna)
Karolina Malkevičiūtė (Malkiewiczowna)

*Žiobiškio bažnyčios klebonas
kun. Petras Vaitkevičius*

1853 m[etų]
vas[ario] m[ėnė]sio
16 diena
Žiobiškis

Originalas lenkų kalba

LVIA. F. 1671. Ap. 4. B. 74. L. 143.

1854 10 16 Žiobiškio parapijos
 administratoriaus pranešimas Obelių dekanui
 dėl parapiinės mokyklos

Obelių dekanui, Kamajų klebonui kunigui Macevičiui

Žiobiškio bažnyčios administratoriaus

RAPORTAS

Dėl Maloningo Šviesaus vyskupo įpareigojimo pranešinėti apie parapiinės mokyklėlės turio garbės maloningam ponui pranešti.

Nepaisant mano didžiausių pastangų, prie Žiobiškio parapiinės bažnyčios negalėjau įsteigti mokyklėlės dėl šių priežasčių. Pirmiausia, labai arti prie Žiobiškio, apie 8 varstus, o kai kuriems parapijiečiams dar arčiau, apie 4–5 varstus, Rokiškio miestelyje yra valdinė mokyklėlė ir į ją pasiturintys parapijiečiai atiduoda savo vaikus. Antra, neturtingiausieji parapijiečiai nepajėgūs atiduoti savo vaikų į jokiais mokyklėlės, o tokių didesnė parapijos dalis. Todėl juos paraginai, kad bent kaimuose išlaikytų mokytojus. Ir tai padėjo, nes iš tiesų kiekviename kaime laikė mano parinktus, deramai sugebančius, tinkamus ir gero būdo mokytojus. Jie vaikus mokė skaityti, poterių ir katekizmo.

Toks mokymas kaimuose bus tęsiamas ir ateityje, jeigu netrukdys civilinė valdžia.

*Apie tai m[aloningam] ponui praneša
 Kunigas Vincentas Žilevičius,
 Žiobiškio bažnyčios administratorius.*

Nr. 16

1854 metų spalio 16 diena

Žiobiškis

Versta iš lenkų kalbos

Ten pat. L. 480.

1855 metų Žiobiškio parapiinės mokyklos
 mokinių sąrašas (vardai ir pavardės)

Berniukai	Mergaitės
Jonas Kuzavinis (Kuzawień)	Ona Telenytė (Telenewiczówna)
Matas Dilba (Dyłba)	Eufrozina Vrubliauskaitė (Wróblewska)
Antanas Masiulis (Masiulis)	Morta Kuzavinytė (Kuzawenówna)
Pranciškus Jacinevičius (Jacyniewicz)	Teresė Deksnytė (Deksniowna)
Andrius Jacinevičius (Jacyniewicz)	Barbora Deksnytė (Deksniowna)
Antanas Šedys (Szedis)	Teresė Mažuknaitė (Mažuknówna)
Mykolas Šedys (Szedis)	Ona Lapelytė (Łapelówna)
Pranciškus Mažukna (Mažukna)	Marijona Šedytė (Szedziowna)
Konstantinas Deksnys (Deksnis)	
Vladislovas Telenevičius (Teleniewicz)	

Juozas Lapelis (Łapelis)
Juozas Deksnys (Deksnis)

*Tokį sąrašą pasirašo
kunigas Žilevičius,
Žiobiškio bažnyčios administratorius*

Originalas lenkų kalba

Ten pat. L. 530.

Ištrauka iš Obelių dekanato parapinių m-klų mokinių statistikos

Vietovės pavadinimas	Metai					
	1857	1858	1859	1860	1861	1862
Žiobiškis	Mokinių skaičius					
	20	22	23	24	123	183

Originalas lenkų kalba

MAB RS. F. 12–3072. L. 2.

1864 m. Žiobiškio klebono Pranciškaus Levickio apklausos protokolas

Kun. P. Levickis buvo apklausiamas Papilio dvaro savininko Janušo Koscialkovskio byloje, įtariant pastarąjį atvykus į Žiobiškį susitikti su sukilėlių vadu kun. Antanu Mackevičiumi. Šis apklausos protokolas negali būti istoriniu šaltiniu 1863 metų įvykiams Žiobiškyje. Kunigo bendravimas su sukilėliais grėšė karo lauko teismu, net mirties bausme. Todėl kunigai kaip įmanydami gindavosi. 1863 m. Žiobiškyje valdžios pareigūnų nebuvo. Atrodo, skundikų, šnipų irgi neatsirado. Todėl žinių apie sukilėlių buvimą Žiobiškyje valdžia beveik neturėjo. Skelbiama apklausa – tai gudrios klebono gynybos pavyzdys.

Pagal dvarininko Janušo Koscialkovskio vežėjo Prano Naktinio parodymą, 1864 metų vasario 8 dieną Zarasų apskrities 5-tosios nuovados pristavo šie klausimai buvo duoti Žiobiškio bažnyčios klebonui.

Ar 1863 metų balandžio 23-ią, kai į Žiobiškio miestelį pas Jus atvyko kunigo Mackevičiaus gauja, Janušas Koscialkovskis tarėsi su Mackevičiumi? Ar Jums nežinoma, ką jis pats ten kalbėjo? Ar paliko jis pas Jus savo vežėją Praną Naktinį ir pats išvyko keliu į Rokiškį? Ar Jums nežinoma, kur ir koku reikalu jis važiavo? Ar jis grįžo atgal pas Jus paimti savo vežėją Naktinio?

Klausimus pateikė pristavos (parašas neįskaitomas)

Balandžio 23 ar 24, tiksliai neprisimenu kurią valandą, aš perrašinėju savo bažnyčios metrikų ataskaitas. Netikėtai pas mane atvyko keletas žmonių, ginkluotų raitelių, ir pareiškė man, kad aš eičiau su

jais. Mane paėmę įsakė eiti atrakinti bažnyčios. Kai aš atėjau prie bažnyčios, tai kažkas, vilkįs pilku puspalcium, su neilga barzda, iš manęs paėmė raktą. Pasakė, kad tas viršininkas, kuris pasimeldė Dievui, ir išėjo, o kur nuėjo, nežinau. Tie ginkluotieji vėl parvedė mane namo ir pasodino į atskirą kampelį, o prie durų pastatė sargybinius, kur aš prasėdėjau iki 11 valandos vakaro ir išėjau, kai nuėjo tie sargybiniai. Mano namiškiai įėjo ir pasakė, kad jie visi išėjo. Tada aš išėjau, todėl aš nemačiau, bet tikrai paskui sužinojau, kad tai buvo kunigas Mackevičius su savo gauja.

Koscalkovskio vežėjo, taip pat paties Koscalkovskio aš niekada nemačiau, nei tos dienos vakarą, nei kitos dienos rytą.

*Kunigas Pranciškus Levickis
Atsakymus užrašė pristavas
(Parašas neįskaitomas)*

Versta iš rusų kalbos

LVA. F. 1248. Ap. 2. B. 665. L. 101.

Kariškių savivalė prieš Žiobiškio kleboną ir kitus kunigus, per 1864 m. vizitaciją atvykusius sutikti vyskupo M. Valančiaus

1864 07 17 (gavimo data) Livonijos,
Zarasų ir Dysnos apskričių karinio viršininko
raštas Zarasų apskrities kariniam viršininkui

Atsiųskite Daugpilio komendanto žinion laikyti tvirtovėje kunigus: Rusteiką, Mackevičių, Ulinskį ir Žiobiškio Levickį. Turėkite omenyje liaudies ištikimybę Rusteikai. Pasitvarkykite taip, kad nebūtų jokių ovacijų.

Generolas majoras Kovalskis (Parašas)

Versta iš rusų kalbos

LVA. F. 655. Ap. 1. B. 157. L. 17.

KVITAS

Tai duota 40-to pulko kazokui Ivanui Lukjanovui dėl to, kad jo pristatyti kunigai Mackevičius ir Levickis Daugpilio komendanto valdybos priimti. Tai liudiju savo parašu, pridėdamas valstybinį antspaudą.

*Daugpilio tvirtovė
(Parašas neįskaitomas)
1864 liepos 22*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 24.

1864 07 23 Zarasų aps.,
4-tosios nuovados pristavo raštas
Zarasų aps. kariniam viršininkui

Jo prakilnybei ponui Zarasų kariniam viršininkui

RAPORTAS

Vykdamas Jūsų prakilnybės liepos 6 d. įsakymą Nr. 4787, turiu garbės nuolankiausiai pranešti, kad kunigai – Rokiškio Rusteika ir Žiobiškio Levickis – važiavo pas vyskupą pagal oficialų raštišką įsakymą ir tuose originaliuose įsakymuose turėjo 4-tosios nuovados karinio viršininko paliudijimus, kad neturi kliūčių ten vykti, – Rusteika dėl kalvarijų įrengimo bei priimti kalvarijoms reikalingą medį, padarytą iš Jėzaus Kristaus monstrancijos, o Levickis – talkininkauti švenčiausioms apeigoms šventinant altorių Alūkstės mieste. Šiuos duomenis surinkau iš vietinių gyventojų.

*4 nuovados pristavas
(Parašas neįskaitomas)*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 25.

Paleistas iš Daugpilio tvirtovės Rokiškio klebonas Viktoras Rusteika dėl didelio autoriteto parapijiečiams išvežtas į Gardiną. Paleistas iš tvirtovės Suvainiško administratorius kun. Antanas Mackevičius laikytas policijos priežiūroje. Papilio klebonas Vincentas Ulinskis iš Daugpilio irgi paleistas, tačiau 1865 m. vėl suimtas ir ištremtas į Tomsko guberniją. [Lietuovą nebegrižo. Žiobiškio klebonas Pranciškus Levickis irgi paleistas; jam byla neiškelta.

1867 metų Žiobiškio parapijos gyvenvietės
ir gyventojų skaičius jose

Žiobiškio V klasės parapinė bažnyčia	Atstumas varstais nuo bažnyčios	Kiemų skaičius	Parapijiečių skaičius
Aukštasija, užėžis	6	1	28
Ažusieniai, kaimas	2	2	24
Ažusienis, Kurkliečių užėžis	7	1	8
Baltušiai, bajorkaimis	4	3	48
Buteikiai, kaimas	3	4	47
Degeniai, kaimas	13	17	157
Degsniai, kaimas	3	4	33
Fedoriškiai, palivarkas	5	1	11
Gagiškiai, kaimas	2	2	22
Graužiai, užėžis	1	1	10
Gužai, kaimas	4	2	17
Izdūniškis, užėžis	6	1	26
Kalpokai, kaimas	6	9	92
Kalpokiškis, palivarkas	3,5	1	10

(tęsinys)

Žiobiškio V klasės parapinė bažnyčia	Atstumas varstais nuo bažnyčios	Kiemų skaičius	Parapijiečių skaičius
Kalpokiškis, palivarkas	3,5	1	18
Kervelkiai, kaimas	3	3	24
Kurkliečiai, kaimas	6	7	78
Laukagalis, užėžis	6	1	13
Lėgariškis, palivarkas	12	1	14
Lingėnai, kaimas	7	5	70
Linkšilis, užėžis	4	1	8
Marijonava, užėžis	2,5	1	7
Mitragalys, kaimas	5	10	126
Močiekai, kaimas	2	2	21
Natkuškis, užėžis	2	1	11
Paberželiai, užėžis	5	1	13
Pagada, kaimas	12	14	129
Pailgiai, užėžis	3	2	17
Paplįmbalė, užėžis	4	1	8
Paplįmbalė, užėžis	6	1	24
Paplįmbalė, užėžis	7	1	30
Patilčiai, kaimas	3,5	3	28
Pažaseliai, kaimas	4	3	35
Raišiai, kaimas	2	6	67
Stašiai, užėžis	3,5	2	30
Steponiai, kaimas	7	10	91
Stramiliai, kaimas	6	4	52
Stumbriai, palivarkas	3	1	18
Šilagalys, užėžis	4,5	1	5
Šlapiai, užėžis	8	1	33
Šniukiškis, užėžis	6	1	24
Uvainiai, kaimas	14	18	167
Vaidlonai, kaimas	5	10	173
Vengerinė, viensėdija	1	1	56
Vengerinė, užėžis	2	1	5
Veselava	10	1	11
Vikoniai, kaimas	2	4	33
Vikoniai, užėžis	2	1	16
Vilemiškis, užėžis	5	1	22
Vilkai, palivarkas	2	1	9
Vitelynė, užėžis	7,5	2	15
Žėkai, kaimas	3	2	22
Žiobiškis, miestelis	–	10	145

Originalas rusų kalba

LVIA. F. 378. BS. 1867 m. B. 2547. L. 152–154.

Gyvenvietės skelbiamos ne originalo, bet alfabetine tvarka.
Nedėta paskutinė grafa, kur nurodytas klebono patikrintas
gyventojų skaičius. Klebono ir valdžios duomenys
visiškai sutampa.

Žiobiškio miestelio statistinės žinios,
surinktos apie 1868 metus

Zarasų apskrities, 4-osios nuovados Žiobiškio miestelis

1. Priklauso dvarininkui Adomui Kupsčiui, Jono.
2. Žiobiškio miestelis yra nuo senų laikų.
3. Gyventojų skaičius Žiobiškyje.

Pagal luomus:	Vyrų	Moterų	Abiejų lyčių
Dvarininkų (paveldimų)	1	–	1
Dvarininkų (asmeninių)	–	–	–
Dvasininkijos: krikščionių	1	–	1
nekrikščionių	–	–	–
Paveldimų piliečių ir kareivių	–	–	–
Pirklių	–	–	–
Miestiečių	4	8	12
Valstiečių	69	79	148
Vienkieminių	–	–	–
Žydų žemdirbių	–	–	–
Laisvų žmonių	–	–	–
Žemesnių karinių pareigūnų žmonų, sūnų ir dukterų	2	–	2
Užsieniečių	–	–	–
Iš viso:	77	87	164

Pagal tikybą:	Vyrų	Moterų	Abiejų lyčių
Stačiatikių	–	–	–
Atsiskyrusių sektų	–	–	–
Romos katalikų	73	79	152
Liuteronų	–	–	–
Reformatų	–	–	–
Žydų	4	8	12
Karaimų	–	–	–
Mahometonų	–	–	–
Iš viso:	77	87	164

4. Iš bendro gyventojų skaičiaus:

	Vyrų	Moterų	Abiejų lyčių
Vietinių	73	79	152
Laikiniai gyvenančių	4	8	12
Iš viso:	77	87	164

5. Iš bendro gyventojų skaičiaus:

	Vyrų	Moterų	Abiejų lyčių
Žemdirbių	58	72	130
Prekiautojų	2	3	5
Amatininkų	1	–	1
Besiverčiančių kitais verslais:	16	12	28
Iš viso:	77	87	164

6. Miestelio užimamas plotas – 5 dešimtinės.
7. Gyventojų valdomos žemės kiekis dešimtinėmis: ariamos – 42, šienaujama pievų – 38, ganyklų – 28, miškų bei krūmų – 10 ir netinkamos – 10.
8. Žiobiškio miestelio gyventojai vykdo visas valstybines ir įprastas prievoles.
9. Raštiškais įsipareigojimais valdantys dvarininkų žemę moka nuo 2 iki 3 rub[lių] už dešimtinę.
10. Gyventojų pastatams, kiemams ir daržams naudojamai žemei nustatytas vidutinis 2 r[ublių] 50 kap[eikų] mokestis už dešimtinę.
11. Pastatų miestelyje skaičius:

		Mūrinių	Medinių
Gyvenamųjų pastatų	fasadu į gatvę	–	12
	kiemo	–	3
Parduotuvių		–	–
Parduotuvių, prekių sandėlių		–	–
Gamyklų ir fabriekų		–	–

12. Žiobiškio miestelyje prekymečių nėra.
13. Turgų arba prekybinių dienų nėra.
- Užvažiuojamųjų namų 1
- Smuklių 1
14. Žiobiškio miestelyje jokių administracinių, teismų ir visuomeninių įstaigų nėra.

Apskrities išpravnikas (Parašas)

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 378. BS. Ap. 121. B. 204. L. 363–364.

Knygnešė ir daraktorė Ona Zagurskaitė

1869 10 11 einančio Ukmergės miesto ir apskrities karinio viršininko pareigas raštas ypatingų pavedimų prie Vyriausiojo Šiaurės Vakarų krašto [viršininko] vykdytojui rotmistruvi Leonovui

Į Jūsų Prakilnybės šio rugsėjo 11 d. raštą Nr. 182 turiu garbės pranešti, kad griežčiausiai stebint, ar vietos apskrityje tarp katalikų gyventojų neplinta cenzūros neleistos ir priešvyriausybines krypties knygos bei brošiūros žemaičių kalba, be kai kurių atvejų, kada vietos policijos atimami lenkiški elementoriai ir kitos knygos, buvo tikrai šie du atvejai:

1. Šių metų birželio mėn. 1-osios nuovados pristavo sulaukyta Zarasų miestietė su nebegaliojančiu pasu Ona Zagurskaitė, Petro, iš kurios per

kratą atimta 115 įvairių pavadinimų cenzūros neleistų knygų žemaičių kalba. Per tardymą Zagurskaitė parodė, kad jas išigyja Kaune iš kažkokio nepažįstamo asmens, norėdama, grįžusi į Zarasų apskritį, platinti jas parduodama. Rugsėjo 20 d. raštu Nr. 1139 Zagurskaitė su knygomis ir tardymo medžiaga pasiūsta Zarasų kariniam viršininkui kvotai pagal gyvenamąją vietą ir tolesniems veiksams pagal įstatymą.

<...>

Apskritis ispravnikas
(Parašas)

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 378. PS. 1869 m. B. 239. L. 277.

1869 10 22 einančio ypatingų pavedimų
vykdytojo pareigas prie Vyriausiojo Šiaurės
Vakarų krašto viršininko raštas Zarasų
miesto ir apskrities kariniam viršininkui

Tiriant pagal liepos 14 d. Nr. 2642 pono Vyriausiojo Šiaurės Vakarų krašto viršininko įsakymą cenzūros neleistų ir priešvyriausybinės krypties knygų bei brošiūrų žemaičių ir lenkų kalbomis plitimą tarp Kauno gubernijos gyventojų katalikų, šio mėnesio 11 d. Ukmergės karinis viršininkas pranešė, kad Ukmergės apskrities 1-ojoje nuovadoje buvo sulaikyta Zarasų miestietė Ona Zagurskaitė, Petro, iš kurios per kratą atimta 115 įvairių pavadinimų cenzūros neleistų knygų žemaičių kalba. Rugsėjo 20 d. raštu Nr. 1199 miestietė Zagurskaitė po pirminio tardymo pasiūsta Jūsų Prakilnybei tardyti pagal gyvenamąją vietą. Todėl turiu garbės prašyti Jūsų Prakilnybę priimti 115 knygų, atimtų iš miestietės Zagurskaitės, ir dėl to atliktą kvotą pridėti prie tolesnės kvotos pagal įstatymą.

Gvardijos rotmistras Leonovas
(Parašas)

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 665. Ap. 1. B. 414. L. 1.

1869 10 29 Zarasų apskrities policijos valdybos raštas
Zarasų miesto ir apskrities kariniam viršininkui

Dėl Jūsų Prakilnybės spalio 29 d. įsakymo Nr. 1372 apskrities policijos valdyba turi garbės pranešti, kad atlikus kvotą apie miestietės Onos Zagurskaitės prekybą lenkiškomis knygomis, praėjusio rugsėjo 11 d. perduota tardyti pagal gyvenamąją vietą Žiobiškyje p[onui] Zarasų apskrities, 3-iosios apylinkės teismo tardytojui kartu su 115 knygų ir

teisiamąją Zagurskaitę, nes ji turi atsakyti pagal 1866 metų baud[žiamojo] statuto 1019 straipsnį, o pagal savo luomą policijos valdybos negali būti baudžiama*.

(Parašas neįskaitomas)

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 3.

Iš 1878 metų gegužės mėn. 1-osios pusės
Kauno gubernijos įvykių suvestinės, kur
nurodytas ir Žiobiškio gaisras

Zarasų apskrityje, Čedasų valsčiuje, Žiobiškio kaime gegužės 5 d. sudegė 11 valstiečių namų su turtu. Nuostolių patvirtinta 43137 rubliai.
Zarasų policijos valdybos pranešta gegužės 15 d.

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 378. BS. 1878 m. B. 137. L. 69 atv.

Iš Žiobiškio bažnyčios remonto bylos 1883–1887 metais

1883 06 11 Žiobiškio klebono raštas kurijai
dėl pinigų išrūpinimo bažnyčios vidaus remontui

Dvasinei Telšių (Žemaičių) Romos katalikų kurijai

Žiobiškio klebono

RAPORTAS

Visi trys Žiobiškio bažnyčios altoriai, būtent: didysis ir du šoniniai, taip pat ir sakykla per ilgą laiką ne tik prarado paausavimą bei puošnumą, bet ir daugelyje vietų apgedo. Matydamas būtiną reikalą nedelsiant pradėti viso to atnaujinimą, pakviečiau gubernijos architektą poną Golinevičių, kad apžiūrėjęs vietoje padarytų šiam reikalui būtinas sąmatas.

Kaip matyti iš čia pateikiamos sąmatos, viskam, kas aukščiau paminėta, būtinai reikalinga septyni šimtai dvidešimt dviejų rublių suma (722 rubliai ir 89 kapeikos).

Negalėdamas surasti tokių lėšų, kreipiuosi į gerbiamąją kuriją, kad, atsižvelgus į anksčiau išdėstytą būtinybę, teiktusi pagal priklausomybę išrūpinti už ankstesnį laiką Žiobiškio bažnyčiai priklausančius procentus iš vienuolynų sumų; skaičiuojant pagal tarifą 52 rub[lius]

**Kuo baigėsi teismo tardytojui perduota byla, duomenų nerasta.*

86 kap[eikas] nuo 1865 metų iki 1877 metų liepos 17 – 660 rublių 75 kap[eikas]. Darant visa aukščiau paminėta ekonomiškai, jeigu pri-trūktų, išpareigoju sumokėti savo lėšomis.

*Kun. Pr. Viksva
Nr. 40
1883 metų birželio 10 diena
Žiobiškio miestelis*

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 669. Ap. 3. B. 2096. L. 3.

1885 04 08 Romos katalikų dvasinės kolegijos įsakas dėl pinigų skyrimo Žiobiškio bažnyčios remontui

*Jo Imperatoriškosios Didenybės visos Rusijos monarcho įsakas
Telšių kurijai iš Romos katalikų dvasinės kolegijos*

Jo Imperatoriškosios Didenybės įsaku kolegija kla+sė p[ono] Vidaus reikalų ministro šių metų vasario 28-os siūlymo Nr. 907 skirti iš pa-galbinio kapitalo procentų, kolegijos patvirtinimu priklausančių palai-kyti minėtai parapijai iki 1877 liepos 1 d[ienos], 619 rub[lių] Žiobiškio bažnyčios remontui.

Įsakėme: Paskirti iš pagalbinio kapitalo procentų šešis šimtus devy-niolika rublių ir, sumokėjus iš jų 3 r[ublius] 5 k[apeikas] už persiun-timą ir 7 k[apeikas] už pasirašymą, pasiūsti į Telšių kuriją pagal 1884 balandžio 28 d. pranešimą Nr. 2459, įsakant jai pranešti apie gavimą ir, panaudojus šiuos pinigus taisyti Žiobiškio bažnyčiai, laiku prista-tyti reikiamą ataskaitą.

*1885 metų balandžio 8 diena
Posėdininkas
Sekretorius (Parašai neįskaitomi)
Skyriaus viršininkas*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 10.

1886 06 05 Žiobiškio klebono pranešimas vyskupui apie bažnyčios taisymą

*Jo Šventenybei Žemaičių vyskupui Mečislovui Leonardui Paliulioniui
Žiobiškio klebono*

RAPORTAS

Vykdam Telšių dvasinės kurijos 1885 metų rugpjūčio 7 d. įsaką Nr. 4796, kuriame paaiškinta, kad p[onas] Vidaus reikalų ministras tų metų vasario 28 d. pasiūlymu Nr. 907 leido skirti iš pagalbinio kapitalo procentų 619 rub[lių] Žiobiškio bažnyčiai pataisyti, iš tos sumos pagal

gubernijos architekto sudarytą sąmatą šį pavasarį ir pradėjau taisyti man patikėtos bažnyčios vidų, altorius bei sakyklą, kol netikėtai vakar gavau [ono] Zarasų apskrities ispravniko gegužės 30 d. įsaką Nr. 2029, draudžiantį remontą, neva iki šiol negavus Vidaus reikalų ministro leidimo. Todėl turiu garbės nuolankiausiai prašyti Jūsų šventenybę išreikalauti, jeigu dar iš ko reikia, leidimą šiam remontui ir kaip galima greičiau pranešti man, ką turiu daryti su išardytais altoriais, nes juos reikia pritaisyti, suklijuoti ir nuvalyti senus dažus.

*Kun. Pr. Viksva
1886 metų birželio 5 diena
Žiobiškis
Nr. 50*

1886 06 14 rezoliucija: Perduodu kurijai atitinkamam potvarkiui.

*Už vyskupijos viršininką
vyskupas sufraganas Baranauskas*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 16.

*Gavusi šį Žiobiškio klebono pranešimą,
kurija kreipėsi į Kauno gubernatorių
ir jis leido tęsti pradėtą bažnyčios
vidaus taisymą.*

Apie mūrinės Žiobiškio bažnyčios statybą

1900 07 31 Žiobiškio klebono raštas
Žemaičių vyskupijos kurijai dėl naujos
bažnyčios statybos

*Telšių R[omos] katalikų dvasinei kurijai
Žiobiškio parapiinės bažnyčios klebono*

RAPORTAS

Vietoj sutriušusios ir mažos man patikėtos parapijos bažnyčios parapijiečiai nusprendė savo lėšomis Žiobiškyje pastatyti naują mūrinę bažnyčią; todėl čia pateikiu du egzempliorius brėžinio ir sąmatos, turiu garbės prašyti dvasinės kurijos leisti tokios bažnyčios statybą* ir aprūpinti pajamų–išlaidų knyga surašyti savanoriškoms parapijiečių aukoms minėtai statybai ir tam pridedu 3 rublius.

*Kunigas Jonas Daunoravičius
Nr. 106
1900 m. liepos 31 d.
Žiobiškio m.*

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 669. Ap. 3. B. 3839. L. 1.

**Tuo metu dar galiojo 1896 m. įsakas, pagal kurį bažnyčių vietoj anksčiau veikusių statybai nereikėjo valdžios leidimo.*

1900 09 18 Kauno gubernijos valdybos
statybos skyriaus lydraštis kurijai apie
gražinamą patvirtintą Žiobiškio bažnyčios projektą

Telšių Romos katalikų dvasinei kurijai

Dėl šių metų rugpjūčio 3 d. rašto Nr. 5382 gubernijos valdybos statybos skyrius turi garbės gražinti patvirtintą Žiobiškio parapiinės bažnyčios brėžinį ir sąmatą, pridurdamas, kad darbai turi būti vykdomi prižiūrint asmeniui, turinčiam tam įstatymu numatytą teisę, o apie darbų pabaigą būtų pranešta gubernijos valdybai, kad tai patvirtintų gubernijos statybos vyresnybė, taip pat stebėti, kad laiku būtų pervesta į šios valdybos sąskaitą 4 % – 1127 rub[liu] ir 17 k[apeiku] atlyginimo technikams.

*Gubernijos inžinierius (Parašai)
Reikalų tvarkytojas*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 3.

1900 09 23 Žemaičių (Telšių) vyskupijos
kapitulos aktas dėl Žiobiškio bažnyčios statybos

[žurnalą 1900 10 05

Klausyta: Kauno gubernijos valdybos statybos skyriaus šių 1900 metų rugsėjo 18 d. lydraštis Nr. 10342, kuriuo siunčiamas statybos skyriaus patvirtintas Žiobiškio parapiinės bažnyčios statybos brėžinys ir sąmata, priduriant, kad darbai vyktų stebint asmeniui, turinčiam tam įstatymu numatytą teisę, o apie darbų pabaigą būtų pranešta gubernijos valdybai, kad patvirtintų gubernijos statybos vadovybė, taip pat stebėti, kad laiku pervestų į tos valdybos sąskaitą 4 % – 1127 rub[liu] 17 k[apeiku] atlyginimo technikams. Iš sąmatos matyti, kad tokiai statybai priskaičiuota 29306 rub[liai] 50 kap[ei]ku išlaidų.

Pažyma. Žiobiškio parapiinės bažnyčios klebonas kun. Daunoravičius 1900 metų liepos 31 d. raportu Nr. 106, pateikdamas aukščiau paminėtą brėžinį ir sąmatą, prašė kurijos leisti jam vietoj sutrešusios medinės parapiinės bažnyčios pastatyti Žiobiškio mies[telyje] mūrinę ir išduoti jam pajamų–išlaidų knygą savanoriškomis parapijiečių aukoms statybai surašyti. Vadovaujantis 1896 metų birželio 10 d. Aukščiausioju paliepiamu, bylose dėl R[omos] katalikų parapiinių bažnyčių remonto ir atstatymo leidimus turi duoti R[omos] katalikų vyskupijų viršininkai. Todėl kurija pagal savo 1896 [metų] rugsėjo 30 d. nutarimą metų spalio 12 aplinkraščiu įsakė visiems dekanams paskelbti tai visiems Telšių vyskupijos kunigams.

Įsakytą: Leisti Žiobiškio miestelyje vietoj sutrešusios medinės parapijiečių lėšomis statyti mūrinę parapiinę bažnyčią pagal aukščiau paminėtą

brėžinį. Pranešti Žiobiškio parapijos klebonui, kad tai vykdytų, ir kartu, vadovaujantis 1890 m[etu] leidimo įst[atymu] sąv[ado] XIV t[omo] nuostatų 32 str[aiipsniu], išduoti jam, parapinės bažnyčios klebonui, pajamų–išlaidų knygą surašyti pajamoms iš kiekvienos aukos, kokio tik dydžio gautos (taip pat ir medžiagomis) ir išskirti išlaidas; be to, pranešti, kad statyba turi būti vykdoma pagal brėžinį ir prižiūrint technikai, turinčiam tokią teisę, ir kad pinigų rinkimas neviršytų šamotoje apskaičiuotos sumos. Įpareigoti Obelių dekaną nedelsiant išvykti į Žiobiškio m[iestelį] ir ten iš pasiturinčių bei patikimų vietos parapijiečių sudaryti vietos klebono pirmininkaujama komitetą, kuris vykdytų bažnyčios statybą, ir dėl to surašytą aktą pristatytų kurijai, o darbų metu dažniau nuvykti į Žiobiškio m[iestelį] įsitikinti, ar tinkamai dirbama, ar pinigų knyga tvarkoma, ar visi šiam reikalui aukojami pinigai surašomi į pajamas ir pagal reikalą, išduodant už tos bažnyčios statybos darbus, nurašomi į išlaidas pasirašius knygoje. Baigus tuos darbus, minėta knyga su taisyklingais įrašais, patvirtinta dekanu, turi būti pateikta kurijai.

(Parašas neįskaitomas)
1900 09 23

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 4–5.

1901 03 24 Telšių vyskupijos kapitulos aktas dėl Žiobiškio bažnyčios statybos komiteto patvirtinimo

[žur[na]lą 1901 m[etu] kovo 27 d.

Klausyta: 1901 m[etu] kovo 12 d. Obelių dekanu raportas Nr. 116, kuriuo pateiktas jo, dekanu, 1901 m[etu] sausio 28 d. surašytas aktas apie tai, jog į naujos mūrinės bažnyčios statybos komitetą išrinkti šie nariai: dvarininkas Adomas Kupstis, Adomo, valstiečiai: Pranciškus Rapas, Jono, Stanislovas Masiulis, Jono, Antanas Stašys, Prano, Jonas Vikonis, Kristoforo, Antanas Buteikis, Antano, Konstantinas Deksnys, Tomo ir Steponas Gasiūnas, Jono.

Pažyma: Kurija 1900 m[etu] spalio 9 d. įsaku Nr. 7160 leisdamą statyti naują mūrinę bažnyčią Žiobiškio miestelyje įpareigojo Obelių dekaną sudaryti iš vietos parapijiečių tos bažnyčios statybos komitetą ir apie tai surašytą aktą pateikti kurijai.

Įsakytą: Aukščiau surašytą komitetą iš paminėtų asmenų, pirmininkaujama Žiobiškio klebonu, patvirtinti ir apie tai pranešti Žiobiškio parapinės bažnyčios klebonui kun. Daunoravičiui ir Obelių dekanui.

(Parašas neįskaitomas)
1901 03 24

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 9.

1906 11 15 Žiobiškio klebono prašymas, kad kurija leistų visoje vyskupijoje rinkti aukas bažnyčios statybai

Telšių Romos katalikų dvasinei kurijai

Žiobiškio klebono kun. Vincento Zapkaus

RAPORTAS

Dėl nederlių per 8 metus ir leidus Kazliškio dvare statyti koplyčią, dėl ko beveik trečdalis parapijos atsisakė dalyvauti naujos Žiobiškio bažnyčios statyboje, turiu garbės kurijai nuolankiausiai pranešti, kad dėl tų aplinkybių aš ir statybos komitetas atsidūrėme padėtyje be išeities.

Nors naujos bažnyčios sienos jau išvestos iki langų aukščio, tačiau dėl neturto ir mažo parapijiečių skaičiaus nėra vilties baigti statybą.

Vadovaudamasis aukščiau išdėstytu, turiu garbės kurijos nuolankiausiai prašyti leisti rinkti savanoriškas aukas visoje vyskupijoje ir išduoti knygas joms užrašyti mano bei žemiau išvardintų parapijiečių Antano Buteikio, Rokiškio vals[čiaus] vals[tiečio], Konstantino Deksnio, Rokiškio vals[čiaus] vals[tiečio], ir Antano Kukariekos, Pandėlio valsčiaus vals[tiečio], vardais.

Žiobiškio klebonas kun. V. Zapkus

Nr. 149

1906 metų lapkričio 15 d.

Rezoliucija: Prašymą patenkinti.

(Parašas neįskaitomas)

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 10.

Žiobiškis (Ežerėnų ap.). Liepos 17 dieną buvo pašventimas naujos Žiobiškio bažnyčios. Mažutė parapijėlė gerb. klebono rūpesčiu pastatė puikią mūro bažnytėlę.

J. Šakickas

Šaltinis. 1911. Nr. 32. P. 380.

Obelių dekanas kun. M. Daleckio 1911 metų Žiobiškio bažnyčios vizitacija

Žiobiškis (ruggpjūčio 28 d.). Klebonas kun. Vincas Zapkus. Šiais metais baigė naują gražią mūrinę bažnyčią, kuri 1911 m[etų] liepos 18 d. buvo iškilmingai pašventinta ir susirinkus daugybei žmonių pradėtos pamaldos.

Bažnyčiai įsigyta: šviestuvai priešais Švč. Sakramentą – 60 r[ublių], baltas arnotas – 50 r[ublių], dvi stulos, 4 drobulės, Didžiajame altoriuje Dievo Motinos statula – 140 r[ublių]. Beneficijos pastatai, išskyrus seną

kleboniją ir jau visai palaikius gyvulių tvartus, geri. Klebonas, baigęs naują bažnyčia, numato imtis kitų statybų. Kun. Zapkus dvasinius patarnavimus parapijiečiams teikia visiškai pavyzdžingai. Už puikios Dievo šventovės pastatymą nusipelno vyskupijos vadovybės dėmesio.

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 1671. Ap. 5. B. 432. L. 19.

Žiobiškis (Ežer. apskr.). Žiobiškio bažnyčia labai puiki ir labai puikioj vietoj pastatyta: ant smilčių kalnelio, prie pušynėlio. Viskas būtų labai gerai, tiktai kad žiobiškėnai neturi gero choro. Pirma, kai buvo L. Nakas chorą įvedęs, tai budavo miela klausyties, o dabar, kai jis išvažiavo, pastoj J. E., kuris nemoka su giedoriais sutikti, todėl ir parapijonams labai nepatiko.

Parapijonas J. Petronis

Lietuvos ūkininkas. 1913. Nr. 41. P. 426.

Žiobiškis (Ežerėnų ap.). „Liet. Ūkininko“ № 41 išspaudinta visai neteisinga žinia, kad, kaip buvo vargonininkas L. Nakas, tai budavo choro miela klausyties, o dabar, pastojus J. E., žiobiškėnai neturi gero choro.

Yra kaip tik priešingai. Prie Nako, gali sakyti, visai nebuvo choro, o dabar, gerokai J. Einoriui pasidarbavus, žiobiškėnai gali pasidžiaugti choru, nes kas šventadienis bažnyčioj per mišias gieda choras.

Žinoma, Žiobiškio choro negali sulyginti, pavyzdžiui, su Rokiškio choru, kokio gali pavydėti net Kaunas su Vilnium, bet Rokišky prie choro prisideda ir uoliai darbuojasi be vargonininko dar ir kunigai, tai ir giedoriai su didesniu noru lankosi. Žiobišky gi visa sunkenybė tenka vienam vargonininkui. Pats esu matęs, kaip teko vargonininkui bėgioti po miestelį ir rinkti giedorius, arba net į namus vaikščioti ir tėvų prašinėti, kad leistų savo dukteris choran. Mat, čia niekam daugiau prie choro neprisidedant, daugelis mano, jog choras reikalingas tik vienam vargonininkui ir mano, jog vargonininkui „loską“ daro, jeigu eina giedotų.

Taip-pat visai neteisybė, kad J. E. parapijonams nepatikęs. Priešingai, dabartinis vargonininkas J. Einoris yra blaivus, darbštus, linksmas ir visur mylimas svečias. Beveik kas šventadienis yra kviečiamas svečiuosna. Jaunimą yra išmokęs įvairių ratelių ir žaislų, ir budamas svečiuosna visuomet pats žaisluose dalyvauja. Jo rupesniu Žiobiškio parapijoj buvo sutaisyta pora vestuvių be svaiginamų gėralų.

<...>

A. Jakučionis

Lietuvos ūkininkas. 1913. Nr. 43. P. 445.

Žiobiškis, Kauno gub. Žiobiškio apylinkė – viena iš gražiausių. Miesčiukas stovi taip-pat gražioje vietoje: tarp kalnelių ir upių, o aplink jį ošia nemažas pušų šilas. Miesčiuką puošia puiki ir augšta mūro bažnyčia, pastatyta mirusiojo klebono kun. V. Zapkausko rūpesniu.

Ūkininkai čia ne visai menki, nes žiobiškėnų žemė derlinga. Kai-kurie jau išsidalijo viensėdžiais ir labai džiaugiasi, kad neberekės rietis del gyvulių vištų ir t. t. žodžiu sakant, visa būtų gerai, gaila tik, kad laikraščių žiobiškėčiai visai mažai teskaito: mat, nėra kas juos į tai paragintų. Tiesa, vienas „pirmeivis“ jau ir perdaug šioje srityje darbuojasi, bet jis darbuojas tik tam, kad skleistųsi „L. Ūkininkas“, kurio keletas egzempliorių jau čia pareina. Reikėtų, rodos, kad ir gerb. klebonas pavestų tam daugiau energijos, ir praplatintų daugiau gerų laikraščių, nes kad ir „Vilties“ pareina čia tik 1 egz. Jeigu tam „pirmeivėliui“ sekasi „L. Ūkininkas“ platinti, tai mano nuomone, klebonui daug geriau sektųsi.

Paskutiniuoju laiku, ačiū klebono inicijativai, pradėta rūpintis pastatyti čia „liaudies namus“. Ištikrųjų pagirtinas tai žiobiškėnų sumanymas!

Visa prekyba vis dar žydu rankose. Užtat ligšiol ne tik kad miestelio Rachmilka gerai gyvavo, bet pernai Raisių sodžiuje žydas Velba atidarė dar kitą krautuve, kuriai taip-pat gerai sekas, Mat, girtuoklių vaisimas labai pelningas amatas. Kai-kurie net patįs žemės nebedirba, bet žydams atiduoda po šmotą. Labai būtų čia reikalinga vartotojų draugija bei ūkio būrelis. Jei gyvuoja čia dvi žydu krautuvi, kodel negalėtų gyvuoti vartotojų draugija, ar kita kokia krikšč. įstaiga?

Jaunimas čia taip-pat nekoks; dauguma atlikusių dar nuo Amerikos jaunuolių-pipkorai ir girtuokliai, nors yra ir gerų, bet tų vos dešimtą dalelė tėra.

Cia labai „madoj“ tarp jaunimo taisyti vakarus su lioterėjomis: kas turi sugedusį laikrodėlį ar poperosinę, leidžia tuoi lioterėjon, ir tokiu būdu taiso pasilinksminimą. Per Velykas teko man būti keliose tokiose vakaruškose. Priėjo visokių bernų, net iš už kelių milių, nors buvo jie visai nekviesti.

Daugumas atsinešė po kvortą, o čia dar lioterejoje už kokią penkias rublę degtinės, taigi prisigėrė visi kaip teliai putros, ir tik tada jau prasidėjo šokiai. Lengva suprasti, kas išėjo iš tokių šokių: stumdos, rėkia, švaistos poperosais dantyse, kepurėmis, net trošku pasidaro, kad nesulaukęs galo turi išbėgti. Jau labai būtų laikas pamesti tokie vakarai. Kitų parapijų jaunimas labai daug veikia, skaito laikraščius ir dorai linksminas, rasdami ir be Amerikos duonos tėvynėj.

P. Čiučelis

Viltis. 1914. Nr. ...

Žiobiškis. Zarasų apsk. Kiekviename mūsų dienraščio numery rasi atsiliepimų veik iš kiekvieno Lietuvos kampelio. Vieni džiaugiasi uždare

monopolį, kiti įsteigę draugiją ir t. t. Bet kuogi žiobiškėnai gali pasirodyt visuomenei? Tiesa, galima pasidžiaugt bažnyčia, kuri tikrai puiki ir didelė. Tik dar vidus ne visai išpuoštas. O daugiau kuo tai gal nė „cipť“. Laikraščiu, vos keli egzemplioriai pareina. Paklausk, kodėl neskaito, bei paragink, tai tau atrėž, – girdi, gazietos duonos neduoda. Ir neduok Dieve, tai iš proto reikia išeit beskaitant!... Geriau už tos 3–6 rub. bus batai bei tabako visiems metams, (o jį žiobiškėnai kaip jautieną valgo). Dėl monopolio tai jiems galva neskauda, nes jo Žiobiškyj nėra. Bet jei pažvelgsime į Rachmilos su Velbu „tabačnas lavkas“ tai pamatysime, kad ten degtinės nemažesnis, „zapapas“ kaip Rokiškio monopolyj. Ir dėl šito žiobiškėnai nieko nedaro Yra ir tokių vyrų, kurie norėtų vienyties prie kokios nors lietuvių įstaigos. Tik gaila, kad nėra kas pradėtų.

O dauguma žiobiškėnų tai tikri žydų prieteliai. Ypač jiems gaila buvo mylimo Leizeruko, kurį pernai išraudojo į Afriką prikrovę pinigų visos šeimynos kelionei. Čia jie tikrai parodė gerą savo širdį. Vienas vaikinys dažnai atsilankydamas pas Leizerį, užtiko apščiai degtinės, nors ir giliai paslėpta buvo. Bei žyds ir toliaus savo gešeftą varė.

Mokslas žiobiškėnams nelabai žinomas, nes tėvai visai nesirūpina vaikų pramokyti. Sako išleisiu Amerikon vieną kitą vaiką ir bus kaip kuniguosna išleista. Apie mokyklas tai nė neminėk, nes jie nenori, kad vaikai būtų kokiais tai „tiligentais“, kurie tik su mergomis šokti moka ir kortomis lošti. Dauguma jaunimo vis svajoja apie Amerikos smirdančius urvus. Nors jau ir pas mus beveik Amerika; vasarą moka vyrams po 2–3 rub. Ir valgi duoda.

P. Č.

Viltis. 1914. Nr. 144.

Žiobiškis, Zarasų apskr. Ilgai pasiliks žiobiškėnams atmintyje šie metai. Tokių metų ir žilučiai seneliai nepamena. Visa vasara lietaus nebuvo, vis laukė ūkininkai gal palis, bet ir po šiai dienai nelyja. Šiluma irgi nepaprasta buvo. Taip visus javus išdžiovino, kad vietomis ir pjauti nereikėjo. Ypač vasarojus blogas, nors rugiai ir blogesni, kaip kitais metais, bet visgi dar buvo. Viskas reikėjo be laiko nuo laukų nuvalyti, nes toks sausumas javus be laiko privarė. Bulvės taip-pat kaip ir nukastos, tik kai-kurių dar ne; jos kaštanų didžio ir tik pusė kaip kitais metais. Visa pas mus pabrango: rugių pūras po 3 rub. 50 kap., kad tik būtų, bulvių po 1 rub. 50 kap., druskos svaras 3 kap. žibalo 8 kap., muilo 15 kap. Savo ner kas parduoti, o pirkti reikią ir mokesnius mokėti. Bet iš kur šimet mokėti? Krapštyk pakaušį kur paimti skatikas sau duonos nusipirkti. Nors ir blogi metai, bet tuo pasitekindami mūsų apylinkės lietuviai linksmūs, ramiai darbavos savo laukuose. Tik labai sujudino mobilizacija.

Koks tai klaikumas pagavo mūsų apylinkę. Jaunimas liovėsi dainavęs. Pirmą net laukai skambėjo nuo dainų. O čia visokios baisios paskalosėjo. Laikraščiu visai mažai pas mus pareina, tikrų žinių nėra,

taip kad kiekvieną paima baimė. Kiti jau svajojo kaip čia greičiau visa pardavus bėgti Rusijos gilumon. Nuoširdų ačiū reikia pasakyti mūsų gerbiama klebonui už gerą darbą. Jis visus savo laikraščius išdalijo parapijonims. Mokino kaip elgtis tokiu laiku. Perspėjo neklaudyti tuščių paskalų ir t. t.

Mūsų ūkininkai jaučia šio karo svarbumą. Deda aukas, moka pinigais sužeistųjų naudai. Praėjusią savaitę buvo valsčiaus vyrijos susirinkimas; visi vienu balsu nutarė mokėti po 5 kap. nuo dešimtinės varge palikusioms atsarginių šeimynoms. Du syk buvo renkama „Raudonajam Kryžiui“. Abu sykiu nieks neatsisakė, bet davė kiek galėdami kas pinigais, kas rūbais.

Tik kaikuriuos žiobiškėnus labai privargino tie Zarasai. Nes kitiems reikėjo po kelis sykius baladotis. Du syk ėmė arklius ir ratus. Kiti labai nepatenkint, nes važinėti į Zarasus reikėjo veltui. Kelionė toki, apskaitoma 10–12 rb., nes kol Zarasų kalnus persidovija, tai arklio paskutinas spėkas atima. Tad veltui važinėti kiekvienas šiaušias.

Iš valsčiaus per 100 ratų išvarė Zarasuosna, o priėmė vos kelis. Telegrafo stulpus saugoja sodiečiai. Pirma reikėjo saugoti ir dvarininkų laukuose, bet ūkininkai mušė telegramą gubernatoriui ir tai liko atmainyta. Dabar dvarininkai saugo savo laukuose, o ūkininkai savo. Čionai dabar visa aprimo.

P. Čls.

Viltis. 1914. Nr. 204.

1915 06 19 Žemaičių vyskupo telegrama Obelių dekanui dėl bažnyčių varpų nukabinimo ir parengimo išvežti

*Telegrama Nr. 1768. 1915 m[etu] birželio 19
Obelių dekanui
Slavėniškis–Skapiškis*

Šio birželio 18 telegrama, Nr. 886, Kauno gubernatorius man pranešė, kad Penktosios armijos vadas dėl galimo tolesnio prieš kariuomenės slinkimo į gubernijos teritoriją įsakė išvežti į mūsų armijos užnugarį, o prireikus ir toliau į šalies gilumą visas vario atsargas, tarp jų ir varpus. Todėl visų bažnyčių, esančių į vakarus nuo linijos Jekabpilis, Rokiškis, Svėdasai, Šventosios upe iki jos santakos su Nerimi, toliau – linija Jonava, Babtai, Seredžius, klebonams įsakoma tuojau nukabinti varpinėse esančius varpus. Sudėjus juos į paruoštus vežimus, saugoti vietose iki bus gautas potvarkis išvežti. Apie tai pranešu Jums, kad duotumėtė atitinkamus nurodymus Jums patikėto dekanato kunigams.

Vyskupas Karevičius

Versta iš rusų kalbos

LVIA. F. 696. Ap. 2. B. 508. L. 20.

(Į Rusiją buvo išvežti visi trys Žiobiškio bažnyčios varpai, bet negražinti.)

Žiobiškio parapija, 1923 metų visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis

Vietovardžiai pateikiami
laikantis šiuolaikinės rašybos.

Sutrumpinimai

bk. – bažnytkaimis
dv. – dvaras
glž. – geležinkelio
km. – kaimas
mišk. sarg. – miško sargas
vs. – viensėdis

Rokiškio apskr.

Eil. Nr.	Taik. teis. nuov. Nr.	Polic. nuov. Nr.	Apgyventos vietos pavadinimas ir rūšis	Skaičius:		Artimiausia stotis ar prieplauka		Artimiausias paštas	
				Ūkių (kiemų)	Gyventojų	Pavadinimas	Atstum. km	Pavadinimas	Atstum. km
Juodupės valsč.									
1	II	IV	Lingėnų km.	21	109	Rokiškio	16	Rokiškio	13
2	II	IV	Tartališkio vs.	1	8	Rokiškio	18	Rokiškio	15
3	II	IV	Vaidlonų km.	35	213	Rokiškio	12	Rokiškio	19
Panemunio valsč.									
1	II	II	Kalpokų vs.	4	20	Pandėlio	19,5	Pandėlio	19
Rokiškio valsč.									
1	I	I	Aglynės vs.	1	6	Rokiškio	12	Rokiškio	9
2	I	I	Antanavos vs.	2	13	Rokiškio	13	Rokiškio	10
3	I	I	Aukštakalnio vs.	1	6	Rokiškio	13	Rokiškio	10
4	I	I	Aukštasijsos vs.	1	5	Rokiškio	11	Rokiškio	8
5	I	I	Avietynės vs.	1	6	Rokiškio	13	Rokiškio	10
6	I	I	Ažusienių km.	4	32	Rokiškio	15	Rokiškio	12
7	I	I	Baltušių I vs.	2	5	Rokiškio	10	Rokiškio	6
8	I	I	Baltušių II vs.	2	12	Rokiškio	11	Rokiškio	8
9	I	I	Baltušių km.	5	37	Rokiškio	10	Rokiškio	7
10	I	I	Baranautiško km.	9	55	Rokiškio	18	Rokiškio	15
11	I	I	Briedžlaukio vs.	2	9	Rokiškio	17	Rokiškio	14
12	I	I	Buteikių km.	7	33	Rokiškio	11	Rokiškio	8
13	I	I	Buteikiškio vs.	1	6	Rokiškio	12	Rokiškio	9
14	I	I	Davainiško vs.	2	12	Rokiškio	13	Rokiškio	10
15	I	I	Degsnių km.	9	54	Rokiškio	13	Rokiškio	10
16	I	I	Gagiškių km.	3	17	Rokiškio	12	Rokiškio	9
17	I	I	Girelės km.	5	37	Rokiškio	15	Rokiškio	12
18	I	I	Girinkos vs.	2	10	Rokiškio	18	Rokiškio	15
19	I	I	Grauzių km.	3	22	Rokiškio	14	Rokiškio	11
20	I	I	Gražbalio vs.	1	7	Rokiškio	12	Rokiškio	9
21	I	I	Gražbališkio vs.	1	13	Rokiškio	14	Rokiškio	11
22	I	I	Gužų km.	2	14	Rokiškio	17	Rokiškio	14
23	I	I	Izdūniškio vs.	3	16	Rokiškio	10	Rokiškio	10
24	I	I	Juodelių km.	7	35	Rokiškio	16	Rokiškio	13
25	I	I	Juozapavos km.	4	26	Rokiškio	11	Rokiškio	8

(tęsinys)

Eil. Nr.	Talk. teis. nuov. Nr.	Polic. nuov. Nr.	Apgyventos vietos pavadinimas ir rūšis	Skaičius:		Artimiausia stotis ar prieplauka		Artimiausias paštas	
				Ūkių (kiemu)	Gyventojų	Pavadinimas	Atstum. km	Pavadinimas	Atstum. km
26			Juozapavos vs.	2	10	Rokiškio	12	Rokiškio	9
27			Kalpokiškio vs.	1	11	Rokiškio	11,5	Rokiškio	7,5
28			Kervelių km.	7	38	Rokiškio	11	Rokiškio	8
29			Kubiliškio vs.	1	8	Rokiškio	12	Rokiškio	9
30			Kumburių vs.	2	14	Rokiškio	11	Rokiškio	8
31			Kvietiniškio vs.	1	9	Rokiškio	16	Rokiškio	13
32			Laukeliškio vs.	1	9	Rokiškio	12	Rokiškio	9
33			Laužadiškio vs.	1	6	Rokiškio	13	Rokiškio	10
34			Liepavos vs.	1	8	Rokiškio	12	Rokiškio	9
35			Lingiščio vs.	1	14	Rokiškio	11	Rokiškio	8
36			Medinos vs.	1	7	Rokiškio	16	Rokiškio	13
37			Meškavietės vs.	1	3	Rokiškio	19	Rokiškio	16
38			Močiėkų km.	6	49	Rokiškio	12	Rokiškio	9
39			Mitragalio km.	23	161	Rokiškio	15	Rokiškio	12
40			Natkuškio vs.	1	8	Rokiškio	13	Rokiškio	10
41			Obeliškio vs.	1	6	Rokiškio	12	Rokiškio	9
42			Padvarės vs.	1	5	Rokiškio	12	Rokiškio	9
43			Pagados vs.	1	6	Rokiškio	11	Rokiškio	8
44			Pailgių km.	4	26	Rokiškio	14	Rokiškio	11
45			Paplimbalės km.	13	76	Rokiškio	18	Rokiškio	15
46			Patilčių km.	4	9	Rokiškio	16	Rokiškio	13
47			Pažaselių km.	6	39	Rokiškio	15	Rokiškio	12
48			Pulcinavos km.	1	7	Rokiškio	12	Rokiškio	9
49			Raišių km.	17	100	Rokiškio	16	Rokiškio	13
50			Salos (Degsnių) vs.	1	6	Rokiškio	12	Rokiškio	9
51			Stasių km.	5	26	Rokiškio	17	Rokiškio	14
52			Steponių km.	13	77	Rokiškio	9	Rokiškio	6
53			Steponių mišk. sarg.	1	5	Rokiškio	8	Rokiškio	5
54			Stirniškio vs.	3	16	Rokiškio	13	Rokiškio	10
55			Stramilių km.	8	51	Rokiškio	11	Rokiškio	8
56			Stramiliškio vs.	9	60	Rokiškio	12	Rokiškio	8
57			Stumbrių vs.	3	30	Rokiškio	17	Rokiškio	14
58			Šaltoko (Degsnių) vs.	1	8	Rokiškio	13	Rokiškio	10
59			Šedžių km.	5	47	Rokiškio	8	Rokiškio	5
60			Šeškiniškio vs.	4	35	Rokiškio	16	Rokiškio	18
61			Šilagalio km.	4	31	Rokiškio	16	Rokiškio	13
62			Širmiškio vs.	2	15	Rokiškio	11	Rokiškio	8
63			Vanagynės vs.	2	13	Rokiškio	12	Rokiškio	9
64			Vengerinės dv.	3	54	Rokiškio	12	Rokiškio	9
65			Vikonių km.	7	53	Rokiškio	16	Rokiškio	13
66			Vilemiškio km.	3	30	Rokiškio	14	Rokiškio	11
67			Vilkagirio vs.	2	–	Rokiškio	14	Rokiškio	11
68			Vilkagirio vs.	1	10	Rokiškio	17	Rokiškio	14
69			Vilkų dv.	6	48	Rokiškio	14	Rokiškio	11
70			Vytelinės vs.	1	3	Rokiškio	17	Rokiškio	14
71			Zumbrickavietės vs.	1	7	Rokiškio	17	Rokiškio	14
72			Žekų km.	6	40	Rokiškio	15	Rokiškio	12
73			Žinkiškio vs.	1	9	Rokiškio	11	Rokiškio	8
74			Žiobiškio bk.	35	212	Rokiškio	13	Rokiškio	10

Lietuvos apgyventos vietos. – K. 1925. P. 232–233, 251, 254–259.

Žinios apie Žiobiškio parapijos mokyklas 1930–1932 metais

Eilės Nr.	Mokyklų pavadinimas	Paštas	Bendras mokinių skaičius									
			kieno laikoma	dėstomoji kalba	4 ar 6 metų kurso mokykla	komplektų skaič.	kurie 1930-X-1 d. mokyklą lankė, bet žiemos metu nelankė	1931 m. sausio m. 1 d.	kurie 1931-X-1 d. mokyklą lankė, bet žiemos metu nelankė	1932 m. sausio m. 1 d.	kurie 1932-X-1 d. mokyklą lankė, bet žiemos metu nelankė	1933 m. sausio m. 1 d.
1	Mitragalio	Rokiškis	Sav.	liet.	4	2	13	108	34	97	4	96
2	Žiobiškio	Žiobiškis	Sav.	liet.	4	1*	10	70	16	126	21	130

Švietimo ministerijos 1930 V. D. metų veikimo apyskaita.
P. 69–70; ... 1931 m. P. 85; 1932 m. P. 85.

Korespondencija apie naujos Žiobiškio mokyklos pašventinimą 1938 10 24

Žiobiškis. Spalių 24 d. atidaryti ir pašventinti nauji Žiobiškio 3 kompl. mokyklos rūmai. Vietos klebonas kun. P. Paškevičius, pašventinęs rūmus, pasakė pritaikytą pamokslą. Iškilmingą posėdį pradėjo ir kalbą pasakė mokyklos vedėjas Ed. Pugžlys. Apskrities viršininkas V. Rozmanas savo kalboje pabrėžė piliečių darbingumo kėlimo reikalą. I r. pr. mokyklų inspektorius T. Jokštis, minėdamas mokyklos paskirtį, pažymėjo, kad mokyklų skaičiui didėjant ir jų būviui gerėjant, plačiau šakosis ir sklis kultūra krašte. Viršaitis K. Narbutas padėjo žiobiškėnams už stropumą mokyklos statybą vykdančiam.

Po posėdžio svečiai aplankė rankų darbo parodėlę. Ekspوناتai buvo sudėti trijuose mokyklos kambariuose, kurių vieną užėmė mokinių padaryti darbeliai. Vertingesnių darbelių savininkai gavo pagyrimo lapus. Po to, buvo įvairūs mokinių pasirodymai ir vaišės. Iškilnėse dalyvavo per 300 asmenų.

Tautos mokykla. 1938. Nr. 6. P. 165.

*1931–1932 metais dvių komplektų

Žinios ir dokumentai apie Lietuvių katalikų jaunimo „Pavasario“ sąjungos (nuo 1933 metų – federacijos) Žiobiškio kuopą

1923 05 04 Lietuvių katalikų jaunimo „Pavasario“ sąjungos Rokiškio aps. valdybos pranešimas centro valdybai Kaune

Šiuomi siunčiame Žiobiškio „Pavasario“ kuopos steigiamojo susirinkimo protokolo nuorašą ir prašome įregistruoti centre minėtą kuopą. Žiobiškio „Pavasario“ kuopos valdybos sąstatas:

Pirm[ininkas]	Jonas Mikėnas
Vicepirm[ininkas]	Apalionas Smalskis
Sekretorius	Uršulė Masiulytė
Iždinin[kas]	Juozas Šakalys
Knygininkas	Juozas Buteikis

Valdybos nariai yra visi prasilavinę ir ateityje daug ko galima išlaukti.

Prašome centro valdybą greitai laiku užsakyti Žiobiškio kuopai antspaudą.

Prašome centro atsiųsti 40 egz. naujųjų „Pavasario“ sąjungos įstatų ir tiek pat egz. pavasarininkų himno. ...

Kun. J. Matelionis

LCVA. F. 572. Ap. 2. B. 284. L. 95.

Žiobiškis. Rokiškio apskr. Čia 1923 m. balandžio m. dėka moksleivio A. Stašio, įkurta „Pavasario“ kuopa. Pradžia buvo be galo sunki: nebuvo vietos susirinkimams, nei kas tame darbe dirba. Bet šiaip taip susitvarkė, kai mokytojas leido mokykloje daryt susirinkimus. Susirinkimai daromi kas dvi savaitės. Juose skaitomi referatai, arba pasakojama kas nors gyva kalba. Turi jau įsisteigę savo knygynėlį. Nariai susirinkimus noriai lanko. Surengė du vakarus ir gegužinę. Vaidinta „Užveizdos piršlybos“ pirmame, o antrame „Aš numiriau ir Naujokų Ėmimo Komisija“. Abiejuose buvo rankų darbo loterija, kuri turtinga buvo. Toliau mokytojas mokyklą susirinkimams uždarė. „Pavasario“ Valdyba tada susitarė su Globos Komitetu. Vietinė „Jaunimo Sąjungos“ kuopa plūdo pavėkus įvairiaisiais savo „šviesos“ žodžiais. Pavasarininkai rugp. m. 26 d. rengė vakarą. Tada „Jaunimo Sąjungos“ kuopa surengė gegužinę veltui, kad tuo pakenkus pavasarininkams. Bet pavasarininkams pakenkti neištengė. Gavo dar ir pelno.

Vikonijų Alfonsas

Pavasaris. 1923. Nr. 16. P. 27.

Ištrauka iš Lietuvių katalikų jaunimo sąjungos „Pavasario“ Rokiškio apskrities kuopų atstovų suvažiavimo, įvykusio 1924 03 16 Rokiškyje, „Blaivybės“ salėje, protokolo

Dalyvavo 12-os kuopų 37 atstovai

...

3. *Žiobiškio kuopa*. Pranešinėja Antanas Rudokas. Kuopa įsikūrusi 1923 m. Narių turi 42. Suroošti iš viso 3 vakarai. Biblioteka susideda iš 40 egzempliorių knygų. Priešingos jaunimo organizacijos: „Jaunimo“ ir „Žiežirbos“ kuopos. Kasoje yra 20 litų. Sekcijų nėra. Intelektualiųjų pajėgų neturi.

...

LCVA. F. 572. Ap. 2. B. 284. L. 26.

Žiobiškis (Rokiškio apskr.). Žiobiškio pavasarininkų kuopelė gyvuoja jau treči metai. Jos įkūrėjas ir nuolatinis, nenuilstąs gaivintojas stud. Ad. Stašys. Šiais metais, kuopelės narių skaičius žymiai padaugėjo, o taipogi ir jos veikimas daug ryškiau pastebimas kaimiečių jaunimo tarpe. Tik labai apgailėtina, kad vietinės parapijos miesčioniukai visomis keturiomis purtosi šios kuopelės, mat daug maloniau girtuokliauti, bei paleistuvystės dumblyje braidyti, negu prakilnaus tikslo siekti dirbaujantis Dievui ir Tėvynei.

Negalima praeiti pro šalį, nepaminėjus vietinio mokytojo p. Rudoko, kurs visą savo energiją ir jėgas, pašvenčia pavasarininkų kilniam darbui. Ir taip, Kalėdų atostogų metu, minėtasis mokytojas, trijų studentų pagalba, surengė keletą viešų paskaitų. Paskaitas laikė studentai – A. Stašys, A. Masiulis ir K. Juška.

Per visas paskaitas klausytojų atsilankė labai apščiai. Visi be galo patenkinti, ir laukia kitų atostogų su panašiomis paskaitomis atsilankant minėtųjų svečių.

Naujųjų Metų sutikime, Žiobiškio pavasarininkų šulas – stud. Ad. Stašys, labai gražia ir turtinga prakalba, ragino jaunimą, kuo uoliausiai ir ateinančiais metais dirbuotis, savo užbrėžtam tikslui.

Garbė Žiobiškio pavasarininkams ir jų vadams!

Stud. K. J-ka.

Pavasaris. 1925. Nr. 2. P. 27.

Žiobiškis (Rokiškio apskr.). Kalėdų metu pavasarininkai suruošė pradžios mokyklos salėj vakarėlį. Vaidino vieno veiksmo komediją: „Kvailas supras – aklas pažins“. Vaidinimas, nors ir mažai įpratusiems sodiečiams, pavyko palyginti labai gerai. Gana gerai pasakė ir keletą monologų. Po vaidinimo – šokiai. Dalis jaunuomenės daugiau šokiais,

nekaip vaidinimu, įdomaujasi. Į šokius atsilankė ir įkaušusių, kurie prie salės durų pakėlė triukšmą.

Bet policija šaiką tuojau išskleidė.

Nenarys.

Pavasaris. 1926. Nr. 3. P. 28.

Žiobiškis (Rokiškio apskr.). Per Škapliernos atlaidus pavasarininkai surengė gegužinę, kuri nebuvo papuošta vainikais, bet gražiomis dainomis ir linksmais ratukais. Kaip niekada, šį kartą nesimatė gėrusių. Dieve, duok ir toliau taip.

Ten buvęs

Pavasaris. 1929. Nr. 17. P. 470.

Žiobiškio (Rokiškio apskr.) pavasarininkų Kongresėlis

Atsižvelgiant į taip daug „Pavasario“ Sąjungos jaunuomenės suruoštų milžiniškų Švenčių – Kongresų su įvairiomis gausingomis programomis, dideliuose ir mažuose miestuose, gal šį kartą ir nebevertėtų tuo reikalu kalbėti. Juk visiems yra žinoma, kad joki kita nekatalikiškoji jaunuomenė, iki šiol, neprilygo savo idėjų realizavimo darbais katalikiškajam jaunimui. Tik mūsų mažas miestelis ir stoka inteligentų bei kitos nepalankios sąlygos šį kartą atėmė daugelio viltį, kad galėtų kas nors gero būti „užmirštoje provincijoje“. Nepaprastas Žiobiškio jaunimo darbštumas ir pasitikėjimas savo vadais nugalėjo viską – Kongresas buvo ir buvo tokis, kokio šios vietos niekuomet nematė.

Pro pastatytus ant visų kelių bromus ėmė plaukti gretimų parapijų kuopos. Chorai, orkestrai, vėliavos. Visus pasitiko vietos pav-kų kuopa ir gausus parapijiečių skaičius. Stud. Lapšys vis sakė jaudinančias kalbas. 10 val. visi susirinko papuoštoj žalumynais ir gėlėmis bažnyčioj. Pirmi žingsniai pradėti malda prie Kristaus. Gerb. klebonas kun. P. Paškevičius su klierikų asista celebravo, prie įstatyto šv. Sakramento, Sumą, Panevėžio dūdų orkestras grojo Mišias. Kun. Matulionis (Rokiškio vikaras) pasakė gražų pamokslą.

Po pamaldų, didžiausios minios žmonių ir mūsiškiai kapuose pagerbė mirusius Nepriklausomybės kovose. Sugrįžus į aikštę, Rengimo Komiteto pirm. gerb. kun. klebonas atidarė Kongresėlį ir rankdarbių parodą. Rankdarbių parodos vedėja p-lė Zolubaitė, nors dirbo su savo padėjėjomis dienas ir naktis, bet užtat ir padarė. Skoningas eksponatų sutvarkymas žavėjo žiūrovų akis. Kaimo mergaitės sugebėjo patenkinti ir miesto svečių skonį.

Dabar visos organizacijos su didžiausia minia dalyvių, orkestrui grojant, patraukė į aikštę, žaliame pušyne. Prasideda sus-mas. Išrinkta prezidijumai ir sudarytos kelios komisijos. Pagiedojus Tautos ir „Pavasa-

rio“ himnus, skaitomi sveikinimai – Jo Eksc. Panevėžio vyskupo, Sąjungos Protektoriaus ir k. Daugelis sveikino žodžiu. Rokiškio pavasarininkės, su panele Skaučiute pryšaky, gražiai pademonstravo keletą pratimų. Toliau K. Meškonis laikė paskaitą „D. L. K. Vytautas ir jaunimas“. Svarbiausia programos dalis – dainos. Pirmą dieną pirm. stud. Lapšys trumpai apibūdino lietuvių dainų istoriją, paskui dainavo 4 chorų jungtinė. Geriausiai dainavo Žiobiškio ir Lukštų chorai. Be rimtų dalykėlių buvo ir špodingų monologų. Besibaigiant darbų eigai, komisijos padarė pranešimus bei nutarimus. Rankdarbių parodai paskirta 18 diplomų I ir II laipsnio. Nors dviratininkų lenktynėms buvo daug kliūčių, bet ir jiems teko 3 diplomai. Padaryta ir visa eilė kitų pranešimų. Paskutinį žodį sakė Kongresėliui rengti komiteto pirm. gerb. kun. kleb. P. Paškevičius. Jis dėkojo visiems, bet kuo prisidėjusiems prie šios dienos iškilnių. Išskaitė dirbusių pavardes ir reiškė jais pasitenkinimo. Svečiai pakėlė didžiausias ovacijas. Patį pirmininką kilojo kėdėje iki debesų. Uždarymas įvyko 21 val. Išsiskirstymas buvo be galo įspūdingas. Džiaugsmo balsais aidėjo visas miškas. Be pertrūkio šauksmai – „Tegyvuoja pavasarininkai“, „Tegyvuoja Žiobiškio jaunimas“ ir t. p. Sugrįžusieji miestelin, užėjo dar bažnyčion, ir padėkojo Visagalinčiam už suteiktą gėrį. Viskas užbaigta šv. Sakramento palaiminimu.

S. Žemaitėlis.

Pavasaris. 1930. Nr. 15. P. 462–463.

Vaidlonų pavasarininkai sukruto

Žiobiškis. Š. m. sausio m. 27 d. rūpesniu pavasarininkų Delksnio ir Žiobiškio p-kų kuopos pirm. J. Barono įsteigta Vaidlonų kuopelė. Š. m. kovo. m. 3 d. įvyko jau antras kuopelės susirinkimas, kuriame gražią paskaitą skaitė J. Baronas. Kuopelėje yra 17 narių. Valdybą sudaro pirm. Delksnys, vicepirm. A. Delksnys ir sekret. Z. Lešinskaitė. Nežiūrint atskirų žmonių trukdymų, kuopelė žengia priekin. Pažymėtina, kad kuopelės nariai skaito 8 egzempl. kat. laikraščiu, kurių tarpe yra 6 „Pavasariai“. Kuopelė yra užsimojusi daug nuveikti. Ką pažadėjom – įgyvendinsim!

F. D.

Pavasaris. 1935. Nr. 6. P. 145.

Iš Žiobiškio padangės

Kad „Pavasary“ mažai teišgirstam apie Žiobiškio pavasarininkus, tai nereikia manyti, kad jų nėra, ar kad jie nieko neveikia. Visai ne.

Štai 1935.IX,1 d. iškilmingam susirinkime kartu vyrai ir mergaitės minėjo dvejetas sukaktuves, būtent: mūsų kariuomenės žygio į Vilnių

ir Jakšto Dambrausko 75 metų amžiaus. Pirmųjų sukaktuvių proga kalbėjo mylimas mūsų Dvasios Vadas, visų katalikiškųjų organizacijų energingas veikėjas kun. Pov. Paškevičius, primindamas, kad mūsų sostinė dar vargsta grobuoniško lenko nelaisvėj ir paragindamas visiems prisidėti prie Vilniaus vadavimo darbo išigyjant Vilniaus pasus. Apie Dambrauską-Jakštą gražią kalbą pasakė klier. Long. Keršulis, išskeldamas savo kalboj šio žymaus Lietuvos žmogaus nuopelnus mūsų kraštui ir Bažnyčiai.

Viksva

Pavasaris. 1935. Nr. 18. P. 415.

„Pavasario“ vyrų sąjungos centro valdybos pranešimas
Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamentui
ir Rokiškio apskrities viršininkui

Pranešu, kad LKJ „Pavasario“ vyrų sąjungos Žiobiškio kuopa įrašyta VRM draugijų registran 1937 m. birželio mėn. 15 d. (reg. Nr. 3766)

Valdybos sudėtis yra ši

Pareigos	Pavardė ir vardas	Gimimo data	Užsiėmimas	Pastabos
Pirmininkas	Lapelis Kazys	1900	Ūkininkas	Degsnių k.
Sekretorius	Kirstukas Klemensas	1912	Ūkininkas	Degsnių k.
Iždininkas	Žemaitis Jonas	1911	Ūkininkas	Kurkliečių k.
Dvasios vadas	Paškevičius Povilas	1892	Kunigas	Žiobiškis

LCVA. F. 572. Ap. 2. B. 283. L. 87.

1939 02 23 Rokiškio „Pavasario“ vyrų sąjungos rajono
valdybos pranešimas Rokiškio apskrities viršininkui

Ponui Rokiškio apskrities viršininkui

PRANEŠIMAS

Šiuo pranešame Pono Viršininko žiniai, kad LKJ „Pavasario“ vyrų sąjungos Žiobiškio kuopos 1939 m. vasario mėn. 5 d. narių susirinkime 1939 m. išrinko į kuopos valdybą šiuos asmenis:

Pirmininkas Kirstukas Klemensas, g[imęs] 1913 metų lapkričio mėnesio 14 d., gyv[enantis] Eglinkos kaim[e], Rokiškio valsč., Rokiškio apskr. Užsiėmimas dokorius.

Sekr[etorius] Žemaitis Jonas, gimęs 1911 met. gruodžio mėn. 18 d., gyv[enantis] Kurkliečių kaim[e], Panemunės valsč., Rokiškio apskr. Siuvėjas.

Kasininkas Rapas Alfonsas, gimęs 1914 met. rugsėjo mėn. 10 d., gyvenantis Močiekų kaime, Rokiškio valsč., Rokiškio apskr. Stalius.

Visi yra Lietuvos piliečiai, moka lietuvių kalbą žodžiu ir raštu. Prašau Poną Viršininą ją užregistruoti.

Rokiškio rajono valdyba

*Pirmininkas (Parašai)
Sekretorius*

LCVA. F. 572. Ap. 2. B. 283. L. 131.

Tautininkų sąjungos Žiobiškio skyriaus narių sąrašas, kurį Rokiškio apskrities NKVD gavo iš tuometinio Valstybinio archyvo. Tikriausiai tas sąrašas buvo sudarytas 1928 m., įsisteigus vietos skyriui.

Pavardė, vardas	Gimimo metai	Adresas	užsiėmimas	Įstojimo data
Račytė Lidija	1903	Žiobiškio k.,	mokytoja	1928
Masiulis Jonas	1900	Natkuškių k.,	ūkininkas	1928
Vikonis Pranas	1900	Stumbrių k.,	ūkininkas	1928
Kvetkytė Bronė	1908	Žiobiškio k.,	ūkininkas	1928
Vikonytė Vincė	1905	Stumbrių k.,	ūkininkas	1928
Braželis Jonas	1901	Stumbrių k.,	ūkininkas	1928
Grižienė F.	1901	Šilgalių k.,	ūkininkas	1928

(Sąrašas buvo rusų kalba)

LYA. F. K-1. Ap. 47. B. 1087. L. 36.

Žiobiškio parapijos jaunaliuvių veiklos kronika

Lietuvių tautinės jaunuomenės sąjunga „Jaunoji Lietuva“ įsisteigė 1927 m. lapkričio mėn. Sąjungos organizacinė struktūra buvo tokia: centro valdyba, rajonas, apylinkė, skyrius. Žiobiškio parapijos skyriai priklausė Rokiškio rajonui ir apylinkei. Skyrių veiklą lėmė dažniausiai vadovai. Tarp jaunaliuvių ir katalikiškos krypties pavasarininkų pasitaikydavo nesutarimų, vyko politinė kova, kartais ne visai etiška. Lietuvai netekus nepriklausomybės, „Jaunosios Lietuvos“ sąjunga 1940 06 19 Vidaus reikalų ministro įsakymu uždaryta. Apie Žiobiškio parapijos jaunaliuvių veiklą rašoma korespondencijose žurnale „Jaunoji karta“ (JK).

Vaidlonų sk. (Rokiškio apskr.), nors sudarytas iš vienu kaimiečių, tačiau veikia neblogiausiai. Skyriaus atstovai dalyvavo Rokiškio rajono suvažiavime, 1930 met. gruodžio mėn. 7 d. buvo sušauktas susirinkimas, kuriame aptarta svarbesnieji klausimai ir išrinkta nauja valdyba.

Susirinkime nutarta rengti vakarus, steigti knygyną, ruošti paskaitas, kviesti lektorius ir šiaip plėsti veikimą.

V. T.

JK. 1931. Nr. 1. P. 17.

Jaunalietuvių šeima didėja.

Mitragalys (Žiobiškio parap.). Š. m. sausio mėn. 29 d įsisteigė čia „J. L.“ skyrius, kurį jau ir dabar sudaro didokas jaunuolių skaičius. Šis skyrius pavasarininkams labai nepatinka – mat, nebėra vietos jaunuolių „mobilizacijai“. Skyriaus valdybą sudaro energingi ir darbštūs jauni-kaičiai. Kas kart skyrius vis didėja ir rodo tvirtą pasiryžimą dirbti.

Pasisekimas telydi jo žygius!

Ku-ku.

JK. 1931. Nr. 3. P. 16.

Vėl naujas.

Žiobiškis (Rokiškio apskr.). Kovo 29 dieną Žiobiškio prad. mokyklos bute įvyko vietos skyriaus steigiamasis susirinkimas. Po „J. L.“ tikslų paaiškinimo ir įstatų susipažinimo išsirašė 20 narių. Čia pat išrinkta skyriaus valdyba.

Dalyvis.

JK. 1931. Nr. 8. P. 12.

Surengė 7 gegužines.

Žiobiškis (Rokiškio apskr.). Šioj apylinkėj yra „Jaunosios Lietuvos“ 3 skyriai. Gerai gyvuoja Žiobiškio ir Mitragalio, bet Vaidlonų yra veikliausis dėka energingo darbininko Jurgio Trukšmio. Jis pirmutinis pradėjo organizuoti šioj apylinkėj jaunalietuvius.

Per šią vasarą Vaidlonų skyrius surengė 7 gegužines, iš kur gavo nemaža pelno. Ypatingai gerai pasisekė rugpiūčio mėn. 30 d., per Baltramiejaus atlaidus, surengta gegužinė Žiobiškio pušyne.

Be to, netoli Žiobiškio, Mitragaly surengė gegužinę Mitragalio skyrius, kur irgi nemaža publikos ir gražiai linksminos.

Žiobiškio apylinkės jaunalietuviavai gyvuoja puikiai ir daug dirba.

Beru.

JK. 1931. Nr. 17. P. 15.

Žiobiškis (Rokiškio aps.). Lapkričio mėn. 1 dien. įvyko Žiobiškio pradž. mokykloje L. T. J. „Jaun. Liet.“ s-gos Vaidlonų skyriaus susirinkimas, kuriame svečiais dalyvavo ir L. T. s-gos Žiobiškio skyriaus nariai.

Susirinkimas buvo labai gausingas: netilpo į erdvią mokyklos klase (dalyvavo per 100 asmenų). Iš Rokiškio atvykęs L. T. J. „Jaun. Liet.“

s-gos rajono valdybos atstovas Br. Nemickas skaitė paskaitą ir pranešė apie taut. vyriausybės didelį laimėjimą užsienio politikoj, būtent, apie lietuvių ir lenkų bylą dėl Vilniaus vyr. Hagos tribunole.

Svarstyti aktualūs sąjungos reikalai ir baigiant nuspręsta pasveikinti Jo Eksc. Poną Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną.

Po susirinkimo Vaidlonų skyrius su artimais savo bičiuliais svečiais nusifotografavo.

Tenka pabrėžti, kad Žiobiškio apylinkėj tautinis darbas visokiais būdais yra vietos klebono trukdomas: tautininkai ir jaunalietai varomi iš bažnyčios, kaip fariziejai. Tie, kurie prisidėjo bažnyčią statyti, vienu laiku su klaupkele iš bažnyčios tapo išmesti. Nežiūrint į tai, šioj apylinkėj veikimas yra gana geras. Visi nariai, matydami ne daugiau, kaip klebono netaktiškumą ir suprasdami lietuviškos kultūros prasmę, mielai buriasi į jaunalietai eiles.

Br. Pakr.

JK. 1931. Nr. 22. P. 15.

Vaidlonai (Rokiškio apskr.). Vaidlonų „J. L.“ skyrius šiais metais nesnaudžia. Suroošė du viešu vakaru. Suvaicino „Uošvė į namus, tylos nebibus“ ir „Palaidūną“. Įvyko keturi visuotini narių susirinkimai. Susirinkimai vyksta tvarkingai. Susirinkimuose įvesta pačių narių (iš eilės) paskaitėlės ir klausimų lapeliai, tas susirinkimus daro įdomesnius. Padaryta trys valdybos posėdžiai. Sutvarkyta raštinės ir izdo reikalai.

Nuo sausio mėn. 1 d. skyriui pirmininkauja mokytojas Kišūnas Petras.

J. L.

JK. 1932. Nr. 9. P. 183.

Vaidlonai. (Rokiškio apskr.) Sausio 15 d. Vaidlonų pradž. mok. salėj buvo „J. L.“ Vaidlonų sk. iškilmingas Klaipėdos krašto atvadavimo 10-ties metų sukaktuvių paminėjimas.

Skr. pir. mok. Petras Kišūnas savo turiningoj paskaitoj nušvietė Klaipėdos senovę – įkūrimo istoriją, Klaipėdos reikšmę Lietuvos valstybei ir tautai. Išrinkta nauja 1933 m. Valdyba: mok. P. Kišūnas, J. Leščinskas, J. Staigis; į revizijos kom. Jonas Staigis, A. Staigytė, A. Trukšnys.

Sk. korespond. J. Leščinskas

JK. 1933. Nr. 3. P. 51.

Vaidloniai, (Rokiškio apskr.). Sausio mėn. 22 d. „J. L.“ Vaidlonių sk. mokykloj kelė viešą vakarą. Suvaicino: „Mažą nesusipratimą“ ir „Nepavyko“.

Buęs skyriaus narys nekultūringais šūkiams burnoje esančius artistus. Vaidinimas pasisėkė labai gerai. Publika patenkinta. Ir pelno liksią. (Kiek? Red.).

Buęs.

JK. 1933. Nr. 5. P. 86.

Vaidlonai. (Rokiškis). Vasario 26 d. Vaidlonų „J. L.“ skyrius kėlė prad. mokykloje viešą vakarą.

P. K.

JK. 1933. Nr. 9. P. 154.

Protestas prieš niekšus ir žmogžudžius.

Vaidlonių, (Rokiškio vls.), „J. L.“ sk. kovo 12 d. visuot. susirinkime priimta protesto rezoliucija prieš hitlerininkus, įžeidusius dr. Vydūną, ir prieš kraugeriškus lenkų darbus – dėl nužudymo Bakanausko.

Bakanauskienei ir dr. Vydūnui reiškiamo užuojautą.

Petras K.

JK. 1933. Nr. 13. P. 217.

Vaidlonai. (Rokiškio vls.). Spalių 15 d. Vaidlonų jaunai. sk. vietos mokykloje buvo įdomus (su smarkiomis diskusijomis) visuotinis narių susirinkimas. Dalyvavo ir nenariai. Sk. pirm. mok. Kišūnas Petras pasakė kalbą ir įteikė nariams nario liudijimus. Dail. Stalionis Benediktas skaitė paskaitą „Kaimo menas“.

Nutarta įsteigti (nuo XI-15 d.) vieno mėnesio (po dusyk į savaitę), jaunaietuvų vardu, kursas. (Kokius? Red.).

Lektoriai: mokyt. P. Kišūnas, dail. B. Stalionis ir, be to, dar, prašysim iš rajono vadovybės pagalbos.

Susirinkimai bus šaukiami ne rečiau, kaip kas mėnuo. Nariai iš eilės skaitys paskaitėles (kaip ir pernai). (Sumanymai geri, tik gerai vykdykite. Red.).

Skyriuje yra 12 tikrų narių, ir 11 kandidatų.

Koresp.

JK. 1933. Nr. 41. P. 298.

Priešcheminė apsauga.

Vaidlonai. (Rokiškio vls.). Jaunlietuviai lapkričio 19 d. atidarė kursus. Jų atidaryme dalyvavo Rokiškio rajono vadovybės atstovas J. Paplauskas ir Adomonis. J. Paplauskas kalbėjo šių dienų aktualiausiai klausimais. Buvo pilna mokykla klausytojų – apie 100 žm.

Kursai tęsis (kas šventadienio vak.) iki gruodžio 10 d. Lapkričio 26 d. kursuose buvo Kražių skerdynių 40 m. ir kariuomenės 15 m. sukakties paminėjimas. Buvo skaitytos paskaitos „Priešcheminė apsauga“ ir „Žmogaus kūnas“. Po to gražiai pasilinksmina, griežiant jaunlietuvų trio stygų orkestrėliui.

Petras Kišūnas.

JK. 1933. Nr. 47. P. 793.

Žiobiškis. (Rokiškio rajon.). Gruodžio 17 d. skaitė paskaitą jaunlietuvius dail. B. Stalio B. Stalio „Gruodžio mėn. 17 diena ir jos reikšmė“. Tautos Vadui A. Smetonai pasiūstas sveikinimas.

Susirinkimo dalyvis.

JK. 1933. Nr. 50. P. 838.

Jaunlietuviai suruošė visuomenei kursus.

Vaidlonai. (Rokiškio vls.). Skyriaus valdybos ir dail. B. Stalio iniciatyva Vaidlonų pr. m. buvo suruošta nuo lapkričio mėn. 19 d. iki gruodžio mėn. 17 dienos kas šventadienis kursai – paskaitomis.

Paskaitas skaitė: 1) Rokiškio raj. vadas J. Paplauskas: – „Šių dienų aktualūs klausimai“; 2) Rokiškio ap. gyd. Sipavičius: – „Ligos ir nuo jų apsauga“. 3) Skyr. pirmin. mokyt. Kišūnas, Petras – a) „Kražių skerdynės“, b) „Priešchem. apsauga“, c) „Mandagumas“ d) „Gruodžio 17 diena“ ir kit. 4) skyr. sekret. Leščinskis Jonas: „Liet. kariuomenės 15 m. sukaktis“. 5) Dail. B. Stalio a) „Lietuvos menas“, b) „Žmogaus kūnas“, c) „Jaunuom. ir organizacija“, d) „Gruodžio 17 d. reikšmė“. Kursus vedė sk. pirmininkas.

Po paskaitų klausytojai – nariai aktyviai dalyvavo klausimais, paskaitėlėmis ir eilių deklamavimu.

Kursų klausytojų buvo apie 100. Labai patenkinti, pageidauja po N. Metų daugiau tokių kursų.

Kazio Jonas.

JK. 1934. Nr. 1. P. 15.

Vaidlonai. (Rokiškio ap.). Pradžios mokykloje sutikome N. Metus. Į salę mok. P. Kišūnas (skyr. pirm.) įvedė radio ir klausėme iš Karo Muziejaus N. Metų sutikimą.

Po to skyr. pirm. sveikino visus susirinkusius N. Metų.

Koresp.

JK. 1934. Nr. 3. P. 46.

Rengiamės į Kauną

Vaidlonai. V. 31 d. sk. suruošė vakarą ir gegužinę. Gerai suvaidino: „Geriau vėliau, negu niekad“.

Per Jonines bus. sk. 3-jų metų sukakties minėjimas ir gegužinė, kurios pelnas bus skiriamas JSO nariams, vykstantiems į sporto šventę Kaune.

Vaiduoklis.

JK. 1934. Nr. 25. P. 419.

Žiobiškis. Rugsėjo 9 d. buvo Tautos Vado A. Smetonos 60 m. amžiaus sukaktuvių minėjimas. Minėjimą darė: Žiobiškio tautininkai, šauliai, Vaidlonų jaunalietuviai, Žiobiškio jaunalietuviai, Mitragalio jaunai. ir prisidėjo pavasarininkai, duodami eisenai į mišką, kur buvo iškilmingas posėdis, savo dūdų orkestrą. Orkestras sugrojo keletą maršų T. Vado garbei. Sugiedota ir keletas dainų. Ačiū vietos vargonininkui!

Dalyvaavęs.

Vaidlonai. IX.9. d. buvo Tautos Vado 60 m. sukaktuvių minėjimas. Paskaitą iš A. Smetonos gyvenimo laikė mokyt. P. Kišūnas.

P. K.

JK. 1934. Nr. 38. P. 623.

Vaidlonai. Lapkričio 4 d. susirinkime mkt. P. Kišūnas skaitė paskaitas „Spalių 9-tą prisimenant“ ir „Globokime gyvulius“. Išvykstantiems į kariuomenę sk. pirmininkas palinkėjo geriausio pasisekimo.

JK. 1934. Nr. 45. P. 736.

Vaidlonai (Rokiškio vls.). Gruodžio 16 d. susirinkime tėvūnas Triponis skaitė iš jaunalietuvių ideologijos.

Sk. pirm. mkt. P. Kišūnas paminėjo gruodžio 17, skaitydamas paskaitą apie A. Smetonos garbingą praeitį ir gruodžio 17-sios reikšmę Lietuvai.

Mkt. P. Mačiekus paminėjo 35 m. V. Kudirkos mirties sukaktį.

Kazio Jonas.

JK. 1935. Nr. 1. P. 19.

Vaidlonai (Rokiškio vls.). Sausio 20 d. jaunalietuviai paminėjo Klaipėdos atv. 12 m. sukaktį.

Ekspavasarininkas.

JK. 1935. Nr. 6. P. 124.

Vaidlonai (Rokiškio vls.). Kažin kokiais sumetimais jaunas Vaidlonų pieninės punkto vedėjas Pelikšas Deksnys Vaidlonuose įsteigė „Pavasarininkų“ kuopelę. Jų susirinkime paliesta ir „Jaunoji Lietuva“. Jaunalietuviai esą bedieviai, neina bažnyčion, nepažįstą kas gražu. Jaunalietuviai negali vesti pavasarininkų ir atvirkščiai – nebūsią gero sugyvenimo, meilės... Vietos sąmoningesis jaunimas tais pareiškimais pasipiktinęs. Į pavasarininkus įsirašė daugiau mergaitės (nepilnametės) ir net vaikai.

Vaidlonai. „JL“ Vaidlonų sk. iniciatyva įsteigtas Narkūnų sk. ir pradėta įsteigti Ragelių sk. Narkūnų sk. veikia gerai, nors sąlygos sunkios.

JK. 1935. Nr. 7. P. 151.

Vaidlonai (Rokiškio vls.). Vasario 16 d. suvaidinta „Laisvės kelias“. Prieš vaidinimą apibūdinta vasario 16 d. reikšmė.

P. K.

JK. 1935. Nr. 9. P. 199.

Vaidlonai. Gegužės 19 d. įvyko Vaidlonų sk. susirinkimas – Tumo-Vaižganto ir vysk. M. Valančiaus minėjimas. Steigiami jaunesnieji jaunalietuviai. Įsirašė naujų narių. Priimta protesto rezoliucija prieš niekšiškus vokiečių žygius M. Lietuvoje.

P. K.

JK. 1935. Nr. 40. P. 850.

Iš Vaidlonų sk.

Vaidlonai, Rokiškio r. Iš skyriaus buvo suvažiavime Kaune penki jaunalietai (uniformuoti). Narių rėmėjų ženklai platinami. Lapkričio 10 d. buvo susirinkimas. Sk. vadas P. Kišūnas skaitė „Koks turi būti jaunalietai“, pranešė išpūdžius iš suvažiavimo.

Lapkričio 17 d. iškeltas vakaras. „Žmogžudžio dukterį“ suvaidino Lukštų jaunalietai. Kitą sykį mes vyksim į Lukštus savo gastrolių. Pasmerkta visų išsišokėlių agitacijos prieš ramius ūkininkus. Nutarta kovoti su ramybės drumstėjais.

P. K.

JK. 1935. Nr. 49. P. 1058.

Vaidlonuose, Rokiškio rajono, paskaitą skaitė Rajono Vad. sekr. Čeičys ir Rokiškio gimnazijos mokytojas Petras Bliūdžius.

JK. 1935. Nr. 51–52. P. 1113.

Vaidlonų sk., Rokiškio r., sausio 26 d. buvo susirinkimas. Į susirinkimo salę (mokyklą) sk. vadas įveda radio. Išklaudyta svarbesnioji radio programa. Skaityta paskaita „Koks turi būti šių laikų jaunimas“. Padaryta 1935 m. sk. veikimo revizija. Skyriaus narių 20% uniformuoti. Narių rėmėjų ženklų išplatinta už 117 lt. Daugiau VI. Stalionis skaitė gražų monologą „Kalba tankistas“. „J.K.“ prenumeruoja 75% narių.

JK. 1936. Nr. 7. P. 152.

Vaidlonų sk., Rokiškio raj., įsteigtas jaunučių būrelis.

JK. 1936. Nr. 13. P. 278.

Vaidlonai, Rokiškio raj. Vietos skyrius suruošė kelis minėjimus: Motinos Dieną, Tumo – Vaižganto 3 m. mirties sukaktį ir kariuomenės su visuomene susiartinimo šventę. Visi minėjimai praėjo labai gražiai.

JK. 1936. Nr. 23. P. 488.

Vaidloniečiai jau dirba

Vaidlonai, Rokiškio raj. Per vasarą, išvykus sk. vadui atostogų, veikas buvo sustojęs. Surošta keletas gegužinių su šauliais.

Rugsėjo 30 d. įvyko pirmas susirinkimas – Saulės kautynių minėjimas. Minėjimą pajavairino ir jaunučiai. Džiugu, kad ir jaunučių eilės didėja. Į tik ką įsteigtą jaunučių būrelį jau įsirašė per 10 narių.

Ruošiamasi spalį 9-tajai. Vėliau manoma suvaidinti „Spalių 9-toji“. Padaryti lavinimosi kursai vakarais.

JK. 1936. Nr. 41. P. 836.

Išleidome sk. Vadą

Vaidlonai, Rokiškio raj. Skyriaus nariai su visuomene suruošė mylimam sk. vadui mokyt. P. Kišūnui išleistuves. Išleistuvėse dalyvavo Lukštų sk. vadas mokyt. J. Kišūnas su žmona ir daug svečių. Žodį tarė J. Trušnys, nušviesdamas didelius sk. vado nuopelnus mūsų skyriui. Toliau žodį tarė Lukštų sk. vadas, nušviesdamas abiejų sk. bendradarbiavimo tautiškame darbe pasekmes. Dar kalbėjo mokyt. Pečiūra.

Dėkojame Tau, mylimas vade, už nuveiktus darbus. Esame pasiryžę eiti Tavo nurodytu keliu, taip pat linkime ko didžiausio pasisekimo naujoje vietoje.

JK. 1936. Nr. 50. P. 1020.

Žiobiškio skyrius atgijo

Žiobiškis, Rokiškio raj. Nuo spalio vidurio Žiobiškio skyriui vadovauti pradėjo naujai skirtas vadas Ed. Pugžlys.

JK. 1936. Nr. 50. P. 1019.

Žiobiškyje, Rokiškio raj., per Kalėdas buvo šokių vakaras, o per N. Metus suvaidinta „Nepaprasta Naujiena“. Į skyrių įstojo 10 naujų narių.

JK. 1937. Nr. 3. P. 59.

Žiobiškio sk., Rokiškio raj., sausio 24 d. aplankė Rokiškio apyl. vadas Kairys, kuris pasakė kalbą. Pareikštas protestas prieš lenkų smurtą Vilniaus krašte. Daugis narių užsisakė uniformas, užsiprenumeravo „J. Kartą“. Po susirinkimo sk. choras, vedamas mokyt. P. Mačiekas, padainavo. Įstojo naujų narių.

JK. 1937. Nr. 5. P. 101.

Žiobiškis, Rokiškio r. Ir čia jaunalietuviai šventė kartu su visomis tautiškomis organizacijomis pradžios mokykloje, kur buvo susirinkę per 200 žmonių. Apie valstybės kūrimąsi papasakojo apskrities viršininkas Raščius, į iškilmes atvykęs. Minėjimą pajavairino įvairiais pasirodymais jaunalietuviai ir mokiniai. Būrelis skautų davė įžodį.

JK. 1937. Nr. 9. P. 186.

Žiobiškis, Rokiškio raj. Nutarta išigyti skyr. vėliavą, kuri dalyvautų sąjungos sąskrydyje. Buvo jau iškelta gegužinė.

JK. 1937. Nr. 24. P. 501.

Žiobiškis, Rokiškio raj. Lapkričio 28 d. Žiobiškio pradžios mokykloje įvyko vietos skyr. susirinkimas. Skyr. vadas Ed. Pugžlys kalbėjo apie mandagumą, Nutarta Naujų metų išvakarėse ruošti kaukių balių. Apskritai skyrius veikia gerai. Šiais metais padaryta 9 susirinkimai. Išigyta skyriaus vėliava. Iškelta 3 vakarai ir 4 gegužinės. Narių padaugėjo per šiuos metus 22. Šių metų vasarą skyr. narį Praną Šiulį ištiko didelė nelaimė – sudegė visi trobesiai ir inventorius. Jaunalietuviai, atjausdami draugo nelaimę, iš skyriaus kasos nupirko ir dovanavo nukentėjusiam jaunalietuviui uniformą. Dabar skyriaus užsimojimas daugiausia surinkti prenumeratos 1938 m. „Jaunosios Kartos“.

JK. 1937. Nr. 49. P. 1010.

Žiobiškis, Rokiškio raj. Lapkričio 14 d. įvykusiame vietos jaunalietuvių susirinkime skyr. vadas Pugžlys pranešė skyr. nuveiktus darbus per paskutinius tris mėnesius. Žymesni darbai atlikti šie: išigyta skyriaus vėliava, iškelta didelė gegužinė, sukviesta du skyriaus susirinkimai, aktingai dalyvauta Žiobiškio pradž. mokyklos pašventinimo iškilnių programoje, daroma žygių knygynui išigyti ir jau dar šiais metais tikimasi knygyną atidaryti. Knygų paaukoti yra pasižadėję patys nariai ir prijaučiantieji ir Rokiškio valsčiaus taryba nutarė turimą savi-valdybės knygyną perleisti Žiobiškio „JL“ skyriui.

Dabar rūpimas klausimas – tai „Jaunosios Kartos“ prenumerata 1938 metams.

Ten pat. P. 1011.

Žiobiškis, Rokiškio raj. Gegužės 1 d. Žiobiškėnai jaunalietuviai gražiai paminėjo Motinos dieną. Daugis susirinkime dalyvavusių motinų buvo apdovanota po gražią skarelę. Susirinkime dalyvavo raj. vadovybės nariai K. Kalnietis, K. Petruševičius ir J. Čeičys, kurie pasakė gražias kalbas.

JK. 1938. Nr. 18. P. 378.

Žiobiškis, Rokiškio raj. Gegužės 22 d. žiobiškėnai gražiai paminėjo kariuomenės ir visuomenės šventę. Dienai pritaikyta kalbą pasakė vietos klebonas kun. Povilas Paškevičius. Žiobiškėnai, paremdami mūsų kariuomenę, nupirko vieną šautuvą, kuri perdavė vietos šaulių būriui. Skyr. vadas Ed. Pugžlys ragino daugiau rūpintis priešgaisrine apsauga. Susirinkimo dalyviai uoliai pritarė ugniagesybos reikalui ir prašė vietos šaulių būrio vadovybę organizuoti ugniagesių komandą. Po susirinkimo vietos mokiniai padeklamavo eilučių, pašoko tautiškų šokių. Skyr. dvibalsis choras Dugno vedamas, gražiai padainavo keletą dainelių. Dalyvavo per 200 žmonių.

JK. 1938. Nr. 21. P. 444.

Žiobiškis, Rokiškio raj. Spalio 23 d. Žiobiškio jaunalietuviai iškilmingame susirinkime atsisveikino su aktyviais skyriaus nariais, išvykstanciais karo prievolės atlikti. Skyr. vadas Ed. Pugžlys, pasakęs atsisveikinimo žodį, dviem naujokams įteikti po dovanėlę. Pažymėtina, kad skyrių laikinai apleidžia choro vedėjas Dugnas. Skyr. nariai linki geriausios sėkmės mokantis tėvynę ginti ir sugrįžus vėl dirbti JL sąjungai.

Tame pat susirinkime mkt. Kazys Speičys papasakojo apie dabartinę politinę būklę ir mkt. El. Jacevičiūtė apie pirmąją pagalbą. Abi paskaitos klausytojams labai patiko. Nutarta prieš adventą iškelti viešą vakarą.

JK. 1938. Nr. 45. P. 925.

Žiobiškio skyriaus (Rokiškio raj.) knygyne (bibliotekėlėje) 1937 metais buvo 175 knygos, 1938 metais – 210 knygų.

Sinkevičius K. Lietuvių tautinės jaunuomenės „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos knygynei ir skaityklos 1927–1940. – V. 1996. P. 116.

Tautiškujų organizacijų šventė

Žiobiškis, Rokiškio raj. Neseniai Žiobiškyje įvyko tautiškujų organizacijų šventė. Šventė pradėta pamaldomis vietos bažnyčioje. Po pamaldų iškilmingas posėdis mokykloje, kuri atidarė skyr. vadas Ed. Pugžlys. Turiningą kalbą pasakė einas raj. vado. p. gimn. mkt. Sabas. Pirmiausia pasidžiaugė gražiu žiobiškėnų tautiškujų organizacijų sugyvenimu ir veikla. Po to paminėjo politinę būklę ir Klaipėdos atvadavimo sukaktį. Aps. agron. A. Šadeika.

JK. 1939. Nr. 4. P. 91.

Žiobiškio skyr., Rokiškio raj. Velykų antrą dieną iškeltas vakaras, suvaidinta 4 v. istorinis veikalas „Živilė“. Pelnas paskirtas Ginklų Fondui. Keista, kad vietos pavasarininkai, ir žinodami pelną skiriant Ginklų Fondui, vis tiek surengė kitą vakarą.

JK. 1939. Nr. 16. P. 386.

Namų ruošos kursų išleistuvės

Žiobiškyje (Rokiškio r.), gegužės 27 dieną buvo vietos pradžios mokykloje namų ūkio ruošos kursų jaunaietuvėms išleistuvės.

Kursai truko 8 dienas. Per tą laiką kursantės buvo supažindintos su kepimu, virimu ir kitais namų ruošos dalykais.

Į kursų išleistuves atvyko Vyriausios Vadovybės atstovė, ir Rokiškio Rajono atstovas.

Kursus baigė 19 mergaičių. Baigusioms įteikti pažymėjimai. Kursams skyriaus vadovybė parūpino nemokamai butą, kurą ir šviesą.

Skyriaus Vadovybė ir nariai reiškia padėką Vyriausiai Vadovybei ir Rajono Vadovybei už suruošimą kursų ir p-lei agronomei Vizbaraitei, kursų vedėjai.

JK. 1939. Nr. 23. P. 533.

Mirtis išplėšė mums uolų narį ir pareigūną

Žiobiškis, Rokiškio raj. Spalių 6 dieną, vos tik paleistas ir iš Tėvynės sargybos (buvo pašauktas atsarginiu), staigiai mirė Žiobiškio skyriaus vado pavaduotojas Juozas Žėkas. Palaidotas Kauno kapinėse. Be skyriaus Vado pavaduotojo pareigų, velionis ėjo dar ir kaimo parengimo vadovo pareigas. Buvo drausmingas ir uolus pareigūnas, tad mums

šis įvykis yra dar skaudesnis, nes netekome ne tik bendraminčio, bet ir darbštaus pareigūno.

Juozas Žėkas uoliai dalyvavo ir šaulių eilėse ir ėjo Žiobiškio šaulių būrio vado pavaduotojo pareigas. Gimęs 1906 metais gruodžio 1 dieną, tad negailestinga mirtis pakirto pačiose jaunose jėgose. Tebūna tau, Juozai, lengva Lietuvos žemelė, kuriai buvai paskyręs savo jaunas jėgas!

JK. 1939. Nr. 42. P. 852.

A. a. Juozas Žėkas

Gerai pavyko vakaras

Žiobiškio skyrius, Rokiškio raj. Per gavėnią vadovaujami prityrusios skyriaus meno ir vaidybos vadovės L. Kastanauskienės, vietos jaunulietuviai Velykų antrą dieną surengė vakarą. Suvaidinta „Kryžius ant perkūno aukuro“. Vakarą neblogai pavyko ir publikos atsilankė gausiai. Vakarą davė gražaus pelno, tuo skyrius finansiniai dar sustiprėjo.

Kor.

JK. 1940. Nr. 15. P. 253.

Dokumentai ir žinios spaudoje apie Žiobiškio šaulių būrį, įsisteigusį 1931 m., ir Vaidlonų būrį, įsisteigusį 1935 m.

Žiobiškis, Rokiškio apskr. Kovo 28 d. būrys surengė viešą vakarą. Vaidino „Prašydo nuvytusios gėlės“.

Beržas.

Trimitas. 1932. Nr. 15. P. 294.

Žiobiškis. Rokiškio ap. Rugsėjo 18 d. buvo būrio susirinkimas. Nutarta įsteigti Vilniaus geležinio fondo skyrių. Mūsų apylinkės vyrai dabar jau pasižymi darbštumu: rašosi į būrį, dalyvauja jo darbe. Tik dar būrio korespondentas (P. K.) apgailestavo, kad šaulių tarpe yra retas svečias šaulių organas „Trimitas“, kad net žymesni valdybos nariai neišsirašo „Trimito“... Kitiems metams daugumas žada išsirašyti. Būry steigiamas knygynas. Baigiant susirinkimą pagerbtas vienos minutės tyła, atsistojus, buvusio Rokiškio notaro a. a. B. Urbanavičiaus atminimas, kuris mūsų būrį įkūrė.

P. K.

Trimitas. 1932. Nr. 40. P. 793–794.

Žiobiškis. Lapkričio 20 d. buvo būrio susirinkimas. Dalyvavo ir daug svečių. Mok. Kišūnas laikė paskaitą „Vilniaus reikšmė Lietuvai“. Įsteigtas Vilniaus geležinio fondo komitetas. Pasitarta įsigyti VI. Putvinskio biustą. Nutarta įgyti vėliavą. Nutarta Kalėdoms surengti vakarą.

Dalyvaavęs.

Trimitas. 1932. Nr. 49. P. 975.

Žiobiškis. Gruodžio 9 d. būrio susirinkime paskaitą skaitė P. Mačiekus.

Trimitas. 1934. Nr. 51–52. P. 1001.

Žiobiškis. Gruodžio 25 d. būrys Mitragalio pradžios mokykloje vaidino „Leitenantą Antaną“.

Trimitas. 1935. Nr. 11. P. 198.

Išrašas iš Rokiškio X šaulių rinktinės vado 1936 05 20 įsakymo Nr. 4

Skelbiu sąrašą man pavestos rinktinės šaulių, 1935 metais išpildžiusių nustatytus C grupės II klasės šaudymo pratimus ir pervestų į C grupės II klasę.

...

Kurio būrio	Pavardė ir vardas
24 Žiobiškio	Izdūnis Lioginas
24 Žiobiškio	Mačiekus Petras
24 Žiobiškio	Jasinevičius Povilas
24 Žiobiškio	Juodelis Vladas
24 Žiobiškio	Kirstukas Petras
24 Žiobiškio	Milaknis Pranas
24 Žiobiškio	Deksnyš Jurgis
24 Žiobiškio	Šedys Jurgis
24 Žiobiškio	Černiauskas Petras
24 Žiobiškio	Bliūdžius Antanas
30 Vaidlonų	Milaknis Jonas
30 Vaidlonų	Leščinskas Jonas
30 Vaidlonų	Šedys Antanas
30 Vaidlonų	Lingis Juozas
30 Vaidlonų	Deksnyš Romas
30 Vaidlonų	Jasinevičius Povilas
30 Vaidlonų	Trukšnys Antanas
30 Vaidlonų	Trukšnys Jurgis
30 Vaidlonų	Černiauskas Jonas

<...>

LCVA. F. 561. Ap. 20. B. 715. L. 111–112.

Vaidlonai. Sausio 19 d. minėtas Klaipėdos atvadavimas. Dalyvavo šauliai ir visuomenė. Mok. P. Kišūnas skaitė paskaitą. Žuvę dėl Klaipėdos pagerbti tylos minute. Priimta protesto rezoliucija del Klaipėdos direktorijos veiksmų.

Trimitas. 1936. Nr. 5. P. 118.

Mitragalys. Spalių 25 d. Žiobiškio š. būrys su Mitragalio JŪR suruošė naujokams Motuzui Jūliui ir Černiauskui Petrui išleistuves. Būrio vadas ir JŪR vadovas pasakė atitinkamą kalbą. Vėliau jaunimas gražiai linksminosi.

Trimitas. 1936. Nr. 44. P. 1060.

Žiobiškio šaulių būrio 1936 metų veikimo apyskaita

I Būrio organizacijos sritis

1. Būrin įstojo 2 rikiai ir 2 ne rikiai – rėmėjai. Iš būrio į kitus būrius išsikėlė 4, kandidatų 3.
2. Būrio visuotinių susirinkimų buvo 3.
3. Tarybos posėdžių buvo 5.
4. Vieną kartą būrį aplankė kuopos vadas.

II Būrio ūkio ir finansų sritis

1. Būrio kasoje yra (47) keturiasdešimt septyni litai 42 centai. Per metus gauta 57 litai 80 centų, išleista 43 litai 95 centai.
2. Šaudymo lentas turi 2.

III Karinio parengimo sritis

1. Karinio paruošimo pamokų padaryta 30.
2. Šaudyti mokėsi visi rikiai.
3. Manevrų būry nebuvo. Šauliai dalyvavo rajoniniuose manevruose.
4. Karinio parengimo nustatytą programą išėjo 80% rikių.
5. Būryje yra pėstininkų 18, raitininkų 2 ir artileristų 2.

IV Švietimo sritis

1. Švietimo sekcijos nėra.
2. Visi šauliai skaityti-rašyti moka.
3. Į būrį pareina 1 egz „Kario“.
4. Būrys knygynėlio neturi.
5. Paskaitų per metus suruošta 3 ir keletas kalbų.

V Meno sritis

1. Meno sekcijos nėra.
2. Vaidinimų suruošta 2, gegužinė 1.

VI sporto srity nieko nepadaryta.

VII Savišalpos kasos nėra

VIII Propagandos sritis

1. Propagandos srities sekcijos nėra.

2. Šaulių ideologijos kėlimo reikalu pasakyta keletas kalbų ir viena paskaita.

3. Kasos padidinimui loterijų-pasilinksminimų nerengta.

4. „Trimito“ būry išplatinta 15 egzempliorių.

IX ir X skyriuose pažymėtų darbų nėra daryta, įgyta.

[inąs] būrio vado p[areigas] P. Mačiekus

Mitragalys

1937 m. vasario mėn. 21 d.

LCVA. F. 561. Ap. 20. B. 716. L. 95.

1937 03 21 Rokiškio apskrities viešosios policijos Rokiškio nuovados pažymėjimas apie rengiamą šaulių būrio vakarą

PAŽYMĖJIMAS

Šiuo pažymiu, kad mano įstaigoje yra gautas pil. Mačiekaus Povilo, gyv. Mitragalio k., Rokiškio valsč., 24 Žiobiškio šaulių būrio pareiškimas apie ruošiamą pramogą.

Pareiškime nurodyta šitokia pramogos programa:

1. Vaid[inimas] „Mes laimingi“, 4 veiksmų drama.

2. Šokiai ir žaidimai.

Pramoga vyks 1937 m. kovo mėn. 28 d. 18 val. Mitragalio prad[ž]ios] mokykl[oje].

Pagrindas: Susirinkimų ir pramogų įstatymas (Vyr. žin. Nr. 394. P. 42).

Nuovados viršininkas (Parašas)

Ten pat. L. 100.

Apie Žiobiškio būrio šaulių, dalyvavusių kovose dėl Lietuvos Nepriklausomybės

Petras Ikamas, g[imęs] 1895 m[etais], tarnavęs 2 pėstininkų pulke, 1919 metų nepriklausomybės kovų dalyvis. Dalyvavo 1919 m[etų] birželio–gruodžio mėn. kovose su bermontininkais Radviliškio, Šiaulių, Mažeikių, Kretingos ruože ir birželio–liepos mėn. (1919 m.) dalyvavo kovose su bolševikais Zarasų–Daugpilio pilies ruože.

Gyvenamoji vieta – Vilkų dvaras, Rokiškio vals., Žiobiškio pašto agentūra. Užsiėmimas ūkininkas.

Trumpas gyvenimo aprašymas

Gimęs Grybonių k[ai]m[ie], Panemunio vals., Rokiškio aps. Jo tėvas turėjo apie 5 ha žemės. 1915 m. 19 m. amž[iaus] pašauktas į rusų kariuomenę. Grįžęs Lietuvon, stojo savanoriu į Liet[uvos] kar[ui]uomenę, vėliau gavo Vilkų dvare sklypą ir dabar ten gyvena.

LCVA. F. 561. Ap. 20. B. 715. L. 106–107.

Ištrauka iš 1937 07 07 X Rokiškio
šaulių rinktinės vado įsakymo Nr. 7

<...>

24 Žiobiškio būrio šaulys Adolfas Deksnys š[į] m[etų] gegužės 26 ir 27 d. d. baigė Rokiškio būrių sporto vadovų kursus. <...>

Ten pat. L. 70.

1928 08 25 Panevėžio vyskupo Kazimiero
Paltaroko Žiobiškio bažnyčios vizitacija

Žiobiškis. 1928 m[etų] rugpjūčio] 25 d[ieną] 17 v. 30 m. atvykau į Žiobiškio bažnyčią. Pirmasis pakely parapijos kaimas Stramiliai sutiko prie paruošto bromo ir papuošto žalumynais bei parašu: „Palaimintas, kurs ateina Viešpaties Vardu“ ir pasveikino per savo atstovą, reikšdami džiaugsmą, kad per jų laukus pirmą kartą vyksta Bažnyčios kunigaikštis, nešdamas taiką, gėrį.

Ant kilimo, kuris buvo patiestas ties staliuku, žymėjo rūtomis išpintas: „Salve“.

Raitininkų ir dviratininkų būrys pasitiko ir ekskortavo iki bažnyčios. Baltusių kaimas pasveikino parašu ant paruošto bromo: „Sveikas mūsų vadove“. Buteikių kaimas pasveikino prie paruoštų vartų, skaitlingu būreliu susirinkęs. Žiobiškin įvažiuojant prie žalumynais išpuoštų vartų sveikino KVC*, „Pavasario“ kuopos ir „Blaivybės“ d[raugij]os vardu.

Galop privažiavus prie šventoriaus vartų, kur buvo susirinkę skaitlingai parapijiečiai, metėsi į akis parašas: „Sveikas Ganytojau“ (Parapija ir brolijos), laukė dvasiškija su bažnytine procesija.

Įžengus į dailią gotišką bažnyčią, choras atgiedojo „Ecce Sacerdos Magnus“.

Klebonas kun. Gogelis pranešė, kad jo parapija parodžiusi daug geros valios ir stropumo, pastatydama savo bažnyčią. Išvardijo parapijoje esančias organizacijas, iki šiol nepasižymėjusias savo veikimu: 1) „Pavasario“ s[ajun]gos kuopa (20 n[arių]), 2) „Blaivybės“ d[raugij]os skyrius, 3) KVC skyrius, 4) Ūkininkų s[ajun]gos sk[yrius], jau nustojęs rodyti gyvybės ženklą, 5) Šv. Sakramento brolija.

Doriniu atžvilgiu parapija nepasižymi nei didelėmis dorybėmis, nei garsėja savo nedorybėmis. Taigi pasitaiką ir ydų: 1) yra čia du alkoholiku, esą šiek tiek ieškančių pelno iš naminės degtinės varymo, 2) esą penki asmens bedieviais save vadina, kurie neturi didesnės įtakos parapijoj. Iš 124 egz. laikr[asčių], parapijon ateinančių, trys yra socialistiški.

Ingreso pamoksle, pasakęs savo atsilankymo tikslą, išdėsdčiau girtavimo žalingumą moraliniu, biologiniu ir materialiniu žvilgsniu ir raginau gyventi blaiviai, džiaugiasi, kad yra vietoje „Blaivybės“ draugija, kuri primena gyvai reikalą būti blaiviais. Pabrėžiau, kad

*Katalikų veikimo centras – Katalikiškos akcijos organizacija, koordinavusi ir vadovavusi visai katalikiškai veiklai.

blaivybė nėra proto bei mokslo išdava. Gilus mokslas nuo tikėjimo nevedas, greičiau privedas prie religijos, bedievybė esanti atžagareiviškumas, atsilikimas. Raginau dėtis į „Pavasario“ ir KVC, kad atsiekti to, kas reikalinga Bažnyčios ir Tėvynės laimei.

Rugpjūčio 26 dieną atlaikiau votyvą, atgiedoju suplikacijas ir po sumai pasakiau pamokslą apie gyvenimo tvarkymą sulig Kristaus teisybe. Iliustravau iš gyvenimo paimtais pavyzdžiais, kad tos teisybės trūksta, kaip pavienių žmonių gyvenime, santykiuose, tiek grupių, tautų santykiuose.

Kasos knyga vedama netiksliai. Geistina išigyti naują kasos knygą ir vesti prisil[aikant] kurijos nurodymų.

Benef[icijos] trobesiai tvarkoj.

Bažnyčia graži, tik trūksta didžiojo altoriaus ir varpinės.

Sutvirtinau 133 as[menis].

Jo Ekselencijai

Panevėžio vyskupui laike vizitacijos

1928 m[etų] rugpjūčio 26 dieną

Žiobiškio klebono

RAPORTAS

Ekselencija!

Žiobiškio parapiją įsteigė Vilniaus vyskupas Kosakovskis prieš 125 metus, tuomet, kai vietinis dvarininkas Daumantas-Siesickis pastatė mažą bažnytėlę, kleboniją ir kitus trobesius ir davė žemės vieną valaką kunigui pasisėti javams, antrą valaką miško kurui ir dar sudarė mažą piniginių fondą, iš kurio nuošimčiai būtų palaikymui klebonijos.

Ta bažnytėlė, prastovėjusi šimtą metų, apipuvo ir pasidarė per maža, padaugėjus gyventojų skaičiui, radosi reikalo statyti naują bažnyčią. 1899 m[etais] vietinis klebonas kun. Daunoravičius parūpino planą bažnyčiai ir jo įpėdinis kun. Vincentas Zapkus tą planą įvykdė. Bažnyčia 1912 m[etais] buvo pašvęsta ir pavesta naudojimui. Tą naują bažnyčią 1922 m[etais] vyskupas Karevičius konsekravo.

Žiobiškio parapijoj yra iš viso 2204 žmonės. Visi lietuviai, sulenkėjusių tėra trys šeimos. Parapijos ribose yra 4 šeimos sentikių, 5 šeimos latvių protestantų ir viena šeima žydų. Dvaras tėra vienas – Vengerinė, išparceliuotas, savininkui paliktas tik centras, kuris išnuomojamas, patys gi savininkai gyvena kitur.

Parapijonai Žiobiškio parapijos kliba iš lėto, bet galų gale padirba kas reikia, neatsižymi nei maldingumu, nei ištvirkimu, galima sakyti neskiria dorovingumo žvilgsniu nuo apylinkinių parapijų gyventojų. Alkoholikų (ligonių) yra tik du. Kai kurie, bet mažai jų, dirba naminę degtinę dėl pelno. Yra parapijoje 5, kurie vadina save bedieviais ir nepripažįsta nieko, kas šventa, bet žmonės juos niekina ir neklauso jų kalbų.

Parapijonai mažai skaito knygas ir laikraščius, laikraščių teateina tik 124 ekzemploriai, iš jų 3 socialistiški.

Organizacijų yra šios: „Pavasario“ kuopa vos tik 20 narių teturi, turi savo knygyną ir šiek tiek veikia, „Blaivybės“ draugijos skyrius buvo

visai apmiręs, dabar studentas Baranauskas atgaivino ir vėl pradeda veikti, narių turi 27, Ūkininkų sąjungos sk[yrius] apmiręs, neberodo gyvumo.

Brolija Š. Sakramento turi 27 narius. Katalikų centro veikimo skyrius turi valdybą ir kaimų įgaliotinius. Nuveikta tik tiek, kad išplatino virš šimto KVC brošiūrų.

Tretininkai dar nesuorganizuoti.

Nors Žiobiškio medžiaginė bažnyčia beveik jau reikiamai susitvarkė, bet dvasinei bažnyčia dar tebėra tvarkymosi stadijoje.

Visų gerųjų parapijonų vardu meldžiu Jūsų Ekselencijos mus pamokinti ir paraginti, kad tvarkytųsi visi katalikų bažnyčios dvasioj.

Kun. Gogelis

LVIA. F. 1650. Ap. 1. B. 382. L. 18–20.

Išrašai iš Vyriausybės žinių (V. Ž.) apie Žiobiškio parapijos gyvenviečių pavadinimų pakeitimus, jų sujungimus, vykdamant Lietuvos Respublikos žemės reformą

Žemės reformos valdyba, vadovaudamasi žemės reformos įstatymo § 70 (Vyr. žin. Nr. 200. Eil. 1351), skelbia Žemės ūkio ir Vidaus reikalų ministerijų patvirtintus išparceliuotų dvarų pavadinimų pakeitimus kaimais

Naujasis dvaro pavadinimas	Senasis dvaro pavadinimas	Apskritis	Valsčius	Šaltinis
Vilkų k.	Vilkų dv.	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1927. Nr. 254. P. 7.
Priskirti prie Degsnių k.	Žemininkų vnk. grup. skl. Nr. 12	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1928. Nr. 280. P. 15.
Priskirti prie Mitragalio k.	Žemininkų vnk. grup. skl. Nr. 18 ir 19	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1928. Nr. 280. P. 15.
Priskirti prie Vengerinės k.	Vengerinės dv. Aukštakalnio, Laužadiškio, Vanagynės, Pulcinavos vnk. Žiobiškio sklypą ir pievą Lieknai	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1928. Nr. 280. P. 15.
Priskirti prie Pailgių k.	Gražbališkio vnk.	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1929. Nr. 306. P. 19.
Priskirti prie Patilčių k.	Virksnės piev. skl. 1, 2	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1929. Nr. 306. P. 19.
Priskirti prie Šilagalio k.	Virksnės piev. skl. 3–12, Zumbrickavietės vnk.	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1929. Nr. 306. P. 19.
Priskirti prie Vilkų k.	Virksnės piev. skl. 15–18	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1929. Nr. 306. P. 19.
Priskirti prie Mitragalio k.	Zaezeržės sklypą	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1931. Nr. 360. P. 8.
Priskirti prie Pagados vnk.	Pagados vnk. žemė	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1933. Nr. 426. P. 4.
Priskirti prie Degsnių k.	Medynės skl. Nr. 1, 2	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1936. Nr. 542. P. 10.
Priskirti prie Vaidlonų k.	Kelmynės skl. Nr. 3 ir 4	Rokiškio	Rokiškio	V. Ž. 1936. Nr. 542. P. 10.

1939 10 24 Rokiškio dekanı
Žiobiškio bažnyčios vizitacijos aktas

Žiobiškio klebonas džiaugiasi, kad sulaukė pastoraciniame darbe paramos, apsigyvenus jo klebonijoje atvykusiam iš Lenkijos kun[igui] Pilcickiui, kuris žada greit pramokti lietuviškai, kad galėtų klausyti išpažinčių. Katalikiškai akcijai statoma nauja parapijos salė. Kitą vasarą manoma ją įrengti. Parapija turi ir šiek tiek skolų, kurias kaip visur reikia pakelti klebonui.

*Kun. J. Žitkevičius
Rokiškio dekanas
Rokiškis
1939 spalio 24 d[iena]
Nr. 953*

LVIA. F. 1650. Ap. 1. B. 45. L. 21.

Apie 1941 m. sukilimą

1950 m. Rokiškio apskrities MGB skyriaus pažyma
apie 1941 metų sukilimo Žiobiškio būrį

Visiškai slaptai

PAŽYMA

apie baudžiamąjį būrį, veikusį vokiečių okupacijos laikotarpiu Liet[uvos] SSR Rokiškio apskrities Rokiškio valsčiuje ir įsikūrusį Žiobiškio miestelyje.

Rokiškio apskrities ir valsčiaus Žiobiškio miestelyje baudžiamasis sukilimo būrys susiorganizavo pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis, t. y. 1941 metų birželio 25–26 d.

Sukilimo būrio organizatoriai ir vadovai buvo Žiobiškio miestelio gyventojai: Juozas Kirstukas, būrio vadas, 1944 m[etais] pasislėpęs su vokiečiais; Steponas Mikulėnas, nukautas 1947 m[etais] kaip ginkluotos nacionalistinės bandos dalyvis, ir Degsnių kaimo gyventojas Juozas Baronas, sovietinių partizanų nušautas 1943 metais.

Iš eilinių dalyvių tardymo nustatyti: Jonas Vilimas, s. Mato, Klementas Šinkūnas, s. Klemento, Petras Vilmunskas, s. Kazio, Povilas Žėkas, s. Povilo, Julius Sarapinas, s. Petro, Albinas Žėkas, s. Juozo, Bronius Žalkauskas, s. Petro, Petras Kirstukas, s. Jono, Juozas Šeškus, s. Antano, Viktoras Kirstukas, s. Antano, Antanas Gasiūnas, s. Prano, Pranas Rapas, s. Juozo, Jonas Lėgas, s. Prano, Stasys Žikorius, s. Kazio, taip pat grupė kitų. Visi anksčiau gyveno Rokiškio valsčiaus, Žiobiškio apylinkės teritorijoje ir sovietinių organų areštuoti įvairiu laiku.

Iš viso sukilimo būrį sudarė 25–30 žmonių.

Žiobiškio sukilėlių būrys turėjo savo štabą Žiobiškyje, arešto patalpas rūsiuose ir negyvenamuose pastatuose, buvo pavaldus bendram apskrities sukilimo štabui, įsikūrusiam Rokiškio mieste.

Žiobiškio sukilėlių būrio dalyviai vykdė nuo savo dalinių atsilikusių sovietinės armijos kariškių gaudynes, areštuodavo sovietinį-partizaninę aktyvą, lojaliai sovietų valdžiai nusiteikusius piliečius.

Vien tik Danilaukos kaime Žiobiškio būrio baudėjai areštavo sovietinius rusų tautybės piliečius Tichoną Grigorjevą, Radioną Vasiljevą, Fiodorą Vasiljevą, Davidą Kiseliova, Feofaną Kotovą, Pavelą Timofejevą, Makarą Mišanovą, Ivaną Mišanovą, kurie sukilėlių areštuoti netrukus buvo sušaudyti.

Rugpjūčio antroje pusėje aktyviausioji Žiobiškio sukilėlių būrio dalis dalyvavo masiniuose žydų tautybės sovietinių piliečių šaudymuose, vokiečių ir Rokiškio miesto sukilėlių surengtuose rajone.

1941 metų rugpjūčio pabaigoje sukilėlių būrys Žiobiškio miestelyje, kaip ir visi kiti, vokiečių vadovybės buvo išformuoti.

*LSSR Rokiškio aps. MGB skyriaus viršininkas
Papulkininkis Syčiovas
1950 metų birželio 7 d.*

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. 17168/3. (Priedas stebėjimo byloje).

1950 06 07 Rokiškio apskrities MGB pažyma apie areštuotus ir nuteistus 1941 metų sukilimo Žiobiškio būrio dalyvius

PAŽYMA

Duota Rokiškio a[pskritis] MGB s[kyriaus] apie tai, kad iš buvusių Lietuvos SSR, Rokiškio apskrities ir valsčiaus gyventojų už dalyvavimą vokiečių okupacijos laikotarpiu Žiobiškio miestelio baudžiamajame sukilėlių būryje areštuoti ir nuteisti:

1. Jonas Vilimas, Mato s[ūnus], gimęs 1919 metais Biržų apskrities, Papilio valsčiaus Akmeniškio kaime, areštuotas 1949 metų vasario 1 d., K[aro] t[ribunolo] nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

2. Klemensas Šinkūnas, Klemenso sūnus, gimęs 1908 metais Rokiškio apskrities, Pandėlio valsčiaus Didžiašilio vien[kiemyje], areštuotas 1949 metų vasario 1 d., K[aro] t[ribunolo] nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

3. Petras Vilmunskas, Kazio sūnus, gimęs 1912 metais Rygos mieste, areštuotas 1948 metų rugsėjo 30 d., K[aro] t[ribunolo] nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

4. Povilas Žėkas, Povilo sūnus, gimęs 1907 metais Rokiškio apskrities, Pandėlio valsčiaus Vilkielių k[aime], areštuotas 1947 metų vasario 7 d., K[aro] t[ribunolo] nuteistas 10 metų p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

5. Julius Sarapinas, Petro sūnus, gimęs 1899 metais Rokiškio valsčiaus Žiobiškio miestelyje, areštuotas 1947 metų gruodžio 12 d., K[aro] t[ribunolo] nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

6. Alfonsas Sarapinas, Petro sūnus, gimęs 1895 metais Žiobiškio mies[telyje], areštuotas 1947 metų gruodžio 12 d., nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

7. Albinas Žėkas, Juozo sūnus, gimęs 1909 metais Žėkų k[aime], areštuotas 1949 metų liepos 24 d.;

8. Bronius Žalkauskas, Petro s[ūnus], gimęs 1907 metais Vilkų k[ai-me], areštuotas 1949 metų birželio 29 d.;

9. Petras Kirstukas, Jono sūnus, gimęs 1908 metais Rokiškio valsčiaus Žiobiškio mies[telyje], gyveno Panemunėlio miestelyje, areštuotas 1949 metų gegužės 22 d.;

10. Juozas Šėskus, sūnus Antano, gimęs 1915 metais, gyveno Rokiškio valsčiaus Kvietiniškio k[aime], areštuotas 1949 metų birželio 29 d.

Minėtieji nuteisti pagal RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 58–1a st[raipsni].

1950 metų birželio 7 d.

m[iestas] Rokiškis

LSSR Rokiškio a[pskritis] MGB s[kyriaus]

viršūninkas papulkininkis Syčiovas

(Parašas)

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. 17168/3.

1950 09 10 Rokiškio apskrities MGB skyriaus pažyma apie 1941 metų Degsnių kaimo sukilėlių būrį

Visiškai slaptai

PAŽYMA

Apie Degsnių k[aimo] sukilėlių būrį

Iš Lietuvos SSR Rokiškio r[ajono] MGB s[kyriaus] turimos operatyvinės-tardymo medžiagos žinoma, kad 1941 metų birželio 27–28 d., t[ai] y[ra] nuo pirmųjų Lietuvos SSR Rokiškio valsčiaus, tos pačios apskrities, okupacijos dienų Degsnių k[aime] buvo suorganizuotas baudžiamasis sukilimo būrys, vadovaujamas Juozo Barono, Albino sūnaus, kilusio iš Lietuvos SSR, Rokiškio apskrities ir valsčiaus, Degsnių k[aimo].

Sukilimo Degsnių būryje buvo per 30 žmonių, iš kurių asmeniškai įskaityti šie:

1. Baronas Juozas, Albino sūnus, iš Degsnių kaimo, 1943 metais sušaudytas sovietinių partizanų;

2. Kirstukas Klemensas, iš Kervelių k[aimo], po legalizacijos 1947 metais nušautas nenustatytų banditų;

3. Jasinevičius Balys, iš Vaidlonų k[aimo], 1945 metais nukautas, kaip bandos dalyvis per karinę čekistų operaciją;

4. Jasinevičius Juozas, iš Vaidlonų k[aimo], gyvena nelegaliai;

5. Aleksiejus Aleksas, iš Saideliškių k[aimo], gyvena nelegaliai;

6. Jasinevičius Vladas, iš Vaidlonų k[aimo], gyvena nelegaliai;

7. Milaknis Juozas, iš Vaidlonų k[aimo], gyvena nelegaliai;

8. Meškauskas Izidorius, iš Steponių k[aimo], areštuotas;

9. Šakalys Vladas iš Steponių k[aimo], areštuotas;

10. Andriuškevičius Bronius, iš Izdūniškio k[aimo], areštuotas;

11. Danys, orientaciniai duomenys nenustatyti;
12. Deksnys Juozas, Klemento s[ūnus], iš Vaidlonų k[aimo], areštuotas;
13. Kirstukas Juozas, iš Kervelkių k[aimo], areštuotas;
14. Mikalkevičius Jonas, iš Dėgsnių k[aimo], areštuotas 1950 09 29;
15. Gabrilavičius Viktoras, iš Dėgsnių k[aimo], areštuotas;
16. Mikalkevičius Juozas, iš Dėgsnių k[aimo], gyvena namuose, dirba „Tarybų Lietuvos“ kolūkyje;
17. Vikonis Vladas;
18. Vilemas Juozas, iš Stašių–Vikonių k[aimo], areštuotas;
19. Žėkas Povilas, iš Paplimbalės k[aimo], 1949 metais nusižudė;
20. Braželis Juozas, iš Stašių k[aimo], gyvena nelegaliai;
21. Trukšnys Antanas, iš Vaidlonų k[aimo], 1948 m[etais] legalizavosi, dirba „Tarybų Lietuvos“ kolūkyje;
22. Jagminas Juozas, gyvena nelegaliai;
23. Staigys Juozas, iš Vaidlonų k[aimo];
24. Deksnys Adolfas, asmenybė nenustatyta;
25. Milaknis Jonas, iš Vaidlonų k[aimo], areštuotas;
26. Jasinevičius Povilas, iš Vaidlonų k[aimo], areštuotas.

Iš turimos medžiagos žinoma, kad Dėgsnių sukilėlių būrys savarankiškai veikė neilgai ir 1941 metų liepos mėnesio pabaigoje buvo sujungtas su Žiobiškio sukilėlių būriu. Taip pat žinoma, kad Dėgsnių sukilimo būrys savo savarankiškos veiklos laikotarpiu ir susijungęs su Žiobiškio sukilėlių būriu dalyvavo ir vykdė užduotis gaudant sovietinius partizanus.

Savarankiško veikimo laikotarpiu sukilimo Dėgsnių būrio dalyvių, kaip vietinis sovietinis aktyvas, areštuotas Jonas Krasauskas, Povilas Šarkauskas, Juozas Meliūnas, Juozas Leščinskas ir Jonas Leščinskas, Petras Stalionis, Zosė Stalionytė-Prudnikienė.

Bendro Dėgsnių ir Žiobiškio sukilimo būrių laikotarpiu, naršant miškus, buvo areštuoti Julius Avižienis ir Jonas Avižienis.

Rokiškio r[ajono] MBG s[kyriaus] viršininkas papulkininkis Syčiovas (Parašas)
Rokiškio rajono MGB skyriaus vyr. įgaliotinis kapitonas Bepalovas (Parašas)

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. P-18694. L. 488-1, 2.

1941 metų Dėgsnių kaimo sukilimo dalyvių
 arba pagalbinės policijos narių, 1941 08 20
 gavusių po 100 rublių premijas, sąrašas

1. Baronas Juozas
2. Milaknis Juozas
3. Deksnys Adolfas
4. Kirstukas Klementas
5. Milaknis Jonas
6. Meškauskas Izidorius

7. Šakalys Vladas
8. Andriuškevičius Bronius
9. Staigis Juozas
10. Jasinevičius Povilas
11. Jasinevičius Juozas
12. Trukšnys Antanas
13. Mikalkevičius Jonas
14. Gabrilavičius Viktoras
15. Vikonis Vladas
16. KIRSTUKAS Juozas
17. Jagminas Juozas
18. Vilimas Jonas
19. Žėkas Povilas
20. Braželis Juozas

1941 m. rugpjūčio mėn. 20 d.
Rokiškio apskrities pagalbinės policijos
viršininkas Augulis (Parašas)

LYA. Baudž. byla. P-18694. L. 320.

Iš 1941 metų sukilimo dalyvio,
Steponių kaimo gyventojų Vlodo Šakalio
tardymo 1948 08 21 Rokiškyje protokolo

TARDYMO PROTOKOLAS

1948 metų rugpjūčio mėnesio 21 diena

Aš, Rokiškio v[alsčiaus] MGB s[kyriaus] operatyvinis įgaliotinis jaunėnis [eitenantas], šią dieną kvociau kaip areštuotąjį:

Vladą Šakalį, Stepono sūnų, gimusį 1917 metais, gimusį ir gyv[enantį] Liet[uvos] SSR, Rokiškio apskrities ir valsčiaus Steponių k[aime], iš vidutinių valstiečių, lietuvi, SSSR pil[ietį], n[e]p[artinį], jo žodžiais, neteistą.

Klausimas. Kokia kalba Jūs duosite savo parodymus?

Atsakymas. Savo parodymus aš duosiu gimtąja lietuvių kalba.

Vertėjas Babachinas pagal RTFSR b[audžiamojo] k[odekso] 95 st[raipsnį] išpėtas. (Parašas).

Klausimas. Kada ir kur Jūs įstojote į baudžiamąjį būrį?

Atsakymas. Atėjus į Rokiškio miestą vokiečių kariuomenei, 1941 metų birželio 27 dieną aš nuvažiauvau į Rokiškio miestą ir savanoriškai įstojau į baudžiamąjį būrį, buvau ginkluotas šautuvu ir ant kairės rankovės nešiojau baltą raištį.

Klausimas. Kiek laiko Jūs išbuvote baudžiamajame būryje?

Atsakymas. Baudžiamajame būryje aš išbuvau maždaug dvi tris savaites, o paskui išstojau ir dirbau savo ūkyje.

Klausimas. Kokią praktinę veiklą jūs vykdėte, kai buvote baudžiamajame būryje?

Atsakymas. Kai aš buvau baudžiamajame būryje, man baudžiamojo būrio viršininko Barono buvo įsakyta eiti areštuoti sovietinius piliečius ir sovietinius partizanus, budėti kaimuose.

<...>

Klausimas. Tardymui žinoma, kad Jūs dabartiniu metu turite ryšių su banditais.

Atsakymas. Dabartiniu metu su banditais aš jokių ryšių neturiu.

Klausimas. Tokiu atveju, kodėl pas Jus 1947 metais atėjo banditai ir dabar ateina?

Atsakymas. 1947 metų vasario mėnesį kariuomenė persekiojo banditą, pas mane, be mano sutikimo, su ginklu rankoje užbėgo banditas, paėmė arklį ir išvažiavo nuo kariuomenės persekiojimo. Be šito atvejo, daugiau banditų pas mane nebuvo.

Klausimas. Jūsų namuose per kratą tarp kitų dokumentų rastas ir paimtas kreipimasis į Lietuvos valstiečius. Kada ir iš ko Jūs gavote tą kreipimąsi?

Atsakymas. <...> Kada ir kas mums atnešė tą dokumentą, aš nemėčiau, bet žinau, kad tokius atsišaukimus nešiojo kaimo seniūnai. Kodėl iki šiol išliko pas mus tas dokumentas, aš paaiškinti negaliu. Aš jį niekada nemėčiau.

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. 14045/3. L. 12–15.

Iš Vlodo Šakalio tardymo 1948 08 25 Rokiškyje protokolo

<...>

Klausimas. Papasakokite, kur Jūs gyvenote ir kuo vertėtės, išvadavus Lietuvos SSR iš vokiečių okupantų.

Atsakymas. Kaip aš parodžiau per ankstesnį tardymą, nuo 1942 metų kovo iki 1944 metų gruodžio dirbau Rokiškio apskrities, Panemunėlio valsčiaus Salagirio miško miškininku, gyvenau Panemunėlio valsčiuje, eiguvoje ties Jurkupių kaimu. 1944 metų gruodžio mėnesį aš turėjau būti šaukiamas į sovietinę armiją, tačiau, bijodamas, kad fronte gali užmušti, išsisukau nuo šaukimo ir gyvenau nelegaliai. 1945 metų vasarį sovietų valdžios aš buvau areštuotas, du mėnesius buvau laikomas Rokiškio ap[skrities] MVD s[kyriuje], vieną mėnesį – Panevėžio miesto kalėjime, pusantro mėnesio – Vilniaus miesto kalėjime. 1945 metų rugpjūčio 8 d. kartu su kitais areštuotaisiais iš Vilniaus kalėjimo [perkelti] į Kalinino miesto lagerį, kur buvau apie penkis mėnesius, dirbau miesto atstatymo darbuose. Iš Kalinino miesto buvau perkeltas prie Maskvos, į Perovo stotį, iš kur dėl ligos 1946 metų vasario 2 d. aš buvau paleistas namo, į Lietuvą.

Klausimas. Papasakokite išsamiai, kur, kieno ir už ką Jūs buvote sulaikytas 1945 metų vasarį.

Atsakymas. Nuo 1944 metų gruodžio aš išsisukau nuo šaukimo į sovietinę kariuomenę ir ėmiau slapstytis eigulio vienkiemyje Paliepyje. 1945 metų vasario 26 d. aš nusprendžiau nueiti į Kamajų valsčiaus Martiniškėnų kaimą-vienkiemį, pas pilietį Juozą Byrą pasitaisyti batų. Martiniškėnų vienkiemis buvo prie miško, apie 500 metrų nuo vienkiemio, kur aš gyvenau. Eidamas pas Juozą Byrą, kelyje aš sutikau du brolius, Antaną ir Lionginą Jurgelionis, gyvenančius Kamajų valsčiaus Gučiūnų kaime, kurie buvo pabėgę iš arešto, Rokiškio m[iesto] MVD k[ardomojo] į[kalinimo] k[ameros]. Mes visi trys suėjome į Juozo Byros namą. Užsirūkėme. Tuo metu pro langą pamatėme, kaip pastotimis prie namo privažiavo Kamajų v[alsčiaus] MVD s[kyriaus] darbuotojai. Aš ir abu broliai metėmės bėgti į mišką, tačiau visi trys miške buvome sučiupti.

<...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. 14045/3. L. 22–23.

1949 08 05 Lietuvos SSR MVD kariuomenės Karo tribunolas nuteisė Vladą Šakalį 25 metams pataisos darbų lagerio ir 5 metams trenties, konfiskuojant turtą.

Išrašas iš komisijos, peržiūrinčios asmenų, atliekančių bausmes už politinius, pareigybinius nusikaltimus, posėdžio protokolo.

Komisija, iš pirmininko draugo S. N. Zavjalovo, narių: draugų M. L. Ilnickio, S. N. Šatalovo, F. M. Šlepakovo, – 1956 metų gegužę, vadovaudamasi SSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1956 metų kovo 24 d. įsaku „Apie asmenų, atliekančių bausmes už politinius, pareigybinius nusikaltimus, bylų peržiūrėjimą“, patikrinusi asmenų, atliekančių bausmes SSSR MVD USVITL Jansko lageryje, nuteistumo pagrįstumą, nusprendė:

21. Vladas Šakalys, Stepono sūnus, gimęs 1917 metais Lietuvos SSR Rokiškio valsčiaus, tos pačios apskrities Steponių kaime, Lietuvos SSR MVD kariuomenės Karo tribunolo pagal RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 58–1a ir 58–10 2-os dalies st[raipsnius] nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio], atimant teises penkeriems metams. SSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1955 metų rugsėjo 17 d. įsaku bausmės laikas sumažintas iki 12 metų 6 mėnesių.

Apsiriboti atliktu bausmės laiku. Iš arešto paleisti.

Išrašas iš protokolo tikras.

*Jansko p[ataisos] d[arbu] l[agerio]
specialaus skyriaus viršininkas
Petrovas (Parašas)*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 221.

1955 03 11 Lietuvos SSR Teisingumo ministerijos
išvada dėl 1941 metų sukilimo dalyvių
Viktoro Gabrilavičiaus ir Jono Mikalkevičiaus bylos

Slaptai

IŠVADA

1955 kovo 11 d.
Vilniaus miestas

Aš, Lietuvos SSR Teisingumo ministerijos revizorius Čebelis, pagal nuteistojo Jono Mikalkevičiaus, Juozo s[ūnaus], skundą peržiūrėjęs archyvinę baudžiamąją bylą Nr. 23181, kurioje kaltinami Viktoras Gabrilavičius, Viktoro s[ūnus], ir Jonas Mikalkevičius, Jurgio s[ūnus], nustačiau:

1950 metų rugsėjo 29-tą Šiaulių srities Rokiškio r[ajono] MGB s[kyrius] buvo areštuoti ir 1951 metų sausio 17 d. Lietuvos SSR MVD kariuomenės Karo tribunolo nuteisti pagal RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 58–1a straipsnį 25 metams laisvės atėmimo p[ataisos] d[arbu] l[ageriuose], atimant teises 5 metų laikotarpiui, kiekvienam konfiskuojant turtą:

1. Viktoras Gabrilavičius, Viktoro sūnus, 1911 metų gimimo, gimęs ir gyvenęs Lietuvos SSR, Šiaulių srities, Rokiškio rajono Degsnių kaime, iš vidutinių valstiečių, lietuvis, n[e]p[artinis], išsilavinimas pradinis, vedęs, anksčiau neteistas, iki arešto dirbo kolūkyje;

2. Jonas Mikalkevičius, Juozo s[ūnus], 1904 metų gimimo, gimęs ir gyvenęs Lietuvos SSR, Šiaulių srities, Rokiškio rajono, Degsnių kaime, iš vidutinių valstiečių, lietuvis, n[e]p[artinis], išsilavinimas pradinis, vedęs, anksčiau neteistas, iki arešto dirbo kolūkyje.

Gabrilavičius ir Mikalkevičius nuteisti už tai, kad jie nuo pirmųjų Lietuvos SSR vokiečių okupacijos dienų 1941 metų birželį Degsnių k[aime] savanoriškai įstojo į lietuviškųjų nacionalistų sukilėlių būrį ir du mėnesius su ginklu rankose kovojo prieš sovietų valdžią. Būdami būryje, buvo ginkluoti šautuvais, ant rankovės nešiojo baltą raištį – sukilėlių ženklą.

1941 metų birželio 28 d. Gabrilavičius ir Mikalkevičius su kitais sukilėliais Vengerinės miške sulaukė ir areštavo Julijų Avižienį, Joną Avižienį ir jo žmoną S. Avižienienę, kuriuos su sargyba atvarė į sukilėlių būrio štabą.

1941 metų birželio 29 d. dalyvavo areštuojant Žiobiškio kaime pietę S. Avižienienę, kurią atgabeno į areštinę.

Liepos mėnesio pradžioje eskortavo areštuotuosius sovietinius piliečius Julijų Avižienį, Joną Avižienį ir S. Avižienienę iš Žiobiškio kaimo į Rokiškio kalėjimą. Iš jų, Jonas Avižienis netrukus sukilėlių buvo sušaudytas.

1941 metų birželio 26 d. atėjo į apylinkės tarybos sekretoriaus Krausausko namus, iš kurio Gabrilavičius ir Mikalkevičius grasindami reikalavo šautuvo.

1941 metų rugpjūtį už sukilimo veiklą iš sukilėlių būrio vado Barono gavo piniginių atlyginimą.

Lietuvos SSR MVD kariuomenės Pasienio apygardos Karo tribunolo 1951 metų vasario 6 d. nutartimi nuosprendis paliktas galioti.

Abu teisiamieji Gabrilavičius ir Mikalkevičius dėl jiems pareikštų kaltinimų kalti neprisipažino.

Gabrilavičius: „Aš savęs niekuo kaltas neprisipažįstu ir nežinau ką pasakyti“ (b. 1. 385).

Mikalkevičius: „Aš niekada sukilėlių būryje nebuvau, ginklo neturėjau, balto raiščio nenešiojau – visa tai liudininkų prasimanymas“ (b. 1. 385).

Gabrilavičiui ir Mikalkevičiui inkriminuojamas nusikaltimas, kaip jis išdėstytas teismo nuosprendyje, įrodytas liudininkų parodymais teisme.

Liudininkas Julius Avižienis parodė:

„1941 metais karo pradžioje aš su savo šeima norėjau evakuotis į rytinius Tarybų Sąjungos rajonus, tačiau vokiečiai perkirto kelius ir mes pasislėpėme miške. Mes buvome trise: aš, brolis ir mano brolio žmona.

Miške mus sulaukė baltieji sukilėliai, tarp kurių buvo ir abu teisiamieji; visi jie buvo ginkluoti šautuvais. Mano ir brolio žmonos pabėgo, o mane su broliu nuvedė į Žiobiškio kaimą ir uždarė į rūšį.

Kada mane vesdavo į kvotą, tai aš mačiau rūsio sargybos postuose Gabrilavičių ir Mikalkevičių.

Po savaitės mus sukilėliai, tarp kurių buvo Gabrilavičius ir Mikalkevičius, eskortavo į Rokiškio miesto kalėjimą. Mūsų areštuotųjų buvo 8 žmonės, o sukilėlių – 15 žmonių. Po dviejų mėnesių mane iš kalėjimo paleido, o mano brolis buvo paleistas anksčiau, tačiau paskui vėl areštavo ir sušaudė“ (b. 1. 373–374).

Liudininkė Stefa Avižienienė parodė:

„1941 metų birželio 29 aš buvau areštuota Žiobiškio kaime baltųjų sukilėlių Gabrilavičiaus ir Mikalkevičiaus. Teisiamieji kartu su kitais sukilėliais atvedė mane į būrio štabą, išlaikė ten tris paras, o paskui nugabeno į Rokiškio kalėjimą, kuriame buvau du mėnesius“ (b. 1. 375).

Kiti liudininkais apklausti 9 žmonės demaskuoja teisiamųjų sukilėlišką veiklą ir jų priklausymą sukilėlių būriui. Nuteistųjų priklausymas sukilėlių būriui taip pat nustatytas prie bylos pridėtais daiktiniais įrodymais – sukilėlių sąrašu gauti piniginių atlygį už 1941 metų rugpjūtį (b. 1. 320).

Savo 1954 metų birželio 27 d. skunde, paduotame Sovietų SRS Aukščiausiojo teismo Karo kolegijai, nuteistasis Mikalkevičius pareiškė, kad jis jokio nusikaltimo nepadarė, o jį apkalbėjo liudininkai. Prašo nuosprendį panaikinti ir jį iš suėmimo paleisti.

Nuteistojo pareiškimas skunde, kad jis neįvykdė nusikaltimo yra nepagrįstas ir paneigtas teisme apklaustų 9 liudininkų parodymais. Netikėti tokių liudininkų parodymais nėra jokio pagrindo; be to, nuteistojo Mikalkevičiaus buvimas sukilėlių būryje taip pat nustatytas iš paimto iš Rokiškio apskrities policijos archyvo ir byloje pridėto sukilėlių sąrašo, kuriame 13 ir 14 eilės numeriais yra Jonas Mikalkevičius

ir Viktoras Gabrilavičius, kaip kiekvienas gavę 100 rublių piniginių atlyginimą.

Mikalkevičiaus kaltė bylos medžiaga įrodyta, ir jie nuteisti teisingai, tačiau teismas neatsižvelgė į teisiųjų asmenybes, kad jie iki arešto dirbo kolūkyje, dirbo sąžiningai, turėjo po 154 išdirbtus darbadienius, mažai raštingi ir nesuvokė jų vykdomos antisovietinės veiklos esmės, ir parinko jiems padidintą bausmę.

Remdamasis tuo, kas išdėstyta,
manyčiau:

dėl Lietuvos SSR MVD kariuomenės Karo tribunolo nuosprendžio nutarties Viktoro Gabrilavičiaus, Viktoro s[ūnaus], ir Jono Mikalkevičiaus, Juozo s[ūnaus], byloje paduoti protestą dėl bausmės pakeitimo, pritaikant RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 51 st[raipsnį].

*Lietuvos SSR Teisingumo ministerijos revizorius
Čebelis (Parašas)
Sutinku: Lietuvos SSR prokuroro pav[aduotojo] specialioms byloms
grupės vadovas Kolesnikovas (Parašas)
1955 metų kovo 14 d.*

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. P-18694. L. 455-459.

*1955 08 05 Pabaltijo karo apygardos Karo tribunolo
nutartimi V. Gabrilavičiui ir J. Mikalkevičiui bausmė
sumažinta iki 8 metų pataisos darbų lagerio.*

1941 metų sukilimo dalyvio Viktoro Kirstuko baudžiamosios bylos apžvalga

*Tvirtinu
Rokiškio aps. MGB skyriaus
viršininkas papulkininkis Syčiovas
1950 metų gegužė*

Archyvinės-tardymo bylos Nr. 14940 apžvalga

Kaltinamas:

Viktoras Kirstukas, Antano sūnus, gimęs 1908 metais, gimęs ir gyvenęs Lietuvos SSR, Rokiškio apskrities ir valsčiaus Žiobiškio k[aimė], lietuvis, nep[artinis], SSSR pil[ie]tis, tarybinėje armijoje netar-navęs,

nusikaltimu, numatytu RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 51-1a ir 58-11 st[raipsniais].

Viktoras Kirstukas, Antano sūnus, Rokiškio apskrities MGB skyriaus areštuotas 1948 metų rugsėjo 30 d. už dalyvavimą vokiečių okupacijos laikotarpiu baudžiamajame sukilėlių būryje Žiobiškio miestelyje.

Jo arešto pagrindas – liudininkų Kapitalinos Artamonovnos Vasiljevos, Jekaterinos Artamonovnos Grigorjevos parodymai, kurios teigė, kad Viktoras Kirstukas 1941 metais buvo baudžiamajame sukilimo

būryje Žiobiškio miestelyje, dalyvavo areštuojant Danilaukos kaimo gyventojus Tichoną Grigorjevą, Radioną Vasiljevą ir kitus.

Apklaustas kaltinamasis Viktoras Kirstukas išankstiniame ir teismo tardyme prisipažino, kad 1941 metų pirmosiomis vokiečių okupacijos dienomis kartu su kitais Žiobiškio miestelio sukilėlių būrio nariais dalyvavo areštuojant sovietinius piliečius Danilaukos kaime, kur jie areštavo apie 7 žmones.

Parodė, kad areštuojant dalyvavo ne mažiau 8–10 baudėjų, pavardėmis paminėjo savo, Juozo Kirstuko (buvo būrio vadas), Stepo Mikulėno, Povilo Žėko, Leono Dabužinsko, o apie kitus pareiškė, kad jų pavardžių bei asmenybių neprisimena.

Areštuojamieji buvo mušami.

Specialiai apie Žiobiškio sukilėlių būrio dalyvius Viktoras Kirstukas nebuvo tardomas, liudininkai apklausti siaurai, kaltinamojo veiklos aspektu.

Tardymo bylos Nr. 18114 kaltinamasis Stasys Žikorius, Kazimiero s[ūnus], neminimas.

Baudžiamoji byla Nr. 14940, kaltinanti Viktorą Kirstuką, Antano sūnų, 1948 metų lapkričio 28 d. buvo nagrinėjama Karo tribunolo. Kaltinamasis Kirstukas teisme patvirtino savo dalyvavimą areštuojant sovietinius piliečius Danilaukos kaime ir nuteistas 25 metams pataisos darbų lagerio.

*Rokiškio apskrities MGB skyriaus tardytojas vyr. leitenantas
Kočetkovas (Parašas)*

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. 17168/3.

Ištrauka iš Rokiškio apskrities MGB tardytojo
1950 06 07 nutarties išskirti iš 1941 metų sukilimo
dalyvio Stasio Žikoriaus baudžiamosios bylos
tardymo medžiagą apie kitus sukilimo dalyvius

<...>

Kaltinamojo Žikoriaus ir liudininkų parodymais, vokiečių okupacijos laikotarpiu Rokiškio apskrities Žiobiškio miestelyje sukilėlių būrio nariais yra buvę Lietuvos SSR Rokiškio apskrities ir valsčiaus gyventojai:

1. Juozas Kirstukas, Antano sūnus, gyveno Žiobiškio mies[telyje], vadovavo sukilėlių būriui, 1944 metais paspruko su vokiečiais;
2. Juozas Jogminas, gyveno Žiobiškio mies[telyje], eilinis dalyvis, 1944 metais pabėgo su vokiečiais;
3. Juozas Skukauskas, gyv[eno] Žiobiškio mies[telyje], iš apskrities teritorijos išnyko;
4. Leonas Dabužinskas, gyv[eno] Žiobiškio mies[telyje], išvejtant vokiečius paspruko;

5. Vladas Vikonis, gyveno Stumbriškio kaime, sovietinės santvarkos laikotarpiu buvo bandoje, 1947 metais legalizavosi ir iš valsčiaus teritorijos išvažiavo; dabartinė jo gyvenamoji vieta nenustatyta;

6. Juozas Braželis, gyv[eno] Stumbriškio k[aime], paspruko iš apskrities teritorijos;

7. Petras Styra, gyveno Raščiūnų k[aime], kaip baudėjas, dalyvavo areštuose Danilaukos kaime; išveijant vokiečius paspruko.

*Rokiškio aps. MGB skyriaus tardytojas vyr. leitenantas
Kočetkovas (Parašas)*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat.

Lietuvos SSR MVD kariuomenės Karo tribunolo 1950 07 14 nuosprendis 1941 metų sukilimo dalyvio Stasio Žikoriaus byloje

NUOSPRENDIS

*Sovietinių Socialistinių Respublikos Sąjungos vardu
1950 metų liepos 14 diena
Panevėžio miestas*

Lietuvos SSR MVD kariuomenės šios sudėties Karo tribunolo uždaras teismo posėdis:

pirmininkas – justicijos majoras Železnovas,

nariai: milicijos viršila Starikovas,

milicijos viršila Petraitis,

sekretorius – vyresnysis leitenantas Voronovas,

dalyvaujant šalims – Lietuvos MVD Pasienio apygardos karo prokuroro padėjėjui justicijos papulkininkui Skorikovui ir advokatei draugei Janulionienei, išnagrino bylą, kaltinančią

Stasį Žikorių, Kazio sūnų, gimusį 1908 metais Lietuvos SSR, Rokiškio rajono Šilagalio kaime, gyvenusį Klaipėdos srities, Priekulės rajono Vilkyčių kaime, iš valstiečių-buožių, lietuvi, nep[artinį], SSSR pil[ie]tį, tarybinėje armijoje netarnavusį,

nusikaltimu, numatytu RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 58–1a ir 58–11 st[raipsniais].

Nustatė:

teisiamasis Žikorius, laikinai vokiečiams okupavus Lietuvos SSR teritoriją, 1941 metų birželio mėnesį įstojo į lietuviškųjų nacionalistų baltųjų sukilėlių būrį Rokiškio apskrities Žiobiškio miestelyje;

būdamas sukilėliu, buvo apsiginklavęs šautuvu ir nešiojo skiriamąjį sukilėlių ženklą – išorinį baltą raištį. 1941 metų liepos mėnesį kartu su kitais sukilėlių būrio dalyviais dalyvavo sovietinių piliečių Tichono Grigorjevo, Radiono Vasiljevo, Kiseliovo ir kitų areštuose. Iš viso buvo areštuoti 9 žmonės, kuriuos su sargyba atvarė į sukilėlių būrio štabą Žiobiškio miestelyje, o vėliau sukilėliai juos sušaudė;

1941 metų liepos mėnesį saugojo arešto patalpas Žiobiškio miestelyje ir eskortavo areštuotuosius iš Žiobiškio miestelio į Rokiškio miestą.

Remdamasis tuo, kas išdėstyta, Karo tribunolas pripažino Žikorių kaltą tėvynės išdavimu, t[ai] y[ra] įvykdžius nusikaltimą, numatytą RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 58–1a st[raipsniu]. Vadovaudamasis RSFSR b[audžiamojo] p[roceso] k[odekso] 319 ir 320 st[raipsniais],

Nusprendė:

Vadovaujantis RSFSR baudžiamojo kodekso 58–1a st[raipsniu] Stasi Žikorių, Kazio sūnų, uždaryti į pataisos darbų lagerį dvidešimt penkeriems (25) metams, atimant RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 51 st[raipsnio] a, b ir c punktais numatytas teises penkeriems metams* be turto konfiskacijos, nes nuteistasis jo neturi.

Bausmės atlikimo pradžią nuteistajam skaičiuoti įskaitant išankstinį įkalinimą – nuo 1950 metų balandžio 16 d.

Nuosprendis gali būti apskūstas Lietuvos SSR MVD Pasienio apygardos Karo tribunolui per 72 valandas nuo nuosprendžio kopijos įteikimo nuteistajam per nuosprendį priėmusį Karo tribunolą.

(Parašai)

Versta iš rusų kalbos

Ten pat.

Byloje nėra duomenų, kada S. Žikorius iš lagerio paleistas. 1955 metais buvo invalidas ir į lagerio darbus eiti negalėjo. Jo prašymas peržiūrėti bylą ir sumažinti bausmę 1956 01 31 atmestas.

1950 05 30 Rokiškio apskrities MGB pažyma apie trijų 1941 metų sukilimo Žiobiškio būrio dalyvių likimą

PAŽYMA

Duota Rokiškio r[ajono] MGB s[kyriaus] apie tai, kad anksčiau gyvenę Rokiškio rajono teritorijoje piliečiai:

1. Antanas Gasiūnas, Prano s[ūnus], gimęs 1921 metais, gyveno Girelės k[aime], 1948 07 22 areštuotas už dalyvavimą vokiečių okupacijos laikotarpiu Žiobiškio mies[telio] sukilėlių baudžiamajame būryje ir 1948 09 30 K[aro] t[ribunolo] nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

2. Pranas Rapas, Juozo s[ūnus], gimęs 1919 metais, gyveno Močiekų k[aime], 1948 07 22 areštuotas už dalyvavimą vokiečių okupacijos laikotarpiu Žiobiškio mies[telio] sukilėlių baudžiamajame būryje ir 1948 09 30 K[aro] t[ribunolo] nuteistas 25 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio];

3. Jonas Legas, Prano sūnus, gimęs 1903 metais, gyveno Pažaselių kaime, 1948 07 23

**Tokia formuluotė reiškė dar 5 metus trenties.*

areštuotas už dalyvavimą Žiobiškio miestelio sukilėlių būryje. Baudžiamosios jo atsakomybės byla 1948 08 05 nutraukta dėl kaltinamojo mirties.

*1950 metų gegužės 30 d. Rokiškio m[iestas]
Rokiškio aps. MGB s[kyriaus] vir[šinininko] pav[aduotojas] majoras Serebriakovas*

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla 17168/3.

1950 06 01 Rokiškio apskrities MGB pažyma apie dviejų 1941 metų sukilimo Žiobiškio būrio dalyvių likimą

PAŽYMA,

duota Rokiškio a[pskritis] MGB s[kyriaus] apie tai, kad buvę Rokiškio valsčiaus gyventojai:

1. Stepas Mikulėnas, gyveno Žiobiškio mies[telyje], 1947 metais nukautas, kaip ginkluotos nacionalistinės bandos dalyvis;
2. Jonas Kirstukas, gyveno Žiobiškio mies[telyje], 1944 metais nukautas, kaip bandos dalyvis.

*1950 metų birželio 30 d.
Rokiškio aps. MGB s[kyriaus] vir[šinininko] pav[aduotojas] majoras Serebriakovas*

(Parašas)

Versta iš rusų kalbos

Ten pat.

Rokiškio rajono KGB skyriaus pažyma apie 1941 metų sukilimo dalyvio Liongino Latvėno iš Paplimbalės kaimo baudžiamąją bylą

PAŽYMA

apie archyvinę tardymo bylą Nr. 42282/3

Byloje figūruoja:

Lionginas Latvėnas, Liudo, gimęs 1920 m[etais], gimęs ir gyvenęs Rokiškio r[ajono] Paplimbalės k[aime], SSSR p[ilietis], lietuvis, nepartinis, iš vidutinių valstiečių, išsilavinimas – 4 pradinės mokyklos klasės, vedęs, neteistas, iki arešto dirbo savo ūkyje.

Pirmomis vokiečių okupacijos Lietuvos SSR dienomis 1941 m[etų] birželį L. Latvėnas savanoriškai įstojo į baudžiamąjį sukilėlių būrį Rokiškio rajono Žiobiškio k[aime] ir Kazlišio m[iestelyje]. Kaip baudžiamąjo būrio dalyvis, L. Latvėnas buvo ginkluotas šautuvu ir granata. Ant rankovės nešiojo skiriamąjį ženklą – baltą raištį.

Būdamas baudžiamojo būrio dalyvis, dalyvavo areštuojant Stefą Avižienienę ir du mažamečius jos vaikus* Joną Avižienį ir Julijų Avižienį, kuriuos eskortavo į Žiobiškio miestelio baudžiamojo būrio štabą.

Be to, dalyvavo eskortuojant areštuotus sovietinės armijos kariškius. Kartu su juo dalyvavo sukilėliai Juozas Šeškus, Antano, Antanas Grišonas, Vilimo.

Pagal 1949 08 30 kaltinamąją išvadą Lionginas Latvėnas, Liudo kaltinamas įvykdęs nusikaltimą, numatytą RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 58–1a st[raipsniu]. Nuteistas 10 metų p[ataisos] d[arbu] l[agerio].

Remiantis 1955 09 17 įsaku, L. Latvėnas paleistas [19]56 01 12.

Lietuvos SSR Rokiškio rajono KGB s[kyriaus] operatyvinis įgaliotinis vyr[esnysis] leitenantas D. V. Kazokas (Parašas)

Nr. 1213
1985 12 30

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K–1. Ap. 47. B. 1049. L. 286.

Apie Vaidlonų kaimo gyventoją Petro Jasinevičiaus, 1943–1944 metais tarnavusio apsaugos batalione, likimą

Archyvinės tardymo bylos apžiūros

PROTOKOLAS

1952 metų gegužės 16 d.
Šiaulių miestas

<...>

Apžiūra nustatyta

1946 metų sausio 26 d. Lietuvos SSR Rokiškio apskrities NKGB skyrius už išdavikišką antisovietinę veiklą ir priklausymą ginkluotai antisovietinei bandai vokiečių okupacijos laikotarpiu suimtas:

Petras Jasinevičius, Kazimiero s[ūnus], gimęs 1921 metais Lietuvos SSR, Rokiškio apskrities ir valsčiaus Vaidlonų k[aime], iš vidutinių valstiečių, lietuvis, nepartinis, viengungis, išsilavinimas pradinis, dirbo savo ūkyje, gyveno Lietuvos SSR, Rokiškio apskrities ir valsčiaus Vaidlonų k[aime].

Tardymo metu Jasinevičius prisipažino kaltas tuo, kad vokiečių okupacijos Lietuvos SSR metu 7–8 mėnesius, t[ai] y[ra] iki 1944 metų, tarnavo vokiečių apsaugos batalione. Saugojo geležinkelį Pabradės mies[te]. Gavęs atostogų ir parvykęs namo į Vaidlonų kaimą, daugiau apsaugos batalione nesirodė ir liko namuose. Vėliau Čedasų miest[elyje] įstojo į banditų būrį, į kurio užduotis įėjo kova su sovietų valdžia, raudonųjų partizanų, komunistų ir sovietinių aktyvistų naikinimas.

<...>

**Iš tiesų, abu sūnūs jau buvo susituokę.*

1946 metų balandžio 18 d. Lietuvos SSR MVD kariuomenės Karo tribunolo Panevėžio mieste P. Jasinevičius nuteistas pagal RSFSR b[audžiamojo] k[odekso] 58–1a ir 58–11 st[raipsnius] aukščiausia bausme – sušaudyti, su turto konfiskavimu, be teisės apskūsti nuosprendį kasacine tvarka.

<...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. Baudž. byla. 26657/3. T. 7. L. 77–78.

Ištrauka iš SSSR informacijos biuro 1944 08 01 pranešimo apie Žiobiškio užėmimą

Rugpiūčio 1 d. operatyvi suvestinė

<...> Į šiaurės vakarus ir vakarus nuo Daugpilio miesto mūsų kariuomenė, tęsdama plečiamą puolimą, su kautynėmis užėmė daugiau kaip 200 gyvenviečių, jų tarpe Livanio miestą, stambias gyvenvietes Dignają, Slotą, Rubenę, Asarę, Garsenę, Didsodę, Rokiškį, Žiobiškį, Pandėlį ir Dignajos, Rokiškio, Gindvilių geležinkelio stotis.

Tiesa. 1974 08 01. Nr. 178.

Prauda. 1944 08 02.

Pokario kovų už laisvę, jų malšinimo, gyventojų spaudos bei persekiojimo dokumentai

Pateikiami represinių institucijų, daugiausia Rokiškio apskrities sovietinio saugumo skyriaus, dokumentai yra šališki ir tendencingi. Kovoje už laisvę partizanai vadinami banditais. Laikantis dokumentų autentiškumo, šis partizanus niekinantis terminas vertimuose nekeičiamas. Beveik nepavyko aptikti pačių partizanų dokumentų. Iš dokumentų galima įsitikinti, kad daugiausia partizanų žuvo dėl išdavysčių. Įžymiausias Rokiškio apskrities išdavikas, net pats nemažai išžudęs kovos draugų – tai 1945 metais valdžiai prisistatęs partizanas Alfonsas Lūža. Iki 1951 m. jis – vienas žymiausių partizanų išdavikų bei naikintojų visoje Lietuvoje. Sunku suvokti, kodėl ir kaip iš pačių partizanų atsirasdavo tokie lūžos, kuriems nesudrebėdavo ranka veidmainiaujant pasalūniškai žudyti net moterį, talentingą poetę. Taip pat nesuprantama, kaip tiek partizanų, jų talkininkų išdavęs arba pats išžudęs Alfonsas Lūža, turėjęs agentūrinius slapyvardžius Gandras, vėliau – Maskva, pačių Rokiškio apskrities partizanų liko neišaiškintas, nors įtarimų buvo jau 1946 metais. Agento Gandro–Maskvos veikla buvo plati ir apėmė kelias parapijas. Skelbiami ir kiti čekistinės veiklos dokumentai.

Dokumentuose yra šie sutrumpinimai:

LLA – Lietuvos laisvės armija.

KGB – Valstybės saugumo komitetas, rusiškai – Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti.

MGB – Valstybės saugumo ministerija, rusiškai – Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti.

MVD – Vidaus reikalų ministerija, rusiškai – Ministerstvo vnutrennych diel.

NKVD – Vidaus reikalų liaudies komisariatas, rusiškai – Narodnyj komisarjat vnutrennych diel.

1944 metais Rokiškio valsčiuje platintas atsišaukimas dėl steigiamų naikintojų arba strībų būrių

Perskaityk ir kitam pasakyk!

VALIO! NEPRIKLAUSOMA LIETUVA!

Broliai lietuviai! Bolševikai siekia visokiais būdais sunaikinti ne tik mūsų kraštą, bet ir pačią lietuvių tautą: neužtenka šaudyti pajėgius vyrus, bet pradeda šaudyti moteris ir vaikus. Patys bolševikai nebepajėgia padaryti teroro visuose užimtuose kraštuose, todėl stengiasi įjungti tam darbui pačius tautiečius. Tam tikslui Lietuvoje įsteigė valsčiuose Savisaugos būrius, kuriuos ir pradeda naudoti lietuvių terorizavimui.

SAVISAUGIEČIAI! Negaudykite savo tautiečių partizanų, neterorizuokite jų šeimų ir turto! Neklausykite bolševikams pasidavusių lietuvių tautos niekšų! Neišgaudysite visų partizanų, o tikras lietuvis nepabūgs jokio teroro.

Už vieną nušautą lietuvių partizaną bus sušaudoma dešimt savisaugiečių arba jų šeimos narių.

Bolševizmas žlugs nors rusų karas su vokiečiais ir bus laimėtas. Patys rusų aukštieji vadai pamatė prie ko privedė bolševizmas. Amžinas skurdas ir badas! Karas eina visai prie galo, o po karo kiekviena ir mažiausia valstybė taps nepriklausoma. Nuo pereinamųjų metų liepos mėnesio yra išvykę į užsienį mūsų tautos atstovai, kurie rūpinasi mūsų tautos ateitimi.

Meskite tėvynės niekšo darbą! Venkite terorizuoti lietuvių tautą, kuri ir taip jau per daug nukentėjo per visus penkis vergijos metus! Anksčiau ar vėliau turėsite duoti savo tautai atskaitą už savo niekšiškus darbus.

Tavo bočiai, seneliai ir tėvai Lietuvą taip mylėjo, už ją galvas padėjo, o tu niekše, Ją parduodi amžinam priešui ne tik savo tėvynės, bet ir viso pasaulio.

Kaip 1918 metais, taip ir dabar savo krauju ir pasišventimu atpirksime savo tėvynės laisvę. Burkimės į vis didėjančias partizanų eiles! LIETUVA Nepriklausoma buvo ir bus!

VALIO! Už Nepriklausomą LIETUVĄ

Liet[uoos] Neprik[lausomybės] Kovot[ojų] Organizacija

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1407. L. 12.

Ištrauka iš 1945 07 06 Obelių valsčiaus
NKVD skyriaus akto nuorašo, kuriame tarp
tą dieną žuvusių asmenų nurodytas ir buvęs
Vaidlonų kaimo gyventojas Feliksas Deksnys

<...> Pagal Obelių v[alsčiaus] NKVD s[kyriaus] operatyvinius duomenis Rokiškio apskrities ir valsčiaus Šilinės kaim[e], apžiūrint pil[ie]čio Juozo Vaičiulio, Juozo sūnaus, daržinę, aptikta 5 žm[onių] banditų grupė, kuri į kovotojus paleido automatų ugnį. Prasidėjo kovos veiksmai. Pradžia [19]45 08 06 7³⁰ val[anda], mūšis truko iki aštuntos valandos, t[ai] y[ra] 30 min[učių]. Penkių asmenų banditų grupė buvo visiškai sunaikinta ir sudeginta daržinė, kurioje buvo banditai. Apžiūrėjus ir atpažinus lavonus, paaiškėjo:

1. bandos vadeiva Leonas Čelkys, Juozo, Rokiškio valsčiaus Skemų kaim[mo];

2. banditas Feliksas Deksnys, Rokiškio valsčiaus Vaidlonų kaim[o];

3. Vladas Varnas, Prano, Rokiškio val[sčiaus] Ūdrupio kaim[o];

4. Stepas Vaičiulis, Stasio, iš Rokiškio valsčiaus Šilinės kaim[o];

5. Juozas Vaičiulis, Juozo, iš Rokiškio valsčiaus Šilinės kaim[o];

Paimti trofėjai:

automatų PPŠ – 2, vokiškas pistoletas – 1, automato PPŠ šovinių – 3, patronų – 300, žiūronų – 2, šaulių ženklų ant rankovių – 5, kontrrevoliucinių lapelių.

(Parašai)

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 47. B. 1055. L. 3.

Iš dokumento matome, kad pastarieji trys žuvę asmenys nebuvo partizanai. Tokie aktai būdavo rašomi šabloniškai, sąmoningai slepiant tikrąsias aplinkybes ir eilinių gyventojų žudynes.

Nepagrįsti LSSR MVD įtarimai,
kad agentas Gandras yra dviveidis

[19]46 [metų] liepos 20 d.
Liet[uvos] SSR Rokiškio a[pskritis] MVD s[kyriaus] viršininkui
papulkininkui dr[augui] Vasiljevui
Rokiškio mies[tas]
[1946 birželio 22 d., Nr. 31/391/s

Š[ių] m[etų] birželio 15 d. ir 20 d. iš agento Gandro Jūs gavote duomenis apie ruošiamą teroro aktą apylinkės tarybos pirmininkui Černiauskui ir Onušio kaimo sviesto gamyklos apiplėšimą. Todėl siekiant sužlugdyti šituos įvykius, buvo surengtos pasalos.

Tačiau banditai vis dėlto bandė apiplėšti liaudies gynėjų kovotojo Mykolo Žeižio šeimą ir apiplėšė Lašų kaimo pieninę.

Galima manyti, kad agentas Gandras dezinformuoja ir padeda banditams nebaudžiamiems pasireikšti vietose, kur to nelaukiama.

Agento Gandro duomenys turi būti kvalifikuotos agentūros kruopščiai perpatikrinti, po to spręsti jo tolesnio naudojimo arba arešto, kaip dviveidžio, klausimą.

*Liet[uvos] SSR Vidaus reikalų ministro pavaduotojas
generolas–majoras Kapralovas*

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K–1. Ap. 3. B. 1415. L. 195.

Vilniuje čekistams kilęs įtarimas dėl agento Gandro nepatikimumo buvo nepagrįstas. Matyt, jau tada partizanai ėtarė Alfonsą Lūžą esant sovietų šnipu ir, kalbėdami apie vienus ketinimus, įvykdė kitus. Deja, Rokiškio krašto partizanų vadai nepajėgė analizuoti kovos bendražygių užpuolimų bei žuvimų priežasčių ir neužkirto A. Lūžos tolesnio šnipinėjimo, o vėliau ir agento smogiko, veiklos.

Iš Rokiškio apskrities MVD 1946 m. liepos 5–15 dienų įvykių suvestinės apie sovietinio aktyvisto nušovimą

<...>

Šių metų naktį iš liepos 9 d. į 10-tą, 0³⁰ val[andų] dviejų nežinomų teroristų šūviais iš pistoleto miesto ligoninėje, kur gydėsi, buvo nušautas MGB sargybinis Isajus Apalitjevičius Baloboskinas, gimęs 1926 metais, VLKJS narys, vokiečių okupacijos laikotarpiu buvo raudonųjų partizanų būryje, išvadavus Rokiškio apskritį iš okupacijos, 1944 metais įstojo ir iki žuvimo dienos dirbo MGB apskrities skyriuje Rokiškio mieste.

Būtina pažymėti, kad 1946 metų gegužės 23 d. buvo įvykdytas namo, kur su savo patėviu Trifanu Baloboskinu (taip pat raudonasis partizanas, aktyvistas) gyveno Baloboskinas, užpuolimas ir į namą įmestos 4 rankinės granatos, aukų nebuvo. Užpuolikams taip pat pavyko pasislėpti. (Žr. gegužės 25 d. informacinę suvestinę, Nr. 31/777/s).

Manoma, kad pirmas ir antras teroristiniai išpuoliai buvo įvykdyti vieno to paties banditų nacionalistų elemento.

Vykdomu tyrimu nustatyta:

Isajus Baloboskinas ir jo patėvis Trifanas Baloboskinas, į Lietuvą atvykus sovietų valdžiai, aktyvia veikla padėjo MGB–MVD organams demaskuoti tėvynės atsižadėjusius išdavikus*.

Paskutinį kartą, 1945 metų spalį, Trifanui Baloboskinui padedant buvo suimtas Rokiškio mieste gyvenantis vokiečių talkininkas Diržys, kurio žmonos broliai yra bandoje. 1945 metų pavasarį Isajus Baloboskinas nušovė bandantį bėgti iš tardymo vedamą Bulovą, kurio du broliai taip pat yra bandoje**.

*Žinoma, okupacinės valdžios gynėjams ir daugumai lietuvių tėvynės sąvokos buvo skirtingos.

**Tai buvo pusbrolis.

Sudėjus ir nagrinėjant praeities faktus, peršasi mintis – teroro akta Isajui Baloboskinui įvykdė kažkas iš artimos nušautojo Bulovo arba suimtojo Diržio aplinkos, nes pastarųjų giminės gerai žino apie Baloboskino veiklą prieš juos.

Agentūriškai nustatyta, kad teroro aktas sargybiniui Baloboskinui įvykdytas padedant med[icinos] personalui, konkrečiai med[icinos] serieriai Čepukaitei, kuri liepos 9–10 buvo infekcijos skyriaus atsakinga budėtoja ir po budėjimo pasislėpė. Besitęsianti Čepukaitės paieška kol kas be rezultatų.

Ieškodami teroristų, kartu su MGB vykdome keletą neviešų operacijų, slaptų pasalų. Visas agentūrinis–informacinis tinklas nukreiptas atskleisti terorą ir jo dalyvius.

<...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1415. L. 62–63.

Ištrauka iš Rokiškio apskrities MVD skyriaus ataskaitos apie 1946 metų rugpjūčio mėnesio veiklą

Š[iu] m[etų] pirmą rugpjūčio penktadienį apskrities skyrius įvykdė agentūrinę–operatyvinę kombinaciją likviduoti Kumpicko bandai. Nors rezultatų nebuvo, tačiau verta dėmesio.

Š[iu] m[etų] liepos 29-tą agentui Gandrui buvo duota užduotis per penkias dienas organizuoti Kumpicko arba Blėkos bandų dalyvių vilionę, tam panaudojant degtinę ir naminę. Liepos 29 d. banditams nugirdyti šaltinis gavo 4 litrus naminės ir degtinės, apnuodytos veronaliu.

Šių metų liepos 31-mą agentui pavyko susitikti su 4 Kumpicko bandos nariais ir pastaruosius įkalbėti rugpjūčio 1-os „nakvynei“. Rugpjūčio 1-mą, pirmą valandą nakties, 5 žmonių banda, vadovaujama Petro Deksnio, atvyko pas agentą ir įsikūrė viename iš miškelių, kuris buvo apsuptas kariuomenės ir apstatytas karinėmis pasalomis. Dėl kai kurių agentūrinių sumetimų ir sunkumų rugpjūčio 1-mą banda nebuvo likviduota. (Išsamų aprašymą žr. informacinėje rugpjūčio pirmo penkiadienio suvestinėje, Nr. 31/1226/s).

Š[iu] m[etų] rugpjūčio 5-tą agentui vėl buvo pasiūlyta pakartoti kombinaciją, tam išduoti 5 litrai naminės, apnuodytos padidinta veronolio doze. Š[iu] m[etų] rugpjūčio 6-tą agentas nustatė, kad 3 žmonių banda bus pas jo kaimyną. 22 val[andą] kariuomenė užfiksavo 2 banditų atvykimą į agento kaimyno namą. Atvykus banditams, namas buvo apsuptas. Išeinant banditams iš namo, kovotojai į pastaruosius paleido ugnį, tačiau dėl raudonarmiečių netaiklumo ir pasimetimo banditams pavyko pabėgti.

Vėlesnės agento pastangos nustatyti, kur yra banda, ir įvykdyti trečią vilionę kol kas rezultatų nedavė. <...>

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 106.

Ištrauka iš Rokiškio apskrities MVD skyriaus ataskaitos apie 1946 m. lapkričio mėn. veiklą

Apie Petro Deksnio bandą

(Agentūrinis rengimas „Žudikai“)

Per lapkričio mėnesį Petro Deksnio bandoje buvo iki 8 banditų ir veikė Rokiškio bei Juodupės valsčių teritorijose. Veiklos aktyvumu nepasižymėjo. ...

Fiziškai sunaikinti Deksnio bandos vadą paruoštas agentas smogikas Gandras; pastarasis yra legalizuotas banditas, anksčiau pats buvo bandos, į kurią įėjo Deksnys, vadu. Gandras fiziškai stiprus ir sutiko sunaikinti Deksnį.

Deksnio bandos agentūriniam rengimui užverbuotas vienas informatorius Žaibas, vėliau bus perkvalifikuotas į agentus.

Vokiečių okupacijos metu Žaibas buvo baltasis lietuvių partizanas ir policininkas, nuo 1944 metų slapstėsi ir šių metų lapkričio mėnesį po kelių per jo gimines įvykdytų veiksmų buvo suorganizuotas neviešas susitikimas su Juodupės valsčiaus MVD skyriaus viršininku, kur Žaibas davė nuoširdžius parodymus ir tuo remiantis buvo užverbuotas. Legalizuodamasis Žaibas atidavė: a) šautuvų – 3; b) patronų – 350; c) granatų – 9.

Per ataskaitinį mėnesį gauti 4 agentūriniai pranešimai, iš kurių verti dėmesio šie.

Rokiškio apskrities MGB skyriaus šaltinis Gandras pranešė, kad 1946 metų lapkričio 27 d. jis susitiko su bandos vadu Petru Deksniumi, Kazio, su kuriuo kalbėdamasis Deksnys prašė šaltinio parūpinti jam per pažįstamą leitenantą dokumentus. (Anksčiau Deksnys taip pat prašė šaltinio gauti nelegalius dokumentus, dėl ko mes šaltiniui sukūrėme legendą). Todėl šaltinis sutiko ir 1-ą ar 2-ą gruodžio pažadėjo įteikti banditui Deksniumi dokumentus. Deksnys įpareigojo šaltinį Gandrą padaryti jam dokumentus Stonkaus pavarde, vardas ir tėvavardis lieka tikri.

Deksnys šaltiniui pasiūlė įgijus dokumentus palydėti jį iki Rokiškio stoties, nes gavęs dokumentus, Deksnys nori išvykti į Šiaulių miestą, įsitaisyti į darbą. Šaltinis taip pat sutiko.

Tolesniame pokalbyje Deksnys šaltiniui papasakojo, kad prasidedant žiemai, bandos, ypač Blėkos banda, susiskirstė mažomis grupėmis ir išvardijo šias grupes:

1 grupė: a) Petras Andriuškevičius, grupės vadovas, b) Vladas Vikonis, c) Petras Riūka. Grupė įsikūrusi Izdūniškio, Steponių kaimų vienkiemiuose, bunkerio neturi, gyvena daržinėse;

2 grupė: a) Bulovas, grupės vadovas, Rokiškio valsčiaus, Kalpokiškio kaim[o] gyventojas, b) Gasiūnas, Juodupės valsčiaus, Mažučių kaim[o] gyventojas, c) Lapašinskas, Rokiškio valsčiaus, Kalpokiškio kaim[o] gyventojas, d) Dubauskas, e) Navickas. Grupės vadas Bulovas. Grupė slapstosi Steponių miške;

3 grupė: grupės vadovas – Tinkūnas. Grupės sudėtyje 6 banditai iš Blėkos grupės; įsikūrusi Suvainišio miške;

4 grupė: grupės vadovas – Liauška. Iš Blėkos grupės 4 banditai; turi bunkerius Grubų ir Pagrūbio miškuose;

5 grupė: a) Steps Juodelis, grupės vadovas, b) Alfonsas Kalpokas, iš Deksnio bandos, c) Zolba, iš Deksnio bandos, d) Antanas (pavardė nežinoma), ši grupė įsikūrusi Danilaukos miške;

6 grupė: grupės vadovas – Antanas Varnas; į ją įeina Bulovas, Bulovas, Mikulėnas. Grupė įsikūrusi Rokiškio valsčiaus, Danilaukos kaimo rajone.

Banditai Vladas Deksnys ir Radzevičius išėjo į Mikulėno bandą. Deksnys šaltiniui taip pat pranešė, kad Vyžuonos miško ūkį apiplėšė ir miškininką Maksimovą nušovė Bulovo grupė.

Pažyma. Banditas Petras Deksnys šių metų gruodžio 3 d. nušautas Juodupės v[alsčiaus] MGB s[kyriaus].

...

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 135–137.

Rokiškio rajono KGB įgaliotinio pažyma apie Vladės Deksnytės baudžiamąją bylą

PAŽYMA

apie arch[yvinę] tardymo bylą Nr. 29404/3

1946 m[etų] gruodžio 20 d. Liet[uvos] SSR MVD k[ariuomenės] K[aro] t[ribunolas] pagal RSFRS b[audžiamojo] k[odekso] 17–58–1a straipsnį nuteisė 5 metams p[ataisos] d[arbu] l[agerio]:

Vladę Deksnytę, Kazio, gimusią 1923 m[etais] Rokiškio rajono Mitragalio k[aime].

Išvijus vokiečius, užmezgė ryšius su savo brolio Vytauto Deksnio banditų grupe. 1946 metų rugpjūtį lankė banditų stovykloje brolių, kuris buvo sužeistas, atnešė maisto produktų, o jam mirus, organizavo slaptas laidotuves.

[19]63 04 04

KGB vyr[esnysis] o[peratyvinis] įgaliotinis
k[apito] nas Paškevičius
(Parašas)

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K–1. Ap. 47. B. 1049. L. 135.

1947 12 31 Rokiškio apskrities MGB skyriaus
specialus pranešimas LSSR MGB apie
Jono Bulovo nušovimą

Vis[iškai] slaptai

*Lietuvos SSR Valstybės saugumo ministrui
generolui-majorui dr[augui] Jefimovui
Vilniaus miestas*

Specialus pranešimas

Apie banditų grupės vadeivos Jono Bulovo, Prano sūnaus, slapyvarde Vėjas, nukovimo aplinkybes.

1947 metų gruodžio mėnesį iš šaltinių Sidorovo ir Jakšto buvo gauta medžiaga, liudijanti, kad Rokiškio valsčiaus Izdūniškio, Vaidlonų kaimų rajone ir Žiobiškio miške veikia 3-jų žmonių banditų grupė, vadovaujama Jono Bulovo, slapyvarde Vėjas.

Panaudojus tą agentūros medžiagą, š[iu] metų gruodžio 17 d. į Žiobiškio miško rajoną buvo atgabenta 12 žmonių karinė-čekistinė grupė, vadovaujama valsčiaus MGB skyriaus operatyvinio įgaliotinio [aunesniojo] leitenanto Zotovo, kuri, naršydama mišką, pastebėjo bandžiusį pasislėpti vieną banditą. Organizavus persekiojimą, banditas buvo pavytas ir per prasidėjusį susišaudymą nukautas.

Iš nukauto bandito paimta: automatų – 1, pistoletų – 1, granatų – 2, PPŠ šovinių – 3, žiūronas – 1, patronų – 150.

Be to, paimta antisovietinių lapelių šiais pavadinimais: „Per vieną savaitę“, „Broliai, seserys – Lietuvos kovotojai“, „Lietuvos valstiečiams“ ir „Atsargiai su pagrindžio spauda“, kurie pasirašyti šifrais KN/47/10/21 Ša/01/06/KNC, ir vienas iš antisovietinių lapelių, pavadinimu „Lietuvos kovotojai“, pasirašytas 1-os Šarūno apygardos vadovybės.

Visi antisovietiniai lapeliai ragina gyventojus organizuoti visokeriopą paramą banditams, taip pat kviečia į ginkluotą kovą su sovietų valdžia.

Agentūros ir vietinių gyventojų atpažintas, nukauto bandito lavonas pasirodė esąs Jonas Bulovas, Prano sūnus, 30 metų, iš valstiečių-buožių, Kalpokiškio vienkiemio gyventojas, bandoje nuo 1945 metų. Apie tai 1947 12 24 agentas Vasilka pranešė:

„1947 metų gruodžio 23 d. šaltinį aplankė Vilkų kaim[o] gyventoja Genė Ruželytė ir pasiguodė dėl to, kad ją ištiko didelė nelaimė. Kai šaltinis paklausė, kas per nelaimė, Ruželytė atsakė: „Š[iu] m[etų] gruodžio 17 d. kareiviai nušovė gerą mano draugą ir kavalierių, partizaną Joną Bulovą, aš su juo dažnai susitikdavau“.

Dalyvavusi atpažįstant bandito lavoną, p[il]ie[tė] Kirstukienė pareiškė: „Iš šio lavono aš atpažinau Joną Bulovą, aš jį gerai pažinojau, nes jis gyveno netoli mūsų“.

Anksčiau banditų Vėjo grupė priklausė pirmajai Šarūno rinktinei. 1947 metų balandžio mėnesį per karinę operaciją Pandėlio valsčiaus teritorijoje šios rinktinės štabas, vadovaujamas Šarūno, buvo sutriuškintas, o likę banditai susiskirstė į atskiras grupes, – taip Jono Bulovo

brolis Juozas Bulovas, slapyvardis Iksas, vadovauja grupei iš 6 žmonių, kuri veikia Pandėlio valsčiuje ir palaiko nuolatinį ryšį su Starkumi, o Jonas Bulovas ryšį palaikė su savo broliu Juozu ir veikė šiaurės vakarinėje Rokiškio valsčiaus dalyje.

Apie bandito Bulovo, slapyvardis Iksas, ryšius su bandito Starkaus, slapyvarde Blinda, formuote ir savo ruožtu Ikso – su savo broliu Jonu Bulovu, slapyvarde Vėjas, anksčiau mūsų areštuota banditų ryšininkė Žiaugrienė per 1947 metų rugpjūčio 22 d. apklausą parodė:

„1947 metų pavasarį aš keletą kartų perdaviau laiškus nuo Starkaus–Blindos bandos vadeivai Iksui–Bulovui Juozui“.

Toliau ji parodė:

„Man taip pat teko dukart perduoti Ikso laiškus per pilietę Brinklienę jo broliui, slapyvarde Vėjas, kuris vadovavo banditų grupei Rokiškio valsčiaus Steponių ir Žiobiškio miškuose“.

Atsižvelgiant, kad iš nukautojo Jono Bulovo paimta keletas dokumentų ir bloknotas su įvairiais užrašais apie šios bandos ryšius su žmonėmis, gyvenančiais legaliai, šiuos duomenis mes naudojame turėdami užduotį per nustatytus ryšininkus įlietį mūsų agentūrą į Vėjo bandos likučius ir nukreipti ją į operatyvinę smūgį.

1947 metų gruodžio 31 d.

Nr. 3732

Rokiškio m[iestas]

Rokiškio a[pskritis] MGB s[kyrius]

viršininko pavaduotojas Serebriakovas

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1419. L. 16-17.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus pažymos apie kovos su partizanais rezultatus iki 1948 metų birželio 1-os dienos

1947 metų spalio mėnesį a[pskritis] MGB s[kyrius] ėmėsi veiksmų įterpti į bandą vidaus agentą Greitą. Nors jis pirmomis nelegalios padėties dienomis gavo iš banditų ginklą, tačiau tiesiai į bandą jo nepriėmė. Šių metų kovą po kruopštaus tikrinimo Greitas buvo priimtas į bandą ir kovo 14 d. pagal jo duomenis buvo surengta pasala ir nušautas to būrio vadas Danius Karaliūnas, slapyvardėmis Karolis, Papartis ir Stasys. Dėl vado atvedimo į operatyvinę smūgį agentas Greitas* neišsifruotas, bet priešingai, jis dabartiniu metu yra su Karaliūno pavaduotoju Sukausku, slapyvarde Žukovas, kuris laikinai vykdo būrio vado pareigas.

Balandžio mėnesį jo duomenimis buvo išaiškinta ir likviduota šio būrio rezervinė grupė. A[pskritis] MGB s[kyrius] suėmė 6 da-

**Vėliau persiautimus kareiviai agentą Greitą nušovė kaip partizaną.*

lyvius rezervininkus, iš kurių paimta: automatų – 1, granatų – 2, šautuvų – 4, šovinių – 300. Gyvendami legaliai, rezervinės grupės nariai vykdydami savo užduotį su ginklu dalyvavo sovietinių piliečių apipilėšimuose.

Dėl to paties būrio, o vėliau dėl Šarūno rinktinės štabo agentūrinio rengimo geras perspektyvas turi a[pskrities] s[kyriaus] atliekami veiksmai panaudojant agentą Gandrą. Agentas Gandras – buvęs banditų grupės vadovas, legalizuotas 1945 metais, po užverbavimo nukreipė į smūgį banditų grupę, kurioje pats buvo. Išitraukiant į Vyžuonos būrį, po įvykdytų veiksmų perėjo į nelegalią padėtį, artimam giminaičiui išsivedus su savimi Gandrą. Agentas asmeniškai pažįstamas su Šarūno rinktinės vadu Starkumi. A[pskrities] s[kyrius] planuoja priemones, numatydamas, kad Gandras imtų vadovauti Vyžuonos būriui, o vėliau įsilietų į Šarūno rinktinės štabą. <...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1421. L. 108-109.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos apie 1948 metų liepos mėnesio veiklą

...

Agentūrai rengiant Žukovo banditų formuotę, svarbiausiu ataskaitinio mėnesio uždaviniu laikytas tolesnis suartėjimas ir agento Gandro (jis taip pat Maskva) diegimas į tą banditų formuotę.

Tam tikslui 1948 metų liepos mėnesį mes įvykdėme šią kombinaciją. Susitarus su agentu Maskva, nuspręsta: kada jis kartu su vienu banditu prieš vieną pamiškę, juos apšaudyti ir neva persekiojamiems jam bei banditui leista pasislėpti, kas ir buvo padaryta.

Be to, siekiant banditams ir jų ryšininkams sudaryti regimybę, rajone, kur gyveno agentas, mes išdėstėme pasalas, kurias sąmoningai iššifruodavome gyventojams, taip pat buvo dokumentuojami neva agento įvykdyti nusikalstami faktai, apklausiant liudininkus iš rėmėjų bazės. Nepaisant to, visiškai teigiamų rezultatų dar nepasiekta, nes agentui dar nepavyko tiesiog įsiterpti į bandą.

Vykdydamas banditų rėmėjų bazės agentūrinį rengimą, agentas Maskva nustatė keletą naujų Žukovo bandos ryšininkų ir vienos iš Tinkūno vadovaujamos banditų grupės, įeinančios į šią bandą, tikėtiną buvimo vietą.

<...>

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 153.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus 1948 metų pažymos apie agentus

<...>

11. Agentas, slapyvardė Gandras, užverbuotas 1945 [metų] spalio mėnesį, dalyvauja agentūrinėje byloje „Teroristai“.

Per bendradarbiavimo su MGB organais laikotarpį Gandras nukreipė operatyvinį smūgį į dvi banditų grupes; to rezultatas – buvo nukauta 13 banditų, iš to skaičiaus – du banditų vadai. Savo darbui Gandras sumaniai panaudoja veikiančių bandų dalyvius ir jų ryšius, turi didelį autoritetą tarp banditų giminaičių ir buožių. Dabartiniu metu pagal parengtą planą Gandras perkeltas į nelegalią padėtį ir kartu su savo broliu įterptas vidaus agentu į Žukovo bandą. Darbe konspiratyvus, energingas, dviveidystės elementų ir išdavysčių neužfiksuota. Kaip paskatinimas, 1947 ir 1948 metais Gandrui išduotas piniginis atlyginimas – 2500 rublių.

<...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1422. L. 108.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos apie 1948 metų rugpjūčio mėnesio veiklą

Praeito mėnesio ataskaitoje mes pranešėme apie tai, kad agentas Maskva tiesiai į bandą neįsijungė, todėl šių metų rugpjūčio mėnesį prirėikė atlikti keletą papildomų veiksmų dėl agento „kompromitacijos“ ir neva jo paieškos, siekiant banditų ir jų rėmėjų bazėje įgyti pasitikėjimą agentu ir jį įterpti į bandą. Įvykdytas tokių priemonių kompleksas, būtent: bandos rėmėjų apklausa, karinių grupių pasiuntimas į agento gyvenamą rajoną ir panašiai – davė teigiamus rezultatus, nes patiems banditams ir ypač rėmėjų bazei, per kurią banditai tikrino, išsisklaidė nuomonė, kad tai mūsų agentas, ir jis buvo priimtas į bandą.

Banditai iš agento Maskvos paėmė prašymą dėl jo įstojimo į bandą. Šiuo reikalu agentas Maskva pranešė:

„Š[ių] metų rugpjūčio 3 d., būnant senoje vietoje Ažubalio miške, kvartale Nr. 12, palapinėje, pas pastarąjį atėjo trys banditai: Tinkūnas, ginkluotas rusišku automatu, Juknevičius, ginkluotas vokišku šautuvu bei granatomis, ir Šeškauskas, ginkluotas vokišku šautuvu ir granatomis. Banditai susitikę su šaltiniu pareiškė:

– Mes jau kelias dienas čia tavęs ieškome ir negalime rasti, o dabar, eidami mišku, pamatėme žolėje pramintą takelį ir pagalvojome – tikriausiai čia kas nors gyvena ir, kaip matai, radome tave.

Banditai prisėdo, užsirūkė ir pradėjo kalbėtis. (Pažymiu: banditai buvo geros nuotaikos ir blaivūs.)

Tinkūnas pradėjo šaltinį išsamiai klausinėti, ar jis praeityje, po 1945 metų legalizacijos, nebuvo kokiais nors reikalais susijęs su NKVD organais, ar jo neprašė kokių nors žinių. Toliau Tinkūnas paklausė šaltinį, kodėl jis pradėjo dirbti buhalteriu girininkijoje ir kodėl iš tų pareigų išėjo. Paskui paklausė, kas privertė šaltinį vėl eiti į mišką partizanauti.

Šaltinis atsakė, kad NKVD organai manęs nekliudė ir jokių žinių neprašė, ir čia pat jiems pareiškė:

– Matyt, jums patiems gerai žinoma, kad nė vieno karto manęs į NKVD nekvietė. Čedasų girininkijoje buhalteriu aš pradėjau dirbti todėl, kad man sumažintų valstybės pyliavas.

Nurodė, kad mūsų žemė bloga, o valstybinės pyliavos didelės. Jiems taip pat pasakė, jog bijo Sibiro ir gerai atsikratė bolševikų, nuslėpdamas apie 20 centnerių javų, o juos pardavė turguje saviems lietuviams.

O dėl išėjimo iš darbo girininkijoje, aš pareiškiau, kad tą girininkiją uždarė, o mano pabėgimą į mišką nulėmė tai, kad girininkijoje dingo 40000 pinigų. (Ištisai papasakojo mūsų kombinacijos istoriją.)

Tada banditas Tinkūnas paklausė, ar aš pažįstu Panemunio NKVD viršininką Butovą. (Banditai MGB nemini, tikriausiai, nežino.) Vėliau jį klausinėjo keleto milicininkų pavardžių iš Panemunio. Šaltinis atsakė, kad nieko iš paminėtų asmenų nepažįsta. Po šito Tinkūnas pareiškė:

– Mes turėjome duomenų, kad tu NKVD šnipas, ir du mėnesius tave tikrinome, pasirodo, kad viskas veltui.

Ir čia paklausė, ar kas neturi piktumo ant jo iš Čedasų apylinkių, kurie mums pareiškia, kad tu šnipas. Šaltinis atsakė, kad tokio asmens nežino ir negali įtarti. Tada Tinkūnas pasakė:

– Vėliau tu apie tai sužinosi.

Po to Tinkūnas paklausė šaltinio, ką jis dabar numato daryti ir kaip žada slapstyti. Šaltinis atsakė:

– Ką man galvoti, aš jau daug galvojau, reikia slapstyti ir laukti karo, jei liksiu gyvas.

Tada Tinkūnas pasakė:

– Slapstyti gali, bet jei nori, kad po karo tave laikytų partizanų, reikia paduoti prašymą ir paklusti partizanų vadovybei bei jų nurodymams, vykdyti jų užduotis. Tikslai tada tu būsi laikomas partizanų ir tau bus atleista už legalizaciją 1945 metais.

Su šiuo pasiūlymu šaltinis sutiko. Paskui Tinkūnas ištraukė iš kišenės popieriaus lapą ir įsakė šaltiniui parašyti tokio turinio prašymą: „Aš, A[lfonsas] L[ūža], Lietuvos Respublikos pilietis, pareiškiau norą įstoti partizanų į Tėvynės kovotojus. Dievo vardu prisiekiu klausyti partizanų vadovybės ir vykdyti jų nurodymus. Už duotos mano priesaikos nevykdymą atsakau savo gyvybe.“

1948 metų rugpjūčio 3 d.

A[lfonsas] L[ūža]“

Kai agentas Maskva įdavė raštą, Tinkūnas paklausė, kas iš banditų gali už agentą laiduoti.

Šaltinis paprašė banditų Juknevičiaus ir Šeškausko, kurie sutiko ir pasirašė prašymo apačioje dėl jo įstojimo į bandą ir būti „partizanų“.

Paskui Tinkūnas pasakė:

– Dabar mes tavo prašymą perduosime rinktinės vadovybei, ir kada bus rinktinės vadovybės įsakymas apie Jūsų priėmimą į partizanus, nuo tada Jūs būsite laikomas partizanų“.

Būdinga tai, kad Rokiškio apskrities nacionalistinė banda numachiui sudaryti savo atskirą rinktinę ir nebebūti pavaldi Blindos rinktinei. Apie tai agentas Gandras pranešė:

„Tęsdamas pokalbį, Tinkūnas pasakė:

– Kitą savaitę už Pandėlio miestelio įvyks LLA rinktinės atstovų pasitarimas, per kurį bus iškeltas klausimas apie atskiros Rokiškio apskrities rinktinės organizavimą, todėl kad mums nepatogu kiekvieną kartą vaikščioti į Šimonis, pas Blindos rinktinės vadovybę. Šiame pasitarime dar bus svarstomas partizanų veiksmų planas ir kiti dalykai. Iš mūsų būrio pasitarime turi būti 4 žmonės ir rugpjūčio 5 d. mes eisime į tą pasitarimą. (Kokios apygardos, Tinkūnas nepasakė.) Kiti mūsų būrio partizanai išsiskirstė pranešti apie būsimą rinktinės pasitarimą Žiobiškio ir ??? partizanams. Mes iš ten grįšime kitą savaitę apie rugpjūčio 14–15 d. ir ateisime pas tave papasakoti apie įvykusį pasitarimą ir tavo priėmimą į partizanus.“

Po agento Maskvos susitikimo su Tinkūnu ir kitais banditais, matyt, norėdami patikrinti, jį š[iu] metų rugpjūčio 11 d. Ažubalio miške vėl aplankė banditai Juknevičius ir Šeškauskas, kurie per pasikalbėjimą domėjosi, koku būdu agentas sužinojo, kad Ažubalio miške bus vykdoma karinė operacija, ir sugebėjo iš miško išeiti ir kaip pasitraukė iš apšaudymo.

Gavę iš agento Maskvos patenkinamą atsakymą (nes mūsų tai buvo iš anksto numatyta ir agentas buvo instrukuotas, kaip elgtis), banditai nukreipė pokalbį apie asmenis, lojalius sovietų valdžiai ir įtariamus ryšiais su mūsų organais, nurodydami pavardes.

Agentas šiuo klausimu buvo pasyvus, tada banditai pareiškė, kad agentas, matyt, su jais nenori kalbėtis arba tokių žmonių nežino. Paskui tie banditai davė agentui užduotį patikrinti paminėtų asmenų lojalumą sovietų valdžiai ir nustatyti, kokių jie turi materialinių lėšų.

Savo ruožtu agentas, neva tikrindamas jau mūsų nustatytų bandos ryšininčių Juozo Dovydeno ir Onos Remeikytės patikimumą, pasidomėjo šiomis asmenybėmis, į ką banditas Juknevičius pasakė:

„Dovydeno bijoti nėra ko, jis labai geras žmogus, ir tokių pas mus maža. D[ovydenas], dirbdamas apylinkės sekretoriumi, atneša į MGB žinias apie partizanus, bet tuoj pat, sutikęs mus, pasako, kaip ir ką jis pranešė į MGB, ir mes kartu susitariame, kaip jis turi pranešti į MGB kitą kartą. D[ovydenas] mums teikia didelę naudą ir jau daug padarė. Remeikytė taip pat yra mūsų žmogus, ir jai nėra jokio valdžios

įtarimo, nes R[emeikytės] tėvą nušovė vokiečiai, brolis tarnauja sovietinėje armijoje. Mums Remeikytė daug ką daro.“

Po to banditai šaltiniui patarė, kad savo namuose nepasirodytų jo žmona, nes MGB gali ją sulaikyti ir ji išduos, kur yra agentas; ir patarė po truputį išparduoti savo ūkį, kad tas ūkis neatitektų bolševikams. Paskui banditai nurodė, kad pasitarimas įvyks ne rugpjūčio 14–15 d., kaip anksčiau buvo sakyta, bet gavo žinių, kad jis bus rugpjūčio 18–19 d. Kai grįš bandos atstovai, tai į pokalbį bus pakviestas ir agentas Maskva.

Anksčiau mes nurodėme, kad banditai, grįžus jų atstovams iš rinktinės pasitarimo, turėjo pokalbio pakviesti ir agentą Maskvą. Iš tikrųjų po pasitarimo pas agentą Maskvą atvyko banditas Šeškauskas ir pakvietė eiti su juo į vieną vietą miške į pokalbį su jo draugais. Apie tai agentas pranešė:

„1948 metų rugpjūčio 18 d. pas šaltinį į palapinę atėjo banditas Šeškauskas ir pasakė, kad šaltinio laukia jo draugai. Šaltinis kartu su Šeškausku nuėjo Ažubalio mišku, kur 18 kvartale ant kalniuko rado banditus Alfonsą Kalpoką (apsiginklavęs rusišku šautuvu ir pistoletu), Viktorą Tinkūną (apsiginklavęs rusišku automatu ir pistoletu), Joną Šereiką (apsiginklavęs vokišku šautuvu ir pistoletu), Stasį Juknevičių (turi vokišką šautuvą). Susitikimui su banditais šaltinis paruošė du litrus naminės ir popirosų. Pasisveikinęs su banditais, šaltinis pasiūlė išgerti už gerą sutikimą, su kuo visi banditai noriai sutiko“.

Kai banditai išgėrė, patys pradėjo dalytis išpūdžiais apie įvykusį pasitarimą. Apie įvykusio banditų atstovų pasitarimo su nacionalistinės Šarūno rinktinės vadovybe pobūdį ir keltus tame pasitarime klausimus banditas Alfonsas Kalpokas agentui Maskvai papasakojo šitaip:

„LLA partizanų rinktinės pasitarimas vyko pas vieną valstietį daržinėje, Pandėlio valsčiuje. Iš Čedasų Vyžuonos kuopos pasitarime buvau aš, Tinkūnas, Šereika, Sukauskas, o iš kitų būrių buvo Bulovas, Andriuškevičius ir Šinkūnas. Pasitarime kelti artimiausi partizanų uždaviniai dėl propagandos, LLA rinktinės pertvarkymo: nukovus keletą vadų, pavyzdžiui, Karaliūną ir kitus, ir todėl, jog sena struktūra kuopomis ir jų buvimo vietos tapo žinomos MGB, kyla būtinybė rinktinę pertvarkyti. Buvo klausimas ir apie tvarkos įvedimą tarp partizanų, tačiau dėl vadovybės nuomonių skirtumo konkrečiai nė vienu klausimu nebuvo nutarta, tiktai susitarė surengti pasitarimus kuopose, per kuriuos parengti konkrečią kryptį, o jau paskui pasiūsti savo atstovus į rinktinės pasitarimą. Rinktinės pasitarimo laiko Kalpokas nenurodė“.

Vadinasi, kaip iš čia išdėstytos medžiagos matyti, agentas Maskva sugebėjo tiesiogiai įsiliesti į Vyžuonos banditų būrį ir juo banditai pasitiki.

Veiklą būryje kreipiame ta linkme, kad agentas Maskva išsikovotų autoritetą banditams, įgautų vadovaujantį vaidmenį, o vėlesnė užduo-

tis būtų – pajungti tą būrį savo įtakai, sudarant būryje agento grupę iš mūsų agentūros. <...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1421. L. 177-183.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos apie 1948 metų spalio mėnesio veiklą

Praeito mėnesio ataskaitoje mes pranešėme, kad nacionalistinės rinktinės vadas Blinda dėl kilusios nesantaikos Vyžuonos būryje, veikiančiame Panemunio ir Juodupės valsčiuose, laikinu būrio vadu paskyrė banditą Šapranauską. Tačiau nebuvo aišku, ar visi to būrio nariai sutiks būti jam pavaldūs.

Buvo numatyta nustatyti tikrą Šapranausko, kaip būrio vado, padėtį ir nurodyti tolesnę teisingą elgimosi kryptį agentui Maskvai, kurio užduotis būtų pačiam perimti Vyžuonos būrio vadovavimą. <...>

Banditai atsisakė paklusti Šapranauskui, o pastarasis išsigijo netikrus dokumentus ir perėjo į Latvijos teritoriją. <...>

Susirinkus banditams, šaltinis iškėlė mintį apie reikalą išsirinkti vadą. Banditai su tuo nesutiko. <...>

Būtina nurodyti, kad agentas Maskva savo paskutiniame pranešime siūlėsi, kad jis pats asmeniškai gali fiziškai sunaikinti iki 11 banditų, jeigu jis būtų aprūpintas patikimu kulkosvaidžiu.

Šį pažadą agentas ketina įvykdyti banditams susirinkus į pasitarimą, tačiau ne visai aišku, kaip tai agento bus įvykdyta, kadangi maža tikimybė, jog agentas susidoros su tokiu skaičiumi banditų. Todėl per asmeninį susitikimą su agentu Maskva tas reikalas bus patikslintas ir išspręstas. <...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1419. L. 210-212.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos apie 1948 metų lapkričio mėnesio veiklą

<...>

Pagal agentūrinių-operatyvinių priemonių planą š[ia] metų lapkričio mėnesį buvo numatyta, panaudojant vidaus agento Maskvos agentūrinę medžiagą apie tikėtinas Vyžuonos būrio vietas, įvykdyti keletą karinių-čekistinių operacijų sunaikinti to būrio banditams.

1948 metų lapkričio 9 d. agentas Maskva pranešė:

„Per 1948 metų lapkričio 8 d. susitikimą su Vyžuonos banditų būrio vadu Alfonsu Kalpoku pastarasis šaltiniui pranešė, kad š[ia] metų

lapkričio 11 ar 13 d., jeigu neiškris sniegas ir nebus Panemunio valsčiaus Baublių k[aimė] kariuomenės, ten numatytas banditų Šapranauško, Dovydėno, Tinkūno, Kalpoko ir kitų susitikimas. Jis turi įvykti Jono Lūžos sodyboje apie 7–8 valandą vakaro. Po susitikimo ir pasitarimo banditai numatę eiti į Rokiškio valsčiaus Raišių kaimą, kur turi apiplėšti apylinkės pirmininką Gužą. Kalpokas prašė šaltinį ateiti į susitikimą su banditais į Baublių kaimą, pas Lūžą. Šaltinis nekalta dingstimi išvengė susitikimo su banditais, motyvuodamas, kad jam pačiam reikia ruoštis žiemos sezonui“.

Realizuodami tą agento Maskvos pranešimą, mes parengėme karinę-čekistinę operaciją blokuoti Lūžos vienkiemii, turint tikslą rasti jame banditus ir juos sunaikinti. ...

1948 metų lapkričio 12 d., 8 valandą vakaro 15 MGB kariuomenės žmonių, operatyviai vadovaujami a[pskrities] MGB s[kyriaus] vir[šininko] pav[aduotojo] Serebriakovo, blokavo Lūžos vienkiemį, kuriame buvo Vyžuonos būrio vadas Alfonsas Kalpokas ir jo asmens sargybinis banditas Juknevičius.

Per prasidėjusį susišaudymą banditai buvo nukauti. Iš nukautųjų banditų paimta: automatų – 1, šautuvų – 1, mauzeris – 1, pistoletų – 1, granatų – 2, įvairių šovinių – 220.

Kaip vėliau pranešė agentas Maskva, kadangi iki paskirto banditų pasitarimo laiko iškrito sniegas, kiti banditai į tą pasitarimą nepasirodė.

Visų Vyžuonos banditų būryje agentūrinių-operatyvinių veiksmų tikslas yra iškelti mūsų agentą Maskvą į vadovaujančias pareigas būryje, o per būrį ir į rinktinę.

Įgyvendinti šiuos uždavinius trukdė rimti būrio autoritetai: Alfonsas Kalpokas, Juknevičius ir kiti.

Dabartiniu metu, likvidavus Alfonsą Kalpoką ir Juknevičių, ryškiausia figūra Vyžuonos būryje tapo mūsų agentas Maskva, kuriam iškeltas uždavinys iškelti į vadovaujančią padėtį ir stengtis per esamus ryšininkus užmegzti ryšius su K[aržygio] Margio rinktine.

<...> Be to, kas čia išdėstyta, agentui duotas uždavinys nustatyti banditų slėpimosi ir ypač bunkerių vietas, turint tikslą sunaikinti juose banditus, taip pat išaiškinti banditų pagalbinę bazę. <...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1424. L. 229–230.

Ištrauka iš 1948 11 29 Maskvos agentūrinio pranešimo

<...>

Praeitą savaitę agentas buvo pas Joną Skrivelį, Juodupės valsčiaus Slabados kaim[o] gyv[entoją], kuris pasakė, kad š[ių] metų lapkričio

apie 19–20 d. pas jį buvo banditas Viktoras Tinkūnas, kuris Skriveluiui papasakojo apie š[liu] metų lapkričio 11 d. įvykį Panemunio valsčiaus Baulių kaim[e] pas pil[ie]tį Lūžą. Banditai Kalpokas ir Tinkūnas buvo troboje ir gėrė naminę, o banditas Juknevičius buvo kieme sargyboje. Dėl blogos sveikatos banditui Juknevičiui greit pasidarė šalta ir jis pakvietė banditą Tinkūną, kad pastovėtų sargyboje, o jis eis į vidų sušilti. Tik pasikeitus, truputį pastovėjęs, Tinkūnas pamatė, kaip netoliese kareiviai supa namą.

Banditas Tinkūnas pabeldė į langą, duodamas ženklą, jog gresia pavojus, o pats nubėgo miško link. Į jį šaudė, bet nepataikė.

Kaip nukovė banditus Kalpoką ir Juknevičių, Tinkūnas nežino, tiktai žino, kad buvo didelis šaudymas, kareiviai paleido daug raketų. <...>

Lankant čia paminėtus pil[ie]čius su agentu kartu buvo banditas Šeškauskas, kuris ir dabar yra su manimi. Savo vienkiemyje Vladislavavos kaime agentas įsirengė bunkerį.

Praeitą savaitę nebuvo nieko įdomaus: beveik visą savaitę snigo ir banditai niekur nėjo, matyt, visą laiką buvo bunkeriuose.

Agentas nežino, ką daryti su banditu Šeškausku, – jis jam pradeda įkyrėti. Neturi jokių produktų, viskuo turi rūpintis aš, o kai užeinam pas gyventojus, žiūri, kur rasti degtinės, o apie duoną visai negalvoja. Jis man dar truputį naudingas, nes visi mūsų ryšininkai ne tik palaiko ryšius, bet ir geri pažįstami – užėjus galima geriau pakalbėti. Prašau jūsų paaiškinimo: ar dar laikyti Šeškauską, ar jį pasiųsti pas „Abromą“, ar dar tegul pagyvena. Artimiausiu metu vesiu banditą Šeškauską į Juodupės valsčiaus Tartališkio ar Lingėnų kaim[us] pavogti bekono.

Sumušti ar apiplėšti Panemunio valsčiaus, Trumpiškio kaim[o], gyv[en]toją Juozą Dovydėną Šeškauskas neina: bijo, kad neišsižeistų kiti banditai, nes Dovydėnas banditams labai geras žmogus.

Prašymas – iki kito karto nesiųsti kareivių į Juodupės valsčiaus Slabados ir Pagrūbio, taip pat Lingėnų ir Tartališkio kaimus.

Vatines kelnes gavau, už kurias nuoširdžiai dėkoju.

Maskva

*Iš lietuvių kalbos į rusų išvertė Rokiškio apskrities MGB skyriaus vertėjas
Troščenkovas*

Užduotis: Jūsų pranešimą gavau, už kurį dėkoju.

Neblogai būtų, jei Jūs padėtumėt mums savo grupę sumažinti nors dviem žmonėmis. Š[eškauską] pašalinti dar ankstoka. Gal jį pasiųsti į pietus susitikti su draugais, įeinančiais į K[aržygio] Margio rinktinę. Su ta rinktine galima susisiekti per Bulovą, Andriuškevičių ir Riūką.

Versta iš rusų kalbos

Iš 1949 01 01 Rokiškio apskrities MGB pranešimo
apie apskrities gyvenvietėse sudaromas
ginkluotas grupes kovai su partizanais

<...>

Žiobiškio miestelyje sudaryta 3 asmenų ginkluota grupė, kuriai įteikiami 3 šautuvai, 1 granata ir 105 šoviniai. Grupės vadovas valstietis Dambrauskas.

Pastaba: Grupė nepatvirtinta.

Originalas rusų kalba

LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 2687. L. 157.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus
1949 metų sausio mėnesio veiklos ataskaitos

Agentūrinės bylos „Teroristai“ objektų rengimas per vidaus agentą Maskvą buvo nukreiptas nustatyti Vyžuonos būrio banditų slėpimosi vietas ir juos likviduoti, taip pat atskleisti pagalbinę šio būrio bazę. Aktyviausi rėmėjai ir ryšininkai buvo areštuoti.

Sumanių agento Maskvos veiksmų dėka jam pavyko nustatyti dviejų Vyžuonos būrio banditų, būtent: skyriaus vado Viktoro Tinkūno, Viktoro sūnaus, g[imusio] 1918 m[etais], iš buožių, slapyvardė Ažuolas, ir bandito Petro Lūžos, Povilo sūnaus, g[imusio] 1924 m[etais], iš buožių, – slėpimosi vietas.

Per įvykdytą karinę-čekistinę operaciją banditų skyriaus vadas Tinkūnas buvo nukautas, o Petras Lūža suimtas.

Aplinkybės, padėjusios likviduoti Vyžuonos būrio banditų skyriaus vadą tokios: agentas Maskva nustatė tiksliai Tinkūno slėpimosi vietą ir apie tai pranešė:

„1949 metų sausio 5 d. šaltinis kartu su banditu Šeškausku, kuris turi slapyvardė Erelis, aplankė banditų talkininką – Juodupės valsčiaus, Slabados k[aimo] gyventoją Lukštaraupį ir pasiprašė kurį laiką pas jį pagyventi, neva bijodami, kad suimtas banditas Petras Lūža neišduotų mūsų MGB organams. Kada mes Lukštaraupio dukrai Bronnei Lukštaraupytei (bandos ryšininkė) pasakėme savo prašymą, ji pareiškė, kad pas juos gyvena banditas Tinkūnas, ir pasiūlė pasikalbėti su juo, ar šis priims. „Jei jis priims, tada Jūs galite gyventi“, – ir čia pat parodė mums bunkerį, kur buvo banditas Tinkūnas.

Atidarę bunkerio angą, mes pamatėme banditą Tinkūną, kuris nesutiko priimti mūsų gyventi, pareiškęs, kad pas jį nėra vietos, nes bunkeris labai mažas. Bunkeris buvo gyvenamajame name po krosnimi, įėjimas į bunkerį iš daržinės“.

Savo pranešime agentas Maskva pasiūlė įvykdyti Tinkūno likvidavimo operaciją, nes dėl agento jokio įtarimo nebuvo, o nukovus [Tin-

kūną] įtarimas labiau kristų suimtam banditui Lūžai, kuris [neva] išdavė tą bunkerį.

Siekiant labiau užšifruoti agentą Maskvą, buvo nuspręsta operaciją įvykdyti šitaip. 1949 metų sausio 11 švintant į Slabados kaimą buvo atgabenta karinė-čekistinė grupė, vadovaujama a[pskrities] MGB s[kyriaus] vir[šinininko] pav[aduotojo] majoro Serebriakovo.

Operatyvinė grupė Slabados kaime, netoli Lukštaraupio sodybos, kur buvo bunkeris, išstatė stebėjimo pasalas dėl to, kad banditui Tinkūnui išėjus iš bunkerio, neduotų jam galimybės pasislėpti. Likusi grupės dalis pradėjo ieškoti bunkerio netoliese esančiuose vienkiemiuose, taip buvo slepiama mintis, jog bunkeris žinomas.

Ieškojusi bunkerių keturiuose vienkiemiuose, visa operatyvinė grupė blokavo Lukštaraupio vienkiemį ir pradėjo kruopščiai ieškoti bunkerio. Bunkeris rastas ir per susišaudymą banditų skyriaus vadas Tinkūnas buvo nukautas.

Iš nukautojo paimta: automatų – 1, jo šovininių – 3, pistoletų – 1, šovinių – 89. ...

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1422. L. 122-123.

Ištraukos iš čekistinės grupės vadų akto apie partizano V. Tinkūno žūtį

<...> Bunkeris buvo pil[ieč]io Lukštaraupio namo priestate, žemėje. Bunkerio dydis: ilgis – 2 metrai, plotis – vienas metras, aukštis – 120 cm. Virš bunkerio – 50 cm akmenų ir žemių sluoksnis. Bunkerio vidaus sienos apdėtos šieno sluoksniu, bunkerio viršuje – medinės juodlubės.

Įeiti į bunkerį iš viršaus yra 50x40 cm anga. Į angą statoma speciali žemių pripilta dėžė. Todėl užėjus į namo priestatą, kur laikomas šienas ir kitos grūdų pripiltos dėžės, bunkerio angą galima rasti tik kruopščiai apžiūrint. Kai ieškant buvo rasta bunkerio anga ir pakeltas dangtis (dėžė), tai banditas Tinkūnas iš bunkerio priešinosi ir kovojo tris valandas, atsišaudydamas iš automato, pistoleto bei granatomis. Kova su banditu vyko nuo 10 iki 13 valandos, kol banditas buvo nukautas. ...

Automatas ir šovininė, paimtos iš nukauto bandito, pasirodė netinkamos, nes mūšio metu į bunkerį, kuriame buvo banditas, karinė grupė įmetė 12 granatų. ...

(Parašai)

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 47. B. 1055. L. 86.

Iš 1949 05 18 Rokiškio apskrities
MGB skyriaus pranešimo LSSR MGB

<...>

Agentas Maskva pranešė:

„Liaudies gynėjų būryje kovotoju tarnauja Povilas Brinčys, Ažubalio kaimo gyventojas, kuris ilgai draugavo su dabar areštuota Ona Remeikyte. Brinčys jai perduodavo žinias apie numatomas vykdyti operacijas. Remeikytė apie tai pranešdavo banditams“. <...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 2687. L. 54.

Iš 1949 09 05 Rokiškio apskrities MGB skyriaus
pranešimo LSSR 2N valdybos viršininkui apie
partizano Antano Riūkės žūtį

<...>

Š[į] metų rugpjūčio 13 d. kariuomenės jėgomis, dalyvaujant Rokiškio liaudies gynėjų būrio kovotojams, buvo vykdoma operacija likviduoti ginkluotą Gedimino bandą, veikiančią Rokiškio valsčiuje.

MGB kariuomenės kariams naršant mišką, į pamiškę išbėgo vienas banditas ir pataikė į užkardą, kur buvo liaudies gynėjų kovotojai Julius Avižienis, Jono sūnus, ir Jeronimas Solovjovas; juos apšaudęs sužeidė kovotoją Avižienį. Būdamas sužeistas, Avižienis automato serija nušovė banditą, kuris pasirodė esąs Gedimino kuopos informacijos ir žvalgybos viršininkas Antanas Riūka, slapyvarde Škirpa.

<...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 2687. L. 102.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos
apie 1949 metų rugpjūčio mėnesio veiklą

<...>

Agentūrinė byla „Beidėjiniai“

Gedimino kuopa, į kurios sudėtį įeina Kęstučio būrys, veikia Rokiškio apskrities Rokiškio ir dalyje Pandėlio valsčių. Kuopoje yra iki 5 dalyvių.

Pagal agentūrinį planą buvo numatyta rugpjūčio mėnesį iškelti agentą Maskvą tiesiog į kuopos vadovybę ir sunaikinti tos kuopos narius.

Vykdydamas mūsų užduotį, agentas Maskva 1949 metų rugpjūčio 12 pranešė tikslią banditų palapinės su 5 banditais buvimo vietą Steponių miške ir jiems sunaikinti nurodė būtinybę įvykdyti karinę-čekistinę operaciją; pats pagal parengtą kombinaciją su Kęstučio būrio vadu banditu Andriuškevičiumi, slapyvarde Šiaučius, iš šito rajono persikėlė į kitą. Šiuo reikalu agentas Maskva pranešė:

„1949 metų rugpjūčio 12 d. šaltinis kartu su banditu Andriuškevičiumi grįžo iš Steponių miško. Steponių miške, palapinėje, esančioje 20 kvartale, 500–600 m[etru] nuo Andriuškevičiaus lauko (žr. brėžinį)* paliko penkis banditus: Riūką, Katelelę ir tris obeliškius, kurie atėjo į susitikimą. Banditai išbus iki rugpjūčio 13 d. vakaro, o paskui išsivaikščios, todėl operaciją būtina įvykdyti rugpjūčio 13 d. Įtarimų nebus. Operaciją reikia pradėti 11–12 valandą, kadangi naktį banditai iš palapinės išeina, o rytą grįžta“.

Gavę šį pranešimą, š[ia] metų rugpjūčio 13 d. mes įvykdėme karinę-čekistinę operaciją. Buvo aptikta banditų palapinė su trimis banditais, iš kurių per prasidėjusį susišaudymą banditas Riūka Rokiškio liaudies gynėjų būrio užkardos buvo nukautas; lengvai sužeidė liaudies gynėjų kovotoją Avižienį. Naršant mišką, kiti du banditai, sužeidę buvusį užkardeje MGB kariuomenės 25 inžinerinio pulko kovotoją, prasiveržė pro užkardų grandinę ir pasislėpė.

Nukautasis banditas yra Petras Riūka, Petro sūnus, slapyvarde Škirpa, kuopoje buvo žvalgybos ir informacijos viršininkas, iš kurio paimta: šautuvų – 1, pistoletų – 1, granatų – 2, šovinių – 60, žiūronų – 1 ir įvairus antisovietinis susirašinėjimas, tarp jų žvalgybos pobūdžio duomenų rinkimo instrukcija.

Taip pat, pasinaudojus agento Maskvos pranešimu apie Kęstučio būrio banditų ryšininko Juozo Dilbos, tapusio nelegalu, slėpimosi vietą, pastarasis mūsų buvo nustatytas ir per įvykdytą karinę-čekistinę operaciją sučiuptas ir areštuotas.

Per Dilbą nustatyta Gedimino kuopos ryšininkė Gėgžnaitė, kurios areštui mes surinkome pakankamai medžiagos ir 1949 metų rugsėjo mėnesį ji bus areštuota.

Per ataskaitinį laikotarpį agentas Maskva žymiai priartėjo prie kuopos vadovybės, tai matyti iš to, kad jis visą laiką yra kartu su Kęstučio būrio vadu Andriuškevičiumi, slapyvarde Šiaučius, kuris, mūsų duomenimis, yra Ikso kuopos vado pavaduotojas. Apie tai 1949 metų rugpjūčio 18 d. agentas Maskva pranešė:

„Dabar kartu su šaltiniu yra banditas Andriuškevičius, su kuriuo jau beveik savaitę šaltinis yra savo palapinėje. Andriuškevičius šaltiniu pasitiki ir daug papasakojo apie „partizanų“ kovą. Andriuškevičius įteikė šaltinui pasiskaityti antisovietinį Algimanto apygardos laikraštį „Partizanų kova“, datuotą 1949 metų liepos 9 d. Nuo rugpjūčio 19 d. Andriuškevičius ir šaltinis ketina iš palapinės išeiti ir vykti ieškoti per karinę operaciją pasislėpusių banditų“.

Iš pokalbių su Andriuškevičiumi agentas

Maskva nustatė, kad neva dabartiniu metu **Brėžinio byloje nėra*

rinktinės vadu yra ne Juozas Kemeklis, slapyvarde Rokas–Rimutis, o kažkoks jaunas 25 metų žmogus, baigęs 4 gimnazijos klases; yra pagrindo manyti, kad tas asmuo gali būti banditas Petras Dilys, kilęs iš Rokiškio apskrities, Jūžintų valsčiaus, slapyvarde Eimutis–Rūstėnas, rinktinėje buvo žvalgybos ir ryšių viršininkas. Maskvos duomenimis, Rokas–Rimutis paskirtas į Algimanto apygardos vadovybę.

Praeitoje mėnesinėje atskaitoje mes nurodėme, kad nustatėme Ikso kuopos vado ryšių kelius su K[aržygio] Margio rinktine, kurie buvo palaikomi per Skapiškio valsčiuje gyvenantį mokytoją. Dabartiniu metu nustatytas Ikso ryšių su rinktine punktas ties Rokiškio apskrities Ragelių ir Kamajų valsčių riba, Skrebiškio kaime. Šiame kaime gyvena šeima, susidedanti iš motinos, 23–25 metų sūnaus ir 18–19 metų dukros. Sūnus verčiasi degtinės varamu. Apie tą Ikso ryšių punktą Maskva pranešė:

„Būnant palapinėje kartu su banditu Andriuškevičiumi, pastarasis šaltiniui pasakojo, kad neseniai Iksas ėjo į susitikimą su Kamajų ir Jūžintų partizanais. Šis susitikimas įvyko Skrebiškio k[aime] pas namo šeimininkę, kurios šeimos sudėtis tokia: motina, sūnus, maždaug 25 metų, ir 18–19 metų duktė. Sūnus verčiasi degtinės varamu. Šiame name įrengtas Ikso ryšių punktas su Kamajų ir Jūžintų partizanais. Tame susitikime buvo 12 banditų, iš kurių Iksas gavo 10 egz. antisovietinio laikraščio „Partizanų kova“.

Tą ryšio punktą mes nustatėme, ir asmenys, gyvenantys tame name, bus įtraukti į aktyvius agentūrinius veiksmus.

Sekti Gedimino kuopos ryšininę Krasauskaitę, kuri asmeniškai susijusi su Iksu, buvo užverbuotas agentas Vytautas, praeityje policininkas, gyveno nelegaliai ir dabar jis pervestas slapstyti pas ją, kaip pas savo sužadėtinę.

Sekant K[rasauskaitę] nustatyta, kad ją dažnai lanko Gedimino kuopos dalyviai kartu su Kamajų banditais, apie ką agentas Vytautas š[į] metų rugpjūčio 11 pranešė:

„Šaltinis K[rasauskaitėi] Zosei pareiškė savo norą išeiti į partizanus, nes bijosi, kad jo neareštuotų, kaip buvusio policininko. Zosė atsakė, kad ji viską sutvarkys ir asmeniškai šaltiniui parūpins ginklą. Zosė turi pistoletą ir šautuvą. Kada šaltinis paklausė Zosės, ar nesugedo šautuvas, ji atsakė, kad šautuvas yra suteptas ir yra geroje vietoje. Vėliau Zosė papasakojo, kad pas ją dvejus metus slapstėsi banditas Varnas, kuris nukautas praeitą žiemą.

Rugpjūčio 9 d. šaltiniui aplankius Zosę, pastaroji papasakojo, kad grįžus banditui Bulovui su savo šešiais banditais, jie paliko pas Zosę išskalbti marškinius ir pažadėjo greitai užėti. Zosė pasakė, kad banditai turėjo ateiti šeštadienį“.

Siekiant likviduoti banditus, pagal agento Vytauto pranešimą organizavome pasalas, tačiau banditai kol kas pas K[rasauskaitę] neatėjo. Dabar Vytautas per K[rasauskaitę] siekia asmeninio susitikimo su banditais, turėdamas tikslą įsitaisyti į Gedimino kuopą ir atvesti banditus į operatyvinį smūgį.

Pasiekus tikslą užimti vadovaujantį vaidmenį kuopoje, agentui Maskvai duota užduotis ją pačiam neviešai likviduoti ir per ryšius įsitaisyti į rinktinę.

...

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 109-111.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos apie 1949 metų spalio mėnesio veiklą

<...>

Praeito mėnesio ataskaitoje mes pranešėme, kad Gedimino kuopos vadas Iksas įpareigojo mūsų agentą Maskvą ir savo pavaduotoją banditą Šiaučių parinkti Plunksnočių miške vietą bunkerui įrengti.

Agentas Maskva ir banditas Šiaučius tokią vietą parinko ir banditai bunkerį įrengė. Bunkeris yra Plunksnočių miško 43 kvartale 4x3 dydžio ir 1,6 metrų aukščio. Bunkeris įrengtas kapitaliai. Kartu yra ir antras bunkeris, kur laikomi maisto produktai. Pagrindiniai produktai, kurių visiškai pakaks banditams žiemos laikotarpiu, į tą bunkerį jau atgabenti. Šiame bunkeryje gyvena banditai Iksas, Šiaučius, Budrys, Mūkas, Pūkas, Ikso žmona ir agentas Maskva.

Tuo klausimu šių metų spalio 22 d. agentas Maskva pranešė:

„Pranešu, kad dabartiniu metu bunkeris Plunksnočių miške pastatytas. Bunkeryje kartu su šaltiniu gyvena visi Gedimino kuopos banditai, būtent: kuopos vadas Iksas, jo pavaduotojas Šiaučius ir banditai Pūkas, Mūkas ir Budrys“.

Kuopos vadas Iksas į bunkerį atėjo š[į] metų spalio 20 d. 1949 metų spalio 15 d. Iksas su savo grupe buvo už puskilometro nuo kareivių šaudymo ir turėjo susitikti su Kamajų banditais toje vietoje, kur jie paprastai susitinka. Susitikimas įvyko, ir buvo jis miške ties Skrebiškio kaimu. Per susitikimą buvo tariamasi dėl slėpimosi vietų žiemos laiku.

Tolesniame pokalbyje su šaltiniu Iksas papasakojo, kad jis perdavė 9 mm pistoletą vienam piliečiui, kad šis nušautų milicininką Šedį (mūsų liaudies gynėjas). Tas pilietis gyvena Rokiškio valsčiuje, Buteikių kaime, iš specialybės kalvis, legalizavėsis.

Per asmeninį susitikimą, kuris įvyko š[į] metų spalio 31 d., agentas Maskva primygtinai mums kėlė klausimą kuo greičiausiai likviduoti Gedimino kuopos banditus ir prašė, kad mes jį artimiausiu metu ap rūpintume sprogstamosiomis medžiagomis bunkerui su banditais susprogdinti. Šiame susitikime su agentu Maskva iš principo buvo nuspręsta likviduoti banditus susprogdinant bunkerį, o likusius po sprogdimo gyvus banditus agentas likviduos pats iš automato.

Kadangi reikalas dėl agento aprūpinimo mina užsitęsė, su agentu susitarėme aprūpinti jį granatų ryšuliu su tolu, kurį jis panaudos naktį, kada banditai miegos. Su tokiu sprendimu agentas Maskva sutiko.

Be to, su agentu Maskva išspręstas toks klausimas, kaip patogiu atveju palikti gyvą kuopos vado pavaduotoją Šiaučių. Pastarasis yra mūsų agento įtakoje, o taip gali būti su sąlyga, jei agentas Maskva sugebės susikalbėti su Šiaučiumi dėl kokių nors priešasčių išeiti iš bunkerio. Jeigu tokios galimybės nebus, agentas Maskva likviduos visą bandą.

Šiaučių mums reikalinga išsaugoti todėl, kad jis žino ryšių kelius su K[aržygio] Margio rinktine, kas duotų agentui Maskvai galimybę per tuos ryšius greitai įsilieti į K[aržygio] Margio rinktinės štabą.

Siekiant užšifruoti agentą Maskvą, jis, susprogdinęs bunkerį ir sunaikinęs jame banditus, nedelsdamas praneša mums. Mes vykdome apsimestinę karinę operaciją, nakties metu sulaikome artimiausius banditų ryšininkus, iš jų kai kuriuos areštuojame, o kitus sulaikę paleidžiame, taip sudarydami nuomonę, kad banditų slėpimosi vietą išdavė ryšininkai.

Rimta medžiaga gauta iš agento Maskvos dėl K[aržygio] Margio rinktinės vadovybės sudaromo ginkluoto banditų rezervo iš legalizavusių ir antisovietškai nusiteikusių jaunimo.

Per paskutinį Ikso susitikimą su K[aržygio] Margio rinktinės vadu Roku-Rimtučiu ir jo adjutantu Rūku jie davė nurodymą verbuoti legalizavusiuosius bei antisovietškai nusiteikusį jaunimą ir juos apginkluoti. Į jų užduotį įeina teroristinių aktų sovietiniam-partiniam aktyvui ir vietos aktyvistams vykdymas. ...

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 3. B. 1423. L. 174-175.

Rokiškio apskrities MGB skyriaus
1949 11 19 pažyma apie
Jono Žumbakio areštą

Remiantis Maskvos duomenimis, areštuotas Gedimino kuopos dalyvis Jonas Žumbakis, Kazio, g[imęs] 1909 m[etais], Rokiškio vals[čiaus], Mitragalio k[aimo] gyventojas.

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 199.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos apie 1949 metų lapkričio mėnesio veiklą

Agentūrinė byla „Beidėjiniai“

Šioje agentūrinėje byloje sekama Gedimino kuopa, į kurios sudėtį įėjo Kęstučio būrys. Savo veiksmais kuopa apėmė Rokiškio ir dalį Pandėlio valsčiaus.[...]

Spalio mėnesio veiklos ataskaitoje mes pranešėme, kad ruošiamos priemonės sunaikinti visus šios kuopos dalyvius vidinio agento Maskvos jėgomis, kuris 1949 metų pradžioje, likvidavus Vyžuonos būrį, pagal mūsų įvykdytą kombinaciją susisieki su Gedimino kuopos Kęstučio būrio nariu Šiuliu ir per jį įsitaisė į šį būrį.

Patį banditą Šiulį, trukdžiusį iškilti agentui, pagal mūsų užduotį jis slapta likvidavo.

Agentas Maskva Kęstučio būryje pasiekė vadovaujamas būrio vado pirmininko pareigas ir dukart atvedė šio būrio narius į smūgį. Per tolesnį Kęstučio būrio apdorojimą agentui Maskvai buvo keliamas tikslas suartėti su pačia Gedimino kuopa ir ypač su kuopos vadu Iksu, jis buvo ryšininkas tarp rinktinių ir agento neprisileido.

Pastaruoju metu dėl įvykdytų priemonių palenkti savo įtakai banditą Šiaučių (jis taip pat Dainius, Kęstučio būrio vadas, Ikso pavaduotojas) agentui pavyko asmeniškai susitikti su Iksu, ir jam padarė gerą įspūdį.

Agentas Maskva nustatė, kad Gedimino kuopos banditai neturi slėpimosi vietos žiemos laikotarpiui, ir pagal mūsų užduotį pasiūlė jam įrengti bunkerį Plunksnočių miške, motyvuodamas kaip saugiausią vietą.

Kuopos vadas Iksas įpareigojo agentą Maskvą ir savo pavaduotoją banditą Šiaučių apžiūrėti Plunksnočių mišką, ar galima ten įrengti bunkerį visai kuopai slėptis žiemos metu.

Agento Maskvos iniciatyva vieta bunkeriuviui įrengti buvo greitai parinkta ir banditai Plunksnočių miško 43 kvartale įrengė bunkerį pagal agento Maskvos schemą.

Įrengus bunkerį, kai tik jame pradėjo gyventi banditai (6 žmonės), agentui buvo pasiūlyta panaudoti bunkeriuvi išsprogdinti mūsų turimas sprogstamąsias medžiagas, būtent: agentui buvo įteiktos dvi sumontuotos RGD-42 granatos, iš kurių viena buvo su 200 g[ramų] tolo sprogmeniu, o antroji – su 100 g[ramų], ir išaiškintos naudojimosi jomis taisyklės.

Agentas Maskva su mūsų priemonėmis sutiko ir buvo susitarta, kad jis bunkerį su banditais išsprogdins laikotarpiu nuo 1949 metų lapkričio 12 iki 15 d.

Susprogdinęs bunkerį agentas iš karto praneš mums per savo ryšininką Šaulį (agento Maskvos brolis), kuris bunkerio išsprogdinimo metu taip pat privalo būti netoli bunkerio ginkluotas automatu. Visa tai įvykdyti buvo numatyta švintant kitai dienai.

Buvo sudarytas išsamus planas, kaip užšifruoti visus veiksmus, ir kartu numatyta, kokią reikia sudaryti gyventojų ir banditų talkininkų nuomonę apie Plunksnočių miške įvykdytą karinę operaciją. Vykdydamas čia nurodytus veiksmus, numatytus Gedimino kuopos likvidavimo plane, vidaus agentas Maskva š[ia] metų lapkričio 14 d., 4 valandą nakties išsprogdino bunkerį, kuriame buvo 6 banditai.

Atvykusios dvi karinės-operatyvinės grupės po trijų šaudymo valandų Plunksnočių miške atkasė bunkerį, iš kur buvo ištraukti 6 banditų lavonai. Sunaikinti banditai buvo:

1. Juozas Bulovas, Prano sūnus, gimęs 1922 metais Rokiškio apskrities ir valsčiaus Kalpokiškio k[aime], iš valstiečių-buožių, nacionalistinės Gedimino kuopos vadas ir ryšininkas tarp rinktinių. Turėjo bandito slapyvardes: Iksas, Dūmas ir Vaidila;

2. Petras Andriuškevičius, Felikso sūnus, gimęs 1916 metais Rokiškio valsčiaus Izdūniškio k[aime], iš valstiečių buožių. Gedimino kuopos vado pav[aduotojas] ir Kęstučio būrio vadas. Turėjo bandito slapyvardes Šiaučius ir Dainius;

3. Antanas Bulovas, Prano sūnus, gimęs 1926 metais Rokiškio apskrities ir valsčiaus Kalpokiškio k[aime], iš valstiečių buožių; bandito slapyvardė – Budrys;

4. Kazys Kirstukas, Petro sūnus, gimęs 1923 metais Rokiškio apskrities ir valsčiaus Žiobiškio k[aime], iš valstiečių buožių; bandito slapyvardė – Mukas;

5. Jonas Katelė, Juozo sūnus, gimęs 1903 metais Rokiškio apskrities ir valsčiaus Stasiškių k[aime], iš valstiečių buožių; bandito slapyvardė – Pūkas;

6. Diana Glemžaitė, Mykolo duktė, gimusi 1926 metais Rokiškio apskrities, Pandėlio valsčiaus, Narteikių k[aime], iš valstiečių buožių, ryšininkė tarp bandų, kuopos vado Ikso žmona ir daugelio antisovietinių straipsnių bei dainų autorė.

Iš užmuštų banditų paimta: SVT šautuvų – 3, vokiškų šautuvų – 2, automatų – 1, įvairių pistoletų – 5, patronų – 1000, žiūronų – 1, rašomoji mašinėlė – 1 ir banditų štabo dokumentų, taip pat kitos medžiagos, vertos operatyvinio dėmesio.

Realizuojant Maskvos agentūrinius duomenis ir paimtus banditų dokumentus, likvidavus Gedimino kuopą, buvo suimta šios bandos ryšininkai ir talkininkai:

1. Johana Nežinskaitė, Prano duktė, gimusi 1927 metais Rokiškio apskrities, Pandėlio valsčiaus Lailūnų k[aime] iš valstiečių buožių;

2. Juozas Kavaliauskas, Antano sūnus, gimęs 1888 metais Rokiškio apskrities ir valsčiaus Izdūniškio kaime.

Likvidavus Gedimino kuopos dalyvius, tarp paimtų dokumentų buvo rastas ir Johanos Nežinskaitės, Prano dukters, gyv[enančios] Rokiškio apskrities, Pandėlio valsčiaus Lailūnų k[aime], siųsto laiško vokas.

Per agentūrinį Nežinskaitės asmenybės patikrinimą buvo nustatyta, kad ji yra areštuoto bandito sesuo ir kelių bandų, tarp jų Gedimino kuopos, ryšininkė. Johanos Nežinskaitės namai yra bandų ryšio punktas ir turėjo slapyvardį – Pakrūmė.

Po patikrinimo mes Nežinskaitę areštavome, iš jos per areštą paimta antisovietinės literatūros; ir buvo rastas banditų bunkeris. ...

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 245–247.

Ištrauka iš 1949 11 14 Rokiškio apskrities MGB skyriaus melagingo akto nuorašo apie Gedimino kuopos žūtį

... Šiandien, 1949 metų lapkričio 14 dieną, panaudoję Rokiškio a[pskrities] MGB s[kyriaus] operatyvinius duomenis, įvykdėme operaciją nacionalistinei banditų Gedimino kuopai likviduoti; jos metu Rokiškio apskrities teritorijoje, Plunksnočių miške, buvo rastas banditų bunkeris. Dėl iš banditų pusės parodyto ginkluoto pasipriešinimo prasidėjo susišaudymas, kurio metu nukauti 6 nacionalistinės bandos dalyviai, vadovaujami bandito Jono Bulovo.

Likviduojant bandą, paimti trofėjai: ... Įvairi antisovietinė literatūra ir susirašinėjimas lietuvių kalba, tarp kurio yra apiplyšęs popieriaus lapas su parašu ir pavarde Žumbakis. ...

Nukautų banditų lavonai buvo atgabenti į Juodupės v[alsčiaus] MGB s[kyrių] atpažinti.

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 47. B. 1055. L. 100.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus 1950 04 20 pranešimo apie Stasio Žikoriaus, kaltinamo buvus 1941 metų sukilimo dalyviu, paiešką

...

1948 metų liepos 16 d. Lietuvos SSR Rokiškio apskrities MGB skyrius užvedė šią agentūrinę paieškos bylą Nr. 17045:

Stasiui Žikoriui, Kazio sūnui, gimusiam 1908 metais Lietuvos SSR Rokiškio apskrities ir valsčiaus Šilagalio kaime, lietuviui, SSSR piliečiui, n[e] p[artiniam], iš valstiečių buožiu, viengungiu; 1948 metų gegužės mėnesį perėjo į nelegalią padėtį.

Kaip buožė, būdamas priešiška nusinekęs Lietuvoje esančiai sovietų valdžiai, Stasys Žikorius 1947 m. užmezgė nusikalstamą ryšį su

ginkluota nacionalistine banda ir pagrindine nacionalistine organizacija, keliančia sau uždavinį nuversti sovietų valdžią Lietuvoje, ir teikė joms materialinę paramą.

Kaip buožė, banditų talkininkas Žikorius 1948 metais buvo numatytas ištremti, tačiau nuo tremties pasislėpė.

Sov[ietiniams] part[iniam] darbuotojams aprašant, kaip neturintį savininko, Žikoriaus turta, jo darbinės liemenės kišenėje rastas užsienio lietuvių komiteto lapelis, raginantis lietuvių nacionalistus atplėšti Lietuvą nuo SSSR, su praktinėmis rekomendacijomis.

1949 metų liepos 24 d. Liet[uvos] SSR MGB nurodymu Nr. 4/520 paskelbta respublikinė Žikoriaus paieška.

Agentas Miškas, būdamas pasiūstas Latvijos SSR Rygos m[ieste], grįžęs pranešė:

„1948 metų gruodyje, būdamas užvažiuojamajame name Rygos mies[te], ten susitikau su savo pažįstamu Jonu Lukoševičiumi, kuris man papasakojo, kad jis užvažiuojančiųjų name susitiko su Stasiu Žikoriumi, pabėgusiu nuo tremties, tačiau dabartiniu metu su juo daugiau nebesusitinka“.

Patikrinus Žikoriaus ryšius Rygos mieste, šaltiniui nepavyko nustatyti Žikoriaus gyvenamosios vietos.

Atsižvelgiant, kad agentas Miškas yra Žikoriaus giminaitis (Žikoriaus sesers vyras), ir manant, jog Žikoriaus buvimo vieta šaltiniui turi būti žinoma, atitinkamai agentą Mišką paspaudus, pastarasis 1950 metų sausio 2-ą pranešė:

„Klaipėdos krašte gyvena Valentinas Novikas, su kuriuo anksčiau Žikorius turėjo draugiškus santykius. Todėl Žikorius turi būti Klaipėdos apskrityje ir pagal savo specialybės pobūdį, kaip išmanantis variklių veikimą, gali dirbti malūne arba lentpjūvėje.“

Iš agento Miško pranešimo matyti, kad Žikoriaus buvimo vieta jam žinoma, bet jis, kaip paieškos objekto giminaitis, konkrečios jo gyvenamosios vietos nepasakė ir, praėjus kelioms dienoms nuo to pranešimo, agentas Miškas iš Rokiškio apskrities teritorijos išvyko nuolatos gyventi Klaipėdoje, ir tolesnė Žikoriaus paieška per agentą Mišką tapo negalima.

1950 metų kovo 15 d. mes orientavome Klaipėdos a[pskrities] MGB s[kyrių] patikrinti apskrityje esančius malūnus ir lentpjūves, ar nėra mūsų ieškomo Žikoriaus.

1950 metų balandžio 2 d. Klaipėdos a[pskrities] MGB s[kyrius] nustatė, kad Žikorius dirba Klaipėdos apskrityje, Priekulės valsčiuje, Vilkyčių k[aime], lentpjūvėje.

Dokumentavus Žikoriaus nusikalstamą veiklą ir gavus sankciją jo areštui, operatyvinė grupė išvyko Žikoriaus.

Atvykęs į Vilkyčių k[aimą], operatyvinis darbuotojas, apsilkęs aviacijos karininko uniforma, kreipėsi į lentpjūvės direktorių su „užsakyumu“ išpjauti miško kariniam daliniui. Lentpjūvės direktorius sutiko ir pakvietė operatyvinį darbuotoją dalyvauti visuotiniame lentpjūvės darbuotojų susirinkime dėl lenktyniavimo.

Būdamas susirinkime, operatyvinis darbuotojas pagal turimas foto-nuotraukas atpažino Žikorių ir, pasibaigus susirinkimui, areštavo jį einantį namo. ...

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 2696. L. 16-17.

Žiobiškio kunigų persekiojimas

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos
apie agentūrinę-operatyvinę veiklą tarp
dvasininkų per 1948 metų sausio mėnesį

Dvasininkijai sekti agentūriniame aparate yra: agentų – 7, rezidentų – 1, informatorių – 10. <...>

Žiobiškio bažnyčios kunigo Paškevičiaus formuliaro bylai ataskaitiniu laikotarpiu buvo gauti agentūriniai duomenys apie kunigo Paškevičiaus antisovietinę veiklą, jo vykdomą savo aplinkoje. Šiuo klausimu agentas Domovas per 1948 metų sausio 8 d. susitikimą pranešė:

„Būdami Rokiškio bažnyčios klebonijoje, kunigai kalbėjo apie banditų šeimų ir talkininkų ištrėmimą iš Šiaulių apskrities į rytinius SSSR rajonus. Ten dalyvavęs kunigas Paškevičius per pokalbį pasakė:

– Jeigu jie, komunistai, tremia liaudį, reiškia, greitai bus karas, nes komunistai prieš karą visada veža žmones.

Tęsdamas pokalbį pridūrė:

– Tačiau visų priešų jie vis tiek neišveš, todėl, kad jų komunistai turi labai daug.“ <...>

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 2669. L. 75-76.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus
ataskaitos apie agentūrinę-operatyvinę
veiklą tarp dvasininkų per 1948 metų
vasario mėnesį

...

Žiobiškio bažnyčios kunigo Paškevičiaus formuliaro bylai Nr. 6210 iš agento Jakšto gauta medžiaga, liudijanti, jog kunigas Paškevičius turi ryšį su banditais. Banditai lanko jo namą, be to, kunigas asmeniškai išvažiuoja į kaimą klausyti banditų išpažinčių. Per 1948 m. kovo susitikimą agentas Jakštas pranešė:

„1948 metų vasario 28 d. aš aplankiau savo seną pažįstamą Oną Navikaite, Rokiškio valsčiaus Kalpokiškio kaim[*o*] gyv[*entoją*]. Kalbant su pastarąja, ji papasakojo, kad Žiobiškio kunigas turi ryšį su banditais, banditai užaina pas kunigą į namus, o kunigas važiuoja klausyti banditų išpažinčių, ir jis labai daug padeda banditams“.

1946 metais agento Jakšto padėtis buvo nelegali. Žiobiškio kunigas ateidavo į Zybolių kaimą, kur gyvena šaltinio motina. Kalbėdamas su agento motina, kunigas jos paklausė, ar arčiau yra žmonių, kurie slapstosi. Mano motina atsakė, jog yra. Kunigas pasakė, kad jiems reikia atlikti išpažintį. Po šito pokalbio motina pakvietė mane į namą. Įeidamas į namą, aš pamačiau Žiobiškio bažnyčios kunigą, kuris sėdėjo pas mus namuose. Jis ir motina prašė manęs atlikti išpažintį, tačiau aš išpažinties nėjau.

Kaip kunigo Paškevičiaus sekimo ir turimų agentūrinių bei tardymo duomenų patikrinimo priemonė, 1948 metų kovą numatoma pasiūsti į maršrutą agentą Domovą, turintį su Paškevičiumi artimus santykius, siekiant nustatyti Paškevičiaus ryšius su veikiančiais banditais ir dabartiniu metu jo vykdomą kitą antisovietinę veiklą. ...

1948 metų kovo 12 d.

Nr. 3/594

*Rokiškio a[pskritis] MGB s[kyriaus] viršininkas
majoras Župikovas*

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 77–78.

Iš Rokiškio apskrities MGB skyriaus ataskaitos apie agentūrinę–operatyvinę veiklą tarp dvasininkų per 1948 metų kovo mėnesį

<...>

Vykdydamas mūsų užduotį toliau šnipinėti kunigą Paškevičių dėl ryšių su banditais, per 1948 metų kovo 15 d. susitikimą agentas Jakštas pranešė:

„Per susitikimą su Rokiškio valsčiaus Kalpokiškio kaimo gyventoja Ona Navikaite, kalbant su pastarąja, nustatyta, kad išpažinties pas kunigą banditai ėjo tiesiog į bažnyčią. Kas iš banditų atliko išpažintį pas Žiobiškio bažnyčios kunigą, Navikaite nežino arba nenori sakyti, nes į tą klausimą ji man atsakė, kad jai apie tai žinoma iš Kalpokiškio kaimo gyv[*entojų*] Juozo Bulovo ir Jono Bulovo.“

Be to, Navikaite kalbėjo, kad pas jos brolių (vardo neprisimenu) turi ateiti kunigas priimti banditų išpažinties. Navikaite gyvena banditų Bulovų name. Tačiau dėl kažkokių priežasčių kunigas neatėjo. Tai buvo 1947 metų rudenį, apie spalio mėnesį, po banditų Bulovų motinos arešto.“

Toliau šaltinis Jakštas papasakojo, kad Žiobiškio kunigas Paškevičius artimai draugauja su Rokiškio valsčiaus Močiekų kaimo gyventoju Stepu Ružele. Ruželės sūnus areštuotas už antisovietinę literatūrą, kurią jis platino tarp gyventojų. Per pokalbį su šaltiniu Stepas Ruželė sakė, kad pas juos Žiobiškio bažnyčios kunigas dažnai važinėja, ir žinojo, jog jo sūnus turi antisovietinės literatūros. Tą literatūrą kunigas skaitė, net redagavo. Dabartiniu metu Paškevičius pas Ruželę būna dažnai. Ruželė yra buožė. Kuo dabartiniu metu pasireiškia jų draugystė, šaltiniui nežinoma. ...

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 79–80.

Formulario bylos dažniausia baigdavosi baudžiamąja byla. Galima manyti, jog kun. P. Paškevičių nuo lagerio išgelbėjo tik jo iškelimas iš Žiobiškio. Kun. P. Paškevičiaus įpėdinis irgi buvo sekamas.

Iš 1948 09 22 Rokiškio apskrities MGB skyriaus pranešimo LSSR MGB

Atvykęs į eilinį susitikimą, agentas Mikulėnas pranešė, kad jis kalbėjosi su Rokiškio apskrities Žiobiškio miest[elio] kunigu Antanu Jononiu, Jurgio sūnumi. Apie savo gyvenimą pastarasis pasakė:

„Man numatomi dideli valstybiniai mokesčiai. Tačiau nuo šito tikiuosi atsisakyti ir pereiti dirbti pas kokį nors valstietį.“

<...>

Versta iš rusų kalbos

Ten pat. L. 93.

Iš Rokiškio rajono MGB skyriaus 1951 01 25 sudaryto kunigų sąrašo

Orientaciniai duomenys (Pavardė, vardas ir tėvavardis, gimimo metai, gimimo vieta, tautybė)	Kur kunigauja	Kompromitacinės medžiagos esmė	Operatyvinės įskaitos būdas ir pažyma	Kas rengia (Agento, informatoriaus slapyvardė)
Jononis Antanas, Jurgio s[ūnus], 1894 m. buv. Panevėžio apskrities ir valsčiaus Velžio k[aime]. Lietuvis, iš valstiečių buožių, su aukštuoju dvasiniu išsilavinimu.	Kunigas Rokiškio rajono Žiobiškio m[iestelyje]	Buožė	Operatyvinėje įskaitoje nėra	Informatorius Mikulėnas

Originalas rusų kalba

LYA. F. K–I. Ap. 15. B. 2699. L. 51.

1967 m. Rokiškio rajono KGB skyriaus ir kompartijos komiteto pažyma-rekomendacija apie buvusį naikintojų (stribų) būrio narį Petrą Šedį

PAŽYMA

apie buvusį liaudies gynėjų būrio Žiobiškio skyriaus kovotoją – Petrą Šedį, Antano, gimusį 1922 metais, gimusį ir gyvenantį Rokiškio rajone, Buteikių kaime, lietuvi, SSSR pil[ietį], neteistą, pradinio išsilavinimo, dirbantį Rokiškio rajono Žiobiškio kolūkyje eiliniu kolūkiečiu.

Dr[augas] P. Šedys nuo 1945 metų sausio iki 1953 m[etų] spalio tarnavo Žiobiškio* liaudies gynėjų būrio kovotoju, atleistas sumažinus etatus.

Per savo kovotojo darbą liaudies gynėjų būryje dr[augas] Šedys pasireiškė teigiamai, kaip drąsus, supratingas, disciplinuotas kovotojas, ne kartą dalyvavęs susišaudymuose su banditais, asmeniškai likvidavo du banditus. Atleistas iš liaudies gynėjų būrio išstojo į Žiobiškio kolūkį, kur ir dabar dirba. Gamybines užduotis vykdo gerai, tarp gyventojų ir kolūkio valdybos turi pasitikėjimą, už gerą darbą ne kartą apdovanotas piniginėmis premijomis, 1965 metais apdovanotas Rokiškio vykdomojo komiteto garbės raštu.

Buityje kuklus, amoralinių poelgių nepasitaiko.

Dr[augas] Petras Šedys, Antano vertas vyriausybės apdovanojimo.

Einąs KGB prie Liet[uvos] SSR Ministrų Tarybos Rokiškio rajone įgaliotinio pareigas kapitonas Paškevičius. (Parašas)

Sutinku: Partijos R[okiškio] r[ajono] pirmasis sekretorius Lukoševičius (Parašas)

*1967 metų vasario 6 d.
Rokiškio mies[tas]*

Versta iš rusų kalbos

LYA. F. K-1. Ap. 15. B. 4464. L. 356.

*Faktiškai jis tarnavo Rokiškio valsčiaus būryje, o Žiobiškyje skyrius veikė tik 1946 metais.

ETNINĖ KULTŪRA

Žemdirbystės papročiai

Algirdas Černiauskas

Arimas

Senovės lietuvių papročio garbinti Perkūną ir tikėti jo dangiška galia likučių Žiobiškio apylinkėse buvo galima pastebėti dar ir po Pirmojo pasaulinio karo. Didelė laimė artojui buvo rasti žaibo trenktą medį ir pasidaryti iš jo žagre (žagrė šiose apylinkėse išsilaikė gana ilgai; Petras Bajoriūnas, gimęs 1907 m., atmena, kad jo senelis, norėdamas pasipuikuoti prieš kaimynus, ardavo žagre ir jo arimas būdavęs daug lygesnis). Žagrė, padaryta iš žaibo trenkto medžio geriau „stovi“, „laiko“, o artojo netrenkia perkūnas, neapsėda piktosios dvasios, tokia žagre apartos bulvės geriau auga. Iš žaibo nutrenkto medžio likučių stengdavosi daryti įrankių kotus, nes tokiu kotu įrankis geriau prie rankos „limpa“, būna patvaresnis, patogesnis, geriau sminga.

Geras artojas savo arklą dar ir tūkais tepdavo, – ne tik dėl to, kad jis nerūdytų; stengdavosi likusiais nuo Užgavėnių tūkais dar kartą pertepti: toks arklas geriau aria, nuo jo žemė geriau slysta, „riebesnė“, t. y. derlingesnė, būna.

Labai svarbi būdavo pirmoji pavasarinio arimo diena. Einantis varyti pirmosios pavasarinės vagos artojas būdavo aprūkomas dūmais, kad perkūnas netrenktų, kad darbas būtų šventas, geriau sektųsi. Kai kada pakirpdavo plaukus ir jais apsmilkydavo artoją, bet dažniausiai apsmilkydavo Žolinės žolėmis ar Verbų sekmadienio kadagiais (*égliais*). Kad piktosios dvasios nepultų ir žaibas netrenktų, išlydėdami artoją apkrapindavo šventintu vandeniu: žmona – vyrą, tėvas – sūnų. Pargrįžusį pirmą dieną arusį artoją laistydavo vandeniu, – kad drėgmės užtektų, nes darbas jau pradėtas. Paprastai laistydavo šeiminkė, palydėdama žodžiais: „Duok, Die, drėgmės, ale ir ant svieto nepaleisk“, o paskui lyg atsiprašydama turėdavo jam duoti du kiaušinius.

Nuo artojo elgesio darbo metu labai priklausiusi darbo pabaiga, jo kokybė ir būsimas derlius. Laukas buvo tapatinamas su žmogumi: arti artojas turėdavo išeiti „šviežias“, todėl ruošdamasis būtinai prausdavosi ir keisdavosi rūbus, kad laukai būtų švarūs, nepiktžolėti. Tačiau jokių

būdu nesikirpdavo, nes „trumpi plaukai – trumpi javai“. Atėjęs į lauką, artojas persižegno davė, guldavo kryžium, kad Dievas pamatytų, ir bučiuodavo žemę. Sukalbėdavo „Tėve mūsų“, paprašydavo, kad Dievas neapleistų, laimintų darbą, kad derlių „ant svieto paleistų“. Arba tik išvaręs pirmąją vagą atsisukdavo ir peržegno davė lauką.

Kai kas kaip šventą daiktą į laukus nešdavosi duonos ir druskos, „kad būtų skalsos ir kitais metais“. Duoną apnešdavo aplink lauką arba užkasdavo rugių lauke, kad „nauja duona geriau keltų“.

Sėja

Pavasario sėją pradėdavo, kai žemė pakankamai išilusi: basomis einant, kojos nešąla. Pradėti buvo galima visomis dienomis, išskyrus pirmadienius, nes „darbas neis, sėtuvė prakiurs, pats peršalsi ar kitaip apsirgsi“. Jei jau nebuvo pradėta anksčiau, kai kada tyčia nors saują grūdų šeštadienį išberdavo, kad pirmadienį galėtų pradėti sėti. Nepradėdavo sėti ir per Kryžiaus (*kryžiavas*) dienas ar sekmadieniais, nes šiomis dienomis darbas neina, ir iš viso derlius gali pas „velnių nueit“, javai „kryžiovoti“ tapti. Be to, taikydavo, kad būtų lyginės dienos. Daugiau paisydavo mėnulio fazių ir vėjų. Jei sėsi per priešpilnį, pilnatį ar jaunatį, tai javai bus „pilni“, jei delčioje – „tušti“, rugius pelės sukapos. Jei žiemys ar vakaris vėjas, negalima sėti, nes visai derliaus nebus. Sėdavo tik pavėjui, žiūrėdavo, kad nė vienas grūdas iš šalį nenukristų, o subyrėtų į dirvą. Jei prieš vėją sėsi, grūdai apsivers ir „blogai gulės“, „žemyn augs“. To paisydavo bent pirmą sėjimo dieną. Į darbą išeidavo dar saulei netekėjus, kad su pirmais spinduliais galėtų pradėti sėti: tada jervas į saulę stiebiasi, o ne į žemę lenda. Skirtingų javų sėjimo technika buvo vienoda: pirmą saują peržegno davė ir neretai palydėdavo malda. Sėkla buvo šventinama per Velykas ar prieš sėją. Biržydavo vaikai: javus – braukdami koja, o dobilus – besdami šiaudus. Stengdavosi išsėti viską iki paskutinio grūdo, dar ir iškratydavo, kad, gink Dieve, nė vieno grūdo namo neparsineštų, nes derlius bus pernykštis, t. y. kiek išsėjai, tai tik tiek ir prikulsi. Žinomas ir atvirkštinis variantas: būtinai sėtuvę pasilikdavo, kad kitais metais, kai sės, aruodai vis tiek pilni liktų. Ir dar svarbu buvo nepalikti neužsėto „klyno“. Ypatingu sugebėjimu ir darbštumu buvo laikomas mokėjimas sėti abiem rankom. Kai kas, kaip ir per pirmą arimą, laistydavosi vandeniui, kad žemei drėgmės pakaktų. Per sėją paisydavo ir tam tikrų draudimų: nusiskusi barzdą, „nuskusi“ ir derlių, javai bus žemi. Ir priešinga nuomonė: nusiskusi – javuose nebus žolių. Blogomis dienomis (pirmadieniais ir Kryžiaus dienomis) nesėdavo. Kol pirmas saujas (kiek yra burnų šeimoj) pasėsi, reikia melstis ir nekalbėt, paskui jau kaip nori.

Laukuose statydavo kryžius, melddavosi, per švč. M. Marijos gimtadienį laukuosna nešdavo švč. M. Marijos paveikslus (*abrozdelius*), rožančius. Prieš sėją žemėn užkasdavo šv. Agotos duonos gabalėlį, kad laukai nedegtų, kad vėl duonos būtų.

Susipykę neretai ir prakeikdavo vienas kito derlių: „Kad tau, prakeiktasai, nederėtų“, spjaudavo per kairį petį, surišdavo su plaukais grūdų ir mesdavo per dešinį petį iš dirvos laukan, „kad javus išvestų“. Panaikinti burtą galėjo tik tas, kas ir prakeikė. Šiaip jau kenkti vengdavo, nes „bijojo, kad patiems nepakenktų“, ir apskritai „visi santarvėje gyveno ir niekas kitam blogo nenorėjo“.

Į tą lauką, kur sėjo javus duonai, būtinai nešdavosi maisto (dažniausiai duonos), kad vėl duonos turėtų per visus metus. Į kitus laukus maisto pat sėjėjas nesinešdavo. Jam būtinai reikėjo atnešti į lauką du kiaušinius.

Daržoves sodindavo „po saulės sėdimo“ ar prieš tekėjimą, kad kenkėjai nepamatytų ir „nepristotų“, derliaus „nesugvolčytų“. Svogūnus moterys sodindavo ataturstos. O agurkus sėdavo vyrai – tada saldūs ir kieti bus, jei moterys sės – tai kartūs.

Pasėję šeimininkai rūpindavosi pasėliais: eidavo pažiūrėti, kaip javai sudygo, auga, plaukioja, saugodavo, kad niekas nemindytų, kad paukščiai varpų nenulenktų (statydavo baidykles), eidavo patikrinti po liūčių ar didelio vėjo. „Blogas gaspadorius, kuris savo laukų neaplanko“. Būdavo, kad ir norėdavo pasipuikuoti vieni prieš kitus. Ritualinis laukų lankymas būdavo per Kryžiaus (*kryžiaavas*) dienas (šeštą savaitę po Velykų pirmadienį, antradienį, trečiadienį arba, kitaip sakant, tris dienas prieš Šeštinį). Lankydami laukuose pastatytus kryžius ir kaimų kapelius, kartu aplankydavo ir laukus.

Rugiapjūtė

Rugiapjūtė prasidėdavo talkininkų vaišėmis, per kurias aptardavo, kuri lauką pirmiausia pjaus, kaip dirbs. Pjauti paprastai pradėdavo šeimininkas. Kaip ir sėjos, taikydavo nepradėti pjauti pirmadienį – nors vieną pėdą nupjaudavo šeštadienį.

Prasidėjus rugiapjūtei, pirmiausia statydavo „rugių bobą“: pirmą pėdą paima, suriša, suduoda į žemę ir tik tada stato, o aplink ją – visus kitus. Ji būdavo tarsi gubų piemuo ar sargas. Prieš saulėtekį eidavo pažiūrėti, ar gerai pirmasis pėdas kitus nusaugojo.

Taip pat surišdavo ir paskutinį, vadinamąjį – *suktą pėdą*. Padarydavo jį paprastai: susukdavo paprastą pėdą, o kuldami jį turėdavo pirmiausia perpjauti.

Nuvalydavo viską švariai, kad Dievo neužrūstintų, duonos iš namų neįvestų.

Rugiapjūtės metu būdavo visokių *šposų* ir *zababonų*. Sakydavo, kad paskutinius rugius pjaudamas gali kiškiui kojas nupjauti, kad kiškis gali subadyti, kad lauke velnias tupi. Lauke paleisdavo gaidį, kad javai, gaidžio perskristi, geriau laikytųsi, pelės nekapotų. Baigę pjūtį, padainuodavo ir pašokdavo. Ir dirbdami kokį posmelį užtraukdavo. Kai kada *suktą pėdą* į viršų pakilodavo, kad javas aukštas būtų, kad kitas derlius gerai užderėtų. Iš pjaunamų javų pindavo vainiką ir įteikdavo šeimininkams, sveikindavo sulaukusius gero derliaus. Kai kas vainiką įteikdavo šeimininkui, juostą – šeimininkei, abu „apmuš-

davo“ su nupinta iš javų lazda. Teikdami linkėdavo „da gausenio derliaus, kad i kitamet darba būtų“. Į tai šeimininkas atsakydavo paprastai: „Ačiū už gerą derlių“, – ir apipildavo talkininkus vandeniu. Vėliau klojime šokdavo, geldoje vežiodavo šeimininkę, kuri turėjo išsipirkti degtine. „Jei jaunimas sugalvodavo, tai, būdavo, kad ir seniai sudurniuodavo“.

Kūlimas

Parvežtus javus sukraudavo klojime. Kraudami pėdus sukryžiuodavo, nepalikdami tarpų, – kad pelės neišlįstų ir nekapotų javų. Nuo pelių, be to, rūkydavo žolėm, bandydavo prijaukinti ežius.

Ruošdamiesi javus vežti namo, švariai išvalydavo klojimą, išklodavo marškomis šalines, – kad nė vienas grūdas neprapultų.

Po kelių savaitių išsistovėjusius javus blokšdavo, o paskui kuldavo. Kulti dažniausiai pradėdavo tuoj po bulviakasio, nes tada daugiau laisvų darbininkų atsirasdavo.

Baigus kulti, būdavo vaisės. Susirinkdavo visi pasidžiaugti, pasivaišinti. Kad linkėjimai pildytųsi, pjaudavo gaidį, kuris javus perskrido, padarydavo šiemetinio derliaus alaus.

Kam nudirbti ūkio darbams neužtekdavo savo šeimos jėgų, ypač per rugiapjūtę, bulviakasį, kūlę, mėšlavežį, – kviesdavo talką. „Jei negali, tai neini, nepykdavo, kad atsisakai“. Į talką moterys eidavo ilgais sijonais, su prijuostėmis, baltomis skarelėmis, surištomis pakaušyje. Šeimininkai talkoje dirbo kartu su kitais. Talkininkams atsilygindavo dažniausiai vaisėmis arba talka, produktais, pinigais.

Pasakojo:

*Bronius Balsevičius, g. 1923 m., gyv. Kumburių k.
Stefanija Brinklienė-Rapaitė, g. 1921 m., gyv. Liepāvos k.
Kostancija Butkienė, g. 1914 m., gyv. Šilų k.
Agota Deksnienė, g. 1907 m., gyv. Vengerinės k.
Vida Kašponienė-Varteikytė, g. 1945 m., gyv. Baranaičių k.
Alfonsas Macijauskas, g. 1918 m., gyv. Obeliškio k.
Genovaitė Matulytė, g. 1929 m., gyv. Vilkų k.
Adelė Šedienė-Peldžiūtė, g. 1927 m., gyv. Kazliškėje
Jonas Šukys, g. 1910 m., gyv. Šilagalio k.*

Žiobiškio medžiotojai

Zenonas Žumbakys

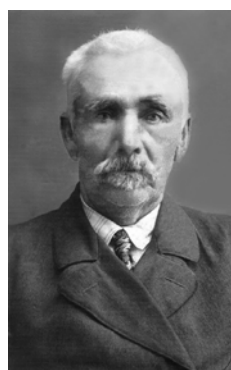
Žiobiškio apylinkės miškingos. Miškų masyvai, apglėbę kaimus ir vienkiemius, plyti apylinkės šiaurėje iki Latvijos sienos. Apie medžiojamų žvėrių gaušumą byloja Rokiškio vardo kilmės legenda: šiose apylinkėse buvę daug kiškių ir gyvenęs laisvas šaulys Rokas. Apie medžioklę byloja Rokiškio kraštotyros muziejuje esančios parakinės, ragai, spąstai, paveikslai.

Po Pirmojo pasaulinio karo Žiobiškyje buvo trys garsūs medžiotojai: Antanas Buteikis, Vladas Preobraženskis ir Pranas Gužas iš Gužų kaimo, dar vadinamas *Bagočiūmi*. Lengviai medžiojančių nedaug tebuvo. Medžiotojo mokeskis – 70 Lt. Eiliniam sodiečiui tai buvo dideli pinigai.

Antanas Buteikis buvo tvarkingas ir darbštus 50 ha ūkio savininkas, gimęs 1856 metais. Augino penkis sūnus ir keturias dukras. Prie ūkio darbų lenkdavo vaikus, o vėliau – ir anūkus. Mirė 1951 m. liepos 11 dieną, palaidotas Žiobiškio kapinėse.

A. Buteikis mėgo medžioti, ypač lapės. Buvo taikaus būdo. Turėjo medžioklinį šunį, kuris buvo labai prieraišus: įleistas gryčion, nesitraukdavo nuo medžiotojo. Varomas lauk slėpdavosi už šeimininko. Ant sienos prie Buteikio lovos kabodavo medžioklinis šautuvas. Dukra pasakoja, jog tėtis iš medžioklės parsinešdavo kiškių, ančių, tetervinų, kurapkų. Neretai kiškius dovanodavo kaimynams. Trenties į Sibirą pats išvengė tik atsitiktinumo dėka, bet ištrėmė tris jo vaikus. Po Antrojo pasaulinio karo nebemedžiojo.

Spalvinga asmenybė buvo medžiotojas Vladas Preobraženskis. Jis buvo rusų armijos kariškis, vedęs Vengerinės dvarininko Kupšto dukterį, ir gyveno dvare. Kalbėjo rusiškai ir lenkiškai, o lietuvių kalbą tik suprato. Žiobiškėnai jį vadino Fabraženskiu. Amžininkų atsiminimais, buvęs nervingas. Vienas važiuodamas dviračiu vežimu (*bikolka*) šūkaliodavęs. Ant krūtinės kabodavę žiūronai. Iš paskos bėgdavę

Medžiotojas
Antanas Buteikis
(1856–1951)

Po sėkmingos žiemos
medžioklės. 1970 m.

Žiobiškio medžiotojų būrelio vadovas Bronius Dručiūnas sveikina seniausią būrelio narį Povilą Kastanauską 90-mečio proga. 1985 m.

vęs juodas šuo (*gončavas*) su ruda pakakle. Mėgdavęs išlenkti stiklelį. Vaikų neturėjęs. Sumedžiotus kiškius kabindavęs dvaro rūsyje. Per Antrąją pasaulinį karą V. Preobraženskis su žmona gydytoja išvyko Austrijon ir į Lietuvą nebegrižo.

Apie medžiotoją bagočių P. Gužą, turėjusį daug žemės, žinoma nedaug. Jis su neturtingais mažai bendraudavęs. Matydavę jį medžiojantį su A. Buteikiu ir V. Preobraženskiu. Pokaryje P. Gužas buvo ištremtas į Sibirą.

Tarpukario medžiotojai tausoję stirnas. Šernų ir briedžių miškuose nebuvo, todėl daugiausia medžiojo kiškius, kurių kailiukus supirkdavo Rokiškio žydai.

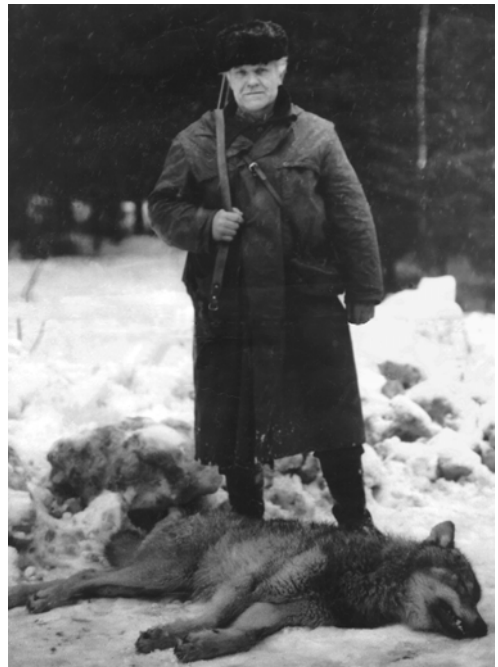
Po Antrojo pasaulinio karo Žiobiškio apylinkėse atsirado daug vilkų. Jie prisėlindavo prie vienkiamų ne tik naktimis, bet ir dienomis ir papjaudavo avis, kumeliukus.

1957 metais Žiobiškyje buvo dvylika medžiotojų. Žymesnieji: Povilas Kastanauskas, Juozas Juodelis, Vladas Paliukevičius, Pranas Vipas, A. Vikonis.

Povilas Kastanauskas (1894–1988) medžiojo su paveldėtu iš tėvo šešioliktojo kalibro šautuvu – *žvyrufka*. Iki gilios senatvės gerai matė ir taikliai šaudė. Medžiodamas nešiojo odinę kuprinę – irgi tėvo palikimas. P. Kastanauskas palaidotas Žiobiškio kapinėse.

Medžiotojais tapo Povilo Kastanausko sūnus Balys, g. 1928 m., ir anūkas Alfredas.

Balys Kastanauskas prie Plunksnočių miške nušauto vilko. Apie 1980 m.

*Žiobiškio būrelio
medžiotojai
prie nušautos lūšies
(iš kairės):
B. Kastanauskas,
P. Vipas,
B. Dručiūnas,
A. Vikonis,
A. Kulikauskas*

1997 metais Žiobiškio medžiotojų būreliui priklausė 63 medžiotojai. Būreliui vadovauja iš Jūžintų kilęs Bronius Dručiūnas, kuris yra Lietuvos medžiotojų ir žvejų draugijos Rokiškio skyriaus pirmininkas.

Pasakojo:

*Emilija Gažiškienė, g. 1903 m., gyv. Gažiškių k.
Emilija Jurėnienė, g. 1905 m., gyv. Žiobiškyje
Alfonsas Macijauskas, g. 1918 m., gyv. Obeliškio k.
Balys Kastanauskas, g. 1928 m., gyv. Vengerinės k.
Marijona Gužienė, g. 1903 m., gyv. Žiobiškyje*

1997 m. Žiobiškio medžiotojų būrelio sąrašas

Nr.	Vardas, pavardė	Gimimo metai	Pradėjo medžioti	Darbovietė, užsiėmimas
1.	Anatolijus Aleksejevas	1949	1984	AB „Rokiškio apdaila“
2.	Algirdas Aleliūnas	1933	1975	AB „Autotransportas“
3.	Algirdas Andriuškevičius	1933	1977	pensininkas
4.	Gytis Andriuškevičius	1964	1982	LMŽD Rokiškio skyrius
5.	Petras Ardavičius	1941	1983	verslininkas
6.	Haroldas Areška	1967	1986	stalius
7.	Paulius Areška	1970	1988	dažytojas
8.	Gintautas Balaišis	1960	1989	ŽŪB „Žiobiškis“
9.	Romas Bartkus	1954	1984	ŽŪB apsaugos tarnyba
10.	Jonas Bulovas	1949	1987	Rokiškio kultūros mokykla
11.	Bronius Čiučelis	1963	1982	Miškų urėdija
12.	Juozas Deksnys	1942	1975	UAB „Aukštaitijos vandenys“
13.	Česlovas Daugėla	1939	1959	ŽŪB „Girelė“ vadovas
14.	Bronius Dručiūnas	1935	1962	AB „Žiobiškis“ vadovas
15.	Antanas Dilys	1944	1973	AB „Kavoliškis“
16.	Vytautas Gladkinas	1945	1977	Rokiškio policijos komisariatas
17.	Ričardas Greviškis	1953	1994	Panemunio agronomas
18.	Rimantas Grikėnas	1958	1991	ŽŪB „Žiobiškis“
19.	Almantas Jakubonis	1967	1994	Policijos komisariatas
20.	Darius Jasiūnas	1975	1994	studentas
21.	Povilas Jasiūnas	1916	1965	pensininkas

(tęsinys)

Nr.	Vardas, pavardė	Gimimo metai	Pradėjo medžioti	Darbovietė, užsiėmimas
22.	Zenonas Jasiūnas	1947	1966	AB „Aukštaitijos vandenys“
23.	Jonas Jukna	1940	1975	Rokiškio savivaldybė
24.	Alfredas Kastanauskas	1957	1984	ūkininkas
25.	Balys Kastanauskas	1928	1965	pensininkas
26.	Antanas Keraitis	1939	1968	verslininkas
27.	Aloyzas KIRSTUKAS	1938	1973	ūkininkas
28.	Artūras KIRSTUKAS	1970	1993	ŽŪB apsaugos tarnyba
29.	Alfonsas Kulikauskas	1933	1955	pensininkas
30.	Pranas Kupštas	1933	1968	pensininkas
31.	Eugenijus Kvantūnas	1964	1994	verslininkas
32.	Aurimas Lasys	1967	1993	AB „Rokiškio sūris“
33.	Virgilijus Lasys	1961	1994	AB „Žiobiškis“
34.	Algimantas Meilus	1950	1980	ŽŪB apsaugos viršininkas
35.	Henrikas Mickys	1955	1980	Miškų urėdija
36.	Jeronimas Palikevičius	1935	1962	AB „Misingis“
37.	Petras Pilipavičius	1934	1991	pensininkas
38.	Alvydas Pliušky	1965	1988	Miškų urėdija
39.	Vilius Pliušky	1940	1977	pensininkas
40.	Vilius Pliušky	1968	1991	AB „Žiobiškis“
41.	Vladas Pliušky	1972	1995	AB „Žiobiškis“
42.	Evaldas Pranskūnas	1975	1994	AB „Rokiškio sūris“
43.	Vytautas Pranskūnas	1950	1992	AB „Rokiškio sūris“
44.	Vidmantas Pumputis	1957	1994	verslininkas
45.	Modestas Pašakarnis	1973	1996	Pasienio policija
46.	Ignas Ramanauskas	1917	1956	pensininkas
47.	Edvardas Ruželė	1959	1989	ūkininkas
48.	Osvaldas Saulis	1960	1994	Krašto apsauga
49.	Algimantas Savickas	1950	1988	bedarbis
50.	Vladimiras Solovjovas	1956	1994	ŽŪB „Žiobiškis“
51.	Danas Stočkus	1964	1994	Policijos komisariatas
52.	Mindaugas Šedys	1964	1988	AB „Žiobiškis“
53.	Vytautas Šukys	1954	1980	Miškų urėdija
54.	Algirdas Večiorskis	1963	1994	Rokiškio SKAT
55.	Algis Veikšys	1957	1993	AB „Kavoliškės“
56.	Jonas Vilutis	1956	1984	Veterinarijos tarnyba
57.	Artūras Vipas	1971	1993	Veterinarijos tarnyba
58.	Petras Vipas	1943	1969	pensininkas
59.	Vacys Vismantas	1927	1964	pensininkas
60.	Grigorijus Zaičenkovas	1958	1994	Krašto apsauga
61.	Algis Zaveckas	1956	1991	AB „Žiobiškis“
62.	Robertas Zaveckas	1954	1993	AB „Žiobiškis“
63.	Loretas Žėkas	1968	1988	Pasienio policija

Puodžius Pranas Deksnys

Algis Deksnys

Pranas Deksnys gimė 1913 m. Rokiškio aps. Juodupės vls. Tartališkio k., kurio šiuo metu nebėra. Prano tėvas Kazys Deksnys buvo puodžius (mirė 1930 m., palaidotas Žiobiškio kapinėse). Savo amatą norėjo perduoti ir sūnums. Deja, iš 6 sūnų šio amato išmoko tik Pranas. Puodininkystė buvo pagrindinis sūnaus pragyvenimo šaltinis. Anksti mirus tėvams (motina mirė, kai Pranui buvo 13 metų, o tėvas – kai 17 metų), teko laimės ieškoti kitur. Kadangi brolių

Ona ir Pranas
Deksniai su dukra ir
sūnumi. 1947 m.

šeimoje buvo daug, likimas nubloškė į Kauną. Čia Pranas su šeima (žmona Ona ir sūnumi Algiu) gyveno apie 3 metus (1937–1940 m.). Dirbdamas Kauno keramikos mokykloje meistru, įgijo žinių apie puodų glazūravimą, piešimą puodų paviršiuje. Už darbą gaudavo neblogą atlyginimą – apie 100 litų per mėnesį. Tuo metu tai buvo dviračio arba karvės kaina. Susitaupęs truputį pinigų, Pranas grįžo į tėviškę, kur, pasidalijęs su dviem broliais tėvų žemę, gavo 7,5 ha sklypą. Pasistatęs namelius, dirbo žemę ir žiedė puodus. Nespėjus dar gerai išikurti, prasidėjo karas, kuris suniokojo jau pradėtą gyvenimą. Vėl grįžus sovietams, 1944 m. rudenį Pranas išvyko į Rokiškį, norėdamas stoti į kariuomenę. Tačiau pataikė į gaudynes ir buvo uždarytas į Rokiškio kalėjimą, kuris tuo metu buvo akmeniniame pastate (vėliau čia buvo rajono Kooperatyvų sąjungos sandėlis). 1945 m. balandžio mėnesį iš kalėjimo buvo išvežtas į sovietų kariuomenę, kurioje išbuvo apie pusantrų metų. Grįžo be dantų, sugadintu skrandžiu.

Grįžęs vėl žiedė puodus, augino sūnų Algį ir dukrą Genę. Tačiau neilgai čia pagyveno, nes namai buvo prie miško, todėl galėjo būti įtartas bendravimu su „banditais“ (taip buvo vadinami partizanai, kovoję prieš bolševikus), už ką galėjo būti išvežtas į Sibirą; juo labiau, kad per kovų su „banditizmu“ ekspedicijas buvo nužudytas kaimyno Kalašausko sūnus, nušautas Prano brolis Bronius. Kalašauskų šeima buvo ištremta į Sibirą, o Broniaus žmona įkalinta 25 metams.

Apie Broniaus Deksnio žūties aplinkybes jo dukra Janė pasakoja:

„Buvo šalta 1945 m. žiema. Neramios dienos ir naktys buvo to meto Lietuvos žmonėms, nes už menkiausių smulkmeną galėjai būti ištremtas į Rusijos gilumą arba sušaudytas.

Norėdamas išvengti rusų karių prievartos, Bronius Deksnys, palikęs namie keturis mažamečius vaikus, traukė per mišką pas savus lietuvius. Tuo metu kaip tik būta suruoštos pasalos, nes rusų ekspedicija „valė banditus“ iš miško. Kulka pasitiko ir Bronių Deksnį. Šūvis

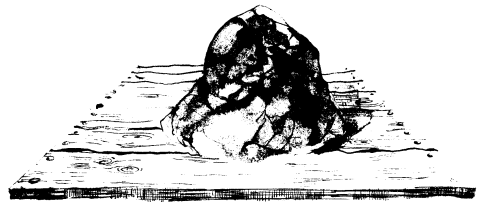
į galvą – ir jis krito. Kareiviai, nelaukdami nieko, nutraukė aulinius batus ir paliko sužeistąjį šaltyje, šaukiantį pagalbos. Bet į pagalbos šauksmą niekas neatsiliepė, nes visi bijojo mirti. Tik Broniaus vyresnysis dvylikametis sūnus, irgi Bronius, su draugu Edvardu Kirstuku, nubėgę į mišką, iš kur neseniai sklido šauksmai, rado tėvą sušalusį, susirietusį į kamuolį, bet jau pagalbos nebereikalingą. Gavę rogutes, vaikiai partempė negyvą tėvą į namus“.

1947 m. rudenį, pardavęs namus, Pranas su šeima nusiperka namelius Žiobiškyje, netoli bažnyčios. Ir vėl viskas iš naujo: viename kambarėlyje įsirengė dirbtuvę, pastatė pašiūrę ir krosnį puodams degti. Iki kolūkio sukūrimo Žiobiškyje turėjo patentą gaminti puodus. Sukūrus kolūki, buvo kolūkio, vėliau – Rokiškio rajkoopsajungos puodžiumi. Žiobiškyje išgyveno maždaug iki 1960 metų. Vėliau persikėlė gyventi į Rokiškį, kur, pablogėjęs sveikatai, puodų jau nebežiedė. Paskutinius maždaug 10 gyvenimo metų sirgo kraujo vėžiu, kuris tikriausiai buvo profesinis susirgimas, nes puodų gamybos technologija reikalavo naudoti švino oksidą, o tai, nesant pakankamos apsaugos, galėjo sukelti šią ligą. Mirė Pranas Deksnys 1975 m. vasaros pabaigoje. Palaidotas senosiose Rokiškio kapinėse.

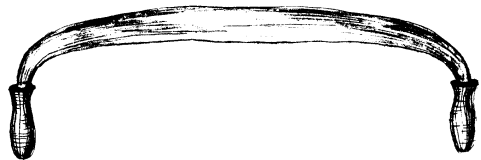
Man, kaip sūnui, labai brangus tėvo ir jo amato atminimas. Visa mano vaikystė „su moliu“: iš molio išmokau nulipdyti raides, darydavau daug įvairių žaislų, švilpynių, svorių žvejų tinklams, padėdavau atlikti kitus darbus. Svarbiausia – tėvo amatas pelnė duoną šeimai. Po karo visas tėvo gyvenimas buvo paženklintas ligų, operacijų, tačiau retai tekdavo matyti paniurusį. Visada rasdavo linksmą žodį, visada galėjai tikėtis iš jo užuojautos, niekada neprarasdavo optimizmo. Nors mokslų, išskyrus tris pradžios mokyklos skyrius, jokių nebaięs, buvo apsiskaitęs, skatino mane ir seserį mokytis ir kiek galėdamas padėjo.

Pranas Deksnys, deja, buvo paskutinis puodžius Deksnių giminėje. Labai norėjau šio amato išmokti ir aš. Išmanau visus gamybos procesus, deja, nepavyko išmokti paties svarbiausio elemento – nužiesti patį puodą. Kadangi buvau gerai susipažinęs su šio amato paslaptimis, tai pabandyčiau aprašyti viską, ko reikia puodui padaryti.

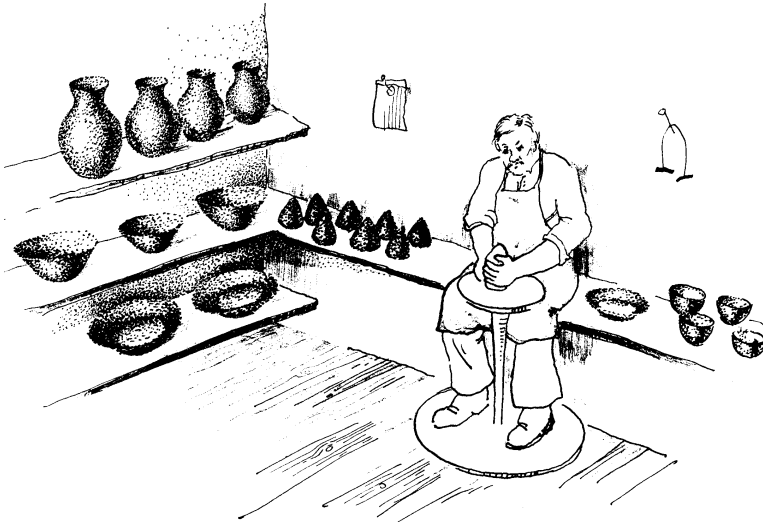
Svarbiausi molinių puodų gamybos dalykai yra žaliava, aišku, molis, ir jo paruošimas. Iškastas jis pirmiausia išdžiovinamas, išrenkami pastebėti akmenukai, žolių šaknys, kitokios priemaišos. Tada su įrankiu, panašiu į didelį kočelą, sudrėkintas molis suplūkiamas į kaladę (1 pav.), o paskui raikomas drožtuvu su dviem rankenomis (*striūga*), t. y. įrankiu, panašiu į naudojamą medžiams nužievinti (2 pav.). Raikant molį, atidžiai

1 pav. Į „kaladę“ suplūktas molis

2 pav. Drožtuvas (*striūga*)

3 pav. Puodžiaus
dirbtuvė

stebimi riekių paviršiai ir išrenkamos įvairios likusios priemaišos. Suraikytas molis vėl suplakamas į kaladę ir vėl suraikomas, ir dar kartą išrenkamos pastebėtos priemaišos. Trečią kartą suplaktas molis jau būna paruoštas. Belieka imtis žiesti puodus.

Prano Deksnio dirbtuvė atrodė maždaug taip, kaip parodyta 3 pav.

Žiedėjas, prisijuosęs prijuostę, sėda ant suolo, apžergdamas viršutinį ratą, ir kojomis suka apatinį ratą, ašimi sujungtą su viršutiniu ratu. Viršutinio rato paviršiaus centre dedama molio krūvelė (*kaladėlė*), kuri, sukantis ratams, irgi sukasi. Žiedėjas šlapiomis rankomis pradeda formuoti norimą indą, vis plonindamas sienas, tempdamas į viršų, platindamas arba siaurindamas, kol išžiedžia puodą (4 pav.). Belieka nupjauti nuo rato puodo dugną, šiek tiek išpausti jį į vidų, kad išdžiūvęs dugnas gerai prigultų ant statomo paviršiaus, ir labai atsargiai padėti drėgną indą ant lentynos. Jeigu indai aplikuojami, priklijuojamos ašos, išduriamos skylės – viskas daroma indams neišdžiūvus, kol galima prilipdyti, išpjauti ir pan. (5 pav.)

Specialios paskirties indams, pavyzdžiui, bidonėliams pienui laikyti, dar neišdžiūvus reikia prilipdyti ašas, išpjauti langelio angą ir suformuoti vietą stikliukui, kuris, išdegus bidonėlį, priklijuojamas cemento ir kiaušinio baltymo

4 pav. Taip žiedžiami
indai

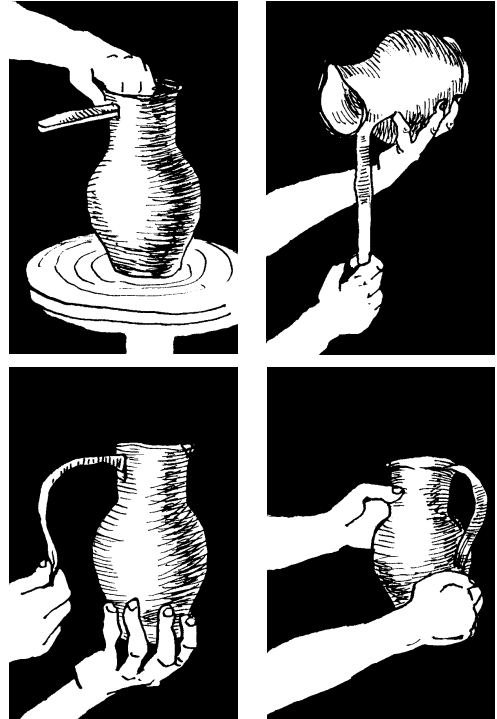
mišiniu (6 pav.). Pienui nusistovėjus, pro langelį matyti, kada išbėga pienas ir lieka grietinė.

Išžiesti indai kelias dienas džiovinami. Aišku, geriausiai džiūsta šiltoje, vėdinamoje patalpoje. Išdžiūvę indai apžiūrimi, kai kur palyginami, kad nebūtų aštresnių vietų, į kurias plaunami juos žmonės susižeistų rankas. Dabar indus galima papuošti piešiniais, ornamentais.

Jei reikia, išdžiūvę indai padengiami glazūra. Gali būti glazūruojamas vidus ir išorė (pavyzdžiui, ašocių), tik vidus (puodyninių) arba visai neglazūruojami (gėlių vazonai). Glazūros mišinys ruošiamas iš išsijoto smėlio ir švino oksido. Smėlio atsiveždavo iš Anykščių. Švino oksidas gaunamas taip: švinas kaitinamas metalinėje vonioje ir nuolatos maišomas metaliniu žarstekliu. Tada sumaišytas su švino oksidu smėlis užpilamas vandeniu ir malamas girmomis. Kad neliktų stambesnių dalelių, perkošiamas per tankų sietą ar koštuvą. Dabar glazūra jau paruošta. O glazūruojama taip: į indą įpilama skystos glazūros, indas pasukiojamas, pavartomas, kad glazūra padengtų visą paviršių, o likutis išpilamas. Viršus irgi apliejamas panašiai. Tada indai išdžiovinami.

Lieka paskutinė proceso dalis – indus išdegti. Tam reikalinga gana didelė krosnis: apie 1,5 m ilgio, pločio ir aukščio. Didesnė krosnies dalis įkasama į žemę, kad kuo mažiau išsisklaidytų šilumos. Galinių krosnies sienų viršus užtaisomas plytomis, kad, reikalui esant, būtų galima išardyti arba degimo metu, nuėmus keletą plytų, reguliuoti temperatūrą krosnies viduje (7 pav.).

Labai atsakingas darbas – sudėti puodus į krosnį. Pirma, svarbu kuo daugiau sutalpinti, o antra, kad puodai nesuliptų, besilydant glazūrai. Lengviau-

5 pav. Taip pritoirtinama aša

6 pav. Puodukas, puodynė, bidonėlis, jo dangtis, dubenėlis. Puodžius P. Deksnys

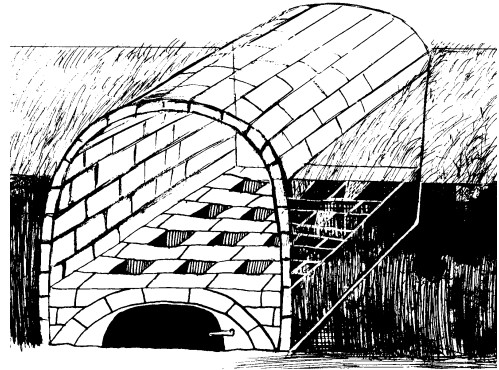
Puodynė, ašotis. Puodžius P. Deksnys

sia sudėti neglazūruotus indus, pavyzdžiui, gėlių vazonus, ypač jei jie keleto dydžių. Tokius vazonus galima dėti vieną į kitą, vieną ant kito ar į tarpus (8 pav.). Glazūruoti indai, sudėti vienas į kitą, suliptų, todėl statomi ant nusmailintų trikojčių. Į didesnę puodą ant dugno padedama trikojytė, o ant jos statomas mažesnis puodas. Arba sustatomos kelios eilės indų, užklojamos įvairių storių ir ilgių molinėmis plokštelėmis (*pustyklėmis*), o ant jų statomas kitas sluoksnis indų. Tos plokštelės labai tinka skirtingiems indų aukščiams išlyginti. Pats viršus užkraunamas įvairių dydžių dubenimis, lėkštelėmis, vazonų padėklais. Visos įkrovos pjūvio fragmentas pavaizduotas 9 piešinyje. Svoris koncentruojamas apačioje, todėl viršuje dedami įvairūs siaurakakliai, išsipūtę puodai, nes jie apačioje greičiau deformuotųsi negu tiesiasieniai. Be to, į siaurakaklius įdėti kitą koki indelį neįmanoma. Ant krosnies dugno į visus tuščius tarpus (10 pav.) prikaišiojama svorių žvejų tinklams (a), švilpynių, žaisliukų (b).

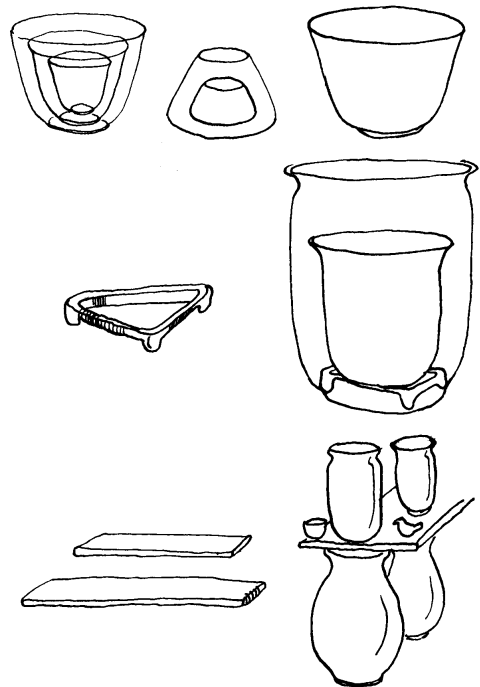
Taigi, puodai sukrauti, krosnies galai užkimšti plytomis, belieka tik krosnį užkurti. Tam reikia sausų, apie 1 m ilgio spygliuočių medžių malkų. Beržinės netinka, nes jos per kaitriai dega. Iš pradžių krosnis kūrenama silpna liepsna, o po kelių valandų užkuriama kaitriau, kad puodai įkaistų iki raudonumo. Koks turi būti raudonumas, žinodavo tik Pranas Deksnys. Jei indai rausta per daug, reikia iš krosnies galų išimti keletą plytų, kad sumažėtų temperatūra krosnyje, arba atvirkščiai. Tai labai svarbus momentas, nes, jei temperatūra per aukšta, puodai minkštėja ir gali iškrypti, žemiau esantys – sutūpti; o jeigu nepakankama temperatūra, – glazūra nepasidaro stiklinė, o būna matinė, dėmėta. Ir taip po

Molinis puodas (palivonas) pienui, sviestui, medui laikyti, palivonėlis, arbatinukas. Puodžius P. Deksnys

7 pav. Degimo krosnis

8 pav. Taip formuojama įkrova

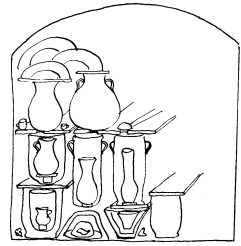
kokių 20 val. degimo, sukūrenus daugiau kaip 2 m³ malkų, indai jau būna „iškepę“. Tada ilgas aušinimas, nes, staigiai aušinant, puodai gali suskilti arba sutrūkinėti glazūra. Laukiama, kol krosnis atauš, o tai pareina nuo aplinkos temperatūros – gali užtrukti ir visą parą.

Pats įdomiausias ir puodžiaus nekantriai laukiamas momentas – puodų išėmimas iš krosnies. Atardomas vienas krosnies galas, ir pradedami imti indai. Aišku, sueina šeimyna, vienas kitas kaimynas šiaip pažiopsoti arba išsirinkti patį gražiausią, dar šiltą ąsotį ar dubenį. Imdamas puodus iš krosnies, puodžius tikrina kiekvieną indą – stuksena su krumpliais į puodą ir iš garso sprendžia, ar jis neskilęs. Sveikas puodas skamba gražiai, o suskilęs – plerpia. Aišku, plerpiantis tuojau atsiduria šukių krūvelėje, kuri, dideliame puodžiaus apmaudui, būna didesnė ar mažesnė. Sveiki indai sustatomi į lentynas. O pieno bidonėliai dar laukdavo, kol bus įtaisytas stiklelis.

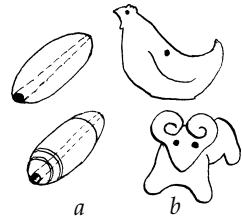
Puodai būdavo išparduodami labai greitai. Dalį iš karto nusipirkdavo Žiobiškio ir aplinkiniai gyventojai. Dalį – pvz., pieno bidonėlius, ąsočius su kalėdiniais arba velykiniais papuošimais, parduodavo pagal užsakymus. Neparduotus vietoje puodus veždavo į turgų Rokiškyje arba į kitoje parapijoje atlaidų metu vykusių kermošių. Vokiečių okupacijos metais puodų į turgų neveždavo, o prisikrovęs vežimą įvairių indų pats puodžius važinėdavo po kaimus, kol viską parduodavo arba iškeisdavo į maistą.

Gaila, kad puodžiui Pranui Deksnui teko labai sunkus laikas. Nuolat kovojantis dėl savo ir šeimos išgyvenimo, nedaug laiko ir galimybių jis turėjo parodyti daugiau išmonės, meilės šiam puikiam amatui. Be to, tuo metu nebuvo įmanoma gauti medžiagų puodams spalvinti, dėl ko puodžius negalėdavo įvairiau, spalvingiau išpuošti savo dirbinių.

Aišku, dabar moliniai indai – jau beveik egzotika, o aprašomu laikotarpiu žmonėms tai buvo būtinybė. Kas gi dabar valgo iš molinių indų, kas gi betroškina raugintus kopūstus su skerstuvų mėsa moliniame puode įkaitintoje duonai kepti krosnyje arba toje pačioje krosnyje moliniame puode kepa bulvių košę, kol paviršiuje susidarys šviesiai ruda plutelė? Pieną, uogienes, raugintus grybus, miltus dabar laikome plastmasiniuose ar stikliniuose induose. Tešlą pyragui irgi minkome plastmasiniame dubenyje. Be to, ir patys puodai dabar retai bežiedžiame, o daromi su formomis. Kiti laikai – kitos tradicijos.

9 pav. Degimo krosnies įkrova

10 pav. a – žvejų tinklų svoriai, b – švilpynė ir žaisliukas

Naminis audimas XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje

Erika Nenartavičiūtė
Lietuvos liaudies buities muziejus

Nuo seniausių laikų audinių gamyba buvo vienas svarbiausių moterų užsiėmimų. XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje vakarinės Lietuvos kaimuose dėl labiau išplitusių prekinių–piniginių santykių austa vis mažiau, o visos likusios Lietuvos kaimuose, tarp jų ir Žiobiškio apylinkėse, tuo metu dar austi visi pagrindiniai buičiai reikalingi audiniai: balti dvinyčiai drobinio pynimo lininiai audiniai paklodėms, marškiniams, pagalvių užvalkalams; siauri keturnyčiai ruoželinio pynimo audiniai šluostytis skirtiems rankšluosčiams, keturnyčiai ruoželinio pynimo lininiai ir pakuliniai audiniai paklodėms, siauri iš lino ar medvilnės ir lino austi keturnyčiai ar aštuonianyčiai, pluoštinio ar ruoželinio pynimo audiniai dekoratyviniams rankšluosčiams ir platūs – pagalvių užvalkalams ir staltiesėms, spalvoti, atausti lininiais ar medvilniniais siūlais, keturnyčiai ir aštuonianyčiai pluoštinio pynimo audiniai lovatiesėms, antklodėms, viršutiniams drabužiams, stori vilnoniai audiniai šiltiems viršutiniams drabužiams. Štai XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Močiekų kaimo Felikso Mačiekaus devynių asmenų šeimoje kiekvienais metais būdavo audžiama: a) pakulinio audinio maišams, čiužiniams – 60–70 aršinių (aršinas = 71,12 cm); b) geresnės kokybės pakulų (nušukuotų šeriniu šepėčiu) audinio paklodėms – 50–60 aršinių; c) lininio audinio – 50–60 aršinių¹.

Lininius siūlus verpė iš ūkyje užauginto ir paruošto linų pluošto, vilnonius – iš ūkyje auginamų avių vilnos. Medvilninius siūlus pirkdavo. Audė iš siūlų, suverptų iš trijų skirtingų lino pluoštų: a) *pakuliočių* – pašukų, gaunamų šukuojant tankiu metaliniu šepėčiu nubrauktus ir retu metaliniu šepėčiu nušukuotus linus; b) *pašukėlių* – pakulų, gaunamų tankiu metaliniu šepėčiu nušukuotus linus šukuojant šeriniu šepėčiu; c) *linų pluošto*, kuris lieka nubraukus ir trimis šepėčiais nušukavus išmintus linus.

XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje Žiobiškio apylinkėse linų ir vilnų pluoštą verpdavo gulsčios konstrukcijos verpimo rateliu, kuri sudarė: įkypa lenta (*sėdžia*)² su trimis kojomis ir prie jų odinėmis juostelėmis pritvirtinta judanti pamina (*minimas, pakoja*)³, kurią su rato ašimi jungė lentelė (*lapetėla*)⁴; dviejų horizontalių stulpelių, sujungtų ašele, ant kurios užmauta ritė (*špulia*)⁵ suverptiems siūlams užvynioti; lankelio formos detalė su lenktais dantukais (*sparnas*)⁶ ir medinė veržlė ritei priveržti (*stričkė*)⁷; du įkypi stulpeliai, tarp kurių įtvirtintas ratas, su ritės ašele sujungtas virve (*šniūru*)⁸, ir į lentą įtvirtintas stovėlis su lentele (*verpstelis, verpstė*)⁹ verpiamam pluoštui pritvirtinti. Tą verpimo ratelio dalį, kurią sudarė stulpeliai, ašis, ritė ir sparnas, vadi-

¹Lietuvos liaudies buities muziejaus archyvas (toliau – LBM). Byla 10437. P. 42.

²LBM. Byla 10437. P. 40.

³LBM. Byla 10437. P. 29.

⁴LBM. Byla 10437. P. 40.

⁵LBM. Byla 10437. P. 9, 33.

⁶LBM. Byla 10437. P. 40.

⁷LBM. Byla 10437. P. 40.

⁸LBM. Byla 10437. P. 29.

⁹LBM. Byla 10437. P. 56.

no *kelmu*¹⁰. Pagal tai, kiek buvo verpiančių moterų, šeima turėjo 1–3 verpimo ratelius. Vienu iš jų, prastesniuojų, verpdavo tik pakulas, prisukdavo audimo šaudyklių šeivas siūlų (*trindavo šeivas*). Vasarą ir ankstyvą rudenį, kai nebuvo verpiama, ratelius laikė ant gyvenamojo namo lubų (*ant aukšto*) arba klėtyje. Moterys verpdavo pagrindinėje gyvenamojoje patalpoje – *gryčioje*, sėdėdamos ant suolo, dažniausiai prie lango¹¹. Verpimo ratelius gamino vietiniai meistrai: Gražbalės kaime – Pranas Šnioka (g. 1906 m., dingęs be žinios Antrojo pasaulinio karo metais), Vilkų kaime – Boleslovas Žalkauskas, Žiobiškyje – Avižienis, Šilagalijė – Juozas Šakalys, Dėgsnių kaime – Povilas Baltušis (1909–1994 m.). Ratelį dirbdavo iš uosio, klevo; ritę – iš beržo medienos. Verpimo ratelis kainavo 30–50 Lt. Verpimo ratelį moteris dažnai atsinešdavo su kraičiu¹².

Suverptus siūlus iš ratelio ritės išvydavo trim būdais: a) vydavo tiesiai iš ratelio atleidę ritę laikančią medinę veržlę; b) išimtą iš verpimo ratelio ritę užmaudavo ant metalinės, rečiau – medinės, ašelės; c) ratelio ritę su priverptais siūlais įstatydavo į specialias stakles, kurias sudarė horizontalus stačiakampio gretasienio formos medinis pagrindas, du vertikalūs kuoliukai su skylėmis viršutinėje dalyje bei per skylės perversa metaline ašele, ant kurios ir užmaudavo ritę. Jei siūlams nereikėjo papildomo paruošimo, juos išvydavo į kamuoliukus arba į reketukus (*krijelius*). Jei siūlus prieš audimą dar reikėjo skalbti, dažyti ar glaistyti (*šliktuoti*), išlenkdavo lankčiu (*linktuvu*)¹³. Šliktuodavo tik prastesnio verpimo siūlus – su *prielipais*. Prielipas atsiranda, jei verpėja neapsižiūri ir siūlą suplonina. Taisydamą klaidą, toje suplonėjusioje vietoje ji prisuka išpeštą iš kuodelio siūlų pluoštelį – prielipą. Jei toks siūlas su prielipu patenka į metimą nešliktuotas, skietas jį *atkanda* ir nutraukia. Kartais, jei plaušijasi, siūlus šliktuodavo staklėmis. *Šliktą* verda iš vandens ir sėmenų (1 l vandens, 2 šaukštai sėmenų), pavirę nukošia. Metmenims skirtų siūlų sruogas pamirko šliktė ir išmuša į suolą. Audžiant besiplaušijančius siūlus tepa šliktu minkštu šepėčiu. Išteptus siūlus išdžiovina ir toliau audžia, kol baigiasi visa šliktuotų siūlų atkarpa. Tuomet šliktuoja kitą atkarpa.

Žiobiškio apylinkėse lankčiai (*linktuvai*, *kryžiavonės*) buvo dvejopi: a) laikomi rankoje; b) įstatomi į skylę sienoje, suole, darbatalyje ar į specialų stovą. Rankoje laikomą lanktį sudarė tiesi lazdelė su galuose statmenai prikaltomis kartelėmis. Dažnai buvo panaudojama natūraliai išsišakojusi medžio šaka. Skersinę kartelę tada prikaldavo tik viename lazdelės gale. Mechaninį lanktį sudarė ašis ir ant jos užmauta sukamoji dalis – du statmenai susikryžiaavę, įkartomis sujungti stulpeliai su lanko formos skersinėmis detalėmis (*rageliais*) viršūnėse. Vieno iš kryžminių stulpelių viršutinė dalis atlenkiama. Vejant siūlus ji fiksuojama vienu ar dviem mediniais kaišteliais, įleistais į abiejose stulpelio dalyse esančias skylutes. Norėdama nuimti sruogą, moteris ištraukdavo kaištelių ir atlenkdavo lankčio galą. Lenkdamos siūlus iš kamuolio ar verpimo ratelio ritės, siūlus leisdavo per *vijurką* – medinę lazdelę su skylutėmis galuose.

Aprašomuoju laikotarpiu audinius metė specialiais sukamais mestuvais. Tik

¹⁰LBM. *Byla 10437. P. 40.*

¹¹LBM. *Byla 10437. P. 36.*

¹²LBM. *Byla 10437. P. 36.*

¹³LBM. *Byla 10437. P. 36.*

vyresni žmonės prisimena tėvus šnekėjus, kad seniau audinius mesdavo ant sienos¹⁴. Mestuvus sudarė du statmenai sukryžiuoti, įkartomis sujungti mediniai rėmai, užmaiti ant vertikalios ašies, kurios apatinis galas įstatomas į ant grindų ar aslos gulinčios lentelės skylę, o viršutinis ašies galas įveriamas į odinę ar medinę prie lubų skersinės sijos pritvirtintą kilpą. Mestuvus darydavo iš eglės medienos: „lengvesnė, nesimėto“¹⁵. Nenaudojamų mestuvų rėmus laikė pakabintus ant laukujės gyvenamojo namo ar klėties sienos¹⁶ arba užkeldavo ant gyvenamojo namo aukšto¹⁷.

Vydamos krijeliais, siūlų sruogą uždėdavo ant horizontalių kryžminių vytuvų (*vytuškių*). Vytuvus sudarė stovas viršuje su ašele, ant kurios uždėtos dvi siauros skersinės, statmenai įkartomis suleistos lentelės. Lentelių galuose išgręžtos skylės kuoliukams įstatyti. Kuo didesnė sruoga, tuo toliau nuo centro statomi kuoliukai. Vytuvus darė iš beržo medienos. Krijeliai – keturi viršuje ir apačioje kryžmomis sujungti kuoliukai.

Audė rėminės konstrukcijos audimo staklėmis. Jas pasistatydavo gryčioje, prie arčiausiai durų esančio lango. Nenaudojamų staklių rėmus ir velenus sustatydavo daržinėje, o skietus ir nytis sudėdavo ant gryčios aukšto¹⁸ arba rėmus pakabindavo ant gyvenamojo namo sienos, o velenus ir smulkiąsias dalis sudėdavo ant aukšto¹⁹.

Audimo stakles dažniausiai darė staliai. Mestuvus, krijelius, vytuvus ir lankčius dažnas nagingesnis vyras mokėjo pats padaryti²⁰. Kiti užsakydavo padaryti staliui ar paprašydavo kaimyno, giminaičio.

Vidutinis pradedančių verpti mergaičių amžius buvo 14–15 metų, austi – 16–17 metų. Antai Ona Juodelienė verpti išmoko vienuolikos metų, austi – dvylikos metų: „Bobos eidavo pasižiūrėti, kad atsistojusi audžia“²¹ (sėdėdama ant staklių suoliuko, nepasiekdavo nyčių pakojų – *aut. past.*). Keturiolikos–penkiolikos metų išmoko pati apmesti audinį, įriesti į stakles, suverti į nytis ir skietą, parišti pakojas. Ona apie save pasakoja: „Audžiau, kol vaikus išleidau, o po to dar audžiau, kol sau prisiaudžiau“²². Turėjo keturis krikštavaikius. Kai jie tuokėsi, kiekvienam dovanojo po lovatiesę (*kapą*). Uršulė Rapaitė iš Močiekų kaimo sakė: „Ausdavo visą laiką: mažam – kad įdomu, po to – kad reikia, o paskui – kad sveikas negi gulėsi“²³. Akvilina Rapienė-Mačiekutė iš Močiekų k. dvylikos metų verpdavo pakulas, septyniolikos–aštuoniolikos metų – linus: „Iš mokyklos parėjus pamokas padirbi ir lendi po rateliu“²⁴. Elena Gasiūnienė-Maršantaitė, kilusi iš Vengeri-
nės kaimo, pradėjo verpti („lįsti prie ratelio“) šešerių metų²⁵. Ta pati Elena Gasiūnienė prisimena, kaip mama skatindavo dukteris austi sakydama: „Žiūrėkit, mergos: jei audeklų nėra, tai ir neištekėsit“²⁶.

Verpdavo rudenį ir žiemą. Ausdavo pavasarį. „Verpti ir austi gali, kai šilta kambariuose. Tada pluoštas elas-

¹⁴LBM. Byla 10437. P. 2.

¹⁵LBM. Byla 10437. P. 22.

¹⁶LBM. Byla 10437. P. 53.

¹⁷LBM. Byla 10437. P. 58.

¹⁸LBM. Byla 10437. P. 10.

¹⁹LBM. Byla 10437. P. 46, 53.

²⁰LBM. Byla 10437. P. 2, 38.

²¹LBM. Byla 10437. P. 4.

²²LBM. Byla 10437. P. 6.

²³LBM. Byla 10437. P. 46.

²⁴LBM. Byla 10437. P. 43.

²⁵LBM. Byla 10437. P. 57.

²⁶LBM. Byla 10437. P. 59.

tingesnis, švelnesnis, ne toks trapus“²⁷. Adelė Kirstukienė-Baltušytė iš Steponių k. prisimena, kad per dieną prie ratelio prasėdėdavusi apie 5 valandas²⁸.

Audinius laikydavo susuktus į rietimus ir suguldytus skrynioje, stovinčioje klėtyje ar gryčioje. Mergina, tekėdama į vyro namus, atsiveždavo pilną skrynįą įvairios paskirties audinių. Išėmus ir sunaudojus vienus audinius, skrynیا būdavo papildoma naujai išaustais.

Audėja Rožė Stalionienė

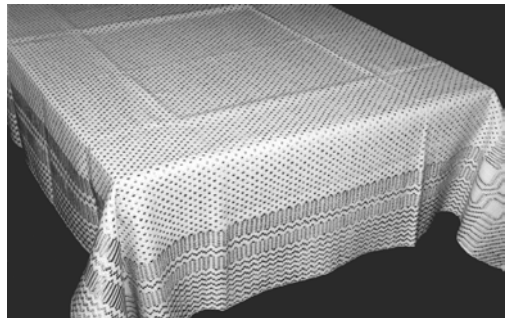
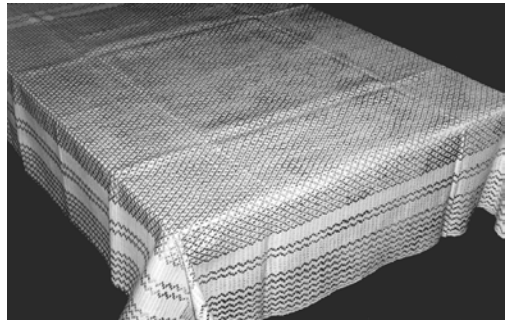
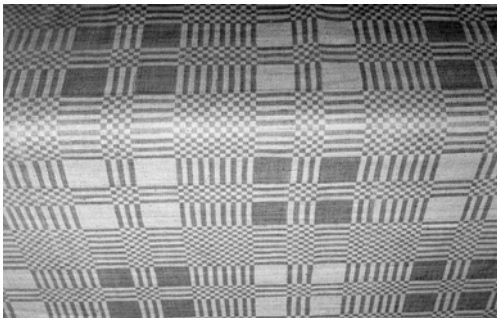
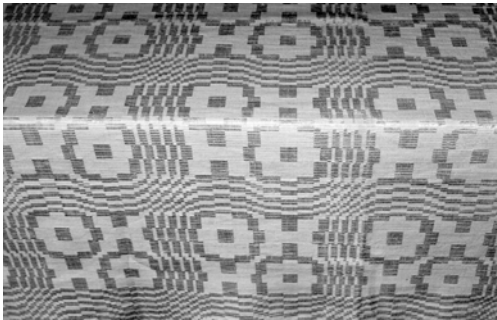
Genė Deksnytė

Rožė Stalionienė-Berniūnaitė gimė 1888 m. Zarasų rajono Berniūnų kaime. Jaunystėje išvažiavo į Petrogradą. Dirbo Karališkame teatre – tvarkė artistų drabužius. Ten susipažino ir ištekJėjo už Jurgio Stalio, dirbusio irgi šiame teatre scenos apšvietėju. Peterburge juos užklupo 1917 m. revoliucija. Po sunkių išgyvenimų, bado 1918 m. su vaikais: Kaziu, Ona, Mečislovu – grįžo į Rokiškio rajono Vaidlonų kaimą, į vyro tėviškę.

Jau jaunystėje Rožė išmoko austi. Gyvendama kaime, dirbdama žemės darbus, visą laiką audė. Jau tada ji buvo garsi audėja. Ausdavo viską, ko tuo metu reikėdavo žmonėms. Tai buvo vilnoniai, paltiniai, kostiuminiai audiniai,

*Rožė Stalionienė
jaunystėje*

*a c
b d*

²⁷LBM. Byla 10437. P. 34.

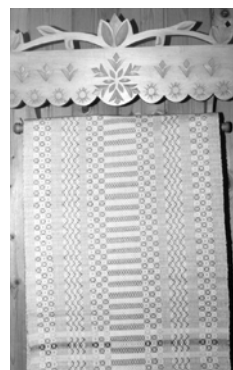
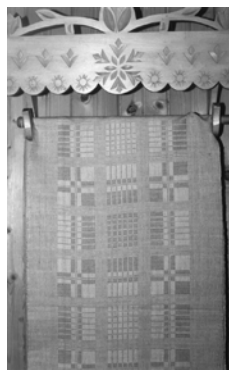
²⁸LBM. Byla 10437. P. 82.

drobinės marškos, rankšluosčiai, grindų takai, skaros. Ypač meistriškai audė vienpales, aštuoniantes, sudėtingų raštų lovatieses, staltieses. Lovatieses ausdavo iš lininių, vilninių, šilkinų siūlų.

Gyvendama kaime, Rožė Stalionienė išaugino dar du vaikus: Petrą ir Stasį. Antrasis pasaulinis karas ir sovietinis pokaris išblaškė šeimą. Vienas sūnus perėjo visus karo baisumus, kitas ilgą tremtį, tuoj po karo mirė vyras.

Nuo 1950 m. Rožė Stalionienė gyveno Rokiškyje, vėliau Žiobiškyje, ir visą laiką ausdavo. Be to, ji buvo gera šeiminkė. Dažnai ji buvo kviečiama gaminti maisto įvairioms progoms: vestuvių, atleidų švenčių, laidotuvių, krikštynų ir pan.

Rožė Stalionienė buvo labai darbšti, linksmo būdo. Mirė 1974 m. birželį. Palaidota Žiobiškio kapinėse.

ef

R. Stalionienės audiniai:
a, b – lovatiesės,
c, d – staltiesės,
e, f – rankšluosčiai.
Vytauto Ylevičiaus nuotr.

Apie statybas

Elvyra Straševičienė
Lietuvos liaudies buities muziejus

Išlakių pušų kamienai beldžiasi į vaikų darželio langus. Greta, pušų apsuptyje, mokykla. Jos kiemas – pušynas. Žvelgi ir stebiesi sumaniu ir kruopščiu žiobiškėčių statybininkų darbu: išsaugota tai, kas miela, taip sava, artima ir brangu. Kitapus kelio – Vingerinės giria, besidriekianti lig pat Rokiškio.

Tarp miestelio senolių ieškau senųjų statybos meistrų, stalių, račių, pynėjų. Deja... Daugumą jų priglaudė miestelio kapinės. Sunyko meistrų rankomis sukurti namų apyvokos daiktai, baldai, darbo įrankiai. Bet kažkas išlikę. Be galo daug šviesaus ir gražaus. Prisiminimai, atmintis... Vienas seniausių parapijos gyventojų, styginių muzikos instrumentų meistras, statybininkas Petras Bajoriūnas (g. 1907) vardina į dausas išėjusius auksarankius. Tai statybos meistras Jonas Kastanauskas, Jonas Kirstukas, Drąsius Jasinevičius, Vladas Bliūdžius, Gediminas Skūpas, Lionginas Vikonis, Tunaitis, stalius Antanas Bliūdžius, Pašilės baldžius Jonas Avižienis (sušaudytas 1941 m.), Povilas Baltušis, Mitragalio kaimo baldžius, garsėjęs ratelių gamyba, medinių kibirų ir statinaičių meistras Černiauskas, smuikų ir gitarų meistras Volskis iš Degsnių kaimo. Vieni jų garsino Žiobiškį Nepriklausomos Lietuvos metais, kiti, kaip antai Vladas Bliūdžius, vadovavo statybos brigadai pokariu.

Sudėtingą gyvenimą nugalėję parapijos senoliai, savo amžiuje patyrę keletą žemės reformų. Kiekviena jų vertė valstiečius palikti savo gūžtą ir, paklusus valdžios įstatymui, keltis į naują vietą, statytis naujus ar perstatyti senuosius

trobėsius kitoje, matininkų nurodytoje, vietoje. 1923–1924 m. žemės reforma vertė kaimiečius skirstyti vienkiemiais, o pokario metų melioracija sustūmė juos į miestelį. Pastaruoju metu, iširus kolūkiui ir trūkstant darbo miestelyje, vėl dairomasi į viensėdžius.

Statyba tarpukaryje

Kėlimasis į vienkiemius sparčiausiai vyko 1925–1932 metais. Apmatavę kaimo žemę, matininkai kaime palikdavo 2–3 šeimas. Kitos per trejus metus turėjo palikti sodybą kaimavietėje ir išsikelti į skirtą vienkiemii žemę. Kėlimasis, be abejo, pareikalavo iš valstiečių fizinių bei dvasinių jėgų ir nemažai lėšų. Jei valstietis dėl kokių nors priežasčių nesuskubdavo išsikelti, tai naujai paskirtas žemės savininkas galėdavo ieškoti atlyginimo už naudojamą žemę. Tai skatino valstiečius kuo skubiau statyti naują būstą.

Ūkinius trobesius dauguma valstiečių statėsi ar persikėlė savo šeimos ir artimųjų jėgomis. Tik nedaugelis turtingesniųjų galėjo samdytis statybininkus. Beje, gyvenamiesiems namams statyti beveik visiems teko samdytis bent vieną prityrusį meistrą. Meistrų pakako. Vilkų kaimo gyventojas Vladas Spietinis (g. 1914) teigimu, „meistrai pulkais ėjo, darbo ieškodami“. Dažniausiai tai buvo Rokiškio krašto vietiniai rusai. Lietuviai rečiau užsiėmė dailidės amatu, bet ūkinius trobesius statė ir sau, ir kitiems. Antai, Vladas Spietinis net 9 vasaras drauge su tėvu statė klojimus, tvartus. Dirbdami nuo kovo pradžios lig užšalant, pastatydavo ar perstatydavo 5–6 trobesius. Trobesio perkėlimo trukmė priklausė nuo perstatomo trobesio amžiaus. Jei trobesys senesnis, rąstai supuvę ir juos reikia keisti naujais, statyba užtrukdavo ilgiau. Naujus rąstus valstiečiai dar žiemą arkliai sutempdavo į naująją sodybvietę. Rąstus tašė kalvio darbo kirviais.

Sumanesnieji parapijos valstiečiai (broliai Deksniai iš Degsnių kaimo, Jonas Kastanauskas iš Žiobiškio), pramokę dailidės amato, uždariavo statydami trobesius Latvijos vienkiemiuose. Ten jie gaudavo didesnę atlyginimą – per vasarą uždirbdavo iki 500 latų, t. y. apie 1000 litų (iki 1936 m. rugpjūčio 28 d. 100 latų prilygo 192 litams).

Meistrai turėdavo pačius būtiniausius ir įprasčiausius, dažniausiai kalvio darbo, įrankius: 1–2 kirvius, skersinį dvitraukį pjūklą (*pielą*), pjūkliuką (*pielutę*), lentelę su svambalu arba gulsčiuoką sienų statmenumui nustatyti, didelį – tokį, kad į išgręžtą skylę galėdavo įlįsti vienoje plokštumoje ištiesti 4 pirštai, gražtą (*tablių*), oblių, kalną, plaktuką. Įrankius labai brangino, nešiojosi su savimi. „Einantys per žmones“ statybininkai įrankius nešdavosi storesnės drobės maišelyje, užsidėję jį ant pečių. Tik skerspjuoklį šeimininkas duodavo savo.

Trobesio perstatymo ar pastatymo kaina svyravo tarp 100 ir 180 litų – priklausė nuo statybinės medžiagos kokybės, statybininkų meistriškumo ir sugebėjimo sulygti kainą. Dažnai sulygdami kainą meistrai prašydavo išmokėti avansą pinigais: išankstinį dalinį atlyginimą, neviršijantį pusės sutartos kainos,

tardavosi dėl maitinimo. Statybos pradžioje, – dažniausiai sunėrus pirmąjį vainiką, šeimininkas meistrui sumokėdavo avansą.

Statybininkams statybos metu maistą ruošdavo sodybos šeimininkė. Dėl maisto kokybės nebuvo deramasi. Kiekviena šeimininkė stengėsi kuo geriau pamaitinti meistrus. Kadangi neretai ir visa šeima valgydavo drauge su statybininkais, tai statybos laikotarpiu ir šeimai gardesnis kąšnelis tekdavo. Pusryčiams dažniausiai kepėdavo blynų, išvirdavo balintos kavos, pietums – kopūstų ar burokėlių sriubos, sriuboje virtos mėsos, pieno. Vakarienei – balintos kruopų sriubos.

Statybų papročiai išlikę nuo neatmenamų laikų. Statybininkai, o ir šiaip kaimo žmonės, prisimena statybos pradžios – pirmojo vainiko surentimo ir statybos pabaigos – gegnių iškėlimo tradicijas.

Sunėrę pirmąjį vainiką, statybininkai viename trobos kampe (teigiama, kad kairiajame), iškirsdavo kryžių ir įdėdavo pinigų ar per paskutinius mišparus šventintų žolelių (kviečių, beržų, eglės, blindės šakelių). Dėjo nedaug, kad sienos neiškilnotų. Lionginas Vikonis (g. 1909) mena, jog griaudamas senuosius pastatus, kiekviename trobos kampe rasdavęs iškaltą kryželį. Už pirmojo vainiko surentimą ir kertės pašventinimą šeimininkė statybininkus vaišindavo. Vaišės – kiaušienė su spirgučiais, virta ar rūkyta mėsa ir būtinai buteliukas degtinės (*čėvertuška*).

Surenę trobos sienas ir uždėję gegnes, tą pačią popietę suskubdavo iškelti vainiką – statybos baigties simbolį. Vainiką pynė ar rišo iš medžio, dažniausiai ažuolo, ar kokio nors krūmo šakų, pritvirtindavo jį prie sukalto kryžioko ir prikaldavo prie ilgesnės karties, o šią pritvirtindavo prie vienos iš vidurinių gegnių, dažniausiai būsimo kamino vietoje. Vainiko nepuošdavo, nors V. Spietinis (g. 1914) mena, jog pats savo gyvenamajam namui pynęs vainiką iš žolių ir puošęs ilgomis po obliavimo likusiomis skiedromis.

Norėdami iškrėsti savininkui pokštą, mūrininkai plūkdami krosnį įdėdavo gyvsidabrio. Kai šis, kintant krosnies temperatūrai, virpėdavęs, žmonės sakydavo, kad vaidenasi.

Jei būsimo namo savininkas ir meistras būdavo sulygę „lig rakto“, tai statybininkai, atšventę pabaigtuves, jau rytojaus dieną imdavęsi būsto įrangos darbų. Susikaldavo arba atsigabendavo darbatalį, atsiveždavo staliaus darbui reikalingus įrankius: oblius, kaltus, plaktuką, gražtelius ir kt. Patys parūpindavo ar prašydavo šeimininką nupirkti langams kampainius, kabliukus, vyrius, durims rankenas, vyrius. Langams, durims, prieangiams prireikdavo ir stiklo. Tačiau daugumos statybininkų darbas baigėdavosi pabaigtuvių vainiko vaišėmis. Langus ir duris valstiečiai užsisakydavo pas sumanesnį meistrą, o lubas ir grindis dažnai susidėdavo patys. Kai kas patys gaminosi ir langus, ir duris, nusižiūrėję į kaimyną, padėdami šį darbą išmanančio pažįstamo.

Pateikėjų nuomone, anksčiau nebuvo žmogaus, kuris visą amžių būtų vertęsis vienu amatu. Dažnas vyras sugebėjo remontuoti, statyti, pats pasidaryti reikalingiausius namų apyvokos daiktus. Rožė Kirstukienė, prisimindama savo tėvą Petrą Kirstuką (g. 1890), sakė, kad „tėvas nedirbo tokio darbo, kokio nebuvo pasaulyje. Statė namus, dirbo obliumi, darė langus, duris, buvo kalvis,

siuvėjas, batsiuvys... Ir visko išmoko pats, savarankiškai. Dar vaikas būdamas peiliu išdroždavo lėles, šaukštus. Vėliau pats pasidarydavo oblius, pats nusikaldavo geležtes obliams“.

Statyba pokario metais

Statybos suaktyvėjo apie 1970 metus. Pradėjus ištaisai melioruoti laukus, kolūkiečiai buvo skatinami ir netgi verčiami palikti senąsias sodybvietes ir kelti į kolūkinės gyvenvietes: Žiobiškį, Dėgsniūš. Daliai žmonių tai buvo skaudi moralinė trauma, o kita dalis į gyvenvietes kėlėsi noriai: nauji mūriniai trobesiai, buitiniai patogumai, įdomesnis gyvenimas. Juoba, kad besikuriantiems gyvenvietėse padėjo valstybė, kolūkis. Eleonora Deksnytė (g. 1934) iš Mitragalio gyvenvietės pasakojo, kad jų šeimai, besikeliančiai į kaimo gyvenvietę, kolūkis skyrė 9700 rublių paskolą, iš kurios 1200 rublių nereikėję gražinti. „Paskola buvo su lengvata, bet mes labai bijojome skolos, todėl namo statybai labai taupėme ir rudenį skolą (8500 rub.) gražinome kolūkiui“. Statė kolūkio meistrai. Sodyba, kaip vienetas, nebuvo sukurta per vienerius metus. Pirmaisiais metais statybininkai pastatė tvartą, antraisiais – gyvenamąjį namą. Ir taip kiekvienoje sodyboje. Kvalifikuoti meistrai statė tik mūrinius pastatus. Persikeliantys medinius trobesius darbų eiga rūpinosi patys.

Žiobiškio kolūkiui 35 metus vadovavusio pirmininko Broniaus Dručiūno teigimu, kolūkyje nuolat dirbusios 5–6 statybininkų brigados kasmet įrengdavo 5–6 naujas sodybas. Kaip minėta, statė persikeliantiems, statė naujai atvykstantiems. Beveik trečdalis šiandieninio Žiobiškio gyventojų yra atvykę iš svetur. Tai buvusi kolūkio darbo jėga: įvairių grandžių specialistai, kolūkiečiai.

Senųjų trobesių miestelyje išliko gal ketvirtadalis, kiti pastatyti kolektyvizacijos metais. Be vienbučių mūrinių ir Alytaus tipo gyvenamųjų namų, kolūkis pastatė tris keturbutius ir vieną aštuonbutį gyvenamąjį namą. Kolūkiui daug padėjo Vilniaus inžinerinio statybos instituto studentai, su kuriais kolūkis buvo sudaręs ilgalaikę sutartį. Padedant studentams miestelio pakraštyje pastatytas 400 vietų karvidžių kompleksas su silosinėmis, daržinėmis ir kita įranga.

Ypač daug pastatyta 9-ajame dešimtmetyje: 4290 vietų kiaulių ir 1950 vietų raguočių kompleksai, 70 vietų mechaninės dirbtuvės su garažais. Žemės ūkio technikai laikyti pastatyti 3 angarai su garažais ir grūdų sandėliais. Miestelyje pastatytas vaikų darželis, įrengta valgykla, pastatyta pirtis-svetainė.

Žiobiškio statybos brigada buvo įsikūrusi mechaninėse dirbtuvėse, o prie kiekvieno statomo objekto buvo atitempiama kilnojama pašiūrė įrankiams susidėti ir darbininkams nuo lietaus pasislėpti. Statybines medžiagas laikė kolūkio sandėliuose.

Tie patys statybininkai dirbo ir staliaus darbus, nors langus ir duris gyvenamiesiems namams kolūkis pirkė Latvijoje. Žiobiškio statybininkai juos tik sudėdavo. Lubas dėjo iš lentų arba montuodavo iš plokščių. Grindis dengė linoleumu.

Darbštumu ir sumanumu pasižymėjo Vlado Bliūdžiaus vadovaujama stalių brigada ir pats brigadininkas, kuris mokėjo mūryti, tinkuoti, betonuoti ir apskritai visus statybos darbus. Darbštus, sąžiningas, pareigingas žmogus, iš tėvo paveldėjęs staliaus amatą ir puoselėjęs jį visą gyvenimą: ne veltui buvo apdovanotas daugybe įvairių garbės raštų, pažymėjimų, o jo įrengtose sodybose ir dabar tebegyvena žmonės.

Kolūkis turėjo 1300 ha nuosavo miško. Deja, norint kirsti mišką, reikėjo gauti vyriausybės leidimą. Per metus buvo leidžiama iškirsti tik 30 m³ miško medienos. To pakako tik remonto darbams. Todėl rūpintasi ir taisyklingu miško kirtimu, ir atsodinimu. Tam buvo skiriama nemažai lėšų.

Mišką kirto žiemą ir tik subrendusį, – apie 20–24 m aukščio. Mat žiemą nukirsto medžio mediena tvirtesnė, atsparesnė. Kiekvieną vasarą ar rudenį numatyta kirsti medį paženklindavo (*kleimuodavo*) – specialiu įrankiu (*kleimu*) įmušdavo kamiene numerį. Antspauduodavo trise: du darbininkai ir eigulys arba žvalgas. Vienas iš darbininkų kirviu dviejose medžio vietose (krūtinės aukštyje ir prie pat žemės, kad, nukirtus medį, ženklas liktų kelme) atknodavo gabalėlį medžio žievės. Antrasis žymekliu (*kleimu*) toje vietoje įmušdavo medžio numerį. Trečiasis, dažniausiai eigulys, specialiomis žirkėmis krūtinės aukštyje išmatuodavo medžio storį ir apskaitos žurnale pažymėdavo, kiek vienokio ar kitokio storio medžių numatyta iškirsti. Tokį žymėjimą vadino *taškavimu*. Kiekvienas taškas arba taškus jungiantis brūkšnelis apskaitos žurnale reiškė medį.

Medžių aukštį apskaičiuodavo „iš akies“ ir pagal aukštį skirstė į I ir II kategorijos medžius. Kirsdami žiūrėjo, kad nesužeistų, nenulaužtų mažesniųjų, paliekamų augti medžių. Už mažiausią nulaužtą eglaitę tekdavo mokėti baudą. Nukirstiems medžiams nedelsiant nugenėdavo šakas. Stambesnes parduodavo kaimo gyventojams kurui, smulkesnes sudegindavo, o skujas palikdavo miške kaip trąšą miškui. Nugenėtus medžius supjaudavo reikiamo ilgio rąstais. Pasi-taikydavo tokių medžių, jog iš vieno išeidavo net 2 m³ miško medžiagos. Kelmų neišraudavo. Spygliuočių kelmus būtinai nužievindavo, kad po žieve neišiveistų miško kenkėjai.

Miško atsodinimas

Miško atsodinimo darbai Žiobiškio apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, pradėti tarpukariu. Pateikėjų nuomone, „anksčiau mišką atsodindavęs Dievas“. Sodino tik eglaites ir pušaites daigais, išaugintais vietos daigyne. Sodinimo laiką nustatydavo eigulys, gavęs girininko nurodymą, ankstyvą pavasarį, vos nutirpus sniegui. Sodindavo gretimų kaimų valstiečiai, dažniausiai moterys, pakviestos eigulio į šį pavasarinį miško darbą. Sodino dviem etapais. Pirmiausia paruošdavo *duobutes*, t. y. atversdavo miško velėnos kvadratėlį, paskui sodindavo sėjinukus. Kad miško plote sodinami medeliai išsidėstytų vienodu atstumu vienas nuo kito, eigulys atsinešdavo ilgą metalinę grandinę (*lenciūgą*), kurią paėmę už galų du vyrai ištempdavo skersai sodinamo ploto. Sodintojai sustodavo eigulio

nurodytu vienodu atstumu prie grandinės ir kastuvais arba specialiais kalvio nukaltais kaupučiais (*kapočkomis*) iš trijų pusių atkirsdavo stačiakampį velėnos lopinėlių ir atversdavo jį pietų pusėn. Atkirsti ir atversti velėną visi sodintojai stengdavosi tuo pačiu metu. Gėda būdavo nesuspėti, nes kiti sodintojai turėdavo atsiliekančio laukti. Mat, tik paskutiniam atvertus velėną, virvę tempiantys vyrai paeidavo keletą žingsnių į priekį ir vėl įtempdavo grandinę. Ši būsimą atstumą tarp medžių kontroliavo eigulys. Sodintojai, tiek pat žingsnių paėję į priekį, vėl iškirsdavo duobutes. Tai kartojo tol, kol baigdavo barą arba eigulio nurodytą sodinimui skirtą miško plotą. Eigulys žiūrėjo, kad neišdžiūtų iškirstose duobutėse žemė, todėl tuoj pat stengdavosi pasodinti daigus. Sodino tą pačią ar rytojaus dieną. Dažniausiai vieną medžių eilę sodindavo dviese: vienas specialų kalvio darbo peilį įbedęs į duobutės vidurį ir kiek atlošęs nuo savęs padaro duobutę, antrasis paėmęs iš krepšio arba eigulio atvežtos dėžutės daigą įdeda duobutėn ir abiem rankomis sumyga žemę aplink daigą. Ar daigai gerai pasodinti, tikrindavo girininkas. Darbą prižiūrėjo ir eigulys. Jie, eidami paskui sodintojus, patraukdavo už daigelio viršūnėlės: jei daigelis lengvai išsiraudavo, tą sodintoją labai bardavo, grasindavo atleisti iš darbo. Žmonės labai stengėsi – už darbą gerai mokėdavo, ir gėda buvo nesažiningai dirbti. Į darbą susirinkdavo apie 20 žmonių. Žiobiškio moterys iki sodinamų plotų pėsčiomis eidavo 5–10 km. Todėl nenuostabu, kad šiandien aplink Žiobiškį ošia gražuolė giria.

Maždaug iki 1955 m. mišką atsodindavo įprastiniu būdu. Karo metais valstiečiai privalėjo dvi savaites veltui dirbti miške. Atlyginimas – teisė ganyti miške.

6-jo dešimtmečio viduryje daigus sodino į arkliu išartas vagas. Vagas išvagogdavo rudenį, o daigus sodindavo ankstyvą pavasarį. Daigus augino specialiam miško plotelyje, lysvėse.

Pokariu miške atsirado papildomų darbų: rovė ir skaldė kelmus, kuriuos parduodavo kurui.

Pasakojo:

Petras Bajoriūnas, g. 1907 m., gyv. Žiobiškyje
Bronius Balsevičius, g. 1923 m., gyv. Kumburių k.
Kostė Bliūdžiuvienė, g. 1930 m., gyv. Degsnių k.
Eleonora Deksnytė, g. 1934 m., gyv. Mitragalio k.
Bronius Dručiūnas, g. 1935 m., gyv. Žiobiškyje
Drąsutis Jasinevičius, g. 1929 m., gyv. Degsnių k.
Stasys Kirstukas, g. 1936 m., gyv. Žiobiškyje
Rožė Kirstukienė, g. 1932 m., gyv. Žiobiškyje
Bronė Pipinienė, g. 1928 m., gyv. Degsnių k.
Vladas Spietinis, g. 1914 m., gyv. Vilkų k.
Vladas Šedys, g. 1923 m., gyv. Vilemiškio k.
Lionginas Vikonis, g. 1909 m., gyv. Žiobiškyje

Natkuškio vienkiemis nuo seniausių laikų iki sunaikinimo*

Juozas Navickas

Vienkiemio kilmė

Natkuškio vienkiemis ribojasi su Močiėku, Stirniškio, Davainišio, Pailgių, Vilkų kaimais. Seniausiuose rašytiniuose šaltiniuose Natkuškis minimas 1870 m.¹ Juose nurodoma, kad mažojo Kazlišio (Kazliškėlio) seniūnijoje yra Rumpiškės, Kurkliečiai I ir II ir Natkuškis, kad Rumpiškėse gyvena 68 „sielos“ ir turi 269 dešimtinės skirtinės žemės, o Kurkliečiai I ir II – 53 sielas su 237 dešimtinėmis skirtinės žemės. Taip pat nurodoma, kad žemė priklauso savininkui bajorui Rutkauskui ir yra išsimokėtinai valstiečių išperkama.

Iki 1861 m. Natkuškio vienkiemis priklausė Šakalių dvarui. Rašytiniuose šaltiniuose nėra duomenų, kada į Natkuškio vienkiemį buvo atkelti gyventojai. Tačiau žinoma, kad 1692 m. balandžio 23 d., sudarant Padleckių ir Siesickių giminių dvarų inventorių, nurodyti Rumpiškių, Vilkų, Kurkliečių kaimai ir išvardintos kiekviename kaime gyvenančių baudžiauninkų pavardės, pažymima, kad yra trys bajorai. Be to, tame pačiame dvaro inventoriuje nurodomi duoklių bei lažų dydžiai. Tačiau šiame inventoriuje nepaminėtas nei Natkuškio vienkiemis, nei pavardės gyventojų, kurie vėliau gyveno Natkuškyje. Natkuškio vienkiemio pavadinimo nerandame nei 1803 m. įsteigtos Žiobiškio bažnyčios ir prie jos sudarytos parapijos kaimų sąrašė, nors minimi kaimai, esantieji aplink Natkuškio vienkiemį².

Vienkiemio gyventojai iš savo tėvų pasakojimų prisimena, kad iki 1900 m. Natkuškio vienkiemyje gyveno jau trys kartos, kurių pirmoji buvo atkelta į šią vietovę iš Rumpiškių kaimo apylinkių ir dvaro savininko paskirta aplinkinių miškų sargu (eiguliu). Eigulio pareigas paveldėdavo, ir vienkiemio gyventojai atliko jas iki 1908 m., kol buvo gyvas senasis vienkiemio šeimininkas. Be to, senieji vienkiemio gyventojai atliko lažą Vilkų palivarke savo jaučiais ir mokėjo duoklę žvėriena, grybais, uogomis ir riešutais. Į Natkuškio vienkiemį gyventojus perkėlė Šakalių dvaro savininkas, nes dvarui buvo reikalinga geresnė Rumpiškių apylinkių žemė. Natkuškio vienkiemio žemės pelkėtos ir iki 1922 m. buvo apsuptos miškų, tik iš rytų pusės buvo matyti gretimo Močiėku kaimo laukai. Kartu iš Rumpiškių dvarininkas iškėlė ir kitus du tos gyvenvietės gyventojus.

Kad gyvenamasis sodybos namas ir ūkiniai pastatai yra perkelti iš kitos vietos, liudija ir tai, jog visuose sienų rąstuose – nuo pamatinio iki gegninio – yra išlikę vertikalūs įkirtimai. O tai buvo daroma todėl, kad perstatydami nesumaišytų rąstų.

Istoriniais duomenimis, baudžiauninkų nuvarymas nuo žemės suaktyvėjo XIX a. pradžioje, kai kūrėsi palivarkai ir kai Rusijoje prasidėjo kapitalistinių san-

*Rankraštis – diplominis darbas yra saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje. F. 85. L. 277. Kalba taisyta.

¹(Rusų k.)

²Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM). F. 3331.

tykių vystymasis. Todėl baudžiauninkai buvo iškeliami iš derlingesnių žemės plotų. Vadinasi, Natkušio vienkiemis atsirado apie pirmąjį–trečiąjį XIX a. dešimtmetį.

XV a. šios žemės ir apylinkės priklausė garsiai Astikų giminei. XVI a. jas valdė Grigorijus Astikas, kuris 1580 m. už išdavystę, pinigų padirbinėjimą, fiktyvių parašų bei antspaudo padirbimą ir pasikėsinimą nužudyti didįjį Lietuvos kunigaikštį ir Lenkijos karalių Steponą Batorą buvo nuteistas mirties bausme, o šios žemės konfiskuotos³ ir vėliau padovanotos Jurgiui Karengai. Po jo mirties žemes paveldėjo trys jo sūnūs ir paskui jos taip ir buvo perduodamos iš kartos į kartą. 1748 m. šios žemės buvo perduotos Rapolui Klopmanui už 57 280 zlotų, ir iki 1803 m. jas valdė Klopmanų-Miunsterių giminė⁴.

Rumpiškėnų kapinių, esančių netoli buvusio Šakalių dvaro, paminkliniuose akmenyse yra įrašytos pavardės Rutkauskų, kurie vėliau čia gyveno ir valdė šias žemes. Rutkauskai jas galėjo paveldėti santuokų keliu arba nusipirkti atitekusias kreditoriams, nes po 1803 m. šiose vietovėse prasidėjo bylinėjimasis tarp dvarininkų dėl žemių ribų (*rubežių*)⁵. Tai rodo Miunsterių prašymu 1803 m. Ukmergėje surašytas ir Ukmergės pakamario Siesickio patvirtintas paliudijamasis raštas Ukmergės pilies teismui. Tame rašte nurodoma žemės nuosavybės raida⁶.

Į Natkušio vienkiemį gyventojai galėjo būti atkelti kartu su vienu iš paskutiniųjų šių žemių savininku arba nauji gyventojai į šias vietas galėjo atbėgti po 1812 m. karo, nes valstiečiai tuo metu bėgdavo į Latvijos pasienį, kur baudžiava buvo lengvesnė negu kitose Lietuvos vietose. Bet, kadangi paskyrimas miško sargu (eiguliu) tuo metu buvo paskatinimas baudžiauninkui, tai gyventojai, kaip dvarininkui patikimi žmonės, į Natkušio vienkiemį galėjo būti atkelti pačių savininkų. Kad taip įvyko XIX a. pradžioje, rodo ir tai, jog nuo 1803 m.⁷, intensyviau po 1812 m., dalinai Rusijoje, o ypač Lietuvoje, buvo sudarinėjamos ir svarstomos seimeliuose

Rutkauskų paminklas

Rumpiškėnų kapinėse

³Semkowicz Wl. *Tradycja o kniazioskiem pochodzenie Radzwillow w swietle krytyki historycznei*. Lwów, 1921. S. 10–14.

⁴RKM. F. 12214.

⁵Jučas M. *Baudžiaivos irimas Lietuvoje*. V., 1972. P. 85.

⁶RKM. F. 12214.

⁷Janulaitis A. *Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795–1863)*. K., 1936. P. 130.

instrukcijos ir programos dėl baudžiauninkų (artojų) palaipsnio atleidimo iš baudžios be žemės, paliekant tik sodybas⁸. Carinėje Rusijoje 1845–1847 m. buvo atliekami dvarų inventorių surašymai, slaptai ruošiamasi žemės reformai (svarstomos reformos sąlygos) ir valstiečių atleidimui⁹. Todėl dvarininkai, apytikriai žinodami, kad valstiečiai baudžiauninkai gali būti atleisti iš baudžios, nebūtų jų kėlę į vienkiemius XIX a. ketvirtame–penktame dešimtmėčiuose, nes pagal „Vietinių nuostatų“ 3 straipsnį žemę paliko tik tiems valstiečiams – laisviems prievolinkams, kurie ja naudojosi iki 1861 m. vasario 19 d.¹⁰ Vadinasi, ir vienkiemio gyventojai Masiuliai į Natkuškį buvo atkelti XIX a. pradžioje, nes šias žemes jie vėliau pagal veikiančius įstatymus išsipirko ir turėjo apie 30 dešimtinių.

Natkuškio vienkiemį dar vadindavo Pamiškės Masiuliais, nes iki 1922 m. šis vienkiemis iš trijų pusių buvo apsuptas miškų. Kai po tarpukario žemės reformos išdalinus dvarus, žemės atiteko naujakuriams, didesnioji miškų dalis buvo suvalstybinta, o kitus žmonės iškirto. Todėl Pamiškės Masiulių pavadinimas pamažu išnyko, nes tik pietinėje pusėje vienkiemis beįsiterpė į mišką.

Vienkiemio žmonės

XIX a. antrosios pusės Žiobiškio bažnyčios krikšto registracijos knygoje šioje vietovėje yra užregistruoti Juozapo Masiulio vaikai: Stanislovas, g. 1854 m.; Anelija, g. 1876 m.; Jonas, g. 1876 m.; Kazimieras, g. 1877 m.; Anela, g. 1877 m.; Juzefa, g. 1880 m.; Uršulė, g. 1881 m.¹¹

Pasak vieno vienkiemio gyventojų, XIX a. antroje pusėje Natkuškio vienkiemyje šeiminkavo vyresnieji Juozapo Masiulio sūnūs – Kazimieras ir Jonas. Abu buvo nevedę. Stanislovas Masiulis, kadangi buvo vyriausias, tarnavo caro kariuomenėje karo gydytojo tarnu (*dienščiku*). Vėliau, 1877–1878 m. kilus karui tarp Rusijos ir Turkijos, vėl buvo mobilizuotas ir pradžioje dalyvavo Užkaukazės fronte, o vėliau buvo perkeltas į Bulgarijos frontą. Turkijos kariuomenei apsupus rusų kariuomenę, ilgą laiką išbuvo Bulgarijos pelkėse ir grįžo iš karo namo sirgdamas kojų reumatu. Už karinę tarnybą vyriausybė apdovanojo caro Aleksandro II įsakymu 1878 m. įsteigtu medaliu, ant kurio buvo užrašyta: „*Ne nam, ne nam, a imeni tvojemu*“. Šis medalis 1923 m. atiduotas Panevėžio gimnazijos mokytojui Jurgiui Elisonui, kuris jį perdavė miesto muziejui. Stanislovas Masiulis buvo gavęs ir kitą apdovanojimą – auksinį (ar paaukuotą) vardinį laikrodį su caro atvaizdu.

Kazimieras Masiulis, medžiodamas Kalpūkų kaime užėjęs pas žmogų atsigerti, kur užsikrėtė raupais ir mirė.

Jonas Masiulis medžiodamas Pailegių miške vijosi pašautą briedį. Besivejantį ištiko širdies priepuolis. Ilgą laiką sirgo. Sužinojęs, kad iš karo grįžo jo brolis

⁸Janulaitis A. *Baudžiamųjų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1815–1819)*. K., 1929. P. 20–21.

⁹Mulevičius L. *Lietuvos bežemių valstiečių klausimas 1861 m. valstiečių reformos įgyvendinimo metu* // *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A. Nr. 2(9)*. 1960.

¹⁰Ten pat. P. 85.

¹¹*Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA)*. F. 13000.

Stanislovas Masiulis, iš susijaudinimo mirė. Stanislovui įėjus į namus, Jonas jau buvo nebegyvas.

Natkuškio vienkiemyje gyvenusios Uršulė ir Anelė Masiulytės ištekėjo ir išvyko gyventi kitur, kitos dvi mirė mažos.

Iki 1908 m. Natkuškio vienkiemyje šeiminkavo Stanislovas Masiulis.

Žiobiškio bažnyčios krikšto registracijos knygoje yra užregistruoti Stanislovo Masiulio vaikai: Ana, g. 1884 m.; Marjana, g. 1886 m.; Josifas, g. 1891 m.; Adela, g. 1892 m.; Vladislovas, g. 1894 m.; Jonas, g. 1899 m.; Adolfas, g. 1902 m.; Uršulė, g. 1905 m.¹² Iš aštuonių Stanislovo Masiulio vaikų trys mirė maži, o penki užaugo.

Iš 1903 m. Kauno gubernijos valdybos alfabetinio sąrašo, sudaryto E. Volterio vadovaujamos ekspedicijos, matyti, kad 1903 m. Natkuškio vienkiemyje gyveno dešimt žmonių¹³.

XIX a. pabaigoje ir iki 1908 m. Natkuškio vienkiemio šeiminkai (*gaspadoriai*) turimai žemei apdirbti ir kitiems ūkio darbams samdydavo mergą, berną, pusbernį ir piemenį, nes Stanislovo vaikai dar buvo maži, o pats šeiminkas vaikščiojo tik su ramentais.

1923 m. Natkuškio vienkiemyje buvo aštuoni žmonės¹⁴. Be vienkiemio šeiminko šeimos, kartu gyveno dar trys samdyti asmenys: piemuo, merga ir bernas. Matome, kad samdytų asmenų skaičius mažėjo, nes suaugo pačių šeiminkų vaikai, kurie dirbo ūkio darbus drauge su samdiniais. Trys samdiniai buvo samdomi iki 1940 m.

Be nuolatinių samdomų darbininkų, samdydavo padienių darbininkų mėšlui vežti, rugiams, kviečiams kirsti ir vežti, linams rauti, minti ir vežti. Buvo kviečiamos talkos, ypač kūlimo. Į talkas kai kurie talkininkai atvykdavo su arkliais, nes iki lokomotyvo atsiradimo kuliamosios buvo sukamos dviem, trim ar keturiais arkliais. Jeigu į talką talkininkas atvykdavo su arkliu, tai šeiminkas turėjo jam atidirbti vieną dieną su arkliu, o jei be arklio – atidirbti dvi. Užderėjus javams, talkos užsitęsdavo iki vėlyvo rudens.

Vienkiemio žemė

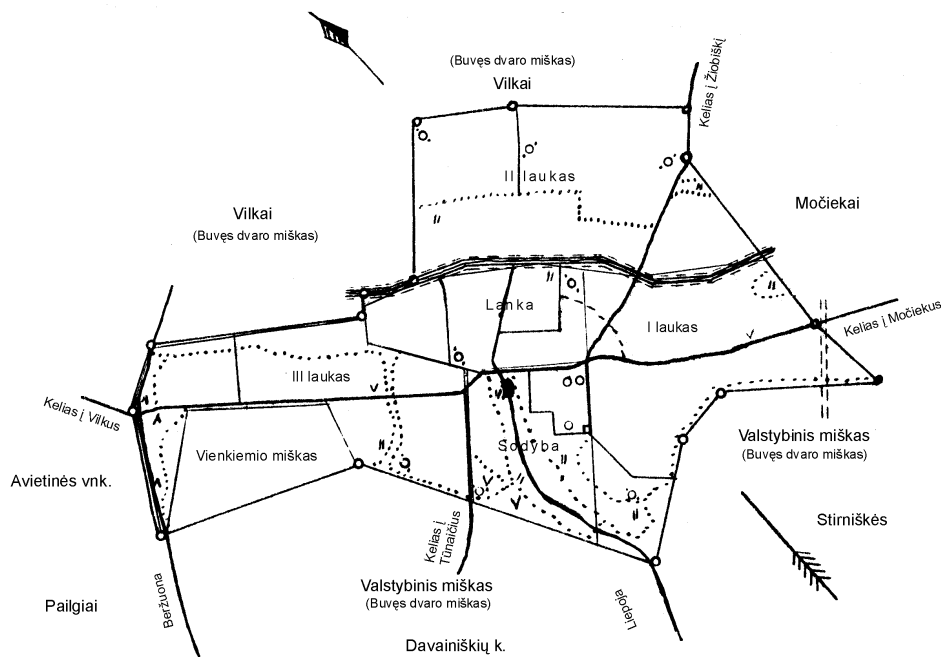
Natkuškio vienkiemiiui priklausė per 30 dešimtinių žemės: ariamos, pievų, pelkių, krūmų, pamiškių, griovių. Kiekvienas žemdirbystei tinkamas žemės plotelis iš visų pusių buvo apkastas grioviais. Žemė buvo viename plote: iš rytų į vakarus apie vieną km ilgio ir 0,5 km pločio (plačiausioje vietoje). Dirbama žemė, išskyrus lanką ir sodybą, buvo suskirstyta į tris laukus.

Dirbama pirmojo lauko žemė buvo suskirstyta į 17 dirvelių, antrojo – į 13, trečiojo – į 24 dirveles. Toks ariamos žemės suskirstymas atskiromis dirvelėmis, kurios buvo dirbamos arkliais (dažniausiai vienu), didelių sunkumų nesudarydavo. Grioviai buvo negilūs ir ne-

¹²LVIA. F. 13000.

¹³(Tekstas rusų k.)

¹⁴Finansų ministerijos centrinis statistikos biuras. Lietuvos apgyventos vietos. Pirmojo visuotino Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. K., 1925. P. 257.

statūs, – kad arklys lengvai galėtų pereiti; jie netrukdė akėti, voluoti, vežti ir t. t.

1 pav. Natkuškio vienkiemio planas

Kiekvienas laukas turėjo atskirų plotų ar vietovių pavadinimus. Pirmasis laukas buvo vadinamas *Lauku ant Mačiekų*, antrasis – *Lauku ant Žiobiškio, Smėlynu*. Trečiasis laukas – *Lauku ant pušelas*, nes čia kadaise augo labai sena ir stora pušis. Ši vietovė buvo vakarinis Natkuškio vienkiemio orientyras, nes šia kryptimi per vienkiemį į Vilkus ir Pailgius ėjo kelias. Be to, šio lauko gale buvo vieta, vadinama *Slankiškėmis*, – mat čia pavasarį slinkdavo slankos. Pirmojo lauko pats pakraštys dar buvo vadinamas *Kapčiuku* arba *Senosios pirties vieta*.

Lanka – atskiras plotas. Joje pagrindiniai orientyrai buvo Didysis beržas ir Berželis, kurie lanką dalino į atskiras dalis. Šios dalys šienaujant būdavo atitinkamo darbo barai.

Bendrų su kaimais ir kitais kaimynais ganyklų ar pievų vienkiemis neturėjo, kadangi Natkuškis buvo atskiras ūkinis vienetas. Be šienaujamos lankos, šienavo bei gyvulius ganė pamiškės aikštelėse, dirvonuose. Šienaujamos buvo ir dviejų upelių užliejamos pievos. Šie upeliai suteka į vieną vagą, kuri įteka į Vingerinę ir yra Nemunėlio baseino dalis. Pievos buvo lėkštuose upelių krančiuose, vietomis balos, klampynės. Jose augo krūmokšnių, pasitaikydavo ir storų medžių kelmų. Šieno iš tų pievų gaudavo ne per daugiausia. Daugiau priešienaudavo grioviuose, pakluonėje, pačioje sodyboje. Kai kuriais metais, kai buvo nepalankios oro sąlygos, šienaudavo pakeles, kupstuotus-kelmuotus plotus. Užsitęsus blogiems orams, šienavimas užsitęsavo iki rugsėjo mėnesio.

Grūdinių kultūrų derliai vienkiemio žemėse buvo vidutiniai (7-tas–10-tas grūdas). Geriausiai užderėdavo linai, avižos, rugiai, žirniai, dobilai, miežiai. Kasmet būdavo parduodama rugių, linų pluošto, sėmenų ir kviečių.

Sodyba

Kiemai. Natkuškio vienkiemio sodyba turėjo du kiemus. Švarusis kiemas buvo tarp gyvenamojo namo (*budinko*) ir klėčių. Jį sudarė pieva, kurios žolė nuolatos buvo nupjaunama paukščiams ir gyvuliams, gėlių darželis su klomba, aplink gyvenamąjį namą augantys dekoratyviniai medžiai ir krūmai. Per švarųjį kiemą ejęs žvyruotas važiuojamasis keliukas ir pėsčiųjų takai dažnai būdavo nušluojami. Švarusis kiemas buvo atitvertas lentelių (*štakių*) tvora su varteliais. Šiame kieme prie klėčių statydavo iškinkytas vežėčias, lengvus vežimus (*lineikas*), plūgus, akėčias, grėbiamąsias. Kartais tame kieme ruošdavo vakaruškas.

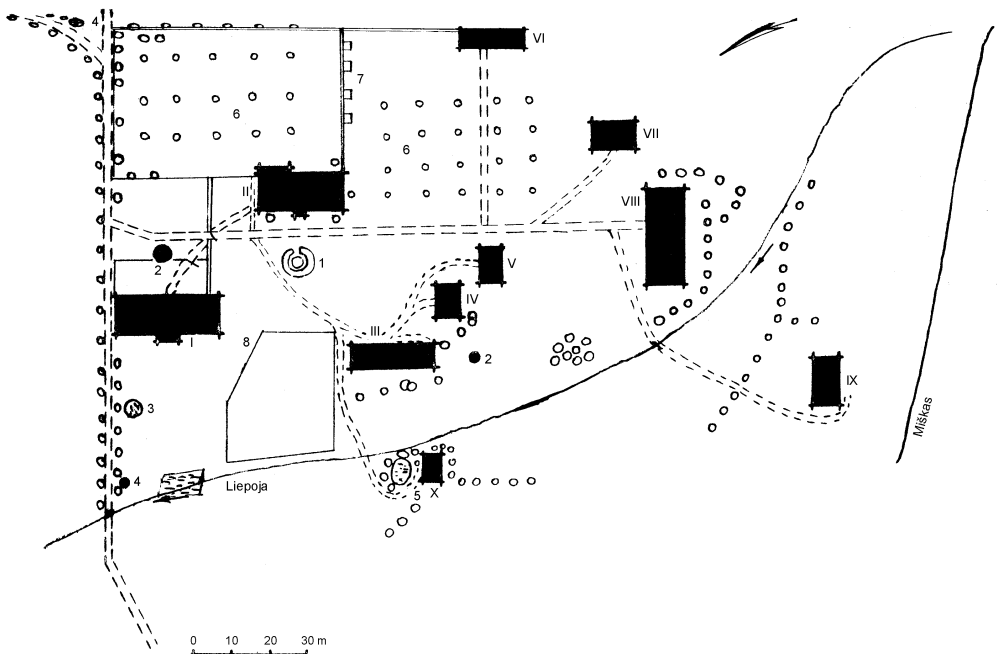
Antrasis kiemas, aptvertas karčių tvora, buvo prie tvarto (*gurbo*). Tverdami karčių tvorą, atkreipdavo dėmesį į tam tikrus ūkinius išskaičiavimus. Paprastai tvora būdavo iš penkių šešių išilginių karčių. Atstumas tarp karčių būdavo toks, kad nepralįstų ėriukas ar paršelis. Tvoros aukštį numatydavo tokį, kad neperšoktų karvė, arkllys ar avis. Šis kiemas buvo negrįstas, gyvulių išmindytas, dažnai apterštas mėšlu. Kieme girdydavo gyvulius, melždavo karves, esant palankiam orui, šiaip laikydavo gyvulius. Pavasarį ir rudenį į tvartą eidavo padėtomis lentomis, nes būdavo šlapia. Pabjurus orams, prisirinkus mėšlo ar prieš šventes kiemą valydavo grėbliu ar šake. Šiuokšles ir mėšlą sustumdavo į šalia esantį diendaržį. Šiuos darbus atlikdavo piemu kartu su kuo nors iš suaugusiųjų.

2 pav. Natkuškio sodybos planas:

I – tvartas, II – gyvenamasis namas,

III – drabužių klėtis, IV – grūdų klėtis, V – arklių tvartas, VI – didžioji daržinė, VII – daržinė, VIII – klojimas, IX – jauja, X – pirtis; 1 – gėlių darželis, 2 – šuliniai, 3 – kūdra, 4 – stogastulpiai,

5 – kūdra, 6 – sodas, 7 – bičių aviliai, 8 – tvenkinys

Sodybos dalys turėjo atskirus apibūdinimus. Vietą tarp drabužių (*rūbų*) klėties ir grūdų klėties iš pietų pusės vadindavo *skiedrynu*. Vietą už drabužių klėties vadino *pakalne už skiedryno*. Pats pavadinimas *skiedrynas* atitiko darbo vietą malkoms, žabams kapoti. Čia buvo atliekami ir kiti darbai: tašomi kuolai, basliai, statiniai, kartys ir pan.

Sodyboje dar buvo trys kluonai, kurie pagal pastatus turėjo ir pavadinimus. Daržinėls kluoną vadino *kluonu prie daržinėls*, kluonas prie didžiosios daržinės buvo vadinamas *kluonu prie daržinės*, prie klojimo – *kluonu prie klojimo*. Vietą už arklių tvarto (*stonios*) vadino *rasodniku*, nes čia augindavo daigus.

Gėlių darželis. Švariojo kiemo centre, prieš pat prieangį (*gonkas*), buvo gėlių darželis, vadinamas *klomba*. Ji buvo apvalios formos, aptverta apvalia, specialiai padaryta 0,7–0,8 m aukščio tvorele. Nuo prieangio pusės į darželį įeidavo pro vartelius, padarytus iš tokių pat lentelių (*štakietų*). Gėles prižiūrėdavo vienkiemio moterys: dukterys, samdinės, vadovaujamos sodybos šeimininkės, laistydavo visi šeimininkų sūnūs. Gėlių augindavo įvairių: rūtas, mėtas, razetas, *čižikus*, našlaitėles, *šlekčiunkas*, rausvus ir mėlynus žirnelius, *sinevodus*, žemaūgius ir aukštaūgius dobiliukus. Darželio centre sodindavo baltos spalvos lelijas ir raudonus bei baltus bijūnus (*pivoonijas*).

Gėles sodindavo į ežias. Viena ežia buvo palei tvorą, o kitos sudarė kryžmą vidury. Ežių plotis buvo toks, kad laistant lengvai galima būtų pasiekti kiekvieną gėlę. Darželio gėles vadindavo *žolynais*.

Vaistinių augalų darželyje neaugindavo. Jų prisirinkdavo laukuose, pelkėse, miškuose ir pamiškėse.

Sodybos medžiai. Iš visų pusių vienkiemį supantys lapuočiai medžiai saugojo sodybą nuo vėjų, žaibų bei gaisrų, galinčių kilti miške. Be to, medžiai puošė sodybą. Prie gyvenamojo namo, fasado pusėje, augo senas uosis ir kaštonas, kuriuose buvo įkelta po inkilą varnėnams. Šiaurinėje sodo pusėje kerojo senas žilvitis, klevai ir nukarusiomis šakomis liepos. Beveik visi medžiai iš vieno kelmo turėjo kelis kamienus. Rytinėje pusėje sodą supo trys seni klevai ir du ažuolai. Į vieną ažuolą buvo įkeltas kelminis avilys. Nupjovus ažuolą, buvo nustatyta, kad jis buvo apie 120–150 metų senumo. Prie klėčių, pietų ir vakarų pusėse, augo keturios labai senos liepos ir vienas surambėjęs ažuolas. Vienoje liepoje išliko labai seniai įkeltas kelminis avilys. Pirtį iš trijų pusių supo seni beržai, uosiai, juodalksniai, guoba ir laukinė obelis. Prie tvarto ir didžiosios daržinės augo pavieniai patys išaugę medžiai. Už klojimo, pietų ir miško pusėje, kerojo dvi eilės liepų su daugeliu kamienų iš vieno kelmo. Šios liepos saugojo klojimą nuo gaisrų.

Pro vienkiemį einantis kelias iš abiejų pusių buvo apsodintas uosiais, liepomis, ažuolais, sudarančiais vientisą žaliają vienkiemio arką, nuolatinę paukščių buveinę.

Sodas buvo sodintas tris kartus. Apie dvidešimt medžių rytinėje sodo pusėje buvo pasodinta XIX a. antroje pusėje, bet iš to senojo sodo liko tik storas obels kamienas. Apie trisdešimt vaismedžių pasodinta šio šimtmečio pradžioje: keturios alyvinės, dvi pilkosios alyvinės obelys, dvi cukrinės, keturios saldinės (dvi su pailgais vaisiais ir dvi su žalios spalvos vaisiais) ir trys žieminės obelys,

kurios vesdavo rausvos spalvos vaisius; kitos obelių rūšys nežinomos, buvo vadinamos – *rūgštieji*. Tuo pačiu metu pietinėje sodybos pusėje buvo pasodintas kitas sodas. Jame augo šešios pilkųjų veislės (*sierinkos*) obelys, trys antaninės (*antanuokos*), du Lietuvos pepinai (*papinkos*), du vyniniai, vienas gravenšteinas (*grabštas*). Kitos buvo įvairios ankstyvosios ir vėlyvosios obelys. Skiepus sodui pirkdavo. Vaismedžius skiepyti mokėjo ir patys šeimininkai.

Trečiojo, paskutiniojo, sodo vaismedžiai sodinti 1959 metais. Tada pasodino ir šiuolaikinių obelių rūšių: du angliškuosius pepinus, dvi žieminės, dvi vedančias baltus vaisius (*kiškianosius*). Sodo pakraščiuose augo dviejų rūšių slyvos, iš viso septyni medžiai, ir keletas vyšnių. Slyvos ir vyšnios derlingumu nepasižymėjo.

XIX a. pradžioje, t. y. pirmą kartą sodintame sode *Kelminiai aviliai* buvo pasodinta agrastų, o vėliau ir serbentų. Uogų derliai buvo vidutiniai. Vėliau, išmokus krūmus prižiūrėti, derliai padidėjo. Iš serbentų ir agrastų virdavo uogienes, tačiau didžiąją dalį uogų sulesdavo vištos.

Sode augino ir keletą kriaušių – *dūlių*.

Obuolių ir kriaušių derliai priklausė nuo metų, nors vaismedžiai buvo tręšiami kasmet. Vaisius valgydavo šviežius ir džiovintus, virdavo obuolių košę. Apgedusius šerdavo gyvuliams. Derlingesniais metais dalį veždavo į turgų arba parduodavo supirkėjams tiesiog nuo medžių.

Kadangi sodas buvo aptvertas statinių tvora, tai rudenį, jau nuskynus viską, jame laikydavo telyčias ir veislei paliktus veršiukus.

Bitės ir aviliai. Antrajame sode stovėjo keletas avilių. Bitės daugiausia buvo bičiuoliškos. Bičiuoliai – dažniausiai artimiausių kaimų geri kaimynai – pagal paprotį bičiuoliškas bites laikė abiejose sodybose. Ruošdamiesi imti medų, bičiuoliai pasikviesdavo vienas kitą pas save ir vaišindavo bičiuolį arbata, sūriu, sviestu ir pernykščiu medumi su agurkais. Prikopę daugiau medaus, medų dalindavosi, bet bičiuolis jo gaudavo mažiau.

Iki 1930 metų bites laikė ir kelminiuose aviliuose, įtrauktuose į medžius. Norint iškopti medų, reikėdavo avilius iš medžio nuleisti. Į kelminius avilius korių nedėdavo – bitės nusilipdydavo jų pačios.

Apie 1934 metus greta kelminių avilių pradėta išigyti naujų varšuvinių (*varšavskų*). Jie buvo nepatogūs, nes centrifuga iš korių nebuvo galima išsukti medaus: jų rėmai netiko centrifugai.

1940 metais vienkiemyje pradėti naudoti Dadano konstrukcijos aviliai, kurių korių rėmai tiko standartinėms centrifugoms medui išsukti. Pamažu kelminių ir varšuvinių avilių atsisakyta.

Bitės buvo vietinės. Jų veislės gyventojai nežino.

Daržai. Vienkiemio daržai buvo sode. Juose augindavo daržoves, žaliąjį pašarą gyvuliams, pašarinius runkelius, braškes. Nuo seno augino kopūstus, raudonuosius burokėlius, morkas, griežčius, ridikus, ropes, agurkus, svogūnus, geltonuosius arbūzus. Žaliajam gyvulių pašarui sėdavo žirnių, vikių ir miežių. Sėdavo ir kanapių, iš kurių pluošto vydavo virves, o iš sėklų spausdavo kanapių pieną, be to, sėklas vartojo ir vaistams.

Daržoves sėdavo ir sodindavo vagoje, išskyrus agurkus ir svogūnus, kuriuos augindavo lysvėse. Dalį daržovių sodindavo daigais (*rasoda*), auginamais pačių šeiminių. Agurkus pradėjo auginti XIX a. pradžioje, o pomidorus vėliau, apie 1928–1930 metus. Augino ir geltonąjį tabaką, kuri rūkydavo šeiminkas ir samdiniai. Vėliausiai vienkiemyje pradėta auginti ridikėliai, aguonos ir kalafiorai (maždaug apie 1940 metus).

Kopūstus ir agurkus skaičiuodavo kapomis, svogūnus – kasomis, kitas daržoves – krepšiais (*keseliais*).

Maistui žiemą daugiausia vartojo ir vertino kopūstus bei burokėlius, vasarą – agurkus, ridikus.

Šuliniai. Natkuškio vienkiemyje buvo du šuliniai. Pagrindinis šulinys buvo tarp gyvenamojo namo ir tvarto. Šio šulinio vandenį vartojo maistui gaminti ir gyvuliams girdyti. Nuo šulinio iki tvarto nuolydžiai buvo nutiestas iš lentų sukaltas trikampis lovys, į kurį pilamas vanduo tekėdavo tiesiai prie kiekvieno galvijo ėdžių ar lovio. Toks įrenginys vandeniui nutekėti buvo vadinamas *vegada*. Šulinys buvo iškastas parinktoje žemesnėje vietoje. Iki žemės paviršiaus vidinės šulinio sienos buvo išklotos dideliais lauko akmenimis, sumūrytais kalkių skiediniu su žvyru. Šulinio rentinys buvo sukaltas iš lentų, beveik apvalus. Apie

*Iš šulinio vandenį
sėdavo svirtimi*

1925–1928 metus medinis šulinio rentinys buvo pakeistas cementiniu. Aplink šulinį apdėdavo drėgno molio, jį suplūkdavo, kad į šulinį nepatektų nešvarus vanduo. Šulinio gylis buvo apie tris metrus nuo žemės paviršiaus.

Vandenį iš šulinio sėmdavo svirtimi, įtvirtinta ant ašies dvišako medžio kamiene, įkastame į žemę šalia šulinio. Prie vieno svirties galo, paprastai storojo, kabojo senas ratas – dėl svorio, o prie kito galo buvo grandine pritaisyta kita kartis, kurios priešingame gale buvo prisegtas kibiras. XX a. pradžioje šulinio kibiras dar buvo medinis. Apie 1930 metus šuliniumi uždėjo lentinį stogelį.

Vasarą šulinyje laikydavo ir maisto produktus, sudėtus į sandariai uždarytus indus. Pririšę virvę, į šulinį leisdavo piena, grietinę, varškę, sviestą, šviežią mėsą, kartais naminę degtinę, tešlą atšaldyti.

Kitas šulinys buvo už arklių tvarto, iškastas žemoje vietoje, vietoje rentinio – nuleistas kubilas be dugno. Jis buvo tik sulig žemės paviršiumi, todėl pažymėtas skersai uždėta kartimi. Šį šulinį vadino *šulinėliu*, o jo vandeniu girdė arklius.

Tvenkiniai ir kūdros. Sodyba buvo išsidėsčiusi Liepojos upelio krantuose. Sodybos gale, prieš tiltą, upelio vaga buvo praplatinta: iškastas 7x10 m dydžio ir 1,5 m gylio tvenkinys. Šiame tvenkinyje ir upelio vagoje moterys skalbdavo žlugtą bei šiaip skalbinius, vaikai, vyrai vakarais maudydavosi, plaudavo kojas. Upelyje ir tvenkinyje būdavo gausu žuvies, ypač pavasari. Išgraužtuose krantuose po akmenimis veisdavosi vėžiai ir vijūnai, po tiltu – vėgėlės. Žuvis gaudydavo dvibradžiu. Daugiausia sugaudavo vijūnų ir lydekų, kartais sveriančių iki penkių svarų.

Be tvenkinio, vienkiemio teritorijoje buvo dar keturios kūdros (*sodželkos*). Viena kūdra, 6x4 m dydžio, buvo iškasta prie pat pirties. Iš šios kūdros, upelio vandeniui išsekus, sėmdavo vandenį dėl pirties. Gyvulių prie šios kūdros negirdydavo, nes krantai buvo statūs, apaugę tankiais storais medžiais. Kita kūdra, apie 7x3 m dydžio, buvo iškasta gale lauko, vadinamo *Ant pušelės*, krantai iš visu šonų buvo iškloti dviem rąstų vainikais, – kad neslinktų žemė. Šioje kūdroje merkdavo linus. Trečia kūdra, 6x3 m dydžio, buvo pietinėje vienkiemio dalyje, vadinamame *Lydime*. Kūdros krantai taip pat buvo iškloti rąstais ir joje taip pat merkdavo linus. Ketvirtoje kūdroje, 3x4 m dydžio, buvusioje prie namų, šalia kelio, skalbdavo skalbinius, maišus ir kt.

Išvietė. Išvietė buvo pristatyta prie gyvulių tvarto apie 1915–1918 metus. Ji buvo su durimis, nuožulniu, skiedromis dengtu stogu, be langelių. Viduje į sieną įkalti keli kabliai pasikabinti drabužiams. Prie sienos pakabintas drobinis maišelis popieriui. Išvietėje buvo sėdima vieta, uždaroma mediniu dangčiu. Prispildžius pastatytam indui, buvo valoma, išmatos užkasamos į žemę.

Pastatai

Natkuškio vienkiemyje stovėjo dešimt pastatų: gyvenamasis namas (*budinkas*), tvartas (*gurbas*), drabužių (*rūbu*) klėtis su pašiūre (*paviečiu*), ratine (*vazaunia*) ir tvarteliu (*gurbeliu*) po vienu stogu, grūdų klėtis, arklių tvartas (*stonia*), didžioji daržinė, daržinė, klojimas, pirtis ir jauja. Sodyba, kaip minėta, buvo išsidės-

čiusi abiejuose Liepojos upelio krantuose. Per sodybą iš šiaurės į pietus, iki pat daržinių, lygiagrečiai su gyvenamuoju namu ėjo sodybos kelias ir dalino visą sodybą į dvi dalis. Vienoje pusėje – gyvenamasis namas, kitoje – klėtys, tvartai. Gyvenamasis namas su klėmis, arklių ir gyvulių tvartais sudarė keturkampį uždara kiemą, kurio centre buvo gėlių darželis. Pirtis stovėjo kitoje Liepojos upelio pusėje, ant stataus kranto.

Pro Natkuškio vienkiemį ėjo pagrindinis žvyruotas kelias iš Žiobiškio, o paprastas kaimo kelias – nuo Močiekų. Ties Natkuškio sodyba abu susijungė. Žvyruotasis vieškelis, praėjęs vienkiemio sodybos teritoriją šiauriniu pakraščiu, suko statmenai į pietus, į Davainišio kaimą. Iš šio vieškelio atsišakojo paprastas kaimo kelias į vakarus, Vilkų, Pailgių kaimų link. Vieškelis kirto abu upelius, per kuriuos buvo pastatyti du mediniai tiltai. Keliais naudojosi aplinkinių kaimų bei vėliau atsiradusių vienkiemių gyventojai.

Šv. Jono statulėlė

Ties sodyba, toje vietoje, kur susieina keliai iš Žiobiškio ir Močiekų, stovėjo senas stogastulpis su stogeliu ir su prikaltu Nukryžiuotuoju. Ši statulėlė buvo padaryta vietinių meistrų XIX a. viduryje. Ją prikėlė pats Stanislovas Masiulis, išvykdamas tarnauti į carinę armiją. Stogastulpis supuvo ir nulūžo apie 1940 m., o statulėlė su stogeliu buvo prikalta prie pušies toje pačioje vietoje.

Kitoje sodybos pusėje, prie tvenkinio, ant stulpo buvo įtaisyta labai sena šv. Jono, sodybos globėjo (*patrono*), statulėlė. Kas ją pastatė, gyventojai neprišimena, nes ji, matyt, statyta anksčiau nei stogastulpis.

Gyvenamasis namas. Gyvenamasis namas, 20x11 m dydžio, statytas XIX a. pirmoje ir antroje pusėje. Tikslī data nežinoma. Didesnioji namo dalis, kaip rodo užrašyta ant aukštelio (*salkos*) sienos data, yra pristatyta 1890 metais. Iš senojo gyvenamojo namo palikta tik virtuvė (*kuchnia*), kaminas-rūkykla, didžioji seklyčia (*stancija*) ir dvi mažosios seklytėlės (*stancijėlės*). Virtuvė ir kaminas-rūkykla neišgriauti todėl, kad statyti iš nedegtų plytų.

Prie senosios namo dalies buvo pristatyta gryčia, prieangis, kambarėlis (*priešpakajus*), prieangis (*gonkos*), prieangėlis (*gonkelės*), priemenė, sandėliukas (*skladukas*), kamara, o po gryčia iškastas ir išmūrytas skaldytais akmenimis rūsys.

Visas gyvenamasis namas buvo pastatytas iš storų tašytų rąstų. Pastato kampų sąsparos lygios su sienomis. Namu pertvarų rąstų galai palikti lauko

Gyvenamasis namas

pusėje ir apkalti lentomis. Visas gyvenamasis namas apkaltas horizontaliomis obliuotomis lentomis. Rastų sudūrimo vietų sienose nematyti. Visi sienų rāstai su išdrožomis (*pozuoti*). Tarp rāstų priklotā samanų. Prieangis iš obliuotų, įlaiduotų (*špuntuotų*) lentų, nudažytų mėlynai. Namo langinės ir apylangės dažytos baltai.

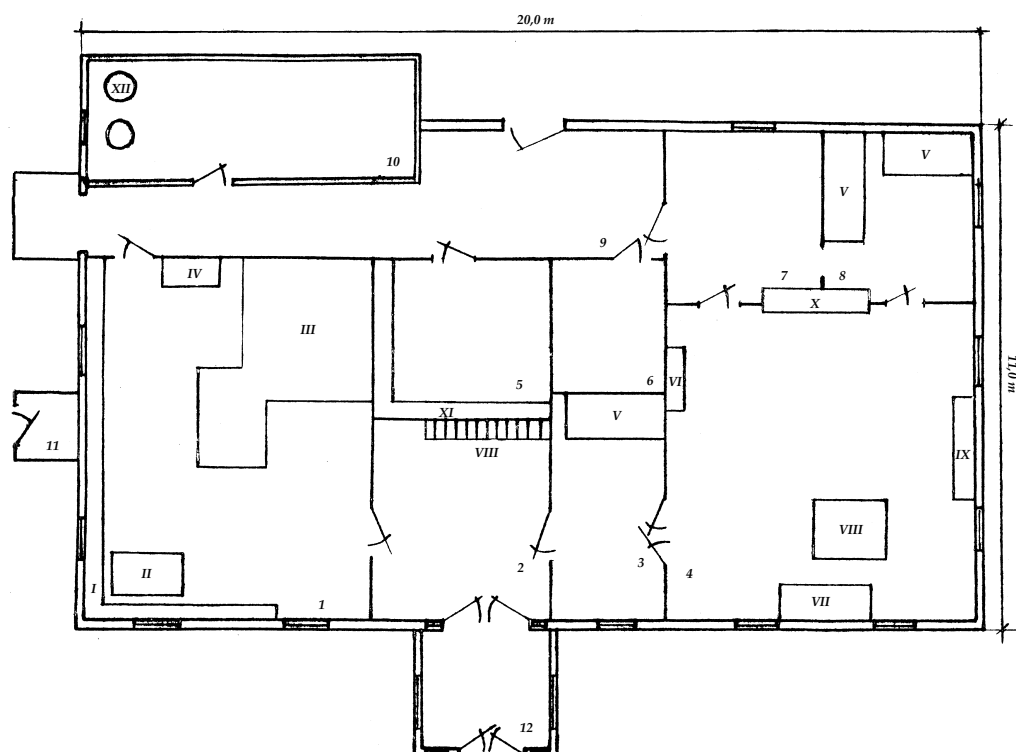
Gyvenamojo namo pamatai (senosios ir naujosios dalies) sumūryti iš skaldytų lauko akmenų, sujungtų kalkių skiediniu ir žvyru. Senosios namo dalies pamatai buvo virš žemės paviršiaus tik apie dešimt centimetrų. Naujosios namo dalies pamatai taip pat sumūryti iš lauko akmenų, tik šių pamatų aukštis apie 0,5 m virš žemės paviršiaus, nes ši namo dalis statyta pakalnėje.

Grindys sudėtos ne visose patalpose, o tik prieangyje (*gonkose*), kambarėlyje (*priešpakajuje*), seklyčioje (*stancijoje*), seklytėlėse (*stancijėlėse*), gryčioje, aukštelyje (*salkoje*). Grindų nebuvo sandėliuke (*skladuke*), kamaroje, kamine-rūkykloje, prie krosnies pakuros. Kaip minėta, namo pertvarų sienos buvo rāstų, išskyrus virtuvę ir sandėliuką. Čia sienos išmūrytos iš degtų plytų: virtuvės – trys sienos, o sandėliuko – dvi. Jungiamoji medžiaga – kalkių skiedinys su žvyru.

Kambarėlis (*priešpakajus*), seklyčia (*stancija*), abi seklytėlės (*stancijėlės*), sandėliukas (*skladukas*) buvo geriausiai sutvarkyti: sienos ištinkuotos molio skiediniu ir išbaltintos kalkėmis.

Seklyčios (*stancijos*), abiejų seklytėlių (*stancijėlių*), kambarėlio (*priešpakajaus*), prieangio (*gonkų*) ir prieangėlio (*gonkelių*) lubos iš apačios iškaltos obliuotomis, įlaiduotomis (*špuntuotomis*) lentomis. Antros lubos uždėtos iš viršaus ir apipiltos spaliais. Pirmųjų ir antrųjų lubų tarpe 1914 metų karo metu slėpė daiktus, indus, išardomus baldus. Sandėliuko ir priemenės lubos uždėtos ant sijų (*balkių*), iš neobliuotų apipjautais kraštais lentų, neprikaltos. Tarpai uždengti trumpomis lentomis. Lubos nebuvo užpiltos. Per šias išardomas lubas ant aukšto sudėdavo nenaudojamus daiktus. Gryčios lubos uždėtos ant storų obliuotų keturkampių balkių. Ant dviejų trečdalių gryčios lubų buvo įrengti aukšteliai (*salkos*). Todėl tarp gryčios lubų ir salkų grindų buvo pripilta spalių.

Rūsio lubos lentinės ir prikaltos iš apačios prie gryčios grindų balkių. Ant šių lubų spalių neužpilta. Kamaros lubos neobliuotų lentų, suklotų užleidžiant vieną lentą ant kitų dviejų. Ant šių lubų taip pat buvo padaryta slėptuvė įvairiems daiktams sudėti.

Gyvenamojo namo stogas dengtas malksnomis (*skindeliais*). Stogo grebėstai pjauti iš rąstų ir prikalti prie apvalių gegnių. Senosios namo dalies gegnės aprūkusios ir pajuodavusios. Namų ir prieangelio (*gonkelių*) stogai dvišlaičiai. Namų stogo galai nusklembti. Skliautų galai užkalti lentomis. Pietiniame skliaute buvo įstatytas langas, kuris apšviesdavo visą aukštą. Šiauriniame stogo skliaute buvo du įstiklinti rombo pavidalo langeliai.

Name buvo trys kaminai (dūmtraukiai). Vienas dūmtraukis ėjo iš gryčio duonkepės krosnies (*pečiaus*) statmenai į aukštelį (*salką*). Prie šio dūmtraukio buvo prijungtas apvalus dūmtraukis iš aukštelyje stovėjusios krosnies. Antras dūmtraukis ėjo iš kamino-rūkyklos. Šis dūmtraukis apačioje buvo gana platus, apie 4 m². Į viršų, virš lubų, dūmtraukis susiaurėjo ir pro stogą buvo išlindęs tolygiai su kitais dūmtraukiais, tačiau vis tiek platesnis už kitus du. Trečiasis dūmtraukis ėjo iš krosnies, esančios kamaroje. Visi kaminai virš stogo buvo išmūryti iš raudonų plytų.

Gryčioje atlikdavo visus ruošos darbus, gamindavo maistą, vakarodavo, kiekvienas atlikdamas jam pavestą darbą. Rudenį, žiemą ir pavasarį gryčioje miegodavo merga, piemu ir pusmergė.

3 pav. Gyvenamojo namo planas:

1 – gryčia, 2 – priemiesis, 3 – kambarėlis (priešpakajus), 4 – didžioji seklyčia (stancija), 5 – sandėliukas (skladukas), 6 – rūkykla, 7, 8 – mažosios seklytėlės (stancijėlės), 9 – priemenė, 10 – kamara, 11 – rūsys, 12 – prieangis (gonkos); I – suolai, II – stalai, III – krosnis (pečius), IV – spintelė, V – lovos, VI – bufetas (kradensas), VII – sofa, VIII – laiptai, IX – sofutė, X – krosnis (pečius), XI – lentynos, XII – girnos

Kambarėlyje (*priešpakajuje*) stovėjo dvi lovos, buvo įtaisyta gembė rūbams sukabinti. Prie sienos buvo pritvirtinta lentyna apyvokos daiktams ir knygoms sudėti. Šioje patalpoje vasarą miegodavo merga ir pusmergė arba piemuo.

Aukštelyje (*salkoje*) ant sienų buvo sukabinami rūbai. Ant ilgo suolo stovėjo maišai su miltais, cukrumi ir druska. Prie sienų pritvirtintose lentynose buvo sudedami koriai ir vaškas. Stovėjo lova, kurioje miegodavo merga arba bernas.

Kamaroje rankinėmis girnomis maldavo grūdus ir virdavo gyvuliams jovalą. Čia laikydavo kibirus, kapones, dalį bulvių.

Mažosiose seklytėlėse (*stancijėlėse*) miegodavo šeiminkų vaikai ir patys šeiminkai. Čia stovėjo keturios lovos, siuvimo mašina, spinta rūbams ir skalbiniams sudėti. Ant sienų kabojo įvairūs paveikslai.

Seklyčia (*stancija*) buvo skirta svečiams priimti. Čia stovėjo didelis bufetas (*kradensas*), sofa, staliukas su patefonu. Ant sienų kabojo įvairūs paveikslai, o lubų centre – žibalinė lempa.

Priemenėje stovėjo dvi spintos maisto atsargoms laikyti. Palei sienas rikiavosi statinės (*bačkos*), įvairūs kubilai (su miltais ir tušti), kibirai su vandeniu. Vasaros metu šioje priemenėje miegodavo piemuo.

Kamine-rūkykloje stovėjo kopėčios, kuriomis pakildavo į rūkyklos viršų ir ant skersinės karties sukabindavo mėsą rūkyti; apačioje buvo ugniakuras. Be viso kito, kamine-rūkykloje kepdavo šakočius.

Gyvenamojo namo priėngyje (*gonkose*) palei sienas stovėjo du suolai, ant kurių vasaros metu statydavo žydinčias gėles, vakarais ilsėdavosi žmonės.

Ant namo aukšto dėžėse vėsindavo sumaltus grūdus, džiovindavo skalbinius, laikydavo laikinai nereikalingus apyvokos reikmenis, išardytas audimo stakles, šaudykles, skietus, verpimo ratelius su visais jų priedais.

Gyvenamajame name buvo dvylika 1,0x1,20 m dydžio dvipusių langų, visi po 6 stiklus (*šibas*). Reikalui esant, langus uždarydavo langinėmis.

Drabužių klėtis, pašiūrė, ratinė, tvartelis. Drabužių (*rūbų*) klėtis, 6x8,5 m dydžio, su ratine (*vazaunia*) ir pašiūre (*paviečiu*) buvo po vienu stogu. Šią klėtį reikia priskirti prie seniausių vienkiamio pastatų. Ji perstatyta iš kitoje vietoje stovėjusio pastato, nes visi rąstai nuo apatinio iki viršutinio sužymėti vertikaliais įkirtimais, kad perstatant nesusimaišytų. Kada pastatyta ši klėtis, tikslī data nežinoma. Pirmajame pamatų vainike rasta moneta su 1823 metų data. Tai leidžia spėti, kad klėtis pastatyta apie tuos laikus. Be to, dalis klėties sienų buvo išklijuotos lenkiškais ir rusiškais laikraščiais. Viename likusiame laikraščio gabalėlyje galima išskaityti: „Sanktpeterburgskije ved... 1806 g“. Visi klėties rąstai apvalūs, kertės nukapotos kirviu. Rąstų sunėrimai kertėse taip pat iškapoti kirviu. Šasparos išlinde. Rąstai su išdrožomis (*pozuoti*) gerai suleisti, bet samanų tarp jų nėra. Pamatiniai rąstai storiausi iš visų. Klėtis be pamatų. Visi keturi pamatiniai rąstai užkelti ant keturių didžiulių, 20–30 cm aukščio kertinių akmenų. Klėtyje suklotos 5–6 cm storio, iš keturių pusių pjautos eglinės grindys. Lubos sudėtos išilgai pastato iš du kartus pjautų 3–4 cm storio eglinių lentų. Iš vidaus visi klėties sienų rąstai tašyti. Visų keturių sienų vainikų skaičius

*Drabužių klėtis
su ratine ir pašiūre
tarp jų*

vienodas, išskyrus vakarinę, į kurią perstatant buvo uždėtas keturioliktas gegninis rąstas. Klėtis stogas dvišlaitis. Gegnės iš apvalių 10–12 cm storumo karčių sukaltos kas metras, viršūnės sunertos išdrožomis (*pozais*), o apačioje standžiai įkabintos į gegninių rąstų išpjovas, ir įkabinimo vietoje prikaltos beržiniais kuoliukais. Skersai gegnių prikalti karčių grebėstai, kurių storesnės dalys prikaltos beržiniais kuoleliais, o plonesnės pririštos karklinėmis vytelėmis arba eglų žievėmis. Taip sudarytas stogo karkasas dengtas šiaudais. Per ilgą laiką stogas apaugo samanomis. Kas ir kada stogą dengė, senieji vienkiemio gyventojai nesisimena. Pasak jų, stogas ir prieš penkiasdešimt metų buvęs apaugęs samanomis. Kelis kartus stogą taisė patys vienkiemio gyventojai.

Klėtis iš dviejų dalių: drabužių klėtis ir klėtelė. Drabužių klėtis durys buvo 0,85x1,45 m dydžio, rakinamos kalvio padarytu užraktu. Šioje klėtyje laikydavo apsiaustus su gobtuvais (*burkas*), gerus muštus kailinius ir visus vasarą nedėvimus drabužius, apsuktus lininiais audeklais, kad nekapotų kandys. Klėtyje laikė ir pakabintus lašinius, kumpius, dešras, ant lentynų sudėdavo išbrauktus linus, geruosius pakinktus su skambaliukais. Klėtyje stovėjo lova. Joje vasarą miegodavo šeimos nariai arba bernas.

Iki 1923 metų klėtis sienos buvo išklijuotos senais laikraščiais ir spalvotais primityviais šventųjų paveikslais. 1923 metais šie paveiksai ir laikraščiai nuo sienų buvo nuplėšti ir atiduoti Panevėžio gimnazijos mokytojui Jurgiui Elisonui, kuris juos panaudojo kaip eksponatus muziejuje.

Klėtelės durys buvo 0,86x1,22 m dydžio, rakinamos pakabinama spyna su kenge (*klenge*). Į klėtelės aruodus pildavo tik avižas. Vėliau, apie 1930 m., klėtelėje ant grindų laikė maišuose supiltas mineralines trašas: zuperį, kalio druską ir vėliausiai – salietrą.

Drabužių klėtis buvo su prieklėčiu. Ant jo sudėdavo pakinktus, gūnias ir kitus važiuoti reikalingus reikmenis.

Prie drabužių klėtis prijungta pašiūrė (*pavietis*), statybos būdu ir medžiaga panaši į drabužių klėtį, savo vienintele galine siena jungė klėtį su ratine (*vazaunia*). Sienos rąstai buvo sudėti į vertikalių rąstų, pritvirtintų prie klėtis

ir ratinės sienų, išdrožas (*pozus*). Pašiūrė (*pavietis*) buvo be durų, be slenksčio, skeltų rąstelių grindys suklotos išilgai pastato. Pašiūrėje lubų taip pat nebuvo, tačiau buvo sudėtos nestoros skersinės sijos (*balkiai*), ant kurių iš abiejų šonų suklotos lentos – t. y. įtaisytos užlos (*užlai*). Tarp lentų buvo tarpas užlipti ant užlų. Ant užlų dėdavo ir džiovindavo medžiagą ir pusgaminius ratlankiams, stipinams, vežėčioms, stebulėms gaminti. Pašiūrėje nuo lietaus laikinai pastatydavo vežėčias, gražųjį vežimą (*lineiką*), vasarą per lietų įvesdavo arklius.

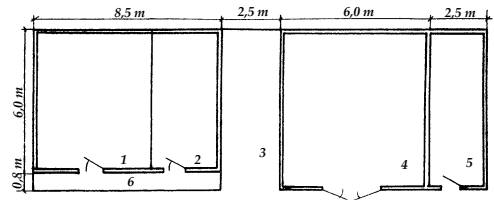
Ratinė (*vazaunia*) buvo pastatyta iš plonesnių nei klėties rąstų, taip pat be lubų, tik ant nestorų sijų buvo įtaisytos užlos. Ant užlų sukraudavo dėvėtus važius, pakinktus, įvairią medžiagą vežėčioms dirbti bei taisyti. Ant sienų kabindavo stalių bei dailidžių įrankius. Ratinėje stovėjo didelis varstotas, nes čia taisydavo vežėčias, roges, važius, pakinktus, dirbdavo įvairius stalių darbus.

Ratinės durys buvo pagamintos iš vertikalių lentų, dvivėrės, 2,2x1,8 m dydžio, dažytos, rėmėsi į slenksčių.

Prie ratinės galo buvo pristatytas 2,5x6 m dydžio tvartelis (*gurbelis*). Dvi tvartelio sienos buvo sujungtos su ratinės siena vertikaliais su išdrožomis (*pozuotais*) rąstais, pritvirtintais prie ratinės sienos. Šoninėje tvartelio rąstų sienoje buvo mažas (rąsto platumo) įstiklintas langelis. Tvartelio sienas sudarė devyni rąstų vainikai. Lubos buvo prikaltos iš apačios prie nestorų sijelių (*balkelių*). Plonų karčių grindys sudėtos ant dviejų skersinių rąstų. Gurbelio stogas vienslāitis, dengtas šiaudais. Stogo gegnės iš ratinės pusės pritvirtintos prie išilginio rąsto, uždėto ant dviejų išlindusių ratinės rąstų. Kitas gegnių galas pritvirtintas prie gegninio rąsto. Tvartelio stogas su didele pastoge į šiaurę. Durys – 0,7x1,22 m dydžio, vienpusės, atveriamos į vidų, iš vidaus užsikabinamos. Iš lauko pusės duris užkabindavo kenge (*klenge*), o kad neatsidarytų, – užkišdavo virvute pririštu kaištuku. Tvartelyje laikydavo paršingas kiaules, paršelius, veršelius, kumeliukus, žąsis, antis, viščiukus. Tai buvo viena iš universaliausių vienkiamio patalpų. Ant tvartelio lubų laikydavo gyvulių šėrimo ir paukščių lesinimo reikmenis: lovius, indus, kibirus, lesalą.

Drabužių klėties, klėtelės, pašiūrės (*paviečio*), ratinės (*vazaunios*) ir prie jos pristatyto tvartelio durys buvo įstatytos į tašytų rąstų staktas (*adverijas*), t. y. prie durų pritvirtinti kalvių darbo geležiniai vyriai ir jais durys užkabintos ant staktose įkaltų kablių.

Grūdų klėtis. Grūdų klėtis, naujausias vienkiamio pastatas, 7x9 m dydžio, pastatyta iš naujų tašytų rąstų apie 1890–1895 metus. Klėtis be pamatų, pastatyta ant lauko akmenų, sukrautų vienas šalia kito pamatų vietoje. Akmenų aukštis apie 30 cm. Klėties aukštis – dvylika rąstų su išdrožomis (*išpozuotų*) vainikų. Rąstų galai nupjauti pjūklų, kertės iškapotos iš abiejų pusių. Klėties stogas deng-

4 pav. Drabužių klėties, pašiūrės, ratinės ir tvartelio planas:

- 1 – klėtis, 2 – klėtelė, 3 – pašiūrė (*pavietis*),
4 – ratinė (*vazaunia*), 5 – tvartelis (*gurbelis*),
6 – prieklėtis

tas šiaudais, dvišlaitis. Grebėstų galai užkalti lentomis, o išlindusiuose virš stogo jų galuose išpjaustinėtos keturios žirgų galvos. Stogas apaugęs žaliomis samanomomis, ant jų vėjo prinešta medžių lapų, šiukšlių. Ant stogo augo beržas ir keli aviečių krūmai. 1966 m. šiaudų danga buvo nuardyta, nes pro ją lyjant tekėjo vanduo, ir stogas uždengtas malksnomis (*gontais*).

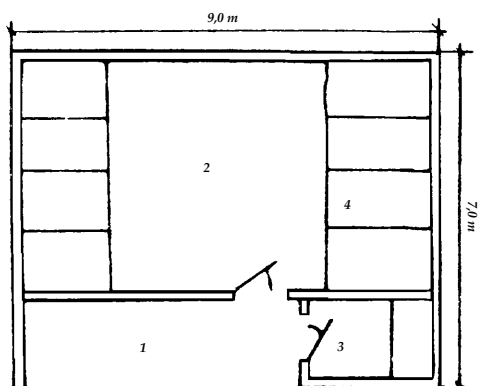
Klėties lubos uždėtos iš viršaus ant skersinių sijų (*balkių*). Ant lubų nieko nelaikė. Grindys iš 3–4 cm storio eglinių lentų, glaudžiai suleistos, kad nebyrėtų grūdai. Į klėtį buvo vienerios durys 1,0x1,80 m dydžio, 3–4 cm storio, viengubos, vyriais įkabintos į staktas, rakinamos pakabinama spyna, bet prieš tai skersai durų uždėjus geležinį skersinį (*štangą*) ir prisukus sraigtniu raktu. Abiejuose klėties galuose buvo po nedidelį įstiklintą langelį. Prie klėties durų buvo padėtos dvi plokščių akmenų pakopos.

Kairėje klėties fasado pusėje buvo 2x3 m dydžio prieklėtis, dešinėje – 2x3 m dydžio klėtelė. Klėtelės durys 0,7x1,22 m dydžio. Sienos – grūdų klėties rąstų tęsinys. Priešakinėje klėtelės sienoje buvo rąsto pločio įstiklintas langelis. Klėtelės ir prieklėčio stogai – grūdų klėties stogo tęsinys.

Grūdų klėtyje buvo du aruodai: kairėje pusėje mažesnis, dešinėje – didesnis. Į mažesnį aruodą pildavo rugius, skirtus maistui, į kitą dalį – apgedusius ir piktžolėtus rugius, skirtus gyvulių pašarui. Į didesnį aruodą supildavo sėklinius grūdus. Klėties viduryje tarp aruodų statydavo kubilus, puskubilius (*rėčkas*) su miltais – duoniniais, pikliuotais ar pašariniais. Čia stovėjo ir kubilas su druska. Pačiame klėties viduryje, prieš pat duris, stovėjo svarstyklės, išsigyotos XIX a. pabaigoje. Jomis galima buvo pasverti iki penkių pūdų. Už klėties durų ant karties kabindavo maišus. Ant prieklėčio laikydavo išardytas audimo stakles (*rėmus, volus, muštuvus, pakojas*).

Klėtelėje stovėjo lova. Joje miegodavo bernai arba pusberniai. Šalia lovos, į sienoje išgręžtas skylės, buvo įkalti kabliai. Ant jų bernai ir pusberniai kabindavo savo mantą. Lova buvo medinė, išklota lentomis, su šieno arba šiaudų čiužiniu. Iki 1914–1918 metų šiaudai buvo klojami ant lentų ir uždengiami marga pašukine paklode. Paklodėms austi siūlus dažydavo alksnio žieve. Antklodė (*dekis*) austa staklėmis iš įvairių spalvų plėšytų skudurų.

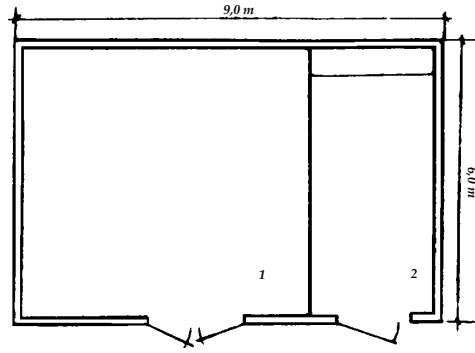
Prie išorinės klėtelės sienos, šiaurės pusėje, buvo prikalta eglės šakelė nulupta žieve, o sienoje sužymėtos padalos. Šį įrenginį vienkiamio gyventojai vadino *barometru*. Pagal šį „barometrą“ gyventojai spėdavo kelių parų orą: prieš lietų šakelė palinkdavo žemyn, o prieš giedrą – aukštyn. Be to, šio „barometro“ parodymus lygindavo su rūbų klėtyje kabančių lašinių išvaizda: jeigu lašinių paltys aprasodavo ir iš jų lašėdavo vanduo, – tai buvo laukiama lietaus.

5 pav. Grūdų klėties planas:

1 – prieklėtis, 2 – klėtis,
3 – klėtelė, 4 – aruodai

Arklių tvartas. Arklių tvartas (*stonia*) pastatytas XIX amžiaus viduryje. XX amžiaus pradžioje stonia jau buvo pakrypusi į rytų pusę. Tvarto dydis – 6x9 m. Pamatiniai rąstai paguldyti tiesiog ant žemės ir jau pusiau sulindę į žemę. Arklių tvartas statytas tik kirviu iš dvylikos apvalių, storų eglinių rąstų vainiku.

Kertės nutašytos iš abiejų pusių. Sąsparos išlindusios. Rąstai su išdrožomis (*išpozuoti*), tarp jų prikloti samanų. Stogas šiaudinis, uždengtas tokiu pat būdu, kaip ir drabužių klėties stogas, dvišlaitis, apaugęs samanomis. Priešakyje stogo šlaito tęsinys sudarė pastogę. Viduje ant sijų (*balkių*) uždėtos du kartus pjautų 3 cm storio lentų lubos, kurios apipiltos spalių bei žemių mišiniu. Tvarte buvo dvi 2x1,20 m dydžio dvigubos durys, geležiniais vyriais įkabinotos į staktų (*adverijų*) kablius. Durys atsidarinėjo į lauko pusę. Nakčiai uždėdavo geležinį skersinį (*štangą*) ir prisukdavo jį dvipirščiu sraigtimiu užraktu.

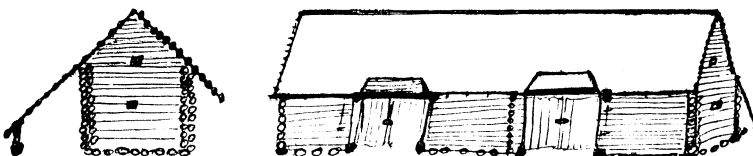
6 pav. Arklių tvarto planas

Arklių tvartas buvo padalintas į dvi nelygias dalis kartimis, išpraustomis į sienose padarytas išdrožas (*pozus*). Iš abiejų pertvaros pusių stovėjo edžios ir loviai. Didesnėje pusėje laikydavo penkis darbinius arklius, o mažesnėje – augantį kumelį arba prieauglį. Pertvaros kartys, reikalui esant, būdavo išardomos.

Kartais žiemą ar ankstyvą pavasarį į arklių tvartą eidavo miegoti bernas arba kas nors iš suaugusių šeimos vyrų. Tam tikslui nuo edžių viršaus iki viršutinio sienos rąsto iš lentų buvo sukaltas gultas, išklotas šiaudais arba šieniu. Čia miegodavo todėl, kad XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje dažnos buvo arkliavagystės – reikėjo saugoti arklius ir naktį. Į tvartą eidavo miegoti ir kada laukdavo atsivedant kumeliukų.

Ant šio tvarto lubų nieko nelaikydavo, tik pastogėje sudėdavo naščius, šieną, pakratus, apynasrius, pavadžius, botagus.

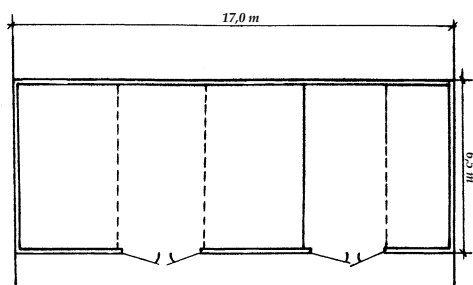
Didžioji daržinė. Didžioji daržinė irgi yra iš senųjų vienkiemio pastatų. Daržinės dydis – 6,5x17 m. Sienos sukrautos iš trylikos apvalių rąstų vainiku. Kertės nutašytos kirviu iš abiejų pusių. Rąstų galai nukapati. Daržinė pastatyta be pjūklo. Pamatiniai daržinės rąstai užkelti ant apie 20 cm aukščio lauko akmenų, sukrautų vienas šalia kito. Didžiosios daržinės stogas dvišlaitis, nuožulniais šonais, dengtas šiaudais, tokiu pat būdu, kaip ir klėties. Rytinėje pusėje stogas beveik siekė žemę, sudarydamas didelę pašalę. Didžiosios pašalės gegnės rėmėsi į ilgą, per visą daržinės ilgį einantį rąstą, įtaisytą ant storų stulpelių,

7 pav. Didžiosios daržinės piešinys (rekonstrukcija)

įtvirtintų į kitą rąstą, gulintį ant žemės. Kita pašalė buvo žymiai mažesnė, be atskirų konstrukcijų.

Abiejose daržinės pašalėse laikinai sukraudavo neišdžiūvusį arba sulytą šieną. Išsigiedrijus jį paskleisdavo kluone, išdžiovindavo ir sunešdavo į daržinę. Be to, didžiojoje pašalėje laikydavo rąstus, lentas, senas roges, baslius, kartis ir kitus daiktus, kurie privalėjo būti po stogu.

8 pav. Didžiosios daržinės planas

Rytinė daržinės siena buvo suręsta iš dviejų vienodo ilgio sudurtų rąstų. Rąstai, dalinantieji daržinę į dvi dalis, buvo sudėti į vertikalių su išdrožomis (*išpozuotą*) rąstą, įtvirtintą ant pamatinio rąsto, o vainikiniai rąstai išdrožomis (*pozais*) suleisti vienas į kitą. Dėl tvirtumo viršuje skersai daržinę uždėtos dvi storos sijos (*balkiai*), kurios jungė viršutinius abiejų priešingų pusių gegninius rąstus. Šios skersinės sijos buvo uždėtos ir sukabintos su gegniniais rąstais tokiu pat būdu kaip ir pastato kertės.

Didžioji daržinė buvo padalinta į dvi nevienodas dalis. Pertvara buvo iš karčių, išpraustų į sienose padarytas išdrožas (*pozus*). Abejos daržinės durys buvo dvipusės, 3x1,60 m dydžio, sukaltos iš vertikalių lentų, prikaltų ant skersinių, ir vyriais įkabintos į staktose įtvirtintus kablius. Staktos buvo pastatytos ant plokščių akmenų. Viename staktų šone buvo padarytos išdrožos (*pozai*), į kurias suleisti sienų rąstai. Viršuje staktas jungė į jų išdrožas įdėtas skersinis rąstas. Nuo vištų ir kitų paukščių durų apačią uždengdavo plačia lenta. Abejas daržinės duris tik nakčiai rakindavo pakabinama spyna, uždėdami kengę (*klenge*) ant staktoje įkaltos kilpos (*prabajaus*).

Didžiojoje daržinėje buvo vidutinio storumo karčių grindys, suklotos išilgai ant skersinių. Po grindimis dažnai įsikurdavo šeškai ir žebenkštys.

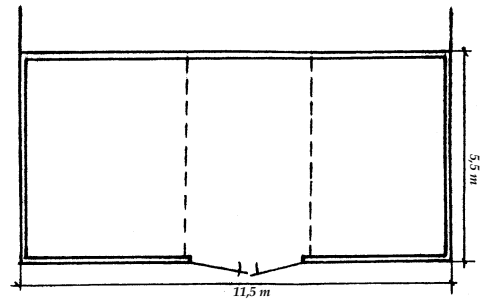
Didesnėje daržinės pusėje kraudavo šieną, mažesnėje – šiaudus ir dobilus.

Daržinėlė. Tarp didžiosios daržinės ir klojimo stovėjo daržinėlė, XIX a. viduryje arba net pirmojoje pusėje perstatyta iš kitoje vietoje stovėjusio pastato, nes nuo pamatinio iki gegninio visi rąstai yra sužymėti vertikaliais įkirtimais.

Daržinėlė

5,5x11,5 m dydžio daržinė, kaip ir kiti senieji vienkiamio pastatai, statyta be pjūklo, gražto, iš apvalių, gulsčių rąstų su nedidelėmis išdrožomis (*pozais*). Rąstų kertės iškapotos iš abiejų jungiamųjų pusių. Šašparos išlindusios, nukapotos kirviu. Daržinė pastatyta iš trylikos rąstų vainikų. Pamatiniai rąstai storiau, užkelti ant lauko akmenų. Kampuose padėti didesni akmenys. Didesnioji akmenų dalis beveik sulindusi į žemę. Durys padarytos iš vertikalių lentų, dvipusės, 1,4x3 m dydžio, geležiniais vyriais užkabintos ant į staktas įkaltų kablių. Staktos pastatytos ant plokščių akmenų. Dėl tvirtumo viršutinis (gegninis) rąstų vainikas skersai sujungtas dviem storais rąstais, taip pat, kaip ir kertės. Daržinės stogas dvišlaitis. Rytinė jo pusė dengta šiaudais, o vakarinė skiedromis – tokiu pat būdu, kaip drabužių klėties stogas. Rytinė daržinės siena iš dviejų dalių ir pastatyta tokiu pat būdu, kaip ir rytinė didžiosios daržinės siena. Šalinėse sudėtos skeltų rąstų grindys.

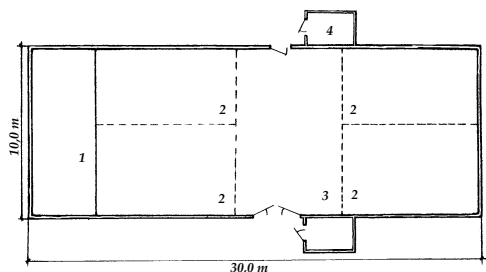
9 pav. Daržinės planas

Daržinė pastatyta, atsiradus kuliamosioms mašinoms, nes iškultų šiaudų atgal į klojimą nekraudavo, o šakėmis sunėdavo į šią daržinę ir sukraudavo šalinėse. Prišienavę daugiau dobilų ir šieno, į vieną daržinės pusę sukraudavo šieną, o į kitą – dobilus.

Klojimas. Klojimas – taip pat vienas iš senųjų vienkiamio pastatų, statytų XIX a. viduryje. Tik vienoje klojimo pusėje sumūryti pamatai iš skaldytų akmenų, sulipdytų kalkių skiediniu su žvyru, nes čia (klojimo viduje) iki XX a. pradžios buvo jauja. Kita klojimo pusė buvo be pamatų ir pamatinių akmenų. Klojimo (10x30 m) sienos iš įvairių rūšių medžių rąstų. Sienų rąstai su nedidelėmis išdrožomis (*menkai išpozuoti*), nes tarp jų matyti plyšiai be samanų, rąstų galai nutašyti kirviu. Kertės ištašytos kirviu, išlindusios. Klojimo stogas dengtas šiaudais – taip pat, kaip ir drabužių klėtis, dvišlaitis, iš abiejų šonų nuožulnus, su didelėmis pastogėmis. Klojimas aukštas: į jį lengvai įvažiuodavo prikrautos vežėčios arba aukštas javų vežimas (*koros*). Durys dvipusės, vertikalių lentų, 2,5x3 m dydžio, prikaltos prie skersinių. Prie durų prikalti geležiniai kalvio darbo vyriai užkabinti ant kablių, įkaltų į staktą (*adveriją*). Staktos stovėjo ant dviejų plokščių akmenų. Tarp staktų, kad jos laikytųsi, viršuje į padarytas išdrožas (*pozus*) buvo uždėtas skersinis. Klojimo durys darinėjosi į lauko pusę. Jas rakinavo pakabinama spyna, uždėdami kengę (*klengę*) ant staktoje įkaltos kilpos (*prabajaus*).

10 pav. Klojimo planas:
1 – pašiūrė (pavietis),
2 – šalinės, 3 – laitas,
4 – peludės (peludnikai)

Klojimo viduryje, tarp šalinių, buvo plūktinė 10x10 m dydžio (per visą

klojimo ploti) lygi aikštelė – laitas, suplūktas iš drėgno, storoko molio sluoksnio, kad nesutrūktų nuo arklių kanopų ir sunkių vežimų. Per laiką laitas tapo tamsiai pilkas, nes tai buvo pagrindinė javų kūlimo, kūlių krėtimo, taip pat linų kūlimo, mynimo ir šukavimo vieta.

Šalinės nuo laito buvo atskirtos dviem rąstais, apačioje įtaisytas į pamatinius rąstus, o viršuje – į gegninius. Tie rąstai sutvirtindavo patį klojimo pastatą kaip skersiniai balkiai ir viršuje bei apačioje prilaikydavo sukrautus javus, kad neslinktų, neišgriūtų. Į abiejų šalinių viršutinių vainikų rąstų išpjovas (*pozus*) buvo įtvirtinti apvalūs sukryžiuoti rąstai, kurie sutvirtindavo viršutinį šalinės vainiką ir kartu padalindavo šalines į keturias dalis. Atskirose dalyse būdavo kraunami skirtingi javai. Jei didesnis derlius, prie kiekvienos šalinės iš šonų dar būdavo prikraunama po keletą vežimų (*korų*) žirnių, miežių ar kitokio vasarajaus. Kartais vasarųjų sukraudavo šalinėse ant kviečių ar rugių. Klojime laikydavo ir linų galvenas. Klojimo šalinių galuose buvo peludės (*peludnikai*). Išvėtę ar išarpavę grūdus, į jas pro dideles angas supildavo pelus. Į vieną peludę pildavo vasarinių ir ankštinių javų pelus, o į kitą – žiemkenčių.

Dešinėje klojimo pusėje po stogo tęsiniu buvo iš keturių pusių rąstais atitverta 3x2 m dydžio peludė. Čia laikydavo miežinius pelus. Kai arklinėmis kuliamosiomis kuldavo klojime, į šalines sukraudavo dalį šiaudų.

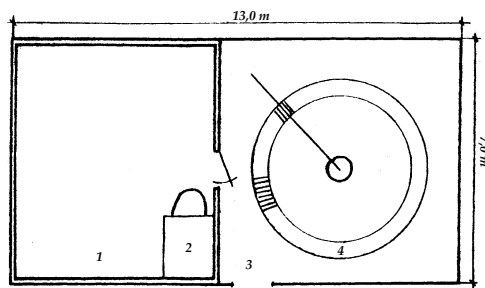
Jauja. XIX a. antroje pusėje statyta 13x7 m dydžio jauja į naują vietą pergabenta iš klojimo. Ją sudarė dvi dalys: jauja ir stoginė (*šapas*). Jauja (6x7 m) buvo pastatyta iš gerų, storų, apvalių eglinių rąstų su ryškiomis išdrožomis (*gerai išpozuotų*), o į rąstų tarpus priklota samanų. Lygių lentų lubos uždėtos iš viršaus ant storų sijų (*balkių*). Ant lubų pripilta spalių su žemėmis, kad neužsidegtų. Jaujos durys – 1,7x0,9 m dydžio, padarytos iš vertikalių lentų, glaustai sukaltų prie skersinio, ir įkabintos į staktas. Durys užsidarydavo suktuku (*sukavielu*) ir iš vidaus, ir iš lauko, o atsiverdavo į lauko pusę. Jaujos stogas buvo dvišlaitis, šiaudinis. Asla – plūkto molio. Jaujos viduje, kairėje pusėje nuo durų, buvo pailga, 1x0,9x1,7 m dydžio molio krosnis (*pečius*). Krosnies pakura buvo duobėje, o dalis pakuros – pačioje krosnyje. Dūmai išeidavo pro duris ir pro nedidelę užstūmėliu uždaromą angą sienoje.

Virš krosnies ant nestorų balkių, įtvirtintų priešingose sienose vienodame aukštyje, buvo pritaisytos dvi eilės karčių (0,5 m atstumu). Ant apatinės karties šaknimis žemyn statydavo nubrauktus linus, o sustatytus su viršutine kartimi prispausdavo. Tada buvo statoma kita linų eilė. Sustatyti linai lubų nesiekdavo. Jaują kūrendavo sausomis malkomis, kad linai mažiau surūktų ir geriau džiūtų.

Kairėje jaujos pusėje, po vienu stogu su pačia jauja, buvo 7x7 m dydžio stoginė (*šapas*). Viena stoginės siena buvo jaujos siena. Kitų trijų sienų vietoje

11 pav. Jaujos planas:

- 1 – jauja, 2 – krosnis,
- 3 – stoginė (*šapas*),
- 4 – maniežas

buvo pritvirtinta po gulstinį rąstą viršuje ir apačioje. Stoginės skliautas buvo apkaltas du kartus pjautomis lentomis. Šapas buvo be lubų. Jo viduryje medinia-me keturkampia me skyde buvo įtvirtintas arkl io sukamas maniežas linams minti.

Pagrindinė jaujos paskirtis – džiovinti ir minti linus.

Tvartas. Gyvulių tvartas (*gurbas*) stovėjo apie 15–18 metrų į šiaurės va-karus nuo gyvenamojo namo. 10x28 m dydžio tvartas buvo pastatytas iš trylikos apvalių rąstų vainikų. Visi rąstai su išdrožomis (*pozuoti*), išsklotomis samanomis. Tvaro pamatai sumūryti iš lauko akmenų, sujungtų kalkių ir žvyro skiediniu; iš išorės buvo apie 30 cm virš žemės paviršiaus, o viduje – apie vieną metrą. Vakarinės tvaro sienos vainikai buvo sudurti iš dviejų vienodo ilgio rąstų. Todėl vidury sienos rąstų galai buvo sudėti į vertikalių su išdrožomis (*išpozuotą*) rąstą, įleista į pamatinį rąstą. Tvaro stogas dvišlaitis, su nuolaidžiais šonais, dengtas šiaudais. Lubos sudėtos ant sijų, suklotos iš du kartus pjautų lentų, užleidžiant vieną lentą ant kitų dviejų, ir užpiltos spaliais. Tvaro asla plūkta iš molio. Pagrindinės tvaro durys dvivėrės, 1,2x3 m dydžio, padarytos iš ver-tikalių lentų, sukaltų ant dviejų skersinių, geležiniais vyriais įkabintos į kablius durų staktose ir rakinamos pakabinama spyna taip pat, kaip didžioji daržinė bei klojimas. Durys atsiverdavo į lauko pusę.

Tvaro sienose, beveik palubėje, buvo keturi įstiklinti langeliai.

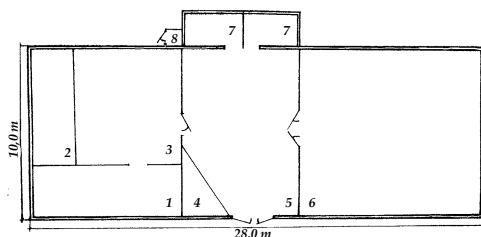
Tvartas buvo padalintas į tris dalis. Vidurinė dalis prie durų buvo tuščia, kad, reikalui esant, galima būtų apsukti vežėčias arba koras su pašaru.

Kairėje tvaro dalyje rąstų siena buvo atitverta 10x12 m dydžio patalpa – avidė (*avikė*). Į ją įeidavo per vienvėrės 2x1 m dydžio duris, atveriamas į išorę. Avidėje laikydavo avis. Avidės šonuose buvo užtvirta dviejų metrų aukščio pertvara, už kurios supildavo pašarinius runkelius. Kartais, ypač per šalčius, į avidę atvesdavo kumelę su kumeliuku. Ant avidės lubų laikydavo brauktuvus, išmintus linus, kuriuos braukdavo žiemą, per šalčius, nes tada lengviau braukti. Kartais ant lubų laikydavo pakratus. Ant tvaro lubų užlipdavo per šiaurinį tvaro galą kopėčiomis iš lauko pusės.

Tvartas

Dešinėje tvarto pusėje keturiais storais rąstais buvo atitverta 10x13 m dydžio patalpa su aukštomis durimis. Ši patalpa buvo vadinama *karvių tvartu*. Jame iš galo dviejų metrų aukščio karčių pertvara buvo atitverta patalpa, kurioje sukraudavo atvežtą parai pašarą.

12 pav. Tvaro planas:

1 – vieta runkeliams, 2 – gardas, 3 – avidė,
4 – užtvaras šieniui, 5 – diendaržis, 6 – karvių
tvartas, 7 – gurbai, 8 – išvietė

Tarp avidės ir karvių tvarto buvo padarytos paukščių laktos. Tvaro viduryje, rąstais skersai atitvertame 2x3 m dydžio plote, padalintame į dvi dalis, buvo laikomos kiaulės. Ši tvarto dalis

turėjo tęsinį lauko pusėje: 1x3 m dydžio, devynių gulsčių rąstų aukščio, su nuožulniu, šiaudais dengtu stogu. Šią tvarto dalį vadino *gurbu*.

Kartais ištrūkusios iš gurbo kiaulės nueidavo gulėti prie karvių. Pasitaisydavo, kad karvės nuguldavo kiaules. Prieš apsiveršiuojant karvėms, apsiparsišiuojant kiaulėms, tvarte per naktį budėdavo vienas iš šeimininkų.

Sumintą mėšlą ne visuomet iš tvarto išmėždavo visą. Srutos per pamatus nutekėdavo į žemiau tvarto buvusią lomą.

Pirtis. Vienkiemyje pirtis buvo vienintelis pastatas, pastatytas naujoje vietoje Liepojos upelio krante apie 1905–1910 metus. Senoji pirtis stovėjo antrajame lauke, netoli ežiaženklio (*kapčiuko*), pamiškėje. 7x4 m dydžio pirtis, pastatyta iš apvalių nestorų eglinių rąstų, susidėjo iš dviejų dalių: priemenėlės ir pirties. Pirties sienų rąstai su išdrožomis (*išpozuoti*), į tarpus prikloti samanų, o rąstų galai aptašyti, kertės iškapotos kirviu, jų galai nupjauti pjūklau. Pamatiniai rąstai, uždėti ant nedidelių pamatinių akmenų, sulindusių į žemę, todėl guli beveik ant žemės. Tik pirties priemenėlė pakelta ant aukštesnių lauko akmenų. Vidinės pirties sienos nutašytos. Abiejose pusėse skliautai kaip ir sienos iš rąstų. Gegnės pritvirtintos prie gegninių rąstų. Pirties stogas dvišlaitis, dengtas du kartus pjautomis lentomis, užleidžiant vieną lentą ant kitų dviejų. Lentos sudėtos statmenai į šelmenį. Pirties lubos viengubos, sudėtos išilgai iš viršaus ant sijų (*balkių*), užleidžiant vieną lentą ant kitų dviejų, ir užpiltos spaliais su žemėmis. Ant lubų buvo galima užlipti iš priemenėlės. Priemenėlės ir pirties durys buvo padarytos iš nestorų, vertikaliai sukaltų lentų ir vyriais įkabintos į staktų kablius. Lauko durys buvo uždaromos sukučiu (*sukavielu*). Priešakinėje pirties sienoje per rąsto storį (plotį) buvo įstiklintas langelis.

Pirties viduje, kairėje pusėje nuo durų, buvo *krosnimi* vadinamas ugnia-kuras, sumūrytas iš nedegtų plytų, kurios per ilgą laiką išsidedgė. Ant krosnies viršaus esančią kumščio didumo akmenų krūvą įkaitindavo krosnis su pakura apačioje. Pirtį kūrendavo malkomis. Lubose dūmams išeiti buvo anga – *aukštinis*, užstumiamas lentele.

Dešinėje prie krosnies ant trijų aukštų trinkų (*kaladžių*) stovėjo medinis geležiniais lankais apkaustytas kubilas. Jo apačioje, šone buvo išgręžta skylė, į kurią įstatytas 50 mm skersmens geležinis vamzdis ir įmūrytas į krosnies pa-

kurą, prieš tai vamzdžio galą užplakus, kad neištekėtų vanduo. Šiuo vamzdžiu buvo šildomas vanduo kubile. Sugedus šiam įrenginiui, nuo 1950 metų vandenį šildė sumestais į kubilą įkaitintais akmenimis.

Pirties pasieniuose stovėjo du platus suolai, ant kurių sėdėdami prausdavosi. Norintys šilčiau prausis ir vanotis, kopdavo ant plautų (*palų*). Pirties grindys buvo medinės su dideliais plyšiais nutekėti vandeniui.

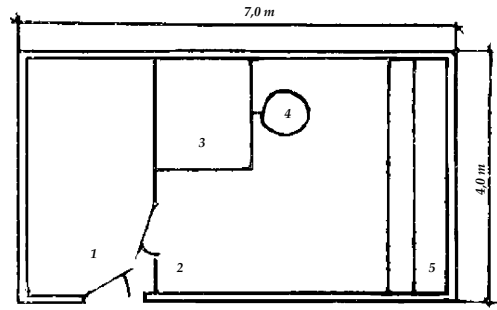
Vandens į pirtį prinešdavo kibirais iš šalia iškastos kūdros, o pavasarį ir rudenį – iš Liepojos upelio, kartais – ir iš šulinio. Pirtį kūrendavo kas antrą šeštadienį. O prieš įvairias metines šventes ar po didesnių darbų – nepaisydami eilės.

Apie architektūrą. Natkuškio vienkiemio sodyba buvo natūraliai susijusi su ją supančia gamta. Senieji vienkiemio pastatai, šiaudais dengti stogai, pilkos medinės pastatų sienos, baltos langinės, palangės ir langų rėmai žaliame krūmų ir medžių fone išryškino sodybos ansamblį, kurio architektūros formos ir šiaip buvo labai išpūdingos: dauguma pastatų stogų dvišlaičiai, o kai kurie – su nuožulniais galais, primenantys keturšlaičius stogus. Stogai, palyginti su pastatų sienomis, sudarė dideles plokštumas ir dominavo išoriniame pastato vaizde. Pastatai buvo išdėstyti laisvu planu.

Pagrindinis įėjimas į gyvenamąjį namą buvo iš galo, išryškintas prieangio (*gonkų*) su dvišlaičiu stogeliu, besiremiančiu į namo sieną ir paremtu dviem keturkampėm profiliuotom kolonom, tarp kurių fasado pusėje įtaisyta pjaustinėtu lentelių, sujungtu turėklais, baliustrada. Be pagrindinio įėjimo, iš šonų simetriškai buvo dar du įėjimai. Iš švariojo kiemo įėjimas buvo per prieangį (*gonkas*), kurio durys buvo filinguotos ir išdažytos balta ir mėlyna spalva. Išorinės namo durys buvo vienvėrės, sukaltos iš dvigubų lentų, iš lauko pusės durų lentelės sukaltos eglyte.

Langai buvo šešių stiklų (*šibu*), su dvivėriais baltai nudažytais rėmais. Langinės filinguotos. Viršuje užkaltas išpjaustinėtas karnizas.

Drabužių klėtis stačiakampio formos. Gegninis rąstas įtvirtintas ant trijų profiliuotų kolonų, iš kurių dvi ornamentuotos. Kartu tos kolonos laikė ir prieklėčio lubas. Drabužių klėties ir klėtelės durys vienvėrės, iš storų vertikalių lentų. Drabužių klėtyje ir klėtelėje buvo po vieną erdviają patalpą.

13 pav. Pirties planas:

- 1 – priemenėlė,
- 2 – pirtis, 3 – krosnis,
- 4 – kubilas, 5 – plautai (palos)

Profiliuota drabužių klėties kolona

Didžiulės daržinių ir klojimo stogų plokštumos žaliame medžių fone išsiskyrė lyg pilka siena. Šie pastatai buvo paprastų formų, bet jų talpumas, konstrukcija ir paskirtis atitiko ekonomines ūkio sąlygas. Daržinių ir klojimo durų aukštis ir plotis buvo pritaikytas patogiai įvežti pakrautą vežimą. Daržinių vidus ūkiškai suskirstytas.

Architektūrinė pirties forma nesudėtinga: dvišlaitis stogas, sienų rąstai charakteringi seniesiems Lietuvos kaimo pastatams, sienoje paliktas rąsto platumo langelis, skyduose iš abiejų pusių – po pusapvalį langelį. Iš abiejų šelmens pusių ties skydais pritvirtinta kryžma, į kurią įstatytas profiliuotas, smailėjantis stiebelis.

Mažoji vienkiemio architektūra susiliejo su ją supančia gamta. Karčių, statinių ir lentelių tvoros neryškiai išsiskyrė iš aplinkos. Sodybos pakraščiuose stovėję du mažosios architektūros paminklai su liaudies meistrų kruopščiai sukurtomis skulptūrelėmis atspindėjo lietuviško kaimo charakterį. Iš lentelių padaryti aviliai ir medžiuose likę kelminiai aviliai ryškiai rodė bitininkystės raidą, naujojo ir senojo gyvenimo paraleles.

Šiek tiek apie dvasinę vienkiemio kultūrą

Ryškesni papročiai. Pavasari pirmą kartą grįžusį iš lauko darbų artoją – berną arba gaspadorių – vienkiemio moterys apipildavo šaltu vandeniu, kaip dirbusį, ir dar, – kad derlius būtų geras. Berną vandeniu dažniausiai apipildavo merga, o šeimininką (*gaspadorių*) – šeimininkė (*gaspadinė*). Grįžusiam iš lauko artojui, be kitų valgių, būtinai duodavo valgyti ir virtų kiaušinių. Vieną kartą yra buvę, kad merga, nenorėdama apipilti berno šaltu vandeniu, nutarė kibirą vandens pašildyti krosnyje. Grįžusį berną ir apipylė pašildytu vandeniu. Vanduo, pasirodo, buvo per karštas, ir mergai teko bėgti. Bėgdama puolė lįsti pro kameros langelį, bet per klubus išstrigo. Teko išardyti kameros langelį, kad galėtų ištraukti mergą.

Šienauti pradėdavo tada, kai būdavo trumpiausia naktis. Sakydavo, kad „dalgė šviesą užgesė“. Tai reiškė, kad tuo metų laiku visiškai nereikėdavo degti žiburio, nes naktis buvo labai trumpa, o atsikėlę iš karto galėjo traukti į pievas. Visiems anksti rytą pradėjusiems šienapjūtę apie 8 val. ryto į lauką atnešdavo valgyti (*sniedanią*) – dažniausiai blynų su taukais ir spirgais. Paprastai nešdavo šeimininkų vaikai. Per šienapjūtę būtinai reikėjo iškepti geriausių miltų apvalių geltonų blynų ir jais maitinti pjovėjus – tuo buvo tikimasi saulės ir geros šienapjūtės. Pagal paprotį pusryčius valgydavo apie 11 val., o po jų visuomet eidavo pogulio – nuo pusės iki dviejų valandų.

Kūčias valgydavo prie stalo, o po staltiese būdavo paklotas kelių centimetrų šieno sluoksnis. Kūčioms būtinai išvirdavo žirnių, pupų, kviečių, avižų kisieliaus. Žirnius ir pupas virdavo pasūdytame vandenyje, o kisielių – nesūdytą ir maišytą su aguonomis. Valgydami šiuos patiekalus, užsigerdavo saldytu vandeniu – *miešimu*.

Kūčių metu kiekvienas šeimos narys traukdavo iš po staltiesės šiaudelių. Jeigu šiaudelis storas ir ilgas, tai ateinantieji metai bus sėkmingi. Po Kūčių stalo nenuimdavo. Šieną nuo stalo šeimininkas sušerdavo galvijams ir arkliams. Kiaulėms, vištoms atiduodavo pupas, žirnius. Po Kūčių kiekvienas šeimos narys eidavo į malkinę glėbio malkų. Pliauskas imdavo neskaičiuodami. Radę, kad pliauskų skaičius porinis, sakydavo, kad metai bus geri, merginos ištekęs. Kūčių vakarą klausydavosi, iš kurios pusės šunys loja, – iš tos pusės ir piršliai bus.

Po Kūčių vakarienės įvairaus amžiaus vienkiemio gyventojai lydydavo šviną (*alavą*) ar vašką ir lašindavo į šaltą vandenį. Vandenyje susidarydavo įvairios figūros, iš kurių spėdavo ateitį.

Natkuškio vienkiemyje, kaip ir daugelyje Lietuvos vietovių, papročiai lydėjo daugelį ūkio darbų, religinių bei tradicinių švenčių. Tradiciniais veiksmais buvo pradedami ir užbaigiami lauko darbai.

Prieš Velykas pirtį pakurdavo ugnimi, Didįjį šeštadienį atnešta nuo šventoriaus. Ugnį nešdavo kempinėje.

Vyrai, grįžę išsimaudę iš pirties, dėkodavo: „Ačiū už šilumą“. Moterys atsakydavo: „Į sveikata“. Būdamos piktos, atrėždavusios: „Išgraužk“ arba „Išlupk“. Kartais atsakydavusios: „Pabučiuok savo mylimą“.

Nuo velykinio stalo likusius kaulus, kiaušinių kevalus šeimininkė arba šeimininkas išnešdavo iš namų ir, apėję savo laukus ar jų dalį, išmesdavo viską į dirvą ir užkasdavo žemėmis, kad kiti metai būtų derlingi.

Nemaža buvo papročių, susijusių su pastatų statyba. Dauguma pastatų Lietuvoje buvo statoma iš rąstų. Todėl jau statybinės miško medžiagos paruošimas buvo susijęs su tam tikrais papročiais. Iš patirties statybinė miško medžiaga buvo kertama ir ruošiama žiemos mėnesiais, kada eglės ir pušys sakingos, o mediena kietesnė, tankesnė. Iš eglės šakų tverdavo tvoras. Pamatinių akmenų atsiveždavo iš savo arba artimiausių giminių lauko. Sunėrus pirmąjį rąstų vainiką, kiekvienoje kertėje būdavo iškertamas „X“ formos giluminis ženklas. Į iškirstą vietą dėdavo iš šilto vaško nulipdytus kryželius, kuriuos dažniausiai lipdė moterys. Ant iškirsto ir vaškinio kryželio uždėdavo kelias rūtų šakeles, dažniausiai parneštas iš bažnyčios Verbų sekmadienį. Vaškinius kryželius nulipdydavo iš grabnyčinės žvakės vaško. Į pirmąjį rąstų vainiką dar įdėdavo ir monetą.

*Pirmojo vainiko kertėse
iškirstas „X“ formos
ženklas*

Visus papročius, susijusius su pirmojo rąstų vainiko sunėrimu, atlikdavo kas nors iš šeimos narių arba meistras. Meistrus, sunėrusius pirmąjį rąstų vainiką, vaišindavo alumi, sakydami, kad laisto pirmąjį rąstų vainiką. Statybos pabaigoje meistrai nupindavo medžio šakų, dažniausiai ąžuolo, vainiką ir užkabinę ant kryžmos prikaldavo prie gegnių. Šis vainikas vadinosi pabaigtuvių vainiku. Iškelus pabaigtuvių vainiką, šeimininkai

vaišindavo meistrus alumi. Buvo sakoma, kad laistomos gegnės arba pastatytas namas.

Pagal paprotį po pastatyto namo skliautais pakišdavo Verbų sekmadienių šventintą kadugių šluotelę (*verbą*), kad saugotų pastatą nuo žaibų. Be to, nuo gaisrų apsisaugoti namuose laikydavo šv. Agotos duonos. Kilus gaisrui, šios duonos gabalėlį nešdavo tris kartus aplink degantį pastatą, kalbėdami: „Agota-Gabija, atitolink nuo mūsų gaisrus“.

Laidojimo apeigos čia panašios, kaip ir daugelyje Lietuvos vietų. Bet yra ir skirtumų. Į laidotuves vienkiamio žmonės aplinkinius gyventojus kviesdavo asmeniškai. Nekviesti į laidotuves neateidavo. Atėjusius į laidotuves atsisveikinti su mirusiu pavaišindavo. Laidotuvėms būtinai padarydavo miežinio alaus iš savo arba skolinto salyklo.

Vienkiemyje ne visuomet būdavo muzikantų, kurie grotų pasilinksminimų metu. Dažniausiai pasilinksminimo dalyviai eidavo ratelius: „Noriu miego“, „Augo sode riešutas“, „Žilvitėlis tūta“, „Rožės gražiai žydi, gražiai žaliuoja“, „Bitute, pilkoji“; žaisdavo žaidimus: „Vanagėlis tupi tupi, ant gegulas žiūri žiūri“, „Duok katinui skūron, nežinodamas katron“. Labiausiai visų mėgiamas žaidimas buvo „Dovydą mušti“, nes žaidime galėdavo dalyvauti įvairaus amžiaus žmonės, vyrai ir moterys. Šiam žaidimui reikėdavo apie 1,5 m ilgio suolo. Du žaidėjai užrištomis akimis atsitupia vienas priešais kitą, viena ranka laikydamiesi už suolo kojos, o kitoje turi kietai susuktą rankšluostį. Vienas iš žaidėjų sušunka: „Dovydai, ū!“ Kitas žaidėjas, išgirdęs kvietimą, šeria į garso pusę rankšluosčiu. Taip pakaitomis kviečia vienas kitą. Jeigu kuris iš žaidėjų nemiklus, nespėja pasitraukti, tai gauna kietu rankšluosčiu per galvą. Šį žaidimą žaisdavo žiemą gryčioje, o vasarą lauke.

Kitas, daugiausia vyrų, žaidimas buvo – permesti kinkymo lanką per stogą. Šis žaidimas buvo žaidžiamas dažniausiai per šventes, susibūrimus, kada būdavo susirinkę daugiau vyrų. Kinkymo lanką permesti per stogą, nežinant permetimo būdo, beveik neįmanoma, nes jis nepatogus paimti ir sunkokas. Būdavo kertamos lažybos, kas permes lanką. Permesdavo taip: vyriškis atsistodavo atbulas į pastatą, plačiai prasižergdavo ir paėmęs už galų kinkymo lanką iš visų jėgų mesdavo į stogo pusę. Tokiu būdu kinkymo lanką permesdavo per stogą ir laimėdavo lažybas.

Žiupsnelis liaudies medicinos ir veterinarijos. Susirgus ar susižalojus vienkiamio gyventojui, pirmoji suteikta pagalba dažnai būdavo liaudies medicinos priemonė, po to iškviisdavo gydytoją arba nuvykdavo pas jį.

Nuo gerklės sutinimo arba peršalę imdavo nestorą 3–4 cm platumo lašinių bryzelį, ant jo uždėdavo kamparo, česnako, terpentino mišinio ir šiltai rišdavo kaklą, kol atslūgdavo sutinimas. Taip pat rišdavo karštus pelenus, miežių, avižių kompresus.

Nuo kirminų vaikams duodavo išgerti truputį žibalo, patvindavo juo delnus, duodavo uostyti beržų šakelių, padegintos žasies plunksnos.

Įsidūrus rakštį ištraukdavo, o įdurta vietą, kad neužsikrėtų kraujas ir nepūliuotų, pasmilkindavo drobės gabalėliu, kol šildoma vieta pradėdavo tvinkčioti. Paskui, patepę medum, aprišdavo.

Nuo plaučių uždegimo (*zapalenijos*) duodavo išgerti vaikų šlapimo su medum, nasturtų, rugiagėlių arbatėlės.

Nuo kosulio, bronchito gydydavo kompresais. Krūtinę ir nugarą trindavo kiaušės arba žąsies taukais, kol užkaista, ir aprišdavo vilnone skara. Duodavo išgerti karšto pieno su medumi ir taukais.

Nuo difterito sudžiovintos pastogėje rupūžės šlaunele užpildavo verdančiu vandeniu ir pritrauktą rudos spalvos skystį duodavo gerti.

Visus ištinimus, sutrūkimus, kojų, rankų išnarinimus gydydavo naminės degtinės, atskiestos pusiau su vandeniu, kompresais.

Nudegimus gydydavo geriamąja soda, tepdavo kiaušinio baltymu, o nesant šalia nei sodos, nei kiaušinių, užtepdavo snargliu.

Iš nosies bėgantį kraują sustabdydavo, užrišdami kairiosios rankos mažąjį pirštą.

Senesnieji kraują iš žaizdos stabdė voratinkliais, arklio mėšlu, žaizdas gydydavo degutu.

Vienkiemyje vaistams vartojo pušų, beržų pumpurelius, puplaiškius, pelynus, aviečių stiebelius, čiborelius, kviečius, valerijonus, ramunėles, našlaitėles, traukžoles, guobos lapus, liepžiedžius, ajerus, dilgėles, rugiagėles, nasturtas, rūtas.

Gyvulių žaizdoms plauti vartodavo krivoliną (*krivanolį*), kuri atskiedavo virintu vandeniu. Kartais, neturėdami kitų priemonių, išplaudavo ir žmonėms žaizdas.

Išputus karvėms, miežinius šiaudus užpildavo terpentinu ir trindavo šonus, kol užkaista. Paskui karves vesdavo prieš kalną, į nasrus įkišę susuktą šiaudų kūlį.

Šeriamoms per žiemą miežinių šiaudų pelais karvėms prakiurdavo liežuviai. Šią ligą gydydavo skystu vištų mėšlu: vištos plunksna tepdavo prakiurusią vietą. Be to, tas vietas kartais pabarstydavo mėlynuoju akmenėliu (vario sulfatu).

Neėdrioms kiaušėms duodavo ant gyvatės užpiltos degtinės, kad geriau būtų. Sugirdę degtinę, po gabalėlį sušerdavo ir pačią gyvatę. Pasitaikydavo, kad degtinę nuo gyvatės išgerdavo ir vyrai.

Gyvuliams išsinarinus kojas ar patempus sausgysles, aptepdavo šlapiu moliu ir stangriai aprišdavo.

Vienkiemio likimas

1948 m. gegužės mėn. Natkuškio vienkiemio šeimnininkai Jonas ir Akvilija Masiuliai su mažametėmis dukterimis Aldona ir Bernadeta buvo ištremti į Krasnojarsko kraštą, Jeniseisko rajoną. Vienkiemyje gyventi liko Anastasija ir Sofija Pavlovos, karo metais vokiečių atvežtos iš Velikije Luki darbams į Lietuvą. Po karo, sužinojusios, kad jų namai sunaikinti, o Rusijoje siaučia badas, į gimtąsias vietas negrižo, liko gyventi Masiulių šeimoje. Ištrėmus Masiulius, jos globojo vienkiemį, išsaugojo dalį baldų ir namų apyvokos daiktų. Sielojosi ir guo-

dėsi kaimynams dėl kolūkio griauamo vienkiemio tvarto. Kada pasiekę tremties vietą Masiuliai parašė laiškus giminėms ir artimiesiems, pirmojo atsakymo sulaukė iš Pavlovų, nes giminės iš pradžių bijojo rašyti.

1959 m. pavasarį, po 11 metų tremties, Masiulių šeima grįžo į Lietuvą ir padedami apylinkės pirmininko iš karto apsigyveno Pavlovų išsaugotame vienkiemyje, dirbo Žiobiškio kolūkyje. Duktė Bernadeta mokėsi Kaune. Jonas Masiulis mirė 1964 m., duktė Aldona – 1965 m. Palaidoti Žiobiškio kapinėse.

Apie 1970 m. paaiškėjo, kad Natkuškio vienkiemis yra pasmerktas viską savo kelyje šluojančios melioracijos. Buvo užsimota išrauti ir palaidoti po žeme visus šimtamečius sodybos medžius. Kai kurių net galinga sovietinė technika neįveikė, dalį kitų pasitelkęs į pagalbą gamtosaugininkus išgelbėjo Masiulių žentas J. Navickas. Sunaikintų šimtamečių želdinių ir sodo vietoje vėliau buvo užsodintas miškas. 1973 m. vienkiemio nebeliko. Tik išlakių liepų alėja dar tebežymi buvusios sodybos šiaurinę ribą. Pavlovos, kaip karo metų tremtinės iš Rusijos, pasistatė kooperatinį butą Rokiškyje, Akvilija Masiulienė jau anksčiau buvo išvažiavusi pas dukterį Bernadetą į Kauną.

Vienintelė iš likusių Natkuškio vienkiemio šeiminkų – Jono Masiulio duktė Bernadeta Masiulytė-Navickienė gyvena Kaune. Senoji vienkiemio šeiminkė Akvilija Masiulienė 1988 m. atgulė į Žiobiškio kapinių smėlį šalia savo vyro ir dukters.

Pasakojo:

Vladislovas Masiulis, g. 1894 m. Natkuškyje

Adolfas Masiulis, g. 1902 m. Natkuškyje

Uršulė Makutėnienė-Masiulytė, g. 1905 m. Natkuškyje

Akvilija Masiulienė-Žekaitė, g. 1907 m. Žėkuosė

Žiobiškio špitolė

Zenonas Žumbakys

Pačiame bažnytkaimio centre stovi senas, apleistas namas. Kada ir koikiems žmonių poreikiams jis statytas, kaip įrengtas, koks gyvenimas kunkuliavo kitados jo erdvuose kambariuose? Apie tai – šiame straipsnyje.

Špitolė – vokiškos kilmės žodis, reiškiantis „senelių, invalidų prieglauda arba ligoninę (das Spital)“. Tačiau nėra duomenų, kad Žiobiškio špitolė būtų buvusi prieglauda ar ligoninė. Erdviame (18x9 m) pastate buvo gyvenama. Čia buvo trys atskiri butai. Juose gyvendavo vargonininko, bažnyčios tarnų (*špitolininkų*) ir zakristijono šeimos. Prie špitolės dar stovėdavo tvartas su daržine ir dvikamarė klėtis, kieme buvo šulinys.

Špitolė statyta XIX–XX amžių sandūroje. Senieji žiobiškėnai spėlioja, jog špitolė gali būti senesnė už bažnyčią. Senieji juokauja: „Visi mes dar Bekerio baloje buvom, o špitolė jau stovėjo. Gandras mus visus į gyvenimą iš šios balos atneša“. Rūsio durų arka ir bažnyčios sienos sumūrytos iš vienodų matmenų plytų (27x13x6 cm).

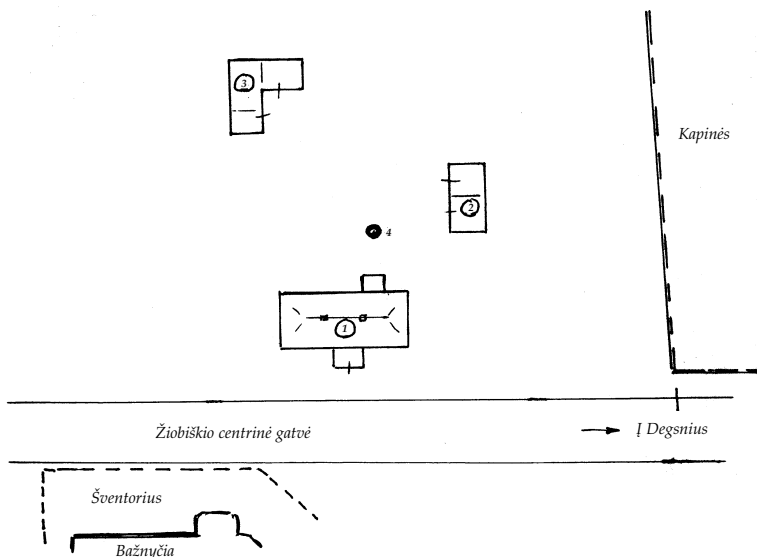
Špitolė. 1997 m.

K. Driskiaus nuotr.

Špitolė pastatyta prie pagrindinės bažnytkaimio gatvės. Kitapus gatvės – klebonija ir akmeninė bažnyčia. Netoliese už akmeninės tvoros kapinaitės. Nuo gatvės pusės po špitolės langais buvo gėlių darželis.

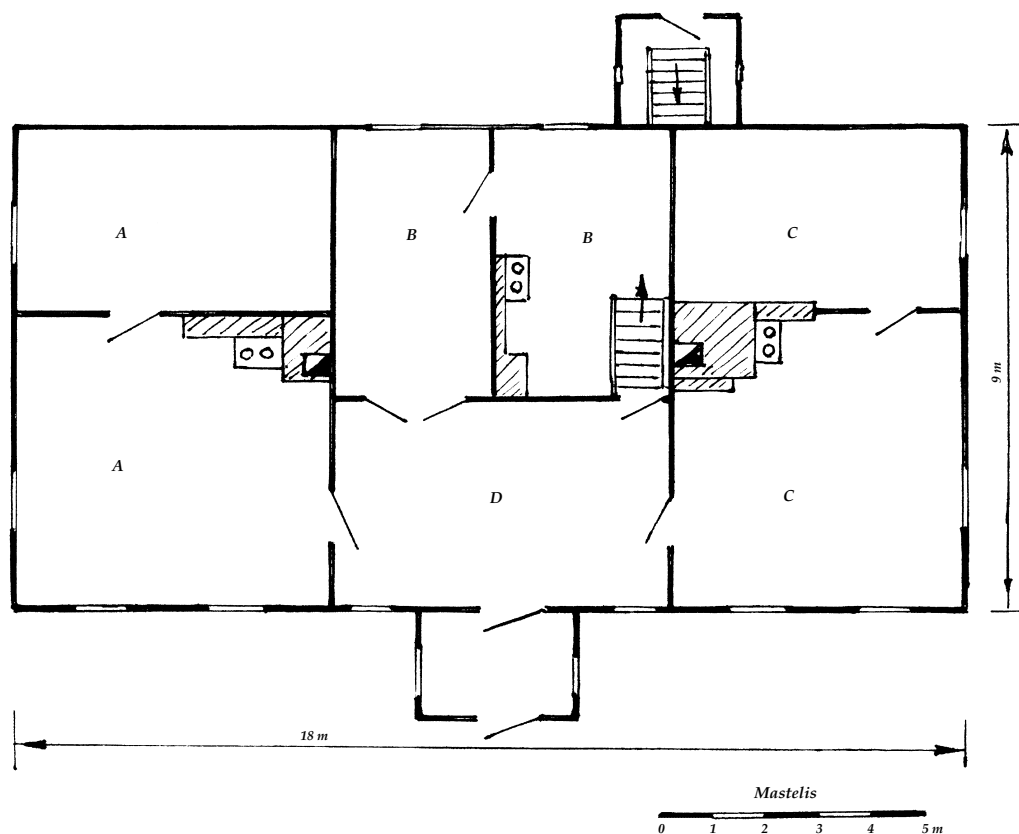
Špitolė surešta sumaniai ir tvirtai. Savo dydžiu ir išvaizda ji labai skiriasi nuo mažų bažnytkaimio grytelių. Tašytų rąstų sienos vėliau iš išorės apkaltos lentomis ir nudažytos. Erdvūs, aukšti (2,7 m) kambariai. Pertvaros irgi iš rąstų. Durys daugiausia vienvėrės, dvisluoksnės. Langai su langinėmis išdėstyti simetriškai. Langų rėmai dvigubi, varstomi. Durų ir langų vyriai, kabliukai, užraktai kalvių darbo. Lubos plačių (20–23 cm), storų (4 cm) obliuotų lentų, suklotos ant sijų (*balkių*). Apatinės balkių briaunos nusklembtos.

Špitolės stogas dvišlaitis, pusvalminis (pusskliautinis). Stogo konstrukcija su gulekšniais (gulinčiais skersiniais) ir statramsčiais. Pastogėje įrengti du kam-

1 pav. Špitolės kiemo planas:

- 1 – špitolė, 2 – klėtis,
- 3 – tvartas su daržine,
- 4 – šulinys

bariai, vadinamosios *salkos*. Iš pradžių stogas buvo dengtas skiedromis, vėliau malksnomis (*skindeliais*). Virš kraigo yra du rausvų plytų kaminai.

Po špitolė yra erdvus (6,5x3 m) ir gilus (2,5 m) rūsys. Jo sienos sumūrytos iš skaldytų akmenų. Rastų pertvara skiria rūšį į dvi apylyges patalpas. Į rūšį patenkama iš lauko mediniais laiptais. Durų arka raudonų plytų, plati (1 m). Galinėje rūšio sienoje yra siauras, pailgas langelis.

1997 metų vasara... Negyvenama ir apleista stovi vieniša Žiobiškio špitolė. Pro kiaurą stogą pliaupia lietaus vandenys ir be gailesčio plauna kaminus, pūdo sienas, lubas. Vėjas klebena likusias langines. Kitų pastatų (klėties, tvarto, daržinės) jau nėra. Seni alyvų krūmai užgožę darželį. Užžėlęs kiemas, kitados buvęs sklidas vaikų klegesio.

Špitolėje gyvendavo darbščios šeimos. Vienu metu čia augo devyni vaikai: trys vargonininko šeimoje, keturi – špitolninko, du – zakristijono šeimoje. Špitolėje yra gyvenę Žiobiškio bažnyčios zakristijonai: Povilas Gasiūnas, Juozas Linartas, Pranas Staigis, Lionginas Laužadis; špitolninkai: Vikanis, Strumskis, Norgėla, P. Kulikauskas (vėliau kolūkio kalvis). Špitolninkui tekdavo minti vargonų dumples, skambinti varpu, šluoti bažnyčią, liedinti žvakes ir talkinti dirbant parapijos žemę (30 ha).

2 pav. Špitolės planas:

A – vargonininko butas, B – špitolninko butas,
C – zakristijono butas, D – priemenė

Gana ilgai špitolėje gyveno vargonininkas Matas Gagiškis (1925–1949). Jo bute stovėjo fisharmonija. Čia repetuodavo bažnyčios choristai. Jie mokėsi įvairių giesmių ir dainų. Čia burdavosi pavasarininkų orkestras, turėjęs dvylika orkestrantų. Orkestras grojo bažnytines melodijas, įvairius šokius, maršus. Esant progai, choristai ir orkestrantai špitolėje pasivaišindavo. Matas Gagiškis paruošė keturis naujus vargonininkus: Linartą, Smalskį, Lapašinską, Bajorūną. M. Gagiškis turėjo 4 ha nuosavos žemės. Špitolės tvarte laikė arkli, karvę, keletą avių. Jis naudojosi viena klėties kamara ir viena *salka*. Kita *salka* ir kamara naudojosi zakristijono šeima. Per kalėdojimą gautų grūdų nesutalpindavo į klėtį, todėl dalį pildavo į *salkas*. Pilnus vežimus grūdų parsiveždavo iš Mitragalio kaimo. Mitragaliečiai buvę turtingesni už paplimbaliečius.

Špitolės rūsyje gyventojai laikydavo bulves, burokus, raugintus agurkus, kopūstus.

Virš špitolės laukųjų durų kabodavo kryželis. Špitolėje mėgo susiburti Žiobiškio jaunuomenė. Vakarodavo ilgais rudens ir žiemos vakarais, prasimaitydavo įvairių žaidimų. Dažnai „dalydavo žiedą“. Vyresnieji prieš Velykas per naktį budėdavo ir melsdavosi bažnyčioje, o jaunesnieji smukdavo špitolėn. Čia ne poterius kalbėdavo, o tardavosi, kur, kada rengs vakarėlius. Jaunikaičiai kirkindavę paneles. Tikras vargas būdavo baltintos špitolės sienos: nuo jų išsibalindavo nugaros, kurios išduodavo, jog laikas ne bažnyčioje meldžiantis praleistas.

Špitolėje jaunesni pasirengdavo bažnytinėms jungtuvėms. Kūmai čia galėdavo sausai pervystyti kūdikius prieš krikštą. Per šalčius sušilti užeidavo iš bažnyčios dažnas parapijietis. Čia išgirdavo paskutines naujienas. Dažnai užsukdavęs klebonas Antanas Jononis. „Ar visi savi?“ – paklausdavęs ir prisėdęs užstalėn pokštaudavo, šmaikštaudavo. Padeklamuodavo savo sukurtą dvielį: „Undarokas patrumpokas, o kvartūkas šonan sukas“. Špitolėje liedino žvakes, kepė kalėdaičius. Kepdavo, pamečiui keisdami, vargonininkas ir zakristijonas.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje špitolės rūsys buvo paverstas dabokle. Čia kalino tuos, kurie talkino okupantams iš rytų tremiant parapijiečius į Sibirą.

1949 metais špitolė buvo nacionalizuota. Vargonininko šeima iškeldinta, o jos vietoje apgyvendintas vietos kolūkio pirmininkas Pranas Vipas.

Špitolėje nutilo muzika ir giesmės. Nutilo ilgam laikui. Išblėso viskas, kas kitados buvo gražaus tarp tvirtų ir jaukių špitolės sienų.

Pasakojo:

Marijona Gužienė, g. 1903 m., gyv. Žiobiškyje

Anelija Kastanauskienė, g. 1927 m., gyv. Degsnių k.

Jonas Gagiškis, g. 1927 m., gyv. Vilniuje

Apie gyvenamųjų patalpų apšvietimą

Vingaudas Baltrušaitis

Lietuvos liaudies buities muziejus

Straipsnis parašytas remiantis žinių pateikėjų iš Rokiškio rajono atsiminimais. Panemunėlio, Obelių ekspedicijose bei pavienėse išvykose apklausti 73 žmonės (33 iš Obelių, 24 – iš Panemunėlio, 5 – iš Žiobiškio, 2 – iš Kamajų, 9 – iš kitų Rokiškio rajono vietovių). Seniausias pateikėjas gimęs 1891 m., jauniausias – 1925 m. Daugelis žinių pateikėjų pasakojo ne tik apie tai, ką savo akimis matė, bet ir apie tai, ką buvo girdėję iš tėvų bei senelių. Kai kurie prisiminimai nukelia mus ne tik į XIX a. pabaigą, bet ir į senesnius laikus. Detalesnė etnografinė medžiaga apima XIX a. pabaigą – XX a. pirmą pusę. Be to, naudotasi autoriaus straipsniu¹ apie aukštaitiškas apšvietimo priemones.

Balanos. Nors žibalinė lempa sukonstruota 1860 metais², bet tuo metu tyrinėjamame regione jos dar nebuvo. XIX a. pabaigoje žibalinių lempų buvo tik dvasininkų, turtingų miestelėnų bei pavienių pasiturinčių ūkininkų namuose. XIX amžiuje Rokiškio krašte patalpoms apšviesti naudotos balanos. Jos dažniausiai būdavo gaminamos iš jaunos pušies. Mažiau miškingose vietose balanas skėlė ir iš beržo. Balanų ilgio su metru niekas nematavo, bet ilgesnių nei vieno metro nebuvo. Balanas vadino *skalomis*. Jas dirbo, kai buvo laisvesnio laiko. Ypač tam tiko ankstyvas pavasaris – prieš lauko darbų pradžią. Balanas gaminti buvo rimtas darbas, atliekamas šeimininko ar kito suaugusio vyro. Pirmiausia reikėjo mokėti išsirinkti tinkamą medį, išaugusį miške aukštesnėje vietoje. Pjaudami žiūrėjo, kad jis būtų tiesus, nešakotas, nesmalingas ir nestoras. Netiko sausuoliai. Nupjautą medį vežė namo, pjaustė maždaug vieno metro ilgumo rąsteliais, paskui kirviu ir kūle skaldė pliauskomis, iš kurių peiliu skėlė balanas. Balanos storis – vienos metinės medžio rievės storis. Arčiausiai žievės išskelta balana vadinama *šaline* ir naudojama pakuroms, nes nešviesiai dega. Kadangi rokiškėnai balanas skėlė iš žalio medžio, jas laikė surištas maždaug 25 cm skersmens kūlaičiais ir džiovindavo sudėtas ant gryčios aukšto. Savaiame išdžiūvusias balanas prieš žibinimą dar padžiovindavo ant krosnies. Geriausiai dega, mažiausiai dūmina tik labai sausa balana. Iš blogos balanos daugiau dūmų nei šviesos.

Iki kurio laiko naudotos balanos? Visuotinai – iki XIX amžiaus pabaigos, o neturtingųjų namuose – iki XX a. antrojo dešimtmečio pradžios. Pavieniais atvejais skalos retkarčiais naudotos ir vėliau. XX a. trečio dešimtmečio antroje pusėje kai kas balanas naudojo tik pasišviesti einant į kamarą. Nuo XX a. trečio dešimtmečio vidurio faktiškai patalpoms apšviesti balanos jau nenaudojamos. Kad XX a. pradžioje dar visur pasišviesdavo balanomis, rodo toks pavyzdys: Pirmojo pasaulinio karo metais, kai nebuvo žibalo, vėl visuotinai sugrįžta prie apšvietimo balanomis; nors žibalo trūko ir Antrojo pasaulinio karo metais, bet patalpoms apšviesti skalų jau nenaudojo. Tyrimų duomenys rodo, kad dauguma rokiškėnų balanų atsisakė apie 1918–1922

¹Baltrušaitis V. Aukštaičių gyvenamųjų namų apšvietimo priemonės kapitalizmo laikotarpiu. Lietuvos liaudies buities muziejaus metodinė medžiaga. Rumšiškės, 1982.

²Kačinskienė K., Mažeikienė O. XVI–XX a. pr. apšvietimo priemonės. Katalogas. – V., 1980. P. 8.

metus. Šiek tiek ilgiau, kaip ir visur, balanas naudojo patys neturtingiausi gyventojai. Nuo XX a. pradžios, o pavieniais atvejais – nuo XIX a. pabaigos, skalos naudotos kartu su žibalinėmis apšvietimo priemonėmis. Štai Knysės kaime (Kriaunų sen.) žibalas naudojamas nuo 1905 metų³, bet daugeliui valstiečių kasdien apšviesti patalpas žibalinio šviestuvu buvo per brangu.

Skalos buvo užžiebiamos viena nuo kitos arba nuo ugnies krosnyje. Nuo XIX a. septintojo dešimtmečio vidurio pradėti naudoti degtukai⁴. Kad balana lengviau užsidegtų, vienas jos galas nusmailinamas. Žibinama balana buvo laikoma rankoje arba įkišama į sienos plyšį ar krosnies *angą*. Kad balanos gerai šviestų, reikėjo mokėti jas degančias tinkamai laikyti, t. y. nuožulniai, degančiu galu žemyn. Tam dažniausiai naudotas specialus prietaisas – žibinčius, kurį rokiškėnai vadino *diedu*. Terminas kilo, matyt, nuo to, kad degančią skalą prižiūrėjo seniai. Juos aukštaičiai vadina *diedais*. Jei nebuvo diedo, balaną prižiūrėjo samdytas piemuo ar savas vaikas. Prižiūrėti balanas buvo atsakingas darbas, nes mediniame name deganti skala lengvai galėjo sukelti gaisrą. Ypač ji pavojinga, kai žibinama įkišta į medinės sienos tarpą tarp rąstų. Rokiškio rajone, kaip ir visoje Aukštaitijoje, paplitę keturi žibinčių tipai: pirmas – *įtvirtinamas į sieną*. Toks žibinčius yra metalinis, ilgesniu koteliu, kad balana atitoltų nuo medinės sienos, dažniausiai dvigubomis lūpelėmis (žnyplėmis) balanai užkišti. Šio tipo žibinčiai labai reti.

Antras tipas – *pakabinamieji* žibintai. Jie kabinami prie sijos (*balkio*) ar lubų. Žibinčių sudarė apie 100 cm ilgio kartelė, kurios viename gale įtaisytos medinės ar skardinės lūpelės, kitame – odinė kilpelė žibinčiui pakabinti. Pakabinamieji žibinčiai taip pat reti, dažniau naudoti per iškilmes ar sueigas. Kartais šis žibinčius buvo daromas vientisas iš natūraliai išaugusio medelio. Skardinės (*blėkinės*) lūpelės – tai maždaug 10 cm skardos juostelė vienu užlenktu galu. Dvigubos lūpelės ilgesnės – abiem užlenktais galais.

Trečias – labiausiai išplitęs – *pastatomas* vientiebis *diedas*, kuris įtaisomas taip: apačioje atrama – kojos – dažniausiai pušinė kaladėlė. Ji padaroma sunkesnė, kad diedas neapvirtų. Kartais žibinčiaus atrama daroma iš natūraliai išaugusių šakų, rečiau – šaknų. Nereti atvejai, kad atrama būdavo sukalama iš sukryžiuotų lentelių. Virš atramos įtaisomas stiebas – kaklas – dažniausiai pušinė kartelė su kitame gale pritvirtintomis lūpelėmis balanai laikyti. Senujų žibinčių lūpelės dažniausiai būdavo padirbtos iš alksnio. Nuo XIX a. aštuntojo dešimtmečio lūpelės vis dažniau imtos lenkti iš skardos, dažniausiai dvigubos, nes skirtos dviem balanoms užkišti.

Ketvirtas tipas – *pastatomas reguliuojamo aukščio* žibinčius, sudėtingos konstrukcijos ir tyrinėjamajame rajone naudotas retai, bet dažniau nei pirmojo ar antrojo tipo žibinčiai. Reguluojamo aukščio žibinčius padaromas taip: imamos trys siauros lentelės, dvi šoninės (*šalinės*) įleidžiamos į atramą – *kojas*, kurias dažniausiai sudarė medinis rėmelis (retais atvejais – kaladėlė). Šoninės lentelės sujungiamos horizontalia juoste su anga centre trečiai lentelei – kaklui – įsta-

³Lietuvos liaudies buities muziejaus archyvas (toliau – LBM). Byla 598. P. 20.

⁴Baltrušaitis V. Min. veikalas. P. 68.

tyti. Kaklas nuleidžiamas arba pakeliamas ir užtvirtinamas mediniu kaišteliu. Trečiosios lentelės viršuje įtaisomos dvigubos lūpelės balanoms įstatyti. Kartais pasitaikydavo ir vienstiebių reguliuojamo aukščio žibinčių. Jie savo konstrukcija primena medinį vaškara. Iš žibinčiuje esamų dviejų balanų dažniausiai būdavo žibinama viena. Tik tuomet, kai reikėdavo stipresnės šviesos, uždegama ir antroji. Balana į *diedą* įstatoma per vidurį, o nudegusi patraukiama, taisoma, var-toma. Po žibinčiumi ant aslos prikrinta angliukų. Jei gryčia su medinėmis grin-dimis, po *diedu* statoma geldutė ar dubuo su vandeniu. Žibinčiai švietė gryčioje devynis mėnesius per metus. Jie išeidavo iš gryčios pavasari, darbams prasidė-jus, balandžio 5–15 dieną. Kai tik vyrai išeina arti, vakarienė jau valgoma su dienos šviesa⁵.

Lempos. Pirmosios žibalinės lempos, ėmusios stumti iš buities balaninį apšvietimą, buvo be stiklo – spingsulės. Jas rokiškėnai vadino: *gazeliu, gaseliu, gasiuku, gazeliuku, gaseliuku, gasinėliu*. Jos trejopos: vienos – stiklinės, t. y. paga-mintos iš stiklinio buteliuko, kuriame vietoje kamštuko įtaisytos skardinės lū-pelės namų darbo dagteliui (*knateliui*) įverti. Knatelis dažniausiai buvo sukamas iš gerai išsukuotų ir susuktų lininių sruogelių. Tokią lempelę sugebėjo pasiga-minti kiekvienas.

Kitos lempelės be stiklo – vietinių meistrų pagamintos iš skardos. Pirmojo pasaulinio karo metais ir vėliau tokias lempeles gamino iš artilerijos šovinių gilzių.

Trečio tipo lempelės be stiklo buvo jau fabrikinės, pagamintos iš skardos. Jų XX amžiaus trečiame dešimtmetyje buvo miestelių krautuvėse. Joms reikėjo mažai žibalo, – kuo jos ir geros, bet nešviesios, rūkstančios. Nuo XX a. trečio dešimtmečio vidurio *gaseliai* naudoti gryčioje prie krosnies, kamaroje ar pasi-šviesti einant iš vienos patalpos į kitą. Pastarosios dvi funkcijos išsilaikė ilgiau-siai. Lempelės be stiklo naudotos iki XX a. penktojo dešimtmečio pabaigos ar net XX a. šeštojo dešimtmečio vidurio, dažnai – iki elektros įvedimo. Dažniau jas naudojo neturtingi krašto žmonės. Turtingesni ūkininkai lempelių be stiklo atsisakė XX a. ketvirtajame dešimtmetyje ir pakeitė jas žibalinėmis lempomis su stiklais.

Žibalinės lempos taip pat buvo trijų tipų: 1) pakabinamos ant sienos, 2) pakabinamos prie lubų, 3) pastatomos vienkojės. Rokiškėnų namuose daž-niausiai naudotos 1-ojo tipo lempos – *pakabinamos prie sienos*. Jas reikalui esant galima buvo ir pastatyti. Tirtuose kraštuose vyravo lempos su stikline rope žibalui. Ropė dažniausiai būdavo netaisyklingos formos, per vidurį susiaurėjusi. Toje susiaurėjusioje vietoje užmaunamas metalinis lempos laikiklis, dažnai su pritvirtintu metaliniu šviesos atšvaitu. Lempos apačia apvali, dagtis plokščia. Dagties mechanizmas iškilus, ornamentuotas, įsukamas. Vyravo 5-o numerio lempos, o XX a. pradžioje – 3-io numerio. Pakabinamos ant sienos žibalinės lempos buvo ir didesnių numerių: 7-o, 8-o, 10-o.

Pakabinamos prie lubų lempos Rokiškio krašte, skirtingai nei daugelyje kitų Lietuvos vietų, buvo nepopuliarios. Jas vieni kitiems paskolindavo vestuvėms, krikštynoms, laidotuvėms. Šios lempos _____
buvo 5-o, 7-o, 8-o, 10-o, 15-o ar net 20-o

⁵Katkus M. *Raštai*. – V., 1965. P. 50.

numerio. Didesnių numerių (10-o, 15-o, 20-o) lempos būdavo su apvaliu dagties mechanizmu, šone turėjo angelę žibalui įpilti, užsukamą apvaliu kamšteliu. Žibalo ropė įstatoma į skardinį rėmą, susiaurėjantį viršuje. Susiaurėjime uždedamas skardinis gaubtas (*abažūras*), kuris prilaiko stiklą ir saugo, kad sija (*balkis*) neužsidegtų. Tokią lempą matome Lietuvos liaudies buities muziejaus žemaitiškos Darbėnų sodybos šeimyninėje troboje. Lempos pakabinimo aukštis reguliuojamas viela abiem užlenktais galais, kurių vienas kabinamas ant įkaltos į siją ar lubas vinies, kitas – prie lempos rėmo viršutinės dalies. Jei norima žibalinę lempą labiau nuleisti, naudojamos kelios užlenktais galais aukštį reguliuojančios vielos. Sudėtingesnis lempos pakabinimo mechanizmas toks⁶: lubose išgręžiama skylė ir gyvenamojo namo palėpėje prie kartelės (*lotos*) pritaísoma ritė (*špūlė*). Per ją permetama viela. Vienas jos galas pritaísomas prie lempos, o kitas prie pasvaro, sveriančio maždaug tiek pat, kiek lempa. Laikydami ranka ir patraukdami vielą, permestą per ritę, lempą nuleidžiame į reikalingą aukštį. Gauname ranka reguliuojamo aukščio apšvietimo priemonę.

Pastatomos žibalinės lempos taip pat buvo dvejopos. Vienos – paprastos vientisos skardinės arba stiklinės, su ropės viršuje išukamu plokščiu dagties mechanizmu. Jį išsukus, įpilamas žibalas. Šios rūšies lempų buvo ir su stikline žibalo rope, įstatoma į metalinį stovą – apvalią koją. Šios lempos būdavo 5-o, 7-o, 8-o, 10-o numerių.

Kito tipo pastatomos žibalinės lempos buvo su puošniais gaubtais, ropė šone su angele žibalui įpilti, užsukama kamšteliu, ir dažniausiai apvaliu, iškilium, puošniai išmargintu dagties mechanizmu. Šios lempos buvo 8-o, 10-o, 15-o, 20-o numerių. Puošniausias pastatomas žibalinės lempas su stiklais dažniausiai naudojo dvaruose, rečiau – turtingi miestelėnai, o nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio ėmė įsigyti ir kai kurie turtingesni ūkininkai.

Rokiškio rajone, skirtingai nei daugelyje kitų Lietuvos vietų, plačiai naudotos paprastosios pastatomos vienkojės lempos. Jos buvo populiareesnės už pakabinamąsias prie lubų. Kazimieras Adomėnas (g. 1909) iš Knysės k.⁷ (Kriau-nų sen.) nurodo, kad nuo XX a. pirmojo dešimtmečio pabaigos naudojo lempelę be stiklo – *gaziuką*. Pirmą žibalinę lempą su stiklu įsigijo 1925 metais. Tai buvo 5-o numerio pakabinama prie sienos lempa. 1931 m. nusipirko 8-o numerio pakabinamą prie lubų žibalinę lempą, o 1939 m. – primusinę lempą. XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje 25 ha Šedžių ūkyje Degsnių kaime (Žiobiškio vls.) buvo šios apšvietimo priemonės⁸: *gazelis* – lempelė be stiklo, laikoma kamaros kamine ir naudojama pasišviesti kamaroje; kamaroje taip pat laikė fabrikinės gamybos žibintą – *likternę*, su juo ėjo į tvartus, kluoną; gyvenamajame name buvo keturios žibalinės lempos: virtuvėje pakabinta prie sienos 8-o numerio žibalinė lempa su stiklu; prie kitos 8-o numerio pastatomos vienkojės, plokščiu knatu lempos verpė, mezgė; prie trečios tokios pat, tik 5-o numerio, lempos vaikams ruošė pamokas; ketvirtoji lempa – seklyčioje, skirta svečiams, taip pat pastatoma, vienkojė, bet puošni, baltu gaub-

⁶LBM. B. 598. P. 23.

⁷LBM. B. 598. P. 21.

⁸Duomenų pateikė Anelė Šedytė-Kastanauskienė, g. 1925 m. Degsnių k. Rokiškio r., gyvenanti Užtakų 27, Rumšiškės, Kaišiadorių r.

tu, apvaliu dagties mechanizmu, 15-o numerio. Savos primusinės lempos neturėjo, bet ją iš Amerikos atsivežė dėdė ir laikinai, kol išsikūrė savo ūkyje, tą primusinę lempą laikė seklyčioje. Tuo pačiu metu kitame (5 ha) ūkyje buvo naudotos tokios apšvietimo priemonės⁹: skardininkų darbo skardinis *gazelis*, fabrikinės gamybos *likternė*, pirktą krautuvėje Onuškyje, kainavusi 5 litus; namuose buvo tik viena žibalinė 5-o numerio lempa su stiklu, pakabinama prie sienos, plokščiu dagties mechanizmu. Ši lempa kainavo tris litus, o jos stiklas – apie vieną litą. Didesnis stiklas būdavo brangesnis, mažesnis – pigesnis. Šių žinių pateikėjas Viktoras Kastanauskas 1936 m. išsigijo primusinę lempą⁹: penkiolikametis paauglys, uždengęs skiedromis didelės daržinės stogą, už darbą gavo jau naudotą primusinę lempą, bet dar blizgančią, nes buvo žalvarinė (*missinginė*). Šios lempos beveik nenaudojo, nes buvo per brangi – sudegindavo daug žibalo, o 1 litras žibalo kainavo apie 80 centų⁹. Palyginti: 10 kiaušinių kainavo apie vieną litą (vasarą pigiau, žiemą brangiau); tiek uždirbo moteris per darbo dieną. Iš dešimties Brýzgių kaimo (Júodupės vls.) ūkių primusines lempas turėjo du. Primusinės lempos plačiau paplito XX a. 4-ame dešimtmetyje. Jų turėjo pavieniai žmonės, visų pirma, inteligentai, amatininkai, dvasininkai.

Dar retesnės – karbitinės lempos. Jas platino vokiečių kareiviai. Karbitinės lempos nebuvo saugios, kartais sprogdavo. Todėl rokiškėnai, kaip ir kiti lietuviai, jų nemėgo.

Lietuvos liaudies buities muziejaus apšvietimo priemonių kolekcijoje iš Rokiškio rajono įgyta dvidešimt apšvietimo priemonių. Iš jų: dvi primusinės lempos, viena karbitinė, du gazeliai, trys pastatomos žibalinės lempos su stiklais, viena pakabinama lempa bei vienuolika žibintų (*likternių*).

Žibintai. Juos rokiškėnai vadino *likternėmis* ir naudojo ūkinėms patalpoms apšviesti. Patys seniausi liaudiški žibintai buvo moliniai. Į jų vidų įstatydavo degančią balaną. Tokių žibintų tyrinėtose vietose nerasta. Per daug seni laikai. XIX a. žibintai mediniai, keturkampiai, trikampiai ar netaisyklingos formos. Populiariausi – keturkampiai, nes tokius lengviausia pagaminti. Juos dirbosi patys valstiečiai. Žibintai buvo dviem ar trim įstiklintomis sienelėmis. Durelės dažniausiai medinės, retais atvejais įstiklintos. Iki stiklo paplitimo tokių žibintų sienelės aptraukdavo džiovinta kiaulės pūsle. XX a. pradžioje išplito vietinių skardininkų pagaminti analogiški metaliniai žibintai, įvairesnių už medinius žibintus formų. Be keturkampių, trikampių, jų buvo apvalių, kūgio ar kitokios formos. Į žibinto vidų įstatoma lajinė žvakė arba pripiltas aliejaus ar riebalų indelis. Atsiradus žibalui, žibinto viduje imta statyti lempelę be stiklo. Kartais į žibinto vidų buvo dedamas „daržovinis šviestuvas“. Retais atvejais žibintus darė iš nuskelto butelio, kuriuo apvoždavo ant medinio dėklo pastatytą spingulę (*gazelį*). Po Pirmojo pasaulinio karo išgalėjo fabrikinės gamybos žibintai, apvaliu pakeliamu stiklu. Kuo senesni fabrikiniai žibintai, tuo mažesni. Šie žibintai ilgainiui išstūmė savadarbius, nes buvo gerokai praktiškesni. Jais patogiausiai buvo pasišviesti važiuojant arkliu. Atsirado specialių žibintų dviračiams, val-

⁹Duomenų pateikė Viktoras Kastanauskas, gim. 1921 m. Bryzgių k., Juodupės vls. Rokiškio r., gyvenantis Užtaku 27, Rumšiškės, Kaišiadorių r.

tims. Kiekvienuose namuose buvo bent po vieną žibintą. Atsargai turėta ne tik žibalinių lempų, bet ir žibintų stiklų.

Apšvietimo priemonių stiklus, lempas, žibintus bei žibalą žmonės pirkė miestelių krautuose. Šių prekių buvo bet kurioje krautuose. Keliaujantys žydų prekybininkai atveždavo žibalo ir į namus. Atvežto į namus žibalo kaina nepadidėdavo. Dauguma žmonių stengėsi patys apsirūpinti žibalu, nes dažnai lankydavosi miesteliuose: vykdavo į bažnyčią, į turgų. Žibalą pylė į metalinius apvalius indelius, vadintus *blekiniu leku* arba *blekiniu kaneliu*. Tai indas su snapeliu ir viena rankena iš vielinio lankelio bei medinės rankenėlės, kad būtų patogiau suimti. Žibalo indai buvo įvairaus dydžio. Turtingesnieji dažniausiai naudojo dešimties litrų, o kiti valstiečiai penkių litrų talpos indus. Dešimties litrų talpos indas žibalui kainavo penkis litus, mažesnis – pigiau. Miestelių gyventojai dažnai pirkė vieno litro talpos stiklinį butelį žibalo. Iš jo patogų pilti žibalą į apšvietimo priemonę. Ir kaimo žmonės, parsivežę žibalą skardiniuose induose, prieš pildami jį į lempas ar žibintus, persipildavo į litrinį butelį. Į lempas žibalą pylė pro nedidelius skardinius piltuvėlius (*leikeles*).

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje pavieniai turtingesni Rokiškio krašto ūkininkai ėmė naudoti elektrą. Ją gamino malūnėliai su akumulatoriais. Šiai naujovei plisti sutrukdė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas.

Kitos apšvietimo priemonės

Žvakės. Jas liejo iš vaško specialiomis formomis. Tokios žvakės vadintos *lietinėmis*. Buvo ir meistrų, liejančių žvakes. Vaškinių žvakių gyvenamosioms patalpoms apšviesti beveik nenaudojo, nors daugelis laikė bites ir turėjo vaško, bet jį parduodavo. Tiesa, vaškinių žvakių visi turėjo, tik jas laikė ypatingiems atvejams: visuomet uždegdavo bažnyčioje pašventintą vaškinę žvakę mirštančiajam, vaškinės žvakes degino per laidotuves, bažnyčiose.

Lajinės žvakės, nors daugeliui buvo žinomos, bet naudotos rečiau nei kituose Lietuvos regionuose. Lajus – avių, rečiau kitų gyvulių, riebalai. Lajinių žvakių pasigamindavo patys valstiečiai. Jos buvo vadinamos *mirkytinėmis*, nes daromos taip: imamas pagaliukas ir prie jo pririšami keli savos gamybos dagteliai (*knateliai*). Jie įkišami į karštą lajų, ištraukiami ir ataušinami. Taip kartojama tol, kol knateliai aplimpa storu lajaus sluoksniu. Mirkytinės žvakės nelygios ir negražios, todėl, kol šiltos, kočiojamos ant stalo, kad apsilygintų. Kol nebuvo specialių formų, ir vaškinės žvakės buvo mirkytinės. Kai kas užsakydavo meistrams padirbti lajinių žvakių. Lietinės lajinės žvakės buvo gražesnės už mirkytines.

Rokiškėnai mėgo *daržovinius šviestuvus*, dėl to mažiau degino lajinių žvakių. Kad daržoviniai šviestuvai naudoti vestuvėse, mini Vaižgantas¹⁰. Daržovinis šviestuvas padaromas taip: išskaptuojamas šakniavaisis (runkelis, burokas, griežtis, ropė) ir pripilamas ištirpinto lajaus.

Į lajų įstatomas savadarbis knatelis. Kar- ¹⁰Vaižgantas. *Vaiždai*. – K., 1947. P. 178.

tais į buroko vidų įdedamas avitaukiuose ar kituose riebaluose išmirkytas vatos gumulėlis. Avitaukiams ataušus, tokia apšvietimo priemone galima naudotis. Daliai riebalų nudegus, nupjaunamas šakniavaisio viršus. Vestuviniam šviestuvui imdavo buroką, nes jo viduje degantis lajus skleidė raudoną šviesą. Taip buvo įdomiau. Beje, toks daržovinis šviestuvus per vestuves naudotas ir norint visus pralinksinti. Vietoje buroko tiko ir skardinis indelis, dažniausiai dėžutė nuo batų tepalo. Kaip mini senieji žinių pateikėjai¹¹, riebaliniai šviestuvai naudoti ne tik karo metais, kai trūko žibalo, bet ir XIX amžiaus antroje pusėje bei XX a. 1-oje pusėje. Kad riebaliniai šviestuvai ir iš daržovių, ir iš skardinių indelių buvo gana populiarūs Rokiškio krašte, nieko nestebina, nes tokia apšvietimo priemonė įmanoma, kur gerai išvystyta gyvulininkystė, nes mūsų minimas lajus vartotas ir maistui. Daugelis žmonių šviestuvams ėmė tik pasenusius riebalus. Bet rokiškėnai, kaip ir suvalkiečiai, apšvietimui naudojo ir pasenusius kiaulės riebalus, ir pasenusį apkartusį sėmenų aliejų. Tirtose apylinkėse apšvietimui naudojo ir kritusių gyvulių riebalus. Du žinių pateikėjai (Petras Zauka, g. 1903 m. Obėliuose, ir Mykolas Lungys, g. 1899 m. Papilių k., Obelių vls.) minėjo apšvietimui naudojus šuns riebalus. Rokiškėnai, plačiau naudoję žibalinus šviestuvus, mažiau žibino žvakių. Reikia pažymėti, kad riebaliniai šviestuvai niekada nebuvo pagrindinė apšvietimo priemonė, o naudoti daugiau iš bėdos (pasibaigę balanos, nėra žibalo, gaila išmesti sugedusius riebalus).

Kalbant apie krašto apšvietimo priemones, reikia pažymėti, kad XIX a. pabaigoje bei XX a. pirmoje pusėje stengtasi kuo labiau išnaudoti natūralų apšvietimą, atitinkamai reguliuojant gulimo ir kėlimosi režimą. Daugelį darbų (audimas ir kt.) buvo stengiamasi atlikti prie natūralios šviesos. Su pašai pa žiūrėję Brýzgių kaimo žmonės į savo kaimyną, kuris arė sutemus prie ant karties pakabintos likternės⁹.

Išradingai gegužinių metu apsišviesdavo Žiobiškio apylinkės jaunimas⁸: į žemę įkasdavo stulpą, jo viršuje pritaisydavo kryžmą ir prie keturių kartelių pakabindavo po žibintą. Būdavo gana šviesu. Žibintus apipindavę rūtomis. Žiemos metu vakarojant jaunimui, uždegdavo didesnio numerio žibalinę lempą, pakabintą prie lubų. Ją papuošdavo įvairiaspalviais popieriais. Vakaronei suteikiantis patalpą šeimninkas duodavo ir žibalo. Jei neturėjo didesnės lempos, ją skolindavosi iš kaimyno. Nors M. Katkus pažymi, kad griežikui ir žvakei pinigų surenka vaikinai, imdami nuo kiekvieno po du skatikus¹². Per adventą, kai buvo giedamas rožančius vienoje kaimo gryčioje, ant stalo statydavo žvakę, perkamą už *cibavus* pinigų, t. y. už pinigų, surenkamus iš grytelninkų ir kampininkų už jų ožkų ganymą¹³. Gimnazistai, gyvenę miesteliuose, kol nebuvo žibalo, pamokas ruošė šviesdamiesi žvake, bet ne balana. Tikriausiai laikotarpio pradžioje ir gimnazistai pasišviesdavo balanomis, juo labiau, kad ir miestelėnai šviesdavosi balanomis. Iš tyrinėjimų¹⁴ žinome, kad buvo žmonių, kurie gamindavo balanas parduoti. Jas pirkdavo miestelėnai savo patalpoms apšviesti. Nors dauguma miestelėnų irgi patys pasidirdavo balanų. Miesteliuose žibalas paplito

¹¹Baltrušaitis V. *Min. veik.* P. 71.

¹²Katkus M. *Min. veik.* P. 232.

¹³Baltrušaitis V. *Min. veik.* P. 70.

¹⁴LBM. B. 604. P. 8.

greičiau nei kaime. Geresnis apšvietimas būtinas daugeliui amatininkų. Miesteliuose gyveno daugiau turtingesnių žmonių, kuriems nebuvo per brangu kasdien šviestis žibalu. Miestelėnų apšvietimo priemonių įvairovė didesnė nei kaime. Miesteliuose greičiau nei kaime plito ir apšvietimas elektra. 1939 m. Lietuvoje vienam gyventojui teko tik 20 kWh elektros energijos¹⁵ (Latvijoje – 75 kWh, Norvegijoje – 3050 kWh). Tiriamojo laikotarpio apšvietimo priemonės elektros naudodavo visiškai mažai, todėl to detaliau neaptarsime.

Išvados

1. Tiriamuoju laikotarpiu (XIX a. pab. – XX a. I pusė) gyvenamojo būsto apšvietimas labai pasikeitė.
2. Ne vieną šimtmetį rokiškėnams tarnavo balanos, ne tik pušinės, bet ir beržinės. Žibinčių vadino *diedu*. Jo sudedamosios dalys labai „žmogiškos“: kojos, kaklas, lūpos.
3. Žvakės bei riebaliniai šviestuvai (iš daržovių bei skardinių indų) naudoti, bet visuotina apšvietimo priemone niekuomet nebuvo. Jie nenukonkuravo balanų. Riebaliniai šviestuvai dažnesni už lajines žvakes.
4. Žibalo atsiradimas padarė apšvietimo priemonių raidos perversmą. Gerą pusšimtį metų naudota lempelė be stiklo. Rokiškėnai, skirtingai nei daugelio kitų Lietuvos regionų žmonės, mėgo paprastas pastatomas vienkopus žibales lempas su stiklais. Kiekvienuose namuose buvo po keletą apšvietimo priemonių. Turėtų žibalinų lempų dydis rodė žmonių turtingumą, nes mažesnio numerio lempa sudegina mažiau žibalo.

Stalo indai ir įrankiai

Janina Samulionytė
Lietuvos liaudies buities muziejus

Šiame straipsnyje nagrinėjame, kokius valgius bei gėrimus iš kokių indų ir su kokiais stalo įrankiais valgė bei gėrė Žiobiškio apylinkių žmonės tarpukario metais. Indus bei įrankius stengėmės parodyti kasdieniniame ir šventiniame žiobiškėnų gyvenime.

Medžiaga straipsniui rinkta Žiobiškio apylinkėse 1997 m. liepos 21–30 dienomis. Apklausta 16 žmonių, vyriausias gimęs 1903, o jauniausias – 1925 metais.

Surinkta medžiaga laikoma Lietuvos liaudies buities muziejaus archyve.

Valgiai

Kasdieniniai valgiai. Žiobiškio apylinkių gyventojai sočiausiai valgė per pusryčius ir pietus. Kaip ir visoje Šiaurės rytų Lietuvoje, taip ir šiose apylinkėse, svarbiausias pusryčių valgis buvo miltiniai ar bulviniai blynai. „Ryte pavalgo viralo, blynų, o tada prėskienės. Žiemą – teliuko mėsos. Teliuko mėsos su viralu neverda, jį verda atskirai. Viralui – kiau-

¹⁵Vasiliauskas V. Baltosios ir mėlynosios anglys // *Jaunasis ūkininkas*. – K., 1939. Nr. 33.

liena, o rudenį aviena“ (E. Piskarskienė). „Blynai daugiausia miltiniai; su bulviniiais daug darbo. Sniedanka (valgis prieš pusryčius – J. S.) – blynai, užsrėbti – balintos kruopos, prėska“ (O. Juodelienė).

Prie blynų buvo gaminami įvairiausi padažai. „Blynų padažas penktadienį su grietine, o kitomis dienomis su taukais. Dažiniui bulvių košelę išmaišo su kopūstų tirštimais. Dažinys bendras visiems“ (P. Bajoriūnas). „Taip pat į dažinį įdėdavo burokų tirštimo. Bulviniams blynams – miltų padažą padarai ar varškės“ (M. Gasiūnienė). „Tarkavinius blynus dar sutušina pečiuje“ (O. Kirstukienė). Dažiniui paspirgydavo lašinių ir įdėdavo iš prėskienės virtų kruopų.

„Pietums viralas, mėsa ir kà nors užsrėbti, kruopų. Pečius kūrendavosi, viskas šilta. Darban eidavo, – kas žiednam kartui virs. Viralai – kopūstai, rauginti burokai. Su mėsa viralas. Po 7 aveles papjaudavo, kiaules 3–4 skerdžia. Mėsos prirūkyta, prisūdyta“ (O. Juodelienė).

„Launagai (pavakariams – J. S.) – sūris, sviestas, bulka. Kartais launagai išvirdavo kavos“ (O. Juodelienė).

Per vakarienę valgė pieniškas sriubas: kukulienę (*zacirką*), makaronus, bulviene, *parpalius*. „Parpaliams bulves sutarkuoja, padaro gumeliukus ir užbalina“ (M. Gasiūnienė). Vakarienei patiekdavo pieno, sūrio, kartais sviesto.

„Penktadienį niekada nevalgė mėsos“ (E. Piskarskienė). „Penktadienio valgis – *čimasas*: pripjausto bulvių, griežčių, prideda pipirų, česnako, svogūnų, vandens ir tušina“ (M. Gasiūnienė).

Gavėnios valgiai. „Per Gavėnią valgė *degtienę*: ruginius miltus užpliko, garstyčių įdėda ir valgo su bulvėmis. Garstyčias sugrūdavo vaikai. Jas papila ant stalo ir buteliu sutrina. Degtiene valgė pietums. Gavėniai pieno neduodavo. Silkės įdėda viralan. Šaukštu bliūdelyje silkę sutrina ir apipila karštu viralu. Daugiausia apipildavo burokų viralu. Kopūstus tušina su aliejumi ir su bulvėmis valgo. Į žalius kopūstus įdėda cibulį ir užpila sėmenų aliejaus. Valgė ir tokį gavėnios patiekalą: išpila aliejaus, įpjausto cibulio ir dažo su duona. Iš avižinių miltų darė *šuštinius*. Šuštiniams – avižiniai miltai, vanduo ir druska. Suminko geldutėje. Suminkytus ima tiesiai iš geldos ir valgo“ (E. Piskarskienė).

„Gavėniai darė *pūtelį*: avižas aptušina, sudžiovina, sumala ir įmaišo piene ar maslionkose (pasukose – J. S.). Skanu su bulvėmis. Avižos turi skanų kvapą. Iš tolo kvėpia tas pūtelis. Geras maistas nusibosta, ypač mėsa. Gavėniai – bulvės, blynai ant aliejaus, sviesto tepė, prėskienę valgė. Be mėsos“ (O. Juodelienė).

„Per gavėnią kisielio avižinio, burokų, kopūstų su aliejumi pritaiso. Silkės labai skanios, jos nelabai brangios“ (Adelė Kastanauskienė).

Vaišių valgiai. „Svečiams – sūrio, sviesto, alaus miežinio, mėsos, degtinės“ (E. Piskarskienė). „Per atlaidus atvažiuodavo svečių iš kitų parapijų. Vaišindavo skilandžiu, dešra, kumpiu, lašiniiais. Skilandį sukišdavo pilvan, vėliau į pūsles. Avies pilvan sudėdavo kiaulienos skilandį. Skilandžiui pjaustyta mėsa, pipirai, lauro lapai, cibulio. Kai išrūko, tada paslegia. Visi pasidarydavo skilandžio. Tada nebuvo tiek svečių, kiek dabar. Skilandžio įdėdavo viralan, jo sutrupina – riebus viralas. Pačėdydavo ant atlaidų. *Palendrica* (kiaulienos raumuo prie nugarkaulio – J. S.) – į skilandį. Nedaug laibų dešrelių padarydavo.

Po šiaudiniais stogais labai gerai išsilaikydavo mėsa. Darė *prėskų* (saldų – J. S.) sūrį dėl atlaidų. Jį nešė į vestuves, laidotuves. Prėskam sūriui pripila saldaus pieno į puodą, užvirina ir sudeda varškę. Kiti į saldų pieną pylė rūgštų pieną. Varškėn įdeda plaktą kiaušini. Prėską sūrį darė tik tie, kurie turėjo daug pieno“ (F. Gabrilavičienė).

Žiobiškio apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, ypač garbus svečias buvo kunigas. P. Bajoriūnas pasakojo: „Prieš Didįjį karą (Pirmąjį pasaulinį – J. S.) kunigas kalendavojo. Jam davė dešros, sviesto, sūrio, degtinės kokią porciją vyšniom dažytos. Tėvelis turėjo citrinų ir jomis pavaišino su arbata“.

„Pietums, jei kunigas atvyksta, tada iškepa blynų iš gerų miltų. Juos ketvirtainiškai susuka, o į vidų įdeda trintos varškės su kiaušiniu, cinamonu ir cukrumi. Blynus pakepina, sudeda į lėkštę, užberia cukraus, – ir tada baisi meilė“ (G. Braželienė).

Per kalendorines šventes, šeimos vaišės ir atlaidus žiobiškėnai gėrė alų. „Čia darė alų miežinį – keptinį ir darytinį. Keptinis alus geresnis, kvėpia keptu, nebeturi miežio žalumo, rudos spalvos“ (G. Braželienė). „Keptinis alus, – kai sudaigina miežius, išdžiovina, sumala, paskui juos apsaldo verdančiu vandeniu, užmaišo ir pakepa blėkelėse karštame pečiuje, – skanesnis už darytinį“ (Anelė Kastanauskienė). Viktoras Kastanauskas, g. 1921 m., taip paaiškino darytinį alų: „Jis vadinamas darytiniu dėl to, kad jo nekepa, jis baltas, bespalvis, pilkas“.

Vaišėse išgerdavo ir truputį degtinės: „Per atlaidus prie alaus išgerdavo ir biškį degtinės“ (Anelė Kastanauskienė).

Valgių indai

Žiobiškio apylinkėse indus vadino *sūdais*: „Suplauk sūdus, sakydavo“ (F. Gabrilavičienė). „Kūčioms, Kalėdoms, Velykoms – valgė iš kasdieninių sūdų. Lėkštės, cukrinyčios, sviestinyčios – svečiams“ (P. Bajoriūnas).

Dubenys, dubenėliai. Iš jų dažniausiai buvo valgoma kasdien. „Kasdienai molinis bliūdas, šaukštas medinis. Samovarą kaičia, kai atvyksta svečių, tada labai linksma“ (O. Kirstukienė). Į dubenis pylė viralą, prėskienę. (Viralas – kopūstai, batviniai, o prėskienė – balinta sriuba – J. S.) Dideliuose dubenyse maišė blynų tešlą. Į dubenis buvo dedama mėsa, blynai, pilamos bulvės. „Bulves su lupynomis papila ant stalo, o nuskustas – į bliūdą“ (E. Piskarskienė). Iš dubenėlių buvo valgoma, į juos supilamas blynų dažinys (padažas – J. S.). „Blynai į bliūdą sudėti. Dažinys – į bliūdelį. Šaukštas jame, ir kiekvienas išsipila į savo bliūdelį. Blyną paimdavo pirštais ir dažydavo“ (O. Juodelienė). „Specialiai buvo bliūdeliai dažiniui. Dažiniui bliūdelis apie 0,5 l talpos. Pečiuje padedi bliūdelį, – jau žymu, kad dažinio: apsmilkęs, pajuodavęs. Vidury stalo dažinio bliūdelis, šalia – blynų bliūdas. Į dešinę ranką paimi blyną, padažai į dažinį, o po apačia pakiši kitą blyną, kad nepribėgtų ant stalo“ (E. Piskarskienė).

Tarpukariu dubenys ir dubenėliai dažniausiai buvo moliniai. Per visą tarpukario laikotarpį juos pamažu keitė metaliniai. „Prieš Didįjį karą buvo moliniai

bliūdai, mediniai šaukštai ir samčiai“ (P. Bajoriūnas). „Per visus Smetonos laikus buvo molinių bliūdų. Medinio bliūdo nemačiau“ (G. Braželienė). Elžbieta Piskarskienė, g. 1916 m., pasakojo: „Kai maža buvau – moliniai, kai paaugom – atsirado emaliuoti geležiniai. Kai atsirado metaliniai, nebepirko molinių: jie greitai dūžta“.

„Buvo pirkti, bet nebuvo už ką nusipirkti. Kai sudūžta, kitą perka. Geležiniai geriau. Brolis iš Rokiškio atvežė molinį bliūdą, jį buvo užsikišęs užantin. Iškrito, ir nepamatėm, kokį atvežė, o geležinis būtų nesudužęs. Kai atitekėjau 1926 m. metais į Žiobiškį, dar valgėm iš molinių bliūdų. Kai atsirado geležinių, nebepirko molinių. Ir puodai buvo moliniai“ (M. Gužienė).

„Moliniai indai sudužo, išnyko. Jų pradėjo nebepirkti, kad nepatvarūs. Metalinius bliūdus vadino believotais. Sakydavo: „Paimk believotų bliūdų“. Tas bliūdas iš viršaus tai žalias, tai mėlynas, o viduje baltas“ (E. Piskarskienė).

Metalinių dubenų šeimininkės išigydavo miestelių krautuvėse.

Du pateikėjai paminėjo ir medinius dubenis, nors jie tarpukaryje baigė nykti. P. Bajoriūnas prisiminė: „Medinį bliūdą vadino *terla*. Tokį bliūdą mačiau pas Gužienę, – ji gyveno Buteikiškių vienkiemyje. Apskritas, klevo medžio, kietas, išskaptuotas. Panašus į molinį bliūdą, tik platesnis“. „Tėvelis buvo padaręs medinį bliūdą gal iš liepos. Per Pirmąjį pasaulinį karą pasidarė. Į jį pildavo, dėdavo visoki maistą, viralą. Medinį vieną bliūdą atsimenu. Tėvelis buvo miesto žmogus. Bliūdas išskaptuotas, ištrintas švitrinu popieriumi. Jo ugnin (krosnin – J. S.) nepadėsi. Jis buvo apie 1,5 litro talpos“ (O. Balčiūnaitė).

Molinius indus šeimininkės pirko turguose. „Į turgų vyko Pandėlin arba Rokiškin. Turgus Pandėlyje antradieniais, Rokiškyje didesnis – pirmadieniais, mažesnis – penktadieniais. Atvažiuodavo palyvnikas Petras Juodelis iš Juodelių kaimo, vidutinis, ne iš gerųjų palyvnikų. Galėdavom valgyti, bet ne iš gerųjų. Jis turėjo pečių lauke palyvai degti“ (G. Braželienė).

Emilija Barkauskaitė, g. 1923 m., pasakojo apie savo senelį puodžių: „Senelis Aleksandras Juodelis darė puodynes, uzbonus, bliūdus, bliūdelius, puodelius, vazonus gėlėms, žvakides, švilpiančius paukščiukus. Bliūdų nepuošdavo, nebent baltus ruoželius įdėdavo. Apie senelio indus turguje sakydavo: „Gera palyva“. Palyva, kad iš molio. Kai atėjo kolchozai, Petras (senelio sūnus) dar darė palyvą, paskui išėjo iš mados tie darymai. Didelių bliūdų nelabai pirko. Daugiausia pirko 2–3 litrų talpos. Dideli bliūdai ploni, juos blogai paimti. Jei didelis, jo nepaneši su viralu. Kur didesnis bliūdas, juos tortam sukti pirkdavo. Labai pirko pusbliūdžius, bliūdelius. Dažniausiai palikdavo sau perdegusį, kreivesnį bliūdėlį. Kartais pasilikdavo ir geresnį“.

Didelių dubenų šeimininkės nepirko, anot E. Piskarskienės: „jei didelis bliūdas, nepasiseks iš jo su šaukštu pasemti“. „Didelių dubenų palyvnikai neakvatydavo daryti, nes susikreivoja. Neapsimoka, už tai niekas neužmoka. Palyvnikas žiūrėdavo, kad nepatektų maži akmenukai į molį. Jei patenka kaip aguonos grūdėlis mažas akmenukas, įkištas į pečių bliūdas sprogsta, ir viskas perniek“ (M. Gužienė).

„Žiobiškyje Pranas Deksnys darė puodus, bliūdus, vazonus, bliūdelius, puodynes“ (M. Gasiūnienė).

Moliniai dubenis ir dubenėlius puodžiai dažniausiai dirbo „rudos spalvos, kai kurie pavinguoti, čia pagal meistrą“ (E. Piskarskienė). „Bliūdai rudi, glazūruoti, blizga. Tie brangesni. Svečiui bliūdai išgražinti“ (F. Gabrilavičienė). „Bliūdai rudos spalvos, įvairiais atspalviais. Blynams maišyti, viralui bliūdai. Jie 3–4 litrų talpos. Kokia šeima, tiek litrų bliūdas. Turėjo pusbliūdžių. Pusę litro dubenėlius vaikams pirko. Prieš Pirmą karą buvo puošti bliūdeliai, zigzaguoti, vėliau puošti gėlėm. Gėlėti brangesni. Pirkdavo kuo pigesnius“ (G. Braželienė).

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir tarpukario pradžioje žiobiškėnai valgydami tebesrėbė viralą iš vieno dubens. F. Gabrilavičienė, gimusi 1920 metais, prisiminė: „Vaikystėje valgėme iš vieno bliūdo. Kai paaugom, tada atsiskyrėme. Žėdnas sau išpildavo: nori – tirščiau, nori – skysčiau“. „Gryčioje prie stalo visi srėbė iš vieno bliūdo. Nori valgyti ir semi, kitaip nebuvo. Prieš ištekant (ištekėjo 1926 m. – J. S.) jau valgėm iš atskirų bliūdelių“ (M. Gužienė). „Niekas nežinojo kitaip, visi valgė iš vieno bliūdo“ (E. Piskarskienė). „Kai paaugom, nupirko mažučius bliūdelius vaikams“ (G. Braželienė). „Iš vieno bliūdo valgėm dviese, trise“ (O. Balčiūnaitė).

Tie žiobiškėnai, kurie daugiau keliavo, matė, kaip kitur gyvenama, greičiau atsisakė valgyti iš vieno dubens. „Mūsų šeimoje iš vieno bliūdo nustojo valgyti apie 1917 metus. Tėvas iš miesto pradėjo nupirkti molinių bliūdelių. Emaliuoti, geležiniai bliūdeliai atsirado apie 1925 metus. Kartu ir lėkštes pradėjo vartoti. Tik tėvui buvo šakutė, jam atskiras bliūdelis. Jis važinėjo po Petrogradą, Kijevą. Rudenį išvažiuodavo uždarbiauti, kad pragyventų. Jis ėjo į teatrus, į stotį pažiūrėti, kas atvažiuoja, išvažiuoja. Jį traukė pažiūrėti. Fabrikuose dirbo, matrosu buvo įstojęs. Važiavo net Marmuro jūra. Jis su visokiais žmonėmis mokėjo susikalbėti vokiškai, lenkiškai, rusiškai. Latviškai labai gerai kalbėjo. Tėvas mirė 1934 metais, turėdamas 60 metų. Tėvas namuose savo kambarį turėjo, jam tenai ir maistą įnešdavo. Kai valgėm iš vieno bliūdo, atrodo, skanu, o kai jau pradėjom atskirai valgyti, jau nebe norėjom iš vieno bliūdo“ (P. Bajoriūnas).

Apie valgymą iš vieno dubens P. Bajoriūnas pasakojo tokią istoriją: „Apgaulingas viralas, jis per taukus negaruoja, visą laiką karštas. Iš vieno bliūdo kai srėbė, vienam išdegė gerklė. Jis ir sako: „Aukštai dangus“. Antram nudegus, tas ir sako: „Kaip platu ant svieto“. O trečias: „Nebėra teisybės ant svieto“. Jie norėjo, kad ketvirtas nudegtų, bet tas nebesrėbė“.

Pasiturintys ūkininkai tarpukaryje jau valgė iš atskirų dubenėlių. Ona Juodelienė, g. 1907 m. Laužadiškio vienkiemyje, pasakojo: „Tėvelis eigulys turėjo 16 ha, darbo turėjo, gyvenom neblogai. Kasdieną bliūdas viralo ant stalo, mėsa į bliūdą, pasiimi gabalą su pirštais ir grauži. Į bliūdą samtis, taip ir šukāvom. Į savo bliūdelį išpildavo kiekvienas. Moliniai bliūdeliai pagražinti, gėlėti, kiti paprastesni. Kiek šeimos, tiek ir bliūdelių mamytė pirko“.

Pavalgius dubenis išplaudavo šiltu vandeniu. Kartais juos iššluostydavo, kitos šeimninės „apvožia šepelėje ir išbėga“. Dubenis padėdavo ant prieždos arba ant lentynos spintoje. Kad musės nenuvaikšiotų indų, nuo jų gynėsi taip: „Musmirę sutrina su pienu ir pakepa. Musės priėda ir krenta“ (G. Braželienė).

Lėkštės, lėkštutės. Šiose apylinkėse baltas keramikes lėkštės vadino *ceplinėmis*. Jos buvo skirtos svečiui vaišinti. Kasdienai tarpukariu naudojo metalines lėkštės. „Kad vaikai nesudaužytų – septyni vaikai. Mėsą, košę – į blėkines lėkštes, iš mažesnių valgė. Lėkštės baltos – svečiams“ (Anelė Kastanauskienė). „Šiokiom dienom blėkinės, o svečiui ceplinės. Ir dabar vadina ceplinėmis. Tėvai prieš Pirmąjį karą turėjo dvi tris lėkštės. Kai paaugėjau, įsigijau daugiau. Dabar buvau įsitaisiusi lėkščių keturiasdešimčiai žmonių“ (M. Gužienė).

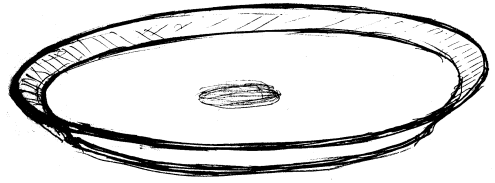
Žiobiškėnai turėjo pintų iš vytelių lėkščių. „Tėvai prieš Didįjį karą svečiams turėjo kelias lėkšteles, o jei pristinga – bliūdukuose. Bulkelių prikepa. Bulkeles dėdavo į pintas lėkštes, duoną taip pat pinton lėkštėn“ (P. Bajoriūnas). „Buvo ir gilių, ir pleskų (plokščių – J. S.) lėkščių. Seniau nebuvo skirtumo, lėkštė da lėkštė, paskirties nebuvo“ (E. Piskarskienė). „Motutė turėjo pailgų, apskritų lėkščių, daug indų. Vaikai išdaužė, išbuvo. Ceplinės lėkštės be jokių gėlyčių, pastoros. Ant pailgų, didelių lėkščių padėdavo didelį sūrį“. „Ceplinės lėkštės su gėlytėm brangesnės. Bagotesni turėjo ilgų lėkščių“ (F. Gabrilavičienė). „Ceplinės lėkštės įvairaus didumo. Nuo didumo ir pinigų mokėdavom“ (M. Gužienė).

Dažniausiai šeiminkės lėkščių išgydavo Rokiškio ir Pandėlio krautuose. Maistą patiekdavo lėkštėse per kalendorines šventes, vestuves, laidotuves. „Per Kalėdas, Velykas mama ištraukdavo lėkštes. Per Kūčias ant lėkštės padėdavo plotką. Jei yra lėkščių, silkę įdeda“ (E. Piskarskienė).

Kelios pašnekovės papasakojo, kaip jos dabar švenčia Kūčias. „Dabar per Kūčias pastato lėkštutę mirusiam, – seniau taip nedarydavo“ (G. Braželienė). „Vyras mirė 1991 metais birželio mėnesį. Jis šešeriais metais vyresnis. Per Kūčias jam padėjau lėkštutę. Taip man širdis padiktavo: drauge pabūkim. Prie lėkštutės padėjau šakutę ir peilį, ant jo lėkštės padėjau ir plotkas. Žvakę ant tos pačios lėkštutės uždėjau. Viena ir kūčiavoju. Geras vyras, labai apsiverkiau. Tik pirmais metais. Paskui apsipratau, ir viskas gerai“ (O. Juodelienė).

Lėkštės ir lėkštutės buvo reikalingos ir vestuvių apeigose. „Pasitinka jaunosius prie durų tėvai. Tėvas neša stikliukus du, jie papuošti rūtų šakelėmis, padėti ant lėkštutės. Bet kokia lėkštutė. O mama ant kitos lėkštutės padeda duonos ir druskos. Mano atminime šitaip buvo. Viena riekelytė. Tėvai prie durų rankoje laiko lėkštutes, [sveikina] su gyvenimu nauju. Išgeria, tada atsilaužia duonos, pasidažo į druskinę ir suvalgo. Tada pasibučiuoja su tėvais ir eina į vidų. Jei neturi indų, tuos pačius padeda jaunesiems. Jei per vestuves netyčia sudūžta lėkštė, sako, bus gerai. Kai paaugau, atsirado šposininkų, į duris meta lėkštę: šukės laimę neša“ (E. Piskarskienė).

Sutinkant jaunosius, kartais užtekdavo ir vienos lėkštutės. „Biškį druskos, duonos dvi riekutės ir dvi čierkelės ant tos pačios lėkštutės“ (F. Gabrilavičienė).

1 pav. Balta fajansinė lėkštė. XX a. pirmoji pusė. Per vaišes į lėkštę buvo dedami šalti ir karšti mėsos patiekalai. Liaudies buities muziejus (toliau – LBM) 46736

Ne tik per Kūčias, – dabar ir per laidotuves bei metines mirusiajam padeda lėkštutę. „Dabar mirusiam padeda lėkštutę, prie lėkštutės žvakelė dega“ (E. Piskarskienė). „Per metines mirusiajam buvo padėta lėkštutė, šakutė ir peilis“ (U. Rapaitė).

Lėkštėse maistą patiekdavo ir kaime apsilankiusiam kunigui. „Pa kalendrai kunigui mama duodavo pietus. Pa kalendrai – tada jau lėkštės. Paršiukų daug buvo, ištaiso cielą paršiuką. Sutušina, vidun įdeda kruopų ir užsiuva. Pečiuje troškindavo. Kai valgo ir įdaro kartu įsideda. Agurkiukais papuoštas paršas. Kunigui – lėkštutės, šakutės ir peiliai“ (O. Juodelienė).

Didelėms vaisėms, talkoms kaimynė iš kaimynės skolindavosi lėkštes bei kitus indus. „Kai prasideda kūlimai, lėkštes skolindavosi vieni iš kitų. Krikštynomis, vestuvėms, laidotuvėms skolindavosi lėkštes. Jei sudūžta lėkštė, atiduodavo savo. Jei pažišta lėkštes, parneša, o jei ne – pačios šeimininkės ateina atsirinkti“ (E. Piskarskienė). „Kai turį – tuojau paskolink, žiūrėk – jau inskyla, atiduoda inskilusią. Svetimas žmogus gryčion, o moteris iš gryčios skolintis, – savų neturėjo. Pas mamų buvo blėkinių, ir čia (Žiobiškyje) jau turėjau blėkinių. Skolindavau blėkines, tris jas turėjau“ (M. Gužienė).

Po vaisių lėkštes išplaudavo šiltu vandeniu, iššluostydavo. Lėkštes valydavo ir miltais. „Per vestuves kiauliniiais miltais taukuotas lėkštes išvalo. Lėkštes daug greičiau išvalo. Tada tik perplauna“ (E. Piskarskienė). „Per vestuves, laidotuves, kai daug lėkščių, tada su avižomis (avižiniais miltais – J. S.) su ranka išbrauki. Ir tada iššluostai, tik rankšluostį lauke išpurta nuo avižų. Jei ruginiais ar kvietiniais valysi, bus zacirka, košė pasidarys. Avižinius miltus atiduoda kiaulėms. Čia nereikia karšto vandens. Baliui argi lengva pašildyti? Vaikystėje nebuvo tiek lėkščių, galėjom išmazgoti 2–3 lėkštes. Čia Smetonos laikais“ (M. Gužienė).

Po švenčių ar vaisių šeimininkės padėdavo lėkštes seklyčioje. „Buvo kupariukas, sudeda tenai lėkštes vieną ant kitos“ (E. Piskarskienė). „Tėviškeje mama laikė lėkštes kamaroje ant lentynos, kad mažiau kliūtų. O Žiobiškyje (atitekėjo į Žiobiškį 1926 metais – J. S.) priemenėje buvo spinta, tenai sudėdavau“ (M. Gužienė).

Kelionėn, miškan, piemenims sviestą, varškę sudėdavo į medinius apvalius indelius – *vagones*. „Kas Rygon važiuoja, dėdavosi tas vagones (Caro laikais kiaules veždavo parduoti – J. S.). Taip tėvelis sakydavo“ (E. Piskarskienė). „Vagonė – miškan dirbti. Ganant, jei negini gyvulių vidudienio, piemeniui įdeda duonos abišalę ir vagonę varškės. Vidury varškės įdėtas šaukštas sviesto. Aš labai mėgau sviestą, sumaišytą su varške. Rudenį ganant, įsidedu kišenėn riekę, o kitoje kišenėje vagonę. Tada nereikia terbelės nešioti. Duoną susuka į popierių“ (P. Bajoriūnas). „Vyrai, kai važiuodavo miškan, tada pasiimdavo vagonę. Duoną terbon įsidedavo. Žiemą sviestą į vagones dėdavo, o vasarą sudėjus, sviestas tampa kaip putra. Lauke kabino šaukštu arba šakaliukais. Du trys vyrai valgo – vienas peilis, tai nusidrožia tris šakaliukus. Sniego pažėbija ir atsigeria. Dabar visokie termosai“ (M. Gužienė).

Kaimyninėse Kupiškio apylinkėse XIX a. pabaigoje vagonėn sudėtą sviestą nešėsi į vestuves. „Per pirmaryčius visi kaimynai eina marčios sveikinti. Eidami

nešėsi dovanų: du maišu visokių valgių „susiedų pietums“. Vienaime maiše sudėta du kepalai juodos duonos ir du kepalai pyrago, pusė paršo mėsos, du trys nupešti ir apdoroti žąsiukai, dvi ar trys poros dešrų, vagonė sviesto, sūris ir degtinės butelis. Antras dovanų maišas prikrautas mažų ir didelių bandelių¹.

P. Bajoriūnas, g. 1907 metais, prisiminė: „Geresnė vagonė skaptuota, medžio stačio. Vagonės padirbdavo nestoras, dugnelį ištekina. Vagonė apylinkta iš beržo. Beržas pašutintas, gerai lenkiasi, jis neturėjo rievų“. Vagonės darydavo ir iš beržo tošies. „Seneliai, kur tingi dirbti, darė vagonės. Tošies eidavo į mišką, žalią beržą nulupdavo. Sau pasidirbdavo. Vagonė apskrita, viršuje prikaltas odos gabaliukas ištraukti dangteliui. Dugną (dangtelį – J. S.) insmeigdavo į vidų“ (M. Gužienė).

Tarpukario pradžioje vagonės pradėjo nykti. E. Piskarskienė, g. 1916 metais, prisiminė: „Ji iš senesnių laikų, jau mes jos nenaudojome“. „Kai aš ganiau (apie 1920 metus), ateina sesuo, paleidžia pietų – ir nebereikia vagonės. Vagonės nyko, pradėjo atsirasti stiklinių indų, – švariau. Anksčiau švarumo nebuvo. Medinis [indas] prisiėda, pribūna, jis paduoda (kvepia – J. S.) kitu maistu. Ėmė suprasti, kad nesveika“ (P. Bajoriūnas).

Šeimai užteko vienos vagonės. „Mama vagonę išplaudavo karštu vandeniu. Paversta ant lentynos išdžiūsta. Į ją tilpo 1,5 stiklinės“ (P. Bajoriūnas). „Kai vagonės nereikėdavo, ją taip padėdavo, kad nesudžiūtų ir nepripelėtų“ (M. Gužienė). „Gryčioje šepelėje ją laikė“ (E. Piskarskienė).

Gėrimų indai

Ašočiai. Į ašočius žiobiškėnai dažniausiai pylė alų, rečiau vandenį, pieną. Alus buvo daromas atlaidams, kalendorinėms šventėms, šeimos vaišėms. „Žiobiškyje Baltramiejaus, Škapliernos atlaidai. Čedasuose – Šv. Petro, mažesni atlaidai – Šv. Mykolo. Per atlaidus brolis, seserys, seserų vaikai atvažiuodavo“ (Adelė Kastanauskienė). „Alų darė Kalėdoms, Velykoms. Mama darydavo alų, tėvas jau buvo miręs. Mama, net kaimynams paprašius, darydavo alų. Ji darė tik keptinį alų. Keptinis alus atlaidams. Alų gėrė iš stiklinių“ (O. Kirstukienė).

Ant stalo pastatydavo ašotį alaus, vaišindami mylimiausią kaimo žmonių svečią – kunigą. „Pa kalendrai kunigas kaime pas du tris valgė. Kunigas ir zakristijonas seklyčioje, o gryčioje ubagai – vargoninikas, panaktinis, skalbėja“ (M. Gužienė).

Emilija Barkauskaitė, g. 1923 metais, pasakojo, kokius ašočius darydavo jos senelis puodžius: „Uzbonų alui abi pusės palivotos. Uzbonams ruoželius, vynuogių šakeles priklijuodavo. Rudos spalvos uzbonai daugiausia. Smagiai didelių uzbonų nebuvo. Ir mažesnių, ir didesnių uzbonų darydavo. Pirkėjas paima uzboną, pabirbina. Jei skamba gražiai, nesuskilęs, o jei suskilęs – nebeskamba“.

Stiklinės. Iš stiklinių dažniausiai buvo geriamas alus, taip pat arbata, kava, pienas. „Stiklinės svečiui vaišinti“ (G. Braželienė). „Kasdieną iš stiklinių negerdavo, už tai jos ilgai išliko“ (E. Pis-

¹Buračas B. *Kupiškėnų vestuvės // Lietuvos kaimo papročiai*. – V., 1993. P. 408.

karskienė). „Alų iš stiklinių. Alus tik dėl atsigėrimo. Valgai, tai alaus atsigeri“ (O. Juodelienė). „Svečiam – sūrio, sviesto, alaus miežinio, mėsos, degtinės. Mama žiūrėdavo, kad alaus būtų graži spalva. Alų iš stiklinių“ (O. Juodelienė).

Tarpukariu šeiminkės stiklinių pirkdavosi miestelių krautuvėse. „Daugiau pirkdavo storesnių stiklinių, jos pigesnės, plonos greičiau sudūžta“ (E. Barkauskaitė). „Stiklinės plonos buvo pagražintos su kvietkom, o storosios kantuotos“.

M. Gužienė, g. 1903 metais, prisiminė, kad jos tėvai prieš Pirmąjį pasaulinį karą turėjo keletą stiklinių. Tarpukariu G. Braželienės tėvai turėjo apie 30–40 stiklinių.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karąalui gerti užteko vienos arba keleto stiklinių. „Vaikystėje apie stalą ėjo viena stiklinė“ (G. Braželienė); „Uzbonas su stikline eina apie stalą“ (M. Gužienė). Elžbieta Piskarskienė, g. 1916 metais, prisiminė: „Viena stiklinė aplink stalą. Kai buvau dvidešimties metų, jau kiekvienam stiklinė. Geriau, kai kiekvienam: kiek noriu, tiek geriu. Kai viena stiklinė eina aplink, tada aš išgėriau, ir tu gerk. Jei negeri, negerk visai. Jei atsisako, siunčia toliau. Jei negeri ir užpili, tada sako: „Išimk iš dugno“. Reikia išgerti iki dugno. Kas nenori, sako: „Negaliu, negersiu“. Kaip sėja, taip ir eina stiklinė. Iš dešinės pusės sėjo. Jei apverčia stiklinę ir negeria, sako: „Gera yr kiaula, neverčia lovio išėdus“. Kaimynai taip pasakydavo, šeiminkas taip nesakydavo. Kai turi po stiklinę, tada sako: „Išgerkim“. Gaspadoriai labai prašydavo: „Prašom išgerti, prašom išgerti“. Kai savo sklenyčią turi, tada sako: „Susidaužkim“. Jei neprašo išgerti, tai sako: „Nelabai priėmė, nevaišingi šeiminkai“.

Per vestuves kelios stiklinės eina apie stalą. „Prieš išgeriant, kaimynui sako: „Sveikatų“. Išgėręs pripila stiklinę ir pastato. Kai daug stiklinių, pripilta kiekvienam. Jei nebenori gerti, tada apverčia stiklinę. O jei viena stiklinė eis apie stalą, kai apversi, kiti nebegaus. Kai palieka stiklinėj alaus, tada niekas nenori gerti, tada nuneša ir išpila. Kaimynas kaimynui sako: „Susidaužkim, būsma draugai“.

Iš stiklinių gerdavo ne tik alų. P. Bajoriūno teigimu, „prieš Pirmąjį pasaulinį karą iš tų pačių stiklinių ir arbatą, ir alų gėrė“. Stiklinės buvo plonos, „vaišėse iš vakaro geria alų, o iš ryto – arbatą“ (G. Braželienė).

„Prieš Pirmą pasaulinį karą stiklinių jau buvo. Jos storo stiklo, su rumteliais. Kavų, arbatų, pienu iš jų gėrė. Per metines šventes gėrė iš stiklinių. Arbatos stiklinę padėdavo ant stalo (t. y. po ja nepasidėdavo lėkštutės – J. S.). Kai aš buvau pana, tada arbatos stiklinę padėdavo ant spatkelio (lėkštelės – J. S.). Atvykus svečiams, – sarmata, kad arbatos neturi kur išvirti, samovaro neturi. Mūsų ūlyčioje buvo 12 ūkininkų, tik vienas samovaras buvo. Arbatžolės pakeiliukuose. Arbatą užplikydavo arbatinuke arba puodelyje. Tada per lupatėlę (skudurėlį – J. S.) pila, kad nepatektų arbatos gabaliukai. Kad nesuskiltų sklenyčios, jas pakaitindavo ant garo. Vienąkart piršliai atvyko, nepašildžiau ir tinkt – dugnas atšoko. Kai atneši iš kameros, jos būna šaltos. Negražu, sarmata buvo“ (M. Gužienė). „Kad stiklinės nesusprogtų, į vidų įdėdavo šaukštelį. Maži aliuminiai šaukšteliai. Pirktos arbatos pakeliai labai kvepia. Per Kalėdas, Velykų rytą duodavo arbatos su pyragu“ (E. Piskarskienė). „Svečiai arbatą gėrė žemuogių sudžiovintų su uogom, kmynų, ramunėlių“ (U. Rapaitė).

Tarpukario pabaigoje alų ir arbatą jau gėrė iš skirtingų stiklinių. Vaisėse „moterys gėrė arbatą ar kavą, kakavą. Kava pirktinė, ruliuke. Privirinta pieno, kakavos. Kavai, arbatai – plonos stiklinės, o alui – su stulpeliais. Turėjo ir tokių stiklinių: viršus lygus, o nuo pusės palbonėliai (ranteliai – J. S.) klostyti“ (G. Braželienė).

Po vaišių išplautas stiklines šeimininkės dažniausiai sudėdavo į dėžutes ar į kuparelius ir padėdavo kamaroje ant lentynos.

Taurelės buvo skirtos alkoholiniams gėrimams gerti, dažniausiai degtinei. Vaisėse daugiausia išgerdavo alaus, bet truputį ir degtinės. Adelė Kastanauskienė, gimusi 1909 metais Ažusienių kaime, pasakojo: [kai 1936 metais nutekėjo prie Latvijos sienos] „Čedasuose jau samagono užsiraugdavam, ypač talkoms“.

„Prieš Didįjį karą kunigui kalendavo, jam davė dešros, sviesto, sūrio, degtinės kokią porciją vyšniom dažytos. Moterys prieš Didįjį karą labai mažai degtinės gėrė. Kartais pusę stikliuko nugerdavo“ (P. Bajoriūnas). „Kunigui kalendavo, patiekdavo gėrimą grafine. Bet ką gėrė, neprisimenu. Čierkos padėtos ant stalo“ (O. Juodelienė).

Per kalendorines šventes išgerdavo vyno. „Per Kūčias vyno ir dabar išgeria. Vyno pirktinio išgerdavo. Iš stikliukų gėrė. Vynas – tokia tradicija. Po plotkų vyno išgerdavo. Geltonas, pirktinis vynas“ (O. Juodelienė).

Su taurelėmis gėrimo tėvai sutikdavo jaunuosius, grįžusius iš bažnyčios. „Prieš duris pastatytas staliukas. Ant vienos lėkštutės pastatytos dvi čierkelės, apipintos rūtom. Jos pripiltos degtinės. Į druskinę arba į mažą spatkeliuką – druska. Į kitą puslėkštutę – duonos kelios riekelės. Išgeria, tada užvalgo. Atsitraukia staliuką ir sėdasi už stalo“ (G. Braželienė). „Ištekėjau 1928 metais. Du stikliukai uždėti ant lėkštutės, du gabaliukai duonos prie stikliukų, o druska – stiklinėje druskinėje. Viskas sudėta ceplinėje lėkštėje. Kas ką turi, į tą sudeda. Priėję jaunesni sveikindavosi, sakydavo: „Garbė Jėzui Kristui“. Atsakydavo: „Per amžius amen“. Esu mačiusi, kad ir tėvai paragauja“ (O. Juodelienė).

Išsamiausiai apie taureles papasakojo pateikėjas Petras Bajoriūnas: „Čierkelų turėjo, degtinę gėrė. Jos nedidelės, gero šaukšto talpos. Su kojele vadino *kieliškėliais*, o *čierkutės* – be kojelės. Prieš Didįjį karą apie stalą ėjo viena čierkelė, paskui jau dvi, o vėliau čierkelės siunčiant padėdavo ant spatkelio. Pirmiausia bonkė ant stalo. Prieš maistą čierkutę išgeria. Užkanda, vėl išgeria. Gaspadorius pirmas išgeria arba kurį nors kitą paprašo pradėti. Padeda stikliuką su bonke, ir pradėk. Sakydavo: „Na, Kazimierai, pradėk“. Vienas kitam sako: „Būk sveikas“, kiti: „Į sveikata“. Pripila tas, kuris išgeria. Sau nesipila. Kai pristinga degtinės, dainuoja: „Ateina gaspadorius, atgūrina, atneša butelį, atsiūrina“. Kuris delsia, negeria, jam dainuoja: „Išgerk, kūmai, išgerk, kūmai, kad per ausis rūktų dūmai“. Sunkiai įsiūlydavo išgerti. Bijodavo daug gerti. Retai kuris čierkutę išgerdavo. Pasitaikydavo ir tokių, kurie nebenori arba nebegali, tada apverčia kieliškėlį, sakydami: „Man nepilkit“. Arba tą pripiltą pastumia kitam sakydamas: „Jau mane apleiskit“. Kieliškėlis arba stiklinė eina į dešinę. Kaip sėja, taip eina. Nesu matęs, kad eitų į kairę, tik į dešinę. Nuo 1925 metų pradėjo dėti kiekvienam kieliškėlį. Gerdavo mažais stikliukais. Visą dieną baliavoja: užkanda, išgeria, vėl baliavoja“.

„Vaišėse ant lėkštutės padėdavo kelis stikliukus ir siūsdavo aplink stalą“ (E. Piskarskienė).

Taurelių, kaip ir stiklinių, išgydavo miestelių krautuvėse.

Puodeliai. Iš puodelių dažniausiai gėrė vandenį, pieną, kavą. „Vakarienei per laidotuves duodavo bulvių, varškės, sviesto, pyrago su kava“ (F. Gabrilavičienė). „Prieš Didįjį karą turėjo stiklinių, molinių ir čigūninių (ketaus – J. S.) puodelių. Čigūniniai maži, su ašele. Į juos pareidavo 1,5 stiklinės“ (P. Bajoriūnas). „Prieš Pirmą pasaulinį karą jau buvo metalinių puodukų. Jų apačia laibesnė, viršus platesnis. Labai virsdavo, pienas išbėgdavo. Jie buvo emaliuoti“ (M. Gužienė). „Kartais launagai virdavo kavos. Puodeliai moliniai, jie buvo balti, rudi. Kiekvienam po puodelį. Bitelių turėjom, medaus atsinešdavom. Vakarienei saldų pieną gerdavo iš puodelių. Rūgusį pieną iš puodynės pylėsi į bliūdelį“ (O. Juodelienė).

Dažniausiai puodeliai buvo moliniai, perkami turguose. „Puodeliai rudi, pavingiuota kokia spalva“ (F. Gabrilavičienė). E. Barkauskaitė pasakojo apie savo senelį puodžių: „Mažų puodelių daug nedarydavo, mažiems daug darbo. Geriau daryti didesnius daiktus. Puodeliai – arbatą, kavą, iš obuolių kompotą gerti. Cukraus mažai būdavo, vaikai jo labai norėdavo“.

Stalo įrankiai

Šaukštai, šaukšteliai. Mediniais šaukštais sėmė viralą, prėskienę, rūgštų pieną, užsipildavo ant blynų dažinio. M. Gužienės, g. 1903 m., teigimu, „šaukštu paimdavo blynus, mėsą, bulves. Kas karšta, – tą paimdavo“.

Svečius vaišindami patiekdavo metalinius šaukštus. „Svečiams metaliniai, geltoni šaukšteliai“ (U. Rapaitė). „Svečius kaip reikia priėmė. Į stiklinį bliūdelį pripila uogienės, padeda šaukštelius. Uogienę į arbatą ar su pienu valgė“ (G. Braželienė). P. Bajoriūno teigimu, „prieš Didįjį karą buvo moliniai bliūdai, mediniai šaukštai, samčiai. Iki 1920 metų mediniais šaukštais. Po to pirkto geležinius, nikeliuotus. Nikelis nusinešioja, tada jau geležiniai. Apie 1930–1940 metus [atsirado] nerūdijančio plieno šaukštai, šakutės ir peiliai“. „Kai sesers buvo krikštynos (1919 metais), mama baliui nupirko lempą pakabinamą, šaukštų aliuminių ir keletą stiklinių – gal keturias, nedaug. Iš karto šaukštus laikė svečiams, dar nedavė valgyti. Kai paaugau, tada davė. Senelis nemėgo aliuminių, jam buvo geriau medinis. Sakydavo: „Nemožna valgyti, karšta“ (E. Piskarskienė).

Buvo ir tokių šeimų, kurios tarpukario viduryje tebevalgė mediniais šaukštais. Pateikėja O. Juodelienė prisiminė: „1928 metais dar valgėm mediniais šaukštais“ (ji ištekėjo 1928 metais – J. S.).

Medinius šaukštus skobdavo patys, padarydavo medžio meistrai arba pirkdavo turguose. Metalinių šaukštų nusipirkdavo miestelių krautuvėse. „Piemens gandydami padirbdavo. Kitas sėdi kaip Molio Motiejus, ir gatava. Kas darbo nebegali dirbti, tas šaukštus dirbdavo. Tėvas – kavolius, paprašydavo žmonių, kad atneštų šaukštų, gal už darbą, gal gastingių“ (M. Gužienė).

„Tėvelis savo šeimai darė šaukštus. Šaukštai iš klevo. Šaukšto ruošinį kirviu aptašo, paskui drožia peiliu, o galvą skapteliu išskaptuoja. Šveičiamu popieriumi nušveičia. Klevas kietas, bet švelnus medis. Stiprūs šaukštai. Gražius padarydavo“ (F. Gabrilavičienė). „Pabaigoje su stiklu nušveičia, kad būtų švelnesni“ (E. Piskarskienė). „Paima pliauską, nutašo, paskui nudrožia. Išsikerpa iš popieriaus fasoną, apibrėžia ir tašo. Su peiliu išpjausto. Suranda palenktą medį. Žiednas, kas dirba, tas žino. Galva pailga, kotas lenktas. Gražiau pailgas ir geriau burnon dėti“ (M. Gužienė).

„Šaukštai mediniai. Kas mokėjo, tas ir darė. Kiti pirko. Kleviniai labai gražūs, su gėlytėm. Buvo paprastų, – tie pigūs. Kleviniai išrašyti su gėlytėm, – tie brangesni“ (O. Juodelienė).

Valgę mediniais ir metaliniais šaukštais pašnekovai geriau atsiliepia apie medinius. „Skaniau valgyti su mediniais šaukštais. Jie nedegina. Ponai su geležiniais“ (K. Olekienė). „Su mediniais šaukštais nekaršta, gerai valgyti“ (G. Braželienė).

Šaukštą turėjo kiekvienas šeimos narys. Kad mediniai šaukštai skirtųsi, „kiekvienas savo šaukštą išžymėdavo: įpjauna vieną du brūkšnelius. Vienas irėžia kote, kitas šaukšto gale. Šaukštus dar ir pagal formą skyrė. Pamatai ir žinai, kad čia mano šaukštas“ (F. Gabrilavičienė).

Vaikams padarydavo mažesnių šaukštų.

Viralui valgyti šaukštai ant stalo buvo padedami įvairiai. „Viduryje stalo padeda šaukštus ir kiekvienas atsirenka, katras katro“ (E. Piskarskienė). „Kai kada į krūvą papila, kartais padėlioja kiekvienam“ (M. Gužienė). „Kiekvienam bliūdelin įdėtas šaukštas. Kiekvienas savo šaukštą pažindavo. Tik bliūdeliui znoko (ženklo – J. S.) nebuvo“ (O. Juodelienė).

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir tarpukario pradžioje vestuvėms, laidotuvėms šaukštų skolindavosi. „Einant į pagrabą, vestuves ir šaukštus nešėmės. Iš kurgi gaus tiek šaukštų! Panemunės kaime gyveno senelis Petras Čypas, jis buvo prisidaręs šaukštų. Nu, moč, atnešk iš klėties šaukštus. Šaukštai terboje pakabinti. Jei pagrabas ar vestuvės, iš jo skolinosi, nes ličnų niekas neturi. Kas pirko, tam parduodavo, gal 20 kapeikų. Už tai jam duodavo ką nors: bandelių, saldainių, sausainių per vestuves jam nuneša, o per pagrabą nieko. Šaukštų negražindavo, pavogdavo. Jis gyveno prie vaikų, pusę valako žemės turėjo“ (M. Gužienė).

Kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Žiobiškio apylinkėse, valgydami naują tais metais maistą, šaukštu mušė kakton: „Šviežią valgymą valgant, kakton šeria su šaukštu. Kas dar nevalgęs, gali šerti tam, kuris pradėjo valgyti. Čia kaip Verboje: galima visiems šerti. Šerdavo pirmąkart valgant bulves, grybus“ (U. Rapaitė). „Laukiam, kas ta navyna bus, kai suduoda“ (M. Gužienė). „Kakton šeria ir sako:

2 pav. Medinis šaukštas. Apie 1965 m. išdrožė Antanas Braželis. LBM 46732

3 pav. Metalinis šaukštelis. XX a. pirmoji pusė. LBM 46730

„Šviežia navyna“. Kas vyriausias, senelis arba tėvelis, galėjo šaukštu šerti. Vaikai tarpusavyje mušasi. Jau prieš valgį šitą daro“ (E. Piskarskienė). „Šviežia navyna“ – su šaukštu šeri. Jei paragavai – nebegalima šerti“ (O. Kirstukienė).

„Kai šaukštai nebešvarūs, pajuodavę, juos smėliu kas šeštadienį šveitė“ (F. Gabrilavičienė). „Prieš didžiąsias šventes: Kalėdas, Velykas, Sekmines asiais šveitė. Slėniuose jie auga. O vasarą mažiau mėsos, nebereikia šveisti. Paskui atsirado glaspopieriaus, su juo šveitė“ (M. Gužienė).

Išplautus šaukštus šeimininkės „kai kada bliūdan ar į lentyną sukiša. Galvutės aukštyn. Arba stalčiuje pakavoja (paslepia – J. S.)“ (M. Gužienė).

Šakutės ir peiliai. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir tarpukario pradžioje žio-biškėnai valgė be šakučių. Pašnekovė, g. 1916 metais, pasakojo: „Kai vaikai buvome, imdavome viską pirštais. Kol prikepa blynų, praušta, nebekaršti būna. Kai paaugom, pradėjom valgyti su šakutėm. Buvo peiliai, bet kiekvieną dieną jų nenaudojom. Blynus suplėšo pirštais. Jei reikėdavo ką atsipjauti, – tada duonriekiui peiliu“. „Turėjo šakučių, bet nevalgė jomis. Buvo tik svečiams“ (P. Bajoriūnas). „Prieš Pirmą pasaulinį karą šakučių neturėjom. Broliai iš balanų išpjaustydavo medines šakutes. Vaikai turėjo darbo, nelakstė. Mėsą ir blynus, – jei giliai taukuose, – paimi. Prieš Pirmą karą buvo šakučių, jos buvo brangios. Bagočiai, didieji ūkininkai turėjo“ (M. Gužienė).

Tarpukario antroje pusėje kai kurie kaimiečiai pradėjo valgyti maistą pasmeigdami šakute. G. Braželienė, g. 1916 metais, prisiminė, kad „vaikystėje smeigė mėsą, blynus“. „Dideli su šakutėm valgė, vaikai su pirštais“ (F. Gabrilavičienė).

Šakučių turėjo trimis ir keturiais nagais, metalinių ir metalinių su mediniais koteliais. Įrankių išigydavo miestelių krautuvėse.

Prieš naudojimą šakutes reikėdavo nušveisti. „Prieš Didįjį karą šakutės rūdijančios. Jas reikėjo šveisti. Prieš atlaidus su pelenais, vilnoniu daiktu nuoduoda, kad blizgėtų“ (P. Bajoriūnas). „Raudoną plytą sutrina ir tada patrina su vilnone skepetaite. Vieną plytą į kitą patrina“ (M. Gužienė).

Svečiams padėdavo šakutes ir peilius. „Su peiliais šakutės tik svečiams. Jei daugiau svečių, ir kasdienines šakutes paduodi. Svečiams dvi trys poros padėtos krūvelėje. Tik dabar svečius už durniais laiko, – jie mat nežinos, į kurią ranką paimti šakutę! Jei suneria įrankius ir padeda ant lėkštutės, reiškia, kad pavalgė“ (M. Gužienė). „Per vaises kiekvienam padėdavo po puslėkštę. Vienoje lėkštės pusėje abu kartu – peilis ir šakutė“ (G. Braželienė). „Kai buvo lėkštutės, tada buvo ir šakutės“ (M. Gužienė). „Daugiausia ant lėkštutės padėdavo šakutę ir peilį. Jei sunerta šakutė ir peilis, reiškia, kad nebenori“ (P. Bajoriūnas). „Svečiams iš dešinės lėkštutės pusės padėdavo šakutes ir peilį. Jau po karo (Antrojo pasaulinio – J. S.) pradėjo dėti iš abiejų pusių. Pavalgius dažniausiai sunerdavo ant lėkštės šakutę ir peilį“ (E. Piskarskienė).

„Svečių šakutes suriša skudurėlin ir padeda dėžutėn ant koptūro sausai, kad nerūdytų“ (E. Piskarskienė).

Peiliais dažniausiai riekė duoną, ragaiši, kartais pjovė mėsą. „Duonriekis nieko nedarbo, tik duonytę riekė. Atskirai dėl mėsos turėjom peilį“ (M. Gužienė). „Ragaišis Velykoms, Kalėdoms, Sekminėms“ (O. Juodelienė).

Duonriekius peilius padarydavo kalviai. „Mums nebuvo strioko: tėvelis – kavolis, padirbdavo iš prastos dalgės. Tėvelis padarydavo gerų peilių. Geram kavoliui kitiems neapsimoka peckiotis. Tėvelis kaustė arklius, plūgus dirbdavo, ratus traukdavo ir remontuodavo. Kai neturėdavo darbo, padirbdavo kaimynams peilius, o kai turi – nei artyn. Peiliai mediniu kotu, paplokšti. Kiti net karvės ragą uždėdavo. Rankena karvės rago apiskrita, dar tėvelis ją plaktuku paploja, kad nebūtų apiskrita. Kai šeria plaktuku, ir trūksta. Rankena per dvi vietas prikalta“ (M. Gužienė).

Šeimai peilių padarydavo ir medžio meistrai. „Tėvelis staliaus darbus mokėjo, darydavo roges, ratus. Varstotą turėjo. Padarydavo peilį iš dalgio. Pats medinį kotą uždėdavo“ (E. Piskarskienė).

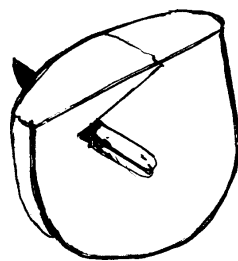
„Duoną riekdavo šeimnininkas, bundininkas (samdinyš – J. S.), o jei nėra tėvo, tada motina“ (F. Gabrielavičienė).

„Duonriekis peilis turi būti aštrus. Gražiai duoną atriekia, net blizga“ (P. Bajoriūnas). „Bakaną prieš raikymą peržegnoja. Priraiko duonytės, vidury stalo padeda“ (O. Juodelienė). „Tėvelis visadu galu stalo, tėvelis visadu riekdavo duonų. Bakanai dideli, šešius bakanus iškepa. Riekiant duoną, jei netyčia nukrenta, pakelia ir pabučiuoja. Priešais tėvą, kitame stalo gale, duonos bakanas prariektu galu atsuktas į jį. Tenai niekas nesėdėjo“ (E. Piskarskienė). „Priešingam stalo gale padėtas bakanas. Kad prariektas galas būtinai žiūrėtų į šeimnininką. Kad šeimnininkas bakanan žiūrėtų“ (M. Gužienė).

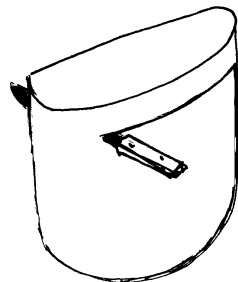
Žiobiškėnai duoną atriekdavo riekėm, apyriekom ir abišalėm. „Riekė – pusė bakano atriekta (atriekta iš vienos pusės – J. S.), abišalė – bakano kampas, apyrieka – aplink visą bakaną atriekta. Apyrieką ubagai duodavo. Svečiams atriekdavo abišalėm ir riekėm. Savoje šeimoje kaip papuola: ir riekėm, ir abišalėm“ (P. Bajoriūnas). „Paima bakaną ir iš dešinės pusės riekia, paskui apsuka, kita pusė – vėl riekė. Nuriekta tiesiai, storai – visa apyrieka. Seniau užeidavo daug ubagų. Nėkytri (nešykšti – J. S.), bet gera šeimnininkė, jei davė visą apyrieką duonos. Abišalė – nupjautas bakano kampas. Piemeniui idėdavo abišalę. Ją duodavo ir ubagai“ (E. Piskarskienė).

M. Gužienė papasakojo istoriją: „Ateina gaspadorius ir sako samdinei: „Prakeikti bundininkai, daug ryja, kai gyvuliai“. O samdinė ir klausia: „Tai iš kur žinai?“ Gaspadorius atsako: „Atriekiu riekėm, o atneša iš kamoros bakaną, atriektą abišalėm“. Samdinė mintyse pagalvojo: „Gerai, kad pasakei, žinosiu“. Vėliau ji pamokino mergą: „Žiūrėkit, kaip riekia gaspadorius“. O ji: „Nežiūriu, pačiumpu ir atriekiu. Užkišu užantin ir išnešu, kad nematytų gaspadorius“.

Atriektos per visą bakaną riekės didelės, todėl iš riekės reikėdavo atsilaužti. „Kiek reikia, tiek atsilaužia. Padeda ant lėkštės riekės ir tada prie stalo laužias visi – vaikai ir tėvai. Pintinė paretą (retai pinta lėkštė – J. S.) buvo duonai

4 pav. Taip riekama abišalė

5 pav. Apyriekos atriekimas

sudėti. Ir svečiai lauždavo duonos riekę. Svečiams tik riekėm. Seserys vyresnės apie 1938–1939 metus mokėsi virimo kursuose Rokiškyje. Tada ir pradėjo pjauti duoną, o ne riekti. Mažais gabaliukais supjaustydavo ir nereikėjo laužti. Kursuose mokė kepenų paštetus, ruliadus daryti, kisielių virti ir duoną pjaustyti“ (Anelė Kastanauskienė).

Ubagui, padegėliui atriekdavo tik abišalėmis ar apyriekomis. „Ubagas neimdavo riekėm. Abišalę pastorą atriekia, nesvolioja terboje, nesulūžta, geriau nešti. Apyriekų irgi ubagui duoda“ (Anelė Kastanauskienė).

Kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Žiobiškio apylinkėse buvo žinomas prietaras: valgysi kepalą kumpelį – duos Dievas sūnelį: „Jaunamartei sakydavo, duosiu tau kumpelį, kad Dievas duot sūnelį. Visi norėjo berniokų“ (Anelė Kastanauskienė). „Jauniems žmonėms atriekdavo kumpelį ir sakydavo: „Bus sūnus“. Tam, kuris turi mergaitę, dar juokais pakiša riekelę. Juoko visiems, vėl bus mergaitė“ (M. Gužienė). „Tu valgyk kumpelį, bus tau sūnelis. Moteriai daugiau duodavo. O riekela – duktė“ (E. Piskarskienė).

Atšipusius peilius pagalasdavo: „Tėvelis pagalasdavo, turėjo uolos. Po suolu numeta uolą gryčioje“ (E. Piskarskienė).

Peilį laikydavo stalo stalčiuje.

Pasakojo:

Petras Bajoriūnas, g. 1907 m. Stepionių k.

Ona Balčiūnaitė, g. 1915 m. Lukštinų k.

Emilija Barkauskaitė, g. 1923 m. Mičiūnų k.

Genovaitė Braželienė-Stiraitė, g. 1916 m. Buivėnų k. (Pandėlio sen.)

Felicija Gabrilavičienė-Mikalkevičiūtė, g. 1920 m. Dėgšnių k.

Marija Sofija Gasiūnienė-Bitaitė, g. 1915 m. Tartališkio k.

Marijona Gužienė-Dūdaitė, g. 1903 m. Panemūnių k.

Ona Juodelienė-Rakauskaitė, g. 1907 m. Laužadiškio k.

Viktoras Kastanauskas, g. 1921 m. Brūzgių k.

Adelė Kastanauskienė-Gegžnaitė, g. 1909 m. Ažūsienių k.

Anelė Kastanauskienė-Šedytė, g. 1925 m. Dėgšnių k.

Ona KIRSTUKIENĖ-RAPAITĖ, g. 1915 m. Močiėkų k.

Emilija Lukoševičienė-Lipinaitė, g. 1905 m. Vilkų dvare

Konstancija Olekienė-Gasiūnaitė, g. 1914 m. Stašių k.

Elžbieta Piskarskienė-Jakštaitė, g. 1916 m. Palėpio k.

Uršulė Rapaitė, g. 1913 m. Močiėkų k.

Gėlių darželiai

Gražina Žumbakienė

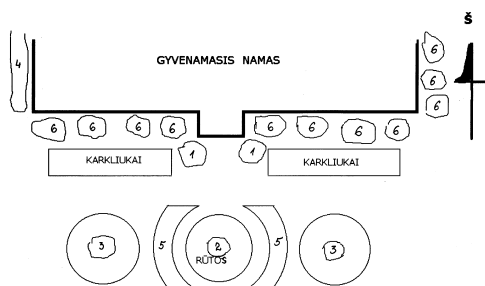
Lietuvos liaudies buities muziejus

Straipsnis parašytas remiantis medžiaga, surinkta 1997 m. liepos mėn. Kaip atrodė gėlių darželiai XX a. I–IV dešimtmečiais, klausinėti 7 pateikėjai iš Dėgšnių, Laužadiškio, Mitragalio, Palėpio ir Panemūnių kaimų. Darželių planus pagal autorės pateiktus eskizus braižė Ignas Miniotas. Straipsnyje vartojami terminiai gėlių pavadinimai, būdingi tai apylinkei.

Darželį turėjo beveik visi. Jis buvo neatskiriama sodybos dalis: „Namai be darželio ir be medžio – tai kaip kepurė be kazirkos“ (Elžbieta Piskarskienė).

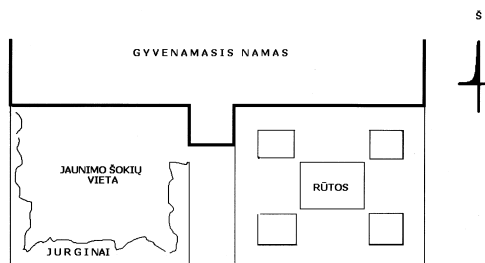
Kartais buvo tokių aplinkybių, kad negalėjo turėti darželio. Marijona Gužienė pasakojo, kad Žiobiškyje ji neturėjo darželio: „Čia, Žiobišky, jokias lovelas neturėjau: kaip gena galvijus, tvorų nebuvo“. Ona Juodelienė prisimena, kad kai atitekėjusi pas vyrą nerado darželio, nes jo mama jau buvo mirusi, ji tuoj rengė jį. Iš gėlių darželio praeiviai sprendė apie sodybos gyventojus. Jei nebuvo darželio, tai svarbiausia ne tai, kad „neturi jokio pasipuošimo“, o tai, kad „prastas gyventojas“. Darželį rengė dėl grožio, be to, gėlių reikėjo įvairioms apeigoms. Ona Juodelienė pasakoja: „Grožio man reikėjo: ir gražių namų, ir gražaus darželio, ir ant langų gėlių kad man būtų. Visa mano gyvenimo svajonė“. Su darželiu buvo susijęs jaunimo gyvenimas. Net sunku buvo išsivaizduoti, kad sodyboje būtų dukterų, o nebūtų darželio: „Bernai važiuodavo. Reikėjo darželio gražaus. Susėsdavo ant laiptų, kur į gonkas“ (1 pav.) (Anelija Kastanauskienė). „Kaipgi – mergų bus, o darželio nebus, tai kurgi rūtos bus“ (E. Piskarskienė). Prie darželio rinkosi jaunimas, linksminosi (2 pav.). Mergaitės stengėsi, kad jų darželis būtų gražus: „Jeigu darželis negražus – panelės paniekintos, tinginės. Jei darželį turi, tai turėjo būti gražus“ (M. Gužienė). „Mergos tarp savęs lenktyniaudavo, kurios gražesnis darželis: vienos gražiai, kitos – dar kad gražiau“ (E. Piskarskienė). Meilė gėlėms išlikdavo visą gyvenimą. E. Žumbakienė prisimena, kad jos „babutė buvo labai palanki gėlėms, jai gėlės buvo viskas“.

Darželio vieta. Gėlių darželį paprastai rengė prie gyvenamojo namo. Pasaulio šalių krypties atžvilgiu geriausia vieta darželiui pietinėje arba rytinėje namo pusėje. Mažiausiai tinkama šiaurinė pusė. Gatviniuose-rėžiniuose kaimuose, rengdami darželius, to nepaisė. Čia darželius rengė tarp gyvenamojo namo ir gatvės (3, 4 pav.). „Darželiai kaime visur buvo prie ūlyčios“. Vienkieminės sodybos daugiausia suplanuotos taip, kad kiemas būtų šiaurinėje namo pusėje. Gėlių darželius rengė ne į kiemo pusę, o už namo – į pietus, nors čia darželis namiškiams buvo mažiau matomas (1, 2, 5, pav.). Palyginimui galima pasakyti,

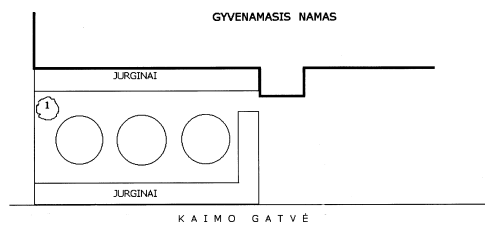

1 pav. Anelijos Kastanauskienės gėlių darželio rekonstrukcija:

1 – smidras, 2 – raudonasis bijūnas,
3 – rožinis bijūnas, 4 – geltonieji jurginai,
5 – vasarinės gėlės, 6 – raudonieji serbentai.
Dėgsnių k., Šaltoko vnk.

2 pav. Onos Juodelienės darželio rekonstrukcija

3 pav. Elžbietos Žumbakienės darželio rekonstrukcija:

1 – žieminis jurginas. Mitragalio k.

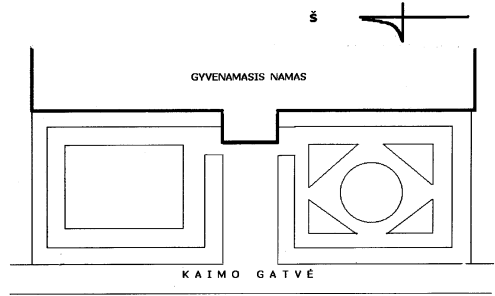
kad Sintautuose (Šakių r.) tokiose sodybose darželiai buvo rengiami šiaurinėje namo pusėje: „Darželis vis daugumos iš kiemo pusės. Jei už namo darželis – nieks nematys. Visi einamą pusę puošia. Daugumos vis beveik taip, kad kiemas į šiaurinę pusę, į pietinį šoną nevaikščiojama“.

Darželio plotas ir lysvelių išplanavimas. Darželių rengė per visą namo šoną, abipus prieangio (1, 2, 3, 5 pav.) ar tik vienoje prieangio pusėje (3 pav.). O kad sodyboje buvo daug dukterų, dar ir didelių gėlių mėgėjų, tai ir visai erdvų darželių įruošdavo, kaip kokiam dvarelyje. A. Kastanauskienė pasakojo, kad jų darželis buvo didelis (1 pav.), nes šeimoje „7 vaikai – 5 mergos: yra kam žiūrėti“. Darželių plotai keitėsi. Moterys, kol vaikai maži, dėl begalės darbų negalėjo turėti didelių ir puošnių darželių. Jų dukterys jau norėjo pasisodinti daugiau ir įvairesnių gėlių, todėl dažnai didino darželių. Kiek paaugusi vyriausia dukra tuoj to ir imdavosi. E. Piskarskienė pasakoja: „Mamos buvo tik po vieną apvalią lysvę, aš jau padidinau – šonus sukasiau. 4 vaikai: 3 seserys ir 1 brolis, aš – vyriausia“ (5 pav.). Lysvelių išplanavimas buvo gana įvairus. Darželio pakraščiuose sukasdavo pailgas lysveles, o centre dominavo apvalios lysvelės, bet buvo ir keturkampių, trikampių ar kitokių formų.

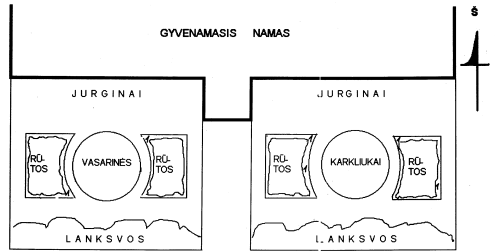
Darželio aptvėrimas. Vienkiemiuose, ypač kai darželis buvo ne į kiemo pusę, dažnai jo ir neaptverdavo. Gatviniuose kaimuose paprastai buvo aptvertas. Tverdavo tėvelis ar broliai žemesne, dailesne tvorele: „Mamos nebuvo aptvertas. Po to tėvelis aptvėrė. Iš pradžių nebuvo spėję aptverti. Aptvėrė štankietais – nužievinti, apvalūs pagaliukai, tik virš metro“ (E. Piskarskienė). „Iš pradžių buvo ne taip graži tvorelė, man nepatiko – aukštų perkonėlių (stačių lentelių – G. Ž.). Man negražu, kad aukšta. Kai broliai paaugo, man padarė kaip reikalas, ir tada net eidavo bobos žiūrėti: kaip būdavo gražu, kai gėlės žydėdavo. Žemesnė, dar įpjauta dėl pagražinimo, apmaliavota ruda spalva“ (O. Juodelienė).

Lysvelių pavadinimas. Darželio lysveles vadino *lovelomis*, *lovytėmis*, *love-lytėmis*. Jei darželio centre buvo sukomponuotos kelios lysvelės, tai jas vadino vienu žodžiu *kliomba*: „joje kelios lovytės“.

Lysvelių kraštų tvirtinimas. Lysvelių kraštus tvirtino įvairiais būdais: akmenukais, augalais, velėna, karklų vytelėmis. Akmenukus parinkdavo vienodesnius, kumščio didumo, nubaltindavo, ypač prieš atlaidus. Tinkamiausi augalai lysvelių kraštams tvirtinti: *dobiliukai*, narcizai, našlaitės. Ypač tiko *dobiliukai*: „Lo-

4 pav. Felicijos Gabrilavičienės darželio rekonstrukcija. Dėgėnių k.

5 pav. Elžbietos Piskarskienės darželio rekonstrukcija:

1 – baltieji dobiliukai. Paliepio k.

velytes dobiliukais apsodina, tai nereikėjo nei akmeniukų, nieko. Dobiliukai suauga ir žydi“. „Apsodina aplink. Pavasari dar nieko nėra, o jie pražysta kaip vainikas ir žydi“. Apie kraštų velėnavimą pasakoja Ona Juodelienė: „Visos ketvirtuosios buvo apdėtos velėnytėm. Kai velėnytėm – neišdžiūsta žemė. Ir du, ir trys metai praeina. Vis apkerpa su peiliu. Iš pavasario sniegą tik laidžia, jau darželį tvarkai. Velėnytę pataikai kur iš pievos, kur gražesnė žolytė. Su peiliu išpjauji. Pamatuoji per kelias vietas, kad būtų vienodo pločio. Ilgi – per visą šoną kad užtektų. Atpjauji iš abiejų šonų ir iš galo bieliji kaip lašinius su peiliu. Su kastuvu – tai ne darbas. Šone pridedi ir dar prismeigi su koku vinim, virbaliuku. Prie lysvės stačiai pastatai, kad priaugtų, tada ištrauki. Velėnytė sulaiko drėgmę. Dar taip buvau pati sugalvojus: išpjauji irgi su peiliu pailgą platų, kokio nori aukštumo, iš velėnos. Paskui iškeli (kas nors padeda), suvynioji ir padedi toj vietoj kur nori, pripili žemių. Irgi velėną iš pradžių prismeigi, kad priaugtų. Pasodini kur gražesnę žemą jurginą – spurguočiai neaukšti auga, bet dideli žiedai“. Felicija Gabrilavičienė prisimena, kad tėtė joms neleisdavęs velėnuoti darželio, sakydavęs: „Maža žemės, draskysit pievų, pasirinkit akmeniukų iš dirvos arba eikit parsineškit vytelių iš miško“. Karklų vyteles kaišė nežievin-tas, nes tada jos esančios stipresnės. Kaišė lankeliais, arba po dvi vyteles, kad būtų tankesnė tvorelė.

Darželio gėlės. Gėles vadino *žolynais*: „Gėlės – žolynai, o darželis – žolynų darželis“. Noriau augino žiemines gėles, kurių nereikia kasmet sėti ar iškasti. Jei šeimoje buvo jaunų mergaičių, tai čia kiek daugiau sodino vasarinių ir šiaip įvairesnių gėlių. „Senovėj – daugiau žieminių. Jei jaunų žmonių nėra, tai pivonija, čebatėlis, bitela. Kur jauno žmogaus nebuvo, tai ir daržely daugiau visokių paprastesnių buvo“ (M. Gužienė). „Iš vasarinių tai niekai, labai daug reikia laistyti. O tos tai auga, žieminės“ (O. Juodelienė).

Darželiuose dažniausiai augo įvairios gėlės: daugiametės, dvimetės, vienmetės, svogūninės, gumbasvogūninės, šakniagumbinės ir kt.

Daugiametės: *ašarėlės, ašarytės, paliokas, peliokas* (auskarėliai – *Dicenta spectabilis*): „Labai gražus, pavasario gėlė žieminė. Visuos darželiuos buvo“. *Plačiamėtės* (vaistinė balzamita – *Balsamita major*), nors ši augalą moterys priskyrė prie mėtų, bet sakė, kad į sūrius dėti netiko: „Lapas kaip batvinlapio. Į pieną netinka, sušunta, lapas riebus. Plačiamėtės delikatesnis kvapas“ (M. Gužienė). *Ankstyvoji pivonija, raudona pivonija* (vaistinis bijūnas – *Paeonia officinalis*), balta, *ružava pivonijos* (baltažiedis bijūnas – *Paeonia lactiflora*). Moterys sakė, kad *pivonijos* šaknų nelabai galima kam duoti, nes ji tada išnyksta. „Pivonijų nieks nenori duoti: jeigu dalysi, tai pranyks“ (M. Gužienė). Anelija Kastanauskienė prisimena, kad jos sesuo, eidama pivonijų šaknų, pasiimdavo smulkių pinigų: „Kai eidavo pas tokią Karusę pivonijų, tai sakydavo reikia centų pasiimt įmest duobėn, pas ją, kur iškasa. Šalia kelmo įmeta, viso kelmo neduoda iškast. Meta centus, gal kad augtų likęs kelmas, ar kur parsineši, geriau augtų“. *Karkliukai* (šluotelinis flioksas – *Phlox paniculata*): „Panašus į karklą iš lapų. Labai kvėpia“. *Goštauta, gotautas* (goštautinė gaisrana – *Lychnis chalcidonica*), *dobiliukai, aukštieji dobiliukai, baltieji dobiliukai aukštakojai* (pievinė kraujažolė – *Achillea ptarmica* var. *multi-*

lex), *čebatėliai* (mėlynoji kurpelė – *Aconitum napellus*): „Žiedas panašus į batą“, „Be garbės, visur pilni patvoriai“. *Paprastos mėtos, šaltamėtės, šaltamėtinės* (mėta – *Mentha*): „Paprastas mėtas sūrin dėjo. Sūri kai darai, žalią šakutę įdedi ir pritraukia. Daugiausia tiko geltonan sūrin“, „Pieną kai šildo – įkiša, kai sušyla – išmeta. O buvo tokių bobučių, kad suspaudžia ir šaltamėtę, ir paprastą“. *Bitela* (didysis pentinius – *Delphinium elatum*), rūta (žalioji rūta – *Ruta graveolens*): „Jos buvo Lietuvos gelė ir dainas apie jas dainuodavo“. Rūtas sėdavo kas 3–4 metus, karpė, nedavė žydėti: „Aukščio palieka per gerą sprindį“. Palikdavo tik kokį kampilį dėl sėklos. *Geltoni jurginai, žieminiai jurginai, geltoni žieminiai jurginai* (plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata*). Sodino tokioje vietoje, kur galėtų pririšt, nes labai aukšti auga (iki 2 m): „Sąsparos kokios, prie tvorų, kur tik pririšt galima“. *Sinivodas, simevodas* (paprastasis sinavadas – *Aquilegia vulgaris*), smidras (vaistinis smidras – *Asparagus officinalis*), *lelija, geltonoji šalavija, gudlelijos* (rusvoji viendienė – *Hemerocallis fulva*): „Čia prasta gelė. Patvorėly kur, ore pasodinta – jau darželin išbrovus: tinai kelmas, o žiedas įlindęs darželin ir žydi“. *Šalavijos, šalavijas* (mėlynžiedis vilkdalgis – *Iris germanica*), *mirtos, žeminės mirtos* (šliaužiančioji žiemė – *Vinca minor*).

Dvimetės: *šiurpės* (šiurpinis gvazdikas – *Dianthus barbatus*): „Prastas žolynas. Patvory išsitiesęs, pasidriekęs“. *Našlaitės* (našlaitė – *Viola*): „Rudenį pasėt – pavasarį žydi. Sakydavo: reikia 3 kart persodint, tai didesni žiedai. Paskutinį kartą pasodinam ir pasakom: gyvenk, žydėk ir karaliauk. Našlaitėm tik taip pasakom, nes jos našlaitės – sirata. Reikia baigt persodint lig Visų šventų“ (M. Gužienė). *Rožės* (piliarožė – *Alcea rosea*), *dobiliukai, žemieji dobiliukai* (saulutė – *Bellis perennis*).

Vienmetės: *sinijos* (puikioji gvaizdūnė – *Zinnia elegans*), *morkvica* (sėjamoji juodgrūdė – *Nigella sativa*), *naktinukai, naktinyčios* (dviragė leukonija – *Matthiola bicornis*): „Pašalėj palangėj kvepia“. *Levkonijos* (leukonija – *Matthiola incana*), *medatkos* (vaistinė medetka – *Calendula officinalis*). Jų mažai buvo darželiuose. Daugiausia medatkos augo daržuose: „Darže augdavo tarpu batvinių“, „Jų gyvenimas daržuos. Kai kurios gospadinės pilnas daržas būdavo. Pas jaunus mažiau medatkų daržuos, o seni labiau čėdydavo vaistams“ (M. Gužienė). „Rasodnike. Kai kopūstus nurauna, tai medatkas augina“. *Nasturkos, nasturkytės* (nasturtė – *Tropaeolum*): „Kai nasturka sužysta, tai tik žiūrėk ir niekur nesdairyk. Labai gražu buvo, visokių spalvų“. *Žirnikai, žirneliai* (kvapusis pelėžirnis – *Lathyrus odoratus*): „Kokiam kampely pasodini, kvepia labai“. Kad *žirnikai* turėtų kur vyniotis, jiems prikišdavo vytelių: „Kai pradeda dygti – vidurin lazda, o aplink – vyteles, ir suriši“. *Petunijos* (darželinė petunija – *Petunia hybrida*). Vienos moterys sakė, kad petunijas augino tik ant langų, kitos turėjo ir darželiuose. *Vijoklinės pupelės* (raudonžiedės pupelės – *Phaseolus coccineus*), *astros, prusontai* (kininis ratilis – *Callistephus chinensis*). M. Gužienė sako, kad *astros* atsiradusios tik tuo metu, kai ji tekėjo (1926 m.), prieš tai nebuvo. *Razetos* (kvapioji razeta – *Raseda odorata*): „Už razetų niekas skaniau nekvepėjo. Prieš razetų nėra kvapnesnio žolyno“. O Juodelienė sako, kad „razetos labai patikdavo broliam: ateina šieną pjovę – jiems kvepia“. *Rožičkos* (darželinė rožūnė – *Lavatera trimestris*), *čižikai* (darželinis

šlamutis – *Helichrysum bracteatum*). *Čižikų* buvo „tamsių rudų ir šviesių rudų“. Kai kurios moterys juos skynė žiemos puokštėms: „Priskini, pakabini ant gryčios žemyn galva, žiemą – buketas“. *Gvaizdikai* (didysis serentis – *Tagetes erecta*), *levažandžiai*, *levažundžiai* (didysis žioveinis – *Antirrhinum majus*).

Svogūninės: *baltos lelijos* (baltoji lelija – *Lilium candidum*): „Seniau retai ir labai retai kur buvo“; „Baltos tai retenybė. Mažai matėsi“. *Lelijos, geltonos lelijos, gudlelijos* (lelija – *Lilium*): „Morkviškos, ant Onos daugiau žydi“, „Vienos ant Jono žydi, žemos, kitos – ant Onos, aukštos“. *Narcizai* (narcizas – *Narcissus*). Iki Pirmojo pasaulinio karo buvo tik balti tuščiaviduriai narcizai, vėliau jau atsirado baltų pilnavidurių, geltonų.

Gumbasvogūninės: *gladijolės* (kardelis – *Gladiolus*): žydėjo „baltais žiedeliais, tik mažesniais kaip dabar“.

Šakniagumbinės: *jurginai* (jurginas – *Dahlia x cultorum*). Pagal žiedų formą skirstė į 3 grupes:

1) *korinukai, koriniukai, koreliniai*: „Į bičių korį atrodo. Čia jau patys prastieji buvo“;

2) *paprasti*: „Nedideli žiedlapėliai, nesusukti“;

3) *spurguočiai, kudliai*. Šie žiedai buvo ilgais spurgais. E. Žumbakienė sako, kad „tokie didumo žiedų kaip dabar nebuvo kudliukų, tik panašūs, bet mažesni žiedai“. Taip pat ji prisimena, kad jos močiutei labai patiko kudliai, ji juos vadino *kudliukais karaliukais*. Norėdama turėti įvairesnių rūšių, močiutė net ir skiepijo pati: „Rodos, iš vienos bulvės iš patinkamo jurgino gabaliuką su daigeliu išpjauna ir įdeda kiton įpjauton bulvėn. Prieš sodinimą. Koriukus maišė su kudliukais“.

Ona Juodelienė pasakoja, kaip pažymėdavo žiemai jurginų spalvas: „Šaknų nereikia ir žymėti. Spurguočių labai pailgos šaknys, o korelinių – apvalios bulbelytės. Spalvą taip užžymėdavo: ant balto – balta lupatėlė užrišta, ant raudono – raudona“. Kitos rišo atitinkamos spalvos siūlus. Dažnai vos pražydusius jurginų žiedus nušaldo rudeninės šalnos, todėl moterys, norėdamos, kad jurginai anksčiau pražystų, sodino juos iš pradžių kambaryje: „Pradedama papečely bulvytės dygt, lovį pripili žemių, susodini. Kai šalnos praeina, tada sodini į lauką“. M. Gužienė prisimena, kad jos tėvas neleido jurginų auginti. Jis sakė: „Kad jurginas bus namuos, tai bulvės supus“. Jurginas supūdys bulves. Taip pat ji yra girdėjusi, kad ir kitur vyrai buvo prieš jurginus: „Pas mus taip nebuvo, bet taip kalbėdavo. Kokian tai kaiman jau į rudenį bernai kartį skersai kelio ištiesdavo ir eidavo rauti jurginų ir kabindavo ant jos. Tai broliai, kur turėdavo seserų, vaišindavo degtine, kad seserims neišrautų jurginų. Kai čia atėjau, jau visi prietarai buvo šone“.

Augino dar keletą ypatingesnių augalų, kuriuos vartojo vaistams ar kitoms reikmėms. Jie augo ne darželyje, o kur nors šalia jo, sode, prie namo pamato. *Debesyla* (debesylas – *Inula*). E. Piskarskienė pasakoja: „Pas kaimyną buvo sode pasodintas tarp medžių. Sakydavo: ateina debesys, lapas reikia suplėšyt, tai išskirsto debesį. Mums, vaikams, senesni žmonės taip aiškino. Tokia sena bobutė ten buvo“. *Parstupas* (baltoji driekana – *Bryonia alba*): „Mamos mama gyveno

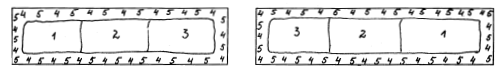
Baublių kaime ir turėjo parstupą. Pašalėj prie durų pasodintas. Jei rankos užjuoduoja, kad ir nuo šviežių bulvių skutimo, parstupu patrink ir nusivalys, lapais patrini“ (E. Piskarskienė). „Mamytė kad išsisuodina, tuoj tom uogom pasitrina – ir baltos rankos. Mamytė jį labai mėgo. Prie sienos, dar įvarpydavo rykščių“ (O. Juodelienė). *Dievo žolynas* (juodoji drignė – *Hyoscyamus niger*): „Nuo jo pasigerk – kaip ir durnas paliksi. Tėvai drausdavo – nelieskit, apsinuodysit“. *Pelynas* (*Artemisia absinthium*): „Laukuos neaugo. Laikė prie namų, kur patvory, kur nekliūna. Jei prie darželio – tai už tvoros. Jei nupjausi su peiliu – išvirs kiečiu. Man mano babutė sakė: „Kų tu padarei, dabar bus kietis nebe pelyna“. „Daug – tai pelynas, viena šaka – pelyna. Nei su dalgiu, nei su peiliu, tik nulaužt. Dėl laužimo tikra teisybė. Man taip buvo“ (M. Gužienė).

Gėlių sodinimo tvarka. Darželio pakraščiais aplink augo žieminės, aukštos, o viduryje – žemos vasarinės gėlės. Išimtis buvo tik *pivonijoms* ir *rūtomis*, kurias dažnai sodino „pačiam vidurin darželio“. Palangėje, prie pamato, sodino tas, kurios šviesos neužstoja. Taip pat prie langų sodino kvepiančias gėles: *razetas*, *naktinukus*, kad vakare langą atsidarius kvepėtų. Merginos stengėsi gražiai suderinti augalus. 1 a pav. matome A. Kastanauskienės darželio fragmentą – kaip apsodintos pailgosios lysvės. 1 b pav. to paties darželio fragmentas – centrinės lysvelės apsodinimas. Aplink raudoną *pivoniją* raštais sėjo rūtas. Vienais metais vienu raštu, po kelerių metų, atsėdamos rūtas, raštą keitė. Rūtomis apsėtos tik pažymėtos kryžiuokais vietos. Visur kitur tarp rūtų pripilta juodos žemės. Rūtas karpė.

Dekoratyviniai krūmai. Darželiuose ar šalia jų sodino skaniai kvepiančius ir gražiai žydinčius krūmus: *bezdas* (paprastosios alyvos – *Syringa vulgaris*), *erškėčius* (*Rosa*), *lanksvas* (*Spiraea*), *diemedžius* (*Artemisia abrotanum*). Moterys sako, kad „kai liūdna, tai dainose vis prie diemedelio, tada ir jį atsimena“. E. Piskarskienė prisiminė dainą, kaip mergelė gailiai verkia po žaliom diemedžio šakelėm, nes ją už nemylimo bernelio eiti močiutė išvarė. O. Juodelienė padainavo, kaip mergelė po diemedeliu graužiai verkia, nes ją paliko žadėjęs vesti bernelis.

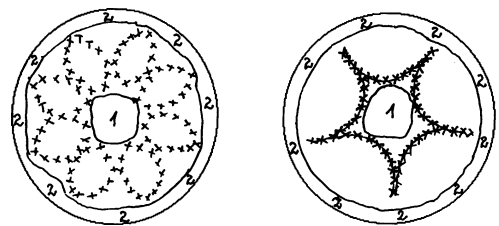
Augalų įsigijimas. Sėklų prisirinkdavo savo, gaudavo iš draugių. „Mergos kaimo dalindavos jurginiais“. O. Juodelienė prisimena, kad jos mama turėjo pažįstamą liokajų Petrulių, kuris tarnavo pas Rokiškio grafą. Mamai jis kartais duodavęs įdomesnių gėlių pasisodinti.

Sodinimo laikas. „Žirnikai jaunam mėnesį – daugiau žydi“. *Pivonijas*, *jurginūs*, *astras* sodino pilnatyje, kad žiedai būtų pilnaviduriai. Kad *pivonijos* geriau prigytų, „sakydavo – grūdų įbarstyt“.

1 a pav. Anelijos Kastanauskienės darželio fragmentas:

- 1 – violetiniai karkliukai, 2 – baltieji karkliukai,
3 – rožiniai karkliukai, 4 – dobiliukai, 5 – narcizai

1 b pav. Anelijos Kastanauskienės darželio fragmentas:

- 1 – raudonasis bijūnas, 2 – našlaitės, xxxx – rūtos

„Rūtas priimta Jurgy sėt. Tėvelis sakydavo: „O, jau Jurgis, tai reikia rūtas sėt“ (O. Juodelienė).

Tręšimas. Darželį tręšė įvairiai: „Kokio smulkaus papuvusio mėšlo gausi ir pabarstai rudenį ar pavasarį. Arklių mėšlas buvo pripažintas geriausias“; „Mama sakydavo, kad vištų mėšlas vertingiausias dėl gėlių. Iš rudenio apkasdavo“; „Pripuvusio mėšlo iš rasodniko ar stirtos, kai būdavo šiaudai supuvę“; „Karvių mėšlą parūgindavo kokias 2 savaites, tada maišėm čystu vandeniu ir laistėm. Geriau augo ir šaknys spakainos – ant jų kirmėlių neatsiranda“.

Darželio priežiūra. Darželį prižiūrėjo mama, kol paaugdavo dukterys. Jau nuo 7–8 metų mergaitės padėdavo mamai tvarkyti darželyje. O nuo 10–12 metų vyriausioji dukra visai perimdavo darželį. Ištekėjus vyriausiajai dukrai, darželį imdavo tvarkyti jaunesnioji. Laiko tvarkyti darželiui nebuvo skiriama, dažniausiai mergaitės jį tvarkė, kai kiti ilsėjosi. Apie tai vaizdžiai pasakoja M. Gužienė: „Darželiui laiko nebuvo duota – jaunimo slaptas darbas: visi gula, miega, o mergaitės po darželį čiuža. Vakare tvarkosi. Nepasisakysi, kad darželį ravėjau, česo neturėjau. Kita nuo 10 metų tvarko, pradeda mažučiai vaikeliai“.

Mėgstamiausios ir garbingiausios gėlės. Garbingiausia iš visų buvo rūta, „ją visi garbindavo“. Mėgstamiausios gėlės, kurios kvepia. Iš žieminių ypač išskyrė raudoną pivoniją, nes ji skaniai kvepia, gražiai žydi ir vartojama vaistams: „Prieš raudoną pivoniją kurgi bus gražesnis žolynas“. Gražiausia spalva, ypač moterų mamoms, buvus balta. Dabar moterims gražiausios baltos ir raudonos gėlės. E. Piskarskienė sako, kad jos mamai ir jai gražiausi yra *balti karliukai* dėl jų spalvos ir kvapo.

Darželio gėlių vartojimas vaistams. Raudonųjų ir baltųjų *pivonijų* šaknys „nuo išgaščio, nuomario, vaikams nuo priemečio“. *Dievo žolyno* šaknys „nuo nuomario, priemečio, nuo išgaščio. Su saiku – tai vaistas“. Medetkas virė, „kai karvės išsiveršiuodavo, kad išsivalytų“. Taip pat „davė karvėms ir kumelingoms kumelėms, kad neišsimestų, jei mato – išsiabortuos“. *Šaltamėčių* arbatą gėrė. Sako, kad ji apetitą gerina. *Nasturkų* lapeliai – „karštį traukia. Kas tvinksta, ar ištvinkę, kur reikalinga“. F. Gabrilavičienė pasakoja, kaip nasturtėmis jos išgydė brolių: „Brolis pjovė rugius. Sušilęs įlindo maudytis šaltan paversminuotan vandenin ir sutraukė kojas. Nieko negalėjo padėti. Kas tai pamokino virti nasturkų vonias. Virdavom, virdavom – ir padėjo“. Pakalnučių arbata nuo širdies negalavimų. Skindavo jų žiedelius ir džiovino. Pelyną nuo skrandžio ligų gėrė: „Po krūtine sopa – skrandžiui geriam“. „Pelynas nuo karščio. Dabar aspirinas. Jei uždegimas plaučių ar jaknų, sako, pelyno pagėriau, pagėriau – ir gerai“.

Vaistažolių rinkimas, džiovinimas ir laikymas. Vaistams augalus „reikia rinkti prieš šv. Joną“. Džiovinimo ką nors pakloję ant aukšto: „Reikia, kad vėjas perpūstų ir saulė nedegintų“. Išdžiovinę dėjo į popierinius ar medžiaginius maišelius, paskui sudėdavo vienon „drobinėn terbon“ ir pakabindavo ant aukšto ar „kur prie pečiaus arčiau ant sienos“, kad nepelytų, kad neprieitų pelės.

Vardadieniai. Vardo dienos proga pynė vainikus – didelį ir mažą. Didžiuoju apvainikuodavo visą durų staktą, mažąjį kaldavo prie durų akių aukštyje. Vainikus nešė naktį, kad niekas nepamatytų. Vasarą didįjį vainiką pynė daugiausia iš

ąžuolo. Jei nebuvo daug ąžuolų, tai pynė iš uosiu, klevų, iš alyvų šakelių. „Ąžuolo gailėjom. Tik svarbiam. Kai ateina Jonai, Petrai, tai gaspadoriai, – jei turėdavo ąžuoliukų, – saugojo, o ne – tai randa nugenėtus“. Į vainiką prikaišiodavo žiedų, kokie tuomet žydi: mažasis vainikėlis iš rūtų, ir vidun atvirukas įdėtas. Žiemą (Juozapui, Kazimierui) didįjį vainiką pynė iš eglių šakelių ar maišė: „šakelė eglių, šakelė pušies, šakelė eglio (kadagio), šakelė bruknienojų. Visus maišė iš eilės – po šakelytę, po šakelytę ir labai dailiai tada atrodo. Ant adverijų apkrauna“. „Mažąjį vainikėlį pynė iš eglio, o jei turėjo, tai iš rūtų ar čižikas koks sudžiovintas“.

Vestuvės. Jaunajai vainikėlį pynė iš rūtų. Vainikėlis „mažučiukas kaip caro rublis“. Jei mergina turėjo vaiką, tai ji negalėjo segtis rūtų vainikėlio. M. Gužienė prisimena: „Aš dar netekėjus buvau. Mergaitė tekėjo, kuri vaiką turėjo. Tai kai pradėjo šventint, kunigas tik švyst – ir numetė į žmones vainikėlį. Pamačiau, kad skrido kur tai. Davė ženklą jaunimui kunigas, kad jau tavo vainikėlis ti“. M. Gužienė sako, kad ji savo vestuvėms norėjo mirtų vainikėlio (Myrtus). Pas juos neaugo gerai, seklyčios nebuvo, o mirta nemėgsta garų, dūmų. Tai ji nunešė mirtą į vienkiemį pas draugę ir pasakė: „Katrai pirmai reikės, tai ir iškarpysim“. Mirtų mažai kas turėjo. E. Piskarskienė prisimena, kad jos mamytė turėjo labai didelę mirtą. Jei kas tekėdavo, prašydavo atėję. „Žiemą negi visada rūtų turėjo. Kai turi rūtų, mirtų neieško“. Jaunajam prie švarko prisegta „rūtų šakelė su kasnyku. Labai seniau buvo surištas, vėliau – raukta rožytė“. Pajauniams – rūtų šakelės ir mažesni kaspinėliai. Pamergės rūtų į plaukus užsikišdavo. Jei turėjo rūtų (vestuvės daugiausia žiemą buvo), tai ir prie staltiesės viršaus prisagstydavo po rūtų šakelę. Išdalina tiesiog po lapelį (kaip ir šakelė). Apipindavo jaunųjų taureles, ant sienos prikabindavo jaunųjų vardų raides iš rūtų, aplink karvojų ir pačian karvojūn prismaigstydavo rūtų šakelių. Kad rūtų turėtų ir žiemą, jas rudenį, kai pradeda šalti, apdėdavo eglių šakom.

Laidotuvės. Moterys sako, kad visus mirusius pradėjo puošti gėlėmis tik po Antrojo pasaulinio karo. „Seniau tik kryželis ir žvakės aplink. Gėlių nebuvo mados. Jeigu yra koks kambarinis – prie galvos pastato: rožyčių (Pelargonium zonale – G. Ž.), palergonijų (Palergonium grandiflorum – G. Ž.)“. Puošė tik jaunus nesusituokusius mirusius. Mergaitę aprengdavo kaip jaunąją, uždėdavo rūtų vainikėlį, berniukui prisegdavo rūtą prie krūtinės. Velioniui aplink galvą apdėdavo rūtų. Mirusius iškilmingai lydėjo į kapines: „Mirė jauna 18 metų mergaitė džiova. Jaunimas nešė ąžuolų vainiką. Vieną juostą vienam šone, kitą – kitam. Berniukai nešė. Po to ant kapo užvyniojo, kai supylė kapą“ (E. Piskarskienė). „Kai lydi į kapus, jaunimas pasiima numirėlį. Ir arklys, ir ratai apjuosta vainiku. Aplink merginos neša baltais rūbais. Žiemą daugiausia eglių, pušų, vasarą – ąžuolo. Nelabai kas duoda ąžuolus kapot, tai pamaišo uosio, klevo ir liepos, žilvičio, kas tik lapingesnis. Tokiam dideliame vainikui vežimą atveždavo pririnktą šakų. Dėdavo žiedų iš darželio ir lauko, bėl tik žiedas. Jurgino, pivonijų. Vieno, kito, trečio, bent kiek pataikydavo rūšis dėdami. Dabar tai nebesiskiria, ar senas, ar jaunas numirė – vienodai“ (M. Gužienė).

Gegužinės pamaldos (mojava). Gegužės mėnesį vakarais meldavosi Marijai. Pamaldoms įruošdavo altorėlį. Vieni darė puošnesnį, kiti – paprastesnį.

„Sueidavo kelios šeimos. Vakare, kai viskas apsiruošta. Seklyčioj. Prie galinės sienos tarp dviejų langų. Langų neužtiesia. Pastato staliuką. Jį uždengia balta staltiese, kas turi nertą, tai ją užkloja. Ant baltos lygios, – vienos nertos nekloja. Nebūtinai iki žemės. Stalas panašiai kaip valgomas, ne per didelis. Paveikslas pakabintas ant sienos. Ant sienos nieko netiesta. Ties paveikslu 2 žvakės, tarp jų pastato pastatomą kryželį, jei turi; jei neturi, tai taip apsieina. Žvakės įstato stiklinėn, apisuka koku skudurėliu. Gėlės šone žvakių. Į puodynaites įmerkia. Ievos pradeda žydėti, paskui bezdai. Iš laukų nenešė labai. Kai atsiranda purienų, ir jų stiklinėn pamerkia. Šone staliuko pastato kartis. Įspraudžia tarp lubų ir grindų. Prieš pastatymą apipina pataisais. Pataisų maišus atsinešdavom. Mergaitės apipindavo. Čia jau jų darbas. Pynė iškart ant karties. Vieną eilę deda – užvynioja, tada kitą eilę, kad pagalio nesimatytų. Kai išsprogsta berželiai, juos šalia pastato vyrai į išgręžtą kaladėlę. Paveikslą kartais apipindavom bruknienojais, kai jų turėjom. Ant sienos tą vainikėlių pritvirtina apie paveikslą, ant rėmo neduodavo. Visi suklaupia. Suolų nebuvo. Tik kad labai kokia sena babutė, tai ją pasodina ant kokio suoliuko. Litaniją sugieda, Marijos giesmę. Kieme jaunimas dar padainuoja išėjęs iš mojaus, ne giesmes. Kaip ti melstis, ale pakvailiot buvo roda“ (E. Piskarskienė). „Kol buvau netekėjus, tai tik litaniją savi sugiedojo. Didelė klėtis. Langų nebuvo. Prie priekinės sienos Marijos paveikslas ant staliuko, atremtas į sieną. Stalas staltiese užtiestas. Sieną niekuom nedengta. Prieš paveikslą 2 žvakės ir vidury kryžiukas. Iš šonų gėlės. Kokių kas turėjo, atnešė, pamerkė“ (O. Juodelienė).

Devintinė. Šią dieną gėlių vainikėlius ir šiaip gėles nešė į bažnyčią šventinti. Pynė 9 vainikėlius iš lauko gėlių. „Mamytė sakydavo, kad reikia iš 9 laukų“. Vainikėliai nedideli, kad tik kaspinėlis įlistų: „Sumeri, suriši bantelį“. Jie bažnyčioje išbūdavo 8 dienas. „Prieš pirmutinį našparą nuneša bažnyčion ir laiko iki paskutinio našparo“. Bažnyčioje vainikėlius kabino ant sienos. „Vinių niekas nekala, kur randa, ten užkabina, labiausiai apkabino klausyklų užpakalinę pusę už visų išpjaustymų“. Kitose bažnyčiose kabino „ant berželių prie lomkų. Aibės ten būdavo“. Berželius statė ir šalia suolų prie vidurinio tako: „Vidury bažnyčios prie lopkų pastato. Pritvirtina prie tokių kablių, kurie buvo vėliavoms“. „Panemuny nebuvo lopkų. Sena bažnyčia, paprasti suolai, tai pastato pasieniuos berželius“. Berželiai bažnyčioje taip pat išbūdavo 8 dienas. Per „paskutinį našparą“ šventina žolynus ir vaikus. Tą dieną moterys ateidamos atsinešdavo žolynų. „Kokia tai bobutė ateidavo ant rankos užsidėjus kaip vaiką – tiek daug, kaip unta (vanta – G. Ž.) eit pirtin vanotis. Kokios tik žydi: lauko, darželio, ir rūtų, diemedžio, mėtų. Kiekviena bobutė per Devintinį nešė kietį“. „Kietį labai skaito nuo griausmo. Tėtė sakydavo: nusiskinkit kiečio, nepamirškite“. Tuos vainikėlius pasiimdavo rankon ir šventindavo kartu su atsineštais žolynais. Paskui šventinami vaikai. „Paskutiniam mišpare – tada būtinai, kiek yra vaikų, tėvelis pakinko arklius ir veža bažnyčion, didesnius ir mažesnius – visus“. Po mišių moterys lauždavo beržų šakeles: „Kai berželius lauždavo, vaikai kad imdavo rékt. Čiuži čiuži – bažnyčioj pasikeldavo skandalas, vaikams baisu, bėga, močias kabina užu kaklo“ (M. Gužienė). Pašventintus berželius ir

gėles parnešę namo, užkišdavo visuose pastatuose – apsauga nuo griaustinio. „Kart su berželiais užkišdavo ir tvarte, ir klojime, ir namų palėpėj. Gali iš oro pusės, ne ant aukšto. Paskirstai po kelis. Mama skirstydavo ir nešdavo“. Devintinių žolynais parūkydavo, „kad gyvulius laidi oran, ar kunigas kalendavoja, ar prie ligonio parūko, kad dūmais kvepėt, o ne mižalais vaikų. Kai griaustinis griaudžia, nerūko. Kurgi berūkys, kad žolės užkištos“, „Per Devintinį kryžius apvainikuoja. Nebūtinai didelį vainiką. Svarbu ne apačioj, o aplink mūką. Kokių nors lapų iš lauko, gėlių prirenka“.

Žolinė. Per Žolinę nešė šventinti darželio gėles, bet tik moterys. Parnešę gėles užkišdavo už paveikslo. „Senybės žmonės nešėsi rugių surišę nosinės dėl sėjimo“. Šventintomis gėlėmis rūkė gyvulius. Moterys sako, kad Devintinių žolynus labiau vertino.

Įvairus gėlių panaudojimas. Sekmadieniais, eidami į bažnyčią, nešėsi mažas kvepiančias gėlių puokšteles. Daugiausia tai buvo žali lapeliai ir tik vienas kitas smulkus žiedelis. „Kiekvieną sekmadienį kiekviena moteris – ar sena, ar jauna, vaikai mažučiuokai – visi nešės: rūtų, diemedžio, mėtų, smidro, plačiamėtės, razetų, – pridėdavo gėlių kas kokių turėjo. Nedidelių nešė. Jaunosios nešė 2–3 gėlytes, o senosios daugiau. O rūtų tai kiekviena merga. Neša knygų, už nugaros užkišta ar vidun. Tuoj paklausia: „Rūtos ar turi?“. Jei ne – atskiria, duoda. Rūtos lyg ir reikėjo turėt nešantis“ (M. Gužienė). „Aš ir dabar nešuos. Žiūrėk, mėtų šakelę įsitvėrus aš ir einu. Kvepianti. Daugiausia mano priimta mėta. Ta, kur sūrin deda. Čia rankinukas, čia man mėtytė“ (O. Juodelienė).

Rūtų vainikėlius pindavo vaikams, einantiems prie Pirmos Komunijos: „Mergytėm ant galvos, o berniukams – aplink žvakę, jei yra, tai dar ir mergaitėm aplink žvakę“.

E. Žumbakienė prisimena, kad jos močiutė vis puošdavo jurginiais kryžiu: „Kai jurginų buvo, tai kiekvieną sekmadienį babutė liepdavo nupint vainikėlių iš jurginų žiedų ir lapų, lapai kart nusiskina su žiedais, ir uždėt ant kryžiaus, ant paplatėjimo. Netoli sodybos buvo. Kaimo jaunimo pastatytas atminti 1900 metus“.

Gėlių ir žydinčių krūmų pasimerkdavo namuose. Merkė bezdus, pivonijas, ievas. Pasakoja O. Juodelienė: „Negaila, kad tiktai būt pamerkta dėl gražumo. Ir mergina, ir ištekėjus. Ir dabar tebemerkiu. Moterys juokdavosi: pas kitą vaikas sėdi ir šalia krūva, o pas Pranciškienę (vyras Pranas – G. Ž.) vaikas sėdi ant žemės, o buketas ant stalo. Šeštadienis pasipuošimui. Uzboniukan kokian. Daugiausia kur švaresnis kambarys, svarbiausia, kad pati užeinu, ne dėl kito, dėl savęs, kad man širdis viliotų“.

Pasakojo:

*Felicitija Gabrilavičienė, g. 1920 m. Degsnių k.
 Marijona Gužienė, g. 1903 m. Panemūnių k.
 Ona Juodelienė, g. 1907 m. Laužadiškio k.
 Anelija Kastanauskienė, g. 1925 m. Degsnių k.
 Janina Kuzmickienė, g. 1928 m. Mitragalio k.
 Elžbieta Piskarskienė, g. 1916 m. Paliepio k.
 Elžbieta Žumbakienė, g. 1908 m. Mitragalio k.*

Miežių salyklo alus

Viktoras Dagys

Žiobiškio parapija priklauso Lietuvos daliai, kur iki šių dienų namuose tebedaromas salyklinis alus. Tačiau XX amžiuje įvykę socialiniai bei ekonominiai pokyčiai turėjo įtakos ir šiai kultūros sričiai. Skirtingai nuo daugelio kitų materialinės kultūros sričių, mėgėjiška aludarystė neišnyko, tikrai žymiai sumažėjo procentas gyventojų, kurie reguliariai pasidaro alaus. Prieš Antrąją pasaulinį karą čia kone kiekvienos sodybos šeimininkai bent kartą per metus pasidarydavo alaus, o dabar atvirksčiai – jau nebe kiekviename kaime galima rasti bent vieną ar kelis gyventojus, kurie patys pasidaro miežinio alaus. Daugumoje sodybų jau senokai ausekliai ir girinės bekvepėjo salinamu salyklu, o už kluono augančių apynių spurgų niekas neberaško.

Tačiau kraštotyrininką nemažiau jaudina tai, kad dabar jau sunkoka visiškai tiksliai atkurti senosios naminės aludarystės Žiobiškio krašte (ir ne tik čia) paveikslą. Agrarinės gamybos pokyčiai, natūraliai vykę laikotarpiu tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų, pradėjo tradicinių vertybių bei įpročių kaitą, kurią ypač sustiprino sovietinės okupacijos metu vykdytas prievartinis kaimo žmonių ūkinės veiklos ir elgesio normų laužymas. Todėl daug lengviau tiksliai užfiksuoti dainą, kurią pateikėjas paskutinį kartą dainavo prieš penkiasdešimt metų, negu garantuoti, kad prieš tiek pat metų padėdamas tėvui užraugti nutekintą misą jis viską darė taip, kaip dabar pasakoja. Žmogus nuoširdžiai pasakoja, bet jei jis jau daugybę metų daro truputį kitaip, negu ankstyvoje jaunystėje, toli gražu ne dažnas sugeba prisiminti, jog kažkokia smulkmena (o gal ne viena) pasikeitė.

Po šios išangos jau galima pradėti nuosekliai nagrinėti tradicinio miežinio alaus darymo procesą, remiantis vaizdu, kurį pavyko susidaryti 1997 m. liepos pabaigoje Žiobiškio parapijoje vykusios kraštotyros ekspedicijos metu. Iš pradžių aptarsime alui daryti reikalingas medžiagas (salyklą, apynius) bei indus (auseklus, girines, statines), tuomet pereisime prie paties alaus darymo ir baigsime pastabomis apie alaus vartojimą.

Straipsnio pradžioje žodžius *mėgėjiška aludarystė* pavartoju neatsitiktinai. Tuo norėjau pabrėžti, jog pasidaryti salyklinio alaus šio krašto kaimo gyventojui nebuvo joks verslas, o eilinis (bet ne kasdienis) darbas. Net ir darydamas alų kaimynui (paprastai iš kaimyno medžiagų), žmogus neimdavo už tai pinigų. „Kaimynai visada turi padėti vienas kitam“ – buvo vadovaujamasi tokia nuostata, o už pagalbą visuomet atsilyginama pagalba.

Visi pateikėjai, kuriais rėmiausi rašydamas šį straipsnį, sau alaus visada pasidarydavo patys, kai kurie iš jų yra kartą kitą darę ir kaimynams. Alų dauguma jų išmoko daryti iš artimųjų (dažniausiai – iš tėvo), o jei šeima visai neturėjo žemės – iš kaimyno. Alų neretai darydavo ir moterys, kadangi tai nebuvo laikoma sunkiu, daug jėgų reikalaujančiu darbu.

Salyklas. Alui daryti tinkamiausi yra šešiaeiliai (*šešeiliai*) miežiai, nes jie geriau sąla. Grūdai turi būti švarūs, nepapeliję, kad alus neturėtų blogo kvapo.

Salyklui ruošiami miežiai apie vieną parą mirkomi auseklyje (*ušėtke*), kubile ar supilti į maišą kūdroje (*sodželkoje*). Vanduo turi būti šiltas – kaip vasarą maudytis tinkamas. Jei mirkai auseklyje, reikia vis vandens užpilti, kad grūdai būtų apsemti. Išmirkyti miežiai dažniausiai daiginami maiše, tik turi būti nestoras grūdų sluoksnis (apie 5-6 cm). Daiginama uždengus apie 2–3 paras; jei per daug sausa vieta, reikia palaistyti. Kai išleidžia šakneles, tuomet salyklas džiovinamas. Džiūva apie dvi paras. Geriausia džiovinti pavėsyje, nes nuo seno buvo laikoma, kad saulės spinduliai nėra gerai salyklui (pastarosios nuostatos dabar nebe visi laikosi). Salyklas džiovinamas daržinėje ar kluone supiltas ant suguldytų durų ar stalų. Džiovinant reikia dažnai maišyti, kad nesupelytų.

Salyklą ruošdavo daugiausia vasarą. Sudaigintas ir išdžiovintas salyklas supilamas į kubilą ar maišą. Tinkamai sausoje vietoje laikomas gali stovėti ir metus. Salyklas malamas prieš pat alaus darymą ir tik tiek, kiek reikia tą kartą alui daryti. Sumalto salyklo ilgiau laikyti nedera, nes praras kvapą bei kitas savybes. Dar iki XX amžiaus penktojo dešimtmečio pabaigos salyklas dažniausiai buvo malamas namie rankinėmis girnomis; vėliau imta malti malūnuose. Salyklą reikia malti rupiai, kad grūdus būtų pertrauktas į 2–3 dalis.

Apyniai. Apynių visi pateikėjai užsiaugindavo namie, – paprastai kur už trobesių, sodybos pakrašty. Tręšti jų nereikia, tinka kokių pjuvenų papilti. Kai kas dar pasirenka ir pakrūmėse, paupėse augančių apynių. Apynių spurgai renkami, kai pradeda gelsti, svarbu, kad nenuruduotų ir neišbyrėtų siera. Pabaigia spurgus džiovinti kur sausoje vietoje, pavėsy, tada suspaudžia ir uždengia, kad neišsivadėtų. Apynių darant alų niekas negali pakeisti, – jie duoda gėrimui ir skonį, ir spalvą.

Ausekliai, girinės, statinės. Auseklis (*ušėtkas*) – tai kubilas, kurio du šulai viršuje ilgesni ir su skylėmis. Ausekliai Žiobiškio krašte paprastai yra platėjantys į viršų, 10–15 kibirų talpos. Kubilai ir girinės dažniausiai būna siaurėjantys į viršų. Ausekliai ir kubilai naudojami salyklui salinti bei misai raugti. *Girinė* – tai specialus kubilas misai tekinti, girinės dugne yra skylė, kuri užkišama ilgu pagaliu, vadinamu *vole*. Tradicinė girinė nuo kubo dar skiriasi tuo, kad trys jos šulai į apačią yra ilgesni, kad po girine būtų galima pakišti kibirą ar kitą indą, į kurią tekinama misa. Jei girinė neturi tokių ilgesnių šulų, tai ją tenka statyti ant *trikojo* (stovo iš dvišako medžio su įstatytomis trimis kojomis) ar dviejų suoliukų.

Statinės alui laikyti (*bačkos*) dažniausiai būna 2–3 kibirų talpos. Alaus statinių konstrukcija įvairuoja: senesnės turi vieną skylę gale (statinės dugne), – pro ją supilamas ir vėliau leidžiamas alus, ji užkišama *vole* – tolygiai smailėjančiu pagaliu. Antroji skylė, vadinama *špunka*, yra šone, ji užkišama paprastu kamščiu ir skirta orui į bačką patekti, jei leidžiamas alus nebepučia (nebėra slėgio). Daugelis pateikėjų tvirtino, jog dar prieš Antrąją pasaulinį karą šiame krašte atsirado statinės su čiaupais (*kranais*). Tokios statinės abi skylės yra jos dugne – viena užkišama vole, į kitą išuktas fabriko gamybos čiaupas alui leisti.

Dauguma pateikėjų tvirtina, jog auseklus ir girines seniau visi pasidarydavo patys, kone kiekvienoje sodyboje turėjo ir tam reikalingus įrankius. Tin-

kamai laikoma girinė galėjo ilgai tarnauti – vaikaitis naudojo dar senelio pada-rytą. Statines alui rečiau kuris pasidarydavo (bet tokių buvo), nes čia daug kruopštesnis darbas – reikia patirties norint gerai įtaikyti dugnus į įpjovas (*utarus*). Statinių, o vėliau ir auseklių, girinių nusipirkdavo turguje iš vietos meistrų. Ausekliai bei girinės dažniausiai daromos iš eglės, statinės – iš ąžuolo.

Tušti ausekliai, girinės bei statinės laikomi vėsioje vietoje, kad neperdžiūtų ir nesubyretų, taip pat rūpinamasi, kad statinės nepripelytų. Prieš alaus darymą indai išplaunami verdančiu vandeniu, kubilai ištrinami šepėčiu. Paprastai alui skirti auseklis bei girinė niekam daugiau nenaudojami, kad neįgytų kokio kvapo, kuris paskui persiduotų ir alui.

Salinimas. Pirmasis alaus darymo procesas – salyklo salinimas. Sumaltas salyklas pilamas į auseklį (*ušėtką*). Vanduo užvirinamas ir verdantis, dar kunkuliuojantis, pilamas į auseklį. Maišoma medine lentute. Turi būti truputį skystesnė putra, negu kad maišoma duonai kepti. Išmaišius auseklis uždengiamas ir laikoma kokias 3–4 valandas – salyklas sąla. Tolimesni darbai priklauso nuo to, koks alus – keptinis ar darytinis – daromas.

Dauguma pateikėjų daro *keptinį* alų, kiti – *darytinį*. Kokios nors skiriamosios ribos (pagal kaimus) nustatyti nepavyko. Kai kuriuose kaimuose minėjo, kad buvo daroma ir vienu, ir kitu būdu, kad seniau darydavo keptinį, bet su juo daugiau darbo. Kitur sakė, jog jų kaime visą laiką buvęs tik darytinis alus; o yra girdėję, jog kažkur kitame rajone keptinį daro. Dar gražiau, kai tame pačiame kaime vienas pateikėjas teigia, jog čia daugiausia buvo daromas keptinis alus, o kitas tvirtina, kad šiame kaime dauguma darė darytinį alų. Manau, kad taip pasireiškia straipsnio pradžioje minėta situacija, kai pasikeitus kuriam nors technologijos elementui (ypač į mažiau darbo reikalaujantį), žmogus dažnai net nebeprisimena, kaip buvo iš tiesų, ir dabarties reiškinį išplečia į praeitį.

Darant *keptinį alų*, karštai (kaip duonai kepti) iškūrenama krosnis (*pečius*). Salyklo putra semiama iš auseklio, iš jos daromi kepalai (*bakanai*), dedami ant skardos (*blėkos*) ir pašaujami į pečių. Kadangi salyklo košė skystesnė už duonos tešlą, kai kas daro ne kepalukus, o sukrečia tą putrą į ketinius (*špižinius*) katilus ir kiša į krosnį. Taikydavo krosnį iškūrenti iki vakaro, kad salyklo putra keptų per visą naktį. Rytą iškeptą (dar stipriau susalintą) salyklą sukrečia į girinę.

Darytiniam alui susalinto salyklo putra iš karto krečiama į girinę, tačiau, kol salyklas salinamas, į auseklį leidžiamos įkaitintos geležys (seniau tam buvo naudojami švariai nuplauti noragai, kituose Lietuvos regionuose – akmenys), kad putra neatvėstų ir būtų ištraukta daugiau saldumo. Kitaip sakant, putra kaitinama karštomis geležimis panašiu tikslu, kaip ir kepanant – iš salyklo stengiamasi išgauti kuo daugiau saldumo.

Apynių virimas. Apyniai verdami prieš misos tekimą, dažniausiai išvarkarėse. Jei daromas alus iš vieno *centnerio* (50 kg) salyklo, reikia apie 1 kilogramą apynių. Apyniai suberiami į didelį puodą, užpilami vandeniu ir, jam užvirus, virinami apie 2 valandas. Verdančius reikia maišyti, kad neišbėgtų. Apynių nuoviras ir tirščiai naudojami įvairiai. Dažniausiai nuoviras supilamas į nutekintą misą prieš ją užraugiant. Kai kas išvirtus apynius (skystį ir tirščius) pila

į girinę kartu su susalintu salyklu. Kartais apynių tirščiai įmaišomi į susalintą putrą ir kepami krosnyje.

Tekinimas. Pirmiausia paruošiama *girinė*. Iš ruginių (geriausia dalgiu ar arkline pjaunamąja nukirstų rugių) šiaudų sudedamas pėdas (*kūlys*) aplink *volę*, kuria užkišamas girinės dugnas. Be to, ant girinės dugno reikia pridėti skaldytų pagaliukų – dažniausiai imami juodalksnio, rečiau beržo pagaliukai. Ant pagaliukų dar galima padriekti ruginių šiaudų – kad salyklo putra neprietų prie skylės, kai bus tekinama misa.

Į paruoštą girinę sukrečiamas susalintas salyklas. Jei daromas keptinis alus, tai čia sutrupinama iškeptas salyklas. Tie, kas į girinę deda apynių tirščius, juos sumeta ant dugno prieš krėsdami salyklą. Salyklas užpilamas verdančiu vandeniu. Vandens pilama atsižvelgiant į tai, kiek ir kokio stiprumo alaus norima gauti – kiek užpils vandens, tiek alaus ir pritekinsi. Po trijų valandų jau galima tekinti ir aušinti.

Jei daromas keptinis alus, tai paprastai neskiriamas į pirmąjį ir antrąjį alų. Jei skiriama (darant darytinį alų), tai nutekinus *pirmąjį* alų, į girinę vėl pilamas verdantis vanduo, o po trijų valandų tekinamas *antrasis*. Analogiškai gaunamas silpniausias – *trečiasis* alus.

Rūgimas. Alui raugti dabar vartojamos parduotuvėje ar turguje pirktos mielės. Seniau buvo imamos vadinamosios alaus mielės: alų išgėrus, likusios mielės supilamos į butelį ir laikomos šaltai, kol bus vėl daromas alus. Mielės seniau būdavo užrauginamos nedideliame kiekyje (1–2 litruose) ataušintos misos, dar įpylus saują cukraus. Mielėms įrūgus, jos supilamos į visą misą. Dabar mielės dažnai tiesiog sutrupinamos į misą. Užraugtą misą ataušinus (iki 18–22 laipsnių temperatūros), į ją supilamas apynių skystis.

Užraugta misa uždengiama ir laikas nuo laiko pažiūrima, kaip rūgsta, kad alui nebūtų per karšta (gali suvirti) ar per šalta (nustos rūgti). Kai putos paruduoja, patamsėja ir ima kristi – alus jau baigia išrūgti; tada jį reikia košti.

Dauguma pateikėjų cukrų beria dalimis alaus rūgimo metu. Nurodomas labai skirtingas cukraus kiekis. Vieni, darydami alų iš vieno centnerio (50 kg) salyklo, deda tik 1 kg cukraus ir nutekina 11–12 kibirų alaus, tuo tarpu kiti deda net iki 7 kg cukraus ir nutekina apie 15 kibirų alaus. Tai visiškai suprantama: nelygu kokio stiprumo ir kiek alaus nori išvirti. Juk kuo daugiau cukraus dėsi, tuo daugiau tokio pat stiprumo alaus gali gauti (nutekinus daugiau misos). Tačiau svarbu nepamiršti, jog skaniausias ir sveikiausias salyklinis alus, į kurį visai nededama cukraus, nes alus, išrūgęs su cukrumi, yra kiek kitokios sudėties, negu įgijęs visą stiprumą vien iš salyklo *įsalo*.

Košimas. Išrūgęs alus per plonos lininės medžiagos skiautę (dabar dažniausiai per marlę), uždėtą ant kiaurasamčio, košiamas į statines (*bačkas*). Kokių nors koštuvų papročių žiobiškėnai neprisimena.

Alaus laikymas. Sukoštas alus laikomas rūsyje (*sklepe*). Skaniausias alus gerti praėjus kokioms trimis paroms po košimo. Vėusiai laikomas alus gali išlikti gardus 5–6 savaites žiemą ir 3–4 savaites vasarą. Svarbu nepraimiti statinės – kol alus negavęs oro, ne taip greit keičiasi jo skonis.

Vartojimas. Žiobiškio parapijoje alus daromas atleidams, Velykoms, Sekminėms, Kalėdoms, taip pat vestuvėms, krikštynoms. Alus iš statinės leidžiamas į emaliuotą kibirą (*viedrą*), pilamas į ąsočius (*uzbonus*) ir geriamas iš stiklinių. Alų dažniausiai leidžia šeimininkas arba jį daręs žmogus. Iš pradžių svečiai paraginami: „Prašome, sveteliai, išgert“, paskui geria ir neraginti – patys pasiragina vienas kitą. Pateikėjai įsitikinę, jog dabar naminio alaus geriama mažiau negu prieš Antrąjį pasaulinį karą – daugelis nebenori gaišti laiko ir kelias dienas darbuotis, kai visokiausių gėrimų galima rasti parduotuvėje.

Pateikėjai tvirtino, jog ne tik dabar, bet jau ir prieš Antrąjį pasaulinį karą per pokylį (*balių*) ar giminėms atvažiavus naminis alus nebuvo vienintelis gėrimas – ant stalo būdavo ne tik alaus, bet ir degtinės.

Pasakojo:

Valė Baltušienė, g. 1924 m., gyv. Kalpūkų k.

Albina Deksnienė, g. 1912 m., gyv. Vaišlonų k.

Augustas Jasinevičius, g. 1925 m., gyv. Vaišlonų k.

Juozas Mikalkevičius, g. 1933 m., gyv. Degsnių k.

Uršulė Rapaitė, g. 1913 m., gyv. Močiėkų k.

Akvilė Rapienė, g. 1916 m., gyv. Močiėkų k.

Vladas Stašys, g. 1927 m., gyv. Stramilių k.

Lionginas Vikonis, g. 1909 m., gyv. Žiobiškyje

Stasys Žikorius, g. 1908 m., gyv. Šilagalio k.

Papročių teisė

Venantas Mačiekus

Vilniaus universitetas

Žemėvalda ir žemėnauda

Iki išskirstant vienkiemiais Žiobiškio parapijos kaimai gyveno pagal XVI a. Valakų reformos suformuotą trilaukę sėjomainą. Ariama kaimo žemė su į ją įsiterpiančiais pievokšniais ir pelkutėmis buvo suskirstyta į tris maždaug vienodo dydžio laukus, kurių kiekviename iš eilės buvo laikomas pūdymas, sėjami rugiai, po jų – vasarojus. Kada mineralinių trąšų iš viso nebuvo (jos pasaulyje pradėtos vartoti tik XIX a. I pusėje), o organinių stigo, tokia sėjomaina buvo racionali, nes leido žemei pailsėti. Kiekviename lauke valakinis ūkis turėjo nuo vieno iki kelių rėžių (*šniūrų*). Rėžių skaičius priklausė nuo lauko žemės rūšies vienodumo. Jeigu žemė buvo nevienodai derlinga, laukas buvo tarytum sudalytas į maždaug vienodo derlingumo zonas ir valakinis ūkis turėjo po rėžių kiekvienoje zonoje. Atrodo, kad Žiobiškio parapijoje nepasitaikė kaimų, kad valakinio ūkio žemės kuriame nors lauke būtų buvęs tik vienas rėžis.

Čia reikėtų keletą žodžių tarti apie valakinį ūkį ir jo dydį. Žodis *valakas* turi dvi prasmes: a) žemės ploto matas (21,38 ha); b) valstiečiui skirtas žemės sklypas, kurį valdantis valstietis turėjo atlikti nustatytas prievolės dvarui. Valako, kaip skirtinės žemės sklypo, dydis priklausė nuo žemės derlingumo ir tik kartais toks sklypas buvo lygus 21,38 ha. Antai, Vaišlonų k. valakas buvo 20 ha,

o gretimo Lingėnų k. – 31,5 ha. Kitoje Žiobiškio pusėje esančio Močiėkų k. – per 30 ha, o gretimo Buteikių k. – net 50 ha. Tokie ypač dideli Buteikių k. valakai aiškinami tuo, kad kaimo žemės buvo labai užpelkėjusios.

Dėl vandens telkiniais (upeliais, ežerais)ėjusių kaimų žemių ribų ir gretimų kaimų ar dvarų žemių, kaimo pievų išsidėstymo, kaimo laukai ne visada sudarė taisyklingus stačiakampius. Todėl, be pagrindinių rėžių (*ilgujų šniūrų*), laukų šonuose būdavo rėželių (*pridotku, pridotkėlių*) – (iš baltarusių k. – priedas, pridėtinis žemės sklypas), o galuose – skersai ilguosius rėžius einančių rėželių (*skersinių, skersinėlių*). Pvz., 2 valakų Močiėkų k. lauke, einančiame Buteikių k. link, kiekvienas kiemas turėjo po 3 ilgus rėžius ir po vieną rėželį (*pridotkėlį*), antrame lauke, Natkuškių vienkiemio link, – po 5 rėžius, o trečiajame lauke – po 3 rėžius ir po 2 skersinius rėželius. Vieno kiemo žemė buvo išmėtyta net per 14 vietų.

Valakiniam ūkiui dalijantis į dvi ar daugiau dalių, į tiek pat dalių išilgai buvo skaldomi ir ilgieji rėžiai. Ūkiams smulkėjant, šoniniai ir skersiniai rėželiai dėl jų siaurumo kartais buvo pasidalijami neskaldyti: vienas – vienam, antras – kitam.

Pagrindiniai laukų rėžiai buvo ilgi: kai kuriuose kaimuose tęsėsi daugiau negu kilometrą. Jų plotis buvo įvairus ir priklausė nuo kelių veiksnių: nuo lauko žemės rūšies įvairumo (kuo nevienodesnė žemė, tuo daugiau rėžių tame lauke turėjo kiemas), ūkio stambumo, lauko formos. Štai minėtame Močiėkų k., kurio abudu valakiniai ūkiai jau buvo išsidaliję: vienas valakas – pusiau, o antras – į tris dalis (pusiau, o viena tų pusių – dar perpus) – pusės valako platesnieji rėžiai buvo apie 25 m pločio (vadinasi, kažkada valakiniai rėžiai siekė 50 m).

Vienkiemių ir kaimų, kurie būrėsi po baudžiavos panaikinimo pirkoje žemėje, ūkininkų žemė buvo viename sklype.

Kaimų ir dvarų žemes skyrė riboženkliais (*kapčiais*) paženklintos plačios ežios. Močiėkų k. miške yra likęs 3–4 m skersmens ir daugiau negu metro

Trijų dvarų žemių sandūrą žymintis riboženkliis. Močiėkų k. miškas. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

aukščio riboženklio sampilas, žymėjęs trijų dvarų (Rokiškio grafo Pšezdzeckio, Kavoliškio grafo Kamarausko ir Kazliškėlio dvaro savininko Rutkausko) žemių ribų sandūrą. Sampilą sudaro žemėmis apipilta akmenų krūva.

Kaimų laukuose režį nuo režio skyrė neplačios, apie 20 cm pločio, ežios. Kartais iš abiejų pusių beariant jos visiškai susiaurėdavo: „Siaurūtės: gramdo iš abiejų pusių, ir praeit nemažna, virsta“ (Žiobiškio k.). Nedažnai, bet pasitaikydavo, kad ežias nuardavo. Jeigu pažeidimas nedidelis, nepiktybinis, ežią atstatydavo patys ūkininkai, kurių režius ta ežia skyrė. Jeigu nuarta ežia buvo užgrobtą žemės ir kaltoji pusė to nepripažino, tuomet buvo kviečiami autoritetingesni kaimo vyrai (*komisija*), pasikviečiamas seniūnas, permatuojami abu režiai ir ežia atstatoma. Paprastai buvo apsieinama be teismų, nes kaltoji šalis žinojo, kad teismo sprendimas būtų toks pat, kaip ir kaimo vyrų.

Per ežias buvo prarandama žemės: „Ežių daug; su paežiu beveik akėčių pločio – darmai (veltui – V. M.)“ (Baranautiškio k.).

Daugumai vienkiemiais neišsiskirsčiusių kaimų stigo ganyklų. Iš pavasario kaimo banda buvo ganoma pelkėtose, nešienaujamosiose pievose, pūdyje; derlių nuėmus – ražienose. Geresnė padėtis buvo kaimų, turėjusių servitutinių miškų (kaip Mitragalys) ir greta dvarų miškų esančių kaimų (kaip šalia dvarininkų Rutkauskų valdomo miško išikūrusio Močiekų k.). Močiekai, surinę ir suruošę dovaną – kiaušinių ir jaunų gaidžiukų, – kasmet siuntė atstovus pas Šakalių dvare gyvenusį poną Oskarą Rutkauską su prašymu leisti iš ryto (ar po pietų) truputį paganyti kaimo gyvulius dvaro miške. Gavęs leidimą, kaimas ganė ne tik „iš ryto“ ar „tik po pietų“, nes kaimo niekas nekontroliavo.

Bendras kaimo gyvulių ganymas ražienose stabdė naujų kultūrų (tokių kaip dobilai) plitimą, nes vieno ūkininko režyje pasėtus dobilus gyvulių banda būtų sutrypusi. Dobilų sėti galėjo tik visas kaimas sutaręs ir paskyręs vietą šoniniuose reželiuose ar režių galuose; viename masyve pasėtus dobilus buvo lengviau išsaugoti nuo išganymo. Dėl tos pačios priežasties ir bulves ūkininkai stengėsi sodinti vienoje vietoje: „Bulvės buvo suspiestos viename kampelyje“ (Žiobiškio k.).

Kaimų pievos irgi buvo sudalytos režiais, ir kiekvienas ūkininkas šienavo savąjį režį. Mažesnės pievos dažnai buvo lauko režių tęsinuose, o didesni pievų masyvai (pvz., *Žiobiškio lanka*) – sudalyti režiais atskirai. Didesni režiai turėjo savo pavadinimus. Štai keli Baranautiško k. kiemai šienavo tris režius, kurių pavadinimai: *Palaužadinis*, *Vidurinis*, *Žėkūnis*. Pievų režių ribos buvo šiek tiek pažymėtos kuolais ar augančiais krūmais, bet prieš šienavimą ribas reikėjo išbristi. Lauko režių galuose esančių pievų ribas išbrisdavo pagal lauko ežias: pamatuodavo režio plotį padirvy, po to atmatuodavo tokį pat pievos gale, įbesdavo dalgiakotį ar kokį mieta, kitą – dar arčiau padirvio ir brisdavo žiūrėdami, kad vienas žymeklis užstotų kitą. Taip išvesdavo labai tiesias ribas – „kaip šniūrai“ (Močiekų k.).

Visas kaimas stengėsi pradėti šienauti kartu: „Jei sutarė po du šniūrus pjaut – tai po du, jei po tris šniūrus – tai po tris“ (Močiekų k.). Jeigu kieno nors režis liktų nenupjautas, tai einančios šieno džiovinti moterys jį mintų,

veždami šieną ir su vežimu pervažiuotų, jeigu nėra kito kelio išvažiuoti. Kitaip sakant, atsilikėlis patirtų nuostolių ir niekam negalėtų pasiskųsti: „Paskui eina džiovintų, vartytų – mina, paskui dar su vežimu pervažiuos; ką tu padarysi, jeigu nespėsi išpjauti; niekur nepasiskųsi, tokia jau tradicija“ (Močiekų k.).

Nuo neatmenamų laikų Žiobiškio k. turėjo tradiciją visas pievas, kurių turėjo nemažai, nupjauti per vieną dieną. Buvo priimta tai padaryti iki Švč. M. Marijos Škaplierinės (*Škapliernos*, liepos 16 d.) atleidų: „Žiobišky, kai šienaudavo, tai dės per dieną – ir nugula visa lunka ir dalis balos“ (Močiekų k.); „Per Škaplierną Žiobiškio lunka turėjo būti išguldyta – per vieną dieną“ (Močiekų k.); „Vienų dienų – kaip unt ugnios, bėga tik bėga“ (Žiobiškio k.). Tokiam sparčiam darbui reikėjo daug darbininkų. Valakiniai ūkiai samdė po 4–5 pjovėjus. Iki Pirmojo pasaulinio karo pjovėjui už dieną žiobiškėnai mokėjo po vieną rublį.

Pobaudžiaviniu laikotarpiu dalis kaimų pirkto miško ar miško kirtimų. Močiekų k. per pirmą pirkimą buvo įsigijęs 35 ha. Iš pradžių pirtą mišką ūkininkai buvo pasidaliję rėžiais. Po Pirmojo pasaulinio karo iki skirstymosi vienkiemiais 1937 m. mišku naudojosi bendrai. Pavasarį kirsti miško atskiri kaimo ūkiai siuntė kirtėjus proporcingai valdomai žemei: trys pusvalakiniai ūkiai – po du vyrus ir du ketvirtadalį valako valdę (*ketvirtokai*) – po vieną. Susidarė 8 kirtėjai. Kirsdavo ir statybai tinkamus medžius, ir malkas. Medieną dalijosi burtų keliu (*traukė žėribas*). Kirsdami skaičiavo, kad vienodo dydžio ir kokybės rąstų skaičius dalytųsi iš aštuonių. Sukirstas malkas matavo kubiniais sieksniais (1 sieksnis = 1,95 m). Rąstus ir malkų sieksnius sunumeruodavo ir traukdavo iš kepurės *numerius* (padrožtus pagaliukus ar popieriaus skiauteles su užrašytais skaičiais). Pusės valako ūkiai traukė po du kiekvienos medienos rūšies *numerius*, *ketvirtokai* – po vieną. Kadangi taip skirstantis medieną buvo svarbu, kad į vieną grupę patektų vienodos kokybės rąstai ar malkų sieksniai būtų panašios vertės, prieš burtų traukimą kiemų atstovai (*komisija*) labai atidžiai rūšiavo medieną. Miško medžiagos dalijimasis burtų keliu garantavo teisingumą.

Kaimo žemėmis tekančiuose upeliuose ir upėse buvo žvejojama be apribojimų. Buvo laikomasi nuomonės, kad žuvys ar vėžiai yra to, kas juos sugauna. Žvejoti per kitų kaimų žemes tekančiuose vandenyse privengė ne dėl kokių nors draudimų, o daugiausia dėl dorovinių sumetimų: „Jie patys žūkluoja, mums ir čia užteks“ (Močiekų k.).

Nors bendruomeninis kaimų valdymas stabdė naujoves, kai kurių vienkiemiais neišsidalijusių kaimų ūkininkai sugebėjo susitarti dėl užpelkėjusių kaimo žemių sausinimo. Pobaudžiaviniu laikotarpiu kastų griovių buvo Močiekų ir kituose kaimuose. Kalpōkai savo žemes nutarė nusausinti prieš pat kaimo išsiskirstymą vienkiemiais. Kiekvienas ūkininkas privalėjo iškasti pats (ar ką nors pasamdęs) numatytą griovį per savo sklypą. Močiekų k. sklypais sudalytą mišką kolektyviai sausino jau išsidalijęs vienkiemiais: kiekvieno kiemo indėlis pinigais buvo proporcingas valdomo miško plotui; griovį kasė samdyti kasėjai.

Beveik kiekvieno kaimo žemėje buvo upokšnių, pasitaikė ir kastų griovių, per kuriuos buvo statomi tiltai. Močiekuose tiltelius statė ir remontavo visas

kaimas: nuo pusės valako ūkių ėjo po 2 vyrus, nuo ketvirtokų – po vieną. Kartu miške kirto miško medžiagą, ją atitinkamai apdirbo, kartu statė tiltelius.

Kad gretimame lauke ganoma kaimo gyvulių banda nepridarytų žalos pasėliams, kai kurie kaimai „pavojingesnėse“ vietose tvėrė tvorą, kad vieną kaimo lauką (kurių, kaip sakėme, buvo trys) atskirtų nuo kito. Jei tokia tvora ėjo skersai rėžių, kiekvienas ūkininkas privalėjo užtvirti tvoros tarpsnį ties savo rėžiu. Jei tvora ėjo išilgai rėžių, tuomet ji buvo išdalijama kaimo kiemams proporcingai valdomai žemei. Tvoros buvo tveriamos gana tankios, net iš 6 išilginių karčių, kad negalėtų pralįsti avelės ar kiaulės. Tvorą tvėręs ūkininkas buvo atsakingas už savojo tarpsnio patikimumą. Todėl pavasarį kiekvienas ūkininkas peržiūrėdavo savuosius tvoros tarpsnius, juos paremtonuodavo.

Kaimų sodybos, kurios buvo įsikūrusios sodybiniuose rėžiuose, dažniausiai buvo apsitvėrusios statinių tvoromis. Kad genami į laukus kaimo gatve (*ūlyčia*) gyvuliai nepabėgtų ir nepadarytų žalos, gatvės galai buvo užtvirti atkeliamais vartais. Važiuojantysis per kaimą turėjo vartus atsikelti ir vėl užkelti. Tarpusavio susitarimu vartus prižiūrėjo, esant reikalui, – paremtonuodavo arčiau jų gyvenantys ūkininkai.

Maždaug iki Pirmojo pasaulinio karo vienkiemiais neišsiskirsčiusiuose kaimuose buvo ganomos 2–3 gyvulių bandos: karvių–avelių ir kiaulių (kaimai, kurių pagrindinė ganykla buvo servitutinis ar iš dvaro nuomojamas miškas, dažniausiai avelės ganė atskirai laukuose, kad vilkai neužpultų). Po Pirmojo pasaulinio karo kaimas kiaulių jau bendrai nebeganė. Kaimo bandas ganę piemenys prisimena, kad lengviau būdavę ganyti avelių ir kiaulių bandas. Iš ryto paėdusios avelės susispiėdavusios kur nors po medžiais ir ten per karštymetį gulėdavusios. Kiaules reikėdavę ginti vėliau, kada rasa nukritusi. Esant karštam orui jos mėgdavusios voliotis purve. Be to, užėjus lietui, jos būdavo genamos namo, kad neperšaltų. Kadangi atskirų kaimo bandų ganymas buvo nevienodo sunkumo, piemenys keisdavosi rotaciniu principu: atganęs karves piemuo gaudavo ganyti kiaules, avelės (jeigu jos buvo ganomos atskirai), po to vėl grįždavo prie karvių. Piemenų ganyimo eilės ir tvarkos žiūrėjo kaimo samdomas piemenų vyresnysis (*užstovas*). Pagrindinė jo pareiga buvo gerai priganyti gyvulius, nepadaryti žalos pasėliams bei pievoms, išsaugoti, kad gyvuliai nesusižalotų (badydamiesi ir pan.). Už gyvulių padarytą žalą pasėliams ir gyvulių susižalojimą kaimas galėjo atskaičiuoti iš užstovo algos. Kiekvieną tokį nedažną atvejį kaimas nagrinėjo ir sprendė apie užstovo atsakomybę.

Užstovui algą dėjo ir iš eilės maitino bei apnakvindindavo kaimas. Kol valakiniai ūkiai buvo nesusiskaldę ar mažai susiskaldę, šios prievolės buvo atliekamos nuo ūkių, taip pat nuo ūkių siunčiami piemenys padėti užstovui ganyti. Tokia tvarka iki kaimų išsiskirstymo vienkiemiais buvo išlikusi Lingėnų, Močiėkų, Baranaūtiškio ir dar viename kitame kaime. Štai trys pusvalakiniai Močiėkų k. ūkiai kaimo bandos ganyti kasdien siuntė po piemenį, o du ketvirtadalių valako valdė ūkiai – kas antrą dieną. Tokia pat tvarka buvo maitinamas ir užstovas: pusvalakiniai ūkiai – iš eilės po dieną, o ketvirtokai – perpus: atėjus eilei, vienąsyk vienas kiemas, antrąsyk – kitas. Proporcingai valdomai žemei buvo sudedama ir užstovo alga.

Ūkiams smulkėjant ir kartu gausėjant kaimo gyvulių bandoms, dalis kaimų (Žiobiškio ir kt.) su ganymu susijusias prievoles pradėjo skirstyti kiemams pagal ganomų karvių skaičių. Tokiuose kaimuose užstovas buvo maitinamas, o esant reikalui ir apnakvindinamas, iš eilės tiek dienų, kiek tas kiemas turėjo ganomų karvių. Atėjus eilei, to kiemo piemuo ganė tiek dienų, kiek iš to kiemo buvo karvių. Teisę ginti gyvulius į kaimo bandą turėjo tik žemės savininkai, t. y. tie, kurie valdė nors pūravietę* žemės. Bežemiai (*pribuišiai*) privalėjo prašyti kaimo leidimo, už kurį turėjo kaimui sumokėti tam tikrą pinigų sumą (iki Pirmojo pasaulinio karo už ganomą karvę – apie 3 caro rublius). Kartais leidimas kainavo tik vaišes kaimo vyrams. Nuo dalies su ganymu susijusių prievolių (užstovo valgydinimo, piemenų siuntimo) bežemiai dažniausiai buvo atleidžiami. Kai kada toks bežemis ar jo šeimos narys, jausdamas pareigą, kas trečią ar ketvirtą sekmadienį paleisdavo namo nuo kaimo bandos po piemenį iš eilės, o pats už jį paganydavo (Močiekų k.).

Bežemių teisių požiūriu iškalbingas konfliktas yra buvęs Žiobiškyje po Pirmojo pasaulinio karo. Jo esmė tokia: ūkininkas Kvetka bežemio Gužo karvę, kaip savo, leido ganytis į bendrą kaimo ganyklą, apie tai nepranešęs kaimui. Paaiškėjus apgaulei, kaimo vyrų sueiga pasikvietė Kvetką pasiaiškinti ir pagąsdino: „Kam su savo karvėm ganai pribuišio karves. Neduosma tau savo karvių ganyt kaimo ganykloje“. Tuomet pats Gužas su degtinės buteliu nuėjo pas kaimo vyrus, juos pavaišino. Pamaloninti vyrai ne tik leido Gužui ganyti karvę kaimo ganykloje, bet ir atleido nuo piemens davimo prievolės.

Kaimo sueiga

Visus bendrus vienkiemiais neišsiskirsčiusių rėžinių kaimų reikalus tvarkė kaimo vyrų sueiga, vadinta carinės Rusijos okupacijos metais iš rusų kalbos atėjusiu žodžiu – *skōdas*. Senasis lietuviškas kaimo sueigos pavadinimas *kuopa* Žiobiškio apylinkėse jau buvo pamirštas. Dalyvauti kaimo sueigoje ir priimti sprendimus galėjo (t. y. turėjo balso teisę) žemes valdžiusių kiemų šeimų galvos – vyrai. Mirus vyrui, ši teisė atitekdavo našlei. Jeigu našlė ištekėjo ir ūkį perrašė vyrui (taip paprastai buvo daroma), balso teisę įgydavo užkurys. Nusenę tėvai, ūkį perduodami sūnui ar dukters vyrui (jeigu sūnų nebuvo), kartu perduodavo ir balso teisę. Kada šeimos galva būdavo kur nors išvykęs, kiti šeimos nariai į sueigą nueidavo tik pasiklaudyti, kad žinotų, kokie klausimai buvo svarstomi ir, svarbiausia, kokie sprendimai priimti.

Kiekvienas kaimas turėjo savo autoritetų – sumaniausių ūkininkų, kurie imdavosi iniciatyvos sušaukti kaimo sueigą. Šaltuoju metų laiku pas juos dažniausiai sueigos ir rinkdavosi. Gražiu oru vasarą vyrai toje pačioje sodyboje, kaip ir žiemą (ar kitoje) tardavosi susėdę lauke ant prieklėčių, tvorų ar įsitaisę ant žolės sode. Iš anksto numatytų klausimų nagrinėti sueiga rinkdavosi darbo

*Pūravietė – javų pūru apsėjamas žemės plotas. Pūras – biralų matas; Lietuvoje buvo naudojami kelių dydžių pūrai. Žiobiškio apylinkėse naudotas – mažasis pūras; toks pūras rugių svėrė apie 3 pūdus, t. y. 48–49 kg.

dienos pavakary ar sekmadienį po pietų, o netikėtų ar neatidėliotinų – ir kitu laiku.

Senoliai dar prisimena prieš 60 ir daugiau metų gyvenusius kaimo autoritetus, kurių iniciatyva buvo šaukiamos sueigos ir kurių žodis sueigose buvo svarus. Baranautiško k. tai buvo ūkininkas Varnas, „toks prabieglas (vikrus, sumanus – V. M.) seniokas“, Lingėnų k. – didžiausias, 38 ha valdęs, ūkininkas Gasiūnas, turėjęs arklinę kuliąmają mašiną ir linamynę. Žiobiškio bažnytkaimyje, kaip vienas iš autoritetų, prisimenamas Žilio pravardę turėjęs valakininkas Kirs-tukas. Nedidelį Močiekų k. faktiškai tvarkė pusę valako valdęs Steponas Ruželė (1881–1956) ir iš pradžių ketvirtadalį valako turėjęs (vėliau net 16 ha kirtimų nusipirkęs) Feliksas Mačiekus (1870–1939).

Kalbėdami apie kaimo žemės naudmenų panaudojimą, ne kartą minėjome, kad vienokią ar kitokią sprendimą priėmė kaimas, bet nepaaiškinome, kad su ekonominiu kaimo gyvenimu susijusius sprendimus galėjo priimti tik kaimo vyrų sueiga. Kaimo sueigai svarstytinų klausimų iškildavo kasmet prasidedant pavasario ar vasaros darbų ciklui. Pirmiausia, – tai kolektyvinės sutarties su užstovu sudarymas, kitaip sakant, užstovo samdymas. Žodžiu sudaromoje sutartyje buvo aptariamoms ganymo sąlygoms, sutariama užstovo alga (pinigais, grūdais). Toje pačioje sueigoje taip pat buvo numatoma kiekvieno kiemo dalis rudenį sudedant užstovo algą, užstovo maitinimo, apnakvandinimo tvarka, piemenų siuntimas. Jeigu niekas nesikeitė, liko „kaip pernai“, pastarieji klausimai galėjo būti ir neaptarinėjami.

Kaimo sueigoje, atsižvelgiant į pašarų atsargas ir pavasario žolės būklę, buvo tariamasi dėl ganymo pradžios dienos (kartu primenama kiekvieno kiemo pareiga sutvarkyti laukų tvoras), dėl atskirų kaimo bandų ganymo vietų, dėl jų keitimo, dėl karvių bandos buliaus išsigijimo (o jeigu jį laikė kuris nors ūkininkas, – dėl ganymo lengvatų tam ūkininkui) ir kiti su ganymu susiję klausimai.

Kaip anksčiau minėjome, kaimo sueigoje buvo tariamasi dėl dobių sėjimo, bulvių sodinimo vietos, dėl kaimo žemių sausinimo, tiltų statybos, šienapjūtės pradžios ir pan. Pabandykime išivaizduoti Žiobiškio bažnytkaimio senolių atsakomybę parinkti tokią šienapjūtės dieną, po kurios dvi trys dienos būtų giedros, be lietaus, – kad visas kaimas suskubtų nupjautą žolę sudžiovinti ir suvežti į daržines. Jie privalėjo puikiai išmanyti tradicinę meteorologiją, būti patyrę orų prognozuotojai. Apsirikimas galėjo turėti liūdną pasekmį, jeigu supūtų arba apipūtų viso kaimo šienas – pagrindinis gyvulių pašaras žiemą.

Iki išvirtinant Lietuvos Respublikos teisėsaugai tarpukario metais, kaimo sueigoje buvo tardomi ir baudžiami vagys, kiti prasikaltėliai. Tardomi arklia-vagiai paprastai buvo kišami į pavalkus. O kišdavo į pavalkus taip: žmogų sulenkia pusiau dvilinką, – kad ant galvos ir vienos ar abiejų kojų galėtų už-mauti pavalkus, ir suveržia sąmatą. Maunant pavalkus ant abiejų kojų gana dažnai būdavo pažeidžiamas stuburas ir žmogus galėjo tapti invalidu. Į paval-kus įkištas žmogus yra visiškai bejėgis, jį patogų plakti.

Tradicinės kaimų sueigos vyko iki kaimams išsiskirstant vienkiemiais. Dau-guma Žiobiškio parapijos kaimų vienkiemiais skirstėsi tarpukario metais. Degs-

niai, Stepóniai, Vaĩdlonai žemes sklypais buvo išsidaliję dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, bet kaimuose pasilikę sodybinius sklypus. Dauguma šių kaimų sodybų liko kaimavietėse, nepersikėlė į vienkiemius.

Kaimams skirstantis vienkiemiais, labai pagausėjo sueigų, kuriose buvo sprendžiami visi su kaimo žemės naudmenų pasiskirstymu sklypais susiję klausimai. Tarpukario žemės reformos metais kaimavietėse sklypus imantys ūkininkai paprastai gavo mažiau žemės, nes čia žemė buvo geriau įtęsta; be to, jiems nereikėjo kelti trobesių. Besikeliantys į galulaukes ir ganyklas buvo premijuojami papildomais hektarais.

Su kaimų išsiskirstymu vienkiemiais užsibaigė daugiau negu 300 metų trukmės Valakų reformos suformuoto kaimo bendruomeninio gyvenimo tarpnis.

Šeimos teisė

Pagal paprotinės teisės normas visi vaikai turėjo teisę į tėvų valdomo turto dalį. Konkrečiam vaikui skiriamo turto dalis (*dalià*) priklausė nuo tėvų valios. Paprastai šeimoje tėvo žodis buvo lemiamas, nors pasitaikė šeimų, kuriose lemiamą žodį turėjo motina. Iki baudžios panaikinimo 1861 m. valakinių ūkių smulkinti neleido dvarai, nes bijojo kad maži ūkiai bus nepajėgūs atlikti dvaro nustatytų prievolių. Panaikinus baudžiavą, valakiniai ūkiai ėmė smulkėti ir per 90 metų (iki 1931 m.) senuosiuose Žiobiškio parapijos kaimuose su nedidelėmis išimtimis nuo penktadalio iki trečdaliao valakinių ūkių buvo likę neišsidalytų (pvz., iš 3-jų Buteikių k. valakų neišsiskirstęs ar neišparduotas buvo tik Buteikio valakas; Žiobiškio k. iki daliujimosi vienkiemiais 1931 m. buvo likę dar 3 neišdalyti valakai: Avižienio, Kirstuko (turėjusio pravardę Žilius) ir Serapino; Kalpokų k. iš buvusių 9 valakinių ūkių 1928 m. buvo išlikę trys: Gėgžno, Gužo ir Purtulio; ir pan.).

Pagal paprotį pirmenybę perimti tėvų ūkį turėjo vyriausias sūnus, o jeigu sūnų nebuvo – vyriausia duktė, vadinama *užkurine*, nes tekėdama į ūkį turėjo priimti vyrą – *užkurį*. Dėl įvairių priežasčių (vyriausias sūnus išėjo į mokslus, išvažiavo į Ameriką, yra silpnos sveikatos ir t. t.) ūkį paveldėdavo ir kiti sūnūs.

Kada ūkis buvo perduodamas vienam iš vaikų, kitiems vaikams iš ūkio buvo išmokamos dalys. XIX a. dalys broliams dažnai buvo atiduodamos skiriant iš valakinio ūkio po rėžį – *pūravietę* kiekviename lauke. Taip Močiekų k. atsirado vienas mažažemių Mačiekų kiemas, valdęs tris dešimtines (*desincinas*) (1 dešimtinė = 1,0925 ha) žemės.

Dukterims tėvai skyrė maždaug vienodas dalis – pasogas („pasogās buvo pavienodās“). Pasogos dydis priklausė nuo ūkio valdomos žemės ploto, ekonominio ūkio pajėgumo, vaikų skaičiaus ir kitų priežasčių. Seniausieji kaimų žmonės nebeprisimena pasogų dydžio iki Pirmojo pasaulinio karo. Tarpukario metais vis didesnę pasogos dalį pradėjo sudaryti pinigai. Pateikiame kelių 4-ame dešimtmetyje tekėjusių merginų pasogas: iš 29 ha ūkio (dirbamos žemės buvo

gal pusė, likusi dalis – neišarti kirtimai) į Onušio parapiją tekėjusi Močiekų k. mergina pasogos gavo 2 tūkst. Lt, į *lineiką* (gražus vežimas su lingynėmis) pakinkytą arklį ir 2 karves, o keleriais metais vėliau į tą patį Močiekų k. nutekėjusi jos sesuo – irgi 2 tūkst. Lt ir į *lineiką* pakinkytą arklį; iš 33 ha Vaidlonų k. ūkio į tą patį kaimą nutekėjusios merginos pasoga sudarė 800 Lt, 2 karvės, dveigys kumeliukas ir avelė; 21 ha Prūselių k. (Onušio parapija) trims seserims pasogos skyrė po 3 tūkst. Lt. Atrodo, kad vieną iš didžiausių pasogų tarpukario metais Žiobiškio parapijoje bus gavusi iš Natkuškio vienkiemio į Obelių parapiją nutekėjusi Uršulė Masiulytė: 6 tūkst. Lt ir dar 3 ar 4 arklus.

Kada tėvas pats nesuskubo išpasoginti dukterų ar atiduoti dalių sūnums, prieš mirtį rašė testamentą, kuriame nurodė neatidalytoms dukterims ir sūnums skiriamas dalis. Testamentas turėjo būti patvirtintas notaro. Suinteresuotos šalys paprastai pripažino ir notaro nepatvirtintą, namuose parašytą testamentą, kuri sudarant, kaip liudininkas, dalyvavo parapijos klebonas, visų pripažįstamas to meto autoritetas.

Jeigu tėvas ūkį perdavė vienam iš vaikų, tuomet testamentu įpareigodavo ūkio paveldėtoją išmokėti neatidalytoms seserims ir broliams testamentu skirtas dalis. Jeigu ūkis buvo skaldomas, tuomet tėvas testamente nurodydavo, kaip ūkis turėjo būti padalytas (po kiek žemės skiriama kiekvienam iš sūnų, kaip turi būti pasidalijami trobesiai, gyvuliai ir pan.). Pagal tradiciją vyriausias sūnus turėjo pirmenybę pasiimti tėvų sodybą. Pasitaikydavo, kad tėvas mirdavo staiga, nesuskubęs testamentu pareikšti savo valios dėl valdomo turto padalijimo. Tokiu atveju sūnūs patys pasidalydavo ūkį, kartu skirdami dalis (tarpukario metais ir žeme) netekėjusioms seserims.

Pagal paprotinės teisės normas tėvai kuo nors prasikaltusius vaikus galėjo atskirti nuo šeimos turto, t. y. neduoti dalies. Dažniausi vaikų prasikaltimai – vedybos prieš tėvų valią. Ypač jautriai turtingieji ūkininkai reagavo į savo vaikų vedybas su žemesnio socialinio sluoksnio jaunuoliais (bernais, mergomis). Žiobiškio parapijoje pasitaikė atveju, kad dėl tokių vedybų ūkininkaitės neteko pasogos (Buteikių k. valakinio ūkio savininkas už berno ištekėjusią dukterį išvijo iš namų be jokios dalies).

Ūkio paveldėtojos vyras-užkurys, ateidamas į žmonos ūkį, irgi atsinešdavo savo dalį. Šios dalies dydis priklausė nuo tų pačių priežasčių, kaip ir jaunosios, bet užkurio atsinešama dalis paprastai buvo mažesnė negu iš tokio pat ūkio ištekancios merginos: „Jei prastesnė užkurinė, – kad tik vyras. Ir be pasogos priimdavo“ (Kalpōkų k.).

Užkurio padėtis šeimoje paprastai priklausė nuo to, kas buvo oficiali šeimos galva: užkurys ar jo žmonos tėvai. Jeigu užkurys nebuvo perėmęs ūkio valdymo, tai uošviai galėjo mažai su juo skaitytis. Kalbėdami apie užkurio padėtį tokioje šeimoje Močiekų k. senoliai taip vaizdžiai ją apibūdino: „Kol uošvis su uošviene numirė, užkurys gieda „Kurs kentėjai“: jam tik dėl tabokos pinigų duodavo“. Komplikuotus užkurio ir uošvių tarpusavio santykius parodo tokia vienos Močiekų k. šeimos istorija. Visi įvykiai klostėsi dar iki Pirmojo pasaulinio karo. 24 ha valdęs ūkininkas turėjo tris suaugusias dukteris. Vyriaus-

siajai užėmė užkurį. Užkurys raštu ūkio neperėmė. Kiek pagyvenus, užkurys pradėjo nebeatikti uošvienei, ir uošviai jį išvarė. Kartu su vyru išėjo ir vyriausioji duktė. Po kiek laiko užkurį užėmė antrajai dukteriai. Antrasis užkurys irgi nepatiko uošvienei ir buvo su dukterimi išvarytas. Abi seserys gavo nedideles dalis: miško atžalyne išsikirsti po režį kirvamalkių. Žinodamas savo pirmtakų likimą, trečiasis užkurys (atrodo, apgaule) valsčiuje persirašė ūkį sau. Kada uošvienė bandė ir jį išvaryti, paaiškėjo, kad ūkis jau nebe jų, o užkurio. Nepakeldami taip pasikeitusios padėties uošviai patys išėjo iš savo namų ir gyvenimą baigė lūšnelėje Rokiškio priemiestyje Pagojoje.

Jei žemę paveldėjo vienas vaikas, tuomet jis ir išlaikė nusenčius tėvus. Jeigu ūkis buvo skaldomas, tėvai pasirinkdavo patys, pas kurį sūnų gyventi, ir jam skirdavo daugiau žemės, t. y. pasiskirdavo sau dalį žemės. Pvz., Baltušių k., dviem broliams dalijantis ūkį, vienas brolis gavo 18 ha žemės, o antrasis, pas kurį apsigyveno tėvai, 7 ha daugiau. Po tėvų mirties tėvų sau pasiskirta žemė paprastai likdavo tėvus nukaršinusiam sūnui. Retkarčiais, kada ūkis buvo dalijamas pusiau, tėvai sau žemės nesiskyrė ir sutiko gyventi atskirai: tėvas pas vieną sūnų, motina pas kitą. Kada žemė vaikams buvo padalijama po lygiai (kartais ir kitais atvejais), likusi viena motina eidavo per vaikus, pas kiekvieną pagyvendama po mėnesį.

Jaunamartė savo nuožiūra galėjo tvarkyti tik atsineštą kraitį (audinius, mežginius ir pan.). Pasogą, kaip ir apskritai visus šeimos pinigus, paprastai tvarkė šeimos galva – vyras. Jaunamartės pasogos pinigai tarpukariu dažnai buvo panaudojami netekėjusioms vyro seserims išpasoginti. Tik dėl žmonos pasoginių gyvulių likimo (pardavimo, mainų) dažniausiai buvo atsiklausama žmonos.

Tradicinėse šeimose žmona turėjo savo nedidelę kasą, kurią sudarė gauti už parduotus kiaušinius, sviestą, sūrį, vištas, svogūnus, skudurus pinigai. Juos išleisdavo muilui, cukrui, vaikų dovanėlėms, skarelėms ir pan. mažmožiams pirkti. Vyras paprastai šių žmonos pinigų nelietė.

Iki Pirmojo pasaulinio karo, iš dalies ir tarpukario metais, o vienoje kitoje šeimoje – ir pokario metais, buvo paisoma dukterų tekėjimo eilės: jaunesnei dukteriai nebuvo leidžiama tekėti anksčiau vyresnės sesers. „Piršliai gryčion, tai visos mergos paskavoja – tik vyresnioji lieka (nes dažnai pasdabodavo antrąją ar trečiąją)“ (Žiobiškio k.). Buvo manoma, kad jeigu jaunesnė sesuo ištekės anksčiau vyresnės, tai gali paeiti gandas, kad vyresnioji yra nesveika ar šiaip turi kokių nors trūkumų, ir jai iš viso gali būti sunku ištekėti. Jei vyresnioji duktė užsibūdavo namuose, trukdydama kitoms seserims ištekėti, dažnai tėvai stengdavosi jos vedybas pagreitinti didesne pasoga.

Nesantuokinio vaiko susilaukusios dukters tėvai dažniausiai neišvarydavo iš namų, padėdavo auginti vaiką. Nors kartais būdavo ir kitaip. Jeigu nesantuokinį vaiką auginanti mergina ištekėjo, tuomet šio vaiko likimas priklausė nuo jo ištekėjusios motinos vyro. Galimi buvo net trys atvejai: a) vyras nesutinka, kad žmona pasiimtų nesantuokinį vaiką (tuomet šį vaiką augina seneliai); b) vyras sutinka, kad jo namuose augtų žmonos nesantuokinis vaikas; c) vyras ne tik

sutinka priimti nesantuokinį vaiką, bet jį ir išūnija, – o tai reiškia, kad tas vaikas turės lygias teises į turtą su tikraisiais patėvio vaikais. Jei vyras vėliau vedė jo paties suvedžiotą merginą, paprastai savąjį vaiką teisiškai išūnydavo.

Tradicinės lietuvių šeimos ramstis buvo vaikų pagarba vyresniesiems: seneliams, tėvams, nevedusiems dėdėms ir netekėjusioms tetoms. Buvo priimta, kad eidami bažnyčion vaikai tėvams rankas pabučiuoja. Taip elgdavosi ir dukterys, prašydamos motinos išleisti į šokius. Pasakojama, kad iki Pirmojo pasaulinio karo tėvas su kariuomenėje neatitarnavusiais sūnumis apie ūkio reikalus dažniausiai net nesikalbėdavo.

Pagarba mirusiems tėvams, broliams ir seserims buvo išreiškiamą nešiojant gedulą. Gedulo metu gedintieji nesilinksmo: nelankė šokių, nedainavo. Vyrų gedulo ženklas – juoda juostelė kairiajame švarko atlape, moterų – tamsūs drabužiai (suknelės, kojinės, skarelės). Buvo priimta gedulą nešioti: už tėvus – metus, už vyrą – 9 mėnesius, už seserį – 6 mėnesius, už brolių – 3 mėnesius.

Sutartys

Ūkininkų gyvenimas buvo susijęs su įvairaus pobūdžio sutartimis: pirkimo-pardavimo, mainų, nuomos, samdos, rangos ir kt. Dažniausiai buvo sudaromos pirkimo-pardavimo sutartys. Iki Pirmojo pasaulinio karo dauguma jų buvo sudaromos turguose ir namuose. Tarpukario metais, plečiantis pramoninių prekių vartojimui, augo parduotuvėse (*krautuvėse*) sudaromų sutarčių dalis.

Daugiausia žiobiškėnai važinėjo į Rokiškio turgus. Tarpukario ir pokario metais iki kolektyvizacijos šie turgūs būdavo pirmadieniais ir penktadieniais. Pirmadieniais – didesni, penktadieniais mažesni (*turgiokai*). Daugelį dešimtmečių iki R. Antinis pastatė Nepriklausomybės paminklą ir miestiečiai aplink paminklą įrengė skverą (maždaug iki 1928 m.), Rokiškio turgūs vykdavo miesto aikštėje ties bažnyčia. Arčiau bažnyčios apsistodavo ūkininkų vežimai su grūdais, linais, paršais, toliau rikiuodavosi žydų statinės su silkėmis, puodžiai su savo dirbiniais ir kt. Arkliais ir karvėmis būdavo prekiaujama už Laukupės upelio. Į tą vietą vėliau iš aikštės buvo perkeltas turgus, o sovietmečiu turgų perkėlus prie dabartinės autobusų stoties, – toje vietoje pastatyta rusų vidurinė mokykla. Turgaus aikštė ties bažnyčia buvusi labai šlapia, – pavasarį, rudenį, ar palijus tekdavę vos ne iki kelių po purvą braidyti.

Vakarinės Žiobiškio parapijos dalies kaimams artimesni buvo Pandėlio turgūs, iki sovietizacijos vykdavę antradieniais. Štai iš Baranautiško k., trumpinant kelią ir važiuojant kur tiesiau, iki Rokiškio buvo apie 16 km, o vieškeliai iki Pandėlio – 12 km (prastu keliu pro Rumpiškėnus – dar arčiau).

Norėdami šį tą parduoti ir prasimanyti pinigų ūkininkai vos ne kas savaitę važinėjo į turgų. „Turgus buvo kaip ir pareiga“, – prisimena vienas Kalpokų k. senukas. Pasitaikė vyresnio amžiaus ūkininkų, kurie perdavę ūkį į sūnaus rankas, savo malonumui gražesniu oru kas savaitę važiuoti aplankydavo Pandėlio ir abudu Rokiškio turgus.

Be savaitinių turgų, būdavo metinių prekymečių (*kermošių*). Žymiausias Rokiškio krašte – šv. Kazimiero prekymetis Kamajuose (kovo 4 d.), kur būdavo prekiaujama įvairiais medžio dirbiniais (ratais, važiais, kubilais, lankais, baldais, doklais (*skalinėmis*) ir kt.), arkliais ir kt. prekėmis. Zarasų, Antalieptės sentikiai rusai atveždavo iš akmens tašytų kryžių. Žydai pardavinėdavo odos pakinktus, silkes, kitas maisto prekes (riestainius, saldinius ir t. t.). Šv. Kazimiero prekymetis sutraukdavo amatininkus su savo dirbiniais maždaug 50 km spinduliu, ūkininkai suvažiuodavo iš už 30–35 km esančių kaimų. Amatininkų dirbiniais būdavo prekiaujama Kamajų miestelio aikštėje, arkliais – ant į Svėdasus vedančio kelio.

Mažesni metiniai prekymečiai būdavo šv. Mataušo – Rokiškyje, šv. Onos – Pandėlyje, šv. Jono – Kamajuose.

Sudarant pirkimo-pardavimo sutartį turguje ar žydo krautuvėje, buvo deramasi. Pardavėjas, girdamas savo prekę, paprastai užsiprašo daugiau. Pirkėjas nesutinka su prašoma kaina ir papeikdamas prekę siūlo mažesnę. Ypač spalvingos derybos vykdavo su žydais. „Žydelis užsiprašo ant pusės daugiau, nesiderėsi – ir mokėk. Jei eini [laūk] šaukia, vejasi į gatvę“, – taip derybas su krautuvininkais žydais prisiminė Kalpokų k. ūkininkas. Tik parduotuves retai turėję lietuviai buvo nustatę tvirtas kainas. Toks prekybininkas Rokiškyje buvęs Guzikauskas. Kartais, derantis dėl gero arklio kainos, pardavėjo draugai, apsimetę pirkėjais, stengėsi sukelti kainą. Susitarę dėl arklio, karvės ar kitos vertingesnės prekės kainos, pardavėjas ir pirkėjas sukirdavo rankomis, trečias iš šalies rankas perskirdavo. Toks veiksmas reiškė pirkimo-pardavimo sutarties sudarymą. Jeigu kas ir būtų siūles iš šalies daugiau, keisti žodžio, t. y. laužyti žodžiu sudarytos sutarties, nebuvo galima. Sutarties laužytoją būtų pasmerkusi viešoji nuomonė. Jis galėjo būti net sumuštas. Štai kaip apibūdinamas pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo faktas atskiruose kaimuose: „Sumušdavo delnais. Trečias perskiria, – ir gatava, mokėk. Jei ir daugiau kelis litus duoda, – negražu atsisakyt [žodžio]. Sukalbėjai, ir viskas“ (Baranautiškio k.); „Sumuša delnais – sutarta, pinigūs moka. Jau sutarta, kad ir daugiau siūlo, – nebegalima. Trečias perskiria“ (Lingėnų k.); „Mušdavo rankom, oho! Jei sumuštos rankos, jei ir brangiau siūlo, – nebegalima. Jei laužysi žodį, gausi makaulėn – ant turgaus nebesimaišyk greitai“ (Žiobiškio k.).

Sudarius sutartį dėl arklio pirkimo-pardavimo, buvo pasivaišinama, t. y. geriamos *magaryčios*. Dėl magaryčių apmokėjimo dažniausiai susitardavo besiderėdami. Jeigu derėdamasi dėl galutinės kainos kuri nors šalis nusileido, tai paprastai su sąlyga, kad antroji šalis statys magaryčias. Kada tokio susitarimo nebuvo, už magaryčias mokėjo abi šalys perpus. Į magaryčias pakviesdavo ir padėjusius susiderėti pirkėjo ir pardavėjo pagalbininkus: „Kuina dera, tai aplink bent keli – kai šunų: magaryčios bus“ (Žiobiškio k.). Magaryčias gerdavo ir sumainę arklius. Pirkė-pardavę karvę, irgi gerdavo magaryčias, bet ne visada.

Būdami geri prekybininkai, žydai visokiais būdais stengdavosi padidinti prekių pardavimą. Jie ne tik sugebėdavo išradingai įpiršti vieną ar kitą prekę pirkėjui, bet ir patikimiems nuolatiniais savo klientams duodavo prekių skolon (*bargan*). Už tokias prekes skolininkai paprastai per kokią mėnesį atsiskaitydavo:

„Vieną kartą suknelę išsiūlė be pinigų. Sako, mamą pažįstu, atsiskaitysim. Kitam ar trečiam turguje atsiskaitė, – kiek ten lauksi“ (Baranautišio k.). Jei skolon buvo parduodamas koks vertingesnis daiktas, tuomet pirkėjas su žydu krautuvininku susitardavo dėl skolos gražinimo terminų.

Iki Pirmojo pasaulinio karo buvo daug smulkių žydu prekybininkų, kurie su prekių dėžėmis ant nugaros (*kromu*) vaikščiojo per kaimus ir prekiaavo įvairiomis smulkmenomis: adatomis, sagomis, skarelėmis ir pan. Kai kurie nešiojosi stiklo lakštus ir specializavosi stiklinti langus. Stambesni pirkliai – gyvulių, linų, grūdų supirkėjai – važinėjo važiuoti. Suvainišio žydai užsiėmė arklių prekyba: supirkę arklius Lietuvoje, varė juos parduoti Latvijon. Tarpukario metais pėstieji žydai-prekybininkai palaipsniui išnyko.

Iki priverstinės kolektyvizacijos buvo gana paplitę arklių mainai. Mainų sutartys, atsiradusios dar tuomet, kada mūsų tolimi protėviai pradėjo sumedžioti, susižvejoti ar užauginti daugiau negu suvartojo. Atsiradus pinigams, mainų sutartis ėmė keisti pirkimo-pardavimo sutartys. Tačiau kai kurių objektų mainai beveik pasiekė mūsų dienas.

Mainymas arkliais turi labai senas tradicijas Lietuvoje ir siekia laikus, kada mūsų protėviai prisijaukino dabar jau išnykusius vietinius laukinius arklius – tarpanus. Lietuvoje apsigyvenus čigonams, arklių mainymas, prekyba arkliais tapo vienu iš pagrindinių čigonų vyrų verslu. Be čigonų, arklių mainais užsiėmė ir lietuviai bei vietiniai rusai. Iš tarpukario metais Žiobiškio apylinkėse gyvenusių arklių mainininkų bei prekiautojų arkliais prisimenami: žiobiškėnai Alfonas Serapinas ir Velmuskas (užkuryš, gyventi į Žiobiškį atėjęs iš kitur), Vikaniai iš Ráišių k., sentikis Mamantijus Aleinikovas iš Juozapavos II k. Arkliais mainyti mėgęs net kunigas Vainauskas, kunigavęs Čedasuose Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais. Arklių prekyba vertėsi Jonas Legas iš Pაžąselių k.

Mainų sutartys buvo sudaromos turguose, namuose (paprastai su užvažiuusiais čigonais), kartais ir kelyje (taip arklį su kunigu Vainausku sumainė Lingėnų k. ūkininkas). Sudarant mainų sutartį, buvo deramasi dėl priedo. Čigonai stengdavosi būtinai išsiderėti kokį nors priedą, ypač derėdamiesi ūkininko namuose – nors duonos kepalą. Jie žinojo visokių gudrybių, mokėjo nuslėpti savo arklių ydas. Todėl gana dažnai mažiau mainyti įgudę lietuviai apsigaudavo: savąjį arklį išmainydavo į blogesnį, turintį kokių nors trūkumų.

Be arklių, ūkininkai dar mainydavo avelėmis veislei pagerinti.

Neturintys savo arklių ir padargų bežemiai ar mažžemiai nuomojo svetimus ūkius iš *trečio pėdo*, t. y. iš trečdaliao derliaus: du trečdaliai derliaus atiteko ūkio savininkui, kurio padargais ir arkliais nuomininkas dirbo išsinuotą ūkį. Prasigyvenę nuomininkai, t. y. įsigiję arklių ir žemės dirbimo padargų, svetimus ūkius nuomojosi jau iš pusės derliaus (*unt pusės*). Tarpukario metais plito ūkininkų žemės nuoma už pinigus. Nuomos sutartis „iš pusės derliaus“ iki Pirmojo pasaulinio karo dažniausiai buvo sudaroma žodžiu metams, pasikvietus kokį liudininką iš šalies (kartais ir be liudininkų). Tarpukario metais žodines sutartis ėmė keisti rašytinės. Jei ūkio savininkas ir nuomininkas gerai sutarė, po metų nuomos sutartį iš pusės derliaus pratęsdavo. Taip nuomos sutartis galėjo būti

pratęsiama kelis kartus. Išsinuomodami žemę už pinigus nuomininkai (*rundau-ninkai*) stengėsi iš karto sudaryti sutartį 2–3 metams, nes žemė galėjo būti blogai įdirbta bei įtręšta ir pirmaisiais metais duoti nekokių derlių. Žemės nuomos už pinigus sutartys paprastai buvo sudaromos raštu.

Nuomojant žemę, metai buvo skaičiuojami nuo vieno šv. Jurgio (balandžio 23 d.) iki kito šv. Jurgio, t. y. žemės nuomos pradžia sutapatinama su pavasario lauko darbų, gyvulių ganymo pradžia. Šv. Jurgio diena buvo laikoma nuomininkų atsikraustymo-išsikraustymo diena.

Nuomodamas žemę iš pusės derliaus, nuomininkas perpus su ūkio savininku dalijosi užaugintus grūdus, bulves, linus, šieną. Jeigu sėkla buvo vienos kurios šalies (ūkio savininko arba nuomininko), prieš dalijantis derlių pusiau, ji buvo sugražinama. Grūdus dalijosi iškultus, linus – išmintus ir nubrauktus. Sudžiovintą šieną nuomininkas sukraudavo į vienodo dydžio kūgius ir su savininku pasidalydavo kūgiais. Nuomininkas suveždavo ir savo, ir savininko šieną ir atskirai sukraudavo. Rudenį nuomininkas turėjo rugiais apsėti žemės plotą, ne mažesnę už pavasarį rastą. Šalia lauko darbų, kartais pagal sutartį nuomininkas turėjo atlikti einamąjį pastatų remontą.

Jei ūkio savininkas gyveno savo namuose, nuomininkas apsigyvendavo antrajame trobos gale, kuris kartais neturėjo krosnies, buvo neapšildomas. Žiemą tokioje patalpoje buvo taip šalta, kad, eidami miegoti, žmonės galvas skaromis apsisukdavo, o naktį net bulvės sušaldavo.

Turėję didelius sodus ūkininkai dažnai juos išnuomodavo žydams arba rusams. Nuomos sutartis buvo sudaroma, „kada obuoliai jau matos“. Sudarant sutartį, buvo įvertinamas derlius ir susitariama dėl kainos. Keletą obelų ar kriaušių sodo savininkas pasilikdavo sau. Išsinuomojęs sodą nuomininkas statėsi būdą ir pats saugojo obuolius nuo galimų vagysčių. Lingėnų k. sodus dažnai užimdavo Kukių, Miliūnų kaimų rusai. Vasarinių veislių obuolius jie pardavinėjo atlaiduose, turguose, vėlesnių veislių – sandėliavo rūsiuose ir pardavinėjo žiemą. Kai kurie ūkininkai patys turguose prekiaavo savo obuoliais.

Plačiausiai paplitę gyvulių nuomos atvejai – reproduktorių (bulių, eržilų, kuilių) nuoma. Karvės sukergimas kainavo 2–3 litus arba atidirbti vieną dieną per darbymetį. Už kumelės sukergimą reikėjo duoti centnerį (50 kg) avižų arba mokėti pinigais 8 litus (dažniau buvo atsiskaitoma pinigais).

Rangos, t. y. kokių nors darbų atlikimo pagal užsakymą, sutartys buvo sudaromos su amatininkais: namų statytojais-dailidėmis, kalviais, siuvėjais, batsiuviais, kailiadirbiais ir kt. Tarpukario metais, kaimams skirstantis vienkiemiais, buvo labai išaugusi dailidžių paklausa. Gerų dailidžių buvo rusų sentikių kaimuose, namų statymo amatu vertėsi ir kai kurie lietuviai. Pvz., Močiekų k. tris gyvenamuosius namus (gryčias) statė meistrai lietuviai ir vieną – rusai. Lingėnų k. dirbo meistrai Petras Liuga ir Antanas Stašelis, Baranautiško k. – du broliai Katinauskai iš Pandėlio ir t. t. Išpjauti lentas rankomis, apipjauti (*brusuoti*) rąstus (*sieniojus*) buvo išimtinai rusų iš Miliūnų ir iš kitų kaimų užsiėmimas.

Prieš sudarant rangos sutartį gryčiai statyti, meistras (vienas ar su savo padėjėjais) apžiūrėdavo statybinę medžiagą, išsiaiškindavo būsimo pastato dydį,

langų ir durų skaičių, meistrų maitinimo sąlygas. Dailides-namų statytojus dažniausiai maitino ūkininkai. Dėl atlyginimo už darbą dydžio, mokėjimo terminų (paprastai už darbą buvo sumokama dalimis) ir kitų sąlygų buvo susitariama žodžiu, t. y. sudaroma žodinė rangos sutartis.

Didesni kaimai turėjo po kalvį, mažesniuose – vienas kalvis buvo dviem trimis kaimams. Žiobiškyje gyveno kalvis Petras Kulikauskas, Vilkų k. – Balys Žalkauskas, Stašių k. – Gasiūnas, Močiėkų k. atliekamu nuo ūkio darbų laiku kalviavo Feliksas ir jo sūnus Petras Mačiekai ir t. t. Už atliktą darbą kalviams buvo apmokama iš karto pinigais.

Siuvėjai didesnes šeimas apsiūdavo ūkininkų namuose. Ūkininkas maitino siuvėją ir jo mokinius (*učnius*). Baigęs siūti, siuvėjas nurodydavo atlyginimą už visus siuvinius, o ūkininkas paprastai nesiderėdamas apmokėdavo. Baigusį darbą siuvėją su siuvamąja mašina šeimininkas perveždavo pas kitą, su kuriuo siuvėjas jau buvo susikalbėjęs.

Kailiadirbyste vertėsi rusai (Kukių k. ir kt.) ir vienas kitas lietuvis. Kailiadirbiai, priėmę išdirbti avikailius, jų savininkams kaip kvitą išduodavo pusiau skelto pagaliuko pusę su įvairiomis išpjovomis (*birka*). Antrąją to pagaliuko pusę kailiadirbys pritvirtindavo prie vieno iš savininko atiduotų kailių, o kitus to paties savininko kailius pažymėdavo iškarpomis nuo avies kojos nuluptoje kailio dalyje. Atvykęs atsiimti išdirbtų avikailių, savininkas pateikdavo savąją pagaliuko pusę, kuri buvo palyginama su prižišta prie kailio, ir tokiu būdu atrinkdavo jam priklausančius kailius.

Valakiniai ūkiai paprastai neapsiėjo be samdinių (*šeimynos*). Samdomo darbo nenaudojo tik tie didesnieji ūkiai, kuriuose buvo pakankamai savų darbininkų. Daugumą samdos sutarčių ūkininkai sudarydavo samdinių namuose, dalį – turguose. Žiobiškio apylinkių ūkininkai po Kalėdų važiuodavo ieškoti samdinių į turgų Obeliuose, kur rinkdavosi pasisamdyti norintys vaikinai ir merginos. Ieškodami samdinių-piemenukų per Jurgines į Onuškę atvažiuodavo latvių ūkininkai. Tarpukario metais Latvijoje piemenaujančių vaikų pasitaikė ir iš šiaurinės Žiobiškio parapijos dalies kaimų (Mitragalio, Lingėnų ir kt.).

Samdos sutartys buvo sudaromos tradiciškai – žodžiu. Samdinio (berno, mergos, piemens) darbai buvo maždaug nusistovėję, alga atskiroms samdinių kategorijoms – irgi povienodė. Jeigu samdytojas ruošėsi samdiniui skirti sunkesnius darbus negu priimta (pvz., mergai – mėsą vežti, malkas pjauti, t. y. dirbti vyriškus darbus), tai, sudarydamas samdos sutartį, jis privalėjo apie tai pasakyti. Tuomet samdinsys, jeigu jis sutiko su tokiu ūkininko pasiūlymu, galėjo reikalauti didesnės algos. Šiaip sudarant sutartį daugiau buvo tariamasi dėl laisvų dienų ir dėl priedų prie algos.

Gerai dirbančius samdinius kai kurie ūkininkai paskatindavo kokia nors dovanėle. Antai gerai braukusiai linus samdinei Močiėkų k. ūkininkas Steponas Ruželė padovanojo geroką ryšulį (*punda*) linų, iš kurių samdinė išsiaudė drobės.

Samdinsys įvykdė samdos sutartį, jeigu išbuvo sutartą laiką. Tradiciškai samdinių metai baigėsi per Kalėdas (piemenų anksčiau – Visų šventųjų dieną). Antrą Kalėdų dieną samdinius su alga ir paviržiu ūkininkai parveždavo namo.

Pagal paprotį sutarto laiko neištarnavęs, t. y. darbo sutartį sulaužęs samdinys galėjo negauti algos už atitarnautą laiką. Tarpukario metų Lietuvos įstatymai numatė samdinio teisę į dalį algos, proporcingą atidirbtam laikui (darbymečio mėnesiai buvo vertinami brangiau). Suprantama, per darbymetį iš ūkio išeinantis samdinys ūkininkui sukeldavo daug rūpesčių, nes reikėjo ieškoti kito žmogaus vasaros metu, kada galintys tarnauti būna pasisamdę. Todėl ūkininkai bandydavo sulaikyti darbą metančius samdinius. Pvz., iš vieno Kalpokų k. ūkio vidurvasarį išeinantį berną šeimininkas bandė sulaikyti neatiduodamas drabužių. Bernas pasiskundė Šaulių organizacijai, kurios narys buvo, šauliai jį palaikė, ir ūkininkas turėjo nusileisti.

Paprotinės teisės normos leido iš samdinio algos padengti kokiais nors neteisėtais samdinio veiksmais ūkiui padarytą žalą. Pvz., apie 1905 m. Veselāvos k. piemu, norėdamas pavaryti bandoje ganomą jautį, metė į jį akmeniu, pataikė į kojos nagą ir apšlubino. Už ūkiui padarytą žalą buvo atskaityta iš piemens algos.

Mažžemiai ir bežemiai užsidirbdavo per darbymetį eidami padieniais darbininkais pas turtingesnius kaimynus. Arčiau Kazliškėlio ir Vengerinės dvarų esančių kaimų moterys eidavo rišti dvaro vasarojaus ar kasti bulvių. Kazliškėlio dvaras už vasarojaus rišimo dieną mokėjo po 2 litus, bet padienių darbininkų nemaitino. Už bulvių kasimą mokėjo irgi tiek pat. Tik vienais labai šlapiais metais dienos atlyginimą už bulvių kasimą Kazliškėlio dvaro savininkas Rutkauskas buvo padidinęs iki 3 litų. Vengerinės dvaro bulvių laukus irgi nukasdavo padienės aplinkinių kaimų moterys. Dvaro savininkas Preobraženskis už darbą atsiskaitydavo kasdien. Buvęs reiklus: pastebėjęs, kad kuri nors kasėja palieka nesurinktų bulvių, po darbo išmokėdamas pinigų tai kasėjai pasakodavęs, kad daugiau bulvių kasti nebeateitų.

Ūkininkai už darbymečio dieną mokėjo po pūdą rugių.

Tradicinė dorovė

Tradicinė žiobiškėnų dorovė smerkė bet kokią vagystę, bet kokį svetimo turto pasisavinimą neteisėtais būdais. Išimčių sudarė dvaro arba valstybinio miško vogimas: „Jei iš valdiško miško pavogei, – vagystė, bet žmonės neskaitė“ (Lingėnų k.); „valdišką mišką vogti – vagiais tokių nevadino“ (Žiobiškio k.) ir pan. Žiobiškėnai, kaip ir visi lietuviai, į dvarų, o vėliau ir į perimtus iš dvarų valstybinius miškus žiūrėjo kaip į bendrą visų nuosavybę. Tai tolimų laikų, kai miškai dar nebuvo kieno nors nuosavybė, nebuvo išdalinti dvarams, teisinės sąmonės atspindys. Net kai kurie kunigai laikėsi tradicinio požiūrio į dvarų ar valstybinio miško savavališką pasisavinimą.

Visiškai kitaip žiobiškėnai vertino kaimų ar atskirų ūkininkų miško vogimą: miško vagys pačių žmonių buvo gaudomi ir baudžiami. Juos griežtai smerkė viešoji nuomonė. Todėl tokios vagystės buvo palyginti retos. Vienas miško vagystės atvejis prisimenamas Močiekų kaime. Kaip minėjome, po Pirmojo pasaulinio karo Močiekų k. savo mišką valdė bendrai. Vieną žiemą, apie

1930 m., kaimo vyrai pastebėjo, kad vagiamas miškas (rado šviežių kelmų, nugenėtų šakų, rogių provėžų). Pradėjo sekti. Po kurio laiko, pamatę kažkokių vyrus rogėmis pasukusius į mišką, penki kaimo vyrai, irgi važiuoti, juos pasekė. Rado beržus bepjaunančius. Miško vagys bandė bėgti, du kartus šovė iš pistoleto į besivejančius, bet buvo sulaikyti. Vienas iš kaimo autoritetų – S. Ruželė sučiuptus du vagis šiek tiek apkūlė lazda už paleistus šūvius („galėjot arkliui ar žmonėms pataikyti, kaip jūs šaunat?“). Pasirodė, kad įkliuvę miško vagys – pažįstami, lietuviai iš ne per toliausiai esančio Zybolių k. Juos Močiekų k. vyrai per naktį išlaikė kaime, klėtyje, o rytą paleido. Sučiuptus vagišius tardė, gėdijo, bet, matyt, atsižvelgdami į tai, kad pažįstami, nemušė. Apie šią demaskuotą vagystę sužinojo aplinkiniai kaimai. Žmonės neigiamai vertino vagystės faktą, smerkė miško vagišius. Po šio įvykio vagystės Močiekų kaime liovėsi.

Kol Lietuva priklausė Rusijos imperijai, ūkininkus labai vargino ir ekonomiška smukdė arkliavagystė. Carinė teisėsauga nesugebėjo efektyviai kovoti su svetimo turto grobėjais. Kai kurie senoliai mano, kad rusai policininkai ir rusai teisėjai nuolaidžiavo rusų tautybės arkliavagiams. Galimas dalykas, kad jų samprotavimuose yra tiesos, nes ir Žiobiškio apylinkėse arkliavagių tautybė nuskoma tokia seka: rusai, čigonai, lietuviai. Arkliai buvo vagiami iš lauko ir iš tvartų. Stengdamiesi apsaugoti arklius nuo vagių, ūkininkai juos lauke pančiojo geležiniais pančiais, žiemą laikė užrakinamuose tvartuose. Patyrę vagys pjūkliais perpjaudavo geležį ant arklių kojų arba nupjaudavo tvartų durų apatinę pusę po geležiniu skersiniu (*štanga*) ir, paguldę arklius ant stagarų ar kūlių, išvilkdavo juos lauk. Nupjovus pančius, naktį iš lauko buvo pavogtas Jono Rapo iš Liepāvos k. arklys. Nupjovę apatinę tvarto durų pusę, žiemą iš tvartų vagys pavogė Juozo Rapo (Močiekų k.) ir Viktoro Kuzavinio (Veselavos k.) arklius. Iki 1924–1925 metų, kada arkliavagystė iš esmės buvo įveikta, arklių neteko Baranutiškio ir kai kurių kitų kaimų ūkininkai.

Kadangi, kaip minėjome, caro administracija su vagimis kovojo neefektyviai, patys ūkininkai buvo priversti sekti ir gaudyti arkliavagių. Minėto Juozo Rapo šeima arklio dingimą pastebėjo rytą. Pasikinę arklį į roges, vyrai pėdomis raitą arkliavagių nusekė net už Rokiškio (apie 12 km). Vagi sekti padėjo ir arčiau Rokiškio esančių kaimų žmonės, rytą matę besivejančių nusakymo plauko arkliu prajojantį vyrą.

Veselavos kaimo ūkininko Viktoro Kuzavinio šeima arkliavagių pajuto iš karto, tik ištraukusius iš tvarto arklį. Pasikinę arklį į roges, viso nedidelio kaimelio vyrai ėmė vytis irgi rogėmis važiuotus arkliavagių. Vijosi gal 15 km. Buvo prisiviję per kelių šimtų metrų atstumą, bet atimti pavogto arklio nepavyko. Arkliavagiai pasiekė Kamajų parapijoje buvusį rusų kaimą ir jame pasislėpė. Besivejantys vyrai, bijodami būti sumušti, neišdrįso rusų kaime ieškoti pavogto arklio. Veselavos kaimo ūkininkai įtarė, kad prie V. Kuzavinio arklio vagystės patarimais galėjo prisidėti gretimo Kirmėliškio k. gyventojai rusai, kurie artimai giminiavosi su arkliavagių priglobusiu kaimu.

Nei vienas, nei antras apvogtieji į caro policiją nesikreipė, nes nesitikėjo kokios nors pagalbos susigražinant pavogtą turta.

Sugautus arkliavagius tardydavo patys ūkininkai. Tardydami siekė sužinoti bendrininkus, ypač gyvenančius tame pačiame ir gretimuose kaimuose, kad būtų galima apsisaugoti nuo vagysčių ateityje. Nenorinčius išduoti bendrininkų ar nurodyti paslėptus arklius, mušdavo, kartais ir labai žiauriai. Tardomi arkliavagiai dažnai aprašytuoju būdu buvo kišami į pavalkus.

Be arkliavagių, pasitaikydavo ir kitokio turto vagių. Praplėšę gyvenamojo namo šiaudinį stogą, vagys nuo gegnės nukabindavo pastogėje sukabintus lašinius, iš svirnų išvogdavo grūdus ir pan. Lingėnų k. prisimenamas atvejis, kada vagys, praplėšę stogą ties didžiąja gegne, po kuria paprastai buvo kabinami lašiniai, lašinių nerado, nes saugumo ar kitais sumetimais jie buvo sukabinti po kita gegne.

Po Pirmojo pasaulinio karo atkūrusi savo valstybingumą Lietuva per kelerius metus sugebėjo pažaboti arkliavagius ir kitokius svetimo turto pasisavintojus. Ketvirtajame dešimtmetyje vagysčių Žiobiškio parapijoje retai tepasitaikydavo.

Kadangi tradicinė dorovė smerkė bet kokio svetimo turto (išskyrus dvarų ir valstybės miško) pasisavinimą, tėvai stengėsi savo vaikus išauginti dorus ir sąžiningus. Buvo labai griežtai žiūrima, kad vaikas nebaudžiamas nepasisavintų kokio nors svetimo daikto, ir tokiu būdu nesusiformuotų įprotis vogti. Efektyvi auklėjimo priemonė buvo priversti vaiką patį gražinti pasisavintą daiktą ir atsiprašyti: „Vaikui svetima špulytė [siūlų] gražiai pasirodė ir įsidėjo kišenėn. Motina pamačiusi liepė greitai nunešti atgal ir atsiprašyti“ (Močiekų k.). Atsiprašymas ano meto nedrašiam kaimo vaikui – sunki ir visam gyvenimui įsimintina bausmė.

Būtina pažymėti teigiamą bažnyčios įtaką dorovingai auklėjant jaunąją kartą. Dešimties Dievo įsakymų suvokimas ir laikymasis kasdieniniame gyvenime jaunam žmogui buvo svarbi moralinė atspara. Šalia kitų Dekalogo draudimų labai griežtai buvo laikomasi draudimo dirbti sekmadienį. Lauko darbai, ir tik baigiamieji (pvz., pradžiūvusių rugių suvežimas į klojimus) – galėjo būti dirbami tik labai lietingą vasarą sekmadienį po pamaldų, bet paprastai tik kunigui leidus: „Vienai vieną sekmadienį atsimenu – rugpjūčio 15 d. – kunigas liepė parėjus kinkyt arklius ir vežt rugius, nes jau buvo pradėję dygti gubose“ (Močiekų k.); „Sekmadieniai dirbdavo, jei zvalydavo klebonas: lyja, javai sausi, o čia truputis pagados“ (Baranautiško k.); „Sekmadieniai, jei lyja, puldavom dirbti, bet po pamaldų. Kunigas pasakydavo, kad reikia gelbėti javus“ (Baltušių k.); ir pan.

Kalbant apie tradicinę dorovę, būtina paminėti pasėliams ir pievoms padaromą žalą, jei jie nuganomi, ir žalos atlyginimą. Paprotinės teisės normos reikalavo, kad jeigu kieno nors gyvuliai nuėdė, sutrypė ar pan. būdu pakenkė svetimam derliui, gyvulių savininkas privalo padarytą žalą atlyginti. Kol kaimai buvo neišsiskirstę vienkiemiais, turtiniai santykiai dėl svetimų kaimų gyvulių nuganymų buvo vertinami gana griežtai. Kai kurie kaimai, tikriausiai nusižiūrėję nuo dvarų, buvo nustatę net išpirkas už kaimo žemėje sugautus kitų kaimų gyvulius. Pvz., Buteikių k. ūkininkai už kaimo žemėje (paprastai pievose) rastą arklį, nepaisant, kokią tas arklys padarė žalą, ėmė pusės pūro (apie 24 kg) grūdų

išpirką: „Buteikiuos tai buvo tokia mada: papuolė arklys, – tuoj puspūrė; taip buvo nusistovėję. Buteikių, būdavo, bijodavo. Papuolė arklys, gatava. Jis padarė iškados, nepadarė...“ (Močiekų k.). Daug žemės valdęs Natkuškio vienkiemis, kuriam per darbymetį reikėjo papildomos darbo jėgos, už žalos padariusių gyvulių reikalavo dieną atidirbti. Dėl žalos atlyginimo buvo sutariama nuėjus atsiimti sugautų ir uždarytų gyvulių. Kartais, kada žala pasėliams buvo menka, Natkuškio vienkiemio savininkai žalos atlyginimo nereikalavdavo, bet, prieš gražindami gyvulius, liepdavo piemenukams pašokti „kazoką“.

Svetimų javų nuganymų pagausėjo kaimams išsiskirsčius vienkiemiais, nes pradėti rišti gyvuliai (bent iš pradžių) gana dažnai nusitraukdavo. Kaimynas iš kaimyno žalos atlyginimo reikalavdavo tik gyvuliams padarius didesnę žalą, o šiaip gražindavo su nuostata: „šandien tavo gyvulys padarė man iškados, rytoj gal mano nutrūks“. Tačiau pasitaikydavo ūkininkų, kurie, nors žalos atlyginimo ir nereikalavo, bet, atsiimant gyvulius, labai bardavosi: „Liudvikas Latvėnas uždarydavo arklius, bardavosi – baisu ir eit būdavo“ (Baranautiško k.).

Yra buvęs ir vienas kitas sąmoningas svetimų pasėlių nuganymo atvejis. Vieno Žiobiškio k. ūkininko arklys ėmė nuolat „nutrūkti“ ir vis atsidurdavo svetimuose javuose. Nepakęsdamas tokios betvarkės, ūkininkas Sarapinas nutrūkusį arklį su visa grandine (*lenciūgu*) nuvedė ir pririšo arklio savininko darže. Toks „pauklėjimas“ buvo labai veiksmingas: arklys daugiau „nebenutrūkdavo“.

Prie tradicinės dorovės normų priskirtina ir nuostata, kad rastą daiktą ar pinigų būtina gražinti jų savininkui. Iki Pirmojo pasaulinio, iš dalies ir tarpukario metais, sąžiningas radėjas apie radinį pranešdavo klebonui, o pastarasis paskelbdavo per pamokslą. Pagal tradiciją, atgavęs pamestą turtą savininkas privalėjo atsilyginti, t. y. duoti radybų. Į radybų neduodančius buvo žiūrima kaip į nesilaikančius papročio.

Šalpa

Tarpukario metų 4-ajame dešimtmetyje iš Žiobiškio parapijos kilusių elgetų (*ubagų*) nebuvo: „Žiobiškėnai žebrovoti nėjo“ (Žiobiškio k.). Į Žiobiškio apylinkių kaimus elgetų ateidavo iš toliau. Pasitaikydavo ir važiuotų. Užėjęs į gryčią, elgeta pagarbindavo Jėzų Kristų ir sukalbėdavo poteries. Kalpokų k. prisimenamas elgeta, kuris vietoje poterių giedodavo giesmes, pritardamas sau armonika. Šis elgeta buvo mėgstamas ir laukiamas.

Buvo priimta, kad atėjusį elgetą būtina kuo nors sušelpiti: duoti mėsos ar lašinių gabalėlių, kokių kiaušinių, o jei to nebuvo, nors duonos riekę. Šelpiamo elgetos buvo prašoma pasimelsti už visą giminę.

Kita šelpiamų žmonių kategorija buvo padegėliai, kurių pagausėdavo karų ir įvairių suiručių metu. Gaisro ištiktą ūkininką artimesni kaimynai patys sušelpdavo. Labiau nukentėję nuo gaisro neturtingesni ūkininkai važiuodavo per valsčių „pasirinkti“. Ūkininkai juos šelpė daugiausia grūdais, kartais ir pinigais, taip pat, padegėliui paprašius, pašaru (jeigu žiemos metu sudegė trobesiai su

šieniu ir šiaudais), maisto produktais, drabužiais. Padegėlių šalpos tradicija dar gyvavo ir kolūkių laikais. Antai, 1955 m. pavasarį sudegus Močiėkų k. gyventojų Petro Žukausko gyvenamajam namui, du abiturientai (vienas iš Močiėkų k., kitas iš Žiobiškio), pasiėmę iš kolūkio arklį su vežimu, apvažiavo visą kolūkį, apėmusį daugiau negu pusę Žiobiškio parapijos kaimų, ir surinko nemažą pinigų sumą, taip pat grūdų, maisto produktų (lašinių ir pan.), drabužių. Neatsirado nė vienos sodybos, kuri pagal išgales padegėlio būtų neparėmusi.

Kad būtų užkirstas kelias apsimesteliams, kurių kartais pasitaikydavo, tarpukario metais valsčiaus administracija išduodavo pažymėjimus, kuriuos jie, esant reikalui, pateikdavo tolimesniuose kaimuose.

Seniūnai ir ūkininkų prievolės

Iki Pirmojo pasaulinio karo seniūną turėjo kiekvienas didesnis kaimas. Tarpukario metais seniūnijos buvo stambinamos. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Žiobiškio parapijoje buvo likusios dvi ar trys seniūnijos. Seniūną rinko seniūnijos vyrų-šeimos galvų sueiga. Įvairiais laikotarpiais seniūnais yra dirbę: *Adomas Bajoriūnas* iš Pagados k. (kaizerinės vokiečių okupacijos metais; seniūniją sudarė Močiėkų, Pagados ir Davainišio kaimai, Nātkušio, Obeliškio, Žinkišio ir kt. vienkiemiai); *Juozas Tunaitis* iš Davainišio k.; *Antanas Mačiekus* iš Močiėkų k. (1919 m.), *Jonas Karpavičius* iš Šilagalio k. ir *Juozas Kastanauskas* iš Žiobiškio k. (Žiobiškio seniūnais tarpukario metais), *Juozas Milaknis* iš Mitragalio k. (Degsnių seniūnu tarpukario metais), *Juozas Ruželė* iš Močiėkų k. (Žiobiškio seniūnu antrosios vokiečių okupacijos metais), *Petras Indriuškevičius (Andriuškevičius)* iš Izdūniškio k. (Steponių seniūnu irgi vokiečių okupacijos metais; į šią seniūniją įėjo Steponių, Šedžiū, Izdūniškio, Dąrgių, Miliūnų kaimai) ir kt.

Seniūnais paprastai buvo renkami žmonėms autoritetą turintys ūkininkai. Pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais, kada dar buvo žemas raštingumo lygis, renkant seniūną buvo žiūrima, kad jis būtų raštingas. Senieji žiobiškėnai apie tarpukario metais dirbusius seniūnus atsiliepia gerai, teigia juos buvus dorais, sąžiningais pareigūnais.

Sovietiniai okupantai tarpukario ir vokiečių okupacijos metais dirbusius seniūnus persekiojo. Antai Mitragalio k. ūkininkas Juozas Milaknis su motina, žmona ir trimis dukterimis 1941 m. buvo ištremtas į Sibirą, kur ir mirė. Buvęs Žiobiškio seniūnas Jonas Karpavičius su šeima į Sibirą buvo ištremtas 1948 m., tremtyje praleido 10 metų. Vokiečių okupacijos metais Žiobiškio seniūnu dirbęs Juozas Ruželė po karo buvo ieškomas, slapstėsi, besislapstydamas prarado sveikatą ir palyginti jaunas mirė. Jonas Andriuškevičius, nenorėdamas pakliūti į „gulagus“, pasitraukė į mišką ir 5 metus, iki tragiškos žūties, partizanavo.

Seniūnai buvo pati žemiausia valdžios grandis, tarpininkai tarp valsčiaus ir ūkininkų. Jie perduodavo įvairius aukštesnės valdžios įsakymus, potvarkius, nurodymus ir iš dalies kontroliavo jų vykdymą. Seniūnai pranešdavo ūkininkams apie kelių taisymo ir pastočių prievoles. Pastarąsias ir paskirstydavo. Patys

seniūnai nuo kelių taisymo prievolės nebuvo atleidžiami, bet į pastotes jiems važiuoti nereikėjo.

Iki Pirmojo pasaulinio karo ir pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos metais keliai buvo taisomi bendrai: pavaryti ūkininkai kirto krūmus, vežė ir vertė juos į kelio duobes ir užpildavo žemėmis. Vėlesniais metais per valsčiaus teritoriją ėjusieji keliai buvo išdalyti ūkininkams proporcingai valdomai žemei. Kiekvienas ūkininkas gavo tarpsnį (*prañtą*) pirmos ir tarpsnį žemesnės rūšies taisomo kelio. Pavasarį ūkininkas privalėjo išvalyti vieškeliu griovius (dugną ir vieną šoną), o patį vieškelį, užlyginęs duobutes, nužvyruoti. Pataisytus vieškelius peržiūrėdavo viršaitis su komisija, blogai pataisiusius kelius ūkininkus perspėdavo gerai atlikti prievolę, o ir po perspėjimo neatlikusius kelių taisymo prievolės baudė piniginėmis bandomis. Kiekvieno ūkininko tarpsnis buvo pažymėtas akmenu, kuriame baltai apibrėžtame apskritime juodais dažais buvo įrašytas kelio atkarpos eilės numeris, pagal kurį valsčius lengvai nustatydavo kelio taisymo prievolinką.

Pasakojo:

Petras Bajoriūnas, g. 1907 m., gyv. Žiobiškyje

Lionginas Baltušis, g. 1920 m., gyv. Kalpokų k.

Viktoras Bliūdžius, g. 1924 m., gyv. Degsnių k.

Albina Deksnienė-Staigytė, g. 1912 m., gyv. Vaiđlonų k.

Marijona Gužienė-Dūdaitytė, g. 1903 m., gyv. Žiobiškyje

Adelė Klišienė-Savickaitė, g. 1914 m., gyv. Baranaūtiškio k.

Petras Mačiekus, g. 1905 m. Močiėkų k.

Salomėja Petrušonienė-Deksnytė, g. 1915 m., gyv. Degsnių k.

Uršulė Rapaitė, g. 1913 m., gyv. Močiėkų k.

Akvilė Rapienė-Mačiekutė, g. 1916 m., gyv. Močiėkų k.

Albertas Tunaitis, g. 1929 m., gyv. Davainišio k.

Šeima, jos papročiai

Živilė Driskiuvienė

Danutė Visockienė

1997 metais Rokiškio rajono Žiobiškio apylinkėse vykusios kompleksinės kraštotyros ekspedicijos metu tyrinėti ir šeimos papročiai. Buvo apklausta 17 pateikėjų iš Mitragalio, Vaiđlonų, Vilemiškio, Baranaūtiškio, Degsnių, Moškėnų, Močiėkų, Vilkų, Žėkų kaimų bei Žiobiškio miestelio.

Šeima – tai grupė žmonių, tarpusavyje susijusių santuokos ryšiais bei kraujo (kilmės) giminyse, drauge gyvenančių ir bendrai tvarkančių savo namų ūkį. Kadangi bendro ūkio pobūdis priklauso nuo tuo metu vyraujančio nuosavybės santykių tipo, tai nuo jo labiausiai priklauso ir šeimos forma, jos sandara, narių tarpusavio santykiai¹.

XX a. pirmoje pusėje Rokiškio krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, dominavo individuali, arba paprastoji, mažoji šeima su atitinkamais turto paveldėjimo santykiais. Šalia individualių būdavo ir sudėtinių šeimų, kai vienuose namuose gyveno keletas vedusių brolių su savo žmo-

¹Vyšniauskaitė A., Kalnias P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V., 1995. P. 105.

nomis ir vaikais. Tokios šeimos XVI a. vadintos „gyvenusiomis viena duona“, t. y. besimaitinusiomis bendrai, kaip sakoma, iš vieno katilo².

Beveik visi apklaustieji pateikėjai kilę iš ūkininkų šeimų. Apie trečdalis apklaustųjų pateikėjų tėvų turėjo nuo 20 iki 33 ha žemės. Keli pateikėjai buvo kilę iš bežemių, keli – iš mažžemių (tėvai turėjo nuo 5 iki 7 ha žemės). Patys pateikėjai visą gyvenimą dirbo žemę, ūkininkavo.

Didžioji dalis pateikėjų baigę tik pradinį mokslą (3–4 skyrius), o dviem mokytiis neteko. Ne vienas pabrėžė, kad jie norėję mokytiis ir toliau, gimnazijoje, tačiau tėvai neleidę: reikėję dirbti žemę, prižiūrėti jaunesnius brolius, seseris, t. y. padėti tėvams ūkyje.

Tradiciskai Žiobiškio apylinkėse šeimoje augo nuo 3 iki 7 vaikų.* Būdavo ir daugiavaikių šeimų, kurios augindavo 13–18 vaikų, tačiau ne visi iš tokios gausios šeimos išgyvendavo – dalis vaikų mirdavo maži. Tokių, kurie augindavo vienturčius, buvo reta, kadangi tėvams ūkyje reikėjo darbo rankų, todėl kiekvienas naujai gimęs vaikas būdavo pirmiausia pagalbininkas, darbininkas.

Apklausiant pateikėjus, šeimose pastebima vaikų skaičiaus mažėjimo tendencija, t. y. tėvų šeimos gausesnės negu jų pačių. Didžiausios įtakos tam turėjo krašto okupacijų ir kolektyvizacijos sukelti įvykiai.

Šeimos galva. XX a. pradžioje Rokiškio apylinkėse vyravo patriarchalinis šeimos modelis, kai šeimos galva dažniausiai būdavo tėvas, bet tik tol, kol sveikata ir amžius leido jam tinkamai tvarkytis. Po šeimnininko mirties šeimos galva likdavo mirusiojo žmona. Po tėvų mirties, likus keletui sūnų, paprastai šeimos galva buvo laikomas vyriausiasis. Jo žinioje buvo ūkiniai ir finansiniai reikalai. Visi kiti – tiek vaikai, tiek suaugusieji, privalėjo šeimos galvai paklusti, vykdyti jo nurodymus, atlikti jo paskirtus darbus³. Retais atvejais pateikėjų tėvų šeimose ūkiniai reikalai buvo aptariami kartu su žmona bei kitais šeimos nariais. Pačių pateikėjų šeimose vyrauja toks pat šeimos modelis, kur vyras sprendžia, ką kada sėti, ką pirkti ar parduoti. „Aš žinojau, ko reikia, tą ir nupirkdavau; medžiagos moteriškoms taip pat nupirkdavau“ (9, žr. pateikėjų sąrašą straipsnio gale).

Išskirtiniais atvejais ūkinio šeimos gyvenimo vairą perimdavo motina, bet pasitardama su vyru: „Tėvukas pritingėdavo, tai viską tvarkė mama“ (11).

Patriarchalinis šeimos modelis, kur dominavo vyro-tėvo valia, lėmė šeimos susiklausymą, besąlygišką paklusnumą vyrui: „Tėvas buvo ponas: jam niekas neturėjo teisės nieko pasakyti“. „Tėvas nėra baręs, nėra lupęs, bet kai tik pasižiūri – ir viskas“ (15). Visi pateikėjai pabrėžia gerus jų tėvų šeimų santykius – jose retai kildavę konfliktų ar barnių.

Pasitaikydavo ir tokių šeimų, kai žmona nepakludavo vyro valiai: „Kvietiniškių kaime buvo šeima, kur vyras valgydavo atskirai, o žmona atskirai“. Tačiau tai buvo retos išimtys.

Santykiai su tėvais. Jauni žmonės neskubėdavo anksti kurti šeimos. Remdamiesi 1928 m. oficialiosios statistikos duomenimis, kur pateikiamas atskirų Lietuvos etnografinių sričių besituokiančiųjų

²Čilvainaitė M. Iš XX a. pradžios šeimos gyvenimo papročių // *Kraštotyra*. – V., 1970. P. 17.

*Duomenys pateikti, apibendrinus vaikų skaičių pateikėjų, jų tėvų, vaikų, kaimynų šeimose.

³Vyšniauskaitė A., Kalnins P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V., 1995. P. 124–126.

amžius, galime pastebėti, kad Aukštaitijoje didžiausias besituokiančių vyrų procentas buvo 25–29 m. amžiaus (36,9%), o moterų – 20–24 m. amžiaus (38,2%)⁴. Taigi, Rokiškio rajono besituokiančiųjų amžius atspindi visos Lietuvos vidurkį. Tą patvirtina ir patys Žiobiškio apylinkių pateikėjai: „Retenybė, kad jauni žentytusi“, „Be trisdešimties metų nelabai ženoti“ (15).

Žmonės pasišaipydavo ir iš netipinių santuokų, kai pagyvenę vyrai į žmonas paimdavo jaunas merginas: „Viena aštuoniolikos metų mergina ištekėjo už penkiasdešimtmečio. Ji šoka gegužinėje, o senis ateina žmonos ieškoti“ (2).

Susikūrusi jauna šeima retai kada turėdavo atskirą savo būstą, todėl jauniems žmonėms tekdavo gyventi su vienu iš sutuoktinių tėvais. Tėvai į jaunos šeimos gyvenimą nesikišdavo. Jie galėdavo turėti savo nuomonę tik prieš santuoką, parinkdami savo vaikui vyrą ar žmoną, todėl kaimuose iki Antrojo pasaulinio karo išliko tradicija prašyti tėvų leidimo susituokti. Tą skatino ir katalikiškoji tradicija, kadangi jaunieji turėdavo gauti tėvų palaiminimą, be kurio, sakydavo, nesiseksias šeimyninis gyvenimas. 1940-aisiais, sovietinės okupacijos metais, atsirado civilinė santuoka, kai bažnytinė santuoka nebeturėjo juridinės galios, todėl kai kurie pateikėjai pradėjo tuoktis be kunigo pašventinimo, kartu sumažėjo ir palaiminimo reikšmė. Pateikėja iš Močiekų kaimo, ištekėjusi už vyro 1940 metais, tėvų leidimo santuokai jau neprašė: „Bile man patiko“ (13). 1952 metais ištekėjusi kita pateikėja, paklausta apie tėvų leidimą santuokai, net nusišėbėjo: „Kokių ten prašymų? Vestuvės, ir viskas“ (10).

Eidama į marčias, mergina gaudavo iš tėvų (bet daugiau tik iš tėvo) malonės dalį kilnojamojo turto, kuris susidėjo iš dviejų komponentų: kraičio – drabužių, audinių, patalynės, reikalingiausių baldų, verpimo ir audimo įrankių – ir dalies (pasogos). Ją sudarė dukteriai dovanojami gyvuliai, žemės sklypas, grūdai, namų apyvokos daiktai, transporto priemonės, pinigai. Prie pasogos būdavo priskiriamas ir šeimos nario – tiek merginos, tiek ir vyro – gautasis išsimokslinimas, profesijos įgijimas ar kurio nors amato išmokymas, dėl ko tėvai buvo turėję papildomų išlaidų. Kraitis buvo tarsi pačios merginos darbštumo, sugebėjimų įrodymas. Kadangi „kraitelį krauti“ nuo pat mažumės dukrai padėdavo motina, jis laikytas motinos dovana. Tuo tarpu pasogos dydis priklausė ne tik nuo šeimos valdomo turto, šeimoje augusių dukterų skaičiaus, bet ir nuo geros tėvų valios. Tradiciškai kraitį duodavo tik dukterims, o pasogą – ir dukterims, ir išeinantiems į žentus sūnams⁵.

Pasogos vaidmuo vedyboms buvo ypač reikšmingas, o dydis ir sudėtis priklausė nuo turimo turto kiekio ir susiderėjimo – ko reikėjo naujai šeimai gyvenimo pradžiai. Štai vienai pateikėjai iš Mitragalio kaimo tėvai pasogos skyrė 1000 litų, karvę, avele, bekoną (17).

Keičiantis santvarkoms, keitėsi senos tradicijos ir nuostata, kad tėvai vaikams skirtą pasogą. Po 1940 metų pasogos davimas dukterims, kaip tradicija, nunyko. Pateikėja, kuri tekėjo 1941 metais, pasogos jau nebegavo, „nes karo laiku ženijaus – mados nebuvo“. „Mados nebuvimą“ šiuo atveju galima suprasti kaip tradicijos, papročių nebuvimą, o tiksliau – nynykimą. Ši tradicija palyginti lengvai ir greitai nunyko dar ir dėl

⁴Ten pat. P. 146.

⁵Ten pat. P. 132.

to, kad santuoka kartu buvo ir ekonominis sandėris, nenaudingas nuotakos tėvams: reikėdavo atiduoti dalį sunkiai užgyvento turto.

Su senais tėvais, ar vienu iš jų, jaunai šeimai tekdavo gyventi ne vienerius metus, o kartais net visą gyvenimą. Viena name gyvenančios kelios šeimos buvo įprastas reiškinys Lietuvos kaime. Antanas Mažiulis aprašė Zarasų bei Rokiškio apskrityse (jo terminu, pasartiškiuose) „dar iki šių dienų išlikusias didžiausias (neišsidalijusias) šeimas, kur suaugę ir sukūrę šeimas sūnūs bei netekėjusios seserys drauge gyvena“⁶. Vilemiškio kaimo gyventojas apie savo šeimą taip pasakojo: „Vienoje gryčioje gyveno trys žmonos broliai su šeimomis ir motina – ir visi sutardavo, nesipykdavo. Seniau žmonės kantresni būdavo“, – pabrėžė pateikėjas (15). Šeimos dar na neabejotinai buvo pagrįsta aukšta žmonių morale, savitarpio meile ir pagarba.

Kadangi ateiti į svetimus namus tradiciškai tekdavo marčiai, tad jos duona ne visada būdavo saldi. Motinos, augindamos dukteris, stengdavosi joms įdiegti paklusnumo, susitaikymo su esama padėtimi būtinybę. „Ar subara, ar kas nepatinka – visuomet prieš tėvus reikėjo tylėti. Mama sakė: „Vaikeli, tylėk: ką pasakys, niekuomet prieš nesakyk“ (2). Pateikėja sutardavo su vyro tėvais, buvo „geroji marti“ – tylėdavo. Marčios paklusnumas, griežtai apibrėžtos jos pareigos ir teisės vyro šeimoje Žiobiškio apylinkėse buvo įprastas reiškinys. Pasakotoja iš Baranautiškio savo anytą mini tik geru žodžiu: ji padėjo vaikus auginti, sutardavo gerai – „sava mama negali būti tokia“ (5). Tačiau ne kiekviena marti buvo nuolaidi, ypač elgesiu su anyta. Naujos šeiminkės atėjimas į namus anytai reiškė ne tik mylimo sūnaus „atėmimą“, bet ir jos, kaip namų šeiminkės, įtakos sferų apribojimą. O su tuo ne kiekviena anyta norėdavo susitaikyti. Viena pateikėja pasakojo, kad vyro motina buvusi labai negera, kerštinga, baisiai nemėgusi marčios. „Vaikšto po kambarį. Valgysim. O kai valgyti, užlipa ant pečiaus“. Marti paduoda valgyti, o anyta pastato valgį ant laiptelio, neima. Tada valgį paduodavo senelis. Anyta vis susiraukusi buvo (11).

Tėvų namuose jaunai šeimai, be tėvų, dar dažnai tekdavo gyventi ir su seserimis ar broliais, kurie vėliau, ištekėję ar vedę, išeidavo iš namų. Pasitaikydavo, kad ligota sesuo ar brolis likdavo gyventi kartu. Šeimose jie turėdavo savo pareigas: dažniausiai prižiūrėdavo ištekėjusių seserų ar vedusių brolių vaikus. Pateikėja iš Žiobiškio pasakojo, kad ištekėjusi atėjo gyventi pas vyro tėvus. Kartu gyveno šluba vyro sesuo. Kai kita vyro sesuo pagimdė vaiką, tai ši ėjo vaiko auginti, ten ir gyveno (12). Paprastai tokie užsilikę broliai ar seserys savo žemės dalį užrašydavo senatvėje jį prižiūrinčiam artimam giminaičiui – broliui, seseriai ar jų vaikams.

Senus tėvus prižiūrėdavo tas, kas likdavo prie namų paskutinis. Pasitaikydavo, kad dėl tam tikrų turtinių išskaičiavimų tėvus karšinti paimdavo ir kiti vaikai. Viena žiobiškietė pasakojo, kad vyro motiną pasiėmė vyro sesuo, kadangi vyro brolis Amerikoje mirdamas paliko mašiną, o ji tos mašinos norėjusi (12).

Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai žmonių šykštumas netilpdavo į nusistovėjusių kaimo tradicijų rėmus: „Mitra-

⁶Mažiulis A. Iš žmonių tarpusavės santykių // *Gintasai kraštas*. 1940. Nr. 3–4(26–27). P. 242–247.

galio kaime gyveno vienas ūkininkas, kuris nelaike savo uošvės – ji mirė pas svetimus. Jie iš viso buvo nepaprastai šykštūs žmonės. Kai mirė jų vienturtė duktė, iš ligoninės vežė tiesiai ant kapų – nešarvojo, nes gailėjo pinigų“ (17).

Atskiri ūkininkai priglausdavo benames, neturtingas šeimas: Mitragalio kaime, pavyzdžiui, gyveno kerdžius su šeima, kaip kamininkai. Našlaitį vaiką pasiimdavo auginti giminaičiai.

Moralinis vaikų auklėjimas. Kartu su jauna šeima gyvenantys močiutė ar senelis buvo tikras džiaugsmas vaikams. Kadangi tėvai daug dirbdavo, jie negalėdavo vaikams skirti tiek laiko, kiek seneliai, kurie sekėdavo vaikams pasakas, mokindavo dainų, poterių, žaidimų, rankdarbių. Jei nebūdavo senelių, viso to mokindavo motina, rečiau – tėvas. „Vyrai rankos neprisidėdavo prie vaikų“ (17). Vyrai daug dirbdavo laukuose, su vaikais neturėdavo kada užsiimti, „bevalgant tik laikraščius paskaitydavo“ (13).

Motinos vaidmuo šeimoje yra ypač ryškus, nes ji nuo gimimo su vaiku kartu, jos pastangų dėka formavosi vaiko asmenybė, pasaulio pažinimas ir suvokimas, ji skiepijo vaikams krikščioniškas vertybes. Pirmiausia vaiko pasaulėjauta prasidėdavo nuo dainų, pasakų, žaidimų. „Verpia, mezga ir pasakas seka. Dar kaimynų vaikai atbėgdavo pasakų pasiklausyti, žaidimų pažaisti“, – apie savo motiną pasakojo pateikėjas iš Baranautišio kaimo (8).

Motinai reikdavo ne tik suspėti nudirbti visus moteriškus darbus, bet ji buvo ir šeimos dvasinės ramybės puoselėtoja. „Kai tėvai nesibara, tai ir vaikams persiduoda“ (7). „Šeimoje visi labai sutardavo, nesipykdavo, bendrai pasitardavo. Kaimynai sakydavo: „Gal Dievas jų šeimoje?“ (2).

Šeimose buvo stipri katalikiška tradicija. Nuo mažens vaikui buvo skiepijama meilė Dievui, tėvams, broliams, seserims, pagarba senam žmogui. Vaikai privalėjo klausyti vyresnių brolių, seserų, bučiuoti ranką tėvams, seneliams, krikšto tėvams, artimiems giminėms, kunigui, rečiau – kaimynams. „Sėkmadienį, prieš einant bažnyčion išpažinties, turėdavo tėvams, seneliams ranką pabučiuoti“ (5). Jei vaikai išeidavo kur toliau, ar ko prašydavo, bučiuodavo tėvams ranką.

Jaunesnieji vyresnius turi gerbti, klausyti. Taip buvo priimta. Tėvai mokydavo nesipriešint: „pasakė tylėt – prieš nieko ir nesakyt“.

Moralinis auklėjimas glaudžiai siejosi su religiniu. Negražiai elgtis ir kalbėti buvo nuodėmė. Žmonės bijojo Dievo, kunigo...

Vaikus dar prieš mokyklą, kai tik pradeda suprasti ir kalbėti, močiutė ar mama mokė poterių: „suklupdo visus, pati kalba, vaikai – paskui. Prieš valgį – persižegnoti, po valgio – „Ačiū Dievuliui“. Eidamas miegoti, turi sukalbėti maldele.

Jei privargęs, gulėdamas sukalbi kokią maldele, persižegnoji.

Einančius prie Pirmosios komunijos mokydavo davatkėlės.

Mama, taipogi tėvas, močiutė, vyresni broliai, seserys, kiti vyresnieji, progai pasitaikius, mokindavo gražaus elgesio: „tas negražu“, „taip nedaryk“, „negalima, vaikel, šitai daryti, negražu“. Krikšto tėvai prie vaikų auklėjimo neprisidėdavo, pakrikštijo, ir viskas. Pasveikindavo kokia proga, dovanėlę, saldainių, centų duodavo.

Suaugusieji mokydavo vaikus gražiai šnekėti. Jei kuris pasako kokį negražų, rupesnę žodį, tam kartais net „per dantis sušeria“, sudraudžia: „Daugiau pakartos – valgyti negausi“. Nors kartais, jei mažas vaikas nusikeikia, – negirdėt, nereaguot reikia – ir išnyksta keikimasis: „Kad draudžiama, tai gražu, ogi mažas vaikas netolkija“. Arba tuoj pat, nugirdus vaiką sakant keiksmažodį, paaiškinama, kad tai negražus, netinkamas žodis.

Mokydavo sveikintis, aiškino: „Negi tu gyvulus?“ Į trobą įėję sveikinasi: „Gera diena“, „Geras vakaras“, „Garbė Jėzui Kristui“. Vaikas atsako: „Sveiki“.

Susitikus keliu einant, sveikindavosi: „labas“; „Laba diena – žydauckas žodis“.

Svetimas moteris vaikai vadindavo „ciocia“, „dėdina“.

Šeimoje būdavo griežta tvarka. Į tėvus kreipdavosi „jūs“. Kai kartą viena pateikėja kreipėsi į motiną „tu“, tai „tėvas kaip griebė, galvą tarp kojų, diržu rūron, ir pasakė mamai: „Duok tu jai valių, tai kudlas nuraus“ (4).

Atėjus svečiui, vaikams sakydavo: „Palaukit, vaikai, nelįskit“, „Eikit ant pečiaus“. Jei svetimas žmogus, sarmata išdykauti: „Vaikai, turite būti savo vietoje, kad mums raudonuot nereiktų“, „Prie suaugusių vaikai netinka, jei kas pasikalbėti ateina, vaikams pasitraukti reikia“.

Gerbiama svečiui užėjus, reikėjo elgtis taip, kaip pageidauja svečias. Vaikai, eilute sustoję, tik į akis pasižiūri; kunigui, viršaičiui užėjus, – ranką bučiuoja. Reikėjo ranką bučiuoti seneliams, tėvams, dėdėms, tetoms, kaimynams – visiems vyresniems žmonėms, jei ką gero padaro ar ko prašai. Jei svečias yra, prie stalo vaiko nesodina, tik iš tolo, pro plyšį belieka paklaustyti. Jei vaikas prie žmonių netrukdo, kai kuriose šeimose leisdavo žaisti šalia. Taigi, svečiams užvažiavus, už stalo sėdi vieni suaugusieji. Vaikams pataiso atskirai – kitam kambary arba šiaip kitą staliuką. Jei suaugusieji negražiai kalba, dainuoja, vaikų neleisdavo – reikia būti kitam kambary.

Tik viena pateikėja pasakojo, kad jos tėvų šeimoje, jei svečias yra, jį vaišina, ir vaiką už stalo sodina: tegul mokosi, kaip elgtis. Vaikas nepuola pirmas iš lėkštės griebti, o jei ką negražiai padarė, sudraudžia ausin, kad niekas negirdėtų: „Iš vaikų nereikia juoktis, ba vaikas imlus“.

Prie žmonių vaikui nepriekaištaujama, tik svetimam išėjus, paaiškinama, jei vaikas netinkamai elgėsi. Rėkti mados nebuvo. Buvo mokoma ir be svetimų žmonių prie stalo sėdėt ramiai, nesijuokti, „nesivajavot, tylėt“.

Pamažėl, savaime vaikai būdavo supažindinami su svarbiausių žmogaus gyvenimo įvykių tradicijomis, ritualais: nusivesdavo vaikus ir į laidotuves, ir į krikštynas, ir į vestuves, jei tik vaikui apsilvilti tinkamai ką atrasdavo. Jei važiuoja pas gimines, ir vaiką nusiveža. Svetimaj vietoj vaikas nedrąsus dažniausiai. Kartais atsiranda koks suaugęs – ar dėdė, ar kitas vyresnis – ir žaidžia su vaikais žaidimus: „Kavotynių“, „Vilką su kačergom“, „Ganau ganau aveles“, eidavo ratelių: „Jurgeli meistrelė“, „Pasėjau žilvitį“, „Šioki toki rugeliai“...

Ilgais žiemos vakarais rengdavo vaidinimus. Jei namuose būdavo lietuviškų knygų, vyresnieji vaikams paskaitydavo arba pasakų pasekdavo.

Kaimo žmogaus pasaulėjautos gamta yra sudvasinama – tiek gyva, tiek negyva. Taigi medelio laužti nevalia – jis jaučia, jam skauda. Duonos nemėtyti, netrupinti – duona šventa, mūsų maitintoja; jei nukrinta, – paimk, pabučiuok, padėk gražiai. Stalą šluostydami, rankon ar dubenėlin trupinius surinkdavo. Rožė Kirstukienė pasakoja: „Tėvas buvo šimtadarbis: namus statė, spintas darė, batus siuvo. Žiobišky kampinykais gyveno, bet duoną skanią kepdavo, gerus grūdus pirkdavo. Šalimais ūkininkai su 9 vaikais sunkiai vertėsi: jų duona su ašakom, su dirsėm ir be druskos būdavo kepta, tačiau vaikai per tvorą dažnai apsimainydavom duonos riekėm. Duonų valgėm kap saulų – svetima vaikui visad skanesnė. Mama nepykldavo, tik šypsodavosi ir klausdavo: „Tai kuris duonų vėl nuriekė?“

Su gyvuliais mokindavo gražiai elgtis – neliest, neužgaut, nemušti, nekriausti. „Paglostai gyvulį – gyvulys tarsi kalba...“ „Jei vaikai atrasdavo pempės gūžtą, tai tėvas sakydavo: „Neužpūskite ir kvapo ant kiaušinių, nes pempė nemylės paukščiukų“. Vaikai dar apdėdavo lizdą pagaliais, žolėm – nė artyn neidavo“. Mažą nepaskrendantį paukščiuką radę – paleisdavo.

Saugojo vaikus nuo žiaurumo: kai pjauna kiaušę, veršiuką, vaikams nerodydavo, „kad žiaurumo neišmoktų“. Tyliai iššina ir padaro, kad vaikas nejaustų.

Ir vaikui galiojo bendražmogiški draudimai, surašyti „Dešimty Dievo įsakymų“: „Nekalbėk netiesos“, „Nežudyk“, „Nevok“... Bijodavo, kad vaikai ko neapvogtų, nenueitų blogais keliais. Jei svetimas daiktas guli, eik pro šalį ir nematyk; obuolys nukrenta, kad ir už tvoros, ne tavo – neimk. Po kito sodus vaikai nėjo nei obuoliauti, nei uogauti, – nebent leisdavo, tai tada. Randi daiktą – atiduok arba nunešk klebonui, kuris bažnyčioje paskelbs.

Neskriausk mažesnio – šeimoje vyresniems vaikams reikėdavo jaunesnius žiūrėti. Jei susipyksta, susipeša – vyresnis nusileisk, būk geresnis.

„Mylėk savo artimą kaip pats save...“: jei bloga kaimynui, turi pagelbėti. Jei tėvai su kaimynais ir pykosi, vaikai dažniausiai jokių pykčių nežinojo.

Mokydavo pavyzdžiu: būdavo, priglaudžia svetimą vaiką, netekusį tėvų. Atsitikus kokiai nelaimėi, paaiškina, pamoko.

Emilija Lapienienė pasakoja: „Tėvai virtuvėje dirba ryte, vaikai kamaroje guli šalia virtuvės, o tėvai garsiai kalba virtuvėje visokius atsitikimus“. Tik vėliau Emilija supratusi, kad tėvai taip kalbėdavę auklėjimo tikslu, kad vaikai girdėtų (10).

Už gerus darbus vaiką pagiria: „Padirbai, ir gerai“, „Gerai, kad klausai, kad dirbi“. Tuo kartu gerai padarai – pagiria. Iš turgaus dovanų parveždavo – riestainių (*baronkų*), saldainių, kartais pusę lito duodavo į atlaidus einant.

O už prasižengimus baudavo, dažnai ir fizinėm bausmėm: „Už kaltumą reik lupt“, „Jei neklausysi, būsi nubaustas“. Lupdavo beržiniu žabu per užpakalį, rečiau – diržu: „Ką ten daužysi vaikų“. Mamai nusideda – mama baudavo, tėvui – tėvas. Mama sakydavo: „Nedasilaiskit lig tėvo“, nes „mamos mušimas – sviestu tepimas“. Baudavo ir kitaip: į kampą statydavo, paklupdydavo, neleisdavo niekur išeit. „Už spintelės būdavo užkištas žabas. Kai nepamatai, užlenda

vaikai už spintos ir jį sulaužo“ (14). Būdavo, kad ir neteisingai vaiką prilupa. E. Lapienienė pasakoja: „Kartą tėtis įpykęs prikūlė diržu, paskui pats atsiprašė, pajutęs, kad neteisingai padarė, bučiavo ir sakė, kad daugiau taip nebedarysias“ (10). Buvo tėvų, kurie galėdavo pripažinti savo klaidą, kiti nepripažindavo...

Svetimų vaikų nelupdavo: „kaipgi svetimų lupsi“, tik pabardavo, sudraudavo, jei ką bloga daro.

Lytinis auklėjimas – užuolankom, daugiau ką sužinodavo iš bendraamžių, aplinkinių, negu iš tėvų. Manydavo: sueis laikas, sužinos. Pastebėjus nėščią moterį ir pasidomėjus, bobutė galėjo atsakyti: „Aš ištekėjau, nieko nežinojau, o čia mokyklon eina, jau žino...“

Į šokius merginos pradėdavo eiti nuo 15 metų. Jei jaunesnė, šeiminkas gali pasakyti, kad dingtų: „ne gegužinės panos“. Vaikai šokdavo, žaisdavo už gegužinės tvoros.

Vaiko gimimas, gyvulio atsivedimas buvo apgaubtas paslaptimi. Vaikų neleisdavo, kai karvė veršiuojasi. Sakydavo, veršiukas, kumeliukas iš miško atbėga. Vaikus, sakydavo, „ataneša bobutė“, „nuperka“, „gandras atneša puodynę ar snape“. Vaikai, pamatę gandra, šaukdavo: „Gandrai, atnešk sesytę ar broliuką!“ Tada vaikus pagirdavo, saldainių duodavo. E. Lapienienė pasakoja: „Mama gimdė namuos. Ateina pribuvėja, didelė skara apsigobus, puodynę neša (gal kad vaikus įtikintų, kad po skara atneša vaiką). Paskui tik, kai naujagimį nuprausia, sutvarko, pašaukia kitus vaikus iš kiemo, ir tie brolių ar sesę pabučiuoja“ (10).

Taigi, tėvai savo asmeniniu pavyzdžiu, pasitelkdami krikščionybės bei dar ankstesnes tradicijas, stengėsi ugdyti vaikų dievobaimingumą, paklusnumą, taipogi kuklumą, teisingumą, gailestingumą, darbštumą.

Darbinis vaikų auklėjimas. Darbiniam vaikų auklėjimui būdavo skiriamas ypatingas dėmesys. Kokie užaugs vaikai – dori, darbštūs, ar tinginiai – tokia bus ir kiekvienos šeimos, ir visos Lietuvos ateitis. Siekdami įdiegti į vaiko sąmonę darbštumą, kaip vieną svarbiausių gyvenime vertybių, tėvai darbiniam vaikų auklėjimui taikė įvairias pedagogines priemones. Pirmiausia, kaip jau minėta, auklėjo tėvų pavyzdžio principu.

„Koks vaikas – toks ir darbas“, – sakė pateikėja iš Žiobiškio (12). Dar visai mažas mergaitės mamos ir močiutės pamokindavo rankdarbių: kojines megzti, vąšeliu nerti. Septynerių metų mergaitės mokindavo grindis pašluoti, indus sumazgoti. Vaikai ir bulves suskurdavo, ir malkų atnešdavo. Mažus vaikus mokindavo gėles palaistyti, iš vytelių lankelius sulenkti, buroklapių priskinti. Mergaičių darbas buvo darželių prižiūrėti – tuo būdavo siekiama estetinio vaiko lavinimo, grožio pajautimo ir suvokimo. Mergaitės pačios norėdavo darželių rėvėti: „Dieną nėra kada – vakare“.

Vyresniems vaikams tekdavo prižiūrėti jaunesnius brolius ir seseris: gausių šeimų vaikai augindavo vieni kitus, tuo labai padėdami sunkiai dirbantiems tėvams.

Mergaitės nuo mažens traukdavo prie ratelio, staklių: „Kai mama išėina, tai tuoj staklėsna. Atsistojus – dar atsistodus nepasiekiu“ (11). Verpė pateikėja taip pat atsistojus. Labai norėjo austi. „Kuri akvatija, ir mažutė čiumpa ratelį“ (15). Motinos

mokindavo mergaites austi, duodamos užbaigti savo darbą; mokė siuvinėti – išpaišydavo raides rankšluostyje, o mergaitės turėdavo jas išsiuvinėti (12). „Pradžioje mama duodavo pakulas verpti, nes linus verpti dar nesisekė: vietomis ploniau išeina, vietomis – storiau“ (8). Mergaites jau linus braukti mokino. „Daug metų draugavom su linais“ (17). Paaugusias mergaites austi, siūti mokindavo pačios motinos, kartais dar leisdavo pasimokinti pas geriausias kaimo audėjas, – pvz., pas Deksnienę iš Mitragalio kaimo. Nuo aštuoniolikos metų siūdavo vyrams marškinius.

Pavasariį, kai prasideda lauko darbai, mergaitės kartu su moterimis sodindavo daržus, o aštuonerių–devynerių metų – gėles.

Septynerių metų vaikai jau eidavo ganyti gyvulių. Ganydavo visi tokio amžiaus ūkininkų vaikai – tiek berniukai, tiek mergaitės, nesvarbu, kiek žemės turėjo. Vaikus keldavo anksti, tekant saulei: „Mama pakelia, sėdžiu ant kėdės – miegu, nueinu į laukus – miegu“ (15). Būdavo, kad motinos pagailėdavo vaikų anksti kelti: Adelės Klišienės motina paprašiusi kaimynės, kad paganytų jų karves ligi aštuonių valandų, o vėliau jau iki vakaro duktė ganydavo.

Piemenims vadovaudavo vyriausias pienuo, pasamdytas ūkininkų (*užstovas*). Su juo ganydavo 5–6 piemenys. Užstovas nurodydavo, kur kuriam stovėti. Kiek turėjo gyvulių iš kiemo, tiek dienų reikėjo atganyti (pavyzdžiui, šešios karvės – šešias dienas). Užstovas dažniausiai būdavo samdomas iš kito kaimo, bežemis. Ūkininkai sutardavo, kiek jam mokėti, pas kurį kiek dienų gyvens. Pas pateikėjos Elžbietos Žumbakienės iš Mitragalio kaimo tėvus užstovas su šeima gyveno kaip kampininkai.

„Ganyti būdavo labai nuobodu“ (17). Kai karvės suguldavo, tada ir piemenys susėsdavo. Per pietus, per karštį gyvulius varydavo tvartan, dvi valandas ir piemenys pailsėdavo: papietaudavo, pagulėdavo. Vakare tol neleisdavo ginti karvių namo, kol nepamelžtos. Pateikėjas iš Dėgsnių kaimo jau trylikos metų pats pamelždavo visas karves, kad anksčiau pargintų namo (9).

Piemenaudami vaikai prisigalvodavo visokiausių užsiėmimų: kartais kuris iš piemenų ar ustovas pamokindavo piemenukus sukti dūdeles iš alksnio, kuriomis paskui grodavo, piemenukai drožinėdavo iš medžio, vydavo botagus, pindavo plačias juostas (*stūgas*) skrybėlėms siūti, taip pat pindavo pintines, bizūnus (*nagaikas*) iš aštuonių vytelių. Mergaitės ganydamos megzdavo, siuvinėdavo, nerdavo vąšeliu (*tamburėdavo*), megzdavo tinklus (*sietkas*). Pateikėja iš Vaidlonų kaimo ganydama net tinklinę staltiesę nunėrė (14). Ganant vaikams reikėdavo ir vantų prilaužti (kokių penkiasdešimt šluotų).

Lakesnės fantazijos vaikai ganydami lipdydavo kumeliukus iš šlyno (kaip molis, bet mėlynas), išsidroždavo iš medžio kryželių, aptverdavo, padarydavo „kapinaites“, išsidroždavo „plūgą“ iš alksnio, pasidarydavo „dirvoną“ ir „ardavo“; aptverdavo gardą su pagaliukais, pridėdavo „karvių“. Berniukai piemenaudami eidavo paukščiauti, mokindavo mergaites varles nulupti („einant vėžiauti, pritrenki ant žemės varlę ir nulupi“ (14), lošdavo (*grodavo*) akmenukais, mėtydavo peilį. Mergaitės iš skudurėlių siūdavosi lėles. Piemenukai sugebėdavo net saulės laikrodį pasidaryti: išmeigia pagaliuką, aplink užbrėžia, pagaliukais užsmaigsto.

Vaikai sugalvodavo žaisti bažnyčią per atlaidus: būdavo „kunigas“, nešdavo vėliavėles, „barstytojos“ gėles barstydavo. Nuo piemenų dainų laukai skambėdavo. Vaikų žaidimai būdavo kartu ir suaugusių žmonių gyvenimo atspindžiai.

Ganydavo nuo pavasario ligi rudens šalnų (nuo balandžio iki lapkričio mėnesio), dažniausiai basi. „Prisisioji, basas pasitaškai, kad nesusaltum, ir toliau bėgi“ (1). Pagal tai, kiek šeimoje buvo vaikų, kokio jie amžiaus, tiek metų tekdavo ganyti vienam ar kitam vaikui. Viena pateikėja teigė ganiusi net iki dvidešimties metų.

Kai jau plūgą berniukai valdo, – kokių vienuolikos metų, – tada tėvas pamokindavo arti, arklus kinkyti. „Arklį pakinkyti pats pradedi – nusižiūri“ (5). Pateikėjas iš Vilemiškio kaimo pasakojo, kad, kai vienuolikos dvylikos metų mokyklą pabaigė, jau visus darbus dirbo. Kartu su suaugusiaisiais ir mėšlą veždavo (15).

Prie šieno dirbdavo ir maži vaikai: saulei tekant, juos keldavo pradalgį daužyti. Vaikus mokindavo laukuose šieną grėbti, krauti. Jau trylikos keturiolikos metų grėbdavo šieną. Berniukai dirbdavo daugiau su šakėm. Didesni vaikai mindavo šieno vežimus. „Kad gali dalgį valdyti, tai ir pjauna“ (17). Paprastai jau dvylikos trylikos metų berniukai pjaudavo šieną. Pradžioj nebuvo stiprus pjovėjas, bet prisižiūrėdavo nuo tėvo. Tėvas nupirkdavo nedidelį dalgelytį, išplakdavo, nuedavo kartu laukan „ir pradėk: va taip, taip“ (9).

Jei šeimoje nebūdavo berniukų, tuos pačius vyriškus darbus dirbdavo ir mergaitės. Jau trylikos metų pateikėja iš Mitragalio akėjo – „net rankas sutraukė nuo vadelių“. „Blogiausias darbas – žiemą žabus kapoti“, – prisiminė ji (1).

Bulves vaikai kasdavo kartu su suaugusiaisiais. Toks bendras darbas būdavo geriausia mokykla vaikui. „Patys dirbo, mokint nereikia“ (2).

Septynerių metų reikdavo plunksnas plėšyti, dešimties vienuolikos jau karves melžti. „Plunksnas plėšyti vaikams – nuobodžiausias darbas. Atveža žydai plunksnų (gal jie vištom maitinosi?) vaikams suplėšyt“ (5).

Duoną kepėdavo motina, mergaitės tik padėdavo minkyti: „reikėjo turėti jėgų duonai minkyti“. „Duoną kepti mokindavo vyresnes mergas. Mama sakydavo: „Mokinkitės, kai išeisit – nemokėsit“. Pati pateikėja pradėjo duoną kepti, kai ištekėjo (5).

Pasitaikydavo, kad duoną kepti mergaitėms tekdavo pradėti ir anksčiau: pateikėja Zofija Spietinienė jau keturiolikos metų pradėjo kepti duoną. Ji pasakojo: „Motina užmaišė duonai tešlą, o tuo metu sesuo pagimdė dukterį. Neturi, kas padeda, šaukiasi mamą – ji nuėjo padėti, o duona liko užmaišyta“. Pateikėja nebuvo tešlos nė čiupinėjusi. Su broliu tarėsi: ką darysim su duona? Kaip kepti? Kaip numesti nuo ližės? Pakūreno krosnį, išsėmė žarijas, iššluostė padą, pasidėjo ližę, paklojo klevo lapų, pakepė keturis kepaliukus. Kitą dieną motina grįžta namo, o kriaučius sako jai: „Tu, moč, nebereikalinga – mergiotė pakepė duonų“. „Kad striokas buvo, tai ir kepiu. Pradžia galvą laužia“, – sakė pateikėja. Nuo to karto jau ir kepė duoną. Kepalų net nepakeldavo – kokie sunkūs būdavę (14).

Šešiolikos metų mergaitės jau eidavo prie rugių, linų, kūlimo darbų. Kuldavo, kai dar tamsu: iškulia dalį, žiūri – dar neušta, tai eina dar pamiegoti.

Visus darbus anksti pradėdavo dirbti tie vaikai, kurie netekdavo tėvų ar vieno iš jų. „Gyvenimas parodo, kaip reikia“ (2).

Jei gerai darbą padirbdavo, vaikus pagirdavo; jei turėdavo, tai ir saldainių duodavo.

Šeimos šventės. Šeimos kartu sunkiai dirbdavo, kartu ir šventes švėsdavo. Be privalomo katalikams kiekvieno sekmadienio šventimo, kaimo žmonės laukdavo ir didžiųjų švenčių – Kalėdų, Velykų, Sekminių, atlaidų: Marijos Škaplierinės, Šv. Baltramiejaus, Švč. Trejybės. Dažnai važiuodavo į kitų parapijų atlaidus pas gimines Kazliškin, Suvainiškin, Čedasuos, Rōkiškin. Šventes švėsdavo visi – dažnai eidavo pas tėvus ar tėvus pasikviesdavo į svečius. Per didžiąsias šventes pasikviesdavo kokį neturtingą kaimyną.

Iš retesnių žiemos švenčių kai kurie pateikėjai prisiminė, kad švėsdavę ir Naujuosius metus, Užgavėnes, Tris karalius. „Per Užgavėnes tėvas pasikinko arklių, uždeda dzingulius, vaikus vežioja. Per Tris karalius surašydavo karalių vardų pirmašias raides ant durų, ateidavo iš Šilagalio kaimo Karpavičiaus keturi vaikai, apsitaisę „karaliais“, pagiedodavo. Duodavo jiems žmonės dešros, saldainių“ (8).

Šventė būdavo ir varduvės, ir vaikų Pirmoji komunija. Atvažiuodavo krikšto tėvai, seneliai. Vaikui padovanodavo kokį rūbelį. Krikštynos būdavo šeimos šventė: atvažiuodavo kūmai, giminės. Kai važiuodavo pas gimines, nusiveždavo ir vaikus.

„Sunku būdavo auginti vaikus po karo: mokykloje vienaip mokino, namuose – kitaip, kitos šventės“ (1).

Šventės, jų šventimo papročiai, pats požiūris į šventes turėdavo ir auklėjamosios reikšmės. Be abejo, didžiąją gyvenimo mokyklą vaikas išeidavo namuose, kartu su tėvais, matydamas jų darbus, vargus, džiaugsmus. Tačiau nemažą auklėjamąjį ir švietėjišką vaidmenį plečiant vaiko pasaulėžiūrą, savęs suvokimą vaidino ir mokykla, mokytojai.

Mokslas. Mokytesni tėvai ar vyresnieji broliai, seserys jau namuose pamokindavo mažuosius pažinti raides, skaičiuoti, pažinti valandas. Į mokyklą pradėdavo eiti ne septynerių metų vaikai, o didesni – aštuonerių devynerių metų. Tačiau buvo tėvų, kurie nesuprato mokslo vaidmens vaiko ugdymui. Motyvavo tuo, kad reikia karves ganyti, prižiūrėti jaunesnius brolius ar seseris, padėti tėvams ūkyje. Tada šviesūs kaimo mokytojai, pvz., Žiobiškio mokyklos mokytojas Diržys ir kiti, eidavo pas tokius tėvus aiškinti, barti ir prašyti leisti vaikus į mokslus. Mokytojo autoritetas padėdavo įveikti tėvų tamsumą.

Pateikėja Bronislava Pekšienė iš Moškėnų kaimo ėjo į mokyklą tik du mėnesius. Daugiau eiti negalėjo, nes reikėjo žiūrėti jaunesnį brolių, dirbti. Kai Moškėnuose atsirado dviejų skyrių mokykla (1920 m.), pateikėjai buvo jau keturiolika metų. Moškėnų pradinėje mokykloje anuo metu mokytojavo Sofija Spėtylaitė, paskui – Žvinytė, Kaušakis. Vasarą mokytojai gyveno pas pateikėjos tėvus. Mokslas pateikėjai sekėsi labai gerai – ir dabar, būdama 91 metų, pateikėja gali iš karto pasakyti daugybės lentelę (11).

Kol nebuvo mokyklos, mokytojai eidavo mokyti vaikų po namus. Mokytojas buvo iš Pandėlio, reikėjo jį išlaikyti. Kiek vaikų, tiek dienų toje troboje būdavo

pamokos, tiek dienų ir mokytojas gyvendavo. Šeštadieniais, sekmadieniais mokytojas važiuodavo namo. Vakarais mokytojas suorganizavo pamokas suaugusiesiems: mokėsi gal 15–20 suaugusiųjų iš Kalpōkų, Baranaūtiškio, Žėkū kaimų (8).

Pirmojo pasaulinio karo metais mokykloje rašydavo ant lentelės (*doskos*) su grifeliu: „Nutrini, ir vėl rašai“. Vėliau atsirado pieštukai, popierius, lentoje kreida rašydavo.

Mitragalio kaime buvo mokytoja, kuri vakarais mokindavo ir suaugusius, ir vaikus. Ji taip pat ruošdavo vaidinimus su vaikais, mokindavo juos siuvinėti (1).

Kaimo mokyklos būdavo pradinės, keturių skyrių. Vaīdlonų kaime taip pat buvo keturių skyrių mokykla, kurioje mokytojavo Pranas Deksnys. Pāžaselių kaime mokykla buvo pas Jonā Pakeliūnā, paskui persikėlė į Kazliškį. Pāžaselių kaimo pradinėje mokykloje mokytojavo Jurevičius, paskui Jonas Švelnys. Adelė Klišienė pasakojo, kad iš Baranaūtiškio kaimo ne visi vaikai ėjo mokyklon: jos draugė nėjo, „Varniotės irgi nemokytos – gal apsiaut neturėjo?“ (8).

Mokytojai buvo kaimo šviesuoliai, ryškių pedagoginių sugebėjimų. Pateikėjai E. Gėgžnienei nesisekė piešimas, tai mokytojas atsisėsdavęs šalia, nupiešdavęs, o paskui kitiems vaikams rodydavęs, kaip gražiai ji nupiešė.

Mitragalio mokykloje iš pradžių mokytojavo Kuzmickaitė, vėliau – Povilas Mačiekus. Mokiniai bijodavo mokytojo, nes už nusižengimus mokytojas vaikus statydavo kampan, bet nemušdavo. „Drausmė buvo“ (9). Vienam berniukui, kad susimušė su draugu, mokytojas liepė atsinešti žvyro ir paklupdė plikais keliais ant jo. Už bausmę palikdavo po pamokų mokyti. „Mokytojas nueina namo, o tu sėdėk. Paskui ateina, patikrina, ar išmokai“ (15). Mokykloje būdavo mokoma ir gražaus elgesio, etiketo: jei mokykloje vaikas „pagadino orą“, tai jam reikėdavo tris kartus mokyklą apibėgti.

Tarpukaryje pradinės mokyklos buvo ir Panemunyje (mokytojas Jonas Česnys), atsidarė mokykla Paliepyje (mokytoja Rožė Žekonytė iš Anykščių). Pateikėjos Elžbietos Piskarskienės iš Žiobiškio sesuo baigė Panemunio mokykloje 7 skyrius, paskui Žiobiškyje mokėsi siuvėjos amato (12).

Dauguma vaikų labai norėjo mokyti. Pateikėja E. Žumbakienė iš Mitragalio kaimo pasakojo, kad pamokos mokykloje prasidėdavo nuo devynių valandų, bet jau nuo aštuonių atėdavo. Jei tėvai neleisdavo, tai verkdavusi (17).

Pateikėja Zofija Spietinienė iš Vaīdlonų kaimo jau 5–6 metų mokėjo skaityti, rašyti, todėl pirmon klasėn nebėjo (tėvai bežemiai, motina skaitė tik maldaknygę, tėvas mirė, kai ji buvo ketverių metų). Vėliau gabi mergaitė ėjo į Vaidlonų kaimo mokyklą. Baigusią pradinę mokyklą mokytojas Kišūnas norėjo paimti mokyti į Rokiškio gimnaziją ir mokėti jai už mokslus, tačiau pateikėja nesutiko (14).

Mokytojas Kišūnas buvo labai didelis autoritetas vaikams. Kartą mokytojas keturis mokinius už gerą mokymąsi vežė į Kauną, pats finansuodamas kelionės išlaidas. Vieną vaiką vežė už tai, kad atrado pamestus dokumentus, tuo apdovanodamas laimingąjį vaiką ir išaukštindamas moralines vertybes.

„Būdavo, berniokai *kavojas* (slepiasi – Ž. D.), nenori eiti mokyklon. Pavašarį iš namų nelaidžia eiti baso, reikia eiti su mediniais, o jų vaikai nemėgdavo. Išėina, kur toliau palieka, eina basi“ (5).

Pateikėja Zofija Spietinienė žiemą lankė ruošos kursus Žiobiškio mokykloje. Kursai buvo mokami. Jaunas moteris ir merginas penkias dienas mokė virti valgi, penkias dienas – kepti, mokė ir vaikus vystyti: „Anksčiau vaikus vystydavo juosta: suvysto kietai, ir rankas, kol sėdėti pradeda. Vystydavo, kad ramus būtų“. „Daug merginų ėjo į kursus – iš Vaidlonų keturios merginos. Pietus ruošdavo klebonijoje. Viena – prie sriubos virimo, kitos mokėsi stalan pateikti, kad mokėtų paduoti. Kepinius ruošdavo pietums. Susėdus už stalo, mokino valgyti. Išmokino ir tortus kepti, bulkutes, sausainius. Viską susirašydavome“ (14).

Artimiausia gimnazija buvo Rokiškyje, todėl ne kiekvienas galėjo joje mokytis. Iš kaimo į gimnaziją retai kas važiuodavo, o aukštesnius mokslus pasiekdavo tik vienas kitas iš parapijos. Pateikėja Elena Gėgžnienė pasakojo, kad iš Žėkų kaimo niekas į mokslus neišėjo: „Vaikų daug, paaugę tarnaut eina“ (5). „Mokslan eiti reikėjo pinigų turėti“ (9). Pateikėjo Juozapo Lapelio seserys buvo bemokslės (gimusios 1904 ir 1906 metais), o brolis (gimęs 1911 metais) jau išsimokino šoferiu Panevėžyje. Rokiškio gimnazijoje mokėsi Milaknių, Gasiūnų šeimų vaikai. Su didžiausia pagarba minimi tie žmonės, kurie baigė kunigų seminariją ir tapo kunigais: Juozas Gasiūnas iš Gasiūnų kaimo, Keršulis, Stašys iš Vikonų kaimo. Povilas Žumbakys tapo agronomu. Iš Vaidlonų kaimo du Jasinevičiai stojo Rokiškio gimnazijon: vienas tapo policininku, kitas – upeiviu. Milaknis iš Vaidlonų mokytoju išsimokino. Vienas iškiliausių Žiobiškio krašto šviesulių buvo mokytojas Povilas Mačiekus, kilęs iš Močiekų kaimo. Jo sesuo Akvilė Rapienė-Mačiekutė iš Močiekų kaimo pasakojo: „Brolis Povilas mokinosi Skapiškyje, mokytojaudamas mokėsi neakivaizdziai“ (13). Mokytoją Povilą Mačiekų ir dabar kaimo žmonės prisimena su pagarba ir dėkingumu. Pačios pateikėjos A. Rapienės tėvai gimnazijon neleido – reikėjo ganyti. Kirstukienė-Šedytė iš Degsnių kaimo ėjo gimnazijon. Rokiškyje prie vienuolyno buvo amatų mokykla, kur mokėsi siūti pateikėjo Vlado Šedžio iš Vilemiškio kaimo sesuo. Mokslas truko trejus metus (mokėsi apie 1930 metus). Vėliau, prieš Antrąją pasaulinį karą ir po karo, pateikėjo sesuo dirbo pieninės vedėja (15). Retai kada mergaitės tėvai leisdavo į mokslus – pats požiūris į mokytą moterį buvo gan skeptiškas.

Požiūris į kitataučius. Dažniausiai tėvai rūpinosi, kad jų dukterys gerai ištekėtų, sukurtų šeimą, būtų geros darbininkės. Nuo sėkmingo sutuoktinio pasirinkimo priklausė ir šeimyninio gyvenimo sėkmė. Kaimo žmogui buvo svarbu ne tik būsimo sutuoktinio darbštumas, stipri jo materialinė padėtis, bet ir iš kokios šeimos ateis būsimo žentas ar marti. Nors Žiobiškio valsčiuje gyveno nedaug kitos tautybės žmonių, tačiau šeimų su kitataučiais lietuviai beveik nekurdavo. Neigiamą požiūrį į santuoką su kitataučiu lėmė ne tik jo kalbos, papročių skirtumas, bet, svarbiausia, kitas tikėjimas. Nors kaimo žmonės į kitataučius žiūrėjo gana tolerantiškai, tačiau iš nesuprantamų, neįprastų lietuviams papročių kartais pasišaipydavo.

Mitragalio kaime buvo viena troba rusų – Ponka ir latvių – Zviedris, kuris buvo vedęs lietuvę. Šeima jo buvo lietuviška, mergaitė ėjo Pirmosios komunijos į katalikų bažnyčią. Latvis Uodas gyveno *Uodavietėje*, o latvis Strikas – *Zabaskynėje*. Į latvius lietuviai žiūrėjo draugiškiau, bet santuokų kurti neskubėjo. Pateikėjos Elenos Bliūdžiuvienės iš Mitragalio kaimo seserį buvo išžiūrėjęs latvis. Tėvai

nenorėjo, kad dukte draugautų su latviu, ir neleido (1). Pateikėjo Juozapo Lapelio iš Degsnių kaimo tėvas gerai sugyveno su latviu Striku: kai kūrendavo pirtį, visada jį pasikviesdavo (latvis pirties neturėjo). Vėliau, tarpukario metais, jis išėjo Latvijon, nes nesugyveno su kaimynais, kitais latviais (latvių buvo du kiemai, abu giminės). Degsniuose gyveno latvė Strikienė, Tartališkyje – latvis Niedrė su žmona latve. Jų sūnus Petras vedė Vlado Šedžio iš Vilemiškio kaimo žmonos seserį lietuvę. Latvis nebuvo katalikas, bet vaikus krikštijo katalikais (15).

Žymiai atsargiau Žiobiškio krašto žmonės žiūrėjo į rusus. Apie dešimt sentikių rusų (*starovierų*) šeimų gyveno Plunksnūčių miške buvusiam kaimelyje. Mainėvų, Kukių, Miliūnų kaimuose, Danilaukoj vien rusai gyveno; Kirmėliškyje (prie Kazliškio) buvo keturi penki kiemai rusų. Rusiukai ateidavo į šokius.

Mainėvų kaimo rusiukai eidavo į lietuvių mokyklą Mitragalyje. Jų tėvai dirbdavo pas lietuvius sodybose, statydavo tvartus, pirtis, moterys rinkdavo uogas, grybus. Rusai savo žemės neturėjo. Mainėvose buvo rusų cerkvė. Pateikėjai pabrėžė, kad rusai daugiausia tuokdavosi tarpusavyje, su rusais, „kadangi buvo kito negu lietuviai tikėjimo“. „Rusai su lietuviais nesiženino. Tėvai žiūrėtų nepalankiai – dėl tikėjimo. Jei lietuvė eis už ruso, reikia perkrikštyti – bačkon vandenio kišti“, – aiškino Juozapas Lapelis iš Degsnių kaimo (9). Pateikėjos E. Bliūdžiuvienės iš Mitragalio kaimo tėvas labai sutardavo su rusais, turėjo daug draugų rusų. Viena rusė net gimdė jų namuose – nebespėjo nuvežti. „Net grindys lingavo nuo svečių“ (1).

Vokiečių okupacijos metais į Talžūnų kaimą buvo atvežta rusė, Kalpūkų kaime buvo atvežtų rusų belaisvių. Juos išdalino stambesniems ūkininkams – privalėjo priimti. Jie dirbo samdiniais. Kalpūkų kaime jauna mergaitė rusė ištekėjo už lietuvių Meilaus, pasikrikštijo, ėjo bažnyčion. Klebonas ją įkalbėjęs pasikrikštyti. Jos sūnus juokais sakydavęs: „Taigi, aš ruskis“. „Pabáika moteriškė – darbšti, tvarkinga“. Kai ateidavo skrebai ieškoti partizanų, liepdavo jai pirmai lipti ant aukšto, o jie paskui ją lipdavo. Talžūnuose rusė už lietuvių ištekėjo. Vyro motina pasiguosdavo: „Nelabai man atseina (patinka – Ž. D.)“ (8). „Sakalaukai iš Rátkupio kaimo paėmė vienas vieną seserį rusę, kitas – kitą“ (11).

Lietuviai labiausiai nemėgo čigonų, kurie savo klajoklišku gyvenimo būdu ne tik pagyvino kaimo gyvenimą, bet ir sukeldavo ūkininkams daug rūpesčių. Čigonai važinėdavo po kaimus vežimais, mainydavo prekes, pirkdavo arklius. Kai atvažiuodavo pas ūkininką, „čigonė – gryčion, čigonas bėga arkliui šieno, vaikai kaldrose išukti“. „Arkliukas pakinkytas, rogėse vaikai guli, prisižebravoja“ (15). Į čigonus žmonės žiūrėjo nepalankiai, jų bijojo, gąsdindavo jais vaikus. Nenorom juos priimdavo, apnavindindavo – „paskui nenori jie išvažiuoti“ (15). Jei nelabai vėlai atvažiuodavo, nepriimdavo, sakydavo: važiuokit toliau. Apsistoję troboje čigonai gyvendavo vieną dvi savaites. Pateikėja E. Bliūdžiuvienė pasakojo: „Kartą paguldė čigonus ant namo aukšto, tai vyras gąsdina naktį: „Nulips čigonas ir pasmaugs“ (1). Žmonės duodavo ką nors čigonams, jei ne duodavo – tie pasivogdavo. „Čigonas sako šeimnininkui: „Anksčiau gyveno pačekys gaganas, dabar jau jis gyvena tarbakys“. Šeimnininkas nieko nesuprato, o išvažiavus čigonams, pasigedo žąsino (15). „Kartą čigonas paliko čigonę arklio

saugot. Arklys įėjo burokuos. Čigonas čigonę lupt, ta – palovin. O ten buvo nauji šeimininko batai. Išėjo čigonai – batų nėra“ (11).

Mėgdavo lietuviai iš čigonų ir pasišaipyti. Kartą važiavęs Vladas Šedys iš Vilemiškio kaimo su draugu ir sutikęs čigoną su čigone važiuojančius. „Čiupo Bernardas čigonę ir sako čigonui: „Aš ją pavogiau, o tu važiuok sau“. Tai čigonas ant kelių atsiklaupęs, verkdamas prašė atiduoti čigonę. Atidavė atgal“ (15). Kai buvo kolūkiai, čigonių atvarydavo darban.

Gana pagarbiai Žiobiškio kaimo žmonės atsiliepia apie žydus. Daug žydų gyveno Rokiškyje, kur buvo ir žydų sinagoga. Vienas žydas su šeima gyveno Mainėvų kaime, žemės neturėjo, dirbo malūne. „Teisingas buvo žydas, žmonės jo gailėjo, kai jį sušaudė vokiečiai per karą“ (15). Pateikėjas J. Lapelis patvirtino: „Buvo teisingas malūnininkas. Grūdus nuvežei, šalia malūno pakūrenta gryčia, jei eilė – eik ir miegok. Arkliams – tvartai, gali ir naktavoti“. Žydų duktė „susimylėjo su ruskeliu“ ir abu pabėgo. Žydai juos labai pasmerkę (9).

Apskritai, lietuviai, kaip ir žydai, XX a. pirmojoje pusėje išlaikė vedybinį uždarumą. Tautiškai mišrių santuokų pagausėjo jau sovietiniais metais.

XX a. pradžioje Žiobiškio apylinkėse dominavo paprastoji, arba mažoji, šeima su nusistovėjusiais turto paveldėjimo santykiais. Vaikų auginimas ir auklėjimas, jų parengimas savarankiškai veiklai, šeimos ūkio tvarkymas, vaikų elgesio kontrolė ir tarpusavio parama buvo svarbiausi šeimos uždaviniai. Jaunoji karta buvo auklėjama remiantis tradicine pedagogika bei papročiais. Vaikai nuo mažens buvo pratinami prie darbo. Taip buvo ugdomas vaikų darbštumas, darbo įgūdžiai. Vaikai būdavo mokomi taip suplanuoti darbą, kad laiku pabaigtų, sutvarkytų darbo vietą ir įrankius. Vaikų darbštumas ugdytas tėvų pavyzdžio principu, pamokymais ir vaikų įtraukimu į darbą. Šeimos darbas, darbe pasireiškiantys savitarpio santykiai ir gyvenimas kaimo bendruomenėje buvo tikroji jaunosios kartos socializacijos terpė.

Šeimos galva, dažniausiai tėvas, tvarkė ūkinius ir finansinius šeimos reikalus. Visi šeimos nariai privalėjo paklusti tėvo valiai, vykdyti jo nurodymus. Vyravo patriarchalinis šeimos modelis.

Nusenusių tėvų padėtis šeimoje priklausė nuo papročių ir galiojusių įstatymų. Jauni žmonės santuokų kurti neskubėdavo. Vedyboms svarbu buvo kraitis ir pasoga. Tautiškai mišrių santuokų lietuviai kurdavo labai nedaug.

Moralinis vaikų auklėjimas rėmėsi stipria katalikiška tradicija, nusistovėjusiais senaisiais papročiais ir tradiciniu liaudies etiketu.

Vaiko asmenybės formavimuisi nemažą įtaką darė atsiradusios galimybės mokytis mokyklose. Nors aukštesnius mokslus įstengė pasiekti tik vienas kitas pateikėjas, kaimo mokytojų autoritetas ir pasėtas grūdas išaugino savo vaisius.

Pasakojo:

1. Elena Bliūdžiuvienė-Deksnytė, g. 1931 m. Dėgsnių k., gyv. Mitragalio k.
2. Albina Deksnienė-Staigytė, g. 1912 m. Vaidlonų k., gyv. Vaidlonų k.
3. Bronius Deksnys, g. 1931 m. Mitragalio k. (gyveno iki 1950 m.), gyv. Vilniuje

4. Zofija Gasiūnienė, g. 1915 m. Tartališkio k., gyv. Žiobiškyje
5. Elena Gėgžnienė-Mačiekutė, g. 1923 m. Baranaūtiškio k., gyv. Žėkų k.
6. Monika Kastanauskienė, g. 1915 m. Zablāčiaus k. (Suvainišio parap.), gyv. Žiobiškyje
7. Rožė Kirstukienė, g. 1925 m. Kálnočių k. (Obėlių sen.), gyv. Žiobiškyje
8. Adelė Klišienė-Savickaitė, g. 1914 m. Baranaūtiškio k., gyv. Baranaūtiškio k.
9. Juozapas Lapelis, g. 1919 m. Degsnių k., gyv. Degsnių k.
10. Emilija Lapienienė, g. 1927 m. Zuvinčių k. (Širvintų raj.), gyv. Žiobiškyje
11. Bronislava Pekšienė-Matulėnaitė, g. 1906 m. Moškėnų k., gyv. Stramilių k.
12. Elžbieta Piskarskienė-Jakštaitė, g. 1916 m. Palėpio k., gyv. Žiobiškyje
13. Akvilė Rapienė-Mačiekutė, g. 1916 m. Močiėkų k., gyv. Močiėkų k.
14. Zofija Spietinienė-Leščinskaitė, g. 1918 m., Vaidlonų k., gyv. Vilkų k.
15. Vladas Šedys, g. 1923 m. Sniėgių k., gyv. Vilemiškio k.
16. Povilas Znaidukas, g. 1909 m. Mičiūnų k. (Panemūnio sen.), gyv. Žiobiškyje
17. Elžbieta Žumbakienė-Kirstukaitė, g. 1908 m. Mitragalio k., gyv. Mitragalio k.

Varduvės

Živilė Driskiuvienė

Rokiškio r. Žiobiškio apylinkėse kompleksinės kraštotyros ekspedicijos metu domėtasi ir išlikusiais varduvių papročiais. Buvo apklausta 11 pateikėjų iš Mitragalio, Vilemiškio, Vaidlonų, Baranaūtiškio, Degsnių, Moškėnų, Vilkų, Žėkų, Močiėkų kaimų ir Žiobiškio miestelio.

Šiose apylinkėse populiariausi vyrų vardai buvo: Jonas, Petras, Vladas, Antanas, Juozas, Jurgis, Kazimieras, Ignotas, Pranas, Albinas, Silvestras. Populiariausi moterų vardai: Ona, Elžbieta, Adelė, Emilija, Kastancija, Zosė, Agota, Marijona, Uršulė, Bronislova, Veronika, Severija.

Varduvininkus sveikindavo tik suaugę žmonės, dažniausiai jaunimas. Sveikindavo daugiausia nuo 17–18 metų netekėjusias merginas ir nevedusius vaikus, kurie jau eidavo į vakarėlius, rečiau – sukūrusius šeimas varduvininkus. Vaikų nesveikindavo – „kas su vaikais susidės“ (8).

Pats reikšmingiausias varduvių ritualas – varduvininko namo durų apvainikavimas. Vainiką varduvininkui pindavo dažniausiai merginos. Pynimui buvo naudojamos įvairių medžių šakelės: vasarą dažniausiai ažuolo, klevo, uosio, rečiau – žilvičio, beržo. „Iš alksnio nepindavo – pasmerktas medis“ (6). Į vainiką įpindavo darželio ar lauko gėlių: baltųjų dobiliukų, geltonų ramunių, jurginų, astrų, žydinčių alyvų, jazminų šakelių.

Žiemą vainiką pindavo iš eglišakių, rečiau – tujų šakelių. Kartais dar prikaišiodavo popierinių gėlių ar čižikų (baltų, raudonų gėlių). Moterims vainiką pindavo ir iš darželio gėlių.

Neretai prie vainiko dar prisegdavo atviruką (dažniausiai pirktinį), parašydavo sveikinimą, pasirašydavo sveikintojų vardų pirmąsias raides arba tiesiog nurodydavo, kurio kaimo jaunimas sveikina, pvz., „Degsnių jaunimas“.

Pasitaikydavo atveju, kai prie didelio vainiko dar nupindavo iš rūtų mažą vainikėlį ar varduvininko vardo raidę, kuriuos taip pat prisegdavo prie durų (1).

Jei vainiką pasisekdavo nupinti didesnį, patiesdavo dar palei duris takelį. Kartais sveikintojai varduvininkui, be vainiko, dar įteikdavo į rankas ir gėlių puokštę.

*Oninės Uršulės ir Juozo Sakalauskių sodyboje, Ragupio k. (Rokiškio sen.).
Su alaus ąsočiu aludaris Liudvikas Sakalauskas, bandonija groja Pelaniškio k. muzikantas Kazimieras Karka.
Apie 1950 m.*

Vainiką kabindavo vakare, kai sutemsta. Duris užremdavo, kad varduvininkas nepamatytų, kas kabina vainiką. Užkabinę lėkdavo nuo durų ir slėpdavosi. Varduvaininkas norėdavo pamatyti, kas jam kabina vainiką, bet tai jam ne visada pasisekdavo.

Kartais varduvaininko ateidavo sveikinti su armonika, padarydavo šokius. Tuomet prikaldavo ant durų vainiką, įteikdavo varduvaininkui gėlių, kilnodavo kėdėje ir šaukdavo „Valio! valio!“, giedodavo „Ilgiausių metų“, dainuodavo liaudies dainas. Kėdę apipindavo medeliu, pavyzdžiui, berželio, šakelėmis arba papuošdavo jazminais, alyvom, pivonijom ar lauko gėlėmis (4). Retais atvejais, jei nepindavo vainiko, papuošdavo tik kėdę, ant kurios kilnodavo varduvaininką.

Būdavo, kad užkabina ant durų varduvaininkui ir kelis vainikus, jei ateina pasveikinti ir iš kito kaimo. „Papuolė, net kitam kaime vyrai sugriebia – ant kėdės, ir kilnoja“ (10).

Jei kaime daug varduvaininkų, tai vyrai atnešdavo nors du berželius – prie durų iš šonų pastatydavo, viršūnes sujungdavo. Moškėnų kaime vienu metu buvo keturi Jonai. Kartą atėjo sveikinti paskutinio Jono, „tai tik du berželius atnešė ir pastatė iš šonų durų, pririšo, viršūnes sujungė“, todėl degtinės iš varduvaininko negavo – „kam vainiko neatnešė“ (1). „Mitragalio kaime buvo keli Kazimierai. Vienas pavaišino, kitas, – tai trečią tik ryte pasveikino“ (2).

Dauguma pateikėjų teigė, kad dovanų varduvaininkams nenešdavo: pats vainikas – jau dovana. Dovanų nešimo paprotys atsirado žymiai vėliau – apie 1940 metus. Kai atsirado dovanos, jos buvo paprastos, pavyzdžiui, marškiniai, „baika“ kokia suvyniota ir pan.

Vaišes varduvaininkas ruošdavo paprastai ne tą patį vakarą. Į vaišes kviesdavo dažniausiai tuos, kurie kabindavo vainiką. Jei rengdavo didesnes vaišes, pasikviesdavo ir artimiausius kaimynus, gimines. Dauguma pateikėjų pabrėžė, kad „didelių balių netaisydavo“. Pasidarydavo alaus iš duonos plutelių, sūrio. Kurie ruošdavo didesnes vaišes, išvirdavo mėsos, papjaustydavo dešros, kumpio, išsikepdavo pyragą, bandelių, sausainių, *bapkę*, *kringelį* (aštuonetuko formos

pyraga), meduolių, sviesto susimušdavo. Naminės degtinės pasidarydavo patys arba nusipirkdavo iš kaimyno.

„Jei neturi kuo pavaišinti, atsiprašo, pakviečia ant kito karto“ (11). Kartais varduvininkas „atsipirkdavo“, padavęs sveikintojams už vainiką butelį degtinės ar saldainių.

Būdavo, kad vaišių ir neruošdavo, tačiau labai retai.

Ne visiems žmonėms patikdavo apeiginiai vardinių sveikinimai. „Kad dėl vainiko supyktų – nebuvo: katram nepatinka, pas tą ir neina. Eina pas tą, kas priima šposus“ (7). Tačiau retkarčiais atsirasdavo ir nepatenkintų varduvininkų. „Būdavo tokių tėvų, kuriems nepatikdavo, kad vainiką jų vaikams užkabina, nes kainuoja – reikia paruošti maistą, gėrimą“ (3). „Vienam bent du kartus vainiką pakabino, bet jis nieko nedavė – tai daugiau ir nekabino“ (5).

Sudžiūvusį vainiką numesdavo žolėn ar sukūrendavo.

Varduves Žiobiškio apylinkėse šventė iki 1950–1960 metų. Pagrindinės priežastys, lėmusios, kad nunyko tokia graži lietuviško kaimo tradicija – varduvininko pagerbimas, nupinant jam vainiką, – buvo šios:

– prasidėjo žmonių trėmimai į Sibirą, miškuose atsirado ginkluotų vyrų būriai, vakarais pasidarė nesaugu vaikščioti;

– apie 1960 metus jau dėl rusų kultūros įtakos imta švęsti gimtadienius. Siekdami ištrinti visas nacionalines šventes, okupantai ne tik netoleravo varduvių šventimo, bet ir visaip stengėsi jį užgožti, brukdami savo šventes; taip šeimos švente tapo gimtadieniai;

– senuosius, dažniausiai šventus, vardus pradėjo keisti tautiški, naujadarai arba atkeliavę iš svetur – tiek Rytų, tiek Vakarų šalių vardai. Suvienodinus švietimo programą, susidarius geresnėms galimybėms skaityti grožinės literatūros kūrinius, savo įtaką naujų vardų atsiradimui padarė rašytojai;

– tveriantis kolūkiams, nemaža dalis jaunimo bėgo iš kaimo į miestus, atitoldami nuo kaimo kultūros.

Kur ne kur kaime dar ir po 1960 metų varduvininko duris papuošdavo vainikas. Zofija Spietinienė iš Vilkų kaimo, užauginusi septynis vaikus, pasakojo, kad jos vaikai, kai dar ėjo mokyklon, varduvių dieną sveikindavo vienas kitą, pindavo ir kabindavo ant durų vainiką.

Gimtadienių Žiobiškio krašte, kaip ir daugumoje Lietuvos vietų, iki 1940 metų sovietų okupacijos nešvėsdavo. Pasitaikydavo tik atskirų atvejų, kai gimtadienius švėsdavo ir prieš karą. Pvz., Adelės Klišienės iš Baranautiškio kaimo šeimoje buvo švenčiami gimtadieniai. Ji prisiminė, kad apie 1930 metus tėvai ją sveikino gimtadienio proga: „Nuperka vienas kitam ką nors, kokį niekniekį – grebenis (šukas – Ž. D.), skarytę“.

Pasakojo:

1. Bronislava Pekšienė-Matulėnaitė, g. 1906 m. Moškėnų k., gyv. Stramilių k.
2. Elena Bliūdžiuvienė-Deksnytė, g. 1931 m. Dėgsnių k., gyv. Mitragalio k.
3. Albina Deksnienė-Staigytė, g. 1912 m. Vaidlonų k., gyv. Vaidlonų k.
4. Elena Gėgžnienė-Maciekutė, g. 1923 m. Baranautiškio k., gyv. Žėkų k.

5. Adelė Klišienė-Savickaitė, g. 1914 m. Baranaūtiškio k., gyv. Baranaūtiškio k.
6. Juozapas Lapelis, g. 1919 m. Dėgsnių k., gyv. Dėgsnių k.
7. Elžbieta Piskarskienė-Jakštaitė, g. 1916 m. Paliepio k., gyv. Žiobiškyje
8. Akvilė Rapienė-Mačėkutė, g. 1916 m. Močiėkų k., gyv. Močiėkų k.
9. Zofija Spietiniėnė-Leščinskaitė, g. 1918 m. Vaidlonų k., gyv. Vilkų k.
10. Vladas Šedys, g. 1923 m., Sniėgių k., gyv. Vėlemiškio k.
11. Elžbieta Žumbakienė-Kirstukaitė, g. 1908 m. Mitragalio k., gyv. Mitragalio k.

Laidotuvių papročiai

Jurgita Palikevičiūtė

Su mirusiųjų pagerbimu susiję papročiai, kaip ir visi kiti, kinta, o ypač jie pasikeitė pastaraisiais dešimtmečiais. Tačiau senieji kaimo žmonės dar prisimena, kaip savo artimuosius ir kaimynus laidojo jų tėvai ir senoliai.

Senieji Žiobiškio krašto žmonės pasakoja, kad, mirus namuose žmogui, šeimos nariai visuose namuose uždengdavo arba nukabindavo veidrodžius, sustabdydavo laikrodžius. Jeigu, mirštant žmogui, kas nors namuose miegodavo, tai būtinai būdavo pažadinamas. Manoma, kad mirusysis miegantįjį gali su savimi išsivesti. Apie namų šeimnininko mirtį eidavo pranešti gyvuliams, o pirmiausia – bitėms. Šio papročio reikšmės žmonės jau nebeprisimena (Vilkų k.).

Velionio prausimas. Pirmiausia mirusiajam tie, kas budėjo prie jo mirštant, užspausdavo akis. Kas prausdavo mirusįjį, žmonės nurodo labai įvairiai: vieni sako, kad tai darė savieji, kiti prisimena, kad padėti nuprausti ateidavo artimiausi kaimynai, treči tvirtina, kad šiam darbui kviesdavo kaimo bobutes. Tačiau visi sutinka, kad prausdavo mirusįjį tik senyvo amžiaus žmonės. Vandeni, kuriuo buvo prausiamas miręs žmogus, išpildavo kuo nuošalesnėje vietoje, ten, kur nevaikščioja žmonės. Rankšluostį, paklodes ir kitus daiktus, naudotus prausiant mirusįjį, net ir drabužius, kuriuos žmogus dėvėjo sirgdamas ir mirdamas, atiduodavo elgetoms.

Drabužiai. Senesni žmonės mirties drabužius dažniausiai būdavo pasiruošę iš anksto ir laikydavo būtent tai dienai. Jei žmogus mirė netikėtai, rengdavo tu, ką turėjo, labai retai kada specialiai siūdavo ar pirkdavo. Moteris rengdavo tamsia palaidine, tamsiu ilgu sijonu, balta prijuoste, galvą aprišdavo balta skarate (Močiėkų k., Mitragalio k.). Netekėjusios merginos būdavo aprenčiamos kaip nuotakos: baltomis sukniomis, su šydu (*vėliumu*) ir rūtų vainikėliu ant galvos. Vyrus aprenčdavo tamsiu kostiumu ir šviesiais marškiniiais. Mirusius vaikus irgi rengdavo baltai (Močiėkų k.). Kojų dažniausiai visai neaudavo, tik užmaudavo tamsias kojines, kartais apaudavo medžiaginėmis šlepetėmis (Mitragalio k.).

Karstas. Dažnas iš senesnio amžiaus žmonių karstą iš anksto turėdavo pasidaręs ir laikydavo jį ant pirkios. Jeigu karsto namuose nebuvo, velionį guldėdavo ant lentų, užtiestų tamsia lovatiese. Dažniausiai karstą darydavo namuose. „Retas kuris neturėdavo lentų dėl karsto“ (Vilkų k.). Jeigu namuose nebūdavo žmogaus, išmanančio medžio darbus, kreipdavosi į artimiausią tokį kaimyną. Už karsto padarymą pinigų neimdavo: „Grabas padaryt – tai jau už ačiū“ (Mo-

čiekų k.); „Gera padarymas mirusiam kaip malda“ (Vilkų k.). Darydami karstą, nei mirusiojo, nei lentų nematuodavo. „Kai grabą dirbdavo, nemieruodavo, dirbdavo iš akies“ (Močiekų k.). Kodėl nematuodavo, žmonės paaiškinti jau nebegali. Karstas būdavo daromas iš paprastų nedažytų lentų. Padarytą karstą nudažydavo juodai; jei mirdavo vaikas – baltai. Į karsto dugną pridėdavo medžio drožlių ir išklodavo namuose austa drobė, pagalvėlę irgi prikimšdavo medžio drožlių. Apie pagalvę, o kartais ir apie visą karstą apjuosdavo vainiku iš kadagio: „Vainikus iš ęglis apipindavo apie karstą ir apie pagalvytę“ (Mitragalio k.).

Šarvojimas. Mirusįjį šarvodavo geriausiame, didžiausiame kambaryje, kad būtų kuo daugiau vietos giedotojams ir susirinkusiems. Guldydavo vidury kambario ant dviejų vienas šalia kito sustatytų suolų galva į sieną. Tuos suolus apdengdavo tamsia lovatiese (*kapa*), kartais tokiomis tamsiomis lovatiesėmis uždengdavo ir sienas. „Ant suolų kloja kapas ir ant sienų deda kapas, kitur mačiau net ant grindų kapos gulėjo“ (Vilkų k.). Po mirusiuoju statydavo dubenį su vandeniu ar su ledais, kad kvapo nebūtų. Ant sienos virš velionio galvos kabindavo kryžių ar šventą paveikslą. „Gale karsto galvūgaly kryžių didesnę kabino. Retas namas neturėjo kryžiaus kambary“ (Vilkų k.). „Galvūgaly ant sienos abrozdėlį ir mūkelę kabindavo“ (Močiekų k.). Mirusiajam į rankas taip pat įdėdavo šventą paveikslėlį (*abrozdėlį*) ar nosinę. Aplinkui mirusįjį statydavo 2, 4 ar net 6 žvakes pagal išgales. Svarbiausia – žvakės turėjo stovėti iš abiejų pusių. Kad žvakės tiesiau stovėtų, jas įstatydavo į stiklines su popieriumi, druska ar grūdais. „Jei liktorių (žvakidžių – J. P.) nėra, tai stiklinėn su popierium ar druska stato“ (Močiekų k.). Gėlių nei vainikų prie mirusiojo nedėdavo. „Gėlių nenešdavo anei žiedelio, gėles pradėjo nešt prie ruso ir dabar neša“ (Mitragalio k.).

Budėjimas prie mirusiojo. Mirusiojo lankymas šiame krašte vadinamas *pagrabu*. Apie žmogaus mirtį pirmiausia pranešdavo giminėms, bet kviesti į pagrabą nebuvo mados. Žmonės, vieni per kitus sužinoję, ir taip susirinkdavo. „Pranešė, kad mirė, skaityk, kaip ir pakvietė, gali pranešti ir svetimas“ (Kalpōkų k.). Būtinai dvi dienas mirusįjį laikydavo namuose, nes buvo manoma, kad žmogaus vėlė dvi dienas dar būna namuose.

Pažymėti sodybą, kurioje pašarvotas mirusysis, pradėta tik arčiau šių dienų, anksčiau to nedarydavo, nes ir nereikėjo: žmonės ir taip žinojo, kur žmogus mirė.

Velionio pagerbti susirinkdavo visas kaimas. Žmonės stengdavosi kuo tamsiau apsirengti: „Raudona ar balta skaryte nesiriši eidama pagraban, sulig laiku pasirenki ir rūbą“ (Močiekų k.). Eidami budėti žmonės dažniausiai nešdavo maisto: duonos, dešros, sūrio, sviesto, pyrago, medaus. „Nešdavo iš valgių: sūrio, sviesto spatkelį (lėkštelę – J. P.) su kaupu, duonos irgi atnešdavo, ir medaus“ (Baranaūtiškio k.). Atneštą maistą atiduodavo šeimininkei, kuri sprendavo, ką ir kur suvartoti. Pirmą vakarą, eidami lankyti, kartais nešdavo ir žvakių, maisto dažniau nešdavo antrą vakarą. Jeigu duodavo pinigų, tai tiek, kiek kainuoja užpirkti mišias (Močiekų k.). Gėlių visai nenešdavo, nebent kas iš saviškių suskindavo kuklią puokštelę. „Kaip užėjo sovietai, kai blogai žmonės gyveno, nebeturėjo iš ko nešt, tai ir nebenešė valgių. Tada pradėjo kvietkus nešt“ (Močiekų k.).

Mirusiojo namiškiai pasirūpindavo kuo daugiau maisto, kad turėtų kuo pavaišinti atėjusius. Dažniausiai pjaudavo veršiuką, skersdavo kiaulę. „Pjauna laidotuvėm viską, kas po ranka: laidotuvėm reikia, o gyvulį vėl prisiauginsi“ (Močiekų k.).

Dažnai laidotuvėms darydavo alaus. Ir pirmą, ir antrą vakarą maistas būdavo tik šaltas. „Vaišindavo silke, šaltiena, mėsytės duodavo“ (Vilkų k.). Status padengdavo viename iš didesnių kambarių, tačiau ne tame, kur pašarvotas mirusysis. Vaišindavo visus atėjusius budėti, tačiau giedotojus stengdavosi pavaišinti geriausiai. „Giesminykus geriau pavaišindavo, vyrams ir butelioką pastatydavo, giesminykus paprašydavo atskirai“ (Mitragalio k.). Giedoti sueidavo kaimynai ar balsingesni iš to paties kaimo, giedodavo dykai, ir giesmes mokėjo atmintinai, maldaknygę ar giesmyną turėdavo tik vadovas. „Kaimynuose būdavo balsingų ir vyrų, ir mergišku, ir moterų. Seniau vienas nuo kito išmoko, kam klausa ir akvatas yr, tas ir gieda“ (Močiekų k.). Vėliau jau pradėta kviesti *kantorių* iš Žiobiškio bažnyčios ir jam ar kam kitam, vedančiam giesmes, primokėdavo (Mitragalio k.). Giedodavo tiek vakarų, kiek mirusysis būdavo laikomas namuose, paprastai iki dvyliktos valandos nakties, o paskutinį vakarą bent pora valandų ilgiau. Baigus giedoti, žmonės išsiskirstydavo, o artimieji likdavo budėti visą naktį.

Išlydėjimas iš namų. Laidodavo trečią dieną. Prieš uždarant karštą, artimieji atsisveikindavo, bučiuodavo velioniui ranką. Karštą išnešdavo kaimynai, ne savi, ir išnešdavo pro duris kojomis į priekį. „Negalima saviem nešt, ar galva nešt negalima, kad nesakytų – savi, ar stačia galva išgrūdo“ (Močiekų k.). Vežimą, kuriuo veždavo mirusįjį, papuošdavo keturiomis eglutėmis ar berželiais, karštą kartais uždengdavo tamsiu audeklu. „Neveža kaip kad gyvulio, – vis papuoštas“ (Vilkų k.). Išlydėti susirinkdavo visas kaimas. Pėsčiomis lydėdavo iki kaimo galo ar gale kaimo esančio kryžiaus, vėliau lydėdavo tik iki tos vietos, kur baigiasi mirusiojo laukai. Tada sėsdavo į vežimus ir važiuodavo iki bažnyčios. Prie bažnyčios šventoriuje procesiją pasitikdavo kunigas. Iš bažnyčios iki kapinių vėl

*Kunigo Pranciškaus
Viksvos (1832–1908)
dukterėčios
Onos Kuzavinienės-
Baniulytės laidotuvės.
Veselavos k.
(Kazliškio sen.)
1959 m., sauisis*

lydėdavo pėsti: procesijos priekyje būdavo nešamas kryžius, paskui jį eidavo giesmininkai, po jų veždavo karstą, o paskui karstą eidavo artimieji ir lydėtojai.

Duobę kasdavo laidotuvių dieną keturi ar šeši to kaimo vyrai, dažniausiai artimiausi kaimynai. Būdavo atvejų, kai mirštantysis pasakydavo, kas turės iškasti duobę. Tada atsisakyti nevalia. Kartais duobkasiai patys papuošdavo duobę eglių šakutėmis (Močiekų, Mitragalio k.), tačiau tokios tradicijos nebuvo. Mokėti duobkasiams nebuvo priimta, juos pavaišindavo, pastatydavo ne vieną puslitrį, pakviesdavo pietų. „Pavaišindavo taip, kad duobkasiai ne gieda, o dainuoja“ (Vilkų k.).

Karstą į duobę nuleisdavo keturi vyrai virvėmis ar rankšluosčiais. Nuleidus karstą, pirmasis saują žemių mėsavo kunigas, po to artimieji, o tada visi, kas galėdavo prieiti. Užkasus ant kapo sudegdavo žvakutes.

Mirusių ne sava mirtimi kapinėse nelaidodavo, juos laidodavo tarsi atskirose kapinaitėse, kurios buvo netoli tikrųjų, tačiau neaptvertos (Baranautiščio k.).

Šermenys. Sutvarkius kapą, vienas iš artimųjų pakviečia visus padėjusius palaidoti pietų. Tai būdavo didžiuliai pietūs su karštais patiekalais ir daugybe giesmių. Valgyti duodavo 2 kartus: pirmiausia tik sugrįžę iš kapinių papiešdavo, pagiedodavo, tada žmonės pareidavo į namus ap-

*Su velione
O. Kuzaviniene
(1877–1959) namuose
atsisveikina artimieji*

*Karstas su
O. Kuzavinienės
palaikais prie Kazliščio
bažnyčios*

*Vyrai su žibintais
(liktoriais) pagerbia
mirusį kaimyną
J. Zmitrį iš Vilkų k.
Žiobiškio bažnyčia.
1950 m., vasara*

*Laidotuvių procesija.
Žiobiškis. Apie 1970 m.*

siruošti ir sugrįždavo vakarienai (Kalpokų k.). Prieš išsiskirstydami prisimindavo ir pasimeldavo už visus giminės mirusiuosius. Jei mirdavo vaikas, – irgi meldavosi už mirusius artimuosius (Mitragalio k.). Šermenys baigdavosi vėlai, todėl iš toli atvykusius gimines artimiausi kaimynai priimdavo pernaktoti (Močiekų k.).

Gedėjimas. Motinos ir tėvo buvo gedima metus, vyro, žmonos, brolio ar sesers – pusę metų, vaikų, ypač mažų, motinos visai negedėdavo. Gedėdamos moterys rengiasi juodai: juodas sijonas, tamsi palaidinė, juoda skarelė. Vyrai taip pat rengiasi tamsiai, tačiau svarbiausia – juoda juostelė ant rankovės ar švarko atlake. „Vyrai nešiodavo stūgą juodą ant atlapo ir rankovės“ (Baranautiškio k.). Gedint nebuvo galima vaikščioti į pasilinksminimus, dainuoti ar šokti. „Šventas reikalas čia jau: nei padainuosi, nei išgersi, nei pasijuoksi“ (Mitragalio k.).

Mirusiojo paminėjimas. Mirusiją paminėdavo tik po metų: užpirkdavo mišias, ruošdavo pietus, sukviisdavo gimines ir kaimynus, važiuodavo į bažnyčią, per pietus daug giedodavo ir meldavosi. Sugrįžus iš bažnyčios, kas nors iš artimųjų gedindajam nusegdavo juodas juostas ar nurišdavo juodą skarą ir aprišdavo šviesia. Mirusiją prisimindavo ir paminėdavo ir per kalendorines šventes.

Pasakojo:

Adelė Klišienė-Savickaitė, g. 1914 m., gyv. Baranaūtiškio k.

Danutė Kovienė-Sedytė, g. 1931 m., gyv. Mitragalio k.

Anelė Mikalkevičienė, g. 1910 m., gyv. Mitragalio k.

Akvilė Rapienė-Mačiekutė, g. 1916 m., gyv. Močiėkų k.

Zofija Spietininė-Leščinskaitė, g. 1918 m., gyv. Vilkių k.

Ona Šimėnienė-Kukarėnaitė, g. 1922 m., gyv. Kalpėkų k.

Vladas Šukys, g. 1920 m. gyv. Baranaūtiškio k.

Elžbieta Žumbakienė, g. 1908 m., gyv. Mitragalio k.

Žiemos laikotarpio kalendoriniai papročiai

Arūnas Vaicekauskas

Vytauto Didžiojo universitetas

Kūčios

Svarbiausiomis kalendorinio metų ciklo šventėmis Žiobiškio valsčiaus gyventojai laikė Kalėdas, Naujuosius metus ir Velykas. Didžiųjų – „metinių“ – švenčių laiko sakralumas būdavo pabrėžiamas draudimais ir tikėjimais, reikalaujančiais vienokio ar kitokio kaimo bendruomenės narių elgesio. Visoje Lietuvoje Kūčių dieną buvo pasninkaujama. Nesudaro išimties ir žiobiškėnai: „Perdien nevalgo ligi Kūčių vakaro“ (3, 11)*. Dar XX a. pradžioje kaimo gyventojai tikėjo, kad šventės metu galima paskolinti savo laimę, todėl svarbesnių švenčių metu buvo vengiama skolinti, nors draudimo motyvacija Žiobiškio apylinkėse prisimenama labai miglotai: „Sakydavo, kad negalima skolinti. Kad nesiseks gyvenime“ (4, 14); „Sako, kad nelabai gerai [skolinti]“ (6, 20).

Pagal ankstesnes tradicijas Kūčių vakarienę valgydavo ten, kur gyveno, tačiau XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmetyje kartais valgydavo gerajame trobos gale. Kūčių vakarienės perkėlimas į gerąją gyvenamojo namo dalį XX a. pirmoje pusėje Žiobiškio apylinkėse buvo įprastinis reiškinys: „Kur jau geresnis kambarys, Kūčias paruošia“ (3, 9); „Kūčias valgydavo kambarį jau švaresniam“ (6, 20). Nors prisimenama ir ankstesnė tradicija: „Valgo tam gale, kur gyvena“ (2, 6). Stalas padengiamas ten, kur jis paprastai ir stovėjo, tačiau jei susirinkdavo didelė šeima, stalas būdavo atitraukiamas į kambario vidurį: „Jei šeimos ne daug, tai kampe pareidavo. Jei daug, tai jau in vidurį daugiau“ (3, 9). Kaip ir visoje Lietuvoje, Žiobiškio apylinkėse ant Kūčių stalo būdavo klojama šieno, stalas uždengiamas balta staltiese: „Apdengdavo: šienų ir tada staltiesę, ir tada kūčioja“ (3, 9). Daugelyje šeimų ant Kū-

*Pirmasis skaitmuo žymi šaltinio eilės numerį, antrasis – bylos lapo numerį.

čių stalo šieno klojama ir šiandieną: „Ir dabar deda. Be šieno tai ne Kūčios“ (7, 26). Ant Kūčių stalo buvo statomas kryželis su nukryžiuoto Kristaus atvaizdu – *mūkelė* (2, 6).

Ant Kūčių stalo klojamą šieną Žiobiškio apylinkių gyventojai sutartinai sieja su Kristaus gimimo aplinkybėmis: „Kaip Kristus gimė ant šieno“ (3, 11); „Sakydavo, kad Kristus gulėjo ant šieno užgimęs“ (6, 20); „Kad Jėzus Kristus gimė kūtėj ant šieno“ (8, 30). Tačiau tikėjimas, kad Kristus (arba jo simbolis – avinėlis) apsilankys kaimo gyventojų namuose ir net miegos ant šieno, ne visiškai dera su oficialiąja krikščioniškąja pasaulėžiūra: „Šieną [kloja] ant stalo. Ateis Jėzus Kristus pažiūrėt, ką mes valgom“ (2, 7); „Užtai ir deda. Šieno kibirėlį po stalu. Sako: ateis Kristus, miegos“ (4, 14); „Šienas. Ogi avinėlis ateis, tai ką gi jis valgys? Tai mes skubėdavom atsikelt katras pirmas, kad atrast Dievo avinėlis miegant“ (7, 26).

Užsėdant stalą buvo laikomasi tam tikros tvarkos. Dažniausiai teigiama, kad garbingiausioje vietoje sėdėdavo tėvai, o aplinkui susėdavo vaikai. „Pirmoj eilėj jau vyresni: tėvas, močia ir tada vaikai. Tėvai galui stalo. Vaikai – bendrai“ (3, 10); „Tėvai sėdi geresnėj vietoj, o vaikai – aplink. Sesės, broliai bendrai sėdėdavo“ (6, 20); „Tėvai gale. Vaikai susėdavo bendrai“ (7, 26). Rečiau prisimenama, kad ir kiti šeimos nariai sėdėdavo tam tikra tvarka. Pavyzdžiui: „Tėvai stalo gale: kaip skaito – garbingiausia vieta. Paskui jau vaikai. Dar pas mum buvo tetos senos prie tėvo. Tai jos toliau. Dar toliau – samdiniai. Vieno pusėj tetos, kitoj pusėj samdiniai. Prie tėvo – sūnūs, seserys – prie mamos“ (4, 14).

Kūčių vakarienė prasidėdavo malda: „Pirma poterius atakalba. Pirma tėvas, paskui – motina“ (2, 6). Maldos metu būdavo prisimenami šeimos mirusieji: „Paminėdavo mirusiuosius: kad buvo, o dabar jau nėra“ (3, 10); „Mirusius kai kadu paminėdavo. Už jų sielą poterius sukalbėdavo“ (6, 20); „Poterius kaip kalbam prieš valgant, tai paminim“ (7, 27). Tuomet būdavo dalijamas kalėdaitis. Iš turimų pasakojimų matyti, kad kiekvienoje šeimoje ši apeiga turėjo savų ypatumų. Pavyzdžiui: „Tėvas laužo gabaliuką. Po to – motina savo. Tėvas [dalina kalėdaitį tokia tvarka]: sūnums, dukroms, motinai; ant galo – sau. Motina: dukroms, sūnums, tėvui, sau. Visi vienodi skaitos. Dievo pyragu apdalino“ (2, 6/7); „Plotką laužo. Tėvas laiko, o visi atsilaužia. Taip jau būdavo“ (3, 11); „Tėvas lauždavo po gabaliuką ir dalindavo visiem“ (4, 15); „Duodavo kiekvienam atsilaužti. Priklauso iš eilės [pradedant] nuo vyresnio. Bet kaip kam [kliūdavo]“ (6, 20); „Nuo abiejų [tėvų] – vaikai“ (7, 27).

Visoje Lietuvoje tikėta, kad Kūčioms turi būti paruošta 12 patiekalų, tačiau praktikoje šio skaičiaus nepaisydavo: „Sakydavo, kad 12 gal. Bet tiek daug, tai jau nebepagamindavo“ (3, 10); „Sakydavo, 12 valgių turi būti“ (4, 15). Kad ir gana ryškiai pasikeitė papročiai, Žiobiškio apylinkių gyventojai XX a. pirmoje pusėje Kūčių vakarienei patiekdavo valgių, kurių apeiginę reikšmę paliudija ankstesnių epochų šaltiniai. Tai žirniai, pupos, virti kviečiai, avižinis kisielius, medus: „Pupos arba žirniai būtina, avižinis kisielius. Spanguolių kisielius. Šližikai buvo – parpaliukais vadindavom, medus būtina būdavo“ (4, 15); „Žirnių, pupų, kisieliaus avižinio, medaus. Sakydavo: jei nėra medaus, tai ne Kūčios.

Iš kviečių mūsų šeima nieko nedarydavo. Kaimynka tai darydavo. Išsiverda kviečių, pasidaro miešimą ir valgo“ (6, 20). Be to, išlieka tikėjimas, kad Kūčių vakarienės metu patiektos kultūros gausiai derės ateinančiais metais: „Reikia Kūčios[e] išvirti kviečių – kad kviečiai augtų. Pupų – [kad] pupos [augtų]. Kas jau Kūčiose parengta, tai jau derlius geresnis bus“ (3, 11).

Kūčias valgyti baigdavo visi kartu, tuomet vėl sukalbėdavo maldą: „Baigę kūčiot – poterius kalba“ (3, 10). Pabaigę valgyti iš po staltiesės traukdavo šiaudus: „Šiaudą [traukia] iš po staltiesės. Kas [ištrauks] ilgesnį, [to] ilgesnis gyvenimas“ (2, 6); „Ir iš šieno traukdavo koki šiaudelį. Ir [žiūrėdavo] koki ištraukia: ilgą – tai ilgai gyvensi“ (6, 20); „Valgant gi būna, ištraukia šienų. Katro šienas ilgesnis – ilgiau gyvens“ (7, 27). Tačiau Žiobiškio apylinkėse šiaudo traukimas buvo siejamas ne tik su gyvenimo trukme, bet ir su derliaus augimu: „Baigdavo kartu. Tadu jau traukdavo triskart šieną. Ilgumą gyvenimo. Arba – su galva (smilga) – tai derlius bus geras“ (4, 15); „Šiaudus traukdavo in ilgį. Jei ilgas – geri metai [bus], užaugš [viskas]. O jei trumpas – prasti“ (3, 11).

Stalą per naktį palikdavo nenukraustytą, tačiau nakčiai paliekamus valgius su mirusiųjų apsilankymu namuose susiejo tik dalis apklaustų kaimo gyventojų: „Stalą, sakydavo, kad reikia palikti [nakčiai nenukraustytą]. Ir palikdavo. Sakydavo, kad mirę iš šeimos ateis valgyti, tai ir reikia palikti“ (3, 10); „Valgius palikdavo nakčiai. Sakydavo: ateis tų namų mirusieji“ (5, 18); „Stalą palieka. Sakydavo, kad vėlės ateina ir kad Dievulis ateina, – visaip sakydavo“ (4, 14). Žiobiškėnai per naktį paliekamus valgius gana dažnai sieja su Kristaus apsilankymu namuose: „Stalą palieka su valgiais. [Sakydavo]: ateis Jėzus Kristus. Jam užtai stalo nenuima niekad. Kad turėtų ką valgyti. O kaipgi, 12 apaštalų valgė“ (2, 7); „Palikdavo viską ant stalo. Sakydavo, kad Kristus valgys“ (6, 20); „Ateis Dievo avinėlis. Jis visko paskanaus“ (7, 27). Visa tai liudija, kad papročių transformacijos procesai Žiobiškio apylinkėse buvo gan smarkiai išibėgę.

Paklotą ant Kūčių vakarienės stalo šieną Kalėdų rytą surinkdavo ir nunešę į tvartą po truputį išdalindavo visiems gyvuliams: „Šieną dalino gyvuliams Kalėdų rytą“ (2, 7); „Tą šieną, – kai atsikelia, gyvuliam neša“ (3, 10); „Šieną [išdalindavo] visiem [gyvuliam] po biškiukų“ (3, 11); „Šieną neša gyvuliams ir duoda visiems. Kiaulėm tai neduodavo. Gal, kad neėda, užtai“ (4, 15); „Ryte šieną duodavo visiems gyvuliams“ (6, 20); „O ryte kėlės. Tuoj stalas nukraustyt ir išdalyt gyvuliams po žiupsnelį šieno“ (7, 27). Žymiai rečiau tame šiene ieškodavo įstrigusią grūdų: „Kai kadu pasižiūrėdavo. Sakydavo, kad tokie grūdai geriau augs. Žiūrėdavo [tas] katras neša gyvuliams pašarų“ (6, 20); „Žiūrėdavo, kokie javai augs“ (7, 27).

Kūčių vidurnaktis buvo išskirtinio sakralumo laikas. Visoje Lietuvoje tikėta, kad 12 valandą nakties dedasi nepaprasti dalykai. Žiobiškio apylinkių gyventojai taip pat nesudaro išimties: „12 valandą kalba gyvuliai – taip sakydavo. Kristus kelsis iš numirusiųjų, vaikščios. Kūčių vakare [reik] mėšlų išlygint, šiaudų pakratyt daugiau. Jėzus [vaikščios]“ (2, 7); „Sakydavo, kad gyvuliai kalba tvarte [12 valandą]. Sakydavo mums jau seni žmonės“ (3, 10); „Sakydavo, kad vanduo būdavo saldus. Kalbėdavo, bet jau labai seniai, jau mums sakydavo“

(3, 10); „Sakydavo, kad Kūčių naktį gyvuliai kalba. Vanduo vynu virsta. Bet labai trumpai. Dvyliktą valandą tiktai“ (4, 16); „Pasakodavo, kad [12 valandą] gyvuliai kalba“ (6, 21); „Neidavo žiūrėt niekas, bet visi buvo įsitikinę, kad [gyvuliai] šneka“ (7, 28).

Kūčios buvo laikomos itin palankiu metu asmeninės ateities būrimams. Įprasta burtus sieti su merginų vedybinės ateities spėjimu, tačiau būrimuose dalyvaudavo ir vaikinai: „[Burtus] darydavo visa šeima, broliai ir seserys“ (2, 6). Gan populiariu buvo klausytis, iš kur šunys loja: „[Išeidavo] ant laiptų oran. [Klausydavo], iš kur šunys los. Iš pietų – labai gerai. [...] Iš rytų – blogai. Gal kad oras šaltas iš rytų?“ (2, 6); „Eidavo klausyti, iš kurios pusės šunes loja – iš ten [bus] piršliai“ (3, 11); „Šunų klausydavo, iš kurios pusės loja“ (4, 15); „Iššluot kambarys, šiukšles išnešt, ir klausyt, iš kur šunes loja. Iš to krašto [bus] kavaliarius“ (6, 21); „[Klausydavo], iš kur šunys loja – iš ten [bus] piršliai“ (7, 27). Dažnai prisimenami ir kiti visoje Lietuvoje paplitę būrimo būdai: nešti malkų glėbį, skaičiuoti tvoros statinius, nuspirti apavą, lieti alavą ir kitokie: „Malkas neša. Glėbį atneša, o paskui skaičiuoja, ar po porą, ar ne“ (4, 15); „Malkas skaičiuodavo“ (6, 22); „Malkas neša. [Skaičiuoja] ar po porą“ (7, 27); „Eidavo laukan, apskabins tvorą ir skaito tuos pagalius: ar po porą“ (3, 11); „Lauke būdavo, jeigu tvoros statinių, tai išbėgi laukan. Apglėbi. Ir skaičiuoji, ar po porų, ar ne“ (4, 15); „Sviedžia batą po stalu, [žiūri] kur žiūrės [apavo priekis]“ (2, 6); „Kaliošą nuo kojos mesdavom į priekį. Jei į lauką žiūri – ištekėsi. Jei į vidų – dar paliksi“ (4, 15); „Liedavo alavą. Būdavo ženkliukas prie rietimo, prie medžiagos. Tai dėdavom į ugnį. O po to – liedavom“ (4, 15); „Alavą lašina į vandenį. [...] ir žiūri, ką jis rodo“ (7, 28). Žiūrėdavo veidrodin, bet kaip – neatsimena: „Visko galima pamatyt“ (7, 27). Užfiksuota ir retesnių būrimo būdų. Pavyzdžiui, „Su žvakėm lašina į vandenį“ (7, 27); „Paskui [žiūri], liepsna kurion pusėn krypsta – iš ten piršliai [bus]“ (7, 27); „Neša vištą ir žiūri, ką darys. Jei geria, tai vyras – pijokas, kad nieko nedaro – vyras [bus] geras“ (3, 11); „Po bosu [reikia] vandenio ar grūdų papilt. Prisisapnuos: kas valgys arba pjaus, už to apsiženys“ (6, 21); „Pagaliukus meta per petį: kas toliau numirs [= ilgiau gyvens – A. V.]“ (2, 6). Žiobiškio apylinkėse užfiksuota ir naujoviškų – loterinio tipo būrimų: „Rašydavo 12 vardų vyriškų. Į vyrišką kepurę dedam ir po pagalve. O iš ryto traukiam koks vardas“ (4, 15).

Per Kūčias ne tik burdavo asmeninę ateitį, bet ir spėdavo būsimą ūkinę sėkmę. „Sakydavo, jei Kūčiose sniegas sninga, tai bus geri metai bitėm, o jei nieko, tai neduoda [medaus]“ (3, 11); „Jei sninga – bitės gerai seksis. Daug medaus prineš“ (4, 16).

Šiaurinių Lietuvos rajonų kaimo ūkininkų sodybose Kalėdų eglutė pasirodė gana anksti, tačiau dar ir XX a. pradžioje buvo puošiama ne visuose namuose: „Eglutė, mano atminimi, jau būdavo. Visą laiką. Tai, būdavo, [iš] popieriukų suklijuoji šituos karoliukus. Saldainių prikabindavo“ (2, 7); „Eglutės seniau nepuošdavo. Nebuvo tokios mados ir nepuošdavo“ (3, 10); „Eglutė [būdavo], kolei pamenu“ (4, 16); „Kiek pamenu, eglutė būdavo. Tik, žinoma, ne visi [puošdavo]. Kaip kas norėdavo“ (6, 21); „Eglutę puošdavo, kiek [tik] atme-

nu. Lenciūgus iš laikraščio, iš gražesnio popieriaus [padarydavo]. Saldainių, obuoliukų. Kas iškepėdavo ką“ (7, 27); „Eglutė būdavo, bet ne pas visus. Pas mus nebūdavo“ (8, 30).

Čigonautojai

Persirengimo vaikštynės – vienas įdomiausių bendruomeninių Lietuvos kaimo papročių. Šiaurės Rytų Lietuvoje persirengėliai po kaimus vaikščiodavo tarp Kalėdų ir Trijų karalių ir buvo vadinami bendru *čigonautojų* vardu. Žiobiškio apylinkėse šio papročio būta ne visur. Matyt, persirengėliai vaikščiodavo tik didesniuose kaimuose. „Mūsų kaime čigonais neidavo. Aplinkiniuose eidavo. Viliuose – kaimas didelis būdavo“ (1, 3); „Sako: eina čigonuos. Mūsų kaime neidavo. Girdėjau tik iš kitų kaimų“ (5, 18); „Apsirengia kaip čigonai. Ir eina vienkiemiais, po kaimus. Ir vaidins čigonus“ (3, 8).

Vaikštynės dažniausiai prasidėdavo antrąją Kalėdų dieną, nors pasitaiko atveju, kad persirengėliais eidavo jau pirmą Kalėdų dieną. Be to, būdavo vaikštoma Naujųjų metų išvakarėse ir per Tris karalius. Persirengę *čigonais* kaimo jaunuoliai apsilankydavo vestuvėse ar kitokiose kaimo šventėse: „[Eidavo] antrą Kalėdų dieną, per Naujus metus [...] Per Naujus metus [eidavo] čigonuos. Sakydavo: čigonai eina“ (3, 8); „Eidavo prieš Naujus metus, išvakarėse. Nei šokių, nieko nebūdavo – čigonais eidavo“ (4, 13); „Čigonaut eidavo po Kalėdų. Kartais antrą dieną, kartais – pirmą eidavo. Iki Trijų karalių“ (6, 19); „Čigonaut eidavo Kalėdose, per Naujus metus, Trijuose karaliuose“ (7, 23); „Eidavo čigonaut Kalėdose, Ažugavėnėse. Baliuška kokia yra ir nori pažiūrėt. Tada eina čigonais, ir tada pasodina už stalo“ (8, 29).

Šiaurės Rytų Lietuvos čigonavimo paprotys patyrė žymesnę transformaciją nei žemaičių Užgavėnių persirengėlių vaikštynės. Čia anksčiau sunyko zoomorfinės kaukės, ilgainiui nustota dėvėti ir veidą dengiančias kaukes, vaikščiodavo tik palyginti nedidelis persirengėlių būrelis. Kaip matyti iš kaimo gyventojų pasakojimų, Žiobiškio apylinkėse vaikščiodavo nedideli – trijų penkių čigonautojų būreliai, rečiau jų skaičius pasiekdavo dešimtį. „Ne taip jau didelis [būrys]. Kokie keturi, trys, penki“ (3, 8); „Eidavo viena grupė. Kokie trys žmonės. Trys, gal keturi kartais“ (4, 14); „Mažiausiai jau trys [žmonės eidavo]. Būrys buvo. Apsigint reikia“ (7, 23); „Čigonų būrys, ne taip jau didelis. Bet, būdavo, susitaisydavo kokie 5–6. Koks pulkelis“ (7, 25); „Čigonais eidavo 3–4 – nedidelis būrys“ (8, 29); „Kaip susitaiso. Kartais daugiau, kartais mažiau. Būdavo – 10, gal ir daugiau“ (6, 19); „O, vieną kartą čia pas mani įėjo, tai pilna gryčia. Ale vyrų daug buvo prie stala, tai jie nieko neėmė. Tik padūko, padūko ir išėjo. Alaus tik daviau atsigert. Ir išėjo“ (8, 29). Paprastai čigonautojai eidavo vienu būreliu, tačiau jei vaikščiodavo daugiau persirengėlių, didesniame kaime kartais jie išsiskirstydavo grupelėm, kad spėtų visus apeiti. „Išsiskirsto [po kaimą]. Pora ten, keletas ten. Vienu būriu jau neidavo“ (7, 23). „Kitas toks [čigonautojų būrys] kitu pakraščiu eidavo. Vaidlonų didelė ulyčia būdavo“ (7, 25).

Čigonautojų vaikštyne dalyvaudavo ir vyrai, ir moterys. Dažniausiai eidavo jaunimas, tačiau pasitaikydavo ir vyresnio amžiaus „čigonų“. Atsakant į klausimą: ar dalyvaudavo persirengėlių vaikštyne vaikai? – kaimo gyventojų nuomonės išsiskiria. Vieni sako, kad vaikai vakare vykusiose vaikštyne nedalyvaudavo, kiti teigia, kad vaikai vaikščiodavo, tačiau tik su suaugusiais, treti prisimena, kad vaikai čigonaudavo atskiru būriu. Visi šie atvejai yra galimi, nes jie atspindi atskiras persirengimo papročio kitimo fazes. „Eidavo visokie. Neįdomu, jeigu jau vien tiktai [vyrai eitu]“ (3, 8); „Čigonais eidavo jaunimas, bendrai. Negalima išskirti, kur jaunimas ar seni. Kur gyvesni būdavo ir eidavo“ (4, 13); [Ar vaikščiodavo vaikai]: „Vaikai? Tai neprisimenu. Kad gal jau nevaikščiodavo vaikai. Vakarais iš viso neleisdavo vaikų, taip, kad jau vaikščioti laisvai“ (4, 13); „Aš neidavau. Eidavo daugiausiai berniukai. Eidavo kai kadu ir senesnio amžiaus. Ir moterys, ir vyrai. Berniukai eidavo mokyklinio amžiaus. Jie eidavo atskirai. Mažieji atskirai eidavo. Vyresnių, tai kai kada moterys eidavo ir apie 40 metų amžiaus. Katrie linksmesni, katrie mėgdavo pašposyt“ (6, 19). „Eina ir jaunimas, ir tokių pagyvenusių bent kiek eidavo“ (7, 23); „O mažesnius pasiimdavo cigonėliais. Vaikai vieni nevaikščiodavo. Kad su vadovu, tai ir vaikai eidavo“ (7, 25); „O vyresni tai neis, pusamžiai. Daugiausiai jaunimas dūk-davo. Eidavo pasimaišę. Vaikai jau su vaikais turėdavo reikalų. Eidavo ir vaikai“ (8, 29); „Būdavo, sudrasko rūbus, tai viena neidavo, tik su vyrais“ (8, 30).

Paprastai kaimo gyventojai teigia, kad persirengėlių būrys neturėdavo vadovo ir vaikščiodavo „bendrai“. „Nu, kū gi ti vadas [bus]. Vienas senesnis, o kiti jaunesni. Tai jau ir vaikšto čigonus“ (3, 8); [Apie vyresnįjį]: „Taip kaip eidavo, tai jau bendrai visi. Kuris drąsesnis, tai jau šnekėdavo“ (4, 13). Tačiau prisimenama ir ankstesnė tradicija, kuomet persirengėlių būriui vadovaudavo vyresnysis: „Būdavo kaip ir vadas, kad šitas jaunimas nelandžiotų kur“ (7, 25); „Kalbų pradeda, tai pirmutinis jau vadas“ (7, 25); „Vienas tos kompanijos tai būdavo jau vadas – storšas čigonas, su ūsais“ (8, 29).

Žiobiškio apylinkių čigonautojų apsirengimas buvo gan paprastas: išversti kailiniai ar kokie palaikiai drabužiai. Neretai buvo rengiamasi ilgais spalvingais „čigoniškais“ sijonais, apsigaubiama margomis skaromis. Kartais taip ir sakoma: rengdavosi „čigoniškai“. „Apsirengia kap navatniau. Tai ir kailinius tuos išverčia“ (3, 8); „Labai paprastai. Kokiais kailiniokais, kaip būdavo. Tai kai kas net išsiversdavo. Arba su skarom – čigonės“ (4, 13); „Išsičiūdydavo visi skarmalais kokiais. Išversdavo kailinius“ (6, 19); „Čigonais: ilgom sukniom raudonom, senus skarmalus“ (7, 23). „Čigonės“ nešdavosi vaiką – iš skudurų padarytą lėlę. „Čigonas“ – vyras būdavo su ilgaauliais batais ir botagu. Veidą dengiančių kaukių čia jau niekas nebeprisimena. Kad nepažintų kaimynai, veidas būdavo išdažomas, išsuodinamas, prilipdoma barzda ir ūsai arba veidas aprišamas skarele: „Užsidengia, nusidažo veidų. Kad jau jis būt navatnesnis. Juodai, raudonai. Nebūdavo seniau kaukės. Taip jau apsidaro, apsimaliavoja. Kokį kepurį navatnų užsideda“ (3, 8); „Kokią barzdą pasidarys. Kepurę užsimaukšlins. Gal kiek patėpdavo veidą anglim“ (4, 13); „Veidą išsimaliavodavo visaip jau jie. Skarelas tikras ant veido dėdavo“ (6, 19); „Išsidažo anglim. Suodėm išsipaišina. Ir sunku

jau būdavo atpažint – taip išsimaliavoja. Ant galvos taip deda, kad tik burna [matos]. Kaukės nedarydavo. Taip, kailinius išsiverčia“ (7, 23); „Apsirengdavo driskiais, išsipaišia. Maskių nebūdavo. Barzdų padirbdavo, ūsus padirbdavo. Pameta, būdavo. Čigonai sustūso – ir nulakia“ (8, 29). Retkarčiais pasitaikydavo ir archajiškų antropomorfinio personažo aprangos elementų. Pavyzdžiui, iš skudurų būdavo iškemšama kupra: „Kuprą padarydavo. Lupatų prikiša maišeli, užsideda ir apsijuosia, kad neiškristų“ (7, 23). Galima pastebėti ir karnavalinės inversijos atvejų: „Pasidarydavo visaip. Batus ant rankų užsimaudavo. Tada šokdavo“ (6, 19). Apeigines ištakas turi paprotys vyrams ir moterims susikeisti drabužiais. „Būdavo, apsikeičia rūbais vyrai su moterimis“ (8, 30).

Žiobiškio apylinkėse darytos ir zoomorfinės kaukės, tačiau jos prisimenamos tik iš vakarėlių. „Sakydavo seneliai, kad gandrų padarydavo. Vakareliuose daugiausiai“ (7, 23); „Meškų dirbdavo. Vakarelin vesdavo. Mitragaly vakariukas, tai mokytoja padarydavo velniukų. Tai suleisdavo tą mešką veltynių su tuo [velniuku]“ (5, 18).

Tradicinis vaikštynių pradžios laikas – pavakarys ar net vakaras. Didesniuose kaimuose vaikštynės užtrukdavo iki pat nakties. „Vakare, jau in pavakari eidavo“ (3, 8); „Eidavo vakare. Žiemos metu jau sutemę būdavo. Jau aštuntą valandą, tai jau gerai sutemę būdavo“ (4, 13); „Paryčiais gal nebeeidavo. Gal lig dvylikai maždaug“ (4, 13); „Pradėdavo apie prietemų. Šviesoje neidavo“ (6, 19); „Vakari daugiausiai vaikščiodavo. Lig jiem nusibosta. Jeigu juos užima – tai ilgai“ (8, 29); „Pradėdavo vaikščioti po pietų tankiausiai. Vakare tai nevaikščiodavo, žmonės bijodavo“ (7, 23). Teiginį, kad vakare persirengėliai nevaikščiojo, nes žmonės bijojo, matyt, reikia laikyti papročio kaitos atveju ar net asmeniniu pateikėjo įsitikinimu.

Kalbant apie čigonautojų vaikštynių vietą žiobiškėnų nuomonės vėl išsiskiria. Vieni mano, kad čigonai vaikštinėdavo tik po savo kaimą, kiti sako, kad būdavo aplankomi ir gretimi kaimai, rečiau teigiama, kad čigonautojai nuvykdavo ir į tolimesnius kaimus. „Nuveidavo ir į kitus kaimus. Į Degsnius“ (3, 8); „Pas mum tik po savo [kaimą vaikščiodavo]. Kaimas didelis, tai tik po savo“ (4, 14); „Kiekvienas kaimas savo atskirai žaisdavo. Eina čigonaut, sakydavo“ (6, 19); „Čigonais nuveidavo į artimesnius [kaimus], bet jau daugiau tai tik po savo apylinkių“ (7, 25); „Nueidavo ir toliau. O žiemų, tai dar sėda ir arkliais nuvažiuoja“ (8, 29). Ankstesne tradicija, matyt, reikėtų laikyti tuos atvejus, kuomet persirengėliai vaikščiodavo tik po savo kaimą. Vykimas į tolimesnius kaimus neretai siejamas su pramogų ieškojimu, o tai yra papročio kaitos požymis.

Papročių kaitą atspindi ir tai, kad persirengėliai aplankydavo tik tas kaimo sodybas, kuriose būdavo daugiau jaunimo arba kuriose tikėjosi ko nors gauti. Kita vertus, sunykus apeiginėms vaikštynių funkcijoms, ne visi kaimo gyventojai įsileisdavo čigonautojus į savo namus. „Ne, ką gi kiekvienų. Kur įdomiau jau eina. O kai kur nenuėina“ (3, 8); „Ne visai visas. Kitur neidavo. Daugiau kur pas pažįstamus [užeidavo]“ (4, 14); „Eidavo pas visus. Kai pradeda eit, tai ir eina par kaimų“ (6, 19); „Kai kaime, tai [aplankydavo] beveik, kad kiekvienų. O jeigu jau matai, kad kokie priešingi tom tradicijom, tai jau neidavo. Būdavo,

kad tokie seniai užkietėję“ (7, 25); „Kas gi juos lais. Eina kur žino, kad ką gaus. Vieni žino, kad eis, tai neinsilaidžia“ (8, 30).

Šiaurės Rytų Lietuvoje retai kur teprisimenamas ritualinis persirengėlių įsiprašymo dialogas su sodybos šeiminkais. Dažniausiai teigiama, kad čigonautojai radę neužsklęstas duris eidavo į vidų be jokio leidimo. Radę užkabintas duris persirengėliai belsdavosi, kol jas atidarydavo. „Tadu buvo, nieks jau nebijodavo. Jei išikabinę, tai baldina. Tokia mada jau buvo“ (3, 8); „Dar nebūdavo užsisklendę dieną, tai jau ir eidavo. Jei užsisklendę būdavo, tai belsdavosi“ (4, 14); „Pasibeldavo. Kai jau ateina įleist, tai pasako, kad ateina čigonai“ (7, 23).

Ir sunykus apeiginėms persirengėlių funkcijoms, kaimo gyventojai mielai įsileisdavo čigonautojus vidun. Neįleisti „čigonai“ būdavo labai nepatenkinti ir išsakydavo linkėjimams atvirksčias žodines formules. „Kad laisdavo seniau. Kaip jau nebelais čigonų“ (3, 9); „Jei neįleisdavo, eidavo [toliau] keikdami. Visokias bylobes linkėdavo: kad tau gyvuliai kristų“ (7, 25).

Čigonautojų veiksmai trobos viduje apsiribodavo „čigoniška tematika“. „Čigonai“ šokdavo, dainuodavo, burdavo laimę arba tiesiog dūkdavo: „Sueina į gryčią ir daro šposus visokius“ (3, 8); „Nu, kaip čigonai: ir pašoka, ir padainuoja, ir paprašo“ (3, 9); „Šoka, dainuoja. Varažindavo“ (6, 19); „Eina: „Pavaražyt duok, panytėlyte“. Tau išburs laimės“ (7, 23); „Pavaražyt tuoj lenda. Anekdotus kokius sako. Tai tuoj lenda, pašoka“ (7, 23/24); „Šoka ti kazokų ir ratelį eina. Kazačkā, kas moka, pašokdavo“ (8, 30). Kategorinio reikalavimo tradicija persirengėliams leisdavo susirinkti įvairių maisto produktų: „Sutika jau, tai jie prašo jau visų. Tai duoti reikia. Vieno daikto prašo, tai duoda, tuomet [kito] prašo – vėl duoda, ir vėl prašo. O cigonė, žinai, ko prašo – lašinių“ (3, 9); „Prašydavo ko nors. Tai jau iš maisto duodavo. Jie nevalgydavo, bet išsinešti [duodavo]“ (4, 13); „Prašo: „Čia mes – vargšai čigonėliai, duokit“ (4, 14); „Prašydavo, kad ką nors [duotų] užkąst. Skaitės, iš toli atkeliavę – nori valgyt“ (7, 24). Pagaliau, kokie jie būtų čigonai, jei ko nors nepavogtų: „Patyko, kas pavogti. Kas papuola. Svarbiausiai vištas ir vogdavo. Čigonė – po marška ir eidavo“ (3, 9); „[Vogtus daiktus] kaipgi paliks, pavagia ir nešas“ (3, 9); „Kai ką gal ir pavogdavo“ (6, 19); „Pasivagia, jei lėkštėj bus kas. Vištų, būdavo. Svogūnų, kol mato“ (7, 24); „Čiumpa, vagia, griebia, neša. Visa: ką pačiuopo, tą ir neša. Kiti atiduoda, kiti neatiduoda, būdavo“ (8, 29). Vištų „vogimas“ Šiaurės Rytų Lietuvos čigonautojus suartina su Žemaitijos Užgavėnių „žydu“ veikla. Galima manyti, kad tai nėra atsitiktinis sutapimas, bet semantiškai prasmingas veiksmas, parodantis persirengėlių ryšius su Anuo pasauliu.

Čigonautojai išsikaulydavo bei patys pasivogdavo nemažai maisto produktų. Rečiau jie būdavo vaišinami: „Ką gi juos ti vaišins, jie prisiprašo patys jau“ (3, 9); „Ką duoda, tas jiems gerai. Iš maisto. Ko turi, ar lašinių, ar ... to jiems įdeda“ (4, 14); „Prašydavo, pavaišindavo. Par švintės eidavo, [kai] turi žmonės pasigaminę ką geresnio“ (6, 19).

XX a. pradžioje kaimo gyventojų sodybas „čigonai“ palikdavo taip pat paprastai, kaip ir įeidavo, dažnai net neatsisveikinę: „[Išeidavo] kaip jau visa patenkina, duoda viską, tada jau išeina“ (3, 9); „Išgriūva pro duris, ir gatava.

Jie gi gerai neina“ (8, 30). Vis dėlto, apdovanoti ir kitaip pamaloninti, persirengėliai išeidami išsakydavo įvairius ūkinės ir asmeninio gyvenimo sėkmės linkėjimus, nors juos prisimena ne visi kaimo gyventojai. „Išeidavo paprastai. Laimės palinki ir Dievo paramos. Kad sveiki būtų, kad augtų viskas, kad bėdų nebūtų“ (4, 14); „Išeidami linkėdavo. Kaip kadu, kai jiems patikdavo. Jei duodavo jiems ką, tai palinkėdavo“ (6, 19); „Išeidavo linkėdami, kad namam laimės, pasisekimo. Su tokiais gerais linkėjimais. Žinai, kad netikri čigonai, tai turi sovęstį, kad reikia“ (7, 24); „Linkėdavo gerai. Ilgo gyvenimo, laimingo. Jauniems ištekėt, apsiženyt, daug vaikelių turėt“ (8, 30). Nepatenkinti priėmimu arba neapdovanoti persirengėliai išsakydavo atvirksčius linkėjimams žodžius. „Jei neduodavo, tai pykčio būdavo. Ir išloja visaip jau. Geruoju – linkėdavo gerų metų. O kai jau supykėdavo – tai tau nelaimės“ (6, 20); „Kur jau duoda kas, tai linki. O kad ne, tai prakeikia“ (8, 30). Tai rodo, kad nepaisant papročių pasikeitimo, XX a. pirmosios pusės persirengėlių vaikštynių tradicijos vis dar buvo išlaikiosios kai kuriuos apeiginio ritualo bruožus.

Baigę vaikštynes, čigonautojai suvalgydavo surinktas dovanas ir išsiskirstydavo po namus, o kartais vaikštynes užbaigdavo vakarėlyje. „Tai tada nieko. Tai vakaruška kokia, kur vakarėlis“ (7, 25); „Parein namo ir nusiprausia. O kad ką gauna, tai visi sugeria, suvalgo“ (8, 30).

Trijų karalių dieną, be „čigonų“, dar vaikščiodavo personažinė „Trijų karalių“ grupė. Eitynių iniciatoriai taip pat būdavo savo kaimo jaunimas, todėl dažniausiai būdavo aplankomi tik kaimynai. „Nauji metai. [Vaikščiodavo] prieš Naujus metus. Trijuos karaliuos – Trys karaliai [eidavo] atskirai. Vienas – žieminis labiau. Kitas – su skrybėliu. Eidavo savanoriai. [Niekas neorganizuodavo – A. V.]. [Sakydavo] važiuosim Trijų karalių paieškot. Atvažiuodavo Trys karaliai. – Sveiki gyvi!“ (2, 5); „Trys karaliai [eidavo]. Tai irgi nueina kur pas kaimynų. Tai Trys karaliai ateina“ (3, 8). Kartais kaip „Trys karaliai“ eidavo net moterys. „Ir eidavo Trys karaliai. Vietiniai eidavo. Daugiausiai jaunos moterys eidavo. Jau ne jaunimas“ (4, 13). „Trys karaliai“ stengdavosi apsirengti gražesniais drabužiais. „O, Trys karaliai ateidavo, tai jie jau ieškodavo drabužių, kad būtų panašūs į karališkus. Trys karaliai eidavo vietiniai. Kurie jau sugeba gerai ir drabužius gauna. Karaliai [eidavo] tiktai trise. Lazdom didelėm, kaip karališkom“ (7, 24). Iš persirengėlių vaikštynių „Trijų karalių“ personažinė grupė perėmė linkėjimų išsakyimą: „Pasisveikindavo. Paklausinės, kaip gyvena. Atsisveikindami linkėjimus gerus. Kad jums sektųs gyvenimas, kad javai augtų“ (7, 24).

Žiobiškio apylinkėse gan dažnai galima pastebėti Senų ir Naujų metų personažinę grupę. „Nauji metai: ateidavo ir senas, ir jaunas. Pasirengi žmonės, linų ilgom barzdom. Pasveikindavo su Naujais metais. Pasidžiaugdavo, kad Senuosius gerai pabaigė“ (7, 24). Ši tradicija yra iš pačių naujausių XX a. pradžios Lietuvos kaimo tradicijų. Tad jos populiarumas taip pat patvirtina aukštą kalendorinių papročių kaitos laipsnį. Galima sakyti, kad Senujų ir Naujų metų personažai yra persirengimo papročio modernėjimo padarinys. Kartais Senujų ir Naujų metų personažinė grupė net maišoma su Trijų karalių personažine grupe. „Seni karaliai, nieko neturi – biedni. Nauji karaliai turi – pusbonkę ištraukia. Išvarom senuosius

metus. Sulauksmi Naujuosius metus. Palinki. Kad geri buvo, derlius geras buvo. Trys karaliai [eidavo] ant pavakario. Nauji metai – iš ryto. Beldžia. Dar tyčia neįleidi: „Kas čia?“ – „Atvažiavo Nauji metai“ (2, 5).

Viduržiemis Lietuvoje turi dvi datas – sausio 26 d. (pagal krikščioniškąjį kalendorių – Švento Povilo atsivertimo šventė) arba vasario 2 d. (Grabnyčios). Žiobiškio apylinkėse viduržiemio tašku laikyta antroji data. Viduržiemis būdavo „įteisinamas“ tariamu meškos elgesiu. „Viduržiemio laikas – grabnyčios. Neduodavo šukuotis plaukų. Sakydavo, meška ant kito šono verčias. Į kitą žiemos pusę“ (4, 17); „Grabnyčios – vidury žiemos“ (6, 21); „Grabnyčios – viduržiemis. Nuo grabnyčių – vėžė krypsta. Meška miegot apsiverčia ant kito šono“ (7, 28).

Užgavėnės

Kaimo gyventojų išsakomuose Užgavėnių vertinimuose gan aiškiai išsiskiria liaudiškasis ir oficialusis – krikščioniškuoju Grigaliaus kalendoriumi paremtas – požiūris. Pirmuoju atveju Užgavėnės laikomos svarbia švente: „Ažugavas labai brangindavo. Dabar niekas nebebrangina“ (1, 3). Antruoju – Užgavėnės laikomos paprasta diena, tik laikomasi tam tikrų tradicijų: „Užgavėnės – tiktai, kad Užgavėnės, bet šventės tai ne, [nebuvo]“ (3, 12); „Užgavėnės – ne šventė, paprasta [diena]. Tiktai tradicija [tokia] – pasivažinėja, kad linai augtų“ (7, 26).

Per Kūčias būdavo akcentuojamas ruošiamų patiekalų skaičius, o Užgavėnės visoje Lietuvoje siejamos su valgyto kartų skaičiumi. Žiobiškio apylinkėse teigiama, kad valgyti per Užgavėnes reikėdavę net 12 kartų. „Sakydavo, reikėdavo valgyti 12 kartų“ (1, 3); „12 kartų valgyt liepia. Tėvas sakė: ar tik ne 12 savičių pasnikaut reikės. Rodos, taip sakydavo“ (2, 5); „Sakydavo, reikia valgyti 12 kartų“ (3, 12); „Sakydavo, 12 kartų valgyti [reikia]“ (4, 16); „Ažugavėnėse reikia valgyti 12 kartų“ (5, 18); „Sako, 12 kartų valgyti reikia“ (6, 21). Užgavėnėmis užsibaigdavo mėsiedo laikotarpis ir prasidėdavo didysis gavėnios pasninkas, tad visi stengdavosi paskutinį kartą prisivalgyti mėsos ir kitokio riebaus maisto. „Kepdavo blynus užsigavėt ant vakaro“ (3, 12); „Tradicinis [Užgavėnių] maistas: blynai, riebus maistas, mėsa“ (4, 16); „12 kartų valgydavo. Blynus kepdavo, kiaušinius“ (7, 26). Aukštaitijoje gan retai galima išgirsti, kad blynai – apeiginis Užgavėnių patiekalas, tačiau Žiobiškio apylinkėse blynai laikomi tradiciniu Užgavėnių valgiu.

Visoje Aukštaitijoje svarbiausias Užgavėnių akcentas buvo pasivažinėjimas arklių traukiamomis rogėmis. Papročių kaitos procesai neaplenkė ir šio papročio. Žiobiškio apylinkėse dažniausiai važinėdavosi atskiros šeimos: „Aš dar dukteris važinėdavau. Vaikystėje važiuodavo keturi broliai ir seserys. Tai važiuodavom iki Juodupės, pas pusbrolius. Savo šeima“ (2, 5); „Važiuodavo tik savo šeima“ (3, 12); „Važiuodavo viena, kita šeima. Kaimas pas mum nevažinėdavo“ (4, 16); „Dėdė pakinkydavo arklių. Tai mum, vaikus, pavežioja“ (5, 18); „Arkliais jaunimas važinėdavosi, ir važinėdavos gąspadoriai, katrie turėdavo gerą kumelį“ (6, 21); „Sustaiso bent keli. Vieni vienu arkliu, kiti – kitu. Kur ten visas jaunimas.

Kiti nevažinėdavo“ (6, 21). Kita vertus, prisimenamas ir bendruomeninis kaimo jaunimo pasivažinėjimas: „Važiudavo mano broliai. Važiudavo daugiau ne savi. Važiudavo daugiau visas kaimas kartu. [...] Važiudavo ir merginos, ir vaikinai. Jaunimas daugiau“ (1, 3); „Arkliais ir rogutėmis (jei nėra arklių) važiuodavo“ (7, 26); „Jaunimas susigalvoja, pasiprašo tėvų, kad leistų pasivažinėti. Susėda, kiek tik telpa važin, ir važiuoja“ (7, 26).

Važinėtojai parišdavo žvangučius: „Parišdavo dzingulius, dar, būdavo, užkabina ant to arklio“ (1, 3); „Dar užsikabini žvangutį“ (2, 5). Dėl oficialaus bažnytinio kalendoriaus įtakos Užgavėnės neretai buvo laikomos tik „pusšvente“, todėl ryte nebuvo vengiama dirbti, nes važinėti pradėdavo tik antroje dienos pusėje: „Važinėdavo po pietų. Daugiau jau in pavakarę. Vakare jau daugiau“ (1, 3); „Prieš Užgavėnes, vakari“ (2, 5).

Važinėjimosi vieta nebuvo griežtai ribojama. Vienu kaimų gyventojai važinėdavo tik po savo kaimą: „Važiudavo, savo kaimu pavažinėja. Į vieną pusę, į kitą“ (4, 16); iš kitų kaimų dažniau važiuodavo toliau: „Važiudavo per kaimus. Man regis, dar ir dainuodavo. [...] Važiudavo iš kaimo į kaimą“ (1, 3); „Važiudavo pasivažinėti per kaimus. Tai nuvažiuoji pas kaimynų“ (3, 12); „Važiuoja pasivažinėti. Ir toliau pavažiuoja. Kaip kam patikdavo“ (6, 21). Šeimos neretai važiuodavo aplankyti toliau gyvenančių giminių. Būdavo važinėjama ne tik arklių traukiamomis rogėmis, bet ir rogutėmis nuo kalniukų: „Su arkliu – tai keliu, o su rogėmis – tai pakalnėn, upės link“ (7, 26).

Žiobiškio apylinkėse ne visuomet prisimenama apeiginė važinėjimosi papročio motyvacija. Dažniausiai sakoma, kad buvo tokia tradicija, ir viskas: „Sena tradicija. Mano tėvas sakydavo: – Nu vaikai, tai šiemet Užgavėnės gražios bus. Važiuosit kur [pasivažinėti]“ (2, 5); „Arklį pasikinko ir važiuoja. Ažugavėnės, reikia pasivažinėti, sakydavo. Važinėti [reikia] dėl įdomumo – pasikinkai arklį ir važiuoji iš vieno kaimo kitan“ (3, 12). Tačiau, kaip ir visoje Lietuvoje, pastebimas tikėjimas, kad per Užgavėnės važinėjama tam, kad geriau augtų linai: „Per Užgavėnės važinėdavo pasivažinėti. Sakydavo: reikia Užgavėnėse važinėti – geriau linai augs“ (6, 21); „Mes prisėdam rogėna razvalinos kiek tik pareina – ir duodam. Kad linai augtų“ (7, 26); „Taip sakydavo: nesivažinės per Užgavėnės, tai linai prastai augs“ (7, 26). Kita vertus, virtimas sniegan Žiobiškio apylinkėse laikomas tradiciniu, tačiau pramoginiu veiksniu: „Virsdavo į sniegą. Kuo labiausiai išsivilioja dar sniege. Taikydavo važiuoti – kur griovys“ (2, 5); „Važiuoja, virsta, išsisnieguoja. Tradicija tokia iš senolių, senovės“ (7, 26).

Kad Užgavėnėse pravažinėdavo jaunus arklius, prisiminė vos keli Žiobiškio apylinkių gyventojai: „Per Užgavėnės arklius nevažinėtus kinkydavo“ (4, 16); „Arklius, kaip kas nori, kas dviejų, kas trijų metų pravažinėja. Kad reiktų Užgavėnėse – nesakydavo. Tiesa, ir mano tėvai auklėdavo kumelas, tai pravažinėdavo Užgavėnėse“ (6, 21).

Aukštaitijoje dažniausiai teigiama, kad suptis kaimo jaunimas pradėdavo nuo Velykų: „Ažugavėnėse sūpuoklių nekabindavo. Tik per Velykas“ (2, 6); „Sūpeklas per Užgavėnės nekabindavo. Daugiausiai per Velykas“ (3, 12); „Sūpeklas – tik per Velykas. Žiemų šalta. Kaip jas gali kabyt“ (6, 21); „Sūpuoklės –

per Velykas“ (7, 26). Tačiau keli Žiobiškio apylinkių gyventojai prisiminė Užgavėnių sūpuokles. Tiesa, ir jie teigė, kad supdavosi dažniausiai vaikai, o tai reiškia, kad jau buvo paskutinė papročio egzistencijos fazė: „Kabindavo sūpuokles mūsų namie. Namas buvo didelis. Bolkės. Inverdavo vadeles. Ir supdavomės. Supdavosi daugiau vaikai. Čivyluose, sako, lauke kabindavo“ (1, 3); „Sūpuokles kabindavo klojimuose po balkiu. Kabindavo kur vaikų daugiau yra, [tose] šeimose. Daugiausiai vaikai supdavosi“ (4, 16); „Sūpuoklės. Prisirišdavom prie balkio. Ir supdavomės vaikėzai visi“ (5, 18). Gavėnios metu būdavo draudžiama linksmintis, tad kaimo jaunimas per Užgavėnes surengdavo vakarėlį: „Vakare – šokiai būdavo. Šiaip tai tik sekmadieniais būdavo, o Užgavėnėse – būdavo“ (4, 16/17).

Išvada: Iš bendro Šiaurės Lietuvos fono Žiobiškio apylinkių papročiai niekuo labai neišsiskiria. Smarkiai sunykusios bendruomeninės kaimo gyvenamosios formos lėmė ganėtinai greitą papročių keitimąsi, tačiau atskiri kaimo gyventojai dar gerai prisimena ir bendruomenines kalendorinių papročių formas, ir apeiginius ritualo momentus.

Šaltiniai

Arūno Vaicekausko asmeninis archyvas. Byla 13. Aprašas 1 (toliau – Ava. 13–1). Pasakojo Eleonora Gryžienė-Galinaitė, g. 1911 m. Baltakarčiuose, Panemunėlio par.; nuo 1940 m. gyvena Moškėnuose, Panemunėlio apyl., Rokiškio r. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1997 m. Moškėnuose.

Ava. 13–2. Pasakojo Alfonsas Macijauskas, g. 1918 m. Bučionių k., Dūkšto par.; mažą tėvai atvežė į Vengerinę (dvarą). Nuo 1939 m. gyvena Obeliškių k. (dabar Stirniškis, seniau – Obeliškis), Žiobiškio apyl., Rokiškio r. Pasakojo apie Obeliškį. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1997 m. Stirniškiuose.

Ava. 13–3. Pasakojo Anelė Mikalkevičienė-Lingytė, g. 1910 m. Pulcinavos k. (prie Degsnių) Žiobiškio par.; nuo 1959 m. gyvena Mitragalio k., Žiobiškio apyl., Rokiškio r. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1997 m. Mitragalyje.

Ava. 13–4. Pasakojo Adelė Šedienė-Peldžiūtė, g. 1927 m. Beržuonių k. Kazliškio par. Nuo 1949 m. gyvena Vilemiškio k., Žiobiškio apyl., Rokiškio r. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1997 m. Vilemiškyje.

Ava. 13–5. Pasakojo Vladas Šedys, g. 1923 m. Vilemiškio k., Žiobiškio apyl., Rokiškio r. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1997 m. Vilemiškyje.

Ava. 13–6. Pasakojo Albina Deksnienė-Staigytė, g. 1912 m. Vaidlonų k., Žiobiškio apyl., Rokiškio r. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1998 m. Vaidlonų k.

Ava. 13–7. Pasakojo Zofija Spietinienė-Leščinskaitė, g. 1918 m. Vaidlonų k., Žiobiškio par.; 1938 m. nutekėjo į Paulius, 1942 m. atėjo į Vilką k., Žiobiškio apyl., Rokiškio r. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1998 m. Vilką k.

Ava. 13–8. Pasakojo Marijona Gužienė-Dūdaitė, g. 1903 m. Panemunių k. Panemunėlio par.; nuo 1926 m. gyvena Žiobiškyje, Žiobiškio apyl., Rokiškio r. Užrašė Arūnas Vaicekauskas 1998 m. Žiobiškyje.

Kalendoriniai papročiai nuo Velykų iki Advento

Jurga Černiauskaitė

Pavasari, nuo kovo pabaigos, visi laukdavo parskrendant gandro. Pamatę jį, virsdavo kūlio, „kad darbai geriau sektųsi“, vaikai – kad didesni augtų. Tikėdavo, kad kas pamatys gandrą skrendantį, tai visus metus bus greitas; jei tupintį, tai visus metus ir tupės. Jei parskrenda gandas, vadinasi, atėjo tikras pavasaris. Jei gandas parskrenda anksčiau, bus geri metai. Jei perėdami gandrai išmeta iš lizdo gandriuoką, metai bus blogi.

Velykoms ruoštis pradėdavo prieš savaitę – nuo Verbų sekmadienio. Tą rytą kiekvienas stengdavosi atsikelti kuo anksčiau, kad galėtų išplakti kitus namiškius. Kas pirmas išplakias kitus, tas sulauksias laimės. Plakdami sakydavo: „Ne aš plaku, verba plaka, paganyk telyčią, nepamesk trinyčių“, arba: „Verba plaka per šikinę, lauk Velykų, duos kiaušinių“. Verbų sekmadienį į bažnyčią būtinai nešėsi šventinti verbas – kadagio arba žilvičio šakelių, nes „jei verbos nesineši, tai velnias sėdi užantyje“. Sugrižę į namus, su verbomis apeidavo laukus, – kad ledai rugių neišmuštų, nelaimių nebūtų. Po to verba užkišdavo troboje už gegnės, – kad apsaugotų nuo griaustinio. Šventintą verba laikydavo iki kitų metų Verbų sekmadienio, tada ją pakeisdavo nauja, o senąją sudegindavo.

Per Didžiąją savaitę, ypač ketvirtadienį, penktadienį ir šeštadienį, stengdavosi neapleisti mišiu ir nueiti į bažnyčią. Didįjį ketvirtadienį, penktadienį ir šeštadienį pasninkaudavo. Didysis ketvirtadienis buvo vadinamas švaros ketvirtadieniu. Moterys tą dieną ypač švariai tvarkydavo namus, tikėdamos, kad taip bus ir visus metus. Taip pat prausdavosi patys ir prausdavo vaikus – „kad šašų nebūtų“. Didįjį šeštadienį šventindavo ugnį, kurios namo parsinešdavo ant vielos pasmeigę smilkstančią beržinę kempinę. Šventinta ugnimi virdavo Velykų valgius. Trys pateikėjai (Vladas Spietinis, Juozas Stasiulionis ir Uršulė Rapaitė) paminėjo, kad šventinta ugnis buvo naudojama ir pirčiai užkurti. Didįjį šeštadienį taip pat šventindavo vandenį, kuriuo Velykų rytą šlakstydavo trobas, valgius, tvartus, gyvulius ir laukus – kad perkūnas netrenktų, derlius geras būtų. Šiek tiek šventinto vandens pasilikdavo ir namie – kad kilus gaisrui, būtų galima jį užgesinti. Uršulė Rapaitė apie šventinto vandens galią papasakojo tokią istoriją: „Vieno ūkininko lauke buvę daug gyvačių, tai jis Velykų rytą tą lauką apšlakstęs šventintu vandeniu, ir gyvatės išnykė“.

Velykų rytą, saulei tekant, gaudžiant varpams, eidavo aplink bažnyčią. Iš bažnyčios po pamaldų skubėdavo kuo greičiau sugrižti namo, nes „kas pirmas sugriš, tam geriausiai seksis darbai“. Vaikai, pabudę Velykų rytą, tuoj ieškodavo Velykės pėdsakų – prie lovos ar prie lango rasdavo kokią nors dovanėlę ir keletą margučių – Velykės dovanų. Margučius dažydavo svogūnų lukštais, šieniu, bruknienojais, vašku. Kitus skutinėdavo arba prieš verdant apvyniodavo žolynais – tada toj vietoj likdavo šviesesnis žolyno kontūras. Per Velykas į bažnyčią buvo nešamasi *švenčionka* – maistas, kurį bažnyčioje pašventintą sugri-

žę namo dėdavo ant Velykų stalo. Be margučių, Velykų stalui šeimininkės išvirdavo mėsos, iškepėdavo kumpį, pyragų, suspausdavo sūrį, išvirdavo šaltienos. Valgyti pradėdavo nuo kiaušinių, dauždami juos vieną į kitą. Velykas švęsėdavo tris dienas. „Jei trečiojoje dienoje nešvėsi, audros javus išmuš“. Tomis dienomis buvo dirbami tik patys būtinausi darbai. Pirmą Velykų dieną praleisdavo namie, antrą ir trečią eidavo pas draugus, kaimynus. Vaikai, jaunuoliai ir net suaugę vyrai Velykų metu, pasistatę lovelį, ridinėdavo margučius, mėgindavo, kurio stipresnis. Taip pat buvo paprotys kabinti troboje ar daržinėje sūpynes ir suptis.

Jurginės – arklių šventė. Tą dieną arklius geriau pašerdavo, nedirbdavo su jais. Sakydavo, kad jei šv. Jurgio dieną lyja, tai bus „pieno metai“. Laukan gyvulius gindavo sušilus orams. Pirmą kartą kartu gindavo viso kaimo piemenys. Išgenamas karves šeimininkas ar šeimininkė smilkydavo verbos žolynais – „kad nesirgtų“. Papročio smilkyti pirmą sykį į ganyklą genamas karves senieji kaimo gyventojai laikosi ir dabar.

Didžiausia piemenų šventė – Sekminės. Piemenys iš beržo šakelių pindavo karvėms vainikus. Vakare, parginus vainikuotas karves, šeimininkė apdovano-davo piemenis – duodavo kiaušinių, pyrago, sūrio. Sekminių dieną trobos kam-pus ir duris apkaišydavo berželių šakelėmis. Į Sekminių mišias susirinkdavo daug žmonių. Antrąją Sekminių dieną ant Moškėnų piliakalnio rengdavo gegu-žinę, į kurią susirinkdavo jaunimas net iš gretimų parapijų.

Gegužinių pamaldų (*Majavos*) metu seklyčiose statydavo altorėlius, rink-davosi kelių trobų žmonės ir meldavosi panai Marijai: giedodavo Marijos li-taniją, giesmes. Po maldų jaunimas pasilikęs šokdavo, dainuodavo. Kaimuose būdavo dvi trys trobos, kuriose majavos metu meldavosi.

Per Žolinę (rugpjūčio 15 d.) į bažnyčią šventinti nešdavo žolynų puokštes iš javų varpų, lauko ir darželio gėlių, tarp jų turėdavęs būti kietis – „visų žolių stipriausia žolė“. Parsineštą iš bažnyčios puokštę užkišdavo troboje už gegnės, kad ji apsaugotų nuo gaisrų ir perkūnijos. Akvilė Rapienė-Mačiekutė pasakojo, kad jos senelė sakydavusi: „Per Žolinę neikit į mišką, nes tuo metu gyvačių labai daug“.

Bene pačios didžiausios ir svarbiausios šventės Žiobiškio krašte buvę Šv. Mykolo (rugsėjo 29 d.), Šv. Baltramiejaus (rugpjūčio 24 d.), Sekminių ir Švč. M. Marijos Škaplierinės – *Škapliernos* (liepos 16 d.) atlidai. Didžiausi iš jų – Šv. Baltramiejaus ir Šv. Mykolo. Atlaidų dieną visi kaimo žmonės – ūki-ninkai ir samdiniai, – važiuoti ir pėsti gužėdavo į bažnyčią. Šventoriuje prekei-viai (*kromelninkai*) pardavinėdavo vaisius: obuolius, slyvas, kriaušes, taip pat saldinius, meduolius. Prie bažnyčios per atlaidus sėdėdavę po 3–4 ubagus. Labai daug žmonių suvažiuodavo iš aplinkinių kaimų ir parapijų – giminės, artimieji, draugai. Į atlaidus kviesdavo prieš savaitę ir dar anksčiau – „kaip tikrai sužinai, į kurį sekmadienį atkelti atlidai“. Kiti ir nekviesti atvažiuodavo. Po pamaldų pagrindine miestelio gatve nuo kryžkelės ties dabartine krautuve iki kapinių (kartais ir iki mokyklos) vykdavo vaikštynės (*smotras*), kurių metu susitikdavo giminės, draugai, pažįstami, sveikindavosi, kalbėdavo, kas be ko, apžiūrinėdavo vieni kitus, vaikus, apdarus, gal ir apkalbinėdavo, ir apskritai visi

„pasirodydavo“. Iš kitų parapijų atvažiavusius gimines ir svečius kviesdavosi į namus vaišių (*pakermošin*). Pagal vaikštynių dydį buvo sprendžiama, kokie buvo atlaidai. Jeigu smotras iki mokyklos, vadinasi, dideli. Svečiams pavaišinti būdavo paruoštos vaisės, būtinai padaryta alaus. „Jei alaus nėra, nėra ir atlaidų. Kų gi duosi – negi arbatų?“ Atlaidų dieną jaunimas rengdavo gegužinę. Per Šv. Mykolo atlaidus po mišių klojime buvo rengiami spektakliai. Svečiai išvažiuodavo tik vakare arba kitos dienos rytą. Išvažiuodami pakviesdavo į atlaidus savo parapijoje.

Prieš Visų šventųjų šventę (lapkričio 1 d.) sutvarkydavo kapines, degindavo žvakutes. Per Vėlines (lapkričio 2 d.) vakare visa šeima meldavosi už savo giminės mirusiuosius ir už tuos, kurių niekas neprisimena. Sakydavę, kad per Vėlines vėlės sugrižta namo; jas net gali pamatyti žiburėliais vaikštinėjančias po namus. Po vakarienės ant stalo vėlėms palikdavo maisto. Maisto – mėsos, duonos, „kas ką turėdavo“ – Vėlinių dieną nešdavosi ir į bažnyčią. Ten būdavo stalas, ant kurio tą maistą sukraudavo, o po mišių išdalindavo elgetoms ir neturtingai gyvenantiems.

Pasakojo:

*Augustas Jasinevičius, g. 1925 m., gyv. Vaišlonų k.
Zofija Spietinienė-Leščinskaitė, g. 1918 m., gyv. Vilkų k.
Genovaitė Mačiekienė-Kirstukaitė, g. 1914 m., gyv. Močiėkų k.
Stefanija Mikalkevičiūtė, g. 1910 m., gyv. Dėgsnių k.
Uršulė Rapaitė, g. 1913 m., gyv. Močiėkų k.
Akvilė Rapienė-Mačiekutė, g. 1916 m., gyv. Močiėkų k.
Valė Sinkevičienė, g. 1919 m., gyv. Stramilių k.
Vladas Spietinis, g. 1914 m., gyv. Vilkų k.
Juozas Stasiulionis, g. 1920 m., gyv. Vilkų k.
Vladas Stašys, g. 1927 m., gyv. Stramilių k.
Stasys Žikorius, g. 1908 m., gyv. Šilagalio k.*

Joninių papročiai

Klaudijus Driskius

Aštuoniasdešimtmečiai Žiobiškio apylinkės senoliai prisiminė trumpiausios nakties ir ilgiausios dienos šventę – Jono dieną, kuri Šiaurės Rytų Lietuvoje iš kitų varduvių išsiskyrė papročių gausa. Kai kurie iš jų pasiekė net šias dienas, kiti išnyko kaimo ištuštėjimo ir visuotinio mūsų susvetimėjimo išvakarėse. Tai, be abejonės, buvo kaimo bendruomenės šventė (ypač dar neišsidalinus į vienkiamius). Kaip liudija pateikėjai, labiau Joninės šventė didesni kaimai, kuriuose buvo daugiau jaunimo.

– Išėini prietemoj laukan Joninių išvakarėse, pamatysi degančias stebules Žėkuosė, Pąžaseliuose, Žiobišky. Pailgių kaimas nedegino: tik trys kiemai tebuvo, – pasakoja Vladas Spietinis, g. 1914 m. Pailgių kaime.

Vaišlonų kaimas iki Antrojo pasaulinio karo Joninių švęsti rinkdavosi į netolimą pušynėlį: graži vieta, kalnelis. Rinkosi temstant, švariai apsirengę. Vyrai nešėsi išgerti: kas naminio alaus, kas butelį naminės; moterys – sūrio, kum-

*Vaidlonų pušynėlis.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

pio. Sueidavo penkiolika dvidešimt jaunuolių iš Vaidlonų. Stebulę ir malkų kas nors iš kaimo vyrų paruošdavo dieną. Išmirkyta degute stebulė būdavo pritvirtinama prie penkių šešių metrų aukščio karties, įkasamos į žemę. Saulei nusėdus, pirmiausia užkuriamas laužas. Kai labiau sutemsta, degama stebulė. Vieni eina ratelius, šoka, kiti vaikšto po pušynėlių, rėkauja, žvygauja. Nuo Vaidlonų pušynėlio ugnis matydavosi Dėgsnių k., Didsodėje. O čia būdamas matydavai degančias stebules Mitragalį, Stepóniuose, Dėgsniuose. Vaidlonų pušynėlyje ugnis kūrenama iki šių dienų. Tik laužas sukraunamas iš automobilių padangų. Pušynėlis net vardą gavo – *Šeškas*.

Žiobiškio jaunimas temstant rinkdavosi ant Rūčkalnio. Aukštas kalnas, toli matyti, arti nėra miškų – nebus gaisro. Nūnai kalnas pažemėjo ir suplokštėjo,

*Rūčkalnis prie
Žiobiškio. Čia buvo
švenčiamos Joninės.
K. Driskiaus nuotr.
1999 m.*

nes iki 1980 m. žemė buvo ariama, kalnas dirbamas traktoriais. Žiobiškėnai irgi ant ilgos karties užmaudavo stebulę, uždegdavo ir keldavo aukštyn. Būdavo užkuriamas laužas – jaunimui šviesiau linksmintis. Bendram vaišių stalui atsi-nešdavo degtinės, lašinių, skilandžio, sūrio, bandelių – kas ką turėjo. Ateidavo ir muzikantas. Jeigu oras gražus, žiobiškėnai sulaukdavo saulės.

Moškėnų kaimo jaunimas birželio 23 d. vakarą visada degino ratų stebules. Kėlė į medžius kuo aukščiau, pririšdavo ir uždegdavo. Nesvarbu, jog šiokia diena, ne sekmadienis – šventė vis tiek. Joninių išvakarėse (kaip ir prieš Sekmines) puošė namus: lubas, sienas iškaišydavo beržų šakelėmis, ypač gražindavo seklyčias: iššluodavo, grindis pabarstydavo ajerais.

Degsnių kaimo jaunimas iki Antrojo pasaulinio karo rinkdavosi ant kalniuko kaimo gale. Sueidavo trisdešimt ir daugiau žmonių. Saulei nusileidus, uždegdavo stebulę, iškeltą ant aukštos karties. Visi linksmindavosi. Grieždavo Degsnių kaimo muzikantai: Viktoras Gabrilavičius (1911–1948) – armonika, Juozas Mikalkevičius (1910–1987) – smuiku, Jonas Deksnys (1895–1960) – armonika.

Pateikėja Salomėja Petrušonienė-Deksnytė, g. 1915 m. Jakiškių k., Rokiškio seniūnijoje, net dvidešimt ketverius metus tarnavusi pas ūkininkus Stramiliuose, Šilagalė, Močiėkuose, pasakojo, kad Joninių išvakarėse vyrai parenka kalnelį, kur leidžia ūkininkas, apkaišioja aikštelę berželiais, padaro suolų atsisėsti. Močiėkuose, Šilagalė taip pat degdavo stebulę ir keldavo kartimi aukštyn. Iki Antrojo pasaulinio karo Jakiškių kaime ir per Jonines, ir paprastą šeštadienį ar sekmadienį jaunimo šokiuose buvo toks paprotys: į šokius sueina merginų ir vyrų motinos. Kai muzikantai užgroja pirmąjį šokį, sūnūs išveda šokti motinas. Pašoka, pabūna – ir senimas išeina namo. Jaunimas šoka iki dvyliktos nakties, vėliau skirstosi. Į Joninių šventę atsinešdavo kiaušinių, sviesto, sūrio, pyrago. Vyrai – kokį pusbutelį (*pusbonkį*) naminės, užraugtos beržų sulos. Merginos, jei turėjo, Joninių vakarą apsirėngdavo tautiniais drabužiais. Prieš Jono dieną išsikūrendavo pirtis, išsišluodavo kiemus.

Baranautiškio kaimo jaunimas eidavo švęsti ant kalniuko į netolimą Kalpōkų kaimą, kur degino stebulę. Stebules degino ir Gráužių kaime, ant kalno prie Kurkliėčių, Buteikių kaime. Tik vyrai degino stebules Gagiškių kaime, Gráužiuose. Panemūnių kaime (Panemunėlio seniūnija) merginos pievų gėlėmis apipindavo stulpą, ant kurio keldavo ir degindavo stebulę.

Birželio 23-osios vakarą jaunos, netekėjusios merginos prisirinkdavo laukų ir pievų gėlių, pindavosi ant galvų vainikėlius. Baranautiško kaimo merginos vainikus pynė iš raudonai žydinčių pievos gėlių – *snaudalių*. Dainuodavo visiems žinomą dainą:

*Švinta Jona vakarėlį, o jo-jo-i,
Nusipyniau vainikėlį, o jo-jo-jo-jo-jo-i...*

Pateikėja Zofija Spietinienė-Leščinskaitė, g. 1918 m. Vaidlonų k., pasakojo, kad vyresnės moterys žinojo, kaip žolėmis išsiburti vyrą. Vaidlonų kaimo merginos, saulei nusileidus, išeidavo į pievas: „Nesako, kad einam gėlių rinkti –

*Aukštumėlė Graužių k.,
kurioje buvo deginamos
Joninių stebulės.
K. Driskiaus nuotr.
1997 m.*

einam paparčio žiedo ieškoti“. Grįžusios burdavo, bet kaip, nežinojusi pateikėjos motina Konstancija Leščinskienė-Milaknytė (1900–1986). Nors ji buvo jauna našlė ir turėjo penkis vaikus, merginos vedėsi ir ją rinkti žolynų. Vyras juokdavėsi, kad merginos eina kavalierių ieškoti po pievas. Ypač erzindavo (*šydindavo*) vyresnio amžiaus netekėjusias merginas.

Iki Jono dienos merginos ir moterys prisirinkdavo širdažolių, gysločių, pupalaiškių, valerijonų šaknų, pelynų, čiobrelių, juodakaklių, ramunėlių, rugiagėlių, kraujazolių, berželių lapų (tik ne svyruoklių beržų). Sakydavo, kad po Jono žolynai praranda galią, nebe vaistai. Iki Jono stengdavosi apkaupti kopūstus (geresni užaugs), išretinti burokus. Iki Joninių reikia prisilaužti beržų vantų: bus kvapnesnės, lapai netrupės. Kad ir daug rūpesčių, kad ir šienapjūtė – numes darbus ir pririš vantų, ypač vyresnieji. Šio krašto žmonės labai mėgo pirtis ir vanojimąsi: kas antrą šeštadienį šeima kūrendavo pirtį.

Šiame krašte varduvininkus pagerbdavo vainikais. Šiam tarsi „nematant“, naktį užspiria duris, apvainikuoja jas ąžuolo lapų vainiku ir skubiai visi pasišalina. Jono vainiką papuošdavo lauko ir darželio gėlėmis, nes visos tokiu metu žydi. Varduvainikas, jeigu spėja, vaišina sveikintojus čia pat, prie apvainikuotų durų, o jei ne – kviečia kitą dieną. O kai kurie šeimnininkai atsiliepdavę gryčioj būdami ir nesirodydami: „Kalkit, nekalkit vainiką – aš degtinės neturiu“.

Vainikų nešdavo daug. Kai kuriam Jonui net du ar tris. Jeigu ąžuolų arti nebuvo, tai pynė iš uosio, klevo, alyvų ir jazminų lapų.

Kartais abipus durų pastatydavo ir pritvirtindavo du beržiukus. Jeigu gryčios durys mažos, tai juos sulenkia ir suriša, jei durys aukštesnės – įkasa į žemę abipus durų. Moškėnuose buvo bent keturi Jonai. Vainikuodavo visus. Kuriam vainiko nebeužteko, tam prikaldavo du beržiukus. Pasak Jono Baltušio iš Kalpokų kaimo, g. 1919 m., jeigu, prikalus vainiką, šeimnininkas nevaišina, „užrišam arba užspiriam, kad laukan neišeitų“.

Vienur (Močiekų k., Jakiškių k.) Janinoms draugės vainikus pynė iš lauko gėlių, Jonus apvainikuodavo ąžuolo vainikais pasilinksminimo metu, šokiuose.

Kitur (Degsnių k.) Jonus ir Janinas vainikais pagerbdavo paslapčia, bet prie ugnies neišskirdavo.

Pro Močiekus ir Stramilius tekėjo upelis. Merginos prie ažuolo lapų vainikų pritaisydavo žvakutes, uždegdavo ir paleisdavo pasroviui. Taip darydavusios labiau dėl grožio negu dėl burtų.

Pateikėja Salomėja Petrušonienė-Deksnytė, g. 1915 m., pasakojo, kad didesniuose kaimuose iki Antrojo pasaulinio karo per Jonines vainikuodavo gyvulius, panašiai kaip ir per Sekmines. Jono rytą pats šeimininkas (*gaspadorius*) ar šeimininko sūnus, pasiimdamas iš piemenio arklį, užmauna jam ant kaklo iš uosio nupintą vainiką. Karves vainikuodavo vakare (dieną ganė). Joms iš lauko žolius vainikus nupindavo piemenys, samdinės arba šeimininko dukterys.

Daugumai pasakojusiųjų tekę girdėti, kad Joninių vakare „blogos akys“ gali užtrūkinti karves. Buvę apylinkėse moterų „blogomis akimis“, kurios pasigroži, pasistebi (*pasidyvoja*): „Kokia graži karvė, kiek ji daug duoda pieno“, o ta karvė ir pagenda, pienas sumažėja.

Buvę ir vyrų „blogomis akimis“. Antanas Milaknis, g. 1936 m. Vaidlonų k., prisimena giminaitį Praną Lingę (1903–1986) iš Tartališkio kaimo, turėjusį „blogas akis“. Veronika ir Antanas Milakniai laikę paršus. Paršai, išbėgę iš tvarto, voliojasi smėly, žvgygauja – sveiki ir gražūs. Žiūri Pranas Lingė ir stebisi: „Ui, kokie paršėkai gražūs, nebuvau tikių matįs, kokias ausys jų gražias“. Pasigrozavo dėdė Pranas ir išėjo. Kai tik išėjo, paršai pradėjo pjautis, apsidraskė ausis, visi kruvini. Sukasi, sukasi ant smėlio, blinkt – nugriūna. Ką daryt? Veronika ir Antanas Milakniai buvo dievobaimingi, tačiau atkalbėjimais tikėjo. Motina išskubėjo pas latvį Leinį į Tartališkio kaimą. Latvis pasiėmė kažkokią knygą, nesuprantamai skaitė, žegnojo knygą, paskui įpylė vandens, peržegnojo buteliuką, liepė pašlakstyt paršus, dar ėdalan įpilti. Patarė nesiskubinti, sakė: „Pareisi, paršai bus ramūs“. Motina parėjusi namo jau rado paršėkus nurimusius.

Pateikėjos Adelės Klišienės-Savickaitės, g. 1914 m. Baranautiško k., senelei Viktorijai Vaitkevičienei buvo taip atsitikę: „Karvė pradėjo krauju šlapintis. Nuveja unt manelinkų (burtininką K. D.) – kų čia daryt. Tas saka, pareikit nama, nuimkit gurba slinkstį, ti rastat kuolų. Ištraukit – karvė sugis. Kuolų ištrauke – ir karve nustoja krauju šlapintis“. Pateikėjos tėvai kalbėdavo, kad Joninių vakare prapuldavęs karvėms pienas. Kas atimdavo ir kaip – nežinia.

Joninių naktį lydėjo jaunimo išdaigos. Žiobišky yra buvę, kad užtempia ant stogo akėčias, užkiša kaminą. Kartą Daliečių kaime (Čedasų seniūnija) naktį ant gryčios stogo buvo užvilktas iš pagalių sukaltas žėgelis, apvilktas lupatais (skudurais) – lyg „arklys“, į vežėčias įsodinta baidyklė (*balvonas*) su botagu. Pateikėjai Akvilei Rapienei-Mačiekutei, g. 1916 m. iš Močiekų k., taip pasakojusi jos anyta Konstancija Rapienė-Gurklytė (1888–1961) iš Daliečių kaimo. Dabar pateikėja nėra tikra, ar iš tiesų taip buvę.

Vaidlonų kaime keldavo vežimo ratą ant tos gryčios, kur daugiau netekėjusių merginų: „užkelia ant stogo ir apvožia karus (vežimą šienai vežti – K. D.)“. Arba užspiria klėčių duris, kuo nors jas užkrauna, ypač jeigu ten miega merginos.

Netolimas Moškėnų kaimas į vienkiamius išsiskirstė 1929 metais. Senajame kaime per Jonines buvo krečiami pokštai. Ypač dažnas: jaunimas prikemša iškamšą šieno, pakabina kur vidury kaimo (*ūlyčios*) arba vidurnaktį įkelia į medį, kad arkliai baidytųsi. Tai vis juokai. Niekas išdaigininkų nebausdavo ir neieškodavo.

Visų garsiausias šiose apylinkėse – Moškėnų piliakalnis. Nuo neatmenamų laikų šis piliakalnis visame krašte garsėjo Sekminių gegužinėmis. Sekminių šventė sukviėdavo apylinkių jaunimą, šeimas su vaikais. Pabuvimas per Sekmines ant Moškėnų kalno paaugusią mergaitę tarsi „įrašydavo“ į merginas. Moškėnų kalno aplankymą Panemunėlio ir gretimų parapijų žmonės siejo su bręstančios mergaitės požymiu – krūtų atsiradimu. Apie Žiobiškį sakydavo: „Merga jau su kakom [krūtimis – K. D.], ant Moškėnų kalno jau buvo“. O apie Skapiškį kalbėdavo, kad ant Moškėnų kalno mergaitės norimo dydžio krūtis galinčios pačios pasirinkti. Tokios užuominos sietinos su ikikrikščioniškų tikėjimų liekanomis. Galimas dalykas, kad prieš krikščionybę Moškėnų kalnas yra buvęs pagoniško kulto vieta.

Iš Moškėnų k. kilusi Bronislava Pekšienė-Matulėnaitė, g. 1906 m., pasakojo, kad apie 1925–1930 metus ant Moškėnų piliakalnio buvo organizuojamos Joninių šventės. Visas Moškėnų kaimas ruošdavosi iš anksto. Kalną aptverdavo viela, aikštelėje pastatydavo suolų atsisėsti. Mergaitės nupindavo vainikų. Kalno viduryje būdavo įkasamas didelis stulpas, papuošiamas iš bruknienojų ir berželių šakų nupintais vainikais. Iškeliamą Lietuvos trispalvė. Pastatomi ir apipinami žolynais treji vartai, pro kuriuos buvo galima patekti ant kalno: nuo Laukupėnų pusės, nuo Moškėnų ir nuo kaimo kapinių. Į šventę buvo pardavinėjami bilietai. Kalnas priklausė Moškėnų kaimui, tad moškėniškiams nereikėdavo pirkti bilietai. Juk šventės rengėjai – visas Moškėnų jaunimas. Apie 1925 metus kaime buvo dvidešimt trys merginos ir devyniolika vaikinių. Šventei kaimas darė alų, kepė pyragus, kvietė apylinkių jaunimą, gimines. Jonines ant Moškėnų kalno švėdavo birželio 23 arba 24 dieną.

Joninių gegužinė prasidėdavo apie 15–16 valandą po pietų. Apylinkių jaunimas sueidavo pėsčias, suvažiuodavo dviračiais, arkliais. Iš Rokiškio arkliais atveždavo orkestrą. Kartais surengdavo vaidinimą. Moškėnų pradinės mokyklos mokytojos Sofija Spėtylaitė ir Žvinytė bent dvejus metus rengė vaidinimus. Spektaklis prasidėdavo apie 17–18 valandą. Po vaidinimo – šokiai. Grodavo Rokiškio or-

Bronislava Pekšienė-Matulėnaitė, g. 1906 m. Moškėnų k. K. Driskiaus nuotr. 1997 m.

kestras. O kai orkestro nebūdavo, sueidavo aplinkinių Stramilių, Degėnių, Pagojų, Moškėnų kaimų muzikantai. Laužu dažniausiai rūpinosi Antanas Kriukelis iš Moškėnų: paruošdavo didelių malkų, sausuolių. Laužą kurdavo sutemus.

Surinktas lėšas moškėniškiai panaudodavo įvairiai: atlygindavo orkestrui, kaimas nusipirko armoniką, kitais metais vyrai gavo po 25 litus, merginos po 15 litų. Už dar vienerių metų lėšas Moškėnų kaimas rengėsi suremontuoti kaimo kapinių tvorą.

Po Antrojo pasaulinio karo Joninių šventimas ant Moškėnų piliakalnio išblėso. Apie 1950–1960 metus nustota švęsti Sekminių šventė, kuri buvo švenčiama nuo neatmenamų laikų ir vis dėlto buvo svarbesnė už Jonines.

Antrojo pasaulinio karo metais Joninių šventimas buvo aptilęs, pokariu taip pat ugnių niekas nekūrė. Šventė atsigavo apie 1950 metus. Bet jau buvo kolūkių metas. „Vyrai, pjaudami šieną, dainuoja, moterys dainuoja, – pasakoja Antanas Milaknis. – Kolūkio pirmininkas ar brigadininkas ėmė draust: gal jūs girti?“

Vakarais dainos vis tiek skambėjo – negalėjo uždrausti, tačiau pamažėle viskas nyko. Apie 1970–1975 metus išnyko Jonų, Janinų, kitų varduvininkų pagerbimo vainikais tradicija.

Sovietmečiu Dėgsniuose ir Žiobiškyje Joninių šventimą organizuodavo kultūros namų darbuotojai. Verta prisiminti Moškėnų tarybinio ūkio agronomės Danutės Sokienės-Vosilytės pastangas atgaivinti Joninių gegužinę ant Moškėnų piliakalnio. Buvo organizuojamas lipimas į aukštą stulpą. Pirmas, sėkmingai į jo viršūnę užsiropštes, nusikabindavo naujus batus. Buvo rengiama loterija, puodynės daužymas užrištomis akimis, kiti atrakcionai. Laimėjusieji paskatinami pinigėmis premijomis.

Paprotys uždegti laužą (ne ratų stebulę) Joninių vakarą Žiobiškio krašte pasiekė šias dienas. Ugnį kuria iš miestų suvažiavę senųjų žiobiškėnų vaikai ir vaikaičiai. Po melioracijos likusių smalingų kelmų laužą ir automobilių, traktorių padangas jaunimas kartais tebedegina ant kalnelio tarp Močiekų ir Buteikių, ant Rūčkalnio. Iki šiol Joninių vakarą deginamas laužas Graužių kaime. Čia ugnies paprotys išliko bene ilgiausiai. 1996 metais Joninių ugnis degė Didsodėj, Dėgsniuose.

Įdomu, kad 1990 m. atgavus nepriklausomybę, Gagiškių, Vengerinės kaimuose prisimintas paprotys nešti vainikus varduvininkams. Papuošiamos vainikais durys tų kaimynų, su kuriais labiau sugyvenama ir bičiuliaujamasi.

Pasakojo:

Petras Bajoriūnas, g. 1907 m., gyv. Žiobiškyje

Jonas Baltušis, g. 1919 m., gyv. Kalpėkų k.

Lionginas Baltušis, g. 1920 m., gyv. Kalpėkų k.

Bronė Bulovienė-Žėkaitė, g. 1920 m., gyv. Žėkų k.

Albina Dėksnienė-Staigytė, g. 1912 m., gyv. Vaidlonų k.

Emilija Gagiškienė-Buteikytė, g. 1903 m., gyv. Gagiškių k.

Marijona Gužienė-Dūdaitė, g. 1903 m., gyv. Žiobiškyje

Adelė Klišienė-Savickaitė, g. 1914 m., gyv. Baranaūtiškio k.

Veronika Kuzaviniene-Mačiekutė, g. 1914 m., gyv. Veselavos k.

Juozas Lapelis, g. 1919 m., gyv. Dėgsnių k.

Antanas Milaknis, g. 1936 m., gyv. Vaĩdlonų k.
 Bronislava Pekšienė-Matulėnaitė, g. 1906 m., gyv. Stramilių k.
 Salomėja Petrušonienė-Deksnytė, g. 1915 m., gyv. Degsnių k.
 Aivilė Rapienė-Mačiekutė, g. 1916 m., gyv. Močiėkų k.
 Zofija Spietinienė-Leščinskaitė, g. 1918 m., gyv. Vilkų k.
 Vladas Spietinis, g. 1914 m., gyv. Vilkų k.
 Valerija Spundzevičienė-Tumonytė, g. 1932 m., gyv. Laukupėnų k.
 Vladas Šedys, g. 1923 m., gyv. Vilemiškio k.

Mitragalio kaimo vaikų ir paauglių žaidimai

Algis Milaknis

Pirmaisiais mūsų amžiaus dešimtmečiais Mitragalio kaime augo daug vaikų. Nuo mažens jie buvo įtraukiami į darbus. Kiekvienas pagal savo amžių turėjo pareigas. Mažiausieji ganė viščiukus ir žasiukus, saugojo juos nuo varnų ar vanagų, didesnieji ganė galvijus, paaugliai dirbo pusbernio darbus.

Darbai – darbais, o laisvalaikiu susirinkdavo daug įvairaus amžiaus jaunimo. Vyresnieji sueidavo šokti, o linksmindamiesi pasakodavo įvairias istorijas. Tačiau dalyvaudavo tik tie, kurie buvo „priimti į vyrus“ (maždaug nuo dvidešimties metų amžiaus). Jaunesniųjų į šokius neįleisdavo, todėl jie susiburdavo į grupes ir žaisdavo įvairius žaidimus.

Labai mėgiamas žaidimas buvo *kiveris*. Jį žaidžia neribotas skaičius vaikų ar paauglių. Nubrėžiamas nedidelis ratas. Jo vidury pastatomas išpjautas iš šakoto medžio trikojis. Vienas žaidėjas atsistoja prie rato su ilga lazda ir saugo trikojį. Maždaug už dešimties metrų nuo rato nubrėžiama linija, už kurios stovi visi kiti žaidėjai, bet jau su trumpesnėmis, maždaug metro ilgio, lazdomis. Jie meta lazdas, taikydami išmušti trikojį iš rato ar bent pargriauti jį. Numuštą trikojį sargybinis stengiasi atstatyti į vietą, o savo ilgesniaja lazda bando paliesti bent vieną iš žaidėjų, kurie tuo metu bėga pasiimti savo lazdą. Žaidimo dalyvis tampa neliečiamas, kai pastveria nuo žemės savo lazdą, bet tik tol, kol jo lazda bent vienu galu liečia žemę. Atitraukęs lazdą nuo žemės, žaidėjas tampa pažeidžiamas. Kadangi iki numestos lazdos žaidėjams nubėgti laiko užtenka, bet sugrįžti sunkiau, nes sargybinis suspėja pastatyti trikojį į vietą, tai nespėjęs su lazda pabėgti žaidėjas lieka vietoje, liesdamas vienu lazdos galu žemę, ir laukia, kol kiti draugai vėl numuš trikojį ir jį išvaduos. Nesuspėjęs sugrįžti už linijos ir sargybinio paliestas ilgąja lazda žaidėjas pasikeičia su sargybinio lazdomis ir tampa sargybinio. Pagal žaidimo taisykles žaidėjas, nespėjęs pabėgti su lazda, gali ją palikti ir pasitraukti į šalį, kai kiti žaidėjai vėl muša kiverį.

Kiaulės varymas – jaunesnio amžiaus vaikų žaidimas. Jam reikia ne mažiau kaip penkių žaidėjų. Nubrėžiamas ratas, kurio dydis priklauso nuo žaidėjų skaičiaus. Rato vidury iškasama duobutė, o jo pakraščiuose – viena duobute mažiau, negu yra žaidėjų. Visi jie turi lazdas, kurias galais įremia į duobutes rato pakrašty. Laisvas žaidėjas varo lazda iš už rato iš medžio išpjautą ir nuapvalintą trinkelę (*kaladėlę*), kurią turi įvaryti į rato viduryje iškastą duobutę. Kiti žaidėjai

stengiasi jam sutrukdyti ir savo lazdomis numušti kaladėlę kuo toliau už rato. Kaladėlę varantis žaidėjas savo lazdos galu stengiasi užimti tuo metu ištuštėjusią duobutę rato pakrašty. Kai tai pavyksta, kaladėlės varytojas ir duobutės netekęs žaidėjas keičiasi vietomis.

Dar mažiau žaidėjų, bet būtinai poromis, reikia žaidimui, vadintam *kyla*. Padedami du akmenys arba plytos per dvidešimt centimetrų vienas nuo kito. Ant jų uždedamas maždaug trisdešimties centimetrų ilgio pagaliukas. Žaidėjas maždaug metro ilgio lazdos galu stengiasi numesti padėtą ant akmenų pagaliuką kiek įmanoma toliau. Kiti žaidėjai lekiantį pagaliuką gauda rankomis. Pagavę gauna taškus. Jei pagaliuko pagauti nepavyko, lazda dedama ant akmenų, o priešininkai iš tos vietos, kur nukrito pagaliukas, stengiasi juo numušti lazda. Numušus lazda, taškų niekas negauna, o jei nenumušama, taškus gauna pirmasis žaidėjas arba jo komanda. Antrą kartą trumpasis pagaliukas viena ranka laikomas vertikaliai, o kita ranka ilgąja lazda mušama per jį. Lekiantis pagaliukas gaudomas kaip ir pirma, tik taškai dvigubinami, nes taip paleistą pagaliuką sunkiau sugauti. Trečią kartą trumpasis pagaliukas laikomas toje pačioje rankoje kaip ir lazda ir mušamas pamėtėtas aukštyn. Pagavusiam jį taškai trigubinami, o nepagavus matuojamas atstumas nuo akmenų iki pagaliuko nukritimo vietos: kiek ilgosios lazdos ilgių – tiek ir taškų. Po to komandos keičiasi vietomis.

Patį didžiausią azartą sukeldavo *ripkos mušimas*. Jį dažniausiai žaisdavo vyresnieji, o jaunesnieji likdavo žiūrovais. Stiprios rankos paleistas ritinis (*ripka*) galėjo žaidėją ir sužeisti. Sovietmečiu šį žaidimą bandyta įtraukti į tarptautines žaidynes, bet nesėkmingai.

Labai įdomus ir azartiškas žaidimas buvo *slėpynės*. Jose galėjo dalyvauti įvairaus amžiaus berniukai ir mergaitės. Vienas žaidėjas, stovėdamas prie medžio ar namo kampo, užsidengdavo akis ir lėtai skaičiavo iki dešimties. Kiti tuo metu slėpdavosi. Pirmasis žaidėjas, baigęs skaičiuoti ir pranešęs, kad eina ieškoti, atsidengdavo akis ir imdavo dairytis, ieškodamas pasislėpusių žaidėjų. Pastebėtąjį reikėdavo ir atpažinti. Pamatęs kurį nors, bėgdavo į tą pačią vietą, kur stovėjo skaičiuodamas, paliesdavo ranka medį ar namo kampą ir pasakydavo pastebėtojo žaidėjo vardą. Pirmasis surastas žaidėjas turėdavo pakeisti skaičiuotoją, bet tik tada, kai bus surasti visi žaidėjai. Ieškodamas žaidėjų, jis stengdavosi nenutolti nuo skaičiavimo vietos, nes pasislėpę žaidėjai gali atbėgti anksčiau už jį prie šios vietos ir „prisimušti“ (dėl to šis žaidimas dar buvo vadinamas ir *primušėju*). Be to, skaičiuotojas galėjo „sudaužyti puodynę“. Mat besislepiantieji žaidėjai susikeisdavo kepurėmis ar apranga, ir skaičiuotojas, pastebėjęs persirengėlių, galėjo apsirikti paskelbdamas jo vardą. Tada visi imdavo šaukti: „Sudaužė puodynę!“ Tuo atveju skaičiuotojas gaudavo stotis į savo seną vietą ir iš naujo pradėti žaidimą.

Buvo ir tik mergaičių mėgstamas žaidimas, nors žaisdavo jį ir mažesni berniukai. Tai *kvadratų žaidimas*. Lygioje vietoje po du viens greta kito nubraižomi šeši kvadratai. Paskutiniųjų dviejų kvadratų gale nubrėžiamas lankas, jungiantis išorines jų sieneses, o tų pačių kvadratų vidury – nedidelis lankelis. Didysis – tai *dangus*, mažasis – *pekla*. Kiekviena žaidėja turi stiklo (geriausia spalvoto) arba

porceliano šukę. Žaidėja meta šukę ir stengiasi pataikyti į kiekvieną kvadratą. Jeigu pataiko į visus kvadratus, pabaigoje meta šukę į *dangu*. Jeigu, mėtydama stikliuką į kvadratus, žaidėja į kuri nors nepataiko, tenka žaidimą užleisti kitai. Pataikius į visus kvadratus, šukę metama į *dangu*. Tai daroma atsisukus nugara į brėžinį. Jeigu netyčia pataikoma į *peklą*, žaidėjai tenka pradėti žaisti nuo pradžių. Kitame žaidimo etape šukę padedama ant kojos ir vienu žingsniu žengiama į kiekvieną kvadratą paeiliui. Šukė neturi nukristi nuo kojos. Perėjusi tris kvadratus, žaidėja pakliūva į *dangu*, kur gali pasitaisyti šukę ir per kitus tris kvadratus grįžti į žaidimo pradžia. Už tai ji gauna *dvarą*, t. y. pasirenka vieną kvadratą (dažniausia arčiau *dangaus*), kuri išgražina įvairiais ornamentais. Tai – jos nuosavybė. Dabar kitos žaidėjos turi peržengti šį kvadratą (*dvarą*), dėl ko darosi sunkiau nešti ant kojos šukę. Žaidžiama, kol išsidalijami visi kvadratai.

Žmonių rūpesčiai ir viltys

(Iš gyvenimo istorijų)

Anelė Vosyliūtė

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas

Gyvenimo istorijos – kaip etnografinė medžiaga

Žmonių papasakotos jų gyvenimo istorijos ar tik kai kurie tų istorijų fragmentai yra svarbi ne tik etnografijos, bet ir kitų visuomenės mokslų medžiaga. Tuose pasakojimuose atsispindi tai, kaip žmogus pristato save, artimuosius, savo aplinkos žmones, kaip vertina socialines institucijas, visuomeninius reiškinius. Ypač reikšmingas gyvenimo istorijų bruožas yra jose atsispindintys įvairių kartų gyvenimo pokyčiai, žmonių santykių įvertinimai. Šiose istorijose atsiskleidžia ir istoriniai įvykiai, ir įvairaus amžiaus bei socialinės padėties, vyrų ir moterų išgyvenimai ir jausmai, nuostatos, vaidmenys visuomenėje.

Gyvenimo istorijos (ypač autobiografijų forma) pasirodė dar prieš Kristaus gimimą graikų kultūroje ir vadinosi „bios“; tačiau tai nėra nei graikų, nei Vakarų kultūros atradimas – jau Egipte ir Asirijoje autobiografijos, kaip literatūrinis žanras, buvo gana populiarus. Graikų ir žydų visuomenėse jos buvo ypač aktualios kultūrinių ir politinių reformų metu, naujai formuojantis nacionaliniam visuomenės identitetui, integruojantis įvairiems socialiniams sluoksniams į autonominę valstybę. Šios istorijos atsirado kartu su socialinėmis politinėmis istorijomis kaip priemonė, sujungianti skirtingo laikotarpio patyrimus ir prieštarumus. Sugebėjimas papasakoti ir išspausdinti savo asmenybės istoriją buvo naujas savivokos reiškinys, tam tikras svarbus etapas civilizacijos istorijoje (1). Europos ir mūsų kultūroje savo gyvenimo istorijas (prisiminimų, genealogijos, išpažinčių ir kitokiomis formomis) iki pat dvidešimto amžiaus galėjo pateikti tik aristokratai, buržuazijos atstovai. Daug gyvenimo būdo tipų, socialinių sluoksnių gyvenimo bruožų ir įvairaus laikotarpio gyvenimo istorijų galime rasti

lietuvių rašytojų ir etnologų darbuose. Mūsų laikais šis žanras tapo ypač populiarius Prancūzijoje. Net kelios leidyklos 7-tame dešimtmetyje išleido daug įvairių socialinių sluoksnių prancūzų gyvenimo istorijų. Šiuose humanitarinio pobūdžio darbuose paprasti vyrai ir moterys, jų gyvenimai parodomi kaip reikšmingi, įdomūs įvykiai, o jų gyvenimo istorijų atskleidimas įteisina požiūrį, jog istoriją ir gyvenamą laiką reikia gerbti ir vertinti. Tuo pabrėžiama ir kiekvieno visuomenės nario pareiga dalyvauti įtvirtinant savo laikmetį, būnant ne vien istorijos objektu, bet ir veikėju, o visų pirma – aktyviu savo gyvenimo istorijos kūrėju. Toks požiūris stiprina demokratinį požiūrį į istoriškumą. Susimąstydamas apie gyvenimą, žmogus ugdo sugebėjimą save suprasti ir pajauti, įsisąmoninti savo atsakomybę istorijai. Tai savotiškas savo sąmonės prabudinimas, susimąstymas, savęs įprasminimo ir įvertinimo, savo pasiekimų išskaičiavimo procesas. Gyvenimo istorijose atsiskleidžia socialinių problemų ašys, jų svarbumo eilė, vertybiškumas, gali išryškėti įvairių žmogaus gyvenimo etapų reikšmingumas, amžiaus tarpsnių ypatumai. Tyrinėtojo vaidmuo yra suvokti, kas pasakotojui yra svarbu, kaip į tuos pačius dalykus žvelgiama iš skirtingo amžiaus vyro ir moters, skirtingo statuso žmonių pozicijų, kaip žmonės savo požiūriais bei veiksmais kuria socialinius santykius, o kartu ir visuomenę.

Čia pateiktos žmonių gyvenimo istorijos parodo kultūrinę ir egzistencinę įvairaus statuso visuomenės narių vertę, tuo padidindamos gyvenamosios vietos simbolių galią, atskleisdamos periferijos gyvenimo, kaip lygiaverčio centrui, prasmes, kultūrinius panašumus ir skirtumus. Gyvenimo permąstymas yra ir svarbi ateities numatymo sąlyga. Autorės bandymas analizuoti vyresnio amžiaus Žiobiškio apylinkės žmonių (daugiausia moterų) gyvenimo istorijas, rodo, jog jų situacijos šerdį sudaro sveikatos bei šeimyninė būklė; galimas tų istorijų suskirstymas į našlių ir gyvenančių su vyrais, vidutiniškai sveikų ir ligonių, turinčių ir neturinčių vaikų ar artimų globėjų. Kiti svarbūs požymiai yra moterų materialinė padėtis, mokėjimas tvarkyti savo buitį, išlaikyti tinkamą sveikatos būklę, susiformuoti palankių socialinių psichologinių santykių tinklą. Visi šie dalykai yra reikšmingi „geros senatvės“ modeliui. Daugelis apklaustų moterų yra pasinėrę į ramų gyvenimo būdą, kurio pagrindiniai dėmenys yra: susikaupimas ties savo būties problemomis, kuklus vartojimas, nuosaikus santykis su suaugusiais vaikais, susitaikančio su senatvės rūpesčiais tapatumo forma. Išsakomos kančios, išgyvenimai dažniausiai susiję su artimųjų netektimi, bloga sveikata, materialiniais sunkumais. Respondentams būdinga savęs apmąstymas, tam tikras dvasinis aktyvumas, religinių jausmų raiška. Senatvėje sumažėja žmogaus socialinių vaidmenų apimtis, dažnai sutrūkinėja žmonių socialiniai ryšiai, o padidėja vienišumas (nors to dažnai pageidauja jos pačios, tapatindamos su ramybės poreikiu). Gyvenimo istorijose išsakomos moterų reprezentacijos formos praeityje (dažniausiai siejant su šeimos gyvenimu), gražūs gyvenimo įvykiai, materialiniai ir kultūriniai laimėjimai, vaikų pasiekimai, o kartu ir buvę skausmingi išgyvenimai. Pasakojimai dažnai būna tarsi šeimos kelių kartų epai, pasitaiko archetipinių vaizdinių, to laiko visuomenėje paplitusių stereotipinių samprotavimų. Pateiktoje medžiagoje atsispindi svarbiausi, kintantys senstant žmonių vaidme-

nys, dažniausiai pasikartojančios svarbesnės socialinės ir kultūrinės reikšmės, spontaniškų pasakojimų ar neformalių pokalbių metu sugautų minčių fragmentai, autorės pastebėjimai ir apmąstymai.

Pateikiamos gyvenimo istorijos pasakotos dažniausiai prisimenant tėvų, net senelių situaciją (jų materialinę padėtį, socialinį statusą, gyvenimo būdą, šeimų ypatumus), jaunystės pasilinksminimus, šventes, vartojimo įpročius, istorinius įvykius. Tai sujungia praeitį su dabartimi, šių laikų padėtis yra vertinama lyginant su ankstesnių laikų nuostatom.

Gyvenimas – kaip rūpestis

Žmogui rūpimo pasaulio apimtis nuolat kinta, priklauso nuo aplinkybių, žmogaus situacijos, amžiaus. Tradicinėje žemdirbiškoje kultūroje motina dažnai būdavo apibūdinama kaip turinti būti nuolat apdairi, ištempusi: „Oi tu, motule rūpeslyvoji, rūpinais dieną, vėlai vakarėlį“, kaip dainuojama dainoj. Motinų gyvenimo ritmą ir veiklą dažniausiai nulemia vaikų poreikiai, jų aprūpinimo būtinumas. Kelis vaikus išauginusi motina sako: „Nuolat reikėdavo atsižvelgti į vaikus. Žiūrėk, pareina iš mokyklos – jau reikia pinigų parkeriui. Tai prirenku uogų, nuvežu į turgų, nuperku, o tas besimokydamas [tą parkerį – A. V.] ima ir sugrauzia: mat, reikia vitaminų. Kitai mergaitei vis reikėdavo žuvų taukų“. Net ir suaugę vaikai suteikia moteriai daug išgyvenimų: „Motina esu, atrodo, viską atiduotum vaikams. Per Naujuosius metus sūnus pasveikino mane, po to marti ir sūnus sugrižo atskirai, susipykę. Ji verkia, jai bloga, aš ją užtariu, glostau. Bijau, kad neišsiskirtų, per bažnyčią susivoičiavojo. Noriu, kad nieko netrūktų, bent po vieną vaiką tegul turi. Nenori grįžti į ūkį, nors marčios močiutė turi 33 ha Uljanavoj. Ji galėtų gauti, bet laiba, gal negalės dirbti“.

Rūpestis yra susijęs su nerimu, susikrimtimu dėl įvairių dalykų. Sakoma: „Iš rūpesnio galva virpa“. Senyvas vyriškis mąsto apie išgyventus metus: „Visada buvo neramu. Po Didžiojo karo ligos siautė. Nebuvo ramybės, vieni išmirė, liko 3 broliai. Ir per Pirmąjį, ir per Antrąjį karus ir vokiečiai, ir rusai siautė. Panevėžys, Šiauliai, Rokiškis ir kiti miestai iš rankų į rankas ėjo, visi kentėjo. Daug ką atėmė, okupantai net durų rankenas išvežė, taupė naujam karui. O ir dabar neramu: pridaužo, pribaigia, atima pinigus iš senukų; valdžia, policija nesiima griežtesnių priemonių, jiems svarbu politika, Eurosąjunga, o kad senį ar senutę nugnybo, tai nusikvatojo, nuėjo tolyn. Užpuolikų negaudo, nežiūri, iš kur tokie turi pinigų, ar galima tokiam turėti mašiną ar ginklus. Jau pakliuvęs kelis kartus, jei ir paleistas, turi būti persekiojamas, ką jis daro, iš kur turi pinigų“.

Privatus gyvenimas santuokoje padidina moterų rūpesčius. Ypatingi sunkumai užgula našlių pečius. Moteris pasakoja: „Vyras numirė, kai vaikas buvo 6 metų. Eidavau į kolūkį, dirbau. Kai ubagas, tai ir laimės tokios. Kaune 2 metus tarnavau. Vaikas išmoko traktoristu, ir visas mokslas. Iš ko leisi, aprengt nebuvo iš ko. Turėjau 60 arų. Miežius pasėjo, iškūlė – ir visi darbai. O dabar tai savo žiūrėki“. Žmonių pasakojimuose dažnai susiduriama su našlaitystės faktais, kurie nulemdavo tolesnę tokių vaikų gyvenimo sklaidą. Našlaičių istorijos beveik stereotipiškos: „Esu sirata. 6-ųjų metų netekau mamos, ji sirgo džiova. Pamotė manęs nemylėjo, turėjo savo vaikų, teko išeiti tarnauti“.

Našlaičiai dažnai žymiai anksčiau apleidžia namus, turi tapti savarankiški, nepasimesti aplinkoj, patys daryti gyvenimo sprendimus.

Rūpesčiais niekada negalima nusikratyti, jie reikalingi kaip atsidavimas aplinkai, nes „kas be rūpesčio, tas ir be marškinių“. Panirimas į rūpestį, tik vis kitoki, yra žmogaus gyvenimo palydovas. Rūpestingumas yra susijęs su atsakomybe, su vieni kitų saugojimu. Jei „gerai mažam, nieks nerūpi“, tai vyresnis amžius yra siejamas su naujais sunkumais. Senatvėj reikia persitvarkyti buitį, atsiranda naujų rūpesčių: *„Iš pensijos negaliu pasidaryti remonto, nelaikau gyvulių. Vaikai padeda. Nueinu į bažnyčią, o klauptis sunku, galva sukasi, pusiauį skauda. Nėra nei brolių, nei sesers – išmirė. Nebėr giminių, kad ir kur toli“*. Rūpesčių kyla ir dėl sveikatos, kuri nulemia ir gyvenimo būdą, ypač daiktinę aplinką. Esant blogai sveikatai žmogus turi apriboti savo veiklą, sumažėja jo fizinis mobilumas. Respondentė sako: *„Karvės pieno negaliu gerti, nes nesveikos kepenys. Laikau ožką ir dar ožkytę, tačiau turėsiu parduoti, nes nebepajėgia sveikata. Dėl to negaliu net nueiti iki Žiobiškio“*. Kitos moters nuomone, „jei sveikas, tai ir laimingas. Jei turėsi sveikatos, tai ir duonos užsidirbsi“. Suvokiama, jog su amžiumi sveikata eina prastyn, ir tai yra natūralus žmogaus būvis. Respondentė prisipažįsta: *„Svarbiausia, kad nebėr sveikatos, jau toks amžius“*. Esant sunkesnei būklei, moterų atsakymuose jaučiama rezignacija, kentėjimas, netikėjimas gyvenimo pagerėjimu ir gydymosi rezultatais. Pagyvenusio amžiaus moterų pasakojimuose daug nusiskundimų: *„Keliai skauda, ataugos“*. Senyva moteris prisipažįsta: *„Anksčiau daug ko trūkdavo, o dabar visko iki valiai, tačiau niūru. Jaunystėj būdavo gera su kitais, o dabar noriu būti viena. Dukra net klausia, kodėl aš nenoriu bendrauti. O man norisi tvarkytis savaip – padirbėjus atsigulti, ramiai paravėti darželį. Dažnai skauda pusiauį, kojos dega“*. Moteris sako: *„O dabar pasenau kaip klumpė“*. Seniems žmonėms yra būdingas ramus, stoiskas kentėjimas. Respondentė samprotauja: *„Greit po klevu eisim. Vaikams skudurus atiduosim, bet jie nedėvės, į laužą sudės“*. „Geros“ senatvės modelis susijęs su galėjimu pačiam susitvarkyti. Vienos senutės nuomone, *„esu laiminga, kad nereikia ant patalo gulėti“*. Kita, jau turėjusi insultą, sako: *„Bijau, kad nebūtų dar blogiau“*. Daugelis mano, jog *„svarbu lengva mirtis, o jei ant patalo – sunku visiems. Viena čia jau keturi metai taip, susilaužius koją (o jau 90 metų, negyja), duktė viena nelaiko (nors motina jai viską megzdavo), jai per sunku“*. Senų žmonių mintyse mirtis užima nemenką vietą: *„Lauki, kada kas pašauks – Lopetinskas užkuriom. Jei nuolat galvosi, tai durna atliksi. Galvok negalvojęs – ateis ir prieis“*.

Svarbus rūpestis yra seno žmogaus materialinis apsirūpinimas, jo gebėjimas kuo ilgiau išlikti savarankiškam, išlaikyti socialinį statusą ir sveikatą. Globa jį dažnai padaro priklausomą ir valdomą, tačiau senstant be to neapsieinama. Globojimas dažnai nėra malonus procesas nei vienai, nei kitai pusei, tačiau tai yra neišvengiamas senų žmonių ryšio su visuomene aspektas. Senyvos moters prisipažinimas atskleidžia sudėtingus senų ir jaunų žmonių santykius: *„Kaip yr, taip ir gerai. Kad ir akys būtų, tai būtų gerai. Ubagas žmogus. Kad laimingi būtų tie žmonės, kur išgalvojo pensijas. Nekenčia jaunieji senųjų, o kai gauni pensiją, tai prasimaitini. Numetė marti žodį per keletą dienų, bet nieko nedarysi, reikia kentėt ir tylėt. Retai kur kenčia senus. Kol vyras buvo, tai marti prisilaikydavo. Kai mirė, kad ant savo vardo pirkau grytelę, tai neišvaro, o tai būtų seniai išvariusi. Sunkiai gyvenau: tėvas gumbą turėjo, mama dusuliu mirė. Po pir-*

mojo karo buvom išvažiuoję į Rusiją, ten tėvai pavargo, pasibaladojo. Sesuo per revoliuciją ten žuvo. Tėvas mane atidavė į prieglaudą. Grįžau 13 metų, tuoj į tarnystę, palik sietimais. Ne-duok Dieve, be akių – tai pabaigta. Nueitum krautuven, dabar – niekur, niekur“.

Darbo ir išgyvenimo rūpesčiai

Kaimo žmonių gyvenimą lemia jų ūkio darbai, ypač gyvulių priežiūra. Ypatingai reikia stengtis vasaros metu. Moteris pasakoja apie dienos darbotvarkę: *„Iš ryto 5 valandą apeinu karves, vištas, susiruošiu į pieninę. Vėliau užvalgau, po to žiūriu filmą „Stebuklas“, po to – daržas, vėl karvės, einu ir prie šieno. Reikia pjauti žolę, apsiruošti. Didžiausi darbai – šieno paruošimas, bulviakasis“.* Kasdieninį skubėjimą kaimo moteris apibūdina susiedama su menku atlygiu: *„Reikia greit jau važiuoti į fermą (o dabar kad nori eik raveli!), ketvirtą po pietų – vėl į fermą, o tada – į savo daržus. Vienus metus dirbau ten, – po 50 litų per mėnesį už melžimą. Parduodi gyvulį – nieko negauni; už 2 jaučius (turėjo po 2 metus) gavom 900 ir 700 litų. Perkant reikia už viską brangiai mokėti. Pensijos tik 10 litų pakilo, o viskas brangsta. Pinigus gal gražins, bus blogai, kas neturi, o pabrango tai visiems. Nešam pieną, ne vandenį, reikia vargti. O mieste vanduo brangesnis negu pieną priduođam. Geriau pieną Kaurne, tai kaip vandenėlis“.* Tačiau toks kaimiečių gyvenimo būdas, čia pasirinkimo beveik nėra. Kita moteris paaiškina: *„Už pieną kasdien priskaičiuoja apie 30 litų, 260 litų gaunu pensijos. Bankais nepasitikiu, nes netekau 20 tūkst. rublių. Noriu kaupti pinigus, kol turėsiu jėgos. Noriu kompensuoti sau, nes esu robotas, dirbanti mašina“.* Žmonės pripažįsta, jog kaime reikia labai suktis, griebtis darbų, kitaip sunku išgyventi. Prieškariniame kaime ir vaikams kliūdavo samdinių dalia. Moteris prisimena graudžią vaikystę: *„Tarnauti nenorėdavom eiti; čia žaidžiam Velykų dienom, ir ateina manęs išsivežti, atima iš būrio vaikų. Visi verkia, kam aš išeinu. Niekur neskriaudė. Ėjau ant Lukštų, pas stambų ūkininką. Eini pusmerge, tai – už mergą“.* Vyriškis pasakoja: *„Jei neturėsi kaime savo namo, tai kaip gyvensi. Parduodi kiaules. Per grumtynes tik gali gyventi, jei nebijai juodo darbo. Nusipirkom traktorių, vieną, kitą, visus padargus turim. Iš valdžios nėra pomočiaus [pagalbos – A. V.] nieko. Ir kaime, ir mieste dabar pavadinta demokratija: kaip žmogus nori, tegul ir skursta. Jei nenori skursti, tai reikia griebtis“.* Senyvai moteriai atrodo, jog: *„mieste geriau, o kaime žmogus prislėgtas prie sunkių darbų. Jei kuris darbų vengia, tai susmenka pats“.* Tokia gyvenšana uždeda savotišką žymę būviui, psichologinei savijautai. Buvusi mokytoja taip apibūdina nuolatinio išitraukimo į kaimo darbus jauseną: *„Reikia tvarkyti vienai savo ūkį, kiti turi savo gyvenimus, o gal aplaidžiau žiūri į savo darbus. Per darbus esu nuo žmonių atpratus, nematau savęs, moraliai esu pasikeitęs. Jei reikia kur išvažiuoti, – reikia rankas susitvarkyti, reikia šukuosenos. Buvo sūnaus vestuvės, tai kol privedžiau save prie formos, reikėjo laiko“.*

Sunkus darbas, o kartais tik kuklus išgyvenimas kaime buvo būdingas ir ankstesniais laikais, ypač keičiantis santvarkai. Kaimo žmonės turėjo prisitaikyti prie vienokių ar kitokių aplinkybių, išsąmoninti centruose kuriamas taisykles, suvokti kaskart į kaimą plūstančias naujoves. Moteris sako: *„Kolūky dirbau, laukininkystėj, pakeisdavau melžėjas. Dabar daug technikos, anksčiau su arkliais, sunkiau būdavo. Bet pabaliovodavom, būdavo, kartu susidedam, visa brigada sueina, dabar – senatvėj, nie-*

ko nebereikia“. Pagyvenęs vyras apsakė savo gyvenimo ypatumus: „Anksčiau čia erdvė buvo didesnė, Žiobiškio bažnyčia matėsi. Dabar miškas užaugo. Buvo užsispyrę mane iškelti, neįvedė elektros. Turiu nuosavą akumuliatorių, bet brangu. Elektra brangi, gazolis brangus. Gyvenu prie miško, čia daug briedžių, kiškių, stirnų; šernų sumažėjo, buvo maras. Čia daug grybų (esu akvatus [mėgstu – A. V.] grybų), aplink uogynai, avietynai. Anksčiau čia buvo draustinis, Rokiškio „grietinėle“ medžiojo“.

Ir kaimo inteligentų gyvenimas kaime susijęs su ūkiu: „Atsikėlėm čia seniai, abu buvom jauni mokytojai. Gyvenom iš algų, tik nuo 70-ųjų – ūkiškai. Ūkyje keitėsi pirmininkai, čia nebuvo sąžiningumo. Dirbom, buvo didelė visuomeninė veikla. Užauginom du sūnus“.

Senyva moteris prisimena pirmuosius pokario metus: „Kolūky, būdavo, įdirbi apie 150 darbadienių, o jie tušti, tik 25 gramų grūdų už vieną ir gal 5 kapeikas. Paskui tik praturtėjom. Vyras buvo traktorininku, tai ir vaikai puldavo prie technikos, išmoko. Paskui vyras prižiūrėjo kumeliukus, vasarą ganydavo 22. Vienas kumeliukas priėdė žirnių priplėkusių ir nudvėse. Nors vyras tuo laiku neliubė, bet prie jo prisikabino, išėdė jį. Ir išėjo iš darbo“.

Pokyčių metu paprasti kaimiečiai dažnai pralaimi, jie būna išstumiami iš turto dalybų, kurių taisyklės geriau žino valdantieji. Senyva moteris išreiškia savo pasipiktinimą: „Sutvėrėm kolūkį, o dabar iširęs, negavau nė cento. Tik ponai dar dėl savęs bendrovę laiko, – nė gyvulio ten nėra. O davėm į kolūkį ir gyvulius, ir pakinktus. Tie patys dabar ponai, kurie buvo komunistai. Neturiu reikalo iš viso su žulikais komunistais – labas nesakau. Bijojau visą laiką kaip velnių kokių“. Kitos moters nuomone, „kolūkių administratoriai, agronomai, zootechnikai susigriebė ir dabar jiems gerai: susipirkę techniką, savo ūkį veda tinkamai (žino einamiausias kultūras, susitaria dėl realizavimo), pratę vadovauti. Rapsas, grūdinės kultūros – geriausios veislės, daržovės, burokus sėkloms augina, iš morkų, bulvių pajamų turi – veža į spirito varyklas. Neapsakomai darbštūs, per bulviakasį samdo, moka gerai. Prisipirko užsieninių mašinėlių, vežė iš Vokietijos. Kai kurių vaikai gyvena Vilniuje, Kaune, kitų – vietoje“.

Mažai žemės turintys, neišgalintys našiai ūkininkauti kaimo žmonės stengiasi įsitverti kokio nors darbo, ypač įsidarbinti kaime dar esančiose struktūrose. Jų padėtis priklauso nuo tokių ūkio padalinių funkcionavimo ir būklės. Moteris pasakoja: „Užu kapinių buvo kiaulių kompleksas. Ten dirbdavo apie 20 žmonių. Paskui užėjo kiaulių maras. Dabar ten tik apie 50 kiaulių, dirba gal 10 žmonių. Žiemą uždirbo 150 litų, vasarą – 200 litų“. Atsidavimas darbui būvo būdingas ir iš kaimo vykstantiems į darbą mieste. Ilgametė audėja porina: „Ausdavau net iki dviejų valandų nakties, kad darbą tik nepragroti. Bijojau. Vieni pagarbindavo, kiti pakolioldavo. Sako: nedaryk kaip buitniam. Buvo daug audėjų – nebesusieinu, nebesusitinku“.

Senyva moteris mano, kad anksčiau žmonės buvo darbštesni, o ir savo gyvenimą apsakė kaip nuolatinį krutėjimą, darbų nuveikimą: „Tada per laukus neidavom, dirbdavom: vakare žabų atnešti, reikia kitiems padėti. Turėjom 6 ha, buvom 3 vaikai, mes dirbome: sesuo (šešiais metais vyresnė), tėvai eidavo pas ūkininkus“. Kita moteris ankstesnius laikus lygina su dabartiniais: „Vis mezgiau, siuvau, ir su „Neva“ mezgiau, ir audžiau, ir verpia. O dabar susėdę ant suolo, ir geria. Anksčiau, būdavo, atlaide išgeria tik buteliuką“.

Naujos žmonių viltys kyla pamažu atgaunant žemę. Vyrishkis pasakoja: „Žemės čia nekokios, bendrovė pradėjo smukti 1992 metais, nieko neuždirbdavo. Kolūky visi turėjo mašinas, dabar – brangu. Laikom 5 karves, kas mėnesį už pieną gaunam po 500 litų. Bet reikia 1 tūkstančio litų už šieną, perkame gazolį, samdom traktoristą. Turime 3 ha savo žemės, dar 6 ha išsinuomavom, turim pievų. Savo žemės dar neatgaunam. Neparduodam bulvių, javų, nes pigu. Vaikams duodam bulvių, mėsos, o jie padeda šienauti, apdirbti žemę“. Senyva moteris pasakoja apie savo būvį: „Kas pensijos negauna, tai ir viskas. Neturiu nei kiauliuko, nei karvės – biedna. Jei nedavė Dievas karvės, trauk perkūnas ir ožką. Pas kaimynus gaunu pieno. Turėsiu 5 ha žemės ir dar 6 ha miško, bet dar nėra nuosavybės, davė tik 3 ha. Mano žemėj triobas pasistatė, o man davė žemę už kelių kilometrų, tad negalėjau eiti su karve taip toli“. Kaime visada buvo galima prasimaitinti, o kaimiečiai dažnai paremdavo maistu ir savo vaikus. Buvusi mokytoja prisimena: „Pokario metu tėtė mane išlydėjo į pirmąją darbovietę: idėjo savo gamintos dešros, mėsos. Pokario metais patyriau sunkumų su butu, maistu, transportu. Į turgų būdavo toli – gal 32 km. Eini, būdavo, per kaimus su vaiku. Arba iš Ukmergės į Uteną atvažiuoau – neturiu pinigų. Į Zarasus paėmė pakeleivis sunkvežimis, kartą reikėjo eiti iš Zarasų į Uteną pėsčiai. Keleivinių mat nebuvo. 1949 m. mokytojų atlyginimai buvo maži, gal 60 červoncu. Būdavo, grybų prisirenki, duonos nėra, tai bulvių ieškai iš laukų. Mama (kilusi iš dvarininkų, kurie turėjo apie 80 ha) buvo diplomatiška: išgelbėdavo šeimą nuo teroro, išvežimų. Mat tėvas kartais pasikarščiudavo, pvz., kartą sumindė Stalino portretą. Iš tėtės žemės dabar atsikeliau 3 ha“. Kito kaimo gyventojų nuomone, svarbiau už išgyvenimo rūpesčius yra tikėjimas: „Vienas vadina likimu, kitas – paskyrimu. Plaukas nuo galvos nekrinta be Dievo žinios. Be Dievo padėjimo negausi ramybės. Jei Dievas myli, tai visos šalys tyli, niekas nebepuola. Jei neklausysi Dievo įsakymų, jei neisi prie jo sakramentų, tai nekas. Sunkiai gyvenom, bet nebuvom nuo Dievo niekad atsiskyre; ir tėvai, ir seneliai buvo tikintys. Senelis buvo zakristijonas, bažnyčios patarnautojas, turėjo tik mažą sklypelį“.

Turgus – kaip mainų ir bendravimo vieta

Nuo seno Lietuvos kultūroje turgus yra reikšmingas kaip žmonių sukurtų daiktų, padargų, jų išaugintų gyvulių pardavimo ir įsigijimo, jų darbo rezultatų demonstravimo vieta. Nuo seno čia ir žmonių kultūrinių skonių sklaidos ir skirtumų raiškos, bendravimo centras. Tai visuomeninė erdvė, į kurią iš įvairių pakraščių suplaukia kaimo žmonės, atsiveždami ne tik gaminius, bet ir savo kaimo, šeimos istorijas. Respondentas prisimena: „Prekiaudavo dėdė: rudenį supirkdavo lineikas, pavasarį parduodavo“. Senyva moteris prisimena savo vaikystę: „Tėvai veždavo turgun grūdus, mane pasodindavo ant vežimo viršaus. Prieš gavėnių – Skaistaturgis; eina pulkai mergų susitovėrė (dabar jauni – apsikabinę, o seniau tik kartu pasėdi, pasižiūri). Turguje, būdavo, parduoda, derasi. Silkių bačkos... Baronų, silkių tėvas pirkdavo. Parduodavo palapinėse – daugiau lietuvių; žydai per ūlyčias nešiodavo parduoti pipirus. Iš Rokiškio, Obelių (bent kiek) – langų stiklus“. Vaikystės išpūdžiais dalinasi ir kitas respondentas: „Iš Jūžintų į Rokiškį seneliai veždavo parduoti šiaudus, šieną (naštom, kūliais pirkdavo). Smaagu su arkliu anksti ryte pavažiuoti kokius 25 km“. Vyrishkis pasakoja apie praeitį:

„Ant kermošiaus priveždavo obuoliukų, ryškių saldainių, duodavo tėvai kelis centus. Bagočiai turėdavo 20 ha, vidutiniai 10, o mes – dar žemesni“. Kita respondentė prisimena prieškarinį turgų Rokiškyje: „Parduoda, būdavo, avis, vištas, grūdus, kubilus; pilna baronkų, bulkučių. Mama nešdavo parduoti sviestą, daugiausiai žydams. Pirkdavo cukraus, druskos, virtinę baronkų gastinčiaus [lauktuvių – A. V.]“. Kai kurie kaimo žmonės gana dažnai lankydavosi turguose. Vyriškis pasakoja: „Į turgų važiuodavom į Rokiškį – pirmadienį, penktadienį, į Pandėlį – antradienį. Važiuodavom po 3 žmones, 1 arkllys, grūdus parduodavom, gyvulius“. Pagyvenęs vyriškis pasakoja apie apsipirkimą: „Labai norėjau dar prieš karą įsigyti dviratį, bet kainavo iki 300 litų, t. y. kaip dvi karvės. Nusipirkau tik po karo, 1949 m. Šeši vyrai vykom su ūkio mašina į Rygą; iki ten 180 km, kelionė truko nuo vakaro iki vakaro (nakvojom šiene). Dažnai ten pirkdavom miltus, kruopas, vieną kartą kėdes parsivežėm. Vėliau apsipirkti vykdavom į Daugpilį. Kitą dviratį nusipirkau iš spekuliantų, ne visai naują“.

Pirkimo galimybės susijusios su pajamomis, gyvenimo lygiu. Pensininkė prisimena sovietinius laikus: „Neišsirinkdavo tada, kokią mėsą valgyti, pavalgę buvom, o dabar brangu, grietinė ir visa kita, nenusipirksi iš 200 litų“. Pardavimas-pirkimas kai kam būdavo nuolatinis užsiėmimas. Moteris pasakoja: „Nebuvo man jokių kelionių dėl malonumo. Tik kolūkio ponai dėl įdomumo važiuodavo, o mes kompanijų neieškodavom. Mano vyrą aštuoniems metams išvežė į kalėjimą (dėl pykčio, neklausė dėl kaltumo, ir liudininkų nereikėjo). Tada man šventėms nebuvo laiko, tik kaip duoną užsidirbti: vyrui siuntinius reikėjo siųsti. Tada veždavau į Rygą, į Leningradą naminę vilną, mėsą (vištas) parduoti, o iš ten medžiagos atveždavau, – taip užsidirbdavau. Aš su dvaračiu iš Rygos parvažiavau. Bijai visą laiką, tirti, kad spekuliantė neapšauktų. Per tai ir širdį praradau“. Pokariu Žiobiškio apylinkių žmonėms buvo būdingos „apsipirkimo“ kelionės į Latvijos turgus, parduotuves. Pensininkė moteris sako: „Į Rygą, į Daugpilį, būdavo, nuvažiuoji, mėsos, vištų parduodi, kitų prekių nusiperki“. Kita moteris pasakoja savo nutikimus: „Po karo duonos ir miltų važiuodavom į Rygą, Daugpilį su sunkvežimiais, autobusais. Norėjau kombinetę [apatinuką – A. V.] nusipirkti Daugpily, kapt – ir paso, ir pinigų nebėr. Atvažiavau į Rokiškį, sakau – ištraukė. Išsiėmiau naują pasą, o ir senas ateina“.

Šeimos kūrimas.

Tarpusavio sutarimo svarba

Kaip atspindi daugumos senyvų moterų gyvenimo istorijos, jų augime į šeimos sukūrimą buvo žiūrima rimtai, tikima santuokos partnerių pastovumu. Respondentė pasakoja: „Kai tekėjau, sakiau: gyvensim kartu, kol akys užsimerks. Ko aš kito bėgsiu žiūrėti? Kur gi tu išėisi, kur nueisi, – niekur geriau nebus“. Neturtingai merginai ištekėti buvo sunku, reikėjo orientuotis į panašios padėties jaunuolį. Moteriškės nuomone, „kas tavį ženysis, jei turto neturi. Tėvelio neatamenu, maža buvau, kai apsirgo plaučių uždegimu, – oi, oi ir nebėr per naktį. Turėjom mažą gryčiukę su mama, – sugriuvo. Melsdavausi į Motiną Švenčiausią, prašydavau Dievo Aukščiausio, kad padėtų. Prašyk atsiklaupęs ar atsistojęs, jei biednas, tai nieko negausi“. Nepaklūsnius, neatsižvelgę į tėvų nuorodas, pasirenkant šeimos partnerį, vaikai būdavo savotiškai nu-

baudžiami: „Tarnavau pas būsimo vyro tėvus. Buvau kilusi iš biednesnių, tačiau susižvalgėm su vienu iš ūkininko sūnų. Tėvas jam buvo jau nužiūrėjęs turtingesnę, o aš netikau, kam biedna. Tačiau apsigėdėm, bet tėvas pinigų visai nedavė, – atėjom ant plikos žemės. Bet bendras mūsų gyvenimas ir troškimai nugalėjo nepriteklis“. Kaip būdingą kaimo sutuoktvių atvejį moteris aptaria savo tėvų šeimos sukūrimą: „Mano mama buvo jau 25-rių, kai tekėjo. Nei seneliai, nei tėvai nebuvo daug klasių baigę, – tik po 2. Tėvai abu buvo iš pasiturinčių, buvo iš to paties kaimo, kaimynai. Didelės meilės tarp jų nebuvo, abu neblogi buvo, reikia – tai irėjo. Panašiai ir su kitais buvo. Jei šeimos mažai pasižinojo, tai tuokiantis (kai jau užsakai būdavo) mergina ir jos motina pražvalgos važiuodavo. Pasakojo, kad vienas jaunikis Žiobiškų norėjo pasirodyti – atsivedė kaimyno arklių, karvę“. Kita moteris pasakoja: „Mano jaunystė trumpa: greit išėjau. Atvažiavo pirkliai [piršliai – A. V.], mama: nesikainuokit, nes neduosiu, dar iš šūdų neišlindo. Arba vėl: tegul dar už kruopas atidirba. Keturi broliai, aš viena, mes bendraujam, o vyresnysis brolis – jau su panele (aš galvoju, – jis jau su Uršule). Bijojau marčių. Bet štai ženiklis yra ir pas mus; aš galvoju: suvystysiu jį. Pasikvietė į svečius mane, suruošė vakarušką, mandrūs mane šokdina, aš ir jį įsuku. Ir davai, apsigėdžiau. Iš laimingų laimingiausia buvau. Buvo užsakai, visi sakė: ar ji eis už jo?! Ištekėjau už savininko, tėvas jam davė žemės“. Santuoka būdavo suprantama kaip bendras gyvenimo kūrimas: „Aš 21 metus turėjau, sesuo buvo ištekėjus. Mama sakė: tu negraži, kas eis. Man jis nepatiko, bet jis: „tu man graži“. Neturėjau vaikų. Ženijaus, kai jau buvo kolūkiai. Ginčydavomės dėl ūkio, dėl karvės. Viso trokšdavom, statėmės namą“.

Kalbintų žmonių atsakymuose galima pajusti nerimą dėl dažnose šeimose pasitaikančių nesutarimų. Viena moteris mąsto: „Bent kiek mažesnei reikia būti, ir bus gerai (aš – pagramdukas). Mus nei ten supiršo kas, o tarnavom kartu dvare, jis pabagotas buvo. Vėliau norėjo išvežti, jis pabėgo. Užaugau sunkiai – brolis kare dėl Vilniaus žuvo, tai mes su tėčiu ardavom. Su vyru 4 mergaites išauginom, ženteliai geri. Vaikams marškinius siūdavau iš vyro ryzų rankom, iš pasogos siūdavau sukneles, iš kaimynų gaudavau rūbelių. Ejo į mokyklą Žiobiškyje. Po 12 klasių, jaunos išburbėjo, visos turi vietas (dvi dirba buhalterėm). Neklauso vaikai jų dabar. Taip tai baika yra vaikai. Padūkė: reikia rėkti, barti. Sakau: pinčiukai jūs. Dabar tegul jos vargsta. Nesibarėm mes, o dabar, kai pasižiūri – mušas, dabar per daug dūmų: vieną dieną vinčiovojasi, kitą dieną skiriasi“. Respondentė prisimena savo tėvų šeimoje vyravusią tvarką: „Tėtė nusileisdavo mamai; ji: tas reikia dirbti, tas. Dėl vaikų nesiginčydavo. Jei išpilam ką ar išdaužom, mama: pasakysiu tėvui, tai gausit. O tas – nieko“.

Šeimos sukūrimas būdavo siejamas su tam tikra branda, susikaupimu, savo interesų paisymu, racialesniu elgesiu, atsiskyrimu nuo tėvų šeimos. Respondentė pasakoja: „Jaunystėje labai norėjau įsigyti dviratį, išmokti siūti, tačiau pinigų taip ir nesusitaučiau – atiduodavau tėvams. Jauna būdama negalvoji apie gyvenimą, kai išteki – tik tada“. Jauna mergelė savo uždarbį ir materialinius išteklius atiduodavo tėvams: „Prieš karą tarnavau pas ūkininkus. Uždirbdavau ne stebuklus – 60 litų ir kelis centnerius grūdų už pusę metų. Pinigus atiduodavau tėvams“. Išėjus tarnauti, priklausomybė nuo darbdavio buvo itin stipri; tai nulemdavo neturtingų jaunuolių elgseną. Sena moteris prisimena: „Kur tu gražiai apsirengsi, juk reikia apsiliuobti, – negi gospadinės duktė melš karvę? Jei nedirbsi, nelaikys. Tad reikia būt po kito kojom, niekas čia nepabučiuos, tik pabars“.

Šeimos kūrimas, jaunųjų norai kartais susikirsdavo su senųjų interesais, kitonišku jų gyvenimo supratimu. Moteris pasakoja: „Tėvas vyro buvo turtingas: 30 ha turėjo. Nupirko dar sūnums po 10 ha (dabar mūsų sūnus valdo). Mes dabar pensininkai, jaunystėj daug dirbom. Ženinomės 1938 metais. Aš iš Vaidlonų, iš biednesnių, tarnavau pas vyro tėvus Pailgio kaime. Jo tėvas nenorėjo, kam biedna. Pasamdė motinos vietoj, mat buvo 3 vyrai. Vienas sūnus norėjo išeiti užkurion, bet neišėjo. Tėvas buvo nužiūrėjęs turtingą ir pats norėjo ženytis, bet ta tik už sūnų [tenorėjo eiti – A. V.]. Atėjom ant plikos žemės, pinigų nedavė. Aš siuvausi kostiumėlių, tėvas jo: ir šituos pinigus irgi atiduok dėl ūkio“. Jaunus žmones jungianti meilė būdavo stipresnė už tėvų valią. Moteris pateikia savo istoriją: „Buvom įsimylėję ir be užsaky. Jis biednas buvo, o mes turėjom 30 ha. Mama nenorėjo išleisti, bet man jis buvo geriausias iš visų. Ir namus gerai statė“.

Kalbantis su žmonėmis, išryškėdavo tam tikri reikalavimai santuokos partneriams. Neištekėjusi moteris, kuri taip ir nerado sau vyro, pasakoja: „Būdavo, pamatau apsmukusį, ir nereikia. Pusbrolis vieną piršo, sakė, jei nesutiks charakteriai, išsiskirsit. Bet man nepatiko. Paskui vienas našlys prisirišė, aš pasakiau: neisiu! Kai atsigulčiau į ligoninę, – atėjo, aš sakiau: ne, rimtai kalbu, aš ne piemenė. Našlys kaip baslys, už našlio – geriau už baslio. Nupurtys gerai – nežvengsi. Kad geras žmogus, tai gerai. Ką aš vyrui galiu padaryt, o jis – mergai vaiką“. Buvusi mokytoja apibūdina savo mirusį vyrą: „Vyras buvo istorikas, vedavo politinį švietimą. Buvo labai išsimokslinęs, daug skaitydavo, buvo ištisa enciklopedija. Jis daug dirbdavo, mažai judėjo, mėsą mėgdavo, valgydavo riebiai. Mirė dar palyginti jaunas“. Kita: „Po jo mirties kokius 7 metus, būdavo, sapnuoju vyrą: jis su jo šeima vestis vadina. Kitą kartą – kaip gyvenam, dirbam. Vieną kartą – jis mane glaudžia, sako: aš miręs, bet čia gyvenu. Aš sapne jo nebijojau. O kartais apie jį pagalvoji, bet neateina sapne. Rodos, kad tik būtų gyvas, aš jį aptvarkyčiau, apiplaučiau, negu kad kiekvieną dieną eiti į kapus“.

Dauguma klausų žmonių prisistato kaip giminės tęstinumo atstovai, šeimos nariai; jų istorijos dažnai yra neatskiriamos nuo šeimos istorijos. Proseneliai, seneliai (dauguma juos dar prisimena), tėvai, ypač moterims, yra jų gyvenimo supratimo pagrindas. Mūsų apklausa rodo, jog moterys suvokia giminės, šeimos bendro buvimo vertę, artimų žmonių ryšius vertina kaip reikšmingus gyvenimo (nepaisant, ar šis susiklosto sėkmingai, ar ne) veiksnius. Atminties objektais moterims yra ne tik žmonės, bet ir materialūs aplinkos dalykai, įstrigę įvykiai. 70-ties metų link einanti respondentė taip rikiuoja savo pasakojimą: „11-os metų likau našlaitė, turėjom sodybą (buvom 3 sesės, 2 broliai: vienas žuvo nuo granatos, kitas nuo infekcijos). Turėjom 3 ha žemės, karvę“. Senelių portretai dažnai pristatomi iš vizualių prisiminimų, išvaizdos ir elgsenos vaizdiniais: „Mamos mama rengėsi tik austiniais, pirktinių nepirkdavo. Senelio kostiumai irgi kaime austi: drobiniai su vilna; kelnės buvo iš rupios medžiagos, persijuosdavo juosta. Jie turėjo 4 karves, laikydavo avis. Močiutė, būdavo, vis verpia ir verpia, net naktį su spingsule; gyveno jie 1 km nuo vieškelio“. Senelių gyvenimas pateikiamas kaip nuolatinis egzistencijos atsinaujinimas darbu (žemės priežiūra, augalų sodinimas): „Jie sėdavo linus, išmindavo juos, senelis ilgai braukydavo, šukuodavo. Šie tapdavo balti. Namuose turėdavo daug rietimų įvairiausių audeklų. Mėgdavo ir šiurkščius, su pakulom marškinius“. Lino baltumas yra teisingo gyvenimo, skaistumo, nekaltumo metafora. Tai lietuvių protėviams būdingo gyvenimo būdo at-

kartojimas, kai drabužiai atlieka ne tik gelbėjimosi nuo šalčio, nuogumo ar blogos akies pridengimo funkciją, bet yra ir pačių sunkiu darbu išgytas daiktas, tarsi dievybių apdovanojimas už nuolatinį triūsą, bendradarbiavimą su gamta. Jau pati pasakojimo apie bendrą, sutelktą darbą dvasia liudija apie tokios poros sutarimą, harmoningus santykius su patriarchaline žemdirbiška aplinka. Linų auginimo ir jų apdorojimo, perdirbimo į kasdienybės reikmenis istorija čia skamba kaip šių žmonių solidarumo raiška. Respondentė toliau patvirtina nujaučiamą tiesą: „*Sutardavo seneliai, patys kuldavo – nenorėdavo tų mašinų*“. Toks gyvenimo būdas yra priešprieša rengimuisi dabar paplitusiais labdaroje gautais drabužiais, dažnai nešiotais kitų šalių gyventojų. Tai rodo tam tikrą kitų kultūrų ženklų (spalvų, formų) įsiveržimą, ekonominę priklausomybę. Šių drabužių dėvėjimas parodo savos kultūros ribų peržengimą, orientavimąsi į globalizmą; drabužiais raminama nuo skurdo. 73 metų moteris sako: „*Kad ne labdara, tai dabar neapsivilktime. Vos galą su galu suduriame, o dar vaistai. Sauso niekas neklauso, daktarams irgi reikia duoti (dažniausiai po 10 litų)*“. Iš neturtingų žmonių kilusi moteris mano, jog anksčiau buvo gyvenama kukliau: „*Dieną pragyvenai, tai ir laimingas; kas yra, tas gerai. Nusiperki suknytę, kelnes, tai ir gerai. Arba išaudžia rainelės drobei, atakerpa, atamieruoja, – va ir rūbas*“. Senyva moteris prisimena: „*Pas senelius šaukštai mediniai, bliūdai moliniai būdavo. Senelis su milo sėmėga apsvilkdavo, su paprasta virve susirišdavo. Jis negerdavo, nieko nevaišindavo; niekas pas juos neidavo į svečius. Nedarydavo nei alaus, nieko. Į pirtį su kaimynais sueidavo. Iš ruginių miltų apšutina verdančiu vandeniu – tai misas, raugalas, raugas; kartais vėl pila ant to pačio. Močiutė sienas nukabinėdavo žolelėm*“.

Tėvai ir vaikai. Moterų likimai

Senyvos moterys dažnai palygina praeities ir dabarties jaunimą, vaikų auklėjimą: „*Tada vaikai buvo naivesni, geresni, o dabar išdykę, susimuša, nesiskaito su žodžiais, tingesni, daugiau išlepinti. Kai kurie net keikiasi, nes tokius žodžius jau nuo 3–4 metų girdi iš tėvų. Aišku, yra darbsčių šeimų, kur vaikai stengiasi, renka miške uogas, stoja mokytis. Labai sunku pasidarė išlaikyti mieste studijuojančius vaikus*“. Moterims atrodo, jog prieškariniais laikais jaunimo susiejimai buvo kuklesni, jie vyko drausmingesnėje aplinkoje. Atsakymuose pabrėžiama, jog progų bendrauti, socialumo anksčiau buvo žymiai daugiau. Respondentė pasakoja: „*Vienam kaime vieną sekmadienį šokiai, kitą – kitam (prie Smetonos). Aikštę berželiais apkaišom, vėliavą iškeliam. Būdavam iki saulės sėdimo, paskui einam namo. Paskui nereikėjo gegužinių taisyti, vėliavos kelti – krūman sulindome*“.

Pagyvenusio amžiaus respondentė invalidė prisimena, jog jos tėvas imdavosi diržo, jei vaikai nesisaugodami susirgdavo. Ir suaugę vaikai rūpi motinoms, jos tarsi turi atsilaikyti prieš viešąją kaimo ar miestelio nuomonę, jei šie elgiasi netinkamai. Būdamos pensininkės, kuklaus gyvenimo būdo atstovės, moterys dažnai save reprezentuoja vaikų laimėjimais, jų pasiekimais. Septynių vaikų motina pasakoja: „*Vaikai visi gyvena gražiai: vienas – Kaune, vienas – Jonavoje, duktė – Joniškėly, du – Žiobišky ir kitur. Penki baigę aukštuosius (daugiausiai inžinieriai), du – trak-*

toristai. Po karo sunku buvo juos auginti: nebuvo kuo aprenkti, eidavom pas kaimynus ką nors dirbti, o valdžios padėjimas buvo mažas. Visai verčiausi, siekiau vaikus ant kojų pastatyti. Vienas sūnus gyvena toli – Leningrade. Tris kartus ten buvau: parodė aukščiausius bokštus, buvau Ermitaže, didžiausias bažnyčias aplankėm, zoologijos sodą. Marti vedžiojo po krautuves“. Buvusi mokytoja sako: „Ir dabar gyvenu dėl vaikų, anūkų, toks mano būdas“. Patenkintos vaikais motinos būna ypač tais atvejais, kai juos pasiseka išauklėti pagal savo norus, idealus, įdiegti savas vertybes. Moteris pasakoja: „Visą gyvenimą kentėjau su girtuokliu vyru, tačiau džiaugiuosi, kad nors vaikus išauginau tikinčius; jie švenčių dienomis net šieno neveža. Aš pati gegužės ir birželio vakarais visada lankydavau pamaldas“. Prisimindama prieškarinio kaimo auklėjimo papročius, moteris pasakoja: „Augom keturi broliai ir aš viena, pagrūdėla. Man mama paplotėlį atskirą kepdavo; sakydavo: reikia dar mergiotei iškepti“.

Vaikų nelaimės moterims dažnai yra siejamos tarsi su pačių tėvų pralaimėjimais. Moteris sako: „Jei vaikų kuris būtų nuskriaustas, tai būtų negerai“. Suaugusių vaikų šeimų nariai sudaro lyg ir kokią bendruomenę, susitinkančią tėvų namuose. Moteris pasakoja: „Džiaugiamės, jog išauginom būrį vaikų. Jie draugiški, suvažiuoja vienu metu, ypač per atlaidus. Susirinkę šoka kieme su muzika, pasitaiso valgių, baliavoja“. Tėvų ir vaikų šeimos bendradarbiauja, padeda vieni kitiems. Dažniausiai padeda artimiausiai gyvenantys vaikai. Buvusi kolūkietė sako: „Turiu 14 anūkų, gyvenam abu su vyru – niekas netrukdo. Marti prižiūri, jei reikia vaistų atneša, pamatuoja spaudimą. Ir pieno atneša vaikai“. Kita moteris pasakoja: „Vaikai vargiai pragyvena, kur jie čia padės, nebenorim, kad jie beduotų. Mes patenkinti, jei jiems sekasi; bent kiek kas su vaikais – tėvams klapatas. Kur čia vaikų turėdamas negalvos: daug išgyvenom, kol duktė infarktu sirgo (o jai tik 45 metai). Melsdamasi visada prašau Dievo, kad vaikams padėtų. Kitoms motinoms būna dar blogiau, – vienos duktė tai pasikorė. Kita, leisdama sūnų į mokslius, turėdavo atiduoti jam visą pensiją, o pati gyveno pusbadžiu“. Viena motina taip apibūdina savo elgesį su susituokusiais vaikais: „Mano mada: aš savo vaiką nukaltinsiu, o kitą išteisinsiu. Jie susipyks, o paskui bučiuosis, o aš liksiu kalta boba“.

Suaugusių vaikų gyvenimo situacija ar pablogėjusi moterų sveikata kartais jas priverčia keisti gyvenimo būdą. Respondentė pasakoja: „Mano draugų mokytojų trys dukros Vilniuje. Motina čia pardavė butą, išvažiavo prie jų“. Tokiais atvejais senyvos moterys susiduria su naujos adaptacijos problemomis, naujų tapatumų paieškomis.

Tarp senelių ir anūkų gyvenimo stiliaus ir supratimo dažnokai pastebimas atotrūkis. 78-erių metų moteris yra pastebėjusi visai kitokią negu jos augime požiūrį į vaikus: „Dabar vaikai nepalankūs nei tėvams, nei svetimiems. Mes mamai „tu“ nepasakydavom. Dabar vaikai tėvų nevertina, ką jie nori, taip turi būti. Dabar vaikams viskas kišama, ir tai nieko nėra“. Kita senutė prisimena vaikų auginimą: „Turėjom tris vaikus. Rengėm, maitinom. Jei kur nors vykdavom, tai jie likdavo namuose, neturėjom mados jų vežioti. Nevežiodavom ir į laidotuves, palikdavom juos su bobute. Anksti vaikai susituokė, išklydo kaip paukščiai iš namų“.

Pokalbiuose su moterimis išryškėjo skirtingi jų likimai. Manome, jog moterų asmenybės savybės, polinkiai ir gabumai iš dalies nulemia jų gyvenimo kelią, ypač santykius su vyrais, santuokos sudarymą. Vieniša, senyva moteris

kalba: „*Nenorėjau ištekėti, prarasti savo laisvės*“. Išskirtinesnis jos elgesys ir dabar dažnai sukelia aplinkinių nepritariaimą. Keistuolė, gabi audėja, dabar auginanti ožkeles moteris jaučia kaimynų nepritariaimą jos gyvenimo būdai. Jai yra svarbu gyventi santarvėje, supratime: „*Aš noriu, kad manęs nesmerktų, neneigtų*“. Dėl savo ypatingų sugebėjimų (gabi audėja, žolininkė) aplinkinių žmonių ir garbinimą, ir nepasitenkinimą (greičiau pavydą) ji yra pajutusi jau anksčiau: „*Audimo išmokau iš mamos. Ilgai dirbau buitiniam kombine. Išausdavau raštus, pati išsipaišius iš kilimėlio ar tik pasižiūrėjus į nuotrauką. Jei kas neiššina, tai, būdavo, naktį susapnuoju, kaip turi būti. Dalyvaudavau parodose, o kai vieną kartą už tai dovanojo vaza, tai kitos supyko*“. Savarankiškos, kiek kitaip gyvenančios ir maistančios moters įvaizdis nėra palankiai sutinkamas bendruomenės.

Teko susitikti su moterimis, kurių gyvenimo kelias buvo suvoktas visų pirma kaip tapatumo su darbu, visuomenine veikla procesas. Moteris pasakoja: „*Šiame miestelyje prabėgo visas mano gyvenimas. Dėščiau matematiką, auginau šeimą, dalyvaavau Raudonojo kryžiaus, pionierių, moterų organizacijų veikloje, buvau saviveiklininkė ir agitatorė. Rašiau ir kupletus, dalyvaudavom rajono ir respublikinėse dainų šventėse. Mokytojų choras vykdavo koncertuoti ir į apylinkes, dalyvaudavom apžiūrose. Pagal tų laikų tvarką švėsdavom sovietines šventes: Moters dieną, Spalio metines, Gegužės 1-ją, Kosmonautų ir Lenino gimimo dieną. Visur būdavo kultūrinės programos, minėjimai, skirdavo prizus. Per Naujus metus karnavalas, geros kaukės – didžiausia šventė*“. Pagal laiko reikalavimus ši moteris turėjo pasirinkti už daug ką atsakingos veikėjos visuomeniniame gyvenime vaidmenį. Nors ji sugebėjo sėkmingai suderinti savirealizacijos ir karjeros poreikius (buvo išsigijusi mokytojos profesija), šeimos ir privačią sferą (turėjo šeimą, išaugino du vaikus), raišką visuomeninėje erdvėje, tačiau taip lygiavertiškai ir, galima sakyti, darniai suderinti šeimos, profesijos ir viešojo gyvenimo sferas pavyko ne kiekvienai moteriai.

Žmonių tarpusavio santykiai

Kaimo žmonių tarpusavio vertinimus sovietmečiu dažnai lemdavo skirtingas socialinis statusas, profesinis pasirengimas, išsimokslinimo lygis. Respondentė prisimena: „*Mokytojus kaimiečiai laikė atskira kasta, tarp jų ir mokytojų buvo tam tikras tarpas; gal žiūrėdavo su pavydu, kaip į gyvenančius lengviau, poniškai. Žmonės ypač išskirdavo ūkio administraciją ir specialistus (agronomus, pirmininką, inžinierius, zootechnikus, buhalterius), kurių bijojo ir kuriems pataikavo. Šie gyveno žymiai prabangiau negu mokytojai: atlyginimai dideli, tvarkėsi ūkiškai, statėsi dviaukščius namus, pirko mašinėles, gerus baldus, išsiskyrė apranga (išsigydavo daugiau aukso, auskarų, žiedų)*“. Toks pat senyvas amžius, išėjimas iš kai kurių socialinių vaidmenų (profesinės veiklos), panašūs rūpesčiai (našlystė, ligos, nelaimės) ir skirtingo išsimokslinimo žmonės suartina. Buvusi mokytoja sako: „*Dabar, kai esu pensininkė, pasidariau kaimo žmonių draugė: kalbame apie gyvulius, šieną*“. Nors buitines rūpesčiai ir suartina žmones, tačiau kartais egzistuoja ir gilesnėmis priežastimis pagrįsti elgesio skirtumai, dar vaikystėje susiformavusios nuostatos. Visą gyvenimą buvusi neturtinga (tėvas mirė, kai

buvo maža) pagyvenusi moteris nuolat jaučiasi vieniša, nedrįstanti bendrauti. Turtingoje aplinkoje ji jaučiasi prastai, kaip žemesnė būtybė. Jos nuomone, „kur čia bus draugės senam, – kur bagotesnė, tai neturi reikalo su biedna. Jau 8 metai kaip nebuvau į kaimynę nuėjus. Jei būčiau turtinga, tai gal ir pamylėtu. Kur lakstysi, kur būsi, ko eisi, jei su manimi nenor kalbėti. Eina pro šalį, tai nesako nė žodžio. Į laidotuves nueini ir nekviestas, ar į bažnyčią. Bet pas kaimynus – ne. Pasako: ko čia ta boba atsivelka“.

Apie savo socialinius ir kultūrinius skirtumus nuo kaimo likusių gyventojų, gaudžius išgyvenimus pasakoja pokary iš Sibiro grįžę tautiečiai: „Pinigų buvom užsidirbę, tai Lietuvoj karvę įsigijom, po kelių metų – ir savo namą, tada numelioravo. Atvažiuom su štapelinėm suknytėm – gėda pasirodyti. Čia geriau apsirengę, o mes su šimtasiūlėm, fufaikėm. Tada nuvažiuom į Rygą, nužiūrėjom paltų medžiagą. Visko čia buvo: Lenino 100-ms metinėms paskyrė premiją, bet pasakė: buožių vaikai negaus, – dovaną kitam atidavė. Aš atrėžiau: kas daugiau dirba – ar proletariatas ar buožvaikis?“

Iš žmonių pasakojimų galėjome suvokti kaimo žmonių vienas kitų vertinimą, visuomenės nuomonę apie kai kuriuos vietinius iškilus žmones. Štai kai kurios iš jų: „Žiobišky klebonas Vytautas visada rūpinosi parapijiečiais“, „Žmonėms visada padėdavo felčėris Mincė. Jį galėdavai visada prisišaukti, net ir vidunaktį“.

Kai kurių profesijų atstovai buvo itin gerbiami, užimdavo lyderių pozicijas. Moteris prisimena prieškarinį kaimą: „Tėvelis buvo eigulys, gyveno ant pono Pžezdzeckio žemės. Rytą jis apeina didelius miško plotus, kiti kerta, žmonės malkas vežasi. Mes irgi eidavom biržėn. Žmonės gerbdavo jį, veždavo jam dūles (kriaušes), atnešdavo gastinčiaus. Mūsų vienkiemis buvo, ne su bet kuo draugaudavo“. Yra prisimenami amatininkai ar galėdavę pagydyti žmonės: „Kvetka Petras siūdavo batus (ir žieminius), Jakulis Tadas – irgi batsiuovys. Įžymus buvo felčėris Mincė, gera ir Zaleckienė. Nuo gyvatės užkalbėdavo Velmunskienė. Kai sutindavo kojoms, riešams ar rankoms, būdavo grįžas, – siūlu aprišdavo, ir praidavo. Patilčių kaimo buvo Galinis Jonas, tai tas žolelėm gydydavo, ir pirktų vaistų duodavo. Padėdavo ypač nuo dantų, nes dantistė buvo tik Rokišky“.

Gyvenimo istorijose daug pasakojimų apie kitos kultūros žmones, gyvenusius prieškary Lietuvos miesteliuose, ypač apie žydus. Moteris prisimena: „Miestelio centre veik kiekviename namely būdavo parduotuvėlės, daugiausia žydu. Jų vaikai ir į lietuviškas mokyklas eidavo. Jie versdavosi parduodami audinius, apsiavimą, maistą. Jie, būdavo, išsirikiavę siūlo savo prekes: 17–18 silkų už litą, virtinę riestainių už litą. Iššaudė, žuvo nekaltų“. Kita moteris juos taip apibūdina: „Žydai mandagūs buvo, nemožna jų peikt, sakydavo: eik pas manį, atiduosiu pigiau... Jie šelpdavo savo biednus tautiečius, ypač būdavo vieningi prieš šventes“. Respondentė prisimena kaimo žmonių santykius su žydais: „Žydai pas mus kartais apsinakvodavo. Jie kalba poterius, žegnojasi, nemėgsta, kad kas trukdo. Sako, būdavo, mums, vaikams: „Jukš, paršai“. Tada aš ant sesers: „Eik, kiaula“. O žydas nemėgsta kiaulių, tad vėl poterius iš naujo. Padūkė būdavom. Vieną kartą papjovėm kiaulių, o jis [žydas – A. V.] guli ant pamynos, kriokia išsižiojęs, o mama paėmė šmotą kiauļienos ir įkišo. Jis plautis, mazgotis, nuo to laiko neateidavo ant naktigulto“. Moteris sako: „Čia gražu – miškas. Smetonos laikais vasarom čia gyveno žydai. Žmonės jiems išnuomodavo visus kambarius: jie sau po pušyną vaikšto, pasiilsi, o vandens bijo“. Ūkininkai sueidavo su žydais verslo reikalais. Vyriškis pasakoja: „Kai dar gyvenom Buteikiuose prieš karą, sodas didelis buvo. Žydai suderėdavo derlių su tėvais imti ant pusės, tai palapinėse

gyvendavo, saugodavo. Vaikai žydų nebijodavo, juos erzindavo“. Kam rūpėdavo pirkiniai, miestelyje susidurdavo su parduotuvių savininkais žydais. Moteris prisimena: „Tėvai turėjo 16 ha, tėvas buvo eigulys. Mergyčiotė buvau, norėjos gražiau už kitas apsirengti. Mama parenka kapčinių bulvių, žydelkom nuveža į Rokiškį, – nuperka šaliką, karolius, kartūno, perkelio sukneles. Buvau gražiau už kitas pasipuošus: šukos plaukuose, karoliai“.

Dalyvavimas šventėse (kaimo atlaidai)

Šventės, kaip socialinis reiškinys, atspindi visuomenės kultūrą, jos narių integruotumą, įvairių sluoksnių žmonių socialinį ir kultūrinį aktyvumą, jo įtaką visuomenės būviui. Pagyvenusios moterys labiausiai prisimena vaikystės, jaunystės metų keliones į atlaidus, pas gimines. Atlaidų prisiminimuose daug vaikų išgyvenimų. Moteris prisimena savo vaikystės akimirkas: „Sėdim bažnyčioje šalia mamos ir: „Ar jau baigė pamokslą?“ Žinai, vaikas visur dairosi. Pradėjom į mokyklą eiti, ten poterių mokino, tada jau poteriaudavom. Dabar vaikai – dirdak, o tada to nebuvo, ramiai sėdėjom. Klebonas: „Kų gyvas padarysi, tai Dievas apvilks rūbais, kur bus išpaišyti visi darbai“, – šitų tai prisimenu“. Kita sako: „Senelis kiekvieną sekmadienį važiuodavo į bažnyčią su dvikolke [dvirāčiu brikeliu – A. V.]. Buvodavom Škapliernos, Baltramiejaus, Mykolo atlaiduose. Susitikdavom ten su giminėm, ypač laukdavom tėtės sesers, su kuria taip nelabai susieidavo“. Moteris prisimena: „Tėvai arkliau nuveždavo į Kupiškį, į atlaidus. Mes, vaikai, reikalavdavom ten, kad saldainių nupirktų. Įstrigo atmintin Skapiškio gražus bažnyčios vidus: paveikslai, statulos. Graži ir Žiobiškio bažnyčia: didelė, daug statulų. Visada grožėdavomės“. Praeities išpūdžius moteris apibūdina: „Įveda tėvai į bažnyčią, sėdi, gražu. Žiūrėdavau, kur ten kunigas įeina. Obeliuose, kur buvo Onos atlaidai, įjom su tėčiu vyrų pusėn. Atėjo merga, turėjo tašelę, iš ten pasiėmė veidrodžiukų, vis pasižiūri, plaukus papešioja. Tėvas ir sako: „Kad loska, paskolink. Tada ji kad bėgo“. Kita respondentė pasakoja: „Tėvai su arkliais (koks malonumas, kaip jauku!) mus visada veždavo į Škapliernos atlaidus į bažnytkaimį. Po bažnyčios – kermošius, muzika, susitikimai su giminėm. Būdavo priruošta įvairiausių valgių“. Moterų vaidmuo parengiant ir vykdant švenčių scenarijus, jų įsitraukimas į apeigų (sacrum sferą) ir ypač bendraujant, rengiant vaišes visada buvo reikšmingesnis negu vyrų. Moteris sako: „Alų iš miežių darydavom, sausainių nešdavomės, o vyrai imdavo pusbonkiukų, o dabar daugiau papuošia stalus prabangiai. Bet vėl ne žėdnas [ne kiekvienas – A. V.] išgali, nors prekėmis lūžta parduotuves“.

Švenčių pokyčiai parodo visuomenės kultūrinių nuostatų ir vertybių, šeimos narių santykių, materialinių sąlygų būklę. Senyva moteris aiškina: „Kai buvom jauni, tai patys lankydavom gimines ir priiminėdavom svečius. Dabar nebėr sveikatos ir lėšų. Giminių iki valiai, tik turėk dėl giminių. Balių pakelk, tai bus ir giminių, bet nebėr iš kur kiloti“. Atlaidai – tai reikšminga žmonių bendravimo su šventumo sfera partitis, kur vyksta „savęs kultūrinimo“, pagarbos sau ir kitiems, tarpusavio bendravimo raiška. Daugelis kalbėjusiųjų buvimą atlaiduose suvokia kaip susitikimą su šventumu: „Būdavom Rokišky per Širdies atlaidą birželio mėnesį, per Mataušą rugsėjo pabaigoj, 21 dieną, Kazlišky, Panemunėly, Lukštuos. Bažnyčiose yra visokių paveikslų: Kris-

taus širdies, Švč. Mergelės Marijos, jos pasirodymas Lurde (tokį ir rožančių atlaide nusipirkom). Atlaiduose prašydavom Dievo padėjimo nelaimėse („jei galima, padėk, ypač vaikams“). Gegužės, birželio, spalio mėnesiais kalbam rožančių už gerus darbus, už mirusius, gimines. Po atlaidų visada būdavo pakermošius, kur pasikalbam, pasivaišinam, buteliuką pastatom. Dabar paklausom pamokslų per radiją, nes nenuėinam į bažnyčią (sunku su lazda)“.

Vykimas į atlaidus anksčiau – tai neskubus malonių akimirų su šventumo sfera ir artimaisiais laukimas. Moteris pasakoja: „Dažnai vasarą lankydavomės netolimosse apylinkėse. Mat Kamajuos – Šv. Kazimiero atlaidai, turgus, Čedasuose – Šv. Petro atlaidai, Lukštuose – Parcinkulio, Jūžintuose – Šv. Baltramiejaus, Žiobišky didžiausi Šv. Baltramiejaus atlaidai. Važiuoji ten, kur yra giminių. Anksčiau, būdavo, važiuoji į svečius lineika, su arkliais, iš vakaro, per mišką, grįžti tik pirmadienį, niekur neskubi“. Iš moters pasakojimo galima suvokti, jog vykimas į atlaidus – tai tam tikras pasirodymas, savęs reprezentacija: „Vaikus auginom, palei tuos atlaidus mažai važinėjau, tik tiek, kaip visi, ir mes neatsilikdavom. Seniau tai ne dabar, – buvo nenuobodu gyventi. Jei atlaidas, – giminių atvažiuodavo, su lineikom, su dzinguliais. Ir mes nuvažiuodavom su kokiom geldom. Į Lukštus, Onuški, Rokiškį važiuodavom, o visi pas mus, į Žiobiškį per Baltramiejų, Škaplierną. Kepdavom savo duoną, alų darydavom, teliuką pasipjaudavom, kepdavom kotletus, sausainių“. Kita prisimena: „Per Šv. Antano atlaidus važiuodavom į Juodupę pas tetą, ten – procesijos, po to vaišės. Per balių vienam gale jaunimas, antrame – pagyvenę žmonės; tada mažai gerdavo. Aviną atlaidams pjauti reikia. Ant didžiųjų švenčių prėską sūrį didelį padidelių darydavo, pyragus iš gerų miltų“. Moteris pasakoja: „Su Mataušu būna atlaidai Rokiškyje. Ten susitikdavom su giminėm. Daug giminių Vaidlonuose: motinos pusseserė, o kiek dar motinos ir tėvo seserų buvo! Kaip mama sakydavo: tų Deksnų kaip šunų visur pilna. Daug ašarų buvo: tėtė mirė, darbų tada daug liko... Kur bus džiaugsmas, kad ašaros nenudžiūsta nuo akių: mama mirė, brolis žuvo“.

Švenčių stalai yra svarbūs šeimos, giminės ir bendruomenės narius jungiantys ženklai. Moteris prisimena: „Prieš atlaidus pasitaiso ką nors skanesnio iš maisto, atvažiuoja tėvų broliai, seserys. Mama labai pamaldi buvo. Dabar dirba ir per mišias, o tada – šovėdavo, važiuodavo į bažnyčią. Prie jos būdavo būdos, palapinės, ten parduodavo saldainius, riestainius. Prisimenu saldumynus paukštyčių formomis, baltus su brūkšniuotais ružavais snapeliais po 5 centus“. Senyva moteris prisimena: „Atlaidai – tai pirmiausia mišios (kaip visa garbingiausia, brangiausia auka), procesija apie bažnyčią. Aleksandravėlėj eidavom keliais, mama liepdavo poterių kalbėti, vienas išleisdavo per procesijas gėlių barstyti. Kai buvau vaikas, nuvažiuodavom į Antazavą, į Širdies atlaidus biržely. Būdavo gražu, buvom jaunos, su kasom, norėjom vilkėti tautiniais rūbais. Mama, būdavo, pasirengia atlaidams: kepa bulkutes su varške ar uogiene, su prieskoniais ar skanius sausainius; dabar niekur nerandu tokio skanaus meduolio! Nedicka buvau, kai per atlaidus valgiau pas krikšto tėvus skanią žuvienę. Dabar mažai išvažiuoju, negaliu palikti gyvuliukų. Būtų gerai prieš mirtį nuvažiuoti į Šiluvą“. Šventėms būdavo skiriami patys puošniausi drabužiai. Moteris pasakoja: „Suverptus siūlus išaudžia, su drobinėm suknytėm einame į bažnyčią. Išaudžia stiklalinius, išmargina. Baltas išaustas siuvinėdavo. Milus ausdavo, vyrams siūdavo kostiumus. Brolis nusipirko Bostono kostiumą, tai atrodė bagotas, nueina mandras į atlaidą, į vakarušką“. Atlaiduose žmogus nebūna vienas: „Būdavo, pasiimi valgyt, apsitvarkai ir eini į atlaidus. Atlaiduos – kas ant draugės, ant giminės. Giminių ne taip daug, o draugių

yra. Kai draugės toli, tada kaiminkų ieškai. Aš ir sesuo prieš atlaidus pataisom kapus. Mano tėvai Skapiškio kapinėse palaidoti“.

Dėl įvairių priežasčių ne visi dalyvaudavo bendrose šventėse. Moteris sako: „Augau vargingoje šeimoje: pamotės trys vaikai ir mes dvi. Išėjau tarnauti, – nėra kada į atlaidus, kur nueisi privargęs. Bažnyčia toli – nebenuėisi (Latvijoj tarnavau). Lauko darbus dirbau, kas reikėjo: bulves kasiau, šieną vežiau. Į gegužines toli, neidavau. Pagulėdavau, ir viskas“. Iš žmonių pasakojimų išryškėja, jog sovietiniais laikais religinės apeigos buvo nepageidautinos. Moteris prisimena: „Į bažnyčią daug kas eidavo slapta. Jei sužino, kad buvo per Velykas ar Kalėdas, tai tada jau viskas. Kai traktorininkas nuėjo susiviničiavot, tai išmetė iš partijos. Partiniai buvo pagerbti, lengviau gaudavo mašinėles, jiems padėdavo pigiau ir greičiau triobas pasistatyti. 7–8 dešimtmetyje ūkyje būdavo apie 25 partiniai“.

Dabartiniu metu atlaidai – tai ir šeimos, tėvų ir vaikų, susitikimas. Senyvi žmonės religines šventes švenčia su vaikais; anot respondentės: „Į Rokiškį, į Mataušo atlaidus rugsejo 21 d. nuveža ir ataveža vaikai. Bet kad nebeįdomu, sveikatos nebėr“. Moteris pasakoja: „Vaikai atvažiuoja šeštadieniais, sekmadieniais, per šventes. Baltramiejaus atlaidui priruošia keptų zuikių, mėsos vyniotinių (daugiausia iš savų ar pirktų vištų). Darau iš miltų vyniotinį su uogienėm, į tešlą dedu saldžios grietinėlės, kiaušinių. Kepu ir sausainių, plokštainių trupinių su mėlynėm, meduolį rudą (eina iš tradicijos, mamos receptas). Slegiu sūrį prėską (saldų): pilu saldų pieną, dedu cukrų, kiaušinių, razinų, aguonų, kmynų. Dešimčiai žmonių būna 4 buteliai degtinės, dar 2 – trauktinės. Darom alų iš juodos paskrudintos duonos, ją užpilam vandeniu, po 2 valandų nukošiam. Įdedam cukraus, apynių, padėdam vandenį ataušti, po to – mieles“.

Keičiantis gyvenimui, į atlaidus buvo vykstama įvairiai: ir pėsčiomis, ir važiuotai. Vyriškis sako: „Bagotesni turėjo lineikas į atlaidus, o mes pėsti, – dviračio neturėjom. Tik prie vokiečio su dviračiu į atlaidus“. Apie pasikeitusias atlaidų šventimo tradicijas senyvas žmogus pasakoja: „Dabar į atlaidus atvažiuoja mašinom, po pamaldų ir išnyksta. Mašina – ir greitai, ir lietus nebaisu, dulkes aplenkia. Su mašina negali išgerti, ant rytojaus darbas, – turi išvažiuoti. Vaikai skuba namo, turi darbus, savo sklypelius. Anūkai atlaidus žino, bet nebe taip. Atvažiuoja giminės, dažniausiai per atostogas“. Pasakojant apie atlaidus, dažnai išryškėja dabarties ir praeities kultūrų palyginimai. Moteris liūdnei kalba: „Per Parcinkulės atlaidus (rugpjūčio 2 d.) Lukštuose, būdavo, visi suvažiuoja (giminės), o dabar ar besigirdi dainos? Tik girti keikiasi“.

Buvusi tremtinė apie šventes pasakoja: „Sibire irgi kūčiavodavom, vienam kambariui gal aštuoni žmonės, su buržuika pasikūrenam. Buvo ir kunigas vieną kartą atvykęs: ir vinčiavojo, ir krikštino. Už 25 km rusai turėjo cerkvę, ir kita netoli buvo. Vienas lietuvis liko apsituokęs vietoj“.

Kaimo žmonių kelionės

Svarbus kaimo žmonių patirties bruožas įvairiais laikotarpiais yra keliaavimas, kelionės, jų pobūdis ir tikslai. Pasakodama apie sovietinių laikų kelionę, pradinio išsimokslinimo moteris tai pateikia kaip susidūrimą su svetima kultūra: „Buvau Samarkande – ausys užkrito! Žmonės kitoki, bobos krūtis išvertę vaikus maitina. Gatvės

siauros, šiukšlių daug, mėsa pardavinėja nešvariai, vaikai pasiutę. Vienas valkata mūsų Dapkienei net kirvuku kirto, norėjo pinigų pagrobti. Bažnyčios, tikėjimas ten kitokie, visai svetimi“. Išreikštos emocijos ir vaizdiniai rodo prasiveržusį moters nepritarimą svetimos kultūros žmonių gyvenimo būdui, o palankumas išlieka savojo krašto kasdieninės elgsenos modeliams. Kita erdvė dažnai priimama ne tik kaip neįprasta, bet ir varginanti. Respondentė sako: „Svetimoj vietoj, kitam mieste pavargstu, o savo aplinkoj pailsiu. Einu į užtvanką, į parką, pasėdžiu gamtoje. Mėgstu sodo galą, įsitaisiusi pavėsyje ten siuvu. Gera ir jauku atsikvėpti savo namuose, pagulėti savo lovoj“. Sovietiniais laikais daug moterų turėjo galimybę nebrangiai pakeliauti, susipažinti (nors ir paviršutiniškai) su kitų kultūrų ženklais, miestų erdvėmis. Ta patirtis yra užfiksuota pasakojimuose, nuotraukose. Rodydama seną albumą, kaimo mokytoja prisimena: „Išvykdavom į turistinius žygius; pabuvojom Užkaukazėje, Karelijoje, Karpatuose, Armėnijoje, prie Dunojaus, Ukrainoje, Baltarusijoje. Žmonės prisipirkdavo aukso dirbinių, vaistų, prieskonių, kailinių ir kitų gėrybių. Nakvodavom ten gamtoje arba mokyklose, iš anksto susitarę. Ūkio administracija pirkdavo savo žmonėms kelialapius ir į užsienį: paprastai vykdavo pirmininkas, partinis sekretorius, traktoristai (o mokytojai – ne)“.

Buvusi kolūkietė prisimena ūkio organizuotų ekskursijų metu patirtus išpuodžius: „Važiuodavom į Gruziją, Armėniją, Estiją, Kislovodską, Vokietiją (Kaliningrado kraštą), Maskvą. Atrodo, vienoj vietoj geriau, kitoj – blogiau. Išvažiuodavom pasipirkti; atsiveži, būdavo, rūbų, apsiavimą, kavos, arbatos „Bodrost“ iš Maskvos (ten ieškojau ir indų). Iš Armėnijos atsivežiau 14 kg arachisų. Eidavom į zooparkus, prisimenu kavinę „Peščera“ Gruzijoje (sėdėjom ant aukštų kėdžių), o Armėnijoje ėjom krioklio žiūrėti (krito iš aukštai). Ten kita gamta, buvo įdomu. Dabar niekur nenuvažiuosi, – pasižiūri į skelbimus, kiek tas kainuoja! Ir pagalvot reiktų, ar važiuotum, – kojų reikia stiprių. Nepažiūrėtų niekas gyvulių, dabar negausi tokio žmogaus“.

Moteris pasakoja: „Kolūky būnant, važiuodavom į ekskursijas į Kauną, Palangą. Liuobiau gyvulius fermoje, tai buvau gavus kelialapį į sanatoriją; ten, Palangoj, gyvenau 12 dienų. Patiko: pasivaikščioji prie jūros, pareini – viskas gatava. Buvom jauniklės, linksmos, su žydeliu prie stalo persimetam žodžiais, jis anekdotus papasakoja. Vakare: šokiai, bet aš neidavau, o kambario draugė išeidavo pas vyro seserį“.

Senyvam amžiuje kelionės jau nevilioja; moteris sako: „Nenoriu, nereikia man Palangos, – ant saulės negalima būti. Labiausiai man ramybės reikia. Nueini ant kapų, į bažnyčią, ir visas nuėjimas. Jau 3 metai, kai nebuvo pas dukterį. Anksčiau nuvažiuodavau į Kauną pas sūnų į naują butą, – labai šiltas“.

Kaimo žmonės papasakojo ir liūdnu išgyvenimų iš priverstinių pokario kelionių. Tai sibiriečių prisiminimai. Moteris pasakoja: „Buvom kaip ir jaugę: veš, veš. Tėvas: vaikai neišsigąskit, ateina vežt Sibiran. Sesuo žviogė. Tėvai, sesuo ir aš išvažiuom, senelį paliko, nebuvo sąrašė. Atėjo skrebas, ruskelis: viską grūskit į mašiną. Sakė, kad ant visados, bet galvojai, kad ateis toks laikas, kai važiuosim namo. Ten panašiai ir mes, ir rusai, ukrainiečiai bulvės sodinom, karvės laikėm. Irkutsko rajone gyvenom, paršiuoką, ožką, karvę laikėm. Bruknės būdavo toli, ievų uogas valgydavom, bojarkos raudonos, grybų buvo, bet neturėjom laiko.“

Pirmieji metai buvo sunkūs, toliau – jau lengviau. Kai žinia atėjo apie grįžimą, tai apsisverkėm. Ir džiaugsmas, ir baimė. Rusai sakė: nevažiuokit, reiks sugrįžti, nekęs jūsų. Tėveliai grįžo su keleiviniais vagonais, o mes su gyvuliniais, grūdų atsivežėm“.

Valgiai, apranga. Vartojimo rūpesčiai

Maisto ar kiti produktai yra svarbūs ne tik savo vartojamąja verte, bet ir kaip simboliai, bendravimo ženklai. Žiobiškio gyventojų pasakojimuose išryškėjo tradicinei kultūrai būdingų valgių (kasdieninių, šventinių) ruošimas. Maisto ruošimas vaikams ir vyrui rodo kasdieninį moterų dėmesį šeimai, jų pareiškumą, o valgymas kartu – šeimos narių saitų nenutrūkstumą. Išryškėjo ir vaišių, kaip svarbaus giminės ir bendruomenės narius jungiančio įvykio, reikšmė.

Prieškariu maitinimosi kokybė priklausydavo nuo šeimos pragyvenimo lygio, moterų išradingumo. Senyva moteris prisimena prieškarį: *„Valgymo užtek-davo: tai vištą, tai paršėlį pristatydavo, valgydavom kaip reikia. Du vyresni vaikai atnešdavo pinigų tai paršui, tai rūbams“*. Moterys pateikia įvairius maitinimosi pavyzdžius: *„Vaikystėje valgydavom bulvių košę užspirgintą (su varške, rūgštu pienu), sriubą kopūstų ir burokų“*; *„Pas mus mėsa kasdien buvo, pečių kūrendavo. Virdavom burokus, kopūstus. Mėsą virdavo (keptos daug reikia); vienas brolis kiškių prigaudydavo iš nakties, ir žuvis“*; *„Pusryčiams – bulvės su rūgštu pienu, sriubos: kopūstų, burokų su mėsa“*; *„Pusryčiams – miltiniai blynai. Per pietus – šaltibarščiai, bulvės keptos su spirgais ar su aliejum, pavakary – užkandi lašinių, o vakare dažnai pieniška sriuba“*. Kritiškais laikotarpiais maitinimasis tampa dideliu rūpesčiu. Moteris pasakoja: *„Karo metais buvom namie, turėjom slėptuvę, čia nebuvo kovų. Labai bijojom. Maisto karo metais buvo mažiau, bet turėjom. Niekas iš šeimos nežuvo, nieko nebuvo“*. Moteris prisimena Pirmąjį karą: *„okopas [apkasas – A. V.] iškastas, išpjautos vištos, kepa verda jas rusas, mėto kojų kaulus“*.

Vyresnio amžiaus žmonės mėsos stengiasi nevalgyti (ir dėl sveikatos, ir dėl sumažėjusių lėšų): *„Mėsos nusiperkam kąsnelį, reikia mėsą užmiršti“*; *„Patrauklos mėšai nėra, nereikalauja skrandis. Kepam ant aliejaus, ant taukų – nesinori. Pasispirginam lašinių su kiaušiniais. Medus brangus – tik dėl vaistų. Prisirenkam mėtų, liepų žiedų“*. Moteris apibūdina savo maitinimosi problemas: *„Vaikai visokių valgių ataveža. Aš jiems: prašome per malonę, – nevežkit, genda, man šviežio reikia. Man ir kraujo spaudimas dėl maisto pakyla. Nors daug nevalgau – su tolku. Tai uogienių, tai arbatą (iš žolių: mėtų, krapų), tai kavutę (į puoduką dedu du šaukštelius; reikia mažiau, bet neprisiveikiu)“*. Kita pensininkė pasakoja: *„Duos vaikai, jei neužteks pinigų. Sutenku pensiją su pensija. Turi man vaikai duoti. Bet kad ir pensijoj, – dar duok vaikams. Buvo anūikai, tai jų tėvai per dvi savaites vien ant ledų 40 litų išleido“*. Vaikai dažnai stengiasi kontroliuoti senų tėvų mitybą, rūpinasi jų sveikata: *„Mano sūnus Rokišky gyvena, bet neturi vaikų. Man geras labai. Kiti vaikai sako: eik gyventi pas man, mama. Aš niekur neisiu, sūnus padeda. Jis vis paskambina: ką virei, mama, kokia savijauta. Vaikai rūpinasi, bara: sriubos išsivirki, nes skrandis užsikemša“*. Senyva moteris, kuriai teko našlaitės dalia, visą laiką gyvenusi kukliai, apibūdina savo buitį: *„Kad ne pensija, tai kabink tarbelę ir eik. Gaunu pensiją, ačiū Dievui, nusiperku duonytės, tai sviesto, tai dešros šmotelį. Ką turi, tai ir pavalgai. Gali negali, o valgyt vis tiek reikia. Nusiperki savo duonytės; nueinu ir pareinu dar. Kol gyvas, reikia gyvent. Arba sūnus ataneša duonos, batono, abudu pavalgom; pieno daugiau neperku negu perku, prabūnu ir be pieno. Išverdu valgyt burokų, kopūstų, bulvių, – visgi žmogus prasimanai šilto daikto. Kur benueisi, o gal ir reikės eiti žebrovoti. Valgau, kandu duonytės sočiai, abudu. Nusiperki taukų, pastovi kiek, išverdi kruopų, įdedi šmotelį į šaukštą, visgi pavalgai. Nečėdiju, valgau. Jei ant patalo atsigulsi, tada bus blogai“*.

Valgių pasiruošimas atskleidžia įvairius žmonių skonių, pasirinkimą. Moteris aiškina: „*Mėsos nusiperku tam kartui, kiaušinių nemėgstu, vartuju tik ruošdama patiekalus. Mėgstu krekenus, – neseniai kaimynė davė*“. Šventinis valgymas, dalinimasis su kitais yra tam tikras aukojimo, bendravimo aktas. Ypač rūpestingai yra ruošiami tradiciniai šventiniai valgiai, kurių receptai perduodami iš kartos į kartą. Moteris pasakoja: „*Prieš Kalėdas iš ruginių miltų darydavo tokį patiekalą: juos apšutindavo moliniam puode, užmaišydavo buizą, tada – į pečių, tik nereikia užvirinti, svarbu, kad liktų saldi (kartais tai būdavo daiginti grūdai, parauginti). Dėdavo druskos, valgydavo prieš Kalėdas su bulvėm*“; „*Per Velykas prisidažom kiaušinių, ir Kūčioms kaip reikiant pasiruošiam. Velykoms priverda mėsos raugintuose kopūstuose. Ugnį užkuriam nuo kempinės (išdžiovinto medžio), kurią rūkstančią parsinešdavo iš bažnyčios (3 kilometrai). Ta šventa ugnim užkuria krosnį, pirtį, prausiasi. To labai reikėdavo ypač po karo, nes vaikai turėdavo utėlių, blusų, blakių, gaudavo niežų*“. Kita moteris prisimena: „*Prieš šv. Kalėdas šližikėlius keptavom, į pyragus aguonų, uogienę. Skersdavo kiaušę, darydavo vėdaru*“.

Valgių gaminimas daugeliui moterų yra svarbi jų saviraiškos ir dalyvavimo gyvenime forma. Maisto atsargų ruošimas žiemai yra panašus į tam tikrą ritualą, rengimąsi būti aprūpintiems, gyventi gerovėje. Dviejų suaugusių vaikų motina pasakoja: „*Prisiruošiu įvairiausių arbatos mišinių: melisos, čobrelių, jonažolių, mėtos. Valgom paukštieną, žuvį, augalinį aliejų ir kita. Prisiverdu apie 100 trilitrinių [stiklainių – A. V.] uogienių: vyšnių, mėlynių, serbentų, obuolių košės, kriaušių ir kitokių kompotų. Perku cukrų kas dekadą po 3 kg. Agurkus, kopūstus, kotelius burokų konservuoju. Grybų marinuoju, sūdau po 4–5 kibirus (pernai tik 2 trilitrus). Darau, kad vaikams būtų, atiduodu ir kaimynams*“.

Dalijimasis maistu yra senas kaimo žmonių paprotys. Moteris prisimena: „*Jei kaimynai medų kopinėdavo, tai atnešdavo medaus. Mat bitės geriau einasi. Jei susergi, labai kosti, tai medaus duodavo*“.

Drabužiai, apranga buvo reikšmingas žmonių gyvenimo būdo elementas, išreiškiantis žmogaus individualumą, grožio pajautimą. Šeimos aprūpinimas drabužiais dažniausiai būdavo moterų pareiga. Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas šventadienio aprangai. Moteris prisimena: „*Iš Vaidlonų eidavom kartais net kas sekmadienį į Žiobiškį, į bažnyčią. Turėjom markizetines, perkelines sukneles, brangių vilnonių neturėdavom. Plaukus susipini, neturėjom mados pusmetinių daryt. Dar krikšto močios nuperka dovanų, tad, būdavo, nesiskaitom, kad būtume nuskriaustos. Kitų biednų žmonių vaikučiai nuplyšę, o mūsų mama storodavosi*“. Kita moteris pasakoja: „*Mano jaunystėj tarnavau pas ūkininkus, atlaidai būdavo Skapiškyje. Alkani nebuvom, bet nepasiturinčiai gyvenom. Nebūdavo prabangos, nors neidavom į šokius prasčiau už kitas, o į atlaidus – jau geresnėm suknelėm. Brangios medžiagos būdavo, jų daug iš žydu parduotuvių. Kai išaugi, atiduodavo kitom, pirkdavo naujas. Turėdavom šilkinį, perkelio, vilnonių; siūdavo mama po madai. Augom keturiose nepasiturinčioj šeimoj; pirmam vaikui sunku, reikia seseris (jos buvo 7–8 metais jaunesnės) ir brolių prižiūrėti*“. Įvairaus turtingumo šeimų atstovų buitės patirtis buvo skirtinga: „*Burlečiukus [batus su auliukais – A. V.] ant skūros nupirkdavo, šiaučius siūdavo. Kojines nupirkdavo, o žiemą vilnones kojines turėdavom. Karvos ganydavau ir megzdavau*“.

Vaikų pamaitinimas ir aprengimas buvo didelis motinų rūpestis. Viena moteris pasakoja: „*Ir dabar mažus vaikus sapnuoju: kad neturiu juos kuo aprengti, pavalgyti nėra ko*“. Dažnai reikėdavo ypač daug stengtis. Moteris sako: „*Ausdavau, verpdavau*

vaikų drabužius. Juk vinių nebuvo iš po karo klumpėm padaryti“. Šie moterų darbai visada buvo reikalingi, todėl ir reikšmingi. Moterys išvardina kaip svarbius savo artimųjų sugebėjimus, mokėjimus: „Močiutė ausdavo rinktines kapas, mama – dvinyčius, keturnyčius (marškinius, sukneles), pakulinius rankšluosčius“. Tačiau vėliau atsiranda kitos moterų užsiėmimų mados. Pati respondentė jaunystėj megzdavusi virbalais, nerdavusi vašeliu kol dar nedirbo ir siuvinėdavo. Ji sako: „Siuvinėjau maždaug iki 1960-ųjų metų, gyvendama dar Antalieptėje, po to tai tapo nemadinga, tai reikėdavo net slėptis“.

Namų tvarkymas ir puošimas, baldų įsigijimas parėjo ir nuo pramonės išsivystymo, įvairių dirbinių atsiradimo. Maždaug nuo 70-ųjų metų daugelis gyventojų užsisakydavo medvilnines užuolaidas (su šilku), panašių raštų ir spalvų užtiesalus ant sofų, stalo. Moteris pasakoja: „Visas komplektas kainuodavo apie 360 rublių, o didesnis – ir 420. Daugelis ir dabar jas tebeturi. Turtingesni žmonės jau įsigijo užsieninius užtiesimus, užuolaidas, dažniausiai dirbtinių medžiagų. Man tai neužtenka pinigų, o dar reikia stogo, naujų grindų. Rūbus turime iš senesnių, atveža dar marti kostiumėlių, skaru. Greit bus mano 70-metis, – ką jau atveš, bus gerai; sakau, tik apipinkit kėdę, ir gana. Svarbu, kad neišlaidautų. Rūbų perkame ir iš labdaros: atveža ir visai neblogų, kartais net naujų; imame, kad tiktų“. Ir kita senyva moteris panašiai paliudija: „Seniau linai braukti, verpti reikėdavo. Mūsų motinos tai ausdavo, o aš jau neišmokau, tik siuvinėdavau, megzdavau megztukus. Kad ne labdara, tai dabar neapsivilktume. Reikia ryzus savo sunešioti, vos galą su galu suduriame, o dar vaistai“.

Buities tvarkymu daugelis moterų išreiškia savo galimybę ir troškimą įtvirtinti savo skonius ir nuostatas, būti pripažintos šeimoje ir aplinkinių. Tai yra ir nuolatinis jų pasaulio modelio kūrimo būdas. Kurdami savo kasdienybę, kaimo vyrai ir moterys siekia išreikšti savo pasaulio viziją.

Literatūra

Pineau G. *Histoires de vie et formation de nouveaux savoirs vitaux*. In: *Revue Internationale de l' education*, 1994, N 40.

Liaudies meteorologija

Gražina Dagyte

Žiobiškio parapijoje žmonės dažnai patys prognozuoja orą. Tiki tuo, kas „jau patirta“. Dažniausiai spėjama iš atmosferos reiškinių, laukinių paukščių elgesio.

Ir žiemą, ir vasarą žvalgomasi į saulę, ar nepranašauja lietaus nusileisdama į debesis, ar neapsiblaususi pateka, ar raudoni ruožai šalčių nežada. Spėjant pagal mėnulį, dėmesys kreipiamas ne tik į jo spalvą, bet ir į formą („prieš šaltį susirietęs“). Vyresnieji pasakoja, jog vaivorykštė traukia iš ežerų vandenį, todėl jos pasirodymas giedros nežada. Kitose Lietuvos vietose manoma atvirkščiai.

Nemažai spėjimų pagal mišką ir vandenį. Teigiama, jog prieš lietų vanduo šulinyje ar kūdroje pakyla, prieš giedrą nuslūgsta; miškas prieš atodrėkį užauja,

pamėlynuoja. Nesutaria pateikėjai spėdami pagal iškritusią rasą: vieniems ji pranašauja giedrą, o kitiems gausų lietų.

Dažnai prognozuojama sugretinant orus per Martyną, Kalėdas ir Velykas. Apie būsimus metus sprendžiama pagal pirmąją Kalėdų dieną, sugretinamas gruodis, sausis ir vasaris su birželiu, liepa, rugpjūčiu. Dauguma žiobiškėnų apie būsimą vasarą sprendžia sprogstant medžiams: jei pirma beržas – bus sausa, jei alksnis – šlapia.

Stebimas ne tik naminių paukščių elgesys, bet ir išvaizda (pvz., prieš oro permainą gaidžio skiauterė pamėlynuoja). Patys žiobiškėnai prieš būsimas orų permainas sapnuoja mirusiuosius, skundžiasi sąnarių skausmais.

Ne vienas pateikėjas galėjo parodyti ir savos gamybos „barometrą“, pasidarytą iš nuskustos ir prikaltos prie sienos eglės šakelės. „Pirkti rodo tą patį“, – sakė žmonės.

Vyriausias pasakotojas prisiminė, jog šeiminkai, norėdami apsaugoti namus nuo perkūno, ant kertinio pamato akmenis dėdavę verbų, kirsdavę kryžių.

Atmosferos reiškiniai

Saulė debesin sėda – trečią dieną bus lietaus.
 Žvaigždės labai mirga – bus pūga.
 Apie mėnulį šviesus ratas būna prieš atodrėkį.
 Prieš lietų saulei leidžiantis šalia jos matyti ruožas.
 Prieš lietų vakare saulė užsimerkus, pilka, kaip rūkan paimta.
 Saulė prieš lietų pateka apsiblausus, markatna.
 Jei mėnulis susirietęs – šaltis, jei išsitiesęs – nešals.
 Apie mėnulį drignė – bus oro permaina, šaltis (drignė – šviesus ratas).
 Virš miško kabo debesys – bus atodrėkis.
 Jei žiemos naktį daug skaisčių žvaigždučių – šaltis, jei prisimerkusių – sniegas.
 Vasarą matos trys saulės – lis, žiemą snigs.
 Jeigu vakaris pučia, dažniausiai pranašauja pūgą.
 Jei saulė kaip per marlę, miglota, tai kitą dieną lis.
 Kai mėnuo keičias, tai ir orai keičias.
 Jei susiremia debesys iš įvairių pusių, bus audros, perkūnijos.
 Prieš šaltį ant saulės ryte pasirodo raudonas stulpas.
 Rūkas iš vakaro kyla ant griovių ir upių prieš lietų.
 Mėnulis rūke pranašauja lietų.
 Šviesus Paukščių takas – bus geras oras.
 Jei žiemą, saulei leidžiantis, aplink ją matyti raudoni ruožai – šals.
 Mėnulis apsiblausęs prieš atodrėkį, sniegą.
 Vaivorykštė išsikelia – bus ilgesnis lietus.

Reiškiniai, susiję su slėgiu ir drėgme

Sūdyta, rūkyta mėsa prieš atodrėkį varva.
 Jei šuliny vanduo pakyla, lauk lietaus, jei nuslūgsta, lauk giedros.
 Jei žiemą miškas užauja, bus atodrėkis.
 Prieš oro permainą žiemą girdėti traukinio ūžimas.
 Telefono laidai prieš oro pasikeitimą bimbina.

Jeigu rytą nēr rasos, tai bus lietaus.
 Jeigu matosi lėktuvų uodegos (dūmai), tai trečioj dienoj bus lietaus.
 Prieš lietu kūdroj vanduo daros nešvarus ir kyla į viršų.
 Lašiniai žiemą prieš atodrėkį būna minkšti.
 Jei žiemą pamėlynuoja miškas, lauk atodrėkio.
 Jei dūmai iš kamino kyla aukštyn – bus giedra, jei krinta žemyn – lietu varazija.
 Ant sienos prikalta eglės šakelė (turi būti nuskusta) prieš lietu, audrą linksta žemyn, prieš pagadą kelias į viršų.
 Jeigu lyjant smulkiam lietu burbulai palei vandenį nuo lašų eina, – dar ilgas bus lietus.

Datų sugretinimai

Jei Martynas ant ledo, Kalėdos bus ant vandenio.
 Martynas ant vandenio – Kalėdos ant ledo.
 Velykų rytą iš kur vėjas pučia – tokia bus vasara.
 Jei Kučiās sninga, gerai bitės spiesis.
 Jei Naujųjų metų naktį daug žvaigždžių, tai bus derlingi metai.
 Gruodžio orai = birželio orai, sausio orai = liepos orai, vasario orai = rugpjūčio orai.
 Jei per Kūčias oras gražus – bus daug medaus tais metais; jei sninga, bitėms blogi metai.
 Koks vėjas Velykų rytą pučia, toks pūs visus metus.
 Jeigu Kalėdos ant ledo, Velykos ant vandenio.
 Jei per Grebenyčias barsiukas apsverčia ant kito šono (yra gražus saulėtas oras), tai bus gražus pavasaris.
 Kūčios sueina su Šv. Jonu.
 Jei Kalėdų pirmą dieną šviečia saulė, bus geri metai.
 Jei per Grabnyčias pašviečia saulytė, nors kol arklį pasikinkys, tai bus geri metai.
 Kai žiemą šala, vasarą bus sausa; kai žiemą atodrėkis, vasarą bus šlapia.
 Jei pradeda lyt Septynių brolių miegančių dienų, tai lis septynias dienas. O jei nelyja per mūsų, lis per rusų (po 13 dienų).
 Kad žiema šalta, tai bus vasara karšta.

Augalai

Jei eglų kirkužės susidaro eglų viršūnėse, tai ateinanti vasara bus šlapia, bulves reikia sodinti aukštoj vietoj.
 Jei pirma sprogsta beržas, bus sausa vasara; jei pirma sprogsta alksnis, bus šlapia vasara.
 Jei svogūnai storais kailiniais, bus šalta žiema.
 Ant kalijos lapų prieš lietu ar atodrėkį matyti lašeliai.
 Jei daug šermukšnių ar grybų, – bus šlapias ruduo.
 Jei medžiai labai šerkšnija, – bus sunkūs metai.
 Jeigu beržas pirmas išilapoja – sausi bus metai, jei karklas ar alksnis – šlapi metai.
 Prieš lietu batvinių lapai būna nulėpę.
 Ramunių lapai prieš lietu nulinksta.
 Baltoji apušis prieš lietu teka (nuo lapų).
 Jei šermukšniai labai žydi, – bus šlapia vasara.

Vabzdžiai

Bitės ilgai zuja prieš lietu.
 Jei skruzdėlyną aukštai sukelia, tai bus lietinga vasara.
 Musės žmogų skausmingai kanda prieš lietu.
 Prieš pagadas svirpliai čir-čir-čir...
 Prieš lietu vabalai, šabaliai, gyliai karves kanda.
 Skruzdėlės žolėj aukštai kelia lizdą – bus potvynis.
 Arklus sparvos puola prieš oro apniūkimą, lietu.
 Jei skruzdės miške bėgioja, sausus šapus, šiukšles iškelia iš žemių, bus šlapias ruduo.
 Skruzdėlės eilutėm, eilutėm ir plaukia į kambarį prieš šlapią orą.

Naminiai paukščiai

Vištos eina anksti tūpt – bus giedra, vėlai – lauk lietaus.
 Vištos prieš atodrėkį krapštos.
 Gaidys prieš lietu daugiau gieda vakare.
 Vištos prieš lietu ilgai valkiojas, bet, jei pradėjus lyt, bėga slėptis į pašalę – neilgai lis.
 Žąsys prieš blogą orą stovi ant vienos kojos ir snapą kiša po sparnu.
 Gaidys ant tvoros gieda – bus pagada.
 Vištos prieš lietu krapštos.
 Gaidžio skiauterė pamėlynuoja prieš oro permainą.

Naminiai gyvuliai

Katės dūksta, žolę ėda – bus lietaus ir vėjo.
 Jei kiaulės kasa stora, rumbuota, bus žiemą daug pusnių; jei kasa lygi – žiema bus rami. Jei kiaulės kasa iš pradžių stora, tai bus stipri žiemos pradžia.
 Prieš lietu arklys maklena galva ir muistos.
 Pienas prieš oro permainą melžiant putoja, kelias aukštyn.
 Prieš blogą orą gyvuliai zylioja.
 Šuo žolę ėda prieš lietu.
 Katės prieš giedrą guli pasislėpę kaip negyvos.
 Šuva prieš lietu voliojas.
 Jei pakinkytas arklys nerimsta, bus blogas oras, dideli karščiai.

Laukiniai paukščiai

Jei gandras išmeta kiaušinį, tai bus geri metai; jei išmeta gandriuką – blogi metai.
 Žvirblis po smėlį purtos, vanojas – bus lietaus.
 Paukščiai smarkiai skraido prieš didelį vėją.
 Jei gegutė užkukuoja, kai medžiai plikom šakom, – bus blogi metai.
 Gandrai prieš lietu skraido aukštai, suka ratus.
 Griezlė daugiau gieda prieš gerą orą.
 Prieš lietu volungė labai čiulba.

Jei gegutė kukuoja ilgai ir linksmai, – bus geri metai.
 Suopis rėkia prieš lietu.
 Pirlyk-pirlyk-pirlyk, – rėkia kažkoks paukščiukas prieš lietu.
 Starkus (gandras) jei stovi ant kupečio, tai bus potvynių.
 Griežela griežia, labai varažija prieš lietu.
 Prieš lietu volungė rėkia: „Duok, Dieve, lietaus!“
 Kuolinga (toks paukštis) rėkia fij-fij-fijė prieš lietu.
 Jeigu kregždės aukštai skraido, – didelė pagada, jei pažeme duodas, rėkia – lietus.
 Krankliai klior-klior-klior pora dienų prieš lietu.
 Prieš lietu žvirbliai ar varnėnai turli-turli maudos vandeny.
 Šarkos pakraščiais skraido apie tvoras – subjurs oras!
 Ežere ūkas (toks paukštis) rėkia – bus lietaus.
 Žiemą žvirbliai čirškia prieš oro atmainą – pūgą.
 Jei kuosa sėdi aukštai ir žiūri šiaurėn, bus didelis šaltis.
 Paukštis (nežinau vardo) „lik-lik-lik“ šaukia prieš lietu.
 Jei gandrai anksti atskrenda ir greit apsigyvena – bus geri metai.
 Paukščiai prieš lietu klykauja, labai neramūs.
 Varnos aukštyn lipa prieš lietu.
 Zylutės tarškina į langines prieš blogą orą.
 Jei varna sėdi snapą atkreipus prieš vėją, bus dideli šalčiai.
 Žiemą varnos prieš atodrėkį vaikšto po sniegą.
 Varnos prieš šaltį tupi aukštai medy, žiūri jos į tą kraštą, iš kur vėjas pūs.
 Jeigu žiemą varnos tupi aukštai medžiuos ir žiūri šiaurėn, tai bus šaltis, o jei galvos į pietus, – atodrėkis.
 Varnos dūksta – pranašauja audringą lietu.

Žmogus

Kojas suka, kaulus laužo prieš lietu, pūgą.
 Prieš lietu miegas ima.
 Jei nabašnikus sapnuoju (mirusiuosius), esu įsitikinęs, jog oras keisis.
 Jeigu nugarą skauda, sunkiai pasivelku, tai bus oro permaina.
 Prieš lietu skauda sąnarius.
 Sunkūs sapnai būna prieš oro atmainą.
 Prieš lietu, griaustinį (jei turi ramatą), kojas skauda.
 Vaikai pradeda labai šūkaut – žinok, jog bus lietaus.
 Kai keičiasi mėnulio fazė, keičiasi ir nuotaika, blogai užmiegu.

Kiti gyvūnai

Jei sliekai giliai į žemę sulindę, tai bus sausra.
 Varlės vakare kurkia prieš lietu.
 Gyvatės labai aktyvios prieš karštą orą.
 Varlės prieš lietu nerščia, burbulus leidžia.
 Sliekai prieš lietu išlenda aikštėn.
 Jei žuvys gerai kimba, tai lis.

Kiti požymiai

Jei daug varveklių, tai bus daug baravykų.

Nori, kad šaltis atslūgtų, – suskaičiuok dvylika plikių. Po poros dienų atšils.

Nuo perkūno apsaugoti žmonės kirsdavo akmeny kryžių ir dėdavo ant kertinio namo pamatų akmens verbų.

Prieš lietų alus putoja.

Pasakojo:

Albina Deksnienė, g. 1912 m., gyv. Vaĩdlonų k.

Bronė Deksnienė, g. 1941 m., gyv. Žiobiškyje

Genė Ikamaitė, g. 1931 m., gyv. Žiobiškyje

Antanas Ikamas, g. 1925 m., gyv. Žiobiškyje

Liuda Juodelienė, g. 1915 m., gyv. Žiobiškyje

Ona Kirstukienė, g. 1921 m., gyv. Žiobiškyje

Veronika Kirstukienė, g. 1918 m., gyv. Žiobiškyje

Valė Mačiekienė, g. 1945 m., gyv. Žiobiškyje

Salomėja Petrušonienė, g. 1915 m., gyv. Degsnių k.

Akvilė Rapienė, g. 1916 m., gyv. Močiėkų k.

Juozas Stasiulionis, g. 1920 m., gyv. Vilkių k.

Lionginas Vikonis, g. 1909 m., gyv. Žiobiškyje

Valė Žemaitienė, g. 1920 m., gyv. Degsnių k.

K A L B A

Žiobiškio apylinkių vietovardžiai

Rinko Egidijus Zaikauskas
Vilniaus universitetas

Antanavà vnk.

(buv.)

Apšukalnis kln.

Apūniškio mš.

Apušótas mš.

Apžarniaĩ mš.

Aredròmas vt.

(buv.; dab. Karjèras)

Asinė vt.

(Apūniškio miške)

Astravėlis vt.

Aukštàkalnis vnk.

(buv.)

Aukštasijà k.

Avietynė vt.

Ažukumščiai mš.

Ažukumščiai pv.

Ažusieniai k.

Ąžuolo kėlmas vt.

(Apūniškio miške)

Bàkano didžiàšilis

balà plk.

Baltùšiai k.

Baltušinė vt.

(Apūniškio miške)

Baltùšių mš.

Baranaùtiškis k.

Baroninė vt.

Baublių èžeras

(t. p. Dumblis èž.)

Bažnýtkalnis kln.

Beliñkiškio laukai

Beržynė vt.

Beržyniòkas mš.

Beržuonà up.

Bimbos balýnė pv.

Bražėlio miškas

Breñčio kàlnas

Breñčio píeva

Bruntaninė vt.

(Apūniškio miške)

Budriškės pv.

Buteikiai k.

Buteikiškis k.

Dambravà k.

Danilauka k.

(ofic. Danilauka)

Dàrymai pv.

Davainiškis k.

(ofic. Davainiškis)

Degėšiai k.

Degsniaĩ k.

Degutinė vt.

Didýsis miškas

Didžióji balà

Didžióji píeva

Dirvos lk.

Dubėlė vt.

Dubiója pv.

Dúdiškių balà

Dúkė plk.

Dumblis èž.

(t. p. Baublių èžeras)

Eglynioòkas mš.

Ežerėlio balà

Gagiškiai k.

Galulaukis lk.

Gasiúnai k.

(t. p. Stašiai k.)

Gasiúnų maudyklà vt.

(Kurklièčių èžere)

Geldinėlė mš.

Geldinės miškas

Gilupýs up.

Girėlė k.

(buv.) mš.

Girinka vnk.

(buv.)

Gráužiai k.

Gráužių kalnėlis

Grāžbalė plk.

Gražbališkis vnk.

Grubų kln.

Gudų miškas

Gutmonýnė vnk.

Gužai k.

Gužynė / Gužinka vnk.

(t. p. Zabaskýnė)

Ilgàbrida pv.

Ilgalaukio mš.

Įšdaras pv.

Izdúniškis k.

Jàckinė vt.

(versmė Vingerinės tvėnkinyje)

Jagarinė vt.

(Apūniškio miške)

Javinė pv.

Juodėliai k.

(buv.)

Juodėlių mš.

Juodóji dirvà

Juodžemýs lk.

Juozapavà vnk.

Juòzo lankà

Kalnų Galvà vt.

(Plunksnoèčių miške)

Kalpòkai k.

Kalpòkiškis vnk.

Kalpòkų bala

Kapėliai kpn.

Karèemà vt.

Kardupėlis up.

Kastinės vt.

Kazliškėlis k.

Kervelkiaĩ k.

Kiaulupýs up.

Kiľdiškis mš.

Kiľdiškis pv.

Kimnio miškas

Kirtimas vt.

(miške)

Klementýnė vnk.

(t. p. Pašedė)

Koplýckalnis kln.

Kriauèiaus lankà

Krúmai vt.

Krúmėliai vt.

Kubiliškis vnk.

(buv.)

Kumburiaĩ vnk.

Kumpònas pv.

Kumpònas up.

Kurklièèiai k.

Kurklièèio balà

Kurklièèių èžeras

Kurklièèių kapėliai

Kurkliėčių maudyklà vt. (<i>Kurkliėčių ežere</i>)	Patilėčių pėiva	Teleišio miškas
Kurkliėčių miškas	Pavarėtniko miškėlis	Telėtninkas pv.
Kvietiniškis k.	Pàžaseliai k.	Tràkas vt. (<i>miške</i>)
Kvietiniškio miškas	Peleksėnė vt.	Ulėgėgalis vt.
Lankà pv.	Pėtraukas vt.	Uodàvietė vt. (<i>Plunksnoėčių miške</i>)
Lankėlė pv.	Plunksnoėčių miškas	Užkurėlėnė vt. (<i>Apūniškio miške</i>)
Laužadėškis vnk.	Pòalsnė vt.	Užlaužadėškio pėvos
Lieknas pv.	Pòno Rutkàusko miškas	Vaidlonai k.
Liepavà mš.	Purvynų miškas	Valkšnà up.
Liepavà vnk.	Ragelėnės kėlias	Valkšnos pv.
Linartėnė vnk.	Ràišiai k.	Vanagėnė vnk. (<i>buv.</i>)
Lingiškjavà k. (<i>buv.</i>)	Retabėržė vnk. (<i>buv.</i>)	Vengerinė k.
Lydėmas lk.	Roščia mš.	Vengerinės miškas
Lùkštė mš.	Rūckalnis kln.	Versmė šltn.
Lūžiai k.	Rūželės pėiva	Vidùpievis lk.
Majòko dirvonas	Salà pv.	Vidurinis lk.
Margėlė pv.	Salėlė vnk.	Vikoniai k.
Mařgės lk.	Seidelėškis vnk.	Vilemiškio lankà
Masiūlio miškas	Sietavà up.	Vilemiškis k.
Masiūlio uodegà lk.	Skaistàbalė plk.	Vilinė mš.
Meldėnė plk.	Skardėlis up.	Vilkàgiris k.
Meškàvietė vnk.	Skardėnė vt.	Vilkaĩ k.
Meškėlės miškas	Skardys up.	Vilkėliai
Mikėninė vt. (<i>buv. eiguva Apūniškio miške</i>)	Skařdupis up.	Vingerinė up.
Miškėlis mš.	Slañkiškės pv.	Viñgiškiai k.
Mitragalys k.	Slañkiškis up.	Virsnys pv.
Moėiekai k.	Smardonas pv.	Vytėlinė k. (<i>buv.</i>)
Moėieku miškas	Smėliaĩ vt.	Zabaskėnė vnk. (<i>t. p. Gužėnė / Gužinka</i>)
Molėnė vt.	Smėlėnė vt.	Zavarskio miškas
Narsàvietė vnk.	Stašiai k. (<i>t. p. Gasiūnai k.</i>)	Zyboliai k.
Nàtkuškis vnk.	Steponiai k.	Zumbrickàvietė vnk.
Obelėškis vnk.	Steponių miškas	Žalkaũcko miškėlis (<i>ofic. Žalkàusko</i>)
Pabėržio vienkiemis	Stirmiškis k.	Žaltóniškio miškas
Pàberžuoniai k.	Stramiliai k.	Žasėlė up.
Padvarė vnk.	Strýkabalė plk.	Žėkaĩ k.
Pagadà k. (<i>buv.</i>)	Stumbriaĩ k.	Žėkinis lk.
Pagàdos miškėlis	Stuñbriškis k.	Žėkų pėiva
Pagasiūnė vnk.	Šakalėnė vt. (<i>Apūniškio miške</i>)	Žikorinė k. (<i>buv.</i>)
Pagirys lk.	Šaltòkas	Žinkiškis vnk.
Pagubys vnk.	Šapagalė pv.	Žiobiškio miškas
Pailgių miškas	Šarkiūno mš.	Žiobiškis mstl.
Pajuodelė pv.	Šedžiai k.	Žydėkapiai kpn.
Pakriàušis pv.	Šėskiniškis k.	Žvyrduobė vt.
Pakumburys	Šilagalio miškas	
Palaužadinis lk.	Šilagalio pėvos	
Palieknė vt.	Šilagalys k.	
Palėpio miškas	Šilėliai vt.	
Palėpis k.	Šilòkšnis vt.	
Paplĩmbalė k.	Širmiškis vnk. (<i>buv.</i>)	
Paplĩmbalės balà	Švėdkapiai kpn.	
Pasietuvys vt.	Šventàsai kálnas	
Pašedė vnk. (<i>t. p. Klementėnė</i>)	Šviesioji balà	
Patilėciai k.	Tarvėdžio miškas (<i>t. p. Skaistàbalė plk.</i>)	

Sutrumpinimai

buv. – buvęs, išnykęs

k. – kaimas

kln. – kalnas

kpn. – kapinės

lk. – laukas, dirbama žemė

mš. – miškas

mstl. – miestelis

plk. – pelkė, drėgna nedirbama žemė

pv. – pieva

šltn. – šaltinis, versmė

up. – upė

vnk. – vienkiemis

vt. – vieta

Lietuviški užrašai

Žiobiškio kapinėse ir šventoriuje iki 1904 m.

Kazys Misius

1850 m. Žiobiškio bažnyčios vizitacijos akte nurodomos kapinės šventoriuje. Kaip liudija įrašas kapinių vartų akmenyje, Žiobiškio parapijos kapinės įsteigtos 1880 m.

Kapinėms aprašyti yra rekomenduojama etnologo daktaro Vacio Miliaus sudaryta anketa. Bene paskutinis jos variantas paskelbtas žurnale „Mūsų kraštas“ (1996. Nr. 1(8). P. 141). Šioje anketoje, be kitko, rekomenduojama nurašyti visus įrašus iki lietuvių spaudos draudimo panaikinimo, t. y. iki 1904 m. To laikotarpio įrašai yra reikšmingi mokslui, tyrinėjant lietuvių bendrinės rašybos formavimąsi, tarmiškumus ir kt. Todėl, neaprašant Žiobiškio kapinių visais rekomenduojamais aspektais, skelbiami tik iš minėto laikotarpio Žiobiškio kapinėse ir šventoriuje išlikę lietuviški užrašai.

Žiobiškio bažnyčios šventoriuje:

1. Metalinis kryžius. Kitoje jo pusėje įrašas lietomis raidėmis: Paľajdũtiems klebonams / D. LEWASZKEWICZIUJ n. 1843 / ir W ZYBLEWICZIUJ n. 1859 / parapijo= / nys / 1880 m. / pastate.
2. Metalinis kryžius, įstatytas į akmeninį pagrindą, aptvertas metaline tvorele. Kitoje kryžiaus pusėje pritvirtinta elipsės formos žalvarinė lentelė su dailiai iškalto trijų eilučių užrašu: AMŽINAS POILSIS MATEUSZA RUŽELAS / SU ŽMONU ONU IR WAIKIALAIS / PAMINKLAS 1872 METUOS PASTATITAS
3. Metalinis kryžius, pagrindas tašyto stačiakampio akmens. Kitoje kryžiaus pusėje užrašas lietomis gotiško šrifto raidėmis (čia pateikiama lotyniškomis):
I: Adamas Szedis / R. 1879

Žiobiškio kapinėse:

4. Išlūžęs metalinis kryžius, pastatytas mūrinėje be durų kapinių koplytėlėje. Kitoje kryžiaus pusėje užrašas lietomis raidėmis:

- Krikszioni. / Atsiduksiek pas W. Dievu užu duszias / MIKOLA ir MARIJONAS MIKALKIEWICZIU / czionzj palajduotu 1880 metuose.
5. Išlūžęs, gulintis ant žemės metalinis kryžius. Kitoje pusėje užrašas lietomis raidėmis:
Paminklas / Amžino poilsio Wargdienielu / KAZIMIERO NARUCZIO ir jo žmonos / KRISTINOS 1880 metų pastatitas
 6. Metalinis kryžius, įtvirtintas į akmenį. Prie akmens pritvirtinta lentelė su užrašu lietomis raidėmis:
Wargdientis / JUOZAPAS AWIŽIINIS / su broľanu / PRANCISZKU tu križiu / 1881 m. pastate
 7. Metalinis kryžius, įtvirtintas į nupjauto akmeninio pagrindo atšaką. Prie akmens metalinė lentelė su užrašu lietomis raidėmis:
Amžinas / poilsis / PRANCISZKAS / GUŽICZIAS / 1881 m. pas= / tatitas
 8. Metalinis kryžius, apatinė dalis stačiakampio tašyto akmens. Prie akmeninės dalies pritvirtinta lentelė su užrašu lietomis raidėmis:
Poilsis amžinas / JONA JACYNIEWICZA / su žmonu AGOTU / 1881 m. numirusio
 9. Metalinis kryžius, įstatytas į akmeninį pagrindą. Kitoje kryžiaus pusėje užrašas lietomis raidėmis:
ANTANAS ZEKAS / numire 1882 M. 25 DIENOJ MENIESIO KOWOS
 10. Metalinis kryžius, įstatytas į stačiakampį akmeninį pagrindą. Kitoje jo pusėje užrašas lietomis raidėmis:
CZE ILSAS / KUNAJ / S. P. TAMOSZIAUS DEKSNIĄ †1883 M. / IR SUNUS JURGIS †1886 M. / IR MARCZOS URSZULAS ŽMONAS †1888 M.
 11. Metalinis kryžius, įtvirtintas į tašytą stačiakampį akmeninį pagrindą. Kitoje kryžiaus pusėje užrašas lietomis raidėmis:
Amžinas poilsis S. P. / BALTRAMIEJAUS PEKIELUNA numirusio / 1883 m.
 12. Metalinis kryžius. Apatinė dalis akmens. Šio kryžiaus kitoje pusėje lietuviškų raidžių užrašas:
PRASZALAITI! ATSIDUKSIEK UŽUO / S. P. ELŽBIETAS ROŽELENIES †1883 M.
 13. Metalinis kryžius. Apatinė dalis akmens. Kitoje kryžiaus pusėje lietuviškų raidžių užrašas:
AMŽINAS / POILSIS / URSZULAS KISIELUCZAS / MERGAJTES / NUM. 1884 M. AMŽIAUS SAWA 21 M.
 14. Išlūžęs metalinis kryžius, pastatytas prie mūrinės kapinių koplytėlės. Kitoje kryžiaus pusėje užrašas lietomis raidėmis:
AMŽINAS POILSIS JURGIO IR / ANNOS SZEDZIU †1885 M.
 15. Metalinis kryžius, įstatytas į aukštą stačiakampį tašytą akmeninį stiebą. Kitoje pusėje užrašas lietomis raidėmis:
S. P. / URSZULA GATISZKAJCIA 1886
 16. Metalinis kryžius. Apatinė dalis akmeninė. Pritvirtintoje metalinėje lentelėje išlietas užrašas:
S. P. / FRANCISZKA / RAJSZIO / YR JO WAYKIELU / J. YR F. 1887 M. / PALAJDOTU
 17. Metalinis kryžius, pagrindas tašyto stačiakampio akmens. Kitoje pusėje užrašas lietomis raidėmis:
S. P. / Pranciszka Zykorienie ļaukdama ļajmingas / smertes tu paminklu 1889 m. pasistate
 18. Masyvus tašyto granito kryžius. Jame iškaltas užrašas:
M. 1898 / PAMEKĻAS / JOZAPA ĶUZA / ISZ GUZU

Pasakoja Petras Bajoriūnas

*Užrašė ir tekstą parengė Artūras Judžentis**

Man muzika labai patikdava. Labai labai narėjau ir sau pats turėt jas, bet neįstengiau, nebūva, nieks nesirūpina man, kad aš turėčiau. Tai matai. Jau buvau kokių septynių metų, tai ... būdava pas mumì, pas tėvą, būdava, jaunimas sutaisa šokius, vakarūškas. Ir ... čia būva Mačieku jaunima, būva ir ten mūsų visų vienkemių jaunima. <...> Māžna sakyt', paminēt', panų apė ... beveik apė dvīdešimt būva ... Nu i susirinkdava. Tai jie ir vakaruodava vieną ... sekmadenį Mačiekuos, kitāden sekmadenį pas mum. Toks būva labai su tėvu sutikdava muzikantas Rapas. Jis makėja ... armonikų turėja ... Peterburgskų, gerai grodava ir ant smúikas gerai grodava. Man jau labai akvata. Aš, būdava, pristojis kaip muzikantai groja, tai jiem gal' ir nesikisdava, kada vaikėzas vīs pre jų prilindis.

Man labai akvata klausytis ir žiūrēt į juos. Tai aš net jau jų šokių grajīma kai kokių tai i melodijas jau žinojau, moku. Tiktaī kad turėčiau mūzikų, tai, regis, aš ir ... aš jau gročiau, bet ... ne teip jau greit grosiu... <...> Tai āšenai tadu noriu

Petras Bajoriūnas

*(g. 1907). K. Driskiaus
nuotr. 1997 m.*

nėva ... smuika. Nu kaip čia nū kad pasidirbus! Aš takī laviūkų iškaliau, rankūtī palikaū panašiai kaip smuika, ... rankūten tiktai keturias skylutes jau stygom, koliukūs, vīsa, nū ir takias iš kabelia išvījis šitas stygelas uždėjau, nu jas jau suderinau, māžna sakyt, kaip aš nusiklausiau derėjimų smuikas. Suderinau jas ir ... turiu. Nu ir pasitaike tasai Rapas. Nu aš ainu iš kiemo gryčion, terp dūrų pasitinkam – jis aina iš gryčios laukan, jau namo. Tas Rapas: „Cho! – saka, – smúiką, rakuojas, vaikas tūri pasidīrbis, nu!“ Nu kas, kad ti dar nepanašu į smúiką, bēt ... jau vīs jau pamėgdžioja smuiką tas. Tai ir jis man skobt man iš runkų šitų smuikelį, paklingsena šitas jau ... irgi saka: „Kas jam suderina? Dera, – saka, – suderintas stygelas!“ Tėvas saka: „Kas jam suderins? Jis pats dirba, jis derina, jis ... – saka, – tinoj ir cīrpina“. Nu smičiūkas iš arklia uodegos pasidirbtas, smalu, būdava, patrinu, tai jisaī, ... skaitasi, ir groja. Nu tai jis, šitų, ir saka: „Bus muzikantas, jeigu jis, – saka, – toks mažas jau suderinimų supranta

**Pasakojimas parengtas iš magnetofono įrašo. Tekstas pateikiamas ne fonetine transkripcija, todėl siekiant geriau perteikti tarmę dėl kirčio pailgėję balsiai žymimi raidėmis su brūkšneliu. Nors pats autorius tarmės, deja, nenuosekliai laikosi, tekstas vis dėlto spausdinamas, kad nors iš dalies būtų atspindėta tarmė. Pasakojimas sutrumpintas.*

štygos“. <...> Nu tai tadu jisaĩ ir saka: „Pirk smuikų, – saka. – Jau jis bus muzikantas.“ Nu gerai. Tas vĩskas jau užsimitĩša. Nieks tas man smuikas nenupirka. Ėja sesuo makyklan. Makyklan atsĩneša vienas ... berniũkas jau šitų smuikų ir siũlia: „Kam raikia, aš parduodu smuikeĩ, šitų smuikų“. Nu tai mana seso pagalvoja, jau jĩ žinoja, kad aš labai akvatnas turėt mũzikas, tai jĩ saka: „Kad tu duotum parsinešt man’, tai tėvas duos pinigų, aš tau atnešiu rytoj kiek tau raikia“. „Nu, – saka, – gerai, – saka. Rytoj atnešk man“. Tai trys bũva tadu, matai, <...> da rũsų pinigai ėja, bet labai je kaip ir pĩgũs bũva. „Tris, – saka, – tas rũblius jau atnešk“. Nu tai gerai. Tėvas nupirka šitų ... jai padave tuos ... tris rũblius ir maĩ tų smuikeĩ nupirka. Nu pasitaikė ... Rapas, tasai kaimynas, užeina (jis tunkiai su tėvu draugaudava, ateidava). <...> „O, – saka, – smuika jau baika, galima mokytis grajint’, – rakuojas“. Nũ, jĩs kapt šitų – sutaikyta! „O, – rakuoja, – sutaikytas stygas! Tai kã dabar, – rakuojas, – tiktaĩ mokytis grot“. Nu tai jis pagroja – gerai, gražiai skamba, groja ta smuikela, vĩa. Nu, išeja. Nu aš, mažna sakyt’, gal’ bent pũsę metų beveĩk – nieks man nesigauna! Suderint – suderinu, bėt kad teip pagrajint – kas tai negaliu balsa išgaut tĩkra jau... Stygã primygu – tai ĉypia tiktaĩ styga. Bėt jau po to laika jau papuola man’ pajimt’ stygã prispaust taip – išduoda gerų balsų. Gerai. Aš tadu jau ... kaip jau labiausia pirmų tokĩ valseĩ, vadĩna, vadĩdava „Gimnazĩstĩškas“. Nu, maksleivių, dabar labiau saka. Nu tai aš jau jĩ jau turiu ... ja mintĩ tų. Nu tai ... pradėjau, bėt nemakėjau kaip, iš kur pradėt jau ... iš kurios vietas, iš kũrias stygos. Nu tai paskiau ... tasai vienąsyk ateja ... šitas vėl’ Rapas, ir jĩs šitã valsiũkã groja. Nu aš pamačiau, jau kad šiteip: va šitų ant aĩntras stygas, šitų ant pirmos. Tuoj prãdedu pirmã. Nu tai kai prãdedu, tadu vat vienų, tai tadu ... teip ir jau ... ir pradėjau aš jĩ vĩsų jau išgrot. Tai kai pradėjau išgrot – jau tadu suktĩnĩ, ir pal’kũtĩ jau... Jau tadu jau ir dainelas jau. Tai dar bũva takių sveĩčių vienąsyk, tai ir juokiasi... Aš visas dainelas pagroju, šitas šokius pagroju, – vienas ir saka: „Žinau tokia dalyka, kad tu tikrai nemakėsi, nepagrosi“. Nu ašenai sakau: „Žiũrint koks tas dalykas, maž jeĩ girdėtas, tai pagrosiu“. Jis saka: „Raninkų“ tai tikrai nemakėsi“. Bũva „Raninkas“... Jũs žĩnate ... yra dabar vadina „Aušrĩne“. Vadĩdava „Raninkas“ jas, unksti bažnyĉiaj atgiedodava vienas vargonykas su vargonais. Hm! O man gi jau šitas girdėtas, aš jas gi groju, moku aš...“ „Nu, jegu, – rakuoja, – ir „Raninkas“ moki, tai kų gi tãvi beklusinėt daugiau...“ Teipo.

Pradėjau ait ĩ makyklã, jau man’ bũva ... aštuntų metų jau skaitas... Pradėjau ait ĩ makyklã, tai makyklaje mokytajas nusipirka smuikų ir nemoka nei suderint, nei grot – gi jĩs nieka nemoka. Klausia makyklaj: „Kas, reiškia, iš vaikų... Ar jũs mokat kai katras smuikų suderint arba pagrot? Man’ kaip ir nedrũsu, aš tyliu. Ir visi tyli. A vienas kaimynas kaĩtu jau su mãnim ėja, mana metų, saka: „Bajarũnas gi moka grot!“ Nu tai gerai. Saka: „Tu Bajarũnas?“ Nu tai jis mãnĩ prieja: „Ar, – saka, – man suderintum smuikų, pagrotum?“ Nu tai sakau: „Gerai“, – sakau. Nu jis atneša smuikų, aš jau suderinu. „A, – saka, – pagrot jau kų gali?“ Pagrojau valseĩ, pal’kũtĩ, pagrojau suktĩnĩ. „O, tai, – saka, – mes galėsim ruošt šeštadieniais šokius“. Tadũ bũva ... aja ir didelių, aja makyklan net iki aštuonio-likas metų vaikų... <...>

Nu tai paskiau aš jau būdamas jau ... grodamas išmokau daugiau. Ir būva toks jau Mačiekuos taip pat išmoka, tų pačių mana metų irgi makėja. Tai va abūdu suveidavam, tai vīs jau... Daug geriau biškūtį makėja anas, tai vėl' jau aš iš ja ... abūdu jau kartu, jau dviem balsais pagrodavam.

Tai jau paskiau... Jau kakių dvidešimties metų buvau, aš pradėjau jau padaryt jau smuiką. Ir sava darba narėjau padaryt jau. Tai būva dar prastėsnes, vis talyn – geryn. Iki dvidešimties metų, iki devyniolikas teip panašiai vis dirbinėdavau žemom šitas smuikas. Tai esu padirbįs daug ... iki aštuoniasdėšimt gal' iš vīsa...

Parduodavau, kelias pardaviau čia kaimynui, bet papuola takiem, grot ... neišmoka, vienas tiktaī išmoka Stepónas, pramoka grot ir makėja grot, mes sugrodavam abūdu. <...> A tas Rapas, kuris jau skatina tėvu pirkt jau smuikų, tai jis turėja džiovų – nūmire, nebūva jo. Nu tai jau ... dvylikas metų buvau, nu tai čia kaip vakaruškėlas taisydava, tai aš jau pagrodavau. Arba tas Mačekiūkas dalyvaudava arba Mačiekuos arba pas manį, tai mes dvejuos jau sugrodavam smuikelam šokiam. Tadu, matai, nebūva takių garsių... Pagrodava Rapas ant armonikas, jis nori pasišokt – mes pagrojam, a jei ne – jis pagrodavo. Nu tai ... teip augau taliau. Bet māni vasaras būdava blogas – reikdava ganyt. Ganiau iki penkiolikas metų.

A paskiaū jau nebeganiau. Na tai kai nebeganiau... Nars ir dar tebeganydamas atgynęs gyvulius nuveidavau pagrot. Mačiekų kaiman, būdava, užpraša pagrot, nu tai pagroju. Nu, paskiau jau, kai jau nebeganiau, tai jau taliau nuveidavau – unt Maškėnų kalną gegužinės, Stramiliuos, Baltūšių kaimi, Mačiekų kaime, Pāžūselių kaimi, Žiobišky. Nu tai va teip. Suveidavam daugiau: Žiobišky čia susirinkdavam kai kadu smuikinykai net aštuoni. Ir turėja čia taki Sukauckai kontrabosų. Kontrabosų ir aštuonias kakias smuikas arba kai kadu ir šešias, piñkias – jau graži muzikėla atrodydava... Tai ... vadindava – Styginis arkėstras jau... [O armonikom nepritardavo?] Pritardava, daugiausia šitom „Kancertīnes“. „Kancertīnī“ turėja Galīnis taksai, turėja Karpeučius, Šakalys ir Žėkas Pāžūselių. Karpeučius ir Šakalys tai šita būva Šilagaly gyvena, o Galīnis... Jis būva Amerikaj, ir šitų „Kancertīnī“ nusipirka mūzikų ir lanke mokytis. Net su gaidelom. Turėja ir gaīdas nekurių šokių tinoj jau letuvių Filadelfijaj. Jis Filadelfijaj gyvena. Būva letuvių daug arganizacijų, letuvių būva makykla. [Šokių] letūviški vardai pavadinti: tai „Letūviška polka“ tinaj, nu būva valcai. [Polka] tai būva „Kataryna“ pavadinta. Teip panašiai Kataryna seniau būva ruskių ... rūšų šita karaliene Kataryna, tai jau gal' iš to ar kitaip pavadīna „Kataryna“ polka. „Letuviška polka“, tai paskiau „Alėnas“ polka būva. Valcai tai būva vienas „Landenas“, vienas „Milijonas“, kītas – „Naūjorkas“ valcai pavadinti jau būva. Nu tai jis turėja vīšką. Tai čia visiem paplīta, visi išmoka ir makėja, daugiausia visi ... jas grodava. Trim balsais, būdava, sugrojam. <...> Nu tai būdava, kai sugrojam, tai daugiausia arba Šakalys, arba Karpeučius dalyvaudava su to „Kancertiniu“ arba Galīnis būdava draugė iš jų. Vienas labiausia, būdava, neteka takiam buviman grot, kad ... būtų bent du ar trys su „Kancertīnem“. Taigi.

Nu, paskiau tai šokiai būva panašiai. Čia Žiobišky teipas būdava, Žiobišky jei ... gegužinė, atlaiduos metu. Tai, būdava, visi jau susitariam bent keli. A ir būdava teip va kokia iškilmingėse diena ar atlaidu, arba šito jau šviñte valstybine. Tai prie šitas makyklas būva toks gonkas ... tik ant stulpų taksai. Tai būdava te takie suoliūkai, tai mes ten, būdava, susimetam: kantrabosas, visi, nu ir sugrojam susirinkį. Esam net susirinkį bent dvylika muzikontų. Nu, visi sugrojam gerai, nu sūtarem tuo laiku, visi supratį būvam, tai, būdava, susirenka iš bažnyčias išejį visi žmones aplink, klausasi. Mes pagrojam.

Nu paskiau šokiam kaip pagrodavam, prie armonikas pasitaikydava pagrot, pasitaikydava prie šitas „Kancertines“ pagrot. Nu, ir paskiau, ir vienas pagrodavau, būdava, vakaruškėlas. Nu ir paskiau apsivedžiau. Jaunas apsivedžiau: dvidešimt venų metų. Žmona čia pat būva, gyvena netoli. Nu, skaityk, prie Baltūšių vienkemy, vienkemis būva. Dabar nebėr to vienkemia, ir Baltūšių nebėra. Visi pranyka per kolūkį. Tai vat. Nu tai jį ten gyvėna, susipažinom ir ... supratam, ir apsivedžiau. Taigi vat. Tai apsivedžiau, tai ji tadū mañ ėme skątyt makintis vargonyku. Nu vargonyku kaip ir iš karto ... bet paskiau pagalvoju nu, da kolkas nejau, a paskiau susirgau empedicītu. Nu, važiavau Panevėžin, tadū Rokišky nebūva chirurgų, nuvažiavau Panevėžin, padāre apercijų šita empedicīta. Nu man nesigalėja ilgai lyg tai dirbt, lyg tai skauda šitas daiktas, nu ji jėmia sakyt: – „Eik makintis vargonyku. Pasimakink“. Nu tai gerai, aš ... Lygiškis būva, Matas Lygiškis vargonyku tadū, pas jį pakaľbėjau, saka: „Gerai“. Nu aš sakau: „Kaip čia su kainu, kaip čia man“. „Nu, – saka, man dienai lītas. Kiek tu, – saka, – pasimakinsi, kiek tu grosi...“ Nu, kiek jis tį mañ makīna... Aš jau mėnesį buvau. Nu tai jis paaiškina gaidas, aš biškį buvau jau makykloj ... trūputį suspažīnįs su gaidom, bet tai ty nulis. Ānas man paaiškino gāmas, vīsa jau paskui... Nu tai aš jas jau pergrajau – gāmas moku. A paskui jau suvėja mėnuo, reikia jau trīsdešimt lītų makėt, a man' nelabai tų pinigų ūra. Tai matai. Nu tai mīslīu: „A kas čia takiō? Reikia pasidaryt fisharmonijā ir galėsiu makintis“. Nu matai. Aš išsirašiau iš Kauna, būva skelbime, iš knýgyna ... šitas jau ... religines gaīdas, knýga dīdela būvā, tai... Dabar jos nebturiu, pařdaviau takiam čynoj Baltūnui nuo Rokiškia. Nu tai, pradėjau apsižiūrėt apie fisharmonijų, gerai apsibūt. Betgi nėra kaip: kad man' paardyt, pažiūrėt', kaip čia jį viduj susidaro, nėra kaip. Nu ir jej išvažiuoja į turgų, būdavā, ir vīsā dienā beveik neatvažiuoja, šitie Gagiškiaī. Nu tai aš jau turėjau šitų nusinėšis pasitaisis atsuktūvā, atsuku kai kur aš jų, jau pradedu ... kaip viduj su ... vīskā apžiūriu: nieko tokiō – man vīskas suprantama palīka... Tai tik raikia šitų, negi padarysi – balseliu, glasīvnu šitų. Nu tai nurašiau šitam venam tam jau... Centras būva. Širdžia. Ar jis būva, ar žydas, ar jis kas, ar jis vokietis. Šerdžia jis jau ten va gi ... krautuven tų jau mūzikų, kad man' kakių pinkių aktāvių kiek kainuotų, jeigu jis prisiųstų jau. Šitų glaseliu. Į Kaunā. Nu tai jis tadū man' ... atrašo laiškų: „Kainuos pinkiasdešimt rūblių. Kai nusiųsiu pinkių aktāvių. Galiu nusiųst, turiu, ir kaina – pinkiasdešimt“. Pinkiasdešimt – ... pabrañgu. Nu tai čia kaip aš čia ... Užklysta ... Būva vargonykas iřgi, bet jis vargonykāva kur tai Žemaitijoj ar kuř tai, tai jo brōlis užklysta – Žumbakys, Žumbakys, jo brolis pas manīškį. Pas vargonykā grojant,

užaina. Jėmėm kalbėt' apie šitų, kad šitų balselių... „A tai, – saka, – žinai, māna brolia ūra ir je nereikalingi: jis tūri vīsų fisharmonijū, a čia balseliai ja gaūti būva... Aš jum galiu, – saka, – parduot visai nebrangiai“. Aš nuvejau pas jį, jis man pardavė už penkius litus šituos balselius. Nu kai balselius kai gavau, tadu pradėjau... Pasakiau: „Reiks dirbt. Balselius gavau – raiks dirbt, bandyt““. Nu tai Gagiškis sāka: „Nu, kažin kas išeis“. Jis gal' nārėja, kad gal' mokysiuos pas jį ilgiau ir jam bīškį pelnas eina: lītas ant denas. Nu gerai. Namė pradėjau dirbt. Pasidariau, pasibuvau, ir tikrai pasidariau, kad galėjau grot. Nu dirbau bent dvi sāvaites: darba daug, matai, pa klaviatūru daug labai darba, matai tynoj kad je svarstytyūs, kad uždingtų gerai, kad vīsa... Tai dvi sāvaites. Nu, aš dirbau gi kai kadu ir ... mañ gi prie ūkia darba gi raīkia. Tėvas negīdave visā laikā sėdėt' prie jos ir dirbt. Pripuldamas tik dirbau. Nu tik vakarais. Žemos metu dirbau, tai vakarais. Nu a dieną raīkia linai braukt, [tai] vėl' kas. Nu tai ... kai pasidariau, tai kakia tris ar keturis mėnesius pasimokinau name jau prie jos. A knygu gi turėjau išsirašis, aš išsirašiau knygu da tų gaidų jau religinių iš ... da ma-kindamasis. Tokių pat kaip Gagiškis turėja. „Commutans kyriale“ pavadinimas toks būdava. „Commutans kyriale“ tos knygas. Nu gerai, palāidau: „Jeigu yr, tai, – sakau, – man apdėtu mokesčiu prisiųskit“. Tai prīsiunte – dešimt litų reikia sumakėt paštī. Aš perlaidojau ir ātsiunte man tų knygu. Tai mat, kai pasidirbau fisharmonijū, tai aš ir davai, ir makintis. Ir šitas mišias jau šviesias, mišias gedulīnes, vīsa. Nu ir kitokius dalykus, kitas giesmes, kurios reikalingas bažnyčij. Nu tai pa to atainu vienūryt unksti prieš pamaldas pas Gagīškį jau čia, pas vargonykū. Sakau: „Noriu pabandyt ant vargonų, – sakau, – ar galima jau?“ Sāka: „Šinde ūra tamsias, gedulīnes mišios“. Sakau: „Gerai. Aš jau kaip ir bīškį moku, – sakau“. „Nu, ainam“. Abūdu kařtu nuvejiam – jis jau gi bīja, kad kas ... nenuklyscia, ka netropyčia ar ka – tai klebonas bařsis, kam laidei. Tai jis jau šaly stovī, a aš jau atlieku vīskā. Nu atlikau vīskā gerai, pareinam ant jo būta jau, žmōna klausia: „Kad teip ilgai nebatāja pas mum, – rakuojas, – ar jis moka gi bent bīškį, ar užmirša tiek, kiek makėja?“ Saka: „Žinai, neblagai. Jīs jau gali vargonykaut, – sāka. – Kaip Žiobišky, kaip Kazlišky, šitakiōs parapijėlas tai jau gāli ir vargonykaut“. „Nu, nu, – to susidamėja, – teip greit išmoka! – rakuojas, – Smalskys makīnas, – rakuojas, – tai visus metus, – rakuojas, – tai tadu tiktai atsitrauke...“ <...> Jis nuo Vaidlonų būva, žiobiškėnas irgi. Nu tai ... šiteipos pasāke, nu tai nieko. Aš parejau namo, nu kas čia takiō? Kurgi čia. Dar pasimokiau daugiau kiek. Nu čia pasiskelbia Onuškia klebonas – reikia vargonyka. „Nu, – sakau, – reikia pabandyt“. Nuvažiuoju. Saka: „Va tik, – saka, – savaite atgalia mes jau gavam, prīemem ir turim vargonykū“. Nu, gerai. Paskiau pasiskelbia, kad reikia vargonyka Kamajuos. Nuvažiuoju. Kamajuos šiteipos sekmadenī. Saka: „Vakar atvažiava iš Panevėžia vienas vargonykas ir čia susītārėm ir jis vargonykaus“. Nu, a teip ir ūpas nupuola, nu tu vargonyku besieškōt, aptilau, dar mokinausi daugiau grot, a paskiau tėvas susirgo, pasīmire. Nu tai ka ... mes trys broliai līkom. Jau sesuo būva ir aňtra ištekėjus, iš bendrų namų išduota. Nu tai, ... pasidalīnom vīsko, vīsų šitų ūkī. Man neteko triobų. Bīškį medžiagos teko, bet triobų – ne. Nu tai reikia statyti triobas. Nu tai

ką daryt? Gryčiai pasistatyti man būva užrašytas tvartas. Nu tas tvartas – apipūvusių būva daug medžių, išmetę. Tai su žmonu būva trupučiūka sava miškėlia, nupjovom medžia, dadėjam. Tai pasumdžiaū tokį ... šitų iš Vīkanių kaima tōkį, kaip jis vadīnasi, Stasys, Stasys. Tai tų Stasį pasumdžiaū, ir jis apsieme gryčią, gryčių pastatyt man. <...>

Vargonykaut teka daug: pinkiasdešimt metų išvargonykavau... Matai, kaip ateja Savietų Sajunga, jau savietinis laikas užėja, šitas Gagīškis išsigunda ir pāmete. Labai būva puolīmas dīdelis, agi ant vargonyka ar ką, tai būva baisiai... Jeigu tu bažnyčias tarnas, tai baisiai paniekoj ir niekā negali, jokia ... jokia užtarīma jokia gaut, nieka negali. Nu tai jis ką? Tai jisai pāmete ir tadu pakvete mani ... mane pakvete šitas į Žiobiškį. <...>

Žiobišky pradėjau vargonykaut ... keturiasdešimt devintais. <...> Suskaičiuoju apie dvīdešimt metų panašiai bažnyčio išvargonykavau. Nu ir tadu susirgau vėl' smagiai. Raīkia aperuoti – būva trūkus plėves čia man, viskā. Nu tai, ašgi matai... Jau būva kalūkiai. Tai, būdava, čia atadirbu ir su visais nubėgu darban. Vīstiek neveluodavau, neveluodavau. Tai, būdava, pirminykas saka: „Ka jūs vėlai šindej pradėjate dirbt?“ Nars aš pirmiau jų nuvejau. A šitie žmones kiti saka (ir jie patys nuveidava bažnyčion), saka: „Lig Bajarūnas atsīmelde, tai mes vieni nedirbam, laukem ja“. Va pavažiavimas taks man tiktai būva na jų. Bet nieko tį labai jau pirminykas nepuola, nesake, tiktai žinai jau, gaut arba malkų, arba medžiagas skedoms plėsti tai jau nesikreipsi. Saka: „Un kunigėlį kreipkis, nu“. Nu matai, būva tas atāsakas. Nu tai paskiau kaip ... kaip susirgau, tai nuvažiavau į Vilnių. Į Vilnių, ir būva Žalkaūskas toks, chirurgas jisai būva ir pažištamias, kaimynas. <...> Jis mañ prieme, padare aperacijų, ką. Nu tai, aš dirbt negalėjau ilgį ir taip kōkias gal' tris savaites nu čia viskā, tai Gagīškis pradėja, kai aš buvau toj lignonėj. <...> Nu tai aš buvau, kaigi, buvau kalkozan ajau dirbt kokiās vėl' porą metų. Nu tai, gyvenau sava namuos... <...> Tai va te iš čenoj jema pas mūsų klebonų atvažiuoja Kazliškia klebonas ir saka: „Tu turi sava parapijaj du vargonyku, girdėjau, pėrlaisk man' vienu“. Nu jis saka: „Dabar varganykauja tai, saka, pas manį Gagīškis, – saka, – kad nori, paprašyk šitų ... Bajarūnų“. Nu tai jis, skaitas, paprašo, įduoda šitų raštelį, laiškėlį. Ot kas man' ātnešė, rodos kad atnešė dukte. Makyklan kaip aja, tai jau paduota tas laiškėlis, kad: „Bus pas mani dabar švintas Marijas globas atlaidai, atvažiuok pas mum į atlaidus pavargonykaut“. Nu ir gerai, aš nuvažiavau. <...>

Į Kazliškį žiemų važinėdavau su autobusu per Rokiškį, iš čia tiesiai neidava. Nuvažiuoju Rokiškin, iš Rokiškia... Nu tai nebrāngus būva labai autōbusas tadu važinēt'. Tai va. Tai nuvažiuoju į Rokiškį, iš Rokiškia... O kai vasarų, kai galima važiuot dvīračiu – dvīračiu važinėjau. <...>

Ten trīsdešimt metų išvarganykavau. Taigi. Tai dabar ... dabar jau, mažna sakyt, pradėja iš Rokiškia nebeit į Kvetkus autobusas, ir aš į Kazliškį nebegaliu patekt ant laiko. Tai nustojau. Nu dabar jau ketvīrti metai. Ketvīrti metai nebevarganykauju. Tai čia Žiobišky dar aš biškį dar, mažna sakyt, metus pavarganykavau, bet vīs kaip ir aš skatinau, makinau dūkterį Lionį, kad, reiškia, mokykis tūjen. Tai jy užeidava, įprata tos jau sūdetes pamaldų, biškį grot ... pasimakīna kas

raikia, nu tai pradėja jį. Tai ir dabar jau treči metai jį kiek jau čia varganykauja, aš nebe. Nu, mažna sakyti, dar galėč' va, pagrot tai aš pagročia dar geriau už Lionių, bet gedot nebegaliu ir nueiti, užlįpti man jau per suňku. Va teip ... ir pasimečiau, jį dabar.

[Smuikų daug padarėt. Kur dabar Jūsų smuikai?]

Turgujė parduodavau. Rokišky. Nūnešu aš, matai, kītas paema, čirpina – nu kas čia do mūzika? Nu aš paimu, kai sugroju gerai! Kaip tiktai smagiau – tuoj apstoja ratas pasižiūrēt žmonių. Atsirunda vieni seniokai jau tinoj, ar senesni, saka: „Mes, – saka, – sūneliui parvežkim, nupirkim“. Ir nūperka. Ir aš, būdava, išparduodavau. Aš čia kaiminystej ... gal' kōkias ... venam, paskiau kitam. Tas sutrūpina – neišmoko, kītas, išmoko – nupirko, a Rapiūkui – neišmoka, teip jis jų ir sudauže. A daugiau tai nežinau čia iš manī, iš artimųjų nepapuola... <...>

Teipōs padargus kakiuos – ūkiškus tai irgi pasidirbdavau. Akėčias pasidarydavau patsai, nu paskiau plūgu jeigu reikia norago, tai jį pirkdavau, nupirkis. Bet jis pataisyt reikdava, palinkt bīškį, pabūt. Paliñki ir skylutes išgrīžt. Tai išgrīžus skylutes, kur raikia, jis varžtais prisūkt. Tai pastaisydavau patsai. Aš nejau nei į kalkoza, niekur. Nėjōkios pasūdžios nē iš niekur ne... Pavyzdžiui, ar kokio priseina gružto ar kalto, ar ka. Tai, būdavo, atbėgo unt māni žmanes. Tai man dyvai būdavo. Taigi pasidaryk savo, nu. Aš šitokių dalykų nepriimdavau. Pasidariau savo. Pliena šmotų gauni, sena ražpelia ar ka, išploji, pasidarai kaltų – ar mažėsni, ar didėsni. Prisēja obliaus – pasidarei oblių. Nū tai jeigu gerą obliūką arba leistūvą pasidaryt, tai matai – geležis, tai raikia gelažis nusipirkt'. Tiktai medžia pasidirbi jau darbų. O jeigu reikdava prastēsnia kokia va, jau arba šitų va kaip langus dirbi raikia šitiem pozeliam. Tai pasidirbi, kaltali įdedi, nusikali iš plieno šmotelio kaltali, in tų įdedi gelažytį arba seno pjūklo padarai, iškerti plonų, nugalandi tuos jau ... jaugi šonus, kad liktų, kad jis. Tai vot. Aš, būdavo, pasidirbu. Da ir kitam paskolinu kas. Skolindavau. Nebūva madās, kad tį eit, prašyt žmogus. <...>

Kaimynas būva pirmīnes arganizacijos sekretorius kamunistų. Nu tai jisai įgundino šitų ... įvare brigadierių Purtulį, kad: „Tu varyk jį, kad jis bažnyčian nenuveitų, varyk sekmadieniais į darbą“. Nu tai jis, būdavo, varo mani artų arba drapavotų ir sekmadieniais. Tai aš, būdava, išsiuñčiu sūnų, nars jis būva ir da kakių pinkiolikos šešiolikos metų, nusiūñčiu sūnų, už manį jis paoria arba padrapavoja kas reikia, o aš atlieku bažnyčiaj. Atlikis bažnyčioj jį palaidžiu, atmainau, aš nubėgu tadu. Tu matai, kaipos būvo... <...> Tai paskiau āsen dirbau, ariau ir vīsa, ir žinau vīsas daug, va tį Kalpokišky, tuos namuos... Ir šitie atvažiava iš Rokiškia jau būva toksai ... jau jau šitie valdinykai jau jau viršinykai, kad jau ... nu skaitas, nu kaip dabar meras, tai ti būva vadovas vyriausias, nu tai jis atvažiava ir būva, ir kaip čia vyksta darbas? Nu tai je, skaitas, sugalvoja – kas gerai nedirba, neklausu, jau Dumbrauskas ir ... tad Gūžas būva pirminyku, tai Dumbrauskas prikalbēja, kas raikia pakviesc', reiškia, kurie, kad jau pabartų šitas jau Rokiškia valdinykai. Nu tai gerai. Aš ariu šiteipos, ataina sąskaitinykas, būva Daunys sąskaitinykas, iš šitas iš jau kantoras. Paduoda man

raštelį, skaitau – raštelis, kad „vakarį pinkios valandos pribūt, ateit į kantorą man““. Nu jau rūdenia laikas, tai jau jau vakaras būva. Nu gerai. Aš atėjau. O čia jau kitus bara, je būva visi, vīsa. A giūdžiu, Dumbrasukas šitam jau kitam kambary saka, jau jis gal' brigadieriu Puruliui: „Sakyk, kad nedirba, neklausa, sakyk, kad mąža padirba, apória“. „Tai, – saka, – jis aporia lyg tai, – saka, – daug per dieną“. Saka: „Sakyk, kad tiktai dvīdešimt arų teaporia dvejetu arklių per dieną“. Nu tai gerai. Aš inėjau. Šitas įeina. Jau pāšauke manį. Surašytas sąrašas jau, padirbtas. Iššaukia tan kamarin šitas. A mañ' pyktis pāeme: dirbu, būvu, – šaukia! Aš nenusīemiu ir kepūres ineįs.

– A, tu, – saka jau šitas, tas viršinykas, – kai bažnyčion ineini, tai kepūri tuoj pažastin pasīdedi, o kai pas mum kantoran atajai, tai ir nusiimt kepūres nenori!

Sakau:

– Nėra kadu. Aš skūbinuosi namo. Dirbau perdien, ariau, tiktai ko reikia, kam man' šauket, pasakykit.

– Nu tai, – saka Dumbrasukas, – sakyk, brigadieriau, ką jis ten?

– Jis nieko nedirba, neklaūsa...

– Kaip, – sakau, – naklausau, aš gi oriu dabar!

– Tai kiek jis ... tu apori? Dvīdešimt arų per dieną, – rakuojas, – ketvertu arklių. Tau gi pritvirtinta keturi arkliai – pūsi denos venais, pūsi denos kitais.

Sakau:

– Gerai, teip.

Nu tai šitas vėl' šoka:

– Tai kaip tu šiteip dirbi?

Sakau:

– Jis meluoja! – aš sakau. Dar, – sakau, – nesutemi, – važiuojam ton vieton aš jum visos sāvaites parodysiu darbu: išeina an denos du hektarai apor-ta, šitie ..., haktaras aparta, du hektarai, kur drapavota – apdreparavota. Aš jum parodysiu, tikrai teisybė.

– Tikrai? – Lekāndra toks būva. Tai vat tas, atsīminiau, jau tadu viršinykas.

Nu tai šitas jau viršinykas taip saka:

– Taigi jis dirba! – saka un brigadieriu.

– Ne, jis meluoja, – saka.

– Jeigu sakai, – sakau, – meluoju – tai tu meluoji! – sakau. – Aš sakau iš tikrujų, važiuojam, aš parodysiu visos savaites darbu.

Tai šitas mato, kad... Tai saka:

– Žmogum raikia... Mes prašem tuos žmones pakviest, kurie nedirba, neklausa, a ne kurie dirba, – saka. – Bajarūnai, – saka, – aik tu namo. Mes, – saka, – tavį nebaūsma šinde...

TAUTOSAKA

Žiobiškio apylinkių tautosaka Lietuvių tautosakos rankraštyne

Parengė Povilas Krikščiūnas ir Aušra Žičkienė
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Skelbiama tautosaka imta iš rinkinių, saugomų Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne. Kitų saugyklų ar privačiais fondais nesinaudota, todėl skelbiami tik čia turimi Žiobiškio apylinkių kūriniai, atrinkti peržiūrėjus visą turimą medžiagą.

Rinkinių iš šių apylinkių turima nemažai. Pirmasis (32 mįslės, patarlės, burtai) Tautosakos komisijai atsiųstas J. Milaknio 1930 m. 1937–1938 m. tautosaką čia labai aktyviai rinko ir Lietuvių tautosakos archyvui siuntė Rokiškio pradžios mokyklos tautosakos rinkėjų būrelis, vadovaujamas mokytojo St. Riauto. Beveik dvidešimtyje rinkinių yra dainos (tekstai be melodijų), pasakos, mįslės, burtai ir prietarai. Po keletą kūrinių nuo Žiobiškio galima rasti ir vėlesniuose įvairių mokyklų mokinių rinkiniuose.

1967 m. Rokiškio rajone dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakinė ekspedicija. Lankytasi Jūžintų, Ūnuškio, Kamajū, Čedasų, Žiobiškio, Jūdųpės, Panemūnio, Bėrų raj. Pėpilio apylinkėse, pasiektos kai kurios Latvijos pasienio vietovės. Iš viso parsivežta 1370 įvairių tautosakos kūrinių. Deja, Žiobiškyje bei aplinkiniuose kaimuose užrašytos tik 79 dainos, dažniausiai po 2–4 iš vieno pateikėjo (išskyrus žiobiškietę Jadvygą Bajorūnienę, padainavusią 29).

Šios ekspedicijos darbą pratęsė Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio dalyviai, 1985–1986 m. rinkdami tautosaką apsilankę ir Žiobiškio apylinkėse. Iš šios išvykos pateikėjų minėtini smuikininkas bei dainininkas Petras Bajoriūnas ir jo žmona Emilija Bajoriūnienė. Deja, ryškesnių tradicinio repertuaro pateikėjų nebesurado Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos kompleksinė ekspedicija 1997 m.

Nors medžiagos nuo Žiobiškio esama nemažai, tačiau garsiam talentingais pateikėjais Rokiškio rajone Žiobiškio apylinkė kartais atrodo truputį nuskriausta. Gal dėl to, kad rinkėjų žvilgsniai dažnai kryo į tolimesnius nuo miesto kaimus, čia nesurasta tokių ryškių asmenybių kaip Elena Zaukienė ar Karolina Statulevičienė. Nesunku pastebėti (ypač St. Riauto sudarytuose rinkiniuose) buvus rinkėjų „mėgstamų“ (dainų

tekstai, pasakos, mįslės, burtai, tikėjimai) ir pamirštų (sakmės, padavimai, oracijos, patarlės bei priežodžiai, juokavimai) žanrų. Vėlesniuose rinkiniuose daugėja naujoviškų tekstų, o tradiciniai dažnai užrašomi nesklaidūs ar fragmentiški. Visa tai turėjo įtakos ir skyriaus apimčiai bei netolygiai žanrinei sudėčiai, nes šios serijos knygoose rengėjai stengiasi atkurti tradicinį, „klasikinį“ apylinkės repertuarą, pateikti jų nuomone, įdomiausius apylinkei būdingus kūrinus.

Atrenkant medžiagą, pirmenybė teikta kūriniais, turintiems garso įrašus. Jais remiantis tvarkyta tekstų tarmė, pataisyti rinkiniuose esantys netikslumai, tačiau paliktos būdingos sintaksinės konstrukcijos, morfologinės formos, pasitaikantys tų pačių formų fonetiniai svyravimai, nulemti literatūrinės kalbos įtakos. Pašalinti tik aiškūs apsirikimai, pakartojimai, dažnesni beprasmiški pertarai. Neįrašyti pagal analogiją atkurti fragmentai spausdinami laužtiniuose skliaustuose.

Daugumos ranka užrašytų tekstų tarmė išlaikyta labai nenuosekliai ar jos visai nepaisoma, todėl čia elgtasi kiek kitaip. Mįslių kalba, atsižvelgiant į joms dažnai būdingą ritmiką, sukuriama tarme, netaisyta, o pasakos skelbiamos literatūrine kalba. Jas redaguojant taip pat taisyti apsirikimai, dažniau pasikartojantys žodžiai, išlaikant tekstų leksiką ir sintaksinius junginius. Jei teksto skyryba paryškina sakinio loginę kirtį ar intonaciją, ji gali skirtis nuo šiuolaikinių normų.

Visus instrumentinius kūrinius smuiku pagriežė vienas žmogus – Petras Bajoriūnas. Jis ne tik vienintelis Žiobiškio apylinkių smuikininkas, kurio griežimas buvo užfiksuotas garso įrašais. Tai neeilinis smuikininkas ir neeilinė asmenybė. Jo griežimas labai įvairiapusis, todėl norėta kuo išsamiau jį parodyti. Geriausia būtų skelbti nuo pradžios iki pabaigos įgrotų kūrinių transkripcijas su pažymėtais stryko braukimo būdais, melodijos ornamentika, tačiau jos knygoje užimtų labai daug vietos. Norėta paskelbti kuo daugiau ir įvairesnių kūrinių, todėl jų transkripcijos sutrumpintos. Trumpinimui pritaikyta vokalinei liaudies muzikai skelbti vartojama variantų sistema. Variantuose nežymimi stryko braukimo niuansai – palikti tik melodijos pasikeitimai. Kūrinio forma nurodoma jo periodus žyminčiomis raidėmis (keturkampiuose rėmeliuose prieš kiekvieno periodo pradžia), o gale surašoma periodų seka.

Transkripcijose vartojami stryko bei kiti ženklai ne visada atitinka vartojamus klasikiniame muzikoje. Čia jų reikšmės tokios:

- – gulinčiu stryku, šiek tiek pabrėžiant gaidas;
- – pabrėžiant ir atskiriant gaidas;
- – lengvu šokinėjančiu stryku;
- – ryškus akcentas;
- – melodiją vedančios, ryškiau girdimos gaidos;
- – neaiškiai skambančios, blogai girdimos, netiksliai intonuotos gaidos;
- – gaidos paaukštinimas mažiau nei puse tono;
- – gaidos pažeminimas mažiau nei puse tono;

- – vibrato;
- – glissando;
- – pauzė tarp posmių (kai pritariama balsui);
- – vienas iš ansamblio narių pradeda anksčiau nei kiti;
- – vienas iš ansamblio narių pradeda vėliau nei kiti.

Metrikose nurodoma pateikėjo pavardė, vardas (moterų, jei žinoma – mergautinė pavardė), amžius užrašinėjimo metu, gyvenamoji – kaimas ar miestelis, ir kilmės (kai nesutampa) – vietos. Po užrašytojų pavardžių, užrašymo metų ir ekspedicijos (jei užrašyta ekspedicijoje) pavadinimo, melodijos ir teksto šifruotojų nurodomi šaltiniai – rinkinio Lietuvių tautosakos rankraštyne (LTR) bei garso laikmenos jo fonotekoje (LTRF) numeris ir tipas (mg. – magnetofono juosta, k. – kasetė), kūrinių numeriai.

Skelbiamas dainas atrinko Povilas Krikščiūnas ir Aušra Žičkienė (ji taip pat peržiūrėjo ar šifravo melodijas, jas suredagavo ir parengė spaudai), pasakojamąją ir smulkiają tautosaką atrinko, suredagavo ir spaudai parengė Povilas Krikščiūnas. Instrumentinės muzikos parengėja dėkinga dr. Gailai Kirdienei už konsultacijas.

Dainuojamoji tautosaka

1. A a a a šitų

[...] a a ši - tų, duos Die - vu - lis ki - tų.

Aš Die - vu - liui a - čiū, man Die - vu - lis tre - čių.

Šifruotojos pastaba: kartu bando dainuoti ir vaikas.

[A a] a a šitų,
 Duos Dievulis kitų.
 Aš Dievuliui ačiū,
 Man Dievulis trečių.

Taip dainuoja, šokindami vaiką ant kelių.

Padainavo Leonija Jočienė-Bajorūnaitė, 46 m., gyv. Žiobiškyje. Užrašė Dalia Zaikauskienė Vilniaus universiteto kraštotyriminkų ramuvos kompleksinėje ekspedicijoje 1997 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 6514(273), LTRF k. 230(24).

2. Oi, jojau jojau

♩=96

Oi, jo - jau jo - jau, jo - da - mas dū - mo - jau,

kur reiks gau-ti nak-vy - nē - lē šių-nakt per-nak-vo - ti,

kur reiks gau-ti nak-vy - nē - lē šių-nakt per-nak-vo(ti).

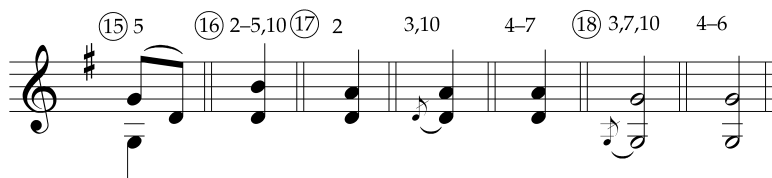
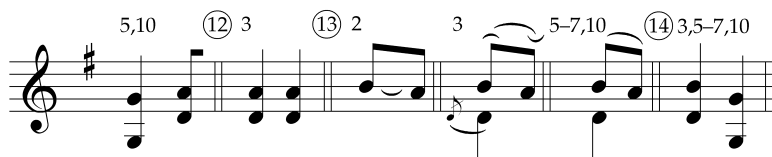
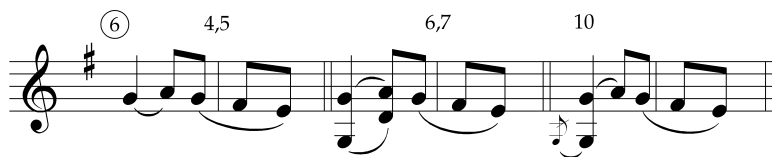
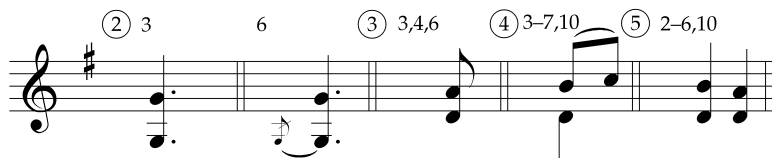
Balso melodijos variantai:

① 5,8 ② 2-6,8-10 ③ 4-7 8,10 9

④ 2,3 ⑤ 3 ⑥ 2,8 3 ⑦ 4-7,9

⑧ 4 ⑨ 2,3,6

Smuiko melodijos variantai:

8 ir 9 posmų smuiko melodija:

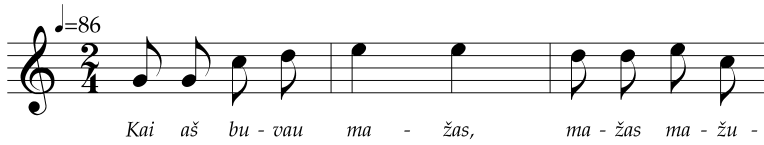
*Smuiko derinimas.

**Pirmoji ketvirtinė neįrašyta. Čia pridėta iš 2-ojo posmo.

1. Oi, jojau jojau,
Jodamas dūmojau,
Kur reiks gauti nakvynėlę
Šiunakt pernaktuoti. (2x2)	6. – Berneli jaunas,
Žalias dobilėli,
Išsimoke gegutyte
Nuo girios paukštelių. (2x2)
2. Jaučiu dvarelį
Šalia vieškelėlio,
Ten vaikščioja mandravoja
Jauna mergužėle. (2x2)	7. – Mergele mano,
Žalia rūtytėle,
Taigi raike tau išmukti
Na kaimo mergelių. (2x2)
3. – Mergele mano,
Žalia rūtytėle,
Aš atjojau pasiklausti,
Ar tu moki austi? (2x2)	8. – Berneli mano,
Žalias diemedėli,
Rodos noriu pasiklausti,
Ar tu moki arti? (2x2)
4. – Berneli mano,
Baltas dobilėli,
Vargiai augau be mačiutes,
Kas gi man išmokys? (2x2)	9. – Mergele jauna,
Žalia rūtytėle,
Vargiai augau be tevelio,
Kas gi man išmokys? (2x2)
5. – Mergele mano,
Žalia rūtytėle,
Kas išmoke gegutyti
Girelėj kukuoti? (2x2)	10. – Berneli jaunas,
Baltas dobilėli,
Taigi raike tau išmukti
Na kaimo bernelių. (2x2)

Padainavo Emilija Bajoriūnienė-Puluikytė, 79 m., pritarė balsu ir smuiku Petras Bajoriūnas, 79 m. (g. Pagados k.), abu gyv. Žiobiškyje. Užrašė R. Baikauskaitė ir V. Lungys Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5648(12), LTRF mg. 3261(34).

3. Kai aš buvau mažas

1. Kai aš buvau mažas,
Mažas mažutėlis,
Niekas mani nečiūčiaavo,
Mažo neliūliavo. (2x2)	5. Jojau per girelę,
Girelė lingavo,
Visų medžių rasa krito
Ant mano žirgelio. (2x2)
2. Kai aš paaugėjau,
Vaikštinėt pradėjau,
Po stonelę vaikščiodamas,
Žirgelius dabojau. (2x2)	6. Jojau per laukelį,
Užpūtė vėjelis,
Visų medžių rasa džiuvo
Nuo mano žirgelio. (2x2)
3. – Oi tu tėvutėli,
Senas senutėli,
Katrą skirsi man žirgelį
Pas mergelę joti? (2x2)	7. Jojau pro dvarelį,
Šovė pro langelį,
Kad ne žirgas, kad ne balnas,
Būčiau aš prapuolęs. (2x2)
4. – Sūneli mano,
Didis artojėli,
Širmas žirgas, tymo balnas
Per laukelį joti. (2x2)	8. Žirgelis stonelėj,
Balnalis klėtėlėj,
Aš pats jaunas jaunikaitis
Pas savo mergelę. (2x2)

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagādos k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 3905(696).

Dainininkės pastaba: „Mano bobutė tas dainas dainavo. Aš buvau 7–8 metų“.

4. Šuneliai sulojo

Šu - ne - liai su - lo - jo, ber - ne - lis at - jo - jo,
 žiū - riu žiū - riu pro lan - ge - lį - pro ša - lį pra - jo - jo,
 žiū - riu žiū - riu pro lan - ge - lį - pro ša - lį pra - jo(jo).

1. Šuneliai sulojo,
 Bernelis atjojo,
 Žiūriu žiūriu pro langelį –
 Pro šalį prajojo. (2x2)

3. – Grįžti nebegrišiu,
 Daugiau nelankysiu,
 Pakol tave, panytėle,
 Pas sav atvadinsiu. (2x2)

2. Sugrįžk, bernužėli,
 Baltas dobilėli,
 Mes pasikalbėsime tikrai
 Nors pusvalandėlį.
 [...] pakalbėsime
 Nors pusvalandė(l)į.

4. Skinsiu skynimėlį,
 Tiesiu vieškelėlį,
 Tada jauną jaunuoėlę
 Pas sav atvadinsiu. (2x2)

Padainavo Genovaitė Braželienė-Styraite, 70 m., gyv. Žiobiškyje,
ir Julė Uldukienė-Braželytė, 77 m., gyv. Ragelių k. (Ragelių apyl.). Užrašė R. Baikauskaitė
ir V. Lungys Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m.,
melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5609(25), LTRF mg. 3244(34).

Rengėjų pastaba. Pradedama dainuoti keturiose – vedėjos balsą dubliuoja vyras, dar dvi
moterys pritaria, nuo antro posmo vyras nustoja dainuoti. Lieka trys moterys, bet
rinkinyje nurodytos tik dvejų metrikos.

5. Per šilą jojau

Per ši - lą jo - jau, ši - le še - ką
pjo - viau. Ir pa - še - riau bė - rą žir - gą
po ža - liai eg - le - lei, le(lei).
① 2,4 ② 1|2-6|2

1. Per šilą jojau,
Šile šėką pjoviau (2x2)
Ir pašeriau bėrą žirgą
Po žaliai eglelei. (2x2)	4. Sėdžiu už stalelio,
Žiūriu pro langelį – (2x2)
Sninga lyja, rasa krinta
Ant mano žirgelio. (2x2)
2. O kai aš nujojau
Pas savo mergele, (2x2)
Pasistačiau sau žirgelį
Uošvelio dvarely. (2x2)	5. – Oi uošvi uošveli,
Uošveli tėveli,
Kad priėmėt mane jauną,
Priimk ir žirgelį. (2x2)
3. Išein uošvelis,
Senasis tėvelis, (2x2)
Ima mane už rankelės,
Veda už stalelio. (2x2)	6. – Imti priimsiu,
Stonėj pastatysiu, (2x2)
Ir paduosiu žalio šėko,
Šalto vandenėlio. (2x2)

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą
užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvių kalbos ir literatūros
instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(697).

6. Tekėk, dukte, už kriaučiuko

$\text{♩} = 92$

-Te - kėk, duk - te, už kriau - čiu - ko, duk - te - rė - le,

už kriau - čiu - ko. -Ne, mo - čiu - te, ne ne ne,

mo - ti - nė - le, ne ne ne.

1. - Tekėk, dukte, už kriaučiuko,
Dukterėle, už kriaučiuko.
- Ne, močiute, ne ne ne,
Motinėle, ne ne ne.	5. - Tekėk, dukte, už čigono,
Dukterėle, už čigono.
- Ne, močiute, ne ne ne,
Motinėle, ne ne ne.
2. Už kriaučiuko netekėsiu,
Siūlą verpti nemokėsiu.
Ne, močiute, ne ne ne,
Motinėle, ne ne ne.	6. Už čigono netekėsiu,
Vištų vogti nemokėsiu.
Ne, močiute, ne ne ne,
Motinėle, ne ne ne.
3. - Tekėk, dukte, už šiaučiuko,
Dukterėle, už šiaučiuko.
- Ne, močiute, ne ne ne,
Motinėle, ne ne ne.	7. - Tekėk, dukte, už artojo,
Dukterėle, už artojo.
- Štai, močiut, štai štai štai,
Motinėle, štai štai štai.
4. Už šiaučiuko netekėsiu,
Drato sukti nemokėsiu.
Ne, močiute, ne ne ne,
Motinėle, ne ne ne.	8. Už artojo tai tekėsiu,
Duoną kepti tai mokėsiu.
Štai, močiut, štai štai štai,
Motinėle, štai štai štai.

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pağados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(721).

7. Oi, gėriau gėriau

[Oi,] gė - riau gė-riau, gė - riau u - lio - jau,
 nuo va - ka - rė - lio i - ki gai - de - lių.
 i - r
 i - r
 i - r

*Pirmoji gaida neįrašyta. Čia atkurta pagal kitus posmus.

1. [Oi], gėriau gėriau,
Gėriau uliojau,
Nuo vakarėlio
Iki gaidelių.	4. – Bus tau žiedelis
Ir vainikėlis,
Nebus, nebebus
Jaunų dienelių.
2. Pragėriau žiedą
Ir vainikėlį,
Prauliavoju
Jaunas dienas.	5. Oi, gėriau gėriau,
Gėriau uliojau,
Nuo vakarėlio
Iki gaidelių.
3. Ėjau par kiemų,
Šaukiau močiutį,
Kad atvaduotų
Jaunas dienas.	6. Pragėriau žirgų
Ir kamanėlas,
Prauliavoju
Jaunas dienas.

7. Ėjau par kiemų,
Šaukiau tėvelį,
Kad atvaduotų
Jaunas dienas.

8. – Bus tau žirgelis
Ir kamanėlas,
Nebus, nebebus
Jaunų dienelių.

Padainavo Ona Šedienė-Gurnikaitė, 84 m., gyv. Mitragalio k. Užrašė V. Lungys
Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją
šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5648(22), LTRF mg. 3261(44).

8. Lėk, sakalėli

♩ = 48

8 - - ' Lėk, sa - ka - lė - li, lėk, sa - ka - lė - li,

lėk, sa - ka - lė - li, per e - žė - rė - lį.

① 2-11 ② 11 ③ , 2,4,6,7,9,10 ④ 2 5 7,8,10,11 ⑤ 2 ⑥ 9

krau(ti)

1. Lėk, sakalėli,
Lėk, sakalėli,
Lėk, sakalėli,
Per ežerėlį.

5. Nėr man močiutės,
Nėr man močiutės,
Nėr man močiutės,
Kraiteliui krauti.

2. Tam ežerėly
Plauko laivelis,
Tame laively
Sėdi mergelė.

6. Nėr man seselės,
Nėr man seselės,
Nėr man seselės
Vainikui pinti.

3. Sėdi mergelė,
Galvą šukuoja,
Galvą šukuoja
Ir graudžiai verkia:

7. Nėr man brolelio,
Nėr man brolelio,
Nėr man brolelio
Laukeliu lydėt.

4. – Nėr man tėvelio,
Nėr man tėvelio,
Nėr man tėvelio
Dalelei skirti.

8. Mėnuo – tėvelis,
Mėnuo – tėvelis,
Mėnuo – tėvelis
Dalelei skirti.

9. Saulė – močiutė,
Saulė – močiutė,
Saulė – močiutė
Kraiteliui krauti.

11. Sietyns – brolelis,
Sietyns – brolelis,
Sietyns – brolelis
Laukeliu lydėt.

10. Žvaigždė – seselė.
Žvaigždė – seselė,
Žvaigždė – seselė
Vainikui pinti.

Padainavo Zosė Spietinienė-Leščinskaitė, 77 m., gyv. Vilkų k. Užrašė A. Kliaugaitė ir J. Kačiūšis Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1985 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5573(9), LTRF mg. 3082(10).

9. Oi tu rūta rūta

[O] tu rū - ta rū - ta, rū - te - le ža - lio - ji,
ko - dėl ne - ža - liuo - ji žie - mą va - sa - rė - lę,
ko - dėl ne - ža - liuo - ji žie - mą va - sa - rė(lę)?

*Pirmoji ketvirtinė neįrašyta. Čia pridėta tokia kaip likusiuose posmuose.

1. [O]i tu rūta rūta,
Rūtele žalioji,
Kodėl nežaliooji
Žiemą vasarėlę? (2x2)

2. Ką ašei žaliuosiu
Žiemą vasarėlę,
Kad mani nesėja
Vidury darželia. (2x2)

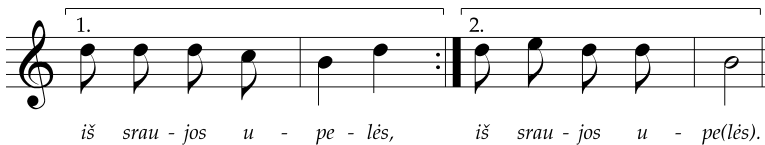
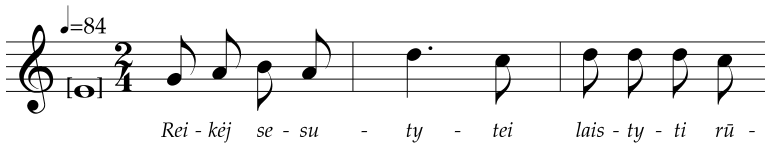
3. *Kai mani pasėja*
Vidury laukelia,
Vidury laukelio,
Ant aukšto kalnalio. (2x2)

5. *Kad mani pasėtų*
Vidury darželia,
Vidury darželia,
Tai ašei žaliuočia
Žiemą vasarėlę. (2x2)

4. *Artajėliai aria*
Ir mani išaria,
Piemenėliai gano
Ir mane išgano. (2x2)

Padainavo Teresė Ragelienė-Vairytė, 74 m., gyv. Degsnių k. Užrašė V. Lungys Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5648(16), LTRF mg. 3261(38).

10. Reikėj sesutytei

1. *Reikėj sesutytei*
Laistyti rūteles,
Reikėj nešti vandenėlis
Iš sraujos upelės. (2x2)

3. *Būtum netekėjus*
Trisdešimt metelių,
Būt užtekę nuo bernelio
Rūstųjų žodelių. (2x2)

2. *Reikėj netekėti*
Dar dešimt metelių,
Būt užtekę tau daržely
Žaliųjų rūtelių. (2x2)

4. *Kai tėvelis barė,*
Tai ir vėl užtarė,
Kai bars jaunas bernužėlis,
Parodys kumštelį. (2x2)

5. *Dažnai atsitinka*
Vyras pijokėlis,
Verksi rankeles sunėrus
Rytas vakarėlis. (2x2)

6. *Ateis pasigėręs,*
Dažnai muštravoja,
Nei tėvelio, nei motulės,
Nėr kam užustoja. (2x2)

Padainavo Albina Kirstukienė, 50 m., gyv. Dėgsnių k. Tekstą užrašė D. Šilainytė ir V. Skrickaitė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(767).

11. Ačiū tau, močiute

$\text{♩} = 84$

A - čiū tau, mo - čiū - te, a - čiū tau,
 se - nu - te, kad man jau - ną už - au - gi - nai
 to - kią slau - ną duk - re - lę.

1. – <i>Ačiū tau, močiute,</i>
<i>Ačiū tau, senute,</i>
<i>Kad man jauną užauginai</i>
<i>Tokią slauną dukrelę. (2x2)</i>	4. – <i>Grįžk, dukrele, pas mane,</i>
<i>Grįžk, jaunoji, pas mane,</i>
<i>Grąžink savo jaunas dienas</i>
<i>Ir margąsias skryneles. (2x2)</i>
2. <i>Tik ne ačiū, močiute,</i>
<i>Tik ne ačiū, senute,</i>
<i>Kad man jauną greit paskyrei</i>
<i>Už pijoko bernelio. (2x2)</i>	5. – <i>Jau ne laikas, močiute,</i>
<i>Jau ne laikas, senute.</i>
<i>Kai tėvelis rugius sės,</i>
<i>Ant rytojaus pjaut galės,</i>
<i>Tai tada, močiute,</i>
<i>Aš pas tavi sugrįšiu. (2x2)</i>
3. <i>Jis pragėrė namelius</i>
<i>Ir nuo lauko rugelius,</i>
<i>Pragers mano jaunas dienas</i>
<i>Ir nuo pirštų žiedelius. (2x2)</i>	6. <i>Kai sesutė rūtas sės,</i>
<i>Ant rytojaus skint galės,</i>
<i>Tai tada, močiute,</i>
<i>Aš pas tavi sugrįšiu. (2x2)</i>

7. Kai broliukas linus sės,
Ant rytojaus raut galės,
Tai tada, močiute,
Aš pas tavi sugrįšiu. (2x2)

9. Kai su peiliu putrų srėbs,
O su šaukštu duonų rieks,
Tai tada, močiute,
Aš pas tavi sugrįšiu. (2x2)

8. Kai saulutė nebešvies,
Danguj vietos neturės,
Tai tada, močiute,
Aš pas tavi sugrįšiu. (2x2)

Padainavo Eleonora Vikonienė, 54 m., gyv. Žiobiškyje. Tekstą užrašė D. Šilainytė ir V. Skrickaitė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(734).

12. Anksti rytą keldama

♩=96

① ② ③ ④ ⑤ ⑥
[Anks-ti ry]-tą kel-da-ma, par dva-re-lį

⑦ ⑧ ⑨ ⑩ ⑪
ei-da-ma, gir-dė-jau re-gė-jau

⑫ ⑬ ⑭ ⑮ ⑯ ⑰
kar-ve-lė-lį bur-kuo-jant, gir-dė-jau

⑱ ⑲ ⑳ ㉑ ㉒ ㉓
re-gė-jau kar-ve-lė-lį bur-kuo-jant.

① 5 ② 6 2,3,5 ④ 2,3,5,6 ⑤ 2,3,5,6

⑥ 3 4 ⑦ 2,3,5,6 4 ⑧ 4 ⑨ 2,3,5,6

⑩ 2,3,5 ⑪ 4 ⑫ 2-6 ⑬ 2,3,5 ⑭ 2-6

⑮ 2,3,6 4,5 ⑯ 4 ⑰ 2-4,6 ⑱ , 2,5 ⑲ 2

5 ⑳ 2-6 ㉑ 2-6 ㉒ 2-4 5

㉓ 3,4 V

*Pirmos trys gaidos neįrašytos. Čia pridėtos iš 2-o posmo.

1. Anksti rytą keldama,
Par dvarelį eidama,
Girdėjau regėjau
Karvelėlį burkuojant. (2x2)	4. Anksti rytą keldama,
Par dvarelį eidama,
Girdėjau regėjau
Gegutėlę kukavo. (2x2)
2. Ne karvelis burkavo,
Senas tėvas dūsavo.
Dūsavo, žadino
Savo mielų sūnelį. (2x2)	5. Ne gegutė kukavo,
Motinėle dūsavo.
Dūsavo, žadino
Savo mielų dukrelį. (2x2)
3. – Kelkis, sūnai jaunasai,
Žvengia žirgas bėrasai –
Tu ilgai užmigai
Ir žirgelį pamiršai. (2x2)	6. – Kelkis, dukra jaunoja,
Vysta rūta žalioja –
Tu ilgai užmigai
Ir rūteles pamiršai. (2x2)

Padainavo Zosė Kastanauskienė-Stankevičiūtė, 73 m., gyv. Žiobiškyje. Užrašė R. Baikauskaitė ir M. Sesickas Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5609(40), LTRF mg. 3245(1).

13. Oi Dieve mano

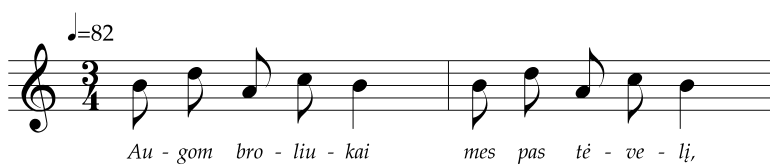
$\text{♩} = 176$

Oi Die - ve ma - no, Die - vu - liau ma - no,
 Oi ly - lia ly - lia, oi ly - lia ly - lia,
 kas ma - ne ra - šė ka - ru - žėn jo - ti?
 ka - ru - žėn jo(ti)?

<p>1. Oi Dieve mano, Dievuliau mano,
 Kas mane rašė karužėn joti?
 Oi lylia lylia, oi lylia lylia,
 Kas mane rašė karužėn joti?</p> <p>2. Turiu brolelį, tris sesutėles,
 Kaip darže žydi trys lelijėlės.
 Oi lylia lylia, oi lylia lylia,
 Kaip darže žydi trys lelijėlės.</p> <p>3. Viena seselė žirgą balnojo,
 Antra seselė kilpas segiojo.
 Oi lylia lylia, oi lylia lylia,
 Antra seselė kilpas segiojo.</p> <p>4. O to trečioji, ko jaunesnioji,
 Vartus atkėlė ir palydėjo.
 Oi lylia lylia, oi lylia lylia,
 Vartus atkėlė ir palydėjo.</p> | <p>5. – Oi broli broli, broleli mūsų,
 Ką gi parneši iš Varšuvėlės?
 Oi lylia lylia, oi lylia lylia,
 Ką gi parneši iš Varšuvėlės?</p> <p>6. – Vienai seselei šilko kasnykų,
 Antrai seselei rūtų vainiką.
 Oi lylia lylia, oi lylia lylia,
 Antrai seselei rūtų vainiką.</p> <p>7. O tai trečiojai, pačiai mažojai,
 Aukso žiedelį su numarėliu.
 Oi lylia lylia, oi lylia lylia,
 Aukso žiedelį su numarėliu.</p> |
|--|---|

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pağados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(717).

14. Augom broliukai

1. <i>Augom broliukai</i>
<i>Mes pas tėvelį</i>
<i>Kaipo kvietkeliai</i>
<i>Rūtų daržely. (2x2)</i>	4. <i>Verksi, močiute,</i>
<i>Visą viekėlį,</i>
<i>Nebesulauksi</i>
<i>Savo sūnelių. (2x2)</i>
2. <i>Gana, broliukai,</i>
<i>Mums uliavoti,</i>
<i>Reiks išvažiuoti,</i>
<i>Ant karo stoti. (2x2)</i>	5. <i>Išveža mumis</i>
<i>Iš šito krašto,</i>
<i>Kur nėra mūsų</i>
<i>Kalbos nei rašto. (2x2)</i>
3. <i>Kai motinėla</i>
<i>Juos peržegnojo,</i>
<i>Ant jos rankelių</i>
<i>Gyslos sustojo. (2x2)</i>	6. <i>Devynios kulkos</i>
<i>Pro šalį lėkė,</i>
<i>O ši dešimta</i>
<i>Širdį pervėrė. (2x2)</i>

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(692).

15. Aušta aušrele

♩=90

1 2 3 4

Auš - ta auš - re - le, te - ka sau - ly - tē - le,

5 6 7 8 9

auš - ta auš - re - le, švie - si pa - za - rē - le,

10 11 12

raiks bra - liu - ku ka - ren jo - ti,

13 14

raiks bra - liu - ku ka - ren jo(ti).

1 2,4,5 2 3 2,5 3 6,8 4 2,4,5 5 6 6 , 3

7 2 4,6 8 3 9 8 10 8 11 2 3,4

ži - r pa - r ži - r

6 12 2-8 13 2 3,4 6,8 14 2-4,6

<p>1. Aušta aušrele,
Teka saulytėle,
Aušta aušrele,
Šviesi pazarėle,
Raiks braliuku
Karen joti. (2x2)</p> <p>2. Stovi žirgelis
Kiemi pabalnotas, (2x2)
Kamanėlem
Pažabotas. (2x2)</p> | <p>3. Stovi sesele
Prie žirgo šonelio, (2x2)
Stovėdama
Gailiai verkia. (2x2)</p> <p>4. – Neverk, sesele,
Nelik ašarėlių – (2x2)
Kaip išjosiu,
Taip parjosiu. (2x2)</p> |
|---|--|

<p>5. <i>Jei neparjosiu,
Kareivių pastosiu,
Jei nesugrįšiu,
Laišką parašysiu,
Vilniaus miesti
Vajavosiuos. (2x2)</i></p> <p>6. <i>Saule tekėjo,
Kai brolių nušavo, (2x2)
Saulė leides,
Kai laidavo. (2x2)</i></p> | <p>7. <i>Vilniaus miestelis
Ant smėlio kalnelia – (2x2)
Ten užmuše
Brolių mano. (2x2)</i></p> <p>8. <i>Vilniaus miestelis
Bruku brukavotas, (2x2)
Ašarėlėm
Išmazgotas. (2x2)</i></p> |
|---|--|

Padainavo Emilija Bajoriūnienė-Puluikytė, 79 m., smuiku grojo Petras Bajoriūnas, 79 m. (g. Pagados k.), abu gyv. Žiobiškyje. Užrašė R. Baikauskaitė ir V. Lungys Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5648(13), LTRF mg. 3261(35).

16. Užėjo lietus

8 - [♯] [Už - ė] - jo lie - tus, su - li - jo dar - bus,

da nėr ma - no mer - ge - las,

da nėr iš kar - čia - mė - las.

*Pirmosios dvi aštuntinės neįrašytos. Čia pridėtos iš kitų posmų.

<p>1. <i>[Užė]jo lietus, sulijo darbus,
Da nėr mano mergelas,
Da nėr iš karčiamėlas.</i></p> | <p>2. <i>Vai, atais atais mano mergela
Dienelai beauštančiai,
Saulutei betekunčiai.</i></p> |
|--|---|

3. *Oi, barsiu barsiu savo mergelę
Kas nedėlias rytelį
Prie šeimos pulkelio.*

5. *Kai tujei barsi, aš gailiai verksiu,
Matys žalios rūtėlas
Mani gailiai verkiuončių.*

4. *– Nebark, berneli, balamūtėli,
Prie šeimos pulkelio,
Prie šeimos pulkelio.*

*Padainavo Ona Šėdienė-Gurnikaitė, 84 m., gyv. Mitragalio k. Užrašė V. Lungys
Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m.
LTR 5648(27), LTRF mg. 3261(49).*

17. Ko tu žvengi, žirgeli

♩=194

①

– Ko tu žven - gi, žir - ge - li,
ko žven - gi, juod - bė - rė - li, ar tu no - ri
ža - lio šie - no, ar bal - tų do - bi - lė - lių?

① 2

1. *– Ko tu žvengi, žirgeli,
Ko žvengi, juodbėrėli?
Ar tu nori žalio šieno,
Ar baltų dobilėlių?*

4. *Ir išėjo mergelė
Iš aukštojo svirnelio,
Pasveikino bernužėlį
Su baltąja rankele.*

2. *– Nei aš noriu šienelio,
Nei baltų dobilėlių,
Tik man rūpi tie takeliai
Pas jaunąją mergelę.*

5. *Ir išėjo močiutė
Iš aukštojo svirnelio,
Klausinėjo bėro žirgo,
Koks bernelio natūras.*

3. *Ir išėjo bernelis
Per lygiuosius laukelius,
Ir pririšo bėrą žirgą
Prie rūtėlių darželio.*

6. *– Kad galėčiau kalbėti,
Daug galėčiau sakyti:
Kai nujoja karčiamėlėn,
Per naktelę ulioja.*

7. *Pragers, pragers namelius*
Ir nuo laukų javelius,
Pragers savo jaunas dienas
Ir nuo pirštų žiedelius.

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagados k. (g. Aknystos r. Baršių k.). Tekstą užrašė D. Šilainytė ir V. Skrickaitė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(698).
 Pateikėjos pastaba: „Mano mamutės daina“.

18. Siunte močiute

♩=120

① ② * ③ ④ ⑤ ⑥

[Siun-te] mo-čiu-te, siun-te se-no-ji,

⑦ ⑧ ⑨ ⑩ ⑪

siun-te ma-ni mo-ti-nė-le u-pėn van-de-nė-lia.

♩=90

① 5 ② 4 ③ 3 ④ 4

⑤ 2 4,5 ⑥ 4,5 ⑦ ♩=120 5

⑧ 2 ⑨ 3²/₄ 3¹ ⑩ 3² ⑪ 5² ⑫ 3

*Pirmos dvi gaidos neįrašytos. Čia pridėtos tokios kaip 2 ir 3 posmuose.

<p>1. [Siunte] močiute,
 Siunte senoji,
 Siunte mani motinėle
 Upėn vandenėlia. (2x2)</p> <p>2. Ėjau upelin
 Šalto vandenėlio
 Ir sutikau bernužėlį
 Žirgelį girdantį. (2x2)</p> | <p>3. – Padėk, mergele,
 Padėk, jaunoji,
 Padėk, padėk, mergužėle,
 Žirgelia pagirdyt. (2x2)</p> <p>4. – Padėt nepadėsiu,
 Su tav neskalbėsiu,
 Bijau savo motinėles –
 Didžiai nusidėsiu. (2x2)</p> |
|--|--|

5. – Nebijok, mergele,
 Nebijok, jaunoja,
 Rytoj porytoj
 Būsi tujei mano. (2x2)

Padainavo Emilija Bajoriūnienė-Puluikytė, 79 m., smuiku grojo Petras Bajoriūnas, 79 m. (g. Pagados k.), abu gyv. Žiobiškyje. Užrašė A. Kliaugaitė ir J. Kačiušis Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5648(10), LTRF mg. 3261(32).

19. Kad sulaukčiau subatvakarėlia

$\text{♩} = 136$

[Kad su - lauk - čiau su] - bat - va - ka - rė - lia,
 už - te - kan - čia švie - saus mė - ne - sė - lia,
 už - te - kan - čia švie - saus mė - ne - sė (lia).

*Pirmasis taktas ir antrojo pirma aštuntinė – neįrašyti. Čia atkurti pagal kitų posmų melodiją.

<p>1. [Kad sulaukčiau
Su]batoakarėlia,
Užtekančia
Šviesaus mėnesėlia. (2x2)</p> <p>2. Jočiau jočiau
Lankyti mergeles:
Ar teisybe,
Kų kalba žmoneles? (2x2)</p> <p>3. Ir nujojau
Lankyti paneles,
Radau audžiant
Plonąsias drobeles. (2x2)</p> <p>4. – Sveika gyva,
Mergele jaunoji,
Ar teisybe,
Ką žmoneles loja? (2x2)</p> <p>5. – Neteisybe,
Neteisybe mana,
Neteisingas kalbeles
Pramana. (2x2)</p> | <p>6. Aikš, berneli,
Rūtų darželin,
Džiūsta žalios
Žaliosias rūteles. (2x2)</p> <p>7. Man galvele
Visa sušukuota,
Vainikėlis rūtelių
Žaliuoja. (2x2)</p> <p>8. – Kas tau kaltas,
Panele jaunoji,
Kam taip daugel
Bernelių vilioji? (2x2)</p> <p>9. – Aš nedaugel
Bernelių vilioju,
Tik na viena
Žiedelį nešioju. (2x2)</p> |
|--|--|

Padainavo Genovaitė Braželienė-Styraitė, 70 m., gyv. Žiobiškyje,
ir Julė Uldukienė-Braželytė, 77 m., gyv. Ragelių k. (Ragelių apyl.). Užrašė
R. Baikauskaitė ir V. Lungys Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio
ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m.
LTR 5609(22), LTRF mg. 3244(31).
Rengėjų pastaba. Pradedama dainuoti keturiese – vedėjos balsą dubliuoja vyras, dar dvi
moterys pritaria, vėliau lieka vedėja ir pritarėja. Jų metrikos ir nurodytos rinkinyje.

20. Per visą nedėlią

♩=150

[#F] Per vi - są ne - dė - lią

3 4 5

sun - kiai pro - ca - vo - jau,

6

su - lau - kys su - ba - tē - lēs

3

7 8 9 10

pri - la - n - ky - ti jo - jau.

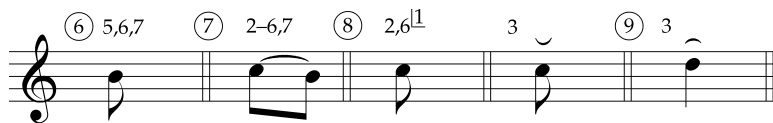
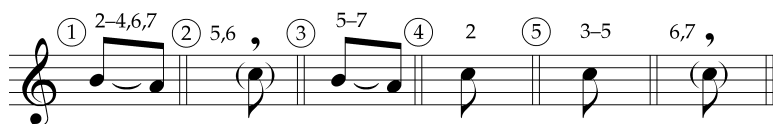
6

su - lau - kys su - ba - tē - lēs

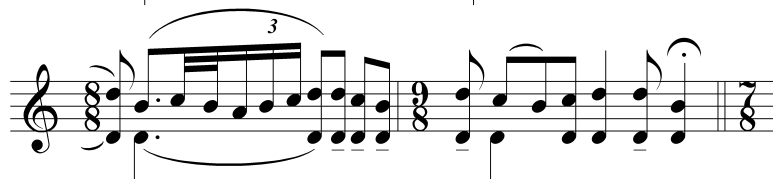
11 12

pri - la - n - ky - ti jo - jau.

Balso melodijos variantai:

Smuiko melodija – tolesni posmai:

The musical score consists of ten staves of music, each beginning with a treble clef and a common time signature (C). The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, often beamed together. Several staves feature triplets, indicated by a '3' above a bracket. There are also instances of slurs and accents. The score is divided into sections, with some staves starting with a measure rest (indicated by three dots) and others marked with a '4.' or '5.' below the staff. The final staff begins with a measure rest marked with three asterisks (***) and a '6.' below it. The music concludes with a double bar line and repeat dots.

*Pirmoji takto aštuntinė neįrašyta. Čia pridėta iš 2-ojo posmo.

**Antrasis posmas buvo pagrotas ir padainuotas 2 kartus. Antrojo karto pirmas taktas neįrašytas.

***Šią gaidą sugroja dar prieš prasidedant posmui.

<p>1. [Per] visą nedėlią
Sunkiai procavojau,
Sulaukęs subatėlės
Prilankyti jojau. (2x2)</p>	<p>5. Paleiska žirgelį
Nuo žalios grūšneles,
Atstrauka, bernužėli,
Nuo mano širdes. (2x2)</p>
<p>2. Prijojau prie kiemo –
Užkelti varteliai.
Gal mano mergužėlė
Aukštajam svirnely? (2x2)</p>	<p>6. Pražydo kvietkelis,
Man rankoj beturint,
Įsopo man širdelė,
An tavi bežiūriant. (2x2)</p>
<p>3. Ar ji tenai miega,
Ar saldžiai sapnuoja,
Nejaučia mergužėlė,
Kad ašei atjojau. (2x2)</p>	<p>7. Praslinko tie metai,
Nuplyšo čebatai,
Atsminka, mergužėle,
Kad jau treji metai. (2x2)</p>
<p>4. Pririšiau žirgelį
Prie žalios grūšneles,
Priglausk man, mergužėle,
Prie savo širdes. (2x2)</p>	

Padainavo Emilija Bajoriūnienė-Puluikytė, 79 m., smuiku grojo Petras Bajoriūnas, 79 m. (g. Pağados k.), abu gvo. Žiobiškiyje. Užrašė R. Baikauskaitė ir V. Lungys Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5648(6), LTRF mg. 3261(28).

21. Oi, kaip aš laukiau

♩ = 66

Oi, kaip aš laukiau šven-tos die-ne - les,

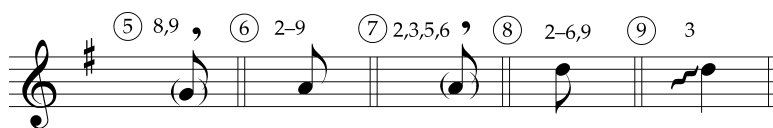
kaip aš pas-il - gau sa - vo me - r - ge - les,

oi, kaip aš laukiau šven - tos die - ne - les,

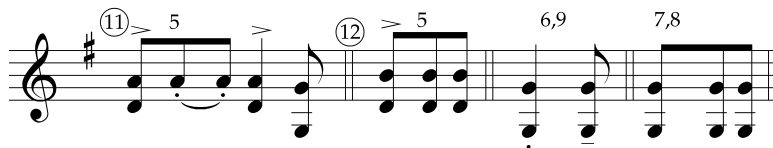
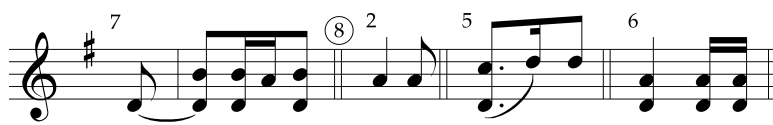
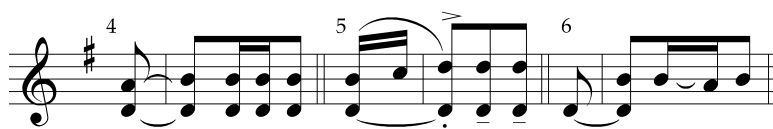
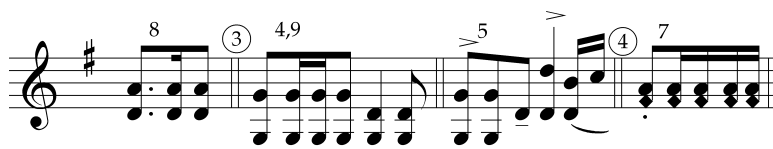
kaip aš pas - il - (gau) sa - vo mer - ge(les).

Balso melodijos variantai:

① 2-6,8,9 ② 2 5,7 ③ 2 ④ 2-4,6,7,9

Smuiko melodijos variantai:

Smuiko melodijos 3 posmas:

*Smuiko derinimas.

<p>1. <i>Oi, kaip aš laukiau</i>
<i>Šventos dieneles,</i>
<i>Kaip aš pasiilgau</i>
<i>Savo mergeles. (4x2)</i></p>	<p>6. <i>Oi, pūte pūte</i>
<i>Šiaurus vėjelis,</i>
<i>Oi, bare bare</i>
<i>Mane tėvelis. (4x2)</i></p>
<p>2. <i>Išėjau ašei</i>
<i>Žirgo balnotų,</i>
<i>Bijau, tėvelis</i>
<i>Kad nežinotų. (4x2)</i></p>	<p>7. <i>Vai tu tėveli,</i>
<i>Vai, nesupranti,</i>
<i>Koks yr vargelis</i>
<i>Dėl mūsų pantis. (4x2)</i></p>
<p>3. <i>Pririšau žirgą</i>
<i>Prie kiemo vartų,</i>
<i>Bijau mačiutes,</i>
<i>Kad nesibartų. (4x2)</i></p>	<p>8. <i>Par visą naktį</i>
<i>Be miego būnu,</i>
<i>Parjojis namo,</i>
<i>Į lovą griūnu. (4x2)</i></p>
<p>4. <i>Ant žirgo sėdau,</i>
<i>Kepurį kėliau,</i>
<i>Paspaudžiau žirgą,</i>
<i>Žirgui sušėriau. (4x2)</i></p>	<p>9. <i>Nerūpi šerti</i>
<i>Bėras žirgelis,</i>
<i>Į akis lenda</i>
<i>Saldus miegelis. (4x2)</i></p>
<p>5. <i>Jojau per lauką</i>
<i>Ir per laukelį –</i>
<i>Kukuoį gegutė</i>
<i>Skurdo balseliu. (4x2)</i></p>	

Padainavo Emilija Bajoriūnienė-Puluikytė, 78 m., smuiku grojo Petras Bajoriūnas, 78 m. (g. Pagados k.), abu gyv. Žiobiškyje. Užrašė A. Kliaugaitė ir J. Kačiušis Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1985 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5573(20), LTRF mg. 3082(21).

22. Užtat gėriau, kad patiko

Už - tat gė - riau, kad pa - ti - ko,

už - tat gė - riau, kad pa - ti - ko,

už - tat gė - riau, kad pa - ti - ko, ne - kai - na - vo

nė ska - ti - ko.

1. Užtat gėriau, kad patiko, (2)
Užtat gėriau, kad patiko,
Nekainavo nė skatiko. (2x2)	4. Tu tvorele, tu tiesioji, (2)
Tu tvorele, tu tiesioji,
Kuri girtus keravoji. (2x2)
2. Pasigėriau žalio vyno, (2)
Pasigėriau žalio vyno
Ir parpuoliau į purvyną. (2x2)	5. Tu parvedei jau ne vieną, (2)
Tu parvedei jau ne vieną,
Parvesk ir mane šiandieną. (2x2)
3. Eina kaimynas pro šalį, (2)
Eina kaimynas pro šalį:
– Kas tau, nabag, taip padarė? (2x2)	

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(711).

Rateliai

23. Kavolėli meistrelī

$\text{♩}=88$

Ka - vo - lė - li meist - re - li,

$\text{♩}=116$

nu - kalk len - ciū - gė - lį. Kad ne šian - dien,

tai ry - toj, kad ne ryt, tai su - ba - toj.

*Kavolėli meistrelī,
Nukalk lenciūgėlį. (2x2)
Kad ne šiandien,
Tai rytoj,
Kad ne ryt, tai subatoj. (4x2)*

*Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(729).
Pateikėjos pastaba: „Lenciūgą pina, narstos per rankas“.*

24. Apynėli, apynėli

$\text{♩}=92$

A - py - nė - li, a - py - nė - li, a - py - nė - li

$\text{♩}=120$

ža - lia - sai, kai tav so - de so - di - no,

man mo - čiu - tė au - gi - no.

<p>1. <i>Apynėli, apynėli,
Apynėli žaliasai,
Kai tav sodė sodino,
Man močiutė augino. (2x2)</i></p>	<p>3. <i>Apynėli, apynėli,
Apynėli žaliasai,
Kai tav žalią nuraškys,
Mane jauną užrašys. (2x2)</i></p>
<p>2. <i>Apynėli, apynėli,
Apynėli žaliasai,
Tau spurganos ant tvoros,
Man vainikas ant galvos. (2x2)</i></p>	<p>4. <i>Apynėli, apynėli,
Apynėli žaliasai,
Kai tav pylė sklenyčion,
Mani vežė bažnyčion. (2x2)</i></p>

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(728).

Pateikėjos pastaba: „Kaip žilviti žaidžia“.

25. Buvo šaučius mažučiuukas

$\text{♩} = 92$

Bu - vo šau - čius ma - žu - čiu - kas,

$\text{♩} = 120$

bu - vo šau - čius ma - žu - čiu - kas,

jam var - de - lis I g - na - ciu - kas.

① $1^{\underline{2}} - 4^{\underline{2}}$

<p>1. <i>Buvo šaučius mažučiuukas, (2)
Buvo šaučius mažučiuukas,
Jam vardelis Ignaciukas. (2x2)</i></p>	<p>3. <i>Jam kojėlė paslydėjo, (2)
Jam kojėlė paslydėjo
Ir kurpaliai išbyrėjo. (2x2)</i></p>
<p>2. <i>Jisai ėjo per miestelį, (2)
Jisai ėjo per miestelį,
Nešė kurpalių maišelį. (2x2)</i></p>	<p>4. <i>Jis norėjo susirinkti, (2)
Jis norėjo susirinkti,
Negalėjo susilenkti. (2x2)</i></p>

Padainavo Jadvyga Bajorūnienė, gyv. Pagados k. (g. Aknystos r., Baršių k.). Tekstą užrašė V. Skrickaitė ir D. Šilainytė, melodiją B. Uginčius Lietuvos kalbos ir literatūros instituto tautosakinėje ekspedicijoje 1967 m. LTR 3905(725).

Pateikėjos pastaba: „Stovi eilė vienoj pusėj, o du vidury stovi ir sukasi, o po to iš kampų suka“.

26. Sodžiuj gyvenau

[So] - džiuj gy - ve - nau, ska - li - nes py - niau,
ska - li - nes, ska - li - nes, ska - li - nes py - niau.
da - v

*Pirmoji gaida neįrašyta. Čia pridėta iš 2-jo posmo.

<p>1. [So]džiuj gyvenau,
Skalines pyniau, (2x2)
Skalines, skalines,
Skalines pyniau. (2x2)</p> <p>2. Skalines nupynęs
Į turgą vežiau,
Skalines nupyniau,
Į turgą vežiau,
Į turgą, į turgą,
Į turgą vežiau.</p> <p>3. Skalines pardavęs
Kumelę pirkau, (2x2)
Kumelę, kumelę,
Kumelę pirkau. (2x2)</p> | <p>4. Kumelį pardavęs
Žiedelį pirkau, (2x2)
Žiedelį, žiedelį,
Žiedelį pirkau. (2x2)</p> <p>5. Žiedelį nupirkęs
Panelei davjau, (2x2)
Panelei, panelei,
Panelei davjau. (2x2)</p> |
|--|--|

Padainavo Emilija Bajoriūnienė-Puluikytė, 79 m., gyv. Žiobiškyje. Užrašė R. Baikauskaitė ir V. Lungys Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1986 m., melodiją šifravo A. Žičkienė 1999 m. LTR 5648(9), LTRF mg. 3261(31).
Pateikėjos pastaba: „Kaip „Žilvitį“ eina“.

Instrumentinė muzika

1. Polka

$\text{♩} = 108$
 *
 **
 sostenuto
 A
 1 2 3 4
 5 6 7 8
 9 10 11 12 13
 1. 2.
 B
 14 15 16 17
 18 19 20 21
 22 23 24
 1. 2.

Kūrinio forma – A B A B A

① 1² 2 3 ② 2¹ 2²3²
 ③ 2¹ ④ 3² 2¹ ⑤ 1²

2¹3¹ 3² ⑥ 1² ⑦ 2¹3¹

2² ⑧ 2¹ 3² ⑨ 2¹

3¹ 3² ⑩ 2,3 ⑪ 2¹ 2²

3¹ 3² rit. ⑫ 2 ⑬ 3²

⑭ 2² ⑮ 1² 2² ⑯ 2² 2¹

⑰ 2¹ 2² ⑱ 1² 2¹ 2²

⑳ 3 ㉑ 2¹ ㉒ 2² ㉓ 2 ㉔ 2

*Smuiko derinimas.

**Papildomi tempo nurodymai – tik grojant A dalį pirmą kartą.

LTR 5573(17), LTRF 3082(18).

2. Amerikos lietuvių valsas

♩ = 68

A ① ② ③ ④ ⑤ ⑥ ⑦ ⑧ ⑨ ⑩

B ⑪ ⑫ ⑬ ⑭ ⑮ ⑯ ⑰ ⑱ ⑲ ⑳ ㉑ ㉒ ㉓ ㉔ ㉕ ㉖ ㉗ ㉘ ㉙ ㉚ ㉛ ㉜ ㉝ ㉞ ㉟

C ㊱ ㊲ ㊳ ㊴ ㊵ ㊶ ㊷ ㊸ ㊹ ㊺ ㊻ ㊼ ㊽ ㊾ ㊿

Kūrinio forma – A B C A B C A. Antrą kartą grojant A B C dalis, 1-os voltos nėra – iš karto grojama 2-oji.

LTR 5573(18), LTRF 3082(19).

3. Aleksandrovskas

Musical score for a piece in G major, consisting of six staves of music. The first three staves contain melodic lines with various ornaments and phrasing marks. The last three staves contain a rhythmic accompaniment with fingerings (1, 2, 3) and phrasing marks. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 6/8.

LTR 5573(19), LTRF 3082(20).

4. Valsas „Londonas“

Musical score for 'Valsas „Londonas“' in G major, 6/8 time. It consists of two staves. The first staff has a tempo marking of quarter note = 66. The music features a mix of eighth and sixteenth notes with various phrasing and articulation marks. The key signature has one sharp (F#).

Musical score for "ŽIOBIŠKIS" in G major, 6/8 time. The score consists of 20 numbered measures across nine staves. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 6/8. The notation includes various rhythmic values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and dynamic markings such as accents (>) and a *rit.* (ritardando) marking in measure 20. Measures 5, 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, and 20 contain chords. Measures 15 and 16 show a change in time signature to 3/8. The score concludes with a first ending (1.) and a second ending (2. rit.) leading to a final cadence.

LTR 5573(21), LTRF 3082(22).

5. Milijonas

The main musical score consists of seven staves of music in G major (one sharp). The notation includes various rhythmic values, accidentals, and performance markings such as accents (>), slurs, and dynamic markings (<>). The measures are numbered 7 through 25. A triplet of eighth notes is marked with a '3' above it in measure 8. A key signature change to C major is indicated by a box labeled 'C' at the beginning of measure 20. The score concludes with a double bar line and a final cadence.

Kūrinio forma – A B C B C A B

The formal structure diagram shows six measures of music, each with a circled number and a '2' below it, indicating a two-measure phrase. The measures are numbered 1 through 6. Measure 1 is the start of the A section. Measure 2 is the end of the A section. Measure 3 is the start of the B section. Measure 4 is the end of the B section. Measure 5 is the start of the C section. Measure 6 is the end of the C section. The diagram uses the same musical notation as the main score, including a key signature change to C major between measures 5 and 6.

⑦ 2 ⑧ 2 ⑨ 2

3 ⑩ 2 3

⑪ 2,3 ⑫ 2 3 ⑬ 2

3 ⑭ 2 3

⑮ 3 ⑯ 2 ⑰ 2 3 ⑱ 3

⑲ 2 3 rit. ⑳ 2 ㉑ 2

㉒ 2 ㉓ 2 ㉔ 2

㉕ 2 ㉖ 2 ㉗ 2

*Pirmos penkios šešioliiktinės neįrašytos. Tokios kaip čia buvo pagrotos A dalį grojant antrą kartą.

LTR 5573(22), LTRF 3082(23).

6. Lietuviška polka (Amerikos lietuvių)

♩=120

A ① ② ③

④ ⑤

⑥ 1. 2.

B ⑦ ⑧ ⑨ ⑩

⑪ ⑫ ⑬ ⑭

⑮ 1. 2.

C ⑰ ⑱ ⑲ ⑳ ㉑

㉒ ㉓ ㉔ ㉕

㉖ ㉗ 1. 2. ㉘

Kūrinio forma A B C A B C

The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#). It consists of 28 numbered measures. Fingerings are indicated by circled numbers 1 and 2. Measure 1 has fingering 1². Measure 2 has fingering 2. Measure 3 has fingering 2 and a downward arrow. Measure 4 has fingering 2. Measure 5 has fingering 1². Measure 6 has fingering 2. Measure 7 has fingering 1²,₂. Measure 8 has fingering 1². Measure 9 has fingering 1². Measure 10 has fingering 1². Measure 11 has fingering 1². Measure 12 has fingering 1². Measure 13 has fingering 1². Measure 14 has fingering 2. Measure 15 has fingering 1². Measure 16 has fingering 1². Measure 17 has fingering 1². Measure 18 has fingering 2². Measure 19 has fingering 1². Measure 20 has fingering 2¹. Measure 21 has fingering 2². Measure 22 has fingering 1²,₂. Measure 23 has fingering 2². Measure 24 has fingering 2². Measure 25 has fingering 1². Measure 26 has fingering 2² and the marking 'rit.'. Measure 27 has fingering 1²,₂¹. Measure 28 has fingering 2.

*Antra kartą grojant A dalį, ji nekartojama.

LTR 5573(23a), LTRF 3882(24).

7. Polka „Katarina“

♩=108

A 1 2 3 4

5 6 7 *

B 8 9 ↑

10 1. 2.

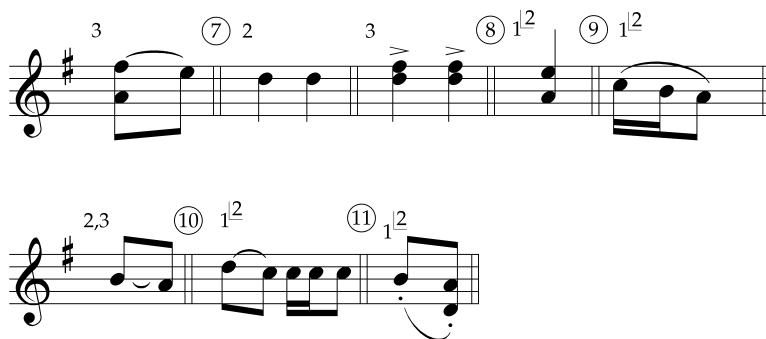
C 11 ↓ ↓ ↓

1. 2.

Kūrinio forma A B A C A

① 1² 3² ② 1² 3 ③ 1²

④ 1² 3² 3¹ ⑤ 1² 3 2 ⑥ 2

*Antrą kartą grojant A dalį, ji nekartojama.

LTR 5573(23a), LTRF 3082(24a).

Visus kūrinius smuiku pagrojo Petras Bajoriūnas, 78 m., g. Pagados k., gyv. Žiobiškyje. Į magnetinę juostą įrašė A. Kliaugaitė ir J. Kačiušis Rokiškio rajoninių kultūros namų folklorinio ansamblio ekspedicijoje 1985 m., melodijas šifravo A. Žičkienė 1999 m. Rankraštyno ir jo fonotekos signatūros nurodytos prie kūrinių.

Pasakojamoji tautosaka

1. Vilkas ir lapė

Vieną kartą laputė įsinorėjo būti, o nebuvo ko. Aplinkui kiškio nesimatė, bet pamatė atvažiuojant keliu žydėlį su žuvimis. Tada ji sumanė gudriai jo žuvelių paragauti. Tuoj nubėgusi atsigulė ant kelio ir laukia nekručėdama, kada jis atvažiuos. Atvažiavo žydas, pamatęs lapę, nudžiugo:

– Ui, ir kailiukas geras, ui, kaip gerai!

Dar paspyrė koja – lapė kaip negyva.

– Ė, negyva, tai galėsi pagulėti mano vežime, ką ant kelio guli.

Užmetė lapę ant žuvų maišų ir nė neatsigręždamas lekia. O lapė, brat, pradėjo savo darbus: tuoj prakando maišą ir ėmė žuvelės vieną po kitos svaityti ant kelio. Netrukus ir visas iššvaidė. Tada pati iššoko ir eina keliu rinkdama. Susirinko, susirinko visas, nuėjo pakrūmėn ir kepa.

Kur buvęs, kur nebuvęs, štai šmukš pas lapę vilkas. Ir klausia:

– Ką čia, kūmute, dirbi?

– Nagi žuvelės kepu. Ale tau ir rūpi.

– Duok ir man paragauti, argi gardžios tos tavo žuvelės.

Lapė jam numetė, jis tik lop ir prarijo. Ir sako:

– Tai, kūmute, nepažinau nei smoko, nei poko, duok dar.

Lapė jam numetė ir kitą. Dabar surijęs ir sako:

– Oi, gardžios, gardžios tos tavo žuvelės! Kurgi tu tokių gardžių, kūmute, ir gavai?

– Nagi negausi, kas gi čia yra? Visai lengva, tik reikia norėti. Gi nu-eik į eketę, kurią neseniai prakirto, įkišk uodegą, tai kad prikibs žuvų, tu tik panešk.

– Gerai, – sako.

Nuėjo, įkišo uodegą eketėn, laiko laiko. Jau bent kiek prišalo. Pa-traukė – dar lengvai traukiasi.

– O, – sako, – dar maža žuvelių prisikabino, dar palauksiu, dar daugiau prisikabins.

Ir vėl laukia. Palaukė, palaukė, trukt – jau sunkiau, bet jau ištraukė.

– Na tai tegu prisikabina visas pūdas, tai tada jau trauksiu ir nešiuosi į pamiškę keptis.

Laukia, laukia, palaukė gerą galą ir trukt! O čia, bra, nebėr – nebegali ištraukti. Iš karto dar nieko, džiaugėsi, kad daug prisikabino, bet pas-kui jau nebe juokai, pradėjo trauktis.

Tai pastebėjo pamiškėje žuvelės kepanti gudrioji laputė. Sumanė tuo pasinaudoti. Ji tuoj pradėjo šaukti:

– Vyrai, moterys, vilkas dergia eketę!

Tuoj visi vyrai, visos moterys kas su šakėm, kas su kačergom, kas su pušinėm subėgo vilko mušti. Ir pradėjo nabagą mušti. Mušė mušė, o vilkas spardėsi, norėjo pabėgti, bet „žuvys“ tvirtai laikė ir nepaleido. Pa-galiau uodegą nutraukė ir nubėgo pusgyvis.

O lapė tuo tarpu taip pat darė sau storonę. Mat moterys dėjo dešras, o išgirdusios triukšmą, dešras paliko ir nubėgo vilko nabago mušti. O lapė tuoj visas dešreles ant kaklo susikabino ir nubėgusi pamiškėn kepa.

Štai atšliaužia ir vilkas visas sumuštas. Ir sako:

– Ot gavau tai gavau, kiek reikia.

– Kad kvailys, tai ir gavai. Kam gi taip ilgai laikei, kad žuvies net ištraukti nebegalėjai?

– Ką darysi, kitą kartą būsiu gudresnis. O ką čia tu, kūmute, dabar dirbi?

– Nagi matai, dešreles kepu.

– O kurgi jų gavai?

– Tai gauti nieko nėra, reikia tik norėti.

– Tai duok ir man nors vieną paragauti.

– Kad vis tau, nagi pats atsinešk.

– Na jau duok, jau duok.

Ką gi darys, reikia duoti. Ir padavė vilkui. Vilkas netrukus surijo, bet jau pažino smoką ir sako:

– Kad labai gardžios. Reiks ir man eiti. Kurgi tu jų gavai?

– Tai tenai kaime ant stalo stovi sudėtos. Viena moteris ant pečiaus miega, kita darže ravi, piemuo gano, vyrai lauke, o durys praviros. Eik tik ir ant kaklo kabink.

Vilkas labai apsidžiaugė, kad jis taip greit ir taip pigiai galės nusi-pirkti mėsos. Tuoj ir nubėgo. Ogi žiūri – iš tikro: viena moteris darže ravi, kita vėl apie tvartą triūsia, o durys praviros, tik eik ir kabink ant kaklo deš-reles. Jis ir įėjo. Žiūri – ant pečiaus moteris, bet, gerai pažiūrėjęs, pamatė, kad miega. Tai jau kad miega, tai ko jam bijoti. Ir pradėjo ant kaklo deš-reles varstyti, bet per savo neatsargumą supyškėjo, ir pabudo ta moteris, kuri gulėjo ant pečiaus. Pabudusi ir pamačiusi vilką gryčioje, labai išsi-gando ir pradėjo rėkti nesavu balsu. Tai išgirdo kaimo žmonės ir susirinko į tą šauksmą kas su šakėm, kas su kitokiais įrankiais vilko mušti ir pradėjo

nabagai kailin pilti. Mušė mušė, kol nabagas vos gyvas liko, paskui išleido. Jis nudūlino pas lapę pusgyvis, bet lapė jo neužjautė, ir jis neužilgo pastipo.

O ta lapė ir dabar tebegyvena.

Pasekė Kostė Juškevičienė, 36 m., gyv. Stramiliškio k. Užrašė K. Juškevičius 1937 m. LTR 1103(78).

2. Ožkelė nabagėlė

Gyveno kartą senelis, ir jis turėjo tris dukteris, senelę ir ožkelę. Ožkelė užsinorėjo būti, ir turėjo ją ganyti paeiliui. Pirmą dieną turėjo ginti vyresnioji sesuo. Ji ją išginė ir ganė po gražiausias pievas, girdė tyriausiu šaltinio vandeniu. Vakare jau gena namo, o senelis ožkelę pasitinka ir klausia:

– Tu ožkele

Nabagėle,

Ką tu valgei,

Ką tu gėrei?

O ožkelė jam atsako:

– Aš ožkelė

Nabagėlė,

Ką aš ėsiu

Po purvynus,

Ką aš gersiu

Po dumblynus?

Bėgdama per upelį,

Sriubtelėjau

Vandens lašelį,

Bėgdama per tiltelį,

Nusiskyniau karklelį.

Senelis, tai užgirdęs, baisiai užpyko ant vyresniosios dukters ir, ją lazda primušęs, išvarė iš namų. Kitą dieną ožkytę turėjo ginti laukan vidutinioji duktė. Ir ji išginė. Ganė, kur tik gražiau, girdė, kur tik gardžiau, stengėsi ožkelei visaip įtikti, nes žinojo, kaip atsitiko vyresniajai jos seseriai. Galų gale, kai ožkelė jau nebeėdė, gena namo. Čia senelis išbėga jos pasitikti ir klausia:

– Tu ožkyte

Nabagyte,

Ką tu valgei,

Ką tu gėrei?

O ši jam atsako:

– Aš ožkytė

Nabagyte,

Ką aš ėsiu

Po purvynus,

Ką aš gersiu

Po dumblynus?
 Bėgdama per upelį,
 Sriubtelėjau
 Vandens lašelį,
 Bėgdama per tiltelį,
 Nusiskyniau vieną karklelį.

– A, tai šitaip mano ožkytę ganė ir vidurinę duktė? Palauk, aš jai parodysiu!

Ir pasišaukęs bara. O ji ginasi, kad ožkelę gerai ganiusi, kad ožkelė meluojanti.

– Kaip tai gali meluoti mano ožkelė? – užpyko senelis už tokią kalbą ir vidurinę dukterį išvarė iš namų.

Kita dieną ožkelės ganyti turėjo eiti jaunė senelio duktė. Jai senelis įsakė gerai ožkelę ganyti, kad ožkelė parėjusi nesiskųstų, o ne, tai ir ją iš namų išvarysias.

Ir išginė ožkelę jaunė į geriausias pievas, kur daugiau vandens, ir ganė geriausiai, kur norėjo, kur tik gėidė ožkelė, ten ir ėjo, girdė geriausiai ir tyriausiu vandenėliu, nė karto rykštele nesusėrė. Pagaliau ožkelė priėdė. Tada ją jaunė pradėjo ginti namo, bet bijo, kad tik seneliui nepaskųstų jos.

Štai išėjo tarp vartų ožkelės patikti ir senelis. Pasitikęs ir klausia:

– Tu ožkele

Nabagėle,

Ką tu valgei,

Ką tu gėrei?

O ožkelė jam atsako:

– Aš ožkelė

Nabagėlė,

Ką aš gersiu

Po dumblynus,

Ką aš ėsiu

Po purvynus?

Bebėgdama

Per upelį,

Atsigėriau

Vandens lašelį,

Bebėgdama

Per tiltelį,

Nusiskyniau

Karklo šakelę.

Na dabar tai senelis tikrai supyko ir pasišaukęs jaunę dukterį ėmė barti, kam ji ožkelės gerai nepaganiusi. Ši dar gynėsi, bet senelis jos neklausė. Jis užvis geriau klausė savo ožkelės – ką ji sakė, to jis ir klausė, nes manė, kad gyvuliai meluoti negali, ir išvarė pačią jaunę dukrele iš namų.

Dabar ožkelė priėjo ganyti senelei. O jis prieš jai išgenant dar prigrasė:

– Žiūrėk, boba, kad tu man gerai ganytum ožką, o ne, tai ir tau tas pats bus, kaip ir visoms dukterims už nežiūrėjimą ir neklausymą ožkelės.

Bobelė išginė ožkelę į pačias gražiausias lankas, kur tyriausias vanduo teka. Išginė ir davė ožkelei visišką laisvę – kur ji norėjo, ten ėjo, ką norėjo, tą ėdė, kiek norėjo, tiek gėrė. Sušerti bobutė baisiai bijojo, kad seneliui nepaskųstų, nes toks pat likimas laukė ir jos, kaip ir jos visų dukterų.

Jau pradėjo temti, ir bobutė ožkelę pradėjo varyti namo, bijodama, kad ožkelė tik jos seneliui nepaskųstų. Štai jau ožkelės pasitikti tarp vartų išėjo senelis ir klausia:

– Tu ožkyte

Nabagyte,

Ką tu valgei,

Ką tu gėrei?

O ji atsako:

– Aš ožkytė

Nabagyte,

Ką aš ėsiu,

Ką aš gersiu?

Bėgdama per upelį,

Sriubtelėjau

Vandens lašelį,

Bėgdama per tiltelį,

Nusiskyniau

Vieną karklelį.

– A šitai! Parodysiu aš jai, kur pipirų žemė, dar ožkelės kaip reikiant nemoka paganyti!

Pasišaukė bobutę ir pradėjo barti, kad ožkelės nemoka ganyti. O ji teisinasi, kad ožkelę labai gerai ganiusi, kad ožkelė meluojanti ir tik reikianti papjauti.

– Ak tu šitai! Papjauti reikia! Aš tau papjausiu! Ganyti gyvulėlio nemoka, o jau, matai, papjauti!

Ir paėmęs lazda gerai bobutę primušė ir išvarė laukan, kaip ir savo dukteris.

Dabar senelis liko vienas – visus išvarė dėl ožkelės galvos. Pačiam dabar jam reikėjo ožkelę ganyti. Ir išginė jisai ožkelę anksti rytą į gražią pievelę. Ožkelė galėjo būti, kiek tik norėjo, gėrė vandenį, kokį tik norėjo. Priganė priganė ir gena namo. Bet pats dar nubėgo, apsivilko tą sėmėgą, kurią apsivilkdavo visada ožkelę pasitikdamas, ir išėjęs prie vartų klausia:

– Tu ožkyte

Nabagyte,

Ką tu valgei,

Ką tu gėrei?

O ši jam atsakė nė nežinodama, kad ją šis senis ganė:

– Aš ožkytė

Nabagyte,

Ką aš ėsiu

Po purvynus,

Ką aš gersiu

Po dumblynus?
 Bebėgdama per upelį,
 Sriubtelėjau
 Vandens lašelį,
 Bebėgdama per tiltelį,
 Nusiskyniau karklelį.

– Ak šitaip tu man dar meluoji! Aš gi pats tave ganiau ir žinau, ką tu valgei, ką tu gėrei! Aš dėl tavęs nekaltai išvariau tris dukteris ir pačią, o dabar dar tu ir mane skundi! Aš tau parodysiu!

Ir pasiėmęs ožkelę nusivedė bausti. Baisi buvo ta bausmė, nes nutarė gyvai kailį nulupti ir, gavęs virvelę, pasikabino už kojų ir pradėjo bėlyti. Jau lig pusei nulupo, bet įsinorėjo oran ir ožkelę taip paliko. O ožkelė pamačiusi, kad senelio nėra, suspurdėjo, virvelė nestipri buvo, ir nutrūko. Nutrūkusi nėrė pro duris, nes bijojo, kad senelis vėl ją pagavęs nepradėtų lupti, nes žinojo, kaip tai skauda. Ji pradėjo bėgti palei laukus ir atrado laputės ola. Joje laputės nebuvo, tai ji įlindo ten pasišeimininkauti. Netrukus atbėgo ir lapė, bet išgirdusi, kad jos oloje yra svečias, bijojo eiti ir paklausė:

– Kas čia mano oloje yra?

Iš olos atsakė:

– Aš, ožkytė

Nabagyte,

Pus lupta,

Pus nelupta.

Kai išlįsiu,

Subadysiu,

Su purveliais

Sumaišysiu!

Tai išgirdusi laputė baisiai nusigando ir pasileido bėgti. Bėgo bėgo ir sutiko vilką. O vilkas klausia:

– Lapute lapute, kurgi tu bėgi?

O laputė išsigandusi, vos kvapą atgaudama, sako:

– Kad tu žinotum, vilkeli, kas man atsitiko! Olon įlindo kažkoks nekviestas svečias ir žada subadyti ir su purvais sumaišyti.

– Tai blogas dalykas, ale abu bėgsime pažiūrėti, kas gi ten tavo oloje toks per žvėris yra.

Ir nubėgo abu žiūrėti. Tuoj užbėgo ant olos, padunkseno, ir klausia vilkas:

– Kas čia laputės olon įlindo?

Iš olos atsako vėl ta pati ožkytė:

– Aš, ožkytė

Nabagyte,

Pus lupta,

Pus nelupta.

Kai išlįsiu,

Subadysiu,

Su purveliais

Sumaišysiu!

Brač, nusigando ir vilkas, kad vos savo senus kaulus bepajudina.

Ir sako:

– Bėkim, bėkim, nes gali blogai atsitikti!

Ir pasileido bėgti. Bebėgdami sutiko katiną ir sako:

– Žinai, katinėli, kas mums atsitiko?

– O kas gi?

– Ogi laputės olon įlindo kažkoks žvėris ir žada mus subadyti. Padėk mums, katinėli! Kai tu drąsesnis, maž tavęs ir pabijos.

Ir nubėgo visi pas laputės olą, padunkseno ir klausia:

– Kas čia į laputės olą įlindo?

O iš ten atsako:

– Aš, ožkytė

Nabagyte,

Pus lupta,

Pus nelupta.

Kai išlįsiu,

Subadysiu,

Su purveliais

Sumaišysiu!

Brač, tokį balsą išgirdęs, ir katinėlis nusigando ir pradėjo kinkas drebtinti, nors jį ir drąsiu pavadino. Ir sako:

– Brač, bėkim, čia mums rimtas pavojus gresia!

Ir pasileido bėgti. Bėgo bėgo net griūdami tos baimės apimti. Tik-tai žiūri – vištytė šiukšlyną kapsto. Jie sako:

– Ką čia dirbi?

– Šiukšlyną kapstau.

– Na dabar jau nebekapstyk, padėk mums neprašytą svečią iš olos išginti.

– Gerai, padėsiu.

Ir vėl visi pasileido bėgti į laputės olą. Pribėgo, padunkseno ir klausia:

– Kas čia į laputės olą drįsta neprašytas įsti?

O iš olos vėl atsako ta pati ožkytė, kuri iš senelio pabėgo:

– Aš, ožkytė

Nabagyte,

Pus lupta,

Pus nelupta.

Kai išlįsiu,

Subadysiu,

Su purveliais

Sumaišysiu!

Vištelė, nors ir drąsi būdama, vis dėlto išsigando ir pakreipusi galvelę sako:

– Čia tai jau yra kas nepaprasta, kad jau tokios kompanijos nebijo ir dar žada subadyti. Bėkim, bėkim, nestovėkim, nes gali tikrai blogas dalykas atsitikti. Vis tiek jau mes jos iš čia nebeišvarysime. Ieškokime kokio nors drąsesnio piliečio.

Ir nubėgo ieškoti. Bėgo bėgo, tik štai žiūri – bitelė po gėleles darbuojasi. Dabar visi mano: „Ji tai gal būtų gera pagalbininkė“. Ir nutarė paprašyti talkon. Vištelė pakreipusi galvą sako:

– Bitute bitute, ką tu čia dirbi?

– Nagi medutį nuo gėlelių renku.

– Kažin, gal tu galėtum mums padėti iš laputės olos neprašytą svečią išvaryti?

– Gerai, maž ir padėsiu.

Ir nuskrido bitelė su jais visais ant laputės olos. Tuoj padunkseno ir klausia:

– Kas čia į laputės olą išdrįso įlįsti?

O iš ten atsako ta pati ožkelė:

– Aš, ožkytė

Nabagytė,

Pus lupta,

Pus nelupta.

Kai išlįsiu,

Subadysiu,

Su purveliais

Sumaišysiu!

Tai išgirdę jau kiti buvo ir bebėgą, bet bitelė nenusigando – ji buvo maža ir nebijojo, kad ją subadys. Tuoj įlindusi į laputės olą įgėlė ožkelei ten, kur buvo nulupta. Ožkelė baisiai suspurdėjo ir išbėgo iš olos, įleido ten laputę. Visi išsiskirstė, tik viena bitutė mirė už artimo meilę.

Pasekė Kostė Juškevičienė, 36 m., gyv. Stramiliškio k. Užrašė K. Juškevičius 1937 m. LTR 1103(80).

3. Aukso obelis

Gyveno tėvas ir močia. Jie turėjo tris sūnus ir didelį sodą. Tame sode buvo obelis auksiniais obuoliais. Nuo tos obels kasnakt pražūdavo po vieną obuolį. Suėjo visi sodan ir galvoja, kas čia galėtų pavogti obuolius: aukšta obelis, aukštai šakos, nuo žemės negali šakų pasiekti – ir prapuola obuolys. Nutarė saugoti.

Išėjo vyresnysis brolis apie vidurnaktį, įlipo į obelį, bet jį apėmė toks miegas, kad jis ėmė ir užmigo ant šakų. Pabudęs įeina vidun ir sako:

– Nieko nebuvo.

Išaušus išeina, žiūri – vieno nebėra.

Antrą naktį išeina antrasis brolis. Ir jis įlipo į obelį ir laukia. Apėmė miegas, kad negali susitūrėti, ir užmigo tarp šakų. Atbudęs apyaušry įeina trobon. Praaušus išeina, skaito, – vėl vieno nebėra.

Trečią naktį išeina saugoti jaunesnysis sūnus. Jis sako:

– Aš nusaugosiu.

Broliai sako:

– Eik jau eik, ir tu taip nusaugosi, kaip mes.

Apie vidurnaktį išėjo saugoti ir nusinešė smėlio. Įlipo į obelį ir sėdi. Kai tik apima miegas, tuoj patrina akis smėliu, ir neužmiega. Pamatė – atsukdo paukštis, kad net sodą nušvietė. Tas paukštis tuoj prie obels ir už obuolio griebė. Sūnus čiupo paukštį už uodegos ir išpešė plunksną, o paukštis ištrūko, nebeusiskynęs nei obuolio. Išlipo sūnus iš obels, nuėjo į trobą ir sako:

– Išsaugojau, nuskynė obuolio.

Ir iš tikro, suskaitę rado visus obuolius. Ėmė jį klausti, kas vogė. Jis sako:

– Auksinis labai gražus paukštis. Obelis graži, o paukštis dar gražesnis.

Bet nenorėjo kiti tikėti. Tada šis išsitraukė iš kišenės plunksną ir parodė. Plunksna nušvietė visą sodą. Obelis gražiai gražiai šviečia, o plunksna dar gražiau.

Ir pradėjo tartis, kalbėtis, kad reikia surasti aukso paukštį. Pirmiausia išėjo vyresnysis brolis paukščio ieškoti. Bejodamas viename priemiesty užėjo į vienus namus. Įėjęs į tuos namus rado: muzika groja, visokių valgymų pilna. Pakvietė tą pakeleivį užvalgyti, atsigerti. Pavalgiusį ir atsigėrusį jį apėmė miegas. Gulė jis lovon, kuri ten buvo, ir pražuvo.

Namiškiai, nesulaukę jokios žinios, išleido antrąjį brolių brolį ir aukšnio paukščio ieškoti. Tas išėjo. Jojo jojo ir prijojo šulinį. Jis taip panorėjo gerti, kad nebegalėjo išsilaikyti. Ėmė gerti ir pražuvo.

Tėvas, motina ir jaunesnysis sūnus nesulaukia jokios žinios. Tada tėvas siunčia jauniausiąjį sūnų brolių ir paukščio ieškoti. Pirmieji du broliai išėjo gerais arkliais, o namie liko geras arklys ir menka kumelėlė. Jaunikaitis paėmė tą kumelėlę ir išėjo.

Joja joja jaunikaitis, bejojant jo kumelytė pavargo, ir jis paleido ją pakrūmėn pasiganyti. Atėjo vilkas iš krūmų ir prarijo jo kumelytę. Prarijęs kumelytę, vilkas eina prie to jaunikačio. Tas ir galvoja: „Tu kumelytę prarijai, dar tau neužteko, dabar eini manęs praryti?“ Bet vilkas besiantindamas prakalbėjo:

– Dabar josim abu to paukščio ieškoti.

Jaunikaitis labai pradžiugo, kad vilkas prakalbėjo. Vilkas klausia:

– Kur josim: ar pažemiu, ar padebesiais, ar viršum medžių?

Susitarė joti viršum medžių. Jaunikaitis sėdo ant vilko ir kad leidos, net medžiai švilpė. Prilėkė prie tokio dvaro ir nusileido. Vilkas sako jam:

– Šitame sode yra tas paukštis. Paukštis gražus, bet narvas dar gražesnis. Paukštį čiupk, o narvo neliesk.

Jaunikaitis įėjo, o vilkas pasiliko gale sodo. Jaunikaitis pamatė paukštį gražų, o narvą dar gražesnį. Nebežiūrėdamas vilko įspėjimo čiupo narvą, manydamas ir paukštį kartu pasiimti. Tuo laiku pradėjo varpai skambinti, šunes loti, gaidžiai giedoti, ir jaunikaitį suėmė. Ir klausia:

– Atėjai paukščio vogti? Kad norėjai iš mūsų pavogti paukštį, tai dabar turėsi iš tokios ir tokios karalystės pristatyti aukso kumelį.

Atėjo jaunikaitis pas vilką. Vilkas ir sako:

– Matai, neklausė manęs. Na, dabar sėsk, vėl josim.

Jaunikaitis sėdo ant vilko ir nulėkė prie kito dvaro. Vilkas sako:

– Dabar eik tvartan, rasi kumeliuką. Kumelys gražus, bet balnas dar gražesnis. Kumelį imk, o balno neliesk.

Įėjo jaunikaitis tvartan ir neklausydamas vilko paėmė balną, sėdo ant kumelio ir joja. Tuoj ėmė varpai skambinti, šunes loti, gaidžiai giedoti, ėmė ir suėmė jį:

– Atėjai kumelio vogti? Kad tu nori mūsų kumelį ir balną pavogti, turi pristatyti iš tokios ir tokios karalystės karalaite.

Nuėjo jaunikaitis pas vilką ir viską apsisakė. Vilkas sako:

– Matai, neklausei manęs, sakiau balno neliesti. Dabar sėsk, josim karalaitės ieškoti.

Jaunikaitis sėdo, ir nulėkė jie į tą dvarą, kur gyveno karalaite. Vilkas sako:

– Dabar tu čia palauk, o aš eisiu karalaitės šitan sodan saugoti.

Vilkas perlipo per tvorą, sode pasislėpė tarp žolių, krūmų ir laukia. Atėjo karalaite su dvylika palydovų pasivaikščioti. Beeidama pro tą vietą, kur buvo pasislėpęs vilkas, pamatė uogų. Karalaitei parūpo jas nusiskinti, ir ji pasilenkė tų uogų skinti. Tuo laiku vilkas stvėrė karalaite ir išnešė iš sodo. Palydovai nė nepamatė, kaip karalaite iš jų akių pražuvo. Jie pranešė karaliui. Karalius ir karalienė ėmė klausinėti palydovus, kaip tai atsitiko.

O vilkas ir karalaite nuėjo pas jaunikaitį, susodino abu ant nugaros ir nulėkė į tą dvarą, kur buvo aukso kumelys. Vilkas sako karalaitei:

– Čia pabūk, o mes eisim kumelio pirkti.

Vilkas pasivertė karalaite ir eina su tuo jaunikaičiu į dvarą. Įlėjęs į dvarą jaunikaitis sako:

– Ką sakėt, atvedžiau.

Dvariškiai tuoj pabalnojo arklį, ir jaunikaitis išsivedė, o vilkas, pasivertęs karalaite, pasiliko. Nusivedė jaunikaitis arklį pas karalaite. Jiems besikalbant ateina ir vilkas. Karalaite sėdo ant kumelio, o karalaitis ant vilko, ir nulėkė į tą karalystę, kur buvo paukštis. Vilkas sako karalaitei su kumeliu pabūti pagal sodą, o jis su jaunikaičiu nuėjo paukščio pirkti. Vilkas pasivertė kumeliu, o jaunikaitis sėdo ant jo ir nujojo. Dvaro gyventojai pasitiko jį ir sako:

– Gerai, kad atjojai, dabar gausi paukštį su visu narvu.

Atidavė jaunikaičiui paukštį ir narvą, o pasiliko kumelį. Jaunikaitis nusinešė paukštį pas karalaite. Tuoj atbėga vilkas. Sėda jaunikaitis ant vilko, o karalaitis ant kumelio, ir paukštį nešasi, ir joja į jaunikaičio tėviškę. Nulėkus prie tų krūmų, kur vilkas kumelytę prarijo, vilkas atsisveikino ir sako:

– Gyvenkit sau laimingai.

Jaunikaitis padėjo už viską, ką jam vilkas gero padarė. Vilkas pražuvo, o kumelytė kaip buvo pakrūmėj, taip ir tebėra.

Dabar jie joja toliau. Prijojo prie šulinio, kur buvo pražuvęs antras brolis. Kumelys įkišo galvą į šulinį ir ištraukė negyvą brolių. Pro šalį ėjo sena boba. Ji sako:

– Kam jūs negyvą žmogų kankinat?

Kumelys pagriebė tą bobą už plaukų ir sako:

– Padaryk, kad tas žmogus būtų gyvas!

Ji tuoj ir padarė.

Kumelys vėl pagriebė už plaukų ir sako:

– Atiduok kumelį!

Ji sužvengė, ir atbėgo kumelys.

Tada visi joja į tą smuklę, kur vyresnysis brolis žuvo. Prijojus prie to namo, kumelys sako:

– Įeik į namą, kampe rasi žnyples. Jei tau duos valgyti ar prašys sėsti, ar sveikins, tu nieko nedaryk, bet paimk žnyplėmis bobą už nosies ir išnešk.

Jaunikaitis įėjęs pasiėmė žnyples, griebė bobai už nosies ir išnešė oran. Kumelys griebė bobą už plaukų, nukratė ir sako:

– Atiduok tą žmogų, kur čia žuvo!

Boba tuoj padarė jį gyvą, ir jis išėjo oran. Kumelys vėl pagriebęs už plaukų sako:

– Atiduok kumelį!

Boba sužvengė, ir atbėgo kumelys. Tada kumelys užmetė bobą ant to namo, ir pražuvo namas ir ta boba.

Dabar jojo visi namo. Ant aukso kumelio jojo karalaitė ir nešė paukštį, ir jaunasis brolis. Kiti broliai jojo ant savo arklių, kuriais išjojo paukščio ieškoti.

Broliai jojo truputį atsilikę nuo jaunojo brolio su karalaitė. Jie ėmė kalbėtis, kad kai parjos, tai jaunesnysis brolis bus geras, o jie negeri. Reikia jį nužudyti. Ir sutarė nužudyti brolių, parsivesti kumelį, karalaitę ir paukštį ir sakytis, kad jie visa tai gavo. Prisivijo jie ir, jodami pro šulinį, paskandino jame brolių.

Parjojo visi į savo namus. Tėvai labai nudžiugo, kad obelis graži, paukštis su narvu dar gražesnis, kumelys dar gražesnis, o karalaitė dar gražesnė. Paleido kumelį į sodą, nuėmė balną, narvą padėjo prie obels, paukštis įskrido į obelį, karalaitę įsivedė kambarin. Būtų linksmi tėvai, bet nėra jaunojo sūnaus. Klausia vyresniųjų sūnų, bet šie sako:

– Mes nieko nežinom, nieko negirdėjom.

Taip visi ir gyvena.

Po kurio laiko sumanė broliai turtą dalytis: vienam karalaitė ir obelis, o antram kumelys ir paukštis. Jau mano vestuves kelti, bet karalaitė nesutinka dar tekėti. Ji taip nuliūdusi vaikščioja po sodą, nueina prie tos aukso obels. Paukštis prakalbo į ją:

– Ko taip liūdi?

Prie jos priėjo kumelys ir sako:

– Susitarkim mes lėkti iš čia mūsų vaduotojo ieškoti.

Paukštis išskrido, o karalaitė sėdo ant kumelio ir išjojo. Karalaitė nujojo, o paukštis nuskrido prie to šulinio, kur buvo paskandintas jaunikaitis. Kumelys nusparė šulinio ritinius, karalaitė išsėmė vandenį, ir kumelys, įkišęs galvą į šulinį, ištraukė jaunikaitį. Karalaitė užrišo paukščiui po sparnais tris buteliukus, ir jis nuskrido prie versmių.

Netoli versmių paukštis susišlapino ir išsivoliojo smėlyje. Kai sargai žiūrėjo aukštyn, tai jis pasipurtė ir prikūrė jiems akis. Tada jis nuskrido į vieną versmę ir pasisėmė vieną buteliuką vandens. Nuskridęs į kitą versmę, pasisėmė kitą buteliuką ir trečioje versmėje – trečią. Ir vėl atskrido prie to paties šulinio.

Karalaitė atrišo buteliukus nuo paukščio. Iš vieno buteliuko užpylė vandens ant jaunikaičio, ir jaunikaitis liko sveikas. Užpylė iš antro buteliu-

ko – liko gyvas. Užpylė iš trečio – pasidarė gražus. Tada sėdo jaunikaitis ir karalaitė ant kumelio ir parjojo namo, o paukštis parskrido. Visi sugrįžo į sodą, prie aukso obels. Tėvai labai nudžiugo, pamatę sūnų sugrįžusį, ir nuėjo pasitikti, o broliai nesidžiaugė ir nėjo nei pasitikti.

Tėvai ėmė klausinėti, kur taip ilgai užtruko. Sūnus viską apsisakė, apsakė, kad ir broliai buvo pražuvę, ir jis juos išgelbėjo, o galų gale jie susitarė ir jį prigirdė. O šitie suieškotieji jį išgelbėjo, ir dabar atvyko visi į tėvynę.

Tėvai labai supyko ant vyresniųjų sūnų ir sakė juos nužudyti, bet jaunesnysis sūnus jų pasigailėjo ir sako:

– Tegu jie pasižada vienas būti už šėriką, o kitas už sodininką.

Jaunikaitis vedė karalaitę ir gražiai gyveno. Mirus tėvui jis paveldėjo visą karalystę – tapo karaliumi. Jie gražiai ir laimingai gyveno. Vyresnieji broliai klausė jo įsakymų. Paukštis gyveno sode toj obely. Jie prisiveisė ir daugiau obelių. Paukštis pranašaudavo, kas ateity bus. Kumelys irgi gyveno tame sode.

Pasekė Kostas Kirstukas, 50 m., gyv. Žiobiškio vnk. Užrašė K. Kirstukas 1938 m. LTR 1748(1).

4. Užburta karalaitė

Kitą kartą gyveno karalius ir turėjo gražią karalaitę. Ta karalaitė kartą karaliui nusidėjo, tai ją karalius užbūrė. Liepė padirbti stiklinį grabą ir į tą grabą idėjo karalaitę, užnešė bažnyčion ant viškų ir paliko. Bet karalaitė ten būdama reikalavo aukų, ir kiekvieną dieną jai turėdavo duoti vieną žmogų sudraskyti, nes jei neduos, tai ji gali supykti ir dar daugiau žmonių pražudyti. Tai ir turėdavo duoti kas dieną. Bet paskui žmonės, bijodami, kad ir jų nesudraskytų, išbėgo iš miesto ir mieste nieko nebeliko. Jau būt nebeturėję karalaitėi ko duoti, jei ne vienas žmogelis, kuris vežė šiaudus ir nežinodamas, kas jo laukia, įvažiavo į miestą. Čia jį tuoju sučiupo miesto sargai, nuo vežimo ir tiesiai į bažnyčią karalaitėi sudraskyti. Bet jis dar ėmė prašytis, kad jį išleistų oran nors penkioms minutėms, tai jį sargai ir išleido. O jis gatvėje sutiko tokį senelį ir paklausė, kas dabar jam daryti, nes jį jau žada karalaitėi atiduoti sudraskyti. Senelis sako:

– Nueik į bažnyčią ir būk. Kai karalaitė jau kelsis iš grabo, pasiimk kaušelį, užsidek žvakes ant visų altorių ir užlipk ant altoriaus.

Jis paklausęs senelio, sugrįžo į bažnyčią, ir jį tenai sargai užrakino. Jau sutemo, saulė nusileido, netrukus atėjo vienuolikta valanda, ir karalaitė pradėjo keltis iš grabo. Tada jis sudegė žvakes, pasiėmė kaušelį ir užlipo ant altoriaus. Karalaitė pribėgo, lipa lipa, neužlipa. Tada ėmė nešti kaulus ir krauti. Krovė krovė, jau baigė prikrauti, jis kad pastums kaušeliu, ir visi kaulai nubyrėjo. Karalaitė vėl ėmė krauti, o jis vėl nustūmė. Taip jis darbavosi, kol gaidys pragiedojo. Kai gaidys pragiedojo, karalaitė tuoj nubėgo ir savo graban užsidarė. Taip jis ir liko gyvas.

Rytą atėję karaliaus tarnai labai nustebo, kad jis gyvas, ir tuoju pranešė karaliui. Karalius nieko nesakė, tik liepė palikti antrai nakčiai. Bet

ir dabar jis išsiprašė oran ir vėl sutiko tą senelį, ir vėl prašo jo patarimo. Senelis dabar sako:

– Kai ateis vienuolikta valanda nakties, tu uždek žvakes ir užlipk ant altoriaus. O kai užgirsi lopšelių girgždant, šok į tą lopšelių ir gulėk.

Taip jis ir padarė. Kai tik atėjo vienuolikta valanda nakties, jis uždegė žvakes, užlipo ant altoriaus ir laukia, kada lopšelis sugirgždės. Staiga lopšelis sugirgždėjo, jis šoko į lopšelių ir ėmė suptis. Karalaitė atsikėlė ir greitai pribėgo prie lopšelio, bet negalėjo jo paimti – kai ji rankas kelia aukštyn, tai lopšelis leidžiasi žemyn, o kai ji rankas žemyn, tai lopšelis aukštyn. Taip ji dirbo, dirbo, bet lopšelio pagauti neįstengė. Staiga gaidys sugiedojo, ir ji nubėgusi atsigulė į grabą. Taip ir praėjo ta diena.

Rytą išaušus atėjo karaliaus tarnai pažiūrėti ir jį pamatę sveiką ir gyvą labai nustebė. Tuoj apie tai pranešė karaliui. Karalius labai stebėjosi ir liepė palikti trečiai nakčiai. Bet jis dar vėl išsiprašė oran, vėl sutiko tą senelį ir klausia, kas dabar jam daryti. Senelis sako:

– Dabar tai vargiai ką tau galiu patarti. Ale dar patarsiu. Kai ateis dvylikta valanda nakties, tu užlipk ant viščių ir užsiglausk už jos grabo. Ji kai bėgs, ir nepamatys.

Taip jis ir padarė. Kai atėjo nakties dvylikta, jis užlipo ant viščių ir užsiglaudė už jos grabo. Kai karalaitė kėlės, ir jo nepamatė – nubėgo ir bėgioja po bažnyčią. O jis tuoj atsigulė jos graban, persižegnojo ir guli. Karalaitė, niekur neberasdama, užlipo ant viščių. Staiga gaidys užgiedojo, ir ji norėjo šokti graban, bet negalėjo įeiti. Tada prašo, kad įleistų, o jis sako:

– Persižegnok, tai įleisiu.

Karalaitė ir turėjo persižegnoti, nes ją labai svilino, kai nebuvo grabo. Kai ji tik persižegnojo, jos galva atliko balta. Tada ji prašo, kad ją leistų į grabą. O jis sako:

– Sukalbėk „Tėve mūsų“, tai leisiu.

O ji sako:

– Tai kad aš nemoku.

– Kad nemoki, tai sek paskui mane.

Ir jis pradėjo kalbėti, o karalaitė turėjo sekti. Ir kai tik pakalbėjo „Tėve mūsų“, karalaitė jau liko iki pusės balta ir prašosi, kad leistų ją į grabą. O jis sako:

– Sukalbėk „Sveika Marija“, tai leisiu.

– Tai kad aš nemoku.

– Kad nemoki, tai sek paskui mane.

Ir jis pradėjo kalbėti, o karalaitė turėjo jį sekti. Kai tik pakalbėjo „Sveika Marija“, karalaitė atliko visa balta ir jau nebeprašė, kad leistų į grabą. Tada jis ją nuvedė ir atidavė tos šalies karaliui. Tada karalius pakėlė didelį pokylį ir jį gausiai apdovanojo.

5. [Apie trečią brolių]

Gyveno kartą tėvas, ir jis turėjo tris sūnus. Du buvo protingi, o vienas kvailutis. Tėvas mirdamas jiems paskirstė turta: vyresniajam davė ūkį ir liepė šeiminkauti, antram – jam padėti, o kvailiui nieko nedavė, tik tai seną vėtyklę ir katiną. Bet kvailys nenusiminė, jis pasiėmęs tėvo palikimą ir išėjo per svieta. Ėjo ėjo bent kelis metus ir priėjo tokią didelę karalystę. Toji karalystė buvo keista, nes ten grūdus ne vėtykle vėtė, o rankiojo iš pelų po vieną grūdėlį ir tat, žinoma, labai ilgai sugaišdavo. Ir dar ten labai daug buvo privisę pelių – matai, nebuvo, kas jas naikina.

Užėjo pas vieną ūkininką nakvynėn. Ūkininkas jį priėmė, pavaišino, pagirdė, bet bėda, kad ūkininko šeima buvo didelė, ir nebebuvo kur jam atsigulti. Tuomet ūkininkas kvailučiui sako:

– Nebėra vietos niekur gulti, yra tik kamaroje. Ale ten tave pelės sugrauš – labai daug jų pas mus priviso.

Kvailutis sako:

– Aš pelių nebijau. Aš turiu tokį žvėrelį, kuris mane nuo jų apsaugos.

– Na gerai, pažiūrėsma, ar tik ir tavo žvėrelio nepapjaus.

Ir įleido kvailutį į kamara. Kvailutis įsinešė katiną ir atsigulė sau ramiausiai. O katinas, pamatęs tokią daugybę pelių, pradėjo jas gaudyti, pjauti ir valgyti, nes jau seniai buvo valgęs tokios gardžios mėselės. Pagaliau ir atsivalgė, tai tada ėmė storotis rytojaus dienai. Ir ėmė pjauti pelės, kurios tik akysna lindo, o papjovęs nešti į stirtą. Taip jis per naktį pelių tris stirtas prinešė.

Pagaliau ir išaušo. Ateina ponas pažiūrėti, ar dar gyvas keleivis, ir labai nustebė įėjęs ir pamatęs tris krūvas pelių.

– Oho, – sako, – čia geras žvėrelis. Parduok jį man, kam gi tau jo reikia. Juk tu keliauji po svieta, tai gali ir be jo apsieiti.

– Gerai, galiu parduoti.

Ir pradėjo su ūkininku derėtis. Pagaliau sulygo šitaip: kad ponas katiną apipils pinigais, kad nė ausų nesimatyty, tai jis tada jį atiduos. Ūkininkas buvo turtingas, todėl ir katiną apipylė pinigais.

Kvailutis, pinigus susisėmęs, keliauja toliau. Pagaliau priėjo vakaras, ir jis užsuko pas vieną ūkininką, ten paprašė nakvynės. Ūkininkas jį priėmė, ir jis tenai išgulėjo per naktį. Ryta atsikėlė ūkininkas, bet atsikėlė ir jis. Kadangi ūkininkas su visa šeimyna ėjo rugių rinkti, tai ir jis nuėjo ir labai nustebė, kaip čia žmonės vargsta tuos rugius rinkdami. Ir jis paprašė, kad ir jam duotų parinkti.

Kaip tik jį prileido, tuoj jis pradėjo rugius vėtyti su vėtykle. Ūkininkas jį pradėjo barti ir net mušti ketino, kad rugius svaido į visus kraštus, bet kvailutis sakė, kad gerai bus, tai jau juo ir patikėjo. Pagaliau kvailutis jam išvėtė visus rugius, dabar liko tik jie suskirstyti. Jis juos sušlavinėjo ir padalino net į kelias rūšis. Dabar ūkininkui davė žiūrėti, ar gerai jis atliko darbą. Ūkininkas pažiūrėjęs labai nustebė, nes rugiai buvo suskirstyti į tris rūšis ir visi švarūs, be priemaišų. Tada šitas ūkininkas panorėjo pirkti nuo jo vėtyklę, o šisai sutiko ją parduoti. Ir galų gale jie suderėjo šitaip: ūkininkas vėtyklę apipils pinigais ir dar magaryčių pridės pusę pūdo linų.

Kadangi ūkininkas buvo turtingas, tai jam nieko nereiškę vėtyklė apipilti pinigais ir duoti pusę pūdo linų. Tai jis tuoj vėtyklę apipylė pinigais, dar davė linų, ir kvailutis, pasiėmęs pinigus ir linus, išėjo. Ūkininkas džiaugėsi savo nauja mašina, nes jos niekas neturėjo, o kvailutis taip pat džiaugėsi, turėdamas tiek pinigų ir dar linų pusę pūdo. Jis nuėjo pajūrin ir neturėdamas ko veikti iš linų pradėjo vyti virveles.

Veja veja – vieną nuvijo, veja veja – kitą nuvijo, veja veja – trečią nuvijo. Tai ir vejas. Tik štai žiūri – iš vandens išlindo velnias ir klausia:

- Žmogau žmogau, ką čia dirbi?
- Virves veju, – atsakė kvailutis.
- O ką dirbsi su tom virvėm?
- Velnius karsiu, – atsakė kvailutis.
- Aje, nekark, sakyk, ko tau reikia?
- Daug aš nereikalauju: prinešk pilną skrybėlę pinigų, ir man užteks.
- Gerai, prinešiu, – sako velnias.

Ir nubėgo pinigų ieškoti. O kvailutis skrybėlės dugne pragrėžė skylę, apačioj iškasė gilią duobę, ant tos duobės padėjo skrybėlę. Atidundėjo ir velnias maišu pinigų nešinas ir pradėjo pinigus į skrybėlę pilti. Pila pila, supylė visą maišą, o skrybėlėje tik trys pinigėliai. Na ką gi, mato, kad dar daug reikia pilti, tai vėl nubėgo pinigų rinkti.

Dabar jau pririnko du maišus pinigų. Vos atvilko prie skrybėlės ir pradėjo pilti. Supylė vieną maišą, o skrybėlėje dar tik galo pinigų. Supylė ir kitą maišą, o skrybėlės dar tik trečia dalis pripilta. Mato, kad dar labai daug reikia, tai vėl nudundėjo pinigų rinkti. Dabar jau rinko iš visur pinigus. Rinko rinko, pririnko pustrėčio maišo, o pilno nebegali pririnkti. Ale dar išgramdė iš visur pinigus, kad neliko žemėje niekur niekur anei vieno skatikėlio, ir atidundėjo kvailučiui į skrybėlę pilti. Supylė vieną maišą, o skrybėlės dar tiktai pusė. Tada supylė kitą maišą. Dabar jau buvo skrybėlėj didesnė pusė. O kai trečią supylė, tai jau ton skrybėlėn parėjo šeši maišai pinigų. Bet velniui pagailo tokios didelės sumos, ir jis nutarė jos kvailučiui neatiduoti. Tada jis jam sako:

– Einam imtynių. Žiūrėsma, kuris stipresnis, tam ir teks visi tie pinigai.

O kvailutis atsakė:

– Ką ten, man su tavim nėra ko pradėti imtynes. Mano sena bobutė, ir tai tave priveiks.

– Na gerai, einam parodyk, kur ta tavo bobutė.

Kvailutis jį ir nuvedė miškan ir parodė po krūmu mešką. O velnias tik nusijuokė, kad jam čia nieko nėra tokia bobutė apgalėti, ir pradėjo šaukti:

– Boba boba, gana gulėti, einam imtynių!

Meška jį pamačiusi ir puolė. Jiedu susikabino, bet dėlto meška velnią nugalėjo. Velnias vos gyvas išliko ir nuėjo pas kvailutį. Ir sako:

– Dabar tai dėlto pralošiau. Bet vienos imtynės nieko. Dabar einam kitaip – katras greitesnis, tai tam ir teks pinigai.

Bet kvailutis sako:

– Man su tavim nėra ko lenktynių eiti. Mano mažas vaikelis Jonukas, kuris tik vakar gimė, ir tai tave aplenkis.

– Na taigi einam, parodyk, kurgi yra tas tavo Jonukas.

Kvailutis velnią nuvedė į mišką, kur po egliu gulėjo kiškis, ir sako:

– Tai čia mano vaikas. Eiki su juo lenktynių.

Velnius ir sušuko:

– Jonuk Jonuk, einam lenktynių!

Nespėjo nė sušukti, o kiškis kad bėgo, tai tiek jis ir tematė. Dabar velnius sako:

– Šitą kartą tai irgi pralošiau, bet dar ne galas. Rytoj eisime, katras stipresnis, tai tam ir bus pinigai.

– Gerai, – sako kvailutis.

Kvailutis namie nesnaudė, bet susirado supuvusią bulvę ir nuėjo į sutartą vietą, kame jo jau laukė velnius. Na ir pradėjo rungtynes. Velnius pradėjo pirmas. Jis pasiėmė akmenį ir jį taip suspaudė, kad net keli lašai vandens išlašėjo. O kvailutis kai suspaudė bulvę, tai ne keli lašai lašėjo, betėjo čirukšlė. Pamatė velnius, kad jį ir dabar kvailutis apgalėjo, ir nusileido.

Taip kvailučiui liko visi pinigai.

Pasekė Kostė Juškevičienė, 36 m., gyv. Straniškių k. Užrašė K. Juškevičius 1937 m. LTR 1103(80a).

6. Ponas ir durnius

Kartą važiavo keliu ponas ir ant ausies turėjo laikrodėlį. Jis važiavo greitai, ir laikrodėlis nukrito. O keliu iš paskosėjo durnius. Jis tuoj pasiėmė dziegoriuką, prisidėjo prie ausies ir klauso. Girdi – laikrodėlis sako:

– Plaks, plaks, plaks!..

Da sako jis:

– Ar tu mane keti plakti? Palauk!

Ir, padėjęs ant akmenio, jį su kitu akmeniu sutrupino ir eina toliau.

O ponas, pasigedęs laikrodėlio, grįžta ieškodamas ir, sutikęs durnių, klausia, bene jis rado jo laikrodėlį. Šis sako:

– Radau, bet padėjęs ant akmenio su kitu suplojau.

O ponas sako:

– Ak tu kvaily, kaip tu sudaužei? Aš tau parodysiu!

Įklojo jam dvidešimt ir paleido.

Durnius eina eina. Atėjo naktis, sutemo. Tai jis užėjo pas vieną ūkininką pernakti. Jį paguldė ant pečinyko. Jis atsigulė ir guli. O gospadinė, užminkiusi tešlą, padėjo jo galukoį ant pečinyko. Tešla pradėjo rūgti ir pukšėti:

– Pukš, pukš, pukš...

O jam pasigirdo:

– Lups, lups, lups...

Kad spyrė koja, tešla vidurin gryčios tēkš! Jam pasigirdo:

– Krės!

Kad bėgo pro duris ir pasislėpė už žlabo. O čia gaidys:

– Kakarieku!

Jam pasigirdo:

– Tebeieško!

Jis kad bėgo iš už žlabo per karklynus, per kadugynus, o čia jam po kojomantis:

– Kry, kry!

Jam pasigirdo:

– Vyk, vyk!

Ir jis dar smagiau pradėjo bėgti per balas, per krūmus ir pribėgo ežerą. Nebesusiturėjo ir įlėkė ežeran. Ir aš girdėjau, kaip murmėjo – turbūt gelumbes derėjo...

Pasėkė Juozas Juškevičius, 40 m., gyv. Stramiliškio k. Užrašė K. Juškevičius 1937 m. LTR 1103(49).

7. Banda

Gyveno kartą senelis ir bobutė. Jie turėjo du vaikus: Jonuką ir Elenytę. Kartą tiems vaikams pakepė bandelę. Bobutė bandelę pašovė į pečių. Bandelė iš pečiaus pradėjo šliaužti į priėzdą. Tą pamatę, vaikai pradėjo šaukti:

– Bobut bobut, jau bandelė ant priėzdos!

– Tegul kepa, tegul kepa, – atsakė bobutė.

Paskui bandelė jau ant papriėzdžio užlipo. Vaikai vėl šaukia:

– Bobut bobut, jau bandelė papriėzdy!

– Tegul kepa, tegul kepa, – atsakė bobutė.

Paskui bandelė užkopė ant slenksčio. Vaikai vėl pradėjo šaukti:

– Bobut bobut, jau bandelė ant slenksčio!

– Tegul aušta, tegul aušta, – atsakė bobutė.

Tada bandelė užkopė ant laiptų. Vaikai vėl pradėjo šaukti:

– Bobut bobut, jau bandelė ant laiptų!

– Oi, vykim, vykim! – atsakė bobutė ir pasiėmė pagaikštį, o senis

kačergą ir pradėjo bandelę vyti. Veja veja, bet pavyti negali. O bandelė tik kuria, tik kuria neatsigrėždama. Taip bebėgdama ji sutiko šienapjūtę. Šienapjūtė sako:

– Banda banda, kur tu bėgi? Aš tave rieksiu!

– Aje, neriek, aš tau gražią dainelę padainuosiu!

– Na tai padainuok.

Ir bandelė pradėjo dainuoti:

– Vijo mane bobelė –

Nepavijo.

Vijo mane bernelis –

Nepavijo.

Vijo mane mergelė –

Nepavijo.

Vijo mane kačergėlė –

Nepavijo.

Vijo mane pagaikštėlis –
 Nepavijo visi,
 Tujei, šienapjūte,
 Nepavysi!

Ir pasileido bandelė kūlversčiaus bėgti. O šienapjūtė žiūri žiūri ir nežino, kur nubėgo. Štai žiūri – atbėga ir senelis, bobelė, mergelė ir bernelis.

Ji klausia:

- Kur jūs bėgat?
- Vejam bandą. Maž ir tu matei?
- Mačiau, norėjau pagauti, bet paspruko.
- Tai visi vykim.
- Gerai, – atsakė ir pradėjo vyti. O bandelė bėga. Tik štai ji susitiko

rugiapjūtę. Rugiapjūtė klausia:

- Banda banda, kur tu bėgi? Aš tave rieksiu!
- Aje, neriek, aš tau gražią dainelę padainuosiu!
- Na padainuok, tai nerieksiu.

Ir pradėjo dainuoti:

– Vijo mane senelis –
 Nepavijo.
 Vijo mane bobelė –
 Nepavijo.

Vijo mane bernelis –
 Nepavijo.

Vijo mane mergelė –
 Nepavijo.

Vijo mane pagaikštėlis –
 Nepavijo.

Vijo mane kačergelė –
 Nepavijo.

Vijo mane šienapjūtė –
 Nepavijo visi,
 Tujei, rugiapjūte,
 Nepavysi!

Ir ji opapa ir pradėjo bėgti, o rugiapjūtė vyti. Bet kur tau – bandelė maža, tuoj paspruko ir pasislėpė. Štai atbėga ir senelis, bobelė, mergelė ir bernelis. O ji klausia:

- Kur jūs bėgat?
- Bandą vejam. Maž ir tamsta matei?
- Matyti tai mačiau, bet kad paspruko.
- Na tai vejam!

Ir pradėjo vyti. O bandelė sutiko vilką. Vilkas ją ir klausia:

- Banda banda, kur tu bėgi? Aš tav rieksiu.
- Aje, neriek, aš tau gražią dainelę padainuosiu!
- Na tai padainuok.

Ir pradėjo dainuoti:

– Vijo mane senelis –
 Nepavijo.

Vijo mane bobelė –

Nepavijo.

Vijo mane bernelis –

Nepavijo.

Vijo mane mergelė –

Nepavijo.

Vijo mane pagaikštėlis –

Nepavijo.

Vijo mane kačergėlė –

Nepavijo.

Vijo mane šienapjūtė –

Nepavijo,

Vijo mane rugiapjūtė –

Nepavijo visi,

Tujei, vilkeli,

Nepavysi.

Ir pradėjo kūlversčiais bėgti, o vilkas vyti. Bet kur tau – bandelė maža, o vilkas didelis kaip padla, nepasivelka. Bandelė tik šmikš šmakš, o vilkas liuokatai liuokatai – ir atliko.

Štai žiūri vilkas, kad bėga senelis, bobelė, mergelė ir bernelis.

– Kur jūs bėgate? – klausia vilkas.

– Matai, paspruko bandelė, tai dabar mes ją gaudome, o pagauti vis dėlto negalime. Ar nematei kartais?

– Matyti tai mačiau, pro mane dar bėgo, bet suturėti nepavyko, jai pavyko pabėgti.

– Tai gal tu mums padėsi vyti?

– Gerai, padėsiu, – atsakė vilkas. Ir visi pradėjo vyti. O bandelė buvo toli ir sutiko dabar laputę. O laputė klausia:

– Banda banda, kur tu bėgi? Sakyk greičiau, nes rieksiu.

– Aje, neriek, aš tau gražią dainelę padainuosiu!

– Na tai padainuok, nes kitaip gyva vis tiek neišliksi.

Ir pradėjo bandelė dainuoti:

– Vijo mane senelis –

Nepavijo.

Vijo mane bobelė –

Nepavijo.

Vijo mane bernelis –

Nepavijo.

Vijo mane mergelė –

Nepavijo.

Vijo mane pagaikštėlis –

Nepavijo.

Vijo mane kačergėlė –

Nepavijo.

Vijo mane šienapjūtė –

Nepavijo,

Vijo mane rugiapjūtė –

Nepavijo,
 Vijo mane vilkelis –
 Nepavijo visi,
 Tujei, lapele,
 Nepavysi!

Ir pasileido, net aukštielninka apvirsdama, bėgti, o lapelė vyti. Bandelė strak per griovį – ir lapelė strak per griovį, bandelė šmakš miškan – ir lapelė šmakš miškan, bandelė šmakš iš miško – ir lapelė šmakš iš miško. Galų gale bandelė bėgo bėgo ir parvirto, o lapelė pribėgo ir prariekė. O tenai seneliai tuo tarpu bandelės nebepavydami sugrįžo namo nieko nepėšę. Tuo tarpu lapelė jau darbavosi spakaina su bandele. Prariekusi minkštimą iškabliavo, o paskui pridėgė ir užvožė. Užvožusi užmanė kai ką apgauti. O jai apgauti – kas ten yra tokiai gudriai. Ji prisiminė, kad pamiškėje gano du piemenėliai. Ji pas juos nubėgo ir sako piemenėliams:

- Mainykim – aš jums duosiu bandelę, o jūs man duokite avinėlių.
- Gerai, – atsakė piemenėliai, ir be ilgų derybų apmainė. Lapelė nusinėšė avinėlių pamiškėn, kepa ir džiaugiasi, kad piemenėlius gražiai apgavo. O piemenėliai irgi džiaugiasi, kad turi gražią bandelę. Tuoj pasiklojo gražią marškelę ir riekė bandelę. Kaip tik riekė, bandelė – pirrr ir išbėgo ant jų marškelės, ir sudirbo. Taip ir šita pasaka pirrr ir pasibaigė.

Pasekė Juozas Juškevičius, 40 m., gyv. Stramiliškio k. Užrašė K. Juškevičius 1937 m. LTR 1103(79).

8. Anglelis ir Spirelė

Kitą kartą gyveno tėvas ir motina. Jie turėjo du vaiku – Anglelį ir Spirelę. Kartą tuodu vaiku išleido pas senelius paviešėti. Jie ir eina. Būtų laimingai ir nuėję, kad nebūtų Anglelis įsinorėjęs gerti. Jis įsinorėjo gerti ir, atradęs aviniuko pėdelį, prašo savo sesytės, kad leistų jam gerti. O ji sako:

– Anglel brolel, negerk aviniuko pėdelės – pavirsi aviniuku.

Angliukas ir paklausė, ir nebegėrė. Jie toliau eina. Vėl Angliukas įsinorėjo gerti ir vėl prašo sesytės, kad leistų jam gerti kiaulytės pėdelį. O ji sako:

– Angliukai broliukai, negerk kiaulytės pėdelio – pavirsi kiaulyte.

Ir Angliukas noromis nenoromis turėjo negerti. Jie vėl eina toliau, ir vėl Angliukas baisiai įsinorėjo gerti. Ir užėjo jautelio pėdelį. Jis taip norėjo gerti, kad nebesiklausė savo sesutės ir pradėjo pasilenkęs gerti. Tik staiga gėrė gėrė ir ištiko nelaimė, nes labai išsitiesė ir – klionkt! – įlėkė į vandenį. Atsigrįžta sesutė, žiūri – gi jos broliuko nebėra! Ir pradėjo aplink duobelę bėgoti, bandė traukti, bet nepasiekė. Ir pati bijojo įkristi, tai pradėjo šaukti, bet niekas negirdėjo. Tada Spirelė eina jaučio šaukti. Sako:

– Jauti jauti,

Eik pėdo gerti,

Man paskendo brolelis.

– Neisiu! – atsakė jautis.
 Tada Spirelė nubėgo pas jungą ir prašo:
 – Junge junge,
 Eik jaučio jungti.
 Jautis neina
 Pėdo gerti –
 Man paskendo brolelis.
 – Neisiu! – atsakė jungas ir nuėjo.
 Tada Spirelė nubėgo pas kirvį ir sako:
 – Kirvi kirvi,
 Eik jungo kirsti.
 Jungas neina
 Jaučio jungti,
 Jautis neina
 Pėdo gerti –
 Man paskendo brolelis.
 – Neisiu! – atsakė kirvis ir nuėjo.
 Tada Spirelė nubėgo pas ugnį ir prašo:
 – Ugnie ugnie,
 Eik kirvio degti.
 Kirvis neina
 Jungo kirsti,
 Jungas neina
 Jaučio jungti,
 Jautis neina
 Pėdo gerti –
 Man paskendo brolelis.
 – Neisiu! – atsakė ugnis ir nuėjo.
 Tada Spirelė nubėgo pas vandenį ir prašo:
 – Vanduo vanduo,
 Eik ugnies lieti.
 Ugnis neina
 Kirvio degti,
 Kirvis neina
 Jungo kirsti,
 Jungas neina
 Jaučio jungti,
 Jautis neina
 Pėdo gerti –
 Man paskendo brolelis.
 – Neisiu! – atsakė vanduo.
 Tada Spirelė nubėgo pas karklus ir prašo:
 – Karklai karklai,
 Eikit upėn augtų.
 Vanduo neina
 Ugnies lietu,
 Ugnis neina

Kirvio degtų,
 Kirvis neina
 Jungo kirstų,
 Jungas neina
 Jaučio jungtų,
 Jautis neina
 Pėdo gertų –
 Man paskendo brolelis.
 – Neisim! – atsakė karklai.
 Tada Spirelė nubėgo pas ožkas ir prašo:
 – Ožkos ožkos,
 Eikit karklų graužti.
 Karklai neina
 Upėn augtų,
 Upė neina
 Ugnies lietu,
 Ugnis neina
 Kirvio degtų,
 Kirvis neina
 Jungo kirstų,
 Jungas neina
 Jaučio jungtų,
 Jautis neina
 Pėdo gertų –
 Man paskendo brolelis.
 – Neisma! – atsakė ožkos.
 Tada Spirelė nubėgo pas vilką ir prašo:
 – Vilke vilke,
 Eik ožkų pjauti.
 Ožkos neina
 Karklų graužti,
 Karklai neina
 Upėn augtų,
 Upė neina
 Ugnies lietu,
 Ugnis neina
 Kirvio degtų,
 Kirvis neina
 Jungo kirstų,
 Jungas neina
 Jaučio jungtų,
 Jautis neina
 Pėdo gertų –
 Man paskendo brolelis.
 – Neisiu! – atsakė brolelis.
 Tada spirelė nubėgo pas strielčių ir sako:
 – Strielčiau strielčiau,

Eik vilko šauti.
 Vilkas neina
 Ožkų pjauti,
 Ožkos neina
 Karklų graužti,
 Karklai neina
 Upėn augtų,
 Upė neina
 Ugnies lietu,
 Ugnis neina
 Kirvio degtų,
 Kirvis neina
 Jungo kirstų,
 Jungas neina
 Jaučio jungtų,
 Jautis neina
 Pėdo gertų –
 Man paskendo brolelis.
 – Gerai! – atsakė strielčius.
 Strielčius eina
 Vilko šautų,
 Vilkas eina
 Ožkų pjautų,
 Ožkos eina
 Karklų graužti
 Karklai eina
 Upėn augtų,
 Upė eina
 Ugnies lietu,
 Ugnis eina
 Kirvio degtų,
 Kirvis eina
 Jungo kirstų,
 Jungas eina
 Jaučio jungtų,
 Jautis eina
 Pėdo gertų.

Ir išgėrė visą pėdą. Išlipo Anglelis ir eina su Spirele. Nuėjo pas bobutę, paviešėję parėjo namo. Ir dabar Anglelis klauso savo sesutės draudimo.

Pasekė Kostė Juškevičienė, 36 m., gyv. Stramiliškio k. Užrašė K. Juškevičius 1937 m. LTR 1103(65).

9. [Kiškio ir meškos karas]

Vieną kartą kiškis su meška susitarė pakelti karą. Na ir pradėjo ruošti karui. Meška pasikvietė sau į talką liūtą ir lapę. Kiškis nubėgo kaiman ir pasikvietė katiną, šlubą šunį ir ožį. Na ir eina visi sutarton vieton. Meška su savo kariuomene laukia miške. Meška ir sako lapei:

– Kūmučiut, reikia eiti pažiūrėti, ar jau ateina priešas.

Išbėgusi iš miško, lapė pažiūrėjo ir grįžusi sako:

– Aje, kūmučiut, ateina, ateina! Vienas tai eina ir akmenis renka, tik renka. Kitas durtuvą užsidėjęs, tokį ilgą. Trečias du kardus užsidėjęs ant pečių. Kūmučiut, aš nebebūsiu, bėgsiu!

Meška, tai išgirdusi, įlipo į ąžuolą, liūtas įsikasė į žemę, o lapė pabėgusi už ėglio atsitūpė ir žiūri, kas bus toliau.

Atėjo ir priešas. Šuo, priėjęs prie ąžuolo, ėmė draskyti jį nagais. Lapė pradėjo šaukti:

– Kūmučiut, ąžuolą verčia iš šaknų, blogai, blogai!

Ožys, priėjęs prie ąžuolo, ėmė jį graužti. Lapė vėl suriko:

– Kūmučiut, aš sakiau, kad blogai – ąžuolą graužia!

Katinas pamatė, kad kruta, manė, kad pelė. Kad griebis liūtui už ausies! Liūtas pašoko ir leidosi bėgti. Katinas išsigandęs kad šoks į tą ąžuolą, kuriame buvo meška! Meška išsigandusi kad šoks iš ąžuolo, ir užsimušė. Lapė pradėjo rėkti:

– Kūmučiut, aš sakiau, kad taip bus!

Taip kiškis ir laimėjo karą.

Pasekė Vincas Meilus, 77 m., gyv. Vilką k. Užrašė L. Ruželė 1938 m. LTR 1748(11).

10. Nuobodžio pasaka

Gyveno kartą ponas. Jis turėjo šuniuką ir daug mėsos. Ponas išėjo medžioti, paliko šuniuką mėsos daboti. Šuniukas mėsos priėdė, priėdė ir pastipo. Atėjo ponas ir, radęs šuniuką nebegyvą, palaidojo, padėjo antkapį ir parašė:

Gyveno kartą ponas. Jis turėjo šuniuką...

Pasekė Kostė Juškevičienė, 36 m., gyv. Stramiliškio k. Užrašė K. Juškevičius 1937 m. LTR 1103(80a).

11. [Kas vidury atsiguls]

Seniau naktigoniai išėjo nakties ir sugulė prie vieno didelio akmens. Jiems sugulus pasigirdo iš po akmens balsas:

– Kas vidury atsiguls, to rytą neberasta.

Tai tada nebebuvo katram vidury gult. Tai jie tada tarpusavy sugalvojo:

– Gulkim visi ratu aplink akmenį, tada nebus nei kraštinių, nei vidurinio.

Taip ir padarė. Rytą pabudę pamatė, kad nebėr akmens tarp jų.

Papasakojo Deksnys, 58 m., gyv. Vaidlonų k. Užrašė A. Deksnytė 1937 m. LTR 1350(64).

12. [Vaidenasi]

Teip sakydavo mano mama. Ten, Degeniuos, yra kapeliai. Pri tų kapelių yra toksai, kaip ir upelis tekėdavo, ir tiltas. Nu ir ten laidotuvės buvo netoli kažkur.

Ir dabar vakare eina jau sutemus dvi panos, jau nevedj, vadina mos senmergės. Dabar sugalvojo berniokai, kad jau iškrės šposą. Palindo po tiltu vienas dabar ir dejuoja. Eina tos panos. Ir klausia:

– Ko trokšti, biedna dūšia?

O šitas iš po tilto:

– Senos mergos!

Tos kad bėgo namo išsigandj ir sakė, kad vaidenas.

Papasakojo Bronė Deksnienė-Mačiekutė, 46 m., g. Močiekų k., gyv. Žiobiškyje. Užrašė L. Tidikytė ir A. Šamšūraitė Vilniaus universiteto kraštotyriminkų ramuvos kompleksinėje ekspedicijoje 1997 m. LTR 6514(259), LTRF k. 228(10).

13. [Apie aitvarą]

Mamutė tų aitvarų matė. Dabar vakari, sako, vaikus suguldžiau, išbėgau laukan. Žiūriu – aina raudonas pagalys va šiteip – dryk, dryk!.. Raudonas stulpas par žemį. Ar anas žemį siekė, sako, aš nežinau. Man taip baisu atliko. O kalbėjo, kad [...] neša aitvaras pinigus. Nu ir, sako, un Buteikius ir nuvejo. Tai va mano mama tikrai matė.

Papasakojo Stefa Turšinskienė-Baltušytė, 74 m., gyv. Vengerinės k. Užrašė L. Tidikytė, A. Šamšūraitė ir R. Valentinavičiūtė Vilniaus universiteto kraštotyriminkų ramuvos kompleksinėje ekspedicijoje 1997 m. LTR 6514(86), LTRF k. 225(2).

Smulkioji tautosaka

Patarlės, priežodžiai

1. Miela *brolis*, miela sesuo, savi dantys dar mieliau. LTR 1103(52/1)
2. Pyksta kaip *dantį* geliamas. LTR 1103(52/11)
3. *Duona* ne marti – suvalgysi, ir nebėr. LTR 1103(52/3)
4. Savam *kieme* gaidys irgi nepėsčias. LTR 1123(12/6)
5. Nuo švento *Mataušo* ir vanduo ataušo. LTR 1103(52/6)
6. *Motinos* dūžis – sviesto gniūžis. LTR 1103(52/4)

7. Dirbt – ne *pyragai* valgyt. LTR 1123(12/12)
8. Gyvenam kaip *ponai*, dirbam kaip šėtonai. LTR 6514(309)
9. Laužk *ragus*, kol gali – paskui patį subadys. LTR 38(9)
10. Ne *tėvo* arkllys, ne sūnus važiuoja. LTR 38(1)
11. *Tinginiui* visuomet šventė. LTR 1123(12/15)
12. Be *vargo* nėra ketvergo. LTR 1123(12/7)
13. Geras *vyras* ir su lopeta duoną uždirba. LTR 6514(91)
14. *Žabas* nulūžta, žabų šluota nelūžta. LTR 1103(52/10)

Pasakė:

Marijona Gūžienė-Dudaitė, 94 m., gyv. Žiobiškyje 8
Ona Juškevičienė, 60 m., gyv. Stramiliškio k. 1–3, 5, 6, 14
Nenurodytas pateikėjas, gyv. Vaidlonų k. 9, 10
Stepas Ruželė, 56 m., gyv. Močiėkų k. 4, 7, 11, 12
Stefa Turšinskienė-Baltušytė, 74 m., gyv. Vengerinės k. 13

Užrašė:

K. Juškevičius 1937 m. 1–3, 5, 6, 14
J. Milaknis 1930 m. 9, 10
B. Ruželė 1937 m. 4, 7, 11, 12
L. Tidikytė ir A. Šamšūraitė Vilniaus universiteto kraštotyriminkų
ramuvos kompleksinėje ekspedicijoje 1997 m. 13
R. Valentinavičiūtė Vilniaus universiteto kraštotyriminkų
ramuvos kompleksinėje ekspedicijoje 1997 m. 8

Mįslės

1. Tuturza keverza visus laukus apverza (Akėčios). LTR 6476(6)
2. Ant geltono vandens baltos gulgės plauko (Alus ir putos).
LTR 1916(7/48)
3. Sniegina paurina lipa aukštyn dėtų (Apynys). LTR 1877(8/12)
4. Pernai kunigas važiavo, šiemet vėžos žymi (Arimas).
LTR 1877(8/21)
5. Pilvas su pilvu, plaukas su plauku, o vidury tabaluoja
(Arklių pora pakinkyta). LTR 1129(1)
6. Po gojeliu du rateliu (Ausys). LTR 1123(15/17)
7. Mažesnis už šunį, didesnis už arklį (Balnas). LTR 1916(7/16)
8. Boba drybsa, plyšys šypsa, ape tų plyšį didelis kermošius
(Bites aplink avilia skylutes). LTR 1909(20)
9. Lėkė paukštukė pro Dievo namus:
– Dieve Dieve, čia mano darbas sudegė – nei pelenu, nei žarijų
(Bitė). LTR 1916(7/32)
10. Paukšte sukliko, uodega runkaj liko (Braunikas). LTR 1877(8/23)
11. Du kartu gimsta, vienukart miršta ir velnio nebijo (Gaidys).
LTR 1123(15/30)
12. Pasėjau pipirais, išdygo skatikais, pražydo marčiomis,
iškaršo mergomis (Grikliai). LTR 1916(7/62)
13. Divinas bernas, įvijos kelnės (Gružtas). LTR 1877(8/22)
14. Keturlapis keturlopis, ant viršūnės saulė teka (Jurginas).
LTR 1916(7/31)
15. Vis keliai, keliai, tik du galai (Kamuolys). LTR 1103(11)
16. Vasarą egglėlė, žiemą karvelė (Kanapė). LTR 1103(55/8)
17. Kas daro, ne dėl savęs, kas perka, tam nereikia, o kam reikia,
tas nežino (Karstas). LTR 1916(7/69)
18. Du tuksa, du muksa, du šviečia, keturi patalų taiso,
vienas miega (Karvė). LTR 1877(8/2)

19. Eina per suolų pastatytu kuolu (Katinas). LTR 1129(4)
20. Dvejos šakės, dvi žvakės, pelų maišas ir pagaikštis (Katinas).
LTR 6475(5)
21. Ažuolas pargriuvo per visų svieta, genys kapoja per visų
viekių (Kelias). LTR 1877(8/50)
22. Tėvo juosta nesujuosiam, močios skrynia nepakeliama,
brolio žirgas nepavejamas (Kelias, žemė, vėjas). LTR 1748(20/13).
23. Marti šių metų, šimtas nuometų (Kopūstas). LTR 1877(8/9)
24. Šimtas brolelių vienu juostu sujuosti (Kūlis šiaudų).
LTR 1877(8/27)
25. Kumelytė žabalytė veda kelių be vadelių, atsigrižta –
nėr vėželių (Laivas). LTR 1885(11)
26. Viršum medžio šaknys (Ledai ant stogo). LTR 1123(39/3)
27. Šuva loja, kaulai byra (Linus braukia). LTR 1748(22/4)
28. Keturios pušys liemenimis mušės, o vidury asiliukas žvengia
(Lopšys ir vaikas). LTR 1916(7/6)
29. Keturi broliai nesiekia nei žemės, nei dangaus
(Malūno sparnai). LTR 1916(7/40)
30. Kalā loja be žarnų (Mintuvai). LTR 1877(8/15)
31. Trinugaris žirgas, dvinugaris raitelis, balto vario raitelis
(Mintuvai). LTR 1916(7/37)
32. Tatoriai valga, botagai mirga (Paršai). LTR 1877(8/40)
33. Lašai pirtį pargriovė (Paršai kiaulę žinda). LTR 1877(8/41)
34. Pusė geležies, pusė medžio, medį ėda (Peilis). LTR 1123(56/4)
35. Ant aukso krėslo juodas velnias sėdi (Puodas). LTR 1123(56/3)
36. Vienas turi šešias kojas, eina keturiomis (Raitelis).
LTR 1916(7/52)
37. Penki dešinėn, penki kairėn (Rankos). LTR 6476(2)
38. Avelė ledą papirdeno (Saulė). LTR 1123(24/9)
39. Danguj ripė, miški čipė, marios treškutis (Saulė, gyvatė, vėžys).
LTR 1877(8/20)
40. Šešios pušys lauke guli, o sekmoji Dievo darže (Savaitė).
LTR 1916(7/57)
41. Blizga kaip auksas, bėga kaip vanduo (Sėmenys).
LTR 1103(42/16)
42. Mažutis kumeliukas dieną naktį jojamas (Slenkstis).
LTR 1877(8/11)
43. Du stulpai voku, trečias cimbolų, pijolka rašo, žvėris bėginėja
(Staklės). LTR 1877(8/3)
44. Miški gimis, miški augis, parėjis namo už gaspadorių (Stalas).
LTR 1877(8/31)
45. Kurto kojos, poralkų liemuo, a ant to liemens lino laiškas, o ant
to laiško rugių želmuo (Stalas, staltiesė ir duona). LTR 1916(7/8)
46. Už žemį juodesnis, už sniegų baltesnis (Stiklas).
LTR 1103(42/17)
47. Bekabis beprotis teisybę paroda (Svarsčiai). LTR 1877(8/43)
48. Meškos snukis taukuotas (Svirts žiema). LTR 1103(42/3)
49. Ubago nosis taukais apšalus (Svirts žiema). LTR 1103(42/4)
50. Katinas senyn, nagas aštryn (Šluota). LTR 1877(8/29)
51. Keturi kampai, Dievo darbai, vidury kunkalas svyruoja
(Šuliny). LTR 1916(7/75)
52. Ateis mojaus mėnuo, atskris gojaus paukštelis. Kas tą paukštelį
užmuš, tas savo kraują pralies (Uodas). LTR 1123(39/1)
53. Dirvonai be takų, ažuolai be šakų (Vanduo ir nendrės).
LTR 1103(63/1)
54. Septynios mylės tilto, gale tilto lelija, kai tą leliją nuskins,
visas svietas pragiedos (Velykos). LTR 1123(39/2)

55. Atbėga takutis, paklausė sargutį, kur kniustė guli
(Vilkas, šuo, kiaula). LTR 1877(8/24)
56. Marti šimtamarškinė, plikas užpakalis (Višta). LTR 1877(8/44)
57. Slankiutė menturkojė šimtą rūbų turi (Višta). LTR 1916(7/23)
58. Lopinių lopiniai – be siūlių marškiniai (Žąsis). LTR 1748(20/12)
59. Pati plati, pats užplatis, sūnus pasiutęs, duktė – žabala
(Žemė, dangus, vėjas ir naktis). LTR 6476(3)
60. Stovi kertėj kupetis, ima mergą rūpestis (Žlugtas). LTR 38(22)
61. Bitės gėluo, linų liemuo, aukso žiedu žydi (Žvakė)
LTR 1916(7/33)
62. Kunigas nuogas, užunty turi marškinius (Žvakė).
LTR 1123(15/7)
63. Užasas sudegė – nei pelenu, nei unglių (Žvakė). LTR 1877(8/5)

Pasakė:

- Kazys Andriškevičius, 70 m., gyv. Izdūniškio k. 25*
- Petras Bulavas, 48 m., gyv. Kalpokiškio vnk. 38*
- Ona Bulovaitė, gyv. Paūlių k. 27*
- Ona Juškevičienė, 60 m., gyv. Stramiliškio k. 15, 16, 41, 46, 48, 49, 53*
- Kostas Kirstukas, 50 m., gyv. Žiobiškio vnk. 3, 4, 10, 13, 18, 21, 23, 24, 30, 32, 35, 39, 42–44, 47, 50, 55, 56, 63*
- J. Meilus, 40 m., gyv. Grauzbališkio vnk. 2, 7, 9, 12, 14, 17, 28, 29, 31, 36, 40, 45, 51, 57, 61*
- Nenurodytas pateikėjas 60*
- Akvilė Rapienė-Mačiekutė, gyv. Močiėkų k. 1, 20, 37, 59*
- Petrutė Rapienė, 90 m., gyv. Močiėkų k. 26, 52, 54*
- Stepas Ruželė, 56 m., gyv. Močiėkų k. 6, 11, 19, 62*
- Uršulė Ruželienė, 50 m., gyv. Močiėkų k. 34, 35,*
- Nastė Šakalytė, 57 m., gyv. Stepėnių k. 5, 8, 19*
- Jonas Vikonis, 40 m., gyv. Grauzbališkio vnk. 22, 58*

Užrašė:

- A. Bulovaitė 1938 m. 27*
- R. Černiauskaitė 1997 m. 1, 20, 37, 59*
- K. Juškevičius 1937 m. 15, 16, 41, 46, 48, 49, 53*
- K. Kirstukas 1937–1938 m. 3, 4, 10, 13, 18, 21, 23, 24, 30, 32, 33, 39, 42–44, 49, 50, 55, 56, 63*
- G. Masytė 1937–1938 m. 25*
- J. Milaknis 1930 m. 60*
- B. Ruželė 1937 m. 6, 11, 19, 26, 34, 35, 38, 52, 54, 62*
- P. Šakalys 1937 m. 5, 8, 19*
- V. Tunaitis 1937–1938 m. 2, 7, 9, 12, 14, 17, 28, 29, 31, 36, 40, 45, 51, 57, 61*
- V. Vikonytė 1938 m. 22, 58*

Iš žiobiškėnų kūrybos

Irena Bajorūnaitė

*Mes, sugrižę iš tolių svečių,
Minioje ieškom žinomo veido,
Šilumos ir gerumo
Tėviškėnų akių,
Prie upokšnio šermukšnio ant skardžio.*

*Paukščiai grįžta šiltųjų kraštų,
Žuovys neršti atplaukia iš jūrų,
Lentis leidžia dažnai mums
Slenkstį peržengti vėl
Į vaikystės jau užmirštą būvį.*

*Man gimtinės brangus šviesulys
Kelių švies per negandas ir skausmą,
O gyvybės laidoj,
Kaip motulės dainoj,
Aš dėkosiu už tą meilės jausmą.*

Išėjimas iš Pagados kaimo

*Aš delnu glostau durų staktą,
Lietaus nulytą vartų baslį;
Medinį sugeriu švelnumą,
Žvilgsniu myluoju lango stiklą,
Palaiminu šaltinio akį –
Paskendusį dangaus skaidrumą.*

*Girdžiu saulėto ryto tylą,
Dar volungėlės lietaus klyksmą,
Aukštybėj verkiantį oželį,
Matau palangėj grakščią tulpę,
Prieš giedrą aukštą dūmų stulpą
Ir dobilienoje takelį.*

*Širdim sugelta eisiu, klupsiu,
Skausmu pralobus iškeliausiu,
Kitiems palikus vargo brastą;
Ten pelkės kuolingom linguoja,
O rieduliais pakriaušės grįstos.
Ar tu prisimeni tą kraštą?*

Tau ir sau

*Kaip Lietuvą mylėjau ligi skausmo,
Smiltis nežinoma po tavo kojom,
Ir gėlą ašarą ant josios skruosto
Širdies kaitra džiovinti nesilioviau.*

*Aš nerinkau žvaigždžių nuo žydro skliauto,
Tik pelkėj klojau akmenaičių taką,
Kur tyro kristolo versmės ieškojau
Ir apsukau lemtingą būties ratą.*

*Taip liksiu čia glūdėti savas vaikas,
Mylėtas, guostas, varganas bedalis,
O vasarom žydėsiu liepų gaisu
Ten, kur pakriaušėje vingiuoja kelias.*

*Einu atgal į skaidrumą vaikystės,
Kur tiek tylos, ramios, skaudžios svajos,
Gal žingsnių aidas grįžta ir prabyla,
Ar gėris susitaikymo palaimos tvyro,
Išnykus blogiui dylančios skriaudos?*

*Čia pasitiks šešėliai atminimų,
Virš irstančios genties gandrai ratus apsuks,
Tik vėjinio malūno viltys gyvos,
Dangaus spalvos akis užmerkė šulinys –
Vien ilgesys gelmėj širdies prigrus.*

(Iš kn. „Laiko kraite“)

*Skaudaus, nepaliaujamo ilgesio genamas
Aš tėviškėn nuolat iš kelio grįžtu,
Kur nyksta takeliai ir džiuva upeliai
Manosios vaikystės saulėtų dienų.*

(Iš eil. „Tėviškė“)

*Toli nuo savųjų vienatvės glėby
Šiaurys stingdė širdį be jausmo,
Ledu dengė ašaros gyvas akis,
Net akmenys žeidė be skausmo.*

(Iš eil. „Tremtinys“)

*Kas Gimtinė žmogui šiam margam pasauly?
Kodėl paukštį neša į namus sparnai?
Kodėl be tėvynės širdį dažnai gelia?
Kodėl naktį drumsčia ilgesiu sapnai?*

(Iš eil. „Žemės vidurys“)

Danas Kairys
Vaikystės šilas

*Iš vaikystės šilas kvepia uogom,
Šaltiniai skamba tarp senų pušų.
O spinduliai žilais kamienais sliuogia,
Viršūnės šluoja sniegą debesų...*

*Kiek tyro džiaugsmo vaiko daliai teko
Šviesioj palaukėj ir gūdžioj tankmėj.
Dar ir dabar tą džiaugsmą supa šakos,
Ir miško vėjas šnara man: „Eime!“*

*Pasivaidens kirtimuos akys smalsios,
Maži pėdeliai – miško kelio provėžoj.
Pasivaidens tankmėj man vaiko balsas,
Po basa koja trakstelės kankorėžis.*

*Tu čia lieki, vaikyste, pasiklydus
Baltų dienų, juodų naktų toane.
Tu pasilik – kažkur papartis žydi, –
Ir laimingesnė būki už mane.*

Baltušių topoliai

*Praeisme pro Širvio topolius
Baltušių vieškeliu žvyruotu.
Paskambins sodas rojaus obuolius –
Lyg meilės dainą išdainuotą.*

*Prošal praeisme lyg laimė,
Prošal praeisme lyg vėjas,
Kaip šis Baltušių senas kaimas,
Kažkur į nežinių išėjęs.*

*Ar po tiek metų nebeskauda?
Ar po tiek metų nesimyli?
Vėl gaudžia topoliai kaip gaudę,
Ir beržas ilgesiu pražyla.*

*O meile, vėl aš tavo vergas!
Lenkiuosi tau – svajonių dukrai.
Saldesnė meilė ir už vargą,
Už Paukščių Tako baltą cukrų...*

Rudens romansas

*Už mėlyno Žiobiškio šilo
Sutirpo kaip dūmas diena.
Į langą pasibeldė tyliai
Rudenė plaštakė liūdna.*

*Kvėpėjo, kaip saldžiai kvėpėjo
Tėvelio sode obuoliai!
Nusinešė saulę ir vėją
Už girių išblyškę keliai.*

*Tik slankiojo pagiriu mėnuo,
Pušų susibadęs spygliuos,
Ir buvo šviesu ten kaip dieną –
Tuos rūmuose miško žaliuos.*

*Išeisiu, sakiau, ir įžengsiu
Į platumas žemės kelių,
Bet perkirto tėviškės slenkstį
Mėnulis žaliu kirveliu.*

*Ir virto manoji plaštakė,
Įpuolus ugnin, pelenais.
Ir mėlynos erdvės apteko
Žvaigždėm – lyg plaštakių sparnais.*

Čia mes gimėm, čia mums mirti lemta.
Liksim – atminty ar akmeny.
Šitoj žemėj ir pro karsto lentą
Prasišvies saulėlydžių ugnis...

Klaidžios mūsų posmai tartum vėlės
Po aukštaičių mėlynas šalis...
Ir tas vėjas, kur mums plaukus vėlė,
Vienąkart ir pas tave atklis...

Vėl klajot po miestus užsimosi,
Kol pašauks sodybų ilgesys...
O šviesi naktis už kaimo stosis...
O dangau! Kokia šviesi naktis!...

Ir ne žvaigždės tau žiūrės į veidą –
Mūsų akys mylinčios žiūrės.
Ir pralėks pro šalį lyg lengvas aidas
Atdūsis paklydęs mūs širdies...

Mes dar nesudegėm, dar nenuskendom,
Dar neužsimušėm greitam automobily...
Taip, kaip žolytė pro velėną lenda,
Taip auga mūsų mintys tylios.

Rečiau vis liūdim, rečiau baramės,
Dar kraujas gyslom be barjerų srūva...
Ir širdyje – nedūžtančiam akvariume –
Auksinės atminimų nardo žuvis.

Iš miesto bruzdesio staiga išnyram
Į vienkiemį, į sodžių jaukią tylą,
Ir mums po kojų skamba kelio žvyras,
Kad girdisi už šimto mylių.

Kadais aprėpt norėjom neaprėpiama,
Gyvent norėjom, kaip dar negyventa.
O šiandien tėviškėj po žaliom liepom
Gyvenimą atšvėsimė lyg šventę.

(Iš rinkinio „Žvaigždė sulos sąsotyje“)

Aldona Pavarotnikienė

Žiobiškis

*Čia mano gimtinė
Jau labai sena,
Bet širdyje mano
Ji visai jauna.*

*Kai čionai ateini,
Kaip visur smagu:
Širdį apsvaigina
Ošimas šilų.*

*Oi kaip miela gera,
Kaip visur gražu.
O širdis ištroškusi
Kvepiančių sakų.*

*Čia mano takeliai,
Kur maža žaidžiau,
Kiekvieną kampelį
Širdyje nešiau.*

*O tu, Žiobiškėli,
Mielas, kurgi tu?
Be tavęs man liūdna,
Be tavęs skaudu.*

*Kam tu man atstūmei,
Žiobiški brangus?
Aš vis tiek ateisiu
Į tavo šilus...*

Tatjana Pliuškienė
Daina apie Vingerinę

*Žydi gelsvos purienos
Vingerinės krantuos,
Žydi plukės ir pienės,
Skęsta saulė delnuos.*

*Priedainis: Vingerinės upeli,
Vandenėli skaidrus,
Tu su savo šaltiniais
Visad gaivini mus.*

*Tavo vandenį geria
Ežerėlis gilus,
Tyvuliuoja bangelės,
Sklinda kvapas gaivus.
Priedainis*

*Ežerėlį pagirdęs,
Vinguriuoja laukais
Susitikt Nemunėlio,
Pasilikti draugais.*

Priedainis

*Nemunėli vingiuotas,
Tu sustoki, palauk,
Vingerinės šaltiniu
Savo veidą nuplauk.*

Priedainis

Literatūra apie Žiobiškį ir jo apylinkes

Surinko Stasė Bušmienė, Liucija Kirstukienė

1. Andrašiūnaitė-Strakšienė R. Pavasarininkų skaityklos // Voruta. 1998, birželio 13, p. 14
2. [Apie katalikų jaunimo federacijos „Pavasaris“ knygyną Žiobiškyje] // Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas 572. Apyrašas 2. Byla 284. Lapas 65. Ten pat: Ap. 6. B. 186. L. 1.
3. Bagušienė O., Rimantienė R. Radimo vietų ir radinių sąrašas: [Žiobiškio apylinkėse rasti akmeniniai kirvukai] // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. 1. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai. – V., 1974. P. 125, 200.
4. Blaževičius P. Kai kurie Rokiškio krašto kultūros istorijos bruožai (iki 1940 m.). – Rokiškis, 1994. – 92 p.
5. Blaževičius P. Žiobiškis: Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčia // Blaževičius P. Rokiškio krašto bažnyčios. [V.]: Atkuta, 1995. P. 38.
6. Firas E. Daugiau dėmesio mokykloms: [Apie Žiobiškio apylinkės mokyklų ir kitų švietimo objektų statybą bei remontą] // Spalio vėliava. 1975, liepos 10.
7. Galaunienė K. Rokiškio apylinkių valstiečių apranga XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje // Kraštotyra. 1981. Kn. 13. P. 62–69.
8. Glemžaitė D. Mes mokėsim numirti: Lietuvos Pasipriešinimo kovų poezija. V., 1994. – 224 p.
9. Grigiškis V. Prabėgę dešimtmečiai: [Apie Žiobiškio bibliotekininkės J. Gudzickienės jubiliejų. // Spalio vėliava. 1988, spalio 13.
10. Gudavičius H. Atjaunėjęs senasis kaimas: [Žiobiškis] // Komjaunimo tiesa. 1979, sausio 25.
11. Iš jaunimo gyvenimo: [Apie lietuvių katalikų jaunimo „Pavasario“ federacijos Žiobiškio skyrių] // Pavasaris. 1923, Nr. 16. P. 27.
12. Ikamas V. Skamba Žiobiškyje dainos // Spalio vėliava. 1964, gruodžio 22.
13. Ikamas V. „Mes su Stalinu į Saulę“ // Spalio vėliava. 1988, gruodžio 24.
14. Jasinevičius K. Kad niekada nepamirštume: [Apie sribų išžudytą Kirstukų šeimą Žiobiškyje] // Draugas. Chicago. 1996, rugp. 8.
15. Jasinevičius K. Žiobiškėnų tragedija: [Apie 1944 m. sribų nužudytus brolius Petrą, Viktorą, Juozą ir Kazį Kirstukus] // Gimtasis Rokiškis. 1995, sausio 14.
16. Juodelis S. Mitragalio lobis: [Rastos monetos] // Kraštotyra. – V., 1963. P. 108–109.
17. Juozonis L. Skaudūs likimai: [Apie gimnazistą, būsimą partizanų vadą Juozą Bulovą iš Kalpokiškio. Minimas ir iš pasalų nušautas Juozas Baronas iš Degsnių kaimo] // Rokiškio J. Tumo-Vaižganto mokyklai – 75. Rokiškis, 1993. P. 112–115.
18. Jurgelionis R. Beieškant deimančių: [Apie kraštotyros ekspediciją po Žiobiškio apylinkes] // Gimtasis Rokiškis. 1996, birželio 29; liepos 2; liepos 3.
19. Kasiulis P. Kaimo žiburys: [Žiobiškio apyl. klubo – skaityklos veikla] // Švyturys. 1949, Nr. 20. P. 4.
20. Kirstukaitė V. Auksinės vestuvės Žiobiškyje: [A. ir M. Gagiškių] // Spalio vėliava. 1975, gruodžio 2.
21. Kirstukas R. Mažoji HE Rokiškio rajono Žiobiškio gyvenvietėje. // Žemėtvarka ir melioracija. 1995, Nr. 1. P. 59.
22. Krivickas H. Miela buveinė Žiobiškyje: [Apie vaikų darželį] // Spalio vėliava. 1989, rugs. 2.
23. Legas J. Į naują gyvenimą: [Apie Žiobiškio apyl. klubą – skaityklą] // Tiesa. 1949, rugp. 25.
24. Mackevičienė O. Rokiškio apylinkių mokyklos XIX a. viduryje. // Prie Nemunėlio. 1995, gruodis (Nr. 14).

25. Mačiekus V. Apie mokytoją M. Pusvaškytę:
[taip pat apie baudžiamųjų ekspedicijų siautėjimą
Žiobiškio apylinkėse pokario metais] //
Rokiškio J. Tumo Vaižganto mokyklai – 75.
Rokiškis, 1993. P. 131–132.
26. Mačiekus V. Rokiškio apylinkių valstiečių santykių reguliavimas
XIX a. pabaigoje – XX a., remiantis paprotine žemės teise. //
Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 m. – V., 1981.
P. 98–101.
27. Mažeikis J. Džiaugsmas ir liūdesys eina greta:
[50-ties metų senumo įvykius Žiobiškyje prisimena V. Ikamas] //
Gimtasis Rokiškis. 1994, gruodžio 22 (Nr. 147).
28. Mažeikis J. Grįžta jaunystės svajonės: [Apie seniausią Žiobiškio
saviveiklininką Matą Gagiškį] // Spalio vėliava. 1967, spalio 10.
29. Milius V. Rokiškio rajono kaimų ir miestelių kapinės. //
Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1979 ir 1980 m. – V., 1981.
P. 107–110.
30. Motuzas J. Ir aš buvau partizanas: (Atsiminimų fragmentai) //
Trimitas. 1992, Nr. 9. P. 6.
31. Ružancovas A. Lietuvos bibliotekos 1932 metais: (anketos
duomenys) [Nurodomas Mitragalio ir Žiobiškio pradinė mokyklų
bibliotekų knygų ir skaitytojų skč.] – K., 1934. P. 16.
32. Sinkevičius K. LTJ „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos knygynų ir
skaityklų sąrašas: [Apie Vaidlonų ir Žiobiškio knygynus] //
Sinkevičius K. Lietuvių tautinės jaunuomenės „Jaunosios Lietuvos“
sąjungos knygynai ir skaityklos 1927–1940 m. – V., 1996.
P. 111, 116.
33. Stasiūnienė Z. Žiobiškis: auga nauja karta, kurią moko jauni
mokytojai. // Gimtasis Rokiškis. 1995, kovo 28.
34. Strakšienė R. Pavasarininkų bibliotekos // Tarp knygų. 1997,
Nr. 2. P. 12–15.
35. 1941 metais planuotos steigti bibliotekos // Lietuvos literatūros ir
meno archyvas. F. 476. Ap. 1. B. 1786. L. 53.
36. Vaidlonai: Lietuvos miestų ir miestelių aprašymai //
Dirva. 1993, liepos 7, Nr. 27.
37. Varneckas S. Aukite tvirti medžiai: [Apie Degsnių kaimo
pradinės mokyklos mokytoją Oną Kirstukienę] //
Spalio vėliava. 1975, spalio 4.
38. Zagurskaitė Ona, Pilypo [Knygnešė] // Merkys V. Draudžiamosios
lietuviškos spaudos kelias 1864–1904. – V., 1994. P. 432.
39. Zibolienė D. Siuvinimas – jos gyvenimas: [Apie Vengerinės kaimo
gyventojos Bronės Deksnienės pomėgius] //
Gimtasis Rokiškis. 1997, birž. 4.
40. Zibolienė D. Užsiėmimai klube – puiki galimybė pamiršti merdinčio
kaimo realybę: [Apie Žiobiškio moterų klubo veiklą] //
Gimtasis Rokiškis. 1996, vas. 22.
41. Žiobiškio apylinkė // Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. –
V., 1973. P. 287, 737.
42. Žiobiškio v. m. bibliotekos 1949 m. ataskaita //
Lietuvos literatūros ir meno archyvas. F. 476. Ap. 1. B. 67. L. 73.
43. Žiobiškis. // Lietuvių enciklopedija. T. 35. – Bostonas, 1996.
P. 356.
44. Žiobiškis. // Kviklys B. Lietuvos bažnyčios: Churches of Lithuania.
T. 4. – Chicago, 1984. P. 504–506.
45. Žiobiškis. // Kviklys B. Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai,
geografiniai, etnografiniai bruožai. T. 2. – V. 1991. P. 146.
46. Žiobiškis. // Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 4. – V., 1988.
P. 680.

Apie autorius

Stefanija Aleksiejienė-Tunaitytė – liuanistė, mokytoja

Egidijus Aleliūnas – istorikas, Rokiškio krašto muziejaus istorijos skyriaus muziejininkas

Vingaudas Baltrušaitis – etnografas, Liaudies buities muziejaus mokslinis bendradarbis; daugelio kraštotyros ekspedicijų dalyvis, rašo etnografijos temomis

Irena Bajorūnaitė – dailininkė, Dailininkų sąjungos narė; poetė

Stefanija Bliūdžiūtė – bibliotekininkė, meno saviveiklos organizatorė; pensininkė; gyvena Rokiškyje

Nijolė Bodendorfienė-Kirstukaitė – gydytoja

Vladas Braziūnas – poetas, 7 poezijos knygų autorius; Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos aktyvistas, kraštotyros ekspedicijų dalyvis

Stanislovas Buchaveckas – istorikas, publicistas; Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis; rašo straipsnius enciklopedijoms, moksliniams leidiniams, kolektyvinėms monografijoms; išleido penkias knygas istorijos ir turizmo tematika

Eleonora Bulovaitė – medicinos sesuo

Adolfas Bulovas – siuvėjas, sodininkas

Stasė Bušmienė – bibliotekininkė; žr. K. Misiaus str.

Jurga Černiauskaitė – psichologė, dirba mokykloje ir Vilniaus narkologijos centre

Algirdas Černiauskas – Vilniaus universitete studijuoja socialinę antropologiją; dirba Lietuvos nacionalinio muziejaus Istorijos skyriuje

Viktoras Dagys – matematikas; kraštotyrininkas, rašo etnografijos temomis

Grażina Dagtė – liuanistė, žurnalistė; kraštotyrininkė

Agnietė Daukantienė-Deksnytė – germanistė, mokytoja

Algis Deksnys – fizikas; žr. K. Misiaus str.

Antanas Deksnys – tremtinys

Bronius Deksnys – Filosofijos ir sociologijos instituto mokslinis bendradarbis, tyrinėja humanizmo problemas XX amžiaus filosofijoje ir Vakarų rašytojų kūryboje

Genė Deksnytė – žr. K. Misiaus str.

Klaudijus Driskius – fotožurnalistas, Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys, dalyvauja parodose; išleido 3 fotoalbumus

Živilė Driskiuvienė – ekonomistė; kraštotyrininkė, „Vermės“ leidyklos darbuotoja

Gytis Gruzdas – etninės kultūros specialistas, mokytojas

Vytautas Ikamas – žurnalistas, kraštotyrininkas, žr. K. Misiaus str.

Petras Jakštas – publicistas, kraštotyrininkas, žr. K. Misiaus str.

Pranas Jasinevičius – istorikas, mokytojas

Artūras Judžentis – liuanistas, humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto dėstytojas

Danas Kairys – liuanistas, mokytojas, poetas, žr. K. Misiaus str.

Monika Kapitavičienė-Ruželytė – agronomė

Alvydas Karalius – ekonomistas matematikas, filosofijos ir sociologijos instituto mokslinis bendradarbis; domisi krašto istorija

Danutė Kastanauskaitė – bibliotekininkė, žr. K. Misiaus str.

Lidija Kavaliauskienė – geografė, kartografė; dirba Vilniaus u-te

Bronė Kirstukaitė – tremtinė

Liucija Kirstukienė – kraštotyrininkė; Žiobiškio bibliotekos vedėja

Povilas Krikščiūnas – liuanistas, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto tautosakos rinkimo vedėjas

- Rimvydas Kunkskas** – geografas, gamtos mokslų daktaras, Lietuvos geografijos instituto mokslinis bendradarbis; kraštotyrininkas, J. Basanavičiaus premijos laureatas
- Venantas Mačiekus** – kraštotyrininkas, Vilniaus universiteto dėstytojas, žr. V. Braziūno str.
- Algis Milaknis** – metalininkas, dirba akcinėje bendrovėje „Skaiteks“
- Kazys Misius** – inžinierius; kraštotyrininkas-istorikas, dirba Kultūros paveldo centre; rašo straipsnius kraštotyros monografijoms
- Valdas Nauburaitis** – istorikas, mokytojas, Žiobiškio pagrindinės mokyklos direktorius
- Juozas Navickas** – istorikas, mokytojas
- Erika Nenartavičiūtė** – etnografė, Lietuvos liaudies buities muziejaus darbuotoja
- Genovaitė Ovsiukienė-Žukauskaitė** – gydytoja stomatologė
- Jurgita Palikevičiūtė** – lituanistė, mokytoja
- Povilas Paškevičius** – kunigas, žr. K. Misiaus str.
- Aldona Pavarotnikienė** – mokytoja
- Tatjana Pliuškienė** – pensininkė
- Pranas Ruželė** – tremtinys
- Janina Samulionytė** – etnografė, Lietuvos liaudies buities muziejaus etnografijos skyriaus vedėja
- Vladas Stašys** – žemės ūkio darbuotojas, kraštotyrininkas
- Elvyra Straševičienė** – Lietuvos liaudies buities muziejaus darbuotoja
- Eugenija Strumskienė-Žėkaitė** – buvusi partizanų ryšininkė
- Danutė Švarcienė-Mincytė** – istorikė, mokytoja
- Elvyra Užkurėlytė** – istorikė, dėstytoja
- Arūnas Vaicekuskas** – etnologas, humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros dėstytojas; kraštotyrininkas
- Danutė Visockienė-Kantakevičiūtė** – psichologė, dirba Psichologinio konsultavimo ir psichoterapijos centre
- Anelė Vosyliūtė** – socialinių mokslų daktarė, Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto vyresnioji mokslinė bendradarbė, žurnalo „Filosofija. Sociologija“ atsakingoji redaktorė; Lietuvos sociologų draugijos viceprezidentė
- Gintautas Zabiela** – archeologas, Lietuvos istorijos instituto darbuotojas; tyrinėja piliakalnius
- Egidijus Zaikauskas** – lituanistas, Vilniaus universiteto dėstytojas
- Elena Žebrienė-Bulovaitė** – rusistė; buvusi Technikos bibliotekos Panevėžio filialo darbuotoja, pensininkė
- Aušra Žičkienė** – muzikologė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotoja
- Elena Žindžiuvienė-Deksnytė** – tremtinė
- Antanas Žukauskas** – inžinierius
- Genovaitė Žukauskienė** – muziejininkė, Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotoja
- Ramunė Žukauskienė** – žurnalistė, kraštotyrininkė
- Gražina Žumbakienė** – Lietuvos liaudies buities muziejaus darbuotoja
- Zenonas Žumbakys** – inžinierius, kraštotyrininkas, žr. K. Misiaus str.

Žiobiškio parapijos riba

Buvusio Rokiškio valsčiaus riba

1921 m. atiduota Kazliškio parapijai

1937 m. atiduota Juodupės parapijai

Parapijos ribos iki 1803 metų

Gyventojų skaičius 1923 m.:

mažiau kaip 20

21–50

51–100

101–200

201–300

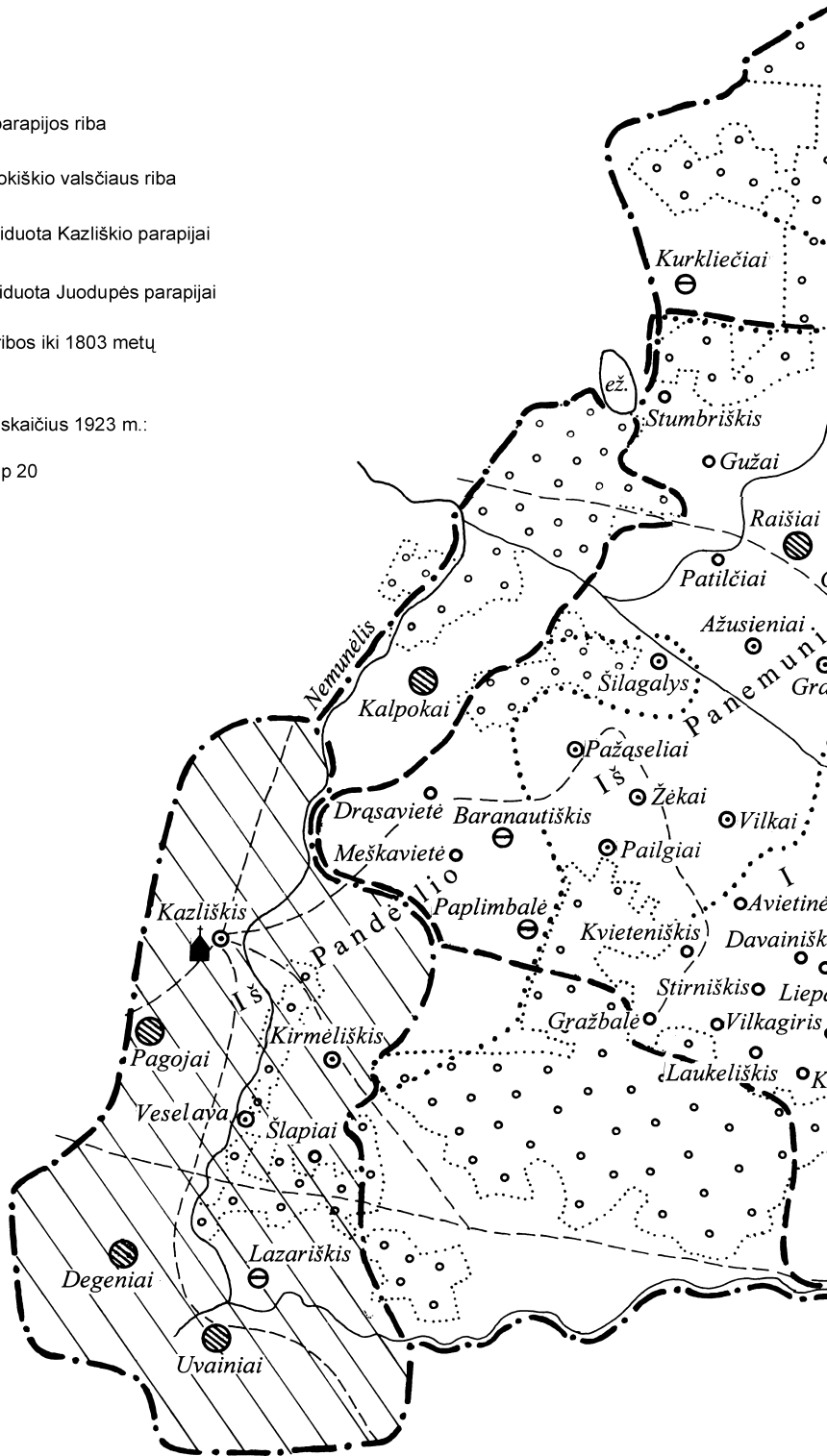
bažnyčios

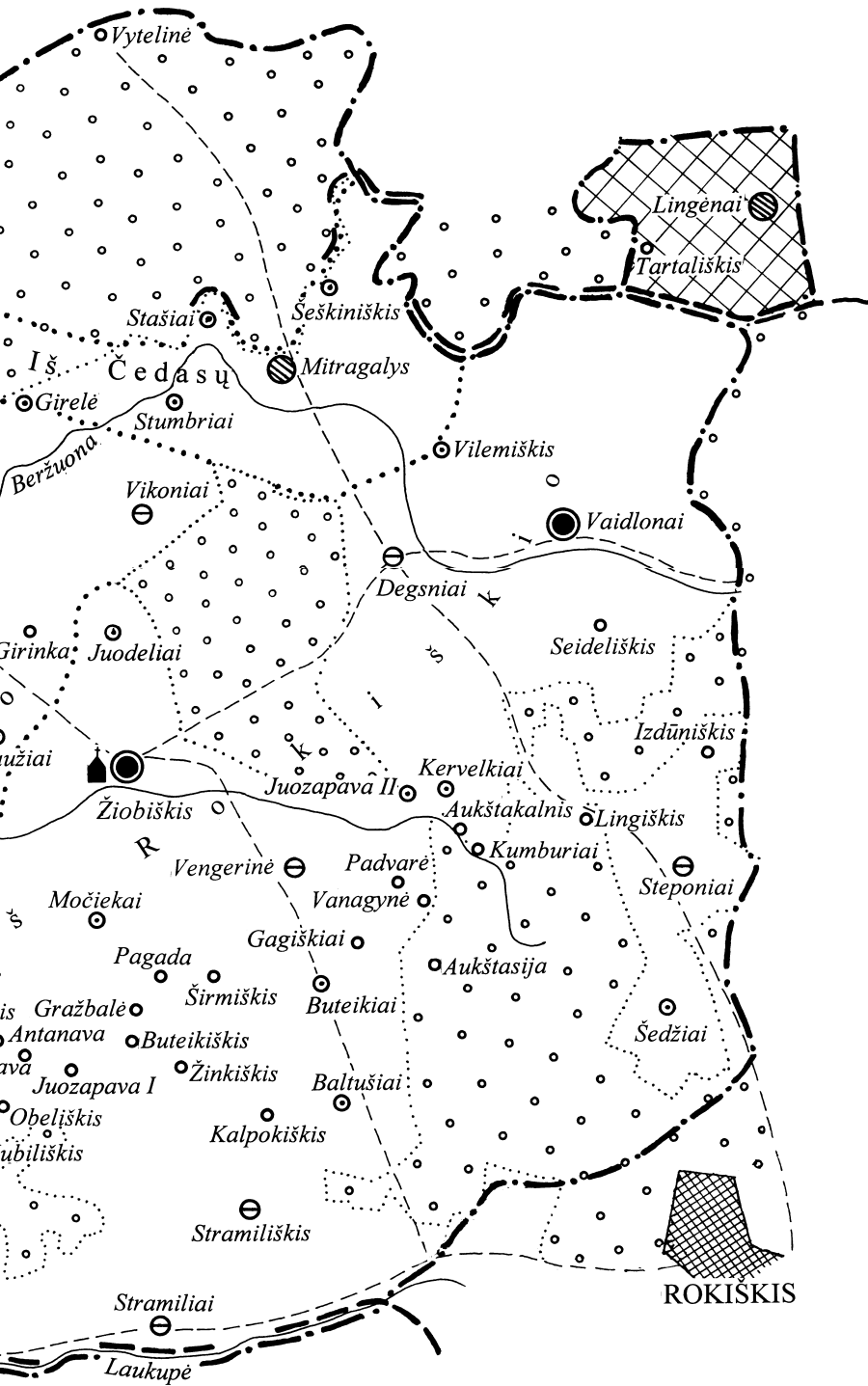
miškai

keliai

Žiobiškio parapijos
žemėlapis. Sudarė
Lidija Kavaliauskienė

*Buvusių
Lietuvos valsčių
žemėlapis*

Serija „Lietuvos valsčiai“

„Vermės“ leidykla rengia ir leidžia didelę kraštotyros monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, kuri minėsime 2009 metais. „Lietuvos valsčių“ serija įtraukta į oficialią Lietuvos tūkstantmečio programą.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai: 19 a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų priverstinio panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir, palyginti, stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones (pvz., valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų ribas, tuo pačiu ir šnektų ribas).

Remdamiesi žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą rašo dideli 40–60 autorių kolektyvai – žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, folklorininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai ir kiti autoriai.

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vieningos struktūros tęstinis leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją, kovas už nepriklausomybę, tradicinę kultūrą, verslus, apie kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies žinyną, bažnyčias, įžymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, apie tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Žiobiškis“ – ketvirta „Lietuvos valsčių“ serijos knyga. Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1998), „Obeliai. Kriaunos“ (1998), „Plateliai“ (1999).

Prasminga Lietuvos tūkstantmetį pasitikti miestų ir miestelių jubiliejų minėjimais, o šias tradiciškai su pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta per tris šimtus valsčių. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, maloniai kviename kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius neatiđeliojant telktis į „Lietuvos valsčių“ serijos rengėjų būrį – laukia ne viena dešimtmetį truksiantis ilgas prasmingas darbas.

Ži-62 **Žiobiškis** / [redakcinė komisija: Venantas Mačiekus ... [et al.]. – Vilnius : Versmė, 2000. – 1024 p. : iliustr., faks., gaid., žml. – (Lietuvos valsčiai ; 4)

Knyga skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009–2009. Žiobiškio parapijos 200 metų jubiliejui, 1803–2003. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dešimtmečiui, 1990–2000. – Bibliogr. str. gale

ISBN 9986-9236-3-8

Ketvirtoje „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje aprašoma Žiobiškio apylinkių vietovaizdžių formavimasis, kaimų istorija ir juose gyvenę žmonės, Žiobiškio bažnyčių istorija, žiobiškėnų švietimas ir kultūrinis gyvenimas, pokario rezistencija, žiobiškėnų tradicinė medžiaginė ir dvasinė kultūra, pateikiama vietovardžių, tautosakos kūrinių, duomenų apie išymius Žiobiškio krašto žmones ir kt.

UDK 947.45+[908+39+398](474.5)

Po spausdinimo pastebėtų klaidų ir netikslumų taisymai

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turi būti
95	12 iš virš.	Kurkliėčius	Kurklicėčius
104	15 iš ap.	nuomavęsi	nuomojęsi
126	9 iš ap.	pakankamai gausiai.	gana gausiai.
141	11 iš virš.	fundušą, klebonui	fundušą klebonui
175	21 iš virš.	dalis, buvo suimti	dalis buvo suimti
178	6 iš ap.	Vėliau po apmokymo	Vėliau, po mokymų
179	7 iš ap.	Šlapeikius	Šlapeikiūs
180	2 iš ap.	nutauginimą). 1942 m.	nutauginimą) 1942 m.
196	5 iš virš.	įtakojo	veikė
203	13 iš ap.	Mainėivos kaime,	Mainėivų kaime,
207	4 iš virš.	palaidotas Juodupės kapinėse.	palaidotos Juodupės kapinėse.
209	19 iš virš.	Dovydas Kiseliovas	Davidas Kiseliovas
219	9 iš ap.	ar pažįstas	ar pažįstas
314	8 iš ap.	sąlygoja	lemia
324	4 iš ap.	Šeimyniškėliai	Šeimyniškėliai
326	5 iš ap.	Manėivos	Mainėivos
363	5 iš virš.	Pirmojo pasaulio karo	Pirmojo pasaulinio karo
500	10 iš virš.	į Kunigų seminariją	į kunigų seminariją
	17 iš virš.	Seminariją	seminariją
502	3 iš virš.	Apmokymai	Mokymai
503	17 iš ap.	Davainiškyje	Davainiškyje
504	9 iš virš.	gyveno šiaurėje,	gyveno Šiaurėje,
507	17 iš ap.	Gydytojai ne daug	Gydytojai nedaug
514	3 iš ap.	Susirgusi difteritu pirmą kartą,	Susirgusi difteritu, pirmą kartą
		guliu ligoninėj,	guliu ligoninėj,
538	14 iš ap.	Kipras Petrauskas, užsukdavęs	Kipras Petrauskas užsukdavęs
540	3 iš virš.	Ovsiukienė-Žukauskienė	Ovsiukienė-Žukauskaitė
555	1 iš ap.	išnuomavę	išnuomoję
567	12 iš ap.	laiko receptus.	lako receptus.
592	14 iš ap.	„še tau boba devintinis“	„še tau, boba, devintinis“
618	Užraše po nuotr.	Ramuvietis Bonifacas Stundžia	Panemunėlio ekspedicijos
		užrašinėja Keižonų (Jonavos r.)	atidarymas. Kalba V. Mačiekus.
		šnektos ypatybes. 1978 m.	A. Petrašiūno nuotr. 1979 m.
729	12 iš virš.	iš žaibo trenkto medžio geriau	iš žaibo trenkto medžio, geriau
755	1 iš virš.	palaiapsnio	laipsniško
757	8 iš virš.	slinkdavo slankos.	traukdavo slankos
806	5 iš ap.	Laužadiškio,	Laužadiškio,
810	10 iš virš.	Rudbekia	Rudbeckia
	18 iš virš.	Diantnus	Dianthus
	4 iš ap.	Raseda	Reseda
817	10 iš ap.	iš kaimyno medžiagų),	iš kaimyno produktų),
820	19 iš ap.	laikas nuo laiko	kartkartėmis
822	4 iš ap.	kaimų, kurie būrėsi	kaimų, kurie kūrėsi
839	18 iš virš.	betvarkės,	netvarkos,
882	15 iš ap.	unt manelinkų	unt manėlnikų
892	12 iš virš.	tik 25 gramų grūdų	tik 25 gramus grūdų
894	7 iš ap.	Kur gi tu išeisi,	Kurgi tu išeisi,
907	6 iš virš.	nerdavusi vąšėliu kol dar	nerdavusi vąšėliu, kol dar
		nedirbo	nedirbo,